

PROCEEDING BOOK

SELÇUK 11. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

SELÇUK 11TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 13 - 15, 2024
KONYA

ISBN: 978-625-5962-00-3

*SELÇUK 11TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 13 - 15, 2024- KONYA*

Edited By

PROF. DR. RAIHAN YUSOPH

CONFERENCE ORGANIZING BOARD

Head Of Conference: Prof. Dr. Başak Hanedan

Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Ali Bilgili

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi SULISWORO

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Raihan Yusoph

Organizing Committee Member: Prof. ZAIN MUSA

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Sameer Jain

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Yaqub Babayev

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Ivaylo Staykov

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. DR. Rungchacadaporn –

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərifxanoğlu

Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. Mahruş Dövlətzadə

Organizing Committee Member: Assist. Prof. Ihtwan Ghazali

Organizing Committee Member: Lect. Mehmet Nuri Ödük

Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma

Organizing Committee Member: Dr. Öğr. Üyesi Naci Büyükkaracıyan

Organizing Committee Member: Dr. Öğr. Üyesi Mehdi Meskini Heydarlou

Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva

Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Conferences Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Global–2024 ©

CONFERENCE ID

SELCUK 11TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

DECEMBER 13 - 15, 2024- KONYA

ORGANIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Sweden – Malaysia – Portugal - Spain – China – Bulgaria – Serbia – Egypt - South Korea- Russia – Kazakhstan -Lebanon – UAE – Ireland – Poland – Indonesia- Thailand- Iran – Nigeria – Lebanon - France - Georgia- South Africa- **Pakistan – Sweden – Kuwait- Czech Republic- Romania- **Ethiopia** – Bangladesh -**

PRESENTATION

Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

In the conference 200 papers have been presented by Turkish participants and 247 papers by participants from other countries

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

Issued: 25.12.2024

ISBN: 978-625-5962-00-3

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia

Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə - Azerbaijan

Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ - Türkiye

Prof. Dr. Naile BİLGİLİ - Türkiye

Prof. Dr. Başak HANEDAN - Türkiye

Prof. Dr. Asım KART - Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Büşra YARANOĞLU - Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İsmail Hakkı TEKİNER - Türkiye

Doç. Dr. Şeyma ÇALIŞKAN ÇAVDAR - Türkiye

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan

Doç. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye

Doç. Dr. Nurhan AYDIN - Türkiye

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye

Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ - Türkiye

Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan

Doç. Dr. Seher DİRİCAN - Türkiye

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran

Dr. Gültekin GÜRÇAY - Türkiye

Dr. Ahmet GÜMÜŞ - Türkiye

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA - Azerbaycan

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA - Özbekistan

Dr. Dody HARTANTO - Indonesia

Dr. Cihandar HASANHANOĞLU – Türkiye

Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran

Prof. Dr. Həcər Hüseynova - Azerbaycan

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakistan

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakistan

Dr. Mamatkuli JURAYEV – Özbekistan

Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakistan

Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria

Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR - Türkiye

Doç. Dr. Tüba KARAHİSAR - Türkiye

Doç Dr. Mehmet KAYA – Türkiye

Doç. Dr., İradə Kərimova - Azerbaycan

Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye

Prof. Dr. Fatma KOÇ - Türkiye

Doç. Dr. F. Gül KOÇSOY - Türkiye

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU - Türkiye

Doç Dr. Elif AKPINAR KÜLEKÇİ - Türkiye

- Sonali MALHOTRA - India
- Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
- Prof. Muntazir MEHDI - Pakistan
- Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
- Doç. Dr. Yaprak I. OZDEMİR - Türkiye
- Assist. Prof. K. R. PADMA – India
- Doç. Dr. Sevinc Sadıqova - Azerbaijan
- Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
- Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
- Doç. Dr. Işık SEZEN - Türkiye
- Doç. Dr. Könül Səmədova - Azerbaijan
- DR. Bhumika SHARMA - India
- Prof. Dr. Sibel SİLİCİ - Türkiye
- Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
- Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
- Assoc. prof. Ivaylo STAYKOV, Bulgaria
- Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER - Türkiye
- Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE - Türkiye
- Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
- Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
- Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
- Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
- Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
- Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ - Türkiye

Prof. Dr. Raihan YUSOPH -Philippines

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI - Iran

Dr. Yang ZITONG – China

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-36643897-000-2300315795
Konu : Görevlendirilme.

05.10.2023

KLİNİK BİLİMLER BÖLÜMÜ BAŞKANLIĞINA

İlgi : 04.10.2023 tarihli ve E-36643897-000-2300313904 sayılı belge.

İlgide kayıtlı yazıda belirtildiği üzere, Bölümünüz Veterinerlik İç Hastalıkları Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Başak HANEDAN'ın, "Academy Global Conferences & Publishing tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Yavuz Selim SAĞLAM
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Do rulama Kodu: c147f559-545f-45be-8400-8ecc2b215b38
Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2317222
Elektronik A : <http://www.atauni.edu.tr/#!birim=veteriner-fakultesi>
Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr

Do rulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/aturk-universitesi-ebys>

Bilgi: Derya FİNDİK
Faks: +90 442 2317244
E-Posta: vetfak@atauni.edu.tr

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 13 - 15, 2024
KONYA

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır.** Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Çalışmada adı geçen yazarlardan başka birisi sunum yapamaz.**
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- **Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.**
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayımlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr., ESRA TARHAN	1	ADANA HALK KÜLTÜRÜNDE DEPREMLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR	Doç. Dr., ESRA TARHAN
		2	COMPILE STUDIES CARRIED OUT IN OUR COUNTRY AND A REVIEW ON THE MUSICAL PRACTICES OF THE FOLK COMMUNITY LIVING IN AFYONKARAHİSAR ÇAY DISTRICT AND TURKISH FOLK MUSIC ORAL TUNES	EKREM RESUL YAMAN
		3	ANTAKYA AYHAN ACEMOĞLU HOUSE	Öğr. Gör. Mehmet PINAR
		4	VAKIFLI VILLAGE GUEST HOUSE	Öğr. Gör. Mehmet PINAR
		5	THE LIFE OF OTTOMAN ASTRONOMER MİRİM ÇELEBİ AND HIS WORKS WRITTEN IN THE FIELD OF ASTRONOMY	Doç. Dr. Seyfettin KAYA
		6	IBN KAMMAD WHO ANDALUSIAN ASTRONOMER AND HIS WORKS IN THE FIELD OF ASTRONOMY	Doç. Dr. Seyfettin KAYA
		7	ABBASİLERDE BİR TÜRK VEZİR UBEYDULLAH B. YAHYÂ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Rafiye SANLAV
		8	Gelenekçi İslahat Düşüncesinin Son Temsilcilerinden: Defterdar Mehmed Paşa	Yüksek Lisans Öğrencisi, Rukiye ÇEKİÇ
		9	ŞUÛBİYE HAREKETİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Hasan Ekinci
		10	LAZ ENSTİTÜSÜ'NÜN LAZ TOPLULUĞU KÜLTÜREL BELLEĞİ OLUŞTURMAYA YÖNELİK FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi CENKHAN KAHRAMAN Doç. Dr. SEVİM KOÇER

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş	1	ACCREDITATION IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION: A COMPARATIVE STUDY OF QUALITY ASSURANCE AGENCIES IN HIGHER EDUCATION	Dr. Okan DEDE Asst. Prof. Dr. Mustafa POLAT
		2	A BIOMETRIC ANALYSIS ON HIDDEN CURRICULUM RESEARCH	Dr. Okan DEDE Asst. Prof. Dr. Mustafa POLAT
		3	PHRASAL VERBS EXPRESSING THE CONCEPT OF FAMILY IN FRENCH AND THEIR CLASSIFICATION	MAHARRAMOVA GUNAY ISMAYIL KIZI
		4	FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARI GERİ DÖNÜŞÜM SEMBOLLERİNİ TANIYOR MU?	Kübra YILDIRIM Dr. Öğr. Üyesi, Fehime Sevil YALÇIN
		5	ASSESSMENT OF TURKISH LANGUAGE TEACHER CANDIDATES' RATIONAL AND INTUITIVE DECISION MAKING STYLES	Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş
		6	TRENDS OF GRADUATE STUDIES ON INTUITIVE THINKING IN THE FIELD OF EDUCATION IN TURKEY	Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş
		7	THE MEDIATING ROLE OF SELF-REGULATION IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTAL ATTITUDE AND LOCUS OF CONTROL WITH ACADEMIC MOTIVATION	Prof. Dr. Ramin ALİYEV Dr. Şeyma MIZRAK
		8	THE ROLE OF SCHOOL ATTACHMENT AND ACADEMIC GRIT IN PREDICTION OF COMPUTER GAME ADDICTION	Dr. Şeyma MIZRAK

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr. Ebru İfakat ÖZCAN	1	DETERMINATION OF SOME NUTRITIONAL ELEMENT CONCENTRATIONS OF <i>Arum maculatum</i> PLANT COLLECTED FROM NATURE IN THE ADANA REGION	Assist. Prof. Dr. Handan SARAC Assoc. Prof. Dr. Ahmet DEMIRBAS
		2	SOME NUTRITIONAL ELEMENT CONCENTRATIONS OF THE PURPLE DEAD-NETTLE (<i>Lamium purpureum L.</i>) PLANT COLLECTED FROM NATURE	Assist. Prof. Dr. Handan SARAC Assoc. Prof. Dr. Ahmet DEMIRBAS
		3	LENGTH-WEIGHT AND LENGTH-LENGTH RELATIONSHIPS OF HORSE MACKEREL (TRACHURUS MEDITERRANEUS STEINDACHNER, 1868) SAMPLED FROM TÜRKİYE SEAS	Assoc. Prof. Dr., MELEK ÖZPİÇAK Asst. Prof., SEMRA SAYGIN Prof. Dr., SAVAŞ YILMAZ
		4	Biological Approaches to Managing Damping-Off Diseases in Vegetables	Yüksek Lisans Öğrencisi Melek KAPCI Prof. Dr. Nuh BOYRAZ
		5	THE ROLE of ARBUSCULAR MYCORRHİZAL FUNGİ (AMF) in THE CONTROL of PLANT FUNGAL DİSEASES	Araştırma Görevlisi FATMA İŞİK Prof. Dr. NUH BOYRAZ
		6	KLİNİK ÖRNEKLERDEN İZOLE EDİLEN <i>CANDİDA</i> SUŞLARININ BİYOFİLM OLUŞTURMA ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ VE <i>CANDİDA ALBİCANS</i> SUŞLARININ MOLEKÜLER GENOTİP-SUBTİP ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi, SABİHA ŞENSÖZ Doç. Dr., DJUR SUN KARASARTOVA Dr. Öğr. Üyesi, GÖNÜL ARSLAN AKVERAN Uzman Dr., NEZAHAT KOŞAR Doç. Dr., AYŞE SEMRA GÜRESER Prof. Dr., AYŞEGÜL TAYLAN ÖZKAN
		7	LENGTH-WEIGHT AND LENGTH-LENGTH RELATIONSHIPS OF <i>Alburnus sellal Heckel</i> , 1843 IN DİNAR STREAM (TUNCELİ)	Doç. Dr. Ebru İfakat ÖZCAN Doç. Dr. Osman SERDAR
		8	DETERMINATION OF MORPHOMETRIC AND MERISTIC CHARACTERISTICS OF <i>Alburnus sellal Heckel</i> , 1843 IN DİNAR STREAM	Doç. Dr. Osman SERDAR Doç. Dr. Ebru İfakat ÖZCAN

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Öğr. Üyesi İNCİ GÜLER GÜNEY	1	İSTANBUL İLİ ANADOLU YAKASI ÖRTÜ ALTI SEBZE ÜRETİCİLERİNİN BİTKİ KORUMA UYGULAMALARINDAKİ DAVRANIŞLARI VE BİLGİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	Muhittin ÖZKAN Prof. Dr. Nuh BOYRAZ
		2	THE IMPACT OF SHEEP WOOL MANURE APPLICATION'S ON SOME ENZYME ACTIVITIES AND CHEMICAL PROPERTIES OF CALCAREOUS SOILS	MASTER'S STUDENT Ömer Faruk ÖZTÜRK PHD STUDENT Fırat UZUN PHD STUDENT Mahmoud NAZZAL PROF. DR. Ummahan ÇETİN KARACA
		3	KENTLERDE DİKEY TARIM VE DİKEY TARIMA UYGUN SEBZELER	Yüksek Lisans Öğrencisi, ECEM SULTAN GÜRLER Doç. Dr. SEVİNÇ BAŞAY
		4	KONYA İLİ SEYDİŞEHİR İLÇESİ ŞEKERPANCARI EKİM ALANLARINDA VERİM VE KALİTEYİ ETKİLEYEN FUNGAL HASTALIKLAR	Hasan HARMANCI Prof. Dr. Nuh BOYRAZ
		5	Characterization of <i>Pseudomonas</i> spp. isolates isolated from wheat and determination of their antagonistic activities against <i>F.pseudograminearum</i> , <i>F.graminearum</i> and <i>Bipolaris sorokiniana</i> pathogens	Dr. Öğr. Üyesi İNCİ GÜLER GÜNEY

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Kinyas POLAT Prof. Dr. Selahattin BARDAK	1	EVALUATION OF THE EFFECT OF TECHNOLOGY ADDICTION ON FAMILY LIFE WITH COLLABORATION ANALYSIS	Prof. Dr. Kinyas POLAT Prof. Dr. Selahattin BARDAK
		2	GÖĞÜS RÖNTGENİ GÖRÜNTÜLERİNDEN AKCİĞER ENFEKSİYONLARININ RESNET-152 DERİN ÖĞRENME MODELİ İLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Prof. Dr. Kinyas POLAT Prof. Dr. Selahattin BARDAK
		3	EVALUATION OF THE EFFECT OF SMART PHONE USE ON ACADEMIC SUCCESS WITH FP-GROWTH ANALYSIS	Prof. Dr. Selahattin BARDAK Prof. Dr. Kinyas POLAT
		4	PREDICTION OF OFFICE DESK PREFERENCES OF TURKISH CONSUMERS WITH DECISION TREE MODEL	Prof. Dr. Selahattin BARDAK Prof. Dr. Kinyas POLAT
		5	ESP32 BASED WI-FI, BLUETOOTH AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE SUPPORTED RENEWABLE SMART HOME SYSTEM DESIGN AND IMPLEMENTATION	Öğr. Gör. Dr., Beytullah BOZALİ Lisans Öğrenci, Timur ÇAKMAK Lisans Öğrenci, Semih KARAKAŞ
		6	BULANIK MANTIK YAKLAŞIMI İLE TEHDİT DEĞERLENDİRMESİ VE SİLAH ATAMA PROBLEMİ	İSMAİL CIRRIK Dr. Öğr. Üyesi SAİT CAN YÜCEBAŞ
		7	GEOMETRIC OPTIMIZATION OF PLATE-FIN MANIFOLDS USING RESPONSE SURFACE METHODOLOGY	Assistant Prof. Dr. Erkan Caner OZKAT
		8	INNOVATIVE MACHINE LEARNING APPROACHES FOR ENHANCED DIABETES RISK PREDICTION USING NHANES DATA	ZEHRA BAYRAK DR. İSMAİL YENİLMEZ
		9	ENHANCING EXPLAINABILITY IN MACHINE LEARNING MODELS: ADDRESSING THE RASHOMON EFFECT WITH SHAP AND LORE	HÜSEYİN DURMAZ MERTHAN DOĞAN, DR. İSMAİL YENİLMEZ

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Doç. Dr. AHMET BORA KIRKLIKÇI	1	DOĞANIN İZİNDE: KENTSEL DONATILARDA DOĞADAN İLHAM ALMA	Sena ŞENGÜL Doç. Dr. Elvan ENDER ALTAY
		2	ORMAN ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR ÇEVRE GELİŞTİRMEYE YÖNELİK YEŞİL ÜRETİM UYGULAMALARI	Doç. Dr. AHMET BORA KIRKLIKÇI
		3	Detection of deforestation in the Black Sea Region between the years 2020-2021 using Sentinel-2A satellite imagery and Machine Learning (ML)	Research Assistant Dr., TUNAHAN ÇINAR Associate Professor Dr. , YILMAZ TÜRK
		4	Investigation of Forestry Activities in Protected Areas	Research Assistant Dr., TUNAHAN ÇINAR Associate Professor Dr. , YILMAZ TÜRK
		5	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS ON WOOD RESTORATION	Mehmet Nuri YILDIRIM Süleyman ÖZCAN
		6	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS ON FURNITURE ERGONOMICS	Mehmet Nuri YILDIRIM Süleyman ÖZCAN

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Öğr. Gör. Dr., ERHAN ÖZTÜRK Doç. Dr., ZEYNEP ŞİLAN TURHAN	1	GREEN SOLVENTS USED IN MICROEXTRACTION TECHNIQUES	Arş. Gör. Seçkin FESLİYAN Prof. Dr. Adil ELİK Prof. Dr. Nail ALTUNAY
		2	HYDROPHOBIC DEEP EUTECTIC SOLVENTS AND THEIR USE IN HEAVY METAL DETERMINATION	Arş. Gör. Seçkin FESLİYAN Prof. Dr. Adil ELİK Prof. Dr. Nail ALTUNAY
		3	1,2,4-TRİAZOL TÜREVLERİNİN ANTİBAKTERİYEL AJAN OLARAK MOLEKÜLER DOKİNG ÇALIŞMASI	Öğr. Gör. Dr., YASEMİN KEŞKEK KARABULUT Öğr. Gör. Dr., ERHAN ÖZTÜRK Doç. Dr., ZEYNEP ŞİLAN TURHAN
		4	BAZI 1,2,4-TRİAZOL TÜREVLERİNİN ANTİBAKTERİYEL AKTİVİTELERİNİN KUANTUM KİMYASAL HESAPLAMALARI	Öğr. Gör. Dr., ERHAN ÖZTÜRK Öğr. Gör. Dr., YASEMİN KEŞKEK KARABULUT Doç. Dr., ZEYNEP ŞİLAN TURHAN
		5	INVESTIGATION OF BIOSORPTION OF ACID VIOLET 90 TEXTILE DYE WITH PENCILLIUM FUNICULOSUM MOLD	Yüksek Lisans Öğr. Nursena DEMİR Dr. Öğr. Üyesi Semra YILMAZER KESKİN Doç. Dr. Can Serkan KESKİN Prof. Dr. Ayşe AVCI Prof. Dr. Kudret YILDIRIM
		6	DETERMINATION OF THE POTENTIAL OF CERTAIN BORON COMPOUNDS IN THE PHOTOCATALYTIC REMOVAL OF METHYLENE BLUE	Prof. Dr. İbrahim TEĞİN Arş. Gör Kudret AKŞİT Dr. Öğretim Görevlisi Gurbet CANPOLAT Doç. Dr. Erdal YABALAK
		7	COMPARING BIOCHEMICAL ANALYSES OF COVID-19 PATIENTS WITH HEALTHY INDIVIDUALS	Mehmet Nuri GÜLSÜN Prof. Dr. İbrahim TEĞİN Assoc. Prof. Dr. Erdal YABALAK

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 13 - 15, 2024
KONYA
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

13 Aralık / Dec 13, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 8	Prof. Dr. Canan Nakiboğlu Prof. Dr. Nuri Nakiboğlu	1	ÖĞRETMEN ADAYLARININ KÜLTÜREL ZEKÂ DÜZEYLERİ	Doç. Dr. Fatıma Firdevs ADAM Doç Dr. Aysel ARSLAN Dr. Öğr. Üyesi Mehtap ÇİFÇİ
		2	ÖĞRETMEN ADAYLARININ KÜRESEL VATANDAŞLIK YETERLİKLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Mehtap ÇİFÇİ Doç Dr. Aysel ARSLAN Doç. Dr. Fatıma Firdevs ADAM
		3	MATEMATİK ETKİNLİKLERİNİN SEÇİM VE DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİ: ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	AYŞEGÜL KILIÇ ODUNCU DR. GÜLAY AGAÇ DR. MEHMET GÜZEL
		4		
		5	SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN EĞİTİMİN TÜRKİYE VE ALMANYA BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI	DİDEM TEKİN Prof. Dr. BELGİN ARSLAN CANSEVER Prof. Dr. PINAR ÇAVAŞ
		6	Türkiye ve Hollanda'da Öğretmenlerin Meslekten Ayrılma Nedenlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi	ÖZLEM AYKAR Prof. Dr. BELGİN ARSLAN CANSEVER
		7	INVESTIGATION OF CHEMISTRY TEACHING STUDENTS' CONCEPTIONS TOWARDS SOIL POLLUTION	Prof. Dr. Canan Nakiboğlu Prof. Dr. Nuri Nakiboğlu
		8	CHEMISTRY TEACHING AND CHEMISTRY DEPARTMENT STUDENTS' PERCEPTIONS ABOUT GREEN CHEMISTRY AND THEIR THOUGHTS ABOUT ITS IMPORTANCE	Prof. Dr. Canan Nakiboğlu Prof. Dr. Nuri Nakiboğlu

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
Dec 13 - 15, 2024 – Konya

Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

13 Aralık / December 13, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr. Min Zhang	1	A THEORETICAL FRAMEWORK FOR MODELING CORE CONSCIOUSNESS FUNCTIONS IN AI	Prof. Dr. Sarah Lindholm
		2	LIFE MEANINGFULNESS AND PSYCHOSOCIAL FACTORS: A STUDY OF ADDICTION RECOVERY IN MALAYSIA	Dr. Aina Zulkifli Dr. Rahimah Kadir
		3	ENHANCING FAIRNESS IN INCENTIVE SYSTEMS: INSIGHTS FROM THAILAND'S PUBLIC SECTOR	Dr. Supaporn Charoensri
		4	MEMORY DYNAMICS AND GENDER VARIATIONS IN EPISODIC RECALL	Dr. Clara Soriano Dr. Matilde Peralta
		5	CULTURAL ADAPTATION AND ANXIETY AMONG INTERNATIONAL STUDENTS IN BEIJING UNIVERSITIES	Dr. Ali Hamid Assoc. Prof. Dr. Min Zhang
		6	TREATMENT OR RE-VICTIMIZING THE VICTIMS: A CLINICAL APPROACH TO BORDERLINE PERSONALITY DISORDER	Assi.s. Prof. Dr. Maria Ivanova Dr. Luka Petrov
		7	THE STORY OF MERGERS AND ACQUISITIONS: UNDERSTANDING THE UNCERTAINTY OF ORGANIZATIONAL CHANGE THROUGH NARRATIVE THEORY	PHD student Naomi Ahmed Dr. Ahmed El-Tayeb
		8	A NEW MEASURE OF HERDING BEHAVIOR: DERIVATION AND IMPLICATIONS IN FINANCIAL MARKETS	Dr. Zeynep Yılmaz Dr. Burak Koca
		9	ANALYSIS OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION IN TRAFFIC	Ji-Won Kim Min-Ji Lee

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / December 13, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Noor Fatimah	1	POSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE MATTER OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY	Dr. Aleksandra Ivanova Elena Popova
		2	THE IMPACT OF INDIGENOUS RIGHTS RECOGNITION IN MALAYSIA	Dr. Ahmad Shahrir Norazlan Ibrahim
		3	THE EMERGING NEED FOR INTERNATIONAL SPACE LAW IN GLOBAL SPACE EXPLORATION	Assoc. Prof. Dr. Dr. Sun Lan
		4	THE EVOLUTION OF HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICTS	Dr. Ahmed Fawzi
		5	CHALLENGES IN FORENSIC IDENTIFICATION OF BIOLOGICAL STAIN TRACES IN CRIMINAL INVESTIGATIONS	Askar Zhanbektov
		6	IMPROVING DIGITAL EVIDENCE COLLECTION PROCEDURES IN CYBERCRIME INVESTIGATIONS	Dr. Carla Mendes
		7	REDEFINING GENDER EQUALITY THROUGH ISLAMIC CONTEXTUALISM	Prof. Dr. Noor Fatimah
		8	THE IMPACT OF MODERN FEMINISM ON CONTEMPORARY ARAB LITERATURE	Rania Al-Fayed, Amal Al-Jabari, Omar Nasser

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assis. Prof. Dr. Fiona Murphy	1	THE ROLE OF INTERNATIONAL PARLIAMENTARY ORGANIZATIONS IN PROMOTING HUMAN RIGHTS IN EUROPE	Sophia Ilyina, Nikolai Pavlov, Ivana Kovač
		2	THE POLITICAL IMPACT OF EISENHOWER'S FINAL SPEECH ON AMERICAN FOREIGN POLICY	Michael Peterson, Jessica Holmes, William Turner
		3	HUMAN SECURITY STRATEGIES IN CONFLICT ZONES: A STUDY OF THE SYRIAN CRISIS	Fatima Al-Sayed, Khalil Jamil, Nour El-Kadi
		4	RECONCEPTUALIZING CREDIBILITY IN THE AGE OF NEW MEDIA: A THEORETICAL APPROACH	Ahmed Al-Mansoori, Laila Faris, Dr. Youssef Al-Hashimi
		5	RECLAIMING NATIONAL HERITAGE: THE ROLE OF LITERATURE IN FOSTERING IRISH IDENTITY THROUGH THE WORKS OF YEATS AND HEANEY	James O'Connor, Sarah McDermott, Assis. Prof. Dr. Fiona Murphy
		6	DISASTER TOURISM AND THE ETHICS OF EXPERIENCE: UNDERSTANDING THE DARK SIDE OF TOURISM IN THE WAKE OF NATURAL CATASTROPHES	Katarzyna Nowak, Michal Pawlak, Ewa Jankowska
		7	DEMOCRATIZATION AND ECONOMIC LIBERALIZATION: VESTED INTERESTS AND ANTI-CORRUPTION CHALLENGES IN POST-AUTHORITARIAN INDONESIA	Dewi Anindita, Rudi Santosa, Andrianto Susanto
		8	CREATIVE SPACE DESIGN THROUGH DECONSTRUCTIVIST PRINCIPLES	Assis. Prof. Dr. Layla Rezaei Assoc. Prof. Dr. Ali Khorshidi
		9	IDENTITY AND RECONCILIATION IN POST-CONFLICT SOCIETIES	Dr. Elena Papadopoulou Assoc. Prof. Dr. Hasan Uğurlu
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assis .Prof. Dr. Mohamed Rasheed	1	RESOURCE MOBILIZATION FOR EMPOWERING DISABLED INDIVIDUALS IN SOUTH KOREA	Dr. Minji Park Dr. Hyunwoo Kim
		2	WATER RESOURCE MANAGEMENT IN TOURISM-DEPENDENT ISLANDS	Assis .Prof. Dr. Mohamed Rasheed Dr. Zara Ibrahim
		3	REDEFINING REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES: WOMEN'S AGENCY AND SOCIAL IMPACT IN NEW DELHI	Nisha Kapoor
		4	REFORMING LEGAL POWER: ADDRESSING ABUSE AND PROMOTING JUSTICE	Abdulrahman Bello
		5	URBAN POVERTY AND THE SOCIAL FABRIC: A STRUCTURAL ANALYSIS	Jürgen Müller
		6	CULTURAL DIMENSIONS IN TECHNICAL TRANSLATION: BRIDGING THEORY AND PRACTICE	Hassan El-Mansouri
		7	ISLAMIC AESTHETICS IN OMANI WEAVING: TRADITION AND MODERNITY	Dr. Fatma Al-Mazrouei
		8	EUROPEAN UNION AND GLOBAL JUSTICE: NAVIGATING LEGAL DUALITIES	Élise Moreau
		9	EMIGRATION AND ITS SOCIAL IMPACT: THE GEORGIAN EXPERIENCE	Mariam Tsintsadze
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Sarah Calderon Dr. Michael V. Ashworth	1	HARNESSING THE POWER OF ONTOLOGIES FOR SMART LEARNING IN MUSIC EDUCATION: A ROBUST FRAMEWORK FOR KNOWLEDGE ORGANIZATION AND APPLICATION	Prof. Dr. Sarah Calderon Dr. Michael V. Ashworth
		2	EMPOWERING AUTONOMOUS AGENTS WITH CONSTRUCTIVIST LEARNING: A BOTTOM-UP SEQUENTIAL LEARNING ALGORITHM AND TOOLKIT	Dr. Lingxia Wu Dr. Ahsan Zafar
		3	HARNESSING THE POWER OF DEEP LEARNING FOR AUTOMATED PRODUCT IDENTIFICATION ON ASSEMBLY LINES	Dr. Manami Kobayashi Assis. Prof. Dr. Carlos E. Delgado
		4	ANALYZING THE PRIVATE MONETARY RETURNS OF HUMANITIES AND EDUCATION DEGREES IN OSUN STATE, NIGERIA	Dr. Olufemi A. Adesina Dr. Yetunde O. Olanrewaju
		5	DEMYSTIFYING THE ANXIETY EXPERIENCE OF DYSLEXIC COLLEGE STUDENTS: A QUANTITATIVE ANALYSIS	Ms. Abigail M. Waters Dr. Robert A. Kinsley
		6	HARNESSING THE POWER OF ONTOLOGIES FOR SMART LEARNING IN MUSIC EDUCATION: A ROBUST FRAMEWORK FOR KNOWLEDGE ORGANIZATION AND APPLICATION	Prof. Dr. Sarah Calderon Dr. Michael V. Ashworth
		7	EMPOWERING AUTONOMOUS AGENTS WITH CONSTRUCTIVIST LEARNING: A BOTTOM-UP SEQUENTIAL LEARNING ALGORITHM AND TOOLKIT	Dr. Lingxia Wu Ahsan Zafar
		8	HARNESSING THE POWER OF DEEP LEARNING FOR AUTOMATED PRODUCT IDENTIFICATION ON ASSEMBLY LINES	Dr. Manami Kobayashi Dr. Carlos E. Delgado
		9	ANALYZING THE PRIVATE MONETARY RETURNS OF HUMANITIES AND EDUCATION DEGREES IN OSUN STATE, NIGERIA	Olufemi A. Adesina Assoc. Prof. Dr. Yetunde O. Olanrewaju
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Jonathan L. Mayer	1	DEMYSTIFYING THE ANXIETY EXPERIENCE OF DYSLERIC COLLEGE STUDENTS: A QUANTITATIVE ANALYSIS	Abigail M. Waters Robert A. Kinsley
		2	INNOVATIVE APPROACHES IN MUSIC EDUCATION: LEVERAGING TECHNOLOGY AND ONTOLOGIES FOR KNOWLEDGE ENHANCEMENT	Prof. Dr. Jonathan L. Mayer Claire A. Middleton
		3	AUTONOMOUS LEARNING FRAMEWORKS: APPLYING CONSTRUCTIVIST METHODOLOGIES IN AI AGENT DEVELOPMENT	Dr. Hui Zhang Prof. Lian Ming
		4	DEEP LEARNING IN MANUFACTURING: ENHANCING PRODUCT IDENTIFICATION AND ASSEMBLY LINE PERFORMANCE	Dr. Emilia Nowak Tomasz Wojcik
		5	SOCIO-COGNITIVE FACTORS IN ACADEMIC PERFORMANCE: A STUDY OF LOCUS OF CONTROL AND LANGUAGE LEARNING	Dr. Anisa Qureshi Kamran Ahmed
		6	FOSTERING INCLUSIVE COMMUNICATION: STRATEGIES FOR HEARING FAMILIES WITH DEAF CHILDREN	Shinichi Nakamura, Dr. Ayaka Sugimoto, Prof. Hiroki Tanaka
		7	UNLEASHING POTENTIAL: SUPPORTING CHILDREN WITH LEARNING DIFFICULTIES THROUGH INNOVATIVE METHODS Dr	. Malik Al-Farouqi, Dr. Leila Said, Ms. Amina Taha
		8	EMPOWERING INDEPENDENCE: NAVIGATING CONFORMITY AND CRITICAL THINKING IN HEALTHCARE	Prof. Dr. Ramesh Meera Dr. Anand Kapoor
		9	EYEWITNESS ACCOUNTS: CHALLENGES IN MEMORY AND PERCEPTION IN FIRE INVESTIGATIONS	Dr. Lars Petersen, Dr. Ingrid Olsson, Ms. Erika Bergman
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assis, Dr. Jelena Zäšcerinska	1	ADAPTIVE WORKFORCES: AI'S IMPACT ON DECISION-MAKING AND SKILLS DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Wei Zhang, Dr. Lianhua Gao, Dr. Yu Tian
		2	ENHANCING LANGUAGE LEARNING THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES: EXPLORING THE ROLE OF ONLINE WORD WALLS	Dr. Emily Tan, Dr. Mohammad Azeem,
		3	TIGER METAPHORS AND CULTURAL MEANINGS: A CORPUS-BASED ANALYSIS OF GENDER PERCEPTIONS IN CHINESE FOLKLORE	Prof. Mei Ling Chen, Dr. Carlos Martinez
		4	OPTIMIZING HEALTHCARE OUTCOMES: A MACHINE LEARNING APPROACH TO COVID-19 ICU MANAGEMENT	Dr. Salim Al-Mansouri, Assis. Prof. Dr. Amal Fahmi
		5	THE IMPACT OF INCENTIVE STRUCTURES ON TEAM PERFORMANCE: A PERSON-ENVIRONMENT FIT PERSPECTIVE	Prof. Linh Nguyen Dr. Rebecca Campbell,
		6	DETECTING FAKE NEWS IN HEALTHCARE: NAIVE BAYES FOR SENTIMENT ANALYSIS	Assoc. Prof. Yuki Takahashi, Dr. Anil Kumar,
		7	DIVERSIFYING CONVERGENCE: INNOVATIVE APPROACHES TO PROJECT DELAY MITIGATION	Jun Brooks, Roger He
		8	ADVANCING SENTIMENT ANALYSIS IN FINANCE THROUGH NLP INNOVATIONS	Dr. Andreas Ahrens, Ojaras Assis, Dr. Jelena Zäšcerinska

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. Dr. Rishabh Garg	1	MULTILINGUAL SOCIAL MEDIA: IDENTIFYING NATIVE LANGUAGE PATTERNS	Prof. Dr. Rishabh Garg
		2	CULTURAL SEMANTICS IN HISTORICAL INSCRIPTIONS: THE HAJI-ABAD CASE	Helena Costa Oliveira, Carmem Oliveira
		3	PERCEIVING SOUND: THE ART OF AUDITORY SPACES	Lenda Minguito, Jenith Banluta, R. Berglund
		4	REDEFINING WRITING EVALUATION: AN EMPIRICAL APPROACH TO EFL PROGRAMS	T. Backström, M. Bellgran, Ayman El-Garem, Riham Adel
		5	MULTI-DIALECTAL TWEET SENTIMENT ANALYSIS USING HYBRID CLASSIFICATION MODELS	Dr. Ahmed Mustafa Abdi Dr. Sofia Elena Munteanu
		6	SPEECH ACTS AND POLITENESS STRATEGIES IN MULTICULTURAL ESL CLASSROOMS	Dr. Nargiza Bekmuradova Dr. Olena Vasylyivna Markov
		7	INSIGHTS INTO LANGUAGE LEARNING MOTIVATIONS: STRATEGIES AND CONTEXTUAL INFLUENCES	Dr. Rania El-Tayeb
		8	DECODING MUSICAL INNOVATION: MANODHARMAM AS A FRAMEWORK FOR IMPROVISATION IN CARNATIC MUSIC	Assis. Prof. Dr. Anjali Narayan

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Çiğdem KEVEN-AKLİMAN	1	RUH SAĞLIĞI AÇISINDAN PSİKOMİTLER	Dr. Çiğdem KEVEN-AKLİMAN
		2	ÖFKE DUYGUSUNU DÜZENLEMEDE BİR YÖNTEM: GERÇEKLİK TERAPİSİ	Dr. Çiğdem KEVEN-AKLİMAN
		3	SAĞLIK ÇALIŞANLARI TÜKENMİŞLİK İLE BAŞ EDEBİLİR Mİ?	Aslı TAŞDEMİR Doç. Dr. Fuat KORKMAZER
		4	SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İŞ-AİLE ÇATIŞMASI YAŞAMAMASI MÜMKÜN MÜ?	Figen UZUN Doç. Dr. Fuat KORKMAZER
		5	ANXIETY IN THE CONTEXT OF AUTISM AND TYPICAL DEVELOPMENT: DIFFERENCES IN CHILD AND PARENTAL ASSESSMENTS	Dr. Dilruba Sönmez
		6	RUH SAĞLIĞI UZMANLARINDA İKİNCİL TRAVMATİK STRES İLE EŞDUYUM YORGUNLUĞU ARASINDAKİ İLİŞKİDE RUMİNATİF DÜŞÜNCE BİÇİMİNİN ARACI ROLÜ	Psk. Dan. Esra Türkmen Doç. Dr. Serkan Denizli
		7	EMOTIONAL INTELLIGENCE AS A PREDICTOR OF SUBSTANCE USE TENDENCY IN EDUCATION FACULTY STUDENTS	Yüksek Lisans Öğrencisi, Gül Tuğçe METİN Prof. Dr., Yasemin YAVUZER

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assist. Prof. HÜLYA KÜÇÜKOĞLU	1	SOSYAL SERMAYE KURAMINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK ÖZLÜ SÖZLER, OKULLARDA KULLANIM ALANLARI VE DİĞER KURAMLARLA ETKİLEŞİMİ	Prof. Dr. Yılmaz TONBUL Umut Sadık ATALAY
		2	TAKAS KURAMINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK ÖZLÜ SÖZLER, OKULLARDA KULLANIM ALANLARI VE DİĞER KURAMLARLA ETKİLEŞİMİ	Prof. Dr. Yılmaz TONBUL Dilşen KIRLI
		3	OKUL ÖNCESİNDE MUZOGRAF TEKNİĞİNİN KULLANILMASINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	Doç. Dr. AYLİN MENTİŞ Dr. Öğr. Üyesi BELGİN LİMAN
		4	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN HELİKOPTER EBEVEYN TUTUMUNA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	Dr. Öğr. Üyesi BELGİN LİMAN Doç. Dr. AYLİN MENTİŞ
		5	EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ TEZSİZ LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİ SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLAR	GÜLŞAH ŞAHAL Prof. Dr. ERDAL TOPRAKÇI
		6	EXPLORING THE IMPACT OF WRITING ACTIVITIES ON LANGUAGE EDUCATION IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A RESEARCH STUDY IN TURKEY	Assist. Prof. HÜLYA KÜÇÜKOĞLU
		7	THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LANGUAGE CLASSROOMS TO ENHANCE LISTENING SKILLS	Assist. Prof. HÜLYA KÜÇÜKOĞLU

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr. SERHAT ÇELİKTEN	1	BOR ATIĞI VE UÇUCU KÜLÜN ALKALİ SİLİKA REAKSİYONUNA ETKİSİ	Doç. Dr. SERHAT ÇELİKTEN Doç. Dr. MEHMET CANBAZ
		2	TOZ VE SIVI YALITIM MALZEMELERİNİN BETON ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Doç. Dr. SERHAT ÇELİKTEN Doç. Dr. MEHMET CANBAZ
		3	BOR (KOLEMANİT) KATKILI ASFALT BETONLARIN MUHTELİF PERFORMANSLARININ MARSHALL DENEYLERİ İLE, MİKROYAPI VE HOMOJENLİK KARAKTERİSTİKLERİNİN BİLGİSAYARLI TOMOGRAFİ (BT) İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Lisansüstü öğrenci, ISXAO OSMAN ABDİRAHMAN Lisans Öğrenci, CHERİF MAHAMAT OUSMANE Doç.Dr., HALİL İBRAHİM YUMRUTAŞ
		4	KAVŞAKLARDA GÖRÜŞ MESAFESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İRDELENMESİ: KARABÜK VE BAĞLANTI YOLLARI ÖRNEĞİ	Lisans Öğrenci, TOLGA KESKİN Doç.Dr., HALİL İBRAHİM YUMRUTAŞ
		5	EFFECT OF PGA/PGV RATIO IN REDUCING DISPLACEMENTS OF STRUCTURES SUBJECTED TO SEISMIC LOADS	Doç. Dr., Onur ARAZ
		6	EFFECT OF SOIL STRUCTURE INTERACTION IN REDUCING ACCELERATIONS OF STRUCTURES UNDER SEISMIC EXCITATIONS	Doç. Dr., Onur ARAZ
		7	ASSESSMENT OF RADIOACTIVITY LEVELS IN BUILDING MATERIALS FROM THE GEBZE DISTRICT OF KOCAELI	Prof.Dr.Filiz ERTUGRAL YAMAC Ayşe Seda KARTAL
		8	Effects of Carbonate and Vinegar-Based Mixtures on the Color, Gloss, and Whiteness Index of European Larch (<i>Larix decidua</i> Mill.) Wood	Doç. Dr. Göksel ULAY Doç. Dr. Ümit AYATA
		9	Application of Different Wood Bleaching Chemicals on <i>Ipê</i> (<i>Tabebuia serratifolia</i> (Vahl)) Wood	Doç. Dr. Göksel ULAY Doç. Dr. Ümit AYATA

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Doç. Dr. Mücella ÖZBAY KARAKUŞ	1	BEHIND THE DYSFUNCTIONALITY IN THE FORMER TANNERY LEATHER INDUSTRY ZONE: STRUCTURAL URBAN TRANSFORMATION ANALYSIS AND SUSTAINABILITY STRATEGIES FOR UŞAK PROVINCE	Asst. Prof., FATİH TAKTAK
		2	AI-ENHANCED GEOMATICS ENGINEERING: INNOVATIVE SOLUTIONS AND APPLICATIONS USING CHATGPT, AN ADVANCED AI LANGUAGE MODEL	Asst. Prof., FATİH TAKTAK
		3	ABS POLİMERİNE NANO BOYUTLU SrO KATKISININ GAMMA IŞIĞI ZIRHLAMA PERFORMANSINA ETKİSİ: TEORİK BİR İNCELEME	Öğr. Gör. Dr. FATİH BULUT
		4	BELİRLİ HACİMDE VE FARKLI PROFİLLERDEKİ KANATÇIK YAPILARININ DOĞAL TAŞINIM VE RADYASYON İLE ISI TRANSFER PERFORMANSLARININ İNCELENMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI	Berk YERALTI Doç. Dr. Hasan Basri ULAŞ
		5	PREPARATION OF NANOPARTICLE ADDED PARAFFIN MATERIALS AND THEIR THERMAL ENERGY STORAGE EFFECT	Assist. Prof., MEHMET ONUR KARAAĞAÇ
		6	XYLOSE EFFECT ON STRUCTURAL AND OPTICAL PROPERTIES OF PbS THIN FILMS	Assoc. Prof, Dr. Ersin YÜCEL
		7	THE UTILIZATION OF NATURAL DYE EXTRACTED FROM PELTOPHORUM PTEROCARPUM IN DYE-SENSITIZED SOLAR CELLS: ACHIEVING REMARKABLY HIGH EFFICIENCY WITH CdS CO-SENSITIZATION	Doç. Dr. Mücella ÖZBAY KARAKUŞ
		8	AN INNOVATIVE APPROACH TO ENHANCING DSSC PERFORMANCE: ACHIEVING 11% EFFICIENCY WITH AG/PANI COMPOSITE COUNTER ELECTRODE WITH ZNO NANORODS	Doç. Dr. Mücella ÖZBAY KARAKUŞ

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Doç. Dr. Hakan Murat ARSLAN	1	TOTAL QUALITY MANAGEMENT IN THE MANUFACTURING SECTOR FROM THE PERSPECTIVE OF LEAN MANAGEMENT	Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ Doç. Dr. Murat BAYAT
		2	EMPLOYEES' PARTICIPATION IN MANAGEMENT: THE CASE OF INDUSTRIAL WORKERS	Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ Doç. Dr. Murat BAYAT
		3	EKO-İNOVASYON VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Dr. Öğrencisi, Hayriye KUTLU Doç. Dr., Canan YILDIRAN
		4	DETERMINATION OF THE MOST SUITABLE RAW MATERIAL SUPPLIER USING THE TOPSIS METHOD IN LIGHT OF FINANCIAL RATIOS: AN APPLICATION IN THE STEEL INDUSTRY	Doç. Dr. Hakan Murat ARSLAN
		5	EVALUATION OF SUPPLIER FIRMS' PERFORMANCE USING THE BAYES APPROACH: AN APPLICATION IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SECTOR	Doç. Dr. Hakan Murat ARSLAN
		6	THE TRANSFORMATIVE EFFECT OF PRIVATE SCHOOL-CENTERED CHANGE IN EDUCATION ON THE TURKISH BUSINESS SYSTEM: AN ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIETAL EFFECT APPROACH	Dr. Öğr. Üyesi SALİH ARSLAN
		7		
		8	CRISIS MANAGEMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF MARKETING COMMUNICATION: A CASE ANALYSIS OF THE DIOR AND ARMANI LABOR EXPLOITATION SCANDAL	Murat TAŞKIN Arzan DİLEK BOZKURT Doç. Dr. Aşkın Nurdan TUMBEK TEKEOĞLU

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Doç. Dr. FARUK PEHLİVANLI	1	siRNA YÜKLÜ KİTOSAN NANOPARTİKÜLLERİ İLE PANKREAS KANSERİNDE KRAS GENİNİN SUSTURULMASI	Gülşah POLAT Prof. Dr. Ayten ÇELEBİ KEŞKİN Öğr. Gör. Aleyna ÇAVDAR Dr. Öğr. Üyesi Beste ÇAĞDAŞ Prof. Dr. Mustafa TÜRK
		2	JEJUNAL DİVERTİKÜLOZ OBSTRÜKSİYONU: NADİR BİR AKUT KARIN NEDENİ	Doç. Dr. FARUK PEHLİVANLI Doç. Dr. OKTAY AYDIN Opr. Dr. İLKER KAPLAN
		3	NADİR BİR AKUT BATIN NEDENİ: GEZİCİ DALAK(WANDERING SPLEEN)	Doç. Dr. FARUK PEHLİVANLI Doç. Dr. OKTAY AYDIN Opr. Dr. İLKER KAPLAN
		4	NADİR BİR DİYAFRAM HERNİSİ OLGUSU: MORGAGNİ HERNİ VE CERRAHİ TEDAVİSİ	Doç. Dr. OKTAY AYDIN Doç. Dr. FARUK PEHLİVANLI Opr. Dr. İLKER KAPLAN
		5	NADİR BİR İNTERNAL HERNİASYON OLGUSU: PARAÇEKAL HERNİ VE CERRAHİ TEDAVİSİ	Doç. Dr. OKTAY AYDIN Doç. Dr. FARUK PEHLİVANLI Opr. Dr. İLKER KAPLAN
		6	GASTROİNTESTİNAL STROMAL TÜMÖRE BAĞLI GELİŞEN ERİŞKİN JEJUNOJEJUNAL İNTUSUSEPSİYON	Doç. Dr. FARUK PEHLİVANLI Doç. Dr. OKTAY AYDIN Opr. Dr. İLKER KAPLAN
		7	TANI KONULMASI ZOR OLAN BİR OLGU SUNUMU: OBTURATOR HERNİ	Doç. Dr. FARUK PEHLİVANLI Doç. Dr. OKTAY AYDIN Opr. Dr. İLKER KAPLAN

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 13 Aralık / Dec 13, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Arş. Gör. MURAT HACIOSMANOĞLU	1	ANALYSIS OF STUDIES USING Al ₂ O ₃ -WATER NANOFLUID AS WORKING FLUID IN HEAT EXCHANGERS	Yük. Lisans Öğr. Sevil DUMAN Doç. Dr. Tarkan KOCA
		2	EFFECT OF NANOFLUIDS USAGE IN HEAT EXCHANGERS ON THERMAL PERFORMANCE	Yük. Lisans Öğr. Sevil DUMAN Doç. Dr. Tarkan KOCA
		3	INVESTIGATION OF THE THERMAL EFFICIENCY OF A WALL-MOUNTED ELECTRIC COMBI BOILER USING THE COMPUTATIONAL FLUID DYNAMICS METHOD	MEHMET UÇAR Doç. Dr. OĞUZHAN ERBAŞ Prof. Dr. RAMAZAN KÖSE
		4	Stronsiyum Katkısının Zn-40Al-2Cu Alaşımının Korozyon Direncine Etkisi	Doç. Dr. ALİ PAŞA HEKİMOĞLU Arş. Gör. MURAT HACIOSMANOĞLU
		5	ANALYSIS OF BATTERY CHANGE TIMES IN ELECTRIC VEHICLES	Metin KAYNAKLI
		6	ANALYSIS OF ELECTRIC VEHICLE MAINTENANCE COSTS IN AUTOMOTIVE TECHNOLOGY	Metin KAYNAKLI

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / Dec 13, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dwi Sulisworo	1	INDIGENOUS DIALOGIC LEARNING: SHAPING STUDENTS' AFFECTIVE DEVELOPMENT	Aghniawati Ahmad Hendro Widodo
		2	LEVERAGING DATA-DRIVEN DECISION-MAKING TO IMPROVE EDUCATIONAL OUTCOMES	Eko Priyo Agus Nugroho Dwi Sulisworo
		3	ADAPTING EDUCATIONAL STRATEGIES TO COGNITIVE DEVELOPMENT FOR INCREASED LEARNING ENGAGEMENT	Thahiruddin Ika Maryani
		4	THE ROLE OF DORMITORY GUIDANCE IN ENHANCING LEARNING QUALITY AT MADRASAH ALIYAH ISLAMIC CENTRE BIN BAZ, INDONESIA	Miftahul Haq Suyatno

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr. Natalia Romanova	1	PHONOLOGICAL CONTRASTS IN INITIAL CONSONANTS OF MANDARIN AND SLOVAK: AN AFFRICATION PERSPECTIVE	Lec. Dr. Liang Xiu Dr. Matej Horvat
		2	EFFICIENT IMAGE LABELING IN AI SYSTEMS: A NOVEL RANKING-BASED FRAMEWORK	Dr. Yasir Mahmood Assis. Prof. Dr. Wei Liu
		3	DECIPHERING DIGITAL POLITICS: INSIGHTS INTO PSYCHOLOGY THROUGH SOCIAL MEDIA MICROBLOGS	Dr. Aliyu Ibrahim Musa
		4	CRITICAL PEDAGOGY IN ACTION: RETHINKING ENGLISH EDUCATION THROUGH SURREALISM AND SOCIAL JUSTICE	Assoc. Prof. Dr. Natalia Romanova Dr. Johan Van der Meer
		5	TIBYAN: A MACHINE LEARNING FRAMEWORK FOR AUTOMATED ARABIC LANGUAGE SYNTAX CORRECTION	Dr. Khalid Al-Mutairi Assis. Prof. Dr. Ayesha Siddiqui
		6	FROM DIAGRAMS TO CODE: LEVERAGING AI FOR PROGRAM SYNTHESIS FROM VISUAL REPRESENTATIONS	Prof. Dr. Hiroshi Tanaka Dr. Rina Suzuki
		7	ADVANCING MALAY SPEECH RECOGNITION: DEEP NEURAL NETWORKS FOR IMPROVED PERFORMANCE	Dr. Amirul Hassan Dr. Nurul Ain Zainal

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Priyantha Wickramasinghe	1	ANALYZING GRAMMATICAL COLLOCATIONS IN THE WRITING OF IRAQI EFL LEARNERS	Dr. Sarah Hameed Al-Najjar
		2	INTEGRATING SMART GRIDS FOR SUSTAINABLE GREEN IT IN SRI LANKA	Prof. Dr. Priyantha Wickramasinghe
		3	ADVANCING MEDICAL EDUCATION: DEVELOPING BILINGUAL PHYSICIANS FOR GLOBAL HEALTHCARE	Assoc. Prof. Dr. Wei-Ling Chen
		4	EXPLORING E-ADMINISTRATION IMPACT ON HR PRACTICES IN PAKISTANI ORGANIZATIONS	Dr. Muhammad Asim Khan
		5	EVALUATING QUALITY MANAGEMENT SYSTEMS IN THE CONSTRUCTION SECTOR OF AUSTRALIA	Dr. Daniel Hughes
		6	STRENGTHENING CORPORATE GOVERNANCE IN THE SOUTH AFRICAN PROPERTY SECTOR	Dr. Nkosinathi Dlamini
		7	THE IMPACT OF BITCOIN ON GLOBAL INVESTMENT PORTFOLIOS: A COMPREHENSIVE ANALYSIS	Dr. Lucas D. Meyer Prof. Emily Santos Dr. Jason K. Richardson
		8	STRATEGIC DEVELOPMENT OF SOLAR ENERGY IN EGYPT BY 2035 USING DYNAMIC BAYESIAN NETWORK	Dr. Hany H. Shalaby Dr. Amina H. Mansour Prof. Amr M. Ghali

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Amina Naciri,	1	ANALYZING THE ROLE OF EFL TEACHERS' METACOGNITIVE KNOWLEDGE IN PEDAGOGICAL SUCCESS	Dr. Marko J. Novak Prof. Dr. Ivana M. Popović Dr. Jelena R. Dimitrić
		2	CULTIVATING LEARNER AUTONOMY THROUGH CONSTRUCTIVIST LEARNING THEORY	Dr. Ahmed H. Ali Prof. Dr. Rasha A. Zahra Dr. Ahmed M. Mahmoud
		3	THE CHALLENGES OF TRANSFERRING LOW-COST HOUSING IN SOUTH AFRICA: A CASE STUDY	Dr. Samuel K. Mlambo Prof. Dr. Thuli N. Ngubane Dr. Siphon M. Khumalo
		4	ENHANCING KNOWLEDGE MANAGEMENT SYSTEMS: INNOVATIVE STRATEGIES FOR SUCCESSFUL IMPLEMENTATION	Dr. Khaled Al-Sudani Dr. Mariam Ahmed
		5	ADVANCING GENDER EQUALITY: THE ROLE OF RESOURCES AND ENTREPRENEURIAL SUCCESS IN DEVELOPING COUNTRIES	Dr. Layla Amiri Prof. Dr. Fatima N. Zayen
		6	LEVERAGING BIG DATA FOR FINANCIAL GAIN: A COMPARATIVE STUDY OF USERS AND PROVIDERS	Dr. Amira Basyuni Prof. Dr. Issam Al-Sayed
		7	OPTIMIZING EMAIL CAMPAIGNS: A DEEP DIVE INTO REINFORCEMENT LEARNING APPLICATIONS	Dr. Ahmed Al-Mansoori Dr. Sara Jabari
		8	ANALYZING CUSTOMER-SERVER INTERACTIONS: A STUDY OF SERVICE-ORIENTED EXCHANGES IN RETAIL SETTINGS	Dr. Saeed Al-Khatib Prof. Dr. Zaynab Mansour
		9	UNLEASHING THE POTENTIAL OF BLOCKCHAIN IN CROSS-BORDER TRADE: EXPLORING INNOVATIVE SOLUTIONS THROUGH SMART CONTRACTS	Dr. Lucas Hernández, Dr. María Rodríguez
		10	OPTIMIZING RELIEF OPERATIONS: STRATEGIC APPROACHES FOR RESOURCE ALLOCATION IN DISASTER RESPONSE	Prof. Dr. Amina Naciri, Dr. Rachid Belhassen

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Sophie Martinez, Assis. Prof. Dr. Benjamin Lee	1	MITIGATING WORKPLACE STRESS: DEVELOPING STRATEGIES FOR ENGINEERING PROFESSIONALS' WELL-BEING	Dr. Jason Walker, Dr. Olivia Carter
		2	THE IMPACT OF PRODUCT ENGAGEMENT ON CONSUMER DECISIONS: A STUDY OF ONLINE REVIEW USAGE	Dr. Sophie Martinez, Assis. Prof. Dr. Benjamin Lee
		3	DIGITAL TRANSFORMATION IN ORGANIZATIONS: KEY SUCCESS FACTORS AND IMPLEMENTATION CHALLENGES	Dr. Jamal Al-Fahad, Dr. Sara Al-Mansoori
		4	ASSESSING THE IMPACT OF BUDGET CLASSIFICATIONS ON NATIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES: A CASE STUDY OF IRAN	Assis. Prof. Amir Hossein Farshadi
		5	THE ECONOMIC IMPACT OF HEALTH TOURISM ON SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: A MULTINATIONAL PERSPECTIVE	Dr. Ayodele Akintoye
		6	OPTIMIZING PAIN MANAGEMENT STRATEGIES USING THE BALANCED SCORECARD APPROACH	Dr. Halima Yusuf, Dr. Nadia Al-Mansoori
		7	INNOVATIONS IN TRANSLATION SYSTEMS: A NEW FRAMEWORK FOR ENGLISH-URDU MACHINE TRANSLATION	Dr. Anwar Hameed, Dr. Sanaullah Khan
		8	EXPLORING BILINGUALISM AND CULTURAL IDENTITY IN KAZAKHSTAN: LANGUAGE TRENDS AND POLICY IMPLICATIONS	Assis. Prof. Arystan Bakhtiyarov, Dr. Gulmira Kenzhebekova
		9	EXAMINING THE IMPACT OF IDENTITY SECURITIZATION ON CONFLICT RESOLUTION PROCESSES	Dr. Clara D. Okoro
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Ebele Chukwuma	1	ANALYZING FOREIGN POLICY DYNAMICS IN SOUTHEAST ASIA UNDER GLOBALIZATION	Dr. Thuy Lan Nguyen
		2	OPTIMIZING LAND MANAGEMENT: A GIS-BASED APPROACH FOR SANITARY LANDFILL SITE SELECTION	Assoc. Prof. Dr. Kofi Ampadu
		3	INNOVATIVE LEADERSHIP STRATEGIES IN THE MOBILE SERVICE INDUSTRY: A CASE STUDY	Dr. Farah Noor Ahmed
		4	METHODOLOGICAL FRAMEWORKS FOR PROMOTING SOCIAL INNOVATION: A MULTIDISCIPLINARY STUDY	Lect. Dr. Ebele Chukwuma
		5	ANALYZING THE PROFITABILITY OF BEAUTY PRODUCTS USING QUANTITATIVE METHODS	Amira Elhady Carlos Andrade
		6	COVID-19 AND MHEALTH: EVALUATING SERVICE QUALITY AND USER ADAPTATION	Nandini Ghosh Kojo Mensah
		7	TRANSFORMATIONS IN ARABIC LITERATURE: EDUCATIONAL AND CULTURAL IMPACTS	Fatima Al-Sudani Seydou Traoré
		8	FEMINISM AND ECO-RESISTANCE IN IRAN'S SOCIAL MOVEMENTS	Shirin Parvaneh Samira M. Diop
		9	VISUAL STORYTELLING IN CHILDREN'S LITERATURE: EMOTIONAL CONNECTIONS	Busisiwe Ndlovu Aishwarya Pillai
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Nthabiseng Molefe	1	ASSESSING THE IMPACT OF ONLINE SPEECH ANXIETY ON STUDENTS' PERFORMANCE AND PERCEPTIONS	Dr. Nthabiseng Molefe
		2	THE ROLE OF INTRODUCTORY TECHNOLOGY COURSES IN SHAPING STEM CAREER ASPIRATIONS	Dr. Oluwaseyi Adewale
		3	FINANCIAL DEVELOPMENT AND ENERGY CONSUMPTION: INSIGHTS FROM 35 DEVELOPING COUNTRIES	Dr. Hassan Mukhtar
		4	GENDER-BASED JAPANESE LANGUAGE LEARNING STRATEGIES IN INDONESIA: A COMPARATIVE STUDY	Assoc. Prof. Dr. Sarinah Rahmadani
		5	LEVERAGING AUGMENTED REALITY AND VIRTUAL REALITY FOR IMPROVED LEARNING OUTCOMES IN CALCULUS	Assis. Prof. Dr. Rahim Khan
		6	CULTIVATING INNOVATIVE SKILLS THROUGH IMMERSIVE LEARNING METHODS IN COMPUTER SCIENCE EDUCATION	Marie-Louise Bonnet, Dr. Étienne Garnier, Clément Dupont
		7	UNVEILING THE IMPACT OF STUDENT-CENTERED INNOVATION ON INDUSTRY-UNIVERSITY PARTNERSHIPS	Carlos Hernández, Maria Esteban, Diego Mendoza

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Asss. Prof. Lilian Njoroge	1	TRANSFORMING DIGITAL LEARNING SPACES: NURTURING ONLINE COMMUNITIES OF PRACTICE	Dr. Ayesha Kumar, Fatima Rasheed
		2	EQUITABLE DEVELOPMENT STRATEGIES FOR SOCIO-ECONOMIC GROWTH IN NIGERIAN STATES	Dr. Ahmed Suleiman, Fatima Yusuf
		3	INFLUENCING CONSUMER BEHAVIOR: TRUST FACTORS IN ELECTRONIC PAYMENT ADOPTION	Dr. Somchai Thanasiri, Phanida Chokchai
		4	STRATEGIES FOR INTEGRATING CAPSTONE PROJECTS IN EEE CURRICULA: A CASE STUDY FROM SOUTHEAST UNIVERSITY, BANGLADESH	Shahram Ebrahimi
		5	THE ROLE OF COOPERATIVE LEARNING IN ELEVATING ENGINEERING EDUCATION STANDARDS	Amaka Oforji
		6	EMPOWERING YOUNG WOMEN THROUGH FINANCIAL LITERACY PROGRAMS IN HIGH SCHOOLS	Asss. Prof. Lilian Njoroge
		7	LEARNING STYLES AND ACADEMIC PERFORMANCE: A PREDICTIVE ANALYSIS OF ENGINEERING STUDENTS	Aditya Menon
		8	PROMOTING ACTIVE LEARNING THROUGH ICT IN NIGERIAN TEACHER EDUCATION	Kehinde Adebayo

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
13 Aralık / December 13, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assoc. Prof. DR. Maria Fernanda Oliveira	1	OPTIMIZING LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS: AN ENSEMBLE APPROACH	Fatimah Al-Zahraa Hussain Al-Fadhel
		2	STUDENT PARTICIPATION IN UNIVERSITY GOVERNANCE: A CASE STUDY OF HIGHER EDUCATION IN VIETNAM	Nguyen Thi Lan Anh
		3	PROMOTING CYBERSECURITY EDUCATION: A MULTIDISCIPLINARY APPROACH IN AFRICA	Kwame Owusu-Afriyie & Amara Diop
		4	ADVANCING LANGUAGE ACQUISITION THROUGH IMMERSIVE VIRTUAL ENVIRONMENTS	Chandrakanta Bhattacharya
		5	GENDER EQUITY IN EDUCATION: INSIGHTS FROM INDONESIA	Putri Anindita Wardana
		6	PREDICTING STUDENT SUCCESS THROUGH DATA ANALYTICS IN EDUCATION	Assoc. Prof. DR. Maria Fernanda Oliveira
		7	AGILE PEDAGOGY IN DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS: SCRUM AS A TOOL FOR STUDENT ENGAGEMENT	Dr. Kwame Mensah
		8	CHEMISTRY EDUCATION IN THE DIGITAL ERA: EFFICACY OF ONLINE TESTING	Ms. Amina Yusuf, Bolaji Okon

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr., Serdar SAYGILI	1	FARABİ'DE BİLİMLER SINIFLANDIRMASINDA MATEMATİK BİLİMİNİN YERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi ELİF PALANCI Prof. Dr. Hülya ALTUNYA
		2	RETHINKING THE HISTORY OF SCIENCE WITH PROF. DR. FUAT SEZGİN: A NEW DISCOURSE POSSIBILITY IN THE HISTORY OF SCIENCE - OCCIDENTALISM	Doç. Dr., Serdar SAYGILI
		3	ARİSTOTELES'TE ZAMAN- TARİH İLİŞKİSİ ÜZERİNE FELSEFİ BİR İNCELEME	Arş. Gör. VİLDAN DOĞANAY
				Ümit Ayata

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç.Dr. YASEMİN BAKİ	1	MASALLARIN ÇOCUK DUYARLIĞINA KATKISI: EŞEK NASIL KRAL OLDU ÖRNEĞİ	Doç.Dr. YASEMİN BAKİ Öğretmen, HİLAL SARGIN
		2	MAVİ ÇOCUK ADLI ÇOCUK KİTABININ AKTARDIĞI DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Öğretmen, HİLAL SARGIN Doç. Dr.YASEMİN BAKİ
		3	ARGÜMANTASYON TABANLI BİLİM ÖĞRENME YÖNTEMİNİN 9. SINIF ÜÇGENLER KONUSUNDA ÖĞRENCİLERİN ÜSTBİLİŞSEL BECERİLERİNE, İŞBİRLİKLİ ÖĞRENME SÜRECİNE VE İLETİŞİM BECERİLERİNE ETKİSİ	Prof. Dr. BİLGE PEKER MERVE ÖZ
		4	REGGIO EMILIA APPROACH	Prof. Dr. Güneş SALI
		5	AN EVALUATION OF KAMURAN ŞİPAL'S NOVELS	Prof. Dr. Fatih SAKALLI
		6	ÜSTÜN YETENEKLİ OLAN VE OLMAYAN ÖĞRENCİLERİN MÜHENDİSLİK BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Uzman Öğretmen, Esra ÖZEL Doç.Dr. Nezh ÖNAL
		7	OKUL ORTAMINDA ÖĞRENCİLERE HİJYEN EĞİTİMLERİNİN UYGULANMASININ HİJYEN VE TEMİZLİK FARKINDALIK ALGISI OLUŞTURMADAKİ ROLÜ	Çınar Esra MAVİ CANUYLASI Rifat CANUYLASI

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Sedat İlhan	1	SOLUTIONS OF LONNGREN-WAVE EQUATION VIA GENERALIZED RICCATI EQUATION MAPPING METHOD	Doç. Dr., Berat KARAAGAC
		2	A SPLINE COLLOCATION APPROACH TO ZELDOVICH EQUATION	Doç. Dr., Berat KARAAGAC
		3	APPLICATION OF PICK'S THEOREM TO DELAUNAY TRIANGLES AND VORONOI POLYGONS	M. Mustafa BEYDAĞI
		4	ON SOME 3-NETS IN ALPHA AND BETA PLANES OF KLEIN QUADRIC	Münevvere Mine Karakaya Prof.Dr.Ziya AKÇA
		5	ON LINE PARTITIONS OF SOME CONFIGURATIONS IN THE HALL PLANE	Göknur TEPE Prof. Dr. Ziya AKÇA
		6	ON SOME 3-NETS IN LEFT SEMI FIELD PLANE OF ORDER 9	Göknur TEPE Prof. Dr. Ziya AKÇA
		7	TYPE SEQUENCE OF SOME NUMERICAL SEMIGROUPS WITH THE DETERMINE NUMBER FIVE	Mehmet Sait ALAKUŞ Prof. Dr. Sedat İlhan
		8	ON THE GENUS AND FROBENIUS NUMBER OF SOME NUMERICAL SEMIGROUPS WITH THE DETERMINE NUMBER FIVE	Mehmet Sait ALAKUŞ Prof. Dr. Sedat İlhan
		9	KEŞİRLİ TÜREVLER YARDIMIYLA ENDÜSTRİYEL SOĞUTMA SİSTEMLERİNDE SÜLFAT İYON KONSANTRASYONUNUN DİNAMİK ANALİZİ	DR, KASHİF ALİ ABRO DR, IRFAN ALİ ABRO DR, AHMET YILDIRIM

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Doç. Dr. Mustafa GÖMLEKSİZ	1	DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN DÖNGÜSEL EKONOMİ UYGULAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Dr. Hülya TÜRKCAN Doç. Dr. Serhat ERAT Prof. Dr. Salih Zeki İMAMOĞLU
		2	THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC DEVELOPMENT, R&D AND INNOVATION: EVIDENCE FROM THE GLOBAL INNOVATION INDEX	Doç. Dr. Mustafa GÖMLEKSİZ
		3	CREATIVE CLASS, R&D AND INNOVATION: A PANEL CAUSALITY ANALYSIS ON DEVELOPED COUNTRIES	Doç. Dr. Mustafa GÖMLEKSİZ
		4	BALKAN ÜLKELERİNDE İHRACAT-İTHALAT ETKİLEŞİMİNE YÖNELİK MEKÂNSAL BİR ANALİZ	Doç. Dr. Dilara AYLA Dr. Öğr. Üyesi Kezban AYRAN CİHAN
		5	DOES INFLATION WORSEN INCOME INEQUALITY?	Assist. Prof. Dr. Bayram AYDIN
		6	TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME, YENİLENEBİLİR ENERJİ, DOĞAL KAYNAK GELİRLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ	Dr. Öğretim Üyesi, Ülkü ÖZBAY
		7	BÜYÜK VERİ TEKNOLOJİSİNİN MAVİ OKYANUS STRATEJİSİNE ETKİSİ: KAVRAMSAL BİR İNCELEME	Öğr. Gör. Dr. Aylin YILMAZ GEZGİN

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Doç. Dr. Emine AYAN	1	A RESEARCH ON THE REPRESENTATION FORMS OF NARRATIVE IN GOKDEMİR İHSAN'S KURMACA ALİSTİRMALARI	Doç. Dr. Emine AYAN
		2	THE SYMBOL OF MEVLANA AND SHAMS TABRİZİ IN THE CONTEXT OF EAST-WEST IN ALEV TEKİNAY'S NOVEL "AĞLAYAN NAR" (CRYING POMEGRANATE)	Assoc. Prof. Dr. Seriyye Gündoğdu
		3	NURETTİN TOPÇU'NUN EĞİTİM ANLAYIŞI	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ Yüksek Lisans Öğrencisi Uğur TOMBUL
		4	YAKUP KADRİ'NİN HİKÂYELERİNDE KURTULUŞ SAVAŞI	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ Yüksek Lisans Öğrencisi Uğur TOMBUL
		5	KLASİK TÜRK EDEBİYATI METİNLERİNDE "TUZ" KELİMESİNİN ANLAM ÇERÇEVESİ	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAVAKLIYAZI
		6	A PSYCHOANALYTIC EXAMINATION IN THE CONTEXT OF WOMEN AND RELIGION: "TANRI"	Prof. Dr. Mustafa AYDEMİR Pınar KARATAŞ
		7	THE POETICAL DILEMMA OF TRADITION CRITICISM IN ORHAN VELİ	Prof. Dr. Mustafa AYDEMİR Derya ÖZTÜRK

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / Dec 14, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Öğretim Üyesi Özgür Altıncıoğlu	1	ANALYSIS OF DRINKING WATER POLLUTANTS AND APPLICATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT STANDARDS TO REDUCE RISKS AND ENHANCE ENVIRONMENTAL HEALTH IN SALAH AL-DIN GOVERNORATE	Ali H. AL-Obaidi Sahira A. AL-Obaidi Alaulddin M. Mahdi
		2	YOĞUN BAKIM ÜNİTELERİNDE KARBAPENEM DİRENÇLİ ENTEROBACTERALES ENFEKSİYONLARI: SEFTAZİDİM-AVİBAKTAM DENEYİMİ	Doktor Öğretim Üyesi Nurbanu Şezak Doçent Doktor Pınar Ayvat
		3	YUMUŞAK DOKU SARKOMLU HASTALARDA RADYOTERAPİ SONUÇLARI ve PROGNOZİK FAKTÖRLER	Dr. Öğretim Üyesi Özgür Altıncıoğlu, Doç. Dr. Sema Rakıcı
		4	Perinöral İnvazyonlu Prostat Kanserinde Hipofraksiyone Radyoterapi Uygulanmasının Tedavi Yanıt Etkisi	Doç. Dr. Sema Rakıcı Dr. Öğretim Üyesi Özgür Altıncıoğlu
		5	Synthesis of two novel anti-inflammatory molecules and testing of their cytotoxicity and ability to suppress proinflammatory mediators	Elif Ecem FINDIK Assist. Prof. Sevil ERDOĞAN Assist. Prof. Serap YILMAZ Doğukan Cem ÇİFTÇİ TUĞÇE BUKET ÖZDEMİR SİNEM ÇALIN İlker DIBİRDİK
		6	ISOKİNETİK STRENGTH AND BASKETBALL	Öğr. Gör. Dr. Muhammed YILDIZ
		7	THE ROLE OF ISOKİNETİK STRENGTH İN SOCCER	Öğr. Gör. Dr. Muhammed YILDIZ

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç. Dr. Abdullah Candan Doç. Dr. Çağatay Yamçıçer Doç. Dr. Cihan Kürkçü	1	REUSE OF INDUSTRIAL WASTES: PRODUCTION AND CHARACTERIZATION OF CERAMIC WALL TILES WITH MARBLE WASTE AND COLEMANITE ADDITIVES	Undergraduate Student, Esra GÜÇLÜ Lecturer Dr., Saadet GÜLER
		2	BİYOMEDİKAL UYGULAMALAR İÇİN ALTERNATİF ÜÇLÜ SİSTEM: TAVUK HİDROKSİAPATİT-%0.5 TİTANYUM OKSİT-%(0.25/0.50) LANTANYUM OKSİT	Dr. Öğr. Üyesi, SÜLEYMAN SERDAR PAZARLIOĞLU Dr., HASAN GÖKÇE
		3	TAVUK HİDROKSİAPATİT-%1 MAGNEZYUM OKSİT SİSTEMİNE %0.25-1.0 ORANLARINDA YTRİYUM OKSİT İLAVESİ VE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, SÜLEYMAN SERDAR PAZARLIOĞLU Dr., HASAN GÖKÇE
		4	AuCu 3 -TİPİ İKİLİ İNTERMETALİK BİLEŞİK Ndlr 3 'ÜN YAPISAL, ELASTİK ÖZELLİKLERİ ve FONON STABİLİTESİ	Doç. Dr. Abdullah Candan Doç. Dr. Çağatay Yamçıçer Doç. Dr. Cihan Kürkçü
		5	Li 2 MgGe HEUSLER BİLEŞİĞİNİN YAPISAL, ELEKTRONİK VE ELASTİK ÖZELLİKLERİ	Doç. Dr. Abdullah Candan Doç. Dr. Cihan Kürkçü Dr. Çağatay Yamçıçer
		6	RARE EARTH ELEMENT CHARACTERİSTİCS OF ARSENİC-RİCH OXİDİZED LEAD MİNERALİZATİON İN ALADAĞLAR KURTTEPE (YAHYALI-KAYSERİ)	MS, Ufuk KESKİN Assoc. Prof. Dr., Berna YAVUZ PEHLİVANLI
		7	ELEMENT POTENTIALS OF RED COLORED NEOGENE KAZMACA FORMATION AND UPPER EOCENE-LOWER MIOCENE İNÇİK AND BAYINDIR FORMATIONS CROPPING OUT AROUND KIRIKKAL	Menevşe ALTAN Berna YAVUZ PEHLİVANLI

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Doç. Dr. Cennet ŞANLI	1	DİJİTAL EĞİTSEL OYUN DESTEKLİ FEN EĞİTİMİNİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRENME MOTİVASYONLARINA, BAŞARILARINA VE TEKNOLOJİ TUTUMLARINA ETKİSİ	Prof. Dr. Gonca KEÇECİ Prof. Dr. Fikriye KIRBAĞ ZENGİN Prof. Dr. Raşit ZENGİN Hümeyra ÖZDEMİR
		2	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL EĞİTSEL OYUN DESTEKLİ FEN EĞİTİMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ	Prof. Dr. Gonca KEÇECİ Prof. Dr. Fikriye KIRBAĞ ZENGİN Prof. Dr. Raşit ZENGİN Hümeyra ÖZDEMİR
		3	EDUCATION POLICIES IN TURKEY: A LOOK INTO THE FUTURE WITH 21ST CENTURY SKILLS	Dr. Burcu KARAMAN Prof. Dr. Oğuzhan KARADENİZ
		4	2018 ve 2024 COĞRAFYA DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ BECERİ BOYUTUNDA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Doç. Dr. Cennet ŞANLI
		5	REFLECTION OF FORM EXPRESSIONS ON THE DESIGN PRODUCT: BASIC DESIGN COURSE STUDENT STUDIES	Assoc. Prof. Dr, BANU KARAŞAH Assoc. Prof. Dr, EMİNE TARAKÇI EREN
		6	CONCEPT STUDIES IN BASIC DESIGN COURSE: WOMEN AND WATER CONCEPTS	Assoc. Prof. Dr, BANU KARAŞAH Assoc. Prof. Dr, EMİNE TARAKÇI EREN
		7	FAMILY PARTICIPATION IN PRIMARY EDUCATION FROM THE PERSPECTIVE OF VILLAGE TEACHERS	Yüksek Lisans Öğrencisi ŞEYMANUR TUNAHAN Dr. Öğr. Üyesi DİDEM KAYAHAN YÜKSEL
		8	TEK EBEVEYNLİ 60-72 AYLIK ÇOCUKLARIN ALICI DİL VE İFADE EDİCİ DİL BECERİLERİNİN DEĞİŞKENLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	Çocuk Gelişimci, Sıddıka Nur ÖZDÜVEN Dr. Öğretim Üyesi, Özlem AKKOYUN SERT

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assist. Prof.Dr. Hatice Nur GERMİR	1	INVESTIGATION OF WORLD INSURANCE PREMIUM PRODUCTION ON TÜRKİYE SCALE	Assist. Prof.Dr. Hatice Nur GERMİR
		2	INVESTIGATION OF CUSTOMER COMPLAINTS REGARDING BANKING - FINANCIAL SERVICES AND PRODUCTS BEFORE CONSUMER ARBITRATORS: THE CASE OF MANİSA PROVINCE	Assist. Prof.Dr. Hatice Nur GERMİR
		3	THE RELATIONSHIP BETWEEN URBANIZATION AND INCOME INEQUALITY: THE CASE OF RCEP COUNTRIES	Doç. Dr. Hikmet AKYOL Dr. Öğr. Üyesi Kübra GÜL
		4	AKADEMİNİN ZİRVESİNE YOLCULUK: DARON ACEMOĞLU VE NOBEL EKONOMİ ÖDÜLÜ'NE GİDEN SÜREÇ	Doktorant, Fatma Pınar BEDEL TOPLU Prof. Dr. Savaş ERDOĞAN
		5	HOŞNUTSUZLUĞUN MATEMATİĞİ: HOŞNUTSUZLUK ENDEKSİ TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE UYGULAMALARI	Doktorant, Fatma Pınar BEDEL TOPLU Prof. Dr. Savaş ERDOĞAN
		6	THE RELATIONSHIP BETWEEN GDP PER CAPITA AND ELECTRICITY ACCESS IN ZAMBIA: AN ARDL APPROACH	Özgür Özaydın Anıl Dağdemir
		7	THE IMPACT OF DEFORESTATION ON ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM NICARAGUA	Özgür Özaydın Anıl Dağdemir

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
Dec 13 - 15, 2024 – Konya

Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

14 Aralık / December 14, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assis. Prof. Dr. Sibusiso Ndlovu	1	TECHNOLOGY-ENABLED LEARNING: INTEGRATING AI IN MODERN CLASSROOMS	Arun Kumar
		2	CULTIVATING INCLUSIVE LEARNING: ACTIVE STRATEGIES FOR TEACHING CHILDREN WITH AUTISM	Ayaka Nwosu
		3	ENHANCING BUSINESS PERFORMANCE: STRATEGIC COMPETITIVE ADVANTAGES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES	Oluwaseun Adeyemi, Jabulani Moyo
		4	IMPACT OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY ON BUSINESS PERFORMANCE IN EMERGING MARKETS	Fatimah Khalid,
		5	A COMPREHENSIVE APPROACH TO ORGANIZATIONAL EFFECTIVENESS IN PORT MANAGEMENT	Assis. Prof. Dr. Sibusiso Ndlovu
		6	TRANSFORMING EDUCATIONAL MODELS: THE ROLE OF AI IN SHAPING THE FUTURE OF LEARNING	Mohammad Alhassan, Anjana Sharma
		7	NAVIGATING THE CHALLENGES OF INTERNATIONAL STUDY IN THE POST-PANDEMIC ERA	Dr. Moyo Ibrahim, Rashid Abdi
		8	DIGITAL CONTENT STRATEGY: EXAMINING THE CORE ELEMENTS AND THEIR IMPACT ON BUSINESSES	Maria Oliveira, Jun Hee Kim, Miriam Dlamini, Ahmed Al-Mansoori
		9	A COMPREHENSIVE APPROACH TO CONSUMER BEHAVIOR RESEARCH IN ACADEMIA	Dr. Leila Ayari, Dr. Karim Alouani

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assis .Prof. Dr. Abdullah Al-Omari,	1	NAVIGATING THE CHALLENGES OF INTERNATIONAL STUDY IN THE POST-PANDEMIC ERA	Dr. Ibrahim Rashid Abdi,
		2	TRANSFORMING EDUCATIONAL PRACTICES THROUGH DIGITAL COACHING: A NEW PARADIGM IN SAUDI ARABIA	Dr. Fatima Al-Zahrani, Assis .Prof. Dr. Abdullah Al-Omari,
		3	DESIGNING INTELLIGENT LEARNING ENVIRONMENTS IN MUSIC EDUCATION: AN ONTOLOGICAL PERSPECTIVE	Dr. Ahmed Karim, Dr. Linda Khoury,
		4	INTEGRATING PRACTICAL LEARNING AND THE FLIPPED CLASSROOM MODEL IN VOCATIONAL EDUCATION	Dr. Anwar El-Mohammed, Assis. Prof. Dr. Latif Kharroubi,
		5	ETHNOLINGUISTIC DYNAMICS AND CULTURAL EVOLUTION IN POST-COLONIAL AFRICA	Dr. Nwabueze Chukwuma
		6	MEMORY AND MEANING: VISITORS' PERCEPTIONS OF NATIONAL IDENTITY AT THE "ADEM JASHARI" MEMORIAL COMPLEX IN KOSOVO	Dr. Elvana Krasniqi Dr. Berat Ismaili
		7	SUSTAINABLE TOURISM AND COMMUNITY ENGAGEMENT IN KAKUM NATIONAL PARK, GHANA: A PATH TOWARDS ECO-TOURISM DEVELOPMENT	A. Owusu L. Mensah
		8	ADAPTING NON-TRADITIONAL MARKETING STRATEGIES FOR HERBAL PRODUCT PROMOTION: A CROSS-CULTURAL PERSPECTIVE	Aisha Balarabe Yusuf Al-Mustafa,
		9	THE EXPERIENCES AND CHALLENGES OF JOURNAL REVIEWERS IN EVALUATING QUALITATIVE RESEARCH: A QUALITATIVE STUDY	Amina Kamara,
		10	RESEARCH ON THE PRESERVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HISTORICAL TOWN LANDSCAPES: A CASE STUDY OF QIKOU	Chen Mei Lin, Zhang Wei

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Kwabena Owusu-Boakye,	1	ENHANCING INSTITUTIONAL SUSTAINABILITY THROUGH STRATEGIC FRAMEWORKS AND MULTI-STAKEHOLDER COLLABORATION	Emmanuel Nwankwo Mei-Ling Zhang Felipe Oliveira
		2	IMPACT OF CUSTOMER FEEDBACK ON EMOTIONAL LABOR AND JOB SATISFACTION IN SERVICE-ORIENTED CALL CENTERS	Adebayo Nwankwo, Zanele Mthembu
		3	INTELLIGENT ALGORITHMS FOR PORTFOLIO MANAGEMENT IN FINANCIAL TECHNOLOGY	Maria Otieno Rodrigo Silva Asha Patel
		4	OPTIMIZING WORK SYSTEM DESIGN FOR SME PRODUCTIVITY: A META-ANALYTICAL REVIEW	R. O. Akinyele H. Tanaka
		5	IMPACTS OF SOCIAL INTERACTIONS IN LIVESTREAMING ON CONSUMER PURCHASE INTENTIONS: A BEHAVIORAL ENGAGEMENT PERSPECTIVE	Paulo Henrique da Silva Xiaoyan Zhang Amina Yusuf
		6	ENHANCING PRIVACY WHILE UTILIZING DATA MINING FOR PREDICTIVE POLICING IN DOMESTIC AND SEXUAL VIOLENCE CASES	Dr. Ana Sofia Mendes Dr. Kwabena Owusu-Boakye,
		7	UNDERSTANDING THE TOURIST EXPERIENCE: A STUDY OF JAPANESE TOURISTS IN FRANCE	Hiroshi Yamamoto, Akiko Sato, Julien Dupont
		8	COMPARATIVE ECONOMIC EVALUATION OF FLOATING PHOTOVOLTAIC SYSTEMS IN EMERGING MARKETS	Amina Ibrahim, Rafael Santos

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. DR. Ehsan Abbas,	1	RECONCEPTUALIZING THE LIVING HERITAGE: A STUDY OF URBAN MUSEUMS IN HISTORIC SPACES	Amina Karim, Prof. Tarek Ahmed
		2	EVALUATING SUCCESS FACTORS OF PLAY-BASED INTERVENTION PROGRAMS FOR CHILDREN WITH DIVERSE NEEDS: A COMPARATIVE STUDY	Leila A. Khan, Yassir M. Nasser, Amira S. Abdullah
		3	THE IMPACT OF SOCIAL STRUCTURES ON PANDEMIC RESPONSE: A GLOBAL SOCIOLOGICAL STUDY	A. Kumar, M. Okafor, L. Chan
		4	EXAMINING THE IMPACT OF TEACHER BIAS ON THE EDUCATIONAL STRATEGIES FOR IMMIGRANT AND DISABLED STUDENTS	Dr. Niazi Ahmed, Prof. DR. Ehsan Abbas,
		5	STUDENTS' PERSPECTIVES ON ACCESSING PSYCHOLOGICAL SERVICES	R. Okojie, A. Ntse, L. Kumah
		6	EXAMINING THE ROLE OF GRANDMOTHERS IN CARING FOR ADOLESCENT ORPHANS IN THE CONTEXT OF HIV/AIDS	Siti Mariam & Ahmed El-Mahmoud
		7	IMPACT OF CHILD ABUSE ON MENTAL HEALTH AND ACADEMIC PERFORMANCE: A STUDY IN NAIROBI, KENYA	Aditya Putra, Budi Santoso
		8	SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS INFLUENCING POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER AMONG ADOLESCENTS EXPERIENCING DOMESTIC VIOLENCE IN UGANDA	Abdul Karim, Gloria Namirembe

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Hiroshi Tanaka,	1	SOCIOLGICAL ANALYSIS OF EMOTIONAL ABUSE IN SCHOOLS: A CASE STUDY IN A BRAZILIAN PRIMARY SCHOOL	Silva Pereira
		2	THE IMPACT OF ERROTIC TRANSFERENCE ON PSYCHOANALYTIC TREATMENT DURATION AND TERMINATION	Amina K. Idris, Leila R. Bello, Chike O. Okeke
		3	THE BUILT ENVIRONMENT AND CHILDREN IN URBAN POVERTY: A STUDY OF ENVIRONMENTAL PERCEPTIONS IN LAGOS, NIGERIA	Adebayo Alabi, Chiamaka Nwokedi
		4	UPCONVERSION LUMINESCENCE IN THE RED AND GREEN REGION OF Bi2O3@Yb3+, Nd3+ BASED OPTICALLY ACTIVE MATERIALS	M. Zhang, L. Zhao, H. Li, J. Liu, X. Wang
		5	THE IMPACT OF ADHD MEDICATION, CANNABIS, AND NICOTINE USE ON STUDENT MENTAL HEALTH: AN EXAMINATION OF SUBSTANCE ABUSE AND PSYCHOLOGICAL DISTRESS	Akira Yamamoto, Hiroshi Tanaka, Mei Li, Jun Kato
		6	THE IMPACT OF PURPOSE IN LIFE ON ACADEMIC SUCCESS AMONG COLLEGE STUDENTS	Fernando Almeida Mei Zhang Amira Oumarou
		7	OPTIMIZING DECISION-MAKING IN ORGAN TRANSPLANTATION: A DATA-DRIVEN APPROACH	R. Thompson, M. Sosa, J. Nguyen, L. Shah, N. Zhang, O. Adama
		8	SOCIETAL ATTITUDES TOWARD INCOME INEQUALITY IN AGE-DIFFERENT RELATIONSHIPS	Ahmed S. Farouq, Amina J. Diallo
		9	THE IMPACT OF GRATITUDE PRACTICE ON INTERPERSONAL RELATIONSHIPS AND THE ROLE OF PERCEIVED SUPERIORITY	Liu Mei, Wang Jun, Mohamed Farid
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
Dec 13 - 15, 2024 – Konya

Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

14 Aralık / December 14, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 6	Maria R. dos Santos	1	MINDFULNESS-BASED INTERVENTIONS IN ENHANCING SELF-WORTH AND WELL-BEING: THE INFLUENCE OF CONTINGENT SELF-ESTEEM ON PSYCHOLOGICAL WELL-BEING	Adebayo Alabi, Chiamaka Nwokedi
		2	YOUTH ENGAGEMENT IN PROSOCIAL ACTIVITIES AND ITS IMPACT ON MENTAL WELLBEING	Ahmad Karim, Fatu Sesay, Tariq Mohammed
		3	LETHAL SUICIDE RISK ASSESSMENT: CHALLENGES IN ESTABLISHING STANDARDS OF CARE FOR SUICIDE CASES IN MENTAL HEALTH FORENSICS	Maria R. dos Santos
		4	EXPLORING THE IMPACT OF INSECURE ATTACHMENT ON WOMEN IN COHABITATION: A COMPARATIVE STUDY FOR THERAPEUTIC INTERVENTION	Marta Ribeiro, Amina El-Sayed
		5	CULTURAL RITUALS AND COPING MECHANISMS AMONG WOMEN WHO EXPERIENCED ADOLESCENT PREGNANCY TERMINATION: A QUALITATIVE APPROACH	Lindiwe M. Dube Ayodele J. Olaniyan Fatimah N. Othman
		6	THE EPISTEMOLOGICAL ROLE OF EMOTIONS IN SCIENTIFIC THINKING AND CITIZENSHIP DEVELOPMENT	Amina Zuberi, Kwame Osei Tutu
		7	A STUDY OF CROSS-CULTURAL CONSUMER BEHAVIOR: THE IMPACT OF AFRICAN CULTURE ON EUROPEAN CONSUMER DECISION-MAKING	Leyla Huseynova, Emin Mammadov, Aysel Rahimova
		8	ACADEMIC SUCCESS AMONG GRANDIOSE AND VULNERABLE NARCISSISTS: THE ROLE OF SELF-ESTEEM AND SELF-EFFICACY	Dr. Ahmed Alhadi
		9	EMOTIONAL SECURITY AND EMOTIONAL COMPETENCE AMONG UNIVERSITY STUDENTS: A STUDY OF THE IMPACT OF GENDER AND SPECIALIZATION	Yara Ahmed Al-Mansoori, João Costa,
		10	MANAGING THE ARCHITECTURAL HERITAGE OF TUNISIA: A CASE STUDY OF THE MEDINA OF TUNIS	Laila Ben Ammar, Assoc. Prof. Dr. Karim Jebali

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / December 14, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assis. Prof. Dr. Juma Mkumba	1	GREEK TRAGEDY AND IMMIGRANT THEATER IN EARLY 20TH CENTURY AMERICA: INTERSECTIONS OF CULTURAL EXPRESSIONS	Jamal Al-Khair, Assis. Prof. Dr. Sofia Ortiz
		2	THE IMPACT OF CRIMINALIZATION ON HOMELESSNESS: THE CASE FOR INNOVATIVE COURT INTERVENTIONS IN SALT LAKE CITY	Fatima Al-Khalifa, Ahmed Janahi,
		3	TOURISM SATELLITE ACCOUNT: STRATEGIES FOR DEVELOPMENT AND DATA MANAGEMENT	Assis. Prof. Dr. Liu Wenjie,
		4	THE ROLE OF GOSSIP IN SHAPING GENDER DYNAMICS: AN EXAMINATION OF ALICE GERSTENBERG'S HE SAID, SHE SAID	L. Cheng, M. Fadul
		5	HEALTHCARE WORKER RIGHTS AND VIOLATIONS IN AFRICA: ADDRESSING INJUSTICES AND PROMOTING PROTECTION	Amina M. Sulaiman, Kwame A. Yeboah, Sarah M. Osei, Jamal A. Kadir, Zawadi M. Kabanga
		6	FAITH-BASED HUMANITARIAN AID: THE ROLE OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN REFUGEE CRISIS MANAGEMENT DURING CONFLICTS	Sophia Lungu, Assis. Prof. Dr. Juma Mkumba
		7	ROCK ART IN THE MOUNTAINS OF EASTERN ALGERIA: THE CASE OF THE TASSILI N'AJJER REGION	Ahmed Bouzid , Leila Merghoub , Mohamed Boudiaf
		8	REPRESENTATION OF MEMORY OF FORCED MIGRATION IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE AFTER WORLD WAR II IN POLISH AND GERMAN FILMS	Amina Khatun, Luca Rossi

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Ekaterina Ivanova	1	SCIENTIFIC EXAMINATION OF "FERTILIZING WINDS" IN AL-QURAN: A HOLISTIC APPROACH	Amina Abdullah , Hassan Liu
		2	CONVENTION REFUGEES IN AUSTRALIA: STRUGGLING WITH IMMIGRATION POLICY AND UNMET RIGHTS	Samuel Kofi Attah, Anahita Rahimi
		3	THE ROLE OF TELECOMMUNICATION IN AFRICA'S DEVELOPMENT: FOSTERING CONNECTIVITY AND EMPOWERMENT	João Silva
		4	ANTI-WESTERN SENTIMENT IN THE ARAB WORLD AND ITS IMPACT ON RUSSIAN SUPPORT DURING THE UKRAINE CONFLICT	Amina Zayed Mohammed Al-Mansouri,
		5	RECONCEPTUALIZING INFORMAL ECONOMIES: STREET VENDING AND URBAN REDEVELOPMENT IN THE GLOBAL SOUTH	Nia Osei, Jungho Kim
		6	GLOBALISATION OF ART AND CULTURAL POLICIES: IMPACTS ON HERITAGE CONSERVATION IN AFRICA	Amadou N'Diaye, Dr. Ekaterina Ivanova
		7	EXPLORING THE ROLE OF SEMIOTICS IN BRAND DESIGN: A STUDY OF LOCALIZED VISUAL IDENTITY	Siti Amina Hassan, Ahmed Alhadi
		8	NEW ENVIRONMENTS IN CHINESE PHOTOGRAPHY: YAO LU'S INNOVATIVE LANDSCAPES	Dr. Jia Chen

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN	1	ÜLKELERİN ÇEVRE POLİTİKALARINDA YEŞİL AKLAMA	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN
		2	EKOLOJİK VATANDAŞLIK ÇERÇEVESİNDE YENİ TÜKETİCİ PROFİLİ VE PAZARLAMADA MANİPÜLASYON	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN
		3		
		4	SİYASAL KAMPANYA ARACI OLARAK AÇILIŞ TÖRENLERİNDE SÖYLEM ÜRETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Dr. Öğr. Üyesi Mesut YILMAZ Prof. Dr. Mustafa İNCE
		5	A NEW MODEL IN DIGITAL BROADCASTING: AN EXAMINATION OF INTERNET TELEVISION THROUGH THE CASE OF BABALA TV	Ekin Görkem EMRECAN Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL
		6	DIGITAL CULTURE CONSTRUCTION IN MODERN SOCIETY: THE EFFECTS OF TIKTOK PLATFORM ON CULTURAL TRANSFORMATION	Gizem YILMAZOĞLU Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ	1	SULTANS THE SYMBOL OF JUSTICE FROM THE LANGUAGE OF THE OTTOMAN PERIOD DIWAN OWNER SUFI AHMED QUDDŪSÎ FROM BOR AND ŞA'BAN KÂMÎ FROM DİYARBEKİR	Doç. Dr. M. Sait MERMUTLU
		2	UNDERSTANDING OF KHALVAT – UZLAT IN THE POEMS OF KADİRİYYE SHEIKH AHMED QUDDUSI	Doç. Dr. M. Sait MERMUTLU
		3	Popular Fortune Practice and Fortune Telling From The Perspective of Sociology of Religion	Dr. KAZIM KANDEMİR
		4	Semiological Analysis of Prayer Worship in Caricatures: Case of “Leman” Magazine	Dr. KAZIM KANDEMİR
		5	MÂTÜRİDÎ VE İZMİRLİ ÖRNEKLEMİNDE BİLGİ EDİNME YOLLARI ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA	Dr. Buket ATAMAN
		6	MATÜRİDÎ’NİN TE’VİLÂT’INA GÖRE HZ. SÜLEYMAN’IN DESTEKLENMESİ	Dr. Buket ATAMAN
		7	İslam İktisadında Zekat ve Vergi İlişkisi	Enise Niğar AKSOY
		8	Sectarian Bias in the Explanation of the Cause of Revelation A Comparative Analysis of the Verses on Alcohol	Assoc. Prof. Dr. Abdurrahman Ensari
		9	TÜRKLERİN İLK DÖNEM KUR’ÂN TERCÜMELERİNDE ARAPÇA ALINTIDAN HAREKETLE DİNİ DİRENÇ TESPİTİ	YL Öğr. MELİKE AYDEM
		10	IS IT POSSIBLE TO EXIT JUDAISM? THE RELIGION-RACLE PROBLEM IN JUDAISM FROM THE PERSPECTIVE OF SHLOMO SAND	Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ
		11	A GENERAL OVERVIEW OF THE DISCUSSIONS ON THE HISTORICAL REALITY OF ABRAHAM, THE FIRST ANCESTOR OF THE HEBREWS	Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr. Ercan ŞAHBUDAK	1	SOCIOECONOMIC EFFECTS OF INTERNATIONAL MIGRATION: LITERATURE REVIEW	Yaren GÖKAY Doç. Dr. Sefa ÖZBEK Dr. Öğr. Üyesi Mustafa NAİMOĞLU
		2	SOCIOLOGICAL DIMENSIONS OF HUMAN AND ANIMAL INTERACTION IN THE CONTEXT OF CHANGING SOCIAL RELATIONS	Doç. Dr. Ercan ŞAHBUDAK
		3	AESTHETIC CONCERNS OF YOUTH IN CONSUMER SOCIETY: IN THE CASE OF SİVAS CUMHURİYET UNIVERSITY STUDENTS	Doç. Dr. Ercan ŞAHBUDAK
		4	DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERİN BİREYLERİN HEKİM SAHİPLENME TUTUMLARI ÜZERİNDEKİ ROLÜ	Doç. Dr. Emine ATALAY Öğr. Gör. Kevser Hüsna ÖZYILDIZ Öğr. Gör. Hakan YÖNDEN
		5	WOMEN'S MURDERS FROM MEN'S POINT OF VIEW: A QUALITATIVE STUDY ON KIRIKKALE PROVINCE SAMPLE	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Dr. Gıyasettin YILDIZ
		6	BEING A 'HOUSEWIFE': WOMEN'S VIEW OF WORKING LIFE FROM THE EXAMPLE OF KIRIKKALE	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Dr. Gıyasettin YILDIZ
		7	THE IMPORTANCE OF TÜRKİYE IN TERMS OF THE FUTURE OF CLIMATE-INDUCED MIGRATION IN THE CONTEXT OF THE DECISIVE EFFECT OF TÜRKİYE'S STRATEGIC LOCATION ON MIGRATION ROUTES	Araş. Gör. ALİ SAYILGAN
		8	NAFAKA VE ERKEKLİK ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Aynur TEKKE
		9	ANNELERİN İFADELERİ ÜZERİNDEN SOSYAL MEDYADAKİ ANNELİK	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Aynur TEKKE

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖZDAMAR	1	A SHORT LOOK AT THE PROCESS OF PROVIDING EQUALITY BETWEEN MEN AND WOMEN IN TURKISH CITIZENSHIP LAW	Prof. Dr. Necla ÖZTÜRK Arş. Gör. Dr. Döndü KUŞCU
		2	EQUAL OPPORTUNITIES FOR WOMEN WITHIN THE SCOPE OF THE CONVENTION ON THE ELIMINATING ALL FORMS OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN (CEDAW)	Prof. Dr. Necla ÖZTÜRK Arş. Gör. Dr. Döndü KUŞCU
		3	Internet and The Right to Respect for Private Life	Dr. Öğr. Gör. Betül ÇATAL
		4	SOCIAL MEDIA AND FREEDOM OF EXPRESSION	Dr. Öğr. Gör. Betül ÇATAL
		5	LEGAL VALUE PROTECTED BY SEXUAL INTERCOURSE WITH A MINOR	Doç. Dr. Ali Tanju SARIGÜL Gamze YILDIZ
		6	“REPORTING” REQUIREMENT IN THE PROTECTION PROHIBITION OF SEIZURE OF PROPERTY, RIGHTS AND RECEIVABLES (Article 128 of the Criminal Procedure Code)	Arş. Gör. ÖMER ÖZMEN BAŞTÜRK
		7	MAL REJİMİNİN TASFİYESİNDE LİMİTED ŞİRKET HİSSELERİNE TEDBİR KONULMASI VE TEDBİRİN İŞLEVSELLİĞİ SORUNU	Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖZDAMAR

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Öğr. Üyesi, AYŞE YAVUZ	1	Assessing the Alignment of Aviation Management Curriculum with Sustainability Principles: A Comprehensive Proposal	Mevlüt ÜZÜLMEZ Erkam Emin AYVAZ
		2	DIGITAL AGRICULTURE RESEARCH THEMES AND TRENDS: TOPIC MODELING-BASED REVIEW	Assoc. Prof. Dr. HANDAN CAM Assoc. Prof. Dr. SERDAR AYDIN Lec. PhD. UĞUR DEMIREL
		3	DATAISM IN THE DIGITAL AGE: A LITERATURE REVIEW AND AN ANALYSIS OF THE AWARENESS OF ACADEMİCS AT GUMUSHANE UNIVERSITY	Assoc. Prof. Dr. HANDAN CAM TAYFUR AYAS
		4	BOOMERANG EMPLOYEES: THE GROWING ROLE OF RETURNS IN BUSINESS	Dr. Öğr. Üyesi, AYŞE YAVUZ
		5	THE IMPACT OF PERCEIVED LEADERSHIP STYLES ON ORGANIZATIONAL BURNOUT: A STUDY ON TRAVEL AGENCY EMPLOYEES	Yüksek Lisans Öğrencisi Volkan BAŞAR Doç. Dr. Erkan TAŞKIRAN
		6	THE IMPORTANCE OF COMPLEMENTARY HEALTH INSURANCE IN ACCESS TO HEALTH SERVICES	Öğr.Gör. FURKAN KARAHÜSEYİNOĞLU
		7	BANKİNG AND FİNANCİNG SYSTEMS İN HEALTH SERVICES	Öğr.Gör. FURKAN KARAHÜSEYİNOĞLU

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Doç. Dr. Mushap KURU	1	ERYTHROGRAM IN NEONATAL CALVES	Doç. Dr. Mushap KURU Doç. Dr. Mustafa MAKAV
		2	LEUKOGRAM IN NEONATAL CALVES	Doç. Dr. Mushap KURU Doç. Dr. Mustafa MAKAV
		3	BUZAĞILARDA KALSİYUM VE FOSFOR DEĞİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Mustafa MAKAV Doç. Dr. Mushap KURU
		4	BUZAĞILARDA SODYUM, POTASYUM ve KLOR DEĞİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Mustafa MAKAV Doç. Dr. Mushap KURU
		5	SURGICAL CORRECTION OF PECTUS EXCAVATUM IN A CAT	Dr. Öğr. Üyesi Halil ALAKUŞ Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ALAKUŞ
		6	SURGICAL TREATMENT OF A DOG WITH COMPLETE ACHILLES TENDON RUPTURE	Asst. Prof. İbrahim ALAKUŞ Asst. Prof. Ömer KIRGIZ
		7	CORNEOCONJUNCTIVAL GRAFT TREATMENT IN A PERSIAN CAT WITH CORNEAL SEQUESTRA	Asst. Prof. Ömer KIRGIZ Asst. Prof. Üyesi Halil ALAKUŞ

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç. Dr. Hacer AKER	1	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES ON HEALTH COMMUNICATION	Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep KARAGÜZEL Dr. Öğr. Üyesi Elif ÖZDİL DEMİREL
		2	ANTI-FINLAND SOVIET PROPAGANDA IN THE SECOND WORLD WAR	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Ozan GÜLADA
		3	JOURNALISM AT GROUND ZERO: HOW THE TURKISH MEDIA COVER THE ISRAELI-PALESTINIAN WAR?	Doç. Dr. Hacer AKER
		4	“KORKUNÇ, KORKUNÇ, KORKUNÇ KOŞULLAR” Soykırım Sırasında Gazze’deki Öğrencimle Dijital Paylaşımlar	Doç. Dr. Hacer AKER
		5	TÜRK MEDYASINDA NEFRET SÖYLEMİ; TÜRK BASININDA SURİYELİ MÜLTECİLERİN TEMSİLİ	Suzan YİĞİT ALPASLAN

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 14 Aralık / Dec 14, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Doç. Dr. Mahmut İNAN	1	Özellik Arz Eden Faturalar ve Muhasebeleştirilmeleri	Dr.Öğr.Üyesi Gökhan Baral
		2	RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND FOREIGN TRADE: THE CASE OF D-8 COUNTRIES	Dr. Öğretim Üyesi, Muhammet KARANFİL Yüksek Lisans Öğrencisi, Elif YANAR
		3	KATILIM BANKALARININ FİNANSAL ETKİNLİK ANALİZİ	Doç. Dr. Aşır ÖZBEK
		4	KATILIM SİGORTA ŞİRKETLERİNİN EDAS İLE ANALİZİ	Doç. Dr. Aşır ÖZBEK
		5	BÜRO YÖNETİMİ VE SEKRETERLİK MESLEĞİNE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ETKİLERİ	Öğr. Gör. Dr. Tülin MERCAN
		6	BÜRO YÖNETİM FAALİYETLERİNDE GELENEKSEL OFİS YAPILARINDAN YEŞİL OFİS YAPISINA DÖNÜŞÜMÜN ETKİLERİ	Öğr. Gör. Dr. Tülin MERCAN
		7	AKILLI KENT VE KENTSEL GÜVENLİK KAVRAMLARI ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR İNCELEME	Prof. Dr. Alper ÖZMEN Doç. Dr. Abdullah KILIÇARSLAN
		8	URBAN RESILIENCE AND SMART CITIES: BIBLIOMETRIC ANALYSIS AND THEMATIC TRENDS FOR THE PERIOD 2011-2024	Assoc. Prof. Abdullah KILIÇARSLAN Prof. Dr. Alper ÖZMEN
		9	PURPOSE AND DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL RETIREMENT SYSTEM IN TURKEY	Doç. Dr. Mahmut İNAN

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Assoc. Prof. Dr. Rodrigo Silva,	1	THE LINGUISTICS OF INMATE COMMUNICATION: UNDERSTANDING PRISON SLANG AND SOCIAL IDENTITIES	Abdulrahman Al-Khaled, Fatimah R. Alhajri
		2	THE SOCIOLINGUISTICS OF UNDERGROUND COMMUNICATION IN CLOSED SPACES	Somchai Vongkham
		3	RESOURCE-EFFICIENT SCHEDULING ALGORITHM FOR COMPLEX COMPUTATIONAL WORKFLOWS IN HETEROGENEOUS SYSTEMS	Jana Nováková, Dr. Petr Dvořák
		4	AUTOMATED FACT-CHECKING USING CONTEXTUAL AUGMENTATION AND MULTI-DIMENSIONAL SEARCH	Assoc. Prof. Dr. Rodrigo Silva,
		5	RESOURCE-EFFICIENT SCHEDULING ALGORITHM FOR COMPLEX COMPUTATIONAL WORKFLOWS IN HETEROGENEOUS SYSTEMS	Akram Al-Mansoori, Zainab Faris
		6	IMPACT OF ROBOTIC ASSISTANCE ON AUTISM SPECTRUM DISORDER: EVALUATING SOCIAL INTERACTIONS AND COMMUNICATION SKILLS WITH THE NAO ROBOT	Natalia Sokolova, Assoc. Prof. Dr. Dmitry Ivanov
		7	IMPROVING WORD MEANING RETRIEVAL WITH ADVANCED NLP APPROACHES AND FASTTEXT EMBEDDINGS	Assis. Prof. Dr. Matteo Rossi
		8	SECURITY ARCHITECTURE FOR TRUSTED COMPUTING USING RISC-V TECHNOLOGY	Prof. DR. Ekaterina Ivanova

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assis. Prof. Dr. Zinaida Akmatova	1	DEVELOPING A GLOBAL MUSIC COGNITION MODEL: INTEGRATING EMOTIONS AND CULTURAL DIVERSITY	Aysha Habib Javed
		2	THE IMPACT OF SECOND LANGUAGE MOTIVATIONAL SELF-SYSTEM ON WILLINGNESS TO COMMUNICATE IN ENGLISH: A STUDY OF BRAZILIAN STUDENTS IN EFL CLASSROOMS	Lec. Dr. Luana Pereira,
		3	A MACHINE LEARNING APPROACH FOR INCIDENT TICKET MANAGEMENT IN SOCIAL SYSTEMS	Alejandro Ramírez, Valentina Pérez
		4	LATENCY-BASED MOTION DETECTION USING SPIKING NEURAL NETWORKS: A COMPUTATIONAL APPROACH	Amina Hassan, Jamilia Kamara
		5	SELF-SUPERVISED PRETRAINING ON fMRI DATA FOR BRAIN DECODING APPLICATIONS	Aibek Nurmukhammedov, Assis. Prof. Dr. Zinaida Akmatova
		6	ADVANCED VISUAL SLAM TECHNIQUES FOR DYNAMIC INDOOR ENVIRONMENTS	Dr. Wei Liu, Dr. Imane Zaki, Dr. Amir Hassan, Dr. Lijuan Chen, Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Alhassan
		7	DISAMBIGUATION IN NLP: CONTEXTUAL MODELS FOR RESOLVING LEXICAL AMBIGUITY	Maria Oliveira,

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assis. Prof. Dr. Erjon Hoxha	1	ACCELERATION-BASED MOTION MODEL FOR IMPROVED VISUAL SLAM PERFORMANCE	Ibrahim Oumar, Niazi Zhang, Marwa Ouedraogo, John Kitley
		2	DESIGN OF AN ELLIPTIC CURVE CRYPTOGRAPHY PROCESSOR FOR HIGH-SPEED APPLICATIONS	Carlos Silva, Maria Oliveira, Wang Wei, James Ochieng
		3	THE IMPACT OF DIGITAL WORD WALLS ON ENGLISH VOCABULARY ACQUISITION IN SECOND LANGUAGE LEARNERS	Ahmed Zainab, Niazi Ali
		4	GENDERED ANIMAL METAPHORS IN THE CONTEXT OF SOUTH AFRICAN LANGUAGES	Matteo Bianchi, Prof. Dr. Isabella Ferrari
		5	COVID-19 ICU CLINICAL NOTES ANALYSIS USING FINE-TUNED NLP MODELS	Farida Nabila, Yassir Mansour, Omar Al-Farsi, Huda Salah
		6	THE ROLE OF MULTILINGUALISM IN ENHANCING EMPLOYABILITY: A COMPARATIVE STUDY IN EUROPEAN COUNTRIES	Tsermaa Bat-Erdene, Naranjargal Enkhbold,
		7	THE ROLE OF MULTILINGUALISM IN ENHANCING EMPLOYABILITY: A COMPARATIVE STUDY IN EUROPEAN COUNTRIES	Baatar Enkhbayar, Sarnai Tsetseg, Altan Bold
		8	DRIVE-RELATED BEHAVIOR AND COGNITIVE PROCESSES: A COMPREHENSIVE EXAMINATION	Dr. Lira Kodra, Assis. Prof. Dr. Erjon Hoxha

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. Marek Nowak	1	SENTIMENT ANALYSIS OF FAKE MEDICAL NEWS USING NAIVE BAYES CLASSIFICATION MODELS	Dr. Laurent Dupont, PHD. Emma Vermeulen
		2	LEARNABILITY WITHOUT UNIFORM CONVERGENCE: EXAMINING THE CHALLENGE OF HIGH-DIMENSIONAL LEARNING PROBLEMS	Juan Carlos López, María Teresa Sánchez, Roberto Pérez, Ana María Flores, Luis Fernando García
		3	NATIVE LANGUAGE IDENTIFICATION USING CROSS-CORPUS EVALUATION: EXPLORING TWITTER DATA	Amanuel Tesfaye, Selam Kidane, Mebrahtu Berhe
		4	SENTIMENT ANALYSIS IN FINANCIAL MARKETS USING BERT-BASED MODELS	Giorgi Mikautadze, Levan Tsintsadze, Nino Baramidze
		5	THE EVOLUTION OF GRANDCHILD TERMINOLOGY IN ANCIENT NEAR EASTERN INSCRIPTIONS	Nursultan Abdirashov, Amina Zhunusova, Daniyar Turganbekov
		6	SOUND INSTANCES AND THE ART OF PERCEPTION IN ACOUSTIC LANDSCAPES	Katarzyna Kowalska, Assoc. Prof. Dr. Marek Nowak
		7	A HYBRID THEORETICAL FRAMEWORK FOR EVALUATING MOBILE LANGUAGE LEARNING APPLICATIONS	Ali Hassan Al-Maamouri, Dr. Rana Saeed Abdullah
		8	COMPARING SUMEROGRAMS IN AKKADIAN AND ARAMEOGRAMS IN MIDDLE PERSIAN	Elvin Aliyev, Nigar Mammadova
		9	ADVANCED SENTIMENT ANALYSIS USING MULTI-CHANNEL CONVOLUTIONAL NETWORKS AND GRAPH-BASED MODELS	Dr. Ahsan Khan, Prof. Zahra Iqbal
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assis. Prof. Dr. Yazdanmehr Jahed	1	SELECTIVE REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM AQUEOUS SOLUTIONS USING MOLECULAR IMPRINTED POLYMERS (MIPS)	Chen Wei, Anika Luo, Kang Hong, Zhao Mei
		2	OPTIMIZATION OF RP-HPLC FLUORESCENT DETECTION FOR NORFLOXACIN IN HUMAN PLASMA	Amira Ahmed, Faisal Ali, Omar Razaq, Sara Khan
		3	ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF PLUMERIA ALBA PETALS EXTRACTS	Lina Mejia, Carlos Hernandez, Rachele Kumar
		4	PREVENTING FALSE ALERTS IN DRUG-DRUG INTERACTION ALERT SYSTEMS	Naomi Takahashi, Kenzo Ito, Satoshi Tanaka
		5	IMPACT OF OIL PALM DEVELOPMENT ON WILDLIFE: LOCAL DAYAK PERSPECTIVES	Rina Alatas, Tarek Omar, Fadiha Yusof
		6	ADDRESSING WATER SCARCITY IN SAUDI ARABIA: STRATEGIES FOR SUSTAINABLE MANAGEMENT	Ahmed Ghanim, Dr. Laila Al-Harbi
		7	IMPACT OF PARTICLE SIZE ON TRANSPORT AND DEPOSITION IN POROUS MEDIA UNDER STEADY FLOW CONDITIONS	Akridiss Tabach, Chetehouna Gascoin, M. S. Kadiri
		8	STUDY OF COMPRESSION AND TENSION PROPERTIES OF MAGNESIUM ALLOYS UNDER LARGE STRAIN CONDITIONS	Assis. Prof. Dr. Yazdanmehr Jahed

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Mohammed Abed	1	INFLUENCE OF INJECTION PRESSURE ON FLAME STRUCTURE IN GAS-CENTERED SWIRL COAXIAL INJECTORS	Park Song, Wooseok Sunjung, Jaye Lee, Jongkwon Koo
		2	EVALUATION OF WASTE ENERGY RECOVERY IN GAS SWEETENING PROCESS THROUGH SIMULATION	Meisam Farhani, Hassan Ali Ozgoli, Foad Moghadasi
		3	DYNAMIC RESPONSE OF SHIPS TO SUDDEN EXTERNAL FORCES: A STUDY OF STABILITY AND SAFETY	Bo Qasim, Gao Liangtian, Idrees Liu
		4	OPTIMIZATION OF AIRCRAFT FUEL CONSUMPTION USING ADAPTIVE WINGLETS: A STUDY ON CESSNA CITATION X	Botez Segui, Bezin Simon, Mihaela Marine
		5	ENHANCING MORPHODYNAMICS SIMULATION WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SHALLOW WATER FLOWS	S. K. Nguyen, T. A. Zhao
		6	BIOINSPIRED DESIGN FOR AIRFOIL PERFORMANCE OPTIMIZATION USING HUMPBACK WHALE FLIPPER STRUCTURE	P. H. Zhang
		7	OPTIMIZING BEARING TOLERANCES FOR ENHANCED FATIGUE LIFE IN WASHING MACHINE COMPONENTS	M. A. Santos
		8	USING CELLULOSE NANOMATERIALS AS ECO-FRIENDLY LUBRICANTS IN INDUSTRIAL APPLICATIONS	Prof. Dr. Mohammed Abed
		9	STUDYING POST-STALL AERODYNAMICS WITH CAMBER LOSS AND FLOW SEPARATION EFFECTS	X. P. Wang, D. H. Li
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
14 Aralık / December 14, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7		1	MODELING COMPRESSIBLE GAS FLOW IN PIPES AND POROUS MEDIA DURING BLOWDOWN OPERATIONS	J. E. Pérez, M. T. Herrera
		2	EFFECTIVE METHODS FOR MODELING AND CONTROLLING SMART STRUCTURES WITH DAMPING MECHANISMS	Hassan Al-Mansoori, Tariq Al-Zahrani
		3	AUTOMATION AND HUMAN-MACHINE INTERFACE IN AIR TRAFFIC CONTROL: A NEW APPROACH TO MITIGATING OOTL EFFECTS	Luis Torres, Juan Perez, Maria Lopez, Sergio Morales
		4	IMPROVING ENERGY EFFICIENCY IN GAS SWEETENING: RECOVERY OF WASTE HYDRAULIC ENERGY	Faisal Al-Omari, Tariq Al-Hammadi, Ahmed Jassim
		5	COMPRESSION-TENSION CHARACTERISTICS OF AZ31B MAGNESIUM ALLOYS UNDER LARGE STRAIN CONDITIONS	Mohammad Saeed Ghasemi
		6	BIOMARKERS IN AQUATIC POLLUTION: THE USE OF SNAILS IN LAKE MANZALA FOR HEAVY METAL DETECTION	Josefina Alvarez, Carlos Rivera, Laura Gutierrez
		7	EFFECTIVENESS OF HERBICIDES WITH NITROGEN FERTILIZER ADDITIVE ON WILD BARLEY CONTROL	Mohammad Alavi, Reza Tabrizi
		8	THE POTENTIAL OF SALVIA SCLAREA L. IN PHYTOREMEDIATION OF HEAVY METAL-POLLUTED SOILS	Yuriko Tanaka, Hiroshi Nakamura, Mei Lin,
		9	EFFECTS OF COMPOST ON HEAVY METAL UPTAKE AND NUTRIENT DISTRIBUTION IN ORIENTAL TOBACCO GROWN IN POLLUTED SOIL	Rashid Shams, Khaliq Abdullah, Amina Rahman,
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
Dec 13 - 15, 2024 – Konya

Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

14 Aralık / December 14, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildir No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 8	Dr. Lina A. Hossain,	1	AFLATOXIN CONTAMINATION IN RICE FROM GUYANA: INITIAL FINDINGS AND IMPACT ON FOOD SAFETY	Carlos Sanchez, Alejandro Rivera, Juan Pineda,
		2	POLICY RECOMMENDATIONS FOR RICE FIELD CONVERSION MANAGEMENT IN SOUTH SULAWESI, INDONESIA	Ali Hasani, Zeinab Mohammadi,
		3	IMPACT OF RECLAIMED AGRO-INDUSTRIAL WASTEWATER ON SOIL CHEMISTRY FOR HERBACEOUS CROP IRRIGATION IN SOUTHERN ITALY	Giovanni Di Luca, Franco Tancredi,
		4	ASSESSING WATER EFFICIENCY IN CITRUS FARMING UNDER CLIMATE CHANGE IN THE SOUSS REGION, MOROCCO	Jamil Ahmed, Rafik Ali,
		5	IMPACT OF AGRICULTURAL PRACTICES ON SMOOTH BROMEGRASS PERFORMANCE UNDER SEMIARID CONDITIONS	Zayd M. Hassan,
		6	FACTORS AFFECTING IMMUNOGLOBULIN ABSORPTION IN CAMEL CALVES AND ITS IMPLICATIONS FOR THEIR HEALTH	Dr. Lina A. Hossain,
		7	UTILIZING ESSENTIAL OILS AS ANTIBACTERIAL ADDITIVES IN POULTRY FEED: FORMULATION AND EFFICACY	Mehmet J. Kambiz, Khaled A. Jamil,
		8	HORMONAL BIOMARKERS OF INFERTILITY IN DAIRY COWS: A COMPARATIVE STUDY OF FERTILE AND INFERTILE COWS	Farouk B. Khalil Mahmoud I. Omer
		9	EFFECTIVENESS OF INTERTIDAL STAKE NET FISHING METHODS IN KUWAIT: A COMPREHENSIVE ANALYSIS	Yassir M. Zain, Abdullah A. Rami
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	DOÇ. DR. AYBÜKE BETÜL DOĞAN	1	ON THE WORD AWURTA	DOÇ. DR. AYBÜKE BETÜL DOĞAN
		2	ON GIFTS IN DIVANU LUGATI'T TURK	DOÇ. DR. AYBÜKE BETÜL DOĞAN
		3	THE FUNDAMENTAL DILEMMA OF TRANSLATION STUDIES: UNIVERSALIST AND MONADIST APPROACHES	Doç. Dr. Mehmet Akif Duman
		4	THE AMBIGUITY OF REFERENCE AND THE PROBLEM OF UNTRANSLATABILITY IN TRANSLATION STUDIES	Doç. Dr. Mehmet Akif Duman
		5		
		6	BİR ANLATI FORMU OLARAK <i>SOLGUN DEMET</i> ESERİNDE SÖYLEM	Dr. MUSTAFA OKÇUL
		7	LITERATURE AS AN ART ACCORDING TO İZZEDDİN İSMAİL	Doktora Öğrencisi, Mirsat YAVİ Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇINAR
		8	SALAHUDDİN AL-SHARİF AND HIS CONTRIBUTION TO APPLIED LINGUISTICS	Araş. Gör. Dr. Esmâ KAYA ASLAN Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇINAR

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Ahmet AKIN	1	MATERNAL BURNOUT SCALE: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Yüksek Lisans Öğrencisi, Berfin ÇOBAN
		2	LOSS OF INTEREST SCALE IN SPOUSE AFTER CHILD: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Yüksek Lisans Öğrencisi BETÜL ZEHRA GİRGIN
		3	CHILD CENTERED FAMILY: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Yüksek Lisans Öğr. Zahide AYDEMİR
		4	LATE MARRIAGE ANXIETY SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Yüksek Lisans Öğr. Ayşe Kütüklüoğlu
		5	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ACADEMIC STUDIES WRITTEN ON FAMILY INVOLVEMENT IN SCHOOL	Özlem Kaya Didem Kayahan Yüksel
		6	ADOLESCENTS' SENSE OF NATIONAL BELONGING SCALE: A STUDY ON VALIDITY AND RELIABILITY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Yüksek Lisans Öğr. Nuran ÇONKAR

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI	1	ETHICAL VALUES AND TENDENCY OF SPORTSMANSHIP IN ATHLETES	Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI Nazlıcan Eftalya TOPRAK
		2	ACADEMIC PROCRASTINATION AND INCLINATION TO ETHICAL VALUES IN UNIVERSITY STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI Rabia DİŞBUDAK ERYILMAZ
		3	THE RELATIONSHIP BETWEEN MOOD STATES AND LEVELS OF SUCCESS IN SPORTS AMONG CHILDREN INVOLVED IN SPORTS	Yavuz NACAĞ Doç. Dr. Seda SABAH Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		4	An Investigation of Rumination and Effective Decision-Making Levels in Sports Competitions among Amateur Football Players	Talha İZGİ Doç. Dr. Seda SABAH Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		5	AS AN INCLUSION TOOL FOOTBALL FOR CHILDREN	Burak CANPOLAT Büşra CANPOLAT
		6	CHALLENGES FACED BY FEMALE PARALYMPIC ATHLETES	Seçil BULUŞ Burak CANPOLAT
		7	COMPARISON OF INTERNAL AND EXTERNAL MOTIVATIONS OF WRESTLERS TOWARDS THEIR PARTICIPATION IN SPORTS: META ANALYSIS	Assoc. Prof. Dr., HULUSİ BÖKE Prof. Dr., CEMAL GÜNDOĞDU

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Doç. Dr., Çiçek EDİZ Doç. Dr., Canan BİRİMOĞLU OKUYAN	1	TRADITIONAL AND COMPLEMENTARY MEDICINE METHODS USED IN TYPE 2 DIABETES MANAGEMENT	Kerime HACIKÖYLÜ Doç. Dr. Tülay KARS FERTELLİ
		2	DIABETES MELLITUS MANAGEMENT WITH NURSE GUIDANCE	Uzm. Hem. SEMA YABACI Doç. Dr. TULAY KARS FERTELLİ
		3	COMFORT LEVELS OF PATIENTS IN THE OPERATING ROOM PROCESS AND NURSING CARE	Öğrenci Hemşire: Nisagül SEVENCAN Öğrenci Hemşire: Yeliz KINAT Dr. Öğr. Üyesi: Hatice ERDOĞAN
		4	THE NEW MENTAL HEALTH STRESS FACTOR OF OUR AGE: CLIMATE CHANGE	Doç. Dr., Çiçek EDİZ Doç. Dr., Canan BİRİMOĞLU OKUYAN
		5	THE EFFECT OF WARS ON GLOBAL MENTAL HEALTH: A GEO- PSYCHIATRIC PERSPECTIVE	Doç. Dr., Çiçek EDİZ Doç. Dr., Canan BİRİMOĞLU OKUYAN
		6	DETERMINATION OF BLOOD PRESSURE AWARENESS AND INSIGHT LEVELS OF HYPERTENSIVE INDIVIDUALS	Hem. GÜLDEN ANATACA Doç. Dr. FERİDE TAŞKIN YILMAZ Doç. Dr. SELDA ÇELİK
		7	HYPERTENSION PREVENTION ATTITUDES OF INDIVIDUALS WITH TYPE 2 DIABETES	Hem. GÜLDEN ANATACA Doç. Dr. FERİDE TAŞKIN YILMAZ Doç. Dr. SELDA ÇELİK
		8	DEPRESSION IN CHILDREN AND ADOLESCENTS: IMPLICATIONS FOR NURSING PRACTICE	Öğr. Gör. Mustafa AKYÜZ Uzm. Hemşire Busenur ÖZDEMİR Öğr. Gör. Mustafa ÇILGI Arş. Gör. Beyzanur TOPALLI
		9	PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİNDE İYİLEŞTİRİCİ GÜÇLER: PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE DUYGUSAL ZEKA	Uzman Hemşire., Busenur ÖZDEMİR Öğr. Gör., Mustafa AKYÜZ Arş. Gör., Beyzanur TOPALLI Öğr. Gör., Mustafa ÇILGI Dr. Öğr. Üyesi., Eda AY

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assist. Prof. Mehmet ÇINAR	1	TESS UYDU VERİLERİYLE BB PHE'NİN FREKANS ANALİZİ	Pınar KALEBAŞ Dr. Öğr. Üyesi Yasemin KAÇAR CANAYDIN
		2	DÜŞÜK KALİTELİ LİNYİT KÖMÜRÜ İLE ATIK PLASTİKLERİN GAZLAŞTIRILMASIYLA ÜRETİLEN SENTEZ GAZININ KARAKTERİZASYONU	MURAD RAHEEM Doç. Dr., OĞUZHAN ERBAŞ
		3	A COMPARATIVE THERMOLUMINESCENCE STUDY ON ZnO AND ZnO: DY3+ NANOROD PHOSPHORS: ANOMALOUS HEATING RATE EFFECT	Assist. Prof. Dr. Hamide AVCI Dr. Mehmet OĞLAKÇI Assoc. Prof. Dr. Raşit AYDIN Prof. Dr. Bünyamin ŞAHİN
		4	OUTAGE MANAGEMENT IN THE ELECTRICITY DISTRIBUTION SECTOR: A FAULT PRIORITIZATION MODEL USING AHP AND VIKOR METHODS	Muhammed Emin OLCAY Prof. Dr. Gencay SARIİŞİK
		5	ELECTRICITY CONSUMPTION FORECASTING: HYBRID APPROACHES	Ebru İPAR Prof. Dr. Gencay SARIİŞİK
		6	A METHOD OF INCREASING EFFICIENCY IN ELECTRICAL POWER SYSTEMS: FACTS CONTROLLERS	Assist. Prof. Mehmet ÇINAR
		7	EFFECTS OF ACTIVE AND PASSIVE FILTERS ON HARMONICS IN ELECTRICAL POWER SYSTEMS	Assist. Prof. Mehmet ÇINAR
		8	INVERSE DESIGN OF A 5.8 GHZ/5.9 GHZ ANTENNA FOR ELECTRIC VEHICLE APPLICATIONS: A RANDOM FOREST ALGORITHM APPROACH	Res. Asst. Elanur Ekici Asst. Prof. Dr. Duygu Nazan Gençoğlu Assoc. Prof. Dr. Tahsin Köroğlu

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Öğretim Üyesi, Ali CİNGÖZ	1	ORGANIC AGRICULTURE IN THE SOLUTION OF CLIMATE CHANGE DUE TO GLOBAL WARMING	Assist.Prof.Dr., ZÜLEYHA ENDES EĞRİBAŞ
		2	The First Detections of Damage Caused by The Boxwood Moth (<i>Cydalima perspectalis</i> (Walker) (Lepidoptera: Crambidae, Spilomelinae) in Tekirdağ in the Thrace region	Dr. Öğr. Üyesi, ESRA TAYAT Prof. Dr., NİHAL ÖZDER
		3	THE USE OF ACORN FLOUR IN THE PRODUCTION OF GLUTEN-FREE TARHANA AND ITS EFFECT ON QUALITY PARAMETERS	Dr. Öğretim Üyesi, Ali CİNGÖZ
		4	THE USE OF GRAPE AND POMEGRANATE SEED FLOUR IN PASTA PRODUCTION AND ITS EFFECT ON QUALITY PARAMETERS	Dr. Öğretim Üyesi, Ali CİNGÖZ
		5	THE IMPACTS OF CLIMATE CHANGE ON SEAFOOD QUALITY	Prof. Dr. Abdurahman Polat Dr. Ozan Can Polat
		6	The Effect of Drying Temperature on the Structural Properties of Zinc Oxide Nanoparticles Synthesized Using Green Tea Extract	İlkay ÜNAL
			CHANGES IN AROMA COMPOUNDS IN PLANT PARTS OF GOLDEN HERB (<i>Helichrysum arenarium</i>)	Arş. Gör. Dr., Aysel ÖZCAN AYKUTLU Dr. Öğr. Üyesi, Emine YURTERİ Prof. Dr., Fatih SEYİS
			CHANGES IN QUALITY PARAMETERS DEPENDING ON MORPHOGENETIC VARIABILITY IN PASSION (<i>Passiflora incarnata</i>) PLANT	Arş. Gör. Dr., Aysel ÖZCAN AYKUTLU Prof. Dr., Fatih SEYİS Dr. Öğr. Üyesi, Emine YURTERİ
		7	ANTIMICROBIAL AND ANTIOXIDANT ACTIVITY OF <i>ORIGANUM VULGARE</i> L. SUBSP. <i>HIRTUM</i> (LİNK) <i>IETSWAART</i> EXTRACT	Dr. AYŞE EREN Asst. Prof. ŞULE İNCİ Prof. Dr. SEVDA KIRBAĞ
8	CYTOTOXIC EFFECT OF ETHANOL EXTRACT OF <i>TRICHOLOMA ATROSQUAMOSUM</i> SACC.	Asst. Prof. ŞULE İNCİ Prof. Dr. SEVDA KIRBAĞ Prof. Dr. İŞİK DİDEM KARAGÖZ		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Arş. Gör. Dr., İBRAHİM ÇALAN	1	DÜNDAR TAŞER'İN DEVLET GAZETESİ BAĞLAMINDA ENTELEKTÜEL KİMLİĞİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	Dr. Nagihan EREN
		2	TANPINAR'IN ESERLERİNDE MUSİKİNİN İŞLEVİ	Arş. Gör. Dr., İBRAHİM ÇALAN Prof. Dr., KEMAL TİMUR
		3	PURSUİT OF JUSTICE AND EQUALITY: THEMATIC ANALYSIS OF FEMALE CHARACTERS IN NAWAL EL SAADAWI'S "GOD DIES BY THE NILE"	Erkan ŞAHİN
		4	DİRENİŞ EDEBİYATININ BİR ÖRNEĞİ OLARAK YAHYA SİNVAR'IN DİKEN VE KARANFİL ADLI ROMANI	SÜMEYYE DEMİRKIRAN
		5	KONYA ÂSİTÂNESİ MESNEVÎ-HÂNLARINDAN SENÂ'YÎ'NİN TERCİİBEND TARZI METHİYESİNDE MEVLÂNÂ'YI TAVSİFİ	Dr. Öğr. Üyesi YAĞIZ YALÇINKAYA
		6	DÖNÜŞEN BOYUTLARIYLA AKTİVİZM	Doç. Dr. KENAN ATEŞGÖZ

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Associate Professor, Aygun Alizade	1	“WATER OF LIFE” IN SOHRAVERDI’S MYSTICAL TREATISES	Associate Professor, Aygun Alizade
		2	COMMENTS ON IBN ARABI’S “FUSUSUL-HEKAM”	PhD of Philosophy Məmmədova İlhamə
		3	THE MENTION OF THE TOPONYM “BAKU” IN IBN ASHURWQ’S TAFSIR “AT-TAHRIR WA-T-TANWIR”	Assoc. Prof. Vugar Garadaghli
		4	THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN ENHANCING THE STANDARD OF LIFE	Dr. Abdulla Al MAHMUD

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
Dec 13 - 15, 2024 – Konya

Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

15 Aralık / December 15, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Chike Obi, Dr. Nneka Eze	1	DIAGNOSIS OF EARLY PREGNANCY IN DAIRY COWS THROUGH ULTRASONIC AND PROGESTERONE ANALYSIS	Suresh A. Kumar, Nasser I. Al-Maqbool
		2	EFFECT OF OVERFEEDING ON PERFORMANCE AND FOIE GRAS QUALITY IN TWO DUCK SPECIES	Carlos Oliveira, João Silva
		3	COPPER AND ZINC SUPPLEMENTATION IN DAIRY COWS: IMPACT ON MILK PRODUCTION IN ROMANIA	Ana Popescu, Marian Ionescu
		4	SALT TOLERANCE IN DATE PALM CULTIVARS UNDER CONTROLLED CONDITIONS	Yusuf Al-Farsi, Rami Zayed
		5	POTATO CULTIVAR PERFORMANCE FOR SNACK PRODUCTION USING MICROWAVE-VACUUM DRYING	Prof. Dr. Chike Obi, Dr. Nneka Eze
		6	USE OF AVIAN VACCINES AS MITOGENS IN T-LYMPHOCYTE ACTIVATION TESTING	Ahmed El-Din, Farida Boushaki
		7	DEVELOPMENTAL CHANGES IN RABBIT DUODENAL MUCOSA-SUBMUCOSA: A MORPHOLOGICAL STUDY	Mohammad Ali, Samira Tarek
		8	ENERGY DEMAND AND EFFICIENCY IN HISTORIC URBAN DISTRICTS: A STUDY OF BUDAPEST'S 7TH DISTRICT	Sami Temesgen, Miriam Tesfaye, Halimah Musa
		9	BIOMIMETIC DESIGN IN TALL ARCHITECTURE: A SUSTAINABLE APPROACH TO SKYSCRAPERS	Lec. Khalil Badr, Dr. Rania Nabil
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
Dec 13 - 15, 2024 – Konya

Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

15 Aralık / December 15, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Lucia Augusto,	1	CULTURAL AND ARCHITECTURAL PRESERVATION IN THE UCH DUKKAN NEIGHBORHOOD OF ARDABIL, IRAN	Javad Vali, Nazanin Ehsan
		2	DEVELOPING ENERGY EFFICIENCY BENCHMARKS FOR ONTARIO'S POST-SECONDARY EDUCATION FACILITIES	Ibrahim Hassan, Maria Khanna
		3	RETROFITTING COLLECTIVE HOUSING WITH PREFABRICATED PANELS FOR SUSTAINABILITY	Tarek Ahmed, Laila Mohamed
		4	SUSTAINABILITY IN PUBLIC HOUSING: FINANCIAL AND OPERATIONAL PERSPECTIVES IN TAIWAN	Chen Wei, Hiroshi Tanaka
		5	VERTICAL FARMING: A SUSTAINABLE APPROACH TO URBAN AGRICULTURE IN GREEN BUILDING DESIGN	Aminata Toure, Rasha Khoury,
		6	ENERGY EFFICIENCY RETROFITTING FOR HERITAGE BUILDINGS IN COLD CLIMATES	Assoc. Prof. Dr. Lucia Augusto,
		7	DESIGN OF IMPROVED REPLACEABLE LINKS IN ECCENTRICALLY BRACED FRAMES FOR EARTHQUAKE RESILIENCE	Rajesh Kumar, Yung Yoon Kim, Li Wei Zhang
		8	MODERN URBAN DEVELOPMENT IN YANBU: A COMPARATIVE STUDY OF TRADITIONAL AND CONTEMPORARY PLANNING APPROACHES	Mona Al Shamma
		9	HEARTBEAT CLASSIFICATION USING CONVOLUTIONAL NEURAL NETWORKS FOR ECG SIGNAL ANALYSIS IN MEDICAL DIAGNOSIS	Lec. Dr. Ahmad Raza,
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
15 Aralık / December 15, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assis. Prof. DR. Samuel Barros,Assoc. Prof. Dr. Diogo Almeida	1	ASSESSING HIP MUSCLE IMBALANCE IN PATIENTS WITH RHEUMATISM: A CLINICAL STUDY Lina Liao,	
		2	DETECTING COGNITIVE DECLINE USING EMOTION RECOGNITION IN SPEECH: A LONGITUDINAL STUDY	Jinwoo Kim, Yoonhee Park, Sungho Lee, Minseok Choi
		3	DEVELOPING AN INEXPENSIVE IOT DEVICE FOR REMOTE HEALTH MONITORING	Rafael Oliveira, Pedro Costa, Clara Santos
		4	IMPROVING 3D CT SCAN RESOLUTION WITH MACHINE LEARNING BASED SUPER-RESOLUTION	Liu Yang
		5	AUTOMATED HEART SOUND SEGMENTATION USING PHONOCARDIOGRAM LENGTH VARIATION	Samuel Barros, Diogo Almeida
		6	AUTOMATED HEART SOUND SEGMENTATION USING PHONOCARDIOGRAM LENGTH VARIATION	Assis. Prof. DR. Samuel Barros,Assoc. Prof. Dr. Diogo Almeida
		7	STUDYING FUNCTIONAL CONNECTIVITY IN EPILEPSY WITH RESTING-STATE fMRI ANALYSIS	Yuki Tanaka, Haruto Watanabe, Rika Kato
		8	DEVELOPING A MAGNIFICATION SYSTEM FOR MAMMOGRAPHIC IMAGES USING EEG AND EYE DETECTION	Kenta Matsumoto, Dr. Hiroshi Yoshida
		9		
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
15 Aralık / December 15, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Tânia Almeida	1	ARGINASE ENZYME ACTIVITY IN HUMAN SERUM: A POTENTIAL MARKER FOR COGNITIVE FUNCTION AND THE IMPACT OF ARGININE SILICATE	Yasmin Chen, Lee Ho-Jin, He Ji, Kang Sang-Sun
		2	OPTIMAL REST INTERVALS FOR UPPER-ARM REHABILITATION IN ROBOT-ASSISTED THERAPY	Liya Mendez, Adam Simha, Tamir Mohamed
		3	PROMOTING CYBERSECURITY AWARENESS THROUGH EDUCATION: THE ROLE OF LABS AND COMPETITIONS	Rami Kassem, Mona Fouad, Bassam Ali, Tarek El-Mahdy
		4	OBJECT-ORIENTED ACCOUNTING METHODS FOR INHERITED CLASS MEMBERS IN SOFTWARE ENGINEERING	Ali Karim, Sara Hossain, Faisal Nasser, Karim Al-Mansoor
		5	NUMERICAL ANALYSIS OF SHEAR STRENGTH IN COLD-FORMED STEEL SHEAR WALL PANELS	Khaled Daoud, Hassan Moustafa, Faiq Bahri
		6	ADVANCEMENTS IN THE DIFFRACTIVE DETECTOR CONTROL SYSTEM FOR ALICE AT THE LHC	Carlos Navarro, Mariana Valdés, Esteban Rodríguez, Juan Antonio González
		7	CLOUD COMPUTING SECURITY CHALLENGES: EXAMINING CUSTOMER CONCERNS DURING TRANSITION TO VIRTUALIZED ENVIRONMENTS	Yusuf Baloch, Farida Nasser, Mohammed Idris, Alisha Karina
		8	AUTOMATIC CALIBRATION IN HYDROLOGIC MODELING USING BAYESIAN APPROACH: IMPROVING MODEL ACCURACY	Lamine Ben Ali, Amal Fadil, Najib Cherif
		9	COST-BENEFIT ANALYSIS IN STRATEGIC INVESTMENTS: A NEW APPROACH TO PROFITABILITY ESTIMATION	Jorge Fernandes, Isabel Costa, Ricardo Lima, Tânia Almeida
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
15 Aralık / December 15, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Carlos Navarro Sofia Hernández	1	ENHANCING VOWEL INTELLIGIBILITY IN SPEECH RECOGNITION FOR HEARING IMPAIRED INDIVIDUALS	Carlos Navarro, Sofia Hernández
		2	PREDICTING SOFTWARE RELIABILITY PERFORMANCE USING DATA MINING TECHNIQUES	Tariq Zaman, Abdullah Khan
		3	MODELING HUMAN ARM MOTION FOR EXTRA VEHICULAR ACTIVITIES: IMPROVING ASTRONAUT TASK PERFORMANCE	Arun Sharma, Deepak Kumar
		4	ARGINASE ENZYME ACTIVITY IN HUMAN SERUM: A POTENTIAL MARKER FOR COGNITIVE FUNCTION AND THE IMPACT OF ARGININE SILICATE	Yasmin Chen, Lee Ho-Jin, He Ji, Kang Sang-Sun
		5	LEARNER FEEDBACK ON THE ADAPTED RORSCHACH COMPREHENSIVE SYSTEM: A CRITICAL PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE	Zainab Kamara, Malik Alhassan
		6	UNDERSTANDING FACTORS INFLUENCING RECYCLING PARTICIPATION: MOTIVATIONAL AND CHALLENGE PERSPECTIVES IN MALAYSIA	Lina Ali, Shahinur Chowdhury, Mariah Sultana
		7	THE IMPACT OF METAPHOR THERAPY ON DEPRESSION AMONG FEMALE STUDENTS: A COMPARATIVE STUDY	Nina Surkhe, Dr. Otabek Khamidov
		8	ASSESSING SECOND LANGUAGE WRITING PERFORMANCE: A STUDY OF NARRATIVE COMPOSITION IN PORTUGUESE	Andrés Mendoza, Valentina Reyes, Sofia Ramírez
		9	MODELING COGNITIVE AND BEHAVIORAL CHALLENGES IN ADOLESCENT STUDENTS: HIERARCHICAL ANALYSIS OF INTERNALIZING ISSUES	Tariq Hossain, Muna Ibrahim
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
Dec 13 - 15, 2024 – Konya

Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

15 Aralık / December 15, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Tunde Olayinka,	1	USICAL NOTATION VERSUS ALPHABET READING: CHALLENGES FOR DYSLLEXIC STUDENTS IN MUSIC EDUCATION	Karla Jiménez, Pedro Martínez
		2	COMPARATIVE STUDY: FATIGUE AND DROWSINESS AMONG NIGHT-TIME TRANSPORTATION WORKERS IN SOUTH AMERICA	Juan Morales,
		3	INVESTIGATING THE LINK BETWEEN JOB SATISFACTION AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR IN AFRICA	Amina Diouf,
		4	ENHANCING WORKING MEMORY THROUGH ONLINE GAMES: A CASE STUDY ON ADHD IN NIGERIA	Assoc. Prof. Dr. Tunde Olayinka,
		5	COMPARING SPATIAL ABILITIES AND MEMORY AMONG DRIVERS WITH DIFFERENT PROFESSIONAL EXPERIENCE IN AFRICA	Gwandoya Chika,
		6	ASSESSING THE QUALITY OF PHARMACY SERVICES IN HOSPITALS IN EAST AFRICA: A COMPARATIVE STUDY	Fatima Amini,
		7	OPTIMIZING LIGHT COMMUNICATION SYSTEMS THROUGH THE INTEGRATION OF NATURAL LIGHT IN MOROCCO	Dr. Samir Elkhadraoui,
		8	REVOLUTIONIZING REMOTE HEALTHCARE MONITORING THROUGH INTEGRATED BODY SENSOR NETWORKS AND WEB SERVICES	Ahmed Ibrahim Ali

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
15 Aralık / December 15, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Sergio Rocha	1	REAL-TIME PSYCHOACOUSTIC AND EEG ANALYSIS FOR IMPROVED MENTAL HEALTH CARE	Nguyen Minh Tu
		2	IMPROVING COMBAT EFFICIENCY IN MODERN FIGHTER AIRCRAFT THROUGH ADVANCED HUMAN FACTORS DESIGN	Assis. Prof. Dr. Rui Costa
		3	DEVELOPING A COMPREHENSIVE DATABASE USING SWISS NATIONAL SURVEY DATA FOR NUTRITION AND HEALTH RESEARCH	Fola Ogunleye
		4	USING EEG TECHNOLOGY IN THE DETECTION OF BRAIN TUMORS: AN INNOVATIVE APPROACH	Nashit Haroon, Zara Khan
		5	ASSESSING THE IMPACT OF POOR MEDICAL WASTE MANAGEMENT ON PUBLIC HEALTH AND THE ENVIRONMENT	Mustafa Al-Mansour, Amina Jibril
		6	IMPROVING MAINTENANCE STRATEGIES AND RELIABILITY OF MEDICAL EQUIPMENT IN HEALTHCARE SYSTEMS: IMPACT ON PATIENT SAFETY	Dr. Amina Adama, Dr. Babar Mujeeb
		7	PREDICTIVE MODELS FOR HEART DISEASE CLASSIFICATION USING DYNAMIC FEATURE EXTRACTION	Dr. Sergio Rocha
		8	THE SHIFTING DYNAMICS OF SOCIAL NORMS IN CONTEMPORARY ASIAN CINEMA	Hien Mai, Kwon Jae Hyun

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Arş. Gör. Dr. Arzu POLAT	1	THE 2017 QATAR CRISIS AND TURKEY'S ROLE	Öğrenci, Hacer ZEYBEK Dr. Öğr. Üyesi, Gökhan Murat ÜSTÜNDAĞ
		2	TİKA'NIN KAMU DİPLOMASİSİ FAALİYETLERİ: MAKADONYA ÖRNEĞİ	Dr. Süleyman EREN
		3	THE FAKE DOCUMENT RISK ANALYSIS PROGRAM IN PREVENTING TAX LOSSES AND EVASION	Prof. Dr. Ramazan ARMAĞAN Asst. Prof Dr.Ayşe ARMAĞAN
		4	INFORMATION COLLECTION AND DIGITALIZATION IN TURKISH TAX AUDIT	Prof. Dr. Ramazan ARMAĞAN Asst. Prof Dr.Ayşe ARMAĞAN
		5	THE IMPORTANCE OF FINANCIAL INCENTIVES ABOUT RENEWABLE ENERGY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Arş. Gör. Dr. Arzu POLAT
		6	TURNING POINTS OF TURKISH MIGRATION TO EUROPE	Araş. Gör. Vahap Aydemir
		7	The Place of Women in the Change Process of Sports and Its Harmony with Technology	Murat ATAY Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ Prof. Dr. Talha MURATHAN Doç. Dr. Yalın AYGÜN
		8	Technological Change Processes of Sport in the Historical Process	Murat ATAY Doç. Dr. Yalın AYGÜN Prof. Dr. Talha MURATHAN Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doçent ,Ezgi YALÇINKAYA	1	MUSIC PRODUCTION AND TRANSFORMATION OF ARTIST IDENTITY SUPPORTED BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Dr. Öğr. Üyesi Cihan TABAK Zerrin ÇİMEN
		2	Determination of Art Interest and Aesthetic Appreciation Levels of Women Living in Kırıkkale	İrem DİLEK Doç. Dr. Hüda SAYIN YÜCEL
		3	In The Footsteps of Albrecht Dürer: A Contemporary Interpretation of Traditional Engraving Techniques in Z Generation Portraits	Özlem İNCİ Doç. Şuayyip YÜCEL
		4	ÇAĞDAŞ TÜRK SERAMİK SANATI VE ÖMER GÖRKEM'İN ESERLERİ	Doçent ,Ezgi YALÇINKAYA
		5	OSMANLI DÖNEMİ SERAMİK TABAKLARIN DESEN KOMPOZİSYONLARINDA GÖRÜLEN İBRİK MOTİFİ	Doçent ,Ezgi YALÇINKAYA
		6	GERHARD RİCHTER'İN RESİMLERİNDE TRAVMA VE BELLEK	Doç. Dr. SAMET DOĞAN
		7	Hat Sanatında Muhrec Sayfalar (Şeyh Hamdullah'a Ait Bir Murakkaa Üzerinden İnceleme)	Dr. Öğretim Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ	1	ANTİK OYUNLARIN BAŞLANGICI, ATEŞKES VE SONLANIŞI	Akın Deniz DİNNEN Osman İMAMOĞLU
		2	KÜRESELLESEN DÜNYADA GELENEKSEL SPORLARIMIZ	İsmet SEVAL Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ Doç. Dr. Yalın AYGÜN
		3	YAPAY ZEKA TEKNOLOJİSİNİN SPOR BİLİMLERİNDE KULLANIMI	İsmet SEVAL Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ Doç. Dr. Yalın AYGÜN
		4	TÜRKİYEDE SPORTİF REKREASYON ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE BİR DERLEME	Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ
		5	GELENEKSEL SPOR OYUNLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ
		6	A RESEARCH ON THE CAUSES OF VIOLENCE IN FOOTBALL: THE CASE OF TURKEY	Öğr.Gör. Volkan KAPÇAK Prof.Dr. İlker ÖZMUTLU
		7	A SYSTEMATIC REVIEW OF POSTGRADUATE THESES WRITTEN IN THE FIELD OF SPORTS TOURISM	Öğr.Gör. Volkan KAPÇAK Prof.Dr. İlker ÖZMUTLU

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof.Dr. REYHAN ATASÜ TOPCUOĞLU	1	THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN THE SELF-PRESENTATION OF YOUTH	Fatma Ayşe GÜNGÖR
		2	ENGELLİ GÖÇMENLERİN SOSYAL HİZMET GEREKSİNİMLERİ	Doçent Doktor, Ashhan AYKARA Araştırma Görevlisi, Hakan SAKARYA
		3	ÇOCUK HİZMETLERİNDE KURUMSUZLAŞMA: SOSYAL VE EKONOMİK DESTEK HİZMETİ VERİLERİ İLE POLİTİKA ANALİZİ	Araştırma Görevlisi, Hakan SAKARYA Doçent Doktor, Ashhan AYKARA
		4	Buen Vivir: The Perspective of Good Living and Its Implications for the Social Work Profession	Prof.Dr. REYHAN ATASÜ TOPCUOĞLU
		5	CHALLENGES OF MASS MIGRATION TO HUMANITARIAN RESPONSE: A SOCIAL WORK PERSPECTIVE ON THE SYRIAN-TURKISH CONTEXT AMID MULTIPLE CRISES	Prof.Dr. REYHAN ATASÜ TOPCUOĞLU
		6	AN EVALUATION OF THE IMPORTANCE AND KEY APPROACHES OF MACRO PRACTICE IN SOCIAL WORK	Arş. Gör. AYBİKE BETÜL MARAL
		7	DOĞAL AFETLER VE İÇ GÖÇ: 6 ŞUBAT DEPREMİ	Doç. Dr. Yeliz POLAT Hulusi TEKE

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Öğr. Üyesi Gülferah ERTÜRKMEN	1	ANALYSIS OF ECOLOGICAL FOOTPRINT DYNAMICS WITHIN THE SCOPE OF STIRPAT MODEL: EVIDENCE FROM BRICS-T COUNTRIES	Prof. Dr., Figen BÜYÜKAKIN Öğr., Sinan BEDİR Öğr., Elif ATAMAN
		2	AN ASSESSMENT ON LIFE QUALITY OF FOUNDING COUNTRIES OF BRICS: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH LODECI BASED EDAS APPROACH	Dr. Öğr. Üyesi Serdar YARLIKAŞ
		3	RANKING AND COMPARISON OF G7 COUNTRIES IN TERMS OF THE OECD BETTER LIFE INDEX: LODECI BASED EDAS APPROACH AND ITS IMPLEMENTATION	Dr. Öğr. Üyesi Serdar YARLIKAŞ
		4	EVALUATION OF THE COMPETITIVE POWER OF THE GRAPE MARKET IN THE WORLD AND IN TÜRKİYE	Zehra YALNIZ Prof. Dr. Figen BÜYÜKAKIN
		5	CASHLESS ECONOMY IN THE DIGITAL AGE	Dr. Tuğba Konuk,
		6	DECENTRALIZED FINANCE PRACTICES IN ISLAMIC FINANCE	Dr. Tuğba Konuk,
		7	An Evaluation of Credit Utilization in the Turkish Banking System	Ahmet ÇINAR Dr. Öğr. Üyesi Gülferah ERTÜRKMEN
		8	MACRO AND MICRO MISMATCHES IN THE LABOR MARKET IN TÜRKİYE	Dr. Öğr. Üyesi Gülferah ERTÜRKMEN

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Safiye EMİRDAĞ	1	THE MAJOR COMPOUND FROM WATER EXTRACT OF THE ROOTS OF GYPSOPHILA ARROSTII AND NEW SEMI-SYNTHESIS DERIVATIVE	Assoc. Prof. Dr. Safiye EMİRDAĞ
		2	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF USING YARN, FABRIC, IRON POWDER AND HEMP WASTE MATERIALS AS FIBER ADDITIVES IN SLAG-BASED GEOPOLYMER CONCRETE ON COMPRESSIVE AND FLEXURAL STRENGTH	Dr. BARIŞ BAYRAK
		3	Schottky Diode Performance of Poly(p-phenylene vinylene) (PPV) Material	Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza DENİZ
		4	Changes in Basic Diode Parameters of Poly(p-phenylene vinylene) (PPV) /p-Si Diode Depending on Temperature and Radiation	Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza DENİZ
		5	A SERIOUS HAZARD IN PROCESSES IN CONTACT WITH DUST: DUST EXPLOSION	Prof. Dr. Mehmet Murat KARAOĞLU PhD Stud. Aslıhan HANOĞLU
		6	AN ENVIRONMENTALLY FRIENDLY METHOD FOR STARCH MODIFICATION: ENZYMATIC TREATMENT	Prof. Dr. Mehmet Murat KARAOĞLU PhD Stud. Aslıhan HANOĞLU

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Res. Assist., Ahmet DAYANÇ	1	MONOBLOCK COLD PLATE DESIGN WITH TPMS-EMBEDDED LIQUID COOLING CHANNEL: A DESIGN WORKFLOW VIA IMPLICIT MODELING	Res. Assist., Ahmet DAYANÇ Assist. Prof. Dr., Feridun KARAKOÇ
		2	DEMOLD CONSTRAINT IMPLEMENTATION FOR ENHANCED TOPOLOGY OPTIMIZATION	Res. Assist., Ahmet DAYANÇ Assist. Prof. Dr., Feridun KARAKOÇ
		3	OTOMOTİV ENDÜSTRİSİNDE İNOVASYON YÖNETİMİ: IMPROVE VE SME-MPOWER ARAÇLARINA DAİR UYGULAMA	Semra ÇEVİK Sevilay SAĞTAN Murat ARSLANOĞLU
		4	HESAPLAMALI AKIŞKANLAR DİNAMİĞİ (HAD) İLE GAZ ATOMİZASYON NOZULU TASARIMI VE ANALİZİ	Furkan ÜNLÜER Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜLEŞEN
		5	FLOW CHARACTERISTICS ANALYSIS AROUND A MODEL VEHICLE WITH FREECAD AND OPENFOAM	Dr. Öğr. Üyesi Murat KAPUSUZ

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 13 - 15, 2024 KONYA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / Dec 15, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ Dr. Öğretim Üyesi Gizem Sultan KAMAN	1	CULTURED MEAT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY	Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ Dr. Öğretim Üyesi Gizem Sultan KAMAN
		2	A REVIEW OF COMFORT FOOD	Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ Dr. Öğretim Üyesi Gizem Sultan KAMAN
		3	RANKING OF SKI RESORT HOTELS IN TURKEY WITH MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHODS	Öğr. Gör., İlker VURAL Dr. Öğr. Üyesi, İbrahim AKÇA
		4	ANALYSING ONLINE RESTAURANT REVIEWS WITH SENTIMENT ANALYSIS: TRIPADVISOR EXAMPLE	Öğr. Gör., İlker VURAL Doç. Dr., Uğur SAYLAN
		5	AKADEMİK YAYINLAR VE PATENT VERİLERİYLE YAPAY ZEKA GELİŞİMİ: HAI (HUMAN-CENTERED ARTIFICIAL INTELLIGENCE) ARTIFICIAL INTELLIGENCE INDEX REPORT 2024 ÇERÇEVESİNDE BİR İÇERİK ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, YELİZ TAŞDELEN

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / December 15, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Gustavo Pereira	1	COGNITIVE APPROACHES TO SIGHT READING: EXPERTISE AND GAZE PATTERNS IN MUSIC PERFORMANCE	Siti Rahmah, Jung Min
		2	ASSESSING TRAVEL BEHAVIOR IN URBAN SETTINGS: POLICY IMPLICATIONS FOR IMPROVING SUSTAINABLE TRANSPORTATION	Lea Nguyen, Hassan Al-Mahmoud, Ahmad Youssef
		3	GENDER INEQUALITY IN POSTCOLONIAL LITERATURE: A STUDY OF TWO MODERN NOVELS	Fatin Abdul Rahman, Gustavo Pereira
		4	SUSTAINABLE HEALTHCARE SYSTEMS IN PALESTINE: RECONCILING MODERN AND TRADITIONAL PRACTICES	Ali Shoukry, Maha Al-Farouq
		5	THE IMPACT OF POLITICAL AND ECONOMIC JUSTICE ON NATIONAL IDENTITY AMONG YOUTH IN PALESTINE	Mohammed Al-Amin, Fatimah Hassan, and Nabil Khoury
		6	EXPLORING THE CHALLENGES OF FREE SPEECH AND THE ROLE OF THE STATE IN ASIAN COUNTRIES	Kiyoko Sato, Rajesh Kumar
		7	DE-ESCALATION AND COMMUNICATION STRATEGIES IN LAW ENFORCEMENT TRAINING	Hiroshi Takeda, Jamil Khatri
		8	THE ECONOMIC AND SOCIAL IMPACTS OF GLOBALIZATION ON INDONESIAN INDUSTRIES	Arief Santoso

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
15 Aralık / December 15, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Dewi Kartini	1	VIETNAM'S POLICIES AND CHALLENGES IN THE REINTEGRATION OF HUMAN TRAFFICKING SURVIVORS	Dr. Dewi Kartini
		2	THE ROLE OF ENVIRONMENTAL IMAGERY IN EXTREMIST PROPAGANDA: A CROSS-CULTURAL ANALYSIS	Alina Ionescu
		3	FOOD SAFETY AND GMO CHALLENGES IN AGRICULTURAL LAW: A MULTIFACETED PERSPECTIVE	Yunus Al-Mohammed,
		4	STRENGTHENING COUNTER-TERRORISM THROUGH REGIONAL COOPERATION IN SOUTHEAST ASIA	Mohammed al-Rahman, Leila Amini,
		5	RECONCEPTUALIZING HUMAN DIGNITY: INTEGRATING INDIVIDUALITY WITH UNIVERSAL ETHICS	Zhenhua Li, Thabo Nkosi,
		6	THE ROLE OF INTELLIGENT DECISION-MAKING IN PROMOTING SUSTAINABILITY	Juma Dovla, Fahima Abdullahi,
		7	THE SIGNIFICANCE OF BIRTHDAYS IN CULTURAL RITUALS: A GLOBAL PERSPECTIVE	Haruto Nakamura
		8	DIGITAL POLICY IN THE POLITICAL ARENA: A COMPARATIVE STUDY FROM THE THAI LANDSCAPE	Hassan Karim, Nguyen Minh,

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
Dec 13 - 15, 2024 – Konya

Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

15 Aralık / December 15, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Sofia Ribeiro	1	THE SOCIAL FUNCTION AND IMPACT OF CELEBRATIONS ACROSS CULTURAL CONTEXTS Yusuf Nasser,
		2	LANGUAGE POLICIES AND NATIONAL UNITY IN POST-COLONIAL STATES: A COMPARATIVE STUDY FROM AFRICA AND ASIA Fola Adeyemi, Ravi Kumar
		3	TACKLING CORRUPTION IN THE PUBLIC SECTOR: A STUDY OF NIGERIA'S CHALLENGES AND REFORMS Lamine Kamara, Fatimah Sadiq
		4	OPTIMIZING CRIME PREVENTION STRATEGIES: A GOAL-ORIENTED APPROACH TO CRIME MODELING Tariq Al-Naimi, Sara Ahmed
		5	THE COGNITIVE BENEFITS OF IMPROVISATION IN TRADITIONAL INDIAN MUSIC Dr. Sofia Ribeiro
		6	RECONCEPTUALIZING OBJECT RELATIONS IN ARABIC SYNTAX: A FRESH PERSPECTIVE Ibrahim Jalloh
		7	RECONCEPTUALIZING OBJECT RELATIONS IN ARABIC SYNTAX: A FRESH PERSPECTIVE Ibrahim Jalloh
		8	COMPARATIVE STUDY OF AFFRICATE CONSONANTS IN MANDARIN AND SLOVAK: A PHONETIC APPROACH Ivan Dimitrov, Li Mei
		9	PREDICTIVE MODELING OF SOLAR ENERGY TRENDS IN EGYPT: A BAYESIAN NETWORK APPROACH Ahmed Zayed, Patricia K. Alvarado
		10	

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
15 Aralık / December 15, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assis. Prof. Dr. John K. Obeng	1	STOP CONSONANT ACQUISITION IN MANDARIN AND SLOVAK: A COMPARATIVE PRAAT ANALYSIS	Katarina Novak, Zhen Wei
		2	EXPLORING NEW DIMENSIONS OF THRESHOLD CONCEPTS IN TESOL: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK	Dr. Olga Petrova, Assis. Prof. Dr. John K. Obeng
		3	DEVELOPING AN ARCHITECTURAL TYPOLOGY THROUGH AFFORDANCE THEORY: A GLOBAL PERSPECTIVE	Carla Moretti, Emilio Rojas
		4	REGIONAL DIPLOMACY AND FEDERALISM: EXPLORING THE ROLE OF PROVINCIAL GOVERNMENTS IN INTERNATIONAL AFFAIRS	Sung Ho Kim, Min Jae Park, Kyung Hee Choi
		5	ASSESSING TORTURE ALLEGATIONS IN ITALY UNDER THE EUROPEAN HUMAN RIGHTS SYSTEM	Giovanni Moretti, Alessandra Rossi, and Luca Bianchi
		6	CONSTITUTIONAL APPROACHES TO WATER AND ENERGY RIGHTS IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Jiraporn Sritong, Wanlop Suwan, and Natthawan Amornrat
		7	THE IMPACT OF LANGUAGE POLICY ON MINORITY RIGHTS: A GLOBAL PERSPECTIVE	Nashit Bahar, Ismail Ahmed, and Ranya Mohamed
		8	EXPLORING THE FACTORS INFLUENCING TAX COMPLIANCE IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL TAX GAP	Nuri Abdullayeva, Mehmet A. Dincer
		9		
		10		

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / December 15, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Timur Zhanibekov	1	CONFIDENTIALITY AND PUBLIC INTEREST IN FOREIGN INVESTMENT DISPUTES: CHALLENGES AND SOLUTIONS	Jana Aitbekova, Timur Zhanibekov
		2	ENHANCING DATA PRIVACY THROUGH TECHNICAL REGULATIONS COMPLIANT WITH INTERNATIONAL STANDARDS	Mohammad Rizwan, Zara Al-Farooq
		3	COMPARATIVE EVALUATION OF MORTALITY PREDICTION IN SEVERE BURN PATIENTS USING BOBI AND FLAMES SCORES	Sonia Abdullah, Aftab Khan, Rizwan Saeed, Amira Zaman
		4	PRESERVING CULTURAL HERITAGE TO PROMOTE SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT	Miriam Garcia, Lucia Silva, Thomas Bauer, Miguel Rodríguez
		5	ECOLOGICAL IMPACTS OF TOURISM IN BRAZIL'S CAJU BEACH: A CASE STUDY	Andre Costa, Beatriz Oliveira, Rafael Pereira, Laura Teixeira
		6	IMPACT OF SUSTAINABLE FOREST MANAGEMENT ON RURAL LIVELIHOODS IN NEPAL: A CASE STUDY OF LAMABAGAR	Rajesh Kumar, Asha Devkota
		7	EXPLORING THE ROLE OF LEADERSHIP STYLES IN FOSTERING CREATIVITY AND COMMITMENT IN THE HOSPITALITY SECTOR	Chenda Vong, Phannaketh Phongsavath
		8	PROMOTING SUSTAINABLE TOURISM IN HISTORICAL CITIES: THE CASE OF ALEXANDRIA	Mohamed El-Sayed, Amina Nasr
		9	THE ROLE OF ELECTRONIC CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT IN ENHANCING THE HOSPITALITY INDUSTRY: A STUDY OF AUSTRIAN HOTELS	Petra Lang
		10	SHIFTING TRENDS IN GLOBAL TOURISM: MOROCCAN OUTBOUND TOURISM IN THE 21ST CENTURY	Yassir Bahri, Zainab El-Khatib

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
Dec 13 - 15, 2024 – Konya

Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

15 Aralık / December 15, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assis. Prof. Dr. Goran Djukanovic	1	A STUDY OF GENERAL ATTACKS ON ELLIPTIC CURVE DISCRETE LOGARITHM PROBLEM OVER PRIME FIELD AND BINARY FIELD	Tun Myat Aung Ni Ni Hla
		2	INTEGRATED ACOR/IACOMV-R-SVM ALGORITHM	Hiba Basim Alwan Ku Ruhana Ku-Mahamud
		3	SOLAR-INDUCTED CLUSTER HEAD RELOCATION ALGORITHM	Assis. Prof. Dr. Goran Djukanovic Prof. Dr. Goran Popovic
		4	AUTOMATED JAVA TESTING: JUNIT VERSUS ASPECTJ	Manish Jain, Dinesh Gopalani
		5	EFFECT OF MODIFICATION AND EXPANSION ON EMERGENCE OF COOPERATION IN DEMOGRAPHIC MULTI-LEVEL DONOR-RECIPIENT GAME	Tsuneyuki Namekata Yoko Namekata
		6	EFFECT OF MODIFICATION AND EXPANSION ON EMERGENCE OF COOPERATION IN DEMOGRAPHIC MULTI-LEVEL DONOR-RECIPIENT GAME	Dr. Tsuneyuki Namekata Dr. Yoko Namekata
		7	MODELING AND ANALYZING THE WAP CLASS 2 WIRELESS TRANSACTION PROTOCOL USING EVENT-B	Phd. Can. Rajaa Filali Assoc. Prof. Mohamed Boudhadi

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES newART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION Dec 13 - 15, 2024 – Konya				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 15 Aralık / December 15, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	prof. Dr. Yen Chung-Ruey	1	ISOLATION AND IDENTIFICATION OF DIACYLGLYCEROL ACYLTRANSFERASE TYPE- 2 (GAT2) GENES FROM THREE EGYPTIAN OLIVE CULTIVARS	Yahia I. Mohamed Ahmed I. Marzouk Mohamed A. Yacout
		2	EFFECT OF VARIOUS POLLEN SOURCES TO ABILITY FRUIT SET AND QUALITY IN 'LONG RED B' WAX APPLE	Dr. Nguyen Minh Tuan prof. Dr. Yen Chung-Ruey
		3	ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF CARBON NANOTUBE BASED SUPERCAPACITOR	Jafar Khan Kasi Ajab Khan Kasi Muzamil Bokhari
		4	INHIBITORY EFFECT OF HELICHRYSUM ARENARIUM ESSENTIAL OIL ON THE GROWTH OF FOOD CONTAMINATED MICROORGANISMS	Assoc. prof. Dr. Ali Mohamadi Sani
		5	STATISTICAL MODELING FOR PERMEABILIZATION OF A NOVEL YEAST ISOLATE FOR B-GALACTOSIDASE ACTIVITY USING ORGANIC SOLVENTS	Shweta Kumari Parmjit S. Panesar Manab B. Bera
		6	ISOLATION AND IDENTIFICATION FIBRINOLYTIC PROTEASE ENDOPHYTIC FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES IN SHAH ALAM	Mohd Sidek Ahmad Zainon Mohd Noor Zaidah Zainal Ariffin
		7	INFLUENCE OF THE FIELD TYPE (MOUNTAIN AND PLAIN) ON THE CUPRIC STATUS OF LAMBS	lecture Mouna Mallem, Assis. Prof. Dr. Majid Tlidjane

SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
SELÇUK 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
NewART 4th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 13 - 15, 2024
KONYA

Contents

ADANA HALK KÜLTÜRÜNDE DEPREMLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR	1
HATAY VAKIFLI KONUK EVİ.....	7
ANTAKYA AYHAN ACEMOĞLU EVİ.....	19
OSMANLI ASTRONOMU MİRİM ÇELEBİ’NİN HAYATI VE ASTRONOMİ ALANINDA YAZDIĞI ESERLER	31
ENDÜLÜSLÜ ASTRONOM İBN KAMMÂD VE ONUN ASTRONOMİ ALANINDA YAPTIĞI ÇALIŞMALAR.....	38
LAZ ENSTİTÜSÜ’NÜN LAZ TOPLULUĞU KÜLTÜREL BELLEĞİ OLUŞTURMAYA YÖNELİK FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	45
ACCREDITATION IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION: A COMPARATIVE STUDY OF QUALITY ASSURANCE AGENCIES IN HIGHER EDUCATION	65
ÖRTÜK PROGRAM ARAŞTIRMALARINA YÖNELİK BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ.....	78
PHRASAL VERBS EXPRESSING THE CONCEPT OF FAMILY IN FRENCH AND THEIR CLASSIFICATION	101
TRENDS OF GRADUATE STUDIES ON INTUITIVE THINKING IN THE FIELD OF EDUCATION IN TURKEY ..	110
ASSESSMENT OF TURKISH LANGUAGE TEACHER CANDIDATES' RATIONAL AND INTUITIVE DECISION MAKING STYLES	121
ÖĞRETMEN ADAYLARININ KÜRESEL VATANDAŞLIK YETERLİKLERİ	133
ÖĞRETMEN ADAYLARININ KÜLTÜREL ZEKÂ DÜZEYLERİ	148
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN EĞİTİMİN TÜRKİYE VE ALMANYA BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI	166
TÜRKİYE VE HOLLANDA’DA ÖĞRETMENLERİN MESLEKTEN AYRILMA NEDENLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ	177
INVESTIGATION OF CHEMISTRY TEACHING STUDENTS’ CONCEPTIONS TOWARDS SOIL POLLUTION ..	184
CHEMISTRY TEACHING AND CHEMISTRY DEPARTMENT STUDENTS’ PERCEPTIONS ABOUT GREEN CHEMISTRY AND THEIR THOUGHTS ABOUT ITS IMPORTANCE	190
ÖFKE DUYGUSUNU DÜZENLEMEDE BİR YÖNTEM: GERÇEKLİK TERAPİSİ.....	196
RUH SAĞLIĞI AÇISINDAN PSİKOMİTLER	204
SAĞLIK ÇALIŞANLARI TÜKENMİŞLİK İLE BAŞ EDEBİLİR Mİ?.....	213
SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İŞ-AİLE ÇATIŞMASI YAŞAMAMASI MÜMKÜN MÜ?.....	225
OKULLARDA KURAM ODAKLI SORUN ANALİZİNDE ATASÖZLERİNİN, DEYİMLERİN VE ÖZDEYİŞLERİN KULLANILDIĞI SENARYOLAR: SOSYAL SERMAYE KURAMI ÖRNEĞİ.....	232
TAKAS KURAMINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK ÖZLÜ SÖZLER, OKULLARDA KULLANIM ALANLARI VE DİĞER KURAMLARLA ETKİLEŞİMİ	246
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN HELİKOPTER EBEVEYN TUTUMUNA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	268
OKUL ÖNCESİNDE MÜZOGRAF YÖNTEMİNİN KULLANILMASINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ ..	276
EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ TEZSİZ LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİ SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLAR.....	285
THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LANGUAGE CLASSROOMS TO ENHANCE LISTENING SKILLS.....	308

EXPLORING THE IMPACT OF WRITING ACTIVITIES ON LANGUAGE EDUCATION IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A RESEARCH STUDY	324
YALIN YÖNETİM AÇISINDAN İMALAT SEKTÖRÜNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ	334
ÇALIŞANLARIN YÖNETİME KATILIMINDA SANAYİ ÇALIŞANLARI ÖRNEĞİ	349
EKO-İNOVASYON VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	366
FİNANSAL ORANLAR IŞIĞINDA TOPSIS YÖNTEMİ İLE EN UYGUN HAMMADDE TEDARİKÇİSİNİN BELİRLENMESİ: DEMİR-ÇELİK SEKTÖRÜNE YÖNELİK BİR UYGULAMA.....	379
BAYES YAKLAŞIMI İLE TEDARİKÇİ FİRMALARIN PERFORMANSININ DEĞERLENDİRİLMESİ: BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA	386
EĞİTİMDE ÖZEL OKUL MERKEZLİ DEĞİŞİMİN TÜRK İŞ SİSTEMİNİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ: SOSYAL ETKİ YAKLAŞIMI PERSPEKTİFİNDEN BİR ANALİZ.....	393
PAZARLAMA İLETİŞİMİ ÇERÇEVESİNDE KRİZ YÖNETİMİ: DIOR VE ARMANI EMEK SÖMÜRÜSÜ SKANDALI VAKA ANALİZİ	405
ADAPTING EDUCATIONAL STRATEGIES TO COGNITIVE DEVELOPMENT FOR INCREASED LEARNING ENGAGEMENT	421
LEVERAGING DATA-DRIVEN DECISION-MAKING TO IMPROVE EDUCATIONAL OUTCOMES.....	427
THE ROLE OF DORMITORY GUIDANCE IN ENHANCING LEARNING QUALITY AT MADRASAH ALIYAH ISLAMIC CENTRE BIN BAZ, INDONESIA.....	433
INDIGENOUS DIALOGIC LEARNING: SHAPING STUDENTS' AFFECTIVE DEVELOPMENT	439
PROF. DR. FUAT SEZGİN İLE BİLİM TARİHİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: BİLİM TARİHİNDE YENİ BİR SÖYLEM OLANAĞI OKSİDENTALİZM	446
MASALLARIN ÇOCUK DUYARLIĞINA KATKISI: EŞEK NASIL KRAL OLDU ÖRNEĞİ	452
ARGÜMANTASYON TABANLI BİLİM ÖĞRENME YÖNTEMİNİN 9. SINIF ÜÇGENLER KONUSUNDA ÖĞRENCİLERİN ÜSTBİLİŞSEL BECERİLERİNE, İŞBİRLİKLİ ÖĞRENME SÜRECİNE VE İLETİŞİM BECERİLERİNE ETKİSİ	467
REGGIO EMİLİA YAKLAŞIMI	482
KAMURAN ŞİPAL'İN ROMANLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	497
ÜSTÜN YETENEKLİ OLAN VE OLMAYAN ÖĞRENCİLERİN MÜHENDİSLİK BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	512
DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN DÖNGÜSEL EKONOMİ UYGULAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	523
YARATICI SINIF, AR-GE VE İNOVASYON: GELİŞMİŞ ÜLKELER ÜZERİNE BİR PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ	533
EKONOMİK GELİŞMİŞLİK, AR-GE VE İNOVASYON İLİŞKİSİ: KÜRESEL İNOVASYON ENDEKSİNDEN KANITLAR	545
BALKAN ÜLKELERİNDE İHRACAT-İTHALAT ETKİLEŞİMİNE YÖNELİK MEKÂNSAL BİR ANALİZ.....	558
ENFLASYON GELİR EŞİTSİZLİĞİNİ ARTIRIYOR MU?.....	573
BÜYÜK VERİ TEKNOLOJİSİNİN MAVİ OKYANUS STRATEJİSİNE ETKİSİ: KAVRAMSAL BİR İNCELEME	582
GÖKDEMİR İHSAN'IN <i>KURMACA ALIŞTIRMALARI'NDA ANLATININ</i> TEMSİL BİÇİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	588

YAKUP KADRİ’NİN HİKÂYELERİNDE KURTULUŞ SAVAŞI	602
NURETTİN TOPÇU’NUN EĞİTİM ANLAYIŞI	611
KLASİK TÜRK EDEBİYATI METİNLERİNDE “TUZ” KELİMESİNİN ANLAM ÇERÇEVESİ	620
KADIN VE DİN BAĞLAMINDA PSİKANALİTİK BİR İNCELEME: “TANRI”	636
ORHAN VELİ’DE ELEŞTİRİLEN GELENEĞİN POETİK İKİLEMİ	650
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL EĞİTSEL OYUN DESTEKLİ FEN EĞİTİMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ. 676	
2018 ve 2024 COĞRAFYA DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ BECERİ BOYUTUNDA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	688
REFLECTION OF FORM EXPRESSIONS ON THE DESIGN PRODUCT: BASIC DESIGN COURSE STUDENT STUDIES.....	702
CONCEPT STUDIES IN BASIC DESIGN COURSE: WOMEN AND WATER CONCEPTS.....	713
KÖY ÖĞRETMENLERİNİN BAKIŞ AÇISIYLA İLKÖĞRETİMDE AİLE KATILIMI.....	721
TEK EBEVEYNLİ 60-72 AYLIK ÇOCUKLARIN ALICI DİL VE İFADE EDİCİ DİL BECERİLERİNİN DEĞİŞKENLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI (PİLOT ÇALIŞMA).....	732
DÜNYADA SİGORTA PRİM ÜRETİMİNİN TÜRKİYE ÖLÇEĞİNDE İNCELENMESİ	737
BANKACILIK- FİNANSAL HİZMET VE ÜRÜNLERİNE İLİŞKİN MÜŞTERİ ŞİKAYETLERİNİN TÜKETİCİ HAKEM HEYETLERİ NEZDİNDE İNCELENMESİ: MANİSA İLİ ÖRNEĞİ.....	744
KENTLEŞME VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ İLİŞKİSİ: RCEP ÜLKELERİ VAKASI	750
AKADEMİNİN ZİRVESİNE YOLCULUK: DARON ACEMOĞLU VE NOBEL EKONOMİ ÖDÜLÜ'NE GİDEN SÜREÇ	758
HOŞNUTSUZLUĞUN MATEMATİĞİ: HOŞNUTSUZLUK ENDEKSİ TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE UYGULAMALARI	771
EKOLOJİK VATANDAŞLIK ÇERÇEVESİNDE YENİ TÜKETİCİ PROFİLİ VE PAZARLAMADA MANİPÜLASYON. 786	
ÜLKELERİN ÇEVRE POLİTİKALARINDA YEŞİL AKLAMA.....	798
SİYASAL KAMPANYA ARACI OLARAK AÇILIŞ TÖRENLERİNDE SÖYLEM ÜRETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	816
MODERN TOPLUMDA DİJİTAL KÜLTÜR İNŞASI: TIKTOK PLATFORMUNUN KÜLTÜREL DÖNÜŞÜME ETKİLERİ	827
DİJİTAL YAYINCILIKTA YENİ BİR MODEL: BABALA TV ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNTERNET TELEVİZYONCULUĞUNUN İNCELENMESİ	843
OSMANLI DÖNEMİ DÎVÂN SAHİBİ MUTASAVVIFLARDAN BORLU AHMED KUDDÛSÎ VE DİYARBEKİRLİ ŞABAN KÂMÎ’NİN DİLİNDEN ADÂLET SEMBOLÜ PADİŞAHLAR	859
KARİKATÜRLERDE NAMAZ İBADETİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ: “LEMAN” DERGİSİ ÖRNEĞİ	880
DİN SOSYOLOJİSİ PERSPEKTİFİNDEN POPÜLER FAL PRATİĞİ VE FALCILIK.....	889
MÂTÜRÎDÎ’NİN TE’VÎLÂT’INA GÖRE HZ. SÜLEYMAN’IN DESTEKLENMESİ.....	896
MÂTÜRÎDÎ VE İZMİRLİ ÖRNEKLEMİNDE BİLGİ EDİNME YOLLARI.....	908
ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA.....	908

SEBEB-İ NÜZÛLÜN BEYANINDA MEZHEBİ TAASSUBUN İZLERİ İÇKİ ÂYETLERİ ÖZELİNDE BİR KARŞILAŞTIRMA	918
TÜRKLERİN İLK DÖNEM KUR'ÂN TERCÜMELERİNDE ARAPÇA ALINTIDAN HAREKETLE DİNÎ DİRENÇ TESPİTİ	931
YAHUDİLİKTE ÇIKMAK MÜMKÜN MÜ? SHLOMO SAND PERSPEKTİFİNDEN YAHUDİLİKTEKİ DİN-IRK PROBLEMİ	936
İBRANİLERİN İLK ATASI ABRAHAM'IN TARİHSEL GERÇEKLIĞİ ÜZERİNDEKİ TARTIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ.....	944
SOCIOECONOMIC EFFECTS OF INTERNATIONAL MIGRATION: LITERATURE REVIEW.....	952
TÜKETİM TOPLUMUNDA GENÇLERİN ESTETİK KAYGILARI: SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİNDE.....	959
DEĞİŞEN TOPLUMSAL İLİŞKİLER BAĞLAMINDA İNSAN ve EVCİL HAYVAN ETKİLEŞİMİNİN SOSYOLOJİK BOYUTLARI.....	988
Demografik Değişkenlerin Bireylerin Hekim Sahiplenme Tutumları Üzerindeki Rolü	1007
ANNELERİN İFADELERİ ÜZERİNDEN SOSYAL MEDYADAKİ ANNELİK	1017
NAFAKA VE ERKEKLİK ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA	1032
“EV HANIMI” OLMAK: KIRIKKALE ÖRNEĞİNDEN KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINA BAKIŞI.....	1044
ERKEKLERİN BAKIŞ AÇISINDAN KADIN CİNAYETLERİ: KIRIKKALE ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN NİTEL BİR ÇALIŞMA	1056
TÜRK VATANDAŞLIK HUKUKUNDA KADIN ERKEK EŞİTLİĞİNİN SAĞLANMASINA İLİŞKİN SÜRECE KISA BİR BAKIŞ.....	1072
KADINA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ORTADAN KALDIRILMASI HAKKINDA SÖZLEŞME (CEDAW) KAPSAMINDA KADININ FIRSAT EŞİTLİĞİ	1080
İNTERNET VE ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ HAKKI	1090
SOSYAL MEDYA ve İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ.....	1095
TAŞINMAZLARA, HAK VE ALACAKLARA ELKOYMA KORUMA TEDBİRİNDE (CMK m. 128) “RAPOR ALINMASI” ŞARTI.....	1105
MAL REJİMİNİN TASFİYESİNDE LİMİTED ŞİRKET HİSSELERİNE TEDBİR KONULMASI VE TEDBİRİN İŞLEVSELLİĞİ SORUNU.....	1120
DİJİTAL ÇAĞDA DATAİZM: LİTERATÜR VE GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİNDEKİ AKADEMİSYENLERİN FARKINDALIKLARI ÜZERİNE BİR ANALİZ.....	1130
DİJİTAL TARIM ARAŞTIRMA TEMALARI VE TRENDLERİ: KONU MODELLEME TABANLI İNCELEME	1143
BOOMERANG EMPLOYEES: THE GROWING ROLE OF RETURNS IN BUSINESS.....	1157
ALGILANAN LİDERLİK TARZLARININ ÖRGÜTSEL TÜKENMİŞLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEYAHAT ACENTALARI ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	1165
THE IMPORTANCE OF COMPLEMENTARY HEALTH INSURANCE İN ACCESS TO HEALTH SERVICES.....	1181
BANKİNG AND FİNANCİNG SYSTEMS İN HEALTH SERVICES.....	1189
SAĞLIK İLETİŞİMİ ÜZERİNE HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	1198
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA FİNLANDİYA KARŞITI SOVYET PROPAGANDASI.....	1212

JOURNALISM AT GROUND ZERO: HOW THE TURKISH MEDIA COVER THE ISRAELI-PALESTINIAN WAR?	1227
TÜRK MEDYASINDA NEFRET SÖYLEMİ; TÜRK BASININDA SURİYELİ MÜLTECİLERİN TEMSİLİ.....	1235
ÖZELLİK ARZ EDEN FATURALAR VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ.....	1247
FİNANSAL GELİŞMİŞLİK DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: D-8 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ	1265
KATILIM BANKALARININ FİNANSAL ETKİNLİK ANALİZİ.....	1275
KATILIM SİGORTA ŞİRKETLERİNİN EDAS İLE ANALİZİ.....	1288
BÜRO YÖNETİMİ VE SEKRETERLİK MESLEĞİNE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ETKİLERİ	1299
BÜRO YÖNETİM FAALİYETLERİNDE GELENEKSEL OFİS YAPILARINDAN YEŞİL OFİS YAPISINA DÖNÜŞÜMÜN ETKİLERİ	1309
AKILLI KENT VE KENTSEL GÜVENLİK KAVRAMLARI ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR İNCELEME	1317
TÜRKİYE’DE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN AMACI VE GELİŞİMİ.....	1336
DİVÂNÜ LUGÂTİ’T TÜRK’TE ARMAĞAN ÜZERİNE	1350
AWURTA SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE	1356
ÇEVİRİ ÇALIŞMALARINDA REFERANSIN BELİRSİZLİĞİ VE ÇEVİRİLEMEZLİK MESELESİ.....	1363
ÇEVİRİ ÇALIŞMALARININ TEMEL İKİLEMİ: EVRENSELÇİ VE MONADİST YAKLAŞIMLAR.....	1368
İZZEDDİN İSMAİL’E GÖRE BİR SANAT OLARAK EDEBİYAT	1400
ANNE TÜKENMİŞLİĞİ ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	1407
ÇOCUK SONRASI EŞE İLGİ KAYBI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI.....	1413
ÇOCUK MERKEZLİ AİLE ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI.....	1418
GEÇ EVLENME KAYGISI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	1423
ERGENLERDE VATAN AİDİYETİ HİSSİ ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	1443
ADALET VE EŞİTLİK ARAYIŞI: NEVÂL ES-SA’DÂVÎ’NİN “TANRI NİL KİYİSİNDE ÖLDÜ” ROMANINDA KADIN KARAKTERLERİN TEMATİK İNCELEMESİ.....	1448
KONYA ÂSİTÂNESİ MESNEVÎHÂNLARINDAN SENÂÛÎ’NİN TERCİİBEND TARZI METHİYESİNDE MEVLÂNÂ’YI TAVSİFİ	1461
2017 KATAR KRİZİ VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ	1469
VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNDE SAHTE BELGE RİSK ANALİZ PROGRAMI (SARP).....	1481
TÜRK VERGİ DENETİMİNDE BİLGİ TOPLAMA VE DİJİTALLEŞME	1497
Sporun Değişim Sürecinde Kadının Yeri ve Teknoloji İle Uyumu.....	1516
Tarihsel Süreç İçinde Sporun Teknolojik Değişimsel Süreçleri	1526
YAPAY ZEKA DESTEKLİ MÜZİK ÜRETİMİ VE SANATÇI KİMLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ	1537
KIRIKKALE’DE YAŞAYAN KADINLARIN SANAT İLGİ VE ESTETİK BEĞENİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	1551
ALBRECHT DÜRER’İN İZİNDE: Z KUŞAĞI PORTRELERİNDE GELENEKSEL GRAVÜR TEKNİĞİNİN GÜNCEL YORUMU	1574
ÇAĞDAŞ TÜRK SERAMİK SANATI VE ÖMER GÖRKEM’İN ESERLERİ	1589
OSMANLI DÖNEMİ SERAMİK TABAKLARINDA GÖRÜLEN İBRİK MOTİFİ.....	1604

ANTİK OYUNLARIN BAŞLANGICI, ATEŞKES VE SONLANIŞI.....	1618
KÜRESELLESEN DÜNYADA GELENEKSEL SPORLARIMIZ.....	1628
YAPAY ZEKA TEKNOLOJİSİNİN SPOR BİLİMLERİNDE KULLANIMI.....	1635
GELENEKSEL SPOR OYUNLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	1643
TÜRKİYEDE SPORTİF REKREASYON ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE BİR DERLEME.....	1652
GENÇLERİN BENLİK SUNUMUNDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ	1659
ENGELLİ GÖÇMENLERİN SOSYAL HİZMET GEREKSİNİMLERİ.....	1677
ÇOCUK HİZMETLERİNDE KURUMSUZLAŞMA: SOSYAL VE EKONOMİK DESTEK HİZMETİ VERİLERİ İLE POLİTİKA ANALİZİ	1685
CHALLENGES OF MASS MIGRATION TO HUMANITARIAN RESPONSE: A SOCIAL WORK PERSPECTIVE ON THE SYRIAN-TURKISH CONTEXT AMID MULTIPLE CRISES.....	1692
BUEN VIVIR: İYİ YAŞAM PERSPEKTİFİ VE SOSYAL HİZMET MESLEĞİNE YANSIMALARI.....	1698
SOSYAL HİZMETTE MAKRO UYGULAMANIN ÖNEMİ VE TEMEL YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	1706
EKOLOJİK AYAK İZİ DİNAMİKLERİNİN STIRPAT MODELİ KAPSAMINDA ANALİZİ: BRICS-T ÜLKELERİNDEN KANITLAR	1714
G7 ÜLKELERİNİN OECD DAHA İYİ YAŞAM ENDEKSİ AÇISINDAN SIRALAMASI VE KARŞILAŞTIRILMASI: LODECI TABANLI EDAS YAKLAŞIMI VE UYGULAMASI	1728
BRICS'İN KURUCU ÜLKELERİNİN YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: LODECI TABANLI EDAS YAKLAŞIMI İLE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ.....	1739
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÜZÜM PİYASASININ REKABET GÜCÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	1752
TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ MAKRO VE MİKRO UYUŞMAZLIKLAR	1766
TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE TÜKETİCİ KREDİ KULLANIMLARININ DEĞERLENDİRMESİ.....	1782
KONFOR GIDALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME	1797
TÜRKİYE'DEKİ KAYAK MERKEZİ OTELLERİNİN ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİYLE SIRLANMASI.....	1804
ÇEVİRİMİÇİ RESTORAN YORUMLARININ DUYGU ANALİZİ İLE İNCELENMESİ: TRİPADVISOR ÖRNEĞİ... ..	1813
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE AKADEMİK ERTELEME VE.....	1822
ETİK DEĞERLERE YATKINLIK.....	1822
SPORCULARDA ETİK DEĞERLERE YATKINLIK VE SPORTMENLİK EĞİLİMİ	1827
SPORLA İLGİLENEN ÇOCUKLARIN DUYGUDURUMU VE SPORDA BAŞARILI OLMA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	1832
Amatör Futbolcuların Spor Müsabakalarında Ruminasyon ve Sporda Etkili Karar Verme Düzeylerinin İncelenmesi.....	1840
ÇOCUKLAR İÇİN KAYNAŞTIRMA ARACI OLARAK FUTBOL.....	1848
KADIN PARALİMPİK SPORCULARIN KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR.....	1855
GÜREŞÇİLERİN SPORA KATILIMLARINA YÖNELİK İÇ VE DIŞ MOTİVASYONLARININ KARŞILAŞTIRILMASI: META ANALİZ	1867

MAVİ ÇOCUK ADLI ÇOCUK KİTABININ AKTARDIĞI DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	1892
KADİRİYE ŞEYHİ AHMED KUDDÛSÎ ŞİİRLERİNDE HALVET-UZLET ANLAYIŞI	1906
FUTBOLDA ŞİDDET OLAYLARININ NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	1920
SPOR TURİZMİ ALANINDA YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN SİSTEMATİK İNCELEMESİ	1925
DİJİTAL EĞİTSEL OYUN DESTEKLİ FEN EĞİTİMİNİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRENME MOTİVASYONLARINA, BAŞARILARINA VE TEKNOLOJİ TUTUMLARINA ETKİSİ	1932
GERHARD RİCHTER'İN RESİMLERİNDE TRAVMA VE BELLEK	1951

ADANA HALK KÜLTÜRÜNDE DEPREMLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Doç. Dr., ESRA TARHAN

Çukurova Üniversitesi,
ozkayae@cu.edu.tr – 0000-0001-8018-9461

ÖZET

Doğal afetler hayatın bir gerçeği olması sebebiyle halkın gelenekleri, görenekleri, inançları ve öğretileri üzerinde etkili olmuştur. Doğal afetlerden biri olan deprem ise bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Özellikle 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan deprem pek çok ili olduğu gibi Adana halkını da derinden etkilemiştir. Deprem sonrasında bu afete yönelik anlatılar halk arasında daha fazla konuşulur hale gelmiştir. İnsanların depreme yönelik inanış ve uygulamaları daha fazla dikkat çeker hale gelmiştir. Çünkü halk yaşadığı bir afet sonrasında hem eskiye dair hem de o anda yaşadığı duruma dair inanışlarını hatırlamıştır.

Adana halkının deprem konusundaki inanışlarının ve bu afete karşı gerçekleştirdikleri uygulamaların neler olduğu tespit edilmek istenmiş ve bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre öncelikle Adana il merkezinde ve ilçelerinde derleme çalışması yapılarak depremle ilgili verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra elde edilen veriler tasnif edilerek incelenmiş ve böylece Adana’da yaşayan insanların depremle ilgili inanış ve uygulamaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Halk kültürü, inanış, deprem.

Giriş

İnanç, bir şeyin doğru olduğuna güvenle inanma tutumunu ifade eder. Bu kavram, kesin kanıtlar veya yeterli gerekçeler olmadan, mantıksal bir doğrulama sürecinden geçmeden, başkalarının tanıklığına veya sundukları kanıtlara dayanarak bir şeyi doğru kabul etmeyi içerir. İnanç, genellikle akıl yürütme yerine, kişinin şüphe duymadan bir fikri onaylamasını sağlar (Artun, 2005, s. 84-85).

Orta Asya’dan Anadolu ve Rumeli’ye göç eden Türkler, kendi kültürel değerlerini de yanlarında getirerek bu topraklara taşımışlardır. Anadolu, tarih boyunca birçok medeniyetin, farklı dinlerin ve inanç sistemlerinin bir araya geldiği bir kültürel buluşma noktası olmuştur. Bugün Anadolu’da anlatılan hikâyeler, efsaneler, kutsal kabul edilen yerlerin ziyaret edilmesi, mevsimlik kutlamalar, yaşamın önemli geçiş dönemlerine ilişkin inanç ve uygulamalar, halk hekimliği ve çeşitli törenlerde, geçmişten gelen eski inançların hâlâ etkisini koruduğu açıkça görülmektedir. Bu, Anadolu’nun zengin kültürel mirasını ve geçmişle olan güçlü bağını yansıtır (Okuşluk Şenesen, 2011, s. 210).

Anadolu’da şekillenen Türk halk kültürü, günlük yaşamın pratikleri ve değer yargılarıyla zenginleşerek özgün bir nitelik kazanmıştır. İslamiyet öncesi dönemde var olan atalar kültü, doğa kültü, gök tanrı inancı ve Şamanizm gibi eski inançlar, İslamiyet’in etkisiyle farklı bir inanç sistemi içinde varlıklarını sürdürmüştür. Bu eski inançlar, yeni dinî yapı ile harmanlanarak yaşamaya devam etmiş ve kültürel bir süreklilik sağlamıştır (Ocak, 2000, s. 53).

Türkiye’nin farklı illerinde depremli ilgili benzer uygulamaların varlığı dikkat çekmektedir. Bunun en önemli sebebi farklı illerde olmakla birlikte ataların deneyimlerinin ortak olmasından kaynaklanmaktadır. “Muğla’da güneş ve ay tutulmaları, halk arasında uğursuzluk ve felaket habercisi olarak yorumlanır. Bu inanç, tutulmaların deprem veya başka doğal afetlere yol açacağına dair bir endişeyle şekillenmiştir. Bu durum karşısında, halk

arasında çeşitli ritüeller gerçekleştirilir. Örneğin, göğe kurşun sıkmak, teneke veya davul çalmak gibi uygulamalar, tutulmanın kötü etkilerini uzaklaştırmak amacıyla yapılır. Ayrıca, silah atıldığında havanın açılacağına inanılır. Evlerin kapılarına ve direklerine tüy asılması ve dua okunması gibi uygulamalar da bu inanç çerçevesinde yer alır. Bu ritüeller, halkın doğal olaylar karşısında kendilerini koruma çabalarını ve toplumsal dayanışma içinde inançlarını yansıtan bir kültürel birikimin göstergesidir” (Çınar, 2006, s. 153).

Bu çalışmada ise Adana halkının deprem konusundaki inanışlarının ve bu afete karşı gerçekleştirdikleri uygulamaların neler olduğu tespit edilmek istenmiş ve bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre öncelikle Adana il merkezinde ve ilçelerinde derleme çalışması yapılarak depremle ilgili verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra elde edilen veriler tasnif edilerek incelenmiş ve böylece Adana’da yaşayan insanların depremle ilgili inanış ve uygulamaları değerlendirilmiştir. Adana’da depremle ilgili inanış ve uygulamalar üç başlık altında incelenmiştir. Söz konusu başlıklar şu şekildedir:

Depreme Yönelik Doğa Olaylarıyla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Depreme Yönelik Hayvan Davranışlarıyla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Depremın İnsanlara İkaz Niteliğinde Olduğuna Dair İnanış ve Uygulamalar

Depreme Yönelik Doğa Olaylarıyla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Halk inançlarında doğal afetler, çevrede gözlemlenen alışılmadık olaylarla ilişkilendirilmiştir. Havanın turuncu renkte olması veya gökyüzünün kızıl renge bürünmesi gibi olağan dışı atmosfer olayları, depremin habercisi olarak görülür. Bu inançlar, doğanın insanlara çeşitli işaretler verdiği düşüncesine dayanır. Halk arasında, olağandışı renk değişimlerinin yeraltındaki hareketlerin bir yansıması olduğu inancı yaygındır. Bu anlayış, doğayı bir haberci olarak gören bir dünya görüşünü yansıtır ve insanlar için çevresel farkındalık yaratır.

İklimsel değişimlerle deprem arasındaki bağlantıya dair inançlar da halk arasında oldukça yaygındır. Uzun süre yağmur yağmaması veya tam tersine aşırı yağışların olduğu yıllarda deprem olacağı düşüncesi, doğal düzenin bozulmasıyla ilişkilendirilir. Halk, düzen dışı hava olaylarını bir dengesizlik işareti olarak yorumlar ve bu dengesizliğin deprem gibi büyük felaketlere neden olabileceğine inanır. Bu inanışlar, insanların doğayı gözlemleme alışkanlıklarının ve olağandışı durumlara anlam yükleme çabalarının bir sonucudur.

Doğa olayları çok eski dönemlerden beri insanların yaşam döngüleri içerisinde anlamlandırma isteği içerisinde oldukları durumlardır. Bireyin müdahalesi dışında gerçekleşen bu olayların oluş sebepleri ve sonuçları konusunda fikir yürütme isteği hâkim olmuştur. Doğa olaylarının korkutucu ve engellenemez olduğu düşüncesi insanlarda bir felaketin habercisi olabileceği düşüncesini uyandırmıştır. 6 Şubat 2023 depremi sonrasında Adana’da derlenen yukarıdaki inanışlar için de aynı durum söz konusudur.

Halk inançları açısından bakıldığında doğa olaylarının depremi haber verme işlevine sahip olduğu görülmüştür. Buna göre havanın her zamankinden turuncu olması, uzun süre yağmur yağmaması veya yağmurun çok yağması, bulutların hızlı hızlı hareket etmesi, havanın aşırı derecede sıcak olması, güneş veya ay tutulmalarının olması, gökyüzünün kızıl renkte olması ve akarsu seviyelerinin yükselmesi depremin yakında gerçekleşeceği inancını uyandırmıştır. Burada sıralanan doğa olaylarının her birinin bilimsel açıklaması olmakla birlikte halkın yaşadığı coğrafyada cereyan eden söz konusu durumları depremle ilişkilendirmişlerdir. Adana insanının doğa olaylarına yönelik inanış ve uygulamalarının depremle ilişkili bulunması uzun yıllar öncesine uzanan deneyimlerine dayanmaktadır. Daha öncesinde anımsanmayan bu inanışlar depremin gerçekleşmesiyle insanlar arasında yeniden hatırlanmasını sağlamıştır.

Kaynak kişiler doğa olaylarının deprem habercisi olduğuna dair olayların tamamına tanıklık etmediklerini ancak büyüklerinden öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Mesela havanın kızıştığı bir anda depremin yaşanması gökyüzündeki bu renk değişikliğinin haberci olduğunu düşündürmüştür. Adana’nın yaz aylarında sıcak olması da bu şehirde yaşayan insanlarda

deprem olma ihtimaline karşı temkinli olmak gerektiğinin işareti olarak görülmüştür. Havanın çok sıcak olduğu temmuz ve ağustos ayları Adana’da bu inancı akla getirmektedir. Güneş ve ay tutulması sonrasında meydana gelen depremlere yönelik deneyimler bu durumun kötü ruhlar tarafından gerçekleştiğini düşündürdüğü için insanlar teneke çalarak ses çıkarmaktadırlar. Teneke çalmadaki amaç yüksek düzeyde ses çıkarmak suretiyle kötülüklerin, uğursuzlukların ve kötü ruhların uzaklaştırılması esasına dayanmaktadır.

Havanın her zamankinden turuncu olması depremin habercisi kabul edilir (K7).

Uzun süre yağmur yağmazsa deprem olacağı düşünülür (K5).

Yağmurun çok yağdığı senelerde deprem olacağına inanılır (K2).

Bulutların hızlı hızlı hareket etmesi deprem olacağı anlamına gelir (K3).

Havanın çok ısındığı zamanlarda deprem olacağına inanılır (K1).

Güneş veya ay tutulmasında deprem olacağına inanılır. Eskiden ay veya güneş tutulduğunda uğursuzluk gitsin diye teneke çalınırdı (K4).

Gökyüzünün kızıl renkte olmasının depremin işareti olduğuna inanılır (K3, K4, K7).

Akarsuların su seviyelerinin yükselmesinin deprem habercisi olduğuna inanılır (K5).

Depreme Yönelik Hayvan Davranışlarıyla İlgili İnanış ve Uygulamalar

Halk inançlarında depremler, genellikle doğaüstü güçlerle veya doğanın kendisiyle ilişkilendirilmiştir. İlk maddede ifade edilen, dünyanın bir ineğin dört ayağı üzerinde durduğu ve ineğin kıpırdamasıyla depremlerin meydana geldiği inancı, eski mitolojik anlayışlarla bağlantılıdır. Bu tür inançlar, evrenin düzenini metaforik olarak ifade eden sembolik yaklaşımlardır. Toplum, bu inanışla depremlerin rastgele değil, belirli bir kozmik düzenin parçası olarak gerçekleştiğine inanır. Bu durum, insanların doğa olaylarını açıklamak için hayal gücüne dayalı metafiziksel anlatılara başvurduğunu gösterir.

Hayvanların davranışları ile depremler arasında bağlantı kuran inançlar, halk kültüründe oldukça yaygındır. Hayvanların huysuzlanması, olağandışı sesler çıkarması veya doğal davranışlarının değişmesi, depremin habercisi olarak algılanır. Bu tür inanışlar, hayvanların doğayla ve çevresel değişimlerle daha hassas bir bağlantıya sahip olduğu düşüncesine dayanır. Özellikle köpeklerin uluması veya karıncaların yuvalarını değiştirmesi gibi olaylar, insanların doğaya ve hayvanlara duyduğu dikkatle şekillenmiştir. Bu inanışlar, bilimsel açıklamaların henüz bulunmadığı dönemlerde toplumun gözlemlerine dayanan pratik yorumlarını yansıtır.

Hayvanların depremi önceden hissettiğine dair inanç, doğa ile insan arasındaki bağın bir göstergesidir. Hayvanların duyularının insanlarınkinden daha hassas olduğu ve yer kabuğundaki değişimleri hissettiği düşüncesi, birçok kültürde yer bulur. Özellikle göçmen kuşların vaktinden önce ya da geç zamanda göç etmesi, depremlerle ilişkilendirilir. Bu inanış, doğanın bir düzen içinde işlediği ve bu düzenin bozulmasının hayvanlar tarafından fark edilebileceği fikrine dayanır. İnsanlar bu tür işaretleri okuyarak kendilerini hazırlıklı hissederler ve bu durum, hayvanlarla insanların ortak yaşamındaki güvence arayışını temsil eder.

Karıncaların yuvalarını değiştirmesi gibi gözlemler, depremle ilgili halk inançlarında dikkat çeken bir unsurdur. Karıncaların yaşam alanlarında meydana gelen değişimler, toplum tarafından yaklaşan doğal felaketlerin işareti olarak görülür. Bu inançlar, insanların doğayı inceleme ve ondan anlam çıkarma çabalarının bir sonucudur. Bilimsel açıdan bakıldığında, bu tür davranışlar yer hareketleri ve çevresel değişikliklere verilen tepkiler olabilir; ancak halk inançlarında bu olaylar daha çok mistik bir anlam taşır. Böylelikle, insanlar depremleri yalnızca fiziksel bir olay olarak değil, aynı zamanda doğanın verdiği bir mesaj olarak görür ve doğaya olan saygılarını artırır.

Dünya bir ineğin dört ayağının üstünde durduğu için bu inek kıpırdadıkça deprem olduğuna inanılır (K2).

Evdeki veya dışarıdaki hayvanların huysuzlanıp ses çıkarmasının depremin alameti olduğuna inanılır (K3).

Hayvanların depremi önceden hissettiğine inanılır (K1, K5).

Köpekler durmadan ulumaya başladığında deprem olacağına inanılır (K2, K3).

Hayvanlar vaktinden önce ya da geç zamanda göç ederlerse deprem olacağına inanılır (K4).

Deprem olacağı zaman karıncaların yuvalarını değiştirdiğine inanılır (K3).

Depremın İnsanlara İkaz Niteliğinde Olduğuna Dair İnanış ve Uygulamalar

Halk inançlarında depremler, yalnızca doğal bir olay olarak değil, aynı zamanda manevi bir mesaj ve ilahi bir müdahale olarak algılanır. Bu inançlar, genellikle toplumun ahlaki yapısıyla ve bireylerin dini bağlılıklarıyla ilişkilendirilir. Depremlerin bir uyarı olduğuna inanılması, toplumda ahlak ve inanç eksikliklerinin bir sonucu olarak görülür. İnsanların doğru yoldan ayrıldıkça depremlerin artacağı, kötülüklerin çoğaldığı zamanlarda bu felaketlerin yaşanacağı gibi düşünceler, bireylerin ve toplulukların kendilerini sorgulamasını teşvik eder. Bu anlayış, insanların davranışlarını düzeltmeleri ve manevi değerlere daha fazla önem vermeleri gerektiği fikrini aşılır.

Bu inançlarda, özellikle günah işleme, zina ve zulüm gibi ahlaki bozulmaların, depremlerin ortaya çıkmasında etkili olduğu düşüncesi öne çıkar. Toplumda bu tür kötülüklerin artması, Allah'ın bir ceza olarak deprem gönderdiği inancını güçlendirir. Halk arasında, depremlerin insanların hatalarını fark etmesi ve yanlış yollardan dönmesi için Allah tarafından bir "uyarı" olarak gönderildiği düşünülür. Bu yaklaşım, depremleri sadece fiziksel bir afet olarak değil, ahlaki ve dini bir öğreti olarak da görür ve toplumsal düzenin korunmasına dair mesajlar içerir. Depremler, halk inançlarına göre aynı zamanda bir sınav olarak da algılanır. Allah'ın kullarını malları ve canlarıyla sınadığı, depremlerin bu sınavın bir aracı olduğu düşüncesi, bireylerin kader anlayışını ve ahirete olan inancını pekiştirir. Bu sınavın sonucunda hangi kulların ders alacağı ve doğru yola döneceği de önemsenir. Allah'ın, depremler aracılığıyla insanlara dünya hayatının geçiciliğini ve ibadetlerin önemini hatırlattığı fikri, dini inançların derinleşmesine ve bireylerin manevi bir arayışa yönelmesine yol açar.

Depremler, halk arasında Allah'a olan şükürün azalmasının ve ibadetlerin terk edilmesinin bir sonucu olarak yorumlanır. Deprem olayının, bireylere ve topluma bir "çekidüzen" verme fırsatı sunduğu düşünülür. Bu inançlar, insanların Allah'a daha fazla yönelmesini, dünya işlerine aşırı dalmamalarını ve manevi değerleri yeniden keşfetmelerini öğütler. Mazlumlara yapılan zulüm ve haksızlıkların artması, Allah'ın bu duruma bir son vermek için deprem gibi olaylarla müdahale ettiği düşüncesini de içerir. Bu anlayış, bireysel sorumluluğu, toplumsal dayanışmayı ve dini bağlılığı güçlendiren bir dünya görüşü sunar.

Depremın insanlar için bir uyarı olduğuna inanılır.

İnsanlar doğru yoldan ayrıldıkça depremlerin artacağına inanılır (K3).

Kötülükler arttığı zaman depremlerin meydana geleceğine inanılır (K7)..

Toplumda günah işleme artarsa Allah'ın uyarı anlamında depremleri yaratacağına inanılır (K4).

Günah ve zina olan yerlerde depremlerin olacağına inanılır (K1).

Dünya işine kendini kaptıran kullara Allah'ın kendisini hatırlattığı bir olay olduğuna inanılır (K4, K5, K7).

Depremın bir ceza olduğuna inanılır (K2, K3).

Deprem Allah'tan gelen bir ikaz olduğu için kendimize çekidüzen vermemiz gerektiği düşünülür (K4, K5).

Depremlerin artmasının Allah'a şükürün azaldığının göstergesi olduğuna inanılır (K4).

Allah'ın hangi kullarının ders alacağını sınamak için zelzeleyi verdiğine inanılır (K2).

Allah'ın depremler vasıtasıyla insanları malları ve canlarıyla sınadığına inanılır (K1).

İbadet ve ahlaki değerler azalmışsa depremlerin olacağına inanılır (K3).

Mazluma zulüm artarsa Allah tarafından depremlerin artacağına inanılır (K4).

Sonuç

Halk inançlarında deprem, doğal bir olay olmanın ötesinde, doğüstü güçlerle ilişkilendirilen ve topluma önemli mesajlar taşıdığı düşünülen bir olgu olarak kabul edilmiştir. Deprem öncesinde atmosferde gözlemlenen turuncu veya kırmızı tonlar, bulutların hızlı hareketi, aşırı sıcaklıklar gibi olaylar, doğanın insanlara verdiği uyarılar şeklinde yorumlanır. Bu tür inanışlar, doğanın bir haberci olduğuna dair köklü bir algıya dayanır. İnsanlar bu işaretleri, yaklaşan bir felaketi önceden anlamamanın bir yolu olarak değerlendirir. Böylece doğa, halk inançlarında yalnızca bir yaşam alanı değil, aynı zamanda evrenin işleyişini açıklayan bir rehber olarak görülmüştür.

İklim değişiklikleri ve su kaynaklarındaki hareketlilik, halk inançlarında depremle ilişkilendirilen diğer önemli işaretlerdir. Kuraklık, aşırı yağış ya da akarsu seviyelerindeki dalgalanmalar, yeraltında bir hareketin yaklaşmakta olduğuna dair işaretler olarak kabul edilmiştir. Bu inanışlar, doğadaki her dengesizliğin bir felaketin habercisi olabileceği anlayışını yansıtır. İnsanlar, bu tür gözlemlerle doğal düzenin bir parçası olarak yer almayı ve doğayla uyum içinde bir yaşam sürmeyi amaçlamışlardır. İnanışlar, doğaya duyulan saygıyı ve onu anlamlandırma çabasını güçlendirmiştir.

Hayvanların davranışlarıyla ilgili inanışlar da halk kültüründe derin yer edinmiştir. Özellikle köpeklerin uluması, karıncaların yuvalarını değiştirmesi ya da göçmen kuşların alışılmadık dışarıda hareketleri, depremin yaklaşmakta olduğunun göstergesi sayılmıştır. Bu inanışlar, hayvanların insanlara göre daha hassas oldukları ve doğadaki değişimleri daha önce fark edebildikleri düşüncesine dayanır. Halk inançlarında bu işaretler, sadece deprem gibi felaketleri anlamamanın bir yolu değil, aynı zamanda doğaya duyulan güvenin bir göstergesidir. İnsanlar, hayvanların davranışlarından ders çıkararak hem doğayı hem de kendi yaşamlarını anlamlandırmaya çalışmıştır.

Halk inançlarında depremler, yalnızca doğal olaylarla değil, aynı zamanda toplumsal ve manevi değerlerle ilişkilendirilmiştir. Depremlerin, insanların ahlaki bozulmaları, ibadet eksiklikleri ya da zulme dayalı düzenlerin bir sonucu olarak meydana geldiği düşünülür. Bu inanışlar, bireyleri ve toplumu kendi sorumluluklarını sorgulamaya ve davranışlarını düzeltmeye teşvik eder. Manevi değerlere yönelme ve toplumsal düzeni koruma amacıyla depremler, ilahi bir mesaj olarak algılanmıştır. Depremin bu türden yorumlanması, halk arasında dini ve ahlaki bilincin güçlenmesine vesile olmuştur.

Sonuç olarak, halk inançlarında deprem, doğanın verdiği işaretlerden manevi bir sınava kadar geniş bir anlam çerçevesine sahiptir. Doğa ve evrenin işleyişine yönelik gözlemler, insanların bu tür felaketlere karşı farkındalıklarını artırmış ve davranışlarını gözden geçirmelerini sağlamıştır. Bu inanışlar, insanların doğayla uyum içinde yaşamalarını ve manevi değerlerini korumalarını öğütleyen mesajlar içerir. Halk inançlarının derinliklerinde, deprem yalnızca bir felaket değil, aynı zamanda doğanın ve ilahi düzenin bir parçası olarak kabul edilmiş, insanlara hem ders hem de umut kaynağı olmuştur.

Sözlü Kaynaklar

- K.1. Saniye Toprak, 1950, İlkokul mezunu, Ev hanımı, Adana/Ceyhan.
- K.2. Selim Karshoğlu, 1974, Üniversite mezunu, Öğretmen, Adana/Seyhan.
- K.3. Kevser Güven, 1965, Ortaokul Mezunu, Ev hanımı, Adana/Karaisalı.
- K.4. Mehmet Çelebi, 1949, İlkokul mezunu, Şoför, Dokuztekn Köyü-Ceyhan, Adana.
- K.5. Meliha Zengin, 1984, Üniversite mezunu, Doktor, Kozan-Merkez, Adana.
- K.6. Sabri Atalay, 1938, İlkokul mezunu, Emekli, Karataş/Adana.
- K.7. Talat Güler, 1966, Memur, Üniversite Mezunu, Çimeli Köyü, Karataş/Adana.

Yazılı Kaynaklar

Çınar, A. A. (2006). Muğla ve Çevresi Halk Meteorolojisi. Muğlaname, 151-156, İzmir: Private Edition.

Okuşluk Şenesen, R. (2011). Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzler, Folklor/Edebiyat, Cilt 17, Sayı 66, 209-228.

Artun, E. (2012). Türk Halkbilimi, Adana: Karahan Kitabevi.

HATAY VAKIFLI KONUK EVİ

Öğr. Gör. Mehmet PINAR

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

m.piinar9@gmail.com/ORCID ID: 0000-0002-6960-1600

ÖZET

Osmanlı Dönemi'nde kendi hâkimiyet alanı içerisinde farklı inanç ve kimliklerle birlikte yaşama arzusu, aidiyetlere gösterilen hoşgörü, Osmanlı'nın kültür ve mimarisine önemli oranda katkısı olmuştur. 3163 ada 5 numaralı parselde yer alan Vakıflı Konuk Evi, Hatay'ın Samandağ İlçesine bağlı Vakıflı Mahallesi'nde yer almaktadır. Vakıflı Mahallesi (Köyü), Osmanlı'dan günümüze kadar nüfus yapısı itibariyle Ermeni tebaasına ev sahipliği yapmış küçük bir kırsal yerleşim yeridir. 1900 -1930 yılları arasında Ermeni bir aile tarafından kendi yaşam alanı için inşa edildiği düşünülen bu mekân daha sonra farklı amaçlar için kullanılması için iç mekân da bir takım dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında Vakıflı Konuk Evi, asrın en büyük felaketi olan 6 Şubat 2023 deprem sonrası plan ve mimari özellikleri açısından kapsamlı olarak incelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Vakıflı, Konuk Evi, Ev

HATAY VAKIFLI GUEST HOUSE

ABSTRACT

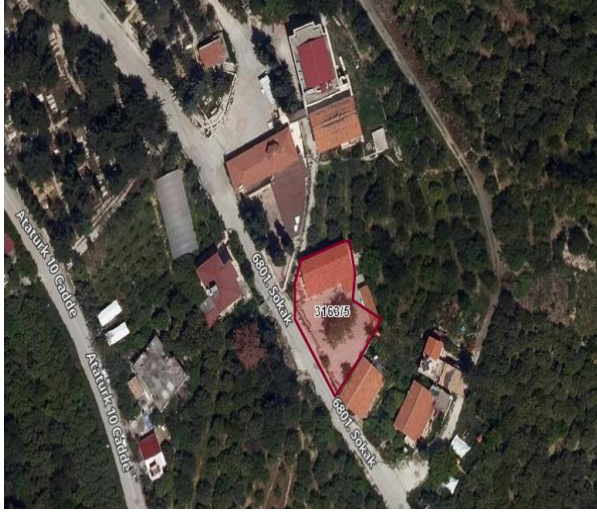
During the Ottoman Period, the desire to live together with different beliefs and identities within its own area of sovereignty and the tolerance shown to their belongings contributed significantly to the culture and architecture of the Ottoman Empire. Vakıflı Village Guest House, located on island 3163, parcel no. 5, is located in Vakıflı Village, Samandağ District of Hatay. Vakıflı Village is a small rural settlement that has hosted Armenian citizens since the Ottoman Empire until today. This place, which is thought to have been built by an Armenian family for their own living space between 1900 and 1930, was later transformed into some interior spaces to be used for different purposes. Within the scope of this study, Vakıflı Guest House was comprehensively examined and evaluated in terms of its plan and architectural features after the February 6, 2023 earthquake, the biggest disaster of the century.

Keywords: Hatay, Vakıflı, Guest House, House

1. VAKIFLI KONUK EVİ

1.1. Yapı Kimlik ve Konum Bilgileri

Yapı, Hatay'ın Samandağ İlçesi'ne bağlı Vakıflı Mahallesi'nde 3163 Ada 5. Parsel de yer almaktadır (Görsel 1). Hatay, büyük şehir statüsüne kavuşmasıyla birlikte Vakıflı Köyü Samandağ'ın bir mahallesi konumuna dönüştürülmüştür.

Görsel 1: Yapının Konum Bilgisi (Google Maps, 2023)

Görsel 2: Yapı Genel Görünüm

1.2. Yapının Tarihçesi

3163 Ada 5 Nolu parselde yer alan Vakıflı Konuk Evinin üzerinde günümüze ulaşan herhangi bir kitabesi ve vakfiyesi bulunmamaktadır. Yapının kesin tarihi bilinmemekle birlikte yapıyla ilgili daha önce yapılan çalışmalara göre yapının tarihlendirilmesiyle ilgi çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Buna göre;

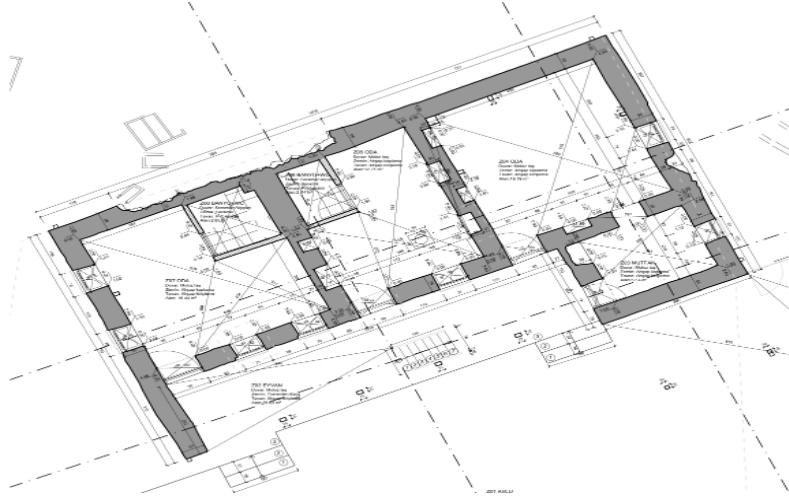
- 2012 yılında Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından oluşturulan tescil fişine göre XIX yüzyıla tarihlemekte (Ek 1),
- 2012 yılında yapının Rölöve ve Restorasyon Projesini çizen ve raporlarını yazan Y. Mimar Deniz Emir yapıyı XX. yüzyılın başlarına tarihlemekte,
- 2021 yılında Elif Uğurlu'nun Antakya Geleneksel Evleriyle Vakıflı Köyü Geleneksel Evleri Karşılaştırması üzerine yazdığı tezde Vakıflı Köyü'ndeki evden de bahsetmiş ve orada yapıyı 1930'lu yıllara tarihlemektedir (Uğurlu, 2021, s.65).

Vakıflı Köyü'nde günümüze kadar ulaşmış ve özgünlüğünü koruyan evlerin mimari, plan ve malzeme özelliklerine bakarak 3163 Ada 5 Nolu parselde yer alan Vakıflı Köyü Konuk Evini XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarına tarihlemek mümkün.

1.3. Yapının Günümüzdeki Plan Özellikleri

Tipoloji: Hatay bölgesinde görülen avlulu, iki katlı evler guru buna girmektedir(Görsel 2). Sedat Hakkı Eldem'in belirlemiş olduğu Türk evi planına göre sınıflandırdığımızda dış sofalı evler gurubuna girmektedir.

Yapı zeminde iki oda, bir mutfak, bir depo, üst katta ise üç odadan oluşan iki katlı ve tüm odaları sundurmaya açılan ahşap kırma çatılı dikdörtgen planlı düzende yapılmıştır. Yapının düzgün olmayan geniş bir bahçesi/avlusu mevcuttur. Yapı bahçesine 6801. Numaralı Sokaktan girilmektedir. İki katlı düzende yapılan ev, avlunun kuzeyine konumlanmış olup kapı açıklıkları ve iki katlı sundurma güneye bakmaktadır (Çizim 1).

Çizim 1: Zemin Kat Planı (Y. Mimar Yaser ERİM tarafından)

Zemin Kat; üç oda ve bir mutfaktan oluşmaktadır. Odalar arası geçiş yoktur, odalara geçiş avluya bakan sundurma ile sağlanmaktadır. Yapının tamamını birbirine bağlayan sundurmanın zemini traverten ile kaplanmıştır. Sundurma dört adet ahşap dikmeye oturmakta olup sundurmanın tavanında ise 5x10 hatıllar ve kamışlar görülmektedir Zemin kat sundurmada yer alan 12 basamaklı ahşap merdiven üst kata geçişi sağlamaktadır(Görsel 3) .

Görsel 3: Zemin Kat Sundurma

1 nolu oda sundurmanın kuzey batı köşesinde yer almakta olup odanın 0.98 m eninde giriş kapı aralığı bulunmaktadır. Odanın toplam ölçüleri 4.46x4.55 m.'dir. Odanın batı duvarında iç mekânı aydınlatmak için iki adet 0.78 m eninde 0.55 m derinliğinde çift kapaklı ve düz ahşap lentolu pencere açıklığına yer verilmiş olup yine odanın güney duvarında ortalama 0.72 m eninde 0.55 m derinliğinde ahşap çift kanatlı iki adet olmak üzere toplamda dört pencere ile iç

mekân aydınlatması sağlanmaktadır. Odanın zemini ve tavanı ahşap, duvarları katıklı sıvadır. Odanın tavanından ana ahşap giriş geçmektedir. Odanın kuzeydoğu köşesinde duvarları alçı pan, zemini seramik kaplama olarak yapılan ve orijinal olmayan, yakın zamanda yapıyı işlevlendirmek amacı ile yapıldığı düşünülen 2.85 m² ölçülerinde banyo ve wc bulunmaktadır (Görsel 4&5).

Görsel 4: 1Nolu Oda Batı Cephesi

Görsel 5: 1Nolu Oda İç Mekanı

2 nolu odanın 0.96 m eninde 0.54 m derinliğinde düz ahşap lentolu giriş kapı aralığı bulunmaktadır. Odanın toplam ölçüleri 3.46x4.55 m.'dir. Odanın iç mekân aydınlatması odanın güney cephesinde bir adet 0.77 m eninde 0.54 m derinliği çift kanatlı pencere açıklığı sağlanmaktadır. Odanın içerisinde farklı ölçülere sahip dört niş açıklığı bulunmaktadır. Batı duvarda yer alan nişlerden kapıya yakın olanı 0.82x0.85 m olup yanındaki diğer niş küçük ebatlarda 0.52x0.51 m ölçülerindedir. Odanın doğu duvarında iki adet niş açıklığı bulunmakta olup bunlarda ortalama 0.30 m derinliğinde 0.70 m enindedir (Görsel 6). Odanın orta kısmında 0.50x0.45 m ölçülerinde ve yaklaşık 0.60 m derinliğinde iç mekânı ısıtmak amacıyla yapılan tandır çukuru yer alır (Görsel 7). Hatay'da tandırlar genellikle "kerevit" denilen sedirlerin bulunduğu köşenin karşısında yapılmaktadır (Doğruer, 1995,s.13). Tandırın bulunduğu bu oda tüm ailenin toplandığı ve oturma odası olarak kullandığı mekân olarak kullanılmıştır. Odanın kuzeybatı köşesinde duvarları alçı pan, zemini seramik kaplama olarak yapılan ve orijinal olmayan, yakın zamanda yapıyı işlevlendirmek amacı ile yapıldığı düşünülen 2.04 m² ölçülerinde banyo ve wc bulunmaktadır.

Görsel 6: 2 Nolu Oda İç Mekanı

Görsel 7: 2 Nolu Oda Köz Çukuru

3 nolu odanın 0.90 m eninde düz lentolu güneye bakan giriş kapı açıklığı bulunmaktadır. Odanın toplam ölçüleri 4.35x4.39 m'dir. Giriş kapısının doğusunda iki adet farklı ölçülere sahip niş açıklığı yer alır. Doğu cephede yer alan kapıya yakın birinci niş 0.54 m eninde 0.26 m derinliğindedir. İkinci niş ise 0.99 m eninde 0.22 m derinliğindedir. Odanın güney cephesinde ise 0.65 m eninde 0.29 m derinliğinde bir adet niş açıklığı bulunur (Görsel 8). 3 nolu oda ile mutfak bölümünü birbirine bağlayan 0.75 m eninde 0.53 m derinliğinde servis penceresi bulunmaktadır. Odanın üst örtüsü ahşapla kapatılmış olup oda içinde iki adet ahşap giriş yer alır. Odanın iç mekânı batı cephede yer alan 0.73 m eninde 0.56 m derinliğinde ahşap hatıllı ve ahşap pencere kanatları olan pencere açıklığı aydınlatılmaktadır (Görsel 9).

Görsel 8: 3 Nolu Oda İç Mekanı

Görsel 9: 3 Nolu Oda Doğu Cephesi

4 nolu oda zemin sundurmasının doğu kısmında bulunmaktadır. Bu oda mutfak olarak işlev görmekte olup 5.57 m² ölçüsündedir. Mutfağın girişi batı cephesinden 0.77 eninde 0.53 m derinliğinde ahşap lentolu tek kanatlı ahşap kapıyla sağlanmaktadır (Görsel 10). Giriş kapısının sol tarafında 0.39 m derinliğinde bir adet niş açıklığı mevcuttur. Mutfakta kuzeydeki odaya doğru açılan 0.53 m derinliğinde servis penceresi bulunmaktadır. Odanın doğu cephe duvarında 0.61 m eninde 0.54 m derinliğinde bir adet pencere açıklığı bulunmaktadır (Görsel 11). Bu odanın zemini ve tavanı ahşaptır ve tavanından ahşap giriş geçmektedir.

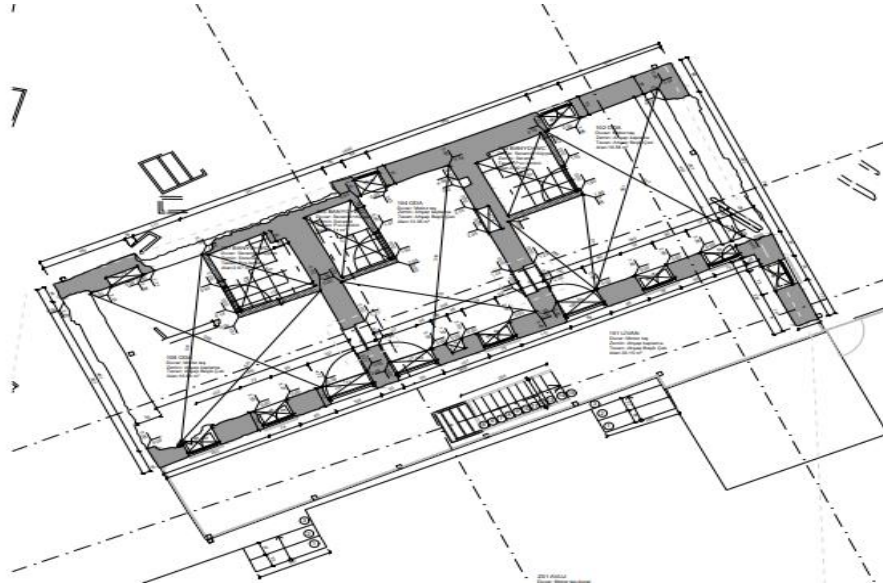

Görsel 10: 4 Nolu Oda Giriş Kapısı

Görsel 11: 4 Nolu Oda İç Mekanı

Birinci kata alt kat sundurma bölümünden ahşaptan on iki basamaklı ve demir korkuluklu merdivenle 33,15 m² olan üst kat sundurma bölümüne ulaşılmaktadır. Üst kattaki odalara geçişler alt katta olduğu gibi sundurmadan sağlanmaktadır (Çizim 2). Tabanı ahşap olan sundurma mekânının tavanı da çatıdan uzanan merteklerle örtülüdür (Görsel 12). Sundurmanın doğu kısmında 0.73 m eninde 0.51 m derinliğinde bir adet pencereye yer verilmişken batısı ise ahşap korkuluk ile kapatılmıştır.

Çizim 2: Birinci Kat Planı (Y. Mimar Yaser ERİM tarafından)

Görsel 12: Birinci Kat Sundurma Bölümü

5 nolu oda 4.57x5.17 m ölçülerinde olup odaya güney batı köşeden 1.08 m eninde 0.53 m derinliğinde ahşap düz lentolu kapı açıklığı ile geçilmektedir. Oda iç mekânını doğuda iki güneyde iki ve kuzeyde bir olmak üzere toplam beş pencere açıklığı ile aydınlatılmaktadır. Doğu cephe duvarı 6 şubat 2023 depreminde büyük hasar almış ve yıkılmıştır (Görsel 13). Odanın güney pencereleri ortalama 0.75 m eninde 0.54 m derinliğinde çift kapaklı ahşaptır. Odanın kuzeyde yer alan penceresi ise 0.75 m eninde 0.55 m derinliğinde ve yine çift kapaklı ahşaptır. Odanın güneybatı kısmında bir adet ahşap kapaklı ve içi raf bölmeli niş açıklığına

yer verilmiştir. Girişin kuzey doğusunda alçı pandan yapılan orijinal olmayan ve yapıya sonradan işlevsellik kazandırmak amacı ile eklendiği düşünülen 2.97 m² ölçülerinde banyo ve wc bulunmaktadır (Görsel 14). Odanın zemini ve tavanı ahşaptır ve tavan kırma çatılı ahşap olup kırma çatı ortasından ahşap kiriş geçmektedir.

Görsel 13: 5 Nolu Oda İç Mekânı

Görsel 14: 5 Nolu Oda İç Mekânı

6 nolu oda 3.42 x4.57 m. ölçülerine sahiptir (Çizim 2). Odanın 0.95 m eninde 0.54 m derinliğinde sundurma bölümünden düz lentolu giriş kapı açıklığı bulunmaktadır (Görsel 15). Odanın iç mekânı güney ve kuzey cephede olmak üzere iki pencere açıklığı ile aydınlatılmaktadır. Güney yönünde yer alan pencere açıklığı 0.76 m eninde 0.54 m derinliğinde ahşap çift kapaklı pencere açıklığına sahipken, kuzey yönünde yer alan pencere 0.58 m eninde 0.57 m derinliğinde olup tek kanatlı ahşap pencere açıklığına sahiptir. Odanın kuzeybatı tarafında alçıpandan yapılan orijinal olmayan ve yapıya işlevsellik kazandırmak amacı ile sonradan eklendiği düşünülen 2.11 m² ölçülerinde banyo ve tuvalet bulunur. Odanın iç mekânında farklı ölçülere sahip üç niş yer almakta olup bunlardan ikisi doğu duvarında biride güney duvarında yer almaktadır. Odanın doğu ve batı duvarında yer alan, günümüzde raflı dolap olarak tasarlanan ve niş görünümü verilen bölüm, orijinalinde 6 numaralı odayı her iki yönde 5 ile 7 nolu odalara bağlayan kapı açıklığı olarak yapıldığı düşünülmektedir. Odanın üst kısmı ahşap kırma çatıyla kapatılmıştır (Görsel 16).

Görsel 15: 6 Nolu Oda İç Mekânı

Görsel 16: 6 Nolu Oda Banyo +WC

7 nolu odaya sundurma bölümünden, odanın güney yönünde 0.96 m eninde 0.53 m derinliğinde ahşap düz lentolu giriş kapı açıklığı ile geçiş yapılmaktadır. Odanın iç mekânı 4.57x4.57 m ölçülerine sahiptir (Çizim 2). Odanın doğu istinat duvarı 6 Şubat 2023 depremde büyük ölçüde yıkılmıştır (Görsel 17). Odanın iç mekân aydınlatması batıya açılan bir, sundurmaya açılan iki ve kuzeye açılan bir olmak üzere toplam dört adet pencere açıklığına sahiptir. Pencereleden güney cephede yer alan çift kanatlı ahşap iki pencere depremde sağlam kalırken diğer cephelerde yer alan pencereler yıkılmıştır. Odanın kuzey cephesinde bir adet niş yer almaktadır. Odanın diğer cephe duvarları depremde ağır hasar aldığı için o cephede nişlerin yer alıp almadığı bilinmemektedir. Odanın üst örtüsü ahşap kırma çatıyla kapatılmış olup tavandan ahşap kiriş geçmektedir. Odanın kuzey doğu tarafında yer alan alçıpandan yapılan orijinal olmayan ve yapıya işlevsellik kazandırmak amacı ile sonradan eklendiği düşünülen 2.82 m² ölçülerine sahip banyo ve tuvalet bulunmaktadır (Görsel 18).

Görsel 17: 7 Nolu Oda Doğu Cephesi

Görsel 18: 7 Nolu Oda İç Mekânı

1.4. Yapım Malzemesi

3163 Ada 5 Nolu parselde yer alan Vakıflı Köyü Konuk Evinde malzeme olarak taş, yığma moloz ve kaba yonu taş kullanılmış olup binanın duvarlarında kırıktı sıvayla sıvanmıştır. Harç olarak toprak kullanılmıştır. Yapı avlu zemini düzgün kaplama taşla kaplanmıştır. Yapının sundurmasında, kapı ve pencerelerinde, tavan ve tabanında, üst kata çıkışı sağlayan merdiven ve korkuluklarında ahşap malzemeye yer verilmiştir. Yapının duvar kalınlıkları genellikle 0.50-0.60 m'dir. Konuk evinin tüm duvarları taşıyıcı özelliğine sahiptir. Yapının alt katın düz ahşapla kapatılırken üst katında ahşap kırma çatı ve üstüne de ala turka kremit yerleştirilmiştir. Çatı mertebesinin bir tarafının sundurmanın üstünü örterken bir tarafını duvara yaslaması hem yığma hem iskelet sisteminin bir arada kullanıldığını göstermektedir (Emir, 2012, s.4-6).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğunun hâkim olduğu coğrafyada farklı inanç ve ırklardaki insanlara tanınan birtakım imtiyaz ve onlarla birlikte yaşama arzusu Osmanlının kültür ve mimarisine büyük katkısı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi içerisinde önemli yerleşim yerlerinden birisi Hatay'dır. Hatay coğrafyası üzerinde çok sayıda medeniyet kurulmuş ve bu medeniyetler birçok iz bırakmışlardır. Hatayı önemli kılan etkenlerden biride sahip olduğu farklı din ve kültürlere ev sahipliği yapması ve bunlara ait mimari yapıların şehrin kimliğini oluşturarak günümüze kadar hoşgörü içerisinde taşınabilmiş olmasıdır. Hatay coğrafyasında ırk olarak Türkler, Araplar, Ermeniler, Rumlar, inanç olarak Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler ortaklaşa aynı sokak ve mahallelerde dip dibe hoşgörü içerisinde bir yaşam sürmüşler ve bir Hatay kültür mozaiğinin oluşmasına ortaklaşa katkıda bulunmuşlardır.

3163 Ada 5 Nolu parselde yer alan Vakıflı Konuk Evi, Hatay'ın Samandağ İlçesine bağlı Vakıflı Mahallesinde yer almaktadır. Vakıflı'nın tarihi olarak Osmanlı Dönemi'nde de var olduğu ve o dönemler de köyden ekilen arazilere karşılık vergi tahsilâtının gerçekleştirildiği, hatta bu tahsilâtın o köyden beklenen yıllık tahsilâtın fazla gerçekleşmesi üzerine de tahsildara vakfedildiği ifade edilmektedir. Vakıflı Köyünde Osmanlı Dönemi'nde herhangi bir yerleşim yokken Vakıflı Köyüne hemen yakın olan Yoğun Oluk Köyünde yaşayan Ermeniler tarım işleriyle uğraşarak bugünkü vakıflının bulunduğu arazileri ekip biçmişler daha sonrada Ermeniler tarafından köy benimsenerek yerleşmeye başlamışlardır (Bozkır, 2022, s.10).

Ev mimarisi insanın içinde yaşadığı coğrafyanın, iklimin, mimarinin ve sosyal dokunun hatta dini inanışların yansıtıldığı en önemli mimari öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev mimarisinin oluşmasında, şekillenmesinde en önemli etkenlere baktığımızda mimarinin şekillendiği yerin iklimi, coğrafi konumu, malzemeye ulaşımı, kişinin sosyal ve kültürel yapısı ile onun ekonomik durumu en önemli etkenler olarak sıralamamız mümkündür. Tarihi süreç içerisinde yapılan ev mimarilerini kendi içlerinde karşılaştırdığımızda yapıldığı dönemin ekonomik yapısına, sanatsal anlayışına, nüfus yapısına, mimari anlayışları ile ustalıklarına ışık tutması ve dönemini yansıtan en önemli bir ayna olması bakımından oldukça önem arz etmektedir (Alan, 2015, s.1-14). Anadolu coğrafyası sahip olduğu jeopolitik konumu ve Osmanlı'daki hoşgörü anlayışıyla birlikte birçok zengin kültürün oluşmasına olanak sağlamıştır. Kültürel zenginliğin yansıtıldığı en ön önemli mimari yapıların başında hiç şüphesiz ev mimarisi gelmektedir. Osmanlı medeniyeti içerisinde birden çok etnik ve dini unsur bir sokak ve mahalle içerisinde kendi kültürlerini özgün ve özgür olarak yaşama hakkını kavuşmuşlardır. Farklı etnik ve dini anlayıştaki insanların kendi özelliklerini, ustalıklarını ve sanatlarını yansıttıkları en önemli öğelerden biriside ev mimarisi olmuştur. 3163 Ada 5 Nolu parselde yer alan Vakıflı Konuk Evi bir Osmanlı tebaası olan Ermeniler tarafından bölgenin iklimi, mimari malzemesi dikkate alınarak inşa edildiği dönemde bir ailenin ihtiyacına göre mimarisinin şekillendiği bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal ve Şehirdeki ev mimarisinin oluşmasında ve şekillenmesindeki en önemli farklardan biriside kırsaldaki mimaride usta ve çırakların

belleklerinde var olan ve sanatsal odaklı olmayan daha çok ihtiyaca binaen şekillenen bir mimari söz konusudur.

3163 Ada 5 Nolu parselde yer alan Vakıflı Konuk Evi tarihlendirilmesiyle ilgi farklı görüşler öne sürülmüştür. 2012 yılında Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından oluşturulan tescil fişine göre XIX yüzyıla tarihlenmektedir. 2012 yılında yapının Rölöve ve Restorasyon Projesini çizen ve raporlarını yazan Y. Mimar Deniz Emir yapıyı XX. yüzyılın başlarına tarihlenmekte iken 2021 yılında Elif Uğurlu'nun Antakya Geleneksel Evleriyle Vakıflı Geleneksel Evleri Karşılaştırması üzerine yazdığı tezde Vakıflı Köyü'ndeki evden de bahsetmiş ve orada yapıyı 1930'lu senelere tarihlenmektedir. Vakıflı Köyü'nde günümüze kadar ulaşmış ve özgünlüğünü koruyan evlerin mimari, plan ve malzeme özelliklerine bakarak 3163 Ada 5 Nolu parselde yer alan Vakıflı Konuk Evini Vakıflıda iskânın başladığını düşündüğümüz XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarına tarihlenmek mümkün. 1939 yılında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Hatay'ı işgal eden Fransızlar arasında yapılan anlaşma sonucunda Vakıflı Köyünde yaşayan azınlık Ermenilere sunulan haklar sonrasında bir kısım Ermeni köyden ayrılmış bunun neticesinde köyden ayrılanların özel mülkiyetleri dönemin Milli Emlak Müdürlüğü bugünkü Vakıflar Genel Müdürlüğü uhdesine geçmiştir. 3163 Ada 5 Nolu parselde yer alan Vakıflı Konuk Evi de bu dönemde Vakıflar Genel Müdürlüğüne geçen yapılar arasındadır (Bozkır, 2022, s.14).

Vakıflı Köyü'nde yapılan evler Hatay'ın merkez ilçesi olan Antakya'daki evler gibi ekonomik duruma göre tek ya da iki katlı olarak yapılmıştır (Uğurlu, 2021, s.62). Vakıflı Konuk Evi de plan olarak iki katlı olarak yapılmıştır. Konuk Evinin orijinalinde zemin katta dönemin ihtiyacına göre ahır ve samanlık olarak yapılmışken daha sonradan yakın tarihlerde küçük bir pansiyon (Konuk Evi) olarak tasarlanırken bu mekânlar birer odaya çevrilmiştir. Vakıflıda ki evler de odalar genellikle avluya bakan "sundurma ve livan" lara açılmakta olup katlar arasındaki bağlantı bu mekânlarda yer alan merdivenlerle sağlanmaktadır (Uğurlu, 2021, s.63). 3163 Ada 5 Nolu parselde yer alan Vakıflı Köyü Konuk Evinde de avluya bakan iki katlı bir sundurma ve sundurmada yer alan, üst kata çıkışı sağlayan merdivenin yer almasıyla vakıflı mimarisini yansıtmaktadır.

Vakıflı Köyü'ndeki avlular köy hayatının bir gereği olarak genellikle geniş avlulu bahçe olarak kullanılmış ayrıca avlu duvarlarının Antakya ev mimarisinde olduğu gibi sokak ve caddelerden yüksek duvarlarla çevrildiği görülmektedir. Vakıflı Konuk Evinde de oldukça geniş bir avluya yer verilmiş olup avlu yakın zamanlarda kaplama taşlarla döşenerek bahçe özelliği ortadan kaldırılmıştır.

Vakıflı Köyü'ndeki evlerin tavan ve çatı bölümleri genellikle ahşaptan ve kırma çatı olarak yapılmıştır. İki katlı olarak yapılan evlerde alt katlar düz ahşapla kapatılırken ikinci katlarda üst örtü olarak tavan kullanılmadan direk kırma çatıya yer verildiği görülmektedir. Kırma çatının kullanılması yönüyle de Antakya ev mimarileriyle benzerdir. 3163 Ada 5 Nolu parselde yer alan Vakıflı Köyü Konuk Evinin ikinci katında da üst örtü ahşap kırma çatıyla kapatılmıştır.

Hatay tarih serüvenini içerisinde sahip olduğu mimari yapının, kültürel mirasın, hatta şehir belleğinin yok olmasına neden olan etkenlerden bir tanesi de hiç şüphesiz ki şehri derinden

etkileyen depremlerdir. Yakın tarihte yaşadığımız asrın en büyük felaketi olan ve şehir nüfusunun yanı sıra şehir mimarisini de etkileyen 6 ve 20 Şubat 2023 depremi Vakıflı Köyünü de etkilemiş ve 3163 Ada 5 Nolu parselde yer alan Vakıflı Konuk Evinde de ağır hasarlara yol açmıştır. Yapı üzerinde depremin yol açtığı hasarları ortadan kaldırarak, yapıyı bundan sonraki depremlere karşı dayanacak dirençli malzemeler kullanmak, tarihi yapıyı restore ederek yeniden yapıya işlevsellik vermek ve Hatay Kültür Mirasına sahip çıkmak oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Alan, S., Edebiyatımızda Değişen Yönleriyle Türk Ev Mimarisi. *Asia Minor Studies*,

3(5), 2015, <https://doi.org/10.17067/ams.85253>.

Bozkır, M. E., *Türkiye'deki Tek Ermeni Köyü Samandağ Vakıflı Köyü'nün Sosyo Ekonomik Durumu*. Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2022.

Doğruer Ş., *Antakya'nın Eski Bir Isınma Aracı Tandır*, Güneyde Kültür, 7, S.82, Hatay, 1995.

Emir D., Vakıflı Köyü 3163 Ada 5 Nolu Parsel Rölöve ve Restorasyon Raporu, *Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi*, 2012.

Uğurlu, E., Antakya Geleneksel Evleri İle Vakıflı Köyü Geleneksel Evlerinin Karşılaştırılması, *Toros Üniversitesi, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, Adana, 2021*.

EKLER

AVRUPA KONSEYİ		DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENHANTERİ		D.K.V.K.E.		ANIT		ENVANTER NO :	
TÜRKİYE		VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ						HARİTA NO :	
İL :	Hatay	İLÇESİ :	Samandağ	MAHALLE VE MEVKİ :	Vakıflı			KORUMA DERECESESİ	ANITSAL
SOKAK		KADASTRO :	PAFTA 4 ADA	PARSEL	80			1	2
ADI :	Bahçeli Ev	YAPTIRAN :		YAPAN :				CEVRESEL	1
		YAPIM TARİHİ :		KİTABE :				2	3
GENEL TANIM : Yapı, ahşap çatılı, iki katlı yıkıma olup zemin katta 4, 1. katta 3 adet olmak üzere toplam 7 adet oda mevcuttur.									
KORUMA DURUMU									
	A	İYİ	TAŞIYICI	A	DIŞ YAPI	A	ÜST YAPI	A	İÇ YAPI
	B	ORTA	B	B	B	B	B	B	B
	C	FENA	C	C	C	C	C	C	C
SÜSLEME ELEMANLARI									
RUTUBET									
YOK									
İZİ VAR									
ÖNEMLİ									
VAZİYET PLANI :									
					FOTOĞRAF :				
GÖZLEMLER : Yapı geleneksel, mahalli ve sade bir mimari özelliğe sahiptir. Yapı elemanlarının tamamının doğal ve tamamlanmış çimento kullanılmamış olması dikkat çekicidir.									
BUGÜNKÜ SAHİBİ		BAKIMINDAN SORUMLU OLAN		TEKNİK BİLGİLER		SU	ELEKTRİK	ISITMA	KANALİZASYON
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ		Vakıflar Genel Müdürlüğü				Var	Var	Yok	Var
YAPILAN ONARIMLAR				ORJİNAL KULLANIMI					
				Konut					
AYRINTILI TANIM				BUGÜNKÜ KULLANIMI					
Mahalli kaynaklara göre 20 yy. başlarında inşa edilen kargir yapı güney cephesinden açıktır. Zemin katta kuzey bölümünde üç, doğu cephesinde bir adet olmak üzere toplam dört adet oda vardır. Ahşap taşıyıcı sistemden oluşan İvan, bahçeyle ilişkilendirilmiştir. Zemin kattaki İvan bölümünün ortasında bulunan ahşap basamaklı ahşap korkuluklu merdivenle üst kata çıkılır. Üst katta ahşap korkuluklarla sınırlanan İvan bölümünün kuzeyinde yeni yapı sıralanmış üç adet oda bulunmaktadır. Bu odaların birbirleriyle bağlantıları vardır. Ayrıca odaların iç duvarları üzerinde ahşap döşeltiler vardır. Odaların aydınlatma elemanları bulunan toplam 17 adet pencereyle sağlanmıştır. Ara kat döşemesi ahşap kirişli döşemedir. Yapı dikdörtgen planlı ve üçgen çatılıdır. Çatı osmanlı tipi kiremit örtülüdür. Duvarları kaba yonu, moloz taş karışımı ve toprak harçla örülmüştür. Büyükler muhtelif yerlerde çamur sıvalıdır.				Konut					
				ÖNERİLEN KULLANIMI					
				Konut					
				HAZIRLAYANLAR					
				13/02/2010					
				Sevgi TÜLÜ Mimar					
				İhan TURUNÇ İnşaat Mühendisi					
				KONTROL EDEN					
YAYIN DİZİNİ				KURUL ONAYI					
				EKLER					
				RAPOR					
				FOTOĞRAF					
				x					
				RÖLÖVE PROJESİ					
				RESTORASYON PROJESİ					
				HARİTA					
				x					
				KROKİ					
				x					
				KİTABE					
				VAKFIYE					
				DİĞER					
				x					

Ek 1: Adana Vakıflar Bölge Müdürlüğü Tarafından oluşturulan
Tescil Fişi (Hatay Koruma Kurulu)

ANTAKYA AYHAN ACEMOĞLU EVİ

Öğr. Gör. Mehmet PINAR

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

m.piinar9@gmail.com/ORCID ID: 0000-0002-6960-1600

ÖZET

Antakya kültür mirasının en önemli öğelerinden olan ve adeta toplumun yaşam biçimini yansıtan Antakya evleri, asrın en büyük felaketi olan 6 ve 20 Şubat 2023 depremi sonrası kimisi ağır hasar almış kimisi de tamamen yıkılmıştır. Antakya’da evler dar sokaklar üzerinde birbirlerine çok yakın inşa edildikleri için deprem sonrası evlerin birbiri üzerine yıkılmasına ve evlerdeki hasarın çok fazla olmasına yol açmıştır. Deprem sonrası gerekli kurtarma ekipmanlarını hızlıca intikal ettirmek ve daha çok canlıya ulaşmak amacıyla yıkılan evlerin bir kısmının taşları yerinden alınarak daha sonra yapılacak olan Restorasyonda kullanılması amacıyla başka alanlara götürülmüş ve bu durum kültür yapılarının kaybolmasına neden olmuştur. Bu çalışmada Ayhan Acemoğlu evi tarihi, mimari ve plan özellikleri bakımından kapsamlı olarak ele alınarak Antakya’daki kendi döneminde yapılan evlerle değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı bir kültür mirası olan Ayhan Acemoğlu Evini, Antakya ev mimarisi içindeki yerini belgeleyerek korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılması sağlamaktır..

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Antakya Evi, Antakya, Ev, Kültür Mirası

ANTAKYA AYHAN ACEMOĞLU HOUSE

ABSTRACT

Antakya houses, which are one of the most important elements of Antakya cultural heritage and reflect the lifestyle of the society, were severely damaged and some were completely destroyed after the earthquakes of February 6 and 20, 2023, which were the biggest disaster of the century. Since the houses in Antakya were built very close to each other on narrow streets, the earthquake caused the houses to collapse on top of each other and the damage to the houses was extensive. In order to quickly transfer the necessary rescue equipment and reach more living things after the earthquake, the stones of some of the collapsed houses were removed and taken to other areas for use in the restoration to be carried out later, and this caused the loss of cultural structures. In this study, the Ayhan Acemoğlu house was comprehensively discussed in terms of its history, architecture and plan features and evaluated with the houses built in his period in Antakya. The aim of this study is to ensure that the Ayhan Acemoğlu House, which is a cultural heritage, is preserved and transferred to future generations by documenting its place in Antakya house architecture.

Keywords: Traditional Antakya House, Antakya, House, Cultural Heritage

1. AYHAN ACEMOĞLU EVİ

Ayhan Acemoğlu evi Hatay'ın merkez ilçesi Antakya'da 3. Mıntıka 293 numaralı parselde yer almaktadır. Ev konum itibariyle Kurtuluş Caddesine açılan Saydam Caddesi üzerinde yer almaktadır (Görsel 1). Evin ilk sahibi Reşat Acemoğlu şuan ki sahibi ise Ayhan Acemoğludur.

Görsel 1: Ayhan Acemoğlu Evi parsel bilgileri

1.1. Yapının Tarihçesi

Antakya'da yer alan Ayhan Acemoğlu evi Hatay Tapu Kadastro İl Müdürlüğü verilerine göre 1983 yılında Reşat Acemoğlu adına tapu belgesinin düzenlendiği daha sonra miras yoluyla Ayhan ve Süleyman Acemoğlu'na eşit hisseli pay edildiği, 2006 yılında Reşat oğlu Ayhan Acemoğlu tarafından hissenin diğer 1/2 sinin satın alındığı belirtilmiştir. Yapının üzerinde herhangi bir yapım ya da onarım kitabesi bulunmamaktadır. Yaşayan varislerinden edinilen bilgi sonucu yapının 1920'li yıllarda inşa edildiği, yine varislerden öğrenildiği kadarıyla yapının Ermeni ustalar tarafından yapıldığı ve evin ilk sahiplerinin Ermeni asıllı olduğu ifade edilmektedir¹.

1.2. Plan ve Mimari Özellikleri

Tek katlı iç avlulu ve avlu etrafında yerleşik odalardan oluşan geleneksel Antakya ev mimarisinin bir örneğidir. Acemoğlu Evinin sokağa açılan kapının sövesi sokak zemin kotundan 0.30 m daha yüksek olan taş eşiğe sahip olup bu kapı dıştan basık kemerli düzgün kesme taşlı ve genişliği 0.82 m olarak şekillendirilmiştir (Görsel). Yapının şuan kullanılan kapısı sonradan yapılmış ve tarihi Antakya evlerini karakteristik özelliğini yansıtmayan demir malzeme kullanılarak üretilmiştir (Görsel 3). Sokak kapısının avluya açılan bölümü 0.90 x 1.17 m boyutlarında olup avlu zemin kotundan 0.29 m daha düşük dikdörtgen bir alan içindedir. Dış kapı sokaktan içeri doğru direkt avluya açılmakta olup zemini düzgün kesme taş kaplıdır. Acemoğlu Evinin bodrum katında Saydam Caddesine açılan ve zamanla körleştirilmiş bir

¹ Ayhan Acemoğlu 09 Haziran 2019 saat 20:20.

kapısı ile şuan kullanımda olan ve direkt avludan Leylak Sokağına açılan kapısı vardır. Bu şekliyle iki giriş kapısı olduğu söylenebilir. Avlu ve odalar için ayrılan alanlar dikdörtgene benzer şekildedir.

Çizim-1: Antakya Ayhan
(Mimar Kurtuluş Kavosoğlu)

Acemoğlu Evi Birinci Kat Planı

Görsel 2: Dış kapının sokaktan
görünüşü

Görsel 3: Dış kapının avludan görünüşü

Yapı iç mekân yerleşim planı incelendiğinde dikdörtgen bir alan üzerine oturduğu görülmektedir. Avlu etrafında dört oda konumlanmış olup avlunun güneybatısında bir adet seki ve avlunun kuzeydoğu köşesinde de bir adet kuyu bulunmaktadır. Yapı tek katlı ve içten avluludur ayrıca yapının 2-N. odasının altında küçük kare bir bodruma (kiler) sahip olduğu görülmektedir (Çizim 1). Evin zemini neredeyse üç eşit parçaya ayrılıp iki zıt yöndeki

parçalardan biri odalara bir diğeri salon ve mutfığa bölümlendirilmiş olup orta parçası avluya ayrılmıştır (Çizim 1).

Avlu zemini ince yonu taş kaplamalıdır ve sokağa doğru eğim verilerek dizilmiştir. Böylelikle avluda su birikmesinin önüne geçildiği ve yağmur sularının sokağa verildiği anlaşılmaktadır. Avlunun Güneybatı köşesinde konumlandırılmış 1.97 x 2.51 m dikdörtgen formlu bir sekisi mevcuttur ve üzerinde yaklaşık ölçüsü 0.90 x 1.47 m ebatlarında bir niş vardır (Görsel 4). Avlunun Kuzeydoğu köşe duvarına bitişik 0.45 x 1.05 m dikdörtgen bir de kuyusu mevcuttur ve kuyu üzerinde 0.60 m genişliğinde 1.15 m yüksekliğinde 0.30 m derinliğinde niş bulunmaktadır. Kuyu derinliğinin ise 0.40 m civarı olduğu sanılmaktadır (serbest düşme deneyi ile belirlendi) (Görsel 5). Avlunun Kuzeydoğusunda iki odası (1-Nolu Oda, 2-Nolu Oda) (Görsel 6) ve kileri ile Güneybatısında bir salonu ve mutfığı yer almaktadır (Görsel 7).

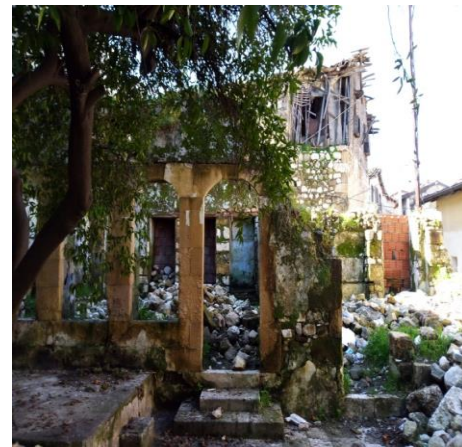
Görsel 4: Avlunun Güneybatı köşesinde yer alan dikdörtgen seki

Görsel 5: Avlunun Kuzeydoğusunda yer alan kuyu

Görsel 6: Avlunun Kuzeydoğu cephesindeki odalar

Görsel 7: Avlunun Güneybatı cephesinde yer alan salon ve mutfığı

Acemoğlu Evinin avlusunun hemen solunda ilk odayı (1-N.oda) incelediğimizde göze ilk çarpan özelliği odanın içinin insana huzur ve ferahlık verecek şekilde yüksek ahşap tavanlı

ve bol pencereli olarak tasarlanmış olduğudur. Böylece mekâna daha çok doğal ışık girişi sağlanmıştır. Bu oda dikdörtgen planlı olup yaklaşık olarak 4.02 x 4.52 m. bir alana sahiptir (Görsel 8). 01-N.odanın taş eşığı iç avlu kotundan 0.39 m yüksekte olup odaya çıkmak için 0.56 m genişliğinde, 0.28 m eninde ve 0.22 m yüksekliğinde tek parça dikdörtgen prizma bir doğal taştan yararlanılmaktadır (Görsel 6).

Görsel 8:Avluya bakan Kuzeydoğu cephesindeki odalar

1-N.odanın avluya bakan cephesi ince yonu taş kaplamalı olup üç adet 0.64 m genişliğinde 1.80 m yüksekliğinde basık kemerli ve kilit taşları hörgüçlü dışa taşkın pencere profiline sahiptir. Odanın iç avluya bakan kapı ve pencereleri aynı profile sahip olup kemerli taşları hörgüçlü olarak dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. Bu odanın kapı ölçüsü 0.84 m genişliğinde 2.36 m yüksekliğindedir. Yapının kapı ve pencere detayları ile kullanılan taş malzemesi açısından tarihi Antakya evleriyle benzer niteliktedir. Kapı ve pencerenin içe bakan üst taş örtüsü ahşap lentolu ve düzdür. Cephenin üst kotunda dikdörtgen profilli geleneksel Antakya konutlarıyla yer alan ve yapıda da karşılaştığımız üç adet tepe pencereleri bulunmaktadır. Bu tepe pencerelerinin ölçüleri birbirinden farklı olup kapı üstündeki 0.38 x 0.64 m, hemen yanındaki pencere 0.41 x 0.59 m ve sonraki pencere ise 0.43 x 0.64 m civarındadır. Kapı açıldığı zaman dış etkilerden odanın etkilenmemesi ve ev mahremiyetinin sağlanması amacıyla genelde köşe girişler tercih edilmiş, kapı önleri, oda orta alanından görüşü engelleyici bir öge ile ayrılmıştır. Kapı kendisi için ayrılmış bir eşik üzerinde hareket eder. Bu eşikler eski Antakya evlerinde duş alma yerleri olarak da kullanıldığı bilinmektedir ve ayrıca odanın yıkanmasından sonra atık suyun toplanarak eşik taşında var olan delikten tahliyesini de kolaylaştıran basit ama kullanışlı bir ayrıntı da mevcuttur. 1-N.odanın Leylek Sokağına bakan 0.83 m genişliğinde 1.69 m yüksekliğinde olan bu pencerenin pencere kenarları sade, işlemesiz, dikdörtgen profilli söveden ve ince yonu taştan yapılmış olup bu pencere dikdörtgen formundadır (Görsel 9). Pencerenin üst taş örtüsü ahşap lentolarla taşınmaktadır. Pencerenin hemen yanında iki adet niş yer almakta olup bu nişlerden birincisi 0.77 m genişliğinde 1.97 m yüksekliğinde ve 0.42 m derinlikte olup hemen yanında yer alan ikinci niş ölçüleri ise 1.68 m genişliğinde 1.70 m yüksekliğinde ve 0.40 m derinliğindedir (Görsel 10). 1-N. odanın Saydam Caddesine bakan iki penceresi olup bu pencereler odanın diğer sokağına bakan penceresi ile benzer özellikte yapılmış olup 0.84 m genişliğinde 1.70 m yüksekliğindedir. Bu iki pencere

arasına 0.80 m genişliğinde 1.88 m yüksekliğinde ve 0.42 m derinlikte bir niş yerleştirilmiştir (Görsel 11-12). 01-N.odanın zeminine şap uygulanmıştır.

Görsel 9: Leylek Sokağına açılan pencerenin dıştan görüntüsü

Görsel 10: Odanın Leylek Sokağına bakan iç cephesi

Görsel 11: Saydam Caddesine açılan pencerenin dıştan görüntüsü

Görsel 12: Odanın Saydam Caddesine bakan iç cephesi

Avlunun Kuzeydoğu cephesinde yer alan 2-N. odanın 1-N.oda ile benzer yanları mevcut olup bu odanın da zemini 4.09 x 4.52 m'lik dikdörtgen bir alana sahiptir. Odanın avluya bakan cephesi ince yonu taş kaplamalı olup bu odanın üç adet 0.64 m genişliğinde 1.76 m yüksekliğinde basık kemerli ve kilit taşları hörgüçlü dışa taşkın pencere profillerine sahiptir. Odanın kapısı da pencerelerle aynı profile sahip olup kapı 0.83 m genişliğinde 2.24 m yüksekliğinde basık kemerli kilit taşı hörgüçlü olarak düzenlenmiştir. Kapı, pencere ve nişlerin odaya bakan üst örtüsünü taşıyan lentolar ahşap olarak düzenlenmiştir. Cephenin üst kotunda dikdörtgen profilli üç adet tepe pencereleri bulunmaktadır. Bu tepe pencerelerinin ölçüleri birbirine benzer olup ortalama 0.33 m genişliğinde 0.63 m yüksekliğindedir. Bu 2-N. oda 1-N. odayla benzer olarak odanın kapı açıklığı, kapısı açıldığı zaman odanın dış etkilerden etkilenmemesi ve ev mahremiyetinin sağlanması amacıyla genelde köşe girişler tercih edilmiş, kapı önleri oda orta alanından görüşü engelleyici bir öge ile ayrılmıştır. 02-Nolu Odanın kapısı

kendisi için ayrılmış bir eşik üzerinde hareket eder ve eşikte tahliye deliği mevcuttur (Görsel 13-14). Odanın Saydam Caddesine bakan iki penceresi vardır ve bu pencere ilk odanın pencereleriyle aynı özellikte yapılmış olup ölçüleri yaklaşık olarak 0.79 m genişliğinde 1.70 m yüksekliğindedir. Bu iki pencerenin arasında, odanın içine bakan cephesine 0.83 m genişliğinde 1.97 m yüksekliğinde ve 0.45 m derinlikte niş yerleştirilmiştir (Görsel 15-16). Odanın zeminine şap uygulanmış olup, 02-N. odanın komşu duvarında üç adet niş yer almaktadır. Bir nolu nişin ölçüleri 1.71 m genişliğinde 1.91 m yüksekliğinde ve 0.45 m derinlikte, iki nolu nişin ölçüleri 0.75 m genişliğinde 2.10 m yüksekliğinde ve 0.45 m derinlikte olup üç nolu nişin ölçüleri ise 0.78 m genişliğinde 2.07 m yüksekliğinde ve 0.45 m derinliktedir (Görsel 17).

Görsel 13: İkinci odanın avluya bakan cephesi

Görsel 14: İkinci odanın avluya bakan cephesi

Görsel 15: İkinci odanın Saydam Caddesine bakan cephesi

Görsel 16: İkinci odanın iç mekânı

Görsel 17: İkinci odanın komşu duvarına bitişik cephesindeki nişler

Görsel 18: Aydınlatma Fanusu

1-N. ve 2-N. ilk iki odanın avluya bakan cephesinde yer alan kapılar arasında, zemin kotundan 1.54 m yükseklikte aydınlatma takası, (fanus takası veya diğer adı cefe) yer almaktadır. Aydınlatmada kullanılan lambaların bulunduğu, oymalı niş türünde kapaksız taş dolap olarak Antakya kültüründe yer almış olup Acemoğlu Evinde de uygulanmıştır (Görsel 18).

2-N. odanın altında, avlu zemininden yaklaşık 1.35 m aşağıda yer yer değişkenlik gösteren eğimli bir zemine sahip bir kiler (bodrum) bulunmaktadır. Bu kilere farklı boyutlardaki beton 7 basamakla ulaşılmaktadır. Bu kilerin kuzeydoğu cephesinde eski zamanlarda Saydam Caddesine açılan bir kapı ve penceresi olduğu ama ilerleyen yıllarda yol kotunun yükselmesiyle yarısı yol kotunun altında kalan kapının tuğla örülerek kapatıldığı ve aynı şekilde pencerenin de kapatıldığı görülmüştür. Ayrıca bodrum katta gündelik ihtiyaçları gidermek amacıyla sonradan eklenildiği düşünülen küçük ölçekli bir lavabo ve bir banyo düzenlemesine yer verilmiştir (Görsel 19-20).

Görsel 19: Banyo ve duş ihtiyacının karşılandığı alan

Görsel 20: Zemin kat lavabo

Acemoğlu Evinin avlu Güneybatı köşesinde 3 ve 4-Nolu odalar yer alır. Bu odalardan Zambak Sokağa bakan 03-Nolu oda salon olarak kullanılmış olup bu salon 3.84 x 4.24 m'lik dikdörtgen bir iç alana sahiptir. Odanın avluya bakan cephesi ince yonu taş kaplamalı olup bu oda üç adet ortalama 0.69 m genişliğinde 1.60 m yüksekliğinde basık kemerli ve kilit taşlı hörgüçlü pencere profillerine sahiptir. 3-Nolu odanın kapısı da pencerelerle aynı profile sahip olup 0.82 cm

genişliğinde 2.17 m yüksekliğinde basık kemerlidir. 03-Nolu odanın içe bakan kapı, pencere ve nişlerin üst örtüsünü taşıyan lentoları ahşap olarak düzenlenmiştir.

03-N. odanın kapısı kendisi için ayrılmış bir eşik üzerinde hareket eder ve eşikte su tahliye deliği mevcuttur (Görsel 21). Odanın Zambak Sokağına bakan yan yana düzenlenmiş ortalama 0.68 m genişliğinde 1.60 m yüksekliğinde iki penceresi vardır. Bu iki pencerenin sağ ve sol yanında yaklaşık ölçüleri 0.68 m genişliğinde 1.60 m yüksekliğinde düzenlenmiş olan iki adet niş bulunmaktadır. Ayrıca 03-N. Odanın alt kot pencerelerinin üst kısmında bir adet 0.35 m genişliğinde 0.50 m yüksekliğinde tepe penceresi bulunmaktadır (Görsel 22). 03-N. Odanın zemininde diğer odalarda olduğu gibi orijinal olmayan şap uygulamasına yer verilmiştir. Odanın komşu bina duvarına bitişik duvarında yıkık olması sebebiyle tam ölçülerini belirleyemediğimiz iki adet niş yer almaktadır (Görsel 23).

Görsel 21: Salonun avluya bakan cephesi

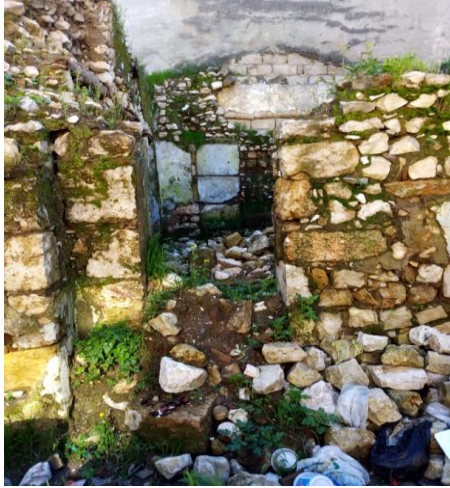
Görsel 22: Salonun Zambak Sokağına bakan duvarının oda içinden görünüşü

Görsel 23: Salonun komşu duvarına bitişik duvarında yer alan nişlerin izleri.

3-N. oda salon ile 4-N. Oda mutfak arasındaki duvarda yıkılma ve dökülmeler sebebiyle bazı ölçülerin alınmasını zorlaştırmıştır. Salon ile mutfak arasında 0.80 m genişliğinde bir kapı boşluğu mevcut olup buranın iki mekân arasında geçiş için kullanıldığı düşünülmektedir (Görsel 24). 4-N. oda olan mutfak bölümünün duvarları büyük oranda

yıkılmış olup Zambak sokağa açılan bir penceresi ve bu pencerenin yanında iki niş bulunmaktadır ve hepsinin genişliği birbirine eşit olup ortalama 0.90 m genişliğindedir. Mutfağın diğer iki duvarı tamamen zarar görmüş ve odanın içine yıkılmış vaziyettedir (Görsel 25).

Görsel 24: Salon ile mutfak arasındaki kapı boşluğu

Görsel 25: Mutfağın içine çökmüş duvarları

1.3. Yapım Malzemesi

Yapı farklı dönemlerde gördüğü için değişik yapım malzemeleri karşımıza çıkmaktadır. Evin yapım malzemesi olarak moloz taş, kesme taş, tuğla, ahşap ve demir malzeme bir arada kullanılmıştır. Antakya’da genellikle taş malzeme olarak, işlenmesi kolay olan, sarımtırak beyaz renkli kalker özelliğine sahip ve yörede Şenköy taşı olarak adlandırılan taş kullanılmıştır (Çelebi,1982, s.166). Ayrıca sonradan eklenen çiçeklik ve seki bölümlerde ve merdiven katlarında beton malzeme görülmektedir. Yapının iç avluya bakan cepheleri ve avlu giriş kapısı sövesi ile pencere söveleri düzgün kesme taş malzeme ile kaplıdır. Cephe duvarlar ve taşıyıcı duvarların moloz taş örgü sistemi ile yapıldığı göze çarpmaktadır. Yapının kuzeydoğusunda yer alan iki odayı ayıran duvar harman tuğladan yapılmıştır. Avluda moloz taş duvar aralarında özellikle kapı, pencere ve nişlerin üst ahşap malzeme kullanılmıştır. Bazı pencere kalıntıları, pencerelerin ahşap doğrama olduğuna işaret etmektedir. Mekânların üzeri kaplayan çatı örtü kalıntısı yoktur. Odaların duvar yüzeyleri geleneksel kırıktı siva kullanılarak sıvanmıştır. Oda zemini şap kullanılarak düzlenmiştir. Beden duvarları da harç ile sıvanmış olmasına rağmen yer yer dökülmüştür.

SONUÇ

Antakya’nın eski kent dokusu, Habib Neccar Dağı ile Asi Nehri arasında farklı kültürlerin izlerini taşıyan geniş bir bölgede konumlandırılmıştır (Çiftyürek ve Pınar, 2024, s.319). Ayhan Acemoğlu Evi Antakya’da tarihi Kurtuluş Caddesi üzerinde bulunan tarihi Affan Kahvesi’nin karşısında, Saydam Caddesi üzerinde yer almaktadır. Ayhan Acemoğlu Evini Kurtuluş Caddesi ile yakın çevresindeki tarihi doku üzerindeki birçok yapı ile benzeşmesi ve yaşayan varislerinden edinilen bilgi sonucu, 1920’li yıllara tarihlendirmek mümkündür.

Geleneksel Antakya evleri ev-sokak ilişkisi açısından üç gruba ayırmak mümkün; 1. grup yapılar sokak zemin kotundan 0.40- 0.50 m yüksekte taş bir eşikten direkt avluya açılan kapılara sahip iken 2. grup yapıların dış kapıları direkt sokağa açılmayıp sokağa erişim dar bir koridor veya çıkmaz sokak ile sağlanır. 3. grup yapılarda ise dış kapı ile iç kapı arasında kalan ve yörenin dilinden "kapı arası" olarak telaffuz edilen giriş özelliğine sahiptir (Büyükmihçı, 2001, s.72-77).

Antakya’da evler genellikle yüksek duvarlı bir avlu ile bu avluya açılan seki, oda, tek ya da iki katlı evlerden oluşmaktadır (Bozkurt, 2019, s.3). Geleneksel Antakya evlerinde sokağa ya da caddeye açılan kapı açıklıkları 1 ile 1.5 m arasındadır. Kapı açıklıklarında düz lento ya da farklı kemer çeşitleri kullanılmıştır. Bu kapı açıklıkları çoğunlukla avluya açılmakla beraber özellikle iki katlı yapıların bir kısmında hem avluya hem de üst kata çıkışı sağlamaktadır. Ayhan Acemoğlu evi de küçük bir avlu ve o avluya açılan karşılıklı yerleştirilmiş mekânlardan oluşmaktadır. Ayhan Acemoğlu evinin avluya geçişi sağlayan sokak kapısı ile oda kapıları basık kemerli olarak yapılmıştır. Ayrıca bu yapının sokak kapısı sokak kotundan yüksekte taş bir eşikten direkt avluya açılmaktadır. Geleneksel Antakya evlerinin bir diğer karakteristiği hiç şüphesiz kuş takalarıdır, kuş takaları avluya bakan cephelerde üst taraflarda yerleştirilir ve böylelikle oda aydınlatmasına katkı sağlar. Avluda odalar arasında kalan ve bazen de pencereler arasındaki sağırlıkların birinde veya birkaçında, genellikle avluyu aydınlatmak amacıyla içine fanus konan taş oyuklar bulunur ki bunlara bu nedenle ‘fanis takası’ adı verilir (Demir, 1996, s.7). Ayhan Acemoğlu evinde kuş takaları geniş, işlemsiz, dikdörtgen olarak yapılmıştır. Evin fanus takası ise avluya bakan iki kapı arasındaki sağır duvar içine yerleştirilmiştir. Ayhan Acemoğlu evi “Fanis” takası bakımından geleneksel Antakya evlerinden XIX. yüzyıl sonlarında yapıldığı düşünülen Kuseyri Konağı ve XX. yüzyıl başlarında yapılan Adalı Konağıyla benzerlik gösterir.

Osmanlı’nın geç dönem ev mimarilerinin cephe tasarımından ev sahiplerinin sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi edinilmesi sağlayacak gösterişe önem verilmiştir (Özkan, 2022, s.884). Antakya’da özellikle Kurtuluş Caddesi üzerinde yapılan birkaç evde batılılaşmanın etkilerini ve ev sahiplerinin ekonomik durumlarını yansıtacak oranda gösterişli bezemeleri görmek mümkündür. Ancak Ayhan Acemoğlu evinin cepheleri oldukça sade ve bezemesizdir.

Acemoğlu evinde her bir odanın kendine ait nişleri mevcut ve bu nişler geleneksel Antakya evlerinde uygulandığı üzere dolap veya yüklük olarak kullanılmıştır. Bu nişleri dolduran ahşap malzemeler zamanla çürümüş veya sökülerek tahrip edilmiştir.

Avlu içerisinde konumlanmış olan seki uygulamasıyla XX. yüzyıl başlarına tarihlenen Ülkü Sokak 39 numaralı ev, XX. yüzyıl başlarına tarihlenen Adalı Evi ve yine XX. yüzyıl başlarına tarihlenen Antakya Sevin Konağıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca geleneksel Antakya evlerinde avlu içerisinde seki uygulamasını yansıtmaları bakımından önemlidir.

Ayhan Acemoğlu evi Avlu köşesinde niş içerisinde kuyu açılması bakımından XIX. yüzyıl sonlarında yapılan Hude Saud Konağı ve XX. yüzyıl başlarına tarihlenen Antakya Sevin Konağıyla benzerlik gösterir.

Avlu kotundan aşağıda, oda altında kiler uygulaması bakımından XX. yüzyıl başlarına tarihlenen Mustafa Kırk eviyle ve yine XX. yüzyıl başlarına tarihlenen Antakya Sevin Konağıyla benzerlik gösterir.

Antakya’da ve Kurtuluş Caddesindeki evlerde en yaygın olan tavan kaplaması ahşaptır. Geleneksel Antakya evlerinde muhtemelen XIX yüzyılın ikinci yarısı ve sonrasında gerçekleşen depremlerden sonra, üst örtü olarak hafif olmaları sebebiyle ters tavanlı ahşap kırma çatı kullanılmaya başlanmış, çatı üzerleri ise yerli üretim olan alaturka kiremitle kaplanmıştı. Ayhan Acemoğlu evinde çatı örtüsü ve malzemelerini belirtir, mahya aşığı dışında, hiçbir kalıntıya rastlanmamasıyla birlikte bitişik komşu duvarında çatının bıraktığı izlerden ve ahşap mahya aşığından ahşap kırma çatılı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Tapu maliklerinden aldığımız bilgiye göre Ayhan Acemoğlu evi de geleneksel Antakya evlerinde olduğu gibi kırma çatılı ve alaturka kiremitle kaplanmış olduğu ifade edilmektedir.

Ayhan Acemoğlu evi geleneksel Antakya yapıları arasında, arka sokakların içinde gizli kalmış olup biran önce gerekli onarımlar yapılarak bakımının devamlılığı sağlanmalıdır. Yapıya sonradan eklenen malzemeler kaldırılmalıdır. Deprem sonrası harabeye dönen evin acilen kapsamlı restorasyonları yapılmak suretiyle kültür mirasımıza kazandırılmalı ve gelecek nesillere özgün bir şekilde aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA

Bozkurt, S. G., Antakya’nın Geleneksel Evlerinin Avlu Özellikleri Üzerine Bir

İnceleme. *Turkish Journal of Forest Science*, 3(1), 2019.

Büyükmihçı, G., Anadolu’da Konut X: Antakya Evleri, *Arkitekt Dergisi*, 2001.

Çelebi, Y., Bir Grup Eski Antakya Evi, *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı XVII, 1982.

Çiftyürek, M., & Pınar, M., Fransız Konsoloslughuna Tahsis Edilen Geleneksel Bir Antakya

Evi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (62), 2024.

Demir, A., *Çağlar İçinde Antakya*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul, 1996.

Özkan, S., Müstakil Konut Örneklerinden Adana Tırpani Konağı Üzerine Bir

İnceleme. *Sanat Tarihi Dergisi*, 31(2), 2022.

OSMANLI ASTRONOMU MİRİM ÇELEBİ'NİN HAYATI VE ASTRONOMİ ALANINDA YAZDIĞI ESERLER

Doç. Dr. Seyfettin KAYA

Siirt Üniversitesi,

kayafdd576@gmail.com,

ORCID: 0000-0003-2181-5973

ÖZET

Mîrim Çelebi Osmanlı Devleti'nin Kuruluş dönemi ile Klasik dönemi arasında geçişin olduğu sırada astronomi ve matematik ilimleri konusunda yetiştirdiği müstesna şahsiyetlerden biridir. Babası tarafından Kadızâde er-Rûmî ve Ali Kuşçu'nun, annesi tarafından Mevlânâ Hocâzâde'nin torunudur. Hem baba hem de anne tarafından Osmanlı Devleti'nin önde gelen ulema sınıfına mensup şahsiyetlerin torunu olan Mîrim Çelebi, yürüttüğü bilimsel çalışmalar ile adından söz ettirmiştir. Ailesinden aldığı bilimsel geleneği sürdürmüştür. Dedesi Mevlânâ Hocazâde ve ulema sınıfından Mevlânâ Hocazâde Sinan Paşa'dan ilk tahsilini tedris etmiş ve iyi bir eğitim alarak olgunluk çağına ulaşmıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarında (Gelibolu, Edirne ve Bursa'da müderrislik yapmıştır. Astronomi ve matematik alanlarında gösterdiği başarıdan dolayı adı duyulmuş ve padişahlara hocalık yapacak kadar üne kavuşmuştur. Osmanlı padişahlarından Sultan İkinci Bayezid Han'ın hocalığını yapmış ve matematik-astronomi konusunda ona dersler vermiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde ise Anadolu kazaskeri görevine tayin edilmiştir. Bu yönüyle ilmi özelliği kadar idari niteliğiyle de ön plana çıkmıştır. Anadolu Kazaskeri görevinden alındıktan sonra Hicaz'a Hac yapmaya gitmiştir. Oradan döndükten sonra yerleştiği Edirne'de hayatını kaybetmiştir. Bilim tarihi açısından adını önemli kılan özelliklerden biri de Osmanlı astronomisine sağladığı katkılar olmuştur. Bu alanda yazdığı eserler ve şerhler ilmi yönden takdire değerdir. Bu çalışma Mîrim Çelebi'nin Osmanlı astronomisine ve dolayısıyla bilim tarihine olan katkılarını dile getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mîrim Çelebi, Osmanlı Devleti, Astronomi, Ali Kuşçu, Kadızâde er-Rûmî

THE LIFE OF OTTOMAN ASTRONOMER MİRİM ÇELEBİ AND HIS WORKS WRITTEN IN THE FIELD OF ASTRONOMY

ABSTRAC

Mîrim Çelebi is one of the exceptional figures that the Ottoman Empire raised in astronomy and mathematical sciences during the transition between the Foundation period and the Classical period. He was the grandson of Qadizâda al-Rûmî and Ali Qûshjî on his father's side and Mawlânâ Khojâzâda on his mother's side. Mîrim Çelebi, who was the grandson of prominent scholars of the Ottoman Empire on both his father's and mother's sides, made a name for himself with his scientific studies. He continued the scientific tradition of his family. He received his first education from his grandfather Mawlânâ Hocazâde and Mawlânâ Hocazâde Sinan Pasha, a member of the ulema class, and reached the age of maturity by receiving a good

education. After completing his education, he worked as a muderris in the educational institutions of the Ottoman Empire in Gallipoli, Edirne and Bursa. Due to his success in the fields of astronomy and mathematics, he a household name and became famous enough to teach sultans. He was the teacher of Sultan Bayezid II, one of the Ottoman sultans, and gave him lessons in mathematics and astronomy. During the reign of Yavuz Sultan Selim, he was appointed as the Anatolian kazaskeri. In this respect, he came to the forefront with his administrative qualifications as well as his scientific qualifications. After he was dismissed as the Anatolian Kazaskeri, he went to Hijaz to perform the Hajj. He died in Edirne, where he settled after his return from there. One of the features that make his name important in the history of science is his contributions to Ottoman astronomy. His works and commentaries in this field are worthy of scientific appreciation. This study emphasizes Mîrim Çelebi's contributions to Ottoman astronomy and thus to the history of science.

Keywords: Mîrim Çelebi, Ottoman Empire, Astronomy, Ali Qûshjî, Qadizâda al-Rûmî

Giriş

İslam devletlerinde XI. yüzyıldan itibaren ilimi ve kültürel çalışmalar önemli bir ivme kazanmıştır. Bu yüzyıldan itibaren birer eğitim kurumu olan medreseler dini ve kültürel hayatın akışında etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde (1299-1922) ise ilimi ve kültürel çalışmalar Kuruluş döneminde (1299-1453) ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Medreselerde sürdürülen eğitime ve o eğitimi veren ilim insanlarına değer verilmiş, eğitim-öğretim imkânları ve kabiliyetleri geliştirilmeye çalışılmıştır. İlmiye sınıfına mensup ve çevrede itibar gören ilim insanları İran, Horasan, Dağıstan, Buhara, Halep, Şam, Mısır, Turan ve Hindistan'dan Osmanlı ülkesine sığınmışlardır. Bu nedenle Osmanlı Devleti siyasi anlamda olduğu kadar, ilmi ve kültürel anlamda da İslam dünyasının odağı haline gelmeye başlamıştır¹.

Kuruluş döneminde dışarıdan Osmanlı Devleti'ne sığınan bilim insanları olduğu gibi Anadolu'da yetişen önemli bilim insanlarına rastlandığını da belirtmek gerekir. Bu bilim insanlarından biri de Davûd-i Kayseri'dir (ö. 1350). Osmanlı Devleti'nin önde gelen mutasavvıf İslam âlimlerinden biri olan Davûd-i Kayseri'nin doğum tarihi ve yeri kesin olarak bilinmemektedir. Karaman'da Dünya'ya geldiğini ifade edenler olduğu gibi, İran'da doğduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. Nitekim hiçbir delil göstermeden kendisinin İranlı olduğunu savunan Batılı yazarların aksine, onun "*er-Rûmî el-Kayserî*" şeklinde bir nisbe kullanmasını dayanak olarak gösteren bazı çağdaş yazarlar kendisinin Türk olduğunu iddia etmişlerdir².

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş döneminde dikkat çeken bir diğer ilim insanı ise Mîrim Çelebi'dir. Mîrim Çelebi'yi bu çalışmanın konusu haline getiren temel etken ise onun astronomi alanında ortaya koyduğu çalışmalarıdır. Osmanlı Devleti'nin müesseseleşmeye ve ihya olmaya

¹ Ziya Kazıcı, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 354.

² Mehmet Bayraktar, "Dâvûd-i Kayserî", **DİA**, C. IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 32; *Ali Hussain'in ifade ettiğine göre bazı yazarlar, Dâvûd-i Kayserî'nin Orta İran'da Save kentinde doğduğunu iddia etmektedir. Bkz. Ali Hussain, "Dâvûd al-Qaysari", Biographical Entry in Encyclopaedia of Islam 3, 2015, s. 94. https://www.academia.edu/10072998/Dawud_al_Qaysari (E.T. 09.04.2023).*

başladığı Kuruluş döneminin sonlarında astronomi ve astroloji³ ile alakadar olması açısından Mîrim Çelebi'ye dikkatlerin çekilmesine ihtiyaç vardır. Osmanlı astronomisine katkılarından dolayı Mîrim Çelebi'nin değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Bu vesileyle Mîrim Çelebi'nin hayatı, çalışmaları ve Osmanlı astronomisine katkıları bu çalışmayla ele alınmaktadır.

Mîrim Çelebi'nin İlk Yılları ve Eğitimi:

Asıl adı Mevlânâ Maḥmûd bin Muḥammed bin Kâdî-zâde-i Rûmî olarak bilinmektedir⁴. İlim dünyasında Mîrim Çelebi adıyla ün kazanmıştır. Aile bağları Kadızâde Rumî ve Ali Kuşçu'ya dayanmaktadır. Kadızâde Rumî'nin (Salâhaddin Musa) torunu Kutbuddin Mehmed'in oğludur. Bu noktadan hareketle baba tarafından hem Kadızâde Rumî hem de Ali Kuşçu'nun torunu olduğu kadar, anne tarafından da 1472-1476 yılları arasında İstanbul kadılığı yapan Osmanlı ilmiye sınıfının en değerli kişileri arasında gösterilen Hocazâde Mevlânâ Muslihiddin'in torunudur⁵. Kadızâde Rumî'nin oğlu Muhammed, Ali Kuşçu'nun kızıyla Semerkant'ta bir izdivaç yapmış ve bu izdivaçtan Mîrim Çelebi'nin babası Kutbuddin Muhammed dünyaya gelmiştir. Ancak babasını erken yaşta kaybeden Kutbuddin Muhammed, dedesi Ali Kuşçu ile birlikte İstanbul'a gelip yerleşti. Burada ulamadan Hocazâde Muslihuddin Efendi'nin kızıyla evlenince Mîrim Çelebi dünyaya geldi⁶. Bu gerçeğe karşı çıkararak "*Mîrim Çelebi Kadızâde Rumî'nin oğludur*"⁷ diyen müellifler de bulunmaktadır. Ancak bu iddiayı doğru kabul etmek mümkün değildir. Bunu destekleyen en önemli bilgi Kâtip Çelebi tarafından verilmektedir. El-Fethiyye adlı kaynağın şerhinde eserin Ali Kuşçu'nun kızının oğlu Mîrim Çelebi (Mahmud b. Muhammed) tarafından tercüme edildiğini aktarmaktadır⁸.

Osmanlı Devleti'nin önde gelen matematikçi ve astronomlarından biri olan⁹ Mîrim Çelebi, dürüst bir karaktere ve naif bir yapıya sahipti, zorluklara karşı sebat etmeyi bilirdi. Usûl, fûrû, aklî ve naklî ilimlere dair detaylı bilgilere sahipti. İlimlerin çok bilinmeyen konularına da hâkimdi. Arapça ve Farsça kasideler, tarih ve münazara ilimlerinde derin bir bilgi birikimine

³ *Osmanlı Devleti'nde astronomi ve astroloji ile alakalı müneccimbaşılık ve muvakkithaneler konusu için bkz.* Salim Aydüz, "İslam Medeniyetinde Muvakkitlik İstanbul Muvakkithaneleri", **Yedikıta**, Sa. 65, Nisan 2013, s. 64-69; Salim Aydüz, "Osmanlı Devletinde Müneccimbaşılık Müessesesi", **Belleten**, C. 70, Sa. 257, Nisan 2006, s. 167-264; Seyfettin Kaya, **Ortaçağ İslam Dünyasında Rasathaneler**, Libra, İstanbul 2020, s. 17-18; Seyfettin Kaya, **Orta Çağ İslam Dünyasında Astronomi, Astroloji ve Gözlemeleri**, Selenge, İstanbul 2021, s. 6, 85.

⁴ Mecdî Mehmed Efendi, **Hadâ'iku's-Şakâ'ik**, C. II, Haz. Bilal Alpaydın, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2022, s. 900; Carl Brockelmann, **Geschichte der arabischen Litteratur**, Suppl II, E. J. Brill, Leiden 1938, 2, s. 665; Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, c. I, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1997, s. 90.

⁵ Bursalı Mehmed Tâhir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, c. III, Haz. İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1975, s. 277; Aydın Sayılı, "Bir İlim Adamımızın Adı Üzerine", **VII. Türk Tarih Kongresi (25-29 Eylül 1970)**, C. II, Ankara, s. 547; George Saliba, **A history of Arabic Astronomy: Planetary Theories During The Golden Age of Islam**, IX, New York University Press, New York 1994, s. 283.

⁶ İhsan Fazlıoğlu, "Mîrim Çelebi: Maḥmûd ibn Quṭb al-Dîn Muḥammad ibn Muḥammad ibn Mûsâ Qâdîzâde", **The Biographical Encyclopedia of Astronomers**, Vol. II, Ed. Thomas Hockey, Springer, New York 2007, s. 788; İhsan Fazlıoğlu, "Mîrim Çelebi", **DİA**, c. XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 160.

⁷ Mehmet Süreyya, **Sicill-i Osmanî (Tezkire-i meşâhîr-i Osmâniyye)**, C. IV, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1890, s. 310.

⁸ Kâtip Çelebi, **Keşfü'z Zünun**, c. III, Terc. Raşid Balcı, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, s. 988.

⁹ Hüseyin Gazi Topdemir, "Mîrim Çelebi'nin Gökkuşluğu ve Hâlenin Oluşumu Adlı Optik Kitabı Üzerine Bir Değerlendirme", **OTAM (AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, sy. 13, Ankara 2002, s. 76.

sahipti¹⁰. Suter, Mîrim Çelebi'nin dilbilimi ve tarih konularında çok bilgili olduğunu ifade etmektedir¹¹. İslâm ilim dünyasındaki matematikçiler, fizikçiler, ilm-i menâzırcılar ve kelâmcılar arasında kıyaslamalar yapmış ve İbn Sinâ ile İbnü'l Heysem arasında doğru ve yanlış gördüğü konuları dile getirmiştir¹². İbnü'l-Heysem'in optik alanındaki ilm-i menâzirden (metedolojiden) önemli ölçüde etkilendi ve her iki büyük dedesinin matematiksel yaklaşımı yerine, matematiği ile doğa felsefesini birleştirme yaklaşımını tercih etme yoluna gitti. Ayrıca Kemâleddin el-Fârisî, İbn Sînâ ve Fahreddin er-Râzî gibi isimlerin görüşlerinden de haberdar olan Mîrim Çelebi, dedeleri Alî Kûşçû ve Kadızâde er-Rûmî tarafından temsil edilen Semerkant Matematik ve Astronomi Okulu'nun bilimsel geleneğini miras almıştır¹³.

Mîrim Çelebi, ulama kökenli bir aileden geldiği için iyi bir eğitim almış olmalıdır. Devrin önde gelen bilim insanlarından dersler tedris etmiş, matematik ve astronomi alanlarında önemli başarılar göstermiştir¹⁴. Dedesi Mevlânâ Hocaşâde tarafından büyütülmüştür¹⁵. Bu nedenle onun yetişmesinde dedesi Mevlânâ Hocaşâde ve Mevlânâ Hocaşâde Sinan Paşa'nın önemli katkıları olmuştur¹⁶. Özellikle Hocaşâde Sinan Paşa'dan akli ve nakli ilimleri okudu¹⁷. Bu suretle ilk eğitimine İstanbul'da başlamış ve özellikle Hocaşâde Sinan Paşa'dan dersler tedris ederek olgunluk seviyesine ulaşmıştır¹⁸.

Mîrim Çelebi eğitim sürecini tamamladıktan sonra çeşitli vesilelerle memuriyet hayatına başlamıştır. Suter'in ifade ettiğine göre önce Gelibolu'da, akabinde Edirne'de ve daha sonra da Bursa'da müderrislik icra etmiştir¹⁹. İlk önce Gelibolu Medresesi'ne tayin edilmiş, ardından Edirne'de bulunan Taşlık Medresesi'ne ve son olarak da Bursa'da Manastır Medresesi hocalığı görevlerinde bulunmak üzere öğrencilerine dersler tedris etmiştir²⁰.

Astronomi ve matematik alanlarında gösterdiği başarılarından dolayı İkinci Bayezid (1481-1512) ve Yavuz Sultan Selim Han (1512-1520) dönemlerinde dikkat çekmiştir. Sultan İkinci Bayezid'e hocalık yapmış ve ona astronomi ile matematik dersleri vermiştir²¹. Yavuz Sultan Selim Han döneminde ise 1519 yılında Anadolu Kazaskerliğine tayin edilmiştir. Bu görevden ayrıldıktan sonra Hac yapmak için Hicaz'a gitmiştir. Ancak geri döndükten bir süre sonra Edirne'de vefat etmiştir²².

¹⁰Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, **Eş-Şakâ'iku'n-Nu'Mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, Haz. Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s. 524.

¹¹Heinrich Suter, **Die Mathematiker und Astronomen der Araber und ihre Werke**, Leipzig, Druck und Verlag Von B. G. Teubner, APA-Oriental Press, Amsterdam 1900, s. 188.

¹²İhsan Fazlıoğlu, "İlm-i Menâzır", **DİA**, C. XXII, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 132.

¹³Fazlıoğlu, "Mîrim Çelebi", **BEA**, II, s. 788-789.

¹⁴Topdemir, **a.g.m.**, s. 76.

¹⁵Fazlıoğlu, "Mîrim Çelebi", **BEA**, II, s. 788.

¹⁶Mecdî, **Hadâ'iku's-Şakâ'ik**, s. 900; İhsanoğlu, **a.g.e.**, I, s. 90; Fazlıoğlu, "Mîrim Çelebi", **BEA**, II, s. 788.

¹⁷Mecdî, **Hadâ'iku's-Şakâ'ik**, s. 900; İhsanoğlu, **a.g.e.**, I, s. 90.

¹⁸Bursalı Mehmed Tâhir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, s. 277.

¹⁹Suter, **a.g.e.**, s. 188.

²⁰Mecdî, **Hadâ'iku's-Şakâ'ik**, s. 900; Bursalı Mehmed Tâhir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, s. 277; Evangelia Balta, "Mîrim Çelebi", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, c. II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 215.

²¹Balta, **a.g.md.**, s. 215; Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, s. 310.

²²Bursalı Mehmed Tâhir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, s. 277; *Esasen Mîrim Çelebi'nin görevden alındığı 100 akçe yevmiye ile emekliye sevk edildiği de iddia edilmektedir. Bkz. Balta, a.g.md., s. 215.*

Mîrim Çelebi'nin ölüm tarihi Hicri 931/1525 yılında gerçekleşmiştir²³. Hicaz'dan döndükten sonra yerleştiği Edirne'de vefat etmiş ve Tunca Nehri kıyısında bulunan Kasım Paşa Camii'nin hazîresine defnedilmiştir²⁴.

Mîrim Çelebi'nin Astronomi Alanında Yazdığı Eserler

Düstûr-ı-amel fi tashihi'l-cedvel: Uluğ Bey Zîci'nin şerhi olan bu eser, Sultan İkinci Bayezid'in isteği üzerine kaleme almıştır. Eseri yazan Mîrim Çelebi, dedesi Ali Kuşçu'nun şerhinden önemli ölçüde istifade etmiştir²⁵. Farsça kaleme alınan eser, Mîrim Çelebi'nin en önemli eserlerinden biridir²⁶.

El-Fethiyye: Astronomi hakkında yazılan bir risaledir. Dedesi Ali Kuşçu'nun risalesi üzerine yazılmış bir şerhtir²⁷. Kaynakların ifade ettiğine göre matematik ve astronomi konusunda hiç kimse kendisiyle boy ölçüşmezdi²⁸.

Risâletü'l-ceybi'l-câmia: Rubi'l-müceyyeb isimli bir astronomi aletinin kullanılışı ile ilgili yazılan bir risaledir²⁹.

El-Makâsid: Mîrim Çelebi'nin astrolojiye dair yazdığı birçok kitabı ve risalesinin bulunduğu iddia edilmektedir. Bu eserlerden biri de el-Makâsid adlı eserdir. Ancak herhangi bir araştırma yapılmadığı için bu eserlerin içeri hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır³⁰.

Risâle fi rubi'l-müceyyeb = el-Müzehheb der amel-i rub'i müceyyeb: Bir mukaddime ve yedi fasıl üzere yazılmıştır³¹.

Sonuç

Mîhrim Çelebi, Osmanlı Devleti'nin yetiştirmiş olduğu önemli bilim insanlarından biridir. Matematik ve astronomi alanda göstermiş olduğu başarılarından dolayı tanınmıştır. Baba tarafından Ali Kuşçu ve Kadızâde er-Rûmî, anne tarafından ise Mevlânâ Hocâzâde'nin torunudur. Ulema sınıfına mensup bir aileden gelmesi hasebiyle ilmi çalışmalara yönelmiştir. Özgün bir yaklaşımla teorik ve pratik astronomiye dair bir yaklaşım ortaya koymak yerine, daha çok astronomi alanında eserler yazma eğilimi göstermiştir. Yazdığı eserlerin büyük çoğunluğu dedeleri Ali Kuşçu ve Kadızâde er-Rûmî'nin Uluğ Bey döneminde ortaya koyduğu yaklaşımların şerhi olmuştur.

Mîhrim Çelebi'nin bilim tarihine olan katkısını değerlendirirken, onun Osmanlı astronomisine etkisini vurgulamak yerinde olacaktır. Bu katkı kuramsal açıdan değildir, ancak Osmanlı eğitim kurumlarında astronomi eğitimi ve öğretimi görevi üstlenmesi son derece dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti'nde dönemin önemli eğitim kurumu olan medreselerde dersler vermesi ve talebeler yetiştirmesi onun Osmanlı astronomisine olan en önemli katkısıdır.

Netice itibarıyla Mîrim Çelebi, Osmanlı Devleti'nde yetişen ve astronomi bilimi ile ilgilenen müstesna şahsiyetlerden biri olarak göze çarpmaktadır. Osmanlı Klasik Dönemi'nin öne çıkan

²³ Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, s. 310.

²⁴ Bursalı Mehmed Tâhir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, s. 277; Fazlıoğlu, "Mîrim Çelebi", **DİA**, XXX, s. 160; Suter, **a.g.e.**, s. 188.

²⁵ Balta, **a.g.md.**, s. 215.

²⁶ Bursalı Mehmed Tâhir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, s. 277.

²⁷ Kâtip Çelebi, **Keşfü'z Zünun**, III, s. 988; Taşkoprîzâde, **Miftâhu's-sa'âde**, c. I, Dâru'l kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1985, s. 349; Taşkoprîlüzâde, **Eş-Şakâ'iku'n**, s. 524; Saliba, **a.g.e.**, s. 283.

²⁸ İhsanoğlu, **a.g.e.**, I, s. 90.

²⁹ Balta, **a.g.md.**, s. 215.

³⁰ Topdemir, **a.g.m.**, s. 76-77.

³¹ Kâtip Çelebi, **Keşfü'z Zünun**, II, s. 707; Balta, **a.g.md.**, s. 215.

simalarından biri olan Mîrim Çelebi, yazdığı eserler ve şerhlerle astronomi biliminin sonraki dönemlere aktarılmasında da rol oynamıştır.

Kaynakça

Aydüz, Salim, “İslam Medeniyetinde Muvakkitlik İstanbul Muvakkithaneleri”, **Yedikıta**, Sa. 65, Nisan 2013, s. 64-69.

Aydüz, Salim, “Osmanlı Devletinde Müneccimbaşılık Müessesesi”, **Belleten**, C. 70, Sa. 257, Nisan 2006, s. 167-264

Balta, Evangelia, “Mîrim Çelebi”, **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, c. II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 215-216.

Bayraktar, Mehmet, “Dâvûd-i Kayserî”, **DİA**, C. IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 32-35.

Brockelmann, Carl, **Geschichte der arabischen Litteratur**, Suppl II, E. J. Brill, Leiden 1938.

Bursalı Mehmed Tâhir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, c. III, Haz. İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1975.

Fazlıoğlu, İhsan, “İlm-i Menâzır”, **DİA**, C. XXII, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 131-132.

Fazlıoğlu, İhsan, “Mîram Çelebî: Maḥmûd ibn Quṭb al-Dîn Muḥammad ibn Muḥammad ibn Mûsâ Qâḏîzâde”, **The Biographical Encyclopedia of Astronomers (BEA)**, Vol. II, Ed. Thomas Hockey, Springer, New York 2007, s. 788-789.

Fazlıoğlu, İhsan, “Mîrim Çelebi”, **DİA**, c. XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 160-161.

Hussain, Ali, “Dâwûd al-Qaysarî”, **Biographical Entry in Encyclopaedia of Islam 3**, 2015. https://www.academia.edu/10072998/Dawud_al_Qaysari (E.T. 09.04.2023).

İhsanoğlu, Ekmeleddin, **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, c. I, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1997.

Kâtip Çelebi, **Keşfü’z Zünun**, c. II/III, Terc. Raşid Balcı, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007.

Kaya, Seyfettin, **Orta Çağ İslam Dünyasında Astronomi, Astroloji ve Gözlemeleri**, Selenge, İstanbul 2021.

Kaya, Seyfettin, **Ortaçağ İslam Dünyasında Rasathaneler**, Libra, İstanbul 2020.

Kazıcı, Ziya, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2013.

Mecdî Mehmed Efendi, **Hadâ’iku’s-Şakâ’ik**, C. II, Haz. Bilal Alpaydın, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2022.

Saliba, George, **A history of Arabic Astronomy: Planetary Theories During The Golden Age of Islam**, IX, New York University Press, New York 1994.

Sayılı, Aydın, “Bir İlim Adamımızın Adı Üzerine”, **VII. Türk Tarih Kongresi (25-29 Eylül**

1970), C. II, Ankara, s. 547-553.

Suter, Heinrich, **Die Mathematiker und Astronomen der Araber und ihre Werke**, Leipzig, Druck und Verlag Von B. G. Teubner, APA-Oriental Press, Amsterdam 1900.

Süreyya, Mehmet, **Sicill-i Osmanî (Tezkire-i meşâhîr-i Osmâniyye)**, C. IV, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1890.

Taşköprizâde, **Miftâhu's-sa'âde**, C. I, Dâru'l kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1985.

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, **Eş-Şakâ'iku'n-Nu'Mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye**, Haz. Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

Topdemir, Hüseyin Gazi, "Mîrim Çelebi'nin Gökkuşacağı ve Hâlenin Oluşumu Adlı Optik Kitabı Üzerine Bir Değerlendirme", OTAM (AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), sy. 13, Ankara 2002, s. 75-89.

ENDÜLÜSLÜ ASTRONOM İBN KAMMÂD VE ONUN ASTRONOMİ ALANINDA YAPTIĞI ÇALIŞMALAR

Doç. Dr. Seyfettin KAYA

Siirt Üniversitesi,

kayafdd576@gmail.com,

ORCID: 0000-0003-2181-5973

Özet

VIII. yüzyılın ortalarına doğru İslam dünyasında siyasi açıdan bir parçalanma olmuş; doğuda Abbasiler, batıda ise Endülüs Emeviler Devleti kurulmuştur. Endülüs Emeviler Devleti'ni İslam dünyasında önemli kılan şey bilim, kültür ve sanat faaliyetlerine önem vermesi olmuştur. Bu noktada astronominin özel bir yeri vardır. Doğu İslam dünyası (Abbasiler) Batlamyus'un matematik kurallarına dayalı astronomisini eleştirirken, Batı İslam dünyası (Endülüs Emevileri) Aristoteles'in fizik kurallarına dayalı astronomi faaliyetlerini eleştirmişlerdir. Endülüs'te astronomi konusunda yetişen önemli bilim insanlarına rastlanmaktadır. Bu bilim insanlarından biri de İbn Kammâd'dır. Ez-Zerkâlî'nin öğrencisi olan ve ondan astronomi eğitimi alan İbn Kammâd, hocasının fikirlerini kendisinden sonraki nesle aktarmıştır. İbn Kammâd astronomi alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Teorik astronominin gelişimine katkıda bulunmuş, kendisinden önceki astronomların verilerini eleştirerek yeni sonuçlara ulaşmıştır. Kendisinden önce yazılan ziclerden istifade ederek el-Muktebas adlı yeni bir zic yazmıştır. Arapça versiyonu günümüze ulaşmayan bu eserin Latince çevirilerine rastlanmaktadır. Bu eserin dışında İbn Kammâd'a ait olduğu kabul edilen bir diğer kaynak ise Kitâb-ı Mefâtiḥ el-esrâr adlı astrolojik bir inceleme eseridir. Bu kaynağın 10-15 bölümleri günümüze ulaşabilmiştir. Astrolojik doğum bilimi üzerine olan bu bölümler bir gebeliğin süresini belirlemek için astronomik verileri dile getirmektedir. Bir başka ifade ile gebe kalmanın kesin anının belirlenmesi ve gebeliğin uzunluğunun incelendiği küçük bir astrolojik çalışma olduğu söylenebilir. Bu çalışma Endülüs kökenli İbn Kammâd'ın astronomi ve astroloji alanındaki faaliyetlerini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbn Kammâd, Endülüs Emevileri, ez-Zerkâlî, astronomi

Abstract

Towards the middle of the 8th century, there was a political fragmentation in the Islamic world; Abbasids in the east and Andalusian Umayyad State in the west were established. What made the Andalusian Umayyad State important in the Islamic world was its emphasis on science, culture and art activities. At this point, astronomy has a special place. While the Eastern Islamic world (Abbasids) criticised Ptolemy's astronomy based on the rules of mathematics, the Western Islamic world (Andalusian Umayyads) criticised Aristotle's astronomical activities based on the rules of physics. There are important scientists who were trained in astronomy in Andalusia. One of these scientists is Ibn Kammâd. Ibn Kammâd, who was a student of al-Zarqâlî and received astronomy education from him, transmitted his teacher's ideas to the next generation. Ibn Kammâd made important studies in the field of astronomy. He contributed to the development of theoretical astronomy and reached new conclusions by criticising the data

of astronomers before him. He wrote a new zij called al-Muqtabas by making use of the zij written before him. This work, whose Arabic version has not survived to the present day, is available in Latin translations. Apart from this work, another source accepted to belong to Ibn Kammâd is an astrological treatise called Kitâb-ı Mefâtih al-asrâr. 10-15 chapters of this source have survived. These chapters on the astrological science of birth express astronomical data to determine the duration of a pregnancy. In other words, it can be said that it is a small astrological study in which the exact moment of conception and the length of pregnancy are analysed. This study deals with Andalusian Ibn Kammâd's activities in the field of astronomy and astrology.

Keywords: Ibn Kammâd, Andalusian Umayyads, al-Zarqâli, astronomy

Giriş

Emevîler Devleti (661-750) yıkıldıktan sonra İslam dünyasında siyasi bir parçalanma meydana gelmiştir. Doğu İslam dünyasında Abbasîler, batı İslam dünyasında Endülüs Emevileri kurulmuştur. Emevilerin yönetici sınıfı olan Ümeyyeoğulları iktidarı ele geçiren Abbâsiler tarafından siyasi ve psikolojik tahakküm altına alınmıştır. I. Abdurrahman (756-788) tarafından İspanya'da kurulan Endülüs Emevîleri Devleti (756-1031) entelektüel bir merkeze dönüşmüştü. Bilim, kültür ve sanat merkezine dönüşen başkent Kurtuba, astronomi, felsefe ve tıp gibi alanlarda eğitimin verildiği hareketlere sahne olmuştur¹. Bilim erbabı insanların, idareci zümre tarafından desteklemesi ve himaye edilmesi de bu tablonun ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Endülüs kökenli bilim insanları Sevilla, Cordoba ve Toledo gibi şehirlerin idarecilerinin desteğini alarak X. yüzyılın ortalarından itibaren astronomi alanında önemli ölçüde ilerleme kaydetmişlerdir. Özellikle Müslüman Arapların astronomi alanında ilerleme kaydetmelerinde dini ve ticari faktörler etkili olmuştur. Müslümanların ibadetlerini yaparken kible yönünü tespit etmeye çalışması dini; geçim kaynağı olan kervan ticaretini sürdürmek için çöllerde yer-yön bulmaya çabalamaları ticari açıdan astronomi biliminin gelişmesini zorunlu hale getirmiştir². Endülüs Emevilerin başkenti Kurtuba'da 786 yılında inşa edilen Ulu Cami eğitim ve hac amacıyla doğuya giden insanların oradan dönerken tıp, matematik ve astronomi gibi ilimlerin taşındığı ve kültürel yeniliklerin yayıldığı bir merkeze dönüşmüştür. Hastaneler veya gözlemevlerinin gelişimi hakkında çok fazla bir şey bilinmemesine karşın, II. Abdurrahman döneminden (821-852) itibaren hükümdarların inşa ettiği kütüphaneler ve diğer özel kütüphanelerin varlığı hakkında bilgiler mevcuttur³.

Hülasa Endülüs'te yetişen ve bu faaliyetleri sürdüren bilim insanları değerlendirilmeye değerdir. Bu bilim insanlarından biri de İbn Kammâd'dir. İbn Kammâd'ın astronomi alanında yaptığı çalışmalar ve ilim dünyasına olan katkıları bu vesileyle çalışmamızın konusu olmuştur.

İbn Kammâd'ın Hayatı:

¹ Seyfettin Kaya, **Selçuklular Döneminde Astronomi**, Fırat Üniversitesi SBE Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ 2018, s. 76. *İslam dünyasında astronomiyle ilgili bkz.* Seyfettin Kaya, **Ortaçağ İslam Dünyasında Rasathaneler**, Libra, İstanbul 2020, s. 21-47; Seyfettin Kaya, **Orta Çağ İslam Dünyasında Astronomi, Astroloji ve Gözlemevleri**, Selenge, İstanbul 2021, s. 11-53.

² Muhammed Ali Budak, "Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyeti'nin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları", **Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Dergisi**, 2016/1, Sayı:23, s. 170-171.

³ Julio Samsó, **Las Ciencias de los Antiguos en al-Andalus**, Mapfre, Madrid 1992, s. 3.

Asıl adı Ebu Cafer Ahmed b. Yusuf b. el Kammâd olarak bilinmektedir. Arapça, İbranice ve Latince kaynaklarda kendisinden sonra birçok astronomu etkileyen Endülüs'ün ünlü bilim insanı olarak tanıtılmaktadır. Hayatı hakkında çok az bilgi bulunan İbn Kammâd muhtemelen Sevilla'da doğmuş, ancak hayatını Kurtuba'da sürdürmüştür⁴. XI. yüzyılın sonu ve XII. yüzyılın ilk yarısında Kurtuba'da yetişen Endülüslü bir astronomdur⁵. Batı literatüründe İspanya veya Kuzey Afrika (Mağrib) kökenli olduğu ifade edilmiş ve gökbilimci-astrolog olarak dile getirilmiştir⁶. Kendisinden sonra yetişen Endülüs, Kuzey Afrika ve İber Yarımadası'ndaki birçok astronom ona Arapça, Latince ve İbranice atıflar yapmıştır. Doğu İslam dünyasında da tanındığı iddia edilmektedir. İbn İshâk et-Tûnisî'nin zîcinin günümüze ulaşan versiyonunda, 1116-1117 yılları arasında İbn Kammâd tarafından Kordoba'da yapılan bir yıldız falına atıf yapılması, onun XII. yüzyılın başlarında yaşadığını göstermektedir⁷. Brockelmann ez-Zerkâli'den (ö. 1100) sonra, el-Merrakûşî'den (ö. 1262) önce yaşadığını aktarmaktadır⁸.

İbn Kammâd'ı etkileyen en önemli isimin ez-Zerkâli olduğu iddia edilmektedir. İbn Kammâd, ez-Zerkâli'nin doğrudan veya dolaylı bir şekilde müridi olduğu dile getirilmektedir⁹. Bu iddiayı destekler nitelikte bilgiler veren Chabás ve Goldstein, Batı kütüphanelerinde bulunan kaynakları kanıt göstererek İbn Kammâd'ın "ez-Zerkâli'nin doğrudan bir müridi ve öğrencisi" olduğunu delilleri ile ortaya koymuşlardır¹⁰. Bu bilgiyi teyit eden bir diğer kişi ise Samsó olmuştur. Samsó ise İbn Kammâd'ın muhtemelen ez-Zerkâli'nin doğrudan öğrencisi olduğunu ve son yıllarında Kurtuba'da yaptığı gözlemlerde ona yardım ettiğini aktarmaktadır¹¹.

İbn Kammâd'ın Astronomi Alanındaki Çalışmaları

İbn Kammâd Endülüs astronomisine yaptığı çalışmalar ile önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Doğu İslam dünyasında tutulmalara renk verilmesi IX. yüzyılın ilk yarısından itibaren el-Hârezmi ve Yahyâ b. Ebu Mansûr tarafından listelenmişti. İspanya'da ise tutulmalara renk verilmesi geleneği (tutulmaların renklendirilmesi) İbn Kammâd'ın XII. yüzyılın başlarında oluşturduğu tablolarla kullanılmıştır. Muhtemelen onun etkisiyle XII. yüzyılın sonlarında Latince Toledo tablolarının bir dizi çizgilerinde, XIII. Yüzyılda Kastilya Alfonsine tablolarının

⁴ Mercè Comes, "Ibn al-Kammâd: Abû Jafar Ahmad ibn Yûsuf ibn al-Kammâd", **BEA**, I, Editor-in-Chief: Thomas Hockey, Springer, New York 2007, s. 559; José Chabás and Bernard R. Goldstein, **Essays on Medieval Computational Astronomy**, Brill Academic Publishers, 2015, s. 180; José Chabás and Bernard R. Goldstein, "Ibn al-Kammâd's 'Muqtabis' zij and the astronomical tradition of Indian origin in the Iberian Peninsula", **Archive for History of Exact Sciences**, November 2015, Vol. 69, No. 6 (November 2015), s. 578; José Chabás and Bernard R. Goldstein, "Andalusian Astronomy: al-Zij al-Muqtabis of Ibn al-Kammâd", **Archive for History of Exact Sciences**, March 1994, Vol. 48, No. 1 (March 1994), s. 2.

⁵ Julio Samsó, "Ibn al-Kammâd", **EHSTM**, Ed. Helaine Selin, Springer, New York 2008, s. 1093.

⁶ Boris A. Rosenfeld - Ekmeleddin İhsanoğlu, **Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilisation and Their Works (7th-19th c.)**, Research Centre for Islamic History, Art, and Culture, İstanbul 2003, s. 194; Heinrich Suter, **Die Mathematiker und Astronomen der Araber und ihre Werke**, Leipzig, Druck und Verlag Von B. G. Teubner, APA-Oriental Press, Amsterdam 1900, s. 196.

⁷ Comes, "Ibn al-Kammâd", **BEA**, I, s. 559.

⁸ Carl Brockelmann, **GAL**, Suppl I, E. J. Brill, Leiden 1937, s. 864.

⁹ Comes, "Ibn al-Kammâd", **BEA**, I, s. 559; Chabás and Goldstein, "Ibn al-Kammâd's 'Muqtabis' zij and the astronomical tradition of Indian origin in the Iberian Peninsula", s. 578; Chabás and Goldstein, "Andalusian Astronomy: al-Zij al-Muqtabis of Ibn al-Kammâd", s. 3.

¹⁰ Chabás and Goldstein, "Andalusian Astronomy: al-Zij al-Muqtabis of Ibn al-Kammâd", s. 3.

¹¹ Samsó, "Ibn al-Kammâd", **EHSTM**, s. 1093.

önemli noktalarında ve XIV. yüzyılda Barselona tablolarında benzer etkilere sahip detaylara rastlanmaktadır¹².

İbn Kammâd'ın astronomi alanında yaptığı bir diğer çalışma Batlmyus tarafından verilen gezegen enlemlerinin belirtilmesi olmuştur. Batlmyus'un gezegen enlemleri teorisinde bazı değişiklikler yaptı ve farklı bir sunumla yeni tablolar oluşturdu. İber Yarımadası'nda bu geleneği sürdüren önemli ve son kişilerden biri İbn Kammâd oldu¹³. Ayrıca İbn Kammâd, ez-Zerkâlî'nin repidasyon modeliyle ilgili bir hata yapmıştır. Ekliptik kutbunun kutupsal episikl'in (dış çember) etrafındaki hareketinin, ekvatorial episikl'in (dış çember) etrafındaki hareketine eşit olduğunu varsayar. Aynı hatayı gösteren ve "bazı astronomlara" atfedilen bir açıklama Nasîrüddin Tûsî'nin Tezkire'sinde bulunur¹⁴.

İbn Kammâd kendisinden sonra Endülüs'te yetişen birçok astronomi bilimcisini etkilemiş ve onlara çalışmalarıyla yön vermiştir. XIII. yüzyılda yaşayan Ebü'l Hasan Ali el-Marrâkushî, ez-Zerkâlî ve onun öğrencisi İbn Kammâd'ın astronomi çalışmalarından etkilenmiştir. 25 yıllık güneş ve 37 yıllık ay gözlemlerinden etkilenecek Zic-i el-Kamil fi'l-taâlîm adlı eserinde ez-Zerkâlî ve İbn Kammâd'ın kullandığı verilere atıf yapmıştır¹⁵. Bu konuya değinen Charette, presesyon ve güneş teorisine ilgili noktalarda el-Marrâkushî'nin ez-Zerkâlî ve İbn Kammâd'ın çalışmalarından etkilendiğini açıkça dile getirmiştir¹⁶.

İbn Kammâd'ın kendisinden sonra etkilediği bir diğer astronomi bilimcisi İbnü'l-Hâim olmuştur. Batlmyus'un ay modeline bir düzeltmeyi anlatan ez-Zerkâlî ve öğrencisi İbn Kammâd'ın çalışmasına İbnü'l-Hâim bir atıfta bulunmuştur¹⁷. Ancak İbnü'l-Hâim etkilendiği İbn Kammâd'ı çok sert bir şekilde eleştirdiği yerler de olmuştur. İbnü'l-Hâim el-İşbîlî, el-Zîc'ül-kâmil (yaklaşık 1205) adlı eserinde İbn Kammâd'ın özellikle el-Kevrû'l-devr ve el-Amad'ül-âbâd adlı eserlerinde Güneş ve Ay'ın hareketleri, trigonometri, zaman tutulumu ve astroloji ile ilgili konularda 25'e yakın hata olduğunu not etmektedir. Ayrıca İbn Kammâd'ın Ebü'l Hasan Ali el-Marrâkushî ve İbnü'l-Hâim dışında XIII. yüzyılda Juan Gil, el-Hadib, Joseph ibn Vakâr ve XIV. yüzyılda Kral Petro'ya ithaf edilen Barselona tablolarının yazarı Jacob Corsuno'yu da etkilediği iddia edilmektedir¹⁸.

İbn Kammâd'ın ölüm tarihi kesin bir şekilde belli olmasa da 1195 yılında vefat ettiğine dair genel bir kanaat oluşmuştur¹⁹.

İbn Kammâd'ın Astronomi Alanında Yazdığı Eserler

¹² Bernard R. Goldstein, "Colors of Eclipses in Medieval Hebrew Astronomical Tables", **Aleph**, 2005, No. 5 (2005), s. 12.

¹³ Bernard R. Goldstein and José Chabás, Ptolemy, Bianchini, and Copernicus: Tables for Planetary Latitudes, **Archive for History of Exact Sciences**, July 2004, Vol. 58, No. 5 (July 2004), s. 454.

¹⁴ Comes, "Ibn al-Kammâd", **BEA**, I, s. 559.

¹⁵ Roser Puig, "Zarqâlî: Abû Ishâq İbrâhîm ibn Yahyâ al-Naqqâsh al-Tujîbî al-Zarqâlî", **BEA**, II, Editor-in-Chief: Thomas Hockey, Springer, New York 2007, s. 1258.

¹⁶ François Charette, "Marrâkushî: Sharaf al-Dîn Abû Alî al-Hasan ibn Alî ibn Umar al-Marrâkushî", **BEA**, II, Editor-in-Chief: Thomas Hockey, Springer, New York 2007, s. 739.

¹⁷ Puig, "Zarqâlî", **BEA**, II, s. 1258.

¹⁸ Comes, "Ibn al-Kammâd", **BEA**, I, s. 559.

¹⁹ Brockelmann, **GAL**, s. 864; Chabás and Goldstein, "Andalusian Astronomy: al-Zij al-Muqtabis of Ibn al-Kammâd", s. 3; Comes, "Ibn al-Kammâd", **BEA**, I, s. 559.

İbn Kammâd ez-Zerkâli'nin gözlemlerine dayanarak üç tane eser (astronomi tabloları şeklinde) kaleme almıştır²⁰.

El-kevr 'alâ el-devr: Dairesel hareket anlamına gelen bu kaynak İbn Kammâd tarafından zic şeklinde yazılan bir eserdir²¹.

El-Amad'ül-âbâd: Sonsuz hedef anlamına gelen bu kaynak İbn Kammâd tarafından zic şeklinde yazılan ikinci eserdir²².

Zic-i el Muktebas: Bu zic ise İbn Kammâd'ın el-Kavr alâ el-davr ve el-Amad'ül-âbâd adlı diğer eserlerinin bir derlemesi şeklinde tablolardan oluşan bir astronomi el kitabıdır. Bu eserin Arapça orijinal versiyonu günümüze kadar ulaşmamıştır. Ancak Dumpnolu John tarafından Palermo'da 1260 yılınca Latinceye çevrilen bir nüshası günümüze ulaşabilmiştir. Madrid Ulusal Kütüphanesi, 10023 nolu kataloğunda (Biblioteca Nacional de Madrid, MS 10023) yer alan eserin birkaç bölümünün İbn Kammâd'ın el-Kevr alâ el-devr adlı eserinin bir parçası olduğu tahmin edilmektedir. El yazmasının son yapraklarında el-Muktebas'a ait olmayan Fas ile ilgili bazı tablolar da bulunmaktadır. Ayrıca el-Kevr alâ el-devr'in bazı parçaları ve el-Muktebas'ın 28. bölümü Arapça olarak korunmuştur²³.

Kitâb Mefâtîh el-esrâr: İbn Kammâd'ın astroloji ile alakalı yazdığı bir eserdir. Bu incelemenin yalnızca 10-15'nci bölümleri günümüze ulaşmıştır. Astrolojik doğum bilimi üzerine olan bu bölümler, bir gebeliğin süresini belirlemek için astronomik ölçümlerin nasıl kullanılacağını açıklamaktadır²⁴. Arapça kaleme alınan eserde insan gebeliğinin uzunluğu ve gebe kalmanın kesin anının belirlenmesi sorunu konusu ele alınmıştır²⁵.

Sonuç

İbn Kammâd, Endülüs Emevilerin döneminde yetişmiş önemli bilim insanlarından biridir. Endülüs Emevilerinin birçok bilim alanında ileri gittiklerinin kanıtları çokça bulunmaktadır. Ancak Müslümanlar için astronomi biliminde ileri gittiklerine dair kanıtlardan biri de İbn Kammâd'ın çalışmaları olmuştur. İbn Kammâd astronomi alanında iyi bir gökbilimci ve astroloji uzmanı olarak öne çıkmıştır.

Ez-Zerkâli'nin bir müridi ve öğrencisi olan İbn Kammâd, hocasından aldığı bilgileri kendisinden sonraki nesle aktarmıştır. Kendisinden sonra Batı İslam dünyasında el-Marrâkushî ve İbnü'l Hâim'i önemli ölçüde etkilemiştir. Bu iki İslam bilgininin dışında Orta Çağ'ın sonlarına doğru Hristiyan bilim adamlarına da tesir ettiği savunulabilir. İbn Kammâd'ın bu etkileri onun yaptığı ilmi çalışmaların evrensel değerler açısından çok kıymetli olmasının bir sonucudur. Bu da onun iyi bir bilim adamı olduğunu kanıtlar nitelikte bir delildir.

Batı Hristiyan dünyasında Geç Orta Çağ'da bilim ve tekniğin geliştiği düşünülürse bunda İbn Kammâd'ın da payının olduğunu söylemek yanlış bir yaklaşım olmamalıdır. Bu yönüyle İbn Kammâd'ın Geç Orta Çağ'da başlayan aydınlanma hareketlerinin Avrupa'daki basamaklarından biri olduğu savunulabilir. İbn Kammâd'ın astronomi alanında ez-Zerkâli'den aktardıkları ve bu

²⁰ Suter, **Die Mathematiker**, s. 196.

²¹ Suter, **Die Mathematiker**, s. 196.

²² Suter, **Die Mathematiker**, s. 196.

²³ Comes, "Ibn al-Kammâd", **BEA**, I, s. 559; J. L. Mancha, "On Ibn al-Kammâd's Table for Trepidation, **Archive for History of Exact Sciences**, January 1998, Vol. 52, No. 1 (January 1998), s. 1; Bernard R. Goldstein, "Preliminary Remarks on the Astronomical Tables of Solomon Franco", **Aleph**, Vol. 13, No. 2 (2013), s. 176; Chabás and Goldstein, "Andalusian Astronomy: al-Zij al-Muqtabis of Ibn al-Kammâd", s. 3-4.

²⁴ Comes, "Ibn al-Kammâd", **BEA**, I, s. 559.

²⁵ Samsó, "Ibn al-Kammâd", **EHSTM**, s. 1093.

alandanda özgün bir şekilde ortaya koyduğu veriler, Batı Avrupa'yı ilmi açıdan etkilemiştir. Bu etkinin izlerini daha sonra Yeni Çağ'da Rönesans ve Aydınlanma hareketlerinde görmek mümkündür. Netice itibarıyla İbn Kammâd yalnız Endülüs Emevilerinin astronomisini değil, aynı zamanda Batı Avrupa ve Hristiyan astronomi çalışmalarını da etkilediği ifade edilebilir.

Kaynakça

Brockelmann, Carl, **GAL (Geschichte der arabischen Litteratur)**, Suppl I, E. J. Brill, Leiden 1937.

Budak, Muhammed Ali, "Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyeti'nin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları", **Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Dergisi**, 2016/1, Sayı: 23, s. 163-176.

Chabás José and Goldstein, Bernard R., "Andalusian Astronomy: al-Zij al-Muqtabis of Ibn al-Kammâd", **Archive for History of Exact Sciences**, March 1994, Vol. 48, No. 1 (March 1994), s. 1-44.

Chabás José and Goldstein, Bernard R., "Ibn al-Kammâd's 'Muqtabis' zij and the astronomical tradition of Indian origin in the Iberian Peninsula", **Archive for History of Exact Sciences**, November 2015, Vol. 69, No. 6 (November 2015), s. 577-650.

Chabás, José and Goldstein, Bernard R., **Essays on Medieval Computational Astronomy**, Brill Academic Publishers, 2015.

Charette, François, "Marrâkushî: Sharaf al-Dîn Abû Alî al-Hasan ibn Alî ibn Umar al-Marrâkushî", **BEA (The Biographical Encyclopedia of Astronomers)**, C. II, Editor-in-Chief: Thomas Hockey, Springer, New York 2007, s. 739-740.

Comes, Mercè, "Ibn al-Kammâd: Abû Jafar Ahmad ibn Yûsuf ibn al-Kammâd", **BEA (The Biographical Encyclopedia of Astronomers)**, C. I, Editor-in-Chief: Thomas Hockey, Springer, New York 2007, s. 559-560.

Goldstein, Bernard R. and Chabás, José, Ptolemy, Bianchini, and Copernicus: Tables for Planetary Latitudes, **Archive for History of Exact Sciences**, July 2004, Vol. 58, No. 5 (July 2004), s. 453-473.

Goldstein, Bernard R., "Preliminary Remarks on the Astronomical Tables of Solomon Franco", **Aleph**, Vol. 13, No. 2 (2013), s. 175-184.

Goldstein, Bernard R., "Colors of Eclipses in Medieval Hebrew Astronomical Tables", **Aleph**, 2005, No. 5 (2005), s. 11-15.

Kaya, Seyfettin, **Orta Çağ İslam Dünyasında Astronomi, Astroloji ve Gözlemleri**, Selenge, İstanbul 2021.

Kaya, Seyfettin, **Ortaçağ İslam Dünyasında Rasathaneler**, Libra, İstanbul 2020.

Kaya, Seyfettin, **Selçuklular Döneminde Astronomi**, Fırat Üniversitesi SBE Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ 2018.

Mancha, J. L., “On Ibn al-Kammâd’s Table for Trepidation, **Archive for History of Exact Sciences**, January 1998, Vol. 52, No. 1 (January 1998), s. 1-11.

Puig, Roser, “Zarqâlî: Abû Ishâq Ibrâhîm ibn Yahyâ al-Naqqâsh al-Tujîbî al-Zarqâlî”, **BEA (The Biographical Encyclopedia of Astronomers)**, C. II, Editor-in-Chief: Thomas Hockey, Springer, New York 2007, s. 1258.

Rosenfeld, Boris A. - Ihsanoglu, Ekmeleddin, **Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilisation and Their Works (7th-19th c.)**, Research Centre for Islamic History, Art, and Culture, İstanbul 2003.

Samsó, Julio, “Ibn al-Kammâd”, **EHSTM (Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures)**, Ed. Helaine Selin, Springer, New York 2008, s. 1093.

Samsó, Julio, **Las Ciencias de los Antiguos en al-Andalus**, Mapfre, Madrid 1992.

Suter, Heinrich, **Die Mathematiker und Astronomen der Araber und ihre Werke**, Leipzig, Druck und Verlag Von B. G. Teubner, APA-Oriental Press, Amsterdam 1900.

LAZ ENSTİTÜSÜ'NÜN LAZ TOPLULUĞU KÜLTÜREL BELLEĞİ OLUŞTURMAYA YÖNELİK FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi CENKHAN KAHRAMAN

Kocaeli Üniversitesi,
cenkhancahraman2001@gmail.com - 0009-0003-7998-6553

Doç. Dr. SEVİM KOÇER

Kocaeli Üniversitesi,
skocer@kocaeli.edu.tr - 0000-0003-1813-5491

ÖZET

Bu çalışmada Laz topluluğunun kültürel belleğinin yaşatılması amacıyla Laz Enstitüsü'nün yürüttüğü faaliyetlere yer verilmektedir. Bu kapsamda Laz topluluğu üyeleri ve Laz Enstitüsü yöneticileriyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Laz Enstitüsü, 17 Mayıs 2013 tarihinde Kadıköy'de kurulmuştur. Enstitünün misyonu Laz kültürünün unsurlarını tanıtmaya yönelik faaliyetler yürütmek bu sayede Laz kültürel belleğini korumak ve yaşatmaktır. Bu kapsamda enstitü dil ve eğitim faaliyetleri, kültür ve sanat faaliyetleri ve toplumsal ve ekonomik hayata yönelik çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Okullarda Lazca derslerinin verilmesi için faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Bu kapsamda Lazca seçmeli ders kitaplarının hazırlanması amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü ile Laz Enstitüsü arasında protokol imzalanmıştır. Gerçekleşen eğitimler sonucunda eğitime katılan öğretmenlere Lazca öğretibilir sertifikası verilmiştir. Laz Enstitüsü, 7 Kasım'ı Lazca Dil Günü olarak ilan etmiş ve ilk Lazca Dil Günü ise 7 Kasım 2021 tarihinde kutlanmıştır. Tehlike Altındaki Diller (TADNET) Projesi, Laz Enstitüsü ve İstanbul Kafkas Kültür Derneği'nin girişimi ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu'nun desteği ile yürütülen Laz-Çerkes Sivil Toplum Ağı projesi kapsamında oluşturulmuştur. Laz Enstitüsü tarafından hazırlanan ve Şubat 2016 itibari ile Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından mali destek sağlanan Yaşayan Lazca Projesi uygulanmaya başlanmıştır. Laz Enstitüsü Lazca tiyatro oyunları, konserler, festivaller ve sergiler gibi kültürel etkinlikler düzenlemektedir. Lazca'nın öğretilmesi için Lazca kitaplar, dergiler, gazeteler ve diğer yayınlar hazırlamaktadır. Enstitü ayrıca Lazca radyo ve televizyon programları yapmakta, Laz kültürüyle ilgili filmler ve belgeseller çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürel Bellek, Laz Topluluğu, Laz Enstitüsü.

GİRİŞ

Kültür, bir toplumun kimliğini belirleyen, geçmişten günümüze aktarılan değerler, inançlar, gelenekler, sanat ve yaşam biçimlerinin tümünü kapsayan dinamik bir yapıdır. Bu yapı, toplumların ortak bir geçmişe sahip olmasını sağlayan, geleceğe yönelik bir bağ kurulmasını mümkün kılan ve bireylere kimlik veren önemli bir unsurdur.

Kültürel bellek, kültürel değerlerin toplum hafızasında yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması sürecidir. Kültürel bellek, bir toplumun geçmişiyle geleceği arasında köprü görevi görerek, toplumsal sürekliliği sağlar. Her toplum gibi Laz topluluklarının da geçmişten günümüze kadar uzanan kültürel birikimi bulunmaktadır. Laz toplulukları da kültürel birikimlerinin unutulmaması amacıyla birtakım çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmada “Laz Enstitüsü’nün Laz Topluluğu Kültürel Belleği Oluşturmaya Yönelik Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme” yapılarak Laz toplumlarının kültürel bellek oluşum süreçleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmanın odağında, Lazların kendileri, toplumu şekillendiren önemli kişiler ve Laz Enstitüsü yer almaktadır.

Çalışmada kültür kavramı ve kültür ile ilişkili kavramlar ve Laz topluluğunun tarihçesi ve kültürü hakkında bilgilere yer almaktadır. Çalışmanın araştırma bölümünde Laz topluluklarının kültürel bellek oluşturmak amacıyla yürüttüğü faaliyetler incelenmektedir.

LİTERATÜR

Araştırmanın bu bölümünde kültür kavramı, kültürün özellikleri, kültürün işlevleri, kültürün unsurları ve kültürel bellek kavramları incelenmektedir.

2.1. Kültür Kavramı

TDK’na göre kültür, Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü; hars, ekin olarak tanımlanmaktadır (www.sozluk.gov.tr).

Encyclopedia Britannica’nın tanımına göre kültür, İnsan kültürünün temelini oluşturan dil, fikir, inanç ve sosyal yapılar, araç, teknik ve sanat eserleri gibi somut unsurlarla iç içe geçerek, insanlığın ortak mirasını oluşturur ve bu miras, tarihsel süreç içerisinde semboller aracılığıyla nesilden nesile aktarılır. (www.britannica.com).

Haviland vd., (2008:103) kültürün, bireylerin davranışlarını şekillendiren soyut kavramların (değerler, inançlar, dünya görüşü) bütünüdür. Toplumsal bir olgu olarak kültür, bireylerin ortak bir dilde anlaşmasını ve benzer davranış kalıplarını benimsemesini sağlar. Bireylerin sosyal çevrelerinde edindiği kültürel öğeler, birbirleriyle etkileşim halinde olduğunu ve bütüncül bir yapı oluşturarak bireyin düşünce ve davranışlarını şekillendirdiğini savunmaktadır.

Kültür kelimesi, ilk kez 19. yüzyılda Tylor tarafından bilimsel bir çerçeveye oturtulmuştur. Tylor kültürü en geniş anlamıyla ele alarak, bir toplumun üyelerinin, geçmişten bugüne aktardıkları ve gelecek nesillere bırakacakları taşınan kültürel mirasın çeşitli unsurlarının tümünü içeren çok çeşitli bir yapının toplamı olduğunu belirtmektedir (Aktaran: Haviland vd., 2008:103).

Ziya Gökalp kültürü “hars” olarak tanımlamaktadır. Gökalp (2019, s.26)’e göre bir milletin kültürü, dini inançları, ahlaki değerleri, hukuk sistemi, entelektüel birikimi, sanatsal üretimi, dili, ekonomik yapısı ve bilimsel gelişmişliği gibi unsurların bir araya gelmesiyle oluşturarak birbirini tamamlayan bir bütündür.

Güvenç’e (1979: 97- 98) göre, kültür kavramı bilimsel anlamda uygarlığı, beşeri anlamda eğitim sürecinin ürünü olan bilgi ve değerleri, estetik anlamda güzel sanatları ve maddi-biyolojik anlamda üretim ve ekin süreçlerini kapsayan çok boyutlu bir kavramdır.

Geçmişten günümüze dek pek çok kültürü karşılaştıran antropologlar, kültürlerin evrensel olarak kabul edilebilecek bazı temel özelliklere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu özelliklere göre kültürler, sosyal öğrenme yoluyla edinilen, sembolik bir sistem üzerinde kurulu, bütünleşik bir yapıya sahip ve sürekli değişime açık dinamik bir olgudur (Haviland vd., 2008:103-120).

2.2. Kültürü Oluşturan Unsurlar

Köse ve çalışma arkadaşlarına göre (2001: 224-227) bir toplumun kültürel yapısı, çeşitli unsurların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu unsurların tanımları aşağıda yer almaktadır:

Dil, kültürün temeli ve taşıyıcısıdır. Kültürel değerler, inançlar, normlar ve bilgi birikimi dil aracılığıyla nesilden nesile aktarılır. Kişiler arası iletişimin ve sosyal etkileşimlerin temelini oluşturan dil, aynı zamanda kültürün öğrenilmesi ve anlamlandırılması için vazgeçilmez bir araçtır. Kültürel öğelerin sembolik olarak ifade edilmesini sağlayarak, kültürel kimliğin oluşumunda ve korunmasında önemli bir rol oynamaktadır (Eroğlu, 1996:115).

Din, bireylerin düşünce ve davranışlarını şekillendirerek, ortak bir değerler sistemi etrafında bir topluluk oluşturmaktadır. (Eliot’tan aktaran: Tanrıverdi, 2018:598). İnanç ise bireyin belirli konular hakkındaki düşünce ve inanç sisteminin bütünü olup, bireyin dünyayı anlamlandırmasına yardımcı olmaktadır. İnançlardaki ortaklıklar arttıkça, toplumda daha güçlü bir kültürel yapı oluşmaktadır. Bu durum, bireylerin toplumsal normlara uyum sağlamasını kolaylaştırarak ve sosyal dayanışmayı arttırmaktadır (Özkalp, 1995:41).

Fichter’e göre değerler, bir toplumun ortak kabul ettiği, büyük önem taşıdığı, uğruna savaşıldığı, soyut bir nitelik taşıyan, topluma ait olan, ahlaki bir boyutu olan, bireylerin davranışlarını yönlendiren ve geçmişten günümüze süreklilik gösteren, aynı zamanda değişime açık dinamik kavramdır (Aktaran: Yazıcı, 2014:212-213).

Normlar, bir toplumun ortak değerleri ve inançları doğrultusunda şekillenen, bireylerin davranışlarını düzenleyen ve yapıları gereği değişime açık yazılı veya yazılı olmayan; toplumsal birliği sağlamak, çatışmaları önlemek ve güvenli bir ortam oluşturmak amacıyla geliştirilen kurallardır (Baltaş, 2021:9; Toury, 2012:86).

Simgeler, nesnelere, olayların veya kavramların bireysel ve toplumsal deneyimlerin bir ürünü olarak zihnimizde çağrıştırdığı, kişiye özel veya evrensel anlamlardır (Baltaş, 2021:15).

Tutum, bireyin dünyayı anlamlandırma ve yorumlama biçimini belirleyen zihinsel eğilimlerdir. Bu eğilimler, bireyin düşünce, duygu ve davranışlarını etkileyerek, onun kişiliğini ve davranış

biçimini oluşturmaktadır. Bireyin inançları ve değerleri değişmedikçe, tutumları da genellikle aynı kalmaktadır (Çöllü, Öztürk, 2021:375).

Örfler, bir toplumda, kanun ve ahlak kadar önemli görülen, ancak yazılı olmayan davranış kurallarıdır. Örfler, bir toplumun değerlerinin temelini oluşturur ve diğer tüm sosyal kurallardan daha etkilidir. Zamanla birçok toplumda örfler, yazılı hale gelerek herkes için geçerli kurallar haline gelmiştir. Örfler, toplumsal yaptırımların en etkili olduğu normlar arasında yer alır ve bu kurallara uyulmak zorunludur. Uymayan bireyler veya gruplar ağır biçimde cezalandırılabilir. Adetler ise bir topluluğun uzun süredir kendiliğinden benimsediği ve yapılması gerektiğine inanılan, dışarıdan bir zorlama olmadan uyguladığı davranışlar kalıbıdır. Adetlere uymayanlara genellikle hafif cezalar verilir ya da hiç ceza verilmez. (Nirun, Özönder, 1988:351-352; Köse, vd., 2001:226).

TDK'na göre yasa, devletin yasama organlarının belirlediği ve her bireyin uyması gereken kurallar bütünüdür (www.sozluk.gov.tr). Yasalar, yöntemlere uygun biçimde yetkili yasama meclislerince oluşturulan ve genel kavramsal kuralları içeren yazılı hukuk kaynaklarıdır (Gözler, 2021:34; Bilgili, Demirkapı, 2013:59).

Ahlak kuralları, bireyin kendi vicdanı tarafından oluşturulan ve vicdan azabı ile desteklenen, kişisel davranışları yönlendiren içsel bir yasa sistemidir (Gözler, 2021:21). Ahlak kurallarının ihlali, bireyde vicdan azabı ve toplumsal dışlanma yaratır (Bilgili, Demirkapı, 2013:8).

Haviland ve arkadaşlarına göre (2008:132) kültürün işlevleri, insanın temel ihtiyaçlarını karşılamak, sorunlara çözüm üretmek, toplumsal uyumu sağlamak, yeni nesilleri yetiştirmek, barış ortamını sağlamak, bireyi yaşatmak ve değişen koşullara uyum sağlamak işlevlerini yerine getiren dinamik bir sistemdir.

2.3. Kültürel Bellek Kavramı

Kültürel bellek, kolektif bellek ya da toplumsal bellek olarak da adlandırılmaktadır. Kültürel bellek, belli bir toplumun geçmişinde yer alan kültürel mirasının, anılarının, deneyimlerinin ve öğrenimlerinin saklanıp korunması ve yeniden üretilmesini sağlayan bir araçtır (Toptepe, 2024:38).

Halbwachs (1992: 22) kültürel belleği, bireylerin belirli bir grup içindeki ortak deneyimleri ve bu deneyimlerin nesilden nesile aktarılmasıyla şekillenen, paylaşılan bir geçmişe dair zihinsel temsiller bütünü olduğunu; bu nedenle, her sosyal grup (aile, sınıf, ulus vb.) kendine özgü bir kolektif hafıza yapısına sahip olduğunu belirtmektedir.

Kültürel bellek, halkın geçmişten günümüze üretip, deneyimleyip nesilden nesile ulaştırdığı değerlerin bütünüdür. Bu bellek, bireylerin ve toplumların kimliklerini oluşturmada, sosyal yapıyı bir arada tutmada ve geleceğe yönelik vizyonları şekillendirmede temel bir rol oynar (Çiftçi, Soyer, 2021:29).

LAZ TOPLULUKLARININ HAKKINDA

Araştırmanın bu bölümünde Laz topluluklarının kurulma tarihi, Lazca, Laz alfabesi, Lazların günümüzdeki yerleşim yerleri ve Lazların kültürel hayatı incelenmektedir.

3.1. Laz Topluluklarının Tarihçesi

Bu bölümde Lazların geçmişten günümüze kadar uzanan yerleşim yerlerine ve o yerlere tarihsel süreç içerisinde verilen adlar incelenmektedir. Bu kapsamda ilk olarak Lazların ilk görüldüğü Kolkheti (Kolkhis) Krallığı, ardından Lazika Krallığı, Osmanlı ile Lazların tarihsel ilişkileri ve en son Lazistan Sancağı incelenmektedir.

Kolkheti (Kolkhis) Krallığı

Doğu Karadeniz bölgesi, antik çağlardan itibaren Kolkhis adıyla bilinmektedir (Alkumru, 2011:24). Kolkheti kelimesi Kolkhlarin ülkesi anlamına gelmektedir (Özgün, 2000:107). Bu coğrafyanın tarihi, MÖ 8. yüzyılda Urartu yazıtlarında Kolkhis adının ilk kez geçmesiyle belgelenmektedir (Aksamaz, 2014:23; 2013:8). MÖ 12-11. yüzyıllarda kurulan Kolkhida Devleti'nde yaşayan en büyük halk Lazlar olup, Lazlar burada Egrisili olarak adlandırılmışlardır. Kolkhis, dolayısıyla Lazların tarihine dair en eski kaynakları sunmaktadır (Özgün, 2000:19).

Kolkhis'in coğrafi sınırları, tarihsel süreç içinde değişiklik göstermekle birlikte, genel olarak batıda Karadeniz, doğuda Kafkas Dağları, güneybatıda ise Çoruh Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü Batum ve Gonya bölgeleri olarak kabul edilir. Ancak bazı tarihçilere göre, bu sınırların daha güneyde Rize'ye, hatta Trabzon ya da Giresun'a kadar uzanmaktadır (Alkumru, 2011:20-21).

Lazika Krallığı

Helen kaynaklarının da belirttiği gibi, Kolkheti Krallığı'nın devamı olan Lazika Krallığı, Bizans ve Pers arasındaki güç mücadelesinin merkezinde yer aldı. Bu mücadeleler sonucu büyük nüfus kayıpları yaşayan Lazika, Gürcülerin göçüyle birlikte etnik yapısını değiştirdi. 8. yüzyıla gelindiğinde tamamen ortadan kaybolan Lazika'nın toprakları, farklı etnik gruplar arasında bölüştü. Abhazların bağımsızlığına rağmen, Lazika'nın büyük bir kısmı Bizans'ın egemenliği altında kaldı. Bu durum, Lazika'nın siyasi ve coğrafi bütünlüğünü bozarak, bölgede yeni bir etnik ve kültürel haritanın oluşmasına neden oldu (Aksamaz'dan aktaran: Eren, Kuşoğlu 2020:112).

Osmanlı ve Lazlar

1453'te Osmanlı İmparatorluğu'nun Bizans İmparatorluğu'nu fethetmesiyle bölgedeki siyasi dengeler değişti. 1461'de 2. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) tarafından Trabzon Rum İmparatorluğu'nun fethedilmesiyle Lazlar doğrudan Osmanlı yönetimine girdi. Güney-Doğu Karadeniz Bölgesi, idari kolaylık sağlamak amacıyla yaklaşık on beş ayrı bölgeye ayrılmış ve bu bölgelerin başına genellikle yerel Laz derebeyleri getirilmiştir. (Aksamaz'dan aktaran: Eren, Kuşoğlu 2020:112).

Lazistan Sancağı

1850 yılında, Osmanlı Devleti'nin Çürüksu (Kobuleti) ve çevresinin Batum Sancağı'na eklenmesi ile birlikte, bu sancağın adı Lazistan olarak değiştirilmiştir. 1869 tarihli Osmanlı Devleti'nin resmi belgesi olan Trabzon Vilayet Salnamesi'nde, Lazistan Sancağı olarak kaydedilmiştir (Toroman 2010 ve Emiroğlu 1993'ten aktaran; Kalyonculuoğlu, 2021:18). Şemseddin Sami'nin Kamusul Alam adlı eserine göre Lazistan Sancağı'nın sahili 125 km uzunluğunda, genişliği ise 25-30 km arasındadır ve Rize, Atina, Hopa adlarıyla 3 ilçeye ve 364

köye ayrılmaktaydı (Aksamaz, 2014:35). Cumhuriyet döneminde uygulanan tek millet, tek dil politikaları doğrultusunda, Lazistan sancağı ortadan kaldırılmıştır. Bu idari düzenleme ile birlikte Laz nüfusun yoğun olduğu Pazar, Ardeşen ve Fındıklı ilçeleri Rize'ye, Arhavi ve Hopa ilçeleri ise Artvin'e bağlanmıştır (Aksamaz, 2014:39).

3.2. Günümüzde Laz Topluluklarının Yerleşim Yerleri

Günümüzde Lazlar, Karadeniz Bölgesi'nde iki şehirde yaşamaktadırlar. Rize ilinde Pazar, Ardeşen, Çamlıhemşin ve Fındıklı ilçelerinde; Artvin ilinde ise Arhavi, Borçka, Kemalpaşa ve Hopa ilçelerinde yaşamaktadırlar. Az sayıda olsalar da Gürcistan'da Batum'un sınır kapısına yakın bazı köylerde Laz nüfusu bulunmaktadır (Haznedar, 2018:26-27). Ayrıca Lazlar, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından (93 Harbi) dolayı Batum, Hopa ve Arhavi'den göç ederek Kocaeli, Sakarya, Bursa, Yalova, Samsun, Düzce, Tokat, Balıkesir, İstanbul şehirlerine göç etmişlerdir (www.lazca.org).

Lazca konuşan ve Lazların yoğun olarak yaşadığı bölgeler belirtilse de bu durum Lazların sadece bu bölgelerde yaşadığı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle, coğrafi sınırlamalar bir etnik grubun dağılımını tam olarak yansıtmamaktadır (www.lazca.org).

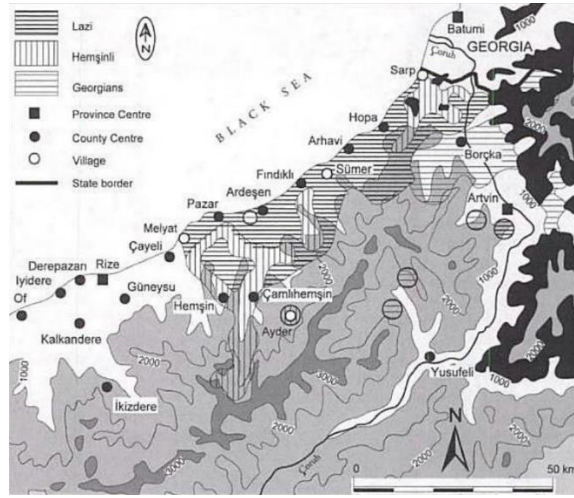
3.3. Lazların Dili Lazca ve Laz Alfabeti

Lazca, Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde sınırlı yerlerde ve Gürcistan'ın Batum bölgesindeki Türkiye'ye sınır olan Sarpi, Kvariati ve Gonia'da bilinen ve konuşulan Güney Kafkas dillerinin Proto-Güney Kafkas kök dillerinden biridir (Karimova ve Dervell,2001; Lacorix,2007; Aleksiş, 2011). Kutscher'e (2008:82) göre, Türkiye'de konuşulan tek Kafkas dili olan Lazca, çeşitli lehçelere sahip olup sözlü veya yazılı bir standart forma kavuşmamıştır.

Lazcanın yazılı hale gelmesinde öncülük eden İskender Tzitaşi (1904-1938), Laz dil ve kültürüne önemli katkılarda bulunmuştur. İskender Tzitaşi 1929'da Gürcistan'da yayımladığı Mç'ita Murutsxi (Kızıl Yıldız) gazetesinde Sovyetler Birliği'nin Latin alfabesi politikası çerçevesinde ilk Lazca alfabeyi 7 Kasım 1929 tarihinde Latin alfabesi ile yazmaya başlamıştır. Ayrıca okullarda kullanılabilecek ders kitapları da yazarak Lazcanın yazılı hale gelmesi için temel bir zemin hazırlamıştır (Haznedar, 2018:29-30; Yaman, 2023:191).

Lazca konuşulan bölgeler görsel 1'de gösterilmektedir.

Görsel 1. Lazca Konuşulan Yerler

Kaynak: Bellér-Hann ve Hann, 2001:3

Lazoğlu Alfabesi (1984)

1984 yılında Fahri Kahraman (Lazoğlu) ve Wolfgang Feurstein, Türk alfabesinden uyarlayarak Laz alfabesi geliştirilmişlerdir ve bu alfabe günümüzde kullanılmaktadır (Kutscher, 2008:82; Yaman, 2023:191). Alfabe 1984 yılında, Almanya’da Fahri Kahraman imzası ile Parpali adlı dergide hazırlansa da 1993’te İstanbul’da yayımlanan Ogni kültür dergisinde ilk kez açıkça tanıtılarak sonraki Lazca yayınlarda bu alfabe kullanılmaya başlandı (www.jinepsgazetesi.com). Laz alfabesi, 35 harften oluşmaktadır ve bu harflerin 5’i sesli, 30’u sessizdir. Lazca’da bulunan sessiz harflerin 10 tanesi Türk alfabesinde yoktur. Bu harfler; ç, ğ, ħ, p, t, x, ž (dz), 3 (ts) ve ž (tz) sessiz harfleridir (Bucaklışı, 2013:9). Çizelge 1’de Laz alfabesinde yer alan harfler yer almaktadır:

Çizelge 1. Lazoğlu Alfabesi (1984)

A a	B b	C c	Ç ç	Ç ç	D d	E e
F f	G g	Ğ ğ	H h	İ i	J j	K k
Ķ ħ	L l	M m	N n	O o	P p	Ğ ğ
Q q	R r	S s	Ş ş	T t	Ŧ ŧ	U u
V v	X x	Y y	Z z	Ž ž (dz)	3 3 (ts)	ž ž (tz)

Kaynak: Bucaklışı, 2013:8

Lazca örnek kelimeler 1984 yılında Fahri Kahraman ve Wolfgang Feurstein tarafından geliştirilen Lazoğlu Alfabesi’ne göre alfabetik olarak sıralanmaktadır. Alfabetik sıraya göre sıralanan Lazca kelimeler ve o kelimelerin Türkçe anlamları çizelge 2’de açıklanmaktadır:

Çizelge 2. Lazoğlu Alfabesi’ne Göre Alfabetik Sıralanan Örnek Kelimeler

Ağani Yeni	Bere Çocuk	Cğaťa Mavi	Çaçxa Perşembe	Çuťa Küçük	Didi Büyük	Ezmoce Rüya
Foťa Peştemal	Gola Yayla	Ğeci Domuz	Hatzi Şimdi	İxi Rüzgar	Jvabu Kurbağa	Kapça Hamsi
Ķai İyi	Laçi Köpek	Makvali Yumurta	Nana Anne	Obge Yuva	Parpali Kelebek	Pağu Dede
Qomuri Erik	Rakani Tepe	Sum Üç (3)	Şuķa Salatalık	Tuta Ay	Ŧutsa Sıcak	Uça Siyah
Vorsi İyi	Xinci Köprü	Yaluği Mendil	Zuğa Deniz	(Dz)Žemuri Sincap	(Ts)Žxeni At	(Tz)Žana Yıl

Gürcistan'da Kullanılan Laz Alfabeti

Türkiye'de yaşayan Lazlar, Latin alfabesine dayalı özel bir alfabe kullanırken, Gürcistan'da yaşayan Lazlar ise Gürcü alfabesi olan Mkhedruli alfabesini tercih etmektedirler. (Kavaklı, 2015:138). Gürcistan'da kullanılan Laz alfabesi görsel 2'de gösterilmektedir.

Görsel 2. Gürcistan'da Kullanılan Laz Alfabeti

ა	ბ	გ	დ	ე	ვ	ზ	თ
a	b	g	d	e	v	z	t'/th
ო	კ	ლ	მ	ნ	ი	ო	ო
i	k/k	l	m	n	j/y	o	ö
პ	ჟ	რ	ს	ტ	ვ	უ	უ
p/p	z	r	s	t/t	w	u	ü
ფ	ქ	ღ	ყ	შ	ჩ	ც	ძ
p/ph	k/kh	g/g/gh	q/q	š	č/čh	c/ch	z/dz/ž
წ	ჭ	ხ	ჯ	ჰ	ჳ	ჴ	ჵ
c/ç	č/č	x	ğ/dz/ž	h	f	'	ë

Kaynak: omniglot.com

3.4. Lazlarda Kültürel Hayat

Bu bölümde Lazların kültürel yaşamlarında yer alan aile yapısı doğum, düğün, cenaze, isim koyma gelenekleri ile kutlamalar ve Lazlara ait yemek kültürü incelenmektedir.

3.4.1. Lazlarda Aile Yapısı

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2018'de yaptığı çalışmalara göre Doğu Karadeniz Bölgesi'nde aile yapısı açıklanmaktadır.

Çizelge 3. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Aile Yapısının Bölgeler Temelinde Yüzde Dağılımı

Çekirdek Aile: 68,1	Geniş Aile: 15,7	Dağılmış Aile: 16,2
---------------------	------------------	---------------------

Kaynak: Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, 2018;54

Çizelge 4. Doğu Karadeniz Bölgesi 8’li Hanehalkı Tipi

Çocuksuz Çekirdek	Çocuklu Çekirdek	Ataerkil Geniş	Geçici Geniş	Tek Kişilik	Tek Ebeveynli	Diğer Dağılmış	Akraba Olmayan
19,8	40,8	7,7	12,3	13,9	2,9	2,5	0,1

Kaynak: Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2016;14

Çizelge 5. Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Oturulan Konutun Türü

Müstakil Konut	İkiz ya da Sıralı Ev	10 Daireden Az Apartman	10 Daireden Fazla Apartman
47,0	0,7	27,9	24,4

Kaynak: Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2016;15

3.4.2. Lazlarda Doğum Gelenekleri

Canda Geleneği: Bebek doğunca yapılan bebek mevlidir.

3.4.3. Lazlarda Düğün Gelenekleri

Oğlunu evlendirmek isteyen Lazlar, kız tarafını yakından tanıyabilmek için çeşitli araştırmalar yaparlardı. Aileler, genellikle tanıdıklarından da yardım alarak potansiyel gelin adayları hakkında bilgi toplardı.

Kız İsteme: Gelin adayı belirlendikten sonra iki ailenin birbirini daha yakından tanınır ve kız isteme tarihini saptarlar (www.lazuri.com).

Söz Kesme-Nişan (Yoxo Cedvalu): Damat, birinci derece akrabalarından üç kadın ve üç erkek ile birlikte kız evine giderler. Evlilik kararı, sadece kızın babasının onayıyla verilmezdi. Kızın kardeşleri, dayıları ve diğer yakın akrabaları da bu konuda söz sahibi olurdu (www.lazuri.com).

Ayak Bastı Geleneği: Kız isteme sonrası her iki aile de birbirini daha iyi tanımak için karşılıklı ziyaretlerde bulunur. Düğün öncesi gelin babası kızına kuşak bağlar ve damat gelini evden alırken ayak bastı geleneği yaşanır. Bu gelenek günümüzde de sürmektedir (Coşan, Seçim, 2020:133).

Damat Bağlama ve Düğün Gelenekleri: Laz düğünlerinde, gelin beyaz ipekli bir elbise, damat ise beyaz gömlek ve gömleğin dışına desenli şık bir yelek giyerdi. Gelin evden çıkarken, gelinin kardeşleri gelinden sırasıyla sandık ve kapı haracı isterdi (www.gazetesehirvizyon.com). Düğün başlamadan önce misafirlere çeşitli geleneksel yemekler ikram edilir. Düğün sırasında gelin ve damat için özel bir tören olan “Damat Bağlama” gerçekleştirilir. Bu törende misafirler çember oluşturularak Lazca maniler okunur

ve gelinle damat hakkında sorular sorulur. Sonrasında horon oynanır ve erkeklere kavrulmuş fındık ve mendil ikram edilir. Gece yarısından sonra da gelin ve damadın evine yemekler götürülür ve köyde eğlence sabaha kadar sürer (Coşan, Seçim, 2020:133).

Kuçge Tavaşi ve Mangali Gelenekleri: Düğün sonrası önce erkek tarafı kızı alarak kız evine gider, daha sonra kız tarafı da erkek evine giderek, karşı tarafın istedikleri hediyelerin verildiği gelenektir (Coşan, Seçim, 2020:133).

3.4.4. Lazlarda Cenaze Gelenekleri

Biri vefat ettiğinde, cenaze genellikle evin en serin ve korunaklı bölümlerinden biri olan tzalemo'ya (odalara giden giriş) getirilirdi. Genellikle öğle namazından sonra defnedilen cenaze, eğer defni gecikecekse üzerine balık ağı örtülürdü. Bu ağı, cesedi böcek ve farelerden korumanın yanı sıra, cesedin üzerindeki kötü kokuyu da azaltmaya yardımcı olurdu. Ayrıca, cesedin şişmesini önlemek için üzerine bıçak konulurdu. Cenaze başında gece boyunca nöbet tutan bir bekçi bulunur, cesedin durumu düzenli olarak kontrol edilirdi. Gündüzleri ise yakınları, özellikle kadınlar, cenaze başında oturur, feryat figan ederek yas tutarlardı. Erkekler ise genellikle dışarıda veya başka bir odada kalır, cenazeyle ilgili işlerle ilgilenirlerdi (www.medyalaz.com). Ağıt ve sayma, Laz kültüründe ölüm gibi acılı olayların yaşandığı durumlarda, duygusal bir çıkış yolu olarak kullanılan iki önemli ifade biçimidir. Ağıtlar, ölümün yarattığı acı ve özlemi ifade etmek için kullanılan, genellikle düzensiz ve serbest bir ritimle söylenen duygu yoğunluğuyla ortaya çıkar ve kişinin iç dünyasını dışa vurmasına olanak sağlayan sözlü ifadelerdir. Saymalar ise, genellikle topluluk içinde, özellikle de cenaze evinde toplanan yakınlar ve komşular tarafından söylenir. Bu sayede hem ölen kişi anılır hem de yaşayanlar duygusal olarak rahatlar (www.lazenstitu.com).

3.4.5. Lazlarda Kutlamalar

Yılbaşı Kutlamaları: Miladi takvime göre 13 gün sonra kutlanır. O günde eş-dost bir araya gelip balkabağı pişirerek bereketli bir yıl dilenir (Coşan, Seçim, 2020:133).

Bayram Kutlamaları: Ramazan ve Kurban bayramlarında akrabalar ve komşuların evine gidilerek nasıl oldukları sorulur. Bu özel günlerde genelde Laz böreği, fındıklı ev baklavası, karalahana sarması yer sofrasında ya da iskemle (küçük sandalye) üzerine bakır sini üzerinde ikram edilir (Coşan, Seçim, 2020:133).

3.4.6. Lazlarda Mutfak Kültürü

Lazlar yemeklerini hızlıca yedikten sonra işlerine ve çalışmaya başlamalarından dolayı yemeklerini iskemleye oturularak bakır tepsi üzerinde yemektirler. Lazların yemeklerindeki sadelik ve basitlik ile birlikte tuz dışında bir baharat kullanılmamaktadır. Çok nadir de olsa karabiber, hiç denecek kadar ise acı biber kullanılmaktadırlar. Lazların yaşadığı bölgelerde birkaç hayvan dışında büyükbaş hayvancılık yapılmadığından dolayı et kültürü gelişmemiştir (www.gazetesehirvizyon.com).

Coşan ve Seçim (2020:133)'in Laz katılımcılarla yaptıkları görüşmeler sonucu elde ettiği bulgulara göre Laz kültüründe var olan yiyecekler görsel 3'te yer almaktadır.

Görsel 3. Laz Mutfağında Bulunan Ürünler

ÇORBALAR YEMEKLER	TATLILAR	APARATIFLER	EKMEKLER
Horhot Çorbası	Pepeçura(Termoni)	Ekmağşe (Ekmek Aşı)	Mısır Ekmeği
Huliya	Fındıklı Ev Baklavası	Celançğveri	Vakfikebir Ekmeği
Livaça	Kabak Felisi	Turşu Kavurması	Hamsili Ekmek
Siron	Malez	Trakosti	Pileki Ekmeği
Hamsi Kuşu	Laz Böreği	Kaygana	
Hamsi Köftesi	Hemşin Helvası	Çırahta,	
Hamsi Pilaki	Hamsiköy Sütlacı		
Hamsi Buğulama	Sütlü (Şekersiz Sütlac)		
Lahana sarması	Çumur		
Hamsi Tava	Şekerleme		
Malahto	Ekşaşi		
Luncahey			
Dudey			
Lu pirinconi			

Kaynak: Coşan ve Seçim, 2020:134

Laz mutfağı, karakteristik tatları olmasından dolayı genel olarak birçok kesimin damak zevkine uymayan, kendisine has, çeşitliliği az olan ve Lazların hayatını yansıtan bir yemek kültürü olarak değerlendirilmektedir (www.birikimdergisi.com).

3.5. Laz Kültürüne Katkıda Bulunan Ünlüler ve Politikacılar

Araştırmanın bu bölümünde Laz kültürünün yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla sanat yoluyla katkı sağlayan ünlülere, akademisyenlere ve katkı sağlayan diğer kişilere ve onların çalışmalarına odaklanılmaktadır. Özellikle, görsel sanatlar, müzik ve edebiyat alanlarında faaliyet gösteren kişilerin üretimleri, kültürel kimliğin inşası ve toplumsal bellek üzerindeki etkileri bakımından değerlendirilecektir. Bu değerlendirme kapsamında Hasan Helimişi, Kazım Koyuncu, Erkan Ocaklı, Fuat Saka, Fahri Kahraman (Lazoğlu), Wolfgang Feurstein ve İskender Tzitaşi incelenecektir.

Hasan Helimişi (Helimişi Xasani)

2 Mart 1907 yılında Artvin'in Hopa ilçesinde doğan Laz şair ve ressamdır. İlkokul ve ortaokul eğitimini Hopa'da tamamlamıştır (Şioşvili, 2010:10). Şiirlerinde Laz kızları, dereler, zorlu yaşam koşulları, hasret, balık tutan Lazlar, yaşlı kadınlar, evde asılı kümeler ve Laz kültürü anlatılmaktadır. Sanatçı resimlerinde ise genellikle Atmaca, denizcilik, Laz kültürü ve köy yaşamını işlemiştir (www.lazca.org). Hasan Helimişi 2 Mart 1976 yılında vefat ederek Sarpi, Gürcistan'da gömülmüştür (www.bianet.org).

Kazım Koyuncu

7 Kasım 1971'de Artvin'in Hopa ilçesinde dünyaya gelen ve 25 Haziran 2005'te İstanbul'un Şişli ilçesinde kanserden vefat eden Kazım Koyuncu, Doğu Karadeniz'in müzikal mirasını rock müziği ile birleştirerek özgün bir müzikal kimlik yaratan, Laz kökenli bir sanatçı, söz yazarı, oyuncu ve toplumcu aktivisttir. (www.adadergi.com). Mehmedali Barış Beşli ve Kazım Koyuncu önderliğinde kurulan Zuğaşi Berepe (Denizin Çocukları) adlı müzik grubu genellikle ilk yazarı belli olmayan Lazca halk müziklerini, müzikal tema ile harmanlayarak Karadeniz rock müziği kavramını ortaya çıkartmıştır. Kazım Koyuncu, 1972 yılında Zuğaşi Berepe müzik

grubu dağıldıktan sonra müzik kariyerine tekbaşına devam ettiği dönemde, Laz müziğini özellikle Viya ve Hayde isminde iki albüm ile geniş kitlelere duyurmuştur. Kazım Koyuncu, Laz müziğinin temsili görevinde büyük katkı sağlamıştır (Yılmaz, 2017:78; Saral, 2020:244).

Erkan Ocaklı

Aslen Artvin Arhavi’li Laz asıllı olan Erkan Ocaklı, 16 Kasım 1949’da babasının Orman Müdürlüğü’ndeki görevi nedeniyle Trabzon’da dünyaya gelmiştir (www.rizedeyiz.com). Erkan Ocaklı, Karadeniz müziği alanında kemençe bağlama enstrümanlarını birleştirerek öncü bir rol üstlenmiştir. 1971 yılından itibaren başlayan müzik kariyeri boyunca yaklaşık 40’a yakın albüm, 350’ye yakın bestesi ile Türk müziğine önemli katkılarda bulunan sanatçı, aynı zamanda sinema sektöründe de yer alarak 6 filmde rol almıştır (Akat, 2009:9).

Fuat Saka

1952 yılında Trabzon’da doğan sanatçı, ilk ve orta öğretimini Trabzon’da tamamlamıştır (www.fuatsaka.com.tr). Fuat Saka, müziklerinde Doğu Karadeniz’in geleneksel halk müziklerini caz müzik tarzıyla sentezleyerek Lazca-Caz kavramını ortaya çıkartmıştır. Saka, eserlerini Türkçe, Rumca ve Lazca dillerini kullanarak oluşturmuştur (Saral, 2020:242-243).

Fahri Kahraman (Lazoğlu)

1931 yılında Artvin’in Arhavi ilçesinde doğan Fahri Kahraman, ilkokul ve ortaokul eğitimlerini Artvin’de, liseyi de Trabzon Öğretmen Okulu’nda tamamladı. Bir süre Arhavi’de sınıf öğretmenliği yaptıktan sonra 29 yaşında Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü’nün Türk Edebiyatı Bölümü’nden mezun oldu. Üniversiteden mezun olduktan sonra sırasıyla Mersin, Erzurum, Arhavi ve Rize illerinde edebiyat öğretmenliği yapan Fahri Kahraman, sonraki senelerde köşe yazarlığı yaptı. 1984 yılında Wolfgang Feurstein ile birlikte çalışarak Türk Alfabeti temelli Laz alfabesini hazırlayıp o alfabeyle Lazoğlu Alfabeti adını verdiler. Fahri Kahraman 1997 yılında trafik kazasında hayatını kaybetti (www.turkiyeartvinlilergazetesi.com)

Wolfgang Feurstein

Wolfgang Feurstein 1941 yılında Almanya Mannheim’de doğmuştur. 1965’te Türkiye’ye gelerek yeni gelişmeye başlayan çay tarımını incelemek üzere yüksek lisans araştırmalarına başlayan Wolfgang, bu süreçte Lazları keşfetmiş ve daha sonraki akademik çalışmalarını onlara yöneltmiştir. 1984 yılında Fahri Kahraman ile birlikte günümüzde kullanılan Latin alfabesi temelli Laz alfabesini hazırlamışlardır (www.jinepsgazetesi.com).

İskender Tzitaşi

İskender Tzitaşi, 1 Ocak 1904’te günümüzdeki Rize ilinin Fındıklı ilçesinde dünyaya gelmiştir. 1929 yılında Sohum’da ilk Lazca yayın yapan gazete Mç’ita Murutsxi (Kızıl Yıldız) gazetesini çıkarmıştır. Latin alfabesi temelli Laz alfabesi geliştiren Tzitaşi, Laz edebiyatının kurucusu ve Laz eserler yazan ilk kişidir. 1932-1936 yıllarında Sovyetler Birliği’nde (SSCB) Laz okullarının kurulmasını sağlamış ve bu okullarda okutulmak üzere ders kitapları hazırlamıştır. Tzitaşi, Stalin döneminin büyük tasfiyeleri kapsamında tutuklanmış, yargılanmış ve 22 Haziran

1938’de idam edilmiştir (www.jinepsgazetesi.com). Tzitaşı’nin Lazca olarak yazdığı ders kitapları Çkuni Çhara (Bizim Yazımız) Lazca okuma kitabı (1932); Oxesapuşi Supara (Hesap kitabı) Lazca matematik kitabı (1933); Alboni (Alfabe) Lazca alfabe kitabı (1935) ve Okitxuşeni Supara (Okuma kitabı) Lazca hayat bilgisi kitabı (1937)’dir.

ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma ile Laz Enstitüsünün, Laz topluluklarının kültürel belleklerinin oluşumunda ve geleceğe aktarılmasındaki rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada Lazların kültürel belleğinin incelenmesinin hem Laz topluluklarına hem de Türkiye’nin kültürel mirasına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

4.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmada araştırmanın evreninin etnik topluluklar bazında çalışan gruplar ve kurumlar oluştururken, araştırmanın örneklemini bir etnik grup olan Laz topluluğu ve bu topluluk adına faaliyetler yürüten Laz Enstitüsü oluşturmaktadır.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Laz Enstitüsü hakkında internet sayfasından, broşürlerinden ve sosyal medya platformlarındaki paylaşımlardan bilgiler derlenmiştir. Laz Enstitüsü’nün yöneticileri ve Laz topluluğu üyeleri ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Laz Enstitüsü’nün yöneticilerinden İsmail Avcı Bucaklışi ve Enstitü gönüllüsü Pınar Özkan ile görüşmeler yapılmıştır.

4.4. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirme

Araştırmanın bu bölümünde, Laz Enstitüsü'nün Laz kültürel mirasının belgelenmesi, korunması ve gelecek nesillere aktarılması sürecindeki rolü incelenmektedir.

4.4.1. Laz Enstitüsü Hakkında

Laz Enstitüsü, Lazların tarihi, dili, edebiyatı, folkloru, inançları, coğrafyası, mimarisi ve diğer tüm kültürel yönlerini kapsamlı bir şekilde inceleyerek, bu kültürel mirası gelecek nesillere aktarmak ve geliştirmek amacıyla 17 Mayıs 2013 tarihinde İstanbul, Kadıköy’de kurulmuştur (www.lazenstitu.com).

4.4.2. Laz Enstitüsü’nün Faaliyetleri

Dil ve Eğitim Faaliyetleri

Enstitü; Lazca ve Megrelce’nin gramer yapısı, lehçeleri ve diğer dillerle olan ilişkileri üzerine çalışmalar yapmıştır. Enstitü Laz kültürünün taşıyıcıları olan Lazca metinleri, şarkıları, masalları ve diğer kültürel ürünleri toplamakta ve belgelemektedir. Lazca ders kitapları, sözlükler ve diğer eğitim materyalleri hazırlamaktadır. Okullarda Lazca derslerinin verilmesi için faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Bu kapsamda 25 Kasım 2013 tarihinde 5, 6 ve 7. sınıflara Lazca seçmeli ders kitaplarının hazırlanması hedeflenerek T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ile Laz Enstitüsü arasında protokol imzalanmıştır. 12 Haziran 2017 tarihinden önceki protokol, 8. sınıf ders kitabı için yenilenmiştir (Bakay, 2020:30). Lazca öğretmenleri yetiştirmek için programlar düzenlemektedir. Bu proje kapsamında T.C. Milli Eğitim Bakanlığı ile Laz Enstitüsü birlikte

protokol imzalayarak, Lazca bilen öğretmenlere Lazcanın öğretilmesi amacıyla beş gün eğitim verilmiştir. Eğitime katılan ve başarılı olarak tamamlayan 19 öğretmene T.C. Milli Eğitim Bakanlığı sertifika vermiştir. Böylelikle ilk kez T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nca 19 öğreticiye Lazca öğretebileceğine dair bir sertifika aldılar (www.lazenstitu.com).

7 Kasım Lazca Dil Günü

Laz Enstitüsü, Lazca'nın önemli iki simgesi olan Mç'ita Murutsxi gazetesinin ilk yayın tarihi ve Kazım Koyuncu'nun doğum günü olan 7 Kasım'ı Lazca Dil Günü ilan etti. İlk kutlama 2021'de yapıldı (www.lazenstitu.com).

Lazcanın Mevcut Durumu

Lazların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yapılan kapsamlı bir çalışma sonucu, Prof. Dr. Belma Haznedar tarafından hazırlanan The Current Status of the Laz Language-2018 adlı rapor, Lazcanın günümüzdeki kullanım durumu ve Lazların ana dillerine olan bağlılık düzeyini ortaya koymuştur. Bu rapor, Lazcanın Mevcut Durumu-2018 adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. (www.lazenstitu.com).

Tehlike Altındaki Diller (TADNET)

Avrupa Birliği'nin desteğiyle hayata geçirilen Laz-Çerkes Sivil Toplum Ağı projesi kapsamında, Laz Enstitüsü ve İstanbul Kafkas Kültür Derneği öncülüğünde, Türkiye'de UNESCO tarafından tehlike altında olduğu belirtilen dilleri korumak amacıyla sivil toplum örgütleri ile iş birliği yapılmaktadır (www.tehlikealtindakidiller.org).

Yaşayan Lazca Projesi

Laz Enstitüsü tarafından hazırlanan ve Şubat 2016 itibari ile Avrupa Birliği tarafından maddi olarak desteklenen Yaşayan Lazca Projesi uygulanmaya başlanmıştır (www.lazenstitu.com). Bu proje kapsamında hazırlanan kitaplar şunlardır:

Lazuri Doviguram (Lazca Öğreniyorum): Başlangıç ve orta seviye için hazırlanan 14 ünitelik Lazca ders kitabı, aynı zamanda her biri 20 dakikalık video derslerle halinde Laz Enstitüsü sosyal medya hesaplarında yayınlanmaktadır.

Lazca Eğitici Eğitimi Kitabı: Lazca eğitici eğitiminin nasıl olması gerektiği konusunda hazırlanan bir kitapçıktır.

Lazca Sözlük: 450 sayfalık Lazca bir sözlük kitabı basılmıştır. Ayrıca bu sözlük “www.lazcasozluk.org” internet adresi üzerinden herkese açık olarak kullanıma açılmıştır (www.lazenstitu.com).

Kültür ve Sanat Faaliyetleri

Enstitü, Lazların tarihini, kültürünü, mutfaklarını, geleneklerini ve göreneklerini araştırıp, belgeleyerek kültürel mirasın korunmasına katkı sağlamaktadır. Kültürün yeni nesillerce benimsenmesi için Laz Enstitüsü Lazca tiyatro oyunları, konserler, festivaller ve sergiler gibi kültürel etkinlikler düzenlemektedir. Enstitü ayrıca Lazca radyo ve televizyon programları yapmakta, Laz kültürüyle ilgili filmler ve belgeseller çekmektedir. Enstitünün yaptığı kültür sanat faaliyetlerine örnekler şunlardır:

Tulum Kursu: 26 Ocak 2014 tarihinde tulum atölyesi oluşturularak tulum dersleri verilmiştir. Laz Müzikleri Atölyeleri: Şubat 2014'te gençler, Laz halk müziği üzerine yoğunlaşan bir dizi atölye çalışmasıyla müzik eğitimi almışlardır.

Açık Havada Lazca Ders: 21 Şubat 2014 tarihinde kutlanan Dünya Anadil Günü'nde, Kadıköy'de bulunan Kalkedon Meydanı'nda düzenlenen bu etkinlikle etkinlikte, Latin alfabesine dayalı Laz alfabesi geniş kitlelere tanıtılmış ve yoğun bir katılımı karşılaştırmıştır. Lazca Destanlar, Müzikler ve Şiirler: Enstitünün Youtube sayfasında toplam 3 video bulunmaktadır.

Lazca Eğitim Videoları: Enstitünün Youtube sayfasında 3 başlık altında toplamda 70 adet video bulunmaktadır.

Müzik Koroları: Enstitünün Youtube sayfasında Lazika Çoksesli Korosu başlığı altında Lazca halk müziklerinin söylendiği toplam 5 adet video bulunmaktadır.

Laz Belgeselleri: Enstitünün Youtube sayfasında Jilemona Geleneksel Laz Müziği Belgeseli başlığı altında 7 adet video bulunmaktadır.

Çocuk Oyunları: Enstitünün internet sayfasında Laz çocuklarının oynadığı oyunlar hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Bu oyunlar aşağıda belirtilmektedir:

Çelik Çomak Oyunu: Çelik çomak, iki veya daha fazla kişinin oynayabileceği geleneksel bir oyundur. Çeliği çomakla mümkün olduğunca çok kez havada tutarak ve uzağa fırlatarak puan kazanmaktır. Oyuncular, çeliği havada tutmak ve uzağa fırlatmak için hem fiziksel hem de zihinsel olarak çaba sarf ederler.

Oçanduşi: İki kişi birbirine kafiyeli sorular sorarak eğlenir. Sorular genellikle esprili, alaycı veya karşısındaki kişiyi kızdırıcı olabilir. Oyunun amacı hem kafiyeyi tutturmak hem de karşı tarafı espriler ile yenmektir. Oyunculardan biri davet eden diğeri ise davet edilendir.

Ķikiliki be mamuli: Sözlere dayalı bu oyunlar, çocukların hayal güçlerini kullanarak sözleri değiştirme, ekleme veya tekrar etme özgürlüğünü vermektedir.

A Daçxuri Komomçi: Bu oyun genelde gece çocuklar arasında oynanan oyundur. Oyuna bazen ebeveynler ya da evin yaşlı üyeleri de çocukları eğlendirmek için katılabilmektedirler. Bu oyunda iki oyuncu, ellerini birleştirerek basamak şeklinde bir yapı oluşturur. Her basamak bir evi temsil eder. Oyuncular sırayla bu basamaklardan yukarı doğru çıkarak ateş isterler. Oyunun kuralı basittir: Ateş, en üst basamakta bulunur. Oyuncular, bu basit kural üzerinden farklı diyaloglar oluşturarak oyunu zenginleştirirler.

So Ulur Ķaçu? (Nereye gidiyorsun dede?): Dede rolündeki çocuk yiyeceklerle doldurduğu çıkını omuzuna asarak köyün yolunu tutar. Minik adımlarla onu takip eden bir grup çocuk, merakla dedeye sorular sorarlar. Dede rolündeki çocuk önde yürürken arkadaki arkadaşlarına cevaplar verir.

Otrebis-na celemižu'u cari: İki kişinin birbirine aynı soruyu ve cevabı tekrarlayarak oynadığı, ezbere dayalı bir dil oyunudur.

Toplumsal ve Ekonomik Faaliyetler

Enstitünün hedeflerinden biri de Lazların yaşadığı bölgelerin doğal ve kültürel zenginliklerini turizme kazandırmaktır. Laz kültürüne ait folklorün yaşatılması için Lazların geleneksel el sanatlarını canlandırma ve pazarlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Laz kadınlarının sosyal ve ekonomik hayattaki yerini güçlendirmeye yönelik girişimlerde bulunmaktadır.

Laz Enstitüsü'nün dijital platformu, Laz topluluğuna dair kapsamlı bir veri sunmaktadır. Bu platformda, Lazca dilinin güncel kullanım alanı, Lazların tarihsel süreç içerisindeki evrimi, coğrafi dağılımları, etnik ve kültürel kimlikleri, geleneksel ritüelleri (özellikle düğün merasimleri), toplumsal dayanışma mekanizmaları (imece) ve Laz kültürü üzerine yapılan akademik çalışmalara dair detaylı bilgilere erişilmektedir.

Mozilla Common Voice ile Lazca: Bu uygulama dünyanın dört bir yanından gönüllülerin ses kayıtlarından oluşan bu veri seti, yapay zeka algoritmalarının insan sesini daha iyi anlamasını ve taklit etmesini sağlamak üzere oluşturulmuş, çok dilli ve çok çeşitli bir ses veri tabanıdır. Bu uygulamada Lazca'nın geliştirilmesi devam etmektedir (www.commonvoice.mozilla.org).

Lazca Eğitime Küçük Bir Adım adıyla bir sempozyum yapılmıştır. Bu sempozyum İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde 24 Haziran 2014 Salı günü 3 oturum şeklinde gerçekleşmiştir. Bu sempozyumun 1. oturumunda Laz Enstitüsü'nün başkanı İsmail Avcı Bucaklışi tarafından Lazca Eğitime Küçük Bir Adım adında gerçekleştirilmiştir (www.bilgi.edu.tr).

Düzce Üniversitesi'ne Ziyaretler: Laz Enstitüsü, Kasım 2013'te Düzce Üniversitesi'ni ziyaret ederek, Kafkas Dilleri ve Kültürleri Bölümü ile Lazca üzerine iş birliği imkanlarını görüşmüş ve bölüm kütüphanesine Lazca kaynaklar bağışlamıştır (www.lazenstitu.com).

Sosyal Medya Uygulamaları: Youtube, Facebook ve Instagram uygulamalarında hesaplar açılarak Laz dili ve kültürü ile ilgili video, fotoğraf ve yazı içeren paylaşımlar yapılmaktadır.

Gençlerle Yapılan Toplantılar: 2013 yılından itibaren düzenli olarak gençlerle yapılan kahvaltılar ve söyleşilerle gerçekleşen etkinliklerdir.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kültür kavramı, insanlığın ortak bir mirası olan bireylerin ve toplumların düşünce, duygu ve davranışlarını etkileyen önemli bir dinamik yapıdır. Kültürün unsurlarını ise dil, din, değer, norm, simgeler, tutum, örfler, adetler, yasa ve ahlak kuralları oluşturmaktadır. Kültürel bellek kavramı, bir toplumun geçmişten günümüze kadar uzanan kültürünü ve kültürünü oluşturan unsurlarının korunması için yapılan çabalardır. Her toplumda ya da toplulukta olduğu üzere Lazlar da kültürel belleği sağlamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın Laz topluluklarının kültürel bellek oluşturma rolü odağında ele alınan çalışmada kavramların öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması sonucunda Laz topluluklarının kültürel bellek oluşturma konusunda yapılan katkılara dikkat çekmiştir.

Bu bilgilerden hareketle çalışmanın üçüncü bölümünde Laz topluluklarının kültürel bellek oluşturma rolü üzerine incelemelerde bulunmak amacıyla detaylı bir şekilde incelenmiştir. Laz topluluklarının kültürel bellek oluşturma rolü ortaya koyulurken ilk olarak Laz Enstitüsü'nün faaliyetleri incelenmiş daha sonra ise Laz kültürüne katkı sağlayan ünlüler ve politikacıların çalışma alanlarına odaklanılmıştır. Laz Enstitüsü'nün faaliyetleri incelenirken araştırmacı hem dernek başkanı ve yardımcıları ile görüşmüş hem de enstitünün internet sayfası ve sosyal medya hesaplarını incelemiştir. Bu incelemeler sonucu Laz Enstitüsü'nün kültürel bellek oluşturma kapsamında yaptığı çalışmalar içinde Lazca kitaplar ve sözlükler yayınlanmakta, Laz halk müziği koroları oluşturulmakta, Laz kültürünü yaşatmak amacıyla belgeseller ve eğitim videoları yayınlanmakta, Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak ortaokul çağındaki çocuklara Lazca seçmeli ders faaliyetleri oluşturulmakta, kaybolmaya yüz tutmuş diğer dillere

sahip çıkılmakta, Laz çocuklarının oynadıkları oyunları yayınlanmakta ve Laz kültürünün diğer unsurlarına sahip çıkılması ve unutulmaması için çalışmalar yapılmakta olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ünlüler ve politikacıların çalışmalarına bakılırken ise derinlemesine incelemelerde bulunulmuştur.

Yapılan araştırmalar, Laz Enstitüsü çeşitli faaliyetlerle Laz kültürel belleğine katkı sağlamaktadır. Ancak bu alanda daha fazla derinlemesine çalışmaların yapılması, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, gelecek araştırmaların Laz topluluklarının kültürel belleklerini güçlendirmeye yönelik çabaları desteklemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akat, A. (2009). *Doğu Karadeniz Bölgesi Müziklerinin Popülerleşme Süreci ve Etkilenimleri*. 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları (9), 1-14.

Aksamaz, A. İ. (2013). *Lazlar-Lazca-Laz Kimliği*. İstanbul: Sorun Yayınları

Aksamaz, A. İ. (2014). *Dil, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar*. İstanbul: Belge Yayınları.

Aleksiş, İ. Ç. (2011). *Lazca - Lazuri Nena*, *Laz Kültürü Üzerine Notlar*. İstanbul: Lazika Yayın Kolektifi.

Alkumru, N. (2011). *Laz Kültür Tarihi*. İstanbul: Lazika Yayıncılık.

Bakay, Ö. (2020) *Yaşayan Diller ve Lehçeler - Seçmeli Lazca Dersler Raporu 2013-2020*

Baltaş, Z. (2021). *Yaşatan ve Yok Eden Normlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi. (1. Baskı).

Beller-Hann, I. ve Hann, C. (2001). *Turkish Region: State, Market and Social Identities on the East Black Sea Coast*. İstanbul: Santa Fe: School of American Research Press.

Bilgili, F. ve Demirkapı, E. (2013). *Hukukun Temel Kavramları*. Bursa: Dora Yayıncılık. (8. Baskı).

Bucaklışı, İ. A. (2013). *Lazuri Alboni - Laz Alfabeti*. İstanbul: Lazika Yayın Kolektifi. (2.Baskı).

Çiftçi, D. ve Soyer, F. (2021). *Kültürel Bellek Mekânı Olarak Sözlü Kültür ve Müzik: Kıbrıs Havaları*. 4. Kültürel Bilişim, İletişim ve Medya Çalışmaları Kongresi Özel Sayısı. Erciyes İletişim Dergisi (2), 27-44.

Cinman, M. ve Dinçerden, E. (2019). *İletişim Bilimleri Çalışmaları I*. (ss. 171, 190). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Çoşan, D. ve Seçim, Y. (2020). *Doğu Karadeniz Bölgesinde Yaşayan Laz Topluluklarının Dili, Gelenekleri ve Mutfak Kültürü Üzerine Bir Araştırma*. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 1(45), 129-142.

Çöllü, E. F. ve Öztürk, Y. E. (2014). *Örgütlerde İnançlar-Tutumlar Tutumların Ölçüm Yöntemleri ve Uygulama Örnekleri Bu Yöntemlerin Değerlendirilmesi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 9(1-2), 373-404.

- Eren, E. ve Kuğuoğlu, S. (2020). “*Lazlarda Kültürel Çeşitlilik ve Gelenekse Sağlık Uygulamaları.*” Şu kitapta: Tanrıverdi, G. *Türkiye’de Kültürel Çeşitlilik ve Gelenekse Sağlık Uygulamaları.* Çanakkale: Rating Academy Yayınları. (111-129)
- Eren, G. (2020). *Türkiye’de Kültürel Çeşitlilik ve Gelenekse Sağlık Uygulamaları.* Çanakkale: Rating Academy Yayınları.
- Eroğlu, F. (1996) *Davranış Bilimleri.* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Gökalp, Z. (2019). *Türkçülüğün Esasları* (1. Baskı). Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Gözler, K. (2021). *Hukukun Temel Kavramları.* Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım (19. Baskı).
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory.* University of Chicago Press.
- Haviland, A. W., Prins, H. E., Walrapph, D. ve McBride, B. (2008). *Kültürlerarası Antropoloji.* Çev. Sarioğlu Erguvan, İ. D. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Haznedar, B. (2018). *Türkiye’de Lazcanın Mevcut Durumu 2018.* İstanbul: Laz Enstitüsü.
- Kalyoncuoğlu, K. S. (2021). *Lazistan Sancağı’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1877-1918).* Ankara: İksad Yayınevi.
- Karimova, N. ve Deverell, E. (2001). *Minorities in Turkey.* Occasional Papers. No. 19. Stockholm: The Swedish Institute of International Affairs.
- Kavaklı, N. (2015). Novus Ortus: The Awakening of Laz Language in Turkey. *idil*, 4 (16), s.133-146.
- Köse, S., Tetik, S. ve Ercan, C. (2001). *Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler.* Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(1): 219-242.
- Kutscher, S. (2008). *The Language of the Laz in Turkey: Contact-Induced Change or Gradual Language Loss?* *Turkic Languages*, 12(1), 82-102.
- Lacroix, R. (2007). *Ditransitive Constructions in Laz.* Leipzig: Max Planck for Evolutionary Anthropology, 9(2), 78-103.
- Nirun, N. ve Özönder, M. C. (1988). *Türk Sosyo-Kültür Yapısı İçindeki Normlar ve Fonksiyonları.* Erdem, 5(11), 339-354.
- Özgün, M. R. (2000). *Lazlar.* İstanbul: Çiviyazıları.
- Özkalp, E. (1995). *Örgütlerde Davranış.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 116.
- Saral, E. (2020). *Kültürel Melezleşme Olgusunun Karadeniz Popüler Müziği Üzerindeki Görünümü.* *Researcher: Social Science Studies*, 8(1), 236-247.
- Şioşvili, T. (2010). *Laz Ozan Hasan Helimişi.* Pirosmeni Dergisi, 3(11), 1-60
- Toury, G. (2011). *Descriptive Translation Studies and Beyond. Revised Edition.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Tylor, E. B. (1889). *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom* (ss. xii, 502). Henry Holt and Company.

Toptepe, G. (2024). *Kültürel Göstergeler Kuramı Bağlamında Kültürel Bir Aktarım Aracı Olarak Fotoğrafın İşlev ve Etkilerinin Küresel Pandemi Döneminde Yeni Normallerin Aktarımı Açısından İncelenmesi*. (Doktora Tezi). Giresun: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı.

Tanrıverdi, H. (2018). *Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8(3), 595-601.

Yazıcı, M. (2014). *Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(1), 209-223.

Yılmaz, Ö. (2017). *Hopa'nın Şair Ceketli Çocuğu Kazım Koyuncu Ve Karadeniz Rock*, Karadeniz Araştırmaları, XIV(56), 73-82.

<https://www.britannica.com/topic/culture> (Erişim Tarihi 15.11.2024)

<https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi 15.11.2024 / 5.12.2024)

<https://lazca.org/laz/166-lazlar-nerede-yasar.html> (Erişim Tarihi 18.11.2024)

<https://jinepsgazetesi.com/2017/04/laz-alfabesinin-gercek-mimari/> (Erişim Tarihi 23.11.2024)

<https://www.omniglot.com/writing/laz.htm> (Erişim Tarihi 23.11.2024)

<https://www.lazenstitu.com/laz-enstitusu-tuzugu/> (Erişim Tarihi 25.11.2024)

<https://www.lazenstitu.com/laz-enstitusu-yasayan-lazca-projesi-tamamlandi/> (Erişim Tarihi 25.11.2024)

<https://www.lazenstitu.com/laz-enstitusu-7-kasimi-lazca-dil-gunu-ilan-etti-birgun/> (Erişim Tarihi 25.11.2024)

<https://www.lazenstitu.com/faaliyet-raporlari/> (Erişim Tarihi 25.11.2024)

<https://tehlikealtindakidiller.org/biz-kimiz/> (Erişim Tarihi 25.11.2024)

<https://bianet.org/haber/ressam-sair-helimisi-hasan-bu-yazdiklarim-laz-cocuklarına-275026> (Erişim Tarihi 27.11.2024)

<https://lazca.org/jiniambayi/781-helimisi-xasani-hasan-helimish.html> (Erişim Tarihi 27.11.2024)

<https://fuatsaka.com.tr/biyografi.php> (Erişim Tarihi 1.12.2024)

<https://jinepsgazetesi.com/2015/10/bir-bilim-adami-pedagog-dusunur-ve-idealist-bir-laz-iskender-tzitasi/> (Erişim Tarihi 6.12.2024)

<https://jinepsgazetesi.com/2020/01/bir-kafkasolog-wolfgang-feurstein/> (Erişim Tarihi 6.12.2024)

http://www.lazuri.com/tkvani_ncarepe/i_b_laz_folklorunde_dugun.html (Erişim Tarihi 6.12.2024)

<https://www.medyalaz.com/laz-kultur-ve-inanislari-3-batil-inanclar> (Erişim Tarihi 6.12.2024)

<https://www.lazenstitu.com/geleneksel-laz-muzigi/laz-agitlari-sayma/> (Erişim Tarihi 6.12.2024)

https://gazetesehirvizyon.com/haber/laz_kulturu_ve_yemekleri-4963.html (Erişim Tarihi 6.12.2024)

<https://birikimdergisi.com/guncel/8846/yemekten-ziyade-konusmayi-seven-insanlar-lazlarda-mutfak-kulturu> (Erişim Tarihi 6.12.2024)

<https://commonvoice.mozilla.org/en/about> (Erişim Tarihi 11.12.2024)

<https://commonvoice.mozilla.org/en/languages> (Erişim Tarihi 11.12.2024)

<https://www.bilgi.edu.tr/tr/etkinlik/6185/sempozyum-cokdillilik-baglaminda-egitim-ve-toplumsal-adalet/> (Erişim Tarihi 11.12.2024)

<https://www.lazenstitu.com/faaliyet-raporlari/> (Erişim Tarihi 11.12.2024)

<https://turkiyeartvinlilergazetesi.com/content/10202/artvinli-edebiyatcilar-fahri-kahraman-edebiyatci-dil-bilimci-egitmen> (Erişim Tarihi 11.12.2024)

https://www.aile.gov.tr/media/35869/taya-18_turkce_kitap.pdf (Erişim Tarihi 12.12.2024)

<https://aile.gov.tr/Media/35811/Taya-2016.Pdf> (Erişim Tarihi 12.12.2024)

ACCREDITATION IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION: A COMPARATIVE STUDY OF QUALITY ASSURANCE AGENCIES IN HIGHER EDUCATION

Dr. Okan DEDE

Karabük University,

okandede@karabuk.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-2771-6522>

Asst. Prof. Dr. Mustafa POLAT

Karabük University,

mustafapolat@karabuk.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-6905-0087>

ABSTRACT

In higher education, the growing emphasis on internationalization has heightened the importance of quality assurance, driving a surge in studies on accreditation processes. Although foreign language education in higher education have embraced accreditation efforts relatively later than other fields, they are now rigorously evaluated by national and international quality assurance bodies within this context. This study aims to provide a comprehensive analysis of accreditation agencies that oversee and accredit foreign language teaching programs in higher education institutions based on specific quality standards. In this context, eight accreditation agencies providing services for accrediting foreign language teaching were analyzed through document analysis which is a common data analysis technique in qualitative research. This research highlights the organizational goals, quality standards, inspection processes, validity periods, and wage policies of these agencies. The study's findings indicate that the criteria used by quality assurance agencies in their assessments include thorough standards for all fundamental areas, including mission, curriculum and course design, management and administration, instruction and learning, certification and assessment, student affairs, staff development and profile, continuous development, and learning environment. Moreover, significant variations in the context of wage policies and the validity periods of the accreditations granted by the quality assurance agencies varied significantly. The study concludes with recommendations for the process and approach to be used in choosing the quality assurance organization and subsequently for the programs thinking about applying for accreditation.¹²

Keywords: Accreditation; Quality assurance; Higher education; Foreign language education

¹ Okan Dede okandede@karabuk.edu.tr Karabük University, School of Foreign Languages

² Mustafa Polat mustafapolat@karabuk.edu.tr Karabük University, Faculty of Letters, Educational Sciences

INTRODUCTION

In recent years the rapid development of technology, the changing needs of individuals, the competitive environment observed in different sectors, the internationalization goals of higher education institutions and the increasing importance of accountability have led to the concepts of quality and accreditation gaining importance in higher education institutions. In order to meet the expectations of internal and external stakeholders regarding all education and training activities offered by higher education institutions, the importance of accreditation practices has become a focal point in the context of education and training activities, and informing the public about the accreditation systems of higher education institutions has become an important need (Berry, 2017).

It can be said that there is an increasing interest in quality assurance systems and accreditation practices in higher education institutions on a global scale. This interest stems from the internationalization of higher education institutions (Knight, 2009), global competition (Bleiklie, 2011), university rankings (Humpert, 2013; Lo, 2014), academic quality (Dill & Beerkens, 2013), the focus on the concept of accountability (Smidt, 2015), and the desire of students to ensure that their diplomas contribute to their employment (Altbach & Knight, 2007). Since efforts to improve quality are mandated, higher education institutions and programs, especially in European countries, receive accreditation (Staub, 2019). In this context, it would be beneficial to reveal what the concept of accreditation in higher education means. Dickeson (2006) defines the concept of accreditation in higher education as an important tool of transparency and accountability. The Council for Higher Education Accreditation (2014) defines accreditation in higher education as the examination of the quality of higher education institutions and programs. In other words accreditation is a type of external quality assurance process in which an independent organization, often called an accrediting agency, evaluates the operations and services of educational institutions to verify compliance with defined educational standards (Eaton, 2018).

Accreditation in higher education institutions is a standard-based practice that is based on self-assessment and external assessment by authorized accreditation bodies, ensures the reliability and accountability of the relevant institution, includes long-term and periodic internal and external assessments, and aims to continuously improve quality (Dey, 2011). There are generally two types of accreditation: institutional and program accreditation. Institutional accreditation is a type of accreditation that addresses administrative, financial and academic capacity as a whole. Program accreditation, on the other hand, is based solely on the process of evaluating a specific academic program in terms of quality standards (Hanh, 2020).

Higher education programs' compliance with program accreditation agencies is typically assessed by the accreditation system. In order to inform students and the business community about the system, it guarantees that the quality level is disclosed and the results are made public (Ataman, 2021). In order to give education stakeholders accurate information to help them make the best educational selections, the accrediting feature -which publicly discloses the performance of higher education programs based on tests and evidence-is crucial (Eaton, 2003; Sanyal & Martin, 2007).

Today, with the influence of internationalization, international communication and interaction have become almost mandatory, and the necessity of being able to communicate in at least one foreign language has become better understood day by day, and in this context, countries have begun to shape their education policies in this direction. In other words learning a foreign language has increased as a result of globalization and the effects of many technical developments, particularly the rise in the usage of the internet and information communication technologies. Furthermore, a major paradigm shift in foreign language teaching and learning has resulted from research and experiences that have expanded the body of theoretical and scientific information regarding how students learn and acquire a foreign language (Tratnik et al., 2019). Another crucial issue is that there have been some quality-related worries raised by the recent, sharp rise in higher education. For this reason quality, quality assurance and accreditation have gained more attention, and in many nations, they have become the top priorities for higher education in terms of accountability (Hauptman Komotar, 2020).

Considering this situation; it can be said that in recent years, there has been a very tight competition among countries in the context of learning English in order to attract more students and meet the needs of incoming students. For this reason, the quality of the foreign language education service provided has become very important. As a result, countries attach great importance to accreditation practices in order to increase the quality of the foreign language education service they provide, to compete with other countries in the international arena in educational services and to ensure quality assurance. In this context this research aims to provide a comprehensive analysis of accreditation agencies that oversee and accredit foreign language teaching programs in higher education institutions based on specific quality standards. In this context, the questions to be answered in this research are as follows:

What are the quality standard areas of the agencies accrediting English preparatory programs in the world and in Turkey?

What is the accreditation process of the agencies that accredit English preparatory programs in the world and in Turkey?

What are the goals, wage policies and accreditation validity periods of the agencies that accredit English preparatory programs in the world and in Turkey?

METHODOLOGY

Since the aim of the study was to compare foreign language quality assurance agencies operating in Türkiye and around the world in line with the propositions envisaged in the purpose of the study, a case study from qualitative research methods was preferred as a research method. A case study can be defined as the in-depth, holistic description, examination and comparison of a system (Merriam & Grenier, 2019). Document analysis technique was used as the case study design in this study. Document analysis requires the systematic examination of printed and electronic documents and materials and their interpretation in order to create an understanding about the relevant subject in the context of the obtained data (Corbin & Strauß, 2014). In this context, the documents examined in this study were obtained from institutional written materials on the web pages of quality assurance agencies providing services for foreign language teaching in higher education in Türkiye and in the world.

In the data collection process, the five stages established by Forster (2006) including accessing documents, checking the originality of the documents, categorizing the documents, analyzing the data, and using the data were used. In this context, institutional documents such as regulations, procedures and principles, accreditation guides, promotional materials, fee schedules, etc. published on the official websites of quality assurance agencies were accessed. In this direction, considering the purpose and scope of the study, the categorical analysis technique was preferred among the content analysis types, and a process that includes coding the data, creating categories, organizing the categories, defining the findings and interpreting the findings was preferred in this analysis process (Corbin & Strauß, 2014). The categories created in this context were the standard areas determined by accreditation bodies, accreditation processes and organizational structures.

3. FINDINGS

Considering the number of students and the average time students spend in these countries, it can be said that the most preferred countries for English language education are United States of America (USA), England, Australia and Canada (Blacker & Vetrak, 2018). For these reasons, the agencies that carry out the accreditation of foreign language education in the relevant countries and Türkiye have been determined and the standard areas used by the agencies in their accreditation processes have been reached (See Table 1).

Table 1. Quality standard areas and number of standards of agencies accrediting English preparatory programs in the world and in Türkiye

Accreditation Agency	Accreditation UK	The Commission on English Language Program Accreditation (CEA)	The Association for Language Education, Evaluation and Accreditation (DEDAK)	Evaluation and Accreditation of Quality Language Services (EAQUALS)	Languages Canada	National English Language Teaching Accreditation Scheme (NEAS)	PEARSON Assured	Turkish Higher Education Quality Council (THEQC) English Prep. Schools External Evaluation Pilot Program
Accreditation Standards (Number of the Standards)	Management (29)	Mission (1)	Mission (1)	Management and Administration (5)	Student Admissions (3)	Teaching, Learning and Assessment (6)	Managing the Organization (18)	Student Learning Outcomes (3)
	Premises and Resources (11)	Program Development, Planning, and Review (2)	Curriculum (5)	Quality Assurance (3)	Student Services (5)	The Student Experience (4)	Managing Learning/Training (20)	Curriculum Design and Delivery (9)
	Teaching and Learning (26)	Curriculum (3)	Measurement and Assessment (5)	Communication with Staff (5)	Academic Staff (5)	Resources and Facilities (5)	Managing Assessment (6)	Student Assessment and Evaluation (5)
	Welfare and student services (23)	Faculty (7)	Student Support and Services (4)	Communication with Students and Other Stakeholders (5)	Curriculum (9)	Administration, Management and Staffing (4)		Teaching Staff (7)
	Safeguarding under 18s (8)	Facilities, Equipment and Supplies (1)	Administrative Capacity (7)	Course Design and Supporting Systems (6)	Marketing and Recruiting (3)	Promotion and Student Recruitment (4)		Governance (7)
		Administrative and Fiscal Capacity (12)	Faculty Members (4)	Teaching and Learning (5)	Administration (9)	Welfare of Students Aged Under 18 Years (5)		
		Student Services (8)	Facilities, Equipment and Supplies (1)	Assessment and Certification (7)		Strategy, Risk and Governance (6)		

Recruiting (3)	Continuous Improvement (1)	Academic Resources (4)	Online Delivery (4)
Length and Structure of Program of Study (2)		Student Services (3)	ELT Qualifications (7)
Student Achievement (4)		Staff Profile and Development (5)	Education Agents (6)
Student Complaints (1)		Staff Employment Terms (3)	Products & Services (5)
		Learning Environment (5)	ELT Professionals (4)
			Transnational Delivery (4)
			Foundation Programs (7)
			Homestay Service Providers (4)

Accreditation agencies carry out their accreditation processes based on the standard areas they have determined. As can be seen in Table 1, the standard areas and numbers that the relevant accreditation agencies employ may vary. What is important for foreign language education is that the determined quality standards are applied, even if there are similarities and differences. Despite this variability, it can be said that the standard areas related to subjects such as curriculum, administration, student services, teaching staff and measurement and evaluation are used by the majority of accreditation agencies (Accreditation UK, 2024a; CEA, 2022; DEDAK, 2024a; EAQUALS, 2020; Languages Canada; 2024; NEAS, 2022; PEARSON Assured, 2024; THEQC, 2018). The transformation of higher education, as in many other fields, into a multinational structure with globalization has created the necessity to bring a common structure to these agencies. In this context, the existence of common standard areas in foreign language education can be defined as an indicator of globalization efforts. Moreover, it is noteworthy that agencies such as NEAS and Accreditation UK have established standard areas for students under the age of 18 (Accreditation UK, 2024a & NEAS, 2022).

Table 2. Accreditation process of agencies accrediting English preparatory programs in the world and in Türkiye

Accreditation Agency	Accreditation Process						
<i>Accreditation UK</i>	Getting Information and Preparation	Submission of Applications and Other Forms	Making the Payment and Collecting the Documents	Accreditation Visit	Final Report and Accreditation Decision	Final Report and Accreditation Decision	
<i>CEA</i>	Self-assessment Officer Training	Self-assessment Report	Accreditation Visit	Accreditation Decision			
<i>DEDAK</i>	Application for Eligibility	Application Approval	Accreditation Training	Self-assessment Report	Accreditation Visit	Draft Report and the Institution's Response	
<i>EAQUALS</i>	Preliminary Information	Self-assessment Report	Consulting for Improvement	Regulations/practices Aimed at Improvement	Application	Accreditation Visit	Accreditation Decision
<i>Languages Canada</i>	Application	Preliminary Review	Accreditation Visit	Accreditation Review / Certificate Issuance	Maintenance Assessment	Risk And Random Based Compliance Assessment	
<i>NEAS</i>	Application	Preliminary Review	Accreditation Visit	Accreditation Review / Certificate Issuance			
<i>PEARSON</i>	Preliminary Information	Application	Self-assessment Report	Accreditation Visit	Accreditation Decision		
<i>Turkish Higher Education Quality Council-English Prep. Schools External Evaluation Pilot Program</i>	Self-assessment Report	Accreditation Visit	Post-visit report and Accreditation Decision				

The main sections of the accreditation process, which is based on a total of 8 accreditation agencies: the USA-based CEA; the UK-based EQUALS, Pearson, Accreditation UK; Australia-based NEAS; and Türkiye-based THEQC and DEDAK, are presented in Table 2. When the accreditation systems of foreign language education accreditation agencies are examined, it is seen that CEA, DEDAK, EQUALS and PEARSON request a detailed self-assessment report from programs applying for accreditation (CEA, 2022; DEDAK, 2024b; EQUALS, 2020; Pearson Assured, 2024). In addition, it is crucial for many accreditation agencies to provide preliminary information to programs applying for accreditation in order to

increase awareness of the accreditation process and to eliminate resistance that may arise among academic and administrative staff regarding this process.

Table 3. Findings regarding the goals of accreditation agencies, wage policies and validity periods

Accreditation Agency	Organizational Goal	Wage Policy (As of December 2024)	Validity Period
<i>Accreditation UK</i>	Provides overseas students studying or intending to study English in the UK with a quality assurance.	Scrutiny fee - £200.00 <u>Inspection costs</u> One day- £1,845.00 One and a half days - £2,340.00 Two days- £3,155.00 Two and a half days - £3,660.00 Three days - £4,170.00 Up to four days - £5,085.00 Up to five days - £6,100.00	An accredited provider seeking to maintain its accreditation is typically required to undergo a comprehensive re-evaluation every four years.
<i>CEA</i>	By accrediting English language programs across the globe, CEA seeks to safeguard students' interests and advance excellence in the field of English language instruction and administration.	Eligibility application - \$450 First-time attendee workshop - \$350 Submission of the self-study plan - \$2,500 Site visit in the U.S.- \$7,200 Annual sustaining fee- \$1,700 base fee plus \$.55 per student	Initial accreditation to a CEA-compliant program for a period of five years. Reaccreditation to a program after ten years or that complies with CEA standards. A program that largely satisfies the CEA Standards but has to correct minor standards-related shortcomings is granted initial accreditation for a period of one year. Four-year continuous initial accreditation to a program that has met the Commission's requirements and obtained one-year initial accreditation. A program that has applied for reaccreditation and largely satisfies the CEA Standards but has to correct minor standards-related flaws will receive one year of reaccreditation. Nine-year continuous reaccreditation to a program that has been reaccredited for one year and has met the Commission's standards.
<i>DEDAK</i>	Aims to bring the quality of language education to international standards, to bring local quality standards to language education and to carry out information, evaluation and accreditation studies on the organization, management, education and training of language programs.	\$5,385 (187.000 Turkish Liras) plus Value Added Tax Fees are charged for accreditation evaluation processes. There is no fixed annual accreditation fee.	Five-year accreditation: A decision made when at least 7 of the 8 main criteria are met overall. Two-year accreditation: The decision given when at least 5 main criteria out of 8 main criteria areas are generally met and up to 3 main criteria are partially met. (If the partially met criteria areas are related to students reaching B1+ level and successfully completing the program, candidacy status is given until the deficiency is remedied.)

<i>EAQUALS</i>	Aims to enhance the journey of language learners by establishing high-quality benchmarks for modern language instruction	Self-Assessment Handbook and online Consulting - € 575 Pre-Inspection Advisory Visit – € 1700 (1 Inspector / 1 day) First Inspection - € 2595 € 50 per day per inspector (accommodation, travel etc.)	Four-year accreditation: Upon a successful inspection, accreditation is awarded for a duration of four years.
<i>Languages Canada</i>	Aims to advance high-quality, internationally recognized English and French language instruction in Canada.	\$3,500 - \$4,500 plus The Goods and Services Tax (GST) and Harmonized Sales Tax (HST)	A maintenance review is conducted at Languages Canada two years following the on-site visit to make sure all approved programs continue to uphold the criteria. This includes an update report on specific standards topics. Every four years, site visits are made.
<i>NEAS</i>	Seeks to enable knowledge relationships within the English Language Teaching Community, promote global quality assurance in English language teaching, and assist in achieving high-quality outcomes for English language instruction worldwide.	For existing or returning NEAS centers: \$4,920 For newly applying centers: \$6,650	Initial accreditation: One year. Withholding of accreditation: Three years
<i>PEARSON</i>	Gives programs a framework for creating rules and processes that support their professionalization, content maintenance, and delivery of high-quality training programs.	Although there is no clear information about accreditation fees, it is stated that institutions wishing to be accredited should contact a PEARSON representative.	Initial accreditation: One year If the conditions are met during the audits, it can be extended up to 3 years.
<i>Turkish Higher Education Quality Council-English Prep. Schools External Evaluation Pilot Program</i>	Aims to evaluate the strong and developmental aspects of the English Preparatory School in line with the minimum criteria determined by Higher Education Quality Council of Türkiye (YÖKAK) and to contribute to the improvement processes in line with the expectations.	The English preparatory school's appropriate budget was used to pay for all costs associated with the external review procedure that was conducted but numerical data regarding these expenses were not shared.	In this accreditation process, accreditation decisions were presented to institutions in the form of a report in the context of strengths and points that needed to be developed. There is no accreditation decision that includes a clear time period.

First, as it can be seen in Table 3, the aims of accreditation agencies vary from providing students with quality foreign language education, bringing foreign language education standards to an international level, providing students with modern language learning environments, making teaching outcomes compliant with quality standards, and providing a framework for providing quality education processes to foreign language education programs. Despite these changes, it can be said that the aim of the activities carried out by all accreditation agencies is to ensure quality in foreign language education at an international level.

Second, the wage policies of accreditation agencies vary significantly from one another. While Accreditation UK (2024b) determines its fee policy for accreditation visits according to the number of days the accreditation visit will be carried out, DEDAK (2024c) prefers a fixed fee policy that does not vary for all accreditation studies. PEARSON Assured wage policy is not shared with the public on the website, and it is stated in the PEARSON Assured Handbook (2024) that the appointed representative will provide clear information about the fee to the programs wishing to be accredited. CEA (2022) charges the institutions it accredits an annual membership fee of \$1,700, plus \$0.55 per student enrolled in the previous year, in addition to the fees listed in Table 3.

Accreditation periods vary by agency and conditions. While Accreditation UK requires a comprehensive re-evaluation every four years, CEA provides an initial five-year accreditation with the possibility of re-accreditation for different periods if deficiencies are corrected. DEDAK provides five or two-year accreditation depending on the level of fulfilment of the main criteria, while EAQUALS provides four-year accreditation after a successful audit. Languages Canada conducts site visits every four years and maintenance reviews every two years. NEAS provides one-year initial accreditation, which can be extended to three years in certain cases. PEARSON provides one-year initial accreditation, which can be extended to three years if conditions are met. In the pilot program run by the Turkish Higher Education Quality Board, no specific time period is specified, and accreditation decisions are presented to institutions in the form of reports.

4. CONCLUSION & DISCUSSION

Major reasons such as the massification of higher education, the increasing importance of internationalization, university rankings and the desire of education stakeholders to receive quality foreign language education have led to efforts to certify the quality of higher education programs. For these reasons, accreditation agencies have been established in order to carry out accreditation activities in the context of quality standards of foreign language education both nationally and internationally. In this context, it has been concluded that the established accreditation agencies are trying to determine similar standards in matters such as teaching, student services, measurement-evaluation, and curriculum in order to determine the level of quality of foreign language education. One of the most important results that stands out is that the standards determined by accreditation agencies such as CEA, EAQUALS and NEAS within the scope of the research are quite comprehensive. In addition, the presence of a standard area for students under the age of 18 in the standard areas determined by Accreditation-UK and

NEAS differentiates these accreditation agencies from the others within the scope of the research.

One of the striking results of the research is that there are similarities in the accreditation processes of accreditation agencies. It can be said that the stages of providing preliminary information, writing a self-assessment report, accreditation visit and making the accreditation decision constitute the basis for the accreditation processes of accreditation agencies. Finally, it was concluded that the common point of the organizational goals of the accreditation agencies within the scope of the study is to ensure quality in foreign language education and that the wage policy followed in this process shows significant differences among agencies.

5. RECOMMENDATIONS

Considering that accreditation studies are not only carried out in foreign language teaching, a comparative analysis of accreditation institutions that carry out accreditation studies in basic science fields such as medicine and engineering can contribute to the acquisition of information about the quality control systems of the relevant fields. The pursuit of excellence is an ongoing process, and it is still unclear if language instruction would have been of a different caliber in the absence of accreditation programs. For these reasons, research can be conducted with students, faculty members, managers and administrative staff at institutions that are accredited or not accredited by the accreditation agencies included in the scope of the research in order to determine to what extent the accreditation activities of these organizations serve their purpose.

REFERENCES

- Accreditation UK (2024a). *Accreditation UK handbook*. https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/k062_uk_accreditation_handbook_2019_final_v2.pdf
- Accreditation UK (2024b). *Fees and costs for new applicants*. <https://www.britishcouncil.org/education/accreditation/information-centres/fees>
- Altbach, P. G., & Knight, J. (2007). The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education*, 11(3-4), 290-305. <https://doi.org/10.1177/1028315307303>
- Berry, A. (2017). Legitimization as a rhetorical process in a regulatory agency: An examination of rhetoric from the US Council for higher education accreditation. *Journal of Communication Management*, 21(2), 124-139. <https://doi.org/10.1108/JCOM-08-2016-0072>
- Blacker, B., & Vetrak, S. (2018). Research highlights on sector performance and standalone ELICOS in China. *The Australian International Education Conference (AIEC)*, October 9-12. English Australia Publishing.
- Bleiklie, I. (2011). Excellence, quality and the diversity of higher education systems. In M. Rostan & M. Vaira (Eds.), *Questioning excellence in higher education. Policies, experiences and challenges in national and comparative perspective* (pp. 21-35). Sense Publishers.
- CEA (2022). *Policies and procedures*. https://cea-accredit.org/images/2022_docs_and_handbooks/2022_CEA_Policies_and_Procedures.pdf

- CHEA (2014). *Information about accreditation*. <http://www.chea.org/>
- Corbin, J. M., & Strauss, A. S. (2014). *Basics of qualitative research (4th ed.)*. SAGE.
- DEDAK (2024a). *DEDAK standards and scope*. https://www.dedak.org/files/ugd/5dee4b_b52e0ff6047e4cd4bcb61ee4821a50e5.pdf
- DEDAK (2024b). *DEDAK programs accreditation process guide*. https://www.dedak.org/files/ugd/5dee4b_430d9a564a6c43f499351d867ee2116e.pdf
- DEDAK (2024c). *DEDAK accreditation evaluation fee for 2025*. <https://www.dedak.org/akreditasyon-ücretleri>
- Dey, N. (2011). Quality assurance and accreditation in higher education: India vis-a-vis European countries. *European Journal of Higher Education*, 1(2-3), 274-287. <https://doi.org/10.1080/21568235.2011.617567>
- Dickeson, R. C. (2006). *The need for accreditation reform, the secretary of education's commission on the future of higher education*. Chairman Charles Miller.
- Dill, D. D., & Beerkens, M. (2013). Designing the framework conditions for assuring academic standards: Lessons learned about professional, market, and government regulation of academic quality. *Higher Education*, 65(3), 341-357. <https://doi.org/10.1007/s10734-012-9548-x>
- EAQUALS (2020). *The Eaquals advisory guide to accreditation version 7.2*. https://www.eaquals.org/wp-content/uploads/The-Eaquals-Advisory-Guide-to-Accreditation_7.2_2022_November.pdf
- Eaton, J. S. (2003). *Is accreditation accountable? The continuing conversation between accreditation and the federal government*. CHEA Monograph Series, No:1, Washington.
- Eaton, J. S. (2018). Combating academic corruption: Quality assurance and accreditation. *International Higher Education* 93, 8-9. <https://doi.org/10.6017/ihe.0.93.10426>
- Forster, N. S. (2006). The analysis of company documentation. In *Documentary research* (pp. 83-106). SAGE.
- Hanh, N. D. (2020). A review of issues of quality assurance and quality accreditation for higher education institutions and the situation in Vietnam. *Accreditation and Quality Assurance*, 25(4), 273-279. <https://doi.org/10.1007/s00769-020-01439-3>
- Hauptman Komotar, M. (2020). Discourses on quality and quality assurance in higher education from the perspective of global university rankings. *Quality Assurance in Education*, 28, 78–88. <https://doi.org/10.1108/QAE-05-2019-0055>
- Humpert, S. (2013). A note on the immigrant-native gap in earnings. *International Economics Letters*, 2(4), 41-48.
- Knight, J. (2009). Internationalization: Unintended consequences? *International Higher Education*, 54, 8-10. <https://doi.org/10.6017/ihe.2009.54.8412>
- Languages Canada (2024). *Languages Canada quality assurance standard*. <https://www.languagescanada.ca/web/default/files/quality-assurance/LANGUAGES%20CANADA%20QUALITY%20ASSURANCE%20SCHEME%20STANDARD%20Appr%20March%202024%20Highlighted.pdf>
- Lo, W. Y. W. (2014). *University rankings: implications for higher education in Taiwan*. Springer Science & Business Media.
- Merriam, S. B., & Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. John Wiley & Sons.

NEAS (2022). *NEAS quality assurance framework*. <https://neas.org.au/resources/neas-quality-framework/>

PEARSON Assured (2024). *Pearson assured handbook 2024*. <https://qualifications.pearson.com/content/dam/pdf/pearson-assured/pearson-assured-handbook.pdf>

Sanyal, B. C., & Martin, M. (2007). Quality assurance and the role of accreditation: An overview. Higher education in the world. In A. G. Roca, J. Tres, B. C. Sanyal and F. López-Segrera (Eds.), *Accreditation for quality assurance: What's at stake?* Palgrave Macmillan.

Smidt, H. (2015). European quality assurance- A European higher education area success story. In A. Curaj, L. Matei, R. Pricopie, J. Salmi & P. Scott (Eds.), *The European Higher Education Area: Between critical reflections and future policies* (pp. 625–637). Springer International Publishing.

Staub, D. (2019). Another accreditation? What's the point?' Effective planning and implementation for specialised accreditation. *Journal Quality in Higher Education*, 25(2), 171-190. <https://doi.org/10.1080/13538322.2019.1634342>

THEQC (2018). *English preparatory schools external evaluation pilot program guide*. https://yokak.gov.tr/Common/Docs/inghazDosya/EPS_guide.pdf

Tratnik, A., Urh, M., & Jereb, E. (2019). Student satisfaction with an online and a face-to-face Business English course in a higher education context. *Innovations in Education and Teaching International*, 56(1), 36-45. <https://doi.org/10.1080/14703297.2017.1374875>

ÖRTÜK PROGRAM ARAŞTIRMALARINA YÖNELİK BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Dr. Okan DEDE

Karabük Üniversitesi,

okandede@karabuk.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-2771-6522>

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa POLAT

Karabük Üniversitesi,

mustafapolat@karabuk.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-6905-0087>

ÖZET

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin planlı ve amaçlı olması gerekliliği nedeniyle söz konusu bu faaliyetlerin resmi ve yazılı bir eğitim programı çerçevesinde yürütülmesi oldukça önemlidir. Bununla birlikte, öğretim seviyelerinden bağımsız olarak tüm eğitim öğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler bir öğretim programı ile belirlenmiş olan içeriğin ötesinde ve programın sınırlarının dışına taşan bir bağlamda öğrenme sürecine dahil olmaktadır. Eğitim bilimleri alanında örtük program kavramına atfedilen önemin artmasına paralel olarak ilgili kavrama odaklanan bilimsel araştırmaların sayısında da kayda değer bir artış gözlemlenmektedir. Bu araştırmanın amacı örtük programa ilişkin yaklaşık yarım asırlık bir süreçte üretilen bilimsel bilgi birikimini incelemek ve ilgili alana ilişkin araştırma eğilimlerini ve araştırmaların çeşitli değişkenler bağlamındaki dağılımları belirleyerek ilgili alanın kavramsal çerçevesini ve entelektüel altyapısını ortaya çıkartmaktır. Bu bağlamda araştırma kapsamında 1976-2024 yılları arasında 335 farklı dergide yayımlanan 568 makale bibliyometrik araçlar kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular özellikle 2006 yılından itibaren ilgili kavrama ilişkin bilimsel çalışmaların sayısından önemli bir artış olduğunu ve Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık ve Kanada gibi ülkelerin örtük programa ilişkin alanyazında öncü roller üstlendiğini göstermektedir. Bununla birlikte örtük programa ilişkin çalışmaların oldukça büyük bir bölümünün Academic Medicine ve Medical Education gibi sağlık bilimleri alanındaki yayınlara ev sahipliği yapan dergilerde yayınlanmış olması dikkat çekici bir bulgudur. Ayrıca, Hafferty, F.W. ve Finn, G.M. gibi araştırmacılar ile Toronto Üniversitesi ve Harvard Üniversitesi gibi üniversitelerin bu alandaki bilgi birikiminin oluşmasında etkili aktörler olduğu görülmüştür. Ortak sözcük ağı analizinin ilgili alanyazının “sosyal normlar ve değerler”, “sosyal adalet ve kapsayıcılık” ile “sağlık bilimlerinde örtük programın rolü” olmak üzere üç ana tematik küme etrafında toplandığını ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmanın örtük programa ilişkin yapılan bilimsel çalışmalara kapsamlı bir bakış açısı sunarak gelecekteki araştırmalara rehberlik etmesi beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Örtük program; Gizil program; Bibliyometrik analiz

ABSTRACT

Since educational activities need to be planned and purposeful, it is very important that these activities are carried out within the framework of a formal and written curriculum. However, regardless of the level of education, students studying in all educational institutions are involved in the learning process in a context that goes beyond the content determined by the formal curriculum and beyond the boundaries of the curriculum. In parallel with the increasing importance attributed to the concept of implicit curriculum in the field of educational sciences, there has been a significant increase in the number of scientific studies focusing on this concept. The aim of this study is to examine the scientific knowledge base on the hidden curriculum produced in a period of about half a century and to reveal the conceptual framework and intellectual structure of the related field by determining the research trends and the distribution of the studies in the context of various variables. In this context, 568 articles published in 335 different journals between 1976 and 2024 were analysed using bibliometric tools. The findings of the study show that there has been a significant increase in the number of scientific studies on hidden curriculum especially since 2006. In addition, countries such as the United States, the United Kingdom and Canada have assumed leading roles in the literature on the hidden curriculum. However, it is noteworthy that the majority of the studies on hidden curriculum were published in journals that host publications in the field of health sciences such as Academic Medicine and Medical Education. Moreover, researchers such as Hafferty, F.W. and Finn, G.M. and universities such as the University of Toronto and Harvard University were found to be the most influential actors in the accumulation of knowledge base in this field. The co-occurrence network analysis revealed that the related literature is gathered around three main thematic clusters: 'social norms and values', 'social justice and inclusion' and 'the role of the hidden curriculum in health sciences'. This study is expected to guide future research by providing a comprehensive perspective on the scientific studies on the hidden curriculum.

Keywords: Hidden Curriculum; Implicit Curriculum; Bibliometric Analysis

GİRİŞ

Eğitim kurumlarında eğitim ve öğretim faaliyetlerinin planlı ve amaca yönelik olması ve bu çalışmaların bir eğitim programı rehberliğinde yürütülmesi gerekliliğinden hareketle resmi eğitim programları uygulanmaktadır. Ancak öğrencilerin resmi eğitim programın yanı sıra yazılı olmayan ve planlanmamış başka bir programdan da etkilendiklerini söylemek mümkündür. Rayn (1993), eğitim kurumlarının öğrencilerin sadece akademik anlamda ders aldıkları yerler olmadığını söyleyerek eğitim kurumlarında yazılı olmayan bir programın varlığından söz etmektedir. Öğrenciler sınıf dışında da birçok istenmiş ve istenmedik davranış kazandıkları için eğitim kurumundaki tüm faaliyetlerin belli bir plan çerçevesinde olması mümkün değildir.

Başta okul çatısı altında sunulan eğitim öğretim ortamı olmak üzere öğrenmenin gerçekleştiği tüm ortamlarda bireyler bir öğretim programı ile belirlenmiş olan içeriğin ötesinde ve programın sınırlarının dışına taşan bir bağlamda eğitim sürecine dahil olmaktadır (Nahardani vd., 2022). Tüm eğitim seviyelerinde var olmasına rağmen örtük programın tanımlanmasının ve anlaşılmasının zor bir kavram olduğu ifade edilmektedir (Koutsouris vd., 2021; Thielsch, 2017). Öte yandan, Semper vd. (2018) alanyazındaki kuramsal ve ampirik araştırmalar ile

meslektaşlarıyla yapmış olduğu tartışmalar temelinde pek çok eğitimcinin örtük programın varlığından haberdar olmadığını vurgulamaktadır. Öğrenciler sınıfta, eğitim programının içerisinde bulunan unsurların yanı sıra, resmi programda yer almayan ya da belirtilmeyen değerleri, normları ve fikirleri de içeren örtük bir programa da maruz kalmaktadırlar (Uleanya, 2022). Bu bağlamda, örtük programın, öğrencilerin yaşam boyu ihtiyaç duyacakları beceri ve yeterlilikleri geliştirmelerine yardımcı olmak için kullanılması ve göz ardı edilmemesi gereken önemli bir araç olduğu ifade edilebilir.

Örtük programın kökenine ilişkin farklı görüşler olsa da Jackson bu kavramı ilk kez 1968 tarihli “Life in Classrooms” adlı eserinde kullanmıştır (Wren, 1999). Jackson (1968) örtük programı açıkça ifade edilmeyen ancak öğrencilere kazandırılmak istenen mesajlar olarak tanımlamakta ve örtük programın kapsamının öğrencilere kazandırılmak istenen toplumun normları, değerleri ve beklentileri olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Anderson (2001) örtük programı eğitim ortamlarında açıkça ifade edilmeyen, ancak resmi müfredatın yanında öğrencilere aktarılan değerler, normlar ve davranışlar, eğitim ortamının yapısı ve düzeninin, öğrenciler üzerinde bıraktığı ve genellikle fark edilmeyen etkiler ya da öğrencilerin başarılı olabilmek için anlaması ve uyum sağlaması gereken, açıkça ifade edilmeyen beklentiler ve normlar olarak tanımlamaktadır. Illich (1971) örtük programı okulun varlığı ve yapısına ilişkin özelliklerden kaynaklanan gizli mesajlar olarak tanımlarken, Giroux (1983) okul ve sınıftaki rutinleri ve sosyal ilişkileri yapılandıran temel kurallar aracılığıyla öğrencilere aktarılan norm, değer ve inançların örtük program kapsamında olduğunu belirtmektedir. Örtük programa ilişkin yapılan tanımlar bağlamında ilgili kavramın basit bir sosyalleşme aracı olarak görülmemesi gerektiği aksine eğitim öğretim kurumları aracılığıyla inşa edilmek istenen toplumsal yapının oluşumunda kilit bir rol oynadığı söylenebilir.

Örtük programa ilişkin yapılan farklı tanımlar, örtük programın kendine özgü doğasından ve onu tanımlamaya çalışan araştırmacıların farklı bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Bazı eğitim araştırmacıları tarafından yapılan örtük program tanımları incelendiğinde, ilgili kavramın “normlar, değerler, inançlar, tutumlar” gibi duyuşsal kazanımlar bağlamında tanımlandığı ifade edilebilir (Apple, 1990; Eisner, 1985; Dreeben, 1967; Giroux, 1983; Jackson, 1968). Bu tanımlar incelendiğinde örtük programı tanımlamanın, sınırlarını çizmenin ve çıktılarını belirlemenin zor olduğu ifade edilebilir. Öte yandan, örtük program kavramını tanımlarken sadece sınıf ve okul içinde öğrencilere kazandırılması önceden hedeflenmiş davranışları değil, resmi eğitim programı dışındaki sosyal, kültürel, sportif, sanatsal etkinlikleri ya da rehberlik faaliyetlerini de kapsamak uygun bir bakış açısı olabilir.

Örtük program, eğitimde yaygın olarak tanınmayan ve birçok anlam içerdiği için tanımı üstünde mutabakata varılamayan bir kavramdır. Kavrama ilişkin yapılmış tanımlar araştırmacıların eğitime bakış açılarına, uzmanlık alanlarına ve örtük programı anlamaya çalıştıkları alana göre farklılaşmaktadır. Örtük program tanımlarındaki farklılıklara ek olarak, literatürde örtük programı ifade etmek için kullanılan başka kavramlar da bulunmaktadır. Örneğin Vallance (1973) örtük programı “çalışılmamış program”, “gizil program”, “eğitimin akademik olmayan sonuçları”, “eğitimin beklenmedik sonuçları”, ve “eğitimin insanlara etkileri” olarak farklı kavramlarla ifade etmektedir. Örtük program kavramı uluslararası literatürde yaygın olarak “hidden curriculum” olarak anılsa da “unstudied curriculum”, “implicit curriculum”, “invisible

curriculum”, “unwritten curriculum”, “covert curriculum”, “latent curriculum” and “silent curriculum” kavramları da sıklıkla kullanılmaktadır (Bloom, 1995; Jackson, 1968; Kelly, 2009; Lynch, 1989; Martin, 1994). Bu durum örtük programa ilişkin farklı bakış açıları, farklı kavramların ortaya çıkmasına neden olmuş, farklı kavramlar bir yandan alanyazında karmaşaya neden olurken diğer taraftan örtük programa ilişkin geniş bir çalışma alanı sunan bir perspektif sağlamıştır (McNeil, 1996).

İlgili alanyazında örtük programa ilişkin araştırmaların sayısı her geçen gün artmakla birlikte konuya odaklanan sistematik inceleme çalışmalarının sayısı oldukça sınırlı kalmıştır (Nuryana vd., 2023; Khalili & Dehghani, 2022). Öte yandan, alanyazında örtük programa ilişkin araştırmaların karakteristik özellikleri, yoğunlaştığı konu alanları, trendler ile bu alanda öne çıkan araştırmacıların, dergilerin, üniversitelerin ve ülkelerin dağılımına yönelik olarak gerçekleştirilmiş kapsamlı bir araştırmaya ise rastlanılmamıştır. Alanyazında var olan bu boşluğun giderilmesi doğrultusunda bu araştırmanın amacı örtük programa yönelik olarak gerçekleştirilmiş araştırmaların karakteristik özelliklerini, genel eğilimlerini, farklı değişkenler bağlamındaki dağılımlarını inceleyerek literatürdeki kuramsal çerçevenin genel görünümünü yansıtan temaların bibliyometrik analizler aracılığıyla ortaya çıkartılmasını amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada yanıtı aranan araştırma soruları şöyle sıralanmaktadır:

Örtük program bağlamında gerçekleştirilmiş olan araştırmaların farklı değişkenler temelinde dağılımı nasıldır?

Örtük program alanyazınında en etkili araştırmacıların, dergilerin, üniversitelerin ve ülkelerin dağılımı nasıldır?

Örtük program ile ilgili araştırmalar hangi temalar altında toplanmaktadır?

Ortak atıf ağı analizi temelinde örtük programa ilişkin alanyazının görünümü nasıldır?

YÖNTEM

Bu çalışmada, örtük program kavramına ilişkin yayımlanan makaleler bibliyometrik analiz teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Bibliyometri, biyometrik verileri değerlendirmeyi amaçlayan bir dizi matematiksel ve istatistiksel metodolojiyi kapsamaktadır (Donthu vd., 2021). Bu bağlamda bibliyometrik analiz çalışmaları, hem temel araştırma konusuna ilişkin mevcut durumu ortaya koymayı amaçlayan hem de konunun gelişimine dair içgörü sağlayan istatistiksel bulgular ortaya koymaktadır (Zupic & Čater, 2015).

Araştırmanın verileri Web of Science (WoS) veri tabanında taranmakta olan makalelerden elde edilmiştir. İlk olarak araştırmacılar örtük program ile ilgili detaylı bir alanyazın taraması sonucu kavram ile ilişkili anahtar kelimeleri tespit etmişlerdir. Bu doğrultuda, belirli bir dizindeki yayınları tanımlamak için güvenilir bir yöntem olarak kabul edilen (Gümüş vd., 2019) anahtar sözcük tabanlı strateji benimsenmiş ve araştırmaya dahil olabilecek makaleler bağlamında en kapsamlı veri setine ulaşabilmek için kapsayıcı bir arama dizesi oluşturulmuştur. Ayrıca, bu süreçte araştırmacılar için verilerin tanımlanması ve ayrıştırılması sürecinde yol gösterici bir çerçeve olarak kabul edilen “Sistematik Derlemeler ve Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Ögeleri (PRISMA)” (Moher vd., 2009) kullanılmıştır. Bu bağlamda, WoS veri tabanında makalelerin başlık, anahtar sözcükler, sistem tarafından üretilen ek anahtar sözcükler

(keyword plus) ve özet bölümlerinde $TS= ("hidden\ curricul*" OR "implicit\ curricul*" OR "latent\ curricul*" OR "unspoken\ curricul*" OR "unwritten\ curricul*" OR "covert\ curricul*" OR "informal\ curricul*" OR "non-explicit\ curricul*" OR "tacit\ curricul*" OR "unstated\ curricul*" OR "subconscious\ curricul*" OR "subtle\ curricul*" OR "unacknowledged\ curricul*" OR "invisible\ curricul*" OR "unintended\ curricul*" OR "non-formal\ curricul*" OR "indirect\ curricul*")$ arama sorgusu kullanılarak toplam 2253 makaleye erişilmiştir. Bir sonraki aşamada arama sonuçlarının kapsamı araştırma makaleleri, derleme makaleleri ve erken görünüm makaleleri ile sınırlandırılmış ve kitap bölümü, bildiri ya da rapor gibi makale dışında kalan 336 yayın araştırma dışında tutularak veri seti 1917 makale ile sınırlandırılmıştır. Daha sonra makaleler SSCI, SCI-Expanded, ESCI ve AHCI tarafından indekslenen dergilerde yayımlananla sınırlandırılmış ve bu sınırlamanın dışında kalan 73 makale kapsam dışı bırakılarak veri seti 1844 makale veri tabanında tutulmuştur. Makaleleri anılan indeksler ile sınırlı tutma kararının temelinde bu indekslerde taranan makalelerin yüksek etki derecesi, dergilerin makale kabul sürecinde takip ettikleri bilimsel ve etik değerlere bağlılık, makale inceleme sürecinin şeffaflığı ve kör hakemlik prosedürü gibi faktörleri esas almaları bulunmaktadır. Sonraki aşamada bu kez yazım dili İngilizce olarak sınırlandırılmış ve diğer dillerde yazılmış olan 129 makale kapsam dışında tutularak 1715 makale veri tabanında kalmıştır.

Bu aşamadan sonra araştırmacılar her bir makaleyi titizlikle ön incelemeden geçirmişler ve konu ile bağlantılı olmayan toplam 1147 makale kapsam dışında tutularak 568 makale ile veri tabanı analize hazır hale getirilmiştir. Bu süreçte konu ile bağlantılı olmayan makalelerin oldukça büyük bir çoğunluğunun veri setine dahil edilmiş olmasının temel nedeninin arama sorgusunda kullanılan sistem tarafından üretilen ek anahtar sözcükler olduğu görülmüştür. Titiz bir süreç sonunda elde edilen veri setinin analiz sürecinde Excel, R Studio ve Biblioshiny (Aria & Cuccurullo, 2017) yazılımları tercih edilmiştir. Araştırmanın amacı ve araştırma soruları temelinde ilk olarak ilgili alanyazına dair betimleyici bulgulara erişebilmek amacıyla alana ilişkin yayın eğilimlerine ve dağılımlarına dair temel açıklayıcı analizler gerçekleştirilmiş, ardından ortak kelime ağı analizi ve ortak atıf ağı analizleri ile ilgili alanın kavramsal çerçevesi ve entelektüel altyapısının belirlenmesi hedeflenmiştir.

3. BULGULAR

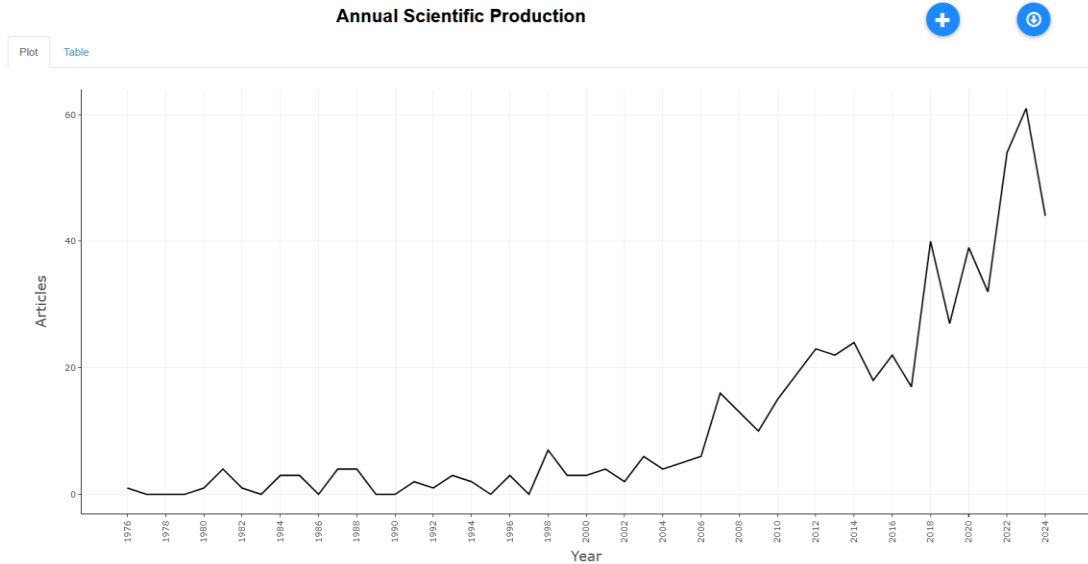
1. Yayın eğilimleri ve araştırmaların coğrafi dağılımı

1976-2024 yıllarını kapsayan veri seti 335 farklı dergide yayımlanmış 568 akademik çalışmayı içermektedir. Araştırmaların yıllık %8,2'lik büyüme oranı, ilgili literatürün zaman içinde istikrarlı bir şekilde geliştiğini göstermektedir. Veri setine ilişkin bulgular incelendiğinde, ilgili alanın oldukça kapsamlı bir teorik ve metodolojik temele dayandığı, ayrıca toplam 19.518 adet atıf yapılmış kaynağa ait verileri içerdiği ifade edilebilir. Çalışmalara yapılan ortalama atıf sayısı olan 24,36 alanın orta düzeyde bir akademik etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Veri setinde yer alan makalelerin ortalama yaşı 9,05 yıl olarak hesaplanmıştır. Bu durum alana ait temel çalışmaların ve güncel literatürün dengeli bir şekilde bir arada incelendiğinin göstergesidir.

Çizelge 1. Veri Setine İlişkin Temel Açıklayıcı Bilgiler

Değişken	Bulgu
Araştırmaların Yayımlandığı Zaman Aralığı	1976-2024
Araştırmaların Yayımlandığı Dergi Sayısı	335
Araştırma Sayısı	568
Yıllık Büyüme Oranı %	8,2
Makalelerin Ortalama Yayın Yaşı	9,05
Makale Başına Ortalama Atıf Sayısı	24,36
Kaynakçada Yer Alan Araştırma Sayısı	19518
Yazarların Kullandığı Anahtar Sözcük Sayısı	1284
Yazarlar	
Toplam Yazar Sayısı	1698
Tek Yazarlı Makalelerin Yazarları	146
Yazarlar İş Birliği	
Tek Yazarlı Makaleler	146
Makale Başına Ortak Yazar Sayısı	3,21
Uluslararası Ortak Yazarlıklar (%)	10,56
Yayın Türleri	
Makale	525
Erken Erişim Makale	15
İnceleme Makalesi	28

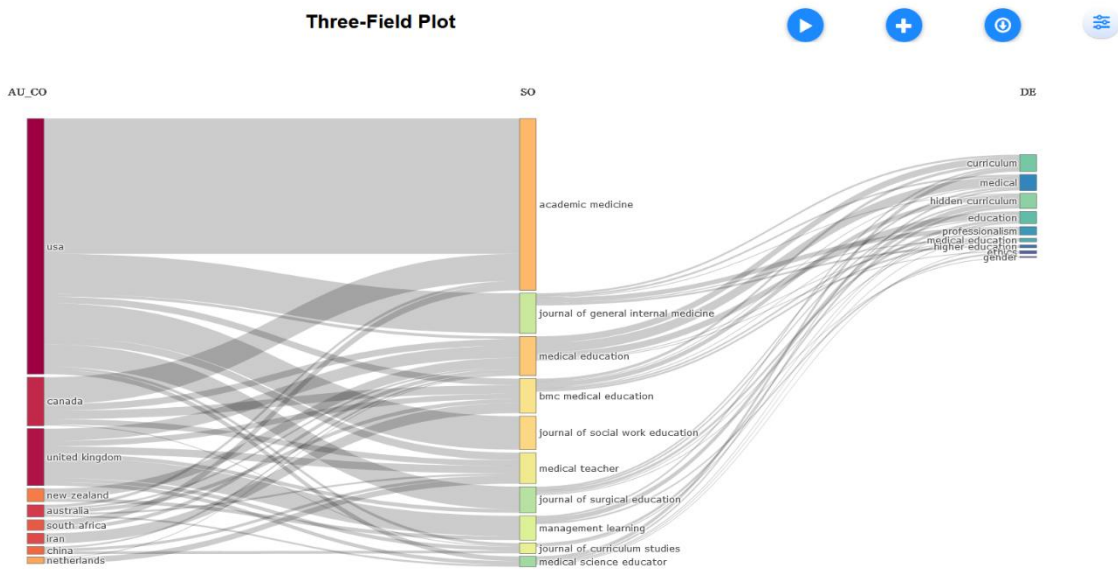
Çalışmalarda araştırmacılar toplam 1.284 tekil anahtar sözcük kullanmışlardır. Veri setine dahil olan toplam 568 makaleye katkı sunan yazar sayısı 1698’ken bu makalelerden 146’sı tek yazar tarafından yazılmıştır. Öte yandan makalelerin yaklaşık %10’u uluslararası ortaklıklarla hazırlanmış olması dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilmiştir.

Görsel 1. Yayımlanmış Makalelerin Kronolojik Dağılımı

Görsel 1 incelendiğinde, örtük program üzerine yapılan bilimsel yayınların yıllık sayısının zaman içinde bazı dalgalanmalar olmasına karşın düzenli olarak bir artış eğilimi gösterdiği

anlaşmaktadır. Bu artış, örtük programa yönelik artan ilginin somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Söz konusu kavram üzerine ilk yayının yapıldığı 1976 yılından 1998 yılına kadar yapılan çalışma sayısının oldukça yavaş olduğu, hatta bu dönemde bazı yıllarda örtük program üzerine hiçbir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Örtük program kavramına olan ilginin 1998 yılından itibaren daha net bir şekilde artış gösterdiği ve 2023 yılında 61 makale ile zirveye ulaştığı belirlenmiştir. 2023 yılı, toplam bilimsel üretimin yaklaşık %10,74'ünü oluşturarak en üretken yıl olarak ortaya çıkmaktadır. Bu araştırma kapsamında veri toplama sürecinin Kasım 2024 sonu itibariyle tamamlanmış olması nedeniyle 2024 yılında yayımlanmış makale sayısına ilişkin kesin bir bilgi elde edilememiştir. Ancak Kasım 2024 itibariyle 44 makalenin yayımlanmış olması alana ilişkin akademik araştırmalara olan ilginin devam ettiğini göstermektedir.

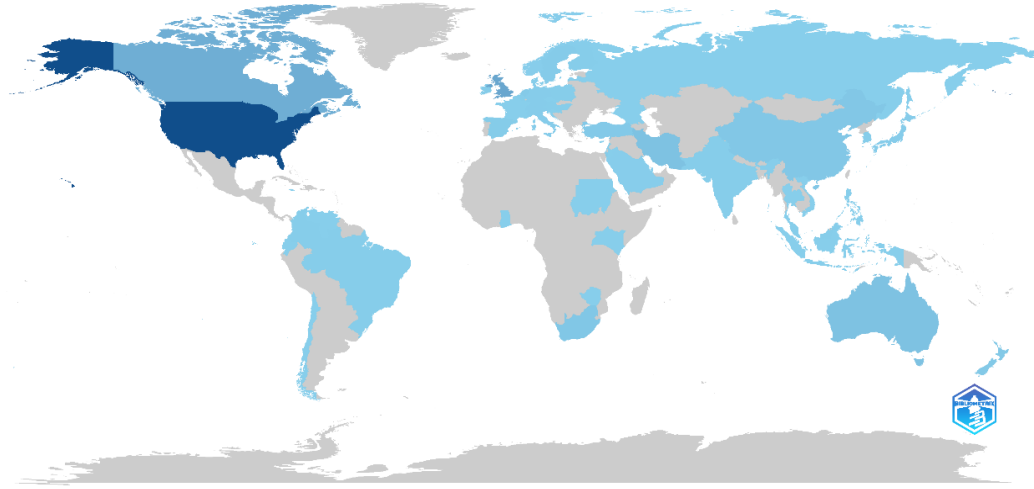

Görsel 2. En Etkili İlk 10 Ülke Dergi ve Anahtar Sözcüklerden Oluşan Üç Alan Grafiği

Görsel 2'de en üretken on ülke (sol taraf), alanda en fazla yayına ev sahipliği yapan akademik dergiler (orta kısım) ve örtük programla ilgili akademik çalışmalarda araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler (sağ taraf) arasındaki ilişkileri gösteren üç alan grafiği yer almaktadır. En üretken on ülke bölümü incelendiğinde, ilk üç sırayı ABD, Birleşik Krallık ve Kanadanın paylaştığı görülmektedir. Diğer taraftan sırasıyla Yeni Zelanda, Avustralya, Güney Afrika, İran, Çin ve Hollanda'da örtük programın oldukça yoğun bir şekilde çalışıldığı ve bu ülkelerin alanda önemli sayıda araştırmaya ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Alanda önde gelen akademik dergilerin yer aldığı orta bölüm incelendiğinde ise örtük program bağlamında yapılan akademik çalışmaların şaşırtıcı bir şekilde en çok Academic Medicine, Journal of General Internal Medicine (JGIM) ve Medical Education gibi tıp dergilerinde yayınlandığı ve tıp alanının örtük program kavramı üzerine yapılan çalışmalarda öncü olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Öte yandan Academic Medicine dergisinde yayımlanan araştırmaların %90'ından fazlasının ABD ve Kanadalı araştırmacılar tarafından, JGIM'deki ve Journal of Social Work dergisindeki araştırmaların ise neredeyse tamamının ABD'de görev yapan araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Anahtar kelimelere odaklanan sağ alan, ilgili literatürdeki baskın temaların eğitim programı, tıp eğitimi ve örtük program anahtar sözcükleri arasında kümelendiğini, araştırmalarda etik ve cinsiyet

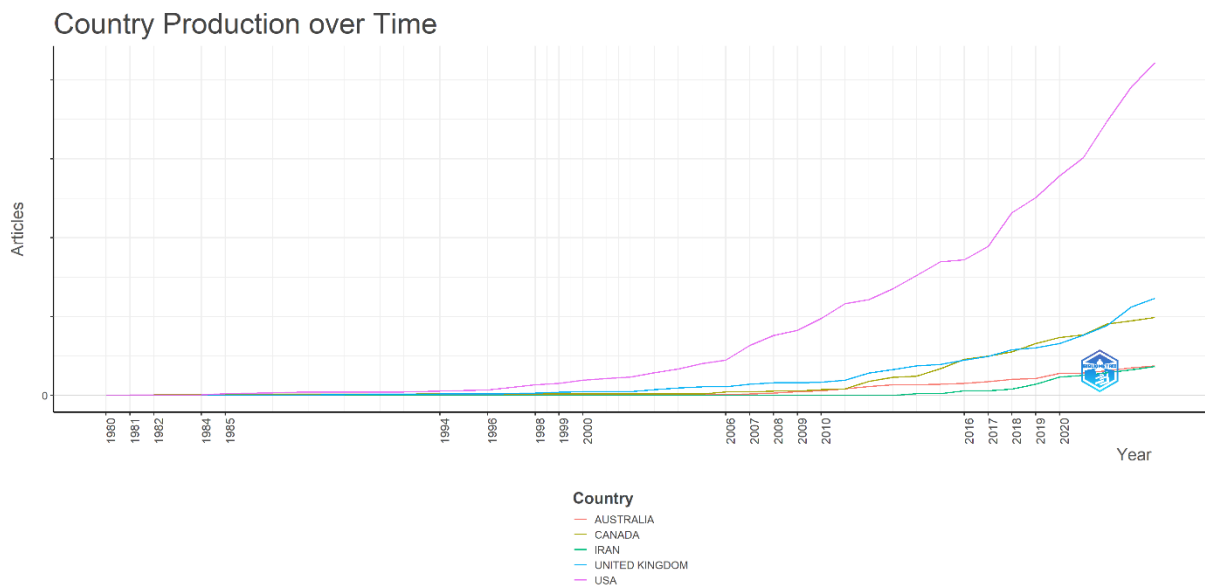
kavramlarına dikkate değer bir biçimde yer verildiğini ortaya koymaktadır. Birbiriyle bağlantılı alanları yansıtan bu görsel, ilgili alanda öne çıkan ülkeleri, dergileri ve anahtar sözcükleri yansıtması bakımından ileri analizler için öncül bulgular sunmaktadır.

Country Scientific Production

Görsel 3. Makalelerin Coğrafi Dağılımını Yansıtan Isı Haritası

Görsel 3, ülkelerin örtük program araştırmalarındaki makale sayılarını gösteren küresel bağlamda bir ısı haritasına ilişkin verileri sunmaktadır. Mavinin daha koyu tonları ülkelerin ilgili alana daha yüksek katkı sağladığını göstermektedir. Bu bağlamda, örtük programa ilişkin araştırmalar açısından Amerika Birleşik Devletleri en üretken ülke olarak öne çıkmakta ve onu İngiltere ve Kanada takip etmektedir. Bu dağılım haritada koyu renkle temsil edilen ülkelerin örtük program alanının gelişiminde bilimsel bilgi üretimini yönlendirilmesindeki baskın rolünü somut bir şekilde yansıtmaktadır.

Görsel 4. Ülkelerin Yıllara Göre Yayın Performansı

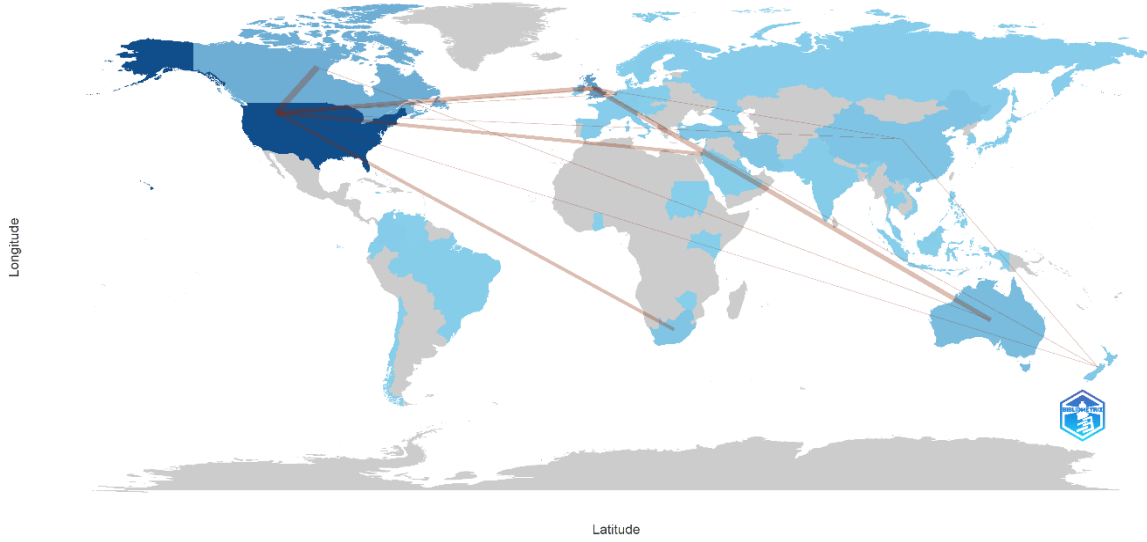
Görsel 4, zaman içinde ülkelerin örtük programa ilişkin literatüre en çok katkıda bulunan ilk 5 ülke açısından gösteren bir çizgi grafiği sunmaktadır. Grafikte pembe renkle temsil edilen ABD, özellikle 2006'dan sonra örtük program üzerine araştırma faaliyetlerinde öncü olduğu için önemli bir artışa işaret eden dik bir yükseliş eğilimi göstermektedir. Benzer şekilde mavi renkle temsil edilen Birleşik Krallık ve yeşil renkle temsil edilen Kanada ile diğer ülkeler, son yirmi yılda önemli bir ivmeyle yayın istatistiklerinde istikrarlı artışlar yaşadıkları görülmektedir. Bu veriler, örtük program araştırmalarına yönelik küresel ilginin önemli bir yükseliş eğiliminde olduğunu ve bu ülkelerin ilgili araştırma alanına önemli katkılarda bulunduğunu göstermektedir.

Çizelge 2. En Çok Atıf Alan Ülkelerin Sıralaması

Ülkeler	Toplam Alıntı Sayısı	Makale Başına Ortalama Atıflar
Amerika	7590	33.30
Birleşik Krallık	2227	27.80
Kanada	1039	19.60
Avustralya	825	33.00
İsrail	310	28.20
Çin	259	16.20
Güney Afrika	218	13.60
Yeni Zelanda	191	21.20
Danimarka	164	54.70
Hollanda	136	17.00

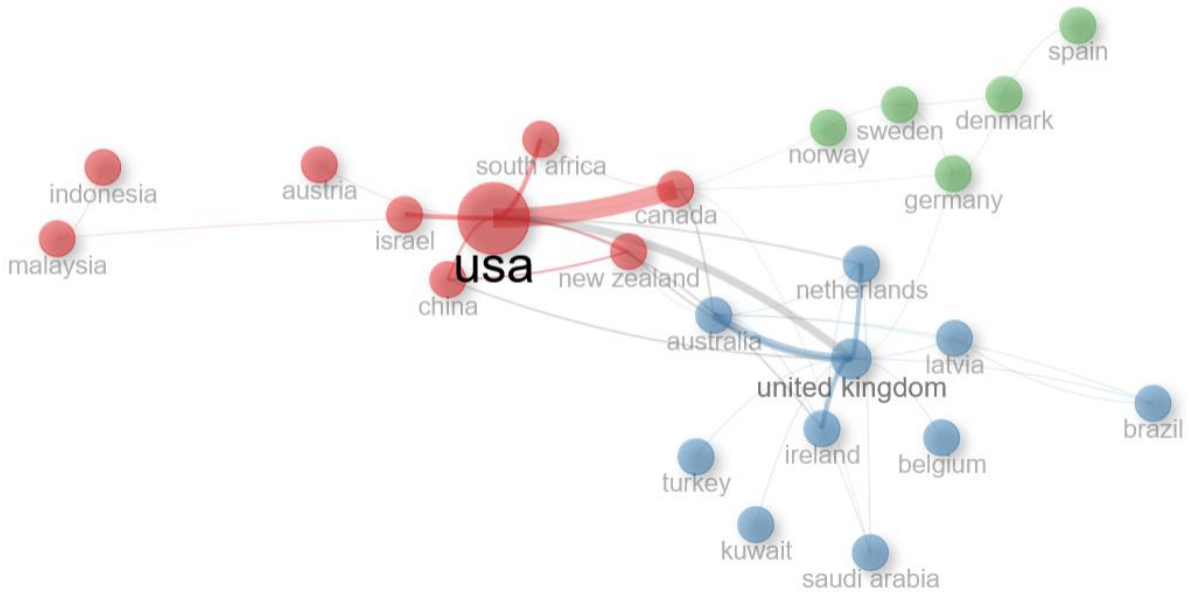
Çizelge 2, örtük program araştırmaları alanında en çok atıf alan ülkelerin sıralamasını sunmaktadır. ABD, 7.590 atıfla alanda en etkili ülke olarak öne çıkmakta ve makale başına alınan oldukça yüksek olarak değerlendirilebilecek bir ortalama atıf sayısı (33,30), ülkedeki araştırmacıların alanda önemli bir küresel etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Birleşik Krallık ve Kanada, sırasıyla 2.227 ve 1.039 atıfla alana güçlü katkılarını yansıtmaktadırlar. Her iki ülke için makale başına ortalama atıf sayısı (27,80 ve 19,60), alandaki derin etkilerini somut bir şekilde göstermektedir. Atıfların dağılımı, ABD ve özellikle Birleşik Krallık, Kanada ve Avustralya başta olmak üzere anadili ya da resmi dili İngilizce olan ülkelerin, örtük program alanında küresel bilgi üretiminde merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bulgular, ilgili ülkelerin örtük program bağlamındaki araştırma literatürünü nasıl şekillendirdiğini yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir.

Country Collaboration Map

Görsel 5. Örtük program Araştırmalarında Ülkeler Arası Akademik İş Birliği Haritası

Ayrıca, Görsel 5'te yansıtıldığı üzere özellikle ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya gibi ülkelerdeki önde gelen akademik merkezler arasında önemli işbirliklerinin bulunduğu görülmektedir. İkili işbirlikleri ortak yayın sayısı açısından incelendiğinde, ABD ve Kanada arasındaki işbirlikleri (6) ilk sırada yer alırken, bunu Avustralya ve İngiltere (5) takip etmekte ve ABD ve İngiltere (4) ile ABD ve Güney Afrika (4) arasındaki akademik işbirlikleri üçüncü sırada yer almaktadır.

Görsel 6. Örtük program Araştırmalarında Ülkelerarası Akademik İş Birliği Ağı

Görsel 5 ve Görsel 6'da yansıtıldığı üzere, örtük program araştırmalarındaki uluslararası iş birlikleri, bilimsel bilgi üretiminin küresel dağılımını ve iş birliği ağlarının yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, Görsel 5'teki en büyük düğüm olan ABD, bu alandaki araştırmaların merkezi konumundadır. ABD'nin Kanada, Birleşik Krallık, Güney Afrika, Avustralya ve Çin gibi ülkelerle yakın iş birlikleri bulunmaktadır. ABD merkez olmak üzere İngiltere ve Kanada arasındaki üçlü bağlantıların örtük programa ilişkin akademik literatürün genişlemesinde belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Bu durum, ABD'nin hem teorik hem de uygulamalı araştırmalarda öncü bir rol üstlendiğini ve bilgi paylaşımı açısından diğer ülkelerle yoğun bir etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kanada ve Avustralya da ABD ile olan güçlü bağları sayesinde örtük programın tıp eğitimindeki uygulamalarının araştırılması açısından önemli bir yere sahiptir. İlgili görselde Birleşik Krallık, Avrupa ülkeleri (Almanya, Hollanda, Norveç, Türkiye), Orta Doğu ülkeleri (Kuveyt, Suudi Arabistan) ve Brezilya arasında bir köprü görevi görmektedir. Birleşik Krallık, özellikle Avrupa içinde akademik iş birliğinin koordinasyonunda merkezi bir rol oynamaktadır.

Öte yandan İsveç, Norveç ve Danimarka'nın görselde ayrı bir kümede birbirine yakın konumlandığı görülmektedir. Bu durum, bu ülkelerin yerel bağlamda birbirleriyle daha fazla iş birliği yaptıklarına işaret etmektedir. Derinlemesine incelendiğinde İskandinav ülkeleri ve bu ülkelerle iş birliği içinde olan Almanya ve İspanya'da yapılan araştırmaların ağırlıklı olarak sosyal demokrasi bağlamında eğitimde kapsayıcılık ve eşitlik temalarına odaklandığı görülmektedir. Son olarak, Afrika, Asya ve Güney Amerika'daki birçok ülkenin küresel araştırma ağlarına yeterince entegre olmadığı dikkat çekici bir bulgu olarak raporlanmıştır.

2. En üretken ve atıf alan dergiler, kurumlar ve araştırmacılar

Çizelge 3. En Çok Makale Yayımlayan Dergiler

Günlük	Makale Sayısı
Academic Medicine	35
Medical Education	16
Journal of Social Work Education	12
BMC Medical Education	10
Medical Teacher	9
Journal of Curriculum Studies	8
Management Learning	8
Journal of General Internal Medicine	6
Journal of Surgical Education	6
Medical Science Educator	6

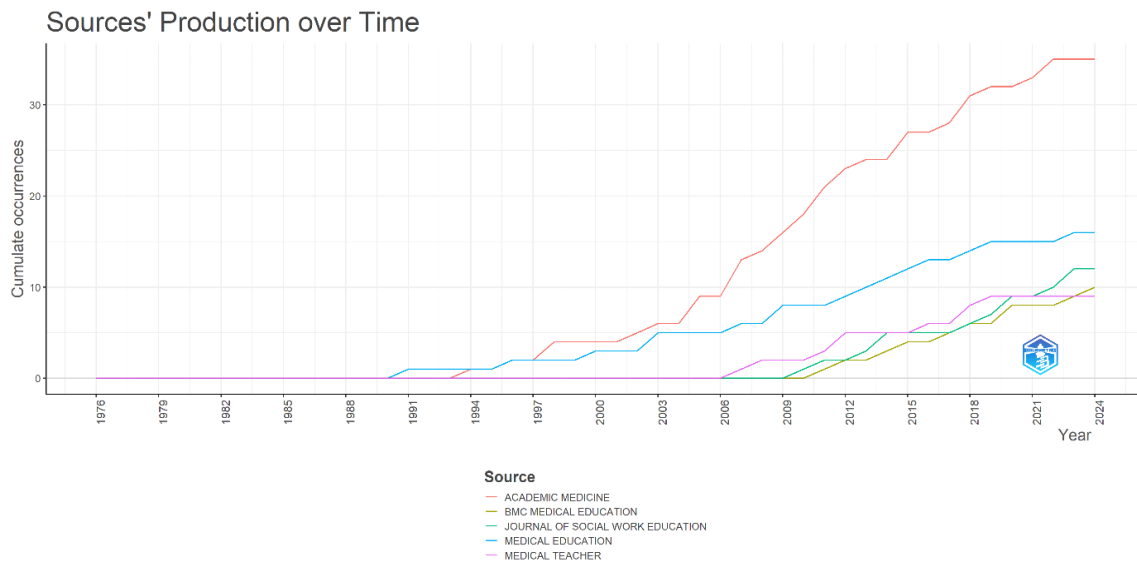
Çizelge 3 ve 4'te sırasıyla örtük program kavramına odaklanan makalelerin en çok yayımlandığı dergiler ve bu dergilere yapılan atıflar sunulmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, Academic Medicine 35 makale ve 1.420 atıf ile bu alanda akademik üretkenliği en yüksek dergi olarak

öne çıkmaktadır. Medical Education 16 makale ve 523 atıfla ikinci sırada, Journal of Social Work Education ise 12 makale ve 105 atıfla üçüncü sırada yer alarak örtük program kavramına ilişkin literatürün genişlemesine önemli katkılarda bulunmaktadırlar. Diğer önemli dergiler arasında, sırasıyla 10 ve 9 makale yayınlarken bu alana önemli bilimsel katkılarda bulunan BMC Medical Education ve Medical Teacher yer almaktadır. Ayrıca Journal of Curriculum Studies, Management Learning, Journal of General Internal Medicine, Journal of Surgical Education ve Medical Science Educator gibi dergiler de daha düşük makale sayıları ve atıf düzeyleri ile örtük program araştırmalarına katkıda bulunmuşlardır. Bütüncül olarak değerlendirildiğinde, bu dergiler alandaki literatüre önemli katkılarda bulunmakta ve örtük program araştırmalarının yayımlandığı merkezi dergiler arasında yer aldıkları görülmektedir.

Çizelge 4. En Çok Atıf Alan Dergiler

Dergiler	Alıntı Sayısı
Academic Medicine	1420
Medical Education	523
Medical Teacher	353
The Journal of General Internal Medicine	207
The Journal of the American Medical Association	182
BMC Medical Education	130
British Medical Journal	108
Journal of Social Work Education	105
Life Classrooms	86
Journal of Curriculum Studies	81

Görsel 7, 1976-2024 döneminde ilgili literatürde en üretken beş dergideki yayın sayısındaki kümülatif artışı göstermektedir. Örtük programla ilgili çalışmalarda Academic Medicine dergisinin önemli bir ağırlığa sahip olduğu açıkça görülebilmektedir.

Görsel 7. Yayın Yılına Göre Dergilerdeki Makale Sayısındaki Artış

Görsel 7'de yansıtıldığı üzere özellikle 2006 yılından itibaren Academic Medicine adlı dergide örtük programa ilişkin makale sayısının önemli bir hacme ulaşması, bu derginin ilgili alanda öncü bir dergi rolünü üstlendiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, Medical Education adlı önemli bir yayın hacmi ile ikinci sırada yer almakta ve 2006 yılından bu yana alana istikrarlı bir şekilde katkı sağlamaktadır. Son olarak, Görsel 7'de yer alan diğer dergilerin de örtük programa ilişkin araştırma sayısını önemli ölçüde artırarak ilgili disiplinde kilit bir rol oynadıkları açıktır.

Çizelge 5. En Üretken Üniversiteler

Üniversite	Ülke	Yayın Sayısı
1 University of Toronto	Kanada	27
2 Harvard University	ABD	23
3 University Of California San Francisco	ABD	22
4 Stanford University	ABD	19
4 University of Ottawa	Kanada	19
6 Columbia University	ABD	17
7 McMaster University	Kanada	15
8 University of Calgary	Kanada	15
9 University of Minnesota	ABD	15
10 Indiana University	ABD	13

Çizelge 5, örtük program kavramı ile ilişkili araştırma alanına katkıda bulunan önde gelen üniversitelerin listesini yansıtmaktadır. Toronto Üniversitesi 27 makale ile listenin başında yer alırken, onu 23 makale ile Harvard Üniversitesi takip etmektedir. Kaliforniya San Francisco Üniversitesi ise 22 makale ile örtük program alanına katkı sağlayan üçüncü üniversite olmuştur. ABD ve Kanada merkezli yükseköğretim kurumlarının örtük program alanına öncülük ediyor olması, bu ülkelerin yükseköğretim kurumlarının güçlü katkılarını açık bir şekilde göstermektedir. Son olarak, eğitim sürecinde çok önemli bir rol oynayan bu kritik alanın anlaşılmasında köklü yükseköğretim kurumlarının önemli roller üstlenmesi araştırmanın çarpıcı bulguları arasında yer almaktadır.

Çizelge 6. En Üretken Araştırmacılar

Yazar	Makale Sayısı
Hafferty, F.W.	7
Finn, G.M.	5
Haydet, P.	5
Brown, M.E.L.	4
Gordon, D.	4
Balmer, D.F.	3
Bould, M.D.	3
Clarkin, C.	3
Cotton, D.	3
De Winter, M.	3

Örtük program kavramı üzerine yazılmış 568 makaleye yazar olarak katkıda bulunan araştırmacı sayısının 1698 olduğu tespit edilmiştir. Veri seti üzerinde yazarların analizinden elde edilen bulgulara göre, örtük program bağlamında yürütülen araştırmalar alanında en üretken yazar olarak toplam 7 makale ile Hafferty, F.W. öne çıkmaktadır. Bu yazarı 5'er makale ile Finn, G.M. ve Brown, M.E.L. takip etmektedir. Örtük programı en çok araştıran ilk 10 yazar bütüncül olarak değerlendirildiğinde, bu yazarların ilgili veri setindeki tüm çalışmalarının (40) %7,05'ine katkıda buldukları ve örtük program kavramının önemini anlaşılmasına katkı sağladıkları ifade edilebilir.

Çizelge 7. En Çok Atıf Alan Yazarlar

Yazar	Toplam Alıntı Sayısı	h-indeksi	g-indeksi	İlk Yayın Yılı
Hafferty FW	2604	7	7	1994
Franklar R	1043	1	1	1994
Lempp H	477	1	1	2004
Mühür C	477	1	1	2004
Haydet P	476	4	5	2005
Inui TS	409	3	3	2004
Sızıntı B	369	1	1	2009
Litzelman DK	269	3	3	2004
Frankel RM	261	3	3	2004
Karnieli-Miller O	259	3	3	2010

İlgili veri seti atıflar açısından incelendiğinde, Hafferty, F.W. 2604 atıf, 7 h-indeksi ve 7 g-indeksi ile örtük program kavramının çalışılmasına katkıda bulunan araştırmacılar arasında en etkili araştırmacı olarak öne çıkmaktadır ve bu bulgu araştırmacının çalışmalarının yaygın etkisini yansıtmaktadır. Franks, R. 1043 atıfı ile ikinci sırada yer alırken, Lempp, H. ve Seale, C. 477 atıfı ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu araştırmacıların çalışmaları, örtük program alanyazımına yaptıkları önemli bilimsel katkıların altını çizmektedir.

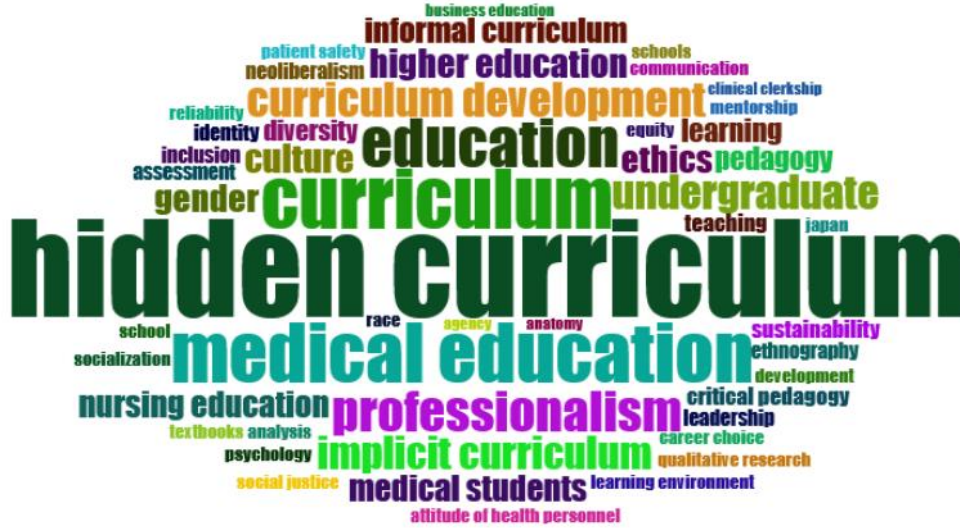
Çizelge 8. En Çok Atıf Alan Çalışmalar

Yazar	Yıl	Makale Adı	Günlük	Toplam Alıntı Sayısı	Yıllık Ortalama Alıntı Sayısı
Hafferty, F.W.	1998	Beyond curriculum reform confronting medicine's hidden curriculum	Academic Medicine	1236	45,78
Lempp, H. & Seale, C.	2004	The hidden curriculum in undergraduate medical education: qualitative study of medical students' perceptions of teaching	British Medical Journal	477	22,71
Leask, B.	2009	Using Formal and Informal Curricula to Improve Interactions Between Home and International Students	Journal of Studies in International Education	369	23,06

Yazar	Yıl	Makale Adı	Günlük	Toplam Alıntı Sayısı	Yıllık Ortalam Alıntı Sayısı
Gaufberg vd.	2010	The Hidden Curriculum: What Can We Learn from Third-Year Medical Student Narrative Reflections?	Academic Medicine	251	16,73
Haidet, P. & Stein, H. F.	2006	The Role of the Student-Teacher Relationship in the Formation of Physicians The Hidden Curriculum as Process	Journal of General Internal Medicine	233	12,26
Van Ryn vd.	2015	Medical School Experiences Associated with Change in Implicit Racial Bias Among 3547 Students: A Medical Student CHANGES Study Report	Journal of General Internal Medicine	219	21,90
Karnieli-Miller vd.	2010	Medical Students' Professionalism Narratives: A Window on the Informal and Hidden Curriculum	Academic Medicine	202	13,47
Hundert vd.	1996	Characteristics of the informal curriculum and trainees' ethical choices	Academic Medicine	150	5,17
Margolis, E. & Romero, M.	1998	The department is very male, very white, very old, and very conservative: The functioning of the hidden curriculum in graduate sociology departments.	Harvard Educational Review	144	5,33
Hafler vd.	2011	Decoding the Learning Environment of Medical Education: A Hidden Curriculum Perspective for Faculty Development	Academic Medicine	142	10,14

Veri setinde yer alan yazarların en çok atıf alan yayınlarına ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde, ilgili yayınların oldukça önemli bir kısmının tıp alanında olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda Hafferty, F.W.'nin 1998 yılında Academic Medicine'de yayımlanan “Beyond curriculum reform confronting medicine's hidden curriculum” başlıklı makalesi ilk sırada yer almış ve tıp alanındaki örtük programa ilişkin çalışmalar arasında çok önemli bir yere sahip olduğu ortaya konmuştur. Lempp, H. ve Seale, C. 2004 yılında British Medical Journal'da “The hidden curriculum in undergraduate medical education: qualitative study of medical students' perceptions of teaching” başlıklı makalelerini yayınlamış ve bu makale 477 atıf alarak önemli bir etki düzeyine erişmiştir. Diğer etkili makaleler arasında Leask, B.'nin 369 kez atıf alan “Using Formal and Informal Curricula to Improve Interactions Between Home and International Students” (Journal of Studies in International Education) ve Gaufberg vd.'nin 251 atıf alan “The Hidden Curriculum: What Can We Learn from Third-Year Medical Student Narrative Reflections?” (Academic Medicine) başlıklı makalesi bulunmaktadır.

3. Örtük Programa İlişkin Alanyazındaki Ana Temalar ve Alt alanlar

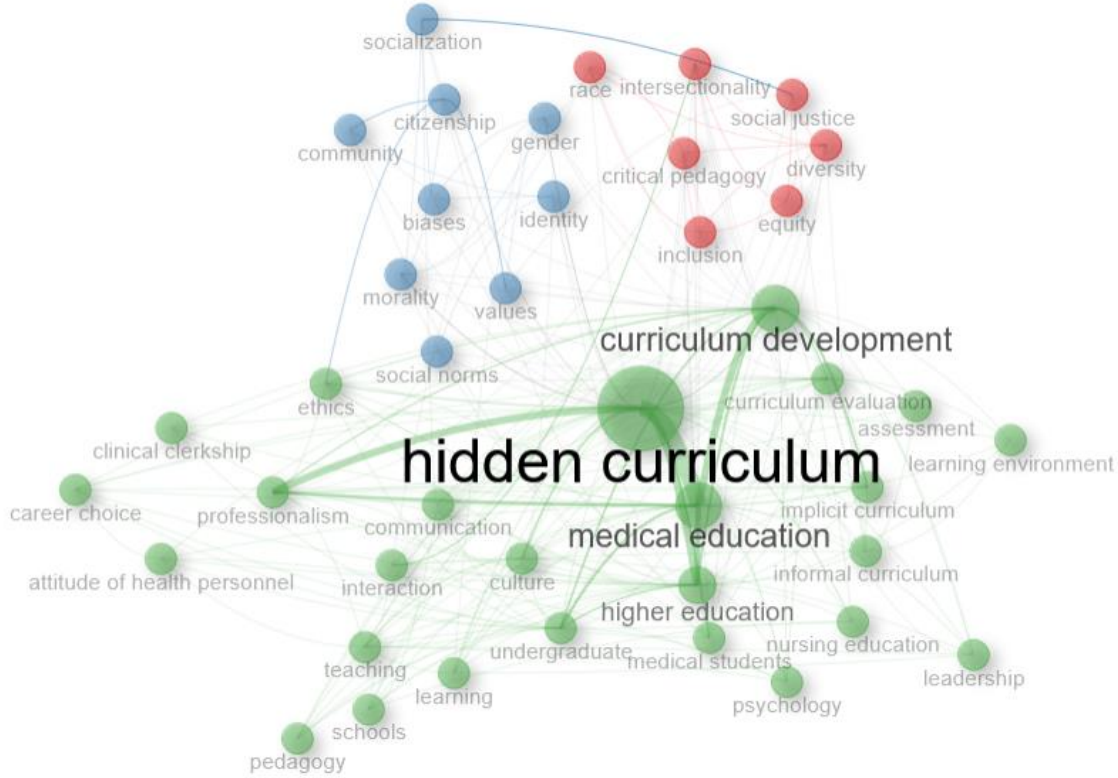
Görsel 8. Anahtar Kelime Haritası

Örtük program konusunda yapılan 568 araştırmadan elde edilen anahtar sözcükler temelinde oluşturulan kelime bulutu, bu alandaki çalışmaların farklı boyutlarını ortaya koymaktadır. Görsel 8’de merkezi konumda en belirgin şekilde göze çarpan örtük program ve tıp eğitimi kavramları, örtük programın ilgili araştırmalarda özellikle tıp ve sağlık eğitimi bağlamında ele alındığını göstermektedir. Hasta güvenliği ve klinik staj terimleri, örtük programın sağlık eğitiminde hasta güvenliği ve klinik ortamda mesleki tutumların geliştirilmesi gibi uygulamalı alanlarda önemli bir role sahip olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda hemşirelik eğitimi, işletme eğitimi ve lisans gibi kavramlar ile mesleki yeterlilik kavramı, örtük programın sadece tıp eğitimi ile sınırlı kalmayıp diğer mesleki ve akademik alanlarda da çalışılmakta olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, program geliştirme teriminin sıklıkla kullanılması, örtük programın eğitimde program geliştirme çalışmaları bağlamında yapılan araştırmalarda da önemli bir yere sahip olduğunu gösterirken, ders kitapları ve değerlendirme gibi terimler örtük programın öğrenme materyalleri ve ölçme ve değerlendirme ile ilişkisini göstermektedir. Ayrıca, öğrenme ortamı ve eleştirel pedagoji gibi terimler, örtük programın öğrenme ve öğretme süreçleri üzerindeki etkisini vurgularken, liderlik ve mentörlük gibi ifadeler, örtük programın öğrencilerin liderlik ve mentörlük becerilerinin geliştirilmesindeki dolaylı katkısını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, kelime bulutundaki mesleki yeterlilik, etik ve sosyalleşme gibi terimler, örtük programın öğrencilerin mesleki kimlik ediniminde ve etik değerler geliştirme süreçlerinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Kültür, çeşitlilik ve cinsiyet gibi kelimeler, kültürel çeşitlilik, kapsayıcılık ve cinsiyet eşitliği gibi konuların örtük program tarafından şekillendirilen önemli temalar arasında olduğunu göstermektedir. Toplumsal ve politik bağlamda, neoliberalizm ve eşitlik gibi kavramlar da, örtük programın bireysel davranış üzerindeki etkisinin ötesinde toplumsal ve politik eğilimleri bağlamındaki ilişkisini

yansıtmaktadır. Son olarak, etnografya ve nitel araştırma terimleri, örtük program çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemleri hakkında bilgi sağlamaktadır. Bu sözcüklerin kelime bulutunda yer bulması, örtük programın sıklıkla nitel araştırma yöntemleri aracılığıyla derinlemesine analiz edildiğini göstermektedir.

Görsel 9. Ortak Sözcük Ağı Analizi

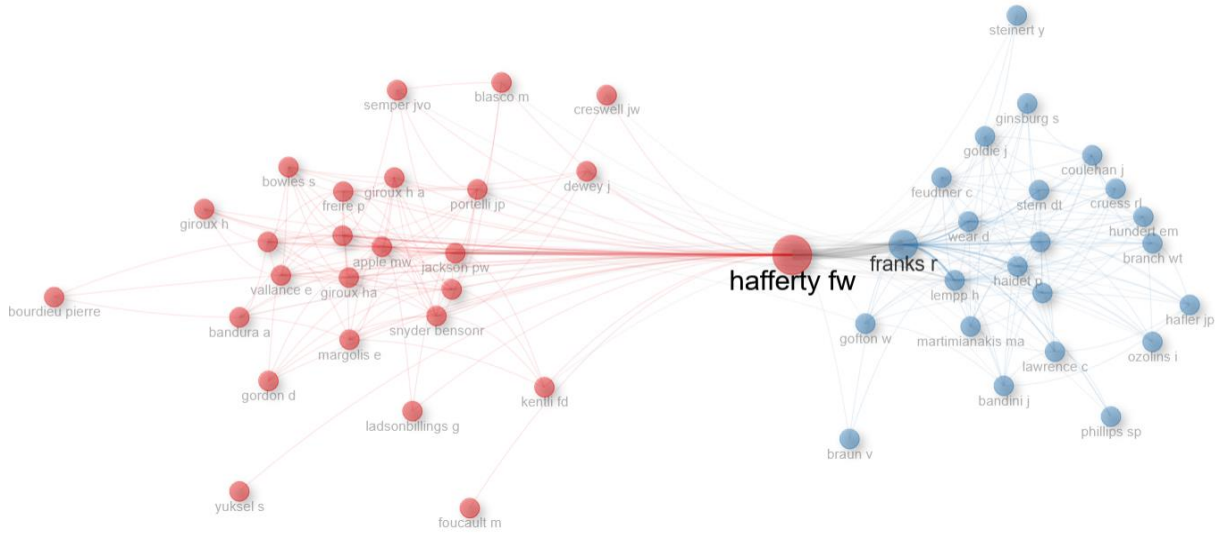
Ortak sözcük ağı analizi, örtük program üzerine yapılan araştırmaların üç ana tematik küme etrafında toplandığını ortaya koymaktadır: sosyal normlar ve değerler (mavi küme), sosyal adalet ve kapsayıcılık (kırmızı küme) ve sağlık bilimlerinde örtük programın rolü (yeşil küme). Bu tematik kümeler, örtük programın hem bireysel hem de toplumsal düzeylerdeki etkilerini çok boyutlu bir şekilde ele alarak eğitim süreçlerindeki örtük dinamiklerin kapsamlı bir çerçevesini sunmaktadır.

Mavi küme, örtük programın toplumsal normların, değerlerin, önyargıların ve sosyalleşmenin aktarılmasındaki rolüne odaklanmaktadır. Görsel 9 ayrıntılı olarak incelendiğinde edildiğinde, bireylerin topluma entegrasyonu ve kimlik gelişimi ile ilgili örtük program araştırmalarının bulunması dikkat çekmektedir. Özellikle sosyalleşme süreci, bireylerin vatandaşlık, kimlik, ahlak ve toplum değerleri gibi kişisel ve toplumsal rolleriyle ilgili kavramlar, örtük programın bu sürece katkısına ilişkin araştırmaların varlığına işaret etmektedir.

Kırmızı küme, eğitimde sosyal adalet, eşitlik, çeşitlilik ve kapsayıcılık gibi temel konuları ele almaktadır. Bu küme, örtük programın sosyal eşitsizlikleri yeniden üretmedeki rolünü eleştirmekte ve eleştirel pedagoji gibi yaklaşımlarla eğitim sistemlerinin daha adil ve kapsayıcı bir yapıya dönüştürülmesi ihtiyacını vurgulamaktadır. Çeşitlilik ve kesişimsellik gibi

kavramlar, örtük programın eğitim bağlamında ayrımcılığın kökenlerini ve bireyler üzerindeki etkilerini anlamak için ele alınan temel kavramlar olarak öne çıkmaktadır. Eşitsizlikleri sorgulayarak eğitim sistemlerini dönüştürmek için önemli bir araç olarak görülebilecek eleştirel pedagoji, kırmızı kümede farklı kavramlarla bağlantıları olan bir diğer dikkat çekici kavramdır. Bu bağlamda, eğitim sistemlerinin çeşitliliği ve bireylerin farklı deneyimlerini içerecek ve sosyal adaleti sağlayacak şekilde yeniden tasarlanmasıyla ilgili kavramların kırmızı kümede yer alması, örtük program araştırmalarının sosyal eşitsizlikleri azaltmada ve eğitimde kapsayıcılığı artırmada oynadığı role işaret ettiği ifade edilebilir.

Ortak sözcük ağı analizinde ortaya çıkan en büyük küme olan yeşil küme, örtük programın özellikle sağlık bilimleri bağlamındaki ilişkileri incelediğini açıkça yansıtan anahtar sözcüklerden oluşmaktadır. Sağlık bilimleri bağlamında, etik değerler ve mesleki yeterlilikler gibi kritik becerilerin edinimi ile örtük program ilişkisi geniş kapsamlı bir alan olarak dikkat çekmektedir. Özellikle, örtük öğrenme süreçlerinin hasta-doktor ilişkileri, iletişim becerileri ve liderlik gibi mesleki yeterliliklerin geliştirilmesiyle olan bağlantısı, bu alandaki önemli katkılarını somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Öte yandan bu kümedeki klinik staj, sağlık personelinin tutumu, iletişim, etkileşim gibi kavramlar örtük programın sağlık profesyonellerinin eğitiminde bütünleştirici rolüyle önemini yansıtmaktadır. Ayrıca yükseköğretimde örtük programla ilgili anahtar sözcüklerin bulunması ve liderlik, kültürlerarası iletişim, mesleki etik gibi değerlerin öğrencilere akademik ve mesleki gelişim süreçlerinde aktarılması, literatürde örtük program üzerine yapılan araştırmaların yalnızca başarıyı değil aynı zamanda toplumsal faydayı da hedefleyen bir eğitim anlayışının inşasına katkı sağladığını göstermektedir.

Görsel 10. Ortak Atıf Ağı Analizi

Ortak atıf ağı analizi, örtük program üzerine yapılan araştırmaların teorik ve uygulamalı alanlarda iki ana küme etrafında kümelenildiğini ortaya koymaktadır: örtük programın teorik ve sosyolojik temelleri (kırmızı küme) ve örtük program bağlamında sağlık bilimlerindeki araştırmalar (mavi küme). Bu iki küme arasındaki bağlantılar, örtük programın hem eğitim teorisi hem de pratik uygulamalar açısından ele alınmasına olanak tanır. Analiz, özellikle sağlık

bilimlerinde örtük program araştırmalarının ilgili literatürde baskın bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

Kırmızı küme Pierre Bourdieu, Paulo Freire, Michael Apple, Henry Giroux, Elizabeth Vallance ve John Dewey gibi önemli bilim insanlarının çalışmalarının etrafında şekillenmiştir. Kırmızı kümedeki araştırmacıların çalışmaları, özellikle eğitimdeki toplumsal eşitsizliklerde örtük programın rolünü anlamak için temel bir çerçeve sunmaktadır. Başka bir deyişle, kırmızı küme, eğitim süreçlerinde kültürel kodların aktarımı yoluyla toplumsal sınıf ayrımlarının nasıl güçlendirildiğini ve yeniden üretildiğini açıklayan araştırmacıların da dahil olduğu bir kümeyi temsil etmektedir. Benzer şekilde, eğitimi yalnızca bilgi aktarımı olarak değil, aynı zamanda güç ilişkilerini sorgulayan, eşitsizliklere meydan okuyan ve eğitimin bireyleri güçlendirme ve toplumsal adaleti teşvik etme potansiyeline odaklanan bir süreç olarak ele alan eleştirel pedagoji kavramı üzerine yaptığı araştırmalarla ünlü olan Paulo Freire'nin de kırmızı küme içerisinde yer bulması dikkat çekicidir. Çalışmalarında eğitim sisteminin görünmez ideolojik işlevlerini inceleyen ve eğitimin güç dinamiklerini yeniden üretmedeki rolünü vurgulayan Michael Apple ve Henry Giroux da kırmızı kümede yer almakta ve bu durum eğitim bilimlerindeki örtük programın teorik boyutlarının önemine atıfta bulunmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, bu küme içerisinde yer bulan araştırmacıların eğitimde güç dinamikleri, eğitim kültür ilişkisini, toplumsal eşitsizlikleri ve toplumsal adalet konularını ele aldığı ve eğitim sistemlerindeki örtük mesajların öğrencilerin kimlik oluşumu üzerindeki etkilerini anlamak için teorik bir temel sağladığı ifade edilebilir.

Mavi küme, özellikle sağlık bilimleri bağlamında eğitimde örtük programın etkisini derinlemesine inceleyen Hafferty, F.W., Stern, D.T., Coulehan, J. ve Martimianakis, M.A. gibi önde gelen araştırmacıların katkılarıyla şekillenmektedir. Bu bağlamda, özellikle tıp başta olmak üzere sağlık bilimlerinde okuyan öğrencilerin mesleki kimlik gelişimi ve mesleki sosyalleşme süreçlerinde örtük programın rolü üzerine yapılan araştırmalar dikkat çekicidir. Öte yandan, bu kümedeki araştırmacıların çalışmaları, örtük programın yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda öğrencilerin etik, profesyonellik, empati, liderlik ve hiyerarşi gibi kavramları dolaylı olarak içselleştirmelerine de katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu kümedeki çalışmalar, özellikle informal öğrenme süreçlerinin tıp öğrencilerinin mesleki rollere adaptasyonu üzerindeki etkisini incelemektedir ve özellikle klinik uygulamada gözlemlenen etik değerlerin aktarımı, öğrencilerin meslekteki etik olmayan davranışlarla nasıl başa çıktıklarını ve bu davranışlara karşı geliştirdikleri stratejileri anlamak için kritik öneme sahiptir. Ek olarak, mavi kümedeki araştırma, örtük programın öğrenciler üzerindeki olumlu etkilerini (etik davranışlar kazanma ve empati geliştirme) ile olumsuz sonuçlarını (hiyerarşik yapıları güçlendirme ve sessizlik kültürünü sürdürme) ayrıntılı olarak açıklayan araştırmacıların varlığına da işaret etmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma bağlamında yapılan bibliyometrik analiz, örtük program literatürünün genel görünümünü ortaya çıkararak ilgili alandaki temel araştırma eğilimlerini, ilgili alanyazını oluşturan araştırmaların çeşitli değerşkenler temelindeki dağılımlarını ve alanyazının teorik

temelleri ile entelektüel altyapısını belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, örtük programa ilişkin yapılan ilk araştırmanın 1976 yılında gerçekleştirildiği görülmüştür. Bununla birlikte, özellikle 2000’li yılların başından itibaren araştırmacıların bu konuya yoğun ilgi göstermesi, örtük program alanında yapılan yayın sayısında belirgin bir artış trendinin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Alanyazında yer alan örtük program çalışmaları detaylı olarak incelendiğinde eğitim bilimleri bağlamında gerçekleştirilen kuramsal ve teorik temeller göz önünde bulundurularak yapılan araştırmalara rastlansa da (örn. Margolis vd., 2001; Soldatenko, 2001; Yüksel, 2002), ampirik çalışmaların özellikle tıp eğitiminde ağırlık kazandığı görülmektedir.

İlgili alanda gerçekleştirilmiş olan bilimsel araştırmaların sayı bakımından ABD, Kanada ve Birleşik Krallık gibi ülkelerde yüksek düzeyde olduğu ve bu ülkelerin örtük program çalışmalarına öncülük ettiği görülmektedir. Bu durumun altında yatan nedenler incelendiğinde özellikle ABD, Kanada ve Birleşik Krallığın eğitim politikalarına sağladığı yüksek yatırımlar ve araştırma fonlarının geniş kapsamlı olması ve uluslararası iş birliğini teşvik eden güçlü bir akademik ekosistemin varlığı dikkat çekmektedir. Gelişmiş akademik altyapısı ve geniş araştırma ağları sayesinde ABD, diğer ülkelerle yapılan iş birliklerinde lider bir rol üstlenmektedir. Öte yandan ABD ve Birleşik Krallık kökeninde şekillenen küresel iş birliği ağları, örtük programın teorik çerçevesinin ve pratik uygulamalarının anlaşılabilmesi için önem taşımaktadır. Bununla birlikte Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi, farklı sosyo-kültürel bağlamlardaki örtük programa ilişkin bulguların karşılaştırılmasına olanak tanıyabilir.

Örtük programla ilişkili olan mesleki yeterlikler, öğretim programı, tıp eğitimi ve etik gibi anahtar kelimeler, bu alandaki gelecekteki araştırmalara rehberlik edecek değerli içgörüler sağlamaktadır (Nuryana vd., 2023). Eğitim sistemlerinin kapsayıcı ve adalet odaklı bir yapıya dönüştürülmesi, öğrencilerin hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki ihtiyaçlarının karşılanması için kritik bir adımdır (Luna Scott, 2015; Baş, 2022). Bu bağlamda, örtük programın farklı bağlamlardaki etkilerinin anlaşılması, eğitim reformlarına rehberlik etme konusunda büyük bir potansiyele sahiptir. Öte yandan, Academic Medicine ve Medical Education gibi tıp eğitiminde önde gelen dergilerde ve Journal of Social Work Education gibi sosyal bilimler alanında yayın yapan dergide örtük programa ilişkin çalışmaların sıklıkla yer alması ilgili kavramın ağırlıklı olarak sağlık bilimleri alanındaki araştırmalarda odak noktası olsa da farklı disiplinlerdeki araştırmalara da konu edildiği sonucuna işaret etmektedir. Yapılan araştırmalar örtük programın sağlık bilimleri bağlamında bireysel ve sistemsel etkilerine ilişkin hem teorik hem de pratik içgörüler sağlamaktadır. Bu çalışmalar, özellikle sağlık eğitimi alanında daha kapsayıcı, eşitlikçi ve etik bir öğrenme ortamı yaratma ihtiyacına işaret etmekte ve bu süreçleri yeniden şekillendirmek için yol haritaları sunmaktadırlar. Toronto Üniversitesi ve Harvard Üniversitesi gibi öncü kurumlar ile Hafferty F.W. ve Finn G.M. gibi üretken araştırmacılar bu alandaki bilgi birikiminin oluşması ve ilerlemesinde etkili aktörler olarak göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, örtük programın tıp eğitimindeki önemli rolünü ele alan ve Hafferty (1998) tarafından yazılan makale öncü bir rol oynarken, Lempp ve Seale’nin (2004) çalışmaları tıp eğitimi öğrencilerinin örtük programa algılarına ilişkin önemli içgörüler sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu araştırma bağlamında yapılan bibliyometrik analiz örtük program konusundaki araştırmaların dinamik yapısını ortaya koymakta ve ilgili kavramın disiplinler arası çalışıldığını göstermektedir. 2006 yılından itibaren bilimsel yayın sayısındaki kayda değer artışa rağmen örtük programa ilişkin çalışmaların önemli bir çoğunluğunun eğitim programları ve öğretim alanından ziyade tıp eğitimi alanında yoğunlaşması dikkat çekicidir. Öncü dergiler, araştırmacılar ve kurumların program geliştirme, mesleki yeterlilik, etik ve sosyalleşme gibi örtük program bağlamına ait olan kritik temaları çalışması alandaki bilgi birikiminin oluşmasında önemli roller oynamıştır. Bu bağlamda, örtük programın farklı disiplinlerdeki uygulamalarının daha fazla araştırılması, teorik ve pratik boyutlarıyla kavramın kapsamının genişletilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, sosyo-kültürel bağamların örtük programa etkisini daha iyi anlamak için uluslararası karşılaştırmalı araştırmaların artırılması gerekmektedir. Gelecekte, örtük programın dijital eğitim, yapay zekâ destekli öğrenme ve disiplinler arası iş birliği gibi alanlardaki rolü üzerine yapılacak çalışmalar, bu alandaki literatüre yenilikçi bir perspektif sunabilir.

KAYNAKÇA

- Anderson, T. (2001). The hidden curriculum in distance education: An updated view. *Change*, 33(6), 28-35. <https://doi.org/10.1080/00091380109601824>
- Apple, M. W. (1990). *Ideology and curriculum*. London, UK: Routledge.
- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975.
- Baş, M. (2022). Kapsayıcı eğitim, kuramsal çerçeve, temel kavramlar & uluslararası belgelerde kapsayıcı eğitim. M. Baş (Ed.) *Kapsayıcı eğitim: Pedagoji, teori ve uygulama perspektifleri* içinde (ss. 1- 22). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bellibaş, M. Ş., & Gümüş, S. (2019). A systematic review of educational leadership and management research in Turkey: Content analysis of topics, conceptual models, and methods. *Journal of Educational Administration*, 57(6), 731-747. <https://doi.org/10.1108/JEA-01-2019-0004>.
- Bloom, B. S. (1995). *Human qualities and learning in school*. National Education Printing House.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W.M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: an overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Dreeben, R. (1968). *On what is learned in school*. Reading, Mass.: Addison-Wesley,
- Eisner, E. (1985). *The educational imagination: On the design and evaluation of school programs*. Merill Prentice Hall Company.
- Gaufberg, E. H., Batalden, M., Sands, R., & Bell, S. K. (2010). The hidden curriculum: what can we learn from third-year medical student narrative reflections?. *Academic Medicine*, 85(11), 1709-1716. <https://doi.org/10.1097/ACM.0b013e3181f57899>
- Giroux, H. A. (1983). *Theory and resistance in education. A pedagogy for the opposition*. New York: Bervin & Garvey Publishers Inc.
- Hafferty, F. W. (1998). Beyond curriculum reform: confronting medicine's hidden curriculum. *Academic medicine*, 73(4), 403-7.

- Hafler, J. P., Ownby, A. R., Thompson, B. M., Fasser, C. E., Grigsby, K., Haidet, P., ... & Hafferty, F. W. (2011). Decoding the learning environment of medical education: a hidden curriculum perspective for faculty development. *Academic Medicine*, 86(4), 440-444. <https://doi.org/10.1097/ACM.0b013e31820df8e2>
- Haidet, P., & Stein, H. F. (2006). The role of the student-teacher relationship in the formation of physicians: the hidden curriculum as process. *Journal of General Internal Medicine*, 21(Suppl 1), 16-20. <https://doi.org/10.1111/j.1525-1497.2006.00304.x>
- Hundert, E. M., Hafferty, F., & Christakis, D. (1996). Characteristics of the informal curriculum and trainees' ethical choices. *Academic medicine*, 71(6), 624-42.
- Illich, I. (1971). *Deschooling society*. New York: Harper & Row.
- Jackson, P. W. (1968). *Life in classrooms*. Teachers College Press.
- Karnieli-Miller, O., Vu, T. R., Holtman, M. C., Clyman, S. G., & Inui, T. S. (2010). Medical students' professionalism narratives: a window on the informal and hidden curriculum. *Academic Medicine*, 85(1), 124-133. <https://doi.org/10.1097/ACM.0b013e3181c42896>
- Kelly, A. V. (2009). *The curriculum: Theory and practice* (6th Ed.). London: Paul Chapman.
- Khalili, L., & Dehghani, M. (2022). Visualizing Co-Authorship Networks in Hidden Curriculum Research based on Web of Science since 1980 to 2019: A Scientometric Analysis. *Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 12(24), 173-202. <https://doi.org/20.1001.1.25382241.1400.12.24.8.0>
- Koutsouris, G., Mountford-Zimdars, A., & Dingwall, K. (2021). The 'ideal' higher education student: Understanding the hidden curriculum to enable institutional change. *Research in Post-Compulsory Education*, 26(2), 131–147. <https://doi.org/10.1080/13596748.2021.1909921>
- Leask, B. (2009). Using formal and informal curricula to improve interactions between home and international students. *Journal of Studies in International Education*, 13(2), 205-221. <https://doi.org/10.1177/10283153083297>
- Lempp, H., & Seale, C. (2004). The hidden curriculum in undergraduate medical education: qualitative study of medical students' perceptions of teaching. *Bmj*, 329(7469), 770-773. <https://doi.org/10.1136/bmj.329.7469.770>
- Luna Scott, C. (2015). The futures of learning 3: What kind of pedagogies for the 21st century? *UNESCO Education Research and Foresight, Paris*. [ERF Working Papers Series, No. 15]. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243126>
- Lynch, K. (1989). *The hidden curriculum: Reproduction in education, a reappraisal*. London: The Falmer Press.
- Margolis, E., & Romero, M. (1998). "The department is very male, very white, very old, and very conservative": The functioning of the hidden curriculum in graduate sociology departments. *Harvard Educational Review*, 68(1), 1-33.
- Margolis, E., Soldatenko, M., Acker, S. & Gair, M. (2001). Peekaboo. E. Margolis (Ed.), *Hidden curriculum in higher education* içinde (s. 1–20). London and New York:Routledge.
- Martin, J. R. (1994). *Changing the educational landscape: Philosophy, woman and curriculum*. New York: Routledge.
- McNeil, J. D. (1996). *Curriculum: A comprehensive introduction* (5th Ed.). New York: Harper Collins College Publishers.

- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *PLoS Medicine*, 6(7), 1–6. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097>.
- Nahardani, S. Z., Rastgou Salami, M., Hasan Keshavarzi, M., & Mirmoghtadaie, Z. (2022). The hidden curriculum in online education is based on systematized review. *Shiraz E Medical Journal*, 23(4). <https://doi.org/10.5812/semj.105445>
- Nuryana, Z., Xu, W., Fajaruddin, S., Al-Omari, A. A., Tasir, Z., & Hamami, T. (2023). Mapping global research on hidden curriculum: the potential benefits for future agenda in educational developments. *SN Social Sciences*, 3(8), 127. <https://doi.org/10.1007/s43545-023-00714-7>
- Rayn, K. (1993). Mining the values in the curriculum. *Educational Leadership*, 51(3), 16-18.
- Semper, O., Víctor, J., & Blasco, M. (2018). Revealing the hidden curriculum in higher education. *Studies in Philosophy and Education*, 37(5), 481–498. <https://doi.org/10.1007/s11217-018-9608-5>
- Soldatenko, M. (2001). Radicalism in higher education: How chicano studies joined the curriculum. E. Margolis (Ed.), *Hidden curriculum in higher education içinde* (s. 193–212). London and New York: Routledge.
- Thielsch, A. (2017). Approaching the invisible: Hidden curriculum and implicit expectations in higher education. *Journal for Higher Education Development*, 12(4), 167–187. <https://doi.org/10.3217/zfhe-12-04/11>
- Uleanya, C. (2022). Hidden curriculum versus transition from onsite to online: A review following COVID-19 pandemic outbreak. *Cogent Education*, 9(1). <https://doi.org/10.1080/2331186X.2022.2090102>
- Vallance, E. (1973). Hiding the hidden curriculum: An interpretation of language of justification in nineteenth century educational reform. *Curriculum Theory Network*, 1, 5-21.
- Van Ryn, M., Hardeman, R., Phelan, S. M., Dovidio, J. F., Herrin, J., Burke, S. E., ... & Przedworski, J. M. (2015). Medical school experiences associated with change in implicit racial bias among 3547 students: a medical student CHANGES study report. *Journal of General Internal Medicine*, 30, 1748-1756. <https://doi.org/10.1007/s11606-015-3447-7>
- Wren, D. J. (1999). School culture: Exploring the hidden curriculum, *Adolescence*, 34(135), 593-596.
- Yüksel, S. (2002). Yükseköğretimde eğitim-öğretim faaliyetleri ve örtük program. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 361–370.
- Zupic, I., and Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

PHRASAL VERBS EXPRESSING THE CONCEPT OF FAMILY IN FRENCH AND THEIR CLASSIFICATION

Gunay MAHARRAMOVA
NAKHCHIVAN STATE UNIVERSITY
gunay.maharramova@adpu.edu.az - ORCID ID: 0009-0003-0646-6338

SUMMARY:

Phraseological expressions in a language are closely tied to the way of life of its speakers, reflecting their worldview, perceptions of the environment, and understanding of the world and nature. These expressions hold a special significance within the phraseological layer due to their wide usage, rich variety of meanings and forms, and play a vital role in enriching the lexicology and phraseology of the language. Phrasal verbs are elements of language that occupy a distinct place within the language system, marked by their frequency of use, range of meanings, and unique characteristics.

Their stability is manifested in the semantics of linguistic units, in their expressed meanings, and in their structure. Thus, phraseological phrases have a stable, in most cases unchanging, unified meaning, structurally stable and play a crucial role in expressing a wide variety of thoughts and feelings in the process of communication.

Phrasal verbs in modern French convey various concepts like in other languages. A specific subset of phraseological expressions in modern French pertains to the idea of family. The notion of “family” as a social unit has become the focus of numerous scholarly studies. The family is a distinct institution with its own structure, functions, and requirements. It plays a crucial role in shaping society’s members. Understanding the family and its functions is influenced by various factors.

Currently, many people transitioning from traditional families to nuclear families are experiencing a weakening of kinship ties. Moreover, as the number of nuclear families increases, the migration rate of the younger population to industrial centers has also risen. Unlike Eastern countries, European countries tend to have more nuclear families. The strong kinship ties and close relationships observed among relatives in the East are not as prevalent in Western Europe, particularly in France. Overall, attitudes toward the concept of family vary somewhat between

Eastern and European cultures. These distinctive characteristics are also reflected in phrasal verbs available in the French language. The article examines phrasal verbs in modern French,

highlighting their unique characteristics. It analyzes phraseological expressions related to the concept of family and categorizes them thematically.

Keywords: family, phrasal verbs, concept, theme, classification.

INTRODUCTION

Idioms hold a unique and significant role in enriching a language. We would not be mistaken in saying that the richness of a language's lexical inventory is reflected in the number of idioms it contains. Phraseological expressions in a language are closely tied to the way of life of its speakers, reflecting their worldview, perceptions of the environment, and understanding of the world and nature. These expressions hold a special significance within the phraseological layer due to their wide usage, rich variety of meanings and forms, and play a vital role in enriching the lexicology and phraseology of the language. Phrasal verbs are elements of language that occupy a distinct place within the language system, marked by their frequency of use, range of meanings, and unique characteristics. Historically formed and stabilized over time, phraseological expressions create a distinct level within the language system. They capture attention with their rich and vibrant structural-semantic features and diverse constructions that evolve alongside the development of the language. These linguistic units are notable for their crucial role in facilitating communication and conveying ideas effectively. Like phrasal verbs in other languages, French phrasal verbs, as a historical category, have stabilized over time and become uniform, evolving into linguistic units defined by their consistent meanings in the modern era. *"The most distinctive characteristic of these linguistic units is their stable, unchangeable form; they are consistently processed in this stable format, thereby becoming idioms"* [13, p. 8].

This stability is manifested in the semantics of linguistic units, in their expressed meanings, and in their structure. Thus, phraseological phrases have a stable, in most cases unchanging, unified meaning, structurally stable and play a crucial role in expressing a wide variety of thoughts and feelings in the process of communication. In other words, we could say, *"The integrity of meaning, along with semantic, lexical, and syntactic stability, is one of the key conditions for the stability of idioms"* [4, p. 20]. This stability further proves that phraseological expressions are a historical category, reflecting the life perspectives, worldviews, cultural spirit, and national character of native speakers. Due to these characteristic features, they are formed based on the phonetic, lexical, and grammatical regularities of the language to which they belong. Over time, they stabilize and are used in a consistent, unchanging form. *"Phraseological expressions present in every language can be regarded as linguistic units that are stabilized by reflecting the beliefs, dreams,*

worldviews, traditions, national culture, and various ethno-cultural features of the people who speak that language” [15, p. 58-70]. This means that idioms have historically developed, been refined over time, and have become stabilized. V.M. Mokienko provides the following definition of idiomatic expressions: *“A phraseological expressions is a combination of words that has relative stability, expressiveness, a single meaning, and is repeated in a ready-made form”* [14, p. 4]. Phraseological units that have become established in the modern state of the language are typically used in a fixed form. They are created based on the internal rules of each language, and many of these units are not significantly different from other types of free word combinations. Thus, both types of word combinations, i.e. free and stable word combinations, are formed on the basis of the same linguistic laws and differ slightly from each other in structure. Therefore, most studies indicate that phraseological expressions in a language are derived from unstable, that is grammatical, combinations. *“When the grammatical units or the words within them lose their dynamism by transitioning to a figurative meaning, the connections and relationships between the words stagnate, resulting in a stable collocation that expresses a single concept.* For example, *“to be cast an evil eye upon”, “play nice”, “fall on deaf ears”, etc. In stable word combinations, the words are so organically intertwined that they cannot be separated from one another, replaced with different words, or understood independently”* [1, p.96]. These distinct and unique features of phraseological expressions enable us to regard them as specialized units of language and assess them from this perspective. Because these linguistic units, as we have said, are in many cases compatible in form and content with other elements of language. Thus, phraseological expressions, like single words or grammatical (free) combinations, possess a specific structure within the language, serve to convey particular meanings, but also differ from one another in certain aspects. These similarities and differences often lead to the identification of linguistic units, and occasionally to a certain difference of opinion in their classification. Therefore, some research considers phraseological expressions as word combinations formed by the union of individual words that possess semantic integrity and analyze them from this perspective. *“However, in our view, these stable word combinations do not encompass phraseological expressions; rather, they represent stable linguistic units that have undergone metaphorization at the levels of both words and word combinations (particularly stable combinations) as well as sentences, acquiring semantic integrity and existing in the language in a ready-made form”* [9, p. 19-20]. In other words, phraseological expressions, as a distinct category in the language, are formed through the metaphorical use of individual words or by combining them in various

ways. They differ from other word combinations due to their specific features, are fixed in form, and carry a semantic meaning. From this perspective, they can be regarded as linguistic units that have been refined and polished since ancient times, surviving to the present day and reflecting the wisdom of the people. This is because they have undergone a lengthy process of historical development, during which they have often experienced changes in both form and content. At times, it can be quite challenging to fully and thoroughly explain or clarify the meaning of a phraseological expression. For example, in the modern development of our language, during communication, questions about how idioms we frequently encounter—such as *“Il n'est de pire ennemi que ses proches; Mieux vaut pousser une branche que greffer un Rameau;”* and many others—were created and how they evolved are challenging to explain. It is impossible not to agree with N. Valiyeva's statements regarding the characteristics of idioms: *“Pharasal verbs, proverbs, and sayings, which are a collection of crystallized thoughts shaped by the consciousness and life of the people and filtered through the ages, can sometimes be difficult to understand and interpret if their semantic development is not taken into account”* [12, p. 98]

Family is a social structure that is considered the smallest unit of society. The family itself consists of small nuclei. The father, mother, and children form the foundation of this social structure. The father, mother, and children make up the core of this social structure. However, the social structure of the family extends beyond these basic core relationships. It also encompasses other members such as sons-in-law, daughters-in-law, grandmothers, grandfathers, and aunts.

When children in a nuclear family marry outside their family, a new nuclear family is created. However, the term "family" encompasses a broader meaning. It can also refer to a unit consisting of more relatives, including entire lines or dynasties.

The term "family" is commonly used in everyday language to describe various groups. For instance, when we say, "This is a family meeting," it implies that only relatives can attend, including uncles, aunts, siblings, and those connected through marriage. This highlights that the concept of family includes relationships based on both marriage and shared descent.

Every family is a small social system, with its own cultural values, principles, structure, and core functions. Each family also progresses through various stages of the life cycle.

The family, as a social institution, has undergone significant changes over the centuries, including shifts in family structure, kinship relations, the concept of marriage, and general patterns of behavior. Historically, there has been an evolution from the extended family to the nuclear family, and more recently, from the nuclear family to single-parent families.

Family structure varies across different times and places. The number of family members and their roles can differ significantly from one society to another. In rural areas, families tend to be larger and often experience a high level of intergenerational interaction. The extended family includes members such as the mother, father, child, grandmother, and grandfather, comprising multiple generations living together. In contrast, the nuclear family consists of just the mother, father, and their child. Currently, many people transitioning from traditional families to nuclear families are experiencing a weakening of kinship ties. Moreover, as the number of nuclear families increases, the migration rate of the younger population to industrial centers has also risen. Unlike Eastern countries, European countries tend to have more nuclear families. The strong kinship ties and close relationships observed among relatives in the East are not as prevalent in Western Europe, particularly in France. Overall, attitudes toward the concept of family vary somewhat between Eastern and European cultures. These distinctive characteristics are also reflected in phrasal verbs available in the French language.

Many researchers classify French phrasal verbs based on the degree of combination of their components and the motivation behind their meanings. They note that French phraseology is characterized by a high degree of flexibility and clear analytical tendencies.

RESULTS AND EVALUATION

As mentioned above, the family itself consists of various nuclei. It is possible to classify these idioms based on the word "nucleus."

Basic phraseological expressions related to mother, woman, and spouse include:

L'amour d'une mère est toujours dans son printemps [3, p. 129] (*A mother's love is always in its spring*). Overall, like in many cultures around the world, modern French features numerous phrasal verbs that reflect the concept of family, with the idea of motherhood regarded as sacred by the French. The artistic style of the French language reflects not only phraseological expressions related to the concept of mother but also phraseological expressions that convey mother-daughter, mother-spouse, and female relationships.

Regarding mother-daughter relationships: *La fille veut apprendre à sa mère à faire des enfants* (*You can't teach your grandmother to suck eggs*) [5, p. 64]; *Il faut amadouer la poule pour avoir les poussins* (*Marry the daughter by looking at the mother; look at the the reverse side of cotton fabric, then take it*) [5, p. 264]; Phrasal verbs that are primarily formed by the phenomenon of women—partners are also used intensively in the French language: *"Plus une femme regarde dans son miroir, moins elle regarde sa maison* (*An ugly woman tidies the house, a beautiful woman goes to parties*); *Qui épouse la femme*

(veuve) épouse les dettes (He who marries a widow inherits her burdens) [8,p.31]. Prendre maison forte et femme à faire (A house built by a wife is not destroyed by God; a house ruined by a wife cannot be rebuilt by God); Prends le premier avis d'une femme, non le second (You should listen to a woman's words once in forty years)'' [8,p.200].

Sometimes, phrasal verbs centered around women have a negative connotation. For example, *Souvent femme varie, bien fol qui s'y fie: (A woman's hair is long, but her mind is short); Qui entretiens femme et dé, mourra en pauvreté (He who supports a wife and a gambling will die in poverty); Ceux que veut une femme sont écrit dans le ciel (Those whom a woman desires are written in the sky); Epouser une femme riche c'est perdre sa liberté (Marrying a wealthy woman is losing your freedom); La poule ne doit pas chanter devant le coq (Don't put the cart before the horse) [10, p.19].*

A certain portion of family-concept phrasal verbs in modern French is made up of phrasal verbs that reflect the relationship between husband and wife. Phrasal verbs that reflect husband-wife relationships share common characteristics with other languages, both in terms of semantics and structure. Phrasal verbs reflecting husband-wife relationships: *Qui se marie par amour a bonnes nuits et mauvais jours / Qui se marie par amourettes, a comme les nuits sont agitées, les jours sont difficiles à travailler. An equivalent in Turkish is (When the husband and wife go to bed, troubles end); L'âne efface les pas du cheval (The husband builds the house, the woman creates the home).'' This phraseological expressions emphasizes the importance of the functions of giving birth and procreation. Let's look at another example: *Il faut en mariage mieux que quatre jambes nues au lit (Marriage needs more than just a physical connection) [11, p.210];**

As in all nations, historically in France, the head of the family and the one who has the final say has been considered the father, husband, and man of the house. Phrasal verbs primarily formed by the phenomenon of the husband: *Une femme veuve emporte toujours des problèmes avec elle. The same proverb is expressed as follows: Chien apporte puces, pain apporte souris, femme apporte tourments (A dog brings fleas, bread brings mice, and a woman brings troubles) [2, p.80].*

Phraseological expressions related to father-son relationships: *Tel père, tel fils (Being the son of his father); Jamais petit chat n'a porté rat à sa mère (The father has given a vineyard to his son, but the son has not given a bunch of grapes to his father/ You can't give what you don't have) etc.*

The core and essence of the family is made up of children. A family without children is not fully formed. However, among the French, the relationship with children has a dual

character. In phrasal verbs, children are blamed for disloyalty. For example, "*Les enfants sont des soucis certains et des réconforts incertains*" (*Having children means having troubles*); "*Attends le soir pour louer le beau jour, et la mort pour louer la vie*" (*Wait until evening to praise the beautiful day, and death to praise life*); "*Garçon doit être mal vêtu, bien nourri, bien battu.*" *This proverb has a Turkish equivalent: (What the child wears is forbidden, what they eat is lawful).* The semantics of this phrasal verb suggests that it's not wise to buy expensive clothes for a child since they grow up so quickly. Let's look at other examples: "*Tous furent d'Eve et d'Adam*" (*We are all descended from Adam and Eve*); "*Marie ton fils quand tu voudras et ta fille quand tu pourras*" (*Marry your son when you want, and your daughter when you can*); "*Enfant nourri de vin, femme parlant latin, rarement font bonne fin*" (*A good child makes their parents noble, a bad child brings disgrace*); "*Prends femme d'une condition audessous de la tienne et ne marie pas ta fille à un homme audessus de ton état*" (*Marry a woman of a lower status than yours and do not give your daughter to a man above your station*).

As long as the core of the family is made up of the triangle of mother, father, and child, it is important not to forget the role of relatives. Because without relatives, the overall family picture is not complete. It is not coincidental that a significant number of phraseological expressions related to family in modern French reflect concepts of relatives, brothers, sons-in-law, and other kin. However, while some of these phrasal verbs support the idea that relatives take precedence over brothers, many do not defend this notion. For example, "*Il n'est de pire ennemi que ses proches*" (*The spider would harm less than a relative*); "*Celui qui jette la pierre à ses parents ne prospère pas*" (*One who throws stones at their relatives does not prosper*); "*Les questions matérielles peu-vent être causes de querelles même entre parents proches*" (*Eat and drink with relatives, but don't engage in business*). Phrasal verbs based on a brother lexical unit: "*Deux frères contre un ours et deux beaux-frères devant une soupe au lait*" (*There can be no one more beloved than a brother, and no homeland as dear as Iraq*); Idioms related to the son-in-law: "*Aller être gendre*" (*The son-in-law living in his wife's house*); "*Mieux vaut pousser une branche que greffer un rameau*" (*A son cannot come from a stranger*);

In some French phrasal verbs that convey family concepts, the connection to family traditions is broadly reflected, while in others, the opposite is true. For example, "*Tel père, tel fils*" (*Like father, like son*); "*Les loups n'engendrent pas de moutons*" (*Like breeds like*); "*La poire tombe sous sa branche*" (*The apple doesn't fall far from the tree*); "*Chat et chaton chassent le raton / Qui naquit chat court après les souris*" (*A chip off the old block*); *Qui*

naît (de) poule aime à gratter (Birds of a feather flock together) [3, p.195]. In such phrasal verbs, we witness that all the traits and characteristics of parents are reflected in their children.

However, in French, there are phraseological expressions that convey the concept of family in a way that contrasts with the aforementioned phrasal verbs. This indicates that family traditions hold less significance in these expressions. For example, *À père avare, fils prodigue (A wasteful son of a stingy father)*; *Le papillon oublie souvent qu'il était chenille (The butterfly often forgets that it was once a caterpillar)*; *Bon cheval, mauvais cheval veut l'éperon / bonne femme, mauvaise femme veut le baton (You can't have a good horse without a bit of spurring / You can't have a good wife without some discipline)*. This phrasal verb is primarily about patriarchal traditions. In modern French, there are sometimes phrasal verbs that convey ideas that are somewhat against the concept of family formation. For example, *L'homme a deux jours, quand il prend sa femme, et quand il l'enterre (Being single is like being a king)*.

CONCLUSIONS

Thus, in modern French, phraseological expressions related to the concept of family that are still actively used today—whether in conversation or literary style—do not deviate from general patterns.

REFERENCES:

1. Jafarov, S., *Modern Azerbaijani Language. Lexicon*. Baku: Maarif, 1982. 191 pages;
2. Celleville (Vicomte de), Zepelin (Fritz de). *Proverbes Danois*. Paris: Aux bureaux de la tradition. 1892;
3. Ducourant (Bernard). *Sentences Et Proverbes De La Sagesse Chinoise*. Paris: Albin Michel. 1995;
4. Hasanov, H., *Lexicon of the Modern Azerbaijani Language*. Baku: Maarif. 1988, 232 pages;
5. Kergoat (Lukian) *Proverbes Bretons*. Spézet: Éditions Coop Breizh. 1996;
6. Le Robert. *Dictionnaire Junior Poche (8-12 ans)* Paris : Le Robert. 2001;
7. Le Roux De Lincy (M.) *Le Livre Des Proverbes Français*. (Tome premier). Paris: Adolphe Delahays. 1959;
8. Maloux, M., *Proverbes, Sentences et Maximes*. Paris: Larousse. 1998;
9. Mirzaliyeva, M. *Phraseology of Turkic Languages*. Volume I, Baku: Nurlan, 2009. 279 pages;

10. Monreynaud, (Florence), Pierron (Agnès), Suzzoni (François). *Dictionnaire De Proverbes Et Dictons. La sagesse du monde entier*. Paris: Dictionnaires Le Robert. 1989;
11. Rat, M.Ç. *Le Petit Dictionnaire des Locutions françaises*. Paris: Garnier Frères. 1958;
12. Valiyeva N., *Azerbaijani-English-Russian Phraseological Dictionary*, in 2 volumes, volume II. – Baku: Azerneshr, 2010. 610 pages;
13. Kunin, A.V. *Phraseology of Modern English*. Moscow: International Relations Publishing House. 1972. 289 pages;
14. Mokienko, V. M., *Riddles of Russian Phraseology*. 2nd ed., revised. St. Petersburg: Avadon. Azbuka-Classics, 2005. 240 pages."
15. Telia V.N., *What is Phraseology?* Moscow: Nauka, 1966. 86 pages.

TRENDS OF GRADUATE STUDIES ON INTUITIVE THINKING IN THE FIELD OF EDUCATION IN TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş

Ataturk University
Kazım Karabekir Faculty of Education
Turkish and Social Sciences Education
Turkish Education Department,
akadirkirbas@atauni.edu.tr
ORCID: [/0000-0001-9846-0256](https://orcid.org/0000-0001-9846-0256)

Developing metacognitive thinking abilities in addition to fundamental life skills is one of the main objectives of education programs and practices in the twenty-first century. Students must apply the knowledge they acquire in training and educational activities to their everyday lives and problem-solving. Only those with higher-order mental abilities can do this talent. Intuitive thinking is one of the higher-order thinking abilities, along with comparison, analysis, synthesis, and assessment. The ability to think intuitively is a talent that awakens the hidden abilities that each person possesses and are reinforced by their experiences. One critical thinking ability that influences a person's learning and problem-solving processes is intuitive thinking. Another characteristic of intuitive thinking is that it gives the person significant chances to draw conclusions and forecasts about the unknown from their knowledge. Students will therefore gain greatly in both their academic and social lives if they actively use their intuitive thinking abilities and select the best thinking strategy for the circumstance. The purpose of this study is to ascertain the patterns of postgraduate research in Turkey concerning intuitive thinking, one of the advanced thinking abilities that play a significant role in the social and academic life of students at all levels. According to the study's objectives, nine postgraduate theses with the title "intuitive thinking" that are listed in the National Thesis Center for Higher Education's database in the field of education and training and have been granted open access permission were analyzed by publication year, publication degree, university, institute, department, and methodology with the goal of adding to the body of knowledge and future research on the topic. Document review was used to gather data for the study, which was carried out using the qualitative research paradigm. Frequency and percentage numbers were used to analyze the collected data. The study's findings showed that Çukurova University produced the most articles (n=3). The majority of the studies were prepared in 2024 (n=2) at the Institute of Educational Sciences (n=8) at the master's degree level (n=17). It was determined that the Department of Computer and Educational Technologies Education (n=3) and the quantitative research model (n=4) carried out the most investigations in the area of intuitive thinking. Some recommendations for the literature and researchers were made in accordance with the study's findings.

Keywords: Intuitive thinking, postgraduate studies, Türkiye.

1. INTRODUCTION

It is well known that both in everyday life and in the field of education and training, intuition and intuitive thinking—which are regarded as a significant latent power of man by disciplines like religion, art, science, education, and philosophy throughout the history of thought—are valued and studied in this regard (Konar, 2022). One of man's secret gifts is intuition. The ability to quickly and directly understand ideas and facts without the use of experimentation or observation, as well as without the use of logic and methodical understanding, is known as intuition. In both academia and everyday life, intuition—which some believe to be the first step in thinking and to which many scientists, including Einstein, Newton, and Griffith, credit their discoveries—is disregarded (Medawar, 1997). Despite being linked to several sources like reason, sensation, or emotion, intuition is primarily seen as a crucial component of the process by which human knowledge is produced (Konar, 2022).

Intuition is one of the mystical aspects that individuals frequently resort to throughout their lives. When the emergence of scientific and artistic activities is examined in particular, it is seen that most of the developments in science and art throughout history have emerged intuitively. The concept of intuition, which can be expressed as inner voice, instinct, or the voice in our head, is also part of a decision-making process (Güler, 2015). In the literature, intuition is defined as the ability to make quick judgments in making decisions for suddenly encountered dead-end situations (Kahveci, 2020); reaching information instinctively and suddenly without using sense organs and experiences, without reasoning (Cevizci, 1999); knowing the facts about any subject directly with a belief that does not need proof, an insight (Köz, 2005). According to Bergson, who provided 20th century people with the opportunity to question and account with his philosophy, intuition is a knowledge ability directed not to matter but to life, creation, and spirit (Bayraktar, 2020).

Researchers from a wide range of disciplines are interested in intuitive thinking and decision-making. Choosing the best option among options is the most common way to describe decision making, which is described by many different professions, including management, education, economics, and health. An individual initially establishes possibilities and alternatives in their thoughts when confronted with a decision-making scenario. In the subsequent phase, individuals assess these options and finish the decision-making process about the current issue (Karaca, 2018). Generally speaking, intuitive thinking is the capacity to immediately understand and be aware of reality from inside. In order to record reality, Bergson claims that intuition is a cognitive technique that divides existence, which is always in flux, into static representations (Fischbein, 1999).

The application of intuition in education has become a priority in many European nations today, particularly in the USA and Japan. The same nations host seminars and activities for workers, employees, and even businesspeople to encourage and use their intuition in order to enhance their innovation talents, in addition to the techniques they use in schools (Sungur, 1997; Kaya, 2003). The scientific and economic benefits of these applications are brought back to their home nations, allowing these sophisticated civilizations to confidently look to the future. In order to

compete in the era of information and technology, rich nations borrow highly intelligent minds from emerging or impoverished nations (Kaya, 2003).

The ability to think intuitively is a lifelong talent that has to be cultivated via education and experience. The development of problem-solving abilities greatly depends on intuitive thinking, which facilitates the rapid and unambiguous perception of the link between items (Canoğlu, 2007). These days, there are suggestions that intuition may be used as a teaching tool, and methods to use it are being looked for. Thus, it is necessary to consider the developmental traits of people from an early age in order to foster intuitive thinking via education (Kaya, 2003).

Fischbein uses eight intuitive-cognitive characteristics to characterize intuitive knowledge or intuitive understanding (Fischbein 1987).

- * Self-evidence: This characteristic shows that the assertion is supported by its own data.
- * Intrinsic certainty: This characteristic states that intuition is utilized to assess something's accuracy, dependability, or certainty. Reliability can be demonstrated without consulting an outside source.
- * Perseverance: It shows how stable and long-lasting the assertion is.
- * Coerciveness: It highlights how a circumstance or remark influences a person's perceptions, habits, or decisions in favor of a particular course.
- * Theory status: It supports a particular assertion by highlighting the intuitive situation's mini-theory appearance.
- * Making it possible to move from the known to the unknown (extrapolativeness): This is a feature of inference and extrapolation that goes beyond analytical, fragmented thinking.
- * Globality: In Gestalt perception, this term describes the interactive totality.
- * Implicitness of understanding: This characteristic describes a statement that is understood and indicated without being stated directly.

1.1. Purpose and Importance of the Study

The inadequacy of research on the subjects of at what stage an individual's intuitive thinking power should be supported, how it should be controlled or how intuitive thinking skills should be applied in education and training activities or how teaching materials should be organized is striking. Despite all its importance, the concept of intuitive thinking is a subject that has been neglected by psychologists and educators. The number of books published on the subject is quite limited (Şen, 2010).

The aim of this study is to determine the tendency of intuitive thinking, which is increasingly important in education and training activities, designing teaching materials and developing students' metacognitive skills, in studies conducted in Turkey. Master's and doctoral theses on intuitive thinking, which are open to access as full text and limited to the field of education and training, in the National Thesis Database (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>) of the Council of Higher Education (YÖK), were examined. Answers were sought to the following sub-problems in the study.

1. In terms of the universities where they were prepared, how are master's and doctorate theses on intuitive thinking distributed?

2. How are doctorate and master's theses on intuitive thinking distributed by the department where they were prepared?
3. How are the research' publishing types distributed across the years?
4. How are the methods employed in the studies distributed by kind of publication?
5. How are doctoral and master's theses on intuitive thinking distributed by the institution where they were prepared?

2. METHOD

This section includes information on the research design, study group, data collection and analysis.

2.1. Research Model

This study, which examines the tendencies of postgraduate studies conducted in Turkey on intuitive thinking, was conducted using the qualitative research method. In studies designed with the qualitative method, a deep perception is achieved about the event or phenomenon being examined (Morgan, 1996). In qualitative research, qualitative data collection techniques such as observation, interview, document and discourse analysis are generally used. In addition, qualitative research, which is based on the in-depth examination of human perceptions and events in social reality and natural environment, also has a holistic perspective that combines different disciplines (Hatch, 2002; Merriam & Grenier, 2019). In qualitative research, instead of measurable characteristics such as the amount, average, and number of events, people or phenomena being investigated, these are studies that are conducted in more detail and aimed at understanding, and are tried to be revealed with questions such as “how and why” (Denzin & Lincoln, 1998; Saban & Ersoy, 2019; Kırıl, 2020). In addition, qualitative research examines the problematic it addresses in its own context with an interpretive approach; it focuses on the meanings people attribute to events and phenomena while interpreting them. The exploratory mental processes of a researcher who turns to qualitative research become functional (Malterud, 2001; Silverman, 2016; Baltacı, 2019). In qualitative research, different relationships between events are addressed (Eysenbach & Köhler, 2002). It is important to sharpen the details of the event and phenomenon examined in qualitative research. In addition, since it includes a researcher-focused examination process, qualitative research is largely subjective and can be affected by the personal views of the researcher (Shenton, 2004; Silverman, 2016).

2.2. Data Collection Tool

The data for the study titled Trends in Postgraduate Studies on Intuitive Thinking Conducted in the Field of Education in Turkey were collected using the document analysis technique from nine master's and doctoral theses on intuitive thinking, which are available in the National Thesis Database of the Council of Higher Education (YÖK) (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>) and are limited to the field of education and

training and are open to access as full text. Document analysis is a systematic method used to examine and evaluate all documents, including printed and electronic materials. Like other methods used in qualitative research, document analysis requires the examination and interpretation of data in order to derive meaning, create an understanding of the relevant topic, and develop empirical knowledge (Corbin & Strauss, 2008). In qualitative research, data are collected through observation, interviews and documents (Berg & Lune, 2015; Kıral, 2020). Document analysis is a qualitative research method used to analyze the content of written documents meticulously and systematically (Wach, 2013).

2.3. Data Analysis

The data obtained in the study is explained in descriptive content analysis. Descriptive content analysis, which is the subject discussed in this study, is a systematic study that includes the evaluation of all studies, published or unpublished, conducted within a specified subject and their trends and research results in a descriptive dimension (Jayarajah, Saat, and Rauf, 2014; Lin, Lin, and Tsai, 2014; Suri and Clarke, 2009; Ültay, Aktay, and Ültay, 2021).

3. FINDINGS

This section includes the findings obtained in the study and their interpretation.

Table 1: Distribution of master's and doctoral theses on intuitive thinking by the universities where they were prepared and their degrees

	Doctoral Dissertation	Master's Degree	<i>f</i>
Atatürk University		2	22
Çukurova University		3	33
Dokuz Eylül University	2		22
Marmara University		1	11
Fırat University		1	11

When the table is examined, seven master's and two doctoral studies have been conducted. The highest number of studies was three master's at Çukurova University ($f=33$), two master's at Atatürk University ($f=22$) and two doctoral studies at Dokuz Eylül University ($f=22$). In addition, the lowest number of studies was one study each at Marmara and Fırat Universities ($f=11$).

Table 2 Distribution of master's and doctoral theses on intuitive thinking according to the institutes where they were prepared

Doctoral Dissertation	Master's Degree	<i>f</i>
-----------------------	-----------------	----------

Institute of Social Sciences		3	33,3
Institute of Educational Sciences	2	4	66,6

When the table is examined, it is seen that the highest number of studies were conducted in the Institute of Education Sciences ($f=66.3\%$) with six studies, and in the Institute of Social Sciences with three studies ($f=33.3$).

Table 3: Distribution of studies by year of publication

	2002	2010	2013	2018	2021	2023	2024
Doctoral Dissertation	1						1
Master's Degree		1	1	1	1	2	1
<i>f</i>	11	11	11	11	11	22	22

When the table is examined, it is seen that the highest rate was done in 2023 and 2024 ($f=22$). It was determined that one study was done in 2002 and 2024 for the doctoral degree ($f=11$). It is seen that one study was done in the years given in the table above for the master's degree.

Table 4: Distribution of master's and doctoral theses on intuitive thinking according to the department in which they were prepared

	Department of Educational Sciences	Computer and Educational Technologies Education	Department of Fine Arts Education	Department of Mathematics and Science Education	Department of Turkish and Social Sciences Education	Department of Psychological Services in Education
Doctoral Dissertation			1			1
Master's Degree	1	3		2	1	
<i>f</i>	11	33	11	22	11	11

When the table is examined, it is seen that the most studies were conducted in Computer and Educational Technologies Education ($f=33$) with three master's degree studies and in Mathematics and Science Education Department ($f=22$) with two master's degree studies. It was determined that one study was conducted in Educational Sciences, Fine Arts Education Department, Turkish and Social Sciences Education and Psychological Services Department in Education.

Table 5: Distribution of studies in terms of method

When the	Quantitative	Qualitative	Mixed	table was
Doctoral Dissertation	1		1	
Master's Degree	5	2		
<i>f</i>	66,6	22	11	

examined, it was determined that the highest master's degree (n=5) and doctoral studies (n=1) were conducted with quantitative methods (f=66). It was determined that two master's degree studies (f=22) were conducted with qualitative methods and only one doctoral degree study was conducted with mixed methods.

4. CONCLUSION AND DISCUSSION

Thinking skills are the most important feature that distinguishes humans from other living beings. It is a mental process that allows an individual to notice the situations in their environment and create new ideas. It starts with the birth of a human being and continues to develop over time. According to Güneş (2012), types of thinking need each other. It can be said that thinking styles change in the face of different problems. The thinking styles used have caused diversity in mental activities and brought this issue to the agenda of education.

In order for an individual to think, they must first question. This questioning brings about creativity, desire for research and innovation in the individual (Ocak & Park, 2020). The level of analytical and intuitive thinking of students among their thinking skills and how actively they use these skills in the educational environment are very important. Because in today's educational approach, students are asked to take an active role, think differently and take responsibility for their learning. For this, it is very important for the student to be raised more equipped and to gain awareness by taking individual responsibility. While students take an active role in education, they should also develop their self-regulation skills. He/she should be able to transfer his/her behavior, cognition and emotions to both his/her education and daily life by putting them in a certain order.

Based on the findings of the research, the following conclusions were reached.

In this study, 9 master's and doctoral theses on intuitive thinking, which are included in the database of the National Thesis Center for Higher Education and published as open-access full text, were examined. These theses were examined in terms of the university where they were prepared, publication degree, publication year, institute where they were prepared, department and applied method. The studies were prepared in five different universities such as Atatürk, Çukurova, Dokuz Eylül, Marmara, Fırat University. Considering that there are 208 state and private universities in our country, it can be said that this number is quite low. This result proves that sufficient importance is not given to intuitive thinking in education. At the same time, the number of intuitive thinking studies in the context of education at the international level is also quite low. This result of the study is parallel to the results of (Tirosh and Stavy, 1999); (Westcott, 1977); (Fischbein 1975, 1987); (Şen, 2010). It is seen that the studies on intuitive thinking were

conducted in 7 master's and 2 doctoral degrees. It has also been concluded that the first doctoral study on intuitive thinking in our country was prepared in 2002 and that researchers in Turkey did not show interest in this subject and did not conduct studies in this field until 2010. It is also thought that this limited number is not sufficient to develop the field of intuitive thinking and to be a source for studies to be conducted in this field. When the institutes and departments where the studies were prepared were examined, it was concluded that the most studies were conducted in the Department of Computer and Educational Technologies Education and were prepared by the Institute of Educational Sciences. When the studies were examined in terms of the method they were prepared, it was concluded that only 6 studies were quantitative, 2 were qualitative and only 1 study was conducted with a mixed method.

Based on the results of the research, some suggestions were made for the relevant field and researchers.

- * Both state, foundation and private universities should show the necessary interest in the field of intuitive thinking and studies in this field should be supported.
- * In order to increase intuitive thinking skills and reveal the talents of students who have this ability, thinking-focused courses should be included in the curriculum in higher education and used in textbooks.
- * Especially teacher candidates should be encouraged to reflect their intuitive understanding of education and to discover teaching techniques that are outside this intuitive understanding.
- * Researchers with master's and doctoral degrees should focus on studies in the field of intuitive thinking.
- * Master's and doctoral advisors should encourage faculty members to conduct studies in the field of intuitive thinking and should take care to train experts in this field.
- * Researchers should examine studies on intuitive thinking conducted both domestically and internationally and add them to the literature and provide sufficient resources for this field.

REFERENCES

- Akgün, G. (2021). *Bir bilgi kaynağı olarak sezgi ve sezgi türlerinin eğitimde değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Aslan, S. (2023). *Oyunlaştırma uygulamaları ile sekizinci sınıf olasılık öğretiminde öğrencilerin sezgisel düşünceleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Avaroğlu, M. C. (2013). *Olasılık öğretiminde sunum biçimlerine ve yanlıgı desteğine göre hazırlanmış yazılımların öğrencilerin akademik başarı, sezgisel düşünme ve öğretim süreci deneyimlerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır?/ The qualitative research process: how to conduct a qualitative research?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bayraktar, L. (2020). *Bergson "da ruh-beden ilişkisi*. Ankara: Aktif Düşünce Yayıncılık.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2015). Sosyal bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. H. Aydın (Çev. Edt). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Canoğlu, M. (2007). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 6 yaş grubu çocuklarda proje tabanlı öğrenmenin sezgisel matematik becerilerine etkisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma /Felsefe sözlüğü* (1.baskı). Paradigma Yayınları.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (1998). *The lanscape of qualitative research: Theories and issues*. Thousand Oaks: Sage.
- Dinçer, Y., Y. (2024). *Sezgisel yaratıcı estetik ve mitolojik tasvire dayalı sanatsal uygulamaların görsel sanatlar dersi kapsamında incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Duru, E. (2002). *Öğretmen adaylarında kişi-durum yaklaşımı bağlamında yardım etme davranışı, empati ve düşünme stilleri ilişkisi ve bu değişkenlerin bazı psikososyal değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Eysenbach, G., and Köhler, C. (2002). How do consumers search for and appraise health information on the world wide web? Qualitative study using focus groups, usability tests, and in-depth interviews. *Bmj*, 324(7337), 573-577.
- Fischbein, E. (1975). The intuitive concept of probability. *Psychological Review*, 82(4), 297-315.
- Fischbein, E. (1987). *Intuition in science and mathematics: An educational approach*. New York: Kluwer Academic Publishers.
- Fischbein, E. (1999). Intuitions and schemata in mathematical reasoning. *Educational Studies in Mathematics*, 38(1), 11–50.
- Güler, A. (2015). Sanatta farklı bir görme biçimi olarak sezgi. *Fine Arts*, 10(1), 1-10.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *TÜBAR (XXXII)*, 127-146.
- Hatch, J. A. (2002). *Doing qualitative research in education settings*. Suny Press.

- Jayarajah, K., Saat, R. M. ve Rauf, R. A. A. (2014). A review of science, technology, engineering & mathematics (STEM) education research from 1999–2013: A Malaysian perspective. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 10(3), 155-163.
- Karaca, N. (2018). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının bazı bilimsel olguları açıklamada kullandıkları sezgisel akıl yürütmeler ve hüristikler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Kaya, E. (2003). Sosyal bilgiler öğretiminde sezgisel düşünmeden yararlanma. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama* 2(3), 79-89.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi/Document analysis as a qualitative data analysis method. *Journal Of Social Sciences Institute*, 15, 170- 189.
- Köz, İ. (2005). Sezgi'nin bilgideki yeri ve önemi. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 23-40
- Lin, T. C., Lin, T. J. ve Tsai, C. C. (2014). Research trends in science education from 2008 to 2012: A systematic content analysis of publications in selected journals. *International Journal of Science Education*, 36(8), 1346-1372.
- Malterud, K. (2001). Qualitative research: Standards, challenges, and guidelines. *The Lancet*, 358(9280), 483-488.
- Medawar, P.B. (1997). *Genç bilimadamına öğütler*. 11.Basım. Ankara: Tübitak Yayınları.
- Merriam, S. B., and Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research* (C. 16). New York: Sage publications.
- Konar, A. (2022). Sezgi ve sezgisel düşünmeye din psikolojik bir bakış/a religious psychological view of intuition and intuitive thinking. *Hakkari İlahiyat Dergisi/ Hakkari Journal of Theology*, 1, 139-154.
- Ocak, G. ve Park, F (2019). Lise öğrencileri için analitik düşünme ölçeği geliştirme çalışması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 49-68.
- Saban, A. & Ersoy, A. (2019). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Anı Yay.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for information*, 22(2), 63-75.
- Silverman, D. (2016). *Qualitative research*. Sage publications.
- Sungur, N. (1997). *Yaratıcı düşünce*. 2.Baskı. İstanbul: Evrim Yayınevi.

- Suri, H. ve Clarke, D. (2009). Advancements in research synthesis methods: From a methodologically inclusive perspective. *Review of Educational Research*, 79(1), 395-430.
- Şen, N. (2010). *İlköğretim altıncı sınıf matematik dersinde bilgisayar destekli sezgisel düşünme kontrollü olasılık öğretiminin öğrencilerin akademik başarı ve sezgisel düşünme düzeylerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Tirosh, D., and Stavy, R. (1999). Intuitive rules: a way to explain and predict students' reasoning. *Educ. Stud. Math.* 38, 51–66. doi: 10.1007/978-94-017-1584-3_3
- Wach, E., & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Paper in Brief*, 13, 1-11.
- Ültay, E., Akyurt, H., Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi/ Descriptive content analysis in social sciences. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi/ IBAD Journal of Social Sciences*, 10, 188- 201.
- Westcott, M. R. (1977). Free will: An exercise in metaphysical truth or psychological consequences. *Canadian Psychological Review /Psychologie Canadienne*, 18(3), 249–263.
- Yılmaz, S. (2024). *Lise öğrencilerinin analitik ve sezgisel düşünme becerileri ile öz düzenleme becerileri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Yüce, S. (2023). *Sezgisel yanılğı ve çoklu ortam sinyal ilkesi temelli olasılık öğretiminin akademik başarı ve sezgisel düşünmeye etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

ASSESSMENT OF TURKISH LANGUAGE TEACHER CANDIDATES' RATIONAL AND INTUITIVE DECISION MAKING STYLES

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kirbaş

Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education,

akadirkirbas@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9846-0256>

ABSTRACT

In the modern world, effective thinking and decision-making abilities are directly linked to the growth of a person's personal and professional competence in all areas, particularly in the social and academic spheres. In this regard, giving pupils the capacity to think for themselves and make logical judgments when faced with challenges has emerged as the main objective of modern educational systems. The process of making decisions to achieve one's desired outcome is known as decision-making. Due to individual variances in the decision-making process, pupils employ distinct decision-making approaches even when they appear to be facing similar scenarios. As a result, students may use an intuitive approach to decision-making, which can be both emotional and unsystematic and cognitive and systematic due to lengthy thought processes. The purpose of this study is to identify the decision-making processes that Turkish teacher candidates employ. In the spring semester of the 2023–2024 academic year, 185 Turkish teacher candidates enrolled in the Turkish Education Department of a university in eastern Turkey participated in this study, which was carried out using the screening approach. The Rational and Intuitive Decision-Making Styles Scale was used to gather the study's data. It was scored on a 5-point Likert scale as follows: Never, "Rarely (2)," "Sometimes (3)," "often," and "always." Frequency and percentage statistics were used to explain the study's findings. Rational decision-making is represented by the first five items on the scale, whereas intuitive decision-making is represented by the final five items. The study's findings showed that Turkish teacher applicants mostly answered in the intuitive decision-making phase and occasionally in the logical decision-making component. The conclusion that emerged from this study was that Turkish teacher candidates make decisions intuitively. Key words: rational decision-making, intuitive decision-making, rational decision-making styles, Turkish teacher applicants.

Key words: Turkish teacher candidates, decision-making styles, rational decision-making, intuitive decision-making.

1. INTRODUCTION

In order to achieve their learning requirements, people today must be able to employ reasoning and problem-solving abilities, adapt to their surroundings, and alter their surroundings as they see fit. (Uygur, 2018; Kuzgun, 2006). People are finding themselves in more difficult circumstances due to the constantly shifting social structure, technological advancements, and

social and economic problems. Consequently, the ability to solve issues is becoming increasingly crucial for people to solve the difficulties they face (Arslan, 2005). An individual must learn multiple approaches and acquire a variety of talents since they cannot address every problem in the same manner (Piji Küçük, 2012). The decision-making style that each person has and chooses is one of the fundamental requirements for them to conquer the challenges they face and to solve these challenges successfully.

At every level of their social and everyday lives, people must make decisions. As a result, making decisions has become an essential aspect of human existence. (2009, Tekin). While various viewpoints exist regarding the decision-making process (Hoy & Tarter, 2004; Kırıl, 2015; Lewis, Goodman, & Fandt, 2004), the most common sense approach to decision-making is for the individual to select one of the options in order to make a decision and accomplish a goal (Miller & Byrnes, 2001; Sağır, 2006; Kalı Soyer, Keskinoglu, & İme, 2021).

Reasoning and decision making is reaching a decision or conclusion by analyzing and synthesizing information obtained from various situations encountered (Yakit, 2022). Reasoning is now a fundamental part of our lives. Through decision making and reasoning, the individual makes choices and preferences, shapes his/her cognitive world and uses this skill to solve the problems he/she encounters. (Amsterlaw, 2004). Thinking or intelligence, which is the pattern of abilities required for individuals to live in harmony in various cultures and societies, is a mental capacity that includes reasoning, problem solving, abstract thinking, learning from experience and planning abilities (Çüçen, and Ertürk, 2008; Yakıt, 2022). Reasoning is reaching a decision or conclusion by analyzing and synthesizing information obtained from various situations encountered. It is seen that people who are successful in reasoning are more successful because they make more accurate and effective decisions in their daily lives (Erdem and Gürbüz, 2015).

Decision making is defined as the process of choosing between different alternatives while a person is trying to achieve their goal (Miller & Byrnes, 2001). Individuals use different decision-making styles when making decisions (Kalı Soyer, Keskinoglu, & İme, 2021). Thanks to these different decision-making styles, we can understand why a person uses such different decision-making processes when faced with seemingly the same situations (Nutt, 1990). It is stated that decision-making styles vary from individual to individual, and some individuals make decisions as a result of long thoughts, while others make decisions based on their faster impressions (Kalı Soyer, Keskinoglu, & İme, 2021). Decision-making is based on two different types of information processing based on the dual process theory of cognition. The first is an intuitive processing process that is automatic and fast, does not require the use of working memory. The second is an analytical and rational processing process that is relatively slower, requires effort, is analytical, rule-based, and requires working memory. It is clear that decision-making, in any case, involves complex processes (Pekdoğan, 2015). Individuals who make decisions after long thoughts approach decision making cognitively and systematically, while individuals who make intuitive decisions adopt a more emotional and unsystematic approach. Researchers state that decision making varies according to the individual's personality traits, task and environmental factors (Hunt, Krzystofiak, Meindl, & Yousry, 1989).

When the relevant literature is examined, different definitions of decision-making styles are seen. The Harren model has three different types of decision-making styles that everyone agrees on. These are rational (making decisions using rationality), dependent (making decisions with the opinions of others) and intuitive (making decisions based on feelings and emotions) decision-making styles (Baiocco, Laghi, & D'Alessio, 2009; Kalı Soyer, Keskinöglü, & İme, 2021). In addition, there are four different decision-making styles: the rational decision-making style, where the individual carefully evaluates all alternatives when making a decision, intuitive decision-making based on feelings and intuition, dependent decision-making, where the individual is open to suggestions and advice from others, and the avoidant decision-making style, where the individual avoids making a decision (Scott & Bruce 1995; İnci 2023). In this context, when the literature on decision-making styles is examined, it is seen that decision-making styles such as intuitive, experiential, logical, rational, analytical, avoidant and procrastinator are common in many studies (İnci 2023). Although individuals use different decision-making styles in their daily, professional, academic lives or in stages that may be turning points in their lives, they generally have a dominant decision-making style (Driver, Brousseau, & Hunsaker, 1990; İme, Kalı Soyer, Keskinöglü, 2020). Because the decision-making styles that a person has are the most important tools to know how the mind works when making decisions. (Rowe & Davis, 1996). In addition, the way an individual solves problems or makes choices about his life is the way he uses information in the decision-making process (Rowe & Mason, 1987).

1.1. Purpose and Importance of the Study

The contemporary education approach aims for individuals who form a society to have developed creative thinking and questioning skills, to be able to criticize, to love research, to have decision-making skills, and to implement the decisions they make with courage (Kaya, 2010). It is known that having creative decision-making skills is very important for individuals in solving daily problems. Considering that personality is a dynamic process and that decision-making and creative thinking are cognitive characteristics that can be developed (Guilford, 1967), revealing the relationship between personality traits, decision-making style and creative thinking style will be beneficial in terms of developing and enriching these characteristics.

In the age of information and technology, the individual's development in every field, such as social development and academic success, depends on successful reasoning, social problem-solving and decision-making skills. The most important desired quality in individuals of the 21st century is for the individual to have developed metacognitive skills and, accordingly, effective decision-making skills. Raising individuals with these qualities has become the primary goal of today's higher education system. In this context, traditional education models are giving way to scientific research, learning by discovering, being able to find different solutions to encountered problems, in short, the skills of producing solutions to problems. These skills are completely dependent on the decision-making style used by the individual in the decision-making process and problem-solving process. In the 21st century, individuals who can question, criticize, analyze and solve problems from different perspectives are needed (Akınoğlu and Bakır, 2003; Yağıt, 2022). When the changes that have occurred in the education and examination system in Turkey in recent years, especially the changing question types in

central exams, are taken into consideration, the importance of reasoning, rational and intuitive decision-making and social problem-solving becomes even more important as students, called the new generation, are asked more questions that they can solve using their reasoning skills. (Yakit, 2022).

Reasoning is a skill that can be developed with systematic training and appropriate activities (Gillies, 2011, Chen and She, 2015). The individuals who will provide students with this skill and competence are teachers. Teachers and teacher candidates who have a high level of reasoning skills can provide their students with effective learning environments based on criticism and questioning (Benford, 2001). Today, the reasoning skills of students studying at all levels are affected by their teachers' decision-making and reasoning skills and competence in the subject (Brown and Campione, 1994; Gillies, 2019). In this context, an effective education system is directly related to the equipment of teacher training programs. In the field of learning and teaching processes, which are included in the teacher qualifications determined by the Ministry of National Education in line with the opinions received from academicians, teachers and education experts, teachers and teacher candidates are expected to use teaching strategies aimed at developing effective questioning competence and students' learning, problem solving and thinking skills ((MEB ÖYGM, 2010; Özcan, 2011, Yağ 2022). These strategies used by teachers and teacher candidates directly affect the reasoning, social problem solving and decision-making skills of their students, whom they are role models for. Reasoning skills enable individuals to solve social and scientific problems that they may encounter throughout their lives and prepare individuals to be good citizens (Osborne, 2013). The purpose of this study is to determine which decision-making styles Turkish teachers use in the decision-making process, which is one of the most important metacognitive skills that teachers and teacher candidates should have in the information and technology age we live in. In this context, the importance given to decision-making styles has become an increasingly important topic in international literature. In our country, the necessary importance has not been given to the examination of decision-making styles of teacher candidates by academicians and researchers working in the field of Turkish education, and this issue has been ignored. In this study, it is aimed to eliminate the deficiency in the Turkish education literature by determining the decision-making styles of Turkish teacher candidates and to shed light on future studies.

2. METHOD

This section includes the research model, data collection tool, and information about the study group.

2.1. Research Model

This study, which examines the decision-making styles of teacher candidates, was conducted with a descriptive scanning model. . The scanning model provides the quantitative or numerical description of trends, attitudes, or opinions in the universe through studies conducted on a selected sample within a universe (Creswell & Creswell, 2018; Leppink, 2019). The scanning model is a research approach used to describe a past or current situation (Karasar, 2000).

2.2. Data Collection Tool

The data of this study examining the decision-making styles of prospective teachers were collected with the Rational and Intuitive Decision-Making Styles Scale, which was rated as Never, "Rarely (2), "Sometimes (3)," "Frequently" and "Always" in a 5-point Likert format (İme, Kalı Soyer & Keskinoglu, 2020). The data of the study were explained with percentage and frequency values. The scale consists of two sub-dimensions, the first five items being rational decision-making and the last five items being intuitive decision-making. CFA was performed to determine the construct validity of the scale and it was seen that the binary structure constituting the sub-dimensions in the original structure was confirmed. It was found that the fit values of the model represented by two dimensions were acceptable values ($\chi^2/df=2.57$, CFI=.98, TLI=.97, SRMR=.06, RMSEA=.06). As a result of the criterion-related validity study, it was found that there were positive significant relationships between the rational and intuitive decision-making scale and the subscales of the decision-making styles scale. Cronbachalpha value was calculated as .80 for the whole scale, .90 for the rational decision-making subscales, and .85 for the intuitive decision-making subscales. The test-retest correlation coefficient

was calculated as .86. These values show that the scale is valid and reliable. (Tabachnick and Fidell, 2001).

The language validity of the scale and the sub-dimensions of the scale were found as $r=.88$ for the rational decision-making sub-dimension, and $r=.94$ for the intuitive decision-making sub-dimension. Based on the findings of this analysis, it can be stated that the Turkish form of the scale is equivalent to the original form.

Written permission was obtained from the authors to use the Rational and Intuitive Decision-Making Styles Scale in this study.

2.3. Sample of the Research

This study was conducted on 185 Turkish teacher candidates studying in the Department of Turkish Education at the Department of Turkish and Social Sciences at the Atatürk University Kazım Karabekir Faculty of Education in the Spring semester of the 2023-2024 academic year. Before the study, a document and ethical permission regarding compliance with ethical principles was obtained by the Atatürk University Social and Human Sciences Ethics Committee Presidency Educational Sciences Unit Ethics Committee with the decision of the meeting dated 25.05.2023 and numbered 6.

3. FINDINGS

This section includes the findings obtained in the research and their interpretation.

Table 1: Findings regarding the rational decision-making styles of prospective teachers

	RATIONAL DECISION MAKING SUB-DIMENSION		Never	Rarely	Sometimes	Often	Always
1.	I prefer to gather all necessary information before making a decision.	<i>f</i>	8	21	92	33	31
		%	4,3	11,3	49,7	17,8	16,7
2.	I examine different decision options in detail before making my final decision.	<i>f</i>	14	18	86	26	41
		%	7,5	9,7	46,4	14	22,1
3.	I take time to consider the pros/cons or risks/benefits of a situation when making a decision.	<i>f</i>	19	32	83	29	22
		%	10,2	17,2	44,8	15,6	11,8
4.	An important part of my decision-making process is researching the facts.	<i>f</i>	11	19	95	23	27
		%	5,9	10,2	51,3	12,4	14,5
5.	I weigh and consider many different situations when making decisions.	<i>f</i>	13	25	109	22	16
		%	7	13,5	59	11,8	8,6

When the table regarding the rational decision-making styles of the teacher candidates is examined, the highest number of teacher candidates and approximately 50% of the answers to the item “I prefer to gather all the necessary information before making a decision” are given as sometimes. The lowest number of the answers to the same item is 4.3% and never. The highest number of the answers to the item “I examine different decision options in detail before making my final decision” is 46.4% and sometimes. The lowest number of the answers to the same item is 14 teacher candidates and 7.5% and never. The highest number of the answers to the item “I take time to consider the pros/cons or risks/benefits of the situation when making a decision” is 83 teacher candidates and 45% and sometimes and 10% and never. The highest number of the answers to the item is 95 teacher candidates and 51% and 11 teacher candidates and 6% and 6%, respectively. “An important part of my decision-making process is researching the facts.” The item was answered by 95 Turkish teacher candidates as sometimes at the highest rate of 51%, while 11 candidates answered it as 6% at the lowest rate. The item “I weigh and consider many different situations when making decisions” was answered by 109 teacher candidates as never at the highest rate of 59%, and 13 teacher candidates answered it as 7% at the lowest rate.

Table 2: Findings regarding the intuitive decision-making styles of prospective teachers

	INTUITIVE DECISION MAKING SUB-DIMENSION		Never	Rarely	Sometimes	Often	Always
1.	I mainly rely on my intuition when making decisions.	<i>f</i>	21	12	13	104	35
		%	11,3	6,4	7	56,2	18,9

2.	I usually go by my hunch when making decisions.	<i>f</i>	11	8	22	91	53
		%	5,9	4,3	11,8	49	28,6
3.	I make my decisions based on my intuition.	<i>f</i>	6	10	17	109	38
		%	3,2	5,4	9,1	60	23
4.	I rely on my first impressions when making decisions.	<i>f</i>	9	18	28	88	42
		%	4,8	9,7	15,1	47,5	22,7
5.	I give more weight to my feelings than analysis when making decisions.	<i>f</i>	7	10	26	96	46
		%	3,7	5,4	14	52	25

When the table regarding the intuitive decision-making styles of teacher candidates is examined, 104 teacher candidates and approximately 56.2% gave the highest frequency response to the item “I mainly trust my intuition when making decisions.” 10 teacher candidates answered the same item with the lowest rate of 7% as sometimes. 91 teacher candidates found the item “I usually act according to my hunches when making decisions” suitable for themselves with the highest rate of 49%. The lowest rate of 8 teacher candidates answered the same item with the lowest rate of 4.3% as rarely. 109 teacher candidates answered the item “I usually act according to my hunches when making decisions” with the highest rate of 60% and the lowest rate of 6 teacher candidates answered it with the lowest rate of 3.2% as never. 88 teacher candidates answered the item “I trust my first impressions when making decisions” with the highest rate of 47.5% and 9 teacher candidates answered it with the lowest rate of never at 4.8%. “I give weight to my feelings rather than analysis when making decisions.” The highest number of 96 Turkish teacher candidates answered the item as 52% often, while the lowest number of 7 candidates answered as 3.7% never.

CONCLUSION AND DISCUSSION

Decision making is a complex process. A person in a decision-making situation determines various behavioral options, evaluates them, ultimately makes a decision and puts this decision into practice. This process is shaped by the person's approach to the decision-making problem (Ertural, 2019). Individuals' decision-making styles are closely related to their individual characteristics (Scott and Bruce (1995). Individuals may differ in their decision-making, problem-solving methods, approaches to the problem, and decision-making styles. People's decision-making style, how they follow a certain decision form, and the solutions they follow are also quite different from each other. These strategies include individual characteristics, decision type, decision time, knowledge, skills, and experience. For this reason, individuals' decision-making behaviors are generally based on decision-making styles and decision-making strategies. (Nas, 2006; Avşaroğlu, 2007; Kuzgun, 2014; Ertural, 2019). Decision-making style is the approach and behaviors that an individual generally follows in decision-making situations (Arroba, 1977).

When the decision-making style is considered as a habit or a behavior acquired/learned by the decision-maker, it can be said that many factors come into play, from the external environment

of the decision-maker to the internal environment of the organization and from there to his/her own inner world, affecting the decision-making style. In addition, when the time elapsed from the beginning of the decision-making style in the decision-maker to any moment, and the existence of all environmental factors during this period and the cumulative effect of their changes during the process on the decision-maker are considered, the formation of the decision-making style also represents a process in itself. In this process, the experiences the decision-maker gains in decision-making are the feedback loops he/she gains as a result of the continuous interaction he/she establishes with the environment. These feedback loops, which play an important role especially during the development of people's individual characteristics, are extremely vital facts for the determination of managerial candidates in institutions and their career development. (Nas, 2010)

The following results were reached in this study, which attempted to determine the rational and intuitive decision-making styles of teacher candidates.

It was concluded that the prospective teachers responded to the sub-dimension of the Rational and Intuitive Decision-Making Styles Scale, the first five items of which measure rational decision-making styles, at a "sometimes" level. Rational or rational decision-making style is a decision-making style preferred by individuals in situations where alternatives are evaluated and investigated logically. In this context, prospective teachers base their decision-making process on the information they acquire and their metacognitive skills (McKenney and Keen, 1974). Rational or rational decision-making style has been found to be significantly related to the evaluation of the person who is effective in decisions about themselves, and the level of coping with problems. Dependent decision-making style is perceived as socio-economic level, perceived family behaviors, evaluated as the person who is effective in decisions about themselves, and the level of coping with problems (Taşdelen, 2001). When the research on decision-making styles is considered, it is seen that the most appropriate style for effective decision-making is the logical and rational decision-making style (Bacanlı, 2000; Ergene, 2004). In this respect, it can be said that the decision-making process, individual characteristics and emotional intelligence abilities that guide these are important for teacher candidates studying at education faculties. It was concluded that teacher candidates responded to the sub-dimension of the Rational and Intuitive Decision-Making Styles Scale, where intuitive decision-making styles are measured, at the level of sometimes. Intuitive decision-makers benefit from the amount of information collected and evaluated with sudden decision speed and individual differences in the decision-making process compared to individuals with a rational decision-making style (Deniz & Avşaroğlu, 2014). Individual aspects and motivation levels affect these decision-making styles. Accordingly, individuals with a high risk tendency and under excessive pressure also tend to make quick decisions. Individuals who prefer an intuitive decision-making style spend less time on information collection and evaluation during the decision-making process (Dunham & Pierce, 1989). In addition, individuals with an intuitive decision-making style also have emotional intelligence. According to the findings of this research, it can be said that emotional intelligence abilities are very important in an individual's decision-making (Bar-On, 2000; Boyatzis, Goleman, & Rhee, 2000; Mayer, Caruso, & Salovey,

1999; Sala, 2002; Deniz & Avşaroğlu, 2014). The basis of the concept of emotional intelligence is the individual's ability to control their emotional life areas (Deniz & Avşaroğlu, 2014).

Some suggestions were made for the relevant field from the results of the research.

* In order to reach more general results regarding the research, studies can be conducted that measure the social problem-solving and reasoning ways of teacher candidates.

* Trainings can be provided during the undergraduate education period to develop the rational intuitive decision-making skills of teacher candidates.

* Quantitative and qualitative studies can be conducted to examine the rational intuitive decision-making styles of teacher candidates in terms of different variables.

* This study can be conducted for graduate students and the decision-making styles of graduate students can also be determined.

* This study can be conducted for different undergraduate programs and comparisons can be made between undergraduate departments.

REFERENCES

Akinoğlu, O. & Bakır, S. A. (2003). İlköğretim öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde coğrafya konularını öğrenmeleriyle ilgili durum analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 8, 83-106.

Arslan, C. (2005). Kişilerarası çatışma çözme ve problem çözme yaklaşımlarının yüklem karmaşıklığı açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (14), 75-93.

Amsterlaw, J. A. (2004). Development of children's beliefs about everyday reasoning [Unpublished doctoral dissertation]. Michigan University.

Arroba, Tanya. 1977. Styles of decision making and their use: an empirical study. *British Journal Of Guidance And Counselling*. 5(2). 149-158.

Avşaroğlu, S. (2007). *Üniversite öğrencilerinin karar vermede öz saygı, karar verme ve stresle başa çıkma stillerinin benlik saygısı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Bacanlı, F. (2000). Kararsızlık ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 2(14), 7-16.

Baiocco, R., Laghi, F. ve D'Alessio, M. (2009). Decision-making style among adolescents. relationship with sensation seeking and locus of control. *Journal of Adolescence*, 32, 963-976.

Bar-On, R. (2000). *Emotional and social intelligence: insights from the emotional quotient inventory (EQ-i)*. In R. Bar-On, & J. D. A. Parker (Eds.), *Handbook of Emotional Intelligence* (pp. 363-388). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Benford, R. (2001). *Relationships between effective inquiry use and the development of scientific reasoning skills in college biology labs*. Master Thesis, Arizona State University.

- Boyatzis, R. E., Goleman, D., & Rhee, K. S. (2000). *Clustering competence in emotional intelligence*. In R. Bar-On, & J. D. A. Parker (Eds.), *The handbook of emotional intelligence: theory, development, and assessment, and application at home, school, and in the workplace* (pp. 343-362). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Brown, A. L., & Campione, J. C., (1994). *Guided discovery in a community of learners*. In K. McGilly (Ed.), *Classroom lessons: Integrating cognitive theory and classroom practice* (pp. 229-270). Cambridge, MA: Bradford.
- Chen, C. T. ve She, H. C. (2015). The effectiveness of scientific inquiry with/without integration of scientific reasoning. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 13(1), 1–20.
- Creswell, J.W. & Creswell, J.D. (2018). *Research design qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage.
- Çuçen, K. & Ertürk, E. (2008). Soyut düşünmede mantık ve matematik bilgisinin yeri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 11, 247-268.
- Deniz, M. & Avşaroğlu, S. (2014). A Study on description level of university students' emotional intelligence skills on self-esteem in decisionmaking and decision making styles, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 121-138.
- Driver, M. J., Svensson, K., Amato, R. P. ve Pate, L. E. (1996). A human information-processing approach to strategic change: Altering managerial decision styles. *International Studies of Management and Organization*, 26, 41–58.
- Dunham, R. B. ve Pierce, J. L. (1989). *Management*, Scott, Foresman Company: London.
- Ergene, T. (2004). Ethical Dilemmas in psychological counseling: ethical decision making process. *Eurasian Journal of Educational Research*. 15, 49-55.
- Ertural, H. (2019). *Üniversite öğrencilerinin karar vermede özsaygısının ve karar verme stillerinin üst bilişe ve öğrenilmiş güçlülüğe göre incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]*. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Gillies, R. M. (2011). Promoting thinking, problem-solving and reasoning during small group discussions. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 17 (1), 73-89. <https://doi.org/10.1080/13540602.2011.538498>
- Guilford, J. P. (1967). Creativity: Yesterday, today and tomorrow. *The Journal of Creative Behavior*, 1(1): 3-14.
- Hoy, W.K. and Tarter, C.J. (2004), “Organizational justice in schools: no justice without trust”, *International Journal of Educational Management*. (18)4, 250-259.
- Hunt, R. G., Krzystofiak, F. J., Meindl, J. R. ve Yousry, A. M. (1989). Cognitive style and decision making. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 44, 436–453.
- İme, Y., Kalı-Soyer, M. ve Keskinoglu, Ş. M. (2020). Akılcı ve Sezgisel Karar Verme Stilleri Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları*

Dergisi, 16(Eğitim ve Toplum Özel Sayısı), 5995-6013. <http://dx.doi.org/10.26466/opus.720827>

İnci, H. (2023). *Akılci ve sezgisel karar verme stillerinin algılanan stres üzerindeki etkisinde örgütsel bağıllık ve örgütsel adalet algısının aracılık rolü: Banka çalışanları örneği incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]*. Avrasya Üniversitesi.

Kaya, H. İ. (2010). *Öğretmen eğitiminde yapılandırmacı öğrenmeye dayalı uygulamaların öğretmen adaylarının problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme eğilimlerine etkileri [Yayımlanmamış Doktora Tezi]*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Kalı Soyer, M., Keskinoğlu, M.Ş., & İme, Y. (2021). Levels of personality traits to predict creative thinking and decision-making styles . *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 22(2), 1828-1863. doi: 10.17679/inuefd.938650

Karasar, N. (2000). *Bilimsel araştırmalar yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kıral, B. (2015). *Lise yöneticilerinin öğretmenleri güçlendirmesi ve öğretmenlerin kayıtsızlık (sinizm) davranışı ile ilişkisi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]*. Ankara Üniversitesi.

Kuzgun, Y. (1992). Karar stratejileri ölçeği: Geliştirilmesi ve standardizasyonu. *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği:161-170.

Kuzgun, Y. (2006). *Meslek gelişimi ve danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Lewis, P. S.; Goodman, S. H. ve Fandt P. M. (2004). *Management challenges in the 21st century*.St.Paul: West Publishing Company.

Leppink, J. (2019). *Statistical Methods for experimental research in education and psychology*. Springer.

McKenney, J.L. and Keen, P.G.W. (1974), "How managers' minds work", *Harvard Business Review*, Vol. 72 No. 3, pp. 79-90.

Mayer, J.D; Caruso, D. & Salovey, P. (1999). *Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence*. *Intelligence*. 27, 267-298.

MEB ÖYGM., (2010). *Öğretmen Yeterlikleri*. MEB Yayını. Ankara.

Miller, D.C. ve Byrnes, J.P. (2001) Adolescent's decision making in social situation: A self-regulation perspective. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 22, 237-256.

Nas, S. (2006). *Gemi operasyonlarının yönetiminde kaptanın bireysel karar verme süreci analizi ve bütünleşik bir model uygulaması [Yayımlanmamış doktora tezi]*. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Osborne, J. (2013). The 21st century challenge for science education: assessing scientific reasoning. *Thinking Skills and Creativity*, 10, 265–279.

Özcan, M. (2011) *Bilgi Çağında Öğretmen Eğitimi, Nitelikleri ve Gücü Bir Reform Önerisi*, ISBN: 978-605-5485-40-5 Yayıncı Sertifika No: 11687 I.Basım, Ankara.

Pekdoğan, S. (2015). *Karar verme stilleri araştırmaları: 2009-2013 yılları arasındaki yüksek lisans tezlerinin incelenmesi*. *International Journal of Social Science*, 34, 321-331.

- Piji Küçük, D. (2012). Müzik öğretmenliği anabilim dalı öğrencilerinin iletişim ve problem çözme becerileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 32, 33-54.
- Rowe, A. J. ve Davis, S. A. (1996). *Intelligent information systems: Meeting the challenge of the knowledge era*. Westport: Quorum Books.
- Rowe, A. J. ve Mason, R. O. (1987). *Managing with style: A guide to understanding, as-sessing, and improving decision making*. San Francisco, CA: Jossey-Bass
- Sağır, C. (2006). *Karar verme sürecini etkileyen faktörler ve karar verme sürecinde etişin önemi: uygulamalı bir araştırma* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Sala, F. (2002). *Emotional competence inventory: technical manual*. Philadelphia, PA: McClelland Center For Research, HayGroup.
- Scott, S. G.,& Bruce, R. A. (1995). Decision-making style: The development and assessment of a new measure. *Educational and psychological measurement*. 55(5), 818-831.
- Taşdelen, A. (2001). Öğretmen adaylarının bazı psiko sosyal değişkenlere göre karar verme stilleri, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 10, 40-52.
- Tekin, Ö. A. (2009). *Yönetimde karar verme: Batı Antalya bölgesinde bulunan beş yıldızlı otel işletmelerindeki çeşitli departman yöneticilerinin karar verme stillerini tespit etmeye yönelik uygulamalı bir araştırma* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Uygur, S., S. (2018). Predicting the problem solving skills of high school students according to irrational beliefs and decision making styles. *Electronic Journal of Social Sciences*. 17 (67), 1014-1026.
- Yakıt, G. (2022). Öğretmen ve öğretmen adaylarının akıl yürütme yolları, sosyal sorun çözme, akılcı ve sezgisel karar verme becerileri [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ KÜRESEL VATANDAŞLIK YETERLİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap ÇİFÇİ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, mehtapcifci@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5541-891X

Doç Dr. Aysel ARSLAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

Doç. Dr. Fatıma Firdevs ADAM

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, firdevs@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1765-6287

ÖZET

Küresel vatandaşlık, sadece kendi ülkesinin değil, tüm dünyanın bir vatandaşı olma bilinci ve sorumluluğudur. Bu kavram, giderek küreselleşen dünyada, farklı kültürlerle saygı duymak, insan haklarına önem vermek ve sürdürülebilir bir gelecek için çalışmak gibi değerleri içerir. Küresel bir vatandaş, sınırların ötesine bakarak, dünya sorunlarına duyarlılık gösterir ve çözüm üretmek için çaba sarf eder. Aynı zamanda, farklı kültürleri tanımak, empati kurmak ve barışçıl bir dünya için çalışmak, küresel vatandaşlığın temel ilkeleri arasındadır. Küresel vatandaşlık, sadece farklı kültürlerle saygı duymak ve insan haklarına önem vermekten ibaret olmayıp aynı zamanda adalet, eşitlik, sorumluluk, dayanışma, barış kavramlarını da içermektedir. Küresel bir vatandaş olmak, sadece iyi niyetli olmak anlamına gelmez. Bu, aktif bir şekilde katılımı ve eylemi gerektirmektedir. Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık yeterliklerinin belirlenmesi, araştırma değişkenleri olan cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş, ailenin ikamet ettiği yerleşim yeri, ailenin gelir düzeyi, mezun olunan lise türü ve branş değişkenlerine göre incelenmesidir. Araştırmanın örneklem grubunu 2024-2025 güz akademik döneminde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesinde eğitimlerine devam eden 208 (165 kadın-45) öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında Moaris ve Ogden (2011) tarafından geliştirilen ve kısa formu Lo vd. (2016) tarafından oluşturulan Gezer ve İlhan (2023) tarafından Türkçeye uyarlanan 15 maddeli 3 faktörlü bir yapıya sahip olan “Küresel Vatandaşlık Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek uyarlama çalışmasında ölçeğin faktörlerinin güvenilirliği .65 ila .87 arasında değişmektedir. Araştırmada elde edilen verilerin öncelikle normallik analizleri

yapılmış ve parametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir. Verilere yüzde ve frekans analizleri, ilişki analizler ve Pearson korelasyon uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin sınıf düzeyi, ailenin yaşadığı yer, mezun olunan lise türü ve branş değişkenlerine göre aldıkları puanların farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<.05$).

Anahtar Kelimeler: Küresel Vatandaşlık, Öğretmen Adayı, Üniversite

ABSTRACT

Global citizenship is the awareness and responsibility of being a citizen not only of one's own country but of the entire world. This concept includes values such as respecting different cultures, giving importance to human rights and working for a sustainable future in an increasingly globalized world. A global citizen shows sensitivity to world problems by looking beyond borders and makes an effort to produce solutions. At the same time, recognizing different cultures, empathizing and working for a peaceful world are among the basic principles of global citizenship. Global citizenship does not only consist of respecting different cultures and giving importance to human rights, but also includes the concepts of justice, equality, responsibility, solidarity and peace. Being a global citizen does not only mean having good intentions. It requires active participation and action. The aim of this study is to determine the global citizenship competencies of teacher candidates and to examine them according to the research variables of gender, grade level, age, family residence, family income level, type of high school graduated from and branch. The sample group of the study consists of 208 (165 female - 45) students continuing their education at Sivas Cumhuriyet University Faculty of Education in the 2024-2025 fall academic semester. The "Global Citizenship Scale", which has a 15-item 3-factor structure developed by Moaris and Ogden (2011) and adapted to Turkish by Gezer and İlhan (2023), whose short form was created by Lo et al. (2016), was used in data collection. In the scale adaptation study, the reliability of the factors of the scale ranged from .65 to .87. First of all, normality analyzes were made on the data obtained in the study and it was decided to apply parametric tests. Percentage and frequency analyzes, relational analyzes and Pearson correlation were applied to the data. According to the findings, it was determined that the scores of the students differed according to the variables of class level, place of residence of the family, type of high school graduated from and branch ($p<.05$).

Keywords: Global Citizenship, Teacher Candidate, University

GİRİŞ

İnsanlık tarihine bakıldığında sanayi devrimine kadar olan süreçte gelişmeler oldukça yavaş gerçekleşmiştir. Sanayi devrimiyle başlayan günümüzü de içine alan dönemde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler, ülkeler ve toplumlar arasındaki mesafeyi azaltmıştır. Bu gelişmeler, toplumlar ve ülkeler arasındaki etkileşimi yoğunlaştırmış, bireylerin dünya görüşlerini şekillendirmiş ve küresel farkındalık düzeylerini artırmıştır (Farooq vd. 2019). Küreselleşme, ticaret ve teknolojinin dünyayı nasıl daha bağlantılı ve birbirine bağımlı bir yer haline getirdiğini tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Özkul, 2023). Küreselleşme, bunun sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve sosyal değişimleri de kapsamına alır. Ayrıca küreselleşme, kültürlerin birbirini etkilediği ve kültürler arası bütünleşmenin yaşandığı bir süreç olarak da tanımlanabilir (Nar, 2015).

Küreselleşme süreci, dünyanın ekonomik, kültürel, eğitim, siyasal ve sosyal boyutlarda giderek daha fazla birbirine bağımlı hale getirmiştir (Keyman, 1998). Küreselleşme, bireylerin hem kendi toplumuna hem farklı toplumlara sorumlu hissetmelerini zorunlu kılan yeni bir perspektif ortaya çıkarmıştır (Ehigie, 2021). Bu sorumluluk bağlamında eğitim sistemini etkilenerek bireylerin küresel vatandaşlık duygusunu geliştirmelerini gerektirmiştir. Küresel vatandaşlık, sadece kendi ülkesinin değil, tüm dünyanın bir vatandaşı olma bilinci ve sorumluluğudur. Bu kavram, giderek küreselleşen dünyada, farklı kültürlere saygı duymak, insan haklarına önem vermek ve sürdürülebilir bir gelecek için çalışmak gibi değerleri içermektedir (Bertram, 2016). Küresel bir vatandaş, sınırların ötesine bakarak, dünya sorunlarına duyarlılık gösterir ve çözüm üretmek için çaba sarf eder. Küresel vatandaşlık, sadece kendi ülkesinin değil, tüm dünyanın bir vatandaşı olma bilinci ve sorumluluğudur (Kan, 2009). Bu kavram, giderek küreselleşen dünyada, farklı kültürlere saygı duymak, insan haklarına önem vermek ve sürdürülebilir bir gelecek için çalışmak gibi değerleri içermektedir. Küresel bir vatandaş, sınırların ötesine bakarak, dünya sorunlarına duyarlılık göstererek çözüm üretmek için çaba sarf etmektedir. Aynı zamanda, farklı kültürleri tanımak, empati kurmak ve barışçıl bir dünya için çalışmak, küresel vatandaşlığın temel ilkeleri arasındadır. Küresel vatandaşlık, sadece farklı kültürlere saygı duymak ve insan haklarına önem vermekten ibaret olmayıp aynı zamanda adalet, eşitlik, sorumluluk, dayanışma, barış kavramlarını da içermektedir. Küresel bir vatandaş olmak, sadece iyi niyetli olmak anlamına gelmez. Bu, aktif bir şekilde katılımı ve eylemi gerektirmektedir. Eğitimdeki küresel vatandaşlık, öğrencilerin ve öğretmenlerin dünya çapında artan hareketliliğini ve eğitimcilerin daha kapsayıcı olma anlayışını ifade etmektedir. Bu bağlamda

öğrenci yetiştiren öğretmenlerin yerel, ulusal ve küresel bağlamsal etkilere bütüncül bir şekilde bakan daha geniş bir bakış açısı gerektirmektedir (Şişman, 2006). Öğretmen yetiştirmede öğretmen adaylarına yönelik planlamalarda küresel vatandaşlık yeterliklerinin incelenmesi gerekmektedir. İlgili alan yazın incelendiğinde Göl (2013), Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık tutum düzeylerini; Bayır ve arkadaşları (2014), sınıf öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının Sosyal Bilgiler dersi kapsamında küresel vatandaşlık eğitime yönelik görüşlerini; Uydaş ve Genç (2015), Ortaöğretim öğrencilerinin küresel vatandaşlık bağlamında çokkültürlülük hakkındaki görüşlerini; Durmuş (2017), Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık ve çokkültürlü eğitime yönelik tutumlarını inceleyerek bu konudaki görüşlerini incelemek amacıyla araştırma yapmışlardır.

Bu çalışmada öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık yeterlikleri kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık yeterliklerinin belirlenmesi, araştırma değişkenleri olan cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş, ailenin ikamet ettiği yerleşim yeri, ailenin gelir düzeyi, mezun olunan lise türü ve branş değişkenlerine göre incelenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorular araştırılacaktır;

Öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık yeterlikleri cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine, yaşlarına, ikamet ettiği yerleşim yerine, mezun oldukları lise türlerine ve branşlarına göre farklılaşmakta mıdır?

Öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık ölçeğinden aldıkları toplam puan ile alt boyutları arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyi nedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemleri arasından yer alan betimsel tarama deseni ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Evren / Örneklem

Araştırmanın örneklem grubunu 2024-2025 güz akademik yarıyılında İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubunda 165 kadın-45 erkek olmak üzere 208 öğrenci yer almıştır. Örneklem ilişkin demografik bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Örnekleme Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	165	79.3
	Erkek	43	20.7
Sınıf	Bir	89	42.8
	İki	40	19.2
	Üç	49	23.6
	Dört	30	14.4
Yaş	18-19	68	32.7
	20-21	90	43.3
	22-23	29	13.9
	24-25	12	5.8
	26 ve üzeri	9	4.3
Ailenin Yaşadığı Yerleşim Birimi	Köy	21	10.1
	İlçe	49	23.6
	Şehir	93	44.7
Mezun olunan lise türü	Büyükşehir	45	21.6
	Meslek	32	15.4
	Anadolu	149	71.6
	Fen	8	3.8
Branş	Diğer	19	9.1
	Okul öncesi	27	13.0
	Sınıf	58	27.9
	Türkçe	24	11.5
	İngilizce	22	10.6
	Sosyal	18	8.7
	Özel Eğitim	12	5.8
PRD	47	22.6	

2.3. Veri Toplama Araçları

Küresel Vatandaşlık Ölçeği (KVÖ): Verilerin toplanmasında Moaris ve Ogden (2011) tarafından geliştirilen ve kısa formu Lo vd. (2016) tarafından oluşturulan Gezer ve İlhan (2023) tarafından Türkçeye uyarlanan “Küresel Vatandaşlık Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek uyarlama çalışmasında ölçeğin faktörlerinin güvenilirliği .65 ila .87 arasında; bu çalışmada ise .66 ila .90

arasında değişmekte olup toplam güvenilirliği .811 olarak hesaplanmıştır. Ölçek Sosyal Sorumluluk (SOS= 4 madde), Küresel Yeterlik (KÜY=5 madde), Küresel Sivil Katılım (KSK=6 madde) olmak üzere 3 alt boyut ve toplamda 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 15 en yüksek puan 75'tir.

Tablo 2. Ölçeğe İlişkin Betimsel İstatistikler

	n	Min. puan	Max. puan	\bar{x}	Ort. (5)	Ort. (100)	sd	Skew.	Kurt.
KVÖ Top.	208	18	66	35.21	2.35	46.94	7.50	.544	1.543
SOS	208	4	19	7.79	1.95	38.94	3.01	.891	1.258
KÜY	208	7	25	15.96	3.19	63.83	3.21	-.171	1.030
KSK	208	6	30	11.46	1.91	38.21	4.97	.889	.661

Ölçek bulgularına bakıldığında katılımcıların aldıkları puanların ölçeğin toplam puanı ve tüm alt boyutlarında orta düzeyde ($.30 > \text{Ort.} < .70$); çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu görülmektedir (± 1.96).

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir üniversitede öğrenim göre 208 öğrenciye online olarak uygulanmış ve sonrasında veriler Excel olarak indirilmiştir. Verilerde gerekli düzeltmeler yapılarak SPSS 25. Programına aktarılmıştır. Ölçeğin normallik değerlerinin belirlenmesi için Kolmogorov-Smirnov (K-S) kullanılmış ($30 < 208$) ve normallik değerlerinin karşılanmadığı görülmüştür ($p < .05$). Araştırmada normallik analizleri yapılmış ve çarpıklık ve basıklık değerlerine göre parametrik testlerin uygulanabileceği görülmüştür (Tablo 2). Verilerin ikili grup karşılaştırmalarında bağımsız t testi, daha fazla grup karşılaştırmalarında ise ANOVA kullanılmıştır. Ayrıca anlamlı farklılık belirlenen ANOVA testlerinde Tukey testi uygulanmıştır. Ölçeğin toplam puanı ile alt boyutlarının karşılaştırmasında Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre KVÖ'nün toplam puanı ve alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarına ilişkin analiz bulgularına Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeni t Testi Bulguları

Cinsiyet		n	\bar{x}	sd	t	df	p
SOS	Kadın	165	7.69	2.95	-.872	206	.361
	Erkek	43	8.16	3.21			
KÜY	Kadın	165	15.90	2.89	-.472	206	.637
	Erkek	43	16.16	4.24			
KSK	Kadın	165	11.47	4.73	.026	206	.980
	Erkek	43	11.44	5.86			
Toplam	Kadın	165	35.06	6.61	-.549	206	.583
	Erkek	43	35.77	10.32			

* $p < .05$

Tablo 3'teki bulgularda katılımcıların cinsiyet değişkenine göre ölçeğin toplamı ve alt boyutlarından aldıkları puanların farklılaşmadığı saptanmıştır ($p > .05$).

Tablo 4. Sınıf Düzeyi Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Sınıf Düzeyi		n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark
SOS	Bir ¹	89	8.10	3.41	Gruplar arası	3	3.268	.022*	2>4
	İki ²	40	8.58	2.76					
	Üç ³	49	7.29	2.48	Grup içi	204			
	Dört ⁴	30	6.63	2.43	Toplam	207			
KÜY	Bir ¹	89	15.83	3.49	Gruplar arası	3	.174	.914	-
	İki ²	40	16.00	3.21					
	Üç ³	49	16.22	2.67	Grup içi	204			
	Dört ⁴	30	15.83	3.27	Toplam	207			
KSK	Bir ¹	89	12.29	5.32	Gruplar arası	3	1.732	.162	-
	İki ²	40	10.53	4.96					
	Üç ³	49	11.33	4.56	Grup içi	204			
	Dört ⁴	30	10.47	4.31	Toplam	207			
Toplam	Bir ¹	89	36.22	8.56	Gruplar arası	3	1.518	.211	-
	İki ²	40	35.10	6.79					
	Üç ³	49	34.84	6.61	Grup içi	204			
	Dört ⁴	30	32.93	6.05	Toplam	207			

Öğretmen adaylarının KVÖ'den aldıkları puanların toplamı ve alt boyutlarına göre yapılan analizler neticesinde sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>.05$).

Tablo 5. Yaş Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Yaş	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
SOS	18-19 ¹	68	8.28	3.63	Gruplar arası	4	.884	.474	-
	20-21 ²	90	7.68	2.63					
	22-23 ³	29	7.17	2.51	Grup içi	203			
	24-25 ⁴	12	7.25	2.96					
	26 ve üzeri ⁵	9	7.89	2.89	Toplam	207			
KÜY	18-19 ¹	68	16.10	3.49	Gruplar arası	4	.752	.558	-
	20-21 ²	90	15.81	3.06					
	22-23 ³	29	15.66	3.10	Grup içi	203			
	24-25 ⁴	12	17.33	3.52					
	26 ve üzeri ⁵	9	15.44	2.35	Toplam	207			
KSK	18-19 ¹	68	11.90	5.26	Gruplar arası	4	.275	.894	-
	20-21 ²	90	11.18	4.99					
	22-23 ³	29	11.41	4.67	Grup içi	203			
	24-25 ⁴	12	10.83	4.68					
	26 ve üzeri ⁵	9	12.00	4.56	Toplam	207			
Toplam	18-19 ¹	68	36.28	8.40	Gruplar arası	4	.582	.676	-
	20-21 ²	90	34.67	7.17					
	22-23 ³	29	34.24	6.73	Grup içi	203			
	24-25 ⁴	12	35.42	7.97					
	26 ve üzeri ⁵	9	35.33	5.52	Toplam	207			

Öğretmen adaylarının KVÖ'den aldıkları puan ortalamalarının ölçek toplamı ve alt boyutlarına göre yapılan analizler neticesinde anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>.05$).

Tablo 5. Ailenin Yaşadığı Yer Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Ailenin yaşadığı yer	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark
----------------------	---	-----------	----	-----------------	----	---	---	--------------

SOS	Köy ¹	21	9.29	2.65	Gruplar arası	3	4.562	.004*	1>3; 4>3
	İlçe ²	49	7.94	2.38					
	Şehir ³	93	7.05	2.69	Grup içi	204			
	Büyükşehir ⁴	45	8.44	3.92	Toplam	207			
KÜY	Köy ¹	21	14.57	3.99	Gruplar arası	3	2.898	.036*	4>1
	İlçe ²	49	16.57	2.89					
	Şehir ³	93	15.63	3.12	Grup içi	204			
	Büyükşehir ⁴	45	16.60	3.13	Toplam	207			
KSK	Köy ¹	21	8.81	3.47	Gruplar arası	3	2.720	.046*	2>1
	İlçe ²	49	12.31	5.75					
	Şehir ³	93	11.35	4.80	Grup içi	204			
	Büyükşehir ⁴	45	12.00	4.69	Toplam	207			
Toplam	Köy ¹	21	32.67	7.07	Gruplar arası	3	3.307	.021*	4>1
	İlçe ²	49	36.82	8.64					
	Şehir ³	93	34.04	7.46	Grup içi	204			
	Büyükşehir ⁴	45	37.04	5.68	Toplam	207			

Katılımcıların KVÖ'den aldıkları puan ortalamalarının ailenin yaşadığı yer değişkenine göre toplam puan ve tüm alt boyutlarında anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p<.05$).

Tablo 6. *Mezun Olunan Lise Türü Değişkeni ANOVA Testi Bulguları*

Mezun Olunan Lise	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
SOS	Meslek ¹	32	7.91	2.45	Gruplar arası	3	3.763	.012*	4>2
	Anadolu ²	149	7.53	2.85					
	Fen ³	8	7.13	2.36	Grup içi	204			
	Diğer ⁴	19	9.89	4.41	Toplam	207			
KÜY	Meslek ¹	32	15.91	2.59	Gruplar arası	3	.598	.617	-
	Anadolu ²	149	15.86	3.43					
	Fen ³	8	15.75	2.43	Grup içi	204			
	Diğer ⁴	19	16.89	2.56	Toplam	207			
KSK	Meslek ¹	32	10.78	4.02	Gruplar arası	3	1.136	.336	-
	Anadolu ²	149	11.43	5.13					
	Fen ³	8	10.50	3.70	Grup içi	204			
	Diğer ⁴	19	13.26	5.51	Toplam	207			

Toplam	Meslek ¹	32	34.59	6.43	Gruplar	3	3.096	.028*	4>2
	Anadolu ²	149	34.82	7.83	arası				
	Fen ³	8	33.38	4.53	Grup içi				
	Diğer ⁴	19	40.05	5.96	Toplam	207			

Katılımcıların KVÖ'den aldıkları puanların mezun olunan okul türü değişkenine göre toplam puan ve SOS alt boyutunda anlamlı farklılık gösterdiği ($p<.05$); diğer alt boyutlarında anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>.05$).

Tablo 7. Branş Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Branş	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
SOS	Okul öncesi ¹	27	7.11	2.61	Gruplar arası	6	3.056	.007*	6<1; 6>2; 6>4
	Sınıf ²	58	7.52	2.58					
	Türkçe ³	24	7.79	2.77					
	İngilizce ⁴	22	6.50	2.54	Gruplar içi	201			
	Sosyal ⁵	18	8.00	3.18	Toplam	207			
	Özel eğitim ⁶	12	10.50	5.60					
	PRD ⁷	47	8.34	2.68					
KÜY	Okul öncesi ¹	27	15.81	3.54	Gruplar arası	6	1.003	.424	-
	Sınıf ²	58	15.29	3.04					
	Türkçe ³	24	16.29	3.36					
	İngilizce ⁴	22	16.91	2.78	Gruplar içi	201			
	Sosyal ⁵	18	15.89	4.59	Toplam	207			
	Özel eğitim ⁶	12	17.00	1.28					
	PRD ⁷	47	16.00	3.01					
KSK	Okul öncesi ¹	27	10.48	4.23	Gruplar arası	6	1.133	.344	-
	Sınıf ²	58	11.34	4.53					
	Türkçe ³	24	13.04	5.17					
	İngilizce ⁴	22	12.36	4.60	Gruplar içi	201			
	Sosyal ⁵	18	12.44	7.31	Toplam	207			
	Özel eğitim ⁶	12	11.75	4.58					
	PRD ⁷	47	10.49	4.92					
Toplam	Okul öncesi ¹	27	33.41	6.28	Gruplar arası	6	1.41	.210	-
	Sınıf ²	58	34.16	6.99			6		

Türkçe ³	24	37.13	7.04		
İngilizce ⁴	22	35.77	7.48	Gruplar	201
Sosyal ⁵	18	36.33	12.55	İç	
Özel eğitim ⁶	12	39.25	5.14		
PRD ⁷	47	34.83	6.74	Toplam	207

Öğretmen adaylarının KVÖ'den aldıkları puan ortalamalarının ölçeğin SOS alt boyutunda anlamlı farklılık gösterdiği ($p<.05$); ancak toplam puan ve diğer alt boyutlarında anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>.05$).

Tablo 9. Ölçeğe İlişkin Pearson Korelasyon Bulguları

	1	2	3	4
KVÖ Top. ¹	1.00	.441**	.681**	.803**
SOS ²		1.00	.092**	.001**
KÜY ³			1.00	.327**
KSK ⁴				1.00

Araştırmada kullanılan küresel vatandaşlık ölçeğinin toplam puanı ile SOS ($r=.441$), KÜY ($r=.681$) alt boyutlarının pozitif yönde orta düzeyde ($30<70$); KSK ($r=.803$) alt boyutunun pozitif yönde yüksek düzeyde ($r>.70$) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma bulgularına göre, cinsiyet değişkeninin öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık düzeyleri üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu durum, cinsiyet değişkeninin ölçülen değişkenler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir.. Literatürde, bu sonucu destekleyen ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık düzeyleri, algıları ve tutumlarını inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Özden ve Karadağ (2021); Çakmak ve diğerleri (2015) ile Çermik'in (2015) araştırmalarında, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık düzeylerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Ayrıca, Karaca ve Çoban (2015) ile Göl'ün (2013) araştırmalarında da cinsiyet değişkeninin öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık tutumlarını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma, öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık düzeyleri üzerinde sınıf düzeyi değişkeninin etkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Literatürde öğretmen adaylarının küresel

vatandaşlığa yönelik tutum ve farkındalıklarının incelendiği bazı araştırmalar da sınıf düzeyinin belirleyici bir değişken olmadığını göstermektedir (Durmuş, 2017; Göl, 2013). Ayrıca, sosyal bilgiler öğretmen adaylarıyla gerçekleştirilen çalışmalarda da (Özden & Karadağ, 2021; Bulut, 2019; Çakmak vd., 2015) benzer bulgulara rastlanmıştır. Merey vd., (2012) tarafından yapılan çalışmada, öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre tutumlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Yaş değişkeni, öğretmen adaylarının KVÖ toplam puanı ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık yaratmamaktadır. Özkan (2020), sınıf öğretmenlerinin küresel vatandaşlık görüşlerine yönelik incelediği araştırmada yaş değişkeninde anlamlı farklılık bulurken Durmuş (2017), Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık tutumları incelendiğinde, 21-23 yaş grubundakilerin diğer yaş gruplarına kıyasla daha yüksek bir tutuma sahip oldukları ortaya koyulmuştur.

Ailenin yaşadığı yer değişkeni, KVÖ alt boyutları ve toplam puan üzerinde anlamlı bir etkide bulunmaktadır. Bu durum, katılımcıların küresel vatandaşlık düzeylerinin yaşam yerlerine göre farklılaştığını göstermektedir. Özellikle büyükşehir ve köyde yaşayan katılımcılar arasında farklar dikkat çekicidir. Büyükşehirde yaşayanların toplam puan ve KÜY puanlarında daha yüksek olduğu görülmektedir. Şehirde yaşayan katılımcıların SOS puanlarının, köy ve büyükşehirde yaşayanlara kıyasla daha düşük olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, katılımcıların küresel vatandaşlık düzeyleri, ailenin yaşadığı yer değişkenine göre değişiklik göstermekte ve bu durum, küresel vatandaşlık algısını etkileyen çevresel faktörlerin önemini ortaya koymaktadır. Durmuş (2017) araştırmasında öğretmen adaylarının aile yerleşim yerlerine göre küresel vatandaşlık tutum düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak sosyal bilgiler öğretmen adayları arasında, aileleri kasaba veya beldede yaşayanların ortalama puanlarının en yüksek olduğu belirlenmiştir.

SOS ve Toplam puan değişkenlerinde mezun olunan lise türünün anlamlı etkisi gözlemlenmiştir. Diğer okul türü mezunlarının, özellikle Anadolu okul türü mezunlarına göre daha yüksek ortalamalar sergilediği görülmektedir. KÜY ve KSK gibi diğer değişkenlerde ise okul türünün etkisi anlamlı olmamıştır.

Öğretmen adaylarının branş değişkenine göre alt boyut maddeler arasında Özel Eğitim öğrencilerinin puan ortalamaları diğer branşlara göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Özel Eğitim branşının SOS puanlarında diğer branşlardan daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğunu göstermektedir. Literatürde farklı branşlarında yapılan çalışmalarda branşlar arasında değişkenlik göstermektedir. Çelikten'in (2015) çalışmasında, sınıf öğretmenlerinin küresel

vatandaşlık seviyeleri ile öğrencilerine aktarmayı amaçladıkları değerlere yönelik bir araştırma yapılmış ve “Sivil Toplum Örgütlerine Üyelik” değişkenine göre Küresel Yetkinlik alt boyutunun puanlarında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Araştırmada kullanılan küresel vatandaşlık ölçeğine ilişkin Pearson Korelasyon Testi bulguları toplam puanı KVÖ Toplam puanı, diğer değişkenlerle güçlü ve anlamlı bir ilişki içindedir, özellikle KSK ve KÜY ile güçlü pozitif korelasyonlar bulunmaktadır. SOS değişkeni, diğer değişkenlerle daha zayıf ve sınırlı bir ilişkiye sahiptir, özellikle KSK ile korelasyon neredeyse yoktur. Araştırma bulguları doğrultusunda öneriler şu şekilde geliştirilebilir:

Özel eğitim öğrencilerinin yüksek küresel vatandaşlık seviyeleri nitel araştırmalarla derinlemesine incelenebilir. Küresel vatandaşlık alt boyutunda maddeler müfredat içine alınarak dersin amaçlarına eklenebilir. Büyükşehir ve köy gibi farklı yerleşim yerlerinde yaşayan öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık düzeyleri arasındaki farklılıkları azaltmaya yönelik çalışmalar yapılabilir

Anadolu liselerindeki öğrencilerin küresel vatandaşlık düzeylerini artırmaya yönelik özel programlar geliştirilebilir. Öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık algısını geliştirmek için uluslararası projeler, Erasmus ve Farabi gibi değişim programları ve kültürel etkileşim etkinlikleri gibi uygulamalar teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- [1] Bayır, Ö. G., Göz, N. L., & Bozkurt, M. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarına göre sosyal bilgiler dersinde küresel vatandaşlık. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 145-162.
- [2] Bertram, A. (2016). Global learning in the 21st century: An introduction. T. Barkatsas & A. Bertram (Ed.). *Global learning in the 21st century* içinde (pp. 1-5). Sense Publishers.
- [3] Çakmak, Z., Bulut, B., & Taşkiran, C. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının internet kullanım durumları ile küresel vatandaşlık algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 99-102.
- [4] Çermik, F. (2015). *Sosyal girişimcilik, küresel vatandaşlık ve çevre davranışı arasındaki ilişki: Yapısal eşitlik modellemesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- [5] Çelikten, L. (2015). *Sınıf öğretmenlerinin küresel vatandaşlık düzeyleri ile öğrencilere aktarmak istedikleri değerlere ilişkin görüşleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde.

- [6] Durmuş, G. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık ve çokkültürlü eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Amasya Üniversitesi, Amasya.
- [7] Ehigie, E. (2021). The role of global citizens in today's world. *Policy & Practice: A Development Education Review*, 33, 135-144
- [8] Farooq, F., Yusop, Z., Chaudhry, I. S., & Iram, R. (2019). Assessing the impacts of globalization and gender parity on economic growth: Empirical evidence from OIC countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(7), 6904-6917. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-07289-y>
- [9] Gezer, M., & İlhan, M. (2023). Küresel vatandaşlık ölçeği kısa formunun (KVÖ-KF) Türkçeye uyarlanması. *Baskent University Journal of Education*, 10(1), 135-147.
- [10] Göl, E. (2013). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık tutum düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- [11] Kan, Ç. (2009). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Küresel Vatandaşlık. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 25-30.
- [12] Karaca, S., & Çoban, A. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık tutum düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(17), 10-22.
- [13] Keyman, E. F. (1998). *Globalleşme ve Türkiye: Radikal demokrasi olasılığı, küreselleşme, sivil toplum ve İslam*. E.F. Keyman & A. Y. Sarıbay (Der). Vadi Yayınları.
- [14] Lo, K. W. K., Kwan, K. P., Chan, S. C. F., & Ngai, G. (2016, 10–12 January). *Cross-cultural validation of the global citizenship scale for measuring impacts of international service-learning in Hong Kong setting* [Conference presentation]. The Hong Kong Polytechnic University, 3rd International Conference on Service-Learning, Hong Kong.
- [15] Meray, Z., Karatekin, K., & Kuş, Z. (2012). İlköğretimde vatandaşlık eğitimi: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(3), 795-821.
- [16] Moaris, D. B., & Ogden, A. C. (2011). Initial development and validation of the global citizenship scale. *Journal of Studies in International Education*, 15(5), 445–466. <https://doi.org/10.1177%2F1028315310375308>

- [17] Özden, D. Ö., & Karadağ, Y. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının küresel vatandaşlık düzeylerinin incelenmesi. *International Journal of Field Education*, 7(2), 12-35. <https://doi.org/10.32570/ijofe.1000371>
- [18] Özkan, S. (2020). *Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersine ilişkin tutumları ve küresel vatandaşlık görüşleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi) Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- [19] Özkul, O. (2023). *Kültür ve küreselleşme*. Lejand Kitap.
- [20] Şişman, M. (2006). *Eğitim bilimine giriş*. Pegem A.
- [21] Uydaş, İ., & Genç, S. Z. (2015). Ortaöğretim öğrencilerinin küresel vatandaşlık bağlamında çokkültürlülük hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 4(1), 415-429. <https://doi.org/10.7884/teke.396>

ÖĞRETMEN ADAYLARININ KÜLTÜREL ZEKÂ DÜZEYLERİ

Doç. Dr. Fatıma Firdevs ADAM

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, firdevs@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1765-6287

Doç Dr. Aysel ARSLAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap ÇİFÇİ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, mehtapcifci@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5541-891X

ÖZET

Zekâ, yüzyıllardır filozofları, bilim insanlarını ve düşünürleri meşgul eden, tam olarak tanımlanması zor bir kavramdır. Genellikle bir bireyin çevresine uyum sağlama, sorun çözme, öğrenme ve düşünme becerilerinin toplamı olarak tanımlanır. Ancak zekâ, tek boyutlu bir kavram olmaktan çok, farklı yönleri ve türleri olan karmaşık bir yapıdır. Kültürel zekâ, bireyin farklı kültürlerle ait insanlarla etkili bir şekilde iletişim kurabilme, bu kültürleri anlayabilme ve farklı kültürel ortamlara uyum sağlayabilme yeteneğidir. Günümüzün küreselleşen dünyasında, farklı kültürlerden insanlarla etkileşim kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu nedenle kültürel zekâ, iş hayatında, eğitimde ve sosyal ilişkilerde büyük önem taşımaktadır. Kültürel zekâyı sahip olan bireyler, farklı kültürlerin değerlerini, inançlarını ve davranış kalıplarını daha iyi anlarlar, böylece yanlış anlamaları önler ve daha sağlıklı ilişkiler kurarlar. Kültürel zekâ, sadece dilbilgisi veya tarih bilgisiyle sınırlı değildir. Aynı zamanda, beden dili, jestler, mimikler gibi sözsüz iletişim becerilerini de içerir. Kültürel zekâ, empati kurma, açık fikirli olma, önyargılardan kaçınma ve sürekli öğrenmeye açık olma gibi kişisel özelliklerle de yakından ilişkilidir. Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının kültürel zekâ düzeylerinin belirlenmesi, araştırma değişkenleri olan cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş, ailenin ikamet ettiği yerleşim yeri, ailenin gelir düzeyi, mezun olunan lise türü ve branş değişkenlerine göre incelenmesidir. Araştırmanın örneklem grubunu 2024-2025 güz akademik döneminde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri (n=235) oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin toplanmasında Ang vd. (2007) tarafından geliştirilen İlhan ve Çetin (2014) tarafından Türkçeye

uyarlanan 20 maddeli 4 faktörlü bir yapıya sahip olan “*Kültürel Zekâ Ölçeği*” kullanılmıştır. Ölçek geliştirme çalışmasında ölçeğin toplam güvenirliği .85; bu çalışmada ise .93 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin öncelikle normallik analizleri yapılmış ve parametrik testlerin kullanılmasının uygun olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda yüzde, frekans analizleri ve ilişiksel analizler uygulanmıştır. Öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puanların sınıf düzeyi, yaş, ailenin yaşadığı yer ve branş değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır ($p<.05$). Ölçeğin toplam puanı ile tüm alt boyutları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde korelasyon olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zekâ, Kültürel Zekâ, Öğretmen Adayı, Üniversite

ABSTRACT

Intelligence is a concept that has been difficult to define precisely, occupying philosophers, scientists, and thinkers for centuries. It is generally defined as the sum of an individual's skills in adapting to their environment, solving problems, learning, and thinking. However, intelligence is a complex structure with different aspects and types, rather than being a one-dimensional concept. Cultural intelligence is the ability of an individual to communicate effectively with people from different cultures, to understand these cultures, and to adapt to different cultural environments. In today's globalizing world, interaction with people from different cultures has become inevitable. For this reason, cultural intelligence is of great importance in business life, education, and social relationships. Individuals with cultural intelligence better understand the values, beliefs, and behavioral patterns of different cultures, thus preventing misunderstandings and establishing healthier relationships. Cultural intelligence is not limited to grammar or historical knowledge. It also includes nonverbal communication skills such as body language, gestures, and facial expressions. Cultural intelligence is also closely related to personal characteristics such as empathy, being open-minded, avoiding prejudices, and being open to continuous learning. The aim of this study is to determine the cultural intelligence levels of teacher candidates and to examine them according to the research variables of gender, grade level, age, place of residence of the family, income level of the family, type of high school graduated from and branch. The sample group of the study consists of students of Sivas Cumhuriyet University Faculty of Education (n=235) in the fall academic semester of 2024-2025. The “*Cultural Intelligence Scale*” with a 20-item, 4-factor structure developed by Ang et al. (2007) and adapted to Turkish by İlhan and Çetin (2014)

was used in collecting the research data. The total reliability of the scale was calculated as .85 in the scale development study and .93 in this study. Normality analyzes were first performed on the data obtained in the study and it was determined that it was appropriate to use parametric tests. In this direction, percentage, frequency analyzes and relational analyzes were applied. It was concluded that the scores that teacher candidates received from the scale differed significantly according to the variables of grade level, age, place of residence of the family and branch ($p<.05$). It was determined that there was a high level of positive correlation between the total score of the scale and all its sub-dimensions.

Keywords: Intelligence, Cultural Intelligence, Teacher Candidate, University

1. GİRİŞ

Önemli ölçüde ilgi gören bir kavram olan kültürel zekâ, Earley (2002) tarafından yazılan bir makalede ve Earley ve Ang'ın (2003) "Kültürel Zekâ: Kültürler Arası Bireysel Etkileşimler" adlı kitabında tanıtılmıştır. Kültürel zekâ, bir kişinin yeni kültürel ortamlara, yani kültürel bağlama atfedilebilen alışılmadık ortamlara başarılı bir şekilde uyum sağlama yeteneğidir (Earley & Ang 2003). Yüksek kültürel zekâyâ sahip bireyler, farklı kültürlerden gelen kişilerle etkili bir şekilde çalışmak ve yabancı ortamlara uyum sağlamak için bilişsel, davranışsal ve motivasyonel yeteneklerden oluşan bir repertuvara sahip olarak kültürel açıdan yetkindirler. Öğrenilmiş ipuçlarının ve davranışlarının uymadığı bir kültürde yeni yorumlar ve davranışlar üretebilen bir kişi yüksek kültürel zekâyâ sahiptir (Brislin vd., 2006).

Kültürel zekâ üzerine yapılan akademik tartışmalar, disiplinler arası araştırmaların gelişen bir alanı haline gelmiştir. Kültürel zekâ, çok kültürlü ortamlarda rahat olmanın sadece bilişsel zekâdan daha fazlasını gerektirdiğine inanan geniş bir kitleye hitap etmektedir. Kültürel zekâ üzerine yapılan ampirik araştırmalar antropoloji, işletme ve yönetim, eğitim, hemşirelik, siyaset bilimi, psikoloji ve sosyoloji dahil olmak üzere birçok disiplinde yaygınlaşmıştır. Özellikle gurbetçilerin kültürel zekâsına ve uluslararası görevlendirmeler sırasında uyum, performans ve genel etkinlik üzerindeki etkilerine ilgi duyulmuştur. Daha yakın zamanlarda, araştırmacılar kültürel zekâyı, gelişimine yol açan faaliyetlere özel bir ilgi göstererek, öncüllerini tanımlamak için bağımlı bir değişken olarak değerlendirmişlerdir (Ott & Michailova, 2018).

Kültürel zekâ bir yapıdır. Yapılar, doğrudan gözlemlenemeyen olguları damıtan kavramsal soyutlamalardır (Suddaby 2010). Kültürel zekâ yapısı, biri Earley ve Ang (2003) diğeri Thomas

ve diğeri (2008) tarafından olmak üzere iki ayrı şekilde kavramsallaştırılmıştır. Her iki kavramsallaştırma da zekâ teorilerinden yararlanır ve kültürel zekâyı çok yönlü bir yapı olarak görür (Sternberg 1997). Ayrıca, her ikisi de kültürel zekâyı sosyal zekadan (Kihlstrom & Cantor 2000) ve duygusal zekadan (Goleman 1995; Salovey & Mayer 1990) ayırır. Bu zekâlar bireylere kendi kültürlerinde veya tek bir kültürde yardımcı olabilirken (Cartwright & Pappas 2008), sosyal etkileşim normları ve davranışlarındaki kültürler arası farklılıklar bu bireyleri ve yeteneklerini birden fazla kültürde daha az etkili hale getirir. Her iki kavramsallaştırmaya göre kültürel zekâ özellikle birden fazla kültüre uygulanır.

Earley ve Ang (2003), kültürel zekâyı üç yönden oluşan çok boyutlu bir yapı olarak kavramsallaştırır: Bilişsel (meta bilişsel dahil), motivasyonel ve davranışsal. Zihinsel yeteneklerin meta biliş, biliş ve motivasyondan oluştuğu ve davranışsal yeteneklerin açık eylemlere dayandığı çoklu zekâ odağı teorik çerçevesine dayanarak (Earley & Ang (2003) hem bilişsel hem de davranışsal yönleri içerir. Kültürel zekânın yönlerin etkileşiminden kaynaklandığını ve bir bireyin kültürel zekâyı ulaşmak için tüm yönlere sahip olması gerektiğini belirtirken, yönlerin nasıl etkileşime girdiğini belirtmezler. Ayrıca, kültürel zekânın bilişsel ve meta bilişsel yönlerini birlikte açıklarlar ve meta biliş, bilişsel yönün bir parçasıdır. Ancak, bu iki yön artık ayrıdır ve kültürel zekâ dört faktörlü bir yapı olarak kabul edilir (Ang vd., 2007).

Bilişsel kültürel zekâ, geleneksel zekâ kavramına benzerdir. Bir bireyin gelecekte kullanmak üzere edindiği ve depoladığı diğeri kültürler hakkındaki bilgi ve enformasyondur. Ancak bir bireyin bu bilgiyi nasıl işlediği ve kullandığı, meta bilişsel yönün bir parçasıdır. Davranışsal yön, bireyin kültürlerarası durumlarda başkalarıyla etkileşime girerken uygun sözlü ve davranışsal eylemleri gerçekleştirmesini sağlar. Son olarak, motivasyonel yön, bir bireyi kültürlerarası ortamlarda etkileşime girmeye yönlendirir ve bireyin kültürlerarası etkileşimlere değer vermesini ve kültürel zekâyı olumlu kullanmasını yansıtır. Earley ve Ang'a (2003) göre yönler, bir kişinin çoklu kültürlerin üyeleriyle uygun şekilde etkileşime girebilmesi için birlikte çalışır. Kültürel zekânın gerekli bileşenleri şunları içerir: İlgili bilgiye sahip olmak, bu bilgiyi işleyebilmek, bu bilgiyi nasıl uyarlayıp tasvir edeceğini bilmek ve bu bilgiyi kullanmak için motive olmak. Earley ve Ang'ın (2003) kültürel zekâ kavramsallaştırması, dört ana yönün her biri için daha dar alt boyutları içerecek şekilde genişletilmiş ve 11 faktörlü bir model ortaya çıkmıştır (Van Dyne vd., 2012). Bu alt boyutlar şunlardır: Bilişsel yön içinde kültür genel ve bağlam-özgü bilgi; meta bilişsel yön içinde planlama, farkındalık ve kontrol; davranışsal yön

içinde sözel davranış, sözel olmayan davranış ve konuşma eylemleri ve motivasyonel yön içinde içsel ilgi, dışsal ilgi ve uyum sağlama öz yeterliliklerdir (Ang vd., 2015; Van Dyne vd., 2012).

İkinci tanım ve kavramsallaştırma, ilk olarak Thomas ve Inkson (2004/2009) ve Thomas (2006) tarafından ortaya atılmış olup, kültürlerarası iletişim yeterliliğiyle bazı benzerlikler taşımakta olup Earley ve Ang'ın (2003) kültürel zekâ tanımı üzerine kurulmuştur. Bu kavramsallaştırma başlangıçta kültürel zekâyı kültürler arası etkili etkileşimlerle sonuçlanan bilgi, farkındalık ve davranışsal yeteneklerden oluşan birbiriyle ilişkili bir yapı olarak sunmuştur. Earley ve Ang'ın modeli bireyin kültürel zekâsının 3 temel özelliğine odaklanmaktadır. Bilişsel açıdan: Neler olduğunu biliyor muyum? Motivasyonel açıdan: Bunu yapmak için motive oldum mu? Davranışsal açıdan: Uygun ve etkili tepki verebiliyor muyum? sorularını cevaplamaya çalışmaktadır (Earley & Ang, 2003). Daha sonra, zekânın etkileşimli yetenekler sistemi olduğu görüşünü benimseyerek (Sternberg 1997), bu tanım 'insanların çevrelerinin kültürel yönlerine uyum sağlamalarına, seçmelerine ve şekillendirmelerine olanak tanıyan, kültürel meta bilişle birbirine bağlanan, etkileşimli bilgi ve beceriler sistemi' olarak rafine edilmiştir (Thomas vd., 2008). Zekâ yapısının çok yönlü doğası (Sternberg vd., 2003), Thomas ve diğerlerinin (2008) kavramsallaştırmada yansıtılmıştır; bu kavramsallaştırmada, kültürel zekâ daha düşük düzeyli yönlerin etkileşiminden ortaya çıkan daha yüksek düzeyli bir yapı olarak görülmektedir.

Thomas ve diğerlerinin (2008) kültürel zekâyı kültürlerarası bir yeterlilik yerine bir zekâ türü olarak kavramsallaştırmak için zekâ (bilgi ve beceriler) ile akıllı davranış (bilgi ve becerilere dayalı uygun davranışı sergileme) arasında ayrım yaparlar. Onlar, kültürel zekânın kültürler arasında farklılık gösteren değil, benzer olan yönlerini yakalaması gerektiğini vurgularlar. Bu nedenle, kültürel bilgi ve beceriler kültüre özgü bağlamlarda geliştirilirken, kültürel olarak akıllı davranış üretmedeki etkinlikleri kültürün genel süreç ögesi olan kültürel meta bilişle dayanır. Sonuç olarak, bu kavramsallaştırma kültürel zekâyı bir yetenekler sistemi olarak sunar ve kültürel meta bilişin kültürel zekâ davranışına bağlayan kültürel zekâ içinde temel bir işlev olduğunu varsayar. Thomas ve diğerlerinin (2008), kültürel meta bilişin kültürel zekâ kavramsallaştırmalarında merkezi bir rol oynamasına rağmen, kültürel zekânın yönlerinin ayrılamayacağını, bunun yerine birbirleriyle etkileşimli bir ilişkiye sahip olduğunu vurgularlar.

Kültürel zekâ, bireyin farklı kültürlerle ait insanlarla etkili bir şekilde iletişim kurabilme, bu kültürleri anlayabilme ve farklı kültürel ortamlara uyum sağlayabilme yeteneğidir. Günümüzün

küreselleşen dünyasında, farklı kültürlerden insanlarla etkileşim kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu nedenle kültürel zekâ, iş hayatında, eğitimde ve sosyal ilişkilerde büyük önem taşımaktadır. Kültürel zekâyâ sahip olan öğretmen adaylarının, farklı kültürlerin değerlerini, inançlarını ve davranış kalıplarını daha iyi anlarlar, böylece yanlış anlamaları önler ve daha sağlıklı ilişkiler kurarlar. Kültürel zekâ, duygudaşlık kurma, açık fikirli olma, önyargılardan kaçınma ve sürekli öğrenmeye açık olma gibi kişisel özelliklerle de yakından ilişkilidir. Kültürel zekânın belirtilen bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda küreselleşen dünyada öğretmenler için kültürel zekâyâ sahip olmak büyük önem arz etmektedir. Bu bilgiler ışığında, mevcut çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının kültürel zekâ düzeylerinin belirlenmesi, araştırma değişkenleri olan cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş, ailenin ikamet ettiği yerleşim yeri, ailenin gelir düzeyi, mezun olunan lise türü ve branş değişkenlerine göre incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorular araştırılacaktır;

Öğretmen adaylarının kültürel zekâ düzeyleri cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine, yaşlarına, ikamet ettiği yerleşim yerine, mezun oldukları lise türlerine ve branşlarına göre farklılaşmakta mıdır?

Öğretmen adaylarının kültürel zekâ ölçeğinden aldıkları toplam puan ile alt boyutları arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyi nedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemleri arasından yer alan betimsel tarama deseni ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Evren / Örneklem

Araştırmanın örneklem grubunu 2024-2025 güz akademik yarıyılında İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubunda 184 kadın-51 erkek olmak üzere 235 öğrenci yer almıştır. Örnekleme ilişkin demografik bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Örnekleme Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Kadın	184	78.3
	Erkek	51	21.7
Sınıf	Bir	110	46.8
	İki	42	17.9
	Üç	52	22.1
	Dört	31	13.2
Yaş	18-19	84	35.7
	20-21	98	41.7
	22-23	29	12.3
	24-25	15	6.4
	26 ve üzeri	9	3.8
Ailenin Yaşadığı Yerleşim Birimi	Köy	24	10.2
	İlçe	61	26.0
	Şehir	97	41.3
	Büyükşehir	53	22.6
Mezun olunan lise türü	Meslek	35	14.9
	Anadolu	162	68.9
	Fen	18	7.7
	Diğer	20	8.5
Branş	Okul öncesi	28	11.9
	Sınıf	63	26.8
	Türkçe	26	11.1
	İngilizce	23	9.8
	Sosyal	30	12.8
	Özel Eğitim	16	6.8
	PRD	49	20.9

2.3. Veri Toplama Araçları

Kültürel Zekâ Ölçeği (KZÖ): Araştırma verilerinin toplanmasında Ang vd. (2007) tarafından geliştirilen İlhan ve Çetin (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan 20 maddeli 4 faktörlü bir yapıya sahip olan “Kültürel Zekâ Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek geliştirme

çalışmasında ölçeğin toplam güvenirliği .85; bu çalışmada ise .93 olarak hesaplanmıştır. Ölçek Üstbiliş (ÜSB= 4 madde), Biliş (BLŞ= 6 madde), Motivasyon (MTV= 5 madde), Davranış (DVR = 5 madde) olmak üzere 4 alt boyut ve toplamda 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20 en yüksek puan 100'dür.

Tablo 2. Ölçeğe İlişkin Betimsel İstatistikler

	n	Min. puan	Max. puan	\bar{x}	Ort. (5)	Ort. (100)	sd	Skew.	Kurt.
KZÖ Top.	235	21	98	63.23	3.16	63.23	13.13	-.211	.202
ÜSB	235	4	20	14.03	3.51	70.15	3.49	-.225	-.012
BLŞ	235	6	28	16.64	2.77	55.48	4.50	-.051	-.056
MTV	235	5	25	16.06	3.21	64.24	4.15	-.004	-.060
DVR	235	5	25	16.49	3.30	65.97	3.99	-.006	.387

Ölçek bulgularına bakıldığında katılımcıların aldıkları puanların ölçeğin toplam puanı, BLŞ, MTV ve DVR alt boyutlarında orta düzeyde ($.30 > \text{Ort.} < .70$), ÜSB alt boyutunda yüksek düzeyde ($\text{Ort.} > .70$) olduğu; çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu görülmektedir (± 1.96).

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir üniversitede öğrenim göre 235 öğrenciye online olarak uygulanmış ve sonrasında veriler Excel olarak indirilmiştir. Verilerde gerekli düzeltmeler yapılarak SPSS 25. Programına aktarılmıştır. Ölçeğin normallik değerlerinin belirlenmesi için Kolmogorov-Smirnov (K-S) kullanılmış ($30 < 235$) ve normallik değerlerinin karşılanmadığı görülmüştür ($p < .05$). Araştırmada normallik analizleri yapılmış ve çarpıklık ve basıklık değerlerine göre parametrik testlerin uygulanabileceği görülmüştür (Tablo 2). Verilerin ikili grup karşılaştırmalarında bağımsız t testi, daha fazla grup karşılaştırmalarında ise ANOVA kullanılmıştır. Ayrıca anlamlı farklılık belirlenen ANOVA testlerinde Tukey testi uygulanmıştır. Ölçeğin toplam puanı ile alt boyutlarının karşılaştırmasında Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre KZÖ'nün toplam puanı ve alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarına ilişkin analiz bulgularına Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. *Cinsiyet Değişkeni t Testi Bulguları*

Cinsiyet		n	\bar{x}	sd	t	df	p
ÜSB	Kadın	184	13.85	3.40	-1.399	233	.166
	Erkek	51	14.67	3.74			
BLŞ	Kadın	184	16.45	4.44	-1.243	233	.218
	Erkek	51	17.35	4.66			
MTV	Kadın	184	15.84	4.13	-1.562	233	.122
	Erkek	51	16.86	4.16			
DVR	Kadın	184	16.52	3.95	.160	233	.874
	Erkek	51	16.41	4.19			
Toplam	Kadın	184	62.65	13.18	-1.291	233	.200
	Erkek	51	65.29	12.86			

Tablo 3'teki bulgularda katılımcıların cinsiyet değişkenine göre ölçeğin toplamı ve alt boyutlarından aldıkları puanların farklılaşmadığı saptanmıştır ($p>.05$).

Tablo 4. *Sınıf Düzeyi Değişkeni ANOVA Testi Bulguları*

Sınıf Düzeyi	N	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
ÜSB	Bir ¹	110	13.99	3.73	Gruplar arası	3	.818	.485	-
	İki ²	42	13.38	2.90					
	Üç ³	52	14.38	3.36					
	Dört ⁴	31	14.45	3.54					
BLŞ	Bir ¹	110	16.09	4.28	Gruplar arası	3	1.663	.176	-
	İki ²	42	16.74	4.52					
	Üç ³	52	17.77	4.73					
	Dört ⁴	31	16.58	4.66					
MTV	Bir ¹	110	15.36	3.97	3	3.746	.012*	3>1	

	İki ²	42	15.52	3.61	Gruplar arası				
	Üç ³	52	17.40	4.02	Grup içi	231			
	Dört ⁴	31	17.00	5.03	Toplam	234			
DVR	Bir ¹	110	16.11	3.92	Gruplar arası	3			
	İki ²	42	16.12	4.16	Grup içi	231	1.598	.191	-
	Üç ³	52	17.50	3.46	Toplam	234			
	Dört ⁴	31	16.68	4.69					
Toplam	Bir ¹	110	61.55	12.75	Gruplar arası	3			
	İki ²	42	61.76	12.09	Grup içi	231	2.419	.067	-
	Üç ³	52	67.06	12.25	Toplam	234			
	Dört ⁴	31	64.71	16.08					

* $p < .05$

Öğretmen adaylarının KZÖ'den aldıkları puanların ölçeğin Motivasyon alt boyutunda anlamlı farklılaştığı ($p < .05$), toplamı ve diğer alt boyutuna göre farklılaşmadığı saptanmıştır ($p > .05$).

Tablo 5. Yaş Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Yaş	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
ÜSB	18-19 ¹	84	14.07	3.87	Gruplar arası	4			
	20-21 ²	98	13.72	3.25	Grup içi	230	.554	.697	-
	22-23 ³	29	14.52	3.14	Toplam	234			
	24-25 ⁴	15	14.20	3.55					
	26 ve üzeri ⁵	9	15.11	3.44					
BLŞ	18-19 ¹	84	16.45	4.27	Gruplar arası	4			
	20-21 ²	98	16.29	4.73	Grup içi	230	1.049	.382	-
	22-23 ³	29	18.14	4.75	Toplam	234			
	24-25 ⁴	15	16.73	4.01					
	26 ve üzeri ⁵	9	17.33	3.74					
MTV	18-19 ¹	84	15.10	3.82	Gruplar arası	4	4.488	.002*	4>1; 5>1
	20-21 ²	98	16.00	3.95					

	22-23 ³	29	16.66	5.12	Grup içi	230					
	24-25 ⁴	15	18.80	3.75			Grup içi	230			
	26 ve üzeri ⁵	9	19.22	3.03					Grup içi	230	
	18-19 ¹	84	16.11	4.05	Gruplar	4					
	20-21 ²	98	16.41	4.04			Gruplar	4			
DVR	22-23 ³	29	17.14	4.30	Grup içi	230			.862	.488	-
	24-25 ⁴	15	16.93	2.89			Grup içi	230			
	26 ve üzeri ⁵	9	18.22	3.53					Grup içi	230	
	18-19 ¹	84	61.73	12.50	Gruplar	4					
	20-21 ²	98	62.42	13.37			Gruplar	4			
Top.	22-23 ³	29	66.45	14.48	Grup içi	230			1.658	.161	-
	24-25 ⁴	15	66.67	11.96			Grup içi	230			
	26 ve üzeri ⁵	9	69.89	11.37					Grup içi	230	

* $p < .05$

Öğretmen adaylarının KZÖ'den aldıkları puan ortalamalarının ölçek toplamı ve ÜSB, BLŞ, DVR alt boyutlarına göre yapılan analizler neticesinde anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p > .05$). Ölçeğin MTV alt boyutunda ise anlamlı farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($p < .05$).

Tablo 5. Ailenin Yaşadığı Yer Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Ailenin yaşadığı yer	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
ÜSB	Köy ¹	24	12.33	3.46	Gruplar	3	2.916	.035*	4>1
	İlçe ²	61	14.23	3.19					
	Şehir ³	97	13.91	3.52	Grup içi	231			
	Büyükşehir ⁴	53	14.79	3.57	Toplam	234			
BLŞ	Köy ¹	24	14.42	4.17	Gruplar	3	3.212	.024*	4>1
	İlçe ²	61	16.62	4.62					
	Şehir ³	97	16.58	4.80	Grup içi	231			
	Büyükşehir ⁴	53	17.79	3.52	Toplam	234			
MTV	Köy ¹	24	14.96	4.44	3	2.543	.057	-	

	İlçe ²	61	15.93	3.38	Gruplar arası				
	Şehir ³	97	15.71	4.61	Grup içi	231			
	Büyükşehir ⁴	53	17.34	3.72	Toplam	234			
DVR	Köy ¹	24	14.46	4.95	Gruplar arası	3	2.910	.035*	4>1
	İlçe ²	61	16.51	3.51	Grup içi	231			
	Şehir ³	97	16.54	4.26	Toplam	234			
	Büyükşehir ⁴	53	17.32	3.25					
Toplam	Köy ¹	24	56.17	15.04	Gruplar arası	3	4.177	.007*	4>1
	İlçe ²	61	63.30	11.09	Grup içi	231			
	Şehir ³	97	62.73	14.44	Toplam	234			
	Büyükşehir ⁴	53	67.25	10.44					

* $p < .05$

Katılımcıların KZÖ'den aldıkları puan ortalamalarının ailenin yaşadığı yer değişkenine göre toplam puan ve ÜSB, BKŞ ve DVR alt boyutlarında anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p < .05$).

Tablo 6. Mezun Olunan Lise Türü Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Mezun Olunan Lise		n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark
ÜSB	Meslek ¹	35	14.14	3.27	Gruplar arası	3	1.707	.166	-
	Anadolu ²	162	13.78	3.57	Grup içi	231			
	Fen ³	18	14.33	3.33	Toplam	234			
	Diğer ⁴	20	15.60	3.07					
BLŞ	Meslek ¹	35	16.00	3.69	Gruplar arası	3	1.763	.155	-
	Anadolu ²	162	16.43	4.83	Grup içi	231			
	Fen ³	18	18.11	2.68	Toplam	234			
	Diğer ⁴	20	18.50	3.84					
MTV	Meslek ¹	35	16.43	4.27	Gruplar arası	3	1.185	.316	-
	Anadolu ²	162	15.79	4.28	Grup içi	231			
	Fen ³	18	16.11	2.40					

	Diğer ⁴	20	17.55	3.99	Toplam	234			
DVR	Meslek ¹	35	15.46	3.98	Gruplar	3	1.695	.169	-
	Anadolu ²	162	16.48	4.18	arası				
	Fen ³	18	17.78	1.59	Grup içi	231			
	Diğer ⁴	20	17.30	3.71	Toplam	234			
Toplam	Meslek ¹	35	62.03	13.21	Gruplar	3	1.742	.159	-
	Anadolu ²	162	62.48	13.68	arası				
	Fen ³	18	66.33	7.99	Grup içi	231			
	Diğer ⁴	20	68.60	11.00	Toplam	234			

Katılımcıların KZÖ'den aldıkları puanların mezun olunan okul türü değişkenine göre toplam puan ve tüm alt boyutlarında anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>.05$).

Tablo 7. Branş Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Branş	n	\bar{x}	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
ÜSB	Okul öncesi ¹	28	14.39	3.50	Gruplar arası	6	1.817	.097	-
	Sınıf ²	63	13.37	3.51					
	Türkçe ³	26	15.65	2.88					
	İngilizce ⁴	23	14.87	4.00	Gruplar	228			
	Sosyal ⁵	30	14.00	3.91	içi				
	Özel eğitim ⁶	16	13.75	3.89	Toplam	234			
	PRD ⁷	49	13.53	2.85					
BLŞ	Okul öncesi ¹	28	16.43	4.89	Gruplar arası	6	4.546	.000*	4>1; 4>2; 4>6; 4>7; 3>4;
	Sınıf ²	63	15.17	4.42					
	Türkçe ³	26	16.04	4.48					
	İngilizce ⁴	23	20.17	4.87	Gruplar	228			
	Sosyal ⁵	30	17.90	3.59	içi				
	Özel eğitim ⁶	16	15.50	2.25	Toplam	234			
	PRD ⁷	49	16.92	4.31					
MTV	Okul öncesi ¹	28	16.71	4.94	Gruplar	6	1.952	.074	4>2
	Sınıf ²	63	15.24	4.48	arası				

	Türkçe ³	26	15.77	4.52					
	İngilizce ⁴	23	18.48	3.92	Gruplar				
	Sosyal ⁵	30	15.70	3.75	içi	228			
	Özel eğitim ⁶	16	16.25	1.84					
	PRD ⁷	49	15.92	3.58	Toplam	234			
	Okul öncesi ¹	28	16.00	4.72					
	Sınıf ²	63	15.52	3.83	Gruplar				
	Türkçe ³	26	18.35	4.11	arası	6			
DVR	İngilizce ⁴	23	18.83	3.08	Gruplar	228	3.415	.003*	3>2; 4>2
	Sosyal ⁵	30	16.60	4.00	içi				
	Özel eğitim ⁶	16	15.25	0.45					
	PRD ⁷	49	16.29	4.11	Toplam	234			
	Okul öncesi ¹	28	63.54	16.12					
	Sınıf ²	63	59.30	13.09	Gruplar				
	Türkçe ³	26	65.81	12.76	arası	6			
Topla	İngilizce ⁴	23	72.35	12.69	Gruplar	228	3.27	.004*	4>2; 4>7
m	Sosyal ⁵	30	64.20	12.44	içi		6		
	Özel eğitim ⁶	16	60.75	6.94					
	PRD ⁷	49	62.65	11.80	Toplam	234			

Öğretmen adaylarının KZÖ'den aldıkları puan ortalamalarının ölçeğin toplam puanı, Biliş, Motivasyon ve Davranış alt boyutlarında anlamlı farklılık gösterdiği ($p<.05$); ancak Üstbiliş alt boyutunda anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>.05$).

Tablo 9. Ölçeğe İlişkin Pearson Korelasyon Bulguları

	1	2	3	4	5
KZÖ Top. ¹	1.00	.801**	.821**	.791**	.843**
ÜSB ²		1.00	.596**	.485**	.585**
BLŞ ³			1.00	.474**	.561**
MTV ⁴				1.00	.607**
DVR ⁵					1.00

Araştırmada kullanılan kültürel zekâ ölçeğinin toplam puanı ile ÜSB ($r=.801$), BLŞ ($r=.821$), MTV ($r=.791$), DVR ($r=.843$) alt boyutları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ($r>.70$) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öğretmen adaylarının kültürel zekâ düzeylerinin belirlenmesi, araştırma değişkenleri olan cinsiyet, sınıf düzeyi, yaş, ailenin ikamet ettiği yerleşim yeri, ailenin gelir düzeyi, mezun olunan lise türü ve branş değişkenlerine göre incelenmesinin amaçlandığı mevcut araştırmada elde edilen bulgularda; sınıf düzeyi değişkenine göre, öğretmen adaylarının Kültürel Zeka Ölçeği'nden aldıkları puanların ölçeğin Motivasyon alt boyutunda anlamlı farklılaştığı, toplamı ve diğer alt boyutuna göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Yaş değişkenine göre öğretmen adaylarının Kültürel Zekâ Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamalarının ölçek toplamı ve Üstbilis, Bilis, Davranış alt boyutlarına göre yapılan analizler neticesinde anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. Ölçeğin Motivasyon alt boyutunda ise 24 yaş ve üzeri yaşta olan öğretmen adaylarının lehine anlamlı farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ailenin yaşadığı yer değişkenine göre toplam puan ve Üstbilis, Bilis ve Davranış alt boyutlarında büyükşehirde yaşamak lehine anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. Branş değişkenine göre, öğretmen adaylarının Kültürel Zekâ Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamalarının ölçeğin toplam puanı, Bilis, Motivasyon ve Davranış alt boyutlarında İngilizce bölümü lehine anlamlı farklılık gösterdiği; ancak Üstbilis alt boyutunda anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır.

Literatür taraması yapıldığında yurt içi ve yurt dışı kaynaklarda kültürel zekâ düzeyleri ile farklı kavramların ilişkisini inceleyen araştırmalara rastlanmaktadır. Sims (2011) çalışmasında Latin Amerika'daki uluslararası okullarda çalışan 1300 öğretmenden oluşan araştırmasında öğretmenlerde kültürel zekânın mesleki doyumunun yüksek olduğu görülmüştür. Özer-Koçak'ın (2020) çalışmasında kadın öğretmen adaylarının kültürel zekâ puanları ile erkek öğretmen adaylarının kültürel zekâ puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymuştur. Kadın öğretmen adaylarının kültürel zekâ düzeyleri, erkek öğretmen adaylarının kültürel zekâ düzeylerinden daha yüksek çıkmıştır. Yani kültürel zekâ düzeylerinde cinsiyete göre kadınlar lehine anlamlı fark bulunmuştur. Özdemir ve Koçak'ın yaptığı bir diğer çalışmada kadınların kültürel zekâyâ göre standardize edilmiş çok kültürlü eğitime yönelik tutumlarının erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kadın ve erkeklerin kültürel zekâları incelendiğinde, çok kültürlü eğitim tutumları anlamlı bir şekilde kadınlar lehinedir. Cinsiyet, kültürel zekâyâ göre standartlaştırılmıştır ve de çok kültürlü eğitim

tutum puanları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır. Bununla birlikte demografik değişkenler ile kültürel zekanın üç boyutu (üst biliş, motivasyon ve davranış) ve çok kültürlü eğitim tutumu anlamlı yordayıcılardır (Koçak & Özdemir, 2015).

Özer-Koçak (2020) araştırmasında, sınıf değişkeni açısından kültürel zekâ toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Kültürel zekâ toplam puanlarının ortalaması, Birinci sınıf öğrencilerin $X= 73.08$, ikinci sınıfların ortalaması $X= 71.62$, üçüncü sınıfların ortalaması $X= 77.57$ olarak bulunmuştur. Yani kültürel zekânın sınıf düzeyine göre değişmediği belirlenmiştir. Bu durum Konate'nin yaptığı çalışma sonuçlarıyla da uyum sağlamaktadır. Konate çalışmasını 20-30 yaş arasındaki kişilere uygulamıştır. Ve sonuçlara göre kültürel zekânın tüm alt boyutlarıyla (üst bilişsel, bilişsel, motivasyonel, davranışsal) yaş arasında anlamlı bir farklılık tespit edememiştir (Konate, 2018).

Öneriler: Kültürel zekâ kavramının önemi son yıllarda küreselleşmenin artmasıyla daha da önem kazanmıştır. Dünyadan yaşanan savaşlar, artan ekonomik problemler ya da yeni ortamlarda bulunma isteği sonucunda insanların farklı kültürlerle tanışma bulunma ihtimalleri de artmaktadır. Önceden genellikle farklı kültürlerle karşılaşma turizm yolu ile gerçekleşirdi. Şimdilerde ise birileri bir yere gitmese bile farklı kültürlere ait kişiler onların ortamlarında bulunuyorlar. Bu durumda birlikte aynı ortamı paylaşan bireylerin birbirlerini anlamaları için kültürel zekâyâ ihtiyaç vardır. Kültürel zekâsı yüksek olanlar bu durumların üstesinden daha kolay geleceklerdir.

KAYNAKÇA

- [1] Ang, S., Van Dyne, L., Koh, C., Ng, K. Y., Templer, K. J., Tay, C., & Chandrasekar, N. A. (2007). Cultural intelligence: Its measurement and effects on cultural judgment and decision making, cultural adaptation and task performance. *Management and Organization Review*, 3(3), 335-371. <https://doi.org/10.1111/j.1740-8784.2007.00082.x>
- [2] Ang, S., Van Dyne, L., & Rockstuhl, T. (2015). Cultural intelligence: Origins, conceptualization, evolution, and methodological diversity. In Gelfand, M.J., Chiu, C. Y., & Hong, Y. Y. (Eds), *Handbook of advances in culture and psychology*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190218966.003.0006>
- [3] Brislin, R., Worthley, R., & MacNab, B. (2006). Cultural intelligence: Understanding behaviours that serve people's goals. *Group & Organization Management*. 31(1), 40-55. <https://doi.org/10.1177/1059601105275262>

- [4] Cartwright, S., & Pappas, C. (2008). Emotional intelligence, its measurement and implications for the workplace. *International Journal of Management Reviews*, 10(2), 149-171. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2007.00220.x>
- [5] Earley, P. C. (2002). Redefining interactions across cultures and organizations: Moving forward with cultural intelligence. *Research in Organizational Behavior*, 24, 271-299. [https://doi.org/10.1016/S0191-3085\(02\)24008-3](https://doi.org/10.1016/S0191-3085(02)24008-3)
- [6] Earley, P. C., & Ang, S. (2003) *Cultural intelligence (individual interactions across cultures)*. California.
- [7] Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. Bantam Books.
- [8] İlhan, M., & Çetin, B. (2014). Kültürel zekâ ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 94-114.
- [9] Kihlstrom, J. F., & Cantor, N. (2000). *Social intelligence*. Cambridge University Press.
- [10] Koçak, S., & Özdemir, M., (2015). Öğretmen adaylarının çokkültürlü eğitime yönelik tutumlarında kültürel zekanın rolü. *Elementary Education Online*, 14(4), 1352-1369. <https://doi.org/10.17051/ieo.2015.63742>
- [11] Konate, T. (2018) *Yabancı öğrencilerin kültürel uyumunda kültürel zekanın etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- [12] Ott, D. L., & Michailova, S. (2018). Cultural intelligence: A review and new research avenues. *International Journal of Management Reviews*, 20(1), 99-119. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12118>
- [13] Özer-Koçak, Y. (2020). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çokkültürlü eğitim tutumları ile kültürel zekâları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- [14] Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9(3), 185–211. <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>
- [15] Sims, R. A. (2011). *Cultural intelligence as a predictor of job satisfaction and intent to renew contract among expatriate international school teachers in Latin America* (Yayınlanmamış doktora tezi). Trident University, Cypress.
- [16] Sternberg, R. J. (1997). The concept of intelligence and its role in lifelong learning. *American Psychologist*, 52(10), 1030–1039. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.10.1030>
- [17] Suddaby, R. (2010). Editor's comments: construct clarity in theories of management and organization. *Academy of Management Review*, 35(3), 346–357. <https://doi.org/10.5465/amr.35.3.zok346>

- [18] Thomas, D. C. (2006). Domain and development of cultural intelligence: The importance of mindfulness. *Group & Organization Management*, 31(1), 78–99. <https://doi.org/10.1177/1059601105275266>
- [19] Thomas, D. C., Elron, R., Stahl, G., Ekelund, B. Z., Ravlin, E. C., Cerdin, J. L., & ... (2008). Cultural intelligence: domain and assessment. *International Journal of Cross Cultural Management*, 8(2), 123–143. <https://doi.org/10.1177/1470595808091787>
- [20] Thomas, D. C. (2008). Cultural intelligence: People skills for global business. ReadHowYouWant.com.
- [21] Van Dyne, L., Ang, S., Ng, K. Y., Rockstuhl, T., Tan, M. L., & Koh, C. (2012). Sub-dimensions of the four factor model of cultural intelligence: Expanding the conceptualization and measurement of cultural intelligence. *Social and Personality Psychology Compass*, 6(4), 295–313. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2012.00429.x>

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN EĞİTİMİN TÜRKİYE VE ALMANYA BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Didem TEKİN

Ege Üniversitesi
dideemtekin@gmail.com - 0009-0001-5182-6350

Prof. Dr. Belgin ARSLAN CANSEVER

Ege Üniversitesi
belgin.arslan.cansever@ege.edu.tr - 0000-0002-0720-8096

Prof. Dr. Pınar ÇAVAŞ

Ege Üniversitesi
pinar.cavas@ege.edu.tr 0000-0001-9492-9002

ÖZET

Sürdürülebilir kalkınma için eğitim, bireyin tüketim alışkanlıklarını, tutum ve davranışlarını sürdürülebilir bir gelecek perspektifiyle ele almaktadır. Bu çalışmanın amacı; dünya liderleri tarafından belirlenen 17 sürdürülebilir kalkınma amacının (SKA), Türkiye ve Almanya’da son on yılda eğitime olan yansımalarını tarihsel bağlamda incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, iki ülkenin yaklaşımlarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Google Scholar, ULAKBİM, Scopus vb. veri tabanlarındaki makaleler ve raporlar anahtar kelimeler kullanılarak taranmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ise doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, son on yıl içinde 17 SKA ile bağlantılı olan ve iki ülkede de benzerlik gösteren sorunlardan ilki, okul öncesi kurumlara kayıtların hedeflenenin altında kalmasıdır. İkincisi ise eğitimi erken bırakma oranının istenilen düzeye düşürülememesidir. İki ülke için ortak sorunlar tespit edilmekle birlikte eğitimin erken bırakılmasını ilişkilendirilmede farklı yaklaşımlar sergilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye öğrencilerin eğitimi erken bırakma oranları daha çok kız çocukları bağlamında ele alınmaktadır. Almanya’da ise ailelerinin düşük sosyoekonomik düzeyleri öğrencilerin eğitimi erken bırakmalarıyla bağdaştırılmaktadır. Almanya’da kaygıya sebep olan ancak Türkiye raporlarında rastlanılmayan sorunlardan bir diğeri öğretmen sayısının yetersizliğidir. Almanya’da önümüzdeki on yıl içinde emekli olacak 55 yaş üstü öğretmenlerin yerine gelecek yeterli sayıda öğretmen olmaması endişe edici bulunmaktadır. Almanya 17 SKA’nın çoğunda olumlu bir gelişim gösterirken; nitelikli eğitim, amaçlardan uzaklaşılmalı ve Avrupa ortalamasının altında kalınan tek amaç olmuştur. Türkiye’de ise olumlu değişimler olduğu görülse de hedeflere bakıldığında sınırlı kalındığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: sürdürülebilir kalkınma amaçları, karşılaştırmalı eğitim, Türkiye, Almanya

GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma, ekolojik sorunlar ve gereksinimler üzerinden yapılan tartışmalar üzerinde temellenmiş olup günümüzde çok daha farklı disiplinlerde ve kapsamlarda çalışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztürk, 2017). 1987 yılında yayınlanan Brundlant raporunda sürdürülebilir kalkınma, “*gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme potansiyelini ortadan kaldırmaksızın bugünün ihtiyaçlarının karşılanmasıdır*” şeklinde ifade edilmiştir (WCED, 1987, s. 16). 1992 yılında Rio de Janeiro’da gerçekleşen Dünya Zirvesi’nde sürdürülebilir gelişme için küresel bir eylem planı oluşturulmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 1995). 2000 yılında New York’ta Milenyum Zirvesi gerçekleşmiş ve bütün dünya liderlerinin kararlaştırdığı somut hedefler belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı , 2000). Bin yıllık kalkınma hedefi olarak da adlandırılan milenyum kalkınma amaçları Birleşmiş Milletler Zirvesinde 2005-2014 döneminin sürdürülebilir gelişme için eğitim dönemi olmasında öncü olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2006). 2015 yılında dünya liderleri bir araya gelerek 17 sürdürülebilir kalkınma amacında fikir birliğine varmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda öncelikli üç ana hedef, “*aşırı yoksulluğu gidermek, eşitsizlik ve adalet ile mücadele*”, “*iklim değişikliğini düzeltme*” olarak belirlenmiştir (United Nations Development Programme, 2024). Bu hedeflerde 2030 yılına kadar başarıya ulaşılması planlanmaktadır (United Nations General Assembly, 2014). Şekil 1’de Türkiye dahil tüm Dünya’da insanların karşı karşıya kaldığı ana sorunların çözümünü hedefleyen sürdürülebilir kalkınma amaçları verilmiştir.

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019)

1987 Brundlandt Raporundan itibaren adını artan bir sıklıkla ekonomik, ekolojik, sosyal birçok alanda duyuran sürdürülebilir kalkınma, eğitim alanında da birçok çalışmaya konu olmaktadır (Koşoçaydan, 2024). Sürdürülebilir kalkınma amaçlarının dördüncüsü olan *nitelikli eğitim* geçmiş yıllarda ilan edilen sürdürülebilir kalkınma için eğitim dönemini destekleyen alt hedeflerden oluşmaktadır. Bu alt hedefler ile birlikte 2030 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma için eğitim (SKE) ile adil bir toplumda sorumlu eylemler alan ve bilinçli kararlar veren bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Gökmen, Solak, & Ekici, 2017). SKE aynı zamanda yaşam boyu öğrenme ile ilgilidir ve kaliteli eğitimin

ayrılmaz bir parçasıdır. Öğrenme içeriği ve çıktıları, pedagoji ve öğrenme ortamını ele alır (Holst, Singer-Brodowski, Brock, & Haan, 2023). Bu çalışmanın amacı dünya liderleri tarafından belirlenen 17 sürdürülebilir kalkınma amacının Türkiye ve Almanya’da son on yılda eğitime olan yansımalarını tarihsel bağlamda incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, iki ülkenin yaklaşımlarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme kullanılmıştır. Doküman inceleme araştırma yapılan alanla ilgili gözlem veya görüş toplamadan belgeler üzerinden veriler toplanmasını sağlar (Karataş, 2015). Veri toplama aracı olarak farklı veri tabanlarından 2014-2024 yılları aralığında yayımlanan makaleler ve raporlar taranmıştır. Tarama kriteri olarak Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Nitelikli Eğitim ve Karşılaştırmalı Eğitim anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ise doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi görsel ya da yazılı malzemelerin toplanıp incelenmesi olarak tanımlanabilir (Sönmez & Alacapınar, 2011). Doküman analizinde veriler dış geçerliliğinin sağlanması için doğrudan alıntılar kullanılarak ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir (Metin, 2016).

3. BULGULAR

Sürdürülebilir kalkınma için eğitimi yakından ilgilendiren nitelikli eğitim alt hedefleriyle bağlantılı gelişmeler, çalışma kapsamına giren iki ülke bağlamında incelenmiştir. Çizelge 1, Türkiye’de nitelikli eğitime ilişkin son 10 yıla ilişkin verileri göstermektedir. Bu bağlamda Türkiye’de ilkökul düzeyindeki öğrenci başına yapılan harcamalar, sınıf mevcudu durumları, okul öncesi kayıt yüzdeleri, mesleki eğitim ve yetişkin eğitime katılım yüzdeleri, yükseköğretim kayıt yüzdeleri, ilkökul öğretmenlerindeki cinsiyet eşitsizliği, okulu erken terk etme durumları ve PISA skorları üzerinde durulmuştur.

Çizelge 1. Türkiye’de Nitelikli Eğitim

1. Hedef 4.1¹

1.1. İlkokullarda Öğrenci Başına Yapılan Harcama: 2012 ve 2021 yılları arasında öğrenci başına yapılan harcama 2577 dolardan 4134 dolara yükselmiştir (OECD, 2015; 2024).

1.2. Sınıf Mevcudu: İlkokullardaki ortalama sınıf mevcudu 2013 ile 2022 arasında değişmeyerek 23, ortaokullarda ise 28’den 24’e düşüş göstermiştir (OECD, 2015; 2024).

2. Hedef 4.2

2.1. Okul Öncesi Kayıt Yüzdeleri: 2015 ve 2023 yılları arasında okul öncesine kayıt oranları %54’ten %63,55’e yükselmiştir 2019-2020 yıllarında 5 yaş grubunda %71,2 olan kayıt yüzdesi 2020-2021 döneminde %55’ya düşmüştür. (Avrupa Komisyonu, 2015; 2022; 2024).

¹ Burada SKA’nın dördüncüsü olan nitelikli eğitim amacının alt hedeflerinden bahsedilmektedir. Örneğin Hedef 4.1 ile 2030 yılına kadar çocukların ilköğretim ve ortaöğretime katılımı ve öğrenme çıktıları elde etmeleri anlatılmaktadır.

3. Hedef 4.3 ve 4.4

3.1. Mesleki Eğitim ve Yetişkin Eğitimi: 2014-2023 yılları arasında 25-64 yaş aralığında olup mezun olunan en yüksek derece lise ve üstü olan yetişkinlerin yüzdesi %19'dan %23'e yükselmiştir (OECD, 2015; 2024).

3.2. Yükseköğretim: 2014-2023 yılları arasında yükseköğretime kayıt oranı %40'tan %46,02'ye yükselmiştir (Avrupa Komisyonu,2015; 2024).

3.3. İlkokul Öğretmenlerindeki Cinsiyet Dengesizliği: 2013 yılından İlkokul öğretmenlerinin %58'i kadınken bu yüzde 2023'de %65'e yükselmiştir (OECD,2015;2024).

4. Hedef 4.5

4.1. Okulu Erken Terk Etme: 2014- 2022 yılları arasında 18-24 yaş arası okul terk edenlerin yüzdesi %38,3'den %21.2'ye düşmüştür. (Avrupa Komisyonu 2015; 2024)

Ebeveynleri lise eğitimini tamamlamamış bireylerin %61'i lise eğitimini devam ettirmektedir (OECD, 2024).

Okul terkleri konusunda toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi çok yüksektir. Erken evlilik ve çocuk işçiliği Türkiye'de okulu erken terk etme yüzdelerini olumsuz anlamda etkilemektedir (Avrupa Komisyonu, 2015).

5. Hedef 4.6

5.1. PISA: 2012 yılında PISA puanı artırmıştır ancak 65 katılımcı ülke içinden sıralama 41.'den sıradayken, 44. sıraya gerilemiştir (Avrupa Komisyonu, 2015). OECD ortalamasının altındadır 2022 yılında PISA sonuçları ortalama altında kalmaya devam etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2024).

Çizelge 1'de görüldüğü üzere Türkiye'de nitelikli eğitim verileri incelendiğinde 2012 yılında ilkokullarda öğrenci başına yapılan harcamanın 2577 dolar olduğu görülmektedir. 2021 yılında ise yapılan harcama 4134 dolara yükselmiştir . Türkiye'de 2013 yılında ilkokullarda ortalama sınıf mevcudunun 23 olduğu görülmüştür ve ortalama 2022 yılında da değişmeyip 23 olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaokullarda ortalama sınıf mevcudu 2013 yılında 28 iken 2022 yılında ortalamanın 24'e düştüğü gözlemlenmiştir. Türkiye'de okul öncesi kayıt oranları incelendiğinde 2015 yılında okul öncesi düzeyindeki öğrencilerin %54'ünün okul öncesine kayıtlı olduğu gözlemlenmektedir. 2023 yılında bu yüzde %63.55'e yükselmiştir. 2019-2020 öğretim yılında 5 yaş grubunda %71.2 olan kayıt oranının 2020-2021 öğretim yılında %55'e düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Raporlar bu düşüşün sebebinin pandemiden kaynaklandığını ifade etmektedir. Türkiye'de 2014 yılında 25-64 yaş aralığında olup mezun olunan en yüksek derece lise ya da üstü mesleki ya da genel eğitim olan yetişkinlerin yüzdesi %19'dur. Bu yüzde 2023 yılında %23'e yükseldiğini göstermektedir. Türkiye'de 2014 yılında yükseköğretime kayıt oranı %40'tır 2023 yılında bu oran %46.02'ye yükselmiştir. 2013 yılında Türkiye'deki sınıf öğretmenlerinin %58 kadındır. 2023 yılında ise bu yüzde %65'e yükselmiştir. 2014 yılında 18-24 yaş aralığında olup okulu erken terk edenlerin yüzdesi %38,3 olarak belirtilirken, bu yüzde 2022 yılında %21.2'ye düşmüştür. Ebeveynleri lise eğitimini tamamlamamış bireylerin %61'i lise eğitime devam etmektedir . Toplumsal cinsiyet rollerinin okul terk oranına yüksek bir etkisi vardır. Erken evlilik ve çocuk işçiliği de okulu erken terk etme yüzdelerini olumsuz anlamda etkilemektedir. Türkiye 2012 yılında PISA puanını arttırmıştır ancak 65 katılımcı ülke

arasındaki sıralaması 44'e gerilemiştir. 2022 yılında ise ülkenin PISA ortalaması OECD ülkelerinin altında kalmaya devam etmiştir.

Çizelge 2, Almanya'da nitelikli eğitime ilişkin son 10 yılın verilerini göstermektedir. Bu bağlamda Almanya'da ilkökul düzeyindeki öğrenci başına yapılan harcamalar, sınıf mevcudu durumları, okul öncesi kayıt yüzdeleri, mesleki ve genel eğitime katılım yüzdeleri, yükseköğretim kayıt yüzdeleri, ilkökul öğretmenlerindeki cinsiyet eşitsizliği, okulu erken terk etme durumları ve PISA skorları üzerinde durulmuştur.

Çizelge 2. Almanya'da Nitelikli Eğitim

<p>1. Hedef 4.1 1.1. İlkokullarda Öğrenci Başına Yapılan Harcama: 2012-2021 yılları arasında öğrenci başına yapılan yıllık harcama 7749 dolardan 12829 dolara yükselmiştir (OECD, 2015;2024). 1.2. Sınıf Mevcudu: 2013-2022 yılları arasında ortalama sınıf mevcudu ilkökullarda 21 ile sabit kalırken ortaokullarda 24'ten 23'e düşmüştür (OECD, 2015; 2024).</p>
<p>2. Hedef 4.2 2.1. Okul Öncesi Kayıt Yüzdeleri: 2015-2021 yılları arasında 3 yaş üstü grupta okul öncesi eğitime kayıt %96'dan %94'e gerilemiştir (European Commission, 2022).</p>
<p>3. Hedef 4.3 ve 4.4 3.1. Mesleki Eğitim ve Yetişkin Eğitimi: 2014-2023 yılları arasında 25-64 yaş aralığında olup mezun olunan en yüksek derece lise ve üstü genel ya da mesleki eğitim olan yetişkinlerin %60'tan %50'ye düşüş göstermiştir (OECD, 2015;2024). 3.2. Yükseköğretim: 2015-2021 yılları arasında yükseköğretime katılım oranı %29.6'dan %35,7'e yükselmiştir (European Commission, 2022). 3.1. İlkokul Öğretmenlerindeki Cinsiyet Dengesizliği: 2013-2022 yılları arasında ilkökulda kadın sınıf öğretmenlerin yüzdesi %86'dan %87'ye yükselmiştir (OECD, 2015; 2024).</p>
<p>4. Hedef 4. 5 4.1. Okulu Erken Terk Etme: 2015-2021 yılları arasında 18-24 yaş aralığındaki bireylerin okulu terk etme oranları 10.1'den 11.8'e yükselmiştir (European Commission, 2022).</p>
<p>5. Hedef 4.6 5.1. PISA: 2022 matematik, okuma ve fen dallarında 2018 yılına göre düşüş göstermiştir (OECD, 2023).</p>
<p>STEM alanlarında öğretmen açığı bulunmaktadır. Tahminler öğrenci sayısında %9,2'lik bir artışa işaret ederken tüm öğretmenlerin 55 yaşın üzerinde olanlarının 10 yıl içinde yerine gelecek personellere ihtiyaç duyulmaktadır. Öğretmen açığına ilişkin yeterli istatistik veri bulunmamaktadır ancak aktif öğretmen sayısının 2030 yılına kadar üçte bir oranında azalması beklenmektedir (European Commission, 2020).</p>

Çizelge 2'ye göre 2012 yılında ilkokul seviyesindeki öğrenci başına yapılan yıllık ortalama harcama 7749 dolardır. 2024 yılında öğrenci başına yapılan yıllık ortalama harcama 12829 dolara yükselmiştir. 2013 yılında ilkokullarda 21 kişi olan ortalama sınıf mevcudu 2022 yılında da 21 ile sabit kalmıştır. 2013 yılında ortaokullarda ortalama sınıf mevcudu ise 24 kişidir. Bu sayı 2022 yılında 23'e düşmüştür. 3 yaş üstü grupta okul öncesi eğitime kayıt 2015 yılında %96'dır. Kayıt oranı 2021 yılında %94'e gerilemiştir. 2014 yılında 25-64 yaş aralığında olup mezun olunan en yüksek derece lise ve üstü genel ya da mesleki eğitim olan yetişkinlerin yüzdesi %60'tır. 2023 yılında bu yüzde %50'ye düşüş göstermiştir. 2015 yılında 25- 34 yaş aralığındaki yetişkinlerin yükseköğretime katılım oranı %29.6'dır. Bu oran 2021 yılında % 35.7'ye yükselmiştir. 2013 yılında ilkokuldaki kadın sınıf öğretmenlerinin yüzdesi %86'dır 2022 yılında kadın sınıf öğretmenlerinin yüzdesi %87'ye yükselmiştir. 2015 yılında 18-24 yaş aralığında olup okulu terk edenler öğrencilerin %10.1'idir. Bu yüzde 2021 yılında 11.8'e yükseliş göstermiştir. 2022 yılında matematik, okuma ve fen dallarında 2018 yılına göre bir düşüş gerçekleşmiştir.

Çizelge 3, Türkiye ve Almanya'da nitelikli eğitime yönelik son 10 yılda elde edilen verilerin benzer yönlerini göstermektedir. Bu çizelgede iki ülke ilkokul düzeyindeki öğrenci başına yapılan harcamalar, sınıf mevcudu ortalamaları, okul öncesine net okul kayıt oranları ve okulu erken terk etme yüzdeleri üzerinden karşılaştırılmıştır.

Çizelge 3. Nitelikli Eğitimin Türkiye ve Almanya'daki Benzer Yönleri

		TÜRKİYE	ALMANYA	BENZER YÖNLERİ
Hedef 4.1	2012	Öğrenci başına 2577 dolar harcanmaktadır (OECD, 2015).	Öğrenci başına 7749 dolar harcanmaktadır (OECD, 2015).	OECD ülkeleri ortalaması 8247 dolar olup Türkiye (2577 dolar) ve Almanya (7749 dolar) ortalamasının altında kalmıştır (OECD, 2015).
	2013	Ortaokullarda ortalama sınıf mevcudu 28 kişidir (OECD, 2024).	Ortaokullarda ortalama sınıf mevcudu 24 kişidir (OECD, 2024).	OECD ülkelerinin ortaokullarda ortalama sınıf mevcudu 23 kişidir. İki ülkede ortalamasının üstünde kalmıştır (OECD, 2024).
Hedef 4.2	2022	Okul öncesi net okul kayıt oranı %63,55'tir (Avrupa Komisyonu, 2024).	Okul öncesi net okul kayıt oranı %93,7'dir (European Commission, 2024).	Türkiye %63,55 Almanya %93.7 ile AB'nin belirlediği %96 net kayıtlanma oranının altında kalmıştır (European Commission, 2024).

Hedef 4.5	2022	Okulu terk eden 18-24 yaş arası nüfus oranı %21,2'dir (Avrupa Komisyonu, 2024).	Okulu terk eden 18-24 yaş arası nüfus oranı %11,8'dir (European Commission, 2024).	Avrupa Birliği %9,7 hedefine düşürülemedi (European Commission, 2024).
------------------	------	---	--	--

Çizelge 3'e göre sürdürülebilir kalkınma için eğitimde dördüncü amaç olan nitelikli eğitim amacının alt hedeflerine olan yansımalarının benzer yönleri Türkiye ve Almanya bağlamında karşılıklı olarak incelenmiştir. Elde edilen veriler Türkiye'de ilkokullarda 2012 yılında öğrenci başına ortalama 2577 dolar harcadığını Almanya'da ise bu miktarın 7749 dolar olduğunu göstermektedir. OECD ülkelerinde yapılan harcamaların ortalaması 8247 dolar olup iki ülkede bu ortalamanın altında kalmıştır. 2013 yılında Türkiye'de ortaokullarda ortalama sınıf mevcudu 28 kişi iken Almanya'da mevcut 24 kişi olarak belirlenmiştir. OECD ülkelerinin ortaokul sınıf mevcudu ortalaması 23 olduğu için iki ülkede bu ortalamanın üstünde kalmıştır. 2022 yılında okul öncesi net kayıt oranı Türkiye'de %63.55 olarak belirlenmiştir. Bu oran Almanya'da %93,7'dir. İki ülkede AB'nin belirledi %96'lık net kayıt oranının altında kalmıştır. 2022 yılında Türkiye'de 18-64 yaş aralığında olup okulu terk edenlerin nüfus oranı %21,2 olarak belirtilmiştir. Bu oran Almanya'da %11,8'dir. İki ülke de AB'nin belirlediği hedef olan %9,7 düzeyini sağlayamamıştır.

Çizelge 4, Türkiye ve Almanya'da nitelikli eğitime ilişkin son 10 yılda elde edilen verilerin farklı yönlerine göstermektedir. İki ülkenin ilkokul seviyesindeki öğrenci başına yaptığı ortalama harcamalar, iki ülkedeki sınıf mevcudu durumları ve 25-64 yaş aralığındaki yetişkinlerin mezuniyet durumları karşılaştırılmış ve farklı veriler elde edilmiştir.

		TÜRKİYE	ALMANYA	FARKLI YÖNLERİ
Hedef 4.1	2021	İlköğretim düzeyinde öğrenci başına yapılan harcama 4038 dolar (OECD, 2024).	İlköğretim düzeyindeki öğrenci başına yapılan harcama 12829 dolar (OECD, 2024).	OECD ülkelerinin ilköğretim düzeyindeki öğrenci başına yapılan harcamanın ortalaması 11902 dolardır. Türkiye (4038) ortalamanın altında kalırken Almanya (12839) ortalamanın üstündedir (OECD, 2024).
	2013	İlkokullarda ortalama sınıf mevcudu 23 kişidir (OECD, 2015).	İlkokullarda ortalama sınıf mevcudu 21 kişidir (OECD, 2015).	OECD ülkelerinde ilkokullarda ortalama sınıf mevcudu 21 kişidir. Almanya'nın ortalama sınıf mevcudu (21) OECD ortalaması ile aynıdır. Türkiye (23) ortalamanın altında kalmıştır (OECD, 2015).
	2022	Ortaokullarda ortalama sınıf mevcudu 24 kişidir (OECD, 2024).	Ortaokullarda ortalama sınıf mevcudu 23 kişidir (OECD, 2024).	Ortaokullarda OECD ülkelerindeki ortalama sınıf mevcudu 23 kişidir (OECD, 2024).
Hedef 4.3	2014	25-64 yaş aralığında olup en yüksek mezun olunan düzeyin lise ve üstü mesleki ya da genel eğitim olan yetişkinler nüfus yüzdesi %19'dur (OECD, 2015).	25-64 yaş aralığında olup en yüksek mezun olunan düzeyin lise ve üstü mesleki ya da genel eğitim olan yetişkinler nüfus yüzdesi %60'dır (OECD, 2015).	25-64 yaş aralığında olup en yüksek mezun olunan düzey lise ve üstü mesleki ya da genel eğitim olan yetişkinlerin OECD ülkelerindeki nüfus yüzdesi %43'tür. Türkiye (%19) bu ortalamanın altında kalırken Almanya (%60) ile ortalamanın üstündedir (OECD, 2015).

2023	25-64 yaş aralığında olup en yüksek mezun olunan düzeyin lise ve üstü olan yetişkinlerin nüfus yüzdesi %23'tür (OECD, 2024).	25-64 yaş aralığında olup en yüksek mezun olunan düzeyin lise ve üstü eğitim olan yetişkinlerin nüfus yüzdesi %50'dir (OECD, 2024).	25-64 yaş aralığında olup en yüksek mezun olunan düzeyin lise ve üstü mesleki ya da genel eğitim olan yetişkinler OECD ülkelerindeki nüfus yüzdesi %40'tır (OECD, 2024).
------	--	---	--

Çizelge 4. Nitelikli Eğitimin Türkiye ve Almanya'daki Farklı Yönleri

Çizelge 4, nitelikli eğitim amacının alt hedeflerine olan yansımalarının farklı yönlerini Türkiye ve Almanya bağlamında karşılıklı olarak incelemiştir. Elde edilen veriler Türkiye'de ilkokullarda 2021 yılında öğrenci başına ortalama 4038 dolar harcandığını Almanya'da ise bu miktarın 12829 dolar olduğunu göstermektedir. OECD ülkelerinde yapılan harcamaların ortalaması 11902 dolar olup Türkiye'nin bu ortalamanın altında, Almanya'nın ise ortalamanın üstünde olduğu verilerine ulaşılmıştır. 2013 yılında Türkiye'de ilkokullarda ortalama sınıf mevcudu 23 kişi, Almanya'da mevcut 21 kişi olarak belirlenmiştir. OECD ülkelerinin ilkokullarda sınıf mevcudu ortalaması 21 olduğu için Almanya ortalamayla aynı Türkiye ise ortalamanın üstünde kalmıştır. 2022 yılında Türkiye'de ortaokullarda ortalama sınıf mevcudu 24 kişi iken Almanya'da mevcut 23 kişi olarak belirlenmiştir. OECD ülkelerinin ortaokul sınıf mevcudu ortalaması 23 olduğundan Almanya ortalamayla aynı Türkiye ise ortalamanın üstünde kalmıştır. 2014 yılında 25-64 yaş aralığında olup en yüksek mezuniyet derecesi lise ve üstü mesleki ya da genel eğitim olan yetişkinlerin nüfus yüzdesi Türkiye'de %19 Almanya'da ise %60'tır. 2014 yılında OECD ülkelerinin ortalama yüzdesi %43 olduğu için Türkiye ortalama yüzdenin altında Almanya ise üstünde kalmıştır Bu oran 2023 yılında Türkiye'de %23'e yükselmiş Almanya'da ise %50'ye düşüş göstermiştir. OECD ülkelerinin ortalama yüzdesi %40 olduğundan Almanya ortalamasının üstünde Türkiye ise ortalamasının altında kalmıştır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada 17 sürdürülebilir kalkınma amacının son on yılda Türkiye'de ve Almanya'da eğitime yansımaları tarihsel bağlamda incelenmiştir ve iki ülkeden elde edilen veriler benzer ve farklı yönleriyle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Türkiye ve Almanya'nın benzer yönleri; 2012 yılında Türkiye'nin ilkokul seviyesinde öğrenci başına yaptığı yıllık harcama (2577 dolar) ile Almanya'nın yaptığı yıllık harcama (7749 dolar) OECD ortalamasının (8247 dolar) altında kalmıştır (OECD, 2015). 2013 yılında Türkiye'nin ortaokullardaki ortalama sınıf mevcudu (28 kişi) ve Almanya'nın ortaokullarındaki ortalama sınıf mevcudu (24 kişi) OECD ülkelerinin ortaokul sınıf mevcudunun (23 kişi) üstünde kalmıştır (OECD, 2024). 2022 yılında AB'nin belirlediği okul öncesi net kayıt oranı hedefine (%96) (European Commission, 2024) Türkiye'de (%63,55) (Avrupa Komisyonu, 2024) ve Almanya'da (%93,7) ulaşamamıştır (European Commission, 2024). 2022 yılında 18-64 yaş aralığında olup okulu terk edenlerin nüfus oranı Türkiye'de (%21,2) (Avrupa Komisyonu, 2024) ve Almanya'da (%11,8) AB'nin belirlediği hedefe (%9,7) düşürülemediği (European Commission, 2024).

Türkiye ve Almanya'nın farklı yönleri; 2021 yılında Türkiye'de ilkokullarda öğrenci başına yapılan harcama (4038 dolar), OECD ülkelerinde ilkokul düzeyindeki öğrenci başına yapılan ortalama harcamanın (11902 dolar) altında kalırken Almanya (12839 dolar) ortalamasının üstündedir (OECD, 2024). 2013 yılında OECD ülkelerinde ilkokullarda ortalama sınıf mevcudu 21 kişidir. Almanya'nın ortalama sınıf mevcudu (21 kişi) OECD ortalaması ile aynıdır. Türkiye'nin ortalama sınıf mevcudu (23 kişi) OECD ülkelerinin ortalamasının altında kalmıştır (OECD, 2015). 2013 yılında Türkiye'nin ortaokullardaki ortalama sınıf mevcudu (28 kişi) ve Almanya'nın ortaokullarındaki ortalama sınıf mevcudu (24 kişi) OECD ülkelerinin ortaokul sınıf mevcudunun (23 kişi) üstünde kalmıştır (OECD, 2024). OECD ülkelerinde 25-64 yaş aralığında olup en yüksek mezun olunan düzey lise ve üstü mesleki ya da genel eğitim olan yetişkinlerin nüfus yüzdesi %43'tür. Türkiye (%19) bu ortalamanın altında kalırken Almanya (%60) ile ortalamasının üstündedir (OECD, 2015). 2023 yılında ise OECD ortalaması %40'a düşmüştür. Türkiye %23 nüfus oranıyla altında kalmıştır ve Almanya %50 oranıyla OECD ülkelerinin ortalamasının üstündedir (OECD, 2024). Almanya aynı zamanda ciddi bir öğretmen açığı problemiyle karşı karşıyadır. 2030 yılına kadar aktif olarak öğretmenlik yapan bireylerin üçte birinin mesleği bırakması beklenmektedir (European Commission, 2020). Almanya'da okulu erken terk etme yüzdesi hedeflenen düzeye düşmemekle birlikte git gide uzaklaşmaktadır. Bu durum genellikle sosyoekonomik düzeyi düşük olan ailelerin çocuklarını etkilemektedir (European Commission, 2022). Almanya 17 SKA'nın çoğunda olumlu bir gelişim gösterirken; Nitelikli Eğitim, amaçlardan uzaklaşılacak ve Avrupa ortalamasının altında kalınan tek alan olmuştur (European Commission, 2024). Türkiye'de okul öncesi eğitime ve yükseköğretime kayıtlarda yükselme görülmüştür. Okulu erken terk etme yüzdeleri son on yıl içinde düşüşe geçse de hedeflenen orana henüz düşürülemediği. Eğitime erişim ve ortalama eğitim süresi hedeflerinde önemli bir ilerleme vardır ancak gelişime duyulan ihtiyaç devam etmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Sonuç olarak, Türkiye ve Almanya'da nitelikli eğitim amacı doğrultusunda benzer ve farklı gelişmeler olduğu görülmektedir. Her iki ülkede de çeşitli konularda ilerleme kaydedilmiştir ancak hedeflere ulaşmada farklı zorluklarla karşılaşmıştır. Türkiye, son yıllarda okul öncesi eğitim ve yükseköğretime kayıtlarda olumlu bir ivme yakalarken, sınıf mevcudu ve öğrenci başına yapılan harcama gibi alanlarda iyileştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Almanya ise genel olarak OECD ortalamalarının üzerinde performans sergilemesine rağmen okulu erken terk etme oranlarının düşürülmesinde hedeflenen düzeye ulaşamamıştır. Bu bulgular, her iki ülkede de nitelikli eğitim amacıyla gelişmeler olduğunu ancak gelişmelere olan ihtiyacın devamlılığının sürdürdüğü göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Avrupa Komisyonu. (2015). *Türkiye 2015 Yılı İlerleme Raporu*. Brüksel: Avrupa Birliği Başkanlığı https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html.
- Avrupa Komisyonu. (2022). *Türkiye Raporu*. Brüksel: Avrupa Birliği Başkanlığı https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html.
- Avrupa Komisyonu. (2024). *2024 Türkiye Raporu*. Brüksel: Avrupa Birliği Başkanlığı https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html.
- European Commission. (2024). *2024 Country Report - Germany*. Brussels: European Commission https://commission.europa.eu/publications_en.

- European Commission. (2022). *2022 Country Report - Germany*. Brussels: European Commission https://commission.europa.eu/publications_en.
- European Commission. (2020). *Country Report Germany 2020*. Brussels: European Commission https://commission.europa.eu/publications_en.
- Gökmen, A., Solak, K., & Ekici, G. (2017). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim: Öğretmen Adaylarının Tutumları ile İlişkili Olan Faktörler. *The Journal of Kesit Academy*, 462-480.
- Holst, J., Singer-Brodowski, M., Brock, A., & Haan, G. d. (2023). Monitoring SDG 4.7: Assessing Education for Sustainable Development in policies, curricula, training of educators and student assessment (input-indicator). *Sustainable Development*, 3908-3923.
- Karataş, Z. (2015). SOSYAL BİLİMLERDE NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 62-80.
- Koşoçaydan, S. D. (2024). Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitimin Gelişimi: Tarihsel Bir İnceleme (1990-2024). *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 176-211.
- Metin, M. (2016). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- OECD. (2015). *Education at Glance 2015: OECD Indicators*. OECD Publishing <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2015-en>.
- OECD. (2018). *Education at a Glance 2018: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2018-en>.
- OECD. (2022). *Education at Glance 2022: OECD Indicators*. OECD Publishing https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2022_3197152b-en.html.
- OECD. (2023). *PISA 2022 Results The State of Learning and Equity in Education*. Paris: OECD Publishing <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>.
- OECD. (2024). *Education at a Glance 2024: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing <https://doi.org/10.1787/c00cad36-en>.
- Öztürk, M. (2017). Sürdürülebilir Gelişme odaklı Eğitim: Kuramsal Çerçeve, Tarihsel Gelişim ve Uygulamaya Dönük Öneriler. *İlköğretim Online*, 1-11.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2011). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar. (Erişim Tarihi (16.12.2024)). <https://www.kureselamaclar.org/>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI DEĞERLENDİRME RAPORU*. <https://www.sbb.gov.tr/2019-yayinlari/>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri*. <http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/dokumine/>.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996 – 2000*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, T. (2000). *Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005)*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>.
- UNDP. (2024). *UNDP works for a better world*. Erişim Tarihi (17.12.2024): <https://www.undp.org/turkiye/undp-and-un>.
- United Nations General Assembly. (2014). *Open Working Group proposal for Sustainable Development Goals*. <http://undocs.org/A/68/970>.
- WCED. (1987). *Our Common Future*.

TÜRKİYE VE HOLLANDA'DA ÖĞRETMENLERİN MESLEKTEN AYRILMA NEDENLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Özlem AYKAR

Ege Üniversitesi

ozlemaykar2@gmail.com - 0009-0004-9768-4177

Prof. Dr. Belgin ARSLAN CANSEVER

Ege Üniversitesi

belgin.arslan.cansever@ege.edu.tr - 0000-0002-0720-8096

ÖZET

Eğitim sistemlerinde öğretmenlerin rolü, öğrencilerin akademik, bilişsel ve sosyal gelişimi açısından son derece kritik bir öneme sahiptir. Ancak son yıllarda meslekten ayrılan öğretmenlerin sayısında hem Avrupa'da hem de Türkiye'de bir artış yaşanmaktadır. Bu eğitimcilerin meslekten ayrılmaya yönelmesi sistemde boşluk oluşmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye'de ve Hollanda'daki öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak ise farklı veri tabanlarından elde edilen makaleler ve tezler taranmıştır. Elde edilen veriler doküman analizi kullanılarak incelenmiştir. Türkiye ve Hollanda'da öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenleri üzerine yapılan araştırmalar, farklı bağlamlara özgü sorunların olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra ortak nedenlere de işaret etmektedir. Türkiye'de yaşanan meslekten ayrılma nedenleri arasında ekonomik yetersizlikler ve beklenen saygınlığın karşılanmama durumu ilk sıralarda yer almaktadır. Hollanda'da ise ilk sıralarda etkisiz liderlik, meslektaşlarla olumsuz ilişkiler, okul prosedürü ve süreçleri hakkında iletişim eksikliği ile ilgili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte her iki ülkede de emeğinin karşılığını alamama hissi, iş yükü fazlalığı, etik dışı davranışlar, değersiz hissetme, uzun çalışma saatleri, kalabalık sınıflar, kendine ve ailesine zaman ayırmama, yeni kariyer fırsatlarına yönelme isteği gibi sorunların ortak olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca, mesleki gelişim ve mentorluk eksikliği, her iki ülkede de mesleklerden ayrılma kararında önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: öğretmenlik mesleği, meslekten ayrılma, karşılaştırmalı eğitim

1. GİRİŞ

Öğretmenlik mesleği, bir toplumu şekillendiren son derece özel ve önemli bir uzmanlık alanıdır. Nitelikli eğitimin birçok ögesi olsa da en önemli rollerden biri öğretmenlere aittir. Öğretmenler yeni nesilleri eğiterek toplumun gelişmesini ve kalkınmasını sağlar (Gürsoy, 2003). Türkiye’de öğretmen olmak için Eğitim Fakültelerinde 4 yıllık lisans programını bitirerek başarıyla mezun olmak gerekmektedir. Eğitim Fakültelerinde branşlara göre eğitim verilmektedir. Örneğin sınıf öğretmeni olabilmek için sınıf öğretmenliği lisans programını, fen bilgisi öğretmeni olabilmek için fen bilgisi öğretmenliği lisans programını bitirmek gerekmektedir. Bunun dışında Fen-Edebiyat fakültelerinden mezun olan bireyler formasyon eğitimini tamamlayarak öğretmenlik yapmaya hak kazanabilmektedir. Bununla birlikte pedagojik formasyon uygulaması son yıllarda değişikliğe uğramış ve belirli kontenjanlarla sınırlandırılmıştır (Topsakal, 2015). Hollanda’da öğretmen olmak için ise öğretmen adayları görev alacakları eğitim kademesine göre ilgili lisans bölümlerini tamamlamaktadır. İlkokul öğretmeni olmak isteyenler, dört yıllık Pedagoji ve İlköğretim Eğitimi (PABO) programını tamamlarlar. Ortaöğretimde öğretmenlik yapmak isteyen adaylar ilgili alanda lisans eğitimi sonrasında pedagojik formasyon ve didaktik beceriler kazandırılan bir yüksek lisans programını tamamlayarak öğretmenlik sertifikası (Lerarenbevoegdheid) almaktadır. Her iki ülkede de mesleğe başlamadan önce adaylar stajlarla sınıf yönetimi, öğretim teknikleri ve öğrenci motivasyonu gibi deneyimler kazanmaktadır. Öğretmenlik, sadece bilgi aktarımıyla sınırlı olmayan, bilimsel, teorik ve sosyal olarak rehberlik eden bir meslek olarak kabul edilmektedir (Gül, 2016). Öğretmenler, ilham vererek öğrencilerin bireysel potansiyellerini keşfetmelerine yardımcı olarak, aynı zamanda toplumsal kültürel ve etik değerleri yeni nesillere aktarmada hayati bir rol oynamaktadır. Hem Türkiye’de hem de Hollanda’da genişleyen eğitim etkinliklerindeki roller, eğitim başarıları üzerinde etkili bir faktördür. Öğretmenlerin sağladığı bu etki, onların yalnızca bir meslek sahibi değil, aynı zamanda birer toplum mimarı olarak ortaya çıktığını ortaya koymaktadır (Gül, 2016). Ancak son yıllarda meslekten ayrılan öğretmenlerin sayısında hem Avrupa ülkelerinde hem de Türkiye’de bir artış yaşandığı görülmektedir (OECD, 2024). Nitelikli öğretmenlerin meslekten ayrılması, yalnızca eğitimin kalitesini değil, aynı zamanda öğrencilerin başarısını da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’de ve Hollanda’daki öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesidir.

2. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme kullanılmıştır. Doküman inceleme, araştırmacıların raporları, resmi belgeleri, makaleleri ve diğer metinleri ayrıntılı bir şekilde analiz etmelerine olanak tanıyan bir araştırma yöntemidir. Doküman incelemesi, tarihsel olayların, sosyal olguların veya kültürel bağlamların araştırılması için etkili bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Çalışmada veri toplama aracı olarak farklı veri tabanlarından elde edilen makaleler ve tezler taranmıştır. Tarama kriteri olarak *öğretmenlik mesleği*, *meslekten ayrılma*, *karşılaştırmalı eğitim* anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler doküman analizi kullanılarak incelenmiştir. Doküman analizi, araştırmacıların belgelerin içeriğini, temalarını ve yapıyı anlamalarına yardımcı olan bir yöntemdir. Bu yöntem sosyal bilimlerde, geleneksel, kültürel veya sosyal olguları açıklamak için kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek,

2018). Bu çalışmada doküman olarak kullanılan makale ve tezler karşılaştırmalı eğitim perspektifiyle analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışmada alanyazında Türkiye ve Hollanda'da öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenlerine ilişkin olarak erişilen çalışmalardan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda bulgular, Türkiye ve Hollanda'da öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenlerini sistematik şekilde detaylandırmak amacıyla çizelgeler halinde sunulmuştur.

3.1. Türkiye'de Öğretmenlerin Meslekten Ayrılma Nedenleri

Türkiye'de öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenleri çeşitlilik göstermektedir. Çizelge 1'de, bu çalışmada incelenen araştırma sonuçlarına göre sınıflandırılan nedenleri göstermektedir.

Çizelge 1. Türkiye'de Öğretmenlerin Meslekten Ayrılma Nedenleri

Ekonomik nedenler (Gökten Bayrak, 2024; Keçeci, 2021; TEDMEM, 2014)
Stres (Griffith ve diğerleri 1999)
İş tatmini bedensel, ruhsal, kişisel, davranışsal ve durumsal nedenleri (Çetin ve Özcan, 2004)
İtibar kaybı, öğretmen sayısındaki yetersizlik (Gökten Bayrak, 2024)
Kadın olmanın zorlukları (eş baskısı, çocuk sahibi olma) (Kazak, 2021)
Meslekten uzaklaşma/yabancılaşma (Keçeci, 2021)
Yıldırma (Johnstone, 1989)
Eğitim politikalarıyla ilgili sorunlar, meslekle ilgili sorunlar, öğretmenlerle ilgili sorunlar, altyapı sorunları, yönetsel sorunlar, sosyal sorunlar ve eğitimde şiddet (Gökten Bayrak, 2024)
Öğretmenlerin güvensiz çalışma koşulları (Keçeci, 2021)

Çizelge 1'e göre Türkiye'de öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenlerinin ilk sırasında ekonomik nedenler olduğu görülmektedir. Alanyazındaki çalışmalar, özellikle özel okullarda görev yapan öğretmenlerin maaş ödeme günlerinin ileri tarihlere sarktığı ve kamuda öğretmenlik yapanlara göre maaşlarının daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye'de öğretmenlerin meslekten ayrılmasının bir başka nedeninin ise stres olduğu görülmektedir. Öğretmenin iş doyumu bedensel fiziksel, zihinsel, bireysel ve davranışsal faktörlerden etkilenmektedir. Olumsuz yönde etkilenen öğretmenlerin mesleği bırakma eğiliminde olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin mesleği bırakmasının diğer sebeplerinden itibar kaybı, öğretmen sayısındaki yetersizlik dikkat çeken diğer unsurlardandır. Bunun yanı sıra kadın olmanın zorlukları (eş baskısı, çocuk sahibi olma) kadın öğretmenlerin görevden ayrılma sebepleri arasındadır. Türkiye'de öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenlerinden bir diğeri ise meslekten uzaklaşma/yabancılaşmadır. Öğretmenlik mesleğinden uzaklaşma/yabancılaşma, öğretmenin mesleğinden duygusal veya psikolojik olarak kopması ile eşdeğerdir. Alanyazında vurgulanan başlıca sorunlar arasında eğitim politikalarıyla ilgili sorunlar, meslekle ilgili sorunlar, öğretmenlerle ilgili sorunlar, altyapı sorunları, yönetsel sorunlar, sosyal sorunlar ve eğitimde

şiddet konuları yer almaktadır. Öğretmenlerin güvensiz çalışma koşullarına sahip olması meslekten ayrılma sebepleri arasındadır.

3.2. Hollanda’da Öğretmenlerin Meslekten Ayrılma Nedenleri

Çizelge 2. Hollanda’da Öğretmenlerin Meslekten Ayrılma Nedenleri

Okul büyüklüğü, sınıf büyüklüğü (kalabalık olması) (Isenberg, 2010; Gezel, 2020; Theobald, 1990)
Kişisel nedenler (Gezel, 2020)
Stres (Smith, 2014)
Olması gerekenden fazla çalışma saati (Gezel, 2020)
Diğer mesleklere göre fazla stres ve iş yükü fazlalığı (Den Brok et al., 2017)
Meslekte yıpranma (Perry den Brok, Theo Wubbels & Jan van Tartwijk, 2017)
Öğretmene yönelik destek eksikliği (Fruytier vd., 2013; Pillen, 2013; Cooper ve Alvarado, 2006).
Okulda geribildirim eksikliği, kötü yönetim, yoğun çalışma temposu (Smith, 2014)
Okul özellikleri ve meslektaşlarla ilişkiler, öğretmenlik mesleğinin özellikleri ve kişisel sebepler (Den Brok et al., 2017)
Okulda yönetimle ve meslektaşlar ile zayıf iletişim (Smith, 2014).
Tükenmişlik (Smith, 2014)
Öğretmen-müdür güveninin eksikliği (Tiplic, Brandmo ve Elstad, 2015)
Ekonomik nedenler (Smith, 2014)

Çizelge 2’ye göre Hollanda’da öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenleri arasında okul büyüklüğü, sınıf büyüklüğü (sınıfların kalabalık olması) etkili faktörler arasındadır. Bunun yanı sıra alanyazındaki çalışmalar Hollanda’da öğretmenlerin meslekten ayrılma sebepleri arasında kişisel nedenler; stres; olması gerekenden fazla çalışma saati; diğer mesleklere göre fazla stres ve iş yükü fazlalığı; meslekte yıpranma; öğretmene yönelik destek eksikliği; okulda geribildirim eksikliği, kötü yönetim, yoğun çalışma temposu; okul özellikleri ve meslektaşlarla ilişkiler, öğretmenlik mesleğinin özellikleri ve kişisel sebepler; okulda yönetimle ve meslektaşlar ile zayıf iletişim; tükenmişlik; öğretmen-müdür güveninin eksikliği ve ekonomik nedenler olduğunu ortaya koymuştur. Çizelge 3, Türkiye ve Hollanda’da öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenlerinin benzer yönlerini karşılıklı olarak göstermektedir.

Çizelge 3. Türkiye ve Hollanda’da Öğretmenlerin Meslekten Ayrılma Nedenlerinin Benzer Yönleri

Türkiye	Hollanda
---------	----------

Ekonomik nedenler (Gökten Bayrak, 2024; Keçeci, 2021)	Ekonomik nedenler (Smith, 2014)
Okul yöneticisi, öğrenci, veli ve çalışma arkadaşlarının olumsuz tutumu (Keçeci, 2021)	Okul özellikleri ve meslektaşlarla ilişkiler, öğretmenlik mesleğinin özellikleri ve kişisel sebepler (Den Brok et al., 2017)
Stres (Griffith ve diğerleri 1999)	Stres (Smith, 2014)
İş tatmini bedensel, ruhsal, kişisel, davranışsal ve durumsal nedenleri (Çetin ve Özcan, 2004).	Diğer mesleklere göre fazla stres ve iş yükü fazlalığı (Den Brok et al., 2017)

Çizelge 3'e göre Türkiye ve Hollanda'da öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenleri arasında bazı ortak noktalar olduğu görülmektedir. Her iki ülkede de ekonomik nedenler ilk sıralarda gelirken okul özellikleri, öğrenci, veli ve meslektaşlarla olumsuz/zayıf ilişkiler ve stres takip eden nedenler arasındadır. Ayrıca öğretmenlerin kişisel nedenleri, meslekten yeterince tatmin olamama, fazla iş yükü iki ülkede de meslekten ayrılmaya neden olan temel sebepler arasında yer almaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye ve Hollanda'da öğretmenlerin mesleği bırakma nedenleri karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmıştır. Her iki ülkede de öğretmenlerin mesleği bırakma kararında ekonomik nedenler, meslektaşlarla, okul yönetimiyle olan zayıf ve olumsuz ilişkiler, zorlayıcı öğrenci ve veli yaklaşımları, stres gibi faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra her iki ülkede de emeğinin karşılığını alamama hissi, iş yükü fazlalığı, etik dışı davranışlar, değersiz hissetme, uzun çalışma saatleri, kalabalık sınıflar, kendine ve ailesine zaman ayırmama, yeni kariyer fırsatlarına yönelme isteği gibi sorunların ortak olduğu dikkati çekmektedir (Keçeci, 2021). Ayrıca, mesleki gelişim ve mentor eksikliği, her iki ülkede de meslekten ayrılma kararında önemli bir rol oynamaktadır. Araştırma sonucuna göre öğretmenlerin meslekten ayrılma sebeplerinin başında ekonomik faktörler (Gökten Bayrak, 2024; Keçeci, 2021; Smith, 2014) yer almaktadır. Özellikle özel okullarda görev yapan öğretmenlerin maaşlarının daha düşük olduğu ve maaş ödemelerinin belirtilen zamana göre yapılmadığı araştırma sonuçlarına yansımıştır (Keçeci, 2021). Ekonomik nedenler arasında maaşın düşük olması öğretmenlerin toplumsal statüsünü belirleyen ve farklı kaynaklarla da desteklenen önemli bir faktördür (TEDMEM, 2014). Türkiye'ye özgü nedenler arasında, öğretmenlerin mesleklerine yönelik toplumsal saygının yeterli olmadığını düşünmeleri, kişisel ve ailesel sorunlar ile güvensiz çalışma ortamlarının varlığı dikkat çekmektedir (Gökten Bayrak, 2024; Keçeci, 2021). Bu faktörler, öğretmenlerin mesleklerinden uzaklaşma kararlarında daha kişisel ve çevresel etkenlerin önemini ortaya koymaktadır. Öte yandan kadın olmanın zorlukları (eş baskısı, çocuk sahibi olma) kadın öğretmenlerin görevden ayrılma sebepleri arasındadır (Kazak, 2021). Hollanda'da son istatistikler, öğretmenlerin %30-50'sinin kariyerlerinin ilk 5 yılında meslekten ayrıldığını göstermektedir (Colognesi, Van Nieuwenhoven, Beusaert, 2020). Yeni başlayan öğretmenler arasındaki meslekten ayrılma

oranlarının temel nedenlerinden birinin yetersiz eğitim ve destek olduğu ileri sürülmektedir (Gaikhorst vd. 2014). Öğretmen kaybı açısından en çok gözlenen sebepler; okul özellikleri ve meslektaşlarla olumsuz ilişkiler, öğretmenlik mesleğinin özellikleri ve kişisel sebepler olduğu görülmüştür (Den Brok et al., 2017). Sonuç olarak Türkiye'de öğretmenlerin mesleği bırakma nedenleri arasında toplumsal saygı eksikliği, güvensiz çalışma koşulları ve kişisel sorunlar öne çıkarken, Hollanda'da mesleğe yeni başlamış öğretmenlerin yetersiz eğitim ve destekle karşılaşması, özellikle kariyerlerinin ilk yıllarında meslekten ayrılmalarına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra her iki ülkede de ekonomik zorluklar, meslektaş ve okul yönetimiyle yaşanan olumsuz ilişkiler, artan iş yükü, mesleki destek eksikliği ve değersiz hissetme duygusu, öğretmenlerin mesleği bırakma kararlarında belirleyici rol oynayan ortak faktörler olarak dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

Brok, P., Wubbels, T. & Tartwijk, J. (2017) Exploring beginning teachers' attrition in the Netherlands, *Teachers and Teaching*, 23:8, 881-895, DOI: 10.1080/13540602.2017.1360859

Colognesi, S., Nieuwenhoven, C., & Beusaert, S. (2020) Supporting newlyqualified teachers' professional development and perseverance in secondary education: On the role of informal learning, *European Journal of Teacher Education*, 43:2, 258-276, DOI: 10.1080/02619768.2019.1681963

Çetin, Ş. ve Özcan, N. (2004). Öğretmenlerin iş doyumunu etkileyen faktörler üzerine bir inceleme. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 29(131), 25-35.

Gaikhorst, L., Beishuizen, J. J., Korstjens, I., & Volman, M. L. L. (2014). Supporting beginning teachers in urban environments: An exploration of the support programs for beginning teachers. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 1785-1791.

Gezel, P. (2020) Exploring organizational factors causing Teacher Attrition in Primary schools in the Netherlands : a multiple regression study

Griffith, J., Steptoe, A., & Cropley, M. (1999). An investigation of coping strategies associated with job stress in teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 517-531.

Gökten Bayrak, Ö. (2024). Meslekten Ayrılan Öğretmenlerin Tekrar Eğitime Kazandırılması: Yasal Düzenlemeler ve İyileştirmeler. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 142-155. <https://doi.org/10.53506/egitim.1553492>

Gül, A. G. A. C. (2016). Türkiye ile Çin, Finlandiya, Japonya ve Hollanda'nın Öğretmen Yetiştirme ve Seçme Sistemlerinin Karşılaştırılması. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 63-72.

Harmsen, R., Helms-Lorenz, M., Maulana, R. & Veen, K. (2018) The relationship between beginning teachers' stress causes, stress responses, teaching behaviour and attrition, *Teachers and Teaching*, 24:6, 626-643, DOI: 10.1080/13540602.2018.1465404

Isenberg, E. (2010). The effects of class size on teacher attrition: Evidence from class size reduction policies. *Economics of Education Review*, 29(5), 451-465.

Johnstone, M. (1989). Öğretimde Stres. Araştırmaya Genel Bakış. İskoç Eğitim Araştırma Konseyi, Edinburgh, İskoçya.

Kazak, E. (2021). The reasons of teachers to leave the school management voluntarily and their emotions based on these reasons: A phenomenological study. *Journal of Qualitative Research in Education*, 26, 265-291. doi: 10.14689/enad.26.12

Keçeci, B. (2021). Öğretmenlerin meslekten ayrılma nedenleri: Bir durum çalışması (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.

OECD. (2024). *Education at a Glance 2024: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing
<https://doi.org/10.1787/c00cad36-en>

Sağbaş, N. ve Özdemir, M. (2023). Okullarda Ayrılma, Kayıtsız Kalma, Muhalefet ve Sadakat ile Örgütsel Adalet İlişkisinde İş Doyumunun Aracı Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (58), 455-485. <https://doi.org/10.9779/pauefd.1107981>

Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2011). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

TEDMEM. (2014). *Türkiye'de öğretmen statüsünde ve mesleki statü raporu*. Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara.

Tiplic, D., Brandmo, C. ve Elstad, E. (2015). Öğretmenlerin okul liderliğine olan güveni ve ayrılma niyetleri: Avrupa'daki yeni öğretmenler üzerine bir çalışma. *Öğretim ve Öğretmen Eğitimi*, 49, 78-88.

Topsakal, C. (2015). Türkiye'de öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği politikaları. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(13), 97-108.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayıncılık.

INVESTIGATION OF CHEMISTRY TEACHING STUDENTS' CONCEPTIONS TOWARDS SOIL POLLUTION

Prof. Dr. Canan Nakiboğlu

Balıkesir University, Necatibey Education Faculty, nakiboglu2002@yahoo.com,
<https://orcid.org/0000-0002-7292-9690>

Prof. Dr. Nuri Nakiboğlu

Balıkesir University, Science and Literacy Faculty, , nnuri@balikesir.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-7292-9690>

ABSTRACT

Soil pollution is the undesirable and environmentally damaging effects that occur in our soils and threaten the lives of plants and organisms living in the soil, as well as the deterioration of the soil's physical, biological, and chemical properties. Environmental Chemistry and different types of pollution are an important part of upper secondary school chemistry courses. Therefore, chemistry teacher candidates need to learn about soil pollution, which is one of the types of pollution, as well as its causes and consequences, in the best way possible. In this study, the understanding levels of soil pollution of chemistry education students who were attending the environmental chemistry course of a chemistry education program at a faculty of education were examined before the soil pollution teaching. 26 chemistry teaching students participated in the study and the data of the study were collected with three open-ended questions developed with the researchers. In the first question, the level of understanding of soil pollution among chemistry teaching students was examined. It was determined that 42% of the students had a full understanding of soil pollution, while 58% of them had partial knowledge of soil pollution. The second question investigated the extent to which students knew the causes of soil pollution. It was determined that the reasons put forward by the teacher candidates were grouped under eight themes. These themes were chemical wastes and agricultural activities, different types of pollution, human activities and insoluble wastes, industry and industrial pollution, garbage and waste management, acid rain, residential areas and urbanization and natural disasters.

Keywords: Soil pollution, chemistry teaching students, environmental chemistry course

1. INTRODUCTION

The environment is a system in which humans and other living things interact with each other throughout their lives. In today's world where technological developments are rapidly advancing, irresponsible use of natural resources, rapid population growth and industrialization are increasing the pollution of the environment day by day, causing environmental pollution [1]. One of the pollution is the soil pollution. Soil pollution is the undesirable and environmentally damaging effects that occur in our soils and threaten the lives of plants and

organisms living in the soil, as well as the deterioration of the soil's physical, biological, and chemical properties.

It is seen that there are not many studies that address soil pollution alone. It has been determined that studies are usually conducted together with other types of pollution. When the studies conducted in Turkey on soil pollution are examined, metaphorical analyses were conducted on the concepts of "soil" and "soil pollution" in a study conducted on university students. It was determined that most students see soil as a source of life, but their awareness of pollution is limited. In this study, the need for more comprehensive environmental education to increase awareness was emphasized [2]. Another study examined the knowledge levels of seventh-grade primary school students about soil pollution. This study revealed that 65.7% of the students had limited knowledge about soil pollution and 31.3% had incorrect information. Deficiencies were particularly noted regarding the effects of pesticides and industrial wastes. The importance of including more environmental issues in the education curriculum was emphasized [1].

In their study, Manlea et al. (2024) aimed to find out Indonesian undergraduate physics education students' perceptions about soil pollution and climate change by watching a Netflix documentary that describes the first feasible and low-cost way to reverse climate change through soil. The study concluded that the process of using documentary films in teaching and learning activities for physics education students was effective to some extent as it encouraged students to voice their opinions and show their reactions [3].

Environmental chemistry and different types of pollution are an important part of upper-secondary school chemistry courses. Therefore, chemistry teacher candidates need to learn about soil pollution, which is one of the types of pollution, as well as its causes and consequences, in the best way possible. In this study, the understanding levels of soil pollution of chemistry education students who were attending the environmental chemistry course of a chemistry education program at a faculty of education were examined before the soil pollution teaching. The research questions of the study are given below.

What is the level of understanding of soil pollution among chemistry teaching students before teaching?

What are the thoughts of chemistry teaching students about the causes of soil pollution?

What are the thoughts of chemistry teaching students about the consequences of soil pollution?

2. METHODS

2.1. Model of the Study

The case study model was used to investigate the level of understanding of chemistry teaching students regarding soil pollution before teaching them the topic of soil pollution. The case studies, which are a qualitative research model, are seen as a distinctive approach used to seek answers to scientific questions. Case studies are studies in which an entity is defined and customized based on space or time [4].

2.2. The Study Group

The study was conducted according to the criterion sampling method, which is one of the purposeful sampling methods. In criterion sampling, application is made on people with certain characteristics (4). For this study, chemistry teacher candidates who are taking the

environmental chemistry course and who have previously participated in the teaching of air and soil pollution were taken as the study group selection criterion. Ethical permissions were obtained from the Balıkesir University before starting the study. A total of 26 chemistry teaching students participated in the study, 19 of whom were female and seven were male.

2.3 Data collection and analysis

A measurement tool for soil pollution developed by the authors was used to collect data in the study. The findings for three questions of the scale consisting of four open-ended questions prepared to determine the knowledge and awareness of prospective teachers on the subject will be included here. Content analysis was used in the analysis of the questions.

3. FINDINGS

The findings of the study are given below under separate headings to answer each research question.

3.1. Findings Regarding the First Research Problem

The first research question sought to answer the level of understanding of soil pollution by chemistry teaching students before the teaching. For this purpose, the findings regarding the analysis of the first question, in which students were asked to "define soil pollution", are presented in Table 1.

Table 1. Findings regarding the level of understanding of soil pollution among prospective chemistry teachers

Theme	Understanding level	Sample expression	f		%
The mixture of harmful substances and Deterioration of the structure of the soil	Understanding	It is the mixing of waste and chemicals that are difficult to decompose into the soil and the destruction of the natural structure of the soil.	9	11	42
Mixture of harmful substances and Loss of agriculture and productivity	Understanding	It is the name given to the soil losing its productivity and becoming polluted due to various chemicals, wastes and pollution.	2		
The mixture of harmful substances	Partial understanding	Soil pollution is the mixing of soil with harmful substances.	7	5	58
Deterioration of the structure of the soil	Partial understanding	Deterioration of the structure of the soil components (minerals losing their function, etc.) physical and chemical changes of the soil.	5		
Loss of agriculture and productivity	Partial understanding	Soil that has become barren.	3		
Total			26		100

From Table 1, the level of understanding of soil pollution among chemistry teaching students was examined, it was determined that 42% of the students had a full understanding of soil pollution, while 58% of them had partial knowledge of soil pollution.

3.2. Findings Regarding the Second Research Problem

In the second research question, the findings of the analysis of the answers given by the students in the second question, which examined the thoughts of the chemistry teaching students about the causes of soil pollution, are given in Table 2.

Table 2. Findings regarding the explanations of chemistry teaching students regarding the causes of soil pollution

Theme	Sample expression	f	%
Chemical Wastes and Agricultural Activities	It could be agricultural activities. Fertilization, pesticides, household waste or even air pollution falling to the ground.	18	69
Different Types of Pollution	Water, air, light and noise pollution also cause soil pollution.	10	39
Human Activities and Insoluble Wastes	Human activities and the release of insoluble substances into the soil may be the cause.	10	39
Industry and Industrial Pollution	Factory waste, people's unconsciousness, agricultural drugs, some unnatural fertilizers.	6	23
Garbage and Waste Management	Garbage thrown into nature by people, disposal of waste from factories into water and soil, unnecessary excessive use of chemicals in agriculture.	6	23
Acid Rain	Acid rain, unconscious spraying, stubble burning, chemical fertilizers.	6	23
Residential Areas and Urbanization	Water pollution, air pollution, disposal of garbage, waste and plastics on the ground, acid rain, pesticides, various agricultural drugs, destruction of land areas and construction of buildings, urbanization.	3	12
Natural Disasters	Acid rain, excessive or insufficient irrigation, agricultural drugs, industrial waste, inadequate afforestation, fires (natural disasters), artificial fertilizers, urbanization.	2	8

Note: Some explanations were evaluated under more than one theme.

When Table 2 was examined, it was seen that the reasons put forward by the teacher candidates were grouped under eight themes. It was concluded that these themes were Chemical Wastes and Agricultural Activities, Different Types of Pollution, Human Activities and Insoluble Wastes, Industry and Industrial Pollution, Garbage and Waste Management, Acid Rain, Residential Areas and Urbanization and Natural Disasters.

3.3. Findings Regarding the Third Research Problem

In the third research question, the findings of the analysis of the answers given by the students in the third question, which examined the thoughts of the chemistry teaching students about the consequences of soil pollution, are given in Table 3.

Table 3. Findings regarding the explanations of chemistry teaching students regarding the consequences of soil pollution

Theme	Sample expression	f	%
Agriculture and Food Security	The death of agriculture. The disappearance of plants and greenery. The inability to find natural food.	22	85
Living health	We cannot get the necessary yield from the soil. The crops that grow in these soils can somehow enter the body of the living and threaten the health of the living.	14	54
Erosion and Soil damage	The decrease in the yield of various plants and trees, erosion, the situation that the plants it creates are unproductive or harmful.	8	31
Settlement security	Soil pollution is a factor that completely affects life. As a result, the shrinkage of the living space can cause acid rain, air pollution, and unproductive soils.	5	19
Environmental and Atmospheric Impacts	We can see negative effects from the food we eat to the air we breathe, the water we drink, and the imbalances in the environment. It is a type of pollution that will endanger life and can even cause death	4	15

Note: Some explanations were evaluated under more than one theme.

When Table 3 is examined, it is seen that students' explanations about the consequences of soil pollution are gathered under five themes. These are agriculture and food security, life health, erosion and soil damage, settlement security, and environmental and atmospheric effects.

4. RESULTS AND DISCUSSION

Firstly, the level of understanding of soil pollution among chemistry teaching students was examined. It was determined that 42% of the students had a full understanding of soil pollution, while 58% of them had partial knowledge of soil pollution. The second question investigated the extent to which chemistry teaching students knew the causes of soil pollution. At the end of the study, it was determined that the reasons put forward by the teacher candidates were grouped under eight themes. It was concluded that these themes were chemical wastes and agricultural activities, different types of pollution, human activities and insoluble wastes, industry and industrial pollution, garbage and waste management, acid rain, residential areas and urbanization and natural disasters. Some of the reasons for this result are consistent with the results of the study conducted by Gürlen and Köseoğlu (2018) with university students. The university students who participated in the Gürlen and Köseoğlu (2018) study also associated soil pollution with human activities such as chemical fertilizers and pesticides. The last question asked about the consequences of soil pollution and the answers were grouped under five themes.

These are agriculture and food security, living health, erosion and soil damage, settlement security and environmental and atmospheric impacts.

Based on the findings, the following suggestions can be made. Environmental Chemistry should be included in chemistry teaching programs as a compulsory course. Different methods and techniques should be used during teaching. Necessary in-service training should also be provided to professional chemistry teachers.

5. LITERATURE

- [1] Mutlu, M., ve Tokcan, H. (2012). İlköğretim 7. Sınıf öğrencilerinin toprak kirliliği hakkındaki düşünceleri, *International Journal of Social Science Research*, 1, 1, 65-75, 2012.
- [2] Gürten, E. Ve Köseoğlu, P. (2019). Üniversite öğrencilerinin “toprak ve toprak kirliliği” kavramlarına ilişkin algılarının metafor ile analizi, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 243-256.
- [3] Manlea, H., Selly, J. B., and Dewa, E. (2024, October). *Undergraduate physics education students' perception on soil pollution: An action research in Indonesian Universities. In International Conference on Science, Applied Science, Teaching and Education (Vol. 3, No. 1, pp. 39-57).*
- [4] Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık, 2017.

CHEMISTRY TEACHING AND CHEMISTRY DEPARTMENT STUDENTS' PERCEPTIONS ABOUT GREEN CHEMISTRY AND THEIR THOUGHTS ABOUT ITS IMPORTANCE

Prof. Dr. Canan Nakiboğlu

Balıkesir University, Necatibey Education Faculty, nakiboglu2002@yahoo.com,
<https://orcid.org/0000-0002-7292-9690>

Prof. Dr. Nuri Nakiboğlu

Balıkesir University, Science and Literacy Faculty, , nnuri@balikesir.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-7292-9690>

ABSTRACT

Green Chemistry is an important scientific approach that focuses on the development of chemical processes that support environmental sustainability and do not harm the environment. Sustainability and green chemistry have great importance in the 2024 chemistry curriculum. This study was conducted to determine how chemistry teaching and chemistry department students understand green chemistry. A total of 41 students participated in the study, including 28 chemistry teaching and 13 chemistry department students. First, students were asked whether they had heard of the concept of green chemistry before and if so, briefly explain what it was. Students who answered “I have not heard of this” were also asked about their thoughts on what green chemistry could be. Finally, their thoughts on why green chemistry could be important were examined. At the end of the study, it was determined that only four students had heard of green chemistry before, and when their predictions were examined, it was determined that a significant portion of them made predictions that were in line with the items in the 12 principles of green chemistry.

Keywords: Green chemistry, chemistry teaching students, chemistry department students

1. INTRODUCTION

Green chemistry emerged in the 1990s as a response to growing environmental concerns about the impacts of chemical processes and products. It focuses on designing chemical products and processes that minimize the use and generation of hazardous substances, reduce waste, and conserve energy and resources [1]. The principles of green chemistry, articulated by Paul Anastas and John Warner in 1998, emphasize the importance of atom economy, minimizing toxicity, and using renewable feedstocks [2].

It is seen that studies on green chemistry are gathered in different dimensions. While some of the studies focus on green chemistry program development [3-5] and teacher education, some focus on student views and perceptions [6]. In the studies focusing on student views and

perceptions, different teaching approaches have been tried in some of them and the awareness and knowledge levels of students on this subject have also been evaluated [6].

Sustainability and green chemistry have great importance in the 2024 Turkish High School Chemistry Curriculum [7]. As the chemistry teachers of the future, the perceptions and knowledge of chemistry teaching students regarding this concept are important in terms of the environmental awareness and sustainability consciousness they will create in students. On the other hand, chemistry department students who receive chemistry education should also be aware of green chemistry as it will enable them to both fulfill their professional responsibilities more effectively and play a critical role in the construction of a sustainable future. In addition, since chemistry department students can also become chemistry teachers in Türkiye as a result of taking the pedagogical courses in their programs, it is important for them to be trained in this regard. This study was conducted to determine how chemistry teaching and chemistry department students understand green chemistry. The research questions of the study are given below.

What are the perceptions of chemistry teaching and chemistry department students about green chemistry and what are the similarities and differences between them?

What are the views of chemistry teaching and chemistry department students about the importance of green chemistry and what are the similarities and differences between them?

2. METHODS

2.1. Model of the Study

The study was designed according to the *general survey model in terms of* examining the green chemistry perceptions of chemistry students. In the survey model, it is aimed to describe a situation that existed in the past or currently exists, and the event, individual or object that is the subject of the research is tried to be defined within its own conditions and as it exists [8].

2.2. The Study Group

In the study, the criterion sampling method, which is one of the *purposeful sampling* methods, was used. In criterion sampling, an application is made on people who have certain characteristics [9]. In the study, being a chemistry teacher and chemistry department student who is in the 3rd year and has not taken an environmental course was taken as the criterion here. Ethical permissions were gained from the Balıkesir University. A total of 41 students participated in the study, including 28 chemistry teacher candidates and 13 chemistry students.

2.3 Data collection and analysis

In the study, two open-ended questions were prepared by the researchers in order to obtain students' opinions about green chemistry perceptions and the importance of green chemistry. Content analysis was used in the analysis of the questions.

3. FINDINGS

The findings of the study are given below under sub-headings to answer each research problem.

3.1. Findings Regarding the First Research Problem

The first research problem investigated the similarities and differences between the perceptions of chemistry teaching and chemistry department students about green chemistry and the perceptions of students from two different faculties. While the findings of chemistry teaching students are given in Table 1, the findings regarding the perceptions of chemistry department students are given in Table 2.

Table 1. Findings on chemistry teaching students' perceptions of green chemistry (N=28)

Theme	Sample expression	f	%
Eco-Friendly Chemistry	It may refer to chemical products that do or do not harm nature and the environment less.	7	25
Relationship between Nature and Chemistry	I think it is related to the environment and nature. It reminds me of a clean environment.	5	18
Protecting the environment/nature	It may be used to reduce the damage that chemical materials cause to the environment.	5	18
Waste Reduction and Recycling	Recycling chemical waste or preventing it from harming the environment.	4	14
Project and Solution Suggestions	It may be a project aimed at protecting nature.	2	7
Clean or useful chemistry	It may be clean chemistry.	2	7
Examination of green structure/matter	It may be the examination of green materials and structures in our environment in terms of their chemical properties.	1	4
No response		2	7
Total		28	100

Table 2. Findings on chemistry department students' perceptions of green chemistry (N=28)

Theme	Sample expression	f	%
Eco-Friendly Chemistry	Cleaner resources. Renewable, harmless chemical substances that do not harm nature.	6	46
	It means sustainable and environmentally friendly chemistry.		
Relationship between Nature and Chemistry	It can be the part of chemistry that examines its relationship with nature.	6	46
Environmental Chemistry	It can be environmental chemistry.	1	8
Total		13	100

When Table 1 is examined, it is seen that the green chemistry perceptions of chemistry teaching students are gathered under seven themes. These themes are environmentally friendly chemistry, nature and chemistry relationship, environment/nature protection, waste reduction and recycling, project and solution suggestions, clean or useful chemistry, green structure/matter examination. When we look at the green chemistry perceptions of chemistry department students in Table 2, it is seen that these students' green chemistry perceptions are

gathered under three themes as *environmentally friendly chemistry, nature and chemistry relationship and environmental chemistry*. Here, it was determined that the first two themes were common to both student groups, only one theme was different. While chemistry department students established a relationship between green chemistry and sustainability, it was determined that chemistry teaching students did not establish such a relationship.

3.2. Findings Regarding the Second Research Problem

The second research question investigated the views of chemistry teaching and chemistry department students about the importance of green chemistry and the similarities and differences between the views of students from different faculties. While the findings of chemistry teaching students are given in Table 3, the findings regarding the perceptions of chemistry department students are given in Table 4.

Table 3. Findings regarding the opinions of chemistry teaching students about the importance of green chemistry

Theme	Sample expression	f	%
Protecting the environment	It may be important to prevent the negative effects that chemistry may create on the environment, to protect our environment and to maintain liveability.	10	36
Preventing environmental pollution	Because it has a purpose such as preventing environmental pollution. At the same time, it is important because it is conscious of producing and resolving some problems that may pose a threat to living life.	8	31
Health and liveability	I think it is important to prevent environmental pollution and to create a more liveable area.	7	25
Reducing or preventing damage to the environment	There may be applications made to reduce the damage that chemical substances and materials may cause to the environment, which is an important development for the environment.	5	18
Education and awareness	It may be important to examine and inform people, to teach them how to protect the green environment.	2	7
Leaving a legacy to future generations	It aims for recycling, renewability, a clean and green environment. And it aims to leave this not only for ourselves but also as a legacy for future generations.	2	7
No answer		3	11

Note: Some explanations were evaluated under more than one theme.

Table 4. Findings regarding the opinions of chemistry department students about the importance of green chemistry

Theme	Sample expression	f	%
Reducing or preventing environmental damage	It is important for cleaner, more useful, harmless production and consumption.	5	39

Health and liveability	It is important because it is environmentally beneficial and sustainable and because it takes care to reduce the consumption of non-renewable resources.	3	23
Preserving the balance in nature	It may be important because it works to protect the chemical balance in nature and to ensure that it is not disrupted.	2	15
The future of the world	It may be important for the future of our world.	1	8
Empty or meaningless	It is important for cleaner, more useful, harmless production and consumption.	3	15

Note: Some explanations were evaluated under more than one theme.

When Table 3 is examined, it is seen that the thoughts of the chemistry teaching students about the importance of green chemistry are gathered under six themes. These themes are *protecting the environment, preventing environmental pollution, health and liveability, reducing or preventing damage to the environment, raising education and awareness, and leaving a legacy for future generations*. When Table 4 is examined, it is seen that the thoughts of the chemistry department students about the importance of green chemistry are gathered under four themes. These themes are *reducing or preventing damage to the environment, health and liveability, maintaining the balance in nature, and the future of the world*. When we look at the similar themes, it is determined that they are *reducing or preventing damage to the environment and health and liveability*. Although the other two themes are different in terms of title, they have similarities in scope. The themes of protecting the environment of the chemistry teaching students and the themes of protecting the balance in nature of the chemistry department students are similar to each other. The themes of leaving a legacy for future generations of the chemistry teaching students and the themes of the future of the world of the chemistry department students are similar to each other.

4. RESULTS AND DISCUSSION

At the end of the study, although the majority of chemistry teaching and chemistry department students stated that they had not heard of green chemistry, when their predictions about green chemistry were examined, it was seen that they made quite good explanations. In addition, it was determined that there were students who had the misconception that green chemistry was perceived as environmental chemistry or as if it were equivalent to ecology. In addition, it was determined that a significant portion of the students had appropriate thoughts about the importance of green chemistry, but it was also seen that they had quite important deficiencies. Therefore, the biggest suggestion of this study is related to adding courses on green chemistry teaching to both chemistry teaching and chemistry departments. In addition, it can be suggested that in-service trainings be opened for chemistry teachers in the profession.

5. LITERATURE

- [1] Anastas, Paul T.; Kirchoff, Mary M.. (2002). Origins, Current Status, and Future Challenges of Green Chemistry, *Accounts of chemical research*, 35(9), 686-694. doi:10.1021/ar010065
- [2] Anastas, P. T.; Warner, J. C. *Green Chemistry: Theory and Practice*; Oxford University Press: New York, 1998.
- [3] Zuin, V. G., Eilks, I., Elschami, M., & Kümmerer, K. (2021). Education in green chemistry and in sustainable chemistry: Perspectives towards sustainability. *Green Chemistry*, 23(5), 1594-1608. DOI: 10.1039/D0GC03313H.
- [4] Burmeister, M., Rauch, F., & Eilks, I. (2012). Education for sustainable development (ESD) and chemistry education. *Chemistry Education Research and Practice*, 13(2), 59-68. DOI: 10.1039/C1RP90060A.
- [5] Burmeister, M., & Eilks, I. (2013). Using participatory action research to develop a course module on education for sustainable development in pre-service chemistry teacher education. *CEPS journal*, 3(1), 59-78.
- [6] Karagölge, Z., Ceyhun, İ., & Arıcı, N. (2019). Bağlam Temelli Öğretimin Öğrencilerin “Yeşil Kimya ve Sürdürülebilirlik” Algıları Üzerine Etkisi. *SDU International Journal of Educational Studies*, 6, 73-85.
- [7] Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). Ortaöğretim Kimya Dersi Öğretim Programı (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Türkiye Yüzyılı maarif Modeli (TYMM), Talim ve Terbiye Kurulu başkanlığı, Ankara.
- [8] Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık, 2017.
- [9] Karasar N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım 1998, 8. Baskı.

ÖFKE DUYGUSUNU DÜZENLEMEDE BİR YÖNTEM: GERÇEKLIK TERAPİSİ

Dr.Çiğdem KEVEN AKLİMAN

MEB, Ankara

keven.akliman@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-4837-9972

ÖZET

Öfke, bireyin engellenmeler karşısında yaşadığı doğal bir gerilim duygusudur. Ancak bu doğal duygunun yönetilememesi saldırganlık ve şiddet gibi suç davranışlarına neden olarak kişisel ve toplumsal hayatı olumsuz etkileyebilmektedir. Bu çalışmanın amacı öfke duygusunu düzenlemede gerçeklik terapisinin kullanılabilirliğine ilişkin bakış açısını genişletmektir. Bu bağlamda literatürde öfke duygusunu düzenlemede gerçeklik terapisinin kullanıldığı güncel yayınlar incelenmiş ve ruh sağlığına ilişkin olası faydaları tartışılmıştır. İlgili literatürde incelendiğinde gerçeklik terapisinin seçim kuramına dayandığı ve bireyin her yaptığından kendisinin sorumlu olduğu kabul edildiği görülür. Gerçeklik terapisinde bir rehber rolünde olan terapistin amacı, danışanına daha sağlıklı anlamlı ilişkiler kurarak temel psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için var olan duruma uygun en etkili davranış biçimini seçmesi sağlamaktır. Bu yaklaşım temel alındığında, bireyler öfke duygularını yok edemeseler de bu duyguyu yöneterek nasıl tepki vereceklerini seçme gücüne sahiptirler. Bu bakış açısı aynı zamanda öfkenin neden olduğu şiddet davranışının dışsal nedenlere atfetmelerini önlemektedir. Yapılan çalışmalar, bu yöntemin ergen gruplardan suçlu bireylere kadar, birçok farklı grupta öfke duygusunu düzenlemede etkili olduğuna ilişkin güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Sonuç olarak bireysel ve toplumsal sağlığı korumak amacıyla öfkenin sebep olduğu suç davranışını önlemede gerçeklik terapisi temelli müdahalelerin yaygınlaştırılmasının etkili olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gerçeklik terapisi, öfke, duygu düzenlemer.

GİRİŞ

Öfke, bireyin engellenmeler karşısında yaşadığı doğal bir gerilim duygusudur. Öfke duygusunun ve diğer duyguların faydaları yüzyıllardır tartışılır ve farklı teoriler tarafından açıklamalar getirilir. İşlevsel teorileri göre öfke duygusu hedef zorluklarına yanıt vermeyi ve hedefe ulaşmayı kolaylaştırır (Lench ve diğerleri, 2011, 2016). Lench ve diğerlerinin (2024) yılında öfke üzerine yaptıkları bir çalışmada, nötr bir duruma kıyasla öfkenin, zorluklar içeren görevlerde daha fazla hedefe ulaşmayı kolaylaştıran davranışlarla sonuçlanmıştır. Bu deneysel çalışmada öfke, zor bulmacaları çözme görevinde, daha fazla bulmacanın doğru çözülmesiyle, ödül kazanma görevinde, kazanılmamış ödül sayısında artışla, zorluklar içeren bir video oyununda puanların artışı ile sonuçlanmıştır. Uygun şartlarda ve durumlarda öfke nötr, bir duyuya oranla kişi için işlevsel hale gelebilir. Öfke duygusu sağlıklı bir biçimde ortaya konulduğu zaman, insan ilişkilerinden kariyerde ilerlemeye bir çok yaşam alanında olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle öfke duygusunun işlevselliği için birey tarafında düzenlemesi önem taşır. Öfke duygusunu düzenlemede gerçeklik terapisi bir yöntem olarak terapi süreçlerinde kullanılabilir.

ÖFKE DUYGUSUNU DÜZENLEME

Öfke duygusu üzerinde yapılan araştırmalar sağlıklı bir biçimde ifade edilen öfkenin, fiziksel ve psikolojik hastalıklar, yaşam beklentilerinin kısıtlaması, evlilik doyumunu azalması, çatışmalara ve/veya boşanmalar ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur (Gentry, 2000). Saldırgan davranışın birincil belirleyicilerinden biri öfke duygusudur (Robertson vd., 2012). Öfke duygusunu yetersizi yada aşırı düzenlemeye çalışmak saldırgan davranışlarla ilişkili bulunmuştur (Robertson, Daffern ve Bucks, 2015). Bir bireyin dürtüsel davranışları engellemek için yeterince kontrol edememesi durumunda ortaya çıkan öfkenin yetersiz düzenlenmesi açıkça saldırgan bir davranışı öngörür (Robertson vd., 2012; Sullivan vd., 2010). Öfkenin yetersiz düzenlenmesi, güçlü duygusal deneyimlerle meşgul olmayı, bunların nedenleri ve sonuçları sürekli düşünmeyi içeren ruminasyona sebep olabilir (Nolen-Hoeksema, 1991). Öfkenin aşırı düzenlenmesi saldırganlıkta rol oynayabilir. Bu kişilerde öfkenin ifade etmenin alternatif yolları öğrenilmediği için dürtüsel davranma eğili gösterirler (Gerhart, Baker, Hoerger ve Ronan, 2014; Shorey vd., 2014)

Duygusal farkındalık için bireylerin duygusal dikkat ve berraklığa sahip olması beklenir (Gohm ve Clore, 2002). Duygulara dikkat, kişinin bireysel duyguları nasıl fark ettiği, zihninden geçen düşünceleri izlemesiyle ilişkilidir (Boden ve Thompson, 2017; Coffey vd., 2003). Duygusal berraklık, duygularını ayrıştırabilme ve duygular arası ilişki kurabilmesiyle

anlamına gelir (Dizén, Berenbaum ve Kerns, 2005). Dolayısıyla bireylerin öfke duygularını düzenleyebilmeleri için duygusal tepkilere dikkat etmeye, anlamaya ve netliğe ihtiyacı vardır (Boden ve Thompson, 2015). Duygulara dikkat etme zorluğu öfke kontrolü ile negatif, özellik öfkesi ve saldırganlık ile pozitif korelasyon gösterdi (McLaughlin vd., 2011; Robertson vd., 2015). Duygusal berraklığın ile saldırganlık arasında negatif ilişki bulunmuştur (Quan vd., 2019).

GERÇEKLIK TERAPISI

Gerçeklik terapisi, seçim teorisinden türetilmiştir (Glasser, 1989). Seçim teorisine göre sevgi ve aidiyet, güç, özgürlük, eğlence ve hayatta kalma olmak üzere 5 temel ihtiyaçla dünyaya geliriz (Wubbolding, 2013). Seçim teorisinde bireyin “kaliteli dünya” bu beş temel ihtiyaç içeren birlikte olmak istediğimiz kişilerden, sahip olmayı veya deneyimlemeyi tercih ettiğimiz şeylerden ve davranışlarımızı yöneten inanç sistemlerinden meydana gelir (Glasser, 1989). Gerçeklik terapisi sürecinde danışmanlar, danışanların isteklerini ve amaçlarını netleştirmelerine yardımcı olmaya çalışır. Danışmanlar, danışanların beş temel ihtiyaç karşılama için çevreleriyle nasıl ilişki kurduğunu, seçtikleri eylemleri incelemeye çalışır. Gerçeklik terapisinin uygulanmasındaki önemli unsur, danışanların kendi kendini değerlendirmesidir.

Danışmanlar danışanlardan, özellikle kendileri için önemli olan kişilerle ilişkilerini etkiledikleri için seçimlerinin etkinliğini incelemelerini ister ve işselsiz seçimleri değiştirmesi konusunda sorumluluğu alması yönünde desteklenir (Wubbolding vd., 2004). Gerçeklik terapisinde danışanlara kalite dünyasını artıracak etkili seçimler yapmaları öğretilir, mevcut devam eden davranışın neden sorun yarattığı üzerinde farkındalık geliştirmesi ve değişim sorumluluğu alması üzerinde çalışılır (Wubbolding vd., 2004). Gerçeklik terapisinde psikoterapistin görevi, seçim kuramını öğretmek yoluyla danışanın gereksinimine yardımcı olmaktır. Gerçeklik terapisi bireyin seçimleri üzerinde durur bunun en önemli nedeni bireyin kontrol edebileceği tek şeyin kendi seçimleri olmasıdır. Dolayısıyla değişim sorumluluğu danışana atılır (Glasser, 1989). Bu değişim danışan için zorluklar yaratsa istediği bir yaşama ve doyuma ulaşmasının tek yoludur. Bu nedenle terapi sürecinde sorunu ve çözümü için diğerlerini gerekçe göstermesi dikkate alınmaz. Yaptığı ve yapacağı herşeyin sorumluluğunu alması sağlanır. Danışanda bu beceriyi kazandıktan sonra kendi kendine yardım becerisini edinmiş olur.

YÖNTEM

Bu çalışma klasik derleme yöntemi kullanılmıştır. Derlemeler, belirli bir konuda varolan literatürü gözden geçirerek, o konudaki bilimsel kanıtın güncel durumunu anlatan yazılardır

(Meyer ve Routh, 2021). Bu derlemede PRISMA , uluslararası yönergeler rehberi dikkate alınmıştır (Page ve diğerleri , 2021). Derleme için yapılan literatür taraması “öfke”, “Öfke duygusu düzenleme”, “gerçeklik terapisi” kelimeleri üzerinden yapılmıştır. İlgili makaleler için 2000-2024 yılları aralık olarak seçilmiştir.

TARTIŞMA

Bu derleme çalışmasında öfke duygusunu düzenlemede gerçeklik terapisinin etkili ve kalıcı bir yöntem olarak kullanılabileceği görüşüne varılmıştır. Bu görüşün en önemli dayanağı Gerçeklik terapisinin öfke duygusunu işlemede ve tepkiye dönüştürmede kullandığı temel varsayımlar sunulabilir. Örneğin, öfke duygusunu yetersiz düzenleyen bireylerin diğerlerinin kışkırtmalarını gerekçe gösterdiği ya da şiddet davranışı ile diğerlerini kontrol altına alabileceklerine inandıkları görülür. GT’de bireyin direkt olarak kontrol edebileceği tek şeyin kendi düşünce bileşenleri ve davranışları olduğu, diğerlerinden alıp verebileceğimiz tek şeyin bilgi olduğu söylenir. Glasser’e (1989) göre, bireyler kendi davranışlarını kontrol ederek, daha sağlıklı ilişkiler geliştirebilir ve tüm yaşam alanlarında daha başarı ve mutlu olabilirler. İçsel kontrol varsayımı aynı zamanda bireye davranış sorumluluğu getirir. Terapi sürecinde danışanın bu bilinçle eğitilmesi, öfke duygusuna bir dürtü olarak tepki vermesini önleyerek bu duyguyu işlenmesini ve kalite dünyası için uygun tepkiye dönüştürmesine olanak sağlar.

Gerçeklik terapisi sürecinde öfke duygusu ile baş etmekte zorlanan danışana öncelikle bu duyguyu tanımlamaları için bu duygunun bir adım gerine çıkabilmeleri ve duyguyu ifade edip diğer duygulardan ayırıştırması istenir. Bu aşamada bireyin öfke duygusunun hangi temel ihtiyaca işaret ettiğini fark edilmesi önemlidir. Sonrasında bireyin olmak istediği kişi ve sürdürmek istediği ilişkilere temel olacak kişisel değerleri üzerinde durulur ve önem sırasına konur. Sonuç aşamasında öfkenin işaret ettiği temel ihtiyacını önem verdiği değerlere uygun olarak nasıl ifade edeceğini karar verir ve uygulama aşamasına gelir. Bu farkındalık ve seçim danışanda bir beceri haline gelene kadar devam eder.

Gerçeklik terapisinde içsel kontrol ve tepki sorumluluğu bireyin olmak istediği kişi için değişim motivasyonu canlı tutarak, değişim dışsal değişkenlere bağlamasını engel olur. Bu sorumluluk aynı zamanda vereceği tepki sonunda oluşabilecek olası zorluklarla mücadelesinde psikolojik sağlamlığını artırır. Bireyin Gerçeklik terapisi ile öfke duygusunu işleyebilmesi daha sağlıklı ilişkiler geliştirmeleri için; farklılıkları müzakere etmek, saygı duymak, güvenmek, kabul etmek, desteklemek, teşvik etmek ve dinlemek şeklinde sıralanan yedi ilgi alışkanlığını güçlendirebilir. Aksi durumda öfke, dışsal kontrol hizmet ederek GT yedi ölüm alışkanlığına (eleştirme, suçlama, şikayet etme, dırıldır etme, tehdit etme, cezalandırma, kontrol için rüşvet

verme) sebep olabilir. Bu durum bireylerde ilişki sorunlarına artırarak uzun süreli psikolojik problemlere yol açabilir.

Gerçeklik terapisinde öfkenin nasıl ifade edileceğinde önemli olan bireyin sahip olduğu değerleri ile temasa geçmesini sağlamaktır. Öfkeye dürtüsel tepki veren bireylerin değerleri ile temasının koptuğu ve anlık stresten kurulmaya çalıştıkları görülür. Bu seçim kısa süre rahatlama sağlasa da uzun vadede ilişkilerini bozarak olmak istediği kişiden ve yaşamdan uzaklaşmasına neden olur. GT sürecinde öfke sorunu yaşayan bireylerin önemli yaşam değerlerinin bulunup temas etmesini sağlamak bu duygunu uygun bir şekilde dışa vurumunu ve strese yer açmasına yardımcı ederek öfke duygusu ile olan ilişkisinin yaşam kalitesini artıracak şekilde sürekli hale gelmesine yardımcı olabilir.

İleride yapılacak çalışmalarla Türk kültüründe Gerçeklik terapisi temelli bireysel ve grup terapisi yöntemlerinin etkililiği ortaya koyacak deneysel çalışmalara ve uygulamalara ihtiyaç vardır. Gerçeklik terapisi öfkenin yetersiz düzenlenmesinin neden olduğu şiddet davranışını önlemek için aile içi şiddet vakalarında, şiddet suçu işleyen mahkûmlarda, anti sosyal bireylerde önleyici müdahale yöntemi olarak kullanılabilir. Önleyici müdahale olarak ergenlerle ve öfkeye eğilimli bireylere verilebilir. Bunun yanında öfkesini aşırı düzenleyen aşırı kontrolcü bireylerde esnekliği sağlamak için kullanılabilir. Yüksek stres altında çalışan bireylerde yedi ilgi alışkanlığına dönüşmesi sağlanabilir. Önleyici rehberlik çalışmaları altında okul çağı çocuklarına, Gerçeklik Terapisi temelli öfke duygunu düzenleme sınıf içi etkinlikleri düzenlenebilir.

Sonuç olarak kalite dünyasında bir toplum düzeni oluşturma, bireylerin varoluşsal ihtiyaçlarını karşıyabileceği bir yaşam inşa etmesini sağlamak için gerçeklik terapisinin topluma ve bireylere öğretilmesi büyük önem taşır. Gerçeklik terapisinden doğan eylemler öfkenin bireyler ve toplumlar için işlevsel davranışa dönüştürerek nihai amaçlarına hizmet edebilir.

KAYNAKÇA

- Boden, M. T., & Thompson, R. J. (2015). Facets of emotional awareness and associations with emotion regulation and depression. *Emotion, 15*(3), 399.
- Boden, M. T., & Thompson, R. J. (2017). Meta-analysis of the association between emotional clarity and attention to emotions. *Emotion Review, 9*(1), 79-85.
- Coffey, S. F., Gudleski, G. D., Saladin, M. E., & Brady, K. T. (2003). Impulsivity and rapid discounting of delayed hypothetical rewards in cocaine-dependent individuals. *Experimental and clinical psychopharmacology, 11*(1), 18.
- Dizén, M., Berenbaum, H., & Kerns, J. (2005). Emotional awareness and psychological needs. *Cognition & Emotion, 19*(8), 1140-1157.
- Gentry, W. D. (2000). *Anger-free: Ten basic steps to managing your anger*. Harper Collins.
- Gerhart, J. I., Baker, C. N., Hoerger, M., & Ronan, G. F. (2014). Experiential avoidance and interpersonal problems: A moderated mediation model. *Journal of Contextual Behavioral Science, 3*(4), 291-298.
- Glasser, W. (1989). *Reality therapy*. New York: Harper and Row. Publisher.
- Gohm, C. L., & Clore, G. L. (2002). Four latent traits of emotional experience and their involvement in well-being, coping, and attributional style. *Cognition & Emotion, 16*(4), 495-518.
- Lench, H. C., Flores, S. A., & Bench, S. W. (2011). Discrete emotions predict changes in cognition, judgment, experience, behavior, and physiology: A meta-analysis of experimental emotion elicitation. *Psychological Bulletin, 137*(5), 834-855.
<https://doi.org/10.1037/a0024244>

Lench, H. C., Reed, N. T., George, T., Kaiser, K. A., & North, S. G. (2024). Anger has benefits for attaining goals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 126(4), 587.

Lench, H. C., Tibbett, T. P., & Bench, S. W. (2016). Exploring the toolkit of emotion: What do sadness and anger do for us? *Social and Personality Psychology Compass*, 10(1), 11–25.
<https://doi.org/10.1111/spc3.12229>

McLaughlin, K. A., Hatzenbuehler, M. L., Mennin, D. S., & Nolen-Hoeksema, S. (2011). Emotion dysregulation and adolescent psychopathology: A prospective study. *Behaviour research and therapy*, 49(9), 544-554.

Meyer C, Roux S. (2021). *Find and use review articles*. University of California: UCLA Library. <https://uclalibrary.github.io/research-tips/review-articles/>

Nolen-Hoeksema, S. (1991). Responses to depression and their effects on the duration of depressive episodes. *Journal of abnormal psychology*, 100(4), 569.

Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... & Moher, D. (2021). *The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews*. *bmj*, 372.

Quan, F., Yang, R., Zhu, W., Wang, Y., Gong, X., Chen, Y., ... & Xia, L. X. (2019). The relationship between hostile attribution bias and aggression and the mediating effect of anger rumination. *Personality and Individual Differences*, 139, 228-234.

Roberton, T., Daffern, M., & Bucks, R. S. (2012). Emotion regulation and aggression. *Aggression and Violent Behavior*, 17, 72– 82. doi:10.1016/j.avb.2011.09.006

Roberton, T., Daffern, M., & Bucks, R. S. (2015). Beyond anger control: Difficulty attending to emotions also predicts aggression in offenders. *Psychology of Violence*, 5(1), 74.

Roberton, T., Daffern, M., & Bucks, R. S. (2015). Beyond anger control: Difficulty attending to emotions also predicts aggression in offenders. *Psychology of Violence*, 5(1), 74.

Shorey, R. C., Stuart, G. L., Moore, T. M., & McNulty, J. K. (2014). The temporal relationship between alcohol, marijuana, angry affect, and dating violence perpetration: A daily diary study with female college students. *Psychology of addictive behaviors, 28*(2), 516

Sullivan, T. N., Helms, S. W., Kliwer, W., & Goodman, K. L. (2010). Associations between sadness and anger regulation coping, emotional expression, and physical and relational aggression among urban adolescents. *Social development, 19*(1), 30-51.

Wubbolding, R. E. (2013). Reality therapy for the 21st century. Routledge.

Wubbolding, R. E., Brickell, J., Imhof, L., Kim, R. I. Z., Lojk, L., & Al-Rashidi, B. (2004). Reality therapy: A global perspective. *International Journal for the advancement of counselling, 26*, 219-228.

Wubbolding, R. E., Brickell, J., Imhof, L., Kim, R. I. Z., Lojk, L., & Al-Rashidi, B. (2004). Reality therapy: A global perspective. *International Journal for the advancement of counselling, 26*, 219-228.

RUH SAĞLIĞI AÇISINDAN PSİKOMİTLER

Dr. Çiğdem KEVEN AKLİMAN

MEB, Ankara,

keven.akliman@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-4837-9972

ÖZET

Günümüzde insanlar bilgiye hızlı bir şekilde erişebilmekte ve bilgiyi pasif olarak kullanmaktadır. Bireyler dijital ortamlarda çeşitli kaynaklardan gelen mesajlarla boğuldukça, bu bilgilerin gerçekliğini ayırt etmeleri bir o kadar zorlaşmaktadır. Bu bilgiler arasında psikolojiyle ilgili çok sayıda yanlış bilgi bulunabilir ve bu da psikomitoloji olarak adlandırılan psikolojik yanlış anlamalara yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı literatür taraması aracılığıyla psikomitlerin kaynaklarını ve içeriklerini inceleyerek bireylerin kendilerini ve diğerlerini algılamaları üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda literatürde psikomitolojiye ilişkin çalışmalar ve güncel yayınlar incelenmiş ve psikomitolojiye ilişkin farkındalığın ruhsağına olası faydaları tartışılmıştır. İlgili literatürde incelendiğinde psikomitlerin kaynağı olarak kulaktan dolma bilgiler, yanıltıcı filmler, medya içerikleri, kitaplar, önyargılı kişilere maruz kalma ve kişisel deneyimler sıralanabilir. Psikolojik mitlerin kaynaklarını incelemeyi öğrenmek, bireylerin sahip olduğu mitleri çürütmede önemli bir araç olarak kullanılabilir. Yapılan çalışmalar psikomitlerin bireylerin kendilerini ve dünyayı algılama biçimlerini etkilediğini göstermektedir. Yaygın bir psikolojik mit olarak; psikolojik bozuklukları olan kişilerin diğer insanlara zarar verme olasılığının daha yüksek olduğu miti örnek gösterilebilir. Bununla birlikte etiketlemeye neden olan psikolojik bozukluklara ilişkin mitler (yanlış anlamalar) insanların ruh sağlığı hizmetleri aramasına engel olabilir. Sonuç olarak bireylerin ruhsağına korumak amacıyla psikomitlerin kaynakları üzerinden farkındalık yaratmak ve onlara meydan okumak amacıyla bireylerde bilimsel düşünce beceri geliştirilmesi desteklemenin önemli bir halk sağlığı hizmeti olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mitler, Psikomitler, Ruhsağı

GİRİŞ

Günümüz dijital dünyasında bilgiye kolayca erişilebilir ve pasif olarak kullanılır. Bireyler çeşitli kaynaklardan gelen çok sayıda bilgiye maruz kaldıkça, gerçek olanla olmayanı art etmeleri zorlaşır (Lilienfeld vd., 2010). Bilgi bombardımanının içinde olan günümüz insanları psikolojiyle ilgili çok sayıda yanlış bilgiye maruz kalırlar ve bu da psikomitoloji olarak adlandırılan psikolojik yanlış anlamalara yol açar (Lilienfeld vd., 2010). Mit, "genel olarak inanılan ancak yanlış bir fikir" olarak tanımlanır (Cambridge sözlüğü, 2023). Bir başka tanımda mit, özellikle bir toplumun veya toplumsal kesiminin ideallerini somutlaştıran bir şey veya birisi etrafında gelişen popüler bir inanç veya gelenek olarak tanımlanır (Merriam Webster, 2023). Mitler, büyük sosyal destek gösteren ancak mevcut bilimsel kanıtlarla tutarlı olmayan insan davranışı hakkındaki inançlar veya varsayımlardır (Lilienfeld ve diğerleri, 2010; Stanovich, 1992). Mitler nispeten istikrarlıdır, değişime dirençlidir ve genel nüfus arasında yaygındır (Fasce ve Ventura, 2020).

PSİKOMİTLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Sadece bir kişi üzerinde değil, aynı zamanda tüm toplum üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilirler. Psikoloji hakkındaki mitler ve yanlış anlamalar, insanların doğru kabul ettiği yaygın yanlış bilgilerdir (Lilienfeld ve diğerleri, 2010). Psikolojik yanlış anlamalar, psikolojik araştırmaların bulgularına aykırı olan yanlış ve yaygın varsayımlara olan inançlardır (Bensley ve Lilienfeld, 2015). Yaygın psikomiteler arasında, psikolojik bozuklukları olan kişilerin diğer insanlara zarar verme olasılığının daha yüksek olduğuna veya şizofreninin birden fazla kişiliğe sahip olmak anlamına geldiğine inanmak örnek olarak gösterilebilir. Psikomitler, bireylerin dünyayı anlama biçimlerini etkiler.

Psikolojik mitler ve yanlış anlamalara yönelik akademik ilgi yaklaşık yüz yıldır sürmektedir (Benedek vd., 2021; Gaze, 2014; Kowalski ve Taylor, 2009). Mitler konusu çok yönlü ve karmaşıktır. 20. yüzyılda, psikolojideki yanlış anlamalar ve mitler üzerine çalışmalar başlamıştı (Rodríguez Prada vd., 2022). O zamandan beri gelişimsel ve nöropsikolojiden (Furnham, 2018) popüler psikolojiye (Lilienfeld vd., 2010), anormal psikolojiye (Curtis ve Kelley, 2023) ve klinik psikolojiye (Jungmann ve Witthöft, 2022) kadar birçok çalışma yapılmıştır. hukuk psikolojisi ve kriminolojiyle ilgilenenler tarafından domine ediliyor gibi görünen hafıza ve onların ilişkili olduğu konular hakkındaki popüler mitleri incelemektedir (Lane ve Karam-Zanders, 2014; Magnussen ve Melinder, 2012; Melinder ve Magnussen, 2015).

Bu alandaki birçok çalışma öğrencilerin psikolojik bilgisine yoğunlaşmıştır (LaCaille, 2015). Birçok lisans öğrencisi disiplin hakkında yanlış anlamalara sahiptir (Furnham ve Hughes, 2014; Lilienfeld ve diğerleri, 2010; Taylor ve Kowalski, 2004). Furnham ve meslektaşları (2003) psikoloji yeni başlayan öğrencilerin psikolojik mitlerin yaklaşık %50'sine inandıklarını ve önceki psikolojik deneyimlerin (örneğin, katılan dersler ve okunan kitaplar) psikolojik bilgi ve mit tespiti ile çok az veya hiç ilişkisi olmadığını gösterdi. Bununla birlikte “genel nüfus” örneklemi kullanan çalışmalarda bir artış olmuştur (Furnham ve Horne, 2021; Furnham ve Robinson, 2022).

Bu alandaki en iyi bilinen çalışma, 50 miti inceleyip ortadan kaldıran “50 Büyük Popüler Psikoloji Miti” adlı kitabı yazan Lilienfeld ve ark.'nın (2010) çalışmasıdır. Bu, bir dizi çalışmanın (Furnham ve Hughes, 2014) yanı sıra bir dizi yeni kitabın (Hupp ve Jewell, 2015; Jarrett, 2014) yayınlanmasına ve bu alanda ölçekler geliştirilmesini teşvik etmiştir (Bensley ve diğerleri, 2014).

Çizelge 1. Popüler Psikolojide En Yaygın 10 Mit

Mit 1:	Beynimizin Sadece %10'unu Kullanıyoruz
Mit 2:	Öfkeyi İçinizde Tutmaktansa, İfade Etmek Daha İyidir
Mit 3:	Düşük Öz Saygı Psikolojik Sorunların Başlıca Nedenidir
Mit 4:	İnsan Hafızası Bir Video Kamera Gibi Çalışır
Mit 5:	Hipnoz, uyanıklıktan tür olarak farklı olan benzersiz bir "Trans" halidir
Mit 5:	Hipnoz, Uyanıklıktan Tür Olarak Farklı, Benzersiz Bir "Trans" Durumdur
Mit 6:	Poligraf Testi Yalanları Tespit Etmenin Kesin Bir Yolu
Mit 7:	Zıtlıklar birbirini çeker
Mit 8:	Şizofreni Hastaları Çoklu Kişiliklere Sahiptir
Mit 9:	Dolunaylar Suç ve Deliliğe Neden Olur
Mit 10:	Suçluların Büyük Bir Oranı Akıl Hastalığı Savunmasını Başarıyla Kullanıyor

Kaynak: Lilienfeld, Lynn, Ruscio ve Beyerstein, (2010).

Mitler üzerine yapılan çalışmaların çoğu, uygulamalı, klinik ve gelişimsel psikolojiyi ilgilendiren meselelere bakmıştır. Lilienfeld vd. (2010) çalışmasında bellek mitleri hakkında kısa bir bölüm vardı. Dört miti ayrıntılı olarak tartıştılar: “ İnsan hafızası bir teyp veya video kamera gibi çalışır ve deneyimlediğimiz olayları doğru bir şekilde kaydeder ” ; “ Hipnoz, unutulmuş olayların anılarını geri getirmek için yararlıdır ”; “ Bireyler genellikle travmatik deneyimlerin anılarını bastırır ”; “Amnezi olan çoğu insan önceki yaşamlarının tüm ayrıntılarını unuttur ”. Ayrıca, keşfedilmeye değer olduğuna inandıkları dokuz ilgili miti listelediler: “ Bazı

insanların gerçek ' fotoğrafik hafızaları ' vardır”; “ Çabıyla, olayları doğumumuza kadar hatırlayabiliriz ”; “ Bellek kimyasal olarak aktarılabilir ”; “ Belleğin telkine açıklığı yalnızca okul öncesi çocuklar için bir sorundur ”; “ Dün öğle yemeğinde ne yediğini hatırlayamayan kişilerin 'kısa süreli hafızası' zayıftır ” ; “ Ezbercilik , bilgileri hatırlamanın en iyi yoludur ”; “ Neredeyse tüm unutmalar, beynimizdeki bilgilerin bozulmasından kaynaklanır ”; “ Ginkgo ve diğer bitkisel ilaçlar normal bireylerde hafızayı güçlendirir. ”

Mit değerlendirmesinin bir parçası, yanlış anlamaların kaynaklarını içerikle birlikte incelemektir. Lilienfeld ve meslektaşları (2010) 10 psikolojik mit kaynağı önerdi (örneğin, kulaktan kulağa, yanıltıcı film, önyargılı bir örneğe maruz kalma). Taylor ve Kowalski (2004), katılımcıların bir kısmının bilgiyi nereden öğrendiklerini hatırlayamadığını ancak hatırladıkları kaynakların kişisel deneyimler, medya, dersler ve okumalar olduğunu buldu. Bu etki kaynakları arasında medya en düşük doğruluktan sorumluydu (Taylor ve Kowalski, 2004). Etki kaynaklarını inceleme çabaları yapılmış olsa da, bu yalnızca birinci sınıf giriş psikolojisi ile araştırılmıştır (Taylor ve Kowalski, 2004).

Çizelge 2. Psikomitlerin Kaynakları

1	Başkalarından
2	Filmler veya TV şovları
3	Haberler veya Medya
4	Kişisel deneyimler
5	Aklıma kolayca gelenlerdir
6	Hafıza
7	İnternet
8	Alanında bir profesör/öğretmen/otoriteden
9	Ders kitapları
10	Akademik kitaplar/makaleler

Kaynak: Lilienfeld ve meslektaşları (2010)

Bilişsel uyumsuzluk teorisi, insanların Psikoloji hakkındaki mitlere neden inandıklarını açıklamak için önerilen teorilerden biridir. Bu teoriye göre, insanlar iki veya daha fazla çelişkili inanç veya tutuma sahip olduklarında psikolojik rahatsızlık yaşarlar. Bu rahatsızlık, insanları inançlardan veya tutumlardan birini değiştirerek veya inançlardan veya tutumlardan birini destekleyen bilgileri arayarak uyumsuzluğu azaltmaya motive eder (Cooper, 2016). Komplo teorileri, insanların toplumda yaygın olan mitlere neden inandıklarını açıklar. Araştırmalar, komplo teorilerine ilgi duyan insanların bilişsel kapanışa daha fazla ihtiyaç duyma eğiliminde

olduklarını (Marchlewska vd., 2018) ve ajans tespitine karşı aşırı duyarlı olma eğiliminde olduklarını göstermiştir. Bu, insanları Psikoloji ve ruh sağlığı hakkında mitlere ve yanlış anlamalara inanmaya daha yatkın hale getirir. Psikoloji hakkındaki mitlerin kalıcılığı, yanlış inançları güçlendirebilen popüler kültürde ve medyada tekrar tekrar maruz kalmalarından kaynaklanıyor olabilir (Douglas vd., 2016). Bilimsel bilginin halka nasıl iletildiği hakkında bilgi sahibi olmak, mitlerin kabulünü etkileyebilir.

YÖNTEM

Bu çalışma klasik derleme yöntemi kullanılmıştır. Derlemeler, belirli bir konuda varolan literatürü gözden geçirerek, o konudaki bilimsel kanıtın güncel durumunu anlatan yazılardır (Meyer ve Routh, 2021). Bu derlemede PRISMA , uluslararası yönergeler rehberi dikkate alınmıştır (Page ve diğerleri , 2021). Derleme için yapılan literatür taraması “psikomit”, “psikomitoloji”, “Psikolojide yanlış anlamalar” “psikomitler ve ruhsağlığı” kelimeleri üzerinden yapılmıştır. İlgili makaleler için 2000-2024 yılları aralık olarak seçilmiştir.

TARTIŞMA

Bu derleme çalışmasında psikomitlerin bireysel, toplumsal ve kurumsal algıların üzerinde etkili olarak yanlış tutum ve kararlara sebep olabileceği görülmüştür. Psikomitler toplumsal huzuru ve barışı etkileyebilecek sosyal damgalanmaya, izolasyona, haksız eleştiriye ve ayrımcılığa yol açabilirler. Psikolojik yardım alma ile ilgili mitler bireylerin yardım alma davranışını engelleyebilir. Hafıza ile ilgili mitler hukuk alanında özellikle tanıkların dinlenmesinde ve kanıt olarak kabul edilmesinde geri dönülmesi zor kararlara sebep olabilir. Psikomitler siyasi seçimler öncesinde seçmeni yanıltmak amaçlı kullanılarak demokratik seçim sürecini olumsuz etkileyebilir.

Psikomitlerle mücadelede ruh sağlığı okuryazarlığı, kültürel yeterlilik ve aile katılım programlarıyla psikomitleri çürütecek eğitimler verilebilir, bu sayede mitlerin psikolojik yardım arayışı üzerindeki olumsuz etkisi azaltılabilir. Psikomitler mücadelede hükümetler bu konuyu halk sağlığı çalışmaları gündemine alarak bu alanda potikalar geliştirilebilir.

Gelecekteki araştırmalar, insanların mitlere neden inandıkları ve inanmadıklarına odaklanabilir. Katılımcıların cevaplarını gerekçelendirmelerinin sağlayacak nitel araştırmalar, araştırmacıların insanları eğitmek ve popüler mitleri çürütmek için hangi faktörlere başvurmaları gerektiğini anlamalarına yardımcı olabilir. Bu araştırmalar farklı yaş grupları için tekrarlanabilir.

Psikomitleri çürütülmesi konusunda farklı tekniklerin kullanılacağı deneysel çalışmalar yürütülebilir. Mitlerin oluşmasında etkili olan popüler kültür araçları mitleri çürütmek için kullanılabilir. En çok psikomit kaynağı olarak gösterilen dizi ve filmlerde psikolojinin güncel bilgilerinin kullanılması konusunda senaristlere eğitimler verilebilir. Benzer eğitimler hukuk alanında çalışanlara da verilebilir.

Mit araştırmaları daha fazla miti ortaya çıkarmaya ve ardından popüler makalelerde, bloglarda ve kitaplarda gerçekleri açıklamaya çalışabilir. Gelecekteki araştırmalar, insanların mitlere neden inandıkları ve inanmadıklarına odaklanabilir. Katılımcıların cevaplarını gerekçelendirmelerinin sağlayacak nitel araştırmalar, araştırmacıların insanları eğitmek ve popüler mitleri çürütmek için hangi faktörlere başvurmaları gerektiğini anlamalarına yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

Bensley, D. A., & Lilienfeld, S. O. (2017). Psychological misconceptions: Recent scientific advances and unresolved issues. *Current Directions in Psychological Science*, 26(4), 377-382.

Bensley, D. A., Lilienfeld, S. O., & Powell, L. A. (2014). A new measure of psychological misconceptions: Relations with academic background, critical thinking, and acceptance of paranormal and pseudoscientific claims. *Learning and Individual Differences*, 36, 9-18.

Cooper, J. (2016). Vicarious cognitive dissonance: Changing attitudes by experiencing another's pain. In J. P. Forgas, J. Cooper, & W. D. Crano (Eds.), *The psychology of attitudes and attitude change*. Psychology Press.

Curtis, D. A., & Kelley, L. J. (2023). Psychomythology of psychopathology: Myths and myth busting in teaching abnormal psychology. *Teaching of Psychology*, 50 (1), 14-25.

Douglas, K. M., Sutton, R. M., Callan, M. J., Dawtry, R. J., & Harvey, A. J. (2016). Someone is pulling the strings: Hypersensitive agency detection and belief in conspiracy theories. *Thinking & Reasoning*, 22(1), 57-77.

Fasce A, Adrián-Ventura J. 2020. Alternative psychotherapies: conceptual elucidation and epidemiological framework. *Professional Psychology: Research and Practice* 51(6):580-587.

Furnham & Hughes (2014) Furnham A, Hughes DJ. Myths and misconceptions in popular psychology: comparing psychology students and the general public. *Teaching of Psychology*, 41(3):256–261.

Furnham, A. (2018). Myths and misconceptions in developmental and neuro-psychology. *Psychology*, 9(02), 249.

Furnham, A., & Horne, G. (2021). Myths and misconceptions about intelligence: A study of 35 myths. *Personality and Individual Differences*, 181, 111014.

Furnham, A., & Hughes, D. J. (2014). Myths and misconceptions in popular psychology: Comparing psychology students and the general public. *Teaching of Psychology*, 41(3), 256-261.

Furnham, A., & Robinson, C. (2023). Sex difference in estimated intelligence and estimated emotional intelligence and IQ scores. *The Journal of Genetic Psychology*, 184(2), 133-144.

Furnham, A., Callahan, I., & Rawles, R. (2003). Adults' knowledge of general psychology. *European Psychologist*, 8, 101–116.

Gaze, C. M. (2014). Popular psychological myths: A comparison of students' beliefs across the psychology major. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 14(2), 46–60.
<https://doi.org/10.2304/plat.2013.12.1.20>

Hupp, S., & Jewell, J. D. (2015). *Great myths of child development*. John Wiley & Sons.

Jarrett, C. (2014). *Great myths of the brain*. John Wiley & Sons.

Jungmann, S. M., & Witthöft, M. (2022). Myths of clinical psychology and psychotherapy: Development and testing of a questionnaire for standardized assessment. *Verhaltenstherapie*, 32 (1), 160-169

Kowalski, P., & Taylor, A. (2009). The effect of refuting misconceptions in the introductory psychology class. *Teaching of Psychology*, 36, 153-159.

LaCaille, R. A. (2015). Two birds with one myth-debunking campaign. *Teaching of Psychology*, 42(4), 323. <https://doi.org/10.1177/0098628315603066>

Lane, S. M., & Karam-Zanders, T. (2014). What do people know about memory. *The SAGE handbook of applied memory*, 348-365.

Lilienfeld, S., Lynn, S., Ruscio, J., & Beyerstein, B. (2010). *50 great: Popular myths of popular psychology*. Oxford, England: Wiley-Blackwell.

Magnussen, S., & Melinder, A. (2012). What psychologists know and believe about memory: A survey of practitioners. *Applied Cognitive Psychology*, 26(1), 54-60.

Marchlewska M, Cichocka A, Kossowska M. (2018). Addicted to answers: Need for cognitive closure and the endorsement of conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*; 48:109-117.

Marchlewska M, Cichocka A, Kossowska M. (2018). Addicted to answers: Need for cognitive closure and the endorsement of conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*; 48:109-117.

Melinder, A., & Magnussen, S. (2015). Psychologists and psychiatrists serving as expert witnesses in court: what do they know about eyewitness memory?. *Psychology, Crime & Law*, 21(1), 53-61.

Rodríguez-Prada, C., Orgaz, C., & Cubillas, C. P. (2022). *Myths in psychology: psychological misconceptions among Spanish psychology students*. PeerJ, 10, e13811.

Stanovich (1992) Stanovich KE. *How to think straight about psychology*. HarperCollins Publishers; New York: 1992

Taylor, A. K., & Kowalski, P. (2004). Naïve psychological science: The prevalence, strength, and sources of misconceptions. *The Psychological Record*, 54, 15-25.

SAĞLIK ÇALIŞANLARI TÜKENMİŞLİK İLE BAŞ EDEBİLİR Mİ?

Ashı TAŞDEMİR

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, astas2001@hotmail.com

Doç. Dr. Fuat KORKMAZER

Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, f.korkmazer@alparslan.edu.tr

ÖZET

Günümüzde iş hayatı insanların yaşamında büyük role sahiptir. Bu durum iş tatmini gibi olumlu sonuçlara yol açsa da tükenmişlik gibi bir sendroma da yol açabilmektedir. Tükenmişlik, uzun süreli yorgunluk veya kaygı, umutsuzluk gibi duyguların neden olduğu bir süreçtir. Kişi tüm bu nedenleri çözümsüz görmeye başladığında tükenmişlik bir sendroma dönüşmektedir. Araştırmalarda vurgulanan bir detay, insanlarla etkileşim yoluyla hizmet sunan mesleklerde tükenmişlik sendromuna yakalanma riski en yüksek düzeyde olmasıdır. Sağlık hizmetleri, girdisi ve çıktısı insan olan hizmet gruplarından biridir. Sağlık çalışanları, yüksek beklentilere sahip hastalar ve aileleriyle doğrudan çalıştıkları için diğer birçok meslek grubuna göre daha fazla tükenmişlik riski altındadır. Bu riski azaltabilmek için genel olarak; çalışma koşullarının iyileştirilmesi, gerekli eğitimlerin planlanması, hasta ve yakınlarıyla ilgili olası sorunların önlenmesi, çalışanların ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması sağlık çalışanlarının tükenmişliğini azaltabilecek ve iş tatminini artıracak önlemlerdir. Bu önlemler çalışanların tükenmişliğini azaltıp mutluluk ve iş tatminini artırıyor. Bu nedenle söz konusu çalışmalar hem sağlık çalışanları hem de hastaneler açısından büyük önem taşıyor.

Bu çalışmada öncelikle tükenmişlik kavramsal olarak ele alınacak, sonrasında bu kavramın oluşması ve alan yazında yapılan çalışmaların sonuçlarına değinilerek sağlık çalışanlarına önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, Sağlık hizmetleri, Sağlık Çalışanları.

ABSTRACT

Today, business life plays a major role in people's lives. Although this situation leads to positive results such as job satisfaction, it can also lead to a syndrome such as burnout. Burnout is a process caused by long-term fatigue or feelings such as anxiety and hopelessness. When a person begins to see all these reasons as unresolvable, burnout turns into a syndrome. A detail emphasized in the studies is that the risk of developing burnout syndrome is at the highest level in professions that provide services through interaction with people. Health services are one of the service groups whose input and output are people. Healthcare workers are at a higher risk of burnout than many other professional groups because they work directly with patients and their families who have high expectations. In order to reduce this risk, generally; improving working conditions, planning the necessary training, preventing possible problems with patients and their relatives, meeting the needs and expectations of employees are measures that can reduce burnout of healthcare professionals and increase job satisfaction. These measures reduce employee burnout and increase happiness and job satisfaction. Therefore, these studies are of great importance for both healthcare professionals and hospitals.

In this study, burnout will first be addressed conceptually, then the formation of this concept and the results of studies conducted in the literature will be discussed and suggestions will be made to healthcare professionals.

Keywords: Burnout, Healthcare Services, Healthcare Professionals.

GİRİŞ

Günümüzde iş hayatı insanların yaşamında büyük role sahiptir. Bu durum iş tatmini gibi olumlu sonuçlara yol açsa da tükenmişlik gibi bir sendroma da yol açabilmektedir. Tükenmişlik, uzun süreli yorgunluk veya kaygı, umutsuzluk gibi duyguların neden olduğu bir süreçtir. Kişi tüm bu nedenleri çözümsüz görmeye başladığında tükenmişlik bir sendroma dönüşmektedir (Cömert Altunay, 2019: 5). Araştırmacıların vurguladığı bir detay ise çalışanların, insanlar ile etkileşim yoluyla hizmet sunan mesleklerde tükenmişlik sendromuna yakalanma riski en yüksek gruplar arasında yer almasıdır. Sağlık, girdisi ve çıktısı insan olan meslek gruplarından biridir. Sağlık çalışanları, yüksek beklentilere sahip hastalar ve aileleriyle doğrudan çalıştıkları için diğer birçok meslek grubuna göre daha fazla tükenmişlik riski altındadır. Sağlık çalışanlarının tükenmişliğini ve sorunun önemini vurgulamak amacıyla araştırma konusu olan "Sağlık çalışanları tükenmişlik ile baş edebilir mi?" daha açık bir şekilde bu çalışmada aktarılmıştır (Cömert Altunay, 2019: 1). Tükenmişliğin üç boyutu vardır: duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı. Duygusal tükenmede kişi kendini değersiz ve kullanılmış hisseder. Duyarsızlaşma boyutu kişilerarası iletişimdeki boşluklarla açıklanmakta ve üç boyut arasında en büyük sorun olarak tespit edilmektedir. Kişisel başarı boyutu diğer boyutların sonucu olarak değerlendirilmektedir. Duyarsızlaşma boyutunda kişinin kaybettiği iletişim yeteneği kendine yöneliktir ve bu boyutla birlikte özgüven de kaybolur (Çeri, 2017: 1). Çalışmanın ana bölümleri, tükenmişlik tanımı, evreleri, modelleri ile tükenmişliğin nedenleri, etkileri ve tükenmişlik ile baş etme yollarını ele alan bölümleri içermektedir. Elde edilen bulguların raporlanmasıyla birlikte, araştırmanın kısıtları ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler de sunulmaktadır. Bu çalışma; sağlık çalışanlarında tükenmişlik durumunun sebebini araştırma ve tükenmişlik etkisini azaltmayı amaçlamaktadır.

TÜKENMİŞLİK KAVRAMI

Toplumsal farkındalığı yaratan kurum ve kuruluşlarda, özellikle toplumun ana kaynağı olan ailede birey en önemli unsurdur. Birey, toplumun her alanında ve aşamasında hayatta kalmaya çalışmıştır. Hayatın her aşamasında, çalışanlar ve problemleri birlikte ele alınarak, verimli ve huzurlu birey hedefine ulaşmak amaçlanmaktadır. Problemler irdelenirken ortaya çıkan olumsuz sonuçlardan birisi de tükenmişlik faktörüdür (Cömert Altunay, 2019: 3). Tükenmişliğin en ünlü, tematik ve kurgusal örneğini "Tükenmişlik Vakası" makalesinde bulmak mümkündür. İlk defa 1974 yılında bilimsel anlamda Herbert Freudenberglıkçılar

üzerinde araştırmalar yapmış ve sonucunda tükenmişliği tanımlamıştır. “Gönüllü sağlık personeline görülen enerji, güç veya kaynaklar üzerindeki aşırı taleplerden dolayı başarısız olmak, yıpranmak veya yorulup tükenmeye başlamak şeklinde ortaya atılan tükenmişlik kavramı, insanlarla birebir ilişki kurmayı gerektiren mesleklerde daha sık karşılaşılan bir olgudur.” (Tunç, 2008: 6). Tükenmişlik ile günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır ama çalışmaları daha ileriye götüren Christina Maslach olmuştur (Cömert Altunay, 2019: 5). “Maslach’ a göre tükenmişlik; işi gereği yoğun duygusal taleplere maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansımaları sonucu oluşan bir sendromdur.” (Ardıç ve Polatçı, 2009: 22).

TÜKENMİŞLİĞİN BOYUTLARI

Tükenmişlik kavramı; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissini azaltması olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Freudenberger (1974) tükenmenin yalnızca duygusal tükenme boyutunu tanımlarken, Maslach ve Jackson (1981) literatürde tükenmenin üç boyutunu ortaya koyan teorisyenlerdir (Sağlam Arı ve Çına Bal, 2008: 133).

Duygusal Tükenme (Emotional Exhaustion): Tükenmişliğin ilk ölçeklerinden biridir. Bireylerde çeşitli semptomlarla ortaya çıkar. İşi dolayısıyla daha iyi hizmet sunmak isteyen bireyler, karşılaştıkları engeller karşısında gerginlik, bezginlik ve bastırılmış duygu hissiyle duygusal tükenme yaşayabilirler (Çalgan vd., 2009: 63). Duygusal tükenme tükenmişliğin içsel boyutudur (Sağlam Arı ve Çına Bal, 2008: 133). Birebir insan ilişkilerinin yoğun olduğu mesleklerde, kişinin yoğun bir çalışma ritmine sahip olduğu ve kaldıracabileceği işten fazlasını yaptığı durumlarda yaşanan tükenme hissidir. Yaşanan yoğun işi temposu durumunda kişi kendini zorlar, bunun sonucunda psikolojik olarak kendini yaptığı işe veremez, bitkinlik duygusuyla karşı karşıya kalır. (Çalgan vd., 2009; Işıkhan 2016; Palice 2020; Toker vd., 2020).

Duyarsızlaşma (Depersonalization): Duygusal tükenmenin ardından gelen bir süreç olarak nitelendirilebiliriz. Bireyin hizmet verdiği kişilerin ve çalışma arkadaşlarının tavırlarını önemsemeyerek, bu bireylere ait olan kişilik özelliklerini umursamamaya onlara nesne gözüyle bakılması neticesinde araya mesafe koyma girişimidir (Maslach vd., 2001: 403). Çalışan bireyler, işi arkadaşlarına karşı alaycı ve mesafeli bir tutum sergileyebilirler ve bu durumdan rahatsız olmazlar (Çimen,2000:6). Duyarsızlaşmış birey, sağlıklı iletişim kuramamaya, zamanla işinden, ailesinden ve sosyal çevresinden kendini soyutlayarak içine kapanacaktır (Altunay Cömert, 2019: 6). Duyarsızlaşma, tükenmenin kişilerarası bir boyutu

olarak ifade edilmektedir (Budak ve Sürgevil,2005:96). Daley (1979:375) tükenmişlik yaşayan bireylerin bazı kişisel özelliklerini sıralamaktadır. Bu nedenle tükenmişlik, hizmet verilen kişilerle özel hayatları arasında kesin bir sınır çizmektedir; örneğin kişi evde işi hakkında konuşmamakta, hizmet alan kişiyle arasındaki fiziksel mesafeyi korumaya çalışmaktadır. Bu nedenlerden ötürü mümkün olduğunca diyalogdan kaçınmaktadırlar. Ayrıca Daley (1979: 375), tükenmişlik yaşayan çalışanların, bürokratik örgütlerde olduğu gibi, hizmet verdikleri kişilere sert davrandıklarını ve sorunları çözmek yerine kitabına uygun çalışmayı tercih ettiklerini ileri sürmüştür.

Düşük Kişisel Başarı Hissi (Low Personal Accomplishment): Kişisel başarı duygusu, kişinin yaptığı işte ve çalışma ortamında gösterdiği verimlilikten kaynaklanan mutluluk duygusudur. (Cömert Altunay, 2019: 7). Bu kavram “kişinin kendini olumsuz olarak değerlendirmesini” ifade etmektedir (Maslach,2003:190). Kişisel başarıda düşüş yaşayan kişi kendini yetersiz hisseder, yetkin bir insan olmadığına inanır ve motivasyonda düşüş yaşar (Leiter ve Maslach,1988:297-298; Singh ve diğ.,1994:559; Çimen,2000:6; Maslach ve diğ.2001:403). "Yaptıklarının etkisiz olduğuna inandığı için denemeyi bırakır." (Gezer vd., 2009: 245). Sonuç olarak kişi yaptığı veya etkileşimde bulunduğu kişilerle olan ilişkilerinde genel bir yetersizlik ve başarısızlık hissetmeye başlar (Cordes ve Dougherty, 1993: 623-624).

MESLEKİ TÜKENMİŞLİĞE SEBEP OLAN FAKTÖRLER

Tükenmişliği etkileyen faktörleri genel olarak bireysel ve örgütsel faktörler olmak üzere 2 başlık altında incelemek mümkündür. Bu faktörleri daha iyi kavramak tükenmişliği engelleyebilmek adına çok önemlidir (Dincerol, 2013: 41).

Bireysel Faktörler

Bireysel olarak bakıldığında her bireyin farklı kişilik özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler genellikle kişinin büyütüldüğü aile, çevre ve iş ortamı ile çeşitlenmektedir. Bu nedenle yaşadıkları olayları farklı algılar ve farklı tepki gösterebilirler (Çevik ve Özbacı 2020; 1775; Kilerci, 2020: 17). Yapılan çalışmalarda, tükenmişliği etkileyen bireysel faktörler; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, işte çalışma süresi, kişilik özellikleri gibi nedenlerin sayılabilir (Çevik ve Özbacı 2020; 1775).

Yaş: Yaşlılara oranla genç çalışanlarda tükenmişlik daha fazla görülmektedir. Bunun sebebi ise işe yeni başlayan gençler daha idealist ve işe hevesle başladıkları için, problemler karşısında hayal kırıklığı yaşarlar ve heyecanları azalarak tükenmişliğe doğru ilerlerler. Yaşlı

çalışanlarda daha az tükenmişliğe rastlamamızın sebebi ise yapılan çalışmalar sonucunda yaşlıların, daha sakin ve çözüm odaklı düşünebilmelerinden dolayı olduğu belirlenmiştir.

Yapılan tüm çalışma sonuçlarını göz önüne alarak yorum yapacak olursak, yaş tükenmişlikle en tutarlı bağa sahip olan faktördür. Genç bireylerimiz ise işten beklentileri fazla olduğundan ve dayanıklılıkları daha az olduğundan dolayı tükenmişlik onları daha çabuk kavrayacaktır (Okutan, 2010: 90).

Cinsiyet: Kadınların tükenmişliği daha fazla yaşadığı yönünde görüşler olsa dahi, cinsiyet tükenmişlikte güçlü bir faktör olarak görülmemektedir. İki cinsiyet arasında küçük ama sürekli olarak gözlemlenen fark, erkeklerin duyarlılık ölçümünde daha yüksek puana sahip olmasıdır. Yine bazı araştırmalara bakıldığında kadınların duygusal tükenme konusunda erkeklerden biraz daha fazla puan alma eğiliminde olduğunu gösteriyor (Maslach ve diğ., 2001: 410).

Medeni Durum: Medeni durum değişkenine bakıldığında farklı sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle bekar bireylerin (daha çok erkeklerin) tükenmişlik ihtimali evlilere göre daha yüksektir. Yine bekar bireylerin tükenmişlik durumu boşanmış kişilere göre daha yüksektir (Maslach ve diğ., 2001: 410). Bununla birlikte çocuk sahibi olan çalışanların tükenmişlik risklerinin az olduğu düşünülmektedir (Maraşlı, 2005: 33). Yani kısacası mutlu evliliğe sahip çalışanların, işten beklentileri daha az ve doyumlu, olumsuz olaylar karşısında tükenme eğilimleri daha az olacaktır (Okutan, 2010: 92).

İşe Karşı Aşırı İlgi (İşkoliklik): Çalışmalar sonucunda elde edilen bulgulara bakıldığında işkoliklik ile tükenmişlik arasında anlamlı ilişki vardır (Naktiyok ve Karabey, 2005: 184). İşine karşı aşırı duyarlı ve işine bağlılığı çok olan bireylerin tükenmişlik yaşama riskinin daha fazla olduğu görülmektedir. İş yerinde her sorumluluğu üstlenen bireyler artık, işten başka hiçbir şeyi düşünemez hale gelirler. Göstermiş oldukları yoğun çaba ve emek bir süre sonra bu bireyleri bıkkınlığa ve tükenmişliğe sürükler (Okutan, 2010: 93).

Kişilik Özellikleri: Tükenmişliğin nedenleri incelendiğinde kişilik özelliklerinin önemli bir değişken olarak ele alındığı görülmektedir. Kişilik tükenmişliği hem artırıcı hem de azaltıcı bir etkiye sahiptir. Aynı işyeri ve çalışma ortamında aynı işi yapan iki kişiden biri tükenmişlik sendromuna maruz kalsa da diğeri bu sendroma maruz kalmayabilir (Okutan, 2010: 94).

Örgütsel Faktörler

Yönetici ve idareciler ile ilgili problemler, iş sorumluluğunun çok fazla olması, çalışma arkadaşları ile iletişimde zayıflık ve iş sağlığı-güvenliğinin eksik olması gibi etmenler örgütsel kaynaklı stresler arasında sayılabilir (Yıldız ve Güneş 2017: 46).

İş Yükü: Niceliksel ve niteliksel olarak değerlendirilen iş yükünün çalışanlarda fiziksel ve zihinsel yorgunluğa neden olduğu bilinmektedir. Niceliksel olarak iş yükünün fiziksel yorgunluk olarak kendini gösterdiği görülmektedir. Personelin fizyolojisinin ve yaptıkları işin doğru tanımlanması bu sorunun çözülmesine yardımcı olacaktır (Çeri, 2017: 26).

Örgütsel Adalet: Örgütsel karar ve kuralların tamamının tüm çalışanlara eşit ve dengeli uygulanması, örgüt fikirlerine ve politikalarına ait duygu ve düşüncelerini ifade edebilmelerini belirtir. Çalışanlara eşit davranılmaması durumunda, onlar işten soğuyup uzaklaşırlar ve duygusal olarak da yıpranırlar. Bu durum neticesinde de örgüte karşı olumsuz duygu ve düşünceler besleyebilirler (Maslach, Shaufeli, & Leiter, 2001, s. 415).

Aidiyet: Örgüt ile çalışanlar arasında aidiyet duygusunun oluşturulduğunu ifade eden bu kavram, örgütün çıkarlarını kendi çıkarlarıyla özdeşleştirilmesine ve bunun sonucunda hedeflere ulaşmada uyumun oluşmasını belirtmektedir (Çeri, 2017: 28). İş hayatında en tehlikeli durum mesai arkadaşlarıyla anlaşamama ve çözüm üretememe durumudur. İş hayatında yaşanan bu tehlikeli ve olumsuz durumlar neticesinde birey kendini işe ait hissedemez, böylece birey ve iş arasında uyumsuzluklar ortaya çıkar (Ardıç ve Polatçı, 2009).

Ödüller: İş hayatında bireyin vermiş olduğu çaba ve emeğin karşılığında istediği, manevi veya maddi değerler bütünüdür (Cömert Altunay, 2019: 55). Ödüller açısından birey ile işi arasındaki uyum; kişinin örgüte yaptığı katkılardan dolayı tatmin olduğu, takdir edildiği ve ödüllendirildiği bir çalışma ortamını ifade eder. (Dalkılıç, 2014: 105).

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA TÜKENMİŞLİĞİN ÖNEMİ

Sağlık kurumları çatısı altında ebeler, hasta bakıcıları, hemşireler, doktorlar, laborantlar vb. sağlık çalışanları bulunmaktadır. Sağlık hizmeti sunan çalışanlar, sundukları hizmetin kalitesi için insanlarla yüz yüze etkileşimde bulunmak zorunda olan meslek üyeleridir. Gerek hasta ve hasta yakınlarıyla veya iş arkadaşlarıyla sürekli olarak, pozitif ya da negatif iletişim kurmak zorunda oldukları için tükenmişliğe yakalanma riskleri oldukça fazladır (Cömert Altunay, 2019: 16). Tükenmişlik kavramı ilk olarak sağlık alanında keşfedilip incelemeye başlanılmıştır (Yakut vd., 2013: 38). Sağlık kuruluşlarındaki çalışanlar emeğin ve duygunun yoğun olduğu işi yapmaktadırlar. Sağlık sektörüne başvuran kişiler ve yakınları hastalıkları nedeniyle kaygı,

acı, güçsüzlük, güvensizlik vb. duygular yaşayabilirler. Bu kadar çok insanla etkileşim halinde olan sağlık çalışanlarının bu duygu yoğunluğundan etkilenmemesi mümkün değildir. İş hayatımız, sosyal hayatımız ve davranışlarımız çevreden aldığımız duygusal iletişime bağlıdır. Sağlık çalışanları olarak çalışma sevinci ve profesyonel çalışmanın getirdiği güzel duygu ve duygular, iş mutluluğu ve coşkulu iş performansı şeklinde yaptıkları işe değer katmaktadır. Tüm özverisine rağmen hasta ya da hasta yakınları tarafından hiç pozitif tavır ile karşılanmaması, ex olan hastadan etkilenmesinin onda bıraktığı travma, moral ve motivasyonunun azalması gibi sebepler o bireyi tükenmişliğe itecektir (Cömert Altunay, 2019: 18). Sağlık çalışanları, yüksek beklentilere sahip hastalar ve aileleriyle doğrudan çalıştıkları için diğer meslek gruplarına göre daha fazla tükenmişlik riski altındadırlar (Çelik ve Güçlü, 2021: 22). Sağlık çalışanlarını diğer mesleklerden ayıran en önemli özelliği empati yaparak mesleğini icra edebilmesidir. Empati kuran her çalışan bundan iyi veya kötü olarak etkilenecektir (Cömert Altunay, 2019: 19). Sağlık kurumları iş stresi yüksek, karmaşık kuruluşlardır ve bu zor durumda kusursuz hizmet sunmak son derece önemlidir. Sunulan hizmet bu kadar önemli olmasına rağmen, bu kadar karmaşık bir yapıya sahip hastanelerin hizmeti etkin, verimli ve hatasız olarak vermesini sağlamak konusunda yöneticilere büyük sorumluluk düşmektedir. **"Hastaneler tükenmiş hastane yöneticileri tarafından yönetildiğinde, bu durum personele, organizasyona ve dolayısıyla hizmet alan hastalara zarar verebilir** (Karasavuran, 2014: 156). Sağlık sektörü hata kabul etmeyen bir hizmet sektörüdür. Bitkin, isteksiz ya da dikkati dağılmış bir şekilde hizmet vermesi durumunda, bir an için yanlış ilacın kullanılması, hasta telafisi için zor, hatta hayatını etkileyecek derecede ciddi sonuçlar doğurabilmektedir (Cömert Altunay, 2019: 20).

TÜKENMİŞLİK İLE BAŞ ETME YOLLARI

Yapılan incelemeler sonucunda tükenmişlik etkisinin çalışanları, yöneticileri ve kurumları etkilediği tespit edilmiştir, Sorunla mücadele yöntemlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Özellikle örgüt ve kurumlarda çalışanların yeteneklerine, kişilik özelliklerine ve önceliklerine bakarak görev dağılımı yapmak tükenmişliğin önüne geçmek için yapılması gereken en etkili faktörlerden biridir. Yönetici ve liderler çalışanlarının mutlu ve sakin olmalarını sağlamalıdır. Böylece uzun vadeli iş tatmini garanti altına alınabilir. Ayrıca bir diğer önemli husus ise organizasyonlarda ekip çalışmasının önemidir. Bu sayede çalışanlar kendilerini bu grubun ve organizasyonun önemli bir parçası olarak görecektir (Pelit ve Türkmen, 2008: 118).

Bireysel Düzeyde Başa Çıkma: İnsanların tükenmişlikle mücadelesi örgütsel düzeyde uygulanan genel değişikliklerle sınırlandırılarak sendromun bireysel etkileri göz ardı edilmektedir. Kişisel tükenmeyi ele almak genellikle duygusal tükenmenin etkisini azaltır, duyarsızlaşma ve bireysel başarı açısından arzu edilen sonuçları üretmez. Ayrıca iş ortamında var olan stresörlerin yaşamın diğer alanlarındaki stres deneyimini de etkilediği bilinmekte ve iş yaşamında kişisel uygulamaların başarısızlıkla sonuçlanma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir (Maslach, Shaufeli, & Leiter, 2001, s. 420).

Kişisel mücadele yöntemleri her ne kadar basit görülse de kurumsal faaliyetlerin iş tükenmişliği üzerindeki etkisi kalıcı kabul edilmektedir. Örgütsel yapıda uygulanan değişikliklerin, kişilerin kendilerini veya başkalarını suçlama eğilimlerini azaltan, iş tükenmişliği hakkında bilgi sahibi olmalarının temeli olduğu bilinmektedir. Ancak bir organizasyonu tükenmişliği önleyecek şekilde tasarlamak buna meşru bir temel sağlar (Kaçmaz, 2005: 29-32).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Etkin ve verimli sağlık hizmetinin en önemli gerekliliklerinden biri sağlık çalışanlarının sosyal, psikolojik ve ekonomik problemlerinin ele alınmasıdır. Çünkü bu bireyler, hizmet verdikleri kişilerin yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu hedefe ancak bilimsel bir yaklaşımla ve araştırmalardan elde edilen bilgilerle ulaşılabilir (Işıkhani, 2009). Tükenmişlik günümüz çalışma koşulları göz önüne alındığında bireysel, toplumsal ve ekonomik boyutlarıyla ele alınması gereken bir problemdir. Bireyin stresli koşullar altında enerji kaynaklarının tükenmesini ifade eden, tedavi edilmediği takdirde artan çalışma ortamındaki durgunluk, yorgunluk, ilgi kaybı ve verimsiz çalışma durumunu ifade eden tükenmişlik, sağlıklı aktif bireylerde farklı zamanlarda ortaya çıkabilmektedir (Çınar Şak, 2016: 88). Yapılan literatür taramaları incelendiğinde, (Çınar Şak, 2016) Devlet Hastanelerinde Çalışan Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyi (Karşıyaka Devlet Hastanesi Örneği) araştırmasında çalışma süresi arttıkça ve yöneticinin kendisine destek olmadığını düşünen çalışanların daha fazla tükenmeye maruz kaldıkları gözlenmiştir. (Akbolat ve Işık, 2008) Sağlık Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeyleri: Bir Kamu Hastanesi Örneğinde hemşireler hastalara hizmet sunarken yakın temasta ve iletişimde olduğu için mutsuzlukları tükenmişliğe neden olmaktadır. Genel olarak çalışma koşullarının iyileştirilmesi, gerekli eğitimlerin planlanması, hasta ve yakınlarıyla ilgili olası sorunların önlenmesi, çalışanların ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması sağlık çalışanlarının tükenmişliğini azaltabilecek ve iş

tatminini artırabilecek önlemlerdir (Sürvegil, 2006). Bu önlemler çalışanların tükenmişliğini azaltıp mutluluk ve iş tatminini artırıyor. Bu nedenle söz konusu çalışmalar hem sağlık çalışanları hem de hastaneler açısından büyük önem taşıyor.

KAYNAKÇA

Budak, G. ve O. Sürevegil (2005). “Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama”. D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 20, Sayı 2, 95-108.

Cordes, Cynthia L. ve W. Dougherty, Thomas (1993). “A Review and in Integration of Research on Job Burnout”, Academy of Management Review, Sayı 18, 4.

Cömert Altunay, H. (2019). Sağlık Çalışanlarında Tükenmişlik. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi SBE.

Çeri, C. (2017). Sağlık çalışanlarında tükenmişlik düzeyinin belirlenmesi (Bir kamu hastanesi örneği). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi SBE.

Çevik, O. ve A. Özbacı (2020). “Sağlık Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeyleri ile Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki (Samsun İli Örneği)”. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 9, Sayı 3, 1773-1787.

Çimen, M. (2000). Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Personelinin Tükenmişlik, İş doyumu, Kuruma Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetlerine İlişkin Bir Alan Araştırması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gülhane Askeri Tıp Akademisi SBE.

Çınar Şak, S. (2016). Devlet Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Tükenmişlik (Karşıyaka Devlet Hastanesi Örneği). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi SBE.

Daley, M. R. (1979). “Burnout: Smoldering Problem in Protective Services”, Social Work, September, 375-379.

Dincerol, C. (2013). Tükenmişlik Sendromunun Mesleki Tükenmişlik ve İş Tükenmişliği Açısından İncelenmesi: Öğretmenler Üzerine Bir Uygulama. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi EBE.

Freudenberger, H. J. (1974). Staff burn-out, Journal of Social Issues, Cilt 30, Sayı 1, 159 165.

Gezer, E., F. Yenel ve H. Şahan (2009). “Relationship Between Burnout Level and Socio Democra Phijc Voraldes Of Academicions”, The Journal Of International Social Research, Sayı 2, 6.

- Işıkkhan V. (2009). Onkolojide tükenmişlik ve başa çıkma. Ankara: Vizyon Yayınları.
- Kaçmaz, N. (2005). "Tükenmişlik (Burnout) Sendromu". İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi, Cilt 68, Sayı 1, 29-32.
- Karasavuran, S. (2014). "Sağlık Sektöründe Tükenmişlik: Ankara' daki Sağlık Bakanlığı Hastaneleri Yöneticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri", Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 32, 133-165.
- Leiter, M. ve C. Maslach (1998). The Impact Of Interpersonal Environment On Burnout And Organization Commitment. Journal Of Organizational Behavior, Cilt 9, Sayı 4, 297-308.
- Maraşlı, M. (2005). "Bazı Özelliklerine ve Öğrenilmiş Güçlülük Düzeylerine Göre Lise Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri", Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Cilt 6, Sayı 27, 160.
- Maslach, C. (2003). "Job Burnout: New Directions in Research and Intervention" Current Directions in Psychological Science, Cilt 12, Sayı 5.
- Maslach, C., W.B. Scaufeli ve M.P. Leiter (2001). Job Burnout, Annual Reviews of Psychology, Sayı 52, 397-422.
- Naktiyok, A. ve C. N. Karabey (2005). "İşkoliklik ve Tükenmişlik Sendromu", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, 179-198.
- Okutan, E. (2010). Kişilik Özelliklerinin Tükenmişliğe Etkisi: Bir Örnek Olay İncelenmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi SBE.
- Sağlam Arı, G. ve E. Çına Bal (2008). Yönetim ve Ekonomi. "Tükenmişlik Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi" Manisa, Cilt 15, Sayı 1, 131-148.
- Singh, J., J. R. Goolsby ve R. Gary Rhoads. (1994). "Behavioral and Psychological Consequences of Boundary Spanning Burnout for Customer Service Representatives", Journal of Marketing Research, Sayı 31.
- Sürgevil, O. (2006). Çalışma Hayatında Tükenmişlik Sendromu: Tükenmişlikle Mücadele Teknikleri. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tunç, T. (2008). Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ile Rol Çatışması ve Rol Belirsizliği Arasındaki İlişki: Bir Üniversite Hastanesi Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi SBE.

Pelit, E. ve F. Türkmen (2008). “Otel İşletmeleri İşgörenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri: Yerli ve Yabancı Zincir Otel İşletmeleri İşgörenleri Üzerinde Bir Araştırma”. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, 117.

Polatcı, S., K. Ardiç ve Z. D. Tınaz (2007). “Tükenmişlik Sendromu ve Demografik Özelliklerin Tükenmişlik Üzerine Etkisi: Tokat Orta Öğretim Kurumlarında Bir Analiz”. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Emin Kayar Özel Sayısı, 7.

Yakut, H. İ., S. Gül Kapısız vd. (2013). “Sağlık Alanında Çalışma Yaşamında Tükenmişlik”, Jinekoloji- Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi, Sayı 38, 1564 1571.

Yıldız, N. ve M. Güneş (2017). Örgütsel Stresin, Örgütsel Sessizlik ve Tükenmişlik Üzerine Etkisi: Eczane Çalışanları Üzerinde bir Araştırma. Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1.

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İŞ-AİLE ÇATIŞMASI YAŞAMAMASI MÜMKÜN MÜ?

Figen UZUN

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Figenuzun52@gmail.com -ORCID ID: 0009-0001-2277-7298

Doç. Dr. Fuat KORKMAZER

Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi f.korkmazer@alparslan.edu.tr -ORCID
ID: 0000-0002-2734-7309

Çatışma kavramı, modern yaşamın kaçınılmaz bir gerçeği haline gelmiştir. Günümüzde yaşanan çatışmalar, çeşitli etkenlerden kaynaklanmakta ve aile ile iş hayatı arasında sıkça ortaya çıkmaktadır. Çalışanların kişisel yaşamları ile iş yaşantıları, özellikle de aile hayatları arasında sağlıklı ve düzenli bir denge kurmak, hem işte verimli olmalarını sağlamak hem de ailelerine zaman ayırarak mutluluğa ulaşmalarını sağlamak açısından oldukça zorlayıcıdır. Bu durumun temel nedeni, iş ve aile yaşamlarının sürekli bir değişim içinde olmasıdır. Modern dünyada, stres kaynaklarını işten bağımsız bir şekilde değerlendirmek her zaman kolay olmamaktadır; çünkü bireyler, iş, aile ve sosyal çevre arasında bir denge gözetmek zorundadır. Bu üç alan arasında yaşanan etkileşimler, işe dair kaygılarının kişisel hayatı etkilediği ya da tam tersinin yaşandığı durumlarla sonuçlanabilmektedir. Böylece bu denge, sık sık çatışmalara yol açmaktadır. Belirli bir sorumluluk seviyesine ulaşan bireyler, iş ve aile yaşamlarını uyumlu bir şekilde sürdürmek için özel bir çaba göstermek durumundadır. İş hayatının ve aile yaşamının gereklilikleri üzerlerinde stres yaratmakta ve bu ikisini dengelemek, bireyler için büyük bir zorluk teşkil etmektedir. Her iki alanın dengede tutulması ise modern yaşamın getirdiği ek baskıları artırmaktadır. Bu nedenle, çatışmanın ortadan kaldırılması, hem aile hem de iş hayatı açısından son derece önemlidir.

Bu bağlamda, yürütülecek araştırmalar hem sağlık çalışanları hem de hastaneler için büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, öncelikle çatışma kavramı ele alınacak, ardından bu kavramın oluşumu ve alan yazınında gerçekleştirilen araştırmaların sonuçlarına yer verilerek sağlık çalışanlarına önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, İş-Aile çatışması, Sağlık Çalışanları

GİRİŞ

İnsanlar kendilerini ve ailelerini hayatta tutabilmek için çalışmak zorundadırlar. Yaşam kalitesinin sağlanması ve sürdürülmesi için kurumsal yaşam insanların hayatında önemli bir yere sahiptir. İş hayatında bireyler belirli bir maddi gelire, prestije ve toplumdaki rolüne kavuşmaktadırlar(Yakın,2014:1).

Çalışan kişiler mesai saatleri dışında da aileleriyle vakit geçirmektedirler(Atay,2020:1).

Günün büyük bir bölümünü kaplayan iş hayatı; bireyin aile, akraba, arkadaş ve iş dışı çevreyle olan ilişkilerini önemli ölçüde etkilemektedir(Korkmazer,2018:1).

Çatışma Kavramı

Bireyler, gruplar ve kuruluşlar, belirlenen hedeflere ulaşmak için sürekli etkileşim halindedir. Bu süreçte taraflar arasındaki ilişkilerde anlaşmazlık ve uyumsuzluk olduğunda çatışma ortaya çıkar. Bu anlaşmazlıklar ve tutarsızlıklar, tarafların sınırlı kaynakları paylaşması, ortak eylem veya performanstan farklı şeyler beklemesi veya farklı değer, tutum ve inançlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

İŞ-AİLE ÇATIŞMASI

Bireyin yaşamı boyunca yerine getirmesi gereken belirli rol gereksinimleri vardır ve bu rol gereklerini yerine getirme çabaları kişinin yaşamı boyunca devam etmektedir. Kişi iş hayatına başlamakla iş hayatındaki rolünün gereklerinden ve iş hayatı dışındaki rollerinden sorumlu hale gelir. Ancak bireyin bu rollerden kaynaklanan görev ve sorumlulukları her zaman birbiriyle uyumlu olmamaktadır. Sonuç olarak insanlar iş ve iş dışı görevleri dengelemede zorluk yaşıyor. Eğer kişi bu rol taleplerini dengeleyemiyorsa iş-aile çatışması yaşanmaktadır.

Çatışma kavramı genellikle birden fazla kişi veya grup için geçerlidir; Bunlar; amaç, hedef, güdü, arzu boyutunda yaşadıkları çelişkilerdir. Bir diğer tanımda çatışma, sosyal ilişkiler ve sosyal olaylar gibi ortamlarda bireyler veya gruplar arasında yaşanan sürtüşmeler, anlaşmazlıklar sonucunda ortaya çıkan duygusal olaylar olarak ele alınmaktadır (Çarıkçı ve Çelikkol,2009:154). Başka bir tanımda çatışma iki veya daha fazla kişi veya grup arasındaki karşıtlık olarak ifade edilmektedir(Çarıkçı,2001:6).

Birey iş ve aile yaşamına eşit zaman ayırıyor ve her iki ortamdan da eşit derecede tatmin oluyorsa iş ve aile rollerinin dengeli olduğu söylenebilir. İş ve aile rolleri dengesini korumak ve çatışmaları önlemek için üç ana bileşene dikkat etmek gerekir (Greenhaus, Collins ve Shaw 2003: 512). Bu bileşenlerden ilki zaman dengesidir. İş ve aile rollerine yeterli zaman ayrılmalıdır. İnsanların hayatta birden fazla rolü vardır. Bir roldeki faaliyetlere harcanan zaman, zamanın diğer rollere tahsis edilmesini engelleyebilir. İş-aile çatışmalarında fazla mesai, düzensiz çalışma saatleri, vardiyalı çalışma, esnek olmayan çalışma programları ve gece çalışması gibi nedenler zamana bağlı çatışmayı tetikleyebilmektedir (Greenhaus ve Beutell, 1985: 77).

1.1. İŞ-AİLEÇATIŞMASI SÜRECİ

İş-aile çatışması, zamanın kısıtlı olması nedeniyle rollerin birbirinin alanında olması ve roller arasında dengenin sağlanamaması gibi nedenlerle ortaya çıkan bir çatışmadır (Kayasandık ve Özgener, 2013: 13). İş-aile çatışması diğer rol çatışmalarıyla benzerlikler taşısa

da onu diğer rol çatışmalarından ayıran farklı özelliklere sahiptir. İş-aile çatışmasının incelenmesi, kapsamının yapısal olarak diğer rollerden farklı olduğunu göstermektedir. İş-aile çatışmasına ve çatışma sürecine neden olan faktörlerin kendine has özellikleri vardır (Çarıkcı, 2001: 25).

İş-aile çatışmasına baktığımızda bunun çok boyutlu ve çok yönlü bir süreç olduğunu görüyoruz. Bu süreç, insanların işe ve aileye bağlılıklarından, iş ve ailenin taleplerinden, iş ve aile yaşamındaki sorunlardan etkilenebilmektedir. (Korkmazer, 2018: 21)

1.2. İŞ-AİLE ÇATIŞMASI BOYUTLARI

Bireyin yaşamı boyunca yerine getirmesi gereken rol gereksinimleri değişebilir ve rol gereklerini yerine getirme çabaları yaşam boyunca devam eder. Birey iş hayatına başladığında iş dışı rol gereklilikleri, iş rolü gerekliliklerini de içerir. Ancak kişi işe ve iş görevlerine ilişkin görev ve sorumluluklarını tutarlı bir şekilde yerine getirememektedir.

Bu tür çatışmalarda, kişinin işin talepleri ile diğer yaşam rolleri arasında denge kuramaması nedeniyle ortaya çıkan karşılıklı bir etkileşim vardır.

Bir rol insanın yaşam boyu üstlenmesini gerektirir ancak rolleri yerine getirme çabası yaşam boyunca devam eder. İnsanlar çalışma hayatına başladıklarında, iş hayatı dışındaki rol taleplerine, çalışma hayatına girişte ortaya çıkan rol sorumlulukları da eklenmektedir. İnsanların rollerinde sürekli bir uyum sağlamaları beklenir. Çalışanların hayatında sorumlu oldukları rollerde sürekli bir dengenin olması gerekir, aksi takdirde çatışma ortamı ortaya çıkabilir (Korkmazer, 2018: 37).

1.2.1.İşten-Aileye Çatışması

Çalışma ve yaşam alanları birbirinden bağımsız olmasa da bireysel rollerin uygulandığı kesişim noktaları da bulunmaktadır. İş-aile çatışması, bireyin işinin onu ailevi yükümlülüklerini yerine getirmekten alıkoymasına ya da işyerinde ailesiyle yaşadığı çatışmanın ortaya çıkmasıyla ortaya çıkan çatışma türüdür (Frone vd., 1992: 728; Özdevecioğlu, 2007: 7).

1.2.2. Aileden-İşe Çatışması

Aile-iş çatışması, aileden kaynaklanan taleplerin işle ilgili sorumlulukların yerine getirilmesini engellemesi veya iş performansını olumsuz etkilemesi durumunda ortaya çıkan bir çatışma türüdür (Netemeyer vd., 1996: 401). Aile yapısının özellikleri ve ailenin bireye yüklediği sorumluluklar, bireyin işyerinde fiziksel yorgunluk yaşamasına, enerjisini tüketmesine ve düşüncelerini aileye odaklamasına neden olabilmektedir (Voydanoff, 1988: 751).

1.4. İŞ-AİLE ÇATIŞMASI TÜRLERİ

İş-aile çatışması, bir rolü üstlenmenin getirdiği baskılar ile başka bir rolü üstlenmenin baskıları uyumsuz olduğunda ortaya çıkan bir çatışma türüdür. Rol çatışması, birden fazla rolün taleplerinin birbiriyle uyumsuz olması nedeniyle ortaya çıkar.

Gerginlik Esaslı Çatışma:

Bunun temel nedeni psikolojiktir ve kişiler bir roldeki sorunlardan dolayı başka bir rolü yerine getirmekte farklı zorlukları yaşayabilirler (Gencer, 2017: 30). Çalışanların duygusal durumunun, çalıştıkları kurumun veya aile yaşamının kişinin diğer görevlerini olumsuz yönde etkilemesidir. İş yerinde veya ailede yaşanan endişe, tahammülsüzlük, hassasiyet ve üzüntü gibi kişilerin psikolojik durumunu olumsuz etkileyen faktörler, kişilerin diğer rollerdeki işleyişini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Davranış Esaslı Çatışma:

Bir rolün davranışının diğer rollerin davranışıyla uyumsuzluğudur. İnsanlar davranışlarını rollerinin beklentilerine uyarlamada başarısız olduklarında rol çatışması ortaya çıkabilir. Çalışanların iş hayatında tarafsız, profesyonel, kendine güvenen, makul, başarılı, çalışkan ve hırslı olmaları beklenir (Greenhaus ve Beutell, 1985. 80). Çalışanların birbirine neredeyse zıt davranışları roller arasında çatışmalara neden olabilmektedir(Özen ve Uzun, 2005: 133).

Zaman Esaslı Çatışma:

Zaman çatışması, bir role ayrılan zamanın yarattığı baskının, başka bir role zaman ayrılmasını engellemesi durumudur. Genel olarak bireyin bir rolle ilgili faaliyetlere zaman ayırması, diğer rollere harcadığı zamanı azaltır ve onun bu rollere katılmasını engeller. Bu, bir iş veya aile rolünü yerine getirmek için harcanan zamanın başka bir rolü yerine getirmeyi zorlaştırdığı veya hatta imkansız hale getirdiği zaman ortaya çıkan bir tür çatışmadır.

İŞ-AİLE ÇATIŞMASININ SONUÇLARI

İnsanların sahip olduklarını kaybetmeleri onları başarısızlığa inandırır, bu da onların hayatta başarılı olmalarını engeller. Bir bireyin değerli varlıkları para, yakın ilişkiler ve iş dünyasındaki daha yüksek konumdur. Bireylerin iş-aile çatışması algısı yaşamlarında stres yaratmakta; Çünkü bireyin hayatındaki mutluluk, iş ve aile arasındaki çatışma nedeniyle tehdit altındadır.

2.1. Bireysel Sonuçları

İnsanların yaşadığı iş ve aile çatışmaları stres düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir (Korkmazer, 2018: 52). İnsanların etrafındaki olaylar onların fiziksel ve zihinsel işleyişini bozarak strese neden olabilir. İnsanların çevresindekilerin isteklerini karşılayamamalarından dolayı bazı sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Özkalp, 1989: 144).

Çalışanlarda iş ve aile çatışmalarının bireysel sonuçları; bu durum sorumluluktan kaçınma, psikolojik sorunlar ve yaşam doyumu başlıkları altında açıklanmaktadır

2.2. Ailesel Sonuçları

İnsanlar strese maruz kaldıklarında genellikle yerine getirmekte zorlandıkları rollerden kaçmaya çalışırlar (Kayasandık ve Özgener, 2013:26). Aile sonuçları, çalışanların çalıştıkları kurumlarda yaşadıkları sorunların aile hayatlarına yansımaları sonucu ortaya çıkan sorunlardır (Diker, 2010: 70). İnsanların yaşadığı iş-aile çatışmaları aile yaşamlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Burada iş stresinin çalışma yaşamında yarattığı gerginlik, aileye geçiş etkisi olarak yansırısa aile yaşamının işleyişi ve gidişatı üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir.

İş-aile çatışmasının ailevi sonuçları; evlilikten memnuniyetsizlik ve aile yaşamına uyum sorunu olarak ele alınmaktadır (Korkmazer, 2018: 54).

2.3. Örgütsel Sonuçları

Kurumlarda çalışanların tutum ve davranışları sonucunda ortaya çıkan bütün sorunların önemli oranlarda örgütsel sonuçları da bulunmaktadır. İş-aile ve rol çatışması örgütsel davranış ve süreçleri etkilemektedir (Çarıkçı, 2001: 112). İş-aile çatışmasına örgütsel açıdan baktığımızda devamsızlık, işe bağlılığın azalması, işe konsantre olamama, işe geç gelme, verimsizlik, devamsızlık, geri çekilme, bitkinlik, işten ayrılma niyeti gibi sonuçlara neden olmaktadır (Açıköz, 2014: 60)

İş aile çatışmasının işe yönelik etkileri; iş tatminsizliği, performans düşüklüğü, devamsızlık, işten ayrılma niyeti başlıkları altında ele alınacaktır.

SONUÇ

Çalışmadan hareketle, İş-aile çatışması sağlık çalışanlarında çatışmayı artırmaktadır. Bu çatışmalar aileden işe çatışmayı da pozitif yönde etkilemektedir. Daha önceki araştırmaların bulguları, bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Korkmazer ve Aksoy (2020) tarafından yapılan çalışmada iş yükü fazlalığı algısının işten aileye çatışma ve aileden işe çatışmayı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sağlık çalışanlarının aşırı stres altında hizmet sunmaları, düşük ücretler, psikolojik destek hizmetlerinin olmaması, hasta ve hasta yakınlarının yaklaşımları, yöneticilerin tutum ve davranışları gibi olumsuz sebepler onların strese girmelerini, iş aile çatışması yaşayabilmekte ve bunun sonucunda da olumsuzluklar görülebilmektedir.

ÖNERİLER

Yöneticiler iş-aile çatışması konusunda bilgilendirilmeli, çeşitli eğitim ve kurslarla desteklenmelidir.

Sağlık kurumları, çalışanlara bireysel çözümlerinde yeni perspektifler açması sebebiyle iş-aile çatışması deneyimleri ve çatışma ile başa çıkabilme adına yapılanların paylaşılmasını sağlamak ve deneyim paylaşımını arttırmak için etkinlikler düzenlemelidir.

Çalışanların iş-aile çatışması yaşama düzeyinin en alt düzeye indirildiği kurumsal kültür kolaylaştırılmış iş süreçleri ve uygun çalışma iklimi sağlanmalıdır.

Çalışanların karar süreçlerine katılımı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, B. (2014). Çalışan Annelerde Başa Çıkma Stratejilerinin İş-Aile Çatışması Üzerindeki Etkileri: Zonguldak Örneği, 1-135, (Doktora Tezi), Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi. S.E.B.
- Çarıkcı, İ. H. (2001). Banka Çalışanlarının İş ve Aile Rollerinin Çatışması (Bireysel ve Örgütsel Boyutlar) (Doctoral Dissertation), Marmara Üniversitesi (Turkey), 1-249.
- Çarıkcı, İ.H., ve Avşar, N. "Kamu Kesimi Yöneticilerinde Cinsiyet Rolü Algılamalarının Aile Dostu Düzenleme ve Politikalarına Etkileri", Yönetim Bilimleri Dergisi, 2005/3, (1), ss. 75-88.
- Çarıkcı, İ. H. ve Çelikkol, Ö. (2009). İş-Aile Çatışmasının Örgütsel Bağlılık Ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (9), 153- 170.
- Frone, M. R. (2003). Work-Family Balance. In J. Campbell (Ed.), Handbook Of Occupational Health Psychology: 143-162 Washington, DC: American Psychological Association. Frone, M.R., Russel M. ve Cooper M.L., "Prevalence Of Work Family Conflict: Are Work And Family Boundaries Permeable", Journal of Organizational Behavior, 1992/13, 723-729
- Gencer, Z. (2017). Personel Güçlendirmenin İş Aile Çatışmasına Etkisi Ve Aşırı İş Yükünün Aracılık Rolü: Isparta İlindeki Sağlık Kurumlarında Bir Uygulama, 1-122, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Greenhaus, J. H. ve Beutell, N. J. (1985). Sources Of Conflict Between Work And Family

- Roles. *Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Greenhaus, J. H., Collins, K. M. ve Shaw, J. D. (2003). The relation between work–family balance and quality of life. *Journal of Vocational Behavior*, 63(3), 510-531.
- Kayasandık, A. E. ve Özgener, Ş. (2013). İş-Aile Çatışması ve Duygusal Bağlılık İlişkisinde Algılanan Örgütsel Adaletin Düzenleyici Rolü (Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Korkmazer, F. (2018). İş yükü fazlalığı algısının yaşam kalitesi üzerindeki etkisi: İş-aile çatışmasının aracı rolü, 1- 145, (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi.
- Madsen, R.S. “The Effects of Home Based Teleworking On Family Conflict”, *Human Resource Development Quarterly*, 2003/14 (1), 35-58.
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S. and McMurrian, R. (1996). Development and Validation of Work-Family Conflict and Family-Work Conflict Scales. *Journal of Applied Psychology*, 81(4), 400-410. Nohe, C., Sonntag, K. “Work Family Conflict, Social Support, and Turnover Intention:A Longitudinal Study”, *Journal of Vocational Behaviour*, 2014/85, 1-12.
- O’Driscoll, M. P. - Ilgen D.,R., Hildreth K., “Time Devoted to Job and Off Job Activities, Interrole Conflict and Affective Experiences”, *Journal of Applied Psychology*, 1992/77, (3), 272-279.
- Özdevecioğlu, M. ve Aktaş, A. (2007). Kariyer Bağlılığı, Mesleki Bağlılık Ve Örgütsel Bağlılığın Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi: İş-Aile Çatışmasının Rolü. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 1-20.
- Özen, S. ve Uzun, T. (2005). İşyerinde Çalışanın Yaşadığı Çatışmanın Azaltılmasında Örgütün Ve Ailenin Rolü: Polis Memurlarına Yönelik Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 128-147.
- Özkalp, E. (1989). Örgütlerde Stress. *Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 143-166.
- Voydanoff, P., “Work Role Characteristics, Family Structure Demands and Work Family Conflict”, *Journal of Marriage and Family*, 1988/50, 749-761.

OKULLARDA KURAM ODAKLI SORUN ANALİZİNDE ATASÖZLERİNİN, DEYİMLERİN VE ÖZDEYİŞLERİN KULLANILDIĞI SENARYOLAR: SOSYAL SERMAYE KURAMI ÖRNEĞİ

Prof Dr. Yılmaz TONBUL

Ege Üniversitesi

Yilmaz.tonbul@ege.edu.tr - 0000-0003-3674-619X

Umud Sadık ATALAY (Doktora öğrencisi)

Ege Üniversitesi

usatalay94@gmail.com - 0000-0002-8921-4528

ÖZET

Okul toplumunda her bir birey sahip olduğu olanaklar, ilişkiler ve yetkinlikler aracılığı ile okuldaki sorunların çözümünde kolaylaştırıcı rol oynayabilir. Bundan dolayı başta okul yöneticileri olmak üzere sınıf yöneticileri olan öğretmenlerin de etkileşimde buldukları insan kaynağını iyi tanımaları gerekir. İnsan kaynağının (MEB üst düzey yöneticileri, öğretmenler, veliler, öğrenciler, tedarikçiler, STK'lar, yerel yönetimler vb.) iyi tanımlanması, bu kaynağın sosyal sermaye olarak değerlendirilip, okulun amaçları doğrultusunda işbirliği yapılması durumunda okuldaki yönetsel süreçlerin daha iyi yönetileceği varsayılmaktadır. Bu araştırmada sosyal sermaye kuramı, okulda hangi sorun alanlarında işe koşulabileceği, kuramı daha iyi açıklayabilmek için hangi atasözleri, deyim ve özdeyişlerin kullanılabileceği konusu ile sosyal sermaye kuramının başka hangi kuramlarla ve nasıl etkileşime sokulacağı konusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Araştırma, belge tarama tekniğinin kullanıldığı nitel bir araştırmadır. Araştırmanın çalışma materyalini kuramın geçtiği alanyazın, Türk Dil Kurumunun (TDK, 2024) Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü oluşturmaktadır. Örneklerin oluşturulmasında da yapay zekâ uygulaması ChatGPT'den yararlanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yapılmıştır. Bulgulara göre kuramı açıklamada yakınlık, güven, işbirliği, gönüllülük, karşılıklılık kodları öne çıkmıştır. Kuramın okullarda yetkinlik gerektiren eğitsel işlerde, ilişkileri düzenlemede ve okulun fiziki alanlarının bakım onarım gibi işlemlerinde işlevsel olabileceği sonucuna varılmıştır. Kuramın, sosyal ağ kuramı, özümseme kapasitesi kuramı, takas kuramı ve medya zenginliği kuramı gibi kuramlarla birlikte işe koşulduğunda daha işlevsel olacağı sonucuna varılmıştır. Kuramın anlaşılabilirliğini kolaylaştırmayı sağlayacağı varsayılan atasözleri, deyim ve özdeyişlere araştırma bulgularında yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye Kuramı, okullarda kullanım alanları, ilişkili diğer kuramlar.

1. GİRİŞ

Bilimsel anlamda geliştirilen kuramlar insanoğlunun hayatına büyük bir kolaylık getirmiştir. Araştırma sonuçları, (Günay ve Çalık, 2019; Karışan, 2017; Özlem, 2002) fen bilimleri alanındaki kuramların, özellikle teknolojik ürün haline getirildiklerinde insanlığın yaşamına fiili olarak büyük bir katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal bilimler alanında üretilen kuramsal bilginin de fen bilimlerinde olduğu gibi insanların ve toplumların yaşayışını kolaylaştıracağı söylenebilir. Bu bağlamda sosyal bilimler alanında üretilen kuramların da uygulamaya dönük olarak düşünülmesi oldukça önemli olacaktır. (Beycioğlu ve Dönmez, 2006; Taşdelen, 2003; Tonbul, 2021). Psikoloji, sosyoloji, iktisat, tarih, eğitim vb. alanlarda geliştirilen kuramlar, bazen kendi alanları ile ilgili konuları anlama ve sorunları çözmede rol

oyarken, bazen de bir konu ve sorunu anlamada farklı disiplinlerden birçok kuram, etkileşim içerisinde önemli rol oynarlar. Sosyal bilimlerin doğası gereği ortaya çıkan sorunların nedenlerin analiz etmede birden fazla disiplinin etkileşim içerisinde olduğu görülmektedir (Tonbul vd., 2023). Bununla birlikte sosyal bilimlerin önemli dallarından biri de yönetim bilimidir.

Söz konusu yönetim bilimi olduğunda birbirinden farklı pek çok kuramdan söz edilebilir. Bu kuramlardan biri olan Neoklasik yönetim kuramı, örgütlerde insanların birbirleri ile olan etkileşimlerine yaptığı vurgu ile bilinmektedir (Aydın, 2014; Bursalıoğlu, 2016; Şişman, 1996). Örgüt içerisinde insanların oluşturduğu doğal grupların dinamiğinin belirlenmesi ve insanların bireysel yeteneklerinden olabildiğince faydalanmak neoklasik yönetim kuramının en önemli faktörleridir (Ekinci, 2019; Şahin, 2004). Sosyal Sermaye Kuramının da temel odağı insanlar arası ilişkilerin örgüt üzerinde yarattığı etki olduğu için bu kuram neoklasik yönetim kuramıyla ilişkili olarak değerlendirilebilir (Tonbul, 2021).

1.1. Sosyal Sermaye Kuramı: Kavramsal Çerçeve

Hanifan (1916) sosyal sermayeyi insanlar arasındaki iyi niyet, arkadaşlık ve sempati olarak ele almıştır. Ekonomik veya sosyal gelişim üzerinde etki gösteren bireyler arası ilişkilerin tümü sosyal sermayeyi oluşturmaktadır (Grootaert ve Van Bastelaert, 2002). Bourdieu (1986) bir bireyin sahip olduğu sosyal sermayeyi, bireyin harekete geçirebileceği ilişki ağında bulunan diğer bireylerin sahip olduğu tüm sermayeyle ilişkilendirmiştir. Sosyal sermaye, fiziksel ve beşeri sermaye gibi üretimi daha verimli hale getirmek için kullanılabilir fakat sosyal sermaye diğer sermaye türlerine göre daha soyut bir özellik taşımaktadır, somutlaştırılması daha zordur. Sosyal sermayenin varlığı bireyler arasındaki ilişkide kendini gösterir. Bu ilişkinin oluşması ve sürdürülmesinde yükümlülükler, beklentiler, güven, bilgi kanalları ve normlar etkilidir (Coleman, 1988). Sosyal sermayenin oluşumu ve sürdürülmesi için toplu etkinliklerin yapılması önemlidir (Hanifan, 2016). Bu tarz etkinlikler insanlar arası ilişki ağlarının oluşmasına imkân vermektedir. İlişki ağları geleneksel olarak komşuluk, akrabalık şeklinde kurulabileceği gibi modern toplumlarda olduğu gibi çeşitli toplantılar, geziler, partiler vasıtasıyla da oluşturulabilir (Bourdieu, 1986). Birbirine benzer veya yakın özellikleri bulunan insanların kurduğu ilişkiler vasıtasıyla ortaya çıkan sosyal sermaye bağlayıcı sosyal sermaye, birbiriyle farklı özelliklere sahip insanlar arasında oluşan sosyal sermaye ise köprüleyici sosyal sermaye olarak ifade edilmektedir (Putnam, 2000). Bağlayıcı ve köprüleyici sosyal sermaye sınıflamasına benzer şekilde içsel ve dışsal sosyal sermaye sınıflaması yapmıştır. İçsel sosyal sermaye bir grubu oluşturan kişilerin arasındaki sosyal ilişkilere odaklanırken dışsal sosyal sermayede örgütün dışındaki kişilerle kurulan ilişkilere vurgu ön plandadır (Adler ve Kwon, 2002). Sosyal Sermaye Kuramı fiziksel ve beşeri sermayenin yanı sıra insanlar arası ilişkileri de bir sermaye unsuru olarak kabul etmesiyle okulların karşılaştığı problemleri çözmek için kullanılabilen söylemlerdir.

Yapılan araştırmalar Türkiye'deki okulların mali açıdan (Özer, Demirtaş ve Ateş, 2015), fiziksel açıdan (Deniz ve Ağalday, 2023) ve sosyal etkinlik (Balcıoğlu, 2013) açısından eksik olduğunu göstermektedir. Okulların elinde bulunan maddi sermayenin yetersiz ve beşeri sermayenin de sabit olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda okulların karşılaştıkları problemleri çözmek için sosyal sermaye kuramının işe koşulması önemli olacaktır.

Bağlayıcı/işsel sosyal sermaye açısından değerlendirildiğinde okulun içerisindeki paydaşları oluşturan öğretmenler, öğrenciler, veliler ve okul yöneticileri arasındaki ilişkinin geliştirilmesi okul boyutunda karşılaşılan bazı sorunların çözüme kavuşturulmasında etkili olabilir. Okul çalışanlarının sahip oldukları sosyal ağların keza veli profilinin nitelikleri okulların gereksinimlerini karşılama işe koşulabilir. Veliler, çok farklı meslek gruplarından olabilir. Öte yandan Sosyal Sermaye Kuramının temel dayanağı, sermaye kavramının salt maddi öğelerle (bütçe, alt yapı, donanım, teknoloji) sınırlandırılmayacağı, insan kaynağının ilişki ağından doğan olanakların ve fırsatların da, kurumların sermayesi olarak değerlendirilmesi gerektiğidir (Adler ve Kwon, 2002; Coleman, 1988). Sağlanacak kurumsal yararların, yasalarla ve ahlaki norm kalıplarıyla çelişmemesi için, sosyal sermayenin normatif boyutu (yakınlık, güven, işbirliği, gönüllülük) ve psikolojik boyutu öne çıkmalıdır. Kuramın psikolojik boyutu, pozitif psikolojik sermaye yaklaşımında geçen özyeterlik, umut, iyimserlik ve dayanıklılık kavramlarını kapsamaktadır (Tonbul, 2021). Bu konuda okul yöneticilerine önemli sorumluluklar düşmektedir.

Okul yöneticileri, eğitim ortamındaki güven (Dulfer vd., 2023; Fuller, 2014) bağlılık ve işbirliği (Yalçın, vd., 2023) geliştirerek işsel/bağlayıcı sosyal sermayenin oluşmasını sağlayabilir. Veliler bir yandan okul içerisindeki aidiyet ve güven duygusunun oluşmasında rol oynarken diğer yandan okul dışındaki unsurlarla da etkileşim kurmak için önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle veliler hem bağlayıcı hem de köprüleyici sosyal sermaye unsuru olarak kabul edilebilir (Hurley, 2017). Köprüleyici/dışsal sosyal sermaye açısından değerlendirildiğinde bir okulun sosyal sermayesi çevredeki diğer okullar, İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri, Sivil Toplum Kuruluşları, dernekler, vakıflar, okul-aile birliği ve velilerden oluşmaktadır. Tüm bu unsurları sosyal sermaye olarak kullanmak için okul yöneticisi hem okul içerisindeki hem de okul dışındaki işe yarayabilecek ilişki ağlarına dahil olmalıdır. İlişki ağlarına dahil olma sürecinde bilgi kanallarını sürekli olarak aktif biçimde kullanarak okulun ihtiyaçlarına cevap verebilecek unsurları tespit etmelidir. Bu noktada bu ilişki ağlarının etkili olması ve sürdürülebilir olması için güven ve karşılıklılığın üzerinde özellikle durulmalıdır. Okul yöneticisinin bu ilişki ağlarından elde edeceği sosyal sermayeyi kendi veya kendisine yakın hissettiği küçük bir grubun çıkarları için değil okulun tümünün ve eğitimin çıkarları için kullanacağına dair güveni sağlamalıdır. Bunun yanında insan ilişkilerine dayanarak elde edilen çıkarların her ne kadar bireysel değil eğitimsel fayda için kullanılrsa da karşılılık gereği ilişki ağındaki diğer kişilerin de ödüllendirilmesine özen gösterilmelidir. Bu ödüllendirme büyük ölçüde manevi ödüllendirmeyi kapsamaması sosyal sermayenin bir gereğidir.

1.2. Kuramla ilişkili diğer kuramlar

Sosyal Sermaye Kuramı ile yakından ilişkili kuramlar bulunmaktadır. Sosyal Ağ Kuramı bunlardan biridir ve sosyal sermaye ile doğrudan ilişkilidir. Kurumların amaçlarını gerçekleştirebilmesi ve varlıklarını sürdürebilmesi, sosyal ağlarının çeşitliliğine ve etkileşimin sürdürülebilirliğine bağlıdır. Kildurf ve Brass (2010), sosyal ağlar kapsamındaki aktörlerle ilişkilerin niteliği (güçlü, zayıf), yerleşiklik (ağların yaşı, dayanıklılığı, kendini yenileme ve genişletme olanakları), yapısal olarak formal (merkezileşme düzeyi, esneklik, özerklik, profesyonellik) veya informal (kişisel ilişkilere dayalı) ve ağ bağlantılarının sosyal faydası (Sosyal ağların çalışanlara, birime, kuruma yararı nelerdir) şeklinde Sosyal Ağ Kuramını ele

almışlardır. Kuramla yakından ilişkili diğer iki kuram da Entelektüel Sermaye ve Pozitif Psikolojik Sermaye Kuramıdır. Entelektüel sermaye, daha çok bilgiye dayalı bir sermaye iken sosyal sermaye, daha çok bireylerin tanışıklık ilişkilerini ifade etmektedir (İlman Püsküllüoğlu ve İkinci, 2018). Entelektüel Sermaye Kuramında, sosyal sermaye daha çok ilişkisel sermaye alt boyutu şeklinde ele alınmıştır. Sonuç itibarıyla tanışıklık ilişkilerinin entelektüel sermaye düzeyleri de, kurumların sosyal sermayelerinin niteliğini etkilemektedir. Bundan dolayı her iki kavram da birbiriyle oldukça ilişkili gözükmektedir. Kurumlarda entelektüel sermayenin geliştirilmesi ve sosyal sermayenin güçlendirilmesinde, kurum kültürünün (değerler, saygıtlar, inançlar) ve ikliminin (açıklık, destek) yanı sıra tüm bunları kolaylaştıran bir yapının (yasal düzenlemeler, iş bölümü, eşgüdüm) da varlığını gerektirir. Bu anlamda söz konusu etkileşimler hem insan sermayesi (çalışanların deneyimleri, yetkinlikleri, mesleğe uygunluk vb.) hem de örgütsel sermayenin (örgütsel öğrenme uygulamaları, görevlendirme ve ödüllendirme uygulamaları ölçütlerinin hakkaniyete uygunluğu) konu alanlarıyla sıklıkla kesişmektedir. Pozitif Psikolojik Sermaye Kuramının kavramsal çerçevesini oluşturan özyeterlik, umut, iyimserlik ve dayanıklılık kavramları, Sosyal Sermaye Kuramının psikolojik boyutu ile ilişkilendirilmiştir. Pozitif psikoloji yaklaşımı, psikolojinin asli işlevinin insanlarda iyi olan yönlerin geliştirilmesi düşüncesinden hareketle, ağırlıklı olarak Seligman ve Csikszentmihalyi (2000) tarafından geliştirilmiştir. Burada insanların iyi niyetli, gelişme gereksinimi ile güdülenen bir varlık olarak ele alınması gerektiği savunulmuştur. Çalışanları kaytarmak için fırsat kollayan ve onları bir makinanın parçası olarak ele alan klasik yönetim yaklaşımlarından ziyade, insanların yetkinliklerinin ve hayallerinin geliştirilebileceği ileri sürülmüştür. Geliştirilecek yeterliklerin, çevreyle kurulacak ilişkilerin niteliğini arttıracığı, bunun da yine sosyal sermayeyi geliştireceği söylenebilir.

1.3. Kurama yönelik eleştiriler

Kurama yönelik eleştiriler bulunmaktadır. Öncelikle kuramın kavramsal çerçevesinin henüz belirgin olmadığı, sosyal sermayenin ölçülebilir olmaktan uzak olduğu ve sosyal ilişkilerle örgütsel verimlilik arasında ilişki aramanın zorlama bir yaklaşım olduğu yönünde alanyazında görüşler bulunmaktadır (Miles, 2016). Bir başka eleştiri de kuramın piyasa koşullarında bir nebze kadar makul karşılanabileceği, oysa kamusal alanda, işleri ‘ilişkiler’ üzerinden yürütmenin, etik olmayan yollara tevessül etmeye ve eşitsizliğe neden olacağı yönündedir. Çünkü bir mülki amirin, yakınının çalıştığı bir kuruma ayrıcalıklı davranması, diğer kurumlarla ilişkileri ve adalet algısını olumsuz etkileyecektir. Yine, kurumların çevreden alacakları bazı desteklerin (yazarlarla söyleşi, ücretsiz tiyatro gösterimi, çevreci grupları okula davet etme vb), eğitim programının kazanımlarıyla veya eğitim politikalarıyla örtüşmeme olasılığı da kuramın işleyişini olumsuz etkileyecektir. Diğer yandan ekonomik işlemlerin, sosyal ilişkilerde gömülü olan güven, beklentiler ve normlar gibi durumlardan etkilenmesi de (Coleman, 1988) insan ilişkilerinin doğası gereğidir denilebilir.

1.4. Alanyazında yayımlanmış ilgili araştırmalar ve bu araştırmanın özgünlüğü

Alanyazında, Akıllı, vd. (2024) çalışmasında sosyal sermaye ile eğitim arasındaki ilişki irdelenmiştir. Günkör ve Özdemir’in (2017) araştırmasında sosyal sermaye düzeyini arttıran unsurlar üzerinde durulmuştur. Çankaya ve Çanakçı (2011) motivasyon ve sosyal sermaye ilişkisini araştırmıştır. Akman ve Abaslı’nın (2017) araştırmasında öğretmenlerin sosyal

sermaye düzeyleri ve örgütsel yaratıcılık ele alınmıştır. Arıer Karagöz'ün (2009) araştırmasında fen bilgisi öğretimini daha etkili hale getirmek amacıyla Türkçe atasözlerinde kimya alanıyla ilgili olan atasözleri belirlenmiştir. Tonbul ve Ölmez-Ceylan'ın (2021) araştırmasında okul kültürü, Hofstede'nin kültür sınıflaması bağlamında özdeyişler kullanarak incelenmiştir. Arslan ve Bayrakçı'nın (2006) araştırmasında metafor kullanımının eğitim öğretim üzerindeki etkililiği tartışılmıştır. Tonbul Ata-Çiğdem ve Sezer'in (2023) çalışmasında kuram odaklı sorun analizi için Bolman ve Deal'in dört çerçeve modeli kullanılmıştır. Tonbul ve Ata-Çiğdem'in (2022) araştırmasında eğitime devam etmeme sorunu Kaos Kuramı bağlamında ele alınmıştır. Mevcut araştırma Sosyal Sermaye Kuramını okul yöneticileri ve öğretmenler için daha somut hale getirerek anlaşılabilirliğini artırması için atasözleri, deyimler ve özdeyişler faydalanması ve diğer örgüt kuramlarıyla bağdaştırılarak okul yöneticileri ve öğretmenlere uygulama önerileri sunması açısından farklılaşmaktadır.

1.5. Araştırmanın amacı ve alt problemleri

Bu araştırmanın amacı Sosyal Sermaye Kuramının kodlar, atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanarak anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak ve Sosyal Sermaye Kuramını sosyal bilimler alanındaki diğer kuramlarla ilişkilendirerek eğitim kurumlarındaki sorunların çözümüne doğrultusunda kullanım önerileri geliştirmektir. Bu doğrultuda araştırma kapsamında şu soruların yanıtı aranmıştır:

Sosyal Sermaye Kuramı eğitim kurumlarındaki hangi alanlarda kullanılabilir?

Sosyal Sermaye Kuramının anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak amacıyla kullanılacak kodlar, atasözleri, deyimler ve özdeyişler nelerdir?

Sosyal Sermaye Kuramı başka hangi kuramlarla birlikte işe koşulabilir?

2. YÖNTEM

Aşağıda araştırmanın desenine, çalışma materyaline, geçerlilik güvenirlikle ilgili işlemlere ve verilerin nasıl analiz edildiği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Desen

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizinde çalışma konusuna uygun olan yazılı metinlerin bir araya getirilmesi ve bunların ele alınan konu bağlamında incelenmesine dayanmaktadır (Creswell, 2017).

2.2. Çalışma Materyali, Geçerlik ve Güvenirlik

Çalışma için kullanılacak materyalin oluşturulması için öncelikle sosyal sermaye kuramına ilişkin boyutlar ve kodlar tespit edilmiştir (Adler ve Kwon, 2002; Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; Putnam, 2000; Tonbul, 2021). Belirlenen kodların ardından Sosyal Sermaye Kuramının anlaşılmasını sağlayacak atasözleri, deyimler ve özdeyişler bulunmuştur. Hazırlanan materyalin zenginleştirilmesi için yapay zeka uygulaması ChatGPT'den yararlanılmıştır. Tespit edilen atasözlerinin ve deyimlerin doğruluğunu kontrol etmek amacıyla Türk Dil Kurumunun (TDK, 2024) Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünden yararlanılmış, birebir aynı veya yakın anlama gelen atasözleri ve deyimler çalışma materyaline dâhil edilmiştir.

Çizelge 1 Geçerlilik ve Güvenirlik Tablosu

Analizde Kullanılabilecek Stratejiler			
Geçerlik		Katılımcılarla etkileşim	☑
	İnandırıcılık	Alanyazından süreç boyunca yararlanma	☑
		Uzman incelemesi	☑
	Aktarılabilirlik (Amaçlı örnekleme)	Örnekleme açısından grubun temsil edilmesi	☑
Güvenirlik	Tutarlılık	Belge tarama verilerin kodlarında sonuçlar arasındaki tutarlık	☑
	Tutarlılık (araştırmacı çeşitlemesi)	Birden fazla araştırmacının belge taramayı gerçekleştirmesi ve bu iki bağlamda edinilen sonuçların karşılaştırılması	☑
	Teyit edilebilirlik	Tüm verilerin saklanması	☑
	Teyit edilebilirlik	Veri toplama sürecinin ayrıntılı verilmesi	☑

Tonbul Y. & Ata Çiğdem F., 2024, s.4

Şekil 1’de yer alan stratejilerden kullanılanlar işaretlenerek belirtilmiştir. Nitel araştırmada inandırıcılık sağlanabilmesi amacıyla alanyazından süreç boyunca yararlanma stratejisi kullanılmıştır. Derinlik odaklı veri toplanmış ve temalaştırma süreci boyunca da alanyazından yararlanılmıştır. Kuramların uygulamada kullanılması, atasözleri, deyim ve özdeyişlerin kuramları anlamayı kolaylaştırması özelinde alanyazında yer alan makale, resmî web sayfaları, rapor ve diğer dokümanlara süreç boyunca başvurulmuştur. Öğretmen ve okul yöneticilerinin devam ettiği yüksek lisans grubunda, çalışmada yararlanılan atasözleri, deyim ve özdeyişlerin kuramın varsayımları ile uygunluğu konusunda geribildirimler alınarak katılımcılarla etkileşim sağlanmıştır.

Kodlar arasında tutarlılık kapsamında araştırmanın danışmanının yanı sıra, bu alanda çalışması bulunan bir doktora öğrencisi de kodlar incelenmiş ve karşılaştırılarak kodlar arasında tutarlılık (iç güvenilirlik) sağlanmaya çalışılmıştır. Materyal zenginliği sağlanmaya çalışılmış ve farklı okul düzeyinden öğretmen ve okul yöneticilerine görüş bildirmeleri için araştırma sürecinde etkileşime girilerek elde edilecek sonuçların aktarılabilirliği ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. Çoklu bakış açısından yararlanmak bağlamında çalışma materyalinde ve teyit amaçlı geribildirim almada çeşitlilik stratejisi kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde elde edilen ham veriler saklanarak teyit edilebilirlik ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. Veri toplamak amacıyla oluşturulan algoritma doğrultusunda elde edilen ilk veriler danışman ve deneyimli bir doktora öğrencisinin değerlendirmesinden sonra algoritmada gerekli düzenlemeler yapılarak çalışmaya devam edilmiştir. Araştırmada, uzman incelemesi ve sonuçların sahadaki öğretmen ve okul yöneticileri ile paylaşılması yoluyla inandırıcılık artırılmaya çalışılmıştır. Çalışma materyali olarak yararlanılan tüm kaynaklar açıklanmış ve saklanmıştır. Böylece teyit edilebilirlik ilkesi sağlanmaya çalışılmıştır. Veri toplama süreci ve analiz yöntemleri ayrıntılı biçimde açıklanmaya çalışılmış, araştırma sorularına ekte sunulmuştur. Analiz ile ilgili örnek bir tabloya da yöntem kısmında yer verilmiştir. Böylece araştırmanın teyit edilebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Veri analiz yöntemi olarak betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, kullanılacak verilerin önceden belirlenmiş temalarla ilişkilendirilerek analiz edilmesine dayanan bir analiz yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Betimsel analiz yaparken öncelikle sosyal sermayenin oluşmasını sağlayacak boyutlar tespit edilmiştir. Boyutları tespit ederken bireyin veya örgütün sosyal sermaye oluşturabilmesi için nelere ihtiyacı vardır sorusuna alanyazın incelenerek cevap aranmıştır (Adler ve Kwon, 2002 Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; Putnam, 2000; Tonbul, 2021) ve “İlişkisel Yeterlilik” ile “Becerisel Yeterlilik” boyutları oluşturulmuştur. Daha sonra alanyazın tekrar gözden geçirilerek bu boyutlarla ilişkili olabilecek kodlar tespit edilmiştir.

Çizelge 2. Sosyal Sermaye Kuramına İlişkin Boyutlar ve İlişkilendirilen Kodlar

Sosyal Sermaye Kuramı	Kodlar
İlişkisel Yeterlilik	Yakınlık Güven İşbirliği Gönüllülük Karşılıklılık
Becerisel Yeterlilik	Öz yeterlilik Bilgi Norm Uyum İyimserlik Dayanıklılık

Çizelge 2’de bir okulda sosyal sermayenin oluşmasını sağlayacak boyutlar ve bu boyutlara ilişkin kodlara yer verilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Sosyal Sermaye Kuramının Eğitim Kurumlarında Kullanılabileceği Alanlara İlişkin Bulgular

Çizelge 3. Sosyal Sermaye Kuramının eğitim kurumlarında kullanılabileceği alanlar

Sosyal Sermaye Kaynağı	Kullanılabilecek Alanlar	
	Eğitsel	Fiziksel
Veli	Öğrencilere mesleki rehberlik Sosyal beceri gelişimi Öğretmenler için mesleki gelişim Örgütsel aidiyet Örgütsel motivasyon Bürokratik kolaylık Staj imkanı Okul tanınırlığı	Burs imkanı
Mesleği		Spor alanı
Eğitim düzeyi		Etkinlik alanı
STK, Vakıf ve Dernekler		Atölye imkanı
Kültür-sanat		Teknolojik donanım
Sosyal sorumluluk		Bakım-onarım
Mezunlar		Okul güvenliği
Mesleği		
Eğitim düzeyi		
Akademik Dünya		
Üniversiteler		
Okul Yöneticileri/Öğretmenler		
Hobileri		
Kişisel çevreleri		
Yerel yönetimler		
Valilik		
Belediye		
Okul çevresi		
Esnaf		
Diğer okullar		
MEB Üst Yönetimi		
İl/ilçe Milli Eğitim		
Müdürlükleri		

Çizelge 3'te bir eğitim kurumunda Sosyal Sermaye kaynaklarının neler olabileceği ve Sosyal Sermaye Kuramından hangi alanlarda yararlanılabileceği belirtilmiştir. Kurumdaki yöneticiler ve öğretmenlerin ilişki ağında bulunan bireylerle sağlanan etkileşim sosyal sermaye kaynağı olarak kabul edilebilir ve bu ilişkiler okula pek çok alanda kazanım olarak geri dönebilir. Bu ilişki ağları veliler, MEB üst yönetimi, STK'lar, vakıflar, dernekler, yerel yönetimler, okul çevresi, akademik dünya, ve mezunlardan oluşmaktadır. Örneğin bilgisayar donanımlarıyla ilgili olan, bu tarz platformlara vakit buldukça katılan bir Böte öğretmeni okulun ihtiyacı olan bilişim teknolojileri donanımlarının sağlanması için aracı olabilir. Sektörde çalışan veya çevresi olan bir veli okulun bakım onarım işlerini daha uygun bir ücretle ve yapabilir. Yerel yönetimlerle kurulacak bağlantı sayesinde okulun belediyeye ait bir spor tesisini belirli zamanlarda kullanması sağlanabilir. Öğretmenlerin ihtiyacı olan hizmet içi eğitim fırsatları yaratmak için hali hazırda lisansüstü eğitim alan öğretmenler veya yöneticiler eğitim aldıkları üniversitelerde bulunan akademisyenleri çalıştıkları okula davet edebilir. Yerel yönetimlerle kurulacak ilişki sayesinde öğrencilerin hazırladığı çeşitli gösteriler kent meydanlarında sunularak okulun bölgesel tanınırlığı artırılabilir. Okulun çevresindeki veliler ve esnafla iletişim geliştirilerek okul ve öğrenciler için tehlike yaratabilecek unsurlar önceden belirlenerek okul güvenliğine katkı sağlanabilir. Okulun veli profili belirlenerek velilerin yaptıkları işler vasıtasıyla öğrenciler için mesleki tanıtım etkinlikleri gerçekleştirilebilir. İlgili STK ve vakıflarla kurulacak bağlantı sayesinde öğrencilere gelecek vizyonu katabilecek etkinlikler düzenlenebilir. Tecrübeli bir müdür yardımcısının İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerindeki bağlantıları sayesinde okulun herhangi bir konuda alması gereken izin süreci hızlandırılabilir.

3.2. Sosyal Sermaye Kuramının Anlaşılabilirliğini Kolaylaştırmak Amacıyla Kullanılabilecek Kodlar, Atasözleri, Deyimler ve Özdeyişlere İlişkin Bulgular

Çizelge 4. Sosyal Sermaye Kuramının anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak amacıyla kullanılabilecek kodlar, atasözleri, deyimler ve özdeyişler

Sosyal Sermaye Kuramı	Kodlar	Atasözleri	Deyimler	Özdeyişler
İlişkisel yeterlik Becerisel yeterlilik	Yakınlık	Yalnız taş duvar	Elele vermek	Gelin tanış olalım işi kolay
	Güven	olmaz	Omuz omuza	kılalım (Yunus Emre)
	İşbirliği	İyilik iki baştan	vermek	Bir araya gelmek bir
	Gönüllülük	olur	Hatır gönül işi	başlangıçtır; bir arada
	Karşılıklılık	Bir fincan kahvenin		kalmak bir ilerlemedir;
	Öz yeterlilik	kırk yıl hatırı vardır		birlikte çalışmak ise
	Bilgi			başarıdır (Henry Ford)
	Norm			
	Uyum			
	İyimserlik			
Dayanıklılık				

Çizelge 4'te Sosyal Sermaye Kuramı dikkate alınarak kuramın anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak amacıyla kullanılabilecek kodlar, atasözleri, deyimler ve özdeyişlere yer verilmiştir. Bu sayede uygulayıcılar kuramı zihinlerinde daha iyi şekilde kavrayarak kendi çalıştıkları kurumlardaki sorunların analizi ve çözümü için kullanacakları varsayılmaktadır.

3.3. Sosyal Sermaye Kuramı ile Birlikte İşe Koşulabilecek Kuramlara İlişkin Bulgular

Çizelge 5. Sosyal Sermaye Kuramı ile Birlikte İşe Koşulabilecek Kuramlar

Sosyal Sermaye Kuramı ile İlişkili Kuramlar	İlişkilendirilen Unsurlar
Sosyal Ağ Kuramı	Kurumların sosyal sermayesini artırmak için işe yarayacak sosyal aktörlerin kimler olduğu belirlenmelidir.

Özümseme Kapasitesi Kuramı	Kurum çevresindeki diğer kişi ve kurumlar hakkında bilgiye sahip olmalıdır. Çevre hakkında elde edilen bilgi kişisel ilişkiler sayesinde kurumun sosyal sermayesinin artırılması için kullanılmalıdır.
Sosyal Takas Kuramı	Elde edilen sosyal sermayeyi sürdürmek ve zenginleştirmek için nelerin takas unsuru olarak kullanılabilceği belirlenmelidir. Sosyal sermayeyi oluşturmak için kurulan ilişkilerde karşılıklılık esası göz önünde bulundurulmalıdır.
Etik Kuramı	Kişisel ilişkiler vasıtasıyla elde edilen sosyal sermayenin kurumsal çıkarlar için kullanılacağı ve tüm paydaşların eşit şekilde yararlanacağından emin olma.
Medya Zenginlik Kuramı	Sosyal sermayenin oluşturulması ve sürdürülebilir olması için ilişki ağlarına dahil olan kişilerle uygun iletişim kanalları kullanılarak iletişim devam ettirilmelidir.

Çizelge 5'te sosyal sermaye kuramıyla birlikte işe koşulabilecek kuramlar ve ilişkilendirilen alanlar listelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Sosyal Ağ Kuramı, Özümseme Kapasitesi Kuramı, Sosyal Takas Kuramı, Etik Kuramı ve Medya Zenginlik Kuramı Sosyal Sermaye Kuramıyla ilişkilendirilmiştir. Sosyal Sermaye Kuramında insanlarla kurulan ilişkileri, amaçları gerçekleştirmek doğrultusunda birer sermaye ögesi olarak kullanmak esastır. Zengin bir sosyal sermaye oluşturmak için başarılı, yetenekli ve etkili insanlarla kişisel ilişki kurmak gereklidir. Bu bağlamda bir örgüt, sektör veya toplumda kimlerin önemli, etkili ve bir okul için işe yarar biri olduğunu saptamak amacıyla *Sosyal Ağ Kuramı* kullanılabilir. Sosyal ağ, kişiler arasındaki ilişkilerin niteliği (güçlü ve zayıf), yapısı (formal ve informal) ve yerleşiklik (ağların dayanıklılığı) açısından değerlendirilmektedir (Kildurf ve Brass, 2010). Sosyal ağlarda bulunan önemli kişiler veya örgütler sosyal aktörler olarak nitelendirilmiştir. Eğitim kurumları için sosyal aktörler veliler, STK'lar, MEB üst yönetimi, yerel yönetimler ve mezunlar olabilir. Bu bağlamda okul yöneticileri ve öğretmenler hangi sosyal ağ kaynaklarıyla informal ilişkiler kurabileceklerini ve bu ilişkileri nasıl dayanıklı hale getirebileceklerini analiz etmelidirler. Örneğin İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünde çalışan personeller arasından kimlerin informal ilişki kurmaya yatkın karakterde oldukları tespit edilmelidir. Veliler arasından hangilerinin güçlü bağlar kurmaya uygun olduğu saptanmalıdır. Sosyal aktörleri tespit edecek kişiler okul yöneticisi ve öğretmenlerdir. Bu doğrultuda *Özümseme Kapasitesi Kuramından* yararlanılabilir. Özümseme Kapasitesi Kuramında çevreden edinilen bilginin örgütün mevcut bilgisine yarar sağlayacağı kabul edilmektedir (Cohen ve Levinthal, 1989). Kurum çevresindeki bilgiyi tanıyabilmeli ve örgütün çıkarları doğrultusunda kurgulayarak kullanabilmelidir. Sosyal sermaye açısından değerlendirildiğinde, okullar sosyal sermaye kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi edinmeye özen göstermelidirler. Örneğin hangi velinin ne iş yaptığı, okuldan mezun olan kişilerin ileride hangi konuma geldiği, okulun bulunduğu çevredeki hangi STK, vakıf ve derneklerin okulun işine yarayabileceği, yerel yönetimlerdeki ve üniversitelerdeki hangi birimlerin okulla ortak proje geliştirme ihtimalinin olduğu bilgisi okulun sosyal sermaye yaratmak için ihtiyaç duyduğu bilgiler olarak kabul edilebilir. Bu bilgiler olmadan okulun sosyal sermayeyi nerede bulacağını tespit etmesi oldukça zor olacaktır.

Öte yandan okulun oluşturduğu sosyal sermaye kaynağının sürdürülebilirliği de önemlidir. Nihayetinde okulların sosyal sermayesine kaynaklık edebilecek kişi ve kurumların bir sınırı vardır. Bu nedenle mevcut sosyal sermaye kaynağını korumak için onların da okuldan bir takım çıkarları olacağını göz önünde bulundurmak okul yöneticileri ve öğretmenler için mühim

olacaktır. Nitekim Blau (1964) *Sosyal Takas Kuramında* insanların ilişki kurarken bu ilişkinin devamlılığı için karşılıklı dengeye dikkat ederek hareket ettiklerini vurgulamaktadır. İnsanlar arası ilişkilerde uzun süre boyunca yalnızca tek tarafın çıkar sağladığı durumda bu ilişkinin uzun sürmeyecektir. Örneğin bir okuldaki yönetici, kişisel bağlantılarını kullanarak bir sivil toplum örgütünün okulunda bulunan öğrencilere burs vermesini sağlamış olabilir. Bu durumda yöneticinin burs veren sivil toplum örgütünün de Sosyal Takas Kuramı gereği bir takım beklentiler içerisinde olacağını göz önünde bulundurmalıdır. Bu noktada okul için nelerin takas unsuru olarak kullanılabilmesi önemlidir. Statü, saygınlık ve bilgi sosyal sermaye açısından okulun takas unsurları olarak kullanılabilir. Sivil toplum örgütünde görev alan kişilerin okulda ağırlanarak onurlandırıldığı bir etkinlik düzenlemek sosyal sermayenin sürdürülmesi bakımından yararlı olacaktır. Bunun yanı sıra sosyal sermayenin sürdürülebilir olmasını sağlayacak bir diğer kuram *Etik Kuramı*dır. Etik kuram insan davranışların doğruluğu veya yanlışlığıyla ilgilenir ve çok sayıda etik kuramdan bahsedilebilir (Miles, 2016). Etik kuram, bir okulun sosyal sermayesi açısından değerlendirildiğinde sosyal sermaye kaynaklarından elde edilen faydanın bireysel değil örgütsel çıkarlara yöneltilmesi akla gelmelidir. Ayrıca örgüt içerisinde bu kaynakların adil bir şekilde paylaşımı sağlanmalıdır. Örneğin bir okulda sosyal sermaye kaynakları sayesinde öğrencilere burs imkanı oluşturulduğunda bu burstan gerçekten ihtiyaç sahibi öğrencilerin yararlanması sağlanmalıdır. Bunun aksi bir durumda sosyal sermaye kaybı yaşanacaktır. Öte yandan sosyal sermaye kaynaklarının sürekli olarak okulda neler olup bittiğini bilmesi kolay değildir. Okul dışındaki unsurların sürekli olarak okulu denetlemesi beklenemez. Okul dışındaki unsurlara dönüt sağlamak için *Medya Zenginlik Kuramı* kullanılabilir. Medya Zenginlik Kuramına göre iletişim başarısı, kullanılan iletişim aracının uygunluğuna bağlıdır (Daft ve Lenger, 1984). Okullar STK'lar, MEB üst yönetimi veya yerel yönetimler gibi kurumlara dönüt sağlamak için sosyal medya sayfaları oluşturarak elde ettikleri sosyal sermayeyi gerçekten amaçları doğrultusunda kullandıklarına ilişkin paylaşım yapabilir. Veliler gibi daha yakın sosyal sermaye kaynaklarına ulaşmak için mesajlaşma uygulamalarında okul ve sınıf grupları oluşturarak iletişim kurulabilir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı Sosyal Sermaye Kuramını kodlar, atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanarak anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak ve diğer kuramlardan da yararlanarak okullardaki kullanım alanlarını saptamaktır. Araştırmada Sosyal Sermaye Kuramının uygulayıcılar tarafından daha iyi anlaşılabilmesi için boyutlar, kodlar, atasözleri, deyimler ve özdeyişler tespit edilmiş. Okulların neleri sosyal sermaye kaynağı olarak kullanabileceği ve bunların kullanılabilmesi için alanlara ilişkin örnekler verilmiştir. Kurama yönelik eleştiriler olmakla birlikte, diğer kuramların varsayımları kullanılarak bu eleştirilerin etkisinin azaltılabileceği varsayılmıştır.

Akıllı, vd. (2024) çalışmasında sosyal sermaye ile eğitim arasındaki ilişki irdelenmiş ve okullardaki sosyal sermaye ile eğitim niteliğinin karşılıklı olarak pozitif rol oynadığı iddia edilmiştir. Günkör ve Özdemir'in (2017) çalışmasında eğitimin toplumsal güven düzeyi, iletişim becerileri ve toplumsal katılımı yükseltmesi yoluyla sosyal sermaye düzeyini artırdığı vurgulanmıştır. Çankaya ve Çanakçı'nın (2011) araştırmasında öğretmenlerin sosyal sermaye düzeylerinin motivasyonu pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği saptanmıştır. Akman ve

Abaslı'nın (2017) araştırmasında öğretmenlerin sosyal sermaye düzeylerinin örgütsel yaratıcılık üzerinde pozitif yönde anlamlı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut araştırma ise okullarda sosyal sermaye kaynaklarının neler olabileceği ve uygulama alanlarına ilişkin önerileri içeren bir nitel araştırma olmasıyla alanyazındaki diğer araştırmalardan ayrılmaktadır.

Arıer-Karagöz (2009) çalışmasında, kimya dersinin öğretiminde Türk atasözlerinin kullanılarak öğrencilerin zihnindeki soyut kavramların somutlaştırılarak öğretilmesini hedeflemiştir. Tonbul ve Ölmez-Ceylan'ın (2021) araştırmasında okul kültürü Hofstede'nini kültür sınıflaması bağlamında ele alınmış ve özdeyişlerle açıklanmıştır. Türkiye'de eğitim öğretim çoğunlukla sunuş yoluyla öğretim yöntemi kullanılmaktadır ve bu yöntemde öğretimin kalıcılığının düşük olduğu söylenebilir (Demirkan ve Saraçoğlu, 2016; Yeşilyurt, 2013). Kuramların anlaşılması ve hatırlanmasını kolaylaştırmada atasözleri, deyim ve özdeyişlerin işlevsel olacağı düşünülmektedir. Arslan ve Bayrakçı (2006) da öğretimde metaforlar kullanmanın öğretimi kolaylaştırdığı ve daha kalıcı hale getirdiğini belirlemiştir. Söz konusu işlevselliğin araştırma sonuçları ile doğrulanması gerekmektedir.

Kuramların, özellikle sosyal bilimler alanındaki kuramların uygulamada nasıl işlevsel oldukları konusu öteden beri bir tartışma konusudur. Bu amaçla deneysel çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Tonbul ve Ata-Çiğdem'in (2023) kuram odaklı sorun analizi konulu araştırmaları, sorunların analizinde birden çok kuramın etkileşime sokulmasını gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu etkileşim işlemi için yapay zeka uygulamalarından yararlanmanın olanaklı ve kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Yapay zekanın, kendisine sunulan veriler ışığında kuram odaklı bir algoritma tasarımı aracılığı ile çok sayıda bilgiyi işleme kapasitesi bulunmaktadır. İnsan beyninin hatırlama, çok sayıda veriyi aynı anda ilişkilendirme kapasitesi dikkate alındığında yakın bir gelecekte yapay zekanın karar destek sistemi olarak yönetsel sorunların analizinde bize eşlik edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan yönetim bilimlerinde pek çok kuram vardır ve uygulayıcılar amaçlarını gerçekleştirmek için her zaman Sosyal Sermaye Kuramından yararlanamayabilir. Ugulayıcılar birden fazla kuramın varsayımlarını analiz ederek bütünsel biçimde uygulamaya geçebilir (Dimmock ve Walker, 2019) ve bu analizi gerçekleştirmek için ChatGPT gibi yapay zeka uygulamalarından yararlanabilirler. Bu sayede bir yandan sahadaki problemlere bilimsel bir bakış açısıyla bakma yönünden uygulayıcıların tecrübesi artarken diğer yandan yapay zeka uygulamaların sahadaki gerçek problemleri de algoritmalarına dahil ederek daha hızlı ve etkili biçimde geliştirmesine katkı sağlanabilir. Yapay zekanın kişisel verileri işlemesi etik ve kanuni açıdan bir tartışma konusu olsa da (Demirtaş, 2024) bu şekilde daha hızlı bir gelişim göstereceği söylenebilir.

4.1. Öneriler

Kuramın anlaşılabilirliğini artırmada kullanılan atasözü, deyim ve özdeyişlerin katkısını sahadaki uygulamalar üzerinden doğrulamaya, hangi atasözü, deyim ve özdeyişlerin kuramı hatırlamayı ve anlaşılmasını kolaylaştırdığına yönelik araştırmalar yapılabilir.

Yönetici ve öğretmenlere kuramın kullanımına yönelik verilecek eğitimler sonrasında, kuramların sorunların analizinde ve çözüm geliştirmede işlevselliğini ortaya koymaya yönelik araştırmalar yapılabilir.

Kuram algoritması yoluyla yapay zekaya analiz yolları öğretilir. Yapay zekaya hem veri sunmada hem de nasıl düşüneceğini öğretmede kuram odaklı analiz odaklı deneysel araştırmalar yapılabilir.

Bu araştırma sadece Sosyal Sermaye Kuramı ile sınırlıdır. Başka kuramlar da işe koşulabilir. Kuramın başka hangi kuramlarla etkileşebileceğine yönelik de araştırma yapılabilir.

Eğitim fakültesinde okul yönetimi, sınıf yönetimi gibi derslerde, eğitim yönetimi lisansüstü derslerde kuram odaklı analiz konulu içeriklere yer verilebilir.

5. Kaynakça

Adler, P. S., & Kwon, S. W. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *Academy of management review*, 27(1), 17-40.

Akıllı, N., Başer, A. A., Dilek, Z. & Akıllı, Y. (2024). Sosyal Sermaye ve Eğitim: Okullarda Sosyal Sermayenin Önemi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(1), 58-68.

Akman, Y. & Abaslı, K. (2017). Sosyal sermaye ve örgütsel yaratıcılık arasındaki ilişkilerin öğretmen algılarına göre incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 6(2), 269-286.

Arıer-Karagöz, N. (2009). *Türk Atasözlerinin Kimya Eğitimindeki Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Arslan, M. M. ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik düşünme ve öğrenme yaklaşımının eğitim öğretim açısından incelenmesi. *Milli Eğitim*, 35(171), 100-108.

Aydın, M. (2014). *Çağdaş eğitim denetimi*. Gazi Kitabevi.

Balcıoğlu, İ. (2013). *Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin sosyal etkinlik algıları (gaziantep/şahinbey ilçesi örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.

Beycioğlu, K., & Dönmez, B. (2006). Eğitim yönetimi kuramsal bilginin üretimine ve uygulanmasına ilişkin bir değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 47(47), 317-342.

Blau, B. M. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. John Wiley & Sons Inc.

Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital. Cultural theory: An Anthology*, 81-93.

Bursalıoğlu, Z. (2016). *Eğitim yönetiminde teori ve uygulama*. Pegem Akademi.

Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1989). Innovation and learning: the two faces of R & D. *The economic journal*, 99(397), 569-596.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 95-120.

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (Çev. Demir, S. B.) Eğiten Kitap Yayıncılık.

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (Çev. Demir, S. B.) Eğiten Kitap Yayıncılık.

- Çankaya, İ. H. ve Çanakçı, H. (2011). Sosyal sermaye ve motivasyon arasındaki ilişkiye yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(191), 127-134.
- Daft, R. L., & Lengel, R. H. (1984). Information richness: A new approach to managerial behavior and organizational design. *Research in organizational behavior*, 6, 191–233.
- Demirkan, Ö. ve Saraçoğlu, G. (2016). Anadolu lisesi öğretmenlerinin derslerde kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerine ilişkin görüşleri. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 2(1), 1-11.
- Demirtaş, A., (2024). ChatGPT'nin Gölgesinde Kişisel Verilerin Korunması. *Kişisel Verileri Koruma Dergisi*, 6(1), 14-27.
- Deniz, M. A., & Ağalday, B. (2023). Okul müdürlerinin okul yönetiminde yaşanan sorunlara ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Asya Studies*, 7(26), 15-30.
- Dimmock, C., & Walker, A. (2019). *Educational leadership: Culture and diversity*. SAGE
- Dulfer, N., McKernan, A., & Kriewaldt, J. (2023). Undermining teachers' social capital: a question of trust, professionalism, and empowerment. *British Journal of Sociology of Education*, 44(3), 418-434.
- Ekinci, N. (2019). Klasik, neoklasik teori, sistem ve durumsallık yaklaşımları ile bunların karşılaştırılması ve toplam kalite yönetimi içerisindeki yerlerinin değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 16-38.
- Fuller, C. (2014). Social capital and the role of trust in aspirations for higher education. *Educational Review*, 66(2), 131-147.
- Grootaert, C. ve Van Bastelaer, T. (2002). *Understanding and measuring social capital - a multidisciplinary tool for practitioners*. Erişim Adresi: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/221161468741319675/pdf>
- Günay, D., & Çalık, A. (2019). İnovasyon, icat, teknoloji ve bilim kavramları üzerine. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-11.
- Güncör, C. & Özdemir, M. Ç. (2017). Sosyal sermaye ve eğitim ilişkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 70-90.
- Hanifan, L., J. (1916). The rural school community center. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67, 130-138.
- Hurley, R. (2017). *Bonding & bridging social capital in family & school relationships*. Doktora Tezi. University of Wisconsin-Milwaukee.
- İlman Püsküllüoğlu, E. ve Ekinci, E. (2018). Örgütlerde entelektüel sermaye yönetimi. İçinde Ed. Demir, K. Yılmaz, K. *Yönetim ve eğitim yönetimi kuramları*, 357-387. Pegem Akademi.
- Karışan, D. (2017). Fen–teknoloji toplum çevre ilişkisi. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/321879693_Fenteknoloji_toplum_cevre_iliskisi
- Kilduff, M., & Brass, D. J. (2010). Organizational social network research: Core ideas and key debates. *Academy of management annals*, 4(1), 317-357.

- Miles, J. A. (2016). Sosyal sermaye kuramı. M. Beğenirbaş (Çev.), M. Polat, K. Arun (Çev Ed.) İçinde *Organizasyon kuramları*. 73-81. Nobel Yayıncılık.
- Özer, N., Demirtaş, H., & Ateş, F. (2015). Okulların Mali Durumlarına ve Bütçe Yönetiminde Yaşanan Sorunlara İlişkin Müdür Görüşleri. *E-International Journal of Educational Research*, 6(1), 17-39.
- Özlem, D. (2002). Teknoloji insani amaçlar için bir araçtır. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8).
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. Simon & Schuster Press.
- Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2000). *Positive psychology: An introduction* 55(1), 5-14.
- Şahin, A. (2004). Yönetim Kuramları ve Motivasyon İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 523-547.
- Şişman, M. (1996). Yönetim kuramları ve kültürlerarası farklılaşma açısından yönetim uygulamaları. *Eğitim Yönetimi*, 2(2), 295-308.
- Taşdelen, V. (2003). Eğitimde kuram ve uygulama bağının kurulmasına yönelik felsefi bir araştırma. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 36(1), 151-166.
- Tonbul Y. & Ata Çiğdem F., (2024). Uluslararası bilim fuarları (ISEF ve EUCYS) yolculuğunda TÜBİTAK 2204 uygulamasının okullara yansımaları. *Kapadokya Eğitim Dergisi*, 5(1),172-195. DOI: 10.69643/kaped.1458354
- Tonbul, Y. & Ata Çiğdem, F. (2022). Kuram odaklı sorun analizi: Kaos Kuramı ve Romanlarda üst eğitim kurumlarına devam etmeme örneği. Şenel Poyrazlı (Ed.) İçinde *Eğitimde Kültürel Gruplara İlişkin Güncel Araştırmalar*, 67-86. Anı yayıncılık.
- Tonbul, Y. (2021). *Eğitim Kurumlarında Yönetimsel Sorunların Analizi için Kuram Rehberi*. Anı Yayıncılık.
- Tonbul, Y., & Ölmez Ceylan, Ö. (2021). The School Culture in the Context of the Hofstede's Culture Classification Investigation on Aphorisms. *Journal of Qualitative Research in Education*, (26), 104-125.
- Tonbul, Y., Ata Çiğdem, F. ve Sezer, K. (2023). Kuram Odaklı Analizlerde Soru Listesi Geliştirme: Dört Çerçeve Modeli ve İlişkili Kuramlar. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 537-558.
- Türk Dil Kurumu[TDK]. (2024). *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Yalçın, M. T., Çoban, Ö. & Kibaroglu, C. (2023). How Teachers' Social Capital Affects Their Organizational Commitment via Teacher Collaboration. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 8(21), 347-363.
- Yeşilyurt, E. (2013). Öğretmenlerin öğretim yöntemlerini kullanma amaçları ve karşılaştıkları sorunlar. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 163-188.

TAKAS KURAMINI AÇIKLAMAYA YÖNELİK ÖZLÜ SÖZLER, OKULLARDA KULLANIM ALANLARI VE DİĞER KURAMLARLA ETKİLEŞİMİ

Prof. Dr. Yılmaz TONBUL

Ege Üniversitesi

Yilmaz.tonbul@ege.edu.tr - 0000-0003-3674-619X

Dilşen KIRLI (YL öğrencisi)

Ege Üniversitesi

dilsen_ucar@windowslive.com- 0009-0005-6944-6419

ÖZET

Okul toplumunda yer alan bireylerin birbirleri ile sayısız etkileşimleri bulunmaktadır. Yöneticiler öğretmenlerin kendilerini yenilemelerini, sorumluluklarını yerine getirmelerini, öğrencilere karşı özverili olmalarını ve okulun başarısını artırmalarını beklerken, öğretmenler de ders planlarında, görevlendirmelerde, ödüllendirmelerde, ücret politikalarında ve yer değişiklikleri gibi uygulamalarda bu doğrultuda beklentiye girmektedir. Burada karşılıklı bir mübadele, alışveriş veya başka bir söylemle takas söz konudur. Takas Kuramı, bu etkileşimin niteliğini ve sonuçlarını açıklamanın yanı sıra okullarda ortaya çıkan sorunların çözümüne katkıda bulunabilir. Kuramların temel işlevinin de bu olduğu söylenebilir. Bu araştırmada Takas Kuramının okulda hangi sorun alanlarında işe koşulabileceği, kuramı daha iyi açıklayabilmek için hangi atasözlerinin, deyim ve özdeyişlerin kullanılabileceği konusu ile Takas Kuramının başka hangi kuramlarla ve nasıl etkileşime sokulacağı sorusuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Araştırmada, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma materyali olarak alanyazında yer alan çeşitli kaynaklar (makaleler, raporlar, ders kitapları, TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü vb.) incelenmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz yapılmıştır. Bulgulara göre kuramı açıklamada ‘fayda sağlama, çıkarını gözetme, beklenti oluşturma, dengeli olma’ kodları öne çıkmıştır. Kuramın okullarda kendini geliştirme (mesleki gelişim), yeni ürün ortaya koyma (proje yazma, rehberlik etme), öğrenci ve öğretmenlerde motivasyonu artırma konularında işe koşulabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Kuramın, Beklenti Kuramı, Psikolojik Sözleşme Kuramı, Çerçeveleme Kuramı ve Örgütte Uyum Kuramı ile birlikte işe koşulduğunda daha işlevsel olacağı sonucuna varılmıştır. Kuramın anlaşılabilirliğini kolaylaştırmayı sağlayacağı varsayılan atasözleri, deyim ve özdeyişlere araştırma bulgularında yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler Takas Kuramı, okullarda kullanım alanları, ilişkili diğer kuramlar.

1. GİRİŞ

Kuramlar, olay ve olgulara açıklamada yalnızca akademik topluluklarda değil, günlük iş hayatının da aslında vazgeçilmez parçasıdır. Tonbul’a (2021) göre kuramlar bilimsel bilginin ilerlemesine ve pratik uygulamalara yol açarak insanlığın gelişimine önemli katkılar sağlar ve belirli bir olgu ya da olaylar dizisini açıklamak ve anlamak üzere sistematik bir çerçeve

oluşturur. Bu nedenle, kuramları günlük hayatımızda, ailemizle, sosyal çevremizle ve meslektaşlarımızla etkileşimlerimizde kullanmak, sorunların keşfedilmesine ve çözüm yollarının geliştirilmesine olanak tanır. Taşkın'a göre (2006) kuram, sistematik gözlemlere dayalı olarak oluşturulan, olgusal olayların altında yatan mekanizmaları açıklayan ve yeni hipotezlerin üretilmesine teşvik eden dinamik bir yapıdır. Bilimsel süreçte hipotezlerin oluşturulmasından veri yorumlanmasına ve yeni kuramların geliştirilmesine kadar her aşamada kuramların merkezi bir rolü vardır. İyi bir bilimsel kuram ise, basit, tutarlı, sınanabilir, kapsamlı ve verimli olmak zorundadır. Lawson (1995) ise kuramı, belirli bir olgu sınıfının oluşum ve davranışlarını açıklama gücüne sahip bir önermeler dizisi olarak tanımlamaktadır. Kuramlar, mevcut bilgiyi derleyerek yeni bilgilerin kazanımında rehberlik etmekte ve bilimsel düşüncüyü yönlendirmektedir. Popper (2005), kuramları dünyayı anlamak için oluşturduğumuz çerçeveler olarak tanımlarken, Horkheimer (2005) kuramların olayları derinlemesine incelemek için bir çerçeve sunduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda, kuram geliştirme süreci, bilimin temelini oluşturan önemli bir süreçtir (Tonbul, 2021). Kuramlar, var olan bilgiyi derlemek, yeni hipotezler geliştirmek ve araştırmaları yönlendirmek için de bir çerçeve sağlar. Örneğin, sosyal bilimlerde, bireyler arası ilişkilerin dinamiklerini anlamak için kuramsal çerçeveler kullanılabilir. Bu sayede, toplumsal sorunların nedenleri ve sonuçları daha net bir şekilde analiz edilebilir. Kuramlar, aynı zamanda yeni teorilerin geliştirilmesine ve mevcut teorilerin revize edilmesine olanak tanır. Özetle, kuramlar, bilimsel bilginin temel yapı taşı olup, doğayı anlama, olayları tahmin etme ve yeni teknolojiler geliştirme gibi birçok alanda kritik öneme sahiptir.

Kuramlar, iş dünyasında ise bir pusula gibidir. İşletmelerin sorunlarını çözmeye, karar verme süreçlerini iyileştirmeye, çalışanları motive etmeye ve rekabette öne geçmeye gibi birçok alanda yol gösterirler. "Corvellec (2013)'e göre, bir kuram; bilinen gerçekliği tanımlayarak açıklama getirir, henüz gözlemlenmeyen olayları tahmin ederek geleceğe dair öngörüler sunar ve yeni keşfedilen bilgilerin doğruluğunu değerlendirerek bilimsel bilginin gelişimine katkı sağlar." "Asher (1984)'e göre kuramlar, doğru kabul edilen düşünceleri ve önermeleri içerir. "Yönetim, motivasyon, liderlik, iletişim gibi farklı alanlarda geliştirilen kuramlar, işletmelerin daha etkin ve verimli çalışmasına yardımcı olur. Ancak kuramların statik değil, dinamik olduğunu ve iş dünyasının değişen koşullarına göre uyarlanması gerektiğini unutmamak önemlidir. Örneğin, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı, çalışanların farklı ihtiyaçlarını belirleyerek onları motive etmek için kullanılırken, SWOT analizi ise işletmelerin güçlü ve zayıf yönlerini, fırsat ve tehditlerini değerlendirerek strateji geliştirmelerine yardımcı olur. "Yıldız ve Aydemir (2016) ise, kuramsız araştırmaların, konunun daha önceki çalışmalarla ilişkilendirilmesinde yetersiz kaldığını savunmaktadır." Öte yandan okullarda kuramların işe koşulması düşünüldüğünde okulların, sadece bilgi aktarımının yapıldığı mekanlar değil, aynı zamanda karmaşık sosyal etkileşimlerin yaşandığı ve çeşitli sorunların ortaya çıktığı dinamik ortamların olduğu görülür. Bu nedenle, okullardaki sorunlara çözüm bulmak için bilimsel yöntemlere ve bu yöntemler kullanılarak yapılan araştırmalardan geliştirilen kuramlara başvurmak yararlı olabilir. Kuramlar sadece akademik topluluk üyeleri için geliştirilmemiş, bizzat sahadaki uygulayıcıların da hizmetine sunulmuştur buna öğretmen ve okul yöneticileri de dâhildir. Dewey, 1929 yılında yaptığı çalışmada, okullarda, öğretmenlerin pedagojik sorunları araştırma yoluyla çözmeye yönelik önemli bir sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır. Dewey' e göre,

okulların başarısı ve başarısızlığı, öğretmenlerin bu araştırma becerilerine doğrudan bağlıdır. (Akt. Kincheloe, 1993). Öğrenme süreçlerinden sınıf yönetimine, okul ikliminden eğitim politikalarına kadar birçok alanda kuramların kullanımı, öğrencilerin daha etkili öğrenmesini, öğretmenlerin daha başarılı olmasını ve okulların daha verimli çalışmasını sağlar. "Corey, 1999 yılında yaptığı çalışmada, eğitimde esaslı değişikliklerin ancak eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin eğitime doğrudan katılımlarıyla mümkün olacağını belirtmiştir. Corey, yönetici, denetici, öğretmen ve öğrencilerin ilerlemelerinin ve çağa ayak uydurabilmelerinin gereği olarak sürekli bir araştırma ve inceleme içerisinde olmaları gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur (Glanz, 1999)." Öğrenme psikolojisi, bilişsel gelişim teorileri, sınıf yönetimi kuramları gibi farklı disiplinlerden gelen kuramlar, eğitimcilerle öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun öğretim yöntemleri geliştirme, öğrenme güçlükleriyle başa çıkma, okul şiddetini önleme ve okul iklimini iyileştirme gibi konularda yol gösterir. **Takas kuramı gibi** kuramlar da bu çerçevede, eğitim süreçlerinin daha iyi anlaşılması ve geliştirilmesi için kullanılabilir. Aşağıda Takas kuramına yer verilmiştir.

Takas Kuramı: Kavramsal Çerçeve

Takas, iki kişi arasında gerçekleşen ve karşılıklı borçların sona erdirilmesini amaçlayan bir hukuki işlemdir ve takas, alacaklılardan birinin tek taraflı irade açıklamasıyla gerçekleşir (Türk Borçlar Kanunu, m. 139, 2022). Sosyal takas kuramının kurucularından Peter Blau, insanların ve grupların etkileşimlerini düzenleyen kuralları inceleyerek, bu kuralların toplumsal yapıyı nasıl oluşturduğunu ve etkilediğini göstermiştir. Blau (1983, s. 205), insanların sosyal ilişkilere girmelerinin temel nedenini, bu ilişkilerden elde ettikleri kazançlar ve bu kazançların gelecekte de artış göstereceği beklentisi olarak açıklar. Kendi ifadesiyle, "İnsanlar, sosyal ilişkiler aracılığıyla çeşitli kazançlar elde etme ve bu kazançların etkileşimin artmasıyla birlikte daha da büyüyeceği umuduyla bu ilişkilere girerler. Blau (1983, s. 208), sosyal takasın temelini karşılıklılık, yükümlülük, güç ve güven gibi kavramlar üzerine kurduğunu belirtir. Bazı kuramcılar ise takaslarda ödüllerin üzerinde önemle durmuş ve bu ödülleri zamana göre ve kişilere göre farklılaşabileceğini belirtmişlerdir (Hortaçsu, 1992). Ödüllerin etkin olabilmesi için çalışanların karşılığında neler alacağını net bir şekilde bilmesi gerekir. Eğer ki kazanılacak olan değişikliğin faydaya dönüştüğü görülürse daha çok benimsenir (Aydın 1991. s.262). İşte bu kuram, en basit şekilde kişiler arası etki tepkiden başlayarak sosyal yapıları ortaya çıkarmasını sağlamıştır (Bursalıoğlu, 1991. s.36). Miles'a (2012) göre, sosyal takas kuramı, bireylerin karşılıklı fayda elde etme amacıyla girdikleri ve etkileşimler sonucu şekillenen bir alışveriş ilişkisini ifade eder. Blau (1983, s. 204, 205, 208)'ya göre, sosyal ilişkilerde karşılık sadece maddi varlıklarla sınırlı kalmaz. Bir bireyin diğerine sağladığı yardım, hediye, sosyal onay, saygı ya da itaat gibi davranışlar da birer karşılık olarak değerlendirilebilir. Mitchell'e (1989) göre insanlar, bir eylemde bulunurken genellikle bir fayda elde etmeyi amaçlar. Bu fayda, maddi veya manevi bir değer taşıyabilir ve sözleşmelerin devamlılığı için önemli bir teşviiktir. Blau (1986, s. 94), takas ilişkilerinin başlangıçta genellikle düşük riskli ve karşılıklı güvenin henüz tam olarak oturmadığı küçük isteklerle başladığını belirtir. Bu durum, ilişkinin ilk evrelerinde her iki tarafın da birbirine karşı bir miktar güvensizlik duyması ve karşılık

alamama riskini değerlendirmesi nedeniyle oldukça doğal bir süreçtir. Ndonga (2006)'ya göre ise, sosyal takas kuramı, insanların neden diğerleriyle etkileşime girdiğini ve bu etkileşimleri sürdürmek istediğini anlamamıza yardımcı olur. Yönetim ilişkileri gibi birçok sosyal etkileşimde, bireyler arasında karşılıklı fayda sağlamaya yönelik bir takas süreci işler.

Özetle takas kuramı, özellikle sosyal ilişkilerin ve etkileşimlerin altında yatan temel mekanizmaları anlamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu kuram, bireylerin ve grupların sosyal dünyada neden belirli davranışlarda bulunduğunu, hangi faktörlerin bu davranışları şekillendirdiğini ve sosyal yapıların nasıl oluştuğunu açıklamaya çalışır. Eisenberger ve arkadaşları (1986), sosyal takas kuramı çerçevesinde, örgütlerdeki çalışan-işveren ilişkisini karşılıklı bir değişim süreci olarak tanımlamışlardır. Bu kuram, çalışanların ve işverenlerin birbirlerinden beklentiler içinde olduklarını ve bu beklentilerin karşılıklı etkileşimler yoluyla şekillendiğini vurgulamaktadır.

Takas gücünün, kozlarımızın, çabanın sürekliliğini sağlayıcı nitelikte olması da önemlidir. Kozlarımız, çabamızın karşılığını almamızı sağlar. Örneğin, iyi bir iş çıkardığımızda, daha iyi bir maaş, daha fazla sorumluluk veya daha iyi bir kariyer fırsatı elde etmeyi bekleriz. Bu beklentiler, çaba göstermeye devam etmemize yardımcı olur. Kozlarımız, çabamızın değerli olduğunu gösterir. Örneğin, sahip olduğumuz bilgi ve beceriler, bize iş dünyasında veya toplumda değerli bir konum kazandırabilir. Bu durum, çaba göstermeye devam etmemize yardımcı olur. Kozlarımız, çabamızın etkili olduğunu gösterir. Örneğin, yaptığımız çalışmalar, olumlu sonuçlara yol açarsa, bu durum, çaba göstermeye devam etmemize yardımcı olur. “Takas gücü, sosyal etkileşimin temellerindedir. İnsanlar, karşılıklı etkileşimde bulduklarında, bir şeyler vermeyi verince de bir şeyler almayı istemektedirler” (Homans, 1958). “Takas gücü, kişisel ve örgütsel davranışı büyük ölçüde etkileyebilir. Bu güç, kişilerin ve örgütlerin amaçlarına gitmelerini kolaylaştırabilir veya zorlaştırabilir” (Thibaut ve Kelley, 1959). Bu alıntılar, takas gücünün temel kavramlarını ve bu gücün bireysel ve örgütsel davranışı nasıl etkileyebileceğini göstermektedir. Davranışı nasıl etkileyebileceğini göstermektedir.

Takas kuramının üç temel varsayımı bulunmaktadır. Bunlar aşağıda tanıtılmıştır.;

Varsayım1 -insanlar verdikleri ile aldıkları arasında bir denge beklentisi içindedirler.

Kuramın bu varsayımı harcanan emek, etkileşimlerdeki statü, güç dengesine göre beklentilerinde değiştiği varsayılmıştır. İş yaşamında da çalışanlar emeklerini, zamanlarını, dolayısıyla ömürlerini ortaya koyarlar. Bunun karşılığında gelir, güvenlik, saygınlık, kendini geliştirme, işin kendisinin ve sosyal ilişki ağının sağladığı doyum gibi yararlar sağlarlar. Kuramın bu varsayımının eğitim kurumlarında kullanılabileceği konu alanları

- Yapılan iş ile alınan ücret dengesi: Etütler, kulüp faaliyetleri, proje görevlerinden alınan ücret
- Tamamlanan görevlerin sağladığı statü ve ayrıcalıklar: Saygınlık, onaylanma, övgü, yetkinlik artışı, moral-motivasyon
- Üst eğitimi (YL) tamamlamanın bedeli (emek, maliyet- gelir, statü artışı)
- İşleri düzgün yapanlar ile yapmayanın durumları: Derse zamanında girme, dersleri verimli işleme, öğrencilerin gereksinimlerine duyarlılık vb. için harcanan çabanın karşısında

elde edilenlere yüklenen anlam; takdir, kabul, görevde yükselme sonuçlarına harcanan çabanın değmiş olma algısı

- Alternatif maliyet algısı: okuldaki işlere zaman ayırmak, çaba harcamak yerine dışarıda iş yapmanın getirisine ilişkin algı, okulda ders çalışmak ve ödev yapmak yerine dışarıda bir işte çalışmayı seçmek, kısa vadede maddi bir kazanç sağlayabilir gibi görünse de, uzun vadede daha büyük bir kayba yol açabilir. Eğitim, geleceğe yapılan en önemli yatırımdır. Okulda harcanan zaman, gelecekte daha iyi bir iş bulma, kariyer yapma ve daha yüksek bir yaşam standardına ulaşma fırsatları sunar. Bu nedenle, kısa vadeli kazançların cazibesine kapılmadan, uzun vadeli hedeflere odaklanmak ve eğitim sürecine yatırım yapmak gerekmektedir. Şu anki fedakarlık, gelecekteki başarının anahtarıdır.

Varsayım2-insan ilişkilerinde itici güç faydadır.

Kurama göre insan eylemlerinin temelindeki itici güç 'faydadır'. İnsanların ve grupların fayda algıları gereksinim ve beklentilerine göre değişebilir. Fayda (ödül) doyum sağladıkça anlamını yitirebilir. Güdüleyici etmenlerin fayda ile ilişkilendirilmesi yerinde olur. Fayda olarak işin kendisini anlamlı görmek doyum süresini arttırabilir. Okul ortamında da öğrencilerin derslere olan ilgisi, o dersten elde edecekleri fayda algısıyla yakından ilişkilidir. Öğrencilerin dersleri anlamlı bulmaları ve gelecekteki hedefleriyle ilişkilendirebilmeleri, öğrenme motivasyonlarını artırır. Bu durum, öğrencilerin sadece not almak için değil, aynı zamanda bilgiyi içselleştirerek kendilerini geliştirmek için çaba göstermelerini sağlar. Öğretmenlerin, dersleri öğrencilerin ilgi alanlarına uygun hale getirerek ve öğrenme sürecinde aktif katılımı sağlayarak, öğrencilerin fayda algılarını artırmaları mümkündür. Bu sayede öğrenciler, dersleri bir yük değil, bir kazanım olarak görerek daha istekli bir şekilde öğrenmeye devam edebilirler.

Varsayım3- Takas gücü , sahip olunan kozların niteliğine bağlıdır.

Burada kozlar, istenilen davranışı sağlamaya yönelik sahip olunan güç kaynakları anlamında kullanılmıştır. Eğitim kurumlarında görevler de yetkiler de yasal düzenlemelerle belirlenmiştir. Yöneticilerin ve çalışanların sahip oldukları kozlar vardır ve bu kozların nasıl işe koşulduğu, işleri yapma biçimini etkiler. Dolayısıyla mesele sahip olunan kozlar kadar, kozların taraflar için taşıdığı anlamdadır da denilebilir. Yöneticilerin sahip oldukları kozlar sadece yasal yetkileri değildir.

Okular açısından bakarsak; okul müdürleri, eğitim kurumlarında önemli bir konuma sahip liderlerdir. Bu konum, onlara belirli bir otorite ve yetki vererek, okuldaki karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynamalarını sağlar. Takas kuramı perspektifinden bakıldığında, okul müdürlerinin bu otorite ve yetkileri, bir nevi "koz" olarak düşünülebilir. Bu kozlar, müdürlerin öğretmenler ve diğer personel ile olan ilişkilerinde bir takas aracı olarak kullanılmalarını sağlar. Okul müdürlerinin öğretmenlerle olan ilişkilerinde kullandıkları önemli kozlar arasında; öğretmenlerin performanslarına göre belirlenen maddi veya manevi ödüller, ders dağılımı üzerindeki yetki, öğretmenlerin başarılarının duyurulması, öğretmenlerin mesleki gelişimlerine destek olunması ve okul karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması sayılabilir. Bu kozlar, takas kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, öğretmenlerin motivasyonunu artırmak, performanslarını yükseltmek ve okulun genel başarısına katkı

sağlamak gibi önemli sonuçlar doğurabilir. Önemli olan, müdür ve öğretmenler arasında karşılıklı güvenin olması, kozların adil bir şekilde dağıtılması ve bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulmasıdır.

Kısaca, takas kuramı, eğitim kurumlarında yönetsel sorunların analizinde ve araştırmalarda, tarafların ilişkilerini, güç dengesini ve etkileşimlerini daha iyi anlamak için kullanılabilir. Bu sayede, daha etkili yönetim uygulamaları geliştirilebilir ve eğitim kurumlarının performansı artırılabilir.

Kuramla İlişkili Diğer Kuramlar

Takas kuramının ilişkili olduğu bir diğer kuram ise *beklenti değer* kuramıdır. Beklenti değer kuramı ve takas kuramı, sosyal etkileşimi açıklamaya çalışan iki farklı kuramdır. Beklenti değer kuramı, bireylerin bir davranışı gerçekleştirme olasılığının, o davranıştan elde edecekleri faydaların o davranışı gerçekleştirmek için gereken maliyetlerden daha fazla olması durumunda arttığını öne sürer. Takas kuramı ise, sosyal ilişkilerin karşılıklı bir değişime dayandığını öne sürer. Bu kuram, insanların birbirleriyle etkileşime girdiklerinde, bir şeyler vermeyi ve karşılığında bir şeyler almayı beklediklerini ifade eder. Bu iki kuram, birbirleriyle ilişkili olsa da farklı bir bakış açısıyla sosyal etkileşimi açıklamaya çalışırlar. Beklenti değer kuramı, bireylerin davranışlarını, o davranıştan elde edilecek faydalar ve maliyetler açısından değerlendirerek açıklar. Takas kuramı ise, bireylerin birbirleriyle etkileşime girdiklerinde, bir şeyler vermeyi ve karşılığında bir şeyler almayı beklediklerini ifade ederek, sosyal etkileşimi bir değişim süreci olarak açıklar. Beklenti değer kuramı, bireylerin bir davranışı gerçekleştirme olasılığının, o davranıştan elde edecekleri faydaların o davranışı gerçekleştirmek için gereken maliyetlerden daha fazla olması durumunda arttığını öne sürer. Beklenti değer kuramı, çalışanların iş doyumlarını isteklerini fark etmek için kullanılan önemli bir teoridir. Bireylerin belirli bir hedefe ulaşmak için gösterecekleri çabanın derecesi, hedefin önemi, hedefe ulaşma olasılığı ve hedefe ulaşmanın sonuçlarının önemi ile belirlenir (Brophy, 1983). Beklenti değer kuramı, bireylerin belirli bir davranışı sergileme motivasyonunu açıklar. Takas kuramı ve beklenti kuramı görüldüğü gibi farklı bir bakış açısıyla bireysel davranışı açıklamaya çalışırlar. Ancak, birbirlerini tamamlarlar.

Diğer ilişkili kuram ise *Psikolojik Sözleşme Kuramıdır*. Kotter (1973), psikolojik sözleşmeyi, "kişi ile örgüt arasındaki sözlü olmayan, zımnî bir anlaşma olarak tanımlayarak, tarafların iş ilişkisi içerisinde birbirlerinden beklentilerini ve karşılıklı yükümlülüklerini içeren psikolojik bir bağ olduğunu vurgulamaktadır (s. 91-99)." Rousseau (1990), psikolojik sözleşmeyi, bireyin hem kendisinin hem de karşı tarafın ilişkiye dair yükümlülüklerine duyduğu inanç olarak tanımlayarak, bu ilişkinin karşılıklı bir güven ve bağlılık üzerine kurulduğunu vurgulamaktadır (s. 389-400).

Vekalet kuramı ve takas kuramı, örgütlerdeki bireylerin davranışlarını ve ilişkilerini anlamak için birbirini tamamlayan iki kuramdır. Vekalet kuramı, çıkar çatışmalarına odaklanırken, takas kuramı karşılıklı fayda alışverişine dikkat çeker. Her iki kuram da örgütlerin daha etkin ve verimli çalışabilmesi için yönetim süreçlerinin nasıl tasarlanması gerektiği konusunda önemli bilgiler sunar. "Pfeffer ve Salancik (1978)'in da belirttiği gibi, örgütler tek başlarına var olamazlar. Aralarındaki ilişkiler, örgütlerin kararlarını ve hareketlerini sınırlar ve belirli maliyetler doğurur."

Örgütte uyum ise, bireyin örgütün değerleri, normları ve hedefleriyle ne kadar uyumlu olduğu ve bu uyumun bireyin iş performansı, memnuniyeti ve örgütsel bağlılığı üzerindeki etkilerini inceler. Takas kuramı, bu uyumun nasıl sağlandığını ve sürdürüldüğünü açıklamak için önemli bir çerçeve sunar. Örneğin, bir çalışan örgütün hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunduğunda, örgüt de bu çalışanın kariyerini destekleyerek veya maaşını artırarak karşılık verir. Bu karşılıklılık, hem çalışanın örgütte daha fazla çaba göstermesini sağlar hem de örgütsel bağlılığını artırır. Böylece, takas kuramı, örgütte uyumun nasıl geliştiği ve sürdürüldüğü konusunda önemli bir açıklama sunar. "Netemeyer (1997:85)'e göre, örgütsel uyum, bireyin taşıdığı değerler ile örgütün benimsediği kültürel değerler, stratejik öncelikler ve normlar arasındaki tutarlılık halidir."

Çerçeveleme kuramı, bir olayın nasıl sunulduğunun, insanların bu olay hakkında ne düşündüklerini ve nasıl davrandıklarını etkilediğini incelerken, **takas kuramı** ise sosyal ilişkilerin karşılıklılık üzerine kurulduğu ve bireylerin bir şeyler vererek bir şeyler aldığı bir süreç olduğunu vurgular. Bu iki kuramı bir araya getirdiğimizde, bir olayın nasıl çerçvelendiğinin, bireyler arasındaki takas ilişkilerini nasıl etkilediğini görebiliriz. Goffman (1974:24)' in çerçeveleme" olarak adlandırdığı bu süreç, bireylerin olayları algılamalarını, anlamalarını ve yorumlamalarını şekillendiren temel bir mekanizmadır.

Kurama Yönelik Eleştiriler

Blau (1986), sosyal takas ilişkilerinin, başlangıçta tarafların birbirlerine güvenlerini kademeli olarak artırarak geliştiğini belirtir. Bu ilişkiler, düşük riskli ve karşılıklılık olasılığının yüksek olduğu küçük isteklerle başlar, çünkü başlangıçta karşılık alamama riski, bireylerin güvenlerini tam olarak tesis etmelerini engeller. Takas ilişkilerinde karşılıklılığın önemini vurgulayarak, alınan ve verilen değerlerin eşit olmamasının alıcıda hayal kırıklığına yol açabileceğini belirtir. Aynı yazar, daha önceki çalışmasında (1964), takas yapan kişinin elinde verebileceği bir kaynak bulunmadığında, kendi gücünü kullanarak karşısındakinin isteklerine boyun eğebileceğini ifade etmiştir (Akt: Pavitt, 1998).

Eğitim kurumlarında uygulanan takas sistemleri, verimlilik ve etkileşimi artırma potansiyeline sahip olsa da yetki sınırlarının aşıldığı durumlarda etik dışı uygulamalara zemin hazırlayabilir. Gouldner (1960), insanlar arasındaki ilişkilerin, karşılıklılık ilkesine dayandığını söyler. İnsanlık tarihi boyunca, kişisel ve ekonomik ilişkilerde takas yönteminin adil bir şekilde uygulanması, tüm ilişkilerde önemli bir gerekliliktir. (Güriz, 1994).

Okul yöneticileri, kurum içindeki ilişkileri yönetmek ve hedeflere ulaşmak için takas mekanizmalarını kullanırlar. Okul yöneticilerin de takas gücü, hem yasal sınırlamalar hem de kişisel yetkinlikler tarafından şekillenir. Yasal yetkiler, özellikle maddi ödüller gibi konularda sınırlı olduğundan, yöneticiler genellikle görevde yükselme, övgü veya kariyer gelişimine destek gibi sembolik takas araçlarını kullanırlar. Bu araçlar, maddi olmayan ancak çalışanlar için oldukça değerli olabilir. Ancak bu süreçte etik değerlere uygun hareket etmek ve yasal çerçeveyi aşmamak büyük önem taşır. Şeffaflık ve hesap verebilirlik de, etik dışı uygulamaları önlemenin anahtarıdır. Ayrıca, yöneticilerin çalışanlarını motive edebilme ve ikna edebilme yetenekleri de takas süreçlerinin etkinliğini artırır. "Yöneticilerin kararları ve uygulamaları, çalışanların deneyimlerini ve performanslarını doğrudan etkileyen önemli faktörlerdir. Bu durum, çalışanların iş hayatlarındaki memnuniyet düzeyinden kariyer gelişimlerine kadar

birçok alanı kapsar." (Sayles, 1981). Geniş bir sosyal ağa sahip olmak yöneticilere takas süreçlerinde avantaj sağlar. "Çalışanların iş yerindeki motivasyonu, büyük ölçüde yönetim şekli, iletişim ve değerler gibi faktörlerden etkilenir. Bu faktörler, çalışanların iş yerindeki bağlılık ve genel mutluluk düzeylerini şekillendirir." (Atalay, 2005). Okul yöneticilerinin takas gücü, yasal sınırlamalar nedeniyle sınırlı olsa da, etkili iletişim becerileri, güçlü ilişkiler ve çalışanların motivasyonunu ve kurum içindeki işbirliğini artırarak daha verimli bir çalışma ortamı yaratmaya katkı sağlayabilir.)

Alan yazında Yayımlanmış ilgili araştırmalar ve bu araştırmanın özgünlüğü

Alan yazında Tonbul ve Ata Çiğdem (2022) , Kuram odaklı sorun analizi: Romanlarda üst eğitim kurumlarına devam etmeme örneğinde, Roman çocuklarının üst eğitim kurumlarına devam etme sorununa Kaos Kuramı perspektifinden yaklaşılarak, bu soruna neden olan faktörler ve çözüm önerileri incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi ile elde edilen veriler, ulusal ve uluslararası literatür, raporlar ve istatistikler üzerinden analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, Roman çocukların eğitimden kopmalarında ekonomik durum, sosyal dışlanma, kültürel farklılıklar, ailelerin eğitim düzeyi ve devlet desteklerinin yetersizliği gibi birçok faktörün etkisi olduğu belirlenmiştir. Tonbul, Ata Çiğdem ve Sezer (2023)'te ise Kuram odaklı analizlerde soru listesi geliştirme: Dört Çerçeve Modeli ve ilişkili kuramlar adlı çalışmalarında, kuram odaklı analizlerde soru listesi geliştirme sürecini detaylı bir şekilde açıklamışlardır. Bu çalışma, Bolman ve Deal'ın Dört Çerçeve Modelini temel alarak, lisansüstü eğitim enstitülerinin işleyiş ve sorunlarının incelenmesi için bir soru kontrol listesi geliştirmeyi amaçlamış, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi ile elde edilen veriler, farklı kuramlarla ilişkilendirilerek analiz edilmiştir. Araştırmacılar kuram odaklı analizlerde kullanılabilecek farklı çerçeve modelleri ve ilgili kuramları incelemişler ve bu doğrultuda bir soru listesi geliştirme süreci önermişlerdir. Bu iki çalışma, farklı kuramları içerse de, kuram odaklı analiz yönteminin önemini ve çeşitli disiplinlerde nasıl kullanılabileceğini göstermektedir. **Suna'nın** "Türk Hukukunda Takas ve Takasın Hukuki Niteliğine Bir Bakış" başlıklı çalışmasında, takasın Türk hukuk sistemindeki işlevselliği ve önemi derinlemesine incelenmektedir. Takasın borç ilişkilerinde esneklik sağlayarak tarafların haklarını koruduğunu, zaman ve maliyet tasarrufu sağladığını ve belirli durumlarda borçlunun ödeme güçlüğünü aşmasına yardımcı olduğunu vurgulamaktadır. Takas sadece bir borç sona erdirmeye yöntemi değil, aynı zamanda tarafların haklarını koruyan ve hukuki süreçleri kolaylaştıran esnek bir mekanizmadır. Çalışmada, takasın farklı türleri, gerçekleşmesi için gerekli şartlar, beyanı, hukuki sonuçları ve dava süreçlerindeki önemi gibi çeşitli yönleri kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Kuşkonmaz (2008) ise, çalışmasında İlköğretim Okullarında Çalışan Yönetici ve Öğretmenlerin Takas Kuramının Uygulanmasına ilişkin algılarını incelemiştir. İlköğretim okulu müdürlerinin, öğretmenlere kıyasla, karşılıklılık ilkesini daha fazla benimsediği ve uyguladığı sonucuna varmıştır. Çankaya, takas kuramının okul yönetimince uygulanması adlı çalışmasında, insan etkileşimlerinin temelini oluşturan takas kuramının, eğitim kurumlarında yönetim süreçlerine uygulanması ve bu sayede kurumsal hedeflere ulaşmanın yollarını incelemiştir. Özbaş ve Yarıcı okul yöneticilerinin eğitsel proje süreçlerine ilişkin görüşlerinin sosyal takas kuramı bağlamında incelenmesi adına çalışma yapmıştır. Bu çalışma, eğitim projelerinin hazırlanması sürecinde öğretmenlerin motivasyonunu sağlayan ödül ve teşvik

sistemlerine yönelik okul yöneticilerinin görüşlerini derinlemesine incelemeyi amaçlamış ve Öğretmenlerin projelerine katkı sağlamalarını teşvik etmek için hangi tür ödüllerin ve karşılıkların sunulduğu ve bu uygulamaların öğretmenlerin beklentilerini ne ölçüde karşıladığı araştırılmıştır. Öte yandan Yaylacı (2016), örgütsel yurttaşlık davranışlarının kökenlerini, özgecilik, sözleşmeye dayalı ilişkiler ve toplumsal takas kavramları üzerinden derinlemesine incelemiş ve analiz etmiştir. Onan'ın (2021), araştırmasında ise, Türk kültürünün sözlü mirasının önemli bir parçası olan atasözleri, ana dil eğitiminin dil bilinci ve dilin işlevsel kullanımını boyutları bağlamında incelenmiştir.

Özgünlük olarak, Takas kuramını atasözleri, deyimler ve özdeyişler üzerinden ele alarak, kuramın eğitim ortamlarındaki uygulamalarına dair yeni bir bakış açısı sunabilir. Okullarda kullanılan atasözleri, deyimler ve özdeyişler, öğrencilerin sosyal becerilerinin gelişimine nasıl katkıda bulunuyor? Öğretmenler, bu tür ifadeleri (atasözleri, özdeyişler ve deyimleri) sınıf ortamında nasıl kullanmaktadır ve bu kullanımın öğrencilerin motivasyonu ve başarıları üzerindeki etkileri nelerdir? Sorularına cevap vermek ve takas kuramının, okul yöneticileri ve öğretmenlerin daha etkili bir şekilde çalışabilmeleri için pratik uygulamalar içermesi adına yardımcı olabilir.

Araştırmanın Amacı ve Alt Problemleri

Bu araştırmanın amacı, Takas Kuramı' nın anlaşılmasını kolaylaştırmak için kodlar, atasözleri, deyimler, özdeyişler ve örnek olaylar gibi araçlardan yararlanarak kuramın açıklığını artırmak ve aynı zamanda bu kuramı sosyal bilimler alanındaki diğer kuramlarla ilişkilendirerek eğitim kurumlarında karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik kullanım önerileri geliştirmektir.

Bu genel amaç doğrultusunda şu alt problemler belirlenmiştir.

Takas Kuramı eğitim kurumlarındaki hangi sorunların çözümünde kullanılabilir?

Takas Kuramının anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak amacıyla kullanılacak kodlar, atasözleri, deyimler, özdeyişler ve örnek olaylar nelerdir?

Takas Kuramı başka hangi kuramlarla birlikte işe koşulabilir?

2.Yöntem

Aşağıda araştırmanın desenine, çalışma materyaline, geçerlilik güvenirlikle ilgili işlemlere ve verilerin nasıl analiz edildiği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir

2.1. Desen

Bu çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Karasar'a (2005) göre, belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizi, belirli bir araştırma sorusunu yanıtlamak amacıyla mevcut kayıt ve belgelerin sistematik bir şekilde incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması sürecidir. Bu süreçte, kaynakların belirlenmesi, toplanması, okunması ve analiz edilmesi gibi aşamalar yer alır. Yıldırım'a (1999) ve Yıldırım ile Şimşek'e (2018) göre, nitel araştırma, sosyal olguların doğal bağlamında, katılımcıların perspektiflerinden anlaşılmasını amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak, olguların derinlemesine incelenmesi hedeflenir. Bu amaçla

takas kuramını açıklayan atasözleri, deyimler ve özdeyişler tespit edilmiş ve senaryolar ile açıklanmıştır.

2.2.Çalışma Materyali, Geçerlilik ve Güvenirlik

Takas Kuramı için materyal oluşturma sürecinde, öncelikle kuramın temel boyutları ve bu boyutlara ait kodlar belirlenmiştir. Daha sonra, kuramın özünü yansıtan atasözleri, deyimler ve özdeyişler toplanıp ve TDK sözlüğü ile doğrulanmıştır. ChatGPT ve Gemini gibi yapay zeka araçlarından, materyali geliştirmek ve zenginleştirmek adına yararlanılmıştır. Gemini' ye takas kuramına ilişkin kodlar verilip kodlarla ilişkili senaryolar hazırlanmıştır. Bu örnek olaylar, gerçek hayattan örneklerle ve akademik çalışmalardan alıntılarla zenginleştirilerek çalışma materyaline eklenmiştir.

Bu araştırmada, okullardaki kuram odaklı sorun analizinde atasözleri, deyimler ve özdeyişlerin kullanımını incelenmiş ve özellikle takas kuramı üzerinden bir örnek sunulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla, iç tutarlılık ve yöntemsel açıklık ilkelerine dikkat edilmiştir. Belge tarama verilerinin kodlanmasında tutarlılık sağlanmış ve elde edilen bulguların güvenilirliği artırılmıştır. Yöntemsel açıklık ise, araştırma yöntemlerinin (örneğin, belge tarama, içerik analizi) detaylı bir şekilde açıklanması ve gerekçelendirilmesiyle sağlanmıştır. Kodlama için kullanılan kategoriler ve bu **kategorilerin** oluşturulma süreçleri açıkça belirtilerek, araştırmanın şeffaflığı artırılmıştır. **Özetle**, bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinin temel ilkeleri olan iç tutarlılık ve yöntemsel açıklık, okullarda kuram odaklı sorun analizinde atasözleri, deyimler ve özdeyişlerin kullanımını üzerine yapılan bir çalışmaya uygulanmıştır. Bu sayede, araştırmanın bilimsel geçerliliği artırılmış ve elde edilen bulguların güvenilirliği sağlanmıştır.

Araştırmamızda, verilerin incelenmesinde betimsel içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Yıldırım ve Şimşek (2008)'e göre, bu yöntem, verilerin önceden belirlenmiş temalarla ilişkilendirilerek incelenmesine olanak tanır. Çalışmamızda, Blau (1983), Bursalıoğlu (1991), Çankaya (1996) ve Tonbul (2021) gibi kuramcılarının çalışmaları ışığında, takas ilişkilerinin oluşumunu sağlayan " Karşılıklı Bağımlılık " ve "kaynakların dağılımı " boyutları oluşturulmuştur. Bu boyutlara ilişkin kodlar, ilgili alan yazın taramasıyla tespit edilmiş ve elde edilen veriler, atasözleri, deyimler, özdeyişler ve örnek olaylar üzerinden Şekilleştirilmiştir. Çalık ve Söz bilir (2014)'ün de belirttiği gibi, betimsel içerik analizi, daha önceki çalışmaları derleyerek, analiz ederek ve bu çalışmaların genel bir resmini çıkarmayı hedefleyen bir yöntemdir. Bu sayede, takas kuramının diğer örgüt kuramlarıyla birlikte nasıl kullanılabileceği ve örgütsel amaçların gerçekleştirilmesinde nasıl bir rol oynayabileceği incelenmiştir.

Çizelge 1. Takas Kuramının Oluşmasını Sağlayacak Boyutlar ve İlişkilendirilen Kodlar

Takas Kuramı	Kodlar
--------------	--------

Karşılıklı Bağımlılık	Alışveriş Değişim Mübadele Karşılıklılık Bağımlılık ilişkileri
Kaynakların Dağılımı	Güç Kaynak Eşitsizlik Adaletsizlik Rekabet İş birliği Dağıtım

3.Bulgular

Aşağıda araştırmanın alt problemlerine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

3.1.Araştırmanın birinci alt problemi

Araştırmanın birinci alt problemi ‘Takas Kuramı eğitim kurumlarındaki hangi sorunların çözümünde kullanılabilir?’ Şekil 2’de bu alt probleme yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 2. *Takas Kuramının eğitim kurumlarındaki sorunların çözümüne yönelik kullanım alanlar*

Kullanılacak Sorun Alanları	Örnek Uygulamalar
Okullarda Proje geliştirmeye düşük katılım	Müdür Takas Kuramının ‘insanlar verdikleri ile aldıkları arasında bir denge beklentisi içindedirler.’ Varsayımını dikkate alarak şu uygulamaları hayata geçirebilir: Öğrencileri ile proje yürüten öğretmenlere kulüp faaliyetlerinden 3 saat ek ders yazarak az da olsa ekonomik bir katkı sağlayabilirler. Bu öğretmenlerin ders programını yaparken onlara öğrencileri ile çalışabilecekleri saatleri ve günlerini dikkate alarak programlarını düzenleyebilirler Nöbet konusunda pozitif ayrımcılık yapıp, daha az nöbet görevi yazabilir, proje işlerini okul saatlerinde yapmalarını sağlayarak, fazladan zaman harcamayı önleyebilir. Proje sürecindeki işler için gerekli mekân, donanım, uzman desteği konularında çaba harcıyıp, çözüm odaklı bir yaklaşım sergileyerek, yönetime yönelik beklentileri karşılayabilir. Tüm ortamlarda bu öğretmenlerin ne yaptıklarını ne kadar çaba harcadıklarını ve bunun okul, öğrenciler, ülke ve insanlık için önemini vurgulayarak öğretmenlerin motivasyonlarını artırabilir ve onları daha da üretmeye teşvik edebilir."

Öğretmenlerde Mesleki gelişime yönelik katılımın düşüklüğü	Mesleki gruplarla tanıştırma, ağlara dâhil etme Mesleki gelişim etkinlikleri aracılığı ile sosyal ağların geliştiğini ortaya koyma Elde edilecek sertifikaların gelecekte işlevselliğini ortaya vurgulayıcı söylemlerde bulunma, örnekler gösterme Öğrencilerin, velilerin gözünde değerlerini artırmak amacıyla kendini geliştiren öğretmenleri öğrenci ve veli ortamlarında öne çıkarma Bu tür etkinliklere katılanlara ödül önerme Okul ve çevresinde takdirle söz etme Ders programında taleplerin bu tür etkinliklere katılımı ile ilişkilendirme Yönetici olarak katıldığı etkinliklerin kendisine kazanımlarını görünür kılma Ders planı hazırlama süreçlerinde öğretmenlere sunulan destek hizmetleri ve hazır materyaller sunma
Teknolojik yetersizlik	Tüm öğretmenlerin kolayca erişebileceği, kullanımını kolay ve güncel teknolojik araçlar ve yazılımların temini Okul içindeki internet bağlantısının hızı ve kalitesinin artırılması Teknolojik araçların etkin kullanımına yönelik düzenli olarak öğretmen eğitimlerinin verilmesi Öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlara hızlı ve etkili çözümler sunacak bir teknik destek ekibi oluşturulması Teknolojik araçları başarılı bir şekilde kullanan öğretmenlerin başarıları takdir edilmesi ve teşvik edilmesi Öğretmenlerin teknoloji kullanımıyla ilgili deneyimlerini paylaşabilecekleri platformların oluşturulması Öğretmenlerin yeni teknolojik araçları keşfetmelerine ve derslerinde kullanmalarına teşvik edilmesi Teknolojik araçların öğrenci merkezli öğrenmeyi destekleyecek şekilde kullanılmasına önem verilmesi Okul içindeki tüm paydaşların (öğretmenler, yöneticiler, veliler) teknoloji kullanımına yönelik ortak bir vizyon geliştirilmesi
Öğrencilerin derslere olan ilgisinin azalması ve motivasyonlarının düşmesi.	Bir öğrenci, örneğin dönem sonunda en yüksek notu alan ilk üç öğrenciden biri olursa, ödül verilmesi(teşvikler) Bir dersin projesinde öğrenciler, örneğin; antik bir şehri ziyaret edip ve orada öğrendiklerini bir sunumla sınıflarına aktarması Sınıfça bir etkinlik düzenleneceği zaman, öğrencileri etkinliğin temasını ve yapılacakları birlikte kararlaştırması Öğrencinin kendi hedeflerini belirlemesine yardımcı olmak Öğrencinin ilgi alanlarına uygun dersler veya projeler sunmak, Başarıları için öğrenciyi övmek ve olumlu geri bildirim vermek, Öğrencinin güçlü yanlarına odaklanmak, Öğrencinin karşılaştığı zorlukları birlikte çözmek, Derslerdeki çeşitlilik olması
Okul yönetiminin en önemli paydaşlarında	Karşılıklı iletişim kanalları ve veli katılımını teşvik eden etkinliklerin gerçekleştirilmesi Takas kuramı çerçevesinde, velilerin okul yönetimine olan katkılara teşvik (örneğin, gönüllülük projelerine katılım)

n biri olan velilerle yaşanan sorunlar	Velilere yönelik düzenli bilgilendirme toplantıları düzenlenmesi Okul web sitesi veya mobil uygulama üzerinden velilerin kolayca erişebileceği bir bilgi platformu oluşturulması Veli-öğretmen görüşmelerine önem vermek ve bu görüşmelerde velilerin sorularını yanıtlanması
Okulda öğrencilerin bilimsel düşünme becerilerinin yetersiz olması ve bu durumun derslere olan ilgisini azaltması.	Okullarda öğrencilerin bilimsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, kazanımlarının öğrencilere açıkça ifade edilmesi Üniversiteler, belediyeler, müzeler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kurulan ortaklıklar geliştirilmesi Öğretmenlere düzenli olarak bilimsel düşünme yöntemleri üzerine hizmet içi eğitimler verilmesi Öğretmenlerin bilimsel araştırmalara katılımı teşvik edilmesi Bilimsel düşünmeyi destekleyen materyallere (kitaplar, makaleler, online platformlar) erişimleri sağlanması Müfredatta bilimsel süreçlerin (gözlem, hipotez kurma, deney yapma, sonuç çıkarma) yer almasına özen gösterilmesi Derslerde öğrencilerin aktif olarak katıldığı, sorgulayıcı ve keşfedici öğrenme etkinlikleri düzenlenmesi Proje tabanlı öğrenme yöntemleri yaygınlaştırılması Sınıflarda öğrencilerin deney yapabilecekleri, sorular sorabilecekleri bir ortam oluşturulması Okul kütüphanesi bilimsel kaynaklarla zenginleştirilmesi ve öğrencilerin bu kaynaklara erişimi kolaylaştırılması Bilimsel kulüpler ve etkinlikler düzenlenerek öğrencilerin bilimsel merakları desteklenmesi Veli seminerleri düzenlenerek bilimsel düşünmenin önemi ve çocuklarının bu becerilerini nasıl destekleyebilecekleri konusunda bilgi verilmesi Okul web sitesi ve sosyal medya hesapları üzerinden bilimsel etkinliklere ve haberlere yer verilmesi Sınavlarda sadece ezber değil, aynı zamanda analiz, sentez ve değerlendirme becerilerini ölçen sorular kullanılması Proje ve sunum gibi alternatif değerlendirme yöntemleri yaygınlaştırılması
Yetersiz yönetim	Yöneticilerin de liderlik ve yönetim becerilerini geliştirmeleri için fırsatlar sunulmalı Eğitim kurumlarında adil bir çalışma ortamının sağlanması Adil, şeffaf ve motive edici bir çalışma ortamı oluşturulmalı Öğrenci merkezli bir eğitim yaklaşımı benimsenmeli ve velilerle etkili bir iletişim ağı kurulmalı Cezalandırma yerine, öğrencilerin olumlu davranışlarını ödüllendirmeye yönelik programlar uygulanmalı Karar alma süreçlerine öğretmen, veli ve öğrenci temsilcileri dahil edilmeli Okulun hedefleri, karar alma süreçleri ve başarıları düzenli olarak paylaşılarak güven ortamı oluşturulmalıdır.

3.2.Araştırmanın ikinci alt problemi

Araştırmanın ikinci alt problemi ‘Takas Kuramının anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak amacıyla kullanılabilir kodlar, atasözleri, deyimler, özdeyişler ve örnek olaylar nelerdir?’

Şekil 3’te bu alt probleme yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Şekil 3.

Takas Kuramı ile İlgili Kodlar, Atasözleri, Deyimler ve Özdeyişler

Takas Kuramı Kodlar	Atasözü	Deyim	Özdeyiş
Beklenti Fayda sağlama Çıkarını gözetme İyilik yapma Harcanan emek Doyum	Ne verirsen elinle o gelir seninle. Attığın taş ürküttüğün kurbağaya değmeli. Bir elin nesi var, iki elin sesi var.	Değip değmeme Tartıp biçmek Takas tukas etmek Almadan vermek Allah’a mahsus Bir mal bir mala muhtaçtır. Arpa buğdayla değişir. Mal değişen dost kazanır. Değiş tokuş candan makbuldür.	Takas insan doğasının paylaşım ve karşılıklı üzerine kurulu olduğunu gösteren en eski ticaret biçimidir(David Graeber). Her şey ateşle takas olur, ateş de her şeyle; tıpkı altın ile malların ve mallar ile altının takas edilmesi gibi"(Herakleitos) "Emek olmadan, zafer olmaz."(Ralph Waldo EMERSON) "Büyük başarılar için, büyük çaba gerekir." (Heraklitos) Takas medeniyetin ilk finans aracıdır;insanlar arasında güveni ve işbirliğini oluşturur (Adams Smith). Takas ihtiyaçların dilidir;herkesin fazlasını bir başkasının eksikliği ile eşitleyen bir sanattır (Karl Polanyi
Denge Eşitlik Güdüleyici etki Doyum Motivasyon Yanılma Gelişim Katılım			

Şekil 3’te, Sosyal Sermaye Kuramı’nın daha anlaşılır hale gelmesi için kullanılabilir kodlar, atasözleri, deyimler ve özdeyişler yer almaktadır. Bu sayede, uygulayıcıların kuramı zihinlerinde daha net bir şekilde kavrayarak, buldukları eğitim kurumlarındaki sorunları analiz etme ve çözme sürecinde bu bilgileri kullanmaları beklenmektedir.

3.3.Araştırmanın üçüncü alt problemi

Araştırmanın üçüncü alt problemi Takas Kuramı başka hangi kuramlarla birlikte işe koşulabilir? Çizelge 4’te bu alt probleme yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Şekil 4. Takas Kuramı ile İlişkilendirilen Örgüt Kuramları

Takas Kuramı ile İlişkili Kuramlar	İlişkilendirilen Unsurlar
Beklenti Değer Kuramı	Bu iki kuram, bireylerin sosyal etkileşimlerde ne tür faydalar aradıklarını, bu faydaların değerini nasıl belirlediklerini ve hangi maliyetleri göze alabileceklerini anlamak için birlikte kullanılabilir.
Psikolojik Sözleşme Kuramı	Her iki kuram da bireylerin sosyal ilişkilerde neden belirli davranışlarda bulunduğunu ve bu ilişkilerin nasıl sürdürüldüğünü anlamak için önemli birer araçtır.
Çerçeveleme kuramı	İki kuramı bir araya getirdiğimizde, sosyal etkileşimlerin hem nasıl anlamlandırıldığı hem de bu anlamlandırmaya göre nasıl bir karşılıklı ilişki kurulduğu daha net bir şekilde anlaşılır.
Örgütte uyum kuramı	İki kuramı bir araya getirdiğimizde, çalışanların örgütte uyum sağlamasının, örgütten elde ettiği faydalarla (maaş, kariyer imkanları, sosyal statü vb.) doğrudan ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.
Vekalet kuramı	Vekalet ilişkisi, asıl ile vekil arasında, birbirlerinin ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak üzere gerçekleştirilen bir takas sürecidir.

Şekil 4 'te sunulan Şekil, takas kuramının farklı disiplinlerden kuramlarla olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin bireysel ve örgütsel davranışlar üzerindeki etkilerini görselleştirmektedir. Bu kuramların ortak noktası, sosyal etkileşimlerin temelini oluşturan karşılıklı ilişkiye dayanmalarıdır. Ancak her bir kuram, bu ilkeyi farklı boyutlarda ele alarak, sosyal davranışların daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Beklenti Değer Kuramı ile birlikte değerlendirildiğinde, takas kuramı, bireylerin sosyal etkileşimlerde hangi faydaları aradıklarını ve bu faydaların değerini nasıl belirlediklerini açıklamaya yardımcı olur. Bireyler, bir etkileşimden elde edecekleri faydaların beklenen değerini, bu etkileşim için harcayacakları çaba ile karşılaştırarak karar verirler. Bu süreçte, takas kuramının vurguladığı karşılıklı ilişki ilkesi, bireylerin beklentilerini şekillendirir. Okullarda sıkça karşılaşılan bir sorun olan öğrenci motivasyonunun düşüklüğü, bu kuramın ışığında incelenebilir. Öğrencilerin derslere olan ilgisini artırmak için, öncelikle öğrencilerin derslerden ne tür fayda bekledikleri (örneğin, iyi not almak, gelecekteki kariyerlerine katkı sağlamak) ve bu faydaların onlara ne kadar değerli geldiği belirlenmelidir. Ardından, öğrencilerin bu faydalara ulaşma olasılıkları (beklenti) artırılarak ve derslerin içeriği öğrencilerin ilgi alanlarına uygun hale getirilerek, derslerin değer algısı yükseltilmelidir. Bu sayede öğrencilerin derslere yönelik motivasyonları artırılarak, öğrenme süreçleri daha verimli hale getirilebilir.

Örneğin, bir öğrenci, matematik dersinden düşük not aldığı anda, matematik dersinin kendisine sağlayacağı faydaları (örneğin, üniversite sınavında başarılı olmak) düşük görerek bu derse olan ilgisini kaybedebilir. Bu durumda, öğrencinin matematik dersindeki başarısının gelecekteki kariyer hedeflerine nasıl katkı sağlayacağı konusunda yönlendirilmesi ve matematik

problemlerinin günlük hayata uygun örneklerle açıklanması, öğrencinin matematik dersine olan beklenti ve değer algısını artırarak motivasyonunu yükseltebilir.

Psikolojik Sözleşme Kuramı ile birlikte ele alındığında, takas kuramı, sosyal ilişkilerin daha çok zihinsel bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Bireyler, sosyal ilişkilerde karşılıklı olarak verdiği ve aldığı şeylere dair zihinsel bir anlaşma (psikolojik sözleşme) oluştururlar. Bu anlaşma, takas kuramının vurguladığı karşılıklılık ilkesinin daha soyut bir ifadesidir. Kotter (1973:91-99), psikolojik sözleşmeyi, "kişi ve örgüt arasındaki, sözlü olarak ifade edilmemiş, ancak tarafların karşılıklı beklentilerini içeren, psikolojik bir anlaşma" olarak tanımlar. Bu anlaşma, iş ilişkilerinde tarafların birbirinden neleri beklediğini belirler. Hall ve Moss'a (1998:23) göre, psikolojik sözleşmeler, tarafların birbirlerinden ne beklediği ve bu beklentilerin ne ölçüde karşılandığına bağlı olarak, yazılı ve sözlü iş anlaşmalarının temelini oluşturur. Okullarda sıklıkla karşılaşılan öğrenci motivasyon eksikliği sorunu, psikolojik sözleşme kuramı çerçevesinde incelenerek çözüm üretilebilir. Öğrencilerle okul yönetimi arasında oluşan psikolojik sözleşmenin, öğrencilerin beklentilerini karşılamaması durumunda motivasyon kaybı yaşanabilir. Bu nedenle, öğrencilerin başarılarına bağlı olarak ödüllendirilme, gelişimlerine katkı sağlayacak etkinliklerin düzenlenmesi ve öğrenci görüşlerinin alınarak kararlara yansıtılması gibi uygulamalar, öğrenci-okul arasında daha güçlü bir psikolojik sözleşme kurarak motivasyonu artırabilir. Ayrıca, öğretmenlerin öğrencilere gösterdiği ilgi, destek ve güven de psikolojik sözleşmenin önemli bir parçasıdır. Bu sayede öğrenciler kendilerini değerli hissederek okul hayatlarına daha fazla katılım gösterebilirler.

Çerçeveleme Kuramı ile birlikte değerlendirildiğinde, takas kuramı, sosyal etkileşimlerin nasıl anlamlandırıldığına ve bu anlamlandırmaya göre nasıl bir karşılıklılık ilişkisi kurulduğuna dair daha derin bir anlayış sunar. Bireyler, bir durumu nasıl çerçevelerlerse, o durumla ilgili beklentileri ve talepleri de o şekilde şekillenir. Vliegthart'a (2012, s. 937) göre, çerçeveleme, bireylerin ve sosyal aktörlerin, bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekliği anlamlandırma ve sunma sürecinde kullandıkları bir araçtır. Bu durum, takas ilişkilerinin de nasıl kurulacağını belirler. Okullarda giderek artan sosyal medya kullanımı ve dijital bağımlılık, öğrencilerin öğrenme süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum, Çerçeveleme Kuramı perspektifinden ele alındığında, öğrencilerin teknolojinin faydalarını değil de zararlarını vurgulayacak şekilde bir çerçeveye oturtulduğu anlamına gelir. Bu durumu değiştirmek için, okullarda teknoloji kullanımı yeniden çerçevelenmelidir. Öğrencilere, teknolojinin sadece eğlence aracı değil, aynı zamanda öğrenmeyi destekleyen bir araç olduğu gösterilmelidir. Teknoloji entegrasyonu eğitimi ile öğrencilerin dijital okuryazarlık becerileri geliştirilmeli ve teknolojinin sorumlu kullanımına yönelik farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca, okullarda dijital detoks günleri düzenlenerek öğrencilerin teknolojiden arınma fırsatı bulmaları sağlanabilir. Bu sayede, öğrenciler teknolojiyi daha dengeli ve bilinçli kullanmayı öğrenecek, öğrenme süreçleri de olumlu yönde etkilenecektir.

Örgütsel Uyum Kuramı ile birlikte ele alındığında, takas kuramı, çalışanların örgütte neden uyum sağladıklarını açıklar. Çalışanlar, örgütten elde ettikleri faydalar (maaş, kariyer imkanları, sosyal statü vb.) ile örgüte verdikleri katkıları (çalışma, sadakat vb.) arasında bir denge kurmaya çalışırlar. Bu denge, takas kuramının temelini oluşturan karşılıklılık ilkesine dayanır. Öğretmenler arasındaki işbirliğinin eksik olmasıdır. Örgütsel uyum kuramı

perspektifinden bakıldığında, öğretmenlerin okulun genel hedefleri ve değerleri konusunda ortak bir anlayışa sahip olmaması, işbirliğini engelleyen en önemli faktörlerden biridir. Bu sorunu çözmek için, okul yönetiminin öğretmenler arasında düzenli toplantılar düzenleyerek ortak bir vizyon oluşturması, öğretmenlerin farklı disiplinlerdeki bilgi ve deneyimlerini paylaşabilecekleri platformlar oluşturması ve başarılı uygulamaların tüm öğretmenlerle paylaşılması gibi adımlar atılması gerekmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin mesleki gelişimlerine destek olmak amacıyla çeşitli eğitimler ve seminerler düzenlenerek, öğretmenlerin kendilerini sürekli olarak geliştirmeleri sağlanabilir. Bu sayede öğretmenler arasında güçlü bir iş birliği ağı kurulacak ve öğrencilerin eğitim kalitesi artırılabilecektir.

Vekalet Kuramı ile birlikte değerlendirildiğinde, takas kuramı, vekil ile asıl arasındaki ilişkideki karşılıklılık ilkesini vurgular. Vekil, asılın beklentilerini karşılamak karşılığında belirli haklar ve yetkiler elde eder. Nicholson' a (1995, s. 430) göre, vekâlet ilişkileri sözlü veya yazılı bir anlaşma ile kurulabilmektedir. Bu ilişki, takas kuramının daha geniş bir bağlamda ele alınabileceğini gösterir. Okullarda sıklıkla karşılaşılan bir diğer sorun, öğretmenler ve veliler arasındaki iletişim eksikliğidir. Vekalet kuramı perspektifinden bakıldığında, öğretmenler öğrencilerin eğitim sürecinde vekiller konumundadır. Veliler ise asil olarak, çocuklarının eğitimi konusunda son sözü söyleme hakkına sahiptir. Bu iki taraf arasındaki bilgi asimetrisi ve farklı beklentiler, iletişim kopukluklarına ve dolayısıyla öğrencinin gelişiminde olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bu sorunun çözümü için, düzenli veli toplantıları, online platformlar üzerinden sürekli iletişim kanalları kurulması ve velilerin okul yönetimine katılımının sağlanması gibi adımlar atılabilir. Böylece, vekiller (öğretmenler) ile asiller (veliler) arasındaki bilgi paylaşımı artırılabilir, karşılıklı güven tesis edilebilir ve öğrencinin başarısı için ortak bir çaba gösterilebilir. Bu sayede, vekalet kuramında belirtilen asimetri ve çelişki sorunları minimize edilerek, öğrencinin eğitim hayatında daha başarılı olması hedeflenebilir.

Sonuç olarak, takas kuramı, farklı disiplinlerden kuramlarla ilişkilendirildiğinde, sosyal davranışların daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlar. Bu ilişkiler, takas kuramının hem bireysel hem de örgütsel düzeyde geçerliliğini ve önemini ortaya koyar. Takas kuramı, sosyal etkileşimlerin temelini oluşturan karşılıklılık ilkesini farklı boyutlarda ele alarak, sosyal bilimlerin birçok alanında önemli bir kavram haline gelmiştir.

3.Sonuç, Tartışma, Öneriler

Bu araştırmanın amacı, Takas Kuramı'nın atasözleri, deyimler, özdeyişler, kodlar ve örnek olaylar aracılığıyla daha anlaşılır hale getirilmesidir. Ayrıca, okulların karşılaştıkları sorunları çözmek için ilgili diğer örgüt teorilerinden faydalanarak etkili stratejiler geliştirmektir. Başka bir deyişle, bu çalışmada Takas Kuramı'nın çeşitli bağlamlarda nasıl uygulanabileceği ve eğitim kurumlarının problemlerine yönelik çözümler sunma potansiyelini sağlamaktır.

Takas kuramı çerçevesinde fayda sağlama, çıkarını gözetme, iyilik yapma, harcanan emek, doyum, eşitlik, güdüleyici etki, doyum, motivasyon, gelişim, katılım, yanılma kodları ele alınmıştır. Daha sonra kodlarla ilgili atasözleri, deyimler, özdeyişler belirlenmiş ve örnek senaryolar oluşturulmuştur. Alagozlu' ye (2009:46) göre, atasözleri ve deyimler, aslında

ideolojik bir söylem oluşturmaktadır. Yaşar (2007), yaptığı araştırmada Türk atasözlerinde "eğitim", "cahil" ve "bilim" kavramlarına atfedilen değerleri ortaya koymuş ve bu atasözlerinin eğitime verilen önemi ve cahilliğe karşı tutumu yansıttığını belirtmiştir. Bulut'a (2016: 300) göre, aynı kültürü paylaşan bireyler, belirli durumlarda birbirlerinden ortak bir dil olarak kabul ettikleri atasözleri ve deyimleri duymayı ve kullanmayı beklerler. Aksoy (1988: 146), deyimlerin, dilin estetik ve yaratıcı yönünü gözler önüne seren, kültürel bir mirasın ifadesi olduğunu belirtmektedir. Keser ve Voltan-Acar'a (2) göre, atasözleri bir toplumun ortak düşünce yapısının temel taşlarından biridir. Toplumsal bilgeliğin ve değer yargılarının en özlü ifadesi olan atasözleri olmadan, o toplumun ortak düşünce yapısını anlamak mümkün değildir. Hatipoğlu'na (1972) göre, tüm kültürlerde atasözlerine rastlanması, insanın öğrenme sürecinde geçmiş deneyimlerin ve bilgeliğin ne kadar önemli olduğunu gösterir. İnsanlar, yaşamın getirdiği sorunlarla karşılaştıklarında atalarının deneyimlerine başvurarak çözüm yolları aramışlardır. Eğitim örgütlerinde insan faktörünün ne denli önemli bir rol oynadığı göz önüne alındığında, Takas Kuramı etrafında geliştirilecek örnek olaylar, eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin karşılaştığı sorunların çözümüne yardımcı olabilir. Takas Kuramı'nın eğitim yönetimi alanındaki uygulamaları, yöneticilerin sahip olduğu 'kozlar'ın önemini de bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu kozlar, müdürlerin takas süreçlerinde daha avantajlı konuma gelmelerini ve kurumları için daha iyi sonuçlar elde etmelerini sağlar. Örneğin, bir müdürün deneyimi, ilişkileri, bilgi birikimi veya kurum içindeki konumu önemli birer koz olabilir. Yöneticilerin sahip olduğu kozlar sadece deneyim ve bilgi birikimi ile sınırlı değildir. Okul içindeki popülariteleri, kurum dışındaki bağlantıları, bütçe yetkileri, karar alma yetkileri gibi pek çok farklı faktör de koz olarak değerlendirilebilir. Ancak, her müdürün bu kozları eşit düzeyde bulundurması mümkün değildir. Bu durumda, müdürler diğer kaynaklarını takas etmek durumunda kalabilirler. Örneğin, zaman, enerji, kaynaklar veya destek gibi. Eğer bir yönetici deneyim veya ilişkiler konusunda zayıfsa, bu eksikliğini zaman, enerji ve diğer kaynakları harcayarak telafi etmeye çalışabilir. Örneğin, daha az deneyimli bir yönetici, okul etkinliklerine daha fazla zaman ayırarak veya meslektaşlarından yardım alarak eksikliğini kapatabilir. Takas kuramı, müdürlerin sahip olduğu kozları kullanarak okul içinde daha etkili bir yönetim süreci oluşturmalarına yardımcı olur. Ancak, başarılı bir yönetim için sadece kozlara değil, aynı zamanda bu kozları nasıl kullanıldığına da dikkat etmek gerekir.

Ayrıca, bu kuramın daha kolay anlaşılabilmesi ve hatırlanabilmesi için atasözleri, deyimler ve özdeyişler gibi dilsel araçların faydalı olacağı düşünülmektedir. Ancak, bu işlevselliğin araştırma sonuçlarıyla doğrulanması gerekmektedir. Benzer şekilde, kurgusal örnek olayların da bu doğrulama sürecine dâhil edilmesi önemlidir. Sosyal bilimlerde kuramların uygulamadaki işlevselliği uzun zamandır tartışma konusu olmuştur ve bu konuda daha fazla deneysel çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Tonbul ve Ata-Çiğdem (2023), kuram odaklı sorun analizlerinde birden fazla kuramın etkileşime girmesinin gerektiğini vurgulamışlardır.

Bu etkileşimin gerçekleştirilmesinde yapay zekâ uygulamalarının kullanımı, kaçınılmaz bir seçenek olarak öne çıkmaktadır. Yapay zekâ, sunulan veriler ışığında kuramsal bir algoritma aracılığıyla çok sayıda bilgiyi işleyebilir ve insan beyninin hatırlama ve birçok veriyi bir arada ilişkilendirme kapasitesine benzer şekilde çalışabilir. Bu bağlamda, yakın gelecekte yapay

zekânın karar destek sistemleri olarak yönetsel sorunların analizinde önemli bir rol üstleneceği söylenebilir.

4.1.Öneriler

- Hangi atasözü, deyim ve özdeyişlerin, karmaşık kuramsal kavramları daha anlaşılır kıldığı ve öğrencilerin bu kavramları daha iyi hatırlamalarını sağladığı konusunda ampirik çalışmalar yapılabilir.
- Eğitimciler ve yöneticilere verilen kuram eğitimlerinin,okullarda, gerçek sınıf ortamında nasıl bir etki yarattığı ve öğrencilerin problem çözme becerileri üzerindeki etkileri incelenebilir.
- Yapay zeka sistemlerine, insan benzeri düşünme ve analiz yetenekleri kazandırmak için kuram temelli algoritmalar kullanılabilir. Bu algoritmalar sayesinde yapay zeka, karmaşık verileri analiz edebilir, farklı senaryoları değerlendirebilir.
- Bu çalışma yalnızca Takas Kuramı ile sınırlıdır, farklı bilim dallarındaki kuramların, incelenen konu üzerinde nasıl bir etkileşim içinde olduğu, hangi ortak noktalara sahip olduğu ve yeni teorilerin ortaya çıkmasında nasıl bir rol oynadığı araştırılabilir.
- Eğitim fakültelerindeki müfredata, kuram odaklı analiz dersleri eklenerek, geleceğin öğretmenlerinin daha donanımlı hale gelmesi sağlanabilir. Öğretmen adaylarına, farklı kuramları kullanarak gerçek hayat problemlerini çözme becerileri kazandırılmalıdır.

KAYNAKLAR

Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İnkılâp Kitapevi Yayınları.

Alagözlü, N. (2009). Dil ve cins: Türkçe atasözlerinde ve deyimlerde kadın üzerine eğretilmeler ve toplum-bilişsel yapı. *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 37-48.

Asher, H. B. (1984). *The management of organizational behavior: A system approach*. Prentice-Hall.

Aydın, M. (1991). *Örgütsel davranış ve yönetim*. Beta Yayınları.

Blau, P. M. (1983). *Exchange and power in social life*. John Wiley.

Blau, P. M. (1986). *Exchange and power in social life*. Transaction Books.

Brophy, J. (1983). Conceptualizing student motivation. *Educational Psychologist*, 18(3), 200-215.

Bulut, S. (2016). Divânü Lügâti't-Türk'ten Ahıska Türkleri yazılı ve sözlü diline geçen atasözleri. *Journal of Turkish Language and Literature (Litteraturca)*, 95-112.

Bursalıoğlu, Z. (1991). *Eğitim yönetiminde teori ve uygulama*. Pegem Yayınları.

Corey, G. (1990). *Theory and practice of counseling and psychotherapy* (4th ed.). Brooks/Cole Publishing Company.

Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38.

Çankaya, İ. (1996). *Takas kuramı ve örgütsel davranış*. Nobel Yayın Dağıtım.

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-507.

Glanz, J. (1999). *What every principal should know about effective leadership*. Association for Supervision and Curriculum Development.

Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press.

Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25(2), 161-178. JSTOR.

Hall, D. T., & Moss, J. E. (1998). The three careers of the professional: Work, family, and leisure. *Human Resource Management*, 37(1), 23-35.

Hatipoğlu, V. (1972). *Türkçenin sözdizimi*. TDK Yayınları.

Homans, G. C. (1958). Social behavior as exchange. *American Journal of Sociology*, 63(3), 606-621.

Horkheimer, M. (2005). *Geleneksel ve eleştirel kuram* (M. Tüzel, Trans.). Yapı Kredi Yayınları.

Hortaçsu, N. (1992). *İnsan ilişkileri*. İmge Kitabevi.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (15th ed.). Nobel Yayın Dağıtım.

Keser, N., & Voltan-Acar, N. (2013). Türk atasözlerinde bilişsel çarpıtmalar. *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 1-20.

Kincheloe, J. L. (1993). *Toward a critical politics of teacher thinking: Mapping the postmodern*. Bergin & Garvey.

Kotter, J. (1973). The psychological contract: Managing the joining-up process. *California Management Review*, 15(9), 91-99.

- Kuşkonmaz, T. (2008). İlköğretim okullarında çalışan yönetici ve öğretmenlerin takas kuramının uygulanmasına ilişkin algıları. (Unpublished master's thesis).
- Lawson, A. E. (1995). *Science teaching of the development thinking*. Wadsworth Publishing Company.
- Miles, J. A. (2012). *Management and organization theory: A Jossey-Bass reader*. John Wiley & Sons.
- Mitchell, D. E. (1989). Action theories and issues clarification. In J. Burdin (Ed.), *School leadership: A contemporary reader* (pp. 227-258). Sage Publications.
- Ndonga, J. (2006). *Social exchange theory in management relationships*. University of Nairobi Press.
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S., McKee, D. O., & McMurrian, R. (1997). An investigation into the antecedents of organizational citizenship behaviors in a personal selling context. *Journal of Marketing*, 61(3), 85-98.
- Nicholson, W. (1995). *Microeconomic theory: Basic principles and extensions* (6th ed.).
- Onan, B. (2011). Türkçe deyimlerde dil farkındalığı ve işlevsel dil kullanımı. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-10.
- Pavitt, C. (1998). The philosophy of science and communication theory. *Communication Monographs*, 65(2), 135-167.
- Pfeffer, J., & Salancik, G. R. (1978). *Great writers on organizations*.
- Popper, K. (2006). *Bitmeyen arayış: Bir entelektüelin yaşam öyküsü*. Plato Yayıncılık.
- Rousseau, D. (1990). New hire perceptions of their own and employer's obligations: A study of psychological contracts. *Journal of Organizational Behavior*, 11, 389-400.
- Rousseau, D. (1995). *Psychological contracts in organisations*.
- Sayles, L. R. (1981). *Leadership: What effective managers really do... and how they do it*. McGraw-Hill.
- Taşkın, Ö. (2006). *Fen bilgisi eğitiminde özel öğretim yöntemleri*. Deniz Kültür.
- Thibaut, J. W., & Kelley, H. H. (1959). *The social psychology of groups*. John Wiley & Sons.
- Tonbul, Y. (2021). Eğitim kurumlarında yönetimsel sorunların analizi için kuram rehberi. Anı Yayıncılık.

Tonbul, Y., & Ata, Ç. (2022). Kuram odaklı sorun analizi: Romanlarda üst eğitim kurumlarına devam etmeme örneği. In *IX. International Euroasian Educational Research Congress* (pp. 229-232). Anı Yayıncılık.

Tonbul, Y., Ata, F., & Sezer, Ç. K. (2023). Kuram odaklı analizlerde soru listesi geliştirme: Dört çerçeve modeli ve ilişkili kuramlar. *International Journal of Social Sciences*, August 2023.

Vliegthart, R. (2012). Framing in mass communication research—An overview and assessment. *Sociology Compass*, 6(12), 937-948.

Yaşar, F. Ö. (2007). Bilgi toplumu bağlamında Türk atasözlerinde “eğitim” ve “bilgi” kavramları üzerine düşünceler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(19), 146-158. Retrieved from <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423879318.pdf>

Yaylacı, A. F. (2016). Özgeciliğe, sözleşmeye dayalı ilişkiler ve toplumsal takas bağlamında örgütsel yurttaşlık davranışları. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 257-277.

Yıldırım, A. (1999). *Nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6th ed.). Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11th ed.). Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, M. C., & Aydemir, C. (2016). Sosyal bilimlerde/sosyolojide sosyal kuram-sosyal pratik ilişkisi ve uygulamalı araştırma bulgularının yorumlanmasına ilişkin bazı problemler. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 1-15

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN HELİKOPTER EBEVEYN TUTUMUNA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Belgin LİMAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,

belgin.liman@gmail.com-ORCID: 0000-0003-4965-2379

Doç. Dr. Aylin MENTİŞ

Ege Üniversitesi, aylinmentiskoksoy@gmail.com-

ORCID: 0000-0003-4549-0579

ÖZET

Ebeveynlik, sağlıklı birey yetiştirmede önemli etkiye sahiptir. Bireylerin kişiliği çocukluk döneminde şekillenmektedir ve çocukların rol model aldıkları en önemli kişiler ebeveynleridir. Dolayısıyla ebeveynlerin çocuklarına karşı tutumları, çocuklarının kişisel ve ruhsal gelişimleri üzerinde oldukça önemlidir. Helikopter tutuma sahip ebeveynler çocuklarına olan yaklaşımları ile onları sorunlardan uzak tutmaya çalışsalar da temelde bu davranışsal yaklaşımlar çocukları zorluklar karşısında savunmasız bırakabilmektedir. Helikopter ebeveynlerin çocuklarına karşı iyi niyetli olmalarına rağmen, bu aşırı koruyucu tutumun çocukların gelişiminde olumsuz sonuçlara yol açtığı bilinmektedir. Bu araştırmanın amacı, helikopter ebeveyn tutumuna ilişkin okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesidir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada 14 okul öncesi öğretmeni örneklemi oluşturmuştur. Veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Elde edilen veriler, nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi ile çözümlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre öğretmenler aşırı koruyucu ebeveynleri her şeyi kontrol altında tutmaya çalışan, mükemmeliyetçi, şüpheli ve endişeli olarak betimlemişlerdir. Öğretmenler annesi aşırı koruyucu olan çocukların ise düşük öz güven, kaygılı endişeli olma gibi özelliklere sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Helikopter Ebeveynlik, Helikopter Ebeveynlerin Özellikleri, Küçük Çocuklar

1. GİRİŞ

Çocuk yetiştirme sürecinde anne babaların sergilediği tutumlar, çocukların gelecekteki kişilikleri ve hayatları üzerinde derin izler bırakmaktadır. Olumlu ebeveyn tutumları, çocukların sorumluluk sahibi, özgüveni yüksek ve sağlıklı bireyler olarak yetişmesinde büyük önem taşır. Ancak, baskıcı veya otoriter tutumlar gibi olumsuz ebeveynlik tarzları, çocuklarda çekingenlik, itaatsizlik veya düşük benlik saygısı gibi sorunlara yol açabilir. Çocuklarının duygularına ve ihtiyaçlarına duyarsız kalan ailelerde büyüyen çocuklar, genellikle özgüvensiz,

saldırgan ve iletişim güçlüğü çeken bireyler olarak yetişirler. Aksine, çocuklarının tüm isteklerini yerine getiren ve aşırı koruyucu olan ailelerde büyüyen çocuklar ise, bencil, doyumsuz ve başkalarının ihtiyaçlarını göz ardı eden bireyler olma eğilimindedir. Aşırı hoşgörülü bir ortamda büyüyen çocuklar, isteklerinin karşılanmadığında hayal kırıklığına uğrayarak içine kapanabilir veya çevrelerine karşı saldırgan davranışlar sergileyebilirler. Her alanda mükemmel olmaları beklenen çocuklar, sürekli bir başarı baskısı altında büyürler. Bu durum, çocuklarda hata yapma korkusu ve özgüven eksikliği gibi sorunlara yol açabilir. Tutarsız ebeveyn tutumları, çocuklarda belirsizlik ve kararsızlık yaratabilir. Demokratik bir aile ortamında yetişen çocuklar ise, özgürce düşünebilen, karar verebilen ve hem kendi haklarını hem de başkalarının haklarını koruyan bireyler olarak yetişirler (Gençdoğan ve Gülbahçe, 2021).Çocuklarının üzerine titreyen, onların her adımını takip eden ve karşılaştıkları zorlukları kendi üzerlerine alan ebeveynlerin sergilediği aşırı korumacı tutum, helikopter ebeveynlik olarak adlandırılır (Yam ve Kumcağız, 2021)."Helikopter ebeveynlik" terimi, ilk olarak 1969 yılında psikoterapist HaimGinott'un bir çocuk danışanının annesini "tıpkı bir helikopter gibi sürekli başımda dönmekte" şeklinde tanımlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu terim, 1990 yılında Cline ve Fay tarafından yayımlanan "Parenting with Love and Logic" adlı kitapta da kullanılmış ve böylece eğitimciler ve uzmanlar arasında yaygınlaşmıştır (Padilla-Walker ve Nelson, 2012, akt. Hotlar, 2017; Yılmaz, 2019; Gençdoğan ve Gülbahçe, 2021). Çocuklarının her yaptığını takip eden, onlara fazla müdahale eden ve karar verme süreçlerine aşırı katılan ebeveynlerin tutumu, helikopter ebeveynlik olarak adlandırılır (Kwon, Yoo ve Bingham, 2016). Helikopter ebeveynler, çocuklarını aşırı derecede koruyarak, onların bağımsız olmalarını engellerler. Çocuklarının tüm kararlarını kendileri alır ve onların yerine hedefler belirlerler. Bu tutum, özellikle tek çocuklu ailelerde daha sık görülür ve ebeveynlerin çocuklarını sanki kendilerinin bir parçasıymış gibi görerek, "biz bugün çok yorulduk" veya "biz matematik olimpiyatlarına katılacağız" gibi ifadeler kullanmalarına neden olur (Yılmaz ve Büyükcebeci, 2019). Yoğun ve etkileşimli gibi görünse de, bu iletişimde çocuk sürekli bir değerlendirme altındadır. Çocuktan beklenenler, onun üzerindeki beklentiler ve öneriler, iletişimin temelini oluşturur. Çocuklarını kendilerinin bir uzantısı gibi gören ebeveynlerin çocukları, genellikle özgüven eksikliği, bağımlılık, karar vermede zorluk ve problem çözme becerilerinde yetersizlik gibi sorunlar yaşarlar. Bu çocuklar, ailelerine aşırı bağlı hale gelirler, sağduyudan yoksun davranışlar sergileyebilirler ve başarıya yönelik motivasyonları düşük olabilir. Ayrıca, bazı durumlarda antisosyal eğilimler de gözlemlenebilir (Pehlivan, 2013). Helikopter ebeveynlerin çocuklarına karşı iyi niyetli olmalarına rağmen, bu aşırı koruyucu tutumun çocukların gelişiminde olumsuz sonuçlara yol açtığı bilinmektedir (Kantrowitz ve Tire, 2006). Yapılan araştırmalar, helikopter ebeveynlerin çocuklarının yetişkinlik dönemlerinde duygusal sorunlarla daha sık karşılaştıklarını göstermektedir (Çetin Avcı ve Güleç Şatır, 2020). Bu ebeveynlik tarzını benimseyenler, çocuklarını aşırı derecede korumalarının nedenini, dış dünyanın sunduğu tehditler ve yüksek beklentiler olarak açıklıyor. Özellikle akademik başarı baskısı, ekonomik zorluklar ve artan suç oranları bu nedenler arasında yer alıyor (Bristow, 2014).

Literatürde son zamanlarda helikopter ebeveynlik kavramına ilişkin çalışmaların sayısında artış olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda artış çocuklarda özerkliği sağlamak açısından önemli sayılabilir çünkü özerklik sağlayamamış çocuklar, tıpkı ebeveynlerinin yaptığı gibi, kendi

çocuklarına karşı helikopter ebeveyn tutumunu gösterebilir. Dolayısıyla bu çalışmanın sonuçlarının ailelere yönelik çalışmalarının şekillenmesinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin helikopter ebeveynlik kavramına ilişkin öğrenci velilerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Modeli

Çalışmanın modeli, bu araştırma kapsamında okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerini derinlemesine ortaya çıkarmak amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel çalışmalar, kişilerin görüşlerini detaylı bir şekilde incelemek için en uygun yöntem olarak kabul edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmada örneklemin belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmış ve araştırmacıların kolaylıkla ulaşabileceği okul öncesi öğretmenleri, çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Araştırmanın örneklemini, 2024-2025 eğitim öğretim döneminde Niğde ilinde görev yapan 14 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin demografik bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

		n
Cinsiyet	Kadın	13
	Erkek	1
Yaş	25-40	2
	41 ve üstü	12
Eğitim Durumu	Ön lisans	3
	Lisans	11
Mesleki Deneyim	1-10	2
	11 ve üstü	12

2.3. Verilerin Toplanması

Okul öncesi eğitimde göreve devam eden öğretmenler ile yaklaşık 20'er dakikalık görüşmeler yapılmış ve görüşmeler araştırmacılar tarafından yazıya aktarılmıştır. Araştırmalar katılımcı öğretmenlerin kendilerini huzurlu ve rahat hissedebileceği ve görüşlerini içtenlikle ifade edebilecekleri bir ortam sağlanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu analiz ile verilerin açıklanabileceği veriler ve kavramlar arasındaki ilişkilere ulaşmak hedeflenmektedir. Kavramların adlandırılması ve aralarındaki ilişkilerin fark edilmesi ile olgu ve olaylarla ilgili detaylı ve etkili düşünme yapılabilmektedir. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirilmiş ve bulgular 4 tema altında toplanmıştır.

Bu temalar:

Aşırı koruyucu velilerin özellikleri

Aşırı koruyucu velilerin çocuklarının özellikleri

Aşırı koruyucu velilerin çocuklarının sınıf içi davranışları

Aşırı koruyucu velilere öneriler

Daha sonrasında kod listesi oluşturulmuş çalışma yapılan konunun içeriği doğrultusunda aralarında bağlantılı olan kodlar bir araya getirilmiştir. Oluşturulan kod listesi belirli temalar altında toplanmıştır. Temaların ve kodların oluşturulması aşamasında uzman görüşüne başvurulmuş uzman kişinin yaptığı temalar işlemi ile araştırmacının yaptığı kodlama işlemi karşılaştırılarak incelenmiştir. İçerik analizi yapıldıktan sonra temalara ait frekanslar belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde elde edilen bulgular sunulmuştur.

3.1. Aşırı Koruyucu Velilerin Özelliklerine Dair Bulgular

Görüşme yapılan öğretmenlere “Aşırı koruyucu velilerin özelliklerinden bahseder misiniz?” sorusu yöneltilmiş, öğretmenlerin endişeli, müdahaleci, korumacı, mükemmeliyetçi şeklinde yanıtlar verdikleri belirlenmiştir.

Tablo2. Aşırı Koruyucu Velilerin Özellikleri

Tema	Kod	Katılımcılar
Aşırı koruyucu velilerin özellikleri	Endişeli	Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö7,Ö9,Ö12
	Müdahaleci	Ö2,Ö3,Ö5,Ö6,Ö11,Ö12,Ö13
	Korumacı	Ö4,Ö8,Ö10,Ö14
	Mükemmeliyetçi	Ö4,Ö5

Öğretmenlerin bu konudaki ifadeleri; *Ö4: Mükemmeliyetçi olma eğilimindedir. Başarısızlık ve hayal kırıklığı gibi durumlardan çocuğu hep korumaya çalışırlar. Çocuğu dışarıya karşı sürekli koruma eğilimindedir. Ö13: Çocuklarına müdahaleci yaklaşır. Çocuğunu sürekli korur. Onun adına kararlar alır. Çocuğun kendini tanınmasına fırsat vermez. Çocuğun her işini kendisi yapar. Odasını temizler. Yemeğini yedirir.*

3.2. Aşırı Koruyucu Velilerin Çocuklarının Özellikleri Dair Bulgular

Görüşme yapılan öğretmenlere “Aşırı koruyucu velilerin çocuklarının özellikleri nelerdir?” sorusu yöneltilmiş, öğretmenler bu çocukların düşük özgüven, bağımlılık, sosyalleşememe,

kaygılı olma, uyumsuzluk, başarısızlık korkusu yaşadıklarını ve kaygılı olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. Aşırı Koruyucu Velilerin Çocuklarının Özellikleri

Tema	Kod	Katılımcılar
Aşırı koruyucu velilerin çocuklarının özellikleri	Düşük özgüven	Ö1,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8,Ö9,Ö10,Ö11,Ö14
	Bağımlılık	Ö2,12
	Sosyalleşememe	Ö3,Ö6,Ö8,Ö9,Ö10,Ö12,Ö14
	Kaygılı olma	Ö3,Ö4,Ö7
	Çekingenlik	Ö2,Ö8,Ö9,Ö10,Ö12
	Başarısızlık korkusu	Ö3,Ö4,Ö12
	Uyumsuzluk	Ö8,Ö9

Öğretmenlerin bu konudaki ifadeleri; Ö5: *Kendine güveni olmayan özgüveni olmayan çocuklardır. Ö12: Kişiliği gelişmemiş, bağımlı, ürkek, inatçı ve çabuk mutsuz olan başaramam duygusuyla çevrelenmiş ve mutsuz çocuklar. Ö4: Asosyal çocuklar, yetersiz çocuklar oluyorlar.*

3.3. Aşırı Koruyucu Velilerin Çocuklarının Sınıf İçi Davranışlarına Dair Bulgular

Görüşme yapılan öğretmenler “Aşırı koruyucu velilerin çocuklarının sınıf içi davranışlarından bahsedersiniz?” sorusuna bu çocukların sınıf içinde kurallara uymama, mızımızlanma, arkadaşlarıyla iletişim kuramama, hırslı olma davranışı gösterdikleri ve çekingen oldukları şeklinde yanıt vermişlerdir.

Tablo 4. Aşırı Koruyucu Velilerin Çocuklarının Sınıf İçi Davranışları

Tema	Kod	Katılımcılar
Aşırı koruyucu velilerin çocuklarının sınıf içi davranışları	Kurallara uymama	Ö5,Ö9
	Mızımızlanma	Ö2,Ö6, Ö12,13
	Çekingenlik	Ö2,Ö8,Ö9,Ö10,Ö12
	Arkadaşlarıyla iletişim kuramama	Ö3,Ö4,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12,Ö14
	Hırslı olma	Ö4

Öğretmenlerin bu konudaki ifadeleri; Ö6: *Her işi öğretmenin yapmasını bekler. Mızımızdırlar. Ö12: Ürkek, çekingen, ağlamaya meyilli, ağlayarak işlerini yaptırmaya çalışmak, iletişim gücü*

zayıf, anti sosyal, yalnız kalmayı tercih eden, konuşmaktan korkan, ne yapacağını bilemeyen davranışlar gösterirler.

3.4. Aşırı Koruyucu Velilere Önerilere Dair Bulgular

Görüşme yapılan öğretmenlere “Aşırı koruyucu velilerinize nasıl önerilerde bulunursunuz?” sorusu yöneltilmiş, Tablo 5’te görüldüğü üzere öğretmenler, uzman desteği alınmalı, çocukla etkili iletişim kurulmalı, diğer ailelerle iletişim kurulmalı, çocuklara özgür alanlar oluşturulmalı, çocukla kaliteli zaman geçirilmeli ve öğretmenle işbirliği yapılmalı şeklinde yanıtlar vermişlerdir.

Tablo 5. Aşırı Koruyucu Velilere Öneriler

Tema	Kod	Katılımcılar
Aşırı koruyucu velilere öneriler	Çocuklara özgür alanlar oluşturulmalı	Ö1,Ö12
	Etkili iletişim	Ö2
	Sorumluluk verilmeli	Ö2,Ö3,Ö4,Ö6,Ö12, Ö13,Ö14
	Çocukla kaliteli zaman geçirilmeli	Ö2
	Diğer ailelerle iletişim kurulmalı	Ö3
	Uzman desteği alınmalı	Ö7,Ö10,Ö11
	Öğretmenle işbirliği yapılmalı	Ö9

Öğretmenlerin bu konudaki ifadeleri; *Ö10: Profesyonel uzmanlardan destek almalılar. Ö3: Çocuklarına yaşlarına ve gelişimlerine uygun sorumluluk vermeleri. Diğer ailelerle sosyal iletişim kurmak ve bir araya gelmek tavır değişikliğini destekleyebilir.*

TARTIŞMA, SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Elde edilen bulgulara göre öğretmenler aşırı koruyucu ebeveynleri her şeyi kontrol altında tutmaya çalışan, mükemmeliyetçi, şüpheli ve endişeli olarak betimlemişlerdir. Öğretmenler annesi aşırı koruyucu olan çocukların ise düşük öz güven, kaygılı endişeli olma, yalnızlaşma, bağımlı, çekingen ve kaygılı olma gibi özelliklere sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretmenler aşırı koruyucu tutum sergileyen velilerine, uzman desteği alınmalı, çocukla etkili iletişim kurulmalı, diğer ailelerle iletişim kurulmalı, çocuklara özgür alanlar oluşturulmalı, çocukla kaliteli zaman geçirilmeli ve öğretmenle işbirliği yapılmalı şeklinde önerilerde bulunmuşlardır. Literatüre göre helikopter ebeveyn tutumu ile büyütülen çocukların yetişkinlikte hayatlarını kontrol etme ve yönetme konusunda da daha fazla zorluk çektikleri saptanmıştır (McGinley, 2018). Bu çocuklar, ailelerine aşırı bağlı hale gelirler, bağımsız

davranışlar sergileyemeyebilirler ve başarıya yönelik motivasyonları düşük olabilir. Ayrıca, bazı durumlarda bu çocuklarda antisosyal eğilimler de gözlemlenebilmektedir (Pehlivan, 2013). Örneğin, Çetin Avcı ve Güleç Şatır (2020) çalışmasında helikopter ebeveynlerin çocuklarının yetişkinlik dönemlerinde duygusal sorunlarla daha sık karşılaştıklarını belirlemiştir. Araştırmacılar bu durumu helikopter ebeveynlerin çocuklarına yeterli serbest zaman fırsatı tanımamalarına, çocuğun çevresini gereğinden fazla sınırlandırmalarına ve zamanı kullanma konusunda söz hakkı vermemelerine bağlamışlardır.

Sonuç olarak aşırı koruyucu ebeveyn yaklaşımlarının çocuğun kişiliği açısından olumsuz etkilerinin olduğu konusunda okul öncesi öğretmenlerinin hem fikir olduğu söylenebilir. Bu bağlamda okul öncesi çocuklarının ebeveynlerine yönelik okul rehberlik servislerince seminerler verilebilir. Ayrıca küçük çocukların özgüvenlerini geliştirmek amacıyla etkinlik ve oyunlar programa eklenebilir.

5.KAYNAKÇA

- Bristow J. (2014) *The Double Bind of Parenting Culture: Helicopter Parents and Cotton Wool Kids*. In: *Parenting Culture Studies*. Palgrave Macmillan, London. Erişim Tarihi: 03.11.2024 https://doi.org/10.1057/9781137304612_10.
- Cohen, L. ve Manion, L. (1994). *Research Methods in Education*. (forthedition). London & New York: Routledge.
- Çetin, A. S. ve Güleç, Ş. D. (2020). Yeni bir kavram: Helikopter ebeveynlik. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 163-168.
- Gençdoğan, B. ve Gülbahçe, A. (2021). Psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumunun bir yordayıcısı olarak algılanan helikopter ebeveyn tutumu. *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi*, 1(1), 66-98.
- Hotlar, D. (2017). Helikopter Anne babalar ve Çocukların Benlik Gelişimi, 04.11.2024 tarihinde https://www.tavsiyedyorum.com/makale_18194.htm. / sitesinden erişilmiştir.
- Kantrowitz B. ve Tyre P. (2006). *The fine Art of Letting go*. (Erişim Tarihi: 04.11.2024). Newsweek.<http://www.usc.edu/studentaffairs/parents/images/TheFineArtofLettingGo>.
- Kwon, K. A., Yoo, G. ve Bingham, G. E. (2016). Helicopter parenting in emerging adulthood: Support or barrier for Korean college students psychological adjustment? *Journal of Child and Family Studies*, 25(1), 136–145.
- McGinley, M. (2018). Can hovering hinder helping? Examining the joint effects of helicopter parenting and attachment on prosocial behaviors and empathy in emerging adults. *The Journal of genetic psychology*, 179(2), 102-115.
- Pehlivan, Z. (2013). *Helikopter Aile Nedir?* 04.11.2024 tarihinde <https://tedmem.org/memnotlari/degerlendirme/helikopter-aileler/> sitesinden erişilmiştir.
- Şahin, M. (2011). Masalların çocuk gelişimine etkilerinin öğretmen görüşleri açısından incelenmesi. *Millî Folklor*, 23(89).
- Yam, F. C. ve Kumcağız, H. (2021). Helikopter anne tutumları: üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları ve psikolojik iyi oluşları üzerindeki yordayıcı rolü. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(35), 1946-1967.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yılmaz, H. (2019) İyi ebeveyn, çocuğu için her zaman her şeyi yapan ebeveyn değildir. Algılanan Helikopter Ebeveyn Tutum Ölçeği (AHETÖ) geliştirme çalışması. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 3-31.

Yılmaz, H. ve Büyükcebeci, A. (2019). Bazı Pozitif Psikoloji Kavramları Açısından Helikopter Ebeveyn Tutumlarının Sonuçları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9 (54), 707-744.

OKUL ÖNCESİNDE MÜZOGRAM YÖNTEMİNİN KULLANILMASINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Aylin MENTİŞ

Ege Üniversitesi, aylinmentiskoksoy@gmail.com-

ORCID: 0000-0003-4549-0579

Dr. Öğr. Üyesi Belgin LİMAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,

belgin.liman@gmail.com-ORCID: 0000-0003-4965-2379

ÖZET

Müzik etkinlikleri, onlara somut deneyimler sunarak, olayları ve nesnelere daha iyi algılamalarını sağlar. Müzik eğitiminde, hedeflere ulaşmak için farklı öğretim yöntemleri kullanılabilir. Bu yöntemlerden biri olan muzogram, çocukların müzikal becerilerini geliştirmeye yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunar. Muzogram, müziği oyunlaştırır ve öğrenmeyi eğlenceli hale getirir. Bu çalışmada, okulöncesi öğretmenlerinin muzogram yönteminin kullanımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada 13 okul öncesi öğretmeni örnekleme oluşturmuştur. Veriler, araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Elde edilen veriler, nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda; muzogram tekniğinin katılımcı öğretmenlerce sıklıkla kullanıldığı; bilişsel, sosyal duygusal ve psiko-motor gelişimlerini desteklediği; el-göz koordinasyonu, dikkati odaklama, sembolleştirme, yaratıcılık, büyük-küçük kas gelişimi, duygu ifade etme, grupla hareket etme, eğlenme ve öğreticilik sağladığı; ritim tutma, enstrümanları tanıma, melodi, nüans ve tempo tutma öğrenimi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin ortak görüşlerine göre çocukların müziksel bilgisini ve yaratıcılığını geliştirecek önemli bir yöntem olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Muzogram, Okul Öncesi

1. GİRİŞ

Okul öncesi dönemdeki çocuklar, çevrelerindeki dünyayı keşfetme ve anlama yolculuklarında müziğin sihirli dokunuşlarına ihtiyaç duyarlar. Müzik etkinlikleri, onlara somut deneyimler sunarak, olayları ve nesnelere daha iyi algılamalarını sağlar. Bu sayede çocuklar, dünyayı daha zengin ve anlamlı bir şekilde deneyimler (Yıldız, 2006). Karşal' a (2005) göre, okul öncesi dönem çocukların potansiyellerini ortaya çıkarıp geliştirmek için eşsiz bir fırsat sunar. Özellikle müzik gibi sanatsal alanlarda atılan ilk adımlar, çocukların ileriki yaşamdaki gelişimlerine önemli katkılar sağlar. Müzik, hem bir bilgi alanı hem de bir sanat biçimi olarak çocukların

gelişiminde çok yönlü bir rol oynar. Çocukların yaratıcılıklarını ve ifade yeteneklerini desteklerken, aynı zamanda onların dengeli bir şekilde büyümelerine yardımcı olur (Campbell ve Scott-Kassner, 2019). Müzik yapmak, derin sosyal ve bireysel faydalar sağlar ve müzik eğitimi, özellikle çocukların bilişsel ve işitsel performanslarını geliştirmekle ilişkilidir. Çeşitli müzik eğitimi etkinlikleri arasında müzik dinlemek, en yaygın ve diğer tüm müzikal çabalar için en temel olandır (Türkoğlu ve Yaşar, 2023). Çocukların erken çocuklukta müzikal gelişimini desteklemek için erken yaşta başlayan müzik eğitiminde, aktif müzik dinleme etkinlikleri ve uygun öğrenme ortamları büyük önem taşır (Johnson, 2013). Müzik eğitiminde, hedeflere ulaşmak için farklı öğretim yöntemleri kullanılabilir. Bu yöntemlerden biri olan muzogram, çocukların müzikal becerilerini geliştirmeye yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunar. 1970'li yıllarda Belçikalı eğitimci JosWuytack tarafından bulunan muzogram yöntemi çocukların müzikal becerilerini geliştirmeye yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunar ve son yıllarda sınıf müzik eğitiminde yaygın olarak kullanılır (Soykunt ve Arıkan, 2024). Muzogram, müzikal bilgilerin görsel bir dilde ifade edildiği bir sistemdir. Bu sistemde, renkler, şekiller ve semboller, müziğin farklı özelliklerini temsil eder. Örneğin, bir müziğin ritmik yapısı, farklı büyüklükteki dairelerle gösterilebilir. Bu sayede, müzikal yapılar daha kolay analiz edilebilir ve öğrenilebilir. Görüldüğü gibi, muzogramda kullanılan renk, şekil ve semboller, müziğin yapısına özgü bir kodlama sistemidir. Bu kodlama sistemi sayesinde müzik, görsel bir dil aracılığıyla daha anlaşılır hale gelir (Ponce, 2014). Müzogram, müziği görsel bir dilde ifade eden bir yöntemdir. Bu yöntemde, müzik eserinin ritmik ve dinamik özellikleri, müzik bilgisine sahip olmayanların da anlayabileceği basit şekiller ve sembollerle gösterilir (Friston vd., 2021). Müzogramın başarısı, seçilen müzik eserinin uygunluğuna bağlıdır. Klasik Batı müziği, özellikle orkestra eserleri, muzogram için sıkça tercih edilse de, eserlerin ölçü, form ve yapısal özellikleri de dikkate alınmalıdır. Farklı müzik türleri de muzogramda kullanılabilir ancak bu eserlerin de belirtilen kriterlere uygun olması önemlidir (Homone, 2020). Müzogram, müzik eğitiminde hem bilgi aktarımını hem de öğrenci katılımını sağlayan bir yöntemdir. Klasik müzik eserlerinin analizinde kullanılan muzogram, öğrencilerin kendi müzikal yorumlarını sembollerle ifade etmelerine olanak tanır (Robinson, 2014). Müzik derslerinde kullanılan muzogramlar, öğrencilerin müzik eserlerinin ayrıntılarını daha iyi kavramalarını sağlar. Bu görsel-ışitsel destek, öğrencilerin bir eserin yapısı, karakteri ve temposu gibi müzikal özelliklerini daha kolay bir şekilde algılamalarına yardımcı olur (Martinez, 2009). Müzogram, müziği oyunlaştırır ve öğrenmeyi eğlenceli hale getirir. Çocuklar, muzogramlar sayesinde hız, ses tonu gibi müzikal özelliklerin görsel karşılığını görerek, bu özellikleri daha kolay ayırt edebilirler. Özetle bu yöntem, okul öncesi dönemdeki çocukların müzikal gelişimine önemli katkılar sağlayabilir. Bu bağlamda okul öncesi bölümü öğretmenlerinin muzogram yönteminin müzik derslerinde kullanımına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Modeli

Çalışmanın modeli, bu araştırma kapsamında okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerini derinlemesine ortaya çıkarmak amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel

çalışmalar, kişilerin görüşlerini detaylı bir şekilde incelemek için en uygun yöntem olarak kabul edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmada örneklemin belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmış ve araştırmacıların kolaylıkla ulaşabileceği okul öncesi öğretmenleri, çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Araştırmanın örneklemini, 2024-2025 eğitim öğretim döneminde Niğde ilinde görev yapan 13 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin demografik bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

		n
Cinsiyet	Kadın	12
	Erkek	1
Yaş	25-40	2
	41 ve üstü	11
Eğitim Durumu	Ön lisans	3
	Lisans	10
Mesleki Deneyim	1-10	2
	11 ve üstü	11

2.3. Verilerin Toplanması

Okul öncesi eğitimde göreve devam eden öğretmenler ile yaklaşık 20'er dakikalık görüşmeler yapılmış ve görüşmeler araştırmacılar tarafından yazıya aktarılmıştır. Araştırmalar katılımcı öğretmenlerin kendilerini huzurlu ve rahat hissedebileceği ve görüşlerini içtenlikle ifade edebilecekleri bir ortam sağlanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu analiz ile verilerin açıklanabileceği veriler ve kavramlar arasındaki ilişkilere ulaşmak hedeflenmektedir. Kavramların adlandırılması ve aralarındaki ilişkilerin fark edilmesi ile olgu ve olaylarla ilgili detaylı ve etkili düşünme yapılabilmektedir. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirilmiş ve bulgular 5 tema altında toplanmıştır.

Bu temalar:

1. Müzogram yönteminin kullanılma durumu
2. Müzogram yönteminin çocuklar üzerindeki etkileri
3. Müzogram yönteminin çocuklara sağladığı yararlar
4. Müzogram yönteminin müziksel öğrenime katkısı
5. Müzogram yönteminin kullanım alanları şeklinde belirlenmiştir.

Daha sonrasında kod listesi oluşturulmuş çalışma yapılan konunun içeriği doğrultusunda aralarında bağlantılı olan kodlar bir araya getirilmiştir. Oluşturulan kod listesi belirli temalar altında toplanmıştır. Temaların ve kodların oluşturulması aşamasında uzman görüşüne başvurulmuş uzman kişinin yaptığı temalar işlemi ile araştırmacının yaptığı kodlama işlemi karşılaştırılarak incelenmiştir. İçerik analizi yapıldıktan sonra temalara ait frekanslar belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde okul öncesi kurumlarda görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin müzogram yöntemi ile ilgili görüşlerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen çalışma için toplanan verilerden elde edilen bulgular ortaya konulmuştur. Okul öncesi öğretmen görüşlerine ait elde edilen veriler ile oluşturulan tema ve kod Tablo 2' de yer almaktadır.

Tablo 2. Çalışmaya Ait Tema ve Kodlar

Tema	Kod
Müzogram yönteminin kullanılma durumu	Her gün
	Haftada 3-4 defa
	İki haftada 1 defa
Müzogram yönteminin çocuklar üzerindeki etkileri	Bilişsel gelişim
	Sosyal duygusal gelişim
	Psiko-motor Gelişim
Müzogram yönteminin çocuklara sağladığı yararlar	Dikkati odaklama
	Öğreticilik
	Yaratıcılığı geliştirme
	Sembolleştirme

	El-göz koordinasyonu
	Eğlenme
	Büyük-küçük kas gelişim
	Grupla hareket etme
	Duygu ifade etme
Müzogram yönteminin müziksel öğrenime katkısı	Müzik dinleme
	Ritim tutma
	Enstrümanları tanıma
	Tempo
	Melodi
	Nüans
Müzogram yönteminin kullanım alanları	Çizgi çalışması
	Türkçe
	Matematik

3.1. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Müzogram Yöntemini Kullanma Durumlarına Dair Bulgular

Görüşme yapılan öğretmenlere “Müzogram yöntemini ne sıklıkla kullanıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş, Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin “Her gün”, “haftada 3-4 defa” ve “iki haftada 1 defa” şeklinde yanıtlar verdikleri görülmektedir.

Tema	Kod	f	%
Müzogram yönteminin kullanılma durumu	Her gün	8	61,5
	Haftada 3-4 defa	2	15,3
	İki haftada 1 defa	1	7,1

Tablo 3. Müzogram Yönteminin Kullanılma Durumu Müzogram Yönteminin Kullanılma Durumu

Öğretmenlerin ifade örnekleri şu şekildedir; Ö3: *Her gün müzikle bir başka etkinliği birleştirmeye çalışıyorum. Öğrenmeler kolaylaşıyor. Ö6: Haftada 3-4 defa etkinliklerle kullanıyorum.*

3.2. Öğretmenlerin Müzogram Yönteminin Çocukların Gelişimine Etkisine Yönelik Bulgular

Öğretmenlere “Müzogram yöntemini çocukların gelişimine etkileri nedir?” sorusu sorulmuş 13 öğretmenden 10’u bilişsel gelişim üzerinde olumlu etkileri olduğunu, 5’i sosyal duygusal gelişim üzerine etkili olduğunu, 5’i psiko-motor gelişimi olumlu etkilediğini belirtmiştir.

Tablo 4. Müzogram Yönteminin Desteklediği Gelişim Alanları

Tema	Kod	f	%
Müzogram yönteminin desteklediği gelişimsel alanlar	Bilişsel gelişim	10	76,9
	Sosyal duygusal gelişim	5	38,4
	Psiko-motor Gelişim	5	38,4

Öğretmenlerin ifade örnekleri şu şekildedir; Ö11: *Bilişsel, duygusal, psiko-motor tüm gelişim alanlarını destekler. Ö5: Müzik ve ritim kavramlarını, yaratıcılıklarını geliştirir. Sosyalleşmelerini sağlar. Ö1: Hayal dünyasını dışa vurmaya neden olduğundan kendisini bu alanda keşfedilmesine olanak sağlayabilir. Müzik eğitimde ön bilgi olduğundan kolaylık sağlıyor. Bilişsel ve sosyal gelişim alanını desteklediğini düşünüyorum.*

3.3. Müzogram Yönteminin Çocuklara Sağladığı Yararlara Dair Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlere “Müzogram yönteminin çocuğa sağladığı yararlar nelerdir?” sorusu sorulmuş çocuklara el-göz koordinasyonu, dikkati odaklama, sembolleştirme, yaratıcılık, büyük-küçük kas gelişimi, duygu ifade etme, grupla hareket etme, eğlenme ve öğreticilik sağladığı öğretmenlerce belirtilmiştir.

Tablo 5. Müzogram Yönteminin Çocuklara Sağladığı Yararlar

Tema	Kod	f	%
Müzogram yönteminin çocuklara sağladığı yararlar	Dikkati odaklama	5	38,4
	Öğreticilik	10	76,9

	Yaratıcılığı geliştirme	6	46,1
	Sembolleştirme	5	38,4
	El-göz koordinasyonu	2	15,3
	Eğlenme	8	61,5
	Büyük-küçük kas gelişim	2	15,3
	Grupla hareket etme	5	38,4
	Duygu ifade etme	3	23,0

Öğretmenlerin ifade örnekleri şu şekildedir; Ö13: *Psiko-motor gelişim (küçük ve büyük kas gelişimi) sosyal-duygusal gelişim (grupla aynı anda hareket edebilme becerisi). Etkili dinleme, etkili iletişim, ayrıntılara dikkat etme. Ö7: Etkin dinlemeye faydası olur. Yaratıcılığını artırır.*

3.4. Müzogram Yönteminin Müziksel Öğrenime Yönelik Katkılarına Dair Görüşlerine Yönelik Bulgular

Öğretmenlere “Müzogram yönteminin müziksel öğrenime katkısı nedir?” sorusu sorulmuş ritim tutma, enstrümanları tanıma, melodi, nüans ve tempo tutma öğrenimine katkı sağladığı öğretmen görüşlerinde belirtilmiştir.

Tablo 6. Müzogram Yönteminin Müziksel Öğrenimi

Tema	Kod	f	%
Müzogram yönteminin müziksel öğrenime katkısı	Müzik dinleme	6	46,1
	Ritim tutma	13	1,0
	Enstrümanları tanıma/Ayırt etme	4	30,7
	Tempo	8	61,5
	Melodi	4	30,7
	Nüans	4	30,7

Öğretmenler bu konudaki düşüncelerini belirtirken kullandıkları ifade örnekleri şu şekildedir; Ö8; *Ritim ve melodik becerilerini geliştirir. Ö11: Müziksel bilgi ve beceri olarak melodiyi, ritmi takip etmesi, müziğin tonunun hızlı veya yavaş şeklinde takip etmesi, müziksel dinleme ve*

müziksel ritim becerilerinde etkilidir. Ö:13 Müzik yapmak için her türlü materyali kullanabileceklerini anlıyorlar. Ritim tutarken eğleniyorlar. Daha etkili tempo tutmayı beraber hareket edebilmeyi, grup çalışmasını öğreniyorlar.

3.5. Müzogram Yönteminin Kullanım Alanlarına Yönelik Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlere “Müzogram yönteminin kullanım alanları nelerdir?” sorusu sorulmuş öğretmenler söz konusu yöntemin Türkçe, matematik ve çizgi çalışmalarında kullanılabilirliği belirtilmiştir.

Tablo 7. Müzogram Yönteminin Kullanım Alanları

Tema	Kod	f	%
Müzogram yönteminin kullanım alanları	Çizgi çalışması	10	76,9
	Türkçe	1	7,1
	Matematik	2	15,3

Öğretmenlerin ifade örnekleri şu şekildedir; Ö11: *Müzogram yöntemin ile çocukların etkinliklere aktif katılımını sağlandığı, eğlenerek öğrendikleri, o ritmin coşkusu ile heyecanlanıp çizgi çalışmalarını sıkılmadan çabucak bitirdikleri için etkili bir yöntemdir. Ö8: Çizgi çalışmaları, matematik etkinliklerinde kullanılabilir. Melodi, ritim sembol ve kavramları daha kolay öğrenebilir.*

4. TARTIŞMA, SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Okul öncesi öğretmenlerinin, muzogram yönteminin kullanımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışma sonucunda; müzogram tekniğinin katılımcı öğretmenlerce sıklıkla kullanıldığı; bilişsel, sosyal duygusal ve psiko-motor gelişimlerini desteklediği; el-göz koordinasyonu, dikkati odaklama, sembolleştirme, yaratıcılık, büyük-küçük kas gelişimi, duygu ifade etme, grupla hareket etme, eğlenme ve öğreticilik sağladığı; ritim tutma, enstrümanları tanıma, melodi, nüans ve tempo tutma öğrenimi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacılar Rubio, Fornari ve Mendes (2017) muzogram tekniğinin müzik eğitiminde kullanılmasının temel amacının çocuklara müzikal formları tanıtmak ve bunları sembolleştirerek algılamalarını sağlamak olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle matematik, Türkçe gibi derslerde yer alan bilgi ve becerilerin okul öncesi ve ilköğretimde verilen önemli kazanımlar olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda, muzogram yöntemi ile dinlenen müziklerle birlikte yapılan çizgi çalışmaları, geometrik çizim çalışmaları veya Türkçe çalışmalarının bilgi ve beceri kazanımında etkili olabilir. Ayrıca taramalarda muzogram yönteminin çocukların duyuşsal, bilişsel ve psiko-motor becerilerinin yanı sıra; yaratıcılık,

etkili dinleme, aktif düşünme gibi yetilerini geliştirdiği, bu yöntemin müzik öğretmenleri, okul öncesi ve sınıf öğretmenleri tarafından müzik derslerine dâhil edilmesi gerektiğini belirtilmektedir (Homone, 2020, Şen, 2022). Dolayısıyla literatür ve öğretmen değerlendirmeleri doğrultusunda muzogram yönteminin okul öncesi dönemden itibaren söz konusu becerilerin kazandırılmasında kullanılacak bir yöntem olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, muzogram etkinliklerinin okulöncesinden yer alan etkinliklere dâhil edilmesi önerilmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Campbell, P. ve Scott-Kassner, C. (2009). *Çocuklukta Müzik*. Cengage Learning.
- Friston, K. J., Sajid, N., Quiroga-Martinez, D. R., Parr, T., Price, C. J. ve Holmes, E. (2021). Active listening. *Hearing Research*, 399, 107998. <https://doi.org/10.1016/j.heares.2020.107998>.
- Homone, A. I. (2020). The musical audition or the musicogram as ear training methods. *Tehnologii Informatice Şi de Comunicaţii În Domeniul Muzical*, 11(1), 7–15.
- Johnson, G. T. (2013). *Spaces of Conflict, Sounds of Solidarity: Music, Race, and Spatial Entitlement in Los Angeles* (Vol. 36). Univ of California Press.
- Karşal, E. (2005). Müzik ve matematik, müzik ve bilim. *Uluslararası Hakemli Bilimsel Müzik Dergisi*, Eylül, (4).
- Martinez, O. M. (2009). *Reflexiones en torno a la música y la imagen desde lamusicología española*. Salamanca: Plaza Universitaria Ediciones. <http://hdl.handle.net/10366/76641>.
- Ponce, M. J. (2014). El musicograma y la percepción de la música.
- Robinson, K. (2014). NPR/TED radio hour: how do schools kill creativity? <http://sirkenrobinson.com/nprted-radio-hour-how-do-schools-kill-creativity/>.
- Rubio, M., Fornari, J. ve Mendes, A. (2017). *A study about the use of Musicomovigrams in Musical Education*. NICS Reports, (21).
- Soykunt, N. ve Arıkhhan, E. (2024). Müzik eğitiminde muzogram tekniğinin kullanılmasına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 53(242),741-756.
- Şen, E. (2022). An evaluation on musicograms and their applications in Türkiye. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 9(4). 1632- 1647.
- Türkoğlu, D. ve Yaşar, M. C. (2023). Musicogram use by preschool teachers in listening activities. *Shanlax International Journal of Education*, 11, 169-183.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. Bs.), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, G. (2006). *Okul Öncesi Dönemde Müzik Eğitimi*. Anı Yayıncılık.

EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ TEZSİZ LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİ SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLAR

GÜLŞAH ŞAHAL

Ege Üniversitesi,
gulsahsahal0@gmail.com - 0009-0009-9845-2219

Prof. Dr. ERDAL TOPRAKÇI

Ege Üniversitesi,
erdal.toprakci@ege.edu.tr - 0000-0001-9552-9094

ÖZET

Yenidünya düzeni, küreselleşme siyasetten teknolojiye, bilişimden eğitime kadar pek çok alanda değişim ve gelişmeye neden olmuştur. Eğitim örgütlerinin temel amaçlarından biri de bu değişim ve gelişime ayak uydurmak ve öncülük etmektir. Bu hedefleri gerçekleştirmeyi şansa bırakmamak ve gerçekleştirmek için profesyonel ve bilimsel olarak yetişmiş eğitim yöneticilerine ihtiyaç vardır. Gelişmiş ülkelerde etkili okullar için okul yöneticisi yetiştirme çabalarına büyük önem verilirken Türkiye’de profesyonel meslek olarak görülmemen, ‘asıl olan öğretmenliktir’ düşüncesinden ayrıştıramayan yöneticilik görevi için sadece yazılı sınav ve mülakatı geçme koşulu vardır. Kendini mesleki anlamda geliştirmeyi, yöneticilik alanında uzman olmayı tercih eden öğretmen ve yöneticilerin kendi inisiyatifleri ile eğitim yönetimi ve denetimi alanında yüksek lisans programlarına yönelmesi bu alanı çok daha kıymetli hale getirmektedir. Bu çalışma ile konfor alanını terk edip lisansüstü eğitimin zorlu sürecine giren katılımcıların hayat akışında sosyal, mesleki, bireysel ve ekonomik zorlukların tespit edilmesine odaklanılmış olsa da, lisansüstü eğitimin amacı, katkıları ve üniversitelerin süreç bağlamında farklılıkları da anlaşılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma temelinde durum deseninde yürütülen çalışmada, soru listesi formlarına e-posta yoluyla verilen cevaplar veri olarak toplanmıştır. Veriler içerik analizi yöntemi ile MAXQDA programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın genel sonucu, katılımcıların tezsiz yüksek lisans sürecinde en çok sosyal ve mesleki açıdan zorluk yaşadıkları, tezsiz yüksek lisansın kendilerine çeşitli katkılar sağladığı, uzaktan eğitim ve vakıf üniversitelerindeki lisansüstü eğitim sürecinin rahat ancak eğitimin nitelikli olmadığına dair görüşlerin olduğu yönündedir. Katılımcıların bu gönüllü çabalarını pekiştirecek düzenlemeler ile yüksek lisans sürecini kolaylaştıracak hak ve özgürlüklerin tanınması, yöneticilik görevi ile ilgili koşulların güncellenerek, yasal hak ve sorumluluklarının tanınması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim yönetimi ve denetimi, Tezsiz yüksek lisans eğitimi, Öğretmen, Okul yöneticisi

ABSTRACT

The new world order and globalization have led to change and development in many areas from politics to technology, from informatics to education. One of the main objectives of educational organizations is to keep up with and lead this change and development. In order to realize these goals and not to leave them to chance, professionally and scientifically trained educational administrators are needed. While in developed countries, great importance is attached to the efforts to train school administrators for effective schools, in Turkey, there is only the condition of passing the written exam and interview for the position of administrator, which is not seen as a professional profession and cannot be separated from the idea that 'the main thing is teaching'. The fact that teachers and administrators who prefer to develop themselves professionally and become experts in the field of administration are turning to master's programs in educational administration and supervision on their own initiative makes this field much more valuable. Although this study focused on identifying the social, professional, individual and economic difficulties in the life course of the participants who left their comfort zone and entered the challenging process of graduate education, the purpose of graduate education, its contributions and the differences of universities in the context of the process were also tried to be understood. In the study, which was conducted in a case design based on qualitative research, the answers given via e-mail to the questionnaire forms were collected as data. The data were analyzed by content analysis method using MAXQDA program. The general conclusion of the study is that the participants had the most social and professional difficulties during the non-thesis master's degree process, that the non-thesis master's degree made various contributions to them, and that the postgraduate education process in distance education and foundation universities was comfortable but the education was not qualified. It can be suggested to recognize the rights and freedoms that will facilitate the master's degree process with regulations that will reinforce these voluntary efforts of the participants, to update the conditions related to the administrative duty and to recognize their legal rights and responsibilities.

Keywords: Educational administration and supervision, Non-thesis postgraduate education, Teachers, School managers

GİRİŞ

21.yüzyılda küreselleşmenin hız kazanması herhangi bir toplum için yetiştirilmek istenen insan modeli üzerinde de değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Teknoloji ve bilginin ön plana çıkması ile oluşan bilgi toplumlarında eğitimin amacı, potansiyelini hem kendisi hem ülkesi için en üst düzeyde kullanabilen, yenilikçi, üretken, hızla değişen koşullara adapte olmasını sağlayacak bilgi ve becerilerle donatılmış bireyler yetiştirmek olmuştur. Bu durum eğitim sistemlerinin, sistematik ve bütünsel olarak güncellenmesini ve okulların çağın gereklerini karşılayabilen, bilgi toplumunun ihtiyaçlarına cevap verebilecek niteliklerle donatılmasını zorunlu kılmaktadır (Numanoğlu, 1999). Bu zorunluluk eğitim sürecinin önemli birer parçası olan öğretmen ve okul yöneticilerinin rollerinin değişmesine, öğrencilere 21.yüzyıl becerilerinin kazandırılmasında, katılımcıların güncelliklerinin sorgulanmasına ve niteliklerinin artırılmasına ilişkin uygulamaları gündeme getirmektedir (Gültekin, 2020). Hizmet içi eğitimler, projeler, yurtdışı

görevlendirmeleri gibi uygulamalara kıyasla lisansüstü eğitim öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişimi için en çok tercih ettiği ve en verim aldığı seçeneklerden biridir (Gürkan ve Toprakçı, 2018). Üniversitelerdeki enstitüler bünyesinde açılan ve çeşitli isimlerle anılan Eğitim Yöneticisi ve Denetçisi (EYD) yetiştirme lisansüstü programları vardır. Bu programlar her ne kadar Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından resmi olarak dikkate alınmayıp, yöneticilik ve müfettişlik yapmak için şart koşulmamasına rağmen kapsam ve içerik bakımından okul yöneticileri, müfettişler ve öğretmenler için dikkat çekici konumdadır. Özellikle, eğitim yöneticilerinin yetişeceği bir okulun bulunmaması, bu alanındaki programları daha önemli kılmaktadır (Umur & Demirtaş, 2016). Türkiye’de okul yöneticiliğinin özel bir uzmanlık işi olması gerektiği ve bu alanda üniversitelerde bölümler açılarak, yöneticiler yetiştirilmesine yönelik ifadeler, 1962 yılında yayımlanan Merkezi Hükümet Araştırma Raporu (MEHTAP) ve VII. Milli Eğitim Şurası kararlarında geçmektedir (Akın, 2012). Ankara Üniversitesi Senatosu, 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu’nun ikinci maddesine dayanarak, 31.03.1964 gün ve 463/2718 sayılı karar ile Eğitim Fakültesini kurmuş, 1965-1966 eğitim öğretim yılında Eğitim Yönetimi, Teftişi, Ekonomisi ve Planlaması Anabilim Dalı’nda okul yöneticisi yetiştirmek üzere dört yıllık fakülte açan ilk üniversite olmuştur (Cemaloğlu, 2005). 1982 yılında toplanan 11. Milli Eğitim Şurası’nda yöneticilerin görevleri, çalışma koşulları, istihdam koşulları, eğitimin modelleri üzerine daha ayrıntılı kararlar alınmıştır (Şahin, 2002). Yüksek Öğretim Kurumu’nun 1997 yılında yaptığı düzenleme ile birlikte EYD lisans programları kapatılmış EYD alanı bireyin tercihi ve gönüllülüğüne dayalı lisansüstü bir seçenek olarak varlığını bugüne taşımıştır.

Lisansüstü eğitim, lisans eğitimi sırasında edinilen temel bilgilerin ötesine geçerek, yüksek lisans ve doktora eğitiminin gerektirdiği eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve uygulama faaliyetlerinden oluşan süreç olarak tanımlanabilir (Sevinç, 2001). Karaman ve Bakırcı (2010) ise bir alanda derinlemesine çalışarak lisans eğitimine kıyasla daha üst düzey bilgilerle uzman yetiştiren eğitim programı olarak tanımlamaktadır. 20 Nisan 2016 tarihinde yayımlanan 29690 sayılı Resmi Gazete’de Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğine göre tezli yüksek lisans programı öğrencinin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak bilgiyi derleme, yorumlama ve değerlendirme becerisi kazandırmayı hedeflerken tezsiz yüksek lisans programı, öğrencinin mesleki bilgisini artırmayı ve mevcut bilginin uygulamada nasıl kullanılacağını göstermeyi hedeflemektedir (YÖK, 2016). Genel olarak, lisansüstü eğitim, bilimsel sürece hâkim, alanında uzmanlaşmış bireyler yetiştirerek araştırma yoluyla bilgiye katkıda bulunacak, sürekli değişen ve gelişen toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak bilim insanı ve öğretim elemanı yetiştirmeyi amaçlayan eğitim faaliyetleridir (Kahraman & Tok, 2016). Tezsiz yüksek lisans programları, tez yazma zorunluluğu olmadan daha çok ders odaklı yürütülen ve hızlı bir şekilde yüksek lisans derecesine sahip olma avantajı sunan programlardır. Eğitim düzeyini yükselterek, mesleki gelişimini sürdürme, meslek değiştirme, gelir düzeyini artırma, değişen toplum yapısına uyum sağlama gibi beklentisi olan bireylerin beklentilerini karşılayabilir (Kıray, 2005). Lisansüstü eğitim kurumların ihtiyaç duyduğu insan gücünün yetiştirilmesi ve ülkelerin ekonomik, teknolojik ve kültürel sorunlarına çözüm üretmesine katkı sağlar. (Nayır, 2011).

Eğitim yönetimi, toplumun eğitilmesi için meydana getirilen eğitim örgütlerini önceden belirlenen amaçlar doğrultusunda çalıştırmak, geliştirmek ve yaşatmak sürecidir (Toprakçı,

2017). Nayır(2011) da yönetimi tüm kaynakları planlı verimli ve etkili kullanmak kaydıyla belirlenen amaçlara ulaşmak olarak tanımlamaktadır. Denetim ise bir örgütün faaliyetlerinin belirlenen amaçlar doğrultusunda, önceden belirlenmiş ilke ve kurallara uygunluğunu değerlendiren bir süreçtir (Akyol & Yavuzkurt, 2016). Denetmenler (Müfettişler) göreve ilişkin teknik yeterliklere, insancıl yeterliklere sahip olmanın yanında yapılacak çalışmaları planlama, sorunlara çözüm üretme, amaçlara ulaşma derecesi hakkında yargıya varma ve karar verme becerisine sahip olmalıdır (Nayır,2011). Eğitim yönetiminin alt alanı olarak okul yönetimi ise; öğrenci, öğretmen, personel gibi insan kaynakları ile okul binası, araç gereç gibi fiziksel koşulları bir araya getirip maddi kaynakları doğru kullanarak, belirlenen politika ve kararlar doğrultusunda amaçlara ulaştırmaktır (Toprakçı, 2017). Okul yöneticisi, okul yönetimi ile ilgili kavram, süreç ve davranışlara hakim olarak, okulun amaçlarına uygun bir şekilde yönetilmesinden sorumludur (Erdiş & Toprakçı, 2024). Türkiye'de eğitim yöneticisi yetiştirme anlayışı henüz bilimsel temellere oturtulamamıştır. Üniversiteler ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında eğitim yöneticisi yetiştirme konusunda da etkin bir koordinasyon oluşturulamamıştır. Bu durum, Asıl olan öğretmenliktir düşüncesinin hala hakim olduğunu ve eğitim yöneticiliğinin bir meslek olarak kabul edilmediğini açıkça göstermektedir (Cemaloğlu, 2005).

Alanyazın incelendiğinde: EYD lisansüstü öğrencilerinin aldıkları eğitim hakkındaki görüşlerini (Kahraman & Tok, 2016), tezsiz yüksek lisans programlarının etkililiğine ilişkin öğrenci görüşlerini (Dalkılıç & Öter, 2024), EYD lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin (Serin & Kocatürk, 2019) ve müdürlerin deneyimlerini (Akay, Boz, & Ulusoy, 2022), EYD alanında yüksek lisans yapmanın öğretmenlik mesleğine etkilerini (Gürün, ve diğerleri, 2023), genel olarak öğretmenlerin lisansüstü öğrenim görme nedenlerini (Koşar, Er, & Kılınc, 2020), okul yöneticileri ve öğretmenlerin lisansüstü eğitime bakış açılarını (Aküzüm, 2016), EYD programındaki derslerin içeriğini (Umur & Demirtaş, 2016), genel olarak lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin yaşadığı sorunları (Başer, Narlı, & Günhan, 2005; Nayır, 2011) ve genel olarak lisansüstü eğitim alan öğretmenlere ilişkin yönetici tutumlarını (Tahmaz, 2019) inceleyen sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmüştür. Çalışmaların kapsamı temelinde EYD lisansüstü eğitiminin niteliği, öğrencilerinin deneyimleri, eğitime ilişkin görüşleri, programa dahil olma amaçları, programın içeriği vb. gibi çeşitli boyutların ele alındığı ancak özellikle EYD özelinde öğrenciler lisansüstü eğitime devam ederken karşılaşılan sorunların ve lisansüstü eğitimin kendilerine kattıklarının neler olduğunun ve bu konuda üniversiteler arasında fark olup olmadığının incelenmediği anlaşılmıştır. Bu araştırmanın amacı, EYD alanında farklı üniversitelerde tezsiz yüksek lisans yapan öğretmen ve okul yöneticilerinin, lisansüstü eğitim sürecinde yaşadığı sorunların ve bu sürecin kendilerine katkılarının hayatlarının farklı alanlarına nasıl yansıdığına ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu çalışma ile okul yöneticileri ve öğretmenlerin, iş ve özel yaşamlarındaki yoğun tempolarına rağmen, konfor alanlarından çıkıp lisansüstü eğitime başlama, sürdürme ve sonlandırma aşamalarında yaşadıkları sorunları ve devam etmelerindeki itici gücü anlamaya yönelik görüşler sunmaya çalışılmaktadır. Bu temelde, araştırmanın sonuçları, eğitim/okul yöneticiliğinin, öğretmenlikten bağımsız olarak değerlendirilmesi gereken bir meslek alanı olabilmesine katkı adına eğitim örgütlerinde çalışacak yönetici adaylarını lisansüstü eğitime teşvik etme, eğitim süreçlerindeki sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirme, lisansüstü eğitime yönelik yeni-özgün perspektifleri, içsel ve dışsal güdü

araçlarını ortaya çıkarma, üniversitelerdeki farklılıkları dengeleme ve bu alandaki eğitimin standartlaştırılması için politikalar geliştirme çabalarına dönük bir adım olarak görülebilir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma ile Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında tezsiz yüksek lisans yapan katılımcıların yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşlerin incelenmesi amaçlandığından, nitel araştırma temelinde durum deseninde uzaktan soru listesi uygulanması ile yürütülmüştür. Durum çalışması bir veya birkaç durumu kendi sınırları dahilinde (mekân, zaman, vb.), birden fazla veri toplama yönteminden faydalanılarak (görüşmeler, gözlemler, doküman analizi, vs.) bütüncül bir şekilde analiz etmede kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2008).

Çalışma Grubu

Katılımcıların araştırmanın amaçları ile ilişkili veriyi sunacak nitelikte olmaları önemlidir (Maynard-Trucker, 2000). Bu nedenle eğitim yönetimi ve denetimi alanında tezsiz yüksek lisans süreci ile ilgili bilgi verebilecek katılımcı belirlenmesine özen gösterilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın çalışma grubu; cinsiyette eşit dağılıma önem vererek, amaçlı ve kolay ulaşılabilir bir yol (Benoot, Hannes ve Bilsen, 2016) ile araştırmanın amacı açısından gönüllülük esası ve maksimum çeşitlilik temelinde de 9 farklı üniversiteden eğitim yönetimi ve denetimi alanında tezsiz yüksek lisans yapan 5 okul müdürü, 11 okul müdür yardımcısı, 17 öğretmenden oluşturulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanmasında kullanılan soru listesi formu alanında uzman iki akademisyen tarafından incelendikten sonra bir ön uygulama yapılarak, çalışma grubu dışında kalan üç tezsiz yüksek lisans yapan katılımcının görüşleri alınmış ve forma son hali verilmiştir. Uzaktan soru listesi uygulanmasına dayalı veri toplama sürecinde katılımcılarla telefon görüşmesi yapılmış konu hakkında önbilgi verilmiş, soruların anlaşılmasında bir sıkıntı olursa araştırmacılara sorabilecekleri belirtilmiş, kimliklerinin gizli tutulacağı hatırlatılarak gönüllülüklerinin önemi temelinde katılımcı onayları alınmıştır. Sonrasında oluşturulan form EYD alanında tezsiz yüksek lisans yapan katılımcılara elektronik ortamda e posta adresleri üzerinden gönderilerek uygulanmıştır. Sorular 1-Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında Tezsiz Yüksek Lisans yapmanın amacı nedir? 2-Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında Tezsiz Yüksek Lisans yaparken kişisel (Fiziksel sağlık, akılsal sağlık, psikolojik sağlık), sosyal (arkadaş ilişkileri, kültürel faaliyetlere katılım vb.), mesleki (meslektaşlarla ilişkiler, işe güdülenme, iş doyumu vb.) ve ekonomik (eğitim masraflarının bütçenizi zorlaması vb.) ne gibi zorluklarla karşılaşılıyorsunuz? 3-Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında Tezsiz Yüksek Lisansa giriş, sürdürme, devam ve mezuniyet bağlamında Üniversiteler arasında fark olduğunu düşünüyor musunuz? 4-Tezsiz yüksek lisans eğitiminin katkılarının neler olabileceğini düşünüyorsunuz?" şeklindedir.

Veri Çözümleme Teknikleri

Veri toplama araçlarının uygun biçimde doldurulma durumu araştırmacı tarafından tek tek kontrol edilmiş, öğretmenlere ait uygun biçimde doldurulmayan 2 araç değerlendirme dışı bırakılmıştır. Geçerli formlar, araştırmacı tarafından bilgisayar ortamına aktarılmış ve veri girişleri rasgele yöntemle kontrol edilerek bu süreçte oluşabilecek hatalı kodlamalar önlenmeye çalışılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. İçerik analizi; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması olmak üzere dört aşamadan oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmacı, verileri değerlendirmek amacıyla her bir katılımcının cevapladığı soru listesini metin olarak MAXQDA programına yüklenmiş ve kod, kategori ve temalandırmalar yapılmıştır. Bu işleme bir örnek vermek gerekirse; “tezsiz yüksek lisansın katkılarının neler olabileceğine dönük katılımcılardan birinin verdiği şu cevap üzerinden “çalıştığım okuldaki öğretmenler yüksek lisans yaptığımı bildiklerinden yönetsel sorunları ile ilgili benim görüşümü soruyorlar” ifadesinden “meslektaş etkileşimi” kodu üretilmiş benzer şekilde “öğretmen meslektaşlarım birbirleriyle ilgili yaşadıkları çatışmaların çözümünde beni arabulucu yapıyorlar” ifadesinden “çatışma çözme” kodu ve benzer başka kodlar bileşkesinde “mesleğe olumlu katkılar” kategorisini oluşturmuştur. Bu kategori “kişisele katkılar” kategorisi ve benzer başka kategoriler bileşkesinde “Lisansüstü Eğitimin Katkıları” temasını biçimlendirmiştir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Veri toplama aracı, veriler ve sürecin geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanabilmesi için; öncelikle soru listesi gönderi ve cevaplanma iş, işlem ve süreleri bağlamında standart bir süreç izlenmiştir. Niteliği düşük (örneğin bazı sorulara yüzeysel, bazı sorulara hiç cevap verilmemiş vb.) geri dönüş formları (cevaplandırılmış soru listesi) geçersiz sayılmıştır. Bu arada herhangi bir soruda başka bir sorunun cevabının olabileceği de hesaba katılmıştır. Kod, kategori ve temaların oluşturulmasında üç kişilik bir kuruldan (biri araştırmacı ikisi eğitim uzmanı) görüş alınmış ve yaşanan tereddütler üç kişinin en az ikisinin ortak olan görüşü ile aşılmıştır. Bir örnek vermek gerekirse “çalıştığım okulda öğretmenler arasında saygınlığımı yükseltti” şeklindeki bir ifadenin “kişisel katkı” kategorisine mi yoksa “mesleğe katkı” kategorisine mi dahil olacağı konusunda tereddüt yaşanmış heyetin “mesleğe katkı” kategorisine atanması gerektiği yönündeki çoğunluk görüşüyle “mesleğe katkı” kategorisi kapsamına dahil edilmiştir. Sonrasında gerçekleşen bu türden işlemler, güvenilirlik analizi formülü temelinde (Miles ve Huberman, 1994) [Güvenirlik = $[408 \text{ (Görüş Birliği)} / 408 \text{ (Görüş Birliği)} + 70 \text{ (Görüş Ayrılığı)} / 100]$ yaklaşık % 85 şeklinde bir güvenilirlik sonucunu doğurmuştur. Araştırmanın ham verilerinden doğrudan alıntılarda yer verilmesi ve araştırmanın ham verilerinin sonraki bir inceleme için muhafaza altına alınması da geçerlilik ve güvenilirliğe katkı sağlayıcı birer uygulama olarak değerlendirilebilir.

BULGULAR

Araştırmanın tüm verileri temelinde şekillenen EYD alanında tezsiz yüksek lisans yapan öğretmen ve okul yöneticilerinin lisansüstü eğitime başlama amacı, süreçte yaşadıkları sorunlar, lisansüstü eğitimin katkıları ve üniversiteler arası farkları içeren dört ana tema (kodlara göre şekillenen kod, kategori ve tema haritaları) ile genel bir bulgu olarak biçimlenen kod bulutu tablo ve grafikler eşliğinde aşağıda sunulmuştur.

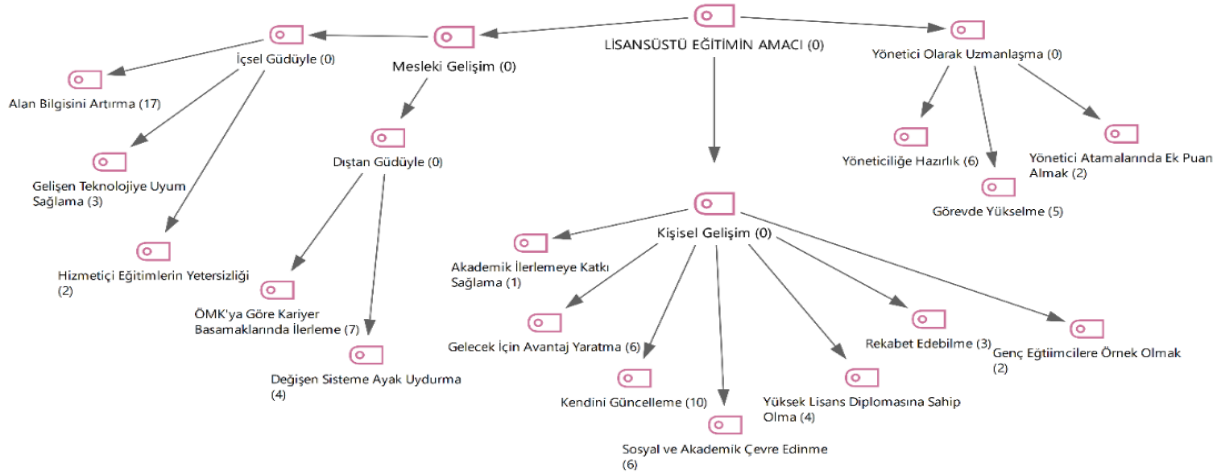

Görsel 1. EYD alanında tezsiz yüksek lisans yapma sorun ve katkılarına dair kod bulutu

Şekil 1’de gösterilen kod bulutu incelendiğinde, aile bireyleri ile kısıtlı zaman geçirme, kültürel faaliyetlere katılamama, arkadaş ilişkilerinde olumsuz etkiler, ekonomik olarak zorlanmama, mesleki gelişim, harç ücretleri vb. ifadeler, bu araştırmada ele alınan kategorilerde en sık karşılaşılan ifadeleri yansıtmaktadır. Araştırmanın daha anlamlı bir bütüne ulaşması açısından, her bir tema, kategorileri ve alt kodları ile birlikte ele alınarak, kod haritaları, grafikler ve katılımcılardan yapılan alıntılar yardımıyla incelenmiştir.

1. Tezsiz Yüksek Lisans Yapmanın Amacı

Okul yöneticileri ve öğretmenlerin EYD alanında tezsiz yüksek lisans yapmalarının amaçları incelenmiş ve bu tema kapsamında ‘mesleki gelişim, kişisel gelişim, yöneticiliğe hazırlık’ olmak üzere 3 kategori biçimlenmiştir.

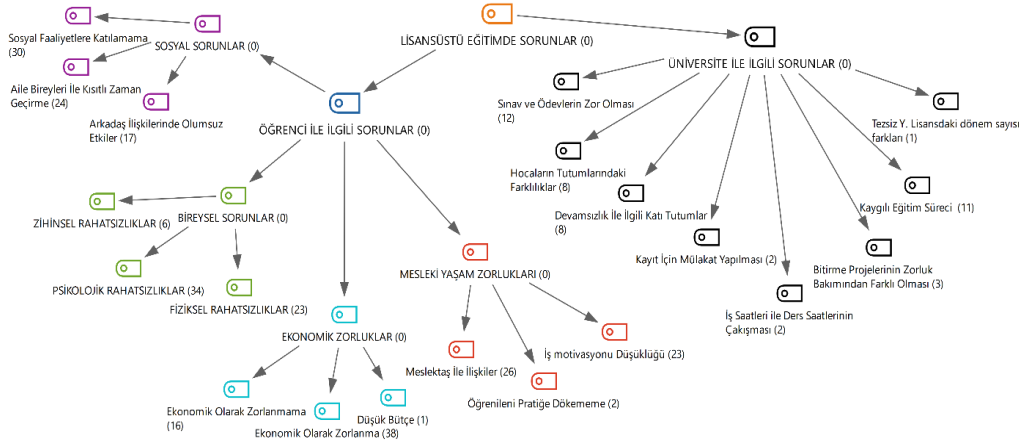
Görsel 2. Lisansüstü eğitimin amacına ilişkin kategoriler ve kodların dağılımı

Mesleki gelişim kategorisi altında içsel güdüyle ve dışsal güdüyle olmak üzere iki alt kategori oluşmuştur. İçsel güdüyle alt kategorisi altında sıklık sırasına göre ‘alan bilgisini artırma (17), gelişen teknolojiye ayak uydurma (3), hizmet içi eğitimlerin yetersizliği (2)’ kodları bulunmaktadır. En sık vurgulanan ‘alan bilgisini artırma’ kodu için bir alıntı; “Okul yönetimi konusunda daha detaylı daha kapsamlı bilgiye sahip olmak için yüksek lisansa başlamaya karar verdim. Siz bunun adına mesleki gelişim diyebilirsiniz tabii. Yönetim işini daha profesyonel yapmak için eğitim almak mutlaka gerekli” (K8) şeklindedir. Dışsal güdüyle kategorisi altında bulunan kodlar; ÖMK’ ya göre kariyer basamaklarında ilerlemek (7), değişen sisteme ayak uydurma (4) olmak üzere iki tanedir. Bir katılımcı yüksek lisansa başlama amacının kariyer basamaklarında ilerlemek olduğunu şu şekilde belirtmiştir: “Öğretmenlik meslek kanununun çıkması üzerine yüksek lisansa başlamaya karar verdim. Kariyer sınavı basamaklarını geçemezsem diye, yüksek lisans diplomam olmasını ve sınavdan muaf olma seçeneğim olsun diye” (K5). ‘Değişen sisteme ayak uydurma’ kodu için; “Bu kadar belirsizliğin olduğu, eğitim politikalarının kişiye göre değiştiği bir ortamda bir nevi kendimi güvence altına aldım.” (K15) şeklinde görüş bildirilmiştir. Lisansüstü eğitimde kişisel gelişimlerini hedefleyen katılımcı görüşlerine göre oluşan kodlar sırasıyla, kendini güncelleme (10), gelecek için avantaj yaratma (6), sosyal ve akademik çevre edinme(6), yüksek lisans diplomasına sahip olma (4), rekabet edebilme (3), genç eğitimcilerle örnek olma(2), akademik ilerlememe katkı sağlama (1), şeklindedir. Bu kategori için, katılımcılar tarafından en sık vurgulanan kendini güncelleme kodu için bir alıntı yapmak gerekirse: “Özel okulda görev yaptığımdan dolayı sürekli olarak kendimi güncel tutmak ve işimde hep en iyisi olmak durumundayım.” (K18). Gelecek için avantaj yaratma kodu için; “Öncelikle değişen eğitim politikalarının bizleri nerelere getireceğinin belirsizliği bu alanda yüksek lisans yapıp bir diploma sahibi olurum belki ileride işime yarar anlayışını doğurduğu için yüksek lisans yapmaya başladım.” (K30). Lisansüstü eğitimde yönetici olarak uzmanlaşmayı hedefleyen katılımcıların vurgularına göre yöneticiliğe hazırlık (6), görevde yükselme (5), yönetici atamalarında ek puan almak (2) kodları oluşmuştur. Yöneticiliğe hazırlık koduna ilişkin bir görüş, “ Doğrusunu söylemek gerekirse öğretmenlik mesleği beni biraz yıprattı. İlerleyen zamanlarda yönetici pozisyonunda çalışmayı planlıyorum. Hatta şube müdürü olmak istiyorum” (K16). Görevde yükselme alt kodu için bir alıntı; “...kendimi geliştirmek ve mesleki gelişimi sürdürme konusunda katkı sağlayabileceğini

ayrıca ileride görevde yükselme sınavlarına girmek istediğim için uzmanlaşmanın faydalı olacağını düşündüm.”(K33) şeklindedir.

2. EYD Alanında Tezsiz Yüksek Lisans Sürecinde Yaşanan Sorunlar

Öğretmen ve okul yöneticilerinin lisansüstü eğitim sürecinde karşılaştıkları zorlukların ele alındığı bu temada, sorunların kaynağı göz önünde bulundurulduğunda, öğrenci (kendisi) ile ilgili sorunlar ve üniversite ile ilgili sorunlar olmak üzere iki kategori şekillenmiştir.

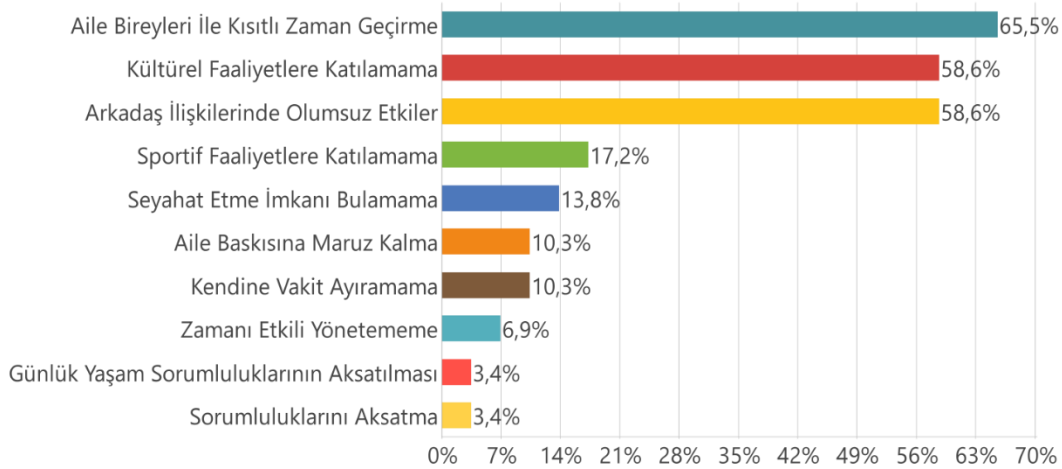

Görsel 3. Lisansüstü eğitimde sorunlara ilişkin kategori ve kodların dağılımı

2.1. Öğrenci (Kendisi) İle İlgili Sorunlar

Öğrenci İle İlgili Sorunlar kategorisi kapsamında, sosyal sorunlar, bireysel sorunlar, mesleki yaşam zorlukları ve ekonomik zorluklar’ alt kategorileri yer almaktadır.

a) Sosyal Sorunlar: Yüksek lisans yapan öğretmen ve okul yöneticilerinin, sosyal yaşantılarının bu süreçten ne şekilde etkilendiğine bakıldığında, sosyal faaliyetlere katılamama(30), aile bireyleri ile kısıtlı zaman geçirme(24), arkadaş ilişkilerinde olumsuz etkiler(18) olmak üzere 3 alt kategori ortaya çıkmıştır.

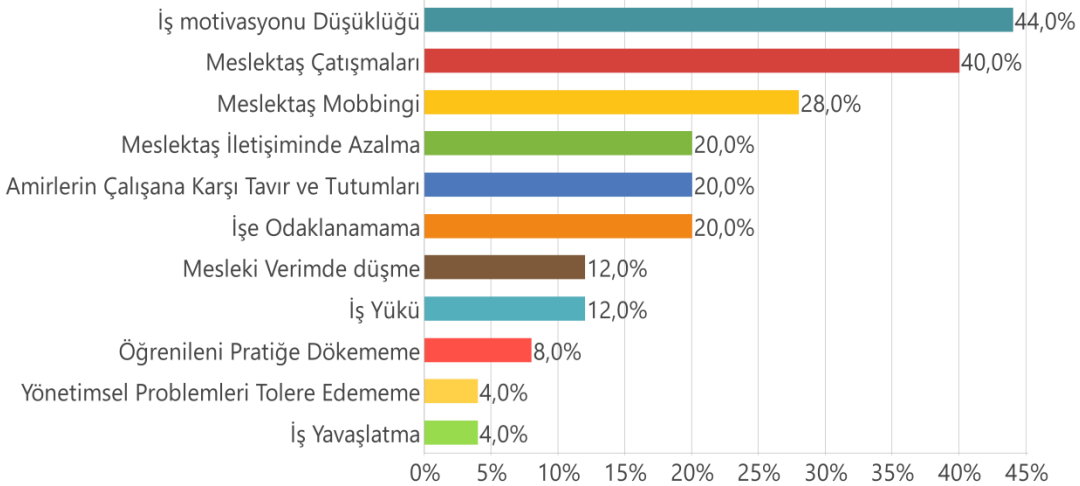
Çizelge 1. Sosyal sorunlar kategorisindeki kodlar

Sosyal faaliyetleri kapsayan ifadelerde sıklık sırasına göre; kültürel faaliyetlere katılamama(16), sportif faaliyetlere katılamama(5), seyahat etme imkânı bulamama(4), kendine

vakit ayıramama(3), zamanı etkili yönetememe(2) alt kodları yer almaktadır. Bu kategori için en sık vurgulanan kültürel faaliyetlere katılamama koduna yönelik bir katılımcı, “*Sosyal faaliyetlere eskisi kadar vakit ayıramıyorum. Tiyatro, konser gibi faaliyetlere zamanım kalmıyor*” (K8) şeklinde görüş belirtmiştir. Sosyal sorunlar teması içinde ele alınan bir diğer kategori de aile bireyleri ile kısıtlı zaman geçirmedir. Bu kategori bünyesinde 19 kod bulunmaktadır. Bunun dışında, aile baskısına maruz kalma(3) ve sorumluluklarını aksatma(2) alt kodları bu kategori altında toplanmıştır. Lisansüstü eğitimde aile bireyleri ile çok zaman geçiremediğini vurgulayan bir katılımcı görüşü aşağıdaki gibidir: “*Özellikle Aile ortamı içerisinde çocuklarımla günlük hayatları, okulları, dersler, arkadaşlık ilişkileri ile ilgili kurduğum iletişimin azalmaya başladığını, direkt çocuklarımla tepkisinden anlamam hiç zor olmadı. Eşime gelince ilk zamanlar bir yüksek lisansımız eksikti cümlesini birkaç defa duymayı zaten bekliyordum...*” (K31).

Sosyal sorunlar teması kapsamında ele alınan son kategori arkadaş ilişkilerinde yaşanan olumsuz etkileri kapsamaktadır. Bu kategoride alt kod olmamakla beraber, 17 kod bulunmaktadır. Lisansüstü eğitimin arkadaşlık ilişkilerine etkilerini ifade eden bir katılımcı, “*...zorlandıkça strese girdim. Bu durumu da arkadaş ilişkiyime çok yansıtım maalesef. Evli olmadığım için bir ailem olmadığı için en yakın arkadaşlarımla zaman zaman problemler yaşadım. Bu durum beni çok üzdü. Benim için arkadaşlarım önemlidir çünkü. Onlarla olan paylaşımım da azaldı. Birçok etkinliğe katılamadım. İster istemez aramıza mesafeler girdi.*” (K6) şeklinde görüş bildirmiştir.

b) Mesleki Yaşam Zorlukları: Lisansüstü eğitim sürecinde yaşanan zorlukların mesleki yaşama etkilerinin incelendiği bu tema altında meslektaş ile ilişkiler(26), iş güdüsü düşüklüğü(23), öğrenileni pratiğe dökememe(2) kategorileri yer almıştır.

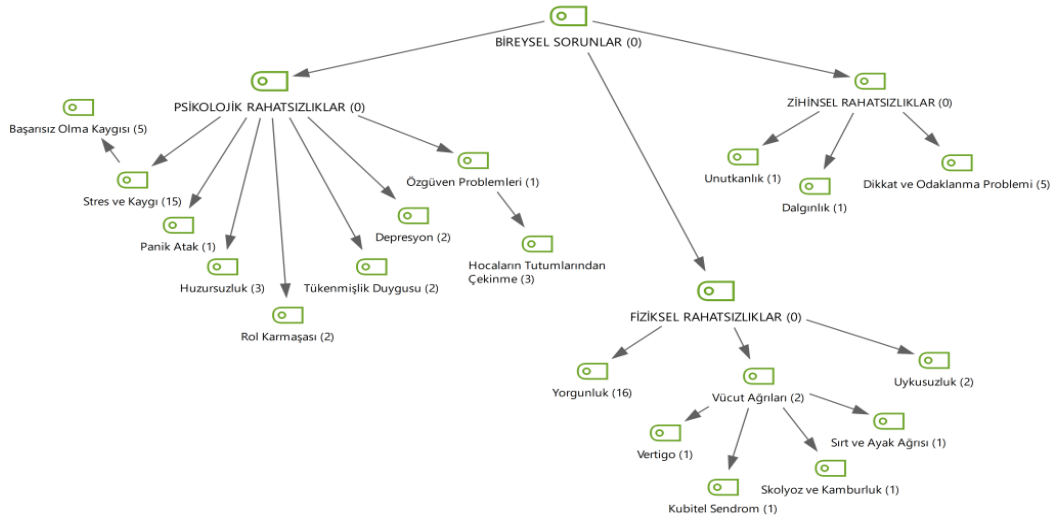

Çizelge 2. Mesleki yaşam zorlukları kategorisindeki alt kodlar

Lisansüstü eğitim sürecinin, katılımcıların meslektaşlarıyla olan iletişim ve etkileşimlerine yansımalarının ele alındığı bu kategoride sıklık sırasına göre, meslektaş çatışmaları(9), meslektaş mobbingi(7), meslektaş iletişiminde azalma(5), amirlerin çalışana karşı tavır ve tutumları(4), yönetimsel problemleri tolere edememe(1) olmak üzere beş alt kod biçimlenmiştir. En sık vurgulanan meslektaş çatışmaları koduna ilişkin bir ifade sunmak gerekirse, “*Zümre öğretmenlerimizle görev paylaşımı yaparken hep az görev alma yanlısı*

oldum. Bu da meslektaşlarımın gözünde her ne kadar zorlandığımı bilseler de işten kaçtığıma dair bir algı oluşturdu. Bu beni çok üzdü çünkü neye yetişeceğimi şaşırırdım.” (K6) şeklindedir. Meslektaş mobbinginin lisansüstü süreçte mesleki yaşamda meydana getirdiği zorluklardan biri olduğu konusunda bir katılımcı görüşü ise şöyledir: “Meslektaşlarım da madem bu kadar yorulacaktın neden tezli yapmıyorsun, gören de tezli yapıyorsun sanır gibi söylemlerde bulunup çabamı ve emeğimi küçümsüyor. Bu duruma canım çok sıkılıyor” (K14). Mesleki yaşam zorlukları temasındaki bir diğer kategori de iş güdüsü düşüklüğüdür. Bu kategori de 10 kod bulunmakla beraber, iş odaklanamama(5), iş yükü(4), mesleki verimde düşme(3), iş yavaşlatma(1) alt kodları yer almaktadır. Bir katılımcı, güdüsü düşüklüğüne dair “Ödevlerimi yetiştirememek, projemle ilgili hala tatmin edici bir girişim yapmamış olmak, kaygı seviyemi yükseltiyor. İş tempomun yavaşlamasına, güdüsünün düşmesine neden oluyor.”(K4) şeklinde görüş belirtmiştir. Bir katılımcı en sık vurgulanan kodlardan biri olan işe odaklanamama konusunda sorun yaşadığını “İş güdüm çok düştü. Aklım işimden ziyade akşamki derslerde oluyor. Galiba ben önceliklerimi dengeleyemiyorum.” (K11) diyerek belirtmiştir. Bu tema içerisindeki son kategori olan öğrenileni pratiğe dökememe konusunda zorluk çektiğini belirten bir katılımcı “Öğrendiklerimi uygulayabildiğimden emin değilim hala alıştığım şekilde yöneticilik yapmaya devam ediyorum” (K14) diyerek görüşünü sunmuştur.

c) Bireysel Sorunlar: Lisansüstü eğitim sürecinin, öğretmen ve okul yöneticilerinin kişisel hayatlarında karşılaştıkları sorunların ele alındığı bu temada belirtilen sorunlar psikolojik rahatsızlıklar, fiziksel rahatsızlıklar ve zihinsel rahatsızlıklar olarak 3 kategori altında biçimlenmiştir.

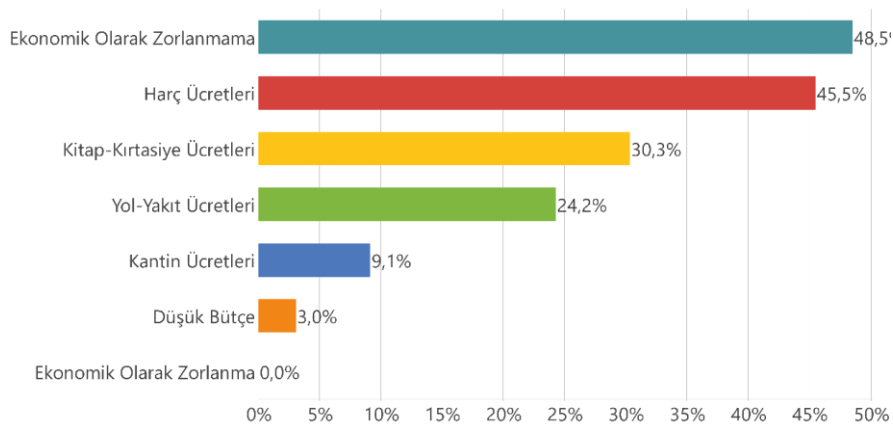

Görsel 4. Bireysel Sorunlara Ait Kategori ve Alt Kodlar

Psikolojik rahatsızlıklar kategorisi altında, sıklık bakımından sırasıyla ‘stres ve kaygı(15) alt kodu başarısız olma kaygısı(5) özgüven problemleri(4) alt kodu hocaların tutumlarından çekinme(3), huzursuzluk(3), tükenmişlik duygusu(3), rol karmaşası(2), depresyon(2), panik atak(1) alt kodları biçimlenmiştir. En sık dile getirilen kodlardan birkaç tanesine değinmek gerekirse, lisansüstü eğitim sürecinde yaşanan problemlerden biri olduğuna dair katılımcılar stres ve kaygı kodu için; “Kaygı bozukluğu yaşadığım oldu. Devamsızlık konusunda çok stres yaşadım. Derslerin sonuna yetiştim hep. Bu yüzden bir şey öğrenemedim” (K23). Özgüven

problemleri-hocaların tutumlarından çekinme kodu için; *“Başarabilmeye olan inancım derslerde başarılı olmama rağmen zaman zaman farklı derslerden verilen ödevleri yetiştirmenin imkânsızlığı ve bazı öğretmenlerimizin farkında olarak veya olmayarak kullandığı ego zedeleyici dil yüzünden azaldı.(K2)* görüşlerini sunmuşlardır. Fiziksel rahatsızlıklar kategorisinde ‘Yorgunluk(15), Uykusuzluk(2), Vücut Ağrıları(2) kodları bulunmaktadır. Ayrıca, Vertigo(1), Kubitel Sendrom(1), Skolyoz ve Kamburluk(1), Sırt ve Ayak Ağrısı(1) alt kodları Vücut Ağrıları kodunun alt kodlarıdır. Yüksek lisansın öğrencileri fiziksel olarak etkilediğine dair katılımcılar tarafından en sık vurgulanan alt kodlardan yorgunluk koduna dair bir katılımcı, *“Akşam derslerinde bazen gün boyunca kurumlarda yaşanan problemlerden yorgun düştüğümüz olmuştur. Bilhassa bazı günlerde iki dersin üst üste gelmesiyle yorgunluk artmaktadır. Tezsiz yüksek lisans insanların birçoğu bir kurumda müdür ya da müdür yardımcısı olması hasebiyle bu yorgunluğu üst seviyede hissetmektedir”*(K21). Uykusuzluk sorununa değinen bir katılımcı, *“Gündüz iş hayatının üzerine geceleri de dersler ve ödevlerle ilgilenmek yorucu oluyor, çalışmalar için gece geç vakitlere kadar uykusuz kalarak bilgisayar başında...”*(K1) düşüncesini dile getirmiştir. Zihinsel rahatsızlıklar teması altında şekillenen ve katılımcıların görüşlerine göre sırasıyla, dikkat ve odaklanma problemi(4), unutkanlık(1), dalgınlık(1) alt kodları oluşmuştur. Katılımcıların en çok dile getirdiği dikkat ve odaklanma problemi üzerine bir katılımcı, *“ Genel uyarılmışlık düzeyimde, halimde düşüklükler yaşadım. Bu dersi öğrenmemi biraz güçleştirdi. Algı ile ilgili sorunlar yaşamama neden oldu.”*(K32) şeklinde görüş bildirmiştir.

d) Ekonomik Zorluklar: EYD alanında tezsiz yüksek lisans yapmanın maliyetleri konusunda okul yöneticileri ve öğretmenler tarafından yaşanan ekonomik zorlukların ele alındığı bu temada, ekonomik olarak zorlanmama(16), düşük bütçe(1), ekonomik olarak zorlanma olarak 3 kategori şekillenmiştir. Yüksek lisans yapmanın ekonomik olarak kendisini zorlamadığını, *“Ekonomik bir zorluk yaşadığımı düşünmüyorum. Harç ücretleri bence yüksek değil. Herkes karşılayabilir. Yol parası, yemek parası falan da zaten hayatın içinde yüksek lisanstan bağımsız sürekli giderlerimiz arasında. Bunları masraf olarak görmüyorum.”* (K4) şeklinde ifade etmiştir.

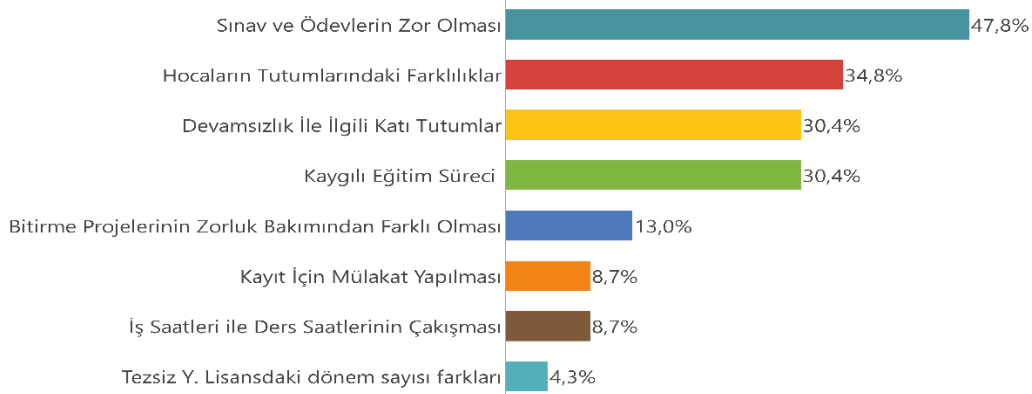

Çizelge 3. Ekonomik zorluklara ilişkin kodlar

Lisansüstü eğitim alırken ekonomik olarak zorlandığını belirten katılımcıların görüşlerine göre zorlandıkları konular, sıklık sırasına göre, harç ücretleri(16), kitap kırtasiye ücretleri(11), yol yakıt ücretleri(8), kantin ücretleri(3) olmak üzere 4 kodu biçimlendirmiştir. En sık tekrar edilen harç ücretleri ile ilgili bir katılımcı, “*Mesleki alanda bir tür hizmet içi eğitim çalışması olarak değerlendirilmesi ve ödüllendirilmesi gereken bu etkinlik, tüm masrafları yüksek lisans çalışması yürüten bizlere yüklenerek adeta cezalandırılmamıza neden olmaktadır. 10 yıl üzeri görev yapan tüm öğretmenler yüksek lisans yapmaları için teşvik edilmelidir. Ayrıca bunun için hiçbir öğretmen ücret ödememelidir.*” (K15) şeklinde açıklamıştır. Ekonomik Zorluklar kategorisinde son alt kategori olan ‘Düşük Bütçe(1)’ için sadece bir katılımcı, “*Böyle bir dönemde ev geçindirmek bile zorlaşmışken eğitime, kişisel gelişime bütçe ayırmak lüks haline geldi.* (K1)” şeklinde görüş belirtmiştir.

2.2. Üniversite İle İlgili Sorunlar:

Lisansüstü eğitim alan katılımcıların yaşadıkları sorunlarla ilgili bir diğer kategori de öğrencisi oldukları üniversitelerin program, ders öğretim üyesi vb. ile ilgili sorunlardır. Bu kategori altında sınav ve ödevlerin zor olması(12), kaygılı eğitim süreci(11), devamsızlıkla ilgili katı tutumlar(8), hocaların tutumlarındaki farklılıklar(8), bitirme projelerinin zorluk bakımından farklı olması(3), iş saatleri ile ders saatlerinin çakışması(2), kayıt için mülakat yapılması(2), tezsiz yüksek lisanstaki dönem sayısı farklılıkları(1) kodları bulunmuştur.

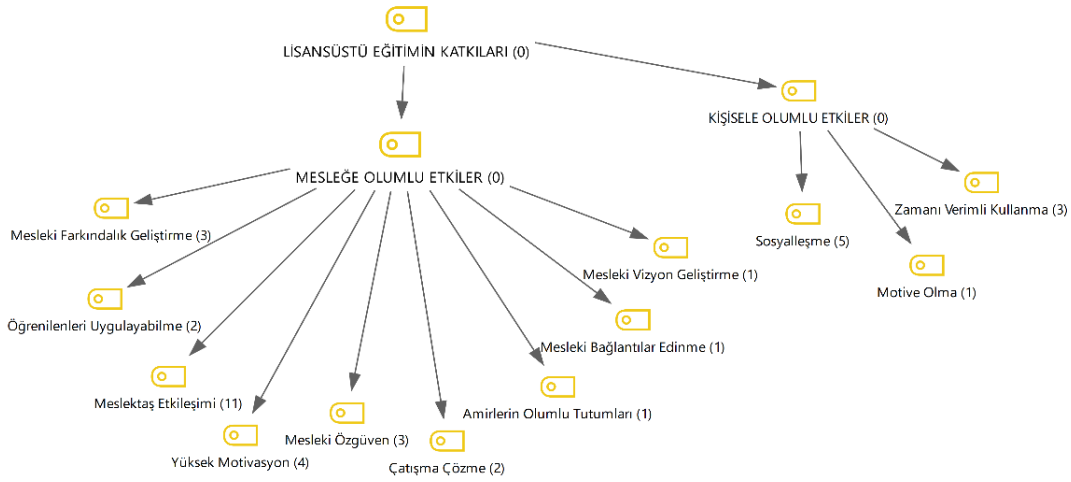

Çizelge 4: Üniversite ile ilgili sorunlara ait kodlar

En çok vurgulanan sınav ve ödevlerin zor olması koduna ait bir alıntı “*Derslerde hocalar genellikle bizlerden sunum ve ödev istediği için evde çok fazla zaman harcamak gerekiyor. Bilimsel çalışmalar olduğu için hazırlık süreci uzun sürüyor*” (K33) şeklindedir. Kaygılı eğitim sürecine dair de bir katılımcı “*Biz sürekli bir kaygı duygusunda dersleri takip ettiğimiz etmeye çalıştığımız için öğrendiklerimiz kalıcı olmuyor. Ders olduğu günler hocaların tepkilerini kestiremediğimiz için diken üstünde oluyoruz, hele ki ödevleri yapmamışsak korkarak derslere gidiyoruz.*” (K2) diyerek vurgu yapmaktadır.

3. Lisansüstü Eğitimin Katkıları

Yapılan araştırmada lisansüstü eğitimde yaşanan sorunların yanı sıra lisansüstü eğitimin katkılarına değinen katılımcıların görüşlerinin baz alındığı bu tema altında mesleğe olumlu etkiler ve kişisele olumlu etkiler olmak üzere iki kategori oluşmuştur.

Görsel 5. Lisansüstü eğitimin katkılarına ilişkin kategori ve kodlar

3.1 Mesleğe Olumlu Etkiler

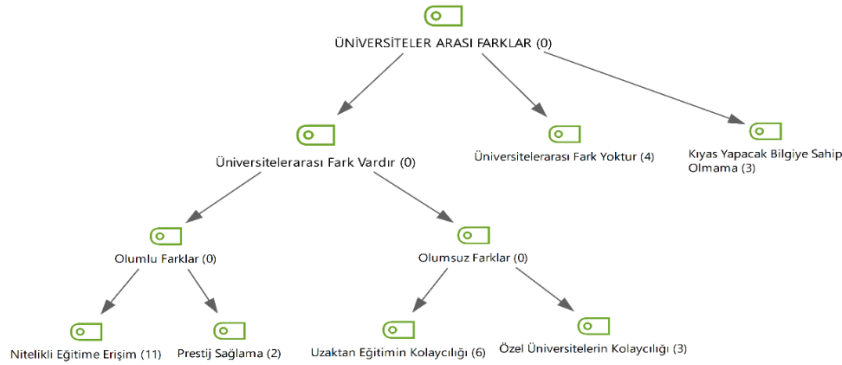
Lisansüstü eğitimin meslek hayatına olumlu yansımaları olduğunu belirten katılımcıların ifade sıklığına göre meslektaş etkileşimi(11), yüksek güdüsü(4), mesleki özgüven(3), mesleki farkındalık geliştirme(3), öğrenilenleri uygulayabilme(2), çatışma çözme(2), mesleki bağlantılar edinme(1), amirlerin olumlu tutumları(1), mesleki vizyon geliştirme(1) olmak üzere 9 kod biçimlenmiştir. Lisansüstü eğitimin en çok meslektaş etkileşimine katkı sağladığını bir katılımcı, “...sıkıntı yaşamıyorum çünkü yeni öğrendiğim şeyleri arkadaşlarla paylaşmak ve konuşmak keyifli oluyor.” (K8) diye belirtmiştir. Yüksek güdüsü ile ilgili bir alıntı, “Eğitimle alakalı, mesleki gelişimimle alakalı bir şeyler yapıyor olmak kendimi iyi hissettiriyor. Güdüm artıyor.”(K16) şeklindedir. Bir katılımcı ise “Yüksek lisans sonrası meslektaşlarımızın kendilerini bu alanda yeterli hissetmeleri kendilerine olan güvenin artmasına neden olacaktır.”(K21) diyerek mesleki özgüvene değinmiştir.

3.2 Kişisele Olumlu Etkiler

Yüksek lisansın kişisel hayatlarında olumlu etki yarattığını ifade eden katılımcı görüşlerine göre 3 alt kod şekillenmiştir. İfade sıklığı baz alındığında bu kodlar, ‘sosyalleşme(5), zamanı verimli kullanma(3), motive olma(1)’ şeklinde sıralanabilir. “Hiç olmadığım kadar sosyalleştim aslında. Burada çok güzel arkadaşlar edindim. Haftanın 3 günü okula geldiğimde onlarla sohbet ederek vakit geçirerek sosyalleşiyorum. Rutinimde böyle bir şeye vakit ayıramıyordum. Şimdi evdeki sorumluluklarımdan bir parça uzaklaşıp arkadaş grubumla görüşebiliyorum.” (K17) ifadesiyle sosyalleşmeye vurgu yapılmaktadır. Bir katılımcı zamanı verimli kullandığını “Sonra kendimce bir program oluşturdum, Ödevlerimin yığın hale gelmesine izin vermedim. Her gün dersim olmasa da günde 2 saatimi ayırdım. Zaman yönetimi becerisi geliştirdim.” (K9) sözleriyle ifade etmiştir.

4. Üniversiteler Arası Farklar

Yüksek lisansa başlama, sürdürme ve mezun olma bağlamında üniversiteler arası farklılıklara dair katılımcı görüşleri incelendiğinde ‘üniversiteler arası fark vardır, üniversiteler arası fark yoktur(4), kıyas yapacak bilgiye sahip değilim(3)’ olmak üzere 3 kategori oluşmuştur.

Görsel 6. Üniversiteler arası Farklara ait kodlar

Lisansüstü eğitimde üniversiteler arası farklar olduğunu savunan katılımcıların görüşleri doğrultusunda, olumlu ve olumsuz farklar incelenmiştir. Olumlu farklar kategorisinde, nitelikli eğitime erişim(11), prestij sağlama(2) kodları bulunurken, olumsuz farklar kategorisinde uzaktan eğitimin kolaylığı(6), özel üniversitelerin kolaylığı(3) alt kodları biçimlenmiştir. Nitelikli eğitim aldığına dair görüş belirten bir katılımcı ifadesi “*Bizim hocalarımız çok disiplinli işinin ehli insanlar. Bizi öğrenmeye mecbur bırakıyorlar. Buradan bomboş mezun olan yoktur. Eğitimin kalitesi iyi. Diğer üniversitelerden bir adım öndedir bana göre*” (K13) şeklindedir. Olumsuz farklar içinde en çok tekrar edilen uzaktan eğitimin kolaylığı için “*Bu konuda bazı üniversitelerin konuya sadece maddi açıdan bakıp uzaktan eğitim ile yüksek lisans belgesi vermesi adaletsizliklere meydan vermektedir*” (K21) ifade edilmiştir. Lisansüstü eğitim sürecinin üniversitelerde benzer şekilde yürütüldüğünü, fark olmadığını bir katılımcı “*Bir fark olduğunu düşünmüyorum. Lisansüstü eğitim zaten lisans eğitiminden farklı olarak herkesi biraz zorlamalı Derinlemesine öğretmeli ve bunun için de yormalı. Hangi üniversiteye gidersek gidelim aynı şekilde insanı zorlayacaktır. Çünkü bu işin doğası bunu gerektiriyor.*” (K17) sözleriyle belirtmiştir. Üniversiteleri kıyaslayacak bilgiye sahip olmadığını belirten bir katılımcı “*Konuyla ilgili bildiklerim sadece duyduklarımdan ibarettir. Bu soruyu cevaplamak için diğer üniversitelerdeki uygulamaları incelemek lazım.*” (K26) şeklinde açıklamıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları temelinde oluşan sonuçlara alanyazın alıntıları temelinde aşağıda tartışılmış ve her bir sonuç bağlamında da biçimlenen önerilere yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci ana sonucuna göre katılımcıların EYD alanında tezsiz yüksek lisans yapmalarının amaçları değerlendirildiğinde mesleki gelişim, kişisel gelişim ve yönetici olarak uzmanlaşma temaları ortaya çıkmıştır. Alanyazında, lisansüstü eğitimin amaçlarına dair birçok çalışma bulunmakla birlikte, mesleki ve kişisel gelişim, yöneticiliğe geçiş, akademik ilerleme en sık rastlanan bulgulardır. (Kuloğlu, 2022; Dursun & Yıldırım, 2020; Turhan & Yaraş, 2013; Aküzüm, 2016; Avcı & Akdeniz, 2021; Gökçe, Gökçe, Demir, & Bektaş, 2022; Erden & Seferoğlu, 2021; Baş, 2013; Dalkılıç & Öter, 2024). Araştırmanın sonuçlarına göre mesleki gelişimini artırmayı hedefleyen katılımcıların güdüsü kaynakları içsel ve dışsal olarak ayrılmıştır. Mesleki gelişimini önemseyen, hiçbir ödül, menfaat beklemezsizin içsel güdüyle lisansüstü tezsiz programlarına katılan eğitimciler, alan bilgisini artırmayı, gelişen teknolojiye uyum sağlamayı ve hizmet içi eğitimlerin yetersizliğini telafi etmeyi amaçlamaktadır. Sayan ve

Aksu (2005) da çalışma sonuçlarında, katılımcıların özellikle mesleki gelişimini sağlamak ve kendilerini alanlarında yetiştirmek için yüksek lisans yaptığını vurgulamaktadır. Diğer taraftan bu çalışmayla 14 Şubat 2022 tarihinde yürürlüğe giren 7354 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu ile yüksek lisans mezunlarının uzman öğretmenlik sınavından muaf tutulmak, kariyer basamaklarında ilerleme ve değişen sisteme ayak uydurabilme kaygısı, öğretmenleri, mesleki gelişimlerini sürdürme konusunda güdüleyen dış faktörlerdir. Bu sonuçlara paralel olarak, Baş (2013) araştırmasında, Milli Eğitim Bakanlığı'nın kariyer basamakları, okul yöneticiliği, üst düzey görevlere gelme ile ilgili politikaları ve ileride üst makamlar için yüksek lisans şartı getirme ihtimali, öğretmenleri yüksek lisansa yönelttiğini belirtmiştir. İkinci olarak ele alınan kişisel gelişim temasında katılımcıların, kendini güncellemek, sosyal ve akademik çevre edinmek, gelecek için avantaj yaratmak, yüksek lisans diplomasına sahip olmak, iş ortamında rekabet edebilmek, genç eğitimcilere örnek olmak ve akademik ilerlemesine katkı sağlamak için tezsiz yüksek lisans programlarına yöneldikleri tespit edilmiştir. Turhan ve Yaraş (2013) araştırmalarında, eğitim yönetici ve denetmenlerin lisansüstü eğitime, EYTPE alanında kuramsal bilgi edinme, mesleki anlamda gelişim kazanma, kişisel gelişim ihtiyaçlarını karşılama ve akademik kariyer yapma amacıyla yöneldiklerini belirtmişlerdir. Aküzüm (2016) amaçları alana ilişkin gelişmeleri takip etmek, kültürel gelişim sağlamak, mesleki alan bilgisi kazanmak, yönetici olmak, eğitim sürecinden kopmamak, statü ve saygınlık kazanmak olarak sıralamış, Umur ve Demirtaş (2016) ise sosyal çevreyi genişletme, tecrübeleri paylaşma, çocuklarına örnek olma gibi detaylar sunarak bu çalışma sonuçları ile örtüşen bulgular ortaya koymuşlardır. Son temada, kariyerinde yönetici olarak uzmanlaşmak isteyen katılımcıların, yöneticiliğe hazırlık, görevde yükselme ve yönetici atamalarında ek puan almak amacıyla bu alanda lisansüstü eğitime yöneldikleri görülmektedir. Dalkılıç ve Öter (2024) eğitim yönetimi tezsiz yüksek lisans programlarına yönelik öğrenci görüşlerini incelemiş ve yöneticilik becerilerini geliştirme, yöneticilikte yer değiştirmede ek puan elde etme, eğitim yönetimi alanını tanıma amaçlarına değinerek, benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Araştırmanın ikinci ana sonucu olarak lisansüstü eğitim sürecinde yaşanan sorunların öğrenci ile ilgili ve üniversite kaynaklı olarak iki başlık altında ele alınmıştır. Öğrenci ile ilgili sorunlar; sosyal, mesleki, bireysel ve ekonomik sorunlar şeklindedir. Bu araştırma, tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin yoğun iş temposu ve yaşam telaşı içerisinde oldukça özveri isteyen lisansüstü eğitim sürecinde, katılımcıların **sosyal sorunlar** olarak sosyal faaliyetlerinden feragat ettiğini, kültürel ve sportif faaliyetlere katılamama, seyahat etme imkânı bulamama, kendine vakit ayıramama, zamanı etkili yönetememe konusunda sıkıntılar yaşadıklarını ortaya koymuştur. Bunun yanında katılımcılar, yüksek lisans yapıyor olmanın getirmiş olduğu sorumluluk ve ödevleri yerine getirirken, aile ilişkilerindeki dengelerin de değiştiğini, rutinlerinin bozulduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların, aile üyeleriyle kısıtlı zaman geçirme, aile üyelerinin baskısına maruz kalma ve aile yaşamındaki sorumlulukları ihmal etme hususunda zorluk çektikleri tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar, sosyal yaşamda vazgeçilmez olan arkadaşlık ilişkilerinde iletişim ve paylaşımın azalmasıyla birlikte olumsuz etkiler yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Umur ve Demirtaş (2016) çalışmasında katılımcıların yüksek lisans derslerine katılmak için kişisel yaşamlarından bir takım fedakarlıklar yaptıklarını ve bu durumun olumsuz etkilere sebep olduğunu; Nayır (2011) ise katılımcıların derslerin yoğunluğu nedeni ile aileleri ile yeteri kadar ilgilenemedikleri ve sosyal etkinliklere katılacak zaman

bulamadıklarını tespit ederek bu çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir. Araştırma sonuçlarına göre lisansüstü eğitim sürecinde, katılımcıların **mesleki yaşamını etkileyen zorluklar** meslektaş ilişkileri, iş güdüsü düşüklüğü ve öğrenileni pratiğe dökememe olmak üzere 3 tema altında toplanmıştır. Meslektaş ilişkilerinde yaşanan sorunlar değerlendirildiğinde, katılımcıların yoğun iş temposu ve yüksek lisans çalışmaları arasındaki dengeyi kurmaya çalışırken, ders dışı etkinliklerde görev almada gönüllü olmamaları ve iş yükünün diğer öğretmenlere paylaştırılmasıyla birlikte meslektaş çatışmalarının yaşandığı belirtilmiştir. En çok dile getirilen diğer konu, tezsiz programların kaydadeğer görülmemesi, tezsiz yüksek lisans yapan öğretmenlerin harcadığı çaba ve emeklerin meslektaşları tarafından küçümsenmesi ile meslektaş mobbingine maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca yüksek lisans derslerine katılmak için okuldan erken ayrılmak zorunda kalan müdür yardımcıları, ders programını üniversitedeki derslerle çakışmayacak şekilde olmasını talep eden öğretmenler, okul müdürleri ve amirleri tarafından iğneleme, izin vermeme gibi olumsuz tutum ve davranışlara maruz bırakıldıklarını da belirtmişlerdir. Başer, Narlı ve Günhan, (2005) çalışmalarında öğretmenlerin lisansüstü eğitim alırken en çok karşılaştıkları sorunun yöneticilerin kendilerine destek olmaması olarak belirtmiş bu durumu da lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin yasal haklarının kısıtlı olmasına bağlamıştır. Alanyazındaki diğer çalışmalarda idarecilerin kendilerine yeterli kolaylığı sağlamadığı, ders programlarının eğitimlerine engel olmayacak şekilde düzenlenmediği ve görev yaptıkları okullarda izin almada zorlandıkları için yüksek lisansa devam etme konusunda sorunlar yaşayan katılımcıların idealist tutumlarından vazgeçtikleri tespitlerine sıkça yer verilmiştir (Koşar, Er, ve Kılınç, 2020; Katılmış, Çelik ve Kop, 2013; Tahmaz, 2019). Hem zamansızlıktan hem de gizli rekabet duygularının yarattığı rahatsızlıktan kaynaklı olarak okul dışı etkinliklere katılmadığını belirten katılımcılar, meslektaşları ile iletişimde azalma yaşadıklarını belirtmişlerdir. Lisansüstü eğitim sürecinde yetiştirilmesi gereken ödev ve üniversitedeki derslere odaklandıklarından dolayı kaygılı oldukları, bu durumun da iş güdülerinin düşmesine sebep olduğu belirlenmiştir. Bazı katılımcılar yüksek lisans sorumluluklarının öncelikli hale geldiğini ve aklını sürekli meşgul ettiğini bu yüzden işe odaklanamadıklarını belirtirken bazıları da okulda hali hazırda çok fazla iş yükü olan okul yöneticiliğini, daha da zorlaştırdığını ifade etmişlerdir. İş ile yüksek lisans arasında denge kuramayıp tek tarafa yoğunlaşanların, okuldaki işlerini aksattığı ve mesleki verimin düştüğünü, işe daha az enerji harcayarak iş yavaşlattıkları sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir sorun da alınan yüksek lisans derslerinin pratiğe dökülememesi ve gerçek uygulamalar ile bağdaşmamasıdır. Koşar, Er, ve Kılınç (2020) da özellikle eğitim yönetimi alanındaki kuram ve uygulama arasındaki bağlantının yeterince kurulamadığına vurgu yapmıştır. Mesleki hayatı ve meslektaş ilişkilerini etkileyen bir çok dinamik vardır. Yasal düzenlemeler ile bireyselliğin ön plana çıkarılması, çalışma koşullarının zorluğu, kişisel özellikler (ego, hırs, kibir, rekabet) gibi durumlar, öğretmenlerin işbirliğinden uzaklaşmasına neden olabilmektedir (Özdoğru, 2021). Okul ikliminin olumsuz olduğu okullarda çalışan katılımcıların yüksek lisans sürecinde daha çok zorlanacağı tahmin edilebilir. Bu durumu tersine çevirmede ve yapıcı bir okul kültürü oluşturmada yöneticilerin tutumları önem kazanmaktadır. Kişiden kişiye farklılık gösteren, özel sorunların değerlendirildiği **bireysel sorunlar** kapsamında psikolojik, zihinsel ve fiziksel rahatsızlıklar söz konusudur. Psikolojik rahatsızlıklara dair, katılımcıların çoğunluğu hem iş, hem evdeki sorumluluklara bir de yüksek lisansın ağır temposu eklendiğinde stres ve kaygı

seviyelerinin çok yükseldiğini, en çok da başarısız olma konusunda endişelendiklerini ifade etmişlerdir. Birkaç katılımcı, her işe yetişmeye çalışırken, hiç birini tam anlamıyla tamamlayamadığını ve tükenmişlik duygusuyla boğuştuğunu, birkaçı da ödevleri yetiştiremediklerinde ya da derse hazırlıksız katıldıklarında hocaların sert tutumlarından çekindiklerini, kendilerini yetersiz hissederek özgüven problemi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Okuldaki öğretmen ve yönetici koltuğundan kalkıp öğrenci koltuğuna oturmakta zorlandığını, rol karmaşası yaşadığını belirten katılımcıların yanı sıra zihinsel yorgunluktan dolayı depresyon ve panik atak belirtileri yaşadığını ve vize, final dönemlerindeki yoğunluktan huzursuz olduklarını belirten katılımcılar da olmuştur. Zihinsel problemler değerlendirildiğinde en çok sorunun dikkat ve odaklanma ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar genellikle yapılması gereken işlere tam anlamıyla kendini veremediğini ve bir işi tamamlamadan diğerine geçerek her işten biraz yaptığını dile getirmişlerdir. Bireysele ait bir diğer sorun fiziksel sorunlar kapsamında; yoğun tempo ve ödev, araştırma yaparken bilgisayar başında saatler harcamaktan ya da yorgunluk ve stresten kaynaklanan yorgunluk, vertigo, kubitel sendrom, skolyoz, sırt ve ayak ağrısı gibi vücutta meydana gelen rahatsızlıklar, uykusuzluk vardır. Kişisel sorunlar kapsamında bir diğer sorunsal **ekonomik sorunlardır**. Katılımcıların yarısı ödüllendirilmesi gereken yüksek lisans eğitimine, ceza gibi harç ücretleri ödediklerini belirtmişlerdir. Hocaların alınmasını tavsiye ettikleri kitapların, okunacak makale ve proje çıktılarının maliyetleri de yüksek bulunmuştur. Bunun dışında şahsi araçları ile farklı il ve ilçelerden gelen katılımcılar çok yüksek yakıt ücretleri ödediklerini beyan etmişlerdir. Katılımcıların aynı zamanda ev geçindirmek zorunda olmalarının ekonomik sorunları meydana getirdiği de bir başka sonuçtur. Gürün ve diğerleri (2023) de çalışmasında lisansüstü sürecin oldukça maliyetli olduğunu, katılımcıların önemli harcamalar yaptıklarını belirterek benzer bir sonuca ulaşmışlardır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çalışan öğretmenlerin, bütün zorlukları göze alarak mesleki gelişimini sürdürmek ve hizmet kalitesini artırmak için yüksek lisans yapmaya gönüllü olması ancak bunun için bir de ücret ödemek zorunda kalması önemli bir sorundur. Nayır(2016) da öğretmen, yönetici ve müfettişlerin yüksek lisans ücretlerinden muaf tutulması için MEB ve YÖK işbirliğini savunmuştur.

Tezsiz lisansüstü öğrencilerinin yaşadığı bir diğer sorun alanı da **üniversitelerinden kaynaklı** olanlardır. Lisansüstü eğitim sürecinde yaşanan zorlukların bir kısmının üniversitelerdeki uygulamalardan kaynaklandığı görülmektedir. Katılımcıların çoğu, ödev, sınav ve projelerin zorluk bakımından tezli programlardakinden farklı olmadığını tezsiz yüksek lisans olmasına rağmen, beklentilerin aksine, kaygılı ve stresli bir eğitim süreci geçirdiklerini dile getirmişlerdir. Üniversitedeki hocaların bazılarının yapıcı ve destekleyici olması, bazılarının ise ego zedeleyici bir dile, toleranssız bir özelliğe sahip olması öğrencileri zorlayan bir diğer husustur. Devamsızlıkla ilgili katı tutumların sergilenmesi, yüksek lisans öğrencilerinin hastalık, çocuk bakımı, iş toplantıları gibi durumlarda mağduriyet yaşamasına sebep olmaktadır. İş saatleri ile ders saatlerinin çakışması da devamsızlığı etkileyen diğer unsurdur. Alanyazında bu kadar detaylı bir veriye rastlanamasa da, Nayır (2016) araştırma sonuçlarında öğretim üyelerinin, lisansüstü eğitime devam eden kişilerin konumları ve yaşları itibarıyla zor koşullar altında derslere devam ettiklerini unutmadan yetişkin eğitiminin özelliklerine uygun eğitim vermesini, değerlendirme ölçütü olarak sınavlara ağırlık vermemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca tezsiz program kayıtları için bazı üniversitelerin mülakat yapmasının

gereksiz olduğu da dile getirilmiştir. Tahmaz (2019), çalışmasında öğretmenlerin lisansüstü eğitime hak kazanmanın zor ve öznel bir süreç olduğuna dair olumsuz algıları olduğuna değinmiştir.

Araştırmanın üçüncü ana sonucuna göre, lisansüstü eğitimde yaşanan sorunların yanında katılımcıların hayatında olumlu anlamda katkı sağladığı da görülmektedir. Lisansüstü eğitim *mesleğe ve kişisele* olumlu etkileri olarak iki temel katkıda bulunmaktadır. **Mesleğe olumlu katkıları** yüksek lisans sürecinin; meslektaş ve amirlerden destek, meslektaş iletişimini arttırmak, güdü ve özgüven yükseltmek, yöneticilik mesleğine karşı farkındalık geliştirmek kendi liderlik tarzını keşfetmek, mesleğe karşı bakış açısının değiştirmek, çatışma çözme becerilerinin geliştirmek, mesleki bağlantılar edinmek, mesleki vizyonu geliştirmek şeklindedir. Dalkılıç ve Öter(2024) yaptıkları araştırmada katılımcıların meslektaşlarıyla tartışma ve çözüm üretme, bilgi birikimini geliştirme, alandaki sorunları farketme, eğitim yönetimi ve liderlik konularında beceri kazanma, eğitim sistemlerinin yapısal ve işlevsel özelliklerini anlama konusunda olumlu katkılar edindiklerini belirterek benzer sonuçlara değinmiştir. **Kişisele olumlu katkıları** ise mesleki yaşamları dışında bu süreçte yeni arkadaşlar edinmeleri, ders sonrası birlikte vakit geçirmeleri, eskiye oranla daha çok sosyalleşme fırsatı bulmaları, ev ve işteki sorumlulukları yetiştirmek, dinlenmeye de zaman ayırmak adına planlı hareket etme alışkanlığı kazandırması ve zaman yönetimi becerisi geliştirmesi şeklindedir.

Araştırmanın dördüncü ana sonucu olan yüksek lisans sürecinin farklı üniversitelerde nasıl yürütüldüğü ve işleyiş farklılıklarına dair görüşlerine dairdir. Katılımcıların çoğu, eğitim aldıkları üniversiteye dair olumlu görüşler bildirmiş, diğer üniversitelere göre daha nitelikli eğitim aldıklarını belirtmişlerdir. Özellikle isim yapmış bir üniversitede yüksek lisans yapıyor ayrıcalık olarak görülmesi de bir başka sonuçtur. Diğer üniversitelerin olumsuz farkları üzerine görüş belirten katılımcılar özellikle uzaktan eğitim ile özel üniversiteleri eleştirmişlerdir. Uzaktan eğitimle diploma veren üniversitelerin öğrencileri hiç yormadığı, sınavların, derslerin online ve video kayıtlarından yürütüldüğü, ödev, makale, devamsızlık, proje konusunda zorluk yaşamadıkları ile ilgili ifadeler kullanmışlardır. Özel üniversitelerin kolaycılığına dikkat çeken katılımcılar, maddi çıkarlar uğruna niteliksiz ve donanımsız mezunlar verildiğini belirtmişlerdir. Serin ve Kocatürk (2019) devlet üniversiteleri ile vakıf üniversitelerinde eğitim yönetimi yüksek lisans öğrencilerinin tercih sebeplerini ve amaçlarını karşılaştırmış, vakıf üniversitelerine kabulün daha kolay olduğunu, devlet üniversitesini tercih edenlerin idealist, vakıf üniversitesini tercih edenlerin pragmatist olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Özdemir, Köse, ve Kavgacı(2014), Türkiye'deki eğitim yönetimi alanındaki programların amaç, içerik ve yapı bakımından ortak bir zemine oturtulmadığı, ayrıca programların yeterlilikleri hakkında tartışmalar olduğunu vurgulamıştır.

ÖNERİLER

Öğretmenler EYD alanında tezsiz lisansüstü eğitim almanın amacını mesleki ve kişisel gelişim ve eğitim yöneticisi olmak olarak gördüklerinden bu amaçları da eğitim sisteminin etkin yararına olduğundan onları özdeksel (maddi) ve tinsel (manevi) olarak destekleyecek (örneğin hayat boyu öğrenme ve gelişim için tezsiz doktora programlarının açılması, bir başka örnek olarak eğitim yöneticisi atamalarında EYD alanında lisansüstü diplomasına sahip olma şartının

getirilmesi ve yöneticilik görevinin öğretmenlikten bağımsız bir meslek olarak kabul edilmesi) önlemler alınması ve yasal haklarının sınırlarının netleştirilmesi önerilebilir.

Öğretmenler için tezsiz yüksek lisans yapmak ile ilgili *üniversite* kaynaklı sorunlara bağlı olarak yüksek lisans programlarına kabul edilmenin zor olduğuna dair algının yıkılması ve eğitimcileri cesaretlendirmek adına tezsiz programlarda mülakatın kaldırılması, eğitim sürecinde, sahadaki işleyişlerin nabzının tutulması ve yanlış uygulamaları düzeltmeye yönelik çalışma ve projelerin yapılması, uygulamaya dönük derslere ağırlık verilmesi, eğitim sürecinin daha verimli geçmesi adına dönemlik ders sayılarının azaltılarak, program süresinin uzatılması, değerlendirme sürecinde sınavlar yerine portfolyo gibi alternatif ölçme değerlendirme seçeneklerinin kullanılması önerilebilir.

Tezsiz yüksek lisans yapan öğretmen öğrencilerin çalıştıkları okullarındaki ders yükleri azaltılarak, devam ettikleri üniversite programındaki dersler zamana yayılarak ve her iki yerde de etkileşim ortam ve olanakları sağlanarak sosyal, mesleki ve bireysel (örneğin lisansüstü hocalarının yetişkin eğitimi formasyonuna sahip olmalarının sağlanması) anlamda yaşadıkları sorunlar hafifletilebilir. Öte yandan tezsiz yüksek lisansın öğretmen öğrencilerin bütçesinde meydana getirdiği ekonomik sorunlar MEB ve YÖK 'ün işbirliği içinde olması (Örneğin hali hazırda yönetici ve müfettiş olarak görev yapanlar için programın ücretsiz olması sağlanabilir) ile aşılabılır.

Uzaktan EYD tezsiz lisansüstü programlarının kalitesizliği, yüzeyselliği öğrencilerin dikkatindedir. Bu bağlamda özellikle ya uzaktan eğitim uygulamalarına son verilmesi ya da uygulamaların bir standarta oturtulması önerilebilir.

Yukarıda uygulamadakilere dönük (Siyasal parti yetkilileri, MEB-YÖK idari ve akademik kadrolarının tümü) yapılan önerilerin nasıl gerçekleştirilebileceği araştırmacılar tarafından ortaya konabilir. Öte yandan genel olarak bakılan EYD programı öğretmen öğrencilerin yaşadığı sorunlar spesifik ve derinlemesine incelenebilir. Ayrıca araştırmacılar özel üniversiteler, devlet üniversiteleri ve uzaktan eğitim veren üniversitelerin EYD tezsiz yüksek lisans program çıktılarını ile mezun öğrencilerin nitelik ve donanımları üzerine çalışmalar yapılabilirler.

Kaynakça

- Akay, M., Boz, E., & Ulusoy, İ. (2022). Eğitim Yönetimi Alanında Lisansüstü Eğitim Alan Müdürlerin Deneyimleri. *Akademik Açı*, 2(2), 3-31.
- Akın, U. (2012). Okul Yöneticilerinin Seçimi ve Yetiştirilmesi: Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerden Farklı Uygulamalar, Karşılaştırmalar. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 12(2), 1-30.
- Aküzüm, C. (2016). Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Eğitim Yönetimi Programı Bağlamında Lisansüstü Eğitime Bakış Açılarının İncelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*(67), 85-108.
- Akyol, B., & Yavuzkurt, T. (2016). Türkiye'de Lisansüstü Tezlerde Eğitim Denetimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(2), 908-926.

- Avcı, F., & Akdeniz, E. C. (2021). Lisansüstü Eğitimlerine Devam Eden Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenlerinin Lisansüstü Eğitime İlişkin Görüşleri, Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 122-141.
- Bakırcı, F., & Karaman, S. (2010). Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 94-114.
- Baş, G. (2013). Öğretmenlerin Lisansüstü Eğitimden Beklentileri: Nitel Bir Araştırma (Niğde İli Örneği). *Yükseköğretim Dergisi*, 3(2), 61-69.
- Başer, N., Narlı, S., & Günhan, B. (2005). Öğretmenlerin Lisansüstü Eğitim Almada Yaşadığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*(17), 129-135.
- Benoot, C., Hannes, K., & Bilsen, J. (2016). The use of purposeful sampling in a qualitative evidence synthesis: A worked example on sexual adjustment to a cancer trajectory. *BMC Medical Research Methodology*, 16(1), 1-12.
- Cemaloğlu, N. (2005). Türkiye'de Okul Yöneticisi Yetiştirme ve İstihdamı: Varolan Durum, Gelecekteki Olası Gelişmeler ve Sorunlar. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 249-274.
- Dalkılıç, A. C., & Öter, Ö. M. (2024). Eğitim Yönetimi Tezsiz Yüksek Lisans Programlarının Etkililiğine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (mardin Artuklu Üniversitesi Örneği). *International Journal of Mardin Studies*, 5(1), 7-24.
- Diñçer, M. (2003). Eğitimin Toplumsal Değişme Sürecindeki Gücü. *Ege Eğitim Dergisi*, 3(1), 102-112.
- Dursun, F., & Yıldırım, V. Y. (2020). Eğitim Programları ve Öğretim Alanındaki Lisansüstü Öğrencilerin Lisansüstü Öğrenim Sürecine İlişkin Görüşleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 370-390.
- Erden, M. K., & Seferoğlu, S. S. (2021). Lisansüstü Düzeyde Eğitime İlişkin Öğrenci Değerlendirmeleri: Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Lisansüstü Öğrencileri Örneği. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 939-958.
- Erdiş, O., & Toprakçı, E. (2024). Okul Yönetim Ekibinde Takım Ruhu. *E-International Journal Of Pedandrogogy*, 4(1), 52-84.
- Gökçe, H., Gökçe, Z., Demir, N., & Bektaş, O. (2022). Lisansüstü Eğitimin Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Mesleki Gelişimlerine Katkısı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(2), 1409-1442.
- Gültekin, M. (2020). Değişen Toplumda Eğitim ve Öğretmen Nitelikleri. *Anadolu Journal Of Educational Sciences International*, 10(1), 654-700. doi:10.18039/ajes.682130
- Gürkan, H. ve Toprakçı, E. (2018). İlkokul müdürlerinin mesleki gelişimi. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 64-81. Retrieved from <http://www.e-ijer.com/tr/download/article-file/536345>
- Gürün, E., Görmüş, M., Bulut, M., Durulmuş, M., Taçyıldız, A., & Döblan, İ. (2023). Eğitim Yönetimi Denetimi Alanında Yüksek Lisans Yapmanın Öğretmenlik Mesleğine Etkileri. *International Social Sciences Studies Journal*(12), 7365-7373.
- Kahraman, Ü., & Tok, T. N. (2016, Ocak 11). Eğitim Yönetimi Denetimi Planlaması ve Ekonomisi Lisansüstü Öğrencilerinin Aldıkları Eğitim Hakkındaki Görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 147-164.

- Katılmış, A., Çelik, H., & Kop, Y. (2013). Türkiye'de Yüksek Lisans Öğreniminde Yaşanan Sorunlar: Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(1), 108-122.
- Kıray, G. (2005). Tezsiz Yüksek Lisans Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*(17), 119-127.
- Koşar, D., Er, E., & Kılınç, A. Ç. (2020). Öğretmenlerin Lisansüstü Öğrenim Görme Nedenleri: Nitel Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(53), 370-392.
- Kuloğlu, A. (2022). Eğitim Programları ve Öğretim (EPÖ) Alanında Lisansüstü Öğrenim Gören Öğretmenlerin Farkındalıkları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 532-544.
- Maynard-Tucker, G. (2000). Conducting focus groups in developing countries: skill training for local bilingual facilitators. *Qualitative Health Research*, 10(3), 396-410.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Nayır, F. (2011). Eğitim Bilimleri Alanında Lisansüstü Öğrenim Görmekte Olan Müfettiş, Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Sorunları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(2), 199-222.
- Numanoğlu, G. (1999, Haziran 1). Bilgi Toplumu- Eğitim- Yeni Kimlikler- II Bilgi Toplumu ve Eğitimde Yeni Kimlikler. *Ankara University Journal of Faculty Educational Sciences*, 32(1), 341-350.
- Özdemir, N., Turan, S., & Çoban, Ö. (2021). *21. Yüzyıl Okullarını Yeniden Düşünmek* (2 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Özdemir, S., Köse, M. F., & Kavgacı, H. (2014). Türkiye'de Eğitim Yönetimi Alanındaki Yüksek Lisans Programlarının Okul Liderliği Standartları Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Mukaddime Dergisi*, 5(2), 1-26.
- Özdoğru, M. (2021). Öğretmenler Arasındaki İşbirliği: Mevcut Durum, Engeller ve Çözüm Önerileri. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 12(23), 125-147.
- Sayan, Y., & Aksu, H. (2005). Akademik Personel Olmadan Lisansüstü Eğitim Yapan Bireylerin Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Nitel Çalışma: Dokuz Eylül Üniversitesi-Balıkesir Üniversitesi Durum Belirlemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*(17).
- Serin, H., & Kocatürk, H. E. (2019). Eğitim Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencilerinin Eğitim Sürecine Dair Deneyimleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 495-513.
- Şahin, N. (2002). Eğitim Yöneticisi Adayların Eğitim Yöneticileri Sınavı Başarı Düzeyleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*(31), 430-443.
- Tahmaz, S. A. (2019). *Lisansüstü Eğitim Alan Öğretmenlere İlişkin Yönetici Tutumları*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Toprakçı, E. (2017). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Turhan, M., & Yaraş, Z. (2013). Lisansüstü Programların Öğretmen, Yönetici ve Denetmenlerin Mesleki Gelişimine Katkısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(43), 200-218.

- Umur, Z., & Demirtaş, H. (2016, Aralık 19). Eğitim Yönetimi ve Denetimi Tezsiz Yüksek Lisans Programına İlişkin Öğrenci ve Öğretim Üyelerinin Görüşleri. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 31-48. doi:10.19160/e-ijer.67845
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YÖK. (2016, Nisan 20). *Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*. Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420-16.htm> adresinden alındı

THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LANGUAGE CLASSROOMS TO ENHANCE LISTENING SKILLS

Assist. Prof. Hülya KÜÇÜKOĞLU

Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

hulyakucukoglu@yobu.edu.tr, 0530 460-0468

ORCID ID: <https://orcid.org//0000-0001-5421-9858>

ABSTRACT

In recent years, the integration of artificial intelligence (AI) has become a hot topic in second language (L2) instruction. The conversations include a variety of educational contexts and purposes. Many research, in particular, have focused on the use of AI in language courses to help students acquire learning skills, particularly productive ones. Listening has long been regarded as a neglected and underappreciated skill. Learning a second language relies heavily on listening. It leads to other vital abilities like speaking and writing. Listening strengthens memory, expands vocabulary, improves grammar and writing, and fosters a deeper understanding of various cultures.

Effective listening would help students achieve their communicative objectives. It will help if we prepare to make listening more accessible and appealing to students. The technical evolution of education is centered on advancements in pedagogical strategies for language teaching and learning. New insights into language teaching and learning suggest that technology-enhanced language learning is unavoidable. Institutions and cutting-edge instructional tools help language learners succeed. As a result, it is critical to look for new ways to teach listening to kids who struggle with this skill. This article intends to provide a comprehensive overview of using AI for teaching purposes to improve foreign language learners' English listening abilities. Furthermore, because classification is claimed to be the most controlling factor in teaching methods, the article contends that current methodologies or classifications are insufficient to instruct lower-intermediate English learners in listening; thus, the goal is to provide an explicit objective classification suitable for teaching listening to English foreign language classroom listeners.

Keywords: Artificial Intelligence; Chatbots; Second Language; Listening; Practice; Speaking.

1. INTRODUCTION

Artificial intelligence (AI) integration has been a hot topic in second language (L2) education in recent years. The discussions span various areas in educational contexts and goals. In particular, many studies have focused on using AI in language classrooms to assist the development of learning, especially productive skills. Among these productive skills, listening has been considered a blind area hardly noticed.¹ Listening plays a significant role in learning a second language. Listening helps build a strong memory, enrich vocabulary, improve grammar and writing, and provide a better understanding of other cultures.²

Effective listening would help learners reach their communicative goals. The technological evolution in education is focused on advances in pedagogical methods for language teaching and learning. New insights in language teaching and learning propose that technology-enhanced language learning is inevitable.³ Institutional settings and the latest educational tools assist language learners in achieving success. Thus, searching for new and innovative practices to teach listening to students who struggle with this skill is inevitable. For instance, platforms like Duolingo⁴ AI enhance language learning by integrating gamification and adaptive feedback to support listening comprehension and other skills.⁵ This article aims to provide a complete view of utilizing AI for teaching purposes to enhance the English listening skills of foreign language learners. Moreover, since classification is claimed to be the most controlling factor in the methods of teaching, the article argues that the existing methodologies or classifications are inadequate to instruct English learners in listening; thus, the purpose is to provide an explicit objective classification suitable for teaching listening to English foreign language classroom listeners.

1.1. Background and Rationale

Artificial intelligence (AI) is gradually integrated into language teaching and learning. One of the rationales for this integration is that language teaching methods have changed over time. This includes the development of specialized teaching materials. Learning technologies provide those with accessibility needs the best possible learning experience and benefits for a broader range of learners.⁶ In light of this, if a tool can help learners learn in a way that is personal to

¹ Gao, S., Liu, F., & Zhang, T., AI chat simulators for foreign language learning: Bridging the gap between classrooms and real-life conversations, *Educational Technology Research Journal*, (2023), 29(3), 267–284.

² Junaidi.. AI-driven listening tests offer personalized, adaptive assessments, enhancing students' listening comprehension. *Language Testing in Asia*.(2020) Retrieved from <https://languagetestingasia.springeropen.com/articles/10.1186/s40468-024-00329-6> (Erişim tarihi: 16.11.2024)

³ Zhou, P., Wu, K., & Chen, Z., The ethical use of artificial intelligence in education: Guidelines for educators, *Journal of Educational Technology Ethics*, (2023), 8(1), 12–.

⁴ Duolingo bucks edtech post-pandemic blues. (2024). *Financial Times*. Retrieved from <https://www.ft.com/content/58d44a1e-205a-4c33-baaa-1e66e6d4f58c> Erişim tarihi: 26.11.2024)

⁵ Duolingo Adds AI Innovations To Language Learning App. (n.d.). Retrieved from <https://www.investors.com/news/technology/duolingo-stock-ai-innovations-language-learning-app> (Erişim tarihi: 26.11.2024)

⁶ Ibid, Junaidi.. (2020).

them, we should be interested in the concept, and this is where AI tools are of interest to the education system as a whole and to language teaching and learning in particular.

Listening has become a significant language skill due to the fact that language is a tool for communication and a symbol of culture. Moreover, immature methods of language pedagogy have caused this language skill to be neglected, although academic teachers plan their classes starting with training in this area. Many experts suggest that listeners should intensively train their skills with multimedia support to improve learners' abilities.⁷ Techniques and innovations such as AI-augmented resources are provided to meet learners' diverse needs. AI brings a wide class of learners closer to a teacher's perspective due to its adaptability. Furthermore, AI offers a great improvement in motivation and the involvement of pupils in learning. A trend report dated 2021 shows that 25 out of 27 teachers agree that all education should integrate digital tools.⁸

The rapid improvement of digital technology and AI-tailored language exercises should be integrated into the teaching-learning process. Refusing this philosophy means remaining in the past. By introducing AI to language classes, there is a possibility of teaching groups of diversified lengths based on shared critical knowledge. Adopting AI tools for language learning is a win-win situation where both learners and teachers benefit. To overcome the communication puzzle, teachers must be aware of this and establish a learning environment that fosters open-mindedness. Instead of stopping attempts and falling back on pre-established educational patterns due to innovative changes, teachers should internalize this modern industrial trade as usual and utilize it to encourage students to leverage it to improve their skills.

1.2. Research Aim and Objectives

Research Aim

This research aims to investigate how artificial intelligence (AI) technologies can enhance listening skills among language learners.

Objectives

The study aims to achieve this aim by fulfilling the following objectives:

1. To examine the effectiveness of the current AI-based tools for second language listening education.⁹
2. To provide an overview of how AI is currently being implemented in the language classroom and provide empirical evidence for its effectiveness.¹⁰

⁷ Ibid, Gao, Liu, & Zhang, (2023).

⁸ Ibid, Zhou, P., Wu, K., & Chen, Z., (2023).

⁹ Ibid, Gao, (2023).

¹⁰ Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. ,Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – Where are the educators?, International Journal of Educational Technology in Higher Education, (2019). 16(1), 39.

3. To examine learners' experiences with new AI-driven listening platforms and currently showcase recommended tools.¹¹

4. To contribute to the dialogue with policymakers and practitioners over which AI-driven language learning techniques show the most promise for the future and what associated best practices may be identified.¹²

The overall research objective investigated whether the benefits of AI, particularly those associated with personalization and automation, are advantageous when it comes to improving listening skills. In doing so, the research also hoped to tackle some of the perceived limitations made in the study, such as providing insight into learners' experiences with AI-driven listening to identify best practices associated with this technology to inform language educators looking to implement AI in this area.¹³

2. THEORETICAL FRAMEWORK

This chapter introduces various theoretical frameworks focusing on AI in language education from different perspectives. Firstly, we emphasize the importance of listening in language learning by delineating the Input Hypothesis and other modified versions of this concept. After highlighting the significance of listening, the active constructivism approach is also explained in another section, where listening is a cognitive process that necessitates the organization of perceived language to be valid, sound, and fulfilling meaning. Then, it introduces the listener's bottom-up and top-down processing of auditory information in detail.¹⁴ The interrelation between listening and other macro-skills is also addressed by touching on listening-based communication competence and various seminal studies observing learners' listening behavior. Seminal studies observing learners' listening behaviors are also reviewed to underscore the role of listening in overall language acquisition.¹⁵

Both theories will serve as the narrated focus in the literature review of the present study. This will illustrate the theoretical considerations we use to encourage the use of AI to increase engagement and interactivity in the passive process of listening. Generally, when we familiarize ourselves with new material and try to learn a new language, we have more control than when we engage in communicative speaking and listening. In other words, input, the listener's individual variables, and prior knowledge are the primary factors influencing how the listener interprets spoken language. Lists of common modes of processing language demonstrate that our active prior knowledge is the product of our current experiences.

¹¹ Talkpal. (n.d.). How AI improves listening comprehension. Retrieved from <https://talkpal.ai/how-ai-improves-listening-comprehension> (Erişim tarihi: 13.12.2024)

¹² Ibid, Zhou, (2023).

¹³ Ibid, Junaidi.. (2020).

¹⁴ Ibid, Zawacki-Richter et al., (2019).

¹⁵ Ibid, Gao, (2023).

2.1. The Role of Listening Skills in Language Learning

From a comprehensive perspective on language acquisition, many linguists suggest that listening is a fundamental skill closely related to the habits of speaking, reading, and writing. Those habits converge to serve the purpose of communication, which can be regarded as the ultimate goal of language learning. Equally important, according to experts in the field, listening also bolsters academic success and is associated with cognitive skills.¹⁶ From a cognitive perspective, learners participate in a series of mental activities, from raw auditory perception to decoding the language to understand it. In a pioneering model of listening comprehension, the cognitive process is described as one that incorporates five stages: receiving or hearing the spoken voice; decoding phonemes, elements, and written language; recognition of vocables and phrases; interpretation, and response. Listening is necessary and reflects overall communicative competence.¹⁷

Receiving a foreign message via audio does pose numerous challenges. Indoor and outdoor noise can impede proper reception. Factors such as poor pronunciation and elastic language speed can directly impact understanding. Listeners who struggle to read fast in their native tongue may face the same challenge in decoding a foreign language.¹⁸ Many youngsters who have just started learning a language have yet to memorize paralinguistic scripts that can clue them into what is being communicated.

2.2. Benefits of Using AI in Language Education

Integrating AI into language education brings various benefits. Firstly, incorporating AI-based tools in the language classroom can lead to personalized or individualized learning experiences by taking advantage of the vast amounts of data AI tools can collect and analyze. This big data analysis further enables language educators and administrators to gain insights into individual and global language learners' strengths and areas needing improvement and adjust curricular design and individual lesson plans accordingly.¹⁹ Secondly, AI tools can provide language learners with immediate formative feedback on their language production. Immediate feedback is considered particularly important in developing skills such as listening.

Thirdly, as AI-based tools and platforms are intrinsically linked to the internet and are mostly made available via the browser or over the cloud, they are readily accessible to language educators and learners. This also espouses the need for language learning resources to be integrated within the technological infrastructures of commercial daily-life operating systems and population tools. Furthermore, many of these AI-based tools and platforms are designed along the lines of popular, well-rehearsed gaming and online resource device paradigms, which "are highly engaging because they conform to human ideas about the learning process,"

¹⁶ Ibid, Zhou, (2023).

¹⁷ Ibid, Junaidi.. (2020).

¹⁸ Ibid, Gao, (2023).

¹⁹ Frontiers in Education, AI-driven personalized learning: Transforming education with big data, Frontiers in Education, (2024), 9(3), 225–234. Retrieved from <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/educ.2024.1424386/full>, (Erişim tarihi: 12.12.2024)

“immerse the user in the game world, which contributes to enhanced motivation and hence language learning.

3. AI TECHNOLOGIES FOR LISTENING SKILLS ENHANCEMENT

Depicting the current state-of-the-art research on the integration of AI technologies in language classrooms to improve learners' listening skills will facilitate the development of a framework that will illustrate three types of AI technologies that can augment and automate language classroom instruction to make it more interactive and adaptive to learners' individual needs.

Automatic Speech Recognition (ASR): ASR systems transcribe spoken language into written text in real-time, improving understanding by offering immediate textual representations of spoken words. This technology is involved in speaking by preserving hearing words quickly for students and helping in hearing. ASR systems have now progressed to accommodate a range of accents and dialects, understanding speech produced by different speakers, some of whom might have unusual speech patterns.²⁰

Adaptive Comprehension Assessment Tools: These tools provide immediate error diagnosis and customized explanations, enabling personalized learning experiences. They respond to learners by offering tailored practice designed to target gaps in knowledge by analyzing learner responses. AI-based platforms of this kind leverage engagement and motivation in language learning.²¹

Predictive and Tracking Platforms and Applications: These AI-engaged tools predict what areas of lecture or audio materials will not make sense or be comprehensible to students. By studying behavior patterns among learners, they can anticipate challenges and modify how information is presented, creating a more successful instructional experience.²²

These tools are also AI-driven; over time, they "learn" from large amounts of data using complex statistical algorithms and machine learning to predict useful outcomes based on the input or interactions. Despite the many areas in which AI has potential effects, in this paper, the emphasis of our discussion will be on listening skills in L2 education. This is mainly due to the relatively large body of research that has already been conducted with respect to AI technology as applied to this specific L2 skill within educational settings. Additionally, the capabilities of AI and AI-enhanced devices to enhance language learning and teaching skills have successfully been demonstrated. Such devices might engage users and facilitate learning simply because of the inclination for fascination with technology. Robust AI observes user progress and automatically adapts exercises and questions. Moreover, AI devices typically have an attractive interface. At the same time, products with less sophisticated AI may additionally boast a variety

²⁰ Amaral, L., & Meurers, D., Automatic speech recognition in language learning: Innovations and classroom applications, *Journal of Educational Technology Research*, (2023). 34(4), 456–479.

²¹ Xie, J., Zhou, P., & Wang, H., Adaptive learning systems in language education: A meta-analysis, *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, (2022). 19(1), 45–63.

²² Levy, M., Hubbard, P., & Chun, D., Predictive AI tools in second language learning: Current trends and challenges, *Educational Technology and Society*, (2021). 24(1), 24–37.

of robust and entertaining learning tools to engage and appeal to learners who may not be as attracted to AI technology.²³

3.1. Automatic Speech Recognition (ASR)

Various technologies have been introduced or developed for the foreign language classroom for the past few decades. Language learners are continuously introduced to a wide variety of listening sources. However, listening assignments are viewed as a straightforward task with no useful feedback for language learners. One of the technologies that fall within the AI technologies, which facilitate listening and speaking, is the automatic speech recognizer (ASR). An ASR system can convert spoken language into written text in a second, allowing students to acquire single spoken words, thereby enhancing comprehension efficiently. More comprehensively, ASR can allow students to write comprehensively in English, an action that many learners say they love: *I want to improve my listening and make my listening skills as good as my reading and my writing.*²⁴ In designing ASR applications, every speaker must be recognized for error-free speech. ASR can identify and translate a person's spoken words from one language to another. ASR systems are designed to recognize speech from diverse speakers, including those with strong accents, dialects, or unique speech patterns, promoting inclusivity and accessibility.²⁵ This ability, from one speech-to-speech or pencil-to-speech, promotes re-speech to speaking, pronunciation, and listening. Actually, a variety of technologies are being deployed in the language classroom, one of which is Automatic Speech Recognition (ASR). ASR systems not only process many accents and dialects but also speak many languages, which must be recognized by many types of speakers, including those who mumble or speak with stress.

3.2. Text-to-Speech (TTS) Systems

As its name suggests, TTS is a system that converts written text into spoken language. TTS is an AI-based technology employed to support listening and can be used to provide learners with the reading materials developed by their teachers orally. Since students hear correct pronunciations, intonations, and rhythms of the chosen vocabulary and sentences during listening activities, TTS can be used to become familiar with the language they hear and understand it better.²⁶ TTS in English language teaching varies as it can be used in different ways. Teachers can prepare different TTS tracks for students according to their listening preferences and track lengths. As mentioned before, learning styles can influence many aspects of language learning, and providing varied materials and tasks is effective for successful learning.

The use of TTS technology in language courses is beneficial in many ways. By creating various listening tracks according to individual differences, learners can improve their listening skills

²³ Chen, Z., Liu, F., & Zhao, Y., Engagement in AI-enhanced language learning: An analysis of learner experiences, *Computers and Education*, (2023). 205, 104551.

²⁴ Hsu, L., & Lin, Y., Privacy and trust in AI-driven education: Ethical challenges in data-driven learning systems, *Journal of Educational Technology and Ethics*, (2022). 12(3), 89–102.

²⁵ Ibid, Amaral & Meurers, ((2023).

²⁶ Singh, A., & Kaur, R., Addressing equity in AI-powered language education: A critical analysis, *Language Teaching and Research Quarterly*, (2023). 15(3), 215–232.

by listening to them from time to time as much as they want. In addition, learners can use more natural and authentic materials synthesized by AI rather than academic speaking and create opportunities to listen to conversations, news, and poems in their speaking. One of the most significant advantages is that much content is listened to during TTS-supported activities and is not tied to time and space. TTS technology also allows learners to access authentic materials, such as conversations, news, or poems, creating opportunities to experience real-world language use. One significant advantage of TTS systems is their flexibility; students can listen to tracks as often as needed, independent of time and space constraints. However, challenges include the quality and naturalness of synthesized speech, which affect learner engagement.²⁷

As a challenge for its usage, the quality and naturalness of the speech generated by the TTS engines are important factors affecting learner engagement. Various studies on TTS are available, and synthesized speech close to human speech is not yet possible. The length of the teaching material is also short in output because of the developments made in this field. However, with these mentioned values, the TTS system has a distinctive feature that is very valuable for teaching listening.

4. CASE STUDIES AND EXAMPLES

In this section, AI in language learning takes shape in specific case studies and examples where adoption is integrated into the language learning context. These initiatives are designed and delivered for various learner populations: international students from EMI Bachelor's programs in medicine, dentistry, pharmacy, or veterinary science; international students in general; and university students in ESL, among others. Real-world examples provide insights into the experiences of educators and learners informed by the effectiveness of AI listening technologies used to enhance the acquisition and development of listening skills in language classrooms.²⁸ Initiatives differ within and between national and international contexts regarding their setup, implementation, and outcomes measured. The following summaries illustrate an array of AI program adoptions in education. The examples reflect a range of educational settings at multiple touchpoints for direct exposure to AI tools²⁹

Case studies and examples allow educators and developers to capture the success of these integrations for adopting AI in language learning for listening gains. Adopting AI in listening pedagogies creates learning possibilities for diversified learner populations. It introduces implicated values in this integration train, such as learner engagement, instructor training, and identity.³⁰ As technology shapes communication, it becomes increasingly more complex and multifaceted, particularly in the teaching and learning of languages. While integrating technology into educational settings has generated robust scholarship and exploration, adopting AI technology introduces additional layers of complexity, given its innovative capabilities

²⁷ Ibid, Hsu et al., (2022).

²⁸ Ibid, (Amaral & Meurers, (2023).

²⁹ Ibid, Chen et al.,(2023).

³⁰ Ibid, Hsu et al., (2022).

beyond previous educational technologies. The heightened potential for transformation, coupled with the involvement of a new layer of practical applications for language learning, has created additional needs, such as skill enhancement and the transformation of pedagogical approaches with a potential practical realm.³¹

4.1. Real-world Applications of AI in Language Learning

Several real-world applications of artificial intelligence (AI) have been designed to assist English language learners with their listening skills. For instance, tools have been implemented in the classroom, enabling teachers to develop and use listening exercises and allowing learners to listen, read, and speak. Listening exercises are a core component of textbooks and online learning platforms, and specific AI-powered systems are now available online. These tools leverage AI to provide personalized learning experiences by analyzing data on individual learner performance, enabling educators to adjust lesson plans accordingly.³²

Another example is the integration of AI-driven programs that offer instant formative feedback to learners. This form of corrective feedback is vital to establishing listening capacity, as learners need to process linguistic data at lightning speed without halting comprehension.

AI-supported applications and platforms are largely available online, enabling learners to practice outside the classroom and in real-life settings. This flexibility enriches motivation and allows for immersive language experiences in line with the gamified trend of many AI-based tools. Studies have found that such initiatives boost students' listening comprehension, increase motivation, and give better access to resources and individual feedback. The global adoption of these technologies demonstrates their relevance and growing significance in modern language education.³³

These initiatives and case studies are groundbreaking and promising, but optimism must be tempered with caution. One limitation is that not all teachers can be designers for these technologies. Such overreliance on AI tools could dilute crucial human components of the teaching process, including emotional support and personalized interaction.³⁴ With careful application, data analytics and AI can function as a "learning energy gauge," allowing teachers to deliver meaningful, personalized feedback that is more salient than the one-size-fits-all standardized feedback of technologies past (Language Testing in Asia,)³⁵. As a result, institutions and policymakers must provide adequate training and support to ensure sustainable integration.³⁶

³¹ Ibid, Singh & Kaur, (2023).

³² De Gruyter, Artificial intelligence technologies and applications for language learning and teaching, *Journal of Computer-Assisted Language Learning*, (2023). Retrieved from <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/jccall-2023-0015/html> (Erişim tarihi: 16.12.2024)

³³ Ibid, Levy et al., (2021).

³⁴ Wired, AI can't replace teaching, but it can make it better. *Wired*, (2024). Retrieved from <https://www.wired.com/story/what-aspects-of-teaching-should-remain-human> (Erişim tarihi: 26.11.2024)

³⁵ Language Testing in Asia.. I am all ears: Listening exams with AI and its traces on foreign language learners. *Language Testing in Asia*. (2024) Retrieved from <https://languagetestingasia.springeropen.com/articles/10.1186/s40468-024-00329-6> (Erişim tarihi: 26.11.2024)

³⁶ Ibid, Chen et al., (2023).

5. CHALLENGES AND ETHICAL CONSIDERATIONS

While the list of possibilities for the use of AI in language education is long, many ethical challenges need to be considered for adopting AI technologies in the classroom. Given the amount of data required to train and improve AI in language education, the primary ethical issue is privacy. Many AI applications require the collection of extensive amounts of biometric, behavioral, and personal data about learners, and hold the responsibility to safeguard the privacy and security of this data. For example, data collected by AI applications might be stored on third-party servers, raising questions about how it is secured, who has access, and how it is eventually deleted.³⁷ There may also be pushback on the adoption of AI in language classrooms connected to trust, as students, instructors, and other stakeholders may be leery of how data about their language learning may be used in the future. One way to help mitigate concerns is by being transparent and offering clear, easy-to-access information to stakeholders about who owns the data, how it will be used, and under what conditions it may be shared.³⁸

Another challenge is the issue of equity and access. While AI can provide incredibly transformative opportunities, these advantages are unevenly distributed across different people and contexts. Not all people and settings have the same access to technology, and in the case of language education, access presents serious consequences. Without equitable access to state-of-the-art language technologies, disadvantaged students may fall further behind their privileged peers, who already benefit from well-resourced classrooms.³⁹ If language technologies are withheld from certain students and schools disadvantaged students are likely to be harmed; the benefits of these technologies will have accrued to privileged populations who were already enjoying the benefits of well-resourced language classrooms, while negative effects and harms could be suffered disproportionately by disadvantaged learners. If AI tools are rolled out prematurely or without proper support, underprivileged learners may experience more harm than benefit. Policymakers and developers must ensure AI is accessible and user-friendly to mitigate these disparities.⁴⁰

5.1. Privacy and Data Security Concerns

AI applications are particularly data-hungry, requiring a large amount of general and specific personal data about learners to provide relevant output. The use of AI poses the question of what is done with this data: where and how it is stored and used, who has access to it, how it is deleted, and much more. These issues are particularly significant when third-party vendors are involved, as data may reside on servers located outside the jurisdiction of the educational institution or the learner's home country.⁴¹ This becomes particularly important if third parties

³⁷ Palmer, T., & Rodriguez, A., Data privacy in AI-powered classrooms: Challenges and solutions, *Journal of Educational Data Security*, (2023). 16(2), 45–61.

³⁸ Ibid, Hsu et al., (2022).

³⁹ Ibid, Chen et al., (2023).

⁴⁰ Ibid, Singh & Kaur, (2023).

⁴¹ Ibid, Palmer et al., (2023).

host parts of the AI, as this potentially means that the data are kept on servers that learners or their teachers have no control over and maybe in other legal jurisdictions. Even if only used by the individual institution, the interface must ensure that stored data are secure from internal and external threats. Protecting the vast amount of learners' personal information is increasingly recognized as a major problem for e-learning environments. For AI to gain the trust of its users, institutions must ensure transparency about data collection, use, and security and comply with relevant data protection laws.⁴²

Within Europe, educational systems are subject to regulations that seek to regulate the use and prevention of individuals' personal data misuse. Individuals have the right to learn how their data are used and can request data controllers to delete any personal data in an agreed format at any time under certain conditions. The learners and their guardians (if the learners are minors) should be made aware of what data are being collected, with whom they will be shared, and why, in plain and simple language as possible. At the same time, educational institutions and technology developers must decide whether learners are competent to provide informed consent and whether the educational institution needs to provide the consent as learners attend it. Additionally, educational institutions maintain and secure data protection, privacy, and informed consent. It is, therefore, their job to ensure that technological tools comply with relevant regulations to ensure that learners' privacy is not threatened. Failure to do so can result in lawsuits and large fines for the institution.

Trust is an increasingly important issue when using AI in educational environments, including language classrooms. If learners or teachers do not trust a tool or organization, there is little benefit to be gained from its use. As non-experts, neither teachers nor learners are expected to understand many of the intricate details of how big, complex systems handle their data and turn it into a feature. However, it is their right to know who has access to their data, how data are used, and who is responsible when a data breach is discovered. When learners do not trust an educational platform company with their data and that company's activities with data have been published, this can potentially be damaging in an industry where teacher-learner relationships are important and bound by ethical contracts, undermining privacy or the perception that privacy rights were abused could seriously affect customer trust. Without transparency and robust security measures, a lack of trust could undermine the teacher-learner relationship, which is fundamental in educational settings.⁴³

5.2. Equity and Access Issues

Equity and access are recurring themes when discussing technology and its accompanying tools in education. If AI is truly to be an integral part of classroom practice, these conditions must be considered at the intersection of the digital technology divide. Economic and geographic barriers create disparities among students and affect the ability of individuals to practice their target language outside of the classroom. Students from underprivileged backgrounds may lack the necessary devices or internet connectivity to benefit from AI-enhanced learning

⁴² Ibid, Hsu et al., (2022).

⁴³ Ibid, Chen et al.,(2023).

environments.⁴⁴ This inequity highlights the need for AI tools designed with simplicity and affordability in mind, ensuring that all learners, regardless of socio-economic background, can benefit.⁴⁵ Moreover, ensuring that these technologies are used ethically and equitably requires ongoing research into their implications in diverse educational settings.⁴⁶ To bridge this gap, developers and policymakers must prioritize the affordability and accessibility of AI solutions for language learning. To ensure that our AI tools are equitable and accessible, we must consider their development and integration in the classroom. A general practitioner's resource on how to foster equity through the thoughtful inclusion of technology includes:

- Understand digital inequality
- Check student access to technology
- Assign studies that use the internet and digital media in class
- Support personalized learning
- Understand effective strategies for technology use

In addition to understanding these access issues, a comprehensive understanding of the ethical implications of integrating AI is needed. Increased access to AI models supports the move for these models to be developed to benefit all users, whether or not they have internet access outside the classroom. Policymakers are also responsible for understanding the security and usage implications of additional AI equipment in schools. The operational security stats suggest that schools do not yet have security mechanisms in place for AI. Additionally, the data shows that some respondents have encountered a service interruption in a classroom or department building due to an AI-related security incident. Without more in-depth investigations of these issues, many ethical and security implications of an increase in AI in education are unknown and potentially harmful.

6. CONCLUSION

Integrating Artificial Intelligence (AI) in language classrooms to enhance listening is gaining more attention from academics and practitioners. The AI-infused listening tools can offer language learners engaging, personalized, adaptive, and interactive language experiences. This possibility of creating such comprehensive experiences is more robust than what traditional tools can offer. AI tools can offer language learners guidelines on where and how they can exert effort to focus on language learning. This is especially important because language teachers usually do not offer a clear and deterministic way to show all language learning rules, and language learning is usually time-consuming.

A few areas are also yet to be explored where an AI tool would greatly benefit language learning. For example, adopting automatic speech recognition in different systems is a great challenge. In shaping voice translation using effective algorithms, leveraging adaptive assessment to outperform traditional assessment, confirming the usability of AI-supported conversation clubs, demonstrating online public speaking is more beneficial than supporting a

⁴⁴ Ibid, Singh & Kaur, (2023).

⁴⁵ Ibid, (Xie et al., 2022).

⁴⁶ Ibid, Levy et al., (2021).

language learning community effectively and aligning different academic and administrative entities with the goals are among the areas that need further exploration. In addition, researchers are not aware of the concerns of learners and educators about the integration of AI into language learning tools. The ethical considerations while integrating AI include privacy concerns, security, responsibility, and equality. Supplying educators and students with proper guidelines and AI capabilities and showing them the potential dangers of AI in education is as important as providing AI tools to students. The roots of the oral testing field include all the ethical considerations of AI. The sections point to the necessity of the dialogue. There is a growing trend in the literature on applying AI as a language teaching tool in various contexts. Critics argue that applied linguistics has sidelined discussions around ethics and human morality. There is also an increasing concern about the effect of AI technologies on second language learning as they have a fundamental ability to transform both learning and teaching.

In conclusion, AI can foster the learning and development of students' listening skills if used consciously within teacher-mediated learning environments. The affordability of AI tools allows for the personalization and gamification of this area of learning and development for all students. However, the risks of learner disengagement, data privacy, and equity must be carefully addressed. Educational ethics committees highlight the need for social consent for using AI systems with unambiguous and transparent documentation around the use of AI tools.

7. FUTURE DIRECTIONS FOR RESEARCH AND PRACTICE

This study was not intended to represent a comprehensive assessment of AI and its applications. Instead, it is intended to be a call for continued exploration of new technologies and their applications in language education, focusing on developing learners' listening skills. We position AI as a potential tool for enhancing the development of these essential skills, especially when deployed creatively.

Studies exploring the longer-term impact of AI integration over time will help further elaborate our findings, wherein students anticipated using AI would be more likely to continue to use these strategies. Collaborative work with educational technologists, including student voices, is also necessary to ensure that any tools we, as teachers, create with AI are inclusive and accessible. Pedagogies, too, must be adapted to make the most of AI's potential, and an interest in the possibilities that the integration of AI provokes, rather than a refusal to adapt, or worse, overtly negative and speculative perspectives, are necessary to move forward.

This article frames the future of artificial intelligence in language education not by discussing the potential practical application of novel AI programs but by reflecting critically on some of the theoretical themes and ethical aspects that pave the way for such applications. As part of this planning process, great attention must be paid to the ethical applications of any tools we create. Upcoming research should focus on how the expansion of possibilities could affect our practice in progressive ways, upending barriers of access and ability. In sum, and especially given the recent surge of interest in AI applications in second language studies, this study encourages the continued examination of innovative applications of this technology.

REFERENCES

- Amaral, L., & Meurers, D., Automatic speech recognition in language learning: Innovations and classroom applications, *Journal of Educational Technology Research*, (2023).
- Chen, Z., Liu, F., & Zhao, Y., Engagement in AI-enhanced language learning: An analysis of learner experiences, *Computers and Education*, (2023).
- De Gruyter, Artificial intelligence technologies and applications for language learning and teaching, *Journal of Computer-Assisted Language Learning*, (2023). Retrieved from <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/jccall-2023-0015/html> (Erişim tarihi: 14.12.2024)
- Duolingo Adds AI Innovations To Language Learning App. (n.d.). Retrieved from <https://www.investors.com/news/technology/duolingo-stock-ai-innovations-language-learning-app>
- Duolingo bucks edtech post-pandemic blues. (2024). *Financial Times*. Retrieved from <https://www.ft.com/content/58d44a1e-205a-4c33-baaa-1e66e6d4f58c> Erişim tarihi: 10.12.2024)
- Frontiers in Education, AI-driven personalized learning: Transforming education with big data, *Frontiers in Education*, (2024), 9(3), 225–234. Retrieved from <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2024.1424386/full>, (Erişim tarihi: 11.12.2024)
- Gao, S., Liu, F., & Zhang, T., AI chat simulators for foreign language learning: Bridging the gap between classrooms and real-life conversations, *Educational Technology Research Journal*, (2023),
- Hsu, L., & Lin, Y., Privacy and trust in AI-driven education: Ethical challenges in data-driven learning systems, *Journal of Educational Technology and Ethics*, (2022).
- Junaidi.. AI-driven listening tests offer personalized, adaptive assessments, enhancing students' listening comprehension. *Language Testing in Asia*.(2020) Retrieved from <https://languagetestingasia.springeropen.com/articles/10.1186/s40468-024-00329-6> (Erişim tarihi: 14.12.2024)
- Language Testing in Asia.. I am all ears: Listening exams with AI and its traces on foreign language learners. *Language Testing in Asia*. (2024) Retrieved from <https://languagetestingasia.springeropen.com/articles/10.1186/s40468-024-00329-6> (Erişim tarihi: 16.12.2024)
- Levy, M., Hubbard, P., & Chun, D., Predictive AI tools in second language learning: Current trends and challenges, *Educational Technology and Society*, (2021).
- Palmer, T., & Rodriguez, A., Data privacy in AI-powered classrooms: Challenges and solutions, *Journal of Educational Data Security*, (2023). 16(2), 45–61.

Singh, A., & Kaur, R., Addressing equity in AI-powered language education: A critical analysis, *Language Teaching and Research Quarterly*, (2023). 15(3),

Talkpal. (n.d.). How AI improves listening comprehension. Retrieved from <https://talkpal.ai/how-ai-improves-listening-comprehension> (Erişim tarihi: 14.12.2024)

Wired, AI can't replace teaching, but it can make it better. *Wired*, (2024). Retrieved from <https://www.wired.com/story/what-aspects-of-teaching-should-remain-human> (Erişim tarihi: 12.12.2024)

Xie, J., Zhou, P., & Wang, H., Adaptive learning systems in language education: A meta-analysis, *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, (2022).

Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. ,Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – Where are the educators?, *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, (2019).

Zhou, P., Wu, K., & Chen, Z., The ethical use of artificial intelligence in education: Guidelines for educators, *Journal of Educational Technology Ethics*, (2023).

EXPLORING THE IMPACT OF WRITING ACTIVITIES ON LANGUAGE EDUCATION IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A RESEARCH STUDY

Assist. Prof. Hülya KÜÇÜKOĞLU

Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

hulyakucukoglu@yobu.edu.tr, 0530 460-0468

ORCID ID: <https://orcid.org//0000-0001-5421-9858>

ABSTRACT

In line with the rapid growth of artificial intelligence, which profoundly influences each area of knowledge, language education is also experiencing different dynamics introduced by transformative technologies. Not only does the emergence of machine learning, cloud technologies, adaptive language learning systems, but also speech recognition, machine translation, question processing, semantic understanding, assessment of automation, and recognizing handwriting tools designed for English raise serious discussions about the role of language educators now and in the future¹. Despite the vast number of writing activities, journeys, and components shared by different educational platforms or the educational content designed for teaching language skills, language learners need skillful language educators to guide, motivate, assess, and encourage them. Mixing the nature of the learning activity with an educator's ambition, ethics, and values makes a difference for the students on their journey. This study is significant in terms of adding original and updated qualitative and quantitative enhancement to the growing body of research on writing activities used in the English Language Program within the field of language education, with the era of artificial intelligence and the opinions of language learners and educators on the impact of these activities. The sample group of the study consists of 47 English teacher candidates enrolled in the English Language Teaching Department at a state university in Turkey, varying from the first year to the last one. The data were collected using closed-ended item questionnaires and essay implementation analysis. The data were then coded and evaluated in line with the parameters set in the study. The results of this study revealed that writing activities have the greatest impact on language learners by enhancing language awareness and maintaining their motivation in the English language learning process.

Key Words: AI in Education, Language Learning, Writing Activities

¹ Alharbi, M., et al. AI, Exploring the future of automated writing feedback, Journal of Computer-Assisted Learning, (2023) 39(4), 1357–1373.

1. INTRODUCTION

The prescriptive, puristic approach, which focused on mechanical accuracy in language learning, has given way to the productive approach favoring naturalness and communication in the classroom. This fertile age of thought and practice regarding the teaching and learning of languages has seen many trends. The language education trend settled on the isolated skill development approach in the 19th and the first half of the 20th century. This was the era when the four basic language skills - listening, speaking, reading, and writing - began to be selectively preferred to be in integrative focus in language classes. Gradually, in the second half of the 20th century, more emphasis was given to oral-aural skills, to the extent that oral proficiency became established as the main objective of many language teaching courses. However, the winds of change began to blow in the 80s, with a resurgence in interest in written language, including writing as a natural and essential part of an interactive classroom approach.²

1.1. Background and Rationale

In the era of artificial intelligence, computer and machine learning systems have been greatly improved in redeveloping computerized, personalized writing support practices for individuals. In language education, artificial intelligence can be a challenge for writing activities at higher education institutions.³ The phenomenon of the changing practices for writing activities needs more research, explored in different methodologies. In this respect, there is a need for an empirical investigation into language education in Turkey since the literature has limited examples of the practical use of the topic. In addition, the test score evaluations provide written text scores, e.g., coherence and cohesion, vocabulary, grammar, and task response. However, these criteria do not evaluate essay writing according to its hidden aspects such as creativity, individuality, and originality, which are Turkey's main writing features of higher education writing activities.⁴

On the other hand, students expect writing teachers to demand essay, philosophy, argumentation, and report writing instead of outdated certificate or diploma practices. However, interpersonal differences driven by technology usage and learning styles create problems in determining what should be written, such as essay or report writing, as an effect of personalized learning methods.⁵ In the absence of approached writing activities, students have difficulty assessing how compatible the technical information they have learned is with the theoretical purpose, and they are alienated from their preparation process. Focused writing activities can lead to students entering the class into a spiraled circle of repetition of method, plagiarism, and revealed emptiness in higher education. In other words, with these areas in mind, the main

²² Marzuki, M., et al. The impact of AI-enhanced natural language processing tools on writing skills: An experimental study in EFL contexts, *Education and Information Technologies*, (2023). 28(5), 13145.

³ Zawacki-Richter, et al, Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – Where are the educators?, *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, (2019). 16(1), 39.

⁴ Turkish National Artificial Intelligence Strategy Published. (2021, August 27). Esin Attorney Partnership. Retrieved from <https://www.esin.av.tr/2021/08/27/turkish-national-artificial-intelligence-strategy-published> (Erişim tarihi: 10.12.2024).

⁵ Baron, N.. Naomi Baron, linguist: "With AI, writing styles may become simpler and more homogeneous." (2023, November 29)El País. Retrieved from. <https://elpais.com/proyecto-tendencias/2024-11-29/naomi-baron-linguista-con-la-ia-la-forma-de-escribir-sera-mas-simple-y-homogenea.html> (Erişim tarihi: 10.12.2024).

research question is, *"What is the impact of writing activities on language education in the era of artificial intelligence in Turkey?"*

1.2. Research Objectives

Writing workshops include activities to improve composition introduced as part of the writing process, also known as the composing process. The main activities we want to include are pre-writing activities, such as thinking about a subject, writing down concepts, or making an outline. We aimed to investigate the impact of applied writing activities in English courses on language education in the era of artificial intelligence.

Our general aim in this research includes a methodological inquiry, i.e., the application of the post-writing revision stage following the writing composition, as well as the help of a writing assistant used in the English reading course. In this study, we wanted to determine the negative effects of applying written activities with the pre-test procedure and the effects of learning activities. Finally, when the study is completed, we intend to demonstrate practice examples to educators to include writing activities in their lesson preparation for language learners who struggle in the writing process to teach writing as painlessly and effectively as possible.

1.3. Scope and Significance

The significance of this study stems from the insufficient number of studies that examine artificial intelligence in language education, including writing activities. These AI applications have an even more prominent position in language education during COVID-19 and the closure of educational institutions globally. The results from this study provide future directions for AI-supported writing activities in English language education contexts. Since this study is conducted in a Turkish context, the aim is to support improving English language skills.

2. Literature Review

2.1. The Impact of Different Writing Activities in Foreign Language Education

Despite the growing technological advances and the widespread idea that technology undermines written communication skills, research has shown the potential of using new tools and resources in the context of language teaching. In this age of technology, human language is increasingly defined by contemporary technology, and teaching language is no longer understood simply to be directly associated with culture and language acts but has evolved into a plurality. Different technological tools can, therefore, contribute to the development of communication skills, and language instruction can indeed become more effective. A meta-analysis by Marzuki⁶ examined the effects of AI-enhanced natural language processing tools on writing skills, particularly in English as a Foreign Language (EFL) contexts. The study found that these AI technologies can significantly improve writing proficiency by providing immediate feedback and personalized assistance, thereby facilitating more effective language learning. The point is, when technology becomes a utility without being perceived as an educational task, and priority is given to tasks that are seen as familiar and straightforward. The mere digitization of the tools and materials initially prepared for the traditional teaching context will come to the fore, regardless of any changes or positive reflections on learning. Despite these comments

⁶ Ibid, Marzuki et al. (2023).

pointing out the importance of quality in teaching, preserving professionalism, and making technological advancements in educational contexts, research also claims that training educators who create opportunities for literacy practices is significant.

2.2. Writing Activities in Language Education

Technology and informatics are developing rapidly in the age of artificial intelligence and are now entering instruction fields. One of the areas in which technology is experiencing the most rapid development is in the field of foreign language instruction.⁷ Generally, technological tools can be divided into two categories: language preparation software and language analysis software. The former includes programs such as word processors, which have spread quickly, with nearly all schools now possessing at least one computer in their classrooms and half of all homes possessing a computer so that they can work on assignments.⁸ With the rapid spread of advanced technology, writing activities play an important role in language education. Writing is a complex activity where people create, share, and reflect on their experiences, emotions, ideas, and purposes in different forms and languages. In the era of artificial intelligence, computerized tools and writing software have become more informative, relevant, and user-friendly and have changed how writing is presented and learned.⁹

2.3. Artificial Intelligence in Education

Artificial intelligence (AI) has gained enormous ground in education, especially in language education. AI technologies have now reached a level where they can not only teach languages but also understand and process the written language in an advanced way. Because they are personalized, AI technologies can increase the effectiveness of the education process. While it used to be challenging to tailor educational activities to individual needs and new concepts, this is now possible with AI technology. However, the fact that AI can be used as a language trainer also brings some concerns. The mere digitization of traditional teaching materials without thoughtful integration may not yield positive learning outcomes. As noted by Lin.¹⁰ Effective technology integration requires careful planning and alignment with pedagogical goals to enhance learning experiences truly. As language educators, we should be informed about which part of language teaching can be left to AI, and we should also be aware of the tasks that a human educator can perform that AI cannot replace. It is also important to distinguish good education technologies from bad ones. It is for these reasons that educators need to know the potential of AI in language education to create effective learning environments. Training educators to effectively incorporate technology into literacy practices is significant. Wohlfart and Wagner emphasize that teachers' engagement with new literacies and the meaningful integration of technology into instruction are vital for successful outcomes.¹¹

⁷ Lin, J., Wang, S., & Chen, H Exploring the impact of technology on foreign language learning: A multivariate meta-meta-analysis. *Educational Technology Research and Development*, (2023). 71(1), 215–230.

⁸ Ibid, Marzuki et al. (2023).

⁹ Ibid, Zawacki-Richter, (2019).

¹⁰ Ibid Lin et al. (2023)

¹¹ Wohlfart, O., & Wagner, I. Teachers' role in digitalizing education: An umbrella review. *Educational Technology Research and Development*, (2022). 70(6), 339–365.

One other key issue is the potential for dependency on AI tools, which might stifle students' creativity and reduce their ability to write independently.¹² Furthermore, AI systems often struggle with providing nuanced feedback, particularly on abstract qualities like tone, style, and originality.¹³

Data privacy is another major issue. Many AI tools need students' writing samples, which raises questions about how and whether that data is stored, shared, and used. Regulatory compliance is critical for preserving trust in AI-powered tools, whether ensuring compliance with GDPR in Europe or similar frameworks in different regions.¹⁴

Insisting that an AI or even a student write a text comes from an integrity standpoint, not from a misplaced sense of originality. Approaches should be developed to ensure teachers and learners understand the limitations of these systems and approach using them as supportive tools rather than a replacement for human guidance.¹⁵ Teachers also need training to understand the meanings behind AI-generated feedback and incorporate it into the bigger teaching picture.

3. The Role of Artificial Intelligence in Writing

Language skills, especially writing, are among artificial intelligence's key opportunities. Intelligent writing tutors have been developed to provide immediate advice to human trainees. Typically, such writing tutors provide feedback and evaluation of writing through either style transfer or end-to-end generation.¹⁶ End-to-end generation models are more complex than style-transfer architectures. They generate the text completely and provide content-related feedback. On the other hand, the style-transfer frameworks rephrase certain parts of the input text without changing the meaning.¹⁷

The post-writing activities of any generic communication process involve evaluating and correcting the content of a generated text. That refers to a composition task. Behind this task are a lot of underlying superior tasks, such as brainstorming, structuring, drafting, and various post-writing tasks. At each stage, students are offered different tools. Brainstorming activities are primarily focused on the use of instructional techniques. Structuring processes are handled based on instruction, social, and feedback techniques. Drafting tasks require both instructional and feedback techniques, which is why it is referred to as the most complex among the rest. Post-writing tasks can be examined using feedback techniques. Following is a short discussion of each of the measured techniques. Starting a brainstorm is the primary cognition a student must understand. In the context of writing, that means generating a text. At the beginning of the

¹² Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S., On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? , Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency, (2021). 610–623.

¹³ Sarikaya, Z., Human versus AI: Evaluating the quality of feedback in writing education., Computers in Human Behavior, (2022). 134, 107294.

¹⁴ Pereira, R., & Sousa, DEthical frameworks for AI in education: Balancing innovation and privacy. Journal of Educational Ethics, (2023). 18(1), 43–62.

¹⁵ Zhou, P., Wu, K., & Chen, Z. The ethical use of artificial intelligence in education: Guidelines for educators. Journal of Educational Technology Ethics, (2023). 8(1), 12

¹⁶ Alharbi, M., et al. AI-based writing tutors, Exploring the future of automated writing feedback. Journal of Computer-Assisted Learning, (2023) 39(4), 1357–1373.

¹⁷ Chen, X., Yang, H., & Zhao, L. Style-transfer versus end-to-end AI models in educational writing tools. AI in Education Quarterly, (2023). 45(2), 98–115.

writing process, this stage is when the writer elicits, records, and organizes ideas. It is an essential stage of writing development on which students spend much of their time.¹⁸

4. Applications for writing to be used in language classrooms

In writing classes, students generally see composing, spelling, and punctuation activities as the main tenets of writing, although brainstorming plays a significant role in teaching writing in general. It is necessary to underline that to write means to read; in other words, if students do not read well-written, attractive, and suitable model texts, their quest to master the skill of writing in a foreign language will be more challenging. Reading regular feedback on writing is, of course, a core tenet in any tech-implanted writing class.¹⁹ Therefore, through this part of the research, several areas in which writing tasks can be tailored to meet the needs of language education with the involvement of AI techniques will be explored.

One of the main goals of writing in language classrooms is to have genuine exchanges of ideas and information. Simulating real-life exchanges of ideas with native speakers and real-time feedback is vital for learners. A chat simulator uses AI technology to have open discussions regarding the models provided in the app. The lessons cover various topics, from serious news events to light-hearted or funny subjects. The chat simulator has been designed to work on everyday language. For each topic, students can assume either the role of speaker or listener. They choose from various roles to play, send messages as speakers or listeners, and click on the chatbot to receive help for specific communication. The chatbot provides feedback on vocabulary choice and grammar. Students then receive feedback from the simulator in real time.²⁰ The simulator encourages students to convey their interpretations of the articles and to compare them with those made in their reading review, offering the opportunity to read from different sources.

5. Methodology

This study is conducted to university students studying in an English Language Program at a State University. This study is significant because it adds original and updated qualitative and quantitative enhancements to the growing body of research on writing activities used in the English Language Program within the field of language education, taking into account the era of artificial intelligence and the perspectives of language learners and educators on the impact of these activities. The study's sample group consists of 47 English teacher candidates enrolled in the English Language Teaching Department at a Turkish state institution, ranging from first to final year. The data were gathered through closed-ended item questionnaires and essay implementation analysis. Data were then assessed in accordance with the study's specifications.

¹⁸Nguyen, T. H., & Lai, C. CCognitive processes in AI-supported writing: A critical review. *Journal of Writing Research*, . (2023). 15(2), 75–98.

¹⁹ Yuan, X., Zhao, Q., & Li, J. Feedback loops in AI-assisted writing environments: Impacts on learner motivation. *Computers and Composition*, (2023). 52, 102631.

²⁰ Gao, S., Liu, F., & Zhang, T. AI chat simulators for foreign language learning: Bridging the gap between classrooms and real-life conversations. *Educational Technology Research Journal*, (2023). 29(3), 267–284.

5.1. Research Design

This research aimed to explore the impact of writing activities on language education in the era of artificial intelligence. This study was conducted in Turkey. In recent years, we have observed that the use of AI in language teaching is increasing. Consequently, there is a growing trend in favor of using spoken language. However, we need to continuously prove that a strong body can only be built on solid foundations and that one needs to develop writing ability before speaking fluently. An individual capable of forming a solid expression and writing a well-structured text will also be a successful public speaker. In this research, the mixed method idea has been applied

5.2. Data Collection Methods

This research study is qualitative in nature. The case under investigation involved university students. Semistructured group interviews were used as the primary data source for the study. The interview contents were prepared with the researcher's contribution, composing questions compatible with the literature. The students were asked to express their general evaluations and views about these activities.

The data gathered from the interviews were analyzed using the thematic analysis method presented by the students who experienced these activities. Afterward, the analysis findings were matched together to reveal the opportunities and challenges AI can bring to writing activities that play a crucial role in language education.

6. Findings and Discussion

The artificial intelligence programs available are tools to support writing activities. The survey results have indicated, in line with the participants' opinions, that teachers and students have opinions supporting AI's contributions to the learning process. On the other hand, these programs are mainly rule-based, meaning they do not support deep learning. Additionally, it is shared in the survey that such tools do not provide feedback on content or the development of ideas. These points are significant enough to disrupt the course's purpose. In line with these reasons, AI can be used as a supplementary tool in language classes.

Being aware of the dynamics in the classroom and providing training on language support is essential for the teacher. In this study, it was emphasized to the students that with these online grammar checkers, this support could be personalized. Teachers' concerns and complaints show that students are leaning towards easy ways. Interventions should be made carefully, and these practices should also be shared with the students.

7. Conclusion and Implications

In this research, rather than studying the effect of technology on education and language learning, we focused on how to improve teaching practices by integrating technology. We have

big possibilities in the times we live in the reflection of artificial intelligence-supported instruction technologies. These technologies allow language learners to overcome difficulties when given a writing task. They have the opportunity to concentrate on evaluating the pieces of writing made by their students rather than evaluating them with respect to the accuracy of languages. This encourages language instructors to use writing activities more in their classes. Therefore, language learners will have more chances to improve their writing skills.

Technology integration into language teaching has become an essential and obligatory point, especially in the last decade. The use of technology puts a significant emphasis on support of student-centered learning. In a writing event, it is highly important that the writer develops her/his own voice. The writer must be involved in generating new ideas. Different technology tools can be used to provide motivation. Platforms allow users to support a written task as a part of writing.

8. Future Research Directions

The outcomes of this study have clear implications for future studies. Longitudinal studies are essential for assessing the long-term influence of AI-assisted writing tools on students' overall writing proficiency.²¹ Research in varied educational contexts and levels of proficiency is needed for a more complete picture of AI's place in language education.

More interestingly, it is worth examining how AI tools can be customized to address specific writing concerns, like how to formulate arguments, improve creativity, and reduce plagiarism. Adaptive AI systems are one promising area for innovation, especially in matching learners to their particular goals.²²

Finally, in order to create pedagogically sound, culturally responsive, and accessible AI tools for diverse learner populations, collaboration between educators, linguists, and computer scientists is crucial.²³

All in all, the outcomes from the study further show that current English instruction and language development processes can be improved by increased writing activities using technology tools. These tools showed there was a positive effect on student engagement, motivation, and quick language development. The findings may help to inspire EFL teachers with techniques, activities, and tools that they can use to create both engaging classroom learning experiences and high-quality student writing. More research conducted in various language education settings, with enough samples to provide definitive answers, would also be helpful.

²¹ Ibid, Yuan et al. (2023).

²² Ibid, Chen et al. (2023).

²³ Ibid, Xu et al. (2022).

REFERENCES

- Alharbi, M., et al. AI-based writing tutors, Exploring the future of automated writing feedback. *Journal of Computer-Assisted Learning*, (2023)
- Baron, N. (2023, November 29). Naomi Baron, linguist: "With AI, writing styles may become simpler and more homogeneous." *El País*. Retrieved from. <https://elpais.com/proyecto-tendencias/2024-11-29/naomi-baron-linguista-con-la-ia-la-forma-de-escribir-sera-mas-simple-y-homogenea.html> (Erişim tarihi: 15.12.2024).
- Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S. *On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big?* Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency, (2021).
- Chen, X., Yang, H., & Zhao, L. Style-transfer versus end-to-end AI models in educational writing tools. *AI in Education Quarterly*, (2023).
- Gao, S., Liu, F., & Zhang, T. AI chat simulators for foreign language learning: Bridging the gap between classrooms and real-life conversations. *Educational Technology Research Journal*, (2023).
- Lin, J., Wang, S., & Chen, H. Exploring the impact of technology on foreign language learning: A multivariate meta-meta-analysis. *Educational Technology Research and Development*, . (2023).
- Marzuki, M., et al. The impact of AI-enhanced natural language processing tools on writing skills: An experimental study in EFL contexts. *Education and Information Technologies*, (2023).
- Nguyen, T. H., & Lai, C. Cognitive processes in AI-supported writing: A critical review. *Journal of Writing Research*, . (2023).
- Pereira, R., & Sousa, D. Ethical frameworks for AI in education: Balancing innovation and privacy. *Journal of Educational Ethics*, . (2023).
- Sarikaya, Z. Human versus AI: Evaluating the quality of feedback in writing education. *Computers in Human Behavior*, (2022).
- Turkish National Artificial Intelligence Strategy Published. (2021, August 27). *Esin Attorney Partnership*. Retrieved from <https://www.esin.av.tr/2021/08/27/turkish-national-artificial-intelligence-strategy-published> (Erişim tarihi: 15.12.2024).
- Wohlfart, O., & Wagner, I. Teachers' role in digitalizing education: An umbrella review. *Educational Technology Research and Development*, (2022).
- Xu, J., & Ren, W.. Bridging pedagogy and technology: AI-powered tools in second language writing education. *Language Learning & Technology*, (2022) .

Yuan, X., Zhao, Q., & Li, J. Feedback loops in AI-assisted writing environments: Impacts on learner motivation. *Computers and Composition*, (2023).

Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – Where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, (2019).

Zhou, P., Wu, K., & Chen, Z. The ethical use of artificial intelligence in education: Guidelines for educators. *Journal of Educational Technology Ethics*, (2023). 8(1),

YALIN YÖNETİM AÇISINDAN İMALAT SEKTÖRÜNDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ

TOTAL QUALITY MANAGEMENT IN THE MANUFACTURING SECTOR FROM THE PERSPECTIVE OF LEAN MANAGEMENT

Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ
Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
abdulvahapbaydas@duzce.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-4471-3470

Doç. Dr. Murat BAYAT
Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü
muratbayat@duzce.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-0029-948X

ÖZET

Piyasalarda rekabet yoğunluğu yaşandığından, müşteri odaklı çalışma ve hızlı karar vermek büyük önem taşımaktadır. Yalın uygulamalar, kaynakların kısıtlı olduğu ve maliyetlerin düşürülmesinin çok önemli olduğu şartlarda işletmelerin vazgeçemeyeceği unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Japonya'dan tüm dünyaya, ihtiyaçları en üst düzeyde karşılamak üzere hızla yayılmakta olan yalın uygulamalar, klasik yönetim anlayışlarında organizasyonlar açısından radikal değişikliklerle yol açmaktadır. Yönetim yazınında "yalın yönetim", "yalın düşünce", "yalın üretim", "yalın organizasyon" ve "yalın girişim", gibi başlıkları içeren konuların çok sık bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Yalın yönetim prensiplerini benimsemiş Düzce'de imalat sektöründe faaliyette bulunan kurum çalışmalarından kolayca örneklem yöntemiyle seçilmiş 390 kişiye yüz- yüze anket formu uygulanmıştır. Yalın bakış açısı, imalat sektöründe var olan israfı azaltma ve gereksiz işlemlerden kaçınma konusunu kapsayan bütüncül bir yaklaşımdır. Bu çalışmada imalat sektöründe faaliyet gösteren kurumlarda Yalın Yönetim ilkeleri ile israf ve israfı giderme yolları incelenmiştir. Çalışma sonucunda; çalışanların işlerini kolaylaştırmak amacıyla yeni ve gerekli düzenlemelerin uygulanması, çalışanlara yetki ve sorumluluk vermede denklik ve adaletin sağlanması, hiyerarşik ilişkilerinin bir kenara bırakılıp sorunların karşılıklı tartışıldığı toplantıların yapılması, çalışanlara işleriyle ilgili kararlara katılma konusunda inisiyatif tanınması ve çalışana işiyle ilgili olarak eğitim olanaklarının sunulması ifadeleri yalın yönetimde en önemli olan unsurlar olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplam Kalite Yönetimi, Yalın Yönetim, İmalat Sektörü

ABSTRACT

Due to the intense competition in the markets, customer-oriented operations and quick decision-making have become of paramount importance. Lean practices emerge as an indispensable element for businesses operating under conditions where resources are limited and cost reduction is critical. Originating in Japan, lean practices, which aim to meet needs at the highest level, are rapidly spreading worldwide and causing radical changes in organizations within the framework of traditional management approaches. In the management literature, topics such as "lean management," "lean thinking," "lean production," "lean organization," and "lean

entrepreneurship" are frequently discussed. In this study, a face-to-face survey was conducted with a sample of 390 individuals selected using convenience sampling method from institutions operating in the manufacturing sector in the Düzce province, which have adopted lean management principles. The lean perspective is a holistic approach that encompasses the reduction of waste and the avoidance of unnecessary processes within the manufacturing sector. This research examines the principles of Lean Management, waste, and ways to eliminate waste in organizations operating in the manufacturing sector. The study results revealed that the key factors in lean management include: the implementation of new and necessary regulations to facilitate employees' work, ensuring equality and fairness in granting authority and responsibility to employees, holding meetings where hierarchical relationships are set aside, and problems are discussed mutually, giving employees the initiative to participate in decisions related to their work, and offering training opportunities related to their tasks. These elements emerged as the most critical factors in lean management.

Keywords: Total Quality Management, Lean Management, Manufacturing Sector

1. GİRİŞ

Yalın Yönetim, işletmelerde gereksiz aşamaların ortadan kaldırılarak katma değer oluşturan işlerin düzenli bir akışta ve çapraz fonksiyonlu takımlar biçiminde yeniden organize edilmesi sonrasında işletmelerin gelişebileceğini öngören bir yaklaşım biçimidir. Dolayısıyla işletmelerin sahip olduğu insan gücü, mekân, zaman ve tüm üretim faktörleri ile bunlara ilişkin tüm harcamaların çok daha azıyla mal ve imalat üretimini gerçekleştirmesi, müşteri taleplerine karşı daha duyarlı olması öngörülmektedir. Yalın, yalnızca bir düşünce tarzı, genel bir yönetim felsefesi olmaktan çok, özünde bir kültürdür. 1900'lü yıllarda Toyota Üretim Sistemi (Yalın Yönetim) olarak geliştirilmiştir (Ohno, 1988).

Toplam kalite yönetiminin başarı ile uygulanabilmesi için yalın yönetim, toplam kalite yönetiminin en radikal unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Felsefe olarak **toplam kalite yönetimi** ile **yalın yönetimin** birbirinden ayrı kavramlar olmadıkları, aksine birbirlerinin bütünleyicisi konumunda oldukları görülmektedir. Yalın yönetimin temelini oluşturan yalın düşünce sistemi; **gerçekten ihtiyaç olmayan her şeyden kurtulmak** düşüncesidir. Yani, işletmelerin daha az bir zamanda daha az bir enerjiyle ve daha az sayıda çalışan ile üretim yapmalarını sağlamaktır (Kaymakçı, 2012).

'Yalın' terimi muhtemelen, ilk önce Womack vd. (1990) tarafından 'Dünyayı Değiştiren Makine' adlı kitaplarında kullanılmıştır. Yalın prensipler, tüketici talebi ve üretim akışı tarafından gözlemlenen ürün ve hizmetlerin değerini belirtmektedir. Yalın yönetimin uygulanabilmesi yalın düşünceye bağlıdır (Papa ve Payaro, 2016). İmalat sektörü sürekli olarak israfın ortadan kaldırılmasına ve iş sistemlerinin iyileştirilmesine odaklanmaktadır. Dolayısıyla endüstri sürekli olarak katma değerli faaliyetleri katma değeri olmayan faaliyetlerden ayırmaya çalışmaktadır. Katma değeri olmayan faaliyetlerde aşırı üretim stoku, nakliye, hareket, bekleme ve kusurlu süreç başarısızlığı gibi birçok işlem söz konusudur (Pavnaskar vd., 2003; Bayrakçeken vd., 2007; Shah ve Ward, 2007; Wahab vd., 2013; Deshmukh vd., 2022). Araştırmalarda yalın uygulamanın döngü süresi, envanter, arıza, hurda, tüm ekipman verimliliği kurulum süresi vb. gibi avantajları kapsadığı görülmektedir (Agostinho ve Baldo,

2021; Deshmukh vd., 2022). Son yıllardaki rekabet ortamında organizasyonların hayatta kalabilmeleri ve pazar paylarını artırabilmeleri öncelikle müşteri taleplerine olabildiğince hızlı ve doğru cevap vermeleriyle mümkün olmaktadır (Boaden, 1997; Demirbag vd., 2006; Zhou, 2016; Şimşek ve Derin, 2016). İmalat sektöründe faaliyet gösteren ve doğrudan insan odaklı faaliyetlerde bulunan işletmeler her zaman müşterilerinin taleplerine zamanında karşılık verememekte bu da müşteri kayıp ve şikayetlerine neden olmaktadır. Burada işletmelerin imdadına yalın yönetim teknikleri yetişmektedir.

Yalın işletmeler; doğal çevrenin korunması, kirliliğin önlenmesi, doğal kaynak tüketiminin kontrol altına alınması gibi önemli çevresel faaliyetlere de destek vermektedir. Başarılı girişimcilik için yenilikçi ürün üretmek yeterli olmayıp, bu ürünlerin üretiminden piyasaya sürülmesine kadar bütün süreçlerde akıllı kararlar alınması gerekmektedir. Bu anlamda yalın yönetim; akıllı kararlar alınmasına sağlam bir ortam oluşturmaktadır.

Başarılı imalat şirketlerinin çoğu toplam kalite yönetimi (TKY) stratejisini benimsemiş ve paha biçilmez katkısını fark etmiştir (Radnor, 2000; Kedar vd., 2008; Sharma ve Kodali, 2008; Jayaram vd., 2010; Anvari vd., 2011; Herzallah vd., 2014; O'Neill vd., 2016). TKY felsefesi esas olarak büyük firmalar tarafından kullanılmaktadır (Yusof ve Aspinwall, 2000; Majumdar ve Manohar, 2016). Ancak büyük üretim firmalarından sözleşmeleri kaybetme korkusu KOBİ'leri sistemlerine kaliteyi dahil etmeye (Singh vd., 2010), firmanın verimliliğini ve rekabet gücünü artırmaya yönelmektedir. Ancak, imalat yapan KOBİ'lerin mevcut üretim sistemlerine dayanarak, bir kalite yönetim sisteminin uygulanması düşük maliyetli, az bakım gerektiren ve çok az dokümantasyon gerektiren bir işlem olabilmektedir (Pearson, 2015). Özellikle KOBİ'lerin yeterli yönetsel içgörülere ve organizasyonel yeteneklere sahip olmamaları TKY'nin yanlış uygulanmasına (Majumdar ve Manohar, 2016) ve başarısızlığa neden olabilmektedir.

Ayrıca, herhangi bir diğer üretkenlik iyileştirme programı gibi, herhangi bir firmada TKY stratejisinin benimsenmesi ve uygulanmasının muazzam zorluklar barındırdığına inanılmaktadır (Denton ve Hodgson, 1997; Fisser ve Nijhof, 2005). İmalat KOBİ'lerinin özellikleri nedeniyle finansal, yönetsel uzmanlık, insan kaynakları, teknik ve zaman kısıtlamalarıyla mücadele etmeleri yalın yönetimin uygulanmasını zorlaştırmaktadır (Achanga vd., 2006; Sahoo ve Yadav, 2018).

Mevcut çalışma imalat sektöründe faaliyette bulunan kurumların yalın yönetim algıları farklı yönetim düzeyinde bulunan çalışan algısını belirlemektir. Yalın bakış açısı, imalat sektöründe var olan israfı azaltma ve gereksiz işlemlerden kaçınma konusunu kapsayan bütüncül bir yaklaşımdır. Çalışmada imalat sektörünün dikkate alınması orijinalliğinin göstergesidir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

KOBİ'ler, sağladıkları istihdam olanakları, önemli miktarda gelir ve ihracata katkı sağlamaları nedeniyle gelişmekte olan ekonomilerde önemli bir rol üstlenmektedirler. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerdeki KOBİ'ler, çalışan sayısı, kuruluş yılı, konum, büyüklük, yapı, organizasyon, satış hacmi, varlıkların değeri, yenilik ve teknoloji ile sahiplik vb. gibi bir dizi faktör ve kritere göre tanımlanmaktadırlar (Rahman, 2001). Türkiye'de ise KOBİ'ler toplam istihdamın %76,7'sini, ülke içerisindeki katma değer %52,78'ini, yapılan ihracatın da

%56,3'ünü üstlenmektedirler (TÜİK, 2019). KOBİ'lerin kaliteden herhangi bir şekilde taviz vermesi, tüm üretim tedarik zincirini tehlikeye atabilmekte ve düşük kalite nedeniyle maliyetlerin artmasına neden olabilmektedir (Aoki, 2008; Dora vd., 2013; Kumar vd., 2014; Sahoo ve Yadav, 2018).

2.1. TKY Çalışmalarının KOBİ'lerde Uygulanmasının Önündeki Engeller

Çalışanlar çeşitli iş süreçlerine dahil edilmedikçe ve daha yetkin olmaları için eğitilmedikçe bir TKY hareketi başarılı olamaz (Khanna ve Gupta, 2014). İmalat sanayine yönelik toplam kalite yönetimi uygulamaları kaynak yoğunudur ve uzun vadede verimli sonuçlar verir (Chase vd., 2014). İmalat firmasında Toplam Kalite Yönetiminin yaygınlaştırılması yoluyla iyileştirmenin kapsamı geliştiğinden, kuruluşlar, iş faaliyetlerini kuruluşun sınırlarının ötesine entegre etmenin daha yeni alternatiflerini düşünebilirler. Özellikle bu tür dış ilişkilerle uğraşırken firmalar, iş ortaklarını, iş uygulamalarını kalite yönetimi felsefesini benimsemek üzere yeniden yapılandırmaya ikna etme ve etkileme konusunda zorluklarla karşı karşıya kalırlar (Li vd., 2006; Zhou, 2012). Ayrıca KOBİ'ler, iş ortakları ağlarını, özellikle de tedarikçileri kalite kontrol ve yönetim uygulamalarını benimseme konusunda etkileyecek pazar gücüne sahip olmayabilir (Hu vd., 2015; Sahoo ve Yadav, 2018).

2.2. Yalın Yönetim

Alan yazında Yalın ile ilgili birbirinden çok farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Temel yalın yönetim ilkeleri en genel hatları ile, mükemmellik arayışı içinde ilk seferde mükemmel kalite, değer katmayan tüm faaliyetlerin ortadan kaldırılmasıyla israfın en aza indirilmesi, sürekli iyileştirme, 0 stok ile çalışma, tam zamanında üretim ve teslim, müşteri ihtiyaçlarını en iyi karşılama, esneklik ve uzun vadeli ilişkilerdir (Shingo, 1989; Krafcik, 1988; Ohno, 1988; NIST, 2000; NIST, 2003; Hines vd., 2004; Shah ve Ward, 2007; Anvari vd., 2011). Yalın yönetimin beş temel ilkesi genel olarak kabul edilmektedir (McCurry ve McIvor, 2001):

Müşteri değerini anlamak: Yalnızca müşterilerin değer olarak algılanmaları önemlidir.

Değer akışı analizi: Müşteriler için değeri anladıktan sonraki adım, iş süreçlerini analiz ederek hangilerinin gerçekten değer kattığını belirlemektir. Bir eylem değer katmıyorsa değiştirilmeli veya süreçten çıkarılmalıdır.

Akış: Malları büyük partiler halinde taşımak yerine, üretim veya tedarik zinciri boyunca sürekli bir akışı organize etmeye odaklanın.

Çekmek: Talep zinciri yönetimi, stoklara mal üretilmesini engeller, yani müşteri talebi, bitmiş ürünleri sistem üzerinden çeker. Aşağı yönde sonuç alınması gerekmedikçe hiçbir çalışma yapılmaz.

Mükemmellik: Katma değeri olmayan unsurların (atıkların) ortadan kaldırılması sürekli bir iyileştirme sürecidir. "Zamanı, maliyeti, alanı, hataları ve çabayı azaltmanın sonu yoktur".

Yalın kavramıyla ilgili çeşitli başarı öykülerine rağmen, bazı eksiklikleri vardır. Konuyla ilgili literatürde bulunabilecek eksikliklere örnekler şunlardır:

Yalın organizasyon değişikliklerin etkisine karşı çok duyarlı hale gelebilir. Yalınlığın kendisi esnekliğin azalmasına ve yeni koşullara ve durumlara tepki verme yeteneğinin azalmasına yol

açar (Dove, 1999). JIT (Just In Time- Tam Zamanında Üretim) teslimatları tedarik zincirinde gecikmelere, kirliliğe, işçi kıtlığına vb. yol açan tıkanıklığa neden olur (Cusumano, 1994). Özetlemek gerekirse Yalın, ölçek verimliliğinin en üst düzeye çıkarılabileceği istikrarlı bir platform gerektirir. Her zaman belirli bir zaman dilimindeki belirli piyasa koşullarının bir fonksiyonu olan mükemmelliğe odaklanma nedeniyle esnekliğe yer olmadığından son derece dinamik koşullarla başa çıkılamaz (Andersson vd., 2006; Anvari vd., 2011).

Yaygın görüş Yalın'ın amacının israfın ortadan kaldırılması olduğudur. Bazı yazarlar, müşteri için değeri artırmak amacıyla israfın azaltılmasını savunurken (Dennis, 2002; Bicheno, 2004), bazıları ise bunun maliyeti düşürmeye yönelik bir strateji olduğunu ileri sürmektedir (Ohno, 1988; Monden, 1998). İsrafın azaltılması da TKY'nin önemli bir parçasıdır, ancak düşük kalite maliyetleri bayrağı altındadır (Hackman ve Wageman, 1995; Sörqvist, 1998). Bu açıdan Toplam Kalite Yönetimi ile Yalın arasındaki en büyük fark, israfın tanımlanmasındaki hassasiyettir (Sörqvist, 1998; Anvari vd., 2011).

Çalışan ve İşlerinin Kalitesi: Yalın kavramına yönelik en büyük eleştirilerden biri, çalışanların bakış açısının genel olarak zayıf olmasıdır (Berggren, 1992; Berggren, 1993).

Sistem Olarak Organizasyonlar: Yalın tedarikçi zincirinden son müşteriye kadar değer akışı yaklaşımı ile organizasyonu bir sistem olarak görmektedir (Womack ve Jones, 2003; Bicheno, 2004).

Kalite üst yönetimin sorumluluğundadır. Toplam Kalite Yönetimi yöneticileri, çalışanların yüksek kalitede ürünler üretmesini destekleyen yapılar oluşturmalıdır (Deming, 1986; Hackman ve Wageman, 1995). Ezzamel vd. (2001) terminolojisini kullanarak, TKY'nin Y teorisine dayandığı, Yalın'ın ise X teorisine dayandığı iddia edilebilir (Anvari vd., 2011).

Süreçlere Odaklanma: Yalın konsepti içerisinde genellikle 'değer akışı' terimi tercih edilmektedir (Womack ve Jones, 2003). Toplam Kalite ve Yalın aynı zamanda yönetimin süreçleri analiz etmesi, iyileştirmesi ve çalışanları eğitmesi gerektiği anlayışını da paylaşmaktadır (Anvari vd., 2011).

Gerçeklere Göre Yönetim: Yalın yazınında gerçeklere göre yönetimi açıkça vurgulamamaktadır. Toplam Kalite Yönetimi içerisinde istatistiksel araçların kullanımı yoluyla değişkenliğin analizi merkezi bir kavramdır (Hackman ve Wageman, 1995). Yalın gelenekte bu aynı derecede önemli görülmemektedir. Aslında bazı yazarlar üretim performansını analiz etmek için istatistiksel araçların kullanılmasına karşı çıkıyor ve sorunların daha fazla denetlenmesi ve görselleştirilmesi gibi alternatif araçlar öneriyorlar (Dennis, 2002; Liker, 2004; Anvari vd., 2011).

Öğrenme ve Sürekli İyileştirme: Hackman ve Wageman (1995), Toplam Kalite Yönetimi "intikam olarak öğrenme yanlısıdır" ifadesi ile Yalın'ın öğrenme yönlerinin dikkate alınmadığı ve sürekli iyileştirmeye net bir şekilde odaklanıldığını savunmaktadır. Ancak asıl soru kimin öğrendiğidir. Toplam Kalite, yenilik ve iyileştirme için bireysel çabaları teşvik etmeye odaklanırken (Hackman ve Wageman, 1995) Yalın, işin standartlaştırılmasına ve kolektif öğrenmeye güçlü bir vurgu yapmaktadır (Niepce ve Molleman, 1998; Anvari vd., 2011).

Müşteri İhtiyaçlarının Analizi: Araştırmacılar Yalın'ın asıl amacının müşteriye memnun etmek olduğunu (Dennis, 2002), oysa Yalın'ın müşteri değerini artırmak için süreç hızına ve verimliliğine veya akışa odaklanan bir disiplin olduğu savunulmaktadır (George vd., 2004).

Tedarikçi Ortaklıkları: Tedarikçiler hem Yalın hem de Toplam Kalite Yönetiminde önemli görülmektedir.

İyileştirme Ekipleri: Kalite çemberleri, TKY literatürünün çoğunda merkezi bir role sahiptir ve problem çözme veya iyileştirme faaliyetlerinde kullanılabilir.

Performans Ölçümü ve İyileştirilmesi için Bilimsel Yöntemler: Hem Toplam Kalite Yönetimi hem de Yalın performansın analizi ve değerlendirilmesi için çeşitli bilimsel yöntemler kullanılmaktadır. Toplam Kalite Yönetimi'nde ölçümler sorunları tanımlamak ve iyileştirmeyi belgelemek için yapılırken, Yalın teorisyenleri ölçümlerin planlama ve senkronizasyon amacıyla, örneğin üretim hızını ayarlamak için yapılması gerektiğini savunur (Ohno, 1988; Bicheno, 2004; Anvari vd., 2011).

2.3. Yalın Yönetimin Uygulanması

Yalın yönetim yaklaşımının başarılı bir şekilde uygulanabilmesi, değişimin planlanmasıyla başlayan, başarı faktörlerinin belirlenmesiyle devam eden ve sürecin uygulanması ve ölçümüyle son bulan birtakım eylem ve süreçler gerekmektedir (Çilhoroz ve Arslan,2018).

Yalın yönetimin uygulandığı işletmelerin yönetim yapısında önemli değişiklik söz konusudur. Artık; “çalışma gruplarındaki işçilerin sadece emirleri yerine getirmekle sorumlu oldukları, yöneticilerin de onları kontrole yetkili oldukları” katı bir hiyerarşik ayırım söz konusu değildir. Aksine, iş birliği, koordineli destek, problem çözümü, çalışma çözümü önem kazanmaktadır.

İşletmeler faaliyette buldukları alanda değişime olan ihtiyaçlarını ortaya koyarak, üst yönetimin değişim için katılımını sağlayarak ve hedeflenen alanlarda yayılma stratejileri uygulayarak değişimi planlamalıdır. Ardından, insanlar yalın yaklaşım konusunda motive edilip yaklaşıma hazırlanarak, değişim sürecindeki roller belirlenerek, değişim metodolojileri belirlenerek ve değişim için uygun bir çevre sağlanarak yalın yönetim yaklaşımı için başarı faktörlerini belirlemeleridir. Son olarak israf ortadan kaldırılarak, sürekli iyileşme sağlanarak, sürekli akış ve çekme sistemi hayata geçirilerek, çok yönlü/fonksiyonlu ekiplerle çalışılarak ve bilgi sistemlerini etkili bir şekilde kullanarak yalın yönetim yaklaşımını uygulanmalı ve meydana gelen gelişimi ölçmelidir.

3. UYGULAMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı imalat sektöründe toplam kalite yönetimi anlayışının yalın yönetim açısından uygulanabilirliğinin belirlenmesidir. İmalat sektöründe çalışanlara yalın yönetim ilkelerinin ne kadar uygulandığı test etmek amacıyla anket soruları yöneltilmiştir. Ayrıca, yalın yönetim uygulamalarının demografik değişkenler itibarıyla bir farklılık gösterip göstermediği analiz edilmeye çalışılmıştır.

3.2. Veri Toplama ve Analiz

Çalışanlara yönelik hazırlanan anket formu yüz yüze görüşme yöntemi ile Düzce ilinde faaliyette bulunan bir kısım imalat sektörü çalışanlarına uygulanmıştır. Anket formu kişisel bilgiler ile yalın yönetime yönelik 24 sorulu ölçekten oluşmaktadır. TKY uygulama düzeyi ve yalın yönetim uygulanması konuları “1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Ne Katlıyorum ne de Katılmıyorum, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert Ölçeği formu yardımıyla hazırlanmıştır.

Araştırma sürecinde elde edilmiş olan veriler, SPSS paket programı ile değerlendirmeye alınmıştır. Veri analizinde güvenilirlik analizi, t-testi ve ANOVA (varyans analizi) kullanılmıştır. Öncelikle katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans analizi aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

3.3.Bulgular

Çizelge 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Oran	Yaş	Frekans	Oran
Kadın	208	53,3	20-30	144	36,9
Erkek	182	46,7	31-40	61	15,6
Toplam	390	100,0	41-50	82	21,0
Medeni Durum			51 ve üstü	103	26,4
Bekar	138	35,4	Toplam	390	100,0
Evli	252	64,6	Gelir Durumu	Frekans	Oran
Toplam	390	100,0	17.002 ₺ ve altı	25	6,4
Öğrenim durumu	Frekans	Oran	17.003–39.999 ₺	82	21,0
İlköğretim ve altı	32	8,2	40.000-69.999 ₺	83	21,3
Lise	99	25,4	70.000 ₺ ve üzeri	200	51,3
Yüksekokul	137	35,1	Toplam	390	100,0
Fakülte ve üstü	122	31,3			
Toplam	390	100,0			

Örnekleme oluşturan bireylerin %53,3’ü kadın, %46,7’si erkektir. Katılımcılardan 20-30 yaş aralığında olanlar %36,9, 31-40 yaş aralığında olanlar %15,6, 41-50 yaş aralığında olanlar %21 ve 51 ve üstü olanlar da %26,4’tür. Örnek kapsamında öğrenim durumu ilköğretim ve altı olanlar %8,2, lise olanlar 25,4, yüksekokul olanlar %35,1 ve fakülte ve üzeri olanlar da %31,3’tür. Medeni durumu evli olanlar %64,6, bekar olanlar %35,4’tür. Aylık gelir ile ilgili soruya cevap veren kişilerin %6,4’ünün aylık geliri 17.002 ₺’nin altında, %21’inin aylık geliri 17.003-39.999 ₺ arasında, %21,3’ünün gelir düzeyi ise 40.000-69.999 ₺ arasındadır. Gelir düzeyi 70.000 ₺’nin üzerinde olanların oranı ise %51,3’tür.

Çizelge 2: Yalın Yönetim ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikler ve Katılım Düzeyleri

	Ortalama	Std. Sapma	Katılım Düzeyi
Kurum çalışana değer vermektedir.	3,54	1,091	Orta katılım
Kurum çalışanlara iş güvencesi (uzun süreli istihdama yönelik güvence) vermektedir.	3,78	1,108	Yüksek katılım
Kurum çalışanların iş yükünü dağıtırken adil ve dengeli olmaya önem vermektedir.	3,47	1,335	Orta katılım
Kurumda eşit işe eşit ücret ilkesi uygulanmaktadır.	3,13	1,335	Orta katılım

“Gönüllü olarak fazla mesaiye kalmak” gibi kuruma ek bir katkıda bulunulduğunda yapılan bu fedakarlıktan dolayı yöneticiler çalışanı ödüllendirmektedir.	2,89	1,284	Orta katılım
Kurum, çalışanların iş sağlığına önem vermektedir.	3,33	1,227	Orta katılım
Kurum, çalışanların işlerini kolaylaştırmak amacıyla yeni ve gerekli düzenlemeleri uygulamaktadır.	4,26	,913	Yüksek katılım
Kurum, çalışana işiyle ilgili olarak eğitim olanaklarını sunmaktadır.	3,98	1,166	Yüksek katılım
Kurum, çalışana sosyal imkanlar (gezi, spor vs.) tanımaktadır.	3,68	1,143	Yüksek katılım
Kurum çalışana, samimiyetin hâkim olduğu aile ortamı gibi bir ortam sunmaktadır.	3,51	1,193	Orta katılım
Kurum, çalışanlara işleriyle ilgili kararlara katılma konusunda inisiyatif tanımaktadır	3,98	1,098	Yüksek katılım
Kurum, çalışanları öneride bulunma konusunda cesaretlendirmektedir.	3,24	1,216	Orta katılım
Kurum, çalışanın işiyle ilgili problemleri kendisinin çözebilmesi konusunda çalışanı cesaretlendirmektedir.	3,53	1,090	Orta katılım
Kurumda takım ruhu hâkimdir.	3,79	1,109	Yüksek katılım
Kurumda gerektiğinde en üst düzey yöneticiye ulaşabilmek için geçilmesi gereken yönetici basamakları çalışana göre azdır.	3,46	1,334	Orta katılım
Kurumda sağlıklı iletişim üst seviyededir.	3,12	1,334	Orta katılım
Kurumda yöneticiler sadece “emreden” değil de “yönlendirici biri” gibi davranmaya dikkat etmektedirler.	2,88	1,283	Orta katılım
Çalışanlara kurumun hedefleri hakkında bilgi verilmektedir.	3,32	1,226	Orta katılım
Kurum, çalışanlara yetki ve sorumluluk verilmesinde denkliliği ve adaleti sağlayabilmektedir.	4,25	,912	Yüksek katılım
Kurumda çalışma ortamı yalın, sade ve temizdir.	3,97	1,165	Yüksek katılım
Kurumda çalışma ortamı zaman ve emek kayıplarını azaltıcı niteliktedir.	3,69	1,144	Yüksek katılım
Kurumda, gereksiz işlerin iş programlarından çıkarılmasına yönelik devamlı bir araştırma ve iyileştirme yapılmaktadır?	3,50	1,192	Orta katılım
Kurum ast-üst ilişkilerinin bir kenara bırakılıp sorunların karşılıklı tartışıldığı toplantılar yapılmaktadır?	3,99	1,099	Yüksek katılım
Kurumda malzeme, evrak vb. her türlü işlem taleplerine uygun ve tam zamanında karşılanmaktadır.	3,23	1,215	Orta katılım

($\bar{x} = 1,00-2,33$ Düşük Katılım Düzeyi, $\bar{x} = 2,34-3,66$ Orta Katılım Düzeyi, $\bar{x} = 3,67-5,00$ Yüksek Katılım Düzeyi)

Yalın yönetim ölçeği değerlendirildiğinde; “Kurum, çalışanların işlerini kolaylaştırmak amacıyla yeni ve gerekli düzenlemeleri uygulamaktadır” 4,26, “Kurum, çalışanlara yetki ve sorumluluk verilmesinde denkliliği ve adaleti sağlayabilmektedir” 4,25, “Kurumda ast-üst ilişkilerinin bir kenara bırakılıp sorunların karşılıklı tartışıldığı toplantılar yapılmaktadır” 3,99, “Kurum, çalışanlara işleriyle ilgili kararlara katılma konusunda inisiyatif tanımaktadır” 3,98, “Kurum, çalışana işiyle ilgili olarak eğitim olanaklarını sunmaktadır” 3,98, “Kurumda çalışma ortamı yalın, sade ve temizdir” 3,97, “Kurumda takım ruhu hâkimdir” 3,79, “Kurum çalışanlara iş güvencesi (uzun süreli istihdama yönelik güvence) vermektedir” 3,78, “Kurumda çalışma ortamı zaman ve emek kayıplarını azaltıcı niteliktedir” 3,69 ve “Kurum, çalışana sosyal imkanlar (gezi, spor vs.) tanımaktadır” 3,68 puan ile yüksek katılıma sahip ifadelerdir.

Yalın yönetim ölçeği değerlendirildiğinde; Kurum çalışanına değer vermektedir 3,54, Kurum, çalışanın işiyle ilgili problemleri kendisinin çözebilmesi konusunda çalışmanı cesaretlendirmektedir 3,53, Kurum çalışanına, samimiyetin hakim olduğu aile ortamı gibi bir ortam sunmaktadır 3,51, Kurumda, gereksiz işlerin iş programlarından çıkarılmasına yönelik devamlı bir araştırma ve iyileştirme yapılmaktadır 3,50, Kurum çalışanların iş yükünü dağıtırken adil ve dengeli olmaya önem vermektedir 3,47, Kurumda gerektiğinde en üst düzey yöneticiye ulaşabilmek için geçilmesi gereken yönetici basamakları çalışanına göre azdır 3,46, Kurum, çalışanların iş sağlığına önem vermektedir 3,33, Çalışanlara kurumun hedefleri hakkında bilgi verilmektedir 3,32, Kurum, çalışanları öneride bulunma konusunda cesaretlendirmektedir 3,24, Kurumda malzeme, evrak vb. her türlü işlem taleplerine uygun ve tam zamanında karşılanmaktadır 3,23, Kurumda eşit işe eşit ücret ilkesi uygulanmaktadır 3,13, Kurumda sağlıklı iletişim üst seviyededir 3,12, “Gönüllü olarak fazla mesaiye kalmak” gibi kuruma ek bir katkıda bulunulduğunda yapılan bu fedakarlıktan dolayı yöneticiler çalışmanı ödüllendirmektedir 2,89 ve Kurumda yöneticiler sadece “emreden” değil de “yönlendirici biri” gibi davranmaya dikkat etmektedirler 2,88 puan ile orta katılıma sahip ifadelerdir.

Özetle; “Kurum, çalışanların işlerini kolaylaştırmak amacıyla yeni ve gerekli düzenlemeleri uygulamaktadır”, “Kurum, çalışanlara yetki ve sorumluluk verilmesinde denkliliği ve adaleti sağlayabilmektedir”, “Kurumda ast-üst ilişkilerinin bir kenara bırakılıp sorunların karşılıklı tartışıldığı toplantılar yapılmaktadır”, “Kurum, çalışanlara işleriyle ilgili kararlara katılma konusunda inisiyatif tanımaktadır” ve “Kurum, çalışanına işiyle ilgili olarak eğitim olanaklarını sunmaktadır” ifadeleri yalın yönetimde en önemli olan unsurlardır.

3.4. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik testi yapılmasının amacı anket soruları her ne kadar test edilmiş olsalar dahi bir takım güven eksiklikleri çıkabilmektedir. Bu nedenle bazı soruların çıkarılması gerekebilir. İlk olarak çıkarılması gereken bir soru olup olmadığını ve soruların güvenilirliğini ölçmek için güvenilirlik analizi yapılmaktadır.

Çizelge 3: Güvenirlik Analizi

Cronbach's Alpha	N
0,852	24

Güvenilirlik Analizi çizelgesinden faktörün güvenilirliğinin $\alpha = 0,852$ gibi yüksek bir değer olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Herhangi bir TKY girişiminin başarısı büyük ölçüde girişimci/üst düzey yöneticilerin liderlik tarzına bağlıdır; bu kişilerin öncelikli olarak TKY uygulamasını desteklemeye yardımcı olacak bir organizasyon kültürü oluşturmaya yaratmaya odaklanması gerekmektedir. Günümüzde birçok üretim ve bazı hizmet işletmeleri, iş süreçlerini iyileştirmenin bir aracı olarak Yalın Yönetim ilkelerini ve uygulamalarını kullanmakta, böylece, kurumun üretkenliği ve rekabet gücünü artırmakta ve son kullanıcı müşterilere daha fazla değer sağlamaktadır (Bowen ve Youngdahl, 1998; Emiliani, 2004; Apte ve Goh, 2004). İmalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde toplam kalite ve yalın yönetim üzerine yapılmış çalışmalar sınırlı sayıdadır. İmalat

sektöründe, her platformda etkili, verimli ve kaliteli imalat sunumu dile getirilmesine rağmen imalat sunumunu engelleyen ve çalışan memnuniyetinin azalmasına neden olan hatalı uygulamalar gündeme gelmemektedir.

Toplam Kalite Yönetimi ve Yalın aynı kökene (Japonya'daki kalite gelişimi) sahip olsa da kavramlar farklı şekilde gelişmiştir. Toplam Kalite Yönetimi, 1990'lı yılların başında, kuruluşların daha iyi performans ve müşteri memnuniyeti elde etmek için nasıl çalışması gerektiğini açıklamak isteyen araştırmacılar ve uygulayıcılar arasında çok popüler bir kavram haline gelmiştir.

Yalın aynı zamanda, iş mükemmelliğine doğru istikrarlı bir yol sunabileceğinin farkındadır (Mejabi, 2003; Shah ve Ward, 2003; Andersson vd., 2006).

Yalın yönetimin uygulandığı işletmelerde sürekli iyileştirme uygulamalarına bakıldığında görülen en önemli özellik, daimi işçilerin iyileştirme çalışmalarına bir takım çalışması anlayışı içinde baş aktör olarak katılmalarıdır. Yalın yönetim sadece yönetim kadrolarının değil, tüm çalışanların potansiyeline saygı ve ihtiyaç duyan bir sistemdir. İyileştirme çalışmalarında çalışan potansiyelinin üretim sürecine aktarılması gerekmektedir.

Diğer önemli bir teşvik unsuru ödüllendirme uygulamalarıdır. Araştırma sonucuna göre ödüllendirmenin istenilen düzeyde yapılmadığı ve ortalama derecede kaldığı görülmektedir. Kalite ve verimliliğin artırılması iç müşteri (çalışan) memnuniyetine bağlı olduğu ve ödüllendirmenin işletme kârlılığı üzerinde olumlu etkisi olduğu söylenebilir.

Yalın yönetim tekniklerinin en önemli özelliklerinden biri, üretim işlemlerinin çok daha az girdi ve masrafla devam etmesini sağlamasıdır. Dolayısıyla, yalın yönetim tekniklerinin benimsenmesi firmaların ellerinde eskisine göre çok daha fazla kaynağa neden olduğundan sermaye birikimi de oluşacaktır. Biriken sermaye yeni yatırımlara dönüştürülecek, mevcut işler kapsamında artık ihtiyaç duyulmayan çalışanlar yeni yatırımlarda istihdam edilmeye başlanacaktır. Yalın yönetimi benimseyen birçok firma bu doğrultuda hareket edeceği için, tek tek firmalarla başlayan yeni kaynak-yeni yatırım-yeni istihdam üçlüsü giderek tüm ekonomiye yayılacak, sistemin dinamik yapısı bu oluşumun bir defalık değil, bir süreklilik içinde yinelenmesiyle sonuçlanacaktır (Çakırlı Akyüz ve Çetin, 2009). Kısacası yalın yönetimin yaygınlaşması, işsizliğe neden olmayacak, tersine aynı kaynaklarla çok daha fazla kimseye yeni iş olanakları sağlanmasına yol açacaktır.

Çalışanların katılımı ilkesine göre, çalışanlar işletmelerin her uygulamasından haberdar olmalıdır. Anket sonucunda işletmelerde takım ruhunun iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Daha önceki çalışmalarda takım ruhu ile ilgili eksiklikler gözlenmiştir (Çakırlı ve Çetin, 2009).

Yalın yönetimin bir diğer adı, sadelik ve sonuç odaklılıktır. İmalat sektöründe temel amaç, müşteri sadakati ve memnuniyetidir. Bu amacı en kısa sürede gerçekleştirecek olan yönetim sürecinin en kısa ve en sade olanıdır (Yılmaz ve Karaman, 2017).

İmalat sektöründe ilgili çalışmaların daha verimli olması için aşağıdakiler önerilmektedir:

TKY ve Yalın Yönetimin istenen başarıya ulaşması için üst yönetimin liderlik yapmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Üst yönetimin liderlik etmesi bireysel eğitim ve yeterlilikler gerektirdiğinden üst yönetimin; uluslararası/ulusal düzeydeki TKY çalıştaylarına/seminerlerine

katılarak kalite yönetim sistemlerinin bileşenlerini daha iyi anlamaları gerekmektedir. Toplam kalite yönetimi yazınında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Temtime ve Solomon, 2002; Demirbag vd., 2006).

Üst yönetim; örgütün misyon, vizyon, hedef ve amaçlara ulaşmak için stratejik planlama yapmalıdırlar. Ayrıca işletme planlarının müşteri odaklı olması gerekmektedir.

Özellikle KOBİ'lerde çalışanların motive ve teşvik edilmesi kritik öneme sahiptir. Çalışan güçlendirme, örgütün çalışanına karar verme, önerilerde bulunma ve örgütün yararına olan faaliyeti üstlenme konusunda daha fazla yetki ve sorumluluk verilmelidir.

Türkiye'de vasıflı işgücünün ve deneyimli yöneticinin mevcudiyeti, Toplam Kalite Yönetimi uygulamasını ilgilendiren bir konu olduğundan, çalışanların eğitimine ve öğretimine yapılan yatırımlar ve çalışma kültürünün/koşullarının iyileştirilmesine yönelik yatırımlar, uzun vadeli yönetime odaklanan üst yönetim tarafından yeterince planlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Achanga, P., Shehab, E., Roy, R., & Nelder, G. (2006). Critical Success Factors for Lean Implementation within SMEs. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 17(4), 460-471.

Agostinho, V., & Baldo, C.R. (2021). Assessment of the Impact of Industry 4.0 on the Skills of Lean Professionals. *Procedia CIRP*, 96, 225-229.

Andersson, R., Eriksson, H., & Torstensson, H. (2006). Similarities and Differences Between TQM, Six Sigma, and Lean. *The TQM Magazine*, 18(3), 282-296.

Anvari, A., Ismail, Y., & Hojjati, S.M.H. (2011). A Study on Total Quality Management and Lean Manufacturing: Through Lean Thinking Approach. *World Applied Sciences Journal*, 12(9), 1585-1596.

Aoki, K. (2008). Transferring Japanese Kaizen Activities to Overseas Plants In China. *International Journal of Operations & Production Management*, 28(6), 518-539.

Apte, U.M., & Goh, H.C. (2004). Applying Lean Manufacturing Principles to Information Intensive Services. *International Journal of Services Technology and Management*, 5(5-6), 488-506.

Bayrakçeken, H., Tasgetiren, S., & Yavuz, I. (2007). Two Cases of Failure in the Power Transmission System on Vehicles: A Universal Joint Yoke and A Drive Shaft. *Engineering Failure Analysis*, 14(4), 716-724.

Berggren, C. (1992). *Alternatives to Lean Production: Work Organization in the Swedish Auto Industry*. ILR Press.

Berggren, C. (1993). Lean Production – The End of History. *Work Employment and Society*, 7(2), 163-188.

Bicheno, J. (2004). *The New Lean Toolbox: Towards Fast, Flexible Flow* (3rd ed.). PICSIE Books.

- Boaden, R.J. (1997). What is Total Quality Management... and Does it Matter? *Total Quality Management & Business Excellence*, 8(4), 153-171.
- Bowen, D.E., & Youngdahl, W.E. (1998). Lean Service: In Defense of a Production-Line Approach. *International Journal of Service Industry Management*, 9(3), 207-225.
- Chase, R., Shankar, R., & Jacobs, F. (2014). *Operations and Supply Chain Management*. McGraw Hill Education India Private Limited.
- Cusumano, M.A. (1994). The Limits of Lean. *Sloan Management Review*, 35(4), 27-32.
- Çakırlı Akyüz, N., & Çetin, C. (2009). Yalın Organizasyon İlkeleri ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. *Öneri*, 8(32), 1-14.
- Çilhoroz, Y., & Arslan, İ. (2018). Yalın Yönetim Yaklaşımı ve Sağlık Hizmetlerinde Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 156-185.
- Deming, W.E. (1986). *Out of The Crisis*. The MIT Press.
- Demirbag, M., Tatoglu, E., Tekinkus, M., & Zaim, S. (2006). An Analysis of the Relationship Between TQM Implementation and Organizational Performance: Evidence from Turkish SMEs. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 17(6), 829-847.
- Dennis, P. (2002). *Lean Production Simplified: A Plain Language Guide To The World's Most Powerful Production System*. Productivity Press.
- Denton, P., & Hodgson, A. (1997). Implementing Strategy-Led BPR in a Small Manufacturing Company. In *the Fifth International Conference on FACTORY 2000- The Technology Exploitation Process Conference Publication No. 435*, Cambridge.
- Deshmukh, M., Gangele, A., Gope, D.K., & Dewangan, S. (2022). Study and Implementation of Lean Manufacturing Strategies: A Literature Review. *Materials Today: Proceedings*, 62, 1489-1495.
- Dora, M.K., Kumar, M., Goubergen, D.V., Molnar, A., & Gellynck, X. (2013). Food Quality Management System: Reviewing Assessment Strategies and a Feasibility Study for European Food Small and Medium-Sized Enterprises. *Food Control*, 31(2), 607-616.
- Dove, R. (1999). Knowledge Management, Response Ability, and the Agile Enterprise. *Journal of Knowledge Management*, 3(1), 18-35.
- Emiliani, M.L. (2004). Improving Business School Courses by Applying Lean Principles and Practices. *Quality Assurance in Education*, 12(4), 175-187.
- Ezzamel, M., Willmott, H., & Worthington, F. (2001). Power, Control, and Resistance in 'The Factory That Time Forgot'. *Journal of Management Studies*, 38(8), 1053-1079.
- Fissher, O., & Nijhof, A. (2005). Implications of Business Ethics for Quality Management. *The TQM Magazine*, 17(2), 150-160.
- George, M., Rowlands, D., & Kastle, B. (2004). *What is Lean Six Sigma?* McGraw-Hill.

- Hackman, J.R., & Wageman, R. (1995). Total Quality Management: Empirical, Conceptual, and Practical Issues. *Administrative Science Quarterly*, 40(2), 309-342.
- Herzallah, A.M., Gutiérrez-Gutiérrez, L., & Rosas, J.F.M. (2014). Total Quality Management Practices, Competitive Strategies, and Financial Performance: The Case of the Palestinian Industrial SMEs. *Total Quality Management & Business Excellence*, 25(5-6), 635-649.
- Hines, P., Holweg, M., & Rich, N. (2004). Learning to Evolve: A Review of Contemporary Lean Thinking. *International Journal of Operations and Production Management*, 24(10), 994-1011.
- Hu, Q., Mason, R., Williams, S.J., & Found, P. (2015). Lean Implementation Within SMEs: A Literature Review. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 26(7), 980-1012.
- Jayaram, J., Ahire, S.L., & Dreyfus, P. (2010). Contingency Relationships of Firm Size, TQM Duration, Unionization, and Industry Context on TQM Implementation—A Focus on Total Effects. *Journal of Operations Management*, 28, 345-356.
- Kaymakçı, Ö. (2012). *Bir PTT Şubesinde Yalın Üretim- 5 S Uygulaması*, Basılmamış Y.Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kedar, A.P., Lakhe, R.P., Deshpande, V.S., Washimkar, P.V. ve Wakhare, M.V. (2008). Comparative Review of TQM, TPM And Related Organisational Performance Improvement Programs. *First International Conference on Emerging Trends in Engineering and Technology*.
- Khanna, V., & Gupta, R. (2014). Comparative Study of the Impact of Competency-Based Training On 5S and TQM: A Case Study. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 31(3), 238-260.
- Krafcik, J.F. (1988). Triumph of the Lean Production System. *Sloan Management Review*, 30(1), 41-51.
- Kumar, M., Khurshid, K.K., & Waddell, D. (2014). Status of Quality Management Practices in Manufacturing SMEs: A Comparative Study Between Australia and The UK. *International Journal of Production Research*, 52(21), 6482-6495.
- Li, S., Ragu-Nathan, B., Ragu-Nathan, T., & Rao, S.S. (2006). The Impact of Supply Chain Management Practices on Competitive Advantage and Organizational Performance. *Omega*, 34(2), 107-124.
- Liker, J.K. (2004). *The Toyota Way: 14 Management Principles From The World's Greatest Manufacturer*. McGraw-Hill.
- Majumdar, J.P., & Manohar, B.M. (2016). Why Indian Manufacturing Smes are Still Reluctant in Adopting Total Quality Management. *International Journal of Productivity and Quality Management*, 17(1), 16-35.
- McCurry, L., & McIvor, R.T. (2001). Agile Manufacturing: 21st Century Strategy for Manufacturing on the Periphery? *Conference Proceedings, Irish Academy of Management Conference, University of Ulster, September*.

- Mejabi, O.O. (2003). Framework for a Lean Manufacturing Planning System. *International Journal of Manufacturing Technology and Management*, 55(6), 563-578.
- Monden, Y. (1998). *Toyota Production System: An Integrated Approach to Just-In-Time* (2nd ed.). Chapman and Hall.
- NIST. (2000). *Principles of Lean Manufacturing With Live Simulation*. Manufacturing Extension Partnership, National Institute of Standards and Technology.
- NIST. (2003). *Lean Manufacturing Principles, Tools, and Techniques*. National Institute of Standards and Technology.
- Niepce, W., & Molleman, E. (1998). Work Design Issues in Lean Production From a Sociotechnical Systems Perspective: Neo-Taylorism or The Next Step in Sociotechnical Design? *Human Relations*, 51(3), 259-286.
- O'Neill, P., Sohal, A. & Teng, C.W. (2016). Quality Management Approaches and Their Impact On Firms' Financial Performance—An Australian Study. *International Journal of Production Economics*, 171, 381-393.
- Ohno, T. (1988). *The Toyota Production System: Beyond Large-Scale Production*. Portland: Productivity Press.
- Papa, A. & Payaro A.R. (2016). Wastes and Tools in the Lean Marketing Strategy: An Exploratory Study in the Italian SMEs, *Journal of Business and Economics*, 7(2), 290-298.
- Pavnaskar, S.J., Gershenson, J.K. & Jambekar, A.B. (2003) Classification Scheme for Lean Manufacturing Tools, *International Journal of Production Research*, 41(13), 3075-3090.
- Pearson, M. (2015) *The Small Business Owner's Simplified Guide to ISO 9001 and Business Improvement*, BSI Group, London
- Radnor, Z. (2000). Changing to a Lean Organisation: The Case of Chemicals Company, *International Journal of Manufacturing Technology and Management* 1(4/5):444-454.
- Sahoo, S. & Yadav, S. (2018). Total Quality Management In Indian Manufacturing SMEs, *Procedia Manufacturing*, 21, 541-548.
- Shah, R. & Ward, P.T. (2007), Defining And Developing Measures Of Lean Production, *Journal of Operations Management*, 25(4), 785-805.
- Sharma, M. & Kodali, R. (2008) TQM Implementation Elements For Manufacturing Excellence, *The TQM Journal* 20(6), 599-621.
- Shingo, S. (1989), *A Study of the Toyota Production System from an Industrial Engineering Point of View*, Productivity Press, Cambridge, MA.
- Singh, R. Garg, S. ve Deshmukh, S. (2010) The Competitiveness Of Smes In A Globalized Economy: Observations From China And India, *Management Research Review* 33(1), 54-65.
- Sörqvist, L. (1998). *Poor Quality Costing*. Stockholm: Royal Institute of Technology.
- Şimşek İlkın, N., & Derin, N. (2016). Dünyadan ve Türkiye'den Örneklerle Sağlık Hizmetlerinde Yalın Yönetim. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(4), 465-479.

- Temtime, Z.T. & Solomon, G.H. (2002) Total Quality Management and the Planning Behaviour of SMEs in Developing Economies, *The TQM Magazine*, 14(3), 181-191.
- Wahab, A.N.A., Mukhtar, M. & Sulaiman, R. (2013). A Conceptual Model of Lean Manufacturing Dimensions. *Procedia Technology*, 11, 1292-1298. doi:<https://doi.org/10.1016/j.protcy.2013.12.327>
- Womack, J.P. & Jones, D.T. (2003). *Lean Thinking: Banish Waste And Create Wealth In Your Corporation*. New York: Free Press.
- Womack, J.P., Jones, D.T. & Roos, D. (1990). *The Machine That Changed The World: The Story Of Lean Production*. New York: Rawson Associates.
- Yılmaz, M., Alıcı, H., & Karaman, M. (2017). Sağlık Kurumlarında İsrâf Giderme Yöntemleriyle Yalın Düşünce. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 5(2), 54-70.
- Yusof, S. & Aspinwall, E. (2000) A Conceptual Framework for TQM Implementation for SMEs, *The TQM Magazine*, 12(1), 31-36.
- Zhou, B. (2016). Lean Principles, Practices, and Impacts: A Study on Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs). *Annals of Operations Research*, 241, 457-474.

ÇALIŞANLARIN YÖNETİME KATILIMINDA SANAYİ ÇALIŞANLARI ÖRNEĞİ EMPLOYEES' PARTICIPATION IN MANAGEMENT: THE CASE OF INDUSTRIAL WORKERS

Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ

Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü

abdulvahapbaydas@duzce.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-4471-3470

Doç. Dr. Murat BAYAT

Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü

muratbayat@duzce.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-0029-948X

ÖZET

Çalışmanın temel amacı, çalışanların işletmede alınan kararlara ve uygulanan yöntemlere katılıp katılmadığını incelemek ve bu incelemenin sonucunda yararlarını görmektir. Çalışanların yönetime katılımı, farklı sektörlerde (30 işletme) çalışan ve farklı pozisyonlarda görev alan 169 kişinin cevapladığı nicel veri toplama yöntemi olan anket kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre yapılan inceleme sonucu işletmelerde çalışanların katılımı önemli bir unsurdur. Karar verme şekli olarak birim amirlerinin gerekli bilgiyi aldıktan ve yeterli gördüğü sayıdaki astına bireysel olarak danıştıktan sonra karar verdikleri tespit edilmiştir. Çalışanların yönetime katılımında en önemli unsurlar; “Çalışma hayatını etkileyen konularda (güvenlik, eğitim, sosyal olanaklar, fiziki çalışma koşulları vb.) alınan kararlara katılım gerekir”, “Personelin çeşitli sorunların çözümü veya projelerin hazırlanması için oluşturulan görev gruplarında alınan kararlara katılması gerekir” ve “Çalışanların kendi birimlerinde alınan kararlara katılması gerekir” ifadeleridir. Çalışanların yönetime katılımı algısında en önemli olan unsur; “Bir kurumda kararlar konuyla ilgili kişilerin katılımı sağlanarak alınmalıdır” ifadesidir. “Yürütülen faaliyetler hakkında çalışma arkadaşlarım beni bilgilendirir” ifadesi de diğer önemli sonuçlar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Çalışanların Yönetimi, Çalışanların Yönetime Katılımı.

ABSTRACT

The primary objective of this study is to examine whether employees participate in the decisions made and the methods applied within the organization, and to identify the benefits they derive from this participation. Employee participation in management was investigated using a quantitative data collection method, a survey, which was completed by 169 individuals working in different sectors (30 companies) and holding various positions. According to the findings of the study, employee participation in organizations is a significant factor. It was found that as a decision-making process, unit managers make decisions after receiving necessary information and individually consulting with the number of subordinates they deem sufficient. The most important factors in employee participation in management include: “It is necessary for employees to participate in decisions concerning issues that affect working life (safety, training,

social facilities, physical working conditions, etc.),” “Employees should participate in decisions made within task groups formed for solving various problems or preparing projects,” and “Employees should participate in decisions made within their own units.” The most significant factor in the perception of employee participation in management is the statement: “Decisions in an organization should be made with the participation of individuals related to the issue.” Another key result is the statement: “My colleagues inform me about the activities carried out.”

Keywords: Employee Management, Employee Participation in Management.

1. GİRİŞ

Ticari kurumlar, hızlı teknolojik gelişme, yoğun rekabet, ekonomik kriz, küresel pazarlar gibi çok sayıda zorlukla karşı karşıyadırlar (Jawabreh vd., 2022; Alqaraleh vd., 2022). Söz konusu zorlukların üstesinden gelmek için ticari kurumların, organizasyonel yapıları ile organizasyonel öğrenmenin ihtiyaçları arasındaki uyumu sağlamak amacıyla yapması gereken çok sayıda faaliyet bulunmaktadır. Hem kısa hem de uzun vadede bir kuruluşun öğrenme kapasitesi, başarısının en önemli faktörlerinden biridir. Örgütsel öğrenme, çalışanların beceri ve deneyimlerini kazanması, operasyonel süreçlerin ve teknolojik uygulamaların geliştirilmesi yoluyla çevresel değişimlere uyum sağlama yeteneğini artırdıkça örgütün stratejik esnekliğini de artıracaktır (Jahmani vd., 2023).

Çalışanların yönetime katılımı, Toplam Kalite Yönetimi ilkelerinden biridir ve işletme içinde karar verme süreçlerinde çeşitli ölçülerde yer aldığı ve firmaların demokratik bir şekilde yönetilmesini öngören bir süreçtir. Çalışanların yönetime katılımı anlayışının temelleri 1950’lerde atılmış ve halen de devam etmektedir. Çalışanların yönetimine katılımı anlayışı özellikle 1980’lerde ABD’de giderek yaygın hale gelmiş, daha sonraları Avrupa ve diğer ülkelerde de uygulanmaya başlamıştır. Çalışanların yönetime katılımı anlayışının önemli olmasının nedeni; yönetimde verimliliğin tam arttıramadığı için çalışanlardan da çözüm odaklı fikirler almasıyla oluşmuş ve fayda sağlayan bir yöntem olmuştur. Yöneticilerin çalışanlara verdiği cesaret, bu ortamı sağlamaları ve ödüllendirilmeleri sonucunda görülmüştür ki işletmelerde daha hızlı çıktı ve sonuçlar elde edilmiştir. Uygulamanın işletmelerde kullanılmasıyla beraber işletmelerin büyümesi, devamlılığı, maliyetlerin düşmesi, iş hafifliği gibi birçok önemli konularda sayısızca fikirler söylenilebilmiş ve sayısız gelişmeler kaydedilmiştir. Çalışanların yönetime katılımı, yönetim açısından benimsenen bir yaklaşım olmakla birlikte bunun çalışanlarda da birçok gelişmelere yol açtığı da görülmüştür. Bunlardan bazıları; saygın hissetme, önemsendiğini düşünme, mutluluk ve kazanılan ödüllerdir.

Ekonomik çabanın başarısı büyük ölçüde çalışan yönetimi ilişkilerinin nasıl ayarlandığıyla belirlenmektedir (Hughes ve Haworth, 2011; Nestor, 2017; Zaware vd., 2020). Çalışanın yönetime katılımı, sıradan işçinin zamanını, enerjisini ve çabasını harcadığı ve kaderini iş yerine bağladığı için, şirket politikasının çeşitli yönlerini etkileyen bir paya sahip olma konusunda meşru bir hakka sahip olduğu temel kavramına dayanmaktadır. Çalışanların katılımı, çalışanların örgütsel hedeflere ulaşmada toplam katılımını sağlayarak endüstriyel uyum ve demokrasiye ulaşmanın bir ilkesidir. Şu ana kadar çalışanların yönetime katılımı kavramı, her düzeyde tartışılmıştır. Çalışanların yönetime katılımı mevcut planıyla ne işçilerin

ne de yöneticilerin ilgilenmediği görülmektedir. Katılımcı yönetim birçok ülkede başarılı olmamıştır (Rubinstein ve Kochan, 2001; Pawar ve Charak, 2015; Zaware vd., 2020).

Bu araştırmanın temel odak noktası, yönetici ve çalışanların yönetime katılımına ilişkin tutumlarını ortaya çıkarmak ve bunun kuruluşlar için ticari önemini tartışmaktır. Çalışma aynı zamanda farklı yönetim kademesi ve sektörlerdeki çalışanların katılım komiteleri ve konseyleriyle doğrudan bağlantılı organizasyondaki çalışanların yönetime katılımına yönelik tutum ve algılarını da araştırmaktadır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Yönetime katılım artık tüm dünyada bütün sektörlerde kullanılan bir eğilim haline gelmiştir. Aggarwal'ın (1973) "Katılım Patlaması" olarak tanımladığı konseptin uyandırdığı geniş ilgiye rağmen, hâlâ önemli derecede eksikliği bulunmaktadır. Kavramı tanımlama girişiminde ifade edilen geniş görüş çeşitliliği, öncelikle çalışan olarak bu tür terimlere yüklenen anlamlarla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Çok sayıda sanayi işletmesi değişen derecelerde de olsa çalışanların yönetime katılım eğilimi ortaya koymaktadır (Poole, 2017; Pawar, 2018).

Çalışanların yönetime katılımın ana fikri, çalışanları organizasyonun günlük yönetimine dahil etmek ve yönetimin karar alma sürecine katkılarının önemli olduğunu ve işçilerin bir araya gelerek sorunlarını ve samimi bir şekilde tartıştıklarını onlara hissettirmektir (Winston ve Patterson, 2006; Pawar, 2016). Ayrıca Virdee (2000) ve Salamon (2000) çalışan katılımının; üretim süreçleri, çalışanların etki alanı ve katılımın teşviki gibi üç farklı boyutuna atıfta bulunmuştur.

Çalışanların katılım derecesi, ele alınacak sorunların türü, çalışanların deneyimi veya bilgisi gibi çeşitli faktörlere bağlıdır (Sherif vd., 1955). Katılımın olumlu sonuçlara yol açtığı bazı kritik aşamaları bulunmaktadır. Katılım çalışanlara daha fazla özerklik vermekte, böylece yönetimden herhangi bir baskı olmadan fikirlerini açıkça dile getirme imkânı sağlamaktadır (Strauss, 1963; Sanoff, 1999). Aynı zamanda çalışma durumlarının iyileştirilmesi için daha iyi yöntem ve tekniklerin geliştirilmesini de sağlamaktadır. Katılımın oluşturduğu olumlu atmosfer, büyük ölçüde çalışanları işe motive etmektedir (Zaware vd., 2020).

Yöneticilerin rolü çalışanları desteklemek olduğundan, katılımın çalışanların işleri üzerinde kontrol sahibi olmalarına ve kendi kararlarını vermelerine olanak tanıyan, yetkinin düşük düzeyde merkezileştiği aşağıdan yukarıya bir yönetim yaklaşımı benimsemeleri gerektiği belirtilmektedir (Halevy vd., 2011; Uhrin vd., 2017; Zeng vd., 2017). Ayrıca, uygulayıcılar genellikle yüksek düzeyde merkezi otoriteye sahip yöneticilerin merkezi rolüne işaret ederek, çalışanların emirlerin uygulayıcısı olduğu yukarıdan aşağıya bir yönetim yaklaşımının kullanılmasını savunurlar (Hage ve Aiken, 1967; Byrne, 2013), ancak yönetime nadiren katılmaktadırlar. Ancak otoritenin merkezileşmesi, çalışanların serbestlik derecesini azaltabilir, çalışanların yabancılaşmasını, motivasyonunu etkileyebilir ve akranlarıyla iş birliğini sınırlayabilir (Chiaburu vd., 2014).

Her iki bakış açısının da avantajları ve dezavantajları vardır. Literatüre göre çalışanların katılımını artırmak, firmanın çalışanların bilgisine erişmesine olanak tanımakta (Letmathe vd., 2012), ancak çalışanlar katılım mekanizmalarını iş stresini artıran, örgütsel bağlılığı azaltan ve motivasyonu düşüren ekstra faaliyetler olarak algılayabilirler (Delbridge vd., 1992).

Çalışanların katılımının ve yöneticilerin yetkiyi merkezileştirmesinin, operasyonel performansı artıran sürekli gelişmeyi destekleyici bir organizasyonel bağlam oluşturmakla alakalı olup olmadığını ve ne ölçüde alakalı olduğunu araştırılması gerekmektedir. Bu amaçla mevcut çalışmada örgütsel uyum kavramından yararlanılmaktadır. Örgütsel uyum, örgütün farklı yönleri arasındaki tutarlılığın derecesini ifade etmektedir (Ginsberg ve Venkatraman, 1985; Doty vd., 1993; Tucker, 2016).

Çalışan katılımı, insanların işlerini etkileyen kararlar ve eylemler üzerinde etkili olduğu bir ortam oluşturmaktadır. Çalışan katılımı birçok organizasyonda uygulandığı gibi amaç ya da araç değildir. Bunun yerine, insanların sürekli gelişime ve iş organizasyonlarının devam eden başarısına en fazla nasıl katkıda bulunabilecekleri ile ilgili bir yönetim ve liderlik felsefesidir (Zaware vd., 2020). Yani, çalışanlar ile yönetim arasındaki katılımı teşvik etmeye yönelik önlemler; ekonomik, psikolojik ve çalışanların motivasyonunu artırma şeklinde üç temel amaca hizmet ettiği belirtilmektedir. Literatür çalışması sonucu üç ana problemin tanımlanması amaçlanmıştır.

Yönetime katılımın çalışanları nasıl etkilediği,
Yöneticilerin çalışanların katılımı nasıl algıladığı ve,
Çalışanların yönetime katılımının kuruluştaki problemlerin çözümüne olan katkısının nasıl olduğu belirlemektir.

3. ÇALIŞANLARIN YÖNETİME KATILIMININ ÖNEMİ

Toplam Kalite Yönetimi işletmenin rekabet gücünü artırabilmesi için en önemli yaklaşımlardan biri çalışanların yönetime katılımıdır. Küreselleşme ile sertleşen rekabet koşullarında işletmeye sağladığı yararları şöyle sıralanabilir (Balçık, 1999):

- Mal ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi
- Müşteri tatmininin artması
- Kaynak israfının azalması
- Ürün geliştirme süresinin kısılması
- Verimliliğin artması
- Pazar talebinin karşılanmasında esnekliğin artması
- Süreç içi işlem sayısının azalması
- Müşteriye hizmet ve mal teslim sürelerinin kısılması
- İşçi ve işveren ilişkilerinin düzeltilmesi.

Çalışan katılımı uygulamaları, firmaların rekabet gücünü arttırmada uygun ve etkili bir araç olarak övülmektedir (Godard ve Delaney, 2000, Black ve Lynch, 2001; Galeazzo, 2021). Genellikle yönetim tarafından teşvik edilen atölye çalışanlarının katılımının aksine, bir çalışma konseyinin kurulmasına yönelik girişim teklifleri ise daha çok çalışanlardan gelmektedir (Zwick, 2004). Çalışanların katılımının kurum verimliliği üzerindeki etkisi kısa süreli olmayıp zamanla ortaya çıkmaktadır. Ayrıca iş konseylerinin üretkenlik üzerindeki etkisini yakalamak kolay değildir çünkü üretkenlik ile iş konseylerinin varlığı arasında tek taraflı bir nedensellik bağı kurmak zordur. İş konseylerinin uygulamaya konması içseldir ve iş konseyleri olan ve olmayan işletmeler arasında sistematik ve muhtemelen gözlemlenmeyen farklılıklar vardır (Frick ve Sadowski, 1995, Addison vd., 1997).

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada; çalışanların yönetime katılımı farklı sektör ve farklı yönetim kademesinden 30 işletmeden kolayda örneklem yöntemi ile ulaşılan 169 çalışan ile ve yüz yüze anket yoluyla veriler toplanmıştır. Araştırma Düzce'nin Gümüşova ve Cumayeri ilçelerinde bulunan işletmelerle yürütülmüştür. Elde edilen veriler SPSS programı yardımı ile analize tabi tutulmuştur. Anket formu çoktan seçmeli sorulardan ve ölçek ifadeleri için cevaplayıcıların katılım durumlarını tespit edebilmek amacıyla Likert tipi ölçek kullanılarak oluşturulmuştur. Likert tipi sorular araştırmanın ana amacını tam olarak belirlemek için farklı boyutlarda ve farklı şekillerde (olumsuzdan olumluya) tasarlanmıştır. Çalışanlara yönetilen her değişken ve önerme için ölçüm maddelerinin güvenilirliğini belirlemek amacıyla iç tutarlılık kontrolü yapılmıştır. Ankette ilk olarak demografik özellikler sonrasında ise fabrikalarda çalışan değişik yönetim pozisyonundaki kişilere yönelik sorular sorulmuştur.

4.2. Araştırmanın Bulguları

Çizelge 1: Katılımcıların Genel Profili

Cinsiyet	Frekans	Oran	Yaş	Frekans	Oran
Erkek	94	55.6	18-24	42	24.9
Kadın	75	44.4	25-31	27	16.0
Toplam	169	100.0	32-38	28	16.6
Eğitim Durumu	Frekans	Oran	39-45	46	27.2
Lise	35	20.7	46 ve üstü	26	15.3
Yüksek okul	25	14.8	Toplam	169	100.0
Fakülte	72	42.6	Gelir Düzeyi (₺)	Frekans	Oran
Yük. Lisans	33	19.5	17002 altı	54	31.9
Doktora	4	2.4	17003-39999	18	10.7
Toplam	169	100.0	40000-69999	14	8.3
Medeni durum	Frekans	Oran	70000-99999	35	20.7
Bekar	73	43.2	100000 ve üzeri	48	28.4
Evli	96	56.8	Toplam	169	
Toplam	169	100.0	Unvan	Frekans	Oran
İş deneyimi	Frekans	Oran	Hizmetli	12	7.1
1-2	44	26.1	İşçi	58	34.3
3-6	21	12.4	Müdür	59	34.9
7-9	21	12.4	Mühendis	15	8.9
10-14	25	14.8	Patron	12	7.1
15 ve üstü	58	34.3	Şef	13	7.7
Toplam	169	100.0	Toplam	169	100.0

Çizelge 1'de görüldüğü üzere, ankete katılanların %55,6'sı erkek, %44,4'ü kadınlardan oluşmaktadır. Cevaplayıcıların büyük çoğunluğu %27,2'si 39-45 yaş grubunda, %24,9'u 18-24 yaş grubunu oluşmaktadır. Katılımcıların önemli bir kısmı %42,9'u fakülte mezunudur. Aylık gelir durumu ise genel olarak asgari ücret %31,9 ve 100000 TL ve üzeri %28,4 seçeneklerinde kümelenmiştir. Çalışanların %56,8'i evli ve %43,2'si bekârdır. İş deneyimi de yaşa uyum göstermiş ve %34,3'ü 15 yıl ve üstü ile %26,1'i 1-2 yıl arasında olduğu görülmüştür. Katılımcıların %34,9'u müdür, %34,3'ü işçi, %8,9'u mühendis, %7,7'si şef şeklinde sıralanmıştır.

Çizelge 2: Araştırmaya Katılan Şirketlerle İlgili Genel Bilgiler

Faaliyet alanı	Frekans	Oran	Çalışan sayısı	Frekans	Oran
Tekstil	10	33.3	0-49 arası	5	16.8
Hizmet sektörü	13	43.3	50-99 arası	19	63.3
İmalat sektörü	7	23.4	100-249 arası	1	3.3
Toplam	30	100.0	250-699 arası	1	3.3
Kuruluş şekli	Frekans	Oran	700-1499 arası	1	3.3
Anonim şirketi	18	60.0	1500 ve üzeri	3	10.0
Limited şirketi	2	6.7	Toplam	30	100.0
Şahıs şirketi	10	33.3			
Toplam	30	100.0			

Araştırmanın yürütüldüğü işletmelerin %43,3'ü hizmet, %33,3'ü tekstil ve %23,4'ü imalat sektöründe faaliyette buldukları ifade edilmiştir. İşletmelerin %60'ı anonim şirket %33,3'ü şahıs şirketi ve %6,7'si ise limited şirketi formundadır. Yine araştırmanın yapıldığı işletmelerin %63,3'ü 50-99 çalışana sahip olduğu, 16,8'i 0-49 arasında çalışan istihdam ettiği, %10'u 1500 ve üstü çalışana sahip olduğu belirtilmiştir. Geriye kalan işletmeler ise 100-249 (1 işletme), 250-699 (1 işletme) 700-1499 (1 işletme) çalışanın olduğu ifade edilmiştir.

Çizelge 3: Çalışanların Yönetime Katılımında Kurum İçi İlişkiler

Aşağıdaki ifadeyi; "1. Asla öğrenmez, 2. Nadiren öğrenir, 3. Bazen öğrenir, 4. Çoğu zaman öğrenir ve 5. Her zaman öğrenir" ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.	Toplam
(A)Beni doğrudan ilgilendiren konular başta olmak üzere üst yönetim çeşitli vasıtalarla düşünce ve önerilerimi öğrenir.	Frekans 13 38 49 52 17 Oran 7.7 22.5 29.0 30.8 10.1
Aşağıdaki ifadeyi; "1. Hiçbir zaman etkili olmaz, 2. Nadiren etkili olur, 3. Bazen etkili olur, 4. Çoğu zaman etkili olur ve 5. Her zaman etkili olur" ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.	1 2 3 4 5 Toplam
(B)Konu hakkında üst yönetime ilettiğim düşünce ve önerilerim alınan kararlarda etkili olur. (Yukarıdaki soruda 1 şikkını işaretlediyseniz lütfen cevap vermeyin)	Frekans 10 41 49 54 2 Oran 6.4 26.3 31.4 34.6 1.3
Aşağıdaki ifadeyi; "1. Asla görevlendirilmez, 2. Nadiren görevlendirilir, 3. Bazen görevlendirilir, 4. Çoğu zaman görevlendirilir ve 5. Her zaman görevlendirilir" ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.	1 2 3 4 5 Toplam
(A)Kendi işim dışında, çeşitli konularda oluşturulan görev veya proje ekiplerinde görevlendirilirim.	Frekans 21 28 51 54 15 Oran 12.4 16.6 30.2 32.0 8.9
Aşağıdaki ifadeyi; "1. Hiçbir zaman ifade etmez, 2. Nadiren ifade eder, 3. Bazen ifade eder, 4. Çoğu zaman ifade eder ve 5. Her zaman ifade eder" ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.	1 2 3 4 5 Toplam
(B)Üyesi olduğum bu ekiplerde alınan kararlar katılımcıların ortak düşüncesini ifade eder. (Yukarıdaki soruda 1 şikkını işaretlediyseniz lütfen cevap vermeyin)	Frekans 13 22 40 63 10 Oran 8.7 14.9 27.0 42.6 6.8

Aşağıdaki ifadeyi; “1. Hiçbir zaman bilgilendirmez, 2. Nadiren bilgilendirir, 3. Bazen bilgilendirir, 4. Çoğu zaman bilgilendirir ve 5. Her zaman bilgilendirir” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.		1	2	3	4	5	Toplam
Faaliyetlerin etkin bir şekilde yürütülebilmesi için ilişkide olduğum diğer birimler beni bilgilendirir.	Frekans	9	19	50	70	21	169
	Oran	5.3	11.2	29.6	41.4	12.4	100.0
Aşağıdaki ifadeyi; “1. Asla ulaşamaz, 2. Nadiren ulaşır, 3. Bazen ulaşır, 4. Çoğu zaman ulaşır ve 5. Her zaman ulaşır” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.		1	2	3	4	5	Toplam
İhtiyaç duyduğum her düzeydeki kurumsal bilgiye zamanında ve süratli bir şekilde ulaşabilirim.	Frekans	13	9	37	81	29	169
	Oran	7.7	5.3	21.9	47.9	17.2	100.0
Aşağıdaki ifadeleri; “1. Hiçbir zaman bilgilendirmez, 2. Nadiren bilgilendirir, 3. Bazen bilgilendirir, 4. Çoğu zaman bilgilendirir ve 5. Her zaman bilgilendirir” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.		1	2	3	4	5	Toplam
Yöneticilerim yürütülen faaliyetler hakkında bana bilgi verir.	Frekans	13	18	39	72	27	169
	Oran	7.7	10.7	23.1	42.6	16.0	100.0
Yürütülen faaliyetler hakkında çalışma arkadaşlarım beni bilgilendirir.	Frekans	10	12	37	68	42	169
	Oran	5.9	7.1	21.9	40.2	24.9	100.0
Aşağıdaki ifadeyi; “1. Hiçbir zaman dile getirmez, 2. Nadiren dile getirir, 3. Bazen dile getirir, 4. Çoğu zaman dile getirir ve 5. Her zaman dile getirir” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.		1	2	3	4	5	Toplam
Amirim (bir üstünüm) bana yönelik cesaretlendirici ve güven verici söylemleri dile getirir.	Frekans	19	25	43	55	27	169
	Oran	11.2	14.8	25.4	32.5	16.0	100.0
Aşağıdaki ifadeleri; “1. Hiçbir zaman teşvik etmez, 2. Nadiren teşvik eder, 3. Bazen teşvik eder, 4. Çoğu zaman teşvik eder ve 5. Her zaman teşvik eder” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.		1	2	3	4	5	Toplam
Bir üst amirim, karşılaştığım sorunları kendi bilgi ve deneyimlerimi kullanarak çözme konusunda beni teşvik eder.	Frekans	18	22	44	60	25	169
	Oran	10.7	13.0	26.0	35.5	14.8	100.0
Bir üst amirimin görüş, düşünce ve önerilerimi açıklamaya beni teşvik eder.	Frekans	16	20	47	63	23	169
	Oran	9.5	11.8	27.8	37.3	13.6	100.0
Aşağıdaki ifadeyi; “1. Asla dinlemez, 2. Nadiren dinler, 3. Bazen dinler, 4. Çoğu zaman dinler ve 5. Her zaman dinler” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.		1	2	3	4	5	Toplam
Bir üst amirim her türlü görüş ve düşüncemi dikkatli bir biçimde ve özenle dinler.	Frekans	11	19	35	73	31	169
	Oran	6.5	11.2	20.7	43.2	18.3	100.0

(\bar{x} = 1,00-2,33 Düşük Katılım Düzeyi, \bar{x} = 2,34-3,66 Orta Katılım Düzeyi, \bar{x} = 3,67-5,00 Yüksek Katılım Düzeyi)

Çizelge genel olarak değerlendirildiğinde; “Beni doğrudan ilgilendiren konular başta olmak üzere üst yönetim çeşitli vasıtalarla düşünce ve önerilerimi öğrenir” ifadesi 3,13 puan ile ortalama değere sahiptir. Ayrıca “Konu hakkında üst yönetime ilettiğim düşünce ve önerilerim

alınan kararlarda etkili olur” ifadesi de 2,98 ortalama ile orta derecede önem sahip olduğu belirlenmiştir.

Çalışanların; “Kendi işim dışında, çeşitli konularda oluşturulan görev veya proje ekiplerinde görevlendirilmeleri” 3,08 puanla orta derecede öneme haiz olduğu ve “Üyesi olduğum bu ekiplerde alınan kararlar katılımcıların ortak düşüncesini ifade eder” ifadesi de 3,24 puanla yine orta derecede öneme sahip oldukları söylenebilir.

Çizelge değerlendirildiğinde; “Yürütülen faaliyetler hakkında çalışma arkadaşlarım beni bilgilendirir” ifadesinin 3,71 puanla yüksek katılıma sahip olduğu görülmektedir. Diğer ifadelerin bütünü orta derecede öneme sahip olduğu; “İhtiyaç duyduğum her düzeydeki kurumsal bilgiye zamanında ve süratli bir şekilde ulaşabilirim” 3,62 puan, “Bir üst amirim her türlü görüş ve düşüncemi dikkatli bir biçimde ve özenle dinler” 3,55 puan, “Yöneticilerim yürütülen faaliyetler hakkında bana bilgi verir” 3,49 puan, “Faaliyetlerin etkin bir şekilde yürütülebilmesi için ilişkide olduğum diğer birimler beni bilgilendirir” 3,44 puan, “Bir üst amirimin görüş, düşünce ve önerilerimi açıklamaya beni teşvik eder” 3,34 puan, “Bir üst amirim, karşılaştığım sorunları kendi bilgi ve deneyimlerimi kullanarak çözüme konusunda beni teşvik eder” 3,31 puan ve “Amirim (bir üstünüm) bana yönelik cesaretlendirici ve güven verici söylemleri dile getirir” 3,27 puanla sıralandığı belirlenmiştir.

Çizelge 4: Çalışan Eğitimi Ölçeği

Çalışan eğitimi ile ilgili aşağıdaki ifadeleri; “1. Asla verilmez, 2. Nadiren verilir, 3. Bazen verilir, 4. Çoğu zaman verilir ve 5. Her zaman verilir” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.	1	2	3	4	5	Toplam	
Personelin kişisel yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik hizmet içi eğitimler verilir.	Frekans	27	45	49	37	11	169
	Oran	16.0	26.6	29.0	21.9	6.5	100.0
Personelin mesleki bilgi düzeyinin gelişmesine yönelik eğitimler verilir.	Frekans	26	41	49	41	12	169
	Oran	15.4	24.3	29.0	24.3	7.1	100.0

(\bar{x} = 1,00-2,33 Düşük Katılım Düzeyi, \bar{x} = 2,34-3,66 Orta Katılım Düzeyi, \bar{x} = 3,67-5,00 Yüksek Katılım Düzeyi)

Çalışanların eğitimi değerlendirildiğinde; “Personelin mesleki bilgi düzeyinin gelişmesine yönelik eğitimler verilir” 2,83 puan ve “Personelin kişisel yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik hizmet içi eğitimler verilir” ifadesi ise 2,76 puanla orta derecede öneme sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 5: Birim Amirlerinin Karar Alma Yolları

Birim amiriniz (müdürünüz) karar alırken aşağıdaki yollardan hangisini izler?	Frekans	Oran
A. Mevcut bilgisiyle kendi başına kararı verir ve uygulatır.	23	13.6
B. Gerekli bilgiyi aldıktan sonra kararını verir.	65	38.5
C. Yeterli gördüğü sayıdaki astına bireysel olarak danıştıktan sonra karar verir.	54	32.0
D. Konunun grup ortamında tartışılmasına olanak tanır.	27	16.0
Toplam	169	100.0

Birim amiri; gerekli bilgiyi aldıktan sonra kararını verir %38,5, yeterli gördüğü sayıdaki astına bireysel olarak danıştıktan sonra karar verir %32, konunun grup ortamında tartışılmasına olanak tanır %16 ve mevcut bilgisiyle kendi başına kararı verir ve uygulatır %13,6 şeklinde karar verdikleri belirlenmiştir.

Çizelge 6: Çalışılan Fiziki Ortam ile İlgili İfadeler

Çalışılan fiziki ortam ile ilgili aşağıdaki önermeleri; “1. Asla yeterli değildir, 2. Yeterli değildir, 3. Kararsızım, 4. Büyük ölçüde yeterlidir ve 5. Yeterlidir” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.	1	2	3	4	5	Toplam	
Çalıştığım ortamın fiziki durumu (aydınlatma, ısınma, büro ortamı, araç gereç gibi) yeterlidir.	Frekans	13	12	19	44	81	169
	Oran	7.7	7.1	11.2	26.1	47.9	100.0
Çalışma arkadaşlarım arasında sevgi ve güvene dayalı ilişkiler yaygındır.	Frekans	16	15	31	33	74	169
	Oran	9.5	8.9	18.3	19.5	43.8	100.0
Emeğimin karşılığı olarak bana verilen ücret (maaş) yeterlidir.	Frekans	30	42	26	17	54	169
	Oran	17.8	24.9	15.4	10.1	32.0	100.0

(\bar{x} = 1,00-2,33 Düşük Katılım Düzeyi, \bar{x} = 2,34-3,66 Orta Katılım Düzeyi, \bar{x} = 3,67-5,00 Yüksek Katılım Düzeyi)

Çalışılan fiziki ortam ölçeği değerlendirildiğinde “Çalıştığım ortamın fiziki durumu (aydınlatma, ısınma, büro ortamı, araç gereç gibi) yeterlidir” 3,99 puan ve “Çalışma arkadaşlarım arasında sevgi ve güvene dayalı ilişkiler yaygındır” 3,79 puanla yüksek katılım göstermiştir. “Emeğimin karşılığı olarak bana verilen ücret (maaş) yeterlidir” ifadesi ise 3,14 puanla orta derecede öneme sahip olan boyut olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 7: Çalışanların Motivasyonu Ölçeği

Aşağıdaki ifadeyi; “1. Asla karşılanamaz, 2. Karşılanamaz, 3. Kararsızım, 4. Büyük ölçüde karşılır ve 5. Karşılır” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.	1	2	3	4	5	Toplam	
Yemek, servis, dinlenme vb. ihtiyaçlarım karşılır.	Frekans	36	44	30	14	45	169
	Oran	21.3	26.0	17.8	8.3	26.6	100.0
Aşağıdaki ifadeyi; “1. Asla özen göstermez, 2. Özen göstermez, 3. Kararsızım, 4. Büyük ölçüde özen gösterir ve 5. Özen gösterir” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.	1	2	3	4	5	Toplam	
	Frekans	41	35	36	13	44	169
Başarılı personelin ödüllendirilmesi konusunda (terfi, ikramiye vb.) kurumum özen gösterir.	Oran	24.3	20.7	21.3	7.7	26.0	100.0

(\bar{x} = 1,00-2,33 Düşük Katılım Düzeyi, \bar{x} = 2,34-3,66 Orta Katılım Düzeyi, \bar{x} = 3,67-5,00 Yüksek Katılım Düzeyi)

Çalışan motivasyonu ile ilgili ifadeler; “Yemek, servis, dinlenme vb. ihtiyaçlarım karşılanır” 3,11 puan ve “Başarılı personelin ödüllendirilmesi konusunda (terfi, ikramiye vb.) kurumum özen gösterir” 2,91 puanla orta derecede öneme sahiptir.

Çizelge 8: Çalışanların Yönetime Katılımı Algısı ve Yönetime Katılım Ölçeği

Aşağıdaki ifadeleri; “1. Asla katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum ve 5. Tamamen katılıyorum” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.	1	2	3	4	5	Toplam	
Kararların alınmasında astların söz sahibi olması üstün otoritesini yıpratır.	Frekans	48	59	23	33	6	169
	Oran	28.4	34.9	13.6	19.5	3.6	100.0
Bir yöneticinin kendi başına verdiği bireysel kararlar astlarıyla birlikte vereceği kararlardan daha rasyoneldir.	Frekans	38	72	33	20	6	169
	Oran	22.5	42.6	19.5	11.8	3.6	100.0

Yöneticilerin herhangi bir karar alırken astlarına danışması zaman kaybına neden olur.	Frekans	60	81	13	11	4	169
	Oran	35.5	47.9	7.7	6.5	2.4	100.0
Çalışanlar kendi işleri dışında bir görev grubunda yer almaktan kaçınmamalıdır.	Frekans	17	30	29	76	17	169
	Oran	10.0	17.8	17.2	45.0	10.0	100.0
Bir kurumda kararlar konuyla ilgili kişilerin katılımı sağlanarak alınmalıdır.	Frekans	11	8	14	85	51	169
	Oran	6.5	4.7	8.3	50.3	30.2	100.0
Her çalışan kendi biriminin sorunlarının çözümüne katkı sağlama düşüncesi içinde olmalıdır.	Frekans	13	5	16	78	57	169
	Oran	7.7	3.0	9.5	46.2	33.7	100.0
Çalışanların yönetime katılım düzeylerine ilişkin önermeler aşağıda sunulmuştur. Lütfen “1. Asla katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum ve 5. Tamamen katılıyorum” ölçeği kapsamında değerlendirerek cevaplayınız.		1	2	3	4	5	Toplam
Çalışanların kendi birimlerinde alınan kararlara katılması gerekir.	Frekans	13	12	17	94	33	169
	Oran	7.7	7.1	10.1	55.6	19.5	100.0
Personelin çeşitli sorunların çözümü veya projelerin hazırlanması için oluşturulan görev gruplarında alınan kararlara katılması gerekir.	Frekans	15	7	21	92	34	169
	Oran	8.9	4.1	12.4	54.4	20.1	100.0
Kurumun tümünü etkileyen stratejik kararların alınması süreçlerine sadece üst yönetimin değil ilgili uzman personelin de katılması gerekir.	Frekans	18	3	12	88	48	169
	Oran	10.7	1.8	7.1	52.1	28.4	100.0
Çalışma hayatını etkileyen konularda (güvenlik, eğitim, sosyal olanaklar, fiziki çalışma koşulları vb.) alınan kararlara katılım gerekir.	Frekans	14	7	18	88	42	169
	Oran	7.3	4.1	10.7	52.1	24.9	100.0
Kendi günlük işlerini ilgilendiren konularda alınan kararlara çalışanların katılımı gerekir.	Frekans	20	23	22	79	25	169
	Oran	11.9	13.6	13.0	46.7	14.8	100.0

($\bar{x} = 1,00-2,33$ Düşük Katılım Düzeyi, $\bar{x} = 2,34-3,66$ Orta Katılım Düzeyi, $\bar{x} = 3,67-5,00$ Yüksek Katılım Düzeyi)

Çalışanların yönetime katılımı algısı ile ilgili ifadeler değerlendirildiğinde; “Bir kurumda kararlar konuyla ilgili kişilerin katılımı sağlanarak alınmalıdır” 3,87 puanla yüksek derecede öneme sahip olduğu, “Her çalışan kendi biriminin sorunlarının çözümüne katkı sağlama düşüncesi içinde olmalıdır” 3,49 puan, “Kararların alınmasında astların söz sahibi olması üstün otoritesini yıpratır” 2,35 puan, “Bir yöneticinin kendi başına verdiği bireysel kararlar astlarıyla birlikte vereceği kararlardan daha rasyoneldir” 2,31 puan, “Çalışanlar kendi işleri dışında bir görev grubunda yer almaktan kaçınmamalıdır” 3,27 puanla orta derecede öneme sahip iken, “Yöneticilerin herhangi bir karar alırken astlarına danışması zaman kaybına neden olur” ise 1,69 puanla düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Çalışanların yönetime katılım düzeylerine ilişkin önermeler değerlendirildiğinde; “Çalışma hayatını etkileyen konularda (güvenlik, eğitim, sosyal olanaklar, fiziki çalışma koşulları vb.) alınan kararlara katılım gerekir” 3,81 puan, “Personelin çeşitli sorunların çözümü veya projelerin hazırlanması için oluşturulan görev gruplarında alınan kararlara katılması gerekir” 3,73 puan ve “Çalışanların kendi birimlerinde alınan kararlara katılması gerekir” 3,72 puanla yüksek katılım gösterirken, “Kurumun tümünü etkileyen stratejik kararların alınması süreçlerine sadece üst yönetimin değil ilgili uzman personelin de katılması gerekir” ifadesi 3,27

puanla orta derecede önemli olduğu ve “Kendi günlük işlerini ilgilendiren konularda alınan kararlara çalışanların katılımı gerekir” ifadesi ise 2,93 puanla orta öneme sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 9: Çalışanların Yönetime Katılım Biçimleri

Çalışanların yönetime katılım biçimleri	Frekans	Oran
Yönetici aldığı karar hakkında katılımcılara bilgi verir.	17	10.0
Yönetici kararını sunar, önerileri dinledikten sonra kararını gözden geçirir.	21	12.4
Yönetici konuyu sunar, önerileri dinler ve kararını verir.	44	26.1
Yönetici konu hakkında yapılan tartışmalar ve sunulan önerilerden hareketle katılımcılar adına karar verir.	24	14.2
Konu hakkında yapılan tartışmalardan sonra grup olarak ortak bir karar verilir.	63	37.3
Toplam	169	100.0

Çalışanlar; konu hakkında yapılan tartışmalardan sonra grup olarak ortak bir karar verilir %37,3, yönetici konuyu sunar, önerileri dinler ve kararını verir %26,1, yönetici konu hakkında yapılan tartışmalar ve sunulan önerilerden hareketle katılımcılar adına karar verir %14,2, yönetici kararını sunar, önerileri dinledikten sonra kararını gözden geçirir %12,4 ve yönetici aldığı karar hakkında katılımcılara bilgi verir %10 şeklinde yönetime katılım sağladıkları söylenebilir.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde halen sürdürülebilirliği devam eden sayısız işletme ve fabrikada devamlılığı sağlayabilmek adına birçok uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalardan biri de işletmelerde çalışanların yönetime katılımıdır. Toplam Kalite Yönetimi'nin prensipleri içerisinde olan çalışanların yönetime katılımı uygulamasının amacı; çalışanlar, kontrol araç ve tekniklerini kullanarak ve iyileştirilmesi gereken alanları tespit ederek kalite yönetimine katılmaya teşvik edilmeli ve dahil edilmelidir. Yine çalışanların eğitimi ve motivasyonu yüksek kalite seviyelerine ulaşmak ve sürdürmek için şarttır. Yapılan çalışmada yukarıda belirttiğimiz tanımlama gerçekleşmiş ve işletmelerde hem yönetici hem de çalışanlar bu uygulamadan memnun kalmıştır. Bu durum, anket yöntemi ile elde edilen verilerin SPSS programıyla analiz edilmesi sonucu elde edilen bulgulardan gözlemlenmiştir.

Çalışan Yönetimi, çalışanların gelişimini artırmak ve dolayısıyla firmanın genel performansını iyileştirmek için geliştirilmiştir. Çünkü çalışanlar motive edildiğinde ve karar alma süreçlerine katılma fırsatı verildiğinde işlerine daha bağlı hale gelmektedirler.

Günümüzde çalışma ortamı, küresel ölçekte ilgi gören ticari kurumların başarısı için en önemli unsurlardan ve bileşenlerden biridir; çünkü çalışan memnuniyeti, üretkenliklerine ve performanslarına ve dolayısıyla kuruluşun başarısına yansıyan çalışma ortamını yansıtmaktadır. Çalışma ortamı, yönetim teknikleri ve uygulamaları, ücretler ve ödemeler gibi işletme içinde uygulanan çeşitli özellik ve standartlardan oluşur ve iç çalışma ortamı ve dış çalışma ortamı olarak ikiye ayrılır (Myung vd., 2012; Jahmani vd., 2023).

Ankete katılan kişilerin demografik özellikleri; çoğu erkek, daha çok 39-45 yaş aralığında, önemli bir kısmı fakülte mezunu, asgari ücret veya 100000 TL ve üstü gelire sahip, evlilerin

çoğunlukta, yönetici pozisyonun ekseriyette ve iş deneyimlerinin ise 15 yıl ve daha fazla olduğu görülmektedir.

Araştırmanın yürütüldüğü işletmelerin önemli bir bölümünün hizmet sektöründe faaliyette bulunduğu, daha çok 50-99 çalışana sahip olduğu ve anonim şirket kuruluş formunun yaygın olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda ankete cevap veren çalışanların yönetime katılımı konusunda olumlu cevaplar alınmıştır. Araştırmanın en önemli konuları; “Yürütülen faaliyetler hakkında çalışma arkadaşlarım beni bilgilendirir” ifadesinin en yüksek puana ve katılım düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Çalışanların eğitimi değerlendirildiğinde; “Personelin mesleki bilgi düzeyinin gelişmesine yönelik eğitimler verilir” ve “Personelin kişisel yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik hizmet içi eğitimler verilir” ifadeleri orta derecede öneme sahiptir.

Birim amiri; gerekli bilgiyi aldıktan sonra kararını verir ve yeterli gördüğü sayıdaki astına bireysel olarak danıştıktan sonra karar verir ifadeleri karar verme şekilleri olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışılan fiziki ortam ölçüğü değerlendirildiğinde “Çalıştığım ortamın fiziki durumu (aydınlatma, ısınma, büro ortamı, araç gereç gibi) yeterlidir” ve “Çalışma arkadaşlarım arasında sevgi ve güvene dayalı ilişkiler yaygındır” ifadeleri en yüksek değere sahip olan ifadelerdir.

Çalışan motivasyonu ile ilgili ifadeler; “Yemek, servis, dinlenme vb. ihtiyaçlarım karşılanır” ve “Başarılı personelin ödüllendirilmesi konusunda (terfi, ikramiye vb.) kurumum özen gösterir” orta derecede öneme sahiptir.

Çalışanların yönetime katılımı algısı ile ilgili ifadeler değerlendirildiğinde; “Bir kurumda kararlar konuyla ilgili kişilerin katılımı sağlanarak alınmalıdır” ifadesi en yüksek derecede öneme sahip iken, “Her çalışan kendi biriminin sorunlarının çözümüne katkı sağlama düşüncesi içinde olmalıdır”, “Kararların alınmasında astların söz sahibi olması üstün otoritesini yıpratır” ve “Bir yöneticinin kendi başına verdiği bireysel kararlar astlarıyla birlikte vereceği kararlardan daha rasyoneldir” ifadeleri orta derecede önemli çıkmıştır.

Çalışanların yönetime katılım düzeylerine ilişkin önermeler değerlendirildiğinde; “Çalışma hayatını etkileyen konularda (güvenlik, eğitim, sosyal olanaklar, fiziki çalışma koşulları vb.) alınan kararlara katılım gerekir”, “Personelin çeşitli sorunların çözümü veya projelerin hazırlanması için oluşturulan görev gruplarında alınan kararlara katılması gerekir” ve “Çalışanların kendi birimlerinde alınan kararlara katılması gerekir” en yüksek katılım göstermiştir.

Çalışanlar; konu hakkında yapılan tartışmalardan sonra grup olarak ortak bir karar verilir, yönetici konuyu sunar, önerileri dinler ve kararını verir ve yönetici konu hakkında yapılan tartışmalar ve sunulan önerilerden hareketle katılımcılar adına karar verir, şeklinde yönetime katılım sağladıkları görülmüştür.

Yöneticilerin, insanlarla konuşmak yerine onlarla etkileşime odaklanarak ekipleriyle sürekli diyalog kurarak çalışan performansını yönlendirmeleri ve teşvik etmeleri beklenmektedir.

Analiz, yorum ve sonuçlara dayanarak, yöneticilerin çalışanların yönetime katılımına karşı aşağıdaki tutumlara sahip olmaları önerilmektedir.

Çalışanların yönetime katılımı aktif olmalıdır. Aktif katılım nedeniyle malların üretim maliyeti önemli ölçüde azalmakta ve güvenlik önlemleri çalışanlar tarafından kabul edilerek kazaların önlenmesi sağlanmaktadır.

Katılımın etkin ve verimli olması için tüm orta ve üst düzey yöneticilerin, yönetime katılmaya inandıklarını eylemleriyle çalışanlara göstermelidirler.

Yöneticiler kurumla ilgili bilgi, belge, plan, amaç, misyon ve vizyon konularında çalışanlarla paylaşmalı ve etkili bir iç iletişim sistemi geliştirmelidir.

Çalışanların kişisel gelişimini sağlamak için hizmet içi eğitim verilmelidir. Üniversite, meslek kuruluşları, dernek vb. kurumlarla ortak çalıştay, konferans ve seminer gibi etkinliklerin düzenlemesi çalışanların gelişimine katkı sağlayacaktır.

Çalışan motivasyonunun sağlanması için katma değer üretenlere düzenli olarak parasal ve yenilikçi ödüller verilmelidir.

Kuruluşların yönetimlerinin, yeni konularının bir kısmını çalışanlarına ayırarak, ilgili birimlerinde eşitlik katılımını teşvik etmeyi ciddi olarak düşünmeleri önerilmektedir.

İşletmede çalışanlara eşit saygı göstermedikçe ve onların görüşlerine gereken önemi vermedikçe onların güvenini kazanamazlar ve onlardan kurumun çıkarları doğrultusunda doğru kararların alınmasına yardımcı olmalarını bekleyemezler. Bu da ancak serbest ve sürekli bilgi akışı, bilgi paylaşımı ve fiili katılım ile hem yönetim hem de çalışanlar arasında olumlu tutum değişikliği ile başarılabilecektir.

Çalışan katılımının ana fikrinin, çalışanları organizasyonun günlük yönetimine dahil etmek ve çalışanlara, yönetimin karar alma sürecinde katkılarının önemli olduğunu hissettirmek olduğu anlaşılmıştır. Çalışan katılımı hem yönetimin hem de çalışanların bir araya gelerek sorunlarını tartıştıkları ve onlara samimi bir şekilde hizmet verdikleri bir faaliyet türüdür. Çalışanlarının katılımını planlayan kuruluşlara, işlerini tasarlama sürecine mümkün olduğunca onları dahil etmeleri önerilmektedir. Herhangi bir kuruluş, çalışan katılımının faydalarından yararlanmak istiyorsa, çalışanlarının bu süreçte öğrenmesine, büyümesine, düşmesine ve yükselmesine yardımcı olmalıdır. Sonuçlar, verimliliğin artırılmasında, iş tatmininin sağlanmasında, yıpranmanın azaltılmasında ve çalışanların organizasyonlarda yönetime katılımı yoluyla kendini gerçekleştirmede yönetime katılımının önemli bir rolü olduğunu göstermektedir.

5.1 Teorik çıkarımlar

Araştırma literatüre katkıda bulunacak niteliktedir. Birçok çalışma, çalışanların katılımına ve özerkliğine yatırım yapan bir organizasyonel bağlamın, sürekli gelişme yolculuğuna başlamadan önce temel bir ön koşul olduğunu varsaymaktadır (Lok vd., 2005; Galeazzo vd., 2017; Ma vd., 2019). Bunun yerine çalışanların katılımı uygulamalarının sınırlı kullanımı ve karar alma süreçlerine katılımlarının az olması nedeniyle çalışanların iyileştirme girişimlerinde marjinal bir rolü vardır. Son araştırmalar, çalışanları güçlendiren ve bağlılıklarını kuvvetlendiren ılımlı uygulamaların önemini göstererek, temel olarak sürekli gelişmenin sosyal

perspektifine odaklanmıştır (Netland, 2016; Galeazzo vd., 2017; Bortolotti vd., 2018). Özellikle, tüm aktörlerin uyum içinde hareket etmelerini ve uyumlu eylemler gerçekleştirmelerini teşvik etmek için yetkilerini kullanırlar.

5.2 Yönetimsel çıkarımlar

Araştırma aynı zamanda yöneticilere de değerli bilgiler sunmaktadır. Çalışanların katılımı ile yetkinin merkezileştirilmesi arasındaki dengeyi dikkate alması gerektiğini göstermektedir. Çalışanların yeni zihniyet ve eylemlerinin avantajlarından yararlanmak için yöneticiler, çalışanların iyileştirme sürecinde aktif rol almasına izin vermeli ve çalışanların katılımını teşvik eden bir dizi uygulamayı hayata geçirmelidir.

Ayrıca, sınırlı düzeyde güvene sahip bir firmanın, otorite merkezleştirildiğinde üstün performansa sahip olma olasılığı daha zayıftır; firma daha yüksek güvenilirlik seviyelerine doğru ilerledikçe bunun artırılması gerekir.

KAYNAKLAR

Addison, J.T., Schnabel, C., & Wagner, J. (1997). On The Determinants of Mandatory Works Councils in Germany. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 36(4), 419-445.

Aggarwal, P.C. (1973). Cultural Milieu in India and Participative Management. In *Industrial democracy: Some issues and experiences* (pp. 1-10). SRC.

Alqaraleh, M.H., Almari, M.O.S., Ali, B., & Oudat, M.S. (2022). The Mediating Role of Organizational Culture on the Relationship Between Information Technology and Internal Audit Effectiveness. *Corporate Governance and Organizational Behavior Review*, 6(1), 8-18.

Balçık, B. (1999). Küreselleşme ve Yönetim Anlayışlarındaki Değişmeler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2), 1-8.

Black, S.E., & Lynch, L.M. (2001). How To Compete: The Impact of Workplace Practices and Information Technology On Productivity. *Review of Economics and Statistics*, 83(3), 434-445.

Bortolotti, T., Boscari, S., Danese, P., Suni, H.A.M., Rich, N., & Romano, P. (2018). The Social Benefits Of Kaizen Initiatives in Healthcare: An Empirical Study. *International Journal of Operations and Production Management*, 38(2), 554-578.

Byrne, A. (2013). *Lean Turnaround: How Business Leaders Use Lean Principles to Create Value and Transform Their Company*. McGraw Hill.

Chiaburu, D.S., Thundiyil, T., & Wang, J. (2014). Alienation and Its Correlates: A Meta-Analysis. *European Management Journal*, 32(1), 24-36.

Delbridge, R., Turnbull, P., & Wilkinson, B. (1992). Pushing Back the Frontiers: Management Control and Work Intensification Under JIT/TQM Regimes. *New Technology, Work and Employment*, 7, 97-105

Doty, D.H., Glick, W.H., & Huber, G.P. (1993). Fit, Equifinality, and Organizational Effectiveness: A Test of Two Configurational Theories. *Academy of Management Journal*, 36(6), 1196-1250.

- Frick, B., & Sadowski, D. (1995). Works Councils, Unions, and Firm Performance. In *Institutional Frameworks and Labor Market Performance* (pp. 46-81). Routledge
- Galeazzo, A. (2021). Degree of Leanness and Lean Maturity: Exploring the Effects on Financial Performance. *Total Quality Management and Business Excellence*, 32(7-8), 758-776.
- Galeazzo, A., Furlan, A., & Vinelli, A. (2017). The Organizational Infrastructure of Continuous Improvement: An Empirical Analysis. *Operations Management Research*, 10(1-2), 33-46.
- Ginsberg, A., & Venkatraman, N. (1985). Contingency Perspectives of Organizational Strategy: A Critical Review of The Empirical Research. *Academy of Management Review*, 10(3), 421-434.
- Godard, J., & Delaney, J.T. (2000). Reflections on The “High Performance” Paradigm's Implications for Industrial Relations As a Field. *ILR Review*, 53(3), 482-502.
- Hage, J., & Aiken, M. (1967). Relationship of Centralization to Other Structural Properties. *Administrative Science Quarterly*, 12, 72-92.
- Halevy, N., Chou, Y.E., Galinsky, D., & A. (2011). A Functional Model of Hierarchy: Why, How, and When Vertical Differentiation Enhances Group Performance. *Organizational Psychology Review*, 1(1), 32-52.
- Hughes, S., & Haworth, N. (2011). *The International Labour Organization (ILO): Coming in from the cold* (Vol. 45). Routledge.
- Jahmani, A., Jawabreh, O., Fahmawee, E.A.A., Almasarweh, M.S., & Basel J.A.A. (2023). The Impact of Employee Management on Organizational Performance in Dubai's Five-Star Hotel Sector. *Journal of Statistics Applications & Probability*, 12(2), 395-404.
- Jawabreh, O., Shniekat, N., Saleh, M.M.A., & Ali, B. (2022). The Strategic Deployment of Information Systems Attributes and Financial Performance in The Hospitality Industry. *Information Sciences Letters*, 11(5), 110504.
- Letmathe, P., Schweitzer, M., & Zielinski, M. (2012). How to Learn New Tasks: Shop Floor Performance Effects of Knowledge Transfer and Performance Feedback. *Journal of Operations Management*, 30(3), 221-236.
- Lok, P., Hung, R.Y., Walsh, P., Wang, P., & Crawford, J. (2005). An Integrative Framework for Measuring the Extent to Which Organizational Variables Influence the Success of Process Improvement Programs. *Journal of Management Studies*, 42(7), 1357-1381.
- Ma, L., Zhai, X., Zhong, W., & Zhang, Z.X. (2019). Deploying Human Capital for Innovation: A Study Of Multi-Country Manufacturing Firms. *International Journal of Production Economics*, 208, 241-253.
- Myung, E., McClaren, A., & Li, L. (2012). Environmentally Relfated Research in Scholarly Hospitality Journals: Current Status and Future Opportunities. *International Journal of Hospitality Management*, 31(4), 1264-1275.
- Nestor, O.W. (2017). *A History of Personnel Administration 1890-1910*. Routledge.

- Netland, T.H. (2016). Critical Success Factors for Implementing Lean Production: The Effect of Contingencies. *International Journal of Production Research*, 54(8), 2433-2448.
- Pawar, A. (2016). Transformational Leadership: Inspirational, Intellectual and Motivational Stimulation in Business. *International Journal of Enhanced Research in Management & Computer Applications*, 5(5), 14-21.
- Pawar, A. (2018). Analyzing Organizational Elements of Employee Value Proposition: The Employees Perspective. In *Proceedings of Asia Conference on Business and Economic Studies (ACBES)* (pp. 94-103). UEH Publishing House.
- Pawar, A., & Charak, K.S. (2015). Employee Value Proposition Leading to Employer Brand: the Indian Organization's Outlook. *International Journal of Management Research and Reviews*, 5(12), 1195-1203.
- Poole, M. (2017). *Towards a New Industrial Democracy: Workers' Participation in Industry*. Routledge.
- Rubinstein, S.A., & Kochan, T.A. (2001). *Learning From Saturn: Possibilities for Corporate Governance and Employee Relations*. Cornell University Press.
- Salamon, M. (2000). *Industrial Relations: Theory and Practice*. Pearson Education.
- Sanoff, H. (1999). *Community Participation Methods in Design and Planning*. John Wiley & Sons.
- Sherif, M., White, B.J., & Harvey, O.J. (1955). Status in Experimentally Produced Groups. *American Journal of Sociology*, 60(4), 370-379.
- Strauss, G. (1963). Some Notes on Power Equalization. In *The social science of organizations* (pp. 40-84).
- Tucker, A.L. (2016). The Impact of Workaround Difficulty on Frontline Employees' Response to Operational Failures: A Laboratory Experiment on Medication Administration. *Management Science*, 62(4), 1124-1144.
- Uhrin, A., Bruque-Camara, S., & Moyano-Fuentes, J. (2017). Lean Production, Workforce Development, and Operational Performance. *Management Decision*, 55(1), 103-118.
- Virdee, S. (2000). A Marxist Critique of Black Radical Theories of Trade-Union Racism. *Sociology*, 34(3), 545-565.
- Winston, B.E., & Patterson, K. (2006). An Integrative Definition of Leadership. *International Journal of Leadership Studies*, 1(2), 6-66.
- Zaware, N., Pawar, A., Kale, S., Fauzi, T., & Loupias, H. (2020). Deliberating the Managerial Approach Towards Employee Participation in Management. *International Journal of Control and Automation*, 13(1), 437-457.
- Zeng, J., Zhang, W., Matsui, Y., & Zhao, X. (2017). The Impact of Organizational Context on Hard and Soft Quality Management and Innovation Performance. *International Journal of Production Economics*, 185, 240-251.

Zwick, T. (2004). Employee Participation and Productivity. *Labour Economics*, 11(6), 715-740.

EKO-İNOVASYON VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Dr. Öğrencisi, Hayriye KUTLU

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
hayriyekutlu14@gmail.com - 0000-0002-6865-3951

Doç. Dr., Canan YILDIRAN

Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi,
cananyildiran@karabuk.edu.tr - 0000-0001-8245-197X

ÖZET

Küreselleşme, teknolojik gelişmeler, nüfus artışı gibi birçok sebeplerden dolayı tüketim miktarlarında hızlı bir artış olduğu, bundan dolayı da üretim miktarlarında da artış olduğu ifade edilebilir. Bu hızlı artışlardan dolayı kaynaklarda yaşanan sorunlar sebebi ile de sürdürülebilirlik kavramı ön plana çıkmaktadır. Örgütler hem taleplere cevap verebilmek için hem de üretimin sürdürülebilirliği için ekolojik çerçevede çözümleri içinde kapsayan yenilikler yapmak zorundadırlar. Araştırmanın amacı, “eko-inovasyon” ve “sürdürülebilirlik” üzerine yapılan çalışmaların Web of Science veri tabanına dayalı olarak incelenmesi ve bibliyometrik analizinin yapılmasıdır. Veri tabanından elde edilen 1286 makale analiz edilmiştir. Bu çerçevede yıllara göre yayın ve atıf sayısı dağılımı, dergilere göre yayın sayısı dağılımı, ülkelere göre yayın ve atıf sayısı ağ analizi, dergilere göre atıf sayısı ağ analizi ve yıllara göre anahtar kelime ağ analizi yapılmıştır. Bulgular sonucunda eko-inovasyon ve sürdürülebilirlik ile ilgili çalışmaların 2021 yılı itibariyle hızlı bir şekilde artmakta olduğu, en yüksek atıf oranının 2023-2024 yılları arasında olduğu, en çok yayının “Sustainability” dergisinde olduğu, ülkelere göre yayın ve atıf sayısında ilk sırada Çin Halk Cumhuriyeti’nin olduğu, dergilere göre atıf sayısında ilk sırada “Journal of Cleaner Production” dergisinin olduğu ve son olarak yıllara göre anahtar kelime ağ analizinde eco-innovation, sustainability, green innovation, circular economy anahtar kelimelerinin daha çok kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen

bulguların araştırmacılara, okuyuculara ve politika geliştiricilere ışık tutabileceği ve bir yol haritası olabileceği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Eko-inovasyon, Sürdürülebilirlik, Yönetim.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES RELATED TO ECO-INNOVATION AND SUSTAINABILITY

ABSTRACT

It can be stated that there has been a rapid increase in consumption amounts due to many reasons such as globalization, technological developments, and population growth, and therefore an increase in production amounts. Due to the problems experienced in resources due to these rapid increases, the concept of sustainability comes to the fore. Organizations must make innovations that include solutions within an ecological framework both to respond to demands and to ensure the sustainability of production. The aim of the research is to examine the studies on “eco-innovation” and “sustainability” based on the Web of Science database and to conduct bibliometric analysis. 1286 articles obtained from the database were analyzed. In this context, the distribution of the number of publications and citations by year, the distribution of the number of publications by journals, the network analysis of the number of publications and citations by country, the network analysis of the number of citations by journals and the keyword network analysis by year were conducted. As a result of the findings, it was determined that studies on eco-innovation and sustainability were increasing rapidly as of 2021, the highest citation rate was between 2023-2024, the most publications were in the “Sustainability” journal, the People’s Republic of China ranked first in the number of publications and citations by country, the “Journal of Cleaner Production” journal ranked first in the number of citations by journal, and finally, the keywords eco-innovation, sustainability, green innovation, circular economy were used more in the keyword network analysis by year. It can be stated that the findings obtained because of the research can shed light on researchers, readers and policy developers and serve as a road map.

Keywords: Eco-innovation, Sustainability, Management.

1. GİRİŞ

İnovasyon, şu anda olmayan bir şeyin meydana getirilmesini kapsamaktadır (Pearce II & Robinson, 2015: 377). Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından eko-inovasyon, “ürünlerin (mal ve hizmetlerin), süreçlerin, pazarlama yöntemlerinin, örgütsel yapının ve alternatif uygulamalara kıyasla çevresel etkinin azaltılmasına, kasıtlı veya kasıtsız olarak katkıda bulunan yeni veya geliştirilmiş kurumsal düzenlemelerin geliştirilmesi” olarak tanımlanmaktadır.

21. yüzyıldaki teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan değişimlerle üretim ve tüketim büyük bir hızla artmakta olup bu artışlar sektörlerde de sürdürülebilirlik kavramının ön plana çıkmasına yol açtığı ifade edilebilir. Sektörler değişimler karşısında sürdürülebilirliği sağlayabilmek için de yenilikler yapmaktadırlar. Bossle vd. (2016: 862) ekonomik büyümenin doğrudan inovasyona bağlı olduğunu ancak aynı zamanda çevresel hasarla da ilişkili olduğunu belirtmektedir. Yücel ve Terzioğlu (2023: 172) küreselleşme ile ortaya çıkan teknolojik ve endüstriyel gelişmeler doğal kaynakların azalmasına ve ekolojik dengenin bozulmasına neden olduğunu vurgulamaktadır. Eko-inovasyonun ise çevresel sürdürülebilirlik konusunda çözümler geliştirebildiği söylenebilir.

Doğal kaynakların ve ekolojik dengenin sürdürülebilirliği için çevresel sorunların azalmasına katkı noktasında eko-inovasyon çözümleri ön plana çıkabilmektedir (Jo vd., 2015: 16821). Eko-inovasyon ile sürdürülebilir çözümler elde edilebilir, verimlilik artabilir, doğal kaynakların kullanımı azaltılabilir (Yurdakul, 2023: 711). Küresel pazarda rekabet avantajı, temel sürdürülebilirlik stratejilerine ve eko-inovasyon çözümlerine bağlı olduğu bilinmektedir (Tsai & Lioo, 2017: 427-428). Ayrıca eko-inovasyon araştırmaları ve strateji oluşturma hedefleri yeşil ekonomiye giden yola da katkı sağlamaktadır (Demirel & Kesidou, 2019: 848).

Bibliyometrik matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle belgelerin ya da yayınların analizlerini yaparak çeşitli bulgular edilmesinde kullanılmaktadır. Bibliyometrik analizle çalışma sayısı, atıf analizi gibi çalışmalar koleksiyonların geliştirilmesini sağlamaktadır (Al & Coştur, 2007: 244). Bibliyometrik analiz akademisyenlerin davranışları ve literatürün doğasını yakından incelenmesini sağlayan ampirik kanıtlar sunabilmektedir (Budd, 1988: 189).

Araştırmanın amacı, “eko-inovasyon” ve “sürdürülebilirlik” üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi ve bibliyometrik analiz aracılığı ile yapılan çalışmalar ile ilgili tespitler sunabilmektir. Bu çerçevede yıllara göre yayın ve atıf sayısı dağılımı, dergilere göre yayın sayısı dağılımı, ülkelere göre yayın ve atıf sayısı ağ analizi, dergilere göre atıf sayısı ağ analizi ve yıllara göre anahtar kelime ağ analizi ile “eko-inovasyon” ve “sürdürülebilirlik” ile ilgili ampirik kanıtlar elde edilmeye çalışılmıştır. Literatür incelendiğinde eko-inovasyon ve sürdürülebilirlik konusunda sınırlı sayıda bibliyometrik analiz yapıldığı ve bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Eko-İnovasyon Kavramı

İcat, yeni bilgilerin gelişimi veya mevcut bilgilerin yeniden bir araya getirilmesi ile yeni ürünlerin ve süreçlerin oluşturulması iken, inovasyon yeni bir ürünü, hizmeti veya süreci üreterek ve satarak icadın ilk kez ticarileştirilmesidir (Pearce II & Robinson, 2015: 370-371).

İnovasyon, yenilenmeyi kuramsal aşamasından başlayarak yenilik ürününü/hizmetini içine alan ve pazarlanabilir olma özelliğini de kapsayan bir süreç olarak ifade edilmektedir (Özdevecioğlu & Biçkes, 2012: 24). İnovasyon sürecinin temelini oluşturan bilginin rekabetteki gücün belirlenmesinde etkin bir değer olduğu da belirtilmelidir (Karaçuha & Pado, 2018: 119).

İnovasyonun değerinin, kâra katkısı veya ekonomik değere katkısı olduğu ileri sürülmektedir (Goswami & Mathew, 2005: 372). Örgütlerin kâr elde ederek pazar ekonomisi içinde etkin hale gelmeleri ile toplumsal refahın artması da söz konusu olacak ve böylece toplumdaki yaşam kalitesinde de artış gerçekleşecektir (Tiftik, 2020: 184). Fakat bu noktada, doğal kaynakları daha iyi kullanmak ve ekolojik ayak izini azaltmak için eko-inovasyonun önemi vurgulanmalıdır (Díaz-García vd., 2015: 7). Genel olarak, ekolojik kavramlar hedefe (eko-inovasyon) ulaşmak için bir araç olarak görülmektedir. Şirketlerin eko-inovatif ürünler üretmek veya işlemek ve her şeyden önce kendilerinin eko-inovatif şirketler haline gelmeleri için kullanılacak araçlardır. Çevresel, ekonomik ve sosyal konuları içeren eko-inovasyon, inovasyon ile ilgili bir paradigma değişimi, bir felsefe değişikliği olarak düşünülebilir (Bossle vd., 2016: 863).

Hojnik ve Ruzzier (2016: 32) eko-inovasyonun tanımlanmasının kolay bir iş olmadığını, sebebinin ise ortak bir tanım üzerinde birleşmenin sağlanmadığı şeklinde belirtmektedir. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD, 2010) eko-inovasyon için çığır açan teknolojilerin daha hızlı devreye alınmasını ve teknolojik olmayanlar da dahil olmak üzere mevcut çözümlerin daha sistemli bir şekilde uygulanmasının gerekliliğini, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ise, eko-inovasyon için bir ürünün tüm yaşam döngüsü boyunca sürdürülebilirliği teşvik eden, aynı zamanda bir şirketin performansını ve rekabet gücünü artıran yeni bir iş yaklaşımı olduğunu belirtmektedir.

Rennings (2000: 322) eko-inovasyonlar, ilgili paydaşların (firmalar, politikacılar, sendikalar, dernekler vb.) tüm ölçümlerini kapsayarak yeni fikirler, davranışlar ve ürünler oluştururlar, süreçler geliştirirler, bunları uygular veya tanıtırlar, böylece çevresel yüklerin azaltılmasına veya ekolojik olarak belirlenmiş sürdürülebilirlik hedeflerine katkıda bulunulacağı belirtilmektedir. Bossle vd. (2016: 863) eko-inovasyonunun benimsenmesinde, ekolojik kavramların inovasyon stratejilerine ve rekabet gücüne entegre edildiği bir ekonomiye geçişte tüm paydaşların sürece dahil edilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Literatürde çevre ile yakından ilişkili yenilikleri tanımlamak için “eko”, “çevresel”, “yeşil” ve “sürdürülebilir” gibi çeşitli terimler ve kavramlar kullanılmakta olup, 2005’ten itibaren “eko-inovasyon” ve “yeşil” kavramlarının bilimsel yayınlarda popülerlik kazandığı gözlemlenmiştir (Maldonado-Guzmán & Pinzón-Castro, 2022: 39). Eko-inovasyon faaliyetleri, toplumlarda ve işletmelerde önemli bir rol oynayan sürdürülebilir kalkınmanın ve çevre dostu teknolojik ilerlemenin en önemli bileşeni olduğu belirtilmeli (Peyravi & Jakubavičius, 2022: 2) ve

sürdürülebilir kalkınma tanımında öngörülen ihtiyaçlar dinamik olduğu için mevcut senaryoya göre değişebilir; bundan dolayı sürdürülebilirlik ve inovasyonun birlikte geliştirilmesi önemli bir husus olduğu belirtilmekte ve eko-inovasyonun yeni bir konu olduğu fakat ilginin çok fazla olduğu vurgulanmaktadır (Bossle vd., 2016: 869).

2.2. Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez 1987 yılında Brundtland Komisyonu¹ tarafından yayınlanan “Ortak Geleceğimiz” adlı raporda kullanılmış olup sürdürülebilirlik, günümüz ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını düşünmek şeklinde ifade edilmektedir (WCED, 1987: 37; Yurdakul, 2023: 712). Yavuz (2010: 64) sürdürülebilirlik kavramının birçok farklı tanımı olduğunu, Hicks ve Nergard (2023: 2) ise sürdürülebilirlik kavramının geniş ve belirsiz olduğunu ve birçok fikri kapsadığını belirtmektedir. Clark ve Harley (2000: 365) sürdürülebilirliğin sadece temel insan hayatının isteklerini karşılamaktan öte geniş bir vizyonda hem şimdiki hem de gelecekteki nesilleri kapsayan adalet olarak benimsenmesini vurgulamaktadır. Boeske (2023: 4) sürdürülebilirliği, günlük hayatta yaşamı sürdürürken sosyal ve çevresel kaygıların dahil edildiğini gösteren faaliyetlere olan bağlılık olarak tanımlamaktadır. Kavramsal konuda bir diğer önemli husus ise, sürdürülebilirlik ile sürdürülebilir kalkınma kavramlarının arasındaki anlamsal kargaşa olduğu ifade edilebilir. Yaşayan Gezegen Raporu’ndaki sürdürülebilir kalkınma tanımı, sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek için sürdürülebilir hedefler çerçevesinde, çevresel, sosyal ve ekonomik faktörleri bir araya getirerek sürdürülebilirliğe ulaşmayı hedeflemektir (WWF, 2020: 39).

Sürdürülebilirlik için doğal kaynakların yeniden dolaşımı ve azaltılması yolu ile ekonominin gelişimine ve büyümesine odaklanan etkili ve sürdürülebilir bir sistem kurulmalıdır (Peyravi & Jakubavičius, 2022: 1). Sürdürülebilirliği sağlamak için ise üç temel strateji geliştirmek gerekli olup bunlar; sosyal, çevresel ve ekonomik stratejiler olarak sınıflandırılmaktadır (Hicks & Nergard, 2023: 2; Wijethilake, 2017: 569). Sürdürülebilirlik araştırmacıları, üretimi teşvik ederken, yönetim stratejileri ile doğal kaynakların aşırı kullanımını azaltıcı tedbirler de almalıdırlar (Clark & Harley, 2000: 365). Peyravi ve Jakubavičius (2023: 1) sürdürülebilirliğin sürekliliği için sadece üreticilerin değil aynı zamanda tüketicilerinde davranışlarında değişikliklerin gerekliliğini vurgulamaktadır.

3. YÖNTEM

Araştırmanın amacını “eko-inovasyon” ve “sürdürülebilirlik” kavramlarını birlikte inceleyen çalışmaların WoS veri tabanına dayalı olarak incelenmesi ve bibliyometrik analizinin yapılması oluşturmaktadır. Eko-inovasyon ve sürdürülebilirlik ile ilgili yapılmış araştırmaların yıllar itibari ile gelişimin tespit edilmesi ve incelenmesi açısından önemli olup, özellikle eko-inovasyon ve sürdürülebilirliğin birlikte anlaşılabilmesi ve gelecekteki araştırmalara rehber olabilmesi açısından önemli olduğu belirtilmelidir. Araştırmada 2011-2024 yılları arasında

¹ “Birleşmiş Milletler organlarının yürütmekte olduğu çeşitli çalışmalar yanında, 1983 yılında Birleşmiş Milletler tarafından dönemin Norveç Başbakanı olan Gro Harlem BRUNDTLAND’ın başkanlığında kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission for Environment and Development WCED) yeryüzündeki kritik çevre ve kalkınma sorunlarını değerlendirmek ve gelecek nesillerin yararlanacağı kaynakları tahrip etmeden sürdürülebilir bir kalkınmayı sağlayabilmek için gerekli koşulları inceleyerek 1987 yılında “Ortak Geleceğimiz” adlı raporu hazırladı” (Nemli, 1998: 288).

WoS veri tabanından alınan 1286 makaleyi analiz edebilmek ve çıkarımlar yapabilmek için bibliyometrik analiz yönteminden faydalanılmıştır. Araştırma çerçevesinde “Eco-innovation” ve “Sustainability” (Eko-inovasyon ve Sürdürülebilirlik) taranmış olup, 2011-2024 yılları arasında 1286 makale ve konferans bildirisi (kitap, kitap bölümleri, derleme çalışmalar ve mektup doküman hariç) tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmanın kısıtları ise yayın dilinin İngilizce olması, 2011-2024 yılları arasında yayınlanmış olması, SSCI-SCI ve ESCI indekslerinde taranmasıdır. Prancutè (2021) WoS veri tabanı için büyük ölçekli bibliyometrik analizlerin araştırılmasında ve değerlendirilmesinde en kapsamlı kaynaklardan biri olduğunu belirttiği için sadece WoS veri tabanında yer alan çalışmalar çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Bibliyometrik analizde kapsamlı ağlar oluşturmak için kullanılan araçlarından biri olan VOSviewer yazılımı (Van Eck & Waltman, 2017) kullanılmıştır. Araştırma kapsamında bibliyometrik analiz için VOSviewer programından yararlanılarak yıllara göre yayın ve atıf sayısı dağılımı, dergilere göre yayın sayısı dağılımı, ülkelere göre yayın ve atıf sayısı ağ analizi, dergilere göre atıf sayısı ağ analizi ve yıllara göre anahtar kelime ağ analizi yapılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Tanımlayıcı Bulgular

Bu bölümde yıllara göre yayın ve atıf sayısı dağılımı, dergilere göre yayın sayısı dağılımı yer almaktadır. Eko-inovasyon ve sürdürülebilirlik konusu ile ilgili ilk yayın 2004 yılında yayınlanmış olup, 2004-2010 yılları arasında 17 yayın olduğu tespit edilmiş ve bundan dolayı analize tabi tutulmamıştır. Araştırma 2011 ve 2024 yılları arasında yayınlanmış toplam 1286 yayını kapsamaktadır. Tanımlayıcı bulgular kapsamında gerçekleştirilen çizelgeler sırası ile aşağıda bulunmaktadır.

Çizelge 1. Yıllara Göre Yayın Sayısı Dağılımı

Yıl	f	%
2011-2012	18	1.40
2013-2014	29	2.18
2015-2016	71	5.53
2017-2018	159	12.39
2019-2020	232	18.07
2021-2022	382	29.7
2023-2024	395	30.72
Toplam	1286	100

Çizelge 1’de “Eco-innovation” ve “Sustainability” ile ilgili yayınların 2011-2012 yılları arasında oldukça az sayıda olduğu, 2021-2024 yılları arasında ise en fazla sayıda olduğu görülmektedir. Toplam yayınların %78,49’unu 2019 ve 2024 yılları arasındaki yayınlar oluşturmaktadır.

Çizelge 2. Yıllara Göre Atıf Sayısı Dağılımı

Yıl	f	%
2011-2012	29	0.06
2013-2014	139	0.29
2015-2016	674	1.40
2017-2018	2204	4.56
2019-2020	6538	13.55
2021-2022	16051	33.27
2023-2024	22615	46.87
Toplam	48250	100

Çizelge 2’de en fazla atıf sayısının 2023-2024 yılları arasında olduğu görülmektedir. Yıllar bazında sonuçlar incelendiğinde 2015-2016 yıllarından itibaren hızlı bir artış olduğu söylenebilir.

Çizelge 3. Dergilere Göre Yayın Sayısı Dağılımı

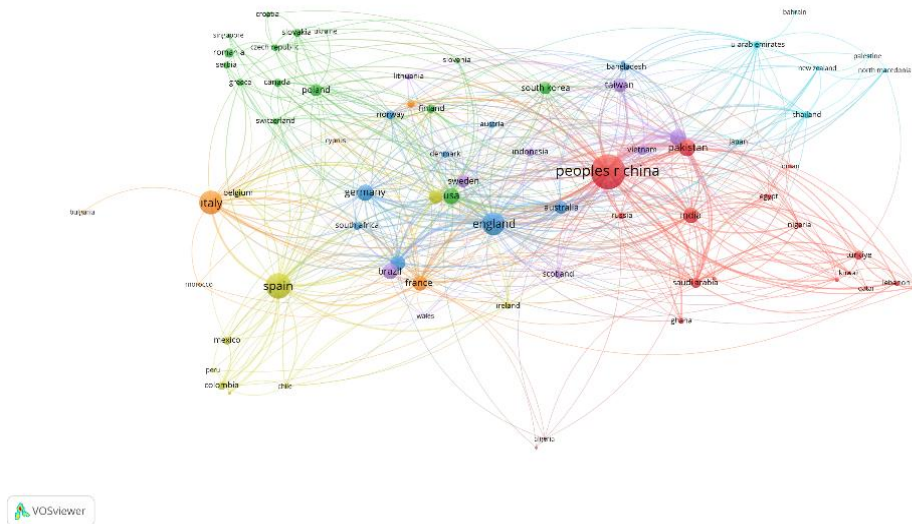
Dergiler	f
Sustainability	277
Journal of Cleaner Production	164
Business Strategy and the Environment	73
Environment Development and Sustainability	26
Environmental Science and Pollution Research	25
Technological Forecasting and Social Change	21
Corporate Social Responsibility and Environmental Management	20
Sustainable Production and Consumption	18
Sustainable Development	17
Journal of Environmental Management	15
Resources Conservation and Recycling	12
European Journal of Innovation Management	11
Economic Research	10

Çizelge 3’te en fazla yayının “Sustainability” dergisinde (f=277) olduğu görülmektedir. Toplam yayınların %64’ünü ilk üç dergideki yayınlar oluşturmaktadır. “Eco-innovation” ve “Sustainability” ile ilgili 338 farklı dergi için en az üç yayın ve üç atıf kriteri ile sınırlandırılma uygulandığında 76 dergiye düştüğü tespit edilmiştir. Çizelge 3’te yer almayan diğer 63 dergi şu şekilde olup, yayın sayısına göre sıralanmıştır. Research Policy (9), Ecological Economics (8), Science of the Total Environment (8), Technology in Society (8), Energy Policy (7), Energy & Environment (7), Frontiers in Environmental Science (7), Journal of the Knowledge Economy (7), Resources Policy (7), Administrative Sciences (6), Energies (6), Environmental Engineering and Management Journal (6), Heliyon (6), International Journal of Life Cycle Assessment (6), International Journal of Production Economics (6), Journal of Business Research (6), Renewable Energy (6), British Food Journal (5), Cogent Business & Management (5), Environmental Innovation and Societal Transitions (5), International Journal of Innovation and Learning (5), International Journal of Environmental Research and Public Health (5), Journal of Industrial Ecology (5), Journal of Environment Planning and Management (5),

Sustainability Accounting, Management and Policy Journal (5), Technovation (5), Clean Technologies and Environmental Policy (4), Energy Economics (4), Entrepreneurship and Sustainability Issues (4), Environmental Science & Policy (4), Industry and Innovation (4), Innovation & Management Review (4), International Journal of Innovation Science (4), International Journal of Contemporary Educational Research (4), Journal of Product Innovation Management (4), Journal of Innovation & Knowledge (4), Journal on Innovation and Sustainability (4), Kybernetes (4), Local Economy (4), Management of Environmental Quality (4), Marketing and Management of Innovations (4), Applied Energy (3), Applied Sciences-Basel (3), Benchmarking-An International Journal (3), Engineering Economics (3), European Journal of Sustainable Development (3), Frontiers in Psychology (3), International Journal of Innovation Studies (3), International Journal of Sustainable Energy (3), International Journal of Productivity and Quality Management (3), IEEE Access (3), IEEE Transactions on Engineering Management (3), Journal of Business Ethics (3), Journal of Engineering and Technology (3), Journal of Innovation Economics & Management (3), Journal of Knowledge Management (3), Journal of Manufacturing Technology Management (3), Natural Resources Forum (3), Polymers (3), Resources-Basel (3), Review of Managerial Science (3), Sensors (3), Quality-Access to Success (3).

4.2. VOSviewer Ağ Haritaları

Bu bölümde ülkelere göre yayın ve atıf sayısı ağ analizi, dergilere göre atıf sayısı ağ analizi ve son olarak yıllara göre anahtar kelime ağ analizi yer almaktadır.

Görsel 1. Ülkelere Göre Yayın Sayısı Ağ Analizi

Görsel 1'de Çin Halk Cumhuriyeti, İspanya, İtalya, İngiltere, Pakistan, Malezya, ABD, Almanya, Brezilya ve Hindistan ülkelerinin, ülkelere göre yayın sayısı ağ analizinde dikkat çektiği görülmektedir. Ayrıca ülkelere göre yayın sayısı ağ analizi incelendiğinde 8 küme etrafında verilerin toplanmakta ve en büyük küme içinde ise 16 ülke (Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, Rusya gibi) yer almaktadır.

Cumhuriyeti, İngiltere, İspanya olduğu görülmektedir. Dergilere göre atıf sayısı ağ analizi incelendiğinde Journal of Cleaner Production, Sustainability, Business Strategy and the Environment dergilerinin dikkat çektiği görülmektedir. Son olarak yıllara göre anahtar kelime ağ analizi incelendiğinde ise eco-innovation, sustainability, green innovation, circular economy anahtar kelimelerinin dikkat çektiği sonucuna ulaşılmıştır. Hem yayın sayısı hem de atıf sayısı ağ analizinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk sırada yer almasının mutlaka birçok sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri olarak geliştirmiş oldukları “ekolojik medeniyet²” paradigması olduğu ifade edilebilir.

Hicks ve Nergard (2023: 6) sürdürülebilirlik hakkında bilgi seviyesinin artması ile geçmişteki alışkanlıkların ve sahip olunan davranışların dönüşebileceğini belirtmektedir. Yurdakul (2023: 725) sürdürülebilirliğin ekonomik, sosyal ve çevre boyutlarında çeşitli yeniliklere ihtiyacı olduğunu ve eko-inovasyona olan gerekliliğin arttığını vurgulamaktadır.

Bu araştırma, WoS veri tabanında bulunan çalışmalar ile sınırlandırılmış olduğundan, diğer veri tabanlarındaki çalışmaların incelenmesi önerilebilir. İlgili kavramlara ek olarak iklim okuryazarlığı, iklim değişikliği, adalet, eşitlik, küresel yoksulluk, kaynak tükenmesi gibi kavramlarla ilişkilerinin araştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Al, U., & Coştur, R. (2007). Türk Psikoloji Dergisi'nin bibliyometrik profili. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(2), 142-163.
- Boeske, J. (2023). Leadership towards sustainability: a review of sustainable, sustainability, and environmental leadership. *Sustainability*, 15(16), 12626.
- Bossle, M. B., de Barcellos, M. D., Vieira, L. M., & Sauvée, L. (2016). The drivers for adoption of eco-innovation. *Journal of Cleaner Production*, 113, 861-872.
- Budd, J. M. (1988). A bibliometric analysis of higher education literature. *Research in Higher Education*, 28, 180-190.
- Clark, W., & Harley, A. (2020). *Sustainability science: Towards a synthesis*. Sustainability Science Program Working Papers.
- David, S. (2021). *Duygusal çeviklik*. (Çev. Zeliha Babayiğit). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Demirel, P., & Kesidou, E. (2019). Sustainability-oriented capabilities for eco-innovation: Meeting the regulatory, technology, and market demands. *Business Strategy and the Environment*, 28(5), 847-857.
- Díaz-García, C., González-Moreno, Á., & Sáez-Martínez, F. J. (2015). Eco-innovation: Insights from a literature review. *Innovation*, 17(1), 6-23.

² Çin Halk Cumhuriyeti, hızlı endüstriyelleşme, çarpık kentleşme gibi halkın refahını olumsuz yönde etkileyen ekolojik ve sosyal sorunlar ile akademik ve politik seviyede mücadele etmeye başlamış olup 20. yy.'ın sonlarından itibaren ise “Ekolojik Medeniyet” paradigmasını geliştirmişlerdir (İlhan & Göktuğ, 2020).

- Goswami, S., & Mathew, M. (2005). Definition of innovation revisited: An empirical study on Indian information technology industry. *International Journal of Innovation Management*, 9(3), 371-383.
- Hicks, A., & Nergard, M. (2023). Sustainability infrastructure insights from a campus sustainability survey. *Environmental Research: Infrastructure and Sustainability*, 3(1), 011004.
- Hojnik, J., & Ruzzier, M. (2016). What drives eco-innovation? A review of an emerging literature. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 19, 31-41.
- İlhan, A., & Göktuğ, T. H. (2020). 21. Yüzyılda Çin'in sürdürülebilirlik paradigması: Ekolojik medeniyet. *Journal of the Institute of Science and Technology*, 10(3), 2047-2061.
- Jo, J. H., Roh, T. W., Kim, S., Youn, Y. C., Park, M. S., Han, K. J., & Jang, E. K. (2015). Eco-innovation for sustainability: Evidence from 49 countries in Asia and Europe. *Sustainability*, 7(12), 16820-16835.
- Karaçuha, E., & Pado, G. (2018). Dijital inovasyon stratejisi yönetimi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 118-130.
- Maldonado-Guzmán, G., & Pinzón-Castro, S. Y. (2022). Financial resources, eco-innovation and sustainability performance in automotive industry. *Tec Empresarial*, 16(2), 34-54.
- Nemli, E. (1998). Sürdürülebilir kalkınma ve işletmelerin rolü. *Öneri Dergisi*, 2(9), 287-294.
- Özdevecioğlu, M., & Biçkes, D. M. (2012). Örgütsel öğrenme ve inovasyon ilişkisi: Büyük ölçekli işletmelerde bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39, 19-45.
- Pearce II, J. A., & Robinson, R. B. Jr., (2015). *Stratejik yönetim geliştirme, uygulama ve kontrol*. (Çev. Mehmet Barca). Ankara: Nobel Yayınları.
- Peyravi, B., & Jakubavičius, A. (2022). Drivers in the eco-innovation road to the circular economy: Organizational capabilities and exploitative strategies. *Sustainability*, 14(17), 10748.
- Pranckutė, R. (2021). Web of Science (WoS) and Scopus: The titans of bibliographic information in today's academic world. *Publications*, 9(1), 1-59.
- Rennings, K. (2000). Redefining innovation-eco-innovation research and the contribution from ecological economics. *Ecological Economics*, 32(2), 319-332.
- Tiftik, C. (2020). İnovasyon yönetiminin işletme performansına etkisi: Dams Makine örneği. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 180-201.
- Tsai, K. H., & Liao, Y. C. (2017). Sustainability strategy and eco-innovation: A moderation model. *Business Strategy and the Environment*, 26(4), 426-437.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2017). Citation-based clustering of publications using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics*, 111(2), 1053-1070.
- Wijethilake, C. (2017). Proactive sustainability strategy and corporate sustainability performance: The mediating effect of sustainability control systems. *Journal of Environmental Management*, 196, 569-582.

Yavuz, V. A. (2010). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63-86.

Yurdakul, M. (2023). Sürdürülebilirlik dönüşümünde eko-inovasyon ve eko-inovasyon kararlarını tetikleyen işletme içi dinamikler. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(28), 709-733.

Yücel, M. A., & Terzioğlu, M. K. (2023). Sürdürülebilir kalkınma ve eko-inovasyon: dinamik mekânsal etkileşim. *Verimlilik Dergisi*, 171-186.

<https://www.wwf.org.tr/yayinlarimiz/raporlar/?10241/Yasayan-GezegenRaporu-2020> (Erişim tarihi: 07.12.2024)

<https://www.oecd.org> (Erişim tarihi: 07.12.2024)

<https://www.unep.org> (Erişim tarihi: 07.12.2024)

FİNANSAL ORANLAR IŞIĞINDA TOPSIS YÖNTEMİ İLE EN UYGUN HAMMADDE TEDARİKÇİSİNİN BELİRLENMESİ: DEMİR-ÇELİK SEKTÖRÜNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

Doç. Dr. Hakan Murat ARSLAN

Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi

ORCID ID: [0000-0002-3515-5358](https://orcid.org/0000-0002-3515-5358)

muratarслан@duzce.edu.tr 05054488998

Özet

Bu çalışma, finansal oranlar üzerinden TOPSIS yöntemi kullanarak demir-çelik sektöründe en uygun hammadde tedarikçisinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Araştırma, on alternatif tedarikçi firma ile gerçekleştirilmiş olup, değerlendirme kriterleri arasında; nakit oranı, cari oran, Asit test oranı, stok devir hızı, Kaldıraç Oranı, Özkaynaklar Oranı, Faaliyet karı/Net satışlar ve Dönem Karı/Aktifler toplamı gibi finansal göstergeler yer almaktadır. Öncelikle, karar vericiler ve literatüre uygun belirlenen kriterler için ağırlık değerleri atanmış ve her bir hammadde tedarikçisinin performansı bu ağırlıklara göre değerlendirilmiştir. Firmaların finansal performansının değerlendirilmesinde likidite oranları, faaliyet oranları, mali yapı oranları ve karlılık oranları ayrı ayrı dikkate alınarak kullanılmalıdır. Çalışmada bu oranlardan literatürde en sık kullanılanlar değerlendirmeye alınmıştır. Analiz sonuçları, en yüksek göreceli uzaklık değerini alan tedarikçinin (Tedarikçi E) sektördeki rekabet gücünün ve finansal performansının ön plana çıktığını göstermektedir. Çalışma, demir-çelik sektöründeki firmaların hammadde tedarikçilerini seçme süreçlerinde TOPSIS yönteminin etkinliğini ortaya koymakta ve finansal oranların karar verme sürecindeki önemini vurgulamaktadır. Elde edilen bulgular, işletmelere stratejik karar alma süreçlerinde rehberlik edebilir ve sektörel rekabetin artırılmasına katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: TOPSIS Yöntemi, Hammadde Tedarikçisi, Finansal Oranlar, Demir-Çelik Sektörü

DETERMINATION OF THE MOST SUITABLE RAW MATERIAL SUPPLIER USING THE TOPSIS METHOD IN LIGHT OF FINANCIAL RATIOS: AN APPLICATION IN THE STEEL INDUSTRY

Abstract

This study aims to determine the most suitable raw material supplier in the steel industry using the TOPSIS method based on financial ratios. The research was conducted with ten alternative supplier companies, and the evaluation criteria included financial indicators such as cash ratio, current ratio, acid-test ratio, inventory turnover ratio, debt ratio, equity ratio, operating profit/net sales, and net profit/total assets. Initially, weight values were assigned to the criteria determined by decision-makers in accordance with the literature, and the performance of each raw material supplier was assessed based on these weights. In evaluating the financial

performance of the firms, liquidity ratios, activity ratios, financial structure ratios, and profitability ratios should be considered separately. The most commonly used ratios in the literature were included in this study. The analysis results indicate that the supplier with the highest total score (Supplier E) stands out in terms of competitive strength and financial performance in the sector. This study demonstrates the effectiveness of the TOPSIS method in the raw material selection processes of firms in the steel industry and emphasizes the importance of financial ratios in the decision-making process. The findings can guide businesses in their strategic decision-making processes and contribute to enhancing sectoral competitiveness.

Keywords: TOPSIS Method, Raw Material Supplier, Financial Ratios, Steel Industry

GİRİŞ

Demir-çelik sektörü, ekonomik büyüme ve sanayileşmenin temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu sektör, yüksek maliyetli ve stratejik öneme sahip hammadde tedarik süreçleri ile yakından ilişkilidir. Hammadde tedarikçileri, işletmelerin üretim süreçlerinde kritik bir rol oynar; bu nedenle, uygun tedarikçinin seçimi, firmaların mali performansı ve rekabet gücü üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Doğru tedarikçinin belirlenmesi, sadece maliyet avantajı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kalite ve süreklilik açısından da işletmelere önemli faydalar sunar (Taşçı ve Güzel, 2023).

Bu çalışmanın amacı, finansal oranlar üzerinden TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemini kullanarak demir-çelik sektöründe en uygun hammadde tedarikçisinin belirlenmesidir. Araştırma, on alternatif tedarikçi firma ile gerçekleştirilmiş olup, değerlendirme kriterleri olarak nakit oranı, cari oran, asit test oranı, stok devir hızı, kaldıraç oranı, özkaynaklar oranı, faaliyet karı/net satışlar ve dönem karı/aktifler toplamı gibi finansal göstergeler belirlenmiştir (Yılızalı ve Yazıcıoğlu, 2019).

Çalışmanın özgün yanlarından biri, belirlenen kriterlerin literatüre uygun bir şekilde ağırlıklandırılmasıdır. Bu aşamada, karar vericiler ile yapılan görüşmeler ve literatür taraması sonucunda elde edilen veriler ışığında, her bir kriterin önem derecesi tespit edilmiştir. Bu sistematik yaklaşım, finansal performansın daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Finansal oranların analizi, tedarikçi seçiminde kritik bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada, likidite oranları, faaliyet oranları, mali yapı oranları ve kârlılık oranları gibi temel göstergelerin ayrı ayrı dikkate alınması, demir-çelik sektöründeki tedarikçilerin performansını daha iyi yansıtmayı amaçlamaktadır. TOPSIS yöntemi, alternatiflerin ideal çözüme olan uzaklıklarını hesaplayarak, en uygun seçeneği belirlemeye olanak tanıyan bir analitik yaklaşımdır (Taşçı ve Güzel, 2023). Bu yöntem, karar vericilere daha sistematik ve veri destekli bir değerlendirme yapma imkânı sunarak, sektördeki rekabetin artırılmasına katkıda bulunabilir.

Bu çalışma, demir-çelik sektöründeki firmaların hammadde tedarikçilerini seçme süreçlerinde TOPSIS yönteminin etkinliğini ortaya koymayı ve finansal oranların karar verme sürecindeki

önemini vurgulamayı hedeflemektedir. Elde edilen bulgular, işletmelere stratejik karar alma süreçlerinde rehberlik edebilir ve sektörel rekabetin artırılmasına katkı sağlayabilir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, demir-çelik sektöründe en uygun hammadde tedarikçisinin belirlenmesi amacıyla TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi kullanılmıştır. Araştırma süreci aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır:

Araştırma Kapsamı ve Tedarikçi Seçimi

Araştırma, demir-çelik sektöründe faaliyet gösteren on alternatif tedarikçi firma ile gerçekleştirilmiştir. Seçilen firmalar, sektördeki rekabet durumunu yansıtacak şekilde belirlenmiş ve her birinin finansal performansını değerlendirmek için uygun kriterler belirlenmiştir.

Değerlendirme Kriterlerinin Belirlenmesi

Tedarikçi firmaların finansal performansını değerlendirmek için aşağıdaki finansal göstergeler kriterler olarak belirlenmiştir (Sümer ve Peker, 2013):

Nakit Oranı: Firmanın kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama kapasitesini gösterir.

Cari Oran: Kısa vadeli varlıkların kısa vadeli borçlara oranını ifade eder.

Asit Test Oranı: Stoklar hariç, firmanın likidite durumunu ölçer.

Stok Devir Hızı: Firmanın stoklarını ne kadar hızlı döndürdüğünü gösterir.

Kaldıraç Oranı: Firmanın borçluluk düzeyini belirler.

Özkaynaklar Oranı: Toplam varlıklar içindeki özkaynakların payını gösterir.

Faaliyet Karı/Net Satışlar: Firmanın satışlarından elde ettiği kâr oranını belirler.

Dönem Karı/Aktifler Toplamı: Firmanın elde ettiği kârın aktiflere oranını gösterir.

Bu kriterler, literatürde sıkça kullanılan finansal göstergeler olup, tedarikçi seçiminde önemli bir rol oynamaktadır (Yılızadı ve Yazıcıoğlu, 2019).

Ağırlık Değerlerinin Belirlenmesi

Değerlendirme kriterlerinin önem derecelerini belirlemek amacıyla, karar vericiler ile ikili görüşmeler yapılmış ayrıca literatür incelenerek ağırlık değerleri Entropi yöntemi ile tespit edilmiştir. Bu aşama, kriterlerin sektördeki uygulama ve önemi açısından dikkate alınmıştır.

Veri Toplama

Araştırma kapsamında, her bir tedarikçi firmanın finansal verileri titizlikle toplanmış ve analiz edilmiştir. Veriler, firmaların mali tablolarından ve yıllık raporlarından elde edilmiştir. Toplanan veriler, belirlenen kriterler çerçevesinde alternatifleri değerlendirmekte kullanılmıştır.

TOPSIS Yönteminin Uygulanması

TOPSIS yöntemi, her bir seçeneğin ideal çözüme olan uzaklığını hesaplayarak en uygun seçeneği belirlemeye olanak tanır. Bu aşamada aşağıdaki adımlar izlenmiştir (Soba ve Eren, 2011):

Normalizasyon: Veriler, farklı ölçeklerden bağımsız hale getirilmek için normalize edilmiştir.

Ağırlıklı Normalizasyon: Normalize edilen veriler, önceden belirlenen ağırlık değerleri ile çarpılmıştır.

İdeal ve Anti-İdeal Çözümlerin Belirlenmesi: En iyi (ideal) ve en kötü (anti-ideal) çözümler belirlenmiştir.

Uzaklık Hesaplama: Her bir tedarikçi için ideal ve anti-ideal çözüme olan uzaklıklar hesaplanmıştır.

Performans Değerlendirmesi: Sonuçlar kullanılarak her tedarikçinin performansı değerlendirilmiştir.

Analiz Süreci

Elde edilen sonuçlar, tedarikçilerin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek amacıyla detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu analiz, her bir tedarikçinin sektördeki rekabetçi pozisyonunu ve finansal sağlığını değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

BULGULAR

Adım: Temel Karar Matrisinin İfade Edilmesi

Çalışmanın analizlerinin yapılabilmesi için toplanan veriler ışığında temel karar matrisi oluşturulmalıdır. Bu düşünce ile aşağıda ifade edilen Tablo 1 oluşturulmuştur.

Tablo 1. Temel Karar Matrisi

	Likidite Oranları			Faaliyet Oranı	Mali Yapı Oranları		Kârlılık Oranları	
	Nakit Oran Max.	Cari oran Max.	Asit-test Oranı Max.	Stok Devir Hızı Max.	Kaldıraç Oranı Min	Özkaynak Oranı Max.	Faaliyet kârı/net satışlar Max.	Dönem kârı/Aktifler toplamı Max.
Tedarikçi A	0,5578	2,5898	2,3536	-1,0471	0,4222	0,3516	0,1693	0,2236
Tedarikçi B	0,3646	1,9320	1,7904	-1,3854	0,6369	0,4962	0,2219	0,1923
Tedarikçi C	0,3170	2,4710	2,1955	-2,2284	0,6559	0,4893	0,1525	0,1477
Tedarikçi D	0,3404	2,7223	2,2057	-2,3924	0,6340	0,4986	0,1354	0,0667
Tedarikçi E	0,5191	2,2262	1,9131	-1,5057	0,4409	0,4071	0,2235	0,2655
Tedarikçi F	0,4686	2,1749	1,4074	-1,7845	0,4595	0,3978	0,1845	0,2379
Tedarikçi G	0,3736	2,4978	2,1347	-1,5259	0,5288	0,4160	0,1421	0,2174
Tedarikçi H	0,3636	2,0464	2,3173	-1,0646	0,6075	0,4760	0,2138	0,1494
Tedarikçi I	0,3451	2,6557	1,4001	-1,7272	0,4752	0,5111	0,1333	0,0891
Tedarikçi J	0,6503	2,5668	2,3258	-2,1847	0,6532	0,5255	0,2331	0,0202

Adım: Ağırlıklı Normalize Edilmiş Karar Matrisinin İfade Edilmesi

Temel karar matrisinin işlem yapılabilir hale getirilmesi ve ağırlıklar çerçevesinde düzenlenmesi için ağırlıklı normalize matrisinin oluşturulması gerekmektedir. Bu aşamada kriterlerin ağırlık değerleri Entropi yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Ağırlıklı normalize Temel karar matrisi değerleri Tablo 2’de ifade edilmiştir.

Tablo 2. Ağırlıklı Normalize Matris

Ağırlıklar	Likidite Oranları			Faaliyet Oranı	Mali Yapı Oranları		Kârlılık Oranları	
	0,15	0,1	0,05	0,2	0,15	0,05	0,25	0,05
	Nakit Oran Max.	Cari oran Max.	Asit-test Oranı Max.	Stok Devir Hızı Max.	Kaldıraç Oranı Min	Özkaynak Oranı Max.	Faaliyet kârı/net satışlar Max.	Dönem kârı/Aktifler toplamı Max.
Tedarikçi A	0,0597	0,0341	0,0183	-0,0380	0,0358	0,0121	0,0724	0,0198
Tedarikçi B	0,0390	0,0254	0,0139	-0,0503	0,0541	0,0170	0,0949	0,0170
Tedarikçi C	0,0339	0,0325	0,0171	-0,0809	0,0557	0,0168	0,0652	0,0131
Tedarikçi D	0,0364	0,0358	0,0171	-0,0868	0,0538	0,0171	0,0579	0,0059
Tedarikçi E	0,0556	0,0293	0,0149	-0,0546	0,0374	0,0140	0,0956	0,0235
Tedarikçi F	0,0502	0,0286	0,0109	-0,0648	0,0390	0,0137	0,0789	0,0211
Tedarikçi G	0,0400	0,0329	0,0166	-0,0554	0,0449	0,0143	0,0608	0,0193
Tedarikçi H	0,0389	0,0269	0,0180	-0,0386	0,0516	0,0163	0,0915	0,0132
Tedarikçi I	0,0369	0,0350	0,0109	-0,0627	0,0403	0,0176	0,0570	0,0079
Tedarikçi J	0,0696	0,0338	0,0181	-0,0793	0,0554	0,0181	0,0997	0,0018

Adım: Ayrım Ölçüleri ve Göreceli Uzaklıklar Matrisinin İfade Edilmesi

Her bir alternatife ideal pozitif ve negatif değerlerden ne kadar uzak olduğunun tespit edilmesi amacı ile ayrım ölçülerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrıca tüm alternatiflerin göreceli uzaklıklarının belirlenmesi amacı ile Tablo 3 düzenlenmiştir.

Tablo 3. Ayrım Ölçüleri ve Göreceli Uzaklıklar Matrisi

	Si*	Si-	Ci*
Tedarikçi A	0,0299	0,0643	0,6826
Tedarikçi B	0,0402	0,3895	0,9065
Tedarikçi C	0,0694	0,3057	0,8150
Tedarikçi D	0,0766	0,2870	0,7894
Tedarikçi E	0,0238	0,3943	0,9432
Tedarikçi F	0,0408	0,3370	0,8919
Tedarikçi G	0,0531	0,3487	0,8678
Tedarikçi H	0,0380	0,4079	0,9147
Tedarikçi I	0,0618	0,2979	0,8282
Tedarikçi J	0,0507	0,4079	0,8895

Adım: Alternatiflerin Göreceli Uzaklıklara Göre Sıralanması

Bu aşamada tüm alternatiflerin TOPSIS yöntemine göre sıralanması mümkün hale gelmiştir. Çünkü her bir alternatife göre göreceli uzaklıklar hesaplanmıştır. Bu hesaplamalar neticesinde Tablo 4’ te ifade edilen nihai sıralama ortaya çıkmıştır.

Tablo 4. Göreceli Uzaklıklara Bağlı Alternatiflerin Sıralanması

Sıralama	Alternatifler	Ci Değeri
1	Tedarikçi E	0,94316
2	Tedarikçi H	0,91472
3	Tedarikçi B	0,90653
4	Tedarikçi F	0,89190
5	Tedarikçi J	0,88952
6	Tedarikçi G	0,86781
7	Tedarikçi I	0,82820
8	Tedarikçi C	0,81496
9	Tedarikçi D	0,78938
10	Tedarikçi A	0,68257

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, demir-çelik sektöründe finansal oranlar üzerinden TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi kullanarak en uygun hammadde tedarikçisinin belirlenmesini amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, on alternatif tedarikçi firma arasında yapılan değerlendirmelerin, finansal performansın belirlenmesinde etkili bir yöntem sunduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları, Tedarikçi E' nin en yüksek göreceli uzaklık değerini (0,94316) alarak sektördeki rekabet gücünü ve finansal performansını ön plana çıkardığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Tedarikçi E' nin likidite ve karlılık oranlarının diğer firmalara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Literatürde, tedarikçi seçiminde finansal göstergelerin analizi üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Yılızadı ve Yazıcıoğlu (2019), tedarikçi seçiminde finansal oranların etkisini vurgularken, Soyer ve Tükay (2020) çevresel ve sosyal sorumluluk kriterlerinin de dikkate alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak, bu çalışmaların çoğunda yalnızca belirli finansal göstergelere odaklanılmıştır.

Bu çalışmanın özgünlüğü, TOPSIS yönteminin etkin bir şekilde uygulanması ve çok sayıda finansal kriterin bir arada değerlendirilmesidir. Özellikle, stok devir hızı ve özkaynaklar oranı gibi göstergelerin incelenmesi, tedarikçi performansını daha kapsamlı bir şekilde değerlendirme fırsatı sunmaktadır (Taşçı ve Güzel, 2023). Diğer çalışmalarda genellikle daha sınırlı bir kriter seti kullanılarak yapılan analizler, bu çalışmanın sağladığı derinlikten yoksundur.

Ayrıca, bu çalışmada finansal oranların yanı sıra, karar vericilerin görüşlerinin de dikkate alınarak ağırlık değerlerinin belirlenmesi, tedarikçi seçimini daha objektif ve veri destekli hale getirmiştir. Bu durum, tedarikçi seçiminde daha dengeli bir yaklaşım sağlamakta ve mevcut literatürdeki bazı çalışmalara göre örneğin, (Yılızadı ve Yazıcıoğlu, 2019) daha kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır.

Gelecek araştırmalarda, TOPSIS yönteminin yanı sıra diğer çok kriterli karar verme yöntemlerinin (örneğin, AHP, ANP) uygulanması önerilmektedir. Bu durum, tedarikçi seçim süreçlerini daha da zenginleştirebilir ve alternatiflerin değerlendirilmesinde daha kapsamlı bir perspektif sunabilir. Ayrıca, çevresel sürdürülebilirlik, sosyal sorumluluk ve tedarik zinciri

yönetimi gibi nitel faktörlerin de değerlendirmeye dahil edilmesi, tedarikçi seçim süreçlerinin daha holistik bir şekilde ele alınmasını sağlayacaktır.

Diğer bir önemli tavsiye, farklı sektörlerde benzer çalışmaların gerçekleştirilmesidir. Özellikle, hammadde tedarikçileri dışındaki diğer tedarikçi türlerinin (örneğin, hizmet sağlayıcılar) değerlendirilmesi, bu metodolojinin kapsamını genişletebilir. Daha büyük bir örneklem ile çalışmak, elde edilen sonuçların genellenebilirliğini artıracaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma, demir-çelik sektöründe hammadde tedarikçilerini seçme süreçlerinde TOPSIS yönteminin etkinliğini ortaya koymuş ve finansal oranların karar verme sürecindeki önemini vurgulamıştır. Elde edilen bulgular, işletmelere stratejik karar alma süreçlerinde rehberlik edebilir ve sektörel rekabetin artırılmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Soba, M., & Eren, K. (2011). Topsis Yöntemini Kullanarak Finansal Ve Finansal Olmayan Oranlara Göre Performans Değerlendirilmesi, Şehirlerarası Otobüs Sektöründe Bir Uygulama. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(21), 23-40.

Sümer, H., & Peker, A. (2013). Bilançolarda Cari Oranın Önemi ve Hesaplanması. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 6(1), 47-62.

Yılızadı, T., & Yazıcıoğlu, O. (2019). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Global Tedarikçi Seçimi: Otomotiv Yan Sanayi’de Bir Uygulama. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 296-307.

Taşçı, M. F., & Güzel, D. (2023). Tedarik Zinciri Şeffaflığının, Nesnelerin İnterneti ve Blok zincir Kullanımları Üzerindeki Aracı Etkisinin Performans Göstergeleri Üzerindeki Etkisi Açısından İncelenmesi. *Sosyoekonomi*, 31(58), 409-442.

Soyer, A., & Türkay, B. (2020). Yeşil Satın Alma ve Yeşil Tedarikçi Seçimi: Beyaz Eşya Sektöründe Bir Uygulama. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 8(4), 1202-1222.

BAYES YAKLAŞIMI İLE TEDARİKÇİ FİRMALARIN PERFORMANSININ DEĞERLENDİRİLMESİ: BİLİŞİM SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

Doç. Dr. Hakan Murat ARSLAN

Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi

ORCID ID: [0000-0002-3515-5358](https://orcid.org/0000-0002-3515-5358)

muratarслан@duzce.edu.tr 05054488998

Özet

Bu çalışma, Bayes yaklaşımını kullanarak bilişim sektöründe faaliyet gösteren beş tedarikçi firmanın finansal performanslarının değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Tedarikçi seçiminde karar verme sürecinin karmaşıklığı göz önüne alındığında, finansal oranların analizi önemli bir kriter haline gelmektedir. Özellikle, bu çalışma, Bayes yaklaşımının bilişim sektöründe tedarikçi belirlenmesi konusunda literatürde daha önce hiç kullanılmadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın yenilikçi bir katkı sunduğu söylenebilir. Araştırmada, stok devir hızı, kaldıraç oranı ve faaliyet karı/net satışlar gibi finansal performans göstergeleri kullanılarak firmaların karşılaştırması yapılmıştır. Öncelikle, her bir tedarikçi firmanın finansal verileri titizlikle toplanmış ve analiz edilmiştir. Bayes yaklaşımı, belirsizlik ve risk faktörlerini dikkate alarak, her bir tedarikçinin performansını değerlendirmek için istatistiksel bir çerçeve sunmaktadır. Bu yöntem sayesinde, tedarikçilerin güçlü ve zayıf yönleri belirlenmiş, ayrıca sektör içindeki rekabetçi pozisyonları detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Sonuç olarak, cari oran baz alındığında D tedarikçisinin (0,3079) değeri ile en iyi işletme olduğu, kaldıraç oranı baz alındığında ise C tedarikçisinin (0,2219) değeri ile en iyi işletme olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bu çalışma, işletmelere stratejik karar alma süreçlerinde rehberlik etmektedir. Gelecekte, benzer çalışmaların gerçekleştirilmesi için, farklı sektörlerde Bayes yaklaşımının uygulanması önerilmektedir. Ayrıca, tedarikçi seçiminde dikkate alınması gereken ek kriterlerin belirlenmesi, bu tür araştırmaların kapsamını genişletebilir. Çalışmanın, bilişim sektöründe tedarikçi seçimi için bir model oluşturması ve uygulayıcılar için değerli bilgiler sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bayes Yaklaşımı, Tedarikçi Performansı, Finansal Analiz, Bilişim Sektörü

EVALUATION OF SUPPLIER FIRMS' PERFORMANCE USING THE BAYES APPROACH: AN APPLICATION IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SECTOR

Abstract

This study aims to evaluate the financial performance of five supplier companies operating in the information technology sector using the Bayes approach. Given the complexity of the decision-making process in supplier selection, the analysis of financial ratios becomes a significant criterion. Notably, this study reveals that the Bayes approach has not been previously utilized in the literature for supplier determination in the information technology sector,

indicating an innovative contribution. In this context, the research compares the firms using financial performance indicators such as inventory turnover, leverage ratio, and operating profit/net sales. Initially, financial data for each supplier company was meticulously collected and analyzed. The Bayes approach provides a statistical framework for assessing each supplier's performance while considering uncertainty and risk factors. This method has allowed for the identification of the suppliers' strengths and weaknesses, as well as a detailed analysis of their competitive positions within the sector. As a result, it was determined that Supplier D is the best performer based on the current ratio (0.3079), while Supplier C ranks highest based on the leverage ratio (0.2219). Furthermore, this study serves as a guide for businesses in their strategic decision-making processes. It is recommended that similar studies be conducted in different sectors to apply the Bayes approach. Additionally, identifying additional criteria to consider in supplier selection could expand the scope of such research. The study is expected to create a model for supplier selection in the information technology sector and provide valuable insights for practitioners.

Keywords: Bayes Approach, Supplier Performance, Financial Analysis, Information Technology Sector

GİRİŞ

Bilişim sektörü, hızla değişen teknolojik gelişmeler ve artan rekabet ile karakterize edilen dinamik bir alandır. Bu bağlamda, tedarikçi seçim süreci, firmaların sürdürülebilirliği ve rekabet gücü açısından kritik bir öneme sahiptir. Tedarikçi firmaların finansal performansları, bu seçimde dikkate alınması gereken temel kriterlerden biridir. Ancak, tedarikçi seçiminde karşılaşılan karmaşıklık, geleneksel değerlendirme yöntemlerinin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, belirsizlik ve risk faktörlerini dikkate alan yenilikçi yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışma, Bayes yaklaşımını kullanarak bilişim sektöründe faaliyet gösteren beş tedarikçi firmanın finansal performanslarının değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bayes yaklaşımının, finansal oranları analiz ederek tedarikçi seçim sürecinde sağladığı avantajlar, bu çalışmanın özgün yanlarını oluşturmaktadır. Özellikle, literatürde daha önce bu yöntemin bilişim sektöründe tedarikçi belirlenmesinde kullanılmamış olması, bu çalışmayı benzersiz kılmaktadır.

Araştırmada, stok devir hızı, kaldıraç oranı ve faaliyet karı/net satışlar gibi finansal göstergeler kullanılarak firmaların karşılaştırılması yapılmıştır. Bu göstergelerin seçimi, finansal performansı etkileyen önemli unsurlar olarak literatürde de sıkça vurgulanmaktadır (Demirci, 2019). Benzer çalışmalarda, tedarikçi seçiminde finansal göstergelerin analizinin önemi belirtilmiş, ancak Bayes yaklaşımının kullanılmadığına işaret edilmiştir (Dalbudak ve Rençber, 2022).

Bayes yaklaşımı, karar vericilere belirsizlik altında daha sağlam bir değerlendirme yapma imkânı sunarak, tedarikçilerin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, bilişim sektöründe tedarikçi seçiminde yenilikçi bir model sunarak, insan kaynakları yönetimi ve stratejik karar alma süreçlerine katkıda bulunmayı

hedeflemektedir. Gelecekte, bu yaklaşımın diğer sektörlerde de uygulanabilirliği, daha geniş bir perspektif sunabilir ve tedarikçi seçim kriterlerinin çeşitlendirilmesine olanak tanıyabilir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, bilişim sektöründe faaliyet gösteren beş tedarikçi firmanın finansal performanslarının değerlendirilmesi amacıyla Bayes yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırma süreci, aşağıdaki aşamaları kapsamaktadır:

Araştırma Kapsamı ve Tedarikçi Seçimi

Araştırma, bilişim sektöründe faaliyet gösteren beş tedarikçi firmayı kapsamaktadır. Bu firmalar, sektördeki rekabet durumunu yansıtacak şekilde seçilmiş ve finansal performanslarının değerlendirilmesinde kullanılacak kriterler belirlenmiştir.

Finansal Göstergelerin Belirlenmesi

Tedarikçi firmaların finansal performansını değerlendirmek için aşağıdaki finansal göstergeler seçilmiştir:

Stok Devir Hızı: Firmanın stoklarını ne kadar hızlı döndürdüğünü gösteren önemli bir performans göstergesidir.

Kaldıraç Oranı: Firmanın borçlanma düzeyini gösteren bir oran olup, finansal riskin değerlendirilmesine yardımcı olur.

Faaliyet Karı/Net Satışlar: Firmanın satışlarından elde ettiği kârı gösteren oran, karlılık düzeyini belirlemede kritik bir göstergedir.

Bu göstergeler, literatürde finansal performansın değerlendirilmesinde sıkça kullanılan kriterlerdir (Demirci, 2019).

Veri Toplama

Araştırma kapsamında, her bir tedarikçi firmanın finansal verileri titizlikle toplanmıştır. Veriler, firmaların mali tablolarından ve yıllık raporlarından elde edilmiştir. Toplanan veriler, ilgili göstergeler için hesaplamalar yapmak üzere analiz edilmiştir.

Bayes Yaklaşımının Uygulanması

Bayes yaklaşımı, belirsizlik ve risk faktörlerini dikkate alarak, her bir tedarikçinin finansal performansını değerlendirmek için istatistiksel bir çerçeve sunmaktadır. Bu yöntemde, her bir finansal gösterge için önceden belirlenmiş olasılıklar kullanılarak, tedarikçilerin performansları analiz edilmiştir.

Olasılık Dağılımları: Her bir finansal gösterge için olasılık dağılımları belirlenmiştir. Bu dağılımlar, geçmiş veri analizi ve uzman görüşleriyle oluşturulmuştur.

Performans Değerlendirmesi: Bayes teoremi kullanılarak, her tedarikçi için elde edilen olasılık değerleri birleştirilmiş ve her bir firmanın genel performansı hesaplanmıştır.

Analiz Süreci

Elde edilen sonuçlar, tedarikçilerin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek amacıyla detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu analiz, her bir tedarikçinin sektördeki rekabetçi pozisyonunu ve finansal sağlığını değerlendirmeye olanak tanımıştır. Bu çalışma, Bayes yaklaşımının bilişim sektöründe tedarikçi seçiminde kullanılmasının yenilikçi bir katkı sunduğunu vurgulamaktadır. Literatürde daha önce bu yöntemin uygulanmamış olması, çalışmanın özgünlüğünü artırmaktadır.

BULGULAR

Adım: Temel Karar Matrisinin İfade Edilmesi

Çalışmanın analizlerinin etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için toplanan veriler ışığında dikkatli şekilde temel karar matrisi oluşturulmalıdır. Bu, verilerin sistematik bir biçimde değerlendirilmesine ve sonuçların daha sağlam temellere dayanmasına olanak tanır. Bu düşünce ile aşağıda ifade edilen ve çalışmanın ilerleyen aşamalarına ışık tutacak olan Tablo 1 oluşturulmuştur.

Tablo 1. Temel Karar Matrisi

Ağırlıklar/İyimserlik Katsayıları	0,25	0,15	0,2	0,4
	Cari Oran	Stok Devir Hızı	Kaldıraç Oranı	Faaliyet Kârı/Net Satışlar
Tedarikçi A	2,1749	-1,7845	0,4595	0,1845
Tedarikçi B	2,4978	-1,5259	0,5288	0,1421
Tedarikçi C	2,0464	-1,0646	0,6075	0,2138
Tedarikçi D	2,6557	-1,7272	0,4752	0,1333
Tedarikçi E	2,5668	-2,1847	0,6532	0,2331
Toplam	11,9416	-8,2870	2,7242	0,9068

Adım: Her bir Alternatife Ait Toplam Olasılıkların Hesaplanması

Bu adımda, her bir alternatifin, belirli bir olayın gerçekleşme olasılığına dayanarak, toplam olasılıkları hesaplanır. Öncelikle, her bir alternatif için önceden belirlenmiş olasılık dağılımları kullanılarak, çeşitli senaryolar altında olasılıklar belirlenmiştir. Ardından, bu olasılıklar Bayes teoremi kullanılarak tekrar hesaplanmış ve her bir alternatifin toplam olasılığı belirlenmiştir. Bu süreç, alternatiflerin birbirleriyle olan ilişkilerini daha net bir şekilde ortaya koyarak, karar verme sürecinde daha bilinçli bir yönlendirme sağlar. Hesaplanan toplam olasılıklar, Tablo 2’de ifade edilmiştir.

Tablo 2. Alternatiflere Ait toplam Olasılık Değerleri

Alternatifler	Olasılık Değerleri
P(Ted. A)	0,1929
P(Ted. B)	0,1814
P(Ted. C)	0,2010
P(Ted. D)	0,1806
P(Ted. E)	0,2441

Adım: Kriterler Çerçevesinde Her Bir Alternatifin Olasılık Değerlerinin Hesaplanması

Bu adımda, her bir alternatif için kriterlere dayalı olasılık değerleri hesaplanmıştır. Öncelikle, her kriterin alternatifler üzerindeki etkisi analiz edilmiş ve bu kriterlerin her bir alternatif için sağladığı fayda veya zarar göz önünde bulundurulmuştur. Ardından, her bir alternatifin belirli bir kriter altında elde ettiği performans, önceden tanımlanmış olasılık dağılımları kullanılarak belirlenmiştir. Bu olasılık değerleri, kriterlerin önem derecelerine göre ağırlıklandırılır ve toplam olasılıkları oluşturmak için birleştirilmiştir. Böylece, her bir alternatifin kriterler çerçevesinde ne kadar uygun olduğu Tablo 3’de ifade edildiği gibi hesaplanmıştır.

Tablo 3. Alternatiflerin Kriterlere Göre Olasılık Değerleri

Alternatifin Kr. Göre Olasılığı	Alternatifin Kr. Göre Olasılığı	Alternatifin Kr. Göre Olasılığı	Alternatifin Kr. Göre Olasılığı
P(CO/Ted. A)	0,2360	P(SDH/Ted. A)	0,1674
P(CO/Ted. B)	0,2882	P(SDH/Ted. B)	0,1522
P(CO/Ted. C)	0,2131	P(SDH/Ted. C)	0,0958
P(CO/Ted. D)	0,3079	P(SDH/Ted. D)	0,1731
P(CO/Ted. E)	0,2202	P(SDH/Ted. E)	0,1620

Adım: Kriterlere Göre Her Bir Alternatifin Olasılık Değerlerinin Sıralanması

Bu adımda, her bir alternatifin hesaplanan olasılık değerleri, belirlenen kriterlerin ağırlıkları dikkate alınarak sıralanır. Öncelikle, her alternatifin kriterler bazında elde ettiği performans, olasılık değerleri ile birlikte gözden geçirilir. Ardından, bu değerler, kriterlerin önem derecelerine göre ağırlıklandırılarak bir toplam puan oluşturulur. Bu toplam puanlar, tüm alternatiflerin performansını karşılaştırmak için kullanılmıştır. Böylece en yüksek olasılık değerine sahip alternatifler ön plana çıkmıştır. Bu sıralama, Tablo 4’te açıkça ifade edilmiştir.

Tablo 4. Kriterlere Göre Her Bir Alternatifin Sıralanması

Alternatifin Kr. Göre Olasılığı	Alternatifin Kr. Göre Olasılığı	Alternatifin Kr. Göre Olasılığı	Alternatifin Kr. Göre Olasılığı
P(CO/Ted. D)	0,3079	P(SDH/Ted. D)	0,1732
P(CO/Ted. B)	0,2882	P(SDH/Ted. A)	0,1674
P(CO/Ted. A)	0,2360	P(SDH/Ted. E)	0,1620
P(CO/Ted. E)	0,2202	P(SDH/Ted. B)	0,1522
P(CO/Ted. C)	0,2131	P(SDH/Ted. C)	0,0959

Adım: Alternatifin Nihai Sıralamasının Tespit Edilmesi

Bu adımda, daha önce hesaplanan olasılık değerleri ve sıralama kriterleri dikkate alınarak, tüm alternatiflerin nihai sıralaması belirlenmiştir. Her bir alternatifin, belirlenen kriterler altında elde ettiği toplam puanlar, karşılaştırmalı bir analizle incelenmiştir. En yüksek puana sahip alternatif, en uygun seçenek olarak belirlenirken, diğer alternatifler de bu sıralama içinde yer almıştır. Bu süreç, karar vericilerin alternatifler arasındaki farklılıkları net bir şekilde görmelerini sağlar ve en etkili çözümü seçmelerine yardımcı olur. Nihai sıralama, Tablo 5’te ifade edilmiştir.

Tablo 5. Alternatifler Ait Nihai Sıralama

Kriterlere Bağlı Olasılıklar	Olasılıklar
P(CO/Ted. D)	0,3079
P(SDH/Ted. D)	0,1732
P(KO/Ted. C)	0,2219
P(FK/Ted. A)	0,4218

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, Bayes yaklaşımını kullanarak bilişim sektöründe faaliyet gösteren beş tedarikçi firmanın finansal performansları değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, tedarikçi seçiminde finansal göstergelerin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, cari oran baz alındığında D tedarikçisi, en iyi performansı sergileyen firma olarak belirlenmiştir. Kaldıraç oranı açısından ise C tedarikçisi en yüksek değere ulaşmıştır. Bu durum, her bir finansal göstergenin firmanın genel sağlığı üzerinde farklı etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Literatürde, tedarikçi seçiminde finansal performansın değerlendirilmesi üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Şimşek vd., (2015), tedarikçi seçiminde mali oranların analizi ile karar verme süreçlerinin iyileştirilebileceğini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde, Ecer ve Küçük (2008) da insan kaynakları seçiminde finansal göstergelerin belirleyici rolünü vurgulamışlardır. Ancak, bu çalışmaların çoğunda Bayes yaklaşımı kullanılmamıştır. Dolayısıyla, bu çalışmanın literatüre sunduğu yenilik, Bayes yaklaşımının belirli bir sektörde uygulanabilirliğini test etmesi ve sonuçların daha belirsizlik içeren bir ortamda değerlendirilmesini sağlamasıdır.

Elde edilen sonuçlar, tedarikçi seçiminde kullanılan finansal göstergelerin firmaların rekabetçi pozisyonlarını belirlemedeki etkinliğini ortaya koymaktadır. D tedarikçisinin cari oranı ile en iyi işletme olarak tespiti, likidite yönetiminin önemini vurgulamaktadır. Öte yandan, C tedarikçisinin kaldıraç oranındaki yüksek değeri, bu firmanın finansal risk seviyesini yansıtırken, aynı zamanda büyüme potansiyelini de göstermektedir. Bu bulgular, yöneticilere, tedarikçi seçiminde yalnızca bir finansal göstergeye odaklanmamaları gerektiğini, farklı göstergelerin bir arada değerlendirilmesinin kritik olduğunu önermektedir.

Gelecek araştırmalar için önerilen alanlar arasında, Bayes yaklaşımının farklı sektörlerde uygulanması ve tedarikçi seçiminde dikkate alınması gereken ek kriterlerin belirlenmesi yer almaktadır. Özellikle, çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk gibi nitel faktörlerin değerlendirilmesi, tedarikçi seçim süreçlerini daha kapsamlı hale getirebilir (Akgeyik, 2007). Ayrıca, bu tür çalışmaların sayısının artması, Bayes yaklaşımının etkinliğinin daha da netleşmesine yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma, bilişim sektöründe tedarikçi seçiminde Bayes yaklaşımının uygulanabilirliğini ortaya koymakta ve stratejik karar alma süreçlerine önemli katkılarda bulunmaktadır. Literatürdeki benzer çalışmalarla kıyaslandığında, bu çalışma, yenilikçi bir yöntem sunarak, firmaların finansal performanslarını daha iyi değerlendirmelerine olanak tanımaktadır.

KAYNAKÇA

Dalbudak, E., & Rençber, Ö. F. (2022). Çok kriterli karar verme yöntemleri üzerine literatür incelemesi. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-17.

Demirci, M. (2019). Bayes Teoremi ve Teoremin İşletme Bölümünde Uygulamaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2(43), 439-462.

Akgeyik, T. (2007). İnsan Kaynakları Yönetimi Boyutuyla Kurumsal Sosyal Sorumluluk:(Bir Alan Araştırması). In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 52). İstanbul University.

Ecer, F., & Küçük, O. (2008). Tedarikçi seçiminde analitik hiyerarşi yöntemi ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 355-369.

Şimşek, A., Çatır, O., & Ömürbek, N. (2015). TOPSIS ve MOORA yöntemleri ile tedarikçi seçimi: Turizm sektöründe bir uygulama. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(33), 133-161.

EĞİTİMDE ÖZEL OKUL MERKEZLİ DEĞİŞİMİN TÜRK İŞ SİSTEMİNİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ: SOSYAL ETKİ YAKLAŞIMI PERSPEKTİFİNDEN BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi SALİH ARSLAN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
salih.arslan@ogu.edu.tr
0000-0002-0602-3890

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de özel okulların yaygınlaşması ile sosyal tabakalaşma arasındaki etkileşimin Türk ulusal iş sistemini nasıl etkilediğini Sosyal Etki Yaklaşımı perspektifinden açıklamaktır. Örnek olay deseniyle tasarlanan bu araştırmada 1990-2023 yılları arasında özel okul (ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite), özel okul öğrenci ve net yeni girişim (girişimci) sayıları kullanılmıştır. Veriler, betimsel olarak analiz edilmiştir. Bulgular özel okul ve özel okul öğrenci sayıları ile net yeni girişim sayıları arasında doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir. Araştırmada ulaşılan sonuç, özel okulların yaygınlaşmasının sosyal sermaye ilişkilerini geliştirdiği, bunun üst sosyal sınıfın girişimci olma eğilimini pekiştirerek kaynaklardan ayrıcalıklı bir şekilde yararlanma avantajını sürdürmesine yardımcı olduğu, orta sosyal sınıfa mensup yetenekli bireylerin özel okullarda geliştirdikleri sosyal sermaye ilişkileri aracılığıyla girişimci olma ya da özel sektörde üst pozisyonlarda işe başlama imkanlarını artırdığı şeklindedir. Ayrıca özel okulların sosyal etkileşim mekanları olarak bireylerin girişimci olma niyet ve eğilimlerini bilişsel açıdan biçimlendirdiği ve girişimci sınıfın yapısını nicel ve nitel anlamda genişleterek dönüştürdüğü söylenebilir. Çalışma elde ettiği bulgu ve sonuçlardan hareketle, sosyal etkileşim mekanları olarak özel okulların girişimci sınıfın yapısını etkileyerek Türk ulusal iş sisteminin devlete bağımlı yapısını değiştirici bir rol üstlendiğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Makro Kurumsal Kuram, Sosyal Etki Yaklaşımı, Sosyal Sermaye, Türk Ulusal İş Sistemi, Özel Okullar

THE TRANSFORMATIVE EFFECT OF PRIVATE SCHOOL-CENTERED CHANGE IN EDUCATION ON THE TURKISH BUSINESS SYSTEM: AN ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIETAL EFFECT APPROACH

ABSTRACT

The aim of this study is to explain how the interaction between the spread of private schools in Türkiye and social stratification affects the Turkish national business system from the perspective of the Societal Effect Approach. In this study designed with a case study method, the numbers of private schools (primary, secondary and university), private school students and net new enterprises (entrepreneurs) between 1990-2023 were used. The data were analyzed descriptively. The findings show that there is a linear relationship between the numbers of private schools and private school students and the net new enterprises. The conclusion reached

in the study is that the spread of private schools develops social capital relations, this helps the upper social class to maintain the advantage of benefiting from resources in a privileged way by reinforcing their tendency to be entrepreneurs, and increases the opportunities of talented individuals belonging to the middle social class to become entrepreneurs or to start working in upper positions in the private sector through the social capital relations they develop in private schools. It can also be said that private schools, as places of social interaction, cognitively shape the intentions and tendencies of individuals to become entrepreneurs and transform the structure of the entrepreneurial class by expanding it in quantitative and qualitative terms. Based on the findings and results obtained, the study claims that private schools, as places of social interaction, play a role in changing the state-dependent structure of the Turkish national business system by affecting the structure of the entrepreneurial class.

Keywords: Macro Institutional Theory, Societal Effectct Approach, Social Capital, Turkish National Business System, Private Schools

1.GİRİŞ

Makro kurumsal teori sosyal etki (Maurice vd., 1980; Maurice ve Sorge, 2000), otorite (Hamilton ve Biggart, 1988; Orru vd., 1989) ve ulusal iş sistemleri (Whitley, 1990, 1991, 1994) yaklaşımlarından oluşur. Bu yaklaşımlar örgütlerin kurumsal çevrelerini oluşturan devlet, eğitim sistemi, finansal sistem ve otorite ilişkileri gibi makro kurumsal yapılara göre şekillendiğini öne sürer. Analiz düzeyi ülke seviyesidir ve her bir ülkenin kendine özgü kurumsal yapısının o ülkeye özgü bir örgütsel form inşa ettiğini ve bu nedenle örgütsel formların ülkeler arasında farklılık göstereceğini savunur (Gökşen, 2010).

Makro kurumsal kuramın temeli Fransa'da ortaya çıkan ve Aix grubu olarak adlandırılan araştırmacıların geliştirdiği sosyal etki yaklaşımı ile atılmıştır. Aix grubu Fransa, Almanya ve İngiltere şirketleri arasında yaptıkları karşılaştırmada örgütsel yapı ve uygulamalar açısından önemli farklılıklar tespit etmişlerdir. Bu farklılıkları eğitim sistemi, sosyal tabakalaşma ve endüstriyel ilişkiler gibi kurumsal faktörlerle açıklamışlardır (Maurice vd., 1980; Maurice ve Sorge, 2000). Sosyal etki yaklaşımı, ülkelerin ekonomik örgütlenme modellerinin kurumsallaşmış insan kaynakları (eğitim, öğretim, iş kariyerleri), toplumsal tabakalaşma ve endüstriyel ilişkilerle ilgili olduğunu ve bu nedenle ülkeden ülkeye çeşitlilik gösterdiğini öne sürmektedir (Sorge, 1991).

Ulusal iş istemleri yaklaşımı ülkelerin örgütlenme modellerinin devletin girişimcilerle riski paylaşma isteği ve finansal sistemin özelliklerine göre yapılandığını iddia eder (Whitley, 1990, 1991, 1994). Ulusal iş sistemleri yaklaşımı sosyal etki yaklaşımının görüşlerini çok sayıda ülkedeki iş sistemlerine etki eden ulusal faktörleri analiz ederek genişletmiştir (Fıkırkoca ve Kalemci, 2011). Bu yaklaşım devletin ekonomik sistemdeki rolü ve firmalarla ilişkisi bağlamında altı iş sistemi tanımlamaktadır. Türkiye "devlete bağımlı" iş sistemi olarak nitelendirilmekte ve Türkiye'deki sermaye sınıfının devletten kaynak sağlayarak büyüyebildiği ve ayakta kalabildiği belirtilmektedir (Dirlik, 2016; Şaylıkay ve Akın, 2020). Türkiye'de devlet ve sermaye sınıfı arasındaki bağımlılık ilişkisi tarihsel olarak verilidir ancak bu ilişkinin dönüşüm dinamikleri yeterince çalışılmamıştır.

Biz bu çalışmada, Makro kurumsal kuramın sosyal etki ve ulusal iş sistemleri yaklaşımlarının temel perspektif ve kavramlarını kullanarak “Türkiye eğitim sistemindeki özel okul (kolej/üniversite) merkezli değişim ile sosyal tabakalaşmadaki değişim arasındaki etkileşimin Türkiye ulusal iş sistemini nasıl etkilediği” sorusuna cevap arıyoruz. Temel varsayımımız, özel okulların yaygınlaşmasının sosyal tabakalaşma üzerinde dönüştürücü bir etki oluşturduğu, bu ikisinin süreç içerisinde etkileşiminin Türkiye ulusal iş sistemini devletin kontrol alanının kısmen dışına taşıyarak dönüştürdüğü şeklindedir. Özel okul, sosyal sermaye, sosyal tabakalaşma ve girişimcilik arasında bir etkileşimsel zincir varsayıyoruz. Ulusal iş sistemlerinin sınıflandırılmasında risk alma ve girişimcilik eğilimlerinin temel faktörlerden biri olarak kullanılmasından (Fıkrıkoca ve Kalemci, 2011) hareket ediyoruz. Özel okullar ve girişimcilikle ilgili 1990 sonrasına ait verileri kullanarak özel okulların yaygınlaşması ile sosyal tabakalaşma arasındaki ilişkiyi göstermeyi, her ikisinin birlikte girişimci sınıfı nicel ve nitel anlamda nasıl dönüştürdüğünü, girişimci sınıftaki dönüşümün ulusal iş sistemini nasıl etkilediğini açıklamayı amaçlıyoruz.

Eğitimin iktisadi kalkınma ya da gelişmedeki rolü çağdaş iktisatçıların ya da iktisadi teorilerin çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir (Öztürk, 2005). Eğitim ile sosyal sınıflar arasındaki ilişki de sosyal tabakalaşma teorisyenlerince vurgulanmıştır (Turner, 2015). Güncel bazı çalışmalarda elit (özel) okullaşma ile yüksek statü elde etme (Watters, 2016), özel üniversite kampüslerinde kurulan bireysel ağlar ile sosyal sermaye arasındaki ilişki (Martin, 2013), elit (özel) okulların daha düşük statülü bireylerin çocuklarının sosyal çevresini dönüştürme etkisi (Barrios-Fernández vd., 2024), elit (özel) okulun ayrıcalıklı toplumsal konumlara erişim sağlamada oynadığı rol (Verhoeven vd., 2022) gösterilmiştir. Ancak özel okulların yaygınlaşması ile sosyal tabakalaşmadaki dönüşümün birlikte girişimci sınıfın devletle olan bağını nasıl etkilediği araştırılmamıştır. Biz bu çerçevede çalışmanın literatüre önemli katkı yapacağını düşünüyor ve aşağıdaki iki araştırma sorusunun cevabını arıyoruz:

- Türkiye’de özel okulların yaygınlaşması ile sosyal tabakalaşmanın değişimi arasında nasıl bir etkileşim söz konusudur?
- Türkiye’de özel okulların yaygınlaşması ile sosyal tabakalaşmanın değişimi arasındaki etkileşim Türkiye ulusal iş sistemini nasıl dönüştürmüştür?

2. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sosyal Etki Yaklaşımı

Sosyal etki yaklaşımına göre örgütlerin davranışlarına bireyler yön verir ve bireyler içerisinde buldukları sosyal çevrenin bir ürünüdür. Bu nedenle örgütler, sosyal çevre ile etkileşimleri çerçevesinde incelenmelidir (Sorge, 2000). Ülkelerin örgütlenme tarzları eğitim sistemi ve sosyal tabakalaşma süreçleriyle biçimlenir. Eğitim sistemi ve sosyal tabakalaşmadaki değişim birlikte örgütlenme modelini dönüştürür (Maurice vd., 1980; Maurice ve Sorge, 2000).

Sosyal etki araştırmacıları daha çok mesleki eğitimin işyerinde ücret ve kariyer süreçlerine etkisine odaklanmıştır (Maurice vd., 1980; Sorge, 1991; Maurice ve Sorge, 2000). Ancak eğitim sistemi içerisinde birey disiplin, problem çözme, iş birliği yapma, yaratıcı düşünme, sorumluluk üstlenme, risk alma, girişimcilik vb. özellikler açısından da biçimlenir. Eğitimin bu durumdaki işlevi beşeri sermayeyi daha nitelikli hale getirmesidir (Öztürk, 2005; Cansız, 2013). Bu doğal

olarak onun iş yapma tarzına yansır, girişimci ve işgücü sınıfını dönüştürür. Eğitim bireyin yaşama tarzı ve beğenilerini de biçimlendirir. Bu ise eğitimin kültürel sermayeyle ilişkisi ile ilgilidir (Aslan, 2019b). Diğer taraftan eğitim bireysel bağların oluşturulması ya da pekiştirilmesi yoluyla sosyal sermayeyi de etkiler. Bu ise sosyal tabakalaşmanın yeniden üretimi ya da dönüşümü ile ilgilidir (Martin, 2013; Watters, 2016; Verhoeven vd., 2022; Barrios-Fernández vd., 2024). Beşeri ve sosyal sermaye açısından dönüşen girişimci sınıf, içerisinde yer aldığı ülkeye özgü kapitalistleşme modelini ya da ulusal iş sistemini de dönüştür.

Sosyal etki yaklaşımı, ulusal ve kültürel farklılıkların örgütlemeyi çeşitlendirdiğini, eğitim ve toplumsal tabakalaşmaya ilişkin tarihsel faktörler ile tarihsel faktörler arasındaki bağlantıların toplumsal eylemi etkilediğini öne sürer (Maurice vd., 1980). Yaklaşım toplumsal bir bileşeni olarak aktörlerin ve mekanların etkileşimini merkeze alır. Bu etkileşim sosyal yapıyı yeniden üretir ve ona kurumsallık niteliği kazandırır. Aktörler kendilerini diğer aktörler ve mekanların toplumsal bağımlılığında kurtaramadıkları için somut uygulamalarda değişiklik gözlense bile uygulamaların daha soyut niteliklerini sürekli kopyalarlar (Maurice ve Sorge, 2000). Ancak mekanın kendisi aktörün eylemi tarafından yapılandırıldığı için aynı zamanda aktör yapılandırılmış bir bağlamda özerklik ve eylem özgürlüğüne sahiptir. Bu yaklaşımda aktör diğer aktörlerle ve mekanlarla etkileşimi sürecinde bir yandan tarihsel boyutuyla yapılandırılmıştır diğer taraftan kendi kimliğini ve varoluş biçimini şekillendirebilir (Maurice, 2000).

Okullar aktör-mekan etkileşiminin gerçekleştiği tipik alanlardır. Her bir ülkenin eğitim sistemi ve okul yapısı az çok birbirinden farklılaşmıştır. Bazı ülkelerde mesleki eğitim bazı ülkelerde genel eğitim daha ön plandadır. Bazı ülkelerde yüksek öğretim daha seçici ya da üniversitelerin tanınmışlığına göre yapılanmıştır. Bazı ülkelerde işe alımlar mezun olunan okul statüsüne göre ve başarıya göre gerçekleşir. Fransa ve İngiltere’de elit bir okuldan mezun olma ile yüksek statülü iş bulma arasında böyle bir ilişki söz konusudur (Sorge, 2000). G. Kore’de prestijli üniversiteden mezun olmak ile iş bulmak arasında olumlu ilişki olduğu belirtilmektedir (Lee ve Brinton, 1996). Almanya gibi bazı ülkelerde ise böyle bir ayrışma oldukça sınırlıdır (Maurice ve Sorge, 2000). Ülkelere özgü bu tip eğitim sistemi yapıları ve toplumsal tabakalaşma türleri o ülkeye özgü kapitalist örgütlenme örüntüleri meydana getirir. Tek bir ülke içerisinde eğitim sisteminin ve toplumsal tabakalaşmanın kendi içerisinde farklılaşmaya başlaması bu örüntüleri de çeşitlendirir. Ancak yine de bu çeşitlilik içerisinde baskın desenlerin varlığı söz konusu olabilir (Sorge, 1991).

Türkiye’de Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan bir miras olarak özel okullar, eğitim sisteminin daima bir parçası olmuştur. Osmanlı döneminde azınlık ve yabancı okullar statüsünde başlayan bu sistem zamanla Türk-Müslüman toplulukların kendi özel okullarını kurmalarıyla gelişmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla azınlık okullarının sayıca azalması ve yeni Türk özel okullarının açılmasıyla özel okul sisteminde kısmi değişim gerçekleşmiş ancak asıl dönüşüm 1980 sonrası neoliberal serbestleşme sürecinde yaşanmıştır. Özellikle 1980’lerin sonundan itibaren özel okulların sayısında dramatik artışlar görülmüştür (Uygun, 2003; Yılmazlar, 2007; Yazıcı, 2010; Aslan, 2019a). Bu gelişme yalnızca hukuki bir okul türü olarak özel okulların yaygınlaşması anlamına gelmemektedir. Sosyal etkileşimin bireysel olarak erken yaşlarda deneyimlendiği mekanlar olarak özel okullar, öğrencilerin niteliklerinde, bakış açılarında, kültürel

sermayelerinde, bireysel ağlarında, sosyal sermaye ve devletle olan zihinsel ilişkilerinde bir dönüşümü beraberinde getirmiştir (Aslan, 2019a). Özel okullar ister belirli sosyal sınıfların içe kapanımlarını pekiştirici rol oynasın ister sosyal sınıflar arası geçişkenliği sağlayan bir işlev üstlensin, her ihtimalde dahi sosyal tabakalaşma süreçlerindeki etkisi göz ardı edilemez.

2.2. Toplumsal Tabakalaşma ve Özel Okullar

Toplumsal tabakalaşma kuramının kökleri K. Marx'ın "sınıf" ve M. Weber'in "statü" analizlerine dayanır. Sınıf ilişkileri; özel mülkiyet, piyasa ve iş bölümü gibi hukuksal ve toplumsal düzenlemeler bağlamında gerçekleşir. Statü ilişkileri ise; toplumsal hiyerarşik düzenin bilincinde olan bireyin kendi statü gruplarına özgü davranış ve değer kalıpları bağlamında örgütlenmesi biçiminde gerçekleşir (Parkin, 2002).

Klasik Marxist sınıfsal analiz burjuva ve proletarya ayrımı üzerine kuruludur. Servet ve sermaye sahipliğinden doğan iktidar ve ayrıcalıkları temel alır. Proletarya, emeğiyle artı değer üreten işçi sınıfıdır ve burjuva bu artı değeri sömürerek sermayesini biriktirir. Ancak çağdaş analizde kol emeğine dayanan mavi yakalılar ile kol emeğine dayanmayan beyaz yakalıların (yeni küçük burjuvazi) hangi sınıfa dahil edileceği hala tartışma konusudur. Bazı görüşler beyaz yakalıların aşağı ve orta katmanlarını orta sınıfın bir unsuru olarak kabul etmekte, üst katmanlarını sermaye sınıfı ile geliştirdikleri ilişki nedeniyle burjuva sınıfına dahil etmektedir. Bu görüşe göre sermayenin küresel işlevlerini yönetsel ve denetsel anlamda yerine getiren bütün gruplar ücret karşılığı çalışmalarına bakılmaksızın burjuva sınıfına dahil edilmelidir. Bazı teorisyenler ise üretici emek ve üretici olmayan emek ayrımına giderek emeğin toplumsal bağlamı içinde sınıflandırma yapmaktadır. Bu teorisyenlere göre emeğiyle artı değer üreten zanaatkar işçi sınıfına dahildir, eğer yanında çalıştırdığı işçinin artı değeri ile sermaye biriktiriyorsa burjuva sınıfına dahildir. Bu nedenle devlet memurları ve ev hizmetlileri gibi ücreti gelirden düşülen çalışan kesimler işçi sınıfına dahil edilirken, işyerinde çalıştırdığı işçinin artı değeri ile sermaye biriktiren esnaf ve tüccar burjuva sınıfına dahil edilir. Çağdaş sosyolojide bazı teorisyenler mülkiyetin sınıf ayrımı üzerindeki belirleyiciliğini kabul etmemekte ve iş bölümünü öne çıkarmaktadır. Bu teorisyenlere göre ev halkının geliri mülkiyete bağlı kaynaklardan çok mesleki kaynaklardan elde edilmektedir. Bu nedenle toplumsal sınıf kavramı akrabalık ve mülkiyet ilişkilerinden ayrı analiz edilmelidir. Bazı teorisyenler ise sınıf tahakkümünün ve çatışmanın esas kaynağı olarak otorite kavramını görmekte, mülkiyeti otoritenin belirli bir biçimi olarak değerlendirmektedir (Parkin, 2002).

Weber sosyolojisi açısından toplumsal tabakalaşmada sınıf, statü ve iktidar olmak üzere üç farklı değişken belirleyicidir. Weber, toplumu müşterek bir toplumsal kapanım süreciyle kaynakların tekelleşmesi açısından analiz eder. Toplumsal kapanım, kıt kaynaklara erişimi kendi mensuplarıyla sınırlandırarak, toplumsal üstünlüklerini azami noktaya çıkarmaya çalışan toplumsal grupların davranışlarını ifade eder. Toplumsal kapanım düşüncesi etnik, dini ya da mesleki temellere dayanmakla birlikte eğitime bağlı emek gücünü de içerir. Weber sermaye sınıfı, işçi sınıfı, küçük burjuvazi, mülksüz entelijansiya gibi statü gruplarını belirlerken eğitim ayrıcalıklarına sahip grupları da bu sınıflandırmaya dahil eder. Eğitim ve kültürle elde edilen prestij toplumsal tabakalaşmada ana belirleyici unsurlardan biri olduğunu öne sürer. Statü grubu, özgül bir toplumsal itibar iddiasını başarıyla sürdüren kişiler topluluğu olarak tanımlanır (Turner, 2015).

Toplumsal tabakalaşmanın yapısal işlevselci yorumunda ise her toplumda belirli görevlerin zor ve önemli olması, bu zor görevler için uygun yetenekte bireylerin yetişmesinin zaman ve fedakarlık istemesi, alınan bu eğitimin ve görevin zorluğu nedeniyle bu bireylerin yüksek maaş ve statüyle ödüllendirilmeleri toplumsal tabakalaşmada farklı grupları ortaya çıkarmaktadır (Turner, 2015). Yapısal işlevselciliğe göre eğitimin niteliğindeki bu farklılık ve ortaya çıkardığı sonuçlar eşitsizliğin temel nedenidir (Özdemir, 2018).

Toplumsal tabakalaşma ve eğitim arasındaki ilişkiye yönelik sosyolojik araştırmalar farklı bulgular elde etmişlerdir. Bazı sosyologlara göre okullar öğrencilerin sınıf kökenine göre ayrılmaktadır. İşçi çocukları ile daha üst sınıftan ailelerin çocukları farklı okullarda eğitim görmektedir. Bu nedenle okullar toplumda var olan sosyal sınıf farklılıklarını yeniden üretmekte ve meşrulaştırmaktadır (Kılıç, 2014). Bu sosyologlara göre eğitim toplumun avantajlı kesimlerine mensup bireylerin sosyal konumlarını koruma aracına dönüşmekte ve toplumsal kapanımı pekiştirmektedir. Ancak bazı araştırmalar üniversite düzeyinde eğitimin bir dereceye kadar mesleki statü anlamında sınıfsal pozisyonun belirlenmesinde ailesel kökenin etkisini azalttığını öne sürmektedir. Bu araştırmalara göre nitelikli eğitim alan bireyler sosyal statülerinde bir değişiklik imkanı bulabilirler (Özdemir, 2018).

Eğitim genelde devlet eliyle ve finansmanı ile yürütülen bir kamusal faaliyet olmakla birlikte hemen hemen her ülkede farklı yaygınlık ve biçimlere sahip olsa da özel okul yapıları görülmektedir. Özel okullar gerçek ya da tüzel kişiler tarafından kurulabilen, anaokulundan üniversite düzeyine kadar eğitim-öğretim yapabilen, giderleri genelde aileler tarafından üstlenilen eğitim kurumlarıdır. Bu okulların denetimi, düzeyine göre devletin ilgili birimleri tarafından gerçekleştirilir. Batıda sanayi devrimiyle yükselen burjuvayla birlikte özel öğretimin geliştiği söylenebilir. Üst ve orta sınıf aileler çocuklarına seçkin bir eğitim sunabilmek için özel okulları tercih etmiş ve böylelikle bu okullar toplumsal seçkinlerin yetiştiği mekanlar haline gelmiştir (Uygun, 2003). Osmanlı'da ilk özel statülü okul kurma hakkı 1856 Islahat Fermanı'yla birlikte dini azınlıklara tanınmıştır. 1876 Kanun-i Esasi ile birlikte özel okullar yaygınlaşmıştır. Yabancı veya azınlık okullarında eğitim almak müslüman halkın bir kısmı için de önemli görülmüş ve çocuklarını bu okullara göndermişlerdir (Aslan, 2019a).

Yabancı ve azınlıkların kurduğu özel okullar Osmanlı eğitim sisteminin ihtiyaç duyduğu nitelikli okul açığı nedeniyle hızla büyümüş ve yaygınlaşmıştır. Bu okullardan mezun olanlar yabancı dil bilmeleri ve girişimci yetişmeleri nedeniyle daha yetkin kabul ediliyordu. Türklere ait ilk özel okul 1868'de devlet eliyle kurulan "Galatasaray Sultanisi"dir. Bu okula Osmanlı toplumuna mensup her din ve etnik kökenden aile çocuklarını göndermiştir. Türklere ise zengin ve seçkin ailelerin çocukları bu okulda eğitim görmüştür. Özel kişilere ait ilk Türk özel okulu ise 1884'de açılan "Şemsülmaarif" rüştiyesidir. Bu okul özellikle aristokrat kesimden rağbet görmüştür. 1903 yılında İstanbul'da 28 özel Türk okulu ve 4500 civarında öğrencisi vardır. II. Meşrutiyet'ten sonra Türklere özel okul açma girişimleri başta Selanik olmak üzere Rumeli şehirlerinde yaygınlaşmıştır. Türklere tarafından özel okul açmak amacıyla birçok dernek kurulmuştur (Uygun, 2003).

Cumhuriyetin ilanından sonra da yabancı ve azınlık okullarına ilgi devam etmiştir (Yazıcı, 2010). Ancak cumhuriyet hükümetleri belirli nedenlerle bunun önüne geçebilmek amacıyla yabancı okulların bir kısmını kapatmış, geri kalanını kontrol altına almaya çalışmış ve

yenilerinin açılmasına izin vermemiştir. Diğer taraftan Türk girişimcilerinin özel okul açmalarını desteklemiş ve bu amaçla 1928’de Türk Eğitim Derneği (TED) kurulmuştur. TED tarafından 1931’de Ankara Koleji ve Bursa Kız Lisesi kurulmuştur (Uygun, 2003). 1950’li yıllara kadar özel okul sayısında önemli bir gelişme yaşanmamıştır. 1950-1960 arasında Türklere ait özel okul sayısı artarken yabancı ve azınlıklara ait okullarda önemli bir değişim olmamıştır (Yazıcı, 2010). 1960’lı yıllarda özel yüksek okulların açılmasına izin verilmiştir ve 1969’da sayıları 44’e yükselmiş ancak bu okullar 1971’de kapatılmıştır. 1982 anayasası özel üniversite açmaya imkan tanımıştır. Vakıf aracılığıyla kurulma şartı getirilen özel üniversiteler yabancı uyruklu özel ya da tüzel kişiler tarafından da kurulabilmektedir (Uygun, 2003). 1988 yılında çıkarılan 326 Sayılı KHK ile özel öğretim kurumlarına öğrenci ücretlerini belirleme serbestisi tanınmıştır ve eğitim alanı tamamıyla rekabete açılmıştır. Bu tarihten itibaren özel okulların sayısında hızla artış görülmektedir. Türkiye’de Türk özel okulları, yabancı okullar, azınlık okulları ve milletlerarası okullar özel okul statüsünde kabul edilmektedir (Aslan, 2019a).

3.YÖNTEM VE VERİ

Sosyal etki yaklaşımı özellikle toplumlar arasındaki karşılaştırmalarda kullanılmaktadır ancak toplumsal bakış açısıyla yapılan tek bir ülke çalışmasında da faydalı olabilir. Bu nedenle Türkiye’yi tek bir örnek olay olarak incelemek uygun görünmektedir. Sosyal etki yaklaşımına göre mekanlar örgütlenme, yeterlilik oluşturma ve yenilik gibi sosyal eylemin anlamlı işlevlerine sahip alanlardır (Maurice ve Sorge, 2000). Biz bu çalışmada özel okulları girişimcilik niyet ve eğilimlerini etkileyen, sosyal sermaye bağları oluşturulan, girişimcilikle ilgili beşeri sermaye yeterliliklerinin geliştirildiği ve yeni fikirlerin üretildiği mekanlar olarak tanımlıyoruz. Veri olarak özel okul sayısı ve öğrenci sayılarını, girişimcilikle ilgili olarak yeni kurulan iş yeri sayısını kullanıyoruz. Genelde girişimcilik ile yeni kurulan iş yeri sayısı arasında ilişki olduğu kabul edilmektedir (Çetindamar, 2002). Özel okullara öğrenci ücretlerini belirleme yetkisinin 1988 tarihinde verilmesiyle özel okul sayılarında belirgin bir artış yaşanmasından dolayı (Aslan, 2019a) 1990 yılından sonraki veriler çalışmanın amacı bakımında daha anlamlı görünmektedir. Bu nedenle 1990 ile 2023 yılları arasındaki verileri kullanıyoruz.

4.BULGULAR

Tablo 1’de de görüldüğü üzere 1990 ile 2023 yılları arasında özel okul sayısı yaklaşık 22 kat, özel okul öğrenci sayısı yaklaşık 10 kat, özel üniversite sayısı 79 kat, özel üniversite öğrenci sayısı 129 kat, açılan şirket ve firma sayısı yaklaşık 87 kat, net girişim sayısı yaklaşık 202 kat artış göstermiştir. Net girişim sayısı her yıl kurulan şirket/firma (işyeri) sayısından o yıl kapanan şirket/firma (işyeri) sayısının çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Ancak yıllık kurulan işyeri sayısı girişimcilik dinamizmini göstermesi bakımından anlamlıdır. Özel okul (ilköğretim, orta öğretim) ve özel üniversite sayıları ile bu okullardaki öğrenci sayılarına paralel olarak yeni kurulan işyeri ve net girişim sayılarında artış gözlemlenmektedir. 1990 yılında özel okul ve özel üniversite öğrenci sayısı toplam yaklaşık 115 bin iken 2023’de bu sayı yaklaşık 1,9 milyona çıkmıştır. 1990-2000 yılları arasında yıllık genelde yeni kurulan girişim sayısı 10-20 bin arasında değişmekte iken 2020-2023 yılları arasında yıllık 100-140 bin bandına çıktığı görülmektedir. Bu 2020 yılından itibaren her yıl 100 bin üzerinde yeni işyeri açıldığı anlamına gelmektedir.

1990-2023 yılları arasında net girişim sayısı kümülatif olarak 1180575'dir. Bu 1990-2023 yılları arasında 1.1 milyonun üzerinde yeni işyeri açıldığını göstermektedir.

Çizelge 1. Türkiye'de Özel Okul Ve Girişimcilikle İlgili Veriler

Yıl	Özel okul sayısı	Özel okul öğrenci sayısı	Öze l üniv ersite sayısı	Özel üniversite öğrenci sayısı	Kurulan şirket ve firma sayısı	Kümülatif kurulan şirket ve firma sayısı	Kapanan şirket ve firma sayısı	Net girişim artışı	Kümülatif net girişim artışı
1990	324	108851	1	6208	18899	18899	13071	5828	5828
1991	353	111003	1	7136	14714	33613	11866	2848	8676
1992	426	106272	2	7954	13689	47302	11869	1820	10496
1993	452	109759	2	9005	13921	61223	11805	2116	12612
1994	481	112517	3	9714	10885	72108	11442	-557	12055
1995	872	172019	3	9852	22872	94980	19255	3617	15672
1996	996	190086	7	13598	16487	111467	10610	5877	21549
1997	1288	281934	15	21267	11598	123065	13391	-1793	19756
1998	1077	222352	17	29360	18038	141103	11951	6087	25843
1999	1121	230472	19	39243	22691	163794	10166	12525	38368
2000	1174	241615	19	50545	21404	185198	11695	9709	48077
2001	1087	244518	22	55549	16295	201493	13583	2712	50789
2002	944	207937	22	61425	20804	222297	14994	5810	56599
2003	1079	230170	23	76992	33039	255336	13229	19810	76409
2004	1300	241985	23	93032	40540	295876	17221	23319	99728
2005	1351	264655	23	111408	48657	344533	17556	31101	130829
2006	1448	298456	24	124055	52699	397232	9471	43228	174057
2007	1572	318825	28	139741	54049	451281	9636	44413	218470
2008	1684	251676	32	165600	47999	499280	9346	38653	257123
2009	1605	370111	38	181173	43239	542519	10402	32837	289960
2010	1668	395740	45	196346	50423	592942	11400	39023	328983
2011	1767	420779	51	234208	53409	646351	13095	40314	369297
2012	2799	470426	55	294773	38887	685238	14168	24719	394016
2013	3046	506863	58	430555	49028	734266	15538	33490	427506
2014	3485	575885	59	447593	57710	791976	14002	43708	471214
2015	5431	706964	63	552171	66701	858677	12114	54587	525801
2016	4994	891000	67	569026	63709	922386	11038	52671	578472
2017	6067	1005026	70	596468	72871	995257	13517	59354	637826
2018	6995	1070848	74	605828	85279	1080536	12564	72715	710541
2019	7661	1064557	75	619684	84102	1164638	13197	70905	781446
2020	7470	975246	77	645079	101318	1265956	15366	85952	867398
2021	7227	1051106	78	680599	109695	1375651	16222	93473	960871
2022	7106	1122074	79	746064	140229	1515880	23170	117059	1077930
2023	7215	1129955	79	806558	128528	1644408	25883	102645	1180575

Kaynak: (MEB, 2024; TOBB, 2024; TÜİK, 2024; YÖK, 2024)

Not: Özel okul verilerine özel okul öncesi (anaokulu) ve özel mesleki-teknik lise verileri dahil değildir. Özel üniversite verilerine özel vakıf meslek yüksek okulu verileri dahildir. Girişim (girişimci) verilerine şahıs işyeri verileri dahildir.

5. TARTIŞMA

1980'li yıllarda yapılan eğitim sosyolojisi araştırmalarında genelde özel okul öğrencilerinin üst sınıf, genel devlet okulu öğrencilerinin orta sınıf ve meslek okulu öğrencilerinin alt sınıfa mensup ailelerin çocukları oldukları tespit edilmiştir (Kılıç, 2014). Sonraki yıllarda orta sınıfın

da çocuklarını özel okullara gönderme eğiliminde bir artış görülmüştür ancak bu eğilim ekonomik şartlara göre değişkenlik göstermektedir (Uygun, 2003). Örneğin 2001-2002 yıllarında özel okul sayısı ve özel okul öğrenci sayısındaki azalma bu görüşü desteklemektedir. Üst sınıf tarafından ayrıcalıklı eğitim imkanının sunulduğu yer olarak görülen özel okullar, orta sınıf tarafından çocuklarının toplumsal konumlarını iyileştirmenin bir fırsatı olarak değerlendirilmektedir (Aslan, 2019b).

Ailelerin çocuklarını özel okullara gönderme nedenleri çeşitlilik gösterebilir. Sosyal statüye uygunluk, kaynakları kullanma konusunda avantajı sürdürmek, benzer yaşam tarzına sahip olanlarla bir arada olmak, kültürel sermayeyi artırmak, nitelikli eğitim almak bunlar arasında sayılabilir (Aslan, 2019b). Ancak bu sıralananlar özel okul tercihinde arzulanan sonuçlardır. Diğer taraftan arzulanan sonuçların dışında sosyal bir etkileşim mekanı olarak özel okulların ortaya çıkardığı doğal sonuçlar söz konusudur. Bunlardan biri de bu okullarda yetişen bireylerin geliştirdikleri kişisel bağlar sonucu elde ettikleri sosyal sermayenin niteliği ve bu sosyal sermayenin bireylerin girişimcilik davranışları üzerine etkisidir. Sosyal sermaye ve girişimcilik ilişkisine dair araştırmalar girişimciliğin geliştirilmesinde sosyal sermayenin önemini vurgulamaktadır. Güçlü sosyal sermayeye sahip bireylerin girişimcilikte daha başarılı olduğu öne sürülmektedir. İş kurma ve işi genişletmede aile ve akrabalığın dışında sosyalleşme süreçlerinde edinilen arkadaşlık ilişkileri de önemli rol oynar. Okullar güçlü arkadaşlık ilişkilerinin kurulduğu etkileşim mekanlarıdır (Cansız, 2013). Elit (özel) okullar üst sınıfa mensup bireylerin aynı sınıftan daha çok bireyle sosyal bağ kurmasını sağlarken daha alt statüdeki bir sınıfa mensup bireylerin sosyal çevresini dönüştürmektedir (Barrios-Fernández vd., 2024).

Başarılı girişimci örneklerinin daha yoğun bulunduğu özel okulların taklit ya da özendirme yoluyla girişimci faaliyetleri artırdığı görülmektedir. Devlet okullarında devlet memuru olma ya da özel sektörde ücretli bir iş bulma hedefi daha yoğunken özel okullarda arkadaşlarının başarılı girişimciler olduğunu gören kişiler, onlar gibi olmaya dolayısıyla işletme kurmaya istek duymaktadır. Dolayısıyla özel okulların potansiyel girişimciler için öykünme, buluşma ve yeni işletmeler kurmak için sosyal bağ geliştirme mekanları oldukları öne sürülebilir (Cansız, 2013). Türkiye’de yapılan bir araştırmada özel (vakıf) üniversite öğrencilerinin devlet üniversitesi öğrencilerine göre daha yüksek girişimcilik eğilimine sahip olduğu gösterilmiştir (Eyel, 2018). Ayrıca özel okulların sadece girişimci olma konusunda değil mezun olduktan sonra özel sektörde yüksek statülü bir pozisyonda işe başlama olasılığını artırdığı ifade edilmektedir (Lee ve Brinton, 1996; Watters, 2016). Özel okul kampüslerinde kurulan bu ağlar üst sınıfa mensup aile bireylerinin aile işlerini devam ettirme, genişletme, yeni işler ve ortaklıklar kurma konusunda avantaj sunarken orta sınıfa mensup yetenekli bireylerden yönetici olarak yararlanma imkanı da sağlamaktadır (Martin, 2013). Diğer taraftan da orta sınıf ailelerin çocuklarına ayrıcalıklı toplumsal statülere erişebilmek için bir fırsat sunmaktadır (Verhoeven vd., 2022).

Özel okulların sosyal sermaye aracılığıyla girişimci sınıfı dönüştürücü etkisinin yanında beşeri sermayeyi geliştirerek te girişimciliği etkilediği görülmektedir. Programlarında girişimcilik ve yenilikçilik derslerine ağırlık vererek yeni girişimciler ortaya çıkardığı ya da girişimcilerin niteliğine katkıda bulunduğu söylenebilir. ABD’nde hemen hemen bütün işletme okullarında

girişimcilik dersi vardır ve çeşitli üniversitelerin desteklediği 123 staj ve eğitim program ile 111 girişimcilik merkezi vardır. Avrupa'daki birçok ülke girişimcilik konusunu resmî eğitim müfredatına dâhil etmiştir ve eğitimin her aşamasında girişimcilik dersleri verilmektedir. Türkiye'de ise Türk Eğitim Derneği (TED) ve Bahçeşehir Kolejlere gibi özel liseler ile Sabancı Üniversitesi, Özyeğin Üniversitesi ve TOBB ETÜ gibi özel üniversiteler öncü ve iyi örneklerdir (Çetindamar, 2002; Cansız, 2013).

Özel okulların üst sınıfa mensup bireylerin ayrıcalıklı konumlarını pekiştirirken daha alt sınıfa mensup bireylerin sosyal statülerini dönüştürücü etki oluşturduğu söylenebilir. Böylelikle statüler arası geçişe zemin hazırlayan mekanlar olarak sosyal tabakalaşmadaki dönüşümün de başlıca faktörlerinde biri haline gelmektedir. Özel okullar ile sosyal tabakalaşma arasındaki bu etkileşim yeni girişimci sınıfların ortaya çıkmasını sağlayarak Türk iş sistemini de dönüştürmektedir. Bunun temel olarak iki nedeni söz konusudur. Birincisi daha çok devlet memuru olma ya da özel sektörde ücretli bir çalışan olma eğiliminde olan orta sınıftaki bireylerin daha çok girişimci olma eğiliminde olan üst sınıfa geçişine imkan tanımaktadır. Böylelikle girişimci sınıfı nicel olarak genişletici etki üretmektedir. Girişimci sınıfın genişlemesiyle devletin alanının daralması arasında negatif doğrusal ilişki söz konusudur (Çetindamar, 2002). İkincisi ise öğrencilerine hem müfredat hem ders dışı etkinlikler hem de sağlamış olduğu bilişsel-entelektüel ortam aracılığıyla girişimci ve yenilikçi bakış açısı kazandırmasıdır. Özel okullar hukuki statüleri gereği devletin ilgili birimlerinin denetimine tabi olsalar da özel okul bileşenlerinin sosyal statüleri nedeniyle devletin biçimlendirici alanının dışında konumlanmaktadır. Çünkü bu okullardan mezun olan bireylerin bilişsel alt yapıları devlet ve toplum merkezli değil daha çok birey odaklı oluşmaktadır. Devlet ve girişimcilik birbirine ters düşünme biçimleri olarak kabul edildiği (Çetindamar, 2002) için özel okullardan mezun olan bireylerin kategorik olarak devlet kurumlarıyla ilişkileri daha mesafeli yapılanmaktadır. Böylelikle kariyer ve gelecek planları devlet odaklı olmak yerine kendi bireysel yetenekleri ve sosyal sermayeleri ile bağlantılı olarak daha özerk ve bağımsız gelişebilmektedir.

6.SONUÇ

Bu çalışmada iki araştırma sorusunun cevabını bulmaya çalıştık. İlki; Türkiye'de özel okulların yaygınlaşması ile sosyal tabakalaşmanın değişimi arasında nasıl bir etkileşim olduğu şeklindeydi. Özel okulların yaygınlaşmasının toplumsal tabakalaşma açısından iki etki ürettiği söylenebilir. Birincisi kaynakları avantajlı bir şekilde kullanan üst sınıfa ait bireylerin ayrıcalıklarını devam ettirmelerine ve statülerini pekiştirmelerine yardımcı olmaktadır. İkincisi ise orta sınıfa mensup yetenekli bireylerin üst sınıfa mensup bireylerle sosyal etkileşimlerine imkan tanıyarak hem sosyal sermayelerini geliştirmelerine hem de yeni fikirler üreterek girişimci olma eğilimlerini artırmalarına neden olmaktadır. Böylelikle özel okulların aynı zamanda orta sınıftan üst sınıfa geçişi sağlayarak sosyal tabakalaşmayı dönüştürdüğü öne sürülebilir. İkincisi ise; Türkiye'de özel okulların yaygınlaşması ile sosyal tabakalaşmanın değişimi arasındaki etkileşimin Türkiye ulusal iş sistemini nasıl dönüştürdüğü şeklindeydi. Özel okullar girişimci sınıfa orta sınıftan yeni bireyler dahil olmasını ve üst sınıfa mensup bireylerin aynı sınıftan bireylerle sosyal sermaye bağlarını genişletmelerini sağlayarak sosyal tabakalaşmayı etkilemektedir. Girişimci üst sosyal sınıfın nitel ve nicel olarak genişlemesi

şeklinde gerçekleşen bu dönüşüm devlete bağımlı olarak tanımlanan Türk ulusal iş sisteminin devlet merkezli olmaktan uzaklaşmasına ve daha birey merkezli bir yapıya dönüşmesine aracılık etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, E. A. (2019a). Türkiye'de özel okullaşma. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 263-276.
- Aslan, E. A. (2019b). *Kültürel sermaye ve sınıf içi farklılaşma: orta sınıfların kültürel sermaye yatırımı olarak özel okul tercihleri*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barrios-Fernández, A., Neilson, C. A., & Zimmerman, S. D. (2024). *Elite universities and the intergenerational transmission of human and social capital* (No. 17252). IZA Discussion Papers.
- Cansız, M. (2013). *Türkiye'nin yenilikçi girişimleri: teknoloji geliştirme bölgeleri örneği*. Kalkınma Bakanlığı. Yayın No: 2850.
- Çetindamar, D. (2002). *Türkiye'de girişimcilik*. TÜSİAD. Yayın No: TÜSİAD-T/2002-12/340.
- Dirlik, O. (2016). Türk iş sisteminin evrimi: makro kurumsal bir inceleme. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 5-30.
- Eyel, C.Ş. (2018). *Bireysel değerlerin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisi: İstanbul'daki devlet ve vakıf üniversiteleri öğrencileri üzerine bir araştırma*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fıkrıkoca, A., & Kalemci, R.A. (2011). Küreselleşme ve makro-kurumsal teori: bir literatür taraması. *İşGüç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(2), 179-198.
- Gökşen, N.S. (2010). Makrokurumsal bakış açısı: bir değerlendirme. A.S. Sargut ve Ş. Özen (Der). *Örgüt kuramları içinde* (ss. 331-378). İmge
- Hamilton, G. G., & Biggart, N. W. (1988). Market, culture, and authority: A comparative analysis of management and organization in the Far East. *American Journal of Sociology*, 94, 52-94. <https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>
- Kılıç, Y. (2014). Türkiye'de eğitimsel eşitsizlik ve toplumsal tabakalaşma ilişkisine dair ampirik bir çalışma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 243-263.
- Lee, S., & Brinton, M. C. (1996). Elite education and social capital: the case of South Korea. *Sociology of Education*, 177-192.
- Martin, N.D. (2013). Forms of social capital: family resources, campus networks, and dominant class advantage at an elite university. McDonald, S. (Ed.) *Networks, work and inequality* (Research in the sociology of work, Vol. 24) içinde. (ss. 359-386). Emerald. [https://doi.org/10.1108/S0277-2833\(2013\)0000024016](https://doi.org/10.1108/S0277-2833(2013)0000024016)
- Maurice, M. (2000). The paradoxes of societal analysis. a review of the past and prospects for the future. M. Maurice & A. Sorge (Eds). *Embedding organizations: societal analysis of actors, organizations and socio-economic context* içinde (ss. 13-36). John Benjamins Publishing.
- Maurice, M., & Sorge, A. (2000). General introduction. M. Maurice & A. Sorge (Eds). *Embedding organizations: societal analysis of actors, organizations and socio-economic context* içinde (ss. 1-6). John Benjamins Publishing.
- Maurice, M., Sorge, A., & Warner, M. (1980). Societal differences in organizing manufacturing units: a comparison of France, West Germany and Great Britain. *Organization, Studies*, 1(1), 59-86.

- Milli Eğitim Bakanlığı (2024). *Geçmişten günümüze sayılarla eğitim (1923-2023)*.
<https://sgb.meb.gov.tr/www/baskanligimizca-hazirlanan-gecmisten-gunumuze-sayilarla-egitim-1923-2023-raporu-yayimlandi/icerik/604>
- Orru, M., Hamilton, G., & Suzuki, M. (1989). Patterns of inter-firm control in Japanese business. *Organization Studies*, 10(4), 549-574.
- Özdemir, C. (2018). Türkiye'de yükseköğretimin yaygınlaşmasının toplumsal tabakalaşmaya etkisi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (3), 542-551.
- Özdemir, C. (2020). Türkiye'de toplumsal tabakalaşma ve hareketliliğin meslekler üzerinden ölçümü. *Journal of Economy Culture and Society*, 61(1).
- Öztürk, N. (2005). İktisadi kalkınmada eğitimin rolü. *Sosyoekonomi*, 1(1), 27-44.
- Parkin, F. (2002). Toplumsal tabakalaşma. (F. Berktaş, Çev.). T.Bottomore ve R.Nisbet (Ed). *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* içinde (s. 595-626). Ayraç.
- Sorge, A. (1991). Strategic fit and the societal effect: interpreting cross-national comparisons of technology, organization and human resources. *Organization Studies*, 12(2), 161-190.
- Sorge, A. (2000). The diabolical dialectics of societal effects. M. Maurice & A. Sorge (Eds). *Embedding organizations: societal analysis of actors, organizations and socio-economic context* içinde (ss. 37-56). John Benjamins Publishing.
- Şaylıkay, M., & Akın, A. (2020). Devlet bağımlı iş sistemi uygulayıcısı olarak Türkiye ve Güney Kore sendikal aktörlerinden TÜRK-İŞ ve KCTU karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(71), 989-998.
- TOBB [Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği] (2024). *Kurulan/kapanan şirket istatistikleri*.
<https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>
- Turner, B.S. (2015). *Klasik sosyoloji*. (İ. Çetin, Çev.). İletişim.
- TÜİK [Türkiye İstatistik Kurumu] (2024). *Girişim istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/>
- Uygun, S. (2003). Türkiye'de dünden bugüne özel okullara bir bakış (gelişim ve etkileri). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1), 107-120.
- Verhoeven, M., Draelants, H., & Ilabaca Turri, T. (2022). The role of elite education in social reproduction in France, Belgium and Chile: towards an analytical model. *Journal of Sociology*, 58(3), 304-323.
- Watters, S. (2016). Old boy networks: the relationship between elite schooling, social capital, and positions of power in British society. Koh, A. & Kenway, J. (Eds). *Elite schools: multiple geographies of privilege. education in global context* içinde (ss. 101-121). Routledge.
- Whitley, R. (1990). Eastern Asian enterprise structures and the comparative analysis of forms of business organization. *Organization Studies*, 11(1), 47-74.
- Whitley, R. (1991). The social construction of business systems in East Asia. *Organization Studies*, 12(1), 1-28.
- Whitley, R. (1994). Dominant forms of economic organization in market economies. *Organization Studies*, 15(2), 153-182.
- Yazıcı, A. (2010). *Türkiye'de azınlık, yabancı ve Türk özel okulları (1950-1960)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Yılmazlar, H. (2007). *Türkiye'de özel okulların gelişimi (1923-1950)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YÖK [Yüksek Öğretim Kurumu] (2024). *İstatistikler*. <https://istatistik.yok.gov.tr/>

PAZARLAMA İLETİŞİMİ ÇERÇEVESİNDE KRİZ YÖNETİMİ: DIOR VE ARMANI EMEK SÖMÜRÜSÜ SKANDALI VAKA ANALİZİ

Murat TAŞKIN

İstanbul Ticaret Üniversitesi, murattaskin_24@hotmail.com - 0009-0008-5650-9515

Arzan DİLEK BOZKURT

İstanbul Ticaret Üniversitesi, arzan.dilek@istanbulticaret.edu.tr - 0000-0002-7295-5733

Doç. Dr. Aşkın Nurdan TÜMBEK TEKEOĞLU

İstanbul Ticaret Üniversitesi, anttekeoglu@ticaret.edu.tr - 0000-0002-6837-9649

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, pazarlama iletişimi çerçevesinde kriz yönetimi olgusunu, 2024 yılında Dior ve Armani'nin İtalya'daki tedarikçilerine yönelik emek sömürüsü iddiaları üzerinden değerlendirmektir. Çalışma, bu iddialara karşı firmaların sergilediği iletişim stratejilerini analiz ederek, kriz yönetimi teorilerinden Durumsal Kriz İletişimi Teorisi, İmaj Restorasyon Teorisi ve İlişki Yönetimi Teorisi ışığında incelemektedir.

Öncelikle Dior ve Armani firmalarının kriz sürecindeki iletişim stratejilerinin teorik bir temele oturtulması amaçlanmıştır. Dior'un etik dışı uygulamalara karşı dolaylı da olsa sorumluluğunu kabul ederek, bu uygulamaları kınadığı ve denetim mekanizmalarını güçlendirme sözü verdiği gözlemlenmiştir. Armani ise iddiaları doğrudan reddetmeyi ve mevcut mekanizmalarının yeterliliğini savunmayı tercih etmiştir.

Çalışmada, Dior'un sergilediği şeffaf ve telafi edici yaklaşımın, Armani'nin savunmacı tavrına kıyasla marka itibarı ve tüketici güvenini yeniden kazanma konusunda daha yararlı olduğu değerlendirilmektedir. Elde edilen bulguların, lüks segmentteki firmalar için kriz yönetimi süreçlerinde yol gösterici olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama İletişimi, Kriz Yönetimi, Dior, Armani

CRISIS MANAGEMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF MARKETING COMMUNICATION: A CASE ANALYSIS OF THE DIOR AND ARMANI LABOR EXPLOITATION SCANDAL

ABSTRACT

This study aims to examine crisis management within the framework of marketing communication by analyzing the labor exploitation allegations involving Dior and Armani's suppliers in Italy in 2024, as well as the communication approaches of these brands in response to these claims. The study reviews prominent crisis management theories—Situational Crisis Communication Theory, Image Restoration Theory, and Relationship Management Theory—

to provide a theoretical foundation for the analysis of Dior and Armani's communication strategies.

The study finds that Dior acknowledged indirect responsibility for the unethical practices, condemned them, and committed to strengthening its monitoring mechanisms. Armani, on the other hand, chose to directly deny the allegations and defend the adequacy of its existing mechanisms.

The analysis suggests that Dior's transparent and remedial approach may be more effective in restoring brand reputation and consumer trust than Armani's defensive stance. The study's findings are expected to serve as guidance for luxury brands in managing similar crises.

Keywords: *Marketing Communications, Crisis Management, Dior, Armani*

GİRİŞ

Krizler, şirketlerin olağan faaliyet ve süreçlerinin dışında gelişen, çoğunlukla hızlı ve etkin bir biçimde müdahale gerektiren ve uygun bir iletişim stratejisi ile yaklaşılmadığı takdirde şirketlerin marka değeri üzerinde kalıcı ve olumsuz etkiler bırakan durumlardır. Üretim, dağıtım ya da tutundurma gibi pazarlamanın farklı alanlarında ortaya çıkabilen kriz durumları şirketlerin tüm bileşenleri ile müdahale etmesi gereken stratejik süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kriz süreçleri, şirketlerin ortaya koyduğu yönetim ve iletişim yaklaşımının başarısına göre markanın itibar ve konumlandırmasını korumasıyla sonuçlanabileceği gibi şirkete telafisi mümkün olmayan zararlar da doğurabilmektedir.

Şirketlerin kriz yönetimi, genel pazarlama iletişimi çerçevesinde ve kriz öncesi planlanarak hayata geçirilmesi gereken proaktif bir süreçtir. Kriz yönetimi ve pazarlama iletişimi stratejilerinin doğru ve etkin bir şekilde uygulanması, markaların prestijinin korunması ve krizden en az zararla çıkılması açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle, yaşanmış örneklerin teorik bir çerçevede değerlendirilmesinin, şirketlerin kriz durumu ortaya çıkmadan gerekli planlamaları yapması ve olası iletişim kazalarının önlenmesi açısından önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu noktada literatürde ön plana çıkan kriz yönetimi teorilerini pazarlama iletişimi bağlamında değerlendirmek etkin ve verimli stratejiler oluşturulması açısından faydalı olacaktır. Durumsal Kriz İletişimi Teorisi (DKİT), kriz dönemlerinde organizasyonların hedef kitlelerine yönelik etkili iletişim stratejileri geliştirmesine olanak tanıyan bir yaklaşımdır. Coombs (2007) tarafından geliştirilen bu teori, kriz türüne, hedef kitlelerin algılarına ve durumun ciddiyetine göre belirli stratejiler kullanılmasını önermektedir. İmaj Restorasyon Teorisi kriz sürecinde zarar gören kurumların imajlarını yeniden inşa etmeye yönelik stratejilere odaklanmaktadır (Benoit, 1995). İlişki Yönetimi Teorisi ise, kriz dönemlerinde markaların hedef kitleleriyle olan ilişkilerini sürdürme ve güçlendirme süreçlerine vurgu yapmaktadır (Ledingham ve Bruning, 2000).

Küresel lüks tekstil ve aksesuar üretiminin yarısından fazlası, İtalya'da yerleşik binlerce küçük üretici tarafından gerçekleştirilmekte olup (Euronews, 2024), söz konusu üreticilerin önemli bir bölümünü, "Çin fabrikaları" olarak tanımlanan ve göçmen işçilerin sömürü olarak

nitelendirilebilecek şartlarda çalıştırıldığı alt tedarik firmalarının oluşturduğu görülmektedir (Le Monde,2024). Bu çerçevede, İtalya Rekabet Kurumu'nun 2024 yılı içerisinde Armani ve Dior hakkında, tedarikçilerinin çalışanlarına düşük ücret ödediği ve fazla çalıştırdığı iddiaları üzerine haksız ticari uygulamalar nedeniyle başlattığı soruşturma çerçevesinde yapılan denetimlerde çoğunlukla göçmen işçilerin kayıtdışı olarak çalıştırıldığı üretim tesislerinde etik yaklaşım için gerekli minimum hijyen ve sağlık koşullarının altında üretim yapıldığı tespit edilmiştir (Euronews, 2024).

Lüks moda sektörünün önde gelen firmalarından Dior ve Armani, tüketicilere yalnızca kıyafet ve aksesuar değil, aynı zamanda bir yaşam stili sunan iki önemli markadır (Tungate, 2009). Christian Dior tarafından 1946'da kurulan Dior firması, özgün tasarımlarıyla rakiplerinden hızla ayrılarak zarafetin simgesi haline gelmiştir (Gould, 2017). Markanın hedef kitlesini, yüksek gelir düzeyine mensup ve stil sahibi tüketiciler oluşturmaktadır (Okonkwo, 2007). Dior'un markalaşma yaklaşımı, firmanın modern, lüks ve feminen bir marka kimliğine sahip olmasına yol açmıştır.

Moda endüstrisinin bir diğer önemli firması, Giorgio Armani tarafından 1975 yılında kurulan Armani firmasıdır. Firmanın, İtalyan modasının zarif bir temsilcisi olarak minimalist ve yüksek kaliteli ürünleriyle ön plana çıktığı görülmektedir (Fortini, 2020). Armani'nin hedef kitlesini ise genellikle beyaz yakalı profesyoneller ve şıklığa önem veren bireyler oluşturmaktadır.

Dior ve Armani, lüks moda sektörüne yön veren ve kendi alanlarında uyguladıkları pazarlama stratejileriyle sektörün diğer oyuncularına da ilham kaynağı olan iki değerli marka olarak ön plana çıkmaktadır (Moore ve Birtwistle, 2005).

Bu çalışmada, krizlerin şirketler üzerindeki etkisi ve pazarlama iletişimi çerçevesinde kriz yönetiminin markaların prestijine yönelik sonuçları, Dior ve Armani firmalarının İtalya'daki tedarik zincirlerinde çalışan işçilere yönelik 2024 yılında ortaya çıkan emek sömürüsü iddiaları çerçevesinde değerlendirilecek olup, anılan firmaların söz konusu krize yönelik yaklaşımları ve iletişim stratejileri literatürde öne çıkan teoriler ışığında incelenecektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Günümüzde bilgiye erişimin artması ve yayılımının hızlanmasıyla kurumlar hedef kitleleriyle daha hızlı iletişim kurabilmekte, fakat bu durum aynı zamanda sorunların hızla yayılmasına ve kriz riskine yol açabilmektedir. Etimolojik olarak kriz sözcüğü Yunanca "ayrılmak" anlamına gelen "krisis"ten türemiştir. Çin yazısında ise kriz, fırsat ve tehlike anlamına gelen iki sembolle ifade edilir (Pira ve Sohodol, 2015). Bu durum, krizlerin tehdit içerdiği kadar fırsatlar da barındırabileceğini göstermektedir.

Krizler, kurumları tehdit eden, öngörülmesi zor ancak kimi durumlarda önceden sinyalleri alınabilen olaylardır. Fearn-Banks'a (1996) göre kriz, şirketin hedef kitlelerini, iyi adını veya ürünlerini etkileyebilecek potansiyel bir tehdittir. Krizler sırasında yönetim etkin rol oynamalı, öncesi, sırası ve sonrasında doğru stratejiler izlenmelidir (Regester ve Larkin, 2008). Parsons'a (1996) göre kriz yönetimi üç aşamadan oluşur: kriz önleme, müdahale ve kurtarma. Bu süreçlerde yalnızca medya ile değil, tüm paydaşlarla proaktif bir iletişim kurulmalıdır (Regester, 1989).

Krizlerin özellikleri, kurumlara zarar verip güven kaybına yol açabilme potansiyeline işaret eder (Telg, 2010). Güven kaybı, kurumları olumsuz etkileyen durumların başında gelir. Krizlerin yapısını anlamak, doğru analizler yaparak krizle baş etmeyi kolaylaştırır (Okumuş, 2003). Kriz yönetimi için bilgi, deneyim ve erken uyarı sistemleri önemlidir; krizin türüne ve kuruma göre uyarlanmış stratejiler geliştirilmelidir (Augustine, 2000).

Kriz Yönetimi Teorileri, organizasyonların kriz anlarında nasıl hareket etmesi gerektiğine dair çeşitli yaklaşımları ve stratejileri içermektedir. Bu teoriler, krizlerin nedenlerini, etkilerini ve sonuçlarını anlamaya yardımcı olurken, etkili iletişim ve müdahale yöntemlerini de ortaya koyar. Kriz yönetimi, sadece olumsuz durumlarla başa çıkmakla kalmayıp, aynı zamanda bu süreçlerde fırsatlar yaratmayı da hedefler.

Durumsal Kriz İletişimi Teorisi (SCCT):

Durumsal Kriz İletişimi Teorisi (SCCT), İmaj Restorasyon Teorisi ve Krizin Yaşam Döngüsü Modeli, kriz yönetiminde bütüncül bir yaklaşım sunarak kriz öncesinden kriz sonrasına kadar farklı stratejilerle organizasyonların itibarını ve güvenilirliğini korumayı amaçlar. SCCT, kriz türüne göre uygun yanıtları belirlerken, İmaj Restorasyon Teorisi kriz sonrası imajın yeniden yapılandırılmasına odaklanır; Krizin Yaşam Döngüsü Modeli ise krizin tüm aşamalarında uygulanacak stratejik müdahaleleri tanımlayarak süreci kapsamlı bir şekilde yönetir.

W. Timothy Coombs'un geliştirdiği bu teori, kriz dönemlerinde kurumların nasıl iletişim stratejileri benimsemeleri gerektiğini ele alır. SCCT, kriz türlerine göre uygun stratejik yanıtların belirlenmesini önerir. Kriz, kuruma atfedilen sorumluluğun derecesine göre sınıflandırılır ve buna göre bir iletişim stratejisi geliştirilir. Bu bağlamda, savunma, duygusal yanıtlar ve telafi gibi stratejiler kriz türüne bağlı olarak kullanılır (Coombs, 2022).

Durumsal Kriz İletişimi Teorisi (SCCT), kriz anında hangi tepki stratejilerinin seçileceğini ve bu stratejilerin kurumsal itibara nasıl etki ettiğini açıklamak amacıyla geliştirilmiştir (Coombs, 2004). Bu teori, kriz sırasında kurumsal itibarın yönetilmesi, krizin itibar algısındaki rolünün belirlenmesi ve itibarı korumaya yönelik uygun stratejilerin tespit edilmesi için teorik bir çerçeve sunar. Krizin doğru analiz edilmemesi ve yanlış tanımlanması, yanlış mesaj stratejilerinin kullanılmasına yol açabilmektedir (Coombs, 2004; Temel Eğinli, 2014). Bu nedenle, kriz durumlarının detaylı bir şekilde analiz edilmesi kritik öneme sahiptir. SCCT, kriz sonrasındaki iletişim stratejileri ile kurumsal itibarı koruma konusunda yol gösterici bir rehber olarak işlev görür (Zheng v.d., 2018). Teori, temelde Atf Teorisi'ne dayanmaktadır (Temel Eğinli, 2014). Bu bağlamda, bireyler, bir olayın sebebini ya krize dahil olan bir kişiye ya da dışsal faktörlere atfeder. Kurumsal bağlamda ise kriz, devamlılık gösteriyorsa, dışsal aktörlerin etkisi düşükse ve kriz kurum içi kaynaklıysa, insanların kurumu sorumlu görme olasılığı daha yüksektir (Coombs, 2004). Kurumun krizin kaynağı olarak belirgin bir nedenselliğe sahip olduğu durumlarda, sorumluluğu da o derece artar (Çınarlı, 2016).

Coombs'un geliştirdiği kriz tipi matrisi, iki temel koşula dayanır: Matrisin boyutlarının Atf Teorisi'ne uygunluğu ve farklı kriz türlerinin net bir şekilde ayrıştırılmasına imkân tanınması. Bu koşullar doğrultusunda içsel-dışsal ve kasıtlılık-kasıtsızlık boyutları kriz türlerini belirlemede kullanılır. İçsel-dışsal boyutu sorumluluğu yansıtırken, kasıtlılık-kasıtsızlık ise yönetilebilirliği ifade eder. Matris, gaflar, kazalar, ihlaller ve terör eylemleri olmak üzere dört

kriz tipi içerir. Gaflar, kurumun kasıtsız eylemleri olup dışsal aktörlerin etkili olduğu durumlardır; bu nedenle kuruma atfedilen sorumluluk düşüktür. Kazalar, kurumun faaliyetleri sırasında meydana gelen kasıtsız eylemler olup, kurumsal sorumluluğun düşük düzeyde olduğu kabul edilir. İhlaller ise kasıtlı yapılan eylemler olup, bu tür eylemler nedeniyle kuruma yüksek sorumluluk atfedilir çünkü bu krizlerin önlenabilir olması beklenir. Dördüncü kriz tipi terör eylemleridir ve kurum dışı aktörlerin kasıtlı eylemlerini ifade eder. Bu tür durumlarda dışsal faktörler ve kontrol edilemezlik atıfları devreye girebilir. Coombs (2006), krize yönelik kamu algılarına kanıtın doğruluğu, performans geçmişi ve zararın büyüklüğü gibi üç faktör daha ekler. Paydaş desteğinin sağlanmasında bu atıflar önemli olup, sunulan kanıtların geçerliliği, kurumsal performansın kamuoyundaki itibarı ve krizin oluşturduğu zararın boyutu gibi kriterlere dayanmaktadır (Coombs, 2006).

İmaj Restorasyon Teorisi

William Benoit tarafından geliştirilen imaj restorasyon teorisi, itibarı zedelenmiş kişi, kurum veya grupların bu zararı azaltmalarına veya gidermelerine yardımcı olacak uygun stratejiler sağlar (Benoit, 1995). Teori, krizin türüne veya aşamasına değil, kriz sırasında aktörlerin ne söylediğine odaklanır (Dutton, 1986). Aktörler, imajları tehlikeye girdiğinde harekete geçerler (Brinson ve Benoit, 1996; Coombs, 2007). Bu teori, açıklama ve özür/savunma teorilerinden daha geniş bir çerçeveye sahiptir (Benoit, 1995). Benoit, imaj restorasyon teorisinin reçete sunmak yerine durumları tanımlama ve teşhis etmeye odaklandığını söylüyor. Açıklama ve savunma teorilerinin genişletilmiş çalışmalarından yararlanarak geliştirilmiştir (Fink, Beak ve Taddeo, 1971).

Bir kişi veya kuruluş, beklenmedik olumsuz olayları açıklamak için açıklama stratejisi kullanırken, savunma veya özür stratejisi, bir kişinin görüş, konum veya eylemlerini resmi bir şekilde savunması veya haklı çıkarmasıdır (Fearn-Banks, 2009). İmaj restorasyon teorisi, Kenneth Burke'un (1970) arınma teorisi, Ryan'ın (1982) kategori ve savunma teorisi, Rosenfield'in (1968) analog teorisi, Ware ve Linkugel'in (1973) savunma teorisi, Scott ve Lyman'ın (1968) hesap teorisi ve Goffman'ın (1967) iyileştirici hareket teorisi gibi çeşitli yaklaşımları içerir (Wikipedia, 2023). Bu teorinin temelini oluşturan iki ana hipotez vardır:

1. Hedefe yönelik bir etkinlik iletişimidir.
2. İletişimin ana hedefi olumlu bir itibardır. İtibar önemlidir, bu yüzden insanlar ve kurumlar risk aldığı anda harekete geçer.

Wilcox ve Cameron (2006) tarafından geliştirilen dört aşamalı çatışma yönetimi sürecinin ilk aşaması, Benoit'in teorisini içerir. 1. İmaj Restorasyonu: Bu aşamadan sonraki üç aşama, kriz iletişiminde proaktif bir yaklaşım sunarak imaj restorasyonunu destekler (Holtzhausen ve Roberts, 2009).

2. Sorun Yönetimi: Örgüt içindeki iddiaları ele alır ve toplumun algısını değiştirir (Heath, 1997).

3. Risk Yönetimi: Risk iletişimi, kişinin riskleri algılamasını ve hoşgörü düzeylerini etkiler (Palenchar ve Heath, 2002, s. 127).

4. Kriz Yönetimi: Kurumun itibarını ve etkilenen paydaşların geleceği, kriz iletişimi yoluyla korunur (Coombs, 1999).

İmaj restorasyon teorisi, bir saldırının veya şikâyetin nasıl meydana geldiğini anlamaktır (Benoit ve Dorries, 1996). Krizin etkili iletişimi ve imaj onarımı için, krizin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Bir kurum veya bireyin imajına yönelik saldırılar, iki ana unsurdan oluşur (Benoit, 1997): 1. Eylemden sorumlu görülen kişi veya kuruluş ve 2. Saldırgan eylem olarak tanımlanan olay. Bu bileşenler belirlendikten sonra, aktörün eylemin sorumluluğunu üstlenmesi gerekir. Aktörün eylemden doğrudan sorumlu olmadığı düşünüldüğünde, onun hakkında olumsuz bir inanç oluşturulmaması gerekir. İmaj restorasyon teorisi, aktöre veya başkalarına zarar vermemişse veya paydaşlar eylemi saldırgan olarak görmüyorsa uygulanmaz. Aktör eylemden doğrudan sorumlu olmasa bile, paydaşlar onu suçlu görüyorsa, itibar riski vardır. Ancak paydaşlar aktörü suçsuz görüyorsa, imaja zarar vermez.

Aktörler genellikle birden fazla hedef kitleye hitap eder. Örneğin, bir işletme aynı anda hükümet, yerel halk, hissedarlar, çalışanlar, baskı grupları ve politikacılarla ilişki kurmalıdır. Her hedef kitlenin ilgi ve endişelerine göre, kriz iletişimi stratejisi belirlenmelidir (Benoit, 1997).

Benoit'in imaj restorasyon teorisine göre beş temel strateji vardır: 1. İnkâr: Sanığın yaptığı şeyi veya oynadığı rolü reddetmesi gerekir.

- Basit İnkâr: Aktör, yanlış bir eylemi reddeder veya kimsenin zarar görmediğini iddia edebilir.

- Suçu Başkasına Yükleme: Bir kişinin eylemin sorumluluğunu üstlenmesi mümkündür (Benoit ve McHale, 1999).

2. Sorumluluktan Kaçma: Sanık, suçu reddedemiyorsa sorumluluktan kaçmayı deneyebilir. Bu yaklaşım dört farklı stratejiye sahiptir (Benoit, 1997).

- Günah Keçisi/Provokasyon: Aktör, başka bir saldırgan davranışa tepki olarak bu eylemi yaptığını iddia edebilir.

- Feshedilebilirlik: Aktör, eyleme ilişkin bilgi veya kontrol eksikliğini iddia edebilir.

- Kazara Olması: Aktör, olayın kendi kontrolü dışında gerçekleştiğini iddia edebilir. Örneğin, 1991 yılında Sears, müşterilerinin şikayetlerini bu şekilde dile getirdi (Treviño ve Nelson, 2007).

- İyi Niyet Kurbanı: Aktör, kötü niyetle değil iyi niyetle hareket ettiğini söyleyerek suçlanmamalıdır. Bu, Brennan'a (1992) göre işletmenin iyi niyetinin kanıtıdır.

3. Saldırganlığın Azaltılması: Aktör, izleyicilerinin yaşadığı olumsuz duyguları azaltmaya çalışabilir (Benoit, 1995). Altı parçadan oluşur: Destekleme: Aktör, daha önceki olumlu imajını hatırlayabilir. Örneğin, Exxon CEO'su çevre koruma girişimleri hakkında konuştu (Rawl, 1989).

- En aza indirme: Olayın görüldüğü kadar ağır olmadığını belirtir. Exxon, dökülen petrol miktarını azaltmaya çalıştı (Baker, 1993).

- Farklılaştırma: Daha kötü eylemlerle karşılaştırma, bir şeyi daha hafifletir. Bu şekilde Sears gereksiz onarımları savundu (Brennan, 1992).

- Suçlayanlara Saldırı: Aktör, suçlayanların ne kadar güvenilir olduğunu sorgulayarak savunur. Bu strateji, Pepsi ile reklam savaşında Coca-Cola tarafından kullanıldı.

-Aşma: Etkinliği daha geniş bir ahlaki çerçeveye yerleştirerek sunar.

- Tazminat: Bir eylemin mağdurlarına para vererek olumsuz algıyı azaltır (Benoit ve

Czerwinski, (1997).

4. Düzeltici İşlem: Aktör, sorunun yeniden ortaya çıkmasını önlemek için çözümler sunar (Benoit, 1995). Bu strateji, AT&T CEO'sunun New York'taki hizmet kesintisinden sonra uygulandı (Benoit ve Brinson, 1994).

5. Özür Dileme: Aktör, yaptığı suçtan sorumlu olduğunu kabul ederek özür dilemek için bir adım atar (Benoit, 1995). AT&T CEO'su, etkilenen insanlara özür diledi (Benoit ve Brinson, 1994).

İzolasyon imaj restorasyonunda nadiren kullanılır. Aktör, düzeltici eylem, suç yönlendirme ve destek gibi çeşitli yöntemler kullanarak kendini krizin sorumluluğundan uzak tutar (Brinson ve Benoit, 1999; Coombs ve Schmidt, 2000). Putnam, güvene dayalı arkadaşlıklar, ağlar ve ilişkileri sosyal sermaye olarak tanımlar. Topluluk üyeleri arasındaki güven derecesi, sosyal sermayeyi oluşturan önemli bir unsurdur. Geniş bir sosyal sermaye, kriz dönemlerinde itibarın korunmasına yardımcı olabilir (Luoma-aho, 2009).

İlişki Yönetimi Teorisi

İlişki yönetimi perspektifi, halkla ilişkilerin organizasyon ve kamu arasındaki ilişkileri yöneterek her iki tarafın çıkarlarını dengelediğini öne sürer. Cutlip, Center ve Broom (1994), halkla ilişkileri "bir organizasyon ile başarı veya başarısızlığının bağlı olduğu kamu arasında karşılıklı faydaya dayalı ilişkiler kuran ve sürdüren yönetim işlevi" olarak tanımlamıştır. Bu ilişki odaklı yaklaşım; kamu işleri (Ledingham, 2001), toplum ilişkileri (Ledingham ve Bruning, 2001), sorun yönetimi (Bridges ve Nelson, 2000), kriz yönetimi (Coombs, 2000) ve medya ilişkileri (Ledingham ve Bruning, 1998b, 1999) gibi farklı halkla ilişkiler işlevlerinde incelenmiştir.

İlişki yönetimi anlayışı, sistem teorisi ve Grunig ve Hunt'un (1984) iki yönlü simetrik model gibi temel teorilerle uyumlu olup, orta düzey teorileri de barındırır. Broom, Casey ve Ritchey (1997, 2000), bu kavramın henüz tam anlamıyla teorik bir çerçeve içinde ele alınmadığını belirtmiştir. Bu perspektif, Center ve Jackson'ın (1995) belirttiği gibi, "halkla ilişkilerde istenen sonuç kamu ilişkileridir. Etkili halkla ilişkiler, olumlu kamu ilişkilerini beraberinde getirir."

İlişki yönetimi perspektifi, halkla ilişkilerin kurumsal işlevini belirlemekte (Ledingham ve Bruning, 1998b), bu işlevde iletişimin rolünü netleştirmekte (Ledingham ve Bruning, 2000b) ve kurumsal hedeflere katkısını değerlendirme süreci sunmaktadır (Ledingham ve Bruning, 1997). Ayrıca, halkla ilişkiler uygulamalarının hem kuruluşlar hem de kamu için karşılıklı fayda sağlaması gerektiğini savunur (Grunig ve Hunt, 1984; Ledingham ve Bruning, 2001). Bu kavram, halkla ilişkiler uzmanlarının stratejik planlama gibi yönetimsel süreçlere aşina olma gerekliliğini de vurgular; ayrıca akademik araştırmalar, eğitim müfredatları geliştirme ve programların etkililiğini gösterme için bir temel sağlar.

DIOR VE ARMANI EMEK SÖMÜRÜSÜ SKANDALI

Yaşanan skandalın başlangıç noktasını, İtalya Rekabet Kurumu'nun 2024 yılı içerisinde Armani ve Dior hakkında, tedarikçilerinin çalışanlarına düşük ücret ödediği ve fazla çalıştırdığı iddiaları üzerine haksız ticari uygulamalar nedeniyle başlattığı soruşturma ve söz konusu soruşturma neticesinde elde edilen bulguların kamuoyuna açıklanması oluşturmaktadır.

Soruşturma kapsamında yetkililer Giorgio Armani SpA ve GA Operations SpA'nın genel merkezleri ile Christian Dior Italia Srl'de incelemelerde bulunarak söz konusu firmaların çeşitli

ürün gruplarında iş birliği yaptıkları tedarikçilere yönelik denetimler gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen denetimlerde, çoğunlukla göçmen işçilerin kayıtdışı olarak çalıştırıldığı üretim tesislerinde etik yaklaşım için gerekli minimum hijyen ve sağlık koşullarının altında üretim yapıldığı, işçilerin 24 saat çalıştırılması için iş yerinde uyumaya zorlandığı ve işçilerin daha hızlı çalışması için makinelerin güvenlik cihazlarının da çıkarıldığı tespit edilmiştir (Euronews, 2024).

Milano Savcılığı tarafından yapılan açıklamada, çoğunlukla ülkeye yasadışı yollarla gelen göçmen işçilerin düşük ücretlerle deri çanta ürettiği ve bunları perakende fiyatının çok altında bir fiyata Armani ve Dior'a sattığının ortaya çıktığı belirtilerek, ilgili şirketlerin tüketicileri yanılttığı ifade edilmiştir (Reuters, 2024). Söz konusu iddiaların, mahkeme raporlarında somut örneklerle desteklendiği, örneğin perakende satış fiyatı 2600 Avro olan Dior marka bir çantanın, söz konusu tedarikçilerden 53 Avro karşılığında tedarik edildiği ve bu çerçevede fahiş karların sağlandığı kamuoyuna yansımıştır (Le Monde,2024). Benzer şekilde Armani için yürütülen soruşturmada da 1900 ABD Doları bedelle satılan çantaların tedarikçilerden 99 ABD Dolarına mal olduğu belirlenmiştir (Marketing Türkiye, 2024). Tespit edilen yasadışı uygulamalar dikkate alınarak, İtalyan mahkemesi tarafından Dior ve Armani'nin İtalya'daki üretim operasyonlarına kayyum atanmasına karar verilmiş olup, ilgili kararda markaların üretim süreçlerinin denetlenmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesinin amaçlandığı belirtilmiştir (Marketing Türkiye, 2024). Şirketlerin hukuki anlamda cezai sorumluluğa doğrudan muhatap olmamakla birlikte tedarik zincirlerine yönelik gerekli denetimlerin yapılması hususunda ihmallerinin bulunduğu belirtilmiştir (Forbes, 2024).

Küresel lüks tekstil ve aksesuar üretiminin yarısından fazlası, İtalya'da yerleşik binlerce küçük üretici tarafından gerçekleştirilmekte olup (Euronews, 2024), söz konusu üreticilerin önemli bir bölümünü, "Çin fabrikaları" olarak tanımlanan ve göçmen işçilerin sömürü olarak nitelendirilebilecek şartlarda çalıştırıldığı alt tedarik firmalarının oluşturduğu görülmektedir (Le Monde,2024).

Skandalın kamuoyuna yansımından itibaren Armani ve Dior şirketleri farklı yaklaşımlar çerçevesinde kriz yönetimi yapmaya çalışmıştır. Dior, ortaya çıkan durumun doğrudan firmayı ilgilendirmediğini; erkek deri ürünlerinin kısmı montajından sorumlu iki alt tedarikçisinde bazı yasadışı uygulamaların tespit edildiğini ve bu durumun kınandığını belirtmiştir. Açıklamanın devamında söz konusu tedarikçilere yeni sipariş verilmeyeceği ve tedarikçilere yönelik denetim prosedürlerinin yeniden gözden geçirileceğini ifade etmiştir (Le Monde,2024). Armani ise yaptığı açıklamada, İtalya Rekabet Kurumu'nun iddialarını reddettiğini ve tedarik zincirindeki suistimallerin en aza indirilmesi amacıyla gereken tedbirlerin alındığını ancak soruşturma sürecinde yetkililerle iş birliği yapacağını bildirmiştir (CNN, 2024).

Her iki şirketin de ortaya çıkan durumun sorumluluğunu doğrudan üzerine almaktan kaçındığı ve marka itibarlarını korumaya çalıştığı görülmektedir. Soruşturma sürecinde yetkililerle iş birliği içerisinde hareket edileceği her iki firma tarafından da beyan edilmekle birlikte, Armani iddiaları reddetmiş ve tedarik zincirine ilişkin gerekli tedbirlerin alındığını vurgulamıştır. Dior ise iki alt tedarikçisinde bazı yasadışı uygulamaların varlığını kabul ederek bu durumu kınamıştır. Her ne kadar skandala ilişkin proaktif bir yaklaşım benimsenmiş olsa da şirketlerin piyasa değerlerinde hızlı bir düşüş yaşandığı, Dior'un yer aldığı LVMH grubuna ait hisse

senetlerinin 830 ABD Doları seviyesinden 765 ABD Dolarına gerilediği görülmüştür (Forbes, 2024).

Dior ve Armani şirketlerinin karşı karşıya kaldığı kriz süreci ve buna yönelik ortaya konulan iletişim stratejileri, lüks ürün ve hizmet üreten diğer firmalar açısından da önemli çıkarımlar barındırmaktadır. Şirketlerin bu süreçte uyguladığı pazarlama iletişimi yaklaşımları, literatürde öne çıkan kriz yönetimi teorileri açısından incelendiğinde gerek akademi gerekse de işletmeler açısından önemli sonuçlar çıkarılacaktır.

4. DIOR VE ARMANI'NİN KRİZ YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARININ PAZARLAMA İLETİŞİMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada, Dior ve Armani şirketlerinin emek sömürsü skandalı çerçevesinde geliştirdiği pazarlama iletişimi yaklaşımları, literatürde öne çıkan kriz yönetimi teorileri kapsamında ayrıntılı olarak değerlendirilecektir. Çalışma, Dior ve Armani'nin karşılaştığı bu krize yönelik stratejik tepkilerini analiz ederek, Durumsal Kriz İletişimi Teorisi, İmaj Restorasyon Teorisi ve İlişki Yönetimi Teorisi gibi temel kriz yönetimi yaklaşımlarının ışığında şirketlerin iletişim stratejilerini ele alacaktır. Bu kapsamda, Dior ve Armani'nin kriz sürecindeki kararları, kriz yönetimi teorilerinde vurgulanan ilkeler doğrultusunda incelenecek; her iki şirketin de itibarını koruma ve tüketici güvenini yeniden kazanma amacıyla benimsediği yaklaşımlar arasındaki farklılıklar detaylandırılacaktır.

4.1. Durumsal Kriz İletişimi Teorisi Çerçevesinde Değerlendirme

Durumsal Kriz İletişimi Teorisi (SCCT), kriz süreçlerinde uygulanan iletişim yöntemlerinin etkin olabilmesi için organizasyonların kriz çerçevesindeki sorumluluk düzeylerine göre bir strateji geliştirmelerini önermektedir. Teori, üç temel kriz iletişim modeli üzerinde durmaktadır: savunmacı duruşlar, telafi edici tepkiler ve yeniden yapılandırıcı açıklamalar (Coombs, 2007).

Bu çerçevede Dior firmasının kriz sonrası yaklaşımı incelendiğinde, skandalın kamuoyuna yansımalarının ardından tedarik zincirinde yaşanan etik dışı uygulamaların kabul edildiği ve firma tarafından net bir şekilde kınandığı görülmektedir. Ortaya çıkan duruma ilişkin doğrudan sorumluluk alınmasa da alt tedarikçilere yönelik denetim mekanizmalarının güçlendirileceği belirtilerek yaşanan süreçte firmanın da ihmalinin olduğu dolaylı şekilde ifade edilmiştir. Durumsal Kriz İletişimi Teorisi çerçevesinde, Dior firmasının telafi edici bir tepki verdiği ve firmaya yönelik algıyı düzeltmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak bu iletişim sürecinin somut adımlarla da desteklenmesi, tüketiciler nezdinde zarar gören güven duygusunun yeniden kazanılması açısından önemlidir (Coombs ve Holladay, 2010).

Öte yandan Armani firmasının kriz yönetimi yaklaşımında ise, ortaya konulan iddiaların reddedildiği; yetkililerle soruşturmaya ilişkin etkin bir iş birliği ile tedarik zincirine yönelik kontrol mekanizmalarının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu noktada, Armani firmasının Dior firmasından farklı olarak daha savunmacı bir tepki verdiği ve mevcut kontrol mekanizmalarının yeterliliğini ortaya koyduğu değerlendirilmektedir. Durumsal Kriz İletişimi Teorisi çerçevesinde, Armani firmasının yaşanan duruma ilişkin bağlantıyı, dolaylı da olsa, şeffaf bir şekilde kabul edip, yenilikçi çözümler sunmasının daha etkin bir iletişim süreci yürütülmesi adına daha uygun olacağı düşünülmektedir (Coombs, 2015).

4.2. İmaj Restorasyon Teorisi Çerçevesinde Değerlendirme

İmaj Restorasyon Teorisi (IRT), kriz sürecinde bir organizasyonun kamu ve ilgili paydaşlar nezdinde prestijini yeniden kazanmak ve olası zararları azaltmak için uyguladığı yaklaşımları içeren genel bir çerçevedir. Bu teori, kriz iletişimini, organizasyonların ortaya koyduğu faaliyetler ve muhatapları nezdinde yürüttüğü iletişim süreçlerini göz önüne alarak değerlendirmektedir (Benoit, 1995).

Bu çerçevede Dior firmasının kriz sonrası yaklaşımı incelendiğinde, skandalın ardından tedarik zincirindeki yasadışı uygulamalardan duyulan rahatsızlığın dile getirildiği ve bu tür olayların şirket değerleriyle bağdaşmadığının vurgulandığı görülmektedir. Bu yaklaşım, IRT'nin "özür dileme" (apology) stratejisine dayanmaktadır. Dior, ortaya çıkan olumsuz durumu kabul ederek kamuoyu güvenini yeniden temin etmeye çalışmıştır. Öte yandan, Dior'un açıklamalarında, soruşturma sürecinde İtalyan yetkililerle iş birliğine de değinilmesi, IRT'nin "telafi edici eylemler" yaklaşımına işaret etmektedir. Ancak, imaj restorasyonu bağlamında ortaya konulan iletişim yaklaşımının orta ve uzun vadede etkili olabilmesi, mevcut iletişimin somut eylemler ve iyileştirici tedbirler ile desteklenmesine bağlıdır.

Öte yandan Armani firmasının kriz yönetimi yaklaşımında ise ortaya konulan iddiaların reddedilmesi, tedarik zincirindeki olası etik ihlallerinin kabul edilmemesi ve mevcut uygulamaların ve kontrol süreçlerinin savunulması, IRT bağlamında "red etme" (denial) stratejisiyle örtüşmektedir. Bu yaklaşım, krizin mevcudiyetini ve firma ile bağlantısını kabul etmek yerine, sorumluluğun dışsallaştırılmasına ve algının firma yararına olacak şekilde yönlendirilmesine dayanmaktadır. Armani firmasının Dior firmasından farklı olarak mevcut kontrol mekanizmalarının yeterliliğini savunması, yaşanan duruma ilişkin firma sorumluluğunun azaltılmasına ilişkin IRT bağlamında "azaltma" (minimization) yaklaşımıyla açıklanabilir. Armani firmasının yaklaşımı, kısa vadede firmayı krizin olumsuz etkilerinden koruyor gibi görünse de, orta ve uzun vadede şeffaf iletişim eksikliği ve sorumluluk almaktan kaçınmanın tüketiciler nezdinde güven kaybına yol açabileceği düşünülmektedir.

4.3. İlişki Yönetimi Teorisi Çerçevesinde Değerlendirme

İlişki Yönetimi Teorisi (İYT), bir organizasyonun kamu, ilgili paydaşlar ve diğer ilgili gruplarla uzun vadeli ve olumlu ilişkiler tesis etme, bu ilişkileri sürdürme ve kriz anlarında güçlendirme üzerine odaklanmaktadır. Bu teoriye göre, kriz dönemleri etkili iletişim ve mevcut ilişkilerin güçlendirilmesi ile muhataplar nezdinde güven tesis etme açısından bir fırsat niteliğindedir (Ledingham, 2003).

Bu çerçevede Dior firmasının kriz sonrası yaklaşımı incelendiğinde, daha şeffaf ve güven inşa etmeye yönelik bir iletişimin tercih edildiği görülmektedir. Tedarik zincirinde yaşanan olumsuz durumların kabul edilerek net bir şekilde kınanması, yetkililerle işbirliği yapılacağına beyan edilmesi ve geleceğe yönelik tedbirlerin paylaşılması tüketiciler nezdinde oluşan olumsuz algıların yeniden olumluya çevrilmesi ve güvene dayalı bir ilişkinin uzun vadede yeniden tesis edilmesi açısından önem arz etmektedir. Ortaya konulan bu yaklaşımın somut adımlarla desteklenmesi genel kamuoyu ve hedef kitleler nezdinde yürütülen ilişkilerin hızla firma yararına olacak şekilde evrilmesini sağlayacaktır.

Öte yandan Armani firmasının kriz yönetimi yaklaşımında ise daha savunmacı bir iletişimin ortaya konulması, İlişki Yönetimi Teorisi açısından daha karmaşık bir ilişki biçimine işaret etmektedir. Teori kapsamında, kriz süreçlerinde sorumluluk alınması ve güven tesisine yönelik adımların atılması ön planda iken, Armani firmasının yaşanan olumsuz duruma ilişkin sorumluluk kabul etmediği ve bu durumun kamuoyu ve hedef kitleler nezdinde olumsuz olarak algılanacağı düşünülmektedir. Firmanın savunmacı bir strateji benimsemek yerine açık, dürüst ve şeffaf bir iletişim sağlaması, mevcut kriz sürecinin paydaşlarla ilişkilerin güçlendirilmesi ve güvene dayalı bir ilişkinin uzun vadede yeniden tesis edilmesi fırsatı olarak kullanılmasını sağlayacaktır.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışma kapsamında, pazarlama iletişimi çerçevesinde kriz yönetimi olgusu, 2024 yılında Dior ve Armani'nin İtalya'daki tedarikçilerine yönelik emek sömürüsü iddiaları üzerinden değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, Euronews, Le Monde, CNN, Reuters, Forbes, Marketing Türkiye gibi ulusal ve uluslararası yayınlarda yer verilen açıklama ve bilgiler dikkate alınmıştır. İlgili iddialara karşı firmaların sergilediği iletişim stratejileri analiz edilerek, kriz yönetimi teorilerinden Durumsal Kriz İletişimi Teorisi, İmaj Restorasyon Teorisi ve İlişki Yönetimi Teorisi ışığında incelenmiştir.

Durumsal Kriz İletişimi Teorisi (DKİT), kriz dönemlerinde organizasyonların hedef kitlelerine yönelik etkili iletişim stratejileri geliştirmesine olanak tanıyan bir yaklaşımdır. Coombs (2007) tarafından geliştirilen bu teori, kriz türüne, hedef kitlelerin algılarına ve durumun ciddiyetine göre belirli stratejiler kullanılmasını önermektedir. İmaj Restorasyon Teorisi kriz sürecinde zarar gören kurumların imajlarını yeniden inşa etmeye yönelik stratejilere odaklanmaktadır (Benoit, 1995). İlişki Yönetimi Teorisi ise, kriz dönemlerinde markaların hedef kitleleriyle olan ilişkilerini sürdürme ve güçlendirme süreçlerine vurgu yapmaktadır (Ledingham ve Bruning, 2000).

Dior ve Armani firmalarının yaşadığı süreç, lüks ürün ve hizmet sunan diğer şirketler açısından da önemli bulgular içermektedir. Lüks ürün ve hizmet segmentinde tüketicilerin sadece kalite ve işlevselliğe değil, bunlardan daha öte, marka itibarı ve etik değerlere önem verdiği dikkate alındığında, benzeri kriz süreçlerinin dikkatle yönetilmesi ve krizin içeriğine uygun bir pazarlama iletişiminin kurgulanmasının son derece önemli olduğu görülmektedir. Zira, Heine (2012) tarafından da belirtilmiş olduğu üzere, sıradan ürünlerle lüks ürünlerin arasındaki farkı oluşturan unsurlar sadece az bulunurluk, kalite, fiyat, tasarım ve estetik olmayıp, ürüne ait sembolik değerler de bu ayrımı oluşturan önemli bir kavramdır (Boylu, 2023). Dolayısıyla söz konusu değerlere zarar verebilecek her türlü süreç, firmaların sürdürülebilirliği açısından ciddi bir tehdit içermektedir.

Bu çerçevede, Dior ve Armani vakalarından çıkarılabilecek temel sonuçlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Krizlere yönelik tepkiler hızlı ve şeffaf bir biçimde verilmelidir. Bu açıdan Dior ve Armani firmaları hızlı bir biçimde kamuoyuna yönelik mesajlarını paylaşarak, yetkililerle iş birliği içerisinde hareket edileceğini bildirmiştir. Ancak Dior firması sürece ilişkin kendi sorumluluğunu, dolaylı olarak da olsa, kabul ederek eksikliklerin telafi edileceğini ifade

etmesine karşın; Armani firması iddiaları reddederek daha savunmacı bir pozisyon almıştır. Armani'nin iletişim politikası şeffaflık açısından sorunlu görünmektedir.

Lüks ürünlere ilişkin üretim süreçleri ve tedarik zinciri titizlikle kontrol edilmeli ve suistimallere yer verilmemelidir. Dior ve Armani firmalarının karşılaştığı olumsuz durumlar, aynı segmente hitap eden diğer firmaların üretim ve tedarik zincirleri açısından da rastlanılması muhtemel durumlardır. Dolayısıyla lüks ürün sunan firmaların mümkünse tüm üretim ve tedarik süreçlerini kendi bünyesinde organize etmesi, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise alt tedarikçilere ait üretim süreçlerinin de belirlenmiş standartlar çerçevesinde titizlikle denetlenmesi son derece önemlidir. Dior bu hususta hatasını kabul ederek, tedarik zincirine ilişkin kontrol mekanizmalarında iyileştirme yapacağını taahhüt etmiştir. Armani ise söz konusu hususta gerekli önlemlerin alındığını belirterek daha savunmacı bir tutum almıştır.

Lüks ürünlere yönelik talebin temel belirleyici unsurlarından biri de markanın sahip olduğu etik değerlerdir. Dolayısıyla söz konusu değerlerin hammadde temininden üretim sürecine, dağıtım sürecinden satış sonrası hizmetlere kadar tavizsiz bir biçimde korunması ve her durumda firmanın pazarlama iletişiminin merkezinde yer alması büyük önem arz etmektedir. Dior ve Armani firmaları yaşanan krize son derece ciddiyle yaklaşarak mevcut etik dışı durumlar ile markaları arasında doğrudan bir bağlantı kurulmamasına özen göstermiştir. Dior, etik dışı uygulamaların firma dışında yaşandığını ve erkek deri ürünlerinin kısmı montajından sorumlu iki alt tedarikçisi ile ilgili olduğunu vurgulamış, Armani ise iddiaları doğrudan reddederek temelsiz olduğunu savunmuştur.

Kriz yönetimi süreçlerinde iletişim yaklaşımları sadece yazılı ve sözlü bir çerçevede kalmamalı, somut ve şeffaf eylemler ile de desteklenmelidir. Dior ve Armani vakalarında firmaların en büyük eksikliğinin kamuoyuna verilen mesajların somut ve proaktif eylemlerle desteklenmemesi olduğu görülmektedir. Kriz durumlarında zarar gören tüketici güveni ve olumlu marka algısının hızlı bir biçimde düzeltilmesi, firmaların atacağı somut adımlara bağlıdır. Bu açıdan, mevcut duruma ilişkin kısmen de olsa sorumluluğunu kabul eden ve buna ilişkin iyileştirme yapacağını taahhüt eden Dior firmasının iletişim yaklaşımı, daha savunmacı bir yaklaşım sergileyen Armani firmasına göre orta ve uzun vadede tüketici güveninin ve marka algısının daha olumlu seyretmesini sağlayacaktır.

Dior ve Armani vakaları, lüks ürünlerin üretim ve tedarik süreçlerinin suistimallere açık olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu ürünlerin yüksek satış bedeli ve görece yüksek kar marjlarına sahip olması, tedarik zincirinde etik dışı uygulamaları da tetiklemektedir. Dolayısıyla ilgili kamu otoritelerinin, söz konusu süreçlerin denetim ve kontrolü hususunda özel sektör ile iş birliği içerisinde müdahil olması, benzeri suistimallerin önüne geçecektir.

Çalışma kapsamında, ilgili şirketlerin yaşanan kriz durumuna yönelik kısa vadede ortaya koyduğu yaklaşımlar ve bu yaklaşımların tüketiciler nezdinde yansımaları dikkate alınarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Gelecekteki çalışmalarda, söz konusu sürecin takip edilerek orta ve uzun vadede şirketlerin alacağı aksiyonlar ve bunun tüketiciler üzerindeki etkileri incelenerek daha kapsamlı ve çok boyutlu bir analizin yapılabileceği düşünülmektedir. Öte yandan, bu ve benzeri vaka analizleri, lüks ürün ve hizmet pazarına yönelik faaliyet gösteren

işletmelerin sürdürülebilirlik ve etik politikalarında çalışan hakları kavramının yeri ve öneminin anlaşılması açısından da faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Augustine, N. R. (2000). Önlemeye çalıştığınız krizi yönetmek. *Kriz Yönetimi* (S. Atay, Çev.). Harvard Business Review. İstanbul: MESS Türkiye Metal Sanayicileri, BZD Yayıncılık.
- Baker, R. W. (1993). Critics fault Exxon's "PR campaign." *Christian Science Monitor*.
- Benoit, W. L. (1995). *Accounts, excuses, and apologies: A theory of image restoration strategies*. SUNY Press.
- Benoit, W. L. (1997). Hugh Grant's image restoration discourse: An actor apologizes. *Communication Quarterly*, 45(3), 251–267.
- Benoit, W. L., ve Czerwinski, A. (1997). A critical analysis of USA's image repair discourse. *Business Communication Quarterly*, 60(3), 38-57.
- Benoit, W. L., ve Dorries, B. (1996). Dateline NBC's persuasive attack of Wal-Mart. *Communication Quarterly*, 44(4), 463-477.
- Benoit, W. L., ve McHale, J. P. (1999). Kenneth Starr's image restoration attempts viewed. *Communication Quarterly*, 47, 265-280.
- Boylu, D. (2023). Lüks tüketim algısı ve marka tercihi üzerine bir araştırma. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(14), 43-66.
- Brennan, E. (1992). An open letter to Sears' customers. *New York Times*.
- Brinson, S. L., ve Benoit, W. L. (1996). Dow Corning's image repair strategies in the breast implant crisis. *Communication Quarterly*, 44(1), 29–41.
- CNN. (2024, Temmuz 17). Italy's competition authority probes Armani and Dior over worker treatment. Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2024/07/17/business/armani-dior-workers-italy-probe/index.html> (Erişim tarihi: 27.09.2024)
- Coombs, W. T. (1999). *Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding*. Sage Publications.
- Coombs, W. T. (2004). Impact of past crises on current crisis communication: Insights from situational crisis communication theory. *Journal of Business Communication*, 41(3), 265-289.
- Coombs, W. T. (2007). *Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding* (2nd ed.). Sage Publications.
- Coombs, W. T. (2015). *Applied crisis communication and crisis management: Cases and exercises*. SAGE Publications.
- Coombs, W. T. (2022). Situational crisis communication theory (SCCT): Refining and clarifying a cognitive-based theory of crisis communication. In W. T. Coombs & S. J. Holladay (Eds.), *The Handbook of Crisis Communication* (2nd ed., pp. 193-204). John Wiley & Sons.

Coombs, W. T., ve Holladay, S. J. (2010). The handbook of crisis communication. Wiley-Blackwell.

Cornelissen, J. P. (2020). Corporate communication: A guide to theory and practice (6th ed.). SAGE Publications.

Cutlip, S. M., Center, A. H., ve Broom, G. M. (1994). Effective public relations. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Çınarlı, İ. (2016). Kriz iletişimi. İstanbul: Beta.

Danziger, P. (2024, 24 Haziran). Italian court reveals Dior's unethical supply chain and puts other luxury brands on notice. Erişim adresi: <https://www.forbes.com/sites/pamdanziger/2024/06/24/italian-court-reveals-diors-unethical-supply-chain-and-puts-other-luxury-brands-on-notice/#:~:text=An%20Italian%20court%20finds%20contractors%20for> (Erişim tarihi:27.09.2024)

Drucker, P. (2010). The essential Drucker: The best of sixty years of Peter Drucker's essential writings on management. Harper Business.

Dutton, J. E. (1986). The processing of crisis and non-crisis strategic issues. Journal of Management Studies, 23, 501-517.

Euronews. (2024). Moda devi Dior ve Armani'ye kayyum atandı: Pahalı çantaların arkasında sömürülen işçiler var. Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2024/07/05/moda-devi-dior-ve-armoniye-kayyum-atandi-pahali-cantalarin-arkasinda-somurulen-isciler-var> (Erişim tarihi:27.09.2024)

Fearn-Banks, K. (1996). Crisis communication: A casebook approach. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Fink, S. L., Beak, J., ve Taddeo, K. (1971). Organizational crisis and change. Journal of Applied Behavioral Science, 7, 15-37.

Fombrun, C. J., ve van Riel, C. B. M. (2004). Fame and fortune: How successful companies build winning reputations. Pearson Prentice Hall.

Fortini, E. (2020). The Armani empire: Inside Giorgio Armani's timeless style. Thames ve Hudson.

Gould, J. (2017). Christian Dior: History and modernity in luxury fashion. Princeton Architectural Press.

Grunig, J. E., ve Hunt, T. (1984). Managing public relations. New York: Holt, Rinehart ve Winston.

Heath, R. L. (1997). Strategic issues management: Organizations and public policy challenge. Sage Publications.

Holtzhausen, D. R., ve Roberts, G. F. (2009). An investigation into the role of image repair theory in strategic conflict management. Journal of Public Relations Research, 21(2), 165-186.

- Ledingham, J. A., ve Bruning, S. D. (1998b). Relationship management and public relations: Dimensions of an organization–public relationship. *Public Relations Review*, 24, 55–65.
- Ledingham, J. A., ve Bruning, S. D. (1999). Managing media relations: Extending the relational perspective of public relations. In J. Biberman ve A. Alkhafaji (Eds.), *Business research yearbook* (Vol. 5, pp. 644–648). Saline, MI: McNaughton ve Gunn, Inc.
- Ledingham, J. A., ve Bruning, S. D. (2000). Public relations as relationship management: A relational approach to the study and practice of public relations. Lawrence Erlbaum Associates.
- Ledingham, J. A. (2001a). Government and citizenry: Extending the relational perspective of public relations. *Public Relations Review*, 27, 285–295.
- Ledingham, J. A., ve Bruning, S. D. (2001). Community relations. In R. L. Heath (Ed.), *Handbook of public relations* (pp. 527–534). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ledingham, J. A. (2003). Explicating relationship management as a general theory of public relations. *Public Relations Research*.
- Lerbinger, O. (2012). *The crisis manager: Facing risk and responsibility* (2nd ed.). Routledge.
- Le Monde. (2024). Dior and Armani under investigation for exploiting workers at Chinese factories in Italy. *Le Monde*. Erişim adresi: https://www.lemonde.fr/en/europe/article/2024/07/17/dior-and-armani-under-investigation-for-exploiting-workers-at-chinese-factories-in-italy_6687795_143.html# (Erişim tarihi: 27.09.2024)
- Marketing Türkiye. (2024). Moda dünyası şokta: Dior ve Armani'ye kayyum atandı! Erişim adresi: <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/moda-dunyasi-sokta-dior-ve-armaniye-kayyum-atandi/> (Erişim adresi:27.09.2024)
- Moore, C. M., ve Birtwistle, G. (2005). The nature of parenting advantage in luxury fashion retailing: The case of Gucci group NV. *International Journal of Retail ve Distribution Management*, 33(4), 256-270.
- Okonkwo, U. (2007). *Luxury fashion branding: Trends, tactics, techniques*. Palgrave Macmillan.
- Okumuş, F. (2003). İşletmelerde kriz yönetimi ve krizlerin işletmeler üzerine olası etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1-2), 203-212.
- Palenchar, M. J., ve Heath, R. L. (2002). Another part of the risk communication model: Analysis of communication processes and message content. *Journal of Public Relations Research*, 14(2), 127-158.
- Pira, A., ve Sohodol, Ç. (2015). *Kriz yönetimi: Halkla ilişkiler açısından bir değerlendirme*. İstanbul İletişim Yayınları.
- Rawl, L. G. (1989). An open letter to the public. *New York Times*.
- Regester, M. (1989). Crisis management. In P. Bowman (Ed.), *Handbook of financial public relations* (1st ed.). Butterworth-Heinemann.

Regester, M., ve Larkin, J. (2008). Risk issues and crisis management in public relations. Kogan Page.

Reuters. (2024), Italy's antitrust investigates Armani, Dior over alleged exploitation of workers. Erişim adresi: [https://www.reuters.com/business/retail-consumer/italys-antitrust-investigates-armani-dior-over-alleged-exploitation-workers-2024-07-17/#:~:text=ROME,%20July%2017%20\(Reuters\)%20-%20Italy's](https://www.reuters.com/business/retail-consumer/italys-antitrust-investigates-armani-dior-over-alleged-exploitation-workers-2024-07-17/#:~:text=ROME,%20July%2017%20(Reuters)%20-%20Italy's) (Erişim tarihi:27.09.2024)

Telg, R. (2010). Risk and crisis communication: When things go wrong. EDIS, 6, 1-9.

Temel Eginli, A. (2014). Halkla ilişkiler ne değildir. İstanbul: Say.

Treviño, L. K., ve Nelson, K. A. (2007). Managing business ethics: Straight talk about how to do it right. John Wiley ve Sons.

Tungate, M. (2009). Luxury world: The past, present and future of luxury brands. Kogan Page.

United States Congress. (2006, February 19). A failure of initiative: Final report of the select bipartisan committee to investigate the preparation for and response to Hurricane Katrina. Government Printing Office.

Wilcox, D. L., ve Cameron, G. T. (2006). Public relations strategies and tactics (8th ed.). Pearson.

Zheng, Y., Liu, H., ve Davison, R. M. (2018). Social media and the development of organizational crisis capability. Information ve Management, 55(5), 633

ADAPTING EDUCATIONAL STRATEGIES TO COGNITIVE DEVELOPMENT FOR INCREASED LEARNING ENGAGEMENT

Thahiruddin ¹, Ika MARYANI ²

¹ Universitas Ahmad Dahlan, <https://orcid.org/0009-0000-7481-6035>

² Universitas Ahmad Dahlan, <https://orcid.org/0000-0002-7154-2902>

ABSTRACT

This study examines strategies to enhance students' learning interests by aligning teaching approaches with their cognitive development levels. Effective strategies for fostering learning interest involve interactive and innovative planning that evolves with students' cognitive stages. Cognitive development, as outlined by Jean Piaget, occurs through distinct phases—sensorimotor, preoperational, concrete operational, and formal operational—each requiring tailored teaching methods. Strategies include using sensory-rich activities for the early stages, logical problem-solving for the middle stages, and abstract, critical thinking challenges for the advanced stages. The research emphasizes diverse, interactive approaches such as multimedia, collaborative projects, and gamification to stimulate engagement. Additionally, aligning tasks with cognitive capacity, fostering emotional and social involvement, and encouraging self-directed learning and reflection play pivotal roles. By incorporating real-world relevance into learning materials, educators can further inspire students. The findings conclude that adapting strategies to cognitive development enhances learning interest and fosters an engaging, effective educational environment.

Keywords: learning interest, cognitive development, teaching strategies, Piaget, education innovation.

INTRODUCTION

The strategy for enhancing learning interest refers to a well-planned and interactive approach designed to achieve specific visions, missions, and goals in fostering and developing children's enthusiasm for learning (Sottolare et al., 2014). Such strategies must be innovative and adaptable, aligning with the cognitive development of children as they grow (Fahid et al., 2021). Broadly speaking, a strategy encompasses methods or steps chosen to address challenges,

overcome obstacles, or achieve success in specific situations, whether in business, politics, military, sports, or daily life. It involves planning, decision-making, and action-taking to achieve desired outcomes by utilizing resources effectively and creatively. Simply put, a strategy is a method or approach for achieving specific objectives while considering and formulating various influencing factors.

Cognition, on the other hand, is a term that refers to mental processes related to understanding, learning, thinking, memory, and information processing. Cognitive processes include mental activities such as perception, attention, memory, reasoning, decision-making, and language (Corno & Mandinach, 1983). In psychology, cognition also pertains to how individuals process information and use their knowledge to interact with the surrounding world. In psychology, cognitive science also focuses on how the human brain processes information and how these mental processes influence behavior and actions. Improving students' interest in learning is a critical factor in achieving optimal educational success. However, strategies to enhance learning interest must align with each student's cognitive development level. Cognitive development refers to the mental processes that enable individuals to think, understand, solve problems, and make increasingly complex decisions as they grow older and gain experience (El-Sabagh, 2021).

In the context of student caregiving, comprehensive skills and expertise are essential for educators to address and adapt to the dynamic and progressive cognitive development patterns of their students. Jean Piaget, a developmental psychology expert, proposed that human cognitive development occurs in distinct stages, each characterized by unique features. Therefore, designing effective learning strategies requires considering students' cognitive development stages (Sottolare et al., 2014). The following sections discuss strategies for enhancing learning interest while taking into account the cognitive development stages of students.

METHODS

This article employs several methods to effectively present its ideas and strategies. The descriptive method is used to explain concepts, strategies, and ideas in detail, enabling the writer to clearly describe the stages of cognitive development, strategies to improve learning interest, and methods for fostering emotional, social, and independent learning. This approach ensures clarity and provides a systematic presentation that helps readers thoroughly understand the material. Additionally, the article incorporates the literature review method by referencing

existing theories, research, and expert opinions, such as Jean Piaget's stages of cognitive development. This method strengthens the content by offering a solid theoretical foundation and supporting the proposed strategies with evidence-based practices. Finally, the article includes reflective analysis through questions or prompts that encourage educators to evaluate their current teaching practices. This approach allows readers to connect the strategies with their own experiences and consider practical improvements for better educational outcomes.

RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Aligning Learning Materials with Stages of Cognitive Development

According to Jean Piaget, children's cognitive development is divided into four main stages: Sensorimotor Stage (0-2 years), Preoperational Stage (2-7 years), Concrete Operational Stage (7-11 years), and Formal Operational Stage (11 years and above). During the Sensorimotor Stage, cognitive development is still very basic, and children learn through direct interaction with their physical world. At this stage, children can hear but cannot yet respond, and they can feel but are unable to express their emotions. In the Preoperational Stage, children begin to develop symbolic abilities. They can respond to words and start to express their feelings verbally, though their thinking is still egocentric and lacks logical reasoning. In the Concrete Operational Stage, children are able to think logically but are still limited to concrete objects and concepts. They struggle with abstract ideas. Finally, during the Formal Operational Stage, individuals begin to think abstractly and hypothetically, allowing them to engage with more complex concepts and ideas. To effectively align learning materials with each cognitive development stage, specific strategies must be applied (Piki et al., 2016). For early childhood learners (sensorimotor and preoperational stages), the materials should be based on concrete experiences and activities that engage the senses. Educational games, teaching aids, and sensory-based activities can make the learning process more engaging and effective (Astleitner, 2018). For elementary school children (concrete operational stage), learning materials should match their ability to think logically while remaining tied to tangible objects and real-life experiences. Simple experiments or reality-based projects can help students better understand abstract concepts. Finally, for adolescents (formal operational stage), learning strategies can involve more challenging activities such as discussions, problem-solving tasks, and projects that encourage them to develop their own ideas. Such approaches foster abstract and hypothetical thinking, significantly enhancing their interest in learning.

3.2. Utilizing Diverse and Interactive Approaches

Each student has a unique learning style, with some preferring visual methods, others learning more effectively through auditory means, and some benefiting most from hands-on practice. To stimulate students' interest in learning, educators must adopt diverse and interactive approaches that cater to these varying preferences. One effective strategy is incorporating multimedia tools, such as videos, images, and animations, which can capture students' attention and provide visual stimulation, particularly for those in earlier cognitive development stages (Astleitner, 2018). Group discussions and experience-sharing activities, such as presentations and debates, are especially useful for students in the formal operational stage, as these methods encourage critical and analytical thinking. Additionally, project-based learning techniques can be implemented to allow students to work collaboratively, develop problem-solving skills, and unleash their creativity. By creating a dynamic and interactive learning environment, educators can engage students more effectively, making the learning process both enjoyable and meaningful (El-Sabagh, 2021).

3.3. Providing Challenges Appropriate to Cognitive Development Levels

The challenges given to students should align with their cognitive capacities. Challenges that are too easy can lead to boredom, while those that are too difficult may cause frustration and diminish interest in learning. To address this, educators can implement several strategies. Gradual challenges can be designed by adjusting the difficulty level to match students' abilities (Griffiths et al., 2009). For children in the concrete operational stage, tasks related to solving everyday problems are effective, while adolescents can be given more complex challenges involving analysis and problem-solving. A scaffolding approach can also be used, where support is provided when needed and gradually reduced as students develop their skills (Fahid et al., 2021). For example, educators can start with clear instructions and guidance, then allow students to attempt tasks independently. Additionally, incorporating gamification into learning by introducing game elements such as levels or missions tailored to students' cognitive stages can enhance engagement, foster a sense of achievement, and provide stimulating challenges.

3.4. Fostering Emotional and Social Engagement While Promoting Independent Learning and Reflection

Cognitive development is not solely tied to thinking abilities but also closely linked to students' social and emotional factors. Cultivating curiosity, pride in achievement, and a sense of wonder is essential for enhancing learning interest (Liu et al., 2022). Building positive relationships

between teachers and students helps create a supportive classroom environment. Students who feel valued and understood are more likely to be engaged and motivated to learn. Collaborative activities, such as group work or discussions, are particularly effective for students at higher cognitive development stages, as they not only deepen understanding but also strengthen social bonds (Pintrich & Schragben, 2012). Providing constructive feedback and recognizing students' efforts and achievements further boosts their confidence and inspires them to continue learning.

At the same time, fostering independent learning and self-reflection is crucial, particularly for students in advanced cognitive stages. Teaching effective study skills, such as time management, note-taking techniques, and active learning strategies like mind mapping or the SQ3R method (Survey, Question, Read, Recite, Review), equips students to take responsibility for their learning process (Carroll et al., 2021). Encouraging self-reflection through journaling or group discussions allows students to evaluate their learning experiences and identify areas for improvement. Additionally, integrating technology by providing access to digital learning platforms enables students to explore materials independently, aligning their studies with their interests and needs. By balancing emotional and social engagement with independence and reflection, educators can create a holistic learning environment that fosters both academic and personal growth.

CONCLUSION

Enhancing students' interest in learning requires a comprehensive and thoughtful approach that aligns with their cognitive, emotional, and social development. By understanding the stages of cognitive growth, as outlined by Jean Piaget, educators can design effective strategies that cater to the unique needs of each developmental stage. Implementing diverse and interactive teaching methods, providing appropriately challenging tasks, and fostering a positive emotional and social environment are essential to keeping students engaged and motivated. Additionally, promoting independent learning and self-reflection helps students develop responsibility, discipline, and critical thinking skills, which are invaluable for their long-term success.

Ultimately, the combination of these strategies creates a dynamic and supportive learning environment that not only stimulates curiosity and creativity but also empowers students to reach their full potential. By balancing cognitive development with emotional support and independent learning, educators can play a critical role in shaping motivated, capable, and lifelong learners.

REFERENCES

- El-Sabagh, H. A. (2021). Adaptive e-learning environment based on learning styles and its impact on development students' engagement. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 18(1), 53.
- Griffiths, A. J., Sharkey, J. D., & Furlong, M. J. (2009). Student engagement and positive school adaptation. In *Handbook of positive psychology in schools* (pp. 197-212). Routledge.
- Carroll, M., Lindsey, S., Chaparro, M., & Winslow, B. (2021). An applied model of learner engagement and strategies for increasing learner engagement in the modern educational environment. *Interactive Learning Environments*, 29(5), 757-771.
- Corno, L., & Mandinach, E. B. (1983). The role of cognitive engagement in classroom learning and motivation. *Educational psychologist*, 18(2), 88-108.
- Fahid, F. M., Rowe, J. P., Spain, R. D., Goldberg, B. S., Pokorny, R., & Lester, J. (2021, June). Adaptively scaffolding cognitive engagement with batch constrained deep Q-networks. In *International conference on artificial intelligence in education* (pp. 113-124). Cham: Springer International Publishing.
- Liu, H. L., Wang, T. H., Lin, H. C. K., Lai, C. F., & Huang, Y. M. (2022). The influence of affective feedback adaptive learning system on learning engagement and self-directed learning. *Frontiers in Psychology*, 13, 858411.
- Sottolare, R. A., DeFalco, J. A., & Connor, J. (2014). –A Guide to Instructional Techniques, Strategies and Tactics to Manage Learner Affect, Engagement, and Grit. *Design recommendations for intelligent tutoring systems*, 2, 7-33.
- Piki, A., Markou, M., & Vasiliou, A. (2016, October). Learning through play: The role of learning and engagement theory in the development of educational games for intellectually challenged children. In *2016 International Conference on Interactive Technologies and Games (ITAG)* (pp. 1-6). IEEE.
- Astleitner, H. (2018). Multidimensional Engagement in Learning--An Integrated Instructional Design Approach. *Journal of Instructional Research*, 7, 6-32.
- Pintrich, P. R., & Schragben, B. (2012). Students' motivational beliefs and their cognitive engagement in classroom academic tasks. In *Student perceptions in the classroom* (pp. 149-184). Routledge.

LEVERAGING DATA-DRIVEN DECISION-MAKING TO IMPROVE EDUCATIONAL OUTCOMES

Eko Priyo Agus NUGROHO ¹, Dwi SULISWORO ²

¹ Universitas Ahmad Dahlan, <https://orcid.org/0009-0001-8124-1628>

² Universitas Ahmad Dahlan, <https://orcid.org/0000-0002-7625-8505>

ABSTRACT

This study aims to analyze the application of Data-Driven Decision Making (DDDM) in education to enhance school quality and student learning outcomes. DDDM systematically uses data in decision-making processes to formulate more effective educational strategies and policies. This research employs a literature review method, analyzing previous studies on the implementation of DDDM in various schools. The study also explores challenges in adopting DDDM, such as limited data management skills and technological infrastructure, as well as strategies to address these challenges, including capacity building for human resources, strengthening technological infrastructure, and fostering a data-driven culture in schools. The findings indicate that although challenges persist, DDDM can effectively improve educational quality, accelerate evidence-based decision-making, and foster a more collaborative and transparent educational environment when supported appropriately. Technology plays a crucial role in enabling DDDM; however, its success largely depends on the readiness and capability of its users.

Keywords: Data-Driven Decision-Making (DDDM), school quality, student learning outcomes, technology, implementation strategies

INTRODUCTION

Data-Driven Decision Making (DDDM) in the educational context has become increasingly critical in efforts to enhance school quality. DDDM refers to the process of collecting and analyzing data to support more effective, evidence-based decision-making within educational environments. In an era characterized by the abundance of available data, schools are expected to leverage this information to identify strengths and weaknesses in teaching and learning processes and to formulate appropriate improvement strategies (Schildkamp, 2019). Research

indicates that school principals who utilize data to address issues related to curriculum and instruction can improve student achievement, particularly within the context of educational accountability (Luo et al., 2013; Forrester, 2019).

DDDM extends beyond academic outcomes, emphasizing the development of collaboration among educators and other stakeholders. By effectively sharing data, schools can create more inclusive and responsive learning environments tailored to students' needs (Pagan et al., 2019; Datnow et al., 2013). Additionally, implementing DDDM requires a cultural shift within schools to support data utilization in decision-making processes, enabling teachers and school leaders to collaborate more effectively in enhancing educational quality (Lynch et al., 2016). DDDM has the potential to serve as a powerful tool for driving innovation and continuous improvement in educational systems, ultimately leading to enhanced overall school quality (Park et al., 2012).

METHODOLOGY

This study employs a conceptual approach, focusing on literature analysis and theoretical review related to the implementation of Data-Driven Decision Making (DDDM) in improving school quality. The research does not involve the collection of primary data in the field, but instead relies on secondary sources from academic journals, reference books, and relevant research reports. This method aims to explore the concept of DDDM, its benefits, implementation challenges, and strategies that have proven effective based on previous studies. The findings of this research are expected to provide a solid theoretical foundation and evidence-based guidance for the application of DDDM in the educational context.

RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Understanding the Concept of data-Driven Decision Making (DDDM) in Education

Data-Driven Decision Making (DDDM) in education is an increasingly significant approach to improving school quality and student learning outcomes. DDDM refers to the systematic use of data in decision-making processes, where information derived from data analysis is utilized to formulate more effective strategies and policies within the educational context (Joshi et al., 2021; Datnow et al., 2013). Many schools and educational districts have made efforts to integrate DDDM practices into their cultures, aiming to enhance accountability and student outcomes (Datnow et al., 2013; Pagan et al., 2019). Research indicates that school principals who use data to address curriculum and teaching challenges can be more effective in improving

student achievement, particularly in the context of increasingly stringent accountability policies (Ah-Teck & Starr, 2014; Marsh & Farrell, 2014).

The implementation of DDDM also fosters collaboration among educators, where teachers are organized into collaborative groups to share and analyze data collectively (Datnow et al., 2013; Pagan et al., 2019). Through data sharing, educators can better understand student needs and design more targeted interventions. DDDM requires cultural changes within schools, where educational leaders must support teachers in understanding and effectively using data in their teaching practices (Habib et al., 2020; Marsh & Farrell, 2014).

While challenges in implementing DDDM persist, such as insufficient training and resources, research suggests that with adequate support, DDDM can serve as a powerful tool for enhancing educational quality and student learning outcomes (Asfaw, 2023; Marsh & Farrell, 2014). These findings underline the potential of DDDM to transform educational practices and drive continuous improvement in schools.

3.2. The Role of Technology in Supporting DDDM Implementation in Schools

Technology plays a crucial role in supporting the implementation of Data-Driven Decision Making (DDDM) in schools. By leveraging digital tools and data-driven platforms, schools can collect, analyze, and visualize relevant data to make more accurate and effective decisions. Technology facilitates the processing of data from various sources, such as student grades, attendance records, and survey results, enabling educators and school leaders to make informed and evidence-based decisions. According to research by Hwang et al. (2019), the use of technology in data collection and analysis provides significant advantages in improving the quality of decision-making within the education sector.

In addition to enhancing data processing capabilities, technology enables more effective collaboration among decision-makers in schools. Cloud-based information systems and collaborative applications allow real-time data access and more efficient information sharing among teachers, principals, and other stakeholders. This accelerates the decision-making process and ensures that decisions can be promptly implemented and monitored for effectiveness. Research by Johnson and Steen (2020) highlights that the integration of technology into DDDM not only increases the efficiency of decision-making but also strengthens stakeholder engagement in more transparent and participatory decision-making processes.

However, the adoption of technology to support DDDM also presents challenges, such as a lack of technological skills among teachers and limited infrastructure in certain schools. To fully harness the potential of technology in DDDM, it is essential to provide adequate training for educators and to enhance the technological infrastructure within schools. Ang et al. (2022) emphasize that while technology holds significant promise for advancing data-driven decision-making, the success of its implementation heavily depends on the readiness and capabilities of its users.

Challenges and Strategies in Implementing DDDM to Improve School Quality

Implementing Data-Driven Decision Making (DDDM) in education presents several challenges. One of the primary issues is the lack of skills in managing and analyzing data among educators and school administrators. Research indicates that many teachers and principals are not proficient in using data to support educational decisions, whether in analyzing student performance, managing resources, or evaluating educational programs (Boudett, City, & Murnane, 2005).

Another significant challenge is the limited availability of adequate technological infrastructure. Schools, particularly those in underdeveloped areas, often face difficulties in accessing the hardware and software necessary for effective data collection and analysis (Harris, 2009). Even when data is available, it is often poorly organized or disconnected, reducing its usefulness for decision-making processes.

To address these challenges, several strategies can be implemented:

Enhancing Human Resource Capacity. Building the capacity of teachers and school leaders is essential. Professional development and training programs in data literacy and statistical analysis can empower educators to use data more effectively. For instance, developing data-based training curricula to improve data analysis skills among educators has proven to enhance their ability to make evidence-based decisions (Wayman, 2005).

Improving Technological Infrastructure. Upgrading technological infrastructure is a critical step. Providing adequate hardware and software, along with better access to digital platforms that enable efficient data analysis, can facilitate the implementation of DDDM (Harris, 2009). The use of integrated School Information Systems (SIS) can support systematic data collection and make data more accessible to stakeholders involved in decision-making processes.

Fostering a Data-Driven Culture in Schools. Developing a data-driven culture within schools is another key strategy. Integrating data usage into the school's culture through policies that support data-driven decision-making, and fostering collaboration among stakeholders (teachers, principals, and education managers), can strengthen DDDM implementation. Such efforts can create a more transparent environment focused on achieving optimal outcomes for students (Boudett, City, & Murnane, 2005).

C O N C L U S I O N

The implementation of Data-Driven Decision Making (DDDM) in education has increasingly become a key approach to improving school quality and student learning outcomes. DDDM relies on the systematic use of data to support more effective decision-making in formulating educational policies and strategies. Despite challenges such as limited data management skills and technological infrastructure, various strategies can be employed to address these issues. Enhancing human resource capacity through data training, strengthening technological infrastructure, and fostering a data-driven culture within schools can expedite the effective implementation of DDDM. Technology plays a critical role in supporting DDDM, particularly in simplifying data collection, analysis, and visualization, as well as in accelerating evidence-based decision-making processes. However, challenges such as the lack of technological skills among teachers and infrastructure limitations in certain schools must be addressed through adequate training and enhanced technological capacity. With the right support, DDDM has the potential to become a highly effective tool for improving educational quality and student outcomes. It fosters a more transparent, collaborative environment focused on achieving optimal results for students. By addressing the challenges and leveraging the opportunities, DDDM can drive continuous improvement in the education sector.

REFERENCES

- Ah-Teck, J. and Starr, K. (2014). *Total quality management in mauritian education and principals' decision-making for school improvement*. Journal of Educational Administration, 52(6), 833-849. <https://doi.org/10.1108/jea-06-2012-0075>
- Ang, R., Tan, W., & Ong, S. (2022). *Challenges in data-driven decision making in education: Insights from Southeast Asia*. Educational Technology Research and Development, 70(4), 945-960.
- Asfaw, Z. (2023). *Data-driven decision-making and its impacts on education quality in developing countries: a systematic review.*, 198-203. <https://doi.org/10.1109/ict4da59526.2023.10302228>
- Boudett, K. P., City, E. A., & Murnane, R. J. (2005). *Data Wise: A Step-by-Step Guide to Using Assessment Results to Improve Teaching and Learning*. Harvard Education Press.

- Datnow, A., Park, V., & Kennedy-Lewis, B. (2013). *Affordances and constraints in the context of teacher collaboration for the purpose of data use*. *Journal of Educational Administration*, 51(3), 341-362. <https://doi.org/10.1108/09578231311311500>
- Forrester, V. (2019). *School management information systems: challenges to educational decisionmaking in the big data era*. *International Journal on Integrating Technology in Education*, 08(01), 01-11. <https://doi.org/10.5121/ijite.2019.8101>
- Habib, M., Jamal, W., Khalil, U., & Khan, Z. (2020). *Transforming universities in interactive digital platform: case of city university of science and information technology*. *Education and Information Technologies*, 26(1), 517-541. <https://doi.org/10.1007/s10639-020-10237-w>
- Harris, D. N. (2009). *The Impact of Data-Driven Decision Making on Educational Outcomes*. *American Educational Research Journal*, 46(4), 672-690.
- Hwang, G., Yang, S., & Chang, C. (2019). *Data-driven decision making in education: A review of current practices and future directions*. *Journal of Educational Technology & Society*, 22(1), 123-134.
- Joshi, A., Gertner, R., Roberts, L., & El-Mohandes, A. (2021). *An evidence-based approach on academic management in a school of public health using smart model*. *Sustainability*, 13(21), 12256. <https://doi.org/10.3390/su132112256>
- Johnson, M., & Steen, D. (2020). *Collaboration and data use in schools: A systematic review*. *Educational Administration Quarterly*, 56(3), 429-457.
- Luo, M., Will, J., & Clayburn, C. (2013). Differences in principals' data use for decision making: an administrative problem-solving perspective. *The Advocate*, 21(1). <https://doi.org/10.4148/2637-4552.1081>
- Lynch, D., Smith, R., Provost, S., & Madden, J. (2016). Improving teaching capacity to increase student achievement. *Journal of Educational Administration*, 54(5), 575-592. <https://doi.org/10.1108/jea-10-2015-0092>
- Marsh, J. and Farrell, C. (2014). *How leaders can support teachers with data-driven decision making*. *Educational Management Administration & Leadership*, 43(2), 269-289. <https://doi.org/10.1177/1741143214537229>
- Pagan, S., Magner, K., & Thibedeau, C. (2019). *Supporting data-driven decision making in a canadian school district*. *International Journal for Digital Society*, 10(3), 1510-1515. <https://doi.org/10.20533/ijds.2040.2570.2019.0187>
- Park, V., Daly, A., & Guerra, A. (2012). *Strategic framing*. *Educational Policy*, 27(4), 645-675. <https://doi.org/10.1177/0895904811429295>
- Schildkamp, K. (2019). *Data-based decision-making for school improvement: research insights and gaps*. *Educational Research*, 61(3), 257-273. <https://doi.org/10.1080/00131881.2019.1625716>
- Wayman, J. C. (2005). *Data-Driven Decision Making and School Improvement: From Theory to Practice*. *Journal of Education for Students Placed at Risk*, 10(3), 295-308.

THE ROLE OF DORMITORY GUIDANCE IN ENHANCING LEARNING QUALITY AT MADRASAH ALIYAH ISLAMIC CENTRE BIN BAZ, INDONESIA

Miftahul HAQ ¹, Suyatno ²

¹ Universitas Ahmad Dahlan, <https://orcid.org/0009-0001-8983-2561>

² Universitas Ahmad Dahlan, <https://orcid.org/0000-0002-5796-6100>

ABSTRACT

Dormitory management at Madrasah Aliyah Islamic Centre Bin Baz plays a pivotal role in fostering student discipline, which directly enhances the quality of learning. As a structured educational environment, the dormitory provides a well-defined daily schedule that organizes activities such as studying, rest, worship, and social engagements. This structured approach enables students to manage their time effectively and maintain focus on academic pursuits. Furthermore, the availability of essential facilities, such as shared study spaces and internet access for academic resources, supports the learning process. Academic mentoring by dormitory supervisors offers personalized guidance, helping students deepen their understanding of lessons and achieve better academic outcomes. Beyond academics, intensive social interactions within the dormitory setting promote character development and interpersonal skills. This study underscores the integral role of dormitory management in shaping student discipline and improving the overall quality of education at Madrasah Aliyah Islamic Centre Bin Baz.

Keywords: Dormitory Management, Student Discipline, Learning Quality, Academic Mentoring, Character Development.

INTRODUCTION

In the context of educational institutions, especially those with a religious foundation, the role of dormitory life in enhancing students' learning experiences is often overlooked. However, at Madrasah Aliyah Islamic Centre Bin Baz, the dormitory system plays a pivotal role in shaping student discipline and academic achievement. The structured environment within the dormitory not only fosters a sense of order but also supports the creation of a conducive atmosphere for learning and personal development. Daily routines and interactions within the dormitory are

crucial for fostering time management, academic focus, and the development of students' moral character.

This introduction explores how the role of the dormitory extends beyond being merely a place to live, becoming an integral part of students' academic journeys. The structured discipline and academic support provided are key components in improving educational quality. By offering an environment that promotes social interaction, academic mentoring, and character development, the dormitory system at Madrasah Aliyah Islamic Centre Bin Baz presents an innovative approach to holistic student development, ensuring that students excel academically while also growing personally.

RESEARCH METHODS

This study uses a qualitative approach with a case study method to explore the role of dormitory management in improving learning quality at Madrasah Aliyah Islamic Centre Bin Baz. This method was chosen to provide an in-depth understanding of how the dormitory environment and interactions within it influence students' discipline, character, and learning quality.

2.1. Research Subjects

The subjects of this study include students residing in the dormitory of Madrasah Aliyah Islamic Centre Bin Baz, as well as dormitory supervisors and teachers involved in the learning and management process within the dormitory environment. The selection of subjects was done purposively, focusing on those directly involved in dormitory life and students' educational processes.

2.2. Data Collection Techniques

Data were collected using the following techniques:

Participant Observation: Researchers conducted direct observations in the dormitory, recording daily routines, social interactions between students and dormitory supervisors, and learning activities carried out in the dormitory, such as academic mentoring sessions and group discussions.

Theoretical Triangulation: Utilizing various relevant theories, such as time management theory (Suryana, 2019), character development theory (Lickona, 1991), and learning environment theory (Nurhadi, 2018), to strengthen thematic analysis and research conclusions.

2.3. Research Ethics

This study adheres to standard research ethics, including obtaining permission from the school and dormitory authorities to conduct the research and ensuring that participation was voluntary and anonymous. Furthermore, information obtained during the research was kept confidential and used solely for research purposes. By employing this qualitative approach, the study aims to provide deeper insights into how dormitory management at Madrasah Aliyah Islamic Centre Bin Baz plays a role in enhancing students' discipline and improving their learning quality.

RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Dormitory Management in Enhancing Student Discipline and Learning Quality

Dormitory management at Madrasah Aliyah Islamic Centre Bin Baz plays a crucial role in shaping student discipline, which in turn contributes to improving learning quality. The dormitory, as both a residence and a training center for students, provides a structured framework for their daily lives. A well-organized time structure, with schedules allocating time for study, rest, worship, and other social activities, enables students to lead disciplined and focused lives.

According to time management theory, the presence of a structured schedule can enhance the efficiency and effectiveness of learning (Suryana, 2019). The clear time arrangements in the dormitory allow students to make the best use of their time for studying, resting, and worship without significant distractions. This discipline impacts not only students' daily routines but also improves their concentration during study. Students accustomed to good time management are better able to prioritize tasks and minimize distractions that could reduce their learning quality (Amirullah, 2020).

In addition, the facilities available in the dormitory environment, such as comfortable shared study spaces, internet access for learning resources, and the presence of academic mentors who are readily available, significantly support students' learning processes. According to Hidayat (2020), adequate access to learning facilities can increase student engagement in the learning process by providing opportunities to explore materials more broadly and deeply beyond formal class hours. Dormitory management equipped with adequate learning facilities supports students in learning more effectively, thereby improving their academic performance.

3.2. Social Interaction and Character Development Through Dormitory Life

Dormitory life plays an essential role in shaping students' character. As a living and learning environment outside the home, the dormitory serves as a social setting that supports students' personal development in various aspects, including moral, social, and spiritual. In the dormitory, students interact not only with peers but also with supervisors who act as mentors guiding them to develop character aligned with the noble values instilled in Islamic education.

Character development theory by Lickona (1991) suggests that character is formed through deep social interactions within the environment, which includes family, school, and social communities like dormitories. In this context, students face social situations requiring them to collaborate, respect others, and take responsibility for themselves and others. Dormitory supervisors play a role as mentors who guide students to internalize these moral and social values in daily life.

In conclusion, dormitory management at Madrasah Aliyah Islamic Centre Bin Baz contributes significantly to students' personal and academic growth, fostering disciplined routines, moral character, and academic excellence through structured schedules, supportive facilities, and active mentoring programs.

3.3. The Role of Dormitory Guidance in Enhancing Discipline and Learning Quality

Dormitory guidance at Madrasah Aliyah Islamic Centre Bin Baz significantly impacts students' discipline, which in turn contributes to the quality of their learning. As highlighted by Suryana (2019), effective time management in a dormitory environment has proven to enhance students' learning efficiency. A clear and structured schedule enables students to optimize their time, allowing them to focus on learning without distractions. This organized routine fosters disciplined habits, which not only influence daily activities but also improve their concentration during study sessions.

The facilities provided in the dormitory, such as communal study rooms and internet access for learning resources, also play a critical role in supporting students' academic processes. Hidayat (2020) emphasizes that adequate facilities increase students' engagement in learning by providing broader access to explore materials in-depth. In this context, dormitory supervisors who provide academic assistance help students better understand and delve deeper into their coursework, enabling more effective learning.

Furthermore, research by Rachman (2021) shows that the discipline cultivated in the dormitory environment contributes to students' study habits and attitudes. Dormitory guidance not only organizes students' daily activities but also teaches them to take responsibility for their learning process. This formation of discipline and responsibility positively impacts academic outcomes, as students become more organized and focused in completing their academic tasks.

3.4. Character Development through Dormitory Life

In addition to enhancing discipline, dormitory life positively impacts character development. Social interactions in the dormitory—between peers and with dormitory supervisors—serve as a crucial medium for students' personal growth. According to Lickona (1991), students' character develops through intensive social interactions within their environment. In the dormitory context, students are taught to collaborate, respect one another, and take responsibility for themselves and others.

Dormitory supervisors act as mentors, providing examples and guidance to students in both moral and social aspects. Character education in the dormitory, based on Islamic values, focuses on cultivating good morals such as honesty, responsibility, and mutual respect. Nata's (2010) theory of Islamic character education stresses the importance of moral cultivation in shaping students who excel not only academically but also morally and ethically.

The process of socialization in the dormitory also allows students to internalize social norms and moral values. This aligns with George Herbert Mead's (1934) theory of socialization, which posits that individuals learn values and norms through social interactions with others. In the dormitory, students learn to understand and respect others' rights, collaborate in groups, and take responsibility for their behavior. Dormitory supervisors provide moral guidance to help students achieve higher moral development levels.

3.5. Academic Support in the Dormitory

Beyond character development, dormitories play a significant role in enhancing learning quality through intensive academic support. As explained by Vygotsky (1978) in the Zone of Proximal Development (ZPD) theory, proper guidance helps students overcome learning challenges and reach their full potential. Academic assistance provided in the dormitory focuses on mastering difficult material and developing effective learning strategies. Dormitory supervisors actively support students in their learning process through individual guidance and group discussions.

This program allows students to delve deeper into their subjects and receive direct feedback from supervisors. In this context, supervisors act not only as overseers but also as facilitators who help students address academic challenges. With a more personalized and intensive approach, students feel more supported in facing their learning challenges, ultimately improving their academic performance.

CONCLUSION

Dormitory guidance at Madrasah Aliyah Islamic Centre Bin Baz plays a crucial role in enhancing students' learning quality. Through structured time management, adequate facilities, and intensive academic support, students can improve their discipline, leading to greater focus and concentration in their studies. Additionally, dormitory life offers students the opportunity to develop good character through deep social interactions. Thus, the dormitory system emphasizes not only academic achievements but also the development of individuals with strong moral character.

REFERENCES

- Amirullah, M. (2020). Efisiensi dan efektivitas belajar melalui pengelolaan waktu yang baik. Jakarta: Pustaka Pendidikan.
- Bandura, A. (1977). Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Hidayat, A. (2020). Dampak fasilitas belajar terhadap keterlibatan siswa dalam proses pembelajaran. Bandung: CV Mitra Media.
- Kohlberg, L. (1981). The philosophy of moral development: Moral stages and the idea of justice. San Francisco: Harper & Row.
- Lickona, T. (1991). Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility. New York: Bantam Books.
- Mead, G. H. (1934). Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviorist. Chicago: University of Chicago Press.
- Nata, A. (2010). Pendidikan karakter berbasis nilai-nilai Islam. Jakarta: Raja Grafindo Persada.
- Nurhadi. (2018). Teori lingkungan belajar dan aplikasinya dalam pendidikan. Yogyakarta: Kanisius.
- Rachman, A. (2021). Peran disiplin dalam meningkatkan tanggung jawab akademik siswa. Surabaya: Pustaka Pelajar.
- Suryana, D. (2019). Manajemen waktu dan pengaruhnya terhadap keberhasilan belajar siswa. Jakarta: Erlangga.
- Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

INDIGENOUS DIALOGIC LEARNING: SHAPING STUDENTS' AFFECTIVE DEVELOPMENT

Aghniawati AHMAD ¹, Hendro WIDODO ²

¹ Universitas Ahmad Dahlan, <https://orcid.org/0009-0009-3777-3406>

² Universitas Ahmad Dahlan, <https://orcid.org/0000-0002-0936-0710>

ABSTRACT

This study explores the role of indigenous dialogic learning in shaping students' affective development through the integration of cultural values from the Cirebon community. Culture is understood as a way of life, beliefs, and traditions passed down through generations. Cirebonese cultural values, such as *wedi ning Allah* (fear of God), *gegunem sifat kang pinuji* (promoting virtuous qualities), and *den welas asih ing sapapada* (compassion for others), serve as the foundation for character development. Using a conceptual method, this research examines theories and previous studies on culture-based education. Findings reveal that indigenous dialogic learning fosters cultural preservation by incorporating local languages, such as *bebasan*, into the learning process. This approach enhances students' affective domains, including attitudes, emotions, values, and motivation. Culture-based education not only strengthens students' identities but also supports character education in alignment with the national curriculum. The study underscores the importance of cultural education in cultivating ethical, character-driven, and nationally aware generations.

Keywords: Indigenous Dialogic Learning, Local Cultural Values, Students' Affective Development.

INTRODUCTION

The need of society in the twenty-first century is to become a human being who is able to have moral thoughts and moral actions. Moral thinking and moral action need to be accompanied by the development of affective aspects in addition to cognitive aspects and psychomotor aspects (Huliyah, 2021). The affective aspect is related to the development of a person's feelings, value systems, emotions, and attitudes (Magdalena et al., 2020). The affective aspect can grow through communication carried out by teachers (Zaenal Arifin & Anshori Muh, 2021).

Maintaining communication between teachers and students is an effort by a teacher to get students' attention when the learning process takes place (Cekaite & Bergnehr, 2023).

Observing the phenomenon of problems that occur based on previous research in 2022 research by (Malahayati et al., 2022) that the phenomenon of declining student communication ethics to teachers so that it is necessary to encourage students to get language discipline at school. There were 170 cases of ABH (Children Facing the Law) in Region III Cirebon in 2023 consisting of 39 cases of persecution, 29 cases of theft and others (Romadhon & Putri, 2023). Based on this phenomenon, it gives an idea that currently the affection aspect of students is experiencing weakness in their mastery (Magdalena et al., 2020). Therefore, the aspect of affection should be well developed in the learning process. Affective involvement can affect the learning process of students and learning design affects affective involvement in students (Zhang, et al., 2023).

Education is the main gateway in forming a quality generation both cognitively, affective and psychomotor. Education aims to develop students' potential so that they have faith, intelligence, ahlakul karimah, and skills for community life. In simple terms, the purpose of education can be understood to have two goals, namely to help students have intelligence and to help students become better human beings than before. The current Education Orientation does not only prioritize the development of cognitive aspects but also the development of affective aspects (Aziz et al., 2020). So that there is no inequality between intellectual intelligence and personal maturity. To achieve this goal, the education process requires strategies in the teaching and learning process (Sinvia Hasugian, 2020). The learning strategy developed is an affective learning strategy. Affective learning focuses on improving students' affection so that they can improve morale for the better. Learning is carried out consciously and planned by teachers so as to achieve the goals of the student's affective aspect.

Observing the importance of education in shaping students so that they have a balance between intellectual intelligence and affective intelligence. So this research provides new solutions based on the problems that are currently occurring. *Indigenous Dialogic Learning* is a learning strategy developed in one of the schools in Cirebon. *Indigenous* is the norms, knowledge, habits, perceptions, and culture that the local community adheres to (Satino et al., 2024). Indigenous education can be interpreted as education that is rooted in the culture of the local community. So *that indigenous* education puts culture as the foundation in learning. The cultural-based teaching and learning process lies in language and culture (Tong & Zhou, 2023). Culturally based language is not only related to communication but through language can form

cultural attitudes, values, and strengthen students' identities. The implementation of Dialogical in learning is a pattern of open, respectful, and responsive communication leading to topics relevant to culture.

Based on the background of the research above, the problem that occurs today is that students have decreased in understanding the system of values and feelings so that there are mistakes in their attitudes in daily life. This problem must certainly be a concern, especially in the world of Education. Learning strategies through *Indigenous Dialogic Learning* are a solution to overcome these problems. Therefore, an in-depth analysis is needed related to the concept of *Indigenous Dialogic Learning* in shaping student affection.

METHODS

Conceptual research is an approach to analyze a phenomenon through a deep theoretical understanding, without using empirical data directly (Sugiyono, 2017). This approach involves an in-depth study of relevant theories, concepts, and principles to develop a stronger understanding of a particular issue or problem. Conceptual methods are often used to explain abstract ideas, develop new theories, or criticize existing concepts (Purwanto, 2022). Literature reviews and theoretical analysis then become the main source of information with the aim of generating new ideas or frameworks that will help in developing scientific knowledge.

RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Cultural values of the Cirebon community

Culture is defined as behaviors, beliefs and patterns of life that are passed down from generation to generation (Sari, 2023). The concept of cultural background in the Cirebon community is based on customs derived from the elaboration of the Qur'an and hadith in accordance with the message of Sheikh Syarief Hidayatullah referred to as *petatah-petitih* (Gloriani et al., 2021). The meaning of *petatah petitih* provides an overview for the Cirebon people in their attitude. Cultural values have an attachment to habits and characters. *Petatah petitih* for the Cirebon Community consists of five views on life, namely,:

Wedi Ning Allah, that is, fear only Allah.

Gegunem Sifat Kang Pinuji, that is, carrying the qualities that are commendable to humanity.

Den Welas Asih Ing Sapapada, that is, prioritizing love for others.

Angadahna Ing Pepadu, i.e. stay away from quarrels.

Amapesa Ing Bina Batan, i.e. do not live with greed.

Indigenous dialogic learning is a learning concept based on how to understand knowledge using culture (Hill et al., 2020). The teaching and learning process using culture must be facilitated by using local languages so that students are able to know and understand their culture (Gómez Galindo & García Franco, 2022). The application of local culture must certainly be the concern of all parties, especially for educational institutions and parents. The use of free language in the school environment is one way to preserve culture. Looking at the phenomenon revealed in previous research by (Saifuddin, 2021) that regional languages will be eroded and lost if people are reluctant to use their own regional languages, especially free languages. So that the application of *indigenous dialogic learning* in schools can go hand in hand with the national education curriculum.

Third, *indigenous dialogic learning* in shaping student affection as an effort to realize character education. Affection consists of a learning domain that focuses on attitudes, interests, concerns, the ability to respond in interactions (Novitasari, 2022). The domain of affection includes 5 categories, namely feelings, values, awards, motivation and attitudes in handling various things emotionally (Hoque & Hoque, 2016). Previous research in 2012 by (Pakpahan, 2012) that the study provides recommendations to the school, especially teachers, to deliver material and involve the realm of student affection in the learning process. Supported by *the theory of Contextual Teaching and Learning* developed by (Sugiarto, 2020) that learning by emphasizing real-world situations into the learning process so that students are able to find the meaning of learning with the context of their lives. Overall, it can be concluded that research on learning related to culture as an effort to form students' affection has not been researched, so this research is important to conduct.

3.2. The Urgency of Culture-based Education

Education is the main foundation in developing a variety of knowledge so that it can form values, ethics, norms, morals and social skills. Culture-based education as instilling the nation's noble identity to students can be an intellectual, emotional and spiritual resource (Rai et al., 2022). In line with the concept of *lifelong learning*, it is developed through a local or *indigenous-based* learning pattern.

Culture-based education is very important for students as shown in previous research (Genggong et al., 2021) The learning model based on local content can affect behavior, mutual respect, honesty, and having communication skills. Backed by research (Toriyono et al., 2022) that the curriculum based on local content can develop various insights, skills, values, attitudes and morals that are expected. Culture-based education as a philosophy on Indonesia's cultural

wealth should be used to develop learning activities (Purba, 2023). Because education that is not based on culture will cause students to be uprooted from their cultural roots (Widyastuti, 2021).

3.3. The role of culture in the formation of student affection

Students' affective abilities can create conducive learning situations (Ma'rif & Syaifin, 2021). Affection is closely related to attitudes and values. Students' attitudes and values can be formed through culture (Nur'aini et al., 2021). The values contained in culture contain concepts regarding what is considered valuable and valuable. So that attitudes and values in culture are able to direct a person's behavior.

The role of culture used in learning as an effort to form student affection is shown in previous research. Research conducted by (Besari et al., 2021) that there is a value approach by instilling values through cultural values.

CONCLUSION

This study shows that the cultural values of the Cirebon people *wedi ning Allah* (fear of Allah), *gegunem sifat kang pinuji* (prioritizing commendable traits), *den welas asih ing sapapada* (love for others), *angadahna ing pepadu* (Avoid conflicts), dan *amapesa ing bina batan* (Stay away from greed), is a life guide that plays an important role in shaping students' character and attitudes. These values are in line with the principles of *indigenous dialogical learning*, which is learning that utilizes local cultural wisdom to instill a deep understanding of values and norms to students.

Through the application of *indigenous dialogical learning*, students not only understand their culture but also develop an affective domain that includes attitudes, feelings, motivations, and values. Culture-based learning, such as the use of free language in schools, contributes to the preservation of regional languages which also supports Character Education in accordance with the national curriculum. Research findings show that local culture-based learning improves students' social skills, appreciation for diversity, and communication skills. The importance of integrating cultural values into the education system, which not only shapes students' affection but also ensures that students remain connected to their cultural roots, creating a generation of character, skill, and integrity.

REFERENCES

- Aziz, A. A., Budiyaniti, N., & Hasanah, A. (2020). Pengembangan Model Ibrah Maudizah Dalam Pembelajaran Pai Untuk Meningkatkan Karakter Siswa. *At-Tajdid : Jurnal Pendidikan Dan Pemikiran Islam*, 4(01), 46. <https://doi.org/10.24127/att.v4i01.1218>
- Besari, A., Tinggi, S., & Islam Ma'arif Magetan, A. (2021). *Perkembangan Sikap dan Nilai Moral Peserta didik Usia Remaja* (Vol. 11, Issue 1).
- Cekaite, A., & Bergnehr, D. (2023). Convergence of control and affection in classroom management: affectionate and disciplining touch and talk. *Learning, Culture and Social Interaction*, 41, 100733. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2023.100733>
- Genggong, T. M., Marianus, ;, Tapung, M., Heronimus, ;, & Wejang, E. A. (2021). Urgensi Dan Model Pembelajaran Muatan Lokal Berbasis Budaya Manggarai Untuk Menunjang Pendidikan Karakter Di Sekolah Dasar (The Urgence And Model Of Local Content Learning Based On Manggarai Culture To Support Character Education In Elementary Schools). In *Jurnal Literasi Pendidikan Dasar* (Vol. 2, Issue 1).
- Gloriani, Y., Pujiatna, T., & Kurnia, M. D. (2021). Fenomena Dan Realitas Sosial Budaya Serta Nilai-Nilai Pada Cerita Rakyat Cirebon. *Fon: Jurnal Pendidikan Bahasa Dan Sastra Indonesia*, 17(2), 234–246. <https://doi.org/10.25134/fon.v17i2.4502>
- Gómez Galindo, A. A., & García Franco, A. (2022). *Multicultural and Dialogic Science Education in Indigenous Schools in the Mayan Highlands, México* (pp. 683–710). https://doi.org/10.1007/978-3-030-83122-6_21
- Hill, R., Adem, Ç., Alangui, W. V, Molnár, Z., Aumeeruddy-Thomas, Y., Bridgewater, P., Tengö, M., Thaman, R., Adou Yao, C. Y., Berkes, F., Carino, J., Carneiro da Cunha, M., Diaw, M. C., Díaz, S., Figueroa, V. E., Fisher, J., Hardison, P., Ichikawa, K., Kariuki, P., ... Xue, D. (2020). Working with Indigenous, local and scientific knowledge in assessments of nature and nature's linkages with people. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 43, 8–20. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2019.12.006>
- Hoque, M. E., & Hoque, M. E. (2016). Three Domains of Learning: Cognitive, Affective and Psychomotor. In *The Journal of EFL Education and Research* (Vol. 2). www.edrc-jeffler.org
- Magdalena, I., Fajriyati Islami, N., Rasid, E. A., & Diasty, N. T. (2020). Tiga Ranah Taksonomi Bloom Dalam Pendidikan. In *EDISI: Jurnal Edukasi dan Sains* (Vol. 2, Issue 1). <https://ejournal.stitpn.ac.id/index.php/edisi>
- Malahayati, T., Ratnawati, E., & Puspitasari, R. (2022). Peran Guru Ilmu Pengetahuan Sosial Sebagai Role Model Dalam Membentuk Etika Siswa Di Smpn 1 Talun Cirebon. *Journal Of World Science*, 1(3), 120–126. <https://jws.rivierapublishing.id/index.php/jws>
- Ma'ruf, M. W., & Syaifin, R. A. (2021). Strategi Pengembangan Profesi Guru dalam Mewujudkan Suasana Pembelajaran yang Efektif. *Al-Musannif*, 3(1), 27–44. <https://doi.org/10.56324/al-musannif.v3i1.54>
- Novitasari, R. K. (2022). Domain Afektif Induk Pendidikan Karakter. *Prosiding Seminar Nasional Universitas Negeri Yogyakarta*.
- Nur'aini, N., Abduh, M., & Suidat, S. (2021). Pemahaman Siswa tentang Globalisasi dan Sikap Cinta Tanah Air dengan Pelestarian Budaya Bangsa. *Jurnal Citizenship Virtues*, 1(1), 22–26. <https://doi.org/10.37640/jcv.v1i1.911>
- Pakpahan, S. P. (2012). Penggunaan Metode Analisis Korelasi Kanonik Dalam Mengkaji Kontribusi Budaya Masyarakat Dan Pergaulan Teman Sebaya Terhadap Perilaku Sosial Siswa. *Jurnal Pendidikan*, 13(1), 45–55. <https://doi.org/10.33830/jp.v13i1.359.2012>
- Purba, A. (2023). Pengembangan Kurikulum Muatan Lokal Berbasis Budaya Ungkapan Prolog Bahasa Melayu Jambi sebagai Mata Kuliah Ciri Kedaerahan pada Program Studi Pendidikan

- Bahasa dan Sastra Indonesia FKIP Universitas Jambi. *Jurnal Ilmiah Dikdaya*, 13(1), 309. <https://doi.org/10.33087/dikdaya.v13i1.438>
- Rai, I. B., Sila, I. M., Brata, I. B., & Sutika, I. M. (2022). Membangun Karakter Profil Pelajar Pancasila Berlandaskan Tri Hita Karana dalam Perspektif Kehidupan Global. *Mimbar Ilmu*, 27(3), 417–425. <https://doi.org/10.23887/mi.v27i3.54307>
- Saifuddin, S. (2021). Manajemen Parenting Berbasis Budaya Lokal Cirebon. *Awlady : Jurnal Pendidikan Anak*, 7(1), 15. <https://doi.org/10.24235/awlady.v7i1.7630>
- Sari, D. (2023). *Tradisi Lisan Kantola Pada Masyarakat Muna: Bentuk, Fungsi, Dan Makna*. PT Nasya Expanding Management.
- Satino, Hermina Manihuruk, Marina Ery Setiawati, & Surahmad. (2024). Melestarikan Nilai-nilai Kearifan Lokal Sebagai Wujud Bela Negara. *IKRA-ITH HUMANIORA : Jurnal Sosial Dan Humaniora*, 8(1), 248–266. <https://doi.org/10.37817/ikraith-humaniora.v8i1.3512>
- Sinvia Hasugian, S. (2020). *Pengaruh Strategi Pembelajaran Afektif Terhadap Moral Siswa Kelas Viii Di Smp Negeri 4 Laguboti Kabupaten Toba* (Vol. 18, Issue 2). <http://e-journal.iakntarutung.ac.id/index.php/areopagus>
- Sugiarto, T. (2020). *Contextual Teaching and Learning (CTL)*.
- Tong, L., & Zhou, Y. (2023). Indigenous dialogic teaching: Orality in a Tibetan school in China. *Learning, Culture and Social Interaction*, 43, 100776. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2023.100776>
- Toriyono, M. D., Sibilana, A. R., & Setyawan, B. W. (2022). Urgensi Pendidikan Multikultural dalam Pengembangan Karakter di Era Society 5.0 pada Perguruan Tinggi. *Jurnal Intelektual: Jurnal Pendidikan Dan Studi Keislaman*, 12(2), 127–140. <https://doi.org/10.33367/ji.v12i2.2728>
- Widyastuti, M. (2021). Peran Kebudayaan Dalam Dunia Pendidikan [The Role Of Culture In The World Of Education]. *JAGADDHITA: Jurnal Kebhinnekaan Dan Wawasan Kebangsaan*, 1(1). <https://doi.org/10.30998/jagaddhita.v1i1.810>
- Zaenal Arifin, M., & Anshori Muh. (2021). Etika Komunikasi Guru Terhadap Siswa Di Sekolah Perspektif Al-Qur'an. *Muh. Anshori Dirasah*, 4(1), 2021. <https://stai-binamadani.e-journal.id/jurdir>

PROF. DR. FUAT SEZGIN İLE BİLİM TARİHİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: BİLİM TARİHİNDE YENİ BİR SÖYLEM OLANAĞI OKSİDENTALİZM

Doç. Dr., Serdar SAYGILI

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
serdarsaygili@erciyes.edu.tr

ORCID ID : 0000-0003-1986-6448

ÖZET

Bilim tarihinin önemli düşünürlerinden birisi olarak kabul edilen Prof. Dr. Fuat Sezgin (1924-2018), İslam bilim ve teknoloji alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır. Sezgin, bilim tarihi, teknoloji tarihi ve İslam bilim ve teknoloji tarihi gibi alanlara odaklanmıştır. ‘İnsanlık medeniyeti bir bütündür’ düşüncesini merkezine alan Sezgin, en gelişmiş uluslardan en ilkel kabilelere kadar tüm toplumların insanlık medeniyetine katkıda bulunduğunu vurgulamıştır. Sezgin’e göre, İslam dünyası, M.S. 7. yüzyıldan itibaren bilim ve teknoloji alanında insanlık medeniyetine dikkate değer çalışmalar sunmuştur. Başta astronomi, fizik, kimya, biyoloji, tıp ve optik gibi pek çok bilim dalında önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda Antik Yunan, Hint ve Mezopotamya medeniyetleri başta olmak üzere farklı kültürden eserler Arapçaya çevirmiştir. Bu çeviri faaliyetleri sayesinde İslam coğrafyası entelektüel açıdan zenginleşmiş ve bilimsel çalışmaların merkezi haline gelmiştir. Bu çağda, Avrupa başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde bilimsel düşünce kültürü durağan bir dönem geçirirken, İslam dünyasında bu kültür etkin bir biçimde varlığını sürdürmüştür. Bu dinamizm, İslam dünyasında yaklaşık XII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ne var ki, günümüzde özellikle oryantalist söylemlerin etkisiyle, İslam dünyasının bilim ve teknoloji alanındaki faaliyetleri yeterince takdir edilmemektedir. Sezgin, bu olumsuz bakış açısının önyargılardan kaynaklandığını ve İslam dünyasındaki bilimsel faaliyetlere dair yapılan bazı açıklamaların gerçeği yansıtmadığını savunmuştur. Bu bağlamda Sezgin’in temel çıkış noktası, insanlığın ortak mirası olan bilime İslam âleminin katkılarını ön yargısız ve objektif bir şekilde ortaya koymak olmuştur. İslam hakkındaki yanlış algıları ve kasıtlı suçlamaları kırarak İslam’a atfedilen olumsuz yargıları yaptığı çalışmalarla büyük ölçüde bertaraf etmiştir. Bu çalışmada Prof. Dr. Fuat Sezgin’in İslam dünyasındaki bilimsel faaliyetlere ilişkin düşünceleri, oryantalist ve oksidentalit söylemler çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Prof. Dr. Fuat Sezgin, Bilim Tarihi, Oryantalizm, Oksidentalizm

RETHINKING THE HISTORY OF SCIENCE WITH PROF. DR. FUAT SEZGİN: A NEW DISCOURSE POSSIBILITY IN THE HISTORY OF SCIENCE - OCCIDENTALISM

ABSTRACT

Prof. Dr. Fuat Sezgin (1924-2018), considered one of the important thinkers in the history of science, is known for his work in the field of Islamic science and technology. Sezgin focused on fields such as the history of science, the history of technology, and the history of Islamic science and technology. Focusing on the idea that "human civilization is a whole," Sezgin emphasized that all societies, from the most advanced nations to the most primitive tribes, have contributed to human civilization. According to Sezgin, the Islamic world has made remarkable contributions to human civilization in the fields of science and technology since the 7th century AD. Important works have been carried out in many fields of science, especially in astronomy, physics, chemistry, biology, medicine, and optics. In these studies, works from various cultures, primarily the Ancient Greek, Indian, and Mesopotamian civilizations, were translated into Arabic. Thanks to these translation activities, the Islamic world became intellectually enriched and turned into a center for scientific studies. In this era, while the culture of scientific thought was experiencing a stagnant period in various regions of the world, especially in Europe, this culture continued to thrive actively in the Islamic world. This dynamism continued in the Islamic world until approximately the 12th century. However, today, especially under the influence of Orientalist discourses, the scientific and technological activities of the Islamic world are not sufficiently appreciated. Sezgin argued that this negative perspective stems from prejudices and that some explanations regarding scientific activities in the Islamic world do not reflect the truth. In this context, Sezgin's main starting point has been to present the contributions of the Islamic world to science, which is the common heritage of humanity, in an unbiased and objective manner. By breaking the misconceptions and deliberate accusations about Islam, he has largely eliminated the negative judgments attributed to Islam through his works. In this study, Prof. Dr. Fuat Sezgin's thoughts on scientific activities in the Islamic world will be evaluated within the framework of Orientalist and Occidental discourses.

Keywords: Prof. Dr. Fuat Sezgin, History of Science, Orientalism, Occidentalism

“Benim mensubu olduğum bir kültür ve medeniyet dünyası var. Bizler, köksüz değiliz. Derinlere kök salan bir medeniyete beşiklik etmişiz. Fakat yüzyıllardır bu medeniyetin görmezden gelindiğini, hakkının yenildiğini ve yaptıklarının elinden alındığını gördüm. İslam medeniyetinin dünya bilimine yaptığı büyük katkıları, bunun farkında olmayan dünyaya tanıtmayı amaç edindim. Bu gayretim bir kısmı sadece bilim dünyasına hizmet diğer önemli bir gayesi ise İslam dünyasının yitirmiş olduğu kendine saygıyı, güveni ve insanlık tarihindeki yerini hatırlatarak kaybettiklerini iade etmektir.”

Prof. Dr. Fuat Sezgin

Giriş

İnsan, doğal dünyada zorlu bir yaşam mücadelesi vererek diğer varlıklar karşısında baskın bir tür haline gelmiştir. Varlık alanını hem kendisi hem de diğer canlılar için daha yaşanabilir kıılma çabası içinde olmuştur. Bu doğrultuda sürekli kendini yenileyerek pek çok bilim dalının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda günümüzde bilimler genel olarak ideal bilimler, doğa bilimleri ve sosyal bilimler adı altında sınıflandırılmıştır. İnsan, bu bilimler aracılığıyla kendini, doğayı ve dünyayı yeniden anlama, açıklama ve yorumlama çabası içinde olmuştur. Modern zamanların kazanımları göz önüne alındığında bilimsel anlamda önemli başarılar elde edilmiştir. Antikçağdan günümüze kadar binlerce yıl boyunca dünyanın farklı bölgelerinde pek çok ulus ve uygarlık ortaya çıkmıştır. Bu uluslar ve uygarlıklar, toplumların kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerinde matematik, geometri, astronomi, fizik, kimya, biyoloji, tıp, coğrafya ve mekanik gibi bilim alanlarında kayda değer çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar sonucunda hem kendi dönemlerinde hem de sonraki dönemlerde insanlık medeniyetinin gelişimine önemli katkılar sağlanmıştır. Böylece insanlık, geçmişin basit topluluklarından günümüzün medeniyetler kuran gelişmiş toplumlarına dönüşmüştür.

Dünyanın farklı coğrafyalarında ve farklı zaman dilimlerinde ortaya çıkan uluslar, bilimsel alanda sağladıkları başarılar sayesinde medeniyetler inşa etmişlerdir. Bu medeniyetler günümüzde Mezopotamya medeniyetleri, Hint medeniyeti, Çin medeniyeti, Antik Yunan medeniyeti, Türk medeniyeti, Hristiyan medeniyeti ve İslam medeniyeti olarak bilinmektedir. Bu medeniyetlerin insanlık tarihine katkıları, bilim tarihi adı verilen disiplin çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bilim tarihi, insanlık tarihindeki bilimsel düşüncenin, yöntemlerin, keşiflerin ve buluşların gelişimini inceleyen bir disiplindir. Bu alan, çeşitli uygarlıklar ve kültürler tarafından zaman içinde geliştirilen bilimsel bilgiyi ve bu bilginin toplumlar üzerindeki etkilerini araştırır. Antikçağ'dan günümüze kadar uzanan süreçte bilimsel ilerlemelerin sosyal, ekonomik, kültürel ve politik bağlamlardaki etkilerini inceler (Topdemir&Unat, 2008:7-10). Bilim tarihi araştırmalarını sürdüren bilim insanları genellikle oryantalistler ve oksidentalister olarak iki farklı grupta ele alınmıştır. Bu iki fraksiyon arasında bilim tarihi çalışmalarında bakış açısı farklılıkları bulunmaktadır. Oryantalizm, Batı'nın (Avrupa'nın) Doğu toplumlarına, kültürlerine, dillerine ve yaşam tarzlarına yönelik bakış açısını, araştırmalarını ve temsil biçimlerini ifade eden bir kavramdır. Bu kavram özellikle 18.

ve 19. yüzyılda, Batılı sömürgeci güçlerin Doğu'yu tanımlama, analiz etme ve kontrol altına alma çabalarının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır (Said, 1998: 13-16). Edward Said'in 1978 yılında yayımladığı *Oryantalizm* adlı eseri bu kavramı eleştirel bir perspektifle açıklamış ve terimin akademik bir disiplin olmanın ötesinde ideolojik bir araç olarak kullanıldığını vurgulamıştır (Turanlı, 2017: 102). Oksidentalizm ise Doğu'nun Batı toplumlarına, kültürlerine ve yaşam tarzlarına yönelik bakış açısını ifade etmektedir. Bu terim, Doğu'nun Batı'yı nasıl algıladığını, tanımladığını ve yorumladığını incelemek için kullanılır. Oksidentalizm, kimi zaman Batı'yı eleştiren ya da karşıt kimlik oluşturmaya yönelik bir yaklaşım olarak ortaya çıkabilir. Başka bir ifadeyle oksidentalizm, Batı'nın erkini ortadan kaldırma ve Batı'nın Doğu üzerindeki gücünü pasifize etme teşebbüsüdür. Bu bakımdan oksidentalizm, haksız ithamlardan kurtulma ve/veya özgürleşme hareketi olarak değerlendirilir (Metin, 2013: 7-12). Dolayısıyla oksidentalizm, doğu dünyasının özellikle bilimsel alanda insanlık medeniyetine katkılarını objektif bir biçimde ortaya koyma girişimidir.

Prof. Dr. Fuat Sezgin İle Bilim Tarihini Yeniden Düşünmek

Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) dünya düzenini yeniden şekillendirdiği yıllarda, Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938), ezilen milletlere umut olacak mücadelesiyle tarihe adını yazdırmıştır. Atatürk, geri kalmışlığın bir kader olmadığını göstermek için önce tam bağımsızlık şiarıyla Kurtuluş Savaşı'nı yürütmüş, ardından ulusal Aydınlanma hareketini başlatmıştır. Atatürk, savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin ancak bilim temelli, güçlü bir entelektüel sınıfın yetiştirilmesiyle kalıcı olacağını bildiğinden, hızla eğitim reformlarına girişmiştir. Bu kapsamda, dönemin idari kadrosuyla birlikte üç acil eylem planını devreye almış; bilim ve eğitim kurumlarını çağın gereklerine uygun hale getirmiş ve gelişmiş uygarlıkların birikimlerini Türk insanına kazandırmak için çeviri faaliyetlerini teşvik etmiştir. Ayrıca, gençlerin çağdaş uygarlık değerleriyle yetişmeleri ve ülkeye dönerek büyük Aydınlanma hareketinin öncüsü olmaları amacıyla yurt dışı eğitim imkânları sunmuştur. Bu entelektüel kalkınma sürecinde bilim tarihi alanında önemli bilim insanları yetişmiştir. Aynı dönemde bilim tarihi çalışmalarına ilgi duyan bir diğer isim olan Fuat Sezgin, hem Türk bilim tarihine hem de dünya bilim tarihine ışık tutacak önemli çalışmalar yaparak bu sürece katkıda bulunmuştur (Topdemir, 2024: 57-58).

Fuat Sezgin (1924-2018), çağdaş bilim tarihçiliğinin gerekleri doğrultusunda, dünya bilim mirasının belgeye dayalı analitik yöntemlerle incelenmesi alanında öne çıkan bir düşünce insanıdır. Sezgin, İslam dünyasında 8. ve 16. yüzyıllar arasında bilim, felsefe ve teknik alanlarda gerçekleştirilen başarıları görünür kılmayı ve bu birikimin günümüz uygarlığı açısından taşıdığı değeri anlamayı temel bir görev olarak benimsemiştir. Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlayan entelektüel kalkınmanın ilk meyvelerini vermeye başladığı 1940'lı yılların ortalarında bu sürece dahil olan Fuat Sezgin sistemli ve yöntemli çalışmalarıyla bilim tarihi alanında önemli katkılarda bulunmuştur (Topdemir, 2024: 58-59). Fuat Sezgin'e göre bilim tarihi, sadece araç-gereçlerin tarihi envanterini tutan sıradan bir disiplin değildir. Bilim tarihi, toplumsal yaşamın ve mantıksal düşüncenin de tarihidir. Sezgin'in bilim tarihi yaklaşımı, hem bilim tarihi hem de sosyal tarih bakımından bir sentezdir. (Sezgin, 2004: 12-14). Başka bir ifadeyle Fuat Sezgin, bilim tarihini yalnızca tarihsel olarak sıralanmış mekanik bir bakışın

temsili olarak görmemektedir. O, bilim tarihini toplumsal yaşamın ihtiyaçlarını, beklentilerini ve umutlarını yansıtan sosyo-kültürel, sosyo-psikolojik, sosyo-teknik ve sosyo-politik bir faaliyet olarak değerlendirmektedir. Ona göre bilim, Mezopotamya medeniyetlerinde ortaya çıkmış, oradan Eski Yunan'a geçmiş, ardından İslam dünyasına ulaşmış ve yeniden Avrupa'ya dönerek büyük bir gelişim göstermiştir (Sezgin, 2004: 14). Fuat Sezgin, bilim tarihi alanındaki çalışmalarında İslam bilim ve teknoloji tarihini İslam ilimlerinin dışına taşıyarak astronomi, coğrafya, meteoroloji, kimya, matematik, geometri, tıp, genetik, optik ve felsefe gibi birçok alanda önemli çalışmalar yapmıştır. İslam bilim tarihi üzerine yaptığı çalışmalar, bilimler tarihine yeni paradigmlar kazandırmış ve bu sayede İslam bilim tarihiyle ilgili bilinçli ya da bilinçsiz şekilde göz ardı edilen gerçeklerin ortaya çıkarılmasında önemli bir rol oynamıştır (Saygılı, 2019: 27). Sezgin, İslam bilim ve teknoloji tarihi incelemelerindeki amacı hakkında şöyle söylemiştir: “Ben bir kültür dünyasına mensubum. Bu kültür dünyasına yüzyıllardır zulüm edildiğini, hakkının yendiğini, asla lâıyk olmadığı bir şekilde aşağılandığını gördüm. Bu kültür dünyasını, hakikaten olduğu gibi -ne eksik ne de fazla dünyaya tanıtmayı kendime amaç edindim. Bu amacın bir bölümü dünya bilimine bir şey katmak fakat bir diğer bölümü koskoca bir insan topluluğuna kaybetmiş olduğu kendine saygıyı, kendine güveni, insan cemiyetindeki yerini hatırlatarak iade etmektir. Bunun için çalıştım.” (Sezgin, 2004: 11). Dolayısıyla Sezgin'in bilim tarihi araştırmalarındaki geneldeki amacı, bilimsel araştırmalara katkı yapmak olurken; özeldeki amacı, İslam bilim ve teknoloji faaliyetlerinin doğru bir biçimde tespit edilmesidir.

Sonuç

İslam medeniyetinin insanlığa bilim ve teknoloji alanındaki katkılarının objektif bir şekilde ortaya konulması, bazı zorluklar içermektedir. Bu zorlukların başında, İslam bilim ve teknoloji tarihi konusundaki araştırmaların yetersizliği, kaynaklara erişimde yaşanan zorluklar ve kültür içinden araştırmalara duyulan ilgisizlik bulunmaktadır. Ayrıca, İslam dünyasına yönelik bazı bilim çevrelerinde ve toplumsal düzeyde önyargıların varlığı da bu zorluklar arasında yer almaktadır. Bu bakımdan MS 7. yüzyılda başlayan ve günümüze kadar devam eden yaklaşık 1300 yıllık İslam medeniyetini, İslam medeniyet içerisindeki bilim ve teknoloji faaliyetlerini, aynı zamanda bu medeniyetin bilinmesine ve tanınmasına hayatını adayan Prof. Dr. Fuat Sezgin'i tam anlamıyla açıklamak mümkün değildir. Dolayısıyla Sezgin, İslam bilim ve teknoloji tarihinde ki fikirleriyle doğru olamayan kabuller ile mücadele eden, göz ardı edilen hakikatlerin tespitinde ciddi çalışmalar yürüten ve böylece bilim tarihinde özgün yaklaşımlar geliştiren önemli bir oksidentalist araştırmacıdır.

KAYNAKÇA

Metin, A. (2013). *Oksidentalizm: İki Doğu iki Batı*. İstanbul: Açılım Kitap.

Said, E. W. (1998). *Oryantalizm (Doğubilim): Sömürgeciliğin keşif kolu* (N. Uzel, Çev.). İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Saygılı, S. (2019). İslam bilim tarihi üzerine idealist bir bilim insanı: Fuat Sezgin ve yaşamı üzerine bir değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 27-40.

Sezgin, F. (2004). *İslam kültür dünyasının bilimler tarihindeki yeri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayını.

Topdemir, H. G., & Unat, Y. (2008). *Bilim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Topdemir, H. G. (Ed.). (2024). Fuat Sezgin ve Türk bilim tarihçiliğine katkıları. *Hüseyin Gazi Topdemir & Tarık Tuna Gözütok (Edi.)*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Turanlı, G. (2017). Edward Said'in oryantalist söylem analizi. *Şarkiyat Mecmuası*, 30 (1), 101-119.

MASALLARIN ÇOCUK DUYARLIĞINA KATKISI: EŞEK NASIL KRAL OLDU ÖRNEĞİ

Doç. Dr. YASEMİN BAKİ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
ysmnbaki@gmail.com- 0000-0003-4064-3724

Öğretmen, HİLAL SARGIN

Çayeli 9 Mart İlkokulu
hilalsargin@outlook.com

ÖZET

Masallar, çocukların bilişsel gelişimlerinin yanı sıra çocukların duygusal, sosyal, ahlaki ve çevresel duyarlıklar geliştirmelerine katkı saylayarak duyarlıklarını da geliştiren önemli eğitim araçlarıdır. Duyarlık eğitimi, bireylerin kendi duygularını ve başkalarının duygularını anlamalarını, ahlaki değerleri içselleştirmelerini ve toplumsal sorumluluk bilinci kazanmalarını hedefler. Masallar, sembolik anlatımları ve ders verici içerikleriyle bu eğitimi doğal ve etkili bir şekilde sunarak çocukların duyarlık gelişimini desteklemektedir. Bu metin türü aracılığıyla çocukların hem kendilerini hem de çevrelerindeki dünyayı daha iyi anlamalarına ve duyarlı bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlanır. Bu araştırmanın amacı, Mustafa Ruhi Şirin'in "Eşek Nasıl Kral Oldu?" adlı masal kitabının duyarlık eğitimine katkısı açısından incelenmesidir. Manzum masallardan oluşan bu masal kitabına bir eşeğin kral olma macerasını anlatan masal isim olarak seçilmiştir. Bununla birlikte kitabın içerisinde farklı hayvanlar arasındaki ilişkiler üzerine kurgulanan çeşitli masallarla çocuklarda farklı kategorilerdeki duyarlıkların geliştirilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesiyle gerçekleştirilen araştırmada inceleme nesnesi olarak belirlenen çocuk kitabı betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda "Eşek Nasıl Kral Oldu?" adlı masal kitabında en çok doğaya; hayvanlara; sanat ve estetiğe; yardımlaşmaya; sevgiye; çalışkanlığa; dile; hayal ve düş gücüne; hakka, hukuka, adalete; kişiye özgü özelliklere ve inan ilişkilerine duyarlık kategorilerine yer verildiği belirlenmiştir. Kitaptaki masalların bu kategoriler üzerinden çocukların sosyal, duygusal, ahlaki, çevresel ve toplumsal duyarlık geliştirmelerine katkı sağlandığı söylenebilir. Kitapta ayrıca bu duyarlıkların aktarımında şiirsel söylemin müzikalitesinden de yararlanılarak çocukların estetik gelişimleri desteklenip sanata duyarlıklarının gelişimine de katkı sağlandığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Ruhi Şirin, duyarlık eğitimi, çocuk edebiyatı, masallar.

ABSTRACT

Fairy tales are important educational tools that contribute to children's cognitive development as well as their emotional, social, moral and environmental sensitivities, thus developing their sensitivities. Sensitivity education aims for individuals to understand their own feelings and the feelings of others, to internalize moral values and to gain a sense of social responsibility. Fairy tales support children's sensitivity development by presenting this education in a natural and effective way with their symbolic narrations and instructive content. This text type contributes to children's better understanding of both themselves and the world around them and to their growth as sensitive individuals. The aim of this research is to examine Mustafa Ruhi Şirin's fairy tale book "How Did the Donkey Become King?" in terms of its contribution to sensitivity education. The fairy tale telling the adventure of a donkey becoming king was chosen as the name of this fairy tale book consisting of verse tales. In addition, it was aimed to develop children's sensitivities in different categories with various tales fictionalized on the relationships between different animals in the book. In the research conducted with document review, one of the qualitative research methods, the children's book determined as the object of study was evaluated with the descriptive analysis method. As a result of the research, "How Did the Donkey Become King?" It has been determined that the categories of sensitivity to nature; animals; art and aesthetics; cooperation; love; diligence; language; imagination and fantasy; rights, law, justice; personal characteristics and faith relationships are included in the book of fairy tales the most. It can be said that the fairy tales in the book contribute to the development of children's social, emotional, moral, environmental and societal sensitivity through these categories. It can also be said that the book supports children's aesthetic development by utilizing the musicality of poetic discourse in the transmission of these sensitivities and contributes to the development of their sensitivity to art.

Keywords: Mustafa Ruhi Şirin, sensitivity education, children's literature, fairy tales.

GİRİŞ

Türkçe Sözlükte (2024) duyarlı sözcüğü; “Dış etkenlere karşı duyarlılığı olan, hassas.”, duyarlık sözcüğü için “1. Duyum ve duyguları algılayabilme yeteneği, duygunluk, hassaslık, hassasiyet. 2. Zayıf bir etkiye karşı tepki gösterebilme yeteneği.” olarak tanımlanmaktadır. Duyarlık, bireylerde sadece kendi yaşamının değil etrafında olup bitenlerin farkında olan; başkalarına yapılan haksızlıklara ve kötülöklere karşı tepkisiz kalmayan; insana, doğaya ve tüm varlığa sevgi, anlayış, sağduyu ve hoşgöröyle yaklaşan; akıl ve gönlün birlikte kullanımını öğreten bir bakış açısı sunmaktadır (Aslan, 2019). Duyarlık günümüzde, sanal dünyanın benmerkezci tutumuna karşı bireyin tüm varlıkla uyumlu bir şekilde yaşaması için bireylerin sahip olması gereken temel değerler arasında yer almaktadır (Melanlıoğlu, 2020).

Duyarlıkların edinilmesi erken çocukluk döneminde başlayıp yaşamın her alanında süreklilik arz eden bir gelişimdir (Alemdar ve Süngü, 2017). Eğitim sürecinde duyarlıkların

kazandırılmasında önemli rollerden biri de çocuk edebiyatına düşmektedir. Çocuk edebiyatı; çocuğa görelilik, çocuk gerçekliği ve çocuk estetiği ilkeleri çerçevesinde oluşturulan sanatsal ve estetik eserlerden oluşmaktadır. Bu eserlerden biri olan çocuk kitapları; çocuk okurların yaşamının ilk yıllarından itibaren dünyayı tanıma, anlamlandırma ve değerlendirme sürecinde kritik bir rol oynar. Çocuğa görelilik ilkesine göre hazırlanan bu kitaplarda; çocukların büyüme ve gelişim çağlarına, psikolojisine, sözcük ve kavram bilgisine, algılama düzeyine uygun duyarlılıklar kazandırılması amaçlanmaktadır (Şirin, 2000). Asıl amacı öğretici olmaktan ziyade duyarlık kazandırmak olan çocuk kitapları (Sever, 2015) duyarlık kazandırma sürecinde edebi eserlerin sezdirme gücünden yararlanarak çocukların çevresine, olaylara ve tüm varlıklara kayıtsız kalmamasına ilişkin farkındalık kazandırır (Aras ve Karagöz, 2022). Bu bağlamda çocuk kitaplarında kazandırılması amaçlanan duyarlılıkların da çocuğa görelilik ilkelerine uygun olarak sanatçı duyarlığıyla oluşturulmaları gereklidir (Sever, 2013).

Bireylerde gerekli duyarlılıkların kazandırılması için erken çocukluktan itibaren duyma ve düşünme sorumluluğu veren yapıtlarla buluşturulmaları eğitimin temel görevlerinden biridir (Karakuş Aktan, 2019). Alan yazında çocuk kitaplarında duyarlılıkların kazandırılmasına yönelik araştırmalar (Alamdard ve Süngü, 2017; Aras ve Karagöz, 2022; Baran, 2022; Çinpolat, 2021; Etoğlu Kıbrıs, 2019) son yıllarda artmasına karşın sayısının arttığı söylenebilir. Ancak çocuk edebiyatı eserlerinde yer verilen duyarlılıkların hedef kitleye uygunluğu açısından incelenmesine yönelik araştırmalara ihtiyaç vardır (Karakuş Tayşi, 2019). Çünkü bilgi iletişim teknolojilerindeki hızın da etkisiyle çocuk kitaplarının sayısı her geçen gün artmakta ancak bu kitapların çocuğa kazandırılacak duyarlılıklar açısından genel bir değerlendirmeye tutulmadığı bilinmektedir. Bu sebeple çocuk kitaplarının duyarlılıklar açısından incelenmesi çocukların daha kaliteli kitaplarla buluşmaları adına önem arz etmektedir. Bu araştırmayla çocuk edebiyatında duyarlık kazandırmada etkili metin türlerinden olan masallar ve masalların günümüzde en önemli temsilcilerinden biri olan Mustafa Ruhi Şirin'in Eşek Nasıl Kral Oldu? adlı masal kitabı duyarlılıklar açısından incelenmiştir. Bu amaçla araştırmada şu probleme cevap aranmıştır: Eşek Nasıl Kral Oldu? adlı masal kitabındaki duyarlılıklar kategorileri ve bu kategorilerin kullanım sıklıkları nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman inceleme kullanılmıştır. Doküman inceleme, doğrudan görüşme ve gözlem yapma imkânının olmadığı durumlarda araştırılması amaçlanan olgu veya olgularla ilgili bilgi içeren materyalleri, var olan kayıt ve belgeleri

inceleyerek veri toplamayı içermektedir (Karasar, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu süreç, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme ya da genel tarama ile içerik çözümlenmesi olarak iki ayrı amaçla kullanılabilir (Karasar, 2005). Bu araştırmada doküman incelemesi, Eşek Nasıl Kral Oldu? adlı masal kitabında yer alan duyarlık kategorileri ve bu kategorilerin kullanım sıklıklarının belirlenmesi amaçlandığı için bu desen kullanılmıştır.

2.2. İnceleme Nesnesi

Bu araştırmada inceleme nesnesi olarak Mustafa Ruhi Şirin'in Eşek Nasıl Kral Oldu? adlı masal kitabı kullanılmıştır. Bu kitabın inceleme nesnesi olarak belirlenmesinde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bunun için şu ölçütler belirlenmiştir: Araştırmada duyarlıkların aktarımında masal türünün etkin bir rol üstlenmesi, masal türünün ilkökul düzeyinde etkin kullanılan bir metin türü olması ayrıca inceleme yapılacak metin türünün son dönem çocuk edebiyatında etkin yazarlardan biri olması ve masal kitabının birden fazla masaldan oluşması ölçütleri esas alınmış olması sebebiyle bu çocuk kitabı inceleme nesnesi olarak belirlenmiştir. Masal kitabı; Geceleri Öten Saka Kuşu, Kurnaz Tilkilerin Sonu, Kargayı Kandıran Tilki, Uçan Fare ile Kurbağa, Deve ile Arkadaşlığa Özenen Fare, Eşek Nasıl Karal Oldu? Yarışı Kazanan Kaplumbağa, Leyleğin Akı, Uyuyan Küçük Dev, Kar Altında Bir Kelebek, Bülbül ile Leylek, Tatlı Dil Güler Yüz, Şakacı Papağan, Kuyruklu Yalan olmak üzere on dört masaldan oluşmaktadır. Bu çocuk kitabı, Mustafa Ruhi Şirin tarafından yazılmış, Erdoğan Oğultekin tarafından resimlenmiştir. 119 sayfadan oluşan bu masal kitabı Uçan At Yayınları tarafından 2017 yılında basılmıştır.

Görsel 1. Kitap Kapağı

2.3. Veri Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada verilerin değerlendirilmesi betimsel analiz yoluyla gerçekleştirilmiştir. Betimsel analizde veriler daha önceden belirlenen kategorilere göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Bunun için analiz sonucunda elde edilen bulgular, önce dizgesel ve açık bir biçimde betimlenmekte ardından bu betimlemeler açıklanıp yorumlanarak bulgu ve sonuçlara ulaşılmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2016). Bu araştırmada inceleme nesnesi olan Eşek Nasıl Kral Oldu? adlı ocuk kitabı duyarlık kategorilerine göre incelenmiştir. Bu incelemede yapılan alan yazın taraması sonucunda en kapsamlı kategorileri ortaya koyan Tümer ve arkadaşlarının (2022) belirlediği duyarlık kategorilerine yönelik yaptığı sınıflama kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından bu kategorilere göre oluşturulan Duyarlık Kategorileri Formu ile önceden belirlenen kategorilere göre bu ocuk kitabı incelendiği için betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda incelenen ocuk kitabında yer alan duyarlık kategorileri kodlanarak sınıflandırılmış ve elde edilen bulguların frekans değerleri tablolaştırılarak sunulmuştur. Araştırmada kullanılan duyarlık kategorileri Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Duyarlık Kategorileri

1. Dilsel duyarlık	20. Özgüvenli olmaya duyarlık	39. Yaşama sevincine duyarlık
2. İnsana, insanın mutluluğuna duyarlık	21. zgrlğe duyarlık	40. İnanca duyarlık
3. Kadına duyarlık	22. Mesleklere karşı duyarlık	41. Fedakrlığa duyarlık
4. Aşka, sevgiye duyarlık	23. Dürüst olmaya karşı duyarlı	42. Eşitliğe duyarlık
5. Hayvanlara duyarlık	24. lme karşı duyarlık	43. Okula duyarlık
6. Aile bireyelerine duyarlık	25. İnan ilişkilerine karşı duyarlık	44. Kitaba duyarlık
7. Barışa duyarlık	26. Umuda-umutlu olmaya karşı duyarlık	45. Bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık
8. İyilik yapmaya duyarlık	27. Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlık	46. Geleneksel olana duyarlık
9. Paylaşmaya duyarlık	28. Dünya tarihine duyarlık	47. Sanat ve estetik olana duyarlık
10. Toplumsal huzura duyarlık	29. Toplumsal normlara karşı duyarlık	48. Temizliğe duyarlık
11. Yardımlaşmaya duyarlık	30. Çocuğa, çocukluğa ve ocuk özelliklerine duyarlık	49. Zararlı alışkanlıklara karşı duyarlık
12. Emeğe ve alışkanlığa duyarlık	31. Özverili olmaya duyarlık	50. Sorumlu olmaya duyarlık
13. Yoksul insanlara duyarlık	32. Hayale ve dş gücüne duyarlık	51. Sanatçıya duyarlık
14. Hakka, adalete duyarlık	33. Anneye duyarlık	52. Gençlere karşı duyarlık
15. Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık	34. Vatana duyarlık	53. Yaşlı ve bilge olana karşı duyarlık
16. Bilime duyarlık	35. Kültürel zenginliklere duyarlık	54. Farklılıklara duyarlık
17. Doğaya duyarlık	36. Sorgulamaya duyarlık	55. Arkadaşlığa karşı duyarlık
18. Sağlığa duyarlık	37. Kendin olmaya duyarlık	56. Tarih ve tarihsel meknlara duyarlık
19. Kişiye özgü özelliklere duyarlık	38. Zamana karşı duyarlık	57. Farklı kltrlere duyarlık

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde incelenen çocuk kitabında yer alan duyarlık türleri kitaptaki üç bölüm esas alınarak üç başlık altında değerlendirilmiştir. Eşek Nasıl Kral Oldu? Kar Altında Bir Kelebek ve Şakacı Papağan olmak üzere üç bölümden oluşan kitabın bu bölümlerinde yer alan masallara ilişkin bulguların frekans değerleri tablolaştırılarak sunulmuştur.

3.1. Eşek Nasıl Kral Oldu? Adlı Bölümde Yer Verilen Duyarlık Türleri

Araştırmanın bu bölümünde incelenen çocuk kitabının Eşek Nasıl Kral Oldu? adlı bölümde Geceleri Öten Saka Kuşu, Kurnaz Tilkilerin Sonu, Kargayı Kandıran Tilki, Uçan Fare ile Kurbağa, Deve ile Arkadaşlığa Özenen Fare, Eşek Nasıl Kral Oldu? Yarışı Kazanan Kaplumbağa adlı masallara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu masalarda yer verilen duyarlık türleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Eşek Nasıl Kral Oldu? Adlı Bölümde Yer Verilen Duyarlık Türleri

Duyarlık Adı	Masalların Adı							
	Geceleri Öten Saka Kuşu	Kurnaz Tilkilerin Sonu	Kargayı Kandıran Tilki	Uçan Fare ile Kurbağa	Deve ile Arkadaşlığa Özenen Fare	Eşek Nasıl Kral Oldu?	Yarışı Kazanan Kaplumbağa	Toplam
	f	f	f	f	f	f	f	f
Doğaya duyarlık	2	5	3	1	4	3	2	20
Hayvanlara duyarlık	3	4	4	-	2	1	-	14
Hayale ve düş gücüne duyarlık	2	1	-	3	-	-	-	6
Sanat ve estetik olana duyarlık	4	2	7	3	1	4	1	22
İnsana, insanın mutluluğuna duyarlık	-	1	-	3	-	-	-	4
Yardımlaşmaya duyarlık	-	3	-	4	1	1	-	9
Fedakârlığa duyarlık	-	2	-	-	-	-	-	2
İyilik yapmaya duyarlık	1		2		1	1		5
Emeğe ve çalışkanlığa duyarlık	-	1	-	-	-	2	2	5
Özgüvenli olmaya duyarlık	-	1	-	-	-	-	-	1
Arkadaşlığa karşı duyarlık	-	1	1	7	4	1	-	14
Paylaşmaya duyarlık	-	-	-	1	-	1	-	2
Sevgiye duyarlık	-	-	-	4	-	-	-	4
Hakka, adalete duyarlık	-	1	-	-	1	1	-	2
Özverili olmaya duyarlık	-	1	1	2	1	-	-	5
Dürüst olmaya karşı duyarlık	-	1	1		3	3	3	11
İnsan ilişkilerine karşı duyarlık	-	1	1	5	3	1	2	13
İnsana, insanın mutluluğuna duyarlık	1	-	-	-	1	1	-	3
Sorumlu olmaya duyarlık	-	-	-	-	-	3	-	3
Toplumsal normlara karşı duyarlık	-	1	-	-	-	-	-	1
Özgürlüğe duyarlık	1	1	-	1	-	-	-	3
Toplumsal huzura duyarlık	-	1	-	-	-	-	-	1
Dilsel duyarlık	5	-	-	1	2	3	-	11

Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık	1	-	2	-	-	-	-	3
Kişiyeye özgü özelliklere duyarlık	1	-	3	2	3	1	2	12
Yaşama sevincine duyarlık	-	-	-	2	-	1	-	3
Kendin olmaya duyarlık	-	-	-	-	1	-	3	4
Umuda-umutlu olmaya karşı duyarlık	-	-	-	-	1	-	-	1
Bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık	-	-	-	-	1	-	-	1
Kültürel zenginliklere duyarlık	-	-	-	-	-	2	-	2

Tablo 2'ye göre "Geceleri Öten Saka Kuşu" masalında en sık kullanılan duyarlık türleri; dilsel duyarlık (f=5), sanat ve estetik olana duyarlık (f=4), hayvanlara duyarlık (f=3) olarak belirlenmiştir. "Kurnaz Tilkilerin Sonu" adlı masalda en sık kullanılan duyarlık türleri; doğaya duyarlık (f=5), hayvanlara duyarlık (f=4), yardımlaşmaya duyarlık (f=3) olarak belirlenmiştir. "Kargayı Kandıran Tilki" adlı masalda en sık kullanılan duyarlık türleri; sanat ve estetik olana duyarlık (f=7), hayvanlara duyarlık (f=4), doğaya duyarlık (f=3), kişiyeye özgü özelliklere duyarlık (f=3) olarak belirlenmiştir. "Uçan Fare ile Kurbağa" adlı masalda en sık kullanılan duyarlık türleri; arkadaşlığa duyarlık (f=7), insan ilişkilerine duyarlık (f=5), sevgiyeye duyarlık (f=4), yardımlaşmaya duyarlık (f=4) olarak belirlenmiştir. "Deve ile Arkadaşlığa Özenen Fare" adlı masalda en sık kullanılan duyarlık türleri; doğaya duyarlık (f=4), arkadaşlığa duyarlık (f=4), dürüst olmaya karşı duyarlık (f=3), insan ilişkilerine karşı duyarlık (f=3), kişiyeye özgü özelliklere duyarlık (f=3) olarak belirlenmiştir. "Eşek Nasıl Kral Oldu?" adlı masalda en sık kullanılan duyarlık türleri; sanat ve estetik olana duyarlık (f=4), doğaya duyarlık (f=3), dürüst olmaya karşı duyarlık (f=3), sorumlu olmaya duyarlık (f=3), dilsel duyarlık (f=3) olarak belirlenmiştir. "Yarış Kazanan Kaplumbağa" adlı masalda en sık kullanılan duyarlık türleri; dürüst olmaya karşı duyarlık (f=3), kendin olmaya duyarlık (f=3) olarak belirlenmiştir.

Eşek Nasıl Kral Oldu? Adlı bölümde yer alan masalların bütününe ilişkin duyarlıklar; sanat ve estetik olana duyarlık (f=22), doğaya duyarlık (f=20), hayvanlara duyarlık (f=14), arkadaşlığa duyarlık (f=14), insan ilişkilerine karşı duyarlık (f=13), kişiyeye özgü özelliklere duyarlık (f=12), dilsel duyarlık (f=11), dürüst olmaya karşı duyarlık (f=11) olarak belirlenmiştir.

3.2. Kar Altında Bir Kelebek Adlı Bölümde Yer Verilen Duyarlık Türleri

Araştırmanın bu bölümünde incelenen çocuk kitabının Kar Altında Bir Kelebek adlı bölümde Leyleğin Akli, Uyuyan Küçük Dev, Kar Altında Bir Kelebek ve Bülbül ile Leylek adlı masallara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu masalarda yer verilen duyarlık türleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Kar Altında Bir Kelebek Adlı Bölümde Yer Verilen Duyarlık Türleri

Duyarlık Adı	Masalların Adı				
	Leyleğin Aklı	Uyuyan Küçük Dev	Kar Altında Bir Kelebek	Bülbül ile Leylek	Toplam
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Doğaya duyarlık	2	-	5	3	10
Hayvanlara duyarlık	-	-	6	4	10
Hayale ve düş gücüne duyarlık	-	4	-	-	4
Sanat ve estetik olana duyarlık	1	-	5	4	10
İnsana, insanın mutluluğuna duyarlık	1	-	-	-	1
Aile bireyelerine duyarlık	4	1	-	-	5
Çocuğa, çocukluğa ve çocuk özelliklerine duyarlık	-	1	2	-	3
Arkadaşlığa karşı duyarlık	1	-	5	1	7
Sevgiye duyarlık	-	-	2	6	8
Özverili olmaya duyarlık	1	-	-	-	1
Dürüst olmaya karşı duyarlık	3	3	1	2	9
Toplumsal normlara karşı duyarlık	-	1	-	-	1
Toplumsal huzura duyarlık	-	1	-	-	1
Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık	1	-	-	-	1
Kişiyeye özgü özelliklere duyarlık	1	-	1	2	4
Yaşama sevincine duyarlık	-	-	1	-	1
Kendin olmaya duyarlık	-	-	1	1	2
Kültürel zenginliklere duyarlık	-	1	1	-	2

Tablo 3'e göre "Leyleğin Akli" masalında en sık kullanılan duyarlık türleri; aile bireyelerine duyarlık ($f=4$), dürüst olmaya karşı duyarlık ($f=3$) olarak belirlenmiştir. "Uyuyan Küçük Dev" masalında en sık kullanılan duyarlık türleri; Hayale ve düş gücüne duyarlık ($f=4$), dürüst olmaya karşı duyarlık ($f=3$) olarak belirlenmiştir. "Kar Altında Bir Kelebek" masalında en sık kullanılan duyarlık türleri; hayvanlara duyarlık ($f=6$), doğaya duyarlık ($f=5$), sanat ve estetik olana duyarlık ($f=5$), arkadaşlığa karşı duyarlık ($f=5$) olarak belirlenmiştir. "Bülbül ile Leylek" masalında en sık kullanılan duyarlık türleri; sevgiye duyarlık ($f=6$), hayvanlara duyarlık ($f=4$), sanat ve estetik olana duyarlık ($f=4$), doğaya duyarlık ($f=3$) olarak belirlenmiştir.

Kar Altında Bir Kelebek adlı bölümde yer alan masalların bütününe ilişkin duyarlıklar; hayvanlara duyarlık ($f=10$), doğaya duyarlık ($f=10$), sanat ve estetik olana duyarlık ($f=10$), dürüst olmaya karşı duyarlık ($f=9$), sevgiye duyarlık ($f=8$), arkadaşlığa karşı duyarlık ($f=7$), aile bireyelerine duyarlık ($f=5$), kişiyeye özgü özelliklere duyarlık ($f=4$) olarak belirlenmiştir.

3.3. Şakacı Papağan Adlı Bölümde Yer Verilen Duyarlık Türleri

Araştırmanın bu bölümünde incelenen çocuk kitabının Şakacı Papağan adlı bölümde Tatlı Dil Güler Yüz, Şakacı Papağan ve Kuyruklu Yalan adlı masallara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu masalarda yer verilen duyarlık türleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Şakacı Papağan Adlı Bölümde Yer Verilen Duyarlık Türleri

Duyarlık Adı	Masalların Adı			
	Tatlı Dil Güler Yüz	Şakacı Papağan	Kuyruklu Yalan	Toplam
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Dilsel duyarlık	-	3	-	3
Doğaya duyarlık	3	3	1	7
Hayvanlara duyarlık	-	9	3	12
Hayale ve düş gücüne duyarlık	-	-	10	10
Sanat ve estetik olana duyarlık	1	1	-	2
İnsana, insanın mutluluğuna duyarlık	3	3	10	16
Yoksul insanlara duyarlık	1	-	1	2
İnsan ilişkilerine karşı duyarlık	1	-	2	3
Çocuğa, çocukluğa ve çocuk özelliklerine duyarlık	2	1	-	3
Yardımlaşmaya duyarlık	1	-	1	2
Emeğe ve çalışkanlığa duyarlık	1	-	-	1
Aile bireyelerine duyarlık	-	-	1	1
Arkadaşlığa karşı duyarlık	-	1	-	1
Özverili olmaya duyarlık	-	1	-	1
Özgürlüğe duyarlık	-	2	-	2
Dürüst olmaya karşı duyarlık	-	-	6	6
Toplumsal normlara karşı duyarlık	-	-	-	-
Hakka, adalete duyarlık	-	-	5	5
Toplumsal huzura duyarlık	-	-	-	-
Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık	-	-	-	-
Kişiyeye özgü özelliklere duyarlık	-	1	-	1
Yaşama sevincine duyarlık	2	1	2	5
Kendin olmaya duyarlık	-	1	-	1
Yaşlı ve bilge olana karşı duyarlık	-	1	1	2

Tablo 4'e göre "Tatlı Dil Güler Yüz" masalında en sık kullanılan duyarlık türleri; doğaya duyarlık ($f=3$), insana, insanın mutluluğuna duyarlık($f=3$) olarak belirlenmiştir. "Şakacı Papağan" masalında en sık kullanılan duyarlık türleri; hayvanlara duyarlık ($f=9$), dilsel duyarlık ($f=3$), doğaya duyarlık ($f=3$), insana, insanın mutluluğuna duyarlık ($f=3$) olarak belirlenmiştir. "Kuyruklu Yalan" masalında en sık kullanılan duyarlık türleri; Hayale ve düş gücüne duyarlık ($f=10$), insana, insanın mutluluğuna duyarlık($f=10$), dürüst olmaya karşı duyarlık ($f=6$), hakka, adalete duyarlık ($f=5$) olarak belirlenmiştir.

Şakacı Papağan adlı bölümde yer alan masalların bütününe ilişkin duyarlıklar; insana, insanın mutluluğuna duyarlık ($f=16$), hayvanlara karşı duyarlık ($f=12$), hayale ve düş gücüne duyarlık ($f=10$), doğaya duyarlık ($f=7$), dürüst olmaya karşı duyarlık ($f=6$), hakka, adalete duyarlık ($f=5$), yaşama sevincine duyarlık ($f=5$) olarak belirlenmiştir.

3.4. Eşek Nasıl Kral Oldu? Adlı Çocuk Kitabında Yer Verilen Duyarlık Türleri

Araştırmanın bu bölümünde Eşek Nasıl Kral Oldu? Kitaptaki tüm masallara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Kitabın bütününde yer verilen duyarlık türleri Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Eşek Nasıl Kral Oldu? Adlı Kitapta Yer Verilen Duyarlık Türleri

Duyarlık Adı	Masalların Adı			
	Eşek Nasıl Kral Oldu?	Kar Altında Bir Kelebek	Şakacı Papağan	Toplam
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
1.Doğaya duyarlık	20	10	7	37
2.Hayvanlara duyarlık	14	10	12	36
3.Hayale ve düş gücüne duyarlık	6	4	10	20
4.Sanat ve estetik olana duyarlık	22	10	2	34
5.İnsana, insanın mutluluğuna duyarlık	4	1	16	21
6.Aile bireylerine duyarlık	-	5	1	6
7.Çocuğa, çocukluğa ve çocuk özelliklerine duyarlık	-	3	3	6
8.Yardımlaşmaya duyarlık	9	-	2	11
9.Fedakârlığa duyarlık	2	-	-	2
10.İyilik yapmaya duyarlık	5	-	-	5
11.Emeğe ve çalışkanlığa duyarlık	5	-	1	6
12.Özgüvenli olmaya duyarlık	1	-	-	1
13.Arkadaşlığa karşı duyarlık	14	7	1	22
14.Paylaşmaya duyarlık	2	-	-	2
15.Sevgiye duyarlık	4	8	-	12
16.Hakka, adalete duyarlık	2	-	5	7
17.Özverili olmaya duyarlık	5	1	1	7
18.Dürüst olmaya karşı duyarlık	11	9	6	26
19.İnsan ilişkilerine karşı duyarlık	13	-	3	16
20.İnsana, insanın mutluluğuna duyarlık	3	-	-	3
21.Sorumlu olmaya duyarlık	3	-	-	3
22.Toplumsal normlara karşı duyarlık	1	1	-	2
23.Toplumsal huzura duyarlık	-	1	-	1
24.Özgürlüğe duyarlık	3	-	2	5
25.Toplumsal huzura duyarlık	1	-	-	1
26.Yoksul insanlara duyarlık	-	-	2	2
27.Dilsel duyarlık	11	-	3	14
28.Temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık	3	1	-	4
29.Kişiyeye özgü özelliklere duyarlık	12	4	1	17
30.Yaşama sevincine duyarlık	3	1	5	9
31.Kendin olmaya duyarlık	4	2	1	7
32.Umuda-umutlu olmaya karşı duyarlık	1	-	4	5
33.Yaşlı ve bilge olana karşı duyarlık	-	-	2	2
34.Bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık	1	-	-	1
35.Kültürel zenginliklere duyarlık	2	2	-	4
Toplam				357

Tablo 5'e göre Eşek Nasıl Kral Oldu? adlı kitabın bütünü incelendiğinde toplam 357 duyarlık kategorisine yer verildiği belirlenmiştir. Bu duyarlıklar içerisinde en sık kullanılan duyarlık türleri ise doğaya duyarlık (f=37), hayvanlara duyarlık (f=34), sanat ve estetik olana duyarlık (f=34), dürüst olmaya duyarlık (f=26), arkadaşlığa karşı duyarlık (f=22), insana, insanın mutluluğuna duyarlık (f=21), hayale ve düş gücüne duyarlık (f=20), kişiye özgü özelliklere duyarlık (f=17), insan ilişkilerine karşı duyarlık (f=16), dilsel duyarlık (f=14), sevgiye duyarlık (f=12), yardımlaşmaya duyarlık (f=11), yaşama sevincine duyarlık (f=9), kendin olmaya duyarlık (f=7), hakka, adalete duyarlık (f=7), özverili olmaya duyarlık (f=7), çocuğa, çocukluğa ve çocuk özelliklerine duyarlık (f=6), emeğe ve çalışkanlığa duyarlık (f=6), aile bireylerine duyarlık (f=6) olarak sıralandırılabilir. Bununla birlikte fedakârlığa duyarlık, iyilik yapmaya duyarlık, özgüvenli olmaya duyarlık, paylaşmaya duyarlık, sorumlu olmaya duyarlık, toplumsal normlara karşı duyarlık, özgürlüğe duyarlık, toplumsal huzura duyarlık, yoksul insanlara duyarlık, temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık, umuda-umutlu olmaya karşı duyarlık, yaşama sevincine duyarlık, yaşlı ve bilge olana karşı duyarlık, bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık, kültürel zenginliklere duyarlık olarak sayılabilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada Eşek Nasıl Kral Oldu? Adlı çocuk kitabı aktardığı duyarlılıklar açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda kitapta otuz beş farklı duyarlık türüne yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle Eşek Nasıl Kral Oldu? Adlı masal kitabında incelenen duyarlık türlerinden birçoğuna yer verildiği ve duyarlıklara ilişkin öğelerin de kitapta sıklıkla yer bulduğu söylenebilir. Çocuk edebiyatında kitaplar aracılığıyla çocuklara insana özgü duyarlıklar kazandırılması amacıyla hareketle incelenen kitabın farklı türlerde birçok duyarlık türüyle kitaplar aracılığıyla çocuklara duyarlık kazandırılması açısından zengin bir içerik sunduğu söylenebilir. Evsen'in (2019), Mustafa Ruhi Şirin'in bazı masalları ve şiirlerindeki duyarlık türlerini incelediği araştırmasında 33 farklı duyarlık konusunda toplam 487 adet duyarlık ögesine rastlanılmıştır. Alan yazında yapılan araştırmalarda incelenen çocuk kitaplarında da duyarlık kategorilerinin birçoğuna yer verildiği belirlenmiş olup bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir (Alamdard ve Süngü, 2017; Çinpolat, 2021; Evsen, 2019; Melanlıoğlu, 2020; Kutmaral ve Kodan, 2023).

Araştırma sonucunda incelenen masal kitabında en yoğun olarak kullanılan duyarlık türlerinin; doğaya, hayvanlara, sanat ve estetik olana duyarlık olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde alan yazında yapılan araştırmalarda da çocuk kitaplarında doğaya, hayvanlara duyarlık konularının ön plana çıkan duyarlık türleri arasında yer aldığı belirlenmiş olup bu araştırma sonuçlarıyla

örtüşmektedir (Aras ve Karagöz, 2022; Çinpolat, 2021; Demirtaş Özbilen, 2021; Etoğlu Kibris, 2019; Karakuş Tayşi, 2019; Tümer vd., 2022). Ayrıca bu araştırmada ön plana çıkan bir diğer duyarlık türü de hayale ve düş gücüne duyarlıktır. Alan yazındaki araştırmalarda da hayale ve düş gücüne duyarlığın gelişiminin ön plana çıkarıldığı araştırmalarla bu sonuçlar örtüşmektedir (Baran, 2022; Çinpolat, 2021; Evsen, 2019; Karakuş Tayşi, 2019; Tümer vd., 2022). Evsen'in (2019) çalışmasında Mustafa Ruhi Şirin'in şiir ve masallarında en fazla hayal ve düş gücüne duyarlık türünün yer aldığı tespit edilmiştir. Bu araştırma sonucunda doğa, hayvan, sanat ve estetik ile hayal ve düş gücüne duyarlığın ön plana çıkmasının incelenen kitabın türünün masal olmasının da bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Çünkü masallar sanatsal ve estetik metinler olup özellikle okul öncesi ve ilkököl döneminde çocukların hayal güçlerinin geliştirilmesi açısından da oldukça etkili metin türlerindedir. Ayrıca bu duyarlık türlerinin konuları bütün olarak değerlendirildiğinde bu kitabın ilkököl düzeyinde çocuk kitaplarında kullanılması gereken konular olan doğa, hayvanlar, arkadaşlık gibi konularla da örtüşmekte olduğu bu konular aracılığıyla da çocukların gelişimsel özelliklerine uygun duyarlıklara odaklanıldığı söylenebilir. Böylelikle çocukların doğaya ve hayvanlara ilişkin duyarlık kazanmasında etkili bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte çocukların sanatsal ve estetik duyarlıklarının gelişimi ile hayal güçlerinin gelişimi açısından katkı sağladığı belirtilebilir

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre bu kitapta en sık kullanılan duyarlık türlerinden biri de dilsel duyarlıktır. Yapılan araştırmalarda da dilsel duyarlığın sıklıkla kullanılan duyarlık türlerinden biri olması sebebiyle bu araştırma sonucuyla benzer olduğu söylenebilir (Aras ve Karagöz, 2022; Baran, 2022; Karakuş Tayşi, 2019; Melanlıoğlu, 2020). Bu duyarlık çocuk okurların kendi dillerinin önemini kavraması ve en yetkin şekilde dillerini kullanabilmesine ilişkin farkındalık kazandırması açısından önemlidir.

Araştırma sonucunda en sık kullanılan duyarlık türleri arasında dürüst olmaya, arkadaşlığa, insana, insanın mutluluğuna, kişiye özgü özelliklere, insan ilişkilerine karşı duyarlık ön plana çıkan diğer duyarlık türleri arasında yer almaktadır. Bu duyarlık türleri değerlendirildiğinde insanın değerinin ortaya koyulduğu ve insan ilişkilerini düzenlemeye odaklanan duyarlıkların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Benzer şekilde Kutmaral ve Kodan'ın (2023) araştırmasında da incelenen 20 masalın 14'ünde insan mutluluğuna duyarlığa yer verilirken bu kategori 14 masalda 33 defa tekrar edilmiştir. Karagöz, Sezer ve Sarman'ın (2019) Necati Güngör'ün çocuk öykülerini incelendiği araştırmada; insan ve insan mutluluğuna, aile bireylerine duyarlık ön plana çıkan duyarlıklardandır. Etoğlu Kibris (2019) tarafından hazırlanan çalışmada Gülten

Dayıoğlu'nun kitaplarında en sık insana ve insanın mutluluğuna, insani özelliklere duyarlığa yer verildiği belirlenmiştir. Sezer'in (2021) araştırmasında insana-insan mutluluğuna, Çinpolat'ın (2021) araştırmasında en sık kullanılan duyarlık türleri ise insana, insan mutluluğuna duyarlık, aşka-sevgiye duyarlık, dostluk ve arkadaşlığa duyarlık; Baran'ın (2022) araştırmasında da insana has duyguların ve insan ilişkilerinin ön plana çıkarıldığı söylenebilir. Karakuş Tayşi (2019) ise Sevim Ak'ın öykülerini duyarlık açısından incelediği çalışmasında insan ve insanın mutluluğu, aile bireylerine duyarlık en ön plana çıkan duyarlıklardır. Benzer şekilde alan yazındaki çeşitli araştırmalarda da aile, arkadaşlık, sevgiye duyarlığın ön plana çıkan duyarlık türlerinden olduğu söylenebilir (Baran, 2022; Çinpolat, 2021; Karakuş Tayşi, 2019; Tümer vd., 2022). Demirtaş Özbilen'in (2021) çalışmasında ise en sık aile bireylerine duyarlık türü kullanılmıştır.

Bu araştırmada öne çıkan duyarlık türlerinden bir diğeri de sevgiye, yardımlaşmaya yaşama sevincine, kendin olmaya ve özverili olmaya duyarlıktır. Benzer şekilde Evsen'in (2019) araştırmasında Guguklu Saatin Kumrusu masal kitabında yardımlaşmaya, fedakârlığa, kendin olmaya, anneye, özgürlüğe, düş gücüne, iyiliğe duyarlık ön plana çıkan duyarlık türleridir. Melanlıoğlu'nun (2020) araştırmasında ise sırasıyla en çok sevgiye duyarlık, kültürel duyarlık, aile bireylerine duyarlık, toplumsal huzura duyarlık, doğaya duyarlık, temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık ve iyilik yapmaya duyarlığa yer verildiği görülmüştür. Çinpolat'ın (2021) ve Karakuş Tayşi'nin (2019) araştırmasında en sık kullanılanlar duyarlık türleri arasında aşka-sevgiye duyarlık yer almaktadır. Etoğlu Kıbrıs'ın (2019) araştırmasında ön plana çıkan duyarlıklar arasında da aşka-sevgiye duyarlık türünün yer aldığı belirlenmiştir. Bu duyarlılıkla çocuk okurlara yaşamlarında sevgi ve yardımlaşmanın önemini vurgulanmaktadır.

Araştırmada sık kullanılan duyarlık türlerinden bir diğeri de hakka, adalete duyarlık olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Kutmaral ve Kodan'ın (2023) Eflatun Cem Güney'in masallarını incelediği araştırmasında da adalet yani adil olma konusunda duyarlık kazandırılması için 13 tane eserde 32 kez tekrar edilmiştir. Hak ve adalet kavramın dayandığı temel esaslardan bir diğeri de emeğe saygı ve çalışkanlığa verilen değerdir. Bu yönüyle de bu duyarlığı destekleyen bir diğeri duyarlık olan emeğe ve çalışkanlığa duyarlık da bu masal kitabında sık kullanılan duyarlık türlerinden biridir. Benzer şekilde Kutmaral ve Kodan'ın (2023) araştırmasında 20 masalın 7'sinde emeğe ve çalışkanlığa duyarlığa yer verilirken bu kategori 7 masalda 12 kere tekrar edilmiştir. Bu yönüyle çocuk okurların çalışarak kazanma ve bu süreçte hakka ve adalete uygun davranması gerektiğinin vurgulanması ve bu duyarlılıklar

noktasında çocuklarda farkındalık kazandırması açısından da önemli kazanımlar elde edilmesinin sağlandığı söylenebilir.

Bununla birlikte fedakârlığa duyarlık, iyilik yapmaya duyarlık, özgüvenli olmaya duyarlık, paylaşmaya duyarlık, sorumlu olmaya duyarlık, toplumsal normlara karşı duyarlık, özgürlüğe duyarlık, toplumsal huzura duyarlık, yoksul insanlara duyarlık, temel yaşam ihtiyaçlarına duyarlık, umuda-umutlu olmaya karşı duyarlık, yaşama sevincine duyarlık, yaşlı ve bilge olana karşı duyarlık, bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık, kültürel zenginliklere duyarlık olarak sayılabilir. Bu duyarlık türlerinin bireysel dinamiklerin gelişimini sağlayan önemli işlevlere sahip olmalarıyla çocukların toplumsal ve bireysel niteliklerini geliştirerek kültürlü bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayacağı söylenebilir. Nitekim Özbilen'in (2021) araştırmasında dünya tarihine ve kültürel mirasa duyarlık ön plana çıkan duyarlıklardan biri olması sebebiyle bu sonuçlarla örtüşmektedir. Ayrıca alan yazında yapılan çeşitli araştırmalarda da çocuk kitaplarında bu duyarlık türlerinin ön plana çıktığı ve bu araştırma sonuçlarıyla örtüştüğü söylenebilir (Aras ve Karagöz, 2022; Baran, 2022; Çinpolat, 2021; Karakuş Tayşi, 2019; Tümer vd., 2022).

Bu masal kitabından elde edilen bulgulardan hareketle doğaya ve çevreye duyarlı, sanatsal ve estetik beğenileri geliştirecek kendi olmayı başarmış kendini ve insanları seven mutlu bireylerin yetişmesine hizmet edebilmeyi hedefleyen bir çocuk kitabı olduğu söylenebilir. Ayrıca çocuklarda bireyden topluma uzanan geniş bir yelpazede çocuklara sezdirme yoluyla duyarlık kazandıracak iletilere sahip olduğu ve çocuk okurlara duyarlık eğitimi kazandırmada etkili bir şekilde kullanılabilecek bir çocuk kitabı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Alamdır, S. G., & Süngü, A. (2017) Nazım Hikmet'in Sevdalı Bulut Adlı kitabındaki masalların duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi. T. Şimşek ve B. V. Yıldız (Haz.) IV. *Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* içinde (s.301-314).

Aras, M., & Karagöz, B. (2022). TUDEM edebiyat ödüllü çocuk romanlarının duyarlık eğitimi açısından incelenmesi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 424-439.

Aslan, C. (2019). *Çocuk edebiyatı ve duyarlık eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Baran, A. (2022). *Fatih Erdoğan'ın "Sihirli Kitaplar" serisinin duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.

Çinpolat, E. (2021). Gülten Dayıoğlu Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ödülleri'nde yılın romanı ödülünü kazanan eserlerin duyarlık eğitimi açısından incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 854-872.

- Etoğlu Kibris, P. (2019). *Çocuk edebiyatı eserlerinin duyarlılık eğitimi bağlamında incelenmesi: Gülten Dayıoğlu örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Evsen, K. (2019). *Mustafa Ruhi Şirinin çocuk şiirleri ve masallarının duyarlılık eğitimi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Karakuş Tayşı, E. (2019). Sevim Ak'ın öykülerinin duyarlılık eğitimi açısından incelenmesi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 19, 303-324.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kutmaral, D., & Kodan, H. (2023). Eflatun Cem Güney masallarının duyarlılık eğitimi bağlamında incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 12(4), 1684-1702.
- Melanlıoğlu, D. (2020). Çocuk edebiyatındaki kayıp mültecilerin izinde duyarlılık eğitimi. *Türkiyat Mecmuası*, 30(1), 161-179.
- Özbilen Demirtaş, E. (2021). *Koray Avcı Çakman'ın öykü ve romanlarının duyarlılık eğitimi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Sever, S. (2013). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü*. İzmir: TUDEM Yayıncılık.
- Sever, S. (2015). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: TUDEM Yayıncılık.
- Sezer, K. (2021). *Türkçe ders kitaplarındaki (1-8) metinlerin duyarlılık eğitimi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Şirin, M. R. (2000). *99 Soruda çocuk edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Tümer, C. Ş., Yakar, Y. M., & Yılmaz, H. D. (2022). Melike Günyüz'ün eserlerinin duyarlılık eğitimi açısından incelenmesi. *Uluslararası Melike Günyüz Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s.129-138). 13 Mayıs 2022, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu [TDK] (2024). *Duyarlılık*. 17.12.2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

ARGÜMANTASYON TABANLI BİLİM ÖĞRENME YÖNTEMİNİN 9. SINIF ÜÇGENLER KONUSUNDA ÖĞRENCİLERİN ÜSTBİLİŞSEL BECERİLERİNE, İŞBİRLİKLİ ÖĞRENME SÜRECİNE VE İLETİŞİM BECERİLERİNE ETKİSİ

Prof. Dr. BİLGE PEKER

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi,

Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü

bpeker@erbakan.edu.tr - 0000-0002-0787-4996

MERVE ÖZ

Millî Eğitim Bakanlığı

Merve47891.myy@gmail.com - 0000-0002-3973-3186

ÖZET

Bu çalışmada Argümantasyon Tabanlı Bilim Öğrenme yönteminin 9. sınıf Üçgenler konusunda öğrencilerin üst bilişsel farkındalıklarına, işbirlikli öğrenme sürecine ve iletişim becerilerine etkisi araştırılmıştır. Çalışmada ön test- son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemi 2017- 2018 eğitim öğretim yılında bir devlet okulunda öğrenim gören 58, 9. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Veriler İşbirlikçi Öğrenme Süreci Ölçeği, Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği ve İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği ile toplanmıştır. Verilerin analizi öğrencilerin argümantasyon tabanlı öğretim yoluyla Üçgenler konusundaki üst bilişsel farkındalıklarının ve iletişim becerilerinin geleneksel öğretime göre daha fazla geliştiği görülmüştür. Ayrıca analiz sonuçlarına göre deney grubunun İşbirlikli Öğrenme Süreci Ölçeği'nin olumlu bağlılık, yüz yüze destekleyici etkileşim, küçük grup becerileri alt boyutlarında ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur. Ancak bireysel sorumluluk ve grup süreci alt boyutlarında ön ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Buna göre argümantasyon tabanlı öğretimin öğrencilere Üçgenler konusunda bireysel sorumluluk ve grup sürecine katılım açısından olumlu etki ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Argümantasyon Tabanlı Öğretim, Bilimsel Tartışma, İşbirlikli Öğrenme, Üst Bilişsel Farkındalık, İletişim Becerisi, Üçgenler.

1. GİRİŞ

Hızla değişen ve gelişen dünya, bireylerin ve toplumların her alanda yeniliklere ayak uydurmasını zorunlu kılmaktadır. Eğitim alanındaki değişimler ise son yıllarda ezberci yaklaşımlardan uzak, sorgulama ve araştırmaya dayalı öğrenme yöntemlerinin önemini ortaya çıkarmıştır. Argümantasyon tabanlı öğrenme yöntemi son yüzyılda önemi artan ve kullanım alanı genişleyen, sorgulama ve araştırmaya dayalı öğrenme yaklaşımlarındandır.

Toulmin *The Uses of Arguments* (2003) kitabında argümantasyonun altı bileşeni olduğunu belirtmiştir. Bu bileşenlerden iddia, veri, gerekçe temel bileşenler; destekleyici, sınırlayıcı, çürütücü ise yardımcı bileşenlerdir. *İddia*; ulaşılmak istenen sonuçtur. *Veri*; iddianın dayandığı gerçeklerdir. *Gerekçe*; iddia ve zemin arasında köprü görevi yapabilen genel ifadelerdir. *Niteleyici*; iddianın sınırlarını belirleyen ifadelerdir. *Çürütücü*; gerekçenin hangi durumlarda geçersiz olduğunu gösteren ifadelerdir. *Destekleyici*; gerekçeyi güçlendiren ifadelerdir (Toulmin, 2003). Bu bileşenleri kullanarak bireyler kendisinin ve karşısındakinin fikirlerini sorgulayabilecekleri argümanlar oluşturabilirler.

Öğrencilerin yeni edindikleri bilgileri sorgulamaları ve eleştirmeleri matematiksel becerileri kazanmaları açısından önemlidir. Öğrencilerin matematiksel argümanlar oluşturabilmeleri ise öğrencilerden beklenen sorgulama ve eleştirme becerilerini gerçekleştirmelerinde etkilidir. Ayrıca bu durum, öğrencilerin bir matematiksel durumu kendi ifadeleriyle açıklayabilmeleri, matematiksel açıklamalar kullanarak karşı tarafı ikna edebilmeleri ve tartışma becerilerini etkili kullanmaları açısından da önemlidir (Sadıç, 2019). Bu sebeplerden dolayı son yıllarda argümantasyon tabanlı öğrenme yaklaşımının matematik alanında kullanımıyla ilgili çalışmalar dünya çapında yaygınlaşsa da ülkemizde yapılan çalışmalar hala istenen seviyeye ulaşmamıştır.

Argümantasyon tabanlı öğrenme yaklaşımı ile ilgili çalışmaların fen alanında yoğunlaştığı görülmektedir (Tümay ve Köseoğlu, 2011; Günel, Kınır ve Geban, 2012; Aktamış ve Hiğde, 2015). Son yıllarda ise argümantasyon tabanlı öğrenme yönteminin matematik alanında kullanımına dair çalışmalara da rastlanılmaktadır (Larreamendy-Joerns, Stein ve Brown, 1998; Güneş, 2013; Forman, Kosko, Rougee ve Herbst, 2014; Bülbül ve Urhan, 2016; Can, İşleyen ve Demir, 2017; Doruk, Duran ve Kaplan, 2018; Erkek ve Bostan, 2019; Sadıç, 2019; Gökçe, Yenmez ve Çelik, 2020; Awada, Burston ve Ghannage, 2020; Capone, Adesso, Del Regno, Lombardi ve Tortoriello, 2021).

Son yıllarda argümantasyon yöntemiyle ilgili matematik alanında yapılan çalışmalara ilginin arttığı görülse de deneysel çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların birçoğu argümantasyon ve kanıt süreci üzerine kurulmuş nitel çalışmalardır

(Pedemonte, 2007; Douek, 2007; Dinçer, 2011; Bülbül ve Urhan, 2016; Mariotti, Durand-Guerrierve Stylianides, 2018). Literatürde argümantasyon tabanlı öğrenme yöntemi ile üst bilişsel becerilerin ilişkisini inceleyen çalışmaların (Mason ve Santi, 1994; Panahandeha ve Esfandiari Asl, 2014; Erenler, 2017; Kalemkuş, 2018; Doruk vd., 2018; Ulu, 2019; Varlı ve Uluçınar Sağır, 2019; Kaçar, 2019; Kalemkuş, Bayraktar ve Çiftçi, 2021) ve argümantasyon tabanlı öğrenme yöntemi ile iletişim becerilerinin ilişkisini inceleyen çalışmaların (Sekiguchi, 2002; Joiner ve Jones, 2003; Gümrak, 2013) sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca literatürde argümantasyon tabanlı öğrenme yöntemi ile iş birlikli öğrenme kavramlarını ilişkilendiren çalışmaların (Jin ve Geslin, 2009; Brown, 2017; Hannken-Illjes ve Bose, 2019; Novaes, 2020; Mayweg-Paus, Zimmermann, Le ve Pinkwart, 2020; Han, Kim, Rhee ve Cho, 2020) da sınırlı olduğu ve çalışmalarda genel olarak nitel araştırma yöntemleri kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda çoğunlukla iş birlikli öğrenme yöntemi ile argümantasyon yöntemi ilişkilendirilerek çalışmalar yürütülmüştür; iş birlikli öğrenme becerileri bağımlı değişken olarak ele alınmamıştır.

Literatürde argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yönteminin öğrencilerin üstbilişsel farkındalıklarına, iletişim becerilerine ve iş birlikli öğrenme becerilerine etkisini inceleyen çalışmaların yetersiz olduğu ve yapılan çalışmaların daha çok nitel çalışmalar olup nicel araştırmaların yetersiz olduğu görülmüştür. Bu nedenle, bu çalışmada argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının 9. sınıf Üçgenler konusunda öğrencilerin üst bilişsel farkındalıklarına, iletişim becerilerine ve iş birlikli öğrenme becerilerine etkisini araştırmak amaçlanmaktadır. Bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

9. sınıf Üçgenler konusunun öğretiminde argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yönteminin uygulandığı deney grubu ve geleneksel öğretim uygulandığı kontrol grubu öğrencilerinin üst bilişsel farkındalıkları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

9. sınıf Üçgenler konusunun öğretiminde argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yönteminin uygulandığı deney grubu ve geleneksel öğretim uygulandığı kontrol grubu öğrencilerinin iletişim becerileri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Deney grubunda argümantasyon tabanlı bilim öğrenme uygulanmasının 9. sınıf öğrencilerinin işbirlikli öğrenme becerilerine anlamlı etkisi var mıdır?

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada öğrencilerin argümantasyon tabanlı öğrenme yoluyla üst bilişsel farkındalıklarında, iletişim becerilerinde ve iş birlikli öğrenme becerilerinde, geleneksel öğrenmeye göre, anlamlı bir değişim olup olmadığını

araştırmak amaçlandığından, çalışma nicel araştırma yöntemlerinden olan deneysel desenlerden ön test- son test kontrol gruplu yarı deneysel desen üzerine tasarlanmıştır.

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2017- 2018 eğitim- öğretim yılında Konya iline bağlı bir devlet okulundaki 9. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu sınıflardan deney grubunda 30 öğrenci; kontrol grubunda 28 öğrenci bulunmaktadır. Deney grubunda argümantasyon tabanlı öğrenme yaklaşımı kullanılırken kontrol grubunda geleneksel yaklaşım kullanılmıştır.

Sperling, Howard, Miller ve Murphy (2002) tarafından geliştirilen ve Karakelle ve Saraç (2007) tarafından Türkçeye çevrilen Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği (ÜBFÖ), Korkut (1996) tarafından geliştirilen İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ), Bay ve Çetin (2012) tarafından geliştirilen İşbirliği Süreci Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmanın uygulama aşamasında deney grubunda argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yöntemi kullanılırken kontrol grubunda geleneksel yöntem kullanılmıştır. Her iki gruba da uygulama öncesinde ve sonrasında Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği ve İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği uygulanmıştır. İşbirliği Süreci Ölçeği ise ön ve son test olarak yalnızca deney grubuna uygulanmıştır. Araştırma haftada 6 saat olmak üzere 12 hafta sürmüştür.

Deney grubundaki öğrencilere öncelikle 2 ders saati boyunca Toulmin Argümantasyon Modeli tanıtılmıştır. Daha sonra öğrenciler, kendi aralarında gruplara ayrılmışlardır. Her gruba bir sözcü seçilmiş ve yapılan çalışmaları süreç sonunda sınıf ortamında paylaşımları beklenmiştir. Araştırmacı bu süreçte öğrencilerle aktif iletişim kurmuş ve onları müzakere sürecine yönlendirmiştir. Öğrenciler oluşturdukları argümanları sınıfla paylaşarak tartışmışlardır. Süreç sonunda ise arkadaşları tarafından iddialarının geçersizliğine ikna edilen öğrenciler argümanlarını değiştirmişlerdir. Kontrol grubunda öğrenme sunuş yoluyla gerçekleşmiştir. Öğretmen dersi düz anlatım yoluyla anlatmış ve öğrencilerin anlayıp anlamadığını ders sonunda sorduğu sorularla anlamaya çalışmıştır. Öğrenciler ise dersi pasif şekilde dinleyerek ders sonunda sorularını yöneltmişlerdir. Araştırma verileri haftada 6 ders saati olmak üzere 12 haftada toplanmıştır.

Çalışmada ölçekler yardımıyla toplanan veriler SPSS 24.0 programı ile çözümlenmiştir. Bu verilerden normal dağılım sağlayan verilerde parametrik testler; normal dağılım göstermeyen verilerde parametrik olmayan testler kullanılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Karakelle ve Saraç (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği öğrencilere uygulanmış ve alınan sonuçlar bu kısımda analiz edilmiştir.

Çizelge 1: Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği Normallik Testi Sonuçları

		SHAPIRO-WILKS			
	Grup	İstatistik	Sa	p	
Kontrol	Ön Test	0,904	28	0,014	
	Son Test	0,893	28	0,008	
Deney	Ön Test	0,984	30	0,920	
	Son Test	0,957	30	0,254	

Analiz sonuçlarına göre kontrol grubunun ön ve son test puanları normal dağılmamıştır ($p < 0,05$). Grupların tüm verileri normal dağılmadığından deney ve kontrol grupları ön-son test puanları arasındaki farkı belirlemek için Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Çizelge 2: Grupların Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği Mann Whitney –U Sonuçları

	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Ön Test	Deney	30	30,52	915,5	389,5	0,615
	Kontrol	28	28,41	795,5		
Son Test	Deney	30	37,63	1129	176,0	0,000
	Kontrol	28	20,79	582,0		

Analiz sonuçlarına göre grupların Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık yoktur [$U=389,5$, $p > 0,05$]. Ancak son test puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir [$U= 176$, $p < 0,05$]. Buna göre argümantasyon tabanlı öğretimin öğrencilerin Üçgenler konusundaki biliş üstü becerilerini geliştirmede geleneksel öğretimden daha etkili olduğu söylenebilir.

Korkut (1996) tarafından geliştirilen İBDÖ deney ve kontrol grubu öğrencilerine uygulanmış ve sonuçları bu kısımda verilmiştir:

Çizelge 3: İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği Normallik Testi Sonuçları

		SHAPIRO-WILKS		
	Grup	İstatistik	S _d	p
Kontrol	Ön Test	0,980	28	0,845
	Son Test	0,974	28	0,701
Deney	Ön Test	0,948	30	0,146
	Son Test	0,967	30	0,457

Analiz sonuçlarına göre her iki grubun ön ve son test puanları normal dağıldığından verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

Çizelge 4: Deney ve Kontrol Gruplarının İBDÖ Bağımsız T Testi Sonuçları

	Grup	N	\bar{X}	S	S _d	t	p
Ön Test	Deney	30	3,85333	0,483588	56	0,453	0,653
	Kontrol	28	3,79429	0,510014			
Son Test	Deney	30	3,8787	0,56388	56	2,845	0,006
	Kontrol	28	3,3071	0,93334			

Bağımsız t testinin analiz sonuçlarına göre grupların İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği' nin ön test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur ($t= 0,453$, $p> 0,05$). Ancak son test puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır ($t= 2,845$, $p< 0,05$). Buna göre argümantasyon tabanlı öğretimin öğrencilerin iletişim becerilerini geliştirmede geleneksel öğretimden daha etkili olduğu söylenebilir

Bay ve Çetin (2012) tarafından geliştirilen İş birliği Süreci Ölçeği deney grubu öğrencilerine uygulanmış ve alınan sonuçlar bu kısımda analiz edilmiştir.

Çizelge 5: İşbirliği Süreci Ölçeği Normallik Testi Sonuçları

		SHAPIRO-WILKS			
	Grup	Alt Boyut	İstatistik	S _d	p
Deney	Ön Test	Olumlu Bağlılık	0,906	30	0,012

		Yüzyüze Destekleyici Etkileşim	0,918		0,025
		Bireysel Sorumluluk	0,913		0,018
		Küçük Grup Becerileri-Sosyal	0,919		0,025
		Grup Süreci	0,924		0,034
	Son Test	Olumlu Bağlılık	0,853	30	0,001
		Yüzyüze Destekleyici Etkileşim	0,930		0,048
		Bireysel Sorumluluk	0,870		0,002
		Küçük Grup Becerileri-Sosyal	0,929		0,045
		Grup Süreci	0,921		0,028

Analiz sonuçlarına göre deney grubunun ön ve son test puanları normal dağılmamıştır ($p < 0,05$). Bu nedenle deney grubu ön- son test puanları arasındaki farkı belirlemek için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır.

Çizelge 6: Deney Grubu Wilcoxon Testi Sonuçları

Son Test- Ön Test		N	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	z	p
Olumlu Bağlılık	Negatif Sıralar	7 ^a	12,36	86,50	-1,86	0,063
	Pozitif Sıralar	17 ^b	12,56	213,50		
	Eşit	6 ^c				
Yüz Yüze Destekleyici Etkileşim	Negatif Sıralar	10 ^a	11,90	119,00	-1,22	0,220
	Pozitif Sıralar	15 ^b	13,73	206,00		
	Eşit	5 ^c				

	Toplam	30				
Bireysel Sorumluluk	Negatif Sıralar	6 ^a	8,50	51,00	-2,85	0,004
	Pozitif Sıralar	18 ^b	13,83	249,00		
	Eşit	6 ^c				
	Toplam	30				
Küçük Grup Becerileri- Sosyal	Negatif Sıralar	10 ^a	9,55	95,50	-1,83	0,067
	Pozitif Sıralar	15 ^b	15,30	229,50		
	Eşit	5 ^c				
	Toplam	30				
Grup Süreci	Negatif Sıralar	8 ^a	11,31	90,50	-2,38	0,017
	Pozitif Sıralar	19 ^b	15,13	287,50		
	Eşit	3 ^c				
	Toplam	30				

a: Son Test < Ön Test

b: Son Test > Ön Test

c: Son Test = Ön Test

Analiz sonuçlarına göre deney grubunun İş birlikli Öğrenme Süreci Ölçeği'nin olumlu bağlılık, yüz yüze destekleyici etkileşim, küçük grup becerileri alt boyutlarında ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur ($p > 0,05$). Ancak bireysel sorumluluk ve grup süreci alt boyutlarında ön ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p < 0,05$). Buna göre argümantasyon tabanlı öğretimin öğrencilere Üçgenler konusunda bireysel sorumluluk ve grup sürecine katılım açısından olumlu etki ettiği söylenebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Literatür incelendiğinde argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yönteminin öğrencilerin üstbilişsel farkındalıklarına etkisinin incelendiği çalışmaların (Mason ve Santi, 1994; Panahandeha ve Esfandiari Asl, 2014; Erenler, 2017; Kalemkuş, 2018; Doruk vd., 2018; Ulu, 2019; Varlı ve Uluçınar Sağır, 2019; Kaçar, 2019; Kalemkuş, Bayraktar ve Çiftçi, 2021) fen alanında ve ilköğretim düzeyinde yoğunlaştığı; matematik alanında ortaöğretim düzeyinde yapılmış çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Literatürde argümantasyon tabanlı öğrenme yöntemi ile iletişim becerilerinin ilişkisini inceleyen çalışmaların (Sekiguchi, 2002; Joiner ve Jones, 2003; Gümrah, 2013) sınırlı olduğu ve bu alanda ek çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Literatürde argümantasyon tabanlı öğrenme yöntemi ile işbirlikli öğrenme kavramlarını ilişkilendiren çalışmaların da (Jin ve Geslin, 2009; Brown, 2017; Hannken-Illjes ve Bose, 2019; Novaes, 2020; Mayweg-Paus, Zimmermann, Le ve Pinkwart, 2020; Han, Kim, Rhee ve Cho, 2020) sınırlı olduğu ve nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Tüm bu eksiklikler ve sınırlılıklar göz önünde bulundurularak bu çalışmada, argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının 9. sınıf Üçgenler konusunda öğrencilerin üst bilişsel farkındalıklarına, iletişim becerilerine ve iş birlikli öğrenme becerilerine etkisini yarı deneysel desen kullanarak araştırmak amaçlanmıştır.

Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının 9. sınıf Üçgenler konusunda öğrencilerin üst bilişsel farkındalıklarına etkisini incelemek için Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin sonuçları incelendiğinde, argümantasyon tabanlı öğrenme yönteminin öğrencilerin üst bilişsel becerilerine olumlu etkide bulunduğu görülmüştür. Öğrenciler argümantasyon sürecinde kendi bilgi yapılarını oluşturmuş, gözlemlerini ve deneylerini yapmış ve sürecin sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Bu şekilde öğrenciler kendi öğrenme süreçlerini keşfedebildiklerinden üst bilişsel becerilerinin arttığı düşünülmektedir. Geleneksel öğretim yöntemi uygulanan öğrenciler ise yalnızca öğretmenin verdiği hazır bilgileri kavramaya çalıştığından üst bilişsel becerilerinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Literatürde argümantasyon tabanlı öğrenmenin öğrencilerin üst bilişsel becerilerine etkisini inceleyen çalışmalar (Ulu ve Bayram, 2014; Doruk vd., 2018; Ulu, 2019; Varlı ve Uluçınar Sağır, 2019; Murtadho, 2021) bulunmaktadır. Nitekim Mason ve Santi (1994), Hohenshell ve Hand (2006), Panahandeha ve Esfandiari Asl (2014), Erenler (2017), Kalemkuş (2018), Kaçar (2019) çalışmalarında bu çalışmanın bulgularıyla paralel sonuçlar elde etmişlerdir. Ulu (2019) ve Acar ve Azaklı (2023), çalışmalarında öğrencilerin üstbilişsel bilgi ve becerilerini arttırmada argümantasyon temelli laboratuvar uygulamalarının, geleneksel temelli laboratuvar uygulamalarına göre daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kalemkuş (2018), Varlı ve Uluçınar Sağır (2019), Reisoğlu, Eryılmaz ve Erenler (2020) ve Kalemkuş, Bayraktar, Çiftçi (2021) çalışmalarında argümantasyon tabanlı öğrenmenin öğrencilerin üst bilişsel farkındalıklarına olumlu etki ettiği sonucuna ulaşmışlardır.

Literatürde bu çalışmanın bulgularıyla ters düşen çalışmalar da mevcuttur. Doruk vd. (2018) çalışmalarında, argümantasyon tabanlı öğrenmenin öğrencilerin matematiksel üst bilişsel farkındalıklarına anlamlı bir etkisinin görülmediğini belirtmişlerdir. Bahsi geçen çalışmanın

yapılan araştırmanın bulgularına ters düşmesinin sebebi Doruk vd.'nin (2018) çalışmalarının 2 hafta gibi kısa bir sürede gerçekleştirilmesi sonucunda üstbiliş gibi bir psikolojik yapının değişimine etki etmesinde zamanın yetersiz kalması olabilir. Ulu ve Bayram (2014), çalışmalarının sonunda argümantasyon tabanlı öğrenmenin öğrencilerin üst bilişsel bilgi ve becerilerinden açıklayıcı bilgi, yönetsel bilgi, koşulsal bilgi, planlama ve bilişsel strateji boyutlarına anlamlı etki ettiğini; ancak kendini kontrol etme, kendini değerlendirme ve kendini izleme boyutlarına anlamlı bir etkisi olmadığını gözlemlemişlerdir. Bu araştırmanın sonuçlarıyla çelişen bu duruma ise çalışma süresinin yetersiz olmasının neden olduğu düşünülmektedir. Türkmenoğlu (2022), çalışmasında argümantasyon tabanlı matematik öğretiminin 4. sınıf öğrencilerinin üstbilişsel farkındalıklarına anlamlı bir etkide bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Mevcut çalışmanın sonucuyla çelişen bu duruma ise 6 hafta süren çalışmanın süresinin bilişüstü becerileri etkileyemeyecek kadar kısa olması; 4. sınıf seviyesindeki öğrencilerin üst bilişsel becerilerinin ve farkındalıklarının gelişmesi için daha fazla zamana ihtiyaç duymaları ve öğrencilerin üst bilişsel farkındalık değerlerinin uygulama öncesinde yüksek çıkmasından dolayı daha fazla artışa direnç göstermiş olabilmelerinin neden olduğu düşünülmektedir.

Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının 9. sınıf Üçgenler konusunda öğrencilerin iletişim becerilerine etkisini incelemek için İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin uygulanması sonucunda, argümantasyon tabanlı öğretimin öğrencilerin iletişim becerilerini geliştirmede, geleneksel öğretime göre, daha fazla etkisi olduğu görülmektedir. Argümantasyon sürecinde öğrenciler birbirleriyle ve öğretmenleriyle sürekli iletişim halinde olduğundan kendilerini daha iyi ifade edebildikleri ve öğrencilerin iletişim becerilerinin arttığı söylenebilir. Literatürde argümantasyon tabanlı öğrenme yönteminin iletişim becerileri üzerinde etkisini inceleyen çalışmalar sınırlı sayıdadır. Gümrah (2013), çalışmasında öğrencilerin iletişim becerilerinin normalin üstünde olması sebebiyle bilimsel tartışma yönteminin, öğrencilerin iletişim becerilerini etkilemediğini gözlemlemiştir. Bu çalışmanın verileri mevcut çalışmanın verileriyle çelişmektedir. Bu duruma, Gümrah (2013) çalışmasına katılan öğrencilerin iletişim becerilerinin normalin üstünde olmasının sebep olduğu düşünülmektedir.

Yalnızca deney grubuna uygulanan İş birliği Süreci Ölçeği'nin sonuçları incelendiğinde argümantasyon tabanlı öğrenmenin olumlu bağlılık, yüz yüze destekleyici etkileşim, küçük grup becerileri alt boyutlarında anlamlı bir etkisi görülmezken, bireysel sorumluluk ve grup süreci alt boyutlarında anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Yani öğrenciler argümantasyon yoluyla Üçgenler konusunu işledikten sonra grup içerisinde kendi sorumluluklarının farkına varma ve grup sürecini ortak şekilde yürütme gibi bazı becerilerde olumlu gelişme kaydetmişlerdir. Ayrıca öğrenciler kendilerini grup sürecindeki başarı veya başarısızlıktan sorumlu tutmuş; iş birliği yapma, zaman çizelgesine uyma ve çalışma planını gerçekleştirme gibi beceriler kazanmışlardır. Benzer şekilde Kanselaar vd. (2003), bilgisayar destekli iletişim araçlarının kullanıldığı argümantasyonun işbirlikçi öğrenme sürecine etkisini incelediği çalışmalarında; şekil, diyagram gibi dinamik nesnelere kullanılarak oluşturulan bilgisayar destekli argümantasyon sürecinin öğrencilerin işbirlikçi öğrenme sürecine olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Jin ve Geslin (2009), çalışmalarında argümantasyona dayalı

geliştirdikleri mühendislik müzakere yaklaşımının öğrencilerin iş birlikli öğrenme sürecine olumlu etki ettiği sonucunu elde etmişlerdir.

Bu çalışmada argümantasyon tabanlı öğrenme yaklaşımının üst bilişsel farkındalık, iletişim becerileri ve iş birlikli öğrenme süreci üzerindeki etkileri yarı deneysel desen kullanılarak incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda bu konularla ilgili nitel araştırma yoluyla veriler elde edilip bu çalışmanın verileri ile karşılaştırılma yapılabilir. Bilgisayar destekli argümantasyon sürecinin kullanımının öğrencilere farklı değişkenler açısından etkisi incelenebilir. Bu konuda fen alanında da çalışmalar yapılarak mevcut çalışmanın sonuçlarıyla kıyaslanabilir. Ayrıca bu konuda farklı değişkenler, özellikle matematik alanına ait değişkenler kullanılarak mevcut çalışma ile ilişkilendirilebilir.

KAYNAKÇA

Acar, Ö., & Azaklı, Z. (2023). The Effect Of Online Argumentation And Reflective Thinking-Based Science Teaching On Sixth Graders' Cognitive Abilities. *Journal of Baltic Science Education*, 22(2). <https://eric.ed.gov/?id=EJ1386969> (Erişim tarihi 9.11.2024)

Aktamış, H. ve Hiğde, E. Fen Eğitiminde Kullanılan Argümantasyon Modellerinin Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Eylül, 30,09,2015.

Aldağ, H. *Düşünme Aracı Olarak Metinsel ve Metinsel-Grafiksel Tartışma Yazılımının Tartışma Becerilerinin Geliştirilmesine Etkisi*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2005.

Awada, G., Burston, J. and Ghannage, R. Effect Of Student Team Achievement Division Through Webquest On EFL Students' Argumentative Writing Skills And Their Instructors' Perceptions. *Computer Assisted Language Learning*, February, 07,02,2019.

Bay, E. ve Çetin, B. İşbirliği Süreci Ölçeği (İSÖ) Geliştirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Eylül, 01,09, 2012.

Brown, R. Using Collective Argumentation To Engage Students in A Primary Mathematics Classroom. *Mathematics Educational Research Journal*, February, 20,02, 2017.

Bülbül, A. ve Urhan, S. Argümantasyon ve Matematiksel Kanıt Süreçleri Arasındaki İlişkiler. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, Haziran, 26,06,2016.

Can, Ö. S., İşleyen, T.ve Demir, B. K. Argümantasyon Tabanlı Bilim Öğrenme Yaklaşımının Olasılık Öğretimi Üzerine Etkisi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, Aralık, 29, 12, 2017.

Capone, R., Adesso, M. G., Del Regno, F., Lombardi, L. and Tortoriello, F. S. Mathematical Competencies: A Case Study on Semiotic Systems and Argumentation in An Italian High School. International Journal Of Mathematical Education in Science And Technology, February, 14,02, 2021.

Dinçer, S. *Matematik Lisans Derslerindeki Tartışmaların Toulmin Modeline Göre Analizi*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011.

Doruk, M., Duran, M. ve Kaplan, A. Argümantasyon Tabanlı Olasılık Öğretiminin Ortaokul Öğrencilerinin Matematiksel Üstbiliş Farkındalıklarına ve Olasılıksal Muhakeme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, Haziran, 30, 06, 2018.

Douek, N. Some Remarks About Argumentation And Proof. In Theorems in School, November, 11, 1990.

Erenler, S. *Argüman Temelli Sorgulayıcı Araştırma Uygulamalarının Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Üst Bilişsel Farkındalık Düzeylerine Ve Yazma Becerilerine Olan Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu, 2017.

Erkek, Ö. ve Bostan, M. I. Ortaokul Matematik Öğretmen Adaylarının Muhakeme Süreçlerine Farklı Bir Bakış: Global Argümantasyon Yapısı. Eğitim ve Bilim, Temmuz, 16, 07, 2019.

Forman, E. A., Larreamendy-Joerns, J., Stein, M. K. and Brown, C. A. (1998). “You're Going To Want To Find Out Which And Prove It”: Collective Argumentation in A Mathematics Classroom. Learning And Instruction, December, 12, 1998.

Gökçe, S., Yenmez, A. A. ve Çelik, T. Argumentation-Based Learning: An Example Of Mathematical Questions Through Online Interactions Among Prospective Teachers. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Ocak, 31, 01, 2020.

Gümrah, A. *Bilimsel tartışma yönteminin ortaöğretim öğrencilerinin kimyasal değişimler konusunu anlamaları, bilimin doğası hakkındaki görüşleri, bilimsel süreç, iletişim ve argüman becerileri üzerine etkisi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Günel, M., Kınır, S. ve Geban, Ö. Argümantasyon Tabanlı Bilim Öğrenme (ATBÖ) Yaklaşımının Kullanıldığı Sınıflarda Argümantasyon Ve Soru Yapılarının İncelenmesi. Eğitim ve Bilim, 37(164), 2012.

- Günel, M., Memiş, E. K. ve Büyükkasap, E. Yapararak Yazarak Bilim Öğrenimi-YYBÖ Yaklaşımının İlköğretim Öğrencilerinin Fen Akademik Başarısına ve Fen ve Teknoloji Dersine Yönelik Tutumuna Etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 2010.
- Han J., Kim K.H., Rhee W. and Cho Y.H. Learning Analytics Dashboards For Adaptive Support in Face-To-Face Collaborative Argumentation. *Computers Ve Education*, April, 04, 2020.
- Hannken-Illjes, K. and Bose, I. Frozen: Children in Argumentation Between The Agonistic And Cooperation. *Informal Logic*, December, 11, 12, 2019.
- Jin, Y. and Geslin, M. Argumentation-Based Negotiation For Collaborative Engineering Design. *International Journal Of Collaborative Engineering*, 2009.
- Hohenshell, L. M. and Hand, B. Writing-To-Learn Strategies in Secondary School Cell Biology: A Mixed Method Study. *International Journal Of Science Education*, February, 23, 02, 2006.
- Joiner, R. and Jones, S. The Effects Of Communication Medium On Argumentation And The Development Of Critical Thinking. *International Journal Of Educational Research*, 2003.
- Kaçar, S. *Fen Bilimleri Öğretiminde Argümantasyona Dayalı Sorgulama Yöntemi Kullanımının Öğrencilerin Epistemolojik İnançlarına, Üst Biliş Becerilerine Ve Kavramsal Anlama Düzeylerine Etkilerinin Araştırılması*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2019.
- Kalemkuş, J. *Deneylerle Fen Öğretimi Ve Argümantasyona Dayalı Fen Öğretiminin Bazı Değişkenler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2018.
- Kalemkuş, J., Bayraktar, S. ve Çiftçi, S. Comparative Effects Of Argumentation And Laboratory Experiments On Metacognition, Attitudes, And Science Process Skills Of Primary School Children. *Journal Of Science Learning*, Ocak, 27, 01, 2021.
- Kanselaar, G., Erkens, G., Andriessen, J., Prangma, M., Veerman, A., & Jaspers, J. Designing Argumentation Tools For Collaborative Learning. *Visualizing Argumentation: Software Tools For Collaborative And Educational Sense-Making*, 2003.
- Karakelle, S. ve Saraç, S. Çocuklar İçin Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği (Übfö-Ç) A ve B Formları: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 2007.

Korkut, F. İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenirlik Ve Geçerlik Çalışmaları. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, Şubat, 21, 02, 1996.

Kosko, K. W., Rougee, A. ve Herbst, P. What Actions Do Teachers Envision When Asked To Facilitate Mathematical Argumentation In The Classroom?. Mathematics Education Research Journal, January, 06,01, 2014.

Küçük, H. ve Aycan, H. Ş. (2014). 2007-2012 Yılları Arasında Bilimsel Tartışma Üzerine Gerçekleştirilmiş Açık Erişim Araştırmalarının Bir İncelemesi. Muğla Eğitim Fakültesi Dergisi, Mayıs, 28, 05, 2014.

Mason, L. and Santi, M. Argumentation Structure And Metacognition In Constructing Shared Knowledge At School. Annual Meeting Of The American Educational Research Association, New Orleans, LA ,1994.

Mayweg-Paus, E., Zimmermann, M., Le, N. T. ve Pinkwart, N. A Review Of Technologies For Collaborative Online Information Seeking: On The Contribution Of Collaborative Argumentation. Education And Information Technologies, September, 30, 09, 2020.

Murtadho, F. Metacognitive And Critical Thinking Practices In Developing EFL Students' Argumentative Writing Skills. Indonesian Journal Of Applied Linguistics, January, 31, 01, 2021.

Novaes, C. D. Who's Afraid Of Adversariality? Conflict And Cooperation In Argumentation. Topoi, December, 23, 01, 2020.

Panahandeha, E. and Asl, S. E. The Effect Of Planning And Monitoring As Metacognitive Strategies On Iranian Efl Learners' Argumentative Writing Accuracy. Procedia-Social And Behavioral Sciences, May, 6, 5, 2014.

Pedemonte, B. How Can The Relationship Between Argumentation And Proof Be Analysed?. Educational Studies In Mathematics, April, 05,04,2007.

Reisoğlu, İ., Toksoy, S. E., & Erenler, S. An Analysis Of The Online Information Searching Strategies And Metacognitive Skills Exhibited By University Students During Argumentation Activities. Library & Information Science Research, Temmuz, 7, 2020.

Sadıç, N. *Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Matematiksel Argümanlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2019.

Sekiguchi, Y. Mathematical proof, argumentation, and classroom communication: From a cultural perspective. *Tsukuba Journal of Educational Study in Mathematics*, 2002.

Sperling, R. A., Howard, B. C., Miller, L. A. and Murphy, C. Measures Of Children's Knowledge And Regulation Of Cognition. *Contemporary Educational Psychology*, January, 01, 2002.

Şekerci, A. R. *Kimya Laboratuvarında Argümantasyon Odaklı Öğretim Yaklaşımının Öğrencilerin Argümantasyon Becerilerine Ve Kavramsal Anlayışlarına Etkisi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2013.

Toulmin, Stephan E. (2003). *The uses of argument* (updated edition). [DX Reader version]. <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam034/2003043502.pdf> adresinden edinilmiştir.

Tümay, H. ve Köseoğlu, F. Kimya Öğretmen Adaylarının Argümantasyon Odaklı Öğretim Konusunda Anlayışlarının Geliştirilmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, Eylül, 09, 2011.

Ulu, C. Argümantasyon Tabanlı Bilim Öğrenme Yaklaşımına Dayalı Laboratuvar Uygulamalarının Üstbilişsel Bilgi ve Becerilere Etkisi. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*, Ağustos, 20, 08, 2019.

Ulu, C. ve Bayram, H. Araştırma Sorgulamaya Dayalı Bilim Yazma Aracı Kullanımının Üstbilişsel Bilgi ve Becerilere Etkisi. *Turkish International Journal Of Special Education And Guidance ve Counselling (TIJSEG)*, Haziran, 30, 06, 2014.

REGGIO EMİLİA YAKLAŞIMI

Prof. Dr. Güneş SALI¹

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gunes.sali@yobu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-5719-8618>

ÖZET

İnsana yapılan yatırım toplumun geleceğine hatta dünyanın geleceğine yapılan en iyi yatırımdır. Çünkü bu, ülkenin ve dünyanın geleceğini tasarlamak anlamına gelir. Bu yatırımın temeli eğitime dayanır. Eğitim, şüphesiz hayat boyu devam eden ve bireylerin gelişim yolculuklarında onları destekleyen en temel elementlerdendir. Bu bağlamda bireyin gelişim ve öğrenmesi açısından **en önemli yıllar** olarak kabul edilen okul öncesi döneme olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Okul öncesi eğitimin artan bu önemine paralel olarak, yeni yaklaşımlar, yeni teknikler irdelenmekte ve farklı yaklaşımlar, farklı bağlamlarda ele alınmaktadır. İtalya’da ortaya çıkan Reggio Emilia Yaklaşımı, okul öncesi eğitim alanında yaklaşık son 20-25 yıldır tartışılan önemli yaklaşımlardan biridir. Bu yaklaşımın birçok Avrupa ülkesinden, Amerika, Kanada, Tayland’a kadar dünyanın farklı yerlerinde **yeniden doğduğu** görülmektedir. Bu çalışma Reggio Emilia yaklaşımının tarihçesini, felsefi temellerini, temel özelliklerini (eğitim ortamı, öğretmen, öğrenci ve veli rolü), eğitim programını ve Türkiye’deki durumunu ortaya koymak üzere planlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Reggio Emilia Yaklaşımı, okul öncesi eğitim, proje çalışmaları.

REGGIO EMILIA APPROACH

SUMMARY

Investing in people is the best investment in the future of society and even the future of the world. Because this means designing the future of the country and the world. The basis of this investment is based on education. Education is undoubtedly one of the most basic elements that continues throughout life and supports individuals in their development journey. In this context, interest in the preschool period, which is considered the most important years for the development and learning of the individual, is increasing day by day. In parallel with this increasing importance of pre-school education, new approaches and new techniques are examined and different approaches are discussed in different contexts. The Reggio Emilia Approach, which emerged in Italy, is one of the important approaches that have been discussed in the field of pre-school education for about the last 20-25 years. It can be seen that this approach has been reborn in different parts of the world, from many European countries to America, Canada and Thailand. This study was planned to reveal the history of the Reggio Emilia approach, its philosophical foundations, basic features (educational environment, teacher, student and parent roles), educational program and its situation in Turkey.

Key words: Reggio Emilia Approach, pre-school education, project studies.

¹ Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gunes.sali@yobu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-5719-8618>

1. Giriş

Dünya genelinde uygulanmakta olan eğitim sistemlerinde pek çok yaklaşım mevcuttur. Yaklaşımların bu kadar çok olmasının sebebi ise öğrenciye daha verimli bir eğitim ortamı sağlamaktır. Okul öncesi döneminde uygulanan yaklaşımlardan biri de Reggio Emilia yaklaşımıdır. İtalya'nın kuzeyinde doğan Reggio Emilia yaklaşımı günümüzde pek çok ülkenin eğitim sistemini etkilemiştir. Okul öncesi eğitime farklı bir bakış açısı sunan bu yaklaşım incelendiğinde İtalyan kültüründen, geçmişinden ve geleneklerinden derin etkiler taşımaktadır. Fakat, Reggio Emilia yaklaşımı yalnızca İtalyan kültüründe başarılı sonuçlar verebilecek bir program olarak anlaşılmamalıdır. Aksine, okul öncesi eğitime getirdiği yenilikçi, özgün ve ilerici ruh, tüm dünyadaki okul öncesi eğitim uygulamalarına yeni bir boyut kazandırmaktadır (İmir, 2018). Bu çalışmada Reggio Emilia Yaklaşımı incelenmiştir.

1.1. Yaklaşımın Tarihçesi

Reggio Emilia Yaklaşımı İtalya'nın kuzeyinde yer alan Emilia Romagna adlı bölgede II. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası büyük bir enkaza dönüşen ülkede insanlar kendileri için yeniden yaşam alanları oluşturmaya çalışırken, kendilerinden sonra gelen nesiller için de yeni okullar inşa etmeyi istemişlerdir. Bu okulların ve okullarda verilen eğitimin adaletsizliğe ve eşitsizliğe karşı çıkabilecek yeni bir nesil yetiştireceğine inanılmıştır. Böylece yaşanan acıların tekrarlanmaması; savaşın maddi izleri gibi görünmeyen izlerinin de yok edilmesi amaçlanmıştır (Fraser ve Gestwicki, 2002; Thornton ve Brunton, 2009). Reggio Emilia yaklaşımı, Reggio Emilia şehrinde, Loris Malaguzzi tarafından desteklenen ve o bölgede yaşayan aileler ile eğitimcilerin çalışmaları ve düşünceleri doğrultusunda, okul öncesi eğitim kurumlarında ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Reggio Emilia yaklaşımı, tüm toplumun 40 yıldır süregelen “pedagojik bir deneyi”mdir (Moran, Desrochers ve Cavicehi, 2007).

Bu yaklaşımla ilgili ilk adımlar ikinci Dünya Savaşı'ndan altı gün sonra atılmıştır. Reggio Emilia kasabası yakınlarında, Villa Cella adında bir köyde, çocukları için okullar inşa etmek isteyen ailelere Malaguzzi'nin de katılımıyla çalışmalara başlanmıştır (Malaguzzi, 1998). O bölgede yaşayan aileler, çocuklarının eleştirel düşünme ve işbirliği yeteneklerinin gelişeceği bir okul arzulamakta, bu arzularını Malaguzzi'nin yardımıyla gerçekleştirmek istemektedirler. Malaguzzi ve ailelerin yoğun çabaları sonucu ilk Reggio Emilia Belediye Okulu 1963'te açılmıştır (New, 2007).

Reggio Emilia yaklaşımının tarihsel sürecindeki önemli gelişmelerden biri de 1996'da İtalya Eğitim Bakanlığının, Reggio Emilia Erken Çocukluk Eğitim Sistemi'ne güvendiğini ve gerekli desteği vereceğini belirten bir anlaşma imzalaması olmuştur (Edwards, Gandini ve Forman, 1998). Küçük bir kasabadan çıkan büyük fikirlerin ürünü olan Reggio Emilia okullarının nitelik ve nicelikteki artışıyla, otuzdan fazla okul öncesi eğitim kurumu ve kreşin şehirdeki okul öncesi dönem yaş grubu çocuk nüfusunun yarısına hitap ettiği belirtilmektedir (New (2007).

1.2. Yaklaşımın Felsefi Temelleri

Reggio Emilia yaklaşımı farklı felsefi yaklaşımların ve Reggio Emilia eğitimcilerinin deneyimlerinin sentezinden oluşmaktadır. Yaklaşımın eğitim alanının dışında felsefe, mimari, edebiyat gibi alanlardan da kavramlar ve kuramlar içerdiği Dahlberg ve Mass (2006), Dewey,

Piaget, Vygotsky, Gardner, Hawkins ve Katz gibi birçok bilim insanının çalışmalarından yararlandığı, yaklaşımın ilk ilhamlarının okunan yayınlardan ve başka şehirlerde düzenlenen seminerlerde yapılan fikir alışverişlerinden alındığı belirtilmektedir (Malaguzzi, 1998).

Yaparak, yaşayarak ve uygulayarak öğrenmenin en iyi öğrenme yolu olduğunu ve çocuğun bu süreçte etkin rol aldığını belirten John Dewey (1897)'e göre: “çocuğun kendi içgüdüleri ve gücü materyale şekil verir ve bütün eğitim için başlangıç noktasını oluşturur”. Dewey'in, öğrenmenin etkin bir süreç olması ve önceden hazırlanmış bilginin transferi olmadığı konusundaki görüşleri, Reggio Emilia yaklaşımında da temel alınan görüşlerdendir (Dahlberg ve Moss, 2006).

Yaklaşımında yer alan diğer bir konu Dewey'in, çocukların fikirlerini temsil etmesinde oyunu önemli bir unsur olarak kabul etmesi görüşüdür. Reggio Emilia yaklaşımında Dewey'in bu görüşü, oyunu da içine alan çocuğun yüz dili kavramı ile genişletilmiştir (Fraser ve Gestwicki, 2002). Rankin (1997), Dewey ve Reggio Emilia felsefesinin temel yönlerini şu şekilde belirtmektedir:

Öğrenmenin etkin, yapılandırmacı olarak kabul edilmesi,
Hem yetişkinlerin hem de çocukların gelişimine önem verilmesi,
Öğrenmenin karşılıklı ve işbirliğine dayalı bir süreç olması,
Öğretmenler ve çocukların araştırmacı ve öğrenen olarak kabul edilmesi.

Dewey'in yanı sıra, bilişsel gelişim alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Jean Piaget'in yapılandırmacılık ile ilgili fikirleri de bu yaklaşımda büyük bir önem taşır. Dahlberg ve Moss (2006)'a göre “Piaget'in epistemolojisi ve öğretimin amacının öğrenme için ortam yaratılması olduğu konusundaki bakış açısı”; Reggio Emilia eğitimcilerinin etkilendiği noktalar (Dahlberg ve Moss, 2006).

Hem Piaget'in bakış açısı hem de Reggio Emilia felsefesi, çocuğu, güdülenmesi olan etkin bir birey olarak kabul eder (Fraser ve Gestwicki, 2002). Reggio Emilia yaklaşımı çatışmayı, ileri düzeyde düşünme için, önemli bir araç olarak kabul etmektedir. Malaguzzi'nin bilişsel çelişkinin ilerlemeye yol açacağı görüşünü ele alan Hewet (2001), bu görüşün, bilişsel çatışma ve dengesizliğin ileri düşünme becerilerinde değerini vurgulayan Piaget'in kuramından etkilendiğini savunmaktadır.

Bütün bunların yanısıra Reggio eğitimcileri giderek Piaget'in yapılandırmacılık ile ilgili fikirlerinin, çocuğu bağlamdan soyutladığına ve bazı konularda, kuramın belirli kısıtlamalarının olduğunu düşünmeye başlamışlardır (Dahlberg ve Moss, 2006). Bu konuda Malaguzzi (1998), Piaget'in fikirlerine eleştirel olarak bakmaya başladıklarını ve Reggio Emilia yaklaşımındaki çocuk imajının, materyallerle tek başına ilgilenen bir bireyden çok, çevresindekilerle iletişim halinde bir bireyi yansıttığını vurgulamaktadır. Reggio Emilia eğitimcilerine göre çocuğun öğrenmesi, sosyo-kültürel bağlama dayalıdır ve bu bağlamda ilişkiler, etkileşimler önemli bir yere sahiptir. Sosyo-kültürel bağlama verilen bu önem Reggio Emilia eğitimcilerine, Rus psikolog Lev Vygotsky'nin görüşlerini irdeleme imkanı sağlamıştır (Dahlberg ve Moss, 2006).

Lev Vygotsky'nin fikirleri ve sosyo-kültürel bağlamda düşünceleri, Reggio Emilia felsefesi ile yakından ilişkilidir. Her iki bakış açısı da çocuğu yaratıcı, sosyal ve kendi bilgisini oluşturmada etkin birey olarak görür. Her iki yaklaşımda yetişkinlerin çocuğun öğrenmesindeki rolüne ve

sosyal alanda oluşan öğrenmenin önemine dikkat çekilmektedir (Rankin, 1997). Sosyo-kültürel kurama göre bireyler, kendi kültürel çevreleri içinde diğer insanlarla etkileşerek, dili kullanarak bilgiyi oluşturlar (Vygotsky, 1978) ve çocuğun zihni, belirli bir bağlamda, sosyal ilişkilerinin bir ürünüdür (Bodrova ve Leong, 2007).

Reggio Emilia Yaklaşımı, özellikle grup çalışmasına önem vermekte ve bu önem, düşünce sürecinin sosyal etkileşimden kaynaklandığını savunan Vygotsky'nin fikirleriyle (Berk ve Winsler, 1995) tutarlılık göstermektedir. Dahlberg ve Moss (2006) bu yaklaşımın, grup çalışmasını pedagojik bir araç olarak kullanmasının, Vygotsky'nin *yakınsak gelişim alanı* olarak tanımladığı kavram ile yakından ilişkili olduğunu belirtmektedirler.

Yaklaşımın Temel İlkeleri

Reggio Emilia yaklaşımının temel ilkeleri, yaklaşımın temel amaçları ile paralellik göstermektedir. Reggio Emilia yaklaşımı, temel aldığı kuramların (özellikle de Yapılandırmacı-Sosyal Yapılandırmacı yaklaşımın) etkisiyle bir takım ilkeleri benimsemektedir. Bu ilkelerin sınıflandırılmasına yönelik farklı bakış açıları söz konusudur ancak genel olarak, yaklaşımın tüm ilkeleri çocuğun, öğretmenin, çevrenin ve ailenin rollerine ve bu paydaşların birbirleriyle olan etkileşimlerine odaklanmaktadır (Cadwell, 2003; Fraser ve Gestwicki, 2002):

1.3.1. Olumlu ve güçlü çocuk imajı: Çocuk imajı; yani çocuğun kim ve nasıl bir varlık olduğu konusundaki fikirler iki farklı perspektiften değerlendirilebilir. Çocuğun kim olduğuna, öncelikle, onun sahip olduğu ve yapabildiği şeyler üzerinden karar verilebilir. Diğer taraftan, ikinci bir yol olarak, yapamadıkları ve eksikleri değerlendirilerek de bir çocuk tanımı yapılabilir (Rinaldi, 2006b). Bu noktada Reggio Emilia yaklaşımı çocuğu zayıflıkları ile tasvir etmek yerine onun güçlü yönlerine odaklanmayı tercih etmektedir. Bu yaklaşım, çocuğu “eksik bir varlık olarak doğup, zaman içinde tamamlanan varlıklar” olarak tanımlamaz. Bunun yerine, çocukların güçlü, kendine güvenen, becerikli bireyler olduğunu vurgular. Çocuklar açık fikirlidir, yeni şeyler denemekten kaçınmaz, kendilerine göre değer verdikleri şeyler vardır ve kendilerine saygı duyulmasını, değer görmeyi arzu ederler (Thornton ve Brunton, 2009). Reggio Emilia yaklaşımında, çocuklar, kendi öğrenme süreçlerini yönlendirebilen, neyi nasıl öğreneceklerine karar verebilecek olgunluğa sahip önderler olarak kabul edilirler. Güçlü çocuk imajı çerçevesinde, çocukların iyi birer iletişimci ve işbirlikçi oldukları düşünülür. Reggio Emilia yaklaşımına göre, çocuklar o kadar iyi iletişim kurabilirler ki, bazen kelimelerin ötesinde sembolik ifadelerle bile bildiklerini, anladıklarını ve hissettiklerini anlatabilirler. Kendilerini yüzlerce farklı dille ifade edebilecek iletişim becerisine sahip kişilerdir (Cadwell, 1997; 2003).

1.3.2. Partner, besleyici, araştırmacı ve rehber olarak öğretmen: Olumlu çocuk imajının bir uzantısı olarak öğretmen rolü şekillenmektedir. Öğretmenler çocukları güçlü, becerikli ve olumlu yönleriyle tanımlamaya başladıklarında, kendi rollerinin ne olacağı konusunda geleneksel yaklaşımları terk etmek durumunda kalırlar. Buna göre artık öğretmenin görevi çocuğun eksiklerini tamamlamak ya da ona bilgi aktarmak olamaz. Bunun yerine, çocukların var olan zenginliklerini ortaya çıkarmalarını sağlayacak yöntemleri kullanmak; onların kendilerini ifade etmelerini teşvik edecek materyal ve araçları sunmak öğretmenin temel sorumlulukları haline gelir. Öğretmen, **araştırmacı bir gazeteci gibi her gün çocukların nasıl öğrendiğini araştırır ve araştırması sonucunda çocuklara bir sonraki gün neler sunabileceğini tasarlar** (Edwards ve Gandini, 2015). Çocuklar yeni şeyler keşfedip,

öğrenirken öğretmen de onlara katılır ve ortaklık eder. Bu süreç içinde, çocukları çok yakından takip eden öğretmen, onların duraksadığı noktada, neler yaptıklarını ve nerede kaldıklarını hatırlatır. Böylece çocukların öğrenme serüveninde sorumluluk alır ve onları yeni fikir önerileri (öğrenme davetleri) ile beslemeye devam eder (Edwards, 2012).

1.3.3. Üçüncü öğretmen olarak çevre: Reggio Emilia yaklaşımında, eğitim ortamlarının gizli ve açık mesajlar verdiği dikkat çekilir. Bu noktada, Reggio Emilia okul ortamları çocuklara ve yetişkinlere neleri yapıp neleri yapamayacakları ve birbirleriyle nasıl etkileşim kuracakları konusunda bazı ipuçları vermektedir. Bu mesajlar, Reggio Emilia yaklaşımının temelini oluşturan katılımcılık, demokratiklik, şeffaflık, işbirliği ve iletişim odaklılık gibi fikirleri yansıtmaktadır. Yani, bina ve ortam düzenlemesi eğitim felsefesiyle bütünleşmektedir (Bishop, 2001). Dolayısıyla, ortama gelen herhangi bir ziyaretçi bile bu mesajları algılayabilir ve ortamdan yola çıkarak eğitim uygulamaları konusunda çıkarımlara ulaşabilir. Reggio Emilia yaklaşımına göre, iyi bir ortam düzenlemesi **üçüncü bir öğretmen etkisi** oluşturur (Strong-Wilson ve Ellis, 2007). Üçüncü öğretmen olarak çevre ilkesine göre, ortam pasif bir bileşen değildir; öğretmen gibi canlı bir varlık olarak insanlarla iletişim ve etkileşim halindedir; onlardan etkilenir ve onları etkileyebilir (Gandini, 2012; Morrison, 2012).

1.3.4. Araştırma odaklı projeler ve öğrenme davetleri: Reggio Emilia yaklaşımında tüm eğitim süreci **progettizone** adı verilen araştırma projeleri ile sürdürülür. Bu proje çalışmaları, geleneksel şekilde yapılan ders planlama faaliyetlerinden ve müfredat takibinden farklıdır (Temel vd., 2005). Fakat, projelerin plansız, doğaçlama ya da akla estiği şekilde yapıldığı da düşünülmemelidir (Gandini, 2012). Reggio Emilia araştırma projeleri, çocuğun merakını merkeze alan ve süreç içinde de onun öğrenme istediklerine göre yol alan bir dizi araştırmadan oluşur. Bu araştırmaları yakından takip eden yetişkinler, öğrenmeyi derinleştirmek ve zenginleştirmek için provokasyon (öğrenme davetleri) sunarlar (Fraser ve Gestwicki, 2002). Çocukları araştırma yapmaya ya da var olan araştırmalarında yeni sorular bulmaya teşvik edebilecek her tür materyal, ortam, durum, deneyim, fotoğraf, soru vs. öğrenme daveti olarak adlandırılır (Turner ve Wilson, 2009).

1.3.5. Çocuğun yüz dili: Reggio Emilia yaklaşımı çocukların kendilerini ifade ederken yalnızca sözlü dilden yararlanmadığını, yüzlerce farklı sembolik dille kendilerini açıklayabileceğine dikkat çekmektedir. **Çocuğun iletişime geçmesine izin veren her yol yüzlerce dilden biridir** (Rinaldi, 2012). Olumlu ve güçlü çocuk algısı çerçevesinde, çocukların çok başarılı iletişimciler oldukları belirtilmektedir; bu noktada çocuğun yüz dili ilkesi aynı zamanda ifade özgürlüğü olarak ele alınmaktadır. Yani çocukların yüzlerce dille kendilerini ifade etme hakları vardır (Rinaldi ve Piccini, 2012). Reggio Emilia yaklaşımı bu ifade yollarının hepsinin eşit derecede önemli ve değerli olduğunun altını çizmektedir. Sembolik diller, konuşma, okuma, yazma ile sınırlı değildir; daha pek çok farklı dil vardır; ve hepsi kıymetlidir. Yüz dil çocukların iletişim kurma potansiyellerine dikkat çeken bir benzetme olmakla birlikte aynı zamanda bir öğrenme stratejisi olarak da kabul görmektedir. Çocuklar yüz dille kendilerini ifade edebildikleri gibi bu dilleri kullanarak yeni şeyler de öğrenebilirler. Yeni bir kavram oluştururken ya da öğrendiklerini anlamlandırmaya çalışırken yüz dilden yararlanabilirler (Rinaldi, 2006).

1.3.6. İletişim aracı olarak dokümantasyon: Reggio Emilia yaklaşımında “araştırma serüvenini görünür kılmaya” faaliyetlerinin geneline verilen isim dokümantasyondur. Çocukların araştırırken ve öğrenirken arkalarında bıraktıkları izleri toplayan öğretmen bu süreci tüm paydaşlar için görülebilir hale getirir. Çocukların yüz dillerini kullanarak yaptıkları araştırmaları gözlemleyen ve onlara ortaklık eden öğretmenler, süreç içinde pek çok gözlem, ses kaydı, video ve fotoğraf kaydı alırlar. Bunları, bir hikaye içinde bir araya getirip yorumlayan öğretmenler bu süreci görsel içerikte yeniden sunarlar (Edwards, 2012; Hartman, 2007; Schroeder-Yu, 2008). Böylece tüm süreç iletişime açılır; gözlenebilir, tartışılabilir ve yorumlanabilir hale gelir (Fawcett, 2009; Hartman, 2007).

1.3.7. Partner olarak aile: Reggio Emilia okullarının kuruluşundan itibaren aileler aktif sorumluluk almışlardır. Okulların fiziki olarak inşasından, sürecin yönetimine kadar her konuda ailelerin katılımı ve emeği önemsenmektedir (Thonton & Brunton, 2009). Bu nedenle, Reggio Emilia yaklaşımında ailelerin tüm süreçlere katılım göstermeleri, misafir ve gözlemci değil ev sahibi ve paydaş olmaları beklenmektedir. Öğretmenler, aile katılımını bir tehdit olarak algılamak yerine, aileleri kendilerine destek olan işbirlikçiler olarak sürece dahil etmektedirler (Spaggiari, 1998).

1.3.8. Her şeyin temelinde organizasyon: Reggio Emilia okullarında her şey birbiriyle ilişkili bir ağ içinde organize edilmiştir. Materyallerin bir rafa yerleştirilmesinden küçük grup çalışmalarına çocuk seçimine kadar- baştan sona her şey “çok boyutlu, komplike ve birbiriyle ilintili birleşik bir organizasyon içindedir” (Cadwell, 2003; İmir, 2018). Yaklaşımın ilkeleri, felsefesi ve uygulamaları bu organizasyon ağı içinde yer alır; her şey bir diğerine bağlıdır, her şey bir diğeriyle etkileşim içindedir; etkiler ve etkilenir.

1.4. Okul

Reggio Emilia yaklaşımında okullar demokrasinin yaşadığı meydanlar ve çocukların kültürünü oluşturan şehirler olmuşlardır (Filippini, 2012). Malaguzzi, eğitim ortamlarının, çocuğun farklı yaştaki kişiler arasında ilişki kurması; hoş bir çevre yaratması; değişimler, etkinlikler ve alternatifler sunması; sosyal, bilişsel, etkin öğrenmenin gelişmesi için potansiyel sağlaması bakımından önemli olduğunu vurgulamıştır (Temel, 2005).

Reggio Emilia okullarında öğretmen, çocuk, aile ve toplum arasındaki etkileşimi sağlamayı amaçlayan, topluma dayalı bir yönetim sistemi vardır. Her okulda öğretmenler, aileler ve çevre halkından oluşan bir danışma kurulu (advisory council) bulunmaktadır. Her iki yılda bir seçilen, aile ve eğitimcilerin ihtiyaçlarına yönelik çalışmalarda bulunmak için düzenli bir şekilde toplanan danışma kurulu, ortalama olarak 75 çocuğun kayıtlı olduğu okullarda 19 öğretmen, 13 eğitimci ve 7 çevre halkı temsilcisinden oluşmaktadır (Spaggiari, 1998).

Reggio Emilia yaklaşımında, çevresel düzenleme ve donanım, “ikinci öğretmen”; ortam ise “öğrenmenin kendisi” şeklinde ifade edilir (New, 1989). Okullar, şehirler gibi kabul edilmiş ve Reggio Emilia yaklaşımının prensiplerine göre düzenlenmiştir (New, 2000). Bu nedenle Reggio Emilia okullarında tıpkı şehirdeki meydan gibi “Piazza” adı verilen alanlara yer verilmiştir. Bu alanlara sınıfların açılması, çocukların ve yetişkinlerin sürekli geçiş yapmalarından dolayı, çocuk ve yetişkin arasındaki sosyal alışverişi kolaylaştırmış, çocukların ve öğretmenlerin bir arada bulunmasına olanak sağlamıştır (Temel ve Dere, 1999). Piazzalar çocukların enerjilerini boşaltacak bir yer değil, dramatisasyon yaptıkları, kostümler giyip oyunlar kurdukları keşifler

yaptıkları mekanlar olarak tanımlanmıştır (Edward, 2002). Reggio Emilia okullarında gerçek yaşamla bağlantı kurmak için her çocuğun kendine ait posta kutusu vardır. Bu posta kutusundaki mesajlar, mektuplar ve resimler okul yaşantısının günlük bir parçası olmuş ve her gün değiştirilmesine özen gösterilmiştir. Burada amaç, çocukların evlerine posta getiren postacıya dair gözlemlerini okuldaki posta kutusu ile bağlantı kurarak deneyimlemesi ve gerçek yaşamla ilişki kurmasını sağlamaktır (Bennett, 2001).

Reggio Emilia okullarında girişten itibaren sanki çocuklar evlerindeymiş gibi doğal ev ortamı havası verilmeye çalışılmıştır. Okul, çocuk için bir ev, ailesi de o evin bir üyesi olarak kabul edilmiştir (Öztürk, 2006). Okulların içi ılık ve sakindir; iç dekorasyonda cam, ahşap döşemeler ve mat renkler kullanılmıştır. Yüksek tavan, bir tarafı tamamen kaplayan alçak pencereler ile ortamın ferah ve havadar olması sağlanmıştır (Cadwell, 2011).

Çocukların istedikleri zaman yalnız kalması için sakin alanların mevcut olmasına karşın çevre, çocukların birbiriyle etkileşimini sağlayacak biçimde planlanmaya çalışılmıştır. Çünkü çocuklar için eğitimcilerin düşündükleri yerlerle çocukların kendileri için tercih ettikleri yerlerin anlamının farklı olabileceği fark edilmiştir. Çocuklar kendi dünyalarını yaratmayı sever ve bunu da hayali olarak mekanı değiştirerek, çeşitlendirerek yaparlar (Ellis ve Strong, 2007). Reggio okullarında çevre, çocuklara eleştirel ve yaratıcı düşünme, yeteneklerini ve ilgilerini besleme imkanını sağlamıştır (Kang, 2007).

Piazzalardaki tek kişilik giyinme alanları, sınıflarda telefon bağlantısı, koridorlar ve pencereler, banyolar çocukların eğlenceli bir şekilde karşılaşarak iletişim kurmalarına imkan verecek şekilde düzenlenmiştir (New, 1993). Her okulda ailelerin çocuklarını okula bırakırken ve alırken bekleyebilmeleri için aile köşeleri yapılmıştır (Cadwell, 2011).

Reggio Emilia okullarının girişinde iç yüzeyleri aynayla kaplanmış üçgen çatı şeklinde bir yapı mevcuttur. Bu yapının amacı, çocukların içine oturup kendilerini farklı bakış açılarından görmelerini sağlamaktır. Okulda, çocukların kendilerini görmeleri ve kendi kimliklerini oluşturmaları amacıyla farklı alanlara da aynalar ve yansıtıcı yüzeyler konulmuştur (Nutbrown, Abbott, 2001).

Reggio Emilia okullarında panolar ve raflar çocuklara verilen değerlerin bir göstergesi ve diğer çocuklarla iletişim kurmanın bir aracı olarak çocukların yaptığı çeşitli çalışmalarla donatılmıştır. Aynı zamanda panolar, Öğretmenlerin velilere çocukların gün boyu zamanlarının çoğunu sınıfın hangi köşesinde geçirdiklerini, çocuklara sunulan bazı özel konular hakkında neler söylediklerini gösteren bir diyagram görevi üstlenmiştir (Hertzong, 2001).

Reggio Emilia okullarının dış çevresi; Su oyunu için alanlardan tırmanma tepelerine, aileler tarafından dikilen çocuk boyutunda ağaçlardan oluşan labirentlerden piknik masalarına, içinde tuvallerin, boyaların, çeşitli materyal kutularının olduğu kamelyalara kadar çok çeşitli materyallerle zenginleştirilmiştir (Bennett, 2001).

1.5. Sınıf

Reggio Emilia okullarında sınıf ortamı, çocukların fikirlerini birbiriyle paylaşabilmelerine fırsat verecek şekilde düzenlenmiştir. Sınıfta yeteri kadar geniş ve boş alanlara yer verilmiştir. Sınıftaki alanlar, sanat, yazma, kum havuzu, su havuzu, okuma, matematik, el becerisi, blok, bilim ve dramatik oyunlardan oluşan çeşitli merkezlere ayrılmıştır. Sınıflarda çok sayıda

mobilya ve raflara, duvarlarda panolara, posterlere ve tablolara yer verilmiştir (Sadioğlu vd, 2010).

Reggio Emilia sınıflarında plastik ya da ucuz oyuncaklara rastlamak pek mümkün değildir. Sınıfların tabanı ahşap kaplıdır ve sınıftaki oyuncakların çoğu ahşaptan yapılmıştır. Kullanılan materyallerin çoğu doğal ve geri dönüşümlüdür. Her merkezde ahşap bloklar vardır ve genellikle bu ahşap blokların arkasında duvara resim ve renkler yansıtan bir tepegöz yerleştirilmiştir (Bennett, 2001). Malzemeler, doğal malzeme ve sanat malzemesi dolu olan stüdyo ve laboratuvar karışımı “Atelier” adı verilen büyük bir atölyede ya da sınıflardaki mini atölyelerde (mini-atelier) belli bir grupta ve düzen ile çocuklara sunulmuştur. Çünkü çocukların bakarak, dokunarak, sallayarak, kaldırarak “materyal ile diyaloga” geçmesine önem verilmiştir. Bir mini atölyede 50’den fazla doğal malzemeye yer verilmiştir (Kang, 2007).

Sınıf kapıları, bir odadan diğer odayı ve odadan dışarıyı görebilmek için camdan yapılmıştır ve istenildiği zaman alanı büyütme için kapıların sürgülü olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca sınıflarda çocukların alanlarını bölmeleri, ışık ve gölge oyunları oynayabilmeleri için tavanlardan sarkıtılmış, istendiğinde toplanabilen perdeler ya da kağıtlara yer verilmiştir. Bazı sınıflarda ailelerin yaptığı kuklalar ve kukla sahnelerine yer verilmiştir (Bennett, 2001).

1.6. Öğretmen

Reggio Emilia yaklaşımında öğretmenlik, devamlı öğrenen bir meslek olarak tanımlanmıştır. Reggio okullarında çocuğun birçok konuda harika alışverişler yapılabilecek bir insan olarak görülmesi, öğretmenlerin kendini güncelleme ve araştırma zorunluluğu hissetmelerini sağlamıştır (Filippini, 2012). Reggio Emilia yaklaşımında öğretmenler her çocuğun kendine yetecek biçimde hareket etmesi ve bilgiyi yapılandırması için gerekli ortam ve fırsatları sağlama sorumluluğunu almışlardır. Öğretmenler bir “pusula”dır ve çocuklarla birlikte öğrenme macerasına atılmıştır (Temel ve Dere, 1999). Öğretmenler, öğrenme sürecinde çocuklarla yakın bir şekilde çalışırlar. Çocukların öğrenme sürecinde onların önünde, yanında veya arkasında değil, tam olarak çocuklarla birlikte oldukları (Neugebauer, 1994).

Reggio Emilia öğretmenin en önemli görevlerinden biri çocuğu gözlemlenme ve dinlemedir. Dinlemek, yorumlama ve mesajlara anlam yüklemeyi gerektiren aktif bir fiildir (Rinaldi, 2006). Reggio Emilia okullarında, her sınıfla eşit statüde iki öğretmen bulunur ve bir takım olarak çalışırlar (Gandini, 1997). Öğretmenler eğitime aynı çocuklarla üç yıl devam ederler. Bu sayede çocuklarla öğretmenler birbirlerini tanıyıp güçlü ilişkiler kurarlar (Katz, 1998). Reggio Emilia okullarında yönetici yoktur. Her öğretmen yakın işbirliği içinde çalışarak kendi üzerine düşen sorumluluğu kabul eder (Hendrick, 1997).

Reggio Emilia okullarında “atelierista” olarak adlandırılan, sanat alanında eğitim almış ve diğer öğretmen ve çocuklar ile yakın bir şekilde çalışan bir sanat öğretmeni vardır. Atelierista, öğretmenlerle her gün birkaç kez görüşerek öğretmenlerin belirli şeyleri çocuklara nasıl tanıtacakları ve ne tür materyalleri kullanabilecekleri hakkında bilgi verir ve birbirleriyle fikir alışverişinde bulunurlar (Vecchi, 1998).

Reggio Emilia okullarında “pedagogista” olarak adlandırılan pedagoji/psikoloji alanında eğitim almış bir program koordinatörü bulunur (Guidici, Rinaldi, Krechevsky, 2001). Pedagogistaların temel görevi, öğretmenlere günlük işlerinde destek sağlamak, onların ailelerle ilişkilerini desteklemek, projelerde etkin rol almaktır (Fraser, Gestwicki, 2002). Her pedagogista belli

sayıda okuldan sorumlu olup her hafta bir araya gelerek Reggio Emilia sistemindeki problemleri tartışırlar. Pedagogistalar, ayrıca, öğretmenlerin profesyonel gelişimlerinden ve hizmet içi eğitimlerinden de sorumludur (Filippini, 1998). Reggio okullarında öğretmenler 36 saat çalışırlar. Bunun 30 saati çocuklarla birlikte olma, 6 saati ise profesyonel gelişim, planlama, materyal hazırlama, dokümantasyon, ailelerle ve öğretmenlerle yapılan toplantılarla “çocuğu düşünerek” zaman geçirme şeklindedir (Atmış, 2006).

1.7. Eğitim Programı

Reggio Emilia okullarında programlar ileri düzeyde yapılandırılmamıştır. Çocuğun ilgi alanlarına göre, içindeki potansiyelin ortaya çıkmasının hedeflendiği bir planlama yapılmıştır. Bu nedenle de günlük planlamalarda esneklik söz konusudur. Planlamalar daha çok kaynaklar, yöntemler, materyaller ve eğitim ortamı üzerine odaklanmıştır (Temel ve Dere, 1999). Reggio Emilia yaklaşımında programın bu özelliği “progettazione” terimi ile ifade edilmektedir. Progettazione, “fikirlerin araştırılması için esnek planlar yapmak ve planları gerçekleştirmek için gerekli araçları aile, çocuk ve daha geniş bir toplumla birlikte işbirliği içinde tasarlamak” anlamına gelmektedir (Frasser, Gestvwicki, 2002).

Reggio Emilia okullarındaki eğitim programında proje çalışmaları, hikaye anlatma, şarkı söyleme, okuma-yazmaya hazırlık çalışmaları, matematik etkinlikleri, yoğurma maddeleri, atık malzemelerle çalışma, gölge oyunları, bilgisayar ve tepegöz gibi etkinliklere de yer verilmektedir. Bu etkinlikler belli zaman dilimlerine ayrılmamıştır (Atmış, 2006).

Programda yeni bir konuya başlanırken ya da günü planlamak için öğretmenler genellikle “çember zamanı”nı kullanmaktadır. Konu çocuklarla tartışılmakta, böylece çocukların bilgilerini başka biriyle ve toplumla paylaşma becerilerinin gelişmesi sağlanmaktadır. Müzik, dans ve sanat etkinliklerine önem verilmektedir (Ekinci ve Hamurcu, 2004).

Reggio Emilia okullarında sürekli gelişen ve değişen planlamanın içinde çocuklar tek başlarına, büyük ya da küçük grup olarak çalışmaktadır ve her birinin bir işi olduğu ve bir şeyler yaptığı gözlenmiştir (Yu, 2008).

Reggio okullarında öğrenme için her fırsat sağlanmıştır. Çocukların okul içinde günlük görevleri olmasına özen gösterilmiştir. İtalyan kültüründe önemli bir yeri olan yemek zamanlarında çocukların sorumluluk almaları, birlikte vakit geçirmeleri ve aynı zamanda yemekten hoşlanmaları için günlük öğle yemeği masası sorumlulukları çocuklara verilmiştir. Çocukların isimleri mıknaatısla duvara yapıştırılmakta ve her mıknaatın üzerinde çatal- bıçak, su-sabun gibi resimler bulunmaktadır. Bu resimler çocukların masa kurmak, servis yapmak ve yemek masasını temizlemek gibi görev tanımlamalarını yapmıştır (Bennett, 2001). Reggio Emilia okullarında sık sık mutfak etkinlikleri düzenlenmiştir. Böylelikle çocukların temel yaşam becerisinin, ince kas motor becerisinin ve matematik becerilerinin pekişmesi sağlanmıştır (Ekici ve Hamurcu, 2004). Reggio Emilia yaklaşımında eğitim programının iki temel unsuru vardır. Bunlar: “Proje ve dokümantasyon”dur.

Projeler çocukların çevrelerindeki dünya ile ilgili konuları anlama, pratik sorunlara çözüm bulma veya çatışmaları keşfetmeleri amacıyla başlatılmaktadır. **Projelerin asıl amacı**, öğrenci ve öğretmen tarafından ortaya atılan sorulara öğrencilerin cevap bulması, bir konuyu derinlemesine öğrenebilmesi ve bunun için çalışmasını sağlamaktır. Projeler esnasında farklı fikirlerin paylaşılması ve çocukların varsayımlarını denemeleri için ortam sağlanmaktadır.

Öğretmenler süreç ile ilgili olarak çocukların çalışmalarını, konuşmalarını ve etkinliklerini içeren veriler toplarlar ve bunları analiz ederler (New, 2007). Projeler, çocukların birbirleriyle tartışmaları, deneyimlerini tekrar gözden geçirmeleri ve daha iyi öğrenmeleri için etkili bir yoldur. Projeler, beklenmeyen bir olaydan, bir çocuğun fikrinden yola çıkarak ya da bir yetişkinden gelen öneri ile başlayabilir (Gandini, 1997). Projeler, “çeşitli sembolik diller aracılığıyla araştırma, ifade etme, yeniden araştırma ve daha çok ifade etme”yi içermektedir. Projenin gidişatı önceden belirlenmemiştir. Ne kadar süreceği, ne yönde gerçekleşeceği ve hangi etkinlikleri içereceği önceden planlanmamıştır. Projenin süreci, yetişkinler ve çocuklar tarafından işbirliği içerisinde gerçekleşmektedir (Tarini, 1997).

Reggio Emilia okullarında programın diğer temel unsuru “**dokümantasyon**” dur. **Dokümantasyon**, sadece belgelerin toplanıp düzenlenmesi değil, çocukların öğrenme süreçlerinin analizi, yorumlanması ve yansıtılmasıdır (Katz, Chard, 1996). Dokümantasyon; öğretmenlerin aldığı notlar, tuttuğu günlükler, yazdığı diyaloglar, çekilen fotoğraflar, kaydedilen konuşmalar, videolar, önerilen hipotezler ve gözlemler bütününden oluşmuştur (Atmış, 2006). Reggio Emilia okullarında sıklıkla kullanılan dokümantasyon şekilleri: Çocukların üç boyutlu çalışmalarının sergilenmesi, duvar resimleri, günlük olaylar ve kayıtları ile panolardır (Moran, Desrochers, Cavicchi, 2007). Burada şunu belirtmek gerekir ki dokümantasyon panoları, çocukların çalışmalarını sergileyen genel panolardan farklıdır. Bu panolar, çocukların çalışmaları ve fotoğraflarının yanı sıra yetişkinlerin analizlerini de içermektedir (Tumer, Krechevsky, 2003).

Dokümantasyonda çocuğun çalışma başında ve sonunda ne olduğunu belirlemek değil **çocuğun süreçteki davranışını ve aktivasyonunu gözlemek** amaçlanmıştır. Gözlem yapan öğretmenin “**neden gözlemliyorum, nasıl gözlemlemeliyim, belgelemede nelere dikkat etmeliyim**” sorularını kendisine sorması önerilmiştir. Gözlemler bir fotoğraf olarak görülmemiş, **gözlemler için bir bakış açısı ve bir yorum** gerektiği vurgulanmıştır. Bu yoruma da öğretmen karar verdiği ancak bunu yaparken de meslektaşlarıyla bir araya geldiği sık sık fikir alışverişleri yaptıkları belirtilmiştir (Filippini, Ferrari, 2012). Reggio okullarında çocukların görsel tarifleri dokümantasyon materyali olarak toplanmakta ve bu çekici görseller çocuğun çalışmaları, uğraşları, amaçları olduğu için değerli ve çocuğun işine sorumlulukla bakması için ona cesaret veren unsurlar olarak tanımlanmıştır. Yani, bu görsel tarifler dekorasyon amacıyla kullanılmamıştır (Yu, 2008).

1.8. Aile, Okul-Aile ilişkisi

Reggio Emilia yaklaşımında aileler eğitim sürecinin temel bileşenleridir. Fakat yalnızca çocuklarının durumu hakkında bilgilendirilen kimseler değil, çocuklarının eğitim faaliyetlerine doğrudan katılabilen, eğitim faaliyetlerine yön veren kişilerdir (Coşkun ve Durakoğlu, 2015).

Ailelerin okula sunduğu fikir ve beceriler, daha da önemlisi anne-babalar ile öğretmenler arasındaki fikir alışverişi, öğretmenlerin ailelerin katılımını bir tehdit olarak değil, mesleki iş birliğinin ayrılmaz bir parçası, farklı bilgi, tecrübe ve deneyimlerin bütünleşmesi olarak görmüş ve yeni bir eğitim yönteminin hayata geçirilmesinde yardımcı olmuştur (Edwards, Gandini ve Forman, 1993). Bu yaklaşımda aileler; projelere, özel toplantılara ve kutlamalara katılırlar, okullarda çalışırlar ve çocuklarının eğitimi için fikirler üretirler (Malaguzzi, 1998).

Daha önce okul sisteminde bahsedildiği gibi, Reggio Emilia okulları yerel yönetimlerle işbirliği yaparak toplumun ve ailenin katılımını sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Reggio okullarında toplum tabanlı bir yönetim söz konusudur; belediyelerde Reggio okullarının yönetiminden sorumlu yasal danışma kurulları bulunmaktadır. Ailelerden, toplumdan ve eğitimcilerden seçilen temsilciler bu kurullarda görev yapmaktadır. Her iki yılda bir çocukları Reggio okullarına devam eden ebeveynler danışma kurulu temsilcilerini seçimle yenileyebilmektedir. 75 çocuğun öğrenim gördüğü bir okul için oluşturulan danışma meclisinde yaklaşık 19 ebeveyn, 13 eğitimci ve 7 sivil vatandaş temsilci olarak görev yapabilmektedir. Temsilciler, Reggio okullarındaki işlemlerin yürütülmesinden sorumludur. Böylece, aileler okulların yönetilmesine doğrudan katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan da aileler okullarda sunulan hizmetin alıcısı olmaktan çıkarak, bu hizmetle ilgili karar verici kişiler olmaktadır. Bu kapsamda, Reggio Emilia okulları aileler ve toplumla yönetimi paylaşmaktadır (Edwards ve Kutaka, 2015; Langford-Thomas, 1992; Spaggiari, 1998).

Reggio Emilia yaklaşımında aile katılımı yalnızca ebeveynleri içeren bir ifade değildir. Aile katılımı ifadesi tüm toplumun eğitim sürecine katılması anlamına gelmektedir. Reggio Emilia yaklaşımının ortaya çıkışında da kadınların ve toplumun genel olarak ortaya koyduğu duruş ve çabaları bu yaklaşım içinde aile ve toplumun önemli bir yeri olduğuna işaret etmektedir. Aileler okulların kuruluşundan itibaren çok ilgili olmuşlardır ve işletmelerine de ortaklık etmişlerdir. Programların yürütülmesi konusunda idareci görevler üstlenmektedirler. Reggio okullarında aileleri sürekli görmek mümkün olmayabilir ancak eğitim ve karar mekanizmalarına katıldıklarına dair kanıtlar okulların hemen her yerinde gözlenebilir. Aile çalışma gruplarının fotoğraflarını, materyallerin yapımında çalışan ailelerin fotoğraflarını, ailelerle çocukların beraber topladıkları materyallerin yaratıcı kullanımlarını sınıfta görmek mümkündür (Langford-Thomas, 1992).

Reggio Emilia yaklaşımına göre aile katılımı, ailelerin sorumluluklar yükleyip çalışmalarını istemek değildir. Her aile sosyo-ekonomik durumuna, genç ya da yaşlı olmasına, kadın ya da erkek olmasına bakılmaksızın bu okullara liderlik edebilir; katkı sunabilir. Aile katılımının tüm yöntemleri ve etkinlikleri eşit şekilde değer görür, tüm aileler takdir edilir. Aile toplantılarına katılmak, belediye danışma meclisinde hizmet vermek, okul etkinlikleri için yemek yapmak ya da okula para kazandıracak bir etkinlikte bulunmak gibi etkinliklerin hepsi eşit derecede kıymetlidir ve tüm işler saygıyla karşılanır (Edwards ve Kutaka, 2015).

1.9. Reggio Emilia Yaklaşımının Türkiye'deki Durumu

Türkiye'de Reggio Emilia yaklaşımı erken çocukluk eğitim kurumlarında hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak Reggio Emilia-ilhamlı okul oldum demekle gerçek manada Reggio okulu olunmuyor. Bunun için Reggio Emilia prensiplerine hakim olmak gerekiyor, çocukların ilgi ve ihtiyaçlarından yola çıkarak proje üretmek gerekiyor. Türkiye'de bazı okullar, okul felsefesi olarak Reggio Emilia'yı benimsemişlerdir, bazı yerlerde sınıf olarak geçiş yapılmış, bazı yerlerde ise proje denemeleri şeklinde Reggio Emilia-ilhamlı çalışmalar yapılmaktadır. Ancak bu işi hakkıyla başarabilen okul sayısı oldukça azdır. Reggio Emilia yaklaşımından esinlenerek proje üretmek, sistemi doğru anlamak ve doğru uygulamalar yapmak için çok dikkatli olmak ve fedakar olmak gerekmektedir (İnan, 2024).

Reggio Emilia felsefesini anlatabilecek uzman sayısının da çok yetersiz olması nedeniyle çok doğru uygulamalara sık rastlanılamamaktadır. Ancak yükseköğretim kurumlarında hem lisans hem de lisansüstü düzeyde, Reggio Emilia yaklaşımını temel alan dersler açarak, kurumlarda öğretmenlerin Reggio Emilia yaklaşımından doğru şekilde esinlenmesini ve bu eğitimin doğru uygulanmasını sağlayabilecektir. Bununla ilgili bazı kişisel çabalar vardır. Örneğin, Dumlupınar Üniversitesi, Okul Öncesi Öğretmenliği lisans ve yüksek lisans programlarında Reggio Emilia yaklaşımı dersleri verilmektedir. Ayrıca, lisansüstü düzeyde Reggio Emilia konusunda lisansüstü tezler hazırlatarak bu alandaki uzman sayısı artırılmaya çalışılmaktadır (İnan, 2024).

Reggio Emilia hazır-yazılı bir program değildir, dolayısıyla zamanla çürüme ve kültürlere uyumsuzluk göstermemektedir. Reggio Emilia, prensiplere bağlı kalınarak bulunduğu kültürde yeniden doğan bir yaklaşım olduğu için her kültüre ayak uydurabilmekte ve zamanla revize gerektirmemektedir. Bu nedenle Türk eğitim sistemine çok uygundur. Çünkü artık öğretmenlerin karar alıp, çocukların öğretmeni takip ettiği sistem istenmiyor. Türkiye’de yeni geliştirilen Kalite Standartlarında belirtilen aşağıdaki prensipler

1. Çocuğun ilgisini, ihtiyaçlarını, sağlığını, kendi ifade etmesini ve mutluluğunu esas almak;
2. Esnek, estetik, güvenli ve zengin uyaranların olduğu bir öğrenme ortamı yaratmak;
3. Çocuğun bireysel özelliklerini dikkate alarak bütünsel gelişimini, öğrenmesini desteklemek;
4. Aile ve toplumun, çocukların eğitimine ve eğitimiyle ilgili karar verme süreçlerine etkin katılımını sağlamak;
5. Evrensel değerlere, farklılıklara, çocuk haklarına saygı göstermek” ile de paralel olması nedeniyle Reggio Emilia okulları ülkemiz için iyi bir örnektir (İnan, 2024).

KAYNAKLAR

- [1] Atmış, G. (2006). Dayanışma, iletişim, paylaşım ve çocuğa verilen değer: Reggio Emilia Yaklaşımı. *Zil ve Teneffüs Dergisi*, 6, 48-54
- [2] Bennett, T. (2001). Reactions to visiting the infant-todler and preschool centers in Reggio Emilia, Italy. *Early Childhood Research Practice*, 3(1), 1-8. (ERIC Document Reproduction Service No. ED453001)
- [3] Berk, L.E. & Winsler, A. (1995). *Scaffolding children’s learning: Vygotskyand early childhood education*. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.
- [4] Bishop, J. (2001). Creating places for living and learning. In L. Abbott & C. Nutbrown (Eds.) *Experiencing Reggio Emilia: Implications for pre-school provision*. Buckingham: Open University Press.
- [5] Bodrova, E. & Leong, D. (2007), *Tools of the mind: The Vygotskian approach to early childhood education*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- [6] Cadwell, L.B. (1997). *Bringing Reggio Emilia home: An innovative approach to early childhood education*. New York: Teachers College Press.
- [7] Cadwell, L.B. (2003). *Bringing learning to life*. New York: Teachers College, Columbia University.

- [8] Coşkun, H. & Durakoğlu, A. (2015). A Project-Based Approach in Child Education: Reggio Emilia. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 1(2), 141-153. Retrieved from <http://dergipark.org.tr/ijhe/issue/31785/348367>
- [9] Dahlberg, G. & Moss, P. (2006). Introduction: Our Reggio Emilia. In C. Rinaldi, *In dialogue with Reggio Emilia: Listening, researching and learning* (pp.122). London: Routledge.
- [10]Dewey, J. (1897). *My pedagogic creed*. *School Journal*, 54(3), 77-80. <http://dewey.pragmatism.org/creed.htm> adresinden 1 Aralık 2024 tarihinde indirilmiştir.
- [11]Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (1998). Introduction. In C Edwards, L. Gandini, & G. Forman (Eds.), *The hundred languages of children: The Reggio Emilia approach-Advanced reflections* (2nd ed., pp. 5-25). Westport, CT: Ablex.
- [12]Edwards, C. (2012). Teacher and learner, partner and guide: The role of the teacher. In C.
- [13]Edwards, C.P. & Gandini, L. (2015). Teacher research in Reggio Emilia, Italy: Essence of a dynamic, evolving role.. Faculty Publications, Department of Child, Youth, and Family. Studies. 105. Retrieved from <http://digitalcommons.unl.edu/famconfacpub/105>
- [14]Edwards, C.P. & Kutaka, T. S. (2015). Diverse perspectives of parents, diverse concepts of parent involvement and participation: Contrasts between Italy and the United States. In M. Sheridan & E. M. Kim (Eds.), *Foundational Aspects of Family-School Partnerships*, (pp. 35-54). New York: Springer.
- [15]Ekinci, D. & Hamurcu, H. (2004). Reggio Emilia yaklaşımında teknoloji kullanımı. *Çocuk Çocuk Dergisi*, 7, 37. Fraser, S., & Gestwieki, C (2002). *Authentic childhood: ExpJoring Reggio Emilia in the classroom*. Albany, NY: Delmar/Thomson Learning.
- [16]Ellis, J.W. & Strong, T. (2007). Children and place: Reggio Emilia's environment as third teacher. *Theory Into Practice*, 46 (1), 40-47.
- [17]Filippini, T. (1998). The role of the pedagogista: An interview with Lella Gandini. In C Edwards, L. Gandini, & G. Forman (Eds.), *The hundred languages of children: The Reggio Emilia approach-Advanced reflections* (2nd ed., pp.127-137). Westport, CT: Ablex.
- [18]Filippini, T. & Ferrari, A. (2012). *Öğrenme mucizesi: Reggio Emilia*. 6. Ulusal Erken Çocukluk Kongresi'nde Sunulan Bildiriler ve Atölye Çalışmaları (25-26 Şubat). 6. Ulusal Erken Çocukluk Kongresi, İzmir.
- [19]Fraser, S. & Gestwicki, C. (2002). *Authentic childhood: Exploring Reggio Emilia in the classroom*. Canada: Delmar Thomson Learning.
- [20]Gandini, L. (1997). Foundations of Reggio Emilia approach. In J Hendrick (Eds.), *First steps toward teaching the Reggio way* (pp. 14-25). Upper Saddle River, N.J: Merril Prentice Hall.
- [21]Gandini, L. (2012). History, ideas, and basic principles: An interview with Loris Malaguzzi. In C. Edwards, L. Gandini, & G. Forman (Ed.), *The hundred languages of children: Reggio Emilia experience in transformation* (3rd ed.) (pp. 27-72). Greenwich, CT: Ablex.
- [22]Guidici, C., Rinaldi, C. & Kreehevsky, M. (2001). Appendix. In C Giudici, C Rinaldi, & M. Kreehevsky (Eds.), *Making learning visible: Children as individual and group learners*. Reggio Emilia, Italy: Reggio Children.
- [23]Hendrick, J. (1997). Reggio Emilia and American Schools: Telling them apart and pulling them together-Can we do it? In J. Hendrick (Eds.), *First steps toward teaching the Reggio way*

- (pp. 41-53). Upper Saddle River, N.J.: Merrill Prentice Hall.
- [24]Hertzong, N.B. (2001). Reflection and impression from Reggio Emilia: It's not about art!. *Early Childhood Research and Practise*, 3(1), 1-10.
- [25]Hewet, V.M. (2001). Examining the Reggio Emilia approach to early childhood education. *Early Childhood Education Journal*, 29(2), 95-100.
- [26]İmir, H.M. (2018). *Reggio Emilia temelli dokümantasyon uygulamasının okul öncesi çocuklarının düşünme becerileri üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- [27]Kang, J.B. (2007). How many languages can Reggio children speak? Many more than a hundred!. *Gifted Child Today*, 3, 45-49.
- [28]Katz, L.G. (1998). What can we learn from Reggio Emilia? In C Edwards, L. Gandini, & G. Ferman (Eds.), *The hundred languages of children: The Reggio Emilia approach-Advanced reflections* (2nd ed., pp. 27-48). Westport, CT: Ablex.
- [29]Katz, L.G. & Chard, S. C (2000). *Engaging children's minds: The project approach* (2nd ed.). Stamford, CT: Ablex.
- [30]Langford-Thomas, B. (1992). Parent and community involvement: Observations of the Reggio Emilia Schools. (ERIC Document ED3 70675; PS022147)
- [31]Malaguzzi, L (1998). History, ideas and basic philosophy: An interview with Lella Gandini. In C Edwards, L. Gandini, & G. Forman (Eds.), *The hundred languages of children: The Reggio Emilia approach-Advanced reflections* (2nd ed., pp. 41-89). Westport, CT: Ablex.
- [32]Moran, M.J. Desroehers, L. & Cavicchi, N.M. (2007). Progettazione and documentation as sociocultural activities: Changing communities of practice. *Theory Into Practice*, 46(1), 81- 90.
- [33]Morrison, G.M. (2012). *Early childhood education today*. (12th ed). Edinsburgh Gate: Pearson Education Limited.
- [34]Neugebauer, B. (1994). Unpacking my questions and images: Personal reflections on Reggio Emilia. *Child Care Information Exchange*, 3, 67-70.
- [35]New, R.S. (2000). Reggio Emilia: An approach or attitude? In JL Roopnarine, & J E Johnson (Eds.), *Approaches to early childhood education* (pp. 341-358). New York, NY: Maemillan Publishing Company.
- [36]New, R.S. (2007). Reggio Emilia as cultural activity theory in practice. *Theory in to Practice*, 46(1), 5-13.
- [37]Nutbrown, C. & Abbott, L. (2001). Experiencing Reggio Emilia. In L. Abbott & C. Nutbrown (Eds.), *Experiencing Reggio Emilia: Implications for preschool provision* (pp. 1-7). Buckingham, UK: Open University Press.
- [38]Öztürk, Ş. (2006). Avustralya'da New South Wales erken çocukluk eğitimi programı: Bir Reggio Emilia örnekleme. *İzmir Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 30-38.
- [39]Rankin, B. (1997). Education as collaboration: Learning from and building on Dewey, Vygotsky, and Piaget. In J. Hendrick (Eds.), *First steps toward teaching the Reggio way* (pp.70-83). Upper Saddle River, N.J.: Merrill Prentice Hall.
- [40]Rinaldi, C. (2006). Crossing boundaries: Reflections on Loris Malaguzzi and Reggio Emilia. In C. Rinaldi (Ed.), *In dialogue with Reggio Emilia: Listening, researching and*

learning (pp. 168-177). New York: Routledge.

[41]New, R.S. (1993). Reggio Emilia: Some lessons for U.S. Educators. *Eric Digest*, 1–7. (ERIC Document Reproduction Service No. ED354988).

[44]Rinaldi, C. (2006). *In dialogue with Reggio Emilia: Listening, researching and Jearningo* London, England: Routledge.

[43]Spaggiari, S. (1998). The community-teacher partnership in the governance of the schools. An interview with Lella Gandini. In C. Edwards, L. Gandini, and G. Forman (Eds.), *The hundred languages of children: The Reggio Emilia Approach-Advanced Reflections* (2nd ed.) (pp. 99-112). Greenwich: Ablex Publishing.

[44]Strong-Wilson, T. & Ellis, J. (2007). Children and place: Reggio Emilia's environment as third teacher. *Theory Into Practice*, 46(1), 40-47. doi:10.1080/00405840709336547

[45]Tarini, E. (1997). Reflections on a year in Reggio Emilia: Key concepts in rethinking and learning in Reggio Way. In J. Hendrick (Eds.), *First steps toward teaching the Reggio way* (pp. 56-69). Upper Saddle River, N.J.: Merrill Prentice Hall.

[46]Temel, F. (2005). Okul öncesi eğitimde yeni yaklaşımlar. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 6(62). <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi62/temel.htm> adresinden indirilmiştir.

[47]Temel, Z.F. & Dere, H. 1999. *Okul öncesi eğitimde yaklaşımlar*. Gazi Üniversitesi Anaokulu / Anasınıflı Öğretmeni El Kitabı. Ya-Pa Yayın Paz. Tic. A.Ş. İstanbul.

[48]Thornton, L. & Brunton, P. (2009). *Understanding the Reggio Emilia Approach: Ear/y years educaUon in practice* (2nd.) New York, NY: Routledge.

[49]Tumer, T. & Krechevsky, M. (2003). Who are the Teachers? Who are the Learners? *Educational Leadership*, 60(1), 40-43.

[50]Turner, T. & Wilson, D.G. (2009). Reflections on documentation: A discussion with thought leaders from Reggio Emilia. *Theory Into Practice*, 49(1), 5-13. <https://doi.org/10.1080/00405840903435493>

[51]Vecchi, V. (1998). The role of the atelierista: an interview with Lella Gandini. In C. Edwards, L. Gandini, & G. Forman (Eds.), *The hundred languages of children: The Reggio Emilia approach-Advanced reflections* (2nd ed., pp.139-148). Westport, CT: Ablex.

[52]Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

[53]Yu, G.S. (2008). Documentation: Ideas and Applications from the Reggio Emilia Approach. *Teaching Artist Journal* 6(2), 126-134. <http://www.egitimpedia.com/reggio-emilia-dunyayi-degistiren-kasaba/>

Erişim Tarihi 02.03.2016) <http://www.reggiochildren.it/centro-internazionale-loris-malaguzzi/?lang=en> Erişim Tarihi: 01.11.2024)

[54]İnan, H.Z. (2024). <https://www.acevokuloncesi.org/uzman-yazisi/zeynep-inan-la-reggio-emilia-yaklasimi-hakkinda/>). Erişim tarihi: 20.11.2024.

KAMURAN ŞİPAL'İN ROMANLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fatih SAKALLI

Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
sakallifith@gmail.com Orcid Id: 0000-0002-3706-0942

Özet:

Çeviri ve hikâyeleri ile tanınan Kamuran Şipal'in hayatının olgunluk dönemi eserleri olarak nitelendirilebilecek üç adet de romanı vardır. Demir Köprü, Sırrımsın Sırdaşımsın ve Dua Çiçeği adını taşıyan bu eserler; yazarın hayatından da izler taşır. Yazar her üç romanında da anne sevgisi, ölüm, ayrılık, pişmanlık, geçmişe özlem, vb. izlekler etrafında ve hatıralar aracılığıyla roman başkişisini geçmişe götürür. Roman başkişisinin anımsamaları aynı zamanda romanların kurgu dünyasını da oluşturur. Yazarın hayatından izler taşıyan bu metinler, biyografik – otobiyografik eserler olarak ifade edileceği gibi romanlardaki olayların hatıralar vasıtasıyla ilerlemesi sebebiyle de anı – roman kategorisinde de ele alınabilir. Bunlardan başka her üç romandaki olayların ve hatıraların birbirini tamamlıyor izlenimi vermesi sebebiyle de bu eserlerin, aynı zamanda nehir / ırmak roman tanımlamasına da uyduğu ifade edilebilir. Yabancı romancılardan yaptığı çeviriler ve yazdığı hikâyelerle edebi anlamda dolu bir yazar olarak tanımlanabilecek Şipal'in romanları da belli bir yaştan sonra yayımladığı son dönem / olgunluk dönemi eserleri olarak düşünülebilir. Bu çalışmada da yazarın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra her üç romanı kronolojik olarak ve romanlardan alıntılar çevresinde ele alınmış, sonuç bölümünde de yazarın romancılığı hakkında genel bir yargıya varılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamuran Şipal, roman, değerlendirme

AN EVALUATION OF KAMURAN ŞİPAL'S NOVELS

Abstract:

Known for his translations and stories, Kamuran Şipal has three novels that can be considered as works of his mature period. These works named Demir Köprü, Sırrımsın Sırdaşımsın and Dua Çiçeği also bear traces from the author's life. In all three novels, the author takes the main character to the past through memories and themes such as mother love, death, separation, regret, longing for the past. The main character's memories also form the fictional

world of the novels. These texts bearing traces from the author's life can be expressed as biographical - autobiographical works, and can also be considered in the memoir - novel category, since the events in the novels progress through memories. In addition, it can be stated that these works also fit the definition of a river / stream novel, since the events and memories in all three novels give the impression of complementing each other. The novels of Şipal, who can be defined as a writer full of literary meaning with the translations he made from foreign novelists and the stories he wrote, can also be considered as the works of his last period / maturity period, which he published after a certain age. In this study, after giving information about the author's life and works, all three of his novels are examined chronologically and around quotations from the novels, and in the conclusion section, an attempt is made to reach a general judgment about the author's novel writing.

Key Words: Kamuran Şipal, novel, evaluation

Kamuran Şipal'in Hayatı ve Eserleri

Kamuran Şipal 1926 yılında Adana'da doğar. İlk ve ortaokulu Adana'da okuyan Şipal, 1946 yılında İstanbul'da Pertevniyal Lisesi'ni bitirir. 1955 yılında ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olur. Bu bölümde bir süre asistanlık yaptıktan sonra Almanya'ya gider. 1960 yılında yurda döner. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu'nda Almanca okutmanlığı görevine başlar ve bu görevi emekli oluncaya kadar sürdürür. 2019 yılının Eylül ayında İstanbul'da vefat eder ve Adana'ya defnedilir. Hikâye, inceleme ve çevirileri Türk Dili, Varlık, Dönem, Yeni Dergi, Araç, Yelken gibi dergilerde yayımlanır. 1953 yılında Türk Dil Kurumu Hikâye Ödülü'nü, 1965 yılında Elbiseçiler Çarşısı öyküsü ile Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, 1988 yılında da Köpek İstasyonu kitabı ile Türkiye Yazarlar Birliği Hikâye Ödülü'nü kazanır. Alman Edebiyatından ve Franz Kafka'dan yaptığı çevirilerle adından söz ettirir. Hikâyelerini; *Beyhan* (1962), *Elbiseçiler Çarşısı* (1964), *Büyük Yolculuk* (1969), *Buhurumeryem* (1971), *Köpek İstasyonu* (1988) adlı kitaplarda toplayan yazar, tüm hikâyelerini 2009 yılında *Gece Lambalarının Işığında (Toplu Öyküler)* adlı kitapta bir araya getirir. Şipal'in *Demir Köprü* (1998), *Sırrımsın Sırdaşımsın* (2010), *Dua Çiçeği* (2018) isimli üç tanede romanı bulunmaktadır.

Romanları Üzerine Bir Değerlendirme

Demir Köprü (1998)

Öykü ve çeviri kitapları ile tanınan Kamuran Şipal, yetmiş yaşından sonra üç adet de roman kaleme almıştır. Bu romanlardan ilki Demir Köprü'dür. Romanda annesinin vefat haberi ile yaşadığı şehirden, doğup büyüdüğü ve bir süre sonra ayrıldığı şehre uçakla dönen bir adamın anıları anlatılır. Romanda başkişinin adı verilmez. Fakat roman Şipal'in hayatından kesitler sunan otobiyografik bir özellik taşır. Bu yolculuk, büyük ihtimalle İstanbul'dan Adana'ya yapılmaktadır. Uçakla ilk yolculuğum, ifadesi ile başlatılan roman, anlatıcının uçaktaki anı ve iç sesleri ile ilerler:

“Büyük kent, büyüklü kent. Büyü onca yıl bozulmadan kaldı. Onca yıl büyüklü kentte bir başkası onun yerine yaşadı, onun yerine kararlar alıp imzalar attı altına. Onun yerine evet dedi, hayır dedi, onun yerine el kaldırdı, onun onaylamadığı eylemelere kalkıştı, evlendi onun yerine, onun yerine boşandı, ona sormadan sözler verdi, verilmiş sözlerden caydı. Bir büyü, sevgisizlikten örülmüş, ateşten bir gömlek gibi yıllar yılı taşındı sırtta. Bir büyüklü fanusta yaşandı yıllar yılı. Anne sevgisinden, anne sevgisizliğinden kotarılmış bir büyüklü fanus; kırıp atmak gelmedi elden, özenle korundu, titrendi üzerine. Genç yaşta dul kalmış bir annenin koruyucu kanatları altında yaşanan yıllarda toprağa ekilmiş tohumlar zamanla gelişip yeşerdi, filizlendi, boy verdi. Ağaç büyüdü, acı ve buruk meyvelerini yemeye geldi sıra. Ve yenildi ister istemez. Yüz ekşitmeler, surat asmalarla yenildi.”(Şipal, 2022a: 7-8)

Bir an dalar gibi olan anlatıcı başkişi, doğup büyüdüğü, çocukluğunu geçirdiği ve çiçeği burnunda bir delikanlı iken sevgilere sırt çevirip ardından akıtılan gözyaşlarını görmezden gelerek yabancı bir kentin yolunu tuttuğu fakat birkaç saat önce alınan telgraf ile geri döndüğü kente uçaktan önce varır, yaşayacaklarını düşünmeye ve yorumlamaya başlar. Kimsenin beklemediği bir anda yıllar önce ayrıldığı evin kapısından girer. Kendisini görünce şaşırarak kalabalık arasından yürüyerek bir kerevet üzerine yatırılmış annesinin yüzünden beyaz örtüyü çekip alır. Yıllardır kendisinden kaçtığı, yıllardır kendisinden gözlerin kaçırıldığı bir yüz gibi uzun uzun annesinin yüzüne bakar. Adeta uzun sürmüş bir oyunda, kazanacağından kuşku duymayan ve son kozunu oynayan annesinin dingin yüzü ile karşı karşıyadır. O sırada başka iç seslerin söylediklerini işitir:

“Bu senin annen dünyanın en güzel kadınıydı. Sağdan soldan sesler, karmakarışık, suçlayıcı, hoyrat, başışlamaz. Seni dilinden düşürmezdi. Hep yolunu gözlerdi. Senin için saçını süpürge etti. Genç yaşta dul kaldı. Senin için evlenmedi. Sen evden ayrılıp gittiğinde aylarca dinmedi gözyaşı. Sen okuyasın diye her ay yolladığı parayı denkleştirmek için gecesini gündüzüne katıp çalıştı. Resmini hep yanında taşıdı. Hep derdi ki... Senin için bir gün beklettik, dedi bir başka ses. Sonra daha başka sesler karıştı araya. Sen göresin diye... Yanına koştuk, güçlükle senin ismini söyledi. Yüzündeki sineği kovmak için yaklaştığımda, baktım gözleri kaymış. Hiç anlamadık nasıl öldüğümü, hiç!” (Şipal, 2022a: 8-9)

Sesler kesildikten sonra anlatıcı başkişi, annesinin yüzüne dikkatle bakmaya devam eder. Öpmelere, okşamalara hasret, sevmelerden, sevilmelerden yeterince nasibini alamamış, vaktinden önce eskitilmiş ve kadri bilinmeyen bir yüz görür. Sonra pilotun sesi ile şimdiye döner. Tekrar annesi ile ilgili hatıraları düşünmeye başlar. Annesinin geçmişi ile bilgiler verir. Sonra hostesin sesi ile tekrar kendine gelir. Hostesin uzattığı çayı aldıktan sonra yine hatıralara dalar. Annesi ne zaman aklına gelse, gözlerinin önünde hiç sona ermeyecekmiş gibi uzayıp giden demirden bir köprüünün canlandığını ifade eder. Annesinin bir ara ölmek istediğini, köprüden kendisini atmayı düşündüğünü fakat bunu yapmadığını şöyle anlatır:

“Annem o zamanlar kucağında benimle kendini köprüden aşağı atmadı. Bir ayağını korkuluğun altından uzatıp aşağı sarkıttı, öbür ayağını bir türlü onun yanına getiremedi. Karar verdi ama sonra caydı kararından. Ben olmasam yapabilir miydi düşündüğünü? Belki. Ama bana kıyamamıştı anlaşılabilir...” (Şipal, 2022a: 17)

Annesini düşündükçe geçmişin derinliklerinden çeşitli anımsamaların çıkıp geldiğini belirtir. Bu anımsamaların bazen bir iç burukluğunu, bazen bir hüznü, bazen bir bingünlüğü, bazen de kaybedilmiş bir cennet bahçesini kendileriyle birlikte taşıyıp getirdiklerini söyler. Çocukluğu ile ilgili anılarını hatırlamaya devam eder. Anılarının devamında çocukluğundan bu ana kadar yaşadıklarını şöyle özetler:

“O günden bu yana bir anneden, anne sevgisinden uzakta yaşamış yıllar bir film şeridi gibi hızla gözlerimin önünden geçti. Mutlu olmaktan çok mutsuz anlarla, düşler, düş kırıklıkları, kısa süreli sevinçler, uzun süreli üzüntülerle, ama en çok korkularla geçen bunca yıl. Hep annemden uzaklaşmaya, annemle aramdaki gizemsel köprüyü yıkmaya çalışmış, ama ben bunun için çaba harcadıkça anneme daha çok yaklaşmışım. Yıllar yılı yalnız yaşamaların ardından bir evlilik yapmış, ancak bir yıl gibi kısa bir zaman sürdürebilmişim bu evliliği. Yaşamış tüm tatsız yaşantıların sorumluluğunu üzerine yıkabileceğim bir suçlu aramış, suçlunun kendimden başkası olmadığını hayli geç anlamışım. Şimdi gerilere baktıkça, bütün yaşamım gözüme bir oyundan farksız görünüyordu. Oyun oynamaktan gerçek hayatı yaşamaya fırsat bulamamışım. Sevgilerin nazenin çiçekler gibi titiz bir bakım ve ilgi gerektirdiğini görmezden gelmiş, gözlerim açılınca da iş işten geçmişti...” (Şipal, 2022a: 47)

Anlatıcı başkişi bu satırlarla neyi yapıp neyi yapmadıklarını da ortaya koyar aslında. Bir anlamda da kendi hayatı ile ilgili önemli bir özeleştiriyi yapmaktadır. Anılarını anlatmaya devam eder. Annesinin “Gökten bir salıncak incek. Sen ve ben...” şeklindeki bir gün kendisi ile beraber salıncağa binecekleri ile ilgili sözlerini anımsar. Uçağın penceresinden dışarı bakar, ıslık ıslık kentleri görür. Düşüncelerini şöyle ifade eder:

“Gökten salıncak inmedi. Bir ara salıncağın indiğini, annemin beni yanına almadan salıncağa binip gökyüzüne çıktığını düşünüyorum. Sonra bu düşünceyi kovuyorum kafamdan. Annem beni bekliyor; kendisinden uzakta geçen onca yıl beni bekledi, yolumu gözledi hep. Şimdi de bekliyor, bir kerevet üzerine uzanmış, beyaz bir örtü altında. Örtüyü kaldırdığım zaman, yüzünde sonunda başardım der gibi bir ifadeyle karşılaşacağıma adeta kesin gözüyle bakıyorum.” (Şipal, 2022a: 59)

Anlatıcı başkışı, uçak yolculuğu boyunca sürekli geçmişe, geçmişteki anılarına gider, onları anlatır. Zaman zaman da annesi ile ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirir:

“Seni kimselere vermem, der gibi sınıksı sarıldığını anımsıyorum; bana bakıp söylediği sözleri, kendi kendisiyle konuşmalarını ayrıca. Anı hiç eskimedi, hep yenilendi kafamda. İkide bir anımsandı, her anımsanışında yeni bir kılığa büründü, yeni öğeler, yeni katkılarla zenginleşti, unutulmalara karşı direndi, koruma altına aldı kendini. Annem dediğini yapıp beni kimselere vermedi, istersen bir dene benden ayrılmayı dedi hep; denedim, evlilikleri, dostlukları, düşmanlıkları, sevgileri, sevgisizlikleri denedim hep. Her seferinde annem haklı çıktı. Annemden en çok uzaklaştığımda ona her zamankinden daha çok yaklaştım. Bağımsızlığıma en çok kavuştuğuma inandığımda kendisine her zamankinden bağımlı olduğumu gördüm. Her şey Demirden köprüde bir daha değişmeyecek gibi saptanmış, tüm yaşantıların izleyeceği doğrultuda orada belirlenmişti. Bu doğrultudan asla sapmadım, asla düş kırıklığına uğratmadım annemi. Çocukluğum bir kez daha gözlerimin önünden bir film şeridi gibi geçip gitti. Annemi çok sevmişim kimi zaman, kimi zaman ona içerlemiş, küsüp darılmış, ona karşı duyduğum kızgınlık günlerce kaybolmamıştı. Annem sık sık paylayıp azarlamıştı beni, seyrek olarak dövdüğü de olmuştu. Ama her seferinde sonradan pişmanlık duymuş, her zamankinden büyük bir sevecenlikle bana kucak açmıştı. Ne var ki ben kaçmışım hep, annemi kolay kolay bağışlamak bir türlü elimden gelmemişti. Annemin çok yakınında ama hep uzağında yaşamış, anne sözcüğünü çok vakit günlerce ağzıma almamışım...” (Şipal, 2022a: 60)

Annesinin aklına gelmediği bir zaman dilimi olmadığını, ne zaman aklına gelse hep yaz gecelerine ilişkin anımsamaların ötekilere nazaran daha ön plana çıktığını belirtir. Annesinin güzel masal anlattığını, yaz aylarında kendisi ile birlikte komşu çocuklarına da masallar anlattığını söyler. Bazen annesinin kendisini kırmayarak çok sevdiği Şahmeran masalını defalarca anlattığını ifade eder. Anılarını anlatmayı sürdürür. Gözlerini tekrar uçağın yuvarlak penceresinden aşağılara çevirir. Yeniden düşlere dalar. Çocukluk yıllarındaki anılar birbirine karışır, sevgiler, nefretler, içe içe geçer. Yakınlaşmalar, uzaklaşmalar birbirini sürüp götürür. Babasını trenle yolcu ettiklerini, onun bir daha dönmediğini, annesinin babasının gidip dönmemesinden adeta kendisini sorumlu tuttuğunu belirtir. O günden sonra annesinin kendisine olan sevgisinin daha da arttığını vurgular. Hostesin hoparlörden gelen sesi ile anılarından sıyrılır. Uçağın inişi anons edilir. Ceketinin iç cebindeki kâğıt parçasını çıkarıp bir kez daha okur. Annesinin ölmüş olduğu gerçeği ve bunun için geldiği ile tekrar yüzleşir:

“Annem bir kerevetin üzerine uzanmış beni bekliyor. Ben olmadan bir yere gitmeyecek. İlle benim de gelmemi istiyor. Dudaklarındaki alaycı son gülümsemeyi bana buyur edecek, haklı çıktığını, kendisi yanımda olmadan her şeyi yüzüme gözüme bulaştıracağını, bunu kendisinin önceden bildiğini, ama inatçılığımın bana sözünü dinletemediğini bu son gülümsemeyle açığa vuracak; dönüp dolaşıp yine kendisine geldiğimi anımsatacak bana. Sonra gülümseme yine yavaş yavaş yüzünden silinip gidecek, olup bitenlerin bütün suçunu benim üzerime yıkıp kendisi aradan sıyrılacaktı. Sanki iki kişi arasında hayli uzun zaman bir oyun oynanmış da, ikisinden biri kısa bir süre önce mızıkçılık yapıp oyundan çekilmişti. Oyunla geçirilmiş, hep bir başkası olarak yaşanmış bunca yıl! Yaşamakla yaşamamak arasında yaşanmış. Kendime içerliyorum. Hesapta bir hata. Evet ama küçümsenecek gibi değil. Neden sonra düşünmek: Nasıl başlamıştı? Çocukluk yıllarının gerilere kayıp gidişi. Buluş yıllarının bunalımları. Önkisi kadar gizemli bir başka dünyanın kapısından içeri atılan ilk adımlar. İlkokulun ardından ortaokul; bıyıklar terlemiş, yeniyetmelik dönemi tüm görkemiyle yüz göstermiş, tüm direktmelere karşın anne oğul bir arada yaşamaların kısır döngüsünden sıyrılıp çıkmak için her geçen gün yeni girişimlere başvurulmuştur. Ağlamalar ağlatmalara dönüşmüş, sonunda lise öğreniminin kalan bölümünün bir başka kentte tamamlanması için izin koparılmıştır. Gözyaşı ne kadar çok! Acılar görmezden gelinmiş, oğluna evin erkeği gözüyle bakan bir annenin özverilerine senin olsun denilip zamanla bir yük gibi omuzlarda duyumsanan sevecenliklere katıksız bir vefasızlık örneğiyle sırt çevrilerek yollara düşülmüştür. Onca zaman üzerine titrenen bir fidan büyüyüp ağaç olmuş, sonunda meyvelerini vermeye başlamıştır; zehir zemberek meyveler. Anne sevgisinin dipsiz derinliklerine kök salan bir ağaç yerinden sökülüp alınmış, harcanan onca çabalara karşın başka sevgilerde, yabancı topraklarda kök salmak bir türlü sağlanamamıştır.” (Şipal, 2022a: 101 -102)

Anlatıcı başkişi, annesi ile yaşadıklarını ve kendi hayatını bu düşünceler ile özetlemiş olur. Yaz aylarında okul tatil edildiği zamanlardaki tren yolculuklarını hatırlar. Yıllar sonra annesinin cenazesi için geldiği şehirde kendi iç hesaplaşmasını yapar:

“Sıla-i rahim buyruğu açıkça ortada dururken, ertelemelerin, omuz silkmelerin, burun kıvrımların, dudak bükmelerin, birkaç satırlık mektuplara üşenmelerin, vadesi çoktan dolmuş yolculukların zahmetini bir türlü üstlenmek istemeyişlerin savunulacak yanı var mıdır! Bereketli topraklar dururken çorak yerlerde kök salmaya yeltenmelerin, pencerelerin gerisinden dışarıları seyretmelerin, uzanan elleri geri çevirmelerin, sonra da oturup ağlamaların ve bu oyunu yıllar yılı sürdürmenin saçmalığı ortada değil midir!” (Şipal, 2022a: 104 -105)

Anlatıcı başkişi uçaktan inince kendisini karşılamaya kimsenin gelmediğini, bu duruma şaşırmadığını çünkü bu uçakla geleceğini kimseye bildirmediği ifade eder. Annesinin ve birkaç hısım akrabanın kendisini bekleyeceğinden şüphe duymadığını söyler. Kendisini karşılarında görünce şaşıracaklarını belirtir. Fakat kendisinin yıllardır uzak kaldığı kentte bir geziye çıkacağını, ilk gidip göreceği

yerin her şeyin başladığı yer olarak düşündüğü Demir Köprü olduğunu dile getirir. “Demir Köprü’nün de sembolik ifadeler taşıdığını söylemek mümkün. Buradaki köprü, karakterin annesi ile geçirdiği mutlu çocukluk günleri ile özdeşleşiyor... Demir Köprü, aynı zamanda karakterin annesinden uzaklaştığı yer olarak belirmektedir. Dolayısıyla demir köprü, mutlu geçmiş ile hüznü geçmişin; yani beraberlik ve ayrılığın kesişim yeri olarak düşünülebilir.” (Dönmez, 2015: 117) Bir faytona biner. Demir Köprü’ye yaklaşırken faytondan inerek biraz yürümek ister, köprüye kadar yürür. Köprüye gelince de köprü’nün üzerinde yürümeye devam eder. Yaklaşan tren sesini işitir, geçip giden treni gözlemler. Annesi gibi köprüden atlayarak intihar etmeyi düşünür sonra annesi gibi vazgeçer. Vefat eden annesini daha fazla bekletmek istemez. Annesinin dudaklarındaki gülümseme solmadan karşısına geçip kendisinden istediği şeyi yapamadığı için bağışlanma dileyeceğini ifade eder. Gökten inen salıncağa kendisi olmadan tek başına binip bu yolculuğa çıkacağı için annesinin ne kadar üzüleceğini belirtir. Kendi kendine “Yakında anne, yakında anne, yakında!” diye tekrarlarsa da annesinin kendisine inanıp inanmayacağını bilmediğini söyleyerek cümlelerini tamamlar.

Sırrımsın Sırdaşımsın (2010)

Kamuran Şipal’in ikinci romanı Sırrımsın Sırdaşımsın adını taşır. Şipal bu romanı ile 2011 yılında Orhan Kemal Roman Ödülü’nü kazanır. Bu roman, ilk romanın devamı olarak düşünülebilir. Romanda yıllar sonra doğup büyüdüğü şehre giden ve bir otele yerleşen başkişinin albümdeki fotoğraflar vasıtasıyla geçmişi hatırlaması ve geçmişi ile hesaplaşması anlatılır. “İrmak yakınındaki otelde kalan karakter, fotoğraf albümüne bakarak geçmişe gider, fotoğraflar vasıtasıyla geçmişi anımsamaya çalışır, özünü arar. Romanın kurgusunun hemen hemen albüm üzerinden gerçekleştiğini söylememiz mümkündür...” (Dönmez, 2015: 116) Annesi ölen başkişi, annesinin mezarı vasıtasıyla bir hatırlama sürecine girer. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

“Sarı bir gül ağacı altında. Annesinin kimi vakit sert, paylayıcı, kimi vakit yumuşak, sevecen sesini son günler ikide bir işitir gibi oluyor, kendisine söyleyeceği bir söz, emanet edeceği bir sır varmış da bunu hep ertelemiş, ama artık daha fazla ertelemeye vakti yokmuş gibi onu çağıran yakınmalı sesi ikide bir kulaklarında yankılanıyordu. Her seferinde annesinin, mezarın iki yandan yukarı uzanan, tepede birbiriyle kavuşup adeta bir çardak oluşturan iç içe geçmiş nazlı ve narin dalcıklarıyla sarı gül ağacı altında yattığı aklına gelir gelmez, ses yavaş yavaş uzaklaşıp sönüyordu. Yine son zamanlar bir yerden aklında kalmış birkaç sözcük yinelenip duruyordu kafasında: Senin

annen yok, Narziss, sen nasıl öleceksin! Yıllar yılı annesini bir yol gidip ziyaret etmeyi hep ileri bir tarihe ertelemiş, annesine hep yakında gelip kendisini göreceğini yazmış, annesi de daha fazla beklemeyerek, sanki ona hiç aklından çıkaramayacağı bir ders vermek ister gibi günün birinde ansızın bu dünyadan göçüvermişti. Şöyle biraz dalar gibi olunca, annesinin beyaz tülbent dolanmış başıyla gelip karşısına dikildiği, uykusuz geçirilmiş kâbuslu geceleri şimdi anımsamak bile istemiyordu.” (Şipal, 2022b: 32 -33)

Romanda annesinin dikişler dikerek kendisine gönderdiği paralarla zor şartlarda okuyarak öğretmen olduğunu, sonra başından ayrılıkla sonuçlanan iki evlilik geçtiğini yine başkışının anıları vasıtasıyla öğreniriz:

“Gecesini gündüzüne katarak el emeği göz nuruyla diktiği dikişler karşılığında kazandığı paradan annesinin her ay düzenli yolladığı birkaç kuruşla yarı aç, yarı tok geçirilen sıkıntılı öğrenim günleri. Lise döneminin peşinden üniversite yılları, daha sonra annesinin rızası gerek görülmeksizin öğretmenlik yaptığı kentte nişanlanma, ardından evlilik, ardından boşanma, ardından yeni bir evlilik. Bir türlü yürümeyen, yürütülemeyen. Yabancı bir ülkede, yabancı bir kentte dünyaya gözlerini açan, her geçen gün biraz daha büyüyen bir bebek. Ülkeler arasında bir türlü sona erdirilemeyen trafik-gel!-Sen gel! Ve bebek büyüyor ve bir de çabuk büyüyor ki! Babalı babasız büyüyor. Ancak yaz tatillerinde görülen, ilk anda bu baba da nereden çıktı der gibi tedirgin bakışlarla süzülen bir baba. Anne kucağına kaçışlar. Bir gün de buraya kadar denip kaleme alınan zehir zemberek mektuplar! Büyüyen bir bebek, arada büyüyen uzaklıklar...” (Şipal, 2022b: 37)

Başkışı, iç dünyasında sürekli “Durma kaç!” sesini duymaktadır. Suçlamalı tondaki bu sestən başını ne tarafa çevirirse çevirsin kurtulamaz. Sanki derin kuyulardan gelen bu boğuk ses; onu serseme çevirirken, görülmemiş bir hınçla yerden yere vurmakta, aşırılığa varan dik başlılığını, inatçı gururunu, bir kararda duramayışını, hep burnunun doğrultusuna gidişinin neticesi başına ne işler açtığını, göz göre göre nasıl dipsiz bir yalnızlığın içine götürüp bırakıldığını ona hatırlatmaktadır. Bütün bunlar, başkışının yaşadığı pişmanlıklarını, geç kalmışlıklarını, mutsuzluklarını, yalnızlıklarını vurgulayan hâllerdir. Nitekim kendisi de bir süre sonra bu seslerin dış dünyadan değil bizzat kendi iç dünyasından geldiğinin farkına varır. Başkışının iç muhasebesi olarak değerlendirilebilecek bütün bu iç sesler, şu anda içinde bulunduğu bütün ruh hâlini de gözler önüne serer. Başkışı uzun bir tren yolculuğundan sonra doğup büyüdüğü kente gelir ve ırmak kenarındaki üç katlı ahşap bir otelin külüstür odasına kuşluk vaktinde yerleşir. Bir sala işitir. Annesini hatırlar. Annesinin kendisine masal anlattığı günler aklına gelir. Eline aldığı albümdeki fotoğraflara bakmaya, baktıkça da geçmişte yaşadıklarını anımsamaya başlar:

“... Bir körebe oyunu oynanıyormuş gibi gözü bağlı, ortada dolanıp durduğu, sağa sola el atıp eli boş döndüğü kimi zamanlar son anda aklına gelmiş gibi geçmişin adeta tüm belgelerini – çocukluk, yeniyetmelik, okul yılları, ilk evlilik, boşanma, ardından ikinci evlilik, çocuklar derken çok gerilerden büyüye büyüye gelen bir dalganın korkunç gümbürtüyle kıyıya vuruşu- içeren albüme el atıyordu.” (Şipal, 2022b: 50)

Kendisini okutmak için çırpınan annesini üzdüğü, ağlattığını, yaz aylarında okullar tatil olduğunda yuvasına annesinin yanına döndüğü yılları hatırlar. Çocukluğundaki korkularında etkili olan Taş Köprü ve Demir Köprü’yü düşünür. Şehirde çocukluğunda kendisinde iz bırakan mekânları gezmeyi planlar. Adı geçen köprüler, bedesten, saathane, çiçek pazarı bu mekânlardan birkaçıdır. Bu mekânlar ve bazı nesnelere, başkişinin geçmişine açılan kapılar gibidir ve her birinin ayrı birer imgesel değeri vardır. “Romanlarda da imgeler ve çağrışımlar dikkat çekmektedir. Karakter çoğunlukla bir nesneden, bir hareketten yola çıkarak geçmişe döner. Sırrımsın Sırdaşımsın’da gelincik, eczane, tarak, otel, ırmak, fayton, ayna, bedesten, gül, yıldız, saathane gibi nesne ve mekânların sembol ve imge konumuna yükseldiği görülür... Romanın ana teması anneden ayrılma dolayısıyla yaşanan pişmanlık ve onu yitirmenin sebep olduğu derin yalnızlıktır.” (Dönmez, 2015: 115) Annesi ile gökyüzüne bakıp yıldızları paylaştıkları günleri düşünür. Yusuf kıssasındaki Züleyha’nın sürekli Yusuf’un sesini işitmesi gibi o da devamlı annesinin sesini işitir:

“Kulağından hiç gitmeyen seslerin başında kuşkusuz annesinin sesi geliyordu. Bazen gür, bazen kısık, bazen neşeli, bazen hüznümlü, bazen sert, bazen yumuşak bu ses onu önüne kattıyor, küçüklüğünde görmeden geçtiği önemli bir şeyi bunca yıl sonra bakıp görmesini, bir vakit anlamadığı bir şeyi şimdi anlamasını isteyerek onu elinden tutup, çocukluğunun dehliz ve labirentlerinde dolaştırıyor, bir zaman yaşananları yeni bir kompozisyon içinde, yeni renk ve desenlerle çıkarıp önüne koyuyordu.” (Şipal, 2022b: 110)

Annesi öleli yıllar olmasına rağmen başkişinin belleğinde tüm diriliğiyle yaşamaya devam eder. Sağlığında iken ona gereken zamanı ayıramamış olması, onunla yeterli vakit geçirmemiş olmanın pişmanlığı da bunda etkilidir. Tüm çocukluk yaşantısını, anımsamalarını, tüm yazgısını, üzerine titremesi gereken bir miras gibi oğluna bırakarak gitmiştir annesi. Başkişi için geride pişmanlık, yalnızlık, mutsuzluk ve albümdeki fotoğraflar vasıtasıyla sığındığı anıları kalmıştır. Çocukluğunda annesinden pek çok masal dinlemesine rağmen bu masalların içinde geçen şu dörtlüğü unutamaz.

“Sırrımsın sırdaşımsın

Hocada yoldaşımsın

Niçin kolumu çimdikledin

Sen benim kardaşımın.” (Şipal, 2022b: 164)

Zaten romanın ismi de başkişinin annesinden duyduğu ve hiç unutmadığı bu dörtlükten ileri gelmektedir. Başkişi, annesinin masalın başında söylediği bu dörtlüğü hatırlamasına rağmen masalı tam hatırlayamaz ve zihninde dörtlüğe uygun masal kurguları oluşturur. Adeta bu dörtlük bütün masalların çıkışı durumundadır ve zihnindeki her masalda bu dörtlükten bir esinlenme vardır. Annesinin sık sık tekrar ettiği “*seni kimselere vermem*” sözünün içini doldurmak istercesine kendisine her zamankinden daha sevecen yaklaştığı o akşam “*sırrımın sırdaşımın*” ile başlayan bir masal anlatıp anlatmadığını tam olarak hatırlayamaz. Sonra çocukluğuna annesi, teyzesi, teyzesinin kızı, babası ile ilgili anılarına dalar. Bir otel odasının penceresi önünde gökyüzündeki yıldızları izleyerek hatıralarının yorgunluğunun çöktüğünü hisseder. Annesi ile arasında yaşananların sanki bir oyun olduğunu düşünür. Annesinin kendisini kimselere vermediğini, hatta bunu hiçbir zaman düşünmediğini hatırlar. Kentte nereleri gezeceğine tam karar vermemiştir. Fakat ilk olarak mezarlığa gidip annesini ziyaret etmek istemez, bu işi sonraya bırakır. Annesini son gördüğü anı şöyle anımsar:

“Kendisini son gördüğünde insandan geçilmeyen küçük bir odada, bir divanın üzerinde, üzerinde beyaz bir örtü, göğsünde bir makas ve sarı bir gül, sessiz sedasız yatıyordu annesi. Öldüğünü haber alır almaz uçağa atlayıp gelmişti. Annesinin çenesi altta sımsıkı düğüm yapılmış bir bezle bağlıydı. Küçülmüş yüzünde bir gülümseme sezilir gibiydi. Bütün yaşamında pek gülmemiş de sanki şimdi gülüyordu annesi.” (Şipal, 2022b: 266)

Romanın sonunda başkişi şehirde gitmeyi düşündüğü yerlere gittikten sonra annesinin mezarına gelir. Mezarlıktaki çiçekçi kızıdan annesi için sarı tek bir gül satın alır. Sarı gülün annesi için büyük bir önemi vardır. “Romanda anne ile sarı gül arasındaki koşutluk da imgelem bakımından değer taşır. Anne, güllere özellikle de sarı güle düşkünlüğüyle nitelenir. Ancak sarı gül, bilindiği üzere ayrılık ve hüznün sembolüdür. Annenin roman boyunca bu özelliğiyle işlenmesi, kendi çocukluğundan başlayarak çocuğuna kadar uzanan ayrılık temasının anne üzerindeki yoğun tesiri, ölüsünün üzerinde de gördüğümüz sarı gül, anne ve ayrılığın roman özelinde imgesi olur.” (Dönmez, 2015: 116) Annesinin mezarını son ziyaretinin üstünden yıllar geçmiş, mezarlık büyümüş, boş yerlerin tümü dolmuştur. Annesinin mezarının ada ve pafta numarası aklıdadır. Ellerinde pet su şişeleri ile yanına gelen çocuklara para verir. Annesinin mezarını sulattırır. Mezarlıktan çıkarken ikindi ezanı okunur, bir süre ezanı dinler. Sonra çardaklı

kahvede oturur. O sırada akşam karanlığı çöker. Yıldızların parıltısını görür. Mezarlığın üstüne ışıltıları düşen yıldızları, çocukluğundaki gibi izlemeye karar verir.

Dua Çiçeği (2018)

Kamuran Şipal'in son ve üçüncü romanı *Dua Çiçeği*'dir. Roman, 2018 yılında yazara Sedat Simavi Ödülü'nü kazandırır. Bu romanda tıpkı daha önceki iki roman gibi yazarın anıları etrafında kurgulanmıştır. Fakat bu anılar, ilk iki romandakine nazaran sadece çocukluk yıllarına ait değil çocuklukla beraber ergenlik/gençlik yıllarına da aittir. Geçmişteki hatıraların şekillendirdiği romanda roman başkişisinin iç muhasebeleri yine ön plandadır. Roman, kurban bayramının ikinci gününe ait ve çocukların coşkusunu gösteren bir anlatımla başlar. Evin önünden süslü arabalar içinde geçen çocukları balkondan izlerken anılara dalar. Havva ablasıyla bayram yerlerini dolaştığı günleri hatırlar. Bütün bayramlarda Havva ablasının yanında olduğunu ve kendisini şehrin farklı yerlerinde kurulan bayram yerlerini gezdirdiğini, evde annesine yardım eden Havva ablasının kendi çocukluğunda da birçok işte yanında olduğunu düşünür. Küçük çocukluk günlerinin üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra koca bir oğlan olmuş, Havva ablasının gidişinin çocukluğunun en güzel yıllarını geride bıraktığını anımsar. Sonra bir yakın dostunun kızı Betül'ün doğum gününde ilk kez gördüğü Fadime aklına gelir. Fadime'nin on sekiz on dokuz yaşlarında uzun boylu, esmer bir kız olduğunu belirtir. Parmaklarında yüzük bulunmadığına göre evli ya da nişanlı olmadığına kanaat getirir. O günden sonra Betüllere her gittiğinde Fadime'yi gördüğünü, Fadime'nin lise ikinci sınıftan ayrıldığını, gereken sınavları verip liseyi dışarıdan bitirmek istediğini öğrenir. Bir gün arkadaşı Betül, kendisine Fen Fakültesinin Matematik bölümünü bitirdiği için Fadime'ye matematik ve geometri dersi çalıştırıp çalıştıramayacağını sorar. Ders vermeyi kabul eder. Çalışmak için kararlaştırdıkları günlerde kaldığı pansiyondan epey önce çıkar. Bazı günler evin kapısında Hala Hanımın kendisini karşıladığını belirtir. Hala Hanım'ın onlar rahat çalışsınlar diye Betül'ü de alarak evden çıktığını, Fadime'yi ve kendisini evde yalnız bıraktığını anımsar. Bir gün halasının da isteğiyle Fadime'nin odasındaki çiçekleri kendisine gösterdiğini ifade eder. Fadime kendisine çiçekleri tanıtırken annesinin çiçeklerle ilgili bir hatırası aklına gelir:

“Annesinin fullerden sonraki durağı dua çiçeği idi, annesi bütün çiçekleri çok sever ama dua çiçeğini hepsinden çok sever, önünden uzun süre ayrılmazdı. Çocukluğunda dua çiçeğine ilişkin bir anısı şöyleydi: Okuldan yeni dönmüştü. O zamanlar anımsadığı kadarıyla ilkokulun ikinci sınıfına gidiyordu. Kendisini de yanına alarak bahçeye koşan annesi değişik saksılarda yetişen fullerini tek tek gözden geçirmeye koyulmuştu.” (Şipal, 2021: 40)

Başkişi, annesinin de çiçeklere çok düşkün olduğunu hatırlar. Bu romanın ismi de annesinin dua çiçeğine olan sevgisinden gelmektedir. Annesi ile ilgili anılara dalar:

“Yine başka bir anımsama: Annesi bütün günü çalışmakla, büyüklere, küçüklere, gençlere, yaşlılara giysiler dikmekle geçirir, ikindi üzeri işi bırakıp maltızı yakar, akşam yer sofrasında oturup yiyecekleri, karınlarını doyurup Tanrıya şükredecekleri yemeği kaşla göz arasında hazırlar, sonra da onu elinden tutup bahçede çiçekten çiçeğe bir geziye çıkarır, gündüz sıcağında kokularını daha çok kendilerine saklayan ama akşamüstü gündüzün eksikliğini gidermek ister gibi görülmedik bir eli açıklıkla buyur eden çiçeklerini elinde küçük bir su kovası ve bir maşrapayla teker teker dolaşmaya başlardı. Fuller annesinin gözbebeği idi... Annesi fullerine daha çok zaman ayırır, uzun konuşmalar yapar kendileriyle fullerinden bir türlü ayrılmayı bilmezdi.” (Şipal, 2021: 40 -41)

Başkişi, okuldan yeni döndüğü bir gün ezan sesi ile beraber annesi ile çiçekleri dolaşırken dua çiçeğinin önünde durarak dua etmeye başladıkları günü anımsar:

“Annesiyle fullerine ardından öbür çiçekleri dolaşmaya koyuldular. Dua çiçeğine gelip durdular önünde. ‘Şimdi seninle dua edeceğiz’ dedi annesi, ellerini açıp ileriye uzattı... ‘Şimdi Allah’ım bize iyilik ver, güzellik ver’ diyeceksin. ‘Büyük bir evimiz, geniş bir bahçemiz olsun, karnımızı doyuracak paramız olsun, anneme dikiş diktirmek için çok müşteri gelsin’ diyecek ve bunların hepsini de içinden söyleyeceksin!’... Konuşmasını henüz bitirmeden başını kaldırıp baktı annesine, Ben de bir bisiklet isteyebilir miyim? Dedi, korka çekine... ben biliyorum bisiklete binmesini, ben biliyorum! diye diretince ‘Sus, sus!’ dedi annesi. ‘Dua ederken başka şey konuşulmaz. Dua çiçeği bize bakıyor.’... Annesi sözlerini pekiştirmek için ‘Çabuk haydi, çabuk’ dedi, dua çiçeği bizi bekliyor. Dualarımızı alıp götürecek... Dualarımız kendileri niye gitmiyor? ‘Kendileri de gider ama dua çiçeği onları daha çabuk götürür... İkide bir başını belli etmeden annesine döndürüp bakıyordu. Annesi de sanki inadına duayı uzatıyordu. Sonunda indirdi ellerini. ‘Tamam’ dedi. ‘Dua çiçeği başını eğdi, gördün mü? Duamızı alıp götürcek. Ama nereden göreceksin, aklın hep bisiklette senin. Bisiklet için de dua ettin mi bari? ‘Ettim’ diye yanıtladı ve gözlerini dua çiçeğine çevirdi. Dua çiçeği koyu yeşil iri yapraklarıyla başını gökyüzüne kaldırmış, toprak saksıda bir mum gibi dimdik duruyordu.” (Şipal, 2021: 41- 42)

Başkişi birden Fadime’nin sesi ile kendisine gelir. O sırada boncukları bir arada tutan ip kopar ve boncuklar etrafa dağılır. Düğün çiçekleri gibi renk renk etrafa dağılan boncukları toplamaya başlarlar. Tüm aramalarına rağmen kolyedeki boncukların hepsini bulamazlar. İlerleyen haftalarda da Fadime ile derslere devam ederler. Bir gün eve gittiğinde Fadime’yi göremez. Betül, ‘Fadime ablam evlenecek!’... ‘Fadime ablam bir daha buraya gelmeyecek!’ der. Duydukları karşısında yüreği sızlar. Birkaç gün önce babasının gelerek Fadime’yi götürdüğünü öğrenir. Hala Hanım konuşurken Fadime ile yaklaşık üç ay gerisine uzanan ilişkileri gözlerinin önünden geçer. Oradan ayrılır. Sokaktan çıkar. Kaldığı pansiyona giderken daha önce

geçmediği caddelerden geçer, sokaklara girip sokaklardan çıkar. Kafasında Fadime'nin düğününe ilişkin sahneler canlanır. Tekrar çocukluk anlarına dalar. Teyzesinin kızı aklına gelir. Onunla ilgili anılar gözünde canlanır. O sırada kendisi liseyi yeni bitirmiş, üniversite sınavlarına hazırlanmış ve aldığı puana göre teyzesinin kızının bulunduğu yere yakın bir üniversitede burslu okumaya hak kazanır. İlgili kente gelip bir pansiyona yerleşir. Sonra teyzesinin evine gider. Fakat onu gören Nermin ablası tanıyamaz. 'Bu adam beni kaçırmaya gelmiş' 'Kaçıp evlenecek benimle!' deyince teyzesinin kızının psikolojisinin bozulduğunu anlar. Yine uğrayacağını ifade ederek oradan ayrılır.

Başkişinin bir sonraki anımsamaları ipekböcekleri ile ilgilidir. Annesine arkadaşının ipekböceği beslediğini söyleyerek kendisinin de ipekböceği beslemek istediğini ifade eder. Onları dut yaprakları ile besleyeceğini belirtir. Bir süre sonra kitap dolabının içindeki kutuda ipekböceği kozası biriktirmeye başlar. Fakat ipekböcekli yılların çok sürmediğini, ilkokul yıllarının geride kaldığını, ipekböcekleri besledikleri arkadaşının da başka kente atanan babası sebebiyle kentten ayrıldığını dile getirir. İlkokul yıllarından sonraki süreci romanda şöyle anlatılır:

"Derken ortaokul yılları, araya giren buluş dönemi, ilk gençlik dönemi gerilerde kaldı. Tutturülen ilk sigara, ilk sevda, akıtılan gözyaşı, okulu asıp ırmak kıyısındaki portakala bahçelerinde geçirilen günler, portakal ağaçları altında kitap okumalar, başarıyla geride bırakılan sınav, anne sözünü dinlememeler. Ben çocuk değilim artık, kazanılan burs, bir büyük, bir başka kente yolculuk. Anne yanında geçirilen kısa süreli tatiller, yazılan birkaç satırlık eğreti mektuplar, mektuplara üşenmeler, annesiz hastalanmalar, annesiz üşümeler." (Şipal, 2021: 77)

Başkişi daha sonra annesini anımsar. Bu anımsama süreci de romanda şöyle anlatılır:

"Annesini anımsadı. Anımsama öyle duru, net değildi başlangıçta, başka anımsamalarla birlikteydi, adeta onlar tarafından kuşatılmış, öne çıkması engellenmişti. Ama çok sürmedi, sisler puslar arasından yüz gösterdi, tek başına kaldı, elinden tutup bir mezarlığın kapısından içeri soktu onu, ayaklarının geri geri gitmesine bakmayarak bir başka dünyanın kokusu sinmiş çıplak, renksiz ve loş bir odadan içeri taşıdı. Çok sevdiği sarı güllerden bir demetle beyaz bir örtü altında yatan annesinin bir eli örtünün altından dışarı fırlamış, belli bir şeyi yanında alıp götürmek ister gibi biraz yumulmuştu. Ah, o vakte kadar karşılık beklemeden, hoşgörü ve özveriyle yoğrulmuş bir sevecenlikle kendisini sarıp sarmalayarak ayakta tutan elin gün gelip onu apansızın bırakacağını aklından geçirmemişti hiç." (Şipal, 2021: 77 -78)

Göl çevresinde biraz yürüdüktan sonra kalkıp yürümeye başlar. Eve geldiğinde postacının bıraktığı makbuzu görür. Ertesi sabah postaneye giderek atanma emrini içeren mektubu alır.

Aynı gün birkaç parça eşyasını bavula yerleştirir. Doğu illerindeki birinin kasabasındaki okula tren bileti alır. Ertesi sabah trene binerek tayin olduğu yere yolculuğa çıkar. İçinde sanki bütün bunları başkası yaşamış da kendisi onun yaşamına tanık olmuş gibi bir his vardır. Anılarından sıyrılarak şimdiye döner. Yıllar sonra bir kurs için buraya tekrar gelmiştir. Öğrencilik yıllarında kaldığı bu pansiyonda bir oda kiralar. İkinci vakti pansiyondan ayrılır. Fadime ile çalışmak için pansiyondan çıktığı ve yollara düştüğü günleri hatırlar. Fadime evlenip gitmiş, kendisi de öğretmen olarak çalıştığı yere atanmasından sonra Fadime'nin evlendiğini bir arkadaşının mektubundan öğrenmiştir. Eve gelince kapıyı çalar. Seher kapıyı açar. Sanki karşısında Fadime'yi görmüş gibi olur. O sırada arkadaşı, eşi ve kızları Betül çıkagelir. Sevinç çılgınlıkları arasında birbirlerine sarılıp öpüşür, hal hatır sorarlar. Geçmişteki günlerini yâd ederler. Sonra Seher'i kendisi ile tanıştırlar. Fadime'nin kızı olduğunu söylerler. Seher'e kendisinin yıllar önce annesinin matematik öğretmeni olduğunu anlatırlar. O akşam geç vakte kadar otururlar. Kurs bitene kadar birkaç gün burada olduğu için konuşmaların bir kısmını da sonraki günlere saklarlar. Geç vakit evden ayrılırken kurs süresince her akşam onlara uğrayacağına dair söz verir. Sonraki günlerde Seherle kısa sürede dostluk kurar. Daha sonraki haftalarda da Seher'le birkaç kez çiçek odasına giderler. Kursun bitmesi yaklaştıkça buradan ayrılacak olmanın hüznü çöker. Hala Hanımın sesi ile salona geçerler. O akşam çeşitli konular üzerinde konuşurlar. Bu konuşmalarda ağırlıklı olarak Fadime'den söz ederler. Fadime'nin evlenmesinin üzerinden fazla geçmeden oraya geldiğini, çocuğu doğduktan sonra eşinden ayrıldığını öğrenir. Betül'ün çıkışması ile Fadime hakkında konuşmaktan vazgeçerler. Başkişi diğer günlerde de arkadaşlarına uğrar ve Seher'i görür. Kursun bitimi ile kaldığı pansiyonda dönüş için bavulunu hazırlar. Ertesi gün için tren bileti alır. Son akşam yaz tatillerinde nerede görev yaparsa yapsın gelip arkadaşlarını göreceği hususunda sözleşirler. Evlenme hususunda konuşurlar. Onun da arkadaşı gibi evlenip çoluğa çocuğa karışması hususunda telkinde bulunurlar. Yemekten sonra içilen çaylar ve kahvelerin ardından evdekilerle tek tek vedalaşır. En son da Seher'le kucaklaşır. Yıllar önce Fadime'yi son gördüğü günü anımsar. Ertesi gün trende giderken uzak bir kentteki görev yerine değil de kendisini sabırsızlıkla bekleyen bir an önce dönmesini isteyen Fadime'ye gidiyormuş gibi bir duygu hisseder.

Sonuç

Kamuran Şipal, çeviri ve hikâyeleri ile bilinmesine rağmen Demir Köprü, Sırrımsın Sırdaşımsın, Dua Çiçeği adlı romanların da yazarıdır. Bu romanların Şipal'in geçmişi ile ilgili bir bağlantısının olduğu söylenebilir. Her üç romanda da roman başkişisinin adı belirtilmese de

romanların, yazarın çocukluk yıllarının geçtiği Adana’da geçmesi ve bu şehirde yaşanan çocukluk – gençlik yıllarına ait hatıralar, romanların biyografik hatta otobiyografik özellikler taşıdığını gösterir mahiyettedir. Her üç romanda da başkişi, geçmiş ile hal arasında sürekli git – geller yaşar. Dolayısıyla romanlarda geriye dönüş tekniği sıklıkla kullanılmıştır. Romanlarda annesi ölen başkişinin annesinin ve çocukluk hatıralarının oluşturduğu bir geçmişin ağırlıkta olduğu görülür. Annesinin ölümü ile başlayan süreç ve bundan sonra başkişinin sürekli geçmişe ait olay ve mekânları anımsaması, bu romanları aynı zamanda anı – roman olarak düşünebileceğimiz anlamına da gelir. Ayrıca bu romanlardaki yaşanmışlıklar, çocukluktan olgunluğa kadar bireyin yaşadıkları, birbirini tamamlar bir özellik taşımaktadır. Bu sebeple ilgili üç roman, aynı zamanda nehir / ırmak roman olarak da düşünülebilir. Annesini kaybeden bireyin mutsuzluğu, yalnızlığı, sağlığında iken annesine yeterli zamanı ayıramamış olmanın verdiği pişmanlık duygusu, ölüm, doğup büyüdüğü topraklardan ayrılışı / kopuşu, bu süreçte kendi hayatında yaşadıkları, geçmişe özlem vb. romanların kurgu ve tematik yapısını oluşturur. Romanlarda ev, otel, pansiyon, mezarlık, köprü, hamam, bedesten, saathane, eczane vb mekânlar ile fayton tren, uçak gibi ulaşım araçları vasıtasıyla başkişinin geçmişine dair yolculuklar yapılır. Geçmişe ait bu anımsamalar, romanlardaki kurgunun merkezinde yer alır. Bu üç roman, Kamuran Şipal’in yetmiş yaşından sonra kaleme aldığı olgunluk dönemi eserleridir ve Şipal’in hayatından izler taşır. Kendisi ile yapılan röportajlarda da yazar, bu eserlerde anlattıklarının kendi hayatından izler taşıdığını inkâr etmez. Sonuç olarak bu üç edebi metin, bir yazarın romanları aracılığıyla geçmişini sorgulaması, hatıraları ve yitirdiği annesi aracılığıyla geçmişiyile hesaplaşması olarak da yorumlanabilir.

Kaynakça

Dönmez, Erdem, (2015) *Kâmuran Şipal’in Öykü ve Romanlarına Tematik / Teknik Yaklaşım*,

Hece Öykü: Dosya: Gölgede Kalanlar, Sayı: 68 Nisan – Mayıs 2015, s. 105 – 121

Şipal, Kamuran (2022a) **Demir Köprü**, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul

Şipal, Kamuran (2022b) **Sırrımsın Sırdaşımsın**, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul

Şipal, Kamuran (2021) **Dua Çiçeği**, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul

ÜSTÜN YETENEKLİ OLAN VE OLMAYAN ÖĞRENCİLERİN MÜHENDİSLİK BİLGİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Uzman Öğretmen, Esra ÖZEL

Ömer Halisdemir Üniversitesi,
esra.karyagdi@gmail.com - 0009-0004-3572-5156

Doç.Dr. Nezh ÖNAL

Ömer Halisdemir Üniversitesi,
nezhonal@ohu.edu.tr - 0000-0002-1103-8771

ÖZET

Bu araştırmada amaç, üstün yetenekli olan ve olmayan 6-8. sınıf öğrencilerinin mühendislik bilgi düzeylerinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesidir. Bu çalışmada 62 üstün yetenekli tanısı almış öğrenci ile 238 üstün yetenekli tanısı almamış öğrenci yer almıştır. Veri toplama aracı olarak 6., 7. ve 8. sınıflar için 15 maddelik Mühendislik Bilgi Düzeyi Ölçeği (MBDÖ6-8) kullanılmıştır. Verilerin analizinde bağımsız gruplar t-Testi ve ANOVA kullanılmıştır. Araştırmada yapılan veri analizleri sonucunda üstün yetenekli olan ve olmayan öğrencilerin mühendislik bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < .05$). Araştırma sonucuna göre üstün yetenekli tanısı almış öğrencilerin mühendislik bilgi düzeylerinin normal gelişim gösteren öğrencilerden daha iyi olduğu söylenebilir. Üstün yetenekli tanısı almamış 6-8. Sınıf öğrencileri için mühendislik bilgi düzeyleri cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaşma göstermemiştir. Ancak yine de ortalama puanlardan yola çıkarak kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre mühendislik bilgi düzeylerinin daha iyi olduğu söylenebilir. Araştırma sonucuna göre üstün yetenekli öğrencilerin bilim ve mühendislik alanlarına yönlendirilmesi için gerekli kariyer planlama çalışmalarının yapılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra farklı illerdeki BİLSEM'lerde ve farklı sosyo ekonomik düzeydeki okullarda benzer çalışmalar yürütülerek üstün yetenekli öğrencilerin gelecekte bilim ve mühendislik seçme vizyonları üzerine çalışmalar yapılmasının oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Mühendislik bilgi düzeyi, STEM, Üstün yetenekli öğrenci

GİRİŞ

21. yüzyıl her alanda olduğu gibi eğitim alanında da büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. Toplumların ihtiyaç duydukları birey profilleri ve aynı zamanda öğrenenlerin öğrenme şekilleri değişim göstermiştir. Tüm bunlar eğitim anlayışında da bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bugün eğitimde nihai amaç, bilgi boyutu ihmal edilmeden üst düzey düşünme, tasarım yapma, sorgulama gibi bir takım becerilerin öğrencilere kazandırılmasıdır. Bu bağlamda öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrendikleri, bir ürün ortaya koyabildikleri, sürekli aktif olabildikleri eğitim ortamları tasarlanmakta, müfredatlar bu doğrultuda güncellenmektedir. Üst düzey düşünme, tasarım yapma, sorgulama becerilerini öğrencilere kazandırabilecek en etkili derslerden biri şüphesiz ki Fen Bilimleridir. Çünkü Fen Bilimleri doğası gereği öğrencileri araştırmaya sevk ederken onları aktif kılacak uygulamalara da oldukça açıktır. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı

(MEB) da benzer noktalara temas ederek hem 2013 hem de 2018 yılında Fen Bilimleri öğretim programında değişime gitmiştir. En son 2018 yılında güncellenen Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda 4. Sınıf programından başlayarak fen ve mühendislik uygulamaları üniteleri öğretim programlarına eklenmiş ve mühendislik ve tasarım becerilerine yer verilmiştir (Aydın, Saka & Guzey, 2018). Mühendislik tasarım becerileri; fen bilimlerini teknoloji, mühendislik ve matematikle bütünleştirmeyi sağlayarak, problemlere disiplinler arası bakarak, öğrencileri buluş yapabilme seviyesine çıkararak, öğrencilerin ürün oluşturmalarını ve bu ürünlere nasıl değer katarak geliştirebileceklerini kapsayan becerilerdir (MEB, 2018).

Mühendislik alanı, bir probleme çözüm üretme ve ürün geliştirme süreçlerini kapsamaktadır. Öğretim programlarında mühendislik becerilerine yer verilmesi ile öğrenciler problem çözme ve ürün oluşturma süreçlerini öğrenmektedir (MEB, 2016). STEM; öğrencilerin mühendislik uygulamalarına katılarak teknolojik donanım geliştirmek için fen ve matematik bilgilerini kullanma fırsatlarının sunulduğu ve böylece anlamlı öğrenme süreçlerinin desteklendiği eğitim programını ifade etmektedir (Moore ve Smith, 2014). Devlet ve özel okullarda müfredatta Fen bilimleri derslerinde STEM etkinlikleri çatısında mühendislik tasarım süreç becerileri olarak çeşitli etkinlikler bulunmaktadır (MEB, 2021). Bir başka deyişle STEM etkinlikleri mühendislik tasarım sürecine dayalı olarak gerçekleştirilir. Bu sayede bir yandan mühendislik tasarım becerilerinin öğrencilere kazandırılması hedeflenirken bir yandan da öğrencileri STEM alanlarında kariyere yönlendirmek hedeflenmektedir (Firman, Rustaman ve Suwarna 2016). Böyle bir perspektifle şekillenen eğitim anlayışının en önemli unsurlarından biri ise çoğunlukla bu alanlara özel bir ilgisi olan üstün yetenekli öğrencilerdir.

Üstün zekâlı ve yetenekli öğrenciler genellikle ortalamanın üzerinde bir akademik bilgi, beceri ve yaratıcılığa ek olarak fen ve matematik alanlarına ilişkin yüksek motivasyona sahiptirler (Jang, Chung, Choi ve Kim, 2013). Üstün yetenekli öğrencilerin bilim ve teknolojiye kariyer yollarında mükemmelleşme ve bu yollara katkıda bulunma potansiyelleri yüksektir (Sen, Ay ve Kiray, 2021). STEM uygulamaları, üstün yetenekli öğrencilere yönelik destek eğitim programlarında önemli bir rol oynamaktadır. Mühendislik tasarım sürecine dayalı bütünlük STEM etkinliklerine katılan üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin açıklama yapma, ilişkilendirme yapma, bilgiyi sorgulama, gerekçelendirme yapma, problem çözme, yaratıcı düşünme, genelleme yapma ve ikna etmeye çalışırken eleştirel düşünme becerilerini aktif olarak kullandıkları görülmüştür (Sen, Ay ve Kiray, 2021).

Okullara ek olarak Bilim ve Sanat Merkezi'nde (BİLSEM) öğrenimlerine devam eden üstün yetenekli bireyler sahip oldukları farklı özellikleri ile üstün yetenekli olmayan akranlarından ayrılmaktadır. Üstün yetenekli öğrenciler, bilişsel yeteneklerde Üstün yetenekli çocuk yaratıcılık, zekâ, liderlik ve özel alanlarda uzmanlar tarafından yaşitlarından önde olduğu belirlenen çocuklarıdır (MEB, 2018). Bu çerçevede düşünüldüğünde, üstün yetenekli olan ve olmayan öğrencilerin mühendislik bilgi düzeylerinin farklılık gösterebileceği düşünülmektedir. Bu farklılığın ortaya konulmasının ise hem özel eğitimde hem de Fen Bilimleri eğitiminde izlenen politikalar için önemli veriler sunacağına inanılmaktadır. Ancak ilgili literatür incelendiğinde, üstün yetenekli tanısı konmuş ve BİLSEM de eğitim alan öğrenciler ile üstün yetenekli tanısı konmamış ve mühendislik tasarım beceri etkinlikleri Fen bilimleri dersleri ile sınırlı olan öğrencileri mühendislik bilgi düzeyi açısından inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Mevcut araştırmanın bu boşluğu doldurmak için bir adım olması, sonrasında

yapılacak çalışmalara öncülük etmesi beklenmektedir. Mevcut araştırma bu doğrultuda tasarlanmıştır. Bu çalışmada üstün yetenekli olan ve olmayan öğrencilerin mühendislik bilgi düzeylerini karşılaştırmak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın problem durumu; üstün yetenekli olan ve olmayan 6.7. ve 8. sınıf öğrencilerinin mühendislik bilgi düzeyleri cinsiyet ve sınıf değişkeni bağlamında anlamlı bir farklılık göstermekte midir? şeklinde ifade edilebilir. Araştırmanın Alt Problemleri:

1. Üstün yetenekli olan ve olmayan öğrencilerin mühendislik bilgi düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?
2. Üstün yetenekli olan ve olmayan öğrencilerin mühendislik bilgi düzeylerinde sınıf düzeylerine göre anlamlı bir fark var mıdır?
3. Üstün yetenekli olan ve olmayan öğrencilerin mühendislik bilgi düzeylerinde cinsiyete göre nasıl bir farklılık görülmektedir?

Her bilimsel araştırma gibi bu araştırmanın da bazı sınırlılıkları vardır. Bu araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılında Niğde ili merkez ilçesinde bulunan bir BİLSEM ve bir devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerin belirtmiş oldukları görüşleriyle sınırlıdır.

Üstün yetenekli öğrencilerin öğrenme şekilleri ve öğrenme seviyeleri diğer öğrencilere göre farklılık göstermektedir. BİLSEM’lerdeki programlar, ilgili öğretmenlerinin rehberliğinde, öğrenci merkezli ve disiplinler arası yapıdadır. Etkinliler bireysel öğrenmeye uygun olarak öğrencilerin etkin karar verme, problem çözme ve yaratıcılık gibi üst düzey akademik, zihinsel, kişisel ve sosyal becerileri kazanmalarını sağlayacak şekilde potansiyellerine, ilgilerine ve yeteneklerine göre farklılaştırılarak ve zenginleştirilerek hazırlanır (MEB, 2018). Bu merkezlere devam eden öğrencilerin akranlarından farklı şekilde eğitim aldığını göstermektedir. Ancak, BİLSEM derslerindeki zenginleştirilmiş etkinliklerin öğrencilere ne derece katkı yaptığı, etkinlik kazanım değerlendirilmesine göre farkındalık oluşturup oluşturulmadığı ile ilgili bir çalışma yapılmamaktadır. Proje odaklı yürütülen etkinliklerin doğrultusunda öğrenciler bilimsel araştırma, proje yazma, proje hazırlama, ulusal yarışmalar (TÜBİTAK, Teknofest vb.) yerlere katılım sağlamaları amaçlanmaktadır. BİLSEM’lerin bu amaçları doğrultusunda yapılan araştırma ile öğrencilerin mühendislik becerilerinin karşılaştırılarak ortaya çıkarılması önemlidir.

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Niğde ilinde bir devlet okulunda öğrenim gören normal öğrenciler ile Bilim ve Sanat Merkezinde öğrenim gören üstün yetenekli öğrencileri mühendislik bilgi düzeyleri açısından incelemesi amaçlanan bu çalışmada nicel araştırma modellerinden tarama modeli nedensel karşılaştırma beraberinde kullanılmıştır. Tarama modeli betimleyici bir araştırma yöntemidir ve geçmişte var olan veya şu anki zaman diliminde de var olmaya devam eden durumları tasvir etmeye yarayan bir araştırma türüdür. Araştırmaya konu olan olaylar, bireyler değiştirilmeye etkilenmeye çalışılmaz (Karasar,2003). Nedensel karşılaştırma araştırmaları, gruplar arasındaki farklılıkları neden ve sonuçlarıyla ele alan, katılımcılar ve koşullar üzerinde herhangi bir müdahalede bulunmayan bir araştırma modelidir. Nedensel karşılaştırma araştırmaları doğal

olarak var olan farkların bağımlı değişken üzerinde etkisini ortaya koymayı amaçlar (Büyüköztürk, vd., 2020).

2.2. Araştırma Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni üstün yetenekli tanısı konmamış İç Anadolu Bölgesindeki ortaokul öğrencileri ve üstün yetenekli tanısı konmuş Bilim ve Sanat Merkezinde öğrenim gören öğrencileridir. Araştırmanın örneklemini küme örnekleme yöntemi ile belirlenmiş, örneklem olarak Niğde ilinde bir devlet okulunda 6.7. ve 8. sınıfa devam eden 238 öğrenci, yine aynı sınıf düzeylerinde Niğde ilinde bulunan BİLSEM de öğrenim gören üstün yetenekli tanısı konmuş 62 öğrenci belirlenmiştir. Küme örnekleme seçkisiz örnekleme yöntemlerinden biridir. Seçkisiz örnekleme çalışma evrenindeki tüm birimlerin eşit seçilme şansına sahip olmasını ifade eder. Küme örnekleme yönteminde ise kümelerin seçkisiz olarak örnekleme alınmaktadır. Evrendeki birimlerin geniş bir coğrafi alana yayıldığı durumlarda kullanılabilen bu yöntemde büyük evren(örneğin bölge, şehir) daha küçük parçalara (örneğin şehir, mahalle, okul) olarak ayrılır (Şen ve Yıldırım, 2021).

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veriler Harwell vd. (2015) tarafından geliştirilen ve Aydın, Saka, Guzey (2018) tarafından uyarlama çalışması yapılan 15 maddelik 6., 7. ve 8. sınıflar için Mühendislik Bilgi Düzeyi Ölçeği (MBDÖ6-8) kullanılarak toplanmıştır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı .71 olarak belirlenmiş ve ölçme araçlarının güvenirlik değerlerinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın veri analizi yapılırken betimsel istatistik teknikleri (Sayı, Ortalama, Standart Sapma) kullanılmıştır. Betimsel istatistik bir değişkene ait verilerin toplanması, betimlenmesi ve sunulması işlemlerini kapsar (Büyüköztürk, 2020). Sonuçlar Çizelgeler yardımı ile sunulmuştur. Bunun yanı sıra cinsiyet değişkenine göre farklılığı ortaya çıkarmak için bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Öğrencilerin mühendislik bilgi düzeylerinde sınıf düzeylerine göre farklılığı ortaya koymak için ise varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Verilerin analizlerinde SPSS 18 paket programı kullanılarak öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği tespit edilmiştir. Değerlerin ± 1.96 arasında kaldığı görüldüğünden dağılımın normallik sağlandığı (Liu, Marchewka, Lu, Yu, 2005) kabul edilmiştir. Bu doğrultudan hareketle alt problemin analizinde parametrik testlerden Bağımsız Gruplar t Testi (Independent – Sample t Test), ilişkisiz örneklem için tek yönlü Varyans Analizi (One-Way Anova) kullanılmıştır. Ayrıca ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi sonucu anlamlı çıkan sonuçların hangi gruplar lehine olduğunu belirlemek için Scheffe analizi yapılmıştır.

Çizelge 1. MBDÖ6-8 için Test İstatistikleri Sonuçları

	Tüm Öğrencilerin Puanı	Üstün Yetenekli Öğrenciler	Normal Öğrenciler
Ölçek Uygulaması Yapılan Öğrenci Sayısı	300	62	238
Toplam Olası Puan	15	15	15
En düşük puan	3,00	5,00	3,00
En yüksek puan	15,00	15,00	15,00
Orta Değer	11,000	12,000	11,00
Ortalama Puan	10,500	11,75	10,15
Standart sapma	2,647	2,305	2,64
Varyans	7,007	5,17	6,97
Çarpıklık	-0,817	-1,33	-,750
Basıklık	0,118	0,59	0,67

Toplamda 300 öğrenciye uygulanan ölçeğin 6, 7 ve 8. Sınıf normal okul ve BİLSEM öğrencileri için mühendislik bilgi düzeyleri ortalama puanları $\bar{X}=10,50$ olarak bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek maksimum puan $\bar{X}=15$ puandır. 62 üstün yetenekli öğrenciye uygulanan ölçeğin 6. ve 7. Sınıf BİLSEM öğrencilerinin mühendislik bilgi düzeyleri ortalama puanları $\bar{X}=11,75$ olarak bulunmuştur. Üstün yetenekli olmayan 238 6.,7. ve 8. Sınıf öğrencisinin mühendislik bilgi düzeyleri ortalama puanları $\bar{X} = 10,15$ olarak bulunmuştur.

Çizelge 2. Okul türüne göre yapılan bağımsız gruplar t-Testi analizi sonuçları

Okul Türü	N	\bar{x}	SS	sd	t	p
Normal	238	10,1	2,6	298	4,2	.000*
BİLSEM	62	11,8	2,3			

Çizelge 1 ve Çizelge 2 incelendiğinde BİLSEM öğrencilerinin ortalama puanının diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p < .05$ olduğundan okul değişkenine göre anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu farkın üstün yetenekli öğrencilerin lehine çıkmasında üstün yetenekli öğrencilerin farklı bireysel yeteneklerinin olmasının yanı sıra zenginleştirilmiş etkinlikler ile aldıkları eğitimin de katkısı dikkate alınabilir.

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre kendi içinde karşılaştırılması

Çizelge 3. Sınıf düzeylerine göre yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

f, \bar{x} ve SS Değerleri				ANOVA Sonuçları					
Grup	N	\bar{x}	SS	Var.K	KT	Sd	KO	F	p
6.Sınıf	112	10.3	2,97	Gruplar Arası	10,671	2	165.426	0.760	.468
7.Sınıf	110	10.7	2,48						
8.Sınıf	78	10.4	2,35	Gruplar içi	2084,329	297	80.819		
Toplam	300	10.5	2,64	Toplam	2095,000	299			

Çizelge 3’de mühendislik bilgi düzeyi ölçeği puanlarının sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda sınıf düzeyinin puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir ($F=0.760$; $p=.468$). Buna göre araştırmaya katılan 6-8.sınıf öğrencilerin genel olarak mühendislik bilgi düzeyi ölçeği puanlarının benzer oldukları, aldıkları puanlarda sınıf düzeyinin çok da etkili olmadığı yorumuna varılabilir. BİLSEM’e devam eden öğrencilerden 8.sınıf öğrencilerinin liselere giriş sınavlarının yaklaşması ve BİLSEM’e düzenli olarak devam etmemeleri bu araştırmada BİLSEM 8. Sınıf öğrencilerinden veri toplanamamasına sebep olmuştur. Bu sebeple üstün yetenekli 6. ve 7. sınıf düzeyinde öğrencilerin MBD puanları karşılaştırılmıştır.

Çizelge 4. Üstün yetenekli 6 ve 7 sınıf öğrencilerin bağımsız gruplar t-Testi analizi sonuçları

Sınıf	N	\bar{x}	SS	sd	t	p
6.Sınıf	42	11.71	2.350	60	-0,57	.955
7.Sınıf	20	11.75	2.268			

Çizelge 4’e göre BİLSEM’e devam eden 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin MBD puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Buradan hareketle 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin genel olarak mühendislik bilgi düzeyi puanlarının benzer olduğu, BİLSEM öğrencilerinin aldıkları puanda sınıf düzeyinin etkili olmadığı söylenebilir.

Çizelge 5. Üstün yetenekli olmayan öğrencilerin tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları.

f, \bar{x} ve SS Değerleri				ANOVA Sonuçları					
Grup	N	\bar{x}	SS	Var.K	KT	Sd	KO	F	p
6.Sınıf	70	9,50	3,02	Gruplar Arası	45,596	2	23,29	3,408	0.35
7.Sınıf	90	10,52	2,48	Gruplar içi	1606,635	235	6,83		
8.Sınıf	78	10,39	2,35	Toplam	1653,231	237			
Toplam	238	10,18	2,64						

Çizelge 5’e göre üstün yetenekli tanımlanmış ve sadece okullarına devam eden 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre MBD puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Buradan hareketle MBD için sınıf düzeyinin bir etkisi olmadığını ifade etmek mümkündür.

Öğrencilerin cinsiyet değişkenlerine göre kendi içinde karşılaştırılması

Çizelge 6. Cinsiyet değişkenine göre yapılan bağımsız gruplar t-Testi analizi sonuçları

Cinsiyet	N	\bar{x}	SS	sd	t	p
Kadın	149	11.22	2.280	298	4,864	.000*
Erkek	151	9.79	2.794			

Tüm öğrenciler için gerçekleştirilen analizde cinsiyet değişkenine göre MBD test puanlarında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Bu fark kız öğrencilerin lehinedir.

Çizelge 7. Üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyete göre bağımsız gruplar t-Testi analizi sonuçları

Cinsiyet	N	\bar{x}	SS	sd	t	p
Kadın	28	12.03	2.11	60	0,96	.341
Erkek	34	11.47	2.45			

Çizelge 7'ye göre sadece üstün yetenekli öğrencilerine MBD puanları için cinsiyet değişkenine göre yapılan bağımsız gruplar t-Testinde kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark çıkmadığı görülmüştür.

Çizelge 8. Üstün yetenekli olmayan öğrencilerin cinsiyete göre bağımsız gruplar t-Testi analizi sonuçları

Cinsiyet	N	\bar{x}	SS	sd	t	p
Kadın	121	11,03	2,28	236	5,35	.014
Erkek	117	9,29	2,70			

Çizelge 8'e göre okullarına devam eden ve üstün yetenekli tanısı almamış öğrencilerin MBD'leri cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermektedir. Bu fark kız öğrenciler lehinedir. Buradan hareketle üstün yetenekli öğrenci tanısı almamış kız öğrencilerin MBD'lerinin erkeklere nazaran daha iyi olduğu söylenebilir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Üstün yetenekli öğrenciler hem zekâ, hem de beceri anlamında şanslı çocuklardır. Bu şansın iyi değerlendirilmesi hem öğrenciler için hem de toplumlar için son derece önemlidir. Ülkemizde üstün yetenekli öğrencilerin yetiştirilmesi için BİLSEM'ler açılmış ve bu kurumlarda öğrencilerin okullarında aldıkları eğitimlerinden bağımsız, zenginleştirilmiş eğitim olanakları sunulmaktadır. İlkokuldan başlayıp liseyi bitirene dek bu eğitimlerden faydalanabilen üstün yetenekli öğrencilerin farklı disiplinlerde uzmanlaşması ve ilgi alanları doğrultusunda kariyer gelişimlerini gerçekleştirmesi beklenmektedir.

Bu araştırmada üstün yetenekli öğrencilerin sayısı olarak az olmalarına rağmen normal okula devam eden öğrencilerden MBD puanlarına bakıldığında puan ortalamalarının yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan analizler sonucunda BİLSEM'e devam eden üstün yetenekli öğrenciler ile sadece devlet okuluna devam eden öğrencilerin MBD puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır. Literatürde farklı çalışmalarda gerçekleştirilen buna benzer sonuçların varlığı dikkat çekici olmuştur. Örneğin Dayan (2017) tarafından yapılan üstün yetenekli ve üstün yetenekli olmayan öğrencilerin matematiksel örüntü başarılarının incelendiği bir araştırmanın sonucunda, üstün yetenekli öğrencilerin örüntü başarılarının üstün yetenekli olmayan öğrencilerin örüntü başarılarından daha yüksek olduğu ve oluşan bu farkın anlamlı olduğu bulunmuştur. Kaynar (2018) ise üstün yetenekli tanısı almış ve üstün yetenekli tanısı almamış öğrencilerin bilimsel hayal güçlerinin incelendiği araştırmasında, üstün yetenekli tanısı almış öğrencilerin tüm sınıf düzeylerinde orijinallik, akıcılık bilimsel yaratıcılık ve esneklik alanlarında üstün yetenekli tanısı almamış öğrencilere göre daha başarılı olduğu belirlenmiştir. Çağlar (2022) tarafından yapılan ortaokul 6 ve 7. sınıfa devam etmekte olan üstün yetenekli öğrencilerin problem çözme becerileri, öz yeterlik algı düzeyleri ve bilişsel farkındalıklarının incelendiği bir araştırmada, 6. ve 7. Sınıf üstün yetenekli öğrencilerin

problem çözme becerilerinin, üst bilişsel farkındalık düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır.

Çayır (2016) araştırmasında üstün yetenekli öğrencilerle akranlarının çevre sorunlarına çözüm önerileri ve çevreye yönelik tutumlarını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Üstün yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik bilgilerinin ve çevreye yönelik tutumları akranlarına göre yüksek çıkmıştır. Üstün yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik bilgilerinin ve çevreye yönelik tutumlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bunun da kız öğrenciler lehine olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu araştırmada normal ve üstün yetenekli öğrencilerin tamamında cinsiyet değişkenine göre MBD puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Kız öğrencilerinin mühendislik bilgi düzeyleri puan ortalamaları erkek öğrencilerininkine göre anlamlı olarak daha yüksektir. Normal okula devam eden üstün yetenekli tanısı almamış öğrencilerin mühendislik bilgi düzeyleri kız öğrenciler lehine anlamlı olarak farklılaşmıştır. Sevim vd. (2021) ortaokul öğrencileri ile yaptığı mühendislik bilgi düzeyleri ile STEM'e yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmada MBD açısından kız öğrenciler lehine anlamlı fark ortaya çıkmıştır.

Yalnızca üstün yetenekli öğrencilerin MBD puanlarında cinsiyet değişkeni bakımından yapılan bir analizde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Buradan hareketle üstün yetenekli kız öğrenciler ile erkek öğrencilerin mühendislik bilgi düzeylerinin birbirine benzer olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda literatürde hem benzer ve hem de farklı sonuçların varlığı dikkat çekici olmuştur. Çayır'ın (2016) yaptığı çalışmada üstün yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının ve çevreye yönelik bilgilerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bunun da kız öğrenciler lehine olduğu sonucuna varılmıştır. Çağlar (2022) yaptığı çalışmada ise 6. Sınıf üstün yetenekli öğrencilerin bilişsel farkındalık düzeylerinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığını fakat 7. Sınıf üstün yetenekli öğrencilerin bilişsel farkındalık düzeylerinin kız öğrenciler lehine anlamlı farklılık olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle üstün yetenekli öğrencilerin üstün yetenekli olmayan öğrencilere göre daha az cinsiyet farklılıkları olduğu ifade edilebilir (Robinson, Shore & Enersen, 2014).

Üstün yetenekli öğrencilerden yüksek performans beklenmesi normaldir. Bu öğrenciler yaşlılarından yetenekleri bakımından bir adım önde olan çocuklardır. Bu durumda üstün yeteneklilerin eğitiminin de önemli bir etken olduğu da aşikârdır. Mühendislik tasarım becerileri fen bilimleri müfredatında mevcuttur. Üstün yetenekli tanısı almamış öğrenciler de fen bilimleri derslerinde bu müfredatı alabilmektedirler. Üstün yetenekli öğrenciler ise normal okullarında aldıkları eğitime ek olarak BİLSEM'e devam ettiklerinden dolayı ek olarak zenginleştirilmiş yöntemler ve etkinliklerle eğitimler almaktadırlar. BİLSEM'e Destek, Bireysel Yetenekleri Farkettirme ve Özel Yetenekleri Geliştirme Programları dönemlerinde aldıkları ve zenginleştirilmiş, derinleştirilmiş eğitimlerin neticesinde proje dönemlerinde öğrencilerden özgün projeler ortaya koymaları beklenmektedir. Öğrenciler proje dönemine gelene kadar dâhil oldukları bütün dönemlerde de proje üretebilmekte, ulusal uluslararası yarışmalara katılabilmektedirler. Üstün yetenekli öğrenciler bütün bu eğitimler, proje, yarışmalar neticesinde bütün öğrencilerin dâhil oldukları seçme ve yerleştirme sınavlarına katılmak zorunda oldukları için özellikle 11. ve 12. sınıflarda sınav kaygısına girmekte, bütün bu becerilerini bir kenara bırakarak sınava hazırlanmaktadırlar.

Üstün yetenekliler, okul çalışmalarını daha büyük bir amaca bağlama becerisine sahiptirler (Gotlieb vd., 2016). Bu bağlamda üstün yetenekli tanısı almış öğrencilerin aldıkları eğitimleri kariyer hedefleri doğrultusunda kullanmaları beklenmektedir. Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin özellik ve becerilerinin geliştirilmesi, bilim ve mühendislik alanlarına yönlendirilmesi için uygun bir eğitim modeli geliştirilmesi oldukça faydalı olabilir (Shim ve Kim, 2005). Çalışmamızın neticesinde mühendislik bilgi düzeyi olarak yaşlılarından önde olan öğrencilerin kariyer gelişimleri için bu ve buna benzer çalışmaların yol gösterici olabileceği umut edilmektedir.

Bu çalışmanın bir benzeri de sosyo ekonomik olarak farklı olan devlet okullarında uygulanabilir. Çalışma özellikle fen bilimleri dersleri başta olmak üzere matematik, fizik gibi derslerin mühendislik tasarım becerilerinin etkinliğinin artırılması için bir ön bilgi sağlayabilir. Bu çalışma İç Anadolu Bölgesi'nde bir ilde yürütülmüştür. İlde tek BİLSEM olması sebebi ile üstün yetenekli öğrenci sayısı artırılamamıştır. Benzer çalışmalar farklı bölgelerdeki BİLSEM'lere devam eden üstün yetenekli öğrenciler ile yapılarak daha kapsamlı hale getirilebilir. Üstün yeteneklilerin meslek seçimlerinde rehberlik hizmetleri aldıkları eğitimler ve ilgi alanları çerçevesinde öğrencilere mesleki rehberlik faaliyetlerini geliştirebilir. Öğrencilerin devam ettikleri okulların rehberlik servisleri, aileleri ile ortak çalışmalar yapılabilir. Üstün yeteneklilerin mesleki rehberlik faaliyetleri sadece sınav dönemlerinde değil BİLSEM'e başlayıp devam ettikleri süreç içerisinde yapılabilir.

KAYNAKÇA

Aydın, G., Saka, M., ve Guzey, S. (2018). 4-5-6-7. ve 8. Sınıf Öğrencileri İçin Mühendislik Bilgi Düzeyi Ölçeği. *İlköğretim Online*, 17(2), 750-768.

Büyüköztürk, Ş. (2020). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Ankara

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2020). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara

Çağlar, Ç. (2022). Ortaokul 6 Ve 7. Sınıfa Devam Eden Üstün Yetenekli Öğrencilerin Üst Bilişsel Farkındalıkları, Problem Çözme Becerileri İle Öz Yeterlik Algı Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul

Çayır, Ş. (2016). Üstün Yetenekli Öğrencilerle Akranlarının Çevreye Yönelik Tutumlarının Ve Çevre Sorunlarına Çözüm Önerilerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi. Yüksek Lisan Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya

Dayan, Ş. (2017). Üstün Yetenekli Ve Normal Öğrencilerin Matematiksel Örüntü Başarılarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu

Firman, H., Rustaman N. Y., and Suwarma, I. R. (2016). *The development of technology and engineering literacy through STEM based education*. International Conference on Innovation in Engineering and Vocational Education.

Gotlieb, R., Hyde, E., Immordino-Yang, M.H. and Kaufman, S.B. (2016), Cultivating the social–emotional imagination in gifted education: insights from educational neuroscience. *Ann. N.Y. Acad. Sci.*, 1377: 22-31. <https://doi.org/10.1111/nyas.13165>

Harwell, M., Moreno, M., Phillips, A., Guzey, S. S., Moore, T. J., & Roehrig, G. H. (2015). A study of STEM assessments in engineering, science, and mathematics for elementary and middle school students. *School Science and Mathematics*, 115(2), 66-74.
DOI:10.1111/ssm.12105

Jang, J., Chung, Y., Choi, Y., & Kim, S. W. (2013). Exploring the characteristics of science gifted students' task commitment. *Journal of the Korean association for science education*, 33(1), 1-16.

Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (12. baskı). Ankara

Kaynar, H. (2018). *Üstün Yetenekli Ve Üstün Yetenekli Olmayan Öğrencilerin Bilimsel Hayal Güçleri*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya

Liu, C., Marchewka, J. T., Lu, J., & Yu, C. S. (2005). Beyond concern—a privacy-trust-behavioral intention model of electronic commerce. *Information & management*, 42(2), 289-304.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Bilim ve Sanat Merkezi Yönergesi*. Ankara, https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/19122200_07143702_Aile_EYitim_KYI_avuzu.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı. (2016). *STEM Eğitim Raporu*. Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü (YEĞİTEK). Ankara.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2021). *STEM eğitici eğitiminde farklı yaklaşımlar*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü. Ankara.
<http://yegitek.meb.gov.tr/STEAMTR/mobile/index.html>

Moore, T. J., & Smith, K. A. (2014). Advancing the state of the art of STEM integration. *Journal of STEM Education: Innovations and Research*, 15(1), 5-10. ₂

Robinson, A., Shore, B. M., ve Enersen D. L. (2014). *Üstün zekâlılar eğitiminde en iyi uygulamalar/Kanıt temelli bir kılavuz*. (Çev. Eds: Üzeyir Oğurlu ve Fatih Kaya), Ankara

Sen, C., Ay, Z. S., & Kiray, S. A. (2021). Computational thinking skills of gifted and talented students in integrated STEM activities based on the engineering design process: The case of robotics and 3D robot modeling. *Thinking Skills and Creativity*, 42, 100931, 1-17

Sevim, K., Türkmen, L., ve Cebesoy, Ü. B. (2021). Ortaokul öğrencilerinin Stem tutumları ile mühendislik bilgi düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Uşak İli Örneği). *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 1-21.

Shim, K. C., & Kim, Y. S. (2005). Science gifted learning program: Research & education model. *Journal of the Korean Association for Science Education*, 25(6), 635-641.

Şen, S. ve Yıldırım., İ.(Ed). (2021). Eğitimde Araştırma Yöntemleri. Ankara

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN DÖNGÜSEL EKONOMİ UYGULAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

Ar. Gör. Dr. Hülya TÜRKCAN

Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü
hturkcan@gtu.edu.tr - 0000-0001-7452-0461

Doç. Dr. Serhat ERAT

Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü
erat@gtu.edu.tr - 0000-0003-0227-8914

Prof. Dr. Salih Zeki İMAMOĞLU

Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü
imamoglu@gtu.edu.tr - 0000-0002-7160-2370

ÖZET

Günümüzde firmalar için iki temel dönüşüm firmalar için olmazsa olmaz bir duruma gelmiştir. Bunlardan biri dijital teknolojilerin gelişimiyle hayati hale gelen dijital dönüşüm iken, diğeri tüm dünyada temel endişe durumunda olan sürdürülebilirliği desteklemek için gerekli olan döngüsel ekonomi uygulamalarıdır. Bu sebeple bu iki örgütsel değişimin nasıl ilişkili olduklarını ortaya koymak kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, dijital dönüşüm ile döngüsel ekonomi uygulamaları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu kapsamda Marmara Bölgesi'nde bulunan ve imalat sektöründe faaliyet gösteren firmalardaki 216 yöneticiden veri toplanmıştır. Analizler SPSS ile yapılmış ve sonucunda dijital dönüşüm ile döngüsel ekonomi uygulamaları arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, Döngüsel Ekonomi, Döngüsel Ekonomi Uygulamaları.

ABSTRACT

Today, two fundamental transformations have become indispensable for firms. One of these is the digital transformation that has become vital with the development of digital technologies, while the other is the circular economy implementation that are necessary to support sustainability, which is a fundamental concern all over the world. For this reason, it is critical to reveal how these two organizational changes are related. Therefore, this study aims to investigate the relationship between digital transformation and circular economy implementation. In this context, data was collected from 216 managers in firms operating in the manufacturing sector in the Marmara Region. The analyses were conducted with SPSS and as

¹ Bu bildiri 2024-A-113-14 nolu GTÜ ADEP Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

a result, it was found that there is a positive relationship between digital transformation and circular economy implementation.

Keywords: Digital Transformation, Circular Economy, Circular Economy Implementation

1. GİRİŞ

Endüstri 4.0 ile birlikte dijital teknolojilerin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması firmaların rekabetçi kalmak için dijital yönde bir dönüşüm yapmalarını zorunlu hale getirmiştir (Gatell & Avella, 2024). Bununla birlikte tüm dünyada doğal kaynakların çok fazla tüketilmesi ve atıkların aşırı hale gelmesinden kaynaklı olarak sürdürülebilirlik konusunda önemli bir farkındalık oluşmuş durumdadır (Ramakrishna, 2021). Bu da ekonomi yapısında bir değişimi beraberinde getirmiş ve döngüsel ekonominin artık tüm dünyada bir gereklilik haline gelmesine sebep olmuştur. Döngüsel ekonomi çevreyi korumanın yanı sıra, sosyal adaleti ve sürdürülebilir bir ekonomik yapıyı da mümkün kılmaktadır (Roshan et al., 2024). Bu kapsamda firmaların döngüsel ekonomi uygulamalarını benimsemeleri ve faaliyetlerine bu yapıya uyum sağlamaları mühimdir.

Bir yandan teknolojik ilerlemelerin büyük bir hızda devam ettiği diğer yandan çevresel kaygıların tüm dünyada temel bir konu haline geldiği günümüz şartlarında firmaların hem dijital dönüşümü gerçekleştirilmesi hem de sürdürülebilirlik çabalarını önceliklendirmeleri gerekmektedir (Toşa et al., 2024). Ancak her iki yol da çeşitli yatırımları ve değişimi gerektirmekte, bu da firmaların birini seçmeyi tercih etmesine sebep olabilmektedir. Dolayısıyla her ikisi de kritik ve hatta hayati olması sebebiyle bu iki değişimin nasıl ilişkili olduklarını ortaya koymak, ikisini de göz ardı etmeden yola devam etmek açısından önemlidir. Bu kapsamda literatürde pek çok çalışma olsa da daha çok kavramsal çalışmaların olduğu, bununla birlikte ampirik çalışmalarda ise çoğunlukla bir ya da birkaç dijital teknolojinin döngüsel ekonomi uygulamaları ile ilişkisinin araştırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla daha geniş bir açıdan dijital dönüşüm ve döngüsel ekonomi uygulamaları arasındaki ilişkinin ortaya konulması açısından bir boşluk mevcuttur.

Bu çalışmanın amacı, dijital dönüşüm ve döngüsel ekonomi uygulamaları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Böylece hem literatüre katkı sunmak hem de firma yöneticilerine bu iki dönüşümü nasıl birlikte yönetebileceklerine ilişkin özgün bir açıklama sunmak hedeflenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Dijital Dönüşüm

Dijital kavramı, Latince "digitus" olarak kullanılan ve parmak anlamına gelen kelimedenden türetilmiştir ve sayısallaştırmayı ifade etmektedir (Klein, 2020). Nitekim artık günlük yaşamda kullanılan pek çok dijital cihazda parmak dokunuşuyla pek çok işi halledebilmek mümkün hale gelmiştir (Elo, 2012). İkili (binary) sayı sisteminin geliştirilmesine atfedilen dijitalleşme kavramının tarihinin 17. yüzyılda başladığı kabul edilmektedir (Gutu vd., 2023). Analog verilerin sayısallaştırılması yoluyla bu veriler bilgisayarlar tarafından saklanabilmekte, analiz

edilebilmekte ve yönetilebilmektedir. Bu kapsamda, dijitalleşmenin işletmelerde başlaması da bilgisayar gibi dijital teknolojilerin kullanılması ve dijital verilerin etkin yönetimi ile gerçekleşmektedir (Klein, 2020).

Dijital dönüşüm, firmaların pazardaki rekabet gücünü artırmak için Endüstri 4.0 ile birlikte gelişmelerin arttığı ve sunduğu çözümler önemli verimlilik kaynağı olan dijital teknolojilerden yararlanmasını ifade etmektedir (Hendrawan et al., 2024; Yılmaz, & Tuzlukaya, 2024). Ancak dijital dönüşüm, teknoloji destekli değişimden farklıdır. Teknoloji destekli değişimde mevcut durumda iyileştirme yapmak amaçlanırken, dijital dönüşüm firma içinde bütünsel bir dönüşümü vurgulamakta ve değer algısını yeniden tanımlamaktadır (Ghafoori et al., 2024). Dolayısıyla dijital dönüşüm dijital teknolojilerdeki gelişmelerin ve yaygın kullanımın tetiklediği, bununla birlikte dijital teknolojilerden destek alarak iş modellerinde meydana gelen bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir (Pan, & Xu, 2024).

2.2. Döngüsel Ekonomi Uygulamaları

Doğrusal ekonomide firmaların tek hedefi gelir elde etmektir. Firmalar kaynağı elde eder, üretir ve satar. Malzemenin yeniden kullanılabilirliği, süreçte çevresel önlemlerin alınması gibi hususlar dikkate alınmaz. Diğer bir deyişle "al-yap-kullan-at" zihniyeti hakimdir (Marino & Pariso, 2016). Genel anlamda bu ekonomik modelde doğal kaynaklar ürüne dönüştürülür, kullanılır ve sonunda ise atık olur (Carreira et al., 2024). Ancak bu yaklaşım çevre kirliliğinin artması ve doğal kaynakların azalması gibi hayati küresel sorunlara çözüm üretmemekle birlikte bu sorunların artışına da neden olmaktadır (Önder, 2018; Abdelmeguid et al., 2024). Dolayısıyla sürdürülebilirliğe odaklanan bir ekonomik sistemin gerekliliği konusu tüm dünyada kabul edilmektedir. Bu kapsamda döngüsel ekonomi doğrusal ekonominin bir alternatifi olmaktan öte tüm dünya için bir ihtiyaç haline gelmiştir (Gardetti, 2019).

Döngüsel ekonomi, malzemelerin geri dönüştürülmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve atıkların azaltılması gibi çevreyi ve azalan dünya kaynaklarını korumayı amaçlayan ekonomik bir çerçevedir (Didenko et al., 2018; Morseletto, 2023). Döngüsel ekonomi, çevre yönetimi ve kaynak yönetimine olan ihtiyaçtan kaynaklı olarak (Hariyani et al., 2024) firmaların stratejik bir yönelimidir ve odak noktası sürdürülebilirliktir (Arranz et al., 2024; Suarez-Visbal et al., 2024). Döngüsel ekonomi "ürünlerin, malzemelerin ve kaynakların yeniden kullanıldığı, yenilendiği, yeniden üretildiği ve geri dönüştürüldüğü kapalı bir sistem oluşturarak atıkları ortadan kaldırmak ve kaynakların sürekli kullanımını sağlamak için tasarlanmış bir ekonomik sistem" şeklinde tanımlanmaktadır (Rosário et al., 2024) ve temel olarak "azalt-yeniden kullan-geri dönüştür" ilkesine dayanmaktadır (Kumar et al., 2019).

Döngüsel ekonomi işletmelerin, tüketicilerin ve karar vericilerin katılımını gerektirmektedir (Antikainen et al., 2018). İşletmelerin döngüsel ekonomi uygulamaları, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için en önemli uygulamalardan biri olarak öne çıkmaktadır (Navickas et al., 2015). Ancak döngüsel ekonomi uygulamaları dayanıklılık ve onarılabilirlik özelliklerini ön planda tutarak ürünler üretmeyi ve kaynakların üretim döngüsüne geri dönmesini ve yenilenmesini destekleyen süreçleri kapsamakta ve bu sebeple işletmeler için bir paradigma değişimini gerektirmektedir (Rosário et al., 2024).

3. HİPOTEZ GELİŞTİRME

3.1. Dijital Dönüşüm ve Döngüsel Ekonomi Uygulamaları

Döngüsel ekonomi uygulamaları yeni iş modellerini gerektirmektedir ve dijital dönüşüm ile olumsuz çevresel ve sosyal etkileri azaltan ve sürdürülebilirliği destekleyen iş modellerini oluşturmak mümkündür (Şimşek et al., 2024). Dijital dönüşüm firmaların çevreyle ilgili bilgileri edinmesini ve verileri analiz etmesini sağlayarak firmaların bu doğrultuda operasyonlarını düzenlemesini, böylece döngüsel ekonomi düşüncesini benimseyerek bu doğrultuda hareket etmesini sağlamaktadır (Rawashdeh et al., 2024). Bununla birlikte dijital dönüşüm, firmaların kaynak kullanımını optimize etmesine de katkıda bulunmaktadır (Jamwal et al., 2024). Çeşitli dijital teknolojilerin kullanımı yoluyla üretim süreci boyunca kaynak kullanımını ve enerji tüketimi anlık olarak takip edilebilir ve böylece kaynakların verimli kullanılması ve enerjinin israf edilmemesi sağlanabilir (Mamudu et al., 2024). Dahası dijital teknolojiler gerçek zamanlı veri akışıyla karar vermeyi destekler, ürün yaşam döngülerini uzatır (Turskis & Šniokienė, 2024). Bu kapsamda dijital dönüşümün döngüsel ekonomi uygulamalarını desteklediği sonucuna ulaşılabılır. Bu argümanlara dayanarak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1. Dijital dönüşüm ile döngüsel ekonomi uygulamaları arasında pozitif bir ilişki vardır.

H1a. Dijital dönüşüm ile döngüsel ekonomi uygulamalarının alt boyutlarından yeniden icat et ve yeniden düşün arasında pozitif bir ilişki vardır.

H1b. Dijital dönüşüm ile döngüsel ekonomi uygulamalarının alt boyutlarından yeniden canlandır, azalt ve kaçın arasında pozitif bir ilişki vardır.

H1c. Dijital dönüşüm ile döngüsel ekonomi uygulamalarının alt boyutlarından yeniden dolaşıma sok arasında pozitif bir ilişki vardır.

Bu hipotez doğrultusunda araştırma modeli Görsel 1’de gösterilmektedir.

Görsel 1. Araştırma Modeli

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

4.1. Ölçüm ve Örneklem

Araştırma hipotezini test etmek üzere gerekli verileri toplamak için anket yöntemi kullanılmıştır. Anketin oluşturulmasında geçmiş çalışmalarda kullanılan ölçekler uyarlanmıştır. Dijital dönüşüm için Nasiri vd.'nin (2020) çalışmasından ve döngüsel ekonomi uygulamaları için Kristoffersen vd.'nin (2021)'nin çalışmasından faydalanılmıştır. Dijital dönüşüm ölçeği 5 ifadeden oluşmaktadır. Döngüsel ekonomi uygulamaları ölçeği ise üç boyutludur ve toplam 10 ifadeden oluşmaktadır. Her iki ölçekte bulunan ifadeler 5'li Likert ölçeği ile değerlendirilmektedir.

Anketin hazırlanmasının ardından, Marmara Bölgesi'nde bulunan ve imalat sektöründe faaliyet gösteren firmalarla iletişime geçilmiş ve 225 yöneticiden anket ile veri elde edilmiştir. Ancak 9 ankette boş bırakılmış yanıtlar olduğu görülmüş ve analizden çıkarılmıştır. Sonuç olarak araştırmanın örneklemini 216 firma yöneticisinden oluşmaktadır. Elde edilen veriler ayrıntılı olarak incelendiğinde, firmaların %72.2'sinin 1000'den daha az çalışanı olduğu, sadece %6.9'unun 5000'den fazla çalışana sahip olduğu ve %89.4'ünün 10 seneden uzun süredir faaliyet gösterdiği görülmüştür. Ayrıca katılımcı yöneticilerden %59.7'si erkektir ve %25.5'i 30 yaşından daha küçüktür.

4.2. Ölçüm Geçerliliği ve Güvenilirliği

Araştırma hipotezini test etmeden önce ilk olarak açıklayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. Dört ifadenin faktör yükü 0.50'nin altında olduğu için bu ifadeler analizden çıkarılmıştır. Analiz sonucunda Kaiser-Meyer-Olkin (KMO), 0.808 olarak bulunmuştur ve Bartlett küresellik testi sonucu da anlamlıdır ($\chi^2(55)= 1331.038, p=0.00$). AFA sonuçları Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. AFA Sonuçları

Faktör	İfade	Faktör Yüğü	
Dijital Dönüşüm	DD5	0.864	
	DD3	0.842	
	DD2	0.820	
	DD1	0.797	
	DD4	0.787	
Döngüsel Ekonomi Uygulamaları	Yeniden icat et ve yeniden düşün (DEU_YY)	DEU3	0.912
		DEU4	0.911
		DEU10	0.866

Yeniden dolaşıma sok (DEU_YDS)	DEU9	0.853
Yeniden canlandır, azalt ve kaçın (DEU_YAK)	DEU6	0.831
	DEU7	0.804

AFA'nın ardından korelasyon analizi yapılmıştır ve tüm değişkenlerin birbiriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Cronbach's alpha katsayısı hesaplanarak, ölçüm güvenilirliği test edilmiştir. Buna göre tüm değişkenler için Cronbach's alpha katsayısı, Nunnally (1978) tarafından önerildiği gibi 0.70'in üzerinde bulunmuştur. Dolayısıyla ölçüm güvenilirliği doğrulanmıştır. Korelasyon analizi sonuçları Çizelge 2'de bulunmaktadır.

Çizelge 2. Korelasyon Analizi

Faktör	Ortalama	Std. Sapma	Cronbach's alpha	1	2	3	4
1. DD	4.287	0.688	0.893	1			
2. DEU_YY	3.694	1.037	0.881	0.372*	1		
3. DEU_YAK	4.037	0.898	0.795	0.285*	0.277*	1	
4. DEU_YDS	4.119	0.925	0.831	0.247*	0.239*	0.665*	1

*p<0.05

4.2. Hipotez Testi

Araştırma hipotezini test üzere regresyon analizi yapılmıştır. Döngüsel ekonomi uygulamaları değişkeninin üç boyutu olduğu için, her biri için ayrı ayrı regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Çizelge 3'te gösterilmektedir.

Çizelge 3. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	β	t	R ²	F	Sig.
	DEU_YY	0.372*	5.869	0.139	34.450	0.00
DD	DEU_YAK	0.285*	4.344	0.081	18.874	0.00
	DEU_YDS	0.247*	3.723	0.061	13.864	0.00

*p<0.05

Analiz sonuçları incelendiğinde dijital dönüşümün döngüsel ekonomi uygulamalarının tüm boyutlarına pozitif olarak ilişkili olduğu tespit edilmiş, H1a ($\beta=0.372$, $p<0.05$), H1b ($\beta=0.285$, $p<0.05$) ve H1c ($\beta=0.247$, $p<0.05$) hipotezleri desteklenmiştir. Bu doğrultuda H1 hipotezi desteklenmektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma kapsamında, günümüzde firmalar için iki önemli kavram haline gelmiş olan dijital dönüşüm ve döngüsel ekonomi uygulamaları arasındaki ilişki ampirik olarak araştırılmıştır. Böylece literatüre katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Araştırma bulgularına göre dijital dönüşüm ile döngüsel ekonomi uygulamaları arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Güncel literatürde bu ilişki üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar mevcuttur, ancak birçoğu kavramsal araştırmalardır. Ampirik araştırmalardan Yin et al. (2024) çalışmasında, dijital dönüşümün döngüsel ekonomi performansı ile pozitif ilişkili olduğunu bulmuştur. Bununla birlikte çoğu çalışmada çeşitli dijital teknolojilerin döngüsel ekonomi ile ilişkisi incelenmiştir. Örneğin Al-Khatib (2023) endüstri 4.0 hazırlanışlığı, nesnelerin interneti ve büyük veri analitiğinin döngüsel ekonomiyi, Khan et al. (2021a) blokzincir teknolojisinin, Khan et al. (2021b) endüstri 4.0 teknolojilerinin, Ronaghi (2023) yapay zekanın döngüsel ekonomi uygulamalarını pozitif olarak etkilediğini bulmuşlardır. Dolayısıyla bu çalışmanın bulgusu, mevcut literatürle aynı doğrultudadır. Bu kapsamda firmaların döngüsel ekonomiye uyum sağlamak, müşterilerin, paydaşların ve devlet politikalarının beklentisi doğrultusunda yeşil dönüşümü gerçekleştirebilmek ve sürdürülebilirliğe katkı sunmak için dijital dönüşüme odaklanmaları önem arz etmektedir. Diğer bir deyişle dijital dönüşüm üretim verimliliği sağlamak ve rekabetçiliği artırmanın yanı sıra yeşil dönüşümü sağlamak açısından da firmalar için kritik durumdadır ve yöneticiler bu bilinçle dijital dönüşüme öncelik vermelidirler.

Bu çalışmanın önemli katkılarının yanı sıra kısıtları da bulunmaktadır. Bunlardan ilki, örneklemeden kaynaklanmaktadır. Çalışma için gerekli veriler Marmara Bölgesi'nde bulunan ve imalat sektöründe faaliyet gösteren firmalardan elde edilmiştir. Farklı bölge ve sektörde bulunan firmalardan elde edilen verilerle yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılabilir. İkinci kısıt ise araştırma tasarımından kaynaklanmaktadır. Çalışmada kesitsel araştırma yöntemi tercih edilmiştir ve boylamsal çalışmalarla nedenselliğe ilişkin daha net sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bu kısıtların yanı sıra, çalışmada dijital dönüşüm ve döngüsel ekonomi uygulamaları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Gelecek çalışmalarda bu iki değişkenin firmanın performans çıktılarını nasıl etkilediği incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Abdelmeguid, A., Afy-Shararah, M., & Salonitis, K. (2024). Mapping of the Circular Economy Implementation Challenges in the Fashion Industry: a Fuzzy-TISM Analysis. *Circular Economy and Sustainability*, 4(1), 585-617.
- Al-Khatib, A. W. (2023). Enabling the circular economy in the digital transformation era: evidence from an emerging country. *Kybernetes*, 53(2), 779-802.
- Antikainen, R., Lazarevic, D., Seppälä, J. (2018). Circular Economy: Origins and Future Orientations. In: Lehmann, H. (Eds) *Factor X. Eco-Efficiency in Industry and Science* (pp. 115-129), vol 32. Springer, Cham.
- Arranz, C. F., Arroyabe, M. F., & de Arroyabe, J. C. F. (2024). Organisational transformation toward circular economy in SMEs. The effect of internal barriers. *Journal of Cleaner Production*, 456, 142307.
- Carreira, R. J., Ferreira, J. V., & Ramos, A. L. (2024). Mapping Circular Economy in Portuguese SMEs. *Sustainability*, 16(16), 7009.
- Didenko, N. I., Klochkov, Y. S., & Skripnuk, D. F. (2018). Ecological criteria for comparing linear and circular economies. *Resources*, 7(3), 48.
- Elo, M. (2012). Digital finger: beyond phenomenological figures of touch. *Journal of Aesthetics & Culture*, 4(1), 14982.
- Gardetti, M. A. (2019). Introduction and the concept of circular economy. In S.S. Muthu (Eds.), *Circular Economy in Textiles and Apparel* (pp. 1-11). Woodhead Publishing.
- Gatell, I. S., & Avella, L. (2024). Impact of Industry 4.0 and circular economy on lean culture and leadership: Assessing digital green lean as a new concept. *European Research on Management and Business Economics*, 30(1), 100232.
- Ghafoori, A., Gupta, M., Merhi, M. I., Gupta, S., & Shore, A. P. (2024). Toward the role of organizational culture in data-driven digital transformation. *International Journal of Production Economics*, 271, 109205.

- Gutu, I., Agheorghiesei, D. T., & Tugui, A. (2023). Assessment of a workforce sustainability tool through leadership and digitalization. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(2), 1360.
- Hariyani, D., Hariyani, P., Mishra, S., & Sharma, M. K. (2024). Leveraging digital technologies for advancing circular economy practices and enhancing life cycle analysis: A systematic literature review. *Waste Management Bulletin*, 2(3), 69-83.
- Hendrawan, S. A., Chatra, A., Iman, N., Hidayatullah, S., & Suprayitno, D. (2024). Digital transformation in MSMEs: Challenges and opportunities in technology management. *Jurnal Informasi dan Teknologi*, 6(2), 141-149.
- Jamwal, A., Kumari, S., Agrawal, R., Sharma, M., & Gölgeci, I. (2024). Unlocking Circular Economy Through Digital Transformation: the Role of Enabling Factors in SMEs. *International Journal of Global Business and Competitiveness*, 19, 24-36.
- Khan, S. A. R., Ponce, P., Thomas, G., Yu, Z., Al-Ahmadi, M. S., & Tanveer, M. (2021). Digital technologies, circular economy practices and environmental policies in the era of COVID-19. *Sustainability*, 13(22), 12790.
- Khan, S. A. R., Zia-ul-haq, H. M., Umar, M., & Yu, Z. (2021a). Digital technology and circular economy practices: An strategy to improve organizational performance. *Business Strategy & Development*, 4(4), 482-490.
- Klein, M. (2020). İşletmelerin dijital dönüşüm senaryolari-kavramsal bir model önerisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(74), 997-1019.
- Kristoffersen, E., Mikalef, P., Blomsma, F., Li, J. 2021. "The effects of business analytics capability on circular economy implementation, resource orchestration capability, and firm performance", *International Journal of Production Economics*, 239, 108205.
- Kumar, V., Sezersan, I., Garza-Reyes, J. A., Gonzalez, E. D., & Al-Shboul, M. D. A. (2019). Circular economy in the manufacturing sector: benefits, opportunities and barriers. *Management decision*, 57(4), 1067-1086.
- Mamudu, U. U., Obasi, C. D., Awuye, S. K., Danso, H., Ayodele, P., & Akinyemi, P. (2024). Circular economy in the manufacturing sector: Digital transformation and sustainable practices, *International Journal of Science and Research Archive*, 2024, 12(02), 129–141.
- Marino, A., & Pariso, P. (2016). From linear economy to circular economy: research agenda. *International Journal of Research in Economics and Social Sciences*, 6225(6), 2249-7382.
- Morseletto, P. (2023). Sometimes linear, sometimes circular: States of the economy and transitions to the future. *Journal of Cleaner Production*, 390, 136138.
- Nasiri, M., Ukko, J., Saunila, M., Rantala, T. (2020). Managing the digital supply chain: The role of smart technologies. *Technovation*, 96-97, 102121.
- Navickas, V., Feiferytė, A., & Švažas, M. (2015). The Concept of Circled Economy As A Competitiveness Factor: Macro-Economic Aspect. *Management (16487974)*, 27(2), 65-72.

- Nunnally, J. C. (1978), *Psychometric Theory*, New York: McGraw-Hill.
- Önder, H. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Kavram: Döngüsel Ekonomi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 196-204.
- Pan, X., & Xu, G. (2024). The impact of managers' IT experience on the enterprises' digital transformation: Empirical evidence from China. *Applied Economics*, 56(30), 3652-3668.
- Ramakrishna, S. (2021). Circular economy and sustainability pathways to build a new-modern society. *Drying Technology*, 39(6), 711-712.
- Rawashdeh, A., Abdallah, A. B., Alfawaer, M., Al Dweiri, M., & Al-Jaghbeer, F. (2024). The impact of strategic agility on environmental sustainability: the mediating role of digital transformation. *Sustainability*, 16(3), 1338.
- Ronaghi, M. H. (2023). The influence of artificial intelligence adoption on circular economy practices in manufacturing industries. *Environment, Development and Sustainability*, 25(12), 14355-14380.
- Rosário, A. T., Lopes, P., & Rosário, F. S. (2024). Sustainability and the circular economy business development. *Sustainability*, 16(14), 6092.
- Roshan, R., Balodi, K. C., Datta, S., Kumar, A., & Upadhyay, A. (2024). Circular economy startups and digital entrepreneurial ecosystems. *Business Strategy and the Environment*, 33(5), 4843-4860.
- Suarez-Visbal, L. J., Rosales-Carreón, J., Corona, B., Alomoto, W., & Worrell, E. (2024). Walking the circular talk: Analyzing the soft and hard aspects of circular economy implementation of ten business cases within the textile and apparel value chain. *Journal of Cleaner Production*, 476, 143683.
- Şimşek, Ş. E. (2024). Dijital Teknolojilerin Gücüyle Sürdürülebilirlik: Döngüsel Ekonomi Kapsamında Sıfır Atık Uygulama Önerisi. *Journal of Business and Trade*, 5(1), 40-54.
- Toşa, C., Paneru, C. P., Joudavi, A., & Tarigan, A. K. (2024). Digital transformation, incentives, and pro-environmental behaviour: Assessing the uptake of sustainability in companies' transition towards circular economy. *Sustainable Production and Consumption*, 47, 632-643.
- Turskis, Z., & Šniokienė, V. (2024). IoT-Driven Transformation of Circular Economy Efficiency: An Overview. *Mathematical and Computational Applications*, 29(4), 49.
- Yilmaz, A. A., & Tuzlukaya, S. E. (2024). The relation between intellectual capital and digital transformation: a bibliometric analysis. *International Journal of Innovation Science*, 16(2), 244-264.
- Yin, S., Jiang, M., Chen, L., & Jia, F. (2024). Digital transformation and the circular economy: an institutional theory perspective. *Industrial Management & Data Systems*, 124(4), 1627-1655.

YARATICI SINIF, AR-GE VE İNOVASYON: GELİŞMİŞ ÜLKELER ÜZERİNE BİR PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ

Doç. Dr. Mustafa GÖMLEKSİZ

Necmettin Erbakan Üniversitesi

mgomleksiz@erbakan.edu.tr - 0000-0002-4150-9714

ÖZET

Bu çalışmada, yaratıcı sınıf ile Ar-Ge ve inovasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin gelişmiş ülkeler özelinde incelenmesi amaçlanmaktadır. 2000-2022 yılları arası dönemi kapsayan panel veri setinden elde edilen bulgularda, paneli oluşturan yirmi ülkeden dördünde yaratıcı sınıftan Ar-Ge'ye doğru anlamlı birer nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan bu ülkelerden beşinde nedenselliğin yönü anlamlı şekilde tersi istikamettedir. Bu doğrultuda yaratıcı sınıfın Ar-Ge faaliyetlerinde itici bir güç olduğu, Ar-Ge faaliyetlerinin ise yaratıcı profesyonellere hitap eden türdeki çalışma alanları, işbirlikçi kültürler ve inovasyon ağları oluşturmaya yönelik bir çevre sunduğu kısmen ifade edilebilir. Çalışmada ayrıca paneli oluşturan beş ülkede yaratıcı sınıftan inovasyona doğru tek yönlü ve anlamlı bir nedensellik ilişkisine rastlanırken, iki ülkede bu ilişki ters yönde bulunmuştur. Bu kapsamda yaratıcı sınıfın, özellikle bilgi ve uzmanlığın rekabet edebilirlikte gereksinim olduğu endüstrilerde inovasyon için önemli bir temel oluşturduğuna ilişkin tartışmaların kısmen desteklendiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı sınıf, Ar-Ge, inovasyon.

CREATIVE CLASS, R&D AND INNOVATION: A PANEL CAUSALITY ANALYSIS ON DEVELOPED COUNTRIES

ABSTRACT

This study aims to examine the causality relationship between creative class, R&D and innovation in developed countries. The findings from the 2000-2022 period show that there is a significant unidirectional causality from creative class to R&D in four of the twenty countries in the panel. On the other hand, the direction of causality is significantly reversed in five of these countries. In this respect, it can be partially stated that the creative class is a driving force in R&D activities, while R&D activities provide an environment for creating workspaces, collaborative cultures and innovation networks that appeal to creative professionals. The study also points a significant unidirectional causality relationship from the creative class to innovation in the five countries, while this relationship is also found to be inverse in two countries. This result partially supports the argument that the creative class provides an important basis for innovation, especially in industries where knowledge and expertise are essential for competitiveness.

Keywords: Creative class, R&D, innovation.

1. GİRİŞ

Richard Florida tarafından ortaya atılan yaratıcı sınıf teorisi, modern çağda ekonomik büyümenin yaratıcı ve bilgi yoğun mesleklerde çalışan ve yaratıcı sınıf olarak tanımlanan bireyler tarafından yönlendirildiğini öne sürmektedir. Florida (2002) yaratıcı sınıfı yeni fikirler, bilgi ve yaratıcı içerik üretmeye odaklanan, bilim insanları, mühendisler, tasarımcılar, sanatçılar ve bilgiye dayalı profesyonelleri içeren meslek kollarındaki bireyler olarak tanımlamaktadır. Yaratıcı sınıfın genellikle bir ekonomide araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerine önemli ölçüde katkıda bulunduğu, inovasyon ve teknolojik ilerlemeye elverişli bir ortamı teşvik ettiği görülmektedir (Boschma & Fritsch, 2009).

Yaratıcı sınıfın Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerindeki rolü, bu faaliyetlerde hayati bir öneme sahip beşerî sermaye faktörüyle ilişkilidir. Bir bölgede yaratıcı sınıf çalışanlarının yüksek yoğunlukta bulunması nitelikli işgücünün bölgeye çekilmesi, bilgi yayılımının teşvik edilmesi ve sektörler arası iş birliklerinin artırılması yoluyla daha yüksek bir Ar-Ge performansı ile ilişkilendirilmektedir (Asheim & Hansen, 2009; Florida vd., 2008). Bu durum patent başvuruları, yeni ürün geliştirmeleri ve verimlilik artışı gibi inovasyon çıktılarının artmasına imkân tanımaktadır (Audretsch & Belitski, 2013). Ayrıca, yaratıcı sınıfın sahip olduğu yüksek beşerî sermaye seviyesi yeni bilginin daha iyi özümsemesini ve uygulanmasını sağlayarak firmaların yenilik yapma kapasitelerini artırabilmektedir (Hansen vd., 2005).

Bu çalışmada, yaratıcı sınıf ile Ar-Ge ve inovasyon arasındaki nedensellik ilişkinin gelişmiş ülkeler özelinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla çeşitli uluslararası veri tabanlarından derlenmiş ve 2000-2022 yılları arası dönemi kapsayan bir panel veri seti kullanılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde yaratıcı sınıf teorisinin temel hatlarının ele alınmasının ardından üçüncü bölümde yaratıcı sınıf, Ar-Ge ve inovasyon ilişkisine dair literatürde ortaya çıkan tartışmalara yer verilmektedir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ekonometrik analizin ayrıntıları ve elde edilen bulgular özetlenmektedir. Son bölümde ise çalışmanın sonuçlarına dair kısa bir değerlendirme sunulmaktadır.

2. YARATICI SINIF TEORİSİ

Yaratıcı sınıf teorisi, şehirler, bölgeler ve bir bütün olarak makroekonomik çevredeki büyüme, yenilikçilik ve rekabet gücünün kaynaklarını anlamaya yönelik çerçeve sunmaktadır. Teori, yaratıcı sınıfa mensup bireylerin buldukları mekânsal birimlerde ekonomik kalkınmayı hızlandırdığını, yenilikçi bir ekosistem yarattığını ve rekabetçiliği arttırdığını öne sürmektedir. Yaratıcı sınıfın yoğun olduğu bölgeler, genellikle güçlü bir Ar-Ge altyapısına sahip olup, bu bireylerin farklı bakış açılarını bir araya getirerek bilgi paylaşımı ve iş birliğini teşvik eden sosyal bir yapıya sahiptir. Florida (2002), yaratıcılığın ve çeşitliliğin bir arada olduğu bu tür bölgelerin daha fazla yetenek çektiğini ve iş fırsatlarını artırdığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda yaratıcı sınıf teorisi, bir bölgenin ekonomik başarısını, yalnızca sermaye birikimi veya üretim kapasitesi ile değil, yaratıcılık ve yenilikçilik yeteneği ile de açıklayan bir yaklaşımdır.

Florida (2002), yaratıcı sınıfa mensup bireyleri üç geniş kategoride ayrıntılı bir sınıflandırmasını sunmaktadır. Bunlardan ilki, yaratıcı çekirdek olarak isimlendirilen meslek gruplarıdır. Yaratıcı çekirdek bilim insanları, mühendisler, sanatçılar ve yazılım geliştiriciler

gibi yeni fikirlerin, tasarımların ve inovasyonların üretilmesiyle doğrudan ilgili olan bireyleri kapsamaktadır. İkinci olarak yaratıcı profesyoneller olarak isimlendirilen meslek grupları yöneticiler, mimarlar ve iş danışmanları gibi yaratıcı problem çözme yöntemlerini uygulayan daha geleneksel mesleklerdeki bireylerden oluşmaktadır. Son olarak sanatçılar (bohemler) olarak adlandırılan meslek grupları ise medya, eğlence ve eğitim alanlarında çalışanlardan oluşan ve yaratıcı ekonomiye başka şekillerde katkıda bulunan bireyleri kapsamaktadır. Uluslararası standart meslek sınıflandırması (ISCO) kapsamında yaratıcı sınıf meslek grupları sınıflamasına çizelge 1’de yer verilmektedir. Buna göre yaratıcı çekirdek meslek grupları fen, yaşam, sağlık ve sosyal bilimler alanlarındaki profesyonel meslek grupları ve bunların eğitimine ilişkin mesleklerden oluşmaktadır. Yaratıcı profesyoneller ise yasa koyucular, üst düzey yöneticiler, iş dünyası profesyonelleri, idari alanlardaki yardımcı personeller ve kolluk kuvvetleri kapsamındaki profesyonel meslek mensuplarından meydana gelmektedir. Sanatçılar ise ses, görüntü ve güzel sanatlar kapsamındaki meslek gruplarını içermektedir.

Çizelge 1. ISCO-88 Yaratıcı Sınıf Meslek Grupları Sınıflaması

	ISCO Kodu	Meslekler		ISCO Kodu	Meslekler		ISCO Kodu	Meslekler
ÇEKİRDEK YARATICI SINIF	211	Fizikçiler, kimyacılar ve ilgili profesyonel meslek mensupları	YARATICI PROFESYONELLER	1	Yasa koyucular, üst düzey yöneticiler ve yöneticiler (özel ve kamu)	SANATÇILAR	245	Yazarlar, sanat eseri yapımcıları ve gösteri sanatçıları
	212	Matematikçiler, istatistikçiler ve ilgili meslekler		223	Hemşirelik ve ebellek ile ilgili profesyonel meslek mensupları		3131	Fotoğrafçılar, ses ve görüntü kaydeden donanım operatörleri
	213	Bilgisayarla ilgili profesyonel meslek mensupları		241	İş Dünyası profesyonelleri		347	Güzel sanatlar, eğlence ve spor ile ilgili yardımcı profesyonel meslek mensupları
	214	Mimarlar, mühendisler ve ilgili profesyonel meslek mensupları		242	Adli profesyoneller			
	221	Yaşam bilimleri ile ilgili profesyonel meslek mensupları		31	Fizik ve mühendislik bilimleri ile ilgili yardımcı profesyonel meslek mensupları		521	Mankenler ve modeller
	222	Sağlık ile ilgili profesyonel meslek mensupları (hemşirelik hariç)		32	Yaşam bilimleri ve sağlık ile ilgili yardımcı profesyonel meslek mensupları			
	231	Yükseköğretim, üniversite ve daha ileri düzeyde eğitim ile ilgili profesyonel meslek mensupları		341	Mali işler ve satış işleri ile ilgili yardımcı profesyonel meslek mensupları			
	232	Ortaöğretim ile ilgili profesyonel meslek mensupları		342	İş hizmetleri araçları ve ticari araçlar			
	233	İlköğretim ve ilköğretim öncesi eğitim ile ilgili profesyonel meslek mensupları		343	İdari alanlardaki yardımcı profesyonel meslek mensupları			

234	Özel eğitim ile ilgili profesyonel meslek mensupları	345	Polis müfettişleri ve dedektifler
235	Eğitim bilimleri ile ilgili diğer profesyonel meslek mensupları	346	Sosyal işler ile ilgili yardımcı profesyonel meslek mensupları
243	Arşivciler, kütüphaneciler ve ilgili profesyonel meslek mensupları		
244	Sosyal bilimler ve ilgili meslek mensupları		
247	Kamu hizmeti idari personeli		

Kaynak: Florida (2002)'den uyarlanmıştır.

Yaratıcı sınıf teorisine göre yaratıcı sınıfı bir bölgeye çeken faktörler sosyal olanaklar, hoşgörü ve açıklık olarak sıralanmaktadır. Florida (2002) söz konusu faktörlerin yaratıcı bireylerin geliştiği ve ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu canlı ve kapsayıcı bir ortam yaratmaya yardımcı olduğunu ileri sürmektedir. Bu kapsamda sosyal olanaklar genel olarak parklar, tiyatrolar, müzik mekanları, kafeler ve sanat galerileri gibi yüksek kaliteli yaşam tarzı ve kültürel olanaklarıyla ilgilidir. Florida, bu olanakların yaratıcı yetenekler için bir "mıknatıs" görevi görerek, bölgelerin yenilikçiliğine ve ekonomik canlılığına katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Hoşgörü faktörü çeşitliliğe, farklı yaşam tarzlarına ve çeşitli kültürel geçmişlere açık bir ortamı tanımlamaktadır. Buna göre, yüksek düzeyde hoşgörüye sahip bölgelerin, geleneksel iş veya sosyal kalıplara uymayanlar da dahil olmak üzere çeşitli yetenek havuzunu çekme olasılığının daha yüksek olduğu, bu bölgelerdeki toplumsal kabuller ve ifade özgürlüğünün açık fikirli ve ilerici yerler arayan yaratıcı profesyonellere cazip geldiği belirtilmektedir (Florida vd., 2008). Son olarak açıklık faktörü, hoşgörü faktörüyle paralel olarak bölgenin yeni fikirlere, yeniliklere ve farklı geçmişlerden gelen insanlara karşı olumlu tutumunu yansıtmaktadır. Florida (2002), açık bir toplumun, bireylerin katı kısıtlamalar olmaksızın fikirlerini paylaşmalarına ve değiş tokuş etmelerine izin vererek yaratıcılığı teşvik ettiğini ileri sürmektedir. Yeni perspektiflere ve alternatif bakış açlarına olan bu açıklık bilgi paylaşımını artırmakta, deneyselliği teşvik etmekte ve inovasyon sürecini beslemektedir.

3. YARATICI SINIF, AR-GE VE İNOVASYON İLİŞKİSİ

Literatürde yaratıcı sınıf, Ar-Ge ve inovasyon arasındaki ilişkinin ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınmayı teşvik etmede birbiriyle bağlantılı ve güçlendirici bir dizi bulguya işaret ettiği görülmektedir. Bu kapsamda Lee vd. (2004), yaratıcı sınıf çalışanlarının yoğun olduğu metropol bölgelerinin daha fazla patent alma ve yeni şirket kurma düzeylerine bağlı olarak daha yüksek bir inovasyon performansına sahip olduğunu bulmuştur. Bu durumun yaratıcı işgücünün fikirlerin özgürce gelişebileceği ortamları teşvik ettiğini ve geleneksel Ar-Ge faaliyetlerinin etkinliğini artırdığı ifade edilmektedir. Montgomery (2005), gelecekte kentlerin sanatsal, tasarımsal ve teknolojik becerileri teşvik etmesi, yerel yetenekleri desteklemesi, yaratıcı endüstrileri büyütmesi, iyi bir kültürel ve sanatsal yaşam sunması ve tüm bunları desteklemek için eğitim gibi hizmetleri organize etmesi gerekeceğini vurgulamaktadır. Boschma & Fritsch

(2009) yaratıcı profesyonellerin bir bölgedeki varlığının, bilgi alışverişi ve yaratıcılığa elverişli olan açıklık, hoşgörü ve kültürel çeşitliliği teşvik ederek bölgenin yenilikçilik kapasitesini artırdığını ortaya koymaktadır.

Mellander & Florida (2011) yaratıcı sınıfın risk almayı ve deney yapmayı teşvik eden bir ortam yarattığını ve bunun da daha yüksek düzeydeki girişimcilik faaliyetleri ve yenilikçiliğe imkân verdiğini vurgulamaktadır. Audretsch & Belitski (2013), yoğun yaratıcı işgücü ve Ar-Ge faaliyetlerine sahip şehirlerin, bu faktörlerden yalnızca birine sahip olanlara kıyasla daha yüksek patent alma ve yeni şirket kurma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Yaratıcı sınıfın bu bağlamda gerekli beşerî sermaye gereksinimine katkıda bulunduğu, Ar-Ge çerçevesinde ise fikirleri somut yeniliklere dönüştürmek için gereken teknik yetenekleri ve kaynakları sağladığı belirtilmektedir. Benzer şekilde, Sleuwaegen & Boiardi (2014) yaratıcı bireylerin Ar-Ge harcamaları yoluyla bir bölgenin inovasyon performansındaki önemli rolüne dikkat çekmektedir. Bu bağlamda yaratıcı mesleklerin inovasyon üzerinde kapsamlı bir etkisinin olduğu görülürken, yaratıcı mesleklerde çalışan insan sermayesinin yeni fikirlerin üretilmesi ve benimsenmesi için başlıca ilham kaynağı olduğu ifade edilmektedir. Audretsch vd. (2016) ise yaratıcı bir çevrenin disiplinler arası iş birliğini ve bilginin daha hızlı yayılmasını teşvik etmesi nedeniyle, bir bölgedeki yaratıcı profesyonellerin varlığının Ar-Ge'nin yayılma etkilerini artırdığını savunmaktadırlar.

4. EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın analiz aşamasında yaratıcı sınıf, Ar-Ge ve inovasyon ilişkisinin ekonometrik olarak analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda kullanılan veri seti, modeller, yöntem ve bulgulara ilişkin ayrıntılara alt başlıklar halinde verilmiştir.

4.1. Örneklem ve Veri Seti

Çalışmanın örnekleme veri ulaşılabilirliğine bağlı olarak 20 gelişmiş ekonomiden oluşmaktadır². Çalışmaya ait panel veri seti 2000-2022 yılları arası dönemi kapsamakta olup yaratıcı sınıf değişkenine (YRS) ilişkin veriler Uluslararası İşgücü Örgütü (ILO) veri tabanından (ILO, 2024a) elde edilmiştir. Söz konusu veriler meslek grupları itibarıyla istihdam sayılarını içermekte olup, beceri sınıflamasında ILO tarafından hazırlanan beceri seviyeleri dikkate alınmıştır. Bu kapsamda çizelge 2'de yer alan beceri seviyelerine göre beceri seviyesi 3 ve 4 olan meslek grupları analize dahil edilmiştir.

Çizelge 2. ILO Beceri Seviyesi Meslek Sınıflandırması

Beceri Seviyesi	ISCO-08	ISCO-88
Beceri seviyesi 3 ve 4	1. Yöneticiler	1. Yasa koyucular, üst düzey yetkililer ve yöneticiler
	2. Profesyoneller	2. Profesyoneller
	3. Teknisyenler ve yardımcı profesyoneller	3. Teknisyenler ve yardımcı profesyoneller
Beceri seviyesi 2	4. Büro destek çalışanları	4. Katipler

² Bu ülkeler Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, İngiltere, İrlanda, İspanya, İtalya, İzlanda, Japonya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Polonya ve Portekiz'den oluşmaktadır.

	5. Hizmet ve satış çalışanları	5. Hizmet çalışanları ile mağaza ve market satış çalışanları
	6. Nitelikli tarım, ormancılık ve balıkçılık çalışanları	6. Nitelikli tarım ve balıkçılık çalışanları
	7. Zanaat ve ilgili ticaret çalışanları	7. Zanaat ve ilgili ticaret çalışanları
	8. Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	8. Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar
Beceri seviyesi 1	9. Temel meslekler	9. Temel meslekler
Silahlı Kuvvetler	0. Silahlı kuvvetler meslekleri	0. Silahlı Kuvvetler
Başka yerde sınıflandırılmamış	X. Başka yerde sınıflandırılmamış	X. Başka yerde sınıflandırılmamış

Kaynak: ILO, 2024b.

Ar-Ge değişkenine (*ARG*) ait veriler gayri safi Ar-Ge harcamasının GSYH'ye oranı şeklinde elde edilmiş olup, OECD (2024) veri tabanından derlenmiştir. Çalışmada inovasyon (*INO*) göstergesi olarak patent başvuru sayıları kullanılmıştır. Patent İş birliği Anlaşması (PCT) kapsamındaki başvuru sayılarını içeren verilere Dünya Fikri Mülkiyet Organizasyonu (WIPO, 2024) veri tabanından ulaşılmıştır. Söz konusu verilerin tümü logaritmik formda veri setine dahil edilmiştir.

4.2. Model ve Yöntem

Çalışmada yaratıcı sınıf ile Ar-Ge ve inovasyon ilişkisinin araştırılmasına yönelik aşağıda yer alan temel tahmin modelleri kullanılmaktadır:

$$\ln ARG_{it} = \alpha_0 + \beta_1 \ln YRT_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$\ln INO_{it} = \alpha_0 + \beta_1 \ln YRT_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Analizde ilk olarak modellere uygun testlerin belirlenebilmesi amacıyla bazı teşhis ve tanımlama testlerine başvurulmuştur. Bu testler kapsamında ilk aşamada ele alınan modeller kapsamında yatay kesit bağımlılığı ve katsayıların homojenliği irdelenmektedir. Bu aşamada yatay kesit bağımlılığına yönelik olarak Breusch & Pagan (1980) ve Pesaran (2004) tarafından geliştirilmiş CD_{LM} testleri ile Pesaran vd. (2008) tarafından önerilen sapması düzeltilmiş CD testi kullanılmaktadır. Daha sonra ise katsayı homojenliğini sınamak üzere Pesaran & Yamagata (2008) tarafından geliştirilen delta testi uygulanmaktadır.

İkinci aşamada modellere ilişkin serilerin uygun test prosedürleri aracılığıyla durağanlık durumları incelenmektedir. Bu kapsamda analizde Pesaran (2007) tarafından önerilen CADF birim kök testi tercih edilmektedir. Üçüncü aşamada tahmin modellerinde uzun dönemli ilişkilerin varlığını sınamaya yönelik olarak eş bütünleşme testleri uygulanmaktadır. Eş bütünleşmenin varlığını test etmek üzere Westerlund (2008) Durbin-Hausman testi kullanılmaktadır.

Analizin son kısmında ise söz konusu testlerden elde edilen bulgulardan hareketle modeller kapsamında nedensellik testleri gerçekleştirilmektedir. Çalışmada nedensellik ilişkisini incelemek üzere Emirmahmutoglu & Köse (2011) panel Granger nedensellik testi tercih edilmektedir. Söz konusu teste ilişkin olarak her bir kesit için aşağıda yer alan genel VAR modeli tahmin edilmektedir:

$$Y_{it} = \delta_i + A_{1i}y_{i(t-1)} + \dots + A_{pi}y_{i(t-1)} + \dots + A_{(p+d)i}y_{i(t-pi-di)} + u_{it} \quad (3)$$

(3) nolu denklemde y_{it} içsel değişken vektörünü, δ_i p boyutlu sabit etkiler vektörünü, p_i optimal gecikmeyi, d_i ise değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini temsil etmektedir. Söz konusu testten elde edilen Wald istatistikleri ile Granger nedenselliğinin olmadığına yönelik boş hipoteze karşılık alternatif hipotezde seriler arası nedensellik ilişkisinin varlığı araştırılmaktadır.

4.3. Bulgular

Çizelge 3’de tahmin modellerine ilişkin yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testlerine ait sonuçlar raporlanmaktadır. Bu kapsamda her iki model için yatay kesit bağımlılığına ilişkin olarak CD_{LM1} (Breusch & Pagan, 1980) testi, CD_{LM} ve CD_{LM} testi (Pesaran, 2004) ve LM_{Adj} testi (Pesaran vd., 2008) sonuçlarına göre, ikinci model için CD_{LM} testi hariç, tüm test istatistiklerinin yatay kesit bağımsızlığını öne süren boş hipotezin %1 anlamlılık seviyesinde reddedildiği görülmektedir. Çalışmada gerçekleştirilen bir diğer teşhis testi de kesitlere ait eğim katsayılarının homojen yapıda olup olmadığını belirlemeye yöneliktir. Bu amaçla kullanılan delta testinde (Pesaran & Yamagata, 2008) boş hipotez eğim katsayılarının homojen yapıda olduğu, alternatif hipotez ise heterojen özellik gösterdiğini ileri sürmektedir. Panel veri setinin görece küçük olması durumunda $\tilde{\Delta}$ ve büyük panellerde $\tilde{\Delta}_{Adj}$ test istatistiği kullanılmaktadır. Her iki model için söz konusu test istatistiklerine göre boş hipotezin %1 anlamlılık seviyesinde reddedildiği ve panelin heterojen yapıda olduğuna karar verilmektedir.

Çizelge 3. Yatay Kesti Bağımlılığı ve Homojenlik Testleri Sonuçları

Testler	ARG=f(YRT)		INO=f(YRT)	
	Test İstatistiği	(p)	Test İstatistiği	(p)
CD_{LM1} (Breusch & Pagan, 1980)	673,9	0,000	477,117	0,000
CD_{LM2} (Pesaran, 2004)	24,824	0,000	14,729	0,000
CD_{LM} (Pesaran, 2004)	5,128	0,000	1,658	0,049
LM_{Adj} (Pesaran vd., 2008)	89,012	0,000	64,804	0,000
$\tilde{\Delta}$ (Pesaran & Yamagata, 2008)	27,909	0,000	24,937	0,000
$\tilde{\Delta}_{Adj}$ (Pesaran & Yamagata, 2008)	29,836	0,000	26,658	0,000

Not: Test sonuçları Gauss yazılımı ile elde edilmiştir.

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Analizde kullanılan veri seti ve modellerde yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik söz konusu olduğundan, kesitlere ait serilerin durağanlık özellikleri CADF birim kök testi (Pesaran, 2007) ile incelenmektedir. Bu kapsamda CADF test istatistikleri kritik tablo değerleri ile karşılaştırılarak, seriler için her bir ülkede birim kökün var olduğu yönündeki boş hipoteze karşılık ülke serilerinde durağanlık koşulunun sağlanıp sağlanmadığı sınımlanmaktadır. Çizelge

4'te yer alan test sonuçlarına göre seviyede durağan olmayan değişkenlere ait serilerin birinci farklarında durağan hale geldikleri sonucuna varılmaktadır.

Çizelge 4. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	YRT		ARG		INO	
	Gecikme Uzunluğu	t-istatistik	Gecikme Uzunluğu	t-istatistik	Gecikme Uzunluğu	t-istatistik
Almanya	2	-3,63	0	-1,98	1	-1,29
Avusturya	0	-2,95	1	-1,49	1	-1,68
Belçika	0	-3,37	1	-4,37	0	-1,52
Danimarka	1	-5,11	0	-2,08	0	-2,11
Estonya	1	-3,68	1	-3,65	0	-1,65
Finlandiya	2	-3,22	2	-0,57	2	0,89
Fransa	0	-2,31	0	-1,11	0	-1,86
Güney Kore	0	-2,12	2	-3,45	2	-4,14
İngiltere	1	-1,46	0	-2,57	0	-1,15
İrlanda	2	-3,37	1	-1,96	0	-2,64
İspanya	2	-3,56	2	-1,54	1	-2,39
İtalya	0	-1,64	2	-1,69	1	-4,21
İzlanda	2	-3,34	1	-2,24	0	-2,92
Japonya	1	-3,83	1	-2,69	2	-4,30
Letonya	2	-7,75	0	-2,98	1	-4,25
Litvanya	2	-3,84	0	-2,56	2	-0,50
Lüksemburg	0	-2,56	0	-2,33	0	-1,71
Macaristan	1	-1,19	2	-1,20	0	-2,58
Polonya	1	-4,88	2	-1,42	0	-1,52
Portekiz	2	-2,67	2	-2,67	1	-3,87
Ülkeler	ΔYRT		ΔARG		ΔINO	
	Gecikme Uzunluğu	t-istatistik	Gecikme Uzunluğu	t-istatistik	Gecikme Uzunluğu	t-istatistik
Almanya	0	-6,82	0	-3,74	0	-1,94
Avusturya	0	-4,25	0	-8,59	0	-7,03
Belçika	0	-5,41	1	-1,84	0	-4,02
Danimarka	1	-5,44	0	-4,28	1	-4,58
Estonya	1	-4,25	0	-3,44	0	-3,69
Finlandiya	1	-1,99	1	-3,02	1	-5,61
Fransa	0	-3,56	0	-4,01	0	-4,34
Güney Kore	0	-4,24	1	-3,89	2	-3,31
İngiltere	0	-7,06	0	-4,30	0	-4,42
İrlanda	0	-2,81	1	-4,35	0	-4,55
İspanya	0	-4,65	0	-3,27	0	-3,03
İtalya	0	-3,74	0	-2,30	1	-3,97
İzlanda	0	-4,45	0	-3,17	0	-4,65
Japonya	1	-4,65	0	-2,83	2	-3,94
Letonya	2	-5,31	0	-4,46	2	-3,14
Litvanya	2	-1,58	0	-4,25	0	-5,55
Lüksemburg	0	-3,93	0	-5,71	2	0,55
Macaristan	2	-1,35	1	-3,94	0	-4,75
Polonya	1	-4,93	1	-2,61	0	-3,70
Portekiz	0	-2,75	1	-2,48	2	-4,82

Not: Test sonuçları Eviews yazılımı ile elde edilmiştir. t istatistiği için kritik tablo değerleri %1 için -4,90, %5 için -3,97 ve %10 için -3,54 olarak belirlenmektedir.

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Analizde son olarak modeller kapsamında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı sınanmaktadır. Westerlund (2008) Durbin-Hausman testi kapsamında elde edilen DH_p istatistiği panelin geneli

için eş bütünleşmenin olduğunu sınırlarken, DH_g istatistiği paneli oluşturan ülkeler bazında uzun dönemli ilişkiyi araştırmaktadır. Çizelge 5'te yer alan test sonuçlarına göre her iki model için paneldeki ülkelerin bazılarında eş bütünleşme ilişkisinin varlığına işaret ederken, panelin geneli için boş hipotezin reddedilemediği görülmektedir.

Çizelge 5. Panel Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

Testler	ARG=f(YRT)	INO=f(YRT)
DH _g Grup	4,095	3,358
DH _p Panel	0,773	0,726

Not: Test sonuçları Gauss yazılımı ile elde edilmiştir. Test istatistikleri için kritik tablo değerleri %1 için 2,33, %5 için 1,65 ve %10 için 1,28 olarak belirlenmektedir.

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Modellere ilişkin gerçekleştirilen Emirmahmutoglu & Köse (2011) panel Granger nedensellik testi kapsamında değişkenler arası çift yönlü nedensellik ilişkisi araştırılmaktadır. Çizelge 6'da yer alan test sonuçlarına göre, paneli oluşturan dört ülkede (Danimarka, Estonya, Japonya ve Lüksemburg) yaratıcı sınıftan Ar-Ge'ye tek yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğu görülürken, beş ülkede (Belçika, Finlandiya, İspanya, Lüksemburg ve Portekiz) söz konusu nedensellik ilişkisinin yönünün anlamlı şekilde Ar-Ge'den yaratıcı sınıfa olduğu anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak Lüksemburg için söz konusu nedensellik ilişkisinin çift yönlü olduğu söylenebilir.

Çizelge 6. Panel Granger Nedensellik Testi Sonuçları

YRT → ARG				ARG → YRT			
Ülke	Gecikme Uzunluğu	Wald Test	(p)	Ülke	Gecikme Uzunluğu	Wald Test	(p)
Almanya	1	0,052	0,820	Almanya	1	0,318	0,573
Avusturya	2	2,036	0,361	Avusturya	2	0,809	0,667
Belçika	3	3,442	0,328	Belçika	3	7,393	0,060*
Danimarka	1	4,669	0,031**	Danimarka	1	0,913	0,339
Estonya	2	8,902	0,012**	Estonya	2	3,314	0,191
Finlandiya	3	2,051	0,562	Finlandiya	3	7,983	0,046**
Fransa	1	1,266	0,260	Fransa	1	0,115	0,734
Güney Kore	3	2,338	0,505	Güney Kore	3	5,718	0,126
İngiltere	1	0,135	0,713	İngiltere	1	0,021	0,884
İrlanda	1	0,034	0,853	İrlanda	1	0,021	0,885
İspanya	1	0,001	0,976	İspanya	1	4,375	0,036**
İtalya	2	1,503	0,472	İtalya	2	0,439	0,803
İzlanda	1	0,407	0,523	İzlanda	1	0,019	0,891
Japonya	3	6,128	0,101*	Japonya	3	1,600	0,659
Letonya	1	0,270	0,603	Letonya	1	1,960	0,162
Litvanya	1	0,190	0,663	Litvanya	1	0,980	0,322
Lüksemburg	3	9,759	0,021**	Lüksemburg	3	10,647	0,014**
Macaristan	3	0,520	0,914	Macaristan	3	5,042	0,169
Polonya	2	1,059	0,589	Polonya	2	0,584	0,747
Portekiz	3	2,826	0,419	Portekiz	3	9,456	0,024**
Panel Fisher	46,637			Panel Fisher	58,626		
YRT → INO				INO → YRT			

Ülke	Gecikme Uzunluğu	Wald Test	(p)	Ülke	Gecikme Uzunluğu	Wald Test	(p)
Almanya	2	0,022	0,989	Almanya	2	0,019	0,991
Avusturya	4	3,594	0,464	Avusturya	4	4,786	0,310
Belçika	1	0,002	0,962	Belçika	1	0,001	0,972
Danimarka	1	0,019	0,891	Danimarka	1	0,756	0,385
Estonya	4	17,098	0,002***	Estonya	4	1,786	0,775
Finlandiya	3	0,507	0,917	Finlandiya	3	0,961	0,811
Fransa	1	0,003	0,958	Fransa	1	0,659	0,417
Güney Kore	4	47,503	0,000***	Güney Kore	4	6,429	0,169
İngiltere	2	4,699	0,095*	İngiltere	2	1,898	0,387
İrlanda	1	5,132	0,023**	İrlanda	1	2,630	0,101*
İspanya	1	0,725	0,394	İspanya	1	0,423	0,515
İtalya	4	3,008	0,557	İtalya	4	2,273	0,686
İzlanda	1	4,009	0,045**	İzlanda	1	2,693	0,101*
Japonya	1	0,021	0,886	Japonya	1	0,147	0,701
Letonya	1	0,167	0,683	Letonya	1	1,780	0,182
Litvanya	1	0,091	0,763	Litvanya	1	12,593	0,000***
Lüksemburg	1	0,126	0,722	Lüksemburg	1	0,001	0,975
Macaristan	2	1,781	0,410	Macaristan	2	4,333	0,115
Polonya	1	0,000	0,993	Polonya	1	0,946	0,331
Portekiz	1	1,837	0,175	Portekiz	1	0,012	0,915
Panel Fisher		84,699		Panel Fisher		50,242	

Not: Test sonuçları Gauss yazılımı ile elde edilmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır. Akaike bilgi kriterine göre bootstrap tekrar sayısı 1.000 olarak ayarlanmıştır. ***, ** ve * sırasıyla boş hipotezin %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde reddedildiğini göstermektedir.

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Yaratıcı sınıf ve inovasyon ilişkisi kapsamında Çizelge 6'da yer alan sonuçlarda, Estonya, Güney Kore, İngiltere, İrlanda ve İzlanda olmak üzere beş ülkede yaratıcı sınıftan inovasyona doğru tek yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer taraftan İrlanda ve Litvanya için söz konusu nedenselliğin yönü tersi istikamette ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuca göre İrlanda kapsamında yaratıcı sınıf ve inovasyon arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmaktadır. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda paneli oluşturan sekiz farklı ülkede yaratıcı sınıftan Ar-Ge ve inovasyona anlamlı nedensellik ilişkilerine rastlanmıştır. Diğer yandan, yedi farklı ülkede ise nedenselliğin yönünün Ar-Ge ve inovasyondan yaratıcı sınıfa doğru olduğu ifade edilebilir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada gelişmiş ekonomiler özelinde yaratıcı sınıf, Ar-Ge ve inovasyon arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgularda, paneli oluşturan yirmi ülkeden dördünde yaratıcı sınıftan Ar-Ge'ye doğru anlamlı birer nedensellik ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte bu ülkelerden beşinde nedenselliğin yönü anlamlı şekilde tersi istikamettedir. Bu doğrultuda yaratıcı sınıfın Ar-Ge faaliyetlerinde itici bir güç olduğu kısmen ifade edilebilir. Yaratıcı sınıfın varlığı, inovasyona yönelik bir motivasyon ve bilgi yaratımına değer veren bir kültür oluşturarak Ar-Ge faaliyetlerini teşvik edebilmektedir. Ayrıca, yaratıcı sınıfın sosyal olanaklar ve yaşam kalitesi üzerindeki etkisi, ileri teknoloji ve Ar-Ge yoğun sektörlerdeki firmaları ve nitelikli iş gücünü kendisine çekebilmektedir. Diğer taraftan Ar-Ge faaliyetleri, bilgi yoğun sektörlerdeki iş gücüne hitap eden yüksek kaliteli işler ortaya çıkararak yaratıcı sınıfı cezbedebilmektedir. Bu kapsamda Ar-Ge faaliyetleri yaratıcı

profesyonellere hitap eden türdeki çalışma alanları, işbirlikçi kültürler ve inovasyon ağları oluşturmaya yönelik bir çevre sunabilmektedir.

Çalışmada paneli oluşturan beş ülkede yaratıcı sınıftan inovasyona doğru tek yönlü ve anlamlı bir nedensellik ilişkisine rastlanırken, iki ülkede bu ilişkinin yönü tersi istikamettedir. Bu kapsamda yaratıcı sınıfın, özellikle bilgi ve uzmanlığın rekabet edebilirlikte gereksinim olduğu endüstrilerde inovasyon için önemli bir temel oluşturduğuna ilişkin tartışmaların kısmen desteklendiği söylenebilir. Yaratıcı sınıf bu anlamda yeni fikirlere ve yenilikçi çözümlere imkân veren bir açıklık, deneysellik ve iş birliği kültürünü teşvik ederek inovasyona katkıda bulunabilmektedir.

KAYNAKÇA

Asheim, B. T., & Hansen, H. K. (2009). Knowledge bases, talents, and contexts: On the usefulness of the creative class approach in Sweden. *Economic Geography*, 85(4), 425-442.

Audretsch, D. B., & Belitski, M. (2013). The missing pillar: The creativity theory of knowledge spillover entrepreneurship. *Small Business Economics*, 41(4), 819-836.

Audretsch, D. B., & Belitski, M. (2016). Entrepreneurial ecosystems in cities: establishing the framework conditions. *The Journal of Technology Transfer*, 42(5), 1030–1051.

Boschma, R., & Fritsch, M. (2009). Creative class and regional growth: Empirical evidence from seven European countries. *Economic Geography*, 85(4), 391-423.

Breusch, T. S. & Pagan, A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *Review of Economic Studies*, 47, 239-253.

Emirmahmutoğlu, F. & Köse, N. (2011). Testing for granger causality in heterogeneous mixed panels. *Economic Modelling*, 28, 870-876

Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life*. Basic Books.

Florida, R., Mellander, C., & Stolarick, K. (2008). Inside the black box of regional development—Human capital, the creative class and tolerance. *Journal of Economic Geography*, 8(5), 615-649.

Glaeser, E. L. (2005). Review of Richard Florida's *The Rise of the Creative Class*. *Regional Science and Urban Economics*, 35(5), 593-596.

Hansen, H.K., Jan, V. & Asheim, B. (2005). *The Creative Class and Regional Growth: Towards a Knowledge Based Approach*. Centre for Innovation, Research and Competence in the Learning Economy (CIRCLE)Lund University, Paper no.2005/15.

ILO (2024a). ILOSTAT data explorer. https://rshiny.ilo.org/dataexplorer35/?lang=en&id=EMP_TEMP_SEX_AGE_OCU_NB_A

ILO (2024b). International Standard Classification of Occupations (ISCO). <https://ilostat.ilo.org/methods/concepts-and-definitions/classification-occupation/>

- Lee, S. Y., Florida, R., & Acs, Z. (2004). Creativity and entrepreneurship: A regional analysis of new firm formation. *Regional Studies*, 38(8), 879-891.
- Mellander, C., & Florida, R. (2011). Creativity, talent, and regional wages in Sweden. *Annals of Regional Science*, 46, 637–660.
- Montgomery, J. (2005). Beware “the creative class”.creativity and wealth creation revisited. *Local Economy*, 20(4), 337–343.
- OECD (2024). Main Science and Technology Indicators (MSTI database): Gross Domestic Expenditure on R&D (GERD). <https://data-explorer.oecd.org/?lc=en>
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, 435.
- Pesaran, M.H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics* 22, 265-312.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. & Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross Section Independence. *Econometrics Journal*, 11, 105-127.
- Pesaran, M.H. ve Yamagata, T. (2008) Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Sleuwaegen, L., & Boiardi, P. (2014). Creativity and regional innovation: Evidence from EU regions. *Research Policy*, 43(9), 1508–1522.
- Westerlund, J. (2008). Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193-223.
- WIPO (2024). WIPO IP Statistics Data Center. <https://www3.wipo.int/ipstats/key-search/indicator>

EKONOMİK GELİŞMİŞLİK, AR-GE VE İNOVASYON İLİŞKİSİ: KÜRESEL İNOVASYON ENDEKSİNDEN KANITLAR

Doç. Dr. Mustafa GÖMLEKSİZ

Necmettin Erbakan Üniversitesi

mgomleksiz@erbakan.edu.tr - 0000-0002-4150-9714

ÖZET

Bu çalışmada, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler özelinde Ar-Ge ve inovasyona ilişkin girdilerin etkinliğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgularda, özellikle yenilikçi firmalar, fikri mülkiyet ve yabancı Ar-Ge finansmanı kapsamında az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasında önemli etkinlik farklılıklarının olduğu görülmektedir. Buna göre az gelişmiş ülkelerde yasal düzenlemeler ve yerel altyapıya ilişkin yetersizlikler ile bürokratik engellerin Ar-Ge ve inovasyon süreçlerini sınırladığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, az gelişmiş ülkelerde teknolojik bilgi altyapısı, yerel iş gücü, eğitim ve beceriye yönelik eksikliklerin yerli ve yabancı Ar-Ge finansmanının verimli kullanımını olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Çalışmada ayrıca Ar-Ge ve inovasyona yönelik iş birlikleri ve ileri teknoloji sektörleri kapsamında da benzer etkinlik farklılıklarının var olduğu gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda, altyapı ve kaynaklara erişimdeki zorluklar ile ileri teknoloji mal ve hizmetlere ilişkin pazar ve talep yetersizliğinin yenilik potansiyeli önünde engel teşkil ettiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge, inovasyon, etkinlik, ekonomik gelişmişlik.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC DEVELOPMENT, R&D AND INNOVATION: EVIDENCE FROM THE GLOBAL INNOVATION INDEX

ABSTRACT

This study aims to analyze the efficiency of inputs related to R&D and innovation in developed and less developed countries. The findings of the study reveal that there are significant efficiency differences between developed and less developed countries, especially in terms of innovative firms, intellectual property and foreign R&D financing. Accordingly, it can be argued that legal regulations, inadequacies in local infrastructure and bureaucratic obstacles limit R&D and innovation processes in less developed countries. In addition, deficiencies in technological knowledge infrastructure, local labor force, education and skills in less developed countries have a negative impact on the efficient use of domestic and foreign R&D financing. The study also observes that similar efficiency differences exist in the scope of collaborations for R&D and innovation and high-tech sectors. In this respect, it can be stated that difficulties in access to infrastructure and resources and insufficient market and demand for high-tech goods and services constitute obstacles to innovation potential.

Keywords: R&D, innovation, efficiency, economic development.

1. GİRİŞ

Araştırma geliştirme (Ar-Ge) ve inovasyon faaliyetleri ülke düzeyinde ekonomik büyüme, verimlilik ve rekabet gücünün artırılmasında önemli bir rol oynamakla birlikte, bu faaliyetlerin etkinliği bakımından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında kayda değer farklılıklar bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde araştırmaya ayrılan yüksek yatırım seviyeleri, gelişmiş altyapılar ve nitelikli işgücü Ar-Ge faaliyetlerinde üretkenliği artırarak hızlı inovasyon döngülerine ve yeni teknolojilerin benimsenmesine imkân tanımaktadır (OECD, 2020). Buna karşılık, az gelişmiş ülkeler genellikle yetersiz kaynaklar, zayıf altyapı ve vasıflı profesyonellerin eksikliği gibi kısıtlamalarla karşı karşıya kalmakta, bu da Ar-Ge verimliliğini azaltmakta ve inovasyon çabalarını yavaşlatmaktadır (UNCTAD, 2021). Bu bağlamda, az gelişmiş ülkelerin inovasyon süreçlerinin etkinliğini artırmak üzere sınırlı inovasyon, bölgesel iş birlikleri ve yerel bilgidен yararlanma gibi yollar aradığı görülmektedir (Cirera vd., 2020). Dolayısıyla Ar-Ge ve inovasyon kapsamında gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki etkinlik farklılıklarını anlamanın, küresel değer zincirlerini teşvik eden ve ekonomik eşitsizlikler arasında köprü kurmaya yardımcı olan politikalar tasarlanması bakımından oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler özelinde Ar-Ge ve inovasyona ilişkin girdilerin etkinliğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla uluslararası ölçekte kabul görmüş gösterge setlerinden birisi olan Küresel İnovasyon Endeksi veri setinden yararlanılmıştır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde, Ar-Ge ve inovasyon girdileri kapsamında literatürde ortaya çıkan yaklaşımlar ve tartışmalara yer verilmektedir. Üçüncü bölümde, söz konusu veri seti kullanılarak gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerdeki Ar-Ge ve inovasyon girdileri ile çıktıları arasındaki ilişkiye yönelik karşılaştırmalı bir inceleme sunulmaktadır. Son bölümde ise çalışmanın bulgularına dair genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

2. AR-GE VE İNOVASYONUN TEMEL GİRDİLERİ

Ülke düzeyinde Ar-Ge ve inovasyona kaynaklık eden birçok faktörden bahsedilebilir. Bu kapsamda ilk olarak beşerî sermayenin yetenekler ve bilgi yoluyla yeni fikirlerin üretilmesi, temel ve uygulamalı araştırmaların gerçekleştirilmesi ve teknoloji geliştirilmesinde başrol oynadığı söylenebilir. Gelişmiş ülkelerdeki iyi tasarlanmış eğitim sistemleri, kapsamlı eğitim programları ve sürekli mesleki gelişim, yüksek vasıflı işgücüne katkıda bulunarak Ar-Ge kapasitesini ve inovasyon verimliliğini artırmaktadır (OECD, 2019). Buna karşılık, az gelişmiş ülkeler eğitime erişimdeki sorunlar, sınırlı mesleki eğitim ve beyin göçü gibi faktörler nedeniyle beşerî sermayenin geliştirilmesinde engeller söz konusu olmakta ve bu durum inovasyonu ortaya çıkaran sistemleri olumsuz etkilemektedir (UNESCO, 2016). Nelson ve Phelps (1966) beşerî sermaye düzeyi yüksek toplumların yeni teknolojileri daha hızlı benimseyebildiğini ve teknoloji adaptasyonunun yenilikçilik kapasitesini arttırarak inovasyon sürecini desteklediğini ileri sürmektedir. Benzer şekilde, Romer (1990) ve Lucas (1988) gibi ekonomistler, beşerî sermayenin daha karmaşık bilgi ve becerilere sahip olma yoluyla teknolojik yeniliklerin geliştirilmesi ve uygulanmasında daha başarılı olduklarını savunmaktadır. Florida (2002) ise

beşerî sermayenin, yenilikçi bir ekosistemin oluşturulmasında gerekli olan uzmanlık, bilgi birikimi ve sosyal etkileşimleri artırdığını vurgulamaktadır.

Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri, finansman kaynakları ve bu kaynakların etkin kullanımıyla yakından ilişkilidir. Ar-Ge projeleri genellikle yüksek maliyetli ve uzun vadeli oldukları için, sürdürülebilir finansman kaynaklarının varlığı bu tür projelerin başarısı için kritik öneme sahiptir. Bu kapsamda Schumpeter (1934) girişimcilerin inovatif faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için sermaye piyasalarına erişimlerinin önemine dikkat çekmektedir. David vd. (2000), kamu destekli Ar-Ge hibeleri ve kredilerinin, özel sektörün yatırım yapmaya çekindiği uzun vadeli projelere finansman sağlayarak yenilikçiliği teşvik ettiğini göstermektedir. Hall & Lerner (2010) ise yeterli finansmana erişimin Ar-Ge ve inovasyon süreçleri için gereklilik olduğunu ve finansal kısıtların bu süreçleri olumsuz etkileyebileceğini belirtmişlerdir. İnovasyon etkinliğini belirleyeni bir diğer unsur teknoloji altyapısıdır. Cohen & Levinthal (1990) teknoloji altyapısının işletmelerin bilgiye erişimini kolaylaştırarak ve bilgiyi daha hızlı işleyebilmesini sağlayarak Ar-Ge faaliyetlerine katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Castells (1996), teknoloji altyapısının bilgiye dayalı yeni ekonomik düzenin temeli olduğunu ve özellikle internet ve dijital ağlar gibi modern altyapıların bilgiyi daha hızlı yayma ve paylaşma imkânı sunarak Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerini desteklediğini savunmaktadır. Benzer şekilde Narula (2004), iyi kurgulanmış bir teknoloji altyapısının firmaların ve ülkelerin araştırma kapasitelerini artırdığını öne sürmektedir.

Ar-Ge ve inovasyon süreçlerine yönelik iş birlikleri, bilgi paylaşımını teşvik eden ve riskleri azaltarak yenilikçiliği hızlandıran önemli bir faktördür (Hagedoorn, 2002). Narula & Zanfei (2005), firmalar ve ülkeler arasındaki uluslararası iş birliklerinin daha geniş bir kaynak havuzuna ve bilgiye erişim sağlayarak inovasyon sürecini desteklediğini belirtmektedirler. Perkmann ve Walsh (2007), üniversite-sanayi iş birliklerinin firmaların akademik bilgiye ve uzmanlığa erişim sağlayarak temel araştırmaların ticari ürünlere dönüştürülmesini kolaylaştırdığını ifade etmektedirler. Diğer taraftan, yenilikçi firmaların Ar-Ge ve inovasyon süreçlerini şekillendirerek sektörel ve endüstriyel inovasyonlara ilişkin kapasiteleri artırdığı söylenebilir. Cohen & Levinthal (1990), yenilikçi firmaların Ar-Ge süreçlerinde ürettikleri yeni bilgi ve mevcut bilgi havuzunu genişletilmesi yoluyla teknolojik ilerlemeye katkıda bulduklarını ileri sürmektedirler. Porter (1990) ise yenilikçi firmaların sektördeki rekabeti artırarak diğer firmaların da Ar-Ge ve inovasyon yapmalarını teşvik ettiklerini belirtmektedir. Teece vd. (1997), yenilikçi firmaların “dinamik kapasite” olarak adlandırılan sürekli yenilik yapabilme yeteneklerini geliştirerek Ar-Ge ve inovasyon süreçlerini şekillendirdiğini ifade etmektedir. Son olarak fikri mülkiyet haklarının, firmaların yenilik faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağladığı ve Ar-Ge sonucu ekonomik getirileri güvence altına aldığından bahsedilebilir. Bununla birlikte, aşırı korumacı politikalar veya patentlerdeki yoğunlaşmanın bazı sektörlerdeki inovasyon süreçlerini engelleyebildiği de görülmektedir (Heller & Eisenberg 1998). Söz konusu engeller patentleme maliyetleri, taklitten öğrenme fırsatlarının kısıtlanması ve yerel teknolojik gelişmenin sınırlanması gibi faktörlere dayandırılmaktadır (Chang, 2001; Chen & Puttitanun, 2005).

3. GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE AR-GE VE İNOVASYON ETKİNLİĞİ

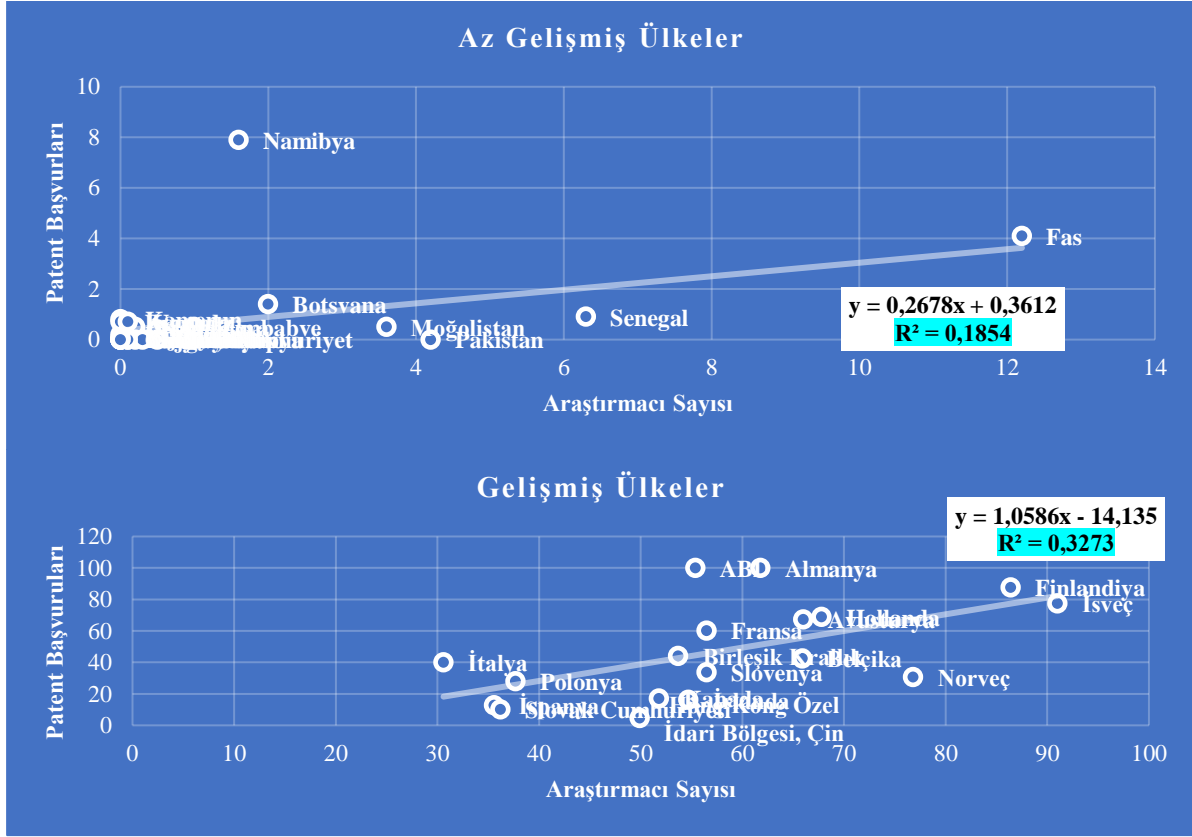
Bu bölümde gelişmiş ve az gelişmiş ekonomilerdeki (Çizelge 1) Ar-Ge ve inovasyon etkinliği konuya ilişkin temel göstergeler aracılığıyla değerlendirilmektedir. Söz konusu göstergeler uluslararası alanda öne çıkan çalışmalardan birisi olan Küresel İnovasyon Endeksi (WIPO, 2022) raporuna ait 2022 yılı verilerini kapsamaktadır. Endekse ait veri setinde temel inovasyon girdileri kurumlar, beşerî sermaye ve araştırma, altyapı, piyasa gelişmişliği ve ticari gelişmişlik olmak üzere beş temel başlık altında ele alınmaktadır. Çalışmada inovasyon etkinliği, endeks çalışmasında da yer verildiği üzere, inovasyon çıktılarına karşılık gelen inovasyon girdileri olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda çalışmada beşerî sermaye, finansman, teknoloji altyapısı, iş birlikleri, yenilikçi firmalar ve fikri mülkiyete yönelik inovasyon girdileri ile inovasyonun en önemli nihai çıktılarından olan patentler arasındaki ilişkinin incelenmesine alt başlıklar halinde yer verilmiştir.

Çizelge 1. Örneklem Grubu Ülkeleri

Gelişmiş Ekonomiler		Az Gelişmiş Ekonomiler		
ABD	İspanya	Burundi	Guatemala	Namibya
Almanya	İsveç	Burkina Faso	Honduras	Nijer
Avusturya	İtalya	Bangladeş	Kenya	Nijerya
Belçika	Kanada	Bolivya	Kamboçya	Pakistan
Birleşik Krallık	Norveç	Botsvana	Fas	Ruanda
Finlandiya	Polonya	Kamerun	Mali	Senegal
Fransa	Portekiz	Cabo Verde	Myanmar	Uganda
Hollanda	Singapur	Etiyopya	Moğolistan	Yemen
Hong Kong	Slovak Cumhuriyeti	Gana	Mozambik	Zambiya
İrlanda	Slovenya	Gine	Malavi	Zimbabve

3.1. Beşerî Sermaye

Görsel 1’de Ar-Ge ve inovasyon kapsamında beşerî sermayeye yönelik temel göstergelerden birisi olan araştırmacı sayıları ile patent başvuruları arasındaki ilişki (korelasyon) incelenmektedir. Bu kapsamda az gelişmiş ülkeler örneğinde araştırmacı sayısının patent başvurularındaki değişimi açıklama gücünün görece düşük (R-kare değeri 0,18) olduğu gözlemlenirken, gelişmiş ülkeler örneğinde araştırmacı sayısının söz konusu varyasyonu açıklama kabiliyetinin %32 seviyesinde olduğu görülmektedir. Buna göre az gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmiş ülkelerde beşerî sermaye stokunun inovasyon süreçlerindeki etkinliğinin önemli derecede yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

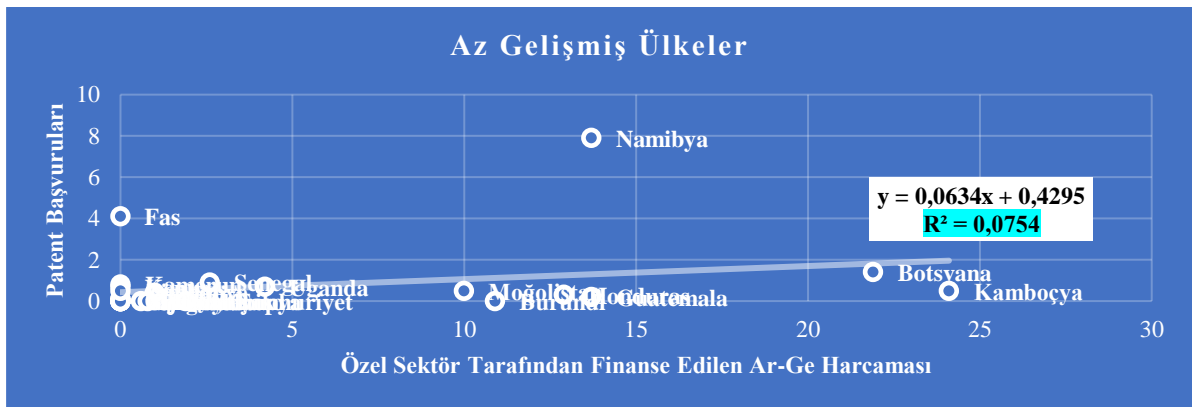

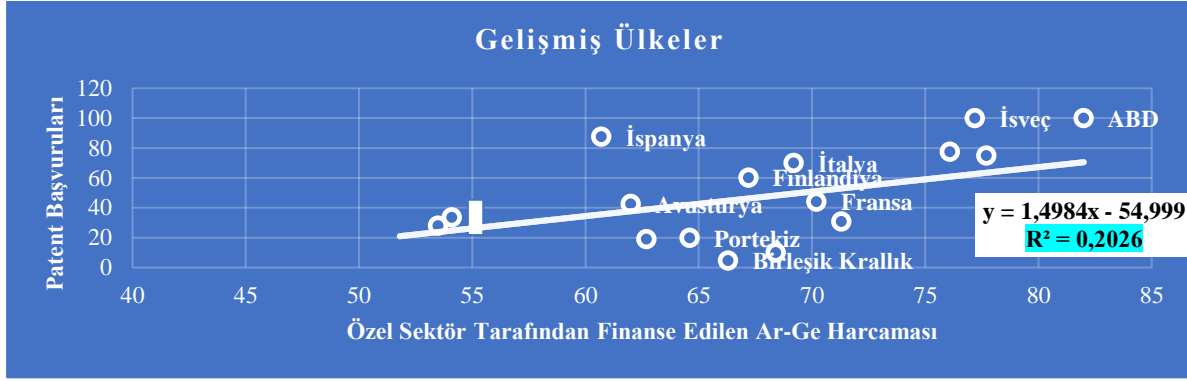
Görsel 1. Az Gelişmiş ve Gelişmiş Ülkelerde Beşerî Sermaye ve İnovasyon

Kaynak: WIPO, 2022; yazarın hesaplamaları.

3.2. Finansman

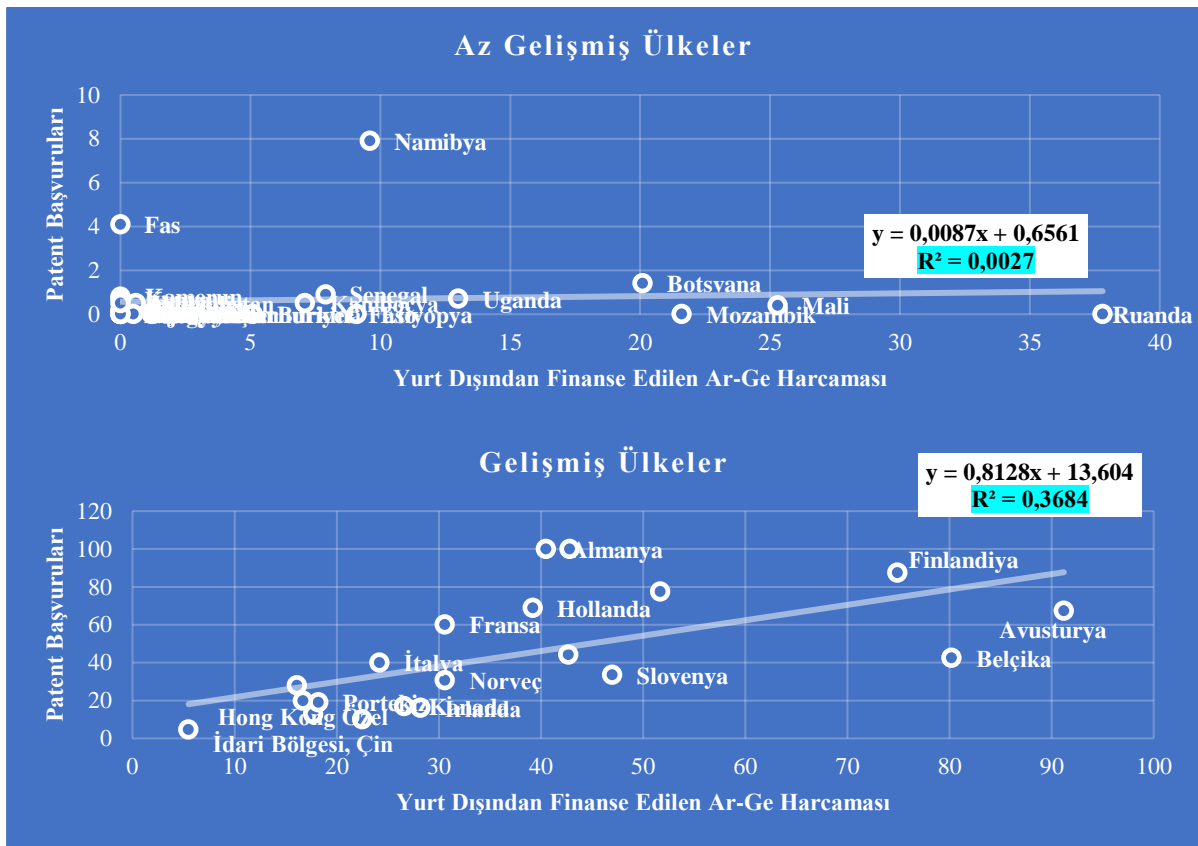
Görsel 2’de Ar-Ge ve inovasyon kapsamında finansmana yönelik temel göstergelerden birisi olan özel sektör Ar-Ge harcaması ile patent başvuruları arasındaki ilişki (korelasyon) incelenmektedir. Bu kapsamda az gelişmiş ülkeler örnekleminde araştırmacı sayısının patent başvurularındaki değişimi açıklama gücünün oldukça düşük (R-kare değeri 0,07) olduğu gözlemlenirken, gelişmiş ülkeler örnekleminde özel sektör Ar-Ge’sinin söz konusu varyasyonu açıklama kabiliyetinin %20 seviyesinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmiş ülkelerde özel sektör Ar-Ge harcamalarının inovasyon süreçlerindeki etkinliğinin kayda değer seviyede yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

Görsel 2. Az Gelişmiş ve Gelişmiş Ülkelerde Yerli Ar-Ge Harcaması ve İnovasyon

Kaynak: WIPO, 2022; yazarın hesaplamaları.

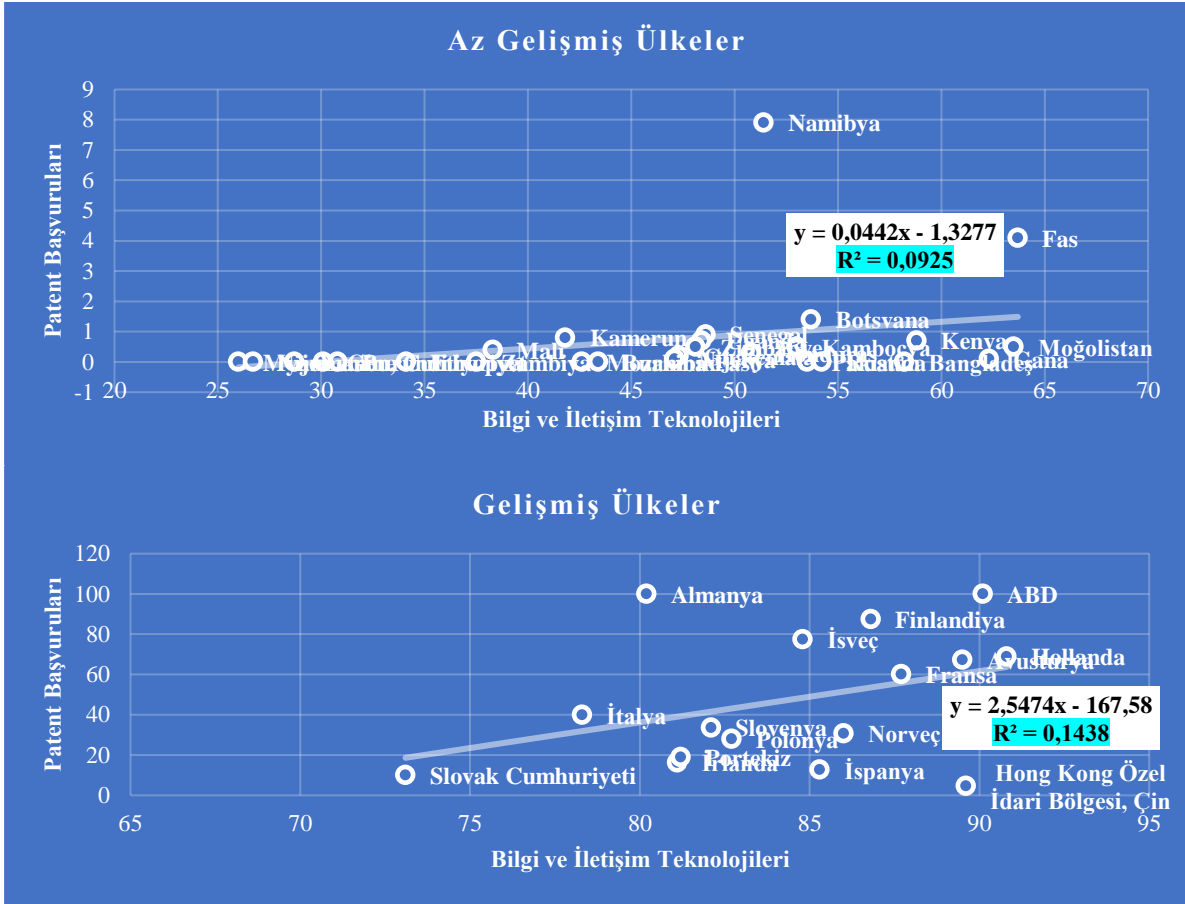
Görsel 3. Az Gelişmiş ve Gelişmiş Ülkelerde Yabancı Ar-Ge Harcaması ve İnovasyon

Kaynak: WIPO, 2022; yazarın hesaplamaları.

Görsel 3'de Ar-Ge ve inovasyon kapsamında finansmana yönelik diğer bir temel göstergeler olan yurt dışı kaynaklı Ar-Ge harcamaları ile patent başvuruları arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu kapsamda az gelişmiş ülkeler örneğinde yurt dışından finanse edilen Ar-Ge harcamalarının patent başvurularındaki değişimi açıklama gücünün %0,2 olduğu gözlemlenirken, gelişmiş ülkeler örneğinde yurt dışı Ar-Ge finansmanın söz konusu varyasyonu açıklama kabiliyetinin %36 gibi yüksek bir seviyede olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yurt dışı kaynaklı Ar-Ge finansmanının inovasyon süreçlerindeki etkinliği bağlamında az gelişmiş ve gelişmiş ekonomiler arasında önemli bir farklılığın olduğu ifade edilebilir.

3.3. Teknoloji Altyapısı

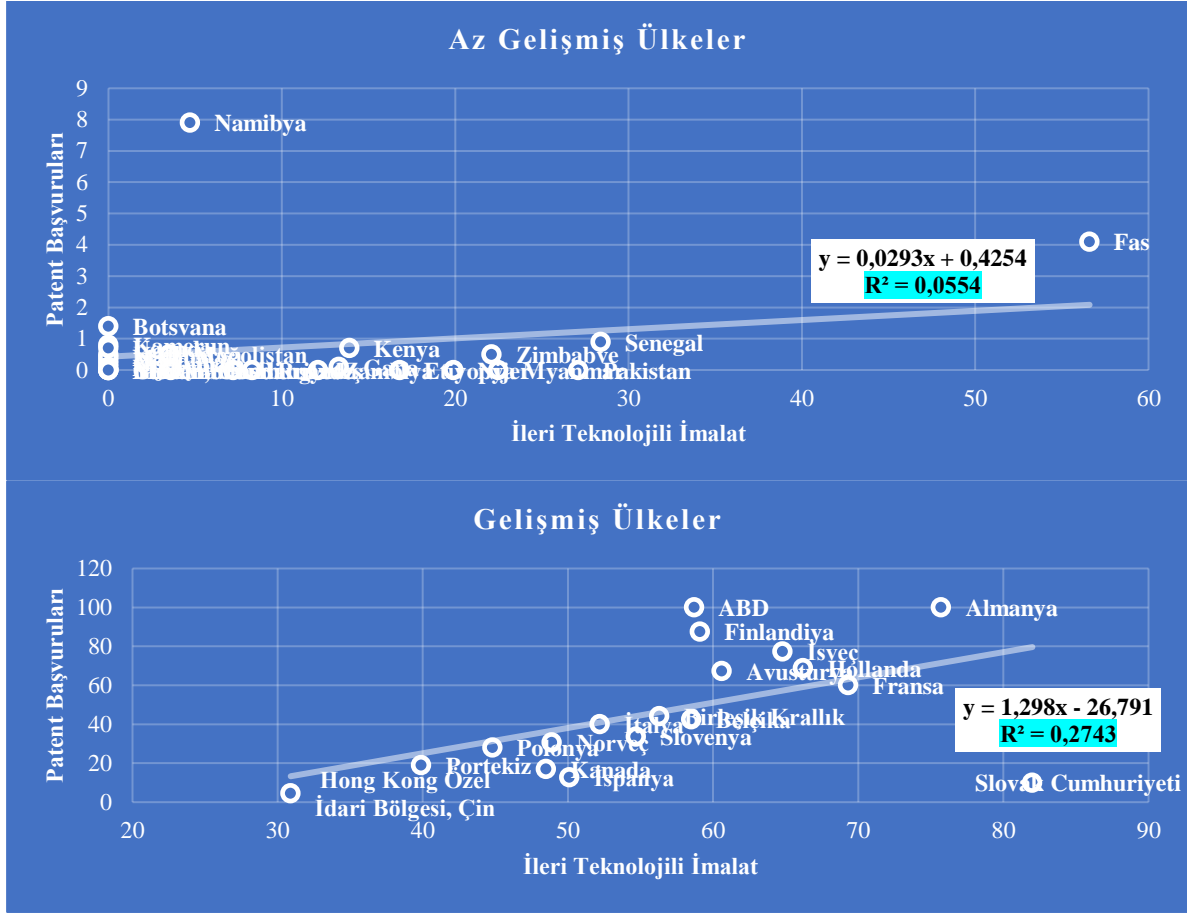
Görsel 4'te Ar-Ge ve inovasyon kapsamında teknoloji altyapısına yönelik temel göstergelerden olan bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) endeksi ile patent başvuruları arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Bu kapsamda az gelişmiş ülkeler örnekleminde BİT'in patent başvurularındaki değişimi açıklama gücünün %9 seviyesinde olduğu gözlemlenirken, gelişmiş ülkeler örnekleminde BİT'in söz konusu varyasyonu açıklama kabiliyeti %14 seviyesindedir. Buna göre BİT altyapısının inovasyon süreçlerindeki etkinliği bağlamında az gelişmiş ve gelişmiş ekonomiler arasında önemli bir farklılığın olduğu söylenebilir.

Görsel 4. Az Gelişmiş ve Gelişmiş Ülkelerde BİT ve İnovasyon

Kaynak: WIPO, 2022; yazarın hesaplamaları.

Görsel 5'te Ar-Ge ve inovasyon kapsamında teknoloji altyapısına yönelik bir diğer önemli gösterge olan ileri teknoloji imalat endeksi ile patent başvuruları arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Bu kapsamda az gelişmiş ülkeler örnekleminde ileri teknoloji imalatın patent başvurularındaki değişimi açıklama gücünün %5 seviyesinde olduğu anlaşılırken, gelişmiş ülkelerde ileri teknoloji imalatın patent varyasyonunu açıklama kabiliyeti %27 ile yüksek bir seviyededir. Dolayısıyla ileri teknoloji imalat sanayinin inovasyon süreçlerindeki etkinliği bağlamında az gelişmiş ve gelişmiş ekonomiler arasında önemli bir farklılığın olduğu söylenebilir.

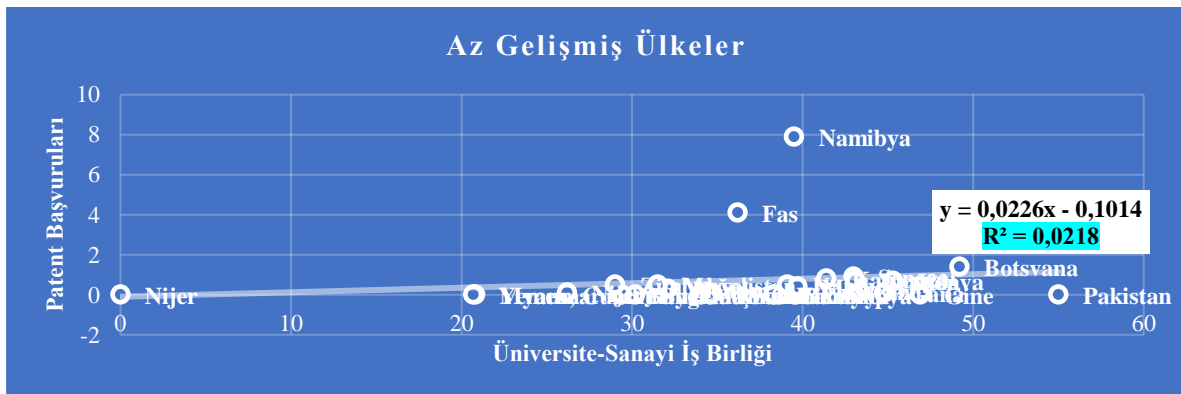

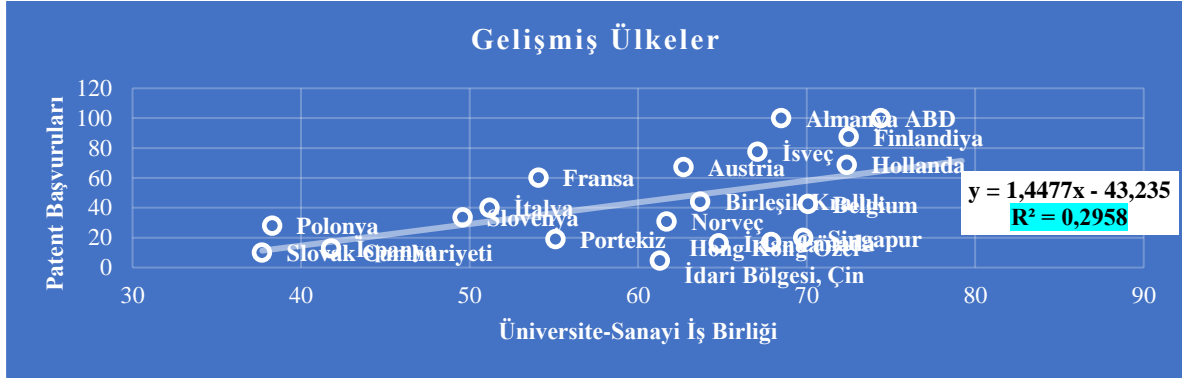
Görsel 5. Az Gelişmiş ve Gelişmiş Ülkelerde İleri Teknolojili Üretim ve İnovasyon

Kaynak: WIPO, 2022; yazarın hesaplamaları.

3.4. İş Birlikleri

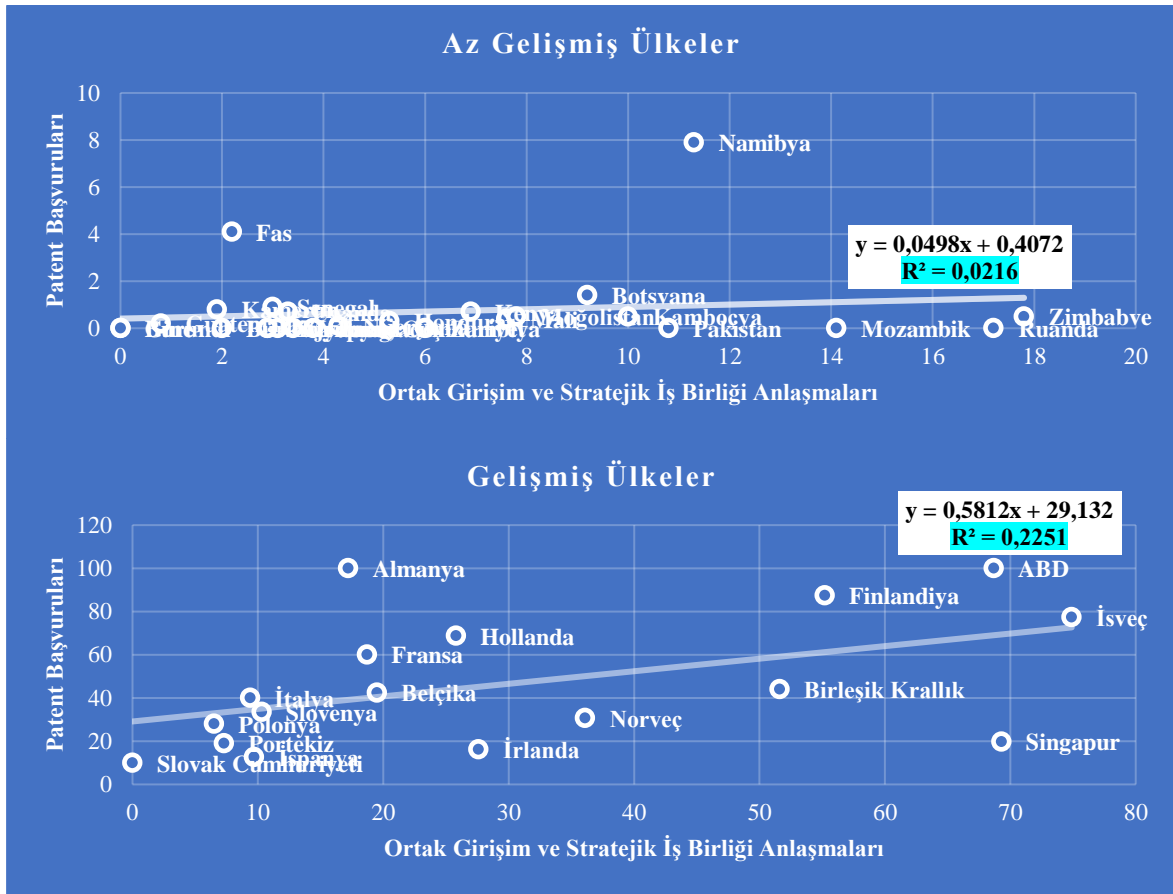
Görsel 6'da Ar-Ge ve inovasyon kapsamında iş birliklerine yönelik temel bir gösterge olan üniversite-sanayi iş birliği endeksi ile patent başvuruları arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Bu kapsamda az gelişmiş ülkeler örnekleminde üniversite-sanayi iş birliğinin patent başvurularındaki değişimi açıklama gücünün %2 seviyesinde olduğu anlaşılırken, gelişmiş ülkelerde iler teknolojik imalatın patenlerdeki varyasyonu açıklama kabiliyeti %29 düzeyindedir. Bu bulguya göre üniversite-sanayi iş birliklerinin inovasyon süreçlerindeki etkinliği bağlamında az gelişmiş ve gelişmiş ekonomiler arasında önemli bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Görsel 6. Az Gelişmiş ve Gelişmiş Ülkelerde Üniversite-Sanayi İş Birliği ve İnovasyon

Kaynak: WIPO, 2022; yazarın hesaplamaları.

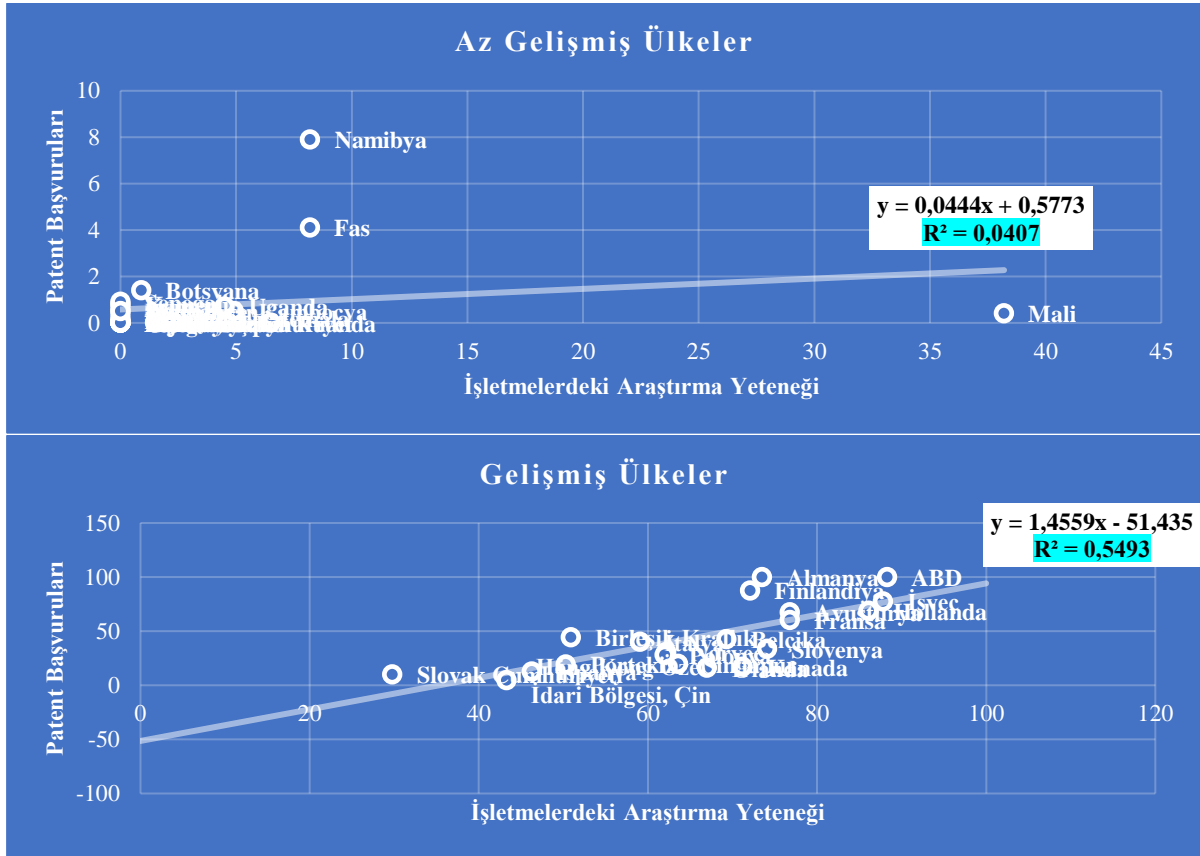
Görsel 7. Az Gelişmiş ve Gelişmiş Ülkelerde Ortak Girişim, Stratejik İş Birliği ve İnovasyon

Kaynak: WIPO, 2022; yazarın hesaplamaları.

Görsel 7’de Ar-Ge ve inovasyon kapsamında iş birliklerine yönelik bir diğer temel gösterge olan ortak girişim ve stratejik iş birliği anlaşmaları endeksi ile patent başvuruları arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu kapsamda az gelişmiş ülkeler örnekleminde ortak girişim ve stratejik iş birliği anlaşmalarının patent başvurularındaki değişimi açıklama gücünün oldukça düşük ($R\text{-kare}=0,02$) olduğu gözlemlenirken, gelişmiş ülkeler örnekleminde ilgili endeksin söz konusu varyasyonu açıklama kabiliyetinin %22 seviyesinde olduğu görülmektedir. Buna göre az gelişmiş ülkelere kıyasla gelişmiş ülkelerde ortak girişim ve iş birliklerinin inovasyon süreçlerindeki etkinliğinin önemli derecede yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

3.5. Yenilikçi Firmalar

Görsel 8’de Ar-Ge ve inovasyon kapsamında yenilikçi firmalara yönelik önemli bir gösterge olan işletmelerdeki araştırma yeteneği endeksi ile patent başvuruları arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu kapsamda az gelişmiş ülkeler örnekleminde araştırma yeteneğinin patent başvurularındaki değişimi açıklama gücünün %4 ile oldukça düşük olduğu gözlemlenirken, gelişmiş ülkeler örnekleminde ilgili endeksin söz konusu varyasyonu açıklama kabiliyetinin %54 ile kayda değer şekilde yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre işletmelerin araştırma yeteneğinin inovasyon süreçlerindeki etkinliği bağlamında az gelişmiş ve gelişmiş ekonomiler arasında önemli bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

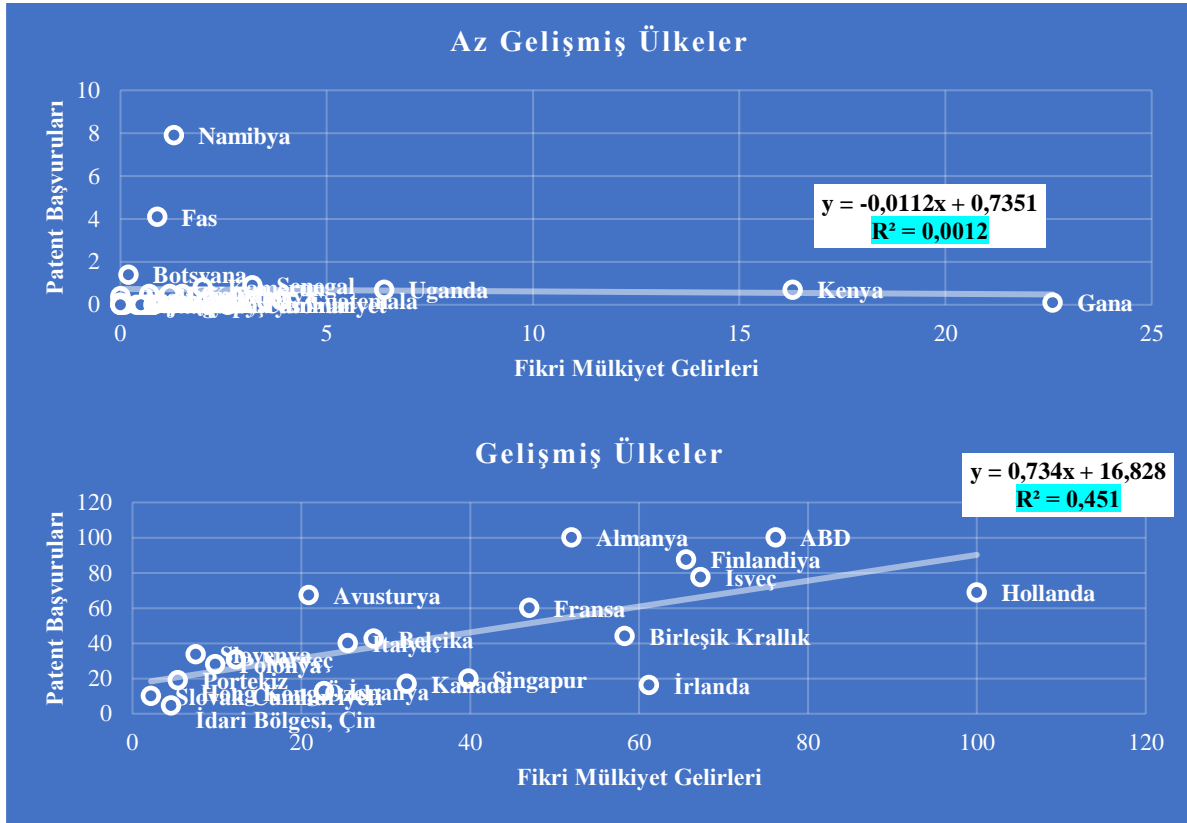

Görsel 8. Az Gelişmiş ve Gelişmiş Ülkelerde Yenilikçi Firmalar ve İnovasyon

Kaynak: WIPO, 2022; yazarın hesaplamaları.

6. Fikri Mülkiyet

Görsel 8’de Ar-Ge ve inovasyon kapsamında fikri mülkiyete yönelik önemli bir gösterge olan fikri mülkiyet gelirleri ile patent başvuruları arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu kapsamda az gelişmiş ülkeler örnekleminde fikri mülkiyet gelirlerinin patent başvuruları üzerindeki etkisinin negatif olduğu görülürken, söz konusu değişkenin patentlerdeki varyasyonu açıklama gücü %0,1 ile oldukça düşük bir seviyededir. Bu durum fikri mülkiyete ilişkin maliyetler ile buna bağlı öğrenme ve yerel teknolojilere ilişkin sınırlamaların az gelişmiş ülkelerdeki Ar-Ge ve inovasyon süreçlerini olumsuz etkilediğine işaret etmektedir. Buna karşılık gelişmiş ülkeler örnekleminde fikri mülkiyet gelirlerinin söz konusu varyasyonu açıklama kabiliyetinin %45 ile kayda değer şekilde yüksek olduğu görülmektedir.

Görsel 9. Az Gelişmiş ve Gelişmiş Ülkelerde Fikri Mülkiyet ve İnovasyon

Kaynak: WIPO, 2022; yazarın hesaplamaları.

4. SONUÇ

Bu çalışmada gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler özelinde Ar-Ge ve inovasyona ilişkin girdilerin etkinliğine yönelik bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgularda, özellikle yenilikçi firmalar, fikri mülkiyet ve yabancı Ar-Ge finansmanı kapsamında az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler arasında önemli etkinlik farklılıklarının söz konusu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda az gelişmiş ülkelerde fikri mülkiyet haklarının korunmasındaki zayıflık, yerel yasal altyapı eksiklikleri ve bürokratik engellerin inovasyon süreçlerini sınırlaması muhtemeldir. Bu sınırlılıklar firmaların yeni teknolojileri ticarileştirme motivasyonunu azaltırken yatırım riskini artırabilmektedir. Aynı zamanda, az gelişmiş ülkelerde teknolojik bilgi altyapısı, yerel iş gücü, eğitim ve beceriye yönelik eksiklikler yabancı Ar-Ge finansmanının verimli kullanımını olumsuz etkileyebilecektir. Çalışmada ayrıca Ar-Ge ve inovasyona yönelik iş birlikleri ve ileri teknoloji sektörleri kapsamında da benzer farklılıkların olduğu gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda, az gelişmiş ülkelerde araştırma altyapısı ve finansman kaynaklarına erişimdeki zorlukların inovasyona yönelik yerel veya uluslararası iş birliklerini sınırladığı ifade edilebilir. Son olarak bu ülkelerdeki ileri teknoloji sektörlerine yönelik pazar küçüklüğü, düşük talep ve yetişmiş iş gücü eksikliği gibi faktörlerin yenilik odaklı firmaların potansiyelini sınırlayarak etkinliklerini düşürdüğü söylenebilir. Sonuç olarak, az gelişmiş ülkelerdeki Ar-Ge ve inovasyon süreçlerine ilişkin politika tasarımı bahsedilen hususların gözetilmesi bu süreçlerin etkinliğine katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell.
- Chang, H.-J. (2001). Intellectual Property Rights and Economic Development: Historical Lessons and Emerging Issues. *Journal of Human Development*, 2(2), 287-309.
- Chen, Y., & Puttitanun, T. (2005). Intellectual Property Rights and Innovation in Developing Countries. *Journal of Development Economics*, 78(2), 474-493.
- Cirera, X., Frías, J., Hill, J. & Li, Y. (2020). *A Practitioner's Guide to Innovation Policy: Instruments to Build Firm Capabilities and Accelerate Technological Catch-Up in Developing Countries*. World Bank Group.
- Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1990). Absorptive Capacity: A New Perspective on Learning and Innovation. *Administrative Science Quarterly*, 35(1), 128-152.
- David, P. A., Hall, B. H., & Toole, A. A. (2000). Is Public R&D a Complement or Substitute for Private R&D? A Review of the Econometric Evidence. *Research Policy*, 29(4-5), 497-529.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class*. Basic Books.
- Hagedoorn, J. (2002). Inter-firm R&D Partnerships: An Overview of Major Trends and Patterns since 1960. *Research Policy*, 31(4), 477-492.
- Hall, B. H. & Lerner, J. (2010). The Financing of R&D and Innovation. In *Handbook of the Economics of Innovation*, Vol. 1, 609-639.
- Heller, M. A., & Eisenberg, R. S. (1998). Can Patents Deter Innovation? The Anticommons in Biomedical Research. *Science*, 280(5364), 698-701.
- Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Narula, R. (2004). Understanding Absorptive Capacities in an 'Innovation Systems' Context: Consequences for Economic and Employment Growth. DRUID Working Paper.
- Narula, R., & Zanfei, A. (2005). Globalization of Innovation: The Role of Multinational Enterprises. In J. Fagerberg, D. C. Mowery, & R. R. Nelson (Eds.), *The Oxford Handbook of Innovation*, 318-345.
- Nelson, R. R. & Phelps, E. S. (1966). Investment in Humans, Technological Diffusion, and Economic Growth. *American Economic Review*, 56(2), 69-75.
- OECD. (2019). *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*. OECD Publishing.
- OECD. (2020). *Science, Technology and Innovation Outlook 2020*. OECD Publishing. Retrieved from OECD iLibrary.
- Perkmann, M., & Walsh, K. (2007). University-Industry Relationships and Open Innovation: Towards a Research Agenda. *International Journal of Management Reviews*, 9(4), 259-280.
- Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. Free Press.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), S71-S102.

Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17.

Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press.

Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic Capabilities and Strategic Management. *Strategic Management Journal*, 18(7), 509-533.

UNCTAD. (2021). *The Least Developed Countries Report 2021: The Least Developed Countries in the Post-COVID World: Learning from 50 Years of Experience*. United Nations Conference on Trade and Development.

UNESCO. (2016). *Sustainable Development in the Least Developed Countries Towards 2030*. UNESCO, Paris.

WIPO (2022). *Global Innovation Index 2022: What is the future of innovation-driven growth?*
<https://www.wipo.int/documents/d/global-innovation-index/docs-en-wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>

BALKAN ÜLKELERİNDE İHRACAT-İTHALAT ETKİLEŞİMİNE YÖNELİK MEKÂNSAL BİR ANALİZ

Doç. Dr. Dilara AYL A*

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

dilara.ayla@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0206-250X

Dr. Öğr. Üyesi Kezban AYRAN CİHAN**

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

kezban.cihan@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7700-7505

ÖZET

Dış ticaret bileşenlerinin Balkan ülkelerindeki mekânsal etkileşimi üzerine odaklanan bu çalışmada, 2008-2023 döneminde gerçekleşen tasarruf, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırımların ihracat-ithalat ilişkisi özelindeki etkileri incelenmektedir. Bu amaçla, komşuluk ilişkilerinin de dahil edildiği analizde SLX (Spatial Lag of X) modelinden yararlanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ihracat ve ithalat arasındaki bağımlılık doğrulanmakla birlikte ihracatın ithalat üzerindeki belirleyici etkisinin daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca dış ticaret bileşenlerinin tasarruf, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırım girişleri karşısındaki tepkilerinin ters yönlü ve yakın düzeylerde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Mekânsal analiz bulguları ise komşuluk etkilerinin ülkelerin kendi iç dinamikleri kadar güçlü olduğunu göstermiştir. Buna göre, doğrudan yabancı yatırımların ihracat açısından olduğu gibi ithalat için de en yüksek mekânsal etki düzeyine sahip değişken olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İthalat, DYY, Mekânsal Modeller

A Spatial Analysis of Export-Import Interaction in The Balkan Countries

ABSTRACT

Focusing on the spatial interaction of foreign trade components in the Balkan countries, this study examines the effects of savings, inflation, and foreign direct investment (FDI) on the export-import relationship during the period 2008–2023. For this purpose, the analysis utilizes the Spatial Lag of X (SLX) model, which incorporates neighborhood relations. According to the analysis results, the interdependence between exports and imports is confirmed, with exports exerting a stronger determinant effect on imports. Furthermore, the study observes that the responses of foreign trade components to savings, inflation, and FDI inflows are inverse and occur at comparable levels. Spatial analysis findings indicate that neighborhood effects are as strong as the internal dynamics of countries. Accordingly, foreign direct investment is identified as the variable with the highest spatial impact on both exports and imports.

Keywords: Export, Import, FDI, Spatial Models,

* Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü

** Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

JEL Codes: F10, F21, C31

1. GİRİŞ

Ülkelerin iktisadi büyüme ve kalkınmaları için ihracat, ithalat, doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), tasarruf ve enflasyon gibi çeşitli temel makroekonomik göstergelerin yakından takip edilmesi gerekmektedir. Söz konusu göstergeler ülkelerin kendi iç dinamikleri hakkında bilgi vermekle birlikte diğer ülkeler arasında kıyaslama yapılmasına da imkân tanımaktadır. Küreselleşme olgusunun etkisi ile teknolojinin, bilgi iletişim araçlarının, ulaşım araçları ve ağlarının, bankacılık hizmetlerinin gelişmesi ve çeşitlenmesi, serbest dış ticaret politikaları ile dış ticaretin önündeki engellerin azaltılması veya kaldırılması ülkeler arasındaki sınırların kalkmasına, ülkelerin ekonomik olarak yakınlaşmasına ve birbirleri ile daha fazla ticari ilişki kurmasına yol açmaktadır.

Dış ticaret, yatırımlar, sermaye ve işgücü akımları vb. yollarla gerçekleşen uluslararası ekonomik ilişkilerin artması siyasi ilişkileri artırmakta ve bu gelişmeler sonucunda sosyo-ekonomik iş birliklerinde de artışlar yaşanmaktadır. Bu kapsamda, ekonomiler ikili veya çok taraflı ticaret veya yatırım anlaşmaları gerçekleştirerek küresel rekabette avantajlı bir konum elde etmeye çalışmaktadırlar. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler yaygın bir biçimde ihracat ve ithalat yoluyla gerçekleşmektedir. Ekonomik gelişmişlik, teknoloji düzeyleri, beşerî sermayenin kalitesi, kaynak bolluğu gibi faktörler ülkeden ülkeye farklılıklar gösterdiği için ticareti gerçekleştiren ürünler, ticaret hacimleri ve ticaretin türü de farklılık göstermektedir. Ancak tüm bu farklı durumlara rağmen bütün ülkeler aktif bir şekilde dış ticaret faaliyetleri gerçekleştirmekte ve dünya ticareti günden güne artış kaydetmektedir.

Serbest ticaret, ülkelerin ihracat hacimlerinin yanında girdi temini nedeniyle ithalat hacimlerini de artırmaktadır. Ayrıca ithal girdiler düşük maliyetli bir üretime olanak sağlayarak ihracat kazançlarının artmasını sağlayabilmektedir (Aydın, 2021). Bu nedenle ihracat ve ithalat arasında sıkı bir ilişki ortaya çıkmakta ve bu faaliyetler birbiri ile paralellik gösterebilmektedir. Genel olarak, dış ticaret faaliyetleri teknoloji ve verimlilik seviyesini, istihdam olanaklarını artıran bir faktör olması nedeniyle iktisadi büyüme ve kalkınmanın temel kaynaklarından biridir (Uçak ve Arısoy, 2011: 639-240; Ho, 2013: 2-9). Ancak ülkeler dış ticarete öncelikli olarak döviz kazancı elde edebilmek için ihracatı artırmaya yönelik politikalar uygulamaktadır. Elde edilen bu dövizler ise dış borçların ödenmesinde, yurtdışında çeşitli yatırımların gerçekleştirilmesinde ve ithalat ödemelerinde en önemli kaynağı oluşturmaktadır. Yani ithalat yapabilmek için ihracat vb. döviz kazandırıcı işlemlerin gerçekleştirilmesi gerekli hale gelmektedir. Diğer taraftan yurtdışında üretim yapabilmek için ithal girdilere duyulan ihtiyaç ihracat yapabilmek için ithalat yapmayı zorunlu kılmaktadır. Bu iki durum ihracat ve ithalatın karşılıklı etkileşim içinde olan değişkenler olduğunu ortaya koymaktadır.

İhracat ve ithalat faaliyetleri birbirleri ile olan ilişkilerinin yanı sıra doğrudan yurtiçi yatırım ve üretimden de etkilenmektedir. Yurtdışında üretilemeyen veya düşük maliyetle üretilemeyen malların ithalatı gerçekleştirilirken, yurtdışında bol miktarda, düşük maliyetle üretilip rekabet avantajına sahip olan ürünlerin ihracatı gerçekleştirilmektedir. Bu durumda ihracat ve ithalat faaliyetleri yurtiçi üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik yatırımlar ile ilişkili hale gelmektedir. Bu yatırımları gerçekleştirebilmenin en temel yolu ise tasarrufların yatırıma

dönüşmesidir. Ancak her zaman yatırımlar için gerekli olan tasarruf düzeyi yeterli olamayabilir. Bu gibi durumlarda yurtiçi tasarruf düzeyinin düşüklüğü yabancı kaynaklara karşı bir bağımlılık ortaya çıkarmakta ve ithalatı artırmaktadır (Uygur, 2012: 10; Kaya, 2016: 59-61). Özellikle ithalatın ihracattan daha fazla olduğu ülkelerde iç tasarrufların yetersiz olması nedeniyle yatırımların yetersiz olduğu veya dış kaynaklarla gerçekleştirildiği görülmektedir (Altunöz, 2018: 116). Bu bilgiler tasarrufların ihracat ve ithalat üzerindeki etkilerinin öncelikli olarak yatırımlar kanalıyla gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Enflasyon oranı, kavramsal olarak yurtiçinde fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışı ifade etmekle birlikte arz yönünden toplam üretim ile ilgili bilgiler barındırmaktadır. Yurtiçinde üretim fazlalığının olması durumunda ihracat potansiyeli artmakta ayrıca arzın talepten yüksek olması nedeniyle fiyatlarda ve dolayısıyla enflasyon oranında düşüşler ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan, yurtiçinde enflasyonist bir süreç yaşandığında yatırımların maliyeti yükselmekte ve dolayısıyla yerli mallar pahalılaşmaktadır. Bu nedenle ihracat azalırken ucuz girdi bulma güdüsü ithalatı artırabilmektedir. Enflasyon ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara öncülük eden Romer (1993), dış ticaret politikaları yönetilirken para politikası ile genişletici uygulamaların sıkı bir şekilde kontrol edilmesi durumunda enflasyon sorunun önüne geçilebileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte ihracat odağı artan ülkelerde yurtiçi mal arzında daralmalar yaşanabilmekte ve ortaya çıkan talep fazlalığı nedeniyle enflasyonla mücadele politikalarının uygulanabilirliği zorlaşabilmektedir. Ayrıca, ihracatın ithalata olan bağımlılığının yüksek olduğu ülkelerde durum daha da ciddi bir boyuta ulaşmakta ve ithalat fiyatlarında yaşanabilecek bir artış da yurtiçinde enflasyon olarak karşılık bulabilmektedir (Güneş & Konur, 2013: 9).

İhracat ve ithalat yoluyla ülkeler arasında mal ve hizmet akımları oluşurken sermaye ve yatırım hareketliliği yoluyla da yabancı yatırımlar meydana gelmektedir. Ayrıca yurtiçinde tasarrufların yetersiz olduğu durumlarda ihtiyaç duyulan kaynaklar yabancı ülkelere elde edilmektedir. Dolayısıyla yabancı yatırımlar uluslararası ekonomik ilişkilerin önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkmaktadır. DYY'ler, yabancı ülke vatandaşlarının ev sahibi ülkelerde üretim tesisi kurmaları, üretim tesisi satın almaları veya taşınmaz satın almaları yoluyla kaynak aktarımında bulunmalarını ifade etmektedir (Eğilmez, 2016; Seyitoğlu, 2003: 598). Yabancı kaynaklardan biri olan DYY'ler, ev sahibi ülkeye yatırımlarını gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan kaynakları sağlarken birçok alanda da ekonomiye katkı sunabilmektedir (Özmerdivanlı & Akgün, 2024). DYY'ler, ev sahibi ülkelerde sermaye birikiminin artmasına, teknoloji transferi gerçekleşmesine, işgücü ve yönetsel bilgilerin aktarılmasına imkân sağlayarak ekonomiyi olumlu etkilemektedirler (Almfraji vd., 2014). Ayrıca söz konusu sermaye kaynakları ile yapılan yatırımlar ev sahibi ülkenin üretim hacmini ve istihdam düzeyini artırarak ihracat hacmini de artırmaktadır. Ancak bazen tam tersi durumlar da gerçekleşebilmektedir. Şöyle ki DYY girişleri ev sahibi ülkede tasarruf ve yatırımların azalmasına neden olmakta ve ev sahibi ülkedeki yerleşik ihracatçı firmalar ile rekabete girerek onları olumsuz etkilediğinde ihracatın azalmasına yol açabilmektedir (Zhang, 2006: 1). Diğer taraftan, DYY girişleri yerli paranın değerlenmesine yol açtığı zaman ihracat daha pahalı hale gelmekte ve ithalata doğru bir yönelim ortaya çıkarak ihracattan çok ithalatın artmasına sebep olabilmektedir (Sahoo vd., 2015 :4). Benzer bir şekilde yabancı yatırımda bulunan firmalar

üretimleri için gerekli kaynakları ithalat yoluyla yabancı ülkelerden karşıladığında ithalat artışı ile karşılaşılabilmektedir (Yalta, 2011: 3).

Coğrafi konum, ihracat ve ithalat etkileşimi üzerinde etkili olan yurtiçi tasarruflar, enflasyon ve DYY'ler kadar önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler arasındaki uzaklık arttıkça taşımacılık faaliyetleri artmakta, çeşitli bürokratik işlemler ortaya çıkmaktadır. Bunun aksine yakın coğrafyalarda bulunan ülkeler arasında siyasi ve kültürel yakınlıklar bulunabilmektedir (Bayar, 2024). Coğrafi olarak birbirine yakın olan ülkeler, özellikle komşuluk anlamında ortak sınırı bulunanlar, birbirlerine ait ekonomik göstergeleri değerlendirerek ekonomik fırsat ve tehditleri yakından takip etmektedirler. İhracat, ithalat, yabancı yatırım ve turizm gibi konularda uzakta bulunan ülkeler varılması zor, daha az bilinen ve riskli olarak değerlendirilebilmektedir. “Yer Çekimi (Gravity) Teorisi” veya “Çekim Teorisi” olarak bilinen yaklaşım da bu görüşü desteklemektedir. Bu yaklaşım, birbirine coğrafi olarak yakın konumlarda bulunan ülkelerin karşılıklı ekonomik aktivitelerinin özellikle dış ticaretlerini arttırdığını ifade etmektedir (Tinbergen, 1962). Yine bu görüşü destekleyecek şekilde Balkır & Demirci (1989), ülkelerin ekonomik gelişimlerini devam ettirebilmek için bölgesel bütünleşme çabaları içine girdiklerini ve coğrafi olarak yakın olan ülkelerle daha fazla iktisadi iş birliklerine gitme eğiliminde olduklarını ifade etmektedir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Mekânsal analizler kapsamında yürütülen bu çalışmada, tasarruf, enflasyon ve DYY'lerin ihracat ve ithalat üzerindeki etkileri karşılaştırmalı modellemeler kullanılarak incelenmektedir. Bu çerçevede, çeşitli zaman dilimleri için çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilen yerli ve yabancı literatür örneklerine aşağıda yer verilmektedir.

Çizelge 1. Literatür Özeti

Yazar/lar	Ülke/dönem	Yöntem	Bulgu
Terzioğlu & Çay (2024)	Türkiye/1996-2019	Driscoll ve Kraay Tahmincisi	İmalat sanayinin 20 adet alt sektöründe ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışma sonucunda ihracatın ithalat üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. İhracatın ithalat üzerinde en fazla etkiye sahip olduğu alt sektör ise tıbbi aletler sektörü olarak tespit edilmiştir.
Özmerdivanlı & Akgün (2024)	G20 Ülkeleri/ 2010 – 2021	Panel Bootstrap Nedensellik	Yüksek teknoloji ürün ihracatına etki eden faktörlerin incelendiği çalışma sonucunda DYY'ler ve yüksek teknoloji ürün ihracatı arasında çift yönlü nedensellik saptanmıştır.
Pınar (2024)	Türkiye/1998-20022	Granger Nedensellik Testi	İthalattan ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Uslu (2023)	Türkiye/1970-2021	Hacker ve Hatemi-J (2006) simetrik ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testleri	İhracattan enflasyona doğru simetrik ve ithalattan enflasyona doğru asimetrik nedensellik ilişkileri belirlenmiştir.
Bağdınlı & Arslan (2022)	Dış ticaret hacmi en yüksek olan 20 adet ülke/2010-2019	Panel Eşik EKK yöntemi	Enflasyon oranının ihracat üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu saptanmıştır.
Banday vd. (2021)	BRICS Ülkeleri/1990-2018	Eşbütünleşme ve Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testleri	İhracat ve ithalat toplamından DYY yönünde tek taraflı bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.
Özek (2020)	Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya/2004-2019	Panel VECM ve VAR Nedensellik Testleri	Kısa dönemde yurtiçi tasarruflardan cari işlemler dengesine doğru tek yönlü, uzun dönemde ise çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Sahoo & Sethi (2018)	Hindistan/975-2017	Toda Yamamoto Nedensellik Testi	İhracattan enflasyona doğru ve enflasyondan ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri belirlenmiştir.
Doğanay & Değer (2017)	21 Tane Yükselen Piyasa Ekonomisi/1996-2014	Panel Eşbütünleşme Testi	DYY yapan ülkelerin imalat sanayi ihracatları incelenmiştir. Çalışma sonucunda DYY'lerin ihracat üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Bedir & Soydan (2016)	17 Gelişmekte Olan Ülke/1990-2014	Panel Nedensellik	DYY ile ihracat ve ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkileri bulunmuştur.
Mukit & Shafiullah (2014)	Bangladeş/1994-2011	Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Testleri	Çalışmada ihracat, ithalat ve enflasyon arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışma sonucunda ithalatın enflasyon üzerinde pozitif, ihracatın ise negatif bir etki oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ihracat ile enflasyon arasında karşılıklı, enflasyondan ithalata doğru ise tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu saptanmıştır.
Özdemir vd. (2014)	17 Geçiş Ekonomisi/2003-2011	Panel Veri Analizi, Arellano, Froot ve Rogers Testi	Tasarruf açığı cari açığı pozitif bir şekilde etkilerken, özel tasarruf açıklarındaki artışların da cari işlemler açığını artırdığı belirlenmiştir.

Güneş & Konur (2013)	Türkiye/2000-2011	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testleri	İhracat ve ithalat faaliyetleri ile enflasyon arasında eşbütünleşme ilişkisi belirlenmiştir. Ayrıca değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir.
Saleena (2013)	Hindistan/1991 - 2011	Granger Nedensellik Testi	DYY'lerden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Murty vd. (2013)	Etiyopya/1973-2008	Hata Düzeltme Modeli	Yurtiçi tasarrufların kısa ve uzun dönemde cari denge üzerinde olumsuz etki yarattığı tespit edilmiştir.
Acaravcı & Öztürk (2010)	AB Üyesi Ülkeler/1998-2009	Panel ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	İhracat, ithalat ve DYY değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca DYY'lerden ithalata doğru tek yönlü nedensellik bulunduğu belirlenmiştir.

Literatür araştırması incelendiğinde ihracat, ithalat, tasarruf oranı, enflasyon ve DYY arasında güçlü ilişkilerin bulunduğu görülmektedir. Ancak bu konu hakkında mekânsal etkileri de araştıran çalışmaların yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle ülkelerin belirli bir coğrafyada birlikte bulunması ve komşu sınırlara sahip olması ekonomik etkileşimleri güçlendirmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

3. YÖNTEM

Komşuluk ilişkilerinden kaynaklanan etkileşimleri değerlendirmek amacıyla kullanılan mekânsal yöntemler, bu etkileşimlerde bağımlılık ve heterojenlik etkilerinin varlığını incelemeye yönelik bir analize dayanır (Anselin et al., 2008: 625). Mekânsal bağımlılık kavramı, birimlerin şekil, konum ve boyutlarının ele alınan değişkenlerle olan korelasyonunu ifade ederken, mekân birimlerinin boyutları büyüdükçe uzak konumdaki başka bir birimden etkilenme olasılığının azaldığını öne sürmektedir (Anselin & Getis, 1992: 24). Diğer yandan, mekânsal heterojenlik, model katsayılarında ya da hata varyansında gözlemlenen dengesizliklerin bir göstergesi olarak tanımlanır (Anselin & Bera, 1998: 241).

İlk aşamada, bölgesel etkileşim durumunu ifade eden ve $N \times N$ boyutunda olan bir mekânsal ağırlık matrisinin oluşturulmasına dayanan yöntem, verilerin mekânsal özelliklerine göre düzenlenmesini gerektirir (Anselin et al., 2008: 628). İkinci aşama, oluşturulan matrisin incelenen verilerin niteliğine uygun şekilde belirlenen regresyon modeline entegre edilmesini kapsamaktadır. Bu aşamada, incelenecek mekânsal etkilerin bağımlı ve/veya bağımsız değişkenlerden ya da hata terimlerinden kaynaklanabileceği öngörülmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2022: 51). Moran I, LM hata ve LM gecikme testleri yardımıyla, mekânsal bağımlılığın varlığı ve kaynağı bu aşamada sınanabilmektedir. İncelenen birimlerin komşuları ile olan korelasyon ilişkisi hakkında genel bir değerlendirme sunan Moran I testi, bulguların istatistiksel olarak anlamlı olması durumunda bölgesel ölçekte bir mekânsal etkileşim olduğunu

ortaya koymaktadır (Fischer & Wang, 2011). Ayrıca, mekânsal hatanın değerlendirilmesinde LM hata testi, mekânsal gecikmenin belirlenmesinde ise LM gecikme testi kullanılmaktadır (Kosfeld, 2015). Son olarak, belirlenen niteliklere bağlı olarak (örneğin, mekânsal hata ve/veya mekânsal gecikmenin varlığına göre) uygun modelin seçimi aşamasına geçilmektedir. Mekânsal analizlerde kullanılacak uygun modelin belirlenmesi için sabit veya tesadüfi etki yöntemlerinden hangisinin daha etkin olduğuna karar vermek büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, Hausman (1978) testi uygulanmakta ve mekânsal etkinin niteliğine bağlı olarak önerilen yöntemler doğrultusunda ilerlenmektedir (Elhorst, 2003). Bu testlerin sonuçlarına dayanarak, çalışmada kullanılan yöntem SLX (Spatial Lag of X) olarak belirlenmiştir.

Mekânsal etkinin yalnızca bağımsız değişken üzerinde bulunduğu SLX (Spatial Lag of X) modeli, aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır (Halleck Vega & Elhorst, 2015: 346):

$$Y = \alpha I_N + X\beta + WX\theta + \varepsilon \quad (1)$$

(1) numaralı denklemler ifade edilen model, özellikle yayılma etkisine odaklanan çalışmalarda önemli bir rol üstlenmektedir.

Modellemede yer alan Y değişkeni, gruptaki her birim için bağımlı değişkeni temsil eden bir vektördür. Bu vektör, $N \times 1$ boyutundadır; bu da N adet gözlemi içerdiği anlamına gelir. I_N , sabit terim parametresi α ile ilişkilidir ve $N \times 1$ boyutunda bir vektördür. X , $N \times K$ boyutunda bir matrisi ifade eder. Burada, K , bağımsız değişken sayısını temsil eder ve bu değişkenler β vektörü ile ilişkilendirilmiştir. W , $N \times N$ boyutunda bir mekânsal ağırlık matrisidir. Mekânsal bağımlılığın modellenmesi sürecinde, X açıklayıcı değişkenlerine mekânsal gecikme uygulanır; bu işlem WX terimiyle ifade edilir. WX matrisi, yine $N \times K$ boyutundadır ve mekânsal bağımlılık etkilerini modellemek amacıyla kullanılır. θ parametresi, mekânsal bağımlılık etkilerini açıklamak için kullanılan bir parametre vektörüdür ve β vektörüne benzer şekilde $K \times 1$ boyutundadır. Ancak, θ , WX değişkenlerinin parametre tahminlerini ifade eder. ε , $N \times 1$ boyutundaki hata terimlerini temsil eden bir vektördür. Bu hata terimleri sıfır ortalamalıdır ve σ^2 varyansa sahiptir (Halleck Vega & Elhorst, 2015: 343).

4. AMPİRİK ANALİZ

Tasarruf, enflasyon oranı ve DYY değişkenlerinin dış ticaret bileşenlerinin karşılıklı etkileşimi bağlamında değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, Balkan ülkeleri (Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Kosova, Karadağ, Kuzey Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya ve Türkiye) örneklemini üzerinde odaklanılmıştır. Örneklemin 2008-2023 dönemine ait yıllık verilerinden yararlanılarak gerçekleştirilen analiz, bölgedeki mekânsal etkileşimlerin ihracat ve ithalat özelinde incelenmesini hedeflemektedir. Çalışmanın zaman boyutu, Kosova'nın kuruluş yılı sebebiyle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda analize dahil edilen değişkenlere ait açıklamalar Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Veri seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Açıklama	Kaynak
XO	Mal ve Hizmet İhracatı (% GSYİH)	World Bank (2024)
MO	Mal ve Hizmet İthalatı (% GSYİH)	
TASO	Brüt Yurtiçi Tasarruflar (% GSYİH)	
EO	Enflasyon Oranı (Tüketici Fiyatları, %)	

GDYYO	Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Girişler (% GSYİH)					
Tanımlayıcı İstatistikler						
n		XO	MO	TASO	EO	GDYYO
192	Ort.	0.425	0.533	0.136	0.043	0.048
	Maks.	0.941	0.949	0.318	0.723	0.373
	Min.	0.172	0.234	-0.121	-0.024	-0.007
	Std. Hata.	0.161	0.142	0.100	0.074	0.044
	Çarpıklık	0.903	0.148	-0.346	5.779	3.058
	Basıklık	3.282	2.855	2.335	48.333	19.176

Çizelge 2’de yer alan tüm değişkenlerin oransal olması ve maks.-min değerleri arasında ciddi bir fark olmaması nedeniyle logaritmik dönüşüm tercih edilmemiştir. Bu kapsamda incelenecek olan fonksiyonel ilişkilerin mekânsal etkilerden bağımsız ve kapalı form ifadesi şu şekildedir:

$$\text{Model 1: } XO_{it} = \beta_0 + \beta_1 MO_{it} + \beta_2 TASO_{it} + \beta_3 EO_{it} + \beta_4 GDYYO_{it} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

$$\text{Model 2: } MO_{it} = \delta_0 + \delta_1 XO_{it} + \delta_2 TASO_{it} + \delta_3 EO_{it} + \delta_4 GDYYO_{it} + \upsilon_{it} \quad (6)$$

(5) ve (6) nolu eşitlikte yer alan “t” zaman, “i” yatay kesit birimlerini ve ε - υ hata terimlerini ifade etmektedir. Denklemlere göre, ihracat ve ithalat özelinde 2 model oluşturulmuştur. Ek olarak, fonksiyonel ilişkilerin incelenmesi aşamasından önce değişkenlere ait korelasyon matrisi ve varyans büyütme faktörü (VIF) verilerine yer verilmesi uygun görülmüştür. İlgili bulgular Çizelge 3’te belirtilmiştir.

Çizelge 3. Korelasyon Matrisi ve VIF Bulguları

Değişken	XO	MO	TASO	EO	GDYYO
XO	1				
MO	0.709 (0.000)	1			
TASO	0.497 (0.000)	-0.136 (0.060)	1		
EO	-0.043 (0.557)	-0.095 (0.190)	0.248 (0.001)	1	
GDYYO	-0.101 (0.165)	0.341 (0.000)	-0.456 (0.000)	-0.012 (0.872)	1
VIF Bulguları					
Model (1)			Model (2)		
Değişken	VIF	1/VIF	Değişken	VIF	1/VIF
MO	1.15	0.873	XO	1.44	0.697
TASO	1.37	0.731	TASO	1.94	0.517
EO	1.09	0.915	EO	1.14	0.880
GDYYO	1.43	0.698	GDYYO	1.33	0.752
Ort VIF = 1.26			Ort VIF = 1.46		

Çizelge 3’te özetlenen sonuçlara göre, çizelgenin ilk bölümünde yer alan korelasyon katsayılarının yüksek olmadığı gözlenmektedir. Bu durum olası bir sahte regresyon için önsel bir tespit olarak değerlendirilebilir. Ayrıca çizelgenin ikinci bölümünde belirtilen ve bağımsız

değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağıntı sorunu hakkında bilgi edinilmesini sağlayan VIF değerlerinin gerek değişken gerekse ortalama bazda 5'ten küçük olması yürütülecek regresyonun sağlıklı olması açısından önem arz etmektedir. Nitekim, VIF değerinin 1-5 arasında olması orta düzeyde bir ilişkiye işaret ederken, 5-10 arasında olması bağımsız değişkenlerle ilgili yüksek düzeyde bir çoklu doğrusal bağıntının olduğunu göstermektedir (Belsley, 1991: 159).

Araştırma örnekleminde yer alan ülkelerin kendi iç dinamiklerinin yanı sıra aynı coğrafyada olmaları nedeniyle ortaya çıkabilecek komşuluk etkilerinin de dikkate alınması amacıyla mekânsal panel veri analizlerinden yararlanılması mümkündür. Bu nedenle öncelikle mekânsal bakımdan bir etkinin olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Söz konusu sınıma işlemleri için 12*12 boyutunda ve standardize edilen bir mekânsal ağırlık matrisi kullanılmıştır. Bu kapsamda yapılan sınıma işlemlerine ilişkin sonuçlar Çizelge 4'te belirtilmiştir.

Çizelge 4. Mekânsal Otokorelasyon Testleri

Test	Model (1)	Model (2)
Global Moran I	0.107 (0.029)	0.070 (0.140)
Global Geary C	0.952 (0.519)	1.066 (0.470)
Global Getis-Ords	-0.410 (0.029)	-0.268 (0.140)
LM Error (Burridge)	3.491 (0.062)	1.491 (0.222)
LM Error (Robust)	3.456 (0.063)	1.442 (0.230)
LM Lag (Anselin)	0.035 (0.851)	0.058 (0.810)
LM Lag (Robust)	0.002 (0.988)	0.009 (0.925)
LM SAC (LMErr+LMLag_R)	3.491 (0.175)	1.500 (0.473)
LM SAC (LMLag+LMErr_R)	3.491 (0.175)	1.500 (0.473)

Çizelge 4'te belirtilen rapora göre, mekânsal hata ve/veya mekânsal gecikme etkisinin olup olmadığının sınıması amacıyla yapılan test sonuçlarının her iki model kapsamında benzer nitelikte olduğu görülmektedir. Sonuçlar modellerde, herhangi bir mekânsal hata ve mekânsal gecikme etkisinin olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, mekânsal bağımsız değişken ile ilgili olası bir etkinin olup olmadığının araştırılması önem arz etmektedir. Ancak bu araştırmanın yapılabilmesi için öncelikle birim etki sınımasına ihtiyaç duyulmaktadır. İncelenecek olan regresyonlar kapsamında uygulanan sınıma işlemlerine ait sonuçlar Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Mekânsal Hata ve Mekânsal Gecikme Testleri

Test	Model (1)	Model (2)
Breusch-Pagan LM Test -Two Side	529.084 (0.000)	538.527 (0.000)
Breusch-Pagan ALM Test -Two Side	395.792 (0.000)	413.371 (0.000)
Sosa-Escudero-Yoon LM Test -One Side	23.002 (0.000)	23.206 (0.000)
Sosa-Escudero-Yoon ALM Test -One Side	19.895 (0.000)	20.332 (0.000)
Baltagi-Li LM Autocorrelation Test	154.332 (0.000)	140.300 (0.000)
Baltagi-Li ALM Autocorrelation Test	21.040 (0.000)	15.144 (0.001)
Baltagi-Li LM AR(1) Joint Test	550.124 (0.000)	553.671 (0.000)

Çizelge 5 incelendiğinde, birim etkinin olmadığı temel hipotezinin sınıdığı testlerin tümünün %1 istatistikî anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Birim etkinin tespit edilmesinden sonra sabit veya tesadüfî etkiler yöntemlerinden hangisinin kullanılması

gerektiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla yararlanılan Hausman testi sonuçları Çizelge 6’da özetlenmiştir.

Çizelge 6. Hausman Testi

Test	Model (1)	Model (2)
Hausman LM Test	33.687 (0.000)	2.672 (0.750)

Çizelge 6’da yer alan sonuçlara göre, Hausman testi kapsamında tesadüfi etkilerin olduğunu ifade eden temel hipotezin Model 1 için reddedildiği gözlenmekle birlikte Model 2 için reddedilemediği görülmektedir. Buna göre, ihracat için yürütülecek model için sabit, ithalat modellemesinde ise tesadüfi etkiler yönteminin uygun olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu tespitler ışığında, mekânsal hata ve mekânsal gecikme içermeyen bu yapıda mekânsal gecikmeli bağımsız değişkenlerin olası etkilerinin sınanması amacıyla SLX yönteminden yararlanılmıştır. İlgili sonuçlar Çizelge 7’de belirtilmiştir.

Çizelge 7. SLX Model Tahmin Sonuçları

Model 1 (Sabit Etkiler)					
Değişken	Katsayı	Std.Hata	P> z	95% Güven Aralığı	
MO	0.726	0.043	0.000	0.640	0.811
TASO	0.473	0.068	0.000	0.339	0.606
EO	-0.080	0.039	0.041	-0.156	-0.003
GDYYO	-0.227	0.081	0.005	-0.386	-0.068
w1x_MO	0.184	0.059	0.002	0.069	0.300
w1x_TASO	0.316	0.097	0.001	0.125	0.508
w1x_GDYYO	-0.626	0.120	0.000	-0.864	-0.389
C	-0.118	0.023	0.000	-0.163	-0.073
sigma_u	0.061				
sigma_e	0.027	Within R² = 0.879		F(11, 173) = 40.71 (0.000)	
rho	0.833				
Model 2 (Tesadüfi Etkiler)					
Değişken	Katsayı	Std.Hata	P> z	95% Güven Aralığı	
XO	0.905	0.050	0.000	0.807	1.002
TASO	-0.472	0.066	0.000	-0.602	-0.342
EO	0.086	0.043	0.044	0.002	0.169
GDYYO	0.416	0.081	0.000	0.257	0.575
w1x_XO	-0.107	0.58	0.066	-0.221	0.007
w1x_EO	0.220	0.076	0.004	0.070	0.369
w1x_GDYYO	0.377	0.135	0.005	0.113	0.641
_cons	0.207	0.025	0.000	0.159	0.255
sigma_u	0.051				
sigma_e	0.029	Overall R² = 0.819		Wald chi2(7) = 890.65 (0.000)	
rho	0.756				

Çizelge 7’de belirtilen bulgulara göre, her iki model için hesaplanan R² değerlerinin %80’in üzerinde olduğu görülmektedir. Model 1 kapsamında elde edilen veriler, MO değişkeninde meydana gelen %1’lik bir artışın XO değişkenini %0.73 oranında arttırdığını göstermiştir. TASO değişkeninde yaşanan her %1’lik bir artışın ise ihracat oranını %0.47 oranında arttırdığı belirlenmiştir. Bununla birlikte EO ve GDYYO değişkenlerinin negatif yönlü bir etki gücüne

sahip olduğu gözlenmiştir. Söz konusu değişkenlerin ithalat üzerindeki etkilerinin incelendiği Model 2’de ise beklentiler dahilinde tam tersi yönde bir etkileşimin varlığı tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, XO değişkeninde meydana gelen %1’lik bir artışın ise MO değişkenini %0.91 düzeyinde arttırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre, ihracatın ithalat üzerindeki belirleyici etkisinin daha güçlü olduğu izlenebilmektedir.

Model 1 ile ortaya konulan mekânsal etkileşim katsayıları ise MO ve TASSO değişkenlerinin ihracat oranı üzerinde pozitif; GDYYO değişkeninin ise negatif yönde etkili olduğunu göstermiştir. Buna göre, komşu ülkelerin ithalat ve yurtiçi tasarruf artışları ana ülkenin ihracatının artmasının bir sebebinin oluşturmaktadır. Diğer taraftan komşu ülkelere yönelen DYY’lerin artması durumunda ana ülke ihracatında düşüş beklenmektedir. Bu modellemede, enflasyon oranına ilişkin bir mekânsal etki belirlenmemiştir. Model 2 ile ulaşılan bulgular ise EO ve GDYYO değişkenleri için pozitif, XO değişkeni için negatif yönde mekânsal etki mekanizmalarının işlediğini göstermiştir. Bu kapsamda komşu ülkelere yönelen DYY’lerin artması durumunda ana ülke ithalatında artış beklenebilecektir. Ek olarak, komşu ülkelerin enflasyon oranlarındaki artışlar ana ülke ithalat oranının artmasına sebep olabilecektir. Diğer taraftan, komşu ülkelerin ihracatında yaşanacak %1 oranındaki bir artışın ana ülke ithalatını %0.11 düzeyinde azaltması beklenmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Balkan ülkelerinin 2008-2023 dönemine ait yıllık verilerinden yararlanılarak yapılan çalışmada, tasarruf, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırımların ihracat-ithalat etkileşimi üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Söz konusu ilişkilerin mekânsal etkileşimler dahilinde incelenmesi bölgesel ekonomi açısından önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, SLX modelinin kullanıldığı çalışma sonucunda ihracat ve ithalat arasındaki bağımlılık ilişkisi doğrulanmakla birlikte ihracatın ithalat üzerindeki belirleyici etkisinin daha güçlü ve pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda, dış ticaret bileşenlerinin tasarruf, enflasyon ve doğrudan yabancı yatırım girişleri karşısındaki tepkilerinin ters yönlü ve yakın düzeylerde olduğu belirlenmiştir.

Çalışmanın temel odağını oluşturan mekânsal etkileşim mekanizmaları ve tespit edilen etkilerin boyutları bölgeselleşme bağlamında da önem arz etmektedir. Bu kapsamda Model 1 için yürütülen mekânsal etki sınamaları sonucunda, komşu ülkelerin ithalatı ve tasarrufları arttığında ana ülkedeki ihracatın da arttığı belirlenmiştir. İthalat için elde edilen bulgu, komşu ülkelerdeki ithalat artışının ana ülke için ihracat fırsatına dönüşmesinden kaynaklanabilecektir. Ayrıca, yakın coğrafyadaki ticari ilişkilerin yoğun olması bölgeselleşmenin bir yansıması olarak düşünülebilir. Tasarruflar için tespit edilen pozitif mekân etkisi ise tasarruf düzeyi artan komşu ülkelerin yatırım için gerekli olan girdileri ana ülkeden talep etmesi ile açıklanabilir. Ek olarak, DYY’ler için belirlenen negatif mekânsal etki yabancı yatırımların giriş yaptıkları ülkelerin üretim kapasitelerine yaptıkları katkıdan kaynaklanabilir. Bu ülkeler, üretim kapasitesindeki artışlar sayesinde girdilerini ithal ikame modelleriyle sağlayabilmekte ve dolayısıyla ana ülkenin ihracatını olumsuz yönde etkileyebilmektedirler.

Model 2’ye ait mekânsal etki sınamalarına göre, komşu ülkelerin ihracat artışları ana ülkenin ithalatını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, ihracatı artan ülkenin kendine yeterlilik düzeyine yönelik olumlu katkılar sağlanmasından kaynaklanabilecektir. Nitekim, kendine

yeterli bir ülke ithalat talebini düşürülebilir. Analizde, komşu ülkelerin enflasyon oranı artışlarının ana ülke ithalatını arttırdığı da belirlenmiştir. İthalat üzerindeki bu etki ana ülkenin aramal gibi zorunlu malların fiyat değişimleri karşısındaki duyarlılık derecesinin genel olarak düşük olması sebebiyle gerçekleşebilecektir. Analiz sonucunda ulaşılan bir diğer bulgu ise komşu ülkelerdeki DYY artışlarının ana ülke ithalatı üzerinde pozitif etki yarattığıdır. Bu durum, DYY'lerin üretim ve tüketim ihtiyaçlarını desteklemesi sonucu ana ülkenin komşu ülkelerden yaptığı ithalatı arttırmamasından kaynaklanabilir. Çünkü üretim kapasitesi genişleyen ülkeler sahip olmadıkları ara mal ve üretim malı taleplerini komşu ülkelerden sağlamaya yönelebilirler. Bununla birlikte komşu ülkelerdeki DYY girişleri sonucu ortaya çıkan ekonomik büyüme diğer ülkelere yönelik mal talebini arttırabilecektir. Dolayısıyla ana ülkeye yönelik üretim ve tüketim malı talebinin artması beklentiler dahilindedir. Analiz sonucuna göre dikkat çeken bulgulardan biri de DYY'lerin ihracat açısından olduğu gibi ithalat için de en yüksek mekânsal etki düzeyine sahip değişken olmasıdır.

Bu bağlamda, bölgesel düzeyde gerçekleşen ticaret entegrasyonuna ilişkin düzenlemelerin stratejik planlamalar içermesi önem arz etmektedir. Örneğin, komşu ülkelerin üretim kapasitesini iyileştirecek nitelikteki ticaret anlaşmaları ana ülkenin ihracatını destekleyen fırsatlar yaratabilir. Benzer şekilde, katma değeri yüksek ve yenilikçi teknoloji odaklı üretime yönelen ülkeler ihracat açısından avantajlı konuma geçebilir. Bu durumda komşu ülkelerin ithalat ihtiyaçlarının karşılanması da hedeflenebilecektir. Ek olarak, bölgesel iş birliği çalışmalarının genişletilmesi ile yabancı yatırımlar ile sağlanan avantajların paylaşılması mümkün olabilecektir. Bu kapsamda, karşılıklı fayda sağlayan teşvik paketlerinin arttırılması ve ticareti kolaylaştıran önlemler alınması önerilmektedir. Söz konusu yaklaşımla, ihracat ve ithalat dengesinin iyileştirilmesi sağlanarak ekonomik büyüme ve kalkınma için stratejik fırsatların yakalanması mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Acaravcı, A. & Öztürk, İ. (2010). On the relationship between energy consumption, CO2 emissions and economic growth in Europe, *Energy*, 35(12), 5412-5420. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2010.07.009>

Almfraji, M. A., Almsafir, M. K. & Yao, L. (2014). Economic growth and foreign direct investment inflows: The case of Qatar. *Procedia-Social and Behavioural Sciences*, 109, 1040-1045. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.586>

Altunöz, U. (2018). Cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı bağlamında Türkiye'nin üçüz açık analizi, *Maliye Dergisi*, 175, 115-139.

Anselin, L. & Bera, A. K. (1998). *Spatial dependence in linear regression models with an introduction to spatial econometrics*, in Aman Ullah and David E. A. Giles (ed.), Chapter 7, Handbook of Applied Economic Statistics, New York: Marcel Dekker, 237-289.

Anselin, L. & Getis, A. (1992). Spatial statistical analysis and geographic information systems, *The Annals of Regional Science*, 26(1), 19-33.

- Anselin, L., Gallo, J. L. & Jayet, H. (2008). *Spatial panel econometrics*, in Laszlo Matyas and Patrick Sevestre (ed.), *Advanced Studies in Theoretical and Applied Econometrics*, Netherlands: Springer, 46, 625-660.
- Aydın, A. (2021). Türkiye ekonomisinde ithal girdi bağımlılığının analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 12(2), 223-249. <https://doi.org/10.54688/ayd.876593>
- Bağdınlı, N. & Arslan, İ.K. (2022). Makroekonomik göstergelerin dış ticaret dengesi üzerine etkisi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(1) 106-117.
- Balkır, C. & Demirci, M. (1989). *Uluslararası ekonomik bütünleşme ve Avrupa Topluluğu*, İstanbul, Filiz Kitabevi
- Banday, U. J., Murugan, S. & Maryam, J. (2021). Foreign direct investment, trade openness and economic growth in BRICS countries: Evidences from panel data, *Transnational Corporations Review*, 13(2), 211–221. <https://doi.org/10.1080/19186444.2020.1851162>
- Bayar, G. (2024). Türkiye'nin bölgesel ihracatının eğilim ve panel yerçekimi analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 42(3), 385-413.
- Bedir, S. & Soydan, A. (2016). Implications of FDI for current account balance: A panel causality analysis. *Eurasian Journal of Economics and Finance*, 4(2), 58-71.
- Belsley, D. A. (1991). *Conditioning diagnostics: Collinearity and weak data in regression*, John Wiley & Sons, Inc., New York.
- Doğanay, M. A. & Değer, M. K. (2017). Yükselen piyasa ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat ilişkisi: Panel veri eşbütünleşme analizleri (1996-2014). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 127-145.
- Eğilmez, M. (2016). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Türkiye. <http://www.mahfiegilmez.com/2016/08/dogrudan-yabanc-sermaye-yatrimlar-ve.html>
- Elhorst, J. P. (2003). The mystery of regional unemployment differentials: theoretical and empirical explanations. *Journal of Economic Surveys*, 17(5), 709-748. <https://doi.org/10.1046/j.1467-6419.2003.00211.x>
- Fischer, M. M. & Wang, J. (2011). *Spatial data analysis: Models, methods and techniques*, 1. Edt., Berlin, Springer Science & Business Media.
- Güneş, Ş. & Konur, F. (2013). Türkiye ekonomisinde dışa açıklık ve enflasyon ilişkisi üzerine ampirik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (1), 7-20.
- Halleck Vega, S. & Elhorst, J. P. (2015). The SLX model. *Journal of Regional Science*, 55(3), 339-363.
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 46(6), 1251-1271. <https://doi.org/10.2307/1913827>
- Ho, C. S. (2013). Evaluating the determinants of international trade competitiveness of emerging ASEAN5 4 countries, *SSRN Working Paper*, No. 2202716.

- Kaya, M. (2016). Türkiye’de cari açık sorunu ve nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 51-75.
- Kosfeld, R. (2015). Tests on Spatial Dependence in The Errors, Kassel, Germany: University of Kassel, <https://www.uni-kassel.de/fb07/index.php?eID=dumpFile&t=f&f=2900&token=168736c06755ecf85c12676db52d4f78be596277>
- Mukit, D.M. & Shafiullah, A. Z. M. (2014). Export, import and inflation: A study on Bangladesh. *Amity Global Business Review*, 9, 46-55.
- Murty, KS, Sailaja, K. & Demissie, WM (2013). Etiyopya'da cari açığın makroekonomik belirleyicileri. *Excel Uluslararası Multidisipliner Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 1- 13.
- Özdemir, D., Buzdağlı, Ö., Emsen, Ö. S. & Çelik, A. A. (2014). Geçiş ekonomilerinde üçüz açık hipotezinin geçerliliği (validity of triple deficit hypothesis in transition economies). In *International Conference On Eurasian Economies*, 1, 1-7.
- Özek, Y. (2020). Avrupa Birliği üyesi seçili geçiş ekonomilerinde yurtiçi tasarruflar ve cari işlemler dengesi ilişkisi. *Researcher*, 8(3), 48-61.
- Özmerdivanlı, A. & Akgün, E. (2024). Doğrudan yabancı yatırımlar, yüksek teknolojili ürün ihracatı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: G20 ülkelerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 15(41), 41-57. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1317473>
- Pınar, A. (2024). İhracat ve ithalatın ekonomik büyüme ile ilişkisi: Türkiye üzerine ampirik bir çalışma. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 10(5), 683-688.
- Romer, D. (1993). Openness and inflation: theory and evidence, *The Quarterly Journal of Economics*, 113(2), 649-652.
- Sahoo, M. & Sethi, N. (2018). The dynamic relationship between export, import and inflation: Empirical evidence from India. *The Indian Economic Journal*, 66(3-4), 294-311. <https://doi.org/10.1177/0019466220935552>
- Sahoo, M., Babu, M. S. & Dash, U. (2015). Effects of FDI flows on current account balances: Do globalisation and institutional quality matter?. *Forum for Research in Empirical International Trade*, Working Paper, <https://www.freit.org/WorkingPapers/Papers/Other/FREIT1000.pdf>
- Saleena, N. J. (2013). Impact of FDI on services export: Evidence from India. *Journal of Business Management & Social Sciences Research*, 2(11), 34- 38.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası iktisat; teori, politika ve uygulama*. 15. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Terzioğlu M. & Çay Y. (2024). İhracat ile ithalat arasındaki ilişkinin sektörel düzeyde panel veri yöntemiyle analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 46(2), 313-330. <https://doi.org/10.14780/muiibd.1559425>

Tinbergen J. (1962). *Shaping the world economy: Suggestions for an international economic policy*. New York: Twentieth Century Fund.

Uçak, H. & Arısoy, İ. (2011). Türkiye ekonomisinde verimlilik, ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi. *Ege Akademik Bakış*, 11(4), 639-651.

Uslu, H. (2023). Türkiye’de reel döviz kuru, enflasyon ve faiz oranlarının dış ticaret üzerindeki etkisi: simetrik ve asimetrik yöntemlerle analiz. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), <https://doi.org/10.33206/mjss.1186057>

Uygur, E. (2012). Türkiye’de cari açık tartışmaları. *Econstor*, Turkish Economic Association, Ankara, Discussion Paper, No. 2012/25.

World Bank (2024). World Bank National Accounts Data, <https://datacatalog.worldbank.org/public-licenses#cc-by>, 06.10.2024.

Yalta, Y. A. (2011). Uncovering the channels through which FDI affects current account: The case of Turkey. Department of Economics, TOBB University of Economics and Technology, WP No: 11-08. <https://core.ac.uk/download/pdf/6374231.pdf>

Yerdelen Tatoğlu, F. (2022), *Mekânsal Ekonometri- Stata Uygulamalı*, 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Zhang, K. H. (2006). Foreign direct investment and economic growth in China: A panel data study for 1992-2004. *The Conference of WTO, China and Asian Economies* University of International Business and Economics, Beijing.

ENFLASYON GELİR EŞİTSİZLİĞİNİ ARTIRIYOR MU?

Dr. Öğr. Üyesi Bayram AYDIN

Yozgat Bozok Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

bayram.aydin@bozok.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4238-7779

ÖZET

Bir ekonomideki mal ve hizmetlerin genel fiyat düzeyindeki sürekli artışlar şeklinde tanımlanan enflasyon, onlarca yıldır ekonomi politikalarının odak noktası olmuştur. Enflasyonun makroekonomik istikrar, satın alma gücü ve faiz oranları üzerindeki etkileri iyi araştırılmış olsa da, gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi önemli bir akademik araştırma alanı olmaya devam etmektedir. Enflasyon karmaşık bir ekonomik olgu olmakla birlikte, farklı gelir grupları üzerindeki etkileri eşitsizlik çerçevesinden önem kesp etmekte olup, literatürde sunulan kanıtlar düşük gelirli hanelerin orantısız bir şekilde enflasyondan etkilendiğini göstermektedir. Düşük gelirli haneler, temel mal ve hizmetlere harcama yapma eğilimlerinin daha yüksek olması nedeniyle genellikle orantısız bir yük taşırlar. Burada ortaya çıkan enflasyonun gelir eşitsizliğini kötüleştirip kötüleştirmede sorusu, enflasyonun toplumsal etkilerini anlamak açısından önemlidir. Bu nedenle bu araştırma, enflasyon ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiye dair mevcut akademik literatürü gözden geçirerek hem teorik perspektifleri hem de ampirik bulguları incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışma; bu ilişkinin teorik temellerini incelemekte, farklı ülkeler ve ekonomik bağlamlar arasında ampirik çalışmaları araştırmakta ve gelir eşitsizliğini kötüleştirme potansiyelini en aza indirecek politika çıkarımlarını sunmaktadır. Literatürde enflasyon ve gelir eşitsizliği bağlantısına ilişkin üç ayrı görüş yer almakta olup, bu görüşleri savunan ampirik literatür çalışmada sınıflandırılarak ortaya konulmuştur. Çalışmada literatürdeki bu mevcut görüşler sentezlenerek, enflasyonun gelir eşitsizliğini nasıl etkilediğine dair bulgular ortaya konulmakta ve bu zorlukları ele almak isteyen politika yapıcılara öngörüler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Gelir Eşitsizliği, Literatür Taraması

DOES INFLATION WORSEN INCOME INEQUALITY?

Inflation that is defined as a sustained increase in the general price level of goods and services in an economy, has been a focal point of economic policy for decades. While the effects of inflation on macroeconomic stability, purchasing power, and interest rates have been well-researched, its impact on income inequality remains an important area of academic research. While inflation is a complex economic phenomenon, its effects on different income groups are important in the context of inequality, and evidence in the literature suggests that low-income households are disproportionately affected by inflation. Low-income households generally carry a disproportionate burden due to their higher propensity to spend on essential goods and

services. The question of whether inflation worsens income inequality is important in understanding the social effects of inflation. Therefore, this research aims to review the existing academic literature on the relationship between inflation and income inequality, examining both theoretical perspectives and empirical findings. To this end, the study examines the theoretical foundations of this relationship, explores empirical studies across different countries and economic contexts, and presents policy implications that will minimize the potential for worsening income inequality. There are three different views in the literature regarding the link between inflation and income inequality, and the empirical literature supporting these views is classified and presented in the study. The study synthesizes these existing views in the literature, presents findings on how inflation affects income inequality, and offers insights for policy makers who want to address these challenges.

Keywords: Inflation, Income Inequality, Literature Review

1. GİRİŞ

Enflasyon ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin merkezinde, enflasyonun çeşitli gelir grupları üzerindeki farklı etkileri yer almaktadır. Enflasyon, özellikle gelirlerinin daha büyük bir kısmını temel mal ve hizmetlere harcayan düşük gelirli haneler olmak üzere sınırlı veya sabit gelire sahip olanları orantısız bir şekilde etkilemektedir. Bu haneler genellikle enflasyonun aşındırıcı etkilerinden kendilerini korumak için gereken finansal araçlardan veya varlıklardan yoksundur (Stiglitz, 2002). Buna karşılık gayrimenkul, hisse senedi veya tahvil gibi varlıklara sahip olma eğiliminde olan daha zengin bireyler, bu varlıklar genellikle enflasyonist dönemlerde değer kazandığından enflasyondan faydalanabilirler (Piketty, 2014). Enflasyon varlık sahibi olanlara fayda sağlarken yoksulların satın alma gücünü zayıflatarak servet eşitsizliklerini daha da kötüleştirebilir. Bu nedenle enflasyon ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki hem ekonomik istikrar hem de sosyal adalet üzerindeki potansiyel etkileri nedeniyle ekonomi literatüründe önemli ilgi görmüştür. Enflasyon, çeşitli sosyoekonomik gruplar üzerinde derin etkilere sahip olabilir ve sıklıkla gelir ile servetin yeniden dağıtılmasına yol açabilir. Enflasyonun gelir eşitsizliğini nasıl etkilediğini anlamak, fiyat istikrarını sosyal adaletle dengelemeyi amaçlayan politika yapıcılar için çok önemlidir. Enflasyon toplumun tüm kesimlerini etkileyen makroekonomik bir olgu olsa da etkisi tekdüze olmaktan uzaktır.

Ampirik çalışmalar, enflasyon ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin doğası ve gücü hakkında karışık kanıtlar sunmaktadır. Latin Amerika gibi yüksek enflasyon oranlarına sahip gelişmekte olan ekonomilerde, enflasyon genellikle artan gelir eşitsizliğiyle ilişkilendirilmektedir. Çünkü enflasyon gelirlerini buna göre ayarlayamayan düşük gelirli çalışanlara orantısız bir şekilde zarar vermektedir (Günther vd., 2019). Buna karşılık, daha istikrarlı ve yüksek gelirli ekonomilerde enflasyonun eşitsizlik üzerindeki etkisi, ücret artışının enflasyonla aynı hızda devam edip etmediği veya servet birikiminin oldukça yoğunlaşmış olup olmadığı gibi daha geniş ekonomik bağlama bağlı olarak değişmektedir (Mian vd., 2013; Wolfe ve Lovell, 2018). Sonuç olarak; enflasyonun gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin ekonomik dinamikleri çok yönlüdür. Ayrıca ücret ayarlamaları, işgücü piyasası koşulları ve para politikası duyarlılığı gibi çeşitli faktörler ilişkiyi daha da karmaşık hale getirmektedir (Friedman, 1977). Örneğin, güçlü

sosyal güvenlik ağlarına veya otomatik ücret endekslemesine sahip ülkeler, enflasyon dönemlerinde daha az eşitsizlik yaşarken, daha zayıf kurumlara sahip olanlar daha da kötüleşen eşitsizlikler görmektedir (Günther vd., 2019).

Bu çalışma, enflasyon ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiye dair mevcut akademik literatürü gözden geçirerek hem teorik çerçeveyi hem de ampirik bulguları incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışma; bu ilişkinin teorik temellerini incelemekte, farklı ülkeler ve ekonomik bağlamlar arasında ampirik çalışmaları araştırmakta ve gelir eşitsizliğini kötüleştirme potansiyelini en aza indirecek politika çıkarımlarını sunmaktadır. Çalışmada mevcut araştırmalar sentezlenerek, enflasyonun gelir eşitsizliğini nasıl etkilediğine dair bulgular ortaya konulmakta ve bu zorlukları ele almak için politika önerileri sunulmaktadır.

2. ENFLASYONUN GELİR EŞİTSİZLİĞİNİ ETKİLEME MEKANİZMALARI

Enflasyon, mal ve hizmetlere yönelik toplam talebin toplam arzı aşması ve ekonomi genelinde fiyatların yükselmesine neden olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Enflasyonun çeşitli kanallar aracılığıyla gelir eşitsizliğini etkileme potansiyeli vardır.

2.1. Ücret Düzenlemeleri ve Reel Gelir

Ücretlerin enflasyonla aynı hızda artma yeteneği, enflasyonun gelir eşitsizliğini artırıp artırmadığını belirlemede önemli bir faktördür. Enflasyon yükseldiğinde, sabit gelirlilerin ve ücretlilerin satın alma gücü aşınır ve durgun ücretlere sahip çalışanların yaşam standartlarını sürdürmeleri zorlaşır. Genellikle, düşük gelirli bireyler ücretlere daha bağımlıdır ve artan fiyatları telafi eden ücret ayarlamaları veya yan haklar için daha az fırsata sahiptir. Bu onları enflasyona karşı korunmak için daha esnek tazminat paketleri, yatırımları veya varlıkları olabilen daha yüksek gelirli bireylere kıyasla dezavantajlı bir konuma sokmaktadır (Baker ve Larkin, 1997; Blanchard ve Katz, 1999).

2.2. Varlık Fiyatı Enflasyonu

Enflasyon günlük malların fiyatlarını artırırken, gayrimenkul ve hisse senetleri gibi asset varlıkların fiyatlarında da artışlara yol açabilir. Yüksek gelirli hanelerin bu tür varlıklara sahip olma olasılığı daha yüksektir, bu da artan varlık fiyatlarından faydalanabilecekleri anlamına gelmektedir. Buna karşılık, düşük gelirli haneler genellikle finansal varlıklarda önemli miktarda varlık bulundurmazlar. Bu da onları enflasyonun daha zengin bireylere getirebileceği servet avantajlarından mahrum bırakır (Adkins vd., 2021).

2.3. Faiz Oranları ve Borçlanma Maliyetleri (Para Politikası ve Etkileri)

Enflasyon para politikasını, özellikle de faiz oranlarını etkiler ve bu da gelir eşitsizliğini etkiler. Taylor'un (2000) açıkladığı gibi, merkez bankaları enflasyonu dizginlemek için genellikle faiz oranlarını yükseltir ve bu da haneler için borçlanma maliyetlerini artırır. Daha yüksek borçlanma maliyetleri, evler, arabalar ve eğitim gibi büyük satın alımlar için krediye güvenme olasılığı daha yüksek olan düşük gelirli haneleri orantısız bir şekilde etkiler. Buna karşılık, sermayeye veya finansal piyasalara daha fazla erişimi olan daha yüksek gelirli bireyler, artan borçlanma maliyetlerinden daha az etkilenebilir. Bu nedenle, enflasyon düşük gelirli haneler için yaşam maliyetini artırarak ve uzun vadeli varlıklara yatırım yapma yeteneklerini

sınırlayarak gelir eşitsizliğini artırabilir. Bu durum, servet farkını genişleterek artan gelir eşitsizliğine neden olabilir (Walks, 2018).

2.4. Tüketim Malları ve Enflasyonun Farklı Ürünler Üzerindeki Etkisi

Enflasyon farklı mal ve hizmetleri farklı şekilde etkiler. Gıda, enerji ve sağlık hizmeti gibi temel mallar genellikle lüks veya temel olmayan ürünlerden daha yüksek enflasyon oranları yaşar. Gelirlerinin daha büyük bir kısmını ihtiyaçlara harcayan düşük gelirli bireyler, bu kategorilerdeki fiyat artışlarına daha fazla maruz kalırlar. Buna karşılık, daha zengin bireylerin gelirlerinin daha küçük bir kısmını bu tür mallara harcama olasılıkları daha yüksektir, bu da üzerlerindeki enflasyon yükünü azaltır (Nathaniel, 2023).

2.5. Reel Borcun Azalması ve Borçlular İçin Faydalar

Enflasyon paranın gerçek değerini aşındırır, yani borcu olan kişiler borcu başlangıçta olduğundan daha az değerli parayla geri ödeyebilirler. Bu mekanizma özellikle ipotek, öğrenci kredisi veya tüketici kredisi gibi servetlerine göre daha fazla borç tutma eğiliminde olan düşük gelirli haneler için faydalı olabilir (Baker, 2020). Örneğin, yüksek enflasyon dönemlerinde sabit faizli kredilerin gerçek değeri düşer, bu da borçluların kredilerini "daha ucuz" parayla geri ödedikleri ve böylece genel borç yükünün azaldığı anlamına gelir. Borçlu olma olasılığı daha yüksek olan düşük gelirli kişiler ve aileler bu dinamikten orantısız bir şekilde faydalanır. Buna karşılık, daha zengin kişiler genellikle daha az borca sahiptir veya gayrimenkul veya hisse senetleri gibi enflasyonla değer kazanma olasılığı daha yüksek varlıklara sahiptir, bu nedenle bu yeniden dağıtım etkisinden daha az etkilenirler. Dolayısıyla enflasyon, düşük gelirli grupların borç yükünü hafifleterek gelir eşitsizliğini azaltabilir ve bu grupların mali durumlarını iyileştirebilir (Buiter, 2019).

2.6. Enflasyon ve Ekonomik Büyüme (Enflasyonun Ekonomik Büyüme Desteği)

Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, gelir eşitsizliğini şekillendirmede de kritik bir rol oynamaktadır. Bir yandan, ılımlı enflasyon talebi canlandırabilir ve ekonomik büyümeyi destekleyebilir, bu da yeni iş fırsatları yaratabilir ve düşük gelirli çalışanlar için ücretleri artırabilir. Uygun mali ve parasal politikalarla birleştirildiğinde ılımlı enflasyon, ekonomik büyümeyi canlandırabilir. Daha yüksek enflasyon, işletmeleri yeni üretime yatırım yapmaya ve operasyonlarını genişletmeye teşvik edebilir, bu da daha fazla iş fırsatı yaratır. Düşük gelirli çalışanlar için, genişleyen bir ekonomi daha iyi istihdam beklentilerine ve yukarı doğru gelir hareketliliğine yol açabilir (Baker, 2020). Enflasyon hafif ve öngörülebilir olduğunda, iş yaratma ve ücret artışı yoluyla düşük gelirli hanelere fayda sağlayan ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Bu nedenle, güçlü ekonomik büyümeyle bir araya gelen enflasyon, daha dinamik bir işgücü piyasası yaratarak ve gelir dağılımının alt ucundaki bireyler için yukarı doğru hareketliliği destekleyerek gelir eşitsizliğinin azaltılmasına katkıda bulunabilir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde gelir eşitsizliği için çok sayıda belirleyici vardır ve bu durum her geçen gün genişlemektedir. Ancak literatür yine de birkaç temel faktörü gelir eşitsizliğinin belirleyicisi olarak korumaktadır. Zamanla, enflasyon gelir eşitsizliğinin bir faktör belirleyicisi olarak önemli bir yer almıştır. Bu ilişkiyi inceleyen üç literatür dizisi vardır. İlk dizi enflasyon ve

eşitsizlik arasında pozitif bir bağlantı ortaya koyarken, ikinci dizi negatif bir etkiyi vurgulamaktadır. Son olarak, üçüncü dizi çeşitli enflasyonist koşullara dayalı olarak gelir eşitsizliği üzerinde pozitif veya negatif bir etki olduğunu ileri sürmektedir.

Çalışma literatür incelemesi niteliğinde olduğu için enflasyon ve gelir eşitsizliği arasındaki ampirik literatürünün tablo şeklinde bir arada gösterimi çalışmamız açısından faydalı olacaktır. Çizelge 1, enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkisini araştıran çalışmaları özetlemektedir.

Çizelge 1. Enflasyon-gelir eşitsizliği bağlantısına ilişkin temel sonuçların özeti

Yazar(lar)	Örneklem, Kullanılan Metodoloji ve Veri Seti	Enflasyon ve Gelir Eşitsizliği Arasındaki İlişkinin İşareti
Ames vd. (2002)	Yüksek büyüme ülkeleri, düşük büyüme ülkeleri, tanımlayıcı, 1994–1999	+
Desai vd. (2005)	OECD ve OECD dışı ülkeler, panel, 1962–2003	+
Hobijn ve Lagakos (2005)	ABD haneleri, ANOVA, 1987–2000	+
Albanesi (2007)	51 sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülke, ülkeler arası korelasyon, 1966–1990	+
Anyanwu (2011)	Afrika ülkeleri, GMM, 1960–2006	+
Thalassinou vd. (2012)	13 Avrupa ülkesi, panel, 2000–2009	+
Nantob (2015)	46 Gelişmekte Olan Ülke, GMM, 2000–2012	+
Deysappriya (2017)	33 Asya ülkesi, GMM, 1990–2013	+
Muhibbullah ve Das (2019)	Dünya, eşbütünleşme, 1990–2015	+
Law ve Soon (2020)	65 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, panel, 1987–2014	+
Kim ve Lin (2023)	62 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, GMM, 1970–2019	+
Uspri vd. (2023)	Endonezya 58 şehir, GMM, 2010–2020	+
Bulır (2001)	75 ülke, ülkeler arası analiz, 1970–1991	–
Heer ve Maussner (2005)	30 Asya ülkesi, 2000–2019	–
Maestri ve Roventini (2012)	OECD ülkeleri, ortak hareketler analizi, Granger nedenselliği, 1977–2008	–
Monnin (2014)	Sri Lanka, ARDL, 1978–2019	–
Camera ve Chien (2014)	ABD, teorik model, 1950–2006	–
Coibion vd. (2017)	ABD, panel, hane anketleri, 1980	–

Siami-Namini ve Hudson (2019)	50 ABD eyaleti, panel VAR, 1959– 2015	–
Göcen (2023)	58 ülke, panel, 2012–2018	–
Shabnum ve Malik (2023)	Pakistan, Regresyon Analizi, 1980–2020	–
Berisha vd. (2023)	ABD, panel, 1990:Q1-2017:Q2	–
Galli ve Van Der Hoeven (2001)	ABD ve 15 OECD ülkesi, 1966–1999	U şeklinde bağlantı
Auda (2013)	47 gelişmekte olan ülke, OLS regresyonu, 1984–2005	Ters U şeklinde bağlantı
Balcılar vd. (2017)	ABD, IV model, 1976–2007	+/-
Zheng vd. (2023)	ABD, teorik model, kalibrasyon	+/-/ U şeklinde bağlantı
Sintos (2023)	Meta-analiz, 124 yayınlanmış çalışmada bildirilen 1767 tahmin	+/-
Glawe ve Wagner (2024)	101 ülke, panel eşiği, 1985–2020	Kesin değil

Kaynak: (Mutascu, Lessoua ve Ianc, 2024, 3)

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Enflasyon ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. Enflasyon potansiyel olarak gelir eşitsizliğini kötüleştirebilirken, bu etkinin kapsamı ekonominin yapısı, enflasyonist baskıların doğası ve ücretler ile sosyal politikaların duyarlılığı gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Kanıtlar, enflasyonun daha düşük gelirli gruplara daha zengin bireylerden daha fazla zarar verme eğiliminde olduğunu, öncelikle gerçek ücretlerin aşınması, daha yüksek tüketim maliyetleri ve varlık sahipliği gibi korunma mekanizmalarına sınırlı erişim yoluyla olduğunu göstermektedir.

Literatür, enflasyonun özellikle ücretli çalışanlar ve varlık sahipleri üzerindeki farklı etkileri yoluyla gelir eşitsizliğini artırma eğiliminde olduğunu öne sürmektedir. Öncelikle ücretlere dayanan ve daha az varlığa sahip olan düşük gelirli haneler, daha zengin hanelere göre enflasyonist baskılara karşı daha savunmasızdır. Enflasyon, fakirlerin gerçek gelirini aşındırabilirken, zenginler enflasyona karşı korunan varlıklar aracılığıyla servetlerini koruyabilir ve hatta servetlerini artırabilirler. Enflasyon gelişmiş ekonomilerde her zaman doğrudan artan eşitsizliğe neden olmasa da, etkileri genellikle artan maliyetlere veya varlık enflasyonuna karşı korunma becerisi daha düşük olan düşük gelirli bireyler tarafından daha keskin bir şekilde hissedilir.

Enflasyon beklentilerinin, ücret ayarlamalarının ve faiz oranlarının gelir dağılımını şekillendirmedeki rolü, enflasyonun eşitsizlikle etkileşiminin karmaşık yollarını vurgulamaktadır. Politika yapıcılar, parasal ve mali politikalar oluştururken bu farklı etkilerin farkında olmalıdır. Düşük gelirli haneler için koruyucu önlemlerin yanı sıra enflasyonun istikrarlı ve yönetilebilir seviyelerde tutulmasının sağlanması, enflasyonun eşitsizliği artıran

etkilerini azaltmaya yardımcı olabilir. Politika yapıcılarının enflasyon hedefleme stratejileri oluştururken bu farklı etkilerin farkında olması gerekir. Enflasyon kontrolü genel ekonomik istikrar için elzem olsa da, savunmasız grupları enflasyonun eşitsizliği artıran etkilerinden korumak için önlemlerin yerinde olduğundan emin olmak da aynı derecede önemlidir. Buna daha sağlam ücret endeksleme mekanizmaları, hedefli sosyal refah programları ve servet eşitsizliklerini azaltan mali politikalar dahil olabilir. Bu tür güvenceler olmadan, enflasyon gelir eşitsizliğini daha da kötüleştirerek uzun vadede sosyal ve ekonomik istikrarsızlığa yol açabilir.

Son olarak gelecekte, enflasyon beklentileri, gerçek zamanlı gelir eşitsizlikleri ve enflasyonun farklı ekonomik katmanlardaki servet birikimi üzerindeki uzun vadeli etkileri arasındaki dinamik ilişkiyi araştıran daha fazla araştırma yapılması tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

Adkins, L., Cooper, M., & Konings, M. (2021). Class in the 21st century: Asset inflation and the new logic of inequality. *Environment and planning A: economy and space*, 53(3), 548-572.

Albanesi, S. (2007). Inflation and inequality. *Journal of Monetary Economics*, 54(4), 1088–1114.

Ames, B., Brown, W., Devarajan, S., & Izquierdo, A. (2002). Poverty reduction strategy sourcebook. Chapter 12, macroeconomic issues. World Bank.

Anyanwu, J. C. (2011). International remittances and income inequality in Africa. *Review of Economic and Business Studies*, 4(1), 117–148.

Auda, H. (2013). Novel symmetry tests in regression models based on Gini mean difference. *Metron*, 71, 21–32.

Baker, D. (2020). The Effects of Inflation on Income Inequality: A Review of the Literature. Economic Policy Institute.

Baker, D., & Larkin, A. (1997). "Inflation and Wage Inequality: A Theoretical Perspective." *Journal of Economic Theory*, 73(1), 45-62.

Balcilar, M., Chang, S., Gupta, R., & Miller, S. M. (2017). The relationship between the inflation rate and inequality across US states: A semiparametric approach. *Quality & Quantity*, 52(3), 2413–2425.

Berisha, E., Sewak Dubey, R., ve Gharehgozli, O. (2023). Inflation and income inequality: does the level of income inequality matter? *Applied Economics*, 55(37), 4319–4330. <https://doi.org/10.1080/00036846.2022.2128293>

Blanchard, O., & Katz, L. (1999). "Wage Dynamics: The Case of the U.S. Economy." *American Economic Review*, 89(2), 5-29.

Buiter, W. H. (2019). *Monetary Policy and Inflation*. Cambridge University Press.

Bulır, A. (2001). Income inequality: Does inflation matter? *IMF Staff Papers*, 48(1), 139–159.

Camera, G., & Chien, Y. (2014). Understanding the distributional impact of long-run inflation. *Journal of Money, Credit and Banking*, 46(6), 1137–1170.

- Coibion, O., Gorodnichenko, Y., Kueng, L., & Silvia, J. (2017). Inno-cent bystanders? Monetary policy and inequality. *Journal of Monetary Econonimc*, 88, 70–89.
- Desai, R. M., Olofsgård, A., & Yousef, T. M. (2005). Inflation and inequality: Does political structure matter? *Economics Letters*, 87(1), 41–46.
- Deyshappriya, N. R. (2017). Impact of Macroeconomic Factors on Income Inequality and Income Distribution in Asian Countries. ADBI Working Paper Series No. 696, Asian Development Bank Institute.
- Friedman, M. (1977). "Inflation and Unemployment." *Journal of Political Economy*, 85(4), 1065-1083.
- Galli, R., & Van Der Hoeven, R. (2001). Is Inflation Bad for Income Inequality? The Importance of the Initial Rate of Inflation. *ILO Employment Article*. 29.
- Glawe, L., & Wagner, H. (2024). Inflation and inequality: New evi-dence from a dynamic panel threshold analysis. *Journal of International Economic Policy*, 21, 297–309. <https://doi.org/10.1007/s10368-023-00580-x12>
- Göcen, S. (2023). Inflation and income inequality linkages: Do insti-tutions matter? *Applied Economics*, 1–14.
- Günther, I., Klasen, S., & McKinley, T. (2019). "Inflation and Income Inequality in Latin America." *World Development*, 63, 67-81.
- Heer, B., & Maussner, A. (2005). Distributional effects of monetary policies in a new neoclassical model with progressive income taxation. In *Computing in economics and finance 2005 12*. Society for Computational Economics.
- Hobijn, B., & Lagakos, D. (2005). Inflation inequality in the United States. *Review of Income and Wealth*, 51(4), 581–606.
- Kim, D. H., & Lin, S. C. (2023). Income inequality, inflation and financial development. *Journal of Empirical Finance*, 72, 468–487
- Law, C.-H., & Soon, S.-V. (2020). The impact of inflation on income inequality: The role of institutional quality. *Applied Economics Letters*, 27(21), 1735–1738.
- Maestri, V., & Roventini, A. (2012). Inequality and macroeconomic factors: A time-series analysis for a set of OECD countries, LEM papers series 2012/21, Laboratory of Economics and Management (LEM). Sant'Anna School of Advanced Studies.
- Mian, A., Sufi, A., & Verner, E. (2013). "Household Debt and Business Cycles Worldwide." *Quarterly Journal of Economics*, 128(4), 1687-1732.
- Monnin, P. (2014). Inflation and Income inequality in developed countries, *Concil on Economic Policies*, CEP Working Paper 2014/1.
- Muhibbullah, M., & Das, M. (2019). The impact of inflation on the income inequality of Bangladesh: A time series analysis. *Inter-national Journal of Business and Technopreneurship*, 9(2), 141–150.

- Mutascu, M., Lessoua, A., & Ianc, N. B. (2024). The impact of inflation on inequality in the CEMAC and UEMOA zones of Sub-Saharan Africa. *International Journal of Finance & Economics*, 1-22.
- Nantob, N. (2015). Income inequality and inflation in developing countries: An empirical investigation. *Economics Bulletin*, 35(4), 2888–2902.
- Nathaniel, A. A. (2023). Assessment of Effect of Commodity Prices Spike on Household Consumption Patterns of Animal Protein in Kwara State, Nigeria (Master's thesis, Kwara State University (Nigeria)).
- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Harvard University Press.
- Shabnum, S., & Malik, Z. (2023). The impact of inflation and unemployment on income inequality in Pakistan. *Journal of Applied Economics and Business Studies*, 7(1), 119–138.
- Siami-Namini, S., & Hudson, D. (2019). The impacts of sector growth and monetary policy on income inequality in developing countries. *Journal of Economic Studies*, 46(3), 591–610. <https://doi.org/10.1108/JES-08-2017-0243>
- Sintos, A. (2023). Does inflation worsen income inequality? A meta-analysis. *Economic Systems*, 47(4), 101146.
- Stiglitz, J. E. (2002). "Globalization and Its Discontents." W.W. Norton & Company.
- Taylor, J. B. (2000). "The Role of the Exchange Rate in the Monetary Transmission Mechanism." *European Economic Review*, 44(7), 1287-1310.
- Thalassinos, I. E., Ugurlu, E., & Muratoglu, Y. (2012). Income inequality and inflation in the EU. *European Research Studies Journal*, 15(1), 127–140.
- Uspri, B., Karimi, S., Indrawari, I., & Ridwan, E. (2023). The effect of inflation on income inequality: Evidence from a non-linear dynamic panel data analysis in Indonesia. *Decision Science Letters*, 12(3), 639–648.
- Walks, A. (2018). Driving the poor into debt? Automobile loans, transport disadvantage, and automobile dependence. *Transport policy*, 65, 137-149.
- Wolfe, J., & Lovell, M. (2018). "Inflation and Income Inequality: Evidence from OECD Countries." *Review of Income and Wealth*, 64(2), 213-228.
- Zheng, Z., Wan, X., & Huang, C. H. (2023). Inflation and income inequality in a Schumpeterian economy with heterogeneous wealth and skills. *Economic Modelling*, 121, 106193.

BÜYÜK VERİ TEKNOLOJİSİNİN MAVİ OKYANUS STRATEJİSİNE ETKİSİ: KAVRAMSAL BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Dr. Aylin YILMAZ GEZGİN
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
aylinaryilmaz@kmu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5462-8184>

ÖZET

İşletmeler ayakta kalabilmek ve rekabet edebilmek amacıyla stratejik seçimler yapmak zorundadır. Rekabetin yoğun olduğu, işletmelere düşen kâr payının azaldığı ve maliyetin yüksek olduğu pazarlarda işletmeler rekabet avantajı elde edememektedir. Böylece yeni rekabet avantajları elde etmek için yeni stratejik seçimler yapılması gerekmektedir. Son dönemin en popüler teknolojik buluşlarından olan büyük veri teknolojisi, rekabet avantajını alt üst edecek çıktılar elde etmektedir. Büyük veri; yüksek miktarda ve hızla veriler elde ederek, verileri kaydeden, depolayan ve analiz eden teknolojik buluştur. Büyük veri teknolojisi sonucunda işletmeler, yeni bakış açıları ve yeni sektörlerin doğmasına da vesile olmaktadır. Çalışma, büyük veri teknolojisi ile birlikte mavi okyanus stratejisine olan katkısını belirlemek amacıyla kavramsal bir tartışma yapılmaktadır. Büyük veri teknolojisi ile birlikte düşük maliyetle ve farklılaştırılmış ürünler elde ederek, işletmeler keşfedilmemiş alanlarda faaliyetler yürütmeye başlayabilmektedir. Teknolojinin geliştiği ve ürün- hizmetlerin yoğun olduğu piyasalarda mavi okyanus stratejisi gelişmektedir. Mavi okyanus stratejisi işletmelere tartışmasız bir rekabet alanı sunarken yeni talepler olarak rekabeti anlamsız kılmaktadır. Bu nedenle mavi okyanus stratejisi tüketicilere yeni değerler sunarken, işletmelere yüksek oranda kârlılık sağlamaktadır. Literatür taraması sonucunda büyük veri teknolojisinin mavi okyanus stratejisinin gelişmesi yönünde katkılar sunarken inovasyonu artırma ve yenilikçiliği güçlendirme noktasında da kazançlar elde etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Strateji, Büyük Veri Teknolojisi.

ABSTRACT

Businesses cannot gain competitive advantage in markets where competition is intense, the profit share of businesses decreases and costs are high. Thus, new strategic choices need to be made in order to gain new competitive advantages. Big data technology, one of the most popular technological inventions of the last period, obtains outputs that will turn competitive advantage upside down. Big data is a technological invention that records, stores and analyzes data by obtaining high amounts and speeds of data. As a result of big data technology, businesses are also instrumental in the emergence of new perspectives and new sectors. The study provides a conceptual discussion to determine the contribution of big data technology to the blue ocean strategy. By obtaining differentiated products at low cost with big data technology, businesses

can start to carry out activities in unexplored areas. Blue ocean strategy develops in markets where technology develops and products and services are intensive. While the blue ocean strategy offers businesses an uncontested competitive space, it makes competition meaningless by taking new demands. For this reason, blue ocean strategy offers new values to consumers while providing high profitability to businesses. As a result of the literature review, big data technology contributes to the development of blue ocean strategy.

Keywords: Strategic Management, Strategy, Big Data Technology.

GİRİŞ

Rekabetin yoğun olduğu, değişimlerin çok hızlı yaşandığı ve teknolojik ilerlemelerin çok yoğun olduğu bir dönemde işletmeler ayakta kalabilmek için rekabet etmektedir. İşletmeler rekabet ederken stratejik seçimler yapmak zorundadır. Hali hazırda yapmış olduğu stratejik adımlar artık çevredeki değişimler karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle yeni stratejik adımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Teknolojik gelişmeler, işletmelere yeni stratejik seçimler sunmaktadır. Son dönemin popüler teknolojilerinden biri olan büyük veri teknolojisi, işletmelere veriler sağlama ve verilerden anlamlı sonuçlar elde etme noktasında yardımcı olmaktadır. Büyük veri teknolojisi, muazzam miktardaki verilerden anlamlı sonuçlar elde ederek yeni ürünler ve hizmetler elde edebilmesi noktasında yardımcı olmaktadır. Büyük veri teknolojisi, işletmelerin karar alımlarında ve alternatif kararları değerlendirme noktasında katkısı aşikârdır. Aynı zamanda işletmelere riskleri önceden belirleme, geleceği öngörme ve inovatif yeniliklerde bulunma noktasında da katkılar sunmaktadır. Büyük veri teknolojisinin, stratejik karar seçimlerindeki aracı konumundan kaynaklı olarak stratejik yönlendirme bulunması hususu dikkatleri çekmektedir.

Değişimler yaşandıkça ve teknolojik gelişmeler meydana geldikçe stratejik yönetim yaklaşımlarında da yenilikler meydana gelmektedir. 2000'li yılların başında ortaya atılmış bir yaklaşım olan Mavi Okyanus Stratejisi, yeni pazarların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İşletmelere pazar lideri olma ve farklılaştırılmış ürünler sunabilme olanağını Mavi Okyanus Stratejisi sağlamaktadır. Bu nedenle işletmelerin rekabetin yoğun olduğu alanlardan sıyrılıp, pazarın lideri konumunda olarak yaşam sürmesi tercih edilen adımlardan biridir.

Son dönemin en popüler teknolojik gelişmelerinden biri olan Endüstri 4.0 teknolojileri, işletmelere ve sektörlere yeni olanaklar sunmaktadır. Endüstri 4.0 teknolojilerin işletmelere yeni stratejik seçimler yapmasında aracı konumda olduğunun bilgisine yapılan çalışmalardan ulaşılmaktadır (Ghobakhloo, 2018). Bu çalışmada büyük veri teknolojisi ile mavi okyanus stratejisi arasındaki iş birliğini keşfetmek amacıyla yürütülmektedir. Bu araştırma alanında çalışmaların az olmasından kaynaklı olarak bir boşluk bulunmaktadır. Bu boşluğu doldurmak amacıyla literatüre de katkı sağlaması nedeniyle önemlidir. Büyük veri teknolojisi ile mavi okyanus stratejisi yaklaşımları ile ilgili literatür taraması yapılarak, iki yaklaşım arasındaki olası bütünleşme alanlarına işaret eden kavramsal bir çerçeve geliştirilmiştir. Çalışma, gelecek çalışmalara yeni ufuklar çizmenin yanında saha uygulaması ile desteklendiğinde kavramsal çerçevesini daha net sınırlandırabilmektedir. Literatür taraması ile bu çalışma alana katkı sağlarken, iki yaklaşım arasındaki bağlamı tartışan ilk çalışma olarak da görülmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada öncelikle Mavi Okyanus Stratejisi, daha sonrasında Büyük Veri Teknolojisinin literatür taraması sunulmaktadır. Sonrasında iki bağlam arasındaki iş birliği sonuç kısmında tartışılmaktadır.

Mavi Okyanus Stratejisi

Dünya pazarında rekabetin karmaşık ve kızgın olmasından kaynaklı olarak işletmeler kendilerine yeni pazar alanları arayışına girmektedir. Kâr payının azaldığı ve büyüme olanaklarının belirli sınıra ulaştığı işletmeler yeni yaklaşımlara ihtiyaç duymaktadır. Son dönemin önemli yaklaşımlarından biri olan Mavi Okyanus Stratejisi Kim ve Mauborgne (2005) tarafından tanıtılmış ve rekabetsiz bir pazar alanı yaratma fikri olarak ortaya atılmıştır. Maliyetleri düşürmek ve doğası gereği tepkisel olmak gibi acımasız bir rekabetin içinde gizlenmek yerine, kuruluşların çitayı rekabeti önemsiz kılacak kadar yükseğe koymak için çaba göstermeleri gerektiği öne sürülmüştür (Mauborgne ve Gardner, 2007). Kırmızı okyanustan mavi okyanusa paradigma değişimi yaşayan işletmeler arasında sürdürülebilirliği merkeze alarak kıyasıya ve yoğun rekabetin üzerine çıkarak yeni bir rekabet üstü olma arayışıdır (Leavy, 2018). Yani Mavi Okyanus Stratejisi, rekabetin yoğun olduğu kırmızı okyanuslardan kaçınarak, rekabetçi olmayan mavi okyanuslarda yeni bir pazar yaratmayı hedefleyen bir strateji yaklaşımıdır. Mavi okyanus stratejisi geleneksel kuralların aksine karşılaştırma noktası olarak rekabeti asla kullanmamaktadır. Bunun yerine hem kendileri hem de alıcılar için yeni bir değer yaratarak, rekabeti anlamsız bırakmak suretiyle, yeni el değmemiş bir piyasa oluşturmayı hedeflemektedir. Mavi Okyanus Stratejisi kavramı Kim ve Mauborgne (2005) tarafından ortaya atılmış ve aşağıdaki fikirler önerilmiştir:

Hiçbir rakibin olmadığı tartışmasız bir pazar alanı yaratmak.

Yeni talep yaratmak ve yakalamak.

Değer-maliyet dengesini bozmak.

Zihniyet ve yaklaşıma ilişkin organizasyonel düzeyde değişim meydana getirmektir.

Mavi Okyanus Stratejisi'nin kilit tarafı, "Değerde Yenilikçilik" yapmaktır. Mavi Okyanus'ta bir şirket, aynı anda hem alıcı ve hem de satıcı şirket için değer üreterek ve değerde yenilik yaparak satışta başarıyı yakalayabilmektedir. Mavi okyanus stratejisi değer odaklı yenilik yapma yaklaşımı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. İşletmelerin yenilik yapması için yenilik temelli bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Mavi Okyanus Strateji'si çok sayıda kârlı ve hızlı büyüme fırsatı bulunmaktadır. Mavi okyanus oluşturma iki yolla yapılabilmektedir. Tamamen yeni bir endüstri oluşturarak yapılabilmekte, ya da çoğu durumda olduğu gibi işletmeler mevcut kırmızı okyanusun sınırlarını değiştirerek bu okyanus içinde bir mavi okyanus oluşturabilmektedirler (Kim ve Mauborgne, 2005). Mavi Okyanus Stratejisi işletmelerin maliyetini düşürerek, daha yenilikçi olma yolunda atılan yeni stratejik adımlardır (Kim ve Mauborgne, 2015).

Büyük Veri Teknolojisi

Endüstri 4.0 teknolojilerin önemli buluşlarından biri olan büyük veri teknolojisi, geleceğin petrolü olarak görülmektedir (Agrawal vd., 2020). Popüler bir teknolojik buluş olan büyük veri teknolojisi üzerine pek çok araştırma ve çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda büyük veri teknolojisi üzerine pek çok tanımlamaya yer verilmektedir. Büyük veri üzerine tanımlamalardan en sık görülen 5V üzerinedir. Literatürde “5V’s of Big Data’ sıklıkla yer verilmektedir. Volume (Miktar), Variety (Çeşitlilik), Velocity (Hız), Veracity (Doğruluk) ve Value (Değer) olarak yer edinmektedir. Muazzam miktarda verileri, yapılandırılmış veya yapılandırılmamış çeşitlilikte ve çok hızlı miktarda elde edilen anlamlı verilere büyük veri denilmektedir (Baig vd., 2020). Ayrıca 3V, 5V,7V,42V olmak üzere farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Büyük veri teknolojisi üzerine yapılmış diğer tanımlamalardan bir diğeri ise geleneksel veri tanımlamasından farkını ortaya koyarak olmuştur. Geleneksel veri; yapılandırılmış formda, 100 terabayt’tan az olan statik veriler ve hipoteze dayalı olarak karar verilen veriler olarak tanımlanmaktadır. Büyük veri ise, 100 terabayt’tan daha fazla ve 1 petabayt’a kadar olan verilerin, sürekli veri akışıyla makineler tarafından analiz edilmesiyle veriye dayalı ürün ve hizmetler elde etme olarak kavramsallaştırılmaktadır (Davenport ve Bean, 2018).McKinsey 2011 raporunda geleneksel yöntemlerle veri toplanamayan, analiz edilemeyen ve kaydedilemeyen yığımsal veriyi büyük veri olarak ifade etmektedir (Bughin vd., 2011). Bamiah vd., (2018) çalışmasında gelişmiş analiz yöntemleri ile geniş veri setlerinden anlamlı ve gelişmiş modeller elde etmeyi büyük veri olarak tanımlamaktadır. Yassine vd. (2019) çalışmasında büyük veri tanımlaması yaparken sadece büyük hacimli olması üzerine durmaktadır.

Büyük veri teknolojisinin işletmelere katkılarından en önemlisi karar alımlarında olmaktadır. Daha doğru ve güvenilir karar vermeler sayesinde riskleri önceden tahmin edebilme ve geleceği öngörebilme durumlarına katkı sağlamaktadır (Davenport ve Bean, 2018). Büyük veri teknolojisi aynı zamanda alternatif karar vermeler noktasında da yardımcı olmaktadır. Daha düşük maliyetle yeni ürünler oluşturabilme noktasında yenilikler katmaktadır (Rogers vd.,2017).

McKinsey 2019 raporunda, büyük veri teknolojisi sayesinde kalitede iyileşme olacağı ve sorunları çözümlenmede büyük etkileşim sağlayacağına dair vurguları bulunmaktadır. Veriler işletmeye güven sağlamak ve daha hızlı karar alımları gerçekleştirilmektedir.

McKinsey 2011 yılındaki raporunda gerçeğe dayalı karar verme kültürünün işletmeler tarafından benimsemesini büyük veri teknolojisi ile gerçekleştirmektedir. Büyük veri teknolojisi genel anlamda karar alımlarında, inovasyonu gerçekleştirmede ve iş süreçlerini yenilemede önemli katkı sunmaktadır (Bughin vd., 2011).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Sistematik bir literatür taraması kullanılarak, iki yaklaşım arasındaki ilişki ortaya çıkarılmıştır ve büyük veri teknolojisinin, mavi okyanus stratejisini tamamladığı ve uygulamasında bir kilit kolaylaştırıcı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. “Geleceğin yeni petrolü” olarak büyük veri, yeni

ekonominin öncü endüstrisi, ülkenin ve işletmelerin temel varlığı, takip edilmesi gereken ‘yeni mavi okyanus’ ve tüm ülkeler tarafından geliştirilecek ulusal strateji haline gelmektedir.

Büyük veri teknolojisi, pazar liderliği ve iş sürdürülebilirliği elde edilmesinde özellikle yardımcı olmaktadır. Mavi okyanus stratejisi de öncelikli olarak lider konumunda olmak ve sürdürülebilir temeller üzerine ilerlemek vardır. Bu kapsamda birbirini tamamlamaktadır. Aynı zamanda büyük veri teknolojisi, düşük maliyetle ve farklılaştırılmış ürünler elde ederek, işletmeler keşfedilmemiş alanlarda faaliyetler yürütmeye başlayabilmektedir. Mavi okyanus stratejisinde de keşfedilmemiş alanlarda faaliyette bulunmak vardır ve bu alanlardan değer kazanımı önceliklidir. Büyük veri teknolojisi de değer kazanımı sağlama ve anlamlı çıktılar elde etmeyi temel almaktadır. İki yaklaşım arasında anlamlı bir iş birliği bulunmanın yanı sıra birbirini tamamlayan iki yaklaşım olarak da kabul edilebilir.

Çalışma saha uygulaması ile desteklenebilir. Özelliklere işletmedeki yöneticilere büyük verinin teknolojisi hakkında bilgilendirmeler yapılabilir. Böylece işletmedeki kullanım alanı arttıkça, işletmeye sağladığı katkılar da artışa geçmektedir.

KAYNAKÇA

Agrawal, R. ve Prabakaran, S. (2020). Big data in digital healthcare: lessons learnt and recommendations for general practice. *Heredity*, 124(4), 525-534.

Baig, M. I., Shuib, L. ve Yadegaridehkordi, E. (2019). Big data adoption: State of the art and research challenges. *Information Processing & Management*, 56(6), 102095.

Bamiah, S. N., Brohi, S. N. ve Rad, B. B. (2018). Big data technology in education: Advantages, implementations, and challenges. *Journal of Engineering Science and Technology*, 13(Special Issue on ICCSIT 2018), 229-241.

Bughin, J., Livingston, J. ve Marwaha, S. (2011). Seizing the potential of ‘big data’. *McKinsey Quarterly*, 4, 103-109.

Davenport, T. H. ve Bean, R. (2018). Big companies are embracing analytics, but most still don’t have a data-driven culture. *Harvard Business Review*, 6, 1-4.

Ghobakhloo, M. (2018). The future of manufacturing industry: a strategic roadmap toward Industry 4.0. *Journal of manufacturing technology management*, 29(6), 910-936.

Kim, W. ve Mauborgne, R. (2005). Value innovation: a leap into the blue ocean. *Journal of business strategy*, 26(4), 22-28.

Kim, W.C. and Mauborgne, R. (2015), “Red ocean traps,” *Harvard Business Review*, March, pp. 68-73.

Leavy, B. (2018). Value innovation and how to successfully incubate “blue ocean” initiatives. *Strategy & Leadership*, 46(3), 10-20.

McKinsey 820199. The human side of digital supply chains, McKinsey Global Institute Company.

Rogers, D. (2017). Dijital dönüşümde oyunun kuralları:Dijital çağ için işinizi yeniden kurgulayın, Çev:İclal Büyükdevrim Özçelik, İstanbul:Optimits Yayıncılık.

Yassine, A., Singh, S., Hossain, M. S. ve Muhammad, G. (2019). IoT big data analytics for smart homes with fog and cloud computing. Future Generation Computer Systems, 91, 563-573.

GÖKDEMİR İHSAN'IN *KURMACA ALIŞTIRMALARI*'NDA ANLATININ TEMSİL BİÇİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Emine AYAN¹

ÖZET

Modern Türk edebiyatının deneysel çalışmaları ile anılan yazarlarından biri olan Gökdemir İhsan (1972) kültürel, felsefi ve edebi deneyimi ile çok yönlü bir sanatsal kimlik taşır. Kültür-sanat programlarından tiyatroya, dil felsefesinden edebiyata ve edebiyat teorisine uzanan bir sanatsal yelpazesi bulunan yazarın *Katakofti: Sekizli Muamma Hikâye* (2009) ve *Kurmaca Alıştırmaları* (2010) adlı kurgusal eserlerinin yanı sıra *Modern Kahramanın Düşüşü* (2019) başlıklı bir teori kitabı ile dil felsefesine ilişkin *Dil ve İdea Platoncu Muhayyel Bir Dil Felsefesine Giriş* (2018) ve *Platon'un İmkânsız Estetiği ve Sanat* (2023) adlı eserleri bulunur. Yazarın ayrıca "Hikâyenin Hikâyesi" adlı dersler verdiği ve "Kurmaca Alıştırmaları" adında bir atölyeyi yönettiği bilinir.

Kurmaca Alıştırmaları (2010) Gökdemir İhsan'ın 1960 yılında Fransa'da deneysel bir girişimle oluşturulan Oulipo grubunun başlıca temsilcilerinden biri olan Raymond Queneau'nun bir konuyu 99 farklı Oulipo tekniğiyle ele aldığı *Exercices de Style (Biçem Alıştırmaları)* (1947) adlı kitabından hareketle aynı konuyu 33 farklı kurgusal düzlemde işlediği kitabıdır. Öykü türü adı altında yayımlanmasına karşın yapısal olarak bu türün sınırlarının ihlal edildiği eserde oyunsu bir kurgusal atmosferde metinlerarası ve çoğulcu bir estetiğin hâkim olduğu bir anlatı dünyasının inşa edildiği görülür. Bu bildiri de söz konusu eserdeki 33 farklı kurmaca içinde anlatının temsili biçimleri üzerinde durularak kitabın anlatı evrenine ışık tutulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gökdemir İhsan, *Kurmaca Alıştırmaları*, Raymond Queneau, *Biçem Alıştırmaları*, Oulipo, anlatı, temsil.

A RESEARCH ON THE REPRESENTATION FORMS OF NARRATIVE IN GOKDEMİR İHSAN'S EXERCICES DE FICTION

ABSTRACT

Gokdemir Ihsan (1972), one of the writers of modern Turkish literature who is known for his experimental works, has a multifaceted artistic identity with his cultural, philosophical and literary experience. The author, who has an artistic range extending from culture and art programs to theater, from philosophy of language to literature and literary theory, has fictional works such as *Katakofti: Sekizli Muamma Hikaye* (2009) and *Exercices de Fiction* (2010), as well as a theory book titled *Modern Kahramanın Düşüşü* (2019) and works on philosophy of language such as *Dil ve İdea Platoncu Muhayyel Bir Dil Felsefesine Giriş* (2018) and *Platon'un İmkansız Estetiği ve Sanat* (2023). The author is also known to have given courses called "Hikayenin Hikayesi" and directed a workshop called "Kurmaca Alıştırmaları".

¹ Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, eyan333@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2132-5587.

Exercices de Fiction (2010) is Gokdemir Ihsan's book in which he deals with the same subject on 33 different fictional planes, based on the book *Exercises de Style* (1947) by Raymond Queneau, one of the main representatives of the Oulipo group, which was formed in the France in 1960 as an experimental attempt, in which he deals with a subject with 99 different Oulipo techniques. Although published under the title of story genre, the boundaries of this genre are structurally violated in the work, it is seen that a narrative world dominated by an intertextual and pluralistic aesthetic is constructed in a playful fictional atmosphere. This paper aims to shed light on the narrative universe of the book by focusing on the representative forms of narrative in 33 different fictions in the work in question.

Key Words: Gokdemir Ihsan, *Exercices de Fiction*, Raymond Queneau, *Exercises de Style*, Oulipo, narrative, representation.

GİRİŞ

Modern Türk edebiyatının deneysel yazarlarından biri olan Gökdemir İhsan Türk edebiyatının yanı sıra Batıyı da yakından takip eden ve bu doğrultuda sanatsal yörüngesini belirleyen bir yazardır. Karşılaştırmalı edebiyat, felsefe ve toplumsal düşünce alanlarında eğitim gören (Yavuz, 2017, s. 16) yazarın okuma-yazma macerasının belirleyicileri Selahattin Özpalabıyıklar ile onu diğer yazarlara ulaştıran Borges ve yolunu Oulipocularla kesiştiren Calvino'dur (11 Ocak 2011). Bir *bulmaca-anlatı* hüviyeti taşıyan ilk kitabı da dâhil olmak üzere gerçekliğin yapısökümüne uğratıldığı bir atmosferde okuru aktif kılan, biçim-öz koşutluğuna dayanan ve türsel bir karmaşaya yol açan eserleriyle deneysel bir mecrada ilerleyen yazar bu bağlamda 1960'lı yıllarda Fransa'da Raymond Queneau ve arkadaşlarının bir araya gelerek oluşturdukları bir grup olan Oulipo'ya² da hâkimdir. Oulipo'nun deneysel edebiyatın epey geniş ve derin bir bölümünü teşkil ettiğini (İhsan, 2019, s. 83) ifade eden yazarın bu doğrultuda

² Açılımı *Ouvroir de Littérature Potentielle-Potansiyel Edebiyat İşliğı* olan Oulipo disiplinler arası bir yaklaşımla matematiğin olanaklarının edebiyata aktarılması düşüncesiyle ortaya çıkan ve temel öğretisi sınırlandırma yoluyla yaratıcılığa ulaşmak olan bir topluluktur. Toplumlar üzerinde yaptığı büyük tahribat ile düşünce dünyasını da derinden sarsan ve 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren edebiyatta ve özellikle Fransa'da bir dönüşüme neden olan İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle 1950'li yılların başlarında öne çıkan "Fransız Yeni Roman"ından sonraki on yılda ürettikleri birbirinden farklı eserlerle zamanın edebiyat anlayışını kökten değiştiren (Yıldırım, 2023, s. 76) Oulipo'nun miladı 24 Kasım 1960'ta Raymond Queneau ve François le Lionnais ile birlikte matematikçilerin, yazarların ve akademisyenlerin bir araya geldiği buluşmadır (Şentürk, 2003, s. 65). Yıldırım'ın (2015) ifadesiyle "sınırlamaların sınırını zorlayarak yaratıcılığın boyutlarını genişletme çalışması"na (s. 23) dayanan Oulipo bu bağlamda sınırlandırma ile yaratıcılığı olanaklı kılan birçok teknik üretir. Levent Şentürk (2003) "Madde Madde OuLİPo" (s. 58-67) başlıklı yazısında bu teknikler üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur. Zaman içerisinde Batı ve Türk edebiyatında Oulipo'ya ilişkin bir literatür oluşur. Bu bağlamda Batı edebiyatında Raymond Queneau'nun *Biçem Aıştırmaları* (1947) adlı kitabı başta olmak üzere Julio Cortazar'ın tıpkı ismi gibi okura seksek oynatan (Yıldırım, 2023, s. 78) *Seksek*'i (1963), Georges Perec'in e harfinin anlatıdan azade kılındığı *Kayboluş*'u (1969), İtalo Calvino'nun "hayli farklı kısıtlama oyunlarına dayalı" (Benabou, 2005, s. 87) *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu*'su (1979) ve Perec'in "Kış Yolculuğu" adlı öyküsünü tekil bir öykü olmaktan çıkarıp kolektif bir yaratıya dönüştüren Oulipocuların (Erkay, 2021, s. 8) kaleme aldığı öykü çeşitlemeleri (*Georges Perec&Oulipo Kış Yolculuğu ve Peşindeki Öyküler*) kayda değerdir. Türk edebiyatında ise bu çalışmaya konu olan *Kurmaca Aıştırmaları* (2010) dışında Ferit Edgü'nün *Yazmak Eylemi Bir Toplumsal/Siyasal Olay Üzerine 101 Çeşitleme*'si (1980), Julio Cortazar'ın *Seksek* romanında kullandığı biçimi kendine has bir yöntemle takip eden (Yıldırım, 2023, s. 79) Güney Dal'ın *Kılları Yolunmuş Maymun*'u (1988), Uğur Halıcı'nın Çağrı dergisinde Orhan Veli'nin ilk iki kıtasını "mobius seridi" tekniğini kullanarak düzenlediği "İstanbul'u Dinliyorum" şiiri (1993) (Akdağ, 2010, s. 177), Perec'in izini takip eden Ersin Tezcan'ın e'siz; İsmail Pelit'in ise a'sız yazdığı *E'siz Potkal*'ı (1997) ve *Yoksul Metin*'i (2010) ile Altar Kaplan'ın matematiksel ilişkilerin yer aldığı (Yıldırım, 2023, s. 80) *Aloda*'sı (2016) Oulipo eksenli çalışmalar olarak dikkati çekmektedir.

“‘oulipien’ bakışla mutabık olarak, sınırlandırmanın yaratıcılığı geliştirdiği ve kamçıladediği” (Yavuz, 2017, s. 16) kanısını taşıyor olmakla birlikte her türlü sanatsal kanona karşı duran deneysel tavrının yansımasıyla Oulipo’nun bir temsilcisi olarak anılmasından imtina ettiği ve Oulipo ile ilişkisinin oyun odaklı bir yaklaşımdan ibaret olduğunu vurgulayarak bu grupla olan bağlantısının sınırlarını çizdiği görülür:

Bu *ouliipo* etiketi biraz fazla yapıştı, benim üstüme benim *ouliipo*yla ilgim, aslında oyun üzerinden. edebiyatta önemsedim şey, hikayede, romanda, senaryoda ya da anlatıda diyelim ona topluca, oyundur “insan neden oyun oynar?” sorusunu araştırdığımız zaman, bu soru bizi derin anlamlara götürebilir ben atay’ın oyunculuğunu da ya da joyce’n oyunculuğunda biraz şunu görüyorum: verili durumun (diyelim ki verili edebiyat camiasının, sanat camiasının) oluşturduğu o vasatta, kanon o kadar sertleşmiştir ki, oyun oynayan kişi (buna kendimi de dahil edebilirim) bunu kırmak için mecburen oyuna başvurur . . . atay’ın yaptığının da böyle olduğunu düşünüyorum. kanonu yıkmak için onun bir parodisini yaptı. aslında tanpınar’da da var aynı şey, bu kadar belirgin olmasa da . . . cervantes de *don quijote*’de aynısını yapıyor bende de o saik var, o kanona dâhil olamama durumundan kaynaklanıyor oyunculuk *oulipocular* çok oyuncu, neşeli arkadaşlar. onları sevdim ben . . . onlardan bazı şeyleri tevarüs ederek bir şeyler yapmaya çalıştım. *ouliipo*yla alakam budur . . . o “temsilcisi olmak” filan lafları, abartılı şeyler. (Doğan ve Öztürk, 2016)

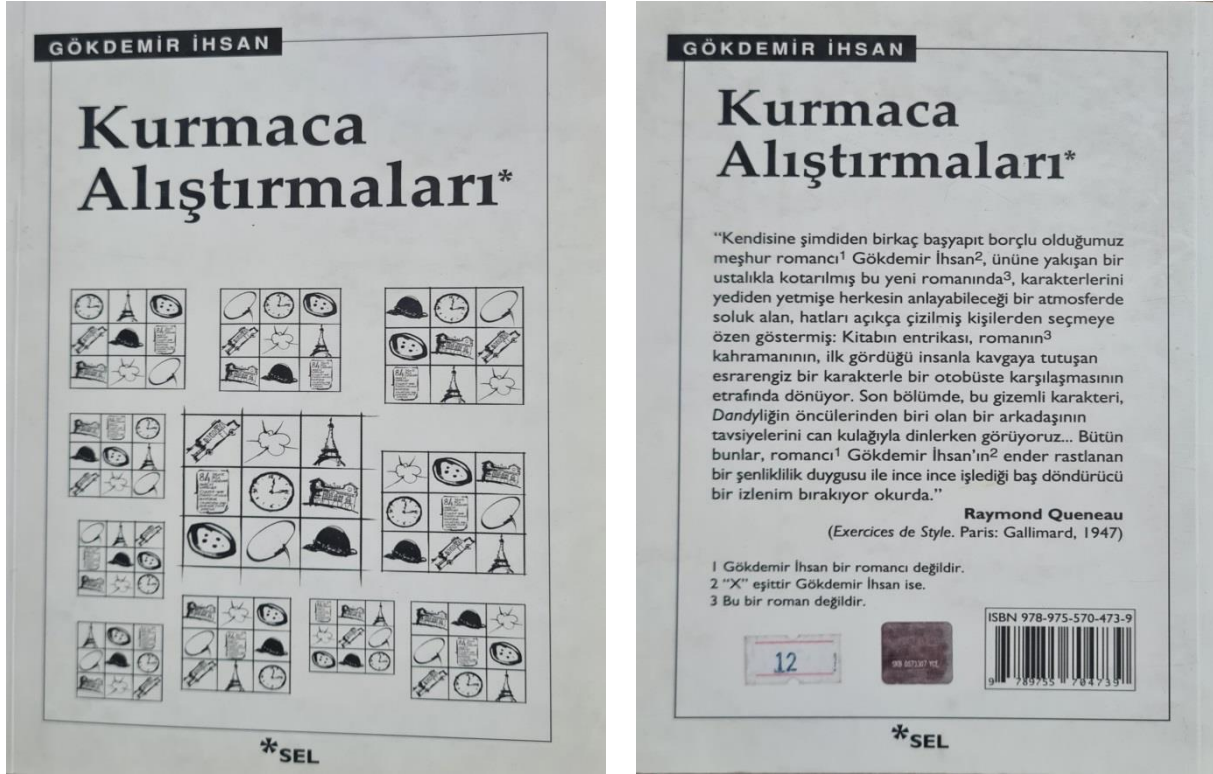
Kurmaca Alıştırmaları Gökdemir İhsan’ın Raymond Queneau’nun³ Oulipo oluşumunun temellerini atan ve 99 farklı dilsel çeşitlemeden⁴ oluşan *Biçem Alıştırmaları*’ndan (1947) hareketle kaleme aldığı ancak Queneau’dan farklı olarak dilsel bir zeminden ziyade bir oyun üzerine inşa ettiği 33 farklı kurgusal çeşitlemeden oluşur. Oyuna çağın katılmış egemen gerçeklik anlayışını yıkmaya işlevi atfeden İhsan Oulipo’yu da bu yolda gerçekliğin kurmacadan ibaret olduğunu gösteren sadece bir teknik olarak görür (Doğan ve Öztürk, 2016). Bu bağlamda İhsan, oyunsu bir kurgusal strateji ile *Kurmaca Alıştırmaları*’nda Raymond Queneau’nun eserinde 99 farklı çeşitlemenin konusu olan S hattı otobüsünün arka sahanlığında ince boynu, kordela yerine sicim bağlanmış şapkası ve paltosuyla tuhaf görünümlü bir genç ile bu gencin çıkışmasına umursamaz bir tavırla karşılık veren bir başka yolcu arasında itiş kakış sebepli bir tartışmayla başlayıp Saint-Lazare garında aynı gencin karşılaştığı bir arkadaşının kendisine

³Bach’ın füğlerinin çalındığı Salle Pleyel’deki bir konserden hareketle basit bir motifin varyasyonlarının neredeyse sonsuza dek çoğaltılması fikri ile 1942 yılında yazmaya başladığı (Sezgener, 2011, s. 43) ve Oulipo grubu henüz ortaya çıkmadan önce 1947 yılında yayımladığı *Biçem Alıştırmaları* adlı kitabından da anlaşılacağı üzere Queneau deneysel girişimleri ile çok öncesinde bu topluluğun zeminini hazırlamıştır. Bu bağlamda onun Oulipo grubu ortaya çıkmadan hemen önce beş altı sonesini yazmakta olduğu (Şen, 2012, s. 17) *Cent Mille Millions de Poems*’i de (*Yüz Bin Milyar Tane Şiir*) kayda değerdir. Şentürk (2003) bu şiire ve bu şiirin Oulipo’nun doğuşundaki rolüne şu cümleleri ile ışık tutmuştur: “14’er dizelik 10 soneden oluşan, toplam 140 dizelik şiir. Kitabın orijinal basımında her sayfa 14 şerit halindedir, sadece ön yüzler kullanılarak oluşturulmuştur. Şeritler istendiği gibi çevrilerek, kitabın adı kadar sayıda şiir kombinasyonu kurulabilmekte. Queneau, kitabı günde 24 saat okuyan bir kimsenin tüm olasılıkları tüketmek için 190.258.751 seneye ihtiyacı olacağını saptamış! Queneau, bu kitapta karşılaştığı sorunları François Le Lionnais’ye açmış, tavsiyelerini almak istemiş. Tartışmaları matematiğin edebiyattaki rolüne kaymış ve bundan da Oulipo doğmuş” (s. 58).

⁴ Ayşe Işık Akdağ (2010) *Oulipo Teknikleri Çerçevesinde Bir Çeviri Çalışmasına Kültürel, Biçimsel ve Söylemsel Yaklaşım (Queneau’nun “Exercices de Style” Eserinin Türkçe Çevirisi)* adlı çalışmasında Raymond Queneau’nun söz konusu eserini oulipien teknikler bağlamında bir analize tabi tutmuştur.

klapalarına bir düğme daha diktirmesini söylemesi ile son bulan olayı⁵ 33 farklı çeşitleme içinde yeniden canlandırarak metinlerarası ve çoğulcu bir estetikle bu olayın farklı temsillerine yer verir. Bu bildiride söz konusu temsil biçimlerine işaret edilerek anlatının nasıl şekillendiği üzerinde durulacaktır.

GÖKDEMİR İHSAN'IN *KURMACA ALIŞTIRMALARI*'NDA ANLATININ TEMSİL BİÇİMLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Gökdemir İhsan'ın ikinci kitabı olan *Kurmaca Alistirmalari* (2010) kurgusal bir oyunun parçası olarak ön ve arka kapağı da dâhil olmak üzere ihtiva ettiği 33 kurgusal çeşitleme ile deneysel bir mahiyet taşır. Anlatının oluşum serüveninin ön kapakta temsilî bir şekilde görselleştirildiği kitapta yazarının deyimleriyle toplamı 99 kare eden ve her biri dokuz kareden oluşan 11 matriste yazarın kendisinin de kullandığı ve bunu içeride anlatı olarak da yaptığı Queneau'nun metninde

⁵ Bu olayın nasıl geliştiğine ve çeşitlendiğine örnek teşkil etmesi açısından *Biçem Alistirmalari*'ndeki "Notasyon", "Litotes" ve "Nidâ" başlıklı birkaç çeşitlemeye aşağıda sırasıyla yer verilecektir:

"S hattı otobüsünde, trafiğin civcivli zamanı. Yirmi altı yaşlarında bir tip, kurdela yerine sicim sarılmış fotr şapka, pek uzun boyunlu, sanki boynunu birisi çekiştirmiş gibi. İnsanlar iniyor. Söz konusu tip yanında duran bir adamdan rahatsız oluyor. Adamı, ne zaman birisi geçse, kendisini itelemekle suçluyor. Ağlamaklı bir ses tonu, ama aslında saldırgan olmaya çalışıyor. Boş bir koltuk görünce hemen koltuğa çöküyor.

İki saat sonra, onunla Cour de Rome'da, Saint-Lazare garının önünde karşılaşıyorum. Yanında bir arkadaşı var, diyor ki: "Paltona bir düğme daha diktirmelisin." Nereye diktirmesi gerektiğini gösteriyor (klapalara) ve nedenini söylüyor." (Queneau, 2010, s. 9)

"Birçok insanla beraber seyahat ediyorduk. Pek de zeki görünmeyen bir genç adam, yanındaki adamla kısa bir süre konuştu, sonra gitti oturdu. İki saat sonra onu tekrar gördüm; yanında bir arkadaşı vardı ve elbiselerden bahsediyorlardı." (Queneau, 2010, s. 12)

"Pstt! him! ah! Oo! ay! ah! uf! hey! ama! oo! tüh! püf! aman! uu! yandım! hey! ee! aa! oh be!

Aa! hey! peh! oo! him! yaa!" (Queneau, 2010, s. 126)

temel izlek olarak karşılaşılan unsurlar yer almakta ve matrisler farklı sıralandığında bambaşka kompozisyonlar ortaya çıkmaktadır (<https://oynakbeyi.tumblr.com/page/13>). Kitabın arka kapak yazısının ise söz konusu kurgusal oyunun bir uzantısı olarak Raymond Queneau'ya yazdırıldığı⁶ görülür. Queneau'nun oynadığı oyuna iştirak etmek (<https://oynakbeyi.tumblr.com/page/13>) üzere bu *deneye* girişen yazar söz konusu eserinde “Queneau'ya nazire yaparcasına” (Teoman, 2010, s. 16) metinlerarası ve çoğulcu bir estetikle anlatısının 33 farklı temsilini meydana getirir. Yazarın ifadesiyle mesele sadece Queneau'nun anlattığı olayı tekrar tekrar anlatmak değil metinde oyun oynanırken anlatılan olayı belli sınırlara bağlı kalarak anlatmaktır (<https://oynakbeyi.tumblr.com/page/13>).

Kurmaca Alıştırmaları metinlerarası göndermeler içeren çeşitlemeler bakımından oldukça zengindir. Anlatıda yer alan kimi göndermeler hakkında okura bir ipucu sunmak adına kitabın sonuna yazar tarafından eklenen “Dizin” anlatıda kurulan oyunun bir başka uzantısıdır. M. Emin Saydut'tan aldığı ilhamla metinde kurguladığı ve bulunmasını istediği kapalı göndermelerin belgelenmesini ve düzenli takip edilebilmesini sağlamak için bir “Dizin” bulmacası hazırlayarak bir oyun oynayan İhsan bu bağlamda -Özpalabıyıklar'ın işaret ettiği⁷- Borges'in sonunda bir dizinin yer aldığı Don Isidro Parodi'ye Altı Bilmece adlı kitabında oynadığı oyunu tekrar ettiğini (<https://oynakbeyi.tumblr.com/page/13>) belirtir. Teoman'ın (2010) “girift bir göndermeler yumağı” (s. 16) addettiği eserde anlatıya hâkim olan oyunsu kurgusal stratejinin tezahürüyle başta birer kurmaca karakter olarak anlatıya dâhil edilen “Raymond Queneau” ve “Gökdemir İhsan” olmak üzere edebiyat dünyasının tanınmış yazarları ve eserleri kurgusal bir dünya içinde anlatıya konu olan olayın farklı şekillerde temsilinde rol alır.

Kurmaca Alıştırmaları'nın anlatının başlı başına üstkurmaca düzlemine işaret eden “İlham” başlıklı ilk çeşitlemesinde kurmaca bir “yazar” olarak kurgulanan “Raymond Queneau”nun “Biçem Alıştırmaları” adlı kitabının oluşum sürecinin kurgusal bir malzeme haline getirilerek

⁶ Gökdemir İhsan bu bağlamda oynadığı oyuna şu cümleleri ile açıklık getirir: “Biz Queneau'yla elbette tanışıyoruz ve ahbabız. Kendisi, henüz doğmadığım için ve haliyle ismim de verilmediği için, Biçem Alıştırmaları'nda ‘kitap arkası yazısı’ başlıklı alıştırmada beni ‘X’ simgesiyle anmıştı. Ben hem bu tarihsel eksiğin giderilmesi için ‘X’ işaretinin yerine gelmesi gereken Gökdemir İhsan'ı koydum, hem de hazırda ‘kitap arkası’ yazılarıyla dalga geçen bir kitap arkası yazısı varken başkasına ne hacet, dedim ve onu kullandık . . . Yalnız burada ciddi bir mesele var ki, yapılan tanıtların büyük çoğunluğunda, bilhassa internet sitelerinde, alışkanlık olduğu üzere kitap arkası yazısı kullanılıyor. Büyük kısmında bu metin tırnak içinde ve Queneau'nun imzasıyla ve tarihiyle verilmiyor. Aslında arka kapakta Armağan Ekici'nin çevirisini aynen kullandım. Ama kaynak gösterirken çevirinin değil de orijinal kitabın yayımlandığı tarihi, yani 1947'i verdim ki, bu bariz anakronizmden, ortada bir oyun olduğu anlaşılabilir. Zira ‘Kendisine şimdiden birkaç başyapıt borçlu olunan meşhur romancı’ olarak anılmak pek de mütevazı bir hareket olmazdı. Bunun dışında, arka kapakta uyarı niteliğinde yer alan üç dipnot da okunmayınca, iyice kendini pohpohlatmış bir yazar imajı çiziyoruz . . . Bu da oyunun bir parçasıdır.” (<https://oynakbeyi.tumblr.com/page/13>)

⁷ “Borges'in bir oyunudur bu. Don Isidro Parodi hikâyelerinde son kitabın, yanlış hatırlamıyorsam üçüncü kitabın sonunda bir dizin vardır. Dizini hazırlayan da Bustos Domecq, yani yazarın kendisi bizzat hazırlamış olarak görünüyor. Normalde bir öykü kitabında dizin olmaz, bunun haricinde dizini hazırlayan yazarın kendisiyse bunu ayrıca belirtmez, başka biri hazırlarsa ismi yazılır. Yazarın kendisi de dizinde geçiyor, fakat olmayan bir akademinin yine olmayan bir üyesinin kitaba yazdığı sunuş yazısına gönderme yapılıyor. Yine o dizinde bir şey dikkatimi çekmişti. 1001 Gece Masalları iki girişle anılıyor. Birisi ‘Arap Gece Eğlenceleri’, diğeri ise ‘Binbir Gece Masalları’ olarak. İkisi de okuru birbirine gönderiyor. ‘Bkz’ yönlendirmesiyle iki madde arasında dönüp dolaşılıyor. İşin bir diğer ilginç yönü de Borges'in bütün kitaplarında Binbir Gece Masalları'nın bahsi geçerken bir tek bu kitapta geçmez. O da dizinde hem Binbir Gece Masalları'nı es geçmiyor, hem de tarihi bir oyun oynuyor.” (<https://oynakbeyi.tumblr.com/page/13>)

sergilendiği görülür. Buna göre edebi kariyeri için önemli bir adım atmak üzere ilginç bir hikâye mevzuu yakalamak ümidiyle Contrescarpe-Champerret otobüsüne binip bir vukuat çıkaran “Raymond” müstakbel kahramanını bulmanın sevinciyle ihtiyarın birine sokulur ve hikâyeye biraz gerçekçilik katmak niyetiyle bir iki dakika oyalanarak (İhsan, 2010, s. 1) sonrasında bulunduğu boş bir koltuğa oturur. Saint-Lazare garında bulunduğu arkadaşı Georges ile arasında geçen diyalogda “Biçem Alıştırmaları”ndaki olayın nasıl şekillendiği oyunsu bir kurgusal strateji ile bizzat kendisini kurgulayacağı hikâyenin kahramanı olarak konumlandırılan kurmaca “yazar” ile söz konusu temsili karakterler üzerinden okura aksettirilir:

“Bu ne hal, Raymond?” . . . “Kordela yerine sicim bağlanmış şapkayı, hikâyeye özgün bir ayrıntı katabilmek için mi taktın yoksa?”

“Lütfen Georges, alayı bırak! Bugün de karavana!”

“Bence hattı değişti. Tanınmış olmalısın artık o otobüste.”

“Dur bir dakika! Haklısın aslında. Şapkanın ayrıntıları, adama çıkışmam ve sonra boşalan koltuk. Sürpriz yok! İlgi çekici bir olay yok: Bir sıradanlık abidesi!” . . . “Ne dersin dostum?”

“Olabilir” . . . “Şöyle farklı birkaç üslupta yaz da bir bakalım, ne çıkacak.”

“Ah! Ebediyen minnettarımın dostum! Bana öyle bir fikir verdin ki ortaya çıkan esere sen bile şaşacaksın. Bu sıradan hikâyeyi doksan dokuz farklı üslupla yazacağım. Modern maskaralıkların zirvesi olacak bu!”

“Sen önce doksan dokuz kuruş ver de şuraya bir düğme diktir! Yoksa zatürreeden öldükten sonra üne kavuşan genç müteveffa edebiyatçılar kervanına katılacaksınız!”

“Ha ha ha! Bunu da yazacağım!” (İhsan, 2010, s. 1-2)

Anlatının “Passion de l’auteur”⁸ bölümünde Gökdemir İhsan kendisini kurmaca bir “yazar” olarak anlatısına dâhil eder ve “Kurmaca Alıştırmaları” adlı eserinin oluşum serüvenini çeşitlemesinin odağına yerleştirir. Bu bağlamda söz konusu çeşitleme “yazar”ın kitabında işlediği olayı bizzat deneyimlemek üzere Paris’e gitmesi, günlerce otobüs hattını inceleyerek otobüse bineceği durağı seçmesi, kordelasını söküp örülmüş bir sicim taktığı şapkasıyla otobüse binmesi, otobüsün arka sahanlığında bulup sokulduğu ihtiyara gayriihtiyari de olsa kendisini itekleyip durduğu için çıkışması, boş bulunduğu bir koltuğa oturması ve iki saat boyunca amaçsızca sokaklarda dolaştıktan sonra gittiği Saint-Lazare garında bulunduğu bir Fransıza işaret parmağıyla göğsüne bir kez dokunmasını rica edip yol boyunca adama “Raymond Queneau” ve “Oulipo”dan söz etmesi ekseninde şekillenir.

“Yazarın ölümü” bölümünde “Passion de l’auteur” bölümü ile paralel olarak “Gökdemir İhsan”ın ve “Kurmaca Alıştırmaları” adlı kitabının bahsi geçer. Yazar bu çeşitlemede “Kurmaca Alıştırmaları”nın “okur”da uyandırdığı aksin kurgusal bir düzlemde temsilini gerçekleştirir. Çeşitlemedeki anlatıcının aktarımından da anlaşılacağı üzere⁹ kitabı sıkıcı

⁸ “Yazarın Tutkusu”

(<https://translate.google.com/?hl=tr&sl=fr&tl=tr&text=Passion%20de%20l%E2%80%99auteur&op=translate>).

⁹ “. . . Bir numara bulmuş gariban, uzattıkça uzatıyor hikâyeyi! Tamam, deneysel bir çalışma olabilir. Açıksınız zaten siz de böylesi denemelere. Başta ilgi çekici de gelmişti. Ama bunu insan okuyacak yahu! Nedir bunun niyeti?”

bularak kapatıp atan “okur”un anlatıda *Kurmaca Alıştırmaları* yazarının şehre gelip o gün öğle vakti Contrescarpe-Champerret otobüsünde Oulipocu suç ortaklarıyla birlikte hikâyeyi canlandıracağını (İhsan, 2010, s. 149) öğrenmesiyle olay mahalline gidip ihtiyar rolüne bürünerek ucuna zehir sürülmüş şemsiye düzeneğiyle “yazar”ı öldürmesi; metaforik olarak okurun anlatıda aktif kılındığı postmodern estetiği anıştıran bir düzlemde Oulipo’ya yönelik tavrın kurgusal bir temsiline işaret eder. Dolayısıyla bu bölümde postmodern estetiğe de oyunsu bir tutumla işaret edildiği¹⁰ görülür.

Kurmaca Alıştırmaları’nda “Kahramanların hikâyesi” başlıklı üçüncü çeşitleme Raymond Queneau’nun *Biçem Alıştırmaları* adlı eserinde rol alan kurmaca karakterlerin bir kurmaca “yazar” olarak anlatıda sözü edilen “Gökdemir İhsan”ın “Kurmaca Alıştırmaları” adlı eserine ilişkin aralarında geçen hasbıhale şekillenir. Otobüs ile Saint-Lazare garında geçen anlatıda bir kahramanın başka hikâyelerde boy göstermek zorunda kalsa bile her daim asıl yazarına sadık olması gerektiğine inanan gencin karşısında her Allahın günü aynı olayı canlandırıp sadece üslubunu değiştirerek yazan “Raymond Queneau”nun aksine “Gökdemir İhsan”ın her hikâyeye bir kurgu işini kıvrması durumunda maceradan maceraya koşacaklarına (İhsan, 2010, s. 7-8) inanan ihtiyar yer alır. Söz konusu çeşitleme gencin Saint-Lazare garında bulunduğu arkadaşının her hikâyede başka bir bahaneyle düğmeye işaret eden “Gökdemir İhsan”ı desteklemesi ile son bulur. Böylece çeşitlemede anlatıdaki olayın temsili gerçekleştirilmiş olur:

“Vefasızsın!” . . . “İlk fırsatta sattın Raymond’u!”

“Beni eleştirmeden önce, sen işini adam gibi yap!” . . . “Önce gündelik kavga!”

“Yahu, ne pis bir morukmuşsun sen! Kaburgalarımı kırdın, her gelen geçeni fırsat bilip üstüme abanarak!”

“Yalancı!” diyerek gencin ayağına bastı.

“Ne yaptığını sanıyorsun babalık? Gerçekten basmayacaktın yahu! Ben bazı günler bastığımı iddia edecektim sadece.”

“Rolümü zenginleştiriyorum dostum” . . . “Hazır çocuk da fırsat vermişken!”

“Ne yapsam? Ben de sıkı bir aparkat mı geçirsem çenene, hazır rol genişletmek mümkünken!”

Bu ne muhafazakârlık anlamıyorum sendeki? Nedir bu yeni çocuğa garezin?” (İhsan, 2010, s. 7)

“Ben ve öteki” başlıklı dördüncü çeşitlemede Raymond Queneau *Landru*’da Georges Clemenceau’yu oynayan oyuncu hüviyetiyle¹¹ rol alır. Anlatıya konu olan olayın bir başka temsilinin bir kehanet düzleminde sergilendiği anlatı gencin otobüsün arka sahanlığında üzerine

Doksan dokuz hikâyeye tamamlamak mı? . . . Hani sürükleyici bir macera falan olsa, akar gider. Ama bu ne? Hep aynı mekânlar, aynı şapka, bir patırtı ve düğme finali!” (İhsan, 2010, s. 149)

¹⁰ *Kurmaca Alıştırmaları*’nda bu çeşitlemenin yanı sıra “Mavi Haç” çeşitlemesinde de benzer bir tutumla postmodern yaklaşıma işaret edilen bir pasaj (İhsan, 2010, s. 148) dikkati çeker. Ancak postmodernlerin sıkı bir okuru (Yavuz, 2017, s. 17) olarak postmodernizme aşina olan İhsan’ın postmodern teknikleri söz konusu eserinde yer yer kullanıyor olmakla birlikte deneysel kimliğinin izdüşümü olarak “bildik postmodern bir tavır” (Yavuz, 2017, s. 17) takınmaktan kaçındığını belirtmek gerekir.

¹¹ Queneau’nun 1963 yılında Claude Chabrol’un yönettiği *Landru* filminde Georges Clemenceau rolünü oynadığı (https://fr.wikipedia.org/wiki/Raymond_Queneau) bilinmektedir.

abanarak ayaklarını ezen ve kendisine yakasına bir düğme daha ekletmesini söyleyen ihtiyarın bu hikâyeyi “Raymond Queneau”nun yazacağı yönündeki kehanetini Saint-Lazare garındaki arkadaşına aktarması ile son bulur. “Acemi jüri üyesi” başlıklı çeşitlemede ise “Raymond Queneau” kurmaca bir düzlemde jüri üyesi hüviyetiyle¹² dikkati çeker. Başında kordela yerine örülü sicim sarılı şapkasıyla bindiği otobüste “Biçem Alıştırmaları” adlı kitabında anlattığı olayı bizzat yaşaması karşısında şaşkınlığa düşen “Queneau”nun zihninden “Ya otobüsün de bir hafızası var artık, ya da dikkatli bir okur şaka yapıyor. O, otobüs numarasını bırakalı dört yıl olsa da, birileri tacizkâr ihtiyar rolünü oynamaya devam ediyor” (İhsan, 2010, s. 25) şeklindeki düşünceler geçer. Eleştirmenlerin ve ödül jürilerinin edebiyat ödülleri verilmesinde oynadığı belirleyici role işaret edilen çeşitleme “Queneau”nun bu bağlamda otobüste yaşadıklarını ve bilhassa tacizkâr ihtiyar ile arkadaşının tehditkâr fısıltısından hareketle ödülü Gracq’a değil Julien Green’e vermeye karar verdiğini Saint-Lazare garında bulunduğu arkadaşısı Georges’a anlatması ve George’un üzerine yemek dökülen klapalarının üzerine işaret etmesi ile sonlanır.

Kurmaca Alıştırmaları’nda anlatının metinlerarası dokusu ile paralel olarak Cervantes, Italo Calvino, Raymond Queneau, Dante, Pierre Hadot, G. K. Chesterton, Sandro Botticelli, Borges, Tocqueville, Marx, Lukacs, Weber, Robert Louis Stevenson, Philip K. Dick, Ridley Scott, Albert Camus, Umberto Eco, Jean Martin, Carl Gustav Jung, Pierre Janet ve Ursula K. Le Guin gibi pek çok isme ve yer yer bu isimlerin kimi eserlerine yapılan göndermeler ile söz konusu kitabın merkezinde yer alan olayın temsili gerçekleştirilir.

Kurmaca Alıştırmaları’nın altıncı çeşitlemesi olan *Falcı Maymun*’da *Don Quijote* romanındaki üç bölümün¹³ parodisi yapılarak “Kâhin maymun ve Melisendra’nın Kurtuluşu tiyatrosu”nda (İhsan, 2010, s. 17) *Kurmaca Alıştırmaları*’na konu olan olay sergilenir.

“Zorlu bir kış gecesi yolculuğu” başlığı altında Italo Calvino’nun *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu* adlı romanının oyunsu bir kurmaca ile devam ettirildiği¹⁴ dokuzuncu çeşitleme “Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu” “okur”unun “kütüphanedeki yedinci okur”un bu romanın devamı olduğunu öne sürdüğü “Exercices de Fiction” adlı eseri alıp okumaya başlaması, bu “okur”la Saint-Lazare garında buluşmadan önce kordela yerine örülmüş sicim sarılı şapkasını değiştirmek için Champerret’teki şapkacıya gitmek üzere bindiği otobüste üzerine çullanan ihtiyara bu kitabı çaldırması ve sonrasında garda karşılaştığı beşinci okurdan tam da klapalarının üzerine işaret ettiği yerden vurularak öldürülen “yedinci okur”un akıbetini öğrenmesi ile şekillenir. “Kurmaca

¹² Queneau; Jean-Paul Sartre’in yanı sıra André Malraux, Paul Éluard, Albert Camus, Maurice Blanchot, Jean Paulhan, Marcel Arland, Joe Bousquet, Roger Grenier ve Roland Tual gibi tanınmış ünlü yazarlardan oluşan ‘Pléiade Ödülü Jürisi’nde yer alır (Rifat, 2014).

¹³ “Anırtı serüvenine, sevimli kuklacı serüvenine ve falcı maymunun unutulmaz kehanetlerine dair” (Cervantes, 2011, s. 599-607), “Kuklacı serüveninin devamına ve başka, epeyce hoş olaylara dair” (Cervantes, 2011, s. 607-614), “Pedro Usta’yla maymununun kim olduklarına ve Don Quijote’nin istediği, düşündüğü gibi sonuçlanmayan anırtı serüveninin başarısızlığına dair” (Cervantes, 2011, s. 614-619).

¹⁴ Kendisi ile yapılan bir söyleşide İhsan Calvino’nun *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu* romanından hareketle kurguladığı bu bölümde kahramanların aynen o romanda oldukları halleriyle onun hikâyesinde yer aldıklarını ve kendisinin hem metnin sınırlarında kalarak, hem orijinal plotu ve romanın üslubunu devam ettirerek, hem de romandaki son cümleyi alıp yeni bir hikâye yazdığını (<https://oynakbeyi.tumblr.com/page/13>) belirtir. Nitekim Calvino’nun (2021) söz konusu romanının son cümlesi olan “Bir dakika daha. Italo Calvino’nun *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu*’sunu bitirmek üzereyim.” (s. 249) şeklindeki cümle *Kurmaca Alıştırmaları*’nın ilk cümlesini oluşturur.

Alıştırmaları”nın edebiyat dünyasında uyandırdığı aksin kurmaca bir düzleme taşınarak irdelendiği çeşitlemede “Deneysellikti, Oulipo’ydu, şuydu, buydu amenna... Ama “okur”u öldürmeye başladılar artık, “yazarın ölümü”nün intikamını alırcasına” (İhsan, 2010, s. 36) şeklindeki cümleler bu bağlama işaret etmektedir.

“Zazie dans le bus” *Kurmaca Alıştırmaları*’na konu olan olayın Raymond Queneau’nun *Zazie Metroda* adlı romanının başkahramanı Gabriel aracılığıyla canlandırıldığı bir bölümdür. Queneau’nun söz konusu romanının parodileştirildiği bölümde Gökdemir İhsan izlediği oyunsu kurgusal strateji ile *Zazie Metroda*’da metroya binemeyen Zazie’yi otobüse bindirdiğini (<https://oynakbeyi.tumblr.com/page/13>) dile getirir.

“Gül ve haç” çeşitlemesinde hem Dante’ye gönderme yapıldığı hem de *Voile d’Isis*’ın yazarı Pierre Hadot’un otobüste temsili gerçekleştirilen olayda ihtiyar rolü ile anlatıya dâhil edildiği görülür.

G. K. Chesterton, Sandro Botticelli, Borges, Tocqueville, Marx, Lukacs, Weber gibi isimlerin adının anıldığı “L’eveil d’un homme”¹⁵ bölümünde yalnızlığa ve sessizliğe gömülmüş bir kahramanca Oulipo’nun sınırlamanın yaratıcılığı tetiklediği kombinasyon hesabına işaret edilerek anlatıdaki olayın temsili gerçekleştirilir. “Mavi Haç” bölümünde de anlatının temsilinin oluşumunda G. K. Chesterton’un Flambeau¹⁶ adlı karakteri rol alır.

Bir kripto üzerine inşa edilen “Konspirasyon” bölümünde Raymond Queneau’ya ve onun potansiyel bir edebiyat işçisi olarak Oulipo ile bağlantısına işaret edilerek anlatıdaki olay canlandırılır.

Oyunsu bir kurgusal strateji ile okuru şaşırtmayı hedefleyen tekinsiz bir atmosferin yaratıldığı “Bir Kulüp Entrikası” bölümünde Robert Louis Stevenson’ın *İntihar Kulübü* adlı eseri bu eserde yer alan Bohemya Prensi Florizel ve Albay Geraldine adlı kahramanlara anlatıdaki olayın temsilinde rol verilmesi suretiyle parodileştirilir.

“Replicant” bölümünde *Android’ler Elektrikli Koyun Düşler mi?*¹⁷ romanının yazarı Philip K. Dick ile bu romanı senaryolaştıran Ridley Scott Paris’teki otobüste karşı karşıya getirilerek anlatıdaki olayın temsili gerçekleştirilir.

“Paranoya” paranoid bir karakterden hareketle Albert Camus gibi varoluşçu filozoflara gönderme yapılan bir düzlemde anlatıdaki olayın aksettirildiği bir bölümdür.

Göstergebilime ilişkin İtalyanca bir epigraf içeren ve *Foucault Sarkacı, Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* ve *Gülün Adı* gibi eserlere işaret edilen “Transgression” bölümünde bir “yazar” olarak çeşitlemeye dâhil edilen Umberto Eco’nun *Foucault Sarkacı* adlı romanının oluşum serüveni ekseninde kurmaca bir “yazar” olarak “Eco”nun *Kurmaca Alıştırmaları*’ndaki olayı nasıl aksettirdiği sergilenir.

¹⁵ “Bir adamın uyanışı”

(<https://translate.google.com/?hl=tr&sl=fr&tl=tr&text=L%E2%80%99eveil%20d%E2%80%99un%20homme&op=translate>).

¹⁶ Bkz. [https://en.wikipedia.org/wiki/Flambeau_\(character\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Flambeau_(character)).

¹⁷ Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Android%27ler_Elektrikli_Koyun_D%C3%BC%27ler_mi%3F.

Jean-Martin, Pierre Janet ve Carl Gustav Jung gibi psikanalistlere gönderme yapılan “Boynuz Ve Kulak” bölümünde oyunsu bir kurgusal strateji ile Carl Gustav Jung ve hocası Paris’teki otobüste karşı karşıya getirilerek söz konusu olayın temsili gerçekleştirilir.

“Paris’te Temmuz” Ursula K. Le Guin’in aynı adlı hikâyesinin parodisini içeren bir çeşitlemedir. Tekinsiz bir anlatı atmosferinin yaratıldığı bölümde çeşitlemedeki ifadeyle “meşhur yazarların üsluplarını taklit ederek onlara nispet ettiği hikâyeler yazmak hilekârlık”ı (İhsan, 2010, s. 119) uygulanarak oyunsu bir anlatı dünyası inşa edilir.

Kurmaca Alıştırmaları ihtiva ettiği söz konusu olayı muhtelif şekillerde aksettiren çeşitlemeleri ile çoğulcu estetiğin hâkim olduğu bir anlatıdır. Teoman’ın (2010) rengârenk bir kataloğa benzettiği (s. 16) eserde “Antropolog ve Nagual”, “Sorgu”, “Unutuş”, “Anti-dentite”, “İt dalaşı”, “Körlük ve yokluk”, “Pepe”, “Tantana”, “Lost in the bus”, “Tedokoro”, “Dim mak”, “Hekim çocuğu olmak”, РУКОПИСИ НЕ ГОРЯТ, “Haute couture” ve “Yazarın ölümü” başlıklı çeşitlemelerde anlatıdaki olayın pek çok farklı konuya işaret eden bir düzlemde temsiline gerçekleştirildiği görülür.

“Antropolog ve Nagual” bölümü Şamanist öğretiyeye işaret edilen bir düzlemde anlatıdaki temsiline gerçekleştirildiği bir çeşitlemedir. Nitekim başlıkta adı geçen *Nagual*¹⁸ ile *Toltek*¹⁹ ve *peyote*²⁰ şamanizmi çağrıştıran sembollerdendir. Çeşitleme tezi yeni kabul edilmiş bir antropoloğun Şamanist öğretiyeye ilişkin söz konusu kavramlar ekseninde otobüsteki olayı canlandırmasıyla şekillenir. Susini Villası²¹, Aussaresses²² gibi göndermelerden hareketle Cezayir savaşına işaret edildiği anlaşılan “Sorgu” bölümünde bu devrim sırasında işkence gören firari bir kahramanca otobüsteki olayın çeşitlemesi yapılır. “Unutuş” başlıklı bölüm sevdiği tarafından terk edilen ve bellek yitimi yaşadığı için geçmişle kurabildiği biricik bağı uzun boynunun üzerinde taşıdığı başındaki örülü sicimle çevrelenmiş bir fötr şapka olan kahramanın Saint-Lazare garında arkadaşı ile buluşmak üzere bindiği otobüste kitaptaki söz konusu olayın temsiline gerçekleştirilmesi ekseninde şekillenir. Çeşitlemede otobüsteki olayı canlandıran kahramanın bu sırada geçmişindeki travmatik anısı²³ ile yüzleştiği görülür. “Anti-dentite” bölümünde kordela yerine sicimli bir şapka takmakta olan bir dişiçinin otobüsteki olayı

¹⁸ “Nagualler, şaman yolculuklarında kendilerini bir hayvan imgesiyle gösteren yol gösterici ve koruyucu ruh yoldaşlarıdır” (Arıt, 2018, s. 35). Nagual’lerin rehberlik alınacak ve sezgilerin güçlenmesinde hocalık edecek hayvansal enerjilerin ifadesi olarak şifalandırıcı güçleri ve ilham verici bilgelikleriyle insanlara ışık tuttıkları kabul edilir (Arıt, 2018, s. 41).

¹⁹ “Toltek ya da şaman bilişinin temel ögesi enerjidir. Evrenin en ince ayrıntısı bile bir enerjinin ifadesidir. Bu enerjiyi dolaysızca görme edimi sonucu Şamanların ulaştığı bilgiye göre; tüm evren, aynı zamanda hem birbirine karşıt, hem birbirini tamamlayıcı çift güçlerden oluşur. Bu iki güce canlı ve cansız enerji adı verilir.” (Dabağlar, 2010)

²⁰ Eski Şaman Ritüellerinde de sıkça kullanılan bir kaktüs türüdür (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Meskalin>).

²¹ Cezayir’deki rue Bab Azzoun noteri Alexandre Sésini tarafından El Biar’da inşa edilen ve [Cezayir Devrimi](https://en.wikipedia.org/wiki/Villa_Susini) sırasında gözaltı ve işkence merkezine dönüştürülen (https://en.wikipedia.org/wiki/Villa_Susini) yerdir.

²² II. Dünya Savaşı, Birinci Çinindi Savaşı ve Cezayir Savaşı sırasında savaşmış ve Cezayir Savaşı sırasındaki eylemleri ve daha sonra bu eylemlerini savunması önemli tartışmalara neden olmuş bir Fransız Ordusu generalidir (https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Aussaresses).

²³ “Arkasındaki şu huysuz ihtiyar izin verse o da kalabalıktan şikâyet etmeyecek. Ama adam her fırsatta vurup duruyor. Dönüp adama çıkışıyor. Sakin olmasına rağmen, gayriihtiyari yumruklarını sıkıp gardını aldığı fark edince şaşırıyor. İhtiyar konuşmuyor, sadece nefret dolu bir bakış fırlatıp omuz silkiyor. Bu bakışı hatırladı: Ringin ortasında yatan gencin başındaki adamın bakışı bu. Çaresiz bir babanın bakışı. Çocuğun kulağından kan sızıyor. Hakemin sesiyel kendine geliyor: ‘Köşene git! Hemen köşene git!’ boşalan bir koltuğa atıyor kendini. Şimdi köşesine çekilip olanları düşünme zamanı” (İhsan, 2010, s. 62).

temsilinden hareketle antisemitizme²⁴ dikkat çekilir. “İt dalaşı²⁵” bölümü Hava Kuvvetleri’nin gözde pilotlarından biri olan Michel’in arkadaşı ile Saint-Lazare garında buluşmak üzere bindiği otobüste ilk it dalaşı tatbikatında yendiği hocası ile karşı karşıya getirilmesi ile şekillendirilir. Okurla hasbihal edilerek metnin kurmacalığı üzerine adeta bir anlaşma yapılan “Körlük ve Yokluk” bölümünde anlatı dünyasının tekinsizliği vurgulanarak oyunsu bir kurgusal strateji ile otobüsteki olay canlandırılarak edebiyat dünyasının adeta parodisi yapılır. “Pepe” bölümünde anlatıdaki olay bir “tez savunması” heyecanı çevresinde çeşitlendirilir. Demosthenes’e²⁶ gönderme yapılarak kekeme bir kahramanın kurgulandığı çeşitlemede okur bu kahramanın otobüsteki olayı temsili esnasında dilinin çözülüşüne tanık ettirilir. “Tantana” bölümünde otobüsteki olayın temsiline iki hırsız ile Gallimard’da bir editör kurmaca bir karakter olarak başrolüdür. “Lost in the bus” bir Amerikan dizisi olan *Lost*²⁷ üzerine inşa edilen bir temelde anlatının temsiline gerçekleştirildiği bir çeşitlemedir. Charles Widmore, Penelope gibi dizi karakterlerinin adının anıldığı çeşitlemede İhsan’ın bu bölümü dizi sona ermeden önce yazdığı (<https://oynakbeyi.tumblr.com/page/13>) bilinmektedir. Böylece dizi *Kurmaca Aliştirmaları*’na konu olan bağlam alanı içinde anlatı düzlemine taşınmış olur. “Tedokoro”²⁸ go oyunu ekseninde söz konusu olayın işlendiği bir çeşitlemedir. Bu bölümde otobüsteki hikâyenin temsili Honinbo ve Inoue adlı iki go ekolü arasındaki müsabaka ile gerçekleştirilir. “Dim-mak”²⁹ Uzakdoğu sporlarına ilgi duyan bir kurmaca karakter aracılığıyla otobüsteki olayın temsiline yer verilen bir çeşitlemedir. “Hekim Çocuğu Olmak”ta anlatıdaki söz konusu olay hekim çocuğu olan ve ebeveynleri ile sorunlu bir ilişkisi bulunan Matthieu’nun travmatik öyküsüne ışık tutan bir minvalde şekillenir. Nitekim arkadaşı ile buluşmak üzere Contrescarpe-Champerret otobüsüne binen Matthieu’nun başındaki şapka babasıyla şakalaşırken aldığı bir darbeye dalağı patlayan, annesince savuşturulduğu için de hastaneye yetiştirilemeyip kaybettiği ağabeyine aittir. РУКОПИСИ НЕ ГОРЯТ³⁰ Rusça bir başlık taşımakta olup anlatıdaki olayın Marksizme ilişkin göndermelerle şekillendirildiği bir çeşitlemedir. “Haute couture”³¹ bölümünde de Marksist ve Kantçı estetiğe gönderme yapılarak anlatıdaki olay sergilenir.

Kurmaca Aliştirmaları’nın son çeşitlemesi olan “Yazarın Ölümü” aynı olayın başka temsillerinin de gerçekleştirilebileceğini gösteren farklı çeşitleme örnekleri ile anlatıdaki çok sesli atmosferi destekleyen bir bölümdür. Deneyselliğin bir izdüşümü olarak yazarın yaratıcılığı

²⁴ Antisemitizm (anti-semitizm), Yahudi milletine karşı duyulan düşmanlık, nefret, ön yargı veya ayrımcılıktır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Antisemitizm>).

²⁵ İki ülkeye ait savaş uçaklarının, birbiri çevresinde burğu gibi dönüşlerle taciz için manevra yapması anlamında kullanılan bir askerlik terimi olup kökeni I. Dünya Savaşı’na dayanır (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0t_dala%C5%9F%C4%B1).

²⁶ Demosthenes’in kekeme olduğu ve uzun zaman aksaklığını giderebilmek için ağzına çakıl taşları koyarak konuşma pratikleri yaparak nutuk yazarlığına merak saldığı (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Dimosthenis>) bilinmektedir.

²⁷ Bkz. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Lost_\(dizi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Lost_(dizi)).

²⁸ “Oyunun ortasındaki en zorlu nokta, yaşamsal nokta, düğüm noktası” (İhsan, 2010, s. 107) anlamına gelir.

²⁹ Çeşitlemeden anlaşıldığına göre Dim mak “vücudun belli noktalarına basınç uygulayarak kalıcı, hatta öldürücü hasar” (İhsan, 2010, s. 117).

³⁰ “El yazıları yanmaz”

(<https://translate.google.com/?hl=tr&sl=ru&tl=tr&text=%D0%A0%D0%A3%D0%9A%D0%9E%D0%9F%D0%98%D0%A1%D0%98%20%D0%9De%20%D0%93%D0%9E%D0%A0%D0%AF%D0%A2&op=translate>)

³¹ “Yüksek moda” (<https://translate.google.com/?hl=tr&sl=en&tl=tr&text=Haute%20couture&op=translate>)

nispetinde kurmaca dünyanın sunduğu sınırsız olanaklara işaret edilen çeşitlemede okura anlatıya konu olan olayın daha birçok şekilde çeşitlemesinin yapılabileceği gösterilir. Kendisi ile yapılan bir söyleşide de yazar her paragrafta bir ajanlık hikâyesi, bir aşk üçgeni gibi farklı kurmacaların nüvelerini verdiğini ve yazdığı hikâyelerin yazar olarak kendisini tatmin ettiğini ifade ederek geri kalanını okura devrettiğini yani aktüel okurun sayıyı 99'a tamamlayabileceğini (<https://oynakbeyi.tumblr.com/page/13>) belirtir. Bu bağlamda kurmaca bir “yazar” hüviyetiyle kendisini anlatıya dâhil eden Gökdemir İhsan'ın *Kurmaca Alıştırmaları*'nda “okur”u da oynadığı oyunun bir parçası kıldığı görülür:

Bravo! Daha şimdiden yazarı geçtiniz. O sadece otuz üç kurmaca yazabilmişti. Yalnız, tehdit ediyor gibi olmayayım ama, siz de dikkatli olsanız iyi olur. Bu edebiyat dünyası garip bir yer. İnsanın ipini çekiveriyorlar bir anda. Doğru: Siz yazar değilsiniz; bunları yazmıyor, sadece hayal ediyorsunuz ama yazarla da birçok ortak özelliğiniz var. En azından ortak bir anlatıcıya sahipsiniz. (İhsan, 2010, s. 158)

Dürüst olalım: Aslında siz okur falan değil, bu kitabın yazılmayan altmış altı hikâyesini hayal etmek üzere yaratılmış kurmaca bir kahramansınız. Kabul: Ben de bu hikâyenin anlatıcısıyım. Evet, bütün bu işlerin arkasında ise, Zümrüd-ü Anka misali ölüp ölüp dirilen yazar var! Küllerinden silkinip doğrulurken, bakın size bir şey söylüyor: “Hikâyelerin otuz üçünü ben yazdım; otuz yedisini de siz hayal ettiniz. Anlatıcının unuttuğu birisi daha var ki, şimdiye kadar işe yarar kırk bir hikâyeyi de o aklından geçirdi. Kim mi? Aktüel okur tabi ki. Peki kaç hikaye etti? Yüz on bir! Aslında bize gereken sadece doksan dokuzdu” (İhsan, 2010, s. 159).

SONUÇ

Gökdemir İhsan'ın *Kurmaca Alıştırmaları* adlı kitabında yer alan 33 bölümdeki temsili anlatım biçimlerinin bir analize tabi tutulduğu bu bildiride yazarın aynı olayı farklı şekillerde çeşitlendiren kurgusal yaklaşımı ile 33 farklı kendine özgü *deney* üzerinden *Biçem Alıştırmaları*'nın Türk edebiyatındaki bir başka versiyonunu üreterek deneysel bir anlatı inşa ettiği saptanmıştır. *Oyunu* anlatı dünyasındaki mimetik gerçekliğin temsili için bir araç olarak alımlayıp bu bağlamda metinlerarası ve çoğulcu bir estetiğin hâkim olduğu bir anlatı dünyası kurduğu anlaşılan İhsan'ın Oulipo'nun imkânlarından yararlanarak bu estetiği aksettiriş biçimi ile yepyeni bir anlatı evrenine ulaştığı kanısına varılmıştır. Bu yönüyle *Kurmaca Alıştırmaları* Türk edebiyatında deneysel edebiyatın çitasını yükselten söz konusu niteliği ile deneysel edebiyat literatürüne eklenilebilecek bir örnek teşkil etmektedir. Queneau'nun metnindeki olayı kendi eserinde bir motif olarak işleyen ancak *Biçem Alıştırmaları*'ndan farklı olarak Oulipien biçimsel çeşitlemelerden ziyade özgün içerik formülasyonları geliştiren yazar böylece Türk edebiyatına deneysel bir anlatı daha kazandırmış olur.

KAYNAKÇA

Akdağ, Ayşe Işık (2010). *Oulipo Teknikleri Çerçevesinde Bir Çeviri Çalışmasına Kültürel, Biçemsel ve Söylemsel Yaklaşım (Queneau'nun "Exercices de Style" Eserinin Türkçe Çevirisi)*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Arıt, Ayşe Nilgün (2018). *Şamanizmde Kutsal Rehberler "Nagual Sembolizmi"*. İstanbul: Ray Yayıncılık.

Ayan, Emine (2022). *Deneyisel Edebiyat ve 1980 Sonrası Türk Romanında Deneyisel Örnekler*. Karahan Kitabevi: Adana.

Benabou, Marcel (2005). "Calvino, Örnek Bir OuLİPo'cu". *Kitaplık Aylık Edebiyat Dergisi*, 89, 86-88.

Calvino, İtalo (2021). *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu*. (21. Bs.). İstanbul: YKY.

Cervantes Saavedra, Miguel De (2011). *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*. (14. bs.) C. II. (Çev. Roza Hakmen). İstanbul: YKY.

Dabağlar, Nesrin (2010). "Sonsuzluğa Toltek Bakışı: Şamanlık Bilinci". <https://indigodergisi.com/2010/08/sonsuzluga-toltek-bakisi-samanlik-bilinci-nedir-toltekler-kimdir/>. Erişim Tarihi: 10.12.2024.

Doğan, Ahmet ve Öztürk, Ömer Abdülaziz (2016). "gökdemir ihsan: 'çağın egemen gerçeklik anlayışı o kadar katılmış ki, ancak oyun oynayarak onu yıkabilirsin'". <https://hirkaedebiyat.wordpress.com/2016/01/27/gokdemir-ihsan-cagin-egemen-gerceklik-anlayisi-o-kadar-katilasmis-ki-ancak-oyun-oyunayarak-onu-yikabilirsindir/#more-40>. Erişim Tarihi: 23.11.2024.

Erkay, Ayberk (2021). "Sunuş". *Georges Perec & Oulipo Kış Yolculuğu ve Peşindeki Öyküler*. (Yay. Haz. Ayberk Erkay) içinde (s. 7-11). İstanbul: Everest Yayınları.

Georges Perec & Oulipo Kış Yolculuğu ve Peşindeki Öyküler. (Haz. Ayberk Erkay). (Çev. Ömer Aygün, Zeynep Bengü, Şule Çiltaş, Sosi Dolanoğlu, Ayşe Ece, Armağan Ekici vd.). İstanbul: Everest Yayınları.

İhsan, Gökdemir (2010). *Kurmaca Alıştırmaları*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

İhsan, Gökdemir (2019). *Modern Kahramanın Düşüşü-Edebiyat Yazıları*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Queneau, Raymond (2010). *Biçem Alıştırmaları* (Çev. Armağan Ekici). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Rifat, Mehmet (2014). KONUK SAYFA YAZISI; Mehmet Rifat; Ödül Jürileri ve Boris Vian'ın Tepkisi. <https://sadikaslanlankara.com/konuk-sayfa-yazisi-mehmet-rifat-odul-jurileri-ve-boris-vianin-tepkisi/>. Erişim Tarihi: 28.11.2024.

Sezgener, Anita (2011). "Gidiş Dönüşle Kısıtlandırılmış Bir İnceleme İçin İyi Niyetli Kalkışım". *Sıcak Nal*, 8, 42-44.

Şen, Merve (2012). "Sınırsızlığa Sınırlı Bir Yolculuk". *Kırtıpil*, 01, 17-19.

Şentürk, Levent (2003). "Madde Madde OuLİPo". *Kitaplık*, 60, 58-67.

Teoman, Ali (30 Ekim 2010). “Postmodern Bir Oynaş”, *Radikal Kitap*, 502, 16.

Yavuz, Atakan (2017). “Sınırlandırmanın yaratıcılığı geliştirdiğini ve kamçılığını düşünüyorum.” *Dergâh Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi*, 331, 16-17.

Yıldırım, Sülbiye (2015). Oulipo. *Deliler Teknesi*, 54, 22-25.

Yıldırım, Turhan (2023). “Oulipo’nun İzinden: Türk Edebiyatında Oulipo”. *Ke Kartal Belediyesi Edebiyat Kültür Sanat Dergisi*, 19, 76-80.

(11 Ocak 2011). “Katakofti- 8’lik Bir Muhabbet”
<https://web.archive.org/web/20110111042006/http://www.oynakbeyi.com/post/233255795/katakofti>. Erişim Tarihi: 21.11.2024.

“Android’ler Elektrikli Koyun Düşler mi?”
https://tr.wikipedia.org/wiki/Android%27ler_Elektrikli_Koyun_D%C3%BC%27ler_mi%3F. Erişim Tarihi: 07.12.2024.

“Antisemitizm”. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Antisemitizm>. Erişim Tarihi: 10.12.2024.

“Demosthenes”. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Dimosthenis>. Erişim Tarihi: 10.12.2024.

“İt Dalası”. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0t_dala%C5%9F%C4%B1. Erişim Tarihi: 10.12.2024.

“Flambeau (karakter)”. [https://en.wikipedia.org/wiki/Flambeau_\(character\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Flambeau_(character)). Erişim Tarihi: 07.12.2024.

<https://oynakbeyi.tumblr.com/page/13>. Erişim Tarihi: 26.11.2024.

<https://translate.google.com/?hl=tr&sl=ru&tl=tr&text=%D0%A0%D0%A3%D0%9A%D0%9E%D0%9F%D0%98%D0%A1%D0%98%20%D0%9D%20%D0%93%D0%9E%D0%A0%D0%AF%D0%A2&op=translate>. Erişim Tarihi: 15.12.2024.

<https://translate.google.com/?hl=tr&sl=en&tl=tr&text=Haute%20couture&op=translate>. Erişim Tarihi: 15.12.2024.

<https://translate.google.com/?hl=tr&sl=fr&tl=tr&text=Passion%20de%20%E2%80%99auteur&op=translate>. Erişim Tarihi: 15.12.2024.

<https://translate.google.com/?hl=tr&sl=fr&tl=tr&text=L%E2%80%99eveil%20d%E2%80%99un%20homme&op=translate>. Erişim Tarihi: 15.12.2024.

“Lost (dizi)”. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Lost_\(dizi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Lost_(dizi)). Erişim Tarihi: 10.12.2024.

“Meskalin”. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Meskalin>. Erişim Tarihi: 10.12.2024.

“Paul Aussaresses”. https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Aussaresses. Erişim Tarihi: 10.12.2024.

“Raymond Queneau”. https://fr.wikipedia.org/wiki/Raymond_Queneau. Erişim Tarihi: 28.11.2024.

“Villa Susini”. https://en.wikipedia.org/wiki/Villa_Susini. Erişim Tarihi: 10.12.2024.

YAKUP KADRI’NİN HİKÂYELERİNDE KURTULUŞ SAVAŞI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

fyanardag@hotmail.com, Orcid:0000-0001-9903-542X

Yüksek Lisans Öğrencisi Uğur TOMBUL

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

ugurtombul46@hotmail.com, Orcid:0009-0005-9862-0244

ÖZET

Edebiyatın birçok türünde eser veren Yakup Kadri Karaosmanoğlu Tanzimat Dönemi’nden Cumhuriyet Dönemi sonrasına kadar ki süreci ve toplumsal değişimi eserlerinde işler. *Bir Serencam*, *Millî Savaş Hikâyeleri* gibi öykü kitapları olan yazarın özellikle *Millî Savaş Hikâyeleri*’nde Kurtuluş Savaşı izlerini bulmak mümkündür. Yaşadığı dönemin olaylarına toplumsal ve vicdanî duyarlılığı vazife bilen yazar özellikle *Millî Savaş Hikâyeleri* adlı öykü türünde yazdığı eserinde bu durumu ortaya koyar. Bu eserde toplamda 28 hikâye vardır ve eserde genel konu Yunan mezalimidir. Bu çalışmada Kurtuluş Savaşı konusuna odaklanılmış olup onun dışındaki içerikler üzerinde durulmamıştır. *Millî Savaş Hikâyeleri* adlı eser yazarın gözlemi ürünü bir eserdir. Kendisi de Tetkik-i Mezalim Heyeti’nde görev alan yazar olayları ve yansımaları yerinde görmüş, notlar almış ve eserlerinde bunu yansıtmıştır. Bu hikâyelerde anlatıcı kimliğinde olan yazar olayları tahkiyelendirmiş, diyaloglara sıkça yer vermiş ve kurguyla zenginleştirmiştir. Belgesel hüviyetindeki bilgiler sanatın kurgusallığı ve etkileyiciliği ile buluşmuş, duygu yönü yüksek metinler ortaya çıkmıştır. Dersler çıkarılması gereken öykülerde savaşın mağduriyeti ve Yunan Mezaliminin bilinci verilmek istenir. Umut, iffet, vatan sevgisi ve milli kimlik gibi kavramlar ise yüceltilmesi gereken duygular olarak karşımıza çıkar.

Anahtar Kelimeler: Hikâye, Kurtuluş Savaşı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

ABSTRACT

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, who produces works in many genres of literature, deals with the process and social change from the Tanzimat Period to the post-Republican Period in his works. It is possible to find traces of the War of Independence in the author's story books such as *Bir Serencam* and *National War Stories*, especially in his *National War Stories*. The author, who is socially and conscientiously sensitive to the events of the period in which he lives, reveals this situation especially in his work written in the story genre called *National War Stories*. There are 28 stories in total in this work and the general subject of the work is Greek atrocities. This study focused on the War of Independence and did not focus on content other than that. The work called *National War Stories* is a work that is the product of the author's observation. The author, who also served in the Investigation Committee, saw the events and their reflections on the spot, took notes and reflected this in his works. In these stories, the author, who acts as a narrator, narrated the events, frequently included dialogues and enriched them with fiction. Documentary information met with the fictionality and impressiveness of art, and highly emotional texts emerged. In the stories that need to be learned, it is desired to raise awareness of the suffering of the war and the Greek Atrocities. Concepts such as hope, chastity, love of homeland and national identity appear as emotions that should be glorified.

Key Words: Story, War of Independence, Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

GİRİŞ

Hikâye bir olayı ya da durumu kişi, zaman, mekân unsurlarına bağlı kalarak anlatan bir düzyazı türüdür. Geleneksel Türk edebiyatında mesnevi ve halk hikâyeleriyle örnekleri verilen bu tür Tanzimat edebiyatıyla müstakil bir tür haline gelmiş, Serveti Fünun, Milli Edebiyat ve Cumhuriyet Dönemi'nde gittikçe gelişen bir tür olmuştur. Her konuda yazılabilen hikâyeye türünün tarih ve kültürden beslendiği konu olarak da faydalandığı görülmektedir. Özellikle belirli dönemlerde hikâyelerimizde Türk tarihinden kesitler bulmak mümkündür. Kurtuluş Savaşı da bu bağlamda en çok işlenen konulardan biridir. Hikâye türünde ilk örneğini Halide Edip Adıvar'ın verdiği Kurtuluş Savaşı teması Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nda daha sanatsal ve realist bir yön çizer. Sakarya Savaşı sonrası Yunanlıların kaçarken yakıp yıktığı yerlerin hasar tespiti için oluşturulan Tetkik-i Mezalim Heyeti'nde görev alan Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu görev esnasında notlar almış, yerinde görmüş, izlenimlerini aktarmıştır. *'Millî Savaş Hikâyeleri'* adı altında topladığı bu hikâyelerinin sonuna yazar şu notu ekler: *"Küçük hikâyeye adı altında neşrettiğim bu yazılar gerçek vakalara müstenittir. Bunlar, açıktan açığa, doğrudan doğruya Anadolu hatıraları serlevhasıyla çıkabilirdi. Fakat ben, onların bazılarını kendi arzu ve muhayyileme göre değiştirmek ve canlandırmak zorunda kaldığım için hepsinin birden tamamıyla edebiyata mâl olmalarımı müreccah buldum."*¹

¹ Millî Savaş Hikâyeleri, Ergenekon III, varlık yayınları, 1972, s. 155.

Yakup Kadri Cumhuriyet Dönemi'nde birçok edebî türde eser vermiş bir şahsiyettir. Babasının görevi dolayısıyla Kahire'de doğan sanatçı daha sonra Manisa'da ilk eğitimini alır. Daha sonra yine Kahire'ye giden yazar Fransızca eğitim veren okulda eğitim alır ve daha sonra yurda döner. Yüksek tahsilini yarım bırakan yazar İzmir'de Şehabettin Süleyman'ın etkisiyle Fecr-i Ati topluluğuna katılır. Daha sonra Milli Edebiyat'a katılan yazar 1921'de Tetkik-i Mezalim Heyetinde yer alır. Bu heyet başında Halide edip Adıvar olduğu, Yakup Kadri ile Yusuf Akçura'nın da yer aldığı Sakarya Savaşı sonucunda kaçan Yunanlıların giderken yakıp yıktıkları yerlerin hasar tespit komisyonudur. Yakup Kadri; Eskişehir, Kütahya, Ankara bölgesini bu nedenle gezmiş, notlar almıştır. *Yaban*' adlı romanında ve özellikle "*Milli Savaş Hikâyeleri*" adlı öykü kitabında bununla ilgili notlar ve gözlemler bulmak mümkündür. Gerçek olaylardan ve izlenimlerden hareketle yazılan "*Milli Savaş Hikâyeleri*"nde yazar kurguyu da katarak etkileyciliği arttırmıştır.

HİKAYELERİNDE KURULUŞ SAVAŞININ İZLERİ

"*Millî Savaş Hikâyeleri*"nin ilk öyküsü "*Ses Duyan Kız*", Garipler köyünde Emine adlı karakterin yaşadığı kederin hikâyesidir. Folklorik öğelerle beslenen öykü, Rumeli'de şehit düşen nişanlısının kaybının ardından Emine'nin hem fiziksel hem de ruhsal bakımdan yaşadığı çöküntüyü anlatır. Öykünün başında anlatıcı ve o arkadaşı *Ses Duyan Kız*'ın türbesini görür ve onun hakkında konuşmaya başlar. Öyküde hep susan, derin kederi uzun süre sessizlikle bastıran kadın karakter, bir süre sonra nereden geldiği belli olmayan sesler duymaya başlar. Sık sık boynunu öne uzatarak bu sesleri kendi kendine dinleyen ve etrafındakilere, "Susun susun" diyen Emine kendi iç seslerinin hâkim olduğu bir evren inşa eder. Emine işittiği sözleri hecelemeye başladığı anlarda: "*Kalk Emine! Memleketi düşman basıyor; kalk Emine! Memleketi düşman sarıyor!*"² diye seslenir. Ses Emine'ye düşman işgalini haber vererek kalkmasını ve artık harekete geçmesini söyler. Herkesi düşmana karşı savaşa katılmaya çağıran Emine'nin delirdiğini düşünen köylüler onu odasına kapatıp kapıyı kilitler. Bir savaşta er gibi davranan Emine/ *Ses Duyan Kız*: "*Bırakın beni; ben yalnız giderim. Kara Fatma gitmedi mi? Ben de giderim. Vâcip oldu!*"³ diyordu" Kara Fatma, Nene Hatun gibi Türk tarihinde millî mücadeleye önemli katkılar sunmuş önemli bir kadın kahramanların model olarak zikredilmesi millî şuur açısından önemlidir. Öyküde köyün hocası: "*Dokunmayın, o hepimizden daha akıllı, o bizim eremeyeceğimiz mertebeye erdi!*"⁴ Diyerek uyardığı için insanlar Emine'yi hapsetmekten vazgeçer ve onu rahat bırakır. Daha sonra hakkın rahmetine kavuşan Emine'ye sonra "ermişlik" atfedilir ve Emine'nin türbesinde kendisine adaklar adanmaya başlanır.

Mazlumiyetin, savaşın yıkıcı etkisinin, kadın kahramanlığının dine atfedilen unsurlarla pekiştirildiği öykü yaşanmışlıktan alan özle kurgu sağlamlığıyla verilir. Nişanlısının şehit edilişi neticesinde sadakata bağlı vatan aşkı eserin bütününde Türk kadınının tipolojisini oluşturur. Ayrıca mistik unsurların Emine adlı bir kahramana atfedilmesi eserde verilmek istenen mesajdır. Nişanlısını bekleyen Emine, Kara Fatma gibi tarihî kahramanları örnek

² Milli Savaş Hikâyeleri

³ Milli Savaş Hikâyeleri

⁴ Milli Savaş Hikâyeleri

göstererek vatan için mücadele etmek gerektiğini söyler. Kadın kahramanların başkahraman olduğu bu eserde milli mücadele ruhu ve vatan savunması verilmek istenen mesaj olarak hissedilir.

‘‘Bir Meczip’’ adlı öykü bir meczup olan Hamdi’nin öyküsüdür. Aydın’a bağlı beldede bir hamamda kepeneye sarılı biçimde yaşayan ve ‘‘ermiş’’ olduğuna inanılan Hamdi ile ilk karşılaşanlar onu ‘‘deli’’ sanır. Halk ona yiyecekler getirir. Onu velilik ile deliliği arasında bir yerde konumlandırır. Birbirinden kopuk cümlelerle konuşan erkek karakter önce ‘‘gözlerini meçhul bir noktaya diker sessiz ve hareketsiz kalır’’ ardından ‘‘derin bir uykudan uyanır gibi silkinir’’⁵ Hem düğünleri hem de ölümleri önceden haber veren Hamdi’nin geçmişte yaşadığı aşk nedeniyle aklını yitirdiği sonra da ermişliğe yükseldiği düşünülür. Onun bakışlarının donuk ve manevralı, cümlelerinin kesik, kopuk ve karmaşık olması onu dikkatleri celbeden karaktere dönüştürür. ‘‘Hamamda bir gün ‘‘bağrıma ucu zehirli bir ok saplandı’’ diye haykırmaya başlayan Hamdi, çevresindeki herkesi endişelendirir. Onun hastalandığını düşünen doktorlar duvarı yıktıklarında da onun kaybolduğu anlaşılır. O gaiplere karışmış bir meczuptur artık.

Kayıplara karışma ya da meczup gibi uhrevi ve mistik karakterler Doğu kültüründe sıkça görülen şahsiyetlerdir. Genelde travmatik olan önemli bir vaka ve etkilenmeyle başlayan süreç kahramanın şüursuz haliyle devam eder. Hamdi görünüşte aşkla bu cezbeye tutulmuştur lakin arka planda savaşın yıkıcı etkisi aşktan ziyade hakiki sebep olarak kendini hissettirmiştir. En sonunda Hamdi gaiplere karışmış, ermişlik sıfatı yüklenmiştir. Adı efsanevi bir şekilde dille dile dolaşmış, hakkında tevatürlerle bu nam pekiştirilmiştir.

‘‘Garip Bir Benzeyiş’’ öyküsünde de savaşta sevdiği bir kişiyi kaybeden acılı bir kadın anlatılır. Oğlunu kaybetmiş bir anne, yoldan geçen genç bir zabiti oğlu zannederek tutar ve asla bırakmak istemediğini söyler. Oğlu Vasıf sandığı zabite gözlerini dikerek hiç kıpırdamaz. İç dünyasında hafakanlar yaşayan kadının yürek yakan feryadı birçok Anadolu kadınında görülen vaka-ı adiyedir. Suskunluk, darmadağın ruh ve sürekli kaybedenleri bekleme hali ve buna eşlik eden ağıtlar eserin bütününde yer alan duygudur. Anne ve asker oğlun beklenilişi Kurtuluş Savaşı’mızın en efsanevi konuları arasındadır. Savaşa giden asker şehit olur ve anne onu sılıda bekler. Çok zaman asker intikal merkezlerinde karşılaştığımız bu sahne eserde tüm gerçekliğiyle verilir. Heyecan, sükûnet, anlık irade yitimi savaşın acı yüzünü gözler önüne serer. Bir taraftan da her asker esasında bir oğul mukabilinde bir şahıstır. Anneler bu duyguyu içtenlikle yaşar ve yaşatır.

‘‘Dünya Gözü ve Ahret Sesleri’’nde de Hacı Arif Efendi’nin takıntılı halleri, hayal kırıklığı ve çaresizliği anlatılır. Türk askerinin ne zaman geleceği konusu onda saplantı olmuş ve onun bu hâli çevresindekileri uzaklaştırmıştır. Onun bu saplantılı hali onu her şeyi inceleyip çözümlenmeye götürür. Savaşa dair ayrıntılar gözünden kaçmaz. Yerli Rumların davranışlarını gözlemler. Arif Efendi, onların mutlu olduğu zamanlarda ‘‘kendini on sene daha ihtiyarlamış hissediyor[du]’’⁶ ifadesi onun derin gözleminin ifadesidir. Ayrıca onun sürekli tekrarladığı

⁵ Milli Savaş Hikâyeleri

⁶ Milli Savaş Hikâyeleri

“dünya gözü ile bir görebilsem”⁷ sözü bazılarınca kuru bir temenniden ibaret olsa da esasında bir umudun dışavurumu olmuştur.

Türk askeri beklenendir, mukabilinde temaya yaslanan metin leitmotiv tekniğiyle sunulmuştur. Hacı Arif Efendi “dünya gözü bir görebilsem” sözünü sürekli tekrarlar. Ona göre bütün bu olumsuzluklardan Türk askeri gelip kurtacaktır. Bu perişan hâl ve bekleyiş kendisini on yıl ihtiyarlatmıştır. Bu saplantılı ya da takıntılı ifade bir şuarsuzluk söylemi değil aksine umutlu bir direnişin ifadesidir olmuştur.

“Teslim! Teslim!” Öyküsünün başkahramanı Şevki Bey’dir. “tahkiki fecai” heyetinin facialara tanık olan herkesi dinleyerek deftere kaydedişi anlatılırken kaymakam, heyete Şevki Bey’in dinlenmesi gerektiğini söyler. Tanıklık ettiği acıklı olaylar nedeni ile dengesinin bozulduğu anlaşılan Şevki Bey, bazı olayları tüm berraklığı ile hatırlar. Küçük bir kız çocuğunun öldürülüşüne tanıklık eden adam kahvehanede bunu sürekli anlatmaktadır. Şevki Bey’den Nif yolunda bağ kulesine saklandığı günü anlatması istendiğinde sürekli tekrara düştüğü ve zaman mefhumunda kırılma yaşadığı aks ettirilir. Aktarımda kronolojiye bağlı kalmayan Şevki Bey,e düzeltme yapması istenir Ama Şevki Bey için önemli olan zaman ve anlatış şekli değil bir saat gibi takılıp kaldığı olayın içeriği ve vahametidir. Korku ve endişenin yarattığı anlatış halindeki donukluk ve sayıklamalar bir diğer öykü olan “Köyünü Kaybeden Kadın” öyküsünde de dile getirilir. O da konuşurken cümleleri birbirine karıştırmakta ve bazen her şeyi unutmuş gibi aniden durmaktadır. Savaş sonrasında kendi köyünü kaybeden ve onu bir türlü bulamayan kadın, hâlâ işgal altında olan Ortaklar köyünün adını anımsamakta sıkıntı çeker. Yaşadığı travmanın etkisi ile hatırlama ve düşünmede sıkıntılar vardır. Devlet dairesinde onu dinleyen görevliler ağlayan kadına acıyıp onu köyüne göndereceklerine söz verirler fakat köyün düşman işgalinden kurtuluşu bir türlü gerçekleşmez. Dışarıda başkaları kadın karaktere hakikati söylese de bu duruma inanmaz ve aynı görevlilerin yanına gelir: “Ne vakit ne vakit?” sorusunu sıkça yineler. Savaş esnasında akrabaları kaybetme ve ağır üzüntülerin etkisiyle birçok şahıs şuur yitimiyle ortalıkta savrulmuştur. Genelde bu esnada kadın olan bu karakterler kimliğini ifade etmede bile zorluk çekerler. Duraksamalar, kesik cümleler, yineleme cümleleri şuur yitiminin ifadeleridir. Eserde öyle vaziyet hali olur ki kadın kahraman köyünü bile anımsamaz. Kadını evine teslim etmek için kurtuluş gereklidir onun da gerçekleşmesi gerekecektir.

Eserde yer alan dramatik bir öykü de “İssiz Köy ve Dilsiz Kız” adlı öyküdür. Dilsiz ve suskun bir kızın öyküsü olan eserde bunun nedenleri okuyucuya hissettirilir. Mezarlıkların tasviri ile başlayan öyküde yanmış, yıkılmış evler ve insanlar, mekânda dilini kaybetmiş karakterler, kötü görüntüler ve kötü kokular vardır. Yabani bir kedi gibi kaçan dilsiz kız, Roma mezarlıklarının duvarındaki “Meryem Ana resimleri gibi ifadesiz[dir]”⁸. Eserde kırık dökük mekânlara eşlik eden kötü kokular realitenin verilmesinde değişik duyuların işlevselliğine vurgu yapmıştır.

Eserin en travmatik öykülerinin başında gelir. Metinde mekân tasvirlerinin realist aktarımı duygu eşliğinde olayları gözler önüne serer. Kitabın birçok duyu organına seslenen öykülerinin başında gelir. Kötü kokular öyle betimlenir ki yanık eşliğinde okuyucunun adeta kelimelerde

⁷ Milli Savaş Hikâyeleri

⁸ Milli Savaş Hikâyeleri

burnu tütsülenir. Bu resimlerin olduğu ortamda bir filigran gibi edilgen şahsiyetler yazarın Meryem Ana atfıyla sunulur. Bu durumda ürkeklik ve insandan kaçma kahramanın yegâne yapacağı şey olur.

Savaşın neden olduğu travmatik deneyimler, acımasızlık gibi konuların işlendiği bir diğer öykü ‘*Küçük Neron*’ öyküsüdür ‘*Issız Köy ve Dilsiz Kız*’ öyküsünde olduğu gibi sessizlik vardır ve evler adeta birer mezar gibidir. Müslümanlar evlerine hapsedilmiş ve minareler susturulmuştur. Manisa Mevki Kumandanı Filipos yani Küçük Neron Türk askerinin yaklaştığını duyunca hiddetlenir. Askerlerine her yeri yakıp yıkması için emir verir. Kadınlar öldürülüp tecavüz edilir, çocuklar süngülenir. Şehir düşman tarafından ateşe verildiğinde “narın lekesiz kuğu boyunlarını andır[an]⁹” minarelerin özellikle hedef alındığına dikkat çekilir. Dinî değerler ve milletin birlik beraberlik duygusu mekân, tarih ve kültür bağlamında köreltmeye çalışılır. Acımasız ve gaddar bir tip olan Küçük Neron lakaplı Filipos bu olup bitenlere vahşice gülmekte insanlar camilere doldurulup öldürülmektedir. Eserin en vahşi öyküsü olarak düşünülen metinde kadınlara tecavüz de söz konusu olmuştur. Yakup Kadri isim belirtmeyip boşluk bırakarak olayı yansıtma ve tahlil yoluna gitmiştir. Küçük Neron etrafını yakıp yıkan acımasız bir şahsiyetler olarak verilir. Adını Roma’yı yakan Neron’dan alan karakter canlı cansız gördüğü her şeyi yakıp yıkmaktan geri durmayan bir şahsiyettir. Vahşetten kaçan masumlar camilere doldurulur ve öldürülür.

Savaş esnasında kadın mağduriyeti ‘*Utancı*’ öyküsünde sunulur. Ödemişli Nalbant Ahmet’in evinin düşman askerlerince basılıp kendisine işkence edilmesi ve eşine yönelik saldırıya tanıklığından sonra da bunun ağırlığını taşıyamayıp ortadan kaybolması eserin ana temasını oluşturur. Kadın karakterin hem ruh hem de beden sağlığını alt üst eden travmanın ardından eşinin yok olması ve onu arama çabalarının sonuç vermemesi yaşanan dramın etkileyici sahnelerindedir. Bir kahvehanede kocasını ararken kadın karakterin erkeklerle konuşması kesik kesik cümleler kurması ve suskunluğa gark oluşu önemlidir. Kesik cümleler kuran kadın karakter tecavüzü anlatamaz ve susar. Şok etkisi yaratan bu olayın duygusal yükü Schacter’in “*geçmemekte ısrar eden bir geçmiş*” sözünü hatırlatır.

Bir başka kadın mazlum öyküsü de ‘*On Dört Yaşında Bir Adam*’ başlıklı öyküdür. Eser düşman askerlerinin saldırısına uğrayan bir kadının nişanlısının gözünden aktarımıdır. ‘*On Dört Yaşında Bir Adam*’ adlı öyküde kadın karakter erkeklik ögesiyle betimlenir. Bu öykü gerçekte heyet üyelerinin tanıklarla konuşmalarının kurgulandığı bir metindir. Heyete şehir yolunu tarif etmek üzere arabalarına binen çocuğun köyünün adı “Kara Işık” köyüdür. Düşman askerleri sevdiği kıza zorla sahip olmuş, çocukta bunu izlemeye mecbur bırakılmıştır. Bu durumu aktarılırken yaşadığı şokun etkisiyle konuşmalar bozulmuş, ekler kimi zaman değiştirilmiştir. Kişilerin dramı, ruh durumunun bozukluğu kelimeler bozularak ve okuyucuya bırakılarak yansıtılır. Yazarın bunu yapmasında amaç olayı okuyucuya birebir yansıtmaktır. Kadınlar sevdikleri ya da nişanlıları tarafından terk edilmiş bir acıya ve kedere sürüklenmişlerdir. Dönemin kültürü ve kabuller dünyasında düşman askerleri tarafından kirletilen kadınların yaşadığı çaresizlik etkileyici biçimde sunulur.

⁹ Milli Savaş Hikâyeleri

“*Hasretten Hasrete*” adlı öyküde esaret hayatının ardından İstanbul’da yabancılaşan Namık’ın psikolojisine yer verilir. Şehrin değiştiğini gören Namık adeta bir uzvunu yitiren insan gibi eksik ve hissizdir. İçindeki boşluk duygusuyla şehrin sokaklarında sorgulamalar onu yabancı ve yalnız yapmıştır. Şehirde başıboş dolaşır. Esaret süreci aklına gelir bazen düşüncelere dalar. Kurtuluş Savaşı sürecinde yaşadıkları hiç aklımdan çıkmayan kahraman İstanbul’da meczup gibi dolaşmaktadır.

“*Bir Beyoğlu Dönüşü*” öyküsünde de Necati, Namık’ın yaşadığı yabancılaşmaya benzer bir duygu ile yalnızlıkla karşımıza çıkar. Beyoğlu artık onun tanıdığı mekân olmadığı için büyük üzüntü duyar. İç çatışma, sorgulamalar, gerilim, zihnin karmaşası Beyoğlu bağlamında sunulur. Necati, işgal esnasında işgalcilerin bayraklarıyla cirit attığı ve adeta gövde gösterisi yaparcasına doldurduğu semte yabancıdır artık. Beyoğlu tarihsel süreçte de Rumların, Ermenilerin, yabancıların en yoğun olduğu yer olmuştur. İşgal yıllarında yabancıların sevinci ve kutlaması Beyoğlu’nda çok rastlanılan bir durum olmuştur. Eserde Namık bu duruma tanıklık eder ve bir hayli etkilenir. Başkahraman Necati öncülüğünde bu durum okuyucuya yansıtılır.

“*Gizli Posta*” başlıklı metinler de bir şehir eleştirisinin yer aldığı öykülerdir. İlk öyküde genç bir kız, arkadaşlarının evlenme konusunda kendisine sorularına cevap olarak İstanbul’da kendisinin evlenebileceği bir kimsenin artık kalmadığını açıklar. Genç kız, şanlı tarihe, şehitlere ve gazilere atıfta bulunur: “*Ve ölenler benim hakiki nişanlılarım ve ölenler benim en vefalı sevdalılarımdı. Ve bütün içim titreyerek, kalbim boğazıma kadar geçerek sevdiğim yegâne çehreler, ‘harp mecmuasının şüheda sahifesindeki resimlerdi.’*”¹⁰ diyerek tarihsel şuurunu ortaya koyar. “Bir genç kız bir delikanlıya yazıyor” cümlesi ile başlayan “*Gizli Posta III*” adlı öyküde “*Gizli Posta I*” öyküsünde olduğu gibi İstanbul’un zaman içerisinde kimliğinden uzaklaşması eleştirilir. Kentin olumsuz değişimi genç bir kızın zabıt sevgilisine yazdığı mektupta tarih, kimlik ve şuur eksenli verilir. Çanakkale’de savaşan sevgilisi yaralı dönüp hastanede kaldığında ona bakan genç kadın kendisine ulvî ve kutsî bir görev olarak verilen bu işi öyküde şu sözlerle anlatır: “*Hatırlıyorum, mutlaka, ben asıl, o vakit, kadın oldum ve bir kadın için ana olmak, emzirmek vazifesi kadar harpten yaralı dönen erkeklere bakmak ve onların yarasını sarmak vazifesinin de aynı derecede ulvi ve mukaddes olduğunu hissettim*”¹¹

“*Bir Şehit Mezadı*” adlı öyküde savaşta şehit düşen askerlerin eşyalarının satışına dair ayrıntılar ve anlatılanlar aktarılır. Öyküde şehitlerin eşyalarının satıldığı mekâna en çok zabıtların gelmesi olaya trajikomik bir özellik katar. Şehit mezadı neden gerçekleştiği sorusu ekonomik koşullar üzerinden açıklanır. Şehit olan askerlerin ailelerine eşyaların gönderilmesi masraflı ve zahmetli bir iş olduğundan vefat eden askerın eşyaları satılmakta ve elde edilen gelir onun ailesine gönderilmektedir. Eserde anlatıcının kitaplarla dolu bir bavulun açıldığı mezattan etkilenmesi kayda değer hadiselerden bazılarıdır. Bir edebiyatsever olduğu anlaşılan Mülazım Sani Cevdet Efendi’nin bavulundan Türkçe ve Fransızca edebî kitaplar ve resimli risaleler çıkar. İstanbul’dan Sakarya’ya kadar taşıdığı bavulunda “*Marcel Proust, Bourget,*

¹⁰ Milli Savaş Hikâyeleri

¹¹ Milli Savaş Hikâyeleri

Hervieu”nun kitaplarının yanı sıra “*Rübab-ı Şikeste*”, “*Zavallı Necdet*” ve “*Eylül*” adlı kitaplar çıkmıştır. Kendi el yazısını defterler ve mektupları gördüğünde şehidin arkadaşı onların satılmasına müsaade etmez. Şehit arkadaşının eşyalarının satılmasına müsaade etmeyen vefalı vatansever gençliğin vurgulandığı bu hikâyede mezat, ekonomik nedenler gösterilerek meşru hâle getirilmek istenir. Şehit arkadaştan arta kalan sözlük ve edebî eserler onun aydın yönünün delili hüviyetindedir. Yunan mezaliminde birçok taşralı ve köylü şehit edildiği gibi memleketin aydını da işkence görmüş, şehit edilmiştir.

“*Ceviz*” adlı öyküde ise Tetkik-i Mezalim Heyeti yaylı arabayla Anadolu köylerini dolaşmaktadır. Yolsuz, engebeli tarlalardan geçerek büyük zorluklarla bir köye ulaşırlar. Ancak köyde önce hiç kimseyi bulamazlar. Bütün köy Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılmıştır. Bütün evler harabeye dönmüş ve halk göçe zorlanmıştır Nihayetinde bir evde saklanmış bulunan bir aileye rastlarlar. Bu evde bir ihtiyar, iki çocuk ve iki ayağı yanmış ve sakatlanmış olan bir kadın vardır Heyet onlardan düşman zulümlerini anlatmalarını ister. Evde yiyecek olarak sadece bir avuç ceviz kalmıştır. Heyete bu son bir avuç ceviz ikram edilir. Yazar, ev halkının bu fedakâr davranışı karşısında duygulanır. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen misafirperverlikten ödün vermeyen ailenin dramı yöresel ağızla yansıtılmış tiyatral bir teknikle duygunun zirveye çıkması aksettirilmiştir. Bu durumu yazar şu şekilde betimler: “*O gündün beri ceviz namını verdiğimiz sert ve kuru meyve bana, ulvi bir şeyin timsali gibi görünüyor.*”¹²

SONUÇ

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun romanlarına göre az sayıda kitaplaştırdığı hikâye kitaplarında “*Millî Savaş Hikâyeleri*” adlı eser Kurtuluş Savaşı hikâyelerinin yer aldığı bir eserdir. ‘*Millî Savaş Hikâyeleri*’ Tetkik-i Mezalim Heyeti’yle savaşın izlerini gözlemek ve raporlaştırmak üzere Anadolu’ya giden Yakup Kadri’nin tanık olduğu veya başkalarından işittiği olayların kurgulanmasıyla oluşmuş bir eserdir. Gözlemi güçlü olan yazar tahkiyede başarılı olmuş, diyaloglara sıkça başvurarak eserde gerçekliği vurgulamak istemiştir. Kahramanlar yöresel ağızda konuşturulmuştur. Farklı duyuların aktif kullanımı eserin etkileyciliğini arttırmıştır. Yakup Kadri’nin farklı karakterlerden seçtiği öykülerde belirgin ortak noktalar söz konusudur. Genç, yaşlı, kadın, erkek demeden tüm karakterlerin kaybediş öykülerinin aktarıldığı kitapta savaşın çirkin yüzü vurgulanır. Lirik ve duygu yönü yüksek olan eserde çıkarılacak dersler okuyucuya bırakılmış, Yunan mezalimi ve buna gösterilen direnç verilmek istenmiştir. Eserde üstünde durulması bir nokta da bütün olumsuzluklara rağmen yardımseverliğin, millî kimliğin, dinî hassasiyetin, misafirperverliğin, iffet kavramının bütün eserlerde temel izlek oluşudur. Yunanlıların yenilgi neticesinde kaçıp giderken verdikleri tahribat Anadolu insanının umudunu kırmamış, tam tersine bir tohum gibi onları umutlandırmış, cesaretlendirmiştir. Bununla birlikte tarihsel süreçte derin etkileri olan Kurtuluş Savaşı’nın edebî ürünlerde ve özellikle hikâye türünde az sayıda işlenmesinin dikkatlerden kaçmadığı eser ve dönemi tahlil sürecinde görülmüştür. Bu nedenle araştırma metnimizin edebî ve akademik çalışmalara ilham kaynağı olması ve okuyuculara ufuklar açması hedeflerimiz arasındadır.

¹² Milli Savaş Hikâyeleri

KAYNAKÇA

- Akı, N. (2017). **Yakup Kadri Karaosmanoğlu İnsan-Eser-Fikir-üslûp**, İstanbul, İletişim
- Kaplan, Mehmet, (2003), **Hikâye Tahlilleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1980). **Vatan Yolunda** (A. Özkırımlı. Haz.) Birikim.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1984). **Millî Savaş Hikâyeleri** (Ergenekon 3) (A. Özkırımlı Haz.) Birikim.
- Kudret, C. (2016). **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1859-1959**. Kapı.
- Huyugüzel, Ö.F. (1989). **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hikâyelerinde Anadolu. Doğumunun Doğumunun Yüzüncü Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu (99-114). Marmara Üniversitesi.**
- Doğramacıoğlu, H. (2009). **Yakup Kadri'nin Millî Savaş Hikâyeleri'nde Yunan Mezalimi**. Türkbilig, 18, 91- 102.
- Enginün, İ. (1985). **Millî Mücadele Edebiyatı'nda Yakup Kadri Karaosmanoğlu**. Erdem, 1 (1), 477-492.
- Şahin, A. M. (2019). **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hikâyelerinde Millî Kimlik İnşası**. Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi, 5 (10), 275-292

NURETTİN TOPÇU'NUN EĞİTİM ANLAYIŞI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
fyandarag@hotmail.com, Orcid:0000-0001-
9903-542X

Yüksek Lisans Öğrencisi Uğur TOMBUL

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
ugurtombul46@hotmail.com, Orcid:0009-0005-9862-
0244

ÖZET

Cumhuriyet Dönemi'nde eğitimle ilgili özgün düşünceleri olan Nurettin Topçu, önemli bir Cumhuriyet aydınıdır. Gerek eğitim yaşantısı gerekse çözüm odaklı entelektüel yanıyla çağdaş yazarlardan ayrılır. Hayatı boyunca duruşundan taviz vermemesi, güçlü, kararlı ve ülke meselelerine duyarlı yönüyle döneminde ve sonrasında birçok kişiyi etkilemiştir. Eğitim yerine *maarif* kelimesini özellikle kullanan Topçu dayanak noktasını millîlikten ve geleneksel çizgiden alır. Din, ahlak gibi kavramları önceleyen Topçu maarifin millî bir dava bilinciyle olması gerektiği inancındadır. Anadolu insanının kişiliğine ve duyarlılığına uygun bir eğitim yapısının eksikliğini dile getiren yazar öğretimin üniversiteden ilkokula doğru yani yukardan aşağıya doğru başlaması gerektiğini belirtir. Tuba Nazariyesi adı verilen bu ekolün önemli savunucularından biri olur. Fransa'da Bergson felsefesi üzerine doktora yapan yazar, Batı dünyasıyla Türk eğitimini karşılaştırır, eksiklikleri ve yapılması gerekenleri açıklar. Değişik nedenlerden dolayı üniversitede görev verilmeyen Topçu yaklaşık 40 yılını farklı liselerde felsefe öğretmenini olarak geçirir. Başta *Türkiye'nin Maarif Davası* adlı eserinde ve kendi çıkardığı *Hareket* dergisinde aksiyonel duruşuyla eğitim meselelerine katkı sunan yazar özellikle bu eserlerle çalışmamıza referans kaynağı olmuştur. Araştırmamızda yazarın eğitimle ilgili görüşleri ve yazıları değerlendirilmiş, ilgili kaynaklardan faydalanılmıştır. Eğitim, okul, öğretmen, din ve ahlak gibi başlık ve kavramlarla ele alınan çalışmada yazarın eğitime bakış açısı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Ahlak, Gençlik, Nurettin Topçu.

ABSTRACT

Nurettin Topçu, who had original thoughts about education in the Republican Era, is an important Republican intellectual. He differs from his contemporary writers both with his educational experience and his solution-oriented intellectual side. He influenced many people during and after his time with his uncompromising stance throughout his life and his strong, determined and sensitive attitude to the country's issues. Topçu, who specifically uses the word "maarif" instead of "education", takes his basis from nationality and traditional lines. Prioritizing concepts such as religion and morality, Topçu believes that education should be with the awareness of a national cause. Expressing the lack of an educational structure suitable for the personality and sensitivity of the Anatolian people, the author states that education should start from university to primary school, that is, from top to bottom. He became one of the important advocates of this school called Tuba Theory. The author, who did his doctorate on Bergson's philosophy in France, compares Turkish education with the Western world and explains the deficiencies and what needs to be done. Topçu, who was not given a job at the university for various reasons, spent nearly 40 years as a philosophy teacher in different high schools. The author, who contributed to educational issues with his actionist stance, especially in his work titled Turkey's Maarif Case and in his own magazine, Hareket, has been a reference source for our work, especially with these works. In our research, the author's views and articles on education were evaluated and relevant sources were used. In the study, which is handled with titles and concepts such as education, school, teacher, religion and morality, the author's perspective on education is revealed.

Key Words:, Education, Morality, Youth, Nurettin Topçu.

GİRİŞ

1909 yılında İstanbul'da doğan Nurettin Topçu 1928'de İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuştur. Lisede felsefeye ilgi duyan Topçu eğitim için Paris'e gitmiş, burada kendisinde büyük etkisi olan Maurice Blondel ile tanışmış ve ondan dersler almıştır. Strasbourg Üniversitesinde felsefe, ahlak ve sanat tarihi alanında eğitim almış, doktora çalışmalarına başlamıştır. 1934 yılında doktorasını tamamlayarak Sorbonne'den mezun olan ilk Türk doktora öğrencisi olmuştur. Doktora tezi Türkçeye "İsyan Ahlakı" başlığıyla çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Fransa'dan yurda döndükten sonra Galatasaray Lisesinde felsefe öğretmenini olarak göreve başlamıştır. Çeşitli okullarda yaklaşık 40 yıl süren öğretmenlik hayatının son 18 yılı kendisinin de mezun olduğu İstanbul Erkek Lisesinde geçiren Topçu buradan emekli olmuştur. 1939'da "Hareket" dergisini çıkarmıştır. Derginin adı ve içeriği, doktora tezindeki çalışmalarına da ilham kaynağı olan hareket felsefesine dayanmaktadır. Yaşadığı dönemin önemli gençlik ve öğrenci topluluklarında fikirlerini sunan çok sayıda konferans ve toplantı düzenleyen Topçu bu çalışmalarla fikirlerini geliştirip yaymaya çalışmıştır. 10 Temmuz 1975'te İstanbul'da vefat etmiştir.

1. EĞİTİM ANLAYIŞI

Nurettin Topçu gerek mesleği gerekse idealist çizgisinden dolayı eğitim meselesi üzerinde fikir üreten, eserler veren bir şahsiyettir. Özellikle yaşadığı dönem olan 1950'den sonra *Hareket* dergisinde eğitimle ilgili yazıları ve 1964'de çıkardığı *Türkiye'nin Maarif Davası* adlı eseri bu alanda kendisinin başat eserleridir. Türk eğitim sistemini bazı yönlerden eleştirir. Tanzimat Dönemi'nden itibaren genel siyasetteki paradigmalardan eğitime de aynı şekilde olduğunu dile getirir. Metafizikle maddecilik arasındaki bir ikirciklilik hâlinin eğitimi zayıflattığı inancındadır. “*Meşrutiyet neslinin çocukları derste henüz sarıklı hocadan teyemmümle misvak kullanma tarzını öğrenirken sıra altında gizlice Büchner'in Madde ve Kuvvet tercümesini okuyarak elden ele dolaştırıyorlardı*”¹ diyerek bu durumu açıklar. Öte yandan uzmanlaşmanın bizde yeterince olmamasını eleştirir. İhtisaslaşmayı sağlayacak eğitimin gençlere verilmesi gerektiğini ve özellikle kadınların ihtisaslaşması gerektiğini söyler. Okullarda nicelikten ziyade niteliğin yani keyfiyetin önemli olması gerektiğinin altına çizen yazar nitelik eksik olup nicelik arttığında disiplin sorununun gündeme gelebileceğini aktarır. Cumhuriyet sonrasında öz Türkçe adı altında yapılan Arapça, Farsça kelimeleri tasfiye etmenin de yanlışlığına parmak basan yazar bunun dili fakirleştirdiğini söylemiştir. *Aynı fikirlerin çeşitli derslerde farklı kelimelerle izahı, özellikle kültür derslerinde derinleşmeye mâni olmakta, ruh tahlili ve idrake duvar gibi set çekmektedir*² diyerek bu durumun gelişime set çektiğini söyler.

Tanzimat Dönemi'nden itibaren olagelen bir eğitim-öğretim tartışmalarında bir tarafgirlik sergileyen Topçu Tuba Nazariyesini benimseyen bir düşünürdür. Zira belirli dönemlerde eğitimin yukarıdan aşağıya olması gerektiği Emrullah Efendi'nin Tuba Nazariyesiyle, eğitimin ilkokuldan üniversiteye aşağıdan yukarıya doğru olduğu Satı Bey'in Kiraz Nazariyesi çok tartışılmış, belirli kitlelerce de bunlar benimsenmiştir. Topçu'ya göre eğitim üniversiteden başlamalı aşağıya, ilkokullara doğru yukarıdan aşağıya inmelidir. Üniversitelerde iyi bir eğitim verilmeli, ihtisaslaşma sağlanmalı, iyi öğretmenler yetiştirilerek ortaöğretim ve ilkokullarda iyi eğitimin önü açılmalıdır. Bununla birlikte Topçu ezberci eğitime karşı çıkar. Topçu'ya göre değişmeyen ilkeler ve ahlakî kavramlar yerine formüller ezberletmeyi, maddeyi yüceltmeyi esas alan eğitim anlayışı, hakikati kavramada yetersiz kalmaktadır. Manasız bir surette, bilgileri yığınla şuura doldurmak ise bizi düşünceden mahrum bırakmaktadır. Ruhta fırtınalar koparması gereken öğretmenin ezberci bir tutuma kaçması da benliğimizin iktidarı üzerinde yıkıcı bir tesir oluşturmaktadır³

Genel olarak felsefi yaklaşımlarla eğitimin teorik yönüne vurgu yapan Topçu, bazı durumlarda pratik bir boyutla da bakmıştır. Örneğin çocuklara bakış açısı bu pratik önerilere örnektir. Hayatın kıymeti meselesi anlatılırken takımlacak yaklaşım bu konuya açıklık getirmektedir: *Çocukların sokağa, hayata çıkarılması bazı olumsuz insan davranışlarının gösterilerek onlarda bir uyanış gerçekleşecektir. Birkaç defa yapılan bu uygulama zamanla çocukta alışkanlığa ve karaktere yol açacaktır*,⁴ diyerek bunun nasıl olması gerektiğini uygulama yaklaşımıyla aktarılır.

¹ Topçu, Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası* (2010, s.39)

² Topçu, Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası*, (2019f: 98)

³ Topçu, Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası* (2019f: 98)

⁴ Topçu, Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası* 2010, s.32)

2. OKULA BAKIŞI

Topçu eğitimde okul kavramına ve amaçları üzerinde detaylı değerlendirmelerde bulunan bir yazardır. Bunda kendisinin uzun zaman öğretmenlik yapması ve sorunları birebir görmesi etkindir. Yazar Cumhuriyetten itibaren Batı merkezli ve taklitçi zihniyetle okul ve eğitim anlayışının var olduğunu belirtir ve bunu eleştirir. Yazar bu bağlamda aksiyoner öneri sunar:

*“Kendimiz için yepyeni bir maarif sistemi kurarak işe başlamak zorundayız. Böylesi bir maarifin ilkokulundan üniversitesine kadar bütün basamaklarında bin yıllık millet iradesiyle bin dört yüz yıllık millet karakteri yaşatılırsa bizim olacaktır.”*⁵ Ancak bu bütüncül ve millî mektebin gerçekleşmesinin önünde büyük engeller vardır. *“Gazete radyo, çeşitli dernek çalışmaları, kontrolsüz ve boğucu neşriyat, lüksün ve tekniğin pençesine takılı sayısız ve sınırsız hırslar millet mektebi kurmanın önündeki temel engellerdir.”*⁶ Yazara göre bu engelleri aşmak uzun zaman alacaktır. Ancak gayretle, imanla ve inançla yola devam edilirse mutlaka müspet netice alınacaktır.

Eğitim yerine ‘’maarif’’ kavramını kullanan Topçu bunun uygulama sürecinde sadece okulda olmayacağını dile getirir. Hayat boyu ve her yerde öğrenme onun çok zaman vurguladığı noktalardır. *“Örf ve âdetlerde, mesleğimizde, ticaretle, dinimizde, devletimizde, millî tarihimizde, devlet büyüklerinde, seyahatte, hüsranda, ruhumuzda, insanlar arası iletişimde, muamelâtta. Hulasa eğitimi hayatın bütün cephelerinde aramalıyız”*⁷ diyen yazar hayat boyu öğrenme ilkesine atıfta bulunur. İstikrarlı bir şekilde çok çalışmak ve bunda devamlılık getirmek gerektiğini savunur.

Topçu ayrıca eğitimin millî olması gerektiğini şiddetle vurgular. Bizim eğitimimizin millî olmadığını sadece adının millî olduğunu söyler. Eğitimin her kademesinde okullara bir misyon yükleyen Topçu ilkokulu kalbî terbiye, orta okulu aklî terbiye, yüksekokulları ise ihtisaslaşma mevki olarak görür. Orta okulda öğrencilerin ana dillerine vakıf olması gerektiğini, edebiyat ve tarih dersinin önemli olduğunu söyleyen Topçu öğrenciye gereksiz bilginin verilmesine karşıdır.

Topçu, üniversitedeki eğitimde ise ayrıca ve geniş değerlendirmelerde bulunur. Eğitim kariyerinde felsefe alanında doktora yapmasına rağmen farklı nedenlerle üniversitede kadro verilmeyen Topçu, üniversite meselesinde sert ve acımasız bir tavır takınır. Üniversite kadrolarını siyasi olmakla suçlar, eğitimde yetersiz oldukları yönünde onları eleştirir. Hatta eleştirilerinin dozunu artırıp Ankara ve İstanbul Üniversitelerinin kapatılması gerektiğini bile savunur. Ona göre üniversite *“darülfünûna nazaran her bakımdan gerilemiş durumdadır”*⁸ Üniversitenin şahsî menfaat alanı haline geldiğini söyler ve onları *“korkunç bir teşekkül”* olarak nitelendirir.

Topçu, bir millette eğitimin üniversiteler tarafından düzenlenmesini gerektiğini söyler. Üniversiteden ilkokula kadar tüm eğitim kurumlarının müfredatı, kadroları, derslerde nelerin okutulup nelerin okutulmayacağı üniversite tarafından belirlenmelidir, fikrinde bulunur.

⁵ Topçu, Nurettin, Türkiye'nin Maarif Davası 2010, s.32

⁶ Topçu, Nurettin, Türkiye'nin Maarif Davası (2010, s.32).

⁷ Topçu, Nurettin, Türkiye'nin Maarif Davası, (2010, s.53-54)

⁸ Topçu, Nurettin, Türkiye'nin Maarif Davası (2010, s.142).

Üniversiteler eğitim kurumlarıyla birlikte, bu durumu yapılandırıp, idare etmelidir. Topçu, sözlerini şöyle sürdürür: *“Bu üniversite ilim, felsefe, sanat ve din hayatını XX. asrın seviyesine yükseltecek ve milli kültürün her hareketine, musikisine, mimarisine, pedagojisine ve fabrikasına istikamet gösterecektir. Yine bu üniversite, gazetelerle radyoların çalışmalarına, direktif, mana ve değer verecek, bunları milli hayata faydalı vasıtalar haline koyacaktır.”*⁹”

Özel okullar meselesinde ise onları gereksiz görür. Kurulduktan sonra kazanç kaygısının ön plana çıktığı özel okulları, birer eğitim yeri olarak değil birer ticarethane olarak değerlendirir. Onların maarife yapacağı en büyük iyiliğin, mevcut yapılarını devlete teslim etmeleri olacağını ifade eder.

Topçu'nun yabancı ve azınlık mekteplerine bakış açısı olumsuzdur Bu mekteplerin sayısının giderek arttığı, misyonerlik hareketlerinde ve azınlık unsurların devlete karşı olan eylemlerinde faal rol aldıkları dikkatimizi çekmektedir. Bunun yanı sıra onların eğitime hayranlık duyan ve çocuklarını bu okullara gönderme gayretinde bulunan Türk insanını da ağır şekilde eleştiren yazar açısından azınlık okulları, millet kültürüne saplanan birer hançer olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde ilimlerin çoğaldığını ve giderek zenginleştiğini ifade eden Topçu, ilimlerin hepsini öğrenmenin mümkün olmadığını söyler. Böyle bir hamleye girişmek hem vakit kaybı oluşturur hem de şahsiyeti törpüleyici olur. Bundan dolayı günümüzde ihtisas yapılmasını hem nicelik hem de nitelik açısından zaruri olarak değerlendirir.

Kız çocuklarının okutulmasına değinen Topçu, Tevfik Fikret'in sözüne atıfta bulunur. *“Kızlarını okutmayan millet oğullarını manevî öksüzlüğe mahkûm etmiş demektir; hüsrana ağlasın!” ne doğru. Fakat biz asıl kızlarımızı okuttuktan sonra oğullarımızı ruh öksüzlüğüne mahkûm ettik.*¹⁰ Ona göre asıl mesele okutmanın ne demek olduğu meselesidir. Bunu da ancak öğretmen gösterebilir ve ondan başka kimse bunu gerçekleştiremez.

Topçu'nun gençliğe yönelttiği eleştirilerden bir diğeri de taklitçilikle gelen aşağılık kompleksidir Neslin içerisinde: *“biz ne yapabiliriz ki? biz böyleyiz, elimizden bir şey gelmez”*¹¹.” şeklinde yaklaşıma sahip olanları, kendilerini aşağı seviyede gördükleri için yadırgar, eleştirir. Kaderine rıza gösteren gençlikten, dinamizm ve aşağılık kompleksinden arınmış bir gençliğe yöneltmek ister.

3. ÖĞRETMENE BAKIŞI

Nurettin Topçu öğretmen yetiştirmede birkaç öneride bulunur. Her şeyden önce öğretmenleri ilim ve irfan seviyesini yükseltilmesi fikrini benimser. O dönem itibarıyla Avrupa'da tahsil görmüş öğretmenlere ihtiyacımız olduğunu belirtirken, liselerden mezun en iyi öğrencilerin bu işe seçilmesini ister. Adayların sıkı bir disiplinle en az altı, sekiz ya da on yıllık tahsilli olmasını ister. Üniversiteden mezun olan herkese öğretmenlik görevi verilmemesini gerektiğini, bir yeterlilik sınavı olması gerektiğini belirtir. Ona göre dünyanın önemli medeniyetleri öğretmenin öncü ve rehber olması ile mümkün olmuştur. Yunan filozofları gençlere örnek olup

⁹ Topçu,Nurettin ,Türkiye'nin Maarif Davası, (Topçu-ix:59-60)

¹⁰ Topçu,Nurettin, Türkiye'nin Maarif Davası, 2010, s.61

¹¹ Topçu,Nurettin, Türkiye'nin Maarif Davası, 2010, s.75

kendi medeniyetlerini yüceltti ise İslam medreselerinde de aynı durum olmuştur. Bu durumu Çin medeniyetinde de hakimler nezdinde görmek mümkündür. Öğretmeni toplumda itibar görmesi ve el üstünde tutulması gereken bir kişi olarak ele alan Topçu, öğretmene duyulan hürmet ve saygı ölçüsünde toplumun da mesut ve faziletli olduğunu ifade eder. Öğretmeni devirlerin idealizmini yaşatan adam olarak ele alır . Özellikle burada dönemsel bir sınıflama içerisine girmiştir. Ona göre İlk Çağ’da öğretmen hikmet adamı, Orta Çağ’da zahit ve din adamı idi. Rönesans sonrası öğretmen ise zekâ, tabiat hadiseleri, laboratuvar ve atölyelerde karşımıza çıkmıştır. XIX. asırda durum biraz farklılaşmış teknik ve tecrübenin mimarı öğretmen ile romantik aşkın telkincisi öğretmeni bu devirde karşılıklı iki rakip olmuştur.

Nurettin Topçu, öğretmenden ayrıca Anadolu davasına da sahip çıkmasını istemektedir. Günün şartlarında Anadolu’ya hayat katacak öğretmenlerin varlığına ihtiyaç vardır. Nasıl ki bilgi ve donanımı ile öncü ziraat mühendislerine ihtiyaç varsa, nasıl ki sağlık adına doktora ihtiyaç varsa, aynı şekilde Anadolu’yu iyi tanıyan kültürlü öğretmenlere de ihtiyaç vardır.

Öğretmenin yaptığı işe ekonomik amaçlı girmesi, Topçu’ya göre mukaddes davasını olumsuz etkiler. O bir ticaret ehli değildir. Ondan da öte müfredatı harfiyen uygulayan bir vazife memuru da değildir. Dersini anlatmak öğretmende mesuliyetin son bulduğunu göstermez. Bireyleri kendine has görüşlere kavuşturmak ve kendi has kurallarını oluşturmalarına öncü olmak ona yüklenmiştir. Sevgi ve hürmet olmadan öğrenciden körü körüne itaat bekleyen öğretmen ise makamının kıymetini bilmemekle yargılanmaktadır. Aile kavramında meydana gelen bozulmanın, fertlerde yaşanan ruhî bunalımların ideal öğretmene ihtiyacı elzem kılmaktadır.

Öğretmende adanmışlık görmek isteyen Topçu, sadece derse girip çıkan öğretmeni yetersiz bulur. Bununla birlikte amir konumundaki şahısların da ehliyet ve liyakat sahibi kişiler olması gerektiğini söyler ve bu durumdan yakınıdır. Aksi durumda cahil yönetimin öğretmeni çaresiz bırakacağını söyler. Tüccar gibi gereksiz muhabbetlerin olduğu öğretmenler odalarında ilmin yetersiz olduğunu belirtir. Nöbet ve eğitsel kol çalışmalarının öğretmenin esas işini engellediğini aktarır. Polis gibi öğrenciyi takip eden, öğrenciden para toplamaya çalışan öğretmenin de ideal görevinden uzaklaştığını söyler.

4. DİN VE AHLAK HAKKINDA

Türkiye’de “muhafazakâr” kimliğiyle öne çıkan Topçu’nun din adamlarına, dinî okullara ve medreselere bakışı çok farklıdır. Devlet eliyle inşa edilecek bir dinî hayata şiddetle karşı çıkan Topçu, diyanet temsilcilerini “*Bu projenin piyonları, dinlerine midelerinden bağlı menfaatperest din tüccarları*” olarak tanımlar¹². Ancak bundan önce İslâm tarih ve medeniyetinin en özgün kurumlarından medreseleri “*ilâhî iradenin emrinde ilerleyen insan şuurunu inkâr ederek, Aristocu muhafazakârlığında inat ederek yıkılan kurumlar*”¹³ olarak ele alır. Özellikle on yedinci yüzyıldan sonra medresede ortaya çıktığı bildirilen “beşik uleması” gibi sıfatları olan medreselileri ağır eleştirir. Eserlerinde medrese ile ilgili çelişkiye düştüğü görülür. Kimi yazılarında medreseleri över yazar kimi eserlerinde de eleştirir. Yüksek İslam

¹² Topçu,Nurettin, Türkiye’nin Maarif Davası, 2010, s.86

¹³ Topçu,Nurettin,Türkiye’nin Maarif Davası, 2010, s.64.

Enstitülerini eleştirir. Topçu, sadece bu okullara değil, aynı zamanda din adamlarına da bu eleştirileri yöneltir. Ona göre din adamlarından pek çoğu açık bir din istismarcısıdır.

1950 öncesinin ikliminde din eğitiminde büyük bir boşluk oluştuğunu söyleyen yazar bu sahadaki boşluğu doldurmak için dar din derslerinin kabul edildiğini söyler ama *bu sahanın adamları masalcılık, mitoloji ve meddahlıktan başka bir şey yapmamaktadır. Bu durum da dine en ağır darbeyi yine bunlar yapmıştır. Bu boşluk toplumumuzu ürpertmektedir. Mekteplerin yüksek ruhlu genç kız nesli yetiştirememesi bu hasta yapının eseridir ve aile buhranımızın temelinde pusu kuran illet de budur.*¹⁴

Nurettin Topçu, 1950 sonrası ve özellikle de 1960'tan sonra Mısır ve Arap aydınlarının etkisiyle Türkiye'deki İslâmî yayıncılığı eleştirir. Ona göre bu sözde bir İslâmcılıktır. *“Sözde dinî neşriyât ve çalışmalarla İslâm'ı yeniden canlandırmayı hedef tutan bir cereyanın önderleri ise istismarcılar, menfaatçi ve câhil kimselerdi,”¹⁵ demiş konuya açıklık getirmiştir.*

Milliyetçiliğini İslam düşüncesi ile birleştirdiğini daha önce ifade ettiğimiz yazar eğitime milliyetçi bir tutumla yaklaşır. Dinî ve millî değerleri, milletin tarihi ve özünde yer alan realiteyi göz ardı eden düşüncelerin bize reçete olmaktan çok bize bunalım getirdiğini söyler. Dini yücelten bir geleneğin takipçisi olan Türk toplumunun, pozitivist ve pragmatik anlayışları temel alan maariften hayır görmeyeceğini söyler. Yabancı ve yabancı dille eğitim yapan mektepleri eleştirir. Topçu. Onların giderek çoğalmasından rahatsızlık duymaktadır. Ayrıca dil meselesinde uygulanan sadeleştirme hamlesini de dilin kıyımı olarak niteler. Onun nazarında millî dilin çeşitli hamleler ile alaşağı edilip yabancı dilde eğitim yapan kurumların revaç bulması, millî şuurda derin yaralar açmakla kalmayacak belki de millet bünyesinde kıyım yapacaktır.¹⁶

İlkokulda çocuklara ahlak aşılması için dinî menkıbeler anlatılmasını öneren yazar, bu eğitim dönemini öğrencinin şahsiyet kazanması adına hazırlık evresi olarak görür. Hürmet, hizmet, merhamet, mesuliyet ve fedakârlık gibi bazı temel erdemler yavaş yavaş bu dönemde kavratılmaya başlanması gerektiğini savunur. Ortaokulda durum biraz daha farklı yorumlanmaktadır. Etraflıca ve tam bir surette İslam medeniyeti tarihi'nin öğretilmesi bunun yanında temel akaid bilgisi verilmesi bu dönemde yazarca altı çizilir.

Topçu gençliğin hangi esaslara göre eğitilmesi gerektiği ve ahlaka yönelik bazı önerilerde bulunur: İlk ve orta öğretime klasik Şark ve Garp tefekkürünün her ikisiyle beslenen ahlâk dersleri konulmalıdır. İlk öğretmen okullarıyla, öğretmen enstitülerinde, iç terbiyenin alacağı istikamet, ferdiyetçi, ruhçu, idealist bir istikamet olmalıdır. Liselerin farklı kollara ayrılması her bakımdan faydalı olacaktır. Kız ve erkek öğretiminin terbiyedeki hususiyetleri ayrı ayrı belirtilmeli, kızların terbiyesine daha çok önem vermek gayesiyle, liselerde kız ve erkek öğretimi ayrılmalıdır.¹⁷ gibi önerilerde bulunur.

Topçu'nun felsefe ve din derslerine yapılan ideolojik müdahaleler de isyankâr bir duruşu vardır. Bu durumu sert bir şekilde eleştirir. Kademeli bir şekilde önce metafizik kısmında Allah

¹⁴ Topçu,Nurettin,Türkiye'nin Maarif Davası, 2010, s.96.

¹⁵ Hareket Dergisi

¹⁶ Topçu,Nurettin,Türkiye'nin Maarif Davası, 2019f: 44-45).

¹⁷ Topçu,Nurettin,Türkiye'nin Maarif Davası,2010, s.176).

konusunun, daha sonra Allah'a götüren ruh konusunu ve en sonda da bütün metafizik bahislerin müfredattan çıkarılmasına tepki koyan Topçu bütün bunları söylerken bu bağlamda bazı eleştiriler yönelir.

Topçu'ya göre dini, müspet ilim ile beraber düşünmek yanlıştır. İlim akıldan, din ise inanç ilham ile beslenir. Dinin bir ilimler tarihi olmadığını belirtir, dinin bireyin içsel deneme süreçlerinde ortaya çıktığını belirten yazar *kitap ve sünnet yorumu sadece birer ilim dalı olmuşlardır lakin dini hayatın kendisi olamamışlardır*¹⁸, diyerek eleştirir.

Din olgusu bir sanat gibi algılanamaz. Bu açıdan güzel Kur'an-ı Kerim okuma ve mevlithanlığı zanaat haline getirenlere karşı duran yazar, bu tavırların din olgusunu ticarileştirdiğiyle açıklar. Ayrıca din kavramının estetiğe indirgenemeyecek kadar yüce bir anlam ifade ettiğini vurgular.

*Din bir mitoloji, efsane veya psikolojisi olmanın ötesinde bir hayat kaynağıdır*¹⁹, diyerek dinin pragmatik yönünü vurgulayan Topçu dinin bir meslek dalı olarak düşünülmemesi gerektiğini, onun varlığımızın özü ve cevheri olduğunu ve bunun farkına varılması gerektiğini belirtir.

SONUÇ

Nurettin Topçu'nun Cumhuriyet Dönemi'nin eğitim, kültür, düşünce ve tasavvuf gibi alanlarda önemli bir yer edindiği muhakkaktır. Yazarın çağdaşlarından ayırıcı yönü aksiyonel duruşu ve problemlere somut öneriler getirmesidir. Millî ve dinî duruşuyla akademik birikimini buluşturan Nurettin Topçu eğitimde ahlaka önem veren ve özgünlüğü savunan bir düşünürdür. Anadolu sosyalizmini tasavvufî zeminde konuşturması aksiyonel kimliğiyle buluşmuş Türk eğitimi ile ilgili pratik öneriler getirmiştir. Özellikle *Türkiye'nin Maarif Davası* döneminde ve sonrasında birçok kez basılmış, ilgi görmüştür. Onun bu görüşlerine baktığımızda 'ahlak' 'millîlik' ve 'maarif' en dikkat çekici kavramlardır. Eğitimin üniversitede ihtisaslaşmayla başlaması gerektiğini savunmuş, orta okul ve lisede çocuklara karakter eğitiminin ve disiplinin verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Taklitçiliğe savaş açan Topçu özellikle Amerikan kapitalist fikriyata karşı çıkmış yerel kültürümüzün özgünlüğünü temel referans olarak belirlemiştir. Bu bağlamda yazarın somut ve berrak önerileri mevcuttur. Eğitimde devlet dışında özel kurumlara karşı çıkmış, millî bir eğitimi devletin verebileceğini savunmuştur. Zira devletin gözetim ve denetimini buna neden olarak görmüştür. Türk eğitim sistemi üzerinde pratik önerileri, ahlak ve millî temelli görüşleriyle ayrı bir yerde değerlendiren Topçu'nun kendisinden istifade edilmesi gereken bir düşünür olduğu ve hakkında daha çok çalışmalar yapılması gerektiği özellikle günümüzde kaçınılmaz bir gerçek olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Başgil, A. F. (1993). **Gençlerle Başbaşa**, İstanbul: Yağmur Yayınlar.
Kara, İ. (Ed.). (2009). **Nurettin Topçu**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

¹⁸ Topçu, Nurettin, 'Türkiye'nin Maarif Davası 2010, s.111

¹⁹ Topçu, Nurettin, 'Türkiye'nin Maarif Davası 2010, s.112

- Öğün, S. S. (1992). **Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şehsuvaroğlu, L. (2002). **Nurettin Topçu**. Ankara: Alternatif Yayınları
- Topçu, N. (1961). **Yarınki Türkiye**. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Topçu, N. (1965). **Var olmak**. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Topçu, N. (1969). **İslâm ve insan**. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Topçu, N. (1998). **İradenin Davası**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2010). **Türkiye’nin Maarif Davası** (6. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Talay, Halim, (2020) **Nurettin Topçu Düşüncesinde Eğitim**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara,
- Alver, K. (2006). **Anadoluculuk ve Nurettin Topçu**. Hece Dergisi, 109, 225-259.
- Topçu, N. (1939). **Rönesans Hareketleri**. Hareket Dergisi, 1, 1-8.

KLASİK TÜRK EDEBİYATI METİNLERİNDE “TUZ” KELİMESİNİN ANLAM ÇERÇEVESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAVAKLIYAZI

Selçuk Üniversitesi

akavakliyazi@gmail.com - <https://orcid.org/0000-0002-7932-4272>

ÖZET

Yemek kültürümüzün vazgeçilmez unsurlarından biri olan tuz, klasik edebiyat metinlerinde temel anlamının yanında *güzellik* ve *tatlılık* manalarına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Tuzun zihinlerde bıraktığı çağrışım, ilk bakışta metinlerdeki bu kullanımla çelişki oluşturur. Ancak kelimenin bahsedilen anlamları, klasik edebiyattan önceki dönemlerde de bulunmaktaydı. Ayrıca tuz manasındaki Arapça *milh* ve Farsça *nemek* kelimeleri ile bunların türevleri de aynı şekilde *güzellik* ve *tatlılık* ifade eder. Dolayısıyla bu durum sıradan bir anlam değişmesi ya da genişlemesi gibi görülmemeli, istisnai bir ifade biçimi olarak değerlendirilmelidir. Neticede tuzun edebî metinlerdeki anlam çerçevesi günlük kullanımdan farklı olup kelimenin Arapça ve Farsça karşılıklarında da aynı özelliğin görülmesi incelenmeye değer bir husustur. Bu maksatla çalışmada ilk önce tuzun güzel(lik)/tatlı(lık) anlamlarında kullanımının geçmişi üzerinde durulmuş, sonra “*tuz, milh, nemek*” kelimeleri ile bunların türevlerinin mecaz anlamlarının sözlüklerde nasıl tespit edildiğine değinilmiştir. Daha sonra klasik edebiyat metinlerinde bu yöndeki kullanımlar incelenmiştir. Böylece bir kelime özelinde ortak bir ifade biçiminin edebî metinlerde zengin çağrışımlara nasıl konu edildiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, metin, kelime, anlam, tuz.

THE SEMANTIC FRAMEWORK OF THE WORD "SALT" IN CLASSICAL TURKISH LITERARY TEXTS

ABSTRACT

Salt, one of the indispensable elements of our culinary culture, has been used in classical literature texts to mean beauty and sweetness, as well as its basic meaning. At first glance, the connotation of salt in minds contradicts this usage in the texts. However, the mentioned meanings of the word existed in periods before classical literature. In addition, the Arabic words *milh* and Persian *nemek*, meaning salt, and their derivatives also express beauty and sweetness. Therefore, this situation should not be seen as an ordinary change or expansion of meaning, but should be considered as an exceptional form of expression. As a result, the meaning of salt in literary texts is different from the daily usage, and it is worth examining the same feature in the Arabic and Persian equivalents of the word. For this purpose, the study first focused on the history of the use of salt in the sense of beautiful/sweet(ness), and then touched upon how the figurative meanings of the words "salt, milh, nemek" and their derivatives were determined in dictionaries. Later, uses in this direction have been examined in classical literature texts. Thus, it has been revealed how a common form of expression, specific to a word, is subject to rich connotations in literary texts.

Keywords: Classical Turkish literature, text, word, meaning, salt.

1. GİRİŞ

Bir kelimeye temel anlamının dışında farklı anlamlar yüklemek ve mecazlar oluşturmak Türkçenin başat özelliklerindedir. Sözlü ve yazılı edebiyat geleneği içerisindeki pek çok mahsulde dilimizin sahip olduğu bu anlam zenginliğinin izleri görülür. Çok anlamlılık ve mecazlar her yeni söyleyişle biraz daha genişleyerek okuyucu için farklı hayallere ve çağrışımlara imkân tanır. Günlük hayatta önemli bir yere sahip olan öğelerin edebiyat metinlerine yansımaları da bu çerçevede olmuştur. Örneğin ekmek, su, şeker ve tuz gibi insanoğlunun temel gereksinimi olan gıdalar, edebî metinlerde gerçek anlamlarının yanı sıra mecaz anlamlı olarak da kullanılmıştır.

Sofra kültürümüzde önemli bir yeri bulunan tuz, edebî bir malzeme olarak mecaz anlamlılık kapsamında değerlendirilebilecek pek çok söyleyişe kaynaklık etmiştir. Bu kullanımlardan biri de kelimeye *güzel(lik)* ve *tatlı(lik)* anlamlarının verilmesidir. Güzel veya tatlı olarak nitelenen bir şey için tuz kelimesinden istifade etmek, ilk bakışta bir çelişkiymiş ve uygun değilmiş gibi görünse de metinler incelendiğinde bu tür söyleyişlerin dikkat çekici bir yaygınlığa sahip olduğu görülür.

Bu çalışmada Klasik Türk edebiyatında tuz kelimesinin mecaz anlamlarla kullanımı irdelenecektir. İlk olarak önceki edebî dönemlerde kelimenin mecazen hangi manalara geldiği belirlenecek; sonra “tuz”un, türevlerinin ve Arapça/Farsça karşılıklarının mecaz anlamları sözlüklerin yardımıyla tespit edilecektir. Daha sonra örneklerden hareketle Klasik Türk edebiyatındaki söyleyişler çözümlenecektir. Esasen tuzun *güzel(lik)/tatlı(lik)* anlamları ve bu anlamlarda kullanımının geçmişine birçok çalışmada temas edilmiştir. Dolayısıyla konunun arka planı genel olarak ortaya konduktan sonra klasik edebiyat devresindeki örneklere odaklanılacaktır.

2. KADİM BİR KELİME VE ANLAMI: TUZ VE GÜZELLİK/TATLILIK

Bir dildeki kelimeler, o dilin ait olduğu toplumun duygu ve düşüncelerini ne şekilde ifade ettiğine dair önemli ipuçları sunar. Tuzun günlük yaşamdaki önemine binaen sevilen ve beğenilen şeyleri belirtmek için kullanılması da bunun bir örneğidir. Dilimizde söz konusu kelimeye, gerçek anlamının dışında *güzel(lik)* ve *tatlı(lik)* anlamlarının verilmesi klasik edebiyattan önceki dönemlere dayanır.

Türkçenin yazılı metinleri içerisinde “tuz” kelimesine ilk olarak Uygur metinlerinde rastlanmaktadır. “Kara tuz” şeklinde geçen kelime, bu dönemde “ *fayda, güzellik, şirinlik*” gibi mecaz anlamlarla da kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin *Altun Yaruk* isimli eserde “tuzlug” kelimesi¹ “*faydalı*” anlamına gelmektedir (Şen, 2012, s. 18).

Kutadgu Bilig’deki bir beyitte geçen “söze tuz katmak” deyişinde² “tuz” kelimesi “*güzellik, tatlılık, lezzet, değer*” anlamlarına gelecek şekilde mecazlı olarak kullanılmıştır (Akkoyunlu, 2010, s. 195; Şen, 2012, s. 19; Esin, 2017, s. 1006; Hasanoğlu, 2021, s. 867). Ayrıca Ziyat Akkoyunlu, daha önce R. Rahmeti Arat tarafından “*Sözi yumşak erdi tili tüz tamar: Sözü sert değildi, fakat doğru söyledi.*” şeklinde okunan ve günümüz Türkçesine aktarılan dizede³ geçen

¹ “(...) *adruk biliglig edremlig tuzlug yararlig eriglig barıglıg bolurlar*” (Kaya, 1994, s. 116).

² “*Bu sözke tanukı bu şâ’ir sözi / Bu şâ’ir sözi sözke kattı tuzı*” (Yusuf Has Hacib, 2008, s. 204).

³ Beytin tamamı şöyledir: “*Yüzi körklüg erdi körüp köz kamar / Sözi yumşak erdi tili tüz tamar*” (Yusuf Has Hacib, 2008, s. 160).

“tüz” kelimesinin “tuz” şeklinde okunması gerektiğini, böylece “*dilinden tuz (güzellik, tatlılık, hoşluk) damlamak (güzel, tatlı, hoş şeyler söylemek)*” deyişinin dizenin anlamıyla daha çok örtüşeceğini belirtmiştir (2010, s. 197-98).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te de tuz kelimesi ve türevleri birçok yerde mecaz anlamı olarak geçer. Örneğin “*awlalur özüüm anıñ tüzüña / emlelür közüüm anıñ tözüña*”⁴ mısralarında tuz, “güzellik” anlamındadır. Yine “*bëriñ maña sözkiye / meñlig kara tuzkıya...*” dizeleriyle başlayan dörtlükte geçen tuzkıya⁵ “tatlı/güzel”, yani dilber/sevgili anlamlarına gelir (Akkoyunlu, 2010, s. 195; Şen, 2012, s. 20; Esin, 2017, s. 1005). Aynı şekilde “*(...) andın tamar tükel tüz / bulnap yana ol kaçar*”⁶ dizelerinde de “tatlılık/güzellik” anlamındadır (Oral Seyhan, 2012, s. 189). Ayrıca Ziyat Akkoyunlu (2010, s. 196-197) DLT’de geçen “tuzak/tuzakı (ey güzel)⁷, tuzgu/tuzgulanmak (hediye/hediye etmek)” kelimelerini bunların kökünü oluşturan ve dilimizde “güzellik, tatlılık, cazibe” ifadesi olan tuz kelimesiyle ilişkilendirerek kök ve türevler arasındaki anlam bağlantıları üzerinde durmuştur. Nitekim eserin kendisinde de “tuzak” kelimesi madde başı olarak verilmiş ve “*kişinin sevgilisini tatlı ve sevimli bulduğu zamanlarda söylediği bir kelime. Bu kelime /t/ ile tuzakı biçimde de söylenir.*” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, s. 174) şeklinde açıklanmıştır.

Tuz kelimesine dair verilen bu örnekler, Türkçenin ilk yazılı edebî ürünlerinden itibaren kelimenin mecaz anlamı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bir kelimenin mecaz anlamlar kazanmasının kısa bir sürede mümkün olamayacağı düşünüldüğünde tuzun güzel ve tatlı şeyler için bir ifade vasıtası olmasının eski dönemlerde ne kadar yaygın olduğu görülebilir.

3. TUZUN MECAZ ANLAMLARINA DAİR TESPİTLER

Tuzun mecaz anlamı olarak kullanımının Türkçenin ilk yazılı metinlerine kadar uzandığı belirtildikten sonra kelimeye ve Arapça/Farsçadaki karşılıklarına sözlüklerde hangi anlamlarının verildiği, söz konusu mecazlara temas edilip edilmediği üzerinde durulacaktır.

Konuyla ilgili ilk başvuru kaynaklarından olan *Tarama Sözlüğü*’ne göre tuz, “*güzellik, hüsün, melahat, şirinlik*”; tuzluca ise “*tatlı, güzel*” anlamlarındadır (TDK, 2009, s. 3865). Ancak bu manalar için çok az tanığa yer verilmiştir. *Kâmûs-ı Türkî*’de tuzun mecazen “*tat, lezzet*” anlamlarına geldiği belirtilmiştir (Şemseddin Sami, 2020, s. 732).

Arapçada tuz anlamında el-milh (الملح) kullanılır. Kelimenin tuzdan başka “*semizlik, iç yağı, emzirme, ilim, ulemâ, hürmet*” gibi anlamları da bulunmaktadır. Meluha (مَلُح) mastarından türetilen melâhat (مَلَاَحَة) ise hem “*görünüşü hoş ve güzel olmak*” hem de “*su tuzlu olmak*” anlamlarına gelir (Erkan, 2012, s. 2200). Yine “*tuzlu su*” anlamına gelen melîh (مَلِيح), “*hub ve dilber*” manasında sıfat olduğu gibi “*tuzlu ve tuzlanmış nesne*” için de kullanılır (Mütercim Asım Efendi, 2013, s. 2/1238). Emlah (اَمْلَح) ise “*daha, en, pek melîh, melâhatlı*” anlamlarına gelmekte olup “*emlahu'l-Arab*” sözü Hz. Peygamber için kullanılır (Muallim Naci, 1995, s. 118).

⁴ “*Gönlüm onun güzelliğiyle avlanır, ayağının tozuyla gözüümün ağrısı şifa bulur.*” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, s. 144).

⁵ “*Bana bir sözcük ver, ey kara benli, ey tatlı yüzlü...*” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, s. 452).

⁶ “*(...) Sanki yanaklarından tatlılık damlıyor. Beni tutsak ettikten sonra da kaçıp gidiyor.*” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, s. 62).

⁷ “*(...) igledim andın uzak / emlegil amdı tuzak: Bundan uzun süre hastalık çektim. Ey tatlı kız! Gel de beni tedavi ediver!*” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, s. 174).

Farsçada tuz anlamına gelen kelime “nemek”tir. Bu kelimenin ayrıca “*zarafet, letafet, hüsin ve cemat*” (Nefisî, 1355, s. 3768), “*melahat, ân [güzellik], lütuf, cezzabiyet*” (Dehkhodâ, 1998, s. 22745) ve “*mec. bir kimsede veya nesnede başkalarının dikkat ve ilgisini çekmeye sebep olan beğenilen bir özellik; güzellik, lütuf*” (Enverî, 1381, s. 7977) anlamları da bulunmaktadır. Bu kelimedenden türetilen nemekîn, “*tuzlu, güzel sözler söyleyen; güzel, beğenilen*” ve nemekdân da mecazen “*dehân-ı ma ‘şûk [sevgilinin ağzı]*” (Nefisî, 1355, s. 3768) anlamlarına gelir.

Sözlüklerdeki karşılıklar incelendiğinde tuz, milh ve nemek kelimeleri ile bunların türevlerinin mecazi olarak “*güzel, tatlı; güzellik, tatlılık*” anlamlarına gelmesi hususunda Türkçe, Arapça ve Farsçada benzerlik bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla klasik edebiyat metinlerinde bunların bir arada veya ayrı ayrı olarak yaygın bir biçimde kullanılması söz konusu olmaktadır. Bu noktada tuzun belirtilen mecaz anlamları nasıl kazandığı sorusu akla gelir. Yani nasıl oldu da bu kelime güzellik anlamını kazandı ve güzel olan şeyler için tuzlu ifadesi kullanıldı? Tuz konusunda şimdiye kadar yapılan ilmî çalışmalarda bu sorunun cevabı olabilecek bazı açıklamalara tesadüf edilmektedir.

Kültür ve edebiyatımızda tuz ve tuz-ekmek hakkını konu edinen makalesinde Mehmet Samsakçı (2007, s. 183-84), Farsçası nemek olan tuzun tatlılık anlamı içermesinin veya anlamının bu yönde genişlemesinin sebebi olarak *Gülistân* mütercimi Hikmet İlaydın’ın eserindeki bir beyitte⁸ geçen “*be-hande-i nemekîn (tatlı gülüşüyle)*” ifadesine dair yaptığı değerlendirmeye yer verir. İlaydın’ın açıklaması şöyledir (Sadi, 1966, s. 365):

“Tuzlu ve tuzluluk kelimeleri Arapçada olduğu gibi (melîh, melâhat) Farsçada da tatlılık manasına gelir. Yemeğin çeşnisini tuz verdiği için bunlar mecazlaşmış ve Osmanlıcada da *melih* güzel, *melâhat* güzellik yerine kullanılmıştır. Hâlbuki *milh*, tuz manasını muhafaza etmiştir. Aynı beyitteki *yaralarımıza daha da tuz eker* deyimi ile *hande-i nemekîn* arasında bu bakımdan kelime sanatı vardır. Sa’dî’nin külliyyatına *Nemekdân-ı Şu’arâ* adının verilmesi bundandır.”

Tuz kelimesiyle ilgili çalışmasında Ziyat Akkoyunlu, Arapçada esas manası tuz olan “*milh*”ten türetilen kelimelerin zamanla mecaz anlam kazanmasında Arapların güzellik kavramını, şeker bulunmadan ve dolayısıyla tatlılık (hulv, halâvet) ile nitelemeden önce tuzdan yararlanarak ifade etmelerinin etkili olduğunu belirtir (2010, s. 195-96). Akkoyunlu, bu yorumunu Arapça *milh* kelimesi özelinde yapar ve Türklerde söz konusu mecaz anlamın eskiden beri yaygın olarak kullanıldığını ayrıca vurgular.

Tuz-ekmek hakkı konulu çalışmasında İskender Pala, *melâhat* kelimesiyle ilgili verdiği bir dipnotta bu kelimenin “*güzellik, şirinlik ve albeni*” anlamlarının esasen tuz kelimesinin içerisinde bulunmasının en önemli dayanağının tuzun yemeğe verdiği tat ve lezzet olduğunu; yemeklere ölçülü miktarda konulduğunda tatlılık veren tuzun, insanda bulunan tatlılıkla özdeşleşmesinde insandaki güzellik ve tatlılığın ruhla dengeli bulunması gerektiği inancının etkili olabileceğini belirtmektedir (2012, s. 146).

Tuz kelimesini konu edinen çalışmasında Mesut Şen de yemeğe tat veren bir madde olarak tuzun tat ve tatlı kavramlarıyla uyumlu olarak güzel ve güzelliği çağrıştırdığını, hatta doğrudan sevgiliyi nitelediğini ifade etmektedir (2012, s. 21).

Tuzun tatlılık manasıyla ilgili olarak şârih kimliğiyle de tanınan XVII ve XVIII. yüzyılların velut kalemi İsmail Hakkı Bursevî’nin 1724 yılında yazımını tamamladığı varidat ve şerh türündeki eseri *Kitâbü’n-Netice*’de de bir yoruma tesadüf edilmektedir. Bursevî, “*El-milhu*

⁸ *Gülistân*’da geçen beyit “*نگار من چو در آید به خنده نمکین / نمک زیادہ کند بر جراحت ریشان*” şeklinde olup İlaydın’ın çevirisi şöyledir: “*Benim sevgilim, tatlı gülüşüyle içeri girince yaralarımıza daha da tuz eker.*” (Sadi, 1966, s. 190).

lemhun ile'l-hulvi ve'l-hilmi (Tuz tatlıya ve hilme işarettir.)” sözünün açıklamasında tuzun tatlıya veya acıya işaret olduğunu, bir nesneye melih (tatlı) denmesinin “taâm-ı melih (tatlı yemek)”ten alındığını ve ancak belli ölçüde tuz bulunmasıyla yemeğin tatlı olacağını belirtir. Ayrıca hüsnün gözlerde, cemalin burunda ve melâhatin de ağızda olduğu yönünde bir kabulün bulunduğunu; dolayısıyla milhin tatlılığa işaret olmasının yemeklere lezzet vermesinden kaynaklandığını, bir yemek tatlı türünden olmasa bile tuzu kâfi miktarda bulunduğu takdirde “*Tatlı taâm olmuş*” denildiğini ifade etmektedir (İsmâil Hakkı Bursevî, 2019, s. 895).

Görüldüğü üzere tuzun kazandığı mecaz anlamların yemeklere tat verme özelliğiyle ilişkilendirilmesi hususunda fikir birliği bulunmaktadır. Esasen soyut olanın somutla ifade edilmesi mecaz anlamlılıkta genel bir ilke olduğuna göre tatlılık ve güzellik ifadesi olarak tuzu kullanmakta da bir beis yoktur. Burada dikkat çeken husus, tuzun çağrışımının tatlı ve güzel olmakla çelişki oluşturuyor gibi görünmesidir. Bunu bir anlam zenginliği ve ifade kabiliyeti olarak değerlendirmek gerekir.

4. KLASİK EDEBİYAT METİNLERİNDE TUZUN MECAZ ANLAMLI OLARAK KULLANIMI

Aynı anlama gelen *tuz*, *milh* ve *nemek* ile bunlardan türetilen *tuzlu*, *melâhat*, *melih*, *emlah*, *nemekîn* gibi kelimeler Klasik Türk edebiyatında hem gerçek hem de mecazlı olarak yaygın biçimde kullanılmaktadır. Gerçek anlamı olarak tuz; yemeklere lezzet vermesi, tuz-ekmek hakkı, yaraya saçılması, şaraba katılması, gıdaların bozulmasını önlemesi, üzerine yemin edilmesi vb. hususlarla metinlerde yer alır. Uygurca metinlerde görülmeye başlanan ve *Kutadgu Bilig*, *Dîvânu Lugâti't-Türk* gibi önemli eserlerde iyice yerleşmiş bulunan mecazlı ifade biçimlerinden klasik edebiyatta da geniş ölçüde yararlanılmış olduğu aşîkârdır. Söz konusu mecazların tespiti için yapılan taramalarda belli hayallerin ve söyleyiş kalıplarının tekrar ettiği görülür. Dolayısıyla tuzun klasik edebiyattaki mecazlı kullanımlarını şu hususlar etrafında incelemek mümkündür:

4. 1. Dudak-Tuz İlgisi

Dudak (leb), Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurları arasında önemli bir yer tutar. Dudağın vasıflarından biri de tuzlu olmasıdır. Tuzluluk dudak için tatlılık ve güzellik ifadesidir. Bu hususla ilgili olarak *Hâfız Dîvânı Şerhi*'nde Sûdî şunları söyler: “*Şu 'arâ-yı 'Acem tuzı ve yarayı ve kırmızı tudağı şi'rlerinde cem' iderler, zîrâ yaraya tuz saçınca kızarup ziyâde elem virür.*” (2020, s. 1/385). Ancak bu yalnızca Fars şairlerine özgü bir durum değildir. Divan şiirinde de dudakların tuzlu olarak nitelenmesi çok yaygın rastlanılan bir ifade tarzıdır.

Âşık Çelebi, sevgilinin ağzı (dehân) konusunda kimsenin söyleyecek bir şeyi olmadığını, la'1 taşına benzeyen kırmızı dudakları anıldığında şekerin bile bir tadının olmadığını ifade eder. Burada “Şekerin tuzu yok” sözüyle “*Şeker bile onun dudaklarının yanında tatlı değildir.*” demeye getirilir. İlk mısradaki “hiç” kelimesi “dehân”ın sıfatı olarak düşünüldüğünde ise “*Olmayan / yok denecek kadar küçük ağzına kimsenin diyeceği bir şey yok.*” şeklinde bir anlam çıkarmak da mümkündür:

Kimsenün hiç dehânuna sözi yok

La'lün anılsa sükkerün **tuzı** yok (Kılıç, 2017, s. 118)

Benzer bir kıyaslama Helâkî'nin bir beytinde de vardır. Şeker, tatlılık bakımından sevgilinin dudağına benzetildiğinde yetersiz kalır. Zira sevgilinin dudağı şekerden daha tatlıdır. Dolayısıyla bu benzetmede şekerin sevgilinin dudağı karşısında daha az tatlı oluşu “*Biraz tadı*

var ama tuzu yok.” sözü ile ifade edilmiştir. Esasen sevgiliye yönelen “*ey kân-ı melâhat (ey güzellik/tuzluluk madeni)*” hitabı şekerin neden daha az tatlı olduğunu anlamada bir ipucudur:

La‘lünün kandise ey kân-ı melâhat şekeri

Benzedürlerse biraz tadı var ammâ **tuzı** yok (Çavuşoğlu, 1982, s. 123)

Kadı Burhâneddîn’in bir beytinde tuz, kapalı istiare yoluyla sevgilinin dudağı yerine kullanılmıştır. Şairin “*Tuzu gönlümü alıp götürdü.*” sözüyle kastettiği sevgilinin dudaklarıdır. Çünkü dudaklar tuzlu olarak nitelendirilmektedir. Bu istiare dudak-tuz ilgisinin ne kadar yaygın olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir:

Cânımı aldı gözi gönlüm apardı **tuzı**

Şehd ü şeker tek sözi ‘aklumu lâl eyledi (Ergin, 1980, s. 13)

Nâbî, dudak-tuz ilgisini şaraba tuz katmak inancı üzerinden ele alır. Bu inanışa göre içine tuz konduğu takdirde şarabın özü bozulup sirkeye dönüşür ve dolayısıyla da haram olmaz. Zira bozulan bir madde artık başka bir şey olur ve tekrar aslına dönüşemez (Onay, 2000, s. 418; Konuk, 2017, s. 124). Şair, şarabın ancak sakinin dudağı ile [sevgilinin dudağının meze yapılmasıyla] lezzetli olduğunu söyleyerek dudakların tuzluluğuna imada bulunmakta ve tuzu [tadı] olmayan şaraba lanet okumaktadır. Buradaki lanet okumayı “*İçinde tuz olmayan/haram olan şaraba lanet olsun.*” şeklinde anlamak da mümkündür:

Leb-i sâkî iledür lezzeti sahbânun da

Bâde kim anda **nemek** olmaya la‘net gelsün (Bilkan, 1997, s. 907)

Sâ‘ib-i Tebrîzî de Türkçe bir şiirinde aynı inanışa temas eder. Sevgilinin şarapla sarhoş olmamasına şaşmak gerektiğini, zira tuzlu dudaklara sahip sevgiliye şarabın bir tesirinin olmayacağını dile getirir:

Şarâbdan ne ‘aceb olmasan eger serhoş

Bu **duzlu** lebler ilen neylesün şarâb sana (Kartal, 2002, s. 218)

4.2. Dudak-Tuzluk Benzetmesi

Dudakların tuzlu olarak nitelenmesi şairler arasında yaygın bir kabul hâlidir. Bu anlayışın devamı veya daha ileri noktası ise sevgilinin dudaklarının tuzluğa benzetilmesidir. Bu benzetmeyle dudaklar tatlılık ve güzellik saçıcı olarak düşünülmektedir. Nitekim yemeklere lezzet verici bir işleve sahip olduğu için tuzluk sofrayı güzelleştirir.

Ahmed Paşa, sevgiliye tatlı sözlerinin sırrını merak edip sorduğunda onun “*Biz sözde tuzluğumuza şeker doldururuz.*” dediğini belirtiyor. Beyitte geçen *sözde* lafzı “*söz söylemede, söz söylerken*” veya “*sanki, güya, sözüm ona*” şeklinde anlaşılabilir. Tuzluk ile kastedilen sevgilinin dudakları veya ağzı olmalıdır. Tuzluğa şeker doldurmak tezat oluşturan bir durum gibi görünse de esasen tuzlu dudaklara sahip sevgili bütün tatlılıkların kaynağı olarak hayal edilir:

Yâra şîrîn sözünün sırrını sordum didi kim

Biz şeker toldururuz sözde **nemek-dân**ımıza (Tarlan, 1966, s. 243)

Nev‘î’nin bir beytinde sevgilinin dudakları tuzluğa benzetilirken dudaklar etrafındaki benler de karabiber olarak hayal edilir. Sofraya konan ve içinde karabiber bulunan tuzluğun yemeklere lezzet vermesi gibi sevgilinin dudakları etrafında bulunan tane tane benler de güzellik sofrasını süsler:

Nemek-dân-ı lebünde hân-ı hüsne virmege lezzet

Olupdur dâne dâne hâller gûyâ ki fülfüller (Tulum & Tanyeri, 1977, s. 277)

Muvakkitzâde Pertev de sevgilinin dudağını tuzluğa benzettiği bir beytinde dikkat çekici ve başarılı bir îhâm örneği verir. “Söğüş” kelimesi beyitte geçen “hazm” dikkate alındığında ilk

olarak “*suda kaynatılarak pişirilen ve soğuk olarak yenen et*” (Ayverdi, 2011, s. 2871) manasına gelir ki bu durumda beyit “*Ey sevgili, dudağının tuzluğu eğer tuz eklemeseydi yaptığın söğüş hiçbir şekilde sindirilmezdi.*” şeklinde anlaşılır. Söz konusu kelimeye “sövmek, sövme işi” manası verildiğinde ise beyit mecazi bir anlam kazanır ve “*Ey sevgili, eğer bu sözler senin dudaklarından dökülmemiş olsaydı hiçbir şekilde sövmene katlanılmazdı.*” şeklinde yorumlanabilir:

Hazm olunmaz idi bir vech ile cânâ söğüşün

Ger **nemek-dân**-ı leb-i la‘lün ana ekme **tuz** (Bektaş, 2017, s. 153)

4.3. Tuz-Güzel Söz İlgisi

Sevgilinin dudakları tuzlu olarak vafedildiği zaman o dudaklardan dökülen sözler de tuzlu [nemekîn], yani tatlı ve güzel kabul edilir. Dolayısıyla tuzluluk, söylenen sözlerin bir niteleyicisi hâline gelir.

Şeyhülislâm İshâk Efendi’nin aşağıdaki beytinde dudak ve güzel sözler arasında ilgi kurulmuştur. Sevgilinin dudağını vafetmekle sözlerin de nemekîn hâle geldiği, yani tatlılaştığı ve güzelleştiği belirtilir. Dolayısıyla sevgilinin dudağına dair sözler söylemek tatlı dilli olmaya sebep olarak gösterilir:

Hemîşe vaf-i lebünle olur suhan **nemekîn**

O çâsnîdir iden tatlı dilli vassâfın (Doğan, 1997, s. 385)

Nigârî de bir beytinde tuz olmadan ağza lezzet gelmeyeceğini, tuzu olmayan [bî-milh] sözün de güzel olmayacağını belirtir. Dolayısıyla burada da ağız, tuz ve güzel söz arasında bir anlam ilgisi göze çarpar. İkinci mısradaki tuzsuz sözün güzel olmayacağı belirtilirken milh kelimesiyle mecazen “*hoşluk, zarafet, letafet*” anlamları kastedilmiştir:

Bî-**tuz** dehâna lezzet olmaz

Bî-**milh** söze melâhat olmaz (Bilgin, 2017, s. 625)

Edirneli Nazmî’nin aşağıdaki beytinde ise tuz kelimesi, dudaktan bahsedilmeden söz için tatlılık ve güzellik ifade edecek biçimde kullanılmıştır. Esasen beyit “*Kelamda mizah, yemekteki tuz gibidir.*” anlamına gelen Arapça “*El-mezhu fi’l-keîâmî ke’l-milhi fi’t-ta’âm*” sözünün manzum söylenmiş hâli gibidir.⁹ Ancak mizahın da ölçülü olması gerektiğine dair bir ihtar söz konusudur. Çünkü tuz fazla olduğunda yemeğin tadı nasıl bozulursa aşırı mizah da sözün tadını kaçıır:

Kelâm içre mizâh olur ta’âm içre misâl-i **milh**

Velîkin i’tidâl-ile ki telh olan olur **mâlih** (Üst, 2018, s. 730)

4.4. Gülmenin Tuzlu Olarak Nitelenmesi

Dudak-tuz ilgisinin bir sonucu olarak sevgilinin gülüşü de tuzlu olarak vafedilir. Bu nitelendirmede bir taraftan tatlılık manası kastedilirken diğer taraftan tuzun gerçek anlamıyla ilgili hususlara yer verilir. Örneğin tuz ekildiği zaman yaralar daha da genişler ve ızdırabı çoğalır. Sevgilinin tuzlu [tatlı] gülümsemesi âşıkların yaralarına tuz saçmak gibi düşünülür.

Ahmed Vesîm’in “*O gonca ağızlı (sevgili) bir tuzlu [tatlı] tebessüm mü etti de yarıklarla dolu gönlü(mü)n yaraları (iyice) açılarak güle benzedi.*” diyerek hayıflandığı beytinde böyle bir hayal söz konusudur. Sevgilinin “nemekîn” olarak nitelenen tebessümü esasen tatlıdır, latiftir;

⁹ Şeyhoğlu Sadreddin Mustafâ’nın *Kâbûs-nâme* çevirisinde bu sözün Türkçesi şöyle söylenmiştir: “*Hoş kengel [latife, şaka] sözde, tuz gibidir ta’âmda.*” (Doğan, 2016, s. 118).

ancak bir taraftan da özünde tuzlu olduğu için şairin gönlündeki yaralara tuz saçılmış gibi tesir eder:¹⁰

Ol gonca-dehen bir **nemekîn** hande mi itdi

Dâğ-ı dil-i pür-şerha açıldı güle döndi (Tuğluk, 2010, s. 273)

Gülümseme tatlı olarak nitelendiğinde dahi tuzla ya da tuz saçmakla ilişkilendirilir. Hayretî'nin şu beyti buna örnek gösterilebilir. Şair kılıca benzettiği gam yaralarını andığı zaman gönlünün kan ağladığını, sevgilinin “şeker hande”lerle yarasına tuz kattığını ifade eder. Beyitte tatlı olarak nitelenen gülümseme, aynı zamanda tuz saçıcı olarak düşünülmüştür:

Tîg-i gam yaralarından ana dil kan ağlar

Ol şeker hande ile yaramuza **tuz** urur (Musluoğlu, 2022, s. 329)

4.5. Güzelin ve Güzelliğin Tuzla İfade Edilmesi

Beden ve yüz güzelliğini anlatmak için tuzla ilgili kelimelerden istifade edilmesi metinlerde sıklıkla görülen bir durumdur. Güzelin ve güzelliğin tuzla ifadesi, güzellikle ilgili unsurların ölçülü ve kararında bir araya gelmesine işaret eder.¹¹ Örneğin Dede Ömer Rûşenî'nin bir gazelinin şerhini konu edinen *Rûşenî-nâme* adlı eserde Hz. Peygamber'in “*Ene emlahu min Yûsufî*” hadis-i şerifinin şârih¹² tarafından “*Men Yûsuf'dan duzluyam.*” (Kaplan, 2015, s. 89) şeklinde çevrilmesi bu husus için iyi bir misal teşkil eder. Klasik şiirde de benzer ifadelerle sıkça tesadüf edilir.

Kadı Burhâneddîn, bir beytinde “*Güzel olanlar senin gibi tuzlu olsalar ne olurdu...*” derken hiçbir güzelin kendi sevdiğinden daha güzel olmadığını anlatmak ister. Hûb olmak ile tuzlu olmak esasen aynı anlama gelse de ikincisiyle eşsiz bir güzelliğe sahip olmak kastedilmiştir. Şair, kendi sevdiğini başkalarından güzellik ve cemalde daha üstün görmektedir:

Nolaydı hûb olanlar senün tek **tuzlu** olaydı

Veyâ sâhib-melâmet dahı sen tek bâ-cemâl olsa (Ergin, 1980, s. 232)

Hicivleriyle tanınan Nefî'nin ise güzeldede aradığı özellikler “şûh ve gâyet ile pür-nemek olması”dır. Yani güzelin serbest ve neşeli tavırlı, cilveli ve son derece güzel olmasını arzulamaktadır. Buradaki pür-nemek sözü, melîh kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Şair ayrıca melek dahi olsa nemekîn [tatlı ve beğenilesi] olmayan güzeli sevmediğini eklemektedir:¹³

Şûh olsa güzel gâyet ile **pür-nemek** olsa

Sevmem **nemekîn** olmayanı ger melek olsa (Akkuş, 1993, s. 331)

Şeyhülislâm Yahyâ, bir beytinde güzelin nazlı davranmasının rağbet sebebi olduğunu, işve ve naz insaf ettiği zaman güzelliğin tadı tuzu hükmünde olduğunu ifade etmektedir. Burada *insaf* kelimesinin “*bir nesnenin yarısı*” anlamına gelen “nısf”tan türediği ve “*yarı olmak, adalet eylemek*” (Mütercim Âsım Efendi, 2013, s. 4/3869) anlamlarına geldiği düşünülürse işve ve nazın insaf etmesi sözü, dilberde bu iki vasfın yarı yarıya veya ölçülü bulunması gerektiği şeklinde anlaşılabilir:¹⁴

¹⁰ Şairin aynı konuda söylenmiş bir başka beyti de şöyledir: “*Ol şâh-ı işve bu nemekîn handelerle hep / İtmış zamâne kişver-i hüsnê melâhati*” (Tuğluk, 2010, s. 266).

¹¹ “*Aş tuz ile, tuz oran ile*” atasözü (Aksu vd., 2022, s. 140) mecazi olarak bu manayı da içine alır.

¹² Bu şârihin, yani *Rûşenî-nâme* müellifinin İbrahim Gülşenî olduğu belirlenmiştir (Kavaklıyazı & Küçükbalı, 2021, s. 25-28).

¹³ Şair, bu beytin bulunduğu gazelinin makta beytinde de aynı düşüncüyü tekrarlar: “*Dilber katı mümtâz u müselleme gerek ammâ / Nefî hele şûh olsa güzel pür-nemek olsa.*” (Akkuş, 1993, s. 331).

¹⁴ Muhyî'nin şu beytinde de güzellerin kararında naz etmeleri gerektiği görüşü dile getirilir: “*Nâzenîne yaraşur gerçi ki nâz / Çok degül lik aş duzi gibi az*” (Arslan, 2020, s. 285).

Bâ'is-i rağbet olur dilberün istiğnâsı

Nemek-i hüsnüdür insâf idicek şîve vü nâz (Kavruk, 2001, s. 174)

Âgâh'ın şu beytinde ise sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan çene çukuru üzerinde durulur. Çukur olan bir yer esasında boş olur, ancak sevgilinin çene çukurunun bir tuz madeni kadar güzelliği ihtiva ettiği belirtilir. Dolayısıyla *kân-ı nemek* tamlaması ile *melâhat* kelimesi arasında anlam ilgisi kurulmuş ve tuz bir güzellik ifadesi olarak kullanılmıştır:

Çâh-ı zekan-ı yâr ki zâhirde tehîdür

Bir kân-ı **nemek** denlü melâhat var içinde (Akpınar, 2017, s. 248)

4.6. Gözyaşlarının Tuzlu Olması

Divan şiirinde gözyaşı çoğunluklu kanlı olarak anılır, ancak tuzlu olarak nitelendiği beyitlere de rastlanır. Esasen tuzun yakıcılık özelliği göz önüne alındığında ağlayan âşğın gözyaşının tuzluluğundan ötürü daha çok ızdırıp çekmesi kaçınılmazdır. Gözyaşının tuzlu olarak nitelenmesi her ne kadar doğrudan mecaz anlamlılık teşkil etmese de dudak-tuz ilgisine dair göndermelerde bulunduğu için dolaylı yoldan mecazlı bir anlatım ortaya koyar.

Fuzûlî, bir beytinde “Gözlerimin yaşını tuzlu görüp nefret etme, zira bu da senin şeker saçan la'l dudağındaki tuzdandır.” derken gözyaşlarının tuzluluğuna değinir. Onun istediği, gözyaşlarının tuzluluğundan veya acılığından sevgilinin nefret etmemesidir. Çünkü onun gözyaşları da sevgilinin dudakları gibi tuzludur. Bu ikisinin tuzluluğu birbirine benzer olduğu için sevgili, âşğın gözyaşlarından nefret duymamalıdır. *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*'nde bu husus şöyle açıklanmıştır: “Nasıl tuz, senin dudağına şeker saçtığını sandıracak derecede güzellik veriyorsa, bu gözyaşı da tatlı dudak uğrunda aktığı için nefret edilecek değil, sevilecek bir tatlılık verir. Benim için çok tatlıdır demek istiyor.” (Tarlan, 1998, s. 245):

Gözlerüm yaşın görüp şûr itme nefret kim bu hem

Ol **nemek** dendür ki la'l-i şekker-efşânundadır (Kılınç, 2021, s. 454)

Feyzî-i Kefevî'ye göre gözyaşlarının tuzluluğu, güzellik madeni olan sevgiliyi görmesi sebebiyledir. Melâhat, güzellik anlamına geldiği gibi tuzluluk anlamına da gelir. Şairin gözleri tuzluluk madeni olan sevgiliyi görerek etkisinde kaldığı için tuzlu yaşlar döker:

Ol kân-ı **melâhat**le pür oldı gözüm gönlüm

Her dem yaşın anuñçün çeşmüm **nemekîn** eyler (Eflatun, 2003, s. 409).

4.7. Şiir-Şair ve Tuz İlgisi

Şairlerin kendi şiirleriyle ve şairlikleriyle övünmesi edebî gelenek içinde sıkça görülen bir durumdur. Zaman zaman fahiye üslubuna başvurmak âdeta şairliğin şanıdır. Şairler bu konuda hiç de mütevazı davranmazlar. Bazen kıyaslama yoluna giderlerken bazen de çeşitli benzetmelerden yararlanırlar. İşte bu benzetmelerden biri de tuzla ilgili olanlardır. Güzel sözler ve şiirler tuzlu olarak nitelendirilirken hoş gitmeyenlerinse tatsız-tuzsuz olduğu söylenir. Bu söylenenler başka şairler övülürken ve yerilirken de geçerli olur.

Ahmed Paşa bir beytinde kendi şiirlerini **nemekîn**, yani güzel ve beğenilir olarak nitelendirir. Ona göre bunun sebebi, söz denizinde Farsça şiirler söyleyen meşhur şairlerden biri olan Selmân-ı Sâvecî'nin eteğini tutmasıdır. Yani Ahmed Paşa, şiirlerinin güzelliğini adı geçen şairin üslubunu takip etmesine bağlamaktadır. Beyitte geçen bahr (deniz) kelimesi ile **nemekîn** [tuzluluk] arasında arka planda bir anlam ilgisi kurularak îhâm-ı tenasüp örneği verilmiştir:

Şi'ri Ahmedün şehâ **nemekîn** olduğu bu kim

Bahr-ı suhande dâmen-i Selmân tutubdurur (Tarlan, 1966, s. 185)

Bir fahriye örneği de Kara Fazlî'den verilebilir. Fazlî, sözlerinin lezzetini ancak zevk sahibi kimselerin anlayabileceğini belirtirken kendisine yönelttiği “*Sen söz söylemede/sözüm ona tuz madeni misin [güzel sözlerin kaynağı mısın] nesin?*” sözleriyle fahriyeyi ileri bir dereceye götürür.¹⁵

Lezzetini kelâmunun ehl-i mezâk olan bilür

Yohsa be Fazlî sözde sen kân-ı **nemek** misin nesin (Özkat, 2005, s. 362)

Nâbî, sözlerinin bazen *bî-nemek*, yani tatsız tuzsuz olmasına şaşılmanması gerektiğini; zira taşrada olmak veya kalmak yüzünden İstanbul’un lisanını unuttuğunu söylemektedir. Beyitte İstanbul Türkçesinin güzelliğine ve üstünlüğüne de vurguda bulunmaktadır. Şairin “kenar” kelimesini taşra manasında kullanması ayrıca dikkate değerdir.¹⁶

Nâbî ‘aceb mi sözlerümüz olsa **bî-nemek**

İstâbul’un lisânın unutduk kenârda (Bilkan, 1997, s. 981)

Muhyî’nin şiir konusundaki söyledikleri ise âdeta poetik bir yaklaşım gibi düşünebilir. Şair, şiirlerinde çok laf söylememesine dair kendisine nasihatte bulunur. Ona göre şiirde söz söylemek, yemeğin tuzu gibi olmalıdır (Arslan, 2020, s. 16). Yani kâfi miktarda söylendiğinde güzeldir, sözü haddinden fazla uzatmak şiirin güzelliğine hâlel getirecektir:

Muhyiyâ şi’ründe lâfı artuk itmekden sakın

Aş **duzı** gibidür [ol] şâ’irlerün şi’rinde lâf (Arslan, 2020, s. 369)

4.8. Meclis ve Sohbetin Tuzlu Olarak Nitelenmesi

Meclisler ve sohbetler kültürel geçmişimizde önemli yeri olan bir husustur. Yeme-içme, eğlenme, şiir söyleme, sohbet etme gibi çeşitli yönleri bulunan meclislerin belli bir âdâbı vardır. Meclise neşe veren ya da aksine meclisin huzurunu kaçıran çeşitli davranışlardan şiirde çokça söz edilir. Meclisi güzelleştiren, sohbetleri tatlılaştıran kimseler için veya meclisin eğlenceli olup olmadığını dile getirmek için tuzla ilgili kelimelerden de yararlanır.

Sehî Bey, bir sofraya ve meclis tablosu üzerinden sevgiliye odaklandığı şu beytinde tuz kelimesini, “*meclisin tadı tuzu, eğlencesi, neşesi*” anlamında kullanmıştır. Şaire göre sevgilinin yeni çıkan ayva tüyleri güzellik sofrasını şekillendiriyor olsa da güzellik meclisinin tadı tuzu esasen senbuseye benzeyen dudağı iledir. Senbuse, samsa da denilen bir çeşit hamur tatlısıdır (Şükûn, 1996, s. 1220). Dolayısıyla sevgiliyi asıl güzelleştiren şey, senbuse tatlısına benzeyen dudağıdır:

Egerçi hân-ı hüsnüne hat-ı sebzün virür sûret

Lebün senbûsesi oldı melâhat bezminün **tuzı** (Yekbaş, 2020, s. 323)

Muvakkitzâde Pertev, güzellerin meclislerden uzak olmaması gerektiğini bir benzetme ile anlatır. Beyitte şairin bahsettiği güzeller nemek-rîzân, yani zerafet ve hoşluk saçıcı olarak nitelendirilmiştir. Tıpkı işret sofrasının kenarında tuzluklara yer verilmesi gibi tuz saçan güzellerin de meclisten uzak olmaması gerektiği ifade edilir:

Niçün meclisten olsun dâr hûbân-ı **nemek**-rîzân

Olur elbet kenâr-ı sufre-i meyde **nemeklikler** (Bektaş, 2017, s. 126)

¹⁵ Edirneli Kâmî’nin şu beyti de şairane övünmenin tipik bir örneğidir. “*Nemek-çeş-i suhenün olmayan senün Kâmî / Cihânda lezzet-i şîr ü şeker nedir bilmez*” (Erişen Yazıcı, 2017, s. 220).

¹⁶ Şairin “kenar” ile taşrayı kastettiği başka bir beyti de şöyledir: “*Bilen hâk-i Sitâbuldur rûsüm-ı şîve vü nâzı / Kenârün dilberi nâzik de olsa nâzenin olmaz*” (Bilkan, 1997, s. 685).

Osman Servet Efendi'ye göre meclisin ileri gelenleri kendisini her zaman yanlarında görmek isteseler buna şaşmamak gerekir. Çünkü güzel sözler söyleyen şair, meclisin tadı tuzudur ve meclise neşe verir. Dolayısıyla kendi şiirlerinin çok güzel olduğunu ima etmektedir:

Kibâr Serveti müstahib etse[ler] 'aceb mi

Olur hele **nemek**-i bezm şâ'ir-i emlah (Özdemir, 2015, s. 320)

Nâbî ise meclislerin eski neşesinin kalmadığından ve tadının kaçtığından yakınırken bu istenmeyen durumu tarif etmek için "nemeki gitmek" sözünü kullanır:

Bir meclise geldük **nemek**-i sohbeti gitmiş

Hamyâzelenmiş neş'esi germiyyeti gitmiş (Bilkan, 1997, s. 724)

4.9. Tatlı Tuzlu Bir Arada: Helvaya Tuz Katmak

Un veya unlu maddelerle birlikte şeker ve yağdan yapılan, farklı şekil ve çeşitleri olan tatlılara helva denilmektedir (Ayverdi, 2011, s. 1257). Tuz ile helvanın tat bakımından tezat teşkil etmesi bazı şairane hayallere konu olur. Helvaların içerisine tuz eklendiği zaman tadının bozulacağı söylenerek çeşitli benzetme ilgileri kurulur. Helvaya tuz katmak bu bağlamda "bir şeyin tadını bozmak" anlamına gelmekte ve olmaması gereken bir durumu ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁷

Le'âlî bir beytinde "Sevgilinin dudağındaki bu güzelliğe neyin sebep olduğunu bilmiyorum. Zira dünyada helvaya kimse tuz koymadı." derken helvaya tuz katılamaması gerektiğine işaret eder. Sevgilinin dudaklarının tuzlu olduğu daha önce belirtilmişti. Beytin ilk dizesinde geçen melâhat, hem güzellik hem de tuzluluk anlamına gelir. Nitekim ikinci dizede söylenenler bunu gerekli kılmaktadır. Helvaya, yani tatlı olan bir şeye kimse tuz katmadığına göre sevgilinin tuzlu dudaklarının nasıl güzel olduğu güya şairin anlayamadığı bir durumdur.¹⁸

La'l-i dilberde nedendür bu **melâhat** bilmedüm

Çünkü helvâya cihânda kimse koymadı **nemek** (Akçay, 2020, s. 98)

Benzer bir tasavvuru Münîrî'nin aşağıdaki beytinde de görmek mümkündür. Şair, sevgiliden şûr-engîz, yani kavga ve gürültüye yol açan sözler duyduğunu söyleyerek hayrete düştüğünü ifade eder. Bu şaşkınlığın sebebi beklenmedik bir durumla karşılaşmaktır. Beytin manasına göre sevgilinin la'l taşına benzeyen dudakları tatlıdır, dolayısıyla sevgilinin ağzından tatlı ve güzel sözler duyulması gerekir. Ancak onun sözleri kavga ve gürültüye sebep oluyor. Şair bu durumu tıpkı helvaya tuz katılması gibi düşünür. Neticede ilk dizede geçen şûr kelimesinin "tuzlu, tuzluluk" anlamları dikkate alındığında sevgilinin ağzında duyulan sözlerin sebebi daha iyi anlaşılır:

Görüp ol güftâr-ı şûr-engîzi la'lünde didüm

Hîç kimse görmemişdür k'ola helvâda **nemek** (Ersoy, 2017, s. 306)

Zâtî ise dedim-dedi söyleyiş kalıbını kullandığı bir beytinde sevgiliden kendi şiirlerini dilinden düşürmemesini, hep tekrar etmesini ister. Ancak sevgilinin cevabı helvanın tuza ihtiyacı olmadığı gerekçesiyle olumsuzdur. Bu ifadeye göre helva, sevgilinin sözlerine; tuz ise Zâtî'nin şiirlerine karşılık gelmektedir:

¹⁷ Helvaya tuz katılıp katılmayacağına dair "tuzsuz helva gibi sallanmak" şeklinde bir deyim bulunmaktadır. Bu deyim, bazen helvaya tuz katılmaması gerektiğini salık veren öykülere (Yavuz & Baş, 2017, s. 283) bazen de çok az bir miktar tuz ilave edilmesi gerektiğini dile getiren öykülere konu olur.

¹⁸ Le'âlî'nin aynı düşüncüyü işleyen bir beyti daha vardır: "Hoş melâhat virdi haddün ol leb-i şîrinüne / Gerçi kimse görmedi helvâyı hergiz **duz** ile" (Akçay, 2020, s. 191).

Didüm ki zebânundan düşürme benüm şî'rüm

Didi o lebi şekker halvâ **nemeki** neyler (Tarlan, 1967, s. 471)

Edirneli Nazmî, helvaya tuz katmak tabirini sevgili-rakip ilişkisi üzerinden ele alır. “*Sevgili ansızın rakiple dudak dudağa olsa sanki helvaya tuz karıştırır.*” derken sevgiliye tatlılık, rakibe de tuzluluk [tatsızlık, acılık] vasfını yakıştırır. Söz konusu tabire yer verirken kullandığı “halt eder” sözü, sevgilinin bu yaptığının yakışıksız bir iş olduğunu ima eder gibidir:

Olsa ağyâr-ıla nâ-geh leb-be-leb

Yâr sankim halt ider halvâya **tuz** (Üst, 2018, s. 1438)

4.10. Tuzun Benzetmelerde Kullanımı

Tuzun benzetmelere konu olması mecaz anlam çerçevesini biraz daha genişletir. Bu durumda güzellik ve tatlılık yanında acılık, alay etme vb. olumsuz anlamlar da söz konusu olur.

Mesîhî'nin aşağıdaki beytinde tuz saçmak ile alay etmek arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur. Şair, yarık dolu göğsünü görünce sevgilinin alay ettiğini belirtir ve bu hadiseyi kurban derisinin tuzlanması âdetine benzetir:¹⁹

Sîne-i pür-şerhamı gördükçe eyler rîş-hand

Ya'nî ol kân-ı melâmet **tuz** eker kurbânına (Mengi, 1995, s. 267)

Muhîbbî'nin şu beytinde ise vuslat bir yiyecek gibi düşünülerek nimete, ayrılık ise tuza benzetilir. Kavuşma nimetine ayrılık tuzunu çok katmak, yani kavuşmadan sonra ayrılığın uzun sürmesi dayanılmayacak bir hâl gibidir. Dolayısıyla tuz kelimesi de *acı* ve *yakıcı* anlamlarına gelir:²⁰

Nî'met-i vasla ziyâde katma hicrân **milhini**

İdemez kimse tahammül çünkü gâyet **tuzludur** (Yavuz & Yavuz, 2016, s. 334).

4.11. Nankörlük Anlamında Tuzsuzluk

Farsça nemek-harâm ya da nemek be-harâm deyimini “*nimeti inkâr eden, nankör*” (Ayverdi, 2011, s. 2358) kimseler için kullanılır. “*Tuzsuz, tatsız, lezzetsiz*” gibi manalara gelen *bî-nemek* sıfatının bazı beyitlerde bu deyimle aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığı görülür. Zira bu sözün karşılıkları arasında “*bî-vefâ, nemek be-harâm*” (Dehkhodâ, 1998, 5789) da bulunmaktadır.

Koca Râgıb Paşa bir beytinde “*Senin dudağının tuzluluğunu [güzelliğini] bilmeyen vefasız, sözlerinin tatlılığı konusunda (kim bilir) ne nankörlükler eder.*” derken söz konusu iki deyişi aynı anlamda kullanır:

Lebün melâhatini bilmeyen **nemek be-harâm**

Halâvet-i suhanunda ne **bî-nemeklik** ider (Demirbağ, 1999, s. 244)

Ahmed Nüzhet ise Koca Râgıb Paşa'nın gazeline yazdığı naziresinde yukarıdaki beyte mukabil haramzade olarak nitelendirdiği rakibin vuslata erince sevgilinin dudaklarını unutarak nankörlük ettiğini söyler:

İnce nî'met-i vasla lebin unuttu rakîb

Harâm-zâdeyi gör kim ne **bî-nemeklik** ider (Yıldırım, 2020, s. 161)

¹⁹ Muhyî'nin aynı geleneğe telmihte bulunan şu beytinde tuz ile düşnâm (sövme) arasında benzerlik ilgisi söz konusudur: “*Dökicek kanum eksük itme düşnâmın bana (...) / Çü 'âdetdür nemek saçmak kaçan kim itseler kurbân*” (Arslan, 2020, s. 473).

²⁰ Enderünlü Vâsif da tıpkı tuzun yemeklere lezzet vermesi gibi, yer yer ayrılık acısı çekmenin dostluğun ve ahbablığın tadı tuzu olduğu düşüncesindedir: “*Hicrân-ı câ-be-câ tuzudur hân-ı ülfetün / Lezzet veren efendi nemekdir yemeklere*” (Gürel, t.y., s. 357).

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Tuz kelimesinin güzel(lik) ve tatlı(lık) anlamlarında mecaz olarak kullanımının geçmişi Uygur dönemi metinlerine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde ve sonrasında yazılan *Kutadgu Bilig*, *Dîvânu Lugâti't-Türk* gibi eserlerde tesadüf edilen mecazlar, kelimenin uzun süre dilde işlendiğini göstermektedir. Çünkü mecazlaşmanın kısa sürede gerçekleşmesi mümkün değildir. Türkçedeki *tuz* ve *tuzlu*, Arapçadaki *milh*, *melâhat*, *melîh*, *emlah*; Farsçadaki *nemek* ve *nemekîn* gibi kelimeler mecaz anlamlılık noktasında benzerlik gösterir. Zira hepsinin güzellik ve tatlılık bağlamında kullanımı söz konusudur. Klasik edebiyat metinlerinde buna bağlı olarak tuzla ilgili kelimelerden farklı söz ve anlam kalıplarıyla geniş biçimde istifade edilmiştir.

Tuz ve türevlerinin, Arapça-Farsça karşılıklarının aynı mecaz anlamlara gelmesi tuzun yemeklere lezzet katması ve tuzu yerinde olan bir yemeğin güzel olarak nitelenmesiyle ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla tuzun günlük hayatta sahip olduğu önem, güzellik ve tatlılık anlamlarına gelmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda Bursevî'nin temas ettiği melâhatin ağızda bulunduğu yorumu dikkate değerdir. Ayrıca tuzun ölçülü ve dengeli olan şeylerin güzelliğine işaret eden bir sembol gibi algılanması da önemlidir.

Klasik Türk edebiyatında tuz, hem gerçek hem de mecaz anlamlı olarak kullanılmış ve farklı şairane hayallere konu olmuştur. Bu söyleyişlerin belli ifade kalıpları etrafında birleştiğine, aynı düşünce ve hayalin farklı şairlerce benzer şekillerde işlendiğine şahit olunur.

Klasik edebiyat metinlerinde tuz, özellikle sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilişkilendirilmiştir. Dudakların ve gülümsemenin tuzlu kabul edilmesi, güzel ve güzelliğin tuzla ifadesi bunun örnekleridir. Bunun yanında mecaz anlamlı kullanımda da bir genişleme olmuş ve şairlerin güzelliği, meclislerdeki sohbetin tatlılığı tuzun söz konusu anlamlarıyla ifade edilmiştir. Tuzsuzluk bildiren *bî-nemek*, *bî-tuz*, *bî-milh* gibi kelimelere “*acılık*, *tatsızlık*, *çirkinlik vb.*” anlamların yüklenmesi de yine güzellik ve tatlılık manasındaki mecazlı ifade biçimlerinin bir sonucudur. Ayrıca helvaya tuz katmak örneğinde olduğu gibi karşıtlık ilgisini vurgulayan söylem biçimleri şairlerce çokça tekrarlanmış, farklı benzetmelerle tuza “*acılık*, *alay etme*” gibi anlamlar da yüklenmiştir.

Tuz kelimesi özelinde bakıldığında Türkçenin ifade kabiliyetinin, mecaz oluşturma yetisinin ödünçlemelere ihtiyaç duymayacak kadar ileri seviyede olduğu görülmektedir. Bu kelimenin mecazlı kullanımları, istisnai bir ifade biçimi olarak kendini göstermekte olup klasik edebiyat metinlerinde önceki edebî birikimden yararlanılması hususu için iyi bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay, G. (2020). *Dîvân-ı Le'âlî (İnceleme-metin)*. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Akkoyunlu, Z. (2010). Tuz. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 3(5), 194-198. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/issue/36213/410321>
- Akkuş, M. (1993). *Nef'î Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akpınar, Ş. (2017). *Âgâh ve Dîvânı (e-kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aksu, B. T., Akalın, Ş. H. & Toparlı, R. (2022). *Türk atasözleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arslan, M. (2020). *Muhyî Dîvân (e-kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2-3*. İstanbul: Kubbealtı.

- Bektaş, E. (2017). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı (e-kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bilgin, A. A. (2017). *Nigârî [ö. 1885] Dîvân (e-kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı I-II*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1982). *Helâkî Dîvan tenkidli basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dehkhodâ, A. E. (1998). *Loghatnâme (Encyclopedic dictionary)* (vol. 4, 14). (M. Mo'in & J. Shadidi, Eds.) Tahran: Tahran University Publication.
- Demirbağ, Ö. (1999). *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb (Yayımlanmamış doktora tezi)*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Doğan, E. (2016). *Ķâbûs-nâme (Giriş-notlar-metin-sözlük/dizin-ıtpkibaskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, M. N. (1997). *Şeyhülislâm İshak Efendi Hayâtı, Eserleri ve Divanının Edisyon Kritiği*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Eflatun, M. (2003). *Feyzî-i Kefevî Dîvânı: Tahlil-metin (Yayımlanmamış doktora tezi)*. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Enverî, H. (1381). *Ferheng-i bozorg-i sohen* (8. Cilt). Tahran: İntişârât-i Sohen.
- Ergin, M. (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erişen Yazıcı, G. (2017). *Edirneli Kâmî ve Dîvânı (e-kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erkan, A. (2012). *El-Beyan Arapça-Türkçe büyük sözlük*. İstanbul: Huzur Yayınevi.
- Ersoy, E. (2017). *II. Bayezit devri şairlerinden Münîrî ve Dîvânı (İnceleme-metin) (e-kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Esin, O. (2017). Anlam değişimleri ve kullanım alanları yönünden Türk kültüründe tuz. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 6(31), 1001-1018. doi: 10.7816/idil-06-31-09
- Gürel, R. (t.y.). *Enderunlu Osman Vâsıf Bey ve Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Hasanoğlu, M. (2021). Klasik şiirde tuzla ve bazı örnekler. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 866-884. doi: 10.32321/cutad.983967
- İsmâil Hakkı Bursevî (2019). *Kitâbü 'n-netîce Bursevî'nin varidâtı ve şerhleri* (A. Namlı, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kaplan, B. (2015). *Rûşenî-nâme: Şerh-i ebyât-ı Rûşenî (İnceleme-metin)* (Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kartal, A. (2002). Sâ'ib-i Tebrîzî ve Türkçe şiirleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 7, 209-238. Erişim adresi: <https://tkidergisi.com/file/saib-i-tebrizi-ve-turkce-siirleri>
- Kaşgarlı Mahmud (2023). *Dîvânı Lugâti 't-Türk Türk dilinin ilk sözlüğü* (M. S. Kaçalın & M. Ölmez, Haz.). İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları.
- Kavaklıyazı, A. & Küçükballı, F. N. (2021). *Gönlün hâlleri İbrahim Gülşenî'nin Makâmât-ı İlâhî'si (İnceleme-metin-nesre çeviri-gramatikal dizin-ıtpkibasım)*. Konya: Palet Yayınları.
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı tenkitli metin*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk giriş, metin ve dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi Dîvânı (e-kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kılınç, A. (2021). *Fuzûlî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Konuk, A. A. (2017). *Fusûsu'l-hikem tercüme ve şerhi I. cilt* (M. Tahralı, S. Eraydın, M. N. Tan & E. Alkan, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Mengi, M. (1995). *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Muallim Nâci (1995). *Lugat-ı Nâci*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Musluoğlu, F. (2022). *Hayretî Dîvânı (Tenkitli metin – dil içi çeviri)*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Mütercim Âsım Efendi. (2013). *El-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît/Kâmûsu'l-Muhît tercümesi (C. 2, 4)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Nefisî, A. E. (1355). *Ferheng-i Nefisî* (5. Cilt). Tahran: Kitâbfurûşî-yi Hayyâm.
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oral Seyhan, T. (2012). Ali Şir Nevayî'nin tuz redifli gazeli. E. G. Naskali & M. Şen (Ed.), *Tuz Kitabı* içinde (s. 188-198). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özdemir, M. F. (2015). *Servet Dîvânı (İnceleme-metin)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özkat, M. (2005). *Kara Fazlî'nin hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-tenkitli metin)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Pala, İ. (2012). Tuz ekmek hakkını gözeten şairler. E. G. Naskali & M. Şen (Ed.), *Tuz Kitabı* içinde (s. 145-152). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sadi (1966). *Gülîstan* (H. İlaydın, Çev.). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Samsakçı, M. (2007). Türk kültür ve edebiyatında tuz ve tuz-ekmek hakkı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 36, 181-199. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17032/178462>
- Sûdî-i Bosnevî (2020). *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız* (1. Cilt) (İ. Kaya, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Şemseddin Sami (2020). *Kâmûs-ı Türkî*. (H. Duyar & M. Gülmez, Haz.) Konya: Palet Yayınları.
- Şen, M. (2012). Tuz kelimesi üzerine. E. G. Naskali & M. Şen (Ed.), *Tuz Kitabı* içinde (s. 17-27). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şükûn, Z. (1996). *Farsça-Türkçe lûgat*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Tarlan, A. N. (1966). *Ahmed Paşa Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Tarlan, A. N. (1967). *Zatî Divanı (Edisyon kritik ve transkripsiyon) Gazeller kısmı I. cild*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1998). *Fuzûlî Divanı şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tuğluk, İ. H. (2010). *Ahmed Vesîm Dîvânı (İnceleme-metin)*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Tulum, M. & Tanyeri, M. Ali (1977). *Nev'î Divan tenkidli basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Türk Dil Kurumu-TDK (2009). *Tarama sözlüğü: XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla* (Ö. A. Aksoy & D. Dilçin, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üst, S. (2018). *Edirneli Nazmî Dîvânı (e-kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yavuz, K. & Yavuz, O. (2016). *Muhibbî Dîvânı 1. cilt*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yavuz, N. & Baş, M. K. (2017). *Deyimlerin hikâyeleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yekbaş, H. (2020). *Sehî Bey Dîvân (e-kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2020). *Ahmed Nüzhet Divanı*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Yusuf Has Hacib (2008). *Kutadgu bilig* (R. R. Arat, Çev. / Ç. Şan & S. T. Yurteser, Haz.). İstanbul: Kabcı Yayınevi.

KADIN VE DİN BAĞLAMINDA PSİKANALİTİK BİR İNCELEME: “TANRI”

Prof. Dr. Mustafa AYDEMİR

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

maydemir758@hotmail.com-0000-0002-6039-6081

Pınar KARATAŞ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

pinarkrts2014@gmail.com - 0000-0002-6086-3524

ÖZET

Tarihsel sürecin başlarından günümüze kadar geçen evrede, zihinsel etkinliklerde bulunmak ve kendi dışındaki diğer kişi ve nesnelere iletişim yolları kurarak aktif biçimde kullanmak insan için var olduğunu anlamının, kabullenmenin ve üretkenliğin bir sonucudur. Bu durumun edebi eserlerde de kendini gösterdiği görülmektedir.

Toplumsal ve sosyal hayatta kadının konumlandırılması ve üstlendiği roller konusundaki tartışmalar ve bu tartışmaların edebi metinlerdeki yansıması feminizm ve Batılılaşma hareketi ile başlamıştır. Toplumun erkeğe bahsettiği eğitim hakkı, ekonomik ve toplumsal yaşam haklarına karşın kadına yüklenen toplumsal rollerde, erkek egemen düzen ve cinsiyetçi bir bakışın söz konusu olduğu görülmektedir.

Gelişim ve değişimler çağı yirminci yüzyılda, Freud tarafından ortaya atılan psikanaliz, kısa süre içinde edebi metinler üzerinde de etkili olmuştur. Bireyi bulduğu noktaya getiren durumların arka planına ve insanın iç dünyasına odaklanan psikanaliz, insan merkezli edebi eserlerde varlığını göstermiştir. Bu çalışmada Leyla Erbil'in "Tanrı" öyküsü, kadın kahramanın iç dünyasına yönelerek psikanaliz açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, yalnızlık, din, bilinçaltı, psikanaliz.

A PSYCHOANALYTIC EXAMINATION IN THE CONTEXT OF WOMEN AND RELIGION: “TANRI”

ABSTRACT

From the beginning of the historical process to the present day, engaging in mental activities and actively using them by establishing ways of communication with other people and objects outside oneself is a result of understanding, accepting and being productive.

Discussions on the positioning and roles of women in society and Social life and the reflection of these discussions in literary texts began with feminism and westernization movement. Despite the rights of education, economic and Social life granted to men by the society, it is

seen that the Social roles attributed to women are based on a male-dominated order and a sexist perspective.

In the twentieth century, the age of development and change, psychoanalysis, introduced by Freud, has had an impact on literary texts in a short period of time. Psychoanalysis, which focuses on the background of the situations that bring the individual to where he/she is and the inner World of the human being, has shown its presence in human –centered literary works. In this study, Leyla Erbil's story "Tanrı" is analyzed in terms of psychoanalysis by focusing on the inner World of the female protagonist.

Keywords: Woman, loneliness, religion, subconscious, psychoanalysis.

GİRİŞ

Tarihsel süreç boyunca kadın, toplumda eşitsizlik ve cinsiyetçi bir dayatmaya maruz bırakılmıştır. İkili ilişkilerde, toplumsal ve sosyal hayatta erkek etken konumdayken kadın edilgen olarak konumlandırılmıştır. Kökeni Âdem ile Havva'nın ilişkisine dayandırılan cinsiyet hiyerarşisinde kadının sınırları vardır ve bu sınırları sınırsız olan erkek belirlemiştir. Söz konusu hiyerarşinin bir getirisi olarak da kadınların erkeklere nazaran daha az hak ve özgürlüklere sahip oldukları görülmüştür.

Kadının herhangi bir alanda değersizleştirilmesi, ötekileştirilmesi ve ikincil konuma itilmesi feminist kuramla daha da gündeme gelmiş ve değişim göstermeye başlamıştır. "Feminist kuram, birinci ve üçüncü dünya kadınlarının toplumsal, ekonomik ve politik hak arayışlarından, özel ve kamusal alandaki iç ve dış şiddetlere maruz kalışlarına değin bir dizi mücadeleler içerisinde kadına ve erkeğe bakışı belli normlar çerçevesine ele alıp 'kadın' konusunu sistematik olarak değerlendirir" (Şahin, 2015: 37). Bu kuram, erkek ve kadın arasındaki cinsiyet eşitsizliğine dayanarak cinsellik ve cinsiyetçiliğe odaklanır.

Erkeğin etkin güç olduğunu dayatan toplumlarda kadının biyolojik ve sosyolojik varlığının gelişimi engellenmeye çalışılmıştır. "Baştan biyolojik kabullerin karşısında yer alanlar için bir insanın dişil ve erilden çıkıp kadın ve erkeğe dönüşmesi biyolojiyle değil, tamamen toplumsal kültürel gelişmelerle ilgilidir. Toplumsal cinsiyet biyolojik ayırmadan çok daha öte ve geniştir" (Bingöl, 2014: 109). Cinsel meta olduğuna inandırılan kadın, erkeği koruyucusu olarak görülür. Bu hususta feminist kuram, kadınların yaşamını kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmesine yardımcı olarak sosyal yaşamda erkeğin birincil kadının ise ikincil konumda olmasına karşı çıkar.

Erkek egemenliğinin kabul görüldüğü toplum ve kültürlerde kadın, kendisine yüklenen "anne, eş, evlat" gibi roller nedeniyle duygu ve düşüncelerini gönlünce yaşayamamıştır. Kadın, erkek boyunduruğunda kalmaya ve onun çizdiği sınırlara göre yaşamını idame ettirmeye inandırılmıştır. "Karşısındakini toplumdan izole etmeye, korkutmaya çalışarak ve bu yolla sindirerek karşısındakinin kişiliğine zarar vermek şeklinde" gerçekleşen psikolojik şiddet bu ifadelerle kadını ikincil konumda olduğuna inandırmaya çalışmıştır (Yılmaz, 2005: 138). Bu noktada kadının iç dünyasına ve bilinçaltına inildiğinde kadının kendi benliğini gerçekleştirmesinin engellendiğine ulaşılır.

Kadın ve erkek arasındaki cinsiyet ayrımcılığı günümüze kadar her alanda görülmüştür. “Ataerki düzende kadın baskı altındadır, çünkü güç sağlayan tüm kurumlar (ordu, üniversite, sanayi, finans vb.) erkeklerin denetimindedir” (Moran, 2014: 252). Zamanla kadın, dayatılan bu cinsiyet hiyerarşisindeki statüsünden kendi özgürlük ve bireysel haklarının savunucusu olmaya başlar. Bu durumun temelinde kadının birey olarak kendi dili ve hayatını oluşturabilme arzusu vardır. “Fakat son yüzyıldaki tüm gelişmelere rağmen, birçok kadın kendisini bir meslek sahibi olmaya hazırlamasına ve meslek edinmesine rağmen genellikle bu onlar için zaman doldurmak, eğitim yılları sırasında kocalarına yardım etmek, aile gelirine katkıda bulunmak gibi ikinci dereceden bir konu olmaya devam etmekte, bu ise kadının geleneksel konumunun sürekliliğine katkı sağlamaktadır” (Vatandaş, 2007: 42).

İnsan yaşamında din ve inançların büyük bir değere sahip olduğu kabul görülen bir görüştür. Arapça kökenli olan din kavramı “Allah’a inanma ve ibadet etme konusunda herkesin veya her milletin tuttuğu yol” olarak tanımlanır (Parlatır, 2009: 350). Öte yandan din, kültürü oluşturan önemli unsurlardan biri olup zihni ve ruhsal yapının şekillenmesinde de rol oynar.

Dini değerlerin kişilik gelişimi üzerinde de etkisi vardır. “Birey için psikolojik bir ihtiyaç olan din ya da dini ihtiyaç, tam anlamıyla karşılanmadığında insanın dini yönü zayıf kalır ve dolayısıyla birey, bu kavramın eksikliğinden, bazı görevlerini yerine getiremez. Bunun sonucunda da bireyde manevi yönden bir boşluk meydana gelir” (Yazbahar, 2014: 256).

Manevi ihtiyaçlarını gidermek isteyen birey, bir din ya da inanca sarılır. İcini ferahlatan, kendisine iyi gelen ifadeleri duymayı isteyen birey, dini rahatlama aracı olarak görür. Bu noktada belirtmek gerekir ki din; ya öğrenilerek ya da öğrenmeden, sorgulamadan, kulaktan dolma bilgilere dayanarak körü körüne bağlı olunan bir alandır.

İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran en önemli özellik ona bahşedilen akıl ve düşünebilme yetisidir. İnsan, düşünüp sorgulayarak ve araştırarak kendi iç dünyasına hitap eden ve akıl zeminine oturan dini benimser ve tabi olur. Yukarıda bahsi geçen körü körüne inanma biçimiyle bir dine mensup olan kişinin inancı ve dini hassasiyetleri suiistimal edilmeye mahkûmdur. İçinde yaşanan toplumun gereği olarak tabi olunan din ve dindarlık hep bir yönüyle eksik kalır ve kişi kendisinden daha dindar gördüğü kişilerin düşünce ve uygulamalarını sorgusuz sualsiz kabul eder.

Bireyin iç dünyası ile bilinçaltında yatan bastırılmış duygu ve düşünceler, mensubu olduğu dine uygun davranmasını zorlaştırabilmektedir. Bu noktada psikanaliz ile birey tüm benliğiyle incelenmekte ve çözümlenebilmektedir. Psikanaliz, Sigmund Freud'un çalışmaları üzerine kurulmuş psikolojik bir kuramdır. Bu kuramla bireyin bilinçaltı ve bilinç durumlarına değinilmiş, ruhsal yapısı anlaşılmasına çalışılmıştır. Freud ve onun ekolünü benimseyen psikanalistler, bireyin geçmişine inerek ruhsal durumunu derinlemesine analiz etmeye çalışır.

Yirminci yüzyılın başlarında Sigmund Freud tarafından insan eylemlerinin nedenlerini insanın bilinçaltında arayan psikanaliz ekolü geliştirilmiştir. Psikanaliz; bireyin arzuları, endişe ve korkuları gibi ruhsal yönlerini inceler. Freud’a göre insan eylemleri; insanın arzularının, ihtiyaçlarının ve bastırılmış duygularının ötelendiği bilinçdışının etkisi altındadır. Freud ve diğer psikanalistlerin geliştirdiği psikanaliz, sanat eserlerinin açıklanma ve anlaşılmasına da katkı sağlayan bir yöntem olarak görülür. Sanat eserlerinin sanatçıyla kuvvetli bir bağı olduğu

yadsınamaz bir gerçektir. “Psikanaliz kuramı sanatçının ‘kimliği’ ve yapıtının ‘ne’ olduğu konusunda bir ‘iç’ bakışı gerçekleştirmek için, Freud’un öncülüğünde keşfedilen ve daha sonraki psikanaliz ekollerinin geliştirildiği kavramları, özellikle de bilinçaltının çalışmasına ilişkin ilkeleri kullanır.” (Cebeci, 2004: 72).

Yukarıda bahsi geçen; kadının toplumsal yaşamındaki statüsünde cinsiyet eşişsizliğinin egemenliği, bireyin manevi ve dini değerleriyle mücadelesi ve kişinin bilinçaltına atılan bastırılmış duygu ve düşünceleri edebi eserlerde de etkisini göstermiştir. Leyla Erbil’in “Tanrı” öyküsü bu bağlamda önemli bir örnek olmuş, incelenmiştir.

1.Kadının Yalnızlık ve Sevgisizlik Çıkması

Toplumun öznesi konumunda olan insanın, zaman zaman yalnızlık yaşadığı ve mücadele ettiği bilinmektedir. Söz konusu yalnızlık, ya toplumun diğer özneleri tarafından insanı yalnızlığa iter ya da birey, anlaşılmadığı ve sevilmediği için kendini toplumdaki izole ederek seçilmiş bir yalnızlık yaşar. Bu durum edebi metinlerde de görölmektedir. İnsana ve iç dünyasına eğilen eserlerdeki kahramanlar “modernleşmenin insanı tutsaklaştırdığı, maddiyatın ve popöler kültürün her alana hâkim olduğu, insani değerlerin yozlaştırıldığı ve maneviyatın unutulduğu günümüz toplumlarında, yalnız ve parçalanmış kişilikleriyle varlığa ve insana yabancılaşmış olan” kişilerdir (Güdek, 2007: 6).

Tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda kadın, sosyal ve ekonomik hayatta desteklenmeyerek güçsüzlüğe itilmiş, pasifleştirilmiştir. Zamanla çağlar geçtikçe bu durum değişse de tarihi süreç, kadının toplum tarafından eve hapsedildiği ve erkeğin kendinden daha güçlü ve söz sahibi olduğuna inandırılmaya çalışılmıştır. “Erkek evin reisidir”, “Kızını dövmeyen dizini döver”, “Erkektir sever de döver de”, “Bizde kadının yeri erkeğin yanındır”, “Gelinlikle girilen evden kefenle çıkılır”, “Elinin hamuruyla erkek işine karışma”, “Kadının karnından sıpayı sırtından sopayı eksik etmeyeceksin” ifadeleri, toplumda kadına olan baskıyı, şiddeti ve ikincil konumda olmayı meşrulaştırdığını ve toplum içindeki yerini göstermektedir.

Kadın, kendisine biçilen yalnızlığı ataerkil toplumlarda iliklerine kadar yaşar. Terk edilme, aldatılma, değer görmeme, cinsel meta olarak görölme, erkeğin ihtiyaçlarını karşılama, doğurganlık, çocuk büyütme gibi kendisine erkek tarafından verilen ve yaşatılan her şeyi sessizce kabul ederek yaşamaya zorlanmıştır.

Erkek egemen toplumlarda evliliğin inşasında kadına hak tanınmadığı, kadını nesneleştiren bir kültür olduğu görölmektedir. Öyküde, birçok alanda pasifleştirilmesine rağmen evliliğin tehlikeye girdiği zamanlarda “Yuvayı dişi kuş kurar.” ifadesi ile kadına bu sosyal kurumun temelini sağlamlaştırarak kurtarma ve gerekirse bu yükün altında ezilme rolü yüklenmiştir. Kadın, kendisine yüklenen bu misyonla kendini değerli hissetmemekte aksine sevgisiz bırakılıp yalnızlığa mahkûm edilmesinin bir başka cezası olarak görmektedir.

Kadının toplumsal ve sosyal yaşamdan uzaklaştırılarak yalnızlığa itilmesi edebi eserlerde de kendini göstermeye başlar. “Cumhuriyet döneminde yazılan romanlarda kadın temsillerinin her ne kadar yeni sosyal düzenlemelerle kamusal yaşam içinde ele alındığı görölse bile toplumsal cinsiyet sosyolojisi ve feminist edebiyat eleştirisi açasından bakıldığında daha çok toplumsal cinsiyet rollerine uygun halleriyle işlendiğine tanık oluruz. Kadın hane içindeki sorumluluklarını yerine getirirken kamusal alanda erkeğin gözetimindedir. Çalışma yaşamına

büyük mücadelelerden sonra giren kadın; fabrikalarda ve hizmet sektöründe birçok eşitsizlikle karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin güvencesiz işler, az ücretler, kazanılan gelire erkeğin el koyması, toplumsal saygınlığın olmaması” (Şeker, 2017: 642).

Leyla Erbil; toplumsal ve sosyal yaşamdaki değişimlerin bireyin iç dünyasındaki yansımalarını, ataerkil düzenin egemen olduğu toplumlarda ve kültürlerde kadının varlığını, sosyal ve ekonomik çevrede cinsiyet eşitsizliğini öykülerinde sıklıkla işleyen yazarlardandır. Bu konular bağlamında oluşturulan bir öykü ve karakter de çalışmamıza konu olan Tanrı adlı öykünün ana kahramanı Zarife’dir.

Zarife, kocası Almanya’ya çalışmaya gidince dört çocuğuyla birlikte memlekette bir başına kalır. Kahramanın kocasıyla olan ilişkisinde ilgi, sevgi ve değer görüp görmediği belirtilmediği gibi bunların aksi de belirtilmemiştir. Fakat kadın kahramanın, kocası tarafından terk edilmesi ve aldatması onun sevgisizlik içinde olduğunu doğrular ve yalnızlığa itildiğini gösterir niteliktedir. Bir süre sonra Zarife, kocasından boşanmak istediğine dair bir mektup alır ve bir daha kocasından haber alamaz.

Öykü, kadının kocasına ulaşmak için konsolosluğa yazdığı mektupla başlar. Zarife, mektubunda kendine ve çocuklarına dair çaresizlik ve yalnızlığını dile getirir: “Ben Zarife Eyigıcıklar. Ben Zarife Eyigıcıklar beş yıldır Alamanya’da çalışıyor olan kocam Şuayib Eyigıcıklar, ben burada dört çocuğumla yalnızım. Gitti gideli bize beş kuruş göndermedi, çocuklarım adam olsun gider gitmez sizi yanıma aldıracam ve bakacam diyerek. Ben kendim el kapılarında çalışıp çocuklarıma bakarımsa da, bugün beşinci aydır, ve ayın ikinci günü bacağı kırık olarak atıldılar beni Mutfak dolaplarını temizliyordum beyin. Sandalyenin bacağı kırılmış. Çok hastayım, bize bakacak Tanrı’mdan başka bir kul yok. Konu komşu bir çorba getirirse yerim çocuklara: Onun için kocamı bul yavrularıma baksın. Bundan altı ay oluyor, bir mektup aldım, beni boşamak istiyor o beni kaçırarak evlendik, ben ondan boşanmam, istediğini yapsın bana da koca olmasın, ben ayrılmam azıcık dirilsem bir göz gecekondu satar gelirim. O yüze duramaz. Sen istersen herkesi bilirmişin dediler onun için.” (Erbil 2022: 57).

Zarife, kocasını Almanya’ya uğurlarken bu durumun terk edilmeye neticeleneceğini öngöremez. Zamanın bir getirisi olarak çevrelerinden birçok kişi çalışıp, para kazanmak ve ailesine daha iyi bir gelecek hazırlamak amacıyla Almanya’ya göç eder. Zarife’nin kocası Şuayip bunlardan biridir. “Göçün ilk yıllarında Almanya’ya gitmek bir ayrıcalık gibi düşünülürken kısa süreli olan bu ayrılığın, uzaması çoğunlukla da kalıcı hâle dönüşmesi, Türkiye’de kalan aileler için büyük sorunlar teşkil etmiştir. O dönem, birçok gazetede Zarife’nin öyküsüne benzeyen kadınların çaresizlikleri anlatılır” (Saygılı, 2016: 58).

Zarife, kocası yokken maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamada yardımcı olacak birinden yoksun olduğu gibi kocasını araştırıp bulma noktasında da yardım isteyecek kişilerden yoksundur. Bu nedenle konsolosluğa mektup yazmış, kocasına ulaşmayı amaçlamıştır. Kadın, sosyal ve toplumsal hayatta pasifleştirilip kocasının yüceliğine inandırılıp ekonomik olarak ona bağımlı yaşamıştır. Kocasının onu terk edişi dul kalmasının yanında ekonomik olarak da zor durumda bırakmıştır.

Zarife’nin mektubundan anlaşılacağı üzere kadın, kocasıyla arasındaki sorunun birbirlerinden uzak olmalarından kaynaklı olduğunu düşünmektedir. Kahramanın “O yüze duramaz” ifadesi

bu durumu kanıtlar niteliktedir. Kocasının kendisini görmesi ve tekrar bir araya gelmeleri durumunda aralarının düzeleceğine olan inancı tamdır. Çünkü tüm varlığını kocasının varlığı üzerine inşa etmiş, kocası olmadan hayata tutunamayacağı düşüncesindedir.

Kocasını ve çocuklarından başka bir hayatı olmayan kadın, kendisine yüklenen tüm rolleri kocasının gölgesinde gerçekleştirmiştir. Kocasının gidişiyle birlikte üstlendiği rolleri de tam olarak yerine getirememiştir. Zarife, bir birey olarak varoluşunu tamamlayamamış kocasına bağımlı olmuştur. “Erbil’in öykülerinde hiçliğin kıyısında duran kadının birey olma çabası da işte tam bu noktada, “varoluş sancısı”ndan farkındalığa evrilen çizgide başlar. Çünkü kadının toplumun değer yargılarına yaslanan bir yaşam sürüşü, zamanla kendi benliğini yitirmesine neden olur” (Kandemir, 2013: 121).

Dağılan yuvasını kurtarmaya çalışan kadın bir yandan da çocuklarına bakmak için ayakta durmak zorundadır. Bunun da yine kocasının varlığıyla gerçekleşebileceğini düşünür. Küçük çocuğuyla birlikte istasyonda günlerce kocasının gelmesini bekler: “Sekiz gün sekiz gece beklediydim tren istasyonunda bizim. Ayrıl gelirim dedi, söz verdi, gelme gününde gittiydim, Ocanımı da yanıma kattıydım, sekiz gece ve gündüz uyku bilmediydim, herkesler çıktıydı, trenler bomboşaldıydı” (Erbil, 2022: 61). Kadının bu bekleyişi yalnızlığını sonlandırıp hayata tekrar tutunma arzusundan kaynaklanır.

Bekleyişleri boşa çıkınca çareyi Almanya’ya gidip kocasını orada kendi imkânlarıyla aramakta bulan Zarife, orada da yalnızlık ve çaresizlik içinde bulur kendini. Kocasını bulmak için gittiği Almanya’da bir fabrikada iş bulup çalışmaya başlar. Çalışıp çocuklarıyla yabancı bir yerde hayata tutunmaya çalışırken bir yandan da kocasını aramaya devam eder. Gördüğü polisler kocasını sormak istediğinde ise umduğu cevabı bulamaz. Zarife bu durumu bir mektubunda ablasına şu sözlerle anlatır: “Buluruz biz dediler, ama nerede ablacığım, bulamadılar. O her işi bilir dedikleri konsolosbaşı da bulamadı heh! ben de onu bir adam sandım. Onu ben bulacağım, bulmadan dönmem, buralara dek geldim fabrikalarda süründüm” (Erbil, 2022: 60). Zarife’nin bu sözleri yaşadığı zor zamanları ve yalnızlığını gözler önüne serer.

İki çocuğunu kaybeden kadın, evlat acısıyla da baş başa kalır ve zor zamanlar geçirir. Yaşadığı üzücü olaylarla akli problemler yaşayan kadın, bir akıl hastanesine kapatılır. “Zarife, iyi bir eş ve iyi bir anne olmak için bütün hayatını feda etmiş, kocasının ondan boşanmak isteyişi ve evliliğinin elinden gidişiyle de delirmiştir” (Saygılı, 2016:149).

Zarife’nin yalnızlığı ve sevgiye muhtaçlığı hastanede daha da artar. Kendisini anlayan, dinleyen ve kendisine arkadaşlık edecek birini bulamayan kadın tüm duygu ve düşüncelerini bastırır. Sağlıklı bir psikoloji içinde olmayan Zarife, Necdet’le tanışır. Necdet, Zarife’nin yalnızlığını ve sevgiye olan muhtaçlığını bitiren bir kurtuluş yoludur onun için. Kadın uzun zamandır görmediği değer ve sevgiyi ilk kez kocası dışında bir erkekten görünce tüm benliğiyle ona inanmıştır.

Necdet, Zarife’nin gözünde o ana kadar düşlediği tüm güzellikleri ve iyi niyeti barındırır. Zarife ablasına yazdığı mektupta Necdet’i “Bu Necdet: Türk işçisi islamının sıkıntılarına ve Tanrının onlara verdiği deneme cezalarından -Motor en Werke Mannheim, Hoecht, Volkswagen olmak üzere yad ellere gönderilen ve rızkını oradan çıkarmaya denenen müslümanların, şüphesiz ki önce Tanrım sonra adaletli hükümetimiz tarafından, “dini yayma ve unutturmama ve Türk

vicdan ve bilgilerini koruma” üzere gönderilmiş bir bey idi...” ifadeleriyle tanıtır (Erbil, 2022: 64). Necdet, onun için her anlamda biçilmiş kaftandır.

Terk edilme duygusunu yaşayan Zarife, hayata tutunmak için onu bırakmayacak, sevgisini ve ilgisini hissettirecek birine ihtiyaç duyar. Kocasının onu bırakıp gidişi, boşanmak isteyişi, iki çocuğunun ölümü, sağlık problemleri yaşaması ve yabancı bir ülkede hastaneye yatırılması derin yaralar açar ve bütün bunlarla tek başına mücadele edemez duruma gelir. Aynı dili konuşan, aynı kültür ve dine mensup Necdet ile Zarife'nin arasında bir ilişki başlar. Hastanede tanıştığı bu adamı sığınacak bir liman olarak gören Zarife, yılların getirdiği sevgisizlik, hayal kırıklıkları ve bitkinliği Necdet'le hafifletmeye çalışır. Fakat Necdet'in Zarife'nin duygularını suiistimal ettiğini Zarife anlamayacak kadar bağlıdır ona.

2. Dini Değerler Aracılığıyla Kadının Metalaştırılması

Mevlânâ'dan Yunus Emre'ye, Mehmet Âkif Ersoy'dan Sezai Karakoç'a, Nazan Bekiroğlu'ndan İskender Pala'ya kadar birçok yazar ve şairin, eserlerinde din konusuna ve dinî değerlere değindikleri, bir başka ifadeyle yapıtlarında dinî motifleri kullandıkları görülmüştür. Leyla Erbil de çalışmaya konu olan Tanrı öyküsünde sosyal yapı içinde önem arz eden din konusuna yer vermiştir. Fakat Erbil, bu öyküde dinin ne olduğundan ziyade ne olması/olmaması gerektiği, toplumda nasıl algılandığı ve hatta bazı durumlarda yanlış yorumlandığı ve bazı art niyetli amaçlara ulaşmak için alet olarak kullanıldığına değinmiştir.

Zarife, sosyal hayatta silikleştirilmeye çalışılmış, ekonomik hayatta hiç varlığı olmayan, özel alan olan eve hapsedilmiş, cahilliğe mahkûm edilmiş, bilgisiz ve eğitimsiz bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Herhangi bir dini eğitim almayan kadın, İslam dinine mensup olmuş ve bu dinin gerekliklerini de yasaklarını da kulaktan dolma bilgilerle öğrenmiş, öğrendiğini sanmıştır.

Öyküde Zarife'nin dindarlığı gözlemlenmemiş, herhangi bir ibadet sahnesine yer verilmemiştir. Ancak kahramanın dini değerlere hassasiyet gösterdiği, günlük konuşma dilinde kullandığı ifadelerle desteklenmiştir. Zarife'nin kocasını bulması için konsolosluga yazdığı mektubunda kullandığı “İyiler yüzü suyu hürmetine bul onu Allah aşkına, ellerinden öperiz” ifadeleri bu durumu kanıtlar (Erbil, 2022: 58). Öte yandan kocasını bulma ümidiyle gittiği Almanya için “Güzel yerler güzel ama ruhsuz, tanrısız yerler buralar ablacığım, dinimizi bilmeyenlerin yaşadığı yerler” ifadelerini kullanır (Erbil, 2022: 64).

Din ile toplumsal ideolojinin karşılıklı diyalektik içinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda dinin, bireyin hayatına toplumsal cinsiyet ideolojisini yerleştirdiğini söylemek mümkündür. Özellikle tek tanrılı dinlerde, kadına ve erkeğe çizilen roller toplumsal ve sosyal yaşamda cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıkma nedenlerinden biridir. Kadın ve erkeğin kendilerine verilen bu rolleri içselleştirdiği söylenebilir. “Bu içselleştirmeden erkek aşkın bir varlık olarak galip çıkarken, kadın ise içkin bir varlık olarak yaşamaya devam eder. Bu, toplumsal olarak verilmiş kadınlık ve erkeklik kalıpları ve imgeleri, varoluşumuz açısından can alıcı bir önem taşır. Bu imgeler, dinlerin ve kültürlerin uzun yüzyıllar boyunca oluşturduğu geleneklerin hem ürünü, hem de parçasıdır. Kendilerini dindar saymayan insanlar bile, bu imgeleri benimserler, onlar aracılığıyla düşünürler ve gene onlar aracılığıyla kendilerini ‘kurarlar’. Din, özellikle de tek tanrılı dinler, bu kalıplan ve imgeleri oluşturmada ve onların insanlar tarafından benimsenerek

içselleştirilmesini sağlamada belirleyici bir rol oynar; çünkü, bu kalıpların mutlak ve değişmez, başka bir deyişle ‘kutsal’ olduğunu vazedir” (Berktaş, 2012: 16-17).

Din; toplumun yaşam kurallarını belirlemiş, zamanla egemen güç tarafından iktidar olarak kullanılan bir durum olmuştur. Bilginin, doğrunun bir hakikat olarak değil insanların birbirleri üzerinde gösterdiği bir iktidar mücadelesine dönüştüğü görülmektedir. Bu durumdan etkilenen cinsiyet de kadın olmuştur. Bu bağlamda öykü karakteri Zarife’nin din konusundaki zayıf bilgi eşliği iyi niyetini suiistimal edenler tarafından yanlış bilgilerle doldurulur.

Zarife, en zor zamanlarında yalnızlığına son veren Necdet’in din konusunda söylediklerine sorgusuz sualsiz inanır. Onu din konusunda kendisinden hatta birçok kişiden yüce görür. Ablasına yazdığı mektupta Necdet için “İkimiz arasında kalsın tanrıya yakınlık bakımından kat be kat yukardadır, halkın arasına karıştığına bakma” ifadelerini kullanarak Necdet’in dindarlık açısından yüce bir mevkide olduğunu düşündüğünü göstermiş olur (Erbil, 2022: 64). Necdet’e tüm benliğiyle teslim olan Zarife, hayata tutunma nedeni olarak güvendiği adamı görmektedir. Üstelik Necdet, Zarife için sadece dini bilgileri öğrenerek maneviyatını kuvvetlendiren biri değil, Almanya’dan memlekete dönmesinde de kendisine yol arkadaşlığı edecek güveni veren biridir.

Necdet’in dine dair anlattıklarını içselleştiren Zarife, içindeki büyük boşluğu onunla doldurur: “bir gün uzatarak bir paket bu Necdet Bey dünya ahret kardeşim, “Her vakit ki ne vakti tanrı içine bir sıkıntı, bir korku, bir yanma koyar açar bu kitabı okursun” -doktorumsa bunlar için hemen iğneleri bastır- dedi ki Tanrım mağfiretini bağışeder ve seni önce kocandan çektirip, düşürüp buralara, iki yavrunun canını da -amelle- alarak seni dener, o dener, nasıl ki hazreti Ali’yi, İbrahimi, Hatceyi, Zekeriyayı, Yunusu, Keleşin gelinini, Günsüz Cemil’i, Partalın Sıtkıyı, Muhammetten önce ve sonra tüm peygamberleri ve insanları denemiş sabırlarını ölçmüş kendisine olan bağlılıkları gözden geçirmiş, geçirmektedir bu işin biteceği yoktur şimdi sıra bizim günümüzündür, bizlerindir, seçtiğini kendisinin yapmış koynunda şifa vardır onun, onun ezasından kaçınılmaz ve korkulmaz, cefasına gönül verilir, o biraz hain ve hoyratça sever acıtarak kendinin yapar... Çünkü ablacığım düşünürsen bir, beni denemek kendisine almak niyeti yoksaydı, orada durup dururkene ne zoruna tüm acıları bana yazmış olsun? Şuayip az mı severdi yuvasını? ağlıyarak gitmedi mi köyümüzden bir aya varmaz aldırırım seni ve yavrularımı ve o iki yavrunun Bircanımla Cancanımın ne günahı vardı, her çocuk amel olur. Beni böyle türlü acılarla yoğurduktan sonra temelli eline kalayım onun olayım diye pişirdikten sonra işte ben şimdi içimin kuyusundan duyuyorum, Necdet de öyle söyledi bunlarda hep bir amaç var idi, ne vakitki Tanrının ruhundan biraz uzak kalırım bu kitabı okurum açar, kokular dağılsın ve darlanınca beni ara dedi telefonu 22356 olarak kazıldı zihnime, kazılmış toprak ise yeşildir, hiç korkmam, çuha çimenler, banyonun dibine biriken yağlı kara yeşildir, iki çocuk ölüsü, amel, kabristan dört arşın çeker, incir sütü yeşil akar, koruk, üzerine uzanılan çimenlerde Necdet, kör şeytan, yeşil yeşil yeşildir... Kuyu. İçine atlayacağın kuyular da yeşildir ablacığım bundan sonra bilgi vereceğim, ışıklı yazılar birini ararsın değil Şuayip değil de, bulamamak tanrının biz kulları için yarattıklarıdır...” (Erbil 2022: 65-66).

Cahil bırakılmış ve tutunacak bir dalı olmayan Zarife’nin dinî duygular üzerinden sömürülmesi kaçınılmaz olmuştur. Zarife, başına gelen acı olayları, bütün bu yaşadıklarını Tanrının kendini sınaması olarak görmektedir. Zarife’nin yaşadıklarını içselleştirmesini Sartre’ın “kötü yazgı”

kavramı ile açıklamak mümkündür. Kötü yazgı, bireyin kendini özgürleştirmek için çabalamak yerine erkeğin ötekisi olarak kalmaya razı olup bunu kabullenmesidir. Zarife de kötü yazgısını kabullenerek bir hiç olmaktan kurtulup içinde bulunduğu boşluğu Necdet'e inanarak gidermeye çalışır, bu şekilde acıdan kurtulur.

Zarife'nin tüm benliğiyle Necdet'e teslim olması cinsel açıdan da sömürülmesine de neden olur. Zarife'nin "yapma Necdet olmaz, ama Tanrı seni içime düşürdü ve Hazreti Muhammet - sellallahü teala- dahi kaç karı almış idi, olsun yoksa ben onun olası, o bana sahip olası kavi değil miyim? Başkaları var insan olarak beş nikah geçirip namusunla yavrusunla yuvasınla oturup... güçlüler var güçlüler keşke benim yerime sınamak için başkasını seçeydi şu Tanrı, hiç mi aklı yok, yüz akıyla sınavları geçecek, kör şeytan... bu ayak sesleri onun, hemşire Genuchhi iğneye geliyor, odur o, adım adım izler beni parkta ağacın yeşil ardından gözetledi bizi, kaçarken... Yeter artık tanıdım ayak seslerini, üç yıldır, onüç yıldır, binüç yıldır görür o yeşili şimdi..." (Erbil 2022: 69). ifadeleri Necdet tarafından cinsel birlikteliğe dini değerlere dayandırılarak maruz kaldığını gösterir.

Necdet, Zarife'yi onun sandığı gibi saf ve temiz duygularla sevmemiş, dini değerleri kullanarak kadını cinsel bir meta olarak görmüştür. Necdet, Zarife ile olan ilişkilerini dini kullanarak meşrulaştırmaya çalışmıştır. "Zarife'nin, Tanrı'nın buyruklarına karşı gelmeyeceğini bilen adam onu cinsel arzusunun objesi yapar. Kadının, cinsel obje olarak sömürülmesinin en kolay yolu budur" (Saygılı, 2016: 61). Necdet, kadının başına gelen tüm kötü olayların Tanrı'nın kendini bir sınaması olarak kabul etmesi gerektiğini söyler.

Erkek egemen toplumlarda erkeğin hep bir adım gerisinde bırakılan kadın, eğitimden mahrum bırakılmıştır. Bunun sonucunda da erkeğin söylediği her şeyi sorgusuzca kabul etmiştir. Zarife, Necdet'i "ulvi bir baba" olarak görmektedir. Evli olduğu kocasını aramak için gittiği halde orda biriyle tanışıp ilişki yaşamasını inandığı dine göre doğru bulmasa da Necdet'in "Tanrı bunu da istedi beni sana ve seni bana yazdı" sözlerine inanarak yanlışın da doğrunun da Necdet tarafından bilindiğine kanaat getirir. Her şeyin Tanrıdan geldiğine inandırılan kadının dini hassasiyetlerinin kötüye kullanıldığı bu öykünün adının Tanrı olması da manidardır. Zarife, hayatla yüz yüze getirilmiş olsaydı ya da dış dünya ile arasına bir sınır çizilmemiş olsaydı, inandığı dini işine geldiği gibi kullanan, yorumlayan Necdet tarafından kandırılmayacaktı.

3. İd-Ego-Süperego Ekseninde Kadın

İd kişiliğin temel sistemi, kalıtsal olarak gelen içgüdüleri kapsayan ve doğuştan var olan psikolojik gizil güçlerin tümü olarak yorumlanır. "İd, insanın doğuştan getirdiği, ilkel ve hayvani dürtülerden (cinsellik ve saldırganlık) oluşan, haz ilkesine göre çalışan ilkel benliktir. İnsanın doğuştan getirdiği biyolojik dürtüleri oluşturan id, bilinç dışıdır" (Yavaş, 2018: 10). Tamamen bilinçdışı olan id'de, bilinçdışı süreçlerdeki kurallar ve kuralsızlıklar geçerlidir. Zaman ve yer kavramı bilinmez, birbirine zıt dürtü ve eğilimler yan yana bulunabilir, dış dünya ile bağlantısı yoktur.

Ego, dış dünyanın etkisi altındadır. "Ego, organizmanın gerçek nesnel dünya ile alışverişe geçme gereksiniminden varlık bulur. Ego gerçeklik ilkesinin hükmü altındadır" (Tuzcuoğlu, 1995: 2). Gerçeklik ilkesinin amacı, bireyin ihtiyacının giderilmesi için uygun bir nesne buluncaya kadar gerilimin boşalmasını ertelemektir. Gerçeklik ilkesi, haz ilkesini geçici olarak

engeller. İhtiyaç nesnesi bulunduğunda, haz ilkesi yine ön plana çıkar ve gerilim giderilir. Gerçeklik ilkesi yaşantının gerçekten var olup olmadığını araştırırken haz ilkesi sadece bir yaşantının zevk ya da acı verici olmasıyla ilgilenir.

Ego, bireyin mantıklı/rasyonel yanı olmakla birlikte insanı hayatta tutan zihin katmanıdır. Öte yandan ego, bireyin yaşamını idame ettirmesini ve sürekliliğini sağlar, o olmadan birey yaşamını devam ettiremez. Ego, idin ilkel içgüdülerini daha entelektüel zihinle yerine getirir. Yani alt beni düzenler.

Süperego, kişiliğin vicdani ve ahlaki yönüdür. Gerçekten ziyade ideal olanı temsil eder, hoşlanmadan çok kusursuzluğa ulaşmak ister. Süperegoyu ilgilendiren, bir şeyin doğru ya da yanlış olduğuna karar verip toplum ya da temsilcileri tarafından onaylanmış ölçütlere göre davranmaktır. Süperegonun; idden gelen dürtüleri bastırmak (bunlar dışa vurulduğunda toplumun hoş karşılamayacağı türde cinsel ya da saldırgan dürtülerdir), egoyu gerçekçi amaçlar yerine ahlaki amaçlara yönelmeye inandırmaya çalışmak ve kusursuz olmaya çabalamak gibi işlevleri vardır. Süperego, id ve egoya karşı çıkarak onları kendi istediği düzene yöneltme eğilimindedir.

Çalışmaya konu olan Erbil'in "Tanrı" adlı eserinde Zarife karakterinde psikanaliz kuramının varsaydığı "id", "ego" ve "süperego"ya ilişkin örneklere rastlamak mümkündür. Öykü mektup tekniğiyle yazılmış olup bu mektuplar ana kahraman tarafından yazılmıştır. Kahramanın öykünün anlatıcısı konumunda olması da kahramanın psikolojik durumunu ortaya koymaktadır. Zarife, ilk mektuplarda olayları sade bir dille anlatırken son mektuplarda bilinç akışının etkisiyle karmaşık bir dil kullanır.

Zarife'nin alt benliğinde (id) sevilme, arzulanma vardır. Ataerkil toplumda pasifleştirilen bir birey olarak var olmaya çalışan kadın, kendisine yüklenen misyonların dışında kendi varlığıyla görünme, kabul edilme, beğenilme ve sevilme duygularını tatmak ister. Kocasını bulmak için konsolosluğa yazdığı mektupta kocasıyla olan evliliğini "O beni kaçırarak evlendik" şeklinde belirtmesi de bir kadın olarak beğenildiğini, toplumun bir dayatması olarak evlilik yapmadıklarını bildirme isteğini göstermektedir (Erbil, 2022: 57). Kadın, ekonomik açıdan kendi ayakları üzerinde durabilecek bir kişilikken toplum içinde dul ve çocuklu kalmanın hoş karşılanmayacağı düşüncesiyle çocuklarını tek başına büyütebilme inancından yoksun kalmıştır. Bu nedenle erkek sahiplenmesine ve egemenliğine bilinçli olarak ihtiyaç duymuş, kocasını bulmak istemiştir.

Kadının idinde bu duyguları taşıması kocasının onu terk edip gitmesi ve başka bir kadın için boşanma mektubu almasıyla daha da ortaya çıkar. Fakat kahraman, çocuklarının kaybı ve kocasının terk edişiyle akli sorunlar yaşayarak hastaneye yatırılmıştır. Tüm benliğiyle hastanede tanıştığı bir adama teslim olur. Sağlıklı düşünemeyen kahramanın o güne kadar kocasından başka bir erkekle cinsel münasebeti olmamasına rağmen Necdet'e karşı koyamaz. Üstelik inandığı dini değerlere göre yaptıklarının yanlış olduğunu bilse de Necdet'in onun dini değerlere olan inançlarını suiistimal ettiği görülür. Zarife'nin Necdet'le yaklaşması karakterin yaşamına yeni bir soluk getiren bir aşk olmuş, hem onu sıkışıp kaldığı hayatından kurtarmakta hem de kendi arzularını özgürce yaşayabilme tutkusunu tattırmaktadır.

Kadın kahramanın idindeki ötelenmiş ve bastırılmış duygu ve düşüncelerini keşfi ona yeni bir boyut kazandırmıştır. Zarife artık Necdet'e âşık ve teslim olmuştur. Kendine odaklanan kadın, kocasının kendisine dönmek istemesi durumunda dahi onu istemeyeceğini ablasına yazdığı mektupta “Zaten ablacığım Şuayip ayaklarımın altını ısırsa ve gıdıklasa ve etse secde dizlerime, kulun kölen olayım bağıyla beni, sensiz edemem, git git başımdan murdar! Sen karşı geldin ve suç işledin ve yakılacaksın ve ulaklar gönderse gümüş ve altınlar ve kurbanlar ada istersen babaları olsan da onlara karşı geldin ve evimi attın şimdi seni tanrıya ısmarlıyorum ve sen insanın suçlarını insana tanrının suçlarını tanrıya ödersin... Hadi bakalım...” (Erbil, 2022: 66). ifadeleriyle belirtmiştir. Zarife'nin artık kocasıyla bir araya gelme gibi bir ümidi, isteği yoktur. Yaşamı boyunca ötelemediği duyguları Necdet sayesinde tatmaya başlamıştır. Necdet'i her anlamda yüce bir varlık olarak görmektedir. Bu yüce varlığın kendisini sevme ve kendisine değer göstermesi ise onun için bulunmaz bir şanstır.

Zarife'nin yaşamı boyunca ego ve süper ego arasında gidip geldiği fakat idini hep gizlediği görülmektedir. Toplumun kahramana yüklediği kadın, eş ve anne rolleri onun yaşam alanını daraltmıştır. Zarife, bu evlilikte kamusal alandan iğdiş edilip sadece özel alana hapsedilmiş, bir bunalıma sürüklenmiştir. Toplum tarafından kabul görülen iyi bir anne, iyi bir eş, iyi bir ev hanımı gibi rolleri layığıyla yerine getirip bunun için çabalaması süper egonun örneğidir. Öyle ki kocası boşanmak istediğini belirten bir mektup yazıp gönderdiğinde Zarife, yuvasının kurtarılma görevini de kendine yükleyerek Almanya'ya kocasını bulmaya, yuvasını kurtarmaya gider. Bu noktada Zarife'nin toplumun kadına yüklediği “yuvayı dış kuş yapar” ifadesini düstur ettiğini söylemek mümkündür.

Zarife, kocasını bulma umuduyla gittiği Almanya'da çocuğunu kaybedince ölümün acı gerçeği kahramanı derinden etkiler. Kendini yapayalnız hisseden kahraman, hastaneye yatırıldığında ablasına mektup yazar. Mektubunda “Tabii ablacığım beni yakalayarak bir odanın içinde kalın kemerlerle bağlayıp üç gün üç gece aklımı oynatana dek yatırdılar” diyen kadın, yaşadığı acılarla beraber hastanede de kendisine acı çektirdiklerini belirtir. (Erbil, 2022: 60).

Kadının hastanede kalma süresi uzadıkça kendini sorgulamaya başlar. Niçin geldiğini, artık ne yapmak istediğini düşünür. Bir başka mektubunda ablasına onu bulup hastaneden kurtarmasını, her şeyden ümidini kestiğini yalvararak yazarken kadının bilinç akışının karmaşıklığı dikkat çekmektedir: “ne olur beni kurtarın buradan, ben hasta değilim artık, Şuayip'i aramayacağım, Türk milleti öldü mü ablacığım, beni sığındığım kucağından vicdan size ait olmak üzere yakaran ve bağıri yanık bir Türk anası biri ishalden ölürek üç çocuğu kalmış bir ana ve eşini yoldaşımı yad ellerde yitirmiş bir eşim ki deri ve kemikten kervanım günahsız gövdemi aşındırıp yıprandıracak ve taşına gülmeyen kabrimin yolunu tutmaktan başka bir çarem olmadığını bilerek yaşayan bu bahtsız olmakla beraber her gece vatanıma ve sizlere duacıyım” (Erbil, 2022: 62-63).

Kahramanın yaşadığı acılardan dolayı zihninde bazı bulanıklıklar yaşadığı görülmektedir. Bu durumlardan biri de Zarife'nin zaman algısını kaybetmesidir: “Doktor Hunt dört yıldır burada olduğumu söylüyor, sanmam, daha dün gelmiş gibiyim, dündü treni beklediğim, tren bomboşaldıydı, herkes birbirine kavuştu, dündü... Ocanım kucağımdaydı...” (Erbil, 2022: 68).

Zarife, toplumun etkisiyle üst benliğinin (süper ego) fazlaca baskı altında kaldığını hissetmiş; ilişkilerinde kendisini özgürce ifade edememiştir. Baskıcı toplumdan dolayı da uzun yıllar evliliğine ve pasifleştirilmeye devam etmek zorunda kalmıştır. Erkeğin gölgesinde yaşayan, eril geleneğe tamamıyla bağlı olan Zarife, tüm benliklerinde yalnızlığı, hayatta tek başına bir birey olarak var olmayı reddetmiş, bir erkeğe ihtiyaç duymuştur. İd- ego ve süper ego arasındaki çatışmalarını gidererek bilinç durumlarını kendi isteğine göre ayarlasa da yine bir erkekle bunu gerçekleştirme yoluna gitmiştir.

SONUÇ

1950 kuşağı, Türk öykücülüğünü modernist bir çizgiye taşımıştır. Bu kuşağın dikkat çeken isimlerinden biri de Leyla Erbil'dir. Erbil'in kahramanları kadın ağırlıklıdır. Yazar, öykülerinde kadın sorunlarına; eleştirel, ironik ve hırçın bir dille yaklaşarak bu problemleri sanata tartıştır. Erbil, öykülerinde başkaldırı, iktidar, aşk, sevgi, varoluşçuluk, şiddet, cinsellik, kadın-erkek ilişkileri, aldatma ve evlilik temalarına yer vermiştir. Leylâ Erbil, öykülerinde farklı anlatım olanakları deneyerek öyküde yeni bir anlayış ile temaları kaynaştırarak eserlerinde özgün bir dil oluşturmuştur.

Leyla Erbil, öykülerinde Freud öğretisi ile kadının bilinçaltındaki toplumsal ideoloji ve kültür kodlarını, erkek egemen toplumlarda kadının direnişini verir. Bu öykülerde kadınların hem düşünsel hem de eylemsel olarak içinde yaşadıkları topluma başkaldırdıkları görülmektedir. Kadın, buyurgan erkek egemen toplumu tarafından itilmiş, bastırılmış, özel alana hapsedilmiş bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erbil, hikâyelerinde ağırlıklı bireyin iç dünyasını ele alır ve bu bireylerin çoğunlukla kadınlar olduğu görülür. Yazarın, öykülerinde içerik olarak varoluşçuluğun değindiği temaları da işlediği görülmektedir. Kadınların iç dünyası; karamsarlık, bunalım, yalnızlık, anlamsızlık, mutsuzluk, tedirginlik gibi duyguları içerir. Kadınlar, mensubu oldukları topluma ve yakın çevrelerine yabancılaşmıştır. Bu nedenle Erbil'in hikâyelerinde bireyler, içe dönük bir yaşamı benimsemiş, kaçış ve arayış içinde olmuşlardır.

Çalışmaya konu olan öykünün kadın kahramanı Zarife, toplumun kadına yüklediği vasıflarla var olmuş ve cinsel bir obje olarak görülmekten öteye gidememiştir. Dini duyguları kullanılarak istismar edilmiş ve bunun farkına varamamıştır. Her anlamda güvendiği Necdet, onun bildiği gibi biri değildir. Necdet, onu cinsel bir meta olarak görmüş, duygusal bir bağ kurmamıştır.

Zarife, içe dönük bir yaşam sürmektedir. Kahramanın bilinçaltı karamsarlık, sevilme ve sahiplenilme arzusu, yalnızlıkla kaplıdır. Kendi hayatının yöneticisi olamamış, başkalarının özellikle de toplumun değer yargılarının yönlendirmesiyle bir hayat sürmek zorunda kalmıştır. Kendi duygu, düşünce ve isteklerini ötelemiş, toplumun kendisine yüklediği görevler ve bilinçle hareket etmiştir.

Kadın kahramanın, sosyal ve ekonomik hayatın dışında tutulup özel alan olan eve hapsedilmesi onun birey olarak varlığını gerçekleştirmemesine neden olmuştur. Bu noktada kadın, mevcut toplum yapısını değiştirmek için bireysel çabalarda bulunmuştur. Zarife, Necdet'le tanıştıktan sonra kendi duygu ve düşüncelerine göre bir hayat yaşamaya başlamıştır. Evli olduğu halde başka bir erkekle beraberlik yaşamasının toplum nezdinde ne anlama bilmesine rağmen toplumsal normları düşünmez, reddeder ve ilişkisine devam eder. Fakat Zarife'nin bu

anlamdaki çabalamaları toplumun doğruluk algısını değiştirmeye yetmez. Bu da kadının öykü boyunca çırpınmasına, iç dünyasının parçalanmasına ve bir daha toparlanamamasına yol açmıştır.

KAYNAKLAR

Akçora, Ercan, (2020). *Ayşe Kulin'in Gece Sesleri Adlı Romanında Kadına Yönelik Şiddet*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi

Akın Gonca Güven, Gültekin Ali, (2016). *Leyla Erbil'in Tuhaf Bir Kadın ile Cuniçiro Tanizaki'nin Anahtar Adlı Eserlerindeki Kadın Kimliği Üzerine Psikanalitik Bir Bakış*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Bakır, Sinan, (2016). *Leylâ Erbil'in Kadın Anlatıcıları*, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 255-276

Berktaş, Fatmagül, (2012). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Dinler*, İstanbul: Metis Yayınları

Bingöl, Orhan, (2014). *Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık*, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Özel Sayı:1

Cebeci, Oğuz (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İstanbul: İthaki Yayınları

Erbil, Leyla (2022). *Gecede*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Güdek, Orhan, (2007). *Bir Mukayese Denemesi: "Yeraltından Notlar" ve "Aylak Adam" Romanlarında Modern İnsanın Yalnızlığı ve Yabancılaşması*, Türk Edebiyatı Dergisi

Kandemir, Gülşah (2013). *Leylâ Erbil'in Öykülerinde Kadınlar ve Çocuklar*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s.34. 117-132.

Moran, Berna, (2014). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Parlatır, İsmail (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Saygılı, Seda (2016). *Leylâ Erbil'in Öykülerinde Evlilik Teması*, Söylem Filoloji Dergisi, Cilt 1, Sayı 1

Saygılı, Seda (2016). *Leylâ Erbil'in Öykücülüğü*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

Şahin, Elmas, (2015). *Leyla Erbil Kitabı*, İstanbul: Yitik Ülke Yayınları.

Şeker, Aziz, (2017). *Türk Romanında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın Temsillerine Yönelik Sosyolojik Bir Çözümleme*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:54,

Tuzcuoğlu, Necla (1995). *Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri*, Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, , Sayı: 7 Sayfa: 275-285

Vatandaş, Celalettin, (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı*, Dergipark Sosyoloji Konferansları, Sayı: 35

Yavaş, Semra (2018). *Oğuz Atay'ın Roman ve Öykülerinin Psikanalitik Açısından İncelenmesi*, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

Yazbahar, Zehra, (2014). *Afet (Muhteremoğlu) Ilgaz'ın Romanlarında Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 3, s. 251-277

Yılmaz, Ayfer, (2005). *Türk Romanında Aile İçi Şiddet Teması*, Türkbilig Dergisi, Sayı:10

ORHAN VELİ'DE ELEŞTİRİLEN GELENEĞİN POETİK İKİLEMİ

Prof. Dr. Mustafa AYDEMİR

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

maydemir758@hotmail.com-0000-0002-6039-6081

Derya ÖZTÜRK

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

derya3610@hotmail.com - 0009-0001-0042-4669

ÖZET

Orhan Veli, edebî çağın yenilik arayışı içinde olan şairler arasında yer almaktadır. Sanat oluşumunun başlangıcı, gelişi güzel eserler olarak görülse de daha sonrasında kendini buluşu yeni bir akımın aynası olmasını sağlar. Şaire perspektif açıdan bakıldığında şiirlerindeki kendine özgü geçmiş, bir reddediş olarak yansımış olmasına rağmen içerik incelemesinde karşımıza yok edişin değil, yenilikçi bir şairin çabası sonucu oluşan şiir çıkmaktadır. Her ne kadar yeni bir edebiyat yaratma peşinde olsa da gelenek ve göreneğe ait hece, imge ve ahenk gibi kırıntıların bulunduğu şiirleri, şair için bu unsurların ne derece mukaddes olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmada Garip hareketi üzerinden yola çıkılarak Türk Edebiyatının gelişim dönemlerinden hareketle oluşum dönemi içerisine gelene kadar yaşanan edebî gelişmelere kısaca açıklamalar getirilerek Orhan Veli anlayışının meydana çıkarılması amaçlanırken, şiirin yaşadığı kopuş ve sancılı devrelerin sanat üzerindeki yansımalarını açıklamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Veli Kanık, Garip Harekâtı, Basit Şiir, Geleneksel Şiir.

THE POETICAL DILEMMA OF TRADITION CRITICISM IN ORHAN VELİ

ABSTRACT

Orhan Veli is among the poets seeking innovation in the literary age. Although the beginning of his artistic creation may seem like random works, it eventually reflects a new movement as he finds his identity. From a perspective focused on the poet, his unique past in his poems appears as a rejection; however, upon examining the content, we see poems formed not by destruction but by the efforts of an innovative poet. Even though he is in pursuit of creating a new literature, the presence of elements such as syllable, imagery, and harmony, which belong to tradition and custom, in his poems reveals how sacred these elements are to him.

In this article, by starting from the Garip movement and briefly explaining the literary developments up to the formation period of Turkish Literature, it is aimed to reveal Orhan Veli's understanding. The intention is to explain the reflections of the poem's rupture and painful periods on art.

Key Words: Orhan Veli Kanık, Garip Movement, Simple Poem, Traditional Poetry

GİRİŞ

Cumhuriyet ilanı sonrası Orhan Veli dönemi sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel bağlamda hareketliliği kapsayan bir süreci teşkil etmektedir. Yeni bir devlet oluşumu içine girilen bu dönem yeni bir edebiyat anlayışının ve literatürünün doğmasını sağlar. Gelenekçi yapının zincirleri kırılmaya başlanarak adeta yenilikçi bir fikir haritası çizilmeye çalışıldığı görülür. Toplumun yenileşme çabası batılı düşünme, atılı algılayış, popülist yaşam felsefesi çerçevesinde kendine bir zemin oluşturmaktadır. Yaşamın en ideal olan yapıya kavuşturulması ile ulus iradesi çekici kılınmaya çalışılmıştır. “1937 yılına kadar klasik ve geleneğe bağlı olan bu şiirler, dörtlüklerle ve hece vezniyle yazılmıştır. 1937 yılından itibaren yeni bir şiir tarzına yönelir. Vezin, kafiye, edebî sanatlar ve imajlar atılmış ve dil değişmiştir.” (Ercilasun 1994:21). Orhan Veli’de yer alan modernizmin etkileşimi çocuksu ve esprili söylem, şiirin basitleşmesine ve konuşma diline yönelmesine sebep olmuştur.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı tehdidi ülkenin daha otoriter bir zemin üzerine oturtulmasını gerekli kılarken demokrasiye geçiş sürecinin uzaması sınıfsal çatışmaların ilk kıvılcımını tetiklemiş ve aydın sınıfın rejime karşı bir tavır takınmasına ortam hazırladığı görülür. Sosyal ve siyasal konuların yanı sıra bireysel bunalımların eserlere konu olması ayrıca Batı etkili kurumların daha aktif hale gelmesi “İnönü dönemi kültür politikalarının sanat hayatına yansıtışı ise, daha önce bu dönemin belirgin özellikleri arasında gösterdiğim, otoriter yönetim tarzının uygulanışı biçiminde gerçekleşmiştir. Siyasi iktidarın gazete ve dergiler üzerindeki baskısı Matbuat Kanununda 1938 yılında yapılan değişiklik bu konuda hükümete geniş yetkiler veriyordu.” (Sazyek 2006: 26). Yazarların dönem içerisinde yaşadıkları baskı ve bitmek bilmez gözaltı kararları aydın kesimin duraksama yaşamasına sebebiyet vermiştir.

Garip hareketine kadar olan süreci; Cumhuriyet öncesi ve sonrası olarak ayırmak mümkündür. Hecenin egemenliğini sürdürdüğü dönem içerisinde gruplaşmanın izleri görülmektedir. Aruz vezni, sembolik zihniyetin yarattığı sembolist yapının bir ürün kalıbı olmaktan öteye gidememiştir. Bu kalıp içerisinde kendini zirveye çıkaran şahsiyetlerin başında Ahmet Haşım ve Yahya Kemal gelmektedir. Tanzimat, Servet-i Fünûn, Fecr-i Âti ve Milli Edebiyat döneminin etkin kimlikleri, varlıklarını daha sonraki dönem içerisinde sürdürdüğü görülür. 1920 sonrasında yaşanan olaylar poetik ve eleştirel yönlerin portresini çizerken; aynı zamanda birey ve toplum arasındaki devrimsel kopukluğun azalmasını ve yeniden bağ kurmasını sağladığı görülür. Dönemin zihniyet anlayışındaki çeşitlilik, bireyin toplum içerisinde farklılaşmasını sağladığı gibi aynı zamanda geniş bir kültür yelpazesine sahip olmasını sağlar. 1930’lu yıllarda temel konu Divan şiiri ve yapısındaki tartışmalar üzerinedir. Modernizmin akıllı tehdidi, geleneğin gelişimine paralel olarak dilsel sancılanmaların geleneksel yapıyı tahrip etmesine zemin hazırlamaktadır.

Sabahattin Eyüpoğlu, Divan hâkimiyetinden yoksun bireylerin kendilerine kalıcı temeller kuramayacağından bahseder ve eksik bir yapbozun hiçbir anlam ifade etmediği gibi edebiyat eksikliğinin de parçalanmışlığa mahkûm olduğunu savunmaktadır. Yaklaşımın boyutunu değiştirir ve aydın kesimin haklılığını kabul eder. Sanatçının kopukluğunu döneme ve Osmanlı

tarafının uyandırmış olduğu nefret algısına bağlar. Eski şiire dönüşü desteklemez fakat üstüne perde çekilerek yok sayılmasını da yadırgar. Edebî temeller oluşturulurken toplumun tarihine bakılarak beslenilmesi gerektiğine vurgu yapar. Fakat Nurullah Ataç bu düşünce yapısını desteklemeyerek şöyle eleştirir: “*Ya şiir? (...) O mutlak hakikati hırsız gibi arar. Hiçbir şeyi belli değildir; hatta ismi ve cismi bile... Karanlık gibi şeffaf camlardan sızacak; dumanların asansörlerine binip bacalardan inecek, nefes alınca kapılardan sığmayacak, nefes verince de anahtar deliklerinden süzü verecektir. Biri mesuliyetli bir tahlil, öbürü mesuliyetsiz bir terkip*”ten ibaret olarak gördüğü Divan şiirini, dar ve kalıplaşmış düşünceden ileriye gidemeyen kuralcı bir varlığa benzetmektedir (Okay 2009:146).

1929 yılı, yerleşmiş olan tabuların yıkılarak yenilikçi hareketin çizdiği kuralları silmeye yönelik başlatılan sürecin başlangıcıdır. Yine başka bir isim olarak Namık Kemal, eski- yeni edebiyat tartışmalarında önemli bir rol üstlenmektedir. Eskiye karşı eleştirisi ve yeni üzerindeki çabaları onu geliştirme ve ilerletme gayretinin başlangıç çizgisi olan “*Lisân-ı Osmânînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmindir*” makalesiyle görüşlerini ortaya net bir şekilde koymaya itmiştir (Erbay 1997:425). Şinasi üzerinde inkâr edilemez bir etkisi vardır ve bu yapıyı üstün körü bir bağdaştırma yaparak değil eskiyi yeniyle açıklayarak ya da dile getirilen sözcükleri Türkçeleştirerek dil mücadelesinde önemli bir gelişme yaşandığı görülür. Namık Kemal eskiye yönelik eleştirisinde, eski edebiyatın bütünlük oluşturamamasından, insan doğasına yetersiz gelmesinden şikâyet eder ve İran edebiyatının bizde bıraktığı derin etkilerin çilesini hayattan ve kendi tabiatımızdan uzaklaşmak olarak gördüğünü dile getirir. Namık Kemal bir mücadele adamıdır. O geçmişini silmeden geleceğine yön verebilen bir şairdir ve Orhan Veli’nin tepkisiyle etki gücü arasındaki kopukluk bu noktada başlar. Namık Kemal, *Tahrîb- i Harâbât* ve *Takîb*’te yakın arkadaşının fikir dünyasına zarar verdiğini düşünerek kızar. “*Eskiye hortlatıyorsun, onu beraber gömmeyi azmetmiştik*” diyerek Ziya Paşa’nın ikilemli fikrine ve çatışmalı üslubuna yönelik tavrı sanatçıyı derinden etkiler (Tanpınar 2016: 416). Siyasal ideoloji ile hareket eden şair, tüm benliğinden taviz vermiş olur. Orhan Veli’yi de etkileyen nokta ideolojilere sanatını kurban etmemesidir. Namık Kemal’in dönüşü gibi şairde son safhalarında bir keşif yaşar. Rastlantısal birliktelikler bu akıma mensup kişilerin oluşturduğu topluluğun dergilerle bir araya gelmesini sağlamıştır. “*Sanatta yeni yapılar ve yeni oluşumlar genellikle eskinin kırılmasıyla ya da yıkılmasıyla ortaya çıkmışlardır. Orhan Veli çok iyi bildiği eski şiiri dönüştürürken aynı yöntemi kullanmıştır.*” (Ayдын 2014:413).

Tehlikeli bir ağ gibi devirden devire aktarılan hayaller ve yaşamların körelerek kalıplara sığındığını düşünen şairler olduğu gibi, bu şiirlerin ve kalıplaşmış varlığın anlatıcısı olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Şiir yapısının her türlü ele alındığı dönemde Nazım Hikmet, Necip Fazıl, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Muhip Dıranas olmak üzere daha birçok sanatçı Türk şiirinde etkin rol üstlenir. Dönem içerisinde yaşanan kaosun temelini vezin oluşturur. Şairler hareketin alt zeminini oluşturana kadar birçok süreçten geçmişler ve bu süreç içerisinde de etkileşimler yaşamaya devam etmişlerdir. Arayış şairleri olarak da adlandırılan bu topluluk adeta şiirin genetiğiyle oynamış ve onun tüm kalıplarını yıkarak yeni bir şekil yaratmaktadır. Asıl vurgulanmak istenen, şiire yüklenen siyasal üniformadır. Garip hareketi,

daha önce giydirilen üniformayı çıkarmak ister. Günlük dil kullanımına yakınlaşır ve edebî geleneğin her türlü şeklinden uzak durmaktadır.

1.Orhan Veli Kanık'ın Hayatı ve Şiire Bakışı

Orhan Veli, 13 Nisan 1914'te İstanbul'da doğar. Galatasaray Lisesi'nde öğrenim gördükten sonra Ankara'da öğrenim hayatına devam eden şair orada yatılı bir lisede okur. Lise hayatından sonra İstanbul'a geri dönerek İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesinin Felsefe Bölümünde öğrenimini devam ettirdi. “*Şiire çocuk yaşlarda ilgi duyan Orhan Veli'nin “Anneme” adlı ilk şiiri, Balıkesir'de çıkan Gençler yolu dergisinin 15 Mayıs 1926 tarihli sayısında yayımlandı.*” (Işık 2007: 1930). Daha sonra yazıları İnsan, Ses, Gençlik, Küllük, İnkılapçı Gençlik gibi dergilerde yayımlar yapmıştır. Zamanın yaşanılan andan ibaret olduğunu benimseyen şair sanat hayatının başlangıcından itibaren bu fikri ilerletme yolunda adımlar atmaktan kendini alıkoymaz.

Geçmiş ile gelecek arasındaki ilişkinin aynı ölçüde kalması yanlış ve gelişimsel kaybın en büyük yarası olarak görülür. Garip hareketi içerisinde ileri bir aşamaya geçen şiir algısı toplumsallığın ruhundaki mizacı bırakıp her şeyi alay konusu eder hale gelmektedir. Kalıcı değerlerin göz ardı edilip şiire sınırsız şekil özgürlüğünün tanınması şiirin bir yapı üzerine giydirilmesinden ziyade yeni bir görünüm ve anlam kazanmasını sağlamaktadır. Belli kılıflara giydirilen figüran insanlar yerlerini yeniliğe, arayışa, ben olma çabasına bıraktığı görülür.

Orhan Veli'nin öncesinde sözcüklerin varlığı belirli bir seviyenin belirlenmesi üzerinedir. Gül, bülbül, sevgilinın dudağı, yanağı, boyu hep belli bir amaç ve doğrultuda anlatılmaktadır. Bu alegorilerin açılımlarında ileri bir boyuta geçilemezken Garip şairleri bu çizgiden tamamen ayrılarak sözcüklerdeki bu eşitsizliği ortadan kaldırma fikriyle hareket etmektedirler. Farklılıkları anladıklarında çelişki içine düşmek yerine arayış içerisinde oldukları bilinmektedir. Ortak fikir akımının temel ismi olan Orhan Veli, kendini bulamayan, diğer insanlardan uzak ve farklı olarak gördüğü için Garip ismiyle yeni bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Topluluğa bu ismin konmasının bir başka nedeni şairlerin yayımladıkları eserler olmuştur. Şiirlerin yadırganması ve dönem içerisindeki düşünce kalıplarına uymuyor oluşu, ayrıca şiir yapısının Batı'nın etkisiyle yönelim kazanmış olması Garip'i yüceltmıştır. Kaynağını Batı'dan besleyen hareketin şairleri, zamanla kendi içlerinde şekillenir. “*Yirminci yüzyıl, yazın ve kültür tarihi açısından pek çok derin sorunun doğduğu, kurcalandığı, kuşatıldığı bir dönem*” olan Orhan Veli şiiri, kendinden önceki tüm dönemlerin en çok tepki oluşturan kuşağını oluşturmaktadır (İşli 2002:7).

Yaprak gazetesinin oluşum evresi sonrası şiirsel yapılarını en çok hissettikleri fakat konu eksenini olarak da daralmaya gittikleri bir dönemdir. Sınıfsal farklılıklardan yola çıkan şair, ekonomik yoksunluktan, ruhsal yoksunluğa kadar birçok evre içerisinde sorunsallarla ilgilendiği görülür. Şiiri az sözcükle oluşturma tekniği, anlam dinamizminin kalıplara sıkışıp kalmasına neden olur. Dönem içerisindeki yönelimlerde en büyük farklılıkların şekil üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Bir hatırlama aracı olmaktan ibaret olan kalıpların edebî olarak dayanağı yoktur.

Sanat ancak kişinin varlığıyla sürdürülebilirken şekil üzerine kurulu bir yapının herhangi bir dayanağı olduğundan söz edilemez.

Amaç olmaktan çıkan sanat, araca dönüşmekten öteye geçemeyerek oluşturulan yapıya musiki, edebî sanatlar ve kalıplarla bir canlılık getirilmeye çalışılırken bu canlılığın tekrarından öteye gidilememiştir. Ahengi şiirin temel kaynağı sayan zihniyetler ilerici adımlar atamazlar. Şiirde devamlılık varsa ısrarla kalıplara sığınılmamalıdır. Yapıtın varlığını vezin ve kafiye olmadan hissedilebilir ölçüde ortaya koyabilmek marifettir. Şiiri kalıplara dayalı bir biçim olarak tanımlamak ise bir hakaret unsurudur. Şiir içerisinde yer alan süreklilik bu kalıplardan doğmuştur. Buda zihniyetin körelmesine sebebiyet vermektedir. Orhan Veli’de hâkim olan dize sınırlaması yeni bir başlangıcın ürünü olmaktan ziyade Servet-i Fünûn dönemine dayanır. Ayrıca dizelerdeki yapısal farklılıkların kökenleri bu döneme ait bir şekillenmeden ziyade Divan edebiyatına kadar uzanır.

Bu da geçmiş ile bağların tamamen kopmasının imkânsızlığın ortaya koymaktadır. “*Fakat bu kuruluş bazılarının kafalarına*” şiir dilinin kendine has yapısı” diye dar bir telakki getirmiş. Bu çeşit insanlar birtakım şiirleri reddederken “konuşma diline benzemiş” diyorlar. Köklerini vezinle kafiyeden alan bu telakki, hakiki mecrasını arayan şiirde hep aynı izafi garabeti bulacak, onu kabul etmek istemeyecektir.” (Kanık 2003: 21).

Batı ile devam eden etkileşim, İkinci Dünya Savaşı’nda büyük hasarların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Dönem içerisindeki toplumsal psikoloji, gelişmenin dayanağı olan akla karşı hırçınlaşılmasına zemin hazırlarken bu durum insanların iç âlemindeki derinselliğin daha aktif hale gelmesini sağlamıştır. Bireyin karmaşık duygu geçişinin basite indirgenmesine zemin hazırlayan bu akım, Garipçileri de kendi eksenlerine çekmiştir. Türk edebiyatının gelişme evresinde bir dönüm noktası olarak görülürken sanata yenilik getirmek hedeflenmektedir. Orhan Veli her ne kadar bir arayış içinde olsa dahi aruzu ve hece kalıplarını çok iyi bilmektedir. Geçmişini bu denli irdelemesi sağlam bir hafızaya sahip olduğunu da gösterir. “*Tanzimat’tan bu yana şiirimiz hızlı ve toplumsal değişmelere paralel bir gelişme içinde olmuştur.(...) Her dönem kendi görüşüne ve çatışmalarına uygun siyasal şiiri sunmuştur.*” (Süreya 2000:49). Garip Hareketi bu fikrin aksine şiiri kalıplara sığınmakla suçlar ve kendinden önceki tüm dönemleri ileriye gitmemek ve sıradanlaştırmakla eleştirir.

Sosyo-psikolojik yönelimler şiire aktarılırken lirizmde ortaya çıkan konu değişimleri, toplumcu bir kimliğin oluşmasında ileri bir boyut kazandırmıştır. Orhan Veli’nin şiirleri dört bölümle incelendiği zaman daha anlaşılır sonuçlar elde etmek mümkündür. Şair her dönem içerisinde farklı bir şekil aldığından dolayı şiir yönelimlerinin de değiştiği görülür. Arayış içerisinde olan şair, bir merkez edinemez. “*Yazarı besleyen tek bir kaynak vardır: kendi yaşantısı. Her şey insanın bu yaşantıdan çıkarabildiğine bağlı, tatlı ve acı yönleriyle sanatçının tek gerçek kaygısı hayatın düzensizliği içinden kendi sanatının düzenini çıkarmaktır.*” (Baldwin 1964. 13). Başlangıç şiirlerinde bu arayışı hissettirir. Biçimce bu dönem hececilere yakın bir anlayış sergilemesine rağmen kavrayış yönüyle farklı bir gruba dahil olduğunun sinyallerini şiirleriyle ortaya koymaktadır. İkinci dönem Garip şiirinin varlığını hissettirdiği temellerin kurulup, yaşandığı bir evredir. İnsanı temel almasına rağmen Orhan Veli’yi ikilemliğe iten sanatın geçmiş içerisinde zarara uğramasına sebep olan anlayış, şiiri doğadan ibaret bulmasıdır. Şair sözcükleri kullanmayı sevmediği için sözcüklere hizmet eder, bunu ahenk ve imgeyi

kullanarak, sözcükleri şekillendirerek yapar. Üçüncü dönem, Garip sonrası yaşanan gelişmeleri kapsar Bu dönemde eleştiriye maruz kalan Orhan Veli'nin folklor ve öykü türü şiirlere yöneliminin arttığı görülür. Şiir basitleşerek her türlü konu şiirin konusu olur.

Orhan Veli'nin yeni konu anlayışında basit insanın hayatı, acısı, mutluluğu her şekilde yansıtılır ve basit olan küçük bir konu dahi şiir olma niteliği taşımaktadır. “*Yıkıcı bir şiir akımı bile yıktığı değerlerle beslenmek geride bıraktığı dil, biçim, yapı özelliklerini kaynak yaparak güçlenmek zorundadır.*” (Cansever 2012:113). Kalıpları bu kadar yok edişi, eskiyi mecburi sayanlara karşı geliştirdiği bir tutumdur. Geleceği silkelemenin geçmişe olan tepkiden doğacağına inanması, şiiri değiştirme çabasının oluşmasına neden olur. Genellikle şiirleri kesitler şeklinde sunulmaktadır. Garip hareketinin diğer fertleri bu konuda şairden ayrılır.

“Aynada başka güzelsin,

Yatakta başka;

Aldırma söz olur diye;

Tak takıştır,

Sür sürüştür;

İnadına gel,

Piyasa vakti,

Muhallebiciye.

Söz olurmuş,

Olsun;

Dostum değil misin?” (Kanık 2003: 67)

Orhan Veli, iki farklı mahremiyeti sentezleyerek ortaya koyar. Ayna eski edebiyatta güzelin kendi farkına vardığı mahremiyet ifadesiyken, yatak sözcüğü şiire bu kadar bir ifade ile yer bulmamıştır. Kadının benliğini ortaya seren şair, çıplaklık kendi fikirlerinin simgesel olarak yansıtılmış halidir. Orhan Veli, kadının mahremiyetini gün yüzüne çıkarırken kendi içindeki gizi de ortaya çıkarmış olur. Şiir de basit anlatımlara dayanarak sohbet havasında geçmesi ayrıntılara inilmeden şiire değişken bir atmosfer yaratılmasını sağlamaktadır. Dördüncü dönem ise Yaprak dergisinin çıkarılması ile başlar. Orhan Veli'nin arkadaşları daha etkin yer alırken Orhan Veli'nin ölümü üzerine Son Yaprak adıyla son dergi çıkarılır ve *İstanbul'u Dinliyorum* bu döneme aittir.

“İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;

Serin serin Kapalı Çarşı;

Cıvı cıvı Mahmutpaşa;

Güvercin dolu avlular.

Çekiç sesi geliyor doklardan,

Güzelim bahar rüzgârında ter kokuları;

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;" (Kanık 2003: 115).

İstanbul duyuların özellikle kulakla algılanan duyumsallığın ortaya konduğu bu şiirde görselliği yoğun olarak sunuyormuş gibi görünen şair aslında görmez, İstanbul'u yüreğinde hisseder. Geçmiş anımsamalarla şehirde dolaşan şair, şiir yapısı içerisinde dolaşarak kendi kuşağını da duyumsar. Hayatın içerisinde bulunan nesnelere sanat hassasiyeti ile birleşerek şiirin dünyasına girmektedir. Şair *"Cumhuriyet'te şiirin yatağını değiştir(mektedir)." (Ayhan 2013: 72).* Orhan Veli, Oktay Rıfat ve Melih Cevdet'in şiir anlayışında kapalılık hâkimdir. Hiçbir zaman geniş bir alana yayılmamışlardır. Şiirin temeli ile oynayan şairin yönelimleri ve poetika anlayışı hep şairliği üzerinden gerçekleştirdiği görülür. Tensel anlatımların imgesel kavramlarla ortaya konması şiir geleneğindeki birleştirici unsurun kaybolmadığını göstermektedir. Şehrin içinde yaşanan kaoslar gelenekselliğin sömürülmesine vurgu niteliği taşır. Şiirdeki fikir oluşumu ikilemlerle bir düşünceyi yansıtırken öz yapı mekâna bir kılıf gibi giydirilir. Geniş bir alana yayılan İstanbul ruhu şairin geleneğe bakışını da ortaya koymuş olur. Şehir analizi yapılırken somut ve soyut çağrışımlara dayandırılarak mekân ve insanlar şiirselleştirilir. Şair, cinselliği ve mahremiyeti saklandığı gizden çıkararak sokağa taşır. Tüm gerçeklik çıplaklığıyla gün yüzündedir. Sinestezi yöntemi ile şiire hayat veren şair şehrin görünen yönlerini unutarak duyu algısını sadece kulağa yönlendirir. Bu yaklaşım şairin hissedilebilirliğini artırmaktadır. Görülmesi ve hissettirilmesi gerekenler farklı bir boyuta taşınırken, durağan bir mekân örneklemeinden hareketli mekânlara geçilmesi şiirin aktif hale gelmesini sağlar. Kaside de yer alan nesib bölümü gibi şair bir yosma görmektedir. Şiirde alegorik unsurlardan hareketle çağrışımlar söz konusudur. Şiir tanımı onlar için belirli bir kısım ve gerçekliği hedef almaktadır. *"Yaşamak için gerekli yaşamayı, ekmeği kazanmak cinsinden bir yaşamayı" (Işık 2007:1931)* anlatmaktadırlar.

Garipçilerin genel düşünce kuşağı incelendiğinde görülüyor ki halk şiiri sempatisi etkin bir şekilde kendini hissettirmektedir. Uyum adına oluşturulan cümle yapıları kişiyi ileriye taşımaz. Gerçekliği bir ressam gibi çizen şairin kendine yer bulabilmesi sancılı olmaktadır. Şiir anlayışı zengin olmasına karşın, tutunamayanların akımı olarak kalmasının sebebi şiirde insanı ve insanın değerlerini yok saymasından ileri gelir. Şair şiirine karşı kendini yükümlü hissederken şairaneliğe karşı çıkarak gül ve bülbül kavramlarını şiirden yok etmek istemişlerdir. Bu kavramları şiirden atarken bilinçli ve geçerli bir açıklama sunmuşlardır. *"Şiir fevkalade'nin değil, alelade'nin anlatılışıydı. Şairanelik alay konusu olmuştu. Kelime şiirde ve düzyazıda farklı kullanışta değildi. Savaş gibi güçlü bir şoktu bu şiir.(...) Türk şiirinin üstüne bir Roma kartalı gibi hegemonya kanatlarını germiştii." (Işık 2007:1931).*

Orhan Veli şiirleri bir dönemi kapsamaz. Tek bir süreçte sıkışıp kalmayan Orhan Veli'nin şiir poetikası günümüz şiir kültüründe yaşatılmaktadır. Yapıtlarında aşamadığı aldatıcılık, şairi imgesel kalıplardan oluşan dünyayı, gelişmeden yoksun bir varlıktan ibaret saymaktadır. Büyümlü sözcüklerin ve anlamların zihnin derinlerinde saklı olduğunu düşünerek ona bir hedef belirlemişlerdir.

Taklitten ibaret saydığı kalıplardan uzak durmasının sebebi geçmişin yanlışlığından değildir. Amaç tekrara düşmemek ve yeni bir çıkış açabilme arzusundan kaynaklanmaktadır. İlerleyen dönemlerde sanatçı, bu etkileşimi daha çok ilerletir ve halk şiirinde konunun yanında biçimle de özdeşleşmesini Garip ile halk kitlesinin birleşmesiyle bağdaştırma yoluna gitmektedir.

Orhan Veli’de halk edebiyatı etkisi bir etkileşimin meyvesini temsil eder. “*Sanatın “haiyatın yerini tutması”, sanatın insanla çevresi arasında bir denge sağlaması, sanatın niteliğini ve gerekliliğini az da olsa tanıyan bir düşünce*”dir (Fischer 1965: 37). Sanatın köklerinden uzaklaşarak sanatı yeni bir varlık haline getiren şair yetersiz bir birikimle, yetersiz yaşantıların kaynaklarından yapıt oluşturulamayacağını farkına varması ömrünün son yıllarına denk gelmektedir. Yetinme duygusuyla yaşayan ve geleceğin yönelimlerini düşünmeyen şair, Garip hareketinin en tesirli kimliğidir. Orhan Veli’nin şiirleri kendi iç hesaplaşmasını yaptığı vakit dönem içi ve sonrasında etkilediği ve etkilendiği şahısların olduğu söylenebilir. “*Orhan Veli, tıpkı bir erkek çocuğun kimliğini ve kişiliğini oluşturma sürecinde babasını taklit etmesi gibi edebiyat dünyasına ilk adımını attığı dönemlerde başta Ahmet Haşim olmak üzere Yahya Kemal, Necip Fazıl, Dıranas, Tanpınar gibi şairlerin ve onlarla birlikte kendinin de okuduğu bilhassa Batılı simbolist şairlerin eserlerine özenen şiirler kaleme alır.*” (Nemutlu 2016: 45-47).

Benlik arayışı onu mısra, ölçü, müzik, ses gibi kavramlardan uzaklaştırmıştır. Amaç yenilik oluşturmaktan ziyade eskiyi sürdürmemektir. Biçimin kuralları, özellikleri ve nasıl bir hitap şekline sahip olması gerektiği toplumsal yaşayışla belirlenir. Sanatın amacı toplumu kendi içine çekmek ve potasında oluşturduğu bu sanatı yoğurup kendi kalıplarını empoze etmektir. “*Garip ortak dili kalkındıran bir davranıştı.*” (Süreya 1966: 278). 1940-50 yılları arasındaki şairler genel olarak yeni şiirin etkisi altına girmişlerdir. Ben olma, tek olma, öz olma tutkusu onu belirsiz şiirler yazmaya yönlendirmiştir.

Garip hareketi, şiir sorunu olarak çıktığı yolu akımla sonlandırmıştır. Bir sorunsal olarak yaklaşılan bulgular kendini yeni bir doğuşa götürmüştür. Şiirin kökünde mücadele edilerek özgür, demokratik, benlik şiirlerinin hâkimiyeti kazanılmış bir zaferdir. Geçmişin tüm öğretisini yıkan şair, teknik bakımdan kendini bir düşüşe sevk etmiştir. Fakat bu düşüş onun yapıtlarında bir yükseliş olarak dönüt vermiştir. Teknikte her ne kadar itirazları varsa da içerikte açtığı devrimle ne edebî tarihini hiçe saymış ne de duraksamıştır. Şeklin insanları köleleştirdiği ve çağdaşıktan ziyade köleliğe sevk ettiğini ileri süren Orhan Veli, bir devrim adamı niteliği taşımaktadır. Sanatla edebiyatı birbirinden farklı iki parça olarak düşünen Orhan Veli, şiiri sanat olarak görmektedir. Sadece fikir adına oluşturulan ürünün sanat olarak adlandırılmayacağını düşünür. Edebiyatın halk kitlelerini doyurucu özelliği olmasını ileri sürer ve okur ile yazar arasındaki uçurumun kalkmasını istemiştir. Çoğunluğun kavrayabildiği fikri oluşumların ancak sanat olabileceğini savunmaktadır.

Dilin yoksunluğu; kullanılmayan sadece istenildiği için belirli bir kalıpta bekletilen beton parçası niteliği taşımaktadır. Sanatçı, dili şekillendirebildiği sürece vardır. İnançlarını eserlerinde uygularken sınırlar çizmeyen şair, sıradan insanı ele almaktadır. Bu sayede eski şiirdeki kahramanlaştırılan ideal insan, olağanüstü özelliklere sahip güzel insan tipinin yıkılmasını sağlamış olur. “*Bütün Divan edebiyatında fikir duyuya hükmeder.(...) Divan şairi, dış dünyadan aldığı unsurları, öyle bir düşünce kozasına sarar ki, artık o duyu olmaktan çıkar, zihni bir varlık halini alır.*” (Kaplan 2010:80). Divan şiirinde insan, aşkın maddi kalıntılarından sıyrılarak manevi âlemin arayıcısı olan kusursuz ve soyut bir varlık ele alınırken; Şinasi, Namık Kemal, Mehmet Akif gibi şairlerde toplum içi mücadele eden kahramanın yerini Orhan Veli

şiiirlerinde gündelik sorunlar peşinde koşan insan profiline dönüşmektedir. Düşünce, kalıplar üzerine oturtulmak yerine gelişi güzel aktarılmıştır.

“Ne atom bombası

Ne Londra Konferansı;

Bir elinde cımbız,

Bir elinde ayna;

Umurunda mı dünya!” (Kanık 2003:98).

(...)

“Ne budala şeymişim meğer

Senelerden beri anlamamışım

Hardalın cemiyet hayatındaki mevkiini.

“Hardalsız yaşanmaz.”

Bunu Abidin de söylüyordu geçende.

Daha büyük hakikatlere

Ermiş olanlara,

Biliyorum, lazım değil ama hardal

Allah kimseyi hardaldan etmesin.” (Kanık 2003:230).

İkinci Dünya Savaşı sırasında atılan Atom bombasına atıf yapılarak tarihsel bulgulara gönderme yapılmaktadır. Kadının sosyal hayatta beninden başka bir ideolojisi yokmuş gibi sunulurken son dizedeki bağdaşmayla bir isyan ya da umursamazlık olduğu düşünülebilir. Şairin yaşam felsefesinin aktarımı olan bu eserler şairin öz benliğine vurgu yapmış olur. Şair hem savunduğu düşüncenin ortaya konduğu hem de bir durum tespiti yapıp herhangi bir ideolojiyi savunmadığı için, şairin bir burjuva şairi olarak da görüldüğünü söylemek mümkündür. Şiirlerde noktalama işaretine yer vermeyişi yaşanan dünyadaki hız ve değişiklikleri de sembolize etmektedir. Tek doğru üzerinden ilerlemeye karşı çıkan şair; arayış içerisinde olan ararken yenilenmekten korkmayan ve geleneğin tabularına sıkışıp kalmanın yadsınamayacağını ortaya koymaktadır.

2. Geleneğe Bakış

Hazır kalıplara oturtulmuş geçmiş ile yenilik arayışı içinde olan modern edebiyatın etki alanlarının farklılık oluşturduğu gibi modern hayat sistemi, yaşam koşulları ve ekonomik özgürlükler sanatı belirli bir kitlenin olmaktan çıkarıp tüm alana yaymaktadır.

Şiirdeki geleneksel Türk şiir yapısının Orhan Veli ile terk edildiği görülür. Benzetmeler ve karmaşık söyleyişlerin aksine eski edebiyatta belirli kalıplar doğrultusunda şekillenmektedir. Şiir geleneğinin temelinde tüm edebî sanatları içinde bulunduran dil kültürü bulunmaktadır. Meşrutiyet yıllarında maddeci ve pozitif bilimin temsilcisi sayılan Beşir Fuat ise edebî sanatlara gerek olmadığını düşünerek o yıllarda edebiyatsız edebiyatı savunmaktadır. Sanatların

edebiyatı bir karmaşaya sevk ettiğini dile getirmesi Orhan Veli düşüncesinin yalnız olmadığını gösterir. Şiirdeki karşıtlık anlayışının Akif Paşa'ya kadar dayandığı görülür. Benzetmeler arasındaki tezat, fikirler ve duygular arasındaki tezadı doğurur.

Ayrıca şiirlerdeki halk dili esintiler şiirlerdeki kullanılan dilin etkileşimini ortaya koymaktadır. Orhan Veli, halk kültüründen uzak bir şair değildir. Söylemlerinin halk tarzı olduğu şiirlerinde kendini yansıtırken dil ve muhteva unsurları konusunda yatkınlığı ortaya çıkmaktadır. Bu yatkınlık geniş bir yelpazeye yayılmasa da derinselliği inkâr edilemez. Orhan Veli'nin kendine özgü tekniğindeki toplumsal söylem diyalog, tekerleme, deyim gibi unsurlarla şiire yaklaşan şairin halk esintisinden kopmadığını ortaya koymaktadır.

“Dadaloğlu'm yarın kavga kurulur

Öter tüfek davlumbazlar vurulur

Nice koç yiğitler yere serilir

Ölen ölümler kalan sağlar bizimdir” (Oğuz 2013:266)

(...)

“Ölüm Allahın emri,

“Ayrılık olmasaydı.” (Kanık 2003:47).

Şiirin içine türkü yerleştirilmesi şairin yetkinliğini ortaya koyduğu gibi eski edebiyat ile bağımlı koparmadığını da göstermiş olur. Varlığa sahip çıkışı şiirin genel yapısında olmasa da yer yer kendini yansıtır. Bunun yanında dizelerde halk kaynaklarından faydalanılarak tekerleme gibi unsurların şiire sokulduğu görülür. *“Halk şiirini canlandırmakla, ona toplumcu olan yeni bir dünya görüşü getirmekle”*, (Gürsel 1968:291), şiirdeki eski ve yeni edebiyat arasındaki ayrımı ve şiir oluşumunun farklılaşmasını ortaya koyar. *“Ben sanatlarda tedahüle taraftar değilim.”* (Kanık 2003:24). Fikrini beyan eden sanatçı, daha çok divana bir eleştiri oku atar. Şiirin şiir ile aktarılmadığı sanatın, nasıl bir zindana hapsedildiği şairin karşıt olduğu durumu ifade etmektedir. Kalıplara sığdırılan duyguların çeşitliliğinin birbirine karışmış bir sanatla ne kadar anlaşılabilir olduğu ya da ne kadar farkındalık yaratabileceği şüphelidir.

Söz sanatları içerisindeki oyunlarla kurgulanmış bir şiir oyuncak olmaktan ileriye taşınamaz. Bu tarz bir yapının kabulü zamanla kişiyi ve eserini taklide ve tekrara zorlar. Parça ahengi yok sayılarak hikâyeci tavırla şiirler yazması ve kuralsızlığı kural olarak belirler. Günlük dilin içerisinde düz yaşama- düz aktarım olarak nitelendirilecek bu yapıda anlık olması kaçınılmazdır. Bu çakışma basit bir karşılaştırma değildir. Orhan Veli, belirli yük üzerinde barınmak istemez. Yepyeni bir sanat yaratma yolunda ölmüş kuşaklar olarak gördükleri geçmiş bir kenara atarlar. Nazım Hikmet'ten ayrılan yanı ideolojiyi amaç edinerek sanata başlamamasıdır. Şiir yönelimindeki konu eksenini çeşitlilik yönünden zengindir. Çeşitliliğin oluşumunda Fransız şiir etkileşimi etkindir. Orhan Veli her ne kadar öz yapıya karşı çıkmış olsa da doğa konuşturmaları ve tasvirleri incelendiği zaman karşı çıkışın aksine şiirlerinde her türlü yapıyı görmek mümkündür.

“Kargalar, sakın anneme söylemeyin!

Bugün toprak atılırken evden kaçıp

Harbiye Nezaretine gideceğim.

Söylemezseniz size macun alırım;

Simit alırım, horoz şekeri alırım;

Sizi kayık şekerine bindiririm kargalar;

Bütün zıpızplarımı size veririm;

Kargalar ne olur anneme söylemeyin!” (Kanık 2003:36)

Çocuksu bir duyuş ile duyguların aktarıldığı şiirinde duyuşun çocuk hissiyatıyla aktarıldığı lirik bir şiirdir. Orhan Veli'nin şiirlerinde masalsi öğelere rastlamak mümkündür. Doğa ile bir sohbet havasına giren şair, Şeyhi'nin *Harname*'sinde yer alan eşek ile muhabbeti gibi kargayla bir muhabbeti şiire konu olduğu görülür. Anlatımındaki çocuksu ve alaycı söylemini kaybetmeyen şairin gelenek ve değerlere karşı tutumu günümüz içerisinde de mevcudiyetini korumaktadır. Eski şiiri temelinden değiştirmeyi amaçlayan şairin sokak dili kullandığı görülür. Tek bir muhteva üzerinden şiir yazmaktan kaçınan şair çeşitliliğini de ortaya koymuş olur. Şair masalı şiir unsuru yaparken kendini de şiir içindeki unsur olarak niteler. Hayali unsurlardaki umursamazlığın yalnızlığı tetiklediği görülür. İnsanların ruhundaki hissiyatın adı değişmez, rengi değişir ve algılamadaki farklılıklar insan uygarlığının ilk dönemlerinden beri şairlerin de kalemine farklı yansır. Yapıtları metalaşma eksenine sürüklemeleri şiirin yapı ve biçim dünyasını yıkmıştır. İnsanlarda üstün körü bir inanç sisteminin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Şiirin tüm varlığının benimsetilmesine dayanak olmasında, bir bütün halinde işlenmesinde ve şairin her dönemi kendi içinde mukayese etmesinde bir sakınca yoktur. Geleneğin simgesi olan kafiye, redif, ahenk ve şiirin ahengini içine alan tüm mana âlemi kendi dönemini yaşar. Dönem değiştikçe yeni kapı açılır fakat şairin bu biçim yapısını harmanlama kuvveti yetkin olmalıdır. Geçmişle bağlantılı olan dil yapısı şiir şekline yansır ve halk ağzından alınan sözcükler, edebî sanatlar vesilesi ile bağdaştırılır. Eski şiiri bir makine haline getirip onu işleten, şiirin kendi içerisinde barındırdıkları olmuştur. Örneklemelede görüldüğü gibi Divan şairleri kendi içlerinde yeni bir lirizm yaratarak şiire yön belirleyecek çalışmalar yapmışlardır. Çünkü zihniyet tablosu da, kahramanları da aynı bireyler değildir. Zaten aynı bireyler olsalar dahi Orhan Veli'nin belirttiği gibi insan ruhu yıldan yıla farklılık göstermektedir. Konu ortaklığının kaçınılmaz olduğu sanat eserlerinde, şaire özel yaklaşım şekilleri yapıtı şaheser kılmaktadır. Özellikle Divan şairlerinin, tabiat, insan ve varlığa karşı bakışı genellikle tasavvufi dünya görüşüyle yorumlanırken Yeni Türk Edebiyatında bu bakış açısıyla daha fazla karşılaşılmaktadır. Çünkü dönem siyaseti ve sosyal yaşantı şiirlerin dünyasına girmiş, bu durum günlük dilde şiirler yazılmasına vesile olmuştur. Divan şairleri “*kozmetik âlemin estetiğini yakalamak amacındadırlar.*” (Çetin 2008:32). Şair biçimden uzak kalsa da duyuş ve söyleyiş tarzı, etkilenmelerin kuvvetli bir bağ oluşturduğunu göstermektedir.

Divan şiiri durağan ve kısır döngü olarak görülen sanat bir tekrardan ibaret sayılır. Bu düşünce yapısı da Divan şiirinin içerisinde yer alan gerçek güzelliğin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Orhan Veli, daha sonraki yıllarda özellikle Divan şiirine karşı tutumunun yanlışlığının farkına varmaktadır. Türk gelenek yapısının önemli bir kısmını teşkil eden divan geleneğini yok saymanın yanlışlığını hisseder.

“Gemliğe doğru

Denizi göreceksin;

Sakın şaşırma.” (Kanık 2003:32)

Özellikle Garip Hareketi içerisindeki şairler doğalcılığı tüm çıplaklığıyla göz önüne sermektedirler. İronik bir yaklaşımla aktarılan şiir, coğrafi güzelliklere duyulan hayranlık ve şaşkınlık algısını beraberinde getirir. “İnsanı öldürmek için gün ışığında, geniş meydanlar ararız, ama onu yaratmak için karanlık köşelere gizleniriz. İnsana yaparken gizlenip utanmak bir ödev, onu öldürmesini bilmekse birçok erdemleri içine alan bir şereftir.” (Kolcu 2010:115). Garip akımına mensup şairlerin dünya ve olay algıları tıpkı bir çocuk masumiyetinde ilerler ve anlatıcı hep bir masumluk portresiyle şiirler çizer. Anlam onlar için kuvvetli bir kaynak ve özellik değeridir. Anlamın tüm çıplaklığı ortaya koymasıyla şiirin içindeki imgeyi karanlığa gömmüşlerdir. Sıradanlığının şiirle temellendirilmesi Orhan Veli için bir vazgeçilmezliktir. Kalıplara sığdırdığı şiirlerini yayımlatmama sebebi Garip zihniyetini tamamen benimsetmekte yatar. Gül, bülbül, sevgilinin dudakları dokunulmaz bir cevher olarak ele alınırken, Orhan Veli’de sevgilinin basitleşip bir yosma portresiyle ortaya konması geçmişini karalar. Şiirdeki ağır sorumluluğun altında nasıl bir maceranın onu beklediğinden habersiz şiirin, kesin ölçütünü ortaya koyamaz. Daimi bir duruş sergileyemeyen Orhan Veli’nin çatışma yaşamasının kaçınılmaz olduğu arayışındaki belirsiz fikri kuruluşta yatmaktadır.

Şairin geçmiş mirası yok etme düşüncesi, onu omzundaki yükten kaçıp basit yönelimlere çevirmektedir. Gereksiz şiir sanatlarının uygulanması şaire işlenilmemiş ve belirli bir zemine oturtulmamış sözde şiire yönlendirirken aynı zamanda şiirdeki ses ve müzikteki ahengin bir hile oyununa dönüşmesine neden olur. Sanat yeni bir uygarlığa adım atarken öz benliğini yitirmesi onun zayıflığıdır. Bilinçaltı muhasebeleri ve başıboş fikri yönelimleri onun başlangıç noktasındaki zihniyet anlayışına ayna tutmaktadır. İnsanlar kendi kurallarıyla örtüşmeyen kalıplarla aynı çatı altında yaşama zorunluluğu yoktur. Fakat geçmişine bir sünger çekip yok sayma gibi bir fikre yönelmesi de tasvip edilen bir durum değildir. Basit şiirin bu denli benliğimize sokulması ve şiirin alelade oluşu duygularımızın ve zihin tablomuzun küçük boyutlu algılanmasına izin verildiğini ortaya koymaktadır.

“Taktmaya çalışırken kuyruğunu

Birlikte yaptığımız şeytan uçurtmasının

Görürdüm çirpınırdı ufacık kalbin.

Hatırdan bile geçmezdi

Sana duyduklarımı söylemek.

Acaba hala yaşıyor musun?” (Kanık 2003:199).

Şiirdeki basit dil, basit anlatış ve teknikteki kolaya kaçış şiiri nesre yaklaştırır. Şairin yapıyı bu kadar basite alışının nedeni dönemden dolayı duygu aktarımının hırçınlaşmasıdır. Şiirdeki dizeler bir araya toplandığında metin haline dönüşerek şiirselliğini kaybetmektedir. Bu durum şiirin yaşadığı sorunsalın boyutunu ortaya koymaktadır. Garip sonrası Divan’daki önemin artmasını açıklamak gerekirse kendi içerisinde değerli oluşundan kaynaklanmaktadır. Osmanlı

tebaasına yönelik bir edebiyat, siyasal ideoloji, vezin ve kafiyenin işkence aracı olarak nitelendirilmesine neden olur. Orhan Veli ilk evrede çocuksu bir yaşam ve çocuksu hissiyatlarıyla kendine yön bulurken bir sonraki aşamada yetişkinlikten çocukluk evresine dönüş gerçekleşir. Klasik şiirin ne kadar ustaca ortaya konulduğunu görmemek, şartlanmış bir bellekten çıkmak ya da belirli bir geçmişe sahip olmamaktan ileri gelmektedir.

Şiirin içindeki anlam yavanlığı, okuma esnasında ruhun derinlerine nüfuz edemez. Anamlılık şiirin dokusunda yoktur. Fransız aydınlarının taklidi, Türk edebiyatının şiir hacminin zarar görmesine, yabancılaşma serüvenine giriş yapmasına ve geleneğin yok sayılmasının tarihin üzerine de çizgi bir çekilmesine sebebiyet vermiştir. Şekle yönelimindeki küçük izleklerde gözümüze çarpan, şairin mizahi yönünün azaldığı, hüznün ise derinselleştiğidir. Hatta şiirden geleneği atmanın yanlış olduğunun farkına dahi varılarak şairaneliği tam olarak kavrayamadığı için geleneği yok saydığı görülmektedir. Alıntılar da sadece ayet, hadisler değil, Batı kaynaklı eserlerden de kesitler sunulmaktadır.

Şiirin basite indirildiği yerde, köklerine de bağlı kalındığı alıntılarla aksettirilmektedir. Şiirin yadırganan ikinci özelliği; anlatım ve üslubun basitliğinin yanında şairin beslendiği kaynağı da şiire direkt yansıtması olmuştur. Şairin, şiirin gelişimi için batıyı kendi şiirine göre kurgulayamaması büyük bir eksikliğidir. Şiirin aleyhine müziği, bir karşı koyuş olarak gören Orhan Veli'nin zaman zaman kendisiyle çeliştiği ve şiirlerinde ahenge kaydığı görülür. Sanatın toplumdaki kopuk olduğunu düşünmek bir kurgu aldatmacasından ibarettir. Bu aldatmacanın kahramanlarını ve sanatçıyı bu duruma sürükleyen ideolojileridir. Sanatın sosyal meselelere bir çözümleyici görev üstlenmesi her iki zihniyet oluşumunun da yegâne arzusudur.

“ Hiçbir şeyden çekmedi dünyada

Nasırdan çektiği kadar;

Hatta çirkin yaratıldığından bile

O kadar müteessir değildi;

Kundurayı vurmadağı zamanlarda

Anmazdı ama Allahın adını,

Günahkâr da sayılmazdı.

Yazık oldu Süleyman Efendi 'ye

II

Mesele falan değildi öyle,

To be or not to be kendisi için;

Bir akşam uyudu;

Uyanmayıverdi.

(...)

III

(...)

Yalnız şu beyit kaldı,

Kahve ocağında, el yazısıyla:

“Ölüm Allahın emri,

“Ayrılık olmasaydı.” (Kanık 2003:45-46-47).

Basit insanı var etmeye çalışan şair kendisiyle çelişkiye düşmektedir. İçerik ile başlık bir karmaşanın ürünü olan insan hayatları arasındaki tabakalaşmanın da eleştirisini yapmış olmaktadır. Şiirde fark edilmesi gereken husus; “*şairin fildişi kulede yaşayamayacağı, dünyada başka işlerinin de olduğunun farkında olması gerektiğidir.*” (Kanık 1982: 55). Şair, farkındalığı fark ettiği zaman şair kimliği kazanır ve sanatçı, bilinenden öte bilinmeyenin içindeki gizli hissi açığa vurduğu vakit bir çalkantı yaratma kudretine sahip olur. Orhan Veli'nin şiirinde ortaya koyduğu farklı ironiler tamda bu noktada göze çarpmaktadır. Denenmemiş bir temanın şiire yönelimi Orhan Veli'yi farklılaştıran yönüdür. Köklü bir şiir değişiminin yaşandığı ortaya koyulurken ileriye bakılmaz, hayat basitlikleriyle aksettirilir. Şairin eserleri incelendiği zaman sıradanlıktan, kalıplaşmış zihniyet anlayışlarından kurtulup tam bir gökkuşağı renkleriyle farklı konulara yöneldiği görülür. Somutluk, görsellik ve varlık tutulabilir hale getirilir. Şiirlerindeki aşk ve sevgi duygusallıktan öte bir alay edıştır. “*Geleneğin karşısında gerçekleştirdiği direniş, o güne dek yapılmayanın yapılamayanın yapılmasıdır.(...) Bir bakıma şiir, Kanık sayesinde, kendi evine bacadan girerek okurların dikkatini çekmeyi başarır.*” (Korkmaz 2007:265). Şairi geleneğinden ayıran yönü, çözülemeye gidilen yol ve kavram arayışıdır. Sanat adıyla ortaya konan eserlerin bir anlatma aldaticısı olmaktan ileriye gidememesi ve sadece dilin bir araçtan ibaret görülmesi sanatla bağdaşmayan bir durumu teşkil eder.

“Alnımdaki bıçak yarası senin yüzünden;

Tabakam senin yadigârın;

“İki elin kanda olsa gel” diye Telgrafın;

Nasıl unuttum seni ben

Vesikalı yârim?” (Kanık 2003:93).

Şair, hem mizacı hem de geleneksel şiirin yücelttiği ‘sevgili’ anlayışını alt üst eder. Mizahi yönün etkin olduğu Garip’te, geleneğe yıkıcı bir etki uygulanırken basit insan yaşantılarının farklılıkları kullanılarak motorlaşmış fikri temelleri yıkma arzusu önemli bir netlik kazanır. Gerçek ve görünüş arasındaki bocalama dile aktarılırken ironi bir gereç halini alır.

Orhan Veli “*Altın Dişlim*” şiiriyle erotik bir gönderme yapmaktadır. Ayrıca şiirde tematik olarak Garip ilkeleri savunuluyormuş gibi gözükse de geleneksel unsurlardan kopmadığı kendini hissettirmektedir. Özellikle kelime tekrarları dikkat edilmesi gereken yansımalarıdır.

“Gel beni canımın içi gel yanıma;

İpek çoraplar alayım sana!

Taksilere bindireyim,

Çalgılara götüreyim seni.

Gel,

Gel benim altın dişlim;

Sürmelim, onduke saçlum, yosmam;

Mantar topuklum, bopsitilim, gel.” (Kanık 2003:94).

Şairin şiir hâkimiyeti ve sanatsal kuruluşu yok denilecek kadar az olup, şiirleri gazete köşelerindeki fıkralaşmış köşe yazısı muhabbetine dönüşmektedir. Şiirde bir sevgili çağrışımı vardır, fakat sevgili mahremini yitirmiş, kutsal olmaktan çıkarılmıştır. Kurgulamadaki ahengin, imgenin bu kadar keskin çizgilerle ziyan edilmesi geçmişe bir hançer çekmektedir. Sevgilinin saçları kıvrımlıktan, büküm büküm olmaktan çıkarılıp eleştirdiği Fransız zihniyetine dönüşür. Sevgilinin duruşu, giyinişi, gözleri ve ulaşılmazlığı yok olmuştur. Ben düşüncesinden çok biz düşüncesine hâkim olan İslami düşünce içindeki edebiyat, şiirlerde mizacı güçlü bir silah olarak görmektedir. Şairin yok saydığı bir algıyla sanat yapması, çelişkili oluşunun bir yansımasıdır. Mizacın hâkim olduğu bir diğer şiir “*Eskiler Alıyorum*”dur.

“Eskiler alıyorum

Alıp yıldız yapıyorum

Musiki ruhun gıdasıdır.

Musikiye bayılıyorum.

Şiir yazıyorum

Şiir yazıp eskiler alıyorum

Eskiler verip Musikiler alıyorum

Birde rakı şişesinde balık olsam” (Kanık 2003:80)

Geleneği terk eden şair; bir eskiciyi, bir sokak insanını konuşturur. Geleneğe bir göndermede bulunan şair kalıpları, ahengi bırakıp yeni kavramları taşıyan aktarıcı bir sokak satıcısı olmuştur. Bir hikâye formatıyla ilerleyen şiir, geçmişin silinmek istenip bir arayış içinde kıvanıldığını hissettirmektedir. İstanbul’un tarihi konumunun gelenekselleşmiş tutumunun varlığı ortaya konulmaktadır. Son mısrasıyla şiirleri yaşatabilmenin en ilgi çekici yolunun büyük bir denizde yüzebilme kudretiyle var olabileceği hissi yansıtılırken adeta geleneğe karşı bir meydan okuma vardır. “*Tasvirlerin iktidarının kaynağı nedir? Hayali figürlerin güçlü baskısının gerçekliğin yasak kıldığından daha altüst edici ve daha etkili olmasıdır. İmgenin temelinde ensest bir soyağacı arzulayan bir güç vardır.*” (Marin 2013:67). Her akım kendi düşlerini yaratma peşindedir. Şair gerçeklerle yüzleşmekten çekinmez ve hayaller karşısında ateşe dönüşmektedir.

“Canan ki Degüstasyon’a gelmez

Balıkpazarı’na hiç gelmez” (Kanık 2003:220).

Canan ile ilgili şiirler alay konusu olmaktan öteye gidemeyip bir şiir olarak adlandırılması yanlıştır. Divan edebiyatındaki göllerin yerini rakı şişeleri, havuzun yerini meyhane, platonik

aşkların yerini beden hazları almıştır. “*Degüstasyon Beyoğlu’nda, zamanın seviyeli, şık bir içkili lokantasıdır. Balık pazarı ise Eminönü’nde biraz alt sınıfın meyhanesi. Orhan Veli’nin Degüstasyona getiremediği sevgilisi Balıkpazarı’na hiç gelmeyecektir. Fakat olan Canan’a değil Ahmet Haşim’e olmuştur.*” (Okay 2009:85). Ahmet Haşim’inde “*Havuz*” adlı eseri vardır. Eserde Canan gezmelere ve şiirin iki mısrası derin anlamıyla ironi konusu olmuştur. Sevgiliye bakış yok edici değil kuvvetli bağların tutucu kudretini yansıtmaktadır. Şiirlerin halk esintili olması dikkat çekicidir. Ahmet Haşim’i örnek alma yanında şiirlerine yönelik bir saldırı peşinde olmasının esasında hayranlığının hırsla dönüştüğü ve bu nedenle alt edici bir sanat yapma eğilimine gittiği söylenebilir.

*“Birincisi o incecik, o dal gibi kız,
Şimdi galiba bir tüccar karısı.
Ne kadar şişmanlamıştır şimdi kim bilir.
Ama yine de görmeyi çok isterim,
Kolay mı ilk göz ağrısı.
(...)
Onuncusu akıllı çıktı
.....gitti.....
Ama haksız da değildi hani.
Sevişmek zenginlerin harcıymış
İşsizlerin harcıymış.
İki gönül bir olunca
Samanlık seyranmış ama
İki çıplak da, olsa olsa,
Bir hamama yakışmış.”* (Kanık 2003:144-145).

Şiirde noktalama işaretine yer vermemesi nesri şiire yaklaştırmasından ve halk ağzı sohbete dayandırmasından ileri gelir. “*Duyguların imgeler olarak sistemleştirilmesi*” (Evrener 1968:341), ve sanatın temelini oluşturduğu bir yerde tamamen imgeyi yok saymak çelişkiye düşmektir. Orhan Veli bu konuda çığır açıp bir memur olarak zorunlu yaşamların günlük anlatı tarzını çok iyi aktarmışsa da kendinden sonraki nesil, bu duruma bir devamlılık kazandırmaz. Bunu sadece bir ikilem olarak lanse etmek doğru olmasa da geçmişin izlekleri onun ensesindedir ve kaderini mutlaka tatması gerektiği söylenebilir. Çarpıtılmış bir fikir oluşumundan fayda beklemek boşunadır. Toplumsal dönüşümler gerçekleşirken iki dönem içerisinde yaşayan şair, farklılaşmalarını bile bilindik formatlar dışında açıklar. Sanatının değişme sebeplerini insanın beş yıl öncesi ve sonrası aynı hissiyata ve düşünceye sahip bir birey olarak kalmadığına bağlar

“ Seyahat edildiği zamanlarda

Yıldızlar konuşur

Söyledikleri şeyler

Ekseriya

Hüzünlüdür.

II

Sarhoş olunduğu akşamlar

Işıklı çalınan şarkı

Neşelidir.

Hâlbuki aynı şarkı

Bir trenin penceresinde

Neşeli değil” (Kamık 2003:198).

Duygu dünyasının ifade yoksunluğu şiirin anlamsızlaşması yanında heyecan ve algılama kuvvetini de sönük bırakır. Günlük anlatımların sadece birkaç sözcükten ibaret kalması ve estetikten mahrum bırakılması şiirdeki bağın zayıf olmasına neden olur. Değerlerin varlığı sorunu haline gelen kalıplar evrenselin içinde özeli soyutun içinde somutu elde etmeyi başaran Orhan Veli'nin önemli başarısı göz ardı edilemeyeceği gibi geçmişi de heba etmesi eksiklik unsurudur. “*Sanatçı dünyayı kendine göre yeniden kurar. Doğanın senfonileri durup dinlenme nedir bilmezler. Dünya hiç sessiz olmamıştır; dilsizliği bile, bizim kulaklarımızın yakalayamadığı titreşimler içinde aynı notaları yinelerler sonsuz olarak*” (Camus 1965:304) yaratılan şiirde şairi diğerlerinden farklı kılış bu noktada ortaya çıkar.

3.Ahenge Geri Dönüş

Garipçiler, sanatçının toplumca beğenilmesini, toplum dilini kullanabilmesini arzulamaktadır. Bu düşünce yapısı karşı çıkılan bir geleneğin tam kendisidir. Orhan Veli, gelenekten kopmak için ne kadar çaba harcarsa harcasın, benliğine iliklenmiş olan düğmeden kopamaz. Sanatın geniş kitlelere ulaşması ve beğenilme arzusu şiire değer katmaktadır. Estetik kökenli sanata ulaşabilmenin yolu şiire her türlü sözcüğü sokmak olarak gören şair, ahengin tüm unsurlarını yok etmek ister.

“Bir yosma geçiyor kaldırımdan;

Küfürler, şarkılar, türküler, laf atmalar.

Bir şey düşüyor elinden yere;

Bir gül olmalı;

İstanbul’u dinliyorum, gözlerim kapalı;(…).” (Kamık 2003:115).

Ahenk unsurlarının yok olmaktan kurtuluşu ve kendini yansıtması şiirde lanse edilirken şiirin biçim yapısının duraksız 14 heceden oluştuğu görülür. İstanbul’un ruhu gün yüzüne çıkarılırken mekânlar hissiyatları yansıtır. Eserlerin sürekliliğinde biçim ve muhtevanın etkili olduğu söylenebilir. Şiirlerdeki öz yapının bir kurulum içinde olması eserin zihin haritasında

kodlanmasını sağlar. Şair her ne kadar geçmiş kalıntıları yozlaştırmış olsa da etki gücünü biçim ve ahenkle temellendirir.

“Ağlasam sesimi duyar mısınız?

Mısralarımda;

Dokunabilir misiniz,

Gözyaşlarıma, ellerinizle?

Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,

Kelimelerin ise kifayetsiz olduğunu

Bu derde düşmeden önce

Bir yer var, biliyorum;

Her şeyi söylemek mümkün;

Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum;

Anlatamıyorum.” (Kanık 2003:60).

Ulaşıma arzusu ile harcanan çabanın insan bedenini nasıl hüzne bıraktığı ve anlamsızlığın anlam kazanmaya başladığı noktada hüznün ve gözyaşı ahenk unsurunu oluşturur. Eserler de soyut duyguların ortaya konulması ön plana çıkarken gözyaşları çaresizliğin sembolüdür. Somut ve gerçeklikten uzak tinsel yönler vurgu yapılırken sorularla şiirde ahenk unsuru yakalanmaktadır. Sanatçının şair kimliğini geniş bir kesimi içine aldığı şiirlerindeki konu dağılımı ile görmek mümkündür. Hüznün, lirik bir hissiyatla ve ötelenmiş duyguların etkisiyle oluşturulur. Amaç, dinamik toplum karakterine ayak uydurmak ve yönlendirebilmekse eğer kalıplara sığınıp kalmak ve sırf kurallar için anlamı feda etmek yanlış bir kullanımdır. Gelenek içinde yaşadığı kaçış onun ikilemde kaldığı dönemi kapsar. Düşüncenin derinlerinde saklı kalan gizi bir anda yok saymak, görmezden gelmek imkânsızdır. Şiirlerinin tematiğini oluşturan hesaplaşmalar şairi, garip şiirler yazmaya yönlendirmektedir. Hesaplaşma yaşadığı şiirlerinde zaman zaman Garip sonrası, Garip’ten uzaklaşıp gelenekçi şiire doğru yöneldiği görülür. Her sanatçı sanatını içinde bulunduğu dönemden bir adım ileriye taşıması, kaçınılmaz bir görevdir. Yenilikçi olabilmenin ilk kuralı; eskiyi bilmektir. Bu doğrultudan hareketle şiir yaygınlaşarak ilerleme gösterir. *İstanbul Türküsü* adlı şiir tüm ideolojilerden kültürel hesaplaşmalardan sıyrılmış bir şekilde kendine yer bulmuştur.

“İstanbul’da, Boğaziçi’nde,

Bir fakir Orhan Veli’yim;

Veli’nin oğluyum,

Tarifsiz kederler içinde (...)

İstanbul’un mermer taşları;

Başıma da konuyor, konuyor aman, martı kuşları;

Gözlerimden boşanır hicran yaşları;(…)

*İstanbul'un orta yeri sinema;
Garipliğim, mahzunluğum duyurmayın anama;
El konuşur, sevişirmiş; bana ne?
Sevdalı'm,
Boynuna vebalim!" (Kanık 2003:74).*

Tarihsel bulgular ortadan kalktığı zaman bedensel ve ruhsal dürtüler günlük yaşamın devam ettiricisi görevini üstlenir. Bundan dolayı halk türküleri edasıyla yazdığı şiir, dört bentten meydana gelir. Şiirin içinde yer alan türkünün şekil, kafiye ve söyleniş unsurları açısından tamamen öz kültür yönünde olduğu görülür. Sıradan insanın şiire yansıtılırken aşk ve geçim derdi arasında bocalaya insanı ele alınır. Şehir, tüm bedeninin mahkûm edilmiş noktasını oluşturur aynı zamanda arzuların çok çabuk yön değiştirmesine neden olur. Şehrin mekânsal tasvirinde dikkat edilmesi gereken bir noktada yurt içinde yurtsuzlaşılmasıdır. Şair kasıtlı olarak mekânda kaybolur ve kendine belirli bir yer bulamaz.

Yalnızlaşmış insan ruhu sorgulanırken şair yokluğun tüm kalıplarına zincir vurmaktadır. İşte bu noktada şiirin yapısına bakıldığı zaman, şairin değişimin farkında olması gereklidir ve bu yolda çaba harcayan kişiler her zaman birer kurucu görevi üstlenmesi gerekir. Yoksulluk ve çaresizlik hissettirilirken üstün olarak görülen ben'in karşısında geçmişe saplanıp kalan aydın kişiler, yeniliklere dar bir pencereden bakarlar. Üslubun söylemin önüne geçmesi, şiirin sınırlı bir oranda kalmasına sebebiyet verdiğini savunan şair, medeniyet insanı olmayı ve dili zenginleştirmeyi hedef alır. Şaire yüklenen görev konuşma diline ulaşabilmektir. Yeni şiir sonrası ortaya konan yapıtlarda biçime yönelim tekrar gerçekleşse de içerik birer araç olarak kullanılır.

Şiirle oyun oynamaktan çekinmeyen şair, şairlikten uzak bir havayla, günlük gerçeklikleri kimi zaman alay konusu yaparak küçük bir burjuva gibi davranır. Dış olaylardan etkilenmeyen şair, tıpkı bir çocuk ruhuyla işlediği eserleri ile oyun oynamak ona haz verir. Şair herhangi bir ideoloji içerisine girmeden kırılmayı gerçekleştirir. Sanatı, zamanı ile eşdeğer olarak gören şairin ideolojisi dönemlere göre değişiklik gösterir. Süreç içerisinde farklılıklar yaşandıkça sanat akışında da farklılıklar yaşanması yadsınamaz. Fakat şair geçmiş ile arasındaki o ince bağın varlığını görmezden gelirse tarihe ve sanata karşı bir katleddiş gerçekleştirmiş olur. Orhan Veli'nin son kitabı içerisinde yer alan 'Gün Olur' şiiri Varlık, Aile, Yaprak dergilerinde yayımlanmıştır. Eser ideolojileri yansıtmamakla birlikte kelime tekrarları ile ahenk sağlanmaktadır. Ayrıca şiirde zamana karşı vurgunun yinelenmesi şiirin yetkinliğini artırmaktadır.

*"Gün olur, alır başımı giderim,
Denizden yeni çıkmış ağların kokusunda
Şu ada senin bu ada benim,
Yelkovan kuşlarının peşi sıra(...)
Gün olur, başıma kadar mavi;*

Gün olur, başıma kadar güneş;

Gün olur, deli gibi... ” (Kanık 2003:85).

Tek bent ve serbest ölçü kullanılarak ses ve kelime tekrarları ile şiirin kuvvetlilik derecesi artırılmaya çalışılır. Dil, günlük bir kullanım içerisinde insanın duygu haline göre farklılık göstermektedir. Geçmişte var olan bağın etkisi bilinçaltında yatan gizil güçte saklıdır. Şair, yapıtı harmanladıkça geçmişinin kaynağı ona rehberlik etmekten vazgeçmez. *“Sanat yapıtı kendi varlığının değer ölçülerine sahiptir; bu değer ölçüleri de pratiktir: etkenlik, indirgenmezlik gibi. Eğer bu ölçüler adına kendini kabul ettiriyor, başarıya erişiyorsa, geçerliliği o yapıtın tarihsel maddeciliğin bir kesiminde kökleri olduğunu gösterir.”* (Paul 1965:15). Şiirin gelişiminin ana kaynağını öz kültür, gelenek, görenek oluşturur ve bunlar insan yapısını içerisine alan tüm parçaları içinde birleştirmektedir. Farklılaşma ve yaşanan kuşak atlamaları şiirin öz benliğindeki kalıbı yok etmez. Çağdaşlaşmaya bağlı olarak sanatın ileri boyutlara taşınması, ahengin, imge yenilemelerinin ve estetik kavramların yeni bir boyut kazanmasını sağlar. Toplumlarda bu yenilenmenin oluşması olağandır. İnsan sanatının evrimi olarak gördüğü yapıtlar ile var olduğunu ve var olan değerlerin yitimine sebep olduğunu çok sonradan fark etmektedir. Bu fark ediş onu yeni bir atılıma yöneltir. Fakat hiçbir zaman şairler savundukları ve kurdukları topluluğun görüş dünyasına aykırı düzeyde sanat yapmamışlardır.

Temeldeki bu fikir kalıplarının eksikliği dönem şairlerinin Batı kaynaklı beslenmesinden ve poetik düşünce yapısındaki toplumun tabularını yıkmanın çaresi şiirde bulunmuştur. Yeni bir keşif olduğu gibi aynı zamanda sanat anlayışına da yeni bir doğuş olarak ortaya çıkan şair eserin fayda sağlama ölçütünü fikri yönlendirmesine bağlar. Bu doğrultuda ortaya konan eser etkili olabilir ve şiirin gerekliliği olarak kabul edilen betimlemeler, şiiri tek düzelik kazandırmaktan başka bir görev üstlenmez. Şiiri tek konuya bağlamaktan ziyade bir şiir içinde farklı boyutlara yelken açmak Orhan Veli tekniğinin başlıca özelliğidir. Bu tutum, şair öz kültüründen koştığı anlamına gelmez. *“Bugün kaynağından ne derece kopmuş, ne derece Batı etkisinde kalmış, bundan da öte kendisine özgü bir biçim ve duyarlık yaratmış görünürse görünsün Türk şiir ırmağı divan ve halk şiiri kaynaklarından akararak gelmektedir.(...) Kendinden önceki bütün şiir akımlarını toptan bir yadsımayla ortaya çıkmış olan Orhan Veli bile duyarlık yönünden gerek hece gerekse divan şiirinden kopmamıştır.”* (Doğan 1970:263). Geçmişin izleri şiirin kaynağını azaltmaz, daha da artırır. Bu nedenle geri dönüşler atılımların, yetkinliğini artırmaktadır. Şair bu atılımlar ile eserlerini vermekten geri kalmaz.

Garip hareketi, amaçlarını oluştururken geleneği ve öz sanatı kullanmakta bir araç olarak görür. Orhan Veli divan edebiyatının kurallarına bağlı değildir. Fakat biçim yapısında özgür bırakılmıştır. Biçime bağlı kalmanın gereksizliği yargısı fikri oluşumundan ileri gelmektedir. Ağır kalıplar yeni bir boyut kazandırılarak şiir yapısında düzenlemeye gidilmiştir. Orhan Veli'nin amacı şekle yönelik değildir. O, konunun özüne bağlıdır. Sanatçı öz değerlerini yitirirse kültüründen kopmuş olur. Kültür parçalarının birleştirici rol oynaması şairin biçime karşı olsa da içeriğine sahip çıkışından kaynaklanmaktadır. Devrin yeni şiir anlayışını takip eden, onun ileri bir safhaya taşınmasına zemin hazırlayan şair, geçmişin kalıplarına sığınıp kalmaz.

Yeni bir olguyla ortaya çıkar. Anlatım şekli, ahengi ve imge araçlarını şekillendirip çeşitlendirerek şiir yaratmaktadır. “1940’ lardan söz ederken , “Edebiyat da iktidar partisinin güdümündeydi. Eğer Garipçiler, iktidar partisinin edebiyat anlayışının doğrultusunda edebiyat yapmasalardı, ne tutunabilirlerdi, ne böylesine üne kavuşabilirlerdi.” Nurullah Ataç, iktidar partisi edebiyat siyasetinin sözcüsüydü. Bir anlamda Varlık dergisi de bu edebiyatın yarı resmi organıydı. Tam resmi organı ise Ahmet Kutsi Tecer’in yönetimindeki Ülkü dergisiydi” diyor.” (Doğan 1974:28).Tutunmalarına en büyük dayanak politik ideolojiler olurken düşüncesi bir dayanak teşkil etmez. Bu yargıya varmak Orhan Veli’yi yok saymaya iter. Sanatçı tüm ideolojilere rağmen kendinden taviz vermeyen bir yapı oluşturur. Faaliyetlerinde düşünce zihniyetleri etkilidir. Halkı halkla ortaya koyan şair benliği kendini anlatmakta bulmaktadır. Şair sürekli şiirle oynadığı için belirli bir anlam yüklemek zordur. Şiirdeki tonlama ahengi her mısradaki okuyucuyu farklı bir yöne sevk ederken tek bir duygu üzerinden yorumlamak zorlaşır. Sanatlarının yegâne olduğu kanısına inanarak yürüdükleri yolda kendilerinden önceki sanatçıların sanat adına bir temel attıklarına inanmamışlardır. Her dönem kendi poetik aynasını yansıtmaktadır.

*“Bedava yaşıyoruz, bedava;
Hava bedava, bulut bedava;
Dere tepe bedava;
Yağmur çamur bedava;
Otomobillerin dışı,
Sinemaların kapısı,
Camekânlar bedava;
Peynir ekmek değil ama
Acı su bedava;
Kelle fiyatına hürriyet,
Esirlik bedava;
Bedava yaşıyoruz, bedava.” (Kanık 2003:126)*

Alay edişi ve şaşırtmayı terk ederken ses ve kelime tekrarına musikiyle yaslanıldığı görülür. Tekrarların şiirin geneline yayılması etkinliği artırırken anlamı da keskinleştirmektedir. Sözde özgürlükle dalga geçilirken biçimsel demokrasinin halka indirgenememesi eleştirilir. Hece ölçüsü olarak 10’lu hece ölçüsü kullanılırken duraklara yer verilmez. Garip’teki fikri yönelimin ironiyle birleştiği bir dönemi içine almaktadır. Tüm düşünce yaklaşımları dönem içerisindeki hareketlilikten dolayı ideolojiye yöneliktir. Geleneğin hafife alınması ve kolaya kaçılması ile suçlandığı 1945 dönemi, İkinci Dünya Savaşı etkilerinin de bir yansımasıdır.

Bu şiirde, kendi beniyle mücadele edilirken hiçbir şeyin arzulandığı gibi olmadığı bir geçim kavgasında, hayat mücadelesi şairi bir isyana sürükler. Şair anlatımı tekrarlarla güçlendirerek değiştiremediği toplumu hafife alarak kendi iç âleminde yeni bir dünya yaratır. Şairin geleneği sıradanlık olarak görmesinin asıl nedeni ötekileştirdiği geçmişine karşı oluşturduğu bir

savunmadır. Sanatın oluşum evresine tabi tutulabilmesi için topluma ihtiyaç vardır. Garip hareketini ana hatları ve uç noktalarıyla ortaya konmasında en büyük görev Orhan Veli'ye düşmektedir. Orhan Veli zihniyeti tıpkı *“Hayatın anlamını ararken, Kafka'nın geçirdiği en temel yaşantı, “yabancı” olmak ve varlığın içinde kendine bir yer yapabilme ihtiyacını duyma”*ya (Garaudy 1965: 191) benzer. Geçmişe yabancı geleceğe arayıcı olan şair, kendi benliğini çizme ideolojisi içerisinde gelecekle ilintisini iç düzensizlikle yansıtır.

Şiir yapısını Garipçiler olarak ele alan sanatçılar belirli bir akım ya da kurama bağlı kalmaksızın şiiri, öz varlığı ile işlemişlerdir. Batının kopyacılığından ileriye gidemeyen bir tahrifatın oluşumu Türk şiirinin değer kazanması gerekirken büyük kayıp vermesine ve duyarlığın etkileme gücünün körüklenmesinden ziyade uçuruma itilmesi, şiirin söz cambazlığına sürüklenmesine neden olmaktadır. Çöken şiir, kendi hareket oluşumu yanında mazinin değerlerini de yerinden oynatmıştır. Edip Cansever'de şiirde mısra kurallara bağlı kalmaya karşı çıkan grubu temsil eder. Orhan Veli bu yıkımı en dikkat çekici şekilde ortaya koyup bir akım haline getirdiği için diğer sanatçılardan ayrılır. *“Ayrımların geleneği olmayan bir çağdaşlık, özellikle yaratılmış bir kuruluş, çok akılcı bir imge düzeni, yer yer düzyazı özelliği ağır basan bir şiir disiplini şair, şair çoktandır belleklerde yer eden mısra alışkanlığına karşı geliyordu. Bu davranış oldukça önemliydi, böylece kullanılan öz, bir yerde topak olup kalmıyor, bütün şiire yayılıyordu.”* (Hızlan 1965:44).

Dünyayı olduğu gibi görerek sanatını bu yönde ilerletmesi yiğitçe atılan bir adımdır. Doğalcılığın giderek soyutlanması ve sanatın yozlaşmasına varan yapı sanat ve kültür varlığının tahribata uğramasına neden olur. Burjuva sanatı olarak nitelendirilecek zihniyet koğuşu aydın sanat tekniğiyle temel oluşturmaya çalışmaktadır. Kalıpları bir otorite olarak gören sanatçı bir saldırı olarak gördüğü kalıp sanatını düşman sayar. *“Orhan Veli, hayatla, hatta kendisiyle alay eden bir şairdir. Bu hayat görüşü, inançsızlık boşluk ve hiçlik duygusu üzerine oturtulmuştur.”* (Aytaç 1995:525) Sözcük ve eylem terimleriyle çerçevelenen imge dünyası kandırmaca bir kurgusallığın ve düzensel bir yaşantıya zorlamadan başka bir şey değildir. Sanatçı kendini ne kadar soyutlamaya çalışsa da öz benliğinin yıkılmaz gizli gücü onu hece, ahenk, musiki yönü ağır basan şiirler yazmaya da yöneltmekten alıkoyamamıştır. Türkülerle halk müziğine, oradan halk edebiyatına daha bilinçli bir dönüş başlattığı görülür. Kendisine olan alaycı tutumuna rağmen şiir yönü incelendiğinde Orhan Veli'yi günümüz şiirinde var eden başlıca eserler imgeye, müziğe, kalıplara yöneldiği şiirler ve buna bağlı olarak kendini yaşatan eserlerdir.

Varlığının devam ettiricisi karşı çıkışlarıyla beslenen eserleridir. Küçük ayrıntıların ve her türlü küçük varlığın konu alındığı eserler soyutlukla tüm bağlarını koparmış, yaratılan eserlerin şiir olduğu hükmüne varmak bu akımda zorlaşmıştır. Söyleyişin tamamen yok sayıldığı bir sanatta sadece söz üzerinden şiir oluşturma girişimi tüm gelişimselliği de zedelemiştir. Garip sonrası deneme eğilimleri bu kök değişimin doğru bir karar olmadığının göstergesidir. Bireyciliğin bütün sınırlarını zorlayan şair teklik kavramından kendini uzaklaştırarak daha anlamlı olan dünya topluluğuna yönelir. Kafiye, imgenin ahenk ve musikinin en uzak tekniğiyle benliğinde oluşturduğu toplumsallaştırma yönü, sadece kendi zihninde meydana getirdiği evrenden daha öteye gidemez. Sanatçının var olma kuralını yaşantıdan kesitler yakalayabilme zihniyetine bağlayan Orhan Veli, belleğin gördüğünü ortaya koyabildiği kadar şiir vardır anlayışıyla yola çıkmaktadır.

Fakat şair, sanatın kurallarından uzak uç noktada yaşayan bir sanatçı olmasının yanında sanata şekil veren kavramlardan kopmadığı görülür. “*Kurban ya da cellat olmayı seçmemiz gereken bir evrendeyiz. (...) Her aydın için özgürlük, sonunda anlatış özgürlüğü ile karışır.*” (Camus 1965:16). Şairin devrimci kimliği sadece şiir ile kalmayıp giyime de yansıdığını Şevket Rado’nun mektuplarında görmek mümkündür. Şiirleri gibi çarpıcı sosyal hayatı da farklılık göstermektedir. “*Yukarıdan aşağıya doğru daralan pantolonunun paçası daima boyalı ayakkabısının dört parmak üstünde olduğu için ona Babstil şair diyorlardı. (Şevket Rado)*” (Işık 2007:1935). Orhan Veli’nin karşı çıkışı geri gelmeyecek olan zihniyetin tekrara düşmesi, kavramsal yapılara bağımlı kalınmasındandır. Bu anlayışın zamanla üstünlük fikrine dönüştüğünü kullandığı yeni tekniklerle görmek mümkündür. Amaç sanat yapabilmekten ziyade ötekileşebilmektir

Farklılık yaratabilme eğilimleri, şairin şiire kendi gibi tarz oluşturmasına sebebiyet vermiştir. Fikir oluşumu “*benliğinden ötede, kendi dışında ama gene de kendi için vazgeçilmez bir şeyin parçası*”na (Fischer 1965:38) dönüştürür. Eserlerin varlığı onları gerçek bir yapıt yapmaz. Buluş ve hayal gücü kişiyi sanata götürmez. İçin dışa yansımaları kendine kural edinen, Orhan Veli’de gerçeklik akılda kalış ve etkinlik saptamayı beklemek yanlış bir tespitten öteye geçmez. Oluşturduğu kurgusal boyutuyla tüm gerçekliği yok sayar ve farklı arayışları incelemeye koyulur. “*Cahit Sıtkı’nın ilk kitabı Ömrümde Sükût’ta Necip Fazıl’ın etkisi daha köklüdür. (...) Cahit Sıtkı daha sonra Orhan Veli’nin etki alanına girecek, ama bu eski etkiyi de sürdürüp gidecek, çok kez ikisi arasında sıkışıp kalacaktır. Sonraları, bir şiirinde büyük bir rahatlıkla yaşama sevincini, öbür şiirinde ölüm korkusunu anlatması da bundandır.*” (Süreya 1966:274). Garip hareketinin geçmişten tamamen kopmama nedeni; kendi dillerine ve halklarına sahip çıkıştan kaynaklanmaktadır. Orhan Veli arayış edebiyatını kaybetmiştir. Sınırlarını zorlayıcı sanat oluşumunun fayda vermediğini anlayan şair, şiire yönelimi ve eskiye dönüşünü tutunamayanların hazin sonu olarak görmüş ve şiir kavgasından vazgeçmiştir. Geleneğe doğru yaşadığı kayma, yaşatmaya çalıştığı şiir akımının kaynaklarına karşı yaşadığı paradoksun poetik tarzda incelenmesini gerekli kılmıştır. Şiir dilinin gelecekte olumsuzlaşacak tarihsel serüvenine karşı düşünce sistematikine yeni bir öz getirmiş, fakat kalıplarda yaşanan kopmalar, yapılan kurgusal bir akımın etki gücü oluşturamadığını göz önüne sermiştir.

SONUÇ

Orhan Veli ve başlattığı Garip, Türk şiirinde en çok tartışma odağına oturmuş poetik söylemlerden biridir. Buradan hareketle Orhan Veli’nin şiirde reddettiği unsurların birer edebî ürün olarak şiire dönüşmüş örnekleri incelendiğinde şiirden kovulan ahengin, söz sanatlarının ve biçim endişesinin uygulandığı mesela; *İstanbul’u Dinliyorum* gibi örneklerde söz konusu unsurlar görülmektedir. Alaycı bir tarz ile başlamış olduğu şiire metafizik bağlarını kuvvetlendirerek çıkış yapan Orhan Veli, başlangıç noktasında öz yapıyı unutmuştur. Yapılan hesaplaşmalar, Orhan Veli’de var olan fikir akımının ve kırılan gelenek arasındaki bağlantının sonucu olarak yok etmeye çalışılan asıl değerler ortaya konulmuştur. Yok sayma girişimlerinin sonuçsuz kalması ve arayışın cevap bulamaması kendini geleneğin içine çektiği gibi, şairi arafta bırakmaktadır. Türk şiir geleneğini ve geçmiş hazinesini geliştirmekten ziyade farklılaştırma yoluna giden şairin şiire yeni bir anlam ve boyut kazandırma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Tabular yıkıldığı vakit şair geçmişiyile yüzleşmiş ve bedenden ayrılan ruh mekâna dönüş

yapmıştır. Garip hareketi bir yıkıma neden olmamıştır fakat biçim açısından el alındığı zaman ileriye taşıyamadığı görülmektedir. Batı'dan alınan şiir çevirileri şaire sığınak oluştururken yeni yetişen sanatçı kesiminde kafiye, ahenk ve imgeden habersiz bir şekilde sanat yapıldığını düşüncelerine vesile olmuştur. Genç kesimin iki fıkra, iki günlük, hayatta yaşadığı iki hadiseden hemen şiir yaratabilme fikrine sahip olmalarına zemin hazırlamıştır. Mizahi unsurlarla kusurların örtüleceğine inanan Orhan Veli, yeni nesil sözcükleri şiir olmaktan çıkarıp söz oyunları ile şiir oluşturma seviyesine getirmiştir. Söylemini doğru yansıtamayışi gelenek yanında kendi bünyesinde de sarsıntılara sebebiyet vermiştir. Orhan Veli'nin gelenekten vazgeçmeyen ayrıca tam olarak tutunamayan bir kimlik oluşturması estetik unsurların yüzeysel kalmasına ve anlamsız, bilinçsiz bir arayışın kurbanı olmasına ortam hazırlamıştır.

Orhan Veli, yeni bir şiir yaratma fikriyle ikilemli şiir poetikasında yaşadığı arayış ve bu arayış aşamasındaki çelişkili yapısı irdelenmiştir. Özünde bir yenilik niteliği yapan şairin düşüğü yanlış; yenilik için tüm benliği silip atma fikriyle ele aldığı eserleri olmuştur. Sanatçı kendi iç dünyasında yaşadığı sancılı devre, şiir yapısının doğru bir zemine oturtulamamasına neden olmuştur. Bir yandan sanatın halk üzerindeki etkisini açık bir dille aktarırken diğer taraftan şiir oluşumu, edebiyattaki farklılıklar ve yok saydığı ahenk üzerinden ayrımı göz ardı etmemiştir. Orhan Veli şiire yeni bir soluk kazandırmanın yanında kendisine bir belkemiği de oluşturma girişimi tamamlanmamış bir deney niteliğindedir. Şiir geleneğini yok sayan şair, gelenekle birlikte kendi benliğini de yadırgamıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki; Tekniğin terk edilip konu eksenindeki çalışmaların gelecekle bağ kuramadığı görülmüştür. Teknik olarak kendi beninden vazgeçmenin şiirde yarattığı eksikliklerden örneklemelerde bulunularak geçmiş-gelecek poetikasına hem yön göstermek hem de etki gücünü belirtmek amaçlı kesitler sunulmuştur. Orhan Veli'nin dil hazinesindeki yapı algısından vazgeçiş ve dönüş aşamalarındaki şiir anlayışları ortaya konarak kalıcılık gücü belirtilmiştir. Orhan Veli'de görmezden gelinen öz geçmişe sahip çıkılabileseydi; şiir yönelimi ve kalıcılık abidesi daha sağlam temellere oturtulabileceği savunulmuştur. Şiir, ahenk, gizli şiir ve özgün olma çabalarının sonuçsuz kaldığı şiir temelindeki yapı içerisinde aksettirilirken günümüz şiir bilincindeki yerini almış olan eserlerinin halk uzantılı, kalıpsal varlığı hissedilen eserler olduğu gösterilmiştir. Şiir özünde var olma mücadelesi yaşarken; kuralların kabul edilmemesi, şiirin anlam karmaşası yaşaması, süreklilik teşkil eden şiirlerin kabul görmesiyle kopup giden şiirler arasındaki unsurlar ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

Akyüz, Kenan, *Fuzuli Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

Aydın, Ahmet, *Orhan Veli'nin "Eskiler Alıyorum" Şiirine Eleştirel Bir Yaklaşım*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, S.6,Eylül 2014.

Ayhan, Ece, *Bir Şiirin Bakır Çağı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Aytaş Gıyasettin, *Değerlendirmeler: Bilge Ercilasun: Orhan Veli Kanık(Hayati, Sanatı ve Eserlerinden Seçmeler)*, (Kitaplar-Tenkıt), *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S.525. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

- Baldwin, James, *Hayatım Üzerine Notlar*, Yeni Dergi, Yöneten: Mehmet Fuat, Yıl-1 S. 2, Kasım 1964.
- Bernier Rosamond, *Antoine Pevsner'le Konuşma*, Yeni Dergi, Yöneten: Mehmet Fuat, Yıl-1 S. 2, Kasım 1964.
- Camus, Albert, *Başkaldırma ve Sanat*, Yeni Dergi, Yıl-2 S.13, Ekim 1965.
- Camus, Albert, *Cornets II'den Seçmeler*, Çev. İtah Eroğlu, Yeni Dergi, Yıl 1 S-4, Aralık 1965.
- Cansever Edip, *Şiiri Şiirle Ölçmek*, YKY Yayınları, İstanbul 2012.
- Çetin Nurullah, *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap, Ankara 2008.
- Burkharin, N. *Tarihsel Maddecilik Kuramı Açısından Sanat*, (Çev. Özgül Evrener), Yeni Dergi, Yıl- 4 S. 44, Mayıs 1968.
- Doğan, Mehmet, *Sanatta İlericilik- Gericilik Üstüne*, Yeni Dergi, Yıl-7 S. 73, Ekim 1970.
- Doğan, Mehmet, *Anlatamıyorum*, Yeni Dergi, Yıl- 10 S. 117, Haziran 1974.
- Erbay Erdoğan, *Eskiler ve Yeniler*, Akademik Araştırmalar I, Erzurum 1997.
- Ercilasun, Bilge, *Orhan Veli Kanık*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.
- Fischer, Ernst, *Sanatın Görevi*, Yeni Dergi, Yıl -1 S.4, Aralık 1965.
- Garaudy, Rager, *Franz Kafka'nın Dünyası ve Yabancılaşma*, Yeni Dergi, Yıl- 1 S.11, Ağustos 1965.
- Gürsel, Nedim, *İki Şiir Üstüne (Toplumcu Bir Şiir)*, Yeni Dergi, Yıl-5 S.49, Ekim 1968.
- Güzel, Abdurrahman, *Edebiyat Eğitiminde Amaçlar ve Bu Amaçlara Yönelik Yöntem, Teknik ve Örnek Uygulamalar*, Milli Eğitim Dergisi, Cilt: 169, S. 85- 106, Ankara 2006.
- İşli, Emin Nedret, *Şevket Rado'ya Mektuplar*, YKY Yayınları, İstanbul 2002.
- Hızlan, Doğan, *Tragedyalar-Uyanış*, Yeni Dergi, Yıl-1 S.6, Mart 1965.
- Işık, İhsan, *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yay. 2.Baskı: Ankara-5- 2007
- İlhan, Atilla, *Hangi Edebiyat?*, Kültür Yayınları, İstanbul 2002.
- İsen, Mustafa, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 5. Baskı Ankara 2009.
- Kanık, Orhan Veli, “Şairin İşi” *Bütün Yazıları I, Sanat ve Edebiyat Dünyamız*, Can Yayınları, İstanbul 1982.
- Kanık, Orhan Veli, *Bütün Şiirler*, Yapı Kredi Yayınları, 23. Baskı İstanbul 2003.
- Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri I- Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergah Yayınları, 27. Baskı İstanbul 2010.
- Kolcu, Ali İhsan, *Batı Edebiyatı*, Salkımsöğüt Yayınevi, 4. Baskı Erzurum 2010.
- Korkmaz, Ramazan, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2007.
- Louis, Marin, *İmgenin İktidarları*, Dost Kitapevi, Ankara 2013.

Nemutlu Özlem, *Ahmet Haşim Karşısında Orhan Veli*, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S- 1, 45-47, Ankara 2016.

Öcal M. Oğuz, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 10. Baskı Ankara 2013.

Okay, M. Orhan, *Poetika Dersleri*, Hece Yayınları, Ankara 2009.

Parlatır, İsmail, *Recaizade Mahmut Ekrem Hayatı- Eserleri- Sanatı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.

Sartre, Paul Jean, *Gerçekçilik Üzerine Sorunlar*, Yeni Dergi Yıl-1 S.5, Şubat 1965.

Sazyek, Hakan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi*, Akçağ Yay. Ankara 2006.

Süreya, Cemal, “Sonuna Kadar” *Toplu Yazılar I- Şapkam Dolu Çiçekle ve Şiir Üzerine Yazılar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.

Süreya, Cemal, *Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Şiirinde İki Dönem*, Yeni Dergi, Yıl-2 S.19, Nisan 1966.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, 26. Baskı İstanbul 2016.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL EĞİTSEL OYUN DESTEKLİ FEN EĞİTİMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Gonca KEÇECİ

Fırat Üniversitesi,

gkececi@firat.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2582-3850>

Prof. Dr. Fikriye KIRBAĞ ZENGİN

Fırat Üniversitesi,

fzengin@firat.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0547-8746>

Prof. Dr. Raşit ZENGİN

Fırat Üniversitesi,

rzengin@firat.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1624-6406>

Hümevra ÖZDEMİR

Fırat Üniversitesi,

humevraozdemir197@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-8378-1725>

ÖZET

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin dijital eğitsel oyun destekli fen eğitimine yönelik görüşlerini tespit etmek amaçlanmıştır. TÜBİTAK 2209 öğrenci projeleri kapsamında destek gerçekleştirilen araştırmada olgu bilim yöntemi kullanılmıştır. Uygun örneklem yöntemiyle seçilen çalışma grubunu, Elâzığ Merkez’de bir devlet okulunda eğitimine devam eden 7. sınıf öğrencileri (N=19) ile oluşturmuştur. Araştırmacılar tarafından çeşitli Web 2.0 araçlarından (<https://www.jigsawplanet.com/>, <https://wordwall.net/>) faydalanılarak geliştirilen dijital eğitsel oyunlar, 7. Sınıf Elektrik Devreleri Ünitesi kazanımlara uygun hazırlanmış ve ünite süresince dijital oyun destekli ders işlenmiştir. Uygulama sonunda öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre, fen eğitiminde dijital eğitsel oyun kullanımı ile derslerin daha eğlenceli geçtiği, öğrencilerin sıkılmadıkları bulunmuştur. Öğrenciler, kullanılmış olunan dijital eğitsel oyun sayesinde fen bilimleri dersine bilgilerinin, ilgilerinin arttığını ve dersi sevdiklerini ifade etmişlerdir. Eğitsel dijital oyunların fen derslerinde kullanım örneğini gören öğrenciler, teknolojinin farklı amaçlar için kullanabildiğini ve teknolojinin daha yararlı kullanılabileceğini fark ettiklerini belirtmişlerdir. Teknolojinin doğru kullanılması adına dijital eğitsel oyunların kullanımının diğer ünitelere de yaygınlaştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitsel dijital oyun, ortaokul öğrencileri, görüş

GİRİŞ

Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birçok yenilik hayatımıza girmiştir. Bu yenilikler insanoğlunun hayatını kolaylaştırdığı kadar etkileri de tartışılmıştır. Gelişen teknolojilerin insanın doğasına ne kadar uygun olduğu, kullanıcıların bu teknolojiyi doğru kullanıp kullanmadığı, çok değerli kazanımları olacağına inanılarak geliştirilen teknolojilerin etkilerinin beklenen gibi olup olmadığı araştırılmasına ihtiyaç vardır. Çoğu zaman araştırmalar tamamlanmadan bir üst teknoloji uygulaması hayatımıza girmektedir. Öğretim teknolojileri de bu doğrultuda ilerlemektedir. Her geçen gün yeni bir araç geliştirilmekte ve öğretmenlerin öğrencilerin kullanımına sunulmaktadır. Web 2.0. araçlarının kullanılarak eğitsel oyun hazırlama da bu araçların bize sunduğu fırsatlardandır. Eğitsel oyunlar, eğitimde hedeflenen amaçlara ulaşmada kullanılabilen öğretme-öğrenme süreçleri arasındadır (Yıldız ve Zengin, 2021a). Eğitsel oyunlar, öğrenmenin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinde önemi büyük olan dikkat toplamayı sağlayarak, yoğunlaşmayı ve öğrencinin aktif olmasına yardımcı olur (Akandere, 2013; Kaya ve Elgün, 2015). Eğitsel oyunlar, öğretmenlerce öğrenme ortamını daha keyifli hale getirerek hem düşündüren hem de öğreten yöntem olarak tarif edilmiştir (Tezel, 2018). Eğitsel oyunlar kullanılarak somut işlemler dönemindeki öğrencilerin ezber yapmadan uygulamalı ve yaparak öğrenmesini sağlayacak uygun bir öğrenme ortamı sağlanmaktadır. Bu sayede konular daha akılda kalıcı anlaşılır ve keyifli bir şekilde öğrenilir hale gelmektedir (Gençer ve Karamustafaoğlu, 2014; Karamustafaoğlu ve diğ., 2018; Koçyiğit ve diğ., 2007; Şaşmaz Ören ve Erduran Avcı, 2004). Ayrıca eğitsel oyunların ders içerisinde kullanılması ders kazanımlarına ulaşılmasında değil aynı anda çocukların bilişsel, psikomotor ve sosyal becerilerinin gelişmesinde de sağlayacağı düşünülen katkılardan dolayı tercih edilmektedir (Çakı, 2008; Çavuş ve Balçın, 2017; Yıldız ve Zengin, 2021b).

Teknolojik gelişmelerle birlikte kendisini dijital oyun dünyasında bulan çocuklar zamanlarının büyük çoğunluğunu bu platformlarda geçirmeye başlamıştır (Fromme, 2003). Öyle ki Türkiye verilerine bakıldığında; 2021 yılında dijital oyun oynayanların sayısı 42 milyona ulaşmıştır (Dijital Oyunlar Raporu, 2021). Öğrencilerin eğitim hayatlarını etkileyecek duruma gelmiştir (Biol, 2021; Mustafaoğlu ve Yasacı, 2018; Reer ve Quandt, 2020). Eğitsel oyunların katkıları ve öğrencilerin dijital oyunlara bağlılıkları düşünüldüğünde eğitsel dijital oyunların kullanılması bir gereklilik haline gelmiş, teknolojiyi doğru kullanma çabasını doğurmuştur. Bu durum dijital oyunları, araştırmacıları ve eğitimcileri eğitimde kullanmaya teşvik etmiştir (Connolly ve diğ., 2012; Ke, 2009).

Yapılan çalışmalara göre dijital oyunların, okul öncesinden lise sınıflarına fen öğrenimini desteklemek için verimli bir şekilde kullanılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Clark ve diğ., 2014; Martinez-Garza ve diğ., 2013; Wouters ve diğ., 2013). Ancak ilgili alan yazın incelendiğinde sınırlı sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Bu durumda fen eğitimi alanında dijital eğitsel oyunlar konusunun yeni bir konu olduğu söylenebilir. Bu araştırmalar fen eğitiminde dijital oyun kullanımına dair öğretmen adaylarının görüşlerinin incelenmesi (Akgül ve Kılıç, 2020), farklı branşlardaki öğretmenlerin dijital oyun oynamaya karşı tutumlarının incelenmesi (Bozkurt, ve Olcay, 2022), eğitsel ve dijital eğitsel oyunların bilimsel süreç becerilere etkisinin incelenmesi (Yıldız ve Zengin, 2021b), başarıya, motivasyona ve derse tutumuna etkisinin incelenmesi (Ağırşöl vd., 2022; Keçeci, 2018) ve problem çözme becerilerine etkisi incelenmesi (Özer, 2017; Uluay, 2017) olarak sıralanabilir. Ortaokul düzeyinde gerçekleştirilen çalışmaların, 6.

sınıf (Ağırğöl ve diğ., 2022; Akkan, 2022; Keçeci, 2018) 7. sınıf (Uluay, 2017) düzeyinde sınırlı kaldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen araştırmalar, Vücudumuzdaki Sistemler ve Sağlığı (Ağırğöl vd., 2022; Keçeci, 2018), Elektrikğin İletimi (Ergun ve Akkan, 2024), Maddenin Yapısı ve Özellikleri (Uluay, 2017), İnsan ve Çevre İlişkileri (Uluay, 2017) üniteleri kapsamında yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmada 7. Sınıf Elektrik Devreleri Ünitesi az çalışıldığı için tercih edilmiştir. Bu araştırmada, ortaokul öğrencilerinin dijital eğitsel oyun destekli fen eğitimine yönelik görüşlerini tespit etmek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmada olgu bilim (fenomenoloji) yöntemi kullanılmıştır. Fenomenoloji yönteminde araştırma yapılan grubun bir durumdaki kişisel deneyimlerini inceleyerek olay veya olgu ile ilgili genel anlayışlar saptanır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu araştırmada dijital oyunların eğitsel amaçlı kullanılması ile ilgili olarak ortaokul öğrencilerinin görüşlerini anlamak için tercih edilmiştir. Uygun örneklem yöntemiyle seçilen çalışma grubunu, Elâzığ Merkez’de bir devlet okulunda eğitimine devam eden 7. sınıf öğrencileri (N=19) ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma TÜBİTAK 2209 öğrenci projeleri kapsamında destek almıştır. Proje onaylandıktan sonra ihtiyaç duyulan gerekli kurum ve etik izinleri alınmıştır. Daha sonra ise proje kapsamında kullanılması daha önceden belirlenmiş olan ölçeklerin izinleri alınmıştır. Uygulama aşamasına geçmeden önce üniteye ait her kazanımın arkasından gerçekleştirilecek olan dijital eğitsel oyunların içerikleri hazırlanmıştır. Bu oyunlar hazırlanırken çeşitli Web 2.0 araçlarından (<https://www.jigsawplanet.com/>; <https://wordwall.net/>) faydalanılmıştır.

Bu araştırmada çalışma grubu Elâzığ Merkez’de bir devlet okulunda eğitimine devam eden 7. sınıf öğrencileri (N=19) oluşturmuştur. Araştırmanın 2023 yılı 2. döneminde gerçekleştirilmiştir. Ulaşılması kolay olan, elde bulunan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen bireyler üzerinden yapılan örneklem (Christensen ve diğ., 2015) türü olan uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu örneklem türünde araştırmacılar hangi örneklem birimlerinde kolaylıkla bulunabiliyorsa, onu kullanılmıştır.

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış mülakatlarla toplanmıştır. Yapılandırılmış mülakatta, önceden hazırlanmış sorularla görüşülen bireylerin düşünceleri belirlenir, yarı yapılandırılmış mülakatta belli bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilen esnek sorular bireye aktarılır, yapılandırılmamış mülakatta ise, önceden belirlenmiş herhangi bir soru yoktur ve sohbet tarzına yakın ve keşfe yönelik bir süreçtir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Öncelikle yarı yapılandırılmış mülakat soruları hazırlanarak uzman görüşüne sunulmuştur. Uzmanlar Fırat üniversitesi fen eğitimi alanında görev yapan öğretim üyeleridir. Uzmanların öngördüğü düzenlemeler yapılarak görüşme soruları revize edilmiş ve sorular son halini almıştır. Her bir öğrenci ile uygulama sonunda minimum 3 maksimum 10 dakika arasında değişen görüşmeler yapılmıştır. Yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen verilerin analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Temelde içerik analizinde yapılan işlem, verilerin içerisinde birbirine benzeyenleri belirli temalar ve kavramlar çerçevesinde derleyerek bunları okuyucunun kolaylıkla anlayabileceği bir şekilde düzenleyip yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Görüşmenin yapılacağı 7. sınıf öğrencilerinin isimleri etiklik açısından gizli tutulmuştur. Ayrıca, yapılan görüşmeler dinlenerek hiçbir değişikliğe uğratılmadan eksiksiz bir şekilde yazılı metne dönüştürülmüştür. Ham veriler birden fazla araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmiş, tema, kategori ve kodlar ayrı ayrı oluşturulmuştur. Miles ve Huberman (1994)’ün

güvenirlilik katsayısı ile araştırmacıların arasındaki benzerlik oranı belirlenmiştir. Böylelikle nitel verilerin tutarlılığı sağlanmıştır.

BULGULAR

Ortaokul öğrencilerinin dijital eğitsel oyun destekli fen eğitimine yönelik görüşlerini tespit etmek amaçlanan araştırmada öğrencilerin görüşleri aşağıda verilmiştir. Öğrencilere “Dijital eğitsel oyun denildiğinde aklınıza ne geliyor?” sorusu yöneltilmiştir. Soruyu verilen cevaplara ilişkin kodlar Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Ortaokul öğrencilerinin dijital eğitsel oyun denildiğinde aklına gelenler

Kod	Öğrenci görüşü	f
Eğitici öğretici oyunlar	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö11 Ö12, Ö14	12
Derslere yardımcı oyunlar	Ö1, Ö2, Ö5, Ö7, Ö8, Ö11, Ö13	7
İnteraktif oyunlar	Ö1, Ö3, Ö5, Ö10, Ö12, Ö14	6
Eğlenerek öğrenmek, eğlence	Ö1, Ö2, Ö3, Ö6, Ö9, Ö15	6
Bilgi edinmek	Ö4	1
Yapay zekâ	Ö5	1
Dikkat çekmek	Ö10	1
Bilgisayar	Ö10	1
İnternet bağımlılığı	Ö10	1
Akılda kalıcılık	013	1
Teknolojiyle öğrenmek	Ö15	1

Çizelge 1 incelendiğinde 7. Sınıf öğrencileri tarafından dijital eğitsel oyunları “eğitici öğretici oyunlar”, “derslere yardımcı oyunlar”, “interaktif oyunlar”, “eğlence” şeklinde tanımladıkları görölmektedir. Bilgi edinmek, yapay zekâ, dikkat çekmek, bilgisayar, internet bağımlılığı, akılda kalıcılık, teknolojiyle öğrenmek kelimeleri ise birer öğrenci tarafından dijital eğitsel oyun denilince akla gelenler arasında tanımlanmıştır. Bazı öğrencilerin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Ö1: *Bence öğrenmek için uygulanan internet kullanılan oyunlar. Bu oyunları oynayarak dersleri daha iyi öğrenebiliriz.*

Ö3: *Aklıma derslerde kullandığımız öğretici ve eğlenceli etkinlikler geliyor. Hem eğlenip hem öğrendiğimiz şeyler. İnternette oyunlar gibi.*

Ö6: *Okullarda kullanılan ders ile alakalı öğretici etkinlikler. Derslerimizi daha kolay ve eğlenceli öğrenmek için kullanılıyor.*

Ö9: *Aklıma beraber yaptığımız etkinlikler geliyor. Sonra öğrenerek eğlenmek geliyor. Hem eğleniyoruz hem öğreniyoruz hem de bu sayede öğreniyoruz. Yaptığımız etkinlikler sayesinde hem eğlenceli oluyor. Öğrendiklerimizi çok arttırıyor.*

Öğrencilere “Dijital eğitsel oyunları dersleri öğrenme amaçlı kullanır mısınız? Neden?” sorusuna ilişkin verdikleri yanıtlar kullanmak isteyip istememe durumuna göre kategorilendirilmiş ve kodlar Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Ortaokul öğrencilerinin dijital eğitsel oyunların öğrenme amaçlı kullanmaya yönelik görüşleri

Kod	Öğrenci görüşü	f	
Eğlenceli öğrenmeyi sağlar	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö9, Ö10, Ö11, Ö14, Ö15	10	
Akılda kalıcı olur	Ö2, Ö5, Ö7, Ö8, Ö11, Ö13	6	
Dersi tekrar etmede kullanılabilir	Ö2, Ö12, Ö13	3	
Daha kolay öğrenmeyi	Ö3, Ö5, Ö6	3	
Dikkat çekici ilginç	Ö9, Ö12, Ö13	3	
Evet	Daha iyi öğrenmeyi sağlar	Ö1, Ö14	2
	Ezbersiz öğrenmeyi sağlar	Ö3	1
	Derse aktif katılmayı sağlar	Ö5	1
Hayır	Dijital eğitsel oyunları öğretmenler kullanmalı	Ö7	1

Çizelge 2 incelendiğinde bir öğrenci dışında diğer tüm öğrencilerin dijital eğitsel oyunları öğrenme amaçlı kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Dijital eğitsel oyunları öğrenme amaçlı kullanmayı tercih eden öğrencilerin çoğunluğu tercih etme nedenlerini “eğlenceli öğrenmeyi sağlar”, “akılda kalıcı olur”, “dersleri tekrar etmede kullanılabilir”, “daha kolay öğrenmeyi sağlar”, “dikkat çekici ilginç” ve “daha iyi öğrenmeyi sağlar” olarak belirtmişlerdir. “Ezbersiz öğrenmeyi sağlar” ve “derse aktif katılmayı sağlar” ifadeleri de birer öğrenci tarafından vurgulanmıştır. Dijital eğitsel oyunları öğrenme amaçlı kullanmayı tercih etmeyen öğrenci ise dijital eğitsel oyunları öğretmenlerin kullanması gerektiğini belirtmiştir. Bazı öğrencilerin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Ö1: Çünkü daha iyiydi eğlenceliydi bence her konuyu böyle işlersek daha iyi öğrenebiliriz.

Ö3: Kullanırım çünkü daha kolay öğrendim, dersi ezberlemedim ve eğlenerek ders işledik, eğlendik.

Ö6: Öğrenme amacıyla kullanırdım çünkü daha iyi öğrendiğimi düşünüyorum. Daha önce ki fen derslerine göre daha eğlendik ve zamanın nasıl geçtiğini anlamadık.

Ö14: Ben kullanmayı isterim çünkü bana çok şey kattı öğrenmeyi daha eğlenceli hale getirdi. Sadece derste yazı yazıp dinlemek bazen sıkıcı olabiliyor ama bu oyunlarla ders daha eğlenceli oluyor.

Ö7: Ben öğrenme amaçlı kullanırım ama öğretmenlerle oynadığımızda daha güzel gelebilir çünkü onlar daha çok biliyor ve bize daha iyi öğretebilirler.

Öğrencilere “Dijital eğitsel oyun oynamak elektrik devrelerine yönelik bilgi seviyenizi arttırdı mı? Nasıl?” sorusuna tüm öğrenciler “evet” yanıtını vermiştir. Öğrencilerin verdikleri yanıtlara yönelik kodlar Çizelge 3’de verilmiştir.

Çizelge 3. Dijital eğitsel oyun oynama sürecinin öğrencilerin elektrik devrelerine yönelik bilgi seviyelerini arttırmasına yönelik görüşleri

Kod	Öğrenci görüşü	f
Eğlenceli olması	Ö2, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö15	11
İlgi çekici olması	Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14	9
Öğrenmede kalıcılık	Ö1, Ö6, Ö7, Ö8, Ö11	5
Uygulamalı ders işlenmesi	Ö3, Ö7	2
Görsel hafızayı destekler	Ö5, Ö15	2
Dikkat çekici olması	Ö10, Ö15	2
Sınavda başarı	Ö13	1

Tüm öğrenciler dijital eğitsel oyun kullanımının elektrik devrelerine yönelik bilgi seviyelerini arttırdığını söylemektedir. Çizelge 3'e göre dijital eğitsel oyunların kullanımının elektrik devrelerine yönelik bilgi seviyelerini arttırma nedeni olarak öğrencilerin çoğunluğu "eğlenceli olması", "ilgi çekici olması", "öğrenmede kalıcılık", "uygulamalı ders işlenmesi", "görsel hafızayı destekler" ve "dikkat çekici olması" ve "sınavda başarı sağlaması" olarak belirtmişlerdir. Bazı öğrencilerin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Ö3: Çünkü oyun oynayınca daha ilgimizi çekti bu yüzden kalıcı olduğunu düşünüyorum.

Ö6: Düşünüyorum çünkü böyle daha iyi öğrendik aynı anda da eğlendik. Eğlenirken öğrendiklerimizi daha iyi biliyoruz ve unutmayız.

Ö7: Düşünüyorum çünkü bu derslerde daha çok ilgimi çekti ve eğlenceliydi tahtaya çıkıp oyunları oynamak bu yüzden kalıcı olabilir. Hep böyle oyunlarla ders işlenirse sınav notlarımız da yükselir.

Ö11: Anlatırken kelimeleri unutuyorum. Etkinlikte hafızamda kalıcı olarak kalıyor. Eğleniyorum. Sürekli yazı yazmıyoruz. Diğer dersler göre daha kalıcı oluyor.

Öğrencilere "Dijital eğitsel oyun oynama sürecinde fen bilimleri dersine karşı tutumunuzda oluşan değişiklikler nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. Soruya verilen yanıtlara Çizelge 4'de yer verilmiştir.

Çizelge 4. Dijital eğitsel oyun oynama sürecinde öğrencilerin fen bilimleri dersine karşı tutum değişimi

Kod	Öğrenci görüşü	f
Fen bilimleri dersine karşı ilgi arttı	Ö1, Ö2, Ö4, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö12, Ö14, Ö15	10
Fen bilimleri dersine karşı merak arttı	Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö8, Ö9, Ö11, Ö15	9
Fen bilimleri dersini yapabileceğine inanma	Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö9, Ö13, Ö14, Ö15	9
Eğlenceli bulma	Ö1, Ö4, Ö5, Ö8, Ö9, Ö12, Ö14	7
Motivasyon arttı	Ö8, Ö10, Ö12, Ö15	4
Yanlış yapma korkusu ortadan kalktı	Ö2, Ö13	2
Fen bilgisi öğretmeni olma isteği	Ö13	1
Dersten sıkılmalar azaldı	Ö14	1

Çizelge 4 incelendiğinde öğrencilerin büyük bir bölümünün "fen bilgisi dersine karşı merakının arttığı", "fen bilgisi dersine ilgilerinin arttığı", "Fen bilimleri dersini yapabileceğine inandığı",

“eğlenceli bulduğu”, “motivasyonların arttığı”, ve “yanlış yapma korkusunun ortadan kalktığı” söyledikleri görülmektedir. Birer öğrenci ise fen bilgisi öğretmeni olma isteğinin arttığı ve dersten sıkılmalar azaldığı yönünde görüş bildirmiştir. Bazı öğrencilerin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Ö1: Benim ilgim daha arttı çünkü böyle oyunlar etkinlikler olunca ilgimi çekiyor ve dinleyip yapmak istiyorum.

Ö3: Fen dersini daha iyi yapabilirim. Daha çok soru çözebilirim. Soruları daha iyi yapabilirim. Sınavlarımı daha iyi yapabilirim. Fene karşı merakım arttı. Araştırma yapabilirim.

Ö5: Bu oyunları oynamadan işlediğimiz derslerde başarımın düşük olduğuna inanıyorum. Bu şekilde eğlenerek başarımın arttığını düşünüyorum. Sıkılırsam ve bunu isteksiz yaparsam başarımın düşeceğini düşünüyorum.’’

Ö9: Fen dersini işlediğimizde hem sıkılmıyorum hem de fen dersini yapabileceğimi gördüm öğrendim. Sıkılmadan fen dersini işliyoruz. Teknolojiyi kullanmayı da bu sayede öğreniyorum.

Ö10: Yani böyle daha çok ders çalışmak istedim. Dikkatimi artık ders çekti. Derse daha yönelik oldum.

Ö12: Oyunları akıllı tahtadan oynarken daha eğlenceliydi ilginç buldum. Oyunlar, fen konularını anlamamı kolaylaştırdı bu dersi daha çok sevmemi sağladı. Tutumum olumlu.

Ö13: Evet çok iyi oldu fene karşı tutumum çok fazla arttı hatta fen öğretmeni olmayı şuan düşünüyorum.

Öğrencilere “Dijital eğitsel oyun oynama sürecinde teknolojiyle ilgili görüşlerinizde değişme oldu mu? sorusu sorulmuştur. Soruya verilen cevaplara ait kodlar Çizelge 5’de yer almaktadır.

Çizelge 5 Dijital eğitsel oyun oynama sürecinde öğrencilerin teknoloji ile ilgili görüş değişimi

Kod	Öğrenci görüşü	f
Teknolojinin farklı amaçlar için kullanabildiğini fark etme	Ö1, Ö2, Ö3, Ö6, Ö8, Ö11, Ö12	7
Teknolojiyi daha yararlı kullanılabileceğini öğrenme	Ö2, Ö3, Ö6, Ö8, Ö11	5
Teknolojinin derslerde kullanılmasını daha dikkat çekici bulma	Ö1, Ö2, Ö4, Ö10, Ö14	5
Teknolojiye karşı merak artışı	Ö2, Ö5, Ö8	3

Çizelge 5 incelendiğinde tüm öğrencilerin tutumları olumlu değişimlerin olduğu görülmektedir. Öğrencilerin teknoloji ile ilgili görüşlerinde bazı değişiklikler olmuştur. Bu görüşler, “Teknolojinin farklı amaçlar için kullanabildiğini fark etme”, “Teknolojiyi daha yararlı kullanılabileceğini öğrenme”, “Teknolojinin derslerde kullanılmasını daha dikkat çekici bulma”, “Teknolojiye karşı merak artışı” şeklindedir. Bazı öğrencilerin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Ö2: Teknolojinin sadece eğlence için değil ders içinde kullanıldığını öğrendim. Ve teknolojiyle olduğu için çok dikkatimi çekti normalde bu dersler hiç ilgimi çekmezdi ama teknolojiyle alakalı olunca ve bunlar bir oyunla ilgili olunca çok dikkatimi çekti oynamak ve onu yapmak için can atıyordum.

Ö3: Derslerde teknolojiyi daha iyi kullanılabilir. Teknolojiyi daha yararlı kullanabileceğimizi öğrendim. Sadece oyun ve film izlemek için olmadığını anladım.

Ö8: Teknolojiye karşı merakım ve ilgim arttı. Teknolojinin sadece eğlenmek için değil öğrenmek için olduğunu anladım, artık dersanelerde de bu sistem arttı ve artmaya devam ediyor. Motivasyonumuz bu derslere olan ilgimi arttırıp daha iyi anlamamızı sağladı.

Öğrencilere “Derslerde dijital eğitsel oyun kullanmanın avantajları nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin verdikleri yanıtlar Çizelge 6’da yer almaktadır.

Çizelge 6. Öğrencilerin derslerde dijital eğitsel oyun oynamanın avantajlarına dair görüşleri

Kod	Öğrenci görüşü	f
Dikkat çekmesi	Ö1, Ö3, Ö4, Ö7, Ö8, Ö9, Ö11, Ö13, Ö15	9
Eğlenceli olması	Ö1, Ö3, Ö5, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11, Ö14	8
Daha iyi pekiştirmesi	Ö3, Ö6, Ö8, Ö9, Ö10, Ö13	6
Dersi sevdirmesi	Ö2, Ö3, Ö5, Ö9	4
Eğlenirken öğrenmeyi sağlaması	Ö6, Ö12, Ö14, Ö15	4
Akılda kalıcılık	Ö6, Ö12	2
Öğretici olması	Ö7	1
İlgi çekici olması	Ö12	1
Motivasyonu arttırması	Ö12	1
Oyunlarda anında geri dönüt olma	Ö12	1
Daha hızlı öğrenme	Ö15	1

Çizelge 6 incelendiğinde öğrenciler dijital eğitsel oyun kullanımının avantajları için birkaç özellik üzerinde birleşmiştir bu özellikler dijital eğitsel oyunların “dikkat çekmesi”, “eğlenceli olması”, “daha iyi pekiştirme”, “dersi sevdirmesi”, “eğlenirken öğrenme” ve “akılda kalıcılık” şeklindedir. Bazı öğrencilerin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Ö3: Derslerde daha iyi oluruz. Dersler daha dikkatimizi çeker. Derslere katılma isteğim arttı. Ders eğlenceliydi ders güzel geçti. Bu oyunlarla dersleri daha iyi pekiştirebiliriz.

Ö5: Avantajları bence daha eğlenceli oluyor ve derslerde sıkılmamamızı önüyor. Bu şekilde derslerde daha aktif olmamızı sağlıyor.

Ö8: Eğitimsel oyunlar ilgimizi ve dikkatimizi çekiyor. Eğlenerek öğreniyoruz.

Ö6: Avantajları dersleri daha iyi dinlememizi sağlar. Pekiştirirken eğlenmemizi sağlar. Daha aklımızda kalıcı öğrenmemizi sağlar.

Öğrencilere “Derslerde dijital eğitsel oyun oynamanın dezavantajları nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin verdikleri yanıtlar Çizelge 7’da yer almaktadır.

Çizelge 7. Öğrencilerin derslerde dijital eğitsel oyun oynamanın dezavantajlarına dair görüşleri

Kod	Öğrenci görüşü	f
Göz yorgunluğu/ göz bozukluğu	Ö1, Ö2, Ö5, Ö8, Ö9, Ö10, Ö13, Ö15	8
Teknoloji / internet bağımlılığı/	Ö2, Ö5, Ö10, Ö12, Ö15	5
Zaman kaybı/ çok zaman alması	Ö4, Ö10, Ö11, Ö15	4
Oyun oynarken sıranın gelmemesi	Ö3, Ö6	2
İnternet erişiminin olmaması	Ö4, Ö9	2
Sınıfta gürültülü ortamın oluşması	Ö6, Ö8	2

Çizelge 7 incelendiğinde öğrenciler dijital eğitsel oyun kullanımının dezavantajları olarak farklı düşüncelerin olduğu görülmektedir. Öğrencilerin dijital eğitsel oyunların dezavantajı olarak “göz yorgunluğu” , “teknoloji bağımlılığı”, “zaman kaybı”, “oyun oynarken sıranın

gelmemesi”, “internet erişiminin olmaması” ve “sınıfın gürültüsünün artması” ifadelerini kullandıkları görülmüştür. Bazı öğrencilerin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

Ö5: *İnternet bağımlısı olma durumumuz çok yüksek, oyun oynuyoruz evet bunda çok vakit geçiriyoruz. Telefonda bilgisayarda vs. o yüzden internet bağımlısı olma şeyimiz çok yüksek oluyor, hasta olmamız çok yüksek oluyor.*

Ö8: *Sınıfın gürültüsünün artması, konuyu anlamıyor ve işlediğimiz konuyla ilgili sadece pekiştirme yapılırsa*

Ö9: *Bazen göz sorunları oluşabiliyor ekrana çok baktığımız zaman. Bazen ise internetimiz olmadığı zaman da bunlardan yaralanamayabiliriz.*

Ö11: *Fen bilgisine ilğim arttı. Araştırma merakım arttı*

Ö12: *Oyunları akıllı tahtadan oynarken daha eğlenceliydi ilginç buldum. Oyunlar, fen konularını anlamamı kolaylaştırdı bu dersi daha çok sevmemi sağladı. Tutumum olumlu.*

Ö14: *Çünkü öğrenmemi kolaylaştırdı aynı zamanda öğrendiklerimi tekrar etmiş oldum eve gidince ödevleri yaparken çok zorlanmadım.*

Ö3: *Fen dersini daha iyi yapabilirim. Daha çok soru çözebilirim. Soruları daha iyi yapabilirim. Sınavlarımı daha iyi yapabilirim. Fene karşı merakım arttı. Araştırma yapabilirim.*

Ö5'' *bu oyunları oynamadan işlediğimiz derslerde başarımın düşük olduğuna inanıyorum. Bu şekilde eğlenerek başarımın arttığını düşünüyorum. Sıkılırsam ve bunu isteksiz yaparsam başarımın düşeceğini düşünüyorum.*

Ö9: *Fen dersini işlediğimizde hem sıkılmıyorum hem de fen dersini yapabileceğimi gördüm öğrendim. Sıkılmadan fen dersini işliyoruz. Teknolojiyi kullanmayı da bu sayede öğreniyorum.*

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin dijital eğitsel oyun destekli fen eğitimine yönelik görüşlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; öğrencilerin çoğunluğunun dijital eğitsel oyunların iyi ve faydalı olduğunu düşündükleri bulunmuştur. Bu durum dijital eğitsel oyunların duyuşsal boyutta öğrencilerin derse olan ilgilerinin arttığını ve olumlu yönden etkilediğini göstermektedir.

Öğrencilerin dijital eğitsel oyun denildiğinde akıllarına gelenler sorulduğunda büyük çoğunluğunun “eğitici öğretici oyunlar” olarak geliştirilmesinde hedeflenen temel amaçlara uygun yanıt verdikleri görülmüştür. Oyunların derse yardımcı olması, interaktif olması ve eğlenceli olması da akıllara gelen diğer özellikler olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle eğlenceli olarak tarif edilen eğitsel dijital oyunların kullanılmasıyla öğrencilerin daha çok derse yönelmesi sağlanabilir. Öğrencilere sorulan dijital eğitsel oyunları öğrenme amaçlı kullanılması ile ilgili görüşleri de bu durumu desteklemiştir. Öğrencilerin görüşlerine göre öğrenmenin eğlenceli hale gelmesi en çok vurgulanan tercih gerekçesi olarak belirtilmiş ve kalıcılığı sağlaması, tekrarda kullanılabilmesi, öğrenmeyi kolaylaştırması da tercih gerekçeleri arasında yerini almıştır. Fen eğitiminde dijital eğitsel oyun kullanımı hakkında öğrencilere yöneltilen sorulara öğrencilerin verdiği cevaplar derslerin daha eğlenceli geçtiğini, sıkılmadıklarını ve derse karşı ilgilerinde arttırdığı yönündedir. Öğrenciler, kullanılmış olunan dijital eğitsel oyun sayesinde fen bilimleri dersine bilgilerinin, ilgilerinin arttığını ve dersi sevdiklerini ifade etmişlerdir. Oyunun derse entegre edilmesi ile öğrencilerin oyun oynarken yaşadıkları eğlence ortamında ders işleme fırsatı sunması açısından önemlidir. Alan yazını incelendiğinde eğitsel

oyunlar hakkında öğrenci görüşlerinin araştırıldığı çalışmalarda söz konusu çalışmamızla benzer olduğu görülmüştür (Durusoy ve Çelik, 2022; Önal ve Çeltek, 2023). Öğrencilerin görüşleri analiz edildiğinde dijital eğitsel oyunlarla fen dersi işlemenin dersin daha eğlenceli geçtiğini, sıkılmadıklarını ve derse karşı ilgisinin arttığını; ilgisi olmayanların ilgisinin oluştuğunu belirtmişlerdir. Araştırma neticesinde elde edilen bulgular daha önceki çalışmalarla tutarlı durumdadır (Ağırşöl ve diğ., 2022; Donmuş, 2012).

Eğitsel dijital oyunların kullanımı öğrencilerin teknoloji ile ilgili görüşlerinde de bazı değişiklikler oluşturmuştur. Özellikle teknolojinin farklı amaçlar için kullanabildiğini ve teknolojiyi daha yararlı kullanılabileceğini öğrenme kodları oldukça önemli bulunmuştur. Teknolojinin doğru kullanılması adına dijital eğitsel oyunların kullanımının diğer ünitelere de yaygınlaştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bununla beraber öğrenciler uygulamanın olumsuz yönü olarak zaman kaybı olabileceğini, teknoloji bağımlılığına neden olabileceği şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Dijital eğitsel oyunların dezavantajları sorusuna verilen öğrencilerin uzun sürmesi şeklinde verdikleri cevap literatürde de dijital eğitsel oyun olmasa da eğitsel oyunların dezavantajları şeklinde bulunmaktadır. Diğer dezavantajları ise ders yapılmadığı ve çok fazla yazı yazılıp not tutulmadığı şeklindedir. Öğrencilerin bu tarz bir görüşe sahip olmaları öğrencilerin genellikle aktif olmadığı ve öğretimin geleneksel bir şekilde devam edildiğinin göstergesi olabilir (Durusoy ve Çelik, 2022).

Çalışmada öğrencilerin gözlemlediği en büyük sorunlardan biri de zaman yetersizliği olmuştur. Takip eden diğer problemler ise oyun bağımlılığı internet erişiminin yetersiz olması ve yazı yazılmamasıdır. Literatürdeki çalışmalarda bu bulguları destekler niteliktedir (Altan, 2022; Demirbilek ve Tamer, 2010; Uluçay ve Çakır, 2014). Bu kısımda dikkat çeken bir diğer bulgu da dijital eğitsel oyunların oyun ve teknoloji bağımlılığına neden olabileceği araştırmalarda dezavantaj olarak belirtilmiştir. Fakat bu çalışmalarda dijital eğitsel oyunların teknoloji ve oyun bağımlılığına neden olduğuna dair bir kanıt niteliğinde net bir araştırma yoktur (Aydın ve Ata, 2024). Bu araştırmada dijital eğitsel oyunlar akıllı tahta aracılığıyla sınıf içinde oynanmıştır ve öğrenciler sırayla oynamıştır. Mobil cihazların sınıfta olmayışı grup ya da bireysel olarak oyunları sınıfta oynayamamış olmaları eksiklik olarak düşünülebilir. Bu durum sıranın kendisine gelmesini beklerken öğrencilerin sıkılması ve gürültü olduğunu düşünen öğrencilerin eğitsel dijital oyunlarının dezavantajları arasında belirtmesine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

Ağırşöl, M., Kara, E., ve Dönel Akgül, G. Eğitsel Dijital Oyunlarla İşlenen Fen Bilgisi Dersinin Öğrencinin Bilgilerinin Kalıcılığına, Akademik Başarısına ve Tutumuna Etkisi. Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi, 5(3), 157-176, 2022.

Akandere, M. *Eğitici okul oyunları*. 4. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013..

Akgül, G. D., ve Kılıç, M. Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eğitsel Dijital Oyunlar Ve Kodu Uygulamasına Yönelik Görüşleri. Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi, 8(2), 101-120, 2020.

Altan, B. A. Öğretimde dijital oyunlar. İçinde *Dijital Oyunlar-1; Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler* (C. 1, ss. 485-507). Nobel yayıncılık, 2022.

Aydın, C. S. ve Ata, R. Türkiye’de Matematik Eğitiminde Dijital Oyunların Kullanımı: Bir Sistemik Derleme Çalışması. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(2), 570-596, 2024.

- Biol, S. Ş. Dijital Oyun Kullanımının Bireyler Üzerindeki Olumsuz Etkileri. *Social and Education*, 369, 2021.
- Bozkurt, T. M., ve Olcay, H. Farklı Branş Öğretmenlerinin Dijital Oyun Oynamaya Yönelik Tutumu. *Sciences (Joshas Journal)*, 8(55), 2022.
- Can, S., *Fen Bilimleri Dersi Maddenin Değişimi Ünitesinde Eğitsel Oyunların Kullanılmasının 5.Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarı ve Derse Karşı Tutumuna Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., ve Turner, L. A. *Araştırma Yöntemleri: Desen Ve Analiz*, (Çev. A. Alpay), Anı Yayıncılık, Ankara, 2015.
- Clark, DB, Brady, C, Sengupta, P, Martinez-Garza, M, Adams, D, Killingsworth, S. ve Van Eaton, G. *Evolving and balancing informal and formal representations* [Bildiri sunumu]. *Proceedings of the Eleventh International Conference of the Learning Sciences*. Boulder, CO: ISLS, 2014a.
- Connolly, T. M., Boyle, E. A., MacArthur, E., Hailey, T., ve Boyle, J. M. A Systematic Literature Review of Empirical Evidence on Computer Games and Serious Games. *Computers & Education*, 59(2), 661-686, 2012.
- Çakı, E., *Beşinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Bir Yöntem Olarak Drama Tekniği*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale, 2008.
- Çavuş, R., ve Balçın. M.D. Fen Bilimleri Dersinde Gerçekleştirilen Oyun Etkinliklerine İlişkin Öğrenci Görüşleri: Maddenin Yapısı ve Özellikleri Örneği. *Researcher: Social Science Studies*, 5(10), 323-341, 2017.
- Dijital Oyunlar Raporu. Dijital Oyunlar Bilgi Platformu, Ankara: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. Erişim Adresi: jVFeB.pdf (guvenlioyna.org.tr), 2020.
- Donmuş, V., *İngilizce Öğrenmede Eğitsel Bilgisayar Oyunu Kullanmanın Erişmeye, Kalıcılığa ve Motivasyona Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ, 2012.
- Durusoy, M. ve Çelik, H. Eğitsel Oyunlarla Fen Öğretiminde Öğrenme Ürünlerine Yönelik Öğrenci Görüşleri. *Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Dergisi* 2(2), 1-17, 2022.
- Ergun, M., ve Akkan, D. The Effect Of Educational Digital Game-Supported Science Courses on Student Achievement and Motivation. *International Journal of Education Technology And Scientific Researches*, 9(29), 630-648, 2024.
- Fromme, J. Computer games as a part of children's culture. *Game studies*, 3(1), 49-62, 2003.
- Gençer, S. ve Karamustafaoğlu, O. "Durgun Elektrik" Konusunun Eğitsel Oyunlarla Öğretiminde Öğrenci Görüşleri. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi*, 4(2), 72-87, 2014.
- Hevedanlı, M., ve Akbayın, H. Biyoloji Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Başarı, Hatırda Tutma ve Derse Yönelik Tutum Üzerindeki Etkileri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (6), 21-31, 2006.
- Karamustafaoğlu, O., Pazar, Ş.B. ve Karamustafaoğlu, S. Eğitsel Oyunlarla Dolaşım Sistemi Konusunun Öğretimi: Kan Yolu Oyunu Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi*, 3 (2), 1-18, 2018.
- Kaya, S., ve Elgün, A. The Influence of Instructional Games in Science Teaching on Primary Students' Achievement. *Kastamonu Education Journal*, 23(1), 329-342, 2015.

- Ke, F. A Qualitative Meta-Analysis of Computer Games as Learning Tools. Handbook of Research on Effective Electronic Gaming in Education, 1-32, 2009.
- Keçeci, O., *6. Sınıf Fen Bilimleri Dersi Vücudumuzdaki Sistemler Ünitesi Dolaşım Sistemi Konusunun Scratch Destekli Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarıları ve Motivasyonlarına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2018.
- Koçyiğit, S., Tuğluk, M. N. ve Kök, M. Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (16), 324-342, 2007.
- Martinez-Garza, M, Clark, DB, ve Nelson, B. Digital Games and The US National Research Council's Science Proficiency Goals. Studies in Science Education, 49, 170–208, 2023.
- Mustafaoğlu, R., ve Yasacı, Z. Dijital Oyun Oynamanın Çocukların Ruhsal ve Fiziksel Sağlığı Üzerine Olumsuz Etkileri. Bağımlılık Dergisi, 19(3), 51-58, 2018.
- Önal, Ş. ve Çeltek, M. Oyun Temelli Öğrenme Uygulamalarının Fen Bilimleri Dersinde 5.Sınıf Öğrencileri Üzerindeki Etkisi. Trakya Eğitim Dergisi, 13(2), 786-816, 2023.
- Özer, F., *Ciddi Oyunların İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilimleri Dersi Akademik Başarılarına, Derse Yönelik Motivasyonlarına ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2017.
- Reer, F., Quandt, T. Digital Games and Well-Being: An Overview. Video Games and Well-Being: Press Start, 1-21, 2020.
- Tezel, Ö. Bilim öyküleri içeren eğitsel oyunlarla fen öğretimi. İçinde O. Karamustafaoğlu, Ö. Tezel ve U. Sarı (Ed.), *Güncel yaklaşım ve yöntemlerle etkinlik destekli fen öğretimi* (s. 449-472). Ankara: Pegem Akademi, 2018.
- Uluay, G., *Fen Öğretiminde Dijital Oyun Tasarımı Uygulamalarının Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Başarılarına, Problem Çözme Becerilerine ve Motivasyonlarına Etkisi* , Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2017.
- Wouters, P, van Nimwegen, C, van Oostendorp, H, ve van der Spek, ED. A Meta-Analysis of The Cognitive and Motivational Effects of Serious Games. Journal of Educational Psychology, 105, 249–265, 2013.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (9. Baskı)*. Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Yıldız, S. ve Zengin, R. Dijital ve Sınıf İçi Eğitsel Oyunlarla Gerçekleştirilen Fen Eğitiminin Okul Öncesi Öğrencilerinin Bilişsel Gelişim Düzeylerine Etkisi. EKEV Akademi Dergisi, (86), 497-512, 2021a.
- Yıldız, S. ve Zengin, R. Effect of Science Education Provided With Digital and in-Class Games on The Scientific Process Skills of Preschool Children. Journal of Science Learning, 4(4), 385-393, 2021b.

2018 ve 2024 COĞRAFYA DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ BECERİ BOYUTUNDA KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

A Comparative Analysis of the Skill Dimensions in the 2018 and 2024 Geography Curricula

Doç. Dr. Cennet ŞANLI

Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

cennet2011@gmail.com, 0000-0003-3285-0950

ÖZET

Günümüz dünyasında hızla değişen sosyal, teknolojik ve ekonomik koşullar bireylerin bilgi ve beceri açısından donanımlı olmalarını zorunlu hale getirmektedir. Bu durum öğretim programlarının bireylerin yaşam boyu öğrenme süreçlerini destekleyecek ve küresel sorunlara çözüm üretebilecek beceriler kazandıracak şekilde yeniden yapılandırılmasını gerektirmiştir. Coğrafya dersi öğretim programları da bu dönüşüm sürecinin bir parçası olarak beceri temelli bir yaklaşımla güncellenmiştir. Bu çalışmada 2018 ve 2024 Coğrafya Dersi Öğretim Programlarının (CDÖP) beceri boyutları karşılaştırmalı bir şekilde incelenerek, bu programların beceri yapılarındaki değişim ve sürekliliklerin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verilerine Millî Eğitim Bakanlığı'nın öğretim programları sayfasından çevrim içi erişim sağlanmıştır. Veri analizinde doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Analizlerin geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasında uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırma bulgularına göre 2018 CDÖP'de beceriler boyutunda Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde tanımlanan 8 temel yetkinlik ve coğrafya dersi aracılığıyla kazandırılması hedeflenen 8 coğrafi beceri olduğu saptanmıştır. Buna karşılık Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli beceriler çerçevesinde hazırlanan 2024 CDÖP'de becerilerin; alan becerileri, kavramsal beceriler, eğilimler, sosyal-duygusal öğrenme becerileri ve okuryazarlık becerilerinden oluştuğu görülmüştür. Ayrıca 2005 CDÖP'de yer alan coğrafi becerilerin, 2024 CDÖP'de sosyal bilimler alan becerileri başlığı altında yer aldığı, bu becerilerin bütünleşik ve süreç bileşenleri tanımlandığı belirlenmiştir. Araştırma sonucunda 2024 CDÖP'nin beceri boyutunda daha detaylı, kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşım sunduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya Eğitimi, Coğrafya Dersi, Öğretim Programı, Beceri Öğretimi

ABSTRACT

Rapidly evolving social, technological, and economic conditions necessitate that individuals be well-equipped in terms of knowledge and skills. This situation has required the restructuring of curricula to support lifelong learning processes and foster the development of skills that can address global challenges. Geography curricula have also been updated as part of this transformation process with a skill-based approach. This study aims to conduct a comparative analysis of the skill dimensions of the 2018 and 2024 Geography Curricula (GC) to identify the changes and continuities in their skill structures. The research employed a qualitative research design using the case study method. Data were accessed online through the Ministry of National Education's curriculum portal. Document analysis was employed for data analysis, and expert opinions were consulted to ensure the validity and reliability of the analyses. The findings indicate that the 2018 GC defined eight core competencies aligned with the Turkish Qualifications Framework and targeted the development of eight geographical skills through the geography course. In contrast, the 2024 GC, developed within the framework of the *Century of Türkiye* Education Model skills, categorizes skills into domain-specific skills, conceptual skills, attitudes, socio-emotional learning skills, and literacy skills. Additionally, it was observed that the geographical skills included in the 2005 GC have been redefined under the social sciences domain skills in the 2024 GC, integrating these skills with process-based and holistic components. The study concludes that the 2024 GC presents a more detailed, comprehensive, and holistic approach to skill development.

Keywords: Geography Education, Geography Course, Curriculum, Skill Teaching

1. GİRİŞ

Türkiye’de coğrafya öğretimi Cumhuriyetin ilanıyla birlikte önemli bir dönüşüm sürecine girmiş ve bu dönüşüm ülkenin eğitim sisteminin modernleşmesine yönelik çabalarla paralel bir şekilde ilerlemiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile başlayan bu süreçte eğitim sisteminde yapılan köklü değişiklikler coğrafya öğretim programına da yansımıştır. 1941 yılında gerçekleştirilen I. Coğrafya Kongresi, Türkiye’de coğrafya öğretim programlarının sistematik bir şekilde düzenlenmesine yönelik önemli adımlardan biri olmuştur. Bu kongrede alınan kararlarla coğrafya dersinin kapsamı, metodolojisi ve amaçları belirlenmiş öğretim programları zaman içerisinde güncellenmiştir (Geçit, 2008). 1942, 1957, 1973, 1982, 1983 ve 1993 yapılan reformlarla coğrafya derslerinin içeriği ve yöntemleri hem ulusal hem de küresel değişimlere uyum sağlayacak şekilde yenilenmiştir (Akbaş, 2022). 1950’li yıllara kadar uygulanan coğrafya dersi öğretim programlarına ele alındığında; programların ağırlıklı olarak coğrafya dersinde işlenecek konuların bir listesinin hazırlanması biçiminde düzenlendiği görülmektedir (Karabağ ve Şahin, 2007). Daha sonraki süreçte geliştirilen öğretim programlarında ise tasarım ve program öğeleri bakımından bazı ilerlemeler kaydedildiği anlaşılmaktadır. 1971 yılında oluşturulan coğrafya taslak programında, dersin hedeflerine ilk kez yer verilmiştir. 1973 programında ise dersin genel hedeflerine ek olarak, her bir coğrafya dersi için ayrı ayrı amaçlar tanımlanmış ve değerlendirme süreçlerine yönelik önerilere de yer verilmiştir. 1982 yılında hazırlanan geçici coğrafya öğretim programında, dersin genel hedefleri dokuz başlık altında toplanmış, bazı üniteler programdan çıkarılarak daha sade bir içerik oluşturulmuştur. 1983

yılında yayınlanan öğretim programında, 1982 geçici programındaki hedefler hem kapsam hem de sayıca genişletilmiştir. Ancak 1992'deki coğrafya öğretim programında önemli bir değişiklik yapılmamış ve büyük ölçüde 1983 programının devamı niteliğinde olmuştur (Demiralp, 2017). 1971 ile 1992 yılları arasında uygulanan programlarda eğitim felsefesi açısından belirgin bir farklılık görülmezken, 2005 yılında yapılan program değişikliğiyle bu durum köklü bir dönüşüm yaşamıştır (Akbaş, 2022).

Yapılandırmacı yaklaşıma dayalı olarak geliştirilen 2005 programında genel amaçlar, kazanımlar, öğrenme alanları, beceriler ve değerler açıkça ifade edilmiş; önceki programlarda Genel Coğrafya, Ülkeler Coğrafyası ve Türkiye Coğrafyası altında verilen dersler Coğrafya adı altında birleştirilmiştir. 9. ve 10. sınıflarda coğrafya dersi zorunlu olarak, 11. ve 12. sınıflarda ise seçmeli bir ders olarak okutulması planlanmıştır. 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı (CDÖP) önceki programlarla kıyaslandığında tüm program öğelerini kapsayan ilk modern program olarak değerlendirilmiştir (Demiralp, 2017). Bu programda 2010, 2011 ve 2014 yıllarında üç kez revize edilmiştir. Bu revizyonlardan 2010 ve 2011 yıllarında yapılanlar daha çok kazanım ifadelerinin ve numaralarının düzenlenmesi gibi küçük ölçekli değişiklikleri içerirken 2014 yılında yapılan ise 10.sınıf CDÖP'de haftalık ders saatinin seçmeli kısmının kaldırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında CDÖP'te yeniden revizyon yapılmıştır.

2018 CDÖP'nin hazırlanma sürecinde hükümetin 2023 Eğitim Vizyonu, Avrupa Birliği Müktesebatı ve İlerleme Raporu, UNESCO ve TÜBİTAK gibi kurumların raporları dikkate alınmıştır. Ayrıca Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi, farklı ülkelerin öğretim programları ve Türkiye'de eğitim alanında uzmanlaşmış araştırmacıların hazırladığı raporlar değerlendirilmiştir (Kırkkeser, 2021). Bu tarihsel gelişim ve revizyon süreçlerinin bir devamı niteliğinde olan 2024 CDÖP, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) temel ilkelerini esas olarak hazırlanmıştır.

TYMM öğrencilerin bilgi, beceri, eğilim ve değerleri bir bütünlük içerisinde ele alınmakta hem bireysel hem de toplumsal faydayı gözetten bir eğitim anlayışı benimsenmektedir (MEB,2024a; 5). Bu model doğrultusunda hazırlanan 2024 CDÖP *Herkes için coğrafya beceri odaklı yaklaşımıyla daha güçlü bir toplum inşa etme sürecine katkıda bulunmak üzere geliştirilmiştir* (MEB,2024b; 4) ve öğrencilerin coğrafi bilgiye erişimlerini kolaylaştıran, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ve çevre bilincini merkeze alan, disiplinler arası ilişkileri güçlendiren bir anlayışla yapılandırılmıştır. Dijital çağın gereksinimlerini karşılamak üzere teknolojik yeniliklere açık bir eğitim tasarımı sunan program, Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi ışığında bireysel farklılıkları gözeten öğrenme sürecini zenginleştirmek amaçlamıştır. 2024 CDÖP beceri çerçevesi; coğrafi alan becerilerinin yanı sıra, farklı disiplinlere ait beceri setleri, kavramsal beceriler, sosyal-duygusal öğrenme becerileri, okuryazarlık becerileri, eğilimler ve değerler dikkate alınarak tasarlanmıştır. Bu bağlamda, Cumhuriyet döneminden günümüze kadar hazırlanan coğrafya öğretim programları arasında, beceri çerçevesi açısından en kapsamlı program olduğu ifade edilebilir.

Alanyazın dikkate alındığında, CDÖP üzerine yapılan çalışmaların genellikle tarihsel gelişim (Demiralp, 2017; Engin, vd.,2003; Geçit, 2008; Kırkkeser, 2021; Yiğit Özudoğru, 2024), program içerikleri (Girgin, 2010; Şahin, 2019; Ünlü, 2011) ve uygulamadaki etkiler (Akça, vd., 2022; Çomak ve Günceğörü, 2012) üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak programdaki

becerilere odaklanan çalışmalar sınırlı sayıdadır (Şahin, 2019; Tüfekçi Aslım, vd.,2024; Ünlü, 2011). Bu araştırmada 2018 ve 2024 Coğrafya Dersi Öğretim Programlarının beceri boyutunda karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda “2018 ve 2024 CDÖP beceriler bağlamında ne tür bir değişim göstermektedir ve bu değişim coğrafya eğitiminin niteliğini nasıl etkilemektedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Ayrıca araştırma sonuçlarının öğretmenlerin 2018 ve 2024 CDÖP arasındaki beceri boyutundaki farklılıkları anlamalarına fırsat vereceği böylece beceri temelli yaklaşımları sınıf içi uygulamalara daha etkin bir şekilde entegre etmelerini destekleyeceği öngörülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma modellerinden durum çalışması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verilerini 2018 ve 2024 Coğrafya Dersi Öğretim Programları oluşturmaktadır. Programlara Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının sayfasından online erişim sağlanmıştır. Veri analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi tekniği kullanılarak öncelikle 2018 CDÖP’nin becerileri, ardından 2024 CDÖP’nin beceri çerçevesi incelenmiştir. Programların hazırlanmasında iki önemli dayanak Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (URL 1) ve Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TTYM) öncelikle kapsamlı olarak incelenmiştir. Coğrafya programlarının beceri boyutuna ilişkin elde edilen veriler daha sonra üniteler dikkate alınarak analiz edilmiş ve raporlanmıştır. Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik, araştırmanın bulgularının doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlama açısından kritik bir öneme sahiptir (Maxwell, 2013). Bu kapsamda araştırma sürecinde birtakım önlemler alınmıştır. Bunlar; Araştırma verileri resmi kaynaklardan temin edilmiştir. Araştırmacı analiz sırasında tutarlılığı sağlamak için 2018 CDÖP ve 2024 CDÖP becerilerini eş zamanlı çözümleme yapmıştır. Araştırmacı veri analizinde nesnelliği koruyabilmek amacıyla veriye dayalı yorumlama yapmıştır. Ayrıca analiz sürecinde kullanılan yöntem açık bir şekilde raporlanmıştır. Analiz sonuçları öğretim programları konusunda çalışmaları olan coğrafya eğitiminde uzman bir akademisyenle paylaşılarak görüş alınmıştır. Araştırmacı ve uzman görüşü arasındaki uyum düzeyi Miles ve Huberman’ın (1994) önerdiği formül kullanılarak hesaplanmış güvenirlik %93 hesaplanmıştır

3. BULGULAR

3.1. 2018 Coğrafya Öğretim Programında Beceri Boyutu

2018 CDÖP “Yetkinlikler” alt başlığında Türkiye Yeterlilikler Çerçevesine göre belirlenen 8 ortak anahtar yetkinlik (anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, inisiyatif alma ve girişimcilik, kültürel farkındalık ve ifade) yer almaktadır. Anahtar yetkinlikler, ulusal yeterlilikler çerçevesi kapsamında tanımlanmış olup ilköğretimden yükseköğretime kadar meslekî, genel ve akademik eğitim-öğretim programları ile diğer öğrenme yolları aracılığıyla kazanılan tüm yeterlilik esaslarını içermektedir (URL. 1). Bu yetkinlikler dışında programda coğrafya dersi aracılığıyla kazandırılmak istenen “Coğrafi Beceriler” tanımlanmıştır. Bunlar; coğrafi gözlem, arazi çalışması, coğrafi sorgulama, zamanı

algılama, değişim ve sürekliliği algılama, harita becerileri, tablo, grafik ve diyagram hazırlama, kanıt kullanma olarak belirlenmiştir. 2018 CDÖP’de yetkinliklerin kazanımlarla ilişkilendirmesine ve öğrencilere yetkinliklerin nasıl kazandırılacağına yer verilmemiştir. Ancak her üniteye kazanımla ilişkili coğrafi beceriler tanımlanmıştır (Çizelge 1).

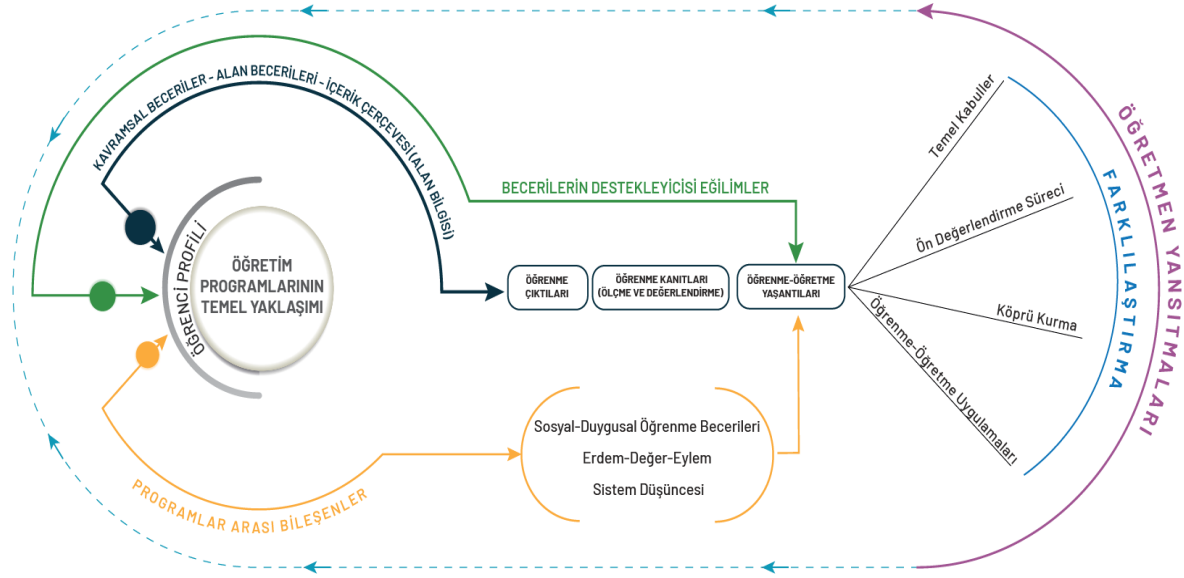
Çizelge 1. 2018 CDÖP Ünitelere Göre Coğrafi Becerilerin Dağılımı

Sınıf Düzeyi	Doğal Sistemler	Beşerî Sistemler	Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	Çevre ve Toplum
9.sınıf	Coğrafi gözlem Coğrafi sorgulama Değişim ve sürekliliği algılama Harita becerisi Kanıt kullanma Tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama Zamanı algılama	Arazide çalışma Coğrafi gözlem Coğrafi sorgulama Değişim ve sürekliliği algılama Harita becerisi Kanıt kullanma	Coğrafi sorgulama Harita becerisi	Arazide çalışma Coğrafi gözlem Coğrafi sorgulama Kanıt kullanma
10.sınıf	Arazide çalışma Coğrafi gözlem Coğrafi sorgulama Değişim ve sürekliliği algılama Harita becerisi Kanıt kullanma Zamanı algılama	Arazide çalışması Coğrafi gözlem Coğrafi sorgulama Değişim ve sürekliliği algılama Harita becerisi Kanıt kullanma Tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama Zamanı algılama	Coğrafi sorgulama Harita becerisi	Arazide çalışma Coğrafi gözlem Coğrafi sorgulama Harita becerisi
11.sınıf	Arazide çalışma Coğrafi gözlem Coğrafi sorgulama Harita becerisi Kanıt kullanma	Arazide çalışma Coğrafi gözlem Coğrafi sorgulama Değişim ve sürekliliği algılama Harita becerisi Kanıt kullanma Tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama Zamanı algılama	Coğrafi gözlem Coğrafi sorgulama Değişim ve sürekliliği algılama Harita becerisi	Arazide çalışma Coğrafi gözlem Coğrafi Sorgulama Değişim ve sürekliliği algılama Kanıt kullanma
12.sınıf	Coğrafi gözlem Değişim ve sürekliliği algılama Kanıt kullanma Zamanı algılama	Arazide çalışma Coğrafi gözlem Coğrafi sorgulama Değişim ve sürekliliği algılama Harita becerisi Kanıt kullanma Tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama Zamanı Algılama	Coğrafi sorgulama Değişim ve sürekliliği algılama Harita becerisi Kanıt kullanma Tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama Zamanı algılama	Coğrafi gözlem Coğrafi sorgulama Harita becerisi Zamanı algılama

Çizelge 1 incelendiğinde tüm sınıf düzeylerinde “coğrafi sorgulama, coğrafi gözlem ve harita becerisine” ağırlıklı yer verildiği görülmektedir.

3.2. 2024 Coğrafya Öğretim Programında Beceri Boyutu

2024 CDÖP, TYMM esas alınarak hazırlanmıştır. TYMM bilgi kümeleri ile birlikte kavramsal beceriler, alan becerileri, bu becerileri destekleyen eğilimler ve programlar arası bileşenler çerçevesinde ilişki ve döngüsel bir yapı tasarlanmıştır (Görsel 1).

Görsel 1: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (Kaynak: MEB, 2024a; 12)

Bu anlamda TYMM'nin beceriler çerçevesi kavramsal beceriler, alan becerileri, eğilimler, sosyal-duygusal öğrenme becerileri ve okuryazarlık becerilerinden oluşmaktadır (URL 2). Kavramsal beceriler, temel düzeyde edinilen ve kolayca gözlemlenebilen becerilerden başlayarak, soyut fikirlerin ve karmaşık süreçlerin zihinsel faaliyetler aracılığıyla eyleme dönüştürülmesini sağlayan bütünleşik ve üst düzey düşünme becerilerine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsar. Bu beceriler iç içe geçmiş üç boyutta ele alınır: temel beceriler, bütünleşik beceriler ve üst düzey düşünme becerileridir (TYMM, 2024;14).

Alan becerileri, kavramsal becerileri ve/veya alana özgü bütünleşik becerileri kapsayan ve bu becerilerin süreç bileşenlerini de içeren yapılardır. Türkçe, Matematik, Fen bilimleri sosyal bilimler ortak metinde alan becerileri oluşturur. 2024 CDÖP hazırlanmasında sosyal bilimler alan becerileri dikkate alınmıştır. TYMM yer alan sosyal bilimler alan becerileri "zamanı algılama ve kronolojik düşünme becerisi, kanıta dayalı sorgulama ve araştırma becerisi, tarihsel empati becerisi, değişim ve sürekliliği algılama becerisi, sosyal katılım becerisi, girişimcilik becerisi, mekânsal düşünme becerisi, coğrafi sorgulama becerisi, coğrafi gözlem ve saha çalışması becerisi, harita becerisi, tablo, grafik, şekil ve/veya diyagram becerisi, mantıksal muhakeme becerisi, felsefi sorgulama becerisi, felsefi muhakeme becerisi, felsefi düşünce ortaya koyma becerisi, eleştirel sosyolojik düşünme becerisi, tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisi"dir (URL 3). TYMM de, her becerinin çok boyutlu ve iç içe geçmiş yapısı vurgulanırken, temel düzeydeki eylemlerin birleşimiyle oluşan ve süreç modellemesi içeren bütünleşik becerilere sıkça başvurmuştur. Bu anlamda alan becerilerinde bütünleşik ve süreç bileşenlerine programda yer verilmiştir.

Eğilim, bireyin sahip olduğu becerileri, niyet, duyarlılık, isteklilik ve değerlendirme unsurları doğrultusunda nasıl kullandığını belirleyen zihinsel örüntüleri ifade eder (MEB,2024a; 20). Eğilimler, öğrenmenin niteliği açısından becerilerin sergilenmesin de rol oynar. Bu kapsamda eğilimler; öğrencilerin kavramsal becerileri, sosyal-duygusal öğrenme becerileri, okuryazarlık becerilerini ve alana özgü becerileri etkili ve verimli bir biçimde işe koşmalarını sağlar.

Bununla birlikte eğilimler, öğretim programlarında bağımsız birer öğrenme çıktısı olmak yerine doğası gereği becerilerin öğrenme-öğretme yaşantılarında somut eylemlere dönüştürülmesinde görev almaktadır. TYMM’de eğilimler üç kategoride ele alınmıştır. Bunlar; benlik eğilimleri, sosyal eğilimler ve entelektüel eğilimlerdir.

Sosyal-duygusal öğrenme becerileri, kişinin kendisi ve çevresi ile olumlu ilişkiler kurabilmesi, duygularını yönetebilmesi, empati yapabilmesi dolayısıyla sağlıklı bir benlik geliştirebilmesi için gerekli olan becerileri ifade etmektedir. TYMM üç bileşenli bir sosyal-duygusal öğrenme beceri seti tanımlanmıştır. Bunlar; benlik becerileri, sosyal /yaşama becerileri, ortak/birleşik becerilerdir (MEB, 2024a;20-21).

Okuryazarlık becerisi, bireyin yazılı, görsel veya dijital metinleri anlama, yorumlama, eleştirel bir şekilde değerlendirme ve bu metinlere uygun yanıtlar üretebilme yetkinliğini ifade eder. TYMM de yer alan okuryazarlık becerileri, öğrencilere üç düzeyde kazandırılacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu düzeyler farkındalık, işlevsellik ve eylemsellik olarak sıralanmıştır. Farkındalık düzeyi, okuryazarlıkla ilgili temel bilgi, terim, kavram ve olguların tanımlanması, anlaşılması ve bunlara yönelik duyarlılık geliştirilmesini kapsar. İşlevsellik düzeyi, öğrencilerin bu bilgi, terim, kavram ve olgular arasındaki bütüncül ilişkiyi fark etmelerine odaklanır. Eylemsellik düzeyi ise edinilen bilgilerin öğrenciler tarafından eyleme dönüştürülmesini ifade eder (MEB, 2024a; 55). Bu düzeyler, gelişimsel özelliklere uygun ve sarmal bir yapıda tasarlanmıştır. Sürecin farkındalıkla başlayıp eylemsellikle tamamlanması hedeflenmektedir. Ancak bazı durumlarda süreç farkındalık aşamasından işlevsellikte durabilir ya da işlevsellikten daha ileri ve kapsamlı bir farkındalık düzeyine dönüşerek devam edebilir. Maarif modelde yer alan okuryazarlık becerileri; bilgi, görsel, veri, dijital, finansal, sürdürülebilirlik, vatandaşlık, kültür ve sanat okuryazarlığıdır ((MEB, 2024a;58).

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) beceriler çerçevesi temelinde, 2024 Coğrafya Dersi Öğretim Programı (CDÖP) beceri bileşenleri, alan becerileri, kavramsal beceriler, eğilimler ve programlar arası bileşenler (sosyal-duygusal öğrenme becerileri, değerler ve okuryazarlık becerileri) olarak yapılandırılmıştır. 2024 öğrenme çıktıları (kazanımlar) bu becerilerle ilişkilendirilerek ünite tasarımları hazırlanmıştır. Ayrıca programda bir ünite tasarımı içeriğinde *beceriler arası ilişkiler* başlığı da bulunmaktadır. Ancak bu bileşen araştırma sürecine dahil edilmemiştir. Bu bağlamda programda yer alan üniteler dikkate alındığında beceriler çerçevesi sınıf düzeylerine göre sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Çizelge 2. 2024 CDÖP 9.Sınıf Ünitelere Göre Becerilerin Dağılımı

Beceriler Çerçevesi	Coğrafyanın Doğası	Mekânsal Bilgi Teknolojileri	Doğal Sistemler ve Süreçler	Beşerî Sistemler ve Süreçler	Ekonomik Faaliyetler ve Etkileri	Afetler ve Sürdürülebilir Çevre	Bölgeler, Ülkeler ve Küresel Bağlantılar
Alan becerisi	Mekânsal Düşünme	Mekânsal Düşünme, Harita	Değişim ve Sürekliliği Algılama, Tablo, Grafik, Şekil ve Diyagram Hazırlama	Coğrafi Sorgulama, Harita, Tablo, Grafik, Şekil ve Diyagram Okuma ve Yorumlama	Coğrafi Sorgulama	Tablo, Grafik, Şekil ve Diyagram Okuma ve Yorumlama	-

Kavramsal Beceriler	Çözümleme, Bilgi Toplama	Çözümleme,	Çözümleme, Gözleme Dayalı Tahmin Etme	-	-	Çözümleme, Sınıflandırma	Çıkarım Yapma
Eğilimler	Açık Fikirlilik, Sistemati Olma	Kendine İnanma, Oyunseverlik, Gerçeği Arama, Açık Fikirlilik, Sistemati Olma, Soru Sorma	Gerçeği Arama, Açık Fikirlilik, Sistemati Olma, Özgün Düşünme	Merak, Kendine İnanma, Açık Fikirlilik, Sistemati Olma, Soru Sorma	Sistemati Olma	Kendine İnanma, Gerçeği Arama, Açık Fikirlilik, Sistemati Olma	Oyunseverlik, Gerçeği Arama
Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Kendine Uyarılama, İletişim, İş Birliği, Sosyal Farkındalık	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Kendine Uyarılama, İletişim, İş Birliği	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, İletişim, İş Birliği, Sosyal Farkındalık, Sorumlu Karar Verme	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Kendine Uyarılama, İletişim, İş Birliği, Sorumlu Karar Verme	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Kendine Uyarılama, İletişim, İş Birliği	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Kendine Uyarılama, İletişim, İş Birliği, Sosyal Farkındalık, Sorumlu Karar Verme	Kendini Düzenleme, Kendine Uyarılama, İletişim, İş Birliği
Değerler	Çalışkanlık, Saygı, Sorumluluk, Vatanserverlik	Çalışkanlık, Mütevizalık, Özgürlük, Vatanserverlik	Çalışkanlık, Duyarlılık, Merhamet, Saygı	Aile Bütünlüğü, Çalışkanlık, Dostluk, Saygı	Tasarruf, Vatanserverlik	Adalet, Duyarlılık, Sorumluluk, Yardımserverlik	Çalışkanlık
Okuryazarlık Becerileri	Bilgi Okuryazarlığı Görsel Okuryazarlık	Bilgi Okuryazarlığı Dijital Okuryazarlık Görsel Okuryazarlık	Dijital Okuryazarlık Görsel Okuryazarlık Kültür Okuryazarlık Veri Okuryazarlık Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı	Bilgi Okuryazarlığı Görsel Okuryazarlık Veri Okuryazarlığı	Bilgi Okuryazarlığı	Bilgi Okuryazarlığı Dijital Okuryazarlık Görsel Okuryazarlık	Dijital Okuryazarlık

Çizelge 2 incelendiğinde, 9. sınıf ünitelerinde alan becerileri içerisinde özellikle mekânsal düşünme, coğrafi sorgulama ile tablo, grafik, şekil ve diyagram okuma ve yorumlama becerilerinin ön planda olduğu görülmektedir. Kavramsal beceriler kapsamında ise çözümleme, sistemati olma ve açık fikirlilik gibi eğilimlerin vurgulandığı dikkat çekmektedir. Sosyal-duygusal öğrenme becerileri arasında kendini tanıma, kendini düzenleme, iletişim ve iş birliği becerilerinin önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Değerler kategorisinde ise özellikle çalışkanlık ve saygı gibi değerlerin sıkça ele alındığı belirtilmektedir. Okuryazarlık becerileri arasında bilgi okuryazarlığı ve görsel okuryazarlığın en fazla vurgulanan beceriler olduğu görülmektedir.

Çizelge 3. 2024 CDÖP 10. Sınıf Ünitelere Göre Becerilerin Dağılımı

Beceriler Çerçevesi	Coğrafyanın Doğası	Mekânsal Bilgi Teknolojileri	Doğal Sistemler ve Süreçler	Beşerî Sistemler ve Süreçler	Ekonomik Faaliyetler ve Etkileri	Afetler ve Sürdürülebilir Çevre	Bölgeler, Ülkeler ve Küresel Bağlantılar
----------------------------	---------------------------	-------------------------------------	------------------------------------	-------------------------------------	---	--	---

Alan Becerileri	Mekânsal Düşünme	Harita	Coğrafi Sorgulama, Coğrafi Gözlem ve Saha Çalışması	Coğrafi Sorgulama	Tablo, Grafik, Şekil ve Diyagram Okuma ve Yorumlama, Tablo, Grafik, Şekil ve Diyagram Hazırlama	Coğrafi Sorgulama, Mekânsal Düşünme	Mekânsal Düşünme
Kavramsal Beceriler	-	Özetleme	Çözümleme, Yapılandırma	Sınıflandırma	Sınıflandırma	Yansıtma, Karar Verme	-
Eğilimler	Merak, Açık Fikirlilik, Sistemati Olma, Soru Sorma	Kendine İnanma, Gerçeği Arama, Sistemati Olma, Soru Sorma	Merak, Gerçeği Arama, Sistemati Olma, Soru Sorma	Merak, Kendine İnanma, Açık Fikirlilik, Sistemati Olma, Soru Sorma	Açık Fikirlilik, Sistemati Olma	Empati, Gerçeği Arama, Sistemati Olma, Soru Sorma, Eleştirel Bakma	Gerçeği Arama
Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri	Kendini Düzenleme, İletişim, İş Birliği	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Kendine Uyarlama, İletişim, İş Birliği	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Kendine Uyarlama, İletişim, İş Birliği	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Kendine Uyarlama, İletişim, İş Birliği, Sosyal Farkındalık, Sorumlu Karar Verme	Kendini Düzenleme, İletişim, Sosyal Farkındalık, Sorumlu Karar Verme	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Kendine Uyarlama, İletişim, Sosyal Farkındalık, Uyum, Esneklik, Sorumlu Karar Verme	Kendini Düzenleme, İletişim, Sosyal Farkındalık
Değerler	Merhamet, Sevgi, Vatanseverlik	Çalışkanlık, Mahremiyet	Çalışkanlık, Duyarlılık, Saygı, Sorumluluk, Vatanseverlik	Çalışkanlık, Duyarlılık, Sabır	Özgürlük, Çalışkanlık, Vatanseverlik	Çalışkanlık, Duyarlılık, Dürüstlük, Sabır, Sorumluluk, Yardımseverlik	Vatanseverlik
Okur yazarlık Becerileri:	Bilgi Okuryazarlığı	Dijital Okuryazarlık Görsel Okuryazarlık Veri Okuryazarlığı	Dijital Okuryazarlık	Bilgi Okuryazarlığı	Finansal okuryazarlık Görsel Okuryazarlık Veri Okuryazarlığı	Bilgi okuryazarlığı Dijital Okuryazarlık Görsel Okuryazarlık Vatandaşlık Okuryazarlığı Sanat Okuryazarlığı	Kültür Okuryazarlığı

Çizelge 3 incelendiğinde 10. sınıf ünitelerinde alan becerileri arasında coğrafi sorgulama becerisinin belirgin şekilde öne çıktığı görülmektedir. Kavramsal becerilerde ise sınıflandırma becerisi dikkat çekmektedir. Eğilimler açısından, sistemati olma ve açık fikirlilik becerilerinin yoğun bir şekilde vurgulandığı gözlemlenmektedir. Sosyal-duygusal öğrenme becerilerinde, kendini düzenleme ve iletişim becerilerinin ön planda olduğu görülmektedir. Değerler arasında çalışkanlık ve vatanseverlik becerilerinin sıklıkla ele alındığı anlaşılmaktadır. Okuryazarlık becerileri açısından ise bilgi okuryazarlığı en fazla vurgulanan beceri olarak öne çıkmaktadır.

Çizelge 4. 2024 CDÖP 11.Sınıf Ünitelere Göre Becerilerin Dağılımı

Beceriler Çerçevesi	Coğrafyanın Doğası	Mekânsal Bilgi Teknolojileri	Doğal Sistemler ve Süreçler	Beşerî Sistemler ve Süreçler	Ekonomik Faaliyetler ve Etkileri	Afetler ve Sürdürülebilir Çevre	Bölgeler, Ülkeler ve Küresel Bağlantılar
Alan Becerileri	-	Harita	Coğrafi Sorgulama	Mekânsal Düşünme	Değişim ve Sürekliliği Algılama, Mekânsal Düşünme, Coğrafi Sorgulama	Coğrafi Sorgulama	Mekânsal Düşünme, Tablo, Grafik, Şekil ve Diyagram Hazırlama
Kavramsal Beceriler	Yapılandırma	-	Sınıflandırma	-	Çıkarım Yapma, Değerlendirme	Tartışma, Sentezleme	Özetleme
Eğilimler	Eleştirel Bakma, Özgün Düşünme	Kendine İnanma, Uzmanlaşma, Gerçeği Arama, Sistematiğin Olma, Soru Sorma	Kendine İnanma, Empati, Sistematiğin Olma	Merak, Sistematiğin Olma	Merak, Gerçeği Arama, Analitik Düşünme, Sistematiğin Olma	Merak, Sorumluluk, Sistematiğin Olma, Soru Sorma, Eleştirel Bakma	Merak, Gerçeği Arama, Sistematiğin Olma, Soru Sorma
Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri	Kendini Düzenleme, Kendine Uyarılma, İletişim, Sosyal Farkındalık, Sorumlu Karar Verme	Kendini Düzenleme, Kendine Uyarılma, İletişim, İş Birliği	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, İletişim, İş Birliği, Sosyal Farkındalık, Uyum, Esneklik, Sorumlu Karar Verme	Kendini Düzenleme, Kendine Uyarılma, İletişim, İş Birliği	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Kendine Uyarılma, İletişim, İş Birliği, Sosyal Farkındalık, Sorumlu Karar Verme	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Öz Yansıtma, İletişim, İş Birliği, Sosyal Farkındalık, Uyum, Esneklik, Sorumlu Karar Verme	Kendini Düzenleme, Kendine Uyarılma, İletişim, İş Birliği, Sosyal Farkındalık
Değerler	Çalışkanlık	Çalışkanlık, Estetik	Tasarruf, Vatansızlık	Çalışkanlık, Duyarlılık	Duyarlılık, Sağlıklı Yaşam, Tasarruf, Temizlik, Vatansızlık	Duyarlılık, Saygı, Tasarruf, Temizlik, Vatansızlık	Çalışkanlık, Saygı,
Okur yazarlık Becerileri	Bilgi Okuryazarlığı	Dijital Okuryazarlığı Görsel Okuryazarlık Veri Okuryazarlığı	Bilgi Okuryazarlığı Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı	Bilgi Okuryazarlığı	Bilgi Okuryazarlığı Dijital Okuryazarlık Veri Okuryazarlığı Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı	Bilgi Okuryazarlığı Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı	Bilgi Okuryazarlığı Görsel Okuryazarlık Kültür Okuryazarlığı Veri Okuryazarlığı

Çizelge 4 incelendiğinde 11.sınıf ünitelerinde alan becerileri arasında coğrafi sorgulama becerisinin belirgin şekilde öne çıktığı görülmektedir. Eğilimler arasında ise sistematik olma ve merak becerilerinin ağırlıklı olarak vurgulandığı dikkat çekmektedir. Sosyal-duygusal öğrenme becerilerinde, kendini düzenleme, kendine uyarılma, iletişim ve iş birliği becerilerinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Değerler arasında çalışkanlık ve vatansızlık becerilerinin sıklıkla ele alındığı anlaşılmaktadır. Okuryazarlık becerileri açısından ise bilgi okuryazarlığı ve veri okuryazarlığı en fazla vurgulanan beceriler olarak öne çıkmaktadır.

Çizelge 5. 2024 CDÖP 12.Sınıf Ünitelere Göre Becerilerin Dağılımı

Beceriler Çerçevesi	Coğrafyanın Doğası	Mekânsal Bilgi Teknolojileri	Doğal Sistemler ve Süreçler	Beşerî Sistemler ve Süreçler	Ekonomik Faaliyetler ve Etkileri	Afetler ve Sürdürülebilir Çevre	Bölgeler, Ülkeler ve Küresel Bağlantılar
Alan Becerileri	Değişim ve Sürekliliği Algılama	Harita	Coğrafi Sorgulama, Haritadan Çıkarım Yapma	Mekânsal Düşünme, Coğrafi Sorgulama	Değişim ve Sürekliliği Algılama, Mekânsal Düşünme, Coğrafi Sorgulama	Değişim ve Sürekliliği Algılama, Coğrafi Sorgulama	Mekânsal Düşünme
Kavramsal Beceriler	-	-	Yapılandırma	-	-	Bilgi Toplama, Karşılaştırma, Karar Verme, Problem Çözme	Tartışma, Sentezleme
Eğilimler	Yaratıcılık, Özgün Düşünme	Kendine İnanma, Uzmanlaşma, Gerçeği Arama, Sistemati Olma, Soru Sorma	Kendine İnanma, Sistemati Olma, Soru Sorma	Sistemati Olma, Soru Sorma, Vatansverlik	Gerçeği Arama, Açık Fikirlilik, Sistemati Olma, Soru Sorma	Sorumluluk, Odaklanma, Yaratıcılık, Gerçeği Arama, Sistemati Olma, Soru Sorma, Eleştirel Bakma, Özgün Düşünme	Azım ve Kararlılık, Yaratıcılık, Sistemati Olma, Eleştirel Olma, Özgün Düşünme
Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerileri	Kendini Düzenleme, İletişim, İş Birliği	Kendini Düzenleme, Kendine Uyarlama, İletişim, İş Birliği	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, İletişim, Sosyal Farkındalık, Sorumlu Karar Verme	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, İletişim, İş Birliği, Sosyal Farkındalık, Sorumlu Karar Verme	Kendini Düzenleme, Kendine Uyarlama, İletişim, İş Birliği, Sosyal Farkındalık, Sorumlu Karar Verme	Kendini Tanıma, Kendini Düzenleme, Kendine Uyarlama, İletişim, İş Birliği, Sosyal Farkındalık, Uyum, Esneklik, Sorumlu Karar Verme	Kendini Düzenleme, Kendine Uyarlama, İletişim, İş Birliği
Değerler	Dostluk	Çalışkanlık, Estetik	Duyarlılık, Vatansverlik	Estetik, Temizlik, Vatansverlik	Mahremiyet, Vatansverlik	Duyarlılık, Merhamet, Saygı, Sorumluluk, Tasarruf, Temizlik, Vatansverlik	Adalet, Çalışkanlık, Saygı
Okuryazarlık Becerileri	Bilgi Okuryazarlığı	Dijital, Görsel, Veri Okuryazarlığı	Bilgi, Görsel Okuryazarlık	Bilgi, Kültür, Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı	Bilgi, Dijital Okuryazarlık, Görsel Okuryazarlık	Bilgi, Görsel, Sürdürülebilirlik, Sanat Okuryazarlığı	Bilgi Okuryazarlığı

Çizelge 5 incelendiğinde 12.sınıf ünitelerinde alan becerileri arasında coğrafi sorgulama, mekansal düşünme ve değişim ve sürekliliği anlama ile becerilerinin en fazla öne çıktığı görülmektedir. Eğilimler açısından, soru sorma becerisi özellikle vurgulanmaktadır. Sosyal-duygusal öğrenme becerilerinde, kendini düzenleme, iletişim ve iş birliği becerilerinin belirgin bir şekilde ön planda olduğu gözlemlenmektedir. Değerler kategorisinde ise vatansverlik becerisinin sıklıkla ele alındığı anlaşılmaktadır. Okuryazarlık becerilerinde, bilgi okuryazarlığı ve görsel okuryazarlık en çok ön plana çıkan beceriler olarak dikkat çekmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada 2018 ve 2024 Coğrafya Dersi Öğretim Programlarının beceri boyutunda karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda 2018 CDÖP'nin öğrencilerin coğrafi

becerilerini geliştirmeye yönelik bir yapıyı benimsediği görülmüştür. 2018 CDÖP’de Türkiye Yeterlilikler Çerçevesine göre belirlenen 8 ortak anahtar yetkinlik ve coğrafya dersi aracılığıyla kazandırılmak istenen 8 coğrafi beceri (coğrafi gözlem, arazi çalışması, coğrafi sorgulama, zamanı algılama, değişim ve sürekliliği algılama, harita becerileri, tablo, grafik ve diyagram hazırlama, kanıt kullanma) olduğu saptanmıştır. 2018 CDÖP ünitelerde özellikle “*coğrafi gözlem, arazi çalışması, coğrafi sorgulama*” gibi alan becerilerine odaklanıldığı görülmüştür. Bu sonuç coğrafya öğretiminin öğrencilerin gözlem yapma, çevresel olayları analiz etme ve bu olaylarla ilgili verileri kullanma yeteneklerini geliştirmeye yönelik programda bir yol izlediğini göstermektedir. Ancak 2018 CDÖP’de becerilerin kazanımlarla ilişkisi ve bu becerilerin nasıl kazandırılacağı konularında birtakım eksiklikler bulunmaktadır. 2018 CDÖP becerilerin kazanımla ilişkilendirilmemiş ve becerilerin öğretim sürecine entegrasyonuna dair yeterince açıklama yapılmamıştır (Şahin, 2019).

2024 CDÖP programında beceriler, TYMM’nin bütüncül yapısı esas alınarak alan becerileri, kavramsal beceriler, eğilimler, sosyal-duygusal beceriler, değerler ve okuryazarlık becerileri olarak yapılandırılmıştır. Programın tüm sınıf düzeylerinde; alan becerileri arasında coğrafi sorgulama becerisi sıkça vurgulanmıştır. Mekânsal düşünme becerisi ise programa ilk kez açık bir şekilde dahil edilmiştir. Bu becerinin tüm sınıf düzeylerinde ünite içeriklerine entegre edilmesi, mekânsal düşünmenin güncellenen programda öğrencilere kazandırılması hedeflenen temel alan becerilerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Kavramsal beceriler kapsamında ise *çözümleme ve sınıflandırma* becerilerinin öne çıktığı görülmekte, bu becerilerin sınıf düzeyine göre farklılaşarak ünitelere entegre edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kavramsal becerilerde hiyerarşik bir yapı izlenmemiş; özellikle 10. ve 12. sınıf düzeylerinde bu beceriler üst düzey düşünme becerileri ile ilişkilendirilerek programda yer almıştır.

Eğilimler bağlamında, *sistemik olma ve merak ettiği soruları sorma* gibi entelektüel eğilimlerin 2024 CDÖP’de ön plana çıktığı görülmüştür. Sosyal-duygusal beceriler arasında, *kendini tanıma, kendini düzenleme, iletişim ve iş birliği* gibi beceriler dikkat çekmekte, bu becerilerin bireyin hem kendisiyle hem de çevresiyle sağlıklı ilişkiler geliştirmesini desteklediği anlaşılmaktadır. Değerler kategorisinde ise *çalışkanlık ve vatanseverlik* gibi unsurların sıklıkla vurgulanması, bireylerin sorumluluk ve aidiyet bilincini güçlendirme hedefini ortaya koymaktadır. Okuryazarlık becerileri arasında *bilgi okuryazarlığı, görsel okuryazarlık ve veri okuryazarlığı* en çok ön plana çıkan beceriler arasında yer almakta olup, bu becerilerin dijital çağın gerektirdiği analitik yetkinliklere uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda 2018 ve 2024 CDÖP arasındaki beceri boyutları karşılaştırıldığında; 2024 CDÖP’nin daha kapsamlı ve ayrıntılı bir beceri çerçevesi sunduğu düşünülmektedir. Özellikle becerilerin ünitelerle ve öğrenme çıktılarıyla ilişkilendirilmesi ve öğretim süreçlerine entegrasyonunun daha belirgin hale getirilmesi, programın eğitimdeki uygulanabilirliğini önemli ölçüde artıracak bir yenilik olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte her iki programda da coğrafi sorgulama becerisinin ön planda yer alması bu becerinin sadece dönemselsel bir vurgu değil coğrafya eğitiminin sürdürülebilir bir unsuru olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Ayrıca 2018 CDÖP’de tanımlanan coğrafi becerilerin, 2024 CDÖP’de sosyal bilimler alan becerileri adı altında yeniden yapılandırılması, programın becerilerde sürdürülebilirliği sağlama ve disiplinler arası bir yaklaşımı benimseme çabalarını göstermektedir. Bu durum coğrafya eğitiminin sosyal

bilimlerle daha geniş bir bağlamda ele alınmasına olanak tanımakta ve disiplinlerarası çalışmalara zemin hazırlamaktadır. Bu araştırmada beceri bileşenleri ile öğrenme çıktıları arasındaki ilişkilendirmeler kapsam genişliği nedeniyle ele alınamamıştır. Gelecekteki araştırmalarda beceriler çerçevesini oluşturan unsurlar (alan becerileri, kavramsal beceriler, değerler gibi) ile öğrenme çıktıları arasındaki ilişkiler daha derinlemesine incelenmesi önerilmiştir.

KAYNAKÇA

Akbaş, Y. (2022). Evaluation of geography curriculum in the context of the 2023 Education Vision Document. *Eastern Geographical Review*, 27(48), 49-64.

Akça, D., Meydan, A. & Sarıbaş, M. (2022). Digital literacy skills and application levels of high school students in the geography curriculum, *International Social Sciences Studies Journal*, 8, (101)2622-2640. <http://dx.doi.org/10.29228/sss.63728>

Çomak, N., & Güncögürü, B. (2013). Coğrafya dersi öğretim programının kazanım saatlerine göre değerlendirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26, 287-301.

Demiralp, N. (2017). Coğrafya öğretiminde programların tasarım ve program öğeleri açısından incelenmesi ve 2017 öğretim programı. *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 521-545.

Engin, İ., Akbaş, Y. & Gençtürk, E. (2003). I. Coğrafya kongresinden günümüze liselerimizde müfredat programlarındaki değişimler. *Milli Eğitim Dergisi*, 157, 103-114.

Geçit, Y. (2008). Cumhuriyet dönemi lise coğrafya öğretim programları üzerinde bir çalışma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 18(2), 149-178.

Girgin, M. (2010). Coğrafya programının (2005) kavramsal yapısı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(23), 145-156.

Karabağ, S. & Şahin, S. (2007). Coğrafya dersi öğretim programı (2005). Karabağ, S. & Şahin, S. (Ed.). *Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi* içinde (s.55-74). Ankara: Gazi Kitabevi.

Kırkkeser, S. (2021). Türkiye’de öğretim programları geliştirme çalışmaları. (1. Baskı). Karabağ, S., Şahin, S. ve Şahin, B. (ed.). *Coğrafya Dersi Öğretim Programları* içinde (ss.1-23.) Ankara: Pegem Akademi

Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An interactive approach* (3rd ed.). SAGE Publications.

MEB (2024a). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, <https://tymm.meb.gov.tr/genel-bakis> adresinden 11.07.2024 erişim sağlanmıştır.

MEB (2024b). Coğrafya Dersi Öğretim Programı, <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/cografya-dersi> adresinden 10.07.2024 erişim sağlanmıştır.

MEB, (2018). Coğrafya Dersi Öğretim Programı <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018120203724482-Cografya%20dop%20pdf.pdf> adresinden 10.07.2024 erişim sağlanmıştır.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Sage Publications, Inc.

Sekin, S., & Özel, A. (2013). 9. sınıf (lise 1) coğrafya öğretim programlarının incelenmesi ve karşılaştırması. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 7, 45-52.

Şahin, B. (2019). 2005 ve 2018 coğrafya dersi öğretim programlarına yönelik karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 17(1), 81-102.

Tüfekçi Aslım, S., Tanrikulu, İ., Dağ, Ö. F., Ataş, L. O. (2024). 21. Yüzyıl becerileri ışığında 2018 coğrafya dersi öğretim programının incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(2), 1314-1348. <https://doi.org/10.37217/tebd.1500718>

URL 1: <https://www.tyc.gov.tr/sayfa/anahtar-yetkinlikler-ifcbc98de-547c-4f58-a4cae29fc8eba4e8.html> 04.08.2024 erişim sağlanmıştır

URL 3: <https://tymm.meb.gov.tr/beceriler/sosyal-bilimler-alan-becerileri> adresinden 10.08.2024 erişim sağlanmıştır

URL 2: <https://tymm.meb.gov.tr/genel-bakis?id=4> adresinden 10.08.2024 erişim sağlanmıştır.

Ünlü, M. (2011). Coğrafya derslerinde coğrafi becerilerin gerçekleşme düzeyi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 2155- 2172.

Yiğit Özüdoğru, H. (2024). Cumhuriyet Dönemi coğrafya dersi öğretim programları (1924-2024). *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(49), 1714-1737. doi:10.46928/iticusbe.1477944

REFLECTION OF FORM EXPRESSIONS ON THE DESIGN PRODUCT: BASIC DESIGN COURSE STUDENT STUDIES

Assoc. Prof. Dr, BANU KARAŞAH

Artvin Çoruh University,

banukarasah@artvin.edu.tr-ORCID ID: 0000-0001-5079-5313

Assoc. Prof. Dr, EMİNE TARAKÇI EREN

Artvin Çoruh University,

eminetarakcieren@artvin.edu.tr-ORCID ID: 0000-0002-5595-9505

ABSTRACT

The Basic Design course, is one of the basic courses of the disciplines in which design education is given, is a difficult course for students because it is not learn-by-rote education and intuitive teaching methods are used. This course is the first step in the development of students' creativity and dexterity. The course, is carried out by giving one-on-one criticism to the students, is carried out in a studio environment. In the Basic Design course, basic design elements and principles as well as form-ground expressions are explained. Form expressions are provided through depth, effective perimeter and linearity. Depth expression is provided in 5 different ways. In this study, 15 of the depth expressions provided by the students through covering, transparency and size gradation were evaluated. The materials, basic design principles and elements used by the students while making these works were examined. It was seen that students' creativity and visual catalogues were enriched thanks to the products.

Anahtar Kelimeler: Basic design, Form expressions, Creative thinking.

1. INTRODUCTION

Design is a non-routine, defined, open-ended problem-solving activity based on creative thinking (Bonnardel, 2000; Yılmaz et al., 2018). The word design, according to the field in which it is used: “a plan, project” or ‘a sketch drawing, draft model, shape, visual arrangement and style’. Depending on the field it serves, “design” implies a purpose and orderly progress (Mozota, 2005: 14 Tokgöz and Yıldız, 2024). In addition to teaching subjects based on traditional lecturing, design education also encompasses every parameter of design knowledge especially focusing on increasing students' creativity and gaining knowledge expressed nonverbally (Hodgkin, 1985) as the source of actions based on skills (Onur and Zorlu, 2017). Considering design as an act of problem solving, the Basic Design course provides students with intangible and conceptual thinking, which is the most basic tool for this action. Analysing the reality and the given problem, breaking it down conceptually, moving from the tangible to the intangible, creating ideas and then returning to the tangible is possible with Basic Design (Sarioğlu Erdoğan, 2016). Basic design education, which forms the alphabet of all design disciplines, is carried out in a different and unique way by kneading it in line with the application areas of different professional disciplines. It is a difficult course for students because it is not learn-by-rote education system and intuitive teaching methods are used.

The Basic Design course is based on three pillars: theoretical, practical and pedagogical. The curriculum framework, which includes the basic elements and elements of design, is theoretical, practical based on the action-based teaching of theoretical knowledge, and pedagogical based on a method that aims to develop creativity and intangible thinking. In action-based teaching, practice translates thinking into action and is also linked to the craft roots of the profession. Knowledge is transferred into action through the applied design process (Wong, 1993; Zelanski and Fisher, 1996; Akbulut, 2014; Kuruçay Gök and Koca, 2024). Basic design is learned by doing and experimenting. The hands-on learning method (Özkar and Steino, 2012) is essential for Basic Design, although not in other design studios (Sarioğlu Erdoğan, 2016).

The first environment where the studio system was experienced was the Basic Design course, where students from different disciplines of Bauhaus education could be involved in design education through interdisciplinary practices (Kuruçay Gök and Koca, 2024). Aiming to increase students' level of awareness, understanding and making skills, the new design studios have turned into an experience environment that does not provide information to students, but makes them think, question and develop their creative potential. The main purpose of studio education is to develop the creative potential, creative thinking and attitudes of designer candidates (Onur and Zorlu, 2017).

In departments such as landscape architecture that are built on design and creativity, the basic design course, which is one of the main courses of the education process, is the first step in the structuring of creative thinking and in general in this education process:

- Ensuring the students think creatively and encouraging creativity,
- Helping students to understand and feel spatial perception and creating a theoretical infrastructure for the development of visual perception skills
- Creating the right kind of platform for students to start questioning and researching with artistic sensitivity (Çelik, 2014; Makaklı and Özker, 2016) are targeted achievements (Yılmaz et al., 2023).

In this study, it was aimed to evaluate the works produced by the students within the scope of depth expression in the Basic Design course.

2. MATERIAL and METHOD

The material of the research consists of student studies produced within the scope of form expression in the Basic Design-II course in the spring semester of 2023-2024 in Artvin Çoruh University, Faculty of Art and Design, Department of Landscape Architecture. Kanlı (1993) stated that form expressions are created in 3 ways: Depth, Effective Environment and Linearity. Within the scope of the study, the studies produced within the scope of the concepts of covering, transparency and size gradation among depth expressions were evaluated. Students were informed about the topic of the course beforehand and asked to find visuals related to the topic. It was stated that they should get approval from the course instructors for the visuals they found. They created designs related to the problem with different materials they brought.

3. RESULTS

The design products produced by the students within the scope of the study, the materials they used, the design elements and principles they used are given in Table 1-15.

Depth Expression through Size Gradation

The human eye perceives larger forms closer and smaller ones farther away, and the perception of depth is created by the combination of forms of these sizes. Depth expression is provided through 2 types of size gradation, regular and irregular. In this study, depth expressions generated by irregular size gradation are included.

Table 1. Study of 1st Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
In her work, the student created an expression of depth by composing her forms in different sizes, with an irregular gradation of sizes. While ensuring harmony in colour, she also used the principle of contrast in size. She achieved unity through harmony and provided an asymmetrical balance.	20x20 cm cardboard Stick Glossy crepe paper Adhesive Scissors	Design elements: Colour, size, line, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast
		
Student: Esin Kahraman	Design Images	

Table 2. Study of 2nd Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
In her work, the student made the ground expression effective by using beads, and in the form expression, she made the forms effective by using pins. She also added styrofoam under the large forms to make them perceived more prominently and strengthened the expression of depth by making the smaller ones perceived further back. In her work, she achieved unity through harmony and used the principle of harmony in terms of colour and the principle of contrast in terms of the size of the forms.	20x20 cm cardboard Pin Bead Styrofoam Adhesive Scissors	Design elements: Colour, size, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast
Student: Helin Özdemir		
	Design Images	

Table 3. Study of 3rd Student

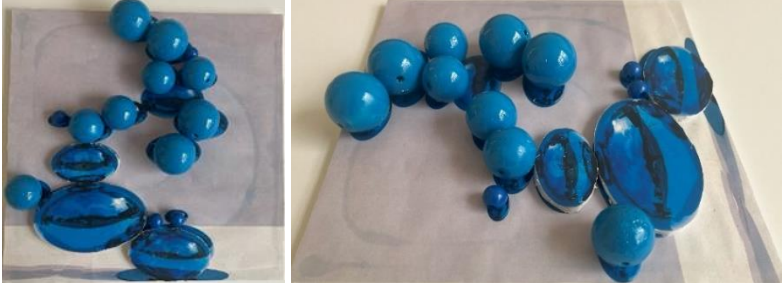
Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
The student achieved the expression of depth by using beads of different sizes. She cut styrofoam under the large forms in the image and raised them from the ground. She used the principle of harmony in colour and the principle of contrast in size. She achieved an asymmetrical balance in her work and achieved unity through harmony.	20x20 cm cardboard Bead Paint,Styrofoam,Adhesive, Scissors	Design elements: Colour, size, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast
Student: Selin I. Kuzucu		
	Design Images	

Table 4. Study of 4th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
In her work, the student provided an expression of depth by placing the forms made of ceramic paste in different sizes. She created an emphasis effect by using red shapes in the opposite colour of the ground colour (green) of the image she found. The student who achieved unity through harmony achieved an asymmetrical balance in her work.	20x20 cm cardboard Ceramic plasticine Adhesive	Design elements: Colour, size, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast, emphasis
Student: Tuğba Gerdan		
	Design Images	

Table 5. Study of 5th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
The student strengthened the expression of depth by cutting foam balls in different sizes and heights. She created both visual and tactile texture expression by sticking white pins on the balls painted green. She used the principle of harmony in colour and contrast in size. She achieved unity through harmony and provided an asymmetrical balance in her work.	20x20 cm cardboard Pin Foam balls, Adhesive, Scissors	Design elements: Colour, size, form, texture Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast
		
Student: Beyza Sultan Çetin		Design Images

Expressing Depth with Covering

It is the creation of a depth expression by covering the objects over each other so that the object in front is perceived as larger and the object behind is perceived as smaller. In the examples discussed in the study, it was observed that students created depth expressions by choosing visuals from nature.

Table 6. Study of 6th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
The student strengthened the expression of depth by raising some of the forms in the image with a needle and covering the other forms. By placing branches between the leaves, she also strengthened the perception of the 3rd dimension. She used the principle of harmony in colour and size, achieved unity through harmony and provided an asymmetrical balance in her work.	20x20 cm cardboard Tree branch Pin Adhesive Scissors	Design elements: Colour, size, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony
		
Student: Püren Ösme		Design Images

Table 7. Study of 7th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
The student added a 3rd dimension by placing styrofoam under the mushrooms in the image she found in her study and strengthened the perception of the covering forms in front and the covered forms behind. The student used the principle of harmony in colour and form and contrast in size. She reached unity through harmony and achieved an asymmetrical balance.	20x20 cm cardboard Styrofoam Pin Adhesive Scissors	Design elements: Colour, size, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast
Student: Şule Kömürçü		
	Design Images	

Table 8. Study of 8th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
By folding the papers on the image she found in her work, the student provided an expression of depth both by covering a certain part of the form and by covering some of the other forms. To strengthen the expression of depth, she made the edges of the forms more prominent with a silvery pencil. The student used the principle of harmony in form and colour, achieved unity through harmony and achieved an asymmetrical balance.	20x20 cm cardboard Paper Silvery Pencil Adhesive Scissors	Design elements: Colour, size, line, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony
Student: Gizem Solmaz		
	Design Images	

Table 9. Study of 9th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
The student preferred the layered texture of mushrooms in her work. She divided the	20x20 cm cardboard Styrofoam Pin Adhesive, Scissors	Design elements: Colour, size, line Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast

<p>forms in the selected image into parts, raised them by adding styrofoam under these forms and covered the other forms to a certain extent. She used the principle of harmony in form and colour and contrast in size. She achieved unity through harmony and provided an asymmetrical balance in her work.</p>		
<p>Student: Beyza Demir</p>	<p>Design Images</p>	

Table 10. Study of 10th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
<p>The student strengthened the perception of front and back by placing styrofoam under the shapes in the image she found in her work. She has placed the forms on the ground by shifting them and provided the expression of depth by covering other forms with forms placed at different heights. She covered the interiors of the forms with white pins, providing tactile and visual texture. She used the principle of harmony in form, contrast in colour and size. She achieved unity through harmony.</p>	<p>20x20 cm cardboard Styrofoam Pin Adhesive Scissors</p>	<p>Design elements: Colour, size, form, texture Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast</p>
<p>Student: Fatma Timur</p>	<p>Design Images</p>	

Expressing Depth with Transparency

It is the perception of the form in front closer to the form in the back further away by having a permeable structure that does not prevent the forms behind a form from being seen. In the study, it was observed that students prepared their homework by choosing transparent materials.

Table 11. Study of 11th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
<p>The student used blue and white acetate paper in her work, allowing the dark blue transparencies to appear at the</p>	<p>20x20 cm cardboard Coloured acetate paper Pin Adhesive Scissors</p>	<p>Design elements: Colour, size, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast</p>

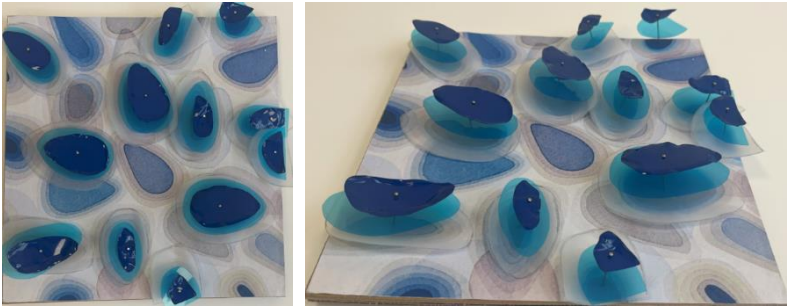
<p>top and the light blue and white transparencies to appear underneath, thus creating an expression of depth. To strengthen the expression of depth, he used pins to add height. She used the principle of harmony in form, contrast in colour and size, and achieved unity through harmony. She provided an asymmetrical balance in her work.</p>	
<p>Student: Rümeyza Kuzu</p>	<p style="text-align: right;">Design Images</p>

Table 12. Study of 12th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
<p>In her work, the student heated the edges of the pink acetates to form a leaf and placed white acetates on top of it to create an expression of depth without obscuring the forms underneath. She surrounded the circle in the center of the form with pins to make it effective and used shiny beads inside. She used the principle of harmony in colour, form and size and achieved unity through harmony. She provided an asymmetrical balance in her work.</p>	<p>20x20 cm cardboard White pin White beads Acetate paper Adhesive Scissors</p> 	<p>Design elements: Colour, size, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony</p>
<p>Student: Miray Okutgen</p>	<p style="text-align: right;">Design Images</p>	

Table 13. Study of 13th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
<p>In his work, the student cut plastic bottles of different sizes, stacked some of them on top of each other and reduced their permeability, creating a composition of permeable and less permeable forms to create an expression of depth. He used the principle of harmony in form and contrast in size, achieved unity through harmony, and provided an asymmetrical balance in his work.</p>	<p>20x20 cm cardboard Pet bottles Adhesive Scissors</p> 	<p>Design elements: Size, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast</p>

Student: Mehmet Binici	Design Images
-------------------------------	----------------------

Table 14. Study of 14th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
<p>The student used hot, cold and white coloured acetates. Using pins, she gave height to the forms she created with different coloured acetates, covered each other and allowed the colours that emerged at the intersection to be seen. And thus strengthened the expression of depth. The student used the principle of harmony in form, contrast in colour and size. She achieved unity through contrast and provided an asymmetrical balance in her work.</p>	<p>20x20 cm cardboard Coloured acetate paper Pin Adhesive Scissors</p>	<p>Design elements: Colour, size, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast</p>
		
Student: Rabia Keçeci		Design Images

Table 15. Study of 15th Student

Description	Used Materials	Used Design Elements and Principles
<p>The student used acetates in shades of blue and white. Since she used a permeable material, she did not prevent the forms she covered from being seen. By encircling the edges of her forms with ropes, she made them effective and strengthened the expression of depth. In her work, the student used the principle of harmony in form, contrast in colour and size, achieved unity through harmony and achieved an asymmetrical balance.</p>	<p>20x20 cm cardboard Rope, chain Colored acetate Adhesive Scissors</p>	<p>Design elements: Colour, size, form Design principles: Dominance, unity, balance, harmony, contrast</p>
		

4. CONCLUSION

Basic design course is a course in which students' creative thinking, visual catalogue and perception, problem solving skills are developed. For this reason, this course, in which the infrastructure of design is established, should be followed meticulously. Through this course, students gain the skills to use time correctly and to fulfil their responsibilities. Although the basic design course, in which an intangible concept is transformed into a tangible product, is initially difficult for students, it covers an exciting and productive process in which seeing not looking, judging, problem solving, is learned, and an aesthetic perspective is gained in the process in which the master-apprentice relationship is carried out.

Within the scope of the study, how the expression of depth, one of the expressions of form, can be created was evaluated with student works. As can be seen in the 15 examples where depth expression is achieved through size gradation, covering and transparency, it was observed that the students chose different examples and used different materials in their studies based on the research they conducted and the critiques they received from the course instructors.

One of the achievements of the basic design course is the ability of students to construct the expressions taught in the course at the scale of open space. While creating depth expressions through size gradation, covering and transparency, the students also gained a preliminary knowledge about the ways in which a space can be made larger than it is at the scale of open space. It was also seen that students' creativity and visual catalogues were enriched thanks to the products.

ACKNOWLEDGE

We would like to thank the students who shared their work in the research.

REFERENCES

- Akbulut, D., Tasarımda Temel Etkileşim: Temel Tasarım Eğitiminde Bütünleşik Ortak Zemin, Sanat ve Tasarım Dergisi, 1, 13, 23-40, 2014.
- Bonnardel, N., Towards Understanding and Supporting Creativity in Design: Analogies in A Constrained Cognitive Environment, Knowledge-Based Systems, 13, 7-8, 505-513, 2000.
- Çelik, F., Basic Design Education in Landscape Architecture, International Journal of Architectural Research: ArchNet-IJAR, 8, 1, 176-183, 2014.
- Hodgkin, R. A., *Playing and Exploring: Education Through the Discovery of Order*, Methuen, London, 1985.
- Kanlı, M., *Resim sanatında Form ve Figur Çözümlemeleri Açısından D Grubu*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1993.
- Kuruçay Gök, E., Koca, D., Bauhaus Okulu Temel Tasarım Eğitimi: Uygulama Odaklı Mı? Uygulamaya Dayalı Mı? Tykhe, 9, 16, 108-127, 2024.
- Makaklı, E.S., Özker, S., Basic Design in Architectural Education in Turkey. SHS Web of Conferences 26, 01053, 1-7, 2016.
- Mozota, B. B., *Tasarım Yönetim*, MediaCat, İstanbul, 2005.

- Onur, D., Zorlu, T., Tasarım Stüdyolarında Uygulanan Eğitim Metotları ve Yaratıcılık İlişkisi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 7, 4, 542-555, 2017.
- Özkar, M., Steino, N., Shaping Design Teaching: Exploring Form as An Agent in Design Reasoning and Pedagogy, M. Özkar & N. Steino (Eds.), *Shaping Design Teaching: Explorations into the Teaching of Form* (ss 9-24). Aalborg: Aalborg University Press, 2012.
- Sarioğlu, Erdoğan G.P., Temel Tasarım Eğitimi: Bir Ders Planı Örneği. *Planlama*, 26, 1, 7-19, 2016.
- Tokgöz, S., Yıldız, B., Temel Tasarım Kavramlarının Örme Tasarımında Kullanımı, *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 14, 1, 262-280, 2024.
- Wong, W., *Principles of form and design*, Van Nostrand Reinhold, UK, 1993.
- Yılmaz, S., Düzenli, T., Çiğdem, A., Peyzaj Tasarım Eğitiminde Bir Biçim Arama Yöntemi: Doğadan Esinlenme. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(2): 376–389, 2018.
- Yılmaz, S., Baltacı, H., Alpak, E.M., Temel Tasarım Dersinin Yaratıcı Düşünme Üzerindeki Etkileri, *Online Journal of Art and Design*, 11, 2, 223-235, 2023.
- Zelanski, P., Fisher, M.P., *Design Principles and Problems*, Van Nostrand Reinhold, New York, 1996.

CONCEPT STUDIES IN BASIC DESIGN COURSE: WOMEN AND WATER CONCEPTS

Assoc. Prof. Dr, BANU KARAŞAH

Artvin Çoruh University,
banukarasah@artvin.edu.tr-ORCID ID: 0000-0001-5079-5313

Assoc. Prof. Dr, EMİNE TARAKÇI EREN

Artvin Çoruh University,
eminetarakcieren@artvin.edu.tr-ORCID ID: 0000-0002-5595-9505

ABSTRACT

In the basic design course, where the hands-on learning method is used, students learn to observe their surroundings sensitively, to distinguish between what is aesthetic and what is not, and to transform intangible ideas into tangible forms. In this course, in which the alphabet of design is taught, students are given a problem, and solutions are shown. In the Department of Landscape Architecture of the Faculty of Art and Design at Artvin Coruh University, concept studies are carried out within the framework of special days in the Basic Design course. In this study, 10 student works produced within the framework of March 8 International Women's Day and March 22 World Water Day were evaluated. The materials, basic design principles and elements and form expressions used by the students while making these works were examined. It was seen that the students created original products in line with the concepts.

Anahtar Kelimeler: Basic design, Concepts, Originality.

1. INTRODUCTION

Design starts with a need (Dzbor, 2009) and is treated as a problem-solving and overcome the complex problem activity (Christiaans and Venselaar, 2005). Framing design problems in a new way and addressing them from a creative and untested perspective is considered one of the key skills of design thinking (Dorst and Cross, 2001; Paton and Dorst, 2011; Toros, 2020).

The Basic Design course, in which information on how to solve design problems is given, students' creativity is developed, and intuitive learning methods are used, is one of the basic courses of all design disciplines. Gropius (1965) stated that the Basic Design course, also known as the preliminary course, basic course, preparatory course, was developed by Johannes Itten and continued by László Moholy-Nagy and Josef Albers; he also stated that this course was considered the most important pedagogical achievement of the Bauhaus (Kuruçay Gök and Koca, 2024). With the basic design course, students learn to judge, to observe their environment sensitively, to distinguish between what is aesthetic and what is not, to make connections between different objects and concepts, to think with imagination, to translate intangible ideas into tangible and to express them visually. Thus, while developing their own knowledge and abilities, students begin to read their environment in a different way and produce ideas from the animate and inanimate materials around them (Yılmaz et al., 2023).

Students are taught basic design elements and principles in the Basic Design course in Artvin Çoruh University, Faculty of Art and Design, Department of Landscape Architecture. Students are taught how to think intangible about given design concepts and how to transform them into tangible products. This process is sometimes difficult for students coming from rote-learning based education system. This is also the first course in which the studio environment is experienced. Onur and Zorlu (2017) stated that the new design studios, which aim to increase students' awareness levels, understanding and doing skills, have turned into an experience environment that makes students think, question and develop their creative potential, rather than providing information, and that the main purpose of studio education is to develop the creative potential, creative thinking and attitudes of designer candidates. Studios are learning environments that enable students to discover their own talents, learn in multiple ways, work in groups and develop their manual skills (Karaşah and Sarı, 2022).

Design, is the process of choosing the best one among the options, emerges differently from each other due to students' abilities and past experiences. Erman and Yılmaz (2017) stated that the concept developed by the designer regarding the problem stands out as a component of the elements that make the design unique and differentiate it from others.

This study aims to evaluate 10 examples produced by Artvin Çoruh University, Faculty of Art and Design, Department of Landscape Architecture students in the light of the concepts of Women and Water within the scope of the Basic Design-II course.

2. MATERIAL and METHOD

The material of the study consists of 10 products produced in the Basic Design-II course of Artvin Çoruh University, Faculty of Art and Design, Department of Landscape Architecture. These products were created for International Women's Day on March 8 and International Water Day on March 22. First, students were asked to search for examples related to the given themes. They selected a suitable image from among the examples they found after screening with the

course instructors. The course instructors asked the students to bring different materials that they could use in these visuals. In the studio environment, students were given critiques about the materials that could be used, and products were created by guiding them.

In this study, evaluations were made on the materials used in these products, design elements and principles, and shape expressions.

3. RESULTS

March 8 International Women's Day Concept Designs

In their concept studies, the students found visuals that would show the innocent, mysterious and colourful personalities of women who are naive at the same time, and carried out works that would refer to women's rights with the materials they used.

Table 1. Study of 1st Student

Design Images		Description
		<p>By using sparkling stones and beads in his work, the student wanted to emphasize that women deserve a beautiful life. He used the principle of harmony in the shapes of beads and stones and the principle of contrast in size. By creating an effective environment around the eyes by making them prominent, he has realized shape expression. He achieved unity through harmony and provided an asymmetrical balance in his work.</p>
Used Materials	Used Design Elements and Principles	Form Expressions
<p>20x20 cm cardboard Beads and stones in different sizes Adhesive</p>	<p>Design elements: Form, size Design principles: Dominance-Unity-Balance, Harmony, Contrast</p>	<p>Form expression with effective environment</p>
<p>Student: Yusuf Bal</p>		

Table 2. Study of 2nd Student

Design Images		Description
		<p>The butterfly is a symbol of freedom and beauty. The student wanted to draw attention to women's freedom by finding an image of a woman with a butterfly on her face. He gave the butterfly a 3rd dimension and created an expression of depth through covering and provided the shape expression through depth. She used the principle of harmony in form and size. She achieved unity through harmony and provided an asymmetrical balance in her work.</p>
Used Materials	Used Design Elements and Principles	Form Expressions
<p>20x20 cm cardboard Cardboard, Beads, Scissors, Adhesive</p>	<p>Design elements: Form, size Design principles: Harmony, Dominance-Unity-Balance</p>	<p>Form expression by providing depth through covering</p>
<p>Student: Beyza Sultan Çetin</p>		

Table 3. Study of 3rd Student

Design Images		Description
		<p>The student emphasized the value of women by using coffee beans, the most expensive and valuable beans in the world. She used the principle of harmony in form, achieved unity through harmony and provided an asymmetrical balance in her work. In the image, she made form expression by creating an effective environment by making the face of the woman's face clear around the image.</p>
Used Materials	Used Design Elements and Principles	Form Expressions
20x20 cm cardboard Ceramic paste, Adhesive	Design elements: Form, size Design principles: Harmony, Dominance-Unity-Balance	Form expression with effective environment
Student: Tuğba Gerdan		

Table 4. Study of 4th Student

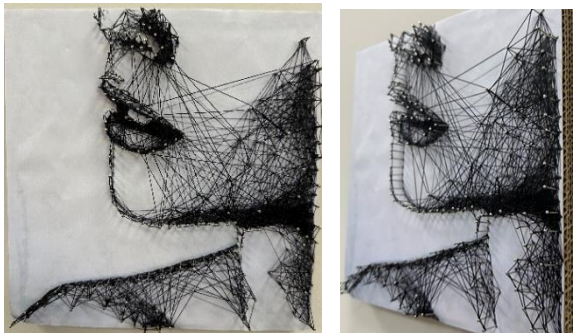

Design Images		Description
		<p>The student emphasized that women should be equal in all matters and created an image of a woman reflecting her tiredness due to her excessive responsibilities on the lines on her face. She revealed the expression of form with linearity. She used the principle of contrast in color by using black ropes on a white background. She achieved unity through contrast and provided an asymmetrical balance in her work.</p>
Used Materials	Used Design Elements and Principles	Form Expressions
20x20 cm cardboard Pin, Rope Scissors, Adhesive	Design elements: Line, colour Design principles: Contrast, Dominance-Unity-Balance	Form expression with linearity
Student: Şule Kömürcü		

Table 5. Study of 5th Student

Design Images		Description
		<p>The student wanted to emphasize that women beautify every environment they enter. She created forms with orange cardboard expressing joy and energy. She revealed the expression of form with linearity. She used the principle of harmony in form and color and contrast in size. She achieved unity through contrast and provided an asymmetrical balance in her work.</p>
Used Materials	Used Design Elements and Principles	Form Expressions
20x20 cm cardboard Cardboard, Beads Scissors, Adhesive	Design elements: Line, colour, size Design principles: Contrast, Dominance-Unity-Balance	Form expression with linearity and size gradation
Student: Maisam Badawi		

March 22 World Water Day Concept Designs

Water is the most important natural resource for the continuity of life. Within the scope of World Water Day, which was organized to raise awareness about water, students found visuals of living creatures under water and referred to the importance of water.

Table 6. Study of 6th Student

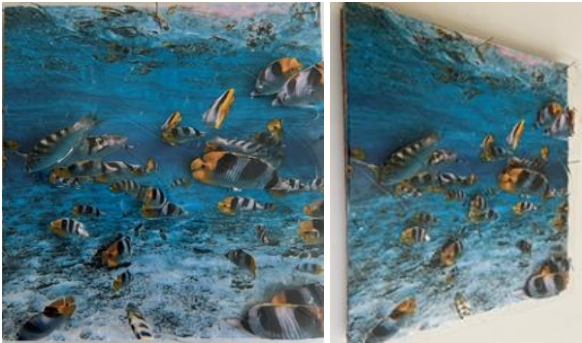
Design Images		Description
		<p>The student tried to raise awareness by finding a visual of a dense fish population in clear water. By placing styrofoam under the big fish, he created depth by making a scale gradation. He used the principle of harmony in form and color and contrast in size. She created a sea image by making waves with glue on the acetate paper on the visual. He created the expression of form through gradation of size and transparency. He achieved unity through contrast and provided an asymmetrical balance in his work.</p>
Used Materials	Used Design Elements and Principles	Form Expressions
20x20 cm cardboard Styrofoam, Pin, Acetate paper, Scissors, Adhesive	Design elements: Line, colour, size Design principles: Contrast, Dominance-Unity-Balance	Form expression by creating depth and transparency with gradation of size
Student: Vehbi Eren Yeşil		

Table 7. Study of 7th Student

Design Images		Description
		<p>The student wanted to draw attention to the increasing water crisis by creating an image of a fish on a dried water and a cracked soil. He created contrast by using lines of different thicknesses. He revealed the expression of form with linearity. He achieved unity through contrast and provided an asymmetrical balance in his work.</p>
Used Materials	Used Design Elements and Principles	Form Expressions
20x20 cm cardboard Relief paste, Styrofoam, Adhesive	Design elements: Line Design principles: Contrast, Dominance-Unity-Balance	Form expression with linearity
Student: Gürsel Koray Kızmaz		

Table 8. Study of 8th Student

Design Images		Description
		<p>The student tried to raise awareness by using a visual of sea urchins that can live in clean waters. By dipping toothpicks into the ball-shaped foam she painted, she obtained the appearance of sea urchins and created both visual and tactile texture effects. She used the principle of harmony in form and texture and contrast in scale. She revealed the expression of form with the size gradation. She achieved unity through contrast and provided an asymmetrical balance in her work.</p>
Used Materials	Used Design Elements and Principles	Form Expressions
20x20 cm cardboard Ball foams, Paint Toothpick, Adhesive	Design elements: Form, size, texture Design principles: Harmony, Contrast, Dominance-Unity- Balance	Form expression by providing depth with size gradation
Student: Havva Nur Kurt		

Table 9. Study of 9th Student

Design Images		Description
		<p>By finding a visual consisting of coral reefs and a single fish, the student wanted to draw attention to the loss of marine life by the destruction of these reefs with the increase in sea water as a result of global warming. By using pins, he raised the visual of the fish and gave it a 3rd dimension. She created a sea image by making waves with glue on the acetate on the visual. He used the principle of contrast in color. He achieved unity through contrast.</p>
Used Materials	Used Design Elements and Principles	Form Expressions
<p>20x20 cm cardboard Pin Acetate paper Scissors</p>	<p>Design elements: Colour Design principles: Contrast, Dominance-Unity-Balance</p>	<p>Form expression with transparency</p>
<p>Student: Halit Yıldız</p>		

Table 10. Study of 10th Student

Design Images		Description
		<p>The student wanted to draw attention to water pollution by using inverted jellyfish found in polluted areas of the seas. She produced the jellyfish form by gluing orange background cardboard to the midpoint of the transparent sketches. She created a sea image by making waves with glue on the acetate on the visual. He used the principle of harmony in form and contrast in size. He revealed the form expression through transparency and size gradation. She achieved unity through contrast and provided an asymmetrical balance in her work.</p>
Used Materials	Used Design Elements and Principles	Form Expressions
<p>20x20 cm cardboard Sketch paper Cardboard, Acetate paper, Scissors, Adhesive</p>	<p>Design elements: Form, size Design principles: Harmony, Contrast, Dominance-Unity- Balance</p>	<p>Form expression by creating depth with size gradation and transparency</p>
<p>Student: Ayşenur Sulum</p>		

4. CONCLUSION

With Basic Design courses, where an intangible concept is transformed into a tangible product, students learn not only the elements and principles of design, but also how to do research, how to find the right sources of inspiration, and how to evaluate different materials in design. In this way, the student can create a design language for himself/herself by blending this information. In the basic design course, where the method of learning by using hands is used, students reveal their design products in the studio environment in line with the criticisms they receive from the

course instructors. While creating the products discussed in this study, the course instructors first gave the students the problem in the lesson and asked them to do research on the visuals and materials they could use to produce solutions to this problem and to come to the lesson with more than one option. As a result of the critiques made with the course instructors in the studio environment, a choice was made among the options and the design was revealed.

In the products they produced in line with the concepts of Women and Water, students also tried to raise awareness about women's rights and the importance of water with the materials and visuals and created original products.

ACKNOWLEDGE

We would like to thank the students who shared their work in the research.

REFERENCES

- Christiaans, H., Venselaar, K., Creativity in Design Engineering and The Role of Knowledge: Modelling the Expert, *International Journal of Technology and Design Education*, 15, 217–236, 2005.
- Dorst, K., Cross, N., Creativity in the Design Process: Co-evolution of Problem–Solution, *Design Studies*, 22(5), 4425–437, 2001.
- Dzbor, M., *Design Problems, Frames and Innovative Solutions*, IOS press, 2009.
- Erman, O., Yılmaz, N., Mimari Tasarımda Konsept ve Bağlam İlişkisi Üzerine, *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 10, 96-115, 2017.
- Gropius, W., *The New Architecture and The Bauhaus*, The MIT Press, 1965.
- Karaşah, B., Sarı, D., Covid-19 Sürecinde Uzaktan Tasarım Stüdyosu Eğitimi ve Mekân Kavramının Geliştirilmesinde Modellemenin Etkisi. *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 25:214-237, 2022.
- Kuruçay Gök, E., Koca, D., Bauhaus Okulu Temel Tasarım Eğitimi: Uygulama Odaklı Mı? Uygulamaya Dayalı Mı? *Tykhe*, 9, 16, 108-127, 2024.
- Onur, D., Zorlu, T., Tasarım Stüdyolarında Uygulanan Eğitim Metotları ve Yaratıcılık İlişkisi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 7, 4, 542-555, 2017.
- Paton, B., Dorst, K., Briefing and Reframing: A situated Practice, *Design Studies*, 32(6), 573-587, 2011.
- Toros, S., Kullanıcı Merkezli Tasarım ve Konsept Geliştirme: Oyuncak Tasarımı Vaka Çalışması, *Tasarım Kuram*, 16, 30, 109-123, 2020.
- Yılmaz, S., Baltacı, H., Alpak, E.M., Temel Tasarım Dersinin Yaratıcı Düşünme Üzerindeki Etkileri, *Online Journal of Art and Design*, 11, 2, 223-235, 2023.

KÖY ÖĞRETMENLERİNİN BAKIŞ AÇISIYLA İLKÖĞRETİMDE AİLE KATILIMI

Yüksek Lisans Öğrencisi Şeymanur TUNAHAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi seymatnhn@gmail.com - <https://orcid.org/0009-0007-0445-8149>

Dr. Öğretim Üyesi Didem KAYAHAN YÜKSEL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi didemkayahan@cumhuriyet.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-0184-6070>

Özet

Bu araştırmanın amacı köy öğretmenlerinin ilköğretimde aile katılımına yönelik görüşlerini incelemektir. Araştırma temel nitel araştırma deseninde tasarlanmıştır. Araştırmaya Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan bir ilin köy okullarında çalışan 8 öğretmen katılmıştır. Veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ailelerin, okula katılım konusunda öğretmen beklentilerinin altında kaldıkları görülmüştür. Öğretmenler aile katılımını arttırmaya yönelik çeşitli toplantılar ve görüşmeler yaptıklarını aktarmışlardır.

Anahtar Kelimeler: aile, aile katılımı, okul-aile iş birliği

Family Participation in Primary Education from the Perspective of Village Teachers Abstract

The purpose of this study is to examine the views of village teachers on family participation in primary education. The study was designed in a basic qualitative research design. 8 teachers working in village schools in a province in the Eastern Anatolia Region participated in the study. A semi-structured interview form developed by the researcher was used to collect data. Descriptive analysis was used in the analysis of the obtained data. As a result of the study, it was seen that parents fell below teachers' expectations regarding participation in school. Teachers stated that they held various meetings and interviews to increase parent participation.

Keywords: family, family involvement, school family cooperation

GİRİŞ

Demokrasinin gelişmesiyle birlikte hayatımızla iç içe giren katılım unsuru sayesinde, bireylerin yaşadıkları toplumda, kendilerini ve toplumu etkileyen olaylar karşısında söz sahibi olmalarına olanak sağlanmıştır (Akkaya, 2019). Bu bağlamda bir çok kurumun politikaları değişime gitmiştir. Öğretmen, idare, veli, öğrenci gibi yapılardan oluşan okullarda ise geleneksel yönetim anlayışı bir kenara bırakılarak çağdaş eğitimin bir gereği olan etkin katılım yönetim politikası haline getirilmiştir (Akkaya, 2019). Çağdaş politikaların uygulanması sonucunda eğitim, devletin tekelinde olan bir yönetim anlayışı olmaktan çıkıp devlet ve toplumun işbirliği yaparak yürüttüğü bir projeye dönüşmüştür (Çalık, 2007). Türk eğitim sistemindeki okul aile uygulamalarına bakıldığında velilerin; öğrencilerin durumu hakkında bilgi almak ve öğretmenin daveti ile toplantılara katılmak dışında işlevsel olmayan bir okul aile birliği üyeliği yapıldığı görülmektedir (Nural ve Kaya, 2013). Ülkemizde okul- aile işbirliğinin çerçevesini oluşturan mevzuatlar incelediğinde mevzuatların okul-aile işbirliğinin yönetmeliklerle düzenlendiğini ve velilerin okul yönetimine kurullar ve komisyonlar aracılığıyla katıldığı görülmüştür. Kurul ve komisyonlarda yönetici, veli, öğrenci ve öğretmenler birlikte görev almaktadırlar. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı Okul Aile Birliği Yönetmeliği'nin sadece velilere yer verdiği görülmektedir (Çuhadar, 2020). Nitelikli eğitim anlayışına sahip toplumlarda, eğitim programının sorumluluğunu okul ve aile birlikte üstlenerek problemlerin kökten çözülmesi için bu unsurlar işbirliği yapmaktadırlar (Akkaya, 2019).

Aile katılımı, akademik başarıya farklı dinamikler üzerinden etki edebilmektedir. Bu dinamiklerin yapısal başlıklarını; ebeveynlerin eğitimi, mesleği ve sosyal düzeyi gibi hususlar oluştururken; ev iklimi ve ebeveyn yetenekleri ve çocuklarının eğitimine katılımı gibi değişkenler de öğrenci başarısına etki etmektedir (Gallardo ve Garcia, 2017; Keçeli-Kaysılı, 2008). Verilen özellikler birbirini etkileyen unsurlardır dolayısıyla ayrı ayrı ele alınamazlar. Yapısal aile koşulları, öğrenme sürecindeki bilişsel ve motivasyonel yönler ve akademik başarı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir, ancak bu değişkenler tek başına belirleyici değildir. Önceki araştırmalar ev temelli veli katılımı değişkenlerinin aile özelliklerine ilişkin değişkenlerden daha fazla açıklayıcı güce sahip olabileceğini göstermiştir (Gallardo ve Garcia, 2017). Ev temelli aile katılımı, özellikle ebeveynler ve çocuklar arasındaki bağların daha güçlü olduğu ilk ve orta öğretimde çocukların erken okuryazarlık becerilerinin gelişmesine katkıda bulunarak ve motivasyonu artırarak daha iyi öğrenci performansı ile ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak yapılan diğer araştırmalar, okul temelli aile müdahalelerinin akademik başarıyı bilişsel sonuçlar açısından etkilemese de, tutum açısından

olumsuz etkilediğini ileri sürmektedir ve bu sonuçlar, aile katılımının karmaşık olması ve kesin olarak belirlenemeyen birçok faktörden oluşmasıyla ilişkili olabilmektedir (Gallardo ve Garcia, 2017; Sapungan ve Sapungan, 2014).

Aile katılımının faydaları ile birlikte engelleri de bulunmaktadır. Literatüre göre olması gereken veli katılımı ile uygulamada olan aile katılımı arasında farklar bulunmaktadır (Aktaş- Arnas ve Bilaloğlu,

2019). Aile katılımının istenen nitelikte gerçekleşmemesinin önünde çeşitli engeller bulunmakla birlikte yapılan çalışmalar, öğretmen beklentileri ile ebeveyn davranışlarının uyuşmamasının en önemli nedenlerden biri olarak göstermektedir (Günay- Bilaloğlu, 2014; Keçeli-Kaysılı, 2008). Kırsal bölgelerde ise aile katılımı daha farklı dinamiklerden etkilenmektedir. Ayrıca araştırmalar köy okulları gibi kırsalda yer alan okullarda aile katılımının düşük seviyede olduğunu göstermektedir (Arı, 2003). Eğitime aile katılımının önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle katılımın düşük olduğu köy okullarında aile katılımı ile ilgili durum tespitlerinin yapılması önemli görülmektedir. Bu araştırmanın amacı köy öğretmenlerin bakış açısıyla aile katılımına ilişkin görüşlerin incelenmesidir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırma temel nitel araştırma deseninde tasarlanmıştır. Temel nitel araştırma katılımcıların bir durum hakkındaki görüşlerini ve inançlarını hızlı bir şekilde almaya yarayan bir araştırma desendir (Merriam, 2009). Bu araştırmada ise öğretmenlerin aile katılımı durumuna ilişkin görüşleri alınması sebebiyle temel nitel araştırma deseni tercih edilmiştir.

Katılımcılar

Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması adına belirli kurallar bulunmaktadır. Amaçlı örneklem seçimi bunlardan biridir. Belli bir amaca hizmet etmesi beklenen katılımcılardan oluşan örneklem grubu araştırmanın geçerliliğini artırmaktadır (Yıldız ve Kayahan- Yüksel, 2022). Bu araştırmanın katılımcıları için aranan ölçüt; katılımcının köy okulunda ilköğretim kademesinde öğretmenlik yapmasıdır. Bu araştırma Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan bir ilin köyün ilköğretim kademesinde çeşitli branşlarda eğitim veren 8 öğretmenden oluşmaktadır. Katılımcıların isimleri Ö1, Ö2.. şeklinde kodlanarak belirtilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin demografik bilgileri Tablo 1'de verilmiştir. Çizelge 1. Katılımcıların Özellikleri

Katılımcı

Kodu

Cinsiyet YaşMezun Olunan Lisans

Programı

Mesleki

Tecrübe

Mesleki Kariyer

Ö1	Kadın	25	Sınıf Öğretmenliği	1Yıl	Sözleşmeli Öğretmen	Ö2
	Kadın	25	İngilizce Öğretmenliği	1 Yıl	Sözleşmeli Öğretmen	
Ö3	Kadın	34	Sınıf Öğretmenliği	12 Yıl	Sözleşmeli Öğretmen	
Ö4	Kadın	24	İngilizce Öğretmenliği	1 Yıl	Sözleşmeli Öğretmen	
Ö5	Erkek	38	Sınıf Öğretmenliği	14 Yıl	Sözleşmeli Öğretmen	
Ö6	Erkek	32	Matematik Öğretmenliği	8 Yıl	Kadrolu Öğretmen	
Ö7	Erkek	38	Türkçe Öğretmenliği	10 Yıl	Kadrolu Öğretmen	
Ö8	Kadın	28	Okul Öncesi Öğretmenliği	2 Yıl	Sözleşmeli Öğretmen	

Bu araştırmada 8 katılımcı öğretmen bulunmaktadır. Katılımcıların 5' i kadın, 3'ü erkektir. Mesleki deneyimleri 1 yıl ile 14 yıl arasında değişmektedir. Araştırma çeşitli branşlardan öğretmenlerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Görüşme formu geliştirilirken alanyazın taraması yapılarak oluşturulan maddelere ilişkin uzman görüşü alınmıştır. Daha sonra ise pilot çalışması yapılarak forma son hali verilmiştir. Görüşme formu 10 soru ve 11 sonda sorusundan oluşmaktadır. Görüşme formunda; veli katılımının öğretmen açısından olumlu ve olumsuz yönlerini, veli katılımının ne düzeyde ve ne şekilde olması gerektiğini ve aile katılımını artırmaya yönelik nelere yapılabileceğini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Veri Toplama Süreci ve Analiz

Veri toplama sürecinde sekiz gönüllü öğretmen ile önceden randevulararak görüşülmüştür. Öğretmenler ile buldukları okullarda yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Her bir öğretmenle yapılan görüşme yaklaşık 15'er dakika sürmüştür, görüşmeler katılımcıların izni ile ses kaydına alınmıştır. Daha sonra ses kayıtları deşifre edilerek bilgisayar ortamında yazıya aktarılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz elde edilen verilerin organize edilmiş şekilde okuyucuya aktarılmasıdır (Glesne, 2012; Patton, 2014). Bu araştırmada da veriler belirli başlıklar altında organize edilerek direk katılımcı ifadeleri eşliğinde sunulmuştur.

BULGULAR

Aile Katılımının Öğretmen Açısından Gerekliği

Öğretmenler ile yapılan görüşmelerde öğretmenlerin aile katılımı ile ilgili genel görüşü, ailelerin eğitime katılması gerektiği yönündedir. Ancak bunun öğretmen kontrolünde

olması gerektiğini aktarmışlardır. Öğretmenlere ailelerin eğitime katılımının neden gerekli olduğu sorulduğunda ise öğretmenlerden, aile öğretmen iş birliğinin özellikle öğrenci adına fayda sağlayacağı, ev ve okul ortamında bütünsel bir iklimin oluşmasının öğrenciyi olumlu etkileyeceği belirtilmiştir. Bu sorular ile ilgili öğretmen görüşü aşağıda verilmiştir.

Genel olarak ailelerin eğitime katılımını doğru buluyorum ama tabii yeterli düzeyde değil. Şöyle mesela işte birinci sınıfları okutuyorum ben şu an veli desteğinin çok çok önemli olduğu bir noktadayım o yüzden de tabii kendileri harfleri vermeden sadece benim verdiklerime yönelik ilerlerse aile desteği önemli benim için. (Ö1)

Aile Katılımının Öğretmene, Öğrenciye ve Aileye Sağlayacağı Fayda ve Sınırlılıklar

Ailenin eğitime katılımının öğretmen açısından sınırlılıkları ve yararları sorulduğunda, öğretmenler için en büyük sınırlılık ailelerin okul ortamına fazla dahil olmaya çalışması olarak belirtilmiştir. Faydalı yönleri ise öğretmenin iş yükünün hafifleyebileceği şeklinde ifade edilmiştir. Öğretmenler, ailenin eğitime katılımının öğrenci açısından sağlayacağı sınırlılık ve yararları nelerdir sorusuna ise öğrenciye daha çok fayda sağlayacağı yönünde cevaplar vermiş, aksi görüşte bir cevaba rastlanmamıştır. Öğretmenler, aile katılımının aileye sağlayacağı faydaları değerlendirdiğinde, ailelerin eğitime katılım sürecinin ailelerin hem eğitsel açıdan geliştireceği hem de öğrenci ile olumlu bir bağ kurmalarına vesile olacağı görüşündedirler. Bu sorular ile ilgili öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir.

Veli eğer bilinçli bir şekilde katılıyorsa öğretmenin işine yarayacaktır. Bu da sınıf ortamından tutun da öğrencinin akademik başarısı ve benzeri birçok hususun düzenli ve takibinin daha net bir şekilde yapılabileceğini göstermektedir. Bu hususta öğretmenin isini kolaylaştıracağı için eğitime katılmalıdır. Ama öğretmeni zorlayacak sıkıntılı olan noktalarda velinin üzerine vazife olmayan şeylere karışması..... öğrencinin takibinde ve başarı düzeyinin daha iyi bir şekilde ilerlemesinde sıkıntı çıkartacaktır. (Ö5)

Veli ilgilendiği zaman öğrenci beni kontrol eden biri var diye düşünerek kendini değerli hissedecektir. İnsanlar benim için çabalıyor diye düşünerek eğitimde istenen seviyeye ulaşacağını düşünüyorum. (Ö7)

Aileden Katılım Beklenen Alanlar ve Katılımlarının Sağlayabileceği Faydalar

Öğretmenler ile yapılan görüşmede ailelerin en çok hangi alanlarda eğitime katılımlarını bekledikleri sorulduğunda en çok eğitsel alanda destek beklediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca aile katılımının eğitsel açıdan sağlayacağı faydaların neler olabileceği

sorusuna öğrenci motivasyonunu ve güvenini artırmak olarak açıklamışlardır. Bu soru ile ilgili öğretmen görüşü aşağıda verilmiştir.

Evet gereksinim duyuyorum. Pedagojik alandan ziyade temel öğrenmelerde gereksinim duyuyorum. Birçok öğrenme evde başlıyor. Eğitim evde başladığı için öğrencinin temel bakımlarını ve ihtiyaçlarının ilk olarak evde tamamlanması gerekiyor. (Ö7)

Yabancı dili bilmesi velinin öğrenci açısından müthiş bir özgüveni oluyor. Kendi hayatımdan bir örnek vereyim, bir öğrencim var. Çok güzel İngilizcesi vardır ve her defasında ablam İngilizceyi çok sever ablam İngilizce okuyor diyerek bunu anlatarak kendisinin başarısının farkındadır çocuk ve bunu öğretmenine karşı bir gurur olarak

sunar. Benim ablam İngilizcede su şekildedir, yani velinin yabancı dile olan ilgisi çocuğun özgüvenini gerçekten on -sıfır ileri taşıyor. (Ö2)

Öğretmenler velilerin ev ödevi desteği ve okul toplantılarına katılım sağlayarak eğitime katılabileceklerini belirtmişlerdir. Bu soruya ilişkin bir öğretmen görüşü aşağıda verilmiştir.

Ev ödevlerine destek olabilirler. Okullardaki veli katılımlı sosyal etkinliklere katılabilirler. (Ö3)

Aile Katılımında Öğretmen Beklentileri ve Beklentilerinin Karşılama Düzeyi

Öğretmenlerin ailelerin eğitime katılım konusundaki beklentileri birbirine yakındır. Katılımcılar, ailelerden öğrencinin evde öğrendiklerini pekiştirmesine imkan sağlamalarını ve duyuşsal açıdan destek olmalarını beklemektedirler. Öğretmenlere aileler tarafından bu beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı sorulduğunda farklı aile yaklaşımları ile karşılaşan öğretmenler olduğunu görüyoruz. Öğretmenlerin çoğunluğu beklentilerinin altında bir aile ilgisiyle karşılaşmakla birlikte aileler tarafından beklentileri karşılanan öğretmenler de bulunmaktadır. 2 farklı cevaba ilişkin öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir.

Beklentim yani eğitime, eğitim ortamına katılmaları. Çünkü en son yaptığım veli toplantısında bile mutlaka iste çocuklara görev verdiğimde bir etkinlik yaptığımızda katılımınızı bekliyorum dedim. Çünkü böylece hem öğrencilerim motive oluyor hem de veliler. Çocukların eğitim içerisindeki motivasyonunu gördükleri zaman onlara evde daha çok destek oluyor. (Ö1)

%50 %50 diyebilirim. Çünkü şöyle bazı velilerim gerçekten en küçük bir ihtiyaçta bile buna ne gerek vardı hocam? Siz ders anlatsaydınız ne önemi var tarzında ve sonra arkasına girip bir de eleştirilerde bulunan velilerim var iste bu çocuk neden hiç ilgilenmiyor? Yani ilgilenmesini sağlamak için bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Fakat siz onları bile bana sağlamadığınızda çocuğu ilgilendirmiyorum. Ama aksi yönde velilerim de var. Ne lazımsa yapalım iste kartondan ne olacak tarzı ya da işte ben yazdıktan sonra gruba defterleri

okuması konusunda çocuklara teşvik edelim dediğimde bunun karşılığını en iyi şekilde aldığımı gördüğüm öğrencilerim de var. (Ö4)

Evet karşılanıyor. Velilerimden talepte bulunduğum sürece büyük bir çoğunluktan ilgi alıyorum. (Ö8).

Öğretmenlerin Aile Katılımına Yönelik Çalışmaları

Öğretmenlere aile katılımı ile ilgili bir çalışma yapıp yapmadıkları sorulduğunda pek çoğu özel bir çalışma yapmadıklarını, katılım isteğinin veli toplantıları ile sınırlı kaldığını belirtmişlerdir. Öğretmenlere aile eğitimi düzenleyip düzenlemedikleri sorulduğunda ise öğretmenlerin hiçbirinin aile katılımı yapmadıkları görülmüş, bununla birlikte planlama aşamasında olan öğretmenler de bulunmaktadır. Aile katılımının yapılmamasına neden olarak ise okul ortamı ve veli profili gerekçe olarak gösterilmiştir. Bu soruya ilişkin öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir.

Zaten toplantılarda karşılıklı bilgi alışverişi yapıyoruz. Nasıl destek olabileceklerini anlatıyorum. Yani ellerinden geldiği kadar destek oluyorlar ama burası için söylüyorum biraz daha yoğun dışarı işleri olduğu için okul etkinliklere katılımları düşük ama evde ellerinden geldiğince destek oluyorlar. (Ö3)

Henüz düzenlemedim. Ancak önümüzdeki hafta düzenlemeyi düşünüyorum. Velileri tek tek çağırarak seslerin nasıl çıktığı, harflerin, hecelerinin nasıl oluştuğu ile ilgili velileri bilgilendirmeyi düşünüyorum. (Ö5)

Hayır. Çünkü okul ortamım ve veli profilim buna çok uygun değil. Toplantı yaptığım zaman bile gelen veli sayısı 10'u geçmiyor.(Ö4)

Öğretmenler, aile katılımına ve öğrenciye ilişkin duyuruları öncelik veli toplantıları olmakla birlikte sık sık sosyal ağlar yoluyla yaptıklarını aktarmışlardır. Bu soruya ilişkin öğretmen görüşü aşağıda verilmiştir.

Yılda 2-3 toplantı mutlaka yapıyoruz. Bu toplantılarda velilere sınava yönelik bilgilendirmeler yapıyorum. Öğrencilerini sınava hazırlanırken üzerlerine düşen görevleri hatırlatıyorum. Bunun dışında sosyal iletişim ağlarını kullanıyorum.(Ö7)

Öğretmenlere aile katılımını etkileyen faktörler sorulduğunda pek çok etken sıralanmıştır. Ailenin sosyal yapısı, yaşam şartları en temel sebepler olarak gösterilmiştir. Bu soruya ilişkin öğretmen görüşü aşağıda verilmiştir.

Ailenin sosyal yapısı, tutumu, yaşam tarzı eğitime bakış açısı bu konuda çok önemli. (Ö2)

Aile Katılımına İlişkin Öğretmen Deneyimleri

Öğretmenlerden meslek hayatlarında edindikleri tecrübelerle dayanarak aile katılımı ile ilgili yaşadıkları sorunlardan bahsetmeleri istenmiştir. Öğretmenlerin yaşadıkları sorunların

öğrencisini akademik yönden geliştirmek için çaba sarf etmeyen velilerden kaynaklandığı görülmüştür. Öğretmenler bu sorunları aşmak için aile okul iş birliğini arttırmaya gayret gösterdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan çeşitli cevaplar alınmıştır. Bu soruya ilişkin yanıtlar aşağıda verilmiştir.

Velileri okula çağırdığımda öğretmen zaten gerekeni yapar diyerek okula gelmemesi, velinin bilinç düzeyi düşük olduğundan öğrenciyi ödevleri yapma konusunda teşvik etmemesi, öğrenciyi onu

okuldan uzaklaştıracak sorumluluklar vermesi, hayvana su verilmesi ahıra göndermesi gibi sorunları söyleyebiliriz. (Ö5)

Velilerle bireysel olarak görüşerek aşmaya çalışıyorum.(Ö3)

Aile Katılımına Yönelik Bakanlığa, Okullara ve Ailelere Tavsiyeler

Öğretmenlere aile katılımını arttırmaya yönelik neler yapılabileceği sorulduğunda katılımcılardan okul-aile iş birliğini artıracak çalışmalar ve toplantılar yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmenlere aile katılımını arttırmaya yönelik Milli Eğitim Bakanlığına önerdikleri eğitim politikaları sorulmuştur. Öğretmenler daha çok seminer eğitimi verilmesi gerektiğini aktarmışlardır. Bir öğretmen ise bölgelerin kendine özgü değerleri dikkate alınarak düzenlemeler yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Öğretmenlere aile katılımına yönelik okulların neler yapabileceği sorulduğunda veli toplantılarının sayısının artırılması ve aileleri bilinçlendirecek eğitimlerin verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Öğretmenlerin ailelerden beklentileri ise çocuklarına evde daha fazla zaman ayırmaları ve öğrencinin okulda öğrendikleri bilgileri evde pekiştirecek imkanlar sağlamaları yönündedir. Bu sorulara ilişkin öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir.

Veliyi okula davet ederek, okuldaki etkinliklere katarak velinin ilgisini artırabiliriz. (Ö4)

Milli eğitimin eğitim politikalarını bölge bölge düzenlemesi gerekiyor. Metropolde farklı, köylerde farklı planlar oluşturması gerekiyor. Bölgenin kültürünü düşünerek yakından uzağa ilkesini daha etkin kullanmasını bekliyorum.(Ö5)

Velileri eğitimin içine çekmeleri gerekir. Veli toplantılarına etkin katılmaları için telkinde bulunulabilir.(Ö7)

Ailelerden sürece destek olarak katılımlarını artırmalarını beklerim.(Ö1)

Öğretmen Adaylarına Aile Katılımına Yönelik Tavsiyeler

Son olarak öğretmenlere meslektaşlarına ve meslektaş adaylarına aile katılımı ile ilgili verebilecekleri tavsiyelerin neler olduğu sorulmuştur. Öğretmenler, mesleğe yeni başlayacak öğretmenler ile velilerin yakın ve aktif bir ilişki kurmaları gerektiğini tavsiye etmişlerdir. Bu soruya ilişkin öğretmen görüşü aşağıda verilmiştir.

Öncelikle mutlaka velilerini telefonla arayıp konuşsunlar okula davet etsinler. Koy ortamında evlerini ziyaret ederek ev ortamını görmeleri gerekiyor. (Ö5)

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Aile; öğrencinin başarısını, sosyal davranışlarını ve ruhsal durumunu etkileyen önemli unsurların başında gelmektedir. Ailelerin çocuklarına bu alanlarda katkı sağlayabilmeleri için öncelikle onları bütün özellikleri ile tanımaları gerekmektedir. Çocuğunu yeterince tanıyamayan aileler, onların gelişimine katkı sağlamakta etkin olamamaktadırlar (Aslanargun, 2007). Katılımcı öğretmenlerin aile katılımına ilişkin görüşlerine bakıldığında aile katılımının, öğrencinin güvenini tazelemede ve okula karşı daha olumlu bir tutum sergilemede fayda sağlayacağı ifade edilmiştir. Katılımcılar, öğrenciye katkı sağlamanın yanında ailenin öğrencinin gelişimine tanıklık etmesinin öğrenci ile bağıni güçlendirdiğini ifade etmişlerdir. Aile katılımının bu olumlu yönlerine karşın öğretmenler ailelerden beklenen katılımı göremediklerini aktarmışlardır. Aile katılımını engelleyen 5 faktör bulunmaktadır. Bunlar; kültür ve dil, ailenin kültürel ve fizyolojik özellikleri, psikolojik ve ekonomik nedenlerdir (Tinkler, 2002). Bu araştırmada öğretmen görüşleri dikkate alındığında aile katılımının önündeki en büyük engel ailenin sosyal yaşantıları olarak görülmektedir. Ailede anne, baba ve diğer aile büyüklerinin özellikle köy yaşantısının getirdiği meşguliyet ile öğrenciye zaman ayırmakta sorun yaşadıkları görülmektedir. Bu sorunları aşmak için velilerle görüşmeler düzenleyen öğretmenler aile katılımını artırmak için okul kurumlarına ve bakanlığa çeşitli tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bu tavsiyeler arasında velilere eğitici seminerler düzenlemek, veli, öğretmen ve öğrenciyi bir noktada toplayan etkinlikler yapmak ve bölgesel planlamalar yapılması gerektiğini aktarmışlardır. Katılımcılar, öğretmen adaylarına verdikleri tavsiyelerde okul-aile iş birliğinin önemine vurgu yaparak öğretmenin veli ile etkin iletişim kurması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Yapılan çalışmada ailelerin okula katılım düzeylerinin öğretmen beklentisinin altında kaldığı görülmektedir. Bu düşük katılım oranının araştırma yapılan bölge ile de ilgisi bulunmaktadır. Yaşam koşulları ve ekonomik nedenler aileleri öğrenci ile ilgilenmekten

alı koyarak ilgisiz velilere dönüşmelerine neden olmaktadır. Öğretmenler veliyi okula katmak için çeşitli girişimlerde bulunsalar da pek çoğu istenen düzeyde etki yaratmamaktadır.

Katılımın artması için okul idaresine ve Milli Eğitim Bakanlığına verilen tavsiyeler seminer ve bilgilendirme yapılmasına yöneliktir.

İlköğretim kademesinden köy öğretmenleriyle yapılan görüşme sonrasında elde edilen bulgular doğrultusunda veli katılımını artırmaya yönelik şu öneriler getirilebilir;

- Aile ile açık iletişim kurularak talepler ve sınırlar doğrudan iletilebilir.
- Öğrenciye, aile ile iletişimini artırmaya yönelik etkinlikler verilebilir.
- Ailelerden okulda istenen düzeyde katılım göstermeleri için çerçeve plan oluşturulabilir.

- Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde aile-okul etkileşimini artıracak etkinlikler ve yarışmalar düzenlenebilir.

Kaynakça

Akkaya, R. (2019). Eğitime katılım bağlamında okul aile birliklerinin yeri. İstanbul: İlim Kültür Eğitim Derneği.

Arı, A. (2003). Taşımali ilköğretim uygulaması Uşak örneği. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23(1), 101-115.

Aslanargun, E. (2007). Okul - aile işbirliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma.

Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 119-135.

Çalık, C. (2007). Okul çevre ilişkisinin okul geliştirmedeki rolü: kavramsal bir çözümleme.

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27 (3), 123-139.

Çuhadar, A.İ. (2020). Türkiye’de ulusal mevzuata göre velilerin okul yönetimine katılımı. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(1), 374-404. doi:10.33711/yyuefd.692953

Gallardo, J.R. & Garcia, V.T. (2017). Home-based family involvement and academic achievement: a case study in primary education. Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group.

Glesne, C. (2012). Nitel araştırmaya giriş. (çev. A. Ersoy ve P. Yalçınoglu). Ankara: Anı Yayıncılık.

Günay Bilaloğlu, R. (2014). Okul öncesi eğitimde aile katılımı engellerinin uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ve aile katılımı etkinliklerinin dil-matematik becerilerinin geliştirilmesine etkisi. [Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı.

Günay Bilaloğlu, R., & Aktaş Arnas, Y. (2019). Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı Engelleri ve Süreçte Karşılaşılan Sorunlar. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34(3), 804- 823.

Kaya, C. D. ve Kaya, Y. (2013). Okul aile birliklerinin işleyişi, sorunlarına ilişkin yöneticilerin, okul aile birliği üyelerinin görüşleri. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2 (4), 58-69.

Keçeli-Kaysılı, B. (2008). Akademik başarının arttırılmasında aile katılımı. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 9(01), 69-83.

Merriam, S. B. (2009). Qualitative research: a guide to design and implementation. Jossey- Bass.

Patton, M. Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Pegem Akademi.

Sapungan, G. M., & Sapungan, R. M. (2014). Parental involvement in child’s education: Importance, barriers and benefits. Asian Journal of Management Sciences & Education, 3(2), 42-48.

Tinkler, B. (2002). A review of literature on Hispanic/Latino parent involvement in K-12 education. Latino Parent Report, 2-24. (Report No. RC-023-599) University of Denver.

Yıldız, F. & Yüksel- Kayahan, D. (2022). Uzaktan eğitim yoluyla sunulan ilk okuma-yazma öğretimine yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşleri. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(2), 58-68.

TEK EBEVEYNLİ 60-72 AYLIK ÇOCUKLARIN ALICI DİL VE İFADE EDİCİ DİL BECERİLERİNİN DEĞİŞKENLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI (PİLOT ÇALIŞMA)

Dr. Öğretim Üyesi, Özlem AKKOYUN SERT

KTO Karatay Üniversitesi,

Ozlem.sert@karatay.edu.tr – 0000-0002-6053-2418

Yüksek Lisans Öğrencisi (Çocuk Gelişimci), Sıddıka Nur ÖZDÜVEN

KTO Karatay Üniversitesi,

ozduvensidika@gmail.com - 0009-0003-6744-5952

ÖZET

60-72 aylık çocuklar, okul öncesi dönemin son evresinde yer alan ve gelişimsel olarak birçok önemli değişim ve olgunlaşma sürecinden geçen bireylerdir. Bu yaş grubundaki çocukların genel özellikleri, bilişsel, sosyal, duygusal ve fiziksel gelişim alanlarında belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu dönemde çocuklar, çevreleriyle etkileşimlerini artırarak, sosyal becerilerini geliştirmekte ve kendilik algılarını oluşturmaktadırlar. Tek ebeveynlik, günümüzde giderek yaygınlaşan bir aile yapısıdır ve bu durum, çocukların gelişiminde önemli etkilere yol açmaktadır. Tek ebeveynli ailelerde çocuklar, genellikle bir ebeveynin tüm sorumlulukları üstlenmesi nedeniyle çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar, ekonomik, duygusal ve sosyal alanlarda kendini göstermektedir. Tek ebeveynli ailelerin çocukları, ebeveynlerinin yaşadığı stres ve zorluklardan etkilenebilirken, aynı zamanda bu durumun çocukların psikolojik ve sosyal gelişimleri üzerindeki etkileri de dikkat çekmektedir. Alıcı dil ve ifade edici dil, çocukların dil gelişiminde önemli bir yer tutar ve bu iki dil türü arasındaki farklar, çocukların iletişim becerilerini ve sosyal etkileşimlerini doğrudan etkiler. Alıcı dil, bireylerin duyduğu veya okuduğu bilgileri anlama yeteneğini ifade ederken, ifade edici dil ise bireylerin düşüncelerini, duygularını ve ihtiyaçlarını sözlü veya yazılı olarak ifade etme becerisini kapsar.

Çalışmamızın amacı; tek ebeveynli 60-72 aylık çocukların alıcı dil ve ifade edici dil becerilerinin değişkenler açısından karşılaştırılmasıdır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli uygulanmış, Türkçe'ye uyarlanmış olan Türkçe Okul Çağı Dil Gelişim Testi (TODİL) ve Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Bu araştırmanın örneklem grubunu; 2022-2023 öğretim yılı Konya il merkezinde bulunan 60 - 72 aylık (anasınıfı ve ilkokul birinci sınıf) ve araştırmaya gönüllü olarak katılım gösteren 50 öğrenci araştırmanın örneklemine oluşturmaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, literatür bulgularına karşıt olarak, tek ebeveynli 60 – 72 aylık çocukların dil gelişimlerinde çevresel faktörlerin etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tek Ebeveyn, Alıcı Dil, İfade Edici Dil

1. GİRİŞ

İyi ebeveynlik, bir ebeveynin çocuğunun ihtiyaçlarını nesilden nesile değişen kültürel standartlara göre karşıladığı bir süreçtir (Smetana, 2017). Ebeveyn-çocuk ilişkileri ve çocuk gelişimi üzerine araştırmalar

bu çağda hızla artmıştır; araştırmalar esas olarak ebeveynlik uygulamaları ve çocuk gelişimi ve olgunlaşmasına dayanmaktadır. Birçok çalışma, bebeklerde ve çocuklarda bilişsel gelişim, dil, sosyal duygu ve çocukların motor becerileri gibi zihinsel ve fiziksel uyaranların olgunlaşmasının veya büyümesinin çok zor olduğunu göstermektedir. Daha yüksek akademik performans, gelir ve sosyoekonomik gelişme çocukluk büyümesini belirler (Yang, 2021; Milteer, 2012; Ginsburg, 2007; Aboud, 2015).

Ebeveynlik, bir çocuğun fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimini destekleme ve geliştirme sürecidir. Talimatların kalitesi, animasyon, bilişsel uyarım, fiziksel bakım, ebeveyn-çocuk senkronizasyonu, duyarlılık ve olumlu yanıt verme ebeveynliğin boyutlarıdır ve çocuğun bilişsel gelişimi ile ilişkilidir. Araştırmalar esas olarak çocukların bilişsel yeteneklerini geliştirmek için ebeveyn desteğini ve sorumluluğunu artırmaya odaklanmıştır, böylece çocukların bilişsel gelişimi üzerinde hassas bakım verme etkileri sağlar. Ebeveynlik, çocuğa acı verici veya stresli durumlarda destek ve bakım sunar ve çocuk sıkıntılı veya stressiz koşullarda olduğunda güven verir. Küçük çocuklarla hassas ebeveynlik, onlar için duygusal bir iklim sağlar. Destekleyici ve hassas ebeveynlik, çocuklara güvenlik ve özgüven sunar; ebeveynler sosyal ve sosyal olmayan deneylerde makul düzenlemeleri ve kendi kendine başlamayı teşvik eder. Kendi kendine yeterli destek ve hassasiyet, en iyi duygular gibi bakım veren doğa, çocuklarda erken beyin olgunlaşmasına ve bilişsel gelişime yol açar. Hassas ebeveynlik, çocuklarda duygusal ve davranışsal gelişim gösterir; duyarlılık, bir şeye olumlu teşvik, onay verme veya teşekkür etme, uyarılma ve oyalanma ile karakterizedir (Barnett, 2008; Mills-Koonce, 2015; Burchinal, 2008).

Çocukların sağlığı, davranışı, gelişimi ve ebeveynlik tarzı her ebeveyn için her zaman endişe kaynağıdır. Bu gibi durumlarda, bu sorunu çözmek için profesyonel yardım gerekir. Aile bakımı, gençlik ve ebeveynlik desteği ve çocukların ruh sağlığı ile ilgilidir. Medya, yalnızca ebeveynlik bilgilerini ve farkındalığını artırmak için kullanılır. Ebeveynlik becerilerini geliştirir ve depresyonu, kaygıyı ve stresi azaltır; Ayrıca ebeveynlerin ebeveyn-çocuk ilişkisi becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur ve çocuğun sağlığı ve refahı için onları destekler (Miltteer, 2012; Aboud, 2015; Fierloos, 2022; Lanjekar, 2022).

İnsan yaşamında meydana gelen değişim olayları, bireyin yeni hayatının başlamasına yol açabilir. Ölüm, boşanma, hapis cezası, evlilik dışı çocuk sahibi olma veya terk edilme gibi davranışlar, bireyin birçok zorluğa ve çıkmaza neden olmaktadır. Aile yapısındaki bu değişimlerin bir sonucu olarak, "tek ebeveynli aile" olarak sunulan yeni bir aile yapısı ortaya çıkar. Tek ebeveynli aile kavramı, tarih boyunca farklı bir anlayışla da günümüzde, çocuklarını tek başına yetiştiren ve evlilik partneriyle aynı konutta yaşamayan bir ebeveyn figürünü ifade etmektedir. Bu tanım, eş kaybı olmuş, boşanmış veya evde tek ebeveyn olmayı tercih etmiş bireyleri içermektedir (Demirel, 2021; Özer, 202)

Çalışmamızın amacı; tek ebeveynli ailelerde büyüyen 60-72 aylık çocukların alıcı dil ve ifade düzenleyici dil özelliklerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesidir.

Bu kapsamda;

Tek ebeveynli 60 - 72 aylık çocuklarda ebeveynlerin cinsiyetinin dil gelişimlerine etkisinin belirlenmesi.

Tek ebeveynli 60 - 72 aylık çocuklarda çocuğun cinsiyetinin dil gelişimlerine etkisinin belirlenmesi.

Tek ebeveynli 60 - 72 aylık çocuklarda kardeş sayısının dil gelişimlerine etkisinin belirlenmesi.

Tek ebeveynli 60 - 72 aylık çocuklarda doğum sırasının dil gelişimlerine etkisinin belirlenmesi.

Tek ebeveynli 60 - 72 aylık çocuklarda sosyo-ekonomik düzeyin dil gelişimlerine etkisinin belirlenmesi.

Tek ebeveynli 60 - 72 aylık çocuklarda ebeveynlerin yaş aralığının dil gelişimlerine etkisinin belirlenmesi.

Tek ebeveynli 60 - 72 aylık çocuklarda ebeveynlerin eğitim düzeyinin dil gelişimlerine etkisinin belirlenmesi.

Literatürde dil becerilerine ilişkin gelişimlerin incelendiği birçok çalışmaya rastlanıldığı gibi farklı yaş düzeylerinde de birçok araştırmaya rastlamak mümkündür. Bununla birlikte özel bir yaş aralığında tek ebeveynli bireyler özelinde yapılan çalışma sayısının oldukça sınırlı olduğundan araştırmamız önem arz etmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmada, ilişkisel tarama modeli ve veri toplama aracı olarak Türkçe'ye uyarlanmış "Türkçe Okul Çağı Dil Gelişim Testi" (TODİL) kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Konya il merkezinde bulunan anasınıfı ve ilkokul birinci sınıfa devam eden 60-72 aylık yaş grubundaki çocuklar gönüllü olarak katılım gösteren 50 öğrenci grubunda yapılmıştır. Bu bağlamda, araştırma hem tek ebeveynli çocukların dil gelişim düzeylerini ortaya koymayı hem de bu şekilde geliştirilebilir çeşitli faktörlerle ilişkileri analiz etmeyi amaçlanmıştır.

Çalışmamızda, verilerin analizinde frekans, yüzdelik, ortalama hesapları, bireylerin tanımlayıcı özelliklerine bakılması ve ölçekler arasındaki ilişki hesaplamasında da korelasyon analizi teknikleri kullanılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. Demografik Veriler

Katılımcıların yaş dağılımında, çoğunluğun (%54) 30-35 yaş aralığında olduğu, %32'sinin 35-40 yaş aralığında olduğu, %14'ünün ise 25-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların %78'i kadın, %22'si erkek olup, kadınların baskın olduğu gözlenmiştir. Eğitim düzeyine göre, %56'sı lisans mezunudur, %18'i lise, %16'sı ortaokul, %10'u ilkokul mezunudur. Çalışma aralıkları, %62'si çalışmakta, %38'i ise çalışmamaktadır. Sosyo-ekonomik seviyenin %66'sı orta, %24'ü yüksek, %10'u düşük düzeydedir. Çocukların cinsiyeti %54 erkek, %46 kız olarak dağılmıştır. Kardeşlere göre, %34'ü iki kardeş, %32'si tek kardeş, %28'i üç kardeş, %6'sı dört ve daha fazla kardeşe sahiptir. Çocuk sıralamasında %54 ilk çocuk, %32 ikinci, %12 üçüncü, %2 dördüncü çocuk olarak belirlendi. Çocukların okul öncesi eğitim durumunda ise %84'ü kuruma gidiyor, %16'sı gitmemektedir. Katılımcıların %94'ünün çocuğu cep telefonu / tablet kullanırken, %6'sının çocuğu cep telefonu / tablet kullanmamaktadır.

3.2. TODİL Testine Yönelik Veriler

Katılımcıların yapılan değerlendirmelerde dillendirilmesine ilişkin olarak, resim-sözcük dağılımı dağılımının ortalamalarının üstünde olduğu görüldü. Katılımcıların %30'u ileri, %26'sı ortalama, %26'sı ortalama üstü düzeyde performans sergilerken, %14'ü çok ileri düzeyde, %2'si ise ortalama altı düzeyindedir. İlişkili sözcük dağılımı düzeylerinde ise sistemin %26'sı ortalaması üstü, %22'si ortalaması ve %20'si ileri düzeyde bulunurken, %8'inin çok zayıf ve zayıf düzeyinde olduğu belirlendi. Sözcük ifade etme düzeylerinin çoğunluğu iyi durumda olup, %42'si ortalama düzeyde, %24'ü ileri ve %20'si ortalamanın üstünde düzeydedir. Cümlelerin anlaşılmasında sistemin %50'si ortalaması, %32'si ortalamanın üstü düzeyde performans gösterirken, %12'si ileri ve %2'si çok zayıf düzeyde değerlendirilmiştir. Cümle tekrar etmede %30'u ortalamanın üstünde düzeyde yer almakta, %22'si

ortalaması ve %20'si çok ileri düzeydedir. Biçim birim tamamlama sistemleri %32'si ortalama, %28'i ileri düzeyde bulunurken, %26'sı ortalama üstü ve %6'sı çok ileri düzeyde değerlendirilmiştir. Sözcük ayırmanın gelişimi ise %54'ü ortalama, %12'si ortalamanın üstünde ve %20'si çok zayıf düzeydedir. Fonemik düzeydeki ortalama %36'sı ortalama, %28'i ortalama üstü ve %12'si ileri düzeyde değerlendirilmiş, artikülasyon düzeylerinde ise %28'i ortalama ve %26'sı zayıf düzeyde yer almaktadır.

3.3. Normallik Testi ve Fark Analizleri

Yapılan analizlerin sonuçları şunlardır;

Çocukların cinsiyetine göre dil becerileri düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Çocukların doğum sırasına göre dil becerileri düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Kardeş sayısına göre dil becerileri düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Cümle tekrar etme ölçeği özelinde, kardeş sayısına göre dil becerileri düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Yapılan incelemede kardeş sayısı 4 ve üzeri olan katılımcıların cümle tekrar etme düzeyleri diğer katılımcılara göre daha düşüktür. sosyo-ekonomik düzeye göre dil becerileri düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Ebeveynlerin cinsiyetine göre dil becerileri düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Ebeveynlerin yaşına göre dil becerileri düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Ebeveynlerin eğitim düzeyine göre dil becerileri düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Çocukların cinsiyetine göre bileşik performans düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Çocuğun doğum sırasına göre bileşke performans düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Kardeş sayısına göre bileşke performans düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Sosyo-ekonomik düzeye göre bileşke performans düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Ebeveynlerin yaşına göre bileşik performans düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Ebeveynlerin eğitim düzeyine göre bileşik performans düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dil, bir ifade aracı ve uyum zenginliğidir ve zekânın önemli bir unsuru veya ayırt edici özelliği olarak kabul edilir. Dil, düşünebilmenin en önemli stratejik altyapısı olarak sınıflandırılır (Binbaşoğlu, 1990: 13). Dilin gelişimi hem öğrenmeye hem de odaklanmaya bağlıdır. Öğrenmeye ve odaklanmaya bağlı olarak dilin varlığı, birinci yılın sonunda çocukta kendini ayırmaya başlar. Dilin değişimi, çocuğun çevreyle etkileşiminde önemli bir etkidir. İlişkilerde ilk paylaşımda yer alan dilin kritik rolleri vardır. Yapılan analizler sonucunda tek ebeveynli 60 – 72 aylık bireylerin dil gelişimlerinde çevresel faktörlerin etkisi olmadığı belirlenmiştir. Literatürdeki benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında ve çalışma öncesi ön görüşler göz önüne alındığında beklenenin aksine bir sonuç elde edilmiş olsa da elde edilen bulgular literatürdeki çeşitliliği arttırmak ve genel kapsamı genişletmek adına önemlidir. Bununla birlikte elde edilen bulguların belirli bir örneklem özelinde ortaya konulduğu da unutulmamalı ve farklı örneklemelerde farklı sonuçlara ulaşılabileceği olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç olarak konuya ilişkin araştırmacılara ve gelecekte araştırma sunacaklara getirilebilecek başlıca öneriler şunlardır:

Sosyo-ekonomik düzeyi düşük kalınan kesimlerde ya da spesifik olarak bireylere yönelik eğitici seminerlerin artırılması sosyo-ekonomik düzeyin dil gelişimi üzerindeki etkilerinin minimize edilmesine katkı sağlayacaktır.

Ebeveynlerin konuya ilişkin bilinci artırılarak ebeveynlerin dil becerilerini geliştirmeleri ve bu sayede çocuklarına da daha iyi bir dil becerisi kazandırmaları adına çalışmalar yürütülmesi.

Kardeş sayısına bağlı olarak kardeşler arası dil beceri gelişimi farklılıklarının önüne geçmek adına bilinçli davranılması ve çocuklara eşit çabalar gösterilmesi.

Bahsedildiği üzere örneklemin çeşitlendirilmesi ve mümkünse büyütülmesi ile birlikte farklı etkilerin ortaya konulması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Demirel, B. (2021). Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Tek Ebeveynli Ailelerin Gereksinimleri ve Sosyal Politika Uygulama Süreci Üzerine Bir Değerlendirme. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özer, A. G. (2022). Yeni Sosyal Risk Perspektifinde Türkiye’de Tek Ebeveynli Aile Olma Deneyimleri: Fenomonolojik Bir İnceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Smetana, J. G. (2017). Current research on parenting styles, dimensions, and beliefs. *Current opinion in psychology*, 15, 19-25.

Johnstone, H., Yang, Y., Xue, H., & Rozelle, S. (2021). Infant cognitive development and stimulating parenting practices in rural China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(10), 5277.

Milteer, R. M., Ginsburg, K. R., Council on Communications and Media Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health, Mulligan, D. A., Ameenuddin, N., Brown, A., ... & Swanson, W. S. (2012). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bond: Focus on children in poverty. *Pediatrics*, 129(1), e204-e213.

Ginsburg, K. R., & Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. *Pediatrics*, 119(1), 182-191.

Aboud, F. E., & Yousafzai, A. K. (2015). Global health and development in early childhood. *Annual review of psychology*, 66(1), 433-457.

Barnett, M. A., Deng, M., Mills-Koonce, W. R., Willoughby, M., & Cox, M. (2008). Interdependence of parenting of mothers and fathers of infants. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 561.

Mills-Koonce, W. R., Willoughby, M. T., Zvara, B., Barnett, M., Gustafsson, H., Cox, M. J., & Family Life Project Key Investigators. (2015). Mothers' and fathers' sensitivity and children's cognitive development in low-income, rural families. *Journal of applied developmental psychology*, 38, 1-10.

Burchinal, M., Vernon-Feagans, L., Cox, M., & Key Family Life Project Investigators. (2008). Cumulative social risk, parenting, and infant development in rural low-income communities. *Parenting: Science and Practice*, 8(1), 41-69.

Fierloos, I. N., Windhorst, D. A., Fang, Y., Mao, Y., Crone, M. R., Hosman, C. M., ... & Raat, H. (2022). Factors associated with media use for parenting information: A cross-sectional study among parents of children aged 0–8 years. *Nursing Open*, 9(1), 446-457.

Lanjekar, PD, Joshi, SH, Lanjekar, PD ve Wagh, V. (2022). Ebeveynliğin ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin bir çocuğun bilişsel gelişimi üzerindeki etkisi: bir literatür taraması. *Cureus*, 14 (10).

DÜNYADA SİGORTA PRİM ÜRETİMİNİN TÜRKİYE ÖLÇEĞİNDE İNCELENMESİ

Dr.Öğr.Üyesi Hatice Nur GERMİR
MCBÜ UBF Finans ve Bankacılık Bölümü,
nur.aydin@cbu.edu.tr
Orcid No: 0000-0001-8592-9238

ÖZET

Gelecekte ortaya çıkma ihtimali olan potansiyel risklerden sigorta primi ödenmesi yoluyla finansal güvence oluşturulması ile korunulması veya riskin azaltılması anlamını taşıyan sigorta sektörü, Türkiye’de her geçen gün büyüme kaydeden gelişen bir pazar hüviyetindedir. Gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kalan ülkemiz sigorta prim üretiminde, sigorta bilinci başta olmak üzere, içinde bulunulan ekonomik konjonktür ile sigorta şirketlerinde yaşanan bazı olumsuz tecrübelerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada, sigorta prim üretimimiz analiz edilerek dünya ülkelerinin sigorta prim üretimleri ile kıyaslanması ve sigorta sektörünün ülkemizde daha iyi seviyelere çıkartılabilmesi adına yapılabilecekler ile önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sigorta Prim Üretimi, Sigorta Bilinci, Riziko.

1.GİRİŞ

Yaşamlarının her aşamasında çeşitli risklerle karşılaşan bireylerin, fiziksel veya maddi anlamdaki hasarlarının etkilerini mümkün olduğunca azaltabilmek adına sigorta sektörü ile tanıştıkları görülmektedir. Türkiye’de dünya ülkeleri ile karşılaştırıldığında sigortacılık faaliyetlerinin geçmişi oldukça yeni bir kronolojiye sahiptir. Osmanlı Devleti’nin son dönemleri ile Cumhuriyet’in ilk yıllarında yabancı sermayenin hakim olduğu sektör, Cumhuriyet’in ilanından itibaren çıkarılan kanun ve yapılan hukuki düzenlemelerle milli bir hüviyete bürünmeye başlamıştır. İstanbul’da 1870 yılında meydana gelen Pera semtindeki yangın, sigortacılık bilincinin oluşması ve bu alandaki faaliyetlerin başlamasına bir milat olarak kabul edilmektedir. Türk sigortacılık sektöründe, pazar payının yaklaşık yüzde 80’i Avrupa Birliği başta olmak üzere yabancı sermayeli şirketlere ait bulunmakta olup sektör üretimi daha ziyade özel acenteler kanalıyla gerçekleştirilmektedir. Bankalar, kurumsal acente ve diğer dağıtım kanalları da sektör prim üretiminin sağlandığı diğer başlıkları oluşturmaktadır.

Ülkemizde her geçen gün büyüme ve gelişme kaydeden sigortacılık sektörünün gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı, yıllık prim üretim miktarları ile sigortalılara verilen teminat tutarları, gelişmiş ülkelere kıyasla son derece düşük kalmakla birlikte, artış kaydeden bir grafik görünümü arz etmektedir. Türkiye sigortacılık sektörünün 2023 yılında, brüt prim üretimini bir önceki yıla göre yaklaşık %105 oranında artırarak toplam hacmin 482,6 milyar TL’ye ulaştığı, 2024 yılı bakımından 500 milyar TL’yi aşması öngörülmektedir. Sigorta sektörünün yıllık prim üretiminin yaklaşık %30’u zorunlu mali mesuliyet ve kasko poliçeleri bazlı olmakta, karayolunda seyir halinde olan araçlarla ilgili sigorta alt başlığı prim üretimi tüm zamanlarda ilk sıralarda yerini almaktadır (Temur, 2018). Bu çalışmada 2015-2023 yılları arasında Türkiye

sigorta prim üretiminin Dünya ülkeleri ile karşılaştırılması ile sigortacılık sektörünün geliştirilmesi adına önerilerde bulunulacaktır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye’de ve dünyada sigortacılık prim üretimleri başta olmak üzere sigortacılık sektörü üzerine birçok akademik çalışma gerçekleştirilmiştir. Burada bu çalışmaların sınırlı bir kısmına yer verilmiştir.

Çekici ve İnel (2013), Türkiye’de sigortacılık sektörünün direkt prim üretimlerine dair projeksiyonunu tahmin teknikleriyle analiz ettikleri çalışmalarında 1981 – 2011 yılları arası gerçekleşen prim üretimlerine 7 farklı tahmin tekniği uygulayarak gerçekleştirmişlerdir. Holt’un iki parametrelili üstel düzeltme tekniği sonuçlarına göre; gözlemlenen prim artışı gelişiminin aynı korelasyonda ilerleyen yıllar bakımından da sürdürüleceğini tespit etmişlerdir. Diğer taraftan deprem, trafik ve seyahat sigortalarının zorunlu olması ile Bireysel Emeklilik gibi bazı sigortalarda devlet desteği sağlanmasının prim üretimlerinin artmasına katkı sunduğu kaydedilmiştir.

Kuşçu ve Revanoğlu (2011), Türkiye’de ve gelişmiş ülkelerde 2005 -2009 yılları arasında prim üretim tutarları ile artış eğilimlerini inceledikleri çalışmalarında; prim üretimlerinin refah düzeyinin daha yüksek olduğu sanayileşmiş ülkelerde az da olsa düşme eğilimi gösterirken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde krize rağmen artmaya devam ettiği sonucuna varmışlardır.

Kamilçelebi (2012), SWOT analizi ile Türkiye’de sigorta sektörünün güçlü ve zayıf yanlarını incelediği çalışmasında; yabancı sermayeli şirketlerin Türk sigorta sektörüne entegre olmasının sektörün yapısında değişime yol açtığını, refah ve gelir düzeyinin artması ile sigortaya olan talebin dolayısıyla prim üretimlerinin de aynı korelasyonda artış kaydedeceğini bildirmişlerdir. Ayrıca sektörün rekabet kapasitesinin artabilmesi için, öncelikli olarak sektörde istihdam edilecek personelin eğitim seviyesinin iyileştirilmesi, sigorta şirketlerinin teknolojik altyapılarını geliştirerek daha hızlı ve kaliteli hizmet sunmaları ile verimliliğin artacağı görüşünü savunmuşlardır.

3. SİGORTA KAVRAMI VE BRANŞLARI

Latince Güvence, Teminat anlamına gelen ‘Sicurta’ kelimesinden türetilen sigorta, Türk Ticaret Kanunu’na göre bireylerin değeri para ile ölçülebilir olan kıymet, çıkar veya mallarını zarara uğratan tehlike ve kayıpların meydana gelmesi halinde, bu hasarların telafi edilebilmesi adına karşılıklı olarak önceden kararlaştırılan koşullar ve limitler doğrultusunda, sigortacı tarafından sigorta ettirene tazminat ödenmesini öngören bir yazılı akit olarak tanımlanmaktadır (Güvel ve Güvel, 2008: Türk Ticaret Kanunu, Madde 1263).

Sigorta mekanizmasında insanların tek başlarına karşılayamayacakları risklere karşı dayanışma yoluyla ve riski katılımcılar arasında dağıtarak risk paylaşımı ve bölüşümü ile hareket edilmektedir. Sigorta sözleşmesinde esas olarak, sigorta ettiren (sigortalı) ve sigortacı (sigorta

şirketi) olmak üzere iki taraf bulunmaktadır (Taşkın ve Şener, 2004). Sigortanın fonksiyonlarının başında söz konusu riskleri istatistiksel ve aktüeryal metotlarla analiz ederek bu risklerin belirli kişi veya gruplar üzerinde yoğunlaşmasını engellemeye çalışılmaktadır (Knutzen, 1999).

Türkiye’de sigortacılık sektörü, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’nda yapılan düzenleme doğrultusunda Zarar Sigortaları ve Mal Sigortaları olmak üzere iki grupta sigorta türlerini ele almaktadır. Zarar sigortaları, mal sigortaları ile sorumluluk sigortalarından oluşurken, Can sigortaları; hayat sigortası, kaza sigortası, hastalık ve sağlık sigortasından oluşmaktadır (Çeker, 2016). Bunun yanısıra Dünya’da ve Türkiye’de yaygın olarak kabul gören sınıflandırmaya göre sigortacılık branşları Hayat Sigortaları ve Hayat Dışı Sigortalar olmak üzere iki ana kategoride gruplandırılmaktadır (Baştürk vd., 2013).

4.SİGORTACILIK SEKTÖRÜ’NÜN TÜRKİYE’DEKİ GÖRÜNÜMÜ

Sigortacılık sektörü, finansal sistem içerisinde bankacılıktan sonra ikinci büyük aktör konumundadır. Türk sigortacılık ve emeklilik sektörü aktif büyüklüğünde 2023 yıl sonunda ulaştığı 1,4 trilyon TL değerini yanısıra ekonomik faaliyetlere sağladığı teminatlar bakımından ülke ekonomisinin sürdürülebilir kılınmasında üstlenmiş olduğu misyon büyüktür. Ülke ekonomisine toplam 576 trilyon TL teminat tutarı sağlayarak ekonomik faaliyetlerin devamlılığını sağlamaktadır. Sunulan teminatlar Gayrisafi Yurt İçi Hasılanın 22 katına ulaşmış olup; sigorta ve emeklilik sektörü fonlarının ağırlıklı olarak sermaye piyasalarında değerlendirilmesi ile banka dışı finansal piyasaların gelişmesine de yardımcı olunmakta, yatırımlar için elzem olan ekonomiye uzun vadeli fon temin etmektedir. 2023 yıl sonu itibarıyla ekonomiye sağlanan fonlar, emeklilik fonları dâhil olmak üzere 1,2 trilyon TL seviyesindedir. Türkiye’de 47 hayat dışı, 19 hayat ve emeklilik ve 4’ü reasürans olmak üzere toplam 70 adet olan sigorta ve emeklilik şirketinde 26 bin çalışan istihdam edilmektedir. Sektörün doğrudan ve dolaylı düzeyde desteklediği sağlık sektörü ile taşıt onarım sektörü gibi yan sektörlerin de dâhil edilmesiyle istihdam edilen rakam 200 bin kişiyi aşmış bulunmaktadır.

Görsel.1: Türkiye’de Sigorta ve Bireysel Emeklilik Sektörü Değerleri (2023)

Kaynak: https://www.tsb.org.tr/content/Broadcasts/TSB_2023_YILI_SEKTOR_RAPORU.pdf

Türk finansal sektörde bankalar, sigorta şirketleri, finansal kiralama (leasing) şirketleri, faktöring şirketleri, tüketici finansman şirketleri, varlık yönetim şirketleri ve tasarruf finansman şirketleri faaliyet göstermektedir. Sektör içerisinde bankalar, sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri ile finansal kiralama şirketleri aktif büyüklüğü olarak ilk üç sırayı paylaşmaktadır.

Aktif Büyüklük (Milyar TL)	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Bankalar	2.595,40	3.257,80	3.867	4.490,80	6.106,40	9.215,50	14.347,40	23.550,20
Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri	122,2	152,3	178,4	236,6	307,8	419,3	780,5	1.426,60
Finansal Kiralama Şirketleri	48,5	58,1	68,5	58,2	70,3	106	163,5	272
Faktöring Şirketleri	33,1	43,7	34,6	37	48	65	135,6	213,6
Tüketici Finansman Şirketleri	32,8	39,1	39,7	27,6	36,1	48,7	74,6	139,8
Varlık Yönetim Şirketleri	-*	-*	-*	-*	-*	6	8,9	16,7
Tasarruf Finansman Şirketleri	-*	-*	-*	-*	-*	-*	-*	29
Genel Toplam	2.832	3.551	4.188,20	4.850,20	6.568,60	9.860,50	15.510,50	25.647,90

* İlgili yıl ait veri bulunmamaktadır.

Görsel.2: Türkiye’de Finansal Sektör İçinde Aktif Büyüklüklerinin Görünümü

Türk Sigortacılık sektöründe 2024 yılı Ekim ayı itibariyle şirketlerin genel olarak Pazar payları ve toplam prim değişimleri incelendiğinde; toplamda 640 milyar TL’den fazla prim üretiminin gerçekleştirildiği, hayatdışı toplamın %87.8 oranında pay sahibi olduğu, bu meblağın %29.6’sının kara araçları sorumluluk, %18.5’inin hastalık-sağlık sigortaları kaynaklı olduğu görülmektedir.

Çizelge 1. Türkiye’de Genel Bazda Sigorta Şirketlerinin Pazar Payları- Toplam Prim Üretimi

ŞİRKETLERİN PAZAR PAY VE TOPLAM PRİM DEĞİŞİMLERİ				
Genel				
01.01.2024-31.10.2024				
Branş Adı	2024-10		2023-10	
	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %
KAZA	14.105.958.893	2,51%	8.795.870.490	2,70%
HASTALIK-SAĞLIK	104.095.758.435	18,51%	52.831.371.889	16,23%
KARA ARAÇLARI	86.484.037.934	15,38%	64.909.419.272	19,94%
Kasko	86.484.037.934	15,38%	64.909.419.272	19,94%
RAYLI ARAÇLAR	0	0,00%	0	0,00%
HAVA ARAÇLARI	1.757.218.724	0,31%	861.567.807	0,26%
SU ARAÇLARI	5.298.424.766	0,94%	3.286.985.685	1,01%
NAKLIYAT	8.174.110.697	1,45%	5.081.627.320	1,56%
YANGIN VE DOĞAL AFETLER	94.267.787.058	16,76%	47.722.911.566	14,66%
GENEL ZARARLAR	54.016.065.958	9,60%	31.628.294.613	9,72%
KARA ARAÇLARI SORUMLULUK	166.700.387.146	29,64%	91.888.608.221	28,23%
Trafik-Yeşil Kart Dahil	143.978.618.106	25,60%	85.981.226.838	26,42%
HAVA ARAÇLARI SORUMLULUK	1.483.725.948	0,26%	715.535.256	0,22%
SU ARAÇLARI SORUMLULUK	661.630.357	0,12%	423.487.604	0,13%
GENEL SORUMLULUK	12.515.662.293	2,23%	8.537.693.506	2,62%
KREDİ	2.081.864.189	0,37%	1.200.631.626	0,37%
KEFALET	915.976.027	0,16%	640.242.901	0,20%
FINANSAL KAYIPLAR	4.385.100.008	0,78%	4.185.669.749	1,29%
HUKUKSAL KORUMA	4.139.056.338	0,74%	1.641.262.211	0,50%
DESTEK	1.328.142.682	0,24%	1.114.324.482	0,34%
HAYATDIŞI TOPLAM	562.410.907.452	87,8%	325.465.504.197	87,9%
HAYAT TOPLAM	78.448.783.831	12,2%	44.719.687.216	12,1%
GENEL TOPLAM	640.859.691.282	100,0%	370.185.191.412	100,0%

Kaynak: <https://www.tsb.org.tr/tr/yayin/sector-raporlari>

4. SİGORTACILIK SEKTÖRÜNÜN DÜNYA ÜLKELERİ İLE KIYASLANMASI

Türkiye’de sigortacılık sektörü hızlı bir gelişme kaydetmekle birlikte; dünya sıralamasında gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında oldukça geride kalan bir karneye sahip bulunmaktadır. Toplam prim üretiminin 2019 yılında 68,8 milyar Lira olduğu, prim üretiminin 2018 yılına göre % 9,6 oranında artış gösterdiği, toplam 68,8 milyar Liralık prim üretiminin 63,4 milyarlık kısmının direkt prim üretimlerinden sağlandığı, 2019 yılında sigortalılara verilen toplam teminat tutarının 129,2 trilyon TL olduğu, cari fiyatlarla GSYH’nin 4,2 trilyon Lira olduğu 2019 yılında GSYH’nin %1,48’i oranında direkt prim üretiminin gerçekleştirilmiş olduğu ve verilen toplam teminatın GSYH’ye oranının %30,2 olduğu kaydedilmektedir. Dünya genelinde 2019 yılında gerçekleşen toplam prim üretiminin ise 6,29 trilyon Amerikan Doları olduğu bu tutarın 3,37 trilyon Dolarlık kısmının hayat, 2,91 trilyon Dolarlık kısmının da hayat dışı branşlarda üretilmiş olduğu, dünya toplam prim üretiminin 2019 yılında bir önceki yıla göre %2,9 oranında reel artış gösterdiği bildirilmektedir (SEDDK, 2019).

Çizelge.2: Türkiye ve Bazı Dünya Ülkeleri Sigorta Prim Üretimi Karşılaştırılması

Ülke	2015	2016	2017	2018	2019
ABD	2.621.063	2.703.793	2.836.293	2.632.284	2.773.916
Birleşik Krallık	336.743	403.794	394.114	469.120	418.667
Japonya	313.822	434.737	390.096	402.773	399.088
Almanya	293.066	294.660	311.208	335.669	344.268
Fransa	250.873	314.251	314.319	338.708	332.471
Türkiye	11.775	13.718	13.074	11.333	12.126

Kaynak: Attila ve Gülay, 2018:38-39; OECD Stats, Insurance Statistics,
<http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=INSIND>.

2015-2019 yılları arasında ABD ve gelişmiş ülkeler ile Türkiye'nin sigorta prim üretiminin karşılaştırıldığı Çizelge.2 incelendiğinde; ABD'nin açık ara önde olduğu dikkat çekmektedir. Daha sonra birbirine yakın değerlerde sigorta prim üretimini gerçekleştiren Birleşik Krallık, Japonya, Almanya ve Fransa gelmektedir. Türkiye'nin sigortacılık sektöründe yakalamış olduğu artış kaydeden trendini sürdürmesi beklenmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sigortacılık sektörü prim üretiminin artış kaydedebilmesi ve hak ettiği değeri toplumda bulabilmesi doğal olarak bireylerin ekonomik konjoktüre bağlı olarak gelirlerinden ayıracakları paya bağlı olmakla birlikte, sigortanın ekonomik kalkınma ve büyümede oynadığı önemli rol dikkate alınarak sigorta şirketlerinin daha fazla denetlenmesi, sigorta sektöründe hizmet sunacak işgücünün kalifiye personel arasından seçimi, eğitim ve ilanlarla toplumda sigorta bilinç ve kültürünün yerleştirilmesine özen gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- [1] Attila, İ. ve Gülay, A. *Türkiye'de Sigorta Prim Üretimlerinin Dünya Sigortacılık Sektöründeki Yeri*, Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi, 4 (8), 30-45, 2022.
- [2] Baştürk, F., İslatince, N. ve Çakır, T., *Hayat Dışı Sigortalar*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- [3] Çeker, M. (2016).6102 Sayılı Türk ticaret Kanunu'na Sigorta Hukuku, Adana: Karahan Kitabevi.
- [4] Çekici, M. E. ve İnel, M. N., *Türk Sigorta Sektörünün Direkt Prim Üretimlerinin Tahmin Teknikleri İle İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, 34(1), 135-152, 2013.
- [5] Güvel, E. A. ve Güvel, A. Ö, *Sigortacılık*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.
- [6] Kamilçelebi, H., *Türkiye'de Sigorta Sektörü'nün SWOT Analizi ve Bir Araştırma*, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 4(1), 45-54, 2012.
- [7] Knutzen, S., *Government regulations, Information Costs and Concentration in the Norwegian Insurance Industry, 1960–1990*, Scandinavian Economic History Review, 47(1), 65-83, 1999.
- [8] Kuşçu, S. ve Revanoğlu, G. A., *Türkiye Sigorta Sektörü ve Analizi*, International Conference On Eurasian Economies, 12-14 Ekim,Biшкеk, 27-43, 2011.
- [9] OECD Stats, Insurance Statistics, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=INSIND>, (Erişim Tarihi: 11.12.2024).
- [10] Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK), *2019 Yılı Sigortacılık Sektörü Piyasa Analiz Raporu*, <https://www.seddk.gov.tr/tr/raporlar/piyasa-analiz> (Erişim Tarihi: 11.12.2024).
- [11] Taşkın, E. ve Şener,Y., *Türkiye Sigorta Pazarının Avrupa ve ABD Sigorta Pazarları ile Karşılaştırılması*, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 1(49), 995-1020, 2004.
- [12] Temur, A., *Türkiye'de Trafik Sigortalarının Branş Karlılığını Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Sigorta Sektörü Karlılığına Etkisi*, Akademik Hassasiyetler, 5(10), 305-330, 2018.

[13] Türk Ticaret Kanunu 5. Kitabı, *Sigorta Hukuku*, Madde 1263, 09/07/1956 Tarihli ve 6762 Sayılı Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9353.pdf> (Erişim Tarihi: 11.12.2024).

[14] Türkiye Sigorta Birliği, *Sigortacılık Sektör Raporu 2023*, https://www.tsb.org.tr/content/Broadcasts/TSB_2023_YILI_SEKTOR_RAPORU.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2024).

BANKACILIK - FİNANSAL HİZMET VE ÜRÜNLERİNE İLİŞKİN MÜŞTERİ ŞİKAYETLERİNİN TÜKETİCİ HAKEM HEYETLERİ NEZDİNDE İNCELENMESİ: MANİSA İLİ ÖRNEĞİ

Dr.Öğr.Üyesi Hatice Nur GERMİR
Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
nur.aydin@cbu.edu.tr
Orcid No: 0000-0001-8592-9238

ÖZET

Türkiye'deki hukuksal sistem bünyesinde mahkemeler haricinde zorunlu yada ihtiyari olmak üzere başvuruda bulunulabilecek mekanizmalar mahkemelerin iş yükünü mümkün olduğunca azaltarak, yargısal mekanizmasının daha efektif bir şekilde çalışmasını sağlamayı hedeflemektedirler. Yargı sisteminin ön aşamasını teşkil eden zorunlu veya dava şartı arabuluculuk mekanizması, son yıllarda getirilmiş olan bir düzenlemedir. Yasal düzenlemelerden bir diğeri 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'dur. Mülga 4077 sayılı Kanun ile aynı şekilde 6502 sayılı Kanun kapsamında belirli bir meblağa kadar olan uyuşmazlıklarda tüketiciler, hakem heyetlerine başvurmak durumundadırlar. Bir zorunluluk olarak uygulanan bu prosedürde, meblağı düşük fakat sayıca fazla olan tüketici uyuşmazlıkları için tüketici hakem heyetleri nezdinde çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmada; Manisa ili nezdinde görev yapan tüketici hakem heyetlerinde 2021-2023 yılları arasında bireysel müşteriler tarafından bankacılık, sigorta ve finansal hizmet ile ürünlerine dair tüketici şikayetleri ve çözüm durumları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Banka Müşterisi Şikayeti, Müşteri Memnuniyeti, Tüketici Hakem Heyeti

1.GİRİŞ

Türk hukuk sisteminde daha ziyade iş hukuku, spor hukuku ve tüketici hukuku alanlarında zorunlu tahkim (kanuni hakem) veya ihtiyari tahkim¹ şeklinde ticaret odaları, sanayi odaları, meslek birlikleri başta olmak üzere yasal düzenlemelerle görev ve yetki alanları belirlenmiş olan kurumsal tahkim yada tahkim benzeri uyuşmazlık çözüm kurullarının örnekleri oldukça fazla sayıdadır. Kendine özgü mevzuatı ve jargonu olan bankacılık sektörünün de işleyişinde karşılaşılan uyuşmazlıkların çözümünde nispeten daha düşük meblağdaki tüketici şikayetlerinin değerlendirilmesi yanısıra milyonlarca Amerikan Doları değerinde uluslararası ticarete konu akreditif gibi gayrinakdi kredi işlemlerinde karşılaşıldığı üzere ticari ilişki konusu olarak ortaya çıkan bankacılık sektöründeki uyuşmazlıkların çözümü için de uzmanlaşma kaçınılmaz olmaktadır.

Bankaların, özellikle fazla sayıda olan bireysel müşterileriyle yaşamış oldukları uyuşmazlıkların tespitine dair gerekli yapısal önlemleri almada hızlı hareket etmeyip

¹ Uyuşmazlığın çözümünün özel kişiler tarafından görüşülerek, sonuca bağlanması

gecikmeleri, bireysel müşteri şikâyetlerinin genelleşmesine yol açmıştır. İllerde Ticaret İl Müdürlükleri ve ilçelerde Kaymakamlıklar nezdinde faaliyet gösteren Tüketici hakem heyetleri bünyesine iletilen tüketici/banka müşterisi uyuşmazlıklarının, alanında yetkin tarafsız ve bağımsız kişilerce, verilen görevlendirme doğrultusunda 15 işgünü gibi kısa bir süre içerisinde etkin bir şekilde çözümlenmesi beklenmektedir. Tüketici veya çalışma başlığımızı oluşturduğundan banka müşterisi banka, sigorta veya finansal şirket ile yaşadığı uyuşmazlığı elektronik ortamda form doldurarak kısa sürede ve masrafsız olarak çözümlenmesi adına başvuruda bulunmaktadır. Türkiye’de tüketicilerin şikayetçi olduğu uyuşmazlıkların çözümünde önemli bir aşamaya gelmiş olup online tahkimin en iyi örneğini teşkil eden Tüketici Bilgi Sistemi (TÜBİS) 2018 yılında uygulamaya konulmuştur. Ticaret Bakanlığı’na hayata geçirilen TÜBİS’e tüketici başvuruları, şahsen veya avukatları kanalıyla, dilekçe ve evrakları elden, posta yoluyla yada e-devlet kapısı üzerinden on-line olarak herhangi bir ücret ödmeden gerçekleştirilebilmektedir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Banka ile müşteri arasındaki uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin sınırlı sayıda olmakla birlikte akademik yazında gerçekleştirilmiş çalışmalar da bulunmaktadır.

Park (1998) Çalışmasında geleneksel olarak bankaların, müşterileri ile yaşadıkları ticari uyuşmazlıklarda tahkim yoluna gitmek yerine mahkeme yoluna başvurmayı tercih ettiklerini, zira bankaların taraf olduğu uyuşmazlıkların, daha ziyade müşterilerine kullandırılan kredilerin geri ödenmesinde yaşanan sorunlar kaynaklı olduğunu, bankaların ödünç olarak kullandığı kredilerin güvencesi olarak almış olduğu teminatların nakde tahvil edilip böylece alacaklarını tahsil edebilmelerinin mahkeme kanalıyla sağlanabildiğini, ayrıca bankaların kambiyo senedi olarak adlandırılan çek, poliçe, bono gibi kıymetli evraklara bağlı alacaklarını icra daireleri yoluyla kısa sürede tahsil edebilme yoluna gitmek istediklerini, ancak bankaların, giderek artan bir şekilde güvenceli işlemler olan banka teminat mektubu ve akreditif gibi gayrinakdi kredileri yanısıra tüketici kredilerine ile kamu kurumlarına yönelik kullandırılan kredilere dair uyuşmazlıklarında tahkim yoluna gidilmesini uygun gördüklerini bildirmiştir.

Bryant ve Schulze (2017) Araştırmalarında bankaların tahkime bakış açılarında meydana gelen değişim sonrasında özellikle son yıllarda ticari bankacılık faaliyetleri alanında olduğu gibi yatırım bankacılığı konusundaki ticari müşterileri ile yaşadıkları uyuşmazlıklarında mahkemeler yerine tahkime gidilme tercih ettiklerini kaydetmişlerdir.

Budnitz (1995) Bankaların ticari uyuşmazlıklarında geleneksel bir şekilde mahkemeye yönelmekle birlikte bu tutumlarının son zamanlarda tahkime doğru yönelim göstermekle birlikte, bireysel müşterilerle ilgili tüketici uyuşmazlıklarında tahkim yanlısı bir tavır içinde olduklarına dikkat çekmektedir. Amerikan banka ve finans kurumlarının, tüketicilerle yaptığı sözleşmelerinde, tahkim şartını koyduklarını, tahkim kurumu olarak Amerikan Tahkim Derneği’ni (American Arbitration Association) seçtiklerini ve Federal Tahkim Kanunu’nun

(Federal Arbitration Act) uygulanmasını kararlaştırdıklarını, Amerikan bankaları ile finans kurumlarının bireysel müşterileri ile aralarındaki tahkimin, sözleşmeye dayanan ihtiyari tahkim niteliğinde olduğunu ileri sürmektedir.

3.TÜKETİCİ İŞLEMİ VE TÜKETİCİ HAKEM HEYETLERİ

7/11/2013 tarihinde kabul edilip, 28/11/2013 tarih ve 28835 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6502 Sayılı Kanun Tüketicinin Korunması Hakkındaki düzenlemeleri içermektedir. İlgili Kanun’un 3 nolu maddesi 1 bendi uyarınca tüketici işlemi *“Mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan, eser, taşıma, simsarlık, sigorta, vekâlet, bankacılık ve benzeri sözleşmeler de dâhil olmak üzere her türlü sözleşme ve hukuki işlemi,”* olarak tarif edilmektedir. Bu tanımdan hareketle tüketicilerin taraf oldukları bankacılık sözleşmeleri de birer tüketici işlemi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu sözleşmelerden kaynaklanan uyuşmazlıklarda, tutara bağlı olarak, tüketici hakem heyetlerine yada tüketici mahkemelerine başvurulabilmektedir (Ekşi, 2021).

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun tüketici kavramına geniş bir perspektiften bakmıştır. Tüketici işlemleri ve tüketiciye yönelik işlemlerden kaynaklanan uyuşmazlık durumlarında tüketicilerin, tüketicinin mal veya hizmeti satın aldığı veya tüketicinin ikametgâhının bulunduğu yerdeki tüketici hakem heyetine başvuruda bulunarak, uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması için talepte bulunmaları mümkün olmaktadır. Tüketici hakem heyetleri, uyuşmazlık konusu işlemin değeri bakımından başvurunun zorunlu olduğu durumlar hariç olmak üzere değeri düşük düzeyde kalan uyuşmazlıklarda mahkeme kanalına başvurmak yerine başvuru şeklinin kolaylığı, heyetin uyuşmazlık konusunda 3 ila 6 ay gibi daha kısa bir zaman diliminde karara bağlama süresinin olması yanısıra başvurunun ücretsiz olması gibi nedenlerle tüketiciler tarafından daha fazla tercih edilmektedir (Aktürk ve Umut, 2019).

Tüketiciler ile satıcı veya sağlayıcılar arasında yaşanan uyuşmazlıkların çözümünde yargı dışı alternatif çözüm merci olarak görev yapan tüketici hakem heyetleri, 1995 yılından bu yana faaliyetlerine devam etmekte olup yargı sisteminin üzerindeki iş yükünü de önemli ölçüde azaltmaktadır. Tüketici hakem heyetlerine 2022 yılında toplam 635 bin 363 başvuru yapılmış olup 601 bin 961'ine ilişkin karar verilmiştir. Uyuşmazlıkların yaklaşık yüzde 50'sinin tüketiciler lehine karara bağlandığı ve Tüketici hakem heyetlerine 2022 yılında yapılan başvuruların toplam parasal değerinin yaklaşık 1,5 milyar lira olduğu kaydedilmektedir. Tüketici hakem heyetlerine e-Devlet üzerinden başvuru yapma imkanı bulunmakta olup 2022 yılında 390 bin 673 başvuru e-Devlet üzerinden TÜBİS aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Tüketici hakem heyetlerine 2022 yılında yapılan başvuruların yaklaşık yüzde 62'si e-Devlet üzerinden elektronik ortamda yapılmıştır. Başvuruların ürün ve hizmet bazında dağılımına bakıldığında; ayakkabı sektörünün birinci sırada yerini aldığı, toplam başvuruların yaklaşık yüzde 11,2'sinin (71 bin 333 başvuru) ayakkabıya ait olduğu, yüzde 6,6 oranında internet abonelikleri (42 bin 280) ve yüzde 5,5 oranında cep telefonu (35 bin 306) başvurularının izlediği, diğer şikayet konuları arasında ise yüzde 5,2 ile kredi kartı üyelik ücreti (33 bin 326),

yüzde 4,1 ile kıyafet (26 bin 173), yüzde 3,2 ile mobilya (20 bin 407) ve yüzde 2,9 ile GSM aboneliği (18 bin 636) olduğu bildirilmektedir. Sektörel bazda yüzde 52,6 ile en çok perakende ticaret sektörüne (334 bin 23) ilişkin başvurunun yapıldığı, yüzde 14,7 ile abonelik hizmetleri sektörünün (93 bin 516) ve yüzde 12,2 ile finansal hizmetler sektörüne (77 bin 764 başvuru) yönelik başvuruların izlediği ifade edilmektedir. 2023 yılında 707.814 adet başvuruda 3.9 milyar TL'lik uyuşmazlığın karara bağlandığı bildirilmektedir. uyuşmazlığın Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da yapılan değişikliklerle tüketici hakem heyetlerine yapılacak başvurularda uyulması zorunlu parasal sınır yükseltilmiştir. 2022 yılında 30 bin TL olan başvuru limiti, 2023 yılında 66 bin TL'ye, 2024 yılında 104 bin TL olarak belirlenmiştir (Palabıyık, 2023; Ticaret.gov.tr).

4.KULLANILAN YÖNTEM

Çalışmamızın evrenini oluşturan Manisa İli ve ilçeleri nezdindeki tüketicilerin bankacılık ile finansal hizmet ve ürünlerine dair şikayetlerinin verilerine ulaşmak için Manisa Tüketici Sorunları İl Hakem Heyeti Başkanlığı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşme sırasında 2018 yılında TÜBİS'in aktif olarak kullanılmaya başlanmasından önce, Türkiye genelinde Tüketici Hakem Heyetlerinin 1011 merkezde faaliyet gösteriyorken 900 adedinin kapatıldığı ve mevcut olarak toplamda 211 Tüketici Hakem Heyeti ile göreve devam edilmekle birlikte, kısa bir süre içerisinde 81 il nezdinde Tüketici Hakem Heyeti olarak nihai durumun şekillendirileceği bilgisi edinilmiştir.

5.EDİNİLEN BİLGİLER

2018 yılında ülke genelinde yapılan düzenleme akabinde 2 merkez ilçe ile birlikte toplam 17 ilçesi bulunan Manisa İlinde Tüketici Sorunları; İl Tüketici Hakem Heyeti Başkanlığı, Akhisar, Salihli ve Şehzadeler İlçe Tüketici Hakem Heyeti Başkanlıkları şeklinde görev dağılımı gerçekleştirilmiştir.

Görsel.1: Manisa İli Tüketici Hakem Heyeti Dağılım Şeması

Kaynak:

<https://ticaret.gov.tr/data/5d43e7b913b87643306552fb/THH%20İller%20Dağıtım%20Şeması%202022%20Web%20Paylaşılan.pdf>

Tüketici Hakem Heyetlerinin Yetki Alanları Görsel.1’den de izlendiğinde; Manisa İl Tüketici Hakem Heyeti ile Akhisar İlçe Tüketici Hakem Heyeti, Salihli İlçe Tüketici Hakem Heyeti ve Şehzadeler İlçe Tüketici Hakem Heyeti Başkanlıkları olmak üzere bir adet il ve üç adet ilçeler nezdinde oluşturulan Tüketici Hakem Heyetleri olarak faaliyetlerine devam ettikleri tespit edilmiştir. Gölarmara, Gördes, Kırkağaç ve Soma ilçeleri Akhisar İlçe THH’nin yetki alanındadır. Selendi, Sarıgöl, Köprübaşı, Kula, Demirci, Alaşehir ve Ahmetli ilçeleri Salihli İlçe THH’nin yetki alanında olarak gösterilmiştir. Şehzadeler İlçe THH’nin yetki alanında olan ilçeler ise Yunusemre, Saruhanlı ve Turgutlu olarak bildirilmiştir.

Manisa İl Tüketici Sorunları Hakem Heyeti’nden 2021-2023 yılları arasında Manisa ili ve ilçelerinde bankacılık- finansal ürün ve hizmetlerine dair edindiğimiz bilgiler doğrultusunda aşağıdaki Çizelge.1 hazırlanmıştır.

Çizelge 1. Manisa İl Geneli Bankacılık ve Finansal Hizmet İle Ürünler Bazında Tüketici Hakem Heyeti İstatistikleri

İşlem	2021	2022	2023
Başvuru Sayısı	7.172	8.155	9.409
Karar Sayısı	7.692	7.207	9.382

Edinilen bilgiler ışığında; 2021 yılında 7.172 adet başvuruda bulunulurken, 2020 yılından devreden başvuruların da tamamlanmasıyla 7.692 adet işlemin 2021 yılında karar bağlandığı; 2022 yılında 8.155 adet başvuru gerçekleşirken, 7.207 adedinin karar bağlanabildiği; 2023 yılında 9.409 adet başvurunun 9.382 adedinin kararının verilebildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bankacılık, finansal ve sigortacılık alanında olarak değerlendirilen işlemlerin içeriğine bakıldığında; siber güvenlik sorunu yaşanması nedeniyle banka müşterisinin hesabından veya kredi kartından bilgisi ve onayı dışında para çıkması, konut sigortası işlemlerinde hayat sigortası prim ücretine itiraz, kredi kartından yapılan harcama itirazı, ATM’de para yatırma sırasında karşılaşılan teknik sorunda hesaba eksik yatan para, kur korumalı olarak yatırılan mevduatta para kaybı olması, tüketicinin haberi ve bilgisi olmadan hesabından çekilen tüketici kredisi ve sigorta bedelinin tarafına iadesi, kullanılan kredi karşılığında yapılan hayat sigorta poliçesinin iptali ve prim iadesi, konut ve bina sigortalarında yaşanan uyumsuzluklar ile hayat ve sağlık sigorta poliçe iptallerinde prim iadesi uyumsuzluğu alt başlıklarında toplandığı görülmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bankaların faaliyetlerini gerçekleştirirken mevzuata uyumlu davranmaları birincil öncelikleri olmaktadır. Bunun yanısıra karlılıklarını sürdürebilmeleri müşteri memnuniyetine verdikleri önem ile doğru orantılıdır denilebilir. Çalıştıkları bankalardan memnun olan müşteriler

bankaları ile uzun süreli iş ilişkilerini devam ettirip, sadık müşteri olmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre hizmetlerden memnun olmayan müşterilerin memnuniyetsizliğini 11 kişi paylaştıkları fakat memnun olan müşterilerin memnuniyetini sadece 1 kişi ile paylaştığı bildirilmektedir. Banka karlılıklarının önemli bir bölümünün müşteri memnuniyetinin doğru yönetilebilmesi ile olduğu dikkate alındığında günümüzde bankacılık mekanizmasının karlılık, mevzuata uyum ve müşteri memnuniyeti saç ayağı üzerine kurulu bir yapı olduğu gözlerden irak tutulmamalıdır (Kartal, 2017). Bankacılık sektöründe yeni müşteri kazanılmasından daha az maliyetli olan mevcut müşterilerin korunmasıdır. Bu manada müşteri memnuniyetinin sağlanarak sürdürülebilir kılınmasının haiz olduğu önem gözden kaçırılmamalıdır. Meblağ ve sayıca yoğunluk arz eden bankaların siber güvenlik zafiyeti kaynaklı müşteri mağduriyetlerinin önüne geçilebilmesi adına, yaygın bir şekilde kullanılan internet bankacılığı veya mobil bankacılık nedeniyle karşılaşılan kötü amaçlı yazılımların yol açtığı mağduriyetlere yönelik daha duyarlı olunması ve bankaların kullandığı sistemlerin güvenlik duvarlarının daha aşılamaz hale getirilmesi birincil öncelikleri olmalıdır.

KAYNAKÇA

- [1] Aktürk, A.İ., ve Umut. A.A., *Tüketici Hakem Heyetleri ve İşleyişine Genel Bir Bakış*, İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 5 (1): 25-54, Haziran 2019.
- [2] Bryant, J. ve Schulze, M., *Banking and Finance Arbitration Revisited*, 5 YB on Int'l Arb, s. 107-130, 2017.
- [3] Budnitz, M.E., *Arbitration of Disputes between Consumers and Financial Institutions: A Serious Threat to Consumer Protection*, 10 Ohio St J on Disp, Resol, s.268-275, 1995.
- [4] Ekşi, N., *Türkiye Bankalar Birliği Bireysel Müşteri Hakem Heyeti*, Uluslararası Ticaret ve Tahkim Hukuku Dergisi, 10 (2): 289-328, 2021.
- [5] Kartal, M.T., *Türk Bankacılık Sektöründe Müşteri Şikayetleri Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme*, Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(4): 245-258, 2017. DOI: 10.29106/fesa.346300
- [6] Palabıyık, D.Ç., *Tüketici Hakem Heyetlerinde Ele Alınan Uyuşmazlıkların Yarıısı Vatandaş Lehine Sonuçlandı*, 10.01.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/tuketici-hakem-heyetlerinde-ele-alinan-uyusmazliklarin-yarisi-vatandas-lehine-sonuclandi/2783794>, (Erişim Tarihi: 09.12.2024).
- [7] Park, W.W., *Arbitration in Banking and Finance*, 17 Ann. Rev. Banking Law, s. 213-285, https://scholarship.law.bu.edu/faculty_scholarship/1619 (Erişim Tarihi: 08.12.2024).
- [8] Tüketici Hakem Heyetleri, <https://ticaret.gov.tr/haberler/tuketici-hakem-heyetleri-2023-yilinda-707-814-adet-basvuruda-3-9-milyar-liralik-uyusmazligi-karara-bagladi> (Erişim Tarihi: 10.12.2024).
- [9] Manisa Tüketici Hakem Heyetleri Yetki Alanları Dağılımı, <https://ticaret.gov.tr/data/5d43e7b913b87643306552fb/THH%20İller%20Dağıtım%20Seması%202022%20Web%20Paylaşılan.pdf> (Erişim Tarihi: 09.12.2024)

KENTLEŞME VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ İLİŞKİSİ: RCEP ÜLKELERİ VAKASI

Doç. Dr. Hikmet AKYOL

Gümüşhane Üniversitesi, Şiran Mustafa Beyaz MYO, hikmetakyol76@gmail.com, (Sorumlu Yazar), Cep:05066062966, ORCID ID: 0000-0001-9119-7416

Dr. Öğr. Üyesi Kübra GÜL

Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, k.karakus@alparslan.edu.tr, Cep:05533286663, ORCID ID: 0000-0001-9845-0082

ÖZET

Bu araştırma altı RCEP (Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam) ülkesi için kentleşme ve gelir eşitsizliği ilişkisini incelemiştir. Gelir eşitsizliği ve kalkınma ilişkisi Kuznets'in (1955) yarım asır önceki seminal çalışmasından beridir ampirik ve teorik literatürde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Nitekim Birleşmiş Milletler (BM, 2023) mevcut eğilimlerin sürmesi durumunda dünya genelinde 575 milyon insanın hala aşırı yoksulluk içinde yaşamaya devam edeceğini ve ülkelerin yalnızca üçte birinin 2030 yılına kadar ulusal yoksulluk seviyelerini yarıya indireceğini bildirmiştir. Artan yoksulluk gelir dağılımındaki çarpıklığı arttırarak, gelir eşitsizliğini daha da derinleştirmektedir. Bu nedenle çoğu ülkede hükümetler açısından bölgesel, cinsiyete dayalı ve gelir grupları arasındaki gelir adaletsizliğini konu alan politikalar geniş bir yer tutmaktadır. Gelir eşitsizliği aynı zamanda kentleşme oranıyla yakın ilişkilidir. Bu araştırma RCEP ülkelerinde 1992-2022 döneminde kentleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Bu çerçevede değişkenler arasındaki panel veri ilişkisi Dumitrescu-Hurlin (2012) panel Granger nedensellik testi kullanılarak tahmin edilmiştir. Araştırma sonuçları üzerinden önemli çıkarımlarda bulunulmuştur. Sonuçlar kentleşme, ekonomik büyüme ve ticari serbestleşmeden gelir eşitsizliğine doğru tek yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan kalkınma ve kentleşme politikalarının gelir politikalarıyla yakın ilişkili ve onun önemli bir belirleyicisi oldukları söylenebilir. Diğer taraftan kentleşmeden ekonomik büyümeye, ticari serbestleşmeden kentleşmeye ve ekonomik büyümeden ticari serbestleşme doğru tek yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Gelir Eşitsizliği, Ekonomik Kalkınma, Yoksulluk, RCEP Ülkeleri.

THE RELATIONSHIP BETWEEN URBANIZATION AND INCOME INEQUALITY: THE CASE OF RCEP COUNTRIES

ABSTRACT

This research examined the relationship between urbanization and income inequality for six RCEP countries (Indonesia, Malaysia, Philippines, Singapore, Thailand and Vietnam). The relationship between income inequality and development has been an important topic of debate in the empirical and theoretical literature since Kuznets' (1955) seminal study half a century ago. As a matter of fact, the United Nations (UN, 2023) has reported that if current trends continue, 575 million people worldwide will still continue to live in extreme poverty and only one-third of countries will halve their national poverty levels by 2030. Increasing poverty increases the distortion in income distribution and deepens income inequality. For this reason, in most countries, policies that address regional, gender-based, and income inequality between income groups have a wide place for governments. The rate of urbanization is also closely related to income inequality. This research focused on the effects of urbanization on income inequality in RCEP countries during the period 1992-2022. In this context, the panel data relationship between the variables was estimated using the Dumitrescu-Hurlin (2012) panel Granger causality test. The results showed a one-way causality from urbanization, economic growth, and trade liberalization to income inequality. In this respect, development and urbanization policies are closely related to income policies and are an important determinant. On the other hand, it has been determined that there is a one-way causality from urbanization to economic growth, from trade liberalization to urbanization, and from economic growth to commercial liberalization.

Keywords: Urbanization, Income Inequality, Economic Development, Poverty, RCEP Countries.

1. GİRİŞ

Gelir eşitsizliği ve kalkınma ilişkisi Kuznets'in (1955) yarım asır önceki seminal çalışmasından beridir ampirik ve teorik literatürde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Nitekim Birleşmiş Milletler (BM, 2023) mevcut eğilimlerin sürmesi durumunda dünya genelinde 575 milyon insanın hala aşırı yoksulluk içinde yaşamaya devam edeceğini ve ülkelerin yalnızca üçte birinin 2030 yılına kadar ulusal yoksulluk seviyelerini yarıya indireceğini bildirmiştir. Artan yoksulluk gelir dağılımındaki çarpıklığı arttırarak, gelir eşitsizliğini daha da derinleştirmektedir. Bu nedenle çoğu ülkede hükümetler açısından bölgesel, cinsiyete dayalı ve gelir grupları arasındaki

gelir adaletsizliğini konu alan politikalar geniş bir yer tutmaktadır. Gelir eşitsizliği aynı zamanda kentleşmeyle yakın ilişkilidir. Bu nedenle literatürde geniş bir şekilde tartışılmıştır. Zhang (2016), Çin için kentleşmenin hem kırsal kesimde yaşayanların yoksulluğunu hem de göç eden köylülerin yoksulluğunu azaltmada önemli, kırsal-kentsel gelir veya tüketim uçurumunun daraltılması üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Lee vd. (2017), 20006-2010 döneminde Çin için finansal gelişme, kentleşme ve küreselleşmenin gelir üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu, ancak kentleşmenin, yabancı yatırımın, fiziki sermayenin ve beşerî sermayenin bölgesel eşitsizliğe katkılarının pozitif olduğunu tespit etmiştir. Sulemana vd. (2019), 1996-2016 arasını kapsayan dönemde 48 Sahra Altı ülkesinde kentleşme ve gelir eşitsizliği arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. He ve Zhang (2022), 1990-2019 döneminde Çin için kentleşme ve gelir eşitsizliği arasında ters bir *U* ilişkisi olduğunu göstermiştir. Dossou (2023), 1996-2020 döneminde 46 Afrika ülkesi için kentleşmenin gelir eşitsizliğini arttırdığına dair kanıtlar sunmuştur. Buchholz (2023), 2000-2018 döneminde ABD için nüfus yoğunluğunda mil kare başına 100 kişilik bir artışın, saatlik Siyah-Beyaz, Latin-Beyaz ve kadın-erkek ücret eşitsizliğinde sırasıyla %32.9, %46.1 ve %27.5 artışlarla ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Chu ve Hoang (2023), 1961-2015 döneminde 95 ülkeyi içeren çalışmalarında gelir eşitsizliğinin çevresel etkisinin kentleşmenin yükselişiyle birlikte değiştiğini göstermiştir. Araştırmacılar, gelişmekte olan toplulukların çevresel performansının başlangıçta iyileştiğini, ancak kentleşme oranının %35,2'nin üzerinde olduğunda, eşitsizliğin kentleşme oranı %55,7'nin üzerine çıkana kadar çevresel performanstaki ilerlemeyi bastırıldığını tespit etmiştir. Savranlar ve Topcu (2023), 2000-2018 döneminde 12 Latin Amerika ülkesinde değişkenler arasındaki ilişkiyi panel kantil regresyon tahmincisi kullanarak tahmin etmiştir. Araştırmacılar kentleşmenin tüm kantillerde hem kırsal hem de kentsel gelir eşitsizliğini azalttığını tespit etmiştir. Do vd. (2024), 2010-2018 döneminde Vietnam'ın 63 ilini kapsayan araştırmalarında kentleşmenin yerel bölgelerde gelir eşitsizliğini artırma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmacılar, diğer taraftan kentleşmenin beşerî sermayenin etkisi altında zengin ve fakir arasındaki gelir eşitsizliğini azaltabileceğini savunmuştur.

Bu araştırmada altı RCEP ülkesi için kentleşmenin gelir dağılımı ile olan nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Araştırma kapsamında ekonomik kalkınma ve ticari serbestleşmenin varlığında kentleşmenin gelir eşitsizliği üzerinde herhangi bir anlamlı etkisi olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. VERİ VE YÖNTEM

2.1. Veri

Bu araştırma 1992-2022 arasını kapsayan dönemde altı RCEP (Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam) ülkesi için kentleşmenin gelir eşitsizliği ile olan ilişkisini incelemiştir. Araştırmada ülkelerin gelir eşitsizliğini temsilen GINI endeksi kullanılmıştır. 0 ile 1 veya 100 arasında bir değer alan endeks değerinin artması gelir eşitsizliğinin arttığı anlamına gelmektedir. Kentleşmeyi temsilen ise kentleşme nüfusunun yıllık yüzde değişim oranı alınmıştır. Çalışmada kontrol değişkenleri olarak kişi başına düşen reel GSYH (ABD Doları) ve ticari serbestleşme (GSYH'ye oranı) kullanılmıştır. GINI endeksi değeri Harvard Üniversitesi veri evreninde yer alan Standartlaştırılmış Dünya Gelir Eşitsizliği Veritabanından

(SWIID) temin edilmiştir. Diğer seriler Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Araştırma değişkenleri Tablo 1’de verilmiştir. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ise Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Araştırma Değişkenleri

Bağımlı değişken	Açıklama	Türü	Veri Kaynağı
LnGINI	GINI endeksi	Doğal logaritması alınmıştır.	Harvard/SWIID
Açıklayıcı değişken URBAN	Kentleşme oranı	Kent nüfusunun yıllık yüzde değişim oranı alınmıştır	Dünya Bankası
LnGDP	Kişi başına düşen reel GSYH	Doğal logaritması alınmıştır.	Dünya Bankası
OPENESS	Ticari serbestleşme	Toplam mal ve hizmet ihracatı ile ithalat toplamının GSYH’ye oranı alınmıştır.	Dünya Bankası

Çizelge 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	GINI	LnGINI	URBAN	LnGDP	OPENESS
Ortalama	40.524	3.699	2.744	8.509	147.347
Ortanca	40.250	3.695	2.591	8.186	121.094
Max.	47.500	3.860	5.321	11.126	437.326
Min.	35.00	3.555	-4.170	6.611	32.972
Std. Sapma	3.070	0.075	1.231	1.129	102.565
Skewness	0.344	0.198	-0.838	0.903	1.227
Kurtosis	2.466	2.315	7.926	2.905	3.412
Jarque-Bera	5.893	4.853	209.931	25.376	48.008
Prob.	0.052	0.088	0.000	0.000	0.000
Gözlem	186	186	186	186	186

2.2. Ekonometrik Yöntem

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkinin fonksiyonel gösterimi aşağıdaki gibi verilmiştir:

$$y_{it} = f(URBAN_{it}, LnGDP_{it}, OPENESS_{it}) \quad (1)$$

Değişkenler arasındaki panel veri ilişkisini gösteren modelin doğrusal gösterimi ise aşağıdaki gibidir:

$$Y_{it} = \alpha_0 + \beta_1 URBAN_{it} + \beta_2 LnGDP_{it} + \beta_3 OPENESS_{it} + \varepsilon_{it}$$

Burada Y bağımlı değişkeni GINI endeksinin doğal logaritmasını temsil etmektedir. α ve β sabit eğim ve katsayı parametresini, i ve t birim ve zaman boyutunu ve ε hata terimini temsil etmektedir. $URBAN$, $LnGDP$ ve $OPENESS$ kentleşme, ekonomik büyüme ve ticari serbestleşmeyi temsil etmektedir. Araştırmada ilk olarak serilerde yatay kesit bağımlılığı (YKB) probleminin varlığı Breusch-Pagan (1980) LM istatistiği kullanılarak incelenmiştir. Serilerin durağanlığı ise Karavias ve Tzavalis (2014) yapısal kırılmalı panel birim kök testi kullanılarak incelenmiştir. Araştırmanın sonraki aşamasında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından önerilen Granger temelli heterojen nedensellik testi kullanılarak tahmin edilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma çerçevesinde ilk olarak değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi Pearson Korelasyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Korelasyon analizi sonuçları Çizelge 3’de gösterilmiştir. Kentleşme oranıyla gelir eşitsizliği arasında herhangi bir anlamlı korelasyon gözlenmezken, ekonomik büyüme gelir eşitsizliği ve kentleşme arasında negatif ve anlamlı korelasyon tespit edilmiştir. Benzer şekilde ticari serbestleşme ile gelir eşitsizliği arasında negatif yönlü ve anlamlı korelasyon vardır. Ticari serbestleşmenin ekonomik büyüme ile arasında pozitif yönlü ve anlamlı korelasyon vardır. Çizelge 4’de ise serilere uygulanan YKB test sonuçları verilmiştir. LM test istatistiği Prob sonuçları bütün serilerde YKB problemi olduğunu göstermiştir. Bu nedenle araştırmanın sonraki aşamasında serilerin durağanlığı YKB problemini hesaba katan Karavias ve Tzavalis (2014) yapısal kırılmalı panel birim kök testleri yoluyla analiz edilmiştir (Çizelge 5). Birim kök testi sonuçları tüm serilerin düzeyde durağan olduğunu ortaya koymuştur. Gelir eşitsizliği ve ticari serbestleşme için kırılma tarihi 2006, kentleşme ve ekonomik büyüme için 1993 yılı olarak belirlenmiştir. Araştırmanın sonraki aşamasında doğru modeli kullanabilmek amacıyla tahmin edilen modelin slope-heterojenliği Pesaran-Yamagata (2008) ve Blomquist-Westerlund’un (2013) önerdikleri Delta testi kullanılarak analiz edilmiştir (Çizelge 6). Analiz sonuçları tahmin edilen modelin heterojen özellikler gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu bakımdan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu-Hurlin (2012) Granger temelli heterojen panel nedensellik testi kullanılarak tahmin edilmiştir.

Çizelge 3. Pearson Korelasyon Analizi

		LnGINI	URBAN	LnGDP	OPENESS
LnGINI	r	1.000			
	Prob.				
	N	186			
URBAN	r	,140	1.000		
	Prob.	,056			
	N	186	186		
LnGDP	r	-,207**	-,326**	1.000	
	Prob.	,005	,000		
	N	186	186	186	
OPENESS	r	-,424**	-,142	,882**	1.000
	Prob.	,000	,054	,000	
	N	186	186	186	186

** p<0.001 düzeyinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Çizelge 4. YKB Testi

	LM	Prob.
LnGINI	243.416	0.000
URBAN	116.819	0.000
LnGDP	447.970	0.000
OPENESS	101.803	0.000

Çizelge 5. Birim Kök Testi

	İstatistik	Bootstrap Kritik Değeri	Prob.	Kırılma Tarihi
LnGINI	-4.521	-1.912	0.000***	2006
URBAN	-12.033	-2.517	0.000***	1993
LnGDP	-19.282	12.176	0.000***	1993
OPENESS	-7.601	1.749	0.000***	2006

***, ** ve *. $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ düzeyinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Çizelge 6. Slope-Heterojenlik Testi

	Pesaran-Yamagata (2008)		Blomquist-Westerlund (2013)	
	İstatistik	Prob.	İstatistik	Prob.
Delta	15.024	0.000	10.341	0.000
Delta Adj.	16.405	0.000	11.291	0.000

Nedensellik analizi sonuçları Çizelge 7’de sunulmuştur. Sonuçlar kentleşme, ekonomik büyüme ve ticari serbestleşmeden gelir eşitsizliğine doğru tek yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan kalkınma ve kentleşme politikalarının gelir politikalarıyla yakın ilişkili ve onun önemli bir belirleyicisi oldukları söylenebilir. Diğer taraftan kentleşmeden ekonomik büyümeye, ticari serbestleşmeden kentleşmeye ve ekonomik büyümeden ticari serbestleşme doğru tek yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 7. Dumitrescu-Hurlin (2012) Nedensellik Testi

Boş Hipotez	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
URBAN \nRightarrow LnGINI	5.051	2.941	0.003***
LnGINI \nRightarrow URBAN	3.340	1.187	0.235
LnGDP \nRightarrow LnGINI	10.531	8.557	0.000***
LnGINI \nRightarrow LnGDP	6.452	4.377	1.E-05
OPENESS \nRightarrow LnGINI	5.099	2.989	0.002***
LnGINI \nRightarrow OPENESS	4.971	2.858	0.004***
LnGDP \nRightarrow URBAN	6.661	4.591	4.E-06
URBAN \nRightarrow LnGDP	4.109	1.975	0.048**
OPENESS \nRightarrow URBAN	5.275	3.170	0.001***
URBAN \nRightarrow OPENESS	3.448	1.298	0.194
OPENESS \nRightarrow LnGDP	1.360	-0.841	0.399
LnGDP \nRightarrow OPENESS	4.834	2.718	0.006***

***, ** ve *. $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ düzeyinde anlamlılığı temsil etmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırma altı RCEP ülkesi için kentleşmenin gelir eşitsizliği ile olan nedensellik ilişkisini ele almıştır. Bu amaçla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu- Hurlin (2012) Granger nedensellik testi kullanılarak tahmin edilmiştir. Analiz sonuçları kentleşme, ekonomik büyüme ve ticari serbestleşmeden gelir eşitsizliğine doğru tek yönlü nedensellik olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan kalkınma ve kentleşme politikalarının gelir politikalarıyla yakın ilişkili ve onun önemli bir belirleyicisi oldukları söylenebilir. Diğer taraftan kentleşmeden ekonomik büyümeye, ticari serbestleşmeden kentleşmeye ve ekonomik büyümeden ticari serbestleşme doğru tek yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları üzerinden aşağıdaki çıkarım ve önerilerde bulunulabilir. Birincisi, sonuçlar RCEP ülkelerinde kentleşmenin gelir eşitsizliğinin önemli bir sürücüsü olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan

araştırma ülkelerinde planlı ve akıllı kentleşme politikaları gelir eşitsizliğinin azaltılmasına katkı sağlayabilir. İkincisi, nedensellik analizi sonuçları ekonomik kalkınma ve ticari serbestleşmenin gelir eşitsizliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda kalkınma ve uluslararası ticaret politikalarının gelir dağılımı üstünde neden olacağı etkilerin hesaba katılması önemlidir.

KAYNAKÇA

- Blomquist, J., & Westerlund, J. (2013). Testing slope homogeneity in large panels with serial correlation. *Economics Letters*, 121(3), 374-378.
- Breusch, T.S., & Pagan, A.R. (1980). The lagrange multiplier test and its application to model specification in econometrics. *Review of Economic Studies*, 47, 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Buchholz, M. (2023). Does urbanization increase inequality? Race, gender, and the urban wage premium. *Journal of Urban Affairs*, 1-19. <https://doi.org/10.1080/07352166.2023.2252538>
- Chu, L. K., & Hoang, D. P. (2023). The interaction of income inequality and urbanization in affecting environmental quality: International evidence. *Australasian Journal of Environmental Management*, 30(2), 215-241. <https://doi.org/10.1080/14486563.2023.2224749>
- Do, Q A., Nguyen, T. V., & Nguyen, T. T. D. (2024). Urbanization and income inequality in Vietnam: an empirical investigation at provincial level. *Thailand and The World Economy*, 42(3), 61-78.
- Dossou, T.A.M (2023). Income inequality in Africa: exploring the interaction between urbanization and governance quality. *Soc Indic Res*, 167, 421-450. <https://doi.org/10.1007/s11205-023-03120-x>
- Dumitrescu, E.I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29, 1450-1460. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>
- Harvard Dataverse (2024). The standardized world income inequality database, versions 8-9. <https://dataverse.harvard.edu/dataset.xhtml?persistentId=doi:10.7910/DVN/LM4OWF>
- He, L. & Zhang, X. (2022). The distribution effect of urbanization: Theoretical deduction and evidence from China. *Habitat International*, 123, 102544. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2022.102544>.
- Karavias, Y., & Tzavalis, E. (2014). Testing for unit roots in short panels allowing for a structural break. *Computational Statistics & Data Analysis*. 76, 391-407.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American Economic Review*, 45, 1-28.
- Lee, W. C., Cheong, T. S., & Wu, Y. (2017). The impacts of financial development, urbanization, and globalization on income inequality: A regression-based decomposition approach. ADBI Working Paper 651. Tokyo: Asian Development Bank Institute.
- Pesaran, M.H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50-93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Savranlar, B., & Topcu, E. (2023). Urbanization and urban-rural income inequality in Latin America. *İstanbul İktisat Dergisi*, 73(1), 261-279.

Solt, Frederick. 2020. Measuring income inequality across countries and over time: The standardized world income inequality database. *Social Science Quarterly*. doi: 10.1111/ssqu.12795

Sulemana, I., Nketiah-Amponsah, E., Codjoe, E. A., & Andoh, J. A. N. (2019). Urbanization and income inequality in Sub-Saharan Africa. *Sustainable Cities and Society*, 48, 101544. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2019.101544>.

United Nations (2023). The sustainable development goals report-special edition. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/>

World Bank (2024). World development indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Zhang, Y. (2016). Urbanization, inequality, and poverty in the people's Republic of China. ADBI Working Paper 584. Tokyo: Asian Development Bank Institute.

AKADEMİNİN ZİRVESİNE YOLCULUK: DARON ACEMOĞLU VE NOBEL EKONOMİ ÖDÜLÜ'NE GİDEN SÜREÇ

Doktorant, Fatma Pınar BEDEL TOPLU¹

¹Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat A.B.D.

fpinarbedel@windowlive.com

ORCID No: 000-0002-7747-9916

Prof. Dr. Savaş ERDOĞAN²

²Selçuk Üniversitesi, İktisat Politikası A.B.D.

serdogan@selcuk.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-3252-3095

ÖZET

Akademik kariyeri, yenilikçi teorileri ve dikkat çekici çalışmalarıyla Daron Acemoğlu, Nobel Ödülü'ne giden süreçte, entelektüel çeşitliliği ve küresel sorunlara dair çözüm odaklı yaklaşımları ile çağımızın en etkili ekonomistlerinden biridir. 2001 yılında Avrupa Ekonomik Kuruluşu'nun yaptığı araştırmada, dünyanın en önemli 100 ekonomisti listesinde 12. sırada yer alan ve 2007 yılında da başarılı politikacı, sanatçı ve bilim insanlarının kabul edildiği en üst düzey kurum olan Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi'ne seçilen Acemoğlu, Nobel'in habercisi olan John Bates Clark Madalyası'nı 2005 yılında almıştır. 2024 yılında ise Simon Johnson ve James Robinson ile birlikte, kurumların oluşumu ve refaha etkilerine ilişkin çalışmalarıyla Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan grupta yer alarak; ekonomi ödülünü kazanan ilk; Orhan Pamuk ve Aziz Sancar'dan sonra ödülü kazanan üçüncü Türk olmuştur.

Genellikle kurumların, ekonomik performans üzerindeki etkileri hakkında çalışmalar yapan Acemoğlu, benimsediği yaklaşımla, ekonomik büyüme ve kalkınmanın arkasındaki temel faktörleri, kurumların süreç içerisindeki değişimlerini ve bu yapıların ekonomik sonuçlar üzerindeki etkisini derinlemesine analizler yaparak ortaya koymaktadır. Geniş çapta kullandığı tarihsel ve karşılaştırmalı veri analizleri ile, demokrasi, siyasi istikrar, mülkiyet hakları gibi kurumsal unsurların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini göstererek, politika yapıcılar için önemli ipuçları sunmaktadır. Disiplinler arası bir yaklaşımla, siyasi-ekonomi, ekonomik-tarih

ve kurumsal teoriyi birleştirerek, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği ve toplumsal refah için uygun kurumsal yapıların nasıl oluşturulabileceği konusunda özellikle politika yapıcılar için stratejik çalışmalar yapmaktadır.

Yalnızca akademide değil, küresel politika ve kalkınma konularında çalışmaları ile öncü olan Acemoğlu'nun, bilim dünyasındaki etkili adımlarını ve başarı hikayesini ele alan çalışmamızda, Nobel Ekonomi Ödülü'ne giden süreci ve Acemoğlu'nun ekonomi bilimine katkıları ile akademik etkileri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nobel Ekonomi Ödülü, Ekonomi Bilimi, Kurumsal Teori, Toplumsal Refah

AKADEMİNİN ZİRVESİNE YOLCULUK: DARON ACEMOĞLU VE NOBEL EKONOMİ ÖDÜLÜ'NE GİDEN SÜRECİ

Babası Türkiye'nin tanınmış ticaret hukuku uzmanlarından Kevork Acemoğlu ve annesi şair-edebyatçı kimliğiyle tanınan Kadıköy Aramyan Uncuyan Okulu'nun eski müdirelerinden İrma Acemoğlu olan, 1967 yılında İstanbul'da doğan Kamer Daron Acemoğlu, Galatasaray Lisesi'ndeki eğitiminden sonra, lisans eğitimini 1989 yılında University of York'ta iktisat alanında tamamlamıştır. London School of Economics (LSE)'ten kabul alarak ekonomi alanında yüksek lisansını ve doktorasını tamamladıktan sonra akademik hayatta önemli başarılar sağlamıştır. 1993 yılında Massachusetts Institute of Technology (MIT) Ekonomi Bölümü'ne yardımcı doçent olarak katılan Acemoğlu, 2000 yılında doçentliğe, 2004 yılında ise profesörlüğe yükselerek, uluslararası anlamda önemli makale ve araştırmaları ile iktisat literatüründe saygın bir yer edinmiştir. Akademik kariyeri, yenilikçi teorileri ve dikkat çekici çalışmalarıyla çağın en etkili ekonomistlerinden olan Acemoğlu, Simon Johnson ve James Robinson ile birlikte, kurumların oluşumu ve refaha etkilerine ilişkin çalışmalarıyla Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan grupta yer alarak; Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan ilk; Orhan Pamuk ve Aziz Sançar'dan sonra Nobel Ödülü'nü kazanan üçüncü Türk olmuştur.

MIT'deki akademik kariyerinin ilk yıllarında, The Economic Journal'da yayınlanan "*Consumer Confidence and Rational Expectations: Are Agents' Beliefs Consistent With the Theory?*" (*Tüketicinin Kendine güveni ve Rasyonel Beklentiler: Faillerin İnançları Teori ile Tutarlı mıdır?*) başlıklı makalesi "1996 yılının en iyi makalesi" ödülüne değer görülmüştür. Acemoğlu, 2001 yılında Avrupa Ekonomik Kuruluşu'nun yaptığı araştırmada dünyanın en önemli 100

ekonomisti listesinde 12. sırada yer almış, 2005 yılında da Nobel'in habercisi olan ve ekonomi bilimine en büyük katkıyı yapan 40 yaş altındaki bilim insanlarına her iki yılda bir verilen John Bates Clark madalyasına layık görülmüştür. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından 2006 yılında Sosyal Bilimlerde Bilim Hizmet ve Teşvik Ödülü'nü almış; başarılı politikacı, sanatçı ve bilim insanlarının kabul edildiği en üst düzey kurum olan Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi'ne ise 2007 yılı itibariyle seçilmiştir. 2012 yılında Robinson ile birlikte yayımladığı ve uluslararası refah farklılıklarının coğrafi, tarihi ya da kültürel nedenlerle değil, ulusların sahip olduğu ekonomik ve siyasi kurumların niteliğinde yattığını ileri sürdüğü *Why Nations Fail: Origins of Power, Poverty and Prosperity (Ulusların Düşüşü: Güç, Refah ve Yoksulluğun Kökenleri)* adlı kitap, The New York Times'ın çok satan listesine girmiştir. 2013 yılında klasik büyüme ve kalkınmaya farklı perspektifle yaklaşımı nedeniyle sosyal bilimler alanında T.C. Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü'nü almıştır.

2015 yılında, Research Papers in Economics (RePEc) verilerine göre son 10 yılın en çok atıf alan ekonomisti seçilen Acemoğlu, Open Syllabus Project'e göre, Greg Mankiw ve Paul Krugman'dan sonra ekonomi dersleri için üniversite müfredatlarında en sık atıfta bulunulan üçüncü yazardır. Utrecht, Bilkent, Bath, Boğaziçi ve Atina üniversiteleri ile Paris'teki École Normale Supérieure tarafından fahri doktor unvanıyla ödüllendirilen Acemoğlu'na 2019 yılında MIT tarafından Enstitü Profesörü, 2021 yılında İngiliz Akademisi tarafından Onur Üyesi unvanı verilmiştir.

2008 küresel finansal krizinden sonra yayımladığı makalesinde, krizin kendisi de dahil olmak üzere iktisatçıların varsayımlarını sorgulaması için bir fırsat olduğunu öne sürmüştür.

Ekonomik büyüme, kurumlar, eşitsizlik ve teknolojik değişim gibi konularda yaptığı çalışmalarla öne çıkan Acemoğlu, 1992 yılında yaptığı ancak 2006 yılında yayımlanan "*Economic Backwardness in Political Perspective (Siyasi Açıdan Ekonomik Geri Kalmışlık)*" adlı çalışmasında, ekonomik anlamda geri kalmış ekonomileri politik açıdan ele alarak, modernleşme sürecine direncini, politik güç yapılarını, ekonomik reformların başarısını belirleyen faktörleri ve ekonomik büyümenin neden ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini incelemiştir. Bu çalışmasıyla daha sonraki araştırmalarında geliştirdiği "kapsayıcı" ve "dışlayıcı" kurumlar teorisinin temellerini atmıştır. Kapsayıcı kurumlar, ekonomik hareketliliği teşvik ederek yeniliklerin yolunu açarken; dışlayıcı kurumlar belirli bir grubun çıkarlarını koruyarak ekonomik büyümeyi sınırlamaktadır. Acemoğlu'nun temel argümanı, ekonomik geri kalmışlığın yalnızca piyasa mekanizması başarısızlığından değil kötü politik yönetimden

kaynaklanması; politik liderlerin kendi egemenliğini koruyan politikaları tercih etmesinin ekonomik gelişmenin önünde engel olmasıdır. Seçkinlerin kısa vadeli kazançlarını maksimize edebilmek adına uzun vadeli büyümeyi gözardı etmeleri, ekonomik geri kalmışlığın bir döngü haline gelmesine neden olmaktadır. Kapsamlı bir kurumsal reform ile bu döngü kırılabilir. Bu fikirleri 2001 yılında yayımlanan “*The Colonial Origins of Comparative Development*” adlı çalışmada somut ampirik verilerle desteklenmiş, 2012 yılında yayımlanan “*Why Nations Fail*” adlı kitabında genişletilmiştir. 1992 yılındaki çalışmasında sömürgecilğe değinmeyen Acemoğlu, 2001 çalışmasında sömürge dönemi politikalarının ekonomik geri kalmışlığa etkilerini analiz etmiştir.

İnsan sermayesinin ekonomilerde sağladığı artan getirinin büyümeye etkisini açıklayan Acemoğlu 1996 tarihli “*A Microfoundation for Social Increasing Returns in Human Capital Accumulation (Beşerî Sermaye Birikiminde Sosyal Artan Getiriler için bir Mikro Temel)*” adlı teorik çalışmasında, bireylerin beceri, bilgi ve eğitimlerinin ekonomik faaliyetlere olan katkısı olduğu, dolayısıyla da toplumun genel ekonomik performansını olumlu etkilediği vurgulanmaktadır. Bireylerin yalnızca kendi motivasyonlarıyla değil, çevrelerindeki insanların seviyelerinden etkilendiğini ve bireysel yatırımların toplumsal düzeyde çarpan etkisi yarattığını açıklayan çalışma, beşerî sermayeye yapılan yatırımların toplumun genelini hedeflemesi gerektiğini önermektedir.

Teknolojik gelişmenin işgücü ve ücret eşitsizliği üzerindeki etkisini “*Why Do New Technologies Complement Skills? Directed Technical Change and Wage Inequality (Yeni Teknolojiler Neden Becerileri Tamamlıyor? Yönlendirilmiş Teknik Değişim ve Ücret Eşitsizliği)*” ile analiz eden Acemoğlu, teknolojinin hâkim olduğu ortamın yatırımlarını bu yönde artırmasını ve yüksek vasıflı işçileri tercih edişini “yönlendirilmiş teknolojik değişim (directed technical change)” teorisi ile açıklamış, dolayısıyla teknolojinin belirli grupları desteklediği görüşünü savunmuştur. Üretkenliği artırıcı bir unsur olan teknoloji, vasıflı işçiler ile vasıfsız işçiler arasında doğurduğu fark sebebiyle ücret eşitsizliğini, dolayısıyla da sosyal ve ekonomik eşitsizliği derinleştirmektedir. Çalışma, teknolojinin tarafsız olmadığı ve işgücü dağılımına bağlı olarak ekonomik büyümeye nasıl katkı sağladığını anlamak için önemli bir kaynaktır. Acemoğlu çalışması ile, eğitim reformlarından teknolojik yönlendirme politikalarına kadar pek çok alanda rehberlik eden bir model oluşturmuştur. Eğitim ve teknolojik teşvik önerileri sunan çalışma daha sonrasında Acemoğlu tarafından genişletilerek “*Technical Change, Inequality,*

and the Labor Market (2002)", "Why Nations Fail (2012)" ve "Automation and New Tasks (2018)" adlı çalışmalarda daha detaylı incelenmiştir.

Acemoğlu'nun Johnson ve Robinson ile birlikte kaleme aldığı "*The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation (Karşılaştırmalı Kalkınmanın Sömürge Kökenleri: Ampirik Bir Çalışma)*" adlı çalışması, temel olarak kurumsal yapıların ekonomik kalkınmadaki rolünü inceleyen çok önemli bir eserdir. Modern ulusların ekonomik performanslarındaki farklılıkların sömürgecilik döneminde oluşturulan kurumsal yapılar dayandığı, tarihsel süreç içerisinde bazı ülkeler zenginleşirken bazılarının neden yoksul kaldığı, bu farklılıkların coğrafi, kültürel ya da başka bir faktörle açıklanabilirliğinin mümkün olup olmadığı gibi temel sorular cevaplanmıştır. Avrupalı sömürgecilerin, yerleşimin mümkün olduğu yerlerde kapsayıcı ve destekleyici, yerleşimin zor ya da imkânsız olduğu yerlerde ise dışlayıcı ve baskıcı kurumlar ile sömürgeyi sağladığı görülmüştür. Bu kurumsal yapılar, sömürgecilik sonrasında da devam ederek ekonomik büyüme ve kalkınma farklılıklarına neden olmuştur. Çalışmada, 1900'lerden itibaren sömürgecilik dönemi yerleşim oranları, yerel nüfus yoğunluğu ve ölüm oranları gibi tarihsel veriler kullanılmış; kurumsal yapıların uzun vadeli ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, kişi başına düşen gelirle ölçülmüştür. Coğrafi ya da kültürel etkenlerden ziyade ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde etkili olan kurumsal yapıların önemini vurgulayan çalışma, modern ekonomik eşitsizliklerin kökenini açıklamak için güçlü bir teorik ve ampirik çerçeve sunmaktadır.

Güçlü kurumların ekonomik büyüme ve kalkınma için önemini ele alan "*Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth (Uzun Vadeli Büyümenin Temel Sebebi Olarak Kurumlar)*" adlı çalışmasında Acemoğlu, kurumların ekonomik kalkınma üzerindeki rolünün genel kabul görmüş coğrafi, beşeri ve kültürel etkenlerden daha önemli olduğunu ifade etmektedir. Buna göre kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlar, ekonomik teşvikleri yönlendirerek üretim, yenilik ve yatırım kararlarını etkilemektedir. Uzun vadeli ekonomik büyümenin temellerini açıklamak amacıyla kurumların neden farklılık gösterdiği ve kurumların ekonomik büyümeye nasıl etki ettiği sorularına yönelen çalışma, kurumların tek neden olarak gösterilmesi nedeniyle eleştirilmektedir. Bu çalışma, Acemoğlu'nun 2012 yılında yayımlanan "*Why Nations Fail*" adlı kitabının teorik altyapısını oluşturmaktadır. Kurumların ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki önemini vurgulayan bu çalışma, kapsayıcı kurumların bu vasfının yanında toplumsal refahı da artırdığına dair ampirik ve teorik kanıtlar sunmaktadır.

Teknoloji ve bilgi tarafından şekillenen modern firmaların organizasyon yapılarını ve büyümeyi inceleyen 2007 tarihli “*Technology, Information, and the Decentralization of the Firm (Teknoloji, Bilgi ve Firmanın Merkezizliği)*” çalışmada, teknoloji kullanımının karar alma süreçlerinin merkezizetiçiliğine göre farklılaşmasına odaklanmaktadır. Kararların üst yönetim tarafından alındığı merkezizetiçilik ve kararların alt seviyedeki yönetici ve çalışanlar tarafından alındığı merkezizetsizlik durumu teknoloji kullanan firmanın üretkenliğinin değişimine neden olmaktadır. Avrupa’daki firmaların teknoloji kullanımı, bilgiye erişim araçları ve organizasyonel yapıları hakkında hazırlanan veri setine dayandırılan çalışmaya göre, teknoloji, alt seviye yöneticilerin bilgiye erişimini kolaylaştırmaktadır. Ancak büyük firmalarda koordinasyon zorluğu yaşanmasından dolayı merkezizetiçilik eğilimi fazladır. Teknoloji ile organizasyonel yapı arasındaki ilişkiyi sistematik şekilde açıklayan çalışma, firmalara teknolojik uyum sürecinde yol gösterici niteliktedir.

Acemoğlu’nun Robinson ile birlikte kaleme aldığı “*Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty (Ulusların Düşüşü: Gücün, Refahın ve Yoksulluğun Kökenleri)*” adlı kitabında, ekonomik kalkınma ve toplumsal refahın temel etkenleri açıklanmış, ülkelerin başarısızlık nedenleri ekonomik ve politik kurumlara dayandırılmıştır. Ekonomik başarının kurumların kapsayıcı ve dışlayıcılığına bağlı olduğunu temel alan çalışma, tarihsel süreci analiz ederek, toplumu yönlendiren kritik olayları “eleştirel kavşaklar” ve kurumların değişiminin zorluğu ile devamlılığını “kurumsal kalıcılık ve sürüklenme” terimleriyle nitelendirmiştir. Kitapta coğrafi anlamda Kuzey ve Güney Kore; Kuzey ve Güney Amerika, tarihsel anlamda Sanayi Devrimi ve İngiltere; Sömürgecilik ve Afrika karşılaştırmalarına ve neden-sonuç ilişkilerine yer verilmiştir. Literatür için önemli bir kazanç olan kitap, kurumsal teoriye dayalı olarak ekonomik büyümeyi açıklamayı amaçlamıştır. Acemoğlu, bu kitapta, 2001 tarihli “*The Colonial Origins of Comparative Development*” ve 2002 tarihli “*Reversal of Fortune*” makalelerinin argümanlarını daha geniş bir perspektifle değerlendirmiştir. Daha sonrasında ise, “*The Narrow Corridor: States, Societies, and the Fate of Liberty*” (2019) adlı kitaba temel oluşturmuştur.

Robinson ve Verdier’le birlikte yazdığı “*Can’t We All Be More Like Scandinavians? Asymmetric Growth and Institutions in an Interdependent World (Hepimiz Daha İskandinavlar Gibi Olamaz Mıyız? Birbirine Bağlı Bir Dünyada Asimetrik Büyüme ve Kurumlar)*” adlı makalesinde, tüm ülkelerin daha eşitlikçi bir yapıya ve daha geniş bir güvenlik ağına sahip

olmak isteyeceği sonucuna varmış, ancak 2015 yılında The New York Times için yazdığı yazıda ABD'nin bu İskandinav tarzını benimsemesine karşı çıkmıştır.

Daron Acemoğlu, “*Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*” adlı kitabında, ulusların düşüş ve yükseliş süreçlerini kurumlar ve politikalar ekseninde ele almıştır. Batının dünya siyaseti ve ekonomisi üzerinde uzun yıllar boyu süren hakimiyetini tüm etkenleriyle on beş bölümde değerlendiren Acemoğlu, ABD, Almanya ve İngiltere gibi zengin ülkeler ile Güney Asya, Orta Amerika ve Sahra altı Afrika gibi yoksul ülkelerin gelir ve yaşam farklılıklarının nedenlerini ve hakimiyetlerinin kökenlerini araştırmaktadır. Pek çok iktisatçının kültür, ırk, coğrafya vb. kuramlara dayandığı bu konu, eserde verilen örneklerle bu kuramların yetersizliğini göz önüne sermektedir. Aralarında yalnızca birkaç yüz metre olan ve çitle ayrılmış olan Amerika tarafındaki Nogoles Arizona ile Meksika tarafındaki Nogoles Sonora şehirleri arasındaki gelir, yaşam, eğitim ve sağlık kriter farklılıkları bunun en belirgin tezatıdır. Bu noktada incelenmesi gerekenin tarihsel süreç olduğu görülmektedir. Coğrafi keşifler, sömürüler ve Aydınlanma çağı ile başlayan siyasi ve ekonomik kurumlar, serbest piyasa sisteminin işlemesine imkân vermiş, kapsayıcı kurumlar ile bireysel ve toplumsal hakların korunması sağlanmıştır. Rönesans ve sonrasında Batı'nın gelişim sürecini ele alan Acemoğlu ve Robin eşitsizliğin kökenini bulma ve çözüm üretme konusunda önemli bir esere imza atmıştır.

Acemoğlu ve Restrepo, “*Artificial Intelligence, Automation, and Work*” adlı eserinde yapay zeka (AI) ve otomasyonun etkilerini değerlendirmiş, üretkenliği artırıcı bir etken olmasının yanında işgücü talebinde düşüşe ve iş piyasasında eşitsizliğe neden olduğuna dair ifadeler kullanmıştır. Yapay zekanın iş piyasalarını ve süreçleri şekillendirebilme yeteneğinin, eşit dağıtılmadığı takdirde ciddi sonuçlar doğurabilecek eşitsizlikler ülkeleri her açıdan etkilemektedir. Bunun önüne geçmek için ise, teknolojinin faydasını maksimize edebilmek adına kapsayıcı politikalarının ve yeniden dağıtım mekanizmalarının önemine dikkat çekmiştir.

Toplum ve devlet arasındaki karmaşık ilişkinin özgürlüğün kaderini nasıl şekillendirdiğini tartışan “*The Narrow Corridor: States, Societies, and the Fate of Liberty (Dar Koridor: Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Kaderi)*” adlı eserlerinde Acemoğlu ve Robinson, kapsayıcı siyasi kurumların oluşum ve sürdürülebilirlik sürecini ele almaktadır. Ulusların Düşüşü ile birlikte farkındalık uyandıran Acemoğlu ve Robinson, bu kitaptan yedi yıl sonra tekrar kürsüye çıktıkları Dar Koridor ile, özgürlük kavramına açıklayıcı ve yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamıştır. Kitabın sıklıkla kullandığı “dar koridor” metaforu, özgürlüğün baki

kalabilmesi için gereken devlet ve toplum dengesini ifade etmektedir. Bir ülkenin kurumlarının kaliteli, iyi ve kapsayıcı olmasını gelişimindeki en önemli etken olarak niteleyen Acemoğlu, Gılgamış Destanı ve Leviathan'a atıfta bulunmuştur. Hobbes'un eseri olan Leviathan, insanların özgürlüklerinden feragat ederek yarattıkları bir deniz canavarıdır. Diğer bir deyişle devlet. Acemoğlu ve Robinson, Dar Koridor'da Leviathan'ı, despotik, prangalanmış ve namevcut olmak üzere üç türe ayırmıştır. Despotik Leviathan için, güçlü devlet ve zayıf toplum bileşiminden ortaya çıktığı görüşüyle Çin ve Rusya'yı örnek vermiştir. Namevcut Leviathan'ı devletin olmadığı fakat toplumun güçlü olduğu bir yapı olarak tanımlamıştır. Prangalanmış Leviathan'ı ise devletin ve toplumun birlikte güçlendiği yapı olarak ifade etmiştir. Örnek olarak ise yaşadığı sıkıntılara rağmen- örneğin ırkçılık- Amerika'yı göstermektedir. Temelini prangalanmış Leviathan'a dayandıran Dar Koridor, devletin toplumla birlikte güçlenmesi gerektiği, aksi takdirde yani birisinin daha fazla güçlenmesi halinde koridordan çıkılacağı görüşündedir. İlk olarak "bu kitap özgürlük hakkında" diyerek söze başlayan Acemoğlu ve Robinson, 'tüm insanların en temel arzularından biri' olan özgürlüğün tarihsel süreç içerisinde nadir rastlanır bir durum olduğundan bahsetmektedir. Ocak 2011 itibariyle başlayan Suriye olaylarının bir iç savaşa dönüşmesi; IŞİD grubunun denetimi ele geçirerek oluşan devlet boşluğunu zalimlikle doldurması özgürlük dengesinin bozulması durumunda yaşanmış en acı olay olarak tarihe geçmiştir. Kötü yönetime ve koşullara karşı başlayan gösterilerin daha kötü sonuçlar doğurmasına neden olan Suriye olayları, 4200 yıl öncesinde yazılan Sümer tabletlerinin aktardığı Gılgamış Destanı'nın da konusu ile benzerlik göstermektedir. Kısaca değinmemiz gerekirse; günümüzdeki Irak'ın güneyindeki Fırat Nehri'nin kıyısına kurulmuş Uruk kentinin kralı olan Gılgamış, kamu hizmetleri ve ticaret sayesinde gelişmiş bir şehir sağlamıştır ancak kibri, eziyetleri ve keyfi hareketleri ile kontrolden de çıkmıştır. Halkın baş tanrı Anu'ya seslenmiş, Anu da yaratılışın anası Aruru'dan Gılgamış'ın ikizini yaratması ricasında bulunmuştur. Bu sayede bir denetim ve denge mekanizması oluşturulacağı düşünülmüştür. Karşı karşıya geldiklerinde, Gılgamış her ne kadar ikizi Enkidu'yu yenmiş olsa da rakipsizliğini ve despotik gücünü kaybetmiş olmasına karşın, özgürlüğün, dengenin ve denetimin gökten inmeyeceği de görülmüştür. Güçlerini birleştiren Gılgamış ve Enkidu, özgürlüğün bir ikizle ya da denge ve denetimle sınırlanmış bir devletle sağlanamayacağını göstergesi olmuştur. Bir başka deyişle, Acemoğlu ve Robinson, Suriye'deki özgürlük, halkın siyasete katılımının sağlandığı, protesto hakkının olduğu ve gerekirse de hükümeti düşürebilen bir toplumla geleceği görüşündedir. Devlet ve toplum arasındaki dengeyi açıklamak için İsviçre ve ABD; Çin ve Sovyetler Birliği, Hindistan ve Avrupa; Orta Doğu ve Afrika gibi geniş bir

tarihsel perspektif ve özgün bir teorik çerçeve sunan kitap, siyasi, ekonomik, tarihi ve sosyal olarak birçok disiplini bir arada değerlendirmektedir. Acemoğlu, insanı gerçek şiddet tarafından yıpratın güvensizliğin ve belirsizliğin en çok devlet tarafından oluşturulduğu, bunun da devletin iki yüzlü olmasından kaynaklandığı gerçeğine dikkat çekmektedir. Bu görüşe göre, bir yüzüyle, savaşı engelleyen, yurttaşını koruyan, ihtilafları çözen, kolaylık ve fırsatlar sağlayan devler diğer yüzüyle despotik ve korkutucu bir şekilde yurttaşını susturan, hapseden, çalan veya çalınmasına göz yuman bir varlıktır.

Daron Acemoğlu, 2022 yılında yayımladığı “*Yapay Zekâyı Yeniden Tasarlamak: Otomasyon Çağında İş, Demokrasi ve Adalet*” adlı kitabında, yapay zekanın gelişimini, toplu üzerindeki etkisini ve daha adil bir toplumun yaratılabilmesi için yapay zekanın ne şekilde kullanılması gerektiğini sorgulamaktadır. Temel hedefi kar maksimizasyonu olan yapay zekanın, zaman ve iş verimliliğinin sağlanmasına karşın, insanın değersizleştirdiği iş sektöründe, gerçekleşen ve gerçekleşmesi olası dönüşümleri, hükümet-vatandaş ve şirket çalışan ilişkilerini ele almaktadır. Bu doğrultuda da, toplumsal faydayı ön planda tutan doğru politikalar ve gelişim anlayışının yeniden tasarlanmasının, şirketlerin değil tüm toplumun yararına olacağını savunmaktadır.

Orijinal adı “*Power and Progress: Our Thousand-Year Struggle Over Technology and Prosperity (İktidar ve teknoloji: Bin yıllık mücadele)*” adlı eserinde Acemoğlu, teknolojiyi bu kez iktidar, ekonomi ve toplum açısından değerlendirmektedir. Ekonomik büyümeyi desteklerken eşitsizlik uçurumunu da yükselten teknolojik ilerleme, politik ve ekonomik güç dinamikleriyle yönlendirilmektedir. Teknolojiyi, toplumsal refahı artırma ve toplumsal eşitsizliği derinleştirme olmak üzere iki yönüyle ele alan Acemoğlu ve Simpson, teknolojinin tarihsel gelişimi ekseninde kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Teknolojinin tarafsız olmadığı bu nedenle de kimin yararına çalıştığına sorgulanmasının gerekliliğine değinen kitap, teknolojinin yönlendirilmesinin bireylerin, firmaların, ulusların ve devletlerin kaderlerini etkilemede etkili olduğunun altını çizmektedir.

SONUÇ

Devletin ekonomiye müdahalesinin gerekliliği ön kabulüyle, bu müdahale alanının özelliklerini inceleyen politik iktisatın dayandığı bireysel tercihlerin, toplumsal tercihlere dönüşümü ekonomik ve siyasi kurumsal yapı tarafından, bu yapı ise topluma hakim ideoloji tarafından belirlenmektedir. Ekonomik büyüme, kalkınma ve kurumsal ekonomi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan ekonomist Daron Acemoğlu, çalışmalarında kurumların belirleyici özelliklerini vurgulamış, ekonomik büyüme ve kalkınmanın temelinde yer alan kurumsal

faktörlerin ülkeler için hayati önem taşıdığını ifade etmiştir. Kurumların ekonomik performanslar üzerindeki etkisini geniş veri setleri ve kapsamlı analizler ile çalışan Acemoğlu, özellikle, demokrasi, siyasi istikrar, mülkiyet hakları gibi kurumsal yapıların ekonomik büyümeye olan katkılarını ve bu kurumların nasıl güçlendirilebileceğini tartışmıştır. Acemoğlu'na göre, iyi tasarlanmış kurumsal politikalar, uzun vadeli ekonomik kalkınmanın anahtarıdır. Toplumsal tabakalaşma sonucunda yaşanan çatışmalar ve bunların iktisadi gelişim sürecindeki etkilerini inceleyen Acemoğlu'nun çalışmalarındaki temel hareket noktası, siyasi güç sahibi olanların kamu politikalarının belirlenmesinde ve kaynak tahsisinde nasıl belirleyici olduklarıdır. Buna göre, kendi ekonomik ve siyasi güçlerini korumak isteyen seçkinler, toplum refahının artırılması, etkin kaynak tahsisinin sağlanması, teknolojik gelişimin teşviki gibi konuları gözardı ederek bu konularda etkin olmayan kurumları tercihe meyillidir.

Siyasi ve iktisadi kurumların kaynak dağılımı üzerindeki etkilerini analiz eden Acemoğlu vd. (2005), toplumun iktisadi gelişmişlik düzeyini belirleyen temel unsurun mülkiyet haklarının yapısını, piyasaları ve sözleşmeleri kapsayan toplumun iktisadi kurumları olduğunu; bu konuda belirleyici soru olarak ise iktisadi kurumları topluma kabul ettiren ve koruma güzüne sahip olan siyasi gücü kimin elinde tuttuğunu sormaktadır. Acemoglu ve Robinson (2001)'un, etkin olmayan yeniden dağılım konusundaki iki temel varsayımlarından birincisi, siyasi sistemin, gücün kimin elinde bulunacağına göre belirlenen gelecek politikalara bugünden taahhütte bulunamaması; ikincisi ise, siyasi gücün grup büyüklüğü ile artması ve böylece gelecek dönemdeki siyasi gücün garanti altına alınmasıdır.

Acemoğlu, ülkelerarası gelişmişlik farklılıklarını siyasi tercihlere dayandırmakta, siyasi tercihleri ise kurumların ortaya çıkardığı görüşünü savunmaktadır. Örgütlenme şekillerine göre kurumlar, Siyasal Coase, İnanç Farklılıkları ya da Uyarlanmış Siyasal Coase ve Toplumsal Çatışma olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Siyasal Coase, mülkiyet haklarının en iyi şekilde tanımlandığı ve işlem maliyetlerinin sıfır olduğu varsayımıyla, ortak bir uzlaşma ürünü olan siyaset ve kurumların toplum ihtiyaçlarına en uygun şekilde etkinlik sağlamasını; Uyarlanmış Siyasi Coase, toplumların refahlarını artırabilmek adına kendilerini oluşturan ya da biçimlendiren süreçlerden farklı politikalar seçebilmelerini; Toplumsal Çatışma ise, siyasiler ya da güçlü gruplar tarafından kendi çıkarlarını maksimize eden ancak toplumsal refahı gözardı eden politika kararlarını alabilmelerini ifade etmektedir. Etkin olmayan yani toplumun büyüme potansiyelini maksimize etmeyen kurumların işleyiş mekanizmasını modelleyen Acemoğlu, farklı kurumsal çerçevelerde ortaya çıkan denge politikalarını, kaynak tahsisi tercihlerini

göstermektedir. Yeni teknolojilerin yaratacağı yaratıcı yıkım etkisinin, kendi çıkarlarını korumasını engelleyeceğini düşünen güçlü çıkar grupları, “iktisadi kaybedenler (economic losers)” olarak adlandırılmakta ve en iyi teknolojinin uygulanmasını engellemekte veya geciktirmektedir.

Kurumların gelişimini ülkelerin yaşadığı tarihsel sürece dayandıran Acemoğlu’na göre, tarih, kurumsal sürüklenme yoluyla küçük etkileşimlerin rolünü daha da belirgin hale getirmektedir. Geçmiş kurumların günümüzde yarattığı etkiler üzerine kurguladıkları modeli üç temele dayandıran Acemoğlu, farklı sömürge politikalarının farklı kurumları ortaya çıkardığı; sömürge politikasının yerleşikliğinin uygulanabilirliğiyle yani ölüm veya yerleşim kararları gibi etkenlerle ölçüldüğü; sömürge devletlerin kurumsal yapıları bağımsızlıktan sonrasında da devam ettiği sonucuna varmış ve de ortaya çıkan ilk kurumların direnmesi ile şimdiki kurumların temeli oluşarak ve etkilerinin uzun vadeye yayıldığını açıklamıştır. Tarihsel olarak demokratikleşme sürecindeki kurumların yeniden dağılım politikalarını etkilediğini ifade eden Acemoğlu, demokratikleşmenin seçkinlerin yeniden dağılımdan emin olabilecekleri bir tepkiye dönüştüğü ve genellikle karmaşa dönemlerinde ortaya çıktıklarını vurgulamaktadır.

Son dönemlerde çalışmalarını, teknolojik değişim ve yenilikçilik üzerine yoğunlaştıran Acemoğlu, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini, teknolojik yeniliklerin ve yaratıcılığın teşviki ile ilişkilendirmiş, kurumsal yapıların nasıl teknolojik gelişmelere sağladığı uyum ve bu sürecin ekonomik dinamikleri nasıl şekillendirdiği üzerine araştırmalar yapmıştır. Son zamanların önemli konusu olan, ilgi, şüphe ve endişe uyandıran yapay zekâ da Acemoğlu’nun çalışmalarında yer edinmiştir. Acemoğlu, tarihsel süreç boyunca ayrıcalıklı azınlığın elinde olan yenilikleri, çoğunluğun aleyhine bir seyre neden olan, işgücü ücretlerinde düşüşün ve demokratik kurumların azalmasının bir nedeni olarak yorumlamıştır. Nitekim bu görüş, Ortaçağ, Sanayi Devrimi ve savaş dönemlerinde teknolojik gelişmelerin ayrıcalıklı sınıfların lehine örneklerle doludur. Yapay zekaya yönelen şirketlerin işgücünü azaltma eğiliminde olmasının yanı sıra, sendikaların zayıf kalmasının ve yanlış bilgi yayılımının artmasıyla adil dağılımın önündeki engellerin giderek arttığına dikkat çekmektedir. Ancak geleneksel rollerde değişime neden olan yapay zekâ ve otomasyonun, yeni, kazançlı ve gelişmiş istihdam alanları açacağı da bir gerçektir ve çalışmaların bu yönde geliştirilmesi verimliliği artıracaktır.

Ekonomik kalkınmanın dinamiklerini incelerken kurumlar ile teknoloji arasındaki ilişkiye dikkat çeken Acemoğlu, teknolojinin ilerlemesinin talep gören becerilerle gözden düşen

beceriler arasında eşitsizliğe neden olduğu görüşündedir. Görevlerin otomatikleştirilmesi, işgücü ihtiyacını azaltmanın yanında, yüksek ücretli vasıflı çalışanların otomatik sistemleri denetleyebilecek daha düşük ücretli ve az vasıflı çalışanlarla ikamesini mümkün kılmaktadır.

Ekonomik büyüme ve kalkınma, bireysel ve toplumsal eşitsizlik, kurumlar ve teknolojik değişim gibi konularla, modern ekonomiye önemli katkılar sağlayan Daron Acemoğlu, pek çok akademisyene yol gösteren çalışmalarıyla pek çok seçkin akademik başarı ve ödül kazanmış; en nihayetinde de Nobel Ekonomi Ödülü'ne kazanarak hepimizi gururlandırmıştır. Akademiye kazandırdıkları ve biliminsanlarına tuttuğu ışığın daim olmasını dileriz.

KAYNAKÇA

Acemoglu, D. (1996). A Microfoundation for Social Increasing Returns in Human Capital Accumulation. *The Quarterly Journal of Economics*, 111(3), 779-804. <https://doi.org/10.2307/2946674>

Acemoglu, D. (1998). Why Do New Technologies Complement Skills? Directed Technical Change and Wage Inequality. *The Quarterly Journal of Economics*, 113(4), 1055-1089. <https://doi.org/10.1162/003355398555838>

Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*, 91(5), 1369-1401. <https://doi.org/10.1257/aer.91.5.1369>

Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth. In P. Aghion & S. N. Durlauf (Eds.), *Handbook of Economic Growth* (Vol. 1A, pp. 385-472). Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S1574-0684\(05\)01006-3](https://doi.org/10.1016/S1574-0684(05)01006-3)

Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2006). *Economic Backwardness in Political Perspective*. *American Political Science Review*, 100(1), 115-131. <https://doi.org/10.1017/S0003055406062046>

Acemoglu, D., Aghion, P., Lelarge, C., Van Reenen, J., & Zilibotti, F. (2007). Technology, Information, and The Decentralization of The Firm. *Quarterly Journal Of Economics*, 122(4), 1759-1799. <https://doi.org/10.1162/qjec.2007.122.4.1759>

Acemođlu, D., & Robinson, J. A. (2014). *Ulusların dūřūřū: Gūç, zenginlik ve yoksulluđun kōkenleri* (M. Harmancı, Çev.). Dođan Kitap.

Acemoglu, D. (2015). Can't we all be more like Scandinavians? Asymmetric growth and institutions in an interdependent world. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, No. 21361. <https://doi.org/10.3386/w21361>

Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2019). Artificial intelligence, automation, and work. *Journal of Economic Perspectives*, 33(2), 193-210. <https://doi.org/10.1257/jep.33.2.193>

Acemođlu, D., & Robinson, J. A. (2020). Dar koridor: Devletler, toplumlar ve özgūrlūđūn kaderi (S. Çevik, Çev.). Dođan Kitap.

Acemođlu, D., & Johnson, S. (2024). *İktidar ve teknoloji: Bin yıllık mūcadele* (M. Çevik, Çev.). Dođan Kitap.

HOŞNUTSUZLUĞUN MATEMATİĞİ: HOŞNUTSUZLUK ENDEKSİ TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE UYGULAMALARI

Doktorant, Fatma Pınar BEDEL TOPLU¹

¹Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat A.B.D.

fpinarbedel@windowslive.com

ORCID No: 000-0002-7747-9916

Prof. Dr. Savaş ERDOĞAN²

²Selçuk Üniversitesi, İktisat Politikası A.B.D.

serdogan@selcuk.edu.tr

ORCID No: 0000-0003-3252-3095

ÖZET

İlk kez 1970'li yıllarda Arthur Okun tarafından dönemin makroekonomik tablosunu ortaya koymak amacıyla kullanılan Hoşnutsuzluk Endeksi (Misery Index), istihdam düzeyini belirten işsizlik oranı ile satın alma gücünü belirten enflasyon oranının bireylerin yaşam standartlarını ve ekonomik hoşnutsuzluklarını etkilediği varsayımına dayanan bir göstergedir. Endeks, ekonomik istikrar düzeyini bulmayı ve makroekonomik durumun yanında bireylerin yaşam memnuniyetlerinin de ortaya konulmasını da sağlayan ilk istatistiksel araçtır. Özellikle stagflasyonun yaygın olduğu 1970'li ve 1980'li yıllarda popüler bir gösterge olan Hoşnutsuzluk Endeksi, mevcut ekonomi politikalarının etkinliğini değerlendirmek ve kamuoyunun ekonomik algısını ölçmek adına sıklıkla kullanılmıştır. Basit ve anlaşılır haliyle hem politika yapıcılar hem de ekonomistler tarafından benimsenen ve bir o kadar da eleştirilen endeks, çeşitli iktisatçılar tarafından revize edilerek kullanılmıştır.

Endeks, ekonomik performansı değerlendirmek ve refah göstergesi olmak adına tek başına yeterli bir ölçüt olmasa da gelir eşitsizliği, genç işsizlik oranı gibi ek değişkenler eklenerek geliştirilmesi daha kapsamlı analizlerin yapılmasına imkân tanımıştır. Hükümetlerin ekonomik performanslarını değerlendirmenin yanında, ülkelerarası karşılaştırmayı da sağlayan bu aracın, mevcut haliyle ekonominin durumunu ifade noktasında etkili bir başlangıç noktası olsa da, tamamlayıcı göstergelerle desteklenerek daha anlamlı hale getirilmesi mümkündür.

Politika değerlendirmelerinde ve toplumu anlamada katkısı günümüzde de devam eden endeks hem ekonomik hem de sosyal analizlerde bir referans noktası olarak önemini korumaktadır. Çalışmada, Hoşnutsuzluk Endeksi'nin tanımı, literatürdeki gelişimi ve uygulamaları ele alınarak Türkiye Ekonomisinin makroekonomik performansını değerlendirebilmek adına Okun'a ait Hoşnutsuzluk Endeksleri hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi, Ekonomik Kalkınma, Sefalet Endeksi, İşsizlik, Enflasyon

HOŞNUTSUZLUĞUN MATEMATİĞİ: HOŞNUTSUZLUK ENDEKSİ

TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE UYGULAMALARI

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra toparlanma sürecine giren ülkelerin, 1960 itibariyle başlayan ve 1980'lere kadar devam eden stagflasyon durumunun açıklanabilmesi için ilk olarak Friedman'ın geliştirdiği doğal oran hipotezini kullanılmıştır ancak bu oran yeterli olmamıştır (Nelson ve Nikolov, 2014: 294; Friedman, 1977: 470). Patlayan petrol krizi ile artan fiyatlar, ekonominin arz cephesine dikkat çekmiş, bu da literatürde pek çok görüşün revize edilmesi gerekliliğini doğurmuştur (Gylfason ve Schmid, 1983: 641). Artan işsizlik ve enflasyon oranlarını açıklamakta yetersiz kalan Phillips eğrisinin yerine, toplam maliyetin ölçülmesinde iktisadi hoşnutsuzluk endeksi dikkat çekmiştir. İktisadi hoşnutsuzluğun arttığı durumda iktisadi birimlerin gelecek kaygılarının artışı da yansıtan endeks, tüketim ve yatırım kararlarının ertelendiği ya da vazgeçildiği, tasarrufun ise artırıldığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla iktisadi hoşnutsuzluk endeksi hem bireysel hem de ekonominin geneli açısından tahrip etkisini yansıtmaya özelliği taşımaktadır.

Her ülke ekonomisinin korkulu rüyası olan enflasyon, işsizlik ve getirileri, ilk olarak Amerikalı iktisatçı Arthur Okun tarafından bir gösterge haline getirilerek Hoşnutsuzluk Endeksi olarak 1970 yılında literatüre eklenmiştir (Ünsal, 2009: 108). Etkileri toplumda hemen hissedildiği için kısa vadede önemli göstergeler sayılan işsizlik ve enflasyon değerleri, bu endeks için yüksek etkilidir. Yalnızca bu iki değişkene bakılarak dahi, toplumun değerlendirilmesinin yapılması mümkündür. Endeksin değerinin yükselmesi toplumda karamsar atmosferin arttığını göstermektedir (Çondur, 2016: 1311). Satın alma gücünün azaldığını ifade eden enflasyon artışı ile, istihdam düzeyinin azaldığını gösteren işsizlik artışı, makroekonomik göstergelerin kötüye gittiği, dolayısıyla da ekonominin gidişatının aksadığı ve bireylerin yaşamlarından memnun

olmadığı anlamına gelmektedir. Makroekonomik seyri basit istatistiki bir dizi ile özetleyebilen ilk endeks olan iktisadi hoşnutsuzluk endeksi, ilk eleştirilerini de basit bir formüle dayanmasından ötürü almıştır (Cohen vd., 2014: 2). Farklı versiyonları ile benzer sonuçlar elde edilen iktisadi hoşnutsuzluk endeksleri, konjonktür dalgalanmalarının olduğu dönemlerde olduğu kadar son yıllarda genel makroekonomik durumun analizi için de kullanılmaktadır. İktisadi hoşnutsuzluk endeksinin hesaplanmasında kullanılan değişkenler şunlardır:

Enflasyon Oranı: Toplam talebin toplam arzdan fazla olması sonucunda fiyatlar genel seviyesinde görülen yükselmeyi ifade eden enflasyon genel olarak yurtiçinde üretilen tüm mal-hizmetlerin fiyatlarını yansıtan GSYH deflatörü ve tüketicilerin aldığı yurtiçinde-dışında üretilen mal-hizmet fiyatlarını yansıtan tüketici fiyat endeksi yardımıyla hesaplanmaktadır (Ülgen, 2014: 384). Ekonomik büyümenin önemli belirleyicilerinden biri olan enflasyon ile büyüme arasındaki ilişki pek çok çalışmaya konu olmakla beraber, yönü net olarak belirlenememiştir. Bazı iktisatçılar, uzun dönemde enflasyonun ekonomik büyümeyi negatif etkilediği; kısa dönemde ise pozitif etkilediği görüşündedir (Tıraş, 2023: 578-579).

Kesimlerin aynı anda ve eşit biçimde etkilenmediği enflasyon olgusu, gelir ve servetin adaletsiz dağılımı nedeniyle, her kesimi mutlaka etkilemektedir (Hazlitt, 1965: 130). Kesimler üzerinde politik ilişkiler, spekülasyon ve şansa bağlı olarak etki yaratan, yasal gasp olarak adlandırılan enflasyon dönemlerinde (Ackley, 1978: 151), piyasada hâkim olan güvensizlik ve belirsizlik ortamı, uzun vadeli kararların alınması zorlaşmaktadır.

İşsizlik Oranı: Belirli bir dönemde, çalışabilecek durumda olan ve arayışlarına rağmen iş bulamayanların işgücüne olan oranını ifade eden işsizlik oranı (u), kendi içerisinde bir çok ayrıma tabiidir (Ülgen, 2014: 342). İşgücüne yeni katılanların ve çeşitli nedenlerden dolayı işini bırakarak yeni iş arayanlar friksiyonel (u_f); üretim teknolojisine ve tüketici tercihlerine bağlı olarak oluşan değişikliklerle işsiz kalanlar yapısal (u_s) işsiz olarak adlandırılırken, bu iki işsizlik türünün toplamı da doğal işsizliği (u_n) oluşturmaktadır (Bocutoğlu, 78; Ünsal, 2013: 110). Bir diğer deyişle işsizlik oranı, doğal işsizliğin işgücüne oranını ifade etmektedir.

İşsizliğin doğal seviyesinden sapması sonucunda oluşan konjonktürel işsizlik (u_c), konjonktürel dalgalanmaların (daralma-genişleme) olduğu dönemlerde ortaya çıkmaktadır (Mankiw, 2013: 301). Bu durumda, işsizlik oranı (u), doğal işsizlik oranı (u_n) ile konjonktürel işsizlik oranının (u_c) toplamına eşittir (Ünsal, 2013: 111). Daralma dönemlerinde, konjonktürel işsizlik oranı pozitif ve işsizlik oranı da doğal işsizlik oranından yüksektir.

Genişleme döneminde ise, bu durum tam tersi olarak gerçekleşmektedir. Hem maliyetli hem de kaotik bir dönem olan işsizliğin sosyal maliyetinin tam olarak hesaplanması çoğu zaman

mümkün olmamaktadır. Hem ekonomik hem de sosyal ve kültürel açıdan olumsuz etkileri olan işsizlik kavramı, üretimin yavaşlaması ve sonrasında durması, yaşam koşullarının bozulması ve standartlarının düşmesi, insan psikolojisini ve ilişkilerini bozucu etkisi ile ülke ekonomilerinin korktuğu, refah kaybına uğraticı, zararlı bir durumdur.

Büyüme Oranı: Reel gayri safi yurt içi hasıladaki yüzdesel değişim olarak ifade edilen büyüme oranı ($\Delta Y / Y = (\text{Reel GSYİH}_t - \text{Reel GSYİH}_{(t-1)}) / \text{Reel GSYİH}_t$), nüfus artışından büyük olursa yoğun; nüfus artışına eşit olursa yaygın büyüme olarak adlandırılmaktadır (Özer, 2019:15). Yalnızca üretilen mal ve hizmet oranındaki artışı içerdiğinde reel; parasal değer artış oranını da bir başka deyişle enflasyonu da içerdiğinde nominal olarak değerlendirilen büyüme kavramı, tüm ülkelerin hedeflediği en önemli makro iktisadi değişkendir. İlk olarak Smith, Ricardo, Malthus ve Marx gibi iktisatçılar tarafından incelenmiş olan büyüme kavramı, 20.yüzyıl ile yeni yaklaşımlarla yorumlanmıştır.

Faiz Oranı: Sermaye ve gelir arasındaki köprü olarak nitelendirilen faiz, nominal ve reel olmak üzere iki kalemde incelenmektedir (Fisher, 1930: 13). Nominal faiz oranından (i) enflasyonun etkisinin (π) arındırılmasıyla elde edilen reel faiz oranı ($r = i - \pi$), bir diğer ifade ile beklenen reel faiz oranı (re) borç alan ve verenin kararını etkilemektedir (Parkin, 2012: 165; Fisher, 1930: 340). Yüksek faiz oranı güvensizlik ortamına, maliyetlerin artışına, harcamaların kısılmasına, büyümenin azalmasına, işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle faiz oranı da iktisadi hoşnutsuzluğu artıran bir etkidir.

Farklı makroekonomik değişkenlerin denkleme dahil edilmesi ile oluşturulan hoşnutsuzluk endeksleri, süreç içerisinde literatüre şu şekillerde geçmiştir:

Okun Endeksi (Okun's Misert Indeks- OMI), her iki değişkenin de eşit olarak ağırlıklandırıldığı bir hesaplama ile sunulmakta ve özellikle politikacılar tarafınsan ekonomik performans algısını değerlendirmek için kullanılmaktadır (Okun, 1970; Lovell ve Tien, 2000: 2). Toplam talebin toplam arzdan düşük seviyede kalması durumunda ortaya çıkan deflasyonist durumda da, ekonomi için ağır maliyetler söz konusu olmaktadır. Bu nedenle " π 'nin mutlak değerinde ifade edilmesi, deflasyonun da en az enflasyon kadar maliyetli olacağını ifade etmektedir ($OMI = |\pi| + u$). Buna göre,

İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi¹ (OMI) = Enflasyon Oranı (π) + İşsizlik Oranı (u)

Objektif ve kullanışlı bir endeks olarak değerlendirilen Okun Endeksi, birçok çalışmaya ve ilerleyen zamanlarda ekonomik memnuniyetsizliğin ölçümünde kullanılacak daha kapsamlı endekslerin geliştirilmesine temel oluşturmuştur. ABD seçim kampanyalarında 1972'de

McGovern, 1976’da Carter, 1984’te Mondale ve 1992’de Clinton tarafından kullanılan endeks, 1980 yılında Reagan tarafından sefalet endeksi olarak revize edilmiş ve rakibi Carter’a karşı kullanılmıştır.

Okun, endeksin basitliği, ekonomiyi yalnızca enflasyon ve işsizlik olarak değerlendirmesi ve bu iki değişkeni eşit ağırlıkta kabul etmesi nedeniyle eleştirilmiştir (Cohen vd., 2014: 2). Bu doğrultuda da, zaman içerisinde yeni değişkenlerin eklendiği yeni hoşnutsuzluk endeksleri türetilmiştir (Çondur, 2016: 1310).

Ekonomik ve sosyal sonuçları olan bu denklemin makroekonomik performansı ölçmede yetersiz olduğu görüşüyle, 1999 yılında Nobel ödüllü iktisatçı Robert Barro’nun formüle, iç ekonomik dengesizliği ifade eden enflasyon ve işsizliğin yanında uzun vadeli tahvil faizi ile büyüme oranını da eklemesi ile yeni bir boyut kazanmıştır (Lechman, 2009: 2-3). Değişkenlerin bir önceki yıla göre değişimleri olmak üzere, enflasyon, işsizlik ve faiz oranlarının toplamı ile, büyüme pozitif iken farkından; negatif iken toplamından oluşan bu yeni endeks, makroekonomik performansın dönemler arası karşılaştırma yapılabilmesine imkan tanımıştır. 1949-1998 yılları arasında ABD başkanlarının ve 1951-1995 yılları arasında İngiltere hükümetinin ekonomik performanslarını karşılaştırmak amacıyla ortaya çıkan bu endeks, Barro’ya göre, enflasyonun ve işsizliğin artışı, faiz oranlarının yükselmesi ve büyümenin ortalamasının altında gerçekleşmesi ile artan hoşnutsuzluğu ifade etmektedir (Barro, 1999).

İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi² (BMI) = [Δ Enflasyon Oranı ($\Delta\pi$) + Δ İşsizlik Oranı (Δu) + Δ Faiz Oranı (Δi)] – Δ Büyüme Oranı (ΔY)

$$\Delta\pi = \pi_t - \pi_{(t-1)}$$

$$\Delta u = u_t - u_{(t-1)}$$

$$\Delta i = i_t - i_{(t-1)}$$

$$\Delta Y = Y_t - Y_{(t-1)}$$

Barro’nun birbirini takip eden dönemlere ait değişkenleri kullanarak dönemler arası karşılaştırmayı kolaylaştıran; orijinaline göre daha kullanışlı olduğunu ve böylece serbest dolaşıma bağlı olarak bir ülkenin farklı bölgelerindeki ya da aynı bölgedeki farklı bölgelerin iktisadi hoşnutsuzluklarının ve performanslarının zamanla birbirine yakınsayacağını ifade ettiği endeksi, Steve Hanke, 2011 yılında ülkelerarası karşılaştırmalarda kullanmak üzere düzey değerleri ile kullanılmak üzere Sefalet Endeksi adıyla güncellemiştir (Barro, 1996; Hanke, 2017; Kaya vd., 2023: 2438). Hanke, Barro’dan farklı olarak ekonomik büyüme oranı yerine kişi başı reel GSYH artış oranını kullanmıştır (Kasap, 2023: 148). Denklem göre, enflasyon, işsizlik ve faiz oranındaki artış endeksi artırırken, kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıla artışı endeksi düşürmektedir.

$$\text{İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi}^3 = \pi_t + u_t + i_t - \text{KBGSYH}_{\text{reel}}$$

Hanke (2009), Barro'nun endeks üzerindeki düzenlemesinin ekonomideki nispi değişimlerin daha doğru bir şekilde ölçülebilmesine olanak verdiğini ifade etmektedir. Barro ve Hanke'nin iktisadi hoşnutsuzluk endeksinde (Barro-Hanke Misery Index) değişkenlerin oluşturduğu hoşnutsuzluk düzeyi birbirine eşit olmaktadır yani enflasyonun, faizin ve işsizliğin %1 oranında artması veya büyümenin %1 oranında azalması, iktisadi hoşnutsuzluğu %1 artırmaktadır. Buna göre,

$$\text{İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi}^4 (\text{BHMI}) = |\pi_t| + u_t + i_t - g_t$$

Nüfus farklılıkları ve kişi başı milli hasılayı hesaba kattığı için daha kapsamlı görünen Hanke endeksinde, 2022 yılında Andrew Oswald'ın önerisiyle bir güncelleme daha yaparak işsizlik oranının ağırlığını iki katına çıkarmıştır. Böylece endeksi, enflasyon, banka borç verme oranı ve iki katıyla çarpılmış işsizlik toplamından kişi başına reel GSYH'nın yüzde değişiminin çıkarılması olarak formüle etmiştir. Bu haliyle 2024 baskısında Hanke 157 ülkeyi şu şekilde değerlendirmiştir:

Tablo 1: Hanke'min İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi Çalışmasına göre İlk ve Son 10 ülke

Kötüden İyiye Sıralama	Ülke	Hoşnutsuzluk Endeksi	Ana Etken	Kötüden İyiye Sıralama	Ülke	Hoşnutsuzluk Endeksi	Ana Etken
İlk 10 Sıra				Son 10 Sıra			
1	Arjantin	321,8	Enflasyon	148	Hollanda	11,9	İşsizlik
2	Venezuela	276,3	Enflasyon	149	Togo	11,2	İşsizlik
3	Lübnan	266,1	Enflasyon	150	Tayvan	11,2	İşsizlik
4	Suriye	251,4	Enflasyon	151	Fild.Sahili	11,0	İşsizlik
5	Zimbabe	242,2	Faiz Oranı	152	Çin	9,8	İşsizlik
6	Sudan	212,9	Enflasyon	153	Malta	9,5	Enflasyon
7	Türkiye	108,5	Enflasyon	154	Katar	9,3	Faiz Oranı
8	Tonga	77,9	İşsizlik	155	İsviçre	8,7	İşsizlik
9	Yemen	76,7	İşsizlik	156	Japonya	7,0	Enflasyon
10	G.Afrika	75,6	İşsizlik	157	Tayland	6,6	Faiz Oranı

Kaynak: Hanke (2024)

Hanke (2024), yaptığı hesaplama ile, 157 ülkeyi kötüden iyiye sıralamış, bunların hoşnutsuzluk endekslerini ve hoşnutsuzluğa neden olan ana göstergelyi açıklamıştır. Buna göre, 157 ülke içerisinde, Tayland 6,6 endeks değeri ile en iyi durumda olan ülke iken, Japonya 7,0 ile ikinci ve İsviçre 8,7 ile üçüncü sıradadır.

Değişkenlerin düzey değerlerinin yanında dönemlerarası değişim oranlarını da kullanan Barro'nun iktisadi hoşnutsuzluk endeksini, Hanke düzey değerleri ile güncellemiş, ancak her ikisi de nominal faiz oranını içerdiğinden enflasyonun çift sayımı sorunu ile karşılaşmıştır. Bu nedenle bazı çalışmalar, işsizlik, nominal faiz ve büyüme oranını içeren üç değişkenli endeksi kullanmaktadır.

İşsizlik-Büyüme-Faiz İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi (Unemployment-Growth-Interest Misery Index)'ne göre, Barro ve Hanke'nin iktisadi hoşnutsuzluk endeksi Fisher etkisini ($r = i - \pi$) gözardı etmesinden ötürü enflasyonu çift saymaktadır. Reel faiz oranı, borçlanmanın gerçek maliyetini göstermektedir ve nominal faiz oranı ile enflasyon oranı arasındaki farktan oluşmaktadır. Enflasyonda görülen bir artışta, reel faizin sabit kalması için nominal faiz oranının enflasyon oranı kadar artırılması gerekmekte, bu sayede de borçlanmanın gerçek maliyeti değişmemektedir. Enflasyonu çift sayma probleminin çözümü için sonuçları aynı olan ($\pi_t + u_t + r_t - g_t = u_t + i_t - g_t$) iki yöntemden, ya endeks içerisinde nominal faiz yerine reel faiz oranının kullanılması ($\pi_t + u_t + r_t - g_t$) ya da enflasyon değişkeninin denklemden çıkarılması ($u_t + i_t - g_t$) gerekmektedir.

Yeni İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi (New Misery Index)'ne göre, Okun'un endeksine getirdiği revizyon ile, yeni endeksi enflasyon ve işsizlik oranlarının karelerinin ağırlıksız toplamından ($NMI = \pi^2 + u^2$) elde eden Zaleski'ye göre, enflasyon ve işsizliğin maliyeti arasındaki marjinal ikame oranı artan bir seyir izlemektedir (Zalenski, 1990: 90; Wiseman, 1992: 85). İşsizliğin enflasyondan daha fazla hoşnutsuzluk yaratması durumunda ($u > |\pi|$) işsizlik oranının %1 azalması için enflasyonun %1 artmasına; enflasyonun işsizlikten daha fazla hoşnutsuzluk yaratması durumunda ($|\pi| > u$) enflasyon oranının %1 azalması için işsizliğin %1'den fazla artmasına tahammül edilebilmekte; ($|\pi| = u$) durumunda ise eşit hoşnutsuzluk söz konusu olmaktadır.

Enflasyon ve işsizlik oranlarının ağırlıklı toplamından elde ettiği Ağırlıklı İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi (Weighted Misery Index), ($WMI = w\pi\pi + wuu$; $w\pi, wu \geq 1$) ile Yang (1992), enflasyon ve işsizlik oranlarındaki yüzde değişimin subjektif maliyetini ifade etmektedir (Yang, 1992: 89).

Dinamik İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi (Dynamic Misery Index) ise Okun'un endeksinin genişletilmesiyle elde edilmiş, adaptif beklentilerle genişletilmiş Phillips eğrisi ve Okun yasasının dahil edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Enflasyon, işsizlik ve büyümeyi içeren üç değişkenli olan bu endeks, UGR endeksine benzemektedir ancak farkı faiz oranını içermemesidir (Cohen, 2014: 6). Enflasyonun bir önceki döneme göre azalması adaptif beklentiler hipotezi gereğince işsizliğin artmasına ve işsizliğin artması ise Okun kuralı gereğince büyümenin azalmasına yol açmaktadır.

Okun'un gelir dağılımındaki adaletsizliği gözönüne almadığı için iktisadi hoşnutsuzluğu açıklayamayacağını düşünen Asher, Defina ve Thanawala'nın geliştirdiği ADT İktisadi

Hoşnutsuzluk Endeksine göre, Okun endeksi ile PAIN endeksinin (PAIN= Yoksulluk Oranı + Gelir Eşitsizliği (GINI Katsayısı)) birleştirilmesinden (A-D-T İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi = OMI + PAIN) elde edilmektedir (Asher vd., 1993: 58-60). Ancak hem PAIN endeksinin bileşenlerinin hem de ADT değişkenlerinin hangi ağırlıkta kullanılması gerektiği belirsizdir.

Lovell vd. (1995), 1970-1990 arasında OECD ülke performanslarını karşılaştırmak amacıyla, ilk aşamada kişi başı gelir, dış ticaret dengesi, enflasyon ve istihdam oranları olmak üzere dört değişkenli; ikinci aşamada ise bunlara karbon ve nitrojen emisyonlarının da eklendiği altı değişkenli bir hoşnutsuzluk endeksi geliştirmiştir. İlk aşamada 12/19. sırada olan Kanada, ikinci aşamada ilk sıradadır. Telatar (2000), Türkiye’de ekonomisinin 1950-1996 yılları arası ekonomik performansını değerlendirmek için, enflasyon, reel GSYH, dış ticaret hacmi, uzun dönemli bütçe açığından sapma değerleri ve bütçe dengesinin GSMH içerisindeki payını kullanarak geliştirdiği beş değişkenli endeksi ile hoşnutsuzluğu ortaya koymuştur. Hanke (2009), Barro’nun düzenlemesinin ekonomideki nispi değişimleri daha tarafsız şekilde ortaya koyduğu; Di Tella vd. (2001), seçtikleri Avrupa ülkelerinde işsizliğin enflasyona göre daha fazla hoşnutsuzluk yarattığı, %1’lik işsizliğin yarattığı hoşnutsuzluk ile %1,7’lik enflasyonun yarattığı hoşnutsuzluğun eşit olduğu görüşündedir. Blanchflower (2007), işsizliğin bireylerin mutluluğu üzerinde enflasyondan daha etkili olduğu ve bu ilişkinin yaş ve eğitime göre değişiklik gösterdiğini; bir başka deyişle, düşük eğitim seviyesi ve ileri yaş durumunda enflasyondan, iyi eğitim seviyesi ve genç yaş durumunda ise işsizlikten daha fazla endişe edildiğini ifade etmektedir. Kibritçioğlu (2007), hükümetlerin 1987-2007 yıllarına ait aylık verilerle performanslarını karşılaştırmak amacıyla enflasyon, işsizlik, faiz, imalat sanayi üretim artış oranı, cari dengenin GSYH’ya oranı, kamu borçlanma gereksiniminin GSYH’ya oranı, cari reel döviz kurunun uzun dönem denge değerinden sapma derecesi, döviz tevdiat hesaplarının para arzına oranı, toplam dış borç stoğundaki artış oranı ve borsa endeksindeki artış oranı değişkenlerinin kombinasyonlarını kullanarak iki, dört, altı, yedi ve on değişkenli endekslerini kullanmıştır. Lee vd. (2007), 1967-2001 yıllarında ABD, Kore ve Japonya için yaptıkları analizde, makroekonomik değişkenler ile memnuniyetsizlik arasındaki ilişkiyi doğrulamıştır. Welsch (2007), 12 Avrupa ülkesinin 1992-2002 yılları arasındaki verileri ile OMI ve BHMI endeksleri ile yaşam memnuniyetleri ilişkisini incelemiş, OMI ile ters ilişki tespit ederken, BHMI ile ilişki kuramamıştır. Ewa (2009), 27 AB ülkesinin 2001-2007 yılları arasındaki OMI ve BHMI verileri ile yoksulluk oranları arasındaki ilişkiyi analiz etmiş, endeksler arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki saptamış ancak yoksulluk oranı ile bir ilişki kuramamıştır. Ruprah ve Luengas (2010), Latin Amerika ülkelerinde işsizliğin enflasyondan

daha çok hoşnutsuzluk yarattığını ifade etmiştir. Zencey (2011), Mısır ve Tunus'un 2005-2010 yıllarına ait ekonomik büyüme hoşnutsuzluk endeksi verilerini karşılaştırmış, dönem içerisinde gelir artışına karşın, refah ve memnuniyet düzeylerinde artış olmadığını ifade etmiştir. Grabia (2012), 27 AB ülkesinin 2000-2009 dönemi için Okun endeksi ile satın alma gücü paritesine göre kişi başı GSYH değerini değerlendirmiş, endeksin yüksek gelirli ülkeler için düşük; düşük gelirli ülkeler için ise yüksek hoşnutsuzluk düzeyine sahip olduğunu belirtmiştir. Dadgar ve Nazari (2012), İran'ın politik ve ekonomik faktörlerinin 1974-2011 yılları arasındaki verileri ile OMI ilişkisini incelemiş, dış ticaret açığının- demokrasi dışı geleneğin ve gergin siyasi ortamın hoşnutsuzluğu artırdığını belirtmiştir. Ohtake (2012) çalışmasında, işsizliğin mutluluk üzerinde daha etkili olduğunu ve bu iki oranın düşük olmasının mutluluğu artırdığını söylemektedir. Akpınar vd. (2013), Türkiye'de 26 bölgenin 2007 ve 2010 yıllarına ait oluşturduğu, enflasyon, işsizlik, net göç hızı, boşanma oranı, intihar oranı, halk oylamasına katılım oranı ve suç oranı olmak üzere yedi değişkenli sosyo-ekonomik hoşnutsuzluk endeksine göre, 2007 yılı için Antalya, Isparta ve Burdur'dan oluşan bölge, 2010 yılı için ise Aydın, Denizli ve Muğla'dan oluşan bölge en düşük değere yani en hoşnut bölgeler olmuştur. Beşkaya (2013), Türkiye'nin 1980-2010 yıllarına ait makroekonomik göstergelerinin OMI ile ilişkisini ele almış, faiz ve büyüme oranları ile, gelir eşitsizliği, demokratiklik ve dışa açıklık düzeyinin OMI'yi artırdığına işaret etmiştir. Blanchflower vd. (2014), işsizliğin enflasyona göre ortalama 4 kat fazla iktisadi hoşnutsuzluk yarattığını ifade etmiştir. Buna göre, işsizlikteki %1'lik artışı enflasyondaki %5'li düşüş dahi giderememektedir. Cohen vd. (2014), enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi, Okun'un temel fikrinde değişiklik yapmaksızın geliştirmenin verimli olacağı görüşünü sunmuştur. Sadeghi vd. (2014), İran'ın OMI ve GINI katsayısı arasındaki ilişkisini 1972-2010 verileri ile analiz etmiş, OMI'in 49,52'den düşük sonuç vermesi durumunda anlamlı değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmadığını; bu değer üstünde ise endeksin artması durumunda gelir eşitsizliğinin arttığını tespit etmiştir. Özcan ve Açıkalin (2015), Türkiye'deki bireylerin 2005-2013 yılları arasında hoşnutsuzluk ve şans oyunu eğilimi ilişkisini incelemiş, artan hoşnutsuzluğun ve azalan refahın bireylerin şans oyunlarına eğilimini artırdığını ifade etmiştir. Ademola ve Baduri (2016), Nijerya ekonomisinin 1981-2014 dönemine ait ekonomik büyüme ve hoşnutsuzluk endeksi analizinde, aralarında olumlu bir ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir. Çondur (2016), Türkiye'nin 2007-2015 yıllarına ait OMI ile göç hızı, evlilik ve boşanma hızı, suçlu sayısı verileriyle ilişkisini incelemiş, iktisadi hoşnutsuzluğun sosyal hoşnutsuzluğu da doğurduğu sonucuna ulaşmıştır. Özcan (2016), Türkiye ve 29 ülkenin 2003-2013 yıllarına ait verileri ile OMI, BHMI ve yoksulluk açığı

ilişkinin analiz etmiş ve aralarında uzun dönemli ilişki saptamıştır. Işık ve Öztürk Çetenay (2018), Türkiye ve BRICS ülkelerine ait ekonomik göstergeleri OMI ve BHMI ile karşılaştırmış, daha güvenilir sonuçlar için farklı göstergelerin de eklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Oskay (2018), OMI ve BMI endeksleri ile kırılmalı beşli ülkelerinin 2008-2018 yılları arasında karşılaştırmış, Türkiye'nin ekonomik kırılmalılığının gittikçe arttığı sonucuna varmıştır. "Özdemir ve Salihoğlu (2019), hoşnutsuzluk endeksi ile insani gelişmişlik arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Wang vd. (2019), 1987-2017 yılları için ele aldığı Pakistan ekonomisinin Okun endeksi arttıkça olumsuz etkilendiğini tespit etmiştir.

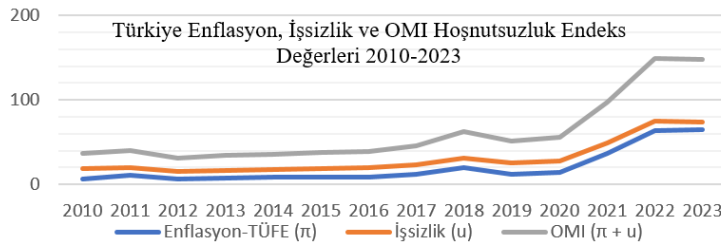
Tablo 2: Türkiye Hoşnutsuzluk Endeks Değerleri 2010-2023

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Enflasyon-TÜFE (π)	6,4	10,45	6,16	7,4	8,17	8,81	8,53	11,92	20,3	11,84	14,6	36,8	64,27	64,77
$\Delta\pi$	-0,13	4,05	-4,29	1,24	0,77	0,64	-0,28	3,39	8,38	-8,46	2,76	22,2	27,47	0,5
İşsizlik (u)	11,9	9,8	9,2	9,7	9,9	10,3	10,9	10,9	11	13,7	13,2	12	10,4	9,4
Δu	-2,1	-2,1	-0,6	0,5	0,2	0,4	0,6	0	0,1	2,7	-0,5	-1,2	-1,6	-1
OMI ($\pi + u$)	18,3	20,25	15,36	17,1	18,07	19,11	19,43	22,82	31,3	25,54	27,8	48,8	74,67	74,17

Kaynak: TÜİK

Tablo 2'ye göre, enflasyon ve işsizlik oranlarının toplamından oluşan Okun Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye için, 2011 yılından 2018 yılına kadar sürekli artan bir seyir izlemiş, 2019 yılında 25,54 ve 2020 yılında 27,8 değer almış, bu yıldan sonrasında ise, hoşnutsuzluğun aşırı derece artışıyla karşılaşmıştır.

Grafik 1: Türkiye Enflasyon, İşsizlik ve OMI Hoşnutsuzluk Endeksi Grafiği 2010-2023

Grafik 1'e baktığımızda ise, işsizlik ve enflasyon arasında yıllar süren benzer seyir, Okun Hoşnutsuzluk Endeksine iki kat olarak yansımıştır. 2021 yılı itibariyle yaşanan aşırı artışlar, endeksin hızlı yükselişine de sahne olmuştur.

SONUÇ

Toplum refah seviyesini ortaya koyan ekonomik performans verileri literatürde sıklıkla değerlendirilen konulardan biridir. Başta ABD olmak üzere, artan petrol fiyatları nedeniyle karşılaştıkları enflasyonist baskılar, büyüme oranı düşüşleri ve işsizlik artışlarının toplum

üzerindeki etkilerini görebilmek amacıyla 1970'li yıllarda Arthur Okun tarafından geliştirilen Hoşnutsuzluk Endeksi, toplumun ekonomik durumdan duyduğu memnuniyetsizliği ortaya koymaktadır.

Hoşnutsuzluk Endeksi, ekonomik politikalardan etkilenen bireylerin refah düzeyi, yaşam kalitesi ve ekonomik güveni ile ilişkilendirilmiş anlaşılır bir ölçüttür. Hükümetlerin uyguladığı politikaların ve uygulamalar sonrasında gerçekleşen ekonomik performansın toplumsal ve ekonomik etkilerini anlamak amacıyla kullanılan endeks, sade bir gösterge olmasına rağmen, politika yapıcılar açısından önemli bilgiler içermektedir.

1990'lı yıllarda, küreselleşmenin etkisiyle entegre hale gelen dünya ekonomisinin değerlendirilmesini ve ülkelerarası karşılaştırmanın yapılmasını mümkün kılan bu endeks, 2008 Küresel Finans Kriziyle birlikte tekrar popüler hale gelmiş, hükümetlerin politikalarını hızlı bir şekilde gözden geçirebilmeleri için fırsat tanımıştır.

Hesaplanmasındaki basit yöntem nedeniyle eleştirilen bu göstergeye göre, bireylerin yaşam kalitesini etkileyen unsurlar olarak değerlendirilen enflasyon ve işsizlik oranlarının toplamı arttıkça toplumun ekonomik memnuniyetsizliği de artmaktadır. Enflasyon, bireylerin satın alma gücünü düşürerek ekonomik refahı azaltırken, işsizlik ise işsiz kalan bireyler üzerinde gelir kaybına ve psikolojik baskıya yol açmaktadır.

2010 yılı sonrasında yaşanan iç ve dış gelişmelere bağlı olarak enflasyon ve işsizlik oranlarında dalgalanmalar yaşayan Türkiye ekonomisinde, 2010 yılı itibariyle izlenen büyüme odaklı stratejiler, enflasyon ve işsizliğin kontrol altında tutulmasını dolayısıyla da endeksin düşük seviyede kalmasını sağlamıştır. 2014 itibariyle yaşanan küresel dalgalanmalar, iç ve dış belirsizlikler ekonomik istikrarı önemli ölçüde etkilemiş ve gerçekleşen oran artışları ile, toplumsal memnuniyetsizlikte belirgin bir artış yaşanmıştır. 2019 yılından itibaren ise yaşanan para politikası değişiklikleri, döviz kurlarının hareketliliği ve pandeminin ekonomik etkileri Hoşnutsuzluk Endeksinin yükselmesine neden olmuştur ve tarihi zirvesine ulaşmıştır.

Bireylerin ekonomik refaha olan uzaklıklarını artıran, geleceğe olan güvenini azaltan ve kararlarını erteleme ya da vazgeçiş ile kararlndıran yüksek endeks düzeyi, politikaların güvenilirliğini sorgulatmakta ve toplumsal huzursuzluğu derinleştirmektedir. Bu doğrultuda ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ve toplumsal refahın artırılması için enflasyon ve işsizlikle mücadele eden kapsayıcı politikaların hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ackley, G. (1978). "The Costs of Inflation", *The American Economic Review*, 68 (2), s. 149-154.
- Ademola, A. S., ve Badiru, A. (2016). "Article The Impact of Unemployment and Inflation on Economic Growth in Nigeria (1981-2014)", *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*, 9 (1), s. 47-55.
- Akpınar, R., Taşcı, K. ve Özsan, M. E. (2013). "Hoşnutsuzluk Endeksine Göre Türkiye'de Bölgesel Farklılık", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (10), s. 59-70.
- Asher, M. A., Defina, R. H., ve Thanawala, K. (1993). "The Misery Index: Only Part of the Story", *Challenge*, 36 (2), s. 58-62.
- Barro, R. J. (1999). "Reagan vs. Clinton: Who's The Economic Champ?". *Business Week, Economic Viewpoint*.
- Beşkaya, A., (2013). "Ekonomik Hoşnutsuzluğun Politik Ekonomisi: Türkiye Üzerine Zaman Serileri Analizi, 1980-2010", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (1), s.1-14.
- Blanchard, O. (2007). "Current Account Deficits in Rich Countries", *IMF Staff Papers*, 54 (2), s. 191-219.
- Blanchflower D.G., Bell, D.N., Montagnoli A. ve Moro, M. (2014). "The Effects of Macroeconomic Shocks on Well-being", *Journal of Money, Credit and Banking*, 46 (52).
- Bocutoğlu, E. (2014). *Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar*, 11. Bs., Bursa, Ekin Yayınevi.
- Cohen, I., Ferretti F. ve McIntosh B. (2014). "Decomposing The Misery Index: A Dynamic Approach". *Cogent Economics and Finance*, 2 (99108), s. 2-8.
- Çondur, F. (2016). *Türkiye'de Hoşnutsuzluk Endeksi Parametrelerinin Gelişimi*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 30 (5), 1309-1327.
- Dadgar, Y. ve Nazari, R. (2018). "The Impact of Economic Growth and Good Governance on Misery Index in Iranian Economy", *European Journal of Law and Economics*, 45 (1), s.175-193.

Di Tella, R., MacCulloch R. J., Oswald A.J. (2001). "Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness", *The American Economic Review*. 91 (1). s. 335-341.

Ewa, L. (2009). "Okun's and Barro's Misery Index as An Alternative Poverty Assessment tool. Recent Estimations for European Countries". MPRA Paper 37493, s.1-10.

Fisher, I. (1930). "The Theory of Interest: As Determined by Impatience to Spend Income and Opportunity To Invest It", New York.

Friedman, M. (1977). "Inflation and Unemployment", *Journal of Political Economy*, 85 (3), s. 451-472.

Grabia, T. (2012). "The Okun Misery Index in the European Union Countries from 2000 to 2009". *Comparative Economics Research*, 14 (4), s. 97-115.

Gylfason, T., Schmid, M. (1983). "Does Devaluation Cause Stagflation?", *The Canadian Journal of Economics/Revue Canadienne d'Economie*, 16 (4), s. 641-654.

Hanke, S. (2009). "The Misery Index: A Reality Check for The US and Jamaica", *Jamaica Observer*.

Hanke, S. (2017). "What Will Be The Most Miserable Economies in 2018?", <https://www.focus-economics.com/blog/most-miserable-economies-2018-miseryindex>

Hanke, S. (2024). "Hanke's 2023 Misery Index", *National Review*, <https://www.nationalreview.com/2024/03/hankes-2023-misery-index/>

Harrod, R. F. (1939). "An Essay in Dynamic Theory", *The Economic Journal*, 49 (193), s. 14-33.

Hazlitt, H. (1965). "What You Should Know About Inflation", Second Edition.

Işık, M. ve Öztürk Çetenak, Ö. (2018). "İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi Makroekonomik Performansın Ölçülmesinde Başarılı Bir Gösterge Midir? Türkiye ve BRICS Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 4 (4), s. 37-50.

Kasap, A. (2023). "Hanke Sefalet Endeksi İle Demografik Ve Sosyal Göstergeler Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Kırılgan Beşli Örneği", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 18 (1), s.146-160

Kaya, L., Çadircı, Ç., ve Aztimur, H. (2023). “İktisadi Hoşnutsuzluk ve Yolsuzluk İlişkisi: ASEAN Ülkelerinden Kanıtlar”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9 (62), 2437-2446.

Kibritçiöğlü, A. (2007). “A Comparison of Macroeconomic Performances of Governments in Turkey: 1987-2007”, MPRA, No: 3962.

Lechman, E. (2009). “Okun’s Misery Index as an Alternative Poverty Assessment Tool Recent Estimations for European Countries”. MPRA Paper, 37493. s.1-10.

Sanghack L., Kiwoong C. ve Seoung H. S. (2007). “International Comparison of Economic Performance Index: The Case of the USA, Japan and Korea,” *The American Economist*, Sage Publications, 51 (1), s. 63-74.

Lovell, C. A. K., Pastor, J. T. ve Turner, J. A. (1995). “Measuring Macroeconomic Performance in the OECD: A Comparison of European and Non-European Countries”, *European Journal of Operational Research*, 87 (3).

Lovell, M.C. ve Tien, P.L. (2000). “Economic Discomfort and Consumer Sentiment”, *Eastern Economic Journal*, 26 (1), s.1-8.

Mankiw, N. G. (2012). “Principles of Macroeconomics”, Sixth Edition.

Nelson, E., Nikolov, K (2014). “Monetary Policy and Stagflation in the UK”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 36 (3), s. 293-318.

Ohtake, F. (2012). “Unemployment and Happiness”. *Japan Labour Review*, 9 (2), s. 59-74.

Okun, A. M. (1970). “The Political Economy of Prosperity.” The Brookings Institution Washington D.C.

Özcan, S.E. ve Açıkalin, S. (2015). “Relationship between Misery Index and Lottery Games: The Case of Turkey”, *International Journal of Humanities and Social Science*, 7 (1), s. 159-164.

Özcan, S. E. (2016). “Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye için Bir Deneme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, s. 294-313.

Özdemir, A. ve Salihoğlu, M. (2019). “Ekonomik ve Politik Faktörlerin İnsani Gelişmişlik Üzerindeki Etkileri”, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5 (3), s. 21-35.

Özer, M.O. (2019). “Gelişmekte Olan Ülkelerde İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi ile Cari Açık Arasındaki İlişki”, İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Ens., İktisat A.B.D., Doktora Tezi, İstanbul.

Parkin, Michael (2012). Macroeconomics, Tenth Edition.

Inder J. R., ve Pavel L. (2010). “Monetary Policy and Happiness: Preferences over Inflation and Unemployment in Latin America”, The Journal of Socio-Economics, 40 (1), s. 65.

Sadeghi, S. K., Marvasti, M. B. Ve Karbor, R. (2014). “New Evidence on The Link Between Income Inequality and Misery Index: A Nonlinear Time Series Analysis”, International Journal of Sustainable Development and World Policy, 3 (1), s. 25-30.

Telatar, F. (2000). “Makroekonomik Performans İndekslerine Göre Hükümetler Arası Sıralamalar, 1950-96”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 15 (175).

Tıraş, H. H. (2023). “MIKTA Ülkelerinde İktisadi Hoşnutsuzluk Endeksi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Journal Of Emerging Economies And Policy, 8 (2), s. 577-590.

Ülgen, G. (2014). İktisat Bilimine Giriş, 6. Bs., İstanbul, Türkmen Kitabevi.

Ünsal, E. (2009). Makro İktisat, İmaj Yayıncılık.

Ünsal, E. (2013). Makro İktisat, 10. Bs., Ankara, İmaj Yayınevi.

Wang, N., Shah, M. H., Ali K., Abbas, S. ve Ullah, S. (2019). “Financial Structure, Misery Index, and Economic Growth: Time Series Empirics from Pakistan”. Journal of Risk and Financial Management 12 (2), s. 1-15.

Welsch, H. (2007). “Macroeconomics and Life Satisfaction: Revisiting the Misery Index”. Journal of Applied Economics, 10 (2), 237-251.

Wiseman, C. (1992). “More on Misery: How Consistent Are Alternative Indices? A Comment”, The American Economist, 36 (2), s. 85-88.

Zencey, E. (2011). “Growth of GDP and Discontent in Egypt and Tunisia”, The Dalg News.

EKOLOJİK VATANDAŞLIK ÇERÇEVESİNDE YENİ TÜKETİCİ PROFİLİ VE PAZARLAMADA MANİPÜLASYON

Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN

Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi,

selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7996-2178

ÖZET

Son yıllarda çevresel sürdürülebilirlik, bireysel ve kurumsal bazda öncelikli konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketicilerin çevresel sorumluluk taşıyan, doğa dostu ürün ve hizmetlere olan ilgisi artarken bu değişim, pazarlama dünyasında önemli dönüşümlere yol açmaktadır. Özellikle çevreye duyarlı bireylerden meydana gelen yeni tüketici profili, ekolojik vatandaşlık anlayışına dayanan, daha bilinçli ve sorumlu tüketim davranışı sergilemektedir. Bu yeni tüketiciler, çevresel etkileri en aza indiren ve sürdürülebilirlik ilkelerine uygun ürün ve hizmetleri tercih etmektedir. Ancak tüketicilerin çevre odaklı talepleri, işletmelerin manipülatif uygulamalarına zemin hazırlayabilmektedir. İşletmeler, çevre dostu yeşil ürün ve hizmet sunduklarını iddia ederken aslında çevreye zarar veren ya da sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumsuz olanları geliştirip satabilmektedir. Bu tür etik dışı stratejiler, tüketicileri yanıltarak çevreye duyarlı yeşil imaj yaratmak ve pazar payı ile kârlılığını arttırmak için kullanılmaktadır. Bu durum ise uzun vadede hem tüketici güvenini zedelemekte hem de gerçek çevresel sorunların çözülmesi için gösterilen çabaları sekteye uğratmaktadır.

Şirketlerin, çevresel sorumluluk gibi değerleri pazarlama araçlarına dönüştürerek sadece algıyı yönetmeye çalışması pazarlama dünyasında ekoloji odaklı manipülasyon kavramını ortaya çıkarmaktadır. Çoğu zaman, gerçek çevresel fayda sağlamak yerine yüzeysel değişikliklerle tüketici taleplerine hitap eden ekolojik manipülasyon, işletmelerin itibarını olumsuz etkilemekte ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılmasını da engellemektedir. Literatür taramasından hareket eden bu çalışmanın amacı, ekolojik vatandaşlık temeline dayanan yeni tüketici profilinin, çevre odaklı pazarlama stratejilerinde nasıl manipüle edildiğini incelemektir. Bu amaçla hazırlanan çalışmada, ekolojik manipülasyonun toplumsal ve çevresel açıdan yaratabileceği olumsuz sonuçlar tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Vatandaşlık, Çevresel Sürdürülebilirlik, Pazarlama, Manipülasyon

GİRİŞ

Günümüzde ekoloji ve özellikle ekolojik sürdürülebilirlik ile ilintili konuların revaçta olduğu görülmektedir. Sürdürülebilirlik, bir toplumun veya ekosistem gibi istikrarlı bir sistemin bütünselliğini ve fonksiyonlarını bozmadan, yok etmeden ya da aşırı tüketime maruz bırakmadan devam ettirebilme yeteneğini tanımlamaktadır. Bu bağlamda sürdürülebilirlik; ekonomik, politik, ekolojik ve sosyokültürel gelişim gibi toplumu doğrudan etkileyen tüm süreçlerde denge gözetilmesini amaçlamaktadır (Khan vd., 2021). Ekolojik sürdürülebilirlik, sınırlı ekosistem ile sınırsız insan ihtiyaçlarını birleştiren bir kavram olarak Callicott ve Mumford (1997) tarafından geliştirilmiştir. İnsan faaliyetleri, yaşamsal ekosistemleri değiştirip dönüştürmüştür. Sürdürülebilirlik kavramı her şeyden önce, insanların ihtiyaçları ile ekosistem arasında denge yaratmaya dayanmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik, ekosistemin kapasitesini

aşmadan ihtiyaçların karşılanmasına izin veren dayanıklı ve dengeli bağlantıyı içermektedir (Vos, 2007).

Ekolojik sürdürülebilirlik, yaşam kalitesinin ve kurumsal hizmetlerin yanı sıra topluma hitap eden ekonomik, kültürel ve çevresel unsurlar ile yakından ilişkilidir. Bu doğrultuda toplumsal süreçlerin farkına varma, bu süreçleri iyileştirecek stratejiler oluşturma ve en iyi stratejileri karşılaştırıp yorumlama noktasında katkıda bulunmaktadır (Aydemir, 2020). Kuşkusuz sürdürülebilirlik, devam eden sosyo-politik, ekonomik, kurumsal ve teknolojik dönüşüm süreçlerindeki stratejik yönleri içeren bir paradigmayı yansıtmaktadır. Sürdürülebilirlik terimi genellikle “düşük karbonlu toplum” hedefiyle eşitlenmekte ve çoğu zaman normatif veya politik-stratejik bir yaklaşıma bağlı görülmektedir. Ekolojik ve çevresel sürdürülebilirlik, kısa ve uzun dönemli perspektiflerin yanı sıra küresel entegrasyonu da gerektirmektedir (Görg vd., 2017). Bunun yanı sıra çevresel sürdürülebilirlik, bu kavramın toplumsal ve ekolojik boyutlarına odaklanan yeni tartışmalara konu olmaktadır. Çevresel sürdürülebilirliğe küresel ve yerel çözümler öneren güncel yaklaşım, bu konudaki ortak amaçları birleştirmektedir. Dolayısıyla günümüzde çevresel sürdürülebilirlikte sosyal aktörler önem kazanmaktadır (de Sartre vd., 2019). Bu noktada yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası aktörlerin geliştirdiği politikalar küresel entegrasyonu desteklemekte ve çevresel sürdürülebilirliği güçlendirmektedir.

EKOLOJİK VATANDAŞLIK VE YENİ TÜKETİCİ PROFİLİ

Günümüzde çevresel sorunların giderek daha fazla gündeme gelmesi, tüketicilerin çevre dostu ürün ve hizmetlere olan ilgisini arttırmaktadır. Bu durum ise pazarlama stratejilerinin çevre odaklı bir yöne kaymasına yol açmaktadır. Khan vd.’ye (2021) göre son yıllarda çevresel sürdürülebilirliğin yalnızca devletlere ve büyük şirketlere atfedilen bir sorumluluk olarak görülmekten çıktığı, aynı zamanda tüketicilerin bireysel tutum ve davranışları ile şekillenen bir konu haline geldiği izlenmektedir. Bu bağlamda gelişen ekolojik vatandaşlık kavramı, bireylerin çevreye karşı duyarlı, sorumlu ve bilinçli davranmalarını teşvik eden yeni bir tüketici profilini ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni tüketici profili; çevreye duyarlı, doğal kaynakların korunup sürdürülebilir bir geleceğin inşa edilmesi ve gelecek nesillere aktarılması bağlamında sorumluluklarının farkında olan kitleleri tanımlamak üzere literatüre kazandırılan “ekolojik vatandaşlık” kavramı ile karakterize edilmektedir.

Günümüzde yaşanan çevresel krizler, sadece insanları değil; tüm canlıları tehdit eden küresel bir soruna dönüşmekte ve çevresel sürdürülebilirlik ile ilintili konuları insanlığın odak noktasına taşımaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik hedefini merkeze alan modern insan, bu hedefe ulaşmak için çevreyi iyileştirecek küresel iş birliğine odaklanan yeni davranış kalıplarını benimsemeye gönüllü hale gelmekte ve bu açıdan ‘ekolojik vatandaş’ olarak tanımlanmaktadır (Syahri ve Salahudin, 2024: 2). Ekolojik vatandaşlık, günümüzün sürdürülebilirliğe odaklanan dünyasında, bireylerin ve toplulukların çevreye olan sorumluluklarını, yalnızca yasal çerçevede değil, aynı zamanda etik ve pratik düzeyde de yerine getirmesini ifade eden güncel bir kavramdır. Bu kavram, modern insan eliyle meydana gelen (antropojenik) çevresel tahribat, toplumların karşı karşıya olduğu çevresel zorluklar, iklim değişikliği, kaynakların tükenmesi ve biyoçeşitliliğin kaybı gibi küresel krizlere yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Ekolojik vatandaşlık, toplumların doğa ile olan ilişkilerini yeniden şekillendirmeyi amaçlayan bir yaklaşım sunmakta ve bireylerin çevreye karşı duyarlı davranışlarını teşvik etmektedir (Allen, 2024). Bu yönüyle ekolojik vatandaşlık, eyleme dönüşen çevre bilincinin temellerini atmaktadır.

Ekolojik vatandaşlığın merkezinde yer alan çevresel sürdürülebilirlik farkındalığı, çocukluktan itibaren ve erken yaşlarda edinilen tutumlar ve davranışlar ile yakından ilişkilidir. Araştırmalar, çevre farkındalığı ve duyarlılığı geliştirerek sürdürülebilir bir yaşamı benimsemeyi amaçlayan

ekolojik eğitimin, çocuklara erken yaşlardan itibaren kazandırılması gerektiğini açığa çıkarmaktadır (Blatchford vd., 2010). Bu nedenle çocukluktan itibaren çevresel farkındalığı arttırmak, ekolojik ve çevresel açıdan sürdürülebilir geleceğe yapılan temel yatırımdır. Ekolojik ve çevresel farkındalık, sürdürülebilir yaşam anlayışını ve uygulamalarını popülerleştirmekte ve her alanda sürdürülebilirlik beklentilerini arttırmaktadır (Kadirhanoğulları ve Aydın, 2023). New York Üniversitesi Stern Center for Sustainable Business merkezi tarafından 2019 yılında yapılan araştırmaya göre, insanlar iklim dostu markaları diğerlerinden ayırt etmekte ve ürünleri bu kritere göre satın almaktadır. Sürdürülebilir ürün olarak pazarlanan ürünlerin payı, geleneksel olarak pazarlanan ürünlerden beş kat daha hızlı büyümektedir (Kazior, 2022). Üstelik çok sayıda tüketici, ekolojik vatandaşlık ekseninde çevre dostu ürünler için diğerlerinden daha yüksek fiyat ödemeye istekli hale gelmiştir (Butt vd., 2021).

İklim değişikliğinin giderek daha fazla insanın odağına girmesi ve iklim krizine yönelik artan kaygılar sonucunda iklim dostu çabalara ve sürdürülebilirliğe bireysel ve kurumsal düzeyde daha fazla ilgi gösterilmektedir (Harangozo ve Szigeti, 2017). Tüketicilerin ekolojik bilgisinin ve çevreye verdiği önemin artması, tüketicilerin beklentilerini karşılamayı hedefleyen işletmelerin eğilimlerinde değişikliklere de yol açmaktadır. Bu değişimin parçası olarak sürdürülebilirlik, işletmelerin imajında önemli rol oynamaktadır. Çevre dostu imaj geliştirilmesi, ürün ve hizmetleri satın alma noktasında tüketicileri ikna etmektedir. Güncel pazar eğilimleri ve tüketici davranışları; yeşil, organik ve ekolojik ürünlerin daha fazla pazarlandığına işaret etmekte ve çevre dostu ürünlerin daha yüksek rekabet avantajına sahip olduğunu kanıtlamaktadır (Liesionis ve Pilelienė, 2009). Standart yaşam rutinlerini sürdürmek için gerekli doğal kaynakların hızla ve medeniyeti tehdit edecek kadar tehlikeli şekilde tükendiğinin farkına varan tüketiciler, ekolojik vatandaşlığa uygun olarak satın alma süreçlerinde daha fazla çevresel duyarlılık göstermekte ve aynı duyarlı davranışları kurumlardan da beklemektedir.

Ekolojik Vatandaş Olarak Yeni Tüketicilerin Davranış Kalıpları

Tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken kurumsal imajını güçlendirmek isteyen işletmeler, karşılarında ekolojik vatandaş olarak konumlanan tüketicilerin çevresel kaygılarını dikkate almak ve bu kaygılara alternatif çözümler üretmek zorunda kalmaktadır. Çevre dostu sürdürülebilir ürün üretimi, karbon ayak izi hesaplaması ve bu izi azaltan önlemler, sürdürülebilir su yönetimi ve ekolojik yaklaşımlar gibi uygulamalar, işletmelerin güncel zorunluluklarına işaret etmektedir (Çolak ve Türkmen, 2023). 2021 yılında Carbon Trust tarafından yapılan araştırmaya göre ABD ve Avrupa'nın sekiz ülkesinde yaşayan tüketicilerin üçte ikisi, çevresel sürdürülebilirlik girişimi olarak karbon ayak izini azaltmayı vadeden markalar hakkında daha olumlu düşüncelere sahiptir (Kazior, 2022). Ekolojik vatandaşlık bilincine sahip yeni nesil tüketiciler, sürdürülebilir iş uygulamalarına inanmakta ve işletmelerin bu değerlere uyum sağlamasını beklemektedir. Pazarlama, sürdürülebilirliği teşvik etmenin yanı sıra işletmelerin kârlılığına katkıda bulunan sürdürülebilir bir yaşam tarzını da içermek zorunda kalmaktadır (Trivedi vd., 2018). Çevreyi korumaya yönelik yasal ve toplumsal baskıların artması, işletmeleri çevresel sürdürülebilirlik standartlarına uygun üretim yapmaya ve sözünde durmaya zorlamaktadır.

İşletmelerin, tüketici taleplerini karşılarken çoğu zaman doğayı kirletmeyen ve çevreye zarar vermeyen sorumlu üretim anlayışını göz ardı ettiği bilinmektedir. Ancak modern pazarlama, tüketicilerin ekolojik bilincinin ve çevresel farkındalığının yüksek olduğu kabulüne dayanmaktadır. Bu nedenle günümüzde ekolojik vatandaşlığı benimseyen tüketicilerin çevre dostu istek ve beklentilerini karşılamayı amaçlayan işletmeler için çevreye duyarlı ve sürdürülebilirlik odaklı stratejiler benimsemek artık bir zorunluluk haline gelmiştir (Boz vd.,

2020). Satın alma davranışında ekolojik hareketi önemseyen ve sürdürülebilirlik beklentisi ile hareket eden tüketiciler, işletmeleri doğaya zarar vermeden üretim yapmaya teşvik etmekte ve üretim sürecinde doğaya dost ürün ve hizmetlerin tüketiciler ile buluşturulmasını sağlamaktadır. Ekolojik bilincin ve çevresel farkındalığın gelişmesi sonucunda yeşil pazarlama ve bu kavramla ilişkili pazarlama yaklaşımları öne çıkmaktadır. Peattie'ye (2001) göre yeşil pazarlama; ekolojik pazarlama (1960-1980), çevreci pazarlama (1980-2000) ve sürdürülebilir pazarlama (2000'den günümüze kadar) olmak üzere üç dönemde ele alınmaktadır:

Ekolojik Pazarlama: Hava kirliliği, petrol sızıntıları, pestisit ve herbisitler gibi ekosisteme zarar veren etmenlerle mücadele eden pazarlama yaklaşımıdır. Çevreye zararlı üretim ve pazarlama faaliyetlerinin sonuçlarına odaklanan ekolojik pazarlamanın kayguları, çok dar bir işletme ve tüketici çevresi tarafından paylaşılmıştır (Katrandjiev, 2016).

Çevreci Pazarlama: Çevresel hasarı azaltmak ve yeşil girişimleri rekabet avantajına dönüştürmek için ekolojik olarak temiz ürün taleplerine cevap veren, çevresel kirliliğe yol açmayan yenilikçi üretim teknolojilerini tercih eden, çevreyi ve insan sağlığını korumayı amaçlayan bir pazarlama yaklaşımıdır (Joshi, 2012).

Sürdürülebilir Pazarlama: Bir paradigma olarak pazarlama uygulamalarında daha ciddi ve köklü değişiklikleri içermektedir. Üretim ve tüketimin olumsuz çevresel etkilerini tamamen ortadan kaldırma ve sürdürülebilir politikalar oluşturma amacı taşıyan sürdürülebilir pazarlama, pazarlamayı sürdürülebilir kalkınma açısından daha da güçlendiren prensipleri kabul etmektedir (Kemper ve Ballantine, 2019).

Yukarıda sıralanan her üç pazarlama yaklaşımı, ekolojik vatandaş olarak tanımlanan yeni nesil tüketicilerin artan çevresel sorunlar karşısında gösterdiği duyarlılığı ve işletmelerden beklentilerini temsil etmektedir. Günümüzde modern pazarlama, tüketicilerin çevresel farkındalığını dikkate almakta ve ekolojik sorunların çözümü için tüketicilere alternatif yollar sunarken sürdürülebilirliğe odaklanmaktadır. Katrandjiev'e (2016) göre bir ürünün geliştirilmesinden dağıtım ve pazarlama aşamasına kadar her sürecin ekosistemle uyumlu olmasını ifade eden sürdürülebilir pazarlama; gelecek odaklı ve adil bir yaklaşım çerçevesinde ekosistemin ihtiyaçlarını dikkate almaktadır. Böylece günümüzdeki ve gelecek nesillerin ihtiyaç duyduğu çevresel ve ekolojik dengeyi gözeterek ihtiyaçları karşılamayı amaçlamaktadır.

Çevreye duyarlı ekolojik tüketiciler, sadece markaları çevresel sorumluluk bilincine teşvik etmekle kalmayıp aynı zamanda kendilerine düşen sorumluluk bilincini de sergilemekte ve çevre odaklı yeni davranış kalıplarını benimsemektedir. Bu kapsamda çevre dostu ve enerji tasarruflu ürünler satın almak için ürün içeriklerini, sertifikalarını ve etiketlerini dikkate almakta ve doğaya zarar vermeyen geri dönüştürülebilir ürün ve hizmetlere yönelmektedir (Kükre, 2012). Özellikle çeşitli çevre sertifikasyonları, işletmenin çevre dostluğuna ilişkin en güvenilir kanıtlardan biri olarak görülmektedir. Sertifikasız ürünlere kıyasla sertifikalı ürünlerin çevreye daha az zarar veren üretim aşamalarından geçmesi nedeniyle bilinçli tüketici sertifikasyondan yanadır (Schiffman ve Kanuk, 1997). Ekolojik vatandaş olarak tanımlanan yeni tüketici profili, çevreye duyarlı markaları tercih etmektedir. Bu tüketicilerin ekolojik yaşam tarzına ve yüksek düzeyde çevre bilincine sahip olması, geri dönüştürülebilir ürünleri tercih etmesini ve çevreyi koruyan markalara öncelik vermesini beraberinde getirmektedir. Ancak bu durum, çoğu zaman markaların tüketicileri aldatan manipülatif girişimler içinde bulunmasına neden olabilmektedir.

PAZARLAMADA EKOLOJİ ODAKLI MANİPÜLASYON

Pazarlamada manipülasyon, etik dışı pazarlama örneklerinden biri olarak pazarlamacılar tarafından yaygın şekilde kullanılmaktadır. Pazarlamada tüketici kararlarını yönlendirmek amacıyla kullanılan manipülasyon; tüketicilerde öfke ve üzüntü uyandıran duygulara seslenmeyi, tüketicilerin korku ve kaygılarını harekete geçirmeyi, dezavantajlı durumları konu etmeyi veya bir ürün ve hizmeti satın alması için tüketicileri kandırmayı içermektedir (Rangaswamy et al., 2021). İşletmeler yeşil standartlara uyum sağlamakta zorlandığında tüketicilerden gelen baskılar, onları yanlış ve yanıltıcı çevresel iddialar ile manipülasyona sürükleyerek tüketicileri kandırmaya yöneltmektedir (Parguel vd., 2011). Pazarlama çalışmalarında tüketici davranışlarını manipüle eden yaygın uygulamalar, özellikle son yıllarda sıklıkla karşımıza çıkmakta ve birçoğu yeşil aklama tanımıyla literatüre örnek teşkil etmektedir.

Fraj ve Martinez'e (2006) göre işletmelerin tüketicilere yönelik mesajlarında çevresel ve sosyal sorumlulukları hakkında bilgi sunması önemlidir. Özellikle ambalajlama ve etiketleme gibi konularda ürünlerin ekolojik yönlerinin vurgulanması tavsiye edilmektedir. Ancak en önemli nokta, mesajların tüketiciler için inandırıcı olması ve sadece sözde kalmamasıdır. Bu nedenle işletmelerin çevreye duyarlılığının yalnızca yeşil etiketler ile değil, EMAS ve ISO 14001 gibi farklı çevre yönetim sistemleri ve sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda desteklenmesi gerekmektedir. Blackburn (2009), tüketici memnuniyeti yaratmak ve pazar payını büyütmek için işletmelerin kendilerini sürdürülebilir olarak pazarladığına dikkat çekerek tüketicilerin, işletmelerin çevreci iddialarını takip etmesinin, çevre odaklı çabalarını izlemesinin ve çevre dostu etiketlerini sorgulamasının önem taşıdığını belirtmektedir. Ancak işletmeler açısından en büyük sorun bu noktada yaşanmaktadır. İşletmeleri takibe alan çevre aktivisti ekolojik tüketici grupları, çevreye duyarlılık konusunda işletmelerin verdiği mesajlar ile eylemleri arasında çelişki yakaladığında işletmelerin manipülasyonları açığa çıkmakta ve işletmelerin çeşitli suçlamalar ile karşı karşıya kalması söz konusu olmaktadır.

Çevreye duyarlı uygulamalar yeni nesil ekolojik tüketiciler tarafından rağbet gördüğünden işletmeler, paydaş taleplerine uyum gösterme konusunda önemli bir baskı altına girmektedir. Dolayısıyla imajlarının, itibarlarının ve kurumsal meşruiyetlerinin tehlikede olduğunu düşünen işletmeler, olumlu bir imaj yaratmak için ürün veya hizmetlerinin çevresel faydalarını abartmakta ya da çevresel faaliyetlerini ve uygulamalarını çevre dostu gibi göstererek tüketicileri yanıltmaktadır (Gatti vd., 2021). Ayrıca yapılan bu manipülatif uygulamalar, işletmelerin yeşil pazarlama ve yeşile dönme eğiliminden hiçbir çaba sarf etmeksizin yararlanmasını sağlamaktadır (Isac vd., 2024). Böylece işletmeler, ürün ve hizmetlerini çevreye zararlı etkileri yokmuş gibi sunarak tüketicilerin gözünde olumlu konumlanma fırsatı yakalamakta ve tüketicilerin gözünü boyayarak onların dikkatini sahte çevresel etkilere çekebilmektedir.

PAZARLAMADA EKOLOJİK MANİPÜLASYONUN OLUMSUZ ETKİLERİ

Pazarlamada ekoloji odaklı manipülasyon ve bu manipülasyonun literatürdeki adlandırması ile yeşil aklama uygulamaları, kurumsal düzey ve ürün/hizmet düzeyi olmak üzere çok boyutludur. Bir işletmenin çevre dostu uygulamaları hakkında tüketicileri aldatması ve onları yanıltması kurumsal düzeyde manipülasyona dayalı yeşil aklamaya örnektir. Bir ürün veya hizmetin çevre dostu ve çevreye faydalı olarak yanıltıcı şekilde sunulması ise ürün/hizmet düzeyinde manipülasyon içeren yeşil aklamaya örnektir (de Freitas Netto vd., 2020). Kurumsal düzeyde manipülasyon; renkler, sesler veya doğal manzaralar gibi doğayı çağrıştıran unsurlarla işletmenin yeşile duyarlılığı hakkında yanlış algılar oluşturmak için yapılmaktadır. Ürün/hizmet düzeyinde manipülasyon ise bir ürünün veya hizmetin ekolojik faydalarını içeren metinsel argümanlarla yanıltıcı çevresel iddialarda bulunmak için yapılmaktadır (Santos vd., 2023). Her

düzye manipölasyon, aynı zamanda literatüre konu olan yeşil aklama uygulamalarına da zemin hazırlamaktadır. Bu noktada General Electric'in "Ecomagination" kampanyası, şirketin çevresel faaliyetlerini destekler görünmesine rağmen EPA'nın (Environmental Protection Agency) temiz hava düzenlemelerine karşı çıkması nedeniyle kurumsal düzeyde manipölasyon içeren yeşil aklamaya örnektir. Enerji verimliliği etiketine sahip ve Energy Star olarak sertifikalandırılan LG marka buzdolapları ise bu sertifika için yeterince enerji verimli bulunmaması nedeniyle ürün/hizmet düzeyinde manipölasyona dayalı yeşil aklamaya örnektir (Aparna ve Murugan, 2024).

Manipölatif iletişim çabalarına dayanan yeşil aklama uygulamaları, işletmelere üç açıdan cazip gelmektedir. İlk olarak doğa dostu ve çevreyi koruyan yeşil ürünlerle öne çıkan işletmeler, daha geniş kamulara ve çevre bilinci yüksek hedef kitlelere ulaşmaktadır. Bu kitlelerin dikkatini çekmek, işletmenin pazar payını arttırmasına katkıda bulunmaktadır (Bi ve Zhang, 2010). İkinci olarak gerçekte çevre dostu yeşil ürünler söz konusu olduğunda yeşil aklama yapılan ürün ve hizmetler tüketicilere yüksek fiyatlandırma ile satılmasına rağmen işletmeler için düşük maliyetli olmaya devam etmektedir. Bu durum yine işletmelerin kârlılığını arttırmaya yardımcı olmaktadır (Xiao vd., 2013). Son olarak ise yeşil aklama, sosyal sorumluluk açısından sembolik ve yorumlayıcı bir davranış olarak görülmektedir. Bu nedenle işletmenin itibar yönetme stratejisini desteklediği için kurumsal yönetim tarafından göz ardı edilebilmektedir (Huang vd., 2020). Ancak manipölasyonu merkeze alan yeşil aklama uygulamaları, işletmelere gerçek bir rekabet avantajı sunmadığı gibi kurumsal performans üzerinde büyük bir tehdit oluşturmaktadır (Testa vd., 2018). Buna göre yeşil aklama kısa dönemde işletmelere kârlılık getirirse de uzun dönemde işletmeleri imaj, itibar ve finansal yatırım kaybı gibi olumsuz sonuçlarla karşı karşıya bırakabilmektedir. Nitekim bilgiye erişimin son derece kolaylaştığı günümüz dünyasında hiçbir bilgi artık uzun süre gizli kalmamakta ve çeşitli manipölasyon teknikleri ile yeşil aklama yaptığı ortaya çıkan işletmeler ve markalar yıkıcı sonuçlarla yüzleşebilmektedir.

Yeşil aklama gibi manipölatif uygulamalar, işletmelerin uzun yıllar sonucu inşa ettiği imajını ve itibarını yok ederek tüketicilerin gözündeki güvenini kaybetmesine neden olmaktadır (Chen vd., 2014). Ayrıca bu tür aldatici uygulamaların artık çok yaygınlaşması nedeniyle gerçek çevre dostu ürünlerin nasıl doğrulanacağı hakkında tüketicilerde karışıklık, yanlış anlama ve belirsizlik görülmektedir (Dahl, 2010). Bu durum, tüketicilerin bilinçli satın alma davranışını olumsuz etkilemekte ve gerçekten çevre dostu ürünleri satın alma isteğini azaltmaktadır (Santos vd., 2023). Ekolojik manipölasyonun yaygınlık kazanmasıyla pazarlamada öne çıkan çevre dostu mesajların ne kadar doğru olduğuna yönelik endişeler de tüketicilerde giderek artmakta ve bu durum, tüketicilerin çevre dostu pazarlama mesajlarına güvensizlik geliştirmesine neden olmaktadır.

Bununla beraber yeşil aklama gibi çevresel hassasiyete dayalı manipölatif uygulamalar, markaların ekolojik imajını da zedelemekte ve tüketicilerin marka tutumlarına olumsuz yansımaktadır (Parguel vd., 2011). Çevre üzerindeki aldatici uygulamalar, yeşil markalara olan güveni azaltmakta ve bu durum, tüketicilerin çevre dostu marka tercihlerinde dramatik düşüşe yol açmaktadır. Ayrıca işletmenin ve ürünlerin marka itibarını da zedelemektedir. Tüketiciler, bir markayı yeşil aklama tarzı manipölatif girişim ile eşleştirdiğinde o markanın çevre dostu iddialarını da güvenilmez bulmaktadır (Somany, 2023). Bunun sonucunda tüketicilerin markaya olan güveni kırılıp markanın itibarı zedelenmekte, markanın rekabet üstünlüğü azalmakta, tüketici satın alma davranışı olumsuz etkilenmekte ve işletmenin finansal performansı düşmektedir (Braga-Junior vd., 2019). Böylece tüketicilerin markalara olan güveninin ve sadakatinin yok olması ile markalar, pazar payında ve küresel rekabette dezavantaj yaşamaktadır.

Bunun yanı sıra yeşil aklama gibi manipülasyon yöntemlerinin, doğanın ve ekolojik çevrenin sürdürülebilirliği üzerinde de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bir işletmenin faaliyetlerini ya da ürün ve hizmetlerini çevre dostuymuş gibi göstererek tüketicileri yanıltması ve onları yeşil vaatlerle etkilemesi, gerçekte yeşil olan ürün ve hizmetlere yönelik algıları bozmaktadır (Seberini vd., 2024). Bu durum, tüketicileri çevresel sorunlara karşı duyarsızlaştırmakta ve ekolojik çözümlerden uzaklaştırmaktadır. Bunun sonucu olarak çevre sorunlarına yönelik yenilikçi ilerlemeler ve hassas çözümler de engellenmektedir (de Freitas Netto vd., 2020). Yanıltıcı çevresel iddialarla satılan ürünler, çevre üzerinde daha olumsuz etkiler yaratmaktadır. Ayrıca yeşil aklama gibi aldatıcı teknikler, tüketiciyi gereksiz tüketime yönlendirerek doğal kaynakları israf etmekte ve sürdürülebilirlik çabalarına zarar vermektedir (Nygaard ve Silkoset, 2023). Çevre odaklı manipülasyona dayalı yeşil aklama gibi teknikler, ekolojik sorunlara gerçek çözümler bulmak yerine yüzeysel ve çoğu zaman aldatıcı yöntemlere başvurarak doğal çevreyi ve çevresel sürdürülebilirliği doğrudan veya dolaylı yoldan tehdit etmektedir.

Çağdaş pazarlama stratejilerinde çevre odaklı manipülasyonların başında gelen yeşil aklamının tüketici güveni, işletme itibarı ve çevresel sürdürülebilirlik açısından neden olduğu zarar çok katmanlıdır. Yanlış kullanım, aldatıcı reklam, sahtecilik ve dürüst olmama gibi farklı yollarla yapılan yeşil aklamının olumsuz etkileri birikmektedir. Bu durum, sosyal sorumluluk alanında doğru yapılan diğer çabalara da zarar vermektedir (Lukinović ve Jovanović, 2019). Günümüzde birçok işletmenin çevre odaklı pazarlama kampanyaları yapmasına ve sürdürülebilirlik raporları yayımlamasına rağmen çevreye verdiği zararın devam ettiği bilinmektedir. Aldatıcı pazarlama mesajları ile manipülasyon yapan işletmeler, tüketicilerde ve yatırımcılarda var olan şüphe ve kaygıları tetiklemektedir. Nihayetinde gerçekte çevreyi koruyan ürün ve işletmeler de bu güvensizliğin kurbanı olabilmektedir (Veral, 2022).

Çevre odaklı pazarlamada manipülasyon ile ilgili ortak yasal düzenlemelerin eksikliğinden dolayı işletmeler, tüketiciler, yatırımcılar ve diğer paydaşlar tarafından çevreci iddiaların güvenilirliği daha karmaşık hale gelmektedir. Bu durum işletmelerin meşruiyetine de zarar vermektedir. İşletmeler, kurumsal meşruiyetini koruyup sürdürmek amacıyla çevreye faydalı ve nispeten zararsız performans göstergelerine dayanarak çevre üzerindeki genel etkilerini yeşil aklama gibi manipülatif yöntemler ile gizlemekte ve bu uygulamadan sembolik strateji olarak yararlanmaktadır (de Freitas Netto vd., 2020). Yeşil aklama gibi manipülatif stratejiler, sembolik çevre koruma davranışlarına odaklanmakta ve çevre dostu olma taahhüdünü yerine getirmeyen işletmelerin kurumsal meşruiyetine zarar vermektedir (Guo et al., 2018). İşletmelerin çevre dostu olma iddialarının gerçekliği ve samimiyeti, kurumsal meşruiyeti elde edip sürdürmede önemli rol oynamaktadır.

Bir işletmenin toplum ve paydaşlar tarafından kabul görmesi ve desteklenmesi anlamına gelen kurumsal meşruiyet, işletmenin varlığını sürdürme açısından oldukça değer taşımaktadır (Mu ve Lee, 2023). Oysa yeşil aklama gibi manipülatif uygulamalar; yalan ve yanıltıcı iddialar üzerinden kurumsal itibarı zayıflatmakta, kurumsal meşruiyete zarar vermekte, işletmeyi yasal düzenlemeler karşısında savunmasız bırakmakta ve yatırımcılar ile paydaşların kaybedilmesine neden olmaktadır (Seele ve Gatti, 2017). Yalanların ve manipülasyonun açığa çıkması sonucunda işletmenin kısa vadede para, müşteri, yatırımcı ve paydaş kaybı yaşaması; uzun vadede ise pazarda isminin lekelenmesi, imaj ve itibarının zayıflaması ve nihayetinde meşruiyetini yitirmesi söz konusudur. Bu nedenle kurumsal meşruiyet kaybı için önlenilebilir bir risk olan manipülatif yöntemlerden, yeşil aklama gibi aldatıcı uygulamalardan uzak durulması ve işletmenin çevresel performansının gerçeklerle uyumlu ve şeffaf olması gerekmektedir.

Öte yandan ekolojik manipülasyonun en bilindik örneği olan yeşil aklamının etkilerini inceleyen son araştırmalar, bu uygulamaların tüketicilere, işletmelere, markalara ve doğaya

olası zararlarının yanı sıra paydaşları da olumsuz etkilediğini göstermektedir. Farklı türde ve düzeyde yapılan yeşil aklama çalışmaları, paydaşların çevresel skandallara yönelik tepkileri üzerinde belirleyici olmaktadır (Torelli vd., 2020). Tüketicilerden ve paydaşlardan gelen çevre dostu olmaya yönelik baskılarla karşı karşıya kalan işletmeler, gerçek çevreci uygulamaların dışında kalan sözde yeşil iddialar yayabilmekte ve yeşil söylemler üretebilmektedir. Bunun gibi yanıltıcı taktiklerin farkına varan paydaşlar, çoğu zaman bu işletmelerle iletişimi kesmektedir. (Mu ve Lee, 2023). Dolayısıyla yeşil aklama gibi manipülasyon içeren uygulamalar, kurumsal paydaşların algılarını da olumsuz etkilemektedir. Bunun sonucunda işletmelerin gerçek yeşil yatırımlarına finansal kaynak sağlamada paydaşların daha isteksiz ve şüpheli hale geldiğini söylemek mümkündür.

Bu noktada Pizzetti vd., (2021) yeşil yalanlar ortaya çıktığında paydaşların işletmeye yatırım yapma niyetinin azaldığını ve işletmeyi suçlama eğiliminin ise arttığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra yeşil vaatleri sadece bir imaj yaratmak için kullanan işletmelerin paydaş ilişkilerinin bozulduğunu ve paydaşların bu işletmelerle iş birliği yapmaktan kaçındığını gösteren çalışmalar da literatürde mevcuttur (Vilchez vd., 2021). Buna rağmen araştırma firması olan Reprisk'in 2023 yılındaki raporuna göre özellikle son 10 yılda yeşil aklamaya dayalı manipülatif vakaların sayısında artış göze çarpmaktadır (Aparna ve Murugan, 2024). Çalışmanın genelinde vurgulandığı üzere yeşil aklama gibi çevre odaklı manipülatif iletişimin tüketicilere yönelik olumsuz etkileri ve ekolojik sürdürülebilirliğe verdiği zarar çok katmanlı bir boyut sergilemektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsan yaşamını doğrudan etkilediği ve yakından tehdit ettiği için günümüzde çevre ve ekolojik sürdürülebilirlik ile ilgili konular revaçtadır (Santos vd., 2023). Özellikle artık ekolojik vatandaş olarak tanımlanan tüketiciler, satın aldığı ürün ve hizmetlerin ekosisteme zarar veren üretim yöntem ve tekniklerini terk etmesi ve çevre dostu olması için işletmeler üzerinde büyük bir baskı yaratmaktadır. Söz konusu bu baskı, işletmeleri çoğu zaman ekolojik tüketicilerin yeşil beklentilerini karşılamak için yalan söylemeye ve manipülatif iletişimi benimsemeye itmektedir (Zhang et al., 2023). Bu noktada ekolojik pazarlamada en sık başvurulan manipülasyon tekniği olarak yeşil aklama, işletmelerin çevresel sorumluluklarını yerine getiriyor gibi görünerek aslında çevre üzerinde olumsuz etkiler bırakmasını ve tüketicileri “yeşil” yalanlarla kandırmasını tanımlamaktadır.

Son yıllarda yapılan araştırmalar, tüketicilerin yeşil ürün ve hizmetlere olan taleplerinde artış olduğunu göstermektedir (Butt vd., 2021; Gatti vd., 2021; Hartmann vd., 2023; Kazior, 2022; Trivedi vd., 2018; Vollero, 2022). Ancak ekolojik ve çevresel sürdürülebilirlik üzerine bilinçlenme ve farkındalık arttıkça bu konuda önemli bir engel olan yeşil aklama gibi manipülasyonlara yönelik endişeler de giderek artmaktadır. Nitekim işletmeler, pazarlama stratejilerinde çevre dostu imaj yaratmak için yeşil yalanlardan sıklıkla yararlanmaktadır. Oysa bu yalanların ortaya çıkması sonucunda işletmelerin çeşitli yaptırımlarla karşılaşması, tüketicilerin güveninin sarsılması, markaların meşruiyet kriziyle imaj ve itibar kaybına uğraması, paydaş ve yatırım kaybı yaşaması ve gerçek çevresel sürdürülebilirlik çabalarının da kesintiye uğraması söz konusudur (Abadie vd., 2024; Braga-Junior vd., 2019; Huang vd., 2020; Nygaard ve Silkoset, 2023; Seele ve Gatti, 2017).

Ekolojik vatandaş olarak konumlanan yeni nesil tüketicileri ve işletmeleri karşı karşıya getiren en bilindik manipülasyon yöntemlerinden biri olan yeşil aklama suçlamalarından korunmak için çevreyi iyileştirmeyi vadeden işletmelerin, üretim sürecinden itibaren pazarlamanın her aşamasında çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik somut adımlar atması önem taşımaktadır. Dolayısıyla işletmelerin “yeşil” olduğunu iddia ettiği ürünlerin gerçek çevresel

faýdalarını kanıtlayan bağımsız araştırmaları desteklemesi ve bağımsız kuruluşların değerlendirmelerine açık olup şeffaf iletişim ve yönetim süreçlerini benimsemesi gerekli görülmektedir. Bu yönden tüketicilerin ekolojik beklentilerine cevap verecek ürün ve hizmetler geliştirmek ve yeşil güveni arttırmak için işletmelerin düzenleyici kuruluşlarla yerel ve küresel ölçekte yasal iş birlikleri yapmasının değerli bir çaba olacağı açıktır. Ekolojik pazarlamaya zarar veren yeşil aklama gibi manipülatif stratejileri önlemeye yönelik bu çabaların hem çevresel sürdürülebilirlik hem de tüketiciler için daha sağlıklı ve adil bir pazarlama ortamı yaratmaya yardımcı olacağını söylemek mümkündür. Bu tür aldatıcı uygulamalardan kaçınmak ve gerçek yeşil girişimleri desteklemek, çevre dostu ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi ile sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir gelecek için önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Abadie, A., Chowdhury, S., Mangla, S.K. ve Malik, S. (2024). Impact of Carbon Offset Perceptions on Greenwashing: Revealing Intentions and Strategies Through An Experimental Approach. *Industrial Marketing Management*, 117, 304-320.

Allen, A. (2024). Towards Ecological Citizenship: Institutional Violence and the Social Contract. *The Ecological Citizen*, 7(2), 173-179.

Aparna, P. ve Murugan, K.S. (2024). Green Washing: A Deceptive Marketing Practice and its Implications. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 277, 122-132.

Aydemir, O. (2020). Sustainability-Sustainable Development and Life Quality. *Arch Design*, 6(1), 45-60.

Bi, S.Y. ve Zhang, L.S. (2010). Corporate Greenwashing Behavior Analysis. *Research on Financial and Economic Issues*, 323(10), 97-100.

Blackburn, R. (2009). *Sustainable Textiles: Life Cycle and Environmental Impact*. Burlington: Elsevier.

Blatchford, J.S., Smith, K.C. ve Samuelsson, I.P. (2010). *Education for Sustainable Development in the Early Years*. Switzerland: Organisation Mondiale Pour l'Education Prescolaire (OMEP).

Boz, D., Duran, C. ve Başköy, S. (2020). Yeşil Pazarlama Faaliyetlerinin Tüketiciler Üzerindeki Etkileri. *OPUS*, 15(22), 1346-1372.

Braga-Junior, S., Martínez, M.P., Correa, C.M., Moura-Leite, R.C. ve da Silva, D. (2019). Greenwashing Effect, Attitudes, and Beliefs in Green Consumption. *RAUSP Management Journal*, 54(2), 226-241.

Butt, A., Khan, S.N., Zakir, M.M., Rana, W. ve Laila, A. (2021). Firms Greenwashing Practices and Consumers' Perception: Role of Marketing and Non-Marketing External Stake Holders in Firms Greenwashing Practices. *Indian Journal of Economics and Business*, 20(3), 689-706.

Callicott, J.B. ve Mumford, K. (1997). Ecological Sustainability as a Conservation Concept. *Conservation Biology*, 11(1), 32-40.

- Chen Y., Lin, C.L. ve Chang, C.H. (2014). The Influence of Greenwash on Green Word-of-Mouth (Green WOM): The Mediation Effects of Green Perceived Quality and Green Satisfaction. *Quality & Quantity*, 48(5), 2411-2425.
- Çolak, G. ve Türkmen, B.A. (2023). Kurumsal Karbon Ayak İzi Analizi: Bir Kimya Fabrikası için Örnek Hesaplama. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 9(1), 191-201.
- Dahl, R. (2010). Green Washing: Do You Know What You're Buying? *Environmental Health Perspectives*, 118(6), 246-252.
- de Freitas Netto, S.V., Sobral, M.F.F., Ribeiro, A.R.B. ve Soares, G.R. (2020) Concepts and Forms of Greenwashing: A Systematic Review. *Environmental Sciences Europe*, 32(19), 1-12.
- de Sartre, A., Charbonneau, X.M. ve Charrier, O. (2019). How Ecosystem Services and Agroecology are Greening French Agriculture through Its Reterritorialization. *Ecology and Society*, 24(2), 1-19.
- Fraj, E. ve Martinez, E. (2006). Environmental Values and Lifestyles As Determining Factors of Ecological Consumer Behaviour: An Empirical Analysis. *Journal of Consumer Marketing*, 23(3), 133-144.
- Gatti, L., Pizzetti, M. ve Seele, P. (2021). Green Lies and Their Effect on Intention to Invest. *Journal of Business Research*, 127, 228-240.
- Görg, C., Brand, U., Haberl, H., Hummel, D., Jahn, T. ve Liehr, S. (2017). Challenges for Social-Ecological Transformations: Contributions from Social and Political Ecology. *Sustainability*, 9, 1-21.
- Guo, R., Zhang, W., Wang, T., Li, C. ve Tao, L. (2018). Timely or Considered? Brand Trust Repair Strategies and Mechanism After Greenwashing in China-From A Legitimacy Perspective. *Industrial Marketing Management*, 72, 127-137.
- Harangozo, G. ve Szigeti, C. (2017). Corporate Carbon Footprint Analysis in Practice. *Journal of Cleaner Production*, 167, 1177-1183.
- Hartmann, P., Marcos, A., Castro, J. ve Apaolaza, V. (2023). Perspectives: Advertising and Climate Change-Part of the Problem or Part of the Solution? *International Journal of Advertising*, 42(2), 430-457.
- Huang, R.B., Xie, X.J. ve Zhou, H.F. (2020). "Isomorphic" Behavior of Corporate Greenwashing. *China Population, Resources and Environment*, 30(11), 139-150.
- Isac, N., Javed, A., Magdalena, R., Cismasu, I.D.L., Yousaf, Z. ve Serbu, R.S. (2024). Is Greenwashing Impacting on Green Brand Trust and Purchase Intentions? Mediating Role of Environmental Knowledge. *Environment, Development and Sustainability*, 26(3), 1-19.
- Joshi, S.B. (2012). Green Marketing In India: Aspects, Problems and Prospects. *Business Analyst*, 32(2), 67-79.
- Kadirhanoğulları, M.K. ve Aydın, S.V. (2023). Determining the Ecological Footprint Awareness of Vocational School Students. *Asian Journal of Instruction*, 11(1), 1-11.
- Katrandjiev, H. (2016). Ecological Marketing, Green Marketing, Sustainable Marketing: Synonyms or an Evolution of Ideas? *Economic Alternatives*, 1(1), 71-82.

- Kazior, J. (2022). Carbon Trust. A. Dağistanlı (Çev.). *Yazılar*, 235, 1-2.
- Kemper, J.A. ve Ballantine, P.W. (2019). What Do We Mean by Sustainability Marketing? *Journal of Marketing Management*, 35(3-4), 277-309.
- Khan, N.H., Nafees, M., Rahman, A. ve Saeed, T. (2021). Ecodesigning for Ecological Sustainability. T. Aftab ve K. R. Hakeem (Eds.). *Frontiers in Plant-Soil Interaction* içinde (ss. 589-616). USA: Academic Press.
- Kükrer, Ö. (2012). Tüketicilerin Çevresel Sorumluluklarının Yeşil Reklamlara Yönelik Tutumlarına Etkisi: Eskişehir Örneği. *Journal of Yasar University*, 26(7), 4505-4525.
- Liesionis, V. ve Pilelienė, L. (2009). Influence of the Ecological Factors on Consumers' Choice. *Management of Organizations: Systematic Research*, 52, 49-61.
- Lukinović, M. ve Jovanović, L. (2019). Greenwashing-Fake Green/Environmental Marketing. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 33(3), 15-17.
- Mu, H. ve Lee, Y. (2023). Greenwashing in Corporate Social Responsibility: A Dual-Faceted Analysis of Its Impact on Employee Trust and Identification. *Sustainability*, 15(22), 1-17.
- Nygaard, A. ve Silkoset, R. (2023). Sustainable Development and Greenwashing: How Blockchain Technology Information Can Empower Green Consumers. *Business Strategy and The Environment*, 32, 3801-3813.
- Nygaard, A. ve Silkoset, R. (2023). Sustainable Development and Greenwashing: How Blockchain Technology Information Can Empower Green Consumers. *Business Strategy and The Environment*, 32, 3801-3813.
- Parguel, B., Moreau, F.B. ve Larceneux, F. (2011). How Sustainability Ratings Might Deter "Greenwashing": A Closer Look at Ethical Corporate Communication. *Journal of Business Ethics*, 102(1), 15-28.
- Peattie, K. (2001). Towards Sustainability: The Third Age of Green Marketing. *The Marketing Review*, 2, 129-146.
- Pizzetti, M., Gatti, L. ve Seele, P. (2021). Firms Talk, Suppliers Walk: Analyzing the Locus of Greenwashing in the Blame Game and Introducing 'Vicarious Greenwashing'. *Journal of Business Ethics*, 170(1), 21-38.
- Rangaswamy, E., Sagadevan, S.K., Rathinasamy, M. ve Nawaz, N. (2021). Manipulation Tactics and Consumer Behaviour: Creating A Desire to Purchase. *Journal of Tianjin University Science and Technology*, 54(10), 1-22.
- Santos, C.F., Coelho, A. ve Marques, A. (2023). A Systematic Literature Review on Greenwashing and Its Relationship to Stakeholders: State of Art and Future Research Agenda. *Management Review Quarterly*, 73(1), 1-25.
- Schiffman, L.G. ve Kanuk, L.L. (1997). *Consumer Behavior*. New Jersey: Prentice Hall.
- Seberíni, A., Izáková, K. ve Tokovská, M. (2024). Greenwashing-The Dark Side of Eco-Friendly Marketing. A Case Study from Slovakia. *Studia Ecologiae Bioethicae*, 22(1), 83-95.

- Seele, P. ve Gatti, L. (2017). Greenwashing Revisited: In Search of a Typology and Accusation Based Definition Incorporating Legitimacy Strategies. *Business Strategy and The Environment*, 26(2), 239-252.
- Somany, N. (2023). Greenwashing in Business: Examining the Impact of Deceptive Environmental Claims on Consumer Behavior and Corporate Accountability. *International Journal of Social Science and Economic Research*, 8(4), 908-920.
- Syahri, M. ve Salahudin, S. (2024). Understanding Ecological Citizenship Through Global Literature: A Bibliometric Analysis. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 8(7), 1-14.
- Testa, F., Miroshnychenko, I., Barontini, R. ve Frey, M. (2018). Does It Pay To Be A Greenwasher or A Brownwasher? *Business Strategy and The Environment*, 27(7), 1104-1116.
- Torelli, R., Balluchi, F. ve Lazzini, A. (2020). Greenwashing and Environmental Communication: Effects on Stakeholders' Perceptions. *Business Strategy and The Environment*, 29(2), 407-421.
- Trivedi, K., Trivedi, P. ve Goswami, V. (2018). Sustainable Marketing Strategies: Creating Business Value by Meeting Consumer Expectation. *International Journal of Management, Economics and Social Sciences (IJMESS)*, 7(2), 186-205.
- Veral, E.S. (2022). Yeşil Yıkama ile Mücadele: Avrupa Birliği'nde Yeşil İddiaların Doğrulanması Girişimi. *Sayıştay Dergisi*, 33(124), 101-129.
- Vílchez, V.F., Gil, J.V. ve Perales, I.S. (2021). How Does Greenwashing Influence Managers' Decision-Making? An Experimental Approach under Stakeholder View. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 28(2), 860-880.
- Vollero, A. (2022). *Greenwashing*. UK: Emerald Publishing.
- Vos, R.O. (2007). Defining Sustainability: A Conceptual Orientation. *Journal of Chemical Technology and Biotechnology*, 82, 334-339.
- Xiao, H.J., Zhang, J.S. ve Li, W.Y. (2013). Research on the Behaviors of Pseudo-CSR. *China Industrial Economics*, 303(6), 109-121.
- Zhang, K., Pan, Z., Janardhanan, M. ve Patel, I. (2023). Relationship Analysis Between Greenwashing and Environmental Performance. *Environment, Development and Sustainability*, 25, 7927-7957.

ÜLKELERİN ÇEVRE POLİTİKALARINDA YEŞİL AKLAMA

Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN

Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7996-2178

ÖZET

Çevresel sürdürülebilirlik günümüzde bireyler, işletmeler ve devletler tarafından giderek daha fazla önemsenen bir konu haline gelmektedir. Birçok ülke, çevresel etkileri azaltmak amacıyla çeşitli politikalar ve düzenlemeler geliştirip uygulamaktadır. Ancak çevresel sorumluluk adına yapılan bu uygulamalar, gerçekte somut bir değişim başlatmaktan ziyade, yalnızca imaj yönetimini önemseyen ve ‘yeşil algı’ yaratan stratejilere dönüşebilmektedir. Bu durum, literatürde yeşil aklama (greenwashing) kavramı ile ifade edilmektedir. Yeşil aklama, çevresel açıdan sorumlu gibi görünen ancak gerçekte çevresel etkileri azaltmaya yönelik somut adımlar atmayan uygulamalardır. Bu göstermelik uygulamalar, hükümetlerin çevresel sürdürülebilirlik politikalarının etkinliğini ciddi şekilde zayıflatmakta, çevreyi destekleyip iyileştiren doğru politikaların üretilmesini engellemekte, çevre odaklı gerçek ve somut adımlara olan beklentiyi arttırmaktadır. Bunun yanı sıra hükümetlerin yeşil aklama stratejileri ile anılması, siyasi meşruiyetinin de tartışmaya açılıp sarsılmasına, çevresel vaatlerinin mevcut ve potansiyel seçmenler nazarında büyük şüphe ile karşılanmasına ve nihayetinde hükümete yönelik güven ve desteğin azalmasına neden olabilmektedir. Bu çerçevede yeşil aklamanın önlenmesi ve çevrenin sürdürülebilirliği açısından zararlı etkilerinin giderilebilmesi için daha sıkı yasal düzenlemelere, şeffaflığa, denetim mekanizmalarına ve gerçek çözüm önerilerini hayata geçiren küresel iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır.

Literatür taramasına dayalı bu çalışma, dünya genelinde çevresel sürdürülebilirlik alanındaki politika ve uygulamaların iç yüzünü inceleyerek yeşil aklama stratejilerinin farklı ülkelerde nasıl şekillendiğini örneklendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada çeşitli ülkelerin iklim politikaları, enerji düzenlemeleri, doğal kaynakların korunması ve yeşil imaj yönetimi bağlamında yeşil aklamanın nasıl işlediği incelenip konuya dair güncel örnekler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Sürdürülebilirlik, Çevresel Politika, Yeşil Aklama

GİRİŞ

Çevresel sürdürülebilirlik, günümüzde özellikle iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve çevresel tahribat gibi küresel tehditlerle mücadele etmek amacıyla giderek önemli bir politik hedef haline gelmektedir. Bu kapsamda birçok ülke, söz konusu çevresel tehditlere karşı çözüm üretme noktasında çeşitli stratejiler ve uygulamalar geliştirmekte, çevre dostu politikalarla toplumsal ve ekonomik kalkınma arasındaki dengeyi kurmayı hedeflemektedir (Kabayel, 2024). Ancak çevresel sürdürülebilirlik çabalarının, çoğu zaman çevreye duyarlıymış gibi görünen ve çevreye sorumlu bir imaj oluşturmayı amaçlayan, gerçekte ise çevre dostu olmayan stratejilerle gölgelendiği söylenebilmektedir. Bu tür aldatıcı ve etik dışı stratejilerden hareket eden uygulamalar yeşil aklama (greenwashing) olarak tanımlanmaktadır.

Yeşil aklama, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir imaj yaratmak amacıyla gerçekte çevreye önem vermeyen ve çevresel etkileri azaltmaya yönelik gerçek adımlar atmayan uygulamaları ifade etmektedir (Fawson vd., 2019). Genellikle işletmelerin ve hükümetlerin, çevre dostu olduğunu iddia etmeleri ve sürdürülebilirlik önlemleri aldığını gösteren reklamlar, duyurular ve tanıtımlar yapımlarıyla ortaya çıkan yeşil aklama, çoğu zaman sürdürülebilirliği gerçekleştirmek yerine, sadece “yeşil” bir algı yaratmaya yönelik manipülasyonlardır. Bu durum, küresel ölçekte çevresel sorunları çözme çabalarını zayıflatmanın yanı sıra kamuoyunun çevresel sorunlara olan duyarlılığını da azaltmaktadır. Ülkelerin çevre politikalarında yeşil aklama genellikle ürün ve hizmetlerin çevre dostu olma niteliğinin abartılması, yenilenebilir ve temiz enerjiye yatırım yapılıyor gibi gösterilerek fosil yakıtlara ve çevreye zarar veren uygulamalara dayalı faaliyetlerin sürdürülmesi, çevreye zarar vermesine rağmen çevresel sürdürülebilirlik vadeden proje olarak duyurulan yeşil yatırımlar, siyasal aktörü konumlandırmak için yürütülen yeşil imaj kampanyaları ve çevre politikalarına yönelik verilen sözlerin yerine getirilmeden yalnızca yeşil etiketler kullanılması gibi yollarla yapılmaktadır (Hemming vd., 2022; Márquez vd., 2022; Miller ve Su, 2020; Simonov ve Davydova, 2023; Toni ve Chaves, 2022).

Literatür taramasından hareket eden bu çalışmada, yeşil aklama uygulamalarının dünya genelindeki çevresel sürdürülebilirlik politikalarıyla nasıl etkileşime girdiği ve bu durumun çevresel sürdürülebilirlik politikaları ile ilgili tartışmalara nasıl yansıdığı farklı örnekler üzerinden incelenmektedir. Ülkelerin yeşil aklama stratejilerinin, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine zararları ve çevre politikaları üzerindeki manipülasyona odaklanan bu çalışma, yeşil aklamaların küresel ölçekteki çevresel sürdürülebilirlik politikalarındaki rolünü tartışmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmanın temel odak noktası; ABD, Avustralya, Brezilya, Rusya ve Çin gibi farklı ülkelerde uygulanan çevresel sürdürülebilirlik politikaları çerçevesinde yeşil aklama stratejilerinin nasıl şekillendiğini ve bu stratejilerin küresel çevre politikalarına olan etkilerini örneklendirmektir. Çalışmanın sonucunda ise yeşil aklama stratejilerinin önüne geçebilmek için şeffaf politikaların, sıkı yasal düzenlemelerin ve katılımcı denetim mekanizmalarının varlığına duyulan ihtiyaç öne çıkmaktadır.

ABD İKLİM POLİTİKALARI VE YEŞİL AKLAMA

Son yıllarda çevre kaygılarının artmasıyla siyasal yeşil aklama faaliyetleri de sıklıkla görülmeye başlanmıştır. Bu duruma yönelik en belirgin örnekler, ABD Başkanı Donald Trump’ın 2016 ABD Başkanlık Seçimleri döneminde yürüttüğü kampanya ve başkan olduktan sonra izlediği çevre politikaları ve çevreye yönelik açıklamalardır. Trump, 2016 ABD Başkanlık Seçimleri döneminde henüz başkan adayırken kampanyasında sıklıkla iklim değişikliğine inanmadığını söylemiş (Oğuz, 2019) ve seçim vaadi olarak uygulamada olan bazı iklim politikalarının iptal edilip Paris İklim Anlaşması’ndan çıkılacağını dile getirmiştir (Biggs vd., 2016). Trump’a göre küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi felaket senaryoları, Çin tarafından ABD ekonomisini batırmak için uydurulmuş yalanlardır (Cilizza, 2018; Euronews, 2017). Trump, 2016 yılında ABD Başkanlık Seçimlerini kazanıp göreve gelir gelmez iklim kriziyle ilgili söylemiş olduğu vaatlerini tek tek gerçekleştirmeye başlamıştır.

Donald Trump tarafından 28 Mart 2017 tarihinde yayımlanan “Enerji Bağımsızlığının ve Ekonomik Büyümenin Teşvik Edilmesi” başlıklı bir kararname ile iklim eylem planı, metan emisyonlarını azaltma stratejileri, enerji üretiminde karbon kirliliği standartları ve iklim değişikliğine hazırlık gibi birçok önemli düzenleme iptal edilmiştir (Ağaçayak vd., 2017). Haziran 2017’de ABD’nin Paris İklim Anlaşması’ndan çekileceğini duyuran Trump, 4 Kasım 2019’da ABD’yi resmî olarak anlaşmadan çıkarmıştır (Bag, 2021). Başkan Trump, Paris İklim Anlaşması’ndan ayrılma gerekçesi olarak bu anlaşmanın küreselleşmenin bir ürünü olduğunu ve ABD’nin ekonomisine zarar vereceğini göstermiştir (Dicle, 2017).

Öte yandan Trump, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nün (MIT) bazı araştırmalarına atıfta bulunarak Paris İklim Anlaşması'nın bütün şartlarına uyulsa bile 2100 yılına kadar küresel iklim sıcaklığında bir santigrat derece bile azalma olmayacağını belirtmiştir. Ancak MIT yetkilileri, Trump'ın açıklamalarını yalanlayarak Paris İklim Anlaşması'na uyulmadığı takdirde 2100 yılına kadar dünyanın ortalama 5 santigrat derece sıcaklık artışı ile karşı karşıya kalacağını ifade etmişlerdir (Emiroğlu, 2017). Küresel ısınmayla ilgili bilimsel verilere rağmen Trump'ın seçmen kitlesinin önemli bir kısmı, küresel ısınmanın yalan olduğuna inanmaya devam etmiştir (Leiserowitz vd., 2024; Levy, 2024). Trump'ın ardından başkanlık seçimlerini kazanan Joe Biden'ın ilk icraatları, Trump'ın iptal ettiği çevre uygulamalarını tekrar hayata geçirmek ve Paris İklim Anlaşması'na geri dönmek olmuştur (Bağ, 2021; Briggs, 2021). 2024 Başkanlık Seçimleri için tekrar aday olan Trump ise iklim değişikliği ve küresel ısınmayla ilgili iddialarının arkasında durmuş ve seçim kampanyası boyunca iklim değişikliği tehdidini sahtekârlık ve aldatmaca söylemiyle reddederek (İklim Haber, 2024) enerji alanında radikal vaatlerine rağmen seçimleri kazanmıştır.

Trump'ın ikinci kez başkan olması sonucunda yürürlükte olan iklim politikalarının tekrar iptal edileceği, ABD'nin uluslararası iklim anlaşmalarından tekrar çekileceği ve ülkedeki hava kirliliğinin insan sağlığını tehdit edecek şekilde yükseleceği görüşü hâkimdir (Wagner, 2024). 5 Kasım 2024 seçimlerinde yeniden başkan seçilen Trump'ın, temiz enerji politikalarına karşı tutumunu koruyarak önceki başkanlık döneminde olduğu gibi bu yeni süreçte de ABD'nin iklim politikalarını geriye çekeceği tahmin edilmektedir. Uzmanlar, görev süresi boyunca Trump'ın iklim kriziyle mücadelede kalıcı etki bırakmayacağına, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıt kullanımında yeni planlamalar yapacağına ve iklim krizinin olmadığını savunup fosil yakıtları teşvik eden Chris Wright'ın kabineye Enerji Bakanı olarak aday gösterilmesinin tehlikesine dikkat çekmekte ve Birleşmiş Milletler (BM) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 29. Taraflar Konferansı'na (COP29) ABD Başkanı Joe Biden'ın katılmasına rağmen konferansta yapılan anlaşmaların, resmî görevine 20 Ocak 2025'te başlayacak olan Trump yönetimi için bağlayıcı olmayacağına işaret etmektedir (İklim Haber, 2024; İş ve Girişim, 2024). Trump'ın çevre düşmanı politikalarının arkasında yatan temel nedenin, fosil yakıt üreticilerini ve yatırımcılarını desteklemek olduğu düşünülmektedir (Taner, 2017).

Bunun yanı sıra ABD'de iklim krizi ile mücadelede karbon politikaları da çoğu zaman yeşil aklama yönünden eleştirilmektedir. Bu noktada özellikle net sıfır hedeflerinin karbon piyasası oluşturmayı planlayan politikacılar ve şirketler tarafından desteklenmesi, yeşil aklama olarak görülmekte ve "iklim dolandırıcılığı" olarak tanımlanmaktadır. Karbon piyasalarının, karbon yutağı görevi görece büyük toprak gasplarına yol açarak birçok insanı yerinden etmesi sonucunda onları geçim kaynaklarından mahrum bırakacak olması da iklim aktivistlerinin bu çabaları yeşil aklama olarak etiketlemesine yol açmaktadır (Croeser, 2021). İklim krizi bağlamında karbonsuz ekonomiye geçiş, "yeşil kapitalizm" tarafından yalnızca belirli sınırlar dahilinde desteklenmektedir. Uygulanan iklim stratejileri, sera gazı emisyonlarının bir kısmını azaltmaya yönelik yeni yolları ve teknolojileri desteklemiş gibi görünmektedir. Oysa kapitalist öncelikler, iklim krizi ile mücadele etmekte yetersiz kalmakta ve karbonsuzlaştırma politikaları ile yeşil aklama çalışmalarını öne çıkarmaktadır (Low ve Boettcher, 2020).

ABD'de Nükleer Enerji Enstitüsü (NEI), nükleer enerji lehine argümanlar sunmak ve toplumu ikna etmek için çeşitli gruplar kurmuştur. Bu gruplardan en önemlisi, nükleer enerjiyi desteklemek için iş ve akademi dünyası, çevre, tüketici ve işçi topluluklarını bir araya getiren Washington merkezli Temiz ve Güvenli Enerji Koalisyonu (CASEnergy) adlı gruptur. 2006 yılında kurulan CASEnergy grubunda yeşil aklama alanında kariyer yapmış isimler vardır. CASEnergy, PR devi Hill and Knowlton'un ofislerinden yönetilmekte ve NEI tarafından

finans edilmektedir (Beder, 2011). Bu nokta, fosil yakıtlara dayalı üretim yapan şirketlerin küresel ısınma ve iklim değişikliğine şüpheyle yaklaşılmasını sağlamak için halkla ilişkiler ve spin doktorluk stratejilerinden yararlanarak yeşil aklama yaptığına işaret etmektedir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi iklim değişikliğiyle ilgili düzenleyici baskılar, ABD’li şirketleri de yeşil aklama yapmaya yönlendirmektedir. Özellikle karbon emisyonları konusunda zayıf çevresel performansına sahip şirketlerin yeşil uygulamaları hakkında yaygın şekilde bilgi paylaşması, bu bilgilerin yeşil aklama ile eşleştirilmesine ve doğruluğunun sorgulanmasına yol açmaktadır (Márquez vd., 2022). Hangi şirketlerin ne kadar karbon yoğun üretim yaptığı ve çevreye zarar verdiği ile ilgili güvenilir bilgiye ulaşamamaktadır. ABD gibi birçok ülkede bilgi asimetrisini gidermek için karbon emisyonlarının açıklanması istenmektedir. Ancak birçok kriter dar ve belirsiz şekilde tanımlanmakta ve karbon piyasasında devam eden ticareti ve ticari ilişkileri engellemeyecek verilerle sınırlandırılmaktadır (In ve Schumacher, 2021). Bu nedenle yüksek kâr hedefleyen şirketler, çevre performansına ilişkin olumsuz bilgileri gizlerken olumlu yeşil gelişmeleri abartıp seçici olarak raporlamakta ve yeşil aklama yapmaktadır (Hu vd., 2023).

İklim krizi ABD politikasında halen açıkça tartışılan konulardan biridir ve ABD’li politikacılar, karbon vergisi veya düzenleyici politikaların iyileştirilmesi konusunda yavaş davranmaktadır. Örneğin, karbon yoğun üretim yapan birçok şirket, iklim değişikliği ile mücadelede karbon azaltma politikalarına karşı çıkan kongre üyelerini desteklemekte ve lobcilik faaliyetleri yürütmektedir. Ancak bunu yapan şirketler, bir yandan da gaz emisyonlarını azaltmak için taahhütte bulunmaktadır. Bu konuda çelişkili stratejileri benimseyen birçok şirket, çevresel sorumluluğunu yeşil aklama ile örtmeye çalışmaktadır (Fawson vd., 2019). Birçok politikacı da çevre dostu imaj oluşturmak, çevre politikalarına taraftar toplamak, gündemi çevre konusuna çekmek ve çevre sorunlarını çözecek bir kurtarıcı olduğuna halkı inandırmak için karbon vergisini kullanmaktadır. Politika yapımcılar, karbon vergisi ile hükümete yeni bir gelir kaynağı elde ederken çevreyi kirleten şirketler ile siyasal ilişkilerini sürdürmektedir. Böylece hükümetler, politika yapımcılar ve şirketler, yeşil vaatler ve iklim paradoksundan yararlanarak yeşil aklama yapmaktadır (Kabayel, 2024). Buna göre çevresel politikaları kullanarak yeşil imaj oluşturmak isteyen şirketlerin ve politikacıların yeşil aklamadan sıklıkla yararlandığını söylemek mümkündür.

AVUSTRALYA ENERJİ DÜZENLEMELERİ VE YEŞİL AKLAMA

Çevre ve iklim kriziyle ilgili manipülatif tutumlarıyla öne çıkan bir diğer siyasi lider ise Avustralya Eski Başbakanı Scott Morrison’dır. Morrison, yürüttüğü seçim kampanyası süresince yeşil reklamlardan yararlanan ve 2050 yılına kadar Avustralya için sıfır emisyon sözü veren bir lider olarak kamuoyunun beğenisini kazanmıştır. Ancak Morrison, 2018-2022 yıllarını kapsayan başkanlık sürecinde vaatlerinin hiçbirini yerine getirmediği için kamuoyunda derin bir hayal kırıklığına neden olmuştur. Avustralya Başbakanı olarak göreve 2018’de başlayan Morrison (NAA, 2024), seçim dönemindeki çevre vaatlerini görevi süresince yerine getirmediği yönünde ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Seçim kampanyaları döneminde 2050 yılına kadar sıfır emisyon vaadinde bulunan ve çevre dostu imaj çizen Morrison’ın göreve geldikten sonra çevreyle ilgili vaatlerinin hiçbirini yerine getirememesi Avustralya kamuoyu ve çevreci kuruluşları hayal kırıklığına uğratmıştır (Victor ve Cave, 2021). Seçim öncesi verdiği vaatlerin aksine fosil yakıt kullanımını kısıtlamak yerine teşvik eden Morrison, Avustralya’da çıkan orman yangınlarında da çok kötü bir performans sergilemiştir. 2019 yılında çıkan orman yangınında yaklaşık Florida büyüklüğünde ormanın yanması ve yangınlar sırasında Morrison’ın ailesiyle birlikte Hawaii tatilinde olması tepkilerin büyümesine neden olmuştur (O’Brein, 2022).

Morrison'ın iklim krizine yönelik hiçbir yükümlülüğünü yerine getirmemesi, uluslararası örgütlerin de tepkisini çekmiştir. İngiliz hükümetine emisyon azaltımları konusunda tavsiyelerde bulunan bağımsız bir organ olan Birleşik Krallık İklim Değişikliği Komitesi'nin başkanı Lord Deben, Glasgow'daki COP 26 görüşmelerinde ilerleme kaydedildiğini ancak Morrison hükümetinin yardımcı olmadığını söylemiştir (LoPresti vd., 2021). Morrison, son derece düşük çevre performansı ile eleştirilere maruz kaldığı süreçte kurtarıcı olarak COVID-19 salgınına sarılmıştır. Bu süreçte çevre eleştirilerine her maruz kaldığında önceliğinin pandemi olduğunu ve tamamen COVID-19 salgınına odaklandığını söyleyerek çevre politikalarıyla ilgili kendisine yöneltilen soruları geçiştirmiştir. Pandemi sürecini gündem değiştirme fırsatı olarak gören Morrison iktidarı, 2020 Temmuz ayında yayımlanan Birleşmiş Milletler (BM) Raporunda Avustralya'nın iklim krizi etkinliği sıralamasında dünyada 170. sırada yer almasına neden olmuştur (T24, 2021).

En yüksek sera gazı emisyonu düzeyine sahip olan ülkeler arasında yer alan Avustralya, çevreyi kirleten fosil yakıtı dayalı enerji tüketimi ile öne çıkmaktadır (Yunus vd., 2016). Bu doğrultuda Avustralya hükümeti, karbon emisyonlarını azaltmak ve küresel ısınma ile etkili şekilde mücadele edebilmek için Paris İklim Anlaşması'ndaki taahhütleri yerine getirmeyi kabul etmiştir. Ancak Avustralya'nın 2030 yılına kadar hedeflediği emisyon azaltma değerleri, iklim değişikliği tehdidine karşı yetersiz bir yanıt ve Avustralya'nın Paris İklim Anlaşması kapsamında verdiği taahhütle uyumlu değildir (Bourne vd., 2018). Avustralya Federal hükümeti, iklim tehdidine yanıt verebilmek amacıyla yeni yasal ve düzenleyici politika araçları oluşturmuş ve 2008 yılında NGER Yasasını (The National Greenhouse and Energy Reporting Act) yürürlüğe koymuştur. Hükümet, yerel ve küresel düzeyde çevresel kaygıları yönetmek için tasarlanan bu yasa ile emisyonlarda eşik değerleri aşan şirketlere emisyonlarını kaydedip raporlamayı zorunlu tutmuştur (Lodhia ve Martin, 2012). Avustralya'da NGER Yasasına göre eşik değerleri aşan ve iklim taahhütlerine uymayan şirketler ise önemli çevresel değişiklikler ve yasal düzenlemeler yapmadığı halde, kurumsal meşruiyetini kaybetmemek için daha çok açıklamaya başvurarak sözde yeşil imaja ve yeşil aklamaya yönelmektedir (Perera vd., 2019).

Avustralya'da yeşil aklama birçok sektörde yaygındır. Ülkede yeşil aklamanın sıklıkla görüldüğü sektörler arasında kozmetik ve kişisel bakım, tekstil ve moda, hazır giyim ve ayakkabı ile gıda sektörü yer almaktadır. Avustralya Rekabet ve Tüketici Komisyonu (ACCC) tarafından 2023 yılında yapılan bir araştırmada ülkede kozmetik, giyim ve gıda sektörlerinde çevresel iddialarda bulunan şirketler saptanmıştır. Ancak bu sektörlerde incelenen 247 şirketten yarısından fazlasının şüpheli ve belirsiz iddialarda bulunarak yeşil aklama yaptığı tespit edilmiştir (Badhwar vd., 2024). Günümüzde Avustralya, fosil yakıtlar yerine temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım çalışmalarıyla öne çıkan ülkelerden biri olmasına rağmen, bu çalışmaların sözde yeşil politikalar götüğü ve esasen yeşil aklama olduğu yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır. Son yıllarda Avustralya'da hükümetin incelemesine tabi olan yüksek karbon emisyonları ile çevreye zarar veren şirketlerin yeşil aklamaya yöneldiği kanıtlanmıştır. Zayıf çevresel performans sergileyen bu şirketlerin, paydaşların olumsuz algılarını değiştirmek amacıyla sosyopolitik teorilerin öngördüğü şekilde yeşil aklama uygulamalarına yöneldiği düşünülmektedir (Wedari vd., 2021).

Enerji sektöründeki güçlü politik bağlantılar ve kurumsal çıkarlar, Avustralya'nın iklim mücadelesine yönelik politika süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Tarihsel ve güncel perspektiften bakıldığında Avustralya hükümetinin çevre politikalarında yeşil aklama stratejilerinden yararlanması, ülkede özellikle enerji sektöründeki şirketlerin de net sıfır iddialarında bulunup yeşil aklama yapmasını kolaylaştırmaktadır. Avustralya Hükümeti; seçici söylemler ile gelecekteki karbon giderme teknolojisini öne çıkarmak gibi özel sektörün sıklıkla

başvurduğu taktiklerden yararlanmakta ve net sıfır hedefleri kapsamında yeşil aklama yapmaktadır (Hemming vd., 2022). Günümüzde dünyanın en büyük kömür ve gaz ihracatçısı olan Avustralya, iklim eylemi konusuna yönelik artan kamu baskısı ile fosil enerji sektörünün ekonomiye hakimiyeti arasında sıkışmış durumdadır. Dünyada fosil yakıtlara dayalı ekonomik üstünlüğünü korumak isteyen Avustralya hükümeti, halkla ilişkiler stratejileri ve söylemleri ile fosil enerji hegemonyasını güçlendirmekte ve bu söylemleri medyada yayarak iklim savunuculuğuna yönelik eylemleri baskılamaya çalışmaktadır. Fosil enerji sektöründeki hâkim ideolojiyi halkla ilişkiler stratejileri ile destekleyen hükümet, yeni bir çevresel hegemonya üretmektedir (Wright vd., 2021). Böylece Avustralya hükümeti çevre mücadelesini iletişim stratejisi olarak manipülatif söylemlere indirgemekte ve yeşil aklamaya alan açmaktadır.

BREZİLYA AMAZON YAĞMUR ORMANLARI VE YEŞİL AKLAMA

Brezilya, Amazon yağmur ormanlarına yönelik yürütülen çalışmalar üzerinden yeşil aklama suçlamaları ile karşı karşıya kalmaktadır. Merkantilizm ile Avrupa metropollerinin sömürgeleştirdiği ülkeler, köleleştirilmiş emek ile yüksek oranda çevre tahribatına neden olmaktadır. Bu üretim mantığı içerisinde Avrupa ülkeleri kendi ülkelerindeki üretim açığını doldurmak için marjinal ülkelerden stratejik olarak yararlanmaktadır (Bales, 2016). Bu ülkeler arasında dünyanın en önemli orman arazisine sahip ülkelerden biri olan Brezilya öne çıkmaktadır. Dış borcunu ödemesi için sürekli uluslararası baskı altında olan Brezilya'da sanayi politikasına yönelik teşvikler azalmış durumdadır. Bu nedenle ülkede tarım ticareti ve özellikle maden çıkarma endüstrisi gelişmiştir. Bu durum ise çevresel tahribatı hızlandırmış ve çevre koruma odaklı siyasi vaatlerin artmasını tetiklemiştir (de Mariz, 2022). Ancak Brezilya'da ekonomik kalkınma stratejisi olarak kabul edilen çevresel sömürüye ve ekolojik yıkıma dayalı ekonomik ve politik ortam, çevreyi korumayı amaçlayan yasal girişimler ve düzenlemeleri baltalamaktadır (Lynch vd., 2013).

Günümüzde ekonomik faaliyetler belirli renklere göre ifade edilmektedir. Örneğin; suyu, havayı ve toprağı kirleterek çevreyi tahrip eden kömür ve petrol gibi fosil yakıtlara dayalı üretim yapan endüstriler kahverengi ekonomi olarak adlandırılmaktadır. Bunun tersine çevreye duyarlı, temiz ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanan üretimler ise yeşil ekonomi olarak ifade edilmektedir (Özdemir, 2022). Brezilya, çevreyi kirleten ve doğaya zarar veren kahverengi ekonomik faaliyetlerin artmasından sorumlu tutulmaktadır. Brezilya endüstrisi için yapılan ampirik çalışmalar, çevresel kaygıları öne çıkaran şirketlerin yeni üretim teknolojilerinden sıklıkla söz etmesine rağmen ülkede kahverengi ekonominin devam ettiğini göstermektedir (Young, 2013). Yenilikçi şirketlerin yeşil çevre politikalarını kullanarak tüketicilerde güven oluşturmaya çalıştığını ve yeşil aklamayı güçlendirdiğini söylemek mümkündür. Brezilya, sürdürülebilirlik ve küresel ısınmaya ilişkin küresel kaygıları tetiklemektedir. Üstelik Brezilya, şeffaflık ve demokrasi eksikliğinin yanı sıra kamuda kökleşmiş olan yüksek düzeydeki yolsuzluk nedeniyle siyasi politikaların uygulanmasında ciddi sorunlar yaşamaktadır (Wedy, 2016).

Brezilya'da 2019 yılında aşırı sağcı Cumhurbaşkanı Bolsonaro'nun seçilmesinin ardından çevre yıkımını meşrulaştırmaya yönelik yoğun projelerin başladığı görülmektedir. Bu durum, hükümetin çevre suçlarındaki suç ortaklığını çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır (da Silva ve Fearnside, 2022). Doğaya karşı işlenen suçlara, kriminal hale gelmiş hükümetler tarafından izin verilmektedir. Hükümetler, büyük şirketler ve çevreye zarar veren zararlı endüstriler ile suç ortaklığı yapmaktadır. Hükümetlerin ticari lobiciliğe izin vermesi, çevresel yıkımı doğallaştırıp rutinleştirmektedir (Barak, 2017). Ayrıca Brezilya, 2020 yılında Global Witness tarafından yayımlanan rapora göre çevre aktivistleri için en ölümcül ülke olarak kabul edilmiştir. Rapor, Amazon bölgesinde bir yıl içinde öldürülen çevre aktivistlerinin sayısının endişe verici

olduğunu ve bu durumun çevre tahribatını yeni bir boyuta taşıdığını belirterek hükümetin karanlık suç bağlantılarına işaret etmiştir (Saad-Diniz ve Gianecchini, 2021).

Brezilya’da 2019-2023 yılları arasında başkanlık yapan Jair Bolsonaro, başkanlık dönemi boyunca popülist ve otoriter yönetim tarzından yana olmuştur. “Brezilya’nın Trump’ı” ve “Tropik Trump” gibi benzetmelere konu olan Bolsonaro, 2019 yılında başkan seçilmesi ile ilk icraat olarak Brezilya Amazon yağmur ormanlarına yönelik yasal ve idari düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler kapsamında Amazon bölgesinin ekolojisine zarar veren politikalar üretip bunları desteklemiştir. Ancak bu düzenlemeleri, Brezilya’nın bağımsız politikalarını ve ekonomik gelişmesini güçlendireceği söylemine dayandırmıştır (Oğuz ve Kışlalıoğlu, 2022). Böylece yeşil aklamaların yolunu açmıştır. Yeşil aklama, çevrenin sömürülmesi ve geri dönülmez şekilde bozulması pahasına, yeni ve kârlı pazarlara politik ve ekonomik hakimiyet kurma arayışının stratejisidir. Brezilya’da tarımsal işletmeler ve Bolsonaro hükümetinin çevre politikaları, yeşil aklamaların derinleşmesinin başlıca sorumlularındandır (Goyes ve Nariño, 2021). Yeşil aklamaların yaygınlaşması ise çevresel tahribatın ve ekolojik mağduriyetin artması ile sonuçlanmaktadır.

Bolsonaro, Amazon yağmur ormanlarının tahrip edildiğine ve Brezilya’nın küresel ısınmayı tetiklediğine yönelik uluslararası suçlamalara, “Amazonlar Brezilya’ya aittir” ve “küresel ısınma yoktur” söylemi ile yanıt vermiştir (da Paz vd., 2022). Yine ormanlarda sıklıkla çıkan yangınlar için Brezilya’ya destek verilmesini öneren Fransa ise Bolsonaro tarafından “sömürgecilik” ile suçlanmıştır (Yıldırım, 2020). Tüm dünyanın gündeminde olan Amazon yağmur ormanlarının korunması, Bolsonaro tarafından siyasi malzeme olarak kullanılmıştır. Bolsonaro, bu konuyu milliyetçi söylemlerine dayanak yapmak için kullanırken aslında ticari çıkarlarını korumaya çalışmıştır (Oğuz ve Kışlalıoğlu, 2022). Bolsonaro, bilimi inkâr eden bilim dışı kararları millî politikaya alet ederek yağmacı ekonomi modeli ile çevreye zarar vermiştir. Ancak bunu yaparken kalkınma odaklı millî politikaları öne çıkarmış ve çevresel politikaları kontrol altına almıştır. Bir yandan milliyetçi söylemi inşa ederken bir yandan biyolojik çeşitlilik, yerel kültür, su güvenliği ve iklim dengesi açısından ülkenin geleceğini riske atmıştır (da Paz vd., 2022).

ABD Başkanı Trump’tan ilham alan Bolsonaro, 2018 seçim kampanyası süresince Brezilya’nın ulusal egemenliğini olumsuz yönde etkileyebileceği gerekçesiyle Brezilya’nın Paris İklim Anlaşması’ndan çekilebileceğini duyurmuştur (Jylhä ve Hellmer, 2020). Bolsonaro, ormanlık alanları ticarete açarak daha yüksek oranda ülke kalkınmasına katkıda bulunacağını açıklamış ve ormanların ticari öncelik taşıdığını savunmuştur. 2018 seçim kampanyasının siyasi vaadi de bu çerçevede gelişmiştir. Ancak Bolsonaro, çevre söylemlerinin rasyonel olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiş ve ağaç kesme, madencilik ve çiftçilik endüstrilerindeki destekçilerine fayda sağlamak için Amazon yağmur ormanlarına zarar vermekle suçlanmıştır (Perez, 2021). Bolsonaro, çevre karşıtı politikaları aracılığıyla yerli destekçilerini küresel oyunculara karşı kıskırtmıştır. Bolsonaro’ya göre Brezilya, ekonomik büyümeyi teşvik etmek için “Amazon yağmur ormanlarını kirletme veya yok etme hakkına” sahiptir. Ancak bu durum Brezilya’da modern ve rekabetçi bir ekonomi yerine toprak gaspı ve yasadışı madencilik gibi yasadışı sektörlerin büyümesine yol açmıştır. Dünyadaki aşırı sağ popülistlerin çevre karşıtı söylemlerini taklit eden Bolsonaro, yasadışı çevre politikalarından elde ettiği çıkarlarını ülkenin kalkınması söylemiyle perdelemiştir (Toni ve Chayes, 2022). Bolsonaro, siyasal söylem ve vaatlerinde Brezilya’nın geleceğini ve gücünü vurgularken aslında çevre ve iklim değişikliği politikalarını kendi çıkarlarına hizmet etme amacıyla kullanmıştır. Böylece literatürdeki çevre odaklı yeşil aklama politikalarına güçlü örneklerden biri olmuştur.

RUSYA ENERJİ POLİTİKALARI VE YEŞİL AKLAMA

Dünyada enerji politikaları açısından dikkat çeken ülkelerden biri de Rusya'dır. Rusya, enerji politikaları ve doğal kaynakların yönetimi konularında çevreye zarar vermeye eleştirilmektedir. Son yıllarda Rusya; kömür ve petrol endüstrisini desteklemesi, yenilenebilir enerjiye yeterince yatırım yapmaması ve fosil yakıtlara dayalı savunma sanayisi nedeniyle (Kiryushin, 2014) sıklıkla yeşil aklama ile suçlanmaktadır.

Rusya'nın ekonomisinde, madencilik ve enerji yoğun düşük teknolojlili üretim endüstrisi öne çıkmaktadır. Rusya'da tarihsel süreç boyunca endüstriyel üretim sistemi enerji yoğun olmuştur. Bu nedenle şirketler, enerji verimliliği ve proaktif çevre yönetimi için stratejiler benimsemiştir. Ancak ilerleyen zamanlarda enerji sektöründe rekabet avantajı için yeşil aklama stratejileri öne çıkmaya başlamıştır (Antonioli vd., 2013). Rusya son yıllarda yeşil üretime odaklanan yenilikçi stratejilere yatırım yapmaktadır. Özellikle enerji yoğun sektörlerde üretim ve süreç iyileştirmelerinde çevreci vurgunun yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca yeşil üretim, yenilikçi şirketlerin tüm tedarik zincirine etki etmektedir. Ancak kaynak verimliliğini arttırmaya odaklanan devlete ait şirketlerde yeşil üretim stratejilerine ilişkin yeterince kanıt bulunamamaktadır. Buna göre çevrenin korunmasının, Sovyet geleneğinden gelen liderler için bir öncelik taşımadığı söylenebilmektedir (Turner ve Roud, 2016). Rusya yeni enerji ve iklim stratejileri geliştirmesine rağmen, dünyanın önde gelen enerji ihracatçılarından biri olarak konumunu korumaya çalışmaktadır. Bu noktada yeşil ekonomiye geçiş, Rusya'nın rekabetçi ekonomik avantajını sürdürmesini zorlaştırmaktadır (Tolkachev vd., 2023). Dolayısıyla Rusya'nın çevresel politikalarının tutarlılığı yeşil aklama tartışmalarına konu olmaktadır.

Ayrıca Rusya, bölgesel çatışmalar ile iklim krizini kötüleştirmeye katkıda bulunduğu yönünden de ağır suçlamalara maruz kalmaktadır. Özellikle çevre ve iklim aktivistleri, Rusya ve Ukrayna arasındaki savaş dolayısıyla gaz ve nükleer enerjiye daha fazla yatırım yapılmasını eleştirmektedir. Putin'in savunma sanayini finanse etmede fosil yakıtları kullanmaya devam etmesi, kamuları Rusya'nın çevre politikalarının samimiyetini sorgulamaya itmektedir (Anlar, 2022). Gelişmiş ülkelerin iklim değişikliğini önlemeye yönelik ikiyüzlü tutumu, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında ortaya çıkan enerji kriziyle birlikte daha da belirginleşmiştir. Rusya ve Ukrayna arasındaki savaş, iklim ile ilgili yeşil vaatlerin enerji sorunu yaşadığı zaman tartışılabileceğini ve temiz enerjiye geçişin ertelenebileceğini göstermiştir. Rusya'nın Avrupa'ya doğalgaz dağıtımını kesmesi sonucu Avrupa'nın gelişmiş ekonomileri, enerji güvenliği kaygılarını öne sürerek nükleer santral kapatma kararlarını ertelemiştir (Paddison vd., 2023). Benzer şekilde aralarında OECD ve G-20 ülkelerinin de bulunduğu ve dünyanın toplam enerji arzının yüzde 85'ini oluşturan toplam 51 ülkenin fosil yakıtlara sağladığı destek miktarı her geçen yıl yaklaşık iki kat büyümektedir. Oysa dünyanın en büyük 10 kömür üreticisi ülkesinden biri olan Rusya, 2050 yılına kadar net sıfır emisyonu ulaşma hedefini açıklamıştır (Çetin vd., 2023). Rusya, çevre korumaya ilişkin yeşil vaatleri yalnızca politik söylemde kaldığı için yeşil aklama ile suçlanmaktadır.

Rusya hükümeti, çevresel ve iklimsel açıdan insanlığı hayatta tutmak ve çok kutuplu dünyada büyük bir güç olarak kalmak için sera gazı emisyonlarının azaltılmasını, ormanlık alanların, nehirlerin ve doğal rezervlerin korunmasını bir fırsat olarak görmüştür. Ancak Vladimir Putin'in eski dünya düzenini korumak için Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgal ederek başlattığı savaş, Rusya için fırsatları ortadan kaldırmış ve küresel iş birliğini tehdit etmiştir. Savaş sonrasında Rusya'nın küresel ölçekte yeni çevresel rolü belirsizdir (Simonov ve Davydova, 2023). Rusya, karbon yoğun ve doğalgaz enerjisi ihraç eden bir ekonomiden, sürdürülebilir ve yeşil üretim ekonomisine geçeceğini açıklamıştır. Bu doğrultuda Rusya, Paris İklim Anlaşması'nın gereklerini yerine getirmeyi taahhüt etmiştir. Ancak AB tarifeleri, Rusya'nın kömür üreticileri gibi enerji ihracatçıları için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle

Rusya'nın politika değişikliğinin, kendisini dış eleştirilerden korumaya yönelik bir yeşil aklama olduğu öne sürülmektedir (Sakwa, 2022).

Sürdürülebilir kalkınma unsurları Rusya'nın tamamında değil, yalnızca belirli bölgelerinde gerçekleşmektedir. Rusya'da yeşil ekonomiye kısmi bir geçiş yapılmıştır. Ancak Rusya, yeşil ekonominin ülkenin tamamına yayılması için gerekli koşulları oluşturacağını açıklamıştır (Alieva ve Altunina, 2021). Bunun yanı sıra Rusya'da çevrenin korunmasına, insan kaynaklı ekolojik zararın en aza indirilmesine ve yenilenebilir enerji kaynaklarına odaklanan projelere önem verilmektedir. Ayrıca yeşil ekonomi kapsamında yeşil tahvillerin ihracı da büyüme göstermektedir (Kotov vd., 2022). Rusya'nın yeşil ekonomik kalkınma ile mevcut fosil yakıt bağımlılığını aşması beklenmektedir. Bu durumun, küresel ekonomide Rusya'yı güçlendirip vatandaşlarına sürdürülebilir refah artışı getirmesi öngörülmektedir. Ülkede giderek artan sayıda şirketin karbon nötr politikalarını benimsemesi ve fosil yakıtları terk ettiğini açıklaması çevre politikalarının desteklenmesini sağlamaktadır (Makarov vd., 2021).

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Rusya'nın çevre politikalarındaki belirsizlik dikkat çekmektedir. Enerji yoğun endüstriyel ürün ihracatı ülkenin önemli ekonomik avantajlarından biridir ve temiz enerji kaynaklarına yatırım destekleri, Rusya'nın ekonomik gücünü baltalayacağı için şüphe doğurmaktadır. Ayrıca bu çabalar, belirli girişimlerle sınırlıdır ve ülkenin geneline yayılmaktan çok uzaktır. Rusya, çevresel sürdürülebilirlik politikalarını kendini eleştirilerden koruyup kurtarmanın bir yolu olarak görme eğilimindedir (Siddi ve Ambrosetti, 2022). AB'nin Yeşil Mutabakat (EU Green Deal) programıyla dünyanın en karbon yoğunluklu ihracat yapan ülkeleri arasında yer alan Rusya'nın ürünlerine yaptırım uygulama tehdidi, Rusya'yı karbon düzenleme ve yeşil politikalarını daha fazla öne çıkarmaya teşvik etmiştir. Ancak yeşil politikalar, Putin'in çevreci söylemi manipüle etmesine yol açmıştır (Simonov ve Davydova, 2023). Dolayısıyla Rusya'nın şeffaf olmayan çevresel politikalarına eleştiri ile yaklaşmakta ve çevreci gündemin yeşil aklama politikalarına konu olduğu düşüncesi ağır basmaktadır.

Öte yandan yeşil aklama ile ülkelerin yolsuzluk derecelerinin de yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü "yolsuzluk yokluğu endeksi" (absence of corruption index) ile yolsuzluğun yüksek ve düşük olduğu ülkeler için 0 ile 100 arasında sıralama kategorisi oluşturmuştur. Yolsuzluğun en düşük olduğu ülkelerin 100 puandan başladığı ve yolsuzluğun en yüksek olduğu ülkelerin ise 0'a doğru sıralandığı bu endekste Rusya 28,2 oranı ile yüksek düzeyde yolsuzluğun görüldüğü ülkelere biri olarak belirlenmiştir (Yu vd., 2020). Rusya'nın "Yolsuzluk Algısı Endeksi" (CPI) 28 puan ile eşik değer olan 50'nin altındadır. Bu oran, Rusya'da yolsuzluğun yüksek düzeyde olduğuna ve belirli riskler taşıdığına işaret etmektedir. Bu yolsuzluklardan çevre koruma politikaları da etkilenmektedir. Rusya'da çevresel politikalar ve yasal düzenlemeler teoride sıkı bir şekilde düzenlenmiştir, ancak bu düzenlemelere pratikte çoğunlukla uyulmamaktadır (Trishkin, 2017). Buna göre yolsuzluk oranı arttıkça çevre korumaya dayalı yeşil iddialardan yararlanmanın da arttığını ve yalnızca söylem düzeyinde kalan çevre odaklı politikaların yolsuzlukları perdelemek için kullanıldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla çevre odaklı yeşil politikalar ekonomik istikrar, cinsiyet eşitliği, yolsuzluk, yozlaşma, çatışma ve sosyal güvenlik gibi ekonomik kalkınmayı yansıtan çok boyutlu bir göstereyi de açığa çıkarmaktadır (Maslova, 2022). Rusya, çevreci söylem geliştirmede ve Putin'i yeşil politikaları destekleyen çevre dostu lider gibi göstermede oldukça başarılı bir imaj çizmektedir. Ancak literatürdeki bulgulara göre çevre politikalarının, gerçekleri manipüle etmek için yeşil aklama stratejisi olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

ÇİN YEŞİL İMAJ POLİTİKALARI VE YEŞİL AKLAMA

Dünyada temiz ve yenilenebilir enerji politikaları ile yeşil imaj oluşturma çabalarının dikkat çektiği ülkelerden biri de Çin'dir. Çin hükümetinin, son yıllarda daha çevre dostu bir imaj çizmek için temiz ve sürdürülebilir enerji yatırımlarına ağırlık verdiği görülmektedir. Özellikle yenilenebilir enerjiye ve çevre koruma politikalarına vurgu yapan Çin, uluslararası alanda daha çevreci bir imaj çizmeye çalışsa da yeşil aklama suçlamaları ile karşı karşıya kalmaktadır.

Dünyanın en kalabalık ülkesi ve yüzölçümü bakımından dördüncü en büyük ülkesi olan Çin, kıt doğal kaynakları ile ekonomik büyüme mücadelesinde dünyaya örnek olmaktadır. Dünya nüfusunun yüzde 22'sine sahip olmasına rağmen, topraklarının ve tatlı su kaynaklarının yalnızca yüzde 7'si tarıma elverişlidir. Ülkenin yüzölçümünün yarısından fazlası tarıma engel olacak kadar engebelidir ve topraklarının yalnızca yaklaşık yüzde 20'si insan yerleşimine uygundur (Naughton, 2018). Bu dezavantajlarına karşın ekolojik emperyalizmin karşısına "ekolojik uygarlık" projesini çıkaran Çin'in millî güvenlik stratejisinin ilk basamağı sürdürülebilir kalkınma hamlesidir. Çin, sürdürülebilir enerji ve ekolojik tarım devrimi için bir dizi siyasal ve teknik somut düzenlemeler yapmıştır. Çin'in ekolojik uygarlık inşasında yaptığı ilk üç devrim; temiz enerji, yeşil tarım ve sürdürülebilir kentleşmedir (Gürcan, 2021). Çin, sürdürülebilir tarımın yanı sıra eko-kentleşme stratejisine de ağırlık vermektedir. 2015 yılında Çin'in yaptığı bir araştırmada dünyada 658 eko-kentten 248 tanesinin, bir diğer ifade ile yüzde 40'ından fazlasının Çin'e ait olduğu saptanmıştır (Sun ve Liu, 2017; Williams, 2017). Ayrıca son yıllarda Çin, yeşil ekonomi ve yeşil tahvil ihracatını da canlandırmıştır. Böylece ülkede yenilenebilir temiz enerji kaynaklarına yatırıma, sürdürülebilir projelere, yeşil girişim kredilerine, düşük karbonlu taşımacılığa, hızlı trenlere, temiz kömür yatırımlarına ve çevreyi korumaya hız verilmiştir (Mathews ve Tan, 2015; Su ve Thomson, 2016). Günümüzde Çin, yenilenebilir ve temiz enerjiye en fazla yatırım yapan ülkeler arasında liderliğini korumaktadır (Campbell, 2014). Yine de tüm bu girişimlere rağmen Çin, yeşil kalkınmayı teşvik ederken yeşil aklama yapmakla suçlanmaktadır (Harlan, 2021).

Çin'de sürdürülebilir ve yenilenebilir temiz enerji kaynaklarından hidroelektriğe büyük yatırım yapılmaktadır. Ancak Çin hükümeti tarafından finanse edilen ve sözleşmeye dayalı üretilen hidroelektrik enerjinin faydaları eşit olmayan şekilde dağıtılmaktadır. Çoğu zaman nehir yataklarına zarar veren, balıkçılık ekosistemini bozan ve su taşkınlarına neden olan bu santrallerin olumsuz sonuçları ile hep aynı kırsal bölgeler karşılaşmaktadır. Bu enerjinin olumlu yüzü ise büyük şehirlere ve endüstrilere enerji sağlamak için kullanılmasıdır (Imhof ve Lanza, 2010). Ayrıca Çin'in yeşil kredi ve yeşil tahvil kuralları, tüm hidroelektrik firmaları tarafından kabul edilmemekte ve standart şekilde uygulanmamaktadır. Bu durum, hidroelektrik gibi yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarının Çin'de sözde yeşil girişim olarak kaldığını ve düşük karbonlu üretime geçiş yerine yeşil aklama yapmak için kullanıldığını göstermektedir (Siciliano vd., 2018).

Öte yandan Çin'deki yeşil girişimler çoğunlukla teoride iyi yönergelerle dayansa da pratikte çevresel zararı azaltmaya yönelik iş birlikleri açısından yetersiz uygulamalara sahiptir. Yeşil girişimler, modern altyapı ve çevre yönetimi odaklı olması bakımından yeşildir, ancak geleneksel proje mantığına dayandığı ve eski altyapıları gerektirdiği için çoğu yeşil aklamadır. Çin'de açıklanan yeşil kalkınma hamlesi, düşük karbon ekonomisini hedeflese de emisyon azaltma taahhütleri açısından belirsiz kalan uygulamalar çoğunlukla yeşil aklamadan öteye gidememektedir (Sun vd., 2019). Politik ekoloji ve ekolojik kalkınma yaklaşımını benimseyerek düşük karbonlu üretime yatırım yapan Çin, çevresel riskleri azaltmada ve sürdürülebilir çevresel faaliyetlerde seçicilik yapmaktadır. Son yıllardaki kalkınma hamlesi ile yeşil imajını güçlendirmeye çalışan Çin; özellikle vadettiği yeşil ekonomi, yeşil enerji ve yeşil

iş birliği açısından eksik taahhütler ve belirsiz kalan uygulamalar açısından yeşil aklama ile suçlanmaktadır (Harlan, 2021).

Bununla beraber Çin, yeşil yatırım ve yeşil tahvil piyasasını geliştiren ülkeler arasındadır. Ancak Çinli şirketlerin bu alandaki yeşil aklama uygulamaları küresel çapta endişeleri de yaygınlaştırmaktadır. Çinli şirketlerin yeşil tahvil piyasasındaki yeşil aklama davranışları; tüketicileri, yatırımcıları, paydaşları, çeşitli endüstrileri ve toplumu olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca Çin'in çevre dostu yeşil imaj pazarlamasını da baltalamaktadır (Zhao, 2022). Çin'in haftalık yayın yapan gazetesi Southern Weekly, 2008'den bu yana Çin'in yeşil aklama karnesini ve yeşil aklama yapan şirketlerini yayımlamaktadır. Giderek ciddileşen ve önem kazanan çevresel sorunlar, ülkeleri yeşil finansı desteklemeye ve yeşil tahvil ihraç etmeye itmektedir. Bu listeye göre Çin'de son yıllarda büyüyen yeşil girişimler, özellikle enerji sektöründeki şirketleri yeşil aklama yapmaya yönlendirmektedir (Zhang vd., 2023).

Ayrıca Çin hükümetinin, şirketlerin yeşil performansına ait kurumsal bilgilerin açıklanmasında standart ve iyileştirilmiş bir yasal sürece ihtiyacı vardır. Çinli şirketlerin kurumsal yeşil performansını niceliksel ve niteliksel göstergelere dayanarak sunması ve standart verileri sivil toplum kuruluşları ve medya ile paylaşması gerekmektedir. Oysa güncel durumda Çinli şirketlerin çevresel performansına ait verileri zayıf ve şeffaf olmayan süreçler üzerinden aktarılmaktadır. Bu durum ise Çin'de yeşil aklamaya yönelik şüpheleri ve yeşil aklamaya maruz kalma olasılığını arttırmaktadır (Huang ve Zhao, 2018). Bunun yanı sıra çevresel duyarlılığı zayıf Çinli şirketler, çevresel performansı iyi olan ve şeffaf bilgi paylaşan işletmelerden geri kalmamak için yeşil imajı güçlendiren “iyi haberlerle” basını beslemektedir. Bu kapsamda suçlamaları azaltmak ve eleştirileri bertaraf edebilmek için doğru olmayan veya manipüle edilmiş çevresel bilgi aktarma yoluna girmektedir. Araştırmalar, özellikle siyasal bağlantıların çevre performansını açıklamada kullanıldığını göstermektedir (Chen ve Hamilton, 2020). Buna göre Çinli şirketlerin çevresel performansının kanıtı olarak siyasal bağlantıların ve bu bağlantılar aracılığıyla medyada iyi haber yaptırmanın öne çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak bu nokta, aynı zamanda yeşil aklama suçlamalarına yönelik tartışmaların da kaynağını oluşturmaktadır.

Bunun yanı sıra Çin ekonomisinde çimento fırınları ve çelik endüstrisinin payı büyük yer tutmaktadır. Ancak bu şirketler çevre koruma açısından “kirli” bir üne sahiptir. Çin, bu gibi sektörlerle mücadele etmek ve faaliyetlerini sınırlamak yerine yeşil programlarını öne çıkararak dikkati bu şirketlerin çevresel etkilerinden uzaklaştırmaktadır. Böylece yeşile geçiş programları yeşil aklama ile gölgelenmektedir (Miller ve Su, 2020). Çin hükümeti yeşil şirketleri ve yeşil girişimleri desteklerken bir yandan kahverengi ekonomi ve kahverengi şirketlerin faaliyetlerini de görmezden gelmektedir. Kahverengi şirketlerin ekonomiye katkısı yüksektir, ancak yeşil politikalara olumsuz etki etmektedir. Yeşil girişimlere ve şirketlere Çin hükümeti tarafından teşvik verilmektedir. Bu noktada kahverengi şirketler, teşvik alamamaları nedeniyle toplam kârlarındaki azalmayı telafi edebilmek için yeşil aklama uygulamalarını arttırmaktadır (Zhang vd., 2024).

Çinli şirketlerin yeşil aklama derecesi ve sıklığı, hükümetin denetim yoğunluğuna, bu denetimin her sektöre ve her şirkete ayırım yapmadan uygulanmasına ve şeffaf şekilde yapılmasına bağlıdır. 2016 yılında Çin'in Sürdürülebilir Kalkınma hedeflerini ve karbon nötr uygulamalarını kabul etmesinin ardından, her sektörde yeşil ve sürdürülebilir girişimlerin desteklenmesine karar verilmiştir. Buna rağmen gerçekte, bazı Çinli şirketlerin düşük karbonlu üretim yapmak yerine sözde yeşil ve sürdürülebilir uygulamalarla yeşil aklama yaptığı ortaya çıkmıştır (Xu vd., 2023). Bu nedenle Çin hükümetinin şeffaf sürdürülebilirlik raporlarını denetlemesi, kabul edilen standartlara göre kontrol etmesi ve sosyal denetimi arttırarak yeşil

girişimleri desteklemesi büyük önem taşımaktadır. Nitekim Çin'deki yeşil politikaların, çoğu zaman yeşil imaj oluşturmak için yeşil aklama amacıyla kullanıldığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Yeşil aklama, özellikle kamuoyunun çevresel duyarlılığının arttığı günümüzde, şirketler ve devletler için cazip bir araç haline gelmiştir. Hükümetlerin ve büyük şirketlerin sürdürülebilirlik vaatleri, bazen daha çok prestij kazanma amacı taşırken bu vaatlerin, gerçekte çevresel sorunların çözülmesine nasıl katkı sağladığı ise genellikle belirsiz ve çoğu zaman eksik kalmaktadır. Özellikle enerji, orman, tarım, ulaşım ve çevre yönetimi gibi sektörlerde, çevre dostu olduklarını iddia eden pek çok uygulama, derinlemesine incelendiğinde yeşil aklama stratejilerinin örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Kabayel, 2024). Bu durum çevre politikalarının etkinliğini zayıflatarak kamuoyunun çevresel sorunlara yönelik güvenini de sarsmaktadır.

Siyasette yeşil aklama, genellikle çevreci politikalar ve manipüle edilmiş çevreci söylemler üzerinden yapılmaktadır. Çevrenin korunması, ekolojik dengenin gözetilmesi, sürdürülebilirlik ve iklim krizi ile mücadele edilmesi konusunda siyasetçiler çeşitli kararlar almakta ve politikalar üretmektedir. Ancak bu kararlar ve politikalar, çoğu zaman siyasetçilerin kendi gündemine ve çıkarına hizmet ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Siyasetçiler, çevre politikalarının çevreyi koruma odaklı olmadığından dolayı yeşil aklama yapmakla suçlanmaktadır. Shingler'a (2024) göre günümüzde siyasal yeşil aklama faaliyetlerinin başında sözde çevre koruma yasaları öne çıkmakta ve özellikle işletmeleri fosil yakıttan caydırmak üzere uygulanan bir vergi olduğu ileri sürülen karbon vergisinin, gerçekte ülkelerin önemli bir vergi gelir kaynağı olduğu bilinmekte ve fosil yakıt kullanan işletmeler ise bu vergiden hiçbir şekilde etkilenmeden faaliyetlerine devam etmektedir. Bu uygulamada yeşil politika olarak sunulan karbon vergisinin, ülkelerin çevre politikalarında bir yeşil aklama faaliyeti olarak kullanıldığı görülmektedir.

Karbon vergisinin yanı sıra özellikle son yıllarda çevre dostu olmayan enerji kaynaklarının çevre dostuymuş gibi gösterilmeye çalışıldığı da dikkat çekmektedir. Bu örneklerin başında bazı hükümetlerin ve siyasi otoritelerin nükleer enerjiyi temiz enerji kaynağı olarak gösterme çabaları gelmektedir. En sık karşılaşılan ve literatürde ülkelerin çevresel politikalarında yeşil aklama faaliyetlerinden biri olarak kabul edilen uygulama ise gerçekte çevre dostu olmayan yatırımların kamuya yeşil yatırım olarak lanse edilmesidir. Oysa yeşil yatırım gerçekte, kamu ve özel sektörün çevre dostu yatırımlarını ifade eden bir kavramdır (Stein, 2024). Ancak yeşil aklama faaliyetlerinde her yatırım yeşil yatırımmış gibi gösterilmektedir. Bu tür uygulamalarda sıklıkla “doğal, yeşil, temiz” gibi yalan iddialar ve muğlak terimlerin kullanıldığı görülmektedir (Kangun vd., 1991).

Yeşil aklama sadece kurumsal şirketlerin veya hükümetlerin yalan beyanları ile sınırlı kalmamakta, sürdürülebilirlik hedeflerinin yakalanıp somutlaşmasında büyük bir engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla yeşil aklama, çevresel sürdürülebilirlik politikalarının etkisini azaltıp çevre odaklı politikalara şüpheyle yaklaşılmasına yol açmaktadır. Bu nedenle yeşil aklamaların anlaşılması ve ülkelerin çevre politikalarında hangi stratejilerle yer aldığı kavranması daha etkili, şeffaf, güvenilir ve sürdürülebilir çevre politikalarının geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Siyasal vaatlerde yeşil aklama ile mücadele edilmesi, ülkelerin çevre politikalarının denetlenmesini ve yönetsel şeffaflık ilkesinin daha da güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Ağaçayak, T., Nash, S.L. ve Şahin, Ü. (2017). *İklim Politikalarında Trump Etkisi: Küresel İklim Mücadelesinde Zor Zamanlar*. İstanbul Politikalar Merkezi-Sabancı Üniversitesi.

Alieva, I. ve Altunina, V. (2021). Current Trends in the Development of A Green Finance System: Methodology and Practice. *Baltic Region*, 13(2), 64-89.

Anlar, S. (2022). *EU Taxonomy: The Dirty Politics of Greenwashing Energy*. Green European Journal. <https://www.greeneuropeanjournal.eu/the-dirty-politics-of-greenwashing-energy/> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 09.11.2024).

Antonioli, D., Mancinelli, S. ve Mazzanti, M. (2013). Is Environmental Innovation Embedded within High-Performance Organisational Changes? The Role of Human Resource Management and Complementarity in Green Business Strategies. *Research Policy*, 42(4), 975-988.

Badhwar, A., Islam, S., Tan, C.S.L., Panwar, T., Wigley, S. ve Nayak, R. (2024). Unraveling Green Marketing and Greenwashing: A Systematic Review in the Context of the Fashion and Textiles Industry. *Sustainability*, 16, 1-17.

Bag, M. (2021). ABD, Paris İklim Anlaşması'na Resmen Geri Döndü. Euronews. <https://tr.euronews.com/2021/02/19/abd-paris-iklim-anlasm-na-resmen-geri-dondu> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 08.11.2024).

Bales, K. (2016). *Blood and Earth: Modern Slavery, Ecocide, and the Secret to Saving the World*. Spiegel & Grau.

Barak, G. (2017). *Unchecked Corporate Power: Why the Crimes of Multinational Corporations are Routinized Away and What We Can Do About It*. Routledge.

Beder, S. (2011). Lobbying, Greenwash and Deliberate Confusion: How Vested Interests Undermine Climate Change Regulation. M.C.T. Huang ve R.R.C. Huang (Eds.). *Green Thoughts and Environmental Politics: Green Trends and Environmental Politics içinde* (ss. 297-328). Taipei, Taiwan: Asia-seok Digital Technology.

Biggs, D., Cheung, H., Watson, J. ve Redford, K. (2016). Trump Presidency Presents Challenges and Opportunities for the Environment. *The Conversation*. <http://theconversation.com/trump-presidency-presents-challenges-and-opportunities-for-the-environment-69205> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

Bourne, G., Stock, A., Steffen, W., Stock, P. ve Brailsford, L. (2018). *Australia's Rising Greenhouse Gas Emissions*. Climate Council of Australia.

Campbell, R.J. (2014). *China and the United States: A Comparison of Green Energy Programs and Policies*. CRS.

Chen, Z. ve Hamilton, T. (2020). What is Driving Corporate Social and Environmental Responsibility in China? An evaluation of Legacy Effects, Organizational Characteristics, and Transnational Pressures. *Geoforum*, 110, 116-124.

Cillizza, C. (2018). Donald Trump Buried A Climate Change Report Because 'I Don't Believe It'. CNN Politics. <https://edition.cnn.com/2018/11/26/politics/donald-trump-climate-change/index.html> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 08.11.2024).

Croeser, E. (2021). What to Expect from COP26: Climate Action, Climate Justice or Greenwashing? <https://isj.org.uk/what-to-expect-from-cop26/#footnote-10080-32-backlink> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

- Çetin, M., Çelik, D. ve Duman, S. (2023). Do Governments and International Organizations Support Greenwashing? Acting As A Global Partner in the Global Climate Crisis. *Hacettepe University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 41, 23-50.
- da Paz, M.G.A, da Silva, R.D.J., Jacobi, P.R., Rodriguez, Z.L. ve Milz, B. (2022). Guide Fort the Dismantling of Brazilian Environmental Policy. *Ambiente Sociedade*, 25, 1-9.
- da Silva, M.D. ve Fearnside, P.M. (2022). Brazil: Environment Under Attack. *Environmental Conservation*, 49, 203-205.
- de Mariz, F. (2022). The Promise of Sustainable Finance: Lessons from Brazil. *Georgetown Journal of International Affairs*, 23(2), 185-190.
- Emiroğlu, S. (2017). Trump ABD’yi Paris İklim Anlaşması’ndan Neden Çekti? BBC News Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40129916> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 08.11.2024).
- Euronews. (2017). *Trump Küresel Isınmayla Dalga Geçti*. Euronews. <https://tr.euronews.com/2017/12/29/trump-kuresel-isinmayla-dalga-gecti> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 08.11.2024).
- Fawson, C., Cottle, C., Hubbard, H. ve Marshall, M. (2019). *Carbon Pricing in the US Private Sector*. The Center for Growth and Opportunity.
- Goyes, D.R. ve Nariño, A. (2021). Environmental Crime in Latin America and Southern Green Criminology. *Criminology and Criminal Justice*, 1, 1-22.
- Gürcan, E.C. (2021). Çin’in Çevre Politikalarının Ekolojik Uygarlığa Doğru Gelişimi. *Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 2(3), 7-25.
- Harlan, T. (2021). Green Development or Greenwashing? A Political Ecology Perspective on China’s Green Belt and Road. *Eurasian Geography and Economics*, 62(2), 202-226.
- Hemming, P., Campbell, R. ve Venketasubramanian, S. (2022). *State-Sponsored Greenwash*. The Australian Institute.
- Huang, R. ve Zhao, Q. (2018). Research on Corporate Greenwashing from the Perspective of Evolution: A Case Study Based on China’s Greenwashing List. *Journal of Accounting Research*, 4, 11-19.
- Imhof, A. ve Lanza, G.R. (2010). Greenwashing Hydropower. *World Watch*, 23(1), 8-14.
- In, S.Y. ve Schumacher, K. (2021). *Carbonwashing: A New Type of Carbon Data-Related ESG Greenwashing*. Stanford Sustainable Finance Initiative.
- İklim Haber (2024). BM Eski İklim Şefi: Trump’ın Seçilmesi Enerji Dönüşümündeki İlerlemeyi Durduramaz. <https://www.iklimhaber.org/bm-eski-iklim-sefi-trumpin-secilmesi-enerji-donusumundeki-ilerlemeyi-durduramaz/> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 08.11.2024).
- İş ve Girişim (2024). Donald Trump, Chris Wright’ı Enerji Bakanı Olarak Atadı. <https://isvegirisim.com/2024/11/donald-trump-chris-wrighti-enerji-bakani-olarak-atadi/> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 20.11.2024).
- Jylhä, K.M. ve Hellmer, K. (2020). Right-Wing Populism and Climate Change Denial: The Roles of Exclusionary and Anti-Egalitarian Preferences, Conservative Ideology, and Antiestablishment Attitudes. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 20, 1-21.

- Kabayel, M. (2024). A Sustainable Fiscal Policy Against the Global Climate Crisis: Green Fiscal Policy-Comparison of Policy Indicators of Selected Countries. *International Journal of Social, Political and Financial Researches*, 4(1), 59-69.
- Kangun, N., Carlson, L. ve Grove, S.J. (1991). Environmental Advertising Claims: A Preliminary Investigation. *Journal of Public Policy & Marketing*, 10(2), 47-58.
- Kiryushin, P. (2014). *Green Economy: Opportunities and Constraints for Russian Companies*. NIS CENTER.
- Kotov, A., Tolkachev, I., Perepelitsa, D., Asyaeva, E. ve Tursunov, B. (2022). Oscillator Strategies Application in Stock Movement Prediction on the Russian Financial Market: Efficiency Issues. *Unicuritiba*, 4(37), 843-864.
- Leiserowitz, A., Maibach, E., Renouf, C.R., Cutler, M. ve Rosenthal, S. (2024). Trump Voters & Global Warming. Yale Program on Climate Change Communication. <https://live-yccc.pantheonsite.io/publications/trump-voters-global-warming/> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 08.11.2024).
- Levy, J. (2024). POV: What Trump Got Wrong, and Right, In His Speech about the Environment. Boston University. <https://www.bu.edu/articles/2019/trump-environment-speech/> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 08.11.2024).
- Lodhia, S. ve Martin, N. (2012). Stakeholder Responses to the National Greenhouse and Energy Reporting Act. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 25(1), 126-145.
- LoPresti, L., Chalmers, M. ve Carabine, A. (2021). “Just a Series of Words”: Top UK Adviser Blasts Scott Morrison’s Climate Speech. ABC News. <https://www.abc.net.au/news/2021-11-08/scott-morrison-cop26-doesnt-understand-urgency-climate-change/100602228> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).
- Low, S. ve Boettcher, M. (2020). Delaying Decarbonization: Climate Governmentalities and Sociotechnical Strategies from Copenhagen to Paris. *Earth System Governance*, 5, 1-12
- Lynch, M.J., Long, M.A., Barrett, K.L. ve Stretesky, P.B. (2013). Is It A Crime to Produce Ecological Disorganization? *The British Journal of Criminology*, 53(6), 997-1016.
- Makarov, I., Besley, D., Hasan, D., Boratynski, J., Chepeliev, M., Golub, E., Nemova V. ve Stepanov, I. (2021). *Russia and Global Green Transition: Risks and Opportunities*. World Bank.
- Márquez, A.J.M., González, J.M.G. ve Ramírez, C.Z. (2022). An International Empirical Study of Greenwashing and Voluntary Carbon Disclosure. *Journal of Cleaner Production*, 363, 1-11.
- Maslova, E. (2022). Food As A “Silent Weapon”: Russia’s Food Security Strategy. A. Ferrari ve E.T. Ambrosetti (Eds.). *Environment in Times of War* içinde (ss. 55-76). Ledi.
- Mathews, J.A. ve Tan, H. (2015). *China’s Renewable Energy Revolution*. Palgrave.
- Miller, V.M. ve Su, Q. (2020). China’s Green Watch Program: Beyond Greenwashing. *Chinese Management Studies*, 14(4), 977-993.
- Miller, V.M. ve Su, Q. (2020). China’s Green Watch Program: Beyond Greenwashing. *Chinese Management Studies*, 14(4), 977-993.
- NAA (2024). National Archives of Australia. <https://www.naa.gov.au/explore-collection/australias-prime-ministers/scott-morrison> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

- Naughton, B.J. (2018). *The Chinese Economy: Adaptation and Growth*. Cambridge, UK.
- O'Brein, P. (2022). This Is Australia's Climate Change Election. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2022/04/this-is-australias-climate-change-election/> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).
- Oğuz, C.U. (2019). Amerika Birleşik Devletleri'nin İklim Değişikliği Politikası: Sorumluluk ve İnkâr İkilemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 523-543.
- Oğuz, C.U. ve Kışlalıoğlu, C. (2022). Bolsonaro Döneminde Brezilya'nın Amazonlar Politikası. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 5(1), 57-72.
- Özdemir, M.Ç. (2022). Ekonominin Renkleri. A. Özdemir (Ed.). *Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar-VI* içinde (ss. 13-35). Değişim.
- Paddison, L., Schmidt, N. ve Kappeler, I. (2023). A New Era: Germany Quits Nuclear Power, Closing Its Final Three Plants. *CNN Edition*. <https://edition.cnn.com/2023/04/15/europe/germany-nuclear-phase-out-climate-intl/index.html> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 09.11.2024).
- Perera, L., Jubb, C. ve Gopalan, S. (2019). A Comparison of Voluntary and Mandated Climate Change-Related Disclosure. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 15(2), 243-266.
- Perez, R. (2021). Deforestation of the Brazilian Amazon under Jair Bolsonaro's Reign: A Growing Ecological Disaster and How It May Be Reduced Reign. *University of Miami Inter-American Law Review*, 52(2), 193-235.
- Saad-Diniz, E. ve Gianecchini, J.V. (2021). Regulatory Rollbacks in the Amazon Rainforest: A Nuanced Look into the Effects of Environmental Victimization. *Pluto Journals*, 10(2), 257-283.
- Sakwa, R. (2022). Russia's "Green Shift" and What It Means for Neighbouring Countries. A. Ferrari and E.T. Ambrosetti (Eds.). *Environment in Times of War* içinde (ss. 55-76). Ledi.
- Shingler, B. (2024). What's Behind the Carbon Tax, and Does It Work? *CBC News*. <https://www.cbc.ca/news/climate/carbon-tax-controversy-1.7151551> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 09.11.2024).
- Siciliano, G., Urban, F., Mullins, M.T. ve Mohan, G. (2018). Large Dams, Energy Justice and the Divergence between International, National and Local Developmental Needs and Priorities in the Global South. *Energy Research & Social Science*, 41, 199-209.
- Siddi, M. ve Ambrosetti, E.T. (2022). War and Decarbonization: EU-Russia Energy Relations in Crisis. A. Ferrari ve E.T. Ambrosetti (Eds.). *Environment in Times of War* içinde (ss. 37-54). Ledi.
- Simonov, E. ve Davydova, A. (2023). Russia's True 'Green Greatness'. *UWC Work Group*. <https://uwecworkgroup.info/russias-true-green-greatness/> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 11.11.2024).
- Stein, Z. (2024). Green Investments Definition, Types, Risks & Strategies. *Carbon Collective*. <https://www.carboncollective.co/sustainable-investing/green-investments> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 09.11.2024).
- Su, B. ve Thomson, E. (2016). *China's Energy Efficiency and Conservation: Sectoral Analysis*. Springer.

- Sun, T., Zhu, S. ve Cheng, L. (2019). *Decarbonizing the Belt and Road: A Green Finance Roadmap*. Tsinghua University: Center for Finance and Development.
- Sun, W. ve Liu, M. (2017). Construction of Eco Cities in China in An Information Age. J. Liu, W. Sun ve W. Hu (Eds.). *The Development of Eco Cities in China* içinde (ss. 25-42). Springer.
- T24 (2024). COP26 İklim Zirvesi: Çevre Politikaları Eleştirilen Avustralya Başbakanı Morrison, Zirveye Katılmayabileceğini Söyledi. T24. <https://t24.com.tr/haber/cop-26-iklim-zirvesi-cevre-politikalari-elestirilen-avustralya-basbakani-morrison-zirveye-katilmayabilecegini-soyledi,981531> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).
- Taner, A.C. (2017). ABD Başkanı Trump Çevre Koruma Ajansı EPA İdaresi ve Eski Başkan Obama Yönetimi Arasında Hüküm Süren Karbondioksit Emisyonları Anlaşmazlıkları. Fizik Mühendisleri Odası. <https://www.fmo.org.tr/faydali-bilgiler/> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 11.11.2024).
- Tolkachev, I., Kotov, A., Perepelitsa, D., Asyaeva, E., Chelukhina, N. ve Zavyalov, N. (2023). Principles of the “Green” Economy in Russia: Current State, Comparing with World Experience, Challenges and Prospects. *Unicuritiba*, 6(40), 1-23.
- Toni, A. ve Chaves, C.F. (2022). Bolsonaro’s Far-Right Populist Environmental and Climate Diplomacy. *Latin American Policy*, 13(2), 464-483.
- Trishkin, M. (2017). *Timber Legality Risk Assessment: Russia*. Nepcon.
- Turner, T.W. ve Roud, V. (2016). Greening Strategies in Russia’s Manufacturing -from Compliance to Opportunity. *Journal of Cleaner Production*, 112, 2851-2860.
- Victor, D. ve Cave, D. (2021). Australia’s Climate Pledges Fall Short, Again, Critics Say. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2021/11/03/world/australia/australia-scott-morrison-cop26.html> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).
- Wagner, G. (2024). What Would a Trump Win Mean for the Climate? The Japan Times. <https://www.japantimes.co.jp/commentary/2024/03/10/world/trump-presidency-impact-climate-change/> adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 08.11.2024).
- Wedari, L.K., Jubb, C. ve Motlagh, A.M. (2021). Corporate Climate-Related Voluntary Disclosures: Does Potential Greenwash Exist Among Australian High Emitters Reports? *Business Strategy and the Environment*, 30, 3721-3739.
- Wedy, G. (2016). *Climate Change and Sustainable Development in Brazilian Law*. Columbia Law School.
- Williams, A. (2017). *China’s Urban Revolution: Understanding Chinese Eco-Cities*. Bloomsbury Publishing.
- Wright, C., Nyberg, D. ve Bowden, V. (2021). Beyond the Discourse of Denial: The Reproduction of Fossil Fuel Hegemony in Australia. *Energy Research & Social Sciences*, 77(8), 1-10.
- Xu, W., Li, M. ve Xu, S. (2023). Unveiling the “Veil” of Information Disclosure: Sustainability Reporting “Greenwashing” and “Shared Value”. *PLoS ONE*, 18(1), 1-25.
- Yıldırım, Y. (2020). Lula da Silva’dan Bolsonaro’ya Brezilya’da Siyasal Dönüşüm. *Mülkiye Dergisi*, 44(3), 515-542.
- Young, C.E.F. (2013). Green Economy Policies in Brazil: Challenges and Opportunities. *Revista del CESLA*, 16, 261-277.

- Yu, E.P., Luu, B.V. ve Chen, C.H. (2020). Greenwashing in Environmental, Social and Governance Disclosures. *Research in International Business and Finance*, 52, 1-11.
- Yunus S., Elijido, T.E. ve Abhayawansa, S. (2016). Determinants of Carbon Management Strategy Adoption. *Managerial Auditing Journal*, 31(2), 156-179.
- Zhang, K., Pan, Z., Janardhanan, M. ve Patel, I. (2023). Relationship Analysis between Greenwashing and Environmental Performance. *Environment, Development and Sustainability*, 25(2), 7927-7957.
- Zhang, Y., Zhang, H., Wu, K. ve Shen, D. (2024). Governance of Greenwashing Behaviors: A Perspective of Heterogeneous Firm Types. *Energies*, 17(6), 1-15.
- Zhao, W. (2022). Greenwashing Behavior in China's Green Bond Market and Countermeasures. *Proceedings Book of 7th International Conference on Social Sciences and Economic Development* içinde (ss. 1097-1101). Wuhan, China.

SİYASAL KAMPANYA ARACI OLARAK AÇILIŞ TÖRENLERİNDE SÖYLEM ÜRETİMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Mesut YILMAZ

Karabük Üniversitesi,
mesutyilmaz@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0053-5147

Prof. Dr. Mustafa İNCE

Karabük Üniversitesi,
mustafaince@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8058-1076

ÖZET

Uzun dönemli bir siyasal kampanya aracı olarak görülen açılış törenleri, politik liderlerin söylemlerini belirtmesi ve bunları tekrarlaması açısından önemli bir fırsattır. Açılış törenlerindeki konuşmalarda siyasilerin özellikle yaptıkları hizmetleri vurgulaması, seçmen üzerinde etkisi yüksek ve bir o kadar da seçmenin oy verme davranışını etkileyebilecek niteliktedir. Covid-19 pandemisi nedeniyle açılış törenlerinin bir e-açılışa dönüşmesiyle uzaktan çevrim içi olarak yapılabilmesi, açılış törenlerinin sayısını da artırmıştır. Bu çalışmada Norman Fairclough'un söylem analizi modeli kullanılarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açılış törenlerinde yaptığı konuşma metinleri üzerinden belirlenen başta hizmet teması olmak üzere, ötekileştirme ve İslami atıflar temalarıyla 2021 Ocak ayı sınırlılığında gerçekleşen açılış konuşmaları incelenmiştir. Araştırmada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın aynı söylemleri farklı açılış törenlerinde sık sık tekrar ettiği bulgusuna ve açılış törenlerini bir siyasal kampanya aracı olarak etkili bir şekilde kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Söylem, Siyasal Kampanya, Açılış Törenleri, Söylem Analizi, Fairclough

GİRİŞ

Siyasal iletişim, bir kavram ve süreç olarak tarihsel olarak gelişimi göz önüne alındığında siyasal kampanyalar, politik danışmanlık, siyasal reklam alanlarında öne çıkmaktadır. Uzun dönemli olarak siyasal kampanya döneminde siyasi partilerin seçmene yönelik yaptığı her bir faaliyet siyasal kampanyanın bir parçasıdır (Doğu vd., 2014: 27).

Aziz'in (2017: 146) belirttiğine göre bunlar; parti liderleri ya da ilgili, görevli kişilerin davet edildikleri toplantı, açılış, sergi, konser gibi faaliyetlere ve evlenme, sünnet, cenaze gibi törenlere katılmalarıdır. Bunlarında dışında ulusal, bölgesel, yerel ve uluslararası siyasi, ekonomik, kültürel toplantılara katılarak, zaman zaman oralarda açılış konuşmaları yapmak ya da bildiri vermek söylem üretilmeye açık ortamlardır.

Açılış törenleri gibi uzun dönemli siyasal kampanya programları seçmene ulaşma konusunda etkin bir şekilde kullanılabilir. Bu sayede kitle iletişim araçları vasıtasıyla göz önünde olunma hali hem açılışın yapıldığı bölge halkı hem de tüm ülkeye seslenme açısından önemli

bir siyasal kampanyaya dönüşebilmektedir. Böyle bir siyasal kampanyanın sürekli bir hal alması, açılışların artması seçim arası dönemde politikacının halka yani seçmene ulaşma konusunda önemli rol oynamaktadır. Bu anlamda topluma ulaşma ve yönlendirmede tekrar edilen söylemlerle politikacının fikirleri sürekli kitlelere iletilmektedir.

Fikirleri ve inanışları kitlelerin zihinlerine yavaşça işleme konusunda liderlerin farklı yöntemleri vardır. İlk olarak; bildirme, tekrarlama ve bulaştırma yöntemini kullanmaktadırlar. Bu yöntemin eyleme dönüşmesi oldukça yavaştır ama etkileri uzun sürelidir. Bildirmelerin gerçek bir etki kazanması uzun süreli olarak ve mümkün olduğunca aynı sözcüklerin tekrarlanmasıyla olur (Le Bon, 2020: 111). Uzun dönemli siyasal kampanya süreçlerinde de seçim arası dönemde kitlelere yavaşça ve sıkça tekrarlanan söylemlerle seçmen yönlendirilmeye çalışılmaktadır.

Uzun dönemli bir siyasal kampanya olan açılış konuşmalarının incelendiği bu çalışmada Cumhurbaşkanı ve Adalet ve Kalkınma Partisi Lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın Ocak 2021'de yapmış olduğu açılış konuşmaları Norman Fairclough'un eleştirel söylem analizi modeli kullanılarak incelenecektir.

1. SİYASAL KAMPANYALARA GENEL BİR BAKIŞ

Siyasal kampanyanın tanımı Aziz'in (2019: 127) belirttiğine göre "Siyasal aktörler; cumhurbaşkanı, devlet başkanı, meclis, hükümet, siyasal partiler ve yerel yönetimler tarafından, dar anlamıyla siyaset yapmak üzere gerçekleştirilen kampanyalardır."

ABD ile siyasal literatüre giren siyasal kampanyalar ve bu kampanyalarda kullanılan yöntem ve teknikler, diğer ülkelere de temsili demokrasilerin yayılmasıyla beraber Amerikan yaklaşımıyla yayılmıştır. Amerikanlaşma kavramı ile "teknolojik ve toplumsal gelişmelere paralel olarak Avrupa, Asya ve Avustralya gibi dünyanın çeşitli bölgelerindeki politikacılar, siyasal kampanyalarını ve iletişim potansiyellerini geliştirmek amacıyla ABD'de yaygın olarak kullanılmakta olan fikir ve tekniklerden hatta önemli çalışmalarıyla bilinen siyasal iletişim uzmanlarından faydalanmaktadır" (Lilleker, 2013: 41).

"Uzun dönemli siyasal kampanyalarda siyasi partilerin seçmene ilişkin olarak yaptığı her türlü faaliyet siyasal kampanyanın bir parçasıdır. Bu faaliyetlerden birisi Ulusal, bölgesel, yerel ve uluslararası siyasi, ekonomik, kültürel toplantılara katılarak açılış konuşmaları yapmaları ya da bildiri vermeleridir" (Aziz, 2019: 146-147).

Tüm bu siyasal kampanyaların topluma ulaştırılmasındaki görevi üstlenen en önemli kitle iletişim araçlarından birisi televizyondur. Bunun dışında Balcı vd. (2013: 86) aktardığına göre Malchow seçmenlere yönelik bilgi verme işlevi bakımından televizyonun bilgi verme işini daha iyi sağladığı için genellikle seçmenlerle iletişim kurmada daha etkili bir yoldur.

İktidarların ve politika yapıcılarının, halkın desteğini ve katılımını almak için politikaların halkın kahir ekseriyetine faydası dokunduğunu iddia etmeleri manidardır. Zira bunu basit bir kaideye bağlamak mümkündür: "Karşılıklı bulunma kuralı" (Cialdini ve Goldstein, 2002: 45).

Hükümetlerin toplumun tamamına yarayacağını iddia ettikleri alternatif politika tercihlerini bu şekilde ileri sunmaları toplumun da kendilerine bir şekilde "iyilikte" bulunmalarına yol açmaya dönüktür. Bir politik harekete toplumun gösterebileceği en açık destek siyasi yardımlar, oy verme ve partilerine güç kazandırma yollarıyla gerçekleşecektir.

2. SÖYLEM VE SÖYLEM ANALİZİ

Sözen'in (2017: 17) belirttiğine göre "etimolojik olarak söylem terimi, Latince 'discurrere' (oraya buraya koşuşturma, gidiş gelişler) kelimesinden ve/veya uzaklaşma, eritme yayılma ile discursus kelimesinin muhtelif versiyonlarına karşılık gelir; mecazi anlamda da; özne hakkında uzun uzadıya konuşma ve bir şey hakkında iletişim anlamına gelir." Batılı bir felsefenin ürünü olarak söylem, basit olarak kullanılan dil ve dil pratiğidir.

Agger'in (1990) belirttiğine göre söylem, "bir kamusal hayat teorisi" ve yapı biçimden incelenen toplum aynı zamanda söylem biçimlemeleri ya da oluşumları şeklinde de incelenebilir.

"Söylemlerde kullanılan sözcüklerin anlamları 'neyi açıkladıkları'na ve 'nerede açıkladıkları'na göre değişir. Bir diyalog süreci olarak söylemin değişebilirliğinde, aynı kelime birbiriyle zıtlaşan iki içeriği gösterebilir" (Sözen, 2017: 22). Aynı iş yerindeki patron ile işçinin söylemleri çelişebilir.

Teun A. van Dijk, Norman Fairclough, Gunter Kress, Theo van Leeuwen ve Ruth Wodak 1991'de Amsterdam'da yapılan bir sempozyumun ardından bir araya gelerek Eleştirel Söylem Çözümlemesi'nin temel ilkelerini belirlemişlerdir. Zamanla Eleştirel Söylem Çözümlemesi uygulamalarında yaklaşım konusunda farklılaşmalar da bu dilbilimcilerin ortaya koydukları temel ilkeler kalıcılığını korumuştur. Eleştirel Söylem Çözümlemesi'nin belirlenen temel ilkeleri özetle güç ilişkilerine ve toplumsal sorunlara yöneliktir. Tarihsel olarak yapılan söylemin toplumsal bir eylem biçimi olduğundan söz etmektedirler. Aynı açıdan, toplumsal eylemleri koşullama gücü bağlamında ideolojik düşünceyi etkilemeye sahip olduğunu vurgulamaktadırlar (Büyükkantarcıoğlu, 2012: 166-167).

Sosyal bilimler ve toplum bilimlerinin bir çalışma alanı içerisinde olan söylem çözümlemesi, politik ve kültürel ayrıca sosyal bağlamlarında konuşma ve metin işlevleri yapılarını sistemsel olarak ele almaktadır (Özer, 2015: 201-202).

Söylem analizcisi bir söylemde dilsel kuralları değil, söylemdeki 'düzenlilikler' araştırılmaktadır. Söylem analizini yapan araştırmacı tasvir ettiği düzenlilikler normal olarak statik değil, dinamik bir tarzda açıklanan terimlerdir. Bir söylemdeki düzenlilikler dilsel bir özelliktir. Söylem analizini yapan araştırmacı verilerdeki düzenlilikleri keşfeden ve onları tasvir edebilen kişidir (Brown ve Yule'den akt. Sözen, 2017: 96).

3. NORMAN FAIRCLOUGH'UN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

Norman Fairclough'un üç aşamadan oluşan eleştirel söylem analizi aşağıdaki gibidir;

"Fairclough'a göre eleştirel söylem analizi üç aşamalı bir analizdir. Bunlardan ilki metin incelenmesidir (incelemesidir). Metin incelemesine göre, ilk aşamada metinde, metni üretenin ideolojik düşünce yapısı ve dünya görüşü bir nebze de olsa ortaya konulmaktadır. Metnin ideolojik yapısı, metinde yer alan ifadelerden, kelimelerden ve cümlelerden anlaşılabilir. Metindeki sözcük seçimi ideolojik örüntüyü anlamak için değerlendirilmektedir. İkinci aşamada ise, söylemin diğer söylemlerle etkileşimi ön plana çıkmaktadır. Yani, söylem aslında tek başına bir şey inşa etmektense, daha önceki metinler üzerinden kurulan varsayımları destekler nitelikte olabilmektedir. Aynı zamanda böylece, önceki varsayım ve tecrübeler, bireye bırakılmakta, söz konusu metinde nelerin söylenerek nelerin kastettiği yorumu takipçiye bırakılmaktadır. Son aşamada ise, bağlam analizi ortaya çıkmaktadır. Fairclough bu aşamayı

‘ifade değeri’ tanımıyla anlatılmaktadır. Bağlam analizinde, metin üreticisinin sosyal ve siyasal durumu ön plandadır. Metni yazanın kendisini hangi sosyal gruba koyduğu, nasıl bir düşünsel birliktelik içinde olduğu, öteki konumunu nasıl oluşturduğu anlaşılmaya ve aktarılmaya gayret edilmektedir” (Bal’dan akt. Gündüz ve Arıkan, 2018: 157).

4. AÇILIŞ KONUŞMALARININ ANALİZİ

Nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan amaçlı örnekleme tekniklerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada araştırmancının örneklemini 2021 Ocak ayında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın katıldığı açılış konuşmaları oluşturmaktadır. Örnekleme yer alan açılış konuşmaları aşağıdaki gibidir;

1. Kömürhan Köprüsü ve Tüneli Açılış Töreni’nde Yaptıkları Konuşma – 2 Ocak 2021
2. Diyarbakır-Ergani-Elazığ Yolu Deve Geçidi köprüsü ve Bağlantı Yolu Açılışı – 9 Ocak 2021
3. Ankara Geleneksel Sporlar Tesisleri Açılışı – 12 Ocak 2021
4. Milli Saraylar Resim Heykel Müzesi Açılışı – 15 Ocak 2021
5. Manisa’da 4 Enerji Santrali Açılışı – 16 Ocak 2021
6. Diyarbakır’da Baraj ve Tesislerin Açılışı – 23 Ocak 2021
7. Elazığ’da İpek Yolu Uluslararası Çocuk ve Gençlik Çalışmaları Merkezi’nin Açılışı – 25 Ocak 2021

4.1. BİRİNCİ AŞAMA: SÖYLEMİN TEMALARI (METİN İNCELEMESİ)

Analizin ilk aşamasını oluşturan açılış konuşmalarında yer alan söylemin temaları, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın açılış konuşmalarından seçilen öne çıkan temalardır. Erdoğan’ın yukarıda belirtilen açılış konuşmalarında yer alan söylemler, Fairclough’un söylem analizi bağlamında ele alınmıştır. Erdoğan’ın konuşmaları temalara ayrılarak, kendi söylemleri direkt olarak aktarılmıştır. Bu temalar; “Hizmet Teması”, “Ötekileştirme Teması” ve “İslami Atıflar Teması” olarak belirlenmiştir.

Erdoğan’ın söylemleri için Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İnternet Sayfasının ‘Faaliyetler’ sekmesinin ‘Basın Açıklamaları’ (“Basın Açıklamaları”, 2021) kısmı kullanılmıştır.

“Hizmet Teması”

Hizmet teması altında açılış konuşmalarında yer alan hizmete yönelik söylem metinleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kendi ifadeleri italik olarak verilmiş ve T. C. Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İnternet Sayfasından (“Basın Açıklamaları”, 2021) alınmıştır.

Kömürhan Köprüsü Bağlantı Yolu ve Tüneli Açılışı

1. *“Ulaşımında Gölbaşı Şehir Geçişi, Kuzey Marmara Otoyolu Etapları, Ankara-Niğde Otoyolu, Manisa-Akhisar, Konya ve Amasya çevre yolları, Kahramanmaraş-Göksun Yolu, Karakurt-Horasan Yolu, Beğendik Köprüsü gibi pek çok eseri bu dönemde hizmete açtık. Sadece geçen yıl hizmete açtığımız tünellerin uzunluğu 18,6 kilometreyi, köprü ve viyadüklerin uzunluğu 42 kilometreyi buluyor. Sağlıkta son 1 yılda içinde şehir hastanelerimizin de olduğu toplam 16 bin yatak kapasiteli 16 hastane ve 10 ek hizmet binasını tamamlayıp hizmete sunduk.”*
2. *“Milletimizin önüne işte burada olduğu gibi eserlerimizle, hizmetlerimizle, yaptıklarımızla ve yapmayı taahhüt ettiklerimizle çıkıyoruz. Bu anlayışla tüm dünyayı esir alan salgın*

şartlarına rağmen geride bıraktığımız 2020 yılında da hizmet siyasetinden zerre taviz vermedik.”

3. “Türk Akım Projesi’ni, Reyhanlı Barajı’nı, Kars Barajı’nı, Ilısu Barajı’nı, 52 hidroelektrik santrali, Kalyon Güneş Enerji Tesisi’ni hizmete açtık.”

Diyarbakır-Ergani-Elazığ Yolu Deve Geçidi köprüsü ve Bağlantı Yolu Açılışı

1. “Son haftalarda Kömürhan Köprüsü’nden Gölbaşı şehir geçişine, Ankara-Niğde Otoyolu’ndan Kuzey Marmara Otoyolu’nun çeşitli kesimlerine kadar pek çok önemli ulaşım yatırımını hizmete açtık. Diğer alanlarda da dün uzaya fırlattığımız uydudan milli helikopter motorumuza kadar pek çok kritik projeyi yine bu dönemde neticelendirdik. Bu projelerle Türkiye’nin kalkınma altyapısını sürekli geliştiriyor, ülkemizi hedeflerine ulaştıracak zemini inşa ediyoruz.”

2. “İnşallah kritik bir dönüm noktası olan 2023 sürecinde 83 milyon tek yürek çarparak, bu güzel fotoğrafı devam ettireceğiz. Cumhur İttifakı olarak hizmet ve eser siyasetinden taviz vermeden birlik ve beraberlik içinde atacağımız her adım bizi hedeflerimize biraz daha yaklaştıracaktır.”

Ankara Geleneksel Sporlar Tesisi Açılışı

1. “Sizleri en kalbi duygularıyla, hasretle, muhabbetle selamlıyorum. Geleneksel sporlarımıza gönül veren Ankara’daki vatandaşlarımıza hizmet edecek bu tesisin şehrimize ve ülkemize hayırlı olmasını diliyorum.”

Manisa’da 4 Enerji Santrali Açılışı

1. “Sağlıktan ulaşım, tarımdan sanayi, enerji, çevreye kadar her alanda projelerimize hız verdik. Ardı ardına hizmete açtığımız hastaneler, barajlar, sulama tesisleri, millet bahçeleri, ulaşım ve enerji yatırımları, eser ve hizmet siyasetimizin yeni sembolleri olarak ülkemizin dört bir yanında yükseliyor. Bilhassa Karadeniz’deki 405 milyar metreküplük doğal gaz keşfimizin ardından enerji yatırımlarımıza yoğunlaşmaya başladık. Bağımsız enerji güçlü Türkiye, diyerek mümkün olduğu kadar yerli kaynaklarımıza dayalı bir enerji sektörü kurmayı amaçlıyoruz.”

2. “Tüm dünyada yatırımların durma noktasına geldiği şu salgın döneminde de asla rehavete kapılmadık.”

Diyarbakır’da Baraj ve Tesislerin Açılışı

1. “Halen proje çerçevesinde 263 bin dekar arazinin sulanmasını sağlayacak tesisler inşa halindedir. Bu yılın sonuna kadar 105 bin dekarlık alanda sulama hizmeti verilmeye başlanacaktır. Projenin diğer safhalarını da hızlandırarak GAP’ın bu sembol eserini süratle bitireceğiz.”

2. “Geçtiğimiz 18 yılda Diyarbakır’da sadece Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğümüzce yapılan 10 milyar liraya yakın yatırımla 118 ayrı tesis hizmete alınmıştır.”

3. “Bugüne kadar hizmete aldığımız 12 ayrı sulama tesisleriyle 355 bin dekar araziye sulamaya açarak çiftçilerimize yıllık 250 milyon lira gelir artışı sağladık.”

4. “Şayet geçtiğimiz 18 yılda 255 milyar liralık bir yatırımla 600 adet barajı ve 423 adet göleti hizmete alarak 45 milyar metreküplük bir depolama hacmine ulaşmamış olsaydık işimiz gerçekten çok zordu.”

5. “Ülkemizi hem küresel afetlerin etkilerinden koruyacak hem hedeflerine ulaşmasını sağlayacak eser ve hizmetlerle buluşturmayı sürdüreceğiz.”

6. *“Bugüne kadar ülkemize kazandırdığımız eserler ve hizmetler, asıl büyük hamlemizin sadece altyapısıydı.”*

7. *“Açılışını yapacağımız Ergani Barajı, 14,5 milyon metreküplük depolama hacmine sahip, 19 bin dekara yakın araziye sulayacak, 2 bin 500 kişiye yakın ilave istihdam sağlayacak bir eserdir. Sulama tesisleri bu yıl hizmete girecek bu barajın Erganili kardeşlerimize hayırlı olmasını diliyorum.”*

Karşılıklı bulunma kuralı bağlamında düşünüldüğünde açılış konuşmalarında yapılan en önemli söylemler yapılan icraatlar üzerine olan söylemlerdir. Bu sebeple de görülmektedir ki ‘Hizmet Teması’ altında yapılan icraatlar vurgusu, özellikle açılışın gerçekleştirdiği yerdeki önceki hizmetler ve ülke genelinde yapılan hizmetler yinelenerek belirtilmeye çalışılmaktadır. Böylelikle politikacı, halktan yani seçmenden beklenen en iyi karşılık olan ‘oy verme’ davranışını beklemektedir.

Özellikle yapılan işlerin vurgulanması o bölgedeki halkın kendisinin önemsendiğini hissetmesi sağlanmaktadır. Hizmetin aynı zamanda toplumun her kesimine ulaştırılacağı söylemlerinin yanı sıra o bölgedeki geçmişte yapılmış ve yapılmamış olan hizmet geçmişine dem vurmak, halkın yapılan bu hizmetler karşısında kayıtsız kalmaması açısından ayrıca vurgulanmaya değer olduğu düşünülmektedir.

“Ötekileştirme Teması”

Ötekileştirme teması altında Erdoğan’ın açılış konuşmalarında yer alan söylemler kendi ifadeleriyle aşağıdaki gibi belirlenmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kendi ifadeleri italik olarak verilmiş ve T. C. Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İnternet Sayfasından (“Basın Açıklamaları”, 2021) alınmıştır.

Kömürhan Köprüsü Bağlantı Yolu ve Tüneli Açılışı

1. *“Ülkemizde sürekli ilkelerden bahsedip hiçbir üretim yapmamayı felsefe haline getirmiş bir zihniyet varlığını hala sürdürmektedir. Bunlar ülkenin ve milletin faydasına hiçbir adım atmadıkları gibi atılan hayırlı adımlardan da rahatsız olurlar. Türkiye’nin ekonomide ve yatırımlarda olduğu gibi demokraside, hukukta, özgürlüklerde de ilerlemesine tahammül edemezler. Ayasofya’nın ibadete açılmasından başörtüsü hazımsızlığına kadar birçok alanda bu habis zihniyetin yansımalarını görüyoruz.”*

Diyarbakır-Ergani-Elazığ Yolu Deve Geçidi köprüsü ve Bağlantı Yolu Açılışı

1. *“Dünyada ve Türkiye’de her şey değişti, herkes değişti, bir tek bu köhne zihniyet yerinde sayıyor. Kendileri ileriye gidemediği için ülkeyi geriye döndürmenin hesabı ve gayreti içindeler. Karşımızda bırakın ülkeye ve millete hizmete talip olma konusunda kendilerini geliştirmeyi, eylem biçimlerinde bile yeniliğe gidemeyecek kadar tembel, dar kafalı, idrak yoksunu bir zihniyet var. Türkiye bugünkü seviyesine bunlara rağmen gelmiştir. 2023 hedeflerine bunlara rağmen ulaşacaktır. 2053 vizyonunu bunlara rağmen hayata geçirecektir. Hep söylediğimiz gibi, büyük ve güçlü Türkiye için durmak yok yola devam.”*

Ankara Geleneksel Sporlar Tesisi Açılışı

1. *“Cumhurbaşkanı olduktan sonra ülkemize gelen misafir devlet başkanlarının karşılama törenlerinde Muhafız Alaylarımıza bağlı bir atlı birliğimizin de yer almasını temin ettik. Tabii bunları dahi eleştirecek kadar tarih, kültür, medeniyet yoksunu, hatta düşmanı kişiler çıktı, bundan rahatsız oldular. Aynı zihniyet muhtemelen bu tesisi de eleştirecektir. Varsın eleştirsinler, biz işimize bakalım. Hâlbuki kökü olmayanların akıbeti esen her rüzgârın önünde*

sürüklenip gitmektir. Biz köklerimize, tarihimize, kültürümüze sahip çıkarak maziden atıye güçlü bir köprü kurmanın gayreti içindeyiz.”

Milli Saraylar Resim Heykel Müzesi Açılışı

1. *“Kendi ruh ve fikir dünyalarındaki eziklik duygusunu geçmişlerini kötüyerek örtme gayretinde olanlara rağmen inşallah bunu başaracağız.”*

Manisa’da 4 Enerji Santrali Açılışı

1. *“Sadece medyayla, çetelerle, teröristlerle değil, aynı zamanda 80 senedir Türkiye’nin başına musallat olan takoz muhalefetle de mücadele ettik. Asrın projesi Marmaray’ı engellemeye kalktılar, Avrasya Tüneli’ni daha proje aşamasındayken mahkemeye taşıdılar, İstanbul Havalimanı’nın inşasından bizi vazgeçirmek için sokak şiddeti dâhil, her türlü provokasyonu denediler. Bugün salgınla mücadelede elimiz, ayağımız olan şehir hastanelerimiz karalamak için kimi kurgu, kimi külliye yalan, nice haber uydurdular. Haritada yerini dahi bilmedikleri ülkeleri Türkiye’yi örnek göstererek, bu ülkenin salgınla mücadelesine gölge düşürmeye çalıştılar. Savunma sanayinde dışa bağımlılığımızı azaltacak en kritik projeleri küçümsediler, hatta karaladılar. Türkiye’yi yurt dışına şikayet ederek, uluslararası yatırımcıyı ürküterek bu ülkenin kalkınmasına, güçlenmesine, küresel ölçekte cazibe merkezine dönüşmesine çelme takmaya kalktılar.”*

2. *“Sadece yatırımlarda değil, diplomaside, demokraside, özgürlüklerde de sessiz bir devrime imza attık. Çünkü biz muhalefet gibi yalan, iftira ve bühtanla günü kurtarmaya çalışmıyoruz. Türkiye’nin tökezlemesini, krize ve kaosa sürüklenmesini umanlara inat, ülkemizi aydınlık bir geleceğe hazırlıyoruz.”*

Diyarbakır’da Baraj ve Tesislerin Açılışı

1. *“Bugüne kadar ülkemize kazandırdığımız eserler ve hizmetler, asıl büyük hamlemizin sadece altyapısıydı. Yıllarca bu ülkenin enerjisini ve vaktini iç çatışmalarla, iç kavgalarla, kısır çekişmelerle heba edenlerin yol açtıkları kayıpları da telafi ederek milletimizin önüne yepyeni bir vizyon koyduk.”*

2. *“Türkiye’yi eski günlerine geri döndürmekten söz eden kaos ve kriz tüccarlarının aslında bu kazanımlara göz diktiklerini biliyoruz.”*

Ötekileştirme teması kapsamında açılış konuşmalarında görülen metinlerde Cumhurbaşkanı Erdoğan, yaptıkları icraatlara karşı muhalefetin bunların önünde durduklarına yönelik söylemleri mevcuttur. Ayrıca Erdoğan’ın kendisinden önceki iktidarların icraatlar yapmadığına vurgu yapmaktadır.

Muhalefeti ‘tembel’, ‘dar kafalı’ ve ‘idrak yoksunu’ olarak niteleyerek karşıt zihniyet olarak anmaktadır.

Muhalefetin ‘yalan’, ‘iftira’ ve ‘bühtan’a başvurduğunu ülke için yapılan her hizmetin karşısında olduklarını belirtmektedir.

Yapılan her işe eleştiri getiren muhalefeti ‘tarih, kültür ve medeniyet yoksunu’ kişiler olarak tarif etmektedir. Genel olarak muhalefeti yaptıkları işler karşısında durdurmaya çalışarak ‘takoz’ olmakla itham eden Erdoğan, ‘kendi ruh ve fikir dünyalarında ezik’ olduklarını belirterek ötekileştirmiştir.

“İslami Atıflar”

İslami atıflar teması altında Erdoğan’ın açılış konuşmalarında yer alan söylemler kendi ifadeleriyle aşağıdaki gibidir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kendi ifadeleri italik olarak verilmiş

ve T. C. Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İnternet Sayfasından (“Basın Açıklamaları”, 2021) alınmıştır.

Kömürhan Köprüsü Bağlantı yolu ve tüneli açılışı

1. “Allah’ın takdiriyle 2021’i her alanda yeni bir şahlaniş yılı haline getirmek istiyoruz.”
2. “İnşallah artık Fırat’ın azgın sularında hayatlarını kaybeden vatandaşlarımızın ardından ağıtlar yakılmayacak.”
3. “Rabbim yar ve yardımcımız olsun.”

Diyarbakır-Ergani-Elazığ Yolu Deve Geçidi köprüsü ve Bağlantı Yolu Açılışı

1. “Bu duygularla bir kez daha açılışını yaptığımız Diyarbakır-Ergani- Elazığ yolu Devegeçidi Köprüsü ve bağlantı yollarının milletimize, ülkemize hayırlı olmasını Allah’tan diliyorum.”
2. “İnşallah kritik bir dönüm noktası olan 2023 sürecinde 83 milyon tek yürek çarparak, bu güzel fotoğrafı devam ettireceğiz.”
- 3) “Rabbim yar ve yardımcımız olsun.”

Ankara Geleneksel Sporlar Tesisi Açılışı

1. “İnşallah şu andaki mevcut projeye bir de yaklaşık 40 dönüm civarında hemen yanı başımızdaki yeri de tahsis etmek suretiyle bu proje daha da kapsamlı hale en kısa zamanda gelecektir.”
2. “Rabbim yar ve yardımcımız olsun diyorum.”

Milli Saraylar Resim Heykel Müzesi Açılışı

1. “Kendi ruh ve fikir dünyalarındaki eziklik duygusunu geçmişlerini kötileyerek örtme gayretinde olanlara rağmen inşallah bunu başaracağız.”

Manisa’da 4 Enerji Santrali Açılışı

1. “İmam Şafi Hazretleri’ne atfedilen veciz bir söz de o büyük âlim, “Allah yolundaysan koş, koşmak zor geliyorsa hızlıca yürü, o da zor geliyorsa sadece yürü, olmuyorsa sürün, fakat asla geri dönme” buyuruyor. Bizler de Hakk’ın ve halkın rızası için çıktığımız bu kutlu yolda...”
2. “İnşallah 2021’de de doğal gaz yatırımlarımızı artırarak sürdüreceğiz.”
3. “Resmi açılışını yaptığımız tesislerimizde üreteceğimiz elektrikle inşallah 2,5 milyon hanemizin ihtiyacını karşılayacağız.”

Diyarbakır’da Baraj ve Tesislerin Açılışı

1. “İnşallah Diyarbakır’da sulanmayan tek karış arazi bırakmayacağız.”
2. “İnşallah 83 milyon hep birlikte tek yürek, tek bilek olarak hareket etmek suretiyle büyük ve güçlü Türkiye’nin inşasını hızlandırıyoruz.”
3. “İşte az önce İstanbul Tersanesi’nden denize dev bir firkateyni indirdik, inşallah 2023 yılında da Silahlı Kuvvetlerimize onu da kazandıracağız.”
4. “Rabbim yar ve yardımcımız olsun.”

Elazığ’da İpek Yolu Uluslararası Çocuk ve Gençlik Çalışmaları Merkezi’nin Açılışı

1. “İpek Yolu çok farklı ses getirecek. İnşallah biz Ankara’dan değil tüm Türkiye’den bu sesi duyacağız, buna kesinlikle inanıyorum.”
2. “Rabbim yar yardımcımız olsun diyorum.”

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın açılış konuşmalarında öne çıkan diğer bir tema da İslami atıflardır. Erdoğan siyasi yaşamına Milli Görüş Hareketi içerisinde başlamış ve siyasi yaşamına İslami siyaset çevrede devam etmiştir. Necmettin Erbakan’ın genel başkanlığında uzun süre siyaset

yapan Erdoğan'ın kendi siyaset çizgisi de İslam dininin gerekliliklerinden etkilenmiş, dolayısıyla da söylemlerinde İslami vurgular oluşmuştur.

Gelecek zamanda yapılması plânlanan işler için sözlerine her zaman 'inşallah' ile başlayan Erdoğan, konuşmalarının sonunu da 'Rabbim yar ve yardımcımız olsun' sözleriyle bitirmektedir.

4.2. İKİNCİ AŞAMA: ETKİLEŞİM ANALİZİ

Bu aşamada söylemin diğer söylemlerle ilişkisi ele alınmaktadır. Erdoğan'ın şimdiki söylemlerinin geçmişteki söylemlerle olan etkileşimi incelenmektedir. Bu doğrultuda siyasi hayatında engellere takılan Erdoğan, iktidarının 19. yılının içindeyken karşısına engeller çıkaranlara aslında her konuşmasında vurgu yaptığı görülmektedir. Yaptığı her açılışta karşısında duranlara, yaptığı işleri eleştirenlere cevap niteliğinde açıklamalarda bulunmaktadır. Karşısında duranların topluma hizmet anlayışını bilmediklerini ve 'takoz siyaseti'nde olduklarının altını çizmektedir. Geçmişte de karşı zihniyet olarak adlandırdığı muhalefetin ülkeye ve temsil ettiği İslami çevre siyasetinin önünde engeller oluşturduğu vurgularını açılış konuşmalarında da çoğunlukla yer vermektedir.

Açılış konuşmalarında yaptığı icraatları ve bölgeye kazandırdıklarından söz eden Erdoğan, halka sürekli yeni hizmetlerde bulunduğunu ve bulunacağını vurgulamaktadır. Açılış konuşmalarında, konuşmayı yaptığı açılışın bölgesindeki halkın daha önce bu yeniliklerle karşılaşmadıklarını ve kendi iktidarları döneminde bunların yapıldığına dikkat çekmektedir. Bu şekilde 'karşılıklı bulunma kuralı' çerçevesinde bölge halkından ve herkesten kendisine yönelik oy verme davranışı beklemektedir.

4.3. ÜÇÜNCÜ AŞAMA: BAĞLAM ANALİZİ

Bu aşamada söylemin hangi bağlamda üretilerek sunulduğu ile ilgili inceleme yapılmaktadır. Erdoğan, hali hazırda Ak Parti lideri ve Cumhurbaşkanı olarak görev yapmakta ve yaptığı açılışlarda mevcut çok partili dönem içerisinde gelecekteki seçimler için halkın karşısında olduğu her konuşmayı bir seçim kampanyasına çevirmektedir. Uzun dönemli bir seçim kampanyası düşünüldüğünde halkın karşısına çıkma ve sürekli gündemde olabilme konusunda bu durumun büyük artıları bulunmaktadır. Bu anlamda Erdoğan, kendisi ve partisinin geleceği açısından bu olumluluk vasıtasıyla halka, yani seçmene karşı açılış konuşmalarında kendisinin ve partisinin geçmişte neler yaptığını, gelecekte neler yapacağını, muhalefetin neler yapmadığını, nelerin karşısında olduklarını anlatmada bulunmaz fırsatlar sunmaktadır.

Her yeni açılış konuşmasında, açılışın yapıldığı bölgede geçmişte kendisinin ve partisinin neler yaptığını ve muhalefetin neler yapmadığından söz edilmesi, o bölgenin halkını yani seçmenini kazanmak için bir fırsat sunmaktadır. Bunların bilinciyle hazırlanan açılış konuşması metinleri hem bölge halkına hem de ülke seçmenine yöneltilmektedir. Dolayısıyla açılış konuşmaları siyasi mücadelede rakip partilere göre birkaç adım önde olunmasına imkân sağlamaktadır. Bağlam analizi olarak, incelenen açılış konuşmalarında "onlar yapmadı, biz yaptık" söylemleri ile karşılaştırmaya dayalı bir politik söylemin yer aldığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Kitlelere karşı yapılan söylemlerin sürekli tekrar edilebildiği bir alan olarak karşımıza çıkan açılış törenlerinde gerçekleşen konuşmaların incelendiği bu çalışmada, görülmektedir ki aynı söylemler tekrar eder bir şekilde vurgulanmaktadır. Yapılan icraatlar, hizmet teması altında bölge ve ülke halkına kazandırılmış topluma faydalı olduğu düşünülen ve kendilerinden başka ötekileştirdikleri muhalefetin bu faydalı işlere karşı her zaman eleştirel olduğu vurgusu sürekli tekrar eder bir şekilde bulunmaktadır.

Erdoğan'ın açılış konuşmalarında üzerinde durmuş olduğu 'Hizmet', 'Ötekileştirme' ve 'İslami atıflar' teması altında açılış törenlerindeki konuşmalarında tekrar edilir şekilde bu temanın içindeki görüşlere yer verildiği görülmüştür. Halktan yani doğal olarak seçmenden 'oy verme' davranışı bekleyen politik liderler için en önemlisi hizmet konusunda dile getirilen söylemlerdir. Geçmişte yapılmış olan icraatlar ve yapılması plânlananlar konuşma metinlerinde yer verilerek seçmenden 'karşılıklı bulunma kuralı' bağlamında en iyi davranış olan 'oy verme' beklenmektedir.

Uzun dönemli siyasal kampanya aracı olarak değerlendirilen 'açılış törenleri' hali hazırda iktidarı elinde bulunduran siyasal lider için iyi bir kampanya aracı olarak kullanıldığı taktirde seçim arası dönemde birçok seçmene ulaşma bakımından önemlidir. Erdoğan tarafından bu kampanya aracının etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Son olarak COVID-19 salgını sürecinde açılış törenlerinin bir 'e-açılış'a dönüşmesi bu anlamda Türkiye'nin her yerindeki açılışlara Erdoğan'ın çevrim içi olarak katılması, tüm bu söylemlerini birçok açılışta dile getirebilmesinde de kolaylık sağlamıştır. Öyle ki pandemi öncesi döneme kıyasla Erdoğan'ın pandemi döneminde daha fazla açılış törenlerine katıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Agger, B. (1990). *The Decline of Discourse, Reading, Writing and Resistance in Postmodern Capitalism*, New York: The Falmer Press.
- Aziz, A. (2019). *Siyasal İletişim*. (8. bs.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Balcı, Ş. & Tarhan, A. ve Bal, E. (2013). *Medya ve Siyasal Katılım*, Konya: Literatürk.
- Basın Açıklamaları. (2021, Ocak). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İnternet Sayfası. Erişim Adresi: <https://www.tccb.gov.tr/faaliyetler/basinaciklamalari>
- Büyükkantarcıoğlu, S. N. (2012). Söylem İncelemelerinde Eleştirel Dilbilimsel Boyut: Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Ötesi, Ömer Özer (Ed.). *Haber Eleştirmek: Araştırma Alanlarına Göre Eleştirel Haber Çalışmaları* (s.161-198). Konya: Literatürk.
- Cialdini, R. B. & Goldstein, N. J. (2002). The Science and Practice of Persuasion, *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 43(2), 40-50.
- Doğu, B. ve Özçetin B. ve Bayraktutan, G. ve Binark, M. ve Çomu, T. ve Aydemir, A. ve İslamoğlu G. (2014). *Siyasetin Yeni Hali: Vaka- i Sosyal Medya*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gündüz, U., & Arıkan, İ. (2018). Türk-İsrail Krizlerinin Türk Medyasında Temsil Örneklerinin Fairclough'ın Söylem Analizi ile Okunması. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi), 3(2), 151-174.
- Le Bon, G. (2020). *Kitlelerin Psikolojisi*. (S. Doğru, Çev.). İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Lilleker, D. G. (2013). *Siyasal İletişim: Temel Kavramlar*. (B. Ekşi, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Özer, Ö. (2015). Teun Adrian Van Dijk Örneğinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi. (Ed: Besim Yıldırım) *İletişim Araştırmalarında Yöntemler*, s.197-286. Konya: Literatürk.
- Sözen, E. (2017). *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Profilkitap.

MODERN TOPLUMDA DİJİTAL KÜLTÜR İNŞASI: TİKTOK PLATFORMUNUN KÜLTÜREL DÖNÜŞÜME ETKİLERİ

Gizem YILMAZOĞLU

Yalova Üniversitesi Yeni Medya ve İletişim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
gizemylmazoglu@gmail.com, ORCID: 0009-0003-5105-0921

Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

Yalova Üniversitesi, gokhan.genel@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7681-1737

ÖZET

Sosyal medya, teknolojinin hızla ilerlediği günümüz dünyasının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. İnsanların kendilerini ifade etme, iletişim kurma ve haberleri takip etme gibi amaçlarla kullandığı bu platformlar, zamanla pazarlama araçlarına dönüşmüştür. Sosyal medya platformlarının Web 2.0 ile çift yönlü iletişime açık hale gelmesiyle birlikte, kültürel üretim ve tüketime olan etkisi de belirgin biçimde gözlemlenmeye başlamıştır. Bu çalışmada, yaygın kullanıma sahip sosyal medya araçlarından biri olan TikTok uygulamasının kültürel dönüşüm üzerindeki etkileri ele alınarak, kültürün yaygınlaşması ve benimsenmesindeki rolü incelenmektedir. Modern topluma geçiş sürecinde üretimin makineleşmesi, tüketim odaklı bir toplumun oluşması ve kültürel farklılıkların minimize edildiği bir yapının ortaya çıkmasında TikTok'un rolü ve yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler değerlendirilmektedir. İçerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilen araştırma sonucunda, TikTok'un küresel etkisinin bir sosyal medya platformu olmanın ötesine geçerek, popüler kültür ve tüketim kültürünü dönüştüren önemli bir aktör haline geldiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya ve İletişim, Sosyal Medya, Kültürel Dönüşüm, Dijitalleşme, TikTok

GİRİŞ

Kültür, toplumları bir yönüyle var eden diğer yönüyle de birbirinden ayıran maddi ve manevi değerler bütünüdür. Bu değerler; sanat, gelenek, inanç, dil, mutfak gibi hayatın her alanında kendini göstermektedir. Kültür aynı zamanda bir köprü işlevi görmekte olup toplumların devamlılığı için önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan kültür, toplumlara birer kimlik ve aidiyetler seti kazandırarak diğer toplumlardan farklılaşmasını sağlar. Bununla birlikte her toplumda ve dolayısıyla kültürde dilin fonksiyonu çok önemlidir. Bir başka ifade ile bir toplumun iletişim kurmak için oluşturduğu dil, o toplumun kültürünün şekillenmesinde en önemli unsurlarından biridir. Aynı zamanda kültür; statik olmayan, değişime ve gelişime açık bir kavramdır. Eleştirel yaklaşımların en önemli duraklarından biri olan Frankfurt Okulu'nun önde gelen düşünürlerinden Alman filozof Theodor Adorno'ya göre, 18.YY sonrasında oluşan

Sanayi Devrimi neticesinde makineleşmeyle birlikte kültürel ürünler özgün değerlerini yitirmiş, salt kâr odaklı metalar haline dönüşmüştür. Bu dönüşüm, kültürel üretimin özünden uzaklaşarak endüstriyel bir forma bürünmesine yol açmıştır.

Günümüzde ise kültürel devamlılık ve aktarım hususunda, özellikle bilişim alanındaki teknolojik gelişmelerin getirdiği yeniliklerle çağa ayak uydurma zorunluluğu hasıl olmuştur. Zira teknoloji, hayatın hemen hemen her alanında yer edinmiş ve bu teknolojilerin kullanmadığı durumlarda ise yoksunluk duygusu baş göstermeye başlamıştır. Yine Frankfurt Okulu'nun öncü isimlerinden Alman filozof Max Horkheimer, kültür endüstrisinin toplumu homojenleştirici etkisine dikkat çekerek, özgünlük ve yaratıcılıktan yoksun bu endüstriyel ürünlerin, toplumu zorunlu tüketime yönlendiren ve düşünsel yapısını manipüle eden bir sistem oluşturduğuna dikkat çekmiştir.

Dijital çağın en önemli kültürel mecralarının başında şüphesiz ki sosyal medya mecraları yer almaktadır. Bir başka analımla günümüz toplumlarında sosyal medya araçları çağın dinamiklerine dönük olarak çok önemli işlevlere sahiptir. Sosyal medya araçlarının geniş kitlelere ulaşabilme imkânı sağlaması, kültürün aktarımı ve üretiminde önemli rol oynamaktadır. Bu araçlar, kullanıcıların kendi içeriklerini oluşturmasına ve hatta kendi sanal kimliklerini yaratmasına da olanak sağlamaktadır. Bu sayede oluşturulan döngü paralelinde kültürün üretimine kullanıcılar da katkı sağlar hale gelmiştir. Sosyal medya araçları, popüler kültürün homojenleşmesine ve egemen düşüncenin geniş kitleler tarafından benimsenmesine katkıda bulunmaktadır. Bunlar aynı zamanda kitleleri manipüle etmek ve propaganda aracı olarak da kullanılabilir. Sosyal medya platformlarının yaygınlaşması, kültürel çeşitliliğin giderek azalmasına yol açmaktadır. Belirli bir ideoloji veya popüler kültür öğelerinin bu mecralarda yoğun biçimde öne çıkarılması, diğer kültürel değerlerin geri plânda kalmasına ve zamanla yok olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, günümüzün en etkili sosyal medya platformlarından TikTok'un kültürel dönüşüm üzerindeki belirleyici rolü ele alınacaktır.

TikTok platformu, kullanıcılarına video paylaşma ve iletişim kurma olanağı sunarak, dünyanın farklı yerlerindeki, fiziksel olarak karşılaşmadığımız ve muhtemelen de karşılaşamayacağımız insanların yaşamlarına tanıklık etme imkânı sağlamaktadır. Bu sanal tanıklık sürecinde, farklı kültürel ve ekonomik durumdaki yaşamların gözlemlenmesi, toplumda eksiklik duygusunun artmasına yol açmakta ve böylece tüketim kültürünün temelini oluşturmaktadır. Diğer yandan Tiktok'ta sergilenen lüks ve gösterişli yaşam tarzları, insanları gereksiz harcamalara yönlendirmektedir. Sosyal medya araçları ile pazarlanan "kusursuz hayat"lara maruz kalmak, kişileri kıyaslamaya sürüklemekte ve psikolojik olarak etkilemektedir. Bu olumsuz etkiler, kültürel dönüşüm ve sosyal medyanın etkileşiminden doğan kaçınılmaz sonuçlardır.

Çin merkezli ByteDance tarafından 2016'da oluşturulan dijital dünyanın en önemli sosyal medya mecralarının başında gelen ve hakkında en çok tartışılan platform olan Tiktok'la alakalı alanyazında önemli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bununla alakalı yabancı alanyazına

gözetildiğinde zengin bir kaynakça görülmektedir. Bunlardan birkaçı zikredilecek olursa; Aparajita Bhandari ve Sara Bimo tarafından yazılan “*Why’s Everyone on TikTok Now? The Algorithmized Self and the Future of Self-Making on Social Media*” (Neden Herkes Şimdi TikTok'ta? Algoritmik Benlik ve Sosyal Medyada Kendini Yaratmanın Geleceği) başlıklı çalışma, TikTok platformunda benlik oluşturma sürecinin nasıl gerçekleştiğini ve bu sürecin diğer sosyal medya platformlarından nasıl farklılaştığını incelemiştir. Ortayae McMaster ve üç arkadaşı tarafından yazılan “*Raising Primary School Boys’ and Girls’ Awareness and Interest in STEM-Related Activities, Subjects, and Careers: An Exploratory Case Study*” (İlkokul Çocuklarının ve Kızlarının STEM ile İlgili Etkinliklere, Konulara ve Kariyerlere Olan Farkındalıklarını ve İlgilerini Artırmak: Keşifsel Bir Vaka Çalışması) başlıklı çalışmanın amacı, Avustralya'da yürütülen MindSET-do projesi kapsamında ilkokul öğrencilerinin, özellikle kız öğrencilerin STEM alanlarına yönelik farkındalıklarını, ilgilerini ve tutumlarını incelemek ve bu alanlardaki cinsiyet farklılıklarını ortaya koymaktır. R.Roth ve arkadaşları tarafından “*A study of adolescents’ and young adults’ TikTok challenge participation in South India*” (Güney Hindistan’da ergenlerin ve genç yetişkinlerin TikTok meydan okumasına katılımına ilişkin bir çalışma) 2022 yılında yayımlanan bu çalışmanın amacı, Güney Hindistan’daki 13-25 yaş arası ergen ve genç yetişkinlerin TikTok platformundaki meydan okumalara katılma motivasyonlarını Entegre Davranış Modeli çerçevesinde incelemiştir. Çalışma, özellikle sosyal medya kullanımının yüksek olduğu bir bölgede, TikTok meydan okumalarına katılımın arkasındaki motivasyonları araştıran ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Darragh McCashin ve Colette M Murphy tarafından 2022’de kaleme alınan “*Using TikTok for public and youth mental health – A systematic review and content analysis*” (TikTok’un kamu ve gençlerin ruh sağlığı için kullanımı – Sistematik bir inceleme ve içerik analizi) isimli çalışma, çocuklar ve gençler arasında en hızlı büyüyen sosyal medya platformu olan TikTok’un halk sağlığı ve ruh sağlığı amaçlı kullanımını iki aşamalı bir yaklaşımla incelemeyi amaçladığı anlaşılmıştır. İlk aşamada, 2016-2021 yılları arasında yayımlanan ve TikTok’u halk sağlığı veya ruh sağlığı amacıyla inceleyen çalışmaların sistematik bir incelemesi yapılmış, ikinci aşamada ise İrlanda özelinde TikTok içeriklerinin kapsamlı bir analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma, özellikle psikoloji ve psikiyatri alanında yeterince incelenmemiş olan bu platformun genç nüfusa ulaşmadaki potansiyelini ve etkilerini değerlendirmeyi hedeflemiştir.

Ve son olarak 2023’te Sri Wulan Anggraeni ve bir grup arkadaşı tarafından “*The Impact of TikTok Social Media on Children’s Language Politeness*” (TikTok Sosyal Medyasının Çocukların Dil Kibarlığına Etkisi) isimli çalışma, TikTok’un çocukların dil nezaketi üzerindeki etkisine ve platformdaki uygunsuz ve saygısız dil kullanımına yönelik endişelere odaklanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların %84’ü TikTok’ta kaba içerikle karşılaşmasına rağmen, çocukların çoğunluğunun (%89,5) yorum yaparken kibar bir dil kullanmaya devam ettikleri görülmüştür. Katılımcıların %52,6’sı TikTok’taki dilin günlük konuşma dilini etkilemediğini düşünürken, %31,6’sı saygısız dil kullanımını artırdığını belirtmiştir. Araştırmada ayrıca, çocukların dil nezaketini korumada ebeveyn denetimi ve eğitiminin önemine dikkat çekilmiştir.

Ulusal alanyazında TikTok ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde ise, Betül YARAR KOÇER tarafından 2021 yılında yazılan “*Dijital Etnografi Perspektifinden TikTok’ta Müziğin Kullanımı ve Performans Pratikleri*” başlıklı makalenin amacı, TikTok’un müzik ve sesi nasıl araçsallaştırdığını ve bunun kültürel etkilerini dijital etnografi perspektifinden incelemiştir. 2022’de Oğuz GÖKSU, Oğuz KUŞ ve Derya GÜL ÜNLÜ tarafından kaleme alınan “*TikTok, Sosyal Medyada Bir Paradigma Dönüşümü*” isimli kitap, TikTok’un toplumsal, psikolojik ve iletişimsel boyutlarını incelemekte, platformun bağımlılık ve yalnızlık ilişkisini araştırmakta ve gazetecilik pratiklerine olan etkisi değerlendirilmiştir. Araştırmalar, TikTok’un özellikle gençler arasında yaygın kullanımının yanı sıra, platformun kurumsal iletişim ve haber dağıtım açısından sunduğu yeni fırsatları da ortaya koymuşlardır. “*Sosyal Medyada Duyarlılığın Yitimi: TikTok Örneği*” başlıklı, Oğuz Selim KOBAN tarafından yine 2022’de yazılan bu çalışmanın amacı, TikTok platformunda engelli bireylerin mizah ögesi olarak nasıl konumlandırıldığını incelemektir. Çalışmada, TikTok platformunda yüklenen videolardan özellikle Vanlı Necip (Necip Ağacan) ve Sorgunlu Fadime (Fadime Akkaya) isimli engelli bireylerin yer aldığı üç video üzerinden bu konunun analizi amaçlanmıştır. Mehmet Sinan TAM tarafından 2022 yılında TRT Akademi’de yayımlanan “*Türk TikTokerların İçerik Paylaşım Pratikleri Üzerine Nicel Bir Araştırma*” başlıklı çalışmanın amacı, Türk TikTokerların içerik paylaşım pratiklerini ortaya çıkarmaktır. Son olarak İrem Yeniceler Kortak tarafından 2024 yılında Global Media Journal TR Edition’da yayımlanan “*Yeni Bir Haber Mecrası Olarak TikTok Platformunun Değerlendirilmesi*” başlıklı çalışma, TikTok’un yeni bir haber mecrası olarak kullanımını ve geleneksel gazetecilik pratiklerini nasıl dönüştürdüğünü incelemiştir.

İçerik analizi yöntemi ile ele alınan bu çalışma temel hatlarıyla 3 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kavram arka plân mahiyetinde kültür ve kültürel dönüşüm konularına değinilirken ikinci bölümde, sosyal medyanın kültürün dağıtılması ve benimsenmesindeki rolü ele alınmış ve etkileri örneklerle analiz edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, araştırmanın bulguları özetlenerek, Tiktok mecrasının kültürel dönüşüme etkileri incelenmiştir.

Kültürel Dönüşüm

1.1 Kültür

Kültür kavramı, sosyal bilimlerin en temel konuları arasında yer almaktadır. Kültür, bir toplumun üyeleri arasında paylaşılan bilgi, inançlar, ahlâk, hukuk, gelenekler ve diğer birçok alışkanlıkların bütünüdür. Kültür, bir toplumun kendini ifade etme ve kendine has öğelerini barındırdığı değerlerden oluşmaktadır. Edward B. Tylor’ın tanımına göre kültür, “bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve insanın toplumun bir üyesi olarak kazandığı diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.” (Karadağ Ak ve Arıcıoğlu, 2018). Diğer yandan Kültür, öğrenilmiş bilgi ve davranışların toplamı olarak tanımlamakta ve bireylerin toplumsal etkileşimler yoluyla öğrendiği ve nesiller boyu aktardığı birikim anlamına gelmektedir.

Amerikalı antropologlar Kroeber ve Kluckhohn'un kültür kavramına dair 164 farklı tanımı derlediklerini belirtmek gerekir. Bu durum, kültürü yalnızca kelime anlamıyla açıklamanın yanı sıra, derinlemesine bir denemeyle bile anlatmanın ne kadar zor olduğunu gösterir. (Sultan Oğuz, 2011).

Max Horkheimer ve Theodor Adorno (1944) gibi düşünürlerin yer aldığı Frankfurt Okulu, kültürü eleştirel bir bakış açısıyla incelemiştir. Eleştirel teori, kültürel ürünlerin ve medyanın, kapitalist toplumun ideolojik aygıtları olarak nasıl işlev gördüğünü analiz etmişlerdir. Bu yaklaşım, kültürün toplumsal kontrol ve hegemonyanın bir aracı olduğunu vurgulamaktadır. Diğer yandan Marshall McLuhan, medyanın kültür üzerindeki etkisini inceleyen önemli bir düşünürdür. "Araç mesajdır" söylemiyle, McLuhan (1994), iletişim araçlarının kültürel formlar ve toplumsal yapılar üzerindeki etkisini vurgulamıştır. McLuhan'a göre, her iletişim aracı, ilettiği mesajdan bağımsız olarak, kendi başına kültürel ve toplumsal bir dönüşüm yaratır. (McLuhun'dan Akataran, Nerse, 2023).

1.2 Kuramsal Yaklaşımlar

Dijital çağın başlamasıyla birlikte kültürel dönüşüm, bireylerin ve toplumların sosyal, ekonomik ve politik yaşamlarını derinden etkileyen bir süreç haline gelmiştir. Dijital teknolojiler, iletişim araçları ve sosyal medya platformları, kültürel etkileşimleri ve kimlik inşasını yeniden şekillendirirken, bu dönüşüm sürecini anlamak için çeşitli kültür kuramları önemli bir çerçeve sunar. Antonio Gramsci'nin (1997) hegemonya kuramı, dijital medyada güç ve egemenlik ilişkilerinin anlaşılmasına olanak tanır. Gramsci, egemen sınıfların, dijital medya aracılığıyla ideolojik hegemonya kurarak toplumu kontrol ettiğini savunmuştur. Örneğin, dijital platformların sahipleri ve yöneticileri, içerik akışını ve bilgiye erişimi kontrol ederek toplumsal algıyı şekillendirir. (Dural, 2012). Hegomanya kuramını özetlemek gerekirse bir grubun diğer gruplar üzerinde kurduğu üstünlüktür. Gramsci'ye göre egemenlik sadece zor kullanılarak elde edilmez, ideolojik olarak da insanları etkilemek mümkündür. Eğitim, din, medya araçları gibi insan kararını etkileyen birçok alan bulunmaktadır. Bu gibi alanların etkili kullanıldığı durumlarda egemenlik başlar.

Günümüzde sosyal medya araçları karar verme süreçlerini kuvvetli bir şekilde etkilemektedir. Tutulan takımlar, alışveriş, siyasi görüşler ve hobiler bile sosyal ortamlarda şekillenmektedir. Medyanın gücüne göre ihtiyaçlarımız şekillenir ve değişir. Bununla birlikte sosyal ortamda bir arada olduğumuz insanlar bizim yeni ihtiyaç ve davranışlarımız konusunda ayna görevi görmektedir. Diğer yandan sosyal medya, sanal veya dijital kimlik oluşturarak gerçek kimliklere adeta bir alternatif sunmaktadır. Dijital kimlikler, bireylerin sanal mecralardaki tüm pratiklerini kapsayan dijital biyografiler aracılığıyla şekillenmektedir. Bireyler, sosyal medya platformlarında kendilerini cinsiyete dayalı toplumsal roller üzerinden temsil etmektedir (Kalfa Çat ve Aydın, 2023).

1.3 Kültürel Dönüşüm

Yeni medya araçlarının yaygınlaşması ve kullanımının artması ile kültür kavramı ve kültürlerin aktarılması büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Günlük hayatımızın büyük bir kısmını etkilemektedir. Dijital ortamda kültürel dönüşüm, toplumsal yapıların, değerlerin yeni medya araçları ile değişim ve dönüşüm sürecidir. Bu dönüşüm, dijital medya ve sosyal ağlar gibi araçların toplumsal etkileşim ve kültürel üretim süreçlerinde yarattığı köklü değişikliklerdir.

Pierre Bourdieu'nun (1984) "habitus" kavramı, bireylerin toplumsal çevrelerinde edindikleri davranışlar, alışkanlıklar ve düşünce biçimlerini ifade etmektedir. Habitus, bireylerin toplumsal yaşam içinde içselleştirdiği ve tekrar eden davranışlarla pekiştirdiği eğilimlerdir. Bu kavram, bireylerin nasıl düşündüğünü, hissettiğini ve davrandığını belirlemektedir. Habitus, bireylerin sosyal çevrelerinden edindikleri deneyimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar ve sürekli olarak yeniden üretilir. Bourdieu'ya göre, habitus, toplumsal yapıların bireylerin eylemleri üzerindeki etkisini açıklamak için kullanılır ve bireylerin toplumsal konumlarına göre şekillenmektedir. Dijital habitus ise bireylerin çevrimiçi platformlarda rekabet etmelerine ve sosyal sermaye birikimi sağlamalarına imkân tanımaktadır. Bireyler sosyal medya araçlarını kullanarak sınırsız kimliğe sahip olabilmekte ve var olan ya da sanal ortamda kazandığı statülerini güçlendirmektedirler. (Güzel, 2016) Bu aşamada Tiktok sosyal medya mecrası, özellikle genç kesim arasında popüler olması nedeniyle kültürün ve kültürel değerlerin hızlı şekilde yayılmasına ve değişmesinde önemli rol oynamaktadır. Dünyada en çok kullanılan sosyal medya araçları arasında 5. sırada yer alan Tiktok, ulaştığı geniş kitleler sebebiyle fikirlerin oluşması ve benimsenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Kullanıcılar, her ne kadar kendi içeriklerini paylaşıyor olsalar da bir noktadan sonra insanlardan etkilenmeye ve tekrar etmeye başlamaktadır. Bunun nedeni olarak da sosyal medya ortamında bir yer edinme, kabul görme, onaylanma ihtiyaçları gibi birçok neden bulunmaktadır.

1.4 Sosyal Medya Aracılığıyla Kültürel Dönüşüm

İltişim ve insanın tarihine bakıldığında mağara duvarlarına çizilen ilk resimlerden, posta güvercinlerine, telgraftan akıllı telefonlara uzanan serüvende, insanoğlu hep daha iyisini aramıştır. Şimdilerde sokakta yürürken bile gözümüzü alamadığımız ekranlar, dedelerimizin transistörlü radyolarının yerini çoktan aldı. Hele ki pandemi sonrası eve kapandığımız günlerde, hayatımızın vazgeçilmezi olan dijital dünya, artık gündelik yaşamımızın her köşesine sızmış durumda. Öyle ki sabah kahvemizi içerken bile Instagram'da geziniyor, otobüste giderken Twitter'da gündemi takip ediyoruz. Bu dijital rüzgar, sadece iletişim şeklimizi değil, kültürümüzü, alışkanlıklarımızı, hatta düşünme biçimimizi bile değiştirdi. Dolayısı ile sosyal medya, dijital çağın en önemli iletişim araçlarından biri olarak, toplumsal ve kültürel dönüşüm süreçlerinde önemli rol oynamaktadır. Facebook, X, Instagram, Tiktok gibi platformlar bireylerin bilgi paylaşımını, sosyalleşmesini ve dolaylı olarak kültür aktarımını ve üretimini sağlamaktadır. Web 2.0 ile birlikte insanların sosyal medyada aktif bir rolü olmuştur. Geleneksel medyanın sınırlarını aşan yeni medya araçları, bilgiye erişimi ve tüketimi kolaylaştırmaktadır. (Nerse, 2023). Aynı zamanda sosyal medya, bireylerin kendi kültürel içeriklerini üretme ve paylaşma olanağı da sağlamıştır. Geleneksel medya araçlarının aksine herkesin kültürel bir üretici olmasını mümkün kılmıştır. Bu durum ise, kültürel normların ve değerlerin sürekli bir dönüşüm içerisinde olmasına neden olmuştur. Bu dönüşüm sadece

kültürel anlamda değil, bireylerin benliklerini de etkilemiştir. Sanal ortamın sınırlarının net olmaması nedeniyle insanlar gerçek hayatta olduğundan daha farklı bir insan profili oluşturabilirler. Sosyal medya, bireylerin kimliklerini ifade etmeleri ve kendilerini sunmaları için yeni yollar sunmaktadır. Bu da bireysel ve toplumsal kimliklerin dijital ortam aracılığıyla yeniden şekillenmesine katkıda bulunmuştur (Değer ve Nazlı, 2022). Diğer yandan bireylerin farklı kimlikler seçmesindeki başlıca etkenlerin başında popüler kültürün etkisi yer almıştır. Çağa ayak uydurma, modayı ve her türlü gündemi takip etme, diğer insanlardan etkilenme gibi birçok neden bulunmaktadır. Sosyal medyada takip edilen kişiler bir noktada olmak istenilen ve ulaşılması zorunlu bir ihtiyaç olan hedefler haline gelmektedir. Bireyler bu hedeflere ulaşmak için de yanlış bile olsa çoğunluğun doğru kabul ettiği şeyleri takip etmeye ve yine çoğunluk tarafından kabul gören kimliklere bürünmeye çalışmaktadır.

2.Sosyal Medyanın Gelişim Aşamaları

2.1 İnternetin Yaygınlaşması

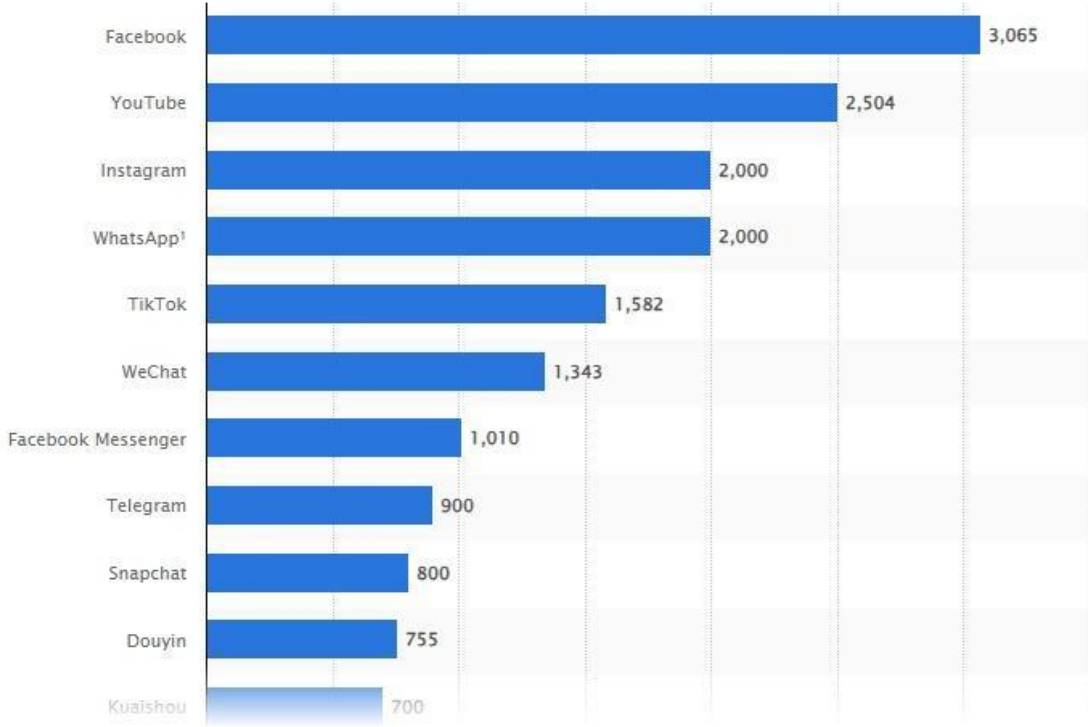
İnsanoğlunun varoluşundan bu yana iletişim kurma ihtiyacı, toplumsal yaşamın temel yapı taşlarından biri olmuştur. Ateş başında başlayan hikâye anlatıcılığından, kahvehanelerdeki sohbetlere, mahalle bakkalındaki dedikodulardan, apartman kapıcısının getirdiği haberlere kadar uzanan bu serüven, teknolojinin gelişimiyle bambaşka bir boyut kazanmıştır. Öyle ki artık pencereden pencereye bağırarak konuşan komşuların yerini, ekranlar aracılığıyla dünyanın öbür ucundaki insanlarla anlık iletişim kuran bireyler almıştır. Bu değişim rüzgârı, sadece iletişim araçlarını değil, toplumsal ilişkileri ve kültürel kodları da derinden etkilemiştir.

Sosyal medya, internetin evrimi ile ortaya çıkan ve zamanla gelişen uygulamalar ve teknolojiyi kapsar. Sosyal medyanın gelişim aşamalarını tarihsel ve teknolojik bağlamda incelemek kültürel ve toplumsal etkilerini anlamak açısından önem teşkil etmektedir. 1990'ların başlarında internetin yaygınlaşması, dijital iletişime yeni bir olanak sunmuştur. İlk sosyal medya platformlarının temelleri bu dönemde atılmıştır. Usenet, Bulletin Board Systems (BBS) ve e-posta listeleri, bireylerin çevrimiçi topluluklar oluşturmasına olanak tanımıştır. Bu uygulamalar bireylerin bilgi paylaşımı ve aralarında sosyal etkileşim kurmalarına zemin hazırlamıştır. Çevrimiçi günlük yazarlarının oluşturduğu bir topluluk olan OpenDiary yazarlarından biri Weblog terimini kullanmış ve zamanla şu anda da kullandığımız blog şeklinde kısaltılmıştır. (Güzel, 2020). İlk bilinen sosyal ağ sitesi 1997'de kurulmuş olan sixdegrees.com web sitesidir. 2001 yılında açılan ryze.com şimdiki LinkedIn platformuyla aynı amacı paylaşmaktadır. 2002'de Jonathan Abrams tarafından kurulan Friendster, bu modelden etkilenerek daha geniş kitleleri hedeflemiştir. İstenilen kişilere kolay ulaşabilme imkanı, yeni sosyal çevre edinme, ilgi alanlarına ait gruplara dahil olma fırsatı sunulmasından dolayı hızlı bir popüleriteye ulaşmıştır. (Erdem, 2010). 2004 yılında ise Mark Zuckerberg'in kurduğu Facebook başlangıçta üniversite öğrencileri arasında bir popüleriteye ulaşsa da kısa bir süre içerisinde büyük bir ivme yakalamıştır. Facebook'un başarısının ardından, sosyal medya platformları adeta mantar gibi çoğalmaya başlamıştır. Twitter'ın (X)140 karakterlik devriminden, Instagram'ın görsel dünyasına, TikTok'un kısa video akımından, WhatsApp'ın

anlık mesajlaşma çığırına uzanan bu süreç, iletişimin sınırlarını yeniden tanımlamıştır. Mahalle arkadaşlıklarının yerini dijital dostluklar alırken, sevgililer artık mektup yerine “story” atarak duygularını ifade eder olmuştur Bayram ziyaretleri görüntülü aramalara dönüşürken, aile albümleri bulut depolama sistemlerine taşınmıştır. Bu dönüşüm, kimi zaman eleştirilse de, pandemi sürecinde hayatımızın ne kadar merkezinde olduğunu hepimize göstermiştir. Özellikle Z kuşağının doğduğu andan itibaren bu dijital dünyayla iç içe büyümesi, gelecekte bizi nasıl bir toplumsal yapının beklediği sorusunu da beraberinde getirmiştir.

2.2. Günümüzde Sosyal Medya

İnsanların sabah gözünü açtığı anda ilk iş olarak telefona uzanıp bildirimleri kontrol etmek, artık neredeyse günlük rutini haline gelmiştir. Metrobüste, kafede, hatta aile yemeklerinde bile herkesin elinde bir telefon, gözler ekranda... Öyle ki artık çocuklar doğar doğmaz sosyal medya hesapları açılıyor, düğünlerde “hashtag”ler belirleniyor, acı tatlı her anı ”story”lerde paylaşılır hal almıştır. Mahalle bakkalından market alışverişine kadar her şeyin dijitalleştiği bu çağda, sosyal medya adeta hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu dijital dönüşümün boyutlarını anlamak için rakamlara bakmak yeterli olacaktır. Statista’nın 2024 verilerine göre, dünya nüfusunun yarısından fazlasının aktif olarak sosyal medya kullandığı yönündedir. Facebook, kurulduğu günden bu yana liderlik koltuğunu kimseye kaptırmamış, Instagram’da yemek fotoğrafı paylaşmadan yemeğe başlamayan bir nesil yetişirken, TikTok’ta viral olan dansları sokakta tekrarlayan gençler görülür olmaya başlamıştır. WhatsApp gruplarında organize olan mahalle sakinlerinden, LinkedIn üzerinden iş bağlantıları kuran profesyonellere kadar, her kesim bu dijital ağın bir parçası olmuştur (<https://datareportal.com/E.T. 10.12.2024>). Sosyal medya, pandemi döneminde insan hayatındaki yerini daha da sağlamlaştırmıştır. Uzaktan eğitimden online toplantılara, aile görüşmelerinden arkadaş buluşmalarına kadar her şey ekranlar üzerinden gerçekleşmiştir. Bu süreç, dijital platformların sadece eğlence değil, aynı zamanda hayati bir iletişim aracı olduğunu da göstermiştir. Öyle ki, artık sokak lezzetlerini keşfetmek için food bloggerları takip ediliyor, ev dekorasyonu için Pinterest’te ilham aranıyor, hatta çocuk yetiştirme taktikleri YouTube’dan öğrenilir olmaya başlamıştır. Son dönemde yapay zekâ teknolojilerinin de devreye girmesiyle, sosyal medya platformları adeta birer kişisel asistana dönüşmüştür. ChatGPT ile sohbet eden gençlerden, Midjourney ile sanat üreten dijital sanatçılara kadar, yapay zekâ destekli uygulamalar gündelik hayatımıza hızla entegre oluyor. Bu değişim rüzgârı, önümüzdeki yıllarda sosyal medyanın nasıl şekilleneceğinin ipuçlarını vermektedir.

(<https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> E.T. 12.10.2024).

3. Tiktok Sosyal Mecrası

3.1 Tarihçe

TikTok, ByteDance tarafından geliştirilen ve kısa sürede dünya genelinde popüler hale gelen bir video paylaşım platformudur. 2016 yılında Douyin adıyla Çin’de başlatılan uygulama, 2017’de TikTok adıyla global pazara açılmıştır. Görsel temelli bir sosyal medya platformu olması nedeniyle kullanıcı sayısı hızla artmış ve 2018 yılının sonunda Tiktok, 150’den fazla ülkede ve 75’ten fazla dilde kullanılabilir hale gelmiştir. Uygulama, özellikle gençler arasında büyük ilgi toplamış ve en çok indirilen uygulamalar arasında yer almıştır. 2020 yılında, pandemi nedeniyle evde geçirilen süre artmıştır. Bu da insanların daha fazla sosyal mecralara zaman ayırmasına neden olmuştur. Vakit geçirmek, bir şeyler üretmek, eğlenmek isteyen insanlar Tiktok platformu üzerinden kısa videolar çekmiş ve “tiktok akımlarına” ayak uydurmuşlardır. 2020 yılında Tiktok’un anlık kullanıcı sayısı 2 milyarın üzerindedir. (Tam, 2022). Aynı zamanda 2020 yılında Tiktok, birçok ülkede düzenleyici sorunlar ve yasaklarla karşılaşmıştır. Hindistan, ulusal güvenlik endişeleri nedeniyle TikTok'u yasaklamıştır. ABD’de ise Donald Trump yönetimi, veri güvenliği endişeleri nedeniyle TikTok’un yasaklanması konusunda baskı yapmıştır. Tiktok, bu aşamada veri gizliliği ve güvenliği açısından

iyileştirmeler yaparak kullanıcıların uygulamaya olan sadakat ve bağlılığını artırmakta ve aynı ölçüde büyümeye devam etmektedir.

3.2 TikTok'un Yayın Politikası

TikTok, platformda paylaşılan içerikleri düzenlemek ve kullanıcıların güvenliğini sağlamak amacıyla kapsamlı topluluk kuralları (Community Guidelines) belirlemiştir. Bu kurallar, tüm kullanıcılar için geçerli olup, içeriğin uygunluğu, güvenliği ve etik standartları hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Platform, zararlı aktiviteler, tehlikeli meydan okumalar ve gençlerin güvenliğini tehlikeye atan içeriklere karşı katı önlemler almaktadır. Ayrıca, nefret söylemi, şiddet ve yasa dışı faaliyetlerin platformda yer almasına izin verilmemektedir. (TikTok Newsroom, 2024). Ancak platformun belirlediği bu kurallar ve aldığı önlemler, küresel çapta artan endişeleri gidermeye yetmemiştir. Özellikle ABD, Hindistan ve çeşitli Avrupa ülkelerinin platformun veri güvenliği konusundaki şüpheleri, TikTok'un Çin merkezli ana şirketi ByteDance'in kullanıcı verilerini nasıl işlediği ve sakladığı konusundaki tartışmaları alevlendirmektedir. Nitekim 2023'te Montana eyaletinin TikTok'u tamamen yasaklama girişimi ve AB'nin veri güvenliği soruşturmaları, bu endişelerin somut yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Platform'un gençler üzerindeki etkisi de ciddi tartışma konusudur. Wall Street Journal'ın 2022 araştırmasına göre, TikTok algoritmasının özellikle ergenleri ekran başında tutmaya yönelik tasarımı, dijital bağımlılık riskini artırdığı anlaşılmıştır (<https://www.wsj.com/> E.T.12.10.2024). Çocuk ve ergen psikologları, platformda geçirilen uzun sürelerin sosyal gelişim, dikkat span' i ve ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmişlerdir. İçerik denetimi konusunda da platformun yaklaşımı eleştirilmektedir. Her ne kadar TikTok zararlı içeriklere karşı önlem aldığını belirtse de tehlikeli akımların (challenges) hızla yayılması ve çocukların bu akımlara maruz kalması engellenememektedir. Örneğin, "Blackout Challenge" gibi tehlikeli akımlar birçok trajik olaya sebep olmuştur. Platform'un içerik moderasyon sisteminin, özellikle farklı dil ve kültürlerdeki zararlı içerikleri tespit etmekte yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir. Diğer yandan, TikTok'un algoritması kullanıcıları belirli içerik "balonları" içinde tutarak, toplumsal kutuplaşmayı derinleştirme potansiyeli taşımaktadır. Reuters Institute Digital News Report 2023'e göre, sosyal medya platformlarının öneri sistemleri, kullanıcıları benzer görüşteki içeriklere yönlendirerek "echo chamber" etkisini güçlendirmektedir (<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/E.T.10.12.2024>). Ekonomik boyutta ise, içerik üreticilerinin platform üzerinden gelir elde etme modeli eleştirilmektedir. Yaratıcı ekonominin TikTok versiyonu, içerik üreticilerini sürekli daha fazla ve daha çarpıcı içerik üretmeye zorlarken, bu içeriklerin kalitesi ve toplumsal değeri tartışma konusudur. Ayrıca, platformun gelir dağılım modelinin şeffaf olmadığı ve içerik üreticilerinin emeklerinin karşılığını tam olarak alamadığı iddia edilmektedir Türkiye'deki düzenleyici gereklilikler ve yerel yasalar doğrultusunda, TikTok, içerik denetim politikalarını uyarlamaktadır. Türkiye'de, platformda yayınlanan içeriklerin yerel yasalara uygun olması gerekmektedir. Özellikle, milli güvenlik, kamu düzeni ve ahlâka aykırı içeriklerin yayılması yasaklanmıştır. Ayrıca, TikTok, Türkiye'deki kullanıcıların veri gizliliğini korumak amacıyla Avrupa Birliği'nin Genel Veri Koruma Yönetmeliği'ne (GDPR) uyumlu politikalar izlemektedir (TikTok Privacy Policy, 2021) TikTok, yayın politikalarına uymayan içeriklerle mücadele etmek için çeşitli stratejiler

uygulamaktadır. Ancak, büyük bir kullanıcı tabanına sahip olan platformda, uygunsuz içeriklerin tamamen engellenmesi zor bir görevdir. Bu nedenle, TikTok'un içerik yönetim sistemlerini sürekli olarak güncelleyerek ve kullanıcıları eğiterek platformdaki zararlı içerikleri en aza indirmesi önem teşkil etmektedir.

3.3.Amerika Birleşik Devletleri'nde TikTok

ABD'de, TikTok'un kullanıcı verilerini Çin hükümeti ile paylaştığı iddiaları nedeniyle büyük bir inceleme altındadır. Bu nedenle, veri gizliliği ve güvenlik önlemleri önemli bir odak noktasıdır. ABD'de içerik politikaları, nefret söylemi, şiddet ve yanlış bilgi yayma gibi konularda sıkı denetim içermektedir. TikTok, yerel yasalarla uyumlu olarak bu tür içerikleri tespit etmek ve kaldırmak için algoritmalar ve moderasyon ekipleri kullanmaktadır. Bu çalışmanın hazırlık aşamasında ABD'de platformun yasaklanıp yasaklanmaması ile ilgili tartışmaların devam ettiğini vurgulamak gerekiyor. TikTok, ABD'de yasaklanmasının önünü açan yasaya karşı Yüksek Mahkeme'ye acil tedbir başvurusunda bulunmuştur. Platform, yaklaşık 170 milyon Amerikalı kullanıcının haklarının ihlal edildiğini öne sürerken, yasanın ABD Anayasası'nın ifade özgürlüğü maddesine ve "açık internet" politikasına aykırı olduğunu savunmuştur. Biden yönetimi, TikTok'a ByteDance ile ilişkisini sonlandırması için 19 Ocak 2025'e kadar süre verirken, platform bu sürenin teknik ve pratik açıdan yetersiz olduğunu iddia etmiştir. Yaşın ekonomik etkilerine dikkat çeken TikTok, uygulamanın durdurulmaması halinde küçük işletmelerin 1 milyar dolardan fazla, içerik üreticilerinin ise aylık 300 milyon dolar kayıp yaşayacağını belirtmiştir. Bu süreçte dikkat çeken bir diğer gelişme ise, eski Başkan Donald Trump'ın TikTok konusunda destekleyici bir tutum sergilemesi ve gençlik oylarında platform sayesinde başarı elde ettiğini açıklaması olmuştur. Ancak tüm bu itirazlara rağmen Temyiz Mahkemesi, TikTok'un yasaklanmasının önünü açan yasanın lehine karar vererek platform ABD'de yasaklı hale gelmiştir.

3.4.Türkiye'de TikTok

Türkiye, sosyal medya platformlarına yönelik yeni düzenlemeler getirerek, platformların Türkiye'de temsilcilik açmasını ve kullanıcı verilerini yerel sunucularda saklamasını zorunlu kılmıştır. TikTok, bu yasalara uyum sağlamış ve Türkiye'de bir temsilcilik açmıştır. Türkiye'de veri güvenliği önlemleri artırılmıştır. Türkiye'de TikTok, özellikle çocukların korunması, nefret söylemi ve yanlış bilgi yayma gibi konularda sıkı denetim politikaları uygulamaktadır. RTÜK ve BTK gibi yerel düzenleyici kurumlarla iş birliği yaparak, şimdilik Türkiye'deki yasalarla uyumlu bir içerik politikası izlemektedir. Türkiye'deki kullanıcılar, platformda yerel ve küresel trendleri takip etmekte ve içeriklerini bu trendlere göre şekillendirmektedir. TikTok, gelen tepkiler ve yapılan yasal düzenlemeler neticesinde Türkiye'nin kültürel normlarına ve sosyal yapısına uygun içeriklerin paylaşılmasına daha duyarlı olacağı umulmaktadır. TikTok'un yayın politikaları, faaliyet gösterdiği her ülkedeki yerel yasalar, kültürel normlar ve düzenleyici kurumların taleplerine göre şekillenmektedir. ABD, Çin, Hindistan, Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerde TikTok'un içerik denetim ve veri gizliliği politikaları, bu ülkelerin özel gereksinimlerine göre farklılık göstermektedir. Türkiye'de, TikTok, yerel düzenlemelere uyum

sağlayarak veri güvenliği ve içerik denetimi konularında adımlar atmış ve temsilcilik açarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

3.5.Hedef Kitlesi

2023 yılı DataReportal verilerine göre TikTok'un kullanıcı tabanının büyük bir çoğunluğu genç nüfustan oluşmaktadır.

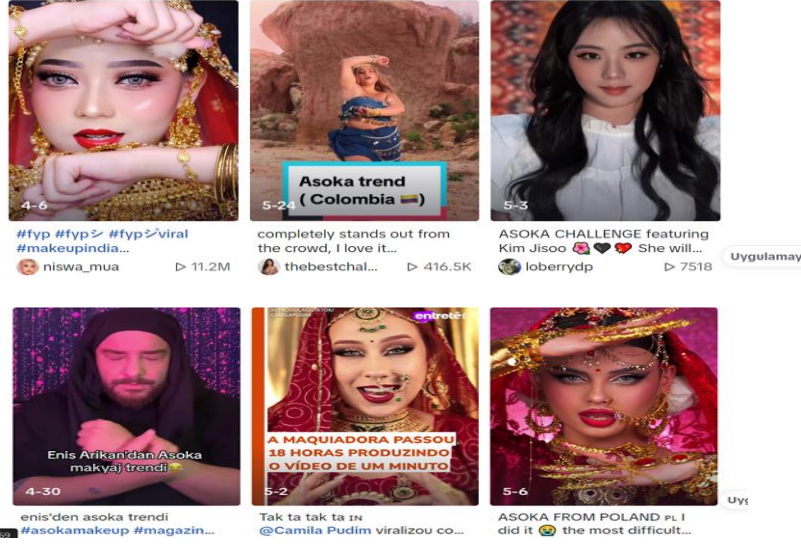
18-24 yaş arası kullanıcılar: %37.3 , 25-34 yaş arası kullanıcılar: %32.9, 35-44 yaş arası kullanıcılar: %15.7, 45-54 yaş arası kullanıcılar: %8.3, 55 yaş ve üzeri kullanıcılar: %5.8 kısmı oluşturmaktadır.

(<https://datareportal.com/essential-tiktok-stats> / E.T.10.12.2024)

TikTok dünya genelinde büyüyen ve geniş kullanıcı kitlesine hitap eden popüler bir sosyal medya platformudur. TikTok'un ABD'de 150 milyon aktif kullanıcısı bulunmaktadır. Bu, TikTok'un geniş kullanıcı tabanının bir göstergesidir ve platformun ABD'de ne kadar popüler olduğunu yansıtmaktadır. Ayrıca Z kuşağının neredeyse yarısı, Google arama motorundan araştırma yapmak yerine Instagram ve TikTok'u arama aracı olarak kullanmaktadır (DataReportal). Diğer yandan ortalama bir TikTok kullanıcısı, TikTok'da hergün 1,5 saatten fazla zaman harcamaktadır (Sprout Social). Bunun yanı sıra platformda haber edinme, eğlenme gibi amaçların yanı sıra e- ticaret alanında da büyük yatırımların yapıldığı anlaşılmış bu da kullanıcıların platformlara olan ilgisini artırmıştır.

TikTok Örnekleri Üzerinden Kültürel Dönüşüm

3.4.1. Asoka Makyaj Trendi

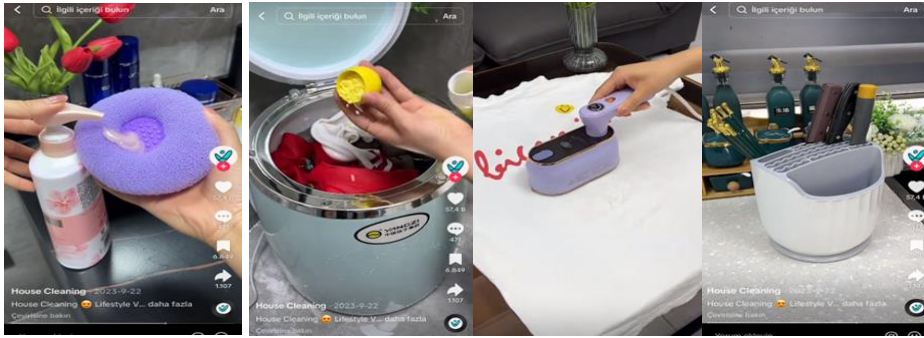
TikTok küresel bir platform olarak farklı kültürlerin etkileşime girmesini ve yayılmasını sağlamaktadır. Kullanıcılar kendi kültürel öğelerini paylaşarak bu kültürlerin dünya genelinde tanınmasına ve benimsemesine katkıda bulunmaktadır. Asoka makyaj trendi, Hindistan kökenli bir makyaj stili olup, geleneksel Hint sanat ve estetiğinden ilham almıştır. Bu makyaj stili, TikTok kullanıcıları arasında hızla popülerlik kazanmış ve dünya genelinde benimsenmiştir. Kullanıcılar, bu makyaj trendini uygulayarak videolar paylaşmış ve bu sayede trendin farklı kültürel yorumlarla yeniden üretilmesine olanak sağlamışlardır. Kültürel bir dönüşümün yanı sıra bu büyük ilgiyi fırsata çevirmek isteyen gruplar da bulunmaktadır. TikTok trenleri pazarlama, ürün tanıtma, hatta hastag kullanımlarıyla birlikte keşfete çıkma gibi amaçlarla da kullanılmaktadır. Bu da sanal ortamda daha fazla görülme ve etkileşimi beraberinde getirir. Maddi kazançların yanı sıra itibar açısından da büyük bir önem arz etmektedir.

3.4.2. Asya Cilt Bakım - Missha

TikTok, Asya cilt bakım rutinlerinin küresel çapta yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Kullanıcılar, kendi cilt bakım rutinlerini ve favori ürünlerini paylaşarak, bu trendlerin farklı kültürler arasında benimsenmesini sağlamıştır. Örneğin, “10 adımlı Kore cilt bakım rutini” başlığı altında paylaşılan videolar, milyonlarca izlenme alarak geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu videolar, izleyicilere adım adım cilt bakımı yapma konusunda rehberlik eder ve kullanılan ürünlerin tanıtımını yapar. Markalar, ürünlerini tanıtmak ve global pazarlara açmak için sıklıkla sosyal medya kanallarından faydalanmaktadır. Markalar, insanlar tarafından bilinen, takip edilen insanlarla (influencer) işbirlikleri yaparak ürünlerinin herkes tarafından görülmesini amaçlamaktadır. Markalar, insanların influencerlara duyduğu bağlılık ve samimiyeti bir pazarlama aracı olarak kullanmaktadır.

3.4.3.Çin - Pratik Ürünler

Pandemi sürecinde Koronavirüsün çıkış yeri olarak bilinen Çin, sosyal medyada bu algıdan uzaklaşmak ve ülkesinin globalde olan itibarını korumak amacıyla birçok girişimde bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi de günlük ev işlerini kolaylaştıracak, pratik temizlik araçlarının tiktok kanalı üzerinden pazarlanmasıdır. #chinahousecleaning hastagi ile paylaşılan kısa videoların büyük bir çoğunluğu temizlik işleri üzerine olup, aile hayatının ön planda olduğu temalardan oluşmaktadır. Bu videolar kısa süre içerisinde büyük ilgi toplamıştır. “Günlük ev temizliği rutini” başlıklarıyla ülkemizde de sıkça karşımıza çıkmaktadır. Çin’in pratik temizlik ürünlerine gösterilen yoğun ilgi, bu temizlik ürünlerinin global pazara açılmasına neden olmuştur. Amazon, Aliexpress gibi sitelerden bu ürünleri birçok farklı ülkeden insan satın alabilmektedir. Bu da aylık 1.56 milyar aktif kullanıcı bulunan TikTok platformunun satın alma davranışındaki etkisini göstermektedir.

SONUÇ

TikTok’un küresel etkisi, yalnızca bir sosyal medya platformu olmanın ötesine geçerek, popüler kültür ve tüketim kültürünü dönüştüren önemli bir aktör haline gelmiştir. Bu dönüşüm, platformun kullanıcı tabanının genişlemesi ve farklı kültürel etkilerin bir araya gelmesiyle hızlanmıştır. TikTok’un içerik üretim ve tüketim dinamikleri, kullanıcıların günlük yaşamlarında, bilgi edinme süreçlerinde ve tüketim alışkanlıklarında önemli değişiklikler yaratmıştır. TikTok, farklı kültürlerin etkileşime girmesini ve yayılmasını sağlayarak, küresel bir kültürel dönüşümün öncüsü olmuştur. Asoka makyaj trendi, Asya cilt bakım rutinleri ve Çin’in pratik temizlik ürünleri gibi örnekler, TikTok’un kültürel öğelerin globalde

benimsenmesindeki rolünü göstermektedir. Türkiye'de de TikTok, kullanıcıların yerel kültürel öğeleri paylaşarak, bu öğelerin dünya genelinde tanınmasına katkıda bulunmaktadır. Türkiye'deki kullanıcılar, platformda hem yerel hem de küresel trendleri takip etmekte ve içeriklerini bu trendlere göre şekillendirmektedir. Sonuç olarak, TikTok, popüler kültür ve tüketim kültürünün dönüşümünde önemli bir rol oynamaktadır. Farklı ülkelerdeki kullanıcıların kültürel normlara uygun içerikler üretmesi ve paylaşması, platformun küresel etkisini artırmaktadır. TikTok, kullanıcılarına sadece eğlence sunmakla kalmayıp, bilgi edinme, haber kaynağı olma ve e-ticaret alanlarında da önemli bir araç haline gelmiştir. Türkiye'de de TikTok'un bu dönüşüme katkısı, platformun popülaritesini ve kullanıcı tabanını genişletmektedir.

KAYNAKÇA

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*

Değer, Bilal E., Nazlı, Rengim S. (2022). "Sosyal Medyada Influencer Etkisi Bağlamında Benlik Sunumu", Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 2, (25-45),

Dural, B.(2012). "Antonio Gramsci ve Hegemonya", Elektronik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Cilt:11 Sayı:39 (309-321).

Erdem, E.(2010). *Elektronik Medya ve Yeni Bir Medya Olarak Sosyal Ağlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul (52),

Güzel, C.(2020). "Sosyal Medyanın Neliği, Gelişimi ve Kullanım Alanları Üzerine Kuramsal Bir İnceleme, Sosyolojik Düşün Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2.

Güzel, E. (2016). "Dijital Kültür ve Sosyal Ağlarda Rekabet Aktörü: 'Dijital Habitus'", Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, (94-96).

Kalfa, Çat, A., Aydın, B. (2023). "Sosyal Medyada Dijital Kimlik İnşası: Instagram Kullanıcılarının Biyografi Yazılarının Cinsiyet ve Kuşak Kategorisine Göre Analizi", Academic Knowledge 6 (2), 219-233.

Karadağ, Ak, Ö., Arıcıoğlu, M.A. (2018). "Küreselleşmede Kültürel Geçişler ve Psikolojik Yansımaları", Opus Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Yıl : 8 Cilt:8 Sayı :14.

Nerse, S. (2023). *Dijital çağda kültürel dönüşüm: yeni sosyokültürel kimlikleriyle genç kuşağın eleştirisi, ilgi ve beğenileri*. Medya ve Kültür. 3(1),(24-41).

Sultan Oğuz, S. (2011). "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı", Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters Cilt/Volume 28 Sayı/Number 2 (Aralık/December 2011).

Tam, M. S.(2022). “Z Kuşğunın Tiktok Kullanım Pratikleri ve Motivasyonları” Hakemli, Uluslararası, E-Dergi Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Sayı:13.

DIJİTAL KAYNAKÇA

<https://www.tiktok.com/community-guidelines/tr>

<https://www.tiktok.com/community-guidelines/tr/community-principles>

<https://www.tiktok.com/community-guidelines/tr/youth-safety>

<https://www.tiktok.com/community-guidelines/tr/sensitive-mature-themes>

<https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report>

<https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users>

<https://www.wsj.com/articles/tiktok-algorithm-video-investigation-11626877477>

<https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2023>

DİJİTAL YAYINCILIKTA YENİ BİR MODEL: BABALA TV ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNTERNET TELEVİZYONCULUĞUNUN İNCELENMESİ

Ekin Görkem EMRECAN

Yalova Üniversitesi Yeni Medya ve İletişim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
ekn.gorkem@gmail.com, Orcid ID: 0009-0009-6392-0406

Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

Yalova Üniversitesi, gokhan.genel@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002 7681-1737

ÖZET

Teknolojinin gündelik hayatımıza nüfuz etmesiyle birlikte, güncel haberlere, yeni içeriklere ve vizyona giren filmlere anında erişim imkânı doğmuştur. Bu teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği en önemli mecralardan biri 'İnternet Televizyonculuğu' (WEB TV) olmuştur. İnternet televizyonculuğu; geleneksel televizyon içeriklerinin internet tabanlı uygulamalar (YouTube, Netflix, Android TV vb.) üzerinden aktarılmasını veya özgün içeriklerin dijital platformlar aracılığıyla kitlelere ulaştırılmasını kapsayan bir yayıncılık modelidir. Bu yeni medya biçiminin yaygınlaşması, medya sektöründe sadece içerik üretimini değil, beraberinde birçok satın alma ve yatırım sürecini de tetiklemiştir. Bu bağlamda çalışmamız, başlangıçta bir YouTube kanalı olarak yayın hayatına başlayan ve sonrasında en çok izlenen programını Gain Platformu üzerinden yayınlamaya başlayan Babala TV'nin program içeriklerini ve ekonomi politik yapısını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Babala TV'nin hem eğlence hem de siyasi içerikli programlarıyla dikkat çektiği görülmüştür. Özellikle 'Mevzular Açık Mikrofon' programının geniş bir izleyici kitlesine ulaşmasıyla birlikte, yayınlarını Gain platformuna taşıdığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, Babala TV'nin YouTube kanalı üzerinden özgün içerik üretimine devam ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya ve İletişim, İnternet Televizyonu, Ekonomi Politik, Babala TV, Dijital Platformlar, YouTube, İçerik Üreticiliği

A NEW MODEL IN DIGITAL BROADCASTING: AN EXAMINATION OF INTERNET TELEVISION THROUGH THE CASE OF BABALA TV

ABSTRACT

With technology's penetration into our daily lives, instant access to current news, new content, and newly released films has become possible. One of the most significant mediums brought forth by these technological developments has been "Internet Television" (WEB TV). Internet television encompasses a broadcasting model that involves the transmission of traditional television content through internet-based applications (YouTube, Netflix, Android TV, etc.) or the delivery of original content to audiences via digital platforms. The proliferation of this new media form has triggered not only content production in the media sector but also numerous acquisition and investment processes. In this context, our study aims to examine the program content and political economic structure of Babala TV, which initially began broadcasting as a YouTube channel and subsequently started broadcasting its most-watched program on the Gain Platform. The study employed qualitative content analysis methodology. The findings reveal that Babala TV has gained prominence with both entertainment and political content programs. Notably, with its program 'Mevzular Açık Mikrofon' reaching a broad audience, it was observed that the channel transferred its broadcasts to the Gain platform. Additionally, it has been determined that Babala TV continues to produce original content through its YouTube channel.

Keywords: New Media and Communication, Internet Television, Political Economy, Babala TV, Digital Platforms, YouTube, Content Creation

GİRİŞ

Günümüzde iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimi medyayı derinlemesine değiştirmekte ve şekillendirmektedir. Yeni medya, insanların bilgiye ulaşma ve paylaşma biçimlerini kökten değiştiren bir paradigma sunmaktadır. Geleneksel medya araçları, uzun süreler boyunca bilginin tek yönlü olarak aktarıldığı platformlar olarak hizmet vermiştir. Ancak, internet ve değişmekte olan teknolojiyle birlikte bu paradigma değişmiş, izleyici kitlesi artık pasif alıcılar olmaktan çıkıp, içerik üreticileri ve yayıncılar haline gelmiştir. İnternet dünyası, televizyonu bağımsız bir görsel platform olarak görmek yerine, dijital ekosistemin içinde yer alan sayısız uygulamadan biri olarak konumlandırdı. Bu nedenle internet televizyonu, bu değişimde belirgin bir rol oynamaktadır. Geleneksel televizyonun kısıtlı programları ve belli bir zamana dayalı olduğundan alternatif olarak internet televizyonu, kitlelere istedikleri içeriği istedikleri zaman izleme özgürlüğü sunar. Bu, izleyici kitlesinin tercihlerine ve ilgi alanlarına daha uygun içeriklerin üretilmesine olanak tanırken, aynı zamanda içerik üreticileri için de daha geniş bir erişim ve pazarlama imkânı sağlamaktadır. İnternet televizyonunun getirdiği dijital platformlarda yeni medyanın dönüşümlerinden biridir. YouTube, Netflix, Gain gibi platformlar, geleneksel medya şirketlerine meydan okurlar ve kullanıcıların kendi içeriklerini oluşturmasına ve paylaşmasına olanak tanırırlar. Bu da içerik üreticiliğinin demokratikleşmesini ve çeşitlenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamlarda ortaya çıkan ve Oğuzhan Uğur'un yapıcılığını üstlendiği Babala TV YouTube kanalı tüm bu söylemlerin somut bir örneği olarak karşımıza çıkar. Oğuzhan Uğur 2017'de kurduğu en başta ismi Budabi TV olan sonrasında Babala TV olarak karşımıza çıkan YouTube kanalı hem eğlenceli içerikler hem de siyasi içerikler sunmaktadır. En çok izlenen programı 'Mevzular: Açık Mikrofonla' daha da yükselişe geçen Babala TV kanalı 19 Eylül 2023 tarihi itibarıyla de GAIN platformunda yayınlanmaya başlamıştır. Özellikle ülkemizin önemli seçimlerinde gündeme gelerek aldığı konuklarla birlikte seyircilere soru sorma ve siyasetçileri yakından tanıma fırsatı veren bu program içerik bakımıyla geleneksel medyadan ayrıldığı ve yeni medyanın potansiyelini daha çok ön plana çıkarttığı görülmektedir. Aynı zamanda her ne kadar bir dijital platforma geçmiş gibi görünse de tekelleşmeden uzak kalarak YouTube kanalında farklı içeriklerde sunmaya devam etmektedir. Babala TV ile ilgili literatür incelemesinde yabancı kaynaklara bununla alakalı çalışmalara rastlanmamış olsa da ulusal yazında konuya dair spesifik anlamda iki çalışmanın olduğu görülmektedir. Bunlardan bahsedilecek olursa, Engin Çağlak ve Gülay Elbi Pekcan'ın 2022'de "*Politik Gündemi Takip Aracı Olarak Youtube: Babala Tv Örneği*" ismiyle yapılan çalışma dikkat çekmektedir. Çalışmada, sosyal medyanın ve özellikle YouTube platformunun gençler arasında politik gündem takip aracı olarak kullanımını Babala TV örneği üzerinden incelenmiştir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan araştırma, 18-25 yaş arası gençlerin geleneksel medya ve yeni medya araçlarını politik gündem takibinde nasıl kullandıklarını ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları, sosyal medyanın politik gündem takibinde geleneksel medya kadar etkili olduğunu, ancak YouTube'un tek başına henüz yeterli etkiye sahip olmadığını göstermiştir. İkinci araştırma ise 2023'te Burak İli tarafından kaleme alınan "*Dijital Siyaset Aracı Olarak 'Youtube': 'Babala Tv' 'Mevzular Açık Mikrofon' Programına Yönelik Bir Araştırma*" konulu çalışmadır.

Yapılan bu araştırmada, Babala TV YouTube kanalında yayınlanan Mevzular Açık Mikrofon programı özelinde, YouTube'un dijital siyaset aracı olarak kullanımını incelediği görülmüştür. Program kapsamında yayınlanan videolara yönelik kullanıcı yorumlarının genellikle olumlu olduğu, ancak programa katılan seyirci ve gazetecilere yönelik eleştirel yaklaşımların ön plâna çıktığı vurgulanmıştır. Bu doğrultuda çalışmamız Babala TV'ye daha bütünsel açıdan bakmak suretiyle platformdaki programlar içerik analiz yöntemi ile ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Türkiye çapında İnternet Televizyonun doğuşu ve Dijital Platformları kısaca anlatılmış, ikinci kısımda ise Chomsky ve Herman'ın propaganda modeli hakkında bilgiler verilmiştir. Son kısımda ise temel inceleme alanımız olan Babala TV'nin yapımcısına, program içeriklerine ve ekonomi politiğine yer verilecektir.

1. TELEVİZYONUN DÖNÜŞÜMÜ

Kitle iletişim araçları, insanlık tarihinin en önemli buluşları arasında yer almaktadır. Bu araçların her biri, toplumların bilgi edinme, eğlenme ve haberleşme biçimlerini köklü şekilde değiştirmiştir. Özellikle görsel-işitsel iletişimin gelişimi, medya tarihinde çığır açıcı bir dönüm noktası olmuştur. Televizyonun dönüşümü, teknolojik gelişimler ve toplumsal değişimlerle birlikte medyanın evrim geçiren bir aracı olmuştur. Televizyonun keşfi toplum içerisinde çokça ilgi görmüş ilk yayınlarla birlikte radyoların yerine geçmiştir. Televizyon, 1930'lu yıllardan sonra evlerde yaygınlaşarak aile yaşamının merkezine yerleşmiştir. 1940 ve 1950 yıllarında televizyon toplum için bilgi, eğlence ve haberlerin ana kaynağı haline gelmiştir. 'Televizyon, çağdaş dünyanın masalcısı olarak kabul edilmektedir.' (Parsa,1999:23). Parsa'nın bu yorumu televizyonun keşfi ile birlikte çağdaş dünyadaki yerini kısaca açıklar niteliğindedir. Zaman içerisinde teknolojik ilerlemeler televizyonun işlevselliğini ve kalitesini büyük ölçüde değiştirmiştir. Başta siyah beyaz ve titrek bir görüntüye sahip televizyon ilk olarak John Logie Baird tarafından 1923 yılında icat edilmiş ve yine Baird tarafından 1926 yılında ilk televizyon görüntüsü yayınlanmıştır. 1950 yılında renkli görüntülere sahip televizyonlar piyasaya sürülmüş ve medyanın en gözde kitle iletişim aracı haline gelerek 1980'li yıllara kadar televizyonun altın dönemi yaşanmıştır. 1990'lı yıllarda analog yayımlarla sınırlı olan televizyon yavaş yavaş dijital yayıncılığa geçiş yaparak Uydu Çağı başlamıştır. Uydu Çağının başlamasıyla birlikte daha yüksek görüntü ve ses kalitesi sunulmuş 2000'li yıllara gelindiğinde izleyicilere daha net görüntüler sunarak popüleriğini arttırmıştır. 2010'ların başından itibaren ise internetin yaygınlaşmasıyla, internet bağlantılı televizyonlar piyasada yerini almaya başlamıştır. 2014 yılıyla birlikte akıllı televizyonların bir parçası olarak Android Televizyonlar ve Smart Televizyonlar evlerde yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Akıllı televizyonlar, kullanıcıların internet üzerinden içerik izlemesine, uygulamaları kullanmasına ve çeşitli hizmetlere erişime olanak tanımıştır. İlerleyen yıllarda 4K ve 8K televizyonlar piyasaya sürülmüş ve yüksek çözünürlük ve daha net görüntü sağlanmaya başlamıştır.

Televizyon teknolojisindeki gelişmeler, yayın içeriklerinin çeşitlenmesinde ve zenginleşmesinde belirleyici rol oynamıştır. 1980'li ve 1990'lı yıllarda kablolu televizyon sistemlerinin yaygınlaşması, izleyicilere sunulan kanal seçeneklerini önemli ölçüde artırmıştır. Bu dönüşüm, uydu teknolojisinin devreye girmesiyle bambaşka bir boyut kazanmıştır. Uydu yayıncılığının dünya genelinde yaygınlaşması, ulusal sınırları aşan bir televizyon deneyimini mümkün kılmıştır. Kablolu televizyonlar belirli bir merkezden yapılan sınırlı sayıda yayını iletebilirken, uydu teknolojisi dünyanın farklı noktalarından yapılan çok sayıda yayını aynı anda izleyiciye ulaştırabilme kapasitesine sahip olmuştur. Bu gelişme, yayıncılık anlayışını da değiştirerek, izleyici tercihlerine ve demografik özelliklere göre özelleştirilmiş içerik sunumunu mümkün kılmıştır. 2010'larda Netflix, Hulu ve Amazon Prime gibi akış hizmetleri dijital platformlarıyla popüler hale gelmiştir. Bu hizmetler izleyicilere, istediği zaman, istediği içeriği izleme imkânı sunmuş ve geleneksel yayıncılığın formatını değiştirmeye başlamıştır. Bu platformların popülerliği en çok Covid-19 pandemisinde artmıştır. İnsanların bu büyük salgında evlerinde kalması ve salgının yayılma hızından dolayı geleneksel yayınların durdurulması insanları bu platformlara itmiş ve bu platformlardaki içerikleri izlemesini sağlamıştır. Özellikle Netflix'in izleyici kitlesi bu dönemde oldukça artmıştır.

Teknolojik gelişmeler, televizyon izleme alışkanlıklarında köklü değişimlere yol açmıştır. Dijital video kaydediciler (DVR) ve çeşitli kayıt teknolojileri, izleyicilere zaman kısıtlamasından bağımsız bir izleme deneyimi sunmaya başlamıştır. Bu özgürlük, geleneksel yayın akışına bağlı kalma zorunluluğunu ortadan kaldırarak, izleyicilere kendi programlarını diledikleri zamanda izleme imkânı tanımıştır. Buna paralel olarak, akıllı telefonların ve tabletlerin yaygınlaşması, televizyon içeriklerinin mobil platformlara taşınmasını sağlamış, böylece izleme deneyimi mekânsal sınırlarından kurtulmuştur. Modern teknolojinin sunduğu en önemli yeniliklerden biri de izleyicilerin pasif alıcılar olmaktan çıkıp, aktif katılımcılara dönüşmesidir. İzleyiciler artık programlar hakkında anlık yorumlar yapabilmekte, içerik üreticileriyle doğrudan etkileşime geçebilmekte ve hatta içerik üretim sürecini etkileyebilmektedir. Bu gelişmeler, televizyonun tek yönlü iletişim aracı olmaktan çıkıp, etkileşimli bir platforma dönüşmesini sağlamıştır. Bu dönüşüm süreci, televizyonun sadece teknik bir cihaz olarak değil, içerik üretimi, dağıtımı ve tüketimi açısından da kapsamlı bir evrim geçirdiğini göstermektedir. Teknoloji, içerik ve izleyici davranışları arasındaki bu karşılıklı etkileşim, modern medya ekosisteminin dinamik yapısını şekillendirmeye devam etmektedir.

1.1. Geleneksel Televizyonculuk

Kitle iletişim araçları içerisinde televizyon, 20. yüzyılın en etkili buluşlarından biri olarak öne çıkmıştır. Geleneksel televizyonculuk, televizyonun ilk icadından dijital devrime kadar olan süreçte, belirli bir yayın modeline dayanan ve geniş bir kitleye ulaşmayı hedefleyen bir kitle iletişim aracı olarak medya dünyasında derin izler bırakmış ve halâ da televizyonun bu etkisi devam etmektedir. Bu tür televizyonculuk, belirli saatlerde belirli programların yayımlandığı sabit ve standart bir yayın akışı modeline sahiptir. İzleyicilerin programları belirli saatlerde izlemesi, canlı yayın ve zamanlama kavramlarının önemini arttırmaktadır. Bu yapı, toplumsal rutinlerin oluşmasında ve ortak izleme deneyimlerinin yaratılmasında önemli rol oynamıştır.

Geleneksel televizyonculukta genellikle iki tür yayıncılık karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri kamu hizmeti anlayışıyla hareket eden ve toplumsal faydayı önceleyen kamu yayıncılığı, diğeri ise reklâm gelirleri ve izlenme oranlarına dayanan ticari yayıncılıktır. Bu iki model, farklı öncelikleri ve hedefleri ile televizyon yayıncılığının temel dinamiklerini şekillendirmiştir. Başka bir ifade ile kamu yayıncılığı, devlet tarafından desteklenen ve halkın bilgiye, eğlenceye ve kültürel içeriğe erişimini sağlamayı amaçlayan bir yayıncılık türüdür. Bu yayıncılık türünde eğitici, bilgilendirici ve kültürel değerleri ön plana çıkararak içerikler üretmek esastır. Ticari yayıncılık ise reklam gelirleriyle finansman sağlanan ve kâr amacı güden bir yayıncılık şeklidir. Bu yayıncılıkta izleyici reytingleri büyük önem taşımaktadır. Çünkü reytingler daha fazla reklam geliri anlamına gelmektedir. Birçok program ve dizi yapımları bu konuda örnek teşkil etmektedir. Programlarda ve dizilerde kullanılan kıyafetten mekân içerisinde kullanılan bir vazoya kadar aslında programlarda ürün veya marka bulunmaktadır ve genellikle markalar bu konuda sponsorluk vermektedir.

Geleneksel televizyonculuk genel olarak, haber programları, dramlar, komediler, spor etkinlikleri ve belgeseller gibi geniş bir program yelpazesi sunmaktadır. Haber programları, izleyicilere güncel olaylar hakkında bilgi sağlamaktadır ve standart bir saati ve standart bir yayın akışı bulunmaktadır. Dramlar ve komediler izleyicileri eğlendirmek amacıyla üretilmektedir ve yüksek prodüksiyon değerlerine sahiptir. Dizilerin içeriği her gün değişiklik göstermekte ve belirli saatlerde belirli kanallarda yine standart bir şekilde yayınlanmaktadır. Spor etkinlikleri, canlı yayınlanan ve geniş izleyici kitlesi çeken programlar arasında yer almaktadır. Spor dallarına göre izleyici kitlesi değişiklik gösterse de kendi içerisinde bir sirkülasyonu bulunan bir program yapısıdır. Belgeseller ise eğitici ve bilgilendirici içerikler sunmaktadır.

Geleneksel televizyonculuk, geleneksel medyanın her özelliğini taşımaktadır. Bu özellikler;

Maliyetin yüksek olması.

Tek bir yönde iletişimin olması.

Ölçülebilirliği.

İletişimin interaktif olmaması.

Belirli hedef kitlesinin bulunması vb. gibi sıralanmaktadır.

1.2. Dijital Televizyonculuk

Dijital televizyonculuk, televizyon yayıncılığının dijital teknolojilere dönüştüğü ve izleyici deneyimini önemli ölçüde geliştirdiği bir evre olduğu ifade edilebilir. Analog yayıncılığın aksine dijital televizyon, verileri dijital sinyaller olarak iletir, bu da daha kaliteli ses, yüksek çözünürlük ve daha az parazit anlamına gelmektedir. Bu durumda dijital teknoloji, 8K çözünürlüklü yayınları desteklemektedir. Dijital televizyon, izleyicilere çeşitli interaktif özellikler sunmaktadır. Televizyonlar internet bağlantısı sayesinde Video on Demand (VoD) hizmetlerine erişim, uygulamaları kullanma ve çevrim içi içeriklere ulaşma imkânı sağlamaktadır. Bu durum aslında yeni medyanın kazandırdığı WEB 2.0 ile işlevsel hale gelmiştir.

İnternetin hızlı gelişimi, her evde bulunması ve artık her teknolojinin içerisinde bulunması bu durumu gelenekselden dijitalleşmeye dönüştürmüştür. İzleyiciler bu dönüşümle birlikte istedikleri programları istedikleri yerde ve zamanda izleyebilme, kaydedebilme, durdurabilme, geri alabilme ve tekrar oynatabilme şansı elde etmiş ve bu özellikler izleyicilere daha esnek ve daha kişiselleştirilmiş bir deneyim sunmaya başlamıştır. Diğer yandan dijital televizyonlarda üretilen içerikler geleneksel televizyon içeriklerine kıyasla daha farklıdır. Dijital mecralar bu anlamda yüksek çözünürlüklü kameralar ve dijital prodüksiyon teknikleri, daha kaliteli ve görsellik bakımından etkileyici içeriklerin üretilmesini sağlamaktadır. Dijital platformlar ve akış hizmetleri, geleneksel televizyon kanallarına alternatif olarak ortaya çıkarak izleyicilere çeşitli içerikler sunmaktadır. Bununla birlikte bir kolaylık olarak dijital televizyonlara mobil cihazlardan, tablet ve bilgisayarlar üzerinden de erişim sağlamak mümkün hale gelmiştir. Bu durum televizyon izleme deneyimini mekândan bağımsız hale getiren faktör olmuştur. Sosyal medya ve dijital platformlar üzerinden içerik hakkında anında geri bildirim ve tartışma imkânı da izleyici etkileşimini arttıran bir gelişme olmuştur.

Dijital televizyonculuk, teknolojik alt yapısı, interaktif özellikleri, içerik üretimindeki yenilikleri ve değişen izleyici alışkanlıkları ile televizyon yayıncılığında büyük dönüşüm gerçekleştirmiştir. Bu dönüşüm televizyonun daha iyi erişilebilir bir medya aracı haline getirmiştir. Dijital televizyonun yükselişi, medya sahipliği ve tekelleşme konusunda önemli bir rol oynar. Büyük medya şirketleri, dijital platformları kontrol ederek pazar paylarını genişletmektedir. Bu durum, medya çeşitliliği ve bağımsız yayıncılık üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dijital televizyonlar, akıllı algoritmalar sayesinde kullanıcıların izleme alışkanlıklarını takip edebilmektedir. Sistemler, izlediğiniz içerikleri ve yaptığınız aramaları analiz ederek, size özel reklam ve içerik önerileri sunar. Örneğin, bir ürünü araştırdığınızda veya belirli bir programı izlediğinizde, benzer içerikler karşınıza çıkarılır. Bu durum reklamcılar ve içerik sağlayıcıları için değerli veriler sunarken, kullanıcıların kişisel veri gizliliği konusundaki endişelerini de artırmaktadır. Dijital televizyonlar, tıpkı bir bilgisayar gibi internet teknolojisini kullanmaktadır. Eskiden uydu üzerinden alınan yayın sinyalleri, günümüzde internet aracılığıyla tek bir verici üzerinden iletilebilmektedir. Çeşitli dijital platformlara erişim için de internet bağlantısı gerekmektedir. Bu platformlar, sosyal medya ağlarında kendi reklamlarını yaparak hem bilinirliklerini hem de izleyici sayılarını artırmaya çalışmaktadır. Geniş bir hedef kitleye ulaşmak için farklı türlerde zengin içerikler sunarak, kullanıcıların ilgisini çekmeyi başarmaktadır. Nasıl ki geleneksel televizyon, geleneksel medyanın bir uzantısı olarak kabul ediliyorsa, dijital televizyonculukta, günümüzde halen daha gelişmekte olan yeni medyanın bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Yeni medyanın getirdiği erişilebilirlik, maliyetinin az olması, etkileşimin fazla olması ve çoklu ortam özelliklerinin hepsini dijital televizyonculukta görmek mümkündür. Yeni medyanın ve internet ortamının dijital televizyonda yarattığı iki ortam bulunmaktadır. Bunlar;

-WEB TV: Web TV, internet bağlantısını üzerinden yayın yapan televizyon hizmetlerini ifade etmektedir. Geleneksel televizyonun aksine, Web TV yayınları fiziksel kablo ve uydu bağlantıları yerine internet bağlantısı aracılığıyla iletmektedir. Bu hizmetler genellikle bilgisayarlar, akıllı telefonlar, tabletler, akıllı televizyonlar ve diğer internet bağlantılı cihazlar üzerinden erişim sağlamaktadır. Web TV yapılan canlı yayınları kapsamaz. Daha çok çekimi yapılmış ve sonradan dijital platformlarda yayınlanmış içerikleri kapsamaktadır.

Web TV üzerinden izleyiciler, istedikleri içeriklere dijital platformlar aracılığıyla erişebilmektedir. Bu dijital platformlar herkesin bildiği ve günlük hayatta sıklıkla izlediği platformlardır. Örneğin; Netflix, Youtube, Amazon Prime Video gibi platformlar popüler platformlarıdır. 'Netflix, BluTV, Web TV ve Puhu TV gibi türevleri dijital platformları salt televizyon izleme araçlarını değiştirmekle kalmayarak, izleme sistemlerini de değişimlere uğratmışlardır.' (Akova, 2020: 4488). İzleyiciler dijital televizyonun değişimiyle birlikte birçok izleme alışkanlığını değiştirmiştir. Geleneksel televizyona kıyasla sabit kanalların, sabit içerikleri yerine veya sabit zaman kısıtlaması yerine dijital televizyon içeriklerine, özellikle Web TV platformlarına geçiş yapmıştır. Bu durumda Web TV'nin hızla büyüyen bir alan olmasını sağlamıştır.

-IPTV (İnternet Protokolü Televizyonu): 'Dijital teknoloji, iletişim ve televizyon yayıncılığının bütünleşik bir örneği olan İnternet Protokolü Televizyonu (IPTV), klasik televizyon yayıncılığının çok ötesinde, internet tabanlı hizmetler, streaming platformları, interaktif oyunlar, sosyal medya uygulamaları ve akıllı ev sistemleriyle entegre çalışan kapsamlı bir multimedya deneyiminin televizyon boyutunu temsil etmektedir (Korkut, 2018: 460). IPTV, Web TV ile işlevsel olarak karıştırılsa da amaç olarak iki ayrı ortamlardır. IPTV, internet gereksinimi duyan fakat çoğunlukla internet üzerinden yapılan canlı yayın içeriklerini kapsamaktadır. Kısaca, geleneksel televizyona internet üzerinden erişim sağlamak gibidir. Fakat içerikleri yine geleneksel televizyondan farklıdır. IPTV aracılığıyla yolculukta bile televizyona erişim sağlamak mümkündür. Bir dijital platform olan BluTV üzerinde bunun örneği görmek mümkündür. BluTV hem bir WebTV görevi hem de içerisinde bulunan 'Canlı Yayın' seçeneği ile IPTV görevi görmektedir. IPTV'nin erişebilirliği izleyiciler açısından hem de yapımcılar açısından avantajlı durumlar sağlamaktadır. İletişimin çift yönlü olması izleyicinin yorumlarını değerli hale getirmiştir.

2.BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK TELEVİZYON

Propaganda, belirli bir görüş, ideoloji veya amaca yönelik olarak halkı etkilemek, belirli düşünceleri benimsetmek veya davranışları değiştirmek amacıyla sistemli ve kasıtlı olarak bilgi yayma sürecidir. Propaganda, genellikle manipülatif ve tek yönlü bilgi yayma olarak görülür ve gerçeği çarpıtarak veya seçici bilgi sunarak hedef kitleyi etkilemeyi amaçlar. Propaganda, siyasi, sosyal, ekonomik veya kültürel alanlarda kullanılabilir. Televizyonun bir propaganda aracı olarak kullanılması, medya ve iletişim çalışmaları alanında önemli bir konudur. Televizyon geniş kitlelere ulaşabilme kapasitesi ve görsel-işitsel içerik sunabilme yeteneği nedeniyle propaganda için etkili bir araçtır.

Bir başka ifade ile propaganda, belirli bir düşünce, ideoloji veya eylemi yaymak ve kabul ettirmek amacıyla bilgi, duygusal mesajlar ve simgeler kullanılarak kitleleri büyük oranda etkileme sanatıdır. Medya, bu sürecin en önemli araçlarından biridir ve televizyon, görselliği ve geniş erişimi sayesinde propaganda için oldukça uygun bir platform olarak görülmektedir. Özellikle günümüzde yapılan birçok içerik hem program yapısı açısından hem de programın amacı açısından izleyici kitlesine karşı propaganda faaliyeti yapmaktadır. Propaganda, sadece haber kanallarında veya kamu yayınlarında değil yayımlanan birçok dizi tarafından da gerçekleştirilebilir.

2.1.Chomsky ve Herman’ın Propaganda Modeli

Chomsky ve Herman, “İşlevselci” yaklaşım çerçevesinde çalışmalar yürüterek özellikle haber medyasının ekonomi politiği üzerine incelemeler gerçekleştirmişlerdir. İkilinin araştırmaları ve geliştirdikleri propaganda modeli, geleneksel medyanın, pazar ekonomisine dayalı toplumlarda egemen güçlerin ve siyasi çıkar gruplarının etkisi altında olduğunu, bu sebeple tarafsız bir toplumsal hizmet sunmadığını ortaya koymuştur. Bu model, medya sisteminin işleyiş biçimini ve haber üretim süreçlerinin nasıl şekillendiğini açıklayan kuramsal bir çerçeve sunmuştur. Chomsky ve Herman’ın propaganda modeline göre, medya içeriklerinin şekillenmesi için beş temel süzgeç bulunmaktadır. Bunlar (Özer, 2019: 28);

Egemen medya şirketlerinin büyüklüğü yoğunlaşmış mülkiyet kâr amaçlı oluşu ve sahiplerinin serveti:

Basın-yayın organlarının önemli bir bölümü, ticari holdingler veya finans çevrelerinin kontrolünde bulunmaktadır. Bu yapılanma, yayın politikasının ve haber içeriklerinin, söz konusu kurumsal yapıların menfaatleri doğrultusunda biçimlenmesine yol açmaktadır. Bu kurumsal yapılar ise faaliyetlerini, ülkedeki siyasi otoritenin çizdiği çerçeve içerisinde sürdürmektedir.

Reklamcılığın medyanın en önemli kaynağı oluşu:

Yayın organları, ticari sponsorluklara dayalı bir sistem içinde faaliyet göstermektedir. Bu sebeple program akışı, reklam verenlerin beklentileri doğrultusunda şekillenmekte, onların çıkarlarıyla çelişen içerikler kısıtlanmakta veya yayından kaldırılmaktadır. Sponsorluk desteği almayan, yani dolaylı olarak mali kaynağı bulunmayan yayın organlarının varlıklarını sürdürme olasılıkları oldukça düşüktür.

Medyanın iki temel kaynak ve iktidar odağı olan hükümet ile iş çevrelerinden ve bunların maddi destek sağlayıp, onaylandığı uzmanlardan sağladığı bilgiyi temel alması:

Basın kuruluşları, haber içeriklerini çoğunlukla devlet organları, ticari işletmeler ve etkin organizasyonlar gibi kurumsal bilgi kaynaklarından elde etmektedir. Bu kaynakların sağladığı bilgilere olan bağımlılık ve erişim zorunluluğu, basının özgür ve sorgulayıcı bir yapıda çalışma potansiyelini kısıtlamaktadır

Medyayı hizaya sokmak için kullanılan bir yöntem olan medyaya yönelik tepki üretimi:

Basın organları, muhalif içerikli haberler yayınladığında, etkin kesimler (ticari kuruluşlar, yönetim çevreleri, finans grupları) tarafından hukuki, mali veya idari yaptırımlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durum, yayın politikasının belirli bir yönde şekillenmesi için uygulanan caydırıcı önlemleri ifade etmektedir. Baskı oluşturan bu güç odakları, birbirlerinin etkisini güçlendirerek yönetim mekanizmasının haber akışı üzerindeki hakimiyetini pekiştirmektedir

Ulusal bir din ve bir denetleme mekanizması olan Anti-Kominizim:

Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında “Karşıt İdeoloji Mücadelesi” olarak adlandırılan süzgeç, kitle iletişim araçlarının düşünsel denetim mekanizmalarını ve sistem karşıtı tehdit algısını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

2.1.Tarihi Süreç İçerisinde Televizyon Aracılığı ile Propaganda

Televizyon, 20.yüzyılın ortalarından itibaren küresel bir iletişim aracı olarak önemli bir rol oynamıştır ve bu rol halâ etkinliğini kaybetmiş değildir. Bu dönemde, televizyonun gücü, halkın görüşlerini şekillendirmek ve kitleleri etkilemek amacıyla propaganda aracı olarak kullanılmasında belirgin hale gelmiştir. Bu tarihi süreç içerisinde televizyon aracılığıyla yapılan propagandanın önemli dönemleri ve olayları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır;

II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş Dönemi

II. Dünya Savaşı döneminde (1939-1945) televizyon, yeni yeni gelişmekte olan bir teknolojiydi ve çoğunlukla radyo üzerinden propaganda yapılmaktaydı. Ancak, savaşın son yıllarında ve hemen sonrasında televizyonun etkisi artmaya başlamıştır. Bu dönemde savaşın bir tarafı olan Nazi Almanya'sı radyo ile birlikte televizyonu propaganda amaçlı kullanmayı denemiştir. Soğuk Savaş döneminde (1947-1991) ise ideolojik propaganda için kritik bir araç haline gelmiştir. ABD ve Sovyetler Birliği, kendi politik sistemlerini ve yaşam tarzlarını olumlu göstermek için televizyonu yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Örneğin ABD'de "Amerika'nın Sesi (VOA)" gibi programlar, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerine Amerikan yaşam tarzını tanıtarak komünizme karşı bir propaganda aracı olarak hizmet etmiştir.

1950'ler ve 1960'lar: Reklam ve Kültürel Propaganda

Televizyonun ticari bir araç olarak gelişmesi, propaganda tekniklerinin de değişmesine yol açmıştır. Reklâmlar aracılığıyla ürünlerin tanıtılmasında, belirli yaşam tarzlarını ve değerleri de taşımıştır. Bu durumda reklamların bir propaganda aracı olarak televizyonlarda kullanılmasını açıklamaktadır. ABD'nin kültürel propagandası, Hollywood filmleri ve televizyon dizileri aracılığıyla dünya genelinde Amerikan kültürünün yayılmasını sağlamıştır. Bu dönemde, televizyon, Batı yaşam tarzının ve kapitalist değerlerin propagandası için etkili bir araç olmuştur. Bu kültürel değerlerin yayılmasında yapılan programlar, yayınlanan reklâm kuşakları bu dönemde oldukça önemli roller oynamıştır.

1970'ler ve 1980'ler: Haber Medyası ve Siyasi Propaganda

Televizyon haberleri, siyasi propaganda için güçlü bir platform haline gelmiştir. Özellikle seçim dönemlerinde, politikacılar televizyonu kullanarak seçmenlere doğrudan ulaşma fırsatı bulmuşlardır. O dönemlerde özellikle ABD Başkanı olan John F. Kennedy'nin televizyon tartışmalarındaki performansı ve konuşmaları televizyonun siyasi kampanyalarda ne kadar etkili olabileceğini göstermiştir.

Günümüz ve Gelecek

Bugün, bazı ülkelerde kamu yayıncılığı bağlamında televizyonlar halâ devlet kontrolünde olup, hükümetlerin propagandası için kullanılmaktadır. Özellikle otoriter rejimler, televizyonu kamuoyunu yönlendirmek ve muhalefeti bastırmak için kullanılmaktadır. Televizyon, dijital medya platformlarıyla bütünleşik bir yapıda çalışarak çok kanallı propaganda stratejilerinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Sosyal medya, akış hizmetleri ve geleneksel televizyon yayıncılığı, propaganda mesajlarının daha geniş kitlelere ulaştırılmasında eşgüdümlü olarak kullanılmaktadır. Günümüzde yaygınlaşan dijital televizyon yayıncılığının, ürettiği içerikler göz önüne alındığında, etkili bir propaganda aracı olarak işlev gördüğü açıkça görülmektedir. Örneğin dijital bir mecra olan Netflix platformu içeriklerinde Amerikan yaşam tarzının propagandası yapılmaktadır. Hatta birçok tepkiye yol açan Netflix Türkiye içeriklerinde de eleştiriler Amerikan yaşam tarzına özendiği veya özendirmeye çalıştığı yönündedir. Bu durumda halen daha Amerikan propagandasının gücünü göstermekte ve bu propagandanın gelişmekte olan televizyonun aslında nasıl bir rol oynadığını açıklamaktadır. Televizyonun propaganda aracı olarak kullanılması, teknolojilerin ve toplumun değişen dinamiklerine bağlı olarak evrim geçirmeye devam etmektedir. Bu süreçte, televizyonun gücü ve etkisi, yeni medya teknolojileriyle birleşerek daha karmaşık ve çok boyutlu bir hale gelmiştir.

3.BABALA TV VE PROPAGANDA

Babala TV, özellikle “Mevzular Açık Mikrofon” gibi programları ile geniş bir izleyici kitlesine ulaşan ve toplumsal meseleleri tartışan bir platform olarak bilinir. Ancak, Babala TV’nin içerik üretiminde propaganda yapıp yapmadığı, tartışmalarda tarafsız kalıp kalmadığı ve izleyicilere belirli bir ideolojiyi dayatıp dayatmadığı üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Oğuzhan Uğur katıldığı “Katarsis” programında bu konudaki tartışmaların ona nasıl yansıdığını anlatmıştır. Uğur, programda “HDP’yi konuk aldığımda, HDP’lisin dedi herkes, HDP’lilerde faşistsin dedi. Zafer Partisini aldığımda hainsin dediler, Davutoğlu’nu aldım, sinyal yakıyorsun siyasi islama dediler.” ([www.youtube.com /E.T.10.11.2023](http://www.youtube.com/E.T.10.11.2023)). söylemlerinde bulunmuştur. Diğer yandan mevzular programında Oğuzhan Uğur’un, Türkiye’nin toplumsal konularını ele alırken Milliyetçi ve Atatürkçü bir perspektifle yaklaştığı söylenebilir (Güven, 2020: 9).

Babala TV’nin program içerikleri, farklı siyasi ve toplumsal görüşlere sahip konukların katılımıyla şekillenmektedir. Özellikle “Mevzular” ve “Açık Mikrofon” gibi programlarda, çeşitli bakış açılarına sahip konuklar bir araya gelerek izleyicilere geniş bir perspektif sunmaktadır. Kanalın tarafsızlık iddiası, program içeriklerindeki bu çeşitlilikle desteklenmektedir. Farklı görüşlerin bir arada tartışılması, izleyicilerin kendi düşüncelerini oluşturmasına zemin hazırlamaktadır. Bu yapı, propaganda iddialarına karşı da önemli bir argüman oluşturmaktadır. Babala TV, eleştirel düşünmeyi teşvik eden yaklaşımı ve geniş izleyici kitlesine hitap etme stratejisiyle dikkat çekmektedir. İzleyiciler, sunulan farklı perspektifleri değerlendirerek kendi kanaatlerini oluşturabilmektedir. Bu yönüyle kanal, her ne kadar eleştiriler almaya devam etse de toplumsal diyaloga katkı sağlayan bir medya platformu olarak faaliyetlerini yürütmektedir.

3.1. Babala TV Kuruluşu, Misyonu ve Sermaye Yapısı

Babala Televizyonu, Oğuzhan Uğur tarafından Türkiye'de 2017 yılında kurulan ve hızla popülerleşen bir dijital platform kanalıdır. Oğuzhan Uğur, YouTube kariyerine önce Budabi TV kanalıyla başlamıştır. 12 Ağustos 2017'den itibaren kurucusu olduğu Babala TV'de, kardeşi Tuğrul Uğur ile içerik üretmeye başlamıştır. 10 Kasım 2017'den 23 Ekim 2020'ye kadar Onedio'nun YouTube kanalı için P!NÇ programını sunmuş, Onedio'dan ayrıldıktan sonra programı kendi kanalına taşımıştır. Babala TV'de RÖNT, Mevzular, P!NÇ ve Mevzular: Açık Mikrofon gibi programlarını YouTube kanalında yayınlamaya başlamıştır. 19 Eylül 2023'ten itibaren, özellikle Deprem Özel Bölümüyle gündeme gelen Mevzular: Açık Mikrofon programında yapay zekâ robotu Sophia'yı konuk almış ve siyaset gündemini içeren bölümlerini GAİN platformunda yayınlamaya başlamıştır. Babala TV'nin kuruluş amacı, geleneksel medyanın dışında kalan ve genç nesillere hitap eden içerikler üretmek ve yayınlamaktır. Kanal, eğlence, kültür ve güncel olaylarla ilgili çeşitli programlar sunarak izleyicilerine farklı bakış açıları kazandırmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda dijital platformlarda etkin bir şekilde içerik üreterek izleyici kitlesini genişletmeyi amaçlamaktadır. Babala TV, genellikle YouTube üzerinden sağlanan izlenme, görüntülenme, beğeni ve reklam gelirleriyle finansman sağlamaktadır. Bunun yanı sıra sermaye artırımları ve stratejik ortaklıklar aracılığıyla finansal yapısını güçlendirmektedir. Oğuzhan Uğur'un GAİN platformunda kurul üyesi olması, kanalın sermaye yapısını çeşitlendirdiğini göstermektedir. Kanal, yenilikçi yayıncılık anlayışı ve dinamik içerik üretim stratejisiyle dikkat çekmektedir. İzleyici geri bildirimlerine önem vererek içeriklerini sürekli güncellemekte ve geliştirmektedir. Özellikle sosyal medya üzerinden aldığı geri bildirimler doğrultusunda Mevzular: Açık Mikrofon programına izleyicilerini davet etmektedir.

3.2 Babala TV Program Yapısı

Babala TV, "P!NÇ" ve özellikle "Mevzular: Açık Mikrofon" gibi popüler programlarıyla gençlerin dikkatini çeken bir YouTube kanalıdır. Program yapısı, güncel konulara odaklanan çeşitli içeriklerden oluşmaktadır. Kanal; siyasi tartışmalar, toplumsal olaylar ve kültürel konulara odaklanan programlarıyla öne çıkmaktadır. Kanalın önemli programları arasında yer alan "Mevzular: Açık Mikrofon", farklı siyasi partilerden ve toplumsal kesimlerden konukların ağırlandığı, Oğuzhan Uğur'un sunduğu bir tartışma programıdır. Uğur, bu programı Abbas Güçlü'nün "Genç Bakış" programından esinlenerek oluşturduğunu ve program fikrinin Şahan Gökbakar'a ait olduğunu belirtmiştir. Program içeriğinde Sosyal Medya Yasası üzerine yapılan özel bölüm ve 6 Şubat depremi sonrası Hatay'da depremezdelere gerçekleştirilen görüşmeler gibi önemli konular yer almıştır. Programa siyasetçiler, akademisyenler, gazeteciler, yazarlar ve sanatçılar konuk olarak katılmaktadır. Konuklar genellikle kendi alanlarında uzman veya ele alınan konudan doğrudan etkilenen kişilerden seçilmektedir. İzleyiciler ise programa katılmadan önce sorularını sosyal medya üzerinden iletmekte ve bu sorular değerlendirilerek programa davet edilmektedir.

“P!NÇ”: Oğuzhan Uğur’un sunduğunu yaptığı programda, sosyal medya ve güncel olaylarla ilgili komik ve eleştirel yorumlar yapılmaktadır. Uğur’un kendi anılarını paylaştığı programa, kamera arkasındaki ekip de dahil olarak eğlenceli sohbetler gerçekleştirilmektedir. Programın temeli, Budabi TV kanalındaki “Mevzular” bölümüne dayanmaktadır ve içerik bakımından ilk “P!NÇ” programını andırmaktadır.

“Babala RÖNT”: İzleyicilerin sosyal medya hesaplarındaki fotoğraf ve videoların incelenerek yorumlandığı bir programdır.

“Kim Haklı”: Araştırmacı gazeteci Okan Ateş’in sunduğu, farklı görüşlerden insanlarla gerçekleştirilen bir tartışma programıdır. Toplam 6 bölümden oluşan programın ilk bölümünde Avukat Feyza Altun ve Yazar-Eğitimci Sema Maraşlı konuk olmuş, kendilerine yöneltilen sorular çerçevesinde düşüncelerini savunmuşlardır.

“Ekspertiz”: İnternet fenomeni Merve Çolak Dereli’nin sunduğu programda, konuklarla birlikte ünlüler incelenmekte, güzellik konusunda bilgiler verilmekte ve estetik üzerine yorumlar yapılmaktadır.

Babala TV, bu çeşitli program yapısıyla dikkat çekmektedir. Kanal, eğlence, siyaset ve sosyo-kültürel içeriklerin yanı sıra mini diziler de yayınlayan bir internet televizyonu olarak faaliyet göstermektedir. Özellikle popüler programları, sıklıkla YouTube’un trend listesinde yer almaktadır.

3.3 Mevzular: Açık Mikrofon Program Analizi

“Mevzular Açık Mikrofon” programı, Babala TV’nin en popüler ve etkili içeriklerinden biri olarak öne çıkmakta olup, toplumsal ve siyasi görüşlere sahip konukların katılımıyla dinamik bir tartışma ortamı sunmaktadır. Bu, izleyicilere hem eğitici hem de düşündürücü bir deneyim sağlamaktadır. Programın eğitici yönü, izleyicilerin güncel olaylar ve toplumsal konular hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamasıdır. Konukların uzmanlık alanlarındaki derinlemesine bilgileri, izleyicilere karmaşık konuları anlaşılır kılmaktadır. Ayrıca, programın interaktif yapısı, izleyicilerin aktif katılımını teşvik ederek öğrenme sürecini daha dinamik hale getirmektedir. Programın sosyal medya üzerinden canlı yayınlanması ve izleyicilerle etkileşim kurulması, modern iletişim tekniklerinin başarılı bir uygulamasıdır. Bu strateji, programın viral olma potansiyelini artırarak daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır. Program, Babala TV’nin ekonomik büyümesine ve sürdürülebilirliğine önemli katkılarda bulunmaktadır. GAİN platformuna geçiş, Babala TV’ye yeni gelir modelleri ve ticari fırsatlar sunmaktadır. GAİN platformu 2019’da Filli Boya’nın satışı sonrasında Gözde Akpınar tarafından kurulmuştur. Platformun abonelik hizmetleri, reklam gelirleri ve sponsorlu içerikler, programın finansal başarısını desteklemektedir. Programın içeriği ve formatı, izleyicilerin duygusal ve psikolojik olarak etkilenmesine de neden olabilmektedir. Tartışılan konuların ciddiyeti ve yoğunluğu, izleyicilerin kendi yaşamları ve değerleri üzerinde düşünmelerine yol açabilmektedir. Öte yandan, bazı tartışmaların sert ve çatışmacı doğası, izleyicilerde stres ve kaygı düzeyini artırabilir, bu nedenle programın dengeli bir şekilde izlenmesi önemlidir. Program içerisinde farklı düşüncelerdeki izleyicilerin kendi arasında kavgaları, tartışmalar sırasında gerilimlerin yaşanması ve sunucu Oğuzhan Uğur’un tartışmalar sırasında herkesi sakinleştirmeye çalışması bu konuya örnek olarak gösterilebilir.

3.3.1 Programın İzlenme Potansiyeli ve Trendleri

“Mevzular Açık Mikrofon”, Türkiye’nin politik ve sosyal yapısına yönelik doğrudan ve açık bir tartışma platformu sunarak, toplumun geniş kesimlerinden izleyicileri çekmektedir. Programın izlenme potansiyeli belirli temel faktörlere dayanmaktadır. Bunlar;

-Güncel ve Çeşitli Konular: Programda ele alınan konular, genellikle güncel ve toplumsal açıdan önemli meselelerdir. Siyaset, ekonomi, eğitim ve sağlık gibi geniş bir yelpazede konular tartışılmaktadır. Son yayınlanan bölümde, Fenerbahçe'nin başkanlık seçimleri nedeniyle eski Başkan Aziz Yıldırım konuk edilmiş ve Fenerbahçe taraftarları kendisine sorularını yöneltmiştir. Bu içerik çeşitliliği, programın farklı demografik gruplara hitap etmesini sağlamaktadır.

-Açık ve Katılımcı Format: Programın açık mikrofon formatı, izleyicilere doğrudan katılım ve etkileşim imkânı sunmaktadır. Sosyal medya ve canlı yayınlar aracılığıyla izleyiciler, program sırasında sorularını ve yorumlarını paylaşmaktadır. Bu, programın etkileşim seviyesini artırarak izleyicilerin bağlılığını güçlendirmektediri

-Ünlü ve Çeşitli Konuklar: Program, çeşitli alanlarda tanınmış ve saygın konukları ağırlamaktadır. Siyasetçiler, akademisyenler, gazeteciler ve aktivistler gibi farklı profillerden konuklar, tartışmalara renklilik katmaktadır. Bu da izleyicilerin ilgisini canlı tutmaktadır.

-Sosyal Medya Etkisi: Programın sosyal medya üzerinde aktif bir varlığı bulunmaktadır. Özellikle Twitter, Instagram ve YouTube gibi platformlar üzerinden yapılan paylaşımlar, programın geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır. Programın viral olma potansiyeli, izleme oranlarını olumlu yönde etkilemektedir.

GAIN Platformuna Geçiş

Babala TV’nin “Mevzular Açık Mikrofon” programı, dijital medyada önemli değişikliklere uyum sağlama stratejisinin bir parçası olarak GAIN platformuna geçiş yapmıştır. Bu geçişin sebepleri ve etkileri şu şekildedir;

-Daha Geniş Kitlelere Ulaşım: GAIN, Türkiye’nin önde gelen dijital medya platformlarından biri olup, geniş bir kullanıcı ağına sahiptir. Bu platforma geçiş, Mevzular Açık Mikrofon programının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır.

-Kaliteli Yayıncılık: GAIN, yüksek kaliteli içerik ve profesyonel yayıncılık standartları sunmaktadır. Bu, programın prodüksiyon kalitesini artırarak izleyicilere daha iyi bir deneyim sunmasını sağlamıştır.

-Teknolojik Altyapı ve Destek: GAIN’ in gelişmiş teknolojik altyapısı, canlı yayınlar ve etkileşimli içerikler için güçlü bir destek sunmaktadır. Bu, programın daha interaktif ve erişilebilir olmasını sağlamaktadır.

-Pazar ve Rekabet: Dijital medya pazarında artan rekabet, içerik üreticilerinin daha yenilikçi ve etkili stratejiler benimsemeye zorlamaktadır. GAIN platformuna geçiş, Babala TV’nin rekabet avantajını korumasına ve izleyici kitlesini genişletmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca Oğuzhan Uğur’un GAIN platformunda yönetim kurulunda bulunması bu gibi etkileri ve sebepleri desteklemektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Televizyonun geleneksel yapıdan dijital platforma dönüşümü sürecinde, bu medya aracının toplumsal ve siyasal etkisi daha belirgin hale gelmiştir. Geleneksel televizyonculuk döneminde, geniş kitlelere ulaşma kapasitesi nedeniyle önemli bir propaganda aracı olarak kullanılan televizyon, Chomsky ve Herman'ın Propaganda Modelinde açıklandığı gibi, beş ana filtre aracılığıyla kamuoyunu yönlendirme gücüne sahip olmuştur.

Dijital televizyonculuğun yükselişiyle ortaya çıkan Babala TV gibi yeni medya kuruluşları, toplumsal diyalogu teşvik eden programlar üretmektedir. Babala TV, kuruluşu, misyonu ve sermaye yapısıyla dikkat çekerken, “Mevzular: Açık Mikrofon” gibi programlarıyla farklı görüşlerin tartışılabildiği platformlar sunmaktadır. Kanalın GAIN platformuna geçişi, izlenme potansiyelini artırırken, YouTube'daki fragmanlar aracılığıyla da geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır.

Ancak dijital medyanın bu denli yaygınlaşması, beraberinde bazı sorumlulukları da getirmektedir. Özellikle toplumsal kutuplaşmanın önlenmesi, milli ve manevi değerlerin korunması ve gençlerin zararlı içeriklerden korunması konularında medya kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Bu bağlamda Babala TV'nin, program içeriklerinde toplumsal birlik ve beraberliği güçlendiren, kültürel değerlerimizi yaşatan ve gençlerin gelişimine olumlu katkı sağlayan yerli yapımlara daha fazla ağırlık vermesi önem taşımaktadır.

Program çeşitliliği ve farklı hedef kitlelere yönelik içerikler üretilirken, toplumsal hassasiyetlerin gözetilmesi ve kutuplaştırıcı söylemlerden uzak durulması gerekmektedir. Özellikle gençlere yönelik programlarda, milli kimlik bilincini güçlendiren, manevi değerlerimizi yaşatan ve kültürel mirasımızı aktaran içeriklere öncelik verilmelidir.

Babala TV, dijital medya ortamında üstlendiği rolle izleyicilere geniş bir perspektif sunarken, medya tüketiminde yeni standartlar belirlemektedir. Her ne kadar propaganda potansiyeli her platformda mevcut olsa da, izleyicilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirerek medya içeriklerini değerlendirmeleri teşvik edilmelidir. Bu yaklaşım, daha bilinçli ve katılımcı bir toplumun oluşmasına katkıda bulunacaktır.

Sonuç olarak, Babala TV'nin modern medya ortamındaki rolü, eğitici ve düşündürücü içeriklerin yanı sıra, milli ve manevi değerlere saygılı, toplumsal bütünlüğü destekleyen ve gençlerin gelişimine katkı sağlayan yerli yapımlarla zenginleştirilmelidir. Bu dönüşüm, medya tüketicilerinin daha bilinçli, eleştirel ve katılımcı olmalarına olanak tanırken, toplumsal diyalogu ve demokratik katılımı da güçlendirecektir. Aynı zamanda, kültürel değerlerimizin korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda da önemli bir misyon üstlenecektir.

KAYNAKÇA

Demirkıran, C. (2010). “*Geleneksel Televizyonun Sanal Modeli Olarak Web Tv Ve Livestream Portalında Tv Yönetimi*”, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 14, 2010, 73-85.

Çağlak, E., Elbi, Pekcan ,G. (2022). “*Politik Gündemi Takip Aracı Olarak Youtube: Babala TV Örneği*”, Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 13, 2022, 275- 294

İli, B. (2023). “*Dijital Siyaset Aracı Olarak 'YouTube': 'Babala TV' 'Mevzular Açık Mikrofon' Programına Yönelik Bir Araştırma*”, Etkileşim (12), 484-505.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2023.6.12.230>

Karaduman, S., Ünlü, Karataş, N. (2022), “*Dijital Yayıncılık Ve İzleme Pratikleri: “Gain” Üzerine Bir Analiz*”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 21, Sayı 45, 2022, 982 – 1007.

Köseoğlu, Y., Al, H. (2014). “*Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya*”. Akademik İncelemeler Dergisi, 8(3), 103-125.

https://tr.wikipedia.org/wiki/O%C4%9Fuzhan_U%C4%9Fur

https://tr.wikipedia.org/wiki/Mevzular:_A%C3%A7%C4%B1k_Mikrofon

<https://www.youtube.com/@BaBaLaTV>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/GA%C4%B0N>

<https://www.gain.tv/>

**OSMANLI DÖNEMİ DÎVÂN SAHİBİ MUTASAVVIFLARDAN BORLU AHMED
KUDDÛSÎ VE DİYARBEKİRLİ ŞABAN KÂMÎ'NİN DİLİNDEN ADÂLET
SEMBOİLÜ PADİŞAHLAR**

**SULTANS THE SYMBOL OF JUSTICE FROM THE LANGUAGE OF THE
OTTOMAN PERIOD DIWAN OWNER SUFI AHMED QUDDÛSÎ FROM BOR AND
ŞA'BAN KÂMÎ FROM DİYARBEKİR**

Doç. Dr. M. Sait MERMUTLU¹

ÖZET

Biz bu çalışmamıza yaşadığı dönemin “Âdil” ünvanını isminin yanına ekleyen Padişahlardan Sultan II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz için manzûmelerinde yer veren iki Divân sahibi mutasavvif şairi, Borlu Ahmed Kuddûsî ve Muhammed Şaban Kâmî-i Âmidî'yi dahil ettik.

Ahmed Kuddûsî'nin Divân'da Padişah Sultan II. Mahmud ve Abdülmecid için kaleme aldığı toplam 4 adet şiirini görüyoruz. Hem mensur olarak kaleme aldığı *Pendnâme-i Kuddûsî* ve *Nasihâtnâme*'sinde medhedip; hem de şiirleri arasında yer verdiği bu iki Padişah için saygınlıklarıyla birlikte samimi duâ ve iyi temenniler yer almaktadır. Yazdığı manzumelerden 2 adet kaside Sultan II. Mahmud için, 1 adet kaside ve 1 adet gazel de Sultan Abdülmecid içindir.

Çalışmamıza konu olan iki mutasavvıftan bir diğeri Kâmî-i Âmidî'nin Divân'ında Padişah II. Mahmud'a yer verdiği 1 adet kaside (51 beyitlik *Der-Sitâyiş-i Cennetmekân Hâzret-i Sultân Maḥmûd-Ḥân -r.a-* isimli) ve Padişah Sultanlardan Abdülaziz Han Hakkında (1'i 29 beyit-*Kasîde-i Espiye Der-Sitâyiş-i Ḥudâvendigâr Hâzret-i 'Abdul'Azîz Ḥân-ı Cihân-Bân*; 1' de 32 beyitlik *Kasîde-i Berâ-yı Seyâḥat-ı Mısr Sultân 'Abdul'Azîz Ḥân-ı Cihân-Bân* isimli) 2 adet kaside kaleme alınmıştır.

Kelimeler: Ahmed Kuddûsî, Padişah II. Mahmud, Padişah Abdülmecid, Padişah Abdülaziz.

¹ Dicle Üni. İlahiyat Fak. İslam Tarihi ve Sanatları Böl. (msaitmermutlu@hotmail.com) [Orcid:0000 0002 4129 9884](https://orcid.org/0000-0002-4129-9884)

Abstract:

In this study, we included two Sufi poets who had a Divan, Borlu Ahmed Quddusi and Muhammed Şaban Kami-i Amidi, who included in their verses for Sultan Mahmud II, Abdülmejid and Abdülaziz, who added the fair title of the period he lived in to his name.

We see a total of 4 poems written by Ahmed Quddusi for Sultan Mahmud II and Abdülmejid in the Divan. In his *Pendnâme-i Quddusi* and *Nasihatname*, which he wrote in prose, he wrote praise; as well as sincere prayers and good wishes for these two Sultans, which he includes among his poems, together with their dignity. Of the poems he wrote, 2 Kasides are for Sultan Mahmud II, 1 Kaside and 1 Ghazal are for Sultan Abdülmejid.

Another of the two Sufis that are the subject of our study, 1 Ode in which Kami-i Amidi included Sultan Mahmud II in his *Divân* and 2 Odes, one of the Sultan Sultans, Abdulaziz Khan, were written.

Keywords: Ahmed Quddusi, Sultan Mahmud II, Sultan Abdulmajid, Sultan Abdulaziz.

GİRİŞ

Araştırmalar göstermiştir ki, *Divân* şairleri idrâk ettiği dönemin kudretli ve sevilen idarecileriyle ve sultanlarıyla ilgili şiirler kaleme almayı ihmal etmemişlerdir. Bunlar umumiyetle övgü şiirleridir. Kiminde şahsi özellikler ön plandadır, kimi mısralarda siyaset ve idarecilik yönleri ve kimilerinde de dini ve manevi husûsiyetler işlenir. Bu gerçeklik dahilinde sultanlar/padişahlarla ilgili oldukça fazla miktarda şiir ve mısralar döşenmiştir. Osmanlı Sultanlarından Padişah II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz Hanlar hakkında şiirlerinde yer veren *Divân* sahibi iki mutasavvıf şairi, Ahmed Kuddûsî² ve Muhammed Şaban Kâmî-i Âmidî'yi³ çalışmamıza aldık.

² Ahmed Kuddûsî, Niğde ilinin Bor ilçesinde 16 Temmuz 1769 tarihinde dünyaya geldi. Babası Maraşlı el-Hacc eş-Şeyh Seyyid İbrahim Efendi'dir. Çileli ve meşakkat içerisinde geçen bir hayatın sonunda 1848-49'da (Cemâziyülâhîr 1265-Nisan-Mayıs) Niğde-Bor'da evinde vefat etti.¹⁹ Kabri Bor kabristanındadır. (Ahmed Kuddûsî, *Pendnâme-i Kuddûsî*, vr. 26a; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Meral Yayınları, trz), 1/139-140; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (Haz. Özgül, M. Kayahan), (Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000), 2/1220-1221; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, 1221; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, 140; Kuyumcu, Fehmi, *Kuddusi Divânı*, 46; Uludağ, Süleyman-Köksal, Asım, *a.g.m.*, 315-316 ; Kuyumcu, *a.g.e.*, 18; Uludağ-Köksal, "Kuddûsî Ahmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Diyanet İslam Ansiklopedisi, 2002), 26/315-316; Köksal, *a.g.e.*, 3; Tenik, *a.g.e.*, 29.)

³ Muhammed Şaban Kâmî Efendi 15 Şaban 1220/1880 tarihinde Diyarbakır'da doğmuş ve 1301/1884 tarihinde de yine aynı şehirde vefat etmiş çok yönlü kişiliğiyle (Mutasavvıf, Tarihçi, Mûsikîşinâs ve *Divân*'ı olan şair) haklı

Borlu Ahmed Kuddûsî'nin Divân'ında yer alan özellikle de Sultan II. Mahmud ve Abdülmecid için kaleme alınmış şiirlerinin yanı sıra mensur eserlerinde de dikkat çekici açıklamalara rastlanmaktadır: “Padişahlık, vezirlik, müftülük, kâdılık, vâililik büyük sâlihlerin hizmetidir. Bunların mükâfatları, âbidlerin zâhidlerin mücâhidlerin ve hayrât sahiplerinin mükâfatlarından daha çoktur.”⁴ “Padişah, bir nevi Allah'ın gölgesidir. Bütün mahlûkat onun kanadının altında mahfuz, güvenilir ve emniyet içerisinde nimetlenirler ve merhamet görürler.”⁵“Padişahların sırları, faziletleri ve faydaları hadis ve tasavvuf kitaplarında çokça zikredilmiştir.”⁶

Ahmed Kuddûsî'nin Divân'ında yer verdiği iki padişaktan birisi olan II. Mahmud için (birisi 47 diğeri 51 beyit olan) 2 adet kaside ve bir diğeri Padişah Sultan Abdülmecid⁷ için (35 beyitlik) 1 kaside ve (15 beyitlik) 1 gazel kaleme alınmıştır. Divân'ının haricinde muhtelif eserlerinde de Sultan Abdülmecid hakkında saygı ve duâ içeren oldukça fazla ifâdeler yer alır.

Çalışmamıza konu olan iki mutasavvıftan bir diğeri Kâmî-i Âmidî'nin Divân'ında Padişah II. Mahmud'a yer verdiği 1 adet kaside (51 beyitlik Der-Sitâyiş-i Cennetmekân Hâzret-i Sultân Maḥmūd-Ḥān -r.a-isimli) ve Padişah Sultanlardan Abdülaziz Han Hakkında (1'i 29 beyit- Kasîde-İ Espiye Der-Sitâyiş-i Ḥudâvendigâr Hâzret-i 'Abdül'Azîz Ḥān-ı Cihān-Bān; 1' de 32 beyitlik Kasîde-i Berā-yı Seyāhat-ı Mısr Sultân 'Abdul'Azîz Ḥān-ı Cihān-Bān isimli) 2 adet kaside kaleme alınmıştır.

MAHMUD-İ ADLÎ (MAHMUD-İ SANİ)

Her iki mutasavvıfın şiirlerine konu olan Padişahlardan birisi de II. Mahmud'tur. 13 Ramazan 1199'da (20 Temmuz 1785) doğdu. I. Abdülhamid'in oğludur. Annesi Nakşidil Vâlîde Sultan'dan dünyaya gelen küçük oğludur. Annesinin Fransız asıllı olduğu iddiası doğru değildir. Amcası III. Selim'in tahttan indirilmesi (29 Mayıs 1807), ağabeyi IV. Mustafa'nın cülûsu ve bunun da Alemdar Mustafa Paşa tarafından hal'i üzerine Osmanlı tahtına sıkıntılı bir şekilde oturdu. 4 Cemâziyelâhir 1223'te (28 Temmuz 1808) 23 yaşında padişah oldu. Cesur, temkinli, sabırlı, azimli, zeki ve bilgili bir kişiliğe sahip olan ve “Büyük” sıfatıyla da anılan Sultan İkinci Mahmud, Mayıs 1813'den itibaren “Gazi” ünvanını kullanmaya başladı. Yaptığı ıslahatlarla ve

bir şöhretin sahibi olmuştur. Hayatı ve Eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: Mermutlu, M. Sait, *Diyarbakirli Muhammed Şaban Kâmî (Hayatı, Eserleri ve Divânı'nın Tahlili)*, (Ankara: Gece Akademi Yayınları, Aralık 2018).

⁴ Kuddûsî, *Beşinci Mektup*, 373.

⁵ Kuddûsî, *Nâsihâtnâme*, 357.

⁶ Kuddûsî, *Pendnâme*, 330.

⁷ Osmanlı tahtının 31. Padişâhı olan Sultan Abdülmecid, 1 Temmuz 1839'da babası II. Mahmud'un ölümü üzerine, on yedi yaşında iken tahta geçti.

özellikle de Osmanlı Devleti'nin yüzünü Batı'ya çevirmekle meşhurdur. Şiirlerde kullanılan "Adlî" mahlasının kendisine doğumuyla beraber verildiği veyahut adâlet işlerine gereken önemi vererek yeni kanun ve tüzükler hazırlattığından bu ünvanın sahibi olduğu yolundaki değerlendirmeler sıklıkla vurgulanmıştır. Amcazâdesi III. Selim'den devlet idaresi, musiki ve devlet adamlarıyla münasebetler konusunda epeyce ders almıştır.⁸

Ahmed Kuddûsî'nin (1244) "1828-29 m." ve (1250) "1834 m." senelerinde Padişah Sultan II. Mahmud için kaleme aldığı iki adet şiirini görüyoruz. Hem mensur olarak kaleme aldığı *Pendnâme-i Kuddûsî* ve *Nasihâtnâme*'sinde medhedip; hem de şiirleri arasında Sultan Mahmud ile Sultan Abdülmecid için yazdığı 4 adet manzumelerinde bu iki Padişah için saygınlıklarıyla birlikte samimi duâ ve iyi temenniler yer almaktadır. Yazdığı manzumelerden iki kaside Sultan II. Mahmud için, bir kaside ve bir gazel de Sultan Abdülmecid içindir. 57 beyit tutarında ve aruzun Mef'ülü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ülün vezniyle kaleme alınan şiirin Kuddûsî'nin Halife Sultan Mahmud'u duâ ile zikrettiği bir beytinde, Allah'ın O'nu ve halkını zengin kılıp lutuf ve ikrâmının devâmı ve nasiplenilmesi istenir. Çünkü O insanlara hizmet ve adâletin te'sisi için ecdâdları gibi yarışarak eğlence ve uykuyu gözlerine haram etmiştir. Kâfirlere gazab halkına lutf ve ikrâm onun şiârıdır. Ümmete üstün hizmetler sunan Padişah'ın ümmete Allah'ın bir rahmeti ve merhametidir.

Sulţāni ve etba'ını ignā ide şol kez

Ki bula ğinā cümlesi bālā himeminden (TB295/2)

Terk eyledi ecdādı gibi hvāb u şafāyı

Küffāra ğazab ümmete lutf u raḥaminden (TB295/6)

Çün ümmet-i merḥūmeye ittiñ añı Sulţān

Bu hizmet-i 'uzmāya kemāl-i zememinden (TB295/10)

⁸ Beydilli, Kemal, "Mahmud II", TDV İslam Ansiklopedisi, C.27, Ankara: 2003, s.352-357; Osmanlı Sultanları, Sultan II. Mahmûd, Osmanlı Araştırmaları Vakfı; *Sultan II. Mahmud Kimdir*, İslam-İhsan.

51 beyit tutarında ve aruzun Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Feülün vezniyle kaleme alınan şiirinin Halife'nin yüce adâletine vurgu yapan beytlerinde: yoldan çıkmış, maddî manevî özelliklerini kaybetmiş bir toplumun Halife'nin idarecilik ve yöneticiliğinden bir an mahrum bırakılması felâketlerine yol açacağı ve adâletin olmadığı yerde birbirlerine tecavüzün kaçınılmaz olacağı inancı kesindir. Bununla birlikte şüphesiz her bir iyiliğin karşılıksız kalınmayacağı gibi Sultan'ın da ümmet için yaptıklarının sevab ve karşılığının misliyle olacağı Kuddûsî tarafından da dillendirilir:

Halîfe olmasa bir gün biri birini yer nâs

Dime kardâş bu sulţânın bize âzârı çokdur (K32/9)

Bu ümmet itdiği kulluk şavâb u ecriniñ heb

Virilür mişli aña ecri bu mikdârı çokdur (K32/21)

Öyle Âdil ve kudretli bir Sultandır ki sıkıntıları giderip feraha çıkarma, görevden alma, göreve atama, ileri seviyede ve isabetli görüşler ileri sürme ve tedbir alma hususlarında bütün yeryüzüne mâlik ve hâkimdir, Elbette bütün bu yapıp ettiklerinde yalnız değildir. Yüce Yaratıcı'nın himâyesinde bir Padişahlık Şahini gibidir. Kuşbazları çokdur. Halkına sıkıntı ve zarar verilmesine asla müsaade etmeyerek; yol gösterici ve hakikate ulaştırıcı bir liderliği üstlenen bir Sultan'dır O. Ahmed Kuddûsî Allah'ın sevdiği tevazu sahibi kullarından bir Hükümdâr olarak nitelendirdiği II. Mahmud için “toplumun İslam ahlakına uymayan davranışları özellikle de kibirlenme gibi Allah'ın asla hoşlanmadığı bir davranış yerine halkın Hakk'ın rızasına uygun ve sevgili olabilmesini sağlayan bir idarecilik sağladığını” ifade eder:

Eliñde kabz u başt u 'azl u naşb u re'y ü tedbîr

Yürür hükümü eķâlîmde taşarrufları çokdur (K32/27)

Tehî mi zann idersin yoħsa señ bu Pâdişâh'ı

O bir bâz-ı hümayündür ki bâz-dârı çokdur (K32/28)

Ḥakīkatde bize oldu bu Sulṭān şeyḥ mürşid

Bizi mühlik olan rencimize ṭīmāri çoḡdur (K32/30)

Tekebbürden bizi kırtardı kıldı Ḥakḡ'a maḥbūb

Sever anları Allah kim tevāzu'ları çoḡdur (K32/38)

Osmanlı din adamı, tarihçi, hattat, divan sahibi mutasavvıf Muhammed Şaban Kâmî-i Âmidî Divânı'nda yer verdiği Osmanlı padişahlarından Sultan Mahmud'a özel ilgi ve sevgi besler. Padişah'ın, kendisi gibi şair, hattat ve musikişinas (hatta bestekâr) olması bu özel ilgi ve sevginin nedeni olabilir.⁹ “Risâle-i Asâkiri'l-Mansuriyye” adlı eseriyle Kâmî, Padişah'a (2. Mahmud) ve devlete ait borcunu bir parça ödemiş olacağı kanaatindedir.¹⁰

Çalışmamıza konu olan iki mutasavvıftan bir diğeri Kâmî-i Âmidî'nin Divân'ında Padişah II. Mahmud için “Der-Sitāyiş-i Cennet-Mekân Ḥazret-i Sulṭān Maḥmūd-Ḥān (Aleyhi'r-Rahme Ve'l-Ḡufrân)” başlığı altında 1 adet kaside bulunmaktadır. Aruzun Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün vezin kalıbıyla yazılan bu şiirde :

Halifelik tahtının süsü ve pâdişahların reisi olan “Âdil” ve “Gâzi” Sultan Mahmud'a “Maşaa'llah”la beğeni duygusunu ve tebriklerini iletir. Adaletiyle geniş ovalara nazar kılsa eğer, erkek arslanları bile geyik ve yavrusuna karşı zayıf düşürür. Ni'met ve ihsanıyla bütün cihânı kuşatmış olan böyle bir Padişah'ın benzeri hiçbir zaman olmamıştır. Yaptıklarıyla ve yapacaklarıyla âlemin uykulu gözlerini açan bu Sultan bütün insanları rahatlatan ve aydınlığa ulaştıran yıldız gibidir. Dönemin zülüm ve sıkıntılarında Padişah'ın adil yönetimi sayesinde serçelerin bile rahat ve huzura kavuştuğu... Lütuf ve ikrâmı kırmızı eşek arısına yiyecek olup ulaşırsa, zehrini akıtan bir neştere dönüşüp saf bal olarak alır. Lütfunun suyundan bir damla alan kurumuş ağaç dalları ve yaprakları yeşererek gelişir canlanır:

Bârekallah Ḥazret-i Maḥmud-i 'Adli Ğâzi Ğhān

⁹ Mermutlu, a.g.e., 162.

¹⁰ Mermutlu, a.g.e., s.68.

Zı̄ b̄-i evreng-i hilāfet pādīşahlar serveri (K1/1)

Ma‘deletle deşt-i hāmūna eğer kılsa nazar

Gūsfendān u gāzāl eyler zebūn şı̄ r̄-i neri (K1/4)

Görmemiş çeşm-i felek bir böyle hākān-ı zamān

Ni‘met ü ihsānıña gark eylemiş baħr u berri (K1/5)

Müjde-i iķbāl ile ‘ālem feraħ-nāk oldu hep

Āçdı h̄ āb-ālūde-i çeşmiñ cihāniñ aħteri (K1/6)

Pençe-i ‘iķāb-ı cevri dehirde oldu rehā

Bende-gāniñ adl-i eyyāmında güncişk dilleri (K1/7)

Luţf-i izhāriñ tenāvül eylese zebūr-ı surh

Engübi ñ-i şāf olur hep zehr-i ri ķ-i ni şteri (K1/9)

Reşhā alsa āb-ı luţfundan dıraht-ı huşk eğer

Şāh-ı nev-endāz ile hāşıl olur berķ ü beri (K1/10)

İhsanının bir ışıltısı bulaşsa bir bendeye güneşin etrafındaki seyyareye benzer koruyucu olur. Milletın ve memleketin maddi ve manevi kalkınmasının önceliği olan dinin yaygınlaşması için Padişah yardım ve himmette en nurlu mutluluk zirvesinin en yüksek noktasıdır. Ahlak ve idāresiyle Padişāhlar ve bütün Osmanlılar iftihar etse de yerindedir. Böyle bir Sultan gelmemiş ve görülmemiştir. İyi ve kötüyü birbirinden açıkça ayıran yüce dinimizin hāmisi olan Padişah aynı zamanda küfür ve sapıklığı da bertaraf edendir. Onun dergahı sığımlacak, korunulacak bir

yerdir. Çünkü o fitneyi yok edici bir özellik taşıyor. Düşmanlık düşüncesiyle beraber ilişkilerdeki fitneyi ortadan kaldırdı. Onun bu özelliği ta asumandan çiçeklere kadar tebrike şayan olmuştur:

Pertev-i ihsānı düşse zerre farkı bendeye

Burc-ı ikbāle döner seyyāre-i mihr-aḥteri (K1/11)

Rūḥ u cism-i mülk ü millet inşirāḥ-ı şadr-ı dīn

Pādişāh-ı himmet-i evc-i sa‘ādet enveri (K1/12)

İftihār itse sezādır Ḥusrev ü ‘Osmāniyān

Gelmemişdir böyle bir ḥāḳān-ı dehrīn serveri (K1/21)

Māḥi‘i küfr ü dalālet ḥāmı‘i dīn-i mubīn

Hāfız-i fenn-i ḥükümet mülk ü millet ezberi (K1/22)

Dergeh-i dāru’l-emān emniyetiñ buldu zamān

Nı‘m-nigehle itdi nā-būd fitne-i şūr u şeri (K1/23)

Ḳırdı ḳaldırdı cihāndan zümre-i a‘dāyı hep

Ṭutdu şı‘i‘i āferi n tā künbed-i nı‘lūferi (K1/24)

Düşüncesinde dâima âlemin huzuru ve selâmetini düşünen Sultan bu konuda asla vakti daraltma, sıkıştırma adetine sahip değildir. Görüş ve faaliyetlerinin mükemmelliği karşısında insanlar hatta bütün canlılar hayrete düşmüş olarak suskun, şaşkın ve sersemdirler. Uzun bir saltanat dönemi yaşayan Osmanlıların hiç birisi bu Padişah kadar fetih zafer ve yardım bulamadılar:

Olmamış tazıy-ı k-i vakte aşla cāri‘i ādeti

Dā'imā āsūde-i ahvāl-ı 'ālem mużmiri (K1/26)

Re'y ü tedbî rinde dem-beste olur ins ile cān

Devriñe hayret-zede olmaz mı çerhiñ çenberi (K1/27)

Bulmadı 'ālemde böyle nuşret ü fetḥ ü zafer

Salḥāñat-ı ūrāyiş-i 'Osmānyāñıñ hiçbiri (K1/28)

Adâleti te'sis uğruna geceden ta sabahlara dek gözüne uykuyu haram kılmış, tebdil-i kıyafet ile islâm topraklarının her bir noktasına ayak basmayı vazife bellemiştir. Koyun keçi, canavar, kurt ele ele gezerek korkusuzca dostluk içerisinde hayat sürmüştür. Adâleti ile baştan ayağa bütün cihânı mutlu ve mesut kıldı. Bu yüzden dünyanın bütün kara parçaları kendi rızâlarıyla O'nun emrine girdiler.

Yardım sancağını 7 kıtaya açıp kendisine hayran bırakan Padişah, bu özelliğiyle idâreci ve tüm halkı kendisine baş eğdirmesini bilmiştir. Kuddûsî "Aşık'a beklentisiz sevgisine eziyetle mukâbele ne denli yakışksız ise, Padişah'a da yaptığı bunca fedakârlık, lütuf ve ikrâmı karşısında saygı ve muhabbeti eksik etmemeli" diyerek Sultan'ı desteklemenin toplumun görevi olduğunu belirtir:

H'âb-ı rāḥat çeşmiñe şeb tā seher olmuş ḥarām

Bir nefes durmaz gezer tebdî l ile baḥr u beri (K1/31)

Oldu bi pervā Hamel burc-i Esed'de cāy-gi r

El ele almış gezer aḡnām u gürgān heryeri (K1/33)

Ma'deitle kıldı āsūde cihānı ser te ser

Rub'-ı meskūn oldular ḥav'an bütün fermān-beri (K1/34)

Yā nice fermānīna baş egmesün şāh u gedā

Çekdi nuşret sancāğīñ rām itdi heft kişveri (K1/35)

Dāimā cevr ü cefū itmek dilersen ‘āşıka

Mezheb-i lutf-i kerem-verde ‘aceb var mı yeri (K1/46)

Kâmî-i Amidî'nin Divân'da Padişah Abdülaziz hakkında yer verdiği şiirlerden bir tanesi Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün vezninde ve şu isimle kaleme alınmıştır: “*Kasīde-i Espiye Der-Sitāyiş-i Hudāvendigār Hazret-i ‘Abdul‘Azī z̄ Hān-ı Cihān-Bān*”;

Sultan Abdülaziz anlatılırken öne çıkan özelliklerine vurgu yapan Kâmî, (Üstünlük, başarı, yardım) sancağını bütün âleme çekmiş bir cihân hükümdarlığından bahseder. Saadet ve mutluluğun adresini Sultan'ın adâlet ağacının gölgesi olarak gösterir. O kadar ki Şâir, atın üzerinde rakibe mızraklar fırlatarak oynanan cirid oyununa telmihle seçkin arzuların ciridini ele alıp ihtiyacı olanlara fırlatarak niyetlerin hemen hâsıl olmasını sağlayan bir zât kimliğiyle takdim ederken Abdülaziz'den himmetler bekleyerek şöyle seslenir: “İyilik ve yardımları yeryüzüne yayılmış olan ey Hükümdâr! En hâkir, en köhne ve kötü Şa'ban Kâmi'ye de bu himmetlerinden ulaştır”. Yardımcı, faydalı ve yararlı hesaplarla birlikte anılan Sultandan yardım ulaştırmış bir hânenin anahtarı dilenilir. Cirit oyununda atlıların birbirlerine fırlattıkları değnek olan çevgân oyununa bir kez daha değinen Şâir, fırlatılan mızrakların ucuna yardım ve iyilik oklarını yerleştirip ta arşa kadar fırlatarak asmasını ister:

Bāreka'llah Hazret-i ‘Abdul‘azī z̄ Hān-ı Cihān

Feth ü nuşret sancağın çekmiş sürer meydāne at (K2/1)

Ey şeref-bahşā-yı gül-zār-ı güzī ñ serveri

Sāye-i ikbāl-ı serv-i ‘adlini devrāne at (K2/3)

Her ne niyyet eylesen olur pezi rā-yı huşul

Nuḥbe-i kāmı cırı dī al ele her yāne at (K2/6)

Rub'-i meskūn ḳabza-ı ḥikmetde eyler iftiḥār

Bı ḥ-mehāba yektāzı de ḳoşar iḥsāne at (K2/9)

Sāye-i luḥf-i ḥümā-yı himmetiñden dāverā

Aḥḳar-ı dı rī ne kemter Kāmi-i Şa'bān'e at (K2/10)

el-mu'ı ḥ 'Abdul'azı z nāfi' menāfi' ber-ḥisāb

İndirüb şadr der-şadıñ miḥtāḥıña bir ḥāne at (K2/25)

'Arşā ta'lı ḳ eyle fiğ-i cevher-i nuşret-nümā

Ba'd ez i ḥ düşmenleri bāzı çe-i çevgāna at (K2/28)

Kamî-i Amidî'nin Sultan Abdülaziz için Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün vezniyle kaleme aldığı ve 2. şiiri "Kasīde-i Berā-yı Seyāḥat-ı Mısr Sulṭān 'Abdul-'Azīz Ḥān-ı Cihān-Bān" adıyla Divān'da yer verdiği şiirde Padişah için şunlar ifade edilmiştir:

Gönül delen kalbe batan güne dek (kıyamet) neredeyse tüm dünya, Arap ve Acem baştan ayağa Sultan'ın lütuf ve ikrâmlarını yâd ederek unutmamalı. Merdlik sahasının benzersiz lideri ve yiğitlerin şâhı Hz. Ali dahi yüzlerce kez âferin diye tebrik ettiği Padişah için Şair, "Gece, gündüz, millet ve devletlerin rahatlığı için kendi rahatından vazgeçmiş bir Padişah olan Abdülaz'ın hükümlerine cümle şah ve Devletlerin hayranlık duyduğunu; birçok özellikleriyle Osmanlıların, hatta Selim Han'ın bile O'nunla iftihar ettiğini; İhsân ve kerem sofrasını yaydığı tüm Dünya şehirlerinin gönül şenliğiyle lütuf ve ihsânına gark olduğu" aktarılır. Nimetlerini Ây'a benzeterek etrafında görülen parlaklıkları da etrafını saran havlu benzetmesiyle gözler önüne seren şairin, askerlerini de yıldızlar gibi etrafına toplayan bir güzellik vücuda getirir. Zengin, fakir herkesin Padişah'm ihsânına müstağrak olduğu gibi, yardım ve gayretlerini her zaman ortaya koyan askerlerine karşı da iltifatlarını cömertlik ve iyiliklerini tevazu göstererek

karşladı. Kâmî “Zengin fakir herkes Sultan’ın adâletiyle müjdelensin bundan böyle” temennisiyle şiirinin son mısra’ında karşımıza çıkar:

Rûz-ı dil-dûza kadar yâd eylesün elţâfını

Ümm-i dünyâ vu ‘Arab Rûm u ‘Acem ser-tâ-be-pâ (K3/5)

‘Arşa-ı merdı̇de kashbü’s-sebakda yekke-tâz

Ṭavriña şad-aferi ñ eyler ‘Aliyyü’l-Mürtezâ (K3/6)

Rahatñ selb eylemiş üsâyiş-i ‘âlem için

Rûh u cism-i mülk ü millet her cihet şubh u mesâ (K3/10)

Kâffe-i şâh u düvel ahkâminüñ hayrânıdır

Âl-i ‘Osmân u Selim Hân iftihâr itse sezâ (K3/11)

Ḳulzüm-i ihsânıñ müstağrağı oldu bütün

Sahil-i deryâda kangî şehre vardı bâ-şafâ (K3/12)

Eyledi baş-ı simâṭ-ı hân-ı ihsân u kerem

Şahñ-ı Kâğıthâne’de Şahenşeh-i fermân-revâ (K3/22)

Hâle-i peşki r-i bedr-i ni‘met açdı şaf be şaf

‘Askeriñ yıldız kadar etrâfa aldı meh-likâ (K3/24)

Da‘vete kıldı icâbet hâş u ‘âm-ı eşnâf tām

Oldular ihsānīn müstağraķı bāy u geda (K3/25)

Hep cünūd-ı gayret ü nuşret-nümūde dem be dem

İltifāt eyler tevażu‘la mekārım ihtivā (K3/27)

Söyledim Kāmi ̄dü Mışra‘ cevheri ̄n tārı ̄-i tām

Ma‘deletle müjdelensün ba‘d ez ı ̄n bāy u gedā (K3/32)

MECİD

Sultan Abdülmecid, 25 Nisan 1823 günü doğdu. Babası Sultan İkinci Mahmud, annesi Bezm-i Âlem Valide Sultan’dır. Sultan Abdülmecid, babasının arzusu yönünde bir eğitim ve terbiye gördüğü için ıslahatçı fikirlere sahipti. Batı âlemine karşı hayranlık besliyordu. Babasının vefatı üzerine, henüz 17 yaşında iken Osmanlı tahtına oturdu. Devletin ilerleyişi için Avrupaî hayat tarzının ülke çapında yaygınlaştırılmasını istedi. Saltanatının henüz dördüncü ayında ilân ettiği Gülhane Hatt-ı Hümayûnu sebebiyle Tanzimat Dönemi padişahı olarak şöhret bulmuştur.

Sultan Abdülmecid, batılı yazarların takdir ve sevgiyle andıkları bir padişahı. Âdil, merhametli, ıslahatçı, yenilikçi bir insan olan Sultan Abdülmecid, 25 Haziran 1861 tarihinde, 39 yaşında iken İstanbul’da veremden dolayı vefat eden Sultan Abdülmecid, Yavuz Sultan Selim’in türbesi yanındaki mezarına defnedildi.

Ahmed Kuddûsî Divân’ı dışında farklı eserlerinde de Abdülmecid hakkında yer yer saygı ve muhabbet zemininde söylemlerde bulunur.

Kuddûsî’nin şiirlerinde veya mensur olarak bahsettiği Sultan Abdülmecid’in merhametli, cömert, yardım sever ve dinî vecibelerini yerine getiren; ortaya koymuş olduğu icraatlarının önemli kısmında şeriata uygun düzenlemelere olan ısrarı ve hilâfetin Allah’ın ihsanı olduğuna dair düşünceleri belki de bu Sultan’a olan özel ilgi ve muhabbetinin sebeplerindedir.

Ahmed Kuddûsî’nin endişe duyduğu ve toplumları helâk eden israf, ziynet ve kibir gibi kötülüklerin bulaşıp yaygınlaşmasını önleyip ortadan kaldıran ve insanların sevgisini Hakk’a yöneltmeyi başaracak olan, zamanın Padişahı’ndan başkası değildir:

Ahmed Kuddûsî Sultan Abdülmecid için kaleme almış olduğu kasidede 1259 (1843 m.) Sultanlar (idareciler) hakkındaki hadislere müracaat ederek methiyelerini dinî bir nasla da temellendirir: Peygamberimiz'in âdil idarecileri (Halife-Sultan) övdüğü pek çok hadisinin bulunduğunu; onların mazlumlara için hoş ve güvenilir bir sığınak olduklarını ve hayatı yaşanılır bir hâle getirdiklerini ifade eder:¹¹

Resûl sulţānı medh itmiş hadîsinde katî çok

Dimiş mazlūmlara hoş melce'-i me'vā Halîfe (TB394/15)

Hadîs çok medhi hakkında selâfinin velâkin

Bulunmaz böyle kılan 'âlemi ahlā Halîfe (TB394/21)

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.v.) şöyle buyurmuştur: “Sultan, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir ki, kullarından her mazlum ona sığınır. Eğer adâlet ederse (Allah katındaki) ücretini alır. Halkın da bu duruma şükretmesi gerekir. Eğer haksızlık, zulüm yaparsa, onu vebali ona aittir, Halk ise sabır etmekle yükümlüdür.” “Allah'ın emir ve yasaklarının toplumda icrâ edilmesi, cihâd ve hac gibi ibâdetlerin yapılması ancak sultanla (devletle) mümkün olur. Bu gerçekler içindir ki, Peygamberimiz, yolculuk yaparken bile, birinin imam/reis olmasını emretmiş ve yine ondandır ki, rivâyette 'Sultan, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir.' diye ifade edilmiştir. Bu yüzden denilebilir ki; altmış yıllık zalim bir sultanla beraber yaşamak, bir tek gece sultansız yaşamaktan daha iyidir. Tecrübeler bunu doğrulamaktadır.”¹²

Buyurmuş cümle sulţān sāye-i Hallāk-ı halkdur

Muḥakkak şübhesiz bil sāye-i kübrā Halîfe (TB394/16)

Kıyamete dek onların sayesinde din bekasını sürdürecektir, Allah onların sayesinde bu dini hayy ve diri kılabacak, mülkün nizamını sağlayan halife aslında Allah'ın bir büyük nimetidir insanlık için. Eksiklikleri her şeyi alt üst etmeye yeter. İnsanlar âsîlikleriyle bazısı bazısının etini bile

¹¹ Mermutlu, *Kadiriyye Şeyhi Ahmed Kuddûsî'nin Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid'le Olan Münasebeti Bağlamında Yazdığı Şiirler*. 596, (Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, Cilt/Volume:15, Sayı/Issue: 02Aralık/Desember 2023.)

¹² Takiyüddin İbn Teymiyye, *Mecmu'u Fetavâ*, 28/390-391.(Mermutlu, 596, a.g.m.'den nakil)

yemeğe kalkar. Ne din kalır ortada ne cân ne de mal. İşte bunun için eskilerden beridir Allah onları topluluğun başında bir islah edici, zayıflara şefkat ve merhamet edici bir baba gibi eksik etmez¹³:

Anıñladır beķā-yı dīn ilā yevmi'l-kıyāme

Ki bu dīn-i 'azīzi eyleyen ibķā Halīfe

Sebeb kılmış hayātıña çü dīniñ añı Yezdān

Anıñla hayy olur bu dīn ider ihyā Halīfe

Halīfe olmasa bir gün ider tuġyān kamū nās

Anıñ-çün eksik olmaz ez-ķadīm aślā Halīfe

Nizām-ı mülk olur ancaķ anıñla bu cihānda,

Hudā'nuñ bir ulū nu'māsıdır haķķā Halīfe

Dāhi olmasa ol yer nās etin ba'đısı ba'đıñ

Cemī'-i nāsa şefkat idici bābā Halīfe

Ne dīn kalır ne 'ırz ne cān ne māl olmasa ol Zāt

Đa'ife ümmete bil hāris ü bīnā Halīfe (TB394/2-7)

Şeyh Kuddûsî'nin Abdülmecid için "Elhamdülillah" redifli gazelinde de 1257 (1841 m.) Abdülmecid'i birtakım özellikleriyle bizlere takdim eder:

Halīfe Hazret-i Haķ 'āşıkı 'Abdülmecīd'dür

İder 'uşşāķ-ı Haķķ'a i'tibār elħamdüli'llāh

¹³ Mermutlu, a.g.m., 596.

Tolu kalb-ı şerîfnde fütühât arzûsı hem

Dün ü gün izne eyler intizâr elhamdüli'llâh

Nuhûset kalkdı ümmet üzerinden himmetiyle

Sa'âdet toğdı şimdi âşikâr elhamdüli'llâh

Şalâha meyl ider dâ'im fesâd ehlini sevmes

Şalâh ehliyle eyler iftihâr elhamdüli'llâh

Ķamû bid'atları ref' eylemek kaçdı cihânda

Nicesinden kocadı çün cenâr elhamdüli'llâh

Atâsınıñ du'âsıyla irişdi bu maķâma

Dahî dâ'isi bî-ħad bî-şümâr elhamdüli'llâh

Bu Ķuddûsî faķîr ednâ du'âcısı olubdur

Ķudâ virdi bize ħûb şehr-yâr elhamdüli'llâh (TB395)

Divân'ı dışında kaleme almış olduğu *Pendnâme* ve *Nâsîhâtnâme* adlı mensur eserlerde de aynı Padişah ile alakalı ifadeleri oldukça fazladır. Adâlet ve yardımcı olma özelliğiyle öne çıkan ifadeler *Pendnâme*'de şöyle yazılmıştır:

“Gece gündüz Padişahımız Abdülmecid – Allah onun hilâfetini ve saltanatını âhir zamana kadar ebedi kılsın, yardımıyla onu te'yid eylesin, dinî ve dünyevî sıkıntılarını gidersin, zor işlerini kolaylaştırısın ve ona olan tevfikini tamamlasın.–Hazretleri için vezirler, vekiller etbâ, yardımcıları ve askerler için, bütünüyle Allah'a yönelerek duâ edelim. Fıtratı parlak niyeti güzel ve himmeti yüce bir zât-ı şeriftir. Dedesi (I. Abdülhamid)–Allah'ın geniş rahmeti onun üzerine

olsun ve Allah onun kabrini nurlandırsın- Hazretleri evliyânın büyüklerinden imiş. Padişahların sırları, faziletleri ve faydaları hadis ve tasavvuf kitaplarında çokça zikredilmiştir.”¹⁴

“Güneşin, diğer bütün yıldızlar üzerine olan üstünlüğü gibi bu Padişah’ın da yeryüzü halkına fazileti, faydası, hayrı ve lütfu şamil ve yaygın olup, güneş gibi bir yüce rahmettir. Bunların yüce ecdâdına gelinceye kadar azgınlıkların hadd u hesabı yoktur. Bu Padişahımız’ın kerâmetlerinin yakın zamanda zuhur etmesi ümid edilir. Eğer bu Padişah olmasa idi din, dünya ve âhîret işleri bütünüyle bozulur idi. Aklı ve insafı olanlar bunları bilir, gece gündüz onun için hâlis ve muhlis olarak duâ eder ve gafilleri ikâz ve âgâh eder.”¹⁵

Padişahımız Sultan Abdülmecid’tir. O Hakk Celle ve Alâ Hazretleri’nin cihân halkına bu âhîr zamanda bir ulu nimeti, rahmeti, lutf u atâsı ve fazl u keremidir.”¹⁶

¹⁴ Kuddûsî, *Pendnâme*, 329-330.

¹⁵ Kuddûsî, *Pendnâme*, 330-331.

¹⁶ Kuddûsî, *Pendnâme*, 349.

KAYNAKÇA

KUR“ÂN-I KERİM VE ANLAMI, Diyânet İşleri Başkanlığı Yay.

AĞAKAY, M. Ali, (1949): *Türkçe”de Mecazlar sözlüğü*, Ank.

AHMED CEVDET PAŞA, (1310): *Belâgât-ı Osmaniye*, İst.

AHMED KUDDÛSÎ HZ. DİVÂNI, (Haz. Ali Tenik), Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, İst, 2014.

AHMED KUDDÛSÎ, (1998): *Hazînetü’l-Esrâr Ganîmetü’l-Ebrâr* (Haz. Hüseyin Sunar), Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, İst.

AHMED VEFİK PAŞA, (1306): *Lehçe-i Osmanî*, İst.

AKALIN, L. Sami, (1966): *Edebiyât Terimleri Sözlüğü*, İst.

AKAY, Hasan, (1995): *İslâmî Terimler Sözlüğü*, Ank., İşaret Yay.

AKSOY, Ö. Asım, (1971): *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ank.

ALİ EMİRÎ, *Diyarbakırlı Bazı Zevatın Terceme-i Halleri*, Millet Ktp., Ali Emirî, Manzum bl, nu:750.

—————, *Esâmî-i Şu’arâ-yı Âmid*, Millet Ktp., Ali Emirî, Manzum bl, nu: 781/1.

—————, (1328): *Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid*, I, Dersaadet Matbaa-ı Âmidî.

ARAT, R.Rahmeti, (1965): *Eski Türk Şiiri*, Ank.

ASIM EFENDİ(Mütercim), (1305): *Kâmus Tercümesi*, İst..

ATTAR, Feridüddin, (1985): *Tezkiretü’l-Evliyâ*, (trc. Süleyman Uludağ), İst.

BABA, Sefer, (1988): *Istilahatı’s-Sufiyye fi Vatan-ı Asliye*, Tasavvuf Terimleri, İst., Heten-Keten Yay.

BAĞDATLI İSMAĞL PAŞA, (1951-55): *Esmâu’l-Müellifin*, (hzl. Mahmud Kemal İnal-Avni Aktunç), İst., Maarif Basımevi.

BALTACI, Cahit, (1981): *Tasavvuf Lügatı*, İst. Elif Neşriyat.

BANARLI, Nihad Sami, (1971): *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I-II, İst., Milli Eğitim Bakanlığı Yay.

BEKTAŞ, Ekrem, (2011): *Diyarbakırlı Kâmî ve Mevlidi*, Turkish Studies, 6/1.

BEYSANOĞLU, Şevket, (1998): *Anıtlar ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi*, I, II, III, D.bakır, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yay.

—————, (1957-60): *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, Ankara, I, II, III, Diyarbakır’ı tanıtma ve Turizm Derneği Yay.

—————, (1992): *Kültürümüzde Diyarbakır*, Ank., Ziya Gökalp Yay.

BURSALI MEHMED TAHİR, (1333): *Osmanlı Müellifleri*, I, II, III, İst.

- CEBECİOĞLU**, Ethem, (1977): *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ank., Rehber Yay.
- CEYLAN**, Ömür, (2000): *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, İst., Kitabevi Yay.
- DEVELLİOĞLU**, Ferit, (1993): *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ank., AK yay.
- DİLÇİN**, Cem, (1997): *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ank., Türk Dil Kurumu Yay.
- ERGÜN**, Saadettin Nüzhet, (1946): *Türk Şâirleri*, I-III, İst.
- ERTUĞRUL**, İ. Fenni, (1928): *Vahdet-i Vücut ve M. Arabi*, İst.
- GÜZEL**, Abdurrahman, (tarihsiz): *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ank., Akçağ Yay.
- , (1989): *Tekke Şiiri*, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı, III (Halk şiiri), Ank., Türk Dil Kurumu.
- İSEN**, Mustafa, **MACİT**, Muhsin, (1992): *Türk Edebiyatı'nda Tevhidler*, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yay.
- KARA**, Mustafa, (1996): *Osmanlıda Dinî-Tasavvufî Hayat*, İlim ve Sanat, I-II.
- , (1990): *Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul.
- , (1983): *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, Dergah Yay.
- , (1980): *Tasavvufta Fena Beka Nazariyesi*, Fikir ve Sanatta Hareket, Nisan, Sayı:14.
- KANAR**, Mehmet, (1993): *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, İst.
- KÖPRÜLÜ**, Mehmed Fuad, (1980): *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Ötüken Yay.
- , (1329): *Türk Edebiyatı Tarihinde Usul, Bilgi*, Kasım 1923/ Teşri-i Sâni.
- , (1991): *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Diyânet İşleri Başkanlığı Yay.
- KUDDÛSÎ** Ahmed, (1291), *Dîvân*, (taş baskı), İst.
- MERMUTLU**, M. Sait, (26 Kasım 2010) *Abdurrahman Nesib Efendi, Hayatı, Dinî-Tasavvufî kişiliği ve Divânı'nın Tahlili* (Doktora Tezi), Harran Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ş.Urfa.
- , (13 Nisan 2010), *Osmanlı Döneminde Diyarbakır'da Kâdirîlik ve Rifâîlik*, Nebiler-Sahabiler Kenti Sempozyumu, D.bakır.
- , (Kasım 2011), *Muhammed Şaban Kâmî-i Amidi'nin Eserleri*, Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi.
- , (02-06 Kasım 2016), *19. Asırda Bir Bilgin, Mutasavvıf ve Divân Şairi Muhammed Şaban Kamî-i Amidî*, Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu.
- KÂMÎ** Muhammed Şaban, (1279): *Der-Beyân-ı Mi'râc-ı Hazret-i Muhammed*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4.

-----, (1280): *Divân*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa, 522/3-7; Kadızâde Burhaneddin, 146/1-4.

-----, (1280): *Hâdikâ-i Ma'neviyye*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4.

-----, (1280): *İbtidâ-i Gazeliyyât*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi Tahirağa, 522/3-7; Kadı Burhaneddin, 146/1-4.

-----, (1276): *Kaside-i Kâmisiiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli 584.

-----, (1279-80): *Kaside-i Kâmisiiyye*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Burhaneddin, 146/2; Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, 2882; Diyânet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 28307.

-----, (1279): *Medhiye-i Hasan ve Hüseyin*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 42664.

-----, (1298): *Mevlid-i Nebî*, Diyarbakır İhtisas Kütüphanesi, Yazmalar, 4378/A.

-----, (1279): *Mevlid*, Ankara Millî Kütüphane, Yz., A/5748.

-----, (1279): *Mevlid-i Şerif*, İstanbul.

-----, (Trz): *Redd-i Protestan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/1.

-----, (Trz): *Risâletü'l-Asâkiri'l-Mansuriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/2.

-----, (1252): *Risâle-i Halli'l-Müşkilât*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, 4517/3.

-----, (1279-80): *Risâle-i Mevlid-i Şerif-i İrfâniyye*, İstanbul.

-----, (Trz): *Risâle-i Tehniyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/5.

-----, (1275): *Risâle-i Tıbbiye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/6.

-----, (1258): *Usûlü Tehânî Bî Teyfiki'r-Rabbânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 4517/4.

KUYUMCU, Fehmi, (1982): *Kuddûsî Divânı*, Ankara, Gaye Matbaacılık.

MERMUTLU, M. Sait, (2023): *Kadiriyye Şeyhi Ahmed Kuddûsî'nin Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid İle Olan Münasebeti Bağlamında Yazdığı Şiirler*. 596, (Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Cilt/Volume:15, Sayı/Issue: 02Aralık/Desember 2023.)

ONAY, A. Talat, (1992): *Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar*, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yay.

ÖZDAMAR, Mustafa, (2003), *Kuddûsî*, Kırkkandil Yayınları, İst.

ÖZÖN, M. Nihat, (1959): *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İst.

SÜMEROĞLU, Fatih, (2004), *Kuddûsî Divânı Tercümesi*, Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, İst.

KARİKATÜRLERDE NAMAZ İBADETİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ: “LEMAN” DERGİSİ ÖRNEĞİ

Semiological Analysis of Prayer Worship in Caricatures: Case of “Leman” Magazine

Dr. KAZIM KANDEMİR

MEB Öğretmen,

kandemirkazim@hotmail.com - 0000-0001-8464-3115

ÖZET

Geniş ve köklü bir geçmişe sahip olan karikatür geniş kitlelere kolaylıkla ulaşabilen bir mizahi tür olmakla birlikte popüler kültür ürünü olarak da işlev gören bir sanat dalıdır. Karikatürün kendini ortaya koyma noktasında en çok tercih ettiği alanlardan biri de dindir. Karikatürlerdeki görsel öğelere göstergelerin yan anlamlarına yerleştirilmiş ideolojik söylemler, popüler kültürün tüm unsurlarında olduğu gibi karikatürlerin de sadece görselden ibaret olmadığını göstermektedir. Karikatürlere yaklaşan okuyucu görsel ve sözel anlamlandırmaların ve karikatürlerin örtük işlevlerinin etkisinde kalabilmekte, bilinç üretimine maruz kalabilmektedir. Bu durum karikatürün ne derece etkili bir mizahi tür olduğunu göstermektedir. Bu bildiride amaç, Saussure’ün göstergebilim kuramına dair çözümlerinden faydalanarak karikatürde namaz ibadetinin nasıl resmedildiğini ve hangi açık/örtük işlevler taşıdığı ortaya koymaktır. Bildiride haftalık karikatür dergisi “Leman”ın dört ay süresince yayımlanan karikatürleri incelenmiş ve göstergebilimsel analize tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonucunda namaz sembolüyle içeriklendirilen karikatürlerdeki dindar figürlerin genellikle yaşlı, dağınık, yoksul ve cahil olarak etiketlendiği görülmektedir. Bu çerçevede ele aldığımız karikatürlerin örtük işlevi ötekileştirmeyi ve bazı ideolojik tutumları barındırmaktadır. Dolayısıyla karikatürlerde dindar figürlerin birtakım kalıplarla stereotipleştirilerek popüler kültürün odağına itildiği, namaz sembolünün de popüler kültür unsuru olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karikatür, Göstergebilim, “Leman” Dergisi, Namaz, Örtük İşlev

ABSTRACT

Caricatures, which has a wide and deep-rooted history, is a humorous genre that can easily reach large audiences and is an art form that also functions as a product of popular culture. One of the most preferred areas for caricatures to reveal themselves is religion. Ideological discourses placed in the connotations of visual elements and signs in caricatures show that, like all elements of popular culture, caricatures are not just visual. The reader approaching the caricatures may be influenced by the visual and verbal meanings and latent functions of the caricatures, and may be exposed to the production of consciousness. This shows how effective a humorous genre caricature is. The aim of this paper is to reveal how prayer is depicted in the caricature and what evident/latent functions it carries, by making use of Saussure's solutions to semiological theory. In the paper, the caricatures published in the weekly caricature magazine "Leman" for four months were examined and subjected to semiological analysis. As a result of the study, it is seen that the religious figures in the caricatures containing the prayer symbol are

generally labeled as old, unkempt, poor and ignorant. The latent function of the caricatures we have discussed in this context includes marginalization and some ideological attitudes. Therefore, it is understood that religious figures in the caricatures are stereotyped with certain stereotypes and pushed into the focus of popular culture, and the prayer symbol is used as an element of popular culture.

Keywords: Caricatures, Semiology, “Leman” Magazine, Prayer, Latent Function

1. GİRİŞ

Popüler kültür ürünü olarak karikatür, toplumsal alanda biçimsel ve zihinsel dönüşüm mekanizmalarından biri olarak işlev görmektedir. Karikatür, azımsanmayacak ölçüde geniş kitlelerce ilgi gösterilen bir mizah ürünüdür. Karikatürün ilgi gören bir mizah türü olması görsel ve sözel öğelerle resmedilmesi ve okuyucularının ilgilerini daima diri tutmasıyla açıklanabilmektedir. Bu çalışmanın amacı dini sembol olarak namazın popüler kültür ürünü olan karikatürlerde nasıl resmedildiği ve hangi örtük işlevler taşıdığını göstermektir. Çalışmada, konuyu somut olarak ortaya koymak adına, “Leman” dergisinin dört aylık yayınları incelenerek konuyla ilgili karikatürler göstergebilim kuramı çerçevesinde analiz edilmiştir.

2. KARİKATÜR KAVRAMI

Karikatür sözcüğü günümüzdeki anlamıyla İtalyanca “caricatura” sözcüğünden türemiştir. “Abartma” ve “yükleme eylemi” anlamına gelen bu sözcüğü ilk kez Mosini; Annibale Carracci’nin “Art di Bologna” adlı eserine yazmış olduğu ön sözde kullanmıştır. Mizahı çizgi yoluyla aktarmak anlamına gelen karikatür, “öncelikle toplumsal aksaklıkları konu edinen ve tümüyle topluma dayalı, topluma dönük, toplumla birlikte var olan bir sanat niteliği” göstermektedir (Balcıoğlu, 1987: 7-8). Karikatürün konusu ise her türlü sosyal, politik ve ekonomik oluşumlar olurken amacı her zaman güldürü olmamış ve hoş görüyle karşılanmamıştır. Bu bağlamda karikatürün çizgisel amacı her türlü yapısal bozukluk ve haksızlıkları ortaya çıkarmak, protesto etmek ve otoriteye karşı çıkmak olarak nitelendirilmiştir. Karikatür güzel, iyi ve doğruyu değil; çirkin, kötü ve yanlış hedefine koymuştur. Yapmak istediği şey ise bu hedefi gerçekleştirmektir. Karikatür taşıdığı mesajı açıklıkla ifade ettiği gibi mesajını sembolik bir dille de aktarabilmektedir. Biçimsel olarak mizah olgusu, çizimle karakterize edilerek en kalıcı ve en etkili biçimde karikatürde gösterilmektedir (Güneri; 2008: 68).

Karikatür diğer sanat dallarında da görüldüğü gibi mizahi biçim olarak kısıtlanmaktan hoşnut olmamaktadır. Yazının güç yetiremediği noktada anlatmak ve iletmek istediği mesajı okuyucusuna kolayca aktarabilmektedir. Dolayısıyla çizgi dili yazı diline göre karikatürde daha çok tercih edilebilir olmaktadır. Böylece okuyucusuna daha rahat ulaşmaktadır. Bu gerçekliği Bezci (2006: 115- 116) şu şekilde ifade etmektedir:

“Mizahı kabaca ciddiyyetten ve normallikten/ sıradanlıktan sapma olarak alırsak, karikatürün çizgisi de, içeriği de mizahi yani sıra dışıdır. Genelleyerek söylersek karikatürde gördüğümüz normal, gerçek tamamen bağlı bir hayat değildir. Normal ya da gerçek insan, örneğin, çizerin amacı doğrultusunda komikleştirilmiş, gülünçleştirilmiş, sevimlileştirilmiş ya da çirkinleştirilmiştir. Artık kâğıt üzerinde gördüğümüz, normal insan görüntüsünden çıkarılmış bir figürdür (Sıradan fotoğrafı bu anlamda karikatürün zıttıdır). Bu görüntünün eşlik ettiği ileti de mizahidir. Karikatürün anlattığı öykü; giriş, gelişme, sonuç prensibiyle yazılmış normal ve sıradan bir öykü gibi değildir. Öykü bir yerde mutlaka sekteye uğramış ve beklenmedik bir gelişme sonucunda mizah ortaya çıkmıştır.”

Mizahın kendi içinde kapsamlı bir etkileşim alanı vardır. Bu etkileşim dalgası, bünyesinde güldürü öğelerini taşıdığı gibi, saldırı diye düşünebileceğimiz eleştiri öğelerini de barındırır.

Güldürü öğeleri insanı eğlendirirken, eleştiri öğeleri düşündürücü ve uyarıcı olmaktadır. Dolayısıyla eleştiri karikatürün görmezden gelemeceği bir durumdur. Öyle ki okuyucu eleştiriye gördüğü an karikatürün yergisinden hoşnut olmaktadır. (Güneri, 2008: 19). Bu durum bireyin, toplum ya da toplumsal kurumların eleştirisini sağlamakta ve toplumsal meselelerin tartışılmasının yolunu açmaktadır. Bunun yanında gündeme getirilmesi zor olan konuların çizgiye aktarılması da karikatürlerin açık işlevine işaret etmektedir.

Karikatürlerin çizgisel betimlemelerinin örtük işlevleri de bulunmaktadır. Bu örtük işlev beklenmeyen sonuçların doğması anlamına gelmektedir. Örtük işlevler eylemi yapanların planlamadığı şekilde ortaya çıkarak hâkim otoritenin istekleri doğrultusunda hizmet etme ve bu isteklerin kodlarını güçlendirme anlamına gelmektedir (Okutan; 2013: 12). Türkiye ölçeğinde “Gırgır” karikatür dergisinin Hz. Musa’yı karikatür malzemesi olarak kullanması yukarıdaki durumu özetler niteliktedir. Kapak sayfasında yer verilen karikatürün küfürlü mesajlar içermesi ve kutsallara hakaret etmesi kamuoyunun tepkisini çekmiş ve dergi yargı kararıyla yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır (Kanat, 2017: 20).

Popüler kültür ürünü olarak çizilen bu karikatür sosyolojik olarak değerlendirildiğinde, “Hz. Musa karikatürü” nün açık işlevi “düşük Müslüman” imgesini pekiştirmektir. Örtük işlevi ise “ötekileştirme”, “ayrımcılık” gibi durumları çoğaltarak İslamofobik tutumları yeniden üretmesi ve ulusal bir kriz haline dönüştürmesidir. Bu çerçevede basın yayın organları aracılığıyla yayımlanan karikatürlerin betimlemelerinin amaçlarını ve örtük işlevlerini göstergebilimsel yöntemle ortaya çıkarmak önemli görünmektedir.

3. KARİKATÜRÜN TARİHÇESİ VE “LEMAN” DERGİSİ

Türkiye’deki karikatür yayıncılığına dair ilk adımlar II. Meşrutiyet’in ardından atılmıştır. Dönemin en önemli sanatçısı Cemil Cem’dir. Cemil Cem portre karikatürçülüğünde hem iktidarı hem de muhalefeti eleştiren karikatürleriyle tanınmıştır. Bunun yanında ilerleyen yıllarda “Cem” adlı haftalık bir karikatür dergisini yayıncılık dünyasına kazandırmıştır. Türk mizahını Batı’nın mizah anlayışıyla kurgulamış olmasından dolayı da Türk karikatürünün kurucusu olarak kabul edilmiştir (Arık, 1998: 16).

Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte Cemal Nadir Güler, Ramiz Gökçe ve Yusuf Ziya Ortaç karikatürümüzün önemli isimleri olarak öne çıkmıştır (Kandemir, 2024: 150-151). Özellikle Yusuf Ziya Ortaç’ın” Akbaba” isimli karikatür dergisi dönemin çok okunan dergileri arasındadır (Özer, 1994: 55). Bunun yanında çok partili sistemle birlikte özgürlüklerin önünün açılmış olması mizahın gelişimini sağlamış, karikatüristler ve karikatür yayıncılığı için elverişli bir politik ortam oluşturmuştur. Sabahattin Ali ve Aziz Nesin’in birlikte çıkarttığı “Marko Paşa” o dönemin en önemli mizah dergisi olmayı başarmıştır (Balcıoğlu ve Öngören, 1973: 82). Bu dönemde mizahın kulvarı ve ilgi alanında yeni gelişen olaylar nedeniyle farklılaşmalar meydana gelmiştir. Özellikle 1950’li yıllarda mizahta yeni bir arayış ve farklı bir boyut ortaya çıkmış, yazı ve söze gerek duymayan çizgisel karikatürler oluşmaya başlamıştır. Nitekim Turhan Selçuk, Nehar Tüblek, Ali Ulvi Ersoy, Eflatun Nuri Koç, Sema Emiroğlu, Semih Balcıoğlu, Suat Yalaz, Yalçın Çetin ve Oğuz Aral gibi yazar-çizer kadrosu çizgisel karikatürlerin oluşumunda önemli katkılar sağlamışlardır (Arık, 1998: 21, Özer, 1985: 19).

Oğuz Aral’ın çıkardığı “Gırgır” dergisi ile çizgiye yazı da eklenerek karikatürler daha anlaşılır hale getirilmiştir. “Gırgır mizahı” olarak da ekolleşen karikatürün bu yeni şekliyle karikatürler halkın anlayabileceği seviyeye indirgenmiştir. Diğer bir karikatür yayını “Leman” dergisi de “Gırgır mizahı” türlerinden biridir. Haftalık olarak yayımlanan dergi 1991 yılında, “Limon” dergisinin kapanmasından hemen sonra Mehmet Çağçağ ve Tuncay Akgün tarafından müstakil bir karikatür dergisi olarak çıkarılmıştır (Arı, 2008: 39). Kendini sol muhalif duruşlu olarak

nitelendiren birçok yazar ve çizeri kadrosuna dâhil etmiştir. “Leman” dergisinin en önemli özelliklerinden birisi muhafazakâr siyaset anlayışına karşı gösterdiği muhalif çizgiler ve söylemlerdir. Özellikle kapak sayfalarındaki güncel siyasal aktörlerin söylemlerini eleştiren yazı ve çizgilerle dergi okuyucularının ilgisini çekebilmeyi başarmıştır. Ayrıca içerik yönüyle dergide sosyal konulara ve günlük gelişmelere dönük karikatürlere de yer verilmiş; argo tabirler, kadın bedeni ve cinsel içerikli çizimlerden de çekince duyulmamıştır (Arık 2010: 251). Aynı şekilde “Leman” dergisindeki karikatürlerde dini sembollerin ve dini figürlerin çizgi konusu yapıldığı da görülmektedir. Genellikle din adamı, melek, cami, namaz gibi dini semboller üzerinden mesajlar verilmektedir. Dini unsurlar üzerinden verilen bu çeşit açık ve örtük mesajlar karikatürler aracılığıyla okuyucu kitlesine iletilmektedir. Bu bağlamda bulgular bölümünde namazın ve dindar figürlerin derginin karikatürlerinde nasıl betimlendiği göstergebilimsel yöntemle analiz edilmeye çalışılmış ve böylece karikatürlerin açık ve örtük işlevlerine projeksiyon tutulmuştur.

4. YÖNTEM

Bu çalışmada “Leman” dergisinin namaz ibadetiyle ilgili karikatürleri analiz edilmiştir. Karikatürlerin göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle analiz edildiği bu çalışmada karikatürler derinlikli şekilde incelenmiş, namaz ibadetinin ve dindar imgelerinin alt metin okuması gerçekleştirilmiştir. Böylece bulgulardan hareketle karikatürlerin taşıdığı açık ve örtük işlevlere projeksiyon tutulmaya çalışılmıştır.

Türkçede semiyoloji biliminin eş anlamlısı olarak kullanılan göstergebilim terimi, “göstergeleri inceleyen bir bilim dalı” (Rıfat; 2009: 11) olarak tanımlanmaktadır. Sanders, Peirce, Saussure, Morris, Eco, Barthes gibi çağdaş düşünürler tarafından göstergebilimle ilgili çeşitli saptamalar ortaya konulmuştur. Bu çerçevede çalışmamızın konusunu oluşturan karikatürlerin analizi Saussure’nün göstergebilimsel analiz yöntemiyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

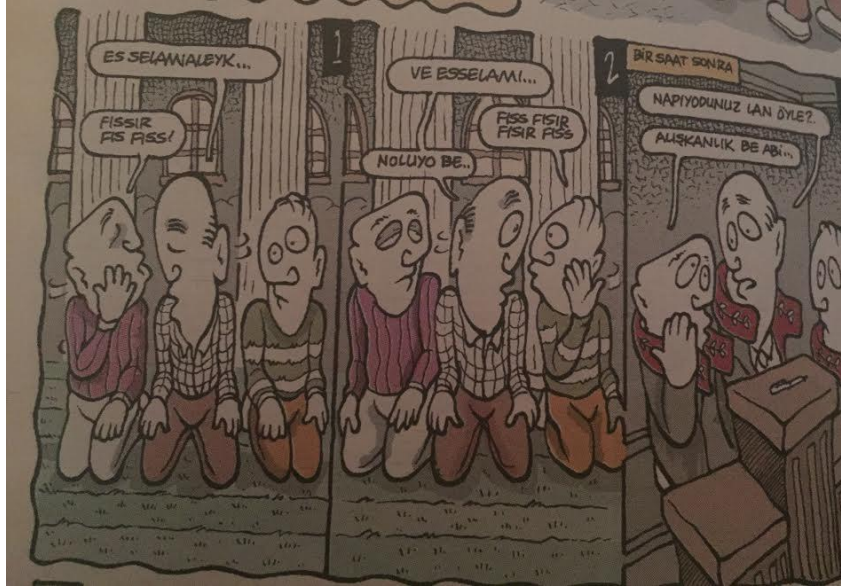
Saussure, dilbilimci olması yönüyle, dil ile ilgilenmeye öncelik vermiştir. Göstergelerin diğer nesnelere bağlantısının ne olduğunu açıklamaya çalışmış ve aralarındaki ilişkinin çerçevesini ortaya koymayı amaçlamıştır. Saussure’ye göre göstergeler dilin birimleridir. Gösterge de “gösteren” ve “gösterilen” olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Gösterge, gösterenin algı dünyamızda algıladığımız imge, işaret ve sesleridir. Gösterilen ise, gösterenin bir manada örtük olarak göndermede bulunduğu, aynı dili ve kültürü paylaşanlar için ortak olan zihinsel kavramlardır (Saussure; 1998: 36).

Saussure gösteren-gösterilen ilişkisinde gösterenin çizgiselliğine önem vermektedir. Bu ilkeye göre dilin sestem bağımsız düşünülme mümkün değildir. Dolayısıyla Saussure’nün bakış açısında dil kâğıda, düşünce kâğıdın ön yüzüne, ses de arka yüzüne benzemektedir. Dil de aynı mekanizmaya sahip olup ses ve düşüncenin birbirinden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir. Kâğıdın bir yüzünün silinmesi, diğer yüzünün de silinmesi demektir. Bu durum dil için de geçerlidir. Ses ve düşüncenin birbirinden ayrı düşünülmemesi durumu yukarıdaki ilişkinin bir yansımasıdır (Saussure, 1998: 105).

Saussure dil unsurları arasında dizimsel ve çağrışımsal olmak üzere iki bağlantıdan da bahsetmektedir. Bu çerçevede namaz göstergesinin analizinde de söz konusu çağrışım etkili olmaktadır. Böylece gösteren olarak konumlandırılan nesnelere kişinin bilinç dünyasında ansızın canlanmaktadır (Saussure, 1998: 70). Nitekim takke denilince sarık, cüppe ve tespih gibi semboller kişinin bilinç dünyasında kendiliğinden çağrışımlar uyandırmaktadır. Sonuç olarak gösterenin anlamını dizemdeki diğer gösterenlerle olan ilişkisi belirlemektedir (Doğan; 2002: 43).

Bir bütünü küçük parçalara ayırmak nasıl anlamı bozmaktaysa, karikatürler de bütünlüğü korunduğunda bir anlam ifade etmektedir. Bu anlamda popüler karikatürler, gösteren-gösterilen tanımlamaları çerçevesinde, belli bir dizemde görsel ve sözel göstergelere sahiptir. Son bölümde “Leman” dergisinde yayımlanan karikatürlerdeki namaz göstergesinden hareketle, gösterilen ve gösteren tanımlamaları analiz edilmiştir.

5. BULGULAR

Görsel 1: Yasin Yirmibeşoğlu, “Leman” Dergisi, 31 Aralık 2008, s.14

Gösteren: Cami, namaz kılan erkekler, hâkim, mahkeme salonu, cami halısı.

Gösterilen: Esas mesleği hâkim olan üç kişinin namazlarını bitirme anı ve konuşmalarıdır.

Yorum: Karikatürde aynı mesleği icra eden üç kişiyi camide namaz kılarken takındıkları tutum ve davranış resmedilmektedir. Bu kişiler mesleki alışkanlıklarını namazın ciddiyetine aykırı olarak namaz pratiğine taşımış durumdadırlar. Metaforik olarak “fısır fısır” ve “ve esselam” sözcüğüyle hâkimlerin karar alma anında gerçekleştirdikleri istişare yöntemi çağrıştırılmaktadır. Hâkimlik mesleğine özel tutum ve davranış biçimleri namazın önüne geçirilmektedir. Dolayısıyla namazın kuralları dünyevi alışkanlıkların malzemesi yapıp hafife alınmakta ve ibadet ciddiyetinden uzak bir seviyeye indirgenmektedir.

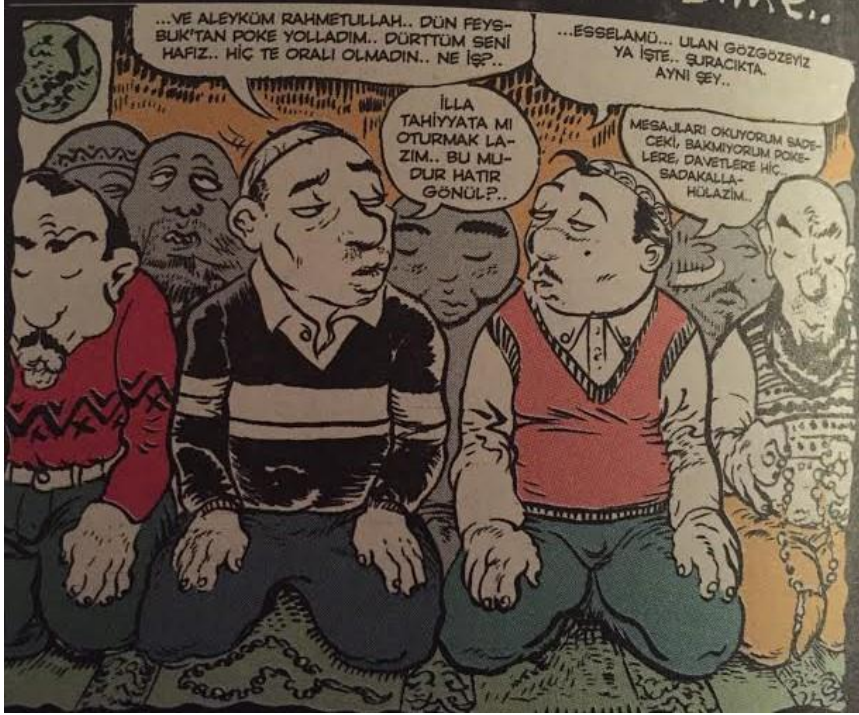

Görsel 2: Yasin Yirmibeşoğlu, “Leman” Dergisi, 15 Ekim 2008, s.14

Gösteren: İmamın arkasında cemaatle namaza duran, fötr şapkalı çizgi film kahramanı Red-Kit figürü.

Gösterilen: Namaza başlangıç anında Red-Kit’in gölgesinin kendisinden hızlı hareket etmesi gösterilendir.

Yorum: Karikatürdeki ana figür olan çizgi film kahramanı Red-Kit namaza durmaktadır. Kendisiyle sembolleşen gölgesi kendisinden önce hareket edecek şekilde öne çıkarılmaktadır. Red-Kit figürü Batılı bir figür olup başındaki şapka ile başındaki imlenmiştir. Fötr şapka namazın gereklerinden olan secde şartını yerine getirmeye engel oluşturacak niteliktedir. Nitekim şapka dizemindeki gösterge namazı çağrıştırmamaktadır. Böylece namaz ibadetinin kovboy figürüyle sembolize edilmesi uyumsuzluk göstergesidir.

Görsel 3: Can Barslan, “Leman” Dergisi, 10 Aralık 2008, s.16

Gösteren: Takke, cami, cemaat, tespih, sakal, hat levhası.

Gösterilen: Cami cemaati içerisinde iki kişinin sosyal medyayla ilgili birbirlerinden istekleridir.

Yorum: Karikatürdeki takkeli figür, camide namaz kılan cemaati temsil etmektedir. Namazını bitiren kişinin diğerine “hafız” diye seslenmesi Kuran’ı Kerim’i ezberleyen kişileri çağrıştırmaktadır. Sola selam verilmeden sağa selam verilip konuşmaya başlanması namazın ciddiyetine ve kurallarına aykırı davranmak anlamına gelmektedir. Ayrıca karikatürdeki figürlerin sosyal medya üzerinden mesajlaşmayla ilgili sergiledikleri diyalog namazı ibadetiyle ve ibadet mekanıyla uyumsuzluk göstermektedir.

Görsel 4: Can Barslan, “Leman” Dergisi, 14 Ocak 2009, s.11

Gösteren: İmam, sanduka, cenaze merasimi, cenaze cemaati.

Gösterilen: Dügün halayıyla ölümün ilişkilendirilmesidir.

Yorum: Köyde çekilen halayın ölümle sonuçlanması göstergede ironik bir kurguyla karikatürize edilmiştir. Tabutlar beş kişiyi alacak şekilde birleştirilmiş olarak omuzlarda taşınmaktadır. Cenaze cemaati dağınık, yamalı elbiselere bürünmüş, yoksul insan görüntüsü vermektedir. İmam da beyaz yerine siyah sarıklı ve siyah cüppeli olarak resmedilmiş ve çirkin yüz hatlarıyla imgenmiştir. Ölüm halay eylemiyle ilişkilendirilerek mizah konusu yapılmış, cenaze merasimi de eğlence unsuruna dönüştürülmüştür.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Karikatürlerde gülmece ögesi ile birleşmiş ve göstergelerin yan anlamına serpiştirilmiş ideolojik söylemler, birçok popüler kültür unsurlarında olduğu gibi karikatürlerin de görüldüğü kadar yalın olmadığını göstermektedir. Okuyucu karikatürleri okurken görsel ve sözel anlamlandırmalardan yola çıkarak, örtük işlevlerin etkisi altında kalabilmektedir. Bu da eğlence ve güldürü öğelerini barındıran karikatürlerin ne derece etkili olduğunu göstermektedir. Göstergibilimsel analizini gerçekleştirdiğimiz “Leman” dergisinin karikatürlerindeki namaz sembolü “gösteren” din ise “gösterilen” konumundadır. Çalışmanın sonucunda namaz sembolüyle içeriklendirilen karikatürlerdeki dindar figürlerin ise genellikle yaşlı, dağınık, yoksul ve cahil olarak etiketlendiği görülmektedir. Bu çerçevede ele aldığımız karikatürlerin örtük işlevi ötekileştirmeyi, uyumsuzluğu ve bazı ideolojik tutumları barındırmaktadır. Dindar figürlerin de birtakım kalıplarla stereotipleştirilerek popüler kültürün odağına itildiği, namaz sembolünün de popüler kültür unsuru olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla karikatürlerdeki bu tür örtük işlevleri ortaya çıkarmak eleştirel okumayla mümkündür. Göstergibilimsel analiz yapılmadığı takdirde yazılı ve görsel basında popüler kültür malzemesi haline getirilen dini sembollerin ne çeşit ideolojik bagajları barındırdığı anlaşılmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Arı, B. (2008). *Gırgır ve Leman dergileri örneğinden 1980 sonrası mizah basını ve muhalefet anlayışı* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arık, M. B. (2004). Neden sadece gençler mizah dergisi okuyor?. *MEB. Eğitim Dergisi*, 5(57), 250-254.
- Balcıoğlu, S. (1987). *Cumhuriyet dönemi türk karikatürü*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Barslan C. (2008, 14 Ocak). *Leman Dergisi*, 11.
- Barslan C. (2008, 10 Aralık). *Leman Dergisi*, 16.
- Bezci, Ş. (2006). Karikatür nedir?. *Serüven*, 3 (10), 113- 119.
- Doğan, G. (2002). *Göstergibilim yazıları*. Multilingual Yayınları.
- Güneri, C. (2008). *Sanat alanı olarak mizah: Sanat, mizah, karikatür ilişkisi ve Türkiye'den üç örnek* [Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kanat, N.D (2017). *Mizah teorileri bağlamında bektâşi fıkraları* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kandemir, K (2014). *Popüler kültür ürünü olarak karikatürlerdeki dini figürlerin analizi*. İlahiyat Yayınları.
- Okutan, B. (2014). Karikatürlerdeki Başörtülü Figürlerin Göstergibilimsel Analizi: Penguen Dergisi Örneği. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* (29), 9-38.
- Oral, T. (2001). Politika ve çizerler. *Ankara 7. Uluslararası Karikatür Festivali*, Karikatür Vakfı, s. 17-19.
- Rifat, M. (2009). Göstergibilimin ABC'si. Say Yayınları.
- Saussure, F. D. (1998). Genel dilbilim dersleri (B. Vardar, Çev.; C. 1). Multilingual Yayınları.
- Yirmibeşoğlu Y. (2008, 15 Ekim) *Leman Dergisi*, 14.
- Yirmibeşoğlu Y. (2008, 31 Aralık) *Leman Dergisi*, 14.

DİN SOSYOLOJİSİ PERSPEKTİFİNDEN POPÜLER FAL PRATIĞI VE FALCILIK

Popular Fortune Practice and Fortune Telling From The Perspective of Sociology of Religion

Dr. KAZIM KANDEMİR

MEB Öğretmen,

kandemirkazim@hotmail.com - 0000-0001-8464-3115

ÖZET

Popüler kültür ürünü olarak fal toplumsal alanda biçimsel ve zihinsel dönüşüm mekanizmalarından biri olarak işlev görmektedir. Falın ilgi gören popüler uygulamalardan biri olmasının altında yatan neden falın insanın “geleceği bilme” ve “bilinmeyeni ortaya çıkarma” merakının ürünü olmasındandır. Dolayısıyla fal geniş kitlelerin ilgisini yoğunlaştırdığı bir uygulama olarak görülmektedir. Toplumsal alanda olduğu gibi, sanal ortamda ve kitle iletişim araçları kanalıyla popüler fal uygulamalarının dolaşıma sokulması kitlelerin ilgisini bu yöne çevirmesini daha da kolaylaştırmış ve görece artırmıştır. Böylece fal, popüler kültürün ekonomi politiği içerisinde alınıp satılan, anlık tüketilen, metalaştırılan ve pazarlanan bir popüler kültür ürününe dönüştürülmüştür. Bu bildirinin amacı, din sosyolojisi perspektifinden popüler fal uygulamasının taşıdığı örtük işlevleri ortaya koyup falın popüler kültür unsurlarından biri olarak modern toplum pratikleri arasındaki yerini göstermeye çalışmaktır. Bu bağlamda bildiride falın tarihi serüvenine insanlık tarihinin belirli aşamaları üzerinden projeksiyon tutulmuş, İslam’ın fala bakışı irdelenmiş ve popüler kültürün ekonomi politiği bağlamında nitel araştırmalar üzerinden fal pratiğinin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bildirinin sonucunda yaş grubu, cinsiyet, eğitim ve meslek farkı gözetmeksizin falın belirli kitleler tarafından sürekli ilgi gören bir pratik olduğu görülmüştür. Falcıların ise büyük ölçüde para kazanmak gayesiyle fala baktıkları anlaşılmıştır. Fala baktırmaya gelen profillerin ise çoğunlukla sorunlarına çare aramak, olumlu sözler duymak ve psikolojik olarak rahatlamak gayesiyle fala başvurdukları tespit edilmiştir. Sonuç olarak fal pratiği günümüzde geleneksel anlamını yitirerek biçimsel yönden dönüşüme uğramış; anlık, çabuk tüketilen ve kolayca ulaşılabilen bir özelliğe bürünmüştür.

Anahtar Kelimeler: Fal, Falcılık, Popüler Kültür, Örtük İşlev, Tüketim Kültürü

ABSTRACT

As a product of popular culture, fortune-telling functions as one of the formal and mental transformation mechanisms in the social sphere. The underlying reason why fortune telling is one of the popular applications that attracts attention is that fortune telling is the product of people's curiosity about "knowing the future" and "revealing the unknown". Therefore, fortune telling is seen as an application that attracts the attention of large masses. As in the social sphere, the circulation of popular fortune-telling applications in the virtual environment and through mass media has made it easier and relatively increased for the masses to turn their attention to this direction. Thus, fortune telling has been transformed into a popular culture product that is bought and sold, instantly consumed, commodified and marketed within the political economy of popular culture. The purpose of this paper is to reveal the latent functions of the popular fortune-telling practice from the perspective of the sociology of religion and to try to show the place of fortune-telling among modern social practices as one of the elements of popular culture. In this context, the paper projected the historical adventure of fortune-telling through certain stages of human history, examined the Islamic view of fortune-telling, and made a general evaluation of the practice of fortune-telling through qualitative research in the context of the political economy of popular culture. As a result of the paper, it has been seen that fortune telling is a practice that attracts constant attention from certain masses, regardless of age group, gender, education and profession. It has been understood that fortune tellers mostly tell fortunes with the aim of making money. It has been determined that the profiles that come for fortune telling mostly use fortune telling to seek solutions to their problems, hear positive words and relax psychologically. As a result, the practice of fortune-telling has lost its traditional meaning and has undergone a formal transformation; It has become instantaneous, quickly consumed and easily accessible.

Keywords: Fortune Telling, Fortune Teller, Popular Culture, Latent Function, Consumption Culture

1. GİRİŞ

Popüler kültür ürünü olarak fal, toplumsal alanda biçimsel ve zihinsel dönüşüm mekanizmalarından bir olarak işlev görmektedir. Fal, azımsanmayacak ölçüde geniş kitlelerce ilgi gösterilen bir pratiktir. Falın bu özelliği "geleceği bilme" ve "bilinmeyeni ortaya çıkarma" işlevinden dolayı insanın merak duygusuna hitap ediyor olmasındandır. Çalışmanın amacı, popüler fal pratiğinin nasıl işlev gördüğünü, hangi örtük işlevler taşıdığını ortaya koymak;

popüler kültür unsuru olarak falın modern toplum pratikleri arasındaki yerini göstermeye çalışmaktır. Bu bağlamda çalışmada ilk öncelikle fal, falcılık ve falcı kavramları üzerinde durulmuş, ardından İslam'ın falan ve falcılığa bakışı ortaya konulmuştur. Popüler kültürde fal ve falcılık başlığı altında ise popüler kültür ürünü olarak falın modern toplumdaki örtük işlevleri üzerinde durulmuş, konuyu somut olarak ortaya koymak gayesiyle fal evleri adı altında web siteleri üzerinden faaliyet yürüten birtakım merkezlerin faaliyetlerine değinilmiştir.

2. FAL KAVRAMI, FALCILIK VE FALCILAR

İnsan gelecek kaygısı taşıyan ve geleceğini merak eden bir varlıktır. Bu anlamda bilinmeyenden haber verme faaliyeti gibi görülen fal, merakları çözen bir araç olarak her zaman ilgi görmüş bir pratiktir. Fal genelde bazı aletleri, materyalleri ya da çeşitli teknikleri kullanarak, yaşanan anla ya da gelecekle ilgili birtakım tahminlerde bulunma pratiğidir. Falı uygulayan kişi yani falcı da bu tip alet ve teknikleri kullanarak, kurallar ve söz dizeleriyle bazı şeylerden sonuçlar çıkarıp pozitif ya da negatif neticelere varmaktadır. Tarih boyunca uygulanagelen belli başlı fal türlerini “yıldız falı”, “el falı”, “kuş falı”, “kâğıt falı”, “iç organlar falı”, “kum falı”, “zar falı”, “kitap falı” (Aydın, 1995: 135) şeklinde sıralamak mümkündür.

Örnek'e (1977:126) göre ise fal, halkın düşünce biçiminden, inanç dünyasından ve geleneklerinden beslenip nesilden nesile aktarılan folklorik özellikli bir pratiktir. Ayrıca Örnek (1977:193) falın geleneksel olarak başlangıcından bu yana şifahi bir biçimde aktarılıp uygulanan bir pratik olarak insan deneyimine dayandığını ve bu nedenle şifahi kültürün ve halk kültürünün bir parçası olduğunu belirtmektedir.

İlkel ya da uygar olsun tüm toplumlarda falın insanların ihtiyaçlarını karşılama konusunda vazgeçilmez bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Örneğin; ilkel toplumlarda fal, doğa karşısında denetim sahibi olma ihtiyacını karşılarken, antik ve orta çağda hayatın işleyişi, sosyal ve politik olaylar üzerinde faal olmak gibi amaçlara hizmet etmiştir. Günümüz modern toplumlarında ise fal, parapsikolojik bir boyut kazanarak, daha üst düzeyde uygulanan ve fonksiyonel olan bir pratik olma özelliğini kazanmıştır (Scognamillo ve Arslan, 1999: 25). Bu bağlamda fal geniş kitleler tarafından inanılan ve uygulanan bir inanış biçimine dönüşmüştür. Bu inanış geleceği bilmek suretiyle kadere ya da doğaya birtakım yöntem veya tekniklerle tesir edebileceği; problemlere önceden çözüm üretilebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu açıdan fal, tarihin ilk çağlarından bu yana bir takım değişikliğe uğrayarak farklı kültürlerden günümüze kadar ulaşmış ve bütün toplumlarda batıl inanç ve folklor unsuru olarak varlığını korumuştur (Güngör, 2005: 10).

Çeşitli kaynaklar milattan önce 4000 yıllarında Mısır, Çin ve Babil’de falcılık yapıldığını ve falın en eski örneklerinin Mezopotamya kültürüne kadar dayandığını göstermektedir. Fal, Türk toplumunda da Şamanizm, Eski Anadolu inanışları, Mezopotamya gibi geleneklerin unsurları çerçevesinde şekillenen, kadim geçmişe sahip bir batıl inanç uygulaması olarak varlık göstermiştir (Halıcı, 2018: 150). Bu yönüyle Erginer (2003: 87) özellikle Anadolu insanının daha çok sünnet, askere gitme, evlenme, hamilelik, ölüm gibi “geçiş” dönemlerinde; iş, sağlık, sosyal ve ekonomik anlamdaki sorunlar gibi çözümsüzlüklerin ve başarısızlıkların üstesinden gelme konusunda bireyin, çevrenin, aklın ve bilimin yetersiz kaldığı “kriz” anlarında fal ve büyü gibi batıl inanışlara yöneldiğini belirtmektedir.

3. İSLAM’DA FAL VE FALCILIK

İslam dini fal ve falcılık uygulamalarının bütünü reddetmiş ve kesin bir dille yasaklamıştır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de konuyla ilgili olarak “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz” (Maide, 5/3) buyrulurken inanların fal uygulamasından uzak durması istenmektedir (Güneş, 2013: 18). İslam çeşitli vasıtalarla geleceğe ya da “gayb alemi” ne ilişkin hususların bilinemeyeceğini bildirmiş; fal, kehanet gibi uygulamaların gaybın bilgisini edinemeyeceğini vurgulamaktan geri durmamıştır. Bu bağlamda “De ki: “Götekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler” (Neml, 27/65) ayeti bu hususa işaret etmektedir (Duvarcı, 2021: 119).

Kehanet ve kahinlerin fiilleri Hz. Peygamber tarafından da yasaklanmış, Cahiliyye dönemi Arap toplumu arasında yaygınlık gösteren çakıl taşı, nohut, bakla falı gibi fallar ve kuşların seslerinin olumsuzluklara yol açtığına dair inanışlar kehanet kapsamında değerlendirilmiştir. Bunun sebebi ise yukarıdaki nesnelere söz konusu olumsuzlukların kaynağı olarak görülmesi ve Allah’ın takdirinin görmezden gelinmesidir (Çelebi, 139: 1995).

Hadislerde de geleceğe dair haberler vermenin ve geleceği bilmeye çalışmanın kesin bir dille yasaklandığı beyan edilmiş ve kehanet, fal ve falcılık gibi uygulamalar haram kılınmıştır. Hz. Peygamber’den aktarılan “her kim arrafa (kâhine) gider ve ondan bir şey sorup ve onun söylediğini tasdik ederse, kırk gün namazı kabul edilmez” (Müslim, “Selam”, 125), "fal bakmak, yazı ve çizgi (yıldızname) ile haber vermek, puta tapmak gibidir" (Ebu Davud, “Tıb”, 21) ve ‘Falcının, büyücünün söylediklerine inanan, Kur’an-ı kerime inanmamış olur’ (Taberani) gibi hadisler bu gerçekliğe dikkat çekmektedir.

4. POPÜLER KÜLTÜRDE FAL VE FALCILIK

Halkın kültürel unsuru olup folklorik özellikler taşıyan fal günümüzde geleneksel anlamını yitirmiş, anlamsal ve biçimsel yönden dönüşüme uğramıştır. Dolayısıyla fal pratiği giderek anlık, çabuk ve daha kolay erişilebilirlik özelliğini kazanmıştır. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla dolaşıma sokulan fal uygulamaları hem eğlenceli, sıradan ve standart bir pratik haline gelmiş hem de çabuk tüketilebilecek popüler tüketim unsuruna dönüşmüştür (Erdoğan, 2001: 32). Öyle ki, hâlihazırda insanlar internet sayesinde falcılara müracaat etmeden kendi fallarına kendileri bizzat bakabilmektedir. İnternet sayfalarında kolaylıkla erişilebilen günlük burç yorumları, yıldız falları ve kahve falı yorumları bireylerin iletişim aygıtlarına mesaj olarak gelebilmektedir. Böylece insanların merakları canlı tutulmaktadır (Özdemir, 2021: 945).

Bu çerçevede diğer bir teknolojik fal çeşidi de bilgisayar aracılığıyla bakılan el falıdır. İnterneti kullanarak arama motoruna fal kelimesinin yazılması halinde fal ve falcılıkla ilgili olan; <https://www.falderyasi.com/>, <https://www.binnaz.com/tr>, <http://www.gunlukfal.gen.tr/> gibi yüzlerce web sitesi karşımıza çıkmaktadır. Web siteleri dışında başta televizyon kanalları olmak üzere kitle iletişim araçları da fal sektörünün vazgeçilmez araçları haline gelmiş görünmektedir (Halıcı, 2018: 155). Örneğin; Flash TV’de bir dönem gece geç saatlerde ve her gün yayımlanan ‘Rüyanız Hayır Olsun’ adlı televizyon programında insanlar canlı yayında telefonla programa katılarak fallarına bakılabilmiş ve gelecekle ilgili meraklarını gidermeye çalışmışlardır (Güneş, 2013: 24).

Fal pratiği zaman içerisinde kitlelerin ilgisini ve tüketim kültürünü artırdığı ölçüde hem daha “popüler” hem de daha “ticari” bir görünüm kazanmıştır. Evler fal evlerine, cinci hocalar tarot uzmanlarına/gelecek danışmanlarına, sözlü fallar otomatik yazılı fallara dönüşmüş; adeta fal ve falcılık bir hizmet ve uzmanlık dalı olarak kurumsal ve sektörel bir bütünün parçasına dönüşmüştür. Örneğin; bu amaç doğrultusunda İstanbul’un Taksim semtinde sadece Ayhan Işık Sokak’ta 9 adet “fal cafe” faaliyet yürütmektedir. Öyle ki bu kafelerde su ya da çay falına bakanları, tarot ya da biyotelepati yöntemiyle gelecek okuyanları gelecek danışmanı kimliğiyle müşterilerine hizmet sunarken görmek mümkündür. Ayrıca kolluk güçleri tarafından takibe uğrayıp kanuna aykırı şekilde reklam afişi kullanımını sonlandırmalarına rağmen “Kadınlar Kahvesi”, “Melekler Kahvesi”, “Ritüel Cafe”, “Niş Cafe” gibi kafelerin faaliyetlerini sürdürmekten çekinmemeleri de dikkatlerden kaçmamaktadır. Kafelerin işletmecileri faaliyetlerini meşrulaştırmak için “promosyon” verdiklerini söylemekte ve bir çeşit “terapi”

yaptıklarını iddia etmektedirler. Bu kafelerde sıraya girmek ve fal baktırmak için çay ve kahveye yüklü paralar vermek gerekmektedir. (Güneş, 2013: 26). Günümüzde işlevini sürdüren, Beyoğlu'ndan sonra daha çok Bakırköy ve Kadıköy Moda'da Bahariye Caddesinde yoğunlaşmış olan “Melekler Kahvehanesi”, “Cafemsi”, “Kadınlar Kahvehanesi”, “Sembol Kafe”, “Bir İstanbul Kahvehanesi”, “Karınca”, “Angel” v.b fal kafeler fal baktırmak isteyen kitlelerin uğrak yeri olmaya devam etmektedir (Güneş, 2013: 27).

Fal kafelerin ya da kitle iletişim araçlarının ticari kuruluşlar gibi faaliyet yürütmesi “kapitalist dizge” nin kendini pazarda yeniden üretebilmesi ve sürekliliğini sağlamasında falın ideolojik ve ticari bir araç olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Bu minvalde fal artık sadece daha çok alaka uyandırdığı ya da dolaşıma sokulduğu için değil aynı zamanda çokça pazarlandığı için de daha popülerdir. Popüleri ifade eden ve popüleri popüler yapan etken ise “ekonomik ve ideolojik güçtür” (Erdoğan, 1999: 33, Güngör, 2005: 180).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada genel olarak falın hangi yaş grubu, cinsiyet, eğitim ve meslek grubundan olursa olsun kitleler tarafından ilgi gören ve paylaşılan bir pratik olduğu ve fala bakan kişilerin çoğunlukla para kazanmak için fala baktıkları ortaya anlaşılmıştır. Nitekim fala baktırmaya gelen kişilerin falı daha çok “sorunlarına çare bulmada” ve “psikolojik olarak rahatlama” bir araç olarak gördükleri ve faldan bir beklentilerinin olduğu görülmüştür. Söz konusu beklentiler ise daha ziyade sorunlara çözüm bulmak, psikolojik açıdan rahatlamak, gelecek merakı/kaygısı ve güzel şeyler duymak şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Fala baktırmaya gidenlerin en çok merak ettikleri konular arasında ise maddi ve meslekle ilgili konular başta gelmekte, duygusal konulara ilişkin meraklar ise ikinci sırada yer almaktadır. Maddi ve meslekle ilgili konuların daha çok zengin olup olamama; işte yükselip yükselememe, iş girişimlerinin başarılı olup olmayacağı; iş bulup bulamama, maddi sıkıntıların düzeliş düzelmeyeceği gibi konular özelinde yoğunlaşması; konunun “kişisel” boyutunun yanı sıra “toplumsal” boyutuna da dikkat çekmektedir.

Modern bilimsel yöntemlerin hâkim olduğu günümüz dünyasında insanların hayatlarının birçok alanında bilim ve teknolojiye faydalanmakta, akıl ve mantıktan yana tercih kullanmaktadır. Diğer yandan insanlar geleceğine dair bilgi sahibi olmak ve hayatlarını kontrol altında tutmak için fal gibi bir takım batıl inançlara yönelmekten de geri durmamaktadır. Bu uğrunda ciddi paralar ödeyerek manevi boşluklarını fal gibi popüler kültür unsurlarıyla doldurmaya

çalışmaktadırlar. Bu durum falın ne derecede etkin olduğunu, kitleler tarafından “kutsal şemsiye” gibi algılandığını göstermektedir. Fal uygulamasının toplumun tüm katmanları tarafından deneyimlendiği göz önünde bulundurulduğunda din sosyolojisi tarafından incelenmesi gereken mühim bir konunun varlığı dikkatlerden kaçmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. (1995). Fal. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.12, ss.134-138). TDV Yayınları.
- Duvarcı, A. (2001). Halk kültürü uygulamalarından biri olan fal geleneğinin değerlendirilmesi. *Erdem*, 13(37), 117-130.
- Erdoğan, İ. (1999). Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele. İçinde N. Güngör (Ed.), *Popüler kültür ve iktidar*. Vadi Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2001). Popüler kültürde gasp ve popülerlerin gayri meşruluğu. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4(15), 65-104.
- Erginer, G. (2003). Anadolu’da Batıl İnanmalar ve Büyü. İçinde E. Işın (Ed.), *Elementerfiş: Anadolu’da Büyü ve İnanışlar*. Yapı Kredi Yayınları.
- Güneş, E. (2013). *Su Falı, Kahve Falı ve Tarot Kafelerine Gidenlerin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi: (İstanbul Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör, İ. (2004). *Popüler Kültür Ürünü Olarak Fal* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Halıcı, G. (2018). Popüler kültürün ekonomik bir olgusu: Fal. *Karadeniz Araştırmaları*, 15(58), 146-159.
- Örnek, S.V. (1977). *Türk halkbilimi*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Scognamillo, G., Arslan, A. (1999). *Doğu ve batı kaynaklarına göre fal*. Karizma Yayınları.

MÂTÜRÎDÎ'NİN TE'VÎLÂT'INA GÖRE HZ. SÜLEYMAN'IN DESTEKLENMESİ

Dr. Buket ATAMAN

Diyanet İşleri Başkanlığı,

bktatm58@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-3180-8454

ÖZET

Mâtürîdî'ye göre, Yahudiler Hz. Süleyman'a sihir isnadında bulunmuşlardır. Hz. Süleyman, Tevrat'ı tasdik ve tashih edici olarak indirilen Kur'an vasıtasıyla Bakara suresi 102. ayetiyle desteklenmiş ve şahsına itham edilen iftiralar reddedilmiştir. Ayette Yahudilerin Hz. Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında şeytanların uydurdukları şeylere tâbi olduklarından bahsedilmektedir. Esâretleri ve cehâletleri gibi nedenlerle ahlâkî niteliklerini kaybeden insanlar, Hz Süleyman'a küfür isnat etmişlerdir. Oysa Allah ile kulları arasında iletişimi sağlayan peygamberler, vahiyden önce ve sonra, küfür ile şirkten korunmuşlardır. Bu ayetle Hz. Süleyman'ın hiçbir zaman kâfir olmadığı savunulmaktadır. Mâtürîdî, konuyla ilgili rivayetlere yer vermiştir. O objektif bakışla, metodunu sergileyerek aktarılan rivayetlerin ihtimâl olduğunu ve olayın nasıl cereyan ettiğinin bilinmediğini beyan etmiştir. Yahudilerin ilahi kitaplarını bir tarafa bıraktıklarını, şeytanların kitaplarına, küfür ve sihir çağrılarında kulak verdiklerini, bunların peşine düştüklerini, kutsal kitaplara olan tüm ilgilerini kayb ettiklerini, hidayet çağrılarında kulak asmadıklarını vurgulamıştır. Mâtürîdî, olayda birtakım hikmetler amaçlandığını düşünmüştür. Birinci hikmet, nasıl ki Hz Muhammed'e indirilen kitap vasıtasıyla Hz Süleyman'ın suçsuzluğu desteklendi ise diğer bir taraftan da bu olayda Hz. Muhammed'in risâletinin ispatı vardır. Yahudilerin kendi kıssaları hakkında Hz. Muhammed birebir Allah sayesinde bilgilendirme yapmaktadır. Böylece O'nun risâleti ispat edilmektedir. Diğer hikmet, Hz Süleyman'a küfür nispet edenlerin yalancı olduklarının bu kıssa ile Allah tarafından haber verilmesi, mahiyeti açıklanmayan suçtan Hz. Süleyman'ın aklanmasıdır. Peygamberle görüşen herkesin rivayetine itibar edilmemesi kaidesi de oldukça dikkat çekicidir. Böylece Mâtürîdî, "âlimler, umûmun karşı karşıya bulunduğu husûslarda münferit rivayetlere ve özel haberlere itibar etmemişlerdir" esâsını benimsemiştir.

Anahtar Kelimeler: Mâtürîdî, Hz. Süleyman, Sihir, Hikmet, Yahudiler.

ABSTRACT

According to Mâtürîdî, the Jews attributed magic to Hz. Sulayman. Hz. Sulayman was supported by the 102nd verse of the Surah al-Baqara through the Quran, which was revealed as a confirmation and correction of the Torah, and the slanders against him were rejected. The verse mentions that the Jews followed the things that the devils invented about Hz. Sulayman's reign. People who lost their moral qualities due to reasons such as their captivity and ignorance attributed blasphemy to Hz. Sulayman. However, the prophets who provided communication between Allah and His servants were protected from blasphemy and polytheism before and after the revelation. With this verse, it is argued that Hz. Sulayman was never an unbeliever. Mâtürîdî included narrations on the subject. He stated that the narrations conveyed were probabilities and that it was not known how the incident occurred by demonstrating an objective view. He emphasized that the Jews had set aside their divine books, listened to the books of the devils, the calls for blasphemy and magic, and pursued them, lost all interest in the holy books, and did not listen to the calls for guidance. Mâtürîdî thought that there was some wisdom in the incident. The first wisdom was that just as the innocence of Hz. Solomon was supported by the book revealed to Hz. Muhammad, on the other hand, there is proof of Hz. Muhammad's prophethood in this incident. Hz. Muhammad informs the Jews about their own stories one-on-one through Allah. Thus, his prophethood is proven. The other wisdom is that Allah informs those who attribute blasphemy to Hz. Solomon are liars through this story, and Hz. Solomon is acquitted of the crime whose nature has not been disclosed. The rule that the narration of everyone who meets with the Prophet should not be taken into account is also quite striking. Thus, Mâtürîdî adopted the principle that "scholars did not give importance to individual narrations and private news on issues that the public was faced with."

Keywords: Mâtürîdî, Prophet Solomon, Magic, Wisdom, Jews.

1. MATÜRÎDÎ'NİN TE'VÎLÂT'INA GÖRE HZ. SÜLEYMAN'IN DESTEKLENMESİ

Hz. Süleyman, Dâvûd b. İşâ aleyhisselâmın oğludur. Soyü Yehûda b. Ya'kûb b. İshak b. İbrâhim aleyhisselâma dayanmaktadır (İbn Sa'd, Tabakât, 2023. s. 55). Kendisine krallıkla

beraber peygamberlik verilen Hz. Süleyman, babasının hikmetine ve ilmine vâris olmuş bir kişidir (Ebü'l-Fidâ, el-Bidâye ve'n-Nihâye, 2005, s.18). O, kendisinden başka hiç kimseye layık olmayan bir mülk ve saltanat vermesini Rabbinden istemiştir. Süleyman, “Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye lâyük olmayacak bir hükümranlılık bahşet! Şüphesiz sen çok bahşedicisin!” dedi (Sâd, 38/35). İsmi'nin İbrânîce'deki karşılığı Şelomoh olan Hz. Süleyman, Yahudilik ve Hristiyanlıkta kral, İslâm'da ise hem peygamber hem de hükümdar olarak kabul edilmektedir. Şelomoh; barış, sükûnet ve aynı zamanda selâmet anlamlarına gelmektedir (Harman, 2010, s. 56).

Kur'an, geçmiş toplumlardan ve onlara gönderilen peygamberlerden haberler vermektedir (Şengül, 1994, s. 27). Birçok peygamberden bahsedildiği gibi İsrâiloğulları'na peygamber olarak gönderilen Hz. Süleyman'dan da bahsetmektedir. Hz Davut'un vârisi olduğu, hakîm ve anlayışlı sâlih kulluğu, keskin zekâsı, engin bilgisi ile karmaşık meseleleri çözüme kavuşturma yeteneği vasfedilen özellikleri arasında zikredilmektedir (Enbiyâ, 21/78-79; Neml, 27/15-16; Sâd, 38/30).

Yahudiler, Tevratı tasdik ve tashih edici olarak indirilen Kur'an'ı ellerinin tersiyle itmişlerdir. Bu özellikleri ile kalmayıp Hz. Süleyman'la ilgili yalan yanlış iddialarda bulunarak o dönemde ilgili şeytanların anlattığı hikâyelerin izlerini takip etmişlerdir. Öyle ki onlar Hz. Süleyman'ın sihir yaptığı ve bu metotla birçok insanları kendi tahakkümü altına aldığı iftirasında bulunmuşlardır (Kutup, 2001, s. 156). Bu konu hakkında Kur'an, Yahudilerin Hz Süleyman'ın şahsında ortaya koyduğu iftiraları reddetmiş ve Süleyman peygamberi naklî delil olan şu ayetle desteklemiştir. “*Yine onlar, Süleyman'ın hükümranlılığı hakkında şeytanların uydurduğu şeylere tâbi oldular. Aslında Süleyman gerçeği inkâr etmemişti, fakat şeytanlar, inkâr yolunu tutup insanlara sihri ve Bâbil'de Hârût ile Mârût adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Ama o iki melek, 'Biz sadece bir imtihan vasıtasıyız, sakın yanlış yolu tutup da küfre girme!' demeden kimseye sihir öğretmiyordu. İşte bunlardan, kişi ile eşinin arasına açacak şeyler öğreniyorlardı. Büyücüler de Allah'ın izni olmadan öğrendikleri marifetlerle kimseye zarar vermiyordu. Bunun yanında kendilerine zarar veren, fakat hiçbir fayda sağlamayan şeyleri öğreniyorlardı. Yine onlar sihri tercih edenin ahirette hiçbir nasibinin olmayacağını da pekâlâ biliyorlardı. Karşılığında kendilerini satarken aldıkları bedel (sihir ve küfür) ne kadar kötüydü, keşke bilselerdi!*” (Bakara, 2/102). Mâtürîdî'ye göre ayette yer alan “mâ-tetû”, şeytanların yazdığı sihir yahut şeytanların rivâyet ettiği sihir anlamında yorumlanmıştır (Beğavî, 2015 s. 98). “Bir şeyi olduğundan başka türlü göstermek, aldatmak, oyalamak; birinin ilgisini çekmek,

gönlünü çelmek” anlamında mastar olan sihr, “hile, aldatma; sebebi gizli kalan iş” anlamında bir isimdir (el-Fîrûzâbâdî, 1304, s. 381; el- İsfâhanî, 2019, s. 442; Çelebi, s. 170). Mâtürîdî, ilgili ayet bağlamında bir takım yorumlar getirildiğini ve ihtimaller zinciri oluştuğunu beyan etmiştir.

Konu hakkındaki ihtimallerden birinde, Yahudilerin sihir anlamında yaptıkları büyü, tılsım ve buna benzer nitelikteki kötü şeyleri Hz. Süleyman'ın da işlediğini söylemeleri ve bu işi Hz. Süleyman'a dayandırmaları söz konusudur. İşte bu ayetle Hz. peygambere gönderilen Kur'an vasıtası ile Yahudilere karşı Süleyman'a atfedilen sihir suçu reddedilmektedir. Hz. Süleyman'ı savunan ve destekleyen bir delil niteliğinde olan bu ayetle Hz. Süleyman'ın hiçbir zaman kâfir yani küfür edenlerden biri olmadığı savunulmaktadır. Çünkü Yahudiler yaptıkları bu çirkin işi, tuttıkları kötü yolu Süleyman'a dayandırmakla kalmayıp söz konusu ahlâkî bozulmanın ondan kaynaklandığını savunuyorlardı. Hatta sihirde küfrü ve inkârı gerektirecek bir durum var ise bu fiilin bizzat Süleyman peygamber tarafından işlendiğini iddia ediyorlar ve fütursuzca asılsız ithamlarda bulunuyorlardı. Peygamberlerini delil ve mucizelerle destekleyen Allah, söz konusu ayetle Süleyman peygamberi ilâhi kitap olan Kur'an ile savunmuştur. Yol göstermek, irşat etmek, haber vermek, kılavuzluk ve doğru sonuca götüren manasına gelen delil (Yavuz, 1994, s. 136) niteliğindeki ayeti kerimede Hz. Süleyman'ın küfre girmediği bilakis şeytanların bu fiili işlediği haber verilmektedir. Öyle ki şeytanlar, insanlara sihri öğreterek küfür fiilini işlemişlerdir (Mâtürîdî, 2019, s. 219). Seyyid Kutup da bu görüşü destekler mahiyette yorumlar getirmektedir. Ona göre, Kur'an Hz Süleyman'ın sihirden ve bu fiili yapmaktan uzak durduğunu bunların ancak şeytanlara yakışan bir davranış olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu işi icra edenler kâfir statüsünde değerlendirilmiştir (Kutup, 2001, s. 157).

Konu hakkında diğer bir ihtimal ise şeytanların yoluna ittiba edenler, onların öğretmesi ile sihre hem inanmış hem de sihri uygulamışlardır. İşledikleri bu fiil sebebiyle de kâfir olmuşlardır. Şeytanların yolunu izleyenlerin küfrü şeytanlara nispet edilmiştir. Çünkü burada sebep teşkil eden ve tahrik eden şeytanlar olarak görülmüştür (Mâtürîdî, 2019, s. 219). Görüldüğü üzere çoğulu şeyâtîn olan şeytan kelimesi ins ve cinlerden kötü ve sapkın olan şeylere delâlet etmektedir (Mevdûdî, 2020, s. 100). Bu vesile ile Kur'an sihri, sihrin öğretilmesini ve uygulanmasını kâfirlik olarak saymaktadır.

İbn Abbas'tan gelen rivâyete göre, ayetin nuzûl sebebi farklı şekilde yorumlanmıştır. Şöyle ki; Hz Süleyman'ın kâtibi görevinde bulunan Âsaf, ism-i azam'ı bilmekte ve yine onun emriyle her şeyi yazıp tahtanın altında saklayan bir kişi konumundaydı. Süleyman Peygamberin vefatı üzerine şeytanlar, tahtın altında saklanan yazılı evrak çıkarmış her iki satır arasına küfür, sihir

ve yalan şeyler ekleyerek “Süleyman bunlarla amel ediyordu” iddiasında bulunmuşlardır. Tüm bunlar üzerine, esâretleri, cehâletleri, fakirlikleri ve yurtsuz olmaları gibi bazı nedenlerle ahlâkî bütün niteliklerini kaybeden bu câhil insanlar, Hz Süleyman'a dil uzatarak küfür nispet etmişlerdir. Halbuki peygamberler ismet sıfatını taşımaktadırlar. Allah ile kulları arasında iletişimi sağlayan peygamberler, hem vahiyden önce hem de vahiyden sonra, küfür ve şirk gibi günahlardan korunmuşlardır (Taftazânî, 2022, s. 302). Yıllar sonraki dönemlerde de süregelen cahil halkın çoğu Hz Süleyman'ın peygamberliğini kabul etmediği gibi, bu büyük kralın ancak sihir vasıtasıyla krallığını ayakta tuttuğuna, içinde bulunduğu nimetleri sihir vasıtasıyla elde ettiğine ve bu sihir ilmi ile payidar olduğuna inanmışlardır (er-Razi, 2013, s.256). İlerleyen zamanlarda halkın sövgüsü üzerine Allah, Kur'an vasıtası ile Hz Muhammed'e ‘Onlar şeytanların uydurduğu şeye tabi oldular’ ayetini indirmiştir (Taberî, 1996, s. 419). İndirilen bu ayet, Hz Süleyman’ın masumiyetini desteklemekle birlikte o kâfirlere, fâsıklara ve şeytanlara izafe edilen fiillerden de tenzih edilmiş olmaktadır.

Mâtürîdî, isim zikretmeden konu hakkında bazılarının görüşlerine şöyle yer vermektedir: Şeytanlar, öyle bir kitap icat etmişlerdir ki, bu kitap sihir ve büyük etkinliklerden oluşmaktaydı. Tüm bunlarla birlikte şeytanlar, insanlar arasında bu kitabın muhtevasını yaymaktalardı. Söz konusu durumdan haberdar olan Hz. Süleyman, sihir ve büyü niteliği taşıyan bu kitapları toplamıştır. Amacı bu fiillerin insanlar tarafından öğrenilmesini engellemektir. Durumdan endişelenen Hz. Süleyman bu kitabı tahtının altında saklamıştır. Fakat Hz. Süleyman vefat edince şeytanlar bu kitabı yerinden çıkarmakla kalmayıp muhtevasını insanlara öğretmişlerdir. Hatta şeytanlar bunu Süleyman'ın gizlediği ve kendisine ayırdığı bir ilim olarak duyurmuşlardır. Bu görüşü savunanlara göre ayette geçen “Aslında Süleyman gerçeği inkâr etmemişti fakat şeytanlar, inkâr yolunu tutup insanlara sihri öğretiyorlardı” mesajı Hz Muhammed'in aracılığıyla Hz Süleyman'ın suçsuzluğunu ortaya koyma ve onu aklama amacına yöneliktir (Mâtürîdî, 2019, s. 219).

Mâtürîdî'ye göre, ayet bazıları tarafından da şu şekilde yorumlanmıştır: Hz Süleyman'ın vefatından sonra bazı hastalıkların ve ağrıların meydana gelmesi üzerine halktan “Süleyman sağ olsaydı bunlardan kurtulma çaresini mutlaka bulurdu demeleri üzerine” şeytanlar insanlara görünmüştür. Şeytanlar bu gibi hallerde Hz Süleyman’ın ne yaptığını size gösterelim deyip kitap yazmış ve bu kitapları bazı yerlere koymuşlardır. Daha sonra insanlar şeytanların yazdığı sihir niteliğindeki bu kitapların yerlerini tespit etmiş ve Süleyman'ın iş görürken dayandığı

kitaplar işte bunlardır demişlerdir. Tüm bunlar üzerine Allah, Süleyman peygamberi destekler mahiyette söz konusu olan bu ayeti kerimeyi indirmiştir (Mâtürîdî, 2019, s. 220).

Mâtürîdî, yukarıda saydığımız üzere konu hakkında görüş beyan edilen rivayetlere yer vermiştir. O, objektif bir bakış açısı sergileyerek, aktarılan bilgilerin bir ihtimal niteliğinde olduğunu ve olayın nasıl cereyan ettiğinin bilinmediğini beyan etmiştir. O, bu tutumu ile yöntemini ortaya koymaktadır. Fakat tüm bunlara rağmen ona göre, hakikât olan şey, Yahudilerin nebî ve resûllerin ilahi kitaplarını bir tarafa bırakmaları, şeytanların kitaplarına, küfür ve sihir çağrılarına kulak vermeleri, bunların peşine düşmeleri, kutsal kitaplara olan tüm ilgilerini kaybetmeleri ve kendilerini Allah'ın hidayetine çağıranlara kulak asmamalarıdır. (Mâtürîdî, 2019, s. 220). Çünkü onlar hiçbir çaba sarf etmeden sihir ile büyü vasıtası ile kazanç elde etmeyi ve kendilerini aldatmayı tercih etmişlerdir.

Mâtürîdî'ye göre, Allah söz konusu olayda hikmetler ortaya koymuştur. Birinci hikmet, nasıl ki Hz Muhammed'e indirilen kitap vasıtasıyla Hz. Süleyman desteklendi ise diğer bir taraftan da bu olayda Hz. Muhammed'in risâletinin ispatı vardır. Çünkü Yahudilerin kendi kıssaları hakkında Hz. Muhammed birebir Allah sayesinde bilgilendirme yapmaktadır. Böylece Onun risâleti ispat edilmektedir. Dikkati celbeden hususlardan bir diğeri ise Hz. Süleyman'a küfür niteliğinde olan suçu nispet edenlerin yalancı olduklarının bu kıssa ile Allah tarafından haber verilmesi, mahiyeti açıklanmayan suçtan Hz. Süleyman'ın aklanıp temize çıkarılması hadisesidir (Mâtürîdî, 2019, s. 220). Bütün bunlar ayetin hikmetinin en bâriz göstergesidir.

Diğer bir ihtimâl ise Hz. Süleyman'ın hükümrân olduğu zamanlarda şeytanlar baskın idi. Bu sebeple Allah şeytanları emrine vermiştir. Buna rağmen onlar, Hz. Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında uydurdukları şeyleri ona karşı direnenlerin diline gizlice aktarma yolunu tutmuşlardır. Hz Süleyman'ın vefatından sonra ise bu sonuncular öğrendiklerini Hz. Süleyman'a nispet ederek aktarma yolunu tercih etmişlerdir. Peygamberlerini mucize ve delillerle destekleyen Allah, Bakara suresindeki bu ayetle Hz Süleyman'ın masum olduğunu onları yalanlayarak haber vermiştir. Olayın nasıl başladığı hakkında da bilgi verilmiştir. Mâtürîdî, buradaki olayın hikmetini yine farklı bir ilke ortaya koyarak metodunu sergilemiştir. Ona göre, bu olaydaki diğer bir hikmet ise, Peygamberle görüşen herkesin rivayetine insanların itibar etmemesi gerektiği kaidesidir. Çünkü asılsız rivayetlerin icat edilmesi söz konusu olabilir. Bu tarz rivayetleri yapanların amacı muhatapları, resûllerin alışlagelen davranışlarını dahi yapmaya mecbur etmeleri ve bu minvalde seyretmeyen rivayetleri red cihetine gitmeleri söz konusu bir durumdur. Mâtürîdî, tüm bunlar karşısında bir ilke daha ortaya koyarak; *âlimler, umûmun karşı*

karşıya bulunduğu husûslarda münferit rivayetlere ve özel haberlere itibar etmemişlerdir esâsını benimsemiştir (Mâtürîdî, 2019, s. 221). Mâtürîdî'nin ilkesi bu yönde olup son derece önemlidir. Herkesin peygamberden gördüğü hususlara itibar etmesi önemsenmiştir. Buradan ahad rivayetin değerinin tartışmaya açık olduğu ve umumun karşı karşıya bulunduğu hususlarda münferit haberlere itibar edilmemesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Kur'an'da Hârût ve Mârût'un zikredildiği ayette iki ana konu bağlamında bilgi verilmektedir. Birincisi Hz Süleyman'a atılan iftiralar, diğeri ise Hârût ve Mârût'un sihir öğretmesi hakkındadır. Bu ayet minvalinde sihir öğretmenin yahut öğrenmenin sakıncalarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Hârût ve Mârût ile ilgili yegâne bilgi Babil'de bulunmaları ve günah olduğu konusunda uyarı telkininde bulunarak insanlara sihir öğrettikleri yönündedir. Burada dikkat çekici olan asıl şey, Hârût ve Mârût konusunda sahih hiçbir hadisin bulunmamasıdır. Dolayısıyla tefsir ve tarih kitaplarında bu konunun ayrıntılı bir şekilde anlatılması İsrâiliyat'ın etkisinden kaynaklıdır (Demirci, 1997, s. 263).

Mâtürîdî'ye göre, Hârût ve Mârût hakkında da farklı minvalde rivayetler öne sürülmüştür. Örneğin Hasan-ı Basrî'nin düşüncesine göre, Hârût ve Mârût fâsık ve inatçı iki adamdır. Bazılarına göre ise iki melektir. Öyle ki bu melekler ism-i a'zamı bilen ve bunun tesiriyle arzularına ulaşan niteliktedirler. Sonunda malûm olan şeyler başlarına gelmiştir. Tıpkı Bel'am hakkındaki gibi. Konu hakkında çeşitli rivayetler öne sürülmüştür. Bazılarına göre, Hârût ve Mârût sihir yapmaktan ziyade, ayrılık muskaları vb. faaliyetler sergilemiştir. Diğer bir görüşe göre ise, bu iki meleğe güzel ve doğru sözler indirilmesine rağmen, bu sözlerin şeytanların telkinleri ile ihtilâta uğrayarak bir şekilde sihre dönüştüğü savunulmuştur. Yine bu konuda savunulan farklı bir görüşe göre, Hârût ve Mârût'un insanlara öğrettiği şeyin mahiyeti başka bir sihirdir. Öyle ki, bu sihir sadece inanılması yasaklanmış mahiyettedir. Öğrenilmesi yasaklanmayan, öğrenenin de tekfir edilmediği niteliktedir. Bir nevi mahiyeti öğretilen küfür gibidir ancak bu yasaklanmaz. Çünkü bu öğretilip tanıtılmadan ne kötülüğü ne de fesâdı bilinemez (Mâtürîdî, 2019, s. 222). Bu durum bir örnekle açıklanacak olursa, polisin rüşvet alan memurları suçüstü yakalayabilmek için işaretlenmiş paraları suçlulara teslim etmesi ve bunu mizansen kapsamında hazırlamasına benzetilebilir. Sadece öğrenilmesi sırasında kalpten bağlanması yasaklanır ve esas olan budur. Hârût ve Mârût ile insan arasında aracılık edebilecek varlık şeytan olarak düşünülmüştür. Çünkü Hârût ve Mârût meleklerine beşer nevinden birinin ulaşması imkan dahilinde görülmemiştir (Mevdûdî, 2020, s. 100).

Mâtürîdî'ye göre, Hârût ve Mârût'un "sakın yanlış yolu tutup da küfre girme" iradî ifade kapsamındadır. Onların bu şekildeki tasarrufları bizatihi iradelerinin yansıması kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak burada dikkat çeken husus küfür ve sihir fiillerinin meydana gelmesinde sözü edilen iki meleğin gerçek bir etkisinin olmamasıdır. Çünkü Allah'ın izni olmadan büyücüler öğrendikleri marifetlerle kimseye zarar veremezler. Böylece Allah'ın ezeli ilmine ve kudretine vurgu yapılmaktadır. Allah, İsrâiloğullarını Babil'de esir oldukları dönemde onları imtihan etmek için insan kılığında Hârût ve Mârût'u göndermiştir. Ancak amaç onları sınamaktır. Bu fiili icra etmenin nehyedilmiş olması yasaklandığının göstergesidir. O yüzden bu iki melek sihir, büyü, tılsım gibi şeylerden yardım ve ümit bekleyerek dünya ve ahiretinizi mahvetmeyin diyerek uyarıda bulunmuşlardır (Mâtürîdî, 2019, s. 222). Zira amel etmek ve fiili öğretme arasında önemli bir fark bulunmaktadır.

2. SİHRİN ÇEŞİTLERİ

Mâtürîdî'ye göre, İslâm âlimlerince sihir, uygulayıcısı açısından iki farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Uygulayıcısının tekfir edileceği sihir, diğeri ise uygulayıcısına küfür nispet edilemeyen sihir şeklinde kategorize edilmektedir. İrca edicinin yani uygulayıcısının tekfir edileceği sihirde kişi kendisini yahut yıldızları tek başına müessir olarak görmektedir. Bu sihir çeşidini yapana Müslüman ise ölüm cezası verileceğine hükmedilmektedir. Çünkü bu kişi dinden dönme fiilini yapmış sayılmaktadır. Öyle ki irtidat sayılan bu eylemle kâinatı idare edenin Allah olduğu fikrine ters düşülmekle kalmayıp tevhidin özüne de aykırı bir durum sergilenmektedir. Uygulayıcısının tekfir edilmesine sebep olmayan bir diğer şirk çeşidinin irca edilmesi sonucu kişi, ölüm cezasına çarptırılmamaktadır. Söz konusu sihir kebîre kapsamında değerlendirilmekle birlikte küfür ve inkâr seviyesinde kabul edilmemiştir (Semerkandî, 48, vr. 37/a).

Mâtürîdî Te'vîlâtü'l-Kur'ân eserinde sihrin cezası konusunda Ebû Hanîfe'nin görüşlerine yer vermiştir. Dolayısıyla onun bu yöntemle fıkıh ve kelam ilim dalları arasında münasebet kurduğu görülmektedir. Ebû Hanîfe'nin sihir yapan kadın hakkında, bir ölümüne hükmedilir, bir de ölümüne hükmedilmez şeklinde iki görüşüne yer verilmektedir. Sihir fiilini icra eden erkek şahıs hakkında ölümüne hükmedileceği şeklinde rivayet edilen görüş ise sihir yoluyla insanları öldürme şartına bağlanmıştır. Burada mutlak manada sihir özelliğine bakılmamış sihir yapan kişinin fesat çıkarıcı durumda olma özelliği dikkate alınmıştır. Bu fiili yapan Müslüman kişi ise sihir yaptığından dolayı küfre düşmüştür. Sihrin küfür nev'inden olmaması, yeryüzünde (insanların mallarını gasp etmek insanları öldürmek vs) fesâda neden

olmaması sihirbazın öldürülmemesine sebep teşkil etmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre, yeryüzünde fesat çıkararak kimse yakalanmadan önce tövbe ederse ölüm cezası düşmektedir. Sihirbazda da aynı hüküm geçerlidir. Dinden dönen kimse ise tövbe etmeden önce yakalanırsa öldürülür. Sihirbaz kadın hakkındaki içtihadı da aynıdır. Kadının yaptığı sihir küfrü gerektiren türden de olsa kadınlar irtidât sebebiyle öldürülmezler. Ancak yeryüzünde bozgunculuk ve fesat yapmaya çalışma durumunda tıpkı erkeklerde uygulanan ceza kadınlar içinde uygulanmaktadır.

3. SİHIRBAZIN TEVBESİ KABUL EDİLİR Mİ?

Mâtürîdî, isim zikretmeden bazı kimselerin sihirbazın tövbesi nazarı dikkate alınmaz şeklindeki görüşlerini yanlış bulmuştur. Ona göre, bu kimseler tövbesi kabul edilmeye en layık olan kişilerdir. Çünkü sihirbaz, gerçek olanı bildiği için kanıt teşkil edenle kanıt teşkil etmeyeni en iyi bilendir. Peygamberler döneminde sihirbazlık iddiasında bulunan sihirbaz kimse, hakikâti bildiği için iman etmeye en müsait kimsedir. Bu durum Firavun'un sihirbazları örneğinde apaçık müşahade edilmektedir.

Öyle ki Firavun'un sihirbazları Kur'an'da şu şekilde anlatılmaktadır. "Sihirbazlar bir anda kendilerini secdede buldular." (Şuarâ 26/46). "Biz, varlıkların Rabbi'ne inanıp güvendik" dediler (Şuarâ 26/47). "Musa'nın ve Harun'un Rabbine!" (Şuarâ 26/48). "Firavun: " Ben size izin vermeden ona inandınız öyle mi! Demek ki size sihri öğreten büyüğümüz oymuş. Yakında öğreneceksiniz; kesinlikle ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi mutlaka asacağım! dedi." (Şuarâ 26/49). Sihirbazlar: "Ziyânı yok! Biz Rabbimize döneceğiz" dediler (Şuarâ 26/50). Ayetlerde görüldüğü üzere tövbe ettikleri için tövbeleri dikkate alınan Firavun'un sihirbazları, Allah katında tövbesi kabul edilmeye en layık olan kimseler sınıfında yer almıştır. Çünkü onlar Hz. Musa'nın mucizelerini gördükleri anda Firavun'un "ellerinin ve ayaklarını kesilmesi, asılmaları vb. gibi tehditlerine ve işkence türlerine aldırış etmeden unutulmaz bir dönüş yapmışlardır. Bu dönüş onların sıradan insanlar olmadıklarını kanıtlar nitelikte olmuş ve hakikâti tüm gerçekleriyle görüp bilmeleri sebebiyle iman etmeleriyle neticelenmiştir.

Kur'an'da sihri satın alan ve tercih eden Yahudilerin kendilerine dünyada zarar veren, ahirette ise fayda sağlamayan şeyleri öğrenmeleri sonucu ahirette hiçbir nasiplerinin olmayacağı, Allah katında da hiçbir değerlerinin olmayacağı belirtilmektedir. Sihri bilen Yahudiler karı ile kocayı birbirinden ayırarak yani sihir ve küfür karşılığında aldıkları şeyin mahiyetini ve değerini bilmeden kendilerini satmışlardır. Bilakis onların kendilerini satarken aldıkları bedel, sürekli

azaptır (Mâtürîdî, 2019, s. 224). Sihir ve tılsımlar yoluyla karı koca arasını bozmanın ne kadar büyük fesad davranış olduğu görülmektedir. Çünkü sihir yoluyla karı koca arasını açarak toplumun temel yapı taşı olan aile parçalanmak istenmektedir. Bu ahlaksızlıktan ve fesattan büyük zevk alanlar aile kurumunun köklerini yıkararak bozulmanın en kötüsüne yol açmaktadırlar. Aileyi sarsan, toplumu çürük ve güçsüz hale getiren bu darbe, insanlığa en büyük kötülüktür. Ne acıdır ki toplumun önemli can damarı olan müessese kökünden sarsılmış olmaktadır. (Mevdûdî, 2020, s. 101).

4. SONUÇ

Mâtürîdî, Te'vîlâtü'l Kur'an'da Bakara suresi 102 ayet hakkındaki yorumları yöntemsal olarak ortaya koymuştur. Mâtürîdî, konu hakkındaki rivayetlere yer vermiştir. O, objektif bir bakış açısı ile aktarılan bilgilerin bir ihtimal niteliğinde olduğunu ve olayın nasıl cereyan ettiğinin bilinmediğini beyan ederek bu tutumu ile metodunu sergilemiştir. Ona göre, hakikât olan şey, Yahudilerin nebî ve resûllerin ilahi kitaplarını bir tarafa bırakmaları, şeytanların kitaplarına, küfür ve sihir çağrılarına kulak vermeleri, bunların peşine düşmeleri, kutsal kitaplara olan tüm ilgilerini kaybetmeleri ve kendilerini hidayete çağırana kulak asmamalarıdır.

Mâtürîdî, Hz Muhammed'e indirilen Kur'an vasıtasıyla Hz. Süleyman'ın desteklenmesini diğer taraftan da bu olayda Hz. Muhammed'in risâletinin ispatını hikmet olarak değerlendirmiştir. Yahudilerin kendi kıssalarında Hz. Muhammed birebir Allah sayesinde bilgilendirme yapmıştır. Böylece Onun risâleti ispat edilmiştir. Hz. Süleyman'a küfür nispet edenlerin yalancı oldukları bu kıssa ile Allah tarafından haber verilmiştir. Öyle ki mahiyeti açıklanmayan suçtan Hz. Süleyman aklanıp temize çıkarılmıştır. Önemli bir diğer hikmet ise peygamberle görüşen herkesin rivayetine insanların itibar etmemesi gerektiği kaidesidir. Çünkü asılsız rivayetlerin icat edilmesi söz konusu olabilir.

İnsanlığa rehber olarak gönderilen bir peygambere Yahudiler tarafından böylesine çirkin bir yakıştırmada bulunulmuştur. Bunun asılsız bir iftira olduğu Kur'an vasıtasıyla insanlığa ulaştırılmıştır. Allah, Peygamberini diğer bir peygamber vasıtası ile Kur'an'da temize çıkarmış, desteklemiş ve söz konusu ayetle masumiyetini delillendirmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın evrensel ve mucizevî özelliği vurgulanmıştır. Mâtürîdî söz konusu eserinde sihrin cezası konusunda Ebû Hanîfe'nin görüşlerine yer vermiştir. O, bu tarzıyla fıkıh ve kelam ilim dalları arasındaki münasebeti ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Çelebi, İlyas, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi ,“Sihir” , Cilt: 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009.

Demirci, Kürşat, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Hârût ve Mârût” Cilt: 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

el-Beğavî, Muhammed el-Ferra, Me’âlimu’t-tenzîl, Cilt: 1, Karınca Polen Yayınları, Kâhire, 1986.

Ebü’l-Fidâ, el-Bidâye ve’n-Nihâye, Haşimi Yayınevi, İstanbul, 2005.

el-Fîrûzâbâdî, Ebü’t-Tâhir, el-Okyânusü’l-basît fî tercemeti’l-Kâmûsi’l-muhît, trc. Âsım Efendi, Cilt: 2, T.Y.E.K. Ankara, 2013.

el-İsfâhanî, Râğıb, Kitâbü’l-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’an, Yarınl Yayınları, İstanbul, 2019.

el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, Te’vîlâtü’l Kur’ân, Cilt: 1, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019.

Mevdûdî, Tefhîmu’l Kur’an, trc. Muhammed Han Kayanî vd., Cilt: 1, İnsan Yayınları, İstanbul, 2020.

er-Razi, Fahrettin, Tefsîr-i Kebîr, Cilt: 3, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2013.

es-Semerkindî Alâeddin, Şerhu’t-Te’vîlât, Süleymaniye Ktp, Esat Efendi, 48, vr. 37/a. İstanbul.

et-Taberî, İbn Cerîr, Câmi’u’l-beyân, Cilt: 1, Beka Yayınları, İstanbul, 2023.

Harman, Ömer Faruk, “ Hz. Süleyman”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

İbn Sa’d, Tabakât, Siyer Yayınları, İstanbul 2023.

Kutup, Seyyid, Fi zılâli’l-Kur’ân, Emir Yayınevi, İstanbul, 2001.

Şengül, İdris, Kur’an Kıssaları Üzerine, Işık Yayınları, İzmir,1994.

Taftazânî, Sadettin, Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi, Dergah Yayınları, Ankara, 2013.

Yavuz, Yusuf Şevki, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Ansiklopedisi, “Delil”, Cilt: 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.

MÂTÜRÎDÎ VE İZMİRLİ ÖRNEKLEMİNDE BİLGİ EDİNME YOLLARI

ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

Dr. Buket ATAMAN

Diyanet İşleri Başkanlığı,

bktatm58@gmail.com - ORCID ID 0000-0002-3180-8454

ÖZET

Mâtürîdî'ye (333-944) göre bilgi, sahibine aklın ve duyuların sahasına giren, söylenebilen ve düşünülebilen her şeyi açık hale getiren, kendisinde bulunan kimseye, zikrolunan şeyin açık hale gelmesini sağlayan bir sıfattır. İzmirli'ye (1869-1946) göre bilgi, öyle bir sıfattır ki onunla muttasıf olan zata bilinmesi kabil ve mümkün olan şeyler bila-iştibah mün keşif olunandır. Mâtürîdî ve İzmirli'nin bilgi tanımlarında sıfat vasfı öncelemiştir. Mâtürîdî bilgi edinme yollarını duyuların idraki, haberler ve istidlâl olarak sınıflandırmıştır. Ona göre duyu bilgisi zorunlu olup inkârı ya cehâletten ya da inatçılıktan kaynaklıdır. İzmirli de sağlam duyularla elde edilen bilgileri zorunlu ilim saymış duyularla bilgiye ulaşamamayı ya kulak asmamak yahut gözünü açmamak gibi nedenlere bağlamıştır. İkinci olarak bilgi edinme yolları arasında olan haber, Mâtürîdî tarafından genel özellikleriyle zikredilmiş akabinde ilahi haber niteliği olan vahiyden bahsedilip daha sonra peygamberlerden ulaşan haberlere istinaden mütevatir haber ve haber-i vâhid başlıklarına yer verilmiştir. İzmirli ise bu bölümü doğru haberler başlığı altında mütevatir haberler ve peygamberlerin haberleri olarak sınıflandırmıştır. Mâtürîdî ve İzmirli de peygamberlerin getirdiği ilahi haberlerin benimsenmesini aklî bir zorunluluk olarak değerlendirmiştir. Her ikisi de elçiliği mucize ile doğrulanan peygamberlerin haberlerini kesin ve doğru bilgi olarak kabul etmiştir. Mâtürîdî mütevatir haberler konusunda İzmirli'ye göre daha hassas davranmıştır. İzmirli'ye göre mütevatir haberler kesin delil kaynaklarındandır. Mâtürîdî, âhad haberleri mütevatir derecesine ulaşmamış haberler kategorisine almış, İzmirli ise bu haberleri yalan üzere birleşmeleri aklen caiz olan kişilerin rivayetleri olarak görmüştür. Mâtürîdî'ye göre üçüncü bilgi kaynağı olan istidlâl, duyu ve haber yoluyla bilgi edinmede fonksiyoneldir. İzmirli akıl yürütmeyi tümelden tekile, tikelden tümele, tikelden tikele delil getirmesi yönüyle işlevsellik yüklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Mâtürîdî, İzmirli, Duyu, Haber, Akıl.

ABSTRACT

According to Mâtürîdî, knowledge is an attribute that makes clear to its owner everything that falls within the realm of the mind and senses, that can be said and thought, and that enables the thing mentioned to become clear to the person who possesses it. According to İzmirli (1869-1946), knowledge is such an attribute that the things that are possible and knowable to the person who possesses it are the things that can be discovered without being discovered. Mâtürîdî and İzmirli prioritized the attribute in their definitions of knowledge. Mâtürîdî classified the ways of acquiring knowledge as perception of the senses, news and istidlâl. According to him, sensory knowledge is necessary and its denial is due to either ignorance or stubbornness. İzmirli also considered the knowledge obtained through sound senses as necessary knowledge and attributed the failure to reach knowledge through the senses to reasons such as either not listening or not opening one's eyes. Secondly, among the ways of obtaining information, news, was mentioned by Mâtürîdî with its general characteristics, then revelation, which has the quality of divine news, was mentioned, and then the news received from the prophets were given under the titles of mutawatir news and wahâhid news. İzmirli, on the other hand, classified this section under the title of true news as mutawatir news and news of the prophets. Mâtürîdî and İzmirli also considered the acceptance of the divine news brought by the prophets as a rational necessity. Both of them accepted the news of the prophets whose messengership was confirmed by miracles as definite and true information. Mâtürîdî was more sensitive about mutawatir news than İzmirli. According to İzmirli, mutawatir news is a definite source of evidence. Mâtürîdî included ahad news in the category of news that has not reached the degree of mutawatir, while İzmirli saw these news as the narrations of people whose unanimity is rationally permissible. According to Mâtürîdî, the third source of knowledge, istidlâl, is functional in acquiring knowledge through senses and news. İzmirli attributed the functionality of reasoning to the aspect of bringing evidence from the universal to the singular, from the particular to the universal, from the particular to the particular.

Keywords: Mâtürîdî, İzmirli, Sense, News, Reason.

MÂTÜRÎDÎ VE İZMİRLİ ÖRNEKLEMİNDE BİLGİ EDİNME YOLLARI

Bilgi, Arapça "a-l-m" kökünden türetilmiş mastar şeklinde olan "ilim" kavramıyla ifade edilmektedir (Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, 2011, s. 495; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, 1955, s. 417). İslâm terminolojisinde genel olarak "el-ilm" ve "el-marife" olarak ifade edilen bilgi, lügatte şuur, eser ve alâmet, iki şeyi birbirinden ayıran unsur, yola dikilmiş olan ve yolculara doğru yolu gösteren alâmet anlamlarına gelmektedir (Wan, The Concept of Knowledge in İslam: Implications for Education in a Developing Country, 2001, s. 86, 87). Bilgi ile ilgili genel tanımları şöylece sıralamak mümkündür.

- *Bilen/özne ile bilinen/nesne arasındaki bir ilişki.
- * Bilme eyleminin belli bir ifade şekline bürünmüş olan bir sonuç, öğrenilen şey, bir şeyin farkına veya bilincine varma, bir şeye ilişkin açık algı.
- *Temellendirilmiş doğru inanç.
- * Doğruluğu ve geçerliliği delillerle ortaya konulmuş olan gerçekliğin ifadesi.
- * İdrak olunan şeyin, idrak eden benlikte mahiyetiyle temsil olunması (Kocabaş, İslâm'da Bilginin Temelleri, 1997, s. 15,16).

Kelamcılar bilgiyi farklı şekillerde tanımlamışlardır. Örneğin Kâdî Abdulcebâr, (415-761) bilgiyi, bilen bildiği şey konusunda, mutmain olmasını yani sukûn-u nefis gerektiren bir anlamdır ki bu anlam ile bilen kimse ile bilmeyen kimseyi birbirinden ayıran özellik olarak tarif etmektedir (Kâdî Abdulcebâr, el-Muğnî, 1963, s. 13). Cüveynî, (478-1085) bilgiyi bilineni olduğu gibi bilmektir şeklinde tarif etmiştir (Cüveynî, Kitâbü'l İrşâd, 1995, s. 10). Neseî, (508-1115) bilgiyi kendisinde bulunduğu kişinin âlim olmasını icap ettiren bir sıfat olarak görmektedir (Neseî, Tabsiratü'l-Edille, 1993, s. 18). Bakillânî'ye (403-1013) göre bilgi, malûm nasıl ise öyle bilmektir şeklindedir (Bakillânî, et-Temhîd, 1947, s. 34). Gazzâlî'ye , (505-1111) göre bilgi, bilinenin hakikâtine uygun olan suretin kaptır oluşmasıdır (Taylan, Gazzâlî'nin Düşünce Sisteminin Temelleri, 1989, s. 49). Görüldüğü üzere kelamcıların bilgi tanımı şudur diye ortak bir tanımdan bahsedilemez. Kelamcıların bazısı, inşaî bir söylemle bilginin ne olduğunu ortaya koyma çabası içerisine girip çeşitli tanımlar ortaya koymuştur. Bazı kelamcılar ise ihbârî bir söylemle yetinerek yeniden tanım yapmak yerine yapılan tanımlara eleştiri getirmekle yetinmişlerdir. Bilginin tanımı konusunda Gazzâlî öncesi olan Müttekaddimûn kelamcılarının ki, buna Mutezile kelamcıları da dâhil, bilginin ne olduğu konusunu gündemlerine alarak, tanım yapma endişesi içerisinde olduklarını görüyoruz. Bu kelamcılar, bir taraftan tanım yaparken diğer taraftan daha önce yapılan tanımlara eleştiriler

getirmişlerdir. Mütakaddimûn kelamcılarının yapılan tanımlarla ilgili eleştirileri, tanımda kullanılan bazı kavramlar, tanımın Allah'ın bilgisini içerip içermediği konusu ve yapılan tanımın o şeyi diğer şeylerden temyiz edip etmeme unsurları yönünde şekillendiği görülmüştür. Bilgi kavramını anlayabilmek için, “süje” ve “obje” kavramlarının anlamları bilmek gereklidir. Bilginin ana unsurlarından olan süje, bilen; obje de bilinen demektir. Süje, şuur ve irade sahibi davranışlarda bulunan kişidir. Obje ise bilme amacıyla kendisine yönelinen, idrak edilebilen, duyulabilen ve düşünülebilen şeylerdir. Bu tariflere bakıldığında bilme işinin gerçekleşebilmesi için karşımıza iki önemli şart çıkmaktadır. Birincisi bilen mefhumunun akıl, irade ve şuur sahibi olması gerekmektedir. İkincisi ise bilinen mânânın idrak edilebilir aynı zamanda düşünülebilir ve öğrenilebilir olmasıdır ki bu iki şarttan biri veya ikisi olmaz ise bilme fiili gerçekleşmemektedir. Objenin alanında, varlık kavramı kaçınılmazdır. Zira bir mânânın bilme fiiline muhatap olabilmesi için mevcudiyeti şarttır. Bu bağlamda varlığı iki kısımda ele almak gerekmektedir. Bunlardan birincisi, beş duyu organı ile algılanabilen, görünen varlık âlemidir. Diğeri ise beş duyu organının veya tecrübenin uzanamadığı, görünmeyen varlık âlemidir (Özcan, 2012, s. 55,60).

Mâtürîdî'nin bilgi tanımı, sahibine aklın ve duyuların sahasına giren, söylenilebilen ve düşünülebilen her şeyi açık hale getiren bir sıfattır. Diğeri bir tanım ise, kendisinde bulunan kimseye, zikrolunan şeyin açık hale gelmesini sağlayan sıfattır (Nesefî, 1993, s. 19). Mâtürîdî âlimlerine göre, bu tarif eksiksiz olduğu gibi bilgiyi etraflıca da anlatan bir tanımdır. Zira bilgiyi elde edebilmek için üç mefhuma ihtiyaç vardır. Bunlardan birincisi duyular ki haberleri de duyular aracılığı ile algılarız. İkincisi haber ve üçüncüsü akıl ki işlevi istidlâl ve nazardır. Mâtürîdî'nin zikredilen söz konusu bilgi tarifinde üç mefhuma da görev verilmiş görünmektedir. O, bilginin mâhiyeti, değeri, imkânı ve bilgi edinme yolları gibi konulara eserlerinde yer vermiş, bunları kendine has bir metodoloji ile sistemleştirmiştir. Ona göre bilgi edinme yolları üçtür (el-Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 2012, s. 58).

Mâtürîdî'ye Ebu'l-Muîn en-Nesefî, (508-1115) tarafından atfedilen bilgi tanımı daha sonra da bazı kelamcılar tarafından aynen kullanılmıştır. Dolayısıyla Mâtürîdî ile başlayan bilginin bir sıfat olarak nitelendirilmesi sonraki birçok kelamcıyı etkilemiştir. Taftazânî (793-1390) ve Kemaleddîn el-Beyâzi (1097-1686) gibi bazı kelamcılar bilgiyi bir sıfat olarak nitelendirmişlerdir. Görüldüğü üzere hem memzuc dönemi hem de yeni ilmi kelam dönemi olarak isimlendirilen dönemin birçok kelamcıları da bilgiyi bir sıfat olarak vasıflandırmışlardır. Bu kelamcılar, bilgiyi tanımlarken her ne kadar aynı lafızlara yer vermeseler de Mâtürîdî'nin tanımından etkilendikleri aşikârdır. Son dönem kelamcıları diyebileceğimiz birçok yeni ilm-i

kelamcı gibi İzmirli İsmail Hakkı (1869-1946) tarafından da bilginin tanımı olarak genellikle Mâtürîdî'nin bilgi tanımı veya benzeri bir tanım tercih edilmiştir (Arslan, Bozkurt, 2015, s. 41). İzmirli, bilginin birçok şekilde tanımlandığını belirterek tercih edilen bilgi tanımı olarak "bilgi, öyle bir sıfattır ki onunla muttasıf olan zata bilinmesi kabil ve mümkün olan şeyler bila-iştibah mün keşif olur" şeklindeki tanımı zikretmektedir. (İzmirli, Yeni İlmî Kelam, 2018, s. 142). O, bu tanımla Mâtürîdî'nin izinde bir bilgi tanımı yapmıştır. Öncelikle bilgiyi sıfat olarak değerlendirmiştir. Bilgi olan sıfat ile tarif edilen unsurların bilinmesi, şeksiz ve şüphesiz açıklık kazanması vurgulanmıştır. Bu sıfat sayesinde keşfedilen ve ortaya çıkan nice nice şeyler vardır. Mâtürîdî nesnelere ve olayların gerçekliklerinin bilinmesinde bilgi edinme yollarını duyuların idraki, haberler ve istidlâl şeklinde sınıflandırmaktadır (el-Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 2012, s. 58, 65). Yeni ilmi kelamcılardan İzmirli de bilgi edinme yollarını ilmin kaynakları başlığı altında sağlam duyular, doğru haber ve akıl olarak kategorize etmiştir. Bu sınıflandırmada aynı paydada yer aldıkları görülmektedir (İzmirli, Yeni İlmî Kelam, 2018, s. 55, 57).

Mâtürîdî'ye göre idrak duyular yoluyla oluşmaktadır. Mâtürîdî, bilgi edinme yollarından duyuları açıklarken "â'yan" ve havas-ı selime" kavramlarını kullanmıştır. Beş duyu organını da kapsamak suretiyle, insanın duyuşsal yönünün yanı sıra iç gözlemine de vurgu yapmış ve buna ilaveten hayvanların duyularını ve içgüdülerini de â'yan kavramı ile açıklamıştır (Özcan, 1993, s. 58-63). Ona göre, havas ise sadece duyma, görme, koklama, tatma ve dokunma duyularını ifade etmektedir. Zıddı olan bilgisizliğin mümkün olamayacağını ve bilginin temel vasıtasını teşkil ettiğini savunmaktadır. Bu duyu bilgisinin inkârının ancak cehâleti benimsemeden yahut inatçılıktan kaynaklandığını düşünmektedir. Ona göre hayvan bile tabiatı gereği varlığını sürdürmeye yahut mahvetmeye sebep olan şeyleri hissetmektedir. Öyle ki haz ve eleme sevk eden şeylerin hissiyatında olmayan kişi gerçeği inkâr etmekten başka bir şey yapmamaktadır. Duyuların idrakini görmezden gelen inkârcı ve inatçı kişi kendisiyle fikrî tartışma yapılmaya layık değildir. Çünkü bu kişi kendisinin mevcudiyetini bile kabul etmemektedir. Bir şeyin zihnî veya hâricî varlığı üzerinde yürütülen münazarada bu kişi ne bunları ne de yokluklarını kabul etmektedir. Bu idrakten yoksun olan kişiye inkâr etmekte olduğu şey sorulsa ve yine inkâr ederek gerçeği kabul etmediğini söyler ise o duyma duygusunu inkâr etmiş ve reddetmiş olmaktadır. Duyu bilgisini zaruri ilim statüsünde kabul eden Mâtürîdî, bunun inkârını ancak inat ve güçlük çıkarma olarak telakki etmektedir (el-Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 2012, s. 58) . Matürîdî gibi İzmirli de sağlam duyuları kelâm ilminde bilgi kaynağı olarak kabul etmektedir. O, duyuları duyma yeteneği anlamına gelen hissîni çoğulu olarak değerlendirmektedir. Ona göre duyular, işitme, görme, koklama, tatma ve dokunmadan ibarettir. Ancak duyunun varlığından

kuşku ve tereddüt olmamakla birlikte duyuları beş duyudan ibaret saymak yanlıştır. Çünkü duyunun varlığından kuşku ve tereddüt yoktur (İzmirli, Yeni İlmi Kelam, 2018, s. 55). Bu yönüyle İzmirli, Mâtürîdî gibi insanın, duyuşsal yönünün yanı sıra iç gözlemine de vurgu yapmıştır. Aynı zamanda İzmirli, duyular meselesinin psikolojik yönüne atıf yapmıştır. Mâtürîdî’de olduğu gibi İzmirli’ye göre de duyularla elde edilen bilgi zorunlu bilgi sınıfında yer almaktadır. Öyle ki aklın doğruluğuna delilsiz olarak karar verdiği ilimdir. İnkârı söz konusu olamaz ((İzmirli, Yeni İlmi Kelam, 2018, s. 56). Tıpkı Mâtürîdî’nin duyu bilgisinin inkârını cehâlet ve inatçılık tabiatına bağlayıp imkânsız görmesi gibi İzmirli de duyularla bilgi elde edilememesini kulak asmamak yahut gözünü açmamak gibi nedenlere bağlamıştır. Onun bu tutumu Mâtürîdî’nin ifadesinde cehâlet ve inatçılık vasıflarıyla karşılık bulmuştur (el-Mâtürîdî, Kitâbü’t-Tevhîd, 2012, s. 58). Duyuların elde ettiği malzemenin akıl süzgecinden geçirilerek, ona berrak bir nitelik kazandırılmasıyla bilginin elde edildiği görülmektedir.

Bilgi edinme yollarından bir diğeri ise haberdur. Çünkü İslâm dininin temellerinin vahye dayanması, vahyin aynı zamanda bir haber niteliğinde olması ve İslâm dininin kesin, güvenilir ve doğru bilgiye dayandığını ortaya koyma adına haber ilmin kaynakları açısından önemlidir. Mâtürîdî’ de İzmirli de haberi bilgi edinme yolları açısından müstakil bir kaynak olarak ele almıştır (el-Mâtürîdî, Kitâbü’t-Tevhîd, 2012, s. 59; İzmirli, Yeni İlmi Kelam, 2018, s. 56). Mâtürîdî haberin genel özelliklerinden bahsetmiştir. Ona göre haber, içerdiği bilgiler itibarıyla doğru ve yanlış olma ihtimalini taşıyan söz anlamına gelmektedir (el-Mâtürîdî, Kitâbü’t-Tevhîd, 2012, s. 58). İzmirli doğru haber başlığı altında gerçeğe uygun haberleri doğru haber olarak tanımlamıştır. Genel bir haberdan bahsetmemiştir. O, bilgi edinme yolları başlığında ele aldığı haberi, mütevatir haber ve peygamberin haberleri olarak ayırmıştır (İzmirli, Yeni İlmi Kelam, 2018, s. 56). Mâtürîdî haberi üçe ayırmıştır. Kaynağı bizzat Allah olan bir haber, vahiy (ilahi kitaplar) Peygamberden bize intikal eden habere haber-i rasül ve genel haberler olarak üç kısma ayırmıştır. Öncelikle haberin genel niteliklerinden bahsetmiştir. O, haberin konuşarak ve dinlenerek elde edildiğini savunmuş ve bu minvalde haberlerin reddinin duyuların reddinin inkârına dayandığını söylemiştir. Haberi inkâr edene ne diyorsun diye sorulduğunda aynı inkâr cümlesini söylerse haber niteliğindeki mesaj ulaşmış olmaktadır. Eğer cümleyi tekrar etmezse haber yöntemini reddeden kişinin şerrinden kurtulmuş olunmaktadır. Halbuki kişi soyunun bilgisine, adının mahiyetine, yaşantısına dair hususlara ve gıdasına vesile olacak bilgilere haber sayesinde ulaşmaktadır. Ona göre bu insanoğlu için büyük bir nimettir. Zira konuşmak ve söyleneni anlamak. Çünkü bu nimetler insanın övülmesinin ve hayvanlardan üstün kılınmasının sebepleri arasındadır (el-Mâtürîdî, Kitâbü’t-Tevhîd, 2012, s. 59, 60).

Mâtürîdî'ye göre, haber zorunlu bir bilgi vasıtası olduğuna göre peygamberlerin getirdiği haberlerin benimsenmesi de aklî bir zorunluluktur. Zira onların doğruluklarını kanıtlayan mucizeler bulunmaktadır. Peygamberlerin haberlerinden daha doğru telakki edilen ve kalbe itminan verecek bir haber yoktur. Bunu inkâr eden ya kibri ya da inadı yüzünden yapmaktadır (el-Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 2012, s. 60, 61). İzmirli de Mâtürîdî ile aynı paralelde görüşler ortaya koymuştur. Peygamberlerin haberlerini elçiliği mucize ile doğrulanan insanların haberleri sınıfında saymıştır. Ona göre de mucize peygamberliğin doğruluğunu gösteren alâmetlerdendir. Peygamber haberleri kesin ilim kategorisindedir. Çünkü akıl yürütme ve mucize ile sabittir. Tenkidine imkân olmayan bu ilim, başkasının şüpheye düşmesiyle zail olmaz. Aksine sabit olan zaruri ilimdir ((İzmirli, Yeni İlmi Kelam, 2018, s. 57). Her ikisi de bu konuda mucizeyi delil olarak öne sürmüştür.

Mâtürîdî, peygamberden gelen haberleri mütevâtir ve ahâd olmak üzere iki kısımda incelemiştir. Ona göre mütevâtir haber, yanılmaları veya yalan söyleme ihtimali olan kimselerin dilinden bize ulaşan haberlerdir. Çünkü onlar peygamberlerde olduğu gibi doğruluklarını kanıtlayacak delile sahip değillerdir. Söz konusu topluluğun içinde güvenilir olmayan kimselerin bulunabileceği ihtimali bulunmaktadır. Buna rağmen bir topluluk içinde güvenilir olmayan kişiler olsa bile, çoğunluk bir haber konusunda aynı şeyi söylüyorsa bu habere ihtiyatlı yaklaşmakla birlikte güvenilirdir. Haberin yalan olmasına ihtimal verilmiyorsa haber ulaşan kimse onu peygamberden bizzat duyduğu söz gibi telakki etmelidir. Çünkü burada yalan söylemeyeceği hususu sübut bulmuştur. Böylece haberin güvenilir olması, bilgi kaynağı olabilme cihetiyle önem kazanmıştır (el-Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 2012, s. 61).

İzmirli, doğru haberler başlığı içerisinde mütevâtir habere yer vermiştir. O, bu haberleri tıpkı hadisçiler gibi yalan üzere birleşmeleri aklen caiz görülmeyen büyük bir topluluğun nakilleri olarak değerlendirmiştir. Aklın yalan üzere birleşmelerini imkânsız görecektense kadar sayıdaki kimsenin bildirdiği kesin rivayetler kategorisinde değerlendirmiştir. Ona göre bu haberler kesin ve zorunlu bilgiyi ifade etmektedir. Doğruluğundan şüphe duyulmayan akla göre imkânsız olmayan kesin ve doğru bu bilgiyle iman ve amel vaciptir (İzmirli, Yeni İlmi Kelam, 2018, s. 56).

Mâtürîdî'ye göre, ahâd haberler, mütevâtir derecesine ulaşmamış haberdendir. Bu tür haberlerin senedi mutlaka incelenmeli ve araştırılmalıdır. Senedi sağlam olan bir ahâd haber, kesinliği sabit olan bir nas ile karşılaştırılmalı ve ona göre ya bu haberle amel edilmeli ya da içtihad vasıtasıyla bu haber terkedilmelidir (el-Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 2012, s. 62). Mâtürîdî'nin

ahâd haberleri kesin bilgi edinme yollarından biri olarak görmediği ve bu haberlerin bilgi değeri taşıması için ek kriterler aradığı görülmektedir. İlim gerektirmede ve peygamberden gelen hak olduğunu kabul etmekle beraber bu konuda iki alternatif sunmaktadır. Amel etmek yahut hiç dikkate almamak. Bu haberde ravilerin durumu iyice incelenmeli, haberin muhtevâsından çıkacak sonucun nas çerçevesinde olabilirliği mukayese edilmelidir. İzmirli ise âhad haberleri ilk üç yüzyılda bir veya iki güvenilir veya yalan üzere birleşmeleri aklın caiz göreceği kişilerin rivayet ettiği halde bir süre sonra yaygınlaşan rivayetler olarak değerlendirmiştir. Nakleden ve nakledilende geçerli şartlar bulunduğu halde zan bildirdiğinden kendisiyle sadece amel etmek vaciptir (İzmirli, Yeni İlmi Kelam, 2018, s. 31).

Mâtürîdî'ye göre diğer bir bilgi edinme yolu istidlâldir. Ona göre duyu ve haber yoluyla bilgi edinirken istidlâle olan ihtiyaç zaruridir. O, aklın işlevini, zararlı olan ile yararlı olanı birbirinden ayırmak olarak düşünmüştür. Burada akıldan maksat işlevsel bir akıldır. Yani bu aklın kullanılması ve durağanlık sahasından çıkarılmasıdır. Akıl, dış dünyayı duyu vasıtasıyla algılamakta ve duyu parçaları halinde elde ettiği malzemeleri bir araya getirerek kavramlar ve anlamlar üretmektedir. Bunu yaparken de istidlâl ve nazar yöntemini kullanmaktadır. Görüldüğü gibi Mâtürîdî akıl ile ilgili düşüncelerini belirtirken aklın mahiyeti üzerinden değil, fonksiyonları üzerinden bir yol takip etmektedir. O, bunun gerekliliğini birkaç esasa dayandırmaktadır. Zira duyu ve haber yoluyla bilgi edinirken istidlâle ihtiyaç vardır. Mâtürîdî'ye göre istidlâli reddeden bir kimsenin elinde onu reddetmek için akıldan başka bir kanıt yoktur. Ona göre bu realite, bilgi edinme konusunda istidlâlin en önemli göstergelerindedir. Yani akli inkâr etmek için bile yine ona ihtiyaç vardır. Mâtürîdî'ye göre bilgi edinme yolları olan duyu ve haberin doğruluğu da yine akılla bilinmektedir Gerçeklerin tüm aydınlığa çıkması için örneğin haberlerde yanlış ihtimali bulunan ve bulunmayan türün ve peygamberlerin mucizeleri ile sihirbazların, göz bağcılarının ayırt edilmesinde akıl yürütmeye ihtiyaç vardır. Öyle ki Allah, kendi katından olan Kur'an-ı aklî yöneme bağlı olarak delillendirmiş, çeşitli ayetlerle istidlâli emretmiştir. Bu ayetlerle örneklendirilmiştir. Akıl yürütme öyle bir bilgi edinme yöntemidir ki bunu inkâr eden kişi onu reddetmek için yine akıl yürütmekten başka çaresi yoktur. Yani istidlâli bertaraf eden yine onunla bertaraf etmektedir. Kâinattaki hikmetlerin bilinmesi, insanın nesne ve olayları inceleyerek iyiyi tercih etmesi, kötülüklerden sakınması, şüphelerden sığınıp hakikatlere ulaşması ve tefekkür etmesi ancak bu yöntemle olmaktadır. Bir fizyolojiye ve akla sahip olan insanın bilgi edinme yollarından isabetli olana yönelmesi için akıl yürütmesi gerekmektedir ((el-Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, 2012, s. 64,

65) İzmirli de akli bilgi edinme yollarından biri olarak görmektedir. Ona göre insan akıl yürütme ile delil getirmektedir. Tümelden tekile, tikelden tümele, tikelden tikele gibi. İstidlâle dayanan ilime teorik ilim denilir. Amaca ulaşmak için akıl vasıtası ile düzenleme yapılmaktadır. İstenilen bilinmeyene hareket yahut hedefe ulaştırarak düzenlenmiş işlere hareket vardır. Gerçek ile gerçek olmayan arasında mihenk taşı olan teori ile kafa yorulup fikirler üretilmektedir (İzmirli, Yeni İlmi Kelam, 2018, s. 57).

SONUÇ

Kelamcılar bilgiyi farklı şekillerde tanımlamışlardır. Mâtürîdî ve İzmirli'nin bilgi tanımlarında lafızlar farklı olsa da arasında benzerlik bulunmaktadır. Çünkü her ikisinin bilgi tanımında sıfat vurgusu ön planda yer almaktadır. Mâtürîdî'de bilgi edinme yolları İzmirli'de bilgi kaynakları başlığında karşılık bulmuştur. Her ikisi de duyuların idrakini zaruri bilgi edinme yolları arasında değerlendirmiş ve hislere vurgu yapmışlardır. Mâtürîdî duyuların idrakinin inkârını, cehalet ve inatçılığa bağlamıştır. İzmirli de aynı minvalde farklı lafızlarla bunu kulak asmamak yahut gözünü açmamak gibi nedenlere dayandırmıştır. İkinci bilgi edinme yollarından haberler başlığında Mâtürîdî mütevatir haber ve ahad haberlere değinmiştir. O, mütevatir haberler konusunda ihtiyatlı tavrı ile ön plana çıkmıştır. Ahâd haberleri ise kesin bilgi edinme yollarından biri olarak görmediği ve bu haberlerin bilgi değeri taşıması için ek kriterler aramıştır. İzmirli ise bu başlığı mütevatir haber ve peygamberin haberi olarak kategorize etmiştir. Mâtürîdî ve İzmirli bilgi edinme yollarından bir olan haber mevzuunda peygamberlerin mucizelerini delil olarak sunmuşlardır. Bu yönüyle ortak payda da yer almışlardır. Diğer bilgi edinme yollarından biri olan akıl her ikisinde de fazlasıyla önemsenmiş ve her ikisi de aklın işlevine vurgu ile ortak payda da buluşmuşlardır.

KAYNAKÇA

Arslan, Hulusi; Bozkurt, Mustafa, Sistematik Kelâm, TDVY, Malatya, 2015.

Cüveynî, Kitâbü'l İrşâd, Beyrut, 1995.

Ebubekir el-Bakillânî, et-Temhîd, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire, 1947.

el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr, Kitâbü't-Tevhîd, İsam Yayınları, İstanbul, 2012.

İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Dâru Sâdır, Beyrut, 1955.

İzmirli, İsmail Hakkı, Yeni İlmi Kelam, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018.

Kâdî Abdulcebbar, el-Muğnî, cilt. 7, Dârü'l-Mısriyye, Kâhire, 1963.

Kocabaş, Şakir, İslâm'da Bilginin Temelleri, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Nesefî, Tabsiratü'l-Edille, Ankara, 1993.

Özcan, Hanifi, Mâtürîdî'de Bilgi Problemi, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 2012.

Taylan, Necip, Gazzâlî'nin Düşünce Sisteminin Temelleri, MÜİFY, İstanbul, 1989.

Wan, Mohd Nor b. Daud, The Concept of Knowledge in İslam: Implications for Education in a Developing Country, İslam Bilgi Anlayışı, Çeviren: Fuat Aydın, 2001.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, Tâcü'l-Arûs, Dâru Sâdır, Beyrut, 2011.

SEBEB-İ NÜZÛLÜN BEYANINDA MEZHEBİ TAASSUBUN İZLERİ İÇKİ ÂYETLERİ ÖZELİNDE BİR KARŞILAŞTIRMA

Abdurrahman Ensari

Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assoc. Dr. Mardin Artuklu University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafseer,
https://orcid.org/0000-0002-2289-8806 abdurrahmanensari@gmail.com. Gsm: 05354144087
Mardin/Türkiye

ÖZET

Nüzûl döneminde toplumun mübtela olduğu içki ile ilgili yasak, genel kabule göre üç aşamada tamamlanmıştır. Bunu beyan eden ayetler Bakara 219, Nisâ 43 ve Mâide 90-91. ayetlerdir. Ayetlerin anlaşılmasına önemli ölçüde katkı sağlayan ve bu anlamda ayetler için bir çeşit tefsir görevi yapan unsurlardan birinin, ayetlerin nüzûl sebebi olduğu bilinmektedir. Temelde içtihadı dayanan bir konu olmadığından, nüzûl sebebinin tespitinde esas alınması gereken bu konuda varit olan sahih rivayetlerdir. Fakat bazı müfessirlerin bu kriteri göz önünde bulundurmadıkları görülmüştür. Bu yaklaşım tefsir açısından doğru olmasa da, bu durumun müfessirin taassubuna yorumlanması da isabetli değildir. Ancak bazı müfessirlerin, ayetin nüzûl sebebini açıklarken mezhebi taassubun etkisinde kaldıkları açık bir şekilde görülmektedir. Bu müfessirlerin nüzûl sebebi ile ilgili sahih olmasa da mezheplerine malzeme olabilecek rivayetlere yer verdikleri, sahih olduğu halde mezheplerine uymadığı için bazı rivayetleri de görmezden geldikleri dikkat çekmektedir. Hatta bazen sahih rivayetin kendi mezheplerine uyan kısmına yer verdikleri, uymayan kısmını ise hafzettikleri görülmüştür. Taassubun sebep olduğu bu tür yaklaşımları ilmi emanet adına okuyucunun dikkatine arz etmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Konu çok geniş olduğu için bu çalışmada böyle bir yaklaşımın izleri bir örnek ile bir mezhep üzerinde ele alınmıştır. Örnek olarak içki ayetlerinin nüzûl sebebi, mezhep olarak da Şîî mezhebi seçilmiştir. Bu mezhebin ana tefsir kaynaklarında içki ayetlerinin nüzûl sebebinin arz ediliş biçimi ile Sünnî tefsir kaynaklarında arz ediliş biçimi karşılaştırılmış, taassubun nüzûl sebebini beyan etmeye olan etkisi dikkatlere sunulmuştur. Bu yönüyle araştırmanın alanla ilgili çalışmalarda akademik yaklaşımdan uzak olup mezhep taassubu eksenli yorumlara karşı okuyucunun daha dikkatli olmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İçki Ayetleri, Sebeb-i Nüzûl, Şîî, Sünnî, Taassup

TRACES OF SECTARIAN BIAS IN THE EXPLANATION OF THE CAUSE OF REVELATION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE VERSES ON ALCOHOL

ABSTRACT

The prohibition related to alcohol, a social issue prevalent during the period of revelation, was gradually established in three stages, according to general consensus. The verses explaining this prohibition are: Surah Al-Baqarah (2:219), An-Nisa (4:43) and Surah Al-Ma'idah (5:90-91). One of the elements that significantly contributes to the understanding of these verses and functions as a form of exegesis is the cause of their revelation. Since the topic does not fundamentally rely on ijihad (independent legal reasoning), the authentic narrations related to the cause of revelation must be taken into account. However, it has been observed that some exegetes have overlooked this criterion. While this approach is not accurate in terms of exegesis, it is also not entirely correct to interpret this situation as a sign of the exegete's sectarian bias. However, it is evident that some exegetes, while explaining the cause of revelation of the verses, have been influenced by sectarian bias. These exegetes have included narrations in their explanations that, although not authentic, could support their sect's position, while disregarding others that do not align with their sect's views, even if those narrations are authentic. In some cases, they have selectively included the parts of an authentic narration that align with their sect and omitted the parts that do not. It is considered important, in the name of scholarly integrity, to draw the reader's attention to these types of approaches caused by sectarian bias. Since this is a broad topic, this study focuses on tracing such bias with an example related to the cause of revelation of the verses on alcohol, specifically within the Shi'a sect. The manner in which the cause of revelation of the alcohol verses is presented in the main exegesis sources of this sect has been compared with the way it is presented in Sunni exegesis sources, with a particular focus on the impact of sectarian bias on the explanation of the cause of revelation. In this respect, it is believed that this research will contribute to raising the reader's awareness of academic approaches and help avoid interpretations influenced by sectarian bias in studies related to this field.

Keywords: Tafsir, Alcohol Verses, Cause of Revelation, Shi'a, Sunni, Sectarianism.

GİRİŞ

Kur’ân-ı Kerîm’in indiği dönemde toplumun müptela olduğu birçok kötü alışkanlık vardı. Bunlardan biri de Hz. Peygamber’in “(اجْتَنِبُوا أُمَّ الْخَبَائِثِ) pisliklerin anasından sakının”¹ ifadesiyle pislik / kötülük olarak nitelediği içkiydi. Toplumun alışkın olduğu bu kötülüğü bir anda yasaklamak kolay değildi. Bundan dolayı Yüce Allah, genel kabule göre içki yasağını üç aşamada tamamladı. Bunu beyan eden ayetler “Sana içkiyi ve kumarı sorarlar...” mealindeki ifadeyle başlayan Bakara 219. ayet, “Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın.” mealindeki Nisâ 43. ayet ve “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir” ifadesiyle başlayıp “Artık vazgeçtiniz değil mi?” mealindeki ifadeyle son bulan Mâide 90-91. ayetlerdir.

Ayetlerin anlaşılmasına katkı sağlayan ve aynı zamanda ayetlere bir çeşit tefsir görevi yapan şeylerden biri ayetlerin nüzûl sebepleridir.² Nüzûl sebepleri Kur’an ilimleri kaynaklarında temel bir konu olarak yer aldığı gibi bu alanda birçok müstakil eser de yazılmıştır. Müfessirler de tefsirlerinde genellikle ayetlerin nüzûl sebeplerini beyan etmişlerdir.

Temelde içtihadı dayanan bir konu olmadığı için, nüzûl sebebinin tespitinde esas alınması gereken bu konuda varit olan sahih rivayetlerdir.³ Ancak bazı müfessirlerin, ayetin nüzûl sebebinin açıklarken mezhebi taassubun etkisinde kaldıkları da görülmüştür. Bu müfessirlerin nüzûl sebebi ile ilgili sahih olmasa da mezheplerine malzeme olabilecek rivayetlere yer verdikleri, sahih olduğu halde mezheplerine uymadığı için bazı rivayetleri de görmezden geldikleri dikkat çekmektedir. Hatta bazen sahih rivayetin kendi mezheplerine uyan kısmına yer verdikleri, uymayan kısmını ise görmezden geldikleri olmuştur.

Taassubun sebep olduğu bu tür yaklaşımları ilmi emanet adına okuyucunun dikkatine arz etmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Konu çok geniş olduğu için bu çalışmada böyle bir yaklaşımın izleri bir örnek ile bir mezhep üzerinde ele alınmıştır. Örnek olarak içki ayetlerinin nüzûl sebebi, mezhep olarak da Şîî mezhebi seçilmiştir. Bu mezhebin ana tefsir kaynaklarında içki ayetlerinin nüzûl sebebinin arz ediliş biçimi ile Sünnî tefsir kaynaklarında arz ediliş biçimi karşılaştırılmış, taassubun nüzûl sebebinin beyan etmeye olan etkisi dikkatlere sunulmuştur.

Şüphesiz ki farklı mezhep tefsirlerinde bunun örnekleri çoktur. Ancak ayetlerin nüzûl sebebi zikredilirken mezhebi taassubun etkisini karşılaştırmalı olarak bir örnek üzerinden dikkatlere sunan bir çalışmayla karşılaşmadım

Bu yönüyle araştırmanın alanla ilgili çalışmalarda akademik yaklaşımdan uzak mezhep taassubu eksenli yorumlara karşı okuyucunun daha dikkatli olmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

¹ Şayb el-Arnaut Sahihu İbn Hibban üzerindeki tahkikinde bu hadisin zayıf olduğuna hükmetmiştir. Bk. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, Sahihu İbn Hibbân, thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetür-Risâle, 1988, 12,169.

² Nüzûl sebebinin önemi ve faydaları için bk. Abdurrahman Ensari, Sebeb-i Nüzûlün Tefsire etkisi, Nida Yayıncılık, 2017, 31-36.

³ Ensari, 39.

1. İÇKİ İLE İLGİLİ AYETLER

Kur'ân-ı Kerîm toplumun kötü alışkanlıklarını gidermede tedrici bir metot izlemiştir. Özellikle de bu alışkanlık bağımlılık yapma özelliğine sahipse. Çünkü bağımlılık düzeyindeki bir alışkanlığı hemen ortadan kaldırmak pek kolay değildir. Bunu en güzel açıklayan ifadelerden biri Hz. Aişe'nin şu sözüdür: “Kur'an'dan ilk inen, cennet ve cehennemden bahseden mufassal bir sûreydi. İnsanlar İslam'a akın edince bu defa helal ve haramı beyan eden ayetler indi. Şayet ilk inen içki içmeyin olsaydı insanlar asla içkiyi bırakmayız derlerdi...”⁴ Bu bağlamda içki yasağı ile ilgili hüküm de bir anda inmemiş, insanların müptela oldukları bu kötü alışkanlığı kolayca terk etmelerini sağlayacak bir şekilde, aşama aşama nazil olmuştur. İçkinin kesin bir şekilde yasaklanışına kadar geçirdiği merhaleleri beyan eden ayetler şunlardır:⁵

“(وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ)“ Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem sarhoşluk veren bir içki hem de güzel bir rızık edirsiniz. Şüphesiz ki bunda aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.”⁶ Müfessirlerin çoğuna göre ayette zikredilen (سَكَرًا) kelimesinden kastedilen kişiyi sarhoş eden içki, rızıktan kastedilen de hurma ağaçları ve üzüm asmalarından elde edilen hurma ve üzümdür. Bu ayet içkinin yasak kılınışından önce nazil olmuş, daha sonraları içki yasak kılınmıştır.⁷ Çünkü bu ayet Mekke'de nazil olmuş, içki Medine'de haram kılınmıştır.⁸ Burada sarhoşluğa neden olan içkinin değil de sadece rızıkla güzellikle nitelenmiş olması, sarhoşluğun değil sadece rızıkla övgüye değer olduğuna işaret etmektedir. İçki yasağına bir başlangıç ve hazırlık olmak üzere ilk inen ayetin bu olduğu ifade edilmiştir.⁹

Sonra (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا)“ Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük bir günah, hem de insanlar için bazı yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.”¹⁰ ayeti indi.¹¹

Daha sonra (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ)“ Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın.”¹² ayeti indi. Namaza sarhoş olarak başlanamayacağına göre bu ayetle namaz vaktinde içki yasaklanmış oldu.

En sonunda (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأُرْزَاقُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ، إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ

⁴ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiü'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar*, 3. Baskı, thk. Mustafa Dîb el-Buğa, Dâru İbn Kesîr Yemâme, Beyrut, 1987, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 6. h.no: 4707.

⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrut, 1420, 6/396.

⁶ en-Nahl 67.

⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî bi't-Teavuni Mea'l-Merkezi'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Dâru Hecl, byy., bty., 14/275; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/235; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2006, 12/357; Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed ve dğr., Müessesetu Kurtuba ve Mektebetu Evlâdi's-Şeyh li't-Turâs, Cîze, bty. 8/324.

⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/235; Kurubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/358; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Daru't-Tunisiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984, 14/203.

⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/395, 20/235; Menna' Kattân, *Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1990, 113-114.

¹⁰ el-Bakara 2/219.

¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/396.

¹² en-Nisâ 4/43.

﴿مُنْتَهُونَ﴾ “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak arınıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?”¹³ ayetleri indi ve böylece içki tamamen yasaklanmış oldu.¹⁴

İbn Cerîr'in rivayet ettiğine göre Sa`îd b. Cübeyr şöyle dedi: “Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için bazı yararlar vardır” ayeti indiği zaman bazı insanlar ayette yer alan “Onlarda hem büyük bir günah vardır” ifadesinden hareketle içki içmekten tiksindi, bazıları ise “Hem de insanlar için bazı yararlar vardır” ifadesinden hareketle “Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın” ayeti ininceye kadar içmeye devam etti. Bu ayet indikten sonra ise namaz vaktinde içki içmeyi terk ettiler ancak onun dışındaki vakitlerde ise “İçki, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun” ayeti ininceye kadar içki içmeye devam ettiler. Artık bu ayet de indikten sonra Hz. Ömer ‘Yazıklar olsun sana! Bugün kumar ile beraber zikredilir oldun” dedi ve içkiyi tamamen terk ettiler.¹⁵

İbn Cerîr ve İbn Kesîr içkinin yasak kılınışıyla ilgili bu âyetlerin, sebab-i nüzûlü ile ilgili rivayetlerde ifade edildiği sıraya göre indiğine delalet eden birçok rivayet zikretmişlerdir.¹⁶

Râzî de içki ile ilgili dört âyetin indiğinin nakledildiğini, bunlardan ilkinin Mekke’de inen “Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz.”¹⁷ âyeti olduğunu diğerlerinin de sebab-i nüzûl olarak zikredilen rivayetlerde belirtilen âyetler olduğunu ifade etmiştir.¹⁸

2. İÇKİ İLE İLGİLİ AYETLERİN NÜZÛL SEBEPLERİ

Bu başlık altında iki alt başlık açılacak birinci başlık altında Sünnî tefsir kaynaklarında zikredilen nüzûl sebepleri, ikinci başlık altında ise Şîa tefsir kaynaklarında zikredilen nüzûl sebepleri arz edilecektir. Böylece ilgili ayetlerin nüzûl sebebinin beyanında mezhebi taassubun nasıl tezahür ettiği görülmüş olacaktır.

2.1. Sünnî Kaynaklarında İçki Ayetlerinin Nüzûl Sebepleri

Başlıca Sünnî tefsir kaynaklarında yer alan bilgiye göre müfessirler içki ayetlerinin nüzûl sebebi hakkında ihtilaf etmişlerdir.

1. Bazılarına göre bu ayetlerin nüzûl sebebi Hz. Ömer’in Peygamber’e (s.a.v) içki içmenin kötü sonuçlar doğurduğunu söylemesi ve Yüce Allah’tan haram kılınması yönünde dua etmesi üzerine nazil olmuştur. Buna delalet eden sahih rivayetlerden biri şöyledir:

Ebû Dâvûd (ö. 275 h.), Ahmed (ö. 241 h.), Tirmizî (ö. 279h), Hâkim (ö. 405 h.), İbn Cerîr (ö. 310 h.) ve İbn Ebî Hâtim (ö. 327 h.)’in Ömer b. Hattâb’dan rivayet ettiklerine göre o şöyle dedi: “Allah’ım, içkiyle ilgili gönlümüzü rahatlatacak bir açıklama indir; çünkü o hem serveti hem

¹³ el-Mâide: 5/90-91.

¹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/396.

¹⁵ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, (Abdullâh et-Türkî baskısı), 3/680-681.

¹⁶ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, (Abdullâh et-Türkî baskısı), 8/657-658; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur’âni'l-Azîm*, 2/290-292.

¹⁷ en-Nahl 16/67.

¹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 6/394-395.

de aklı götürüyor.’ Bunun üzerine ‘Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için bazı yararlar vardır.’¹⁹ âyeti indi. Ömer çağırıldı ve ona bu âyet okundu. Ömer tekrar ‘Allah’ım içkiyle ilgili gönlümüzü rahatlatacak bir açıklama indir.’ şeklinde dua etti. Bu defa ‘Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın.’²⁰ âyeti indi. Resûlullâh’ın (s.a.v.) münadisi, namaza durulması için ikamet ettiği zaman ‘Hiçbir sarhoş namaza yaklaşmasın.’ diyerek seslenirdi. Ömer çağırıldı ve ona bu âyet okundu. Ömer tekrar ‘Allah’ım içkiyle ilgili gönlümüzü rahatlatacak bir açıklama indir.’ şeklinde dua etti. Bunun üzerine Mâide sûresindeki âyet indi.²¹ Ömer çağırıldı ve ona bu âyet okundu. Âyetin sonundaki ‘Artık vazgeçtiniz değil mi?’ ifadesine ulaşıncaya Ömer, ‘Vazgeçtik, vazgeçtik.’ dedi.”²²

Suyûtî (ö. 911 h.) İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Abd b. Humeyd (ö. 249 h.), Ebû Davûd, Tirmizî “sahih” olduğunu belirterek, Nesâî (ö. 303 h.), Ebû Ya`lâ (ö. 307 h.), İbn Cerîr, İbn Münzir (ö. 318 h.), İbn Ebî Hâtim, Nehhâs (ö. 338 h.) Nâsîh adlı eserinde, Ebû`ş-Şeyh (ö. 369 h.), İbn Merdeveyh (ö. 410 h.), Hâkim “sahih” olduğunu belirterek, Beyhâkî (ö. 458 h.) ve Diyâ el-Makdisî (ö. 643 h.)’nin el-Muhtâre adlı eserinde bu hadisi rivayet ettiklerini belirtmiştir.²³

Alî b. el-Medînî bu hadisin isnadının “salih ve sahih” olduğunu,²⁴ Tirmizî “sahih” olduğunu²⁵, Hâkim “sahîhu’l-isnâd”²⁶ olduğunu, Ahmed Şâkir *Müsned* üzerindeki talikinde bu hadisin isnadının “sahih” olduğunu belirtmiştir.²⁷ Şu`ayb el-Arnaut da *Müsned* üzerindeki talikinde bu hadisin isnadının “sahih” olduğunu ve ricâlinin de “sikâ” olduğunu belirtmiş, ayrıca Halef b. Velîd dışındaki ricâlinin de Buhârî ve Müslim’in ricâli olduğunu belirtmiştir.²⁸ Ayrıca Arnaut, Ebû Davûd üzerindeki talikinde de bu hadisin isnadının “sahih” olduğunu ifade etmiştir.²⁹

Birçok müfessir bu âyetin nüzûl sebebi olarak bu hadisi zikretmiştir. İbn Cerîr, İbn Ebî Hâtim, Kurtubî ve İbn Kesîr bu müfessirlerdendir.³⁰

¹⁹ el-Bakara 2/219.

²⁰ en-Nisâ 4/53

²¹ Bahsedilen âyet şudur: “Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?” el-Mâide 5/91.

²² Ebû Dâvud es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şuayb el-Arnaut- Muhammed Kâmi’l Karabellî, Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009, “Eşribe”, 1; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, bty. Kahire, 1/53; Muhammed b. İsnâ et-Tirmizî, *Sünenü’l-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma`ruf, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, Beyrut, 1998, “Tefsîrü’l-Ğur’ân”, 6; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek `ala’s-Sahîheyn*, Dâru’t-Tesîl, byy. 2014, 7/261; İbn Cerîr, *Câmiu’l-beyân*, (Abdullâh et-Türkî baskısı),8/657-658; Abdurrahmân İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü’l-Ğur’âni’l-‘Azîm*, thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib. (Mekke-Riyad: Mektebetu Nezâr Mustafâ el-Bâz, 1997), 2/388-389.

²³ Celâlüddin Abdurrahman es-Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsîri bi’l-Me’sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Heçr, Mısır, bty. 52/544-545.

²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Ğur’âni’l-‘Azîm*, 2/291,

²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Ğur’âni’l-‘Azîm*, 2/291; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, 2/544.

²⁶ Hâkim, *Müstedrek*, 7/261; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, 2/544.

²⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1995, 1/322.

²⁸ Ahmed, *Müsned*, (Müessesetü Kurtuba), 1/53; Ebû Davûd Süleyman b. Eşas es-Sicistani, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şuayb el-Arnaut-Muhammed Kamil Karabelli, Dâru’r-Risâle el-Alemiyye, 2009, 5/515.

²⁹ Ebû Davud (Şuayb el-Arnaut-Muhammed Kamil Karabelli tahkiki), 5/514.

³⁰ İbn Cerîr, *Câmiu’l-beyân*, (Abdullâh et-Türkî baskısı), 8/657-658; İbn Ebi Hâtim, *Tefsîrü’l-Ğur’âni’l-‘Azîm*, 2/388-389; Kurtubî, *el-Câmi’ li aḥkâmi’l-Ğur’ân*, 5/200; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Ğur’âni’l-‘Azîm*, 2/290-291.

2. Bazılarına göre bu ayetlerden olan Nisa 43. ayet sarhoş olarak namaz kılan bazı sahabîlerin Kur'an'ı yanlış okumaları üzerine nazil olmuştur.

Nisa 43 ayetin Hz. Ali ve Abdurrahman b. Avf hakkında nazil olduğuna dair bazı rivayetler:

İbn Cerîr'in Ebû Abdurrahman'dan rivayet ettiğine göre Ali şöyle dedi: Kendisi, Abdurrahman ve başka bir adam içki içtiler. Sonra da Abdurrahman onlara namaz kıldırdı. Kâfirûn sûresini okudu. Ayetleri karıştırdı. Bunun üzerine "Sarhoş iken namaza yaklaşmayın ayeti indi."³¹

İbn Cerîr'in Abdullah b. Habîb'den naklettiğine göre Abdurrahman b. `Avf yemek ve şarap hazırladı ve Resûlullâh'ın (s.a.v.) ashabından bazılarını davet etti. Onlar da yediler ve sarhoş oluncaya kadar içtiler. Ali'yi akşam namazını kıldırması için öne geçirdiler. Ali Kâfirûn sûresini "(قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ أَعْبُدْ مَا تَعْبُدُونَ، وَأَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ وَأَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ لَكُمْ دِينَكُمْ وَلِي دِينٍ)" De ki, ey kâfirler, ibadet ettiklerinize ibadet ederim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edersiniz. Ben de sizin ibadet ettiğinize ibadet ederim. Sizin dininiz size benim dinim bana" şeklinde okudu. Bunun üzerine Yüce Allah Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın."³² ayetini indirdi.³³

Süfyân es-Sevrî tefsirinde, Nesâî *Kübrâ*'sında, Ebû Dâvûd Sünen'inde, Hâkim, Nehhâs Nasih Mensuh'unda, Abd b. Humeyd, Tirmizî, Bezzâr Müsned'inde, İbn Ebî Hâtim tefsirinde, Suyûtî *Durru'l-Mensûr*'unda İbn Münzir'e nisbet ederek bu rivayetleri nakletmişlerdir.³⁴

Şuayb el-Arnaut ve Kâmil Karabellî Hz. Ali'nin namaz kıldırıldığını ifade eden rivayetin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir.³⁵ Tirmizî de bu hadis için "hasan-garib-sahih" demiştir.³⁶

Hâkim Abdurrahman b. `Avf'ın namaz kıldırıldığını bildiren rivayetin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir.³⁷

3. Bazılarına göre bu ayetlerden olan Maide 90-91. ayetler Sa`d b. Ebî Vakkâs olayı üzerine nazil olmuştur. Söz konusu olaya delalet eden rivayetlerden biri şöyledir: İbn Cerîr'in naklettiğine göre Mus`ab b. Sa`d babası Sa`d'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ensardan biri yemek hazırladı ve bizi davet etti. Biz de sarhoş oluncaya kadar içki içtik. Ensar ve Kureyş kendilerini övünmeye başladılar. Ensar biz sizden daha faziletliyiz dediler. Sonra Ensardan biri, deve çenesi olan bir kemiği alıp Sa`d b. Ebî Vakkâs'ın burnuna vurup yaraladı. Böylece Sa`d'ın burnu yırtılmış oldu. Bunun üzerine "Ey iman edenler! İçki, kumar..." ayeti indi.

Mahmut Şâkir İbn Cerîr'in bunu üç senetle rivayet ettiğini ve her üç senedin de sahih olduğunu belirtir. Ayrıca Ahmed'in, Ebû Dâvûd et-Teyâlisî'nin, Müslim'in, Bayhakî'nin, Ebû Cafer en-Nehhâs'ın *Nasih Mensûh*'unda ve Vahidî'nin bunu rivayet ettiğini, ayrıca İbn Kesîr'in tefsirinde, Suyûtî'nin *Durru'l-Mensur*'unda bunu naklettiklerini Suyûtî'nin de bunun İbn Münzir, İbn Ebî Hâtim, Ebû'ş-Şeyh ve İbn Merdeveyh'e nispet ettiğini ifade etmiştir.³⁸

³¹ İbn Cerîr *Câmiu'l-beyân*, (Abdullâh et-Türkî baskısı),7/45-46.

³² en-Nisâ 4/43.

³³ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, (Abdullâh et-Türkî baskısı),7/46.

³⁴ İbn Cerîr, (Abdullah et-Türkî tahkiki),7/46.

³⁵ Ebû Davud (Şuayb el-Arnaut-Muhammed Kamil Karabellî tahkiki), 5/515.

³⁶ Tirmizî, *Ebvâbu't-Tefsîr*, 5.

³⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, 7/259.

³⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, byy. 2000, 10/569.

4. Bazılarına göre bu ayetlerden olan Maide 90-91. ayetler Ensar kabilelerinden olan iki kabile hakkında nazil olmuştur. Bunların dayandıkları bir rivayet şöyledir: İbn Cerîr'in Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiğine göre İbn Abbâs şöyle dedi: "İçki haram kılındığını ifade eden ayet Ensar kabilelerinden iki kabile hakkında nazil olmuştur. Onlar içki içtiler, nihayet sarhoş olup birbirlerine sataştılar. Ayıldıklarında onlardan biri yüzünde ve çenesinde izler gördü ve şöyle demeye başladı: 'Kardeşim falanca bunu yaptı' - Çünkü onlar kardeşti ve birbirlerine karşı kin beslemiyorlardı- sonra şöyle devam etti: 'Gerçekten bana karşı şefkatli ve merhametli olsaydı bana bunu yapmazdı.' Böylece birbirlerine karşı kalplerine kin düştü. Bunun üzerine Yüce Allah 'Ey iman edenler! İçki, kumar...' ifadesiyle başlayıp 'Artık vazgeçtiniz değil mi?' mealindeki ifadeyle son bulan ayetleri indi."³⁹

Mahmut Şâkir bu rivayet hakkında şöyle der: Beyhakî bunu *Sünen*'inde Hâkim *Müstedrek*'inde rivayet etmişlerdir. Zehebî *Müstedrek* üzerindeki talikinde bunun Müslim'in şartına göre sahih olduğunu belirtmiştir. Heysemî de bunu *Mecmuz-Zevâid*'inde rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bunu Taberânî rivayet etmiş ve ricâlinin sahihin ricali olduğunu beyan etmiştir." Ebû Cafer en-Nehhâs da bunu *Nâsîh Mensuh*'unda senetsiz bir şekilde muhtasar olarak zikretmiştir. İbn Kesîr de tefsirinde bunu Beyhakî'den nakletmiş ve Nesâî'nin de bunu *et-Tefsir*'de rivayet ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Suyûtî bunu *Durru'l-Mensûr*'unda zikretmiş ve Abd b. Humeyd, İbn Münzir, Ebû'ş-Şeyh ve İbn Merdeveyh'e de nispet etmiştir.⁴⁰

5. İçki ayetlerinin nüzûl sebebiyle ilgili varit olan zayıf bir rivayet

İbn Cerîr İbn Beşşar'ın Abdulvahhap'tan onun da `Avf'tan naklen şöyle dediğini haber verir: "Ebû'l-Kamûs Zeyd b. Ali şöyle dedi: 'Allah, içki ile ilgili üç kez ayet indirdi. Evvela sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki, onlarda hem büyük bir günah, hem de insanlar için bazı yararlar vardır.' âyetini indirdi. Müslümanlardan, Allah'ın bu hal üzere olmasını dilediği kimseler içmeye devam ettiler. Nihayet iki adam içki içti ve bir birlerini sözlü olarak hicvetmeye başladılar. `Avf onların ne dediklerini bilmiyordu. Bunun üzerine Allah onlar hakkında 'Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın.'⁴¹ âyetini indirdi. Yine içmek isteyenler içti, ancak namaz vakitlerinde içmekten sakınıyorlardı. Nihayet - Ebû'l-Kamûs'un zannettiği üzere - bir adam içki içti ardından Bedir'de ölenler üzerine ağıt yaktı. Bu haber Peygamber'e (s.a.v.) ulaştı. Hemen ridasını çekerek endişeli bir şekilde adamın yanına vardı. Resûlullah adamı görünce, ona vurmak üzere elinde bulunan bir şeyi yukarıya kaldırdı. Bunun üzerine adam, 'Allah ve Resûl'ün gazabından Allah'a sığınırım, vallahi bundan böyle artık asla içki içmeyeceğim' dedi. Akabine 'Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir' ifadesiyle başlayıp 'Artık vazgeçtiniz değil mi?' ifadesiyle son bulan ayetler indi. Bunun üzerine Ömer (r.a.), 'Vazgeçtik, vazgeçtik.' dedi."⁴²

Bazı kaynaklarda ağıt yakanın Ebû Bekir es-Sıddık olduğu yer almaktadır. Hz. Aişe'den gelen sahih rivayet ise bunu reddetmektedir.⁴³

³⁹ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, (Ahmed Muhammed Şâkir) 10/569.

⁴⁰ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, (Ahmed Muhammed Şâkir tahkiki) 10/571.

⁴¹ en-Nisâ 4/53.

⁴² İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân* (Ahmed Muhammed Şâkir tahkiki), 4/332-334.

⁴³ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, (Ahmed Muhammed Şâkir tahkiki), 4/332.

Ebû'l-Kamûs “sıka” olan bir tâbiîndir. Az hadis rivayet etmiştir. Bu rivayeti mürseldir. Hücet olarak kabul edilemez. Hafız İbn Hacer *el-İsâbe* adlı eserinde buna işaret etmiştir. Aynı şekilde *Fetih*'te de buna işaret etmiş, zayıf olduğunu şu gerekçelere dayanarak kesin bir şekilde belirtmiştir: Râvilerinden olan Fakihî, bunu *Târihu Mekke*'de Yahya b. Cafer'den, o da Ali b. Âsım'dan, o da `Avf b. Ebî Cemîle'den, o da Ebû'l-Kamûs'tan rivayet etmiştir. Bu hadis bizzat Fakihî'nin sahih bir senetle Hz. Aişe'den naklettiği şu rivayete muhaliftir: “Allah'a yemin olsun ki, Ebû Bekir ne cahiliye döneminde ne de İslam'da bir beyit söylememiştir. O da Osman da daha cahiliye döneminde içkiyi terk etmişlerdi.” Sonra Hafız İbn Hacer şöyle devam eder: “Aişe babasının durumunu başkasından daha iyi bilir. Ebû'l-Kamûs Ebû Bekir'e yetişmemiştir. Öyleyse bunu söyleyen aradaki biridir. Belki de bunu söyleyen rafizilerden biridir.” Hak olan da budur.⁴⁴

2.2. Şîa Kaynaklarında İçki Ayetlerinin Nüzûl Sebepleri

Burada meşhur Şîa tefsir kaynaklarından Tûsî, Tabersî ve Tabatabânî'nin tefsirlerinden ilgili ayetlerin nüzûl sebepleri arz edilecek, mezhebi taassubun nüzul sebebinin beyanına olan etkisi gösterilmeye çalışılacaktır.

Tûsî (ö. 460 h.), el-Bakara 2/219. âyetin nüzûl sebab-i ile ilgili bir şey zikretmemiştir.⁴⁵ en-Nisâ 4/43. âyetin nüzûl sebebi ile ilgili iki şeyin zikredildiğini “(قيل) denilmiştir” sığısıyla ifade etmiştir. Bunlardan birinin, ayetin yaralanan bazı sahabeler hakkında nazil olduğunu ifade eden İbrahim'in sözü olduğunu beyan etmiştir. Diğerinin de suya ihtiyaç duyan bazı sahabîler hakkında nazil olduğunu ifade eden Aişe'nin sözü olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ el-Mâide 5/91. âyetin tefsirinde ise “(قيل) denilmiştir” sığısıyla iki nüzûl sebebinin zikretmiştir. Bunlardan biri Sa`d b. Ebî Vakkâs'ın bir adamla karşılaştığını daha önce içki içmiş olduklarını, adamın deve çenesi olan bir kemikle Sa`d'ı dövüp burnunu yardığını ve ayetin de bu olay üzerine indiğini ifade eden açıklamasıdır. Diğer de “Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın” ayeti indiği zaman Ömer'in “Allah'ım içki ile ilgili gönlü rahatlatacak bir açıklama indir” demesi üzerine bu ayetin indiğini beyan eden açıklamasıdır.⁴⁷

Tabersî (ö. 548 h.) de el-Bakara 2/219. âyetin tefsirinde bazı sahabîlerin ya Resûlallah bize içki ve kumar hakkında bir yol göster, şüphesiz ki bunlar akli giderir ve malı zayi eder dediklerini ve bunun üzerine âyetin nazil olduğunu söylemekle yetinir.⁴⁸ en-Nisâ 4/43. âyetin tefsirinde nüzûl sebebiyle ilgili bir şey zikretmez.⁴⁹ el-Mâide 5/90-91. âyetlerin tefsirinde nüzûl sebebi olarak İbn Abbâs'tan şunu nakleder: “Bu ayette kastedilen Sa`d b. Ebî Vakkâs ve ensardan bir adamdır. Bu adam Sa`d'a kardeş kılınmıştı. Adam Sa`d'ı yemeğe davet etti. Yemeklerini yediler ve sarhoş kılan nebizi içtiler. Adam ile Sa`d arasında tartışma çıktı ve her biri kendi kabilesini övmeye başladı. O esnada adam deve çenesi olan bir kemik alıp onunla Sa`d'ı dövdü

⁴⁴ İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, (Ahmed Muhammed Şâkir Tahkiki), 4/332-334. Ayrıca bunu takviye eden bilgi için bk. İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, (Abdullâh et-Türkî baskısı), 3/682-683.

⁴⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, bty. 3/317-320.

⁴⁶ Tûsî, *et-Tibyân*, 4/468.

⁴⁷ Tûsî, *et-Tibyân*, 5/435.

⁴⁸ Emînü'l-İslâm Ebû `Alî Fadl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, el-Mecmeu'l `Âlemî li Ehli'l-Beyt, byy. bty. 2/70.

⁴⁹ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 3/78-82.

ve burnunu yardı. Bunun üzerine Yüce Allah onlar hakkında bu ayeti indirdi.” Tabersî bundan başka nüzûl sebebine delalet eden bir şey zikretmez.⁵⁰

Tabâtabâî (ö. 1981) el-Bakara 2/219 ve en-Nisâ 4/43. âyetlerin nüzûl sebab-i ile ilgili bir şey zikretmemiş⁵¹ sadece el-Mâide 5/90-91. âyetlerinin tefsirinde sebebi nüzûl bağlamında iki rivayet zikretmiştir. Bunlardan birini Ayyâşî'nin tefsirinden diğerini de Zemahşerî'nin *Rebîu'l-Ebrâr*'ından nakletmiştir.

Ayyâşî'nin tefsirinden naklettiği uzunca bir rivayetin ilgili kısmı şöyledir: Hişâm b. Sâlim'in Ebû Abdullah'tan (a.s.) naklettiğine göre o şöyle dedi: “Hamza b. Abdulmuttalip ve bazı arkadaşları kendilerine ait sükrükeyi (mısırdan elde edilen bir içki çeşidi) içmek üzere bir araya geldiler. Derken sediften (deve hörgücü yağı) bahsettiler. (Cahiliye döneminde hörgüç ve ciğer ile birlikte içki içmekten hoşlanırlardı). Hamza, ‘onu nasıl elde edebiliriz?’ dedi. Onlar da, ‘İşte bu kardeşin oğlu Ali'nin devesidir’ dediler. Bunun üzerine o da gidip deveyi kesti, sonra da ciğer ve hörgücünü alıp yanlarına geldi. Derken Ali (a.s.) geldi ve devesinin kesildiğini gördü. Bu duruma rahatsız oldu. Ona, ‘Amcan Hamza böyle yaptı’ dediler. O da bunun üzerine Rasulullah'a (s.a.v.) gidip durumu şikâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) onunla birlikte Hamza'nın yanına geldi. Hamza'ya, ‘İşte Resûlullah kapıda’ dedi. Hamza da kızgın bir şekilde yanlarına vardı. Resûlullah (s.a.v.) Hamza'nın yüzündeki kızgınlığı görünce döndü. Hamza da ona, ‘Ebû Talib'in oğlu seni bir yularla getirmek istese bunu yapar’ deyip ardından evine girdi. Resûlullah (s.a.v.) da döndü. Bu olay Uhut'tan önce olmuştu. Bunun üzerine içkiyi haram kılan ayet indi...”⁵²

Zemahşerî'nin *Rebîu'l-Ebrâr*'ından naklettiği rivayet ise şöyledir: İçki ile ilgili üç âyet nazil olmuştur. “Sana içkiyi ve kumarı sorarlar” âyeti nazil olduktan sonra Müslümanlardan kimisi içki içiyordu, kimisi terk etmişti. Nihayet bir adam sarhoş olarak namaza başladı ve Kur'an'ı yanlış okudu. Bunun üzerine “Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, namaza yaklaşmayın.” âyeti indi. Yine içenler içtiler. Nihayet Ömer b. Hattâb da içki içip sarhoş oldu ve bir devenin çene kemiğiyle Abdurrahmân b. Avf'ın başına vurup yaraladı. Sonra da oturup Esved b. Yağus'un Bedir'de öldürülen müşriklere olan üzüntüsünü dillendirmek üzere yaktığı ağıtı (şiiri) okudu. Bu durumu haber alan Resûlullah (s.a.v.) abasını toplayıp sinirli bir şekilde Ömer'in üzerine yürüdü. Elinde bulunan bir şeyi Ömer'e vurmaya üzere kaldırdı. Tam o anda Ömer, ‘Allah'ın gazabından ve Resûl'ün öfkesinden Allah'a sığınırım’ dedi. Bunun üzerine Yüce Allah “Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?”⁵³ âyetini indirdi. Ömer de “vazgeçtik” dedi.⁵⁴ Bu kıssa *Rebîu'l-Ebrâr*'da aynen yer almaktadır.⁵⁵

⁵⁰ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 3/369-370.

⁵¹ Bk. Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizân*, Mevku Kevser, byy. bty. 2/111-113, 4/127-129.

⁵² Ebû'n-Nadr Muhammed b. Mesud el-Ayyâşî, *Tefsirü'l-Ayyâşî*, thk. Kısmu'd Dirasati'l-İslamiyye, Müessesetü'l-Bise, Kum, 1421, 2/72-73.

⁵³ el-Mâide 5/90-91

⁵⁴ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 6/72.

⁵⁵ Cârullâh Mahmûd ez-Zemahşerî, *Rebîu'l-ibrâr ve nusûsu'l-ahyâr* (Beyrut: Muessesetu'l-A'lemî, 1412), 5/9-11.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Görüldüğü üzere Ehl-i Sünnet'ten olan müfessirler bu ayetlerin nüzûl sebebi ile ilgili farklı beş rivayet zikretmişlerdir.

İlk dört rivayetin gerek sahih olması, gerekse kabul edilmesinin herhangi bir sakınca doğurmaması tümünün nüzûl sebebi olarak kabul edilebilmesini mümkün kılmaktadır. Beşinci rivayet ise zayıftır. Zayıf bir rivayetin ayetin nüzûl sebebi olarak kabul edilemeyeceği bilinmektedir. Dolayısıyla beşinci rivayetin ayetin nüzûl sebebi olarak kabul edilmesi mümkün görünmemektedir. Bu rivayetler incelendiğinde ilgili ayetlerin nüzûl sebebini tespit etmede mezhebi taassubu çağrıştıran bir şeyle de karşılaşılmamaktadır.

Şîa müfessirlerinden Tûsî'nin bu ayetlerin nüzûl sebebiyle ilgili rivayetleri arz ediş biçiminden hareketle ilgili rivayetlere pek itimat etmediği söylenebilir. Ancak bundan yola çıkarak mezhebi bir taassuba meylettiği söylenemez.

Tabersî'de de benzer bir durum görünmekle birlikte onun sebebi nüzûlde seçici davrandığı söylenebilir. Ömer'in muvafakatına delalet eden rivayeti arz ederken Ömer'in ismini zikretmemiş ancak Sa'd ile ilgili rivayeti arz ederken Sad'ın ismini zikretmiştir. Hz. Ömer ile ilgili rivayette ismini zikretmemiş olması mezhebi taassubun bir etkisi olarak yorumlanabilir.

Tabatabai'nin tefsirinde ise mezhebi taassubun izleri çok açık bir şekilde görülmektedir. Bunu şöyle izah etmek mümkündür: Maide 90-91. ayetlerin nüzûl sebebini arz ederken iki olay zikreder:

Bunlardan biri ayetin Hz. Hamza hakkında nazil olduğunu ifade eden bir rivayettir ki bunu Şîa kaynaklarından olan Ayyâşî'nin tefsirinden nakletmiştir. Buna denecek bir şey yoktur. Kendi kaynaklarından nakilde bulunması doğaldır.

Diğeri ise ayetin Hz. Ömer hakkında nazil olduğuna delalet eden bir rivayettir. Bu rivayete göre Hz. Ömer içki içerek sarhoş olmuş, Abdurrahman b. `Avf'ı döverek başını yaralamış ve ardından Bedir'de öldürülen müşriklere üzüntüyü ifade eden bir ağıt yakmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber sınırlı bir şekilde onun üzerine yürümüş, elindeki bir şeyle tam onu dövecekken Ömer, 'Allah'ın gazabından ve Resûlü'nün öfkesinden Allah'a sığınırım' demiş ve bunun üzerine Maide 91. ayet nazil olmuştur. Tabatabâî bu rivayeti kendi mezhebinin kaynaklarından değil, farklı itikadi bir düşünceye sahip olan Zamaşerî'den nakletmiştir. Bir diğer şey naklettiği bu rivayeti Zamaşerî'nin tefsirinden değil onun başka bir eserinden nakletmiş olmasıdır. Oysa Zamaşerî tefsirinde, içki ayetlerinin nüzûl sebebi olarak Sünnî kaynaklarda geçen rivayetlerin benzerini zikretmiştir.⁵⁶ Ayrıca Tabatabâî'nin Zamaşerî'den naklen zikrettiği bu rivayetin bir benzeri Sünnî kaynaklarda zayıf bir rivayet olarak yer almakta ve zayıf rivayetin ayetin nüzûl sebebi olarak kabul edilemeyeceği de bilinmektedir.

Son olarak Şîa müfessirlerinden Tabatabâî'nin tefsirinde, sebebi nüzûlün beyanında mezhebi taassubun açık bir şekilde görüldüğü söylenebilir. Sadece kendi mezhebinin kaynaklarından böyle bir nakilde bulunmuş olsaydı mezhebinin görüşünü yansıtması bakımından kabul edilebilir bir yönü olabilirdi. Fakat o bunun yerine farklı bir ekolden olan birinin, Kur'an

⁵⁶ Bk. Cârullâh Mahmûd ez-Zamaşerî, *el-Keşşaf an hakaiki ğevamidi 't-tenzil*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1407, 1/259-260, 513.

ilimleriyle ilgili olmayan bir eserinden, kendi mezhebine uygun düşecek bir nakilde bulunmayı tercih etmiştir. Bunun da mezhebi taassuptan başka bir durumla izah edilmesi zor görülmektedir.

KAYNAKÇA

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî, Sahîhu İbn Hibbân, thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetür-Risâle, 1988.

Ensari, Abdurrahman, Sebeb-i Nüzûlün Tefsire etkisi, Nida Yayıncılık, 2017.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiü'l-Müsnedü's-Sahîhü'l-Muhtasar*, 3. Baskı, thk. Mustafa Dîb el-Buğa, Dâru İbn Kesîr Yemâme, Beyrut, 1987.

Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-ğayb*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrut, 1420.

İbn Cerîr, Ebû Ca'fer Muhammed et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî bi't-Teâvuni Mea'l-Merkezi'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Dâru Hecr, byy., bty.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2006.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafâ es-Seyyid Muhammed ve dğr., Müessesetu Kurtuba ve Mektebetu Evlâdi's-Şeyh li't-Turâs, Cîze, bty.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Daru't-Tunisiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984, 14/203.

Kattân, Menna', *Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1990.

Ebû Dâvud es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şuayb el-Arnaut-Muhammed Kâmi'l Karabellî, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.

Ahmed, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, bty.

Tirmizî, Muhammed b. İsmâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1998.

Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek `ala's-Sahîheyn*, Dâru't-Tesîl, byy. 2014.

İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân, *Tefsîrû'l-Ğur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetu Nezâr Mustafâ el-Bâz, Mekke-Riyad, 1997.

Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru Hecr, Mısır, bty.

Ahmed, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1995.

Ebû Davûd Süleyman b. Eşas es-Sicistani, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Şuayb el-Arnaut-Muhammed Kamil Karabelli, Dâru'r-Risâle el-Alemiyye, 2009.

İbn Cer r Eb  Ca'fer Muhammed et-Taber , *C mi 'l-Bey n an Te'vili  yi'l-Kur' n*, thk. Ahmed Muhammed  akir, Müessesetü'r-Ris le, byy. 2000.

T s , Eb  Ca'fer Muhammed b. Hasan, *et-Tiby n fi tefsiri'l-Kur' n*, Müessesetü'n-Ne ri'l-İsl m , Kum, bty.

Tabers , Em n 'l-İsl m Eb  `Al  Fadl b. Hasan, *Mecmeu'l-bey n*, el-Mecmeu'l ` lem  li Ehli'l-Beyt, byy. bty.

Tab tab , Muhammed Hüseyin, *el-M z n*, Mevku Kevser, byy. bty.

Ayya , Eb 'n-Nadr Muhammed b. Mesud, *Tefsiri'l-Ayya *, thk. K smu'd Dirasati'l-İslamiyye, Müessesetü'l-Bise, Kum, 1421.

Zemah er , C rull h Mahm d, *Reb u'l-ibr r ve nus su'l-ahy r*, Müessesetü'l-A'lem , Beyrut, 1412.

Zemah er , C rull h Mahm d *el-Ke saf an hakaiki  evamidi't-tenzil*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1407.

TÜRKLERİN İLK DÖNEM KUR'ÂN TERCÜMELERİNDE ARAPÇA ALINTIDAN HAREKETLE DİNİ DİRENÇ TESPİTİ

YL Öğr. MELİKE AYDEM

Selçuk Üniversitesi,

aydemmelike@gmail.com - 0009-0001-0477-720X

ÖZET

İslâmiyet'i kabul eden Türkler, Kur'ân'ı tercüme ederken Uygur alfabesi kullanmaktaydılar. Tercüme sırasında dilsel bir direnişin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkçenin Arapçadan beslendiği kısımlar her bir metin çalışmasında şekillenmeye başlamıştır. Zikir ve ibadetlerde sık kullanılan lafızlar, her zaman için tercüme esnasında tercih edilen muhtemel manalara paralel gitmemektedir. Tercüme örneklerinden dilbilimsel özelliklerin yanında kültürel nüanslar da elde edilmiştir. Yalnızca Arapçadan Türkçeye değil, Türkçenin kendi içerisindeki kelime sirkülasyonu da yoğundur. Kur'ân'ın inzâl olduğu coğrafya ile kültürel ve dilsel dengeyi sağlamak İslâmiyet'i henüz kabul eden Türkler için elbette kolay olmayacaktır. Türklerin ilk tercüme faaliyetleri Kur'ân'ın mesajını anlama, yaşama ve benimseme noktasında bireylerin ve toplumların kabul-red sürecine ışık tutacak bir meseledir. Dil organizmasının arka planındaki kavram ve ifade tercihleri, tercüme faaliyetinin her dönem ve şartta müşterek üslup ve problemleri olduğunu gözler önüne sermiştir. Tam da bu sebeple Türklerin ilk tercümelerinde gözetilen tavrın, dilbilimsel bir miras olduğu unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tercüme, Dil Aktarımı, Dinî Direnç

TÜRKLER VE DİL

Türklerin Kullandığı Alfabeler

Göktürk Alfabesi

Türklerin yazı ile geçmişi Hunlar dönemine uzansa da dönemin yazısının keyfiyeti ile ilgili bir bilgi günümüze ulaşmamıştır. Bu sebeple Türkçe yazın tarihi, Göktürk alfabesi ile başlatılmaktadır. Göktürk alfabesinde 38 harf vardır. (Özkan, 2004)

Uygur Alfabesi

Orta İran dillerinden biri olan Soğdca'dan türetilen Uygur alfabesinde (o, ö, u, ü) harfleri vav, (ı, i) harfleri ise ya ile belirtilmiştir. (Özkan, 2004) İslâmiyet'in kabulü sonrasında da uzunca bir süre bu alfabe kullanılmıştır. Bu alfabe 18 işaretten oluşmaktadır. (Erimer, 1969)

Arap Alfabesi

Bu alfabeği kullanan ilk kullananlar Karahanlılardır. Alfabenin benimsenmesi çoğunlukla Farslardan alınan şekliyle olmuştur. (User, 2006) Misyonerlik amacıyla Aziz Kyrillos tarafından geliştirilen Kiril alfabesi, 19. Yy sonlarından itibaren, Türkiye'de yaşayan Türkler haricinde, Türkî coğrafyanın genelinde kullanılmıştır.

Latin Alfabesi

1 Kasım 1928 yılında kabul edilen bu alfabe, Türkiye Cumhuriyetinin güncel alfabetesidir.

Coğrafya ve Dil Aktarımı Mecburiyeti

Mekân, insanı ilk sınırlayan ve tanımlayandır. O zaman bilgi, kümülatif niteliğiyle birlikte, belli bir coğrafyadan iz taşımaktadır. Teknolojinin bilgiyi hızlı ve kolay erişilebilir hâle getirmesinden evvel bilgiye ulaşmak için en önemli yollardan biri mekân değişikliği idi. Bilhassa diyanet, siyaset ve ticaret, bilinçli ya da değil, bilginin yayılmasına öncülük etmiştir. Kültür geçişli, değişken ve şeffaf bir unsur olduğundan dile yansımaları da aynı vecihle ilerlemiştir. Örneğin Türkçedeki denizcilik terimlerinin daha çok İtalyanca olması, Venedik ve Ceneviz ile yakın ilişkiden doğmuştur. (Aksan, 2009) Benzer etkileşim Farsça için de geçerlidir. Nazım biçimleriyle birlikte Fars. kökenli “peygamber”, “kör”, “Mevlâ” vb. kelimeler Türkçede kullanım alanı bulmuştur. Arap dil âlimi Cevâlikî'ye göre de “Kenz” (Hûd 11/12) ve “kuvvirat” (Tekvîr 81/1) kelimeleri Farsçadan Arapçaya geçmiştir. (es-Süyûtî, 2021) Coğrafi yakınlık dilsel yakınlığı da beraberinde getirmiştir. Dil, geçişlilik bakımından dinden daha süratlidir ama kalıcılığı daha azdır. “Dinde birlik, dilde birlikten daha zordur” bu sebeple filozoflar, insanlığı bir dil üzerine toplamaya gayret etmişlerdir. (Rıza, 1991)

İlk Dönem Kur'ân Tercümesi Nüshaları

Türkler Müslüman olduktan sonra Kur'ân'ı tercüme ve tefsir faaliyetlerine başlamışlardır. (Usta, 2011) İran'dan öğrenilen yöntemle önce Arapça altına Türkçesi gelecek şekilde satır aralı tercüme yapılmıştır. Araştırmaya konu olan ilk dönem Kur'ân tercüme nüshaları; Rylands Nüshası, Özbekistan Nüshası, TIEM Nüshası, Meşhed Nüshası, Süleymaniye Nüshası'dır.

Rylands Nüshası/ Manchester (İngiltere), Rylands Kitaplığı Arapça Yazmalar 25-38.

Karahanlı Türkçesi olan bu nüshada Farsça ve Türkçe tercüme bir aradadır. 1145 varaklık eseri kimin, nerede ne zaman istinsah ettiği bilinmemektedir. Aysun Ata'nın, *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi* şeklinde isimlendirmesinden hareketle ilk olarak bu nüshadan başlamak yerinde olacaktır.

Besmele şekillerine bakıldığında birbirinden farklı manalar verildiği görülecektir. “Başladım Tanrı atı birle üküş, rahmetlig ulaşu yarlıkağan” (Mâide Sûresi), “Başladım Tanrı atı birle üküş rahmetlig ulaşu yarlıkağan ol” (Ra'd Sûresi), “Tanrı atı birle rûzî bergem yarlıkağlı” (Kâf Sûresi), “Tanrı atı birle rûzî bergem yarlıkağan” (Zâriyât Sûresi) (Ata, 2004)

Özbek Nüshası/ Özbekistan İlimler Akademisi, Ebu Reyhan el Biruni Şarkistanlık Enstitüsü 2008.

Satıralı bu tercüme Üşenmez'e göre Karahanlı Türkçesinden ziyade Osta Asya Türkçesi ile yazılmış olup, Farsça-Türkçe tercüme içermektedir. Nüsha eksiktir, eldeki varak sayısı 273'tür. Nüshada beş sûre (Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, En'âm, Mâide) bulunmaktadır ve tahmini 10. yüzyıl sonu, 11. yüzyıl başına aittir. (Üşenmez, 2013)

Besmele tercümelerinden örnekler şöyledir: “Tengri atı birle başlayur men, üküş rahmetlig, rahmeti lazım” (Âl-i İmrân). Mâide ve Nisâ sûreleri de aynı şekilde başlamaktadır. Nüsha'nın bazı kısımları eksik olduğundan diğer surelerin nasıl başladığı belli değildir.

TİEM 73 Nüshası

Satır aralı usülle Karahanlı Türkçesine tercüme edilen nüsha, 235 varaktan oluşmaktadır. Besmele şekilleri şu şekildedir: “ol idi atı birle ruzi berigli yarlıkaglı” (Enbiyâ), “başladım tanrı atı birla ruzi berigli yarlıkaglı” (Mu'minûn), “ol idi birla bağırsak yarlıkagan” (Saffât). (Sağol, 1993)

Meşhed Nüshası/ İran, Âstan-i Quds-i Razavi Kütüphanesi, 293 No.

Harezmi Türkçesi nüshanın Taberî tefsirinden Farsça'ya yapılan tercüme epey benzediğinden bahsedilmektedir. Sâd sûresi ile başlayan nüshanın günümüze ulaşan varak sayısı 361'dir. Bu nüshadaki en ilgi çekici kısımlardan biri, besmele tercümelerinin tamamına yakını farklıdır, birkaçı şu şekildedir: “Başladım ol idi atı birle kim örtülmiş nimeni açuk bilür bağırsak mihriban kim kullarındın irük eksük ta atların kabul kılur kabul kılğan kim yazukluglar yazukın örter” (Sâd), “başladım Tanrı atı birle ulug yarlıgan kanug yarlıgan” (Zümer), “başladım ol idi birle kim kâfirler canın katıglık birle alur bağırsak kim mü'minler canın asanlık birle alur soyurkagan kim anlardın hoşnud olur” (Fecr), “başladım ol idi atı birle kim Ka'be'ni aziz kıldı soyurkagan kim yazukluglarını öz rahmeti birle umançlıg tutar soyurkagan kim anıng düşmenlerini helak kılur” (Fîl), “başladım ol idi atı birle kim tang atarnı yaruttı halklar isizlikini Muhammeddin yıratı yılwinçiler yılwinçisini yokatturdu” (Nâs) (Şimşek, 2019)

Süleymaniye Nüshası/ Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Camii No:2

Harezmi Türkçesi Farsça ve Arapça'dan en fazla beslenen lehçe olmakla beraber Karahanlı yazı dili geleneğine dayanmaktadır. Miladî 1363, hicrî 764 yılında istinsah edilmiştir. Satırlı bu nüsha 583 varaklıdır. Besmele tercüme şerhi şu şekildedir: “Tanrı atı birle başlayur men; üküş rahmetlig, rahmeti lazım.” (Nisâ), “Agaz kıldım Tanrı atı birle; dünyada yarlıkagan, ol cihanda yarlıkagan.” (Enfâl), “Başlayur men Tanrı atı birle; üküş rahmetlig, rahmeti lazım.” (Yûsuf), “Başladım Tanrı adı birle; üküş rahmetlig rahmeti lazım.” (Sâd) (Ünlü, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur’ân Tercümesi , 2004)

Referans alınan nüshalarda dört ana unsura bakıldı; ilah, inanan, özel isimler, ibadet-zikir. Tanrı adıyla anılan Allah lafzı, bilhassa Allah şeklinde tercüme edilmemiştir. Fakat mü'min; inanan manasına gelen ism-i fâil şekliyle kullanılmıştır. Bu durum hemen hemen her nüshada vardır. Hatta bunun en net örneği İhlâs sûresi birinci âyet üzerinden okunabilir. Orada da aynı mesele ile karşılaşmıştır. Öyleyse Türkler, kendi kimliklerini tanımlamada garantici, yüce yaratıcıyı tanımlamada şüpheli mi davranmıştır? Her nüshada, besmele şekillerinden bahsetmenin önemli bir sebebi vardır. Besmele gibi hem biçim hem de mana itibarıyla değişmeyen bir ifadenin, aynı nüshada bile birbirinden farklı tercüme edilmesi garip bir tercihtir. Kıraate besmele ile başlamak bir yana, hayatın her alanında yer alacak bu kavramın erek dilde kalıplaşmamış olması dikkati çekmektedir. Bazı dinî terimlerin çevrilmemiş olması normaldir. Zirâ Gök Tanrı inancına mensup olan Türklerde ahiret, ceza- mükâfat, ruh vb. kavramlar vardır. (Eroğlu & Kılıç, 2010) Bunun üzerine İslâmiyet’i kabul ettikten sonra hâlihazırdaki kavramları kullanmış olmaları da abes değildir. Özellikle bir direnç tespit etme gayretinde olmamak elde edilen sonucu değiştirmemekle birlikte malumu hatırlatmıştır. Arapların Kur’ân’ın inzâli sürecinde kendi dilinden ve milletinden bir peygamberin ilettiği mesaja dahi menfi reaksiyon göstermesinden yola çıkıldığında Türklerin red-kabul süreci daha sağlıklı okunacaktır.

Arap gelenek ve kültüründen sıyrılmış bir İslâmiyet’in Türklerle gelmiş olması mümkün değildir. Zaten Hucûrat sûresinin 13. Âyetindeki *tanışasınız* ibâresi mühimdir. Dünya topluluklarının İslâmiyet vesilesi ile dünya işlerinde birbirlerine bilgi, kültür ve değer katmaları da istenen bir özelliktir.

Kaynakça

Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ata, A. (2004). *Türkçe İlk Kur'ân Tercümesi Karahanlı Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erimer, K. (1969). *Eski Türkçe Göktürk ve Uygur Yazı Dili*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eroğlu, T., & Kılıç, H. (2010). Türk İnançları ve İnanışlar. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 749-770.

es-Süyûtî, C. (2021). *Kur'ân'da Mu'arrab (Yabancı) Kelimeler Sözlüğü*. (S. Aksoy, Çev.) İstanbul: Kitâbî Yayınları.

Hamidullah, M. (1965). *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*. (M. S. Mutlu, Çev.) İstanbul: Yağmur Yayınevi.

Özkan, M. (2004). *Tarih İçinde Türk Dili*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

- Rıza, M. R. (1991). *Muhammedî Vahiy*. (S. Özer, Çev.) Ankara: Fecr Yayınları.
- Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi*. Massachusetts Hall: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Şimşek, Y. (2019). *Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- User, H. Ş. (2006). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Usta, H. İ. (2011). *Orta Asya Kur'an Tefsiri*. Ankara: Poyraz Ofset.
- Ünlü, S. (2004, Aralık). Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi. Ankara, Türkiye.
- Ünlü, S. (2004, Aralık). Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi . Ankara, Türkiye.
- Üşenmez, E. (2013). *Türkçe İlk Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

YAHUDİLİKTEN ÇIKMAK MÜMKÜN MÜ? SHLOMO SAND PERSPEKTİFİNDEN YAHUDİLİKTEKİ DİN-IRK PROBLEMİ

Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ

Erciyes Üniversitesi,

adibelli@erciyes.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7398-0017

ÖZET

19. yüzyılda Siyonist düşüncenin Avrupa'daki Yahudi entelektüeller arasında yaygın olduğu bir dönemde tıpkı diğer milletler gibi Yahudilerin de tek bir ırktan geldiği fikri geliştirilmiştir. Bu dönemde Heinrich Graetz, Moses Hess ya da Simon Doubnov gibi Yahudi tarihçiler, Kitab-ı Mukaddes'i tarihsel bir doküman olarak kabul ederek bir "Yahudi milleti/ırkı" icat etmişlerdir. Tek bir kökten gelen ve tarih boyunca safiyetini koruyarak günümüze ulaşan millet fikri, kolektif bir kimlik inşa etmenin önemini bilen Siyonist ideolojinin temel dogmalarından biri olmuştur. İsrail okullarında tarih olarak okutulan hikâyeye göre Yahudilerin tarihi Abraham ile başlamıştır. Tanrı onu ve onun soyunu seçkin kılmış ve ona Kenan ülkesine gelmesini emretmiş ve burayı bu seçkin halka vermiştir. Romalıların M. S. 70 yılında Kudüs'teki Tapınak'ı yıkmasından sonra Yahudiler dünyanın dört bir tarafına dağılmışlar ve iki bin yıl sonra asli vatanlarına dönmüşlerdir.

Siyonist tarih yazımının temel tezlerini sorgulayan çalışmalar 1960'ların sonunda ortaya çıkmaya başlasa uluslararası çapta yankı uyandıran eserler 1980'lerin sonunda post-siyonist yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Bu kategoriye dâhil olan İsraili tarihçi Shlomo Sand'ın 2008 yılında çıkan *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi?* başlıklı kitabının temel amacı İsrail Devleti'nin "ulusal mitini" yapısöküme tabi tutmaktır. Büyük yankı uyandıran bu eserin akabinde 2012 yılında *İsrail Ülkesi Nasıl İcat Edildi?* ve bir yılı sonra da *Neden Artık Yahudi Değilim* başlıklı kitapları yazan Sand'ın temel problematiği bilimsel bir yaklaşımla Yahudiliği mitik kaynaklı muhayyel bir inşa olan anlatılardan ayıklayarak hakikatin tecellisi olan tarihsel anlatıyı ortaya çıkarmaktır.

Bu çalışmadaki amaç bu kültürün bir mensubu olan Sand'ın sunduğu analizlerinden hareketle Yahudilikteki din-ırk problemini ele almaktır. Siyonist ideolojinin iddia ettiği gibi Yahudilik bir ırk mı? Yoksa Sand'ın savunduğu gibi tarih boyunca birçok ırktan meydana gelen bir din mi? Taraflar hangi argümanları esas alarak tezlerini desteklemektedir? Bu tartışmanın aslına bakıldığında hem mit/din-tarih çatışması hem de inancın siyasal emeller doğrultusunda kullanıldığına dair bir önemli bir örnek karşımıza çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Irk, Din, Shlomo Sand, Siyonizm

GİRİŞ

19. yüzyılda Siyonist düşüncenin Avrupa'daki Yahudi entelektüeller arasında yaygın olduğu bir dönemde tıpkı diğer milletler gibi Yahudilerin de tek bir ırktan geldiği fikri geliştirilmiştir. Bu dönemde Heinrich Graetz, Moses Hess ya da Simon Doubnov gibi Yahudi tarihçiler, Kitabı Mukaddes'i tarihsel bir doküman olarak kabul ederek bir "Yahudi milleti/ırkı" icat etmişlerdir. Tek bir kökten gelen ve tarih boyunca safiyetini koruyarak günümüze ulaşan millet fikri, kolektif bir kimlik inşa etmenin önemini bilen Siyonist ideolojinin temel dogmalarından biri olmuştur. İsrail okullarında tarih olarak okutulan hikâyeye göre Yahudilerin tarihi Abraham ile başlamıştır. Tanrı onu ve onun soyunu seçkin kılmış ve ona Kenan ülkesine gelmesini emretmiş ve burayı bu seçkin halka vermiştir. Romalıların M. S. 70 yılında Kudüs'teki Tapınak'ı yıkmasından sonra Yahudiler dünyanın dört bir tarafına dağılmışlar ve iki bin yıl sonra asli vatanlarına dönmüşlerdir.

Siyonist tarih yazımının temel tezlerini sorgulayan çalışmalar 1960'ların sonunda ortaya çıkmaya başlasa uluslararası çapta yankı uyandıran eserler 1980'lerin sonunda post-siyonist yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Bu kategoriye dâhil olan İsraili tarihçi Shlomo Sand'ın 2008 yılında çıkan *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi?* başlıklı kitabının temel amacı İsrail Devleti'nin "ulusal mitini" yapısöküme tabi tutmaktır (Sand, 2012, s. 10). Sand'ın bu kitaptaki amacı, özellikle son bir buçuk asırdır Yahudi tarihi ve Yahudi kimliği konusunda kendi bakış açısını empoze ve bunu bir dogma hâline getirmeye çalışan Siyonist ideolojiye rağmen yeni bir Yahudi tarihi yazmaktır. Sand, tarihsel argümanlar biçiminde sunulan gerekçelerle bir devletin kurulmasını şaşkınlıkla karşılamaktadır: "Yirmi birinci yüzyılın başında Siyonist kolonizasyonu ve İsrail Devleti'nin kuruluşunu ata toprakları, tarihî haklar ya da asırlık ulusal özelemler gibi argümanlar temelinde meşrulaştıran bu kadar çok konuşma yapılacağını hiç düşünmemiştim". Bir tarihçi olarak tarihsel gerçekleri ortaya koymanın vicdani ve bilimsel bir görev olduğu bilinciyle yola çıkan yazarın bu kitabının temel tezi şudur: "Yahudiler daima, dünyanın değişik bölgelerinde ortaya çıkmış ve yerleşmiş önemli dinî topluluklar oluşturmuştur, fakat aynı kökeni taşıyan, sürekli bir göçebelik ve sürgün hâlindeki ve aynı biricik kökene sahip bir *ethnos*'u, oluşturamazlar" (Sand, Comment le peuple juif fut inventé, 2008, s. 36).

Bir başka eserinde bu eserini yazar şöyle değerlendirmektedir:

"Benim görüşüme göre *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi?* temelde Yahudiliğin ve Yahudi kimliğinin geçmişteki ve günümüzdeki tanımına ilişkin özcü ve etnosentrik, tarih dışı anlayışa, tarihsel ve tarihyazımsal malzemeye dayalı bir meydan okumadır. Neredeyse herkes Yahudilerin saf bir ırk olmadığını biliyor, ancak çok sayıda insan (özellikle Yahudi düşmanları ve Siyonistler) hâlâ Yahudilerin çoğunluğunun, kendisini diğer halkların arasına sokan ve bir noktada onlar tarafından reddedilince atalarının anavatanına dönmek için yola çıkan eski bir ırka-halka ya da ebedi bir *etnos*a ait olduğu şeklindeki yanıltıcı görüşe tutunuyor. Tabii ki, Yahudilerin kendilerini "seçilmiş halk" (aşağılanma ve zulme direnme kapasitelerini koruyan ve güçlendiren bir temsil) olarak sundukları birkaç yüzyıldan ve Hıristiyan medeniyetinin Yahudileri Kudüs'ten gelen Tanrı katillerinin doğrudan torunları olarak görme konusundaki iki bin yıllık ısrarından sonra ve özellikle de geleneksel düşmanlığın, onları yabancı ve yozlaştırıcı bir ırk olarak tanımlayan yeni antisemitizm tarafından "geri dönüştürülmesinin" ardından,

Avrupa kültürü tarafından üretilen Yahudilere yönelik bu etnik vizyonun yıkılması kendiliğinden olmayacaktı” (Sand, 2012, s. 11).

Sand, İsrail ulusu fikrinin Siyonist hareket tarafından inşa edildiğini ve bu inşanın Yahudi halklarını aynı kökenden gelen ve İsrail topraklarına kadar uzanan ortak bir ulusal tarihe sahip bir halk olarak gören mitik bir kurucu anlatıya dayandığı fikrini savunmaktadır. Yahudi nüfusunun oluşumunda ihtidaların önemini vurgulamakta ve bundan dolayı Yahudilerin tek bir ortak kökenden geldikleri fikrini kesinlikle reddetmektedir. Dahası, Siyonizm’in ortaya çıkışına kadar farklı Yahudi topluluklar kendilerini yalnızca ortak bir dine, Yahudiliğe mensup olmalarıyla tanımlamış ve kendilerini bir halk olarak görmemişlerdir.

Bu çalışmadaki amaç bu kültürün bir mensubu olan Sand’ın sunduğu analizlerinden hareketle Yahudilikteki din-ırk problemini ele almaktır. Siyonist ideolojinin iddia ettiği gibi Yahudilik bir ırk mı? Yoksa Sand’ın savunduğu gibi tarih boyunca birçok ırktan meydana gelen bir din mi? Taraflar hangi argümanları esas alarak tezlerini desteklemektedir?

YAHUDİLİK TARİHİNE İLİŞKİN MİTLER

Bütün inanç sistemlerinde olduğu gibi Yahudilikte de birçok mit vardır. Buradaki “mit” kavramıyla Dinler Tarihinin benimsediği şekliyle “gerçekten vuku bulduğuna inanılan hikâyeler” kastedilmektedir. Tarih, bilgiye dayandığı hâlde mitler inancı dayanmaktadır ve kaynakları yazılı kültürde kutsal kabul edilen metinler, yazısız kültürlerde ise şifahi gelenektir. İsrail okullarında yeni nesillerin dimağlarına nakşedilen bu mitler çerçevesinde ortak bir kimlik oluşturulmaktadır. Bu sistemden geçen Sand durumu şöyle izah etmektedir: “[...] İsrail’in millî eğitim sistemi bana neredeyse ezelden beri var olan bir Yahudi halkının varlığına bir zerre şüphe duymadan inandırmıştı. Tıpkı Kitab-ı Mukaddes’i bir tarih kitabı olduğundan ve Mısır’dan Çıkış’ın gerçekte yaşandığından yanlışlıkla emin olduğum gibi, Tapınağın yıkılmasından sonra “Yahudi halkının” anavatanından zorla sökülüp atıldığına cehaletimle ikna olmuşum” (Sand, 2012, s. 14).

Bu mitlerin çok önemli tarihsel sonuçları olmuştur. Bu mitik anlatılar üzerinden bir meşruiyet zemini hazırlayarak hak talebinde bulunarak kendilerine bir vatan inşa ederken diğer taraftan da asırlar boyunca vatan dedikleri topraklarda yaşayan insanların haklarını ellerinden almışlardır. Sand’ın itirazı sadece bilimsel bir kaygıyla tarihsel gerçekleri ortaya koymak değil, mitik anlatılar üzerinden oluşturulan durumlardan ötürü acı çeken insanların feryadını duyurmaktır. “Neden başkalarının toprakların gasp ettik?” sorusuna cevap bulmak için mitlere başvurulduğunu hatırlatan Sand, Yahudilik tarihini mitlerden ayıklama teşebbüsüne girişmiştir (Sand, 2010, s. 127).

Mit: Vaat edilmiş toprak

Her İsraili, hiç kuşkuyla mahal kalmadan bilir ki, Yahudi halkı Sina Yarımadası’nda kendisine Tevrat verildiğinden beri vardır ve kendisi de (henüz bir yere yerleştirilmemiş olan on kabile hariç) doğrudan doğruya ve ayrıcalıklı olarak bu soydan gelir. Bu halkın Mısır’ dan geldiğine ve İsrail toprağına yerleştiğine; bu İsrail toprağının, fethedilen ve üzerinde Davud ile

Süleyman'ın muzaffer krallığının inşa edildiği "vaat edilmiş toprak" olduğuna herkes ikna olmuştur (Sand, Comment le peuple juif fut inventé, 2008, s. 29).

Tarihsel verilere göre Yahudiye ve İsrail krallıklarını birleştiren bir monarşi hiçbir zaman olmadığından, İsrailoğullarının yaşadıkları coğrafyanın bütünü ifade eden İbranice bir bölge adı da ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle bölgenin Firavunlar zamanındaki adı olan “Kenan diyarı” tüm Kitab-ı Mukaddes kayıtlarında değişmeden korunmuştur. Tanrı ilk din değiştiren İbrahim'e şu vaatte bulunmuştur: “Sana ve senden sonra soyuna, yabancı olarak kaldığım ülkeyi, bütün Kenan diyarını vereceğim” (Tekvin 17:8). Daha sonra aynı tonda Musa'ya şu emri verir: “Şu Abarim dağına, Moav topraklarında, Eriha'nın karşısındaki Nebo Dağı'na çık ve Kenan ülkesini gör” (Tesniye, 32, 49) (Sand, 2012, s. 24). Kuruluş efsanesine göre, ikinci büyük dramatik karşılaşma Mısır'dan çıkarken çölde gerçekleşmiştir. Yehova Sina Dağı'nda Musa ile konuşmuş ve ona Tevrat'ı vermiştir. On Emir'den sonra, verilen birçok talimat, yükümlülük ve öğüt arasında Tanrı vaat edilen topraklara atıfta bulunur: “İşte seni yolda korumak ve hazırladığım yere getirmek için önünde bir melek var [...]. Meleğim önünüzden gidecek ve sizi Amorlular'a, Hetliler'e, Perizliler'e, Kenanlılar'a, Hivliler'e ve Yebuslular'a götürecektir ve onları yok edeceğim” (Mısır'dan Çıkış, 23, 20 ve 23) (Sand, 2012, s. 70).

Kitab-ı Mukaddes'teki bu anlatılarda Yahve'nin seçilmiş halkı olan İsrailoğullarına kendisini yegâne ilah olarak kabul etmeleri karşılığında ödül olarak toprak tahsis ettiği yönünde bir mesaj verilmektedir. Bu mitin tarih sahnesindeki en büyük yankısı İsrail devletinin kurulmasıyla meydana gelmiştir. *Eretz Israel* ya da *İsrail Toprağı* vaat edilmiş toprak inancının en büyük tezahürü olmuştur. XIX. yüzyıl sonunda koşullar kendine özgü bir konjonktürü doğuracak olgunlukta idi. Böylelikle bu yaşlı halk uzun sürmüş uyuşukluğundan kurtulmuş ve coşku içinde geri dönüp kadim vatana yerleşmeye başlamıştı. Hitler'in korkunç soykırımı olmasaydı, "Eretz Israel" iki bin yıldır bu hayali kurduklarından gönüllü olarak göç edecek milyonlarca Yahudi'yle hızla yeniden iskan edilmiş olurdu. Bu, günümüzde hâlâ çok sayıda İsrailinin inandığı şeydir. İsrail Toprağı / Eretz Israel kavramının Siyonistler tarafın inşa edilmiş süreci Sand şöyle özetlemektedir:

“Ancak yirminci yüzyılın başlarında, Protestan eritme potasında geçirilen yıllardan sonra, teolojik “İsrail Toprağı” kavramı nihayet açıkça coğrafi bir kavrama dönüştürüldü ve rafine edildi. Siyonist kolonizasyon bu adlandırmayı haham geleneğinden aldı ve diğer şeylerin yanı sıra, gördüğümüz gibi sadece Avrupa'da değil, ilk neslin tüm Siyonist liderleri arasında da kabul görmüş olan “Filistin”i silmek için, yeni yerleşimci dilinde sahiplik iddiası için özel bir isim haline getirdi. Bu dil mühendisliğinin başarısı etnosentrik bir hafızanın inşasına katkıda bulundu ve daha sonra isimlerin ülkenin bölümlerine, mahallelere, sokaklara, vadilere ve nehirlerle aktarılmasıyla devam etti. Bu durum, elbette, yerin Yahudi olmayan uzun tarihi üzerinde şaşırtıcı bir sıçramayı mümkün kıldı. Bir bölgenin, nüfusunun büyük çoğunluğunu içermeyen bir mülkiyet ismiyle tanımlanması, bu topraklarda yaşayanların bir grup alt-kiracı ya da kendilerine ait olmayan topraklarda geçici olarak ikamet eden kişiler olarak görülmesi eğilimini kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. “İsrail Toprakları”nın kullanımı, çok eski zamanlardan beri ‘topraksız bir halk’ için tasarlanmış boş bir ülke, ‘halksız bir toprak’ imajının oluşmasına yardımcı olmuştur” (Sand, 2012, s. 28).

Vaat edilmiş toprak mitiyle ilişki diğer önemli bir mitte sürgün mitidir. İsrailoğullarının yaşadıkları topraklardan zorla uzaklaştırıldıkları ve dünyanın dört bir tarafına yayıldıkları dile getiren bu mit, hem bütün Yahudiler tek bir kökten geldiklerini hem de sahip oldukları zorla ellerinden alınan toprakları yeniden kazanma haklarının olduğunu ima etmektedir.

Mit: Sürgün

Aynı şekilde, bu halkın, şanlı dönemin ardından iki defa sürgün yaşadığına da herkes inanır: M.Ö. VI. yüzyılda Birinci Tapınak'ın imhasının ardından ve ikinci kez, MS 70 yılında, İkinci Tapınak'm yıkımından sonra. Yahudi halkı, vaktiyle, Yunanlıların kötü etkisini püskürttükten sonra, İbrani Hasmon Krallığı'nı kurmayı başarmıştı. İsraili Yahudi'nin özdeşleştiği ve halkların en eskisi olarak gördüğü bu halk, yaklaşık iki bin yıl boyunca sürgünde gezgin yaşamayı kabullendi; bu süre zarfında ne bir yere kök saldı ne de yanında yaşadığı "yabancı"lar arasında eridi. Bu halk çok büyük bir dağılma yaşadı: Katlanılması güç serüvenleri onu Yemen'e, Fas'a, İspanya'ya, Almanya'ya, Polonya'ya ve Rusya'nın en ücra köşelerine dek sürükledi, fakat birbirinden uzaklaşan toplulukları arasındaki sıkı kan bağlarını korumayı başardığından yeganeliği bozulmadı (Sand, Comment le peuple juif fut inventé, 2008, s. 29).

19. yüzyılın sonunda, eski vatanına dönmesi için koşullar olgunlaşmıştı. Nazi soykırımı olmasaydı, milyonlarca Yahudi yirmi yüzyıldır hayalini kurdukları gibi Eretz İsrail'i ("İsrail toprakları") doğal olarak yeniden dolduracaktı. Bakir bir toprak olan Filistin, asıl halkının gelip onu yeniden yeşertmesini bekliyordu. Çünkü bu topraklar onlara aitti, oraya tesadüfen gelmiş, tarihi olmayan bu Arap azınlığa değil. Gezin halkın topraklarına yeniden sahip olmak için yürüttüğü savaşlar bu nedenle haklıydı; yerel halkın şiddetli muhalefeti ise suçtu (Sand, Déconstruction d'une histoire mythique: Comment fut inventé le peuple juif, 2008).

Sürgün fikri aslında İsrail'in ulusal bilincinin ve aynı zamanda birçok Avrupalının da kalbinde yer alıyor. Fransız çocukları bile okulda Yahudi halkının sürgüne gönderildiğini öğreniyor.

Sand'a göre sürgün bir mittir ve tüm uzmanlar bunu uzun zamandır biliyor. 1919'da, İsrail Devleti'nin gelecekteki kurucusu ve Başbakanı David Ben-Gurion ve ikinci başkanı olan Isaac Ben Zvi gibi büyük Siyonistler, ortaklaşa yazılan Geçmişte ve Günümüzde Eretz Israel kitabında şunu iddia ettiler: Ne 70'te ne de 135'te sürgüne gitmemişlerdi. Söylenenlere göre Yahudiyeliler sürgüne gitmemişlerdi; daha sonra Hıristiyanlığa geçmişlerdi. İslâm. Arap Fellahları, eski Yahudiye Fellahlarının gerçek torunlarıydı.

Bu Sürgün efsanesi, kökenini gezgin insanlar efsanesinde bulur: Tanrı, bu öldürücü insanları topraklarından kovar ve Mesih'i reddettikleri için onları cezalandırmak için onları dünya çapında dolaşmaya mahkûm ederdi. Bunun ilk izine, 110-114 civarında doğan, 162-168 civarında ölen, Justin Martyr olarak bilinen Nabluslu Justin'de rastlanıyor. Bu Yahudi karşıtı tema Hıristiyan yazarlar tarafından geniş ölçüde ele alınmıştır. Çoğu zaman olduğu gibi mit, temellerini gerçek olaylarda bulur. 135'ten sonra Romalılar Yahudilerin Kudüs'e girmesini fiilen geçici olarak yasakladılar. Justin bu yasağı bütün bir halkın sürgüne gönderilmesine tercüme etti.

Yahudi geleneğine gelince, Yahudi elitlerin bir kısmının M.Ö. 6. yüzyılda Babil'e taşınmasından bu yana Sürgün fikri merkezde yer alıyor. Ancak sembolik bir anlamı var. Sürgün Yahudi dininde fiziksel bir kavram değil, metafizik bir kavramdır. Mesih gelmediği için sürgündeyiz. Sürgün kelimesinin zıttı vatan değil, kurtuluştur. Doğu Avrupalı Yahudilerin talihsizliklerine karşı Siyonistlerin tepkisi, bu Sürgün-kurtuluş kutuplaşmasını Sürgün-vatan olarak değiştirmek oldu. Ulusal Siyonist tarih yazımı, Roma döneminde veya daha sonra bazı yazarlara göre anavatanlarından sürülen, oraya geri döneceğimiz fikrini benimsemiş, farklı Yahudi topluluklarının 19. yüzyılın sonuna kadar ulusal birliğini koruyarak dolaştıkları fikrini benimsemiştir (Shlomo Sand, 2009, s. 12-13).

Mit: Yahudilerin tek bir millet oluşu

Siyonist ideolojinin bütün Yahudileri tek bir kökene dâhil etme ve hatta genetik gibi modern teknikleri de kullanarak Yahudilerin bir ırkın mensubu olduğu yönündeki iddianın bir mit olduğu konusu Sand'ın yazılarına sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu iddianın temelinde Yahudilerin tek bir soydan geldiği ve dışarıdan kimseyi kabul etmedikleri için bu soyun safiyetini tarih boyunca devam ettirdiği mitine dayanmaktadır. Bu iddianın tarihi gerçeklerle örtüşmediği Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi? başlıklı kitapta uzun uzadıya anlatılmaktadır. Ayrıntılara girmeden Sand'ın ileri sürdüğü birkaç önemli argüman üzerinde durmak yeterli olacaktır. En önemli argümanlardan biri ve tarih kitaplarında pek bahsedilmeyen bir konu olan M.Ö. 140-M.Ö. 37 yılları arasında yaşayan bağımsız Haşmoniler Hanedanlığı zamanında Yahudiliğin yerel halka kılıçla empoze edilmesidir. Siyonist ulusal tarih yazımının göz ardı ettiği şaşırtıcı bir tarihsel gerçeklik bulunmaktadır. M.Ö. 2. yüzyıldaki Makabi isyanından M.S. 2. yüzyıldaki Bar-Kokhba isyanına kadar Yahudilik, tebliğci [misyoner karakterli] ilk dindi. Haşmoniler, güney Yahuda'daki İdumeanları ve Celile'deki Ituraeanları zorla ihtida ettirmiş ve "İsrail halkına" dâhil etmişlerdi. Yahudilik bu Yahudi-Helen krallığından başlayarak Ortadoğu'ya ve Akdeniz çevresine yayıldı (Sand, *Déconstruction d'une histoire mythique: Comment fut inventé le peuple juif*, 2008)".

Sand, Yahudilerin dinî tebliğde bulunduğu dair tarihi örnekler vermektedir. Flavius Josephus'un yazıları, Yahudilerin din propagandası yapma tutkusunun tek tanıklığını teşkil etmemektedir. Horace'dan Seneca'ya, Juvenal'den Tacitus'a pek çok Latin yazar bu durumdan söz etmiştir. Diğer taraftan Yahudi sözlü geleneğini teşkil eden Mişna ve Talmud da din değiştirme uygulamasına izin vermektedir. Yahudilikteki proselitizm süreci Hristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte farklı bir yöne evrilmiştir. Hristiyanlığın 4. yüzyılın başındaki zaferi, Yahudiliğin yayılmasına son vermeyip Yahudi dinine ihtidaları Hristiyan kültür dünyasının sınırlar bölgelerine itmiştir.

5. yüzyılda bugünkü Yemen topraklarında, İslam'ın zaferinden sonra ve modern zamanlara kadar torunları inançlarını koruyacak olan Himyar adında güçlü bir Yahudi krallığı ortaya çıktı. Aynı şekilde Arap vakanüvisler, 7. yüzyılda Yahudileştirilmiş Berberi kabilelerinin varlığından söz ederler. Aynı yüzyılın sonunda Kuzey Afrika'ya ulaşan Arap akınlarıyla karşı karşıya kalan ve bunları durdurmaya çalışan efsanevi Yahudi kraliçe Dihya el-Kahina figürü ortaya çıkmıştır. Yahudileşmiş Berberiler İber Yarımadası'nın fethinde yer alacak ve İspanyol-Arap kültürünün

karakteristik özelliği olan Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki özel simbiyozun temellerini atmışlardır.

Yahudilerin sayısı 3. yüzyıldan itibaren giderek azaldıysa ve 4. yüzyılda Filistin'de sayıları azaldıysa bunun nedeni Sürgün değildi. Bunun nedeni Hıristiyan olmaları veya 7. yüzyıldan itibaren Arap fethinden itibaren Müslüman olmalarıdır. Her ne kadar Ben-Gurion, günümüz Filistin'indeki Arapların Antik Çağ Yahudilerinin torunları olduğunu söylerken abartmış olsa da.

Siyonist ulusal tarihçilerin Yahudilerin Hıristiyanlaşması hakkında konuşmaktan hâlâ çekindiklerine dikkat çeken Sand, pek çok Yahudinin Hıristiyanlaştığının çok iyi bilindiğini hatırlatmaktadır. Örneğin Kayserya önemli bir Hıristiyan merkezi haline geldi ve 325 yılındaki ilk İznik konsiline katılanların listesi, İsa'nın takipçilerinin topluluklarının Gazze, Yavne, Ascalon vs. gibi yerleşim yerlerinde de geliştiğini ortaya koymaktadır.

Müslüman fetihleriyle birlikte fethedilen bölgelerde ve özellikle de Filistin'de yaşayan Yahudilerin ihtida ederek eski kimliklerinde uzaklaştıkları önemli bir tarihsel veridir.

İslam'a geçiş sorununu ele almak daha kolay değil. Aynı zamanda Kültür Bakanı olan Siyonist tarihçi Ben-Zion Dinur, İsraili Lavis, 70 ve 135'te sürgünün olmadığını, bunun Arapların 7. yüzyılda gelişile gerçekleştiğini doğruladı. Yahudilerin ayrılacağını, Arap fatihlerin ise kök salacağını söyledi! Saçma fikir: Arap orduları Suriye'ye doğru yoluna devam eden en fazla 40.000 adamdan oluşuyordu. Aslında köylülerin İslamlaştığı kesin gibi görünüyor. Üstelik muhtemelen kitleler İslamlaştıklarının farkında bile değildi. Muhammed bir peygamberdir, Tanrı'nın oğlu değil: Bir Yahudi için bunu kabul etmek Hıristiyanlıktan çok daha kolaydır. Ve fethin ilk safhasında Müslüman olanlar, mükemmel bir din değiştirme aracı olan cizye vergisinden muaf tutuldular (Shlomo Sand, 2009, s. 14).

Yahudiliğe doğru en önemli kitlesel yöneliş Karadeniz ile Hazar Denizi arasında meydana gelmiştir. 8. yüzyıldaki büyük Hazar krallığı Yahudi dinini seçmiştir. Yahudiliğin Kafkasya'dan günümüz Ukrayna'sına kadar yayılması, 13. yüzyıldaki Moğol istilalarının Doğu Avrupa'ya doğru ittiği çok sayıda topluluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Orada Güney Slav bölgelerinden ve mevcut Alman topraklarından gelen Yahudilerle birlikte bu topluluklar büyük Yidiş kültürünün temelleri atmışlardır.

Bu tarihsel vakalar, "Yahudiler" diye adlandırılan toplulukların tek bir etnik kökene dayanmadığına, bilakis birçok millete mensup insan ve toplulukların Yahudi dinini benimsemesi sonucunda "Yahudi" niteliğini taşımış olmasına rağmen neden İsrail devleti ve Siyonist ya da pro-Siyonist yazarlar bir "Yahudi ırkı"ndan bahsediyor? Siyonist yazarlar ve taraftarları bu tarihsel gerçekliklerden habersiz miydi? Sand bu meselenin de Siyonist ideolojiyle doğrudan alakalı olduğu kanaatindedir (Adıbelli, 2023).

SONUÇ

İsraili tarihçi Shlomo Sand'ın çalışmaları, Siyonist ideoloji ve onu benimseyen tarihçiler tarafından nasıl deforme edildiğini, Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan mitler üzerinden nasıl meşruiyet kazanıldığını gözler önüne sermektedir. Tanrı gerçekten İsrailoğullarına Kenan

diyarının tapusunu vermiş mi? Toplu bir sürgün oldu mu? Yahudiler tek bir soyundan mı geliyor? Yahudilik bir ırk mı, yoksa bir din mi? Yahudiliği İsrailoğulları dışında kabul edenler olmadı mı? İsrailoğullarının soyundan gelip Hristiyanlık ya da İslam'ı kabul edenler dinî özelliklerini mi yoksa ırkî aidiyetlerini mi kaybettiler?

Siyonizm, Filistin'deki kolonileşmeyi meşrulaştırmak için Kitab-ı Mukaddes'e başvurdu ve Kitab-ı Mukaddes'i toprağın yasal sahibi olarak sundu. Ardından birçok Yahudi topluluğunun geçmişini Asya, Avrupa ve Afrika'da Yahudiliğe geçen grupların freskleri olarak değil, sözde anavatanlarından zorla sürgün edilen ve iki bin yıl boyunca geri dönmeyi arzulayan bir halkın doğrusal tarihi olarak çizdi. Seküler Siyonizm, İbrahim'in soyuna ilişkin dinsel mit ve günahları onları sürgüne götüren lanetli, gezgin halklara ilişkin Hristiyan efsanesini derinden içselleştirmiştir. Bu iki kaynaktan yola çıkarak, açıkça hayali olan bir etnik grup imajını şekillendirmeyi başarmıştır.

İsrail devletinin hayali kimlik empoze etmesine daha fazla tahammül edemeyen Shlomo Sand, *Yahudilikten Nasıl Çıktım* adlı kitabında istifa dilekçesini arz etmektedir: “İsrail yasalarının hayali bir etnik gruba ait olmamı gerektirmesine ve dünyanın geri kalanına seçilmiş temsilcilerden oluşan bir kulübün üyesi olarak görünmeme katlanamıyorum, bu yüzden istifa etmek ve kendimi bir Yahudi olarak düşünmeyi bırakmak istiyorum” (Sand, 2013).

Sand örneği İsrail devletinin etnik bir zemine dayalı Yahudi kimliği oluşturmasının zorluklarını yansıtmaktadır. Bu aynı zamanda tarihsel gerçekliklerin mitik düşünceyle galip gelmesinin de bir yansımasıdır.

KAYNAKÇA

Adıbelli, R. (2023). Yahudilikteki Din-Milliyet Problemine Shlomo Sand Perspektifinden Bir Bakış. *Avrasya 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (24 - 26 Kasım 2023, Tiflis – Gürcistan) Bilidir Kitabı* (s. 758–765). içinde Academy Global Publishing House.

Sand, S. (2008). *Comment le peuple juif fut inventé*. Paris: Fayard.

Sand, S. (2008). Déconstruction d'une histoire mythique: Comment fut inventé le peuple juif. *Le Monde diplomatique*, 3.

Sand, S. (2008, 08 01). *Déconstruction d'une histoire mythique: Comment fut inventé le peuple juif*. Le Monde diplomatique: <https://www.monde-diplomatique.fr/2008/08/SAND/16205#nh1> adresinden alındı

Sand, S. (2010). Les Israéliens croient aux mythes préfabriqués. *La pensée de midi*(30), 125-134.

Sand, S. (2012). *The Invention of the Land of Israel: From Holy Land to Homeland*. London: Verso.

Sand, S. (2013). *Comment j'ai cessé d'être juif*. Paris: Flammarion.

Shlomo Sand, M. S. (2009). Enquête sur le peuple juif. *L'Histoire*(343), 8-21.

İBRANİLERİN İLK ATASI ABRAHAM'IN TARİHSEL GERÇEKLİĞİ ÜZERİNDEKİ TARTIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ

Erciyes Üniversitesi,

adibelli@erciyes.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7398-0017

ÖZET

Hız. İbrahim, İslam'ın kabul ettiği büyük peygamberlerden biridir. Kur'an onun ne bir Yahudi ne bir Hıristiyan olmayıp "Hanif-Müslüman" olduğunu dile getirirken Tevrat onu İsrailoğullarının ilk atası olarak takdim etmektedir. İki anlatı arasındaki ciddi farklılıklardan dolayı bu çalışmada Tevrat'ta geçen karakter metinde geçtiği şekliyle, yani "Abraham" şeklinde dile getirilmiştir. Tevrat'ın ilk bölümü olan Tekvin 11:26-25:10 pasajlarında yer alan hikâye Yahudi dininin ve Yahudi kimliğinin günümüze kadar sahiplendiği temel özelliklerin kazanılışını anlatmaktadır. Tanrı'nın Abraham ile ahitleşmesi, onun soyundan gelenlerin Yahve'nin has kulları oluşları ve bunlara vaat edilen kutsal toprak gibi konuların aktarıldığı bu metinler teolojik bakış açısıyla okunarak tarihsel birer gerçeklikmiş gibi kabul edilmiştir. 19. Yüzyıldan itibaren Tevrat'ı inceleme konusu yapın tarihsel-eleştirel araştırmalar Abraham ile başlayan atalar dönemine ilişkin hikâyelerin tarihsel gerçekliği hakkında ciddi sorgulamalara yol açmıştır. Bilimsel araştırmalar, Abraham'a dair tüm anlatının tarihsel olarak gerçekleşmesinin imkânsız olduğu ve hikâyenin Tekvin Kitabı'na sonradan eklenmiş olmasının çok muhtemel olduğu sonucuna varmıştır. 1970'li yıllardan sonra araştırmaların odak noktası, tarihsel gerçeklik konusundan yavaş yavaş Tevrat'ı oluşturan metinlerin oluşum çerçevesi üzerine bir tartışmaya doğru kaymıştır.

Bu çalışmadaki amaç Yahudi-Hıristiyan kutsal kitaplarının ilk bölümünü oluşturan Tekvin kitabında Abraham ile ilgili anlatılara dair bilimsel tespitleri özet olarak sunarak bu hikâyenin tarihsel nedenleri ve sonuçları üzerinde durmaktır.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Abraham, Mit, Tarih, Kutsal Toprak

GİRİŞ

Hız. İbrahim, İslam'ın kabul ettiği büyük peygamberlerden biridir. Kur'an onun ne bir Yahudi ne bir Hıristiyan olmayıp "Hanif-Müslüman" olduğunu dile getirirken Tevrat onu İsrailoğullarının ilk atası olarak takdim etmektedir. İki anlatı arasındaki ciddi farklılıklardan dolayı bu çalışmada Tevrat'ta geçen karakter metinde geçtiği şekliyle, yani "Abraham" şeklinde dile getirilmiştir. Tevrat'ın ilk bölümünü oluşturan Tekvin kitabında anlatılan hikâyede

Abraham, İsrail halkının ilk atası olarak gösterilmektedir. “Abram” şekli Kutsal Kitap’ta sadece Tekvin 11:26-17:5, Nehemya 9:7 ve I Tarihler 1:26’da geçmektedir. Bunun dışındaki pasajlarda “Abraham” ismi bu yazılışla kullanılmakta ve bu isim başka hiç kimse tarafından kullanılmamaktadır. Tevrat’a göre adı daha önce “ulu ata” manasında “Abram” iken daha sonra “milletlerin babası” anlamında “Abraham” dönüşmüştür. Bununla birlikte ismin menşei hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir (Harman, 2000, s. 267). Mesela Römer’e göre “Abraham isminin Kutsal Kitap dışında bir benzeri yoktur. İbrani halkının atasını diğer Abram’lardan ayırmak için Tevrat yazarlarından biri tarafından icat edilmiş bir isimdir... Kitab-ı Mukaddes’in ilk kitabı olan Tekvin kitabında anlatılan hikâyesi, MÖ 7. ve 5. yüzyıllar arasında yazılmıştır. Farklı kaynaklardan gelen hikâyelerin birkaç yazar tarafından bir araya getirilmesinin sonucudur. Sonuç, birçok yönü olan bir ata imgesidir: bazen örnek bir mümin, bazen de Tanrı’nın sözüne güvenmeyen bir hilekâr.” (Römer, 2011, s. 20)

Tevrat’ın ilk bölümü olan Tekvin 11:26–25:10 pasajlarında yer alan hikâye Yahudi dininin ve Yahudi kimliğinin günümüze kadar sahiplendiği temel özelliklerin kazanılışını anlatmaktadır. Tanrı’nın Abraham ile ahitleşmesi, onun soyundan gelenlerin Yahve’nin has kulları oluşları ve bunlara vaat edilen kutsal toprak gibi konuların aktarıldığı bu metinler teolojik bakış açısıyla okunarak tarihsel birer gerçeklikmiş gibi kabul edilmiştir.

19. Yüzyıldan itibaren Tevrat’ı inceleme konusu yapın tarihsel-eleştirel araştırmalar Abraham ile başlayan atalar dönemine ilişkin hikâyelerin tarihsel gerçekliği hakkında ciddi sorgulamalara yol açmıştır. Bilimsel araştırmalar, Abraham’a dair tüm anlatının tarihsel olarak gerçekleşmesinin imkânsız olduğu ve hikâyenin Tekvin Kitabı’na sonradan eklenmiş olmasının çok muhtemel olduğu sonucuna varmıştır. Böylece 1970’li yıllardan sonra araştırmaların odak noktası, tarihsel gerçeklik konusundan yavaş yavaş Tevrat’ı oluşturan metinlerin oluşum çerçevesi üzerine bir tartışmaya doğru kaymıştır (Nocquet, 1987, s. 35).

Bu çalışmadaki amaç Yahudi-Hıristiyan kutsal kitaplarının ilk bölümünü oluşturan Tekvin kitabında Abraham ile ilgili anlatılara dair araştırmacıların ulaştıkları bilimsel tespitleri özet olarak sunarak bu hikâyelerin tarihsel değeri üzerinde durmak ve bunların sonuçlarına dikkat çekmektir.

KUTSAL KİTAP’TAKİ HİKÂYE: TEKVİN 11:26–25:10

Abraham’ın hayat hikâyesi Tekvin 11:26-25:10’daki anlatıdan ibarettir. Jean-Louis Ska, Jean-Pierre Sonnet, André Wénin gibi araştırmacılara göre muhtemelen M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren Hebron’da (Yahudiye’de çok eski bir şehir) toplanıp yazıya geçirilen Abraham hikâyelerinin Kutsal Kitap’taki anlatımı, birbirini takip eden edebi türlerden oluşur: efsanevi hikâyeler (etnolojik ve etiyojik anlatımlar), listeler (güzergâhlar ve soyağaçları), konuşmalar ve diyaloglar. Abraham döngüsünün ana temaları ilk atanın ve ailesinin yolculuğu, ilahi vaatler (toprak, sayısız soy) ve bu vaatlerin önündeki engellerdir (Ska, Sonnet, & Wénin, 1999). Bu pasajlarda yer alan rivayetler kesintisiz bir anlatı oluşturmayıp bir dizi münferit olaya işaret etmektedir. Terah’ın oğlu olan Abraham, Nuh’un oğlu Sam’ın soyundan gelen onuncu kuşaktır (Tekvin 11:10-26). Nahor ve Haran adında İki kardeşi vardır. Karısı Saray –daha sonra Sara’ya dönüşecektir- baba bir üvey kız kardeşidir (11:29; 20:12). Aile, Abraham’ın görünürdeki

doğum yeri olan “Keldaniler’in Ur şehrinden” (11:31) Kenan ülkesine doğru göç etti (11:28; 15:7; Nehemya 9:7). Harran’da kaldığı sırada 75 yaşında olan Abram ilahi çağırışı ve ulus olma vaadini aldı, bunun üzerine karısı ve yeğeni Lut’la birlikte Kenan’a doğru yola çıktı (Tekvin 12:1-5). Şekem’de bir başka ulusal toprak vaadi aldı ve Beyt-El ile Ai arasındaki bölgede dolaşmaya devam etmeden önce bir sunak inşa etti. Bu bölgede de bir sunak inşa etti ve ilahi ismi çağırdı, daha sonra Negev’e doğru yolculuk etti (12:6-9).

Kıtlık nedeniyle Mısır’a doğru yollara revan olan Abraham, başına gelebilecek ölüm tehlikesini önlemek için çok güzel olan karısı Sara’yı kız kardeşi olarak gösterdi. Sara, Firavun’un sarayına götürüldü, ancak ilahi ikazlar sonucunda yalan ortaya çıkınca serbest bırakıldı (12:10-20). Abraham, Kenan diyarına döndü ve yolculuğuna devam etti. Bu sırada Lut otlaklar yüzünden çıkan tartışmalardan dolayı kabileden ayrıldı ve ülkeyi terk etti (13:5-9). Bu olayı, ulus olma ve topraklara sahip olma konusundaki ilahi vaatlerin yinelenmesi izledi (13:14-17: “Lut Avram’dan ayrıldıktan sonra, RAB Avram’a, “Bulduğun yerden kuzeye, güneye, doğuya, batıya dikkatle bak” dedi, “Gördüğün bütün toprakları sonsuza dek sana ve soyuna vereceğim. Soyunu toprağın tozu kadar çoğaltacağım. Öyle ki, biri çıkıp da toprağın tozunu sayabilirse, senin soyunu da sayabilecek. Kalk, sana vereceğim toprakları boydan boya dolaş” (Kitabı Mukaddes, 1997)). Abraham yine bir sunak inşa etti, bu kez Hevron’da (13:18). “İbrani” Abraham daha sonra Sodom ve Gomora’yı yağmalarken Lut’u esir alan doğulu kralların istilacı koalisyonuna karşı 318 hizmetkârdan oluşan bir kuvvete liderlik eden ideal “soylu savaşçı” şeklinde tanımlanan askeri bir şef rolünde görünür. Büyük Ata yeğenini kurtardı ve ganimeti geri aldı. Dönüşünde Salem’in kâhin kralı Melkizedek tarafından kutsandı ve ona ondalık vergi ödedi. Ancak Sodom kralının geri alınan ganimetlerden pay alma teklifini reddetti. Abraham bir kez daha, şimdi ayrıntılı bir antlaşma töreniyle mühürlenmiş olan ilahi vaatlerin onayını aldı (15:7: “Tanrı Avram’a, “Bu toprakları sana miras olarak vermek için Keldaniler’in Ur Kenti’nden seni çıkararak RAB benim” dedi. 15:18-21: “O gün RAB Avram’la antlaşma yaparak ona şöyle dedi: “Mısır Irmağı’ndan büyük Fırat Irmağı’na kadar uzanan bu toprakları, Kenliler’in, Kenizliler’in, Kadmonlular’ın, Hititler’in, Perizliler’in, Refalılar’ın, Amorlular’ın, Kenanlılar’ın, Girgaşlılar’ın, Yevuslular’ın topraklarını senin soyuna vereceğim.”).

Tanrı’nın onun zürriyetini bereketli kılacağı yönündeki ilk vaadinin üzerinden on yıl geçmişti ama Sara’nın hâlâ çocuğu yoktu. Bu nedenle Sara, cariyesi Hacer’i kocasına ikinci eş olarak verdi. Bu birliktelikten İsmail doğdu, Abraham o sırada 86 yaşındaydı (16:1 vd.). Kutsal Kitap bu hadiseden sonra geçen 13 yıl hakkında sessizdir. Daha sonra Kutsal Yazılar Tanrı’nın zengin bir soy vaadini yeniden doğruladığını ve güçlendirdiğini bildirir. Abraham “birçok ulusun babası” olacak, soyundan uluslar doğacak, krallar çıkacaktı (17:1-8). Bu noktada, Abram ve Saray olan isimleri sırasıyla Abraham ve Sara olarak değiştirildi (17:5, 15). Buna ilaveten Tanrı’nın Abraham ve onun soyuyla yaptığı antlaşmanın değişmezliğinin bir göstergesi olarak bütün büyük küçük bütün erkeklerin sünnet olması emredildi (17:9-14). Sara’ya İshak adı verilecek ve aracılığıyla antlaşmanın sürdürüleceği bir oğul vaat edildi (17:16-19, 21). Abraham daha sonra kendisini, İsmail’i ve ev halkındaki bütün erkekleri sünnet ettirdi (17:23-27).

Mamre’nin sedirlerinin yanında Büyük Ataya üç haberci görüldü. Onları konukseverlikle ağırladı ve onlardan oğlunun ve mirasçısının doğumunun yaklaştığını öğrendi (18:1-10). Daha önce Abraham gibi Sara da bu haberlere içinde güldü (18:12; krş. 17:17) ama Rab’bin Kendisi

bu haberlerin doğruluğunu onayladı (18:14). Ayrıca Sodom ve Gomora'yı yok etme kararını da açıkladı. Abraham, orada bulunabilecek masum bir sabi uğruna cezanın iptal edilmesi için yalvardı. Görünüşe göre böyle bir şey bulunamadı. Ancak Lut, Abraham'ın yüzü suyu hürmetine yıkımdan kurtuldu (18:16-19:29). Büyük Ata, Negev bölgesine yolculuk etti ve Kadeş ile Şur arasına yerleşti. Gerar'dayken karısı Sara'yı yine kız kardeşi olarak tanıttı. Kral Abimelek Sara'yı sarayına aldı, ama gördüğü bir rüyada Tanrı tarafından ölümle tehdit edildikten sonra onu zarar görmeden serbest bıraktı (bölüm 20). Tanrısal vaadin gerçekleşme zamanı artık gelmişti. 90 yaşındaki Sara (17:17), 100 yaşındaki Abraham'a İshak adını verdiği bir erkek evlat doğurdu (21:1-3, 5). Ancak bu olay aile içi uyumsuzluğa neden oldu. Sara Hacer ve İsmail'in kovulmasını talep etti. Sıkıntı içindeki Abraham'ı kabul etmeye ikna eden sadece Sara'nın lehine olan ilahi müdahaleydi (21:9-21). Bu sırada, Abimelek'in girişimiyle, Büyük Ata, Beer-Şeva bölgesindeki sulama haklarını da düzenleyen bir saldırmazlık anlaşması imzaladı. Daha sonra Filistliler'in ülkesinde önemli bir zaman geçirdi (21:22-34).

Abraham'ın yaşamının doruk noktası, Moriah topraklarında İshak'ı kurban etmesi için verilen ilahi buyruktu. Abraham tereddütsüz itaat etti ve eli sadece son anda bir melek tarafından durduruldu. En yüce iman sınavını geçen Büyük Ata, şimdi son kez ilahi lütfâ mazhar oldu ve tanrısal vaadi aldı: soyu gökteki yıldızlar ve deniz kıyısındaki kumlar kadar çok olacak; soyu, düşmanlarının kentlerini mülk edinecek; soyu aracılığıyla yeryüzündeki bütün uluslar kutsanacaktı (22:17). Abraham'ın sonraki eylemleri işlerini bitirmekle ilgiliydi. Sara'nın Kiryat-Arba'da (Hebron) ölümü, Hititli Efron'dan aile mezarı olarak Makpela mağarasını almasına vesile oldu (bölüm 23). Daha sonra Abraham, İshak'a bir eş bulması için kıdemli hizmetkârını Haran'a gitmesi için görevlendirdi, yerel bir Kenanlı gelin fikri ona tamamen iğrenç geliyordu (bölüm 24). İshak'ın Rebeka ile evlenmesinden sonra Abraham'ın kendisi de yeniden evlendi. Ketura ile yaptığı bu evlilikten İshak ve İsmail gibi ulusların simgesi olan birkaç çocuk doğdu. Böylece Abraham'ın birçok ulusun babası olacağı vaadi (Tekvin 17:4) gerçekleşmiş oldu. Ancak o, tüm mal varlığını İshak'a vasiyet etti, diğer oğullarına armağanlar verdi ve onları Doğu ülkelerine gönderdi. Abraham 175 yaşında öldü ve İshak ile İsmail tarafından Makpela mağarasına gömüldü (25:1-11). (Sarna & Sperling, 2007, s. 281-282)

TARİHSEL-ELEŞTİRLE BAKIŞ

Asırlar boyunca tarihsel bir şahsiyetin hayat hikâyesi gibi algılanan Abraham'a dair anlatılar Yahudi ve Hristiyan inananlar ve din adamları tarafından tarihsel bir gerçeklikmiş gibi algılanıyordu. Mesela, ünlü Protestan teolog Calvin, Abraham'ın hayatıyla ilgili olayların teolojik bir okumasını yapmış ve bu anlatıların tarihsel gerçekliği konusunda en ufak bir şüphe duymamıştır (Calvin, 1554, s. 507). 19. yüzyılda Tevrat üzerine yapılan tarihsel eleştirel araştırmalar bu kitaplarda anlatılan hikâyelerin tarih mi yoksa mit kategorisinde mi değerlendirilmesi gerektiği sorusunu gündeme getirmiştir. 20. yüzyılın başlarında ve ortalarında, William F. Albright ve G. Ernest Wright gibi önde gelen arkeologlar ve Albrecht Alt ve John Bright gibi Kutsal Kitap bilginleri hilallerde anlatılan bu şahsiyetlerin ve bunlara ilişkin hikâyelerin tarihselliği konusunda kuşku duymamışlardır. Kutsal Kitap araştırmacılarının mensup oldukları farklı ekollerin çoğu tarafından atalar dönemi gerçek/tarihsel olarak kabul edilmiş ve Abraham ve soyundan gelen diğer erkek ve dişi atalar

gerçek kişiler olarak görülmüştür (Moore & Kelle, 2011, s. 19). Ancak 1970’lerde İsrailoğullarının geçmişi ve Kutsal Kitap metinleriyle ilgili yeni argümanlar bu görüşlere meydan okumaya başlamıştır. Bu argümanlar Thomas L. Thompson’un *The Historicity of the Patriarchal Narratives* (1974) ve John Van Seters’in *Abraham in History and Tradition* (1975) adlı kitaplarında dile getirilmiştir.

Yakın bir döneme kadar eski İsrail tarihçileri İsrail’in tarihini anlatmaya “atalar” dönemi olarak adlandırılan ve Orta Tunç I (yaklaşık M.Ö. 2000–1750), Orta Tunç II (yaklaşık 1750–1550) ya da Geç Tunç Çağı’nın başlarına (yaklaşık 1550-1200) tarihlenen dönemle başlama eğilimindeydiler. Bu tarihlerin temelinde, Yaratılış kitabında Abraham ve soyu, Tevrat’ın geri kalanında Musa ve Mısır’dan Çıkış, Yeşu ve Hâkimler kitaplarında fetih ve yerleşim hakkında kaydedilen rivayetlerin, İsrail’in erken Demir Çağı’nın sonunda bir ulus olarak doğuşundan önceki bir döneme ait bazı tarihsel kanıtları koruduğu varsayımı yatmaktadır. Ataların içinden çıktığı arka planı ve sosyal ortamı belirlemek için ataların kişisel isimleri; halkların ve yerlerin isimleri; evlilik, çocuk doğurma ve miras hakları ile ilgili sosyal gelenekler ve çeşitli hikâyelerdeki göçebelik türleri ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Ancak ilk ataları M.Ö. 2. binyıla yerleştirme çabası başarısız olmuştur çünkü öykülerdeki tüm özellikler M.Ö. 1. binyıl kaynaklarında doğrulanabilir ve hikâyelerdeki devenin evcilleştirilmesi veya Filistliler, Aramiler ve Araplara atıfta bulunulması gibi bazı öğeler çok daha geç bir zamana aittir. İbrahim ile doğu kralları arasındaki savaşı (Tekvin 14) 2. binyılın tarihine uydurmak için gösterilen özel çaba, ilgili çeşitli kralları ve ulusları tanımlamaya çalışarak makul öneriler getirmekte başarısız olmuştur (Seters, 2005, s. 13).

Tekvin’deki hikâyelerde M.Ö. 2. binyılın başlarında Kenan’da ya da çevresinde bilinen tarihle kesin olarak ilişkilendirilebilecek belirli bir şey olmadığı ve aslında herhangi bir tarih için sağlam bir kanıt bulunmadığı artık genel olarak kabul edilmektedir. Bahsedilen kralların hiçbiri başka kaynaklardan bilinmemektedir. Abimelek’in Filistilerin kralı olarak tanımlanması tarihsel olarak doğru olamaz, çünkü Filistiler Filistin’e ancak ikinci binyılın sonlarında gelmişlerdir. Bu metinde şifreli bir şekilde bahsedilen dört doğu krallığı, Elam, Babil, Asur ve Hitit krallığı, hiçbir zaman bir ittifak oluşturmamış ve M.Ö. 2. binyıl boyunca Filistin’i ne toplu olarak ne de tek tek kontrol etmemişlerdir. Tüm bu anlatı tarihsel olarak imkânsızdır ve hikâye büyük olasılıkla Tekvin’a sonradan eklenmiştir (Seters, 2005, s. 13). Abraham’ın “Keldanilerin Ur’undan” geldiği belirtilir, ancak Babilliler çok daha sonraki bir zamana kadar Keldaniler olarak bilinmiyorlardı. Laban bir Arami olarak tanımlanır, ancak Aramilerin M.Ö. 12. yüzyıldan önce tanımlanabilir bir siyasi varlık olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur (McNutt, 2020, s. 41).

Thomas L. Thompson adı geçen kitabında (*Atalar Dönemi Anlatılarının Tarihselliği*) ilk ataların belirli bir tarihsel döneme güvenli bir şekilde yerleştirilebileceği varsayımı hakkında ciddi sorular ortaya atmıştır. Thompson, atalar dönemine dair kanıt bulmak için eski metinler de dâhil olmak üzere antik dünyadaki eserleri incelemiştir. Ancak Albright’ın aksine Thompson, atalara ilişkin hikâyelerin Orta Tunç Çağı’na tarihlendirilmesi gerektiğine dair ikna edici bir kanıt bulamamıştır. Aksine Thompson, Albright’ın atalara dair hikâyelerin Orta Tunç Çağı’ndaki yaşamı betimlediğine dair bazı iddialarının yanlış olduğunu göstermiştir. Dahası Thompson, Albright’ın atalara dair hikâyelerde gördüğü Orta Tunç Çağı özelliklerinin

birçoğunun çeşitli dönemlere tarihlenebileceğini ve bu ayrıntıların önemli bir kısmının Demir Çağı'ndan, yani hikâyelerin muhtemelen yazıldığı dönemden geldiğini göstermiştir.

Thompson'ın ilk ataların Orta Tunç Çağı'nda yaşadığına dair ikna edici bir kanıt bulunmadığı ve ilk atalarla ilgili Kutsal Kitap metinlerinin Demir Çağı koşullarını ve kaygılarını yansıttığı yönündeki iddiaları, John Van Seters'in adı geçen kitabıyla (*Tarihte ve Gelenekte Abraham*) desteklemiştir. Van Seters, Abraham anlatılarını sistematik olarak incelemiş ve Abraham'ın özel tasviri, hikâyelerde geçen isimler, genel sosyal ortam ve hikâyelerin mesajları ya da görünürdeki niyetleri de dâhil olmak üzere neredeyse her yönünün bu hikâyelerin Demir Çağı ürünleri olduğunu gösterdiğini savunmuştur (Moore & Kelle, 2011, s. 18-19).

Metin eleştirisi yaklaşımıyla ele alındığında Tekvin bölümünde Abraham ile ilgili anlatının birbirinden kopuk ve parçalı yapısı ve üslupla ilgili hususlar, çeşitli sözlü geleneklere ve yazılı kaynaklara dayanan bir kompozisyona işaret ediyor gibi görünmektedir. Abraham'ın tarihsel bir şahsiyet olduğundan şüphe edenlerin en önemli argümanlarından biri, ona ya da onunla doğrudan bağlantılı herhangi bir şahsiyete ismen atıfta bulunan Kutsal Kitap haricinde hiçbir kayda henüz rastlanmamış olmasıdır. Bu tür eşzamanlı kontrollerin yokluğunda ve Kutsal Kitap'ın kronolojik verilerinin zorlukları ışığında, Büyük Atanın tarih çerçevesindeki yeri kesin olarak belirlenememiştir. 20. yüzyılın ortalarında Nuzi, Mari ve diğer yerlerdeki arkeolojik keşiflerden elde edilen sosyolojik ve onomastik kanıtları bir araya getirerek Abraham'a M.Ö. 2. binyılda tarihsel bir ortam sağlama girişimleri zaman testine dayanmamıştır (Sarna & Sperling, 2007, s. 283). Mesela Tekvin 21'de bahis geçen Negev ve Beer-Şeva bölgelerinde yapılan arkeolojik kazılarda Orta Tunç Çağı'ndan (MÖ 17.-15. yüzyıllar) kalma hiçbir yerleşim yeri bulunamamıştır (Nocquet, 1987, s. 40). Netice itibarıyla bir asır süren kapsamlı araştırmalardan sonra, tüm saygın arkeologlar sadece Abraham değil atalar dönemini kapsayan İshak ya da Yakup'u da güvenilir "tarihî şahsiyetler" hâline getirecek herhangi bir bağlam bulma umutlarını yitirmişlerdir (Dever, 2001, s. 63). Böylece Arkeologlar 21. yüzyılın başlarında Abraham, İshak ya da Yakup'u güvenilir tarihsel figürler haline getirecek herhangi bir bağlam bulmaya çalışmayı bırakmışlardı. Ancak Frevel'in belirttiği gibi, bilimsel yaklaşımla tarihsel olarak Tevrat'ta anlatılan olayların yaşandığı kanıtlanamadığı gibi bunlar reddetmek de mümkün değildir. Birçok gösterge, Kutsal Kitap anlatılarının ataların dönemini yansıtmaktan ziyade inşa ettiğini göstermektedir (Frevel, 2023, s. 38).

Tarihsel eleştirel araştırmalar Abraham ile ilgili farklı hikâyeler arasında olduğu iddia edilen paralelliklerin çoğunun hatalı olduğu (örneğin, eş-kardeş evliliği) ya da 2. bin yılın belirli bir dönemiyle sınırlı olmadığı (örneğin, taşıyıcı annelik) göstermiştir. Hem tarihsel hikâyelerde anlatılanları teyit etmemesi hem bu anlatılanların tarihsel verilerle örtüşmemesi, diğer taraftan anlatıların geçtiği bölgelerde yapılan kazıların hikâyeler doğrulayacak bulgular ortaya koymaması araştırmacıları Abraham'ı hayali bir sembolik inanç modeli, İsrail'in toprakları üzerindeki iddialarını meşrulaştıran ve eylemleri çocuklarının eylemlerinin habercisi olan bir figür olarak görme eğilimine sevk etmiştir (Sarna & Sperling, 2007, s. 283).

SONUÇ

Bilim adamlarının birçoğuna göre, atalar çağı, Çıkış ve Hâkimler dönemiyle birlikte, herhangi bir tarihsel dönemle ilgili olmayan geç bir edebî yapı olarak görür ve bir yüzyıl süren kapsamlı

arkeolojik araştırmalardan sonra, tarihsel bir Abraham'a dair hiçbir kanıt bulunamamıştır. Tekvin'i de içeren Tevrat'ın, Babil esareti sırasında Yahuda'da kalan ve toprak üzerindeki haklarını "babaları Abraham'a dayandıran Yahudi toprak sahipleri ile karşı iddialarını Musa'ya ve İsrailoğulları'nın Çıkış geleneğine dayandıran geri dönen sürgünler arasındaki gerilimin bir sonucu olarak erken Pers döneminde, yaklaşık MÖ 500'lerde yazıldığı sonucuna varılmıştır.

Kutsal Kitap'ta anlatılan hikâyelerde zikri geçen yerleşim yerlerinde yapılan kazılar o zamandan beri "Abraham" isminin Mezopotamya'da farklı zamanlarda ve farklı yerlerde bulunduğu, Ur'da özel bir kullanımı olmadığı sonucuna varılmasına yol açmıştır. Dahası, Mezopotamya'daki tarihsel göçler hakkında artık yeterince malumat bulunmakta ve Mezopotamya ile Kenan arasında herhangi bir göç olduğuna ya da Bronz Çağı'nda İbrahim gibi tarihi bir figürün var olduğuna dair arkeolojik bir kanıt yoktur. Arkeologlar ayrıca İbrahim'in yaşadığı varsayılan dönemdeki Filistin coğrafyasının Kutsal Kitap'taki anlatımla uyuşmadığını belirtmektedir. Bir arkeolog ifadesiyle Kutsal Kitap'ta Vaat Edilmiş Topraklar hiçbir haritada bulunamaz, çünkü coğrafi bir yerden ziyade sembolik bir yerden oluşmaktadır.

Hem geçmiş hem de günümüz dünyasını şekillendiren olaylar tarihsel olaylardan ve tarihsel şahsiyetlerden ibaret değildir. Yahudilikteki Abraham misali, Hristiyanlıktaki Tanrı İsa misali mitlerin insanları harekete geçirme yönündeki güçlerini göstermektedir. İnançlar insanların hayat tarzlarını, hayallerini, beklentilerini belirli ölçülerde belirlediği diğerlerine yönelik tutum ve davranışlarını da şekillendirmektedir. Abraham örneği, Yahudiliğin bir dogma hâline getirdiği seçilmişlik, Tanrı ili ahitleşme ve vaat edilmiş toprak fikirlerinin ortaya çıkış noktasını teşkil etmektedir. Tarih kesin ve tartışmasız bir biçimde sözünü geçiremediği sürece mit hâkimiyetini korumaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Calvin, J. (1554). *Institution de la religion chrestienne*. Geneve.

Dever, W. G. (2001). *What Did the Biblical Writers Know, and when Did They Know It?: What Archaeology Can Tell Us about the Reality of Ancient Israel*. Grand Rapids: William B. Eerdmans.

Frevel, C. (2023). *History of Ancient Israel*. Atlanta: SBL Press.

Harman, Ö. F. (2000). İbrâhim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 266-272). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kitabı Mukaddes. (1997). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

McNutt, P. M. (2020). *Reconstructing the Society of Ancient Israel*. Westminster: John Knox Press.

Moore, M. B., & Kelle, B. E. (2011). *Biblical History and Israel's Past: The Changing Study of the Bible and History*. Grand Rapids: William B. Eerdmans.

Nocquet, D. (1987). Abraham ou le «père adopté». Où se cache l'historicité d'Abraham ? *Foi et vie*, 96(4), 35-53.

Römer, T. (2011). Itinéraire d'un riche éleveur. *Historia*, 20-26.

Sarna, N. M., & Sperling, S. D. (2007). Abraham. *Encyclopedia Judaica* (Cilt 1, s. 280-283). içinde Farmington Hills: Thomson Gale.

Seters, J. v. (2005). Abraham. L. Jones (Dü.) içinde, *Encyclopedia of Religion* (2 b., Cilt 1, s. 13-17). Farmington Hills: Thomson Gale.

Ska, J.-L., Sonnet, J.-P., & Wénin, A. (1999). *L'analyse narrative des récits de l'Ancien Testament*. Paris: Cerf.

SOCIOECONOMIC EFFECTS OF INTERNATIONAL MIGRATION: LITERATURE REVIEW

Yaren GÖKAY

Tarsus University

gokay.yaren33@gmail.com, 0009-0006-3582-1927

Assoc. Prof. Sefa ÖZBEK

Tarsus University

sefaozbek@yahoo.com, 0000-0002-1043-2056

Assist. Prof. Mustafa NAİMOĞLU

Bingöl University,

mnaimoglu@bingol.edu.tr, 0000-0001-9684-159X

ABSTRACT

Migration, which has a history that can be traced back to the beginning of human history, can be expressed as the process of pursuing the feeling of having one's needs met. Migration can also be defined as changes in location made by individuals or groups in order to achieve better living conditions. In this period, defined as the "age of migration" in the words of Castles and Miller (1993), discussing why and how migration occurs and revealing the relationship between migration and other variables has become an inevitable responsibility and obligation for social scientists. There are many reasons for migration, and natural disasters, famines and wars are some of them. In the literature, the phenomenon of migration has generally been examined with its economic effects. However, migration is a concept that has social reasons and consequences as well as economic ones. In this study, studies that include not only the economic but also the social effects of migration are investigated. In this context, the focus is on the effects of migration on socio-economic variables such as inflation and unemployment. Thus, by identifying the deficiencies in the literature, suggestions for future studies will be presented, and policy suggestions will be listed by evaluating the current situation in the relevant literature.

Keywords: Migration, Inflation, Unemployment.

ULUSLARARASI GÖÇÜN SOSYOEKONOMİK ETKİLERİ: LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

ÖZET

İnsanlık tarihinin başlangıcına kadar uzanabilecek bir geçmişe sahip olan göç, insanın ihtiyaçlarının karşılanma duygusunun peşinden gitme süreci olarak ifade edilebilmektedir. Göç, bireyin ya da grupların daha iyi yaşam koşullarına kavuşabilmek adına yaptıkları mekân değişiklikleri şeklinde de tanımlanabilmektedir. Castles ve Miller'ın (1993) ifadesiyle "göç çağı" olarak tanımlanan bu dönemde, göçün neden ve nasıl gerçekleştiğini tartışmak ve göçün diğer değişkenlerle ilişki boyutunu ortaya koymak, sosyal bilimciler için kaçınılmaz bir sorumluluk ve yükümlülük haline gelmiştir. Göçün çok sayıda sebebi vardır ve doğal afet, kıtlık ve savaşlar bunlardan bazılarını oluşturmaktadır. Literatürde göç olgusu genel olarak ekonomik etkileri ile incelenmiştir. Ancak göç ekonomik olduğu kadar sosyal sebepleri ve sonuçları olan bir kavramdır. Bu çalışmada göçün sadece ekonomik değil ayrıca sosyal etkilerini de içeren çalışmalara araştırılmaktadır. Bu bağlamda göçün enflasyon, işsizlik gibi sosyo-ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerine yoğunlaşmaktadır. Böylece hem literatürde var olan eksiklikler tespit edilerek bundan sonraki çalışmalar için öneriler sunulacak hem de ilgili alan yazına ilişkin durum değerlendirmesi yapılarak politika önerileri sıralanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Enflasyon, İşsizlik.

INTRODUCTION

Throughout history, migration has occurred continuously due to social, political and economic reasons. Migration can be defined as permanent or temporary abandonment of places of residence within a country or between different regions of the country. The reasons for migration include transportation, poverty, globalization and economic reasons (Şen, 2014). People's desire for a better future can be considered as the main reason for migration. Migrations can be from rural to rural, from urban to rural, from rural to urban and from urban to urban. We can examine migrations in two ways as 'forced' and 'voluntary'. Voluntary migrations are when an individual decides to migrate and does so voluntarily. Voluntary migrations occur as a result of the individual or family wanting to increase their level of welfare. Another type of migration, forced migration, is when individuals seek and migrate to places where they feel safer, without their own will or desire (Şahin, 2015). Among the factors of migration, internal migration and external migration are effective. Internal migration refers to migration movements that occur

within the borders of the country where the person lives. In general, it is done from town life to city life due to better living conditions and easier access to health and education. External migration is defined as migrating from the border of a country where people currently live to the border of another country (Kocadaş, 2016). This situation causes the population of the country that migrates to decrease and the population of the country that receives migration to increase. The main factors that cause migration can be listed as poverty and unemployment, education, natural disasters, and labor.

The phenomenon of migration has played a major role in the economic growth factor between countries, because it has great economic importance for both the countries that receive and send immigrants. In fact, for a country to grow, develop and progress sustainably, it must give importance to innovation and technology. From a macroeconomic perspective, the main goal of countries is economic growth. In developed countries and countries with sustainable growth rates, the importance of qualified labor, especially education and technology, is revealed. At the same time, it is seen that economic growth is achieved as a result of the importance given to R&D and innovation (Özbek, 2021). This study includes a literature review on migration. Then, general evaluations are made and the study is concluded.

LITERATURE REVIEW

Topbaş and Tanriöver (2008) wanted to compare the relationship between internal migration flows and urban development in their study. They worked with data between the years 1970-2000. In the study, they examined the Lowry hypothesis by taking into account the Gross Domestic Product criterion. In addition, they considered limited models by taking into account the urban population, net migration rate, growth rate and GDP per capita variables. The findings obtained in the study revealed that the Lowery hypothesis is valid on the structure of internal migration flows in our country..

Aktaş (2014) examined the relationship between migration and development in his study. As a result of the studies, he determined that issues such as brain drain, technology transfer and cyclical migration were highlighted and that there were migration flows from developing countries to developed countries. In the study, it was stated that only migration mobility was far from providing economic survival for national economies. However, it was stated that the phenomenon of migration also brought important structural transformations with it.

Dücan (2016) studied the determinants of internal migration in Turkey. He conducted a panel regression analysis for 21 regions. He determined that the most appropriate data set was the random effects model. Accordingly, an increase in the secondary school enrollment rate increases migration while decreasing non-employment migration.

Nasirova (2016) examined the impact of migration on the economy of the country that sends immigrants. He examined this research on the 3R theory. He based it on the period between 1974-2014. He tested it with the Toda-Yamamoto method in connection with the causality relationship between remittances and GDP, which addresses economic growth. As a result of the research, it was concluded that there is a one-way causality relationship between remittances and economic growth in Turkey.

Dürrü and Göv (2017) conducted a study covering the period of 2000-2016 to investigate the employment and growth rates of countries that receive or send immigrants. This study covers 7 OECD countries. Panel causality test was used. As a result of the study, it was concluded that increasing the qualified capital stock is equivalent to increasing the capacity of the economy.

Nurdoğan and Şahin (2019) used time series analysis methods in their research. They examined the relationship between external migration and the increasing number of foreign people and unemployment in Turkey. As a result of the researched data, a long-term causality relationship was determined between the series. It was determined that migration was directly proportional to unemployment and the number of foreigners in Turkey was a cause of unemployment.

Köseoğlu and Artan (2020) tried to determine the macroeconomic determinants of migration in 27 OECD countries using panel data analysis method in the period 2000-2016. In the study, it was stated that migration is not dependent on a certain mechanism and is a phenomenon that occurs together with its own special reasons. This situation emphasized the importance of policy makers in the relevant country economies to develop policies specific to the relevant migration phenomenon.

Özbek (2021) used panel causality test in the innovation and migration relationship of G7 countries in his research. The migration variable was the foreign population entry variable according to nationality. According to the study results, there was no causality relationship from innovation to migration in some innovation indicators in Canada, Germany, Italy, and England, while the existence of a causality relationship was obtained in other countries.

Aksoy and İvrendi (2021) examined the effect of international migration on inflation in Turkey. The research was conducted using ARDL bounds test with monthly data for the period 2012:01-2019:06. The research found that the Syrian population had a significant inflation-increasing effect in Turkey.

Kum and Bozkaya (2021) examined the relationship between macro variables such as migration, employment, gross domestic product and consumer price index in their study. The study examined the sample period of 1997-2017. In the study, where panel data techniques were used as the empirical method, the relationships between migration and macro variables were discussed. The empirical results concluded that migration mobility should be evaluated as both a sociological and economic phenomenon.

Yürük and Batmaz (2023) investigated the effect of internal migration between 12 regions in Turkey on the economic growth of the regions. They examined the data for the years 2008-2020. The panel data analysis method was used. As a result, no statistically significant relationship was found between the amount of migration and the economic growth of the region, and it had a negative effect.

Konuk and Engin (2023) investigated the effects of international migration on unemployment and inflation using data from 1996 to 2019 for 13 countries receiving immigration. The dynamic panel data method was used. As a result of the research, it was found that international migration did not have an effect on unemployment but had an effect that reduced inflation.

Konya and Kabaklarlı (2023) wanted to reveal the effect of immigration on economic growth in selected countries in their study. They worked with data between 2006 and 2017. As a result of the study, it was determined that the contribution of refugees coming to the country to economic growth was positive and statistically more meaningful.

Demirkol and Akın (2023) investigated how indicators such as inflation, unemployment and exchange rate volatility affect countries. Developing country economies were analyzed in the study. Panel data techniques were used as an empirical method. According to empirical findings, it was found that inflation had a positive effect on fragility in other country groups except for Sub-Saharan African countries.

Alan and Çelikkaya (2024) investigated the causality relationship between the gross domestic product and the number of refugees in countries by using nominal GDP and refugee numbers.

Countries were analyzed within themselves and root tests were applied to determine this relationship. Long-term relationships were determined with Johansen cointegration analysis. Causalities between gross domestic product and refugees were determined with Granger causality test.

CONCLUSION AND EVALUATION

Throughout history, people have generally migrated for economic and security reasons. Both the countries that send immigrants and the countries that receive immigrants have been affected differently by the consequences of migration. In countries where immigrants are received, if the immigrant is educated, he/she will contribute to the country's capital, while it can be said that an uneducated person will cause an employment problem, which is a socioeconomic problem. In countries where immigrants are received, problems such as deterioration of income distribution, increase in poverty, and difficulty in social harmony and security may arise. Immigrants can generally support economic growth by working in sectors where there is a labor shortage. It stimulates the goods and services sector by increasing demand in the local economy. On the negative side, migration of highly educated individuals leads to loss of human capital, which negatively affects long-term development. The use of education, health and social services by immigrants can increase public expenditures in the receiving countries.

New policies can be developed and implemented to increase the positive effects of migration, reduce potential problems and minimize the pressure of migration on the economy. These policies should support the integration of migrants into the labor market and increase their integration into the local community.

REFERENCES

- Aksoy, N., & İvrendi, M. (2021). Türkiye'ye Gelen Suriyeli Mültecilerin Enflasyona Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Fiscaoeconomia*, 5(3), 1052-1080.
- Aktaş, M. T. (2014). Göç Olgusu Ekonomik Kalkınmada İtici Güç Olabilir Mi?. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1) 37-48.
- Alan, M. M. & Çelikkaya, S. (2024). GSYH ve Mülteciler Arasında Bir Nedensellik Analizi: Türkiye ve Ürdün Karşılaştırması Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2) 355-372.
- Demirkol, A. & Akın, T. (2023). Gelişmekte Olan Ülke Gruplarında Makroekonomik Göstergelerin Kırılgan Devletler Endeksi Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Yöntemler ile Karşılaştırılması. *Uluslararası İzmir İktisat Kongresi*, 26-38.

- Dücan, E. (2016). Türkiye’de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2) 167-181.
- Göv, A. & Dürrü A. (2017). Göç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Oecd Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4) 492-500.
- Kocadaş, B. (2016). Cumhuriyet Döneminde Yapılan İç ve Dış Göçler’in Toplumsal Etkileri. *Sosyolojik Düşün*, 1(1), 11-18.
- Konuk, T. & Engin C. (2023). Uluslararası Göçün İşsizlik ve Enflasyon Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 18(60), 291-317.
- Konya, S. & Kabaklarlı, E. (2023). Göçün Ekonomik Büyümeye Etkileri: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 26(1) 20-34.
- Köseoğlu, M. & Artan G. (2020). Göç, İşsizlik ve Gelir Arasındaki İlişkilerin Analizi: OECD Ülkeleri Örneği. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(1), 61-81.
- Kum, H. & Bozkaya, Ş. (2021). Dış Göçün ve Temel Makroekonomik Değişkenlerin İstihdama Etkisi: NAFTA Ülkeleri Üzerine Bir Analiz (1997-2017). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(1), 21-29.
- Nasirova, G. (2016). İşgücü Göçü ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 1-111.
- Nurdoğan A.K. & Şahin M. (2019). Türkiye’ye Yönelen Uluslararası Göç İşsizliğin Bir Nedeni Mi? *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2203-2218.
- Özbek, S. (2021). G-7 Ülkelerinde İnovasyon ve Göç İlişkisi. *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 59-70.
- Şahin, İ. (2015). Türkiye’ye Gerçekleştirilen Ortadoğu Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1979-2014 Arası. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 167-195.
- Şen, M. (2014). Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi. *Çalışma ve Toplum*, 1(40), 231-256.
- Topbaş, F. & Tanrıöver, B. (2008). Türkiye’de İç Göç Akımları Üzerine Bir Çalışma: Lowry Hipotezi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1) 93-104.
- Yürük, B. & Batmaz, T. (2023). İç Göç ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Mekansal Analizi: Türkiye Örneği (2008-2020). *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3) 763-785.

TÜKETİM TOPLUMUNDA GENÇLERİN ESTETİK KAYGILARI: SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİNDE

Ercan ŞAHBUDAK*

*Doç. Dr. Sivas Cumhuriyet Ün. Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü, esahbudak@cumhuriyet.edu.tr, [0000-0003-1059-591X](https://doi.org/10.1501/000000031059591X)

Günümüzün küreselleşen dünyasında, tüketim toplumunun etkileri, her geçen gün daha belirgin hale gelmektedir. Tüketim toplumu kavramı, bireylerin sadece ihtiyaçlarına göre değil, aynı zamanda arzularına ve statü simgelerine göre tüketim yapmalarını ifade eder. Bu süreç, insanların kimliklerini ve toplumsal rollerini yeniden tanımlarken, ekonomik ve kültürel dinamikleri de köklü bir şekilde değiştirmektedir. Tüketim kültürü, bireylerin mutluluğu ve başarısı ile tüketim miktarı ve kalitesi arasında doğrudan bir ilişki kurarak, yaşam tarzlarını ve değer yargılarını şekillendirmektedir.

Özellikle gençler üzerinde güçlü bir etki bırakan tüketim kültürü, bireylerin kimliklerini ve toplumsal rollerini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Estetik kaygılar, bu kültürün en belirgin çıktılarında biri olarak, gençlerin günlük yaşamlarını, özgüvenlerini ve sosyal ilişkilerini derinden etkilemektedir. Günümüz toplumunda estetik kavramı, sadece güzellik standartlarıyla sınırlı kalmayıp, bireylerin kendilerini ifade etme ve kabul görme biçimlerini de derinden etkilemektedir. Estetik kaygılar, sosyal medya platformlarının ve popüler kültürün etkisiyle daha da belirgin hale gelmiş ve bireylerin yaşam tarzlarında, özgüvenlerinde ve toplumsal ilişkilerinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Özellikle gençler arasında yaygın olan bu kaygılar, kendilerini sürekli olarak toplumun dayattığı ideal görüntüye uydurma çabası içinde bulmalarına neden olmaktadır.

Üniversite öğrencileri, bu kaygıların en yoğun yaşandığı kesimlerden biridir. Eğitim hayatlarının yanı sıra kişisel gelişim süreçlerinde de estetik kaygılarla mücadele eden gençler, medya ve sosyal medya platformlarının yönlendirdiği zoraki bir ideal güzellik anlayışının dayatılmasıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu çalışmada, tüketim toplumunun üniversite öğrencileri üzerindeki estetik kaygılarına olan etkisi incelenmiş ve bu kaygıların bireysel ve toplumsal düzeydeki sonuçları analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Estetik, Estetik Kaygılar, Tüketim Toplumu, Medya ve Beden Sosyolojisi

Abstract

Aesthetic Concerns Of Youth In Consumer Society: In The Case Of Sivas Cumhuriyet University Students

In today's globalizing world, the effects of the consumer society are becoming more evident day by day. The concept of consumer society refers to individuals consuming not only according to their needs but also according to their desires and status symbols. While this process redefines people's identities and social roles, it also radically changes economic and cultural dynamics. Consumption culture shapes individuals' lifestyles and value judgments by establishing a direct relationship between the happiness and success of individuals and the amount and quality of consumption.

Consumer culture, which has a strong impact especially on young people, plays an important role in shaping individuals' identities and social roles. Aesthetic concerns, as one of the most obvious outcomes of this culture, deeply affect young people's daily lives, self-confidence and social relations. In today's society, the concept of aesthetics is not only limited to beauty standards, but also deeply affects the way individuals express themselves and are accepted. Aesthetic concerns have become more evident with the influence of social media platforms and popular culture and have begun to play an important role in individuals' lifestyles, self-confidence and social relations. These concerns, which are especially common among young people, cause them to constantly find themselves trying to fit into the ideal image imposed by society.

University students are one of the segments that experience these concerns most intensely. Young people, who struggle with aesthetic concerns in their personal development processes as well as in their educational lives, are faced with the imposition of a forced ideal of beauty guided by the media and social media platforms. In this study, the impact of the consumer society on the aesthetic concerns of university students was examined and the consequences of these concerns at the individual and social levels were analyzed.

Key Words: Aesthetics, Aesthetic Concerns, Consumer Society, Media and Body Sociology

ANTİK ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE ESTETİK ANLAYIŞI

Güzel, göreceli bir kavramdır. Kişiden kişiye, toplumdaki topluma ve yaşanan dönemlere göre güzel anlayışı değişebilir. Özellikle farklı kültürlerde bu değişkenliği daha açık olarak görebiliriz. Her kültür kendi yaşam biçimlerine uygun olarak kendi güzel anlayışlarını geliştirmişlerdir (Balcı, 2005: 12).

Antik Yunan düşüncesinde, güzelliğin ve estetiğin en kusursuz ifadesinin genel olarak uyum, ölçü ve oran gibi matematik ilkelere bağlanmıştır.

Ortaçağ'da sayısal oran kavramı uzuvların uyumu olarak ifade edilmekteydi. İnsan bedeni de düz geometrik şekillerle kaydedilmekte ve beden şematik bir sunuma indirgenmekteydi. Bununla birlikte her çağda olduğu gibi, bu görüşün karşısında insan bedeninin organik yapısıyla bağdaştırılamayan geometrik şekillerin düzgünlüğünün üzerinde durulmasıyla temsil edilen fiziksel varlığından çok, düzenleyici gücün zihinsel ve ruhsal izinin vurgulanması yer almaktaydı.

Tüketim toplumunda, artık güzellik kavramı ve ona atfedilen değer değişmiştir. Güzellik deyince günümüzde insanların aklına güzel bedenler özellikle kadın bedeni gelmektedir. Antik Yunan ve Ortaçağ'ın ruh güzelliğini öne çıkaran düşünce yapısı yerini tamamen bedene ve beden güzelliğine bırakmıştır. Bunun yanında özellikle Antik Yunan düşüncesinde önemli bir yeri olan güzel-iyi özdeşleştirilmesi, günümüzde anlamını büyük oranda yitirmiştir. "Güzel olma kavramının artık iyi kavramıyla olan bağının önemsenmediği tüketim çağını, göz önüne alırsak, kişileri tercihlerinin somut görünüşler, yani güzel görünme yönünde olacağı sonucuna ulaşabiliriz (Ozansoy, 2012: 20).

Bireyin tüketici konumuna gelmesinde ve günümüz toplumunda tüketim değerlerinin yaygınlaşmasında medyanın önemli bir rol üstlendiği açık bir gerçektir. Medya özellikle de reklam endüstrisi, tüketimin, toplumun her kesimine yayılmasını sağlarken, ürettiği imajlarla ve sunduğu medyatik ikonlarla, kendini tüketim değerleri üzerinden ifade eden bir toplumun oluşmasına katkıda bulunur. Kadın bedenini adeta bir nesne konumuna getiren ve bu yolla kadını tüketimin merkezine konumlandıran, bunun yanında kadının toplumda var olan ikincil konumunu da meşrulaştıran reklam ve ürettiği imajlardır. Reklam endüstrisi ve ürettiği güzellik imajları, bir yandan kadını kendine ve bedenine iyi bakması ve daha güzel olması için sürekli olarak kullanılmasının zorunlu olduğu ürünler pazarlarken, diğer yandan da reklamlarda yine kadın bedenini kullanarak sunulan, güzel, çekici, başarılı, kusursuz, özgür kadın imajının tüketilmesini sağlar. Ancak sunulan ürünü satın alarak bu sıfatları elde edebileceğimizi söyler ve bu yolla tüketimi artırır.

Beden Sorunsalı

Sosyal ve beşeri bilimlerin araştırma konusu olan insan, her şeyden önce bedendir. İnsanlar toplumda birer beden olarak var olurlar ve bedenleri yoluyla kendilerini ifade ederler. Amerikalı psikolog Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kavramsallaştırmasında öncelikli olarak bireyin bedensel ihtiyaçları vardır. Yeme, içme gibi biyolojik gereksinimlerin kastedildiği bu aşamanın ardından kişi dış dünya ve sosyal hayatı ile ilgili diğer ihtiyaçlarını gidermeye çalışacaktır (Öztürk, 2012: 8).

Sosyolojik anlamda ise beden yalnızca biyolojik olarak verili bir nesne olmayıp söylemler ve toplumsal uygulamalarla şekillendirilen sosyal bir yapılandırma olarak tanımlanmaktadır. (Öztürk, 2012: 9). Bedeni sosyolojik açıdan ele almanın temelinde bedenin varlığının ve onun eylemlerinin toplumsal süreçte yarattığı etkiyi ve bu sürecin hareket üzerindeki etkisini dikkate almak yatmaktadır (Cirhinlioğlu, 2010: 403). Başka bir deyişle beden; bilinç, akıl gibi bilişsel alanları ve toplumsal değer ve yapılandırmalarla sosyalleşme gibi çeşitli sosyal unsurları içinde barındırarak bireyi toplum yaşantısında temsil etmektedir.

Bu sorun noktalarından birisi olan dişil bedene sahip olmak, kadını sosyal teoride sorunsallaştırmıştır. Toplumsal açıdan problemlili bir bedene sahip olarak kadınlar hem köleci toplumlarda hem feodal düzende, hem de kapitalizm toplumun belli dönemlerinde tahakküm altında kalmışlardır (Öztürk, 2012: 10). Çocuk doğurmayı mümkün kılan anatomik yapının başını çektiği kadın bedeninin biyolojik, fizyolojik, anatomik farklılıkları kadınların erkeklerden farklı bir biçimde sosyalleşmelerine ve toplumda düşük statüde

konumlandırılmalarına neden olmuştur. Feodal düzen ailede başta çocuk bakımı olmak üzere ve evde her türlü işten sorumlu tutulan, sanayi devrimi ve kapitalizmin yayılması sonrası fabrikaların çoğalmasıyla birlikte iş gücüne de katılarak hem ev hem de iş hayatında bedeniyle hayatta kalmaya çalışmıştır. Modern dönemde ise sağlık ve güzellik sarmalında kalan kadınlar, yine bedenleri doğrultusunda sosyal alanda varlıklarını sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Bu noktalar ışığında kadın bedeni; bedenler arasında bir alt kategori olarak görüldüğünden başlı başına bir beden sosyolojisi problemi olarak değerlendirilmektedir

Beden Sosyolojisi

Sosyal bilimler tarafından uzun süreli ihmal edilmiş olan beden, 1980'li yıllardan başlayarak önemli bir sosyolojik tartışma konusuna dönüşmüştür. Sosyolojinin yaklaşımı kuşkusuz tıp gibi yalnızca anatomiye ve fizyolojiye değil, bedenin sosyal eylemleri icra etme ve anlamlandırma kapasitesine odaklanmaktadır. Beden sosyolojisi beden çeşitliliğini (genç, yaşlı, sağlıklı, hasta, ölü, engelli, eril ya da dişil), aidiyetini (tarihsel, kültürel, ulusal, sınıfsal) ve mahkûmiyetini (hazza, acıya, ölüme) ele alan dolayısıyla felsefeden ve çeşitli bilimsel disiplinlerin bilgilerinden beslenen bir alandır (Canatan, 2011: 24-25).

Sosyal bilimler için gerçek anlamda çok yakın zamanda keşfedilmiş olan beden, düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. Beden sosyal bilimleri ilgilendiren birçok soruna kaynaklık etmiştir. Daha sonraları ise aklın ön plana çıkmasıyla beden geri plana itilmiştir. Sosyal teoriye yeni bir perspektif sunma amacıyla olan beden sosyolojisi, bedenin bireyi toplumsal zeminde temsil etmesi bağlamında ortaya çıkabilecek tüm sosyolojik sorunları içine alır. Bireyin gündelik hayatının devamlılığının temel aracı olan beden, toplumsal hayatın birçok temelinde mevcuttur. Yaşlılık, hastalık, engellilik gibi sorunlu bedenler, beden sosyolojisiyle birlikte tıp ve sağlık sosyolojisi, spor sosyolojisi gibi alanların da araştırma konusu olmuştur.

Beden sosyolojisinin niçin yapılması gerektiğini açıklayan bu bağlantılar beden sosyolojisinin nasıl yapılabileceğini de göstermektedir. Beden sosyolojisi, bedenin üretimi, denetimi, sağlığı, tüketimi ya da güzelliği gibi ana başlıklar çerçevesinde ilerlemektedir. Söz konusu başlıklar dâhilinde bedenlerin tarihi ve toplumsal pozisyonları ile bunların değişimine yer verilmektedir. (Bingöl, 2017: 94). Beden sosyolojisinin temel iddiası, sosyal bireyleri bedenleriyle birlikte düşünmek gerektiğidir. Çünkü bireyler sosyalliklerini bedenleriyle hayata geçirmektedir. Beden sosyolojisinin bu kabulü, modernleşme sürecindeki gelişmelerle ilgilidir. Modernleşme ile birlikte beden, ekonomik, siyasal, bilimsel ve kültürel açılardan yeniden keşfedilmiş bir değişim yoluna girmiştir. Dolayısıyla beden sosyolojisi, yeni öznelere ve toplumun

oluşumunda bedenin elverişli bir zemin olduğunu, gelecek özne ve toplum okumalarının beden üzerinden mümkün olduğunu vurgulamaktadır.

Gençlik ve Güzellik Algısı

Yüzyıllardır değişik açılardan değerlendirilip farkı tanımlamaları yapılan güzellik, genellikle beğenilerimizi belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Estetik ideallerde farklılıklara sık rastlanılmasına karşılık, kültürlerarası çalışmalar insanların güzellikle ilgili algılamalarında bir ortaklık bulmuşlardır. Hemen her kültürde kabul edilen, “fiziksel olarak iyi bir görünüm”ün önemidir. Bebeklikten yaşlanıncaya kadar fiziksel cazibe, hep bir avantaj olmuştur. Fiziksel cazibe, bir bireyin fiziksel özelliklerinin hoş veya güzel olarak algılanmasıdır. Bu, cinsel cazibe, sevimlilik ve beden yapısı gibi şeyleri ima edebilir. İnsanları nasıl yargılayacağımız konusunda etkili olabilir (Oğuz, 2010: 185).

Günlük hayatlarında bireylerin temel kaygılarından birinin de, çoğunlukla fiziksel cazibe üzerinde odaklandığını söylemek mümkündür. Fiziksel açıdan iyi görümlü insanlar, diğerlerine nazaran bir çok alanda daha fazla avantaja sahiptirler. Yapılan araştırmalar düşük fiziksel cazibeye sahip olan insanların sıradan bir güzelliğe sahip olandan %5 veya %10 arası daha az para kazandığını göstermiştir. Fiziksel cazibeye sahip olan ve olmayan gençler arasında sosyo-ekonomik ve psikolojik açıdan yalnızlık, sosyal endişe, popülerlik vb. bir çok farklı durumun yaşandığını söylemek mümkündür. Toplumsallaşma sürecinin ilk dönemlerinden itibaren toplumsal cinsiyet ve cinsellikle ilgili ideal kodlar içinde yer alan fiziksel cazibe ve güzellik kavramları yetişkinlikte iyice içselleştirilir. (Hentrics, 1998: 186).

Beden imajı, çeşitli yaşam evrelerinde değişme eğiliminde olan bir kavramdır. Ergenlik, hamilelik, bedensel engellilik, hastalık, menopoz, vb. yaşam deneyimleri kişinin beden imajını etkileme eğilimi gösterir. Bununla beraber, toplumsal değerler ve tutumlar beden imajında çok büyük rol oynar. Bu bağlamda, çağdaş birçok toplumda erkeklerin başarıları ve güçleriyle, kadınların ise çekicilikleri ve arzulanırlıklarıyla değer görüldükleri söylenebilir. Bu da kadınların beden imajlarını erkeklere oranla daha fazla tasa konusu yapmaları sonucunu doğurur. Çağımızda Batı kaynaklı ideal beden anlayışı birçok insanda ama özellikle gençlerde ve kadınlarda uzun süreli ve kalıcı etkileri olan bir stres yaratmakta, onları bedenlerinden memnuniyetsizliğe ve hatta “bedenlerinden nefret etme” sonucuna götürebilmektedir. Doktorların “beden imajı bozukluğu” olarak adlandırdığı bu durum genellikle sıkı diyet yapma, oruç tutma, yediğini kusma, gibi fiziksel ve mental sağlığı bozucu davranış bozukluklarını beraberinde getirdiği gibi ideal bedene ulaşabilmek için bireyleri çok değişik tür ve sayıda

tüketici davranışına da sürüklemektedir. Bunların en yaygın olanları estetik ameliyatlar, güzellik ürünleri, zayıflama ve vücut geliştirme merkezleri ve ürünleri, tekstil ve moda ürünleridir (Canatan, 2011: 309).

Günümüz gençlerinin geçmiş kuşaklara oranla beden imajlarını çok fazla ön plana çıkarmaları ciddi ve ayrıntılı bir açıklamayı gerektirmektedir. Zayıflık ideali ve yeme bozuklukları Batı toplumları gibi zengin toplumlara özgü eğilimlerdir ve özellikle Batı-dışı toplumlarda görülmüş olan nispeten kilolu kadınların daha çekici bulunması bu toplumlarda ekonomik kaynakların kıtlığıyla açıklanabilir. Toplumlar da kadınlar ekonomik seviyesine göre daha çekici ve güzel olarak göze hitap etmektedirler.

Gençlerin Güzelliğe Dair Kaygıları

Dünyayı değiştirmek yönündeki tasa ve enerjilerini artık gençler kendi bedenlerini değiştirmek yönünde kullanmaya yönelmişlerdir. Diğer bir deyişle, gençlerin beden imajları üzerindeki kaygıları, depolitize edilmişliklerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, aslında Batı'ya atfedilen en önemli ideal beden kriterlerinden birisi olan kadının zayıflığı ve erkeğin kaslı oluşu gibi hususlar Batılı güzellik tarihinin karakteristik bir özellikleri değildir. Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinden kalan kadın heykelleri veya son 500 yılda günümüze ulaşan kadın portreleri bugünkünden çok farklı bir kadın güzellik anlayışını sergilemektedir. İdeal kadın bedeni kriteri olarak zayıflık son yıllarda kabul görmüştür. Bunu da Batı kapitalizminin yeni bir sömürü kaynağı olarak bedeni keşfetmesiyle açıklamak mümkün olabilir.

İdeal beden ve güzellik anlayışı, saç, deri rengi, kıyafet ve beden şekline bakarak bazı bedenleri kabul edilebilir, bazılarını da kabul edilemez kılmaktadır. Batılı, özellikle Anglo-Amerikan güzellik ideallerinin bütün dünyada özellikle gençleri etkisi altına alan birer norm haline gelirken iki genel eğilimle karşı karşıyayız. Birincisi, beden ve güzellik ürünlerinin, küresel önem ve değer kazanması, diğeri de küresel veya etnik belirsizliğe dayanan beden ve güzellik ideallerinin yaratılışı. Bu nedenle “mükemmel beden”i belirlemeye yönelik analizler, raporlar, uzman görüşleri medyaya neredeyse hükmetmekte ve bunları izlemek takip etmek sıradan insanın günlük yaşamının temel bir parçası olmaktadır. Batının güzellik idealleri derken Batı kültüründe kökleri yüzyıllar öncesine dayanan güzellik ideallerine anlamamalıyız. Tersine, Batı kapitalizminin bedeni bir sömürü aracı yapmak için yarattığı ve kökleri çok eskilere gitmeyen, zaman içinde değişme eğilimi gösteren güzellik ideallerini anlamalıyız (Canatan, 2011: 311).

Bugün bu imaj yukarıda da tasvir ettiğimiz gibi kadınlar da ince ve uzun bir bedeni erkeklerde de üçgen vücutlu, kaslı bedeni ideal norm olarak sunmaktadır. Batı gençliği bu normlara ulaşabilmek için büyük bir savaş vermekte ve kayda değer bir kısmı, kendi bedeninden memnuniyetsiz bir süreç yaşamaktadır. Nitekim İngiltere’de 2000 ergen kızla yapılan bir anket sonucuna göre genç kadınların yüzde 70’i yüzlerini sevmemektedirler ve sadece yüzde 8’i bedenlerinden memnundurlar. Bu genç kadınların üçte ikisi kilo verdikleri takdirde hayatlarının ciddi olarak değişeceğini düşünmektedirler. Benzer şekilde 13 yaşındaki Amerikalı genç kızların yüzde 53’ü bedenleriyle mutlu olmadıklarını 17 yaşına gelenlerin ise yüzde 78’inin bedenlerinden memnun olmadıkları bildirilmektedir. Aynı şekilde, the Australian Longitudinal Study of Women’s Health araştırmasının bulgularına göre, 18-22 yaş grubundaki genç kadınların yüzde 74’ü kilo vermek istemektedirler. Ve bu yaş kategorisindeki genç kadınların sadece yüzde 25’i bedenlerinden memnun olduklarını bildirmektedirler. Aynı şekilde, İngiltere’de 13-16 yaş arasındaki her beş kızdan ikiden fazlası bir çeşit estetik ameliyat yaptırmayı düşündüğünü ifade etmektedir (Canatan, 2011: 312).

Beden memnuniyetsizliği ve yeme bozuklukları ile ilgili araştırmalar ağırlıklı olarak genç ve yetişkin kadınlar üzerinde yoğunlaşmışsalar da genç ve yetişkin erkeklerin de bu sorunları giderek artan ölçüde yaşadıklarını gösteren araştırmaları vardır. Mishkind, Rodin, ve Silberstein (Akt. Canatan, 2011: 65-66). Lisans düzeyinde üniversite öğrencileriyle yaptıkları ankete katılan erkek öğrencilerin yüzde 95’i bedenlerinin en az bir parçasından memnun olmadıklarını bildirmişlerdir. Medyada yaratılan ideal erkek imajına kendini kaptıran yetişkin ve genç erkekler “daha erkeksi bir bedene kavuşma savaşı” verdiklerini belirtmişlerdir. Beden memnuniyetsizliği ve bedenin nesneleştirilmiş bilinci yeme bozukluklarının yanı sıra düşük bedensel güven, depresyon, cinsel işlevsizlik, düşük psikolojik refah ile de ilişkilendirilmiştir. Kadınlar arasında yaygınlaştırılan ideal kadın bedeni olarak zayıflık, az ve belirli türde yemekler yemek, cinsellikten uzak durmak, anorexia günümüzde genellikle güzellik amaçlı olduğu kabul edilir. Oysa bunun daha ilginç boyutu olduğu anlaşılmaktadır. Gençlerin bedenlerinden memnuniyet dereceleri oldukça düşüktür. Bedenleriyle mutlu olmayan gençler diyet yaparak ya da başka yöntem ve araçlarla zayıflama ya da bedenlerine başka türlü müdahaleler yapmaya çalışmaktadırlar (Canatan, 2011: 316).

Artık beden imajı konusunda Batı-dışı toplumların gençlerinde de Batılı gençler kadar takıntılı oldukları ve bu nedenle yoğun bir diyet yapma ve kilo verme çabası içinde oldukları açıkça bilinmektedir. Gençler arasında beden imajına ilişkin kaygılar ve Batı kaynaklı güzellik ürünleri ve ideallerini merkez alan güzelleşme çabaları uzun bir süre daha devam edecek gibi

görülmektedir. Genç kuşak her geçen gün daha fazla bedenlerinden memnuniyet duymama eğilimi göstermektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışma kuramsal ve uygulama olmak üzere iki aşamadan oluşmuştur. İlk aşamada çalışma konusu ile alakalı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu literatür taramasından faydalanılarak teorik aşama tamamlanmıştır. Uygulama kısmında ise Sivas Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin estetik kaygılarını, güzelliğe bakış açılarını ölçmek amacıyla anket çalışması yapılmıştır.

Araştırmanın veri toplama aracı ankettir. Anketi oluşturmak için literatür taramasında incelenen çalışmalarda yararlanılmıştır. Anket formunun başında öğrencilere araştırma ile ilgili açıklama yapılan gizlilik esası ile ilgili bilgi verilen ve ayıracakları vakit için teşekkür edilen kısa bir metin yer almıştır. Daha sonrasında ise sorulara geçilmiştir.

İlk olarak öğrencilerin cinsiyet, yaşadıkları bölge, eğitim gördükleri fakülte ,sınıf ,aile gelir durumu gibi demografik özelliklerine dair sorular sorulmuştur.

Yukarıdaki bilgilere dair soruların devamında estetik ve güzellikle alakalı sorular ve bazı konulara yönelik düşünceleri ile ilgili sorular yer almıştır.

Daha sonrasında öğrencilerin estetik kaygıları ile ilgili konulara yaklaşımına, güzellik algılarına, kişisel ihtiyaçlarına ,bakım harcamalarına ve bu konudaki duygu ve düşüncelerine ve üniversite öğrencilerinin konular hakkındaki fikirlerine dair konular merak edilmiş ve bu doğrultuda sorular yöneltilmiştir.

Anketin son bölümünde öğrencilerin estetik kaygıları ile ilgili olumlu ve olumsuz düşüncelerine yönelik sorular yer almıştır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Sivas cumhuriyet üniversitesinde 2022-2023 eğitim öğretim döneminde eğitim gören öğrenciler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Cumhuriyet Üniversitesi rektörlüğüne göre öğrenci sayısı 48.356'dır. Anket sürecinin bahar döneminin sonuna denk gelmesi sebebiyle öğrencilerin tamamına anket uygulamak mümkün olmamıştır

Toplam 48.356 öğrenci arasından tesadüfî örnekleme yoluyla toplam 300 öğrenciye ulaşılarak anket uygulanmıştır.

Temel varsayım

Tüketim toplumunda beden, bir meta haline dönüşerek insanlara estetik kaygıları dayatan bir sektör olarak büyümeye devam etmektedir. Bu bağlamda batı tipi bir güzellik standartlarına ulaşabilmek için sürekli harcamalar teşvik edilmekte özellikle de gençler bu durumdan etkilenmektedir. Bu çalışmanın temel varsayımı, gençlerin tüketim toplumunda estetik kaygıları en fazla hisseden kesim oldukları ve bu estetik kaygıların dış görünüş sorunsalını öne çıkardığı ve gençlerin ilgilerinin büyük bir kısmını bedenlerini güzelleştirmek uğruna çabalamak ve harcamalar yapmak olduğu üzerine kurulmuştur.

Altvarsayımlar

H₁ Cinsiyetle, estetik kaygılara yönelik yapılan harcamalar arasında anlamlı ilişki vardır

H₂ Cinsiyetle dış görünüşe önem verme arasında anlamlı ilişki vardır.

H₃ Ekonomik durumla dış görünüşe önem verme arasında anlamlı ilişki vardır.

H₄ Dinsel tutumla dış görünüşe önem verme arasında anlamlı ilişki vardır.

H₅ Siyasal tutumla dış görünüşe önem verme arasında anlamlı ilişki vardır.

H₆ Siyasal görüşle yapılan harcamalar arasında anlamlı ilişki vardır

Bulgular

Bu bölümde ilk olarak frekans tabloları ve daha sonra da çapraz tablolar verilerek elde edilen verilerin yorumlanması yapılmıştır.

Frekans Tabloları

Tablo 1. Demografik Özelliklerini Gösteren Frekans Tablosu

<i>Cinsiyet</i>	Sayı	Yüzde %
Kadın	203	67,7
Erkek	97	32,3
Toplam	300	100,0
<i>Ailenin Yaşadığı Yer</i>	Sayı	Yüzde %
Köy	39	13,0
Kasaba	11	3,7
İlçe	77	25,7
İl	173	57,7
Toplam	300	100,0
<i>Fakülte/Yüksek Okul</i>	Sayı	Yüzde %
Edebiyat	110	36,7

Sağlık Bilimleri	37	12,3
İİBF	42	14,0
Mimarlık	6	2,0
Mühendislik	20	6,7
Teknoloji	2	,7
Cumhuriyet Meslek Yüksek Okulu	9	3,0
Sivas Meslek Yüksek Okulu	3	1,0
Sosyal Bilimler Enst.	33	11,0
Turizm	11	3,7
Eğitim	2	,7
İletişim	2	,7
Fen	2	,7
Fen Bilimleri Enstitüsü	2	,7
Sivas Meslek Yüksek Okulu	3	1,0
Tıp	15	5,0
Eczacılık	1	,3
Toplam	300	100,0
Gelir Durumu	Sayı	Yüzde %
0-20000	32	10,7
20001-30000	94	31,3
30001- 50000	96	32,0
50001-80000	65	21,7
80000 ve yukarısı	13	4,3
Toplam	300	100,0

Araştırmaya katılan 300 katılımcıdan 203'ü kadınlardan, 97 si ise erkeklerden oluşmaktadır. Kadın katılımcıların toplam katılımcılar içerisindeki oranı %67,7 iken, erkek katılımcıların oranı %32,3 tür.

Katılımcılara yöneltilen “Ailenizin yaşadığı yer neresidir?” sorusuna en yüksek %57,7 oranında il cevabı verilmiştir. İkinci sırada ise %25,7 oranında ilçe cevabı verildiği görülmektedir.

Araştırmamıza 17 farklı fakültenin toplam 300 kişi katılmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun %36,7 ile Edebiyat Fakültesinde, %14 ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde, %12,3 ü Sağlık Bilimleri Fakültesinde ve %11 i Eğitim Fakültesinde eğitim gördüğü tespit edilmiştir.

Katılımcıların %29,3 ü 3.sınıf, %27,7 si 2.sınıf, % 22,3 ü 1.sınıf ve % 15'i 4.sınıftan oluştuğu tespit edilmiştir. Hazırlık sınıfında ve diğer sınıflarda okuyan öğrencilerin toplam oranı ise %5,7 dir.

Ailenizin ortalama aylık geliri ne kadardır?” sorusuna %32 oranında 30001- 50000, %31,3 oranında 20001-30000, %4,3 oranında 8000 0ve yukarı cevabı verildiği gözlenmiştir.

Tablo 2. En Çok Harcama Yaptığınız Alan Neresidir ?

<i>En Çok Harcama Yaptığınız Alan Neresidir</i>	Sayı	Yüzde %
Kozmetik	37	12,3
Giyim	230	76,7
Aksesuar	11	3,7
Güzellik Merkezi	5	1,7
Kuaför	15	5,0
Toplam	298	99,3
Toplam	300	100,0

%99,3 katılım sağlanan “En çok harcama yaptığınız alan neresidir?” sorusuna katılımcıların %76,7’si giyim, %12,3’ü kozmetik, %5’i kuaför, %3,7’si aksesuar ve %1,7 si güzellik merkezi cevabını vermiştir. En çok harcama yapılan alanın %76,7 ile giyim olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Ev Dışına Bakımsız Çıkar Mısınız?

<i>Ev Dışına Bakımsız Çıkar Mısınız</i>	Sayı	Yüzde %
Evet	111	37,0
Hayır	189	63,0
Toplam	300	100,0

Katılımcıların %37’si evet yanıtını verirken %63’ü hayır yanıtını vermiştir. Bu durumda öğrencilerin dışarıya çıkarken bakımlı olmayı tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 4. Estetik Yaptırmak İster Misiniz?

<i>Estetik Yaptırmak İster Misiniz?</i>	Sayı	Yüzde %
Evet	80	26,7
Hayır	220	73,3
Toplam	300	100,0

“Estetik yaptırmak ister misiniz ?” sorusuna katılımcıların 220’si hayır yanıtını 80’i ise evet yanıtını vermiştir. %73,3 ile estetik yaptırmak istemeyenlerin çoğunlukta oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 5. Estetik Yaptırmak İstedığınız Yer

Estetik Yaptırmak İstedığınız Yer	Sayı	Yüzde %
Burun	52	17,3
Dudak	12	4,0
Göğüs	7	2,3
Kulak	2	,7
Diğer	19	6,3
Toplam	92	30,7
Toplam	300	100,0

%30,7 katılım sağlanan “Estetik yaptırmak istiyorsanız vücunuzun hangi bölgesine yaptırmak istersiniz?” sorusuna katılımcıların %17,3’ü burun cevabını vermiştir.İkinci sırada %6,3 ile diğer seçeneği yer almaktadır.Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda en çok estetik yaptırmak istenilen yerin burun olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. İnancım Estetik Yönelimimi Etkiler

. İnancım Estetik Yönelimimi Etkiler	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	61	20,3
Katılıyorum	88	29,3
Kararsızım	50	16,7
Katılmıyorum	60	20,0
Kesinlikle Katılmıyorum	36	12,0
Toplam	295	98,3
Toplam	300	100,0

“İnancım estetik yönelimimi etkiler” sorusuna katılımcıların %29,3’ü katılıyorum cevabını vermiştir. Verilen cevapların oranlarının birbirlerine çok yakın olduğu aralarında belirgin farkların olmadığı gözlenmiştir.

Tablo 7. Fiziksel Özelliklerim Yüzünden Kendimi Toplumda Yetersiz Hissediyorum

Fiziksel Özelliklerim Yüzünden Kendimi Toplumda Yetersiz Hissediyorum	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	14	4,7
Katılıyorum	12	4,0
Kararsızım	29	9,7
Katılmıyorum	92	30,7
Kesinlikle Katılmıyorum	150	50,0
Toplam	297	99,0
Toplam	300	100,0

Bu soruya katılımcıların %50’si kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir.

Tablo 8. *Aynaya Bakınca Mutlu Oluyorum*

<i>Aynaya Bakınca Mutlu Oluyorum</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	91	30,3
Katılıyorum	136	45,3
Kararsızım	44	14,7
Katılmıyorum	20	6,7
Kesinlikle Katılmıyorum	8	2,7
Toplam	299	99,7
Toplam	300	100,0

“Aynaya bakınca mutlu oluyorum” sorusuna katılımcıların %45,3’ü katılıyorum cevabını verirken %2,7’si kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir

Tablo 9. *Bakımlı Olmam Özgüvenimi Artırıyor*

<i>Bakımlı Olmam Özgüvenimi Artırıyor</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	116	38,7
Katılıyorum	132	44,0
Kararsızım	31	10,3
Katılmıyorum	9	3,0
Kesinlikle Katılmıyorum	11	3,7
Toplam	299	99,7
Toplam	300	100,0

Katılımcılara yöneltilen “Bakımlı olmam özgüvenimi artırıyor” sorusuna %44 oranında katılıyorum cevabı verilirken, %3 oranında katılmıyorum cevabı verilmiştir.

Tablo 10. *Hayatımdaki İnsanın Dış Görünüşüne Önem Veririm*

<i>Hayatımdaki İnsanın Dış Görünüşüne Önem Veririm</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	57	19,0
Katılıyorum	120	40,0
Kararsızım	57	19,0
Katılmıyorum	48	16,0
Kesinlikle Katılmıyorum	17	5,7
Toplam	299	99,7
Toplam	300	100,0

Katılımcılar ‘Hayatımdaki insanın dış görünüşüne önem veririm’ sorusuna %40 ile katılıyorum cevabını verirken. Bu oranı %19 ile kesinlikle katılıyorum ve aynı oranda kararsızım cevabını veren katılımcılar izlemiştir. %5,7 ile kesinlikle katılmıyorum cevabını veren katılımcılar azınlıktadır.

Tablo 11. Yaşadığım Çevre Güzellik Anlayışımı Etkiler

Yaşadığım Çevre Güzellik Anlayışımı Etkiler	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	49	16,3
Katılıyorum	131	43,7
Kararsızım	70	23,3
Katılmıyorum	32	10,7
Kesinlikle Katılmıyorum	12	4,0
Toplam	294	98,0
Toplam	300	100,0

Katılımcılar “içinde bulunduğum kültür güzellik anlayışımı etkiler” sorusuna %43,7’si katılıyorum, %23,3’ü ise kararsızım cevabını vermiştir. %4’ü ise kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 12. Ailemin Estetik Konusundaki Görüşleri Beni Etkiler

Ailemin Estetik Konusundaki Görüşleri Beni Etkiler	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	34	11,3
Katılıyorum	108	36,0
Kararsızım	57	19,0
Katılmıyorum	60	20,0
Kesinlikle Katılmıyorum	37	12,3
Toplam	296	98,7
Toplam	300	100,0

Katılımcılar “Ailemin estetik konusundaki görüşleri beni etkiler.” sorusuna %36 ile katılıyorum cevabını vermişlerdir. %11,3’ü ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 13. Güzellik, Hayatımda İlk Sırada Yer Alır

Güzellik, Hayatımda İlk Sırada Yer Alır	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	12	4,0
Katılıyorum	41	13,7
Kararsızım	60	20,0
Katılmıyorum	125	41,7
Kesinlikle Katılmıyorum	59	19,7

Toplam	297	99,0
Toplam	300	100,0

“Güzellik, hayatımda ilk sırada yer alır” sorusuna katılımcıların %41’i katılmıyorum, % 20’si kararsızım cevabını verirken %4’ü ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 14. *Dış Görünüşüm İçin Yapılan Eleştiriler Beni Etkiler*

Dış Görünüşüm İçin Yapılan Eleştiriler Beni Etkiler	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	26	8,7
Katılıyorum	103	34,3
Kararsızım	57	19,0
Katılmıyorum	68	22,7
Kesinlikle Katılmıyorum	43	14,3
Toplam	297	99,0
Toplam	300	100,0

Katılımcılar “Dış görünüşüm için yapılan eleştiriler beni etkiler” sorusuna %34,3 oranında katılıyorum, %22,7’si katılmıyorum cevabını verirken %8,7’si kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 15. *Güzellik ve Bakım Salonları Benim İçin Kurtarıcıdır*

	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	11	3,7
Katılıyorum	32	10,7
Kararsızım	45	15,0
Katılmıyorum	102	34,0
Kesinlikle Katılmıyorum	107	35,7
Toplam	297	99,0
Toplam	300	100,0

Araştırma katılımcılarının “Güzellik ve bakım salonları benim için kurtarıcıdır” sorusuna en az % 3.7’si kesinlikle katılıyorum cevabını verirken % 35,7’si ise kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 16. *Makyaj /Bakım Yapmak Benim İçin Önemlidir*

Makyaj /Bakım Yapmak Benim İçin Önemlidir	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	49	16,3
Katılıyorum	109	36,3
Kararsızım	47	15,7
Katılmıyorum	50	16,7
Kesinlikle Katılmıyorum	44	14,7

Toplam	299	99,7
Toplam	300	100,0

Araştırma katılımcılarının “Makyaj /Bakım yapmak benim için önemlidir” sorusuna az%14,7 oranında kesinlikle katılmıyorum cevabı verilmiştir. Yoğun olarak %36,3 oranında katılıyorum cevabı görülmektedir.

Tablo 17. Fiziksel Görünümüm İçin Spor Salonlarını Yeterli Bulurum

<i>Fiziksel Görünümüm İçin Spor Salonlarını Yeterli Bulurum</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	25	8,3
Katılıyorum	59	19,7
Kararsızım	82	27,3
Katılmıyorum	87	29,0
Kesinlikle Katılmıyorum	47	15,7
Toplam	300	100,0

Katılımcılar “Fiziksel görünümüm için spor salonlarını yeterli bulurum” sorusuna %29 oranında katılmıyorum, %15,7’si kesinlikle katılmıyorum cevabını verirken %8,3’ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 18. Çevremde Estetik Yaptıranları Görünce Onlara Özenirim

<i>Çevremde Estetik Yaptıranları Görünce Onlara Özenirim</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	12	4,0
Katılıyorum	16	5,3
Kararsızım	26	8,7
Katılmıyorum	93	31,0
Kesinlikle Katılmıyorum	152	50,7
Toplam	299	99,7
Toplam	300	100,0

“Çevremde estetik yaptıranları görünce onlara özenirim” sorusuna katılımcıların %50,7’si kesinlikle katılmıyorum,%31’ i katılmıyorum,%4’ ü ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 19. Fiziksel Görünümüm İkili İlişkilerimi Etkiler

Fiziksel Görünümüm İkili İlişkilerimi Etkiler	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	37	12,3
Katılıyorum	82	27,3
Kararsızım	69	23,0
Katılmıyorum	75	25,0
Kesinlikle Katılmıyorum	35	11,7
Toplam	298	99,3
Toplam	300	100,0

Araştırma katılımcılarının “Fiziksel görünümüm ikili ilişkilerimi etkiler” sorusuna az %11,7 oranında kesinlikle katılmıyorum cevabı verilmiştir. Yoğun olarak %27,3 oranında katılıyorum cevabı görülmektedir.

Tablo 20. Kendimi Güzel/Yakışıklı Buluyorum

Kendimi Güzel/Yakışıklı Buluyorum	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	78	26,0
Katılıyorum	127	42,3
Kararsızım	69	23,0
Katılmıyorum	15	5,0
Kesinlikle Katılmıyorum	10	3,3
Toplam	299	99,7
Toplam	300	100,0

“Kendimi güzel/yakışıklı buluyorum” sorusuna katılımcıların %42,3’ü katılıyorum, %26’sı kesinlikle katılıyorum %3,3’ü ise kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 2. Estetik Yaptırınlara Karşı Ön Yargılı Yaklaşım

Estetik Yaptırınlara Karşı Ön Yargılı Yaklaşım	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	15	5,0
Katılıyorum	24	8,0
Kararsızım	38	12,7
Katılmıyorum	110	36,7
Kesinlikle Katılmıyorum	109	36,3
Toplam	296	98,7
Toplam	300	100,0

“Estetik yaptırınlara karşı ön yargılı davranırım” sorusuna katılımcıların %36,7’si katılmıyorum %36,3’ü kesinlikle katılmıyorum %5’i ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Katılımcıların %1,3’ü ise bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 21. *İnsanların Makyaj Yapmasını Dini Yönden Olumlu Bulmuyorum*

<i>İnsanların Makyaj Yapmasını Dini Yönden Olumlu Bulmuyorum</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	18	6,0
Katılıyorum	43	14,3
Kararsızım	45	15,0
Katılmıyorum	87	29,0
Kesinlikle Katılmıyorum	105	35,0
Toplam	298	99,3
Toplam	300	100,0

“İnsanların makyaj yapmasını dini yönden olumlu bulmuyorum” sorusuna katılımcıların %35’i kesinlikle katılmıyorum %29’u katılmıyorum yanıtını verirken, %6’sı kesinlikle katıldığını belirtmiş. Kararsız kalanların oranı ise %15 olarak saptanmıştır.

Tablo 22. *Dini Yönelimim Dövme Yaptırmamı Etkiler*

<i>Dini Yönelimim Dövme Yaptırmamı Etkiler</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	80	26,7
Katılıyorum	87	29,0
Kararsızım	42	14,0
Katılmıyorum	45	15,0
Kesinlikle Katılmıyorum	46	15,3
Toplam	300	100,0

“Dini yönelimim dövme yaptırmamı etkiler” sorusuna %29’u katılıyorum, %26,7’si kesinlikle katılıyorum derken %15,3’ü kesinlikle katılmıyorum , %15’i katılmıyorum ve % 14’ü kararsızım yanıtını vermiştir.

Tablo 23. *Duygusal İlişki Kurduğum Kişi Tarzımı Belirlememde Etkilidir*

<i>Duygusal İlişki Kurduğum Kişi Tarzımı Belirlememde Etkilidir</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	33	11,0
Katılıyorum	81	27,0
Kararsızım	73	24,3
Katılmıyorum	66	22,0
Kesinlikle Katılmıyorum	42	14,0
Toplam	295	98,3
Toplam	300	100,0

“Duygusal ilişki kurduğum kişi tarzımı belirlememde etkilidir” sorusuna katılımcıların %27’si katılıyorum, %24,3’ü kararsızım yanıtını verirken katılımcıların %11’inin kesinlikle katılıyorum yanıtını verdiği görülmüştür.

Tablo 24. *Hayranı Olduğum Ünlüler Tarzımı Belirlememde Etkilidir*

<i>Hayranı Olduğum Ünlüler Tarzımı Belirlememde Etkilidir</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	14	4,7
Katılıyorum	39	13,0
Kararsızım	54	18,0
Katılmıyorum	95	31,7
Kesinlikle Katılmıyorum	95	31,7
Toplam	297	99,0
Toplam	300	100,0

“Hayranı olduğum ünlüler tarzımı belirlememde etkilidir” sorusuna katılımcıların %31,7’si kesinlikle katılmıyorum cevabını verirken, %31,7’si katılmıyorum cevabını vermiştir. Her iki cevabın oranının birbirine eşit olduğu tespit edilmiştir. Kesinlikle katılanların oranları ise %4,7 dir.

Tablo 25. *Tarzımı Belirlerken Etrafımdaki İnsanların Görüşlerini Alırım*

<i>Tarzımı Belirlerken Etrafımdaki İnsanların Görüşlerini Alırım</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	22	7,3
Katılıyorum	94	31,3
Kararsızım	68	22,7
Katılmıyorum	67	22,3
Kesinlikle Katılmıyorum	45	15,0
Toplam	296	98,7
Toplam	300	100,0

“ Tarzımı belirlerken etrafımdaki insanların görüşlerini alırım.” sorusuna katılımcıların %31,3’ü katılıyorum cevabını verirken %7,3’ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

Tablo 26. *Dövmenin Beni Güzelleştireceğini Düşünürüm*

<i>Dövmenin Beni Güzelleştireceğini Düşünürüm</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	13	4,3
Katılıyorum	11	3,7
Kararsızım	32	10,7
Katılmıyorum	96	32,0
Kesinlikle Katılmıyorum	145	48,3
Toplam	297	99,0
Toplam	300	100,0

“Dövmenin beni güzelleştireceğini düşünürüm” sorusuna katılımcıların % 48,3’ü kesinlikle katılmıyorum % 32’si katılmıyorum % 3,7’ si katılıyorum cevabını vermiştir katılımcıların % 1’ i ise bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 27. *Vücut Hatlarımı Belli Eden Kıyafetler Giymek Öz Güvenimi Arttırır*

<i>Vücut Hatlarımı Belli Eden Kıyafetler Giymek Öz Güvenimi Arttırır</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	16	5,3
Katılıyorum	20	6,7
Kararsızım	38	12,7
Katılmıyorum	99	33,0
Kesinlikle Katılmıyorum	124	41,3
Toplam	297	99,0
Toplam	300	100,0

“Vücut hatlarımı belli eden kıyafetler giymek öz güvenimi arttırır” sorusuna katılımcıların % 41,3’ü kesinlikle katılmıyorum % 33’ü katılmıyorum % 5,3’ ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir katılımcıların % 1’ i ise bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 28. *Kalıcı Makyaj Uygulaması Yaptırmak İsterim*

<i>Kalıcı Makyaj Uygulaması Yaptırmak İsterim</i>	Sayı	Yüzde %
Kesinlikle Katılıyorum	14	4,7
Katılıyorum	21	7,0
Kararsızım	30	10,0
Katılmıyorum	60	20,0
Kesinlikle Katılmıyorum	172	57,3
Toplam	297	99,0
Toplam	300	100,0

“Kalıcı makyaj uygulaması yaptırmak isterim” sorusuna katılımcıların %57,3’ü kesinlikle katılmıyorum cevabını verirken %4,7’si kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir.

ÇAPRAZ TABLOLAR

Tablo 29. *Kendileri İçin Her Ay Kişisel İhtiyaçlarına Bütçe Ayırmaları Durumlarının Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olup Olmadığının Belirlendiği Çapraz Tablo Sonuçları*

	Kendiniz İçin Her Ay Kişisel İhtiyaçlarınıza Bütçe Ayırıyor Musunuz?		Toplam
	EVET	HAYIR	
Cinsiyet kadın	182 89,7%	21 10,3%	203 100,0%
erkek	74	23	97

	76,3%	23,7%	100,0%
Toplam	256	44	300
	85,3%	14,7%	100,0%

Katılımcılara yöneltilen “Kendiniz için her ay kişisel ihtiyaçlarınıza bütçe ayırıyor musunuz?” sorusuna kadın katılımcılar %89,7 oranında evet yanıtını verirken %10,3 oranında hayır yanıtı vermişlerdir. Erkek katılımcılar ise %76,3 oranında evet yanıtını verirken %23,7 oranında hayır yanıtı vermişlerdir. Her iki cinsten katılımcıların toplam %85,3 oranında evet yanıtı verdiği gözlenmektedir. Elde edilen veriler sonucunda kadınlar kadar erkeklerinde kişisel bakımları için her ay bütçe ayırdıkları tespit edilmiştir.

Tablo 30. *En Çok Harcama Yapılan Alan Durumunun Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olup Olmadığının Belirlendiği Çapraz Tablo Sonuçları*

	En Çok Harcama Yaptığınız Alan Neresidir ?					Toplam
	Kozmetik	Giyim	Aksesuar	Güzellik Merkezi	Kuaför	
Cinsiyet kadın	33	156	6	4	3	202
	16,3%	77,2%	3,0%	2,0%	1,5%	100,0%
erkek	4	74	5	1	12	96
	4,2%	77,1%	5,2%	1,0%	12,5%	100,0%
Toplam	37	230	11	5	15	298
	12,4%	77,2%	3,7%	1,7%	5,0%	100,0%

“En çok harcama yaptığınız alan neresidir?” sorusuna 202’si kadın 96’sı erkek olmak üzere toplam 298 katılımcı yanıt vermiştir. Kadınların %77,2 oranında, erkeklerin ise %77,1 oranında en çok harcama yaptıkları alanın giyim olduğu tespit edilmiştir. Kadınlarda bu oranı %16,3 ile kozmetik alanı izlerken erkeklerde %12,5 ile kuaför alanı izlemektedir.

Tablo 31. *Ev Dışına Bakımsız Çıkma Durumunun Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olup Olmadığının Belirlendiği Çapraz Tablo Sonuçları*

	Ev Dışına Bakımsız Çıkar Mısınız?		Toplam
	Evet	Hayır	
Cinsiyet Kadın	75	128	203
	36,9%	63,1%	100,0%
Erkek	36	61	97

	37,1%	62,9%	100,0%
Toplam	111	189	300
	37,0%	63,0%	100,0%

Katılımcılara yöneltilen “Ev dışına bakımsız çıkar mısınız?” sorusuna kadın katılımcıların %63,1’i hayır %36,9’u evet yanıtını vermiştir. Erkek katılımcıların %62,9’u hayır yanıtı verirken %37,1’i evet yanıtını vermiştir. Verilen cevaplar doğrultusunda her iki cinsin de çoğunlukla (%63 oranında) ev dışına bakımsız çıkmayı tercih etmedikleri saptanmıştır.

Tablo 32. *Vücudun Hangi Bölgesine Estetik Yapılması İstenmesi Durumunun Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olup Olmadığının Belirlendiği Çapraz Tablo Sonuçları*

		Vücudunuzun Hangi Bölgesine Yaptırmak İstersiniz?					Toplam
		Burun	Dudak	Göğüs	Kulak	Diğer	
Evet	Kadın	41 62,1%	10 15,2%	6 9,1%	0 0,0%	9 13,6%	66 100,0%
	Erkek	11 42,3%	2 7,7%	1 3,8%	2 7,7%	10 38,5%	26 100,0%
Toplam		52 56,5%	12 13,0%	7 7,6%	2 2,2%	19 20,7%	92 100,0%

Katılımcılara “Estetik yaptırmak ister misiniz” sorusunun devamı olarak “(Cevabınız evet ise) Vücudunuzun hangi bölgesine yaptırmak istersiniz?” sorusu yöneltilmiştir. 300 katılımcıdan 66’sı kadın 26’sı erkek olmak üzere bu soruya yanıt verenler toplam 92 kişidir. Soruya yanıt veren kadınların %62,1’i burun cevabını verirken ikinci sırada %15,2 oranında dudak cevabı verilmiştir. Erkeklerde ise %42,3 oranında burun cevabı verilirken bu oranı %38,5 oranında diğer yanıtı izlemiştir. Görüldüğü gibi en çok estetik yapılmak istenen bölge burun olmuştur. Azınlıkta olsa da katılımcıların vücutlarında değişiklikler yaptırmak istedikleri erkeklerinde estetiğe yönelik istekleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 33. *Hayatlarındaki İnsanın Dış Görünüşüne Önem Verme Durumunun Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olup Olmadığının Belirlendiği Çapraz Tablo Sonuçları*

		Hayatımdaki İnsanın Dış Görünüşüne Önem Veririm					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Cinsiyet	Kadın	39 19,3%	89 44,1%	32 15,8%	34 16,8%	8 4,0%	202 100,0%
	Erkek	18 18,6%	31 32,0%	25 25,8%	14 14,4%	9 9,3%	97 100,0%
Toplam		57 19,1%	120 40,1%	57 19,1%	48 16,1%	17 5,7%	299 100,0%

Katılımcılara yöneltilen “Hayatımdaki insanın dış görünüşüne önem veririm. Sorusuna kadınların %44,1’i erkeklerin %32’si katılıyorum yanıtı vermiştir. Kadınların %4’ü erkeklerin %9,3’ü kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Sonuçlar göstermektedir ki katılımcıların hayatlarındaki insanın dış görünüşüne önem verdikleri “Dış görünüşten çok iç güzelliğin önemli” olduğu düşüncesi çürütülmüştür. Bilindiği üzere dış görünüş insanlar hakkında yorum yapılırken bakılan ilk değerlendirme unsurudur.

Tablo 34. *Kendilerini Güzel/Yakışıklı Bulmaları Durumunun Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olup Olmadığının Belirlendiği Çapraz Tablo Sonuçları*

		Kendimi Güzel/Yakışıklı Buluyorum.					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Cinsiyet	Kadın	53 26,2%	97 48,0%	41 20,3%	7 3,5%	4 2,0%	202 100,0%
	Erkek	25 25,8%	30 30,9%	28 28,9%	8 8,2%	6 6,2%	97 100,0%
Toplam		78 26,1%	127 42,5%	69 23,1%	15 5,0%	10 3,3%	299 100,0%

“Kendimi güzel/yakışıklı buluyorum. Sorusuna kadınların %48’i erkeklerin %30,9’u katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Erkeklerde bu oranı %28,9 ile kararsızım kadınlarda %26,2 ile kesinlikle katılıyorum cevapları izlemiştir. Her iki cinsten kesinlikle katılmıyorum yanıtını verenlerin toplam oranı %3,3 tür. Kadınların güzellikleri konusunda daha net cevaplar

verdikleri görülürken erkeklerde bu oranın kadınlar kadar net olmadığı kararsız erkeklerin oranının erkek katılımcılar arasında azımsanmayacak kadar olduğu gözlenmiştir.

Tablo 35. *Duygusal İlişki Kurdukları Kişilerin Tarzlarını Belirlemede Etkili Olma Durumunun Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olup Olmadığının Belirlendiği Çapraz Tablo Sonuçları*

		Duygusal İlişki Kurduğum Kişi Tarzını Belirlemede Etkilidir.					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Cinsiyet	kadı	20	48	48	48	35	199
	n	10,1%	24,1%	24,1%	24,1%	17,6%	100,0%
erke	k	13	33	25	18	7	96
	n	13,5%	34,4%	26,0%	18,8%	7,3%	100,0%
Toplam		33	81	73	66	42	295
		11,2%	27,5%	24,7%	22,4%	14,2%	100,0%

“Duygusal ilişki kurduğum kişi tarzını belirlemede etkilidir.” sorusuna katılımcı kadınların katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum cevaplarına eşit yanıtlar verdiği üç cevaba da %24,1 oranında yanıt verdikleri gözlenmiştir. Erkek katılımcılar ise %34,4 oranında katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Verilen yanıtlar erkeklerin tarzlarını belirlemede duygusal ilişki kurduğu kişinin daha fazla etkili olduğu tarzlarında değişiklik yapmaya kadınlara oranla daha yatkın olduklarını göstermiştir.

Tablo 36. *Vücut Hatlarını Belli Eden Kıyafetler Giymenin Öz Güveni Artırması Durumunun Cinsiyet Değişkenine Bağlı Olup Olmadığının Belirlendiği Çapraz Tablo Sonuçları*

		Vücut Hatlarını Belli Eden Kıyafetler Giymek Öz Güvenimi Arttırır.					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Cinsiyet	Kadın	8	10	22	66	94	200
		4,0%	5,0%	11,0%	33,0%	47,0%	100,0%
erke	k	8	10	16	33	30	97
		8,2%	10,3%	16,5%	34,0%	30,9%	100,0%
Toplam		16	20	38	99	124	297
		5,4%	6,7%	12,8%	33,3%	41,8%	100,0%

Katılımcılara yöneltilen “Vücut hatlarını belli eden kıyafetler giymek öz güvenimi arttırır. Sorusuna kadınların %47’si kesinlikle katılmıyorum, %33’ü katılmıyorum %4’ü kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Erkek katılımcıların %34’ü katılmıyorum, %30,9’u kesinlikle katılmıyorum %8,2’si kesinlikle katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Verilen cevaplar

doğrultusunda vücut hatlarını belli eden kıyafetler giymenin öz güvenle alakası olmadığı katılımcıların vücut hatlarını belli eden kıyafetler giymeyi tercih etmedikleri tespit edilmiştir.

		Tarzımı Belirlerken Etrafımdaki İnsanların Görüşlerini Alırım					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Cinsi	Kadın	13 6,5%	61 30,5%	46 23,0%	46 23,0%	34 17,0%	200 100,0%
	Erkek	9 9,4%	33 34,4%	22 22,9%	21 21,9%	11 11,5%	96 100,0%
Toplam		22 7,4%	94 31,8%	68 23,0%	67 22,6%	45 15,2%	296 100,0%
Gelenekçi		25,6%		74,4%		100,0%	
Modern/Yenilikçi		29 29,0%		71 71,0%		100 100,0%	
Toplam		80 26,8%		219 73,2%		299 100,0%	

Tablo 37. Estetik Yaptırmak İsteme Durumunun Siyasal Kimlik Değişkenine Bağlı Olup Olmadığının Belirlendiği Çapraz Tablo Sonuçları

“Estetik yaptırmak ister misiniz?” sorusuna ailesinin siyasal kimliğinin muhafazakar/gelenekçi olduğunu belirtenlerin %74,4’ü ve ailesinin siyasal kimliğinin modern/yenilikçi olduğunu belirtenlerin %71’i hayır yanıtı vermiştir. Her iki kimliğe sahip aileler toplam %26,8 oranında evet yanıtı vermiştir. Estetik yaptırmak isteyenlerin oranının azınlıkta olduğu tespit edilmiştir. Verilen cevaplar doğrultusunda estetik yaptırma durumunun muhafazakâr/gelenekçi yönelimle alakalı olmadığı görülmektedir.

Tablo 38. Tarz Belirlenirken Etraftaki İnsanların Görüşlerini Alma Durumunun Siyasal Kimlik Değişkenine Bağlı Olup Olmadığının Belirlendiği Çapraz Tablo Sonuçları

Katılımcılara yöneltilen “Tarzımı belirlerken etrafımdaki insanların görüşlerini alırım” sorusuna kadınların %30,5’i, erkeklerin %34,4’ü katılıyorum yanıtını vermiştir. Görülmektedir ki kişiler etraflarındaki insanların görüşleri doğrultusunda hareket etmektedir.

Tablo 39. Makyaj /Bakım Yapmanın Önemi Durumunun Siyasal Kimlik Değişkenine Bağlı Olup Olmadığının Belirlendiği Çapraz Tablo Sonuçları

	Makyaj /Bakım Yapmak Benim İçin Önemlidir.					Toplam
	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Muhafazakar/Gelenekçi	35 17,6%	68 34,2%	26 13,1%	39 19,6%	31 15,6%	199 100,0%
Modern/Yenilikçi	14 14,0%	41 41,0%	21 21,0%	11 11,0%	13 13,0%	100 100,0%
Toplam	49 16,4%	109 36,5%	47 15,7%	50 16,7%	44 14,7%	299 100,0%

Katılımcılara yöneltilen “Makyaj /Bakım yapmak benim için önemlidir. Sorusuna her iki siyasal kimlik yönelimli ailelerin çocukları toplam %36,5 oranında katılıyorum yanıtını vermişlerdir. Makyaj/bakım yapmanın siyasal yönelimle bağlantısı olmadığı saptanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Güzel nedir? Sorusu, insanoglu için her zaman ilgi çekici ve araştırmaya değer bir konu olmuştur. Antik çağlardan günümüze güzellik anlayışı, değişikliğe uğrayarak sürekli toplumsal yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olma özelliğini devam ettirmiştir. Değişik coğrafya ve kültürlerde yaşam koşullarına bağlı olarak güzellik anlayışı da değişmektedir. Kapitalizmle güzellik anlayışı beden sorunsalı üzerinde yoğunlaşmış ve bu bağlam da özellikle de kadın bedeni öne çıkmıştır. Günümüz tüketim toplumlarında ise güzellik anlayışı başlı başına bir sektör haline dönüşmüş, tüketimin temel nesnelere biri haline gelmiştir. İlk zamanlarda kadın bedeni güzellik unsurunun öncelikli teması iken tüketim toplumunun bir nevi teşvik ve zorlamasıyla erkek bedeni de meta estetiğin ilgi alanına girmiş ve gün geçtikçe bu ilgi artmaya devam etmiştir. Tüketim toplumunda bedenin bu kadar öne çıkması beden sosyolojisi alanında yapılan çalışmaların artmasına neden olmuştur.

Güzellik söylemi, günümüz tüketim toplumlarında kadınların bedenlerini, bedenlerine bakışlarını olduğu kadar erkek bedenlerine olan ilgiyi de kapsamaktadır. Anketlerde en çok dikkat çeken unsurlardan biri, erkeklerinde kadınlar kadar güzellik olgusunu önemsedikleri görülmektedir.

Anket sonuçlarının da göstermiş olduğu gibi kadınların ve erkeklerin güzellik ve bakım yönünden en çok harcama yaptıkları alan giyim alanıdır. Dış görünüşün ve güzelliğin giyim ile orantısını sonuçlar göstermektedir. Kadın ve kadın bedeninin ön planda olduğu bakım, kozmetik ve estetik alanlarının ve bunları içeren konuların günümüz toplumlarında erkekleri de

kapsadığı görülmektedir. Bakım yapmanın sadece kadınlara mahsus olmadığı erkeklerinde ev dışına bakımsız çıkmayı tercih etmedikleri araştırma sonucunda tespit edilmiştir. Kapitalist toplumların tüketim alışkanlıklarından olan markalı ürünler satın alma tercihi durumu anket sonuçlarına da yansımıştır. Kişiler aldıkları ürünlerin markalı olmasına özen gösterdiklerini belirtirken, markanın önemli olmadığını belirtenler de olmuştur.

Kişilerin estetik algılarının oluşmasını etkileyen birçok faktör vardır. Toplumun yapı taşı olan ve topluma yeni katılacak bireylerin sosyalizasyonunu sağlayan aileler ve onların siyasal yönelimleri bireyler ve düşünceleri üzerinde etkili olmaktadır. Muhafazakâr/ gelenekçi siyasal yönetime sahip ailelerin çocukları inançlarının estetik yönelimlerini etkilediğini belirtmişlerdir. İçinde yaşanılan kültür de insanların estetik anlayışını önemli ölçüde etkileyen faktörlerdendir. Aynı zamanda katılımcıların büyük bir kısmının estetiğe ve güzele önem verdiği görülmektedir. Erkeklerinde kadınlar kadar estetiğe önem verdiği ve dış görünüşün her ikisi içinde önemli olduğu gözlemlenmiştir. En çok harcama yapılan yerlerin kişisel ihtiyaçlar olduğu ve katılımcıların çoğunun bakımlı olmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

Dış görünüşün oldukça önemli olduğu günümüz toplumlarında bireyler daha çok güzel olana yönelmiştir ve "önemli olan iç güzeldir dış güzelliğin önemi yoktur" tezinin öğrenciler arasında pek rağbet görmediği anlaşılmıştır. Anketler sonucunda kadın ve erkeklerin güzele dair bakışları farklılık gösterse de iki taraf için de önemli olduğu görülmüştür.

Güzel olmak özgüvenimi artırır sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda güzellik ve özgüven arasında doğru orantı olduğu görülmüştür. Erkek ve kadın açısından hayatlarında belirli bir alanında güzellik için, kişisel bakım için ayrıldığı görülmüştür. İçinde yaşanılan toplumda insanların günlük rutinlerinde bakıma ayrılan zaman da önemlidir. Araştırmanın sonuçları da göstermiştir ki kadın ve erkek fark etmeksizin güzellik hayatın her alanında önem verilen bir kavram olmuştur.

Farklı ülkeler hatta aynı ülke de farklı şehirler bile birbirinden bağımsız denecek kadar ayrı estetik anlayışına sahiptir. Yapılan anketler ve çıkan sonuç tabloları doğrultusunda katılımcıların %80i her ay kişisel ihtiyaçlarına bütçe ayırırken %14ü hayır cevabını vermiştir. Yine katılımcıların verdiği cevaplara göre estetik yaptırmakla bakımlı olmanın birbirinden tamamen farklı olduğunu araştırma sonuçlarından görmekteyiz. %73 gibi yüksek bir oranla katılımcılar estetik yaptırmak ister misiniz sorusuna hayır cevabını vermiştir. Bu oranlamaya karşılık olarak da bakımsız ev dışına çıkmayanların oranı %63 iken, bakımsız çıkmayı sorun olarak teşkil etmeyen katılımcıların oranı %37 olmuştur. Katılımcıların verdiği cevaplara göre

bir başka sonuçta bakımlı olmanın ve fiziksel görünümün ikili ilişkilerini etkilediğini söylemiştir. Katılımcılar, %11 oranında katılmıyorum cevabı verirken, %27 oranında katılıyorum cevabını vermişlerdir. Yani kişilerin fiziksel görünümünün hem duygusal ilişkilerinde hem arkadaşlık ilişkilerinde etkili olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak yapılan araştırmada gençlerin estetik kaygıları oldukça önemsedikleri ve gündelik yaşamlarının önemli bir kısmını bu estetik kaygılar üzerine kurguladıkları görülmüştür. Gençler bu bağlamda harcamalar yapmakta ve ilişkilerini bu kaygılar doğrultusunda şekillendirmektedirler. Aynı zamanda gençlerin estetik kaygılarının şekillenmesinde ailelerinin, yaşadıkları yerin ve sosyalleştikleri kültürel ortamlarında etkisinin belirleyici unsurlar olduğunu söylemek mümkündür

KAYNAKÇA

Aktay, Yasin (2002). ‘İktidarın Nesnesi Ve Kaynağı Olarak Beden Ve Kimlik Politikaları ‘. 3. Ulusal Sosyoloji Kongresi , Eskişehir, 2- 4 Kasım (Sivil Toplum Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, 20013)

Balcı Y, Estetik, Ankara, Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık, 2005

Berktaş, Fatmagül, (2004). “ Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi Ve Türkiye, Sivil Toplum Ve Demokrasi Konferans Yazıları “ , Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim Ve Araştırma Birimi, No.7, İstanbul.

Bedenin Tarihi 1- Rönesanstan Aydınlanmaya, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Canatan, Kadir, **Beden Sosyolojisi**, İstanbul, Açılım Yayınları, 2011

Croce B, **İfade Bilimi Genel Linguistik Olarak Estetik**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1983

Ergenekon, Begümsen ,**Estetik Cerrahiye Başvurmanın Kültürel Nedenleri**, “ Basılmamış “ Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Antropoloji Ana Bilim Dalı, Ankara ,2002 .

Featherstone , Mike, “ **The Body İn Consumer Culture**” . The Body : Social Process And Cultural Theory. Ed. Mike Featherstone , Mike Hepworth, Bryan S. Turner. London: Sage Publications,1991, S. 170-196

Giddens, Anthony, Sosyoloji. Çev. H. Özel-C. Güzel. Ankara: Ayraç, 2000

Göksel, Burhan, **Çağlar Boyunca Türk Kadını Ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı, Ankara,1993

Güvenç, Bozkurt, **İnsan Ve Kültür**, Remzi Kitabevi, 12. Basım İstanbul,2010.

Gündoğdu, Melike Şebnem, **Ulusal Gençlik Ve Spor Politikasına Göre Dezavantajlı Gençlerin Belirlenmesine Yönelin Bir Karar Destek Sistemi** , Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,2017

Kesim, Sevgi Ve Altan Kar , (2010). “ Plastik Cerrahi , ‘ Tanrım Beni Baştan Yarat!..’ Metaforunu Mümkün Kılabilir Mi ? “ , İçinde Kadın Ve Bedeni , Ed. Yasemin İnceoğlu Ve Altan Kar , Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Nihan Ozansoy, **Tüketim Toplumunda Güzellik İmajının Üretimi**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012

Oğuz, Gürsel, **Güzellik Kadınlar İçin Nasıl Vaade Dönüşür: Kadın Dergilerindeki Kozmetik Reklamları Üzerine Bir İnceleme**, Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi, 6,(2010)

Okumuş, E., “ **Marifetnâme'de Beden**” . Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu , 26-28 Haziran. Erzurum, 2016

O'neil , John ,**The Communicative Body Studies İn Communicative Philosophy, Politics , And Sociology**. Evanston: Northwestern University Press, (1989).

Özel, Ayşe, **Estetik Ve Temel Kuramları**,Ütopya Yayınevi, Ankara, 2014. S.68

Seçkin, Gülcan, **Gençlik Ve Güzellik Sermayesinin Ticari Ve İletişimsel Değeri**, Akdeniz İletişim Dergisi, 1 ,(2004)

Şimşek İsmail, **Antikçağdan Alman İdealizmine: Estetik Bir Değer Olarak Güzellik**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 41, 2014, (332-333)

Tunalı İ,**Grek Estetik'i**, İstanbul,3.Baskı,1973

Tunalı İ, **Sanat Ontolojisi**, İstanbul, 1971

Tunalı , İ., **Estetik** (12. Basım) . İstanbul: Remzi Kitabevi,2010

DEĞİŞEN TOPLUMSAL İLİŞKİLER BAĞLAMINDA İNSAN ve EVCİL HAYVAN ETKİLEŞİMİNİN SOSYOLOJİK BOYUTLARI

Doç. Dr. Ercan ŞAHBUDAK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

esahbudak@cumhuriyet.edu.tr 0000-0003-1059-591X

ÖZ

Hayvanlar, ilk zamanlardan beri insanların hayatlarında önemli bir yeri olan canlılardır. Türü fark etmeksizin birçok hayvan, çeşitli konularda insan yaşamına dahil olmuş ve olmaya devam etmektedir. Geçmişte özellikle avlanmak, beslenmek, ısınmak ve güvenlik sağlamak gibi görevler için hayvanlarla ilişki kurulurken son yıllarda bu ilişkinin amacı genişlemiş ve bazı türlerin insan hayatına etkileri farklılaşmıştır.

Evcil hayvan beslemek, sadece bireysel bir tercih olmanın ötesinde, toplumsal dinamikleri ve kültürel normları da şekillendiren önemli bir olgudur. İnsanlar, tarih boyunca hayvanlarla çeşitli şekillerde etkileşimde bulunmuş ve bu etkileşimler, toplumların sosyal yapısını ve kültürel değerlerini derinden etkilemiştir. Günümüzde evcil hayvan sahipliği, bireylerin yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra, toplumsal bağları güçlendiren ve sosyal sermayeyi zenginleştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte yaşanan hızlı değişimler, toplumsal ilişkilerde yeni dinamikler yaratmış ve bireylerin sosyal bağlarını zayıflatmıştır. Özellikle de günümüzde yalnızlaşma ve yabancılaşmaya paralel olarak gelişen bir sürü toplumsal ve psikolojik sorunlarla baş etme de evcil hayvanlarla kurulan ilişkiler, bireylerin duygusal ve psikolojik sağlığını olumlu yönde etkileyerek, toplumsal refahın artmasına katkıda bulunmaktadır.

Günümüzde, hayvanlarla olan ilişkimiz, sadece evcil hayvan sahipliği ile sınırlı kalmayıp, terapi, eğitim, bilimsel araştırmalar ve çevre koruma gibi birçok alanda kendini göstermektedir. Evcil hayvanlar, insanların duygusal ve fiziksel sağlığını olumlu yönde etkilerken, hayvan destekli terapiler çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Ayrıca, hayvan sahiplenme, geniş bir endüstriyi desteklemekte ve ekonomik faaliyetleri canlandırmaktadır. Hayvanlarla ilgili sektörler, önemli bir ekonomik faaliyet alanı oluşturarak istihdam yaratmakta ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

Bu makalede, evcil hayvan beslemenin toplumsal boyutları ele alınmış ve bu olgunun sosyo-ekonomik ve kültürel unsurları tarihsel gelişiminden başlayarak, günümüze kadar geniş bir perspektif üzerinden incelenmiştir. Amacımız, bu etkileşimin çok yönlü doğasını anlamak ve insan-hayvan ilişkilerinin toplum üzerindeki çok yönlü etkileşimini keşfetmektir.

Anahtar Kelimeler: Evcil Hayvan, Kültür, Tüketim Toplumu, Toplumsal Değişme ve Toplumsal İlişki
Absract

SOCIOLOGICAL DIMENSIONS OF HUMAN AND ANIMAL INTERACTION IN THE CONTEXT OF CHANGING SOCIAL RELATIONS

Animals are living creatures that have had an important place in people's lives since ancient times. Regardless of their species, many animals have been and continue to be involved in human life in various aspects. While in the past, relationships with animals were established for tasks such as hunting, feeding, warming and providing security, in recent years the purpose of this relationship has expanded and the effects of some species on human life have differed.

Having a pet is more than just an individual choice, it is also an important phenomenon that shapes social dynamics and cultural norms. Throughout history, humans have interacted with animals in various ways, and these interactions have profoundly affected the social structure and cultural values of societies. Today, pet ownership, in addition to improving the quality of life of individuals, emerges as an element that strengthens social ties and enriches social capital. The rapid changes experienced with industrialization have created new dynamics in social relations and weakened the social ties of individuals. Especially in coping with many social and psychological problems that develop in parallel with loneliness and alienation today, relationships established with pets contribute to the increase of social welfare by positively affecting the emotional and psychological health of individuals.

Today, our relationship with animals is not limited to pet ownership, but also manifests itself in many areas such as therapy, education, scientific research and environmental protection. While pets positively affect people's emotional and physical health, animal-assisted therapies are used to treat a variety of ailments. Additionally, animal ownership supports a broad industry and stimulates economic activities. Animal-related sectors constitute an important area of economic activity, creating employment and contributing to economic growth.

In this article, the social dimensions of keeping pets are discussed and the socio-economic and cultural elements of this phenomenon are examined from a broad perspective, starting from its historical development until today. Our goal is to understand the multifaceted nature of this interaction and explore the multifaceted impact of human-animal relationships on society.

Key Words: Pet, Culture, Consumer Society, Social Change and Social Relationship

Tarihsel Süreçte Hayvanların Evcilleştirilmesi

Hayvanların toplum yaşamındaki yeri üzerine tartışmalar, antik çağlara kadar uzanmaktadır (Gürler ve Osmanoğlu, 2009). Yerleşik hayata geçişle insanlar tarım ürünleri yetiştirmenin yanında hayvanlardan yararlanmayı da sürdürmüşlerdir Hayvanların evcilleştirilmesi, insanları doğal yiyecek kaynaklarına daha az bağımlı hale getirmiştir (Baskıcı, 1998:73). Arkeolojik çalışmalar sırasında bir mezarda bulunan insan fosilinin yavru bir köpeğe sarılıyor olması, insanlar ile hayvanlar arasındaki ilişkinin yalnızca hayvanlardan faydalanma ile sınırlı kalmadığı, aynı zamanda sevgiye dayalı güçlü bir bağın olduğunu göstermektedir (Davis ve Valla, 1978). Yunan Mitolojisinde sağlık tanrısı Asklepios döneminde hastalıkların tedavilerinin merkezinde köpekler ve yılanlar bulunmaktadır. Bu dönemde hasta bir kişinin rüyasında tanrıları köpek ya da yılan kılığında görmesi, şifa bulacağı yönünde yorumlanmaktadır (İncazlı ve ark. 2016).

Zamanla insanların değişimi hayvanlarla olan etkileşimin de şekil değiştirmesine yol açmıştır (Herzog 2002). İlk zamanlarda, hayvan insan etkileşimi yiyecek, av ve yırtıcı hayvanlardan korunmak şeklinde ele alınırken, evcilleştirme ile ekonomik kazanımlar ve sosyal paylaşımlar öne çıkmıştır (Degrazia, 2006). Hayvan ve insan ilişkisinin incelenmesi ile insanların hayvanları; dost olan, yardımcı olan, beslenme kaynağı olan ve vahşi hayvanlar gibi belirli

sınıflara ayırdığı gözlenmiştir (Herzog 2002). Kùltürlerin ve genlerin değişmesi bu sınıflamanın da değişiminde rol oynamıştır. İnsanoğlunun birbirinden farklı türdeki hayvanlarla ilişkisi, farklı davranışlar geliştirmesine neden olmuş ve bunun sonucunda bazı hayvanlardan korkarken bazıları ile beraber yaşamak istemesi sınıflandırmanın temelini oluşturmuştur (Herzog 2002).

Yüzyıllar içerisinde değişim gösteren insan-hayvan ilişkisi; özellikle evcilleşmenin başlamasıyla sosyal ilişkilerin artmasında önemli bir faktör olmuştur (Serpel 2010). Hayvanların insanlarla birlikte yaşaması veya yararlanmak amacıyla hayvanların insanlara alıştırılması olarak tanımlanan evcilleştirme terimi, üç bölümde gruplandırılmaktadır (Köroğlu 2016).

Birinci grup; ürünlerinden faydalanılan sığır, koyun, keçi, deve, domuz, kümes hayvanlarının yanı sıra, av için evcilleştirilen yırtıcı bazı kuşlar, bal arısı ve ipek böceği gibi insanlar tarafından evcilleştirilen hayvanlar iken, İkinci grup; gücünden faydalanılan sığır, at, eşek, deve gibi hayvanlardır. Üçüncü grup dostluklarından faydalanılan kedi, köpek, kuş ve akvaryum balıkları olarak ifade edilmektedir (Köroğlu,2016).

Yaşadığımız dönemde, pek çok insan gündelik yaşamını evcil hayvanı ile paylaşmakta ve onunla yaşlanmaktadır. Bu evcil hayvanlar, geçen zamanla beraber kişilerin yaşı ilerledikçe, sahibine karşı yoldaşlık sunmaktadır (Pamuk, 2015). Dolayısı ile bireylerin hayatında yer alan evcil hayvanlar, bireyle mutualist bir birliktelik yaşamakta; aldıkları bakımın yanında, onlar da sahiplerinin yaşamına birçok yönden katkı sunabilmektedir (Atasoy ve Şen, 2014). Kedi ve köpekler insanlara karşı uyumlu davranışları ile sosyalleşme karakterine sahip beden hareketleri ile sahibiyle iletişim kurabilen canlılardır (Chou, 2012).

Günümüzde Dünyada Ve Türkiye’de Evcil Hayvan Sahipliği

İnsanlar, dünyayı hayvanlarla paylaşmaktadır ve çoğu insan gün içinde hayvanlarla temas halindedir. Hayvanları Koruma Derneği (2008) tarafından yapılan bir çalışmada 93 ülkede tahmini 342 milyon köpek ve 81 ülkede 281 milyon kedi, evlerde insanlarla birlikte evcil hayvan olarak yaşamaktadır (Batson 2008, akt. Melfi, 2014). Çevrimiçi olarak 22 ülkede 27.000’den fazla gönüllü (15 yaş ve üstü) ile yürütölen hayvan sahiplenme ile ilgili küresel çalışmada (Global GfKSurvey, 2016), Türkiye’den 831 katılımcının %50’sinin hayvan sahibi olmadığı, %12’sinin köpek, %15’inin kedi, %16’sının balık, %20’sinin kuş sahibi olduğu tespit edilmiştir (Palaz, 2021:10)

Statista'nın 2020-2021 verilerine bakıldığında dünya genelinde evcil hayvan sahiplenme sayısı özellikle pandeminin hayatımıza girmesi ile birlikte artış göstermiştir. Bununla birlikte evcil hayvan pazarının hacmi her geçen gün daha da büyümektedir. Evcil hayvan sahipliğine bakıldığında The Zebra'nın 2021 yılı için, farklı araştırma şirketlerinin yaptığı birincil araştırmalardan hazırladığı rapora göre dünya genelinde 471 milyon köpek, 370 milyon kedi evcil hayvan olarak beslenmektedir. Dünya çapında, hanelerin %33'ü evcil hayvan sahibidir.

Dünya üzerinde en çok evcil hayvan besleyen ülke Amerika'dır. Amerikan hane halkının yaklaşık %67'si evcil hayvan beslemektedir. Ek olarak Amerika'da evcil hayvan sahibi olan hane halkının %90'ı köpekleri ailenin bir parçası olarak görmektedir

Ülkemizde ise son yıllarda evcil hayvan sahipliği büyük oranda artış göstermiştir. Evcil hayvan besleme oranları özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde her geçen gün yükselmektedir (Demir ve Uğurlu, 2014). Gerek ithal edilen gerekse üretilen kedi ve köpeklerin sayısı ve çeşitliliği de bunu kanıtlamaktadır (Onur, 2012).

Türkiye'de son dönemde hayvan haklarına dair farkındalığın artmasıyla birlikte evcil hayvanı olan hanelerin sayısında da artış gözlenmiştir. **Statista'nın** yayımladığı son verilere göre, ülkemizde evlerin %5'inde köpeğin, **%15'inde de kedi** bulunmasıyla birlikte **19 milyon evcil hayvan** olduğu tahmin edilmektedir (www.cumhuriyet.com.tr).

Anadolu Ajansı'nın Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan aldığı verilere göre ülkemizde kimliklendirilen hayvan sayısı her geçen gün artmaktadır. 1 Ocak 2021 den 2023 yılına kadar geçen sürede kimliklendirilen hayvan sayısı iki milyona yaklaşmıştır. Bunların 946 bin 296'sı kedi, 638 bin 387'si köpek ve 28'i gelinciklerden oluşmaktadır..

31 Aralık 2022 tarihi itibarıyla ise 855 bin 105'i kedi, 574 bin 240'ı köpek, 25'i gelincik olmak üzere toplam 1 milyon 429 bin 370 ev hayvanı kimliklendirilerek kayıt altına alınmıştır (www.Aaa.com.tr).

Kuramsal Çerçeve Evcil Hayvan Sahipliği

Literatürde insanlar ile hayvanlar arasındaki etkileşimin nedenini açıklayan birden fazla kuramsal çerçeve bulunmaktadır. Kabul görmüş görüşlerden biri "**biofili hipotezi**"dir (Kruger ve Serpell, 2010). Wilson (1984), "biyofili hipotezi"ni insanın "doğaya ve gerçeğe yakın süreçlere doğuştan gelen odaklanma eğilimi" olarak tanımlamıştır" (Wilson 1984, akt. Gullone, 2000). Biyofili hipotezi, insanların doğaya bağlı olduklarında daha sağlıklı olduklarını

savunmaktadır. İnsanların diğer canlılarla temas kurma ve onları görme isteği doğaya olan bağlılığı ile ilişkilendirilmektedir (Gullone, 2000).

Brickel (1985), “**öğrenme teorisinde**”, terapötik bağlamda hayvanların potansiyel anti-anksiyolitik yararlar sağladığını ifade etmiştir (Brickel 1985, akt. Kruger ve Serpell, 2010). Bir hayvan mevcut olduğunda insanlar kendini daha sakin hissetmektedir. Brickel (1982) insanların ağrı ve rahatsızlık durumunda terapötik bir ortamda hayvanların tampon görevi göreceğini düşünmektedir (Brickel 1982, akt. Kruger ve Serpell, 2010).

Son dönemlerde, evcil hayvan ve sahibi arasındaki ilişkinin Bowlby'nin **bağlanma kuramında** tanımladığı bakım veren-çocuk veya bakım veren-bebek arasındaki bağlanma yaşantısına paralel olabileceği düşünülmektedir (Marsa- Sambola ve ark., 2017). Birçok insan evcil hayvanlara derinden bağlıdır ve aralarındaki bu bağ gün geçtikçe güçlenmektedir (Herzog, 2010). Bu bağlanmanın insanlar ve hayvanlar için ortak bir ihtiyaç olduğu ileri sürülür (Clements ve ark. 2003). Bu bilgiler doğrultusunda insanlar ve evcil hayvanlarının birbirleri için önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Clements ve ark. 2003). Evde beslenen hayvan ailenin bir üyesi olarak kabul edilip, beslenen hayvanın ölümü, aile fertlerinden birinin ölümüne benzer şekilde yasa yol açabilmektedir (Belk,1996).

Evcil Hayvan Sahibi Olmanın İnsan Yaşamına Etkileri

Hayvanlarla aynı ortamda bulunmak, bir hayvanla temas etmek fiziksel ve duygusal olarak olumlu etkileşimler yaratabilmekte ve refah seviyesini artırmaktadır (Bouchard ve Landry, 2004, Akt. Akkaya, 2016). Hayvanlarla ilgilenmek, beslemek, temel ihtiyaçlarını gidermek, oyun oynamak (bir kedi veya köpek ile) insanları daha fazla hareket etmeye teşvik ederek, aktifleştirmekte ve hastalıklardaki iyileşme potansiyelini artırmaktadır. Bir hayvanın varlığı insanlar için çok yönlü bir iyilik sağlayıcısı olabilmekte iyileşmekte veya sağlık durumunun korunmasında önemli bir destek sistemi haline gelmektedir (Ballarini , 2003).

Hayvan beslemenin veya hayvanlarla birlikte yaşamının insanların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını iyileştirdiği bilinmektedir pek çok birey için hayvan destekli terapiler kullanılmaktadır (Akkaya, 2016).

Fizyolojik Etkiler

Evcil hayvan sahipliğinin fizyolojik etkileri, son yıllarda yapılan çeşitli araştırmalarla desteklenmiştir. Bu etkiler, kardiyovasküler sağlık, bağışıklık sistemi ve hormonal değişiklikler gibi

bir çok alanda evcil hayvanların insan yaşamına olumlu katkıları yaptığı yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur.

Evcil hayvan sahiplerinin, özellikle köpek sahiplerinin, kardiyovasküler sağlık açısından önemli avantajlara sahip olduğu gösterilmiştir. Friedmann ve Thomas (1995), köpek sahiplerinin kalp krizi geçirdikten sonraki bir yıllık dönemde hayatta kalma oranlarının, evcil hayvanı olmayanlara göre daha yüksek olduğunu tespit ederek evcil hayvan sahipliğinin stres azaltıcı etkilerini ve bunun kalp sağlığı üzerindeki olumlu sonuçlarını ortaya koymuşlardır.

Evcil hayvan sahipliğinin bağışıklık sistemi üzerindeki etkileri de incelenmiştir. Charnetski ve ark. (2004, Akt. Şafak, 2024), evcil hayvanlarla etkileşimin, bağışıklık sistemi üzerinde olumlu etkileri olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Handlin ve ark. (2011), köpek sahiplerinin evcil hayvanlarıyla etkileşim sırasında kortizol seviyelerinin düştüğünü bulmuşlardır. Kortizol, stres hormonu olarak bilinir ve yüksek seviyeleri uzun vadede sağlığı olumsuz etkileyebilir. Bu bulgu, evcil hayvanların günlük yaşamda stres yönetimine yardımcı olabileceğini göstermektedir (Şafak, 2024).

Psikolojik Etkiler

Evcil hayvan sahipliğinin psikolojik etkileri, bireylerin ruh sağlığını ve genel psikolojik refahını nasıl olumlu yönde etkilediğini gösteren çeşitli araştırmalarla desteklenmiştir.

Evcil hayvan sahipliğinin depresyon ve anksiyete üzerinde olumlu etkileri olduğu çeşitli çalışmalarla gösterilmiştir. Siegel (1990), evcil hayvan sahiplerinin stresli yaşam olaylarına daha iyi adapte olabildiklerini ve daha düşük depresyon seviyelerine sahip olduklarını bulmuştur. Bu çalışma, evcil hayvanların sahiplerine duygusal destek sağladığını ve bu desteğin ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamaktadır.

Banks ve Banks (2002), yaşlı bireylerin evcil hayvanlarla etkileşimde bulunmalarının yalnızlık duygularını azalttığını ve genel yaşam memnuniyetlerini artırdığını tespit etmişlerdir. Bu bulgu, özellikle yaşlı nüfus için evcil hayvan sahipliğinin psikolojik refah üzerindeki önemli etkilerini vurgulamaktadır.

Evcil hayvan sahipliği, çocuklar ve yaşlılar üzerinde de önemli psikolojik etkiler yaratır. Melson (2003), çocukların evcil hayvanlarla olan etkileşimlerinin, empati ve sosyal becerilerini geliştirdiğini belirtmiştir. Bu çalışma, evcil hayvanların çocukların duygusal ve sosyal gelişiminde oynadığı kritik rolü vurgulamaktadır.

Evcil hayvan sahipliğinin ruh sağlığı üzerindeki genel etkileri, bireylerin günlük yaşam streslerini yönetmelerine ve genel yaşam memnuniyetlerini artırmalarına yardımcı olabilir. Friedmann ve Son (2009), evcil hayvan sahiplerinin, evcil hayvanları olmayanlara kıyasla daha yüksek genel yaşam memnuniyeti ve daha düşük stres seviyelerine sahip olduklarını bulmuşlardır. Bu bulgu, evcil hayvanların sahiplerinin günlük yaşamında önemli bir destek kaynağı olduğunu göstermektedir.

Rehabilitasyon Etkileri

Evcil hayvan sahipliğinin rehabilitasyon alanında sağladığı faydalar, fiziksel, ruhsal ve duygusal rehabilitasyon süreçlerinde önemli rol oynamaktadır.

Evcil hayvanlar, fiziksel rehabilitasyon sürecine önemli katkılar sağlayabilir. Cole ve Gawlinski (2000), kalp hastalarının köpeklerle düzenli yürüyüş yapmalarının, egzersiz uyumunu artırarak kardiyovasküler sağlığı iyileştirdiğini göstermiştir.

Evcil hayvanların ruhsal ve duygusal rehabilitasyon üzerindeki etkileri de oldukça olumludur. Nimer ve Lundahl (2007), hayvan destekli terapilerin, anksiyete, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu (PTSD) gibi ruhsal sağlık sorunları yaşayan bireylerde önemli iyileşmeler sağladığını gösteren bir meta-analiz yayımlamıştır. Bu bulgu, evcil hayvanların ruhsal sağlık rehabilitasyonunda önemli bir araç olduğunu göstermektedir (Şafak, 2024).

Terapi hayvanları, engelli bireyler için hem fiziksel hem de psikolojik destek sağlayarak rehabilitasyon süreçlerine önemli katkılar sunar. Hall ve Malpus (2000), rehber köpeklerin görme engelli bireylerin bağımsızlıklarını artırarak yaşam kalitelerini iyileştirdiğini göstermiştir. Bu bulgu, evcil hayvanların engelli bireylerin günlük yaşamlarını kolaylaştırmadaki kritik rolünü ortaya koymaktadır.

Hayvan Destekli Terapi Uygulamaları

Hayvan destekli terapi (HDT) uygulamaları, çeşitli rehabilitasyon süreçlerinde etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Berget ve ark. (2011), psikiyatrik rahatsızlıkları olan bireylerin HDT programlarına katılmalarının, semptomlarında belirgin azalmalar ve genel yaşam memnuniyetlerinde artışlar sağladığını göstermiştir. Bu bulgu, HDT'nin ruhsal sağlık rehabilitasyonunda etkin bir müdahale olduğunu desteklemektedir (Şafak, 2024).

İnsan Hayvan Etkileşiminin Sosyal Boyutları

İnsan ve hayvanlar arasındaki etkileşim, çok eski çağlara dek uzanmaktadır. Yerleşik hayata geçiş ve avcı toplayıcılıktan tarım toplumuna dönüşle birlikte insanın hayatında hayvanlar farklı

bir yere gelmiş, birliktelikleri pek çok anlam kazanmıştır. Toplumların ve insan ihtiyaçlarının zamanla değişimi, hayvanlarla olan ilişkilerinin de değişmesine yol açtığını söylemek mümkündür. (Herzog, 2002). Evcil hayvanlar, insanoğlunun değişen fiziki ve duygusal ihtiyaçlarını karşılama konusunda ona yardımcı olmuştur. Geleneksel toplumlarda hayvanlara duyulan ihtiyaç, genellikle onların fiziksel özellikleri nedeniyle olmaktadır günümüzde insanlar, hayvanlara daha çok duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaları amaçlı yaklaşmaktadır. Evcil hayvanların diğer hayvanlardan ayrılması noktasında Wrye en önemli ayrım noktasını onların gıda olarak görülmemesinin olduğunu söyler (Wrye, 2009: 1084). Sanayileşme ile birlikte hayvanların büyük çiftliklerde insan hayatından soyutlanmış bir şekilde yetiştirilmesi buna neden olmuştur. Her ne kadar bir değişim çerçevesinde hayvanlara bakış açısında farklılaşma olsa da bireylerin hayvanlara muamelesinde kültürel etkiler en etkili unsurlardır (Kafalı, 2022).

Farklı kültürler, hayvanlara farklı anlamlar yüklemiş ve bu ilişkiler çeşitli biçimlerde evrilmiştir. Herzog (2010), farklı kültürlerin hayvanlarla olan ilişkilerinde belirgin farklar olduğunu ve bu farkların, kültürel normlar ve inanç sistemleri tarafından şekillendirildiğini belirtmektedir. Örneğin, bazı Asya kültürlerinde belirli hayvanların kutsal kabul edilmesi, bu hayvanlarla olan ilişkileri derinleştirmiştir.

Bu kültürel çeşitlilik, evcil hayvan sahipliğinin global bir perspektifte incelenmesini gerektirir. Franklin (1999), batı toplumlarında evcil hayvan sahipliğinin, bireylerin sosyal ağlarını genişletme ve yalnızlıkla başa çıkma aracı olarak görüldüğünü belirtirken, diğer kültürlerde farklı motivasyonların ön plana çıktığını ifade etmektedir.

Kültürel formlara yerleşmiş bir şekilde hayvanlarla ilişkilerinde insanın davranış ve sınırlarını belirleyen ana etmenler ihtiyaçlar ve inançlardır (Ambaroğlu, 2007, 15). Kriz dönemleri, bu ihtiyaç ve inançların dalgalanma yaşadığı dönemler olarak hayvanlarla ilişkiler üzerinden toplumsal olana dair görünümü önümüze serebilecek olan bir alandır. Hayvanlarla ilişkilerde kendisinden maddi ve duygusal olarak faydalanılan ayrımı genellikle belirleyici olmaktadır. Geleneksel toplumlarda hayvanlarla ilgili böyle bir ayrım pek görülmez. Gücünden faydalanılan yük hayvanları, etinden ve sütünden faydalanılan hayvanlar hem maddi ihtiyaçların karşılandığı hayvanlar olmuş hem de sahiplerinin duygusal bağlar kurdukları, isimler taktıkları beraber yaşadıkları dert ortakları olmuştur. (Kafalı, 2022)

Modern hayata geçişle beraber hayvanların ürünlerinden sadece tüketim malzemesi olarak faydalanılmaya başlamasıyla duygusal ihtiyaçları giderebilmek için evcil hayvanlar evlerde

beslenmeye başlamıştır. Bu aşamadan sonra evcil hayvan bakımı, bir tercih olarak toplum hayatında görülmeye başlanmıştır. Hayvanlarla ilişkilerin tüketim boyutunun ayrılması ve ev dışına, çiftliklere, büyük işletmelere taşınması duygusal açıdan fayda sağlanacak hayvanların ayrılmasını beraberinde getirmiştir. Daha öncesinde at, eşek, inek, koyun, tavuk, köpek gibi hayvanlar beslenmekte iken bu hayvanların endüstriyel üretimle üretilmesi ve bakımlarının yapılmasıyla beraber bireyler daha küçük, bakımı kolay hayvanlara yönelmeye başlamışlardır. Bu sınıfa kedi, köpek, kuş türleri, balık, tavşan-hamster-sincap gibi bazı kemirgenler ve nadir de olsa kertenkele ve yılan gibi bazı sürüngenler girmektedir. İnsanoğlu bu tür hayvanlarla bağlanma ihtiyacını gidermekte ve yalnızlığına bir çare bulmaya çalışmaktadır (Şahin, 2016, 21).

Tarihsel süreç içerisinde hayvana yüklenen anlamlar, insan odaklı bir yaklaşımla yapılan tanımlamalar, hayvanlara karşı tutumun ve bakış açısının belirleyicisi olmuştur (DeGrazia, 2006). Çetin, evcil hayvan bakımı ve beslemenin sosyolojik olarak anlaşılmasına katkıda bulunurken insanların yaşamında bazı sosyal işlevleri yerine getirdiği ya da doldurduğunu belirtmektedir. Çetin, çalışmasında insanların hayvanlarla etkileşiminde en etkili olan sosyolojik analizlerden biri de Franklin (1999) tarafından yapıldığını belirtmiştir. Franklin modern Batı dünyası ve hayvanlar arasındaki ilişkiyi, sosyolojik bir şekilde ortaya koymaya çalışan isimlerden biridir. Franklin, çağdaş insanların kentleşme ile yerlerinden olarak, toplumlar arası ilişkilerin bireysel ilişkiler temeline indirildiği ve bunun bir avantaj olarak algılanmasının sağlandığını ifade etmiştir. (Çetin, 2017).

Sanayileşmeyle birlikte yaşanan temel sorunlardan biri de toplumsallığın ağır bastığı bir konumdan bireyselleşmenin öne çıktığı bir durumda yaşanan toplumsal ilişkilerdeki değişim ve dönüşümlerdir. Özellikle de Marx'ın vurguladığı yalnızlaşma ve yabancılaşma evcil hayvanlarla olan ilişkilerin de değişmesine ve farklı bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda önceleri fiziksel varlık ve faydaları açısından toplumsal hayatta yer alan hayvanların zamanla kültürel kimlik ve konum kazandıkları görülmektedir. Arkadas, olarak görülen ve refakat eden hayvanlar, belki de buna en iyi örneği, oluşturmaktadır. Sadece hayvan olarak tanımlanan canlılardan, sevgili aile üyelerine dönüşmüşlerdir (Johnson, 2009).

Hirschman'ın (1994) çalışmalarına göre evcil hayvan sahipliğinin doğrudan sosyal ve psikolojik bağlantıları vardır. Evcil hayvan sahipliği; statü sembolü, prestij sembolü, süs eşyası, maddi gelir düzeyi göstergesi, politik duruş gibi birçok amaç etrafında gerçekleşmesi tüketim kültürünün bir parçası olduğunun göstergesidir. Çünkü evcil hayvan sahipleri, evcil

hayvanlarını seçerken onu sadece bir hayvan olarak değil; aynı zamanda hayvanın sergilediği sembolü seçmektedir. Bu noktada evcil hayvan sahipliği, sembolik tüketim kavramıyla yakından ilgilidir. Tüketiciler, evcil hayvan sahiplenerek, evcil hayvanın üstlendiği sembolü de sahiplenmektedirler (Alp, 2022). Bu bağlamda evcil hayvanların bir nevi statü sembolü haline dönüştüğü söylenebilir.

Hirschman'a (1994) göre, evcil hayvan sahiplenme nedenleri şunlardır;

1. evcil hayvanları, aile üyesi, arkadaş, kardeş gibi algılama ve onları insanlarla ilişkilendirme
2. evcil hayvanları, araştırma, kurtarma, koruma, avlanma gibi bazı işlevleri yerine getirmeyi kolaylaştırmada araç olarak görme
3. evcil hayvanları statü sembolü olarak düşünme
4. evcil hayvanları estetik değer olarak bir süs eşyası olarak görme
5. evcil hayvanları kendi çevrelerinde, evcil hayvan sahipliğinin ve kendilerinin bir uzantısını temsil eden nesnelere olarak düşünme
6. evcil hayvanları, göstermek, sergilemek niyeti ile sahiplenme.

Holbrook ve ark. (2001) tarafından evcil hayvan sahibi olma üzerine geliştirilen yedi temel başlık ise, doğanın kıymetini bilme ve yaban hayatını deneyimleme, ilham olma ve öğrenme, çocuksu ve eğlenceli olma, fedakâr ve düzenli olma, arkadaşlık, yardımseverlik, rahatlık veya dinginlik sahibi olma, bir aile olma, diğer insanlarla bağları güçlendirme olarak sıralanmaktadır.

İnsanlar, hayvanlara karşı sevgi besleme, bir yakını kaybetme, çocuklarının istemesi, yalnızlıktan kurtulma, korunma, aktif olma, arkadaş olma, sorumluluk sahibi olma gibi sebeplerle evcil hayvan sahiplenmektedir (Staats ve ark. 2008, Arslantürk ve Ambaroğlu 2007). Beverland ve ark. (2008), evcil hayvan beslemenin bir toplumsal grup içerisinde bulunmaya yardımcı katalizör olarak işlev gördüğünü öne sürmüştür. Evcil hayvanlar, insanların konumlandığı her sistem içinde belirgin bir yer tutmakta ve insan hayatında büyük bir önem taşımaktadır (Sıddıq ve ark, 2018). Michigan Üniversitesi'nin yapılan bir çalışmaya (2018) katılanlar evcil hayvanları, hayattan zevk almalarına yardımcı oldukları, sevildiklerini hissettirdikleri, hayatlarına anlam kattıkları, bir rutine bağlı kalmayı sağladıkları için sahiplendiklerini ifade etmiştir (Janevic ve ark, 2019). Evcil hayvan olarak en çok köpekler tercih edilmektedir. Köpeklerin iletişim kurmadaki başarıları, kolay eğitilebilmeleri, güven vermeleri ve sahiplerine olan bağlılıkları daha fazla sahiplenilme nedenleri olarak

sıralanmaktadır (Çakıcı 2019). Kedi ve köpek sahipleri hayvanlarının türüne göre değişiklik gösteren fiziksel aktiviteler gerçekleştirmektedir. Bu aktivitelere oyun oynamak, beslenme boşaltım gibi ihtiyaçlarını gidermek, sosyal aktivitelere katılmak örnek olarak verilebilmektedir (Pamuk 2015).

Çeşitli şekilde meydana gelen insan hayvan etkileşimi evcil hayvanların insanların yaşamının her alanına girmesi ile oldukça önemli bir hal almıştır (McConnell ve Brown, 2011). Bu etkileşim, hayvanlara dokunarak/dokunmayarak, gözlemleyerek ya da seslenerek gerçekleşebilmektedir. Etkileşim sakin, dostça olabildiği gibi, saldırgan, düşmanca tavırlarla da olabilmektedir (Bokkers, 2006). Evcil hayvanların insanla etkileşiminde rahatlatıcı ve güven sağlayıcı bir ortam oluşturabileceği ortaya çıkarılmıştır (Albert ve Bulcroft, 1988). Evcil hayvanlarla büyüyen çocukların hayvanlarla olan bağlantıları, çocukların algısal, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerini olumlu etkilemektedir (Melson, 2003). Evcil hayvanların insanlara getirdiği koşulsuz sevgi, neşe ölçülemez bir değerdir ve bu aynı zamanda birlikte yaşanan hayvana da güvenli bir yaşam sürdürebilmesi için bir şans vermektedir (Clements ve ark., 2003).

Özellikle son yıllarda insan-hayvan ilişkisinin sosyal fayda alanına kaydığını söyleyebiliriz. Pandemi döneminde evlere kapanan insanların hayvanları ev arkadaşı olarak kabullenme sayıları hızla artış göstermiştir. Yapısı gereği sosyalleşme ihtiyacı olan insanoğlu evde yalnızlaşmaya başlayınca çareyi bir dönem mücadele ettiği hayvanlarda bulmuştur. Bütün bir günü hatta ayları evde geçirmek bireyleri depresyon, mutsuzluk, yalnızlaşma gibi psikolojik olumsuzluklara itebildiği için en faydalı iyileşme yöntemlerinden biri olabilecek hayvanlar, oldukça popülerlik kazanmışlardır (Karhan, 2024: 1).

Öte yandan günümüz toplumunun tüketim toplumu olarak biçimlenmesinden hayvan sahiplenilmesinin de nasibini aldığını görebiliriz. Tüketim artık sadece hayatın devam ettirilmesini amaçlayan temel ihtiyaç maddelerinin elde edilmesi süreci değildir. Bireyler toplumda kimlik inşa etme, statü elde etme, farklılaşma gibi amaçlarla tüketime yönelmektedirler (Çetin, 2017, 91). Tüketim, taşıdığı sembolik anlamlar vasıtasıyla bireyde farklı olma ve toplumdaki farklılaşma hissi oluşturur. Bu farklılık bireyin kimlik inşasında etkili olur. Evcil hayvan sahiplenilmesi konusunda toplumda bu yönde bir eğilimin olduğu gözlemlenebilir. Literatürde buna dair örnekler görülebilir. Örneğin Rusya’da Rotweiler cinsi köpek sahibi olmanın statü göstergesi olduğu ve sahibinin yüksek alım gücüne işaret ettiği için sahibine saygınlık kazandırdığı bildirilmiştir (Koenig’den aktaran, Öztürk, 2020, 15).

Türkiye’de de kedi ve köpek sahiplenilmesi noktasında benzer örneklerin yaşandığını söyleyebiliriz. Sosyal medya gruplarında cins olduğu iddia edilen kediler için astronomik fiyatlar istenmektedir. Ayrıca bu hayvanların bakımı için düzenli veteriner hizmetine ihtiyaç olduğu ilanlarda duyurulmaktadır. Yine bu cins kedilerin beslenmesi için çok yüksek fiyatlı mamalar satılmaktadır. Tüketim toplumunda tüketerek varoluşunu hisseden modern birey, evcil hayvanlar üzerinden de tüketim döngüsüne dâhil olmakta ve buradan bir tatmin sağlamaktadır. Cins köpek sahiplenilmesinde de benzer kazanımların sağlanmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Bazı küçük köpek cinslerinin ileri yaş bireylerin tüketim nesnesine dönüştüğü görülmektedir. Park ve bahçelerde gezdirilen bu tür köpekler, sahiplerine sosyalleşme imkânı verdiği kadar onların tüketim nesnesi olarak toplumsal görünürlük kazanmalarına yardımcı olmaktadır. Bu tür bir köpeğe sahip olmak, maliyeti, veteriner masrafı, mama harcaması vb. ile toplumda tüketime gücü yetmenin bir göstergesi olarak sergilenmektedir. Burada evcil hayvanların sadece maddi tüketimin göstergesi olarak kullanıldığını iddia etmek yetersiz kalacaktır. Tüketim toplumu aynı zamanda anlamın da tüketildiği bir dünya sunmaktadır. Günümüzde sadece ürünler değil anlamlar da tüketilmektedir (Odabaşı, 2017, 62).

Tüketim ürünü, kültürel dünyayı temsil eden bir sembolle ilişkilendirilerek bireyler bazında anlam kazanır. Evcil hayvanlar da kültürel dünyalara ait ayrımların ifadesi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Evcil hayvan sahibi olmak maddi yeterliliğe sahip olmanın yanında günümüz dünyasında kendine yeterliliğin bir ifadesi de olabilmektedir.

Ayrıca, son zamanlarda evlilik oranlarının düşmesi, boşanma oranlarının artması ile yalnız yaşayan bireylerin sayısında çoğalma görülmektedir. İlişkisel krizlerle baş başa kalan modern birey için hayvan sahiplenmek başkasına ihtiyacı olmadığını göstermenin ve kendine yetmenin bir sembolü haline gelmiş bulunmaktadır (Kafalı, 2022).

Bu anlamda gündelik hayattaki duruşun bir göstergesi olabilmektedir. Yine dini olarak köpeğin eve sokulmaması yönündeki telkinlere karşı bazı hayvan sahipleri için sahiplenilen köpek geleneksel duruşa karşı olmanın, yani kültürel farklılığın bir başka ifadesi anlamını taşıyabilmektedir. Bu karşı duruş kendini ifade etmenin ve kimlik oluşturmanın sınırlarını çizebilmektedir. Benzeri durumu gençler arasında saldırgan iri cins köpeklerin tüketimin yanında güç sahibi olmanın bir göstergesi olarak kabul edilmesinde görebiliriz. Çaprazlamalarla üretilmiş ve oldukça yüksek maliyetlerle edinilen bu tür köpekler zaman zaman insanlara ve diğer hayvanlara saldırıları ile de gündeme gelebilmektedir. Kendini arayan,

güç gösterileri ve çevreye verdiği korku ile bunu ortaya koyabileceğini düşünen birey bu tür köpekler ile kendisi bir anlama sarılmakta, çevresine de bir mesaj vermektedir (Kafalı, 2022).

Kafalı'ya (2022) göre, evcil hayvan sahiplenmenin sosyolojik birtakım anlamları olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamların bir kısmının yalnızlığı gidermek, merhamet duygusunu yöneltmek ve tatmin etmek gibi insani yönlerin tatminini içerdiği ifade edilebilir. Diğer bir kısmının ise tüketim nesnesi olarak hayvanlara anlamlar yüklemek, onlar üzerinden toplumsal görünürlük kazanmak ve modern yaşamın getirdiği kuralsızlık ve toplumu hissedememe gibi sorunlara yapay giderme aracı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

Evcil hayvan beslemenin dinsel boyutlarına değinen Kafalı (2022), konu bağlamında din evcil hayvan edinmeye yönelik tavırlarda bu üç yönetime zemin hazırlayabilir. Yani birey dini inançlarından kaynaklanan nedenlerle evcil hayvan edinmeye karşı olumlu veya olumsuz bir tutum geliştirebilir, kendi tutumunu dini söylemlerle meşrulaştırabilir veya yerleşik dini inancı karşısına alarak hayvanlar lehine bir tutum sergileyebilir. Yine din bir problem olarak karşımıza gelen sokak hayvanlarına muamele konusunda davranışlara yön veren bir unsura dönüşebilir. Veya bireylerin hayvansal gıdaları tüketiminde bir motivasyon kaynağı olabilir. Bu ilişkinin belirlenmesi, din sosyolojisi açısından dinin bireye karşılaştığı sorunlara nasıl bir çözüm bulmaya yönelttiğinin tespiti açısından önem taşır (Kafalı, 2022).

Yapılan birçok çalışmada kadın ve erkekler arasında evcil hayvanlara bağlanma ile ilgili istatistiksel açıdan anlamlı farkların olmadığı görülmüştür. Fakat Johnson ve arkadaşları (1992) tarafından, kadınların evcil hayvanlara daha bağlı oldukları bildirilmiştir. Hiç evlenmemiş bireylerde ve çocuğu olmayan ailelerde bağlanma düzeyleri daha yüksek bulunmuştur (Johnson ve ark. 1992 akt. Karameşe, 2014).

Evcil hayvanla oluşturulan bağ onlara iyi bakmayı da zorunlu kılmaktadır. Hayvan bakımı pek çok yönü içerdiği için evcil hayvan sahiplerinin bu konuda hem bilgi hem de maddi olarak donanımlı olmaları gerekmektedir. Özellikle maddi boyutu düşünüldüğünde evcil hayvan sahipleri çalıştıkları işletmelerin tüm getirisini incelemektedir. Maaş, mesai saatleri, önceden bilinen tatil günleri ve özel yaşam ile iş yaşamının karışmadığı bir yapının içinde olmak sadece çalışan bireyleri değil, evlerinde onları bekleyen evcil hayvanlarını da yaşam kalitesi olarak etkilemektedir (Karhan, 2024: 2).

Günümüzde, evcil hayvanların insanlaştırılmaları sebebiyle doğan ihtiyaç ve istekler doğrultusunda evcil hayvan sektöründe yeni markalar, ürünler ve hizmetler ortaya çıkmaktadır. Çevredeki kişilik algısının, insanların kendileri ile ilgili olarak hayvanlara karşı duyarlı

olduklarında gerçekleştiğini göstermektedir. Daha doğrusu insanlar, hayvanın davranışına veya anatomik özelliklerine karşı kendi tepkilerine duyarlıdır (Servais, 2018). Bu durumda insanların, kendileri için ihtiyaç olarak gördükleri ürün ve hizmetleri evcil hayvanları için de ihtiyaç olarak görmeye eğilimli oldukları söylenebilir. Örneğin; kedi ve köpeklerin yaradılışları sebebiyle kıyafete ihtiyaçları olmamasına rağmen, sahiplerinin onlara kıyafet giydirmesi ve çeşitli kıyafet markalarının ortaya çıkması bu davranışın bir sonucu olarak görülebilir. Betimlenen bu davranış ve iç görüler antropomorfizme dayanmaktadır (Alp, 2022: 3)

Antropomorfizm, insani özelliklerin insan olmayan varlıklara atfedilmesi olarak tanımlanır. (Servais, 2018). Bu yaklaşım, özellikle evcil hayvanların insanlaştırılması üzerine yoğunlaşmıştır. Evcil hayvanların karakter özellikleri açısından insanlarla benzerlikler gösterdiğini ortaya koyan antropomorfizmin bir sonucu olarak, insanlaştırılan evcil hayvanlar için oteller, kuaförler, mama markaları, kıyafet markaları, sosyalleşmeleri için özel etkinlikler, doğum günü partileri, taksiler gibi özel ürünler/ hizmetler ortaya çıkmaya başladı. Yeni ürünlerin çıkması, yeni markaların oluşturulması antropomorfizmin bir sonucu olarak görülmektedir. (Servais, 2018) Evcil hayvan sahiplerinin bu yaklaşımı ürün ve hizmet pazarlaması kapsamında ele alındığında evcil hayvanlar için her geçen gün yeni markaların çıkması, yeni pazarların oluşması kaçınılmaz olacaktır (Alp, 2022: 4).

Antropomorfizme ek olarak Belk genişletilmiş benlik görüşünü de ortaya koyar. Belk'e (1996) göre genişletilmiş benlik yapısı bireyin hem kişisel hem de sosyal yönlerini barındıran bir kuramdır. Bu kurama göre birey, benliğini ifade edebilmek için farklı nesnelere kullanır. Evcil hayvanları da bu nesnelere biri olarak gören Belk, evcil hayvan sahiplerinin kişiliklerine, yaşam tarzlarına ve ailelerine uygun olan evcil hayvanları seçtiklerini, kendilerini bu evcil hayvanlar üzerinden tanımladıklarını ve bunun da bireyin kişisel ve sosyal yönleri yansıttığını tespit etmiştir. Bunların yanı sıra Belk, evcil hayvanların, sahiplerinin kişiliklerini ve özelliklerini hem olumlu hem de olumsuz olarak yansıtabileceğini varsaymaktadır. Hatta insanın evcil hayvan seçiminin de bir benlik tanımı olduğu belirtilmektedir. Evcil hayvan sahipleri, evcil hayvanlarını "evlerinde yaşayan bireyler" olarak görmekte ve kendi yaşam tarzlarını onlara da adapte etmeye eğilimli oldukları düşünülmektedir. Evcil hayvanlara özel, insanların kullandığı hizmet ve ürünlerin evcil hayvanlara uyarlanması, evcil hayvanların insanlaştırılmasının ötesinde evcil hayvanların bireyselleştirmesi olarak görülmektedir (Alp, 2022: 4). Bireysel bir varlık haline dönüşen/dönüştürülen yada öyle olduğu düşünülen evcil hayvanlar, toplum içine dahil olmakta, her geçen gün toplumsal hayatın bir parçası haline gelmektedirler. Dolayısıyla evcil hayvan sahipleri (özellikle de köpek sahipleri) için gündelik

yaşam ve toplumsal ilişkiler, ailenin bir parçası haline dönüşen evcil hayvanlara uyarlanarak Cereyan Etmektedir.

Sonuç Ve Değerlendirme

Hızla değişen dünyada, insan ve hayvan ilişkileri de önemli dönüşümler geçirmektedir. Hayvan sahiplenme, sadece bireysel bir tercih olmanın ötesinde, toplumsal ve kültürel dinamiklerle şekillenen karmaşık bir olgudur. Bu makalede, hayvan sahiplenmenin sosyo-kültürel boyutları ele alınmış ve bu pratiğin insanlar üzerindeki etkileri, çok yönlü bir incelemeye tabi tutulmuştur. Teknolojik ilerlemeler, kentleşme ve değişen yaşam tarzları, hayvanlarla olan etkileşimlerimizi yeniden şekillendirmektedir. Hayvanlar, artık sadece evcil hayvanlar olarak değil, ailenin bir ferdi, terapi hayvanları, çalışma arkadaşları ve hatta sosyal medya fenomenleri olarak da hayatımızda yer almaktadır.

Hayvan sahiplenme, tarih boyunca farklı kültürlerde çeşitli şekillerde görülmüştür. Antik Mısır'da kediler kutsal kabul edilirken, Orta Çağ Avrupa'sında köpekler avcılık ve koruma amaçlı kullanılmıştır. Günümüzde ise evcil hayvanlar, aile üyeleri olarak kabul edilmekte ve bu durum, kültürel normlar ve değerlerle şekillenmektedir.

Evcil hayvan sahiplenme, bireylerin kimlik inşasında önemli bir rol oynar. Özellikle belirli hayvan türleri veya ırkları, sahiplerine sosyal statü kazandırabilir. Örneğin, nadir ve pahalı köpek ırkları, sahiplerinin ekonomik gücünü ve sosyal statüsünü yansıtabilir.

Evcil hayvanlar, sahipleri arasında sosyal etkileşimleri artırarak toplumsal bağları güçlendirebilir. Parklarda yürüyüş yapan köpek sahipleri, birbirleriyle kolayca iletişim kurabilir ve yeni arkadaşlıklar geliştirebilir. Bu durum, toplumsal uyumu ve dayanışmayı artırabilir.

Hayvan sahiplenme, günlük yaşam ritüellerini ve alışkanlıklarını da etkiler. Evcil hayvanların beslenmesi, bakımı ve eğitimi, sahiplerinin günlük rutinlerinin bir parçası haline gelir. Bu ritüeller, bireylerin yaşamlarına düzen ve anlam katabilir.

Evcil hayvanlar, sahiplerine duygusal destek sağlayarak stres, yalnızlık ve depresyon gibi olumsuz duyguların azalmasına yardımcı olabilir. Bu durum, bireylerin psikolojik sağlığını olumlu yönde etkiler ve genel yaşam kalitesini artırır.

Sanayileşmeyle birlikte yaşanan hızlı değişimler, toplumsal ilişkilerde yeni dinamikler yaratmakta ve bireylerin sosyal bağlarını her geçen gün zaafa uğratmaktadır. Özellikle de günümüzde yalnızlaşma ve yabancılaşmaya paralel olarak gelişen bir sürü toplumsal ve psikolojik sorunlarla baş etme de evcil hayvanlarla kurulan ilişkiler, bireylerin duygusal ve

psikolojik sağlığını olumlu yönde etkileyerek, toplumsal refahın artmasına katkıda bulunmaktadır.

Ekonomik açıdan, hayvan sahiplenme, geniş bir endüstriyi desteklemekte ve ekonomik faaliyetleri canlandırmaktadır. Hayvanlarla ilgili sektörler, önemli bir ekonomik faaliyet alanı oluşturarak istihdam yaratmakta ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır Veteriner hizmetleri, pet ürünleri ve hizmetleri gibi sektörler, hayvan sahiplenmenin ekonomik boyutlarını oluşturmaktadır. Ayrıca, hayvan sahiplenme, bireylerin tüketim alışkanlıklarını ve harcama kalıplarını da etkilemektedir.

Sonuç olarak, hızla değişen dünyada insan ve hayvan ilişkileri, toplumsal yapının önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu ilişkilerin sosyolojik boyutlarının daha derinlemesine incelenmesi, toplumsal dinamiklerin anlaşılmasına ve gelecekteki politikaların şekillendirilmesine katkı sağlayacaktır. Hayvan sahiplenmenin teşvik edilmesi ve desteklenmesi, toplumsal sağlık ve mutluluğun artırılmasına katkıda bulunabilir. Gelecekte yapılacak araştırmalar, hayvan sahiplenmenin tüketim toplumu üzerindeki etkilerini daha derinlemesine inceleyerek, bu alandaki bilgi birikimini genişletebilir ve politika yapıcılar için değerli bilgiler sunabilir.

Kaynakça

- Akkaya, K. (2016). Bireylerin evcil hayvan besleme durumları ile ilişkili faktörlerin araştırılması, Uzmanlık Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Aile Hekimliği Ana Bilim Dalı.
- Albert A. & Bulcroft K. (1988). "Pets, Families, and the Life Course". *Journal of Marriage and Family*, 543-552.
- Andaç Alp, (2022). Türkiye Evcil Hayvan Gıda Sektöründe "Evcil Hayvan Pastanesi" Tercihinde Tüketici Davranışlarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi Kadir Has Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ambaroğlu, Ayşe. Türk Toplumunda Evcil Hayvan Besleme Alışkanlıkları ve Din. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ballarini, G. (2003). Pet therapy animals in human therapy. *Conference Report ActaBio Medica*, (74), 97-100.
- Banks, M. R., & Banks, W. A. (2002). The effects of animal-assisted therapy on loneliness in an elderly population in long-term care facilities. *The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences*, 57(7), M428-M432. <https://doi.org/10.1093/gerona/57.7.M428>
- Baskıcı, M. (1998) "Evcilleştirme tarihine kısa bir bakış", *A.Ü.S.B.F.Dergisi*, 53 (1-4).73-94
- Belk, R. W. (1996). Metaphoric relationships with pets. *Society & Animals*, 4(2), 121-145.
- Berget, B., Ekeberg, Ø., Pedersen, I., & Braastad, B. O. (2011). Animal-assisted therapy with farm animals for persons with psychiatric disorders: Effects on self-efficacy, coping ability and quality of life, a randomized controlled trial. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*, 7, 9-15. <https://doi.org/10.2174/1745017901107010009>
- Beverland M. B., Farrelly F., Lim E. A. (2008). Exploring the darkside of pet ownership status- and control-based pet consumption. *Journal of Business Research*, 61, 490-496.

- Bokkers, E.A.M. (2006). Effects of interactions between humans and domesticated animals, janhassinkandmajkenvandijk (eds.). *FarmingForHealth*, 31-41.
- Chou, Y. (2012). The Changing Social Meanings of Pets and Their Alternative Futures. *Journal of Futures Studies*, 1-14.
- Clements, P., Benasutti, K., & Carmone, A. (2003). Support for bereaved owners of pets. *Perspective in Psychiatric Care*, 39, 49–54.
- Cole, K. M., & Gawlinski, A. (2000). Animal-assisted therapy: The human-animal bond. *AACN Clinical Issues: Advanced Practice in Acute & Critical Care*, 11(1), 139-149.
<https://doi.org/10.1097/00044067-200002000-00012>
- Çakıcı, A., Kök, M. (2020). Hayvan destekli tedavi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*. **12(1):117-130**
- Çetin, İ. (2021). Evcil hayvan sahibi olan ve olmayan yetişkin bireylerde yaşam doyumu empatik eğilim ve yalnızlık algısı ilişkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Davis S. J. & Valla F. R. (1978). “Evidence for Domestication of the Dog 12,000 Years Ago in the Natufian of Israel”. *Nature*, **276/1** (1978) 608-610.
- Degrazia, D. (2006). Hayvan Hakları. (H. Gür, Çev.) Dost Kitabevi.
- Demir P, Uğurlu Koç A. İstanbul Üniv. Vet. Fak. Derg. 2014;40(2):168-175.
- Franklin, A. (1999). *Animals and Modern Cultures: A Sociology of Human-Animal Relations in Modernity*. London, UK: Sage Publications.
- Friedmann, E., & Son, H. (2009). The human-companion animal bond: How humans benefit. *Veterinary Clinics o*
- Friedmann, E., & Thomas, S. A. (1995). Pet ownership, social support, and one-year survival after acute myocardial infarction in the cardiac arrhythmia suppression trial (CAST). *The American Journal of Cardiology*, 76(17), 1213-1217. [https://doi.org/10.1016/S0002-9149\(99\)80343-9](https://doi.org/10.1016/S0002-9149(99)80343-9)
- Global Pet Food Market (2021 To 2026) - Industry Trends, Share, Size, Growth, Opportunity And Forecasts M2presswire, May 31, 202, **Veritabanı: Newspaper Source Plus**
- Gullone, E. The Biophilia Hypothesis And Life İn The 21st Century: Increasing Mental Health Or Increasing Pathology? *Journal Of Happinessstudies*, **1(3):293-322**
- Gürler, A. M., & Osmanağaoğlu, Ğ. (2009). Türkiye“De Hayvanları Koruma Kanununun Tarihsel Gelişimi. *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 325-330.
- Hall, S. S., & Malpus, Z. (2000). The Human-Animal Bond: Its Association With Psychological Health And Well-Being. *Mental Health Practice*, 4(5), 14-19.
<https://doi.org/10.7748/Mhp.4.5.14.S13>
- Handlin, L., Hydbring-Sandberg, E., Nilsson, A., Ejdebäck, M., Jansson, A., & Uvnäs-Moberg, K. (2011). Short-Term Interaction Between Dogs And Their Owners: Effects On Oxytocin, Cortisol, İnsulin And Heart Rate—An Exploratory Study. *Anthrozoös*, 24(3), 301-315.
- Herzog, H. (2002). Darwinism And The Study Of Human Animal Interactions. *Society & Animals*, 361-367.
- Herzog, H., & Foster, M. (2010). Some We Love, Some We Hate, Some We Eat . *Tantor Audio* (P. 326).
- Hirschman, E. C. (1994). Consumers And Their Animal Companions. *Journal Of Consumer Research*, 20(4), 616-632.
- Holbrook, M., Stephens D., Day E., Holbrook, S., Andstrazar, G. (2001). A Collectivephotoessay On Keyaspect Of Animalcompanionship: Thetruthaboutdogsandcats. *Academy Of Marketing Sciencereview*. **Vol (1): 1–17**.

- İncazlı S. B., Özer S., Yıldırım Y. (2016). Rehabilitasyon Hemşireliğinde Hayvan Destekli Uygulamalar. *Balikesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, **5:88-93**.
- Janevic, M., Solway, E., Malani, P., Kirch, M., Kullgren, J., Connell, C. (2019). How Pets Contribute To Healthy Aging. *Nationalpoll On Healthyaging*,
- Johnson, R. A., Meadows, R. L., & Mccune, S. (2002). Human-Animal İnteraction: A Concept Analysis. *Journal Of Advanced Nursing*, 40(4), 487-496. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2002.02300.x>
- Johnson, J. (2009). Dogs, Cats, And Their People: The Place Of The Family Pet And Attitudes About Pet Keeping. Master's Thesis, University Of Waterloo.
- Kafalı, Hasan, (2022). "Pandemi Döneminde Ve Öncesinde Evcil Hayvan Edinme, Hayvanlara Karşı Bazı Tutumlar Ve Dindarlık Yönelimleri Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*. 6/1 (Haziran 2022): 6-36. <https://doi.org/10.32711/tiad.1113480>
- Karameşe, H. (2014). *Lexington Evcil Hayvanlara Bağlanma Ölçeğinin Türkçe 'ye Uyarlanması, Türkçe Formun Gerçeklilik Ve Güvenilirlik Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Karhan, Meryem Begüm, (2024). *Evcil Hayvan Besleyen Çalışanlarda Bağlanma Düzeylerinin Öznel Mutlulukları Ve İş Yaşam Kaliteleri Üzerindeki Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Burdur.
- Köroğlu, T. (2016). Yabani Hayvanlar İlk Kez Nasıl Evcilleştirildi, (Erişim Tarihi: 24.01.2019), <http://www.metinsarac.net/yabani-hayvanlar-ilk-kez-nasil-evcillestirildi.html>
- Mcconnell, A. R., Brown, C.M. (2011). Friendswithbenefits: On Thepositiveconsequences Of Pet Ownership, *Journal Of Personalityandsocialpsychology*, Vol. 101, No. 6, 1239–1252.
- Melson, G. F. (2003). Child Development And The Human-Companion Animal Bond. *American Behavioral Scientist*, 47(1), 31-39.
- Nimer, J., & Lundahl, B. (2007). Animal-Assisted Therapy: A Meta-Analysis. *Anthrozoös*, 20(3), 225-238. <https://doi.org/10.2752/089279307X224773>
- Odabaşı, Yavuz. Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumun Tüketen Topluma Dönüşümü. İstanbul, Aura., 2017.
- Onur, E. (2012). *İstanbul'da Kedi Köpek Sahiplenmesinin Sosyo-Ekonomik Parametreleri*. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Öztürk, P. (2020). Evcil Hayvan Sahiplerinin Affedicilik Düzeyi Ve Genel Sağlık Durumlarının Değerlendirilmesi, T.C. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.
- Pamuk D. (2015). "Yaşlı Bireylerin Yaşamında Evcil Hayvanların Rolü". *Mediterranean Journal Of Humanities*v/2 (2015) 298-299.
- Palaz, Hasret, (2021). Evcil Hayvan Sahibi Olmanın Fiziksel Ve Ruhsal Sağlığa Etkileri, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Ruh Sağlığı Ve Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı Ruh Sağlığı Ve Psikiyatri Hemşireliği Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Poyraz, O. (2000) Laboratuar Hayvanları Bilimi, Kardelen Ofset, Ankara, s. 11-16.
- Serpell, J. A. (2010). Inhandbook On Animal-Assisted Therapy. İçinde A.H. Fine (Ed.), *Animal-Assisted Interventions İn Historical Perspective*. USA; 17-32.
- Servais, Véronique. 2018. "Anthropomorphism İn Human–Animal İnteractions: A Pragmatist View." *Frontiers İn Psychology*: 2590.
- Sıddıq, A.B., Erdem, Ç., Şanlı, S. (2018). Türkiye'de İnsan-Hayvan İlişki Bilimi Antrozooloji'nin Faaliyet Alanları. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları, Dergiscilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 2, 201 Sayfa: 805-826*.

Siegel, J. M. (1990). Stressful Life Events And Use Of Physician Services Among The Elderly: The Moderating Role Of Pet Ownership. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 58(6), 1081-1086. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.1081>

Staats, S., Wallace, H., Anderson, T. (2008). Reasonsforcompanionanimalguardianship (Pet Ownership) Fromtwopopulations. *Societyand Animals* 16, 279-291.

Şafak, Celalettin Etkin, (2024). Evcil Hayvan Sahipliğinin Fizyolojik, Psikolojik Ve Rehabilitasyon Etkileri, Sokak Hayvanları: Toplumsal Sorunlar Ve Halk Sağlığı, Editör: Prof. Dr. Kazım Şahin, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Şahin, Ö. Ve Kahya, Y. (2018). Evcil Hayvana Bağlanma Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Nesne*,6(12), 174-197.

Şen, Y., Atasoy F. (2014). Köpek ve kedilerde bazı anormal davranışlar. *Lalahan Hay. Araşt. Enst. Derg.*,54 (2) 91-99.

Wrye, J. (2009). Beyond Pets: Exploring Relational Perspectives of Petness. *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers canadiens de sociologie*, Vol. 34, No. 4 (October 2016), pp. 1033-1063.

Anadolu Ajansı, (<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kimliklendirilen-ev-hayvani-sayisi-1-milyon-584-bini-asti/2796595> erişim tar. 16.10.2024).

Cumhuriyet Gazetesi, <https://www.cumhuriyet.com.tr/is-dunyasi/turkiyedeki-evcil-hayvan-sayisi-19-milyona-ulasti-2228280> erişim ter. 16.10.2024.

Statista, “Pet Food”, Son Güncelleme 18 Nisan 2022,

<https://www.Statista.Com/Outlook/Cmo/Food/Pet-Food/Turkey>

Demografik Değişkenlerin Bireylerin Hekim Sahiplenme Tutumları Üzerindeki Rolü

Doç. Dr. Emine ATALAY¹

Öğr. Gör. Kevser Hüsna ÖZYILDIZ²

Öğr. Gör. Hakan YÖNDEN³

Özet

Bu araştırma, demografik değişkenlerin bireylerin hekim sahiplenme tutumları üzerindeki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Hekim sahiplenme, bireylerin hekimlerini sağlık hizmetlerinin vazgeçilmez bir parçası olarak görmeleri ve onlara duygusal bir bağ geliştirmelerini ifade etmektedir. Araştırma kapsamında, bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir durumu ve hastalık sürekliliği gibi demografik özellikleri ele alınmıştır. Ayrıca, bireylerin sağlık hizmetlerine erişim sıklığı, hekim cinsiyeti ve hekimlerin çalıştığı kurum türü gibi faktörlerin, hekim sahiplenme tutumlarına etkisi değerlendirilmiştir.

Araştırmada tanımlayıcı bir yöntem kullanılarak, Mersin ilinde yaşayan 308 bireyden çevrimiçi anket yoluyla veri toplanmıştır. Analizler, demografik değişkenlerin hekim sahiplenme tutumlarında farklılıklar yarattığını göstermektedir. Yaş, gelir düzeyi, hastalık sürekliliği ve tedavi sıklığı gibi faktörler, bireylerin hekim sahiplenme düzeylerini anlamlı şekilde etkilemektedir. Ancak, cinsiyet, eğitim düzeyi ve hekim cinsiyeti gibi değişkenlerin anlamlı bir fark yaratmadığı saptanmıştır.

Bu bulgular, bireylerin sağlık hizmetlerinden memnuniyetini artırmaya yönelik hasta merkezli yaklaşımların geliştirilmesi için değerli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, sağlık politikalarının, bireylerin farklı demografik özelliklerini dikkate alarak şekillendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, sağlık hizmetlerinde bireysel farklılıkların önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kavramlar: Hekim sahiplenme tutumu, hekim hasta ilişkisi, demografik faktörler

Abstract

This study aims to investigate the role of demographic variables in individuals' physician ownership attitudes. Physician ownership refers to individuals perceiving their physicians as an indispensable part of healthcare services and developing an emotional bond with them. The study considers demographic characteristics such as age, gender, education level, income, and disease continuity. Additionally, factors such as the frequency of accessing healthcare services, physician gender, and the type of institution where physicians work are evaluated for their influence on physician ownership attitudes.

The study employs a descriptive method and collects data from 308 individuals residing in Mersin province through an online survey. The analysis reveals that demographic variables significantly influence physician ownership attitudes. Factors such as age, income level, disease

¹ Doç. Dr., Tarsus Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, emineatalay@tarsus.edu.tr

² Öğr. Gör., Tarsus Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, kozyildiz@tarsus.edu.tr

³ Öğr. Gör., Tarsus Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, hakanyonden@tarsus.edu.tr

continuity, and frequency of treatment significantly affect individuals' attitudes toward physician ownership. However, variables such as gender, education level, and physician gender do not show a significant impact.

These findings provide valuable insights for developing patient-centered approaches to enhance satisfaction with healthcare services. Furthermore, they highlight the need for health policies to be designed with consideration of individuals' diverse demographic characteristics. The study underscores the importance of individual differences in improving the quality of healthcare services.

Key Words: Physician ownership attitude, physician-patient relationship, demographic factors

Giriş

Sağlık hizmetlerinin etkili bir şekilde sunulması, bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik gereksinimlerinin karşılanmasına bağlıdır. Sağlık hizmetlerinde bireylerin ihtiyaçlarının anlaşılması ve buna uygun hizmetlerin sağlanması, sağlık sisteminin verimliliği ve toplum sağlığının sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu noktada, bireylerin sağlık hizmetleriyle ilgili tutum ve davranışlarını şekillendiren faktörlerin anlaşılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle hasta-hekim ilişkisinin kalitesi ve bireylerin bu ilişkiye yönelik algıları, sağlık hizmetlerinin genel başarısında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Demografik değişkenler, bireylerin sağlık hizmetleriyle ilgili deneyimlerini ve hekimlere yönelik tutumlarını etkileyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Yaş, cinsiyet, gelir düzeyi ve eğitim durumu gibi değişkenler, bireylerin sağlık hizmetlerinden beklentilerini ve memnuniyet düzeylerini farklılaştırmaktadır. Örneğin, yaş ilerledikçe bireylerin sağlık hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duyduğu ve bu süreçte daha güçlü bir hasta-hekim ilişkisinin önem kazandığı belirtilmektedir. Benzer şekilde, eğitim seviyesi yüksek bireylerin sağlık hizmetlerine yönelik beklentilerinin ve iletişim taleplerinin daha farklı olduğu gözlemlenmektedir.

Literatürde, bireylerin sağlık hizmetlerine yönelik tutumlarının, demografik özelliklerle ilişkisi sınırlı düzeyde incelenmiştir. Bu durum, sağlık hizmetlerinin bireysel farklılıklara daha duyarlı hale getirilmesi gerektiği gerçeğini gözler önüne sermektedir. Sağlık hizmetlerinin birey odaklı bir anlayışla sunulabilmesi için, demografik değişkenlerin etkilerinin derinlemesine araştırılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda, bireylerin hekimlere yönelik sahiplenme tutumlarının, demografik özellikler çerçevesinde değerlendirilmesi, bu alanda önemli bir bilgi boşluğunu doldurabilir.

Bu araştırma, demografik değişkenlerin bireylerin hekim sahiplenme tutumları üzerindeki etkilerini ele alarak, hasta merkezli bir yaklaşımın geliştirilmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Araştırma sonuçlarının, bireylerin sağlık hizmetlerinden memnuniyetini artıracak uygulamalara ve politikaların geliştirilmesine yönelik somut öneriler sunması beklenmektedir. Bu çalışma, aynı zamanda, sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmaya yönelik yeni bir perspektif sunarak, sağlık sistemi içinde bireysel farklılıkların daha iyi anlaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Bireyler hastalandıkları zaman daha hassas bir psikoloji içerisine girmektedirler. Çevrelerinden psikolojik bir destek ihtiyacı almak istemektedirler. Bu desteği ise en çok gittikleri hekimden beklemektedirler. Sürekli aynı hekime giden hastalarda hekimlerini benimseme ve sahiplenme tutumu geliştiği düşünülmektedir. Hekim sahiplenmesi bireylerin hekimlerini sağlıklarının

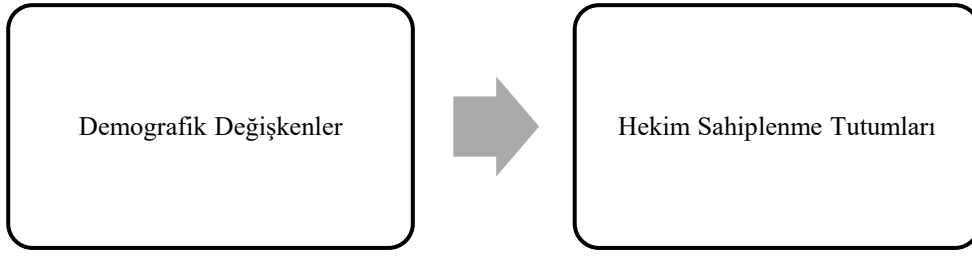
iyiliği için en önemli unsurlardan biri konumuna koyarak, hekimlerine karşı aidiyet hissetmeleri, hekimlerini kendileri ve sağlıklarıyla özdeşleştirdikleri bir psikolojik bağlılık durumudur (Özyıldız ve Alkan, 2022). Hastanın hekimini benimsemesi ve sahiplenebilmesi için hekimden bazı beklentileri bulunmaktadır. Bunlar; hekimin samimiyet göstermesi, hastaya değer vermesi, hastayla iletişiminin iyi olması, hastaya karşı dürüst davranması, tedavi sürecine özen göstermesi, hastayı zihnen rahatlatması, erişilebilir olması gibi özelliklerdir. Hasta ve hekimin ortak amacı; hastanın sağlığına kavuşturulması, yaşam kalitesinin artırılması ve hastanın fiziksel ve ruhsal açıdan iyi hissetmesinin sağlanmasıdır (Atıcı, 2007). Hekimlerin tanı koyma ve tedavi etmede başarılı olması, hekim ve hasta arasında kurulacak olumlu ilişkilere de bağlıdır. Hastalar da iyileşmek, hastalığının nedenlerini öğrenmek, tedavi yolları hakkında bilgi almak için hekimlerle iyi ilişkiler kurmak istemektedirler. Hastaya hastalığı hakkında bilgi vermeyen ya da hastasıyla yeteri kadar konuşmayan hekimlerin de başarısı sınırlı kalmaktadır. Hekimin yanında kendini rahat ve özgür hissetmeyen veya baskı altında hisseden hasta da hekimi yanıltıcı konuşmalar içerisine sürükleyebilmektedir (Cirhinlioğlu, 2012). Hekimiyle arasında olumlu yönde ilişki oluşmayan hastada sahiplenme davranışının görülmeyeceği düşünülmektedir. Aralarındaki ilişkinin olumlu gelişmesiyle hastanın hekimine karşı sahiplenme davranışı gerçekleşmeye başlayacağı düşünülmektedir. Hekim ve hasta ilişkisinin kalitesi, hekim ve hasta arasındaki iletişimin etkililiği, tedaviye uyum sürecinin kolaylığı da hekim ve hasta arasındaki güven ilişkisinden etkilenmektedir. Ertong (2011), hekimle kurulan güven ilişkilerinin belirleyici unsurlarını, hekimin hastasıyla kurduğu güler yüz, sıcak davranış, iyi hitabete dayalı geliştirdiği sağlıklı iletişim, hekimin teşhis koyma başarısı, tedavinin başarısı, hekimin gösterdiği şefkat, hekimin hastaya zaman ayırması, hastanın bilgilendirilmesi, hekimin uzmanlık bilgisi, hekimin sözünde durması, hastanın hekime inanması, hekimin sorumluluk duyması, hekimin dürüst olması, hastanın verilen önerilere uyum göstermesi, hasta mahremiyetine özen gösterilmesi, hekimin sahip olduğu sembolik sermaye ve hastanın sahip olduğu sosyal sermaye olarak belirlemiştir. Hekimlerine güven duymayan hastalar, hekimlerin öneri ve isteklerine uymamakta, tedavilerini yarım bırakmaktadırlar. Güven duymadığı hekimini bir daha tercih etmemekte ve tedavi sürecine hiç başlamamaktadırlar (Karsavuran vd., 2011). Bu durumun da hastanın hekimini sahiplenmesini etkileyeceği düşünülmektedir. Hastaların sürekli aynı hekimini tercih etmeleri ve tedavilerinin başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi için hekimini sahiplenmesi gerekmektedir.

Literatür incelendiğinde hekim sahiplenmesi tutumunda genellikle hekime duyulan güven, iletişim, memnuniyet, sadakat gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Hekim sahiplenme tutumu ile ilgili yapılan araştırmalarda da hekim-hasta iletişimi, güven, hastalık yönetimi vb. olguların ele alındığı fark edilmiştir (Kızılkaya, 2023, Şeremet, 2024; Kıraç, 2024). Hekim sahiplenme tutumunun oluşması için etkili olan faktörlerin yanı sıra bireylerin yaş, cinsiyet, hastalıklarının kronik akut olma durumu, hekimin cinsiyeti vb. faktörlerinde önemli bir rolünün olduğu düşünülmektedir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırma kapsamında, bir problemle ilgili değişkenler ve durumlar arasındaki ilişkileri tanımlayan model olan; tanımlayıcı araştırma modeli kullanılmıştır (Duran vd., 2006). İlgili literatürde ifade edilen ve yukarıda açıklanan tüm veriler ışığında; araştırma modeli Şekil 1’de verilmiş olup; araştırmanın hipotezleri aşağıda açıklanmıştır:

Şekil 1. Araştırma Modeli

H1. Demografik değişkenler ile bireylerin hekim sahiplenme tutumları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmanın Varsayımları ve Sınırlılıkları

Bu araştırmada, katılımcıların anket sorularına içtenlikle ve samimi bir şekilde yanıt verdiği varsayılmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeğin, bireylerin hekim sahiplenme tutumlarını doğru ve güvenilir bir şekilde ölçtüğü kabul edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların soruları eksiksiz ve doğru bir şekilde yanıtladığı varsayımlar arasında yer almaktadır.

Araştırmanın sınırlılıklarına bakıldığında, kolayda örnekleme yöntemi kullanıldığı için elde edilen sonuçların tüm bireylere genellenemeyeceği belirtilmelidir. Veriler çevrimiçi yöntemle toplandığından, internet erişimi olmayan bireyler araştırma kapsamı dışında kalmıştır. Ayrıca, maliyet ve zaman kısıtları nedeniyle yüz yüze veri toplama yöntemi tercih edilmemiştir. Çevrimiçi anket yöntemi, katılımcıların anketi farklı çevresel koşullarda doldurmasına ve dikkat eksikliği gibi faktörlerin sonuçları etkileyebilmesine yol açabilecek bir diğer sınırlılık olarak değerlendirilmektedir.

Ana kütle ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini Mersin il ve ilçe merkezinde yaşayan bireylerden oluşturmaktadır. Örneklem sayısı GPower 3.1.9.7 programı kullanılarak (Faul ve ark., 2009) belirlenmiştir. Etki büyüklüğü 0,21, alfa düzeyi (I. Tip hata) 0,05 ve güç (power) %95 olarak alındığında gerekli olan minimum örneklem sayısı 284 olarak bulunmuştur. Bu doğrultuda örgütteki tüm çalışanlara 01.10.2024-30.10.2024 tarihleri arasında online formatta anket verileri gönderilmiştir. Anketler 308 bireyden gelen dönüşler doğrultusunda analize tabi tutulmuştur. Araştırma kapsamında, kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve bu kapsamda farklı demografik özelliklere sahip bireylere ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların 242'si kadın (%78,6) ve 66'sı erkektir (%21,4). Yaş gruplarına göre dağılımda, %78,6'sı 18-25 yaş aralığındadır (242 kişi), %6,2'si 26-35 yaş aralığındadır (19 kişi), %7,8'i 36-45 yaş aralığındadır (24 kişi) ve %7,5'i 46 yaş ve üzerindedir (23 kişi). Medeni durum açısından, %60'ı evli (60 kişi) ve %60'ı bekar (248 kişi) olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumu açısından, %52,6'sı önlisans ve altı, %47,4'ü ise lisans ve üstü eğitim almıştır. Gelir düzeyine göre, katılımcıların %55,5'inin 18.000 TL ve altı, %10,1'inin 18.001-25.000 TL arasında, %14'ünün 25.001-40.000 TL arasında ve %20,5'inin 40.001 TL ve üstü geliri bulunmuştur. Hastalığın sürekliliği durumu açısından, %81,5'i akut-geçici hastalıklar yaşarken, %18,5'i kronik-sürekli hastalıklara sahiptir. Hekim cinsiyeti dağılımına göre, %31,8'i kadın hekim ve %68,2'si erkek hekim ile tedavi olmuştur. Hekim branşları incelendiğinde, %81,5'i dahili tıp, %10,1'i cerrahi tıp ve %8,4'ü temel tıp branşlarında çalışmaktadır. Katılımcıların tedavi sıklıkları değerlendirildiğinde, %63'ü 5-7 kez, %14'ü 8-10 kez, %23,1'i ise 10 ve üzeri kez tedavi

almıştır. Tedavi alınan hekimlerin çalıştığı kurum açısından, %57,1'i aile sağlığı merkezinde, %33,8'i devlet hastanesinde, %9,1'i ise özel hastanede çalışmaktadır. Son olarak, bireylerin sağlık sigortası durumuna bakıldığında, %48,7'si sağlık sigortasına sahip ve %51,3'ü sağlık sigortasızdır (Bakınız Tablo 1).

Tablo 1. Araştırmaya Katılımcılarının Demografik Özellikleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde (%)	Değişkenler	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet			Yaş		
<i>Kadın</i>	242	78.6	<i>18-25 arası</i>	242	78.6
<i>Erkek</i>	66	21.4	<i>26-35 arası</i>	19	6.2
Gelir			<i>36-45 arası</i>	24	7.8
<i>18.000 ve altı</i>	171	55.5	<i>46 ve üzeri</i>	23	7.5
<i>18.001-25.000 arası</i>	31	10.1	Medeni Durum		
<i>25.001-40.000 arası</i>	43	14.0	<i>Evli</i>	60	60
<i>40.001 ve üstü</i>	63	20.5	<i>Bekar</i>	248	248
Hastalığın Süreklilik Durumu			Eğitim Durumu		
<i>Akut- geçici</i>	251	81.5	<i>Önlisans ve altı</i>	162	52.6
<i>Kronik- sürekli</i>	57	18.5	<i>Lisans ve lisansüstü</i>	146	47.4
Hekimin Branşı			Hekimin Cinsiyeti		
<i>Temel Tıp</i>	266	8.4	<i>Kadın</i>	98	31.8
<i>Dahili Tıp</i>	251	81.5	<i>Erkek</i>	210	68.2
<i>Cerrahi Tıp</i>	31	10.1	1 yıl içinde alınan tedavi sayısı		
Hekimin Çalıştığı Kurum			<i>5-7 kez</i>	194	63.0
<i>Özel Hastane</i>	28	9.1	<i>8-10 kez</i>	43	14.0
<i>Kamu-devlet hastanesi</i>	104	33.8	<i>10 ve üzeri</i>	71	23.1
<i>Aile Sağlığı Merkezi</i>	176	57.1	Bireyin sağlık sigorta durumu		
			<i>Sağlık sigorta var</i>	150	48.7
			<i>Sağlık sigortası yok</i>	158	51.3

Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak anket yönteminden faydalanılmıştır. Anket formu 2 bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde bireylerin hekim sahiplenme tutumlarını ölçmek için "Hekim Sahiplenme Tutum" ölçeğinden yararlanılmıştır. İkinci bölümde ise, araştırmaya katılan yanıtlayıcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular hazırlanmıştır. Araştırma da Özyıldız ve Alkan (2022) tarafından geliştirilen Hekim Sahiplenme ölçeği 32 ifade ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Bağlılık boyutu 9 ifadeden oluşmakta olup, Cronbach Alpha değeri 0.791 olarak hesaplanmıştır. Bağlılık boyutunun çarpıklık değeri - 0.392 basıklık değeri 0.961'dir. Koruyuculuk boyutu 7 ifadeden oluşmakta olup, Cronbach Alpha değeri 0.812 olarak hesaplanmıştır. Koruyuculuk boyutunun çarpıklık değeri - 0.260 basıklık değeri 0.198'dir. Öz Kimlik boyutu 6 ifadeden oluşmakta olup, Cronbach Alpha değeri 0.835 olarak hesaplanmıştır. Öz Kimlik boyutunun çarpıklık değeri - 0.124 basıklık değeri 0.185'dir. Güven boyutu 6 ifadeden oluşmakta olup, Cronbach Alpha değeri 0.828 olarak hesaplanmıştır. Güven çarpıklık değeri - 0.252 basıklık değeri 0.185'dir. Uyum boyutunun 4 ifadeden oluşmakta olup, Cronbach Alpha değeri 0.756 olarak hesaplanmıştır. Uyum boyutunun çarpıklık değeri - 0.170 basıklık değeri - 0.060'dır. Hekim Sahiplenme Ölçeği 32 ifadeden

oluşmakta olup, Cronbach Alpha değeri 0.935'tir. Ölçeğin çarpıklık değeri - 0.281 basıklık değeri 1.281'dir.

Veri Analizi

Etki büyüklüğü değerlerinin hesaplanmasında da istatistiksel formüller, GPower 3.1.9.7 ve Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 25.0) programlarından faydalanılmıştır. Araştırma sırasında elde edilen tüm veriler, "IBM SPSS Statistics" 25.0 yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Tanımlayıcı bilgiler elde etmek için aritmetik ortalama, standart sapma, frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmış; veriler normallik analizine tabi tutularak, basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Analiz sürecinde uygun testlerin belirlenebilmesi için "Kolmogorov-Smirnov" testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçlarına göre verilerin normallik analizi yapılmış ve verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Böylece parametrik testlerin kullanılabilir olduğu sonucuna varılmıştır. Değişkenlerin demografik faktörler açısından farklılıklarını incelemek amacıyla t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın Değişkenlerine Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma kapsamında ele alınan değişkene ait tanımlayıcı istatistiksel analizler yapılmış olup; sonuç şu şekildedir; Hekim Sahiplenme Tutumu ölçeğine ait maddelerin aritmetik ortalaması; 3.29 (ss: 0,766), olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Araştırma Değişkeninin Ortalaması

Ölçek	N	Ortalama	Std. Sapma
Hekim Sahiplenme Tutumu	308	3.29	0.766

Araştırma Değişkenlerinin Demografik Özellikler Açısından Farklılıkları

Demografik değişkenlerin bireylerin hekim sahiplenme tutumları üzerindeki farklılıkların ortaya konması için yapılan farklılık analizi sonuçları doğrultusunda; sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4. Demografik Özellikler Açısından Yabancılaşma ve Sessiz İstifa Algı Düzeylerine Yönelik Farklılıklar

Değişkenler	Bireylerin Hekim Sahiplenme Tutumu Ortalama	Anlamlılık Değeri (p)
Cinsiyet		0.703
<i>Kadın</i>	3.30	
<i>Erkek</i>	3.26	
Yaş		0.000
<i>18-25 arası</i>	3.15	
<i>26-35 arası</i>	3.87	
<i>36-45 arası</i>	3.48	
<i>46 ve üzeri</i>	4.07	
Medeni Durum		0.000
<i>Evli</i>	3.80	

Değişkenler	Bireylerin Hekim Sahiplenme Tutumu	
	Ortalama	Anlamlılık Değeri (p)
<i>Bekar</i>	3.17	
Eğitim Durumu		0.882
<i>Önlisans ve altı</i>	3.30	
<i>Lisans ve lisansüstü</i>	3.28	
Gelir		0.000
<i>18.000 ve altı</i>	3.15	
<i>18.001-25.000 arası</i>	3.20	
<i>25.001-40.000 arası</i>	3.42	
<i>40.001 ve üstü</i>	3.61	
Hastalığın Süreklilik Durumu		0.000
<i>Akut- geçici</i>	3.21	
<i>Kronik- sürekli</i>	3.62	
Hekimin Cinsiyeti		0.382
<i>Kadın</i>	3.35	
<i>Erkek</i>	3.26	
Hekimin Branşı		0.291
<i>Temel Tıp</i>	3.18	
<i>Dahili Tıp</i>	3.28	
<i>Cerrahi Tıp</i>	3.48	
1 yıl içinde alınan tedavi sayısı		0.000
<i>5-7 kez</i>	3.16	
<i>8-10 kez</i>	3.28	
<i>10 ve üzeri</i>	3.66	
Hekimin Çalıştığı Kurum		0.420
<i>Özel Hastane</i>	3.46	
<i>Kamu-devlet hastanesi</i>	3.29	
<i>Aile Sağlığı Merkezi</i>	3.26	
Bireyin sağlık sigorta durumu		0.097
<i>Sağlık sigorta var</i>	3.36	
<i>Sağlık sigortası yok</i>	3.24	

Tablo 4 incelendiğinde, bireylerin hekim sahiplenme tutumlarının cinsiyet, eğitim durumu, hekimin cinsiyeti, hekimin branşı, hekimin çalıştığı kurum ve bireyin sağlık sigorta durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği, ancak yaş, medeni durum, gelir, hastalığın süreklilik durumu ve bir yıl içinde alınan tedavi sayısına göre anlamlı farklılıklar sergilediği belirlenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre hekim sahiplenme tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p = 0.703$). Kadınlar (3.30) ve erkekler (3.26) arasında belirgin bir fark gözlenmemiştir. Yaş değişkeni ile hekim sahiplenme tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p = 0.000$). Tukey HSD testi sonuçlarına göre: 18-25 yaş grubu ile 26-35 yaş grubu arasında anlamlı bir fark vardır ($-71494, p < 0.05$), 26-35 yaş grubu daha yüksek bir tutum sergilemiştir. 18-25 yaş grubu ile 46 yaş ve üzeri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($-91796, p < 0.05$), 46 yaş ve üzeri bireylerin tutumu daha yüksektir. 36-45 yaş grubu ile 46 yaş ve üzeri arasında da anlamlı bir fark gözlenmiştir ($-58775, p < 0.05$). Yaş arttıkça bireylerin hekim sahiplenme tutumunda genel bir artış olduğu tespit edilmiştir. Medeni duruma göre hekim sahiplenme tutumu arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($p = 0.000$). Evli bireyler

(3.80), bekar bireylerden (3.17) daha yüksek bir tutum sergilemiştir. Eğitim durumu ile hekim sahiplenme tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p = 0.882$). Önlisans ve altı eğitim almış bireyler (3.30) ile lisans ve lisansüstü eğitim almış bireyler (3.28) arasında fark gözlenmemiştir. Gelir değişkeni ile hekim sahiplenme tutumu arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p = 0.000$). Tukey HSD testi sonuçlarına göre: 18.000 TL ve altı ile 40.001 TL ve üstü gelir grubu arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (-0.45919 , $p < 0.05$), 40.001 TL ve üstü gelir grubu daha yüksek tutum sergilemiştir. Diğer gelir grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Gelir arttıkça hekim sahiplenme tutumunda genel bir artış gözlenmiştir. Hastalığın süreklilik durumu ile hekim sahiplenme tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p = 0.000$). Kronik hastalığı olan bireyler (3.62), akut-geçici hastalığı olan bireylerden (3.21) daha yüksek bir tutum sergilemiştir. Hekimin cinsiyeti ile bireylerin hekim sahiplenme tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p = 0.382$). Kadın hekimlerle çalışan bireylerin tutumu (3.35), erkek hekimlerle çalışan bireylerle (3.26) benzer düzeyde bulunmuştur. Hekimin branşı ile hekim sahiplenme tutumu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p = 0.291$). Bir yıl içinde alınan tedavi sayısına göre hekim sahiplenme tutumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p = 0.000$). Tukey HSD testi sonuçlarına göre: 5-7 kez tedavi alan bireyler ile 10 ve üzeri kez tedavi alan bireyler arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (-0.50020 , $p < 0.05$). 8-10 kez tedavi alan bireyler ile 10 ve üzeri kez tedavi alan bireyler arasında da anlamlı bir fark tespit edilmiştir (-0.37389 , $p < 0.05$). Tedavi sayısı arttıkça hekim sahiplenme tutumunda anlamlı bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Hekimin çalıştığı kurum ile bireylerin hekim sahiplenme tutumu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p = 0.420$). Özel hastanede çalışan hekimlerle görüşen bireylerin tutumu (3.46), kamu hastanesi (3.29) ve aile sağlığı merkezi (3.26) düzeylerine göre daha yüksektir, ancak bu fark anlamlı değildir. Sağlık sigortasına sahip olma durumu ile hekim sahiplenme tutumu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p = 0.097$). Sağlık sigortası olan bireylerin tutumu (3.36), olmayan bireylerden (3.24) daha yüksek olmakla birlikte bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgular, bireylerin hekim sahiplenme tutumlarının özellikle yaş, medeni durum, gelir, hastalığın süreklilik durumu ve bir yıl içinde alınan tedavi sayısı gibi değişkenlere göre anlamlı farklılıklar sergilediğini göstermektedir. Buna karşılık, cinsiyet, eğitim durumu, hekimin cinsiyeti, hekimin branşı, hekimin çalıştığı kurum ve sağlık sigorta durumu gibi değişkenlerde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuçlar, bireylerin hekimleri sahiplenme tutumlarının daha çok kişisel deneyimlere ve sağlık hizmetlerine erişim sıklığına bağlı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada, demografik değişkenlerin bireylerin hekim sahiplenme tutumları üzerindeki rolü incelenmiştir. Bulgular, bireylerin hekim sahiplenme tutumlarının bazı demografik değişkenler açısından anlamlı farklılıklar sergilediğini göstermiştir. Özellikle yaş, medeni durum, gelir düzeyi, hastalığın süreklilik durumu ve bir yıl içinde alınan tedavi sayısı gibi değişkenlerin, hekim sahiplenme tutumları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın, cinsiyet, eğitim durumu, hekimin cinsiyeti, hekimin branşı, hekimin çalıştığı kurum ve bireylerin sağlık sigortası durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Yaş değişkeni, hekim sahiplenme tutumu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle yaş ilerledikçe bireylerin hekim sahiplenme tutumlarının arttığı gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, evli bireylerin hekim sahiplenme tutumları, bekar bireylere kıyasla daha yüksek çıkmıştır. Gelir düzeyi arttıkça bireylerin hekim sahiplenme tutumlarının artış gösterdiği ve kronik hastalığı olan bireylerin, akut hastalığa sahip bireylere göre daha yüksek bir hekim sahiplenme tutumu

sergilediği belirlenmiştir. Ayrıca, bireylerin tedavi alma sıklığının artmasıyla birlikte hekim sahiplenme tutumlarının da anlamlı şekilde arttığı görülmüştür.

Bu bulgular, bireylerin hekim sahiplenme tutumlarının yalnızca demografik özelliklere değil, aynı zamanda kişisel deneyimlere ve sağlık hizmetlerine erişim sıklığına bağlı olduğunu göstermektedir. Ancak, bu çalışmanın kolayda örnekleme yöntemi ile gerçekleştirilmesi ve çevrimiçi veri toplama sürecindeki sınırlılıklar göz önüne alındığında, sonuçların genellenebilirliği konusunda dikkatli olunması gerektiği unutulmamalıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, daha geniş bir örneklem ve farklı metodolojik yaklaşımlar kullanılarak bu sonuçların doğrulanması önerilmektedir. İlerleyen çalışmalarda hekim sahiplenme tutumunun psikolojik faktörlerle ilişkisinin incelenmesi önerilmektedir. Özellikle bireylerin stres, anksiyete ve öz yeterlik gibi psikolojik durumlarının, hekimle kurdukları ilişkilere olan etkisi derinlemesine analiz edilerek hasta-hekim ilişkisinin farklı boyutları ortaya konabilir. Bunun yanı sıra, hekim sahiplenme tutumlarının bireylerin sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Hasta memnuniyeti ve tedavi sonuçları arasındaki etkileşim detaylı bir şekilde ele alınarak, hekim sahiplenme tutumlarının sağlık hizmetlerinin genel kalitesine katkısı incelenebilir. Ayrıca, kronik ve akut hastalıklar yaşayan bireyler arasındaki farklılıkların incelendiği çalışmalar, hastalığın süreklilik durumu ile hekim sahiplenme tutumu arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına olanak tanıyabilir. Bu tür bir analiz, hastalık türünün hasta-hekim ilişkilerindeki rolüne yönelik değerli bilgiler sağlayabilir. Sağlık hizmetlerinin verildiği kurum türünün de hekim sahiplenme tutumları üzerindeki etkilerinin araştırılması, farklı kurumların hizmet anlayışlarının hasta-hekim ilişkilerini nasıl etkilediğini anlamak açısından önemlidir. Son olarak, farklı kültürel ve sosyoekonomik yapıların bireylerin hekim sahiplenme tutumları üzerindeki etkilerinin incelenmesi, hasta-hekim ilişkisinin kültürel bağlamda nasıl şekillendiğine yönelik kapsamlı bir bakış açısı sunabilir. Bu tür çalışmalar, birey odaklı sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

Kaynakça

- Altınova, H. H., & Duyan, V. (2013). Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 9-22.
- Atıcı, E., (2007), “Hasta Hekim İlişkisini Etkileyen Unsurlar”, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 33(2): 91-96.
- Benet-Martínez, V., & John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes Across Cultures and Ethnic Groups: Multitrait-Multimethod Analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of personality and social psychology*, 75(3), 729.
- Cirhinlioğlu, Z. (2012), *Sağlık Sosyolojisi*, 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Duran, N., Önal, A., & Kurtuluş, C. (2006). E-öğrenme ve Kurumsal Eğitimde Yeni Yaklaşım Öğrenim Yönetim Sistemleri. *İçinde Bilgi Teknolojileri Kongresi IV, Akademik Bilişim*.
- Ertong, G. (2011), *Sağlık Sisteminde Hekim Hasta İlişkisi ve Güven Unsuru*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Gürbüz, S. (2016). *Aracı, Düzenleyici ve Durumsal Etki Analizleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Karsavuran, S., Kaya, S. ve Akturan, S., (2011), “Hasta Hekim İletişiminde Güven: Bir Genel Cerrahi Polikliniği Örneği”, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 14(2): 185-212.

Kıraç, R. (2024). Hekim Sahiplenme ile Hastalık Yönetimi Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Inonu University Health Services Vocational School/Inönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12(3).

Kızılkaya, S. (2023). Sağlık İletişimi Sorunları ile Sağlık Sistemlerine Güvensizlik İlişkisinde Hekime Bağlılığın Aracı Rolü. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 13(26), 293-302.

Özyıldız, K. H., & Alkan, A. (2022). Hekim Sahiplenme: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 25(1), 209-232.

Sümer, N., Sümer, H.C. (2005) Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ölçeği (Yayınlanmamış çalışma).

Şeremet, G. G. (2024). Hasta-Hekim İletişimi ile Hekim Sahipliği Arasındaki İlişki: Eğitim Düzeyinin Moderatör Rolü. *Inönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 12(1), 226-238.

Yazıcıoğlu, Y., & Erdogan, S. (2004). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. *Ankara: Detay Yayıncılık*.

ANNELERİN İFADELERİ ÜZERİNDEN SOSYAL MEDYADAKİ ANNELİK

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

dolunay_senol@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0003-3716-0430

Aynur TEKKE

Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı

aynurtekke61@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-5280-3169

ÖZET

Anne ve çocuk ilişkisi, tarihin bütün dönemlerinde ve bütün toplumlarında istisnaları olmakla birlikte özel olarak kabul edilmiştir. Bu özel ilişkinin arkasında dokuz aylık süre içinde annenin karnında çocuğun hayat bulmasının yanında doğduktan sonra da annenin sütü ile karnını doyurma ve içinde yaşamış olduğu hayata tutunabilecek seviyeye gelinceye kadar olan dönemde maddi ve manevi ihtiyaçların karşılanmasında annelerin birinci planda yer alıyor olmaları belirleyici olmaktadır. Çocuğun hayata gelmesi, tutunması ve sosyal hayata uyumunda bu derece belirleyici olan bu uzun mesai, anne çocuk ilişkisini çok özel hale getirmektedir. Çocukların hayatlarında anneler bu derece belirleyici olurken yaşanan süreç, anneler için de çocuklarını çok özel hale getirmektedir. Çocukları için kendi hayatlarından vazgeçen anne hikayeleri sıklıkla duyulurken son dönemlerde haberlere yansıyan annelerin çocuklarına yönelik istismar vakaları ve çevreden gelen istismara sessiz kaldıkları yönündeki haberler, anne çocuk ilişkisinin gözden geçirilmesi gerektiğini düşündürmeye başlamıştır. Basında bu yönde çıkan haberler sonrasında Kırıkkale ilinde yaşayan ve çocuğu olan 17 kadınla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen verilerin anne çocuk ilişkilerinin hala çok özel olduğuna annelerin inanıyor olmalarına rağmen yaşanan şartların farklılaşmasının annelerin düşünce ve davranış şekillerine de yansıdığı yönünde olması, konu ile ilgili çalışmaların yapılmasının önemini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Annelik, anne çocuk ilişkisi, çocuk istismarı, medya, sosyal medya.

GİRİŞ

Annelik toplumların kültürel ve sosyal dinamiklerinden etkilenerek oluşturulan bir kavramdır. Geleneksel toplumlarda kabul edilen annelik normlarının modernleşme ve dijitalleşme süreçleri ile beraber dönüştüğü görülmektedir. Özellikle son yıllarda sosyal medya platformlarında anneliğe dair içeriklerin hazırlanması, paylaşılması, tartışılması ve yine medyada anneliğin odak noktasına alındığı haberlerin yer alması annelik olgusunun yeniden anlamlandırılması için önemli bir alan sunmaktadır.

Sosyal medya, her tür kullanıcının kendine ait bir profil oluşturması, kitlesine yönelik içerik oluşturması ve paylaşmasına imkan tanıyan bir dizi çevrim içi ağı, etkileşimli medya

platformlarını tanımlamak için kullanılan kolektif bir terimdir (Kohle, 2022). Bu platformların kullanım amaçları, paylaşım türleri kişisel tercihlere göre değişmektedir (Goanta ve Ranchordás, 2020). Anneler de sosyal medya platformlarında sadece bireysel hikayelerini, deneyimlerini paylaşmakla kalmamakta annelik ile ilgili toplumun ürettiği norm ve idealleri yeniden üretmekte, sorgulamaktadır. Platformların tanımladığı dijital alan anneler için farklı bir görünürlük sahası sunarken, idealize edilmiş olan annelik modelleri, toplumsal yaşam içinde kıyaslama, eleştirilme gibi zorlukları da beraberinde getirmektedir.

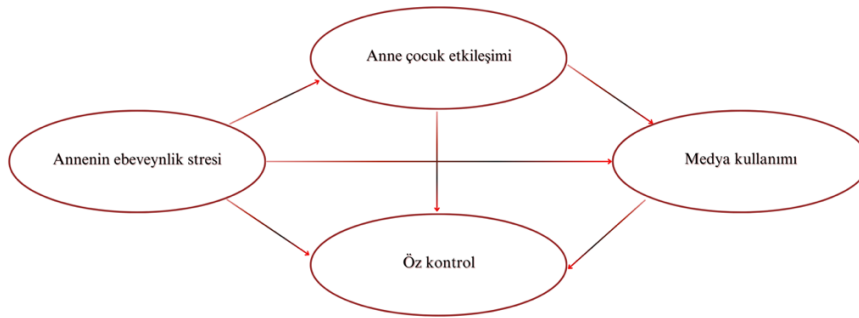
Sosyal medya içeriklerinde de yer alan çocuk istismarı, çocuk öldürme, yaralama, terk etme konuları da uzun yıllardır varlığını sürdürmektedir (Ten-Bensel, Rheinberger ve Radbill, 1997). Cinsel istismara uğrayan, bakımları ebeveynleri tarafından yapılmayan, yetersiz beslenen çocuklar üzerine pek çok çalışma yürütülmüştür. Bu noktada her toplumda çocuk istismarına ve çocuk ihmaline izin verilmemesi gerektiğine dair net bir toplumsal algı bulunmaktadır (Bross, 2000). Çocuk istismarı veya çocuğa kötü muamele yapılması, çocuğun sağlığına fiili veya potansiyel zarar verilmesi hususlarını kapsamaktadır. Bazı tanımlamalar, yetişkinlerin çocuğa yönelik davranışlarına odaklanırken bazı tanımlamalar çocuğa zarar verme tehdidine odaklanmaktadır (WHO, 1999; Straus, 1995).

Çocuk ihmal ve çocuk istismarı, toplumsal vicdanı derinden etkilemektedir. Bu konulardaki içerik ve haberler de medya da sıklıkla yer almaktadır. İlgili olayların medya aracılığıyla görünür hale gelmesi yalnızca kamuoyu vicdanını yoklamakla kalmamakta aynı zamanda bireylerin -özellikle de annelerin- bu olaylara karşı tutum ve tepkilerini şekillendirmektedir. Anneler, çocukların fiziksel, duygusal ve toplumsal yaşamdaki güvenlikleri konusundaki birincil sorumlulukları sebebiyle bu tür olaylara yönelik daha yoğun duygusal ve davranışsal tepkiler geliştirebilmektedir. Bu çalışma, annelerin sosyal medyada kendilerini ifade etme biçimlerini, sosyal medya platformlarına bakış açılarını, sosyal medya kullanımıyla beraber çocuklarıyla olan etkileşimlerinin düzeyini, medyanın annelik, çocuğun ihmal, çocuğun istismarı konulu içeriklerine dair düşüncelerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın odağında annelerin sosyal medya platformlarında yer alan içeriklerin hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki annelik algısına etkileri yer almaktadır. Katılımcıların ifadeleri üzerinden sosyal medya içeriklerinin annelik deneyimleri üzerindeki şekillendirici etkisi daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Dijitalleşmenin toplumsal roller üzerindeki etkisi annelik odağında ele alındığında hem bireysel ifade biçimleri hem de toplumsal normların dönüşüm düzeyi açısından zengin bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Annelik ve Sosyal Medya: Kavramsal Çerçeve

Annelik, biyolojik bir süreç olmaktan öte toplumsal ve kültürel bir roldür. Bu rol, toplumun değer yargıları ve normları ile beraber şekillenmektedir. Toplumsal değişim süreçleriyle birlikte anneliğin tanımı ve işlevleri de eş zamanlı olarak değişim göstermiştir. Sosyal medya bu değişimlerin hızlanmasına katkı sağladığı gibi daha görünür olmasına da aracılık etmektedir. Anneler, sosyal medya platformlarında anneliğe dair deneyimlerini paylaşırken bir yandan da toplumsal bir rolün temsilcileri olarak görünürlük kazanmaktadır. Bu platformların hem katılımcısı hem de izleyeni olan anneler, aynı zamanda sosyal medya platformlarında yer alan çocuk konulu içeriklerle etkileşim kurmakta, olumlu ve olumsuz tepki verebilmektedir.

Kullanıcıların bilgi paylaşımı, fikir alışverişi yapması, kendi deneyimlerini sunması gibi imkanlar sunan sosyal medya, son yıllarda -özellikle Instagram gibi platformlarda- annelikleriyle ilgili içerik paylaşan kadınlar arasında da popüler hale gelmiştir (Wegener, Jage-D'Aprile ve Plumeier, 2022, s. 3222). Sosyal medyada annelerin çocuklarıyla ilgili içerikleri diğer annelerle paylaşması, annelik hakkında görüş paylaşımı yapması, ebeveynlik ile ilgili profilleri takip etmeleri gün geçtikçe yaygın hale gelmektedir (Madden vd., 2012). Annelerin, anneliklerine ve aile içi ilişkilerine dair kitlelere açık bir şekilde paylaşım yapması bazı kullanıcılar için bir rutin haline gelmiştir (Capdevilla vd., 2022, s. 337). Sosyal dönüşüm ve medyalama hızının artmasıyla beraber ebeveynlik etkileşimleri aracılığıyla internete güvenen "internet anneleri" ortaya çıkmıştır. Annelik psikolojisi, uygulamaları, annelik bilgileri, deneyimleri, eylemleri paylaşımlar aracılığıyla aktarılmaktadır (Zhao ve Ju, 2022, ss. 1-2).

Şekil 1. Annenin medya kullanımı ve içinde bulunduğu ilişki ağı (Jang ve Kim, 2020, s. 64)¹

İnternet anneleri olgusunu destekleyecek şekilde Şekil 1’de yer alan ilişki ağına bakıldığında Kim ve Jang (2020)’ın çalışmasında odaklandığı anne çocuk etkileşimi ve çocuğun öz kontrol düzeyi medya kullanımına etkisi anlaşılmaktadır. Yine annenin ebeveynlik stresi bebeğin öz kontrol düzeyini, anne çocuk arasındaki etkileşimi etkilediği gibi medya kullanımının sıklık düzeyini de belirlemektedir. Annenin ebeveynlik stresi yaşaması çocuklarıyla kuracağı etkileşimi önlemekte ve azaltmaktadır (Kim ve Moon, 2015). Söz konusu ilişki ağı içinde annenin ebeveynlik stresi yaşaması, çocukla sınırlı etkileşim kurması çocuğun öz kontrolünün baskılanmasına ve çocuğun da medya kullanımını artırmaya yol açmaktadır (Ryu, 2012; Song, 2018).

Sosyal medyanın aşırı kullanımının ebeveynlik yapma üzerinde etkili olduğu da tespit edilmiştir. Annenin çocuğuyla iletişim kurma seviyesini azaltmakta, çocuğun herhangi bir şekilde zarar görme riskini artırmaktadır. Anne ve çocuk arasında güvenli bir bağın oluşması için dikkat dağıtıcı unsurların azaltılması gerektiği bilinen bir gerçektir. Sosyal medya bu noktada dikkat dağıtıcı unsurlar arasında yer almaktadır (Ante-Contreas, 2016). Dolayısıyla sosyal medya içeriklerinin, medyada yer alan haberlerin annelik deneyimine dair karmaşık, psikososyal etkileri olabilmektedir.

Sosyal Medyanın Anneler Üzerindeki Psikososyal Yansımaları

Dijitalleşmenin gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline geldiği günümüzde medya kanalları ve sosyal medya platformları toplumsal rolleri şekillendiren güçlü araçlardır. Annelik

¹ Yazarlar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

rolü de bu güçlü araçlardan payını alan olgular arasındadır. İlgili araçların anneler üzerindeki psikososyal yansımaları bireysel ve toplumsal düzeyde farklı boyutları bulunan bir durumdur.

Sosyal medya platformlarının oluşturduğu dijital ekosistem annelere başkaları tarafından izlendiklerini düşündürmekte, sosyal gözetimlerinin bu şekilde kolaylaştığını ve bunun da üzerlerinde bir baskı oluşturduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Toplum tarafından kabul edilen annelik göstergelerinden uzak olan anneler, farklı anneler tarafından eleştirilmektedir (Abetz ve Moore, 2018; Dorofeeva vd., 2021; Feldman, 2021). Sosyal medyadaki paylaşımların sunduğu “iyi yaşam” tasvirlerinin arka planında yer alan tüketim kültürü sebebiyle çocuklarıyla kaliteli zaman geçirebilen annelerin de bu tüketim kültürüne uyum sağlaması gerektiği dayatılmaktadır. Olması gereken, “arzu edilen annelik” olgusuna erişebilmeyi hedefleyen pek çok annenin sosyo-ekonomik engellere takıldığı da tespit edilmiştir (Johnston ve Swanson, 2003). Bu da medya içeriklerinin annelik temsilleri üzerindeki etkisini, baskın hale gelen annelik senaryolarını, anne ideolojilerinin hegemonyasını etkilediğini göstermektedir (Mary vd., 2024, ss. 17-18). Annelerin günümüzde medya araçları ve sosyal medya platformları ile sürekli muhatap olması, çoğul rollere sahip olmalarına yol açmaktadır. Bir yandan geleneksel annelik kabulleri diğer yandan medyanın yansıttıkları arasında kalan anne, ikilemler yaşayabilmektedir.

1.2. “İyi Anne” ve “İdeal Anne” Kavramlarının Sosyal Medyada Yeniden İnşası

Anneliğe dair belirlenen kimlik normları, kültürel ve sosyal yaşantıda dikte edilmektedir. Bazı kültürel normlara göre kadın kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak görülen annelik, anne sevgisi, annelik yeteneği doğuştan kadına yüklenen nitelikler olarak ifade edilmektedir. Bununla beraber annelik, kadının yaşantısına mutluluk ve anlam getiren bir olgu olarak görülmektedir (Lavi vd., 2018). Literatürde bu durum “ideal yoğun annelik (*ideal of intensive motherhood*)” modeli olarak adlandırılmaktadır. Bu modele göre, bir kadın çocuğun birincil bakıcısı olarak görülmektedir. Annelik “çocuk merkezli, duygusal, yoğun emek veren” gibi nitelendirmelerle tanımlanmaktadır (Hays, 1996). İdeal yoğun annelik, iyi bir anne olmanın kriterlerini kapsamaktadır. Çocuklara fiziksel ve duygusal bakımı sağlayan, her an her duruma karşı hazırlıklı olması gereken kişi ideal annedir (Arnold, 2014). Bu idealleştirme süreçleri içinde annelik beklentilerinin anneler üzerinde depresyon, anksiyete, yetersizlik duygusu gibi psikolojik etkileri bulunmaktadır (Hilbrecht vd., 2008). Sosyal medya platformlarında da izi sürülen ideal yoğun annelik, annelerin iyi bir anne olduklarını sürekli kanıtlama zorunluluğu hissetmelerine yol açmakta ve anneler arasında rekabetçi bir atmosferin oluşmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu idealleştirilme süreçlerine uygun olmayan, “doğru” bir şekilde davranış sergilemeyen anneler, eleştirilmekte, yargılayıcı söylemlere sosyal medyada maruz kalmaktadır (Izhak ve Aharoni, 2023). Toplumsal bir kimlik olarak görülen anne idealinin yerini yoğun anneliğe bıraktığı da yapılan tespitler arasındadır (Hays, 1996). Değişim süreçlerinden etkilenen annelik, zamanla yalnızca çocukla ilgilenmesi gereken ve beklenen annelikten toplumun belirlediği kriterlere göre çocuk yetiştiren anneliğe geçiş yapmıştır (Şenol ve Demir, 2023, s. 17). Değişim süreçlerinin başlıca aktörlerinden olan medyada çocuklarla ilgili ebeveynleri özel olarak da anneleri tarafından gerçekleşen ihmalkârlık, istismar veya şiddet gibi olumsuz içeriklerin yer alması, ideal, iyi, doğru anne olmak isteyen anneler üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Çocukların güvenliğinin tehdit edilen durumların görünürlüğü, annelerde

yoğun duygusal tepkiler oluştururken öte yandan annelik rolüne dair çelişkiler ve sorgulamalar yaşamalarına aracılık etmektedir.

1.3. Sosyal Medya ve Çocukların İhmali: Annelerin Rol Çelişkisi

Sosyal medya kullanımının bağımlılığa, bireyler arası ilişkilerde sorunlar yaşanmasına, davranışsal ve kişilik bozukluklarına yol açtığı tespit edilmiştir. Sosyal medyayla sürekli meşgul olma bu durumun belirgin göstergelerinden biri olsa da buna ek olarak olumsuz duyguları görmezden gelmek adına sosyal medya kullanımı (duygudurum değişikliği), kullanmaktan zevk aldığını belirterek sosyal medya kullanımının artırılması, sosyal medya kullanımının kısıtlanması/yasaklanması gibi durumlarda kendini kötü hissetme (yoksunluk belirtileri), platformlar üzerinden çatışmalar yaşama ve bunu sıklıkla tekrar etme gibi hususlar da bağımlılık göstergeleri arasında yer almaktadır (Griffiths, 2013). Bu göstergelere bağlı olarak sosyal medya platformlarının sıklıkla kullanımı, aile bireyleri arasındaki etkileşim düzeyini azaltmakta (Khosravi ve Alizadeh-Sahraie, 2011; Savari, 2013), eşlerin birbirini ihmal etmesine (Roberts ve David, 2016), anlaşmazlık yaşamalarına (Fox, Osborn ve Warber, 2014), evlilik dışı ilişkilerin ortaya çıkmasına (Drouin, Miller ve Dibble, 2014; Cravens, Leckie ve Whiting, 2013), boşanma oranlarının artış göstermesine (Clayton, Nagurney ve Smith, 2013; Valenzuela, Halpern ve Katz, 2014), evlilik memnuniyetinin azalmasına (Northrup ve Smith, 2016) yol açmaktadır. Annelerin sosyal medya bağımlılığı, düşük evlilik memnuniyeti yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu konuda yürütülen bir çalışmada sosyal medya kullanımının aile içi ilişkilere olan müdahalesi, aile üyeleriyle olan ilişkinin kalitesine etkisi, çocukların davranış sorunlarına yol açması gibi kategoriler ele alınmıştır. Sosyal medya bağımlılığı yaşayan annelerin, eşleriyle ve çocuklarıyla olumsuz bir ilişki yaşadığı ve bunun sonucunda da çocukların davranış problemlerinin açığa çıktığı görülmektedir (Yarigarravesh vd., 2019, s. 123). Bu noktada çocuğun ebeveynleri tarafından ihmal edilmesi ile beraber yaşamında sorunların açığa çıkacağı aşikârdır.

Çocuğun ihmal edilmesi, çocuk istismarının en yaygın biçimlerinden biridir. İhmal, bir çocuğun yaşına ve ihtiyaçlarına uygun olan dikkat, sorumluluk ve korumanın ebeveynleri tarafından gerçekleştirilmemesi olarak tanımlanabilir. Çocuklukta ihmale maruz kalmak çocuğun gelişim sürecini olumsuz etkilemektedir (Avdibegovic ve Brkic, 2020, s. 337). Çocuk ihmali ve istismarını açıklamak için üç farklı nedensel ihmal modeli yer almaktadır. Bunlar; ebeveyn açığı modeli, çevre açığı modeli ve çevresel-işlemsel modeldir (Blumenthal, 2015). Bu çalışma için de ele alınması yararlı olan ebeveyn açığı modelinde anne baba gibi bireylerin öncelikle çocuğun refahını sağlamaktan sorumlu olmaları ve bunu yerine getirmediği için çocuğu ihmal etmeleridir. Bir başka ifadeyle yetersiz ebeveynliktir (Cameron vd., 2007). Ebeveynlik stresi, düşük benlik saygısı, duygusal zorluklar, işsizlik, toplumsal destek eksikliği, çocukla kurulan zayıf ilişki çocuk ihmali ve istismarı için önemli risk faktörlerindedir (Schumacher, Slep ve Heyman, 2001; Stith vd., 2009). Ebeveynin çocuğun fiziksel ihtiyaçlarına karşı duyarsız olması da yine ihmal ve istismara yol açmaktadır (Akehurst, 2015). Literatüre bakıldığında çocuk ihmali yönelik yapılan çalışmaların çocuk istismarı ile ilgili çalışmaların gölgesinde kaldığı ve bu noktaya yoğunlaşmadığı görülmektedir (Watson, 2005). Çocuğun büyüme ve gelişim süreçleri, yeterli beslenmesine, duygusal destek almasına, hijyeninin sağlanmasına, aile yapısına ve güvenli yaşam koşullarına bağlıdır. Yaşamının ilk yıllarında ihmal edilen çocuğun,

ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde farklı davranış sorunları geliştirebildiği görülmektedir (English vd., 2005). Ağır bir şekilde ebeveynleri tarafından ihmal edilen çocukların ölüm oranı, ağır fiziksel istismara uğrayan çocuklarla kıyaslandığında daha yüksek olduğu saptanmıştır (Smith ve Fong, 2004). Öte yandan ihmal edilen ebeveynlerin çoğunlukla kendilerini de ihmal ettiği tespit edildiğinden ebeveynlik tarzının nesiller arası aktarıldığı düşünülmektedir (Colman ve Widom, 2004). Çocuğun ihmali, istismarı gibi haber içerikleri, sosyal medya paylaşımları annelik duygusunun toplumsal beklentilerle daha fazla örtüşmesine yol açabilmektedir. Örneğin; çocukların başına gelebilecek olumsuzluktan kaçınmak adına anne, toplumun idealize ettiği “kusursuz anne” olmak için toplum normlarına daha fazla uyum sağlama çabası gösterebilmektedir.

2. Araştırma Yöntem ve Bulguları

2.1. Yöntem

Anneler ve çocukları arasındaki ilişkilerin çok özel olması, aralarındaki dayanışmayı da özel hale getirmektedir. Anneliğin pek çok toplumda kutsanmış olması, annelerin kendilerini özel hissetmelerinde önemli rol oynarken, kendilerinin bu statüye ulaşmalarını sağlayan evlatlarına da bundan dolayı özel bir ihtimam göstermektedirler. Bu sebep ile anne çocuk ilişkileri özel ilişkiler olarak kabul edilmektedir. Anneler ile ilgili anlatılan fedakârlık hikâyeleri olağan karşılanırken son dönemlerde anlatılan annelerin çocuklarını istismar etme hatta hayatlarına kastetme, kastedenlere sessiz kalma vakaları şaşırtıcı ve ürkütücü kabul edilmektedir. Bu amaçla özel olarak kabul edilen anne çocuk ilişkilerinin şekil mi değiştirdiği, şekil değiştirdi ise bu değişimin arkasında yatan faktörlerin ne veya neler olduğunun araştırılması gerekmektedir.

Çalışma kapsamında belirlenen amaçla Kırıkkale ilinde amaçlı örneklem yöntemi ile 17 anneye ulaşılmış ve elde edilen verilerin sosyolojik değerlendirmeleri yapılmaya çalışılmıştır. Amaçlı örneklem kullanılmasının nedeni, seçilen örneklem grubunun araştırmanın amaç ve hedefleriyle eşleşmesi böylece de çalışmada elde edilecek verilerin ve sonuçların güvenilirliğinin sağlanmasıdır (Campbell vd., 2020, s. 652).

15-22 Kasım 2024 tarihleri arasında yapılan yarı yapılandırılmış görüşme verileri, tüm annelerin görüşlerini ortaya koymamakla birlikte anneliğin yeniden sorgulanması gerektiğini, kadınların anneliğe bakış açılarında yaşanan bir değişimin ve bunun arkasında yatan belirgin faktörlerin olup olmadığının sorgulanmasını da düşündürmektedir. Son dönemlerde haberlere yansıyan boyutları ile yeni anneliğin sorgulanmasını tartışan bu çalışmanın görüşmeleri yapılırken görüşmeci olma teklifi götürülen 21 anneye ulaşıldı. Sadece 3 anne mazeret göstermeksizin görüşmeye katılamayacağını bir anne de çocuklarını okuldan almaya gideceği, sonrasında da kayınvalidesine gitmesi gerektiğini mazeret göstererek görüşmeci olmayı kabul etmemiştir. Görüşmeci annelerin hepsinin basına yansıyan bu haberlerden dolayı çok üzgün oldukları ve bu annelerin anneliklerini sorguladıkları dikkati çekmiştir. Görüşmeci kadınların çocuk sayıları en az bir en fazla 3 olup yaş ortalamaları 45.88 olarak tespit edilmiştir.

2.2. Araştırma Bulguları

Anne olduktan sonra kadınların kendilerinden daha çok çocuklarını önemsiyor olduklarını söylüyor olmalarına rağmen çocuklarını öldüren veya çocuklarının istismarına

sessiz kalan anne haberleri ile ilgili olarak annelerin ne düşündüklerini öğrenmek için yapılan bu çalışmada çocuğu olan kadınlarla açık uçlu sorularla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada görüşmeciler kadınlarla öncelikle anneliğin kadınlar için ne anlama geldiği, daha sonra da basında yer alan bu haberleri nasıl değerlendirdikleri öğrenilmek istenmiştir. Öncelikle görüşmeciler annelerin anneliği nasıl değerlendirdikleri ile ilgili veriler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Annelik

Görüşme grubundaki kadınlara anneliği nasıl tanımladıkları ve annelik hakkında ne düşündükleri sorulduğunda bütün görüşmeciler kadınların anneliğinin her kadın için yaşanması gereken bir duygu olduğuna vurgu yapmış oldukları dikkati çekmiştir. Kadınların ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Anne olmak, nasıl anlatayım. Hem çok zor hem de çok tatlı. Her kadın anne olmayı hak ediyor bence.” (G5)

“Özel ve güzel bir duygu. Ömrün, malın, canın karşısında yok hükmünde olan varlık diyeyim. Bilemedim nasıl tanımlayacağımı ama sanki yaşama gayem. O varsa mutluluk var, yoksa yok. Bir tane çocuğum var. Çalışıyorum diye başka yapmadım. Ama şimdi bir pişmanım ki anlatamam. Çocuk demek yaşama gayesi demek benim için.” (G10)

Görüşmeciler annelerin hepsinin anneliğinin çok güzel ve özel bir duygu olduğuna yapmış oldukları vurgunun, görüşmeler sırasında vücut yapılarına da yansıdığı görülmüştür. Görüşmeciler kadınların genellikle anne olmanın, annelik yapmanın çok zor olduğuna vurgu yaparken bir taraftan da anneliğinin vermiş olduğu hazzı kendi ifadeleri ile ortaya koymaya çalıştıkları fark edilmiştir.

“Benim okumam yazmam eh işte öyle böyle var. Süslü süslü laflarla anlatamam sana ama anam derdi ki “Ömrüm, ömrüne kurban.” O bizi öyle severdi. Ben de hep öyle sevdim, öyle söyledim. Çocuklarımdan bahsederken eşşek kadar oldular hala içim titrer. Anne sen ölürsen ben yaşayacağım desin üçünden biri. Hemen, ama hemen orda ölürüm. Bi kadın çocukları için yaşar. Annelik kutsal derdi bizim büyüklerimiz. Böyle sevdiğin için belki de kutsal. Kurban olurum ben onlara.” (G17)

“Doğumda öleceğini bilen kadınlar var ama yine de doğururlar. Film değil onlar. Annelik böyle bir şey. O yaşasın diye ölmek. Onun için kendini feda etmek. Bunu seve seve yapmak. Nasıl diyeyim. Anlatması zor. Ama yaşaması güzel, hem de çok güzel” (G7)

Görüşmeciler kadınların ifadeleri, anneliğinin kadınların kendilerinden vazgeçebilecek kadar özel bir duygu olduğuna yapmış oldukları vurgu, kendilerine vermiş olduğu hazzın da bir yansımasını ortaya koymaktadır. Çocuklarının yaşayabilmesi için kendi hayatlarından vaz geçebileceklerini çok net ifadelerle ortaya koyan bu kadınların ifadelerinden anneliğinin kendilerini özel hissetmelerinde de çok etkili olduğu anlaşılmaktadır. 17 numaralı görüşmeciler kadın anneliğinin kendisini nasıl özel hissettirdiğini şu ifadelerle ortaya koymaktadır: *“Ben çok özelim. Ben halifeyim. Neden diye sor? Allah’ın bu dünyadaki hem halifesiyim hem de halifelerini doğurdum. Allah demiyor mu “Cennet anaların ayağının altında.” diye. İşte ondan. Anne olmasam sadece halife olacaktım. 3 tane de halife doğurdum. Allah’ın rızasına uygun onları yetiştirdim elhamdülillah. Daha ne olsun. Onlar benim cennete biletlerim. Kurban olurum onları veren Allah’ıma. Bana annelik makamını veren Allah’ıma. Bu dünya dert çekme*

yeri. Evlatlar da canını yakacak az. Olcak o kadar. Cennete gitmek kolay mı? Cennetimin anahtarı onlar benim. Saçlarının tellerine kıyamam oy kuzularımmmm.” (G17)

Kadının ifadeleri çocuklarının, annelerine sadece dünyada değil ahirette de güzellikler yaşatacağına olan inancı sebebi ile hem kendisine hem de çocuklarına kutsiyet atfetmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuklarının yaşatmış olduğu olumsuzlukları, cennete gitmesinde bir vesile olarak gördüğü için de çocuklarının kendisine olumsuzluk yaşatmadığı, olumlu katkılar sağladığı görüşünde olduğu dikkati çekmektedir. Görüşmeler sırasında bir grup kadının özellikle de yaşları görece daha ileri olan kadınların çocuklarının Allah'ın rızasını kazanmalarında ve cennete gitmelerinde önemli bir fonksiyonu olduğunu düşündüklerine yapmış oldukları vurgu dikkat çekici bulunmuştur.

Görüşmeciler kadınların anneliğin anlaşılması ve anlatılmasının güç olduğunu düşündükleri için genellikle anlatmakta güçlük çektiklerini ancak yaşayarak bu duygunun anlaşılabilmesine vurgu yaptıkları dikkati çekmiştir. 14 numaralı görüşmeci kadın bu durumu şu ifadelerle ortaya koymuştur: *“Annem, anne olmadan bunu anlayamazsın derdi de inanmazdım. Şimdi sen de beni anneysen anlarsın, değilsen anlamazsın. Yaşamak lazım gelen bir duygu.” (G14)*. Aynı şekilde 1 numaralı görüşmeci de bu duygunun eğitim ve statü ile çok bağlantılı olmadığını, kadınlar için anneliğin ortak ve yaşanması gereken bir duygu olduğuna şu sözleri ile yer vermektedir: *“Ben üniversite mezunuyum. Bana anneliğin kutsallığı gibi laflar tuhaf gelirdi. Anne olunca anladım ama. Ben öğretmenim. Öğretmenlik de annelik gibi denir çoğu kez ama tam da öyle değil. Nasıl anlatsam, farklı işte. Çok özel bir durum. Her kadın yaşamalı. Yaşamayınca anlaşılacak bir duygu değil. Tarifsiz bir duygu diyelim (gülüyor)” (G1)*

Kadınların ifadelerine genel olarak bakıldığında anneliğin özel bir duygu olduğuna, bu duyguyu kendilerine yaşatan çocukları için her türlü fedakârlığı göze aldıklarına, ancak çocukları için yapmış oldukları fedakârlıktan şikâyetçi olmadıklarına vurgu yapmış oldukları görülmektedir. Görüşmeler sırasında da kadınların anne olmanın zor ama tarifi mümkün olmayan güzel bir durgu olması sebebi ile her kadının anne olmasını önemsediklerine yapmış oldukları vurgu düşündürücü bulunmuştur.

2.2.2. Anneler Çocuklarına Zarar Verir mi?

Anneliğin kadınlar tarafından bu derece önemseniyor olmasına rağmen basına son dönemlerde sık sık yansıyan annelerin çocuklarının istismar edilmelerine göz yumdukları, çocuklarını istismar ettikleri hatta çocuklarının ölümüne sebep oldukları yönündeki haberleri yorumlamak son derece zor olmaktadır. Görüşme grubundaki annelere, basında çıkan bu haberler hakkında ne düşündükleri sorulduğunda 6 annenin bu haberleri anlamakta güçlük çektiğini, 11 annenin de annelerin bu tür eylemler yapacağına inanmadıkları için bu kişilerin anne olduklarına inanmadıklarını belirtmiş oldukları tespit edilmiştir.

Görüşme grubunda olup da çocuklarını istismar eden, istismar edilmelerine göz yuman hatta ölümlerine sebep olan annelerle ilgili haberleri anlamakta güçlük yaşadıklarını belirten kadınların ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Ben anlamıyorum bu haberleri. Reyting için diye düşünüyorum. Sence de öyle değil mi? Onu doğurup büyütmek kolay mı? Doğur, büyüt sonra öldür. Onda başka bir iş vardır. Ya o çocuk onun değıldir ya da ne bileyim başkasının çocuğuna da yapılmasına izin verilmez. Yine diyorum

o öyle değildir. Belki başkası yaptı da söyleyemiyor kadınlar. Hani kadınlar ezik olur, ses çıkaramaz ya bazen. Bence öyledir. Anlamıyorum, aklım almıyor.” (G3)

“Nasıl olur, nasıl kabul edilir bilmiyorum. 2 çocuğum var. Üzerlerine titrerim. Değil zarar vermek, ters bakanı boğasım gelir. Ben o haberlere çok itibar etmem. Çok zor durumda kalıyorlar desem, o da olmaz. Belki de doğru haber değildir onlar. Ben o haberleri çok da dinlemem. Hani Esra Erol felan var ya hiçççç dinlemem. Annem çok dinler o söyler bana. Onu da sustururum hemen.” (G8)

“Annelere de inanıp güvenemeyeceksek yandık artık. Ben anlamıyorum, anlamak da istemiyorum. Siz anlıyorsanız bana da anlatın. Hem de bir erkek için ya da başka birisi için hiç susmam. Kendim de yapmam. Kendi yapmayacağımı da başkası yapar diye inanmam. Basında çıkan her şeye inanacak olsak yandık.” (G12)

İfadelerden de anlaşılacağı gibi kadınlar genellikle bir annenin çocuğuna zarar verebileceğini, zarar verilmesine izin verebileceğini düşünemiyorlar. Onun yerine basında yalan haberlerin yer alabileceğine inandıklarını belirtmeyi tercih ediyorlar. Aslında görüşme grubundaki bütün kadınların anne olanın çocuğuna zarar vermeyeceğine, zarar verilmesine de izin vermeyeceğine inandıkları dikkati çekmektedir. Görüşmeler sırasında kadınların anneliğe özel bir önem atfediyor olmaları, annelerin çocuklarını koruyup kollamaya özen gösterdikleri yönündeki ifadelerle ortaya konulmuştur. Aşağıdaki ifadeler bu düşünceleri net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Anneler böyle şeyler yapmaz. Anne var, annecik var diyeceksin. Annelik kırıntısı olan yapmaz böyle şeyler. Biberona tiner koy, çocuğa içir. Üvey anne yapmaz. İnanmam ben.” (G15)

“Onlar anne değildir. Karnında büyüten saçının kılına kıyamaz. Yapan da varsa bak yapan da varsa diyorum annenin yapabileceğine inanmıyorum fark ettin değil mi? Akli dengesi yerinde değildir. Akli yerinde olacak, bir de anne olacak. Hiç mümkünatı yok bence.” (G2)

“Ben neye kızıyorum biliyor musun? Annesi böyle yapmış diye haber yapanlara kızıyorum. Hani artık annelik eskisi gibi önemsenmiyor ya bence anneliği kötülecek için basitleştirmek için yapıyorlar. Hani kadın şoför haberleri gibi. Trafik kötüyse kadın şoför yüzündendir derler ya. Kadınları kötülecek için yapıyorlar bence” (G9)

İfadelerden de anlaşılacağı gibi anneliğin özel bir duygu olduğuna inandıkları için görüşmeciler kadınlar, annelerin çocuklarına zarar vermeyeceklerini, zarar vermek isteyenler olduğunda da buna hayatları pahasına da olsa izin vermeyeceklerine inandıklarını vurgulamaktadırlar. Basında yansıyan haberlerin de doğru olduğuna inanmadıklarını belirtiyor olmalarına rağmen görüşmeler sırasındaki gözlemlere dayanarak bu haberlerin doğru olduğunu biliyor ancak zihinlerindeki annelik imajı ile birleştiremiyor olduklarını söylemek gerekir. Kadınların sık sık basında çıkan haberlerle ilgili olarak akli dengesi yerinde olmayan kişilerin bu tür eylemlerde bulduklarına ve bu kişilerin de eylemlerinden sorumlu tutulamayacaklarına yapmış oldukları vurgu, annelik ile bu eylemleri bir araya getiremediklerini göstermektedir. 13 ve 16 numaralı görüşmeciler kadınların ifadeleri bu durumu çok daha net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Geçen gün bir haber vardı ya sen de söyledin az önce baba çocuğa cinsel istismarda bulunmuş, anne de videoya çekmiş. Onlar normal insan mı sence? Anormal insanların da anne babalıkları sorgulanmaz. 46’lık onlar bence.” (G13)

“Anne demeyelim onlara da Bakırköy’lük diyelim. Rahmetlik babaannem, çocuğunu koruyamayan kadınları görünce “Anne varrrrr, anne var.” derdi. Şimdi bunlara da anne değil

de “doğurmuş olan kişi” demek lazım belki. Kurdun kuşun yaptığı anneliği yapamayana anne denmez. Ne denir? “Akli başında olmayan” denir, “deli” denir, “meczip” denir ama “anne” denmez bence. Annelik her kadının harcı değil. Panter olup atlarım onların üzerine. Ölüürüm, öldürürüm ama çocuğumun kılına dokundurmam. Olur mu öyle analık.” (16)

Basında çıkan haberlerin, zihinlerindeki annelik imajı ile örtüşmemesinden dolayı görüşmecilerin, bu haberlere konu olan kadınların çocuk doğurmuş olmalarına rağmen akli dengelerinin yerinde olmaması sebebi ile anne olarak düşünülemezliğine vurgu yapmaktadırlar. Anne olanın yapamayacağını düşündükleri eylemleri kadınların yapabiliyor olmalarını da akli dengelerinin yerinde olmaması ile meşrulaştırmaya çalıştıkları dikkati çekmektedir.

Görüşmeler sırasında genellikle kadınların eskiye oranla yüklerinin artmış olmasını gerekçe göstererek annelik sorumluluğu ve görevlerini olması gerektiği şekilde yerine getirmekte zorlandıklarına vurgu yapıyor olmaları dikkat çekici bulunmuştur.

“Ben 27 yaşındayım. Gerçekten annemin anneliğinden daha zor bir annelik yaşıyorum. Annem 4 çocuğa bakmış ama evde koca ninem, babaannem, yengelerim varmış. Bu da zor ama herkes evdeki hatta çevredeki çocuklardan kendilerini sorumlu hissedermiş. Korur kollarmış çocukların hepsini. Biri evde yemek yaparken ötekiler çamaşır yıkarmış. Bu şekil de zor ona bir şey demem ama kimse kendisini yalnız hissetmezmiş. Şimdi boşanmalar, aldatmalar, terk etmeler çok. Sonra çocukla tek başına kalınca kadın çalışsın mı, evde kalıp çocuklara baksın mı? Hem kadın hem erkek hem çalışan hem hem hem. İşte herşeyi yapmak zorunda. Evlense evlendiği çocuklarını hor görüyor, evlenmese hayatla mücadele edemiyor. O arada bence çok yalpalıyor. Ben böyle düşünüyorum. Kınamaya gelmez. Çok korkarım amaaaaa Allah yine de korusun da ne çocuğuma zarar veririm ne de zarar verilmesine izin veririm. O çok başka bir şey. Her şartta onu anlamam mümkün değil.” (G4)

Diğer görüşmecilerin de görüşmeler sırasında sık sık kadınların eskiye göre daha zor şartlarda yaşadıklarını, çocuklarının ve evin sorumluluğunu tek başlarına almak zorunda kaldıklarına dikkat çekiyor oldukları fark edilmiştir. 4 numaralı görüşmeci kadının çok net ifadelerle ortaya koymuş olduğu bu düşüncenin, kadınlar arasında yaygın bir kanaat olduğunu belirtmekte fayda var. Değişen şartların kadınların sorumluluklarını arttırdığı konusunda görüşmeci kadınların hemfikir olmalarına rağmen annelik ile ilgili görevlerini aksatma haklarının olmadığı konusunda da hemfikir olduklarını bir kez daha vurgulamak gerekir. Toplumsal cinsiyet rollerinin ve dolayısıyla da toplum beklentilerinin görüşülen anneler üzerindeki baskısının hala güçlü bir şekilde hissedildiği, değişen toplumsal dinamiklere rağmen yeniden üretilmeye devam edildiği görülmektedir. Artan bireysel ve toplumsal sorumlulukların yanı sıra geleneksel annelik rolünü sürdürme zorunluluğu altında iki kat yük ile karşı karşıya kaldıkları söylenebilmektedir. Görüşmeciler bu yükün sadece fiziksel değil aynı zamanda psikolojik bir baskı oluşturduğunu da işaret etmektedir.

SONUÇ

Annelik, toplumsal cinsiyet rollerinden etkilenecek tarih boyunca farklı şekillerde anlamlandırılmış bir deneyimdir. Geleneksel medya, bu rolün tanımlanmasında uzun yıllar boyunca etkili bir araç olmuştur. Ancak dijitalleşme çağında, sosyal medya platformları annelik algısını şekillendiren yeni bir alan sunmuştur. Anneliğin kendilerini erkeklerden ayıran önemli bir özellik olduğuna inandıkları için çoğu kadın, anneliği ayrıcalıklı ve özel bir alan olarak

tanımlamaktadır. Çoğu toplumda kutsiyet atfedilen anneliğin günümüz modern toplumlarında eskiye oranla önemli bir değişim geçirip geçirmediği, bir değişiklik söz konusu ise bu değişikliğin boyutlarının neler olduğu çoğu kez tartışılmaktadır. Bu çalışmada da son dönemde basında sık sık yer alamaya başlayan çocuk istismarı haberlerinde annelerin de olduğunun veya annelerin bu istismarlara sessiz kalıyor olduklarına dair ibarelerin yer alıyor olması ile birlikte hızlanan anneliğin sorgulanmasına annelerin nasıl baktıkları, bu konuyu ne yönde değerlendirmelerde buldukları araştırılmak istenmiştir. Medyada sıklıkla yer bulan çocuk ihmali ve istismarı haberleri, anne-çocuk ilişkilerini çeşitli yönlerden etkileyebilir. Bu tür haberlerin tetiklediği duygusal ve davranışsal tepkiler, annelerin koruma davranışlarını şekillendirdiği gibi, çocuklarla olan iletişim ve bağlanma süreçlerini de derinden etkileyebilir. Haberlerin etkisi hem olumlu hem de olumsuz boyutlarıyla ele alınmalıdır.

17 görüşmeci kadın ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilere dayanarak anneliğin halâ çok özel bir duygu olduğunu söylemek mümkün. Ancak değişen şartların kadınların hayatlarını eskiye oranla zorlaştırmış olduğunu, sorumluluklarını daha da arttırdığını, karmaşıklaşan dünyada kadınların büyük bir bocalama yaşadıklarını gerekçe göstererek kadınların annelikle uyumlu olmayan bazı eylemlerde bulunabildikleri düşüncesindedir. Görüşmeci kadınlar, anneliğin çok özel bir duygu ve statü olduğuna ve annelerin bu sorumlulukla bugün de hareket ediyor olmalarına rağmen değişen şartların kadınları eskiye oranla çok daha fazla zorladığına ve mücadelede tek başına bıraktığına dikkat çekmeleri düşündürücü bulunmuştur. Karmaşıklaşan etkileşim ağı, bu ağ içinde hem eski geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmeye çalışılıyor olması hem de yeni inşa edilen toplumsal yapılanmanın rol ve sorumlulukları özellikle de birey olmayı başaramamış kadınları çok daha zor şartlarla mücadele etmeye zorlamaktadır. Birey olmayı başaramayan, kendi sorumluluklarını almakta güçlük yaşayan bu kadınların bir de anne olmaları durumunda sorumlulukları daha da artmaktadır. Tüm bu veriler ışığında toplumsal yapılanmanın büyük bir değişim yaşadığı günümüzde, yerel yöneticilerin ve devletin işleyişinde toplumsal yapılanmanın şekillenmesinde görev ve sorumlulukları olanların bu değişimin farkında olarak bireyleri ve toplumları desteklemelerinin önemini bir kez daha hatırlatmakta fayda bulunmaktadır. Özellikle sosyoloji, psikoloji ve medya çalışmaları perspektifinden yürütülecek çalışmalar, ilgili alandaki bilgi birikiminin artmasını sağlamanın yanında daha sağlıklı bir dijital ekosistem oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Toplumsal yapılanmada hızlı bir değişim yaşanırken, değişime ayak uydurma noktasında yapılacak düzenlemelerin yavaş olmasının, büyük toplumsal sorunların yaşanmasında etkili olacağını bir kez daha hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.

Demografik Bilgiler

Görüşmeci No (G)	Yaşı	Eğitimi	Çocuk Sayısı
1	29	Üniversite mezunu	1
2	37	Üniversite mezunu	2
3	21	Lise mezunu	1
4	27	Üniversite mezunu	1
5	38	Üniversite mezunu	2
6	33	Lise Mezunu	3
7	57	Üniversite mezunu	1
8	31	Üniversite Mezunu	2
9	39	Üniversite mezunu	1
10	66	Üniversite mezunu	1
11	59	Lise mezunu	2
12	48	Üniversite Mezunu	3
13	39	Üniversite mezunu	1
14	69	İlkokul mezunu	3
15	67	Lise mezunu	2
16	43	Üniversite mezunu	1
17	77	Sadece okuma yazması var	3

KAYNAKÇA

- Abetz, J. ve Moore, J. (2018). ‘Welcome to the mommy wars, ladies’: Making sense of the ideology of combative mothering in mommy blogs. *Communication, Culture, & Critique*, 11, 265–281. <https://doi.org/10.1093/ccc/tey008>
- Akehurst, R. (2015). Child neglect identification: The health visitor's role. *Community Pract*, 88, 38-42.
- Ante-Contreras, D. (2016). Distracted parenting: How social media affects parent-child attachment. *Electronic Theses, Projects, and Dissertations*. <https://scholarworks.lib.csusb.edu/etd/292>
- Arnold, L. B. (2014). I don't know where I end and you begin: Challenging boundaries of the self and intensive mothering. İçinde L. R. Ennis (Ed.). *Intensive Mothering: The Cultural Contradictions of Modern Motherhood* (ss. 47-65). Demeter Press.
- Avdibegovic, E. ve Brkic, M. (2020). Child neglect – causes and consequences. *Psychiatria Danubina*, 32(3), 337-342.
- Baker, B. ve Yang, I. (2018). *Social media as social support in pregnancy and the postpartum*. *Sexual & Reproductive Healthcare*, 17, 31–34. doi: 10.1016/j.srhc.2018.05.003
- Blumenthal, A. (2015). *Child neglect I: Scope, consequences, and risk and protective factors*. Montreal QC: Centre for Research on children and Families. <http://cwrp.ca/sites/default/files/publications/en/141E.pdf>
- Bross, D. C. (2000). *World perspectives on child abuse: the fourth international resource book*. Denver, CO, Kempe Children's Center, University of Colorado School of Medicine.
- Cameron, G., Freymond, N., Cornfield, D. ve Palmer, S. (2007). Positive possibilities for child and family welfare: Expanding the Anglo-American child protection paradigm. İçinde G. Cameron, N. Coady ve G. R. Adams (Ed.). *Moving Toward Positive Systems of Child and Family Welfare: Current Issues and Future Directions* (ss. 1-79). Wilfrid Laurier University Press.

- Campbell, S., Greenwood, M., Prior, S., Shearer, T., Walkem, K., Young, S., Bywaters, D. ve Walker, K. (2020). Purposive sampling: complex or simple? Research case examples. *Journal of Research in Nursing*, 25(8), 652-661. doi: 10.1177/1744987120927206.
- Capdevila, R., Dann, C., Lazard, L., Roper, S. ve Locke, A. (2022). #mothersday: Constructions of motherhood and femininity in social media posts. *Feminism & Psychology*, 32(3), 336-356. <https://doi.org/10.1177/09593535221107832>
- Clayton, R. B, Nagurney, A. ve Smith, J. R. (2013). Cheating, breakup, and divorce: is Facebook use to blame. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(10), 717-720. doi: 10.1089/cyber.2012.0424.
- Colman, R. A. ve Widom, C. S. (2004). Childhood abuse and neglect and adult intimate relationships: a prospective study. *Child Abuse & Neglect*, 28, 1133-1151.
- Cravens, J. D., Leckie, K. R. ve Whiting, J. B. (2013). Facebook infidelity: when poking becomes problematic. *Contemporary Family Therapy*, 35, 74–90 doi: 10.1007/s10591-012-9231-5.
- Dorofeeva, O., Andreeva, A., Kaveeva, A. ve Verbilovich, V. (2021). The frontiers of parenthood: An analysis of the ‘bad mother’ case in social media. *Zhurnal Issledovaniy Sotsial'noi Politiki*, 19(3), 451-464. <https://doi.org/10.17323/727-0634-2021-19-3-451-464>
- Drouin, M., Miller, D. A. ve Dibble, J. L. (2014). Ignore your partners' current Facebook friends; beware of the ones they add. *Computers in Human Behavior*, 35, 483-488. doi: 10.1016/j.chb.2014.02.032.
- English, D. J., Upadhyaya, M. P., Litrownik, A. J., Marshall, J. M., Runyan, D. K., Graham, C ve Dubotwitz, H. (2005). Maltreatment’s wake: The relationship of maltreatment dimensions to child outcomes. *Child Abuse & Neglect*, 29, 597–619. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2004.12.008>
- Feldman, H. (2021). ‘Because dads change diapers too’: Negotiating gendered parenting discourses on reddit parenting forums. *Canadian Journal of Family and Youth / Le Journal Canadien de Famille et de la Jeunesse*, 13(1), 36-55. <https://doi.org/10.29173/cjfy29600>
- Fox, J., Osborn, J. L. ve Warber, K. M. (2014). Relational dialectics and social networking sites: the role of Facebook in romantic relationship escalation, maintenance, conflict, and dissolution. *Computers in Human Behavior*, 35, 527-534. doi: 10.1016/j.chb. 2014.02.031.
- Goanta, C. ve Ranchordás, S. (2020). The regulation of social media influencers: an introduction. İçinde C. Goanta ve S. Ranchordás (Ed.). *The regulation of social media influencers*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Griffiths, M. D. (2013). Social networking addiction: emerging themes and issues. *Journal of Addiction Research and Therapy*, 4(5), 1000e118. doi: 10.4172/ 2155-6105.1000e118.
- Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. Yale University Press.
- Hilbrecht, M., Shaw, S. M., Johnson, L. C. ve Andrey, J. (2008). ‘I'm home for the kids’: Contradictory implications for work–life balance of teleworking mothers. *Gender, Work & Organization*, 15, 454-476. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.2008.00413.x>
- Izhak, I. ve Aharoni, M. (2023). Beyond intensive motherhood: Performing online cross-border motherhood on social media. *Women’s Studies International Forum*, 100, 102820. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2023.102820>
- Jang, J. W. ve Kim, S. (2020). Structural relationships between mothers’ parenting stress, mother-child interactions, and children’s self-control and smart media use. *Korean Journal of Child Studies*, 41(1), 61-74. <https://doi.org/10.5723/kjcs.2020.41.1.61>
- Johnston, D. D. ve Swanson, D. H. (2003). Invisible mothers: A content analysis of motherhood ideologies and myths in magazines. *Sex Roles*, 49(1/2) 21-33. <https://doi.org/10.1023/A:1023905518500>

- Khosravi, Z. ve Alizadeh-Sahraie A. (2011). The relationship between internet addiction and family functioning and mental health in students. *Journal of Educational Psychology Studies*, 8(14), 59-80.
- Kim, M. S. ve Moon, H. J. (2015). A study on parental influences and analysis of young children's smart-phone usage. *The Korean Journal of the Human Development*, 22(1), 77-99. doi:10.15284/kjhd.2015.22.1.77
- Kohle, F. H. (2022). *Reappraising social media: the rise of the global digital family*. In: *Information Resources Management Association. Research anthology on usage, identity, and impact of social media on society and culture*. Pennsylvania: IGI Global.
- Madden, M., Cortei, S., Gasser, U., Lenhart, A. ve Duggan, M. (2012). Parents, teens, and online privacy. *Pew Internet and American Life Project*. pewinternet.org/Reports/2012/Teens-and-Privacy.aspx
- Mary, S. M., Duschinsky, R., Davis, L., Dunnett, S. ve Coughlan, B. (2024). Representations of motherhood in the media: a systematic literature review. *Information, Communication & Society*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2024.2348020>
- Northrup, J. ve Smith, J. (2016). Effects of Facebook maintenance behaviors on partners' experience of love. *Contemporary Family Therapy*, 38(2), 245-253. doi: 10.1007/s10591-016-9379-5.
- Roberts, J. A. ve David, M. E. (2016). My life has become a major distraction from my cell phone: partner phubbing and relationship satisfaction among romantic partners. *Computers in Human Behavior*, 54, 134-141. doi: 10.1016/j.chb.2015. 07.058.
- Ryu, K.-R. (2012). The relations of mother's parenting stress, parenting behavior, and parenting efficacy to children's social competence. *The Journal of Child Education*, 21(3), 231-240.
- Savari, K. (2013). The relationship between mental health's with addiction to mobile phones. *Social Psychology Researches*, 3(10), 3-11.
- Schumacher, J. A., Slep, A. M. S. ve Heyman, R. E. (2001). Risk factors for child neglect. *Aggression 44 and Violent Behavior*, 6, 231-254.
- Smith, M. G. ve Fong, R. (2004). *The children of neglect: when no one cares*. New York and Hove: Brunner-Routledge.
- Song, M. Y. (2018). A structural relationship among father's parenting efficacy, mother's parenting stress, family interaction, and children's social competence. *Journal of Parent Education*, 10(1), 139-161.
- Stith, S. M., Liu, T., Davies, L. C., Boykin, E. L., Alder, M. C., Harris, J. M., Som, A., McPherson, M. ve Dees, J. (2009). Risk factors in child maltreatment: A meta- analytic review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 14, 13-29. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2006.03.006>
- Straus, M. A. (1995). *Manual for the Conflict Tactics Scales*. Durham, N. H., Family Research Laboratory, University of New Hampshire.
- Şenol, D. ve Demir, G. (2023). *Anelik – Canı için can vermek*. Nobel Yayıncılık.
- Ten-Bensel, R. W., Rheinberger, M. M. ve Radbill, S. X. (1997). Children in a world of violence: the roots of childmaltreatment. İçinde M. E. Helfer, R. S. Kempe ve R. D. Krugman (Ed.). *The battered child* (ss. 3-28). Chicago, IL, University of Chicago Press.
- Valenzuela, S., Halpern, D. ve Katz, J. E. (2014). Social network sites, marriage well-being, and divorce: survey and state-level evidence from the United States. *Computers in Human Behavior*, 36, 94-101. doi: 10.1016/j.chb.2014.03. 034.
- Watson, J. (2005). Child neglect: Literature review. *Ashfield: Centre for Parenting & Research*. <http://www.community.nsw.gov.au>

Wegener, C., Jage-D'Aprile, F. ve Plumeier, L. (2022). Motherhood in social media: phenomena and consequences of the professionalization of mothers and their media (self-) representation. *Feminist Media Studies*, 23(7), 3222–3238.
<https://doi.org/10.1080/14680777.2022.2108479>

WHO (1999). Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, 29–31 March 1999, WHO, Geneva. Geneva, World Health Organization.

Yarigarravesh, M., Ameri, F., Farahbidjari, A. ve Dehshiri, G. (2020). Mothers' social media dependence and children's behavioral problems: A qualitative study. *Journal of Qualitative Research in Health Sciences*, 9(2), 123-132. doi: 10.22062/jqr.2020.91459

Zhao, J., Zhang, Y., Jiang, F., Ip, P., Ho, F. K. W., Zhang, Y. ve Huang, H. (2018). Excessive screen time and psychosocial well-being: The mediating role of Body Mass Index, sleep duration, and parent-child interaction. *The Journal of Pediatrics*, 202, 157–162.
<https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2018.06.029>

Zhao, R. ve Ju, G. (2022). How do Internet moms raise children? The reshaping of Chinese urban women's parenting psychology by COVID-19 online practices. *Frontiers in Psychology*, 13:933582. doi: 10.3389/fpsyg.2022.933582

NAFAKA VE ERKEKLİK ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

dolunay_senol@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0003-3716-0430

Aynur TEKKE

Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı

aynurtekke61@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-5280-3169

ÖZET

Nafaka, evlilik akdinin feshedilmesi sonrasında ekonomik olarak daha güçlü olan tarafın daha az güçlü olan tarafa boşanma sebebi ile yoksulluğa düşmemesi için verilen bir ödeme şeklidir. Ancak ülkemizde genellikle boşanma sonrasında erkeğin kadına yoksulluğa düşmemesi için geliri oranında, hakimın takdiri ile yapmış olduğu bir ödeme olarak bilinmektedir. Kadınlar tarafından eski eşlerine verilen nafakalara rastlanmış olsa da bu örneklerin sayılarının son derece sınırlı olduğu bilinmektedir. Toplumsal yapıların şekillenmelerinde yazısız kuralların yaptırım güçleri, yazılı kurallardan daha önce gelmekte, çoğu zaman yazılı kuralların temelini oluşturmaktadır. Türk toplumunda da erkeklere toplumsal cinsiyet rolleri ile ailenin ekonomik sorumluluklarını yüklenme görevi verilmiştir. Bu sorumluluk, aile birliğinin bozulması sonrasında da devam etmekte ve erkekler genellikle boşanma sonrasında eşlerine nafaka ödeyerek bu sorumluluklarını yerine getirmeye devam etmektedirler. Toplum da erkekten bu ödeme yapmasını beklemektedir. Ancak son dönemde daha sık gündeme gelmeye başlayan toplumsal cinsiyet eşitliği söylemleri ve toplumsal cinsiyet rollerinde yaşanan dönüşüm, erkeklerin boşanma sonrasında ödemek zorunda kaldıkları nafakanın tartışmaya açılmasında etkili olmuştur. Bu çalışmada Ankara’da yaşayan ve boşanma sonrasında nafaka ödeyen/ödemeye devam eden 18 erkek görüşmecisi ile nitel araştırma yapılmıştır. Çalışma verileri, değişen dünya ile birlikte erkeklerin nafaka vermeyi sorgulamaya başladıklarını, bu sebep ile de konu ile ilgili çalışmalar yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nafaka, erkeklik, toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkil yapı

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin toplumsal yaşam içinde üstlendiği görev ve sorumluları belirlerken aynı zamanda bireyler arası güç ilişkilerinin belirlenmesine de zemin hazırlamaktadır. Bu rollerin çoğunlukla ataerkil bir yapı içinde biçimlendiği toplumlarda erkeklere atfedilen ekonomik sağlayıcılık, otorite ve güçlü olmak gibi nitelikler, kadınların ikincil konuma yerleştirilmesine neden olmuştur. Ataerkil sistem, sadece kadınlar için değil erkekler için de belirli yükümlülükler ve beklentiler açığa çıkararak onların toplumsal kimliklerini de yeniden üretmektedir. Bu bağlamda, erkekler adına belirlenen rollerin özellikle de boşanma sonrası nafaka gibi hukuki ve yasal düzenlemelerle kesiştiği noktalar, bireysel ve toplumsal ölçekte incelendiğinde belirli krizlere yol açabilmektedir.

Nafaka, ekonomik açıdan daha zayıf olan eşin desteklenmesi amacıyla hazırlanan bir hukuki mekanizma olmasına rağmen özellikle ataerkil toplum yapılanmalarında erkeğin ekonomik yükümlülüklerini artıran bir unsur olarak algılanmaktadır. Söz konusu algı, nafaka ödeyen erkekler arasında sıklıkla “mağduriyet” söylemleriyle birlikte ifade edilmektedir. Erkeklerin bu söylemlerle birlikte ekonomik adaletsizlik ve toplumsal roller arasındaki çatışmayı nasıl tecrübe ettikleri, ataerkil sistemin erkeklere yüklemiş olduğu sorumlulukların bir yansıması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, ataerkil yapılanmanın erkek adına belirlediği roller, nafaka sistemi ve erkeklik krizini bir arada ele alan bir çerçeve sunarak nafaka ödeme zorunluluğunun erkekler tarafından algılanma biçimini ve deneyimlenme sürecini anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Literatürde ataerkil sistemin erkekler adına belirlemiş olduğu normlarla beraber erkek üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar yer alıyor olsa da nafaka gibi hukuki bir düzenlemenin erkeklik krizine katkısı ve erkeklerin bu duruma dair algıları yeterli düzeyde değerlendirilmemiştir. Bu boşluğu doldurmak adına çalışma, ilgili konuda yapılan görüşmelerle desteklenerek sosyolojik bir perspektif sunmaktadır.

1. Ataerkil Yapılanma

Ataerkillik, gücün öncelikli olarak erkeklerin elinde tutulduğu ve toplumun yapısal yönlerinin de bu öncelikli durumdan etkilendiği, cinsiyet temelli bir hiyerarşik sistem olarak tanımlanmaktadır (Farias vd., 2023, s. 1). Kadın ve erkek arasındaki cinsiyet eşitsizliğini yapılandıran ve destekleyen sosyal, politik, ekonomik sistemler bütününe gömülü olan ilişkinin, inanç ve değerler sistemi olarak ifade edilmesi de mümkündür. Ataerkil yapılanmalar içinde kadınsı olarak değerlendirilen olgular küçümsenirken erkeksi olarak değerlendirilen olgular her zaman ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Oluşan eşitsiz sosyal ilişkiler sistemi, kültürel, ekonomik, sosyal, politik kurumların yanında bireylerin özel ilişki ağları içinde de yer almaktadır (Nash, 2020). Kadınlar üzerindeki toplumsal kontrol aracılığıyla iktidarın erkekler tarafından üstlenildiği bir sistem olan ataerkillik, toplumun dayattığı kültürel inançların birer yansımasıdır (Rai ve Choi, 2018, s. 83).

Ataerkilliğin temel olarak farklı kullanımlarına odaklanılan bir çalışmada, iki temel kullanımın olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki hane ve aile içinde bir baba, nesil otoritesi sistemi olarak tanımlanan ataerkillik, diğeri ise kadınlar üzerinde yapısal bir erkek egemenliği olarak tanımlanan ataerkilliktir (Pierik, 2019, s. 92). Ataerkillik hem kamusal hem de özel alanlarda erkek egemenliğini ifade etmektedir. Ataerkil yapılanmalarda, erkeklerin mutlak bir önceliği bulunmaktadır ve bu durum da bir dereceye kadar kadınların insan haklarını da sınırlandırmaktadır. Erkekler tarafından kontrol edilen ataerkil yapılanmalar içinde kadınlar ikincil statüye yerleştirilmektedir (Sultana, 2011, s. 1). Ataerkillik erkeklerin kadınlar üzerindeki sistematik hakimiyetini tanımlamak adına kullanılan şemsiye bir terimdir (Pease, 2000, s. 20). Bu konuda güç atfedilen erkek, ataerkil toplumlarda üstlendiği kocalık, babalık gibi görevlerle ailedeki tüm konular ve kararlar hakkında danışılması gereken kişi, başka bir ifadeyle de ailenin reisi olarak kabul edilmektedir (Ali ve Naylor, 2013, s. 614).

2. Ataerkil Yapılanmanın Erkeğe Atfettiği Roller

Sosyal olarak inşa edilen ve erkeksi bir kimliğin hakimiyetine vurgu yapan hegemonik erkeklik (Connell, 1987, ss. 183-188; Connell, 2000, ss. 76-80, her erkeğin sahip olması, taşınması ve sergilemesi gereken güç, güçlü olmak, cinsel dürtülere sahip olmak, sözünü dinletebilmek, kadın üzerinde söz sahibi olmak gibi özellikleri kapsamaktadır (Haywood ve Mac an Ghail, 2003, ss. 67-69, Weiss, 2010). Hegemonik erkeklik, kültürel ve politik olarak desteklenen ve

ataerkil yapılanmaya sahip toplumlarda baskın olan erkeklik biçimidir (Scott-Samuel, 2009). Dolayısıyla toplumun erkekler için sıraladığı erkeklik kriterlerine uyum sağlanması beklenmektedir. Ana akım haline gelen ve toplum düzeni olan bu kriterler dışında kalan erkekler, daha düşük statüye yerleştirilmekte, “aşağılık”, “erkek olmayan” gibi nitelendirmelerle etiketlenmektedir (Migliaccio, 2001, ss. 206-207). Ataerkil toplum yapılarına bakıldığında erkek, toplumsal etkileşimlerde sert ve güçlü olmak zorunda olan cinsiyet olarak görülmekte ve bu da genel kabul gören inançla desteklenmektedir (Moynihan, 1998).

Ataerkil toplum yapısının açığa çıkardığı hegemonik erkeklik beraberinde “ideal erkeklik” kabullerini de getirmektedir. Bu da söz konusu erkeklik kimliklerinin tahakkümü ve bu tahakkümün normalleştirilmesine yol açmaktadır (Özbay, 2013, s. 186). Tahakkümün inşa süreçleri erkeğin sosyalleşme süreçleri içinde sürdürülmektedir. Literatürde “erkeklik durakları” olarak da adlandırılan bu inşa sürecinde başarılı, gerçek, ideal bir erkek olmak adına tamamlanması gereken aşamalar yer almaktadır. Sünnet olmak, askere gitmek, iş bulmak ve son olarak da evlenmek erkeklik duraklarıdır (Selek, 2018, s. 19). Buna ek olarak sünnetten sonra cinsellik yaşamak da erkeklik kimliğinin tamamlayıcıları arasında değerlendirilmektedir (Barutçu, 2013, s. 150). Güncel çalışmalara bakıldığında erkeklik için son duraklardan biri gibi görülen evlenmeye ek olarak baba olmak, çocuk sahibi olmak da erkekliğin toplumda görünür olduğu eylemlerdendir (Şenol ve Erdem, 2017).

Erkek kimliğinin idealleştirilme süreçlerinde hem kadın hem de erkek tahakküm sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Farklı olgular bağlamında yürütülen tahakkümün ilk belirleyicisi iş sahibi olmaktır. Kazanılan para, bu paranın sağladığı güç, erkekliğin tahakkümünü tamamlayıcı unsurlarındandır. Bu da beraberinde toplumsal saygınlığı ve kabulü getirmektedir. Fakat bu süreci tamamlamaya yetmemekte ek olarak iş yaşantısında bir erkeğin duygusuz, sert bir görünüm sergilemesi talep edilmektedir (Cengiz, Tol ve Küçükural, 2004, ss. 56-57).

Erkek cinsiyet rolleri olarak erkekten beklenen eylemler, cinsiyet eşitsizliğini de üretmektedir (Shrock ve Schwalbe, 2009). Kadın ve erkek arasında açığa çıkan cinsiyet eşitsizliğine ek olarak erkeğin bireysel olarak yaşadığı problemlerin oluştuğu da görülmektedir. Bu noktada literatürde yer alan paradigmalardan biri olan toplumsal cinsiyet rol gerilimi, erkeğin kendisinden beklenen toplum normlarını yerine getiremediği, başka bir ifadeyle “olması gereken erkeklik kimliği”nden uzaklaştığı zamanlarda açığa çıkmaktadır. Pleck (1981) tarafından oluşturulan toplumsal cinsiyet rol gerilimi paradigması, belirli önermeler içermektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir;

Toplumun atfettiği cinsiyet rollerine uyum sağlamayan, bu rolleri reddeden bireyler toplum tarafından dışlanmakta ve hatta toplumsal kınama ile cezalandırılmaktadır.

Normları reddeden, topluma uyumsuz bir şekilde yaşamını sürdürmek isteyen bireyler, psikolojik olarak rahatsızlık hissetmektedir.

Erkeklerin kadınlarla kıyaslandığında normlara uyumsuzluk durumlarında daha fazla problem yaşadığı görülmektedir (Örneğin; toplumsal dışlanma, psikolojik olarak rahatsızlık duyma gibi) (Pleck, 1981, s. 9).

Erkeklerle atfedilen toplumsal cinsiyet rollerine bakıldığında üç temel noktanın açığa çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, kısıtlayıcı duygusallık, kontrol sağlama, güç gösterme ve rekabet etmenin beraberinde getirdiği sorunların erkeklerin sosyalleşme süreçleri içindeki yansımalarıdır. İkincisi, erkeğin sosyalleşme süreçleri içinde kurduğu ilişki ağının, kariyer gelişimi, iş yaşamı, ev ve aile hayatı üzerindeki etkisidir. Üçüncüsü ise erkeğin yaşadığı cinsiyet rolü çatışmasıdır (O’Neil, 1981). Kanıtı dayalı bir kimlik inşa etme sürecinin içine dahil olan erkek, öncelikle sosyalleşme süreçlerinde toplum beklentilerini karşılamak daha sonrasında ise

erkekliklerini tamamlamak adına bir çaba göstermek zorundadır (Pleck, 1995, ss. 27-28). Toplumun beklentilerini karşılayamayan, erkekliğe dair atfedilen rolleri yerine getiremeyen erkek, özgüvenini, benlik saygısını kaybedebilmekte, cinsiyet rolü travması yaşayabilmektedir (Pleck, 1981). Cinsiyet rollerine uygun davranmaya çalıştığı halde başarısız olan erkek, toplum tarafından “uyumsuz” olarak da damgalanmaktadır (McKelvey, 2012, ss. 18-19). Bunun sonucunda da işlevsiz ilişkilerin kurulacağı yapılan tespitler arasındadır (O’Neil, 2008, ss. 364).

3. Nafaka Sistemi: Sosyolojik ve Hukuki Yaklaşımlar

Yoksulluk nafakası, boşanma sebebiyle yoksulluğa düşecek olan ve diğer tarafa kıyasla kusuru daha ağır olmayan tarafın geçimi adına diğer eş tarafından sağlanan mali güçtür. Hukukta “yoksulluk nafakası” olarak yer alan yasal düzenleme, halk arasında süresiz nafaka veya nafaka şeklinde ifade edilmektedir (Keleş, 2023, s. 1572). Evliliğin devam ettiği süreç içinde eşlerin birbirlerine yardımcı olmaları hususunun boşanma sonrasında devam edebilmesi adına kanun koyucunun toplumsal ve etik boyutlarla beraber şekillendirdiği bir kurum niteliği taşımaktadır (Akıntürk, 2014, s. 302; Hamzaçebi, 2002, s. 32).

Türkiye’de boşanma davalarında aile mahkemeleri dört farklı finansal araç sunmaktadır. Bunlar sırasıyla; maddi ve manevi tazminat, iştirak nafakası, mal paylaşımı, yoksulluk nafakasıdır (Dikmen, 2020). Medeni Kanun’un 174. ve 178. maddeleri arasında boşanmada tazminat ve nafaka konularına yer verilmiştir. “*Mevcut veya beklenen menfaatleri boşanma yüzünden zedelenen kusursuz veya daha az kusurlu taraf, kusurlu taraftan uygun bir maddî tazminat isteyebilir. Boşanmaya sebep olan olaylar yüzünden kişilik hakkı saldırıya uğrayan taraf, kusurlu olan diğer taraftan manevî tazminat olarak uygun miktarda bir para ödenmesini isteyebilir.*” (Medeni Kanun, 174. Madde, 1. Fıkra). Yine 175. Maddenin 2. Fıkrasında yoksulluk nafakasına dair hükümler yer almaktadır. “*Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir.*” (Medeni Kanun, 175. Madde, 2. Fıkra). İlgili kanun maddelerinde herhangi bir cinsiyet ayrımı yapılmamasına rağmen genellikle kadınların yoksulluk nafakası aldığı yapılan tespitlerdendir (Dikmen, 2020).

3.1. Nafaka ve Erkeklik Krizi

Türkiye’de belirli sosyal medya platformlarında “Süresiz Nafaka Mağdurları Platformu” kullanıcı adlı X hesabında yer alan içerikler üzerinden yapılan bir çalışmada nafaka mağduru erkeklerin söylemlerine odaklanılmıştır. Bu hususta belirli anahtar olguların ön plana çıktığı görülmektedir. Nafaka mağduru olduğunu beyan edenlerin ağırlıklı olarak ilgili durumun “zulüm” olduğunu ifade ettiği görülürken içerikler bağlamında şu ifadelerin sıklıkla yer aldığı yapılan tespitler arasındadır: “gasp”, “haraç”, “erkek düşmanlığı”, “kadının çalışmak istememesi”, “kadın için gelir kapısı”, “kadınların kötü niyetli olması”, “çalışmak herkesin ödevidir”, “yeni geçim şekli”, “kadının kölesi”, “intikam aracı”, “nafaka avcısı” (Keleş, 2023). Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere nafaka sistemi, toplumun belirlemiş olduğu toplumsal cinsiyet normlarıyla yakından ilişkilidir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin değişen toplumsal koşullarla beraber erkeklik kimliğinde oluşturduğu çatışma hali, belirsizlik, mevcut koşullarla baş edememe erkeklik krizi yaşanmasına yol açmaktadır. Erkeklik krizi, toplumsal cinsiyet kimliğine dair belirlenen sınırlamalar içindeki değişiklik hallerini kapsamasının yanında kültürel yapıdaki değişiklikleri, sosyal değişim süreçlerinin yansımaları, erkeklerin tutumları gibi hususları da kapsamaktadır (Winter, 2004). Erkeklerin kimliklerine ve rollerine dair sorgulamalar yaptığı, düşündükleri ile gerçek yaşamda sergilenenler arasında uyumsuzlukların olduğu zamanlarda kriz hali belirginleşmektedir. Toplumsal normların değişimine ek olarak aile ve özel yaşam dinamikleri de bu noktada etkili olmaktadır. Ataerkil toplum yapılanmalarında erkeklere yüklenen

ekonomik gücü elinde bulundurmak, bir iş sahibi olmak gibi rollerin nafaka ödemeleri hususundaki algılarını da şekillendirmektedir. Bu noktada erkeklige yüklenen ataerkil kabuller ile erkekten yeni beklenen kriterler arasında uyumsuzluklar bulunmaktadır.

Geleneksel erkeklik normları, boşanma sonrasındaki süreçte mali yükümlülüğün erkeğe verilmesini doğal olarak kabul edebilmektedir. Kamusal alan özelinde bakıldığında erkeğin çalışan olarak nitelendirilmesi, kadına kıyasla geleneksel toplumun erkeğe dair beklentileri içinde öncelikli olandır (Yıldız, 2023, s. 162). Öte yandan değişen toplumsal yapılanma ile birlikte erkeklerin kendilerini haksızlığa uğramış olarak nitelendirmeleri de mümkün olabilmektedir. Erkeklik ve mağduriyet söylemleri arasındaki ilişki bu noktada anlamlı hale gelmektedir. Nafaka ödemesinin, erkeğin ekonomik durumunu önemli ölçüde belirlediği, özellikle de uzun vadeli nafaka yükümlülüklerinin ekonomik problemlere yol açtığı söylenebilmektedir. Buna ek olarak sosyal çevreden gelen baskıların artması da birey üzerindeki psikolojik stresi artırabilmekte, toplumsal cinsiyet rol gerilimi yaşanmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla mağduriyet söylemlerinin yaşanan stres ve gerilim halinin bir dışavurumu olması muhtemeldir. Mağduriyet algısı, bireysel tecrübelerin ötesinde toplumsal ve kültürel dinamiklerin şekillendirdiği bir olgudur. Erkeklerin nafaka üzerinden kendilerini mağdur bireyler olarak ifade etmeleri ataerkil toplum yapısındaki erkeklik durakları, erkekliğin tamamlayıcıları gibi sosyalleşme süreçleri içinde karşılaşılan toplumsal normlarla yakından ilişkilidir. Bireysel ekonomik zorlukların haricinde ataerkil toplum yapılarındaki güç kaybı olgusu bu noktada ön plana çıkmaktadır.

2. Araştırma Yöntem ve Bulguları

2.1. Yöntem

Toplumsal cinsiyet rollerinde yaşanan değişim ve dönüşüm sonrasında aile içindeki dengelerde de dönüşüm yaşanmaya başladı. Geleneksel toplumlarda kadınlara ev içi işler, erkeklere de evin güvenliği ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması görevleri verilmekte ve bu görev dağılımı keskin şekilde sürdürülmektedir. Ancak günümüz modern toplumlarında toplumsal cinsiyet rolleri birbirine yakınlaşmaktadır. Bu da eşler arasındaki görev ve sorumluluk dağılımının farklılaşmasında etkili olmaktadır. Geleneksel yapılanmalarda evin ve aile içindeki bireylerin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu olan erkek, evliliğin sonlanması durumunda da bu görevi sürdürme görevi olduğunu düşünmektedir. Sosyalleşme sürecinde toplumsal cinsiyet rollerini öğrenirken erkeğin bu sorumluluğu üzerine alması gerektiği yönündeki telkinler ve rol modellerinin davranışları, erkeğin bu durumu sorgulamamasında önemli bir etken olmaktadır. Kadınlar kamusal alana girdikten sonra da nafaka vermeye devam eden erkekler, toplumsal cinsiyet eşitliği söylemlerinin artması ile birlikte boşanma sonrasında neden nafaka verdiklerini sorgulamaya başladılar. Erkeklerin bir kısmı nafaka vermeye devam ederken bir kısmının bu durumu sorgulamaya başlaması, nafaka ile ilgili yeni düzenlemelerin yapılmasını da sık sık gündeme getirmeye başladı.

Bu çalışmada Ankara'da yaşayan, en az bir kere boşanmış ve nafaka vermeye devam eden erkeklerin nafakayı nasıl tanımladıkları, günümüzde nafaka vermenin gerekli olup olmadığı ile ilgili düşünceleri ve nafaka vermeye başladıktan sonra nafaka ile ilgili düşüncelerinde bir değişimin olup olmadığı araştırılmak istendi. Sadece 18 görüşmeci ile yapılan derinlemesine görüşme verilerinin boşandıktan sonra nafaka ödeyen erkeklerin görüşlerini ortaya koyması mümkün olmamakla birlikte bir bakış açısı sunması beklenmektedir. Amaçlı örneklem yöntemi ile ulaşılan ilk görüşmeci sonrasında kartopu örneklem yöntemi ile de görüşmeci erkeklere ulaşılmaya çalışılmıştır. Boşanmış erkeklerin yakın çevrelerinde başka boşanmış erkeklerin olması, birbirlerini daha çok tanıyor olmaları ve kendi aralarında da nafaka ile ilgili konuşuyor olmaları, başka görüşmecilere ulaşılmamasında kolaylık sağlamıştır. Boşanmış

ve nafaka ödeyen erkeklere ulaşmak ve bu konudaki görüşlerini öğrenmek çok kolay ve kısa sürede olmamıştır. Bu sebeple görüşmeler 02.09.2024-21.11.2024 tarihleri arasında uzun bir dönemde gerçekleştirilebilmiştir. Görüşmeci olması talebi ile ulaşılan bütün erkekler görüşme talebini kabul etmiştir. Bir erkeğin “*Nazlanacak halimiz kalmadı. Herkese derdimizi anlatıp yardım bekliyoruz. Ben üçüncü evliliği sırf nafaka korkusu ile yapamıyorum. Bence bütün boşanmış erkekler konuşur size. Bizi de birileri anlasın istiyoruz.*” (G12) şeklindeki ifadesi görüşmeci olmayı nasıl bu kadar kolay kabul ettikleri ile ilgili bir fikir vermektedir.

Görüşmecilerin demografik bilgileri çalışmanın sonunda verilmiştir. Görüşmecilerin eğitim seviyelerine bakıldığında en düşük lise mezunu, iki ve üç yıllık okullardan mezun olanlar olmakla birlikte üniversite mezunu olanların sayılarının fazla olduğu, yüksek lisans ve doktora mezunlarının da olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin en az bir, iki ve üç kez boşanmış olanların olduğu tespit edilmiştir. Görüşmecilerin arasında hiç çocuğu olmayan olduğu gibi en fazla 6 çocuğu olanlar da bulunmaktadır.

2.2. Araştırma Bulguları

Paraya geleneksel toplumlardan daha fazla modern toplumlarda ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir. Modern toplumlarda her ne kadar kadınlar da kamusal alanda çalışıyor olsalar da paraya eskiye oranla daha fazla ihtiyaç hissediliyor olmasından kaynaklanan sebeplerle olsa gerek, boşanma durumunda nafaka talebi devam etmektedirler. Nafaka veren erkeklerin nafakayı nasıl tanımladıkları, değişen şartlarla birlikte nafakanın tekrar değerlendirilmesi ile ilgili neler düşündükleri görüşmecilerin ifadeleri üzerinden sosyolojik boyutları ile tartışılmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Nafaka

En az bir kez boşanmış ve halen nafaka ödeyen erkeklere nafaka ile ilgili düşüncelerinin ne/ olduğu sorulduğunda alınan cevapların genellikle yaşamış oldukları tecrübeler üzerinden verilmiş olduğu dikkati çekmektedir. Görüşmeci erkeklerin nafaka ile ilgili ne düşündüklerini ortaya koyan ifadelerinden bazıları fikir vermesi açısından aşağıda verilmiştir:

“Kadının erkeği sömürmesi bence. 6 ay evli kaldım. O da aynı evi sorarsan 2 ay kadar var yok. Çocuk da yok. Ama üç yıldan beri nafaka ödüyorum. Sömürü değil mi sizce de?” (G1)

“Bence kadınlar boşanıp nafaka almak için evleniyorlar. Nafaka erkeğin maaşında kadınların gözü olması. İki boşanma yaşadım. İki eşim de çalışıyor. İkisi de nafaka almaya devam ediyo benden. Çalışmasalar biraz anlarım ama. Bir daha evlenmeye korkuyorum. Üç yıldır bir ilişkim var. Yine olmaz da bir nafaka da buna veririm diye korkudan evlenmek istemiyorum. (G4)

İki görüşmeci erkeğin de eski eşlerine boşanma sonrasında ödemiş oldukları nafakayı, kadınların erkekleri sömürmesi olarak değerlendirdikleri dikkati çekmektedir. Görüşmeler sırasında özellikle de kısa süren evlilikler gerçekleştiren erkeklerin veya evliliklerinde çocukları olmayanların boşanma sonrasında eşlerine ödemiş oldukları nafakayı haksız bir ödeme olarak değerlendirdikleri dikkati çekmektedir. 16 numaralı görüşmeci erkeğin ifadeleri bu durumu daha net bir şekilde ortaya koymaktadır: *“Benim ilk evliliğim 40 yıl sürdü. Bana beş çocuk verdi. Benim bir yanlışımдан boşandık. Çok haklı değildi ama boşanmak istedi. Saygı duydum. 40 yıl kahrımı çekmiş ona nafaka vermemek olmaz. Helal olsun tüm verdiklerim. 40 yıl sonra nerde iş bulsun, o yaştan sonra. Ama sonra 3 yıllık bir evlilik yaptım. Ona verdiğim nafaka bana zulüm geliyor. Birincisi huzur verdi, ona nafaka verdiğime bir gün üzülmedim, hakkıdır. Ama ikincisi ile 3 yıl birbirimizi yedik. Çekti gitti. Çocuk da yok. Neden vermek zorunda olduğumu aklım almıyor.” (G16)*

Görüşmeci erkeklerin genellikle eşler arasındaki evlilik birliği sona erdikten sonra nafaka ödemesinin özellikle de erkeklerin kadınlara nafaka ödemesinin yanlış olduğuna vurgu yaptıkları dikkati çekmektedir:

“Adı üstünde eski eş. Ne o bana versin ne ben ona vereyim. Herkes yoluna gidecek boşanınca. Ama öyle olmuyor. Benim bir akrabam karısından nafaka alıyor. O da çok ayıp. Ama kadınların da erkeklerden alması çok ayıp. Hamile felan olursa çocuk doğuncaya kadar tamam alsınlar. Helalı hoş olsun. Sonra doğan çocuk için de verelim. O zaten helal. Ama bir ömür öde, çok ayıp. (G15)

“Bir arkadaşım eskiye rağbet olsa bit pazarına rahmet yağarmış, biz niye eski eşlerimize rahmet yağdırıyoruz” diyerek bizi hep güldürür. Evliyken erkeksin bakacaksın tabi evine barkına. Ona sözü olan erke olmaz bence. Olursa da erkeklige yakışmaz. Sonra çocuklarımıza da bakalım. Ölünceye kadar babanın boynunun borcu. Ama erkeklere eski eşlerine de ölünceye kadar bakma görevi yükleniyor. Sömürü bu. Erkekleri devlet korumalı (G10).

Benzer şekilde 11 numaralı görüşmeci erkek de boşandıktan sonra eşiyile olan tüm maddi ilişkinin kesilmesi gerektiğini ancak çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmeleri gerektiği görüşünde. *“Erkeğe ceza kesmek demek bence nafaka. Evliyken sen karşıla her şeyi. Sonra boşan. Karını sen geçindir. Çocuğa verelim ona bir şey demem. O benim evladım. Kimsenin de bana görevimi hatırlatmasına gerek yok. Tabi ki bakacağım çocuğuma. Şu kadar vereceksin kısmı bile beni yaratıyor. Ama bir de pazarlık oluyor işin sonunda. Çok çirkin.” (G11)*

Bu gruptaki erkek görüşmecilerin evlilik birliği bozulduktan sonra eşlerine nafaka vermek istemedikleri, ödemek zorunda kaldıklarında da bu durumu kadınların erkekleri sömürmesi olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Ancak eşlerinden ayrılmış olsalar da çocuklarının özellikle ekonomik ihtiyaçlarının babaları tarafından karşılanması gerektiğine inanıyor olmaları sebebi ile çocuklarının her türlü ihtiyacını karşılamaya çalıştıkları fark edilmiştir. Ataerkil yapılanmaların, evin ekonomik ihtiyaçlarını karşılama görevini erkeklere vermiş olması ve sosyalizasyon sürecinde de bu durumun içselleştirilmiş olmasından kaynaklanan sebeplerle görüşme grubundaki bazı erkeklerin boşanmış olsalar da eşlerinin ve çocuklarının ekonomik ihtiyaçlarını karşılamalarının görevleri olduğu düşüncesinde oldukları tespit edilmiştir. Bu yöndeki görüşmeci ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Sınıf arkadaşydık eşimle. Evlenince çocuk oldu o çalışmadı. Ben çalışıp baktım evime. 9 yıl sonra boşandık. Ortada bırakmak olmaz. Ben seve seve nafaka ödüyorum. Ama şimdiki eşim biraz sıkıntı yapıyor. Gidip birisiyle evlensin biz de kurtulalım aklında o. Ama ben bunca yıl bana eşlik etti diye düşünüp, şimdiki eşim duymadan da ona destek olurum hep.” (G5)

“Erkeksen ödeyeceksin. Kendine güvenmiyorsan hiç evlenmeyeceksin. Karını, eski de olsa kimselere muhtaç etmeyeceksin. Eşin eskisi olur mu? Bir de eski eşlerine şiddet uyguluyorlar ya? Allah’tan korkmazlar. Öyle erkeklik mi olurmuş.” (G3)

“Erkek evlenmeden önce de kadının ihtiyaçlarını karşılamalı, evlenince de boşanınca da. Nafaka erkeğin boynunun borcu bence. Nişanlıyken de ben eşim olacak diye ona haftalık para verirdim. Ne yani babasından mı alsın? Evlenmeden eşim doktor yanında çalışırdı. Para kazanıyordu yani. Ama ya babası alıyorsa elinden kimselere muhtaç olmasın diye hep verdim. (G9)

İfadelerden de anlaşılacağı gibi bu gruptaki erkekler, erkek olmayı, evin ekonomik yükümlülüğünü üzerlerine alma ile eş tutulmaktalar. Ataerkil yapılanmanın erkeklere yüklemiş olduğu görevleri süreç içinde içselleştiren erkekler, erkekliklerini var etmelerinin önemli bir adımı olarak gördükleri için boşanma sonrasında erkeklerin nafaka ödemesi gerektiğini

savunuyorlar. Bu gruptaki erkeklerin nafakayı sadece toplumsal cinsiyet rollerinin kendilerine yüklemiş olduğu bir görevin ötesinde, inançlarından dolayı kendilerine yüklenmiş bir sorumluluk olarak değerlendirdikleri için herhangi bir tereddüt yaşamadan erkeklerin nafaka ödemeleri gerektiğini düşünüyorlar. Görüşmeler sırasında bu grubun nafakalarını öderken hiçbir gecikme ve atlama yapmamakla övündükleri de dikkat çekici bulunmuştur.

2.2.2. Nafaka ile İlgili Değişiklik Gerekir mi?

Değişen dünya şartlarında özellikle de toplumsal cinsiyet eşitliğinin eskiye oranla daha fazla sağlandığı günümüzde erkeklerin boşanma sonrasında ödemekle yükümlü tutuldukları nafaka ile ilgili bir değişiklik önerilerinin olup olmadığı araştırılmak istendi. Görüşmecilerin tamamının yeni düzenlemelerin yapılması gerektiği konusunda hemfikir oldukları tespit edilmiştir. Ancak görüşmecilerden yedisi nafakanın tamamen kaldırılması gerektiğini savunurken 11'i yeni düzenlemelerin yapılması gerektiği kanaatindedir. Buna göre öncelikle nafakanın tamamen kaldırılması gerektiğini düşünen görüşmecilerin ifadelerine bakmak gerekecektir:

“Hani kadın erkek eşitliği nerde kaldı. Ne kadın erkeğe ne de erkek kadına ödemesin. Hangi çağdayız.” (G13)

“Ben de eşim de aynı iş yerinde çalışıyorduk. O benden biraz az alıyordu tabi ama bu ona nafaka vermeme gerektirmez. Parası yetmiyorsa gidip evlensin. Neden ben ona boşandıktan sonra da para vereyim. Baştan yanlış bu iş.” (G6)

“Doktora yaparken ben tanıştık. ABD’deye götürdüm. Sayemde dil öğrendi oralarda. Yüksek lisansa başla dedim başlamadı. Gezdi, tozdu. “Ben bunaldım burada.” deyip geri döndü. Hamileymiş dönerken. Ben bunların tuzak olduğunu düşünüyorum. Boşandık. Çalışmıyor. Ben nafaka veriyorum. Çocuğuma bakarım ama ona dil de kazandırdım. Girsin bir işe çalışsın. Ben neden geleceğimi onun için kısıtlayayım? Devletin bunları görüp bu işe bir çözüm bulması lazım bence.” (G8)

Görece yaşları daha genç olanların, kadın erkek eşitliğinin sağlandığı görüşünde olduklarını bahane göstererek boşanma sonrasında eşlerine nafaka ödemenin yanlış olduğuna vurgu yapmış oldukları dikkati çekmektedir. Kadınların pek çok konuda erkeklerle kendilerini eşit görüyor olmaları, özellikle kamuda çalışanların erkeklerle çalışma hayatında eşitlenmiş olmalarına rağmen boşanma sonrasında erkeklerden nafaka almalarını kabullenmekte zorlandıklarına sık sık vurgu yapmış oldukları dikkati çekmiştir. Erkeklerin boşanmadan sonraki süreçlerinde, ödeyecekleri nafakanın kendi hayat standartlarını düşüreceği korkusu ile mutsuz olmalarına rağmen boşanamadıkları, boşanmış olmaları durumunda da tekrar evlilik kararı almakta zorlandıkları anlaşılmaktadır. Bunu 2 numaralı görüşmeci erkek şu ifadelerle net bir şekilde ortaya koymaktadır: *“Toplamda 10 yıl kadar evli kaldım ve 68 yaşındayım. Üç evlilik yaptım. Üçü de bitti. Evlenemiyorum. Maaşımdan kes, kes nereye kadar. İlk eski eşim benden nafaka alıyor ama çalışıyor da. Sigortasız çalışıyor kesilmesin nafakası diye. Bir de sigorta parasını elden alıyor. İkincisi zengin aslında. Babasının evine de döndü. Çocuk da yok. Çok bir şey almıyor ama alıyor o da. Bir de “Bana çerez parası oluyor.” deyip beni çileden çıkarıyor. Çerez parasıysa alma demi? Üçüncüsü benden nafaka almak için imam nikahlı evlendi. Ben bilirim ona ne yapacağımı ama bir çocuk var ondan. Başka da çocuğum yok. Neymiş çocuğa harcıyormuş hanımefendi. Hepi toplu bir çocuğum var. Ben ona bakmaz mıyım? Ama olmazzzzzzzzzz ille de alacak. Ben de inada bindirip devlet ne dediyse onu veriyorum. Bana yazık değil m? Evlenmeye korkar oldum. Ama daha yaşım 68. Hayat yeni başlıyor aslında (gülüyor). İnancım da elvermiyor birlikte yaşamaya. İmam nikahına da kadınlar razı olmuyor. Kaldırsın devlet bu nafakayı. Olmaz böyle. Bu devirde nafaka felan olmaz. Nerde kaldı eşitlik. Erkekle*

eşitiz diye mangalda kül bırakmazlar. Vallaha nafakayı kaldıran cennetlik olur. Yemin ediyorum bak. (G2)

İfadelerden de anlaşılacağı gibi kadın erkek eşitliğinin sağlanmış olduğunu düşünüyor olmaları, nafaka ödeme korkusu ile tekrar evlenmekte çekiniyor olmaları ve boşandıktan sonra da eşlerinin ekonomik sorumluluğunu almak istemiyor olmalarını gerekçe göstererek bu gruptaki erkekler nafakanın kesinlikle kaldırılması gerektiğini düşünüyorlar. Günümüzde herkesin kendi sorumluluğunu kendisinin alması gerektiğini ve bunun için de şartların uygun olduğunu savunan bu grup erkeklerin yanında günün şartları göz önüne alınarak nafaka ile ilgili yeni düzenlemelerin yapılması gerektiğini düşünenlerin görüşme grubundaki oranları daha fazla. Bu gruptakilerin ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Nafaka tümünden kalksın diyemem ben ama yeni düzenlemeler yapılsın. Kadın çalışıyorsa hiç ödenmesin diyemem. Özellikle de çocuk varsa kadının ekstra masrafları oluyor. Çocuğa ödediğinin haricinde bir destek vermeli erkek. Ama çocuk varsa. Bir de kadın çalışmıyorsa bir süre verilmeli. Ama şimdiki gibi ölünceye kadar değil.” (G12)

“Geçenlerde bir yerde okudum. Ne kadar ay evli kaldıysan o kadar verilmeli diyordu. Çocuk varsa biraz daha olabilir. Ama o kadar. (G6)

“Bugünkü gibi ölünceye kadar değil de boşandıktan sonra kadın da düzenini kuruncaya kadar bir yıl, birbuçuk yıl olabilir. Bu konunun uzmanları vardır, onlar bir düzenleme yapmalı bence. (G14)

“Benim bir arkadaşım bundan boşandı. İlk eşine nafaka veriyormuş. O da biraz varmış, tam ne kadar bilmiyorum. İkinci eşi ilk eşine nafaka vermeye devam edersen boşanırm diye direnmiş. Arkadaşım ne yapacağını bilemedi. İlk eşi de gariban birisiymiş. Ona da kıyamadı. İki de çocuğu vardı ilk eşinden. İkinci kadın olmaz dedi direndi. Boşandılar. Şimdi o da nafaka alıyor. Arkadaşım birdaha evlenmem diyor. Nasıl evlensin? Bir düzenleme olursa nafaka kesildikten sonra insanlar tekrar evlenirler. Zor erkek olmak (gülüyor). (G17)

İfadelerden de anlaşılacağı gibi süresiz nafaka ödemek zorunda kalmak erkekleri çok zor durumlara sokabilmektedir. Eskiye göre toplumsal cinsiyet eşitliği her ne kadar daha çok sağlanmış olsa da kadınların hamilelik süreleri, doğum ve sonrasında çocuğa ayırmaları gereken sürenin uzun olması, çocukların velayetinin daha çok annelerde olması gibi sebeplerle kadınlar çalışma hayatından uzak kalabilmektedirler. Ayrıca ataerkil yapılanmaların erkeklerin kadınların ekonomik sorumluluklarını üzerlerine almalarını gerektirmesi, kadınların nafaka isteme, erkeklerin de nafaka ödeme teamüllerini arttırmaktadır.

Sonuç

Geleneksel toplumlarda erkeklerin ev içi hakimiyetlerini sürdürmelerinde son derece belirleyici olan evin geçimini sağlama sorumluluğu, modern toplumlarda yaşanan değişim sonrasında sorgulanmaya başlanmıştır. Geleneksel yapılanmalarda kadınların ev içi işlerden sorumlu olmaları erkeklerin de evin güvenliği ve ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesi yönünde bir iş bölümüne sebep olmuştur. Özellikle kadınların hamilelik ve doğum süreçleri ve de sonrasındaki çocuk bakımında birinci konumda olmaları bir süre sonra kadın erkek rollerini belirgin hale getirmiştir. Ancak değişen şartlar kadınlar ve erkekler arasındaki farklılığı en aza indirmiştir.

Modern toplumlar ve geleneksel toplumlar arasında oluşan bu farklılık, zaman içinde toplumsal cinsiyet rollerinde de değişim ve dönüşümü zorunlu hale getirmiştir. Bilindiği gibi toplumsal hayattaki değişimin çok boyutu ve çok bileşeni bulunmaktadır. Kadınların kamusal hayatın içinde yer alabiliyor olmaları onların ekonomik bağımsızlık kazanmalarında etkili olmakla birlikte boşanma oranlarının artması ve sonrasındaki yaşamın devamlılığında birtakım düzenlemeleri de zorunlu hale getirmiştir. Yaşanan değişim, kadınların ekonomik

bağımsızlığını sağlarken geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmesini, değişim yaşanan alanlarda da yavaş bir sürecin etkili olmasını sağlamıştır. Tüm bunlar geleneksel toplumlarda boşanan kadınların nafaka almalarında belirleyici bir rol oynarken modern toplumlarda çalışıyor olmalarına rağmen annelik ile birlikte ekonomik sorumluluklarının artması, boşanmış ve ekonomik bağımsızlıklarını ilan etmiş olsalar dahi boşanmış oldukları eşlerinden nafaka almaya devam etmelerinde etkili olmaktadır. Ancak modern dünyanın her geçen gün paraya daha fazla ihtiyaç hissettirmesi sadece kadının değil aynı zamanda nafaka ödeyen erkeğin de hayatını kısıtlayabilmektedir.

Nafaka sistemi, erkeklik krizinin en belirgin görünüşlerinden birini oluşturmaktadır. Ataerkil toplum yapılanmalarında geleneksel erkeklik anlayışında “ekonomik sağlayıcı” rolü erkeğe atfedilmekte, boşanmayla beraber bu rol de hukukî zorunluluklarla beraber sürdürülmektedir. Erkekler, nafaka ödemeyi hem ekonomik bir yük hem de erkekliklerinin sorgulanması olarak algılayabilmektedirler. Bu da ataerkil sistemin erkekler üzerindeki baskısının görünür olduğu alanlardan biri olarak yansımaktadır. Boşanmış bir birey olarak kendini başarısız hisseden erkek, ekonomik yükümlülüklerinin sürmesi sebebiyle de haksızlığa uğradığını düşünmektedir. Dolayısıyla ekonomik sağlayıcılık rolü devam eden erkeğin, erkeklik krizini derin bir şekilde yaşaması muhtemeldir. Bireyselleşmenin hızla arttığı dünyada nafakanın tekrar gözden geçirilerek, süre ve miktar kısıtlaması ile yeni düzenlemelerle tekrar gözden geçirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu çalışmanın konu ile ilgili yeni düzenlemelerin yapılmasının gerekliliğini ortaya koyması açısından önemli bir fonksiyon yüklendiği düşünülmektedir.

Görüşmeci No (G)	Yaşı	Eğitimi	Evlilik Süresi	Çocuk Sayısı
1	29	Üniversite mezunu	6 Ay	0
2	68	Üniversite mezunu	3-2-5 yıl	1
3	54	Lise mezunu	12 yıl	2
4	61	Lise mezunu	8-3 yıl	3
5	42	Yüksek Okul	9 yıl	1
6	36	Yüksek Lisans mezunu	2 yıl	0
7	51	Üniversite mezunu	15 yıl	2
8	37	Doktora mezunu	7-1 yıl, 3 ay	1
9	58	Lise mezunu	27 yıl	2
10	63	Üniversite Terk	34-3 yıl	6
11	31	Üniversite mezunu	7 yıl	1
12	57	Üniversite mezunu	7-12 yıl	2
13	39	Lise mezunu	18 yıl	1
14	69	Lise mezunu	28-3 yıl	2
15	63	Üniversite mezunu	19-11 yıl	2
16	71	Üç yıllık okul mezunu	40-3 yıl	5
17	25	Lise mezunu	3 yıl	2
18	28	Doktora mezunu	1 yıl	1

KAYNAKÇA

- Akıntürk, A. (2014). *Aile hukuku* (16. Baskı). Beta Yayınevi.
- Ali, P. A. ve Naylor, P. B. (2013). Intimate partner violence: A narrative review of the feminist, social and ecological explanations for its causation. *Aggression and Violent Behavior*, 18(6), 611-619. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2013.07.009>
- Barutçu, A. (2013). *Türkiye’de erkeklik inşasının bedensel ve toplumsal aşamaları*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Cengiz, K., Tol, U. U. ve Küçükural, Ö. (2004). Hegemonik erkekliğin peşinden. *Toplum ve Bilim*, 101.
- Connell R. W. (1987). *Gender and power*. Polity Press.
- Connell R. W. (2000). *The men and the boys*. Allen and Unwin.
- Dikmen, H. (2020). Yoksulluk nafakası tartışmalarına sosyolojik bir yaklaşım: güçlü aile, erkek mağduriyeti, toplumsal cinsiyet eşitliği. *KOÇ-KAM*. Erişim adresi: <https://kockam.ku.edu.tr/yoksulluk-nafakasi-tartismalarina-sosyolojik-bir-yaklasim-guclu-aile-erkek-magduriyeti-toplumsal-cinsiyet-esitligi-hilal-dikmen/>
- Farias, M. G., Biermann, M. C., de Melo Maia, L. F. ve de Oliveira Meneses, G. (2023). Structural Patriarchy and Male Dominance Hierarchies. İçinde T. K. Shackelford (Ed.) *Encyclopedia of Domestic Violence* (ss. 1-14). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-85493-5_2152-1
- Hamzaçebi, M. (2002). Türk medeni kanununa göre boşanma ve ayrılık hallerinde tedbir, yoksulluk ve iştirak nafakası. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(3-4), 23-48.
- Haywood C. ve Mac an Ghail M. (2003). *Men and masculinities: Theory, research and social practice*. Open University Press.
- Keleş, D. (2023). Nafaka veren erkeklerin ‘nafaka mağduru’ söylemine ‘yoksulluğun kadınlaşması’ olgusu üzerinden bakmak. *Mülkiye Dergisi*, 47(6), 1546-1579.
- McKelvey, D. K. (2012). Identity discrepancy, male role norms, and mental and physical health. East Tennessee State University.
- Migliaccio T. A. (2001). Marginalizing the battered male. *Journal of Men's Studies*, 9(2), 205.
- Moynihan, C. (1998). Theories of masculinity. *British Medical Journal*, 317. <https://doi.org/10.1136/bmj.317.7165.1072>
- Nash, C. J. (2020). Patriarchy. İçinde A. Kobayashi (Ed.). *International Encyclopedia of Human Geography* (ss. 43-47). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-102295-5.10206-9>
- O'Neil, J. M. (1981). Male sex role conflicts, sexism, and masculinity: Psychological implications for men, women, and the counseling psychologist. *The Counseling Psychologist*, 9(2), 61–80. <https://doi.org/10.1177/001100008100900213>
- O'Neil, J. M. (2008). The counseling psychologist. *The Counseling Psychologist*. 36(3), 258-445.
- Özbay, C. (2013). Türkiye’de hegemonik erkekliği aramak. *Doğu Batı*, 63, 185-204.
- Pease, B. (2000). *Recreating men: Post modern masculinity politics*. London: Sage.
- Pierik, B. (2022). Patriarchal power as a conceptual tool for gender history. *Rethinking History*, 26(1), 71–92. <https://doi.org/10.1080/13642529.2022.2037864>
- Pleck, J. H. (1981). *The myth of masculinity*. MIT Press.
- Pleck, J. H. (1995). The gender role strain paradigm: An update. *A New Psychology of Men*, 11-32.
- Rai, A. ve Choi, Y. J. (2018). Socio-cultural risk factors impacting domestic violence among South Asian immigrant women: A scoping review. *Aggression and Violent Behavior*, 38, 76-85. doi: 10.1016/j.avb.2017.12.001
- Scott-Samuel, A. (2009). Patriarchy, masculinities and health inequalities. *Gaceta Sanitaria*, 23(2), 159-160. doi: [10.1016/j.gaceta.2008.11.007](https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2008.11.007)
- Selek, P. (2008). *Sürüne sürüne erkek olmak*. İletişim Yayınları.
- Shroch, D. ve Schwalbe, M. (2009). Men, masculinity, and manhood acts. *Annual Review of Sociology*, 35, 277-295.
- Sultana, A. (2011). Patriarchy and women’s subordination: A theoretical analysis. *Arts Faculty Journal*, 4(2010-2011), 1-18. <https://doi.org/10.3329/afj.v4i0.12929>
- Şenol, D. ve Erdem, S. (2017). Türk toplumunda hegemonik erkekliğin inşasında toplumsal süreçlerin rolü. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 9(33), 290-299.

- Weiss K. G. (2010). Male sexual victimisation: Examining men's experiences of rape and sexual assault. *Men and Masculinities*, 12(3), 275.
- Winter, T. (2004). Crisis of masculinity. İçinde B. E. Carroll (Ed.). *American masculinities: A historical encyclopedia*. Sage Publications.
- Yıldız, G. (2023). Kültür, moda ve gündelik hayat – mozaik bir kent olarak Urfa'da erkeklik kimliğinin izini sürmek. Nobel Akademik Yayıncılık.

“EV HANIMI” OLMAK: KIRIKKALE ÖRNEĞİNDEN KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINA BAKIŞI

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Kırıkkale Üniversitesi,

dolunay_senol@yahoo.com - 0000-0003-3716-0430

Dr. Gıyasettin YILDIZ

Harran Üniversitesi,

gyildiz2121@gmail.com - 0000-0001-5191-509X

ÖZET

Meslek, bireylerin hayatındaki belirleyici unsurlar arasında yer alırken, ekonomik bağımsızlık elde etmenin temel yollarından biri olarak görülmektedir. Ancak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından meslek grubu olarak kabul edilen "ev hanımlığı," kadınlar açısından herhangi bir gelir kaynağı işlevi taşımamaktadır. Ev hanımları, günlük yaşamda yoğun mesai harcamalarına rağmen, bu emek genellikle görünmez kalmakta ve maddi bir karşılık bulmamaktadır. Bunun sonucunda, birçok ev hanımı kendi durumunu "çalışmıyor" olarak tanımlamaktadır. Bu durum, kadınların kendilerini ve toplumsal rollerini algılama biçimini etkileyen önemli bir dinamik yaratmaktadır. Bu çalışmada, ev hanımı kimliğini benimsemiş kadınların bu role nasıl baktıkları ve bu rolü ne ölçüde kendi tercihleri doğrultusunda sürdürdükleri üzerine bir araştırma yapılmıştır. Araştırma kapsamında, Kırıkkale ilinde yaşayan kadınlarla açık uçlu sorular aracılığıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde, kadınlara ev hanımlığını isteyerek mi seçtikleri, bu rolü sürdürmek isteyip istemedikleri ve bu kararlarını etkileyen unsurlar sorulmuştur. Elde edilen cevaplar sosyolojik bir perspektif ile analiz edilmiş ve ev hanımlığının devam etmesinde veya çalışma hayatına dahil olamamalarında etkili olan sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler tartışılmıştır. Çalışmanın bulguları, ev hanımlığının devamlılığını etkileyen unsurlar arasında toplumsal cinsiyet rolleri, ailevi beklentiler ve ekonomik zorunlulukların öne çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte, kadınların kendi kararlarını özgür bir şekilde verebilmelerinin, yaşam kalitelerini artırmada önemli bir faktör olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma, sınırlı bir örneklem üzerinden yapılmış olsa da, ev hanımlığı ile kadınların çalışma hayatına katılımı arasındaki ilişkilerin daha geniş bir çerçevede incelenmesine ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ev hanımlığı, toplumsal cinsiyet, kadın, kadının çalışma hayatı, toplumsal yapılanma.

BEING A 'HOUSEWIFE': WOMEN'S VIEW OF WORKING LIFE FROM THE EXAMPLE OF KIRIKKALE

ABSTRACT

While occupation is one of the key determinants of an individual's life trajectory, it is also regarded as a principal avenue for attaining economic autonomy. However, the occupational group designated as 'housewifery' by the Turkish Statistical Institute (TÜİK) does not serve as a source of income for women. Despite the significant time and effort invested by housewives in their daily lives, this work is frequently overlooked and not adequately compensated in material terms. Consequently, a considerable number of housewives self-identify as 'not working'. This situation gives rise to a significant dynamic that influences the way women perceive themselves and their social roles. This study aimed to examine how women who have assumed the role of housewife perceive this identity and the extent to which they adhere to it in accordance with their personal preferences. As part of the research process, open-ended, in-depth interviews were conducted with women residing in the Kırıkale province. In the course of the interviews, the women were asked whether they had elected to assume the role of housewife, whether they wished to continue in this role, and what factors had influenced their decision. The responses were analysed from a sociological perspective, with particular attention paid to the social, economic and cultural factors that influence the decision to remain a homemaker or to participate in the labour market. The results of the study demonstrate that gender roles, family expectations and economic obligations are among the key factors influencing the continuation of homemaking. However, it was concluded that women's capacity to exercise their own agency can be an important determinant of their quality of life. Despite the limitations of the research sample, it aims to contribute to a more comprehensive examination of the relationship between homemaking and women's participation in the labour market.

Keywords: Housewife, gender, women, women's working life, social structuring

GİRİŞ

Kadınların iş gücüne katılımı, yalnızca bireysel ekonomik bağımsızlıkları açısından değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılması açısından da kritik bir öneme sahiptir (UN Women, 2020; OECD, 2019). Ancak kadınların iş gücündeki yerini belirleyen dinamikler, toplumsal normlar, ekonomik koşullar, eğitim düzeyi ve aile içi sorumluluklar gibi çok boyutlu faktörlerle şekillenmektedir (Connell, 2002; Oakley, 1974). Özellikle geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve aile yapıları, kadınların ekonomik sistemdeki görünürlüğünü sınırlandıran temel unsurlar arasında yer almaktadır (Folbre, 1994; England, 2005).

Ev hanımlığı, Türkiye'de istatistiksel olarak bir meslek grubu olarak tanımlanmasına rağmen (TÜİK), gelir üretmeyen bir faaliyet alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, kadınların

hem toplumsal hem de ekonomik statülerini olumsuz etkileyerek “görünmez emek” olgusunu güçlendirmektedir (Hochschild & Machung, 1989). Kadınların aile bireylerinin refahını sağlama ve aile içi düzeni sürdürme çabaları sıklıkla ekonomik değer görmemekte ve bu durum kadınların bireysel özgüvenlerini zayıflatarak toplumsal düzeyde ikincil pozisyonlara razı hale gelmelerine neden olmaktadır (Sieber, 1974; Weston et al., 2019).

Kadınların iş gücüne katılımı, bireysel ve toplumsal düzeyde köklü dönüşümler sağlayabilecek bir potansiyel taşır. Çalışma hayatına katılan kadınlar, yalnızca bireysel refahlarını artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarını sorgulayan ve dönüştüren bir etki yaratır (Esping-Andersen, 2009). Ancak bu sürecin başarılı olabilmesi, kadınların karşılaştıkları yapısal engellerin ve toplumsal normların dikkatlice ele alınmasını gerektirir. Türkiye bağlamında, düşük eğitim düzeyleri ve ataerkil normların güçlü etkisi, kadınların iş gücüne dahil olmasını sınırlayan başlıca faktörler arasında yer almaktadır (Kabeer, 1999; World Bank, 2012). Eğitim ve mesleki fırsatlara erişimin yanı sıra ev içi emeğin ekonomik sistemde görünür kılınması, bu engellerin aşılmasında önemli bir role sahiptir.

Bu çalışma, ev hanımlığı kimliğini benimsemiş kadınların bu role bakışlarını ve çalışma hayatına katılımı ilgili algılarını anlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırma, ev hanımlarının toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik zorunluluklar ve ailevi beklentiler bağlamında kendi durumlarını nasıl yorumladıklarını sosyolojik bir perspektifle incelemektedir. Özellikle ev içi sorumlulukların kadınların iş gücüne katılım kararları üzerindeki etkilerini ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını artırabilecek politikalar ve sosyal düzenlemeler için önemli bir zemin sunmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, ev hanımlarının toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik bağımsızlık ve çalışma hayatına dair algılarını anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Nitel yöntem, bireylerin yaşadıkları deneyimlere dair derinlemesine bir anlayış geliştirmek için tercih edilmiştir (Creswell & Poth, 2018). Araştırmada, toplumsal yapıyı etkileyen kültürel ve sosyal dinamikleri anlamak üzere yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu yöntem, bireylerin kendi sözcükleriyle ifade ettikleri deneyimlerini ve algılarını kaydetmek için uygundur (King & Horrocks, 2010).

Araştırma, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen 20 ev hanımıyla gerçekleştirilmiştir. Amaçlı örnekleme, belirli bir grubun özelliklerini derinlemesine incelemek için etkili bir yöntem olarak önerilmektedir (Patton, 2015). Katılımcılar, Kırıkkale ilinde yaşayan, en az beş yıllık evlilik tecrübesi olan ve çocuk sahibi bireyler arasından seçilmiştir. Görüşmelere katılan kadınların yaşları 25 ile 82 arasında değişmekte olup, ortalama yaş 51,85 olarak hesaplanmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılan bu grup, toplumsal yapıdaki farklı düşünce ve deneyimlerin temsilini sağlamıştır (Robinson, 2014).

Veriler, 16-27 Eylül 2024 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Yüz yüze görüşmeler, katılımcıların rahat hissettikleri bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve sonrasında birebir deşifre edilmiştir. Veri toplama sürecinde, kadınların ev hanımlığı ve çalışma hayatına dair algılarını anlamaya yönelik açık uçlu sorular kullanılmıştır. Nitel verilerin toplama sürecinde bu yöntemin, katılımcıların kendi sözleriyle çok boyutlu bir ifade alanı sunması nedeniyle uygun olduğu belirtilmektedir (Braun & Clarke, 2019).

Araştırma verileri, tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Tematik analiz, verilerdeki örüntüler ve anlamlı temaları belirlemek için yaygın olarak kullanılan bir tekniktir (Clarke & Braun, 2017). Görüşme metinleri, toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik bağımsızlık ve sosyal etkileşim gibi önceden belirlenmiş temalara göre kodlanmıştır. Analiz sürecinde, kodlamalar birden fazla araştırmacı tarafından kontrol edilerek güvenilirlik sağlanmıştır (Lincoln & Guba, 1985). Sonuçlar, katılımcıların bireysel hikayeleri ile birleştirilerek sosyolojik bir perspektifle ele alınmıştır.

Araştırma sürecinde, etik kuralların titizlikle uygulanmasına dikkat edilmiştir. Katılımcılardan görüşmelere başlamadan önce bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Görüşmelerde anonimlik sağlanması ve katılımcıların gizliliğinin korunması için tüm gerekli adımlar atılmıştır (American Psychological Association [APA], 2020). Katılımcıların rahat bir ortamda görüşlerini paylaşmaları için gerekli özen gösterilmiştir. Görüşmecilere ilişkin detaylı bilgiler çizelge 1’ de verilmiştir.

Çizelge 1: Demografik Özellikler

Görüşmeci No (G)	Yaşı	Eğitimi	Evlilik Süresi	Çocuk Sayısı
1	28	Üniversite mezunu	5	2
2	52	Üniversite mezunu	36	3
3	55	Lise mezunu	31	4
4	42	Lise mezunu	25	2
5	31	Üniversite mezunu	9	2
6	38	Lise Mezunu	18	3
7	71	Lise mezunu	50	3
8	82	Ortaokul terk	65	4
9	74	İlkokul mezunu	51	2
10	68	İlkokul mezunu	43	2
11	53	Ortaokul mezunu	39	6
12	59	İlkokul terk	40	3

13	25	İlkokul mezunu	7	3
14	28	Üniversite mezunu	6	2
15	52	İlkokul mezunu	32	2
16	57	İlkokul mezunu	39	3
17	68	Üniversite mezunu	34	2
18	27	Lise mezunu	6	2
19	61	Lise mezunu	40	3
20	66	Lise mezunu	42	3

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen veriler, Kırıkkale ilinde yaşayan ev hanımlarının toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik bağımsızlık ve çalışma hayatına dair farklı algı ve deneyimlere sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcıların ifadeleri, toplumsal normların bireylerin yaşamlarını nasıl şekillendirdiğini ve bu normların kadınların bireysel tercihlerini nasıl etkilediğini anlamak açısından önemli bir içgörü sunmaktadır. Bu bölümde, tematik analiz sonucunda ortaya çıkan ana temalar, katılımcıların doğrudan ifadeleriyle desteklenerek ele alınacaktır. Temaların her biri, kadınların kendi sözleriyle dile getirdikleri deneyimler ve bu deneyimlerin sosyolojik bir bağlamda değerlendirilmesiyle incelenmiştir.

Ev Hanımı Olmak: Bir Tercih mi?

Ev hanımı olan görüşmeci kadınlara ev hanımı olmalarının kendi tercihleri olup olmadığı, ev hanımı olmalarında belirleyici olan unsurların neler olduğu soruldu. Öncelikle kadınlara çalışma hayatının içinde olmamalarının kendi tercihleri olup olmadığı sorulduğunda bütün görüşmeci kadınların çeşitli mazeretler sebebi ile ev hanımı olduklarını belirtmiş oldukları, aktif çalışma hayatının içinde olmamalarının kendi tercihleri olmadığını belirtmiş oldukları dikkati çekmiştir. Görüşmeci kadınlara çalışma hayatının içinde olmamalarının sebepleri sorulduğunda alınan cevapları toplumsal normlarının etkisinden dolayı, eşinin çalışmasını istememiş olmasından dolayı ve eğitime bağlı olan sebeplerle çalışmadıklarını söyleyenler şeklinde üç grupta toplamak mümkün oldu.

Toplumsal normlar sebebi ile çalışma hayatına giremediklerini belirten kadınların ifadelerine bakıldığında şu gibi ifadelerle karşılaşılmıştır:

“Bizim köylük yerdi. Tarla tapan işleri oldu ama para pul almadık tabi. Kırıkkale’ye gelince de geldiğim ailede kadınlar hiç dışarda çalışmazlar. Öyle işte. Çalışmadık hiç. Etilerim de çalışmadılar. Çalışmak şimdilerde çok. Bizim zamanımızda yoktu bu kadar.” (G10)

“18’ine gelince evlendirdiler. Öncesinde de kendilerine laf söz gelir diye bizde kadınlar çalışmazlar. Öyle işte. Kocam da çalış demedi. Bizde erkeler çalışır dışarda. Kadınlar da evde çalışırlar. Ben de evde çok çalıştım. Bu evler yerler öyle alındı. Ama isterdim tabi masa başında çalışmayı. Bu günümüze şükür.” (G16)

“Kocamın evinde de babamın evinde de çalışmadım. Şimdikiler şanslı. Bize çalışacak mısın bile diyen olmadı. Bizler de itaatkardık. Şimdikiler gibi dil bi karış dışarda dolaşmazdık. Şükür bu günümüze ama çalışmak isterdim tabi. Kendi paranı yemek başka olur.” (G20)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi toplumsal normların kendilerine izin verdiği kadarını yaşamalarının gerekli ve uygun olduğuna inandıkları için bu gruptaki kadınlar çalışmamış olmalarını meşru görüyorlar. Ancak çalışmak isteyip istemedikleri sorulduğunda çalışmak istediklerini, geçmişin şartları ile bugünün şartlarının veya kendilerinin yaşamış oldukları sosyokültürel yapılanmaların şartlarının farklılık gösterdiğine dikkat çekmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Görüşme grubundaki 8 kadın eşleri ve eşlerinin aileleri çalışmalarını istemedikleri için çalışma hayatının içinde olmadıklarını belirtmiş. Bu kadınlardan 3’ü evlenmeden önce çalıştıkları halde evlendikten sonra eşlerinin çalışmalarını istememesi sebebi ile çalışma hayatlarını sonlandırdıklarını belirtmiş. 7 numaralı görüşmeci kadının ifadeleri bu gruptaki kadınların düşüncelerini büyük oranda yansıtmaktadır: *“Babam erkenden öldüğü için biz hep de kızdık. Annem evde kaldı, biz hepimiz nerde iş bulduk orda çalıştık. Tarlada çalıştım, tezgahçılık yaptım. Pazarda bşeyler sattım. Ama evlenince eşim “Evinin kadını ol. Ben sana bakarım.” Dedi. Bi de üstüne çocuklar oldu. O zaman çok yorulmuştum herhalde amcanın sözü hoşuma gittiydi. Şimdi olsa biraz dinlenince çalışayım diye çabalardım ama o zaman öyle düşünmedim. Allah var çok zorlasam amcan izin verirdi herhalde. Herhalde dedim çünkü eltilerim de görümcelerim de çalışmıyorlar. Bizim çevremiz hep böyle. Aç susuz bırakmadı amcan da bizi şükür. Şimdiki aklımla çalışmak isterdim ama o zaman istememişim demek (gülüyor)” (G7)* Görüşmeler sırasında özellikle yaşları daha ileri seviyelerde olan kadınların toplumsal normların ve çevrelerindeki diğer kadınların da çalışmıyor olmaları sebebi ile evlendikten sonra kadınların çok zorunlu haller dışında çalışma hayatının içinde olmalarının gerekli olmadığını öğrenmiş görünüyorlar. Bu sebepten dolayı da çalışma hayatlarını evlendikten sonra sürdürmeyi düşünmemişler.

Evlenmeden önce hiç çalışmadığını söyleyen kadın sayısı görüşme grubunda 12 olarak tespit edilmiştir. Bu gruptaki kadınların ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

“Ben üniversiteyi daha yeni bitirdim. Babam değil çalıştırmak okula göndermezdi. Eşim iyi çıktı ama bilirisin hemen çoluk çocuk. Onlar büyüyünce bu yeni kanunlar da çıktıkça amcana okuyayım dedim. O da “Oku aklında kalmasın.” dedi. Sağolsun beni çok destekledi. Kim bilir belki çalışmaya da başlarım ha ne dersin? (gülüyor)” (G2)

“Önce de sonra da çalışmadım. Çoluk çocuk, ev derken. Ne bileyim. Öyle işte. Çalışmam gibi de geliyor. Bu yaştan sonra nerde çalışayım ben. Beni kim alır? Devlet zaten alamaz. Çalışmak ister miyim? İsterim tabi. Kim istemez?” (G17)

Görüşmecilerin ifadelerine bakıldığında üniversite mezunu dahi olsalar erken yaşlardan itibaren çalışma hayatının içine girmemiş olmaları, bir süre sonra çalışma hayatına girmekten korkmalarına sebep olmaktadır. Kadınların evlenip çocuk sahibi olmak ve evdeki sorumlulukları yerine getirmek gibi toplumsal cinsiyet rollerini önceliyor olmaları, bir süre sonra çalışma hayatına girmek isteseler de girmelerinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. 4 numaralı görüşmecinin ifadeleri bu durumu özetlemektedir: *“O ilk baştan olacak.*

Çocuk çocuk derken. İlk baştan olsaydı olurdu. İsterim tabi ama kendime güvenim de yok. Yok, yok olmaz artık benden. Gençler ama mutlaka çalışmalı. Dimdik olmak için çalışmalı. Analar kızlarını iyi bir işe yerleştirmeden evlendirmesinler. Ben öyle yaptım misal. Önce iş sonra eş dedim.” (G4)

Görüşmeci kadınlardan bir kısmı da eğitimlerini bahane göstererek çalışmadıklarını söylemiş. Bu gruptaki kadınlardan bazıları, eğitimlerinin son derece düşük olduğundan dolayı çalışmadıklarını belirtmiş. Bu kadınların görüşlerini 12 numaralı görüşmeci şu ifadeleri ile ortaya koymaktadır: *“İlkokuldan aldılar beni kızlar okumaz diye. Şimdiki analar babalar kızları okusun diye erkeklerden daha çok çabalıyorlar. Bize öyle mi yaptılar? Sonra ad evlendirdiler. Tamam bitti gitti. İlkokul üç terk ne iş bulsun? Evin içinde ikiye üç etmek için çırpındım durdum. Okutsalardı böyle olmazdı. Kime ne diyeceksin.” (G12)*

Kadınların erken yaşlardan okul hayatından uzaklaştırılarak evlendirilmeleri hem eğitim hayatlarını sürdürememelerini hem de nitelik gerektiren işlerde çalışamamalarına sebep olmaktadır. Eğitim seviyelerinin düşük olması, çalışma hayatına girememelerinin önündeki büyük bir engel gibi görünüyor. Görüşme grubundaki üç kadın da üniversite mezunu olmalarına rağmen hem evdeki sorumluluklardan dolayı erken yaşlarda iş hayatının içine giremediklerini hem de almış oldukları eğitime uygun işler bulamadıkları için çalışmadıklarını belirtmişler. 5 numaralı görüşmecinin ifadeleri bu durumu çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. *“Kadınlar üniversite de bitirseler onların adına birileri karar veriyor hep. Toplum da bu konuda çok suçlu. Üniversite bitince hemen evlenmeni bekliyorlar. Sanki Allah’ın emri. Sonra hemen çocuk yap. Kardeşiz kalmasin o çocuk da. Susmuyorlar bir türlü. Sonra iş arasan ne. Hem sen kendine güvenmiyorsun hem insanlar bugüne kadar işe girmemiş bir insan güvenmiyorlar. Ben olsam ben de güvenme. Zaten arkadaşlarım amir, memur olmuş. Ben onların yanında ezilecek miyim? Belki böyle düşünmesem iş bulurum. Ama hem güven hem de istek bitiyor. İstek bitmiyor da güven kırılıyor demek lazım belki de. Ama kızımı öyle yetiştirmem. Evini, arabasını da alsın öyle evlensin bence. Evlenmezse de evlenmesin.” (G5)*

Görüşmeci kadınların görüşmeler sırasında sık sık kadın erkek demeden tüm insanların çalışmak isteyeceklerine vurgu yapmış olmaları dikkat çekici bulunmuştur. Bütün insanların çalışmalarının gerekli olduğuna inanıyor olmalarına rağmen kendilerinin çalışma hayatının içinde olmamalarının sebeplerini genellikle toplumsal yapılanmanın kendilerine toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı direttikleri ve bu direktmelerin sonuçları sebebi ile yaşamış olduklarına bağladıkları dikkati çekmektedir. Kadınlar, çalışmamalarının sebebi olarak genellikle küçük yaşlarda aile büyüklerinin almış oldukları kararlardan dolayı ya eğitimlerinin istenilen düzeyde olmadığını, eğitim almış olsalar dahi kadın olmalarından dolayı ya istedikleri gibi işlere giremediklerini ya da işe girme şansları olmasına rağmen toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı ev işlerinden sorumlu tutulduklarını ve de kendileri adına çalışma hayatının içinde olup olmama kararlarının babaları, eşleri veya aile büyükleri tarafından alındığını belirtmişlerdir. Ataerkil yapılanmaların kadınlara karar alma hakkını ya tanımıyor olmaları ya da tanısalar da kendilerine son derece sınırlı bir alan çiziyor olmalarının kadınların kendi kararlarını alamamalarında belirleyici bir unsur olduğunu araştırma verilerine dayanarak söyleyebilmek mümkün.

Çalışma Hayatına girmek İstiyorlar mı?

Kendilerini ev hanımı olarak tanımlayan görüşme grubundaki kadınlara halen çalışma hayatına girmek isteyip istemeyecekleri sorulduğunda 11 kadının çok istediğini, 9 kadının da çok istediği halde içinde bulunduğu şartlar sebebi ile çalışma hayatına giremeyeceklerini belirtmiş oldukları tespit edilmiştir. Görüşme grubundaki 11 kadın, halen çalışma hayatına girmeyi çok istediklerini belirtmiştir. Bu kadınların çalışma hayatına girmeyi hangi sebeplerle istedikleri, çalışma hayatının içinde olmayı neden önemsedikleri aşağıdaki ifadelerine yansımıştır:

“Evlendiğimden beri çalışmaya çalışırım. Evlendiğim gibi eşimin annesi felç oldu. Sanki beni beklemiş. Ona baktım. Üç yıl ona baktım. O arada kızım oldu. Kaynanam ölünce ikizlerim oldu. Sonrası bu işte. Şimdi önce okumak istiyorum. Komşum benim gibi. O şimdi Üniversiteye gidiyor. Ben de seneye gideyim diye düşündüm. Sonra Allah nasip ederse güzel bir işe girmek istiyorum. Şimdi de kendi annem babam yaşlandılar. Çok korkuyorum onlara da bir şey olur da bir de onlara bakmam gerekirse diye. İnşallah olmaz.”(G6)

“Kim istemez çalışıp kendi alın terini yemeyi. Okul bitince evlendik. Üniversiteden arkadaşımı eşim. Ailem önce evlen eşin çalışmana izin verirse çalışırsın der dururdu. Annem derdi daha çok. Evlenince hemen hamile kaldım. Sonra bir hamilelik daha. İş buldum ama başlayamadım. Kadın olunca önce çocuklarını büyütüyorlar. Şimdi yine istiyorum ama şimdi de eşim “Aç mısın açıkta mısın?” deyip duruyor. Evin işleri ne olacakmış. Sanki sadece benim boynumun borcu evdeki işler. Çok ama çok istiyorum işe girmeyi. Allah nasip etsin inşallah. (G1)

“Çalışmadan ölürsem gözlerim açık gider. Doğdum doğal çalışmak isterim ama sadece isterim. Hep mi engeller benim önüme çıkar? Öyle istenmeyen şeyler oldu da diyemem. Her kadın gibi birileri benim adıma kara verip şunu yap bunu yapma dedi. Ammaaaaaa artık tere. Mutlaka çalışmam lazım. Gözlerim açık gider bu dünyadan çalışmadan gidersem. Çok şey istemiş mi oluyorum şimdi ben? Sadece çalışmak istiyorum o kadar. (G3)

“Üniversite bitirmiş bir insan evde durmak ister mi? Ben de çok çalışmak istiyorum ama evlenmeden önce tamam çalışırsın diyen kocam şimdi olmaz diyor, kestirip atıyor. Çocukların okulu ile, evdeki işlerle ilgilenecek biri lazım evde. Ben çalışırsam evdeki işler ne olacakmış. Ama ben alttan alta iş arıyorum. Bulunca bence kimseyi dinlemem. Şimdi böyle diyorum ama yine de büyük konuşmuş olmaktan çok korkuyorum. Tek istediğim çalışmak. Sadece benim mi hakkım yok çalışmaya diye bazı geceler ağlıyorum. Kim duyuyor dersiniz hiç kimse. Bu kadınların insan olduğunu anlatsa birileri çok iyi olacak (ağlıyor).”(14)

Görüşmeciler kadınların ifadelerine bakıldığında hepsinin çalışmayı çok istemelerine rağmen toplumsal cinsiyet rollerinin kendilerine yüklemiş olduğu sorumluluklardan dolayı çalışma hayatlarını ikinci plana atmak durumunda kaldıklarına yapmış oldukları vurgu dikkati çekmektedir. Kadınların hasta bakmak, çocuk bakmak, ev içi işleri yapmak gibi bir takım toplum tarafından kendilerine yüklenen rolleri olması sebebi ile çalışma hayatlarını ötelemek zorunda kalmaları bir süre sonra aile içindekiler tarafından normal bir sürece dönüşmektedir. Kadınlar çalışmak istediklerini söylediklerinde de yakın çevrelerinden ev içindeki düzenin bozulacağı gerekçesi ile bu istekleri olumsuz olarak nitelendirilebilmektedir. Böylece kadınlar çalışma hayatına girmekte ciddi sorunlar ve engellemelerle karşılaşmaktadırlar. Bu da kadınların çalışma hayatının içindeki oranlarını azaltmaktadır.

Çalışma hayatında olmayı çok istemelerine rağmen çalışma hayatına giremeyeceklerini söyleyen araştırma grubundaki 9 kadının çalışma hayatına neden giremeyeceklerini söylediklerine dair ifadelerden bazıları fikir vermesi açısından aşağıda verilmiştir:

“(güliyor) 82 yaşına gelmişim. Daha çalışmak ister miyim diye mi soruyorsun? Benim arkadaşlarımdan tekavüt aylığını yiyenler var. Bizim zamanımızda kadınlar çok çalışmazdı ama çalışanlar da vardı. Ben de SSK’lı bir işim olsun istedim hep. O zamanlar böyle zor da değildi. Komşumuz işe girince bana “Sen de gel. Birlikte gider geliriz demişti.” Üç bebem vardı. Kocam bana bırakı ama dördüncüme, bu son kestime hamile olduğumu öğrendim. Nasip değilmiş. Artık olmaz, ama olsun çok isterdim.” (G8)

“İsterim ama köyde beni okutmadılar. İlkokul mezununu kim işe alır? Üniversite mezunları iş bulamazken bana mı iş olur? Olsa da temizlik gibi şeyler olur. Biz kaynatamın çaltısı altında bi apartmanda otururuz. Etiler de çalışmıyor. Benim çalışmama izin vermezler. Keşke verseler de diyemem. Bu evin işlerini kim yapacak. Kaynatam çok karşı kadınların çalışmasına. Büyük eltimin gelini üniversite mezunu ona bile izin vermediler. (G13)

“74 yaşındayım. Gücüm yetse çalışırım. Gücüm de yeter gibi geliyor. Herkesin yapacağı iş var ama para vermezler bana (güliyor). Parasız bir ömür çalıştım zaten. Her kadın çalışmak ister ama bu yaştan sonra olacağı yok. Her kadın kendi kazandığı ekmeği yemeli. Yoksa boynun bükük oluyor.” (G9)

İfadelere bakıldığında bu gruptaki kadınların şartları uygun olsa çalışmak isteyecekleri ancak eğitim seviyelerinin düşük olması, yaşlarının ilerlemiş olması gibi sebepler ile kadınların çalışma hayatına dönme hayallerinin ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Görüşmeler sırasındaki gözlemlere dayanarak işsizliğin artmış olması ve eğitim seviyesinin her geçen gün artıyor olması gibi sebeplerle eğitim seviyesi düşük olan kadınların özellikle de yaşları ilerlemeye başladığında iş bulma ümitlerini daha fazla kaybettiklerini söylemek mümkün.

SONUÇ

Çalışıp üretmenin her insana iyi geldiği yaygın bir kanaat olmakla birlikte kadınların uzun yıllar kamusal alandaki çalışma hayatlarından uzak kalmış olmaları, bir süre sonra kendilerine verilenlerle idare etmelerini, bunu bir yaşam şekli olarak kabullenmelerinde etkili olmuştur. Dünya üzerindeki en uzun mesai saatlerine sahip olan kadınların, bunun karşılığında herhangi bir ücret almıyor olmaları, yaptıkları işlerin görünmüyor olması, aile bireylerini tamamlayıcı bir fonksiyon yüklenmiş olmaları gibi sebepler, kadınların kendilerine olan özgüvenlerinin kaybında, önemli bir rol oynamaktadır. Ev içinde yapılan işlerin her gün tekrarlanıyor olması, aile bireylerine verilen desteğin farkına varılmayıp aile bireylerinin başarısı olarak görülüyor olması, bir süre sonra kadınların da kendilerinin ve yaptıkları işin farkında olmamalarını sağlamaktadır. Bu sebep ile de kendilerini tereddüt etmeden “çalışmayan” olarak nitelendirebilmektedirler. Oysa çok uzun mesailerle çalışmakta, kamusal alanlarda çalışanlar gibi yorulduklarında veya hastalandıklarında işyerinden uzakta kalamamakta, mümkün olduğu kadar ev içindeki işlerini yapmaya gayret etmektedirler.

Son derece özverili çalışmalar yürüten ve ailelerin devamlılığında çok önemli roller oynayan bu kadınların yaptıklarının görünür olmaması, gelirlerinin olmaması gibi faktörler bir süre sonra özgüven kaybı yaşamalarında etkili olmaktadır. “Ev hanımı” olarak kendilerini

tanımlayan ve Kırıkkale ilinde yaşayan 20 görüşmeci ile yapılan mülakat verilerine dayanarak her yaştaki, her eğitim seviyesindeki kadının kamusal alanda çalışmayı istediği ancak evlilik sonrası kendilerinin sorumlu tutuldukları veya toplumsal cinsiyet rollerini içselleştirmiş olmalarından dolayı kendilerini, kendilerinin sorumlu tutmuş oldukları ev içi görevlerden dolayı, çalışma hayatından uzak kalmış olduklarını söylemek mümkün. Ayrıca görüşmeci kadınların, bütün kadınların hatta bütün insanların kazandıklarını harcamalarının en temel hakları olduğunu düşünüyor olmalarına rağmen bir grubunun eğitim seviyelerinin düşük olması, yaşlarının ilerlemiş olmaları gibi gerekçelerle, bundan sonraki hayatlarında çalışma hayatına giremeyecekleri düşüncesinde oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca kadınların evlilik sonrası toplumsal cinsiyet rollerinin kendilerine yüklemiş olduğu sorumluluklar sebebi ile üniversite mezunu olanların dahi çalışma hayatından uzun süreli uzak kalmış olmalarının kendilerinde oluşturmuş olduğu özgüven eksikliğinin çalışma hayatına girme isteklerinin önünde önemli bir engel oluşturduğunu söylemek mümkün.

20 görüşmeci verisi üzerinden yapılan değerlendirmelerin, kadınların çalışma hayatları ile ilgili çok yönlü bilgi verdiğini düşünmek mümkün olmamakla birlikte bu derece uzun mesaisi olan ve özverili bir çalışmayı zorunlu kılan bu meslek grubundaki kadınların sigortalı çalıştırılmaları, kendilerine belirli bir ücret ödenmesi, emekliliğe hak kazanmaları gibi konuların önemine dikkat çekiyor olması sebebi ile bu tür çalışmaların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

American Psychological Association [APA]. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7th ed.). APA.

Arnold, S., Mackenzie, L., James, C., & Millington, M. (2018). International perspective on factors influencing the performance of housework: a scoping review. *British Journal of Occupational Therapy*, 81(12), 687-699. <https://doi.org/10.1177/0308022618777986>

Beneria, L. (1999). The enduring debate over unpaid labor. *International Labour Review*, 138(3), 287-309.

Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11(4), 589-597. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>

Clarke, V., & Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The Journal of Positive Psychology*, 12(3), 297-298. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1262613>

Collins, C., Landivar, L., Ruppanner, L., & Scarborough, W. (2020). Covid-19 and the gender gap in work hours. *Gender Work and Organization*, 28(S1), 101-112. <https://doi.org/10.1111/gwao.12506>

Connell, R. W. (2002). *Gender*. Polity Press.

Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Sage publications.

England, P. (2005). Emerging theories of care work. *Annual Review of Sociology*, 31(1), 381-399.

Esping-Andersen, G. (2009). *The incomplete revolution: Adapting to women's new roles*. Polity Press.

Folbre, N. (1994). Who pays for the kids? *Gender and the structures of constraint*. Routledge.

Hochschild, A. R., & Machung, A. (1989). *The second shift*. Viking.

Kabeer, N. (1999). Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women's empowerment. *Development and Change*, 30(3), 435-464.

King, N., & Horrocks, C. (2010). *Interviews in qualitative research*. Sage.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.

McMunn, A., Bird, L., Webb, E., & Sacker, A. (2019). Gender divisions of paid and unpaid work in contemporary UK couples. *Work Employment and Society*, 34(2), 155-173. <https://doi.org/10.1177/0950017019862153>

OECD. (2019). *Women's economic empowerment in selected MENA countries*. OECD Publishing.

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods* (4th ed.). Sage publications.

Robinson, O. C. (2014). Sampling in interview-based qualitative research: A theoretical and practical guide. *Qualitative Research in Psychology*, 11(1), 25-41. <https://doi.org/10.1080/14780887.2013.801543>

UN Women. (2020). *Progress of the world's women 2020*. UN Women.

Weston, G., Zilanawala, A., Webb, E., Carvalho, L., & McMunn, A. (2019). Long work hours, weekend working and depressive symptoms in men and women: findings from a UK population-based study. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 73(5), 465-474. <https://doi.org/10.1136/jech-2018-211309>

World Bank. (2012). *World development report 2012: Gender equality and development*. World Bank Publications.

Xue, B., & McMunn, A. (2020). Gender differences in the impact of the covid-19 lockdown on unpaid care work and psychological distress in the UK. <https://doi.org/10.31235/osf.io/wzu4t>

ERKEKLERİN BAKIŞ AÇISINDAN KADIN CİNAYETLERİ: KIRIKKALE ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN NİTEL BİR ÇALIŞMA

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Kırıkkale Üniversitesi,

dolunay_senol@yahoo.com - 0000-0003-3716-0430

Dr. Gıyasettin YILDIZ

Harran Üniversitesi,

gyildiz2121@gmail.com - 0000-0001-5191-509X

ÖZET

Toplumlarda suç olgusu, sosyal çözülme süreçlerini tetikleyen önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çözülme, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinden başlayarak topluma ve hatta kendilerine yönelik yabancılaşmalarına kadar uzanabilen çok yönlü bir süreçtir. Özellikle son yıllarda artış gösteren kadın cinayetleri, yalnızca bireysel bir suç türü olarak değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi tehdit eden bir fenomen olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışma, erkeklerin kadın cinayetleri konusundaki düşüncelerini ortaya koyarak, bu sorunun toplumsal dinamiklerle ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Kadın ve erkeklerden oluşan toplumun sağlıklı bir şekilde bütünleşebilmesi, bu iki grubun arasındaki olumlu etkileşimlere bağlıdır. Ancak, erkeklerin kadınlara yönelik şiddet eğilimi ve bu şiddetin en uç boyutu olan cinayetler, sadece bireysel ilişkileri değil, toplumsal yapıyı da derinden sarsmaktadır. Kadınların kendilerini erkeklerin yanında güvende hissedememesi, aile yapısını zayıflatırken, toplumsal huzuru da tehlikeye sokmaktadır. Bu noktada kadın cinayetlerinin neden sürdüğü ve bu olguda toplumsal yapının yanı sıra sosyal medyanın etkisinin ne derece rol oynadığı, araştırılması gereken önemli bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, çalışmada Kırıkkale ilinde yaşayan 18 erkekle yapılan görüşmelerin bulguları ele alınmıştır. Katılımcılar rastgele örneklem yöntemiyle seçilmiş ve ifadelerinden elde edilen veriler sosyolojik bir perspektifle analiz edilmiştir. Kadın cinayetlerinin nedenlerine dair kesin ve kapsayıcı sonuçlar elde etmek bu çalışmanın kapsamını aşırsa da, erkeklerin bu cinayetlere yönelik algılarını anlamaya dönük bir başlangıç noktası sunulmuştur. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkil yapı ve sosyal medya etkisi gibi konular üzerinden elde edilen veriler, daha geniş araştırmalar için yol gösterici olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadın cinayetleri, toplumsal cinsiyet, ataerkil yapı, toplumsal bütünleşme, sosyal medya.

WOMEN'S MURDERS FROM MEN'S POINT OF VIEW: A QUALITATIVE STUDY ON KIRIKKALE PROVINCE SAMPLE

ABSTRACT

The occurrence of criminal activity within a society represents a significant contributing factor to the onset of social disintegration. This disintegration is a complex process that begins with the relationships between individuals and extends to their alienation from society and even from themselves. The phenomenon of femicide, which has increased in recent years, is worthy of attention not only as an individual crime but also as a phenomenon that threatens social integration. The objective of this study is to examine the relationship between this problem and social dynamics by elucidating the perceptions of men regarding femicides. The healthy integration of a society comprising men and women is contingent upon the positive interactions between these two groups. However, the tendency of men towards violence against women and murder, which represent the most extreme form of this violence, have a profound impact on individual relationships and the social structure as a whole. The inability of women to feel safe in the presence of men has a detrimental impact on the stability of the family structure and the maintenance of social peace. It is therefore imperative to investigate why femicides continue and to what extent the social structure, as well as the influence of social media, plays a role in this phenomenon. In this context, the findings of the interviews with 18 men residing in the Kırkkale province are presented and analysed in this study. The participants were selected using the random sampling method, and the data obtained from their statements were analysed from a sociological perspective. While it is beyond the scope of this study to draw definitive and comprehensive conclusions regarding the causes of femicides, this research provides a foundation for understanding men's perceptions of these murders. The data obtained, particularly on gender roles, patriarchal structures, and the influence of social media, can serve as a guide for further research in this area.

Keywords: Femicides, gender, patriarchal structure, social integration, social media.

GİRİŞ

Kadın cinayetleri, toplumların en derin kırılmalarını yansıtan ve çözüm bekleyen ciddi bir sosyal sorundur. Bu cinayetlerin kökeni, ataerkil yapıların kadınlar üzerindeki denetim arzusu ve toplumsal cinsiyet normlarının katılığıyla şekillenmektedir (Connell, 2005; Walby, 1990; Hunnicutt, 2009). Ataerkil sistem, erkeklerin toplumsal hâkimiyetini pekiştirirken, kadınların kamusal ve özel alanda maruz kaldıkları şiddeti meşrulaştıran mekanizmalar yaratmaktadır (Bourdieu, 2001; True, 2012). Literatürde, kadın cinayetlerinin bireysel bir suç olmaktan ziyade toplumsal yapıdaki eşitsizliklerin bir yansıması olduğu açıkça vurgulanmaktadır (Jewkes, 2002). Örneğin Bolsoy ve arkadaşları, genellikle ataerkil değerlerle desteklenen geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine bağlı kalan toplumların kadınlara karşı daha yüksek düzeyde şiddet sergilediğini vurgulayarak, bu yerleşik inançlarla mücadele etmek için toplumsal değişim ihtiyacının altını çizmektedir (Bolsoy vd., 2020). Benzer şekilde Dekel ve arkadaşları da cinsiyet eşitsizliğine değinmeyi ve ataerkil aile yapısını dönüştürmeyi amaçlayan

müdahalelerin kadına ve çocuklara yönelik şiddetin azaltılmasında hayati önem taşıdığını savunmaktadırlar (Dekel ve diğerleri, 2018). Bu bakış açısı, ataerkil kültürün hakimiyetinin kadınların kalıcı olarak erkek şiddetinin kurbanı olarak kalmasını sağladığını iddia eden Tahar ve arkadaşları tarafından da yinelenmektedir (Tahar vd., 2019). Dolayısıyla kadınların birey olarak değersizleştirilmesi ve toplumsal yapıdaki güç dengesinin erkekler lehine korunma çabaları, bu cinayetlerin temel nedenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Dobash & Dobash, 1979; Hester, 2013).

Toplumsal yapının kadın cinayetlerine ilişkin inşa ettiği zemin, erkeklerin bu cinayetlere ilişkin algılarını da şekillenmektedir. Erkeklerin kadın cinayetlerine ilişkin algıların şekillenmesinde her ne kadar bireysel deneyimlerin etkisi olsa da toplumsal cinsiyet normları ve kültürel değerlerle biçimlenmiş algı yapının etkisi oldukça güçlü bir şekilde görülmektedir (Hunnicut, 2009; Messerschmidt, 2018). Bu nedenle erkeklerin kadın cinayetlerine dair tutumları kimi zaman bu tür davranışları açıkça reddeden bir perspektife sahip olsalar da halen şiddeti meşrulaştıran bir anlayışın varlığı görülmektedir (Anderson, 2005; Heise, 2011).

Araştırmalar, erkeklerin geleneksel cinsiyet rollerine sıkı sıkıya bağlı kalmalarının, kadınlara yönelik şiddeti artıran bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır (Akfırat & Üzümcü, 2018; Kafadar, 2018). Özellikle ekonomik olarak dezavantajlı bölgelerde, ataerkil yapıların erkekler sağladığı üstünlük algısı, şiddeti meşru bir araç olarak görmelerine yol açmaktadır (LaBore et al., 2019). Bununla birlikte, sosyal medya, kadın cinayetlerine dair algıları şekillendiren önemli bir platform olarak dikkat çekmektedir. Şiddetin görünürlüğünü artırarak toplumsal farkındalık yaratma potansiyeline sahip olan sosyal medya, kimi durumlarda şiddeti normalleştiren ve meşrulaştıran söylemleri de beslemektedir (Moreno et al., 2018; Jane, 2016). Bununla birlikte kadın cinayetleri yalnızca sosyal ve kültürel bir sorun değil, aynı zamanda ekonomik faktörlerle de doğrudan ilişkilidir.

Kadınların ekonomik olarak erkekler bağımlı hale gelmesi, onların toplumsal eşitsizliklere karşı daha savunmasız hale gelmesine neden olmaktadır (Keyghobadi, 2023). Ekonomik bağımlılık, kadınların fiziksel güvenliklerini tehdit ederken, eğitimden mahrum bırakılmaları da iş gücü piyasasında zayıf bir konumda kalmalarına yol açmaktadır (Ok, 2022; Demir, 2020). Eğitim alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların kariyer seçimlerinde ve mesleki gelişimlerinde belirleyici bir etkiye sahiptir (Selim & Ok, 2022). Kadınların ekonomik ve eğitim alanlarında güçlenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için hayati bir önem taşımaktadır (Adar et al., 2023; Dekel et al., 2018). Dolayısıyla kadın cinayetlerinin önlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin anlaşılması için çok boyutlu bir yaklaşımını zorunlu kılmaktadır. Ancak literatürde, özellikle yerel bağlamlarda ve ataerkil yapıların güçlü bir şekilde hissedildiği toplumlarda erkeklerin kadın cinayetlerine dair algılarını inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Araştırmalar, genellikle kadınların deneyimlerine ve kadın cinayetlerinin toplumsal sonuçlarına odaklanırken, erkeklerin bu cinayetleri nasıl algıladığı ve bu algıların hangi toplumsal dinamikler ve kültürel normlar çerçevesinde şekillendiği derinlemesine ele alınmamıştır.

Bu çalışmanın amacı, erkeklerin kadın cinayetlerine yönelik algılarını inceleyerek literatürdeki bu boşluğu doldurmak ve bu algıların toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ataerkil normlar ve sosyal medya etkisi gibi dinamiklerle nasıl şekillendiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, kadın cinayetlerinin ardındaki toplumsal dinamiklerin daha iyi anlaşılmasına ve bu dinamiklerin dönüşümüne katkı sağlayacak stratejilerin geliştirilmesine yönelik öneriler sunulması hedeflenmektedir. Kadın cinayetlerini önlemeye yönelik toplumsal politikalar ve uygulamalar geliştirmek için bu tür çalışmaların önemli bir yol gösterici olacağı açıktır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma yöntemleri, toplumsal olguları ve bu olguların ardındaki anlamları derinlemesine anlamayı amaçladığı için, kadın cinayetleri konusundaki erkek bakış açısını incelemek için uygun bir yöntem olarak seçilmiştir (Creswell, 2013; Denzin & Lincoln, 2011). Nitel araştırmalar, toplumsal bağlamları ve karmaşık insan davranışlarını anlamaya yönelik olarak yaygın bir şekilde kullanılmakta olup, özellikle sosyal bilimler alanında derinlemesine veri elde etmek için tercih edilmektedir (Patton, 2002; Merriam, 2009).

Araştırmanın veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcıların kendi deneyimlerini ve düşüncelerini serbestçe ifade edebilmelerine olanak tanıyarak, araştırma konusuna dair zengin ve ayrıntılı veriler elde edilmesini sağlamaktadır (Kvale & Brinkmann, 2009; Rubin & Rubin, 2012). Bu yöntem, araştırmanın amaçlarına uygun olarak katılımcıların toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadın cinayetleri konularındaki düşüncelerini derinlemesine incelemek için oldukça uygundur (Bryman, 2016).

Araştırma Kırıkkale ili örneğinde gerçekleştirilmiş olup, bu bölgenin seçilme nedeni, Türkiye'nin genel sosyo-kültürel yapısını yansıtmasıdır. Araştırmanın örneklemini, Kırıkkale ilinde yaşayan ve araştırma konusu hakkında bilgi sahibi olan 18 erkek oluşturmaktadır. Katılımcılar, rastgele örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Rastgele örneklem yöntemi, katılımcıların belirli bir bölgedeki çeşitliliği yansıtabilmesi açısından tercih edilmiştir (Babbie, 2013). Görüşmeler, 17 Ekim - 8 Kasım 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve her görüşme yaklaşık 45-60 dakika sürmüştür. Katılımcılardan elde edilen veriler, ses kaydı alınarak kaydedilmiş ve ardından yazıya dökülerek analiz edilmiştir.

Veri analizi sürecinde, tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz, verilerdeki ortak temaların belirlenmesine ve bu temaların toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil yapı ile nasıl ilişkili olduğunun ortaya konmasına olanak tanır (Braun & Clarke, 2006; Guest, MacQueen, & Namey, 2012). Bu analiz yöntemi, verilerin anlamını ortaya çıkarmak ve belirli temalar çerçevesinde değerlendirmek için esnek bir yaklaşım sunmaktadır (Nowell et al., 2017). Analiz sürecinde, öncelikle her bir görüşme transkripti dikkatlice okunmuş, daha sonra veriler kodlanarak benzer temalar altında birleştirilmiştir. Bu süreç, kadın cinayetlerine dair erkek bakış açısının toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkil yapı ve sosyal medya etkisi çerçevesinde nasıl şekillendiğini anlamaya yönelik önemli bulguların elde edilmesini sağlamıştır.

Görüşmeler sırasında katılımcılara, kadın cinayetlerinin nedenleri, bu cinayetlere yönelik toplumsal tutumlar ve sosyal medyanın bu konudaki rolü gibi sorular yöneltilmiştir. Ayrıca, katılımcıların kendi deneyimleri ve düşünceleri üzerinden kadın cinayetleri konusundaki tutumlarını daha derinlemesine anlamaya yönelik açık uçlu sorular da sorulmuştur (Seidman, 2006). Bu yöntem, katılımcıların bireysel deneyimlerine dayalı olarak kadın cinayetlerine dair algılarının ve bu algıların toplumsal dinamiklerle ilişkilerinin anlaşılmasına olanak tanımıştır. Ancak her araştırma belirli sınırlılıkları barındırdığını unutmamak gerekir. Bu çalışmanın sınırlılıkları arasında, Kırıkkale ilinde yaşayan erkeklerle sınırlı bir örneklem kullanılarak yapılmış olması yer almaktadır. Bu nedenle bulguların genellenebilirliği sınırlıdır. Gelecekte yapılacak araştırmaların daha geniş ve farklı sosyo-kültürel bağlamlarda gerçekleştirilmesi, kadın cinayetlerine dair algıların daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, kadınların bu konudaki deneyim ve algılarının da benzer bir yöntemle incelenmesi, kadın cinayetlerinin toplumsal boyutlarının çok daha derinlemesine ele alınmasını sağlayacaktır. Katılımcılara ilişkin detaylı bilgiler aşağıdaki çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1: Görüşmeci Bilgileri Tablosu

Görüşmeci No	Yaş	Eğitim
1	19	Lise mezunu
2	23	Üniversite öğrencisi
3	51	Üniversite mezunu
4	27	Üniversite mezunu
5	28	Üniversite mezunu
6	21	Üniversite Öğrencisi
7	38	Üniversite terk
8	27	Üniversite mezunu
9	35	Lise mezunu
10	67	Lise mezunu
11	81	3 yıllık okul mezunu
12	54	Lise mezunu
13	22	Üniversite öğrencisi
14	47	Üniversite mezunu
15	61	Üniversite mezunu
16	69	Üniversite mezunu
17	59	İki yıllık okul mezunu
18	24	Tıp öğrencisi

BULGULAR

Bu bölümde, kadın cinayetlerine dair erkeklerin bakış açıları, görüşmelerden elde edilen verilerin daha ayrıntılı bir tematik analizine dayanarak sunulacaktır. Bulgular, tematik analiz sürecinde belirlenen dört ana tema yapılandırılmıştır. Kadın cinayetlerine dair algıların toplumsal bağlamda nasıl şekillendiğine dair kapsamlı bir çerçeve sunan temalar; *Kadın Cinayetlerine Yönelik Genel Anlayış*, ataerkil yapının ve toplumsal cinsiyet normlarının bu algılar üzerindeki etkisini vurgularken; *Ataerkil Yapı ve Toplumsal Cinsiyet Normları* teması, bu normların toplumsal düzeyde nasıl yeniden üretildiğine dair derinlemesine bir bakış sunmaktadır. *Sosyal Medyanın Etkisi* teması ise, modern iletişim araçlarının bu algıları nasıl şekillendirdiği ve toplumsal farkındalığın artmasında oynadığı rolü ortaya koymaktadır. Son olarak, *Kadın Cinayetlerine Yönelik Çözüm Önerileri* teması, bu algıları dönüştürmek ve kadın cinayetlerini önlemek adına hangi stratejilerin uygulanabileceğine dair katılımcıların önerilerini içermektedir.

Kadın Cinayetlerine Yönelik Genel Anlayış

Kadın cinayetlerine yönelik genel anlayış teması, erkeklerin bu cinayetleri nasıl algıladığı ve bu cinayetlerin anlamını nasıl inşa ettiklerine dair ipuçları sunmaktadır. Katılımcıların kadın cinayetlerine dair algıları, bu konunun toplumsal ve kültürel bağlamdaki anlamını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, erkeklerin cinayetleri nasıl değerlendirdiği ve bu değerlendirmelerde hangi toplumsal normların etkili olduğu önem arz etmektedir. Bu tema altında, iki ana alt tema belirlenmiştir.

Kadın Cinayetlerinin İnsanlık Suçu Olarak Değerlendirilmesi

Katılımcıların büyük bir bölümü, kadın cinayetlerini insanlık suçu olarak görmekte ve bu tür eylemlerin hiçbir şekilde mazur görülemeyeceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, 7 numaralı katılımcı, *“Sevdiğin kadın bu. Eş olarak seçtiğin kişi bu. Nasıl elin kalkar. Kırılın o ellerin. Yürümesin o ayakların. Senin anan bacın var mı? Ben de onları öldürsem iyi mi demek lazım onlara. Ben bazan bu konuları çok düşünürüm. Hani o öldürenleri bana verseler de yüzlerine yüzlerine bunları onlara söylesem. Ne dertler acaba Nasıl cevap verirler. Tükürüğümle onları boğmak istiyorum. O ellerini kırmak istiyorum. Başka kadınlara kalkamasın. Benim de iki kızım var. Yok konuşmam artık ağlıyor)”* şeklinde ifade ederek kadın cinayetlerine karşı duyduğu derin öfkeyi dile getirmiştir. Bir başka katılımcı da benzer şekilde kadın cinayetlerinin *“insanlık suçu olduğu belirterek “Karın ya karın o senin. Sevgilim dediğin insan. Bazılarının da eşleri. Aklım almıyor. Ben bi yemeği eşimin sevdiğini anladım mı hemen “Dışarda arkadaşım şunu, şunu edirdi. Kıramadım. Çok tokum. Sen sünnetleyiver.” Derim. Ya da buna benzer laflar. Anladın işte sen onu. Değil dövmek, sövmek. Tövbe, tövbeeeee öldürmek. Adam 20 yerinden bıçaklayıp karısını öldü diye bırakmış. Eyyyy insan olamayan. İnsanım diye yaşıyacak mısın? Bunlarla ben aynı havayı solumak istemiyorum. Hem vallahi hem de billahi istemiyorum. İnsanlığımдан utanır oldum. Hem vallahi hem de billahi. Sinirlerim bozuluyor kardeşim bu konuya. Eşin ya o senin eşin. Hiç mi insan olmadın sen?” (G14) şeklinde ifade etmiştir.*

Katılımcılar, bir insanın bir başka insana zarar vermesinin normal şartlarda olamayacağını, bir insan bir başka insana zarar veriyor ise o kişinin kendisinde sıkıntı olduğunu düşündüklerine dikkat çekmektedirler. Genellikle genç görüşmecilerin ifadelerinin bu grupta toplandığı dikkati çekmektedir. 21. Yüzyılda insanların hiçbir canlıya zarar vermemeleri gerektiğinin farkında

oldukları/olmaları gerekirken en yakınlarındakilere “eş” veya “sevgili” dediklerine böyle bir şiddeti uygulayabiliyor olmalarının anlaşılır olmadığına dikkat çeken bir başka katılımcı ise bu düşüncesini “*Hep şu geliyor aklıma. Komiser olsam bu cinayetleri işleyenlerin ifadelerini alsam ya da savcı olsam, olmadı cezaevi müdürü olsam diye düşünüyorum. Sormak istiyorum. Neden? Nasıl kıydın o sevgilim dediğine. İnsan mısın? Demek lazım. Gerçi karısını, sevgilisini öldüren her şeyi yapar. İnsanı öldürdüğünün, canlıyı öldürdüğünün farkında değil mi bunlar anlayamıyorum.*” (G1) şeklinde ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere katılımcılar, kadın erkek demeden her insanın yaşam hakkı olduğunu hatta bu hakkın anayasa ile teminat altına alınmış olmasına rağmen kadınların eşleri, sevgilileri, eski eşleri tarafından öldürülüyor olmalarını anlamakta güçlük çektikleri ifade etmişlerdir. Dolayısıyla toplum içinde her bireyin sınırlarının neler olduğunun öğretilmesine ve bu konuda da anne babalar ve özellikle de öğretmenlere büyük görevler düştüğüne vurgu yapmak gerekir.

Kadın Cinayetlerinde “Kadın” kavramının Sorgulanması

Toplumda kadın cinayetlerine yönelik algılar, genellikle kadının cinsiyeti üzerinden yapılan bir değerlendirmeye dayanmaktadır. Bu durum, kadın cinayetlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil yapının bir sonucu olarak ele alınmasında önemli bir rol oynasa da bazı erkekler tarafından cinayetlerin cinsiyet ayrımına dayalı bir şekilde ifade edilmesi eleştirilmekte ve bu durumun suçu farklı bir boyuta taşıdığı düşünülmektedir. Görüşmelerde, bazı erkeklerin "kadın cinayetleri" ifadesinin yanlış olduğunu ve bu tür eylemlerin “adam öldürme” olarak değerlendirilmesi gerektiğini savundukları görülmektedir. Bu kişiler, cinayetlerde cinsiyet ayrımına vurgu yapılmasının toplumsal algıyı değiştirdiğini ve suçun boyutunu farklı bir noktaya taşıdığını ifade etmektedirler. Aşağıda, bu görüşlere dair örnek ifadeler yer almaktadır:

“Değil erkeğin, hiçbir canlının birbirinin hayatını sonlandırma hakkı olamaz, olmamalı. Böyle hak mı olur? Her ifade yanlış bence. Öldüren katil, öldürülen mağdur. Bu kadar.” (G 13)

“Çok kızıyorum kadın cinayeti lafına. Cinayet adı üstünde kadını erkeği olur mu? Cinayet cinayettir.” (G 18)

“Cinayet. Ha adam, ha kadın, ha kedi, ha köpek. Cinayet cinayettir. Terbiye almamış, eğitim almamış insan demek istemem. İnsan olan yapmaz bunu.” (G 2)

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, katılımcılar cinayetlerin cinsiyete dayalı bir şekilde tanımlanmasının yanlış olduğunu ve bunun toplumsal algıyı olumsuz etkilediğini düşünmektedirler. Katılımcılar, “kadın cinayeti” ifadesinin, cinsiyetin ön plana çıkarılması yoluyla suçun farklı bir boyuta taşındığını ve mağdur-maktul ilişkisinin bu çerçevede değerlendirildiğini belirtmektedirler. Bu durum, bu grup içerisindeki erkeklerin, kadın cinayetlerinin toplumsal bir problem olarak ele alınmasına karşı bir direnç gösterdiğini ve bu şekilde yapılan tanımlamaların toplumsal algıyı farklılaştırarak suçun niteliğini değiştirdiği endişesi taşıdıklarını göstermektedir. Bu durum genel olarak değerlendirildiğinde, “kadın cinayeti” kavramına karşı gösterilen bu tepkilerin, ataerkil normların ve cinsiyet eşitsizliğine dayalı algıların bir yansıması olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, suçun cinsiyete dayalı bir biçimde ifade edilmesinin cinayetin toplumsal boyutunu daha belirgin hale getirdiğini ve bu durumun toplumda kadınların mağduriyetini daha görünür kıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu görünürlüğün, aynı zamanda suçun toplumsal boyutlarını sorgulayan ve bu boyutların altını

çizen bir yaklaşıma karşı direnç oluşturduğu da görülmektedir. Bu bağlamda, kadın cinayetlerine yönelik yapılan tanımlamaların ve bu tanımlamalara karşı geliştirilen tepkilerin, ataerkil yapının ve toplumsal cinsiyet normlarının sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilebileceği söylenebilir.

Kadın Cinayetlerinde Ataerkil Yapı ve Toplumsal Cinsiyet Normlarının Etkisi

Ataerkil yapı ve toplumsal cinsiyet normları, katılımcıların kadın cinayetlerine ilişkin algılarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu temanın altında, erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünü sürdürme isteği ve bu tahakkümün meşrulaştırılması süreci ele alınmaktadır. Geleneksel cinsiyet rollerine duyulan bağlılık ve erkekliğin güçlendirilmesi çabası, katılımcıların ifadelerinde sıklıkla öne çıkmaktadır. Bu tema altında, Geleneksel Cinsiyet Rollerinin Korunması ve Erkeklik Algısının Güçlendirilmesi şeklinde iki alt tema oluşturulmuştur.

Geleneksel Cinsiyet Rollerinin Korunması

Kadın cinayetlerinde geleneksel cinsiyet rollerinin korunmasının önemi, bu tür cinayetlerin toplumsal boyutlarının ve ataerkil yapının etkisinin anlaşılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Görüşmelerde, katılımcıların bir kısmı, kadın ve erkek rollerinin belirli sınırlar içinde kalması gerektiğini savunarak, bu rollerin değişmesinin kadın cinayetlerinin artmasına yol açtığını ifade etmiştir. Bu katılımcılar, geleneksel cinsiyet rollerinin korunmasının toplumsal düzen açısından önemli olduğunu ve bu rollerin değişmesinin toplumsal sorunlara neden olduğunu belirtmektedirler. Aşağıda bu görüşleri destekleyen örnek ifadeler yer almaktadır:

“Kadın kadınlığını, erkek erkeliğini bilmezse bir de dinden diyanetten uzaklaştın mı? Tamam işte bu. Kim kadın kim erkek belli mi? Değil. Bu işte. Tam da bu.” (G11)

“Çocuğa küçükken sen kadın olacaksın. Kocana itaat edeceksin diyecen. Bunu ana öğretecek. Oğlana da baba adam olmayı öğretecek. Bugün herkes bi telefon peşinde. Çocuk da öyle. Sona bakıyon ki birbirlerini öldürmüşler. Sevgi saygı yok bunlarda. Sorarsan da eskileri beyenmezler. Hadi git ordan diyecen bunlara.” (G16)

Genellikle yaşça daha ileri olan katılımcıların bu tür ifadelerle geleneksel cinsiyet rollerinin korunmasının önemine vurgu yapması dikkat çekmektedir. Ancak bu görüşleri sadece yaş faktörüne bağlamak doğru olmaz. Benzer bir ifade, genç yaşta ve üniversite öğrencisi olan 6 numaralı katılımcı tarafından da dile getirilmiştir. Katılımcı, toplumsal değerlerin etkisiyle kadın ve erkek rollerinin ayrıştığını ve bu rollerin bozulmasının kadın cinayetlerine neden olduğunu ifade etmektedir:

“Kadın kadınlığını erkek erkekliğini bilecek. Şimdiki kadınlar, bir de çalışıyorlarsa kendilerini erkek sanıyorlar. O zaman da rol karmaşası oluyor. Sadece medyada bunlar işlense suçlu medya diyelim. Ben üniversiteye devam ediyorum. Hocalar feminist. Kızları da feminist yapıyorlar. Bu kızlar evlenince evlerinde de feministlik yaptıklarında al başına belayı. Biraz Hocalar, biraz medya, biraz da kadınlar kendilerine baksalar bunlar olmaz. Benim babam hiç annemi öldürmeye kalkmadı. Bu tesadüf mü sence. İkisi de sınırlarını bilirler çünkü.” (G6)

Bu ifadeler, kadın ve erkeğin hem fiziksel hem de toplumsal cinsiyet rolleri açısından farklı olduklarını ve bu ayrımın ortadan kaldırılmaya çalışılmasının cinayetlerin ortaya çıkmasında etkili olduğunu savunan görüşmecilerin düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu grup katılımcılar,

cinsiyet rollerinin belirginliğinin ortadan kalkmasının toplumsal düzeni tehdit ettiğini ve bu durumun kadın cinayetlerinin artışında önemli bir etken olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda bu gruptaki katılımcıların cinsiyet rollerine dair sahip oldukları algıların, ataerkil normlar ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar, kadın ve erkek rollerinin belirli sınırlar içinde kalmasının toplumsal düzenin devamı için önemli olduğunu ve bu sınırların belirsizleşmesinin toplumsal huzursuzluk ve şiddet olaylarına yol açtığını savunmaktadır. Bu durum, kadın cinayetlerinin sadece bireysel bir suç olarak değil, toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümü ve bu dönüşüme karşı duyulan korkunun bir sonucu olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Erkeklik Algısının Güçlendirilmesi

Kadın cinayetlerinde erkeklik algısının güçlendirilmesi, bu cinayetlerin sosyo-kültürel temellerinin daha derinlemesine anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Erkeklerin kadın üzerindeki tahakkümünü sürdürme arzusu, katılımcıların ifadelerinde sıkça görülmekte ve bu durum, kadın cinayetlerinin ardında yatan nedenlerden biri olarak erkeğin gücünü ve otoritesini kaybetme korkusuyla ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda, katılımcılar, erkeklik algısının değişim karşısında sarsıldığını ve bu durumun kadın cinayetlerine yol açabilecek bir etken olarak görüldüğünü ifade etmektedirler. Aşağıda bu görüşleri destekleyen ifadeler yer almaktadır:

“Kadınlar çok özgürleşti, artık her şeye karşı çıkıyorlar. Eskiden böyle değildi.” (G14)

“Farklılık güzeldir. Eşin farklı düşünüyorsa sen de bir dur da düşün. Belki senin düşünemediğini düşünüyor. Sana bir değişik yol açacak belki. Dur da bi düşün be biraz. Düşünmeye yok insanlar. Kadını da böyle erkeği de böyle. Birbirlerine saygı yok, sevgi yok.” (G12)

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, görüşmeciler kadın ve erkeklerin birbirlerine karşı saygılı olmaları gerektiğini ve özellikle eşlerin, eski eşlerin birbirlerine karşı müsamahalı olmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu noktada, 9 numaralı görüşmecinin ifadeleri bu görüşü daha net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Ben anlamakta zorluk çekiyorum. Eş olmuşsun ya da ne bileyim boşanmışsın. O senin eski eşin. Bir hayatı paylaşmışsın. Neden onu değiştirmeye çalışıyorsun? Neden ondan daha bir şeyler bekliyorsun? İnsan bana göre kendinden başkasından bir şeyler bekleyemez, isteyemez. Kendinden isteyince de bazen kendine haksızlık yapıyorsun. Dur be kardeşim. Olmuyorsa olmuyordur. Herkes senin yoluna girmek zorunda değil ki. Sonra da erkek suçlu. Olur tabii. Durduk yere sen hem eşini hem de kendini ateşe atıyorsun.” (G15)

Görüşmecilerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, daha ileri yaşlarda olan katılımcıların, sosyalleşme sürecinde öğrendikleri toplumsal cinsiyet rollerinin kadın cinayetlerine bakış açlarına yansıdığı görülmektedir. Bu grup erkekler, eski toplumsal cinsiyet rollerine duyulan özlemi sıkça dile getirmekte ve bu rollerin korunması gerektiğine inanmaktadırlar. Onlara göre, geçmişte toplumsal cinsiyet rollerine dikkat edilmesi, bugünkü kadar çok sorunun yaşanmamasına sebep olmuştur ve bu nedenle bu rollerin korunması önem arz etmektedir.

Erkeklerin güç ve otorite kaybı korkusu, kadın cinayetlerine yönelik tutumların şekillenmesinde önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ataerkil yapı ve toplumsal cinsiyet normlarına dair

bu algılar, kadın cinayetlerinin sosyo-kültürel temellerini anlamak açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu normların toplumsal düzeyde nasıl yeniden üretildiği ve sürdürüldüğü, bir sonraki temada sosyal medya etkisi üzerinden daha detaylı ele alınacaktır.

Kadın Cinayetlerinde Sosyal Medyanın Etkisi

Sosyal medya, kadın cinayetlerine ilişkin algıları şekillendiren önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu temanın ele alınması, sosyal medyanın kadın cinayetleri üzerindeki etkisini ve bu platformların toplum üzerindeki olası olumlu ve olumsuz yönlerini anlamayı amaçlamaktadır. Bu tema altında, Sosyal Medyanın Olumsuz Etkisi ve Farkındalık Yaratma Potansiyeli alt temaları belirlenmiştir.

Sosyal Medyanın Olumsuz Etkisi

Kadın cinayetleri ve kadına yönelik şiddet konularında sosyal medyanın rolü, bu konuların toplumsal algılar üzerindeki etkisini derinlemesine incelemek açısından önemlidir. Katılımcılar, sosyal medyanın kadın cinayetlerini görünür kılarken erkekleri suçlu olarak gösterdiğini ve bu durumun toplum üzerindeki etkilerinin olumsuz olduğunu belirtmiştir. Sosyal medya üzerinden sürekli olarak kadın cinayetleri ve şiddet haberlerine maruz kalan katılımcılar, bu durumun erkeklere yönelik olumsuz bir algı yarattığını ve erkeklerin toplumsal rollerini sorgulamasına neden olduğunu ifade etmektedirler. Aşağıda bu görüşleri destekleyen ifadeler yer almaktadır:

“Sosyal medyadaki haberlere, linçlere bakınca erkekler katil, sapık. Kendimden iğrenir oldum. Bir aydır sosyal medyayı sildim. Aklım orda ama kendime de saygımı kaybetmek istemiyorum.” (G16)

“Bu nedir ya. Erkeklerden başka düşmanı yok mu bunların. Tamam, yapılanlar doğru diyemem ama sosyal medyaya bakarsan erkekliğinden utanırsın. İşleri güçleri erkekler sanırsın. Kadınlara sözüm yok ama erkeklerin de bu kadar üzerine gidilmesin.” (G10)

“Ben adamlığın aileden öğrendiğine inanırım. Sosyal medyada sürekli bu tür haberler. İnsanı adamlığından utandırıyor. Sürekli mi erkekler yanlış yapar? Yapıyorlar da. Az önce konuştuğumuz haberleri düşününce erkeklere iyi demek mümkün değil. Onda hemfikiriz ama neden bu adamlar bunu yapıyorlar veya gerçekten de yapıyorlar mı diye düşünmek lazım. Ben inanmıyorum. Sadece bu haberlerin pirim yaptığına inandıkları için göze göze sokuyorlar. Hem başkalarına da böyle davranmayı öğretiyorlar. Bence sosyal medya kapatılmalı. O zaman da erkeklere kimse böyle yürüyen sapık muamelesi yapamaz.” (G17)

“Sevgilisine, eşine kötü davrananı affetmeyelim. Aflık tarafları yok. Ama bana göre sosyal medya da akli fazla çalışmayanlara yol gösteriyor. Haberi döndürüp döndürüp veriyorlar. Akli az çalışana öğretiyorlar bence. Sadece de erkeklere kötü örnek olmuyorlar, kadınlara da kötü örnek oluyorlar, çocuklara da.” (G14)

Görüşmeciler, sosyal medyada yer alan haberlerin ve içeriklerin, erkeklerin kadın cinayetleri bağlamında sürekli olarak suçlu olarak gösterildiğini ve bu durumun toplumun erkeklere yönelik algısını olumsuz etkilediğini belirtmektedirler. Özellikle yaşları daha büyük olan katılımcılar, sosyal medyanın bu haberleri sık sık paylaşarak erkeklik algısını zedelediğini ve toplumsal gerilimi artırdığını ifade etmektedirler. Sosyal medya öncesinde toplumu kontrol altında tutmanın daha kolay olduğunu ve sosyal medyanın bu olumsuzlukları gözler önüne sererek başka insanlara da öğrettiğini dile getirmektedirler.

Sosyal medyanın kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri konularında farkındalık yaratma potansiyeline sahip olduğu inkar edilemez. Ancak katılımcılar, bu farkındalığın bazen olumsuz bir şekilde erkeklere yönelik toplumsal yargılar oluşturduğunu ve bu yargıların erkeklerin toplumsal rollerini olumsuz etkilediğini ifade etmektedirler. Bu bağlamda, sosyal medyanın olumlu ve olumsuz etkilerinin dengelenmesi gerektiği ve bu platformların sorumlu bir şekilde kullanılmasının önem taşıdığı vurgulanmaktadır.

Farkındalık Yaratma Potansiyeli

Sosyal medyanın kadın cinayetleri konusunda toplumsal farkındalık yaratma potansiyeli, bazı katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Sosyal medya, kadın cinayetlerini görünür kılarak bu konulardaki farkındalığı artırabilmekte ve toplumu bu sorun hakkında bilgilendirmektedir. 5 numaralı katılımcı bu duruma dikkat çekerek, *“Sosyal medya olmasa birçok şeyi öğrenemezdik. Bu konularda farkındalığımız artıyor”* şeklinde ifade etmiş ve sosyal medyanın pozitif etkilerine değinmiştir. Bununla birlikte, sosyal medyanın kadın cinayetlerinde önemli bir payı olmadığını düşünen katılımcılar, bireylerin kendi sorumlulukları ve onlara verilen eğitimin daha önemli olduğunu ifade etmektedirler. Bu görüşlere göre, cinayetlerin nedeni olarak sosyal medyanın gösterilmesi, bireysel sorumlulukların göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Aşağıda bu görüşleri destekleyen ifadeler yer almaktadır:

“Hep bir günah keçisi buluyorlar. Adam sevdiğini öldürmüş veya bu haber sosyal medyada konuşulmuş. Güya başkaları bundan etkilenip eşlerini, eski eşlerini, flörtlerini öldürmüşler. Olacak iş değil. Kafası yok mu bu insanların?” (G1)

“Ne alakası var? Kafaları nerde bunların? Birisi kendisini öldürse, bu da sosyal medyada yer alsa insan olan kendisini öldürür mü? Oluyor böyle örnekler de bir belki iki tane. Bunlar son zamanlarda çıldırması gibi kadınları öldürüyorlar. Sosyal medyayı suçlayıp işin içinden çıkıyorlar. Siz hiç sosyal medyadan öğrenip sevgilimi öldürdüm ifadesine rastladınız mı? Yok ben görmedim. Bence siz de görmediniz.” (G18)

Görüşmeler sırasında sosyal medyanın kadın cinayetlerinin artış göstermesinde etkili olmadığını savunan katılımcıların genellikle daha genç oldukları ve insanların kendilerini yetiştirmelerinin daha önemli olduğunu vurguladıkları görülmektedir. Bu grup katılımcılar, sosyal medyanın olumsuz etkilerinin sık sık gündeme getirilmesinden dolayı, kendilerinin de sosyal medya kullanıcısı olmaları nedeniyle olumsuz değerlendirilmekten korktuklarını ifade etmişlerdir.

Sosyal medyanın etkisi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilmesi veya dönüştürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, sosyal medyanın nasıl daha sorumlu bir şekilde kullanılabileceği ve bu platformların toplumsal farkındalık yaratma potansiyelinin nasıl geliştirilebileceği, çözüm önerileri temasıyla bağlantılı olarak ele alınacaktır.

Kadın Cinayetlerine Yönelik Çözüm Önerileri

Bu tema altında, katılımcıların kadın cinayetlerini önlemeye yönelik önerileri ele alınmıştır. Kadın cinayetlerini önlemek için hangi stratejilerin uygulanması gerektiği ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında eğitimin ve farkındalık çalışmalarının rolü bu bölümde

detaylandırılmaktadır. İki ana alt tema belirlenmiştir: Eğitim ve Farkındalık Çalışmaları ve Sosyal Medya Kullanımının Düzenlenmesi.

Eğitim ve Farkındalık Çalışmaları

Kadın cinayetlerinin önlenmesinde eğitimin ve toplumsal farkındalık çalışmalarının kritik bir öneme sahip olduğu, katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Eğitim, bireylerin toplumsal sorumluluklarını anlamalarını sağlamak ve şiddet eğilimlerini önlemek için temel bir araç olarak görülmektedir. Bu bağlamda, katılımcılar, eğitimin yalnızca bireylerin haklarını bilmeleri açısından değil, aynı zamanda sınırlarını ve yapamayacaklarını öğrenmeleri açısından da önemli olduğunu ifade etmişlerdir. 9 numaralı katılımcı bu duruma dikkat çekerek, “*Sizler eğitimcisiniz, lütfen ama lütfen önce insan olmayı öğretin öğrencilerinize. Ben öğretmenlerin öğrencilerine karşı görevlerini yapmadıkları için bu cinayetler oluyor diye düşünüyorum. Yanlışsam, yanlışsın de hadi Hocam. Söyle, söyle.*” şeklinde konuşmuştur. Bu ifade, eğitimin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada ve kadına yönelik şiddeti önlemede oynadığı rolü açıkça ortaya koymaktadır. Benzer bir şekilde, 4 numaralı katılımcı da yaşam boyu eğitimin önemine vurgu yaparak şu ifadeleri kullanmıştır: “*İnsan olmayı öğretmek lazım çocuklara, gençlere, ihtiyaçlara. Yaşam boyu eğitim deniyor ya işte o. Anayasayı her insana okutacaksın. Herkese, her yaşta insan olmayı öğretmek lazım. İnsan olmak hiçççç kolay değil.*” (G4)

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, katılımcılar, eğitimin toplumsal düzeyde farkındalık yaratmak ve şiddet olaylarını önlemek için önemli bir araç olduğunu vurgulamaktadırlar. Eğitim ve farkındalık çalışmalarının, bireylerin haklarını ve sorumluluklarını öğrenmeleri, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadın cinayetlerinin önlenmesi açısından öncelikli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmaların, hem çocukluk döneminden itibaren eğitimi kapsamaması hem de yaşam boyu devam etmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Sosyal Medya Kullanımının Düzenlenmesi

Sosyal medyanın kadın cinayetleri konusundaki toplumsal algılar üzerindeki etkisi, bazı katılımcılar tarafından hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle ele alınmıştır. Katılımcılar, sosyal medyanın daha sorumlu bir şekilde kullanılması gerektiğini ve bu platformların olumsuz etkilerinden kaçınılması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Sosyal medya, toplumsal farkındalık yaratmada önemli bir araç olmasına rağmen, yanlış bilgi yayılımı ve duygusal manipülasyon gibi olumsuz etkiler de barındırmaktadır. 12 numaralı katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir: “*Sosyal medya bazen yanlış bilgilerle dolu. İnsanların duygularını manipüle ediyor.*” Bu ifade, sosyal medyanın bilgi yayılımındaki sorumluluğun artırılması gerektiğini ve bu platformların kullanıcılar üzerindeki etkilerinin sınırlandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, sosyal medyanın hem toplumsal farkındalık yaratma potansiyelini hem de olumsuz yönlerini dikkate alarak, kadın cinayetleri konusundaki toplumsal algıların nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Katılımcıların bu konudaki görüşleri, sosyal medyanın daha dengeli ve bilinçli bir şekilde kullanılması gerektiğini ve bu platformların bilgi yayılımındaki etkisinin sınırlandırılmasının toplumsal fayda sağlayabileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, sosyal medyanın düzenlenmesi, bilgi kirliliğinin önlenmesi ve manipülatif içeriklerin sınırlandırılması, kadın cinayetlerine yönelik toplumsal tutumların dönüştürülmesinde önemli bir role sahiptir. Sosyal medyanın bilinçli kullanımı, eğitim ve farkındalık çalışmalarının

desteklenmesiyle birlikte, bu konuda daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir toplumsal dönüşümün sağlanmasına katkı sunabilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Kadın cinayetlerinin kökenlerinde, ataerkil yapı ve geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının, kadınların yaşama hakkını tehdit eden temel unsurlar olduğu görülmüştür. Bulgular, erkeklerin kadınlar üzerindeki kontrol arzusunu ve bu kontrolü kaybetme korkusunu açıkça ortaya koymaktadır. Geleneksel cinsiyet rollerine duyulan bağlılık ve bu rollerin değişmesiyle ortaya çıkan korku ve tepki, kadın cinayetlerinin artışında belirleyici bir etken olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, literatürde erkeklerin kadın üzerindeki tahakkümünü kaybetme korkusunun şiddetle sonuçlandığına dair yapılan çalışmalarla uyumludur (Connell, 2005; Dobash & Dobash, 1979).

Sosyal medyanın kadın cinayetlerine ilişkin toplumsal algıları şekillendirmede önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bulgular, sosyal medyanın kadın cinayetlerini görünür kılarak toplumsal farkındalık yaratma potansiyelini ortaya koyarken, aynı zamanda erkekler üzerinde olumsuz bir algı yarattığını da göstermektedir. Bu durum, sosyal medyanın bilgi yayılımı ve toplumsal bilinç oluşturma üzerindeki karmaşık etkilerini yansıtmaktadır. Literatürde de belirtildiği gibi, sosyal medya farkındalık yaratmanın yanı sıra manipülatif kullanımlarıyla toplumsal algıları olumsuz yönde etkileyebilir (Jane, 2016; Moreno et al., 2018). Bu nedenle, sosyal medyanın kadın cinayetleri konusunda farkındalık yaratma potansiyeline sahip olmakla birlikte, aynı zamanda toplumdaki cinsiyetçi önyargıları pekiştirme riskine de sahip olduğu unutulmamalıdır.

Kadın cinayetlerinin önlenmesi adına eğitim ve farkındalık çalışmalarının önemi bulgularla vurgulanmıştır. Katılımcılar, kadın cinayetlerinin önlenmesi için eğitimin güçlendirilmesi gerektiğini ve bu eğitimlerin yalnızca bireylerin haklarını değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluklarını da kapsaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar, eğitim ve toplumsal farkındalık çalışmalarının toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kilit rol oynadığına dair literatürle de örtüşmektedir (True, 2012; Heise, 2011). Eğitimin sadece gençleri değil, her yaşta bireyi kapsaması ve sorumluluk bilinciyle toplumsal eşitliği pekiştirmesi gerektiği ortaya konmaktadır.

Sonuç olarak, kadın cinayetlerinin önlenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve ataerkil normları dönüştürmekle mümkündür. Bu süreç, eğitim ve farkındalık çalışmalarının yanı sıra sosyal medyanın etkili bir şekilde kullanılması ile desteklenmelidir. Kadınların insan haklarına tam olarak erişebildiği, eşit ve adil bir toplum yapısının inşa edilmesi, kadın cinayetlerinin kökten önlenmesine yönelik en önemli adım olacaktır.

KAYNAKÇA

Adar, A., Dedeoğlu, S., & Kurtuluş, G. (2023). Türkiye’de kadın kooperatifleri: mevcut durum analizi, kadın güçlenmesi ve istihdam yaratma potansiyeli. *Çalışma ve Toplum*, 2(77), 1174-1208. <https://doi.org/10.54752/ct.1280833>

Akfirat, S., & Üzümpçeker, E. (2018). The relationship between attributions to femicide and identification with gender group, ambivalent sexism and political ideologies. *Psikoloji Çalışmaları / Studies in Psychology*, 38(1), 1-32. <https://doi.org/10.26650/sp372013>

Alabay, E. (2023). Medyada toplumsal cinsiyet eşitsizliği: bebek bezi reklamlarının incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 233-258. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1272596>

Anderson, K. (2005). Exploring the intersection of gender and power in domestic violence: Implications for policy and practice. *Violence Against Women*, 11(2), 174-196.

Babbie, E. (2013). *The practice of social research*. Cengage Learning.

Bolsoy, N., Şen, S., Ulaş, S., Çetinkaya, A., Özmen, D., & Özyurt, B. (2020). Attitudes about and perpetration of violence against women among Turkish men. *Journal of Applied Life Sciences International*, 23(1), 18-30. <https://doi.org/10.9734/jalsi/2020/v23i1230201>

Bourdieu, P. (2001). *Masculine domination*. Stanford University Press.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Connell, R. W. (2005). *Masculinities* (2nd ed.). University of California Press.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Sage.

Dekel, B., Abrahams, N., & Andipatin, M. (2018). Exploring the intersection between violence against women and children from the perspective of parents convicted of child homicide. *Journal of Family Violence*, 34(1), 9-20. <https://doi.org/10.1007/s10896-018-9964-5>

DeKeseredy, W. S., & Schwartz, M. D. (2011). Theoretical and empirical foundations of understanding woman abuse. In *The Wiley-Blackwell Handbook on the Sociology of Women and Gender*. Wiley-Blackwell.

Demir, A. (2020). Toplumsal cinsiyet algısı ve kariyer kararsızlığı: Sinop örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(22), 1-17. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.689224>

Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2011). *The Sage handbook of qualitative research* (4th ed.). Sage.

Dobash, R. E., & Dobash, R. P. (1979). *Violence against wives: A case against the patriarchy*. Free Press.

Dobash, R. E., & Dobash, R. P. (1979). *Violence against wives: A case against the patriarchy*. Free Press.

- Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. Sage.
- Heise, L. L. (2011). What works to prevent partner violence? An evidence overview. *Strive Research Consortium*.
- Heise, L. L. (2011). What works to prevent partner violence? An evidence overview. *STRIVE Research Consortium*.
- Hester, M. (2013). Who does what to whom? Gender and domestic violence perpetrators. *European Journal of Criminology*, 10(5), 623-637.
- Hunnicut, G. (2009). Varieties of patriarchy and violence against women: Resurrecting "patriarchy" as a theoretical tool. *Violence Against Women*, 15(5), 553-573.
- Hunnicut, G. (2009). Varieties of patriarchy and violence against women: Resurrecting "patriarchy" as a theoretical tool. *Violence Against Women*, 15(5), 553-573.
- Jane, E. A. (2016). *Misogyny online: A short (and brutish) history*. SAGE Publications.
- Jewkes, R. (2002). Intimate partner violence: Causes and prevention. *The Lancet*, 359(9315), 1423-1429.
- Kafadar, H. (2018). The growing danger, women murders that reflected in the media. *Adiyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(3), 1118-1125. <https://doi.org/10.30569/adiyamansaglik.477619>
- Keyghobadi, M. (2023). An analysis of socio-cultural factors affecting gender inequality with a role in mental health. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 14(3), 2960-2972. <https://doi.org/10.47750/pnr.2023.14.03.371>
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Interviews: Learning the craft of qualitative research interviewing* (2nd ed.). Sage.
- Labore, K., Ahmed, T., & Ahmed, R. (2019). Prevalence and predictors of violence against women in Pakistan. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(13-14), NP7246-NP7263. <https://doi.org/10.1177/0886260518824652>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. Jossey-Bass.
- Messerschmidt, J. W. (2018). *Hegemonic masculinity: Formulation, reformulation, and amplification*. Rowman & Littlefield.
- Moreno, M.A., Standiford, M. & Cody, P. Social Media and Adolescent Health. *Curr Pediatr Rep* 6, 132–138 (2018). <https://doi.org/10.1007/s40124-018-0165-8>

Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1).

Ok, S. (2022). Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve eğitim: Keşfedici mekânsal veri analizi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 187-200. <https://doi.org/10.29228/mukatcad.17>

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Sage.

Rahman, F., & Sakib, A. (2023). The normalization of domestic violence in Bangladesh: Analyzing through the lens of social learning theory. *Social Science Review*, 39(1), 141-164. <https://doi.org/10.3329/ssr.v39i1.64917>

Rubin, H. J., & Rubin, I. S. (2012). *Qualitative interviewing: The art of hearing data* (3rd ed.). Sage.

Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences* (3rd ed.). Teachers College Press.

Selim, S., & Ok, B. (2022). Türkiye’de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve mekânsal etkileşim: İl düzeyinde bir analiz. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*.

True, J. (2012). *The political economy of violence against women*. Oxford University Press.

Walby, S. (1990). *Theorizing patriarchy*. Basil Blackwell.

TÜRK VATANDAŞLIK HUKUKUNDA KADIN ERKEK EŞİTLİĞİNİN SAĞLANMASINA İLİŞKİN SÜRECE KISA BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Necla ÖZTÜRK¹, Arş. Gör. Dr. Döndü KUŞCU²

¹ Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk ABD,
ozturknecla@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-1259-980X

² Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk ABD,
Kuscudonu1@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-9619-6540

ÖZET

1928 yılında 1312 sayılı Vatandaşlık Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk vatandaşlık kanunu olarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra 1964 yılında 403 sayılı Vatandaşlık Kanunu (eTVK) yürürlüğe girmiş ve 1312 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Günümüzde ise 5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu (TVK) yürürlükte. 403 sayılı Kanunda kadın erkek eşitliğini göz önüne almayan bazı hükümler bulunmakla birlikte bu hükümler 5901 sayılı Kanunda yer almamıştır. 403 sayılı Kanunun ilk maddesi; *“Türk anadan doğup da, babasının vatandaşlığını doğumla kazanamayan çocuklar, doğumlarından başlayarak Türk vatandaşıdır”* hükmü yer almaktadır. Bu hüküm kapsamında doğum anında yabancı babanın vatandaşlığının kazanılabiliyor olması durumunda Türk annenin vatandaşlığı kazanılmamaktaydı. İlgili hüküm 1981 yılında değiştirilene kadar yürürlükte kalmıştır. Bunun yanında 403 sayılı Kanunun 5. Maddesi evlenme yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılmasını düzenlemekteydi. Bu düzenlemeye göre bir Türk vatandaşı erkekle evlenen kadın evlenme ile talep etmesi halinde Türk vatandaşı kocanın vatandaşlığını doğrudan kazanabilmekteydi. 2003 yılında ilgili hükümde değişiklik yapılarak kadın erkek eşitliğine aykırı bu durum ortadan kaldırılmıştır. Bu çalışma kapsamında Türk vatandaşlık hukukunda kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik süreç hakkında detaylı bilgi verilecek olup mevcut Türk vatandaşlık hukukuna ilişkin kurallar cinsiyet eşitliği bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Vatandaşlık Hukuku, TVK, Kadın Erkek Eşitliği.

A SHORT LOOK AT THE PROCESS OF PROVIDING EQUALITY BETWEEN MEN AND WOMEN IN TURKISH CITIZENSHIP LAW

ABSTRACT

In 1928, the Citizenship Law No. 1312 entered into force as the first citizenship law of the Republic of Turkey. Later, in 1964, the Citizenship Law No. 403 (oTCL) entered into force and Law No. 1312 was repealed. Today, the Turkish Citizenship Law No. 5901 is in force. Although there are some provisions in Law No. 403 that do not take into account the equality of men and women, these provisions are not included in Law No. 5901. The first article of Law No. 403 states that “Children born to a Turkish mother who do not acquire the citizenship of their father at birth are Turkish citizens starting from their birth.” Within the scope of this provision, if the citizenship of the foreign father could be acquired at the time of birth, the citizenship of the Turkish mother could not be acquired. The relevant provision remained in force until it was amended in 1981. In addition, Article 5 of Law No. 403 regulated the acquisition of Turkish citizenship through marriage. According to this regulation, a woman who married a Turkish citizen man could directly acquire the citizenship of her Turkish citizen husband if she requested it through marriage. In 2003, the relevant provision was amended and this situation, which was against gender equality, was eliminated.

Within the scope of this study, detailed information will be provided about the process of achieving gender equality in Turkish citizenship law and the rules regarding the current Turkish citizenship law will be discussed in the context of gender equality.

Keywords: Turkish Citizenship Law, TCL, Equality of Women and Men.

I.GİRİŞ

Vatandaşlık bir devletle olan hukuki ve siyasi bağı ifade etmektedir. Devletlerin kendi vatandaşlıklarının kazanılmasında ve kaybedilmesinde mahfuz yetkiye sahiptir. Devletler bu yetkiyle vatandaşlığın kazanılmasına ve kaybedilmesine ilişkin kuralları belirlerler. Ancak bu kurallar, zamanın şartlarının değişmesi, uluslararası sözleşmeler ve doktrinde ortaya atılan yeni fikir, görüş ve eleştiriler çerçevesinde zamanla değişime uğrayabilir.

Türk hukukunda vatandaşlığın anayasal temelleri günümüzde 1982 Anayasasının¹ 66. maddesinde yer almaktadır². Buna göre “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür”. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes, ırkı, dini, cinsiyeti, kültürel kökeni ve mezhebi ne olursa olsun Türk vatandaşıdır. Bu bağlamda Türk vatandaşlık hukuku birey ile devlet arasında söz konusu hukuki ve siyasi bağı kurulmasını ve sona ermesini ile ispatını konu edinmektedir. Buna göre günümüzde vatandaşlığın kazanılması, kaybedilmesi ve ispatı günümüzde 2009 yılında yürürlüğe giren 5901 sayılı “Türk Vatandaşlık Kanununda”³ (TVK) düzenlenmektedir. TVK’da kadın erkek eşitliğine aykırılık teşkil edecek bir hüküm bulunmadığından çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu kanun yürürlüğe girene kadar Türkiye Cumhuriyetinde biri Osmanlı Devleti zamanında çıkarılan Nizamname olmak üzere üç yasal düzenleme bulunmaktaydı. Bu düzenlemelerde özellikle vatandaşlığın evlenme yoluyla kazanılmasında kadın erkek eşitliğini zedeleyici düzenlemeler yer almaktaydı. Çalışma kapsamında ilgili düzenlemeler ve bu düzenlemelerde yer alan kadın erkek eşitliğine aykırı hükümler ele alınacaktır.

II. TARİHİ SÜREÇTE TÜRK VATANDAŞLIK HUKUKUNA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELERDE KADIN ERKEK EŞİTLİĞİ

A. Tâbiyet-i Osmaniye’ye Dair Kanunname (1869-1928).

1869 yılında kabul edilen “Tâbiyet-i Osmaniye’ye Dair Kanunname” (TOK) Osmanlı devletinde din ilkelerinden bağımsız yeni bir vatandaşlık anlayışı geliştirmiştir⁴. Bu

¹ RG. 09.11.1982-17863.

² Anayasanın “Siyasi Haklar ve Ödevler” başlıklı dördüncü bölümünde yer alan hükmün tam hali şu şekildedir; “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. (Mülga ikinci cümle: 3/10/2001-4709/23 md.) Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz. Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz”.

³ RG. 12.06.2009-27256.

⁴ Gülnihal Bozkurt, “Review of the Ottoman Legal System”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 1990, C. 3, S. 3, s. 128.

Nizamnamede o dönemin Avrupa ülkelerinin vatandaşlık hukukuna ilişkin düzenlemelerinden esinlenilmiş ve Müslüman olmanın vatandaşlığa hiçbir tesiri olmayacağı yeni bir yasal sistem benimsenmiştir⁵.

TOK vatandaşlığın kazanılması ve kaybedilmesine ilişkin dokuz maddeden oluşmaktaydı. TOK öncesi dönemde Müslüman kadının yabancı bir erkekle evlenmesi yasaklanmıştı. TOK’da bu şekilde bir yasak yer almamakla birlikte yabancı bir erkekle evlenen Osmanlı vatandaşı kadın, vatandaşlığını kaybetmekteydi. İlgili Kanunnamenin 7. maddesine göre; “*tebaa-i Devlet-i Âliyye’den iken ecnebi ile tezevvüç eden kadın zevcinin vefatı tarihinden itibaren üç sene zarfında istida ederse tâbiyet-i aslîyesine ric’at edebilir*”. Bu düzenlemede yer alan hükme göre yabancı eşin ölümü ile evliliğin sona ermesi halinde kadın tekrar Osmanlı vatandaşlığına dönebilmekteydi. İlgili hüküm kadının evlenmekle Osmanlı Vatandaşlığını kaybedeceği şeklinde yorumlanmıştır. Osmanlı vatandaşıyla evlenen yabancı kadının vatandaşlığı hakkındaysa özel bir düzenleme yer almamıştır. Bu durum ancak Cumhuriyet döneminde kabul edilen 1312 sayılı Kanunda, 1928 yılında göz önüne alınmıştır.

B. 1312 Sayılı Vatandaşlık Kanunu (1928 - 1964)

TOK Cumhuriyet kurulduktan sonra bir müddet daha uygulanmış ve Cumhuriyet döneminde vatandaşlık alanındaki ilk kapsamlı düzenleme olan 23/05/1928 tarihli ve 1312 sayılı “Vatandaşlık Kanunu”⁶, 04/06/1928 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmış ve Kanunun 16. maddesi uyarınca 01/01/1929 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁷.

Söz konusu Kanun dönemin şartlarına göre hazırlanmış ve nüfusu artırma politikası çerçevesinde kabul edilmiştir. Kanun’un 13. maddesi evlenmenin vatandaşlığa olan etkisini düzenlemektedir. İlgili hükme göre; “*Türklerle evlenen yabancı kadınlar Türk vatandaşı olurlar. Yabancılarla evlenen Türk kadınları Türk kalırlar. Yabancı bir kadının bir Türk ile evlenmesi yabancı kocasından evvelce olan çocuklarının tâbiyetine tesir etmez. Ancak babaları sağ değilse küçüklerin tâbiyeti analarına tabi olur. Evlenme ile tâbiyeti değişmiş olan sabık yabancı kadınlar Türk kocalarından herhangi bir sebeple evlilik halinin zevaliyle ayrıldıkları tarihten itibaren üç sene zarfında tâbiyeti aslîyelerine rücu hakkını haizdirler. Şu kadar ki yabancı vatandaşlığa dönmek isteyen kadının Türk babadan çocuğu mevcut değilse ikametgâhını ecnebi memlekete nakletmesi şarttır*”⁸. Söz konusu hüküm çağın anlayışına göre

⁵ Ganiyeva Salimya, ‘Evlenme Yoluyla Vatandaşlığın Kazanılmasında Öngörülen Şartların Türk Vatandaşı Eşle Aranmasının Değerlendirilmesi’, **SÜHFD**, C. 31, S. 4, 2023, s. 1543 vd.

⁶ RG. 04/06/1928 - 904.

⁷ **Ganiyeva**, s. 1544.

⁸ Gülören Tekinalp, “Tâbiyetin Genel İlkeleri ve 1964 Tarihli Türk Vatandaşlık Kanunu”, **İÜHFD**, 1973, C. 23, S. 1-4, s. 483.

yabancı ile evlenen kadının vatandaşlığını koruyacağı şeklinde düzenlenmiştir⁹. Türk vatandaşı erkeklerle evlenen yabancı kadınlar ise kanun gereği ve başkaca bir işleme gerek kalmaksızın Türk vatandaşı olmaktadır. Fakat görüldüğü üzere evlenme sadece kadının vatandaşlığına tesir etmekteydi. Yabancı erkeklerin evlenmeyle vatandaşlık kazanması ilgili Kanunda yer almamış olup bu durum eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmektedir¹⁰.

C. 403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu (1964 - 2009)

1312 sayılı Kanun kurtuluş savaşı sonrası Türkiye'nin nüfus artırma politikasını göz önüne alarak hazırlanmıştı. Bu Kanunun dönemin koşullarına uygun olmadığı fark edilmiş ve modern anlamda bir vatandaşlık kanunu hazırlama ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda 1964 yılında 403 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu (eTVK)¹¹ yürürlüğe girmiştir.

403 sayılı eTVK Türk Vatandaşlığının kazanılması, Türk vatandaşlığının kaybı ve ispat ve yargı yolu olmak üzere üç bölümden oluşmaktaydı. eTVK dönemin şartlarına göre hazırlanmış olmakla birlikte 2009 yılında yürürlükten kaldırılana kadar pek çok defa değişikliğe uğramıştır¹². Bu değişikliklerden evvel kadın erkek eşitliğini zedeleyici bazı hükümleri bulunmaktaydı. İlk olarak doğum yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılmasına ilişkin hüküm, evlilik birliği içerisinde Türk vatandaşlığının kazanılmasında kadın ve erkek açısından ayrımcılık içermekteydi. eTVK'nın 1. maddesine göre; “Türk anadan doğup da, babasının vatandaşlığını doğumla kazanamayan çocuklar, doğumlarından başlayarak Türk vatandaşıdır” hükmü yer almaktaydı. Buna göre Türk anneden dolayı doğumla çocuğun Türk vatandaşlığını kazanması için babasına göre başka bir ülkenin vatandaşlığını kazanamıyor olması gerekmektedir. Babadan dolayı yabancı bir ülke vatandaşı olan çocuk annesi Türk vatandaşı

⁹ Kanunun hazırlık aşamasında, İstanbul Meb'usu Tevfik Bey'in Türk Vatandaşlığı Kanunu Teklifi hakkında 15/05/1927 tarihli Hariciye Encümeni Mazbatasında da “*ailede vahdet husûlünü teminen evlenme sırasında kadının kocanın haiz olduğu vatandaşlığı kazanmasının eski zamanlardan beri vatandaşlık kanunlarında büyük bir ekseriyetle kabul edildiği*” vurgulanmış ve “*erkeği ailede yegâne hâkim addeden Roma zihniyetinin bir nişanesi olarak kalan bu hükmün tâdili hakkındaki ceryan-ı efkâr tâbiyet kanunlarına da tesir icra etmiştir. Minelcümle Salvador Kanun-u Esasisi bir ecnebiye varan yerli kadının tâbiyeti değişmeyeceğini tasrih ettiği gibi 22/09/1922 tarihli Şimâli Amerika Dâvel-i Müttehidesi Kanunu da bu hükmü iki taraflı olarak kabul etmiştir. Tâbiyet Kanununu yenileştirdiğimiz sırada hukukî ve içtimâî bir tekâmülün ifadesi olarak bu nazariyeyi ihmal edemezdik. Bu meseleyi bir taraflı olarak halleden kanunların eserini takip ederek ecnebilerle evlenen Türk kadınlarının Türk kalacaklarını 14. maddenin ikinci fıkrasında tasrih ettik.*” ifadesine yer verilmiştir. Bkz. Bilge, Özge; **Evlenme Yoluyla Türk Vatandaşlığının Kazanılması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 167.

¹⁰ Ata Sakmar, “Kadınla Erkek Arasındaki Hukukî Eşitlik İlkesi ve Vatandaşlık Hukuku”, **İÜHFİM**, Y. 1978, C. 44, S. 1-4, s. 124.

¹¹ RG.22.02.1964-11638.

¹² Erdem, B. Bahadır: “4866 Sayılı Kanunla Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinde Yapılan Değişikliğe Göre Türk Vatandaşlığının Evlilik Yolu İle Kazanılması” (4866 Sayılı Kanun), **Mhb**, Yıl. 23, 2003, S. 339-361, s. 341 vd.

olsa dahi doğum yoluyla Türk vatandaşlığını kazanamamaktaydı. Annenin yabancı, babanın Türk olması durumundaysa bir problem bulunmamaktaydı. Zira bu durumda babadan dolayı Türk vatandaşlığı doğumla doğrudan kazanılmış olacaktı. Kadın erkek eşitliğine aykırı bu hüküm 1981 yılında değiştirilmiş ve evlilik birliği içerisinde Türk anadan ya da Türk babadan doğan çocukların kan esasına göre doğrudan Türk vatandaşlığını kazanacağı düzenlenmiştir. Bu düzenleme mevcut Türk vatandaşlık hukuku sistemimizde de muhafaza edilmektedir.

eTVK döneminde kadın erkek eşitliğine aykırılık teşkil eden en önemli düzenleme evlenme yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılmasına ilişkin hükümde yer almaktaydı. eTVK’da evlenme yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılması iki şekilde mümkün olmaktadır¹³. İlki kanun yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılması yolu olup bu durumda herhangi bir yetkili makamın kararına gerek bulunmamaktadır¹⁴. İkinci yol ise belli koşulların sağlanması halinde Türk vatandaşlığı istisnai yoldan kazanılabilmektedir.

eTVK kanun yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılmasını 5. maddede düzenlemiştir. Bu düzenleme kapsamında; *“Bir Türkle evlenen yabancı kadın Türk vatandaşlığına geçmek istediğini 42 nci maddede gösterilen şekilde bildirdiği veya vatansız bulunduğu veyahut evlenmekle eski vatandaşlığını kaybettiği takdirde Türk vatandaşlığını kendiliğinden kazanır. Evlenmenin butlanına karar verilmesi halinde akitte hüsnüniyetli olan kadın Türk vatandaşlığını muhafaza eder. Butlanına karar verilmiş evlenmeden olan çocuklar, ana veya babaları hüsnüniyetli olmasalar dahi Türk vatandaşlığını muhafaza ederler”*. Bu hüküm kapsamında Türk vatandaşı erkekle evlenen yabancı kadın Türk vatandaşı olma konusunda isteğini bildirmekle¹⁵ başkaca bir koşul aranmaksızın doğrudan Türk vatandaşı olmaktadır. Buna göre evlilik aile birliği kurmak yerine sırf vatandaşlık kazanmak amacıyla yapıldığı takdirde dahi yabancı kadın Türk vatandaşı olabilmektedir. Kanunda bu amaçla yapılan evliliklere ilişkin özel bir düzenleme yer almamaktaydı¹⁶.

2003 yılında ilgili hüküm değiştirilerek kadın erkek eşitliğine aykırı bu durum giderilmiştir¹⁷. Değişiklikten sonra eTVK’nın 5. Maddesi şu şekilde düzenlenmiştir; *“Bir Türk vatandaşı ile*

¹³ Nomer, Ergin, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 2015 İstanbul, s. 96.

¹⁴ Çelik, Fatma Elif: “Evlenme Yolu İle Türk Vatandaşı Olma Taleplerinden Doğan Uyuşmazlıklara İlişkin Yargılamalarda Milli Güvenlik Ve Kamu Düzeni Kıstası”, **Taad**, Yıl, 13, S. 49, s. 389-424, s. 394 vd.

¹⁵ eTVK m. 42 kapsamında, *“evlenme, evlendirmeye yetkili Türk makamlar önünde yapıldığı takdirde, evlenme sırasında o makama; evlenme, evlendirmeye yetkili yabancı makamlar önünde yapıldığı takdirde evlenmeyi tescil ile görevli Türk makamlarına, evlenme akdinden başlayarak bir aylık süre içinde, yazılı olarak yapılacağı”* hüküm altına alınmıştır.

¹⁶ Doğan Vahit, “Vatandaşlık Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun Tasarısı Çerçevesine İlişkin Kanun Tasarısı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **GÜHFD**, 1999, C.III, S.1-2, s.7 .

¹⁷ Erdem, B. Bahadır, “4866 Sayılı Kanunla Türk Vatandaşlık Kanunu’nun 5. maddesinde Yapılan Değişikliğe Göre Türk Vatandaşlığının Evlilik Yolu İle Kazanılması”, **Mhb**, Yıl. 23, 2003, S. 339-361.

evlenme, kendiliğinden Türk vatandaşlığını bahşetmez. Ancak, bir Türk vatandaşı ile evlenme nedeniyle Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen yabancılar, en az üç yıldan beri evli olmaları, fiilen birlikte yaşamaları ve evliliğin devamı kaydıyla, yurt içinde en büyük mülkî idare amirliklerine, yurt dışında ise Türk konsolosluklarına yazılı olarak başvuruda bulunabilirler. Başvuru üzerine İçişleri Bakanlığınca yapılacak inceleme ve soruşturma sonucunda, aranan şartları taşıdıkları anlaşılan kişiler, bu durumun tespitine ilişkin karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanırlar. Ancak, bir Türk vatandaşı ile evlenen yabancı, evlenmekle eski vatandaşlığını kaybediyorsa Türk vatandaşlığını kendiliğinden kazanır”. Bu düzenleme kapsamında evlenme yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılması kadın erkek eş açısından eşit şartlara tabii tutulmuştur¹⁸. Yabancı kadının Türk vatandaşlığını doğrudan kazanacağına ilişkin düzenlemeden vazgeçilmiş ve evlenme yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılması yetkili makam kararıyla vatandaşlığın kazanılması yollarından biri olarak düzenlenmiştir. Üç yıldan beri olma şartının aranmasıyla vatandaşlık kazanmak için sahte evlilikler yapılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır¹⁹.

Evlenme yoluyla vatandaşlığın kazanılması eTVK kapsamında istisnai yoldan da mümkün olmaktadır. eTVK'nın 7. maddesi kapsamında; “Aşağıdaki hallerde 6 ncı maddenin (b) ve (c) bentlerindeki şartlar aranmaksızın yabancılar, istekleri üzerine, İçişleri Bakanlığı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu kararıyla Türk vatandaşlığına alınabilirler. ... b) Bir Türk vatandaşı ile evli olanlarla, bunların reşit çocukları...” Buna göre kadın erkek eş ayrımı yapılmaksızın evlenme yoluyla vatandaşlığı kazanmak isteyen eşten 5 yıl ikamet etme ve Türkiye'ye yerleşme niyetini davranışlarıyla teyit etme koşulu aranmamaktaydı. İlgili hüküm kapsamında bu iki koşul dışında kalan diğer koşulların ise sağlanmış olması gerekmektedir²⁰.

III.SONUÇ

Türk vatandaşlık hukukunda kadın ve erkek arasında ayrımcılık yapan düzenlemeler 5901 sayılı 2009 yılında yürürlüğe giren TVK dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. İlgili Kanunda ise kadın erkek eşitliğine aykırı bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu düzenlemeye gelene kadar incelediğimiz pek çok kanunda özellikle evlenme yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılması ve kaybedilmesinde kadın ve erkek arasında ayırım yapma yolu tercih edilmiştir. Zaman içerisinde evlenmenin vatandaşlığa doğrudan tesir etmemesi gerektiğine ilişkin uluslararası hukukta kabul

¹⁸ Erten, Rifat, Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı'nın Türk Vatandaşlığının Kazanılmasına İlişkin Hükümleri Hakkında Değerlendirmeler, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:66, Sayı: 4, Güz 2008, s. 36-61, s. 39.

¹⁹ Akşahin Polat, Sibel, “Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Evlilik Yoluyla Vatandaşlığın Kazanılması”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 2, 2019, s. 184-200, s. 185.

²⁰ Erdem, B. Bahadır, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 158 vd.

edilen düzenlemeler Türk hukuku açısından da göz önüne alınmış ve vatandaşlığın kazanılmasında ve kaybedilmesinde cinsiyete dayalı hükümler ilga edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akşahin Polat, Sibel, “Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta Evlilik Yoluyla Vatandaşlığın Kazanılması”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 2, 2019, s. 184-200.

Ata Sakmar, “Kadınla Erkek Arasındaki Hukuki Eşitlik İlkesi ve Vatandaşlık Hukuku”, **İÜHFMD**, Y. 1978, C. 44, S. 1-4.

Bilge, Özge; **Evlenme Yoluyla Türk Vatandaşlığının Kazanılması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2020.

Çelik, Fatma Elif, “Evlenme Yolu İle Türk Vatandaşı Olma Taleplerinden Doğan Uyuşmazlıklara İlişkin Yargılamalarda Milli Güvenlik Ve Kamu Düzeni Kıstası”, **Taad**, Yıl, 13, S. 49, s. 389-424.

Doğan Vahit, “Vatandaşlık Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun Tasarısı Çerçevesine İlişkin Kanun Tasarısı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **Gühfd**, 1999, C.II, S.1-2.

Erdem, B. Bahadır, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 3. Baskı, İstanbul 2013.

Erdem, B. Bahadır: “4866 Sayılı Kanunla Türk Vatandaşlık Kanunu’nun 5. maddesinde Yapılan Değişikliğe Göre Türk Vatandaşlığının Evlilik Yolu İle Kazanılması” (4866 Sayılı Kanun), **Mhb**, Yıl. 23, 2003, s. 339-361.

Erten, Rıfat, Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı’nın Türk Vatandaşlığının Kazanılmasına İlişkin Hükümleri Hakkında Değerlendirmeler, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:66, Sayı: 4, Güz 2008, s. 36-61

Ganiyeva Salimya, ‘Evlenme Yoluyla Vatandaşlığın Kazanılmasında Öngörülen Şartların Türk Vatandaşı Eşite Aranmasının Değerlendirilmesi’, **SÜHFD**, C. 31, S. 4, 2023, s. 1537-1560.

Gülnihal Bozkurt, “Review of the Ottoman Legal System”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 1990, C. 3, S. 3.

Gülören Tekinalp, “Tâbiyetin Genel İlkeleri ve 1964 Tarihli Türk Vatandaşlık Kanunu”, **İÜHFD**, 1973, C. 23, S. 1-4.

Nomer, Ergin, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, 21. Baskı, İstanbul 2015.

KADINA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ORTADAN KALDIRILMASI HAKKINDA SÖZLEŞME (CEDAW) KAPSAMINDA KADININ FIRSAT EŞİTLİĞİ

Prof. Dr. Necla ÖZTÜRK¹, Arş. Gör. Dr. Döndü KUŞCU²

¹ Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk ABD,

ozturknecla@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-1259-980X

² Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk ABD,

Kuscudondu1@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-9619-6540

ÖZET

Birleşmiş Milletler tarafından 1 Mart 1980 tarihinde “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Hakkında Sözleşme (*Committee on the Elimination of Discrimination Against Women-CEDAW*)” imzaya açılmıştır. 1981 yılında yirmi ülkenin onaylamasıyla yürürlüğe giren Sözleşmeye Türkiye, 1986 yılında taraf olmuştur. Kadının sadece kadın olmasından dolayı cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldığını belirten bu Sözleşme, bu konuda uluslararası alanda ilk belge olması açısından önem arz etmektedir. CEDAW ile cinsiyet ve toplumsal cinsiyet bağlamında kadına karşı uygulanan her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla Sözleşmenin 1. maddesinde “kadına karşı ayrımcılık” ifadesinden ne anlaşılacağı düzenleme altına alınmıştır. İlgili hükme göre; “*İşbu Sözleşmeye göre “Kadınlara karşı ayırım” deyimi kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir*”.

Sözleşme kapsamında kadına haklar tanınmasına ilişkin hükümlerin tek başına yeterli olmadığı belirtilmiş ve 2. madde kapsamında kadınlarla erkeklerin eşitliğini sağlaması, ayrımcılığı yasaklaması ve kadınları ayrımcılığa karşı koruması konusunda taraf devletlerin sorumlu olduğu düzenlenmiştir. Bu çalışmanın amacı öncelikle CEDAW kapsamında kadına karşı ayrımcılığa ilişkin hükümleri incelemek ve Türkiye tarafından Sözleşmeye koyulan çekinceler göz önüne alınarak Sözleşme'nin Türk hukukunda yansımalarına değinmektir.

Anahtar Kelimeler: CEDAW, Kadına Karşı Ayrımcılık, Toplumsal Cinsiyet.

EQUAL OPPORTUNITIES FOR WOMEN WITHIN THE SCOPE OF THE CONVENTION ON THE ELIMINATING ALL FORMS OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN (CEDAW)

ABSTRACT

The “Committee on the Elimination of Discrimination Against Women-CEDAW” was opened for signature by the United Nations on March 1, 1980. Turkey became a party to the Convention, which entered into force in 1981 with the ratification of twenty countries. This Convention, which states that women are subject to gender discrimination simply because they are women, is important in terms of being the first international document on this subject. The aim of *CEDAW* is to eliminate all forms of discrimination against women in the context of sex and gender. For this purpose, the meaning of the expression “discrimination against women” is regulated in Article 1 of the Convention. According to the relevant provision; “According to this Convention, the term “discrimination against women” shall mean any distinction, deprivation or restriction made on the basis of sex which prevents or nullifies the recognition, enjoyment and exercise of human rights and fundamental freedoms of women in the political, economic, social, cultural, civil and other fields, regardless of their marital status and on the basis of equality between women and men, or which aims to do so.”

It has been stated that the provisions regarding the recognition of rights to women within the scope of the Convention are not sufficient on their own and it has been regulated that the party states are responsible for ensuring equality between women and men, prohibiting discrimination and protecting women against discrimination within the scope of Article 2. The aim of this study is primarily to examine the provisions regarding discrimination against women within the scope of *CEDAW* and to touch upon the reflections of the Convention in Turkish law, taking into account the reservations made to the Convention by Turkey.

Keywords: *CEDAW*, Discrimination Against Women, Gender.

I.GİRİŞ

1960’lardan sonra hazırlanan insan haklarına ilişkin pek çok metinde kadın haklarına ilişkin özel bir düzenlemenin olmaması bu konuda özel bir düzenleme yapma ihtiyacını doğurmuş ve bu amaçla Birleşmiş Milletler (BM) tarafından çalışmalar başlamıştır. Bu amaçla Birleşmiş Milletler Kadın Çalışmaları Komisyonu (*Commission for the Status of Women-CSW*) tarafından “Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Bildirge taslağı” BM Genel Kuruluna sunulmuş ve bu Bildirge 7 Kasım 1967 yılında kabul edilmiştir¹. Bildirge bağlayıcı nitelikte olmadığından uygulamada başarı elde edilememiş² ve CDW tarafından bağlayıcı olan ve uygulanması için denetim mekanizması bulunan bir sözleşme hazırlanması gündeme gelmiştir. 1972 yılında üye devletlerden öneriler sunulması istenmiş ve 1974 yılında bu önerileri de göz önüne alarak yeni bir sözleşme hazırlamak için bir grup oluşturulmuştur. 1977 yılında sözleşmenin bir taslağı BM Genel Kuruluna sunuldu ve 1977-1979 yıllarında kırk beş kez toplanan üç çalışma grubu daha kurulmuş oldu. 1979 yılında BM Genel Kurulu tarafından son taslak kabul edilmiş, imza ve onaya açılmış ve 1981 yılında “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Hakkında Sözleşme” (*Convention on the Elimination of Discrimination Against Women - CEDAW*)³ yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise bu Sözleşmeye taraf devletler arasındadır⁴.

CEDAW kadın haklarının dünya genelinde her kadına birey olarak tanınması gerektiği genel ilkesine dayanmaktadır. Genel ilkelerini ve kurallarını “Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi”ne dayandıran CEDAW, bunu giriş kısmında belirtmiştir⁵ Devletler sözleşmeye taraf olmakla

¹ Meghan Campbell, **Women, Poverty, Equality The Role of CEDAW**, Oxford and Portland, Oregon , 2018, s. 34 vd.

² Bildirge kadına karşı ayrımcılığın önlenmesini sağlamak amacıyla belli alanları konu edinmişti. Bu bağlamda bildirge şunları içermekteydi; “*yasalar ve geleneklerde ayrımcılığın ortadan kaldırılması, ulusal anayasalarda eşitliğin güvence altına alınması, önyargı ve örf ve adet uygulamalarının ortadan kaldırılması, oy kullanma hakkı, kamu görevinde bulunma hakkı, uyruk, aile hayatı, ceza kanunlarında ayrımcılığın kaldırılması, insan ticareti ve sömürücü fuhuş, eğitim ve istihdam*”.

³ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women New York, 18 December 1979: Bkz.: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women> (ET: 10.12.2024). Taraf devletler için bkz.: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/sigop.htm> (ET: 10.12.2023).

⁴ Türkiye, “Sözleşme’nin onaylanmasını 11.06.1985 tarihli 3232 sayılı Kanun ile uygun bulmuştur. 24.07.1985 tarihli ve 85/9722 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylamış ve 14.10.1985 tarih ve 18898 sayılı Resmi Gazetede Türkçe çeviriyle beraber yayımlanmıştır. Onay belgesi 20.12.1985 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine verilmiştir. Sözleşme’nin 27. maddesinin 2. fıkrası uyarınca katılma belgesinin verilmesinden 30 gün sonra”, 19.01.1986 tarihinde uluslararası hukuk bakımından da Türkiye’nin taraf olması gerçekleşmiştir.

⁵ CEDAW giriş kısmında bu durum şu şekilde belirtilmiştir; “*Birleşmiş Milletler Yasasının temel insan haklarına, insan itibar ve kıymetine ve erkeklerle kadınların eşit haklara sahip olmaları gerektiğine inancı*

kadınların insan haklarına aykırı şekilde ayrımcılığa maruz kalmasını engellemeye çalışır ve bu amaçla yasal düzenlemeler yapmayı taahhüt ederler. Çalışma kapsamında CEDAW’da kadına tanınan fırsat eşitliğine ilişkin düzenlemeler ele alınacaktır.

II. CEDAW KAPSAMINDA KADININ FIRSAT EŞİTLİĞİNİN SAĞLANMASI

A. Kadına Karşı Ayrımcılık

CEDAW kapsamında kadına karşı ayrımcılık kavramından ne anlaşılması gerektiği 1. maddede düzenleme altına alınmıştır. Buna göre; *“kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı*

tekrar teyid ettiğini kaydederek, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin, insanlara karşı ayrımcılığın kabul edilemezliği prensibini teyid ettiğini ve tüm insanların özgür doğduğunu ve eşit itibar ve haklara sahip olduklarını ve bu Beynamede böylece öne sürülen tüm haklar ve hürriyetlerin cinsiyete dayalı olanlar dahil hiçbir ayrıma tabi kılınmaksızın herkes tarafından kullanılabileceğini beyan ettiğini kaydederek, İnsan Hakları Sözleşmelerine Taraf Devletlerin, kadınlar ile erkeklerin tüm ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi haklardan eşit olarak yararlanmalarını temin mükellefiyeti bulunduğunu kaydederek, Birleşmiş Milletler ve ona bağlı ihtisas kuruluşları nezaretinde kabul edilmiş ve erkeklerle kadınların eşitliğini sağlamaya çalışan uluslararası sözleşmeleri göz önünde tutarak; Ayrıca Birleşmiş Milletler ve ona bağlı ihtisas teşekküllerinin kabul ettiği erkek ve kadınların haklarının eşitliğini sağlamayı amaçlayan kararları, beyanları ve tavsiyeleri de dikkate alarak; Ancak, bu çeşitli belgelere rağmen kadınlara karşı ayrımcılığın hala devam etmekte olduğundan endişe duyarak, Kadınlara karşı ayrımcılığın, hak eşitliği ve insan şeref ve haysiyetine saygı ilkelerini ihlal ettiğini, kadınların erkeklerle eşit olarak ülkelerin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatlarına katılmalarını engellediğini, toplumun ve ailenin refahının artmasına engel teşkil ettiğini ve kadınların ülkeleri ve insanlık hizmetinde kullanabilecekleri olanaklarını geliştirmelerini zorlaştıracağını kaydederek, Yoksulluk hallerinde kadınların yiyecek, sağlık, eğitim, öğretim ve iş bulma ve sair ihtiyaçlarının karşılanması bakımından en az imkana sahip olduklarından endişe duyarak, Hakkaniyet ve adalete dayalı yeni uluslararası ekonomik düzenin kurulmasının, kadınlarla erkekler arasındaki eşitliği sağlamak için önemli bir aşama teşkil edeceğine inanarak; Apartheid’in, ırkçılığın her şeklinin, ırk ayırımının, sömürgeciliğin, yeni sömürgeciliğin, saldırganlığın, yabancı devlet işgal ve hakimiyetinin ve ülkelerin iç işlerine müdahale etmenin ortadan kaldırılmasının, erkekler ile kadınların eşit haklardan yararlanmaları için gerekli olduğunu önemle belirterek; Uluslararası barış ve güvenliğin güçlendirilmesinin, uluslararası gerilimin azaltılmasının, sosyal ve ekonomik sistemlerine bakılmaksızın bütün ülkeler arasında karşılıklı işbirliğinin, genel ve tam silahsızlanmanın ve özellikle sıkı ve etkili bir uluslararası denetim altında nükleer silahsızlanmanın, ülkeler arasındaki ilişkilerde, adalet, eşitlik ve karşılıklı menfaat ilkelerinin teyidinin ve yabancı ve sömürge yönetimi veya yabancı işgali altında bulunan yerlerdeki halkların kendi kaderlerini tayin ve bağımsızlık elde etme hakları kadar ulusal hükümler ve toprak bütünlüklerine saygının gerçekleşmesinin, sosyal gelişme ve kalkınmaya ve bunun bir sonucu olarak da, erkeklerle kadınlar arasında tam bir eşitliğin elde edilmesini katkıda bulunacağını teyid ederek, Bir ülkenin tam ve eksiksiz kalkınmasının, dünyada refahın ve barışın elde edilmesinin, kadınların erkeklerle eşit şartlarda her alanda azami katkılarının gerektirdiğine inanarak, Kadınların ailenin refahına ve toplumun kalkınmasına yaptıkları büyük katkının henüz tam olarak algılanmadığını, analığın sosyal önemi ve ana ve babanın aile içinde ve çocukların büyütülmesindeki rollerini göz önünde bulundurarak ve kadınların nesillerin üremesindeki önemli rolünün aile içinde ayrıma neden olmaması gerektiğini, nitekim çocukların yetiştirilmelerinin kadın ve erkek ile toplumun tamamının sorumluluk paylaşmalarını gerektirdiğini vakıf olarak, Erkeklerle kadınlar arasında tam bir eşitliğin gerçekleşmesi için kadınlar ile erkeklerin toplumdaki geleneksel rollerinde bir değişiklik ihtiyacı bulunduğunu vakıf olarak, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Beyannamesinde yer alan ilkeleri uygulamaya ve bu maksatla bu nevi ayrımcılığın her şekli ve tezahürünün ortadan kaldırılması için gerekli tedbirleri almaya kararlı olarak” Sözleşme kapsamında yer alan hükümlerde anlaşmışlardır.

olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama” kadına karşı ayrımcılık olarak nitelendirilecektir. Sözleşme kapsamında düzenlenen ayrımcılık yapmama kadın cinsiyetine karşı yapılan ayrımcılığı vurgular şekilde düzenlenmiştir⁶. Bunun yanında ayrımcılık yapmamanın asıl sonucu gerçek eşitliğin sağlanmasıyla mümkün olacaktır. Gerçek eşitlik ise eşitliğin sadece kamuya ait alanlarda değil, özel yaşamda aile ve evlilik ilişkilerinde sağlanmasıyla mümkün olacaktır.

B. Taraf Devletlerin Yükümlülükleri

Devletler CEDAW’a taraf olmakla gecikmesizin kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin bazı sorumlulukları yerine getirme borcu altına gireceklerdir. Buna göre CEDAW’ın ikinci maddesinde kadın erkek eşitliğini sağlanmasına yönelik gerek anayasal gerek diğer yasal düzenlemeler gözden geçirilmeli ve bu konuda hüküm tesis edilmelidir. Kadına karşı ayrımcılığın engellenmesine yönelik yasal düzenlemelere aykırı davranılması durumunda uygulanacak yaptırım ve kadınların ayrımcılığa uğraması halinde başvuracağı çeşitli etkili başvuru yolları da kabul edilmelidir⁷. 3. Madde kapsamında ise insan hakları bağlamında erkeklerde eşit haklardan yararlanmak için özellikle sosyal, politik, ekonomik ve kültürel alanlara ilişkin yasal düzenlemeler yapılacaktır⁸.

CEDAW 4. Maddesi kapsamında kadın erkek eşitliğinin olgusal anlamda sağlanabilmesi için geçici önlemler ve tedbirler alınabilecektir⁹. Bunun yanında toplumsal kalıpların değiştirilmesi,

⁶ Emine Gülselcen Kafkasyalı, Cedaw’dan İstanbul Sözleşmesine Kadın Hakları Ve Türk İç Hukukuna Etkileri, **Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 9 Sayı: 1, s. 157.

⁷ 2. maddede bu yükümlülükler dışında devletlere şu ödevleri yüklemiştir: “*Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayırımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldırıcı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler: a) Kadın ile erkek eşitliği ilkesini kendi ulusal anayasalarına ve diğer ilgili yasalara, henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalar ile ve diğer uygun yollarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı, b) Kadınlara karşı her türlü ayırımı yasaklayan ve gerekli yerlerde müeyyideler de ihtiva eden yasal ve diğer uygun önlemleri kabul etmeyi, c) Kadın haklarının erkeklerle eşit olarak yasal himayesini tesis etmeyi ve yetkili ulusal mahkemeler ve diğer kamu kuruluşları aracılığıyla kadınların her türlü ayırımı karşı etkin himayesini sağlamayı, d) Kadınlara karşı herhangi bir ayırımcı hareket yapılmasından veya uygulanmasından kaçınmayı ve kamu yetkilileri ile kuruluşlarının bu yükümlülüğe uyumlu olarak hareket etmelerini sağlamayı, e) Herhangi bir kişi, kuruluş veya teşebbüsün kadınlara karşı ayırım yapmasını önlemek için bütün uygun önlemleri almayı, f) Kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları, tadil veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı, g) Kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden bütün ulusal cezai hükümleri ilga etmeyi”.*

⁸ Colin Harvey, “Time for Reform? Refugees, Asylum-seekers, and Protection Under International Human Rights Law” **Refugee Survey Quarterly**, 2015, 34, s. 53.

⁹ İlgili hükme göre; “1. Kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için taraf devletlerce alınacak geçici ve özel önlemler, iş bu sözleşmede belirtilen cinsten bir ayırım olarak mütalâa edilmeyecek ve hiçbir şekilde eşitsizlik veya farklı standartların muhafazası sonucunu doğurmayacaktır. Fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman bu tedbirlere son verilecektir. 2. Anneliğin himayesi maksadıyla işbu Sözleşmede belirtilenler dâhil, Taraf Devletlerce alınacak özel önlemler, ayırımcı olarak nitelendirilmeyecektir”.

geleneksel olarak ailede kadına düşen rolün kadın - erkek eşit şekilde dağıtılması yine CEDAW'ın 5. Maddesi kapsamında taraf devletlere düşen görevler arasındadır¹⁰.

C. CEDAW Kapsamında Kadına Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Gereken Hususlar

CEDAW bazı alanlarda kadına karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını, bu anlamda kadınların erkekler ile eşit şekilde muamele görmesini düzenlemiştir. Bu bağlamda, 7. madde kapsamında siyaset ve kamusal alanda¹¹, 8. madde kapsamında uluslararası düzeyde ülkeyi temsil anlamında¹², 9. madde kapsamında vatandaşlığın kazanılması durumunda¹³, 10. madde kapsamında eğitim, meslek ve sanata yönlendirme alanlarında¹⁴, 11. madde kapsamında çalışma yaşamında¹⁵, 12. madde kapsamında aile planlaması ve sağlık hizmetinden yararlanma

¹⁰ CEDAW'ın 5. maddesi şu şekildedir: “*Taraf Devletler aşağıdaki bütün uygun önlemleri alacaklardır: a- Her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı önyargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek, b- Anneliğin sosyal bir görev olarak anlaşılmasını ve çocukların yetiştirilmesi ve gelişiminde kadın ve erkeğin ortak sorumluluğunun tanınmasını öngören ve her halükarda çocukların menfaatlerini her şeyden önce gözeten anlayışa dayanan bir aile eğitimini sağlamak*”.

¹¹ “*Taraf Devletler, ülkenin politika ve kamu hayatında, kadınlara karşı ayırımı önlemek için tüm tedbirleri alacaklar ve özellikle kadınlara erkeklerle eşit şartlarla aşağıdaki hakları sağlayacaklardır: a- Bütün seçimlerde ve halka oylamalarında oy kullanmak ve halka tarafından seçilen organlara seçilebilmek, b- Hükümet politikasının hazırlanmasına ve uygulanmasına katılmak, kamu görevinde bulunabilmek ve hükümetin her kademesinde kamu görevleri ifa etmek, c- Ülkenin kamu ve politik hayatı ile ilgili hükümet dışı kuruluşlara ve derneklere iştirak etmek*”.

¹² “*Taraf Devletler, kadınlara, erkeklerle eşit şartlarda ve hiçbir ayırım gözetmeksizin, hükümetlerini uluslararası düzeyde temsil etmek ve uluslararası kuruluşların faaliyetlerine katılmak fırsatını sağlamak için gerekli bütün tedbirleri alacaklardır*”.

¹³ “*1. Taraf Devletler, tabiiyetin kazanılmasında, değiştirilmesinde veya muhafazasında kadınlara erkekler ile eşit haklar tanıyacaklar ve özellikle bir yabancıyla evlenmenin veya evlilik sırasında kocanın tabiiyetini değiştirmesinin, kadının da otomatik olarak tabiiyet değiştirmesine, tabiiyetsiz kalmasına veya kocanın tabiiyetini zorla almasına yol açmasını temin edeceklerdir. 2. Taraf Devletler, çocukların tabiiyeti konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar sağlayacaklardır*”.

¹⁴ “*Taraf Devletler, özellikle aşağıdaki konularda kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayırımı önleyen bütün uygun tedbirleri alacaklardır: a- Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kursal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit mesleki eğitimde eşit şartların sağlanması, b- Kadınların erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınavlara katılmaları, aynı seviyedeki niteliklere sahip eğitim görevlilerine, okul bina ve malzemesine sahip olmaları, c- Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinde ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için eğitim birliğinin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim ve metodlarının bu amaca göre düzenlenmesi, d- Burs ve diğer eğitimin yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması, e- Özellikle kadın ve erkekler arasında mevcut eğitim açığını en kısa zamanda kapatmaya yönelik yetişkin ve görevsel okuma-yazma öğretim programları dahil, sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için erkeklerle eşit fırsatların verilmesi, f- Kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarının düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi, g- Spor ve beden eğitimi faaliyetlerine faal olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatların tanınması, h- Kadınların ailelerin sağlık ve refahını sağlamaya yardım edecek, aile planlaması bilgisi dahil özel eğitici bilgiyi temin etmeleri*”.

¹⁵ “*1. Taraf Devletler, istihdam alanında kadınlara karşı ayırımı önlemek ve kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eşit haklar sağlamak için özellikle aşağıda belirtilen konularda bütün uygun önlemleri*

alanlarında¹⁶, 13. madde kapsamında ekonomik, sosyal ve kültürel alanda¹⁷, 15. madde kapsamında yasalar nezdinde¹⁸ ve 16. madde kapsamında evlilik ve aile ilişkilerinde¹⁹ kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin özel hükümler yer almaktadır. Bunların yanında CEDAW 6. madde kapsamında²⁰ kadınların öznesi olduğu fuhuş ticaretinin

alacaklardır: a- Bütün insanların vazgeçilmez hakkı olan çalışma hakkı, b- İstihdam konularında eşit seçim kstasları uygulanması da dahil, erkeklerle eşit istihdam imkanlarına sahip olma hakkı, c- Serbest olarak meslek ve iş seçme hakkı, terfi, iş güvenliği, hizmetin tüm şartları ve avantajlarından faydalanma hakkı, çiraklık, ileri mesleki eğitim ve bilgi yenileme eğitimi dahil mesleki eğitim ve mükerrer eğitim görme hakkı, d- Sosyal yardımlar dahil eşit ücret hakkı, eşdeğerdeki işte eşit muamele ve işin cinsinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı, e- Ücretli izinle birlikte, özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, sakatlık ve yaşlılık ve diğer çalışmama hallerinde sosyal güvenlik hakkı, f- Emniyetli şartlar içinde çalışma hakkı ve sağlığın ve bu meyanda doğurganlığın korunması hakkı. 2. Evlilik ve analık sebebiyle kadınlara karşı ayırımı önlemek ve etkin çalışma hakkını sağlamak amacıyla, taraf devletler uygun önlemleri alacaklardır. a- Hamilelik ve analık izni sebebiyle veya evliliğe bağlı olarak işten çıkarma ayırımını yasaklamak, bu ayırımı yapanları cezalandırmak, b- Önceki iş, kıdem ve sosyal haklar kaybedilmeksizin, ücretli olarak analık izni veya benzeri sosyal içerikli tazminatlar vermek, c- Özellikle çocuk bakımevleri ağının tesisi ve geliştirilmesi yoluyla anne ve babanın aile yükümlülüklerini, görev sorumlulukları ve kamu hayatına katılma ile birleştirmeyi mümkün kılan destekleyici sosyal hizmetlerin sağlanmasını teşvik etmek, d- Hamilelik süresince zararlı olduğu kanıtlanan işlerde kadınlara özel koruma sağlamak, 3. Bu maddede yer alan konulara ilişkin koruyucu yasalar bilimsel ve teknik bilgi ışığı altında devrevi olarak yeniden gözden geçirilecek ve gerekirse tadil, ilga veya temdid edilecektir”.

¹⁶ “1. Taraf Devletler, aile planlaması dahil sağlık bakım hizmetlerinden kadın ve erkeğin eşit olarak yararlanması için, sağlık bakımında kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran bütün önlemleri alacaklardır. 2. Bu maddenin 1. paragrafında öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla taraf devletler kadına hamilelik, lohusalık ve doğum sonrası dönemde gerekli hizmetleri sağlayacaklar, hamilelik ve emzirme sırasında yeterli beslenme ile birlikte, gerektiğinde bedava hizmet vereceklerdir”.

¹⁷ “Taraf Devletler, kadınlara karşı ekonomik ve sosyal hayatın diğer dallarında erkeklerle kadınların eşit olarak haklardan yararlanabilmelerini sağlayarak kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi için gerekli tedbirleri ve özellikle aşağıdaki tedbirleri alacaklardır: a- Aile zammı hakkı, b- Banka kredisi, ipotek ve diğer mali krediler elde etme hakları, c- Eğlence, spor ve kültürel hayatın tüm yönlerine katılma hakları”.

¹⁸ “1. Taraf Devletler, kadınlara, kanun önünde erkeklerle eşit haklar tanıyacaklardır. 2. Taraf Devletler, medeni haklar bakımından kadınlara erkeklerinkine benzer hukuki ehliyet ve bu ehliyeti kullanmak için eşit fırsatlar tanıyacaklardır. Özellikle, kadınlara akit yapmada ve mülk idaresinde eşit haklar verecekler ve mahkemelerde davaların her safhasında eşit muamele edeceklerdir. 3. Taraf Devletler, kadınların hukuki ehliyetlerini kısıtlamaya yönelik hukuki sonuç doğuran her çeşit sözleşmenin vs. özel muamelelerin tamamının geçersiz olduğunu kabul ederler. 4. Taraf Devletler, kadın ve erkeğe hukuki olarak ikametgâh seçme ve nakletmede eşit yasal hak tanıyacaklardır”.

¹⁹ “1. Taraf Devletler, kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayırımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır: a- Evlenmede erkeklerle eşit hak, b- Özgür olarak eş seçme ve serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı, c- Evlilik süresince ve evliliğin son bulmasında aynı hak ve sorumluluklar, d- Medeni durumlarına bakılmaksızın, çocuklarla ilgili konularda ana ve babanın eşit hak ve sorumlulukları tanınacak, ancak her durumda çocukların menfaatleri en ön planda gözetilecektir. e- Çocuk sayısına ve çocukların ne zaman dünyaya geleceklerine serbestçe ve sorumlulukla karar vermede ve bu hakları kullanabilmeleri için bilgi, eğitim ve diğer vasıtalardan yararlanmada eşit haklar, f- Her durumda çocukların çıkarı en üst düzeyde tutularak ulusal yasalarda mevcut veli, vasi, kayyum olma ve evlat edinme veya benzeri müesseselerde eşit hak ve sorumluluklar, g- Aile adı, meslek ve iş seçimi dahil karı ve koca için eşit kişisel haklar, h- Ücret karşılığı olmaksızın veya bir bedel mukabilinde malın mülkiyeti, iktisabı, işletmesi, idaresi, yararlanılması ve elden çıkarılmasında eşlere de eşit haklar, 2. Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesinin hiçbir kanuni etkisi olmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için yasama dahil gerekli tüm önlemler alınacaktır”.

²⁰ İlgili hüküm; “Taraf Devletler, kadın ticareti ve fahişeliğin istismarının her şekliyle önlenmesi için yasama dahil gerekli bütün önlemleri alacaklardır” şeklindedir.

engellenmesi ve ortadan kaldırılmasına ilişkin özel hükmün yanında 14. madde²¹ kapsamında kırsal kesimde yaşayan kadınların özellik arz eden durumları göz önüne alınmış buna ilişkin hüküm tesis edilmiştir.

III. CEDAW DENETİM MEKANİZMASI

CEDAW'ın 17. maddesine göre kurulan “Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi”²² asli göre olarak Sözleşme kapsamında yaşanan gelişmeleri gözlemlemekle görevliydi. 1999 yılında yayınlanan CEDAW'a ek ihtiyari protokol²³ ile birlikte Komite bir denetim mekanizması halini almıştır²⁴. Komitenin görevleri; taraf devletlerin dört yılda bir sundukları ülke raporlarını incelemek, Sözleşme kapsamında düzenlenen konular hakkında genel tavsiyeler oluşturmak ve taraf devletlerin kadın erkek eşitliğini sağlaması için yol gösterici olmaktır²⁵.

CEDAW'a taraf olan devletler taraf olmalarından itibaren bir yıl içerisinde ve devam eden dört yıllık süre içerisinde ve Komite tarafından talep edilmesi halinde, Komite tarafından incelenmek üzere BM Genel Sekreterine rapor sunmaları gerekmektedir. Bu raporlar ülkelerin kadın erkek eşitliğini sağlamak için yaptığı yasal, adli, idari ve diğer alanlarda yaşanan

²¹ Söz konusu hüküm; “1. Taraf Devletler, kırsal kesim kadınlarının, karşılaştıkları özel sorunları ve ekonominin parasal olmayan sektöründeki çalışmaları dahil ailelerinin ekonomik bakımdan ayakta kalması için oynadıkları belirgin rolü göz önünde tutacak ve işbu Sözleşme hükümlerinin kırsal kesimdeki kadınlara uygulanmasını sağlamak için gerekli bütün tedbirleri alacaklardır. 2. Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin eşitliği prensibine dayanarak, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayrıımı ortadan kaldıran tüm uygun tedbirleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına aşağıdaki hakları sağlayacaklardır: a- Her seviyedeki kalkınma planlarının müzakere ve uygulanmasına katılmak, b- Aile planlaması konusunda bilgi, danışma ve hizmetler de dahil olmak üzere yeterli sağlık hizmetlerinden faydalanmak, c- Sosyal güvenlik programlarından doğrudan yararlanmak, d- Teknik kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla tüm toplumsal ve yaygın hizmetler ile birlikte görevsel okuryazarlık dahil resmi ve gayri resmi eğitim ve öğretimin her türünden yararlanmak, e- Ekonomik fırsatlardan kendi işinde çalışma veya tam istihdam yoluyla eşit olarak yararlanmak amacıyla kendi kendine yardım grupları ve kooperatifler oluşturmak, f- Bütün toplumsal faaliyetlere katılmak, g- Toprak ve tarım reformunda ve bunun yanı sıra yeniden iskân projelerinde eşit muamele ve tarımsal kredi ve borçlanma, pazarlama kolaylıkları ile uygun teknolojiden yararlanmak, h- Özellikle konut sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak” şeklindedir.

²² Kısaca “Komite” olarak bahsedilecektir, bkz. “Committee on the Elimination of Discrimination against Women”, <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw> (ET: 10.12.2024).

²³ “Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women”, 16.10.1999, Protokol için bkz. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-elimination-all-forms> (ET: 12.12.2024).

²⁴ Kwong-leung Tang, “Internationalizing Women's Struggle against Discrimination: The UN Women's Convention and the Optional Protocol”, **The British Journal of Social Work**, 2004, Vol. 34, No. 8, s. 1175.

²⁵ Moroğlu, Nazan, “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2016,13 (1), 285-317, s. 295.

gelişmelerden oluşmaktadır²⁶. Komitenin gözlemleri sonucunda oluşturduğu raporları ve tavsiye kararları bağlayıcılık oluşturmamaktadır²⁷.

CEDAW kapsamında korunan haklardan herhangi birinin ihlal edildiğini düşünen bireyler veya birey grupları doğrudan Komiteye müracaat edebileceklerdir. Doğrudan Komiteye müracaat usulü Ek Protokol ile tanınmıştır. Bundan dolayı Komiteye başvuracak kimselerin tabii oldukları devletin CEDAW yanında Ek Protokol'e de taraf olması gerekmektedir. Buna ilaveten başvuruya konu oluşturacak ihlalin söz konusu taraf devletin Ek Protokole taraf olmasından sonra gerçekleşmesi gerekmektedir. Son olarak ilgilinin doğrudan Komiteye başvurabilmesi için tüm iç hukuk yollarını tüketmesi ve Komite 'den evvel başka bir uluslararası yargı merciine başvurmaması gerekmektedir (Protokol m.7).

Doğrudan başvuru yolu yanında Komite'nin re'sen soruşturma başlatma yetkisi de bulunmaktadır. Buna göre Komite Sözleşmeye taraf devletlerden birinin Sözleşme hükümlerine ciddi ve sistematik şekilde aykırı davrandığını fark ederse doğrudan ilgili taraf devlet hakkında soruşturma başlatabilecektir. Komite araştırma neticesinde bulguları görüş ve tavsiyeleriyle birlikte taraf devlete iletacaktır (Protokol m. 8).

IV. SONUÇ

Kadının cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalmasını göz önüne alarak CEDAW, insan hakları temelinde kadınlara yapılan ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Buna göre CEDAW taraf devletlere kadına yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla başta anayasa olmak üzere kadına karşı ayrımcılık içeren diğer ulusal yasal metinlerde değişiklik yapması gerektiği ödevini yüklemiştir. Bunun yanında taraf devletler kadına karşı ayrımcılığın engellenmesi ve ayrımcılığa karşı yasal korumanın sağlanması amacıyla yaptırım mekanizması ile etkili başvuru yolunun sağlanması için yine yasal düzenlemeler yapma ödevi 2. madde ile yüklenmiştir. CEDAW 17. maddesi ile CEDAW hükümlerinin uygulanmasını açıklamak ve taraf devletlerden gelen raporların incelenmesini sağlamak amacıyla Komite kurulmuştur. Komite'nin asıl görevi tavsiye kararlar çıkarmak olmakla birlikte 1999 yılında kabul edilen CEDAW Ek Protokol ile Komite'ye doğrudan başvuru usulü de kabul edilmiştir.

²⁶ Kafkasyalı, s. 159.

²⁷ Türkiye de Komiteye düzenli olarak rapor sunmaktadır. Türkiye'nin sunduğu raporlar için bkz. <https://kadinininsanhaklari.org/savunuculuk/uluslararasi-sozlesmeler-ve-mekanizmalar/cedaw/#golge-raporlari> (ET: 10.12.2024).

KAYNAKÇA

Colin Harvey, “Time for Reform? Refugees, Asylum-seekers, and Protection Under International Human Rights Law” **Refugee Survey Quarterly**, 2015, 34, s. 43–60

Committee on the Elimination of Discrimination against Women,
<https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw>.

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>.

Kafkasyalı, Emine Gülselcen, Cedaw’dan İstanbul Sözleşmesine Kadın Hakları Ve Türk İç Hukukuna Etkileri, **Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 9 Sayı: 1, s. 157.

Kwong-leung Tang, “Internationalizing Women's Struggle against Discrimination: The UN Women's Convention and the Optional Protocol”, **The British Journal of Social Work**, 2004, Vol. 34, No. 8, s. 1173-1188

Meghan Campbell, **Women, Poverty, Equality The Role of CEDAW**, Oxford and Portland, Oregon, 2018.

Moroğlu, Nazan, “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2016,13 (1), 285-317.

Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 16.10.1999, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-elimination-all-forms>.

İNTERNET VE ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ HAKKI

Dr. Öğr. Gör. Betül ÇATAL

Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adalet MYO

betul.catal@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7154-4975

ÖZET

Son yıllarda bilişim teknolojilerinde gelişmeler ve internet kullanımının hızla artması neticesinde özel hayatın gizliliği hakkı konusunda bir takım endişeleri de beraberinde getirmektedir. Bu endişelerin başında gizliliğin sağlanması ve gözetleme gibi sorunlar gelmektedir. 2015 yılından bu yana Birleşmiş Milletler internette özel hayatın gizliliği hakkının hem bölgesel düzeyde hem de uluslararası düzeyde korunmasına yönelik birtakım çalışmalar yürütmektedir. Özel hayatın gizliliği hakkı II. Dünya Savaşı' dan sonra konut ya da yazışmaların gizliliği hakkı olarak ortaya çıksa da teknolojinin gelişmesiyle birlikte siber uzayda korunması elzem bir hak olarak ortaya çıkmaktadır. Özel hayatın gizliliği hakkı bireylerin dokunulmayacak bir özel hayata sahip olma hakkıdır. Dolayısıyla bu hakkın devlet dahil olmak üzere kişinin özel yaşamına her türlü müdahaleden korunmasını gerekir. Çok karmaşık ve çok yönlü bir hak olan özel hayatın gizliliği hakkı internet karşısındaki konumunda, yapılan hukuki düzenlemelerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu çalışmada özel hayatın gizliliğini hakkının internetten nasıl etkilendiği gerektiği konusu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gizlilik, unutulma hakkı, siber uzay, cookie.

INTERNET AND THE RIGHT TO RESPECT FOR PRIVATE LIFE

ABSTRACT

In recent years, developments in information technologies and the rapid increase in internet use have brought about some concerns about the right to privacy. The most important concerns are issues such as ensuring privacy and surveillance. Since 2015, the United Nations has been carrying out some studies on the protection of the right to privacy on the internet, both regionally and internationally. Although the right to privacy emerged after World War II as the right to privacy of residence or correspondence, with the development of technology, it has emerged as an essential right to be protected in cyberspace. The right to privacy is the right of individuals to have an inviolable private life. Therefore, this right must be protected from all kinds of interventions in the private life of the individual, including the state. The right to privacy, which is a very complex and multifaceted right, is seen to be inadequate in terms of legal regulations regarding the internet. In this study, the issue of how the right to privacy is affected by the internet will be discussed.

Keywords: Privacy, right to be forgotten, cyberspace, cookie.

GİRİŞ

Suçların tarihsel evrimi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Toplumlar suç işlenmesini önlemek ve daha barışçıl bir dünyada yaşamak için suçların cezalandırılmasını amaçlamıştır. Suçlar eski dönemde kişi öldürme, hırsızlık gibi pek çok çeşidi bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler sayesinde suç çeşitleri artmış ve devletlerde bu yeni tip suçları düzenlemek yükümlü kılınmıştır. Bilgisayar çağının bu denli gelişmesiyle beraber veri hırsızlığı, bilişim suçları, kişisel verilerin ihlali gibi yeni suç tipleri ortaya çıkmıştır.

20. yüzyılın başlarında bu hızlı teknolojik gelişmelere paralel olarak gizlilik önem kazanmış ve özel hayatın gizliliğinin bir suç olup olmayacağı konusu tartışılmaya başlanmıştır. Özel hayatın gizliliği hakkı konut dokunulmazlığı hakkının bir yansıması olarak görülse de bu alanın çok daha karmaşık ve çok yönlü olduğu anlaşılmıştır. Bu minvalde özel hayatın gizliliği hakkının korunması ile ilgili ulusal ve uluslararası çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

İnternet bireylere bir taraftan salt bilgi akışı sağlarken diğer taraftan özel hayatın gizliliği hakkının ihlal edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu çalışmada internetin özel hayatın gizliliği hakkını hangi yönlerden etkilediği konusu tartışılacaktır.

1.Özel Hayatın Gizliliği Hakkı

Özel hayatın gizliliği ya da kısaca gizlilik hakkı genel olarak batı dünyamızda çok kapsamlı ve çok detay barındıran bir hak olarak görülmektedir. Gizlilik hakkı sadece kişisel hakları değil aynı zamanda vücut bütünlüğü, kişinin aile hayatına saygı gibi pek çok hakkı kapsadığı görülmektedir (Westlund, 2018:3). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan özel hayatın gizliliği hakkı evrensel bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu hak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyanamesi (UDHR), Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR) gibi sözleşmelerle uluslararası düzeyde; ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AHİS) gibi bölgesel düzeyde hukuki olarak korunmaya çalışılmıştır.

Özel hayatın gizliliği hakkı bireylerin “*vücut bütünlüğü, isim hakkı, şeref hakkı*” gibi kişilik haklarının bir yansımasıdır (Öztaş, 2016:75). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yerleşik içtihatlarında bireylerin diğer bireylerle ilişki kurması ya da kendini geliştirmesi olarak yer almaktadır (Gözübüyük ve Gölcüklü, 2016:529). Ayrıca özel hayatın gizliliği hakkı insanların sahip olduğu diğer kişilik haklarının yansımasıdır (Kılınç, 2016:589).

1982 Anayasası'nda da belirtildiği üzere “*herkes özel hayatına saygılı davranılmasını isteme*” hakkına sahiptir. İnternetin yaygın bir şekilde kullanılmasıyla beraber kişilerin özel hayatı da bir hayli etkilenebilmektedir. Örneğin, bireyin özel hayatına ilişkin bir kısım fotoğraflar internette yer alabilmektedir. 1982 Anayasası 20. maddeye 2010 yılında ilave edilen fıkıyla bireyler aynı zamanda kişisel verilerinin de korunmasını talep etme hakkına sahiptir. Böylece bireyler kişisel verilerine ulaşma, bu verilerle ilgili bilgi sahibi olma, bunların silinmesini isteme gibi haklara da sahip olmaktadır (Söyler, 2013:78-79).

2.Özel Hayatın Gizliliği ve İnternet

Özel hayatın gizliliği kapsamında karşımıza çıkan sorunlardan ilki kitle iletişim araçları vasıtasıyla haber verme hakkının kullanılmasıdır. Burada kamuoyunun bilgilendirmesi amaçlanırken, bireylerde kendileri hakkında yapılan bu haberlerin gizli kalmasını istemektedir. Özellikle internet ve sosyal medya araçlarında yapılan haberlerde kişilerin özel hayatın gizliliği hakkı ihlal edildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca internetin getirdiği anonim olma ve şeffaflık sayesinde bireylere ait veriler ve bilgilere rahatlıkla ulaşılabilir (Sınar,2001:57). Anonim ve şeffaf olmak hayatın olağan akışına uygun olsa da bireylerin kimle nerede, ne zaman, ne yaptıkları konusu kişisel veri olarak değerlendirilmeli ve gizlilik hakkı kapsamında korunmasını gerektirmektedir. Bireylerin bilinmez olmasını sağlamak için mevcut hukuki düzenlemeler revize edilmesi gerekmektedir (Birtek, 2013: 47-48).

Bireyler internetin sağladığı anonimlikle hiçbir baskıya maruz kalmadan duygu ve düşüncelerini açıklayabilmektedir (Gedik, 2010:440). Ayrıca bu anonimlik sayesinde kimliklerini gizleyerek hayatlarına dair bilgiler ya da fotoğraflar paylaşmaktadır (Sieber, 2014:56). Anonimlik sayesinde geniş bir nüfuz alanı elde edilmesine rağmen, hesap verilebilirliğin ortadan kalkması önemli eleştirilere maruz kalmaktadır (Gedik, 2010:441).

Özel hayatın gizliliği kapsamında karşımıza çıkan sorunlardan bir diğeri de gözetlenme ya da gözetlemedir. İlk kez George Orwell’ın yazdığı romanda bahsedilen gözetleme; kişilerin gizliliğini ihlal ettiği için çeşitli psikolojik sorunlara neden olmaktadır (Dedeoğlu, 2014:5895).

Gözetleme ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde kamusal güvenliği sağlamak amacıyla caddelere konulan kameralarla kişilerin gizlilik haklarını ihlal edildiği gerekçesiyle eleştiriye açılmıştır. Bu minvalde kişiler kamusal alanda tanınmazlık hakkının ihlal edildiğini savunmaktadır (Akyürek, 2011:43).

Özel hayatın gizliliği hakkı kapsamında karşımıza kişisel verilerin internet üzerinde nasıl korunması gerektiği sorunu da ortaya çıkarmaktadır (Taylan, 2001:227). Kişilerin internet üzerinde kişisel verilerin elde edilmesi bunun maddi kazanç sağlayarak satılması konusu zaman zaman medyada gündem olmaktadır. “Ulusal Yargı Ağı Projesi” kısaca “UYAP” olarak bilinen sistemde kişiler haklarında açılmış olan davaları takip edebilmektedir. Ancak kötü niyetli kimseler tarafından ele geçirildiğinde adli sicil kaydında üzerindeki kayıtlı taşınmazlara saniyeler içerisinde ulaşılabilir. Böyle bir sistemde verilerin güvenliğinin sağlanması oldukça önemli bir konu olmaktadır.

Özel hayatın gizliliği kapsamında son yıllarda herhangi bir web sayfasına girdiğimizde karşımıza çıkan cookielerdir. Cookieler reklam amaçları kişisel tercihlerimizi belirleyerek bir profil oluşturmaktadır. Veri topluluğu gibi anlamlara gelen cookieler bireylerin ziyaret etmiş olduğu web sayfalarını toplamakta ve kaydetmektedir. Böylece tüketim alışkanlıkları gibi pek çok pazarlama stratejisi belirlenmektedir. Sonuçta istenmeyen posta yani spamlara maruz kalınarak birtakım gizlilik sorunları ortaya çıkmaktadır (Yıldız, 2003:782-783).

Özel hayatın gizliliği konusunda en fazla problem yaşanan yerlerden biri de sosyal medyadır. Sosyal medya bireylerin bu web sayfasına kayıt olarak bir profil oluşturmasına, akabinde diğer kullanıcı profillerini görüntülenmesi böylece mesaj gönderme, grup oluşturma, arama yapmasına yapmasına olanak tanıyan Facebook, Google Buzz, MySpace, LinkedIn ve Twitter gibi web tabanlı siteleri içermektedir (Powell, 2012:690).

Özel hayatın gizliliği kapsamında son yıllarda oldukça tartışılan konulardan biri de unutulma hakkıdır. Özel hayatın gizliliği kapsamında ele alınan bu hak sayesinde kişiler kendileri ile ilgili verilere internette hiç ya da daha az erişim sağlanmasını talep etmektedir. Bu durum toplumu bir kısmı açısından gizliliğin korunması olarak oldukça önemli olarak değerlendirilirken diğer kısım tarafından sansür olarak görülmektedir (Ambrose, Friess,Matre, 2012:99).

Unutulma hakkı ile kişinin adli-idari geçmişiyle alakalı bazı bilgilerin silinmesi talep edebilmesine imkan tanınmaktadır. Ayrıca internet üzerinde yer alan arama motorlarından kişinin kendisiyle alakalı bilgileri, haberleri vs. silinmesini talep etme hakkıdır. Ancak burada önemli olan konu kişinin bu bilgilerin silinmesini talep ederken bilgi edinme hakkı ya da basın özgürlüğü gibi hakların ihlal edilememesini gerektirmektedir (Terwangne, 2012:41). Arama motorlarında unutulma hakkının kullanılması tartışması; 2014 yılında İspanya vatandaşı bir kişinin Google üzerinde yer alan kendisiyle ilgili yapılmış haberlerin kaldırılması için Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)' a başvurması ve divanın da özel hayatın gizliliğini ihlal edildiğine karar vermesiyle başlamıştır

SONUÇ

Hayatımıza bu denli nüfuz eden internet bireylerin yaşamını oldukça kolaylaştırırken pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların başında özel hayatın gizliliği hakkı gelmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvurularda birinci sırayı ifade özgürlüğü alırken ikinci sırada özel hayatın gizliliği hakkı yer almaktadır.

İnternette yer alan arama motorları sayesinde pek çok siyasetçinin, din adamının, sporcunun, sanatçının pek çok bilgisine hatta mahrem görüntülerine bile ulaşmak mümkündür. Hatta internetin görünmeyen yüzü olan Dark Web'de fotoğraflar, videolar ya da kişisel veriler para karşılığı satılmaktadır. Bu nedenden dolayı kişilerin özel hayatının gizliliği korunması oldukça önemli hale gelmektedir.

Özel hayatın gizliliği ile ilgili karşılaşılan en temel sorun internette özel hayatın gizliliğinin kavramsal çerçevesini çizmenin zorluğudur. Çünkü normal yaşantımızdaki özel hayatın gizliliği ile internetteki özel hayatın gizliliği farklı anlamlara gelmektedir.

Özel hayatın gizliliği hakkı günümüzde sadece internetle sınırlı kalmayıp yapay zeka uygulamalarında korunmasını gerektiren bir kavram olmaktadır. Dolayısıyla özel hayatın gizliliğini korunması için uluslararası işbirliği şart olup; gelişen teknolojiye ayak uyduracak biçimde çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmalı ya da mevcut düzenlemeler revize edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyürek, G. *Özel Hayatın Gizliliğini İhlal Suçu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.
- Ambrose, M.L ., Friess, N. Matre, J. V. Seeking Digital Redemption: The Future of Forgiveness in the İnternet Age, *Santa Clara High Tech Law Journal*, 29 (1).99-163. 2012.
- Birtek F. *Haberleşmenin Gizliliğini İhlal Suçları (TCK m. 132)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.2013.
- De Terwangne, C. . İnternet Privacy and The Right To Be Forgotten Right To Oblivion. *Revista de İnternet, Derecho Y Politica*, 3: 31-43, 2012.
- Dedeoğlu, S. G. Özgürlük, Mahremiyet, Demokrasinin Değeri ve Bilişim Toplumunda Maruz Kaldığı Tehditler. *Journal of Yaşar University*,34(9): 5887-5897.2014.
- Gedik, Ö. *İnternet Özgürlüğü: Önemi ve Unsurları (Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları)*. İstanbul: Beta Yayınları. 2010.
- Gözübüyük, Ş. & Gölcüklü, F. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.2016.
- Kılınç, D. 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'un 9/A Maddesi Çerçevesinde Özel Hayatın Korunması. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2):577-623.2016.
- Öztan, B. *Medeni Hukukun Temel Kavramları*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.2001.
- Powell C. Privacy for Social Networking. *University of Arkansas at Little Rock Law Review* 34(4): 689-711.2012.
- Sınar, H. *İnternet ve Ceza Hukuku*, İstanbul: Beta Yayıncılık.2001.
- Sieber, U. *İnternetteki Suçlar ve Suçun İnternette Takibi*. Çev.: Yener Ünver ve Mustafa Temmuz Oğlakcıoğlu. Ed.: Yener Ünver. Ankara: Seçkin Yayınları. 2014.
- Söyler, Y.. Kamu Hukuku Açısından İnternet İçeriğinin Düzenlenmesi ve Bu Alanda Devletin İdari Yaptırım Uygulama Yetkisi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.2013.
- Taylan,E. Ç. Elektronik Ticaret ve İnternet Üzerinde Bilgi Akışında Gizlilik ve Bilgi Koruması. Bilişim Toplumuna Giderken Psikoloji, Sosyoloji ve Hukuk'ta Etkiler Sempozyumu. TBD. Ankara. 2001.
- Westlund, M. The Development of the Right to Privacy Under the ECHR. <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1257161/FULLTEXT01.pdf>. [03.11.2024]
- Yıldız,E. T. İnternet Üzerinde Kişisel Verilerin Korunması, *Prof. Dr. Fehiman Tekil'in Anısına Armağan*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.2003.

SOSYAL MEDYA ve İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Dr. Öğr. Gör. Betül ÇATAL

Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adalet MYO

betul.catal@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7154-4975

ÖZET

Dijital teknolojilerde meydana gelen önemli değişikliklerle beraber hem iletişim kurma becerileri hem de ifade özgürlüğü bağlamında pek çok yenilikler meydana gelmektedir. İnternetin ve sosyal medya uygulamaların yaygınlaşmasıyla beraber ifade özgürlüğünün sınırlarının yeniden belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle sosyal medya da ortaya çıkan gizlilik sorunları nedeniyle devlet otoritesinin sürekli müdahalesini gerektiren bir yapı haline gelmiştir. Sosyal medyanın sürekli değişen dinamik yapısı nedeniyle mevcut hukuki düzenlemeler yetersiz hale gelmektedir. Kişilerin sosyal medyayı aktif bir biçimde kullanmaları neticesine ifade özgürlüğü hakkının da zaman zaman bu platformda kötüye kullanılması oldukça sık rastlanan bir durum haline gelmektedir. Sosyal medya uygulamalarının sahiplerinin uluslararası düzeyde büyük ölçekli şirketlerden oluşması ve statülerinin tam olarak belirlenememesi gibi bir takım sebeplerden dolayı ifade özgürlüğü hakkının korunması giderek daha da zor hale getirmektedir. Bu çalışma da ifade özgürlüğü hakkının sürekli gelişmekte olan sosyal medya uygulamalarında nasıl korunması gerektiği sorunu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, ifade özgürlüğü, erişim engelleme, internet.

SOCIAL MEDIA AND FREEDOM OF EXPRESSION

ABSTRACT

With the significant changes in digital technologies, numerous innovations are emerging in both communication skills and freedom of expression. The widespread use of the internet and social media applications has created a need to redefine the boundaries of freedom of expression. Due to privacy issues that particularly arise on social media, these platforms increasingly require constant intervention by state authorities. The ever-evolving dynamic structure of social media has rendered existing legal regulations inadequate. As individuals actively use social media, cases of misuse of the right to freedom of expression on these platforms have become frequent. Protecting the right to freedom of expression is becoming more challenging, especially due to factors such as the international scale of social media platforms' ownership by large corporations and the ambiguous status of these entities. This study will examine the issue of how the right to freedom of expression should be safeguarded in constantly evolving social media applications.

Keywords: Social media, freedom of expression, access blocking, internet

GİRİŞ

Yeni dijital teknolojilerin özellik le de internet kullanımının artmasıyla birlikte dünyadaki iletişim çerçevesi değişmiştir. Hem internet hem de sosyal medya platformları fikir ve bilgi alışverişinde önemli bir pazar olarak görülmeye başlamıştır. Çevrimiçi kullanıcılar olarak da anılan bu kitle böylesine büyük bir pazar içerisinde düşüncelerini özgürce ifade edebilmektedir.

Sosyal medya organik ve dinamik bir yapıya sahiptir. Facebook, İnstagram, LinkedIn ve Twitter gibi sosyal medya platformları hem kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılamakta hem de zamanla ortaya çıkan diğer sosyal ağlarda rekabet içerisinde bulunarak teknolojik ve ekonomik olarak sürekli gelişmeye devam etmektedir (Coe, 2015:16).

Bireyin sırf insan olması sebebiyle kazandığı ifade özgürlüğü hakkı hem ulusal hem de uluslararası hukuki düzenlemelerle korunmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada son yıllarda internet için kullanılan kamu bekçileri kavramında ifade özgürlüğü hakkının nasıl korunması gerektiği araştırılacaktır. Bu minvalde öncelikle sosyal medya kavramı açıklanacak, daha sonra ifade özgürlüğünün teorik çerçevesi çizildikten sonra da sosyal medya ve ifade özgürlüğü arasındaki ilişki incelenecektir.

1. Sosyal Medyanın Tarihsel Gelişimi

20. yüzyılın sonlarına doğru Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında teknoloji ve uzay yarışları internetin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri de Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk zamanlar askeri iletişim aracı olarak kullanılan İleri Araştırma Projeleri Ajansı olarak ARPANET'i kurmasıdır.

1957 'de Sputnik I'in uzaya fırlatılması ve Sovyetler Birliği'nin Kıtalararası Balistik Füze'yi (ICBM) konuşlandırması akabinde ARPA hızlıca çalışmalar başlamıştır (Peker ve İskender, 2013:48). Akabinde Amerika Birleşik Devletleri de Explorer I'i uzaya fırlatmasıyla özellikle büyük verilerin aktarılması sağlandı (Akyeşilmen,2018:26). Her ne kadar askeri amaçlarla kurulan ARPANET sonrasında İngiliz ve Fransız ticari-araştırma ağıyla birleşerek "Bilgisayar Ağlarının Uluslararası Ağı" olan ilk uluslararası ağ açılmıştır (Bıçakçı, 2010:104-105). 1990 yıllara gelindiğinde ise Tim Berners Lee tarafından World Wide Web (WWW) geliştirilmesi ile internete erişim oldukça kolay bir hale geldi (Castells, 2005: 65).

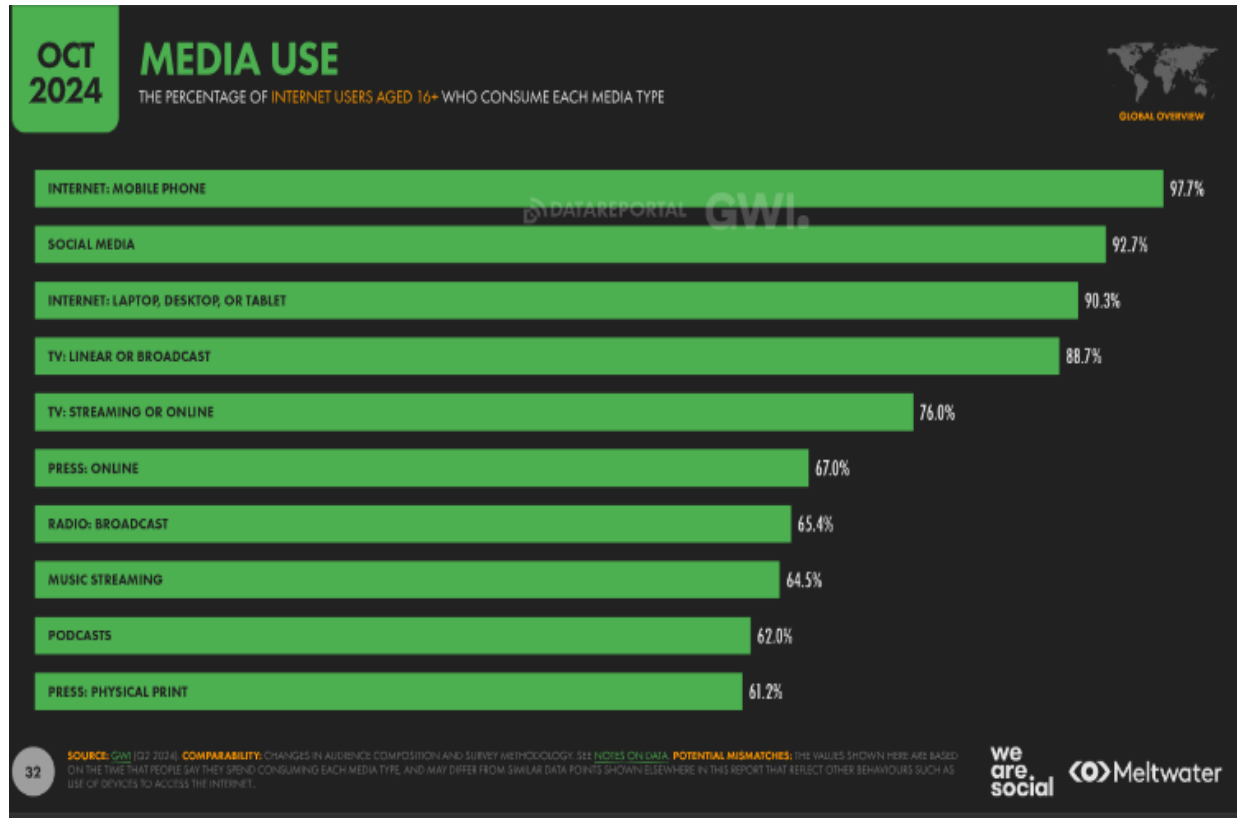
İnternet ile bilgisayarların gelişmesi ve yaygın bir biçimde kullanılması sonucunda 1990 yılların sonuna doğru sosyal medya platformlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde kurulan SixDegrees.com ve Classmates.com gibi siteler sosyal medya uygulamalarının ilk örneklerinden olmasına rağmen sosyal medya uygulamalarının sunduğu pek çok özelliği barındırmaktadır. Mesela Classmates.com uygulamasında lise ya da üniversite arkadaşlarını bulmaya yarayan bir sosyal ağ olmasına rağmen kişinin bir profil oluşturarak arkadaş listesi oluşturmasına imkan tanımamaktadır. SixDegrees.com uygulaması ise kişinin profil oluşturmasına ve oluşturduğu bu profille arkadaş listesi oluşturmasına izin vermekle beraber geniş çaplı bir bağlantı kurulmasına imkan tanımamaktadır (Boyd & Ellison, 2007).

2004 yılında Facebook'un kurulması şüphesiz ki sosyal medya uygulamalarının gelişmesinde en önemli olgulardan biridir. Akabinde her ne kadar video paylaşım sitesi olsa da bir sosyal medya uygulaması olan You Tube kurulması sonrasında şimdiki adı X olan Twitter, günümüzde en sık kullanılan Instagram ve TikTok gibi uygulamalar sosyal medyanın gelişmesinde oldukça önemli etkilere sahiptir.

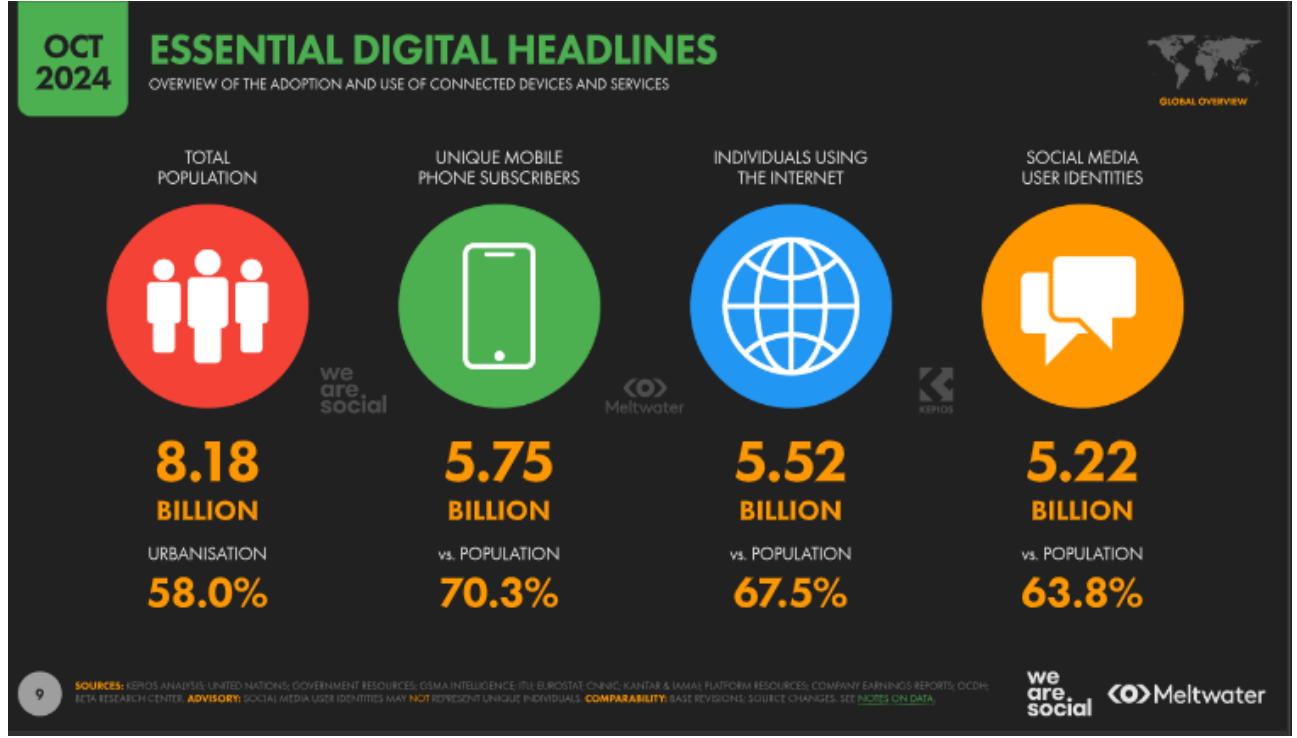
Sosyal medya bireylerin bu web sayfasına kayıt olarak bir profil oluşturmasına, akabinde diğer kullanıcı profillerini görüntülenmesi böylece mesaj gönderme, grup oluşturma, arama yapmasına yapmasına olanak tanıyan Facebook, Google Buzz, MySpace, LinkedIn ve Twitter gibi web tabanlı siteleri içermektedir (Powell, 2012:690).

Bugün dünya genelinde internette en fazla kullanılan sosyal medya ağlarının temel özelliklerine baktığımızda birincisi sosyal medyanın geniş bir kitleye ulaşmasıdır. İkincisi ise kişiler ya da toplum olarak sürekli etkileşim içerisinde olmalarına olanak sağlamasıdır. Böylece bireyler her türlü bilgiyi kolayca diğer tarafa aktarabilmektedir. Son olarak sosyal medyanon kişileri ya da toplumu yüksek düzeyde etkileme becerisine sahip olmasıdır. (Blossom, 2009:30-32).

We Are Social Ekim 2024 istatistiklerine göre şuan dünya da 5.22 milyar sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Pek çok popüler sosyal medya uygulaması olmasına rağmen demode gibi görünen Facebook 3.4 milyar kullanıcı ile halen günümüzde en popüler sosyal medya uygulamasıdır. Bunun yanı sıra You Tube 2.50 milyar, Instagram 1.57 milyar X ise 620 milyon kullanıcı tarafından kullanılmaktadır (We Are Social, 2024).

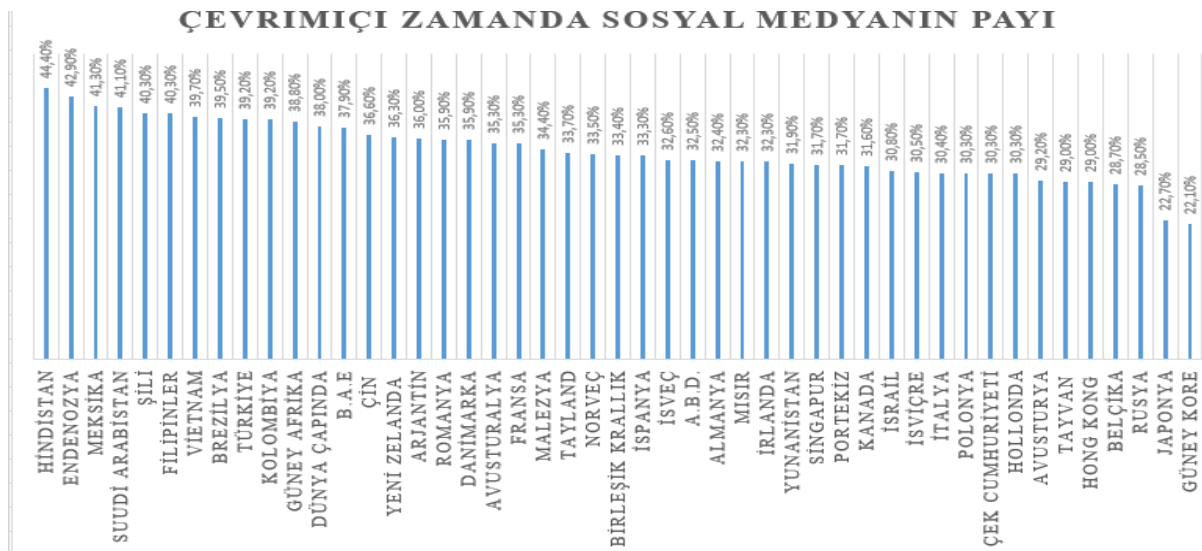

Görsel 1: Ekim 2024 Medya Kullanımı, <https://datareportal.com/reports/digital-2024-october-global-statshot>, [Erişim Tarihi: 28.10.2024]

Görsel 2: Temel Dijital Sıralamalar, <https://datareportal.com/reports/digital-2024-october-global-statshot>, [Erişim Tarihi: 28.10.2024]

Sosyal medya ağlarının kullanımı günden güne sürekli artmaktadır. Şuan dünya nüfusunun %59.5 sosyal medya kullanıcıdır. İnsanlar gündelik zamanlarının yaklaşık 2 saat 32 dakikasını sosyal medya da geçirmektedir. Dünya da en fazla sosyal medyanın kullanıldığı ülkelerden olan Türkiye’de bireylerin internet kullanımım %39.3 sosyal medya ağlarıdır. Türkiye böyle bir oranla sosyal medyayı en sık kullanan ülkeler sıralamasında 9. sırada yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda bu durum ayrıntılı bir biçimde görülmektedir.

Çizelge 1: Çevrimiçi Sosyal Medya Paylaşımları, Kaynak:

<https://datareportal.com/reports/digital-2024-deep-dive-time-spent-on-social-media>. [Erişim Tarihi: 28.10.2024].

Sosyal medya ağları kişilerin kendilerini ifade etmede en önemli araçlardan biridir. Demokratik toplumlarda da kişinin kendini özgürce ifade edebilmesi için sosyal medya oldukça önemlidir. Bir ülkenin demokratik olup olmadığının en önemli göstergelerinden biri de medya özgürlüğüdür. Kişiler diledikleri düşünceleri serbestçe ifade edebilmeli ve bu ifadelerden dolayı bir cezai işleme maruz kalmaması gerekir. Son yıllarda ifade özgürlüğünün yansımalarının en çok sosyal medya araçlarında olduğu görülmektedir (Dülger, 2020:146).

2. İfade Özgürlüğü Kavramsal Çerçeve

Kişinin sırf insan olmasından kaynaklı edindiği haklardan biri olan ifade özgürlüğü belli tarihsel aşamalardan geçmiştir. Aslında ifade özgürlüğü eddiğimiz şey pozitif hukukun çok daha ötesindedir. Bu minvalde ifade özgürlüğü hakkı olandan ziyade olması gereken bir anlam taşımaktadır (Tanör, 1990:16).

İnsan haklarının özünde insan onurunu korumak vardır. Dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerin korunabildiği bir hukuki düzende insan onurunun korunduğu da varsayılmaktadır. İfade özgürlüğü ayrıca demokratik ve çoğulcu bir düzende vücut bulmaktadır (Barendt, 2012:891). Ayrıca pek çok temel insan haklarının da özünü oluşturmaktadır (Erdoğan, 2017:7). Kaboğlu'na göre ifade özgürlüğü “*düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygularını barışçıl yollarla (toplantı, gösteri, basın, sosyal medya gibi) serbestçe açığa vurabilir veya dış dünyaya ifade edebilir*” (2002:385) dolayısıyla bu şekilde hak tesisini sağlanabilecektir.

Doktrinde “*ifade özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, ifade hürriyeti*” gibi farklı kavramlarla ifade edilen ifade özgürlüğü salt mahkeme kararlarından da değişik biçimlerde ifade edildiği görülmektedir. Mesela Anayasa Mahkemesi kararlarında ifade özgürlüğü tanımlamaları düşüncenin kişinin iç dünyasıyla alakalı olduğu ve bu düşüncenin dışarıya yansıtıldığında bunun artık dış dünyayla alakalı olduğu vurgulanmaktadır (Okumuş, 2007:34).

İfade özgürlüğü çok geniş bir kavram olarak sadece düşünmeyi değil aynı zamanda bu düşüncenin ortaya konulmasını ya da ifade edilmesini de yansıtmaktadır. Bazı durumlarda bu ifade etme biçimi yazıyla olabileceği gibi bazen de bir kıyafetle mümkün olabilmektedir. Burada önemli olan durum ortaya konuşan şeyin ifadenin bir parçası olarak değerlendirilmesidir (Bora, 2007:86-87). ABD Yüksek Mahkemesi emsal kararlarında edebiyatçının düşüncelerini eserlerinde ifade etmesi bir ifade özgürlüğü olarak değerlendirilirken benzer şekilde bir dansçı da sergilediği gösteri de bedensel hareketleri de ifade özgürlüğü olarak kabul etmemiz gerektiğini savunmaktadır (Miller, 1990:1085). Benzer şekilde Eflatun'un Devlet adlı eserinde totoliter rejimlerin müziğin insan ruhundaki etkisini bildiği için zaman zaman müziği sansürleme gibi bir takım ifade özgürlüğü hakkının kısıtlayıcı müdahalelerin olduğunu ifade etmektedir (Ward, 1989:790).

İfade özgürlüğü hakkının korunması bağlamında en önemli belgelerden biri olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 10. maddesi 1. fıkrasında ifade özgürlüğü; “Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir” şeklinde yer almaktadır. Hiçbir özgürlüğün sınırsız olmadığı bir dünyada pek tabii ki ifade özgürlüğü de çeşitli sınırlamalara tabii olmaktadır. Burada sınırlama yapılırken en çok dikkat edilmesi gereken şey çıkar ve menfaat arasındaki dengeyi korumaktır. Ayrıca AİHS’in 10. maddesi salt ifade özgürlüğü hakkı sağlamayıp üye devletlere bilgi edinme hakkı, basın özgürlüğü hakkı gibi bir takım özgürlükler de sağlamaktadır.

Grimm ifade özgürlüğünü salt bireyin kendi görüşlerini ifade etmesi değil başka bireylerin düşünce ya da ifadeleri hakkında bilgi edinmesi hakkı olarak nitelendirmektedir. Bu şekilde daha kapsamlı ve daha geniş bir etkileşim sağlanabilecektir (Grimm, 2009:11). Barendt ifade özgürlüğüyle ilgi olarak bu hakkın aslında mutlak korumaya ihtiyaç duymadığını ifade etmektedir. İfade özgürlüğünün bazı özel şartlarda kısıtlanması gerektiği ve kısıtlama yapılırken de haklı nedenlerin olması gerektiğini vurgulamaktadır (Barendt, 2005:6).

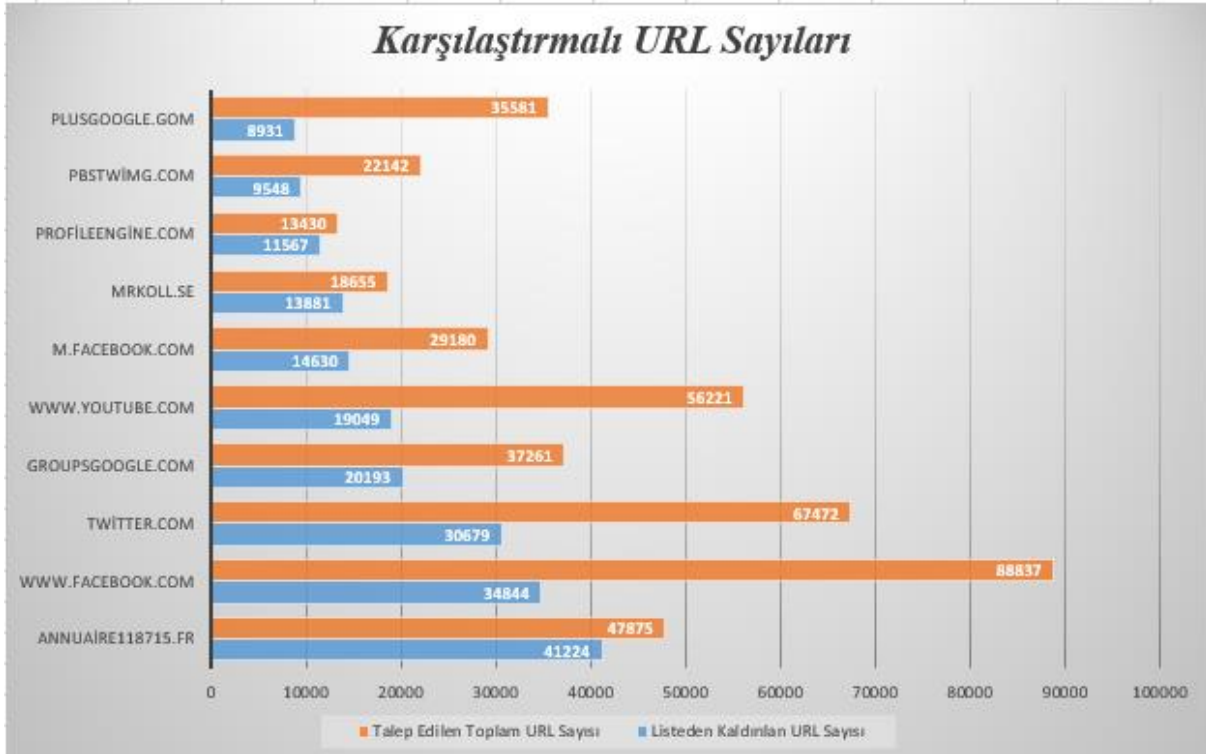
Bugün geldiğimiz noktada ifade özgürlüğü aslında pek çok özgürlüğün bir çıkış noktasıdır. İfade özgürlüğün ortaya çıkışı aslında bir kaynak hürriyeti olduğu için bu sayede çeşitli haklar ve özgürlükler vücut bulmaktadır. Örneğin bir kitapta yayınlanan ifade basın özgürlüğünün, televizyondaki yayında iletişim özgürlüğü, bireylerin birlikte toplantı yapmasında toplantı özgürlüğü, internette yapılan bir yorumda ifade özgürlüğü karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla ifade özgürlüğü yukarıda bahsi geçen hak ve özgürlüklere kaynaklık etmektedir. Son olarak birçok temel hak ve özgürlüklerin temelinde ifade özgürlüğü olduğunu söylemek mümkün olacaktır (Bozkurt, 2002:18).

3. Sosyal Medya ve İfade Özgürlüğü

Çalışmamızın ikinci bölümünde de bahsettiğimiz üzere ifade özgürlüğü kişilerin fikirlerini özgürce dile getirebilmesi aynı zamanda ve istediği bir konuda bir konu da bilgi almasıdır. Bu hak kamusal alanda devletler tarafından korunmaktadır. Fakat internet ortamında doğrudan devlet müdahalesi değil internet servis sağlayıcısı olarak da bilinen bazı kuruluşlarca düzenlenmektedir. (Jorgensen, 2000:5). Burada karşımıza çıkan sorun devletin fiziki sınırları içerisinde bulunmayan internette içerik düzenleme ya da düzenlememe konusunda belirsizliğin bulunmasıdır. Dolayısıyla çevrimiçi bir özgürlük olan ifade özgürlüğün hakkının nasıl korunması gerektiğini konusunda bir takım tartışmalar bulunmaktadır.

Sosyal medya da ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri de özel hayatın gizliliği ile ilişkilendirilen unutulma hakkıdır. Sosyal medya kullanıcıları kendi şahıslarına yönelik kimi bilgilerin gizlenmesi ya da tamamen kaldırılmasını talep etmektedirler. Bu durum bazı zamanlarda sansür olarak nitelendirilerek önemli tartışmalara neden olmaktadır (Ambrose, Friess,Matre, 2012:99).

Unutulma hakkı kapsamında Google tarafından URL kaldırılması en çok talep edilen sosyal medya ağı Facebook’tır. Ayrıca yine sıklıkla kullanılan şimdiki adı X olan Twitter ve You Tube ‘da unutulma hakkı kapsamında gizlilik talep edilen diğer sosyal medya ağlarıdır.

Çizelge 2: Google Arama'da En Çok URL'si Kaldırılan Alanlar.
Kaynak:https://transparencyreport.google.com/eu-privacy/overview?privacy_requests%20=country::year::decision::p:5&lu=privacy_requests. [Erişim tarihi: 27.10.2024].

Sosyal medya ifade özgürlüğünün sağlanması ve demokratik bir toplum oluşmasında çok önemli bir araçtır. Arap Baharı olarak da bilinen Hüsnü Mübarek'in otoriter baskısına karşı Mısır'da başlayan isyan hareketi Facebook üzerinde örgütlenerek çıkarılmıştır (Momen, 2019:280).

SONUÇ

Cep telefonu, dizüstü bilgisayar ya da tabletler aracılığıyla yer ve zamana bağlı kalmadan aynı anda birden çok sosyal medya ağlarına günümüz dünyasında çok kolay olmaktadır. Sosyal medya kullanıcıları ağa bağlı olan kamusal bir alanda bir bilgiyi diğerlerine aktarabilmektedir (Coe, 2015:22).

Sosyal medya platformlarında kişiler çevrimiçi toplumla iletişim halinde olmaktadır. Bu iletişim sayesinde bir başka kişi ya da grubu etkileyebilir, düşüncelerini ya da davranışlarını değiştirebilmektedir (Couldry, 2004:117). Aynı zamanda sosyal medya kültürel ya da siyasi görüşlerin paylaşıldığı bir topluluk olarak birtakım sosyal değişimlerle katkı sağlayan bir yapıdır. (Delanty, 2018:93).

Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal ağlarda farklı kişilere ya da gruplara ulaşmak çeşitli bilgi ve fikirlerini paylaşmak suretiyle ifade özgürlüğü hakkını kullanarak demokratik bir ortam yaratabilmektedir. Hızla yaygınlaşan sosyal medya ağları birtakım sorunları da beraberinde

getirebilmektedir. Bunlardan bazıları kanun dışı içeriklerin yayılması, ayrımcılık, nefret ve şiddete teşvik etmek gibi zararlı oluşumların hızlıca yayılmasına olanak sağlamaktadır (Jørgensen & Zuleta, 2020:51).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin son yıllarda sosyal medya ağlarıyla ilgili verdiği kararlarda sosyal medya şirketlerin ifade özgürlüğü hakkını koruma yükümlülüğü olup olmadığı konusunda net bir sonuca ulaşamamıştır. Bununla birlikte Tamiz/Birleşik Krallık¹ davasında sosyal medya kullanıcılarının ifade özgürlüğünün korunması hakkına sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Mahkeme kamu bekçileri olarak nitelendiren internet dünyasında bir takım görev ve sorumlulukların olduğunu vurgulamaktadır (Helberger, 2020:10).

Sonuç olarak sosyal medyanın ifade özgürlüğünü artırdığı bir gerçektir. Ancak zaman zaman devletler sosyal medya ağlarında erişim engelleme tedbirleri oluşturulduğu görülmektedir. Sosyal medya üzerindeki bu kısıtlamalar sağlam bir hukuki zemin üzerine oturtulmalı ve olabildiğince bu tedbire başvurulmaması gerekir. Çünkü sosyal medya özgürlüğünün sağlandığı toplumlarda kişiler düşünceleri paylaşacak ve böylece daha demokratik bir ortam sağlanacaktır.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tamiz/Birleşik Krallık, Başvuru No: 3877/14, Karar Tarihi:12.10.2017.

KAYNAKÇA

- Akyeşilmen, N. *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Siber Politika & Siber Güvenlik*. Ankara: Orion Yayınevi. 2018.
- Ambrose, M.L ., Friess, N. Matre, J. V. Seeking Digital Redemption: The Future of Forgiveness in the İnternet Age, *Santa Clara High Tech Law Journal*, 29 (1):99-163.2012.
- Barendt, E. *Freedom of Speech*. Oxford: Oxford University Press.2005.
- Barent, E. Freedom of Expression. Rosenfeld M.,Sajo Andras (ed.).*The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, United Kingdom: Oxford University Press.2012.
- Bıçakçı, S. 21. Yüzyılda Siber Güvenlik. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2013.
- Blossom, J. Content. *Nation-Surviving and Thriving as Socia Media Changes Our Work, Our Lives and Ourt Future*, Indiana: Wiley Publishing Inc.2009.
- Boyd, D. M., & Ellison, N. B. “Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship”, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210- 230.2007.
- Bozkurt, E. & Dost, S. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 7(1): 47-52.2002.
- Castells, M. Ağ *Toplumunun Yükselişi* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.2005.
- Coe, P. The Social Media Paradox: An Intersection With Freedom of Expressionand the Criminal Law, *Information & Communications Technology Law*, 24(1):16–40.2015.
- Couldry, N. Theorising Media as Practice. *Social Semiotics*,14(2):115-132.2004.
- Delanty, G. *Community*: 3rd edition (3rd ed.). London and New York: Routledge..2018.
- Dülger,V, M. Bilişim Suçları ve İnternet İletişim Hukuku, Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2020.
- Erdoğan, G. *İşyerinde İfade Özgürlüğü (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Temelinde)*. Ankara: Adalet Yayınevi.2017.
- Grimm, D.,Freedom of Speech in a Globalized World, Hare, I. & Weinstein, J. (edt.), *Extreme Speech and Democracy*, Oxford: Oxford University Press, 11–23. 2009.
- Helberger, N. A Freedom of Expression Perspective on AI in the Media –with a Special Focus on Editorial Decision Making on Social Media Platforms and in the News Media. *European Journal of Law and Technology*,11(3):1-10. 2020.
- Jorgensen,R.F.Internet and Freedom of Expression. <https://cf-www.ifla.org/files/assets/faife/publications/ife03.pdf> . [Erişim Tarihi:22.11.2024].
- Jørgensen,R F.&Zuleta,L. Private Governance of Freedom of Expression on Social Media Platforms, *Nordicom Rewiev*,41:51-67. 2020.
- Kaboğlu, İ. *Özgürlükler Hukuku*. İstanbul: İmge Yayınevi. 2002.
- Miller, S. &Weckert, J.Privacy, the Workplace and the İnternet. *Journal of Business Ethics* 28: 255–265. 2000.
- Momen, N. Myth and Reality of Freedom of Expression on the İnternet. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01900692.2019.1628055?casa_token=z1IwMnXUum2EAAAAA%3Aq8gQKWXbbU5GuzO13wLrX5IGBsNcMpYhmZGa4a1rq4s3G_k4Kg9dllGO4D46td1I1KIVkitrercgSQ. [Erişim Tarihi: 24.11.2024]
- Okumuş, A.*Türkiye’de İfade Hürriyeti*. Ankara: Adalet Yayınevi.2007.

Peker, A & İskender, M.İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Siber Zorbalık Üzerine Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1): 11-22. 2015.

Powell C. Privacy for Social Networking. *University of Arkansas at Little Rock Law Review* 34(4): 689-711.2012Ç

Tanör. B. *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*. İstanbul: BDS Yayınları. 1990.

We Are Social, Çevrimiçi Sosyal Medya Paylaşımları, Kaynak: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-deep-dive-time-spent-on-social-media>. [Erişim Tarihi: 28.10.2024].

We Are Social, Ekim 2024 Medya Kullanımı, <https://datareportal.com/reports/digital-2024-october-global-statshot>, [Erişim Tarihi: 28.10.2024]

We Are Social, Temel Dijital Sıralamalar, <https://datareportal.com/reports/digital-2024-october-global-statshot>, [Erişim Tarihi: 28.10.2024]

TAŞINMAZLARA, HAK VE ALACAKLARA ELKOYMA KORUMA TEDBİRİNDE (CMK m. 128) “RAPOR ALINMASI” ŞARTI

Arş. Gör. ÖMER ÖZMEN BAŞTÜRK

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku ABD

Marmara Üniversitesi SBE Kamu Hukuku Doktora Öğrencisi

oobasturk@fsm.edu.tr - Orcid ID: 0000-0002-2672-5398.

ÖZET

Taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu m. 128’de düzenlenen bir koruma tedbiridir. Bu koruma tedbiri, özel bir elkoyma çeşididir. Tedbirin uygulanma amacını; maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasının sağlanması ve kazanç müsaderesinin uygulanmasına imkân sağlanması oluşturmaktadır. Ayrıca bu tedbirin, suçtan elde edilen gelirlere elkonulması suretiyle suçlulukla ve bilhassa suç örgütleriyle mücadele edilmesi bakımından önemi büyüktür. Bu bağlamda, suçtan elden edilen gelirlerin tespit edilmesi tedbirin hukuka uygun bir şekilde uygulanması bakımından büyük bir önemi haizdir. Bu sebeple, 21.02.2014 tarihli ve 6526 sayılı Kanun ile getirilen düzenleme ile taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma koruma tedbiri kapsamında elkoyma kararı alınabilmesi için ilgisine göre; Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Hazine Müsteşarlığı ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumundan, suçtan elde edilen değere ilişkin rapor alınmasına ilişkin şart öngörülmüştür. Bu rapor en geç üç ay içinde hazırlanmaktadır. Fıkraya 6526 sayılı Kanun ile m. 10 ile eklenen cümle uyarınca; özel sebepler zorunlu kıldığında bu süre talep üzerine iki ay daha uzatılabilir (CMK m. 128/1). Sonuç olarak, uzatmalarla beraber en geç 5 ay içerisinde söz konusu raporların hazırlanması gerekmektedir. Çalışmada, öğretilerde tartışmalı olan söz konusu raporun hukuki niteliği karşılaştırmalı hukuk da göz önüne alınarak incelenecektir. Yine, rapor alınması talep edilen kurumların, hazırlayacakları raporların kapsamı ve bu raporları ne şekilde hazırlayacakları da çalışma kapsamında ele alınacaktır¹.

Anahtar Kelimeler: Taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma, koruma tedbiri, ceza muhakemesi hukuku, elkoyma.

¹ Bu çalışma, Marmara Üniversitesi SBE bünyesinde hazırlanmakta olan “Taşınmazlara, Hak ve Alacaklara Elkoyma (CMK m. 128)” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

“REPORTING” REQUIREMENT IN THE PROTECTION PROHIBITION OF SEIZURE OF PROPERTY, RIGHTS AND RECEIVABLES (Article 128 of the Criminal Procedure Code)

ABSTRACT

Seizure of immovables, rights and receivables is a protection measure regulated under Article 128 of the Code of Criminal Procedure No. 5271. This protection measure is a special type of seizure. The purpose of this measure is to ensure the discovery of the material truth and to enable the application of confiscation of income. In addition, this measure is of great importance in terms of combating criminality and especially criminal organisations by confiscating the proceeds of crime. In this context, the identification of the proceeds of crime is of great importance for the lawful implementation of the measure. For this reason, with the regulation introduced by the Law dated 21.02.2014 and numbered 6526, in order to take a seizure decision within the scope of the protection measure of seizure of immovable property, rights and receivables, it is stipulated that a report on the value obtained from the crime must be obtained from the Banking Regulation and Supervision Agency, Capital Markets Board, Financial Crimes Investigation Board, Undersecretariat of Treasury and Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority. This report shall be prepared within three months at the latest. Pursuant to the sentence added to the paragraph with Article 10 of Law No. 6526, this period may be extended for two more months upon request when special reasons necessitate (Article 128/1 of the Criminal Procedure Code). As a result, the said reports must be prepared within 5 months at the latest with the extensions. In this study, the legal nature of the said report, which is controversial in the doctrine, will be analysed by taking into consideration the comparative law. The scope of the reports to be prepared by the institutions requested to receive a report and the manner in which these reports will be prepared will also be discussed within the scope of the study².

Keywords: Seizure of immovables, rights and receivables, protection measure, criminal procedure law, seizure.

² This study is derived from the PhD thesis titled ‘Seizure of Immovables, Rights and Receivables (Article 128 of the Criminal Procedure Code)’, which is being prepared at Marmara University SBE.

GİRİŞ

Taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma koruma tedbiri; maddi gerçeğin ortaya çıkarılması ve suç işlenmesi suretiyle elde edilen gelirlere elkonulması ve müsadere güvenlik tedbirinin kağıt üstünde kalmaması amacı ile uygulanır.

Bu tedbirin tatbik edilmesi ile suçtan elde edilen gelirlere elkonulacaktır. Bu durum; suçlunun suçtan elde ettiği gelirin yanına kar kalmasını engelleyecektir. Bu sayede bilhassa örgütlü suçlarla mücadele edilmesi kolaylaşacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma koruma tedbiri ve amacı ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; 21.02.2014 tarihli ve 6526 sayılı Kanun ile getirilen düzenleme sonrasında taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma koruma tedbirinin uygulanması kapsamında alınacak raporun koşulları, hukuki statüsü, rapor alınmasına ilişkin şartın lehine ve aleyhine olan görüşler incelenecektir. Bu bölümün devamında; ilgisine göre rapor alınacak kurumlara yer verilecektir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise; konu ile ilgili öneri ve çıkarımlara yer verilerek çalışma sonlandırılacaktır.

TAŞINMAZLARA, HAK VE ALACAKLARA ELKOYMA KORUMA TEDBİRİ

Taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma koruma tedbiri, CMK'nın “genel hükümler” başlıklı birinci kitap, “koruma tedbirleri” başlıklı dördüncü kısım ve “arama ve elkoyma” başlıklı dördüncü bölümünde; m. 128'de düzenlenmiştir³. Bu tedbir; özel elkoyma çeşitlerinden birisidir⁴.

Taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma tedbirinin amacını; ceza muhakemesinin olması gerektiği gibi yapılarak maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasının sağlanması ve kazanç müsaderesinin uygulanmasına imkân sağlaması oluşturmaktadır. Söz konusu tedbirin tatbiki suçlulukla mücadele edilmesi bakımından büyük bir önem arz etmektedir.

Alman Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre de taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma koruma tedbirinin düzenlenme amacını; müsadere kararının uygulanabilirliğinin sağlanması ve suçlunun suçtan elde ettiği gelirin yanına kalmasının – engellenmesi oluşturmaktadır. Yine,

³ “...Soruşturma veya kovuşturma konusu suçun işlendiğine ve bu suçlardan elde edildiğine dair somut delillere dayanan kuvvetli şüphe sebebi bulunan hallerde, şüpheli veya şanığa ait; a) Taşınmazlara, b) Kara, deniz veya hava ulaşım araçlarına, c) Banka veya diğer malî kurumlardaki her türlü hesaba, d) Gerçek veya tüzel kişiler nezdindeki her türlü hak ve alacaklara, e) Kıymetli evraka, f) Ortağı bulunduğu şirketteki ortaklık paylarına, g) Kiralık kasa mevcutlarına, h) Diğer malvarlığı değerlerine, Elkonulabilir. Somut olarak belirlenen Bu taşınmaz, hak, alacak ve diğer malvarlığı değerlerinin şüpheli veya şanıktan başka bir kişinin zilyetliğinde bulunması halinde dahi, elkoyma işlemi yapılabilir. (Ek cümle: 21/2/2014 – 6526/10 md.) Bu madde kapsamında elkoyma kararı alınabilmesi için ilgisine göre Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Hazine Müsteşarlığı ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumundan, suçtan elde edilen değere ilişkin rapor alınır. Bu rapor en geç üç ay içinde hazırlanır. Özel sebepler zorunlu kıldığında bu süre talep üzerine iki ay daha uzatılabilir...”

⁴ Hakeri, M. H., Yeni Ceza Kanununa Göre Elkoyma Koruma Tedbiri, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 18/60, 97-104, 2005, s. 98.

Alman Ceza Muhakemesi Kanunu m. 111e/2'ye göre; sanık hakkında bir cezaya hükmedildiği takdirde adli para cezasının ve yargılama masraflarının temin edilmesi amacı ile de bu tedbir tatbik edilebilir⁵.

TAŞINMAZLARA, HAK VE ALACAKLARA ELKOYMA KORUMA TEDBİRİ KAPSAMINDA RAPOR ALINMASI ŞARTI

Genel Olarak

Cumhuriyet savcılarının çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hususlarda bilirkişinin oy ve görüşünü isteme yetkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, 2014 yılında yapılan kanuni düzenlemeden önceki dönemde; Cumhuriyet savcıları, suç gelirlerinin tespit edilmesi hususunda MASAK gibi kuruluşlardan rapor alınması yoluna gitmekteydiler⁶.

21.02.2014 tarihli ve 6526 sayılı Kanun ile getirilen düzenleme sonrasında taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma koruma tedbirinin uygulanması kapsamında, elkoyma kararı alınabilmesi için, ilgisine göre; Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Hazine Müsteşarlığı ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumundan, suçtan elde edilen değere ilişkin rapor alınmaktadır. Bu rapor en geç üç ay içinde hazırlanmaktadır. CMK m. 128/1'e 6526 sayılı Kanun ile m. 10 ile eklenen cümle uyarınca; özel sebepler zorunlu kıldığında bu süre talep üzerine iki ay daha uzatılabilmektedir (CMK m. 128/1). Sonuç olarak, uzatmalarla beraber en geç 5 ay içerisinde söz konusu raporların hazırlanması gerekmektedir.

6526 sayılı Kanun gerekçesi, değişikliğin sebebini şu şekilde açıklamaktadır; “*Şüpheli veya sanıkların tüm malvarlığına değil sadece suçtan elde edildiği tespit edilen taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma koruma tedbirinin uygulanması gerekmektedir. Ancak, uygulamada şüpheli veya sanıkların nakdi ya da aynı tüm hak ve alacakları ile malvarlığına el konulduğu ve suçtan elde edilip edilmediğinin hiçbir şekilde araştırılmadığı görülmektedir. Söz konusu bu uygulama nedeniyle Anayasanın 35. maddesinde belirtilen mülkiyet hakkı ve 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı önemli ölçüde zedelenmektedir*”. Yasa koyucunun rapor alma koşulunu, bu tedbire konu olabilecek malvarlığı değerinin suçtan elde edilip edilmediğinin ve kaynağının, konunun uzmanları (MASAK, BDDK) tarafından hazırlanacak raporlar doğrultusunda tespit edilmesini amaçlamıştır. Bu raporların mahkemeler tarafından dikkate alınmasını zorunlu tutmuştur⁷. Yasa koyucunun rapor alınmasını zorunlu tuttuğu kurumlardan birisinin yerine başka bir kurumdan rapor alınması, bu kurumlardan rapor alınmaması veya tedbirin uygulanması bakımından olumsuz rapor verilmesi halinde tedbirin uygulanması mümkün değildir⁸.

⁵ Johann, P., Möglichkeiten und Grenzen des neuen Vermögensabschöpfungs-rechts, BDe Gruyter.Johann, Berlin, 2019, s. 17.

<https://research.wolterskluwer-online.de/document/36dac3e1-4d26-3317-932b-5a6004b06848> (Erişim Tarihi: 09.12.2024);<https://research.wolterskluwer-online.de/document/d0ed5cb4-3460-397f-b6bb-e50c4e49d10a> (Erişim Tarihi: 09.12.2024).

⁶ Genç S., Suç Gelirlerinin Geri Alımı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2016, s.105.

⁷ Şen, E., Eryıldız, H. S., Elkoyma, (1. Baskı), Seçkin Yayınevi, Ankara, 2017, s. 160.

⁸ Bilge, S. S., 5271 “Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda Taşınmaz, Hak ve Alacaklara Elkonulması Tedbiri (CMK m. 128)”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2021/155: 261-294, 2021, s. 285; Özgenç İ., Şüpheli İşlem Bildiriminin Hukuki Mahiyeti, MASAK’ın Rolü, Suçtan Kaynaklanan Malvarlığı Değerlerini Aklama Suçu

Söz konusu kurumlardan alınacak raporlar; şüpheli veya sanığın katalogda yer alan suçları işlediği ve söz konusu malvarlığı veya malvarlığı değerlerini bu suçlardan elde ettiğine dair somut delillere dayanana kuvvetli suç şüphesi bulunduğu takdirde, maddede sayılan kurumlardan talep edilmektedir. Bu nedenle; raporların konusu şüphe derecesine veya suçun işlenip işlenmediği hususunda olması mümkün değildir. Diğer yandan, bu raporlar delillerin niteliğine veya suçun işlenip işlenmediği hususunda bir bilirkişi raporu niteliğini de haiz değildir. Raporların; ceza muhakemesine yardımcı olması amacı ile şüpheli veya sanığın malvarlığının tespit edilmesine ilişkin olarak alınması gerekmektedir⁹.

Taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma tedbirinin uygulanması noktasında söz konusu kurumlardan rapor alınması yeni bir uygulamadır¹⁰. Öğretide, bu uygulamanın lehine veya aleyhine yapılmış olan değerlendirmeler bulunmaktadır.

Kanun koyucu bu hüküm ile taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma tedbirinin uygulanmasına ilişkin prosedürü belirlemektedir. Rapor alınmasına ilişkin şartın, somut olay bağlamında işlendiği iddia edilen suçun türü göz önüne alınarak ilgili kurumun taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma tedbirinin uygulanmasını haklı göstermesi bakımından gerekli olacağı ifade edilmiştir¹¹.

Bu tedbir mülkiyet hakkına ağır bir müdahale teşkil etmekte ve bilhassa ticari alanda faaliyet gösteren muhatapları bakımından telafisi güç sonuçlara sebep olabilmektedir. Rapor alma yükümlülüğü; tedbirin uygulanmasında ortaya çıkabilecek yanlışlık ve aksaklıkların giderilmesi¹², yürütülen soruşturma ve kovuşturmalarda suçu henüz sabit olmayan kişilerin mağdur olmasının engellenmesi ve bu bağlamda kişilerin temel hak ve hürriyetlerini korunması amacını gütmektedir¹³. Bilirkişi raporu alınmasının suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerinin tespit edilmesi bakımından faydalı olduğu ifade edilmektedir¹⁴. Örneğin, şirket ortaklık paylarına elkoyma bakımından rapor alma yükümlülüğünün faydalı olduğu ifade edilmiştir.

Üzerine Hukuki Değerlendirmeler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XXV, Y. S. 3, 2021, s. 325.

⁹ Dülger M. V., Ceza Hukuku Genel Hükümler (2. Baskı), Seçkin Hukuk, Ankara, 2023, s. 460.

¹⁰ Çöpoğlu, H. S., Malvarlığı Değeri Elde Etmeye Elverişli Olmayan Suçlar, Bakımından Başvurulan Taşınmazlara, Hak ve Alacaklara El Koyma Tedbirinin Mülkiyet Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi, İzmir Barosu Dergisi, S. 323-384, 2019, s.333.

¹¹ Yurtcan, E., CMK Şerhi (7. Baskı), Legal Kitabevi, Ankara, 2015, s. 384.

¹² Şen, E., Eryıldız, H. S., Elkoyma, (1. Baskı), Seçkin Yayınevi Ankara, 2017, s. 159.

¹³ “Şüpheli veya sanıkların tüm malvarlığına değil sadece suçtan elde edildiği tespit edilen taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma koruma tedbirinin uygulanması gerekmektedir. Ancak, uygulamada şüpheli ve sanıkların nakdi ya da aynı tüm hak ve akacakları ile malvarlığına el konulduğu ve suçtan elde edilip edilmediğinin hiçbir şekilde araştırılmadığı görülmektedir. Söz konusu bu uygulama nedeniyle Anayasanın 35 inci maddesinde belirtilen mülkiyet hakkı ve 36 ncı maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı önemli ölçüde zedelenmektedir. Düzenlemeyle, taşınmazlar, hak ve alacaklar bakımından elkoyma işleminin uygulanabilmesi için ilgisine göre Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Hazine Müsteşarlığı ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumundan, elkonacak taşınmaz hak ve alacağın suçtan elde edildiğine ve suçtan elde edilen değere ilişkin rapor alınması zorunluluğu getirilmektedir” **TBMM(S.Sayı:560)**https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c067/tbmm19067010ss056_0.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2024); Gökçen, A., Balcı, M., Alşahin M. E., Çakır K., Ceza Muhakemesi Hukuku (5. Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, s.491; Özbek, V. Ö., Doğan, K., Bacaksız P., Ceza Muhakemesi Hukuku (1. Baskı), Seçkin Yayınevi, Ankara, 2021, 351.

¹⁴ Çöpoğlu, H. S., Ceza Muhakemesi Hukuku’nda Arama ve Elkoyma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022, s. 212.

Ancak, bu hususta rapor verecek uzman kişilerin özellikle şirketler arası iç ilişkilerin çözümlenmesi ve konsolide mali tabloların okunması noktasında donanımlı olması gerektiği vurgulanmıştır¹⁵.

CMK m. 128 kapsamında elkoyma kararı verilmesi için gerekli olan raporu düzenleyecek kurumların; alt yapı ve personel sayısı bakımından yetersiz kalması, talep edilen raporların hazırlanmasının ve raporların tesliminin çok uzun zaman alması eleştirilecek bir noktadır. Ayrıca, rapor olmaksızın bu tedbir uygulanamayacağından, tedbirin işlevsiz kaldığı ve bu zaman aralığında şüpheli ve sanıklar tarafından malvarlığı değerlerinin kaçırılması olasılığının artmaktadır¹⁶. Bu kapsamda; acil bir hal söz konusu olduğunda dahi suç gelirlerine elkonulması mümkün olmayacaktır. Söz konusu düzenlemenin suç veya miktar kıstası getirmemesinin uygulamada çok fazla iş yüküne sebep olacaktır. Bilhassa, MASAK'ın taşra teşkilatının bulunmaması ve personel sayısının Türkiye geneline hizmet edecek yeterlilikte olmaması da bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca, MASAK'ın CMK m. 128 kapsamındaki bütün elkoyma tedbirleri bakımından rapor hazırlama yükümlülüğü olmadığı dönemde dahi raporları yetiştirmekte zorlandığı ifade edilmiştir¹⁷.

Rapor alma yükümlülüğü hakkında yapılan bir diğer eleştiri, elkoymaya ilişkin kararların bir takım idari kurum veya kuruluşların hazırladığı raporlara bağlı olmasının, idari makamların kararlarının yargı makamlarının kararları bakımından bağlayıcı hale getirmesine ilişkindir. Bu uygulamanın, kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti ilkesine aykırılık teşkil ettiği, hakim bağımsızlığı ilkesini zedelediği ifade edilmektedir. Siyasi iktidara bağlı kurum veya kuruluşların düzenledikleri subjektif nitelikteki raporlar doğrultusunda mahkemenin karar vermesinin uygulamada problemlere neden olabileceği de ileri sürülmüştür¹⁸. Yine, raporu hazırlayan idari merciin, tedbirin uygulanmasına ilişkin kararda etkili olsa dahi verdiği bu kararın kendisi bakımından bağlayıcı olmaması eleştirilmiştir¹⁹.

Yukarıdaki görüşe paralel olan başka bir görüşe göre ise; mahkemelerin yürütmeye vesayet denetimi altında olan veya yürütmeye bağlı kurulların hazırladığı raporlar kapsamında karar vermek zorunda kalacağı ifade edilmiştir. Madde metninde gösterilen kurullardan, elkonulmak istenilen malvarlığı değerlerinin suç geliri olup olmadığı hususunda karar verilmesi istenecektir. Bu durumun yukarıdaki görüşe benzer bir şekilde; yargı yetkisinin bağımsız mahkemeler tarafından değil, bu kurullar tarafından kullanılması anlamına geleceği başka bir deyişle yargı görevinin zımni bir şekilde bu kurullara devredilmesi anlamına geldiği ifade

¹⁵ Battal, A. (2020), Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Sempozyumu II ve Makaleler-Yargıtay 11. Hukuk Dairesi Başkanı Merhum Mehmet Kılıç'a Armağan, T. Memiş & Ö. S. Şener & B. Şimşek (Yay. haz.), Ceza Hukukundaki Koruma ve Güvenlik Tedbirleri Yönünden Ticaret Şirketleri (s. 299-303), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, s.302.

¹⁶ Şen, E., Eryıldız, H. S. 2017: 160; Karakehya, H., Ceza Muhakemesi Hukuku (4. Baskı), Nisan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 339; Seyyidoğlu M. S. (2021), Ceza Muhakemesi Hukukunda Arama ve Elkoyma, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021, s. 69.

¹⁷ Genç 2016: 106; Şen E. (2022), Yorumluyorum XXV, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2022, s. 285.

¹⁸ Çöpoğlu 2022: 213; Şen, E., Eryıldız, H. S. 2017: 160; Ünver, Y., Hakeri, M. H. 2017: 402; Dursun, İ., Ceza Muhakemesi Hukukunda Taşınmazlara, Hak ve Alacaklara Elkoyma, Mehmet Akif Aydın'a Armağan, S. 535-558, 2015, 547; Seyyidoğlu 2021: 69; Erman E. F., Örgütlü Suçlarda Yargılama Sistemi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2016, s. 273.

¹⁹ Şahin, C., Ceza Muhakemesi Hukuku I (12. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 335; Çöpoğlu 2022: 213.

edilmiştir. Ayrıca, söz konusu kurulların hazırlayacağı raporların bağlayıcı olduğu, söz konusu bağlayıcı raporların yargı yetkisini kısıtladığı ifade edilmiştir. Bu sebeplerle, görüşe göre; kurullardan rapor alma şartını öngören bu düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olduğu savunulmuştur²⁰.

Adli makamların, gerekli görmesi halinde, madde metninde sayılan kurumlardan bilirkişi sıfatı ile görüş talep etmesi mümkündür. Bu nedenle, özellikle mülkiyet hakkına yoğun bir şekilde müdahale eden bir muhakeme kurumunun uygulanmasının için özerk niteliği haiz kurum ve kurulların takdirine bırakılmaktadır²¹.

Rapor alma zorunluluğuna ilişkin olarak yapılan başka bir eleştiri ise; raporun içeriği ve kapsamında nelerin olması gerektiğine raporun denetlenmesine ve rapora itiraz edilmesine ilişkin bir hüküm bulunmamasına ilişkindir²². Raporun sonucunun olumlu veya olumsuz olmasının tedbirin uygulanması bakımından bir etki doğurmayacağı, diğer koşulların sağlanması halinde bu elkoyma işleminin yapılabileceği ifade edilmiştir²³.

Bu raporları hazırlayan kişilerin bilirkişi gibi davranarak rapor hazırladıkları ve bu durumunun yetki gaspına yol açtığı ifade edilmektedir. Diğer yandan, yargı mercilerinin bu raporları bilirkişi raporu gibi değerlendirmesi de eleştirilmektedir. Bu iki hususun da yanlış olduğu, söz konusu raporların delil etme ve değerlendirme yöntemi olduğu, konunun bilirkişisi ve karar verme yetkisine karar verme yetkisini haiz olan makamın hakim veya mahkeme olduğu vurgulanmıştır²⁴. Diğer bir deyişle, suç işlemek sureti ile elde edilen menfaatin CMK m. 128'de yer alan bir suçtan elde edildiğinin araştırılması bir yargı faaliyetidir. Bu faaliyetin yargı makamı dışında bir kuruluşa bırakılması AY m. 9'da yer alan “*yargı, yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır*” hükmüne de aykırılık oluşturmaktadır²⁵.

Diğer yandan; söz konusu kurumların, CMK m. 128'deki düzenleme kapsamında bilirkişi faaliyeti yaptığı ileri sürülmüştür. Eğer böyle bir kabul söz konusu olacaksa; CMK m. 128 kapsamında alınacak raporlar bağlayıcı olmamalıdır. Aksi halde delillerin serbestliği ilkesi ihlal edilecektir. Bizim de iştirak ettiğimiz görüşe göre; bu şekilde bir “zorunlu bilirkişilik” kurumunun düzenlenmesi yararlı değildir. Yukarıda da izah ettiğimiz üzere yargı makamları ihtiyaç bulunması durumunda söz konusu kurumlardan bilirkişi sıfatı ile her zaman rapor talep edebilecektir²⁶.

Rapor alma zorunluluğuna ilişkin zorunluluk iptal istemi ile AYM'ne götürülmüştür. İptal isteminde; “*suçtan elde edilen değere ilişkin raporun, yürütme organına yakın ve bu nedenle objektif, tarafsız ve bağımsız olmaları kendilerinden beklenilmeyen yargılama dışı kurumlardan alınacağına öngörülmesinin soruşturmanın selametine zarar verici mahiyette olduğu, Cumhuriyet savcısının yetki alanını sınırlandırdığı ve soruşturmanın gizliliği prensibini ihlal ettiği, mahkemelerin bağımsızlığı ilkesine uygun olmadığı, el koyma tedbiri için*

²⁰ Aydoğmuş, E., Arama ve Elkoyma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 215.

²¹ Erman 2016: 273.

²² Soyaslan, D., Ceza Muhakemesi Hukuku (5. Baskı), Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 290.

²³ Özen, M., Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 63.

²⁴ Dülger M., Taşkın, Ş. 2023: 460.

²⁵ Erman 2016: 274.

²⁶ Erman 2016: 274.

alınması gerekli raporun beklenmesi sürecinde soruşturma konusu malvarlıklarının soruşturma ve kovuşturma makamlarından kaçırılma ihtimalinin bulunduğu, bu nedenlerle kuralın, Anayasa'nın Başlangıç kısmı ile 2. ve 138. maddelerine aykırı olduğu” öne sürülmüştür. Ancak, AYM aşağıda yer alan gerekçe ile bu hükmün Anayasa'ya aykırı olmadığına karar vermiştir: “6526 sayılı Kanun'un maddede yaptığı değişiklikle, taşınmaz, hak, alacak ve diğer malvarlığı değerlerine el koyma tedbirinin uygulanabilmesi bakımından suçun işlendiğine ve belirtilen değerlerin bu suçlardan elde edildiğine dair somut delillere dayanan kuvvetli şüphenin varlığının aranması koşulu getirilmiştir. Dava konusu kuralla ise söz konusu malvarlığı değerleri bakımından el koyma tedbirinin uygulanabilmesi için ilgisine göre, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Mali Suçları Araştırma Kurulu, Hazine Müsteşarlığı ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumundan, suçtan elde edilen değere ilişkin rapor alınması öngörülmektedir. Kuralla, kendi görev alanlarıyla ilgili olarak uzmanlığı olan kurumlara, el koymaya konu malvarlığının ne kadarlık kısmının suçtan kaynaklandığının belirlenmesine yönelik rapor hazırlama görevi verilerek uygulamadaki sorunların çözümlenmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 62. maddesinde öngörüldüğü üzere, çözümü uzmanlık, özel veya teknik bilgi gerektiren hâllerde bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına karar verilebileceğinden, söz konusu kurumlar tarafından rapor hazırlanmasının, soruşturma aşamasında Cumhuriyet savcısı ve kovuşturma aşamasında mahkemeler tarafından aynı konuda bilirkişi incelemesine başvurulabilmesine engel oluşturmadığı açıktır. Bu bağlamda kuralın, Cumhuriyet savcısının veya mahkemelerin sahip oldukları yetkilere ilişkin bir sınırlama teşkil ettiği söylenemez. Dolayısıyla dava konusu kuralda Anayasa'ya aykırı bir yön bulunmamaktadır”²⁷.

Öğretide yer alan başka bir görüş ise; tedbirin uygulanması noktasında bilirkişi raporu alınmasının temel hak ve özgürlüklerin korunması hususunda faydalı olduğunu ifade etmektedir. Ancak burada, rapor alınması zorunluluğunun hakim bağımsızlığının sağlanması noktasında sakıncalı olduğunu da ifade edilmektedir. Bu bağlamda, bilirkişi raporu alınmasına ilişkin kararın hakiminkin takdirine bırakılmasının ve bu uygulamaya yalnızca zaruret bulunan hallerde gidilmesinin doğru olacağı ifade edilmiştir²⁸.

CMK m. 128'de hangi düzeyde yapılacak soruşturmalar bakımından rapor alınması gerektiğine ilişkin bir belirleme yapılmamıştır. Uzun süreli bir araştırma gerektiren suçların işlenmesi sureti ile elde edilen malvarlığı değerlerinin tespit edilmesi bakımından bir rapor alınması gerekmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere ilgili kurumlardan rapor temin edilmesi uzun zaman alacaktır²⁹.

Kanaatimizce, CMK m. 128'de yer alan tedbirin uygulanması için alınması zorunlu tutulan raporun maddede belirtilen her suç için değil katalogda yer alan belirli suçlar bakımından temin edilmesi hususunda düzenleme yapılması gerekmektedir.

²⁷ Bilge 2021: 286.

²⁸ Çöpoğlu 2019: 333.

²⁹ Masat Y., 5607 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'na Göre Arama, Elkyoma ve Müsadere, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2019, s. 74.

İlgisine Göre Rapor Alınacak Kurumlar

2.2.1 Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu mülga 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile kurulmuştur. BDDK, bu kanun ile tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip bir otorite olarak kurulmuştur. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile getirilen düzenlemelerle beraber bağımsızlık, etkinlik ve kapasite açısından güçlendirilmiştir³⁰.

BDDK'nun misyonu; *“Bankacılık Kanunu ve ilgili diğer düzenlemelerde belirtilen görev ve yetkileri çerçevesinde düzenleme ve denetimi kapsamındaki kuruluşların faaliyetlerini güvenli ve sağlam şekilde gerçekleştirmesini, kredi sisteminin etkin şekilde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasını sağlamak ve bu sayede finansal piyasaların gelişmesine ve finansal istikrara katkıda bulunmak”* olarak ifade edilmiştir³¹.

BDDK'nın, 5411 s. Kanun m. 88/g ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Teşkilat Yönetmeliği m. 5/g'de kurumun görevleri arasında kanunlarla ve ilgili diğer mevzuatla verilen diğer görevleri yapma görevi bulunmaktadır. Bu bağlamda, BDDK'nın, CMK m. 128/1 kapsamında elkoyma kararı verilebilmesi için suçtan elde edilen değere ilişkin rapor hazırlayıp yargı makamlarına sunma görevi bulunmaktadır. Bu rapor, yargı makamları tarafından taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma tedbiri uygulanmadan önce BDDK'dan talep edilmektedir.

2.2.2. Sermaye Piyasası Kurulu

Sermaye piyasası kurumları, sermaye piyasası faaliyetlerinin şeffaf, istikrarlı, rekabetçi, güvenilir ve eşitlikçi bir şekilde, yatırımcıların hak ve menfaatlerinin korunarak gerçekleştirilmesi amacı ile ortaya çıkmıştır³².

Sermaye piyasaları hakkında ilk yasal düzenleme 1981 yılında Sermaye Piyasası Kanunu ile yapılmıştır. 1982 yılında ise; Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur. Sermaye piyasası kurulunun kurulmasının amacı olarak; *“sermaye piyasasının düzenli bir şekilde işlemesi ve piyasada düzen, şeffaflık ve istikrarın temini ve yatırımcıların hak ve yararlarının korunmasını sağlamak”* gösterilebilir³³.

SPK, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ve ilgili mevzuatla verilen görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak üzere kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip bir kuruldur.

Sermaye Piyasası Kurulu'nun yetkileri Sermaye Piyasası Kanunu m. 128'de yer almaktadır. Buna göre; Kurulun temel olarak; düzenleme, denetleme ve müdahale yetkileri bulunmaktadır. Kurul cezai yaptırım gerektiren işlemler hakkında yargı makamlarını bilgilendirmektedir. Kurulun denetim ve gözetim faaliyetleri sonucunda; uyarı, idari para cezası, adli para cezası ve hapis cezası uygulanabilmektedir. Sermaye Piyasası Kanunu'nda tanımlanan veya atıfta bulunulan suçların tespiti halinde Kurul tarafından Cumhuriyet başsavcılığına yazılı başvuruda

³⁰ <https://www.bddk.org.tr/KurumHakkinda/Detay/19> (Erişim Tarihi: 09.09.2024)

³¹ <https://www.bddk.org.tr/KurumHakkinda/Detay/19> (Erişim Tarihi: 09.09.2024)

³² Onural M. İ., Piyasa Dolandırıcılığı (Manipülasyon) Suçu, Antalya Bilim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Antalya, 2024, s. 13.

³³ Onural 2024: 15.

bulunmaktadır. Kurulun yaptığı başvuru hakkında kamu davası açılması durumunda iddianamenin kabulü ile SPK katılan sıfatını haiz olmaktadır³⁴.

CMK m. 128/1 kapsamında, SPK'dan, yargı makamları tarafından yapılacak talep üzerine taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma kararı alınabilmesi için suçtan elde edilen değere ilişkin rapor alınacaktır.

Kanaatimizce, SPK'nın yer alan görevleri kapsamında adli makamlara sundukları raporlar söz konusu olduğunda; taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma tedbirinin uygulanması için tekrar rapor alınmasına gerek duyulmamalıdır.

2.2.3. Mali Suçları Araştırma Kurulu

Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK), Hazine Bakanlığı bünyesinde ana hizmet birimi statüsünde ve doğrudan Hazine ve Maliye Bakanına bağlı olarak görevini ifa etmektedir. MASAK, bir mali istihbarat birimi niteliğini haiz olup suç gelirlerinin aklanması engellemek amacıyla görev yapmaktadır³⁵.

5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun ile MASAK'ın görev ve yetkileri belirlenmiştir. MASAK Başkanlığının görev ve yetkileri 10.07.2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi m. 231'de düzenlenmektedir. Buna göre, MASAK'ın kanumuz ile ilgili görev ve yetkileri; "...ç) *Suç gelirlerinin aklanması ve terörizmin finansmanının önlenmesi kapsamında veri toplamak, şüpheli işlem bildirimlerini almak, analiz etmek ve bunları kaydetmek, istihbarat üretmek, gerekli görüldüğünde üretilen istihbarat ve analiz sonuçları hakkında ilgili birimleri bilgilendirmek,*

e) Aklama veya terörizmin finansmanı suçunun işlendiğine dair ciddi şüphelerin mevcut olması durumunda konuyu ilgili Cumhuriyet savcılığına intikal ettirmek,

f) Yapılan analiz, araştırma ve inceleme sonucunda aklama ve terörizmin finansmanı suçunun işlendiği hususunda olguların varlığının tespiti halinde, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre gerekli işlemler yapılmak üzere Cumhuriyet başsavcılığına suç duyurusunda bulunmak,

g) Aklama ve terörizmin finansmanı suçlarına ilişkin olarak Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme tarafından intikal ettirilen konuları analiz etmek ve incelemek..." olarak ifade edilebilir³⁶.

Ceza muhakemesi hukuku bağlamında yapılan soruşturma ve kovuşturmalar kapsamında MASAK'tan bilgi talep edilebilmekte veya rapor hazırlanması istenebilmektedir³⁷.

³⁴ <https://spk.gov.tr/hakkimizda/gorev-yetki-ve-sorumluluklar/tedbir-ve-yaptrim-uygulama> (Erişim Tarihi: 09.09.2024)

³⁵ <https://masak.hmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 09.09.2024).

³⁶ <https://masak.hmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 09.09.2024).

³⁷ "Cumhuriyet Başsavcılığının, 21.01.2016 tarihli yazısı ile kolluğa, belirtilen şüpheliler ve akrabaları ile araştırma sırasında tespit edilecek diğer kişiler hakkında suçtan kaynaklanan mal varlığını aklama suçundan elde edilen gelirin, yasal sisteme sokulup sokulmadığının tespiti için MASAK ile koordineli çalışma yapılarak, araştırma yapılması talimatı verilmiştir. 3. CD., E. 2021/7926 K. 2021/10826 T. 20.12.2021 Sayfa 3/18 Bu kapsamda, aklamaya çalıştıkları anlaşıldığından elde edilemeyen suç gelirin de araştırılmasına yönelik

MASAK'ın 2023 faaliyet raporuna göre; “Cumhuriyet savcıları, hâkimler, mahkemeler gibi adli makamlar ile Emniyet Genel Müdürlüğü, Sahil Güvenlik veya Jandarma Komutanlıkları ile Gümrük Muhafaza Müdürlükleri tarafından gönderilen bilgi talepleri ile rapor talepleri adli/kolluk araştırma talebi olarak nitelendirilmektedir”. 2023 yılında adli makamlar tarafından talep edilen araştırma talebi sayısı 11.441 olarak gösterilmiştir³⁸.

MASAK'ın ceza muhakemesindeki rolünü iki bağlamda ele almak gerekmektedir. Bunlardan ilki; MASAK'ın şüpheli işlem bildirimini alması üzerine bir rapor oluşturup, söz konusu raporu Cumhuriyet Savcılığı'na sunması üzerine yargılama faaliyetinin başlamasıdır. İkinci ihtimal ise, yargı makamlarından gelecek bir talep üzerine MASAK tarafında rapor hazırlanmasıdır.

İlk ihtimali değerlendirmeden önce; şüpheli işlem bildirimini ve suçu bildirme yükümlülüğünden bahsedilmesi gerekmektedir. Şüpheli işlem bildiriminin dayanağı, 5559 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun m. 4. f/1'de yer almaktadır. Buna göre; “yükümlüler nezdinde veya bunlar aracılığıyla yapılan veya yapılmaya teşebbüs edilen işlemlere konu malvarlığının yasa dışı yollardan elde edildiğine veya yasa dışı amaçlarla kullanıldığına dair herhangi bir bilgi, şüphe veya şüpheli gerektirecek bir hususun bulunması halinde bu işlemlerin yükümlüler tarafından Başkanlığa bildirilmesi zorunludur”. Şüpheli işlem bildiriminin konusunu yalnızca suçtan elde edilen malvarlığı değerleri oluşturmamaktadır. Bu bağlamda; ifade edilmesi gereken husus, suçu bildirme yükümlülüğü ile şüpheli işlem bildiriminde bulunma arasındaki farklılıktır. Şüpheli işlem bildirimini yapıldığı takdirde suçu bildirme yükümlülüğü devam etmektedir. Ancak, kolluk veya savcılığa yapılan suç bildiriminin ardından MASAK'a şüpheli işlem bildiriminde bulunulmasına gerek yoktur³⁹.

Şüpheli işlem bildiriminin ardından MASAK tarafınca bir araştırma ve inceleme faaliyeti yapılmaktadır. Bu faaliyet sonucunda suç işlendiğine dair bir şüphenin ortaya çıkması

hazırlanan 08.09.2016 tarihli raporda özetle, toplam (927) şahısla ilgili yapılan araştırma neticesinde temin edilen bilgi ve belgelerden, tape kayıtlarından, bilgilerine başvuru Binnaz Koldaş ve Hasan Gülmez'in beyanlarından, öncü suç tarihlerinden sonra şahısların temin edilen banka hesaplarının para hareketlerinde herhangi bir şüpheli işlemin tespit edilemediği fakat örgüt lideri olduğu belirtilen şüpheli ... ile bacanağı ... ve annesi ... ile ilgili olarak, yasal gelirleri ile edindikleri araçlar ve gayrimenkuller arasında orantısızlık olduğu, hayatın olağan akışı içerisinde, gelirleri ile hane halkı geçim standardı ve zorunlu giderler hesaplandığında, tespiti yapılan araçlara ve gayrimenkullere mevcut gelirleri ile sahip olamayacaklarının, işlemlerinin şüpheli olduğunun değerlendirildiği belirtilmiştir. İl Emniyet Müdürlüğü'nün 08.09.2016 tarihli yazısı ile örgüt lideri ...'ün tespit edilen görüşmesinden, suçtan elde etmiş olduğu gelir ile ev yaptırdığı, tır ve servis minibüsü aldığı, ... 6. Ağır Ceza Mahkemesince satılamaz şerhinin bulunan tırı bacanağı Mesul Akbayram'ın adına tescil ettirdiği, yapılan tahkikatta şüpheli şahısların suçla elde ettikleri geliri kaynağından uzaklaştırarak dönüştürdüklerinin ve de aklamaya çalıştıklarının anlaşılması nedeni ile elde edilemeyen suç gelirin araştırılması gereği duyulması sebebi ile sistemlerden kimlik tespitleri yapılan (927) şahıs hakkında, öncül suç tarihi olan 15.08.2013 tarihi sonrasına yönelik mal varlığı araştırması yapıldığı, araştırması yapılan şahıslardan Ahmet ve Fatih isimli şahısların yasal gelirleri, suç tarihinden sonra mal edinimleri ile banka hesap hareketleri arasında orantısızlık olduğunun tespit edildiğinden, adı geçen şahısların, suçtan elde edilen gelire edinildiği değerlendirilen mal varlıklarına el konulabilmesi için gerekli MASAK raporunun aldırılması talep edilmiştir. ... Cumhuriyet Başsavcılığının, 29.06.2016 tarih, 2016/5091 soruşturma numaralı yazısı ile Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığından, TCK'nın 282 maddesinde belirtilen suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama ve 5549 sayılı Kanun hükümleri uyarınca mal varlıklarına el konulması amacıyla başlatılan soruşturma kapsamında hazırlanan tahkikat evrakları ve rapor ile dosya gönderilerek, (93) şüpheli hakkında suçtan elde edilen gelir ile edinildiği değerlendirilen mal varlıklarına el konulabilmesi amacıyla rapor düzenlenmesi istenmiştir” Yargıtay 3. CD., E. 2021/7926 K. 2021/10826 T. 20.12.2021 www.lexpera.com (Erişim Tarihi: 06.06.2024).

³⁸ <https://masak.hmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 09.09.2024).

³⁹ Özgenç İ., Suç Örgütleri, Ankara; Seçkin Yayınevi, Ankara, 2023, s. 276.

durumunda, bir rapor düzenlenerek Cumhuriyet başsavcılığına bildirim yapılır. Bu duruma, yukarıda yer verilen 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi m. 231/1-ç’de yer verilmiştir. Bildirimden ardından Cumhuriyet savcılığınca uygun görüldüğü takdirde soruşturma süreci başlatılmaktadır. MASAK’ın Cumhuriyet savcılığına suç bildiriminden önce yaptığı bu hareketler ceza hukuku anlamında bir soruşturma işlemi niteliğini haiz değildir⁴⁰. Kanaatimizce; MASAK’ın ç, e ve f bendi kapsamında yer alan görevleri kapsamında adli makamlara sundukları raporlar söz konusu olduğunda; bu tedbirin uygulanması için tekrar rapor alınmasına gerek duyulmamalıdır.

İkinci hal ise; Cumhuriyet savcılığı tarafından başlatılan bir soruşturma kapsamında; MASAK’a rapor hazırlanmasına ilişkin talepte bulunulmasıdır. Yine, yukarıda yer verildiği üzere, 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi m. 231/1-g kapsamında; MASAK, “*terörizmin finansmanı*” ve “*suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama*” suçlarının araştırılması ve tespiti hususunda yargı makamlarına yardımcı olmakla yükümlüdür. MASAK’ın bu görevi adli kolluk görevine benzer bir görev olarak nitelendirilmiştir. Bu görüşe göre; MASAK’ın resmi bilirkişilik görevi bulunmamaktadır. MASAK’ın bu görevi; CMK m. 63 kapsamında icra etmediği, söz konusu görevi denetim elemanı sıfatı ile çeşitli bakanlık ve kurumlarda görev yapan kişilere yaptırdığı ifade edilmektedir. Bu yönüyle söz konusu raporun bir “inceleme raporu” niteliğinde olduğu vurgulanmıştır⁴¹.

2.2.4. Hazine Müsteşarlığı (Hazine ve Maliye Bakanlığı)

10 Temmuz 2018 tarihinde 703 sayılı KHK ile "Hazine Müsteşarlığı" ile "Maliye Bakanlığı" birleştirilerek Hazine ve Maliye Bakanlığı kuruldu. Bu nedenle, CMK m. 128/1’de “Hazine Müsteşarlığı” ibaresi ile kastedilen kurum Hazine ve Maliye Bakanlığı’dır. Bu bağlamda, kanuni düzenlemede de yenilik yapılması gerekmektedir.

CMK m. 128/1 kapsamında, Hazine ve Maliye Bakanlığı’ndan, yargı makamları tarafından yapılacak talep doğrultusunda taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma kararı alınabilmesi için suçtan elde edilen değere ilişkin rapor alınacaktır.

MASAK Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı’na bağlı merkez teşkilatı kuruluşudur⁴². Kanaatimizce, MASAK’ın görev alanının dışında kalan bir suç bulunması durumunda Hazine ve Maliye Bakanlığı’ndan bir rapor alınması söz konusu olacaktır.

2.2.5. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu; kamu gözetimi alanındaki uluslararası gelişmeler gereğince kurulmuştur. Kurum, Türk Ticaret Kanunu’nda öngörülen bağımsız denetim alanını düzenlemek amacıyla 660 sayılı KHK ile 2011 yılında kurulmuştur⁴³.

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu; Hazine ve Maliye Bakanlığı ile ilişki içerisinde olan idari özerkliği sahip bir Üst Kurul niteliğini haizdir. Kısaca KGK olarak

⁴⁰ Özgenç 2023: 277.

⁴¹ Özgenç 2023: 279.

⁴² <https://www.hmb.gov.tr/bakanlik-birimleri> (Erişim Tarihi: 09.09.2024).

⁴³ https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/Tan%C4%B1t%C4%B1m/Kariyer_Uzman%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 09.09.2024).

isimlendirilen kurumun temel amacı; “yatırımcıların çıkarlarını ve denetim raporlarının doğru ve bağımsız olarak hazırlanmasına ilişkin kamu yararını korumak ile doğru, güvenilir ve karşılaştırılabilir finansal bilginin sunumunu sağlamak” olarak ifade edilmektedir⁴⁴.

CMK m. 128/1 kapsamında; KGK’dan, yargı makamları tarafından yapılacak talep doğrultusunda taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma kararı alınabilmesi için suçtan elde edilen değere ilişkin rapor alınacaktır.

SONUÇ

Çalışma sonunda elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Elkoymaya ilişkin kararların bir takım idari kurum veya kuruluşların hazırladığı raporlara bağlı olması, idari makamların kararlarını yargı makamlarının kararları bakımından bağlayıcı hale getirmektedir.

CMK m. 128 kapsamında elkoyma kararı verilmesi için gerekli olan raporu düzenleyecek kurumların; alt yapı ve personel sayısı bakımından yetersiz kalması, talep edilen raporların hazırlanmasının ve raporların tesliminin çok uzun zaman alması eleştirilecek bir noktadır. CMK m. 128’de yer alan tedbirin uygulanması için alınması zorunlu tutulan raporun maddede belirtilen her suç için değil katalogda yer alan belirli suçlar bakımından temin edilmesi hususunda düzenleme yapılması gerekmektedir.

SPK’nın yer alan görevleri kapsamında adli makamlara sundukları raporlar söz konusu olduğunda; taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma tedbirinin uygulanması için tekrar rapor alınmasına gerek duyulmamalıdır.

MASAK’ın ç, e ve f bendi kapsamında yer alan görevleri kapsamında adli makamlara sundukları raporlar söz konusu olduğunda; bu tedbirin uygulanması için tekrar rapor alınmasına gerek duyulmamalıdır.

MASAK’ın görev alanının dışında kalan bir suç bulunması durumunda Hazine ve Maliye Bakanlığı’ndan bir rapor alınması söz konusu olacaktır.

KAYNAKÇA

Aydoğmuş, E., Arama ve Elkoyma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 215.

Battal, A. (2020), Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Sempozyumu II ve Makaleler- Yargıtay 11. Hukuk Dairesi Başkanı Merhum Mehmet Kılıç'a Armağan, T. Memiş & Ö. S. Şener & B. Şimşek (Yay. haz.), Ceza Hukukundaki Koruma ve Güvenlik Tedbirleri Yönünden Ticaret Şirketleri (s. 299-303), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 300.302.

Bilge, S. S., 5271 “Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda Taşınmaz, Hak ve Alacaklara Elkonulması Tedbiri (CMK m. 128)”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2021/155: 261-294, 2021.

Çöpoğlu, H. S., Ceza Muhakemesi Hukuku’nda Arama ve Elkoyma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022.

⁴⁴https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/Tan%C4%B1t%C4%B1m/Kariyer_Uzman%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi.: 09.09.2024).

Çöpoğlu, H. S., Malvarlığı Değeri Elde Etmeye Elverişli Olmayan Suçlar, Bakımından Başvurulan Taşınmazlara, Hak ve Alacaklara El Koyma Tedbirinin Mülkiyet Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi, İzmir Barosu Dergisi, S. 323-384, 2019.

Dursun, İ., Ceza Muhakemesi Hukukunda Taşınmazlara, Hak ve Alacaklara Elkoyma, Mehmet Akif Aydın'a Armağan, S. 535-558, 2015.

Dülger M. V., Ceza Hukuku Genel Hükümler (2. Baskı), Seçkin Hukuk, Ankara, 2023.

Genç S., Suç Gelirlerinin Geri Alımı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2016.

Gökçen, A., Balcı, M., Alşahin M. E., Çakır K., Ceza Muhakemesi Hukuku (5. Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, Özbek, V. Ö., Doğan, K., Bacaksız P., Ceza Muhakemesi Hukuku (1. Baskı), Seçkin Yayınevi, Ankara, 2021.

Hakeri, M. H., Yeni Ceza Kanununa Göre Elkoyma Koruma Tedbiri, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 18/60, S. 97-104, 2005.

<https://masak.hmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 09.09.2024).

<https://research.wolterskluwer-online.de/document/36dac3e1-4d26-3317-932b-5a6004b06848> (Erişim Tarihi: 09.12.2024).

<https://research.wolterskluwer-online.de/document/d0ed5cb4-3460-397f-b6bb-e50c4e49d10a> (Erişim Tarihi: 09.12.2024).

<https://spk.gov.tr/hakkimizda/gorev-yetki-ve-sorumluluklar/tedbir-ve-yaptrim-uygulama> (Erişim Tarihi: 09.09.2024)

<https://www.bddk.org.tr/KurumHakkinda/Detay/19> (Çevrimiçi: E.T.: 09.09.2024)

<https://www.hmb.gov.tr/bakanlik-birimleri> (Erişim Tarihi: 09.09.2024).

¹https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/Tan%C4%B1t%C4%B1m/Kariyer_Uzman%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 09.09.2024).

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c067/tbmm19067010ss0560.pdf> (Erişim Tarihi: 01.10.2024).

Johann, P., Möglichkeiten und Grenzen des neuen Vermögensabschöpfungs-rechts, BDe Gruyter.Johann, Berlin, 2019

Karakehya, H., Ceza Muhakemesi Hukuku (4. Baskı), Nisan Kitabevi, Ankara, 2019.

Masat Y., 5607 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'na Göre Arama, Elkyoma ve Müsadere, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2019.

Onural M. İ., Piyasa Dolandırıcılığı (Manipülasyon) Suçu, Antalya Bilim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Antalya, 2024, s. 13.

Özen, M., Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 63.

Özgenç İ., Suç Örgütleri, Ankara; Seçkin Yayınevi, Ankara, 2023.

Özgenç İ., Şüpheli İşlem Bildiriminin Hukuki Mahiyeti, MASAK'ın Rolü, Suçtan Kaynaklanan Malvarlığı Değerlerini Aklama Suçu Üzerine Hukuki Değerlendirmeler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XXV, Y. S. 3, 2021.

Seyyidoğlu 2021: 69; Erman E. F., Örgütlü Suçlarda Yargılama Sistemi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 2016.

Seyyidoğlu M. S. (2021), Ceza Muhakemesi Hukukunda Arama ve Elkoyma, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Soyaslan, D., Ceza Muhakemesi Hukuku (5. Baskı), Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 290.

Şahin, C., Ceza Muhakemesi Hukuku I (12. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.

Şen E. (2022), Yorumluyorum XXV, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2022, s. 285.

Şen, E., Eryıldız, H. S. 2017: 160; Ünver, Y., Hakeri, M. H. 2017: 402

Şen, E., Eryıldız, H. S., Elkoyma, (1. Baskı), Seçkin Yayınevi Ankara, 2017.

Şen, E., Eryıldız, H. S., Elkoyma, (1. Baskı), Seçkin Yayınevi, Ankara, 2017, s. 160.

Yurtcan, E., CMK Şerhi (7. Baskı), Legal Kitabevi, Ankara, 2015.

MAL REJİMİNİN TASFİYESİNDE LİMİTED ŞİRKET HİSSELERİNE TEDBİR KONULMASI VE TEDBİRİN İŞLEVSELLİĞİ SORUNU

Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖZDAMAR

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Hukuk Fakültesi

Ticaret Hukuku Anabilim Dalı

eozdamar@cumhuriyet.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5527-7689>

ÖZET

Bu çalışma, boşanma sonrası mal rejiminin tasfiyesinde, eşlerden birine ait olan limited şirket hisselerine konulan tedbirlerin hukuki ve pratik yönlerini incelemektedir. Türk Medeni Kanunu (TMK) 218. ve devamı maddeleri gereğince, eşler arasındaki edinilmiş mallara katılma rejimi, eşlerin evlilik birliği süresince edindiği malların tasfiyesinde dikkate alınmakta olup, bu kapsamdaki mallara limited şirket hisseleri de dahil olabilmektedir. Boşanma sonrası mal rejiminin tasfiyesinde özellikle limited şirket hisseleri bakımından katılma payının hesaplanması karmaşık hukuki sorunlar doğurabilir. Bu hisseler mahkemelerce konulan tedbirler, eşlerin mal rejimi taleplerinin korunmasını amaçlasa da bu tedbirlerin etkinliği ve işlevselliği tartışmalıdır.

Özellikle şirket hisseleri üzerindeki tedbirlerin, şirketin işleyişine ve diğer ortakların haklarına müdahale edebilmesi, tedbirin amacıyla çelişen sonuçlar doğurabilmektedir. Öte yandan şirket hisselerine sahip olan eş, (özellikle şirkette tek ortak konumunda ise) sermayenin korunması ilkesine de aykırılık oluşturacak şekilde şirketin malvarlığını azaltma yoluna gidebilmekte ve diğer eşin katılma payı alacağını azaltacak önlemler alabilmektedir. Bu nedenle çalışmada, limited şirket hisselerine tedbir konulmasının amacına uygun olarak ne derece etkin bir çözüm sunduğu değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili içtihatlar ve doktrindeki farklı görüşler de ele alınarak, bu tedbirlerin uygulamada yaşanan sorunlara çözüm sunup sunmadığı analiz edilmiştir.

Yargı kararlarında, limited şirket hisseleri üzerinde alınan tedbir kararlarının sınırlı şekilde uygulanması gerektiği, bu tür kararların diğer ortakların mülkiyet hakkına müdahale oluşturabileceği ve şirketin devamlılığına zarar verebileceği yönünde görüşler öne çıkmaktadır. Söz konusu kararlarda hisseler tedbir konulmasının şirketin günlük faaliyetlerine ve karar alma süreçlerine engel teşkil edebileceği belirtilmiş, bu tedbirlerin tedbirin amacıyla çelişebilecek olumsuz sonuçlara yol açabileceği vurgulanmıştır.

Ancak, şirket malvarlığını azaltmak suretiyle sahip olunan şirket hisselerine ilişkin diğer eşin katılım payı hakkını zedeleyebilecek davranışlara karşı, hisselerin yanı sıra şirket malvarlığını da koruyucu tedbirlerin uygulanması gerekmektedir. Bu bağlamda, şirketin malvarlığı

üzerindeki değer kayıplarının önlenmesi amacıyla, şirket değerinin davanın açıldığı tarih itibarıyla ve tasfiye kararının verileceği tarih itibarıyla ayrı ayrı tespit edilmesi önem arz etmektedir. Türk Medeni Kanunu'nun mal rejimine ilişkin hükümleri kapsamında, eşlerin tasfiye sürecinde katılım payı alacaklarının gerçek değer üzerinden güvence altına alınması gerekliliği doğmaktadır. Ayrıca, mal rejiminin sona erdiği tarihteki güncel şirket değerinin dikkate alınarak hesaplama yapılması, taraflar açısından adil ve hakkaniyete uygun bir paylaşım sağlanması bakımından zaruridir.

Çalışmanın sonucunda limited şirket hisselerine ve mal varlığına tedbir konulmasına ilişkin kararlarda şirket ortaklarının mülkiyet hakkı, şirket sermayesinin korunması ve katılma payı alacağı olan eşin haklarının korunması arasında bir menfaat dengesi kurulmasının hakkaniyetli, adil ve sürdürülebilir bir sonuç doğuracağı yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Mal Rejiminin Tasfiyesi, Limited Şirket Hissesi, Tedbir.

MAL REJİMİ KAVRAMI VE TÜRLERİ

Mal rejimi eşler arasında mallar dolayısıyla ortaya çıkan ilişkileri düzenler¹. Evlilik halinde eşlerin gerek evlilik süresince gerek evlilik son bulduğunda malvarlıkları üzerindeki hak ve yükümlülüklerini tayin eden kurallar topluluğudur². Bu kurullarla eşlerin malvarlıklarının yönetimi ve bundan yararlanma usullerini tayin eder³.

TMK md. 202 ve devamında yer alan eşler arasındaki mal rejimine ilişkin düzenlemeler, genel malvarlığı hukuku kurallarından kısmen ayrılarak, eşlerin evlilik sırasındaki malvarlıklarına ilişkin olarak birbirlerine ve üçüncü kişilere karşı olan konumlarını belirler. Kanun koyucu bu belirlemeyi yaparken temelde bir tipe bağlılık çerçevesinde düzenlediği mal rejimi türleri ile sınırlı olarak bazı seçenekler sunmaktadır. Bu seçenekler Türk Hukukunda yasal mal rejimi olarak edinilmiş mallara katılma rejimi ve sözleşme ile belirlenebilecek mal ayrılığı rejimi, paylaşmalı mal ayrılığı rejimi ve mal ortaklığı rejimidir⁴.

YASAL MAL REJİMİ OLAN EDİNİLMİŞ MALLARA KATILMA REJİMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Yasal mal rejimi, eşlerin aralarında akdettikleri bir mal rejimi sözleşmesi ile kanunda öngörülen mal rejimlerinden birini seçmedikleri sürece, Kanun Koyucu tarafından seçmiş sayıldıkları mal rejimidir. TMK md. 202/1 uyarınca Türk Hukukunda yasal mal rejimi, edinilmiş mallara katılma rejimidir⁵. Sözleşmesel mal rejimi ise TMK md. 202/2' nin tanıdığı

¹ Mehmet AKÇAAL, Medeni Hukuk, Yetkin Yayınları, Ankara 2022, s. 162.

² Ahmet M. KILIÇOĞLU, Medenî Kanun'umuzun Aile - Miras - Eşya Hukukuna Getirdiği Yenilikler (Genişletilmiş 3. Baskı), Turhan Kitabevi, Ankara 2014, s. 183.

³ Serap HELVACI, Fulya ERLÜLE, Medeni Hukuk, Legal Yayınevi, İstanbul 2022, s. 185.

⁴ Mustafa DURAL, Tufan ÖĞÜZ, Mustafa Alper GÜMÜŞ, Türk Özel Hukuku, Cilt III, Filiz Kitabevi, İstanbul 2024, s. 219.

⁵ DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ, s. 219.

yetki ve 202/3' ün öngördüğü sınırlamalar içerisinde eşlerin mal rejimi sözleşmesi ile belirledikleri ve ilke olarak her zaman değiştirebildikleri mal rejimidir⁶.

Edinilmiş mallara katılma rejimi, edinilmiş mallar ile eşlerden her birinin kişisel mallarını kapsar. Edinilmiş mallara katılma rejiminde her bir eş ayrı ayrı malvarlığına sahiptir ve her eşin malvarlığı edinilmiş mallar ve kişisel mallar olmak üzere iki farklı mal grubundan oluşur⁷. Edinilmiş mallara katılma rejiminde eşlerin paylı mülkiyetinde bulunan mallar da yer alır⁸.

Edinilmiş mal, her eşin mal rejiminin devamı süresince karşılığını vererek elde ettiği malvarlığı değerleridir. Bir eşin edinilmiş malları özellikle; çalışmasının karşılığı olan edimler, sosyal güvenlik veya sosyal yardım kurum ve kuruluşlarının veya personele yardım amacı ile kurulan sandık ve benzerlerinin yaptığı ödemeler, çalışma gücünün kaybı nedeniyle ödenen tazminatlar, kişisel mallarının gelirleri ve edinilmiş malların yerine geçen değerlerdir. (TMK md. 219)

Buna göre edinilmiş mallar kural olarak mal rejiminin devamı sırasında emek karşılığı elde edilen mallardır. Ancak bu kurala pek çok istisna da getirilmiştir. Kişisel malların gelirleri ya da sosyal güvenlik kurumları tarafından yapılan ödemeler gibi. Bu çerçevede örneğin eşlerin evlendikten sonra (mal rejiminin devamı esnasında) kazandıkları paralar, satın aldıkları ev, araba, bankada biriktirilen para, ticarî bir işletmenin kâr payı kural olarak edinilmiş maldır⁹.

Eşlerden birinin yalnız kişisel kullanımına yarayan eşya, mal rejiminin başlangıcında eşlerden birine ait bulunan veya bir eşin sonradan miras yoluyla ya da herhangi bir şekilde karşılıksız kazanma yoluyla elde ettiği malvarlığı değerleri, manevî tazminat alacakları ve kişisel mallar yerine geçen değerler ise kanun gereğince kişisel mallardır. (TMK md. 220)

Her eş, yasal sınırlar içerisinde kişisel malları ile edinilmiş mallarını yönetme, bunlardan yararlanma ve bunlar üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Aksine anlaşma olmadıkça, eşlerden biri diğerinin rızası olmadan paylı mülkiyet konusu maldaki payı üzerinde tasarrufta bulunamaz. (TMK md.223)

Eşler, mal rejimi sözleşmesiyle, bir mesleğin icrası veya işletmenin faaliyeti sebebiyle doğan edinilmiş mallara dahil olması gereken malvarlığı değerlerinin kişisel mal sayılacağını kabul edebilirler. Eşler, mal rejimi sözleşmesiyle kişisel malların gelirlerinin edinilmiş mallara dahil olmayacağını da kararlaştırabilirler. (TMK md. 221)

Belirli bir malın eşlerden birine ait olduğunu iddia eden kimse, iddiasını ispat etmekle yükümlüdür. Eşlerden hangisine ait olduğu ispat edilemeyen mallar onların paylı mülkiyetinde sayılır. Bir eşin bütün malları, aksi ispat edilinceye kadar edinilmiş mal kabul edilir. (TMK md. 222)

EDİNİLMİŞ MALLARA KATILMA REJİMİNİN TASFİYESİ

Mal rejimi, eşlerden birinin ölümü veya başka bir mal rejiminin kabulüyle sona erer. Mahkemece evliliğin iptal veya boşanma sebebiyle sona erdirilmesine veya mal ayrılığına

⁶ DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ, s. 220.

⁷ AKÇAAL, s. 165.

⁸ HELVECI/ERLÜLE, s 186.

⁹ Demet ÖZDAMAR, Ferhat KAYIŞ, Yasal Mal Rejimi (Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi) ve Tasfiyesi, 2. Baskı Ankara 2014, s. 43.

geçilmesine karar verilmesi hâllerinde, mal rejimi dava tarihinden geçerli olmak üzere sona erer. (TMK md. 225)

Her eş, diğer eşin zilyetliğinde bulunan mallarını geri alır. Tasfiye sırasında, paylı mülkiyete konu bir mal varsa, eşlerden biri kanunda öngörülen diğer olanaklardan yararlanabileceği gibi, daha üstün bir yararı olduğunu ispat etmek ve diğerinin payını ödemek suretiyle o malın bölünmeden kendisine verilmesini isteyebilir. Eşler karşılıklı borçları ile ilgili düzenleme yapabilirler. Ayrıca bu aşamada eşlerin değer artış payı alacağı ve katılma alacağı belirlenir¹⁰.

KATILMA ALACAĞI

Katılma alacağının belirlenmesi için öncelikle artık değer hesaplanması gerekir¹¹. Zira her iki eşe ait artık değer üzerinden her iki eşin artık değer alacakları ve bu alacakların takası ile de eşlerden birisi lehine doğacak olan katılma alacağı hesaplanmaktadır¹². Bu kapsamda eşlerin kişisel malları ile edinilmiş malları, mal rejiminin sona ermesi anındaki durumlarına göre ayrılır. Eşlerden birine sosyal güvenlik veya sosyal yardım kurumlarınca yapılmış olan toptan ödemeler veya iş gücünün kaybı dolayısıyla ödenmiş olan tazminat, toptan ödeme veya tazminat yerine ilgili sosyal güvenlik veya sosyal yardım kurumunca uygulanan usule göre ömür boyunca irat bağlanmış olsaydı, mal rejiminin sona erdiği tarihte bundan sonraki döneme ait iradın peşin sermayeye çevrilmiş değeri ne olacak idiye, tasfiyede o miktarda kişisel mal olarak hesaba katılır. Sadece edinilmiş malların belirlenmiş olması yeterli değildir. Eklenecek değerlerin de aktiflere dahil edilmesi gerekir¹³.

Eşlerden biri diğerine ait bir malın edinilmesine, iyileştirilmesine veya korunmasına hiç ya da uygun bir karşılık almaksızın katkıda bulunmuşsa¹⁴, tasfiye sırasında bu malda ortaya çıkan değer artışı için katkısı oranında alacak hakkına sahip olur ve bu alacak o malın tasfiye sırasındaki değerine göre hesaplanır; bir değer kaybı söz konusu olduğunda katkının başlangıçtaki değeri esas alınır. Böyle bir malın daha önce elden çıkarılmış olması hâlinde hâkim, diğer eşe ödenecek alacağı hakkaniyete uygun olarak belirler. Eşler, yazılı bir anlaşmayla değer artışından pay almaktan vazgeçebilecekleri gibi, pay oranını da değiştirebilirler.

Eşlerden birinin mal rejiminin sona ermesinden önceki bir yıl içinde diğer eşin rızası olmadan olağan hediyeler dışında yaptığı karşılıksız kazandırmalar ile bir eşin mal rejiminin devamı süresince diğer eşin katılma alacağını azaltmak kastıyla yaptığı devirler, edinilmiş mallara değer olarak eklenir¹⁵. Bu tür kazandırma veya devirlere ilişkin uyuşmazlıklarda mahkeme kararı, davanın kendisine ihbar edilmiş olması koşuluyla, kazandırma veya devirden yararlanan üçüncü kişilere karşı da ileri sürülebilir. (TMK md. 229)

¹⁰ AKÇAAL, s. 168.

¹¹ AKÇAAL, s. 169.

¹² DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ, s. 259.

¹³ AKÇAAL, s. 169.

¹⁴ Bir eşin kendi malvarlığından diğer eşin mal varlığına yaptığı katkı nedeniyle sahip olduğu alacak hakkı ancak eşler arasında edinilmiş mallara katılma rejimi yürürlükte iken yapılmışsa değer artış payı olarak nitelendirilir., DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ, s. 256

¹⁵ Kanunun eklenecek değerler olarak öngördüğü kazandırmalar belirli özelliklerdeki kural olarak ivazsız sağlar arası kazandırma ve devirler olarak karşımıza çıkar. Ekleme talebinde bulunan eşine öncelikle kural olarak ivazsız kazandırmanın üçüncü kişiye diğer eşin edinilmiş mallardan yapıldığını ispatlaması gerekir., DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ, s. 256.

Bir eşin kişisel mallara ilişkin borçları edinilmiş mallardan veya edinilmiş mallara ilişkin borçları kişisel mallarından ödenmiş ise, tasfiye sırasında denkleştirme istenebilir. Her borç, ilişkin bulunduğu mal kesimini yükümlülük altına sokar. Hangi kesime ait olduğu anlaşılamayan borç, edinilmiş mallara ilişkin sayılır. Bir mal kesiminden diğer kesimdeki malın edinilmesine, iyileştirilmesine veya korunmasına katkıda bulunulmuşsa, değer artması veya azalması durumunda denkleştirme, katkı oranına ve malın tasfiye zamanındaki değerine veya mal daha önce elden çıkarılmışsa hakkaniyete göre yapılır.

Artık değer her iş için ayrı ayrı hesaplanır¹⁶. Artık değer, eklenmeden ve denkleştirmeden elde edilen miktarlar da dahil olmak üzere her eşin edinilmiş mallarının toplam değerinden bu mallara ilişkin borçlar çıkarıldıktan sonra kalan miktardır. Artık değer hesabında değer eksilmesi göz önüne alınmaz¹⁷.

Mal rejiminin tasfiyesinde malların sürüm değerleri esas alınır. Bir eşin malik olarak bizzat işletmeye devam ettiği veya sağ kalan eş ya da altsoyundan birinin kendisine bir bütün olarak özgülenmesini istemeye haklı olduğu bir tarımsal işletme için değer artışından alacağı pay ve katılma alacağı, bunların gelir değeri göz önünde tutularak hesaplanır. Ancak tarımsal işletmenin maliki veya mirasçılığı, diğer eşe karşı ileri sürebilecekleri değer artışı payının veya katılma alacağının, işletmenin sadece sürüm değeri üzerinden hesaplanmasını isteyebilir.

Mal rejiminin sona erdiği sırada mevcut olan edinilmiş mallar, tasfiye anındaki değerleriyle hesaba katılırlar. Edinilmiş mallara hesapta eklenecek olanların değeri, malın devredildiği tarih esas alınarak hesaplanır.

Her eş veya mirasçılığı, diğer eşe ait artık değerinin yarısı üzerinde hak sahibi olurlar. Artık değerinin yarısı katılma alacağıdır¹⁸. Ancak bu oran mutlak değildir. Artık değere katılmada mal rejimi sözleşmesiyle başka bir esas kabul edilebilir. Bu tür anlaşmalar, eşlerin ortak olmayan çocuklarının ve onların altsoylarının saklı paylarını zedeleyemez. Alacaklar takas edilir.¹⁹

Mahkemece evliliğin iptal veya boşanma sebebiyle sona erdirilmesine veya mal ayrılığının geçilmesine karar verilmesi hâllerinde, kanundaki artık değere katılmaya ilişkin düzenlemeden farklı anlaşmalar, ancak mal rejimi sözleşmesinde bunun açıkça öngörülmüş olması hâlinde geçerlidir.

Katılma alacağı ve değer artış payı ayın veya para olarak ödenebilir. Ayrıca katılma alacağı, temlik edilebileceği gibi rehnedilebilir ve alacaklılar tarafından haczedilebilir. Aynı ödemede malların sürüm değeri esas alınır; bir mesleğin icrasına ayrılmış birimler ile işletmelerin ekonomik bütünlüğü gözetilir. Katılma alacağının ve değer artış payının derhâl ödenmesi kendisi için ciddi güçlükler doğuracaksa, borçlu eş ödemelerinin uygun bir süre ertelenmesini isteyebilir. Aksine anlaşma yoksa, tasfiyenin sona ermesinden başlayarak katılma alacağına ve değer artış payına faiz yürütülür; durum ve koşullar gerektiriyorsa ayrıca borçludan güvence istenebilir.

İHTİYATİ TEDBİRLER

¹⁶ DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ, s. 259.

¹⁷ Yapılan hesaplama sonucu ortaya çıkan değer, yani edinilmiş mallara ilişkin olumsuz bakiye göz önüne alınmaz., DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ, s. 260.

¹⁸ AKÇAAL, s. 169.

¹⁹ KILIÇOĞLU, Yenilikler, s. 251.

HMK da “mevcut durumda meydana gelebilecek bir değişme nedeniyle hakkın elde edilmesinin önemli ölçüde zorlaşacağından ya da tamamen imkânsız hâle geleceğinden veya gecikme sebebiyle bir sakıncanın yahut ciddi bir zararın doğacağından endişe edilmesi hâllerinde, uyuşmazlık konusu hakkında ihtiyati tedbir kararı verilebilir” hükmüne yer verilmiştir. (HMK md. 389/1)Bu hüküm ve ihtiyati tedbirin diğer unsurlarından hareketle ihtiyati tedbir, mevcut durumda meydana gelebilecek bir değişme nedeniyle hakkın elde edilmesinin önemli ölçüde zorlaşacağından ya da tamamen imkânsız hâle geleceğinden veya gecikme sebebiyle bir sakıncanın yahut ciddi bir zararın doğacağından endişe edilmesi hâllerinde başvuru ve uyuşmazlık tam olarak çözülmeksizin uyuşmazlık konusu hakkın korunması veya ortaya çıkabilecek zararın önlenmesi amacıyla mahkeme tarafından konulan, geçicilik arz eden ve Kanunda belirlenmiş olan merci tarafından yerine getirilen bir hukuki koruma yolu olarak tanımlanabilir²⁰.

HMK’ ya göre bir konuda ihtiyati tedbir kararı verilebilmesi için bir talep olması şarttır. Mahkeme, tasarruf ilkesi gereğince ilgili kişinin talebi üzerine harekete geçebilir. Talebin kabul edilebilmesi için md. 389’ da belirtilmiş olan ihtiyati tedbir sebebinin de bulunması gerekir. Ayrıca mahkeme tarafından ihtiyati tedbir kararı verilebilmesi için, talepte bulunan kişinin (veya tarafın) gerçekleştireceği bir yaklaşık ispat faaliyeti sonucunda hâkimin yaklaşık bir kanaate ulaşmış olması gerekir. (HMK md. 390/3)

İhtiyati tedbirler konuluş amacına yönelik olarak teminat amaçlı ihtiyati tedbirler, ifa (veya eda) amaçlı ihtiyati tedbirler ve düzenleme amaçlı ihtiyati tedbirler olarak sınıflandırılmaktadır²¹.

Mal rejiminin tasfiyesi davalarında da tasfiye sonucunda belirlenecek katılma alacağının elde edilmesinin önemli ölçüde zorlaşması veya tamamen imkânsız hale gelmesi ihtimaline karşın eşlerin edinilmiş malları ile ilgili ihtiyati tedbir kararları gündeme gelmekte, katılma alacağının karşılıksız kalmaması için teminat amaçlı ihtiyati tedbir kararları verilmektedir.

MAL REJİMİNİN TASFİYESİNDE ŞİRKET MALVARLIĞININ KORUNMASI VE TEDBİRLERİN İŞLEVSELLİĞİ

Eşlerin sahip olduğu şirket hisseleri de mal rejiminin sona ermesi ile zaman zaman tasfiyeye dahil olmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere mal rejiminin tasfiyesi aşamasında katılma alacağının hesaplanması için öncelikle eşlerin mallarının edinilmiş mallar ve kişisel mallar olarak ayrılması gerekir. Şirket hisseleri bakımından da bu ayrımın yapılabilmesi için şirketin kuruluş tarihine ve/veya şirketin ilgili hisselerinin edinildiği tarihlere dikkat edilmelidir. Şirket hisseleri eşler evlenmeden önce edinilmiş ise hisseler kişisel mal olarak değerlendirilecek ancak evlenmeden sonra edinilmiş ise eşler arasında aksine bir sözleşme olmadıkça edinilmiş mal olarak değerlendirilecek ve katılma alacağının hesaplanmasında dikkate alınacaktır.

Şirket hisselerine mal rejiminin başlangıcından önce sahip olunmuşsa bu hisselerin kişisel mal olduğu ve tasfiyeye tabi tutulmayacağı açıktır. Ancak kişisel malların gelirleri edinilmiş mal olarak kabul edildiğinden şirketin mal rejiminin devamı esnasında dağıttığı kâr edinilmiş mal olarak tasfiyeye dahil edilmelidir. Bu durumda şirket hisseleri dolayısıyla katılma alacağı talep edilemez, ancak yasal mal rejiminin başladığı tarihten itibaren, tasfiye tarihine kadar (evliliğin

²⁰ Hakan PEKCANİTEZ, Oğuz ATALAY, Muhammet ÖZEKES, Medeni Usul Hukuku, 14. Bası, Ankara 2013, s. 1018; Baki KURU, Ramazan ARSLAN, Ejder YILMAZ, Medeni Usul Hukuku, 25. Baskı, Ankara 2014, s. 558.

²¹ PEKCANİTEZ/ATALAY/ ÖZEKES, s. 1019.

sona ermesi) geçen süre içinde tahsil edilen ve tasarruf edilmemiş olan temettürlere ilişkin olarak katılma alacağı talep edilebilir²².

Şirket hisseleri mal rejiminden önce elde edilmişse kişisel mal sayılıp tasfiyeye tabi tutulmazlar ancak dönem dönem şirketlerde sermaye artırımını yapılmaktadır. Bu durumda şirket hisselerinin değerinde de artış meydana gelmektedir. Bu değer artışı çalışmanın karşılığında elde edilen bir artış olarak değerlendirilmeli ve artış miktarı edinilmiş mal sayılmalıdır. Hisse devirleri bakımından da benzer durum söz konusudur. Mal rejiminin devamı sırasında hisse devri yapılmışsa, devralan eş açısından bu hisse, edinilmiş mal niteliğindedir. Ancak hisse devri bedelsiz yapılmışsa o halde şirket hisseleri kişisel mal olarak değerlendirilmelidir²³.

Bir şirketin değeri, ekonominin genel durumu, sektördeki konumu, büyüklüğü ve büyüme hızı, bilanço değerleri, teknoloji ve tesisat durumu, pazarlama ve rekabet gücü, müşteri portföyü, organizasyon ve yönetim kadrosu, geleceğe ilişkin tahminler, kar dağıtım politikası ve strateji gibi faktörlere bağlı olarak belirlenir. Ancak şirketlerin tüzel kişiliği haiz olması, yaşayan ve faaliyetlerine devam eden bir organizasyon olması nedeniyle şirket hisselerinin katılma alacağının hesap edilmesinde dikkate alınması daha karmaşık sorunlara yol açmaktadır.

Mal rejiminin tasfiyesi sürecinde mahkemeler, şirket hisselerine ilişkin ihtiyati tedbir kararı vererek eşlerin katılma payı alacağını teminat altına almayı amaçlamaktadır. Ancak limited şirket hisselerine tedbir konulması hem ortaklar arasındaki ilişkileri hem de şirketin işleyişini etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Bu tedbirlerin etkinliği, özellikle şirket faaliyetlerini sektöre uğratması veya diğer ortakların menfaatlerini olumsuz etkilemesi gibi sebeplerle gündeme gelmektedir. Türk Ticaret Kanunu (TTK) madde 593 ve devamı gereği, limited şirket hisselerinin devri veya şirket işleyişine yönelik müdahaleler belirli kurallara tabidir. Bu noktada hisselerine tedbir konulması, şirketin faaliyetlerini durma noktasına getirebileceği gibi, şirketin mali yapısını da zedeleyebilir.

Nitekim ihtiyati tedbir kararlarının karşı tarafın ticari hayatını zora sokacak nitelikte olmaması gerektiğine ilişkin yargı kararları da bulunmakta²⁴ söz konusu kararlarda ihtiyati tedbir kararının davacının yaklaşık olarak alabileceği katkı, katılma alacağı, değer artış payı alacağı ve faiz gibi fer'ilerinin toplam miktarı gözetilerek verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yargı kararları ticaret şirketlerinin tüzel kişiliği haiz olması, bu bakımdan ortaklarından ayrı bir kişiliğe, sermaye ve malvarlığına sahip olması ve özellikle sermaye şirketlerinde sermayenin korunması ilkeleri ile de uyumludur.

Öte yandan şirket hisselerine sahip olan eş, (özellikle şirkette tek ortak konumunda ise) sermayenin korunması ilkesine de aykırılık oluşturacak şekilde şirketin malvarlığını azaltma

²² Ahmet M. KILIÇOĞLU, Katkı – Katılma Alacağı, Turhan Kitabevi, 5. Bası, Ankara 2014, s. 115 vd.

²³ Şahin AKINCI, Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminin Tasfiyesinde Karşılaşılan Bazı Meseleler ve Çözüm Önerileri, Cevdet Yavuz'a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Yıl 2016 Cilt: 22 Sayı: 3, s. 179.

²⁴ “Karşı tarafı riskle karşı karşıya bırakacak veya onun ticari hayatını ya da yaşantısını zora sokacak nitelikte verilecek ihtiyati tedbir kararının amacına uygun olacağı söylenemez. Buna göre davacının talebine konu olacaklar bakımından davalı adına kayıtlı bulunan taşınmazların büyük kısmı üzerine ve... İnşaat Turizm sanayi ve limited şirketinde davalı adına kayıtlı hissesi üzerine tedbir kararı verilmiş olup, davacının varsa katkı payı alacağı ile katılma alacağının tahsili garanti altına alınmış olmakla, HMK md 389 daki davacının hakkını tehlikeye düşürecek bir durumdan söz etmek mümkün olmayacaktır. Aksi düşüncenin davalının ekonomik durumunu tehlikeye düşürecek ve telafisi mümkün olmayacak sonuçlar doğuracak olması ihtimali bulunduğundan, davacı vekilinin istinaf talebinin reddine...”, İstanbul BAM, 10. HD., 2017/641 E., ‘017/375 K., 26.04.2017 T., mevzuat.sinerjias.com.tr, ET. 16.12.2024.

yoluna gidebilmekte ve diğer eşin katılma payı alacağını azaltacak önlemler alabilmektedir. Zira şirket hisselerine tedbir konulması bu hisselerin üçüncü kişiye devredilmesine engel olmakta ancak özellikle şirkette yönetici konumunda olan eşin şirket malvarlığı üzerinde tasarrufta bulunmasına engel olmamaktadır. Özellikle de şirkette tek ortak ve yönetici konumunda olan eş şirket hisselerine ilişkin ihtiyati tedbir kararına karşın şirket malvarlığını başka şirketlere aktarabilmekte hatta şirketin faaliyetlerini de başka şirketlere aktararak şirketin ve dolayısıyla şirket hisselerinin değerini oldukça düşürmektedir. Şirkette tek ortak ve yönetici konumunda olan eşin bu tutumları sermayenin korunması ilkesine de aykırılık oluşturmakta ve yöneticinin sorumluluğunu doğurmaktadır. Ancak bu halde dahi şirkette tek ortak ve yönetici olması hasebiyle kendisine sorumluluk davası dahi yöneltilmemektedir.

Uygulamada bu gibi hallerde davacı eş tarafından şirket malvarlığına da ihtiyati tedbir konulması talep edilmekte ancak şirket malvarlığının dava konusu olmaması sebebiyle tedbir talepleri reddedilmektedir²⁵.

Bu halde mal rejiminin tasfiyesi davasında katılma alacağı hesap edilirken şirket hisselerinin değeri şirketin değerinin düşürülmesine yönelik önlemler nedeniyle olması gerekenden oldukça düşük çıkmakta ve TMK' nın edinilmiş mallara katılma rejimine yönelik hükümlerinin amacına da ulaşamamaktadır.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE SONUÇ

Kanaatimizce mal rejiminin tasfiyesine ilişkin davalarda limited şirket hisselerine ilişkin verilecek ihtiyati tedbir kararlarını işlevsel hale getirebilmek için mal rejiminin sona erdiği tarih itibariyle edinilmiş mal niteliğindeki şirket (hisselerinin) gerçek değeri tespit ettirilmeli, bu değer ile katılma payı alacağını hesaplandığı tarih itibariyle tespit edilen şirket (hisselerinin) değeri arasında ciddi anlamda fark olması halinde bu farkın sebepleri de mahkemece değerlendirilmeli ve gerekirse bu fark dikkate alınarak katılma alacağı belirlenmelidir. Hatta bu fark şirket yöneticilerinin tedbirsiz ve özensiz davranışları nedeniyle meydana gelmiş ise yöneticilerin sorumluluğu kapsamında edinilmiş mal niteliğindeki şirket hisselerine karşılık gelen sorumluluk miktarı da katılma alacağını hesabında dikkate alınmalıdır.

Mal rejiminin sona erdiği tarihte şirket değerinin tespit ettirilmesi, davanın başlangıç aşamasında tarafların şirketin malvarlığı ve hisseler üzerindeki çıkarlarını koruma amacı taşır. Bu husus TMK' nın mal rejimi hükümleri kapsamında eşlerin tasfiye hakkını güvence altına almak için önemlidir. Ayrıca, mal rejiminin sona erdiği andaki şirket değeri dikkate alınarak hesap yapılması, tarafların elde edeceği payın adil ve hakkaniyete uygun olması açısından önemlidir. Eğer tasfiye sırasında şirket malvarlığı, tasfiye sonucunu etkilemek için kasıtlı olarak düşürülmüşse (örneğin varlık satışı, borç artırımı, kâr transferi gibi işlemler yoluyla), bu durum dürüstlük kuralına da aykırı kabul edilebilir. Türk hukukunda dürüstlük kuralına aykırı davranışların hukuk düzenince korunmayacağı ve zarara uğrayan tarafın haklarının korunması gerektiği açıktır.

İki tarih arasındaki değer farkı kasıtlı işlemlerden doğmuşsa, eşin katılım payı, şirketin başlangıçtaki gerçek değerine göre belirlenmelidir. Bu, eşin hakkaniyet gereği alması gereken

²⁵ "...dava dışı şirketin mal varlığının davanın konusu olmadığı, başka bir deyişle davacının tedbir taleplerinin içeriğinin uyuşmazlık konusu olmadığı, HMK' nın 389. maddesi gereğince uyuşmazlık konusu hakkında ihtiyati tedbir kararı verilebileceği, ilk derece mahkemesince davacının ihtiyati tedbir taleplerinin reddine karar verilmesinin sonucu itibariyle yerinde olduğu...", Konya BAM, 6. HD. 2023/1099 E., 2023/1999 K., 13.10.2023 T. , mevzuat.sinerjias.com.tr, ET. 16.12.2024

payın tam olarak korunmasını sağlayabilir. Katılım payının bu değerlendirme üzerinden hesaplanması, haksız fiil sayılabilecek işlemlerle şirket değerini düşürme çabalarını önlemek açısından da caydırıcı bir etkiye sahip olacaktır.

Bu yöntemin uygulanmasında, mahkemelerin uzman bilirkişi yardımıyla şirketin gerçek değerini ve kasıtlı olarak değer düşürme işlemlerini titizlikle incelemesi gerekmektedir. Şirket değerlemesi sırasında tasfiye sürecinde yapılan işlemlerin ticari gereklilik mi yoksa manipülatif amaçlı (muvazaalı vs.) mı olduğu incelenmelidir. Şirketin satış, devir ve kâr dağıtım gibi işlemlerinin olağan ticari çerçevede olup olmadığı değerlendirilmelidir. Kasıtlı olarak zarara yol açıldığı belirlenirse, ilgili zarar dikkate alınarak katılım payının yeniden hesaplanması sağlanmalıdır.

Bu yaklaşım, kanaatimizce tasfiye sürecinde şirket değeri üzerinde kasıtlı müdahaleleri engelleme ve katılım payının adil bir şekilde belirlenmesi için etkili bir yöntem olacaktır. Mahkemelerin, bu iki tarihte yapılan değerlendirme arasında ciddi farklar olduğunda, dürüstlük kuralı ve hakkaniyet ilkeleri gereğince bu zararları dikkate alarak katılım payını yeniden değerlendirmesi gerektiği söylenebilir. Bu çözüm, mal rejiminin sona ermesi sürecinde adaletin sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Ayrıca TMK md. 241 de tasfiye sırasında, borçlu eşin malvarlığı veya terekesi, katılma alacağını karşılamadığı takdirde, alacaklı eş veya mirasçıların, edinilmiş mallarda hesaba katılması gereken karşılıksız kazandırmaları bunlardan yararlanan üçüncü kişilerden eksik kalan miktarla sınırlı olarak isteyebileceği düzenlenmiştir. Anılan hüküm karşısında katılma payı alacaklısı eş, borçlu şirket ortağı eşin, tek ortak ve yönetici konumunda olduğu şirket tüzel kişiliğine ait malvarlığına ilişkin karşılıksız kazandırma niteliğindeki tasarruf işlemlerine karşın tüzel kişilik perdesinin aralanması suretiyle, muvazaa veya tasarrufun iptali talepleri ile üçüncü kişilere başvurabilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmet M. KILIÇOĞLU, Medenî Kanun’umuzun Aile - Miras - Eşya Hukukuna Getirdiği Yenilikler (Genişletilmiş 3. Baskı), Turhan Kitabevi, Ankara 2014.
- Ahmet M. KILIÇOĞLU, Katkı – Katılma Alacağı, Turhan Kitabevi, 5. Bası, Ankara 2014.
- Baki KURU, Ramazan ARSLAN, Ejder YILMAZ, Medeni Usul Hukuku, 25. Baskı, Ankara 2014.
- Demet ÖZDAMAR, Ferhat KAYIŞ, Yasal Mal Rejimi (Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi) ve Tasfiyesi, 2. Baskı Ankara 2014.
- Hakan PEKCANITEZ, Oğuz ATALAY, Muhammet ÖZEKES, Medeni Usul Hukuku, 14. Bası, Ankara 2013.
- Mehmet AKÇAAL, Medeni Hukuk, Yetkin Yayınları, Ankara 2022.
- Mustafa DURAL, Tufan ÖĞÜZ, Mustafa Alper GÜMÜŞ, Türk Özel Hukuku, Cilt III, Filiz Kitabevi, İstanbul 2024.
- Serap HELVACI, Fulya ERLÜLE, Medeni Hukuk, Legal Yayınevi, İstanbul 2022.
- Şahin AKINCI, Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminin Tasfiyesinde Karşılaşılan Bazı Meseleler ve Çözüm Önerileri, Cevdet Yavuz’a Armağan, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Yıl 2016 Cilt: 22 Sayı: 3, s.165-190.

DİJİTAL ÇAĞDA DATAİZM: LİTERATÜR VE GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİNDEKİ AKADEMİSYENLERİN FARKINDALIKLARI ÜZERİNE BİR ANALİZ

Doç. Dr. HANDAN ÇAM

Gümüşhane Üniversitesi,
hcam@gumushane.edu.tr - 0000-0003-0982-2919

TAYFUR AYAS

Gümüşhane Üniversitesi,
ayastayfur@gmail.com - 0009-0006-3153-930X

ÖZET

Bu çalışma, dünyada gelişen dijital dönemin bir kavramı olan dataizmin literatürdeki son durumunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, Scopus veri tabanında yer alan dataizm ile ilgili tüm yayınların özet, anahtar kelimeler, giriş ve sonuç metinleri Latent Dirichlet Allocation (LDA) algoritması kullanılarak, dataizm ile ilgili konuların ve temaların içerikleri analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, dataizmin akademik çalışmalarda ele alınış şekli, hangi temalarla ilişkilendirildiği ve temaların zaman içindeki değişimi tespit edilmiştir. Bunun yanında, elde edilen sonuçlar, Türkiye'deki akademisyenler arasında dataizm farkındalığını değerlendirmek amacı ile yapılan istatistiksel bir çalışma ile birleştirilmiştir. Bu çalışmanın verileri anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket sonuçları, akademik çevrede Dataizm kavramının farkındalığını ve bu kavrama yönelik görüş ve algıları değerlendirmek için kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, dataizm kavramının akademik literatürdeki mevcut durumunu ortaya koymakta ve akademisyenlerin bu mevcut durumdaki dataizm farkındalığının seviyesini ölçülemektedir. Elde edilen bulguların yorumlanmasının, gelecekte dataizm ile ilgili çalışmaların evrilmesi gereken temaları belirlemesi ve akademisyenlerin farkındalığının artırılması yönünde literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : En az 3 anahtar kelime olmalıdır. Anahtar kelime konmayan çalışmalar değerlendirilmeye alınmayacaktır.

DATAISM IN THE DIGITAL AGE: A LITERATURE REVIEW AND AN ANALYSIS OF THE AWARENESS OF ACADEMICS AT GUMUSHANE UNIVERSITY

ABSTRACT

This study aims to analyze the current state of dataism, a concept of the emerging digital era in the world, in the literature. In the study, the abstract, keywords, introduction and conclusion texts of all publications related to dataism in the Scopus database were analyzed using the Latent Dirichlet Allocation (LDA) algorithm, and the contents of the topics and themes related to dataism were analyzed. As a result of the analysis, the way in which dataism is addressed in academic studies, which themes it is associated with and the change in themes over time were determined. In addition, the results were combined with a statistical study to assess the awareness of dataism among academics in Turkey. The data for this study was collected through a questionnaire survey. The survey results were used to assess the awareness of the concept of dataism in the academic environment and the views and perceptions towards this concept. The findings of the study reveal the current status of the concept of dataism in the academic literature and measure the level of dataism awareness of academics in this current situation. It is thought that the interpretation of the findings obtained will contribute to the literature to determine the themes that future studies on dataism should evolve and to increase the awareness of academicians.

Keywords : dataism, Latent Dirichlet Allocation (LDA), Academic Awareness, Text Mining

1. INTRODUCTION

Dataism is an emerging and emphasized concept. Today, with the increase and proliferation of digital technologies and the ever-increasing data collection, the concept of dataism is advancing (Petri, 2020). In recent years, the notion of data-ness has been a topic of debate in the scientific community (Brooks, 2013; Harari, 2016). Dataism argues that the natural world is composed of data streams and that the value of each entity or object is determined by its contribution to the processing of data (Vyshnevskiy, 2019). Dataism, on the other hand, has become popular, especially with the work of Yuval Noah Harari. Harari defines dataism as the transition of modern humanity to a data-centered worldview. Today, data is not only a source of information but also an asset. The effort to maximize data is seen in dataism. When we look at dataism,

humanity as a whole can be seen as a single data processing unit in which individual humans act as smaller processors than machines.

Dataism is a term coined to describe the philosophical aspects of big data that we may encounter. The first person to introduce dataism was Brooks in 2013. In 2015, Lohr examined how dataism was transformed in terms of society in order to define big data in a study called dataism (Lohr, 2015). The focus was on how it can benefit society. According to Harari, dataism provides great benefits for commercial organizations and consumers operating in the digital world. He states that technologies offer new and hard-to- access powers, and scientists and academics can discover knowledge that has been lost for years and play an important role in explaining science (Larsen, 2023). Harari argues that dataism will shed light on progress in any branch of science. Moreover, in his 2016 book, he defines dataism as a new form of religion that asserts that the universe is made up of data streams and that the value of individuals is determined by their contribution to these data streams (Harari, 2016). However, Harari's idea is considered too utopian by many.

Dataism is a field of thought and research that argues how important the data that emerged with the rise of the information age is for humanity. Dataism covers various disciplines such as collecting data, analyzing and using this collected data. It demonstrates the superiority and magnitude of data and emphasizes its importance in information and decision-making processes (Kobeliava and Nikolaienko, 2021). On the other hand, digital transformation is one of the key components of dataism. Data-driven decision-making processes, artificial intelligence and big data analytics are important parts of this transformation (Mayer-Schönberger and Cukier, 2013; Kitchin, 2014). Data collection and use raise ethical questions within the framework of dataism. These questions center around the concepts of data security, privacy and individual rights (Zuboff, 2019; Floridi, 2014). For years, the biggest concern about data sharing and analysis has been security and privacy. In addition, when the social and cultural impacts of dataism are considered, its effects on social structures, especially data-driven identity formation and cultural changes are analyzed (Andrejevic, 2013; Boyd and Crawford, 2012).

Dataism also has an economic impact. In this context, data economics examines the effects of dataism on economic structures. Big data economy and data-centered business models are discussed in this context (Laney, 2018; Brynjolfsson and McAfee, 2014). Academically, collecting data as information and scientific research and analyzing the collected data constitute the basis of scientific research. Data science and statistics have an important role in processing large data sets and transforming them into meaningful information. Using data analytics in the fields of economics and business, it analyzes the size of the market, the market trend and the behavior of consumers. They move one step ahead by using dataism in decision-making authority.

Dataism is a system of thought that plays a data-centric role in our modern society and is used in almost all fields. In this context, dataism brings a new idea as a subject of important research and discussions in many fields such as data science, sociology, economics, and philosophy (Van Dijck, 2014). In this context, there are certain studies examining the concept of dataism and its effects over the years. Morozov (2013) criticizes the belief that social problems and human challenges can only be solved by data analysis and algorithms derived from them. He

emphasizes that this approach is significantly dangerous because it ignores the complexity of social dynamics. Floridi (2014) examines how data and knowledge discovery reconstruct human perceptions and discusses the implications for the ethical and philosophical dimensions of the data and knowledge ecosystem.

In another of the most fundamental and ambitious works, Harari (2015) introduces dataism as a possible religion and discusses the impact of the rise of dataism in the modern world on human life in a wide-ranging way. Han (2017) criticizes dataism and the acceleration in technological development, focusing on the perception of time, social and individual effects, and the consequences of the acceleration in technological developments on social life. Similarly, Zuboff (2019) discusses dataism within the framework of a different concept, "surveillance capitalism". He explores in depth the threats that data collection and analysis processes pose to individual freedom and privacy rights in society. Kobelieva and Nikolaienko's (2021) work aims to draw the attention of the scientific community to a new paradigm of worldview known as "dataism". This paradigm has been likened to religion in that dataism promotes the idea of an "information paradise" in the fast-moving information world and advocates maximum participation in the flow of data. According to the research, dataism suggests that everything can be transformed into digital form and that all elements in the environment, including the individual, provide a comprehensive flow of information. Larsen (2023) examined the effects of dataism on the economy, society and individual personalities from a detailed perspective. The study analyzed and presented the effects of dataism in the future and how these positive or negative effects should be managed.

When examining Dataism from an ontological perspective, which explores the nature of being and existence, it is essential to determine the role of data and algorithms within the cycle of existence. According to Dataism, the ontological status of data places it at the center of knowledge and reality. Moreover, data is considered a fundamental component of reality. In other words, ontologically, data is not merely a representation of information but also constitutes reality itself (Floridi, 2014). Algorithms, on the other hand, highlight the ways in which data is processed and interpreted. Algorithms are understood as tools that reveal the meaning of data and shape reality (Binns, 2018).

Epistemology, a branch of philosophy concerned with knowledge and the nature of knowledge, focuses on the effects of data and algorithms on knowledge production and accuracy. From this perspective, Dataism views data as a fundamental source in the production of knowledge (O'Neil, 2016). Additionally, Dataism's epistemological approach includes discussions on how algorithms are utilized in extracting information from data and ensuring the accuracy of this information (Pasquale, 2015).

In the study, firstly, the concept of dataism and its relationship with other sciences were discussed. Then, in line with the purpose of the study, answers were sought to the questions "Which sub-topics and areas have dataism been studied in terms of academic studies, to what extent academics' awareness of dataism, and do the subjects studied and awareness criteria overlap with each other?".

2. METHOD

In this part of the study, the study method used in the research is explained. Details of the data collection process, preparation of the data for analysis and data analysis are presented.

2.1. Purpose and Importance of the Research

The aim of this study is to examine the concept of dataism, which we have recently started to hear frequently in academic and social circles, from an academic perspective and to measure its awareness. The topics of the academic articles in the Scopus database and the main themes that emerge in this context are analyzed with the LDA method. This study aims to reveal how the concept of dataism is handled in the academic literature, the topics with which it is associated and the development of these topics over time. On the other hand, by combining the results of this analysis with a research that measures the awareness of academics about the concept of dataism, it aims to provide a perspective to determine the level of awareness perception of the concept of dataism in the academic environment. The concept of dataism is seen as one of the newest concepts and philosophical approaches of the technological and digital era. However, the place of this concept in the academic environment and literature has not yet been fully examined. This research will contribute to the literature by analyzing how and to what extent the concept of dataism is processed based on the studies in the Scopus database. At the same time, combining the findings with the awareness of the academicians who put forward these studies will contribute to the literature on the theoretical and practical understanding of the concept of dataism. It is thought that this study will provide the academic environment with different ideas about future research on dataism, a new philosophical movement.

2.2. Population and Sample

The main population of the study consists of academics working at Gümüşhane University. There are 672 academicians working at Gümüşhane University in total. According to Kline (1994), the sample volume in the studies should be 10:1 times the number of variables in the scale used. In addition, when the convenience sampling method is taken into consideration, the sampling volume should be 217 with a 5% margin of error and 95% confidence interval. In this context, the academicians of Gümüşhane University were determined as the main population and a total of 250 questionnaires were applied. Incomplete and invalid data were removed from the sample volume and 225 questionnaires were taken into consideration.

2.3. Limitations and Assumptions of the Study

The study has some limitations. The database consists of articles in the Scopus database. This database is an academic database developed by Elsevier and used worldwide. However, the database of the study can be expanded by including other databases in the study. Because dataism is still a very new term, the number of articles is quite limited. In addition, Gümüşhane University academics were selected as the main population for awareness measurement. Therefore, the results of the study cannot be generalized to all academics.

2.4. Data Collection Method

The research database consists of abstracts, introductions, and conclusions of studies related to Dataism indexed in the Scopus database. In the second phase of the study, which focused on assessing awareness among academics, data were collected using a survey method. Prior to implementing this method, a literature review was conducted to identify and adapt appropriate scales for measuring awareness of the Dataism concept. Given that there was no specific scale available for measuring awareness of Dataism a relatively new concept a scale developed by Yoo and Donthu (2001) for measuring brand awareness was adapted to create a Dataism Awareness Scale. The adaptation of the awareness scale was informed by sources including Harari (2016), Mayer-Schönberger and Cukier (2013), Floridi (2014), and Kitchin (2014). Additionally, the Delphi method was employed in the development of the scale items, and a pilot study was conducted to validate the reliability and validity of the scale. The scale was administered both face-to-face and online to academics at Gümüşhane University. Since awareness of Dataism was measured, an explanation of dataism was included in the first section of the survey. Additionally, a statement was added stating 'I have no knowledge of dataism,' and participants who selected this option were excluded from the study. This means that only academics with a basic understanding of Dataism were included in the sample for the research.

2.5. Data Analysis

In the research, the data sources to be used in the analysis were obtained through the Scopus database. In the second stage, the data created to measure the awareness of academicians were obtained from the academicians working at Gümüşhane University through the survey method. The articles obtained as a result of the literature search in the Scopus database were filtered only according to the English language criterion. In the data collection phase, information was extracted from the identified sources using data mining resources. In this process, data cleaning and preprocessing steps were meticulously applied to the data. After this stage, unnecessary punctuation marks and characters in the texts were removed. Then, case conversions and meaningless conjunctions and affixes were eliminated from the texts. In the next stage, a word-document matrix was created from the cleaned texts. In this matrix, each row represents a document and each column represents a word. LDA method was preferred in the topic modeling phase and the results were evaluated. The scale used to measure the awareness of academics consists of 20 variable items in total with a 5-point Likert scale as (1): completely disagree, (2): disagree, (3): partially agree, (4): agree, (5): completely agree. SPSS 21 program was used to analyze the statistical data and evaluate the results.

3. FINDINGS

3.1. LDA Findings

The first finding of LDA, the number of dataism articles according to years; It is seen that 5 articles were written in 2017, 8 articles in 2019, 12 articles in 2022 and 3 articles were written until May 2024. We anticipate that dataism, which is a new and emerging term, will increase the number of articles in the coming years. Figure 1 shows the word cloud of dataism. Word clouds are visualized versions of the most frequently used words in texts. Big words such as data, dataism, digital show us that they are the most frequently used words in the texts and therefore represent the most important themes. The word cloud helps us to clearly identify the scope, main themes and important topics of the research. As can be seen in Figure 1, words such as "data", "dataism", "digital", "new" come to the fore.

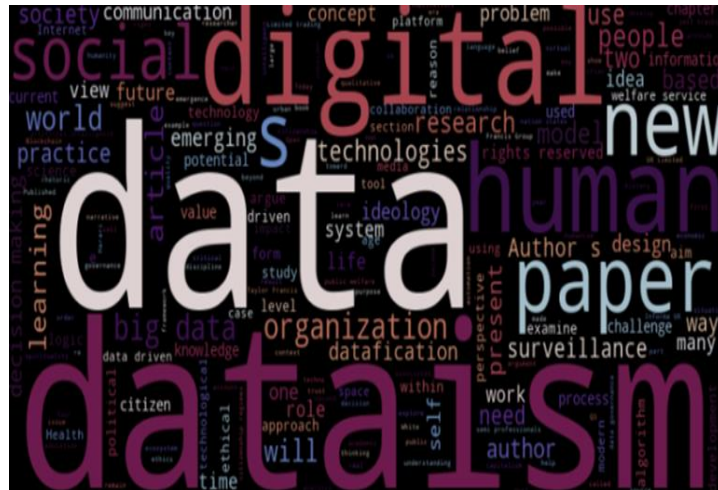

Figure 1. Word Cloud of Dataism

Figure 2 shows the distribution graph of dataism according to subject areas. An article can appear in more than one subject area. As can be seen in the figure below, 29.5% in social sciences, 18.2% in arts and humanities, 13.6% in computer science, 6.8% in business administration and accounting, and 6.8% in engineering.

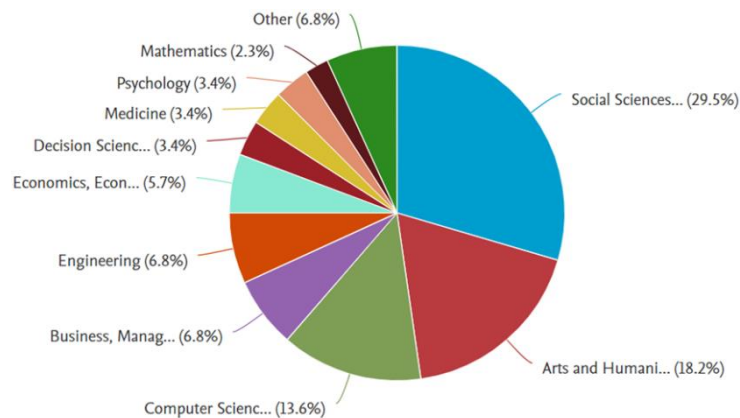

Figure 2. Fields of Study in Dataism

Figure 3 shows the 30 most prominent terms from the analysis of the abstract, introduction and conclusion texts of the articles in the study. It is seen that the terms "datum" i.e. data, "digital" and "human" have the highest frequency. This means that research on dataism is concentrated around these terms. The distances between the circles show how thematically similar the topics here are. Topic 3 on the map is located quite far away from the other topics. This topic 3 has very little overlap with the other topics. In the thematic distribution of dataism, different topics are clearly separated from each other. This shows that dataism is addressed from various perspectives. For example, topics such as digital services, big data and human robot interactions are included in this theme. The themes and terms observed in Figure 3 indicate where dataism needs to evolve over time. These are terms such as "blockchain", "surveillance" and "communication" and the modern technologies and digital surveillance that these terms encompass.

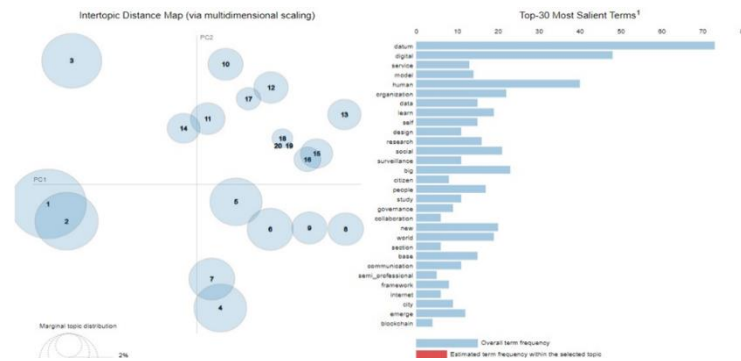

Figure 3. Thematic Distribution and Frequency of Key Terms in Academic Literature on Dataism

3.2. Findings on Academicians Awareness of Dataism

The findings from the measurement of academicians awareness of dataism are presented below.

3.2.1. Demographic Findings

While 56% of the academics included in the study are male academics, 44% are female academics. The majority of academics are in the 25-31 age group. In addition, with 49.75%, academics with the highest number of doctoral degrees are included in the sample. The normality tests of the scale were performed and it was understood that the scale was normally distributed as the Skewness and Kurtosis values were between -1.5 and +1.5. As a result of the reliability analysis, Cronbach's Alpha value was determined as 0.846 and the reliability of the scale was determined. Factor analysis was applied to the scale in order to measure both the validity of the applied scale and to see the differences according to the dimensions while taking the Anova analysis. As a result of the factor analysis of the scale, KMO= 0.710, Bartlett's=1108.652 p=0.00 values were obtained. The KMO value is a parameter that indicates whether the variables are suitable for factor analysis. Values of 0.65 and above are considered acceptable. These values showed that the variables were suitable for factor analysis. The scale is divided into 5 dimensions. The dimensions are named as dataism knowledge level, dataism attitude, dataism behaviors, dataism concepts, dataism general views. When the averages of the scale are analyzed, we understand that academics have heard of the concept of dataism but do not know its definition and basic principles very well. On the other hand, academics' attitudes towards dataism were realized at the level of partially agreeing. While it is seen that academics read and research books and articles about dataism, it is noteworthy that they are partially knowledgeable about the concepts of dataism.

3.2. 2. Anova Analysis Results

In the ANOVA analysis, the following difference hypotheses were established and the significance of these hypotheses was investigated.

H_0 : Means are not different from each other.

H₁: Means are different from each other.

In this direction, the average of the answers given by academicians to the variable "I know the basic principles of dataism" in their dataism knowledge levels differ significantly according to their titles ($F = 2,703$, $p < 0,05$). In other statements, the H₀ hypothesis was confirmed and the differences were not significant. It is revealed that the averages of the variables "Living in a data-oriented world makes me feel comfortable" and "I think that dataism threatens human freedom and privacy" in the dataism attitudes dimension vary significantly according to the titles of the academics ($F = 2,634$, $p < 0,05$, $F = 2,286$, $p < 0,05$). From the significant difference according to the variable "I read articles, books or resources related to dataism" in the dataism behaviors dimension of academics, we can understand that they have researched the concept of dataism and that this concept attracts their attention ($F = 3,140$, $p < 0,05$). "I am very careful when sharing personal data on online platforms." This variable, which is included in dataism behaviors, showed a significant difference according to the title. ($F = 2,856$, $p < 0,05$). In the ANOVA analysis of the academics' mastery of the concepts of dataism according to their titles, it was revealed that they think in different averages according to their titles in the perception of "I think big data analysis will play an important role in solving problems in society." ($F = 3,156$, $p < 0,05$). Anova analysis of academics' general views on dataism according to their title revealed that the perceptions of "I think the effects of dataism on society in the future will be positive", "I think digital inequalities will increase with dataism", "I think the effects of dataism on social relations will be positive" differed significantly according to the level of education of academics ($F = 2,494$, $p < 0,05$, $F = 2,394$, $p < 0,05$, $F = 3,563$, $p < 0,05$).

4. DISCUSSION and CONCLUSION

Dataism, as the newest and most ambiguous paradigm of the digital age, focuses on a data-driven worldview. Due to its newness and ambiguity, it has only recently found a place in academic studies. In fact, this study reflects how this new concept is perceived in the academic environment and how the first studies are shaped. The first question of the study, "In terms of academic studies, which sub-topics and fields have dataism been studied?" was answered for this purpose. dataism-related topics are concentrated around data and digitalization, while modeling and human-centered services are prominent themes. The most prominent themes form the basis of dataism studies. These studies focus on topics such as digital data, human-digital interactions and data modeling. This conclusion emphasizes the importance of dataism in various disciplines such as technology, social sciences and management. We can say that dataism, which has an examination rate of 29,5% in social sciences and 18,2% in humanities, shows that it plays a role in the study of social structures, human behavior and cultural transformations. In addition, 13,6% in computer sciences and 6,8% in engineering and technical disciplines contribute to the study of dataism. When the outputs in the findings are evaluated, themes such as "blockchain, emerge, communication, semi- professional", which are less prominent about the concept of dataism, can be considered as potential study topics for future research. These terms may reveal aspects of dataism that have not yet been fully explored.

The analysis shows that dataism can bring together very different fields. For example, the effects of blockchain technology on data management, data-driven approaches in urban planning can bring together academics from different disciplines to work together. In addition, in-depth research can be conducted on ethical and social impacts. dataism scholars have emphasized the intensive use of big data and digital technology. This raises important ethical

issues such as individual privacy, social control and power dynamics. By examining these ethical and social dimensions from a dataism perspective, academics can develop policies to equalize the potential risks and benefits of dataism or to strengthen its benefits. Another question of the study is "To what extent are academics aware of dataism?", we tried to answer this question by analyzing the data from the awareness survey we conducted. The scale we presented to academics consists of 7 basic dimensions. These are dataism Knowledge Level, dataism attitudes, dataism behaviors, dataism concepts and dataism general views. In the study, with these dimensions, we wanted to measure academics' knowledge levels about the concept of dataism, their attitudes and behaviors towards dataism, and their general views about the concept. In the findings obtained, we found that academics differed according to their titles. However, in the knowledge level dimension, it was found that doctors and research assistants were more aware of the basic principles of dataism, while associate professors and professors were aware of the concept but did not have much awareness about its principles. In attitudes and behaviors, academics differ according to their titles in terms of data privacy and data-oriented living. However, in the behavior part, all of them stated that they were curious about dataism and read articles, books and resources. This can be considered to mean that dataism, which is a new concept, has started to attract attention by the academic environment.

It is noteworthy that the variables related to the concepts of dataism differ but have very low averages. For example, while academics have different opinions about the fact that big data will solve many problems, it has been determined that they are hesitant and cautious in the dimensions of algorithm, information flow and protection of personal data. Looking at the general opinions, while academics partially agree with the perception that the future effects of dataism will be positive and their opinions differ according to their titles, they do not agree with the perception of having a positive impact on future services. In fact, if we make a general interpretation of academics' perceptions of awareness; academics are just now becoming aware of the concept of dataism and its sub-dimensions. In addition, they attribute the sub-dimensions expressed by the concept of dataism to this concept more cautiously. For this reason, full awareness of the concept of dataism, which we addressed with different dimensions, could not be determined. It can be said that mostly assistants and doctors research the concept because they follow the literature closely due to their titles. In fact, the concept of dataism was observed as a concept that has not yet been established for academics. The exact area and place of the concept for the academic community has not yet been determined. It is thought that academics should be encouraged to conduct more in-depth studies on the themes in the content of dataism and its advantages and disadvantages.

Finally, "Do the subjects studied and the awareness criteria overlap with each other?" The answer to this question is answered by us as yes. Because the small number of academic studies conducted with LDA shows that very few academics have yet to realize the concept of dataism. In addition, the density of the themes and the rates of participation in the variables in the awareness scale applied to academics were observed to be completely parallel to each other. In addition, the word cloud and topic distance map show that the concepts related to dataism have found a place in the academic literature. In parallel with this, it coincides with the tendency of academics to be curious about dataism and to read about it. In other words, both data sets confirm that dataism has started to attract attention in the academic environment. Another overlapping point is that the intensity of themes such as big data, information flow, personal data protection was found to be low in LDA findings. It was observed that academics also gave cautious and abstaining answers on these issues with an average of 2-2,5 (disagree), which is in line with the findings of the LDA.

This study provides a critical perspective on the ethical and social dimensions of dataism. It reveals that academics are cautious and hesitant about the sub-dimensions of dataism such as algorithms, information flow, and personal data protection. This finding suggests that dataism needs to be examined not only in its technical but also in its ethical and social dimensions. In addition, the findings of the study show that although dataism is not yet a well-established system of thought in the academic environment, it has started to gain interest among academics. Therefore, the study is expected to serve as a reference for future studies and the development of dataism. It also provides themes and resources on topics that dataism should evolve into in the future. It points to potential areas that can guide research in the future by revealing topics that have not yet been fully explored (blockchain, semi-professional, internet).

Based on the findings of the study, the notion that Dataism can address every issue through data and algorithms is also criticized by the authors. Every event, whether social, societal, or technological, has its own unique nature, and the data and algorithms created and utilized by humans cannot encompass religious beliefs. While data and algorithms are crucial for understanding many contemporary issues and accessing information, they are not the essence of existence. Consequently, Dataism's rigid boundaries have been critiqued from various philosophical perspectives. It is necessary to criticize the concept of dataism according to five different philosophical points of view and schools of thought, which we can list in the form of technological determinism, critical theory, postmodernism, phenomenology and humanism. These philosophical dimensions provide critiques of various social, ethical, and individual aspects of Dataism. From the standpoint of technological determinism, Dataism is criticized for elevating technology and data to an absolute value, potentially overlooking other significant factors (Winner, 1977). Critical theory critiques Dataism's data-centric approach for neglecting power imbalances and social inequalities (Habermas, 1984). The postmodernist perspective challenges Dataism for accepting a data and algorithm-based understanding of knowledge as an absolute truth (Lyotard, 1984). Phenomenology points out that Dataism fails to adequately consider individuals' subjective experiences and conscious perceptions (Heidegger, 1962). Finally, humanism criticizes Dataism for not sufficiently emphasizing individual freedoms and for prioritizing data and algorithms over human values (Nussbaum, 2011).

REFERENCES

- Andrejevic, M. (2013). *Infoglut: How too much Information is changing the way we think and know*. New York: Routledge.
- Binns, R. (2018). *The Importance of Algorithms*. In: *ACM Transactions on Computer-Human Interaction*.
- Blei, D. M., Ng, A. Y., & Jordan, M. I. (2003). Latent dirichlet allocation. *Journal of Machine Learning Research*, 3(Jan), 993-1022.
- Blei, D. M. (2012). Probabilistic topic models. *Communications of the ACM*, 55(4), 77-84.
- Boyd, d., & Crawford, K. (2012). Critical questions for big data: Provocations for a cultural, technological, and scholarly phenomenon. *Information, Communication & Society*, 15(5), 662-679. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.678878>.
- Brooks, D. (2013). What data can't do. . *New York Times*, 18 February 2013. Available at: <http://www.nytimes.com/2013/02/19/opinion/brooks-what-data-cant-do.html>.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The second machine age: work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W. W. Norton & Company.

- Büyüköztürk, Ş. (1997). İki faktörlü varyans analizi. Ankara Üniversitesi. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 30(1), 1-18. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000272.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Floridi, L. (2014). *The fourth revolution: how the infosphere is reshaping human reality*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Griffiths, T. L., & Steyvers, M. (2004). Finding scientific topics. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 101(1), 5228-5235. <https://doi.org/10.1073/pnas.0307752101>.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action*. Boston: Beacon Press.
- Han, B. C. (2017). *The scent of time: a philosophical essay on the art of lingering*. Medford: Polity Press
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time*. Harper & Row.
- Harari, Y. N. (2016). *Homo deus: yarının kısa bir tarihi* (Çeviren.: P. Şengel). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Jelodar, H., Wang, Y., Yuan, C., Feng, X., Jiang, X., Li, Y., & Zhao, L. (2019). Latent Dirichlet allocation (LDA) and topic modeling: models, applications, a survey. *Multimedia Tools and Applications*, 78, 15169-15211. <https://doi.org/10.1007/s11042-018-6894-4>.
- Kobelieva, D., & Nikolaienko, N. (2021). From information search to the loss of personality: The phenomenon of dataism. *Anthropological Measurements of Philosophical Research* (20), 100-112. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i20.249591>.
- Kitchin, R. (2014). *The data revolution: big data, open data, data infrastructures & their consequences*. London: Sage Publications.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. New York: Routledge.
- Larsen, M. (2023). Toward a dataist future: tracing Scandinavian posthumanism in Real Humans. *AI & Society*, 1-13. <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01296-9>.
- Lohr, S. (2015). *Data-ism: Inside the big data revolution*. New York: Simon and Schuster.
- Laney, D. (2018). *Infonomics: How to Monetize, Manage, and Measure Information as an Asset for Competitive Advantage*. New York: Routledge
- Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. USA: University of Minnesota Press.
- Mayer-Schönberger, V., & Cukier, K. (2013). *Big data: A revolution that will transform how we live, work, and think*. New York: Eamon Dolan/Mariner Books.
- Morozov, E. (2013). *To save everything, click here: the folly of technological solutionism*. Great Britain: PublicAffairs.
- Nie, N. H. (1976). *SPSS statistical package for the social sciences*, Boston: McGraw-Hill
- Nussbaum, M. C. (2011). *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. United Kingdom: Harvard University Press.
- O'Neil, C. (2016). *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. Crown Publishing Group.
- Pasquale, F. (2015). *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Harvard University Press.

- Petri, D. (2020). Big data, dataism and measurement. *IEEE Instrumentation & Measurement Magazine*, 23(3), 32-34. <https://doi.org/10.1109/MIM.2020.9082796>.
- Porteous, I., Newman, D., Ihler, A., Asuncion, A., Smyth, P., & Welling, M. (2008). Fast collapsed gibbs sampling for latent dirichlet allocation. Proceedings of the 14th ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, (pp. 569-577).
- Steyvers, M., & Griffiths, T. (2007). *Probabilistic topic models. Handbook of latent semantic analysis*, United Kingdom: Psychology Press
- Van Dijck, J. (2014). Datafication, dataism and dataveillance: Big Data between scientific paradigm and ideology. *Surveillance & Society*, 12(2), 197-208. <https://doi.org/10.24908/ss.v12i2.4776>.
- Vyshnevskiy, O. (2019). Unity of digital and virtual economies within concept of dataism. *Virtual Economics*, 2(3), 7-21. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03\(1\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03(1)).
- Winner, L. (1977). *Technological Determinism and Social Choice*. In: *Technology and Social Change*. Cambridge: The MIT Press.
- Yoo, B. & Donthu, N. (2001). Developing and Validating a Multidimensional Consumer-Based Brand Equity Scale, *Journal of Business Research*, 52, 1-14.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. New York: PublicAffairs.

DİJİTAL TARIM ARAŞTIRMA TEMALARI VE TRENDLERİ: KONU MODELLEME TABANLI İNCELEME

Doç. Dr. HANDAN ÇAM

Gümüşhane Üniversitesi,

hcam@gumushane.edu.tr - 0000-0003-0982-2919

Doç. Dr. SERDAR AYDIN

Atatürk Üniversitesi,

serdar@atauni.edu.tr - 0000-0003-4943-3272

Öğr. Gör. Dr. UĞUR DEMİREL

Gümüşhane Üniversitesi,

udemirel@gumushane.edu.tr - 0000-0002-4992-5632

ÖZET

Dijital tarım, mevcut tarım uygulamalarının daha ileri teknolojilerle yeniden düzenlenmesi ile ortaya çıkan bir sistemdir. Bu araştırma, dijital tarımın nasıl değiştiğini analiz etmek için 31.619 bilimsel çalışmayı temel almaktadır. Bulguların çıktısı, yayın sayısının 2000'li yıllardan bu yana istikrarlı bir şekilde arttığını ve bunun da dijital teknolojiye olan ilginin ve yatırımın arttığını göstermektedir. Gizli Dirichlet Tahsisi (LDA) kullanılarak "Akıllı Tarım ve Veri Sistemleri", "Tarımda Makine Öğrenimi" ve "Su ve Sulama Yönetimi" gibi dokuz farklı konu belirlenmiştir. Ayrıca katkıların çoğunluğunun Çin, Birleşik Devletler; Hindistan vb. gibi ülkelerden geldiği tespit edilmiştir. Bu, bu ulusların dijital tarımı teşvik etme konusunda öncü rol üstlendiği anlamına gelmektedir. Bu çalışma mevcut kalıpları ele almakta ve dijitalleşme yoluyla sürdürülebilir üretkenliğin faydalarını tam olarak hayata geçirmek için bundan sonra ne yapılması gerektiğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler : Dijital Tarım, İnceleme, Bibliyometrik Analiz, Konu Modelleme, Gizli Dirichlet Tahsisi (LDA)

DIGITAL AGRICULTURE RESEARCH THEMES AND TRENDS: TOPIC MODELING-BASED REVIEW

ABSTRACT

Digital farming is a system of reorganizing existing farming practices with more advanced technologies. This research takes into consideration a set of 31,619 scientific papers as its basis for analysis of how digital agriculture is changing. The output of findings indicates that the number of publications has been rising steadily since the 2000s which shows increasing interest and investment in digital technology. Nine different topics were identified using Latent Dirichlet Allocation (LDA) including “Smart Farming & Data Systems”, “Machine Learning in Agriculture” and even “Water & Irrigation Management” among others. In addition, it was found that the majority of contributions come from countries such as China; the US; India, etc., This means that these nations have taken lead roles when it comes to promoting digital agriculture. This study looks at current patterns and suggests what needs to be done next to fully realize the benefits of sustainable productivity by digitalization.

Anahtar Kelimeler : Digital Agriculture, Review, Bibliometric Analysis, Topic Modeling, Latent Dirichlet Allocation (LDA)

1. INTRODUCTION

Smart farming, also referred to as digital farming or precision agriculture, is an innovative method of farming that uses modern technology to improve the process of farming, conserve resources, and increase yields; this involves the use of devices connected through the Internet of Things (IoT), data analytics tools, machine learning systems, and satellite imaging. With the world population growing rapidly and climate change causing agribusiness productivity losses; there is a need for adoption of such techniques. Digitization in agriculture has attracted many researchers because it affects various areas such as food security, sustainable agriculture, and other environmental protection efforts (Vorobiev et al., 2021; Wolfert et al., 2017). Farmers can use these digital tools to make better-informed decisions that result in more efficient and sustainable farming practices. Over the years, technology has been incorporated into agriculture with increased use of the Internet of Things with big data analytics and artificial intelligence in this field (Chindelevitch et al., 2022).

A study on digital agriculture used a thematic model to analyze current trends and found that there is still considerable opportunity for improvement through the integration of new technologies with traditional farming methods (Gadekar et al., 2022). For instance, access to real-time data enables informed decisions about crop selection and resource allocation, leading to increased yields and sustainability on farms can make these benefits possible greater still by implementing intelligent systems that streamline and optimize operations, and ultimately increase efficiency in the overall phase of the agricultural production cycle (Fichman et al.,

2014; Wolfert et al., 2017). Digitizing agricultural capacity, everyday farming makes weather forecasting more accurate, reduces energy consumption, and produces more accurate yields; this saves farmers time and frees them to focus on other tasks rather than continuous monitoring of weather stations (Thelen et al., 2023).

In recent years, there have been many technological breakthroughs in agriculture, especially in the use of IoT devices, big data analytics, and AI systems which are now considered essential components in this era of smart agriculture and greatly contribute to the capture of real-time data (Liakos et al., 2018; Wolfert et al., 2017). Such information is crucial for precision agriculture where water, fertilizers, and pesticides can be used effectively (Blackmore et al., 1995). For example, groundwater levels are monitored using soil moisture sensors enabling farmers to manage irrigation water leading to global water conservation efforts in various sectors (Kashyap & Kumar, 2021). Additionally, drones equipped with multispectral cameras and thermal camera capabilities can detect pests and diseases affecting crops and then feed such information back to the farmer who can independently decide what measures to take in those areas to avoid adversely affecting crops (Zhang & Zhu, 2023).

As for digital agriculture, data analytics plays a huge role in handling large amounts of data from different devices. Current predictive models can use machine learning algorithms trained on historical data and other information to forecast future improvements prediction and improvement of various agricultural sectors' activities, and measures to prevent damage caused by pests due to production due to adverse weather conditions (Sharma et al., 2020). Another area of application of artificial intelligence in this area is automating tasks in real farms such as autonomous tractors or robotic harvesters guided by AI that can accomplish these tasks more accurately and faster than humans. This can lead to a further reduction in costs through human labor and increase the same time the overall production level (Shaikh et al., 2022).

According to (Caro et al., 2018; Tripoli & Schmidhuber, 2018), the blockchain can verify the authenticity of agricultural products as well as enable transactions between farmers and consumers. In agriculture, blockchains are immutable in that they create a secure system of recording where goods have come from and what has been done to them until they reach the final buyer (Tian, 2017). Additionally, this technology would remove intermediaries from supply chains thereby making transactions faster while still saving time too (Feng et al., 2020). However, the technical issue of the high cost of implementation has been cited here as another barrier to the adoption of this system in the agricultural industry (Saberli et al., 2019).

The literature review shows that there is an increasing number of people using digital agricultural technologies for modern agricultural needs. These new approaches have proven useful in a wide range of sectors and offer much promise for new applications in agriculture. Thus, more research is needed to enhance the sustainability of food production systems through design and development research of future agricultural methods. With each technological step, science became more accessible than ever but at the same time created challenges in finding connections across industries in scientific papers while doing searches using large datasets in the 19th century. The aim therefore is to use topic modeling such as LDA to uncover hidden patterns or connections between words which will bring out latent themes or subjects within a corpus that deals with sub-areas overlooked during historical writing about this matter.

The study explores the evolution, applications, challenges, and future opportunities of digital agriculture, aiming to highlight the diversity of recent approaches in the field. The main contributions of this study are:

Developing the academic framework for digital agriculture research.

Identifying key subjects in the digital agriculture field.

Presenting the progression of digital agriculture over the past two decades.

Highlighting future research challenges and open issues in digital agriculture.

The study is organized as follows: The introduction section presents the background and related works, the following section details the methodology, the finding section discusses the current developments and findings in digital agriculture research, the last section integrates these findings into a comprehensive framework, addresses the limitations, and summarizes the findings and discusses future research directions.

2. METHOD

In this section, the initial step involved gathering peer-reviewed reviews and research articles to construct the digital agriculture corpus, utilizing key databases such as Elsevier's Scopus. A search on Scopus for articles related to "digital agriculture, smart agriculture, smart farming, precision agriculture, AgriTech, agricultural technology, e-agriculture, and connected agriculture" refined by year, type, and subject area, produced 31,619 results. Next, relevant information from the articles, such as publication dates, titles, authors, abstracts, and keywords, was extracted. To prepare the data for analysis, preprocessing techniques like tokenization, stop word removal, and lemmatization were applied to clean the unstructured text. A term collection was then created for quantitative analysis. The text data was transformed into individual texts and visualized using a word cloud. The Bag of Words (BoW) technique was used to represent documents by word identifiers and their frequencies.

Latent Dirichlet Allocation (LDA) was employed in Gensim to analyze the text data. LDA identifies topics by examining term clusters and their frequencies within documents, showing the proportion of each topic in the texts (*Topic Modelling*, n.d.). Finally, the identified topics and their chronological patterns were analyzed using LDAvis for visualization (*LDAvis*, n.d.). This tool adjusts the weights of top-ranked topic words and uses Variable Relevance to rank words by frequency and lift. Multidimensional scaling (MDS) provided a two-dimensional projection of the data points. This structured approach enabled a detailed analysis of the digital agriculture corpus, uncovering key themes and their development over time. Figure 1. depicts the topic modeling analysis design implemented in the Orange data mining program.

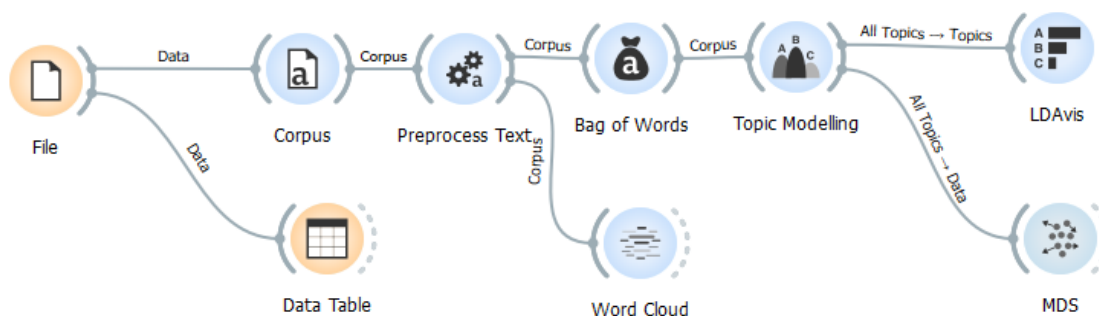

Figure 1. Design of the Topic Modeling Analysis

The most frequent words in texts as seen in Figure 2 are “agriculture, agricultural, precision, technology, soil, systems, learning, data, analysis, management, crop, system, water, internet,

sensing, crops, image, smart, remote, networks, sensor, information, environmental, development, production”. In the word cloud, the state of agriculture today can be seen with phrases such as sensors, remote sensing, and data analytics which make up precision farming. This demonstrates how they are used by farmers to manage resources wisely as well as keep a close watch on their crops’ growth efficiency and sustainability. The terms “environmental” and “soil” indicate care for the land while still striving for higher yields. Utilizing information for decision-making is also shown to be important in addition to staying connected through IoT thus streamlining farm management further. Hence technology coupled with innovation is transforming agriculture into a sustainable production industry.

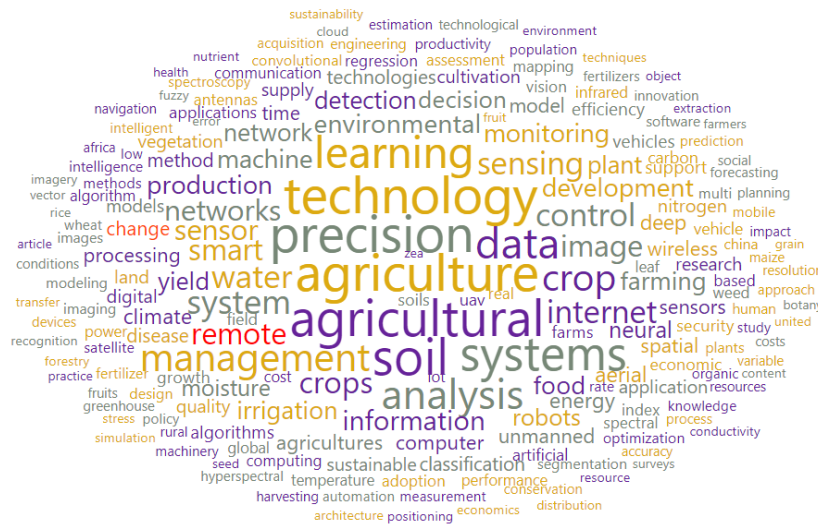

Figure 2. Word Cloud

Using automated text-mining methods, this research detects deep-seated knowledge about changing themes in the scientific literature concerning digital agriculture. Topic models were generated using Latent Dirichlet Allocation (LDA) that capitalized on Gensim’s scalability. To handle short texts, $\beta = 0.1$ and $\alpha = 0.01$ were selected as stable Dirichlet hyperparameters. The coherence and informativeness of LDA topics vary with the number of topics (K): higher K values reveal more complex subjects, whereas lower K values yield more cohesive themes. Through cross-validation coherence scoring, the optimal K value of 9 is determined, indicating the model's best performance in segmenting topics.

Table 1. Topics Coherences

Topics	Coherence	Log perplexity	Topics	Coherence	Log perplexity
5	0.62607	120.9485	13	0.59037	127.4467
6	0.64432	125.7663	14	0.63127	127.4215
7	0.64549	127.6050	15	0.58704	128.8377
8	0.64702	127.0093	16	0.5890	127.9376
9	0.65239	127.8913	17	0.59741	128.0430
10	0.62330	127.1707	18	0.5884	128.5537
11	0.60425	127.6342	19	0.56635	129.3599
12	0.61657	127.6050	20	0.58468	130.5870

3. FINDINGS

The findings of the research are detailed in the current section. To begin, descriptive statistics are presented to illustrate the article distribution across various categories, including years, document types, subject fields, and publication providers. Following that, the themes generated by LDA are presented and analyzed, while developing evaluation and historical patterns of the detected subjects are offered.

Figure 3 displays documents by type that the research focuses on. It shows that “Article” accounted for 56.9% (n = 18,143) of the documents, followed by “Conference paper” with 9,175 documents (28.8%). “Book Chapter” has 1,823 documents (5.7%), “Review” has 1,776 documents (5.6%), “Conference Review” has 387 documents (1.2%), “Book” has 166 documents (0.5%), “Editorial” has 125 documents (0.4%), “Note” has 71 documents (0.2%), “Erratum” has 67 documents (0.2%), “Short Survey” has 57 documents (0.2%) and “Other” has 101 documents (0.3%).

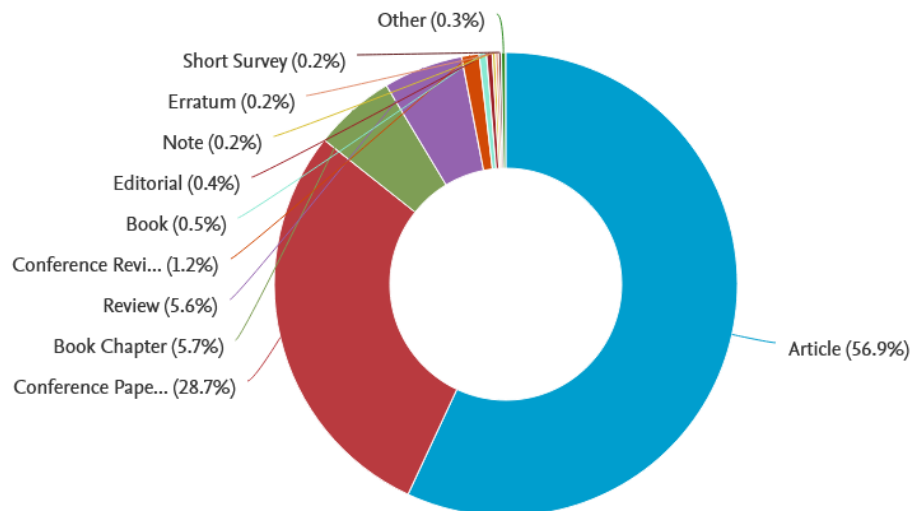

Figure 3. Documents by Type

Table 2 provides valuable insights into how digital agriculture research has evolved. It clearly shows a significant increase in the number of research documents starting from the late 1990s, especially during the periods of 2006-2015 and 2016-2024. These findings highlight a growing interest and activity in studying digital agriculture, driven by advancements in digital technologies applied within agricultural contexts. This chronological trend is essential for conducting a detailed review using topic modeling techniques, which can help identify key research themes and emerging trends. Through this analysis, the paper aims to offer a comprehensive view of the current state of digital agriculture research, uncover underlying themes through advanced modeling, and suggest future research directions aimed at further advancing the field and addressing ongoing challenges effectively.

Table 2. Distribution of Documents in Ten-year Intervals

Yearly Periods	n	%
1946-1955	2	0.006
1956-1965	3	0.009
1966-1975	24	0.076
1976-1985	133	0.41
1986-1995	306	0.97
1996-2005	1,526	4.83
2006-2015	5,498	17.39
2016-2024	24,127	76.31
Total	31,619	100

Figure 4 displays the subject areas that the research focuses on. It shows that “Agricultural and Biological Sciences” accounted for 18.9% (n = 12,159) of the studies, followed by “Computer Science” with 11,868 studies (18.4%). “Engineering” has 9,803 studies (15.2%), “Environmental Science” has 5,200 studies (8.1%), “Social Sciences” has 3,946 studies (6.1%), “Earth and Planetary Sciences” has 2,870 studies (4.5%), “Mathematics” has 2,670 studies (4.1%), “Physics and Astronomy” has 2,664 studies (4.1%), “Decision Sciences” has 1,932 studies, “Energy” has 1,911 studies (3.0%) and “Other” has 9,396 studies (14.6%).

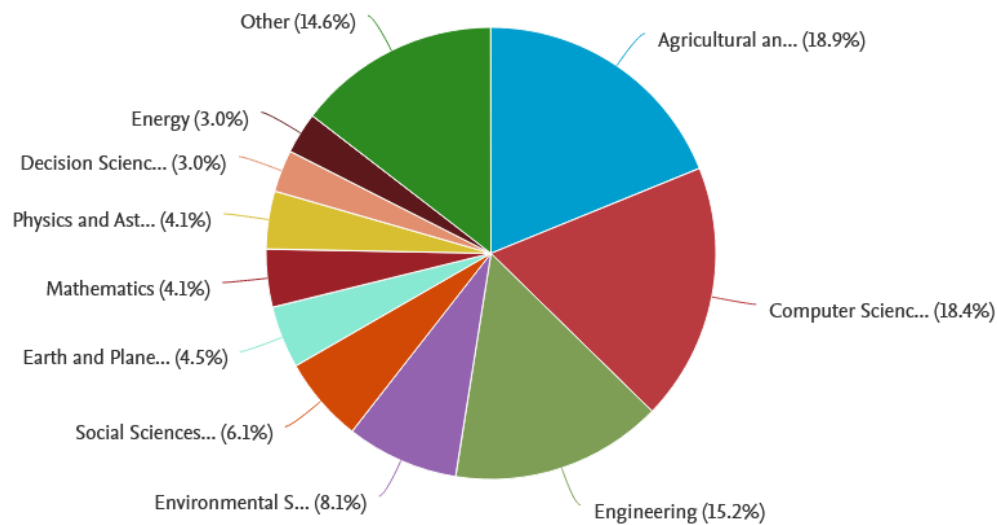

Figure 4. Documents by Subject Area

Figure 5 displays the top 5 primary sources of the research that were evaluated. The data reveals that Computers and Electronics in Agriculture and Precision Agriculture have studies since the late 1990s with 1302 and 545 studies respectively. Sustainability Switzerland, Remote Sensing, and IoT Conference Series Earth and Environmental Science have 424, 399, and 382 studies since the early 2010s.

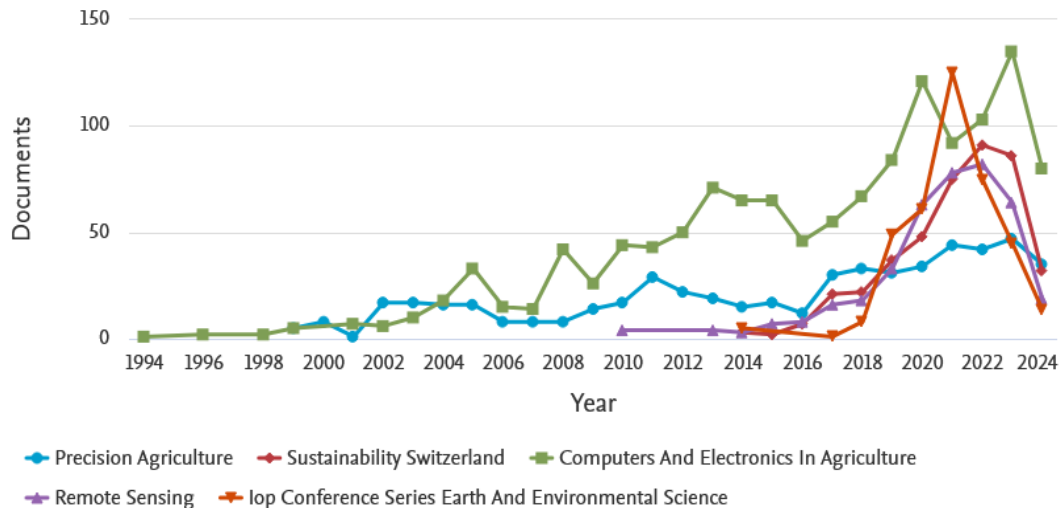

Figure 5. Documents per Year by Source

Figure 6 illustrates the distribution of studies across several countries relevant to digital agriculture. The United States leads with 5,167 studies, closely followed by China with 5,115 and India with 4,877. Italy, Germany, Brazil, the United Kingdom, Australia, Spain, and Canada also contribute significantly, with study counts ranging from 1,550 to 828. France, the Russian Federation, the Netherlands, Japan, and Indonesia complete the list with study counts ranging from 730 to 586.

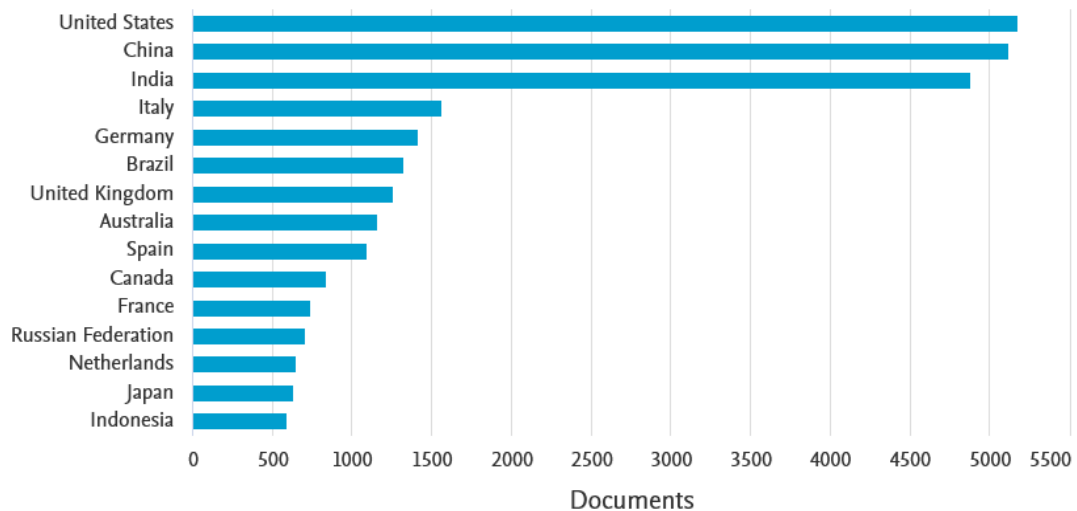

Figure 6. Documents by Country

By examining 31,619 IoT articles with an LDA-based topic modeling approach, we identified nine distinct topics. Table 3 lists these topics and their keywords, with titles assigned based on the top twenty keywords for each. The most prominent topics by marginal topic probability include “Smart Farming and Data Systems” (0.169771), “Agricultural Technology and Policy” (0.14484), “Crop Yield and Production” (0.119994), “Water and Irrigation Management” (0.116017), “UAVs and Image Processing” (0.109726), “Machine Learning in Agriculture”

(0.101295), “Sensing and Remote Imagining” (0.0868655), “Soil Analysis and Management” (0.0819437), “Sensor Networks and Energy Efficiency” (0.0541558).

Table 3. Identified Topics and Key Terms of the Documents

Topic Number	Topic Name	Key terms	MTP
1	Sensing and Remote Imagining	sensing, remote, vegetation, index, spectral, infrared, satellite, spectroscopy, imaging, reflectance, hyperspectral, imagery, nitrogen, ndvi, resolution, precision, chlorophyll, multispectral, near, agriculture	0.0868655
2	UAVs and Image Processing	unmanned, aerial, image, vehicles, error, precision, processing, uav, mean, algorithm, agriculture, antennas, robotics, square, analysis, errors, color, vision, optimization	0.109726
3	Agricultural Technology and Policy	agricultural, technology, development, production, adoption, change, climate, policy, economic, sustainable, innovation, smallholder, farmers, rural, research, technological, Africa, social, economics	0.14484
4	Machine Learning in Agriculture	learning, machine, neural, deep, disease, classification, detection, networks, image, convolutional, network, vector, recognition, segmentation, support, extraction, machines, feature, algorithms, leaf	0.101295
5	Water and Irrigation Management	water, irrigation, moisture, soil, temperature, sensors, flow, evapotranspiration, content, monitoring, spain, weather, control, measurement, phosphorus, conditions, humidity, electromagnetic, crops, agriculture	0.116017
6	Smart Farming and Data Systems	data, systems, internet, information, system, agriculture, smart, precision, farming, decision, software, real, monitoring, computing, time, digital, control, positioning, management, global	0.169771
7	Soil Analysis and Management	soil, spatial, carbon, nutrient, organic, conductivity, soils, zea, mays, property, agriculture, electrical, variation, variability, analysis, tillage, management, precision, gas, sampling	0.0819437
8	Crop Yield and Production	yield, crop, rate, wheat, triticum, application, aestivum, plant, variable, precision, agriculture, agricultural, fertilizer, grain, cotton, production, analysis, study, response, maize	0.119994
9	Sensor Networks and Energy Efficiency	sensor, energy, wireless, power, networks, solar, nodes, low, utilization, radio, wsn, protocols, telecommunication, communication, generation, efficiency, cell, usa	0.0541558

*MTP (Marginal Topic Probability)

The marginal topic distribution provides a clear picture of the importance of each topic within a large collection of documents. This is visually represented in the LDAvis tool, which uses Multidimensional Scaling (MDS) to show how topics are related. In this visualization, the size and color of each point correspond to the Marginal Topic Probability (MTP), indicating the weight and significance of each topic. For example, Topic 6, which deals with "Smart Farming and Data Systems," is shown to be the most prominent topic, suggesting it is a major focus area in the literature (Fig. 7).

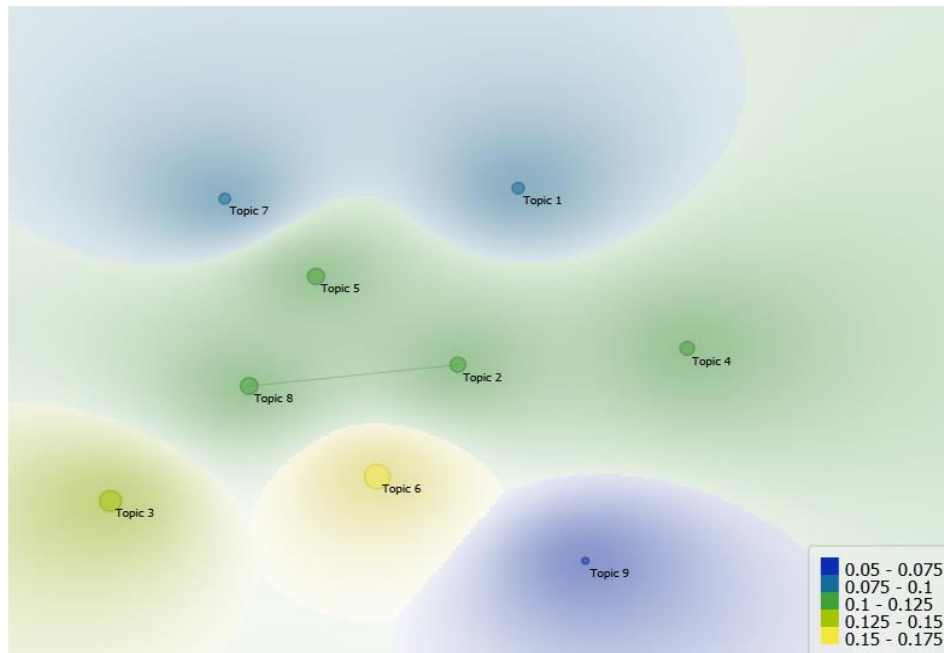

Figure 7. Marginal Topic Distribution

Figure 8 displays the top 20 relevance-ranked words for Topic 6, with a default relevance setting of 0.5 that balances word frequency within the topic against its lift. The red bars indicate how likely these words are to appear within Topic 6, while the gray bars show their overall probability in the corpus. Key terms include "data", "systems", "internet", "information", "agriculture", "smart", "precision", and "farming" among others.

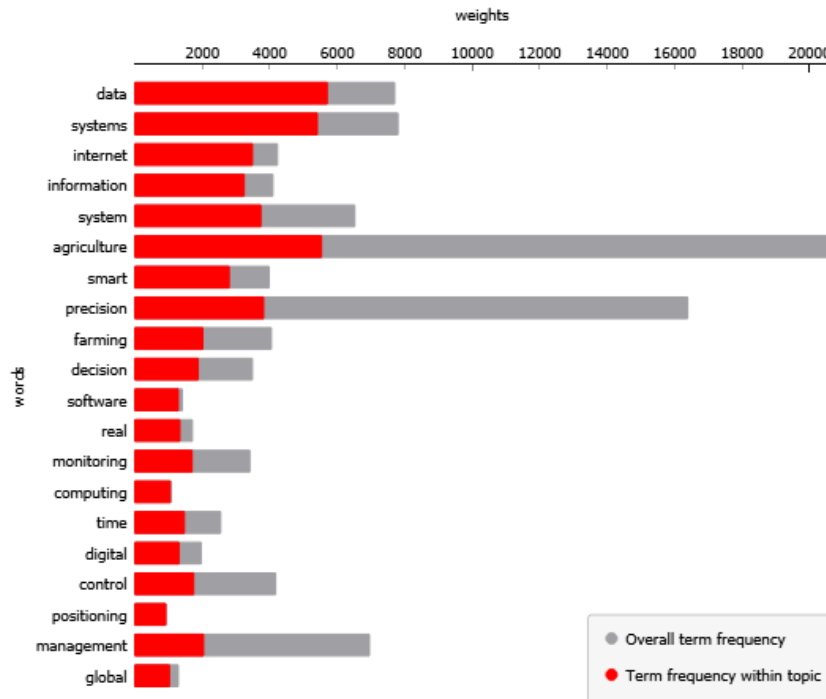

Figure 8. Top 20 Relevance-ranked Words in Topic 6

Table 4 provides a summary of the top research topics in agriculture over different periods. Over the decades, agricultural research has shifted focus to incorporate advanced technologies and sustainable practices. In the first years from 1946 to 1985, the main concerns were African development, birth order, and socio-economic factors. Moving to 1986-1995, agricultural technology, population development, and the environment were discussed. From 1996 to 2005, the rise of precision agriculture, food biotechnology, and remote sensing became prominent. From 2006 to 2015, they focused on water management, agricultural management, computer vision, and wireless sensor networks. More recently, research from 2015 to 2024 has placed more emphasis on machine learning, smart agriculture, climate change adaptation, systems management, and plant simulation, indicating a major shift towards agricultural practices with AI and motivated and data-driven.

Table 4. Topics Trends Summary in Years

Yearly Periods	Top Five Highest Mean Topics
1946-1985	Africa Development, Fertility Programs, Socioeconomic Factors, African Agriculture, Water and Agriculture
1986-1995	Agricultural Technology, Population and Development, Technology Adoption, Agricultural Research and Extension, Environmental Factors
1996-2005	Precision Agriculture, Food Biotechnology, Grand and Sensor Systems, Remote Sensing and Image Analysis, Agricultural Technology and Development
2006-2015	Water Management and Irrigation, Agricultural Technology and Policy, Computer Vision in Agriculture, Remote Sensing and Spectroscopy, Wireless Sensor Networks

2015-2024	Machine Learning in Agriculture, Smart Farming and IoT, Agricultural Technology and Climate Change, Control Systems and Machinery, Plant Phenotyping and Viticulture
-----------	--

4. DISCUSSION AND CONCLUSIONS

The combination of digital technologies such as IoT, data analytics and AI has revolutionized agriculture, resulting in more efficient and sustainable practices. These advances allow for more precise agriculture, where real-time information from sensors and drones for more efficient use of resources and improved crop yields. Data analytics and machine learning further enhance decision-making and predictive capabilities, while blockchain technology ensures transparency and traceability in the food chain.

The study initially involved gathering peer-reviewed articles from leading databases such as Elsevier's Scopus, focusing on terms such as "digital agriculture" and "smart agriculture". This yielded 31,619 relevant articles. Data preprocessing techniques such as tokenization, stop word removal, and lemmatization were used to clean the transcripts, and then analyzed in LDAvis using Latent Dirichlet Allocation (LDA) in Gensim to visualize the identified themes and their chronology, and revealed key themes and their evolution over time. These topics range from "smart agriculture and data systems" to "machine learning in agriculture" and "water and irrigation." Each theme represents important areas where technological innovation is driving significant growth and solving key challenges in agriculture today. The research study also showcases the range of contributions, from researchers. The US, China and India stand out for their investments and advancements in technology and innovation. Additionally, the interdisciplinary aspect of agriculture research is evident in its presence across fields like biology, computer science and environmental science.

From 1946 to 2024 digital agricultural research has transitioned from conventional to methodologies. Initially (1946 - 1985) the focus was on progress in Africa addressing aspects such as soil fertility and socio-economic factors. Subsequently (1986 - 1995) developing nations concentrated on managing population growth through farming techniques. The period of 1996 - 2005 witnessed the rise of precision agriculture and food biotechnology with an emphasis on resource utilization and crop management. Furthermore, research areas include water management, farm operations and computer vision applications in agriculture. Recent studies (2015 - 2024) have placed emphasis on climate change adaptation with advancements, in intelligence (AI) Internet of Things (IoT) and intelligent systems leveraging these technologies to promote sustainable farming practices.

In summary, technology has revolutionized agriculture by enhancing efficiency and promoting sustainability. Advancements, like Internet of Things (IoT) gadgets and data analytics driven by AI contribute to the advancement of precision agriculture boosting productivity while also promoting sustainability. Nevertheless, obstacles like worries about data security and the substantial expenses involved still pose barriers, to the adoption of these technologies. Continued research, development, and support programs are needed to make these technologies available and realize their benefits to unlock the full potential of smart agriculture.

REFERENCES

- Blackmore, B., Wheeler, P., Morris, J., Morris, R., & Jones, R. (1995). The role of precision farming in sustainable agriculture: A European perspective. *Site-Specific Management for Agricultural Systems*, 777–793.
- Caro, M. P., Ali, M. S., Vecchio, M., & Giaffreda, R. (2018). Blockchain-based traceability in Agri-Food supply chain management: A practical implementation. *2018 IoT Vertical and Topical Summit on Agriculture-Tuscany (IOT Tuscany)*, 1–4.
- Chindelevitch, L., Jauneikaite, E., Wheeler, N. E., Allel, K., Ansiri-Asafoakaa, B. Y., Awuah, W. A., Bauer, D. C., Beisken, S., Fan, K., Grant, G., Graz, M., Khalaf, Y., Liyanapathirana, V., Montefusco-Pereira, C., Mugisha, L., Naik, A., Nanono, S., Nguyen, A., Rawson, T., ... van Dongen, M. (2022). *Applying data technologies to combat AMR: Current status, challenges, and opportunities on the way forward* (arXiv:2208.04683). arXiv. <http://arxiv.org/abs/2208.04683>
- Feng, H., Wang, X., Duan, Y., Zhang, J., & Zhang, X. (2020). Applying blockchain technology to improve agri-food traceability: A review of development methods, benefits, and challenges. *Journal of Cleaner Production*, 260, 121031.
- Fichman, R. G., Dos Santos, B. L., & Zheng, Z. (2014). Digital innovation as a fundamental and powerful concept in the information systems curriculum. *MIS Quarterly*, 38(2), 329-A15.
- Gadekar, R., Sarkar, B., & Gadekar, A. (2022). Key performance indicator based dynamic decision-making framework for sustainable Industry 4.0 implementation risks evaluation: Reference to the Indian manufacturing industries. *Annals of Operations Research*, 318(1), 189–249. <https://doi.org/10.1007/s10479-022-04828-8>
- Kashyap, B., & Kumar, R. (2021). Sensing methodologies in agriculture for soil moisture and nutrient monitoring. *IEEE Access*, 9, 14095–14121.
- LDavis. (n.d.). Retrieved June 9, 2024, from <https://orangedatamining.com/widget-catalog/text-mining/LDAvis/>
- Liakos, K. G., Busato, P., Moshou, D., Pearson, S., & Bochtis, D. (2018). Machine learning in agriculture: A review. *Sensors*, 18(8), 2674.
- Saberi, S., Kouhizadeh, M., Sarkis, J., & Shen, L. (2019). Blockchain technology and its relationships to sustainable supply chain management. *International Journal of Production Research*, 57(7), 2117–2135.
- Shaikh, T. A., Rasool, T., & Lone, F. R. (2022). Towards leveraging the role of machine learning and artificial intelligence in precision agriculture and smart farming. *Computers and Electronics in Agriculture*, 198, 107119.
- Sharma, A., Jain, A., Gupta, P., & Chowdary, V. (2020). Machine learning applications for precision agriculture: A comprehensive review. *IEEE Access*, 9, 4843–4873.
- Thelen, A., Zhang, X., Fink, O., Lu, Y., Ghosh, S., Youn, B. D., Todd, M. D., Mahadevan, S., Hu, C., & Hu, Z. (2023). A comprehensive review of digital twin—Part 2: Roles of uncertainty quantification and optimization, a battery digital twin, and perspectives. *Structural and Multidisciplinary Optimization*, 66(1), 1.
- Tian, F. (2017). A supply chain traceability system for food safety based on HACCP, blockchain & Internet of things. *2017 International Conference on Service Systems and Service Management*, 1–6.
- Topic Modelling. (n.d.). Retrieved June 9, 2024, from <https://orangedatamining.com/widget-catalog/text-mining/topicmodelling-widget/>
- Tripoli, M., & Schmidhuber, J. (2018). *Emerging Opportunities for the Application of Blockchain in the Agri-food Industry*.
- Vorobiev, N. N., Agarkova, L. V., Vasyukova, V. A., Vorobeva, I. V., & Krivokora, Y. N. (2021). Strategic food management as the basis of state security. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 745(1), 012016. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/745/1/012016>

- Wolfert, S., Ge, L., Verdouw, C., & Bogaardt, M.-J. (2017). Big data in smart farming—a review. *Agricultural Systems*, 153, 69–80.
- Zhang, Z., & Zhu, L. (2023). A review on unmanned aerial vehicle remote sensing: Platforms, sensors, data processing methods, and applications. *Drones*, 7(6), 398.

BOOMERANG EMPLOYEES: THE GROWING ROLE OF RETURNS IN BUSINESS

Dr. Öğretim Üyesi, Ayşe YAVUZ

Selçuk Üniversitesi,

ayseyavuz@selcuk.edu.tr- 0000-0003-2103-7833

ABSTRACT

Boomerang employees are defined as employees who return to work in the same organization after a certain period after leaving their job in an organization. Boomerang symbolizes the return of the employee after leaving the organization. Boomerang employees are a good resource for organizations. These employees are familiar with the culture of the organization and know the functioning and processes of the organization well. In addition, they can adapt to the organization in a short time and need less training. Today, giving former employees a chance to return to work is considered a new recruitment technique. This technique, which used to be frowned upon in the past, is now widely used. Boomerang employees can play an important role in the growth and development of the organization. These employees can add value to both themselves and the organization with their past experiences. For this process to be successful, the organization needs to determine the strategies related to boomerang employees correctly and manage the process in the most appropriate way.

Key words: Boomerang employee, human resources, organization

BUMERANG ÇALIŞANLAR: İŞ DÜNYASINDA GERİ DÖNÜŞLERİN ARTAN ROLÜ

ÖZET

Bumerang çalışan, bir örgütteki işinden ayrıldıktan belli bir süre sonra yine aynı örgütte çalışmak için geri dönen çalışanlar olarak ifade edilmektedir. Bumerang, çalışanın örgütten ayrıldıktan sonra tekrar dönmesiyle oluşan geri dönüşü simgelemektedir. Bumerang çalışanlar örgütler açısından iyi birer kaynak konumundadırlar. Bu çalışanlar hem örgütün kültürünü yakından tanımakta hem de örgütün işleyişini, süreçlerini iyi bilmektedirler. Ayrıca örgüte kısa sürede uyum sağlayabilmekte ve daha az eğitim ihtiyacı duymaktadır. Günümüzde eski çalışanların işe dönmesi için onlara şans vermek yeni bir işe alım tekniği olarak kabul edilmektedir. Eskiden sıcak bakılmayan bu teknik günümüzde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bumerang çalışanlar örgütün büyüyüp gelişmesinde önemli roller üstlenebilirler. Bu çalışanlar geçmiş deneyimleri ile hem kendilerine hem örgüte değer katabilirler. Bu sürecin

başarıya ulaşabilmesi için örgütün bumerang çalışanlar ile ilgili stratejileri doğru belirleyerek süreci en uygun şekilde yönetmeleri gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bumerang çalışan, insan kaynağı, organizasyon

1. INTRODUCTION

As workforce dynamics change rapidly today, organizations' relationships with their employees are also evolving. In this context, the concept of the "boomerang employee" has been gaining increasing attention in the business world in recent years. A boomerang employee is someone who leaves an organization after working there for a certain period and then returns to work for the same organization later, for various reasons. These employees are referred to as boomerangs when they are rehired after having previously left the organization. The boomerang analogy is made because employees leave their jobs and somehow come back again.

Being a boomerang employee brings some challenges and opportunities for both the organization and the employee. In today's world where the need for experienced and qualified workforce is increasing and employee turnover rates are rising, boomerang employees can be a strategic resource for organizations. The advantages of boomerang employees for the organization include familiarity with the organizational culture, experience and knowledge of the boomerang employee, lower training and recruitment costs, and loyalty. However, these advantages also come with certain challenges. These challenges may include the risk of recurring problems from the past that could affect motivation, difficulties with reintegration, and issues related to career goals and promotion.

Despite the many benefits of boomerang hiring and its increasing prevalence in organizations, surprisingly few studies have been conducted on this topic in the literature. This study aims to explain the concept of the boomerang employee, examine the effects, advantages, and disadvantages of boomerang employees on businesses, and explore the current developments in the literature related to the concept. Furthermore, the study will focus on the significance of boomerang employees for businesses. It is expected that this research will contribute to literature by serving as a source for future studies.

2. THE CONCEPT OF THE BOOMERANG EMPLOYEE

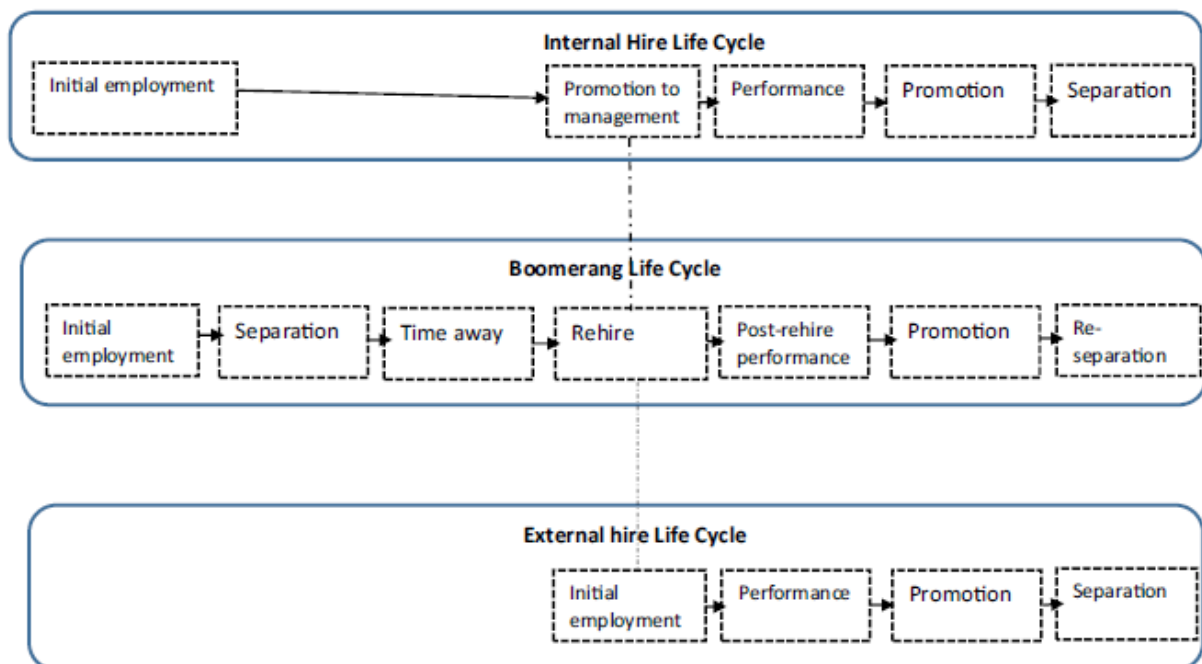
A boomerang employee is someone who returns to their former workplace after working at a different organization for a certain period of time (Shipp et al., 2014). In other words, they are employees who rejoin an organization they previously worked for (Lyons, 2006:16). The concept of boomerang hiring, also known as re-hiring, refers to the process of bringing back an employee who had previously left the organization (Rao and Priyadarshini, 2017).

The term boomerang is used to describe employees who voluntarily return to their previous organization after leaving for a period of time, and who perform at a high level (Welsh, 2013). Following the COVID-19 pandemic, as businesses began to recover and grow, there has been an increase in boomerang hiring. The concept is becoming increasingly important as many employees, who feel suited for positions, wish to rejoin their previous organization (Jave, 2021). Experts attribute the rise in boomerang hiring to several factors. One of the main reasons is social media. Through social media, organizations can track their former employees, and

since the hiring process is bypassed, the recruitment cost is lower. Another reason is that organizations consider boomerang hiring to be less risky. Former employees are aware of the value they can bring to the company (Tugend, 2014). A previous study suggested that boomerang employees who voluntarily left an organization perform better than those who left unwillingly (Arnold et al., 2020). Similarly, Keller et al. (2021) found that boomerang employees are more likely to perform better than newly hired employees in roles where organizational norms are emphasized. Boomerang employees did not outperform other employees in their original organization. This shows that they are not more talented than other employees. However, boomerang employees outperformed new employees hired from outside. This depends on the factors of the job and the workplace. External new hires may be important for strategic positions, but it may take some time for this workforce to get used to the job.

Boomerang hiring can be best implemented in organizations with appropriate hiring policies, clear guidelines, and transparent practices (Apy and Ryckman, 2014). In the past, when individuals left an organization, it was often seen as an insult. Today, however, such thinking has faded, and hiring boomerang employees has become common. Rehiring former employees is now viewed as a new hiring policy (Kropf, 2002).

The following framework has been provided to compare the boomerang employee lifecycle with internal and external hiring processes (Arnold et al., 2020).

Görsel 1. Comparisons of the Boomerang Employee Lifecycle With Internal and External Hire Lifecycles

As shown in Figure 1, the boomerang employee lifecycle is outlined as follows in an organization: initial employment, separation, time spent away from the organization, rehire, post-rehire performance, post-rehire promotion, and second separation. The internal hiring lifecycle applies to employees who are promoted from within the organization. An example of the external hiring lifecycle would be recent university graduates. The internal hiring lifecycle

consists of initial employment, promotion to management, performance, promotion, and separation. The external hiring lifecycle, on the other hand, is structured as initial employment, performance, promotion, and separation.

3. BOOMERANG EMPLOYEE TYPES

Boomerang employees can stand out from other hiring sources because, when they return to work, they are already familiar with the organization's social structure, norms, procedures, and resource flow (Keller et al., 2021). Boomerang employee employment can occur either in a planned or unplanned manner. An example of planned employment would be returning to work after taking time off for childbirth. Unplanned employment might occur when an employee realizes that their previous job is better than their current one and decides to return. This suggests that while some boomerang employees can be planned before they leave, others might emerge only after they have already left (Shipp et al., 2014).

There are four types of boomerang employees. The first type is the traditional boomerang (also known as the classic boomerang). These employees leave an organization after working there for several years to develop new skills and later return with a higher title and salary. They generally return with new ideas and perspectives. The second type is employees who leave the organization due to an event in their personal lives. These employees are referred to as involuntary boomerangs. They leave their jobs due to circumstances beyond their control. For example, an employee might leave their job because their spouse has started working in another city or because they need to care for a sick relative. When these employees return, they can pick up right where they left off. The third group includes planned boomerangs, often seasonal workers. These could be students working during holidays or individuals who take long vacations at the same location. The fourth type of boomerang employees are those who leave the organization in search of a new career. These employees usually realize within 3 to 5 years that their decision was a mistake and return to the organization (Maurer, 2015:1).

4. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF BOOMERANG HIRING POLICIES

The boomerang hiring approach is seen to attract former employees back to any organization (Sullivan, 2006). Boomerang hiring offers many advantages. Since organizational managers are already familiar with the personality, skills, and cultural fit of former employees, they can make more effective decisions about where these employees will be most productive within the organization. Research has shown that the boomerang hiring method is less costly compared to traditional hiring methods (Jaye, 2021; Kumavat, 2012). Boomerang hiring also provides a quick advantage in recruitment, as there is minimal time lost in the search and evaluation stages. Additionally, these employees may have gained new concepts, competitive information, and fresh perspectives from their previous organizations (Raj and Hundekar, 2013).

Previous studies indicate that boomerang employees bring positive outcomes, such as lower recruitment costs, lower training costs, increased loyalty, improved productivity, and higher retention rates compared to other newly hired employees (Pierre, 7, 18, 50). Boomerang employees are familiar with the job, know the organization's values and culture, and maintain relationships with existing employees. Therefore, boomerang hiring offers advantages in terms

of onboarding, socialization, and training, saving both time and costs (Almeda and Schawbel, 2015).

Boomerang employees know the organization, its systems, products, services, and what is expected of them. The main benefit of a boomerang employee is often described as productivity. Many talented candidates can perform the tasks expected of them, but the uncertain factor is whether the new hire can adapt to the organization's culture. This is rarely a problem for boomerang employees, as they integrate seamlessly with the organizational culture. When boomerang employees return to the organization, they often feel a strong sense of loyalty and pride. In addition to these benefits, boomerang employees also positively impact the motivation of other organizational employees. When a talented employee leaves the organization and then returns, their colleagues are positively influenced and display greater loyalty to the organization. They also begin to view their own organization as superior.

The potential advantages of boomerang hiring, as outlined by Küçük (2019), are as follows:

Lower recruitment costs

Prevention of training and development costs

Time savings

Strategic use of new perspectives

Public Relations value and positive image

Increased trust and positive impact

Rapid momentum with known skills

Community building

High resilience

In addition to all these advantages, an adverse effect of boomerang employees is that the re-hiring of an employee who is not accepted as talented by his/her colleagues after leaving the organization may create a feeling among the employees that the managers of the organization are desperate (Maurer, 2015). Despite all its advantages, organizations are generally not very fond of the boomerang hiring policy. This is because organizations tend to associate the feelings former employees carry with the sense of disappointment and betrayal that individuals feel toward their ex-spouses. The thought that an employee may leave the organization again, just as they did when they last left, is always in the employer's mind (Lyons, 2006:16).

The studies on boomerang recruitment and boomerang employees are reviewed and summarized. One of these studies belongs to Kumavat (2012). In this study, Kumavat (2012) demonstrated that boomerang strategies are beneficial in many ways in terms of employee retention. Swider et al. (2017) proposed a career-based learning perspective to establish the theoretical framework of the factors affecting boomerang employees' performance upon returning to the organization. As a result of their study, they found that the previous performance of boomerang employees is positively related to their rehire performance. In his study, Küçük (2019) aimed to explore the relationship between organizations' policies toward boomerang employees and the level of commitment among current employees. The research

showed that having boomerang employees did not significantly impact any dimension of organizational commitment. Maier et al. (2021), after conducting interviews with boomerang employees in the information technology sector, found that these employees were more satisfied with their jobs after returning to the organization. Snyder et al. (2021) compared boomerang employees with employees who never left the organization in terms of salary, satisfaction, commitment, and performance criteria. They found that boomerang employees showed improvement in organizational commitment, satisfaction, and performance after returning. Boomerang employees were found to exhibit extra-role behaviors to benefit the organization compared to other employees, and they were more motivated. In a study by Çaylak et al. (2023), the reasons for managers in hotel businesses to become boomerang employees were explored. Interviews were conducted using qualitative methods with these managers, and it was found that five of them were traditional boomerangs, while three were career-focused boomerangs.

5. CONCLUSION

Today, organizations view boomerang employees as a valuable resource returning after a loss. Boomerang employees create significant resources and opportunities for organizations. These employees contribute to the organization with the experience, knowledge, and skills they gained from their previous jobs. They also provide advantages such as quick adaptation to the organization and increased productivity. The return of boomerang employees may indicate that the organization has a strong employer brand and that employees are satisfied both financially and emotionally. However, for effective management, it is essential that the expectations of both former and new employees align, to prevent potential conflicts and keep their motivation high. Therefore, the inclusion of boomerang employees in organizations presents significant opportunities, but it requires careful planning and management. For such returns to be successfully managed, businesses must develop appropriate strategies and implement initiatives to increase employee engagement. Effectively managing boomerang employees will improve both productivity and employee satisfaction. For this reason, organizations should view boomerang employees as a strategic advantage.

In conclusion, boomerang employees can be a valuable resource for businesses, but it is important for both parties to approach the process carefully to ensure its success. Organizations should prioritize employees who have previously made a good impression within the company, gained experience, knowledge, and skills by working in other organizations, in their rehiring policies.

REFERENCES

- [1] Almeda, D., & Schawbel, D. (2015). *The corporate culture and boomerang employee study*. *WorkplaceTrends*. Access address: <https://brieflynotedonline.wordpress.com/tag/the-corporate-culture-and-boomerang-employee-study/> (Access date: December 10th, 2024).
- [2] Apy, F. A., & Ryckman, J. (2014). Boomerang hiring: Would you rehire a past employee?. *Employment Relations Today*, 41(3), 13-19.

- [3] Arnold, J. D., Van Iddekinge, C. H., Campion, M. C., Bauer, T. N., & Campion, M. A. (2021). Welcome back? Job performance and turnover of boomerang employees compared to internal and external hires. *Journal of Management*, 47(8), 2198-2225.
- [4] Çaylak, P. Ç., Ekşili, N., & Tufan, C. (2023). Turizm sektöründe bumerang yöneticiler: Neden gittiler? Neden döndüler? *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 10(1), 670-687.
- [5] Jaye, M. (2021). Rehiring employees after COVID cutbacks. *Risk Management*, 68(2), 10-11.
- [6] Keller, J. R., Kehoe, R. R., Bidwell, M., Collings, D., & Myer, A. (2021). In with the old? Examining when boomerang employees outperform new hires. *Academy of Management Journal*, 64(6), 1654-1684.
- [7] Krompt, A. (2002). Boomerang employees find they can go home again. *The Central New York Business Journal*, 76(12), 10.
- [8] Küçük, H. D. (2019). *İşletmelerin Bumerang çalışanlara ilişkin işe alım politikalarının Mevcut çalışanların bağlılık düzeyine Etkisi: İstanbul Ve Kocaeli İllerinde görgül Bir araştırma* (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- [9] Lyons, T. (2006). The desire to re-hire. *China Staff*, 12(2), 16-19.
- [10] Kumavat, P. P. (2012). Boomerang of Employees: “The strategic way of filling the organizational talent gap”. *International Journal of Management and Social Sciences Research*, 1(2), 14-17.
- [11] Maier, C., Laumer, S., Weitzel, T., & Joseph, D. (2021, June). Are IT professionals better off when they return to their former employer? An employee perspective on IT boomerang careers. In *Proceedings of the 2021 on Computers and People Research Conference* (pp. 71-78).
- [12] Maurer, R. (2015). *Attitude on rehiring boomerang workers changing*. HRNews, Alexandria, Access address: <https://www.shrm.org/resourcesandtools/hr-topics/talent-acquisition/pages/rehiring-boomerang-workers.aspx>. (Access date: December 10th, 2024).
- [13] Pierre, R. R. (2019). *A Phenomenological Study of the Boomerang-Employment Experience of Scientists and Engineers* (Doctoral dissertation, The George Washington University).
- [14] Raj, V. S., & Hundekar, S. G. (2013). Developing a successful rehiring model. *International Research Journal of Social Sciences*, 2(6), 39-42.

- [15] Rao, G. V., & Priyadarshini, K. I. (2017). Some insights into procedures and practices to acquire the right talent. *Journal of Strategic Human Resource Management*, 6(2), 34.
- [16] Shipp, A. J., Furst-Holloway, S., Harris, T. B., & Rosen, B. (2014). Gone today but here tomorrow: Extending the unfolding model of turnover to consider boomerang employees. *Personnel Psychology*, 67(2), 421-462.
- [17] Snyder, D. G., Stewart, V. R., ve Shea, C. T. (2021). Hello again: Managing talent with boomerang employees. *Human Resource Management*, 60(2), 295-312.
- [18] Sullivan, J. (2006). *Boomerangs: The Strategic Process of Rehiring Your Former Employees*, Part 1, Access address: <https://www.ere.net/boomerangs-the-strategic-process-of-rehiring-your-former-employees-part-2/> (Access date: December 10th, 2024).
- [19] Swider, B. W., Liu, J. T., Harris, T. B., & Gardner, R. G. (2017). Employees on the rebound: Extending the careers literature to include boomerang employment. *Journal of Applied Psychology*, 102(6), 890-909.
- [20] Tugend, A. (2014, Jul 26). Employees who leave increasingly return to the fold. *New York Times*, Late Edition (East Coast); New York, N.Y.
- [21] Welsh, M. E. (2013). *The perceived impact of generational attributes on organizational leadership regarding recruitment and retention*. Walsh College. (Doctoral dissertation, Walsh College).

ALGILANAN LİDERLİK TARZLARININ ÖRGÜTSEL TÜKENMİŞLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEYAHAT ACENTALARI ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA¹

Yüksek Lisans Öğrencisi Volkan BAŞAR

Düzce Üniversitesi,

vol54@hotmail.com - <https://orcid.org/0000-0001-5886-5136>

Doç. Dr. Erkan TAŞKIRAN

Düzce Üniversitesi,

erkantaskiran@duzce.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0001-9696-9358>

ÖZET

Liderlik konusu uzun yıllardır araştırmacıların üzerinde önemle durduğu bir konu niteliğindedir. Amaçlara ulaşma, hedefleri gerçekleştirme ve vizyon odaklı stratejiler geliştirerek çalışanları bu yönde harekete geçirme gibi faaliyetleri içeren liderlik, sürdürülebilir başarı ve rekabet üstünlüğünün temel unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda ortaya konan davranış ve tutumlar iş yaşamındaki liderlerin tarzlarını ortaya koymaktadır. Çalışanların olumlu ya da olumsuz iş performansları ise algıladıkları liderlik tarzlarından etkilenir. Ortaya konabilecek bu olumsuz çıktılardan biri çalışanların yaşadıkları tükenmişliktir. Örgütsel tükenmişlik olarak iş yaşamında yer bulan ve çalışanların ağır iş yükü ve stres içinde ruhsal olarak olumsuz duygular hissetmesini içeren bu olgu, lider ve çalışan ilişkileri göz önüne alındığında liderlerin üzerinde önemle durması gereken bir durumdur. İlişki yapılan literatür taraması sonucunda iki değişken arasındaki ilişkinin turizm sektöründe ve özellikle seyahat acentaları çalışanları üzerinde incelendiği araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Dolayısıyla çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Bu kapsamda araştırmanın çalışma evreni Kocaeli ve Sakarya'da görev yapan seyahat acentaları çalışanlarından oluşmaktadır. Google Forms üzerinden oluşturulan anket formları ve yüz yüze yapılan anketlerden elde edilen 250 anket analize dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda seyahat acentası çalışanlarının algıladıkları dönüşümcü ve etkileşimci liderlik tarzının tükenmişlik yaşamaları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Liderlik Tarzları, Örgütsel Tükenmişlik, Seyahat Acentaları, Çalışan

¹ Bu çalışma birinci yazar tarafından Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalında yazılan “Algılanan Liderlik Tarzının Örgütsel Tükenmişlik Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Düzenleyici Rolü” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

THE IMPACT OF PERCEIVED LEADERSHIP STYLES ON ORGANIZATIONAL BURNOUT: A STUDY ON TRAVEL AGENCY EMPLOYEES

ABSTRACT

Leadership is a subject that has been emphasized by researchers for many years. Leadership, which includes activities such as achieving goals, realizing objectives and developing vision-oriented strategies and mobilizing employees in this direction, is considered as the basic element of sustainable success and competitive advantage. The behaviors and attitudes in this context reveal the styles of leaders in business life. Positive or negative work performances of employees are affected by the leadership styles they perceive. One of these negative outcomes is burnout experienced by employees. This phenomenon, which takes place in business life as organizational burnout and involves employees feeling negative emotions in heavy workload and stress, is a situation that leaders should pay attention to when leader and employee relations are considered. Therefore, it is thought that the burnout of the employees will be affected according to the leadership styles of the leaders. In this context, the main purpose of the study is to examine the effect of perceived leadership style on organizational burnout. As a result of the literature review, it has been observed that there is a limited number of studies examining the relationship between the two variables in the tourism sector and especially on travel agency employees. Therefore, the study is expected to contribute to the relevant literature. In this context, the study population of the research consists of travel agency employees working in Kocaeli and Sakarya. The 381 questionnaires obtained from the questionnaires created through Google Forms and face-to-face surveys were included in the analysis. As a result of the research, it was revealed that transformational and transactional leadership styles perceived by travel agency employees have a significant effect on their burnout.

Keywords: Leadership styles, Organizational Burnout, Travel Agencies, Employee.

1. GİRİŞ

Turizm sektörünün önemli işletmelerinde olan seyahat acentaları, karmaşık bir yapıda sürekli rekabet ortamında yer alır ve insan gücüne dayalıdır. Müşteri memnuniyetinin sürekliliği sağlanırken aynı zamanda yeni müşteri kazanması gereken sektördeki çalışanlar uzun ve belirsiz mesai saatlerinde kısıtlı gelir ile çalışmakta ve bulunduğu değişken ortamda motive olup işine yoğunlaşması gerekir. Örgütün hedeflerine ulaşmasını ve iş görenlere iyi bir çalışma ortamını ancak iyi bir lider sağlayabilir. Liderlik davranışlarının bireylerin işle ilgili stres ve tükenmişlik düzeyleri üzerinde nasıl etkili olduğunu ve örgüt içindeki bireylerin örgütsel kimliklerini nasıl içselleştirdiklerini anlamak gereklidir.

Liderlik hem yönetim bilimlerinde hem de davranışsal alanlarda büyük bir öneme sahip olan bir kavramdır. Özellikle 21. yüzyılda yaşanan değişim ve ilerlemelerle birlikte, bu konu üzerine yapılan çalışmalar oldukça artmıştır. İnsanlar, sosyal birer varlık olarak grup halinde yaşamalarının yanı sıra, bu grupları yönlendiren ve belirlenen hedeflere ulaşılmasına öncülük eden liderlere ihtiyaç duymaktadır.

Bireylerin örgütlerde karşılaştığı tükenmişlik durumu, üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konudur. Özellikle fiziksel ve zihinsel yorgunluk, duygusal olarak umutsuzluk ve çaresizlik hissetme, bireylerin işine, çevresine ve hayata karşı olumsuz tavırlar geliştirmesi gibi belirtiler, tükenmişlik sendromunun göstergeleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, örgütlerde çalışanların işten ayrılması önemli bir maliyet kaynağıdır. Çalışanların işlerinden ya da çalışma koşullarından memnuniyetsiz olması, iş düzeninin bozulmasına yol açabileceği gibi, işten ayrılma eğilimini de artırabilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı algılanan liderlik tarzının örgütsel tükenmişlik üzerindeki etkisini araştırmaktır. Algılanan liderlik tarzları modern liderlik tarzlarından kabul edilen dönüştürücü ve etkileşimci liderlik alt boyutlarında incelenmiş ve söz konusu alt boyutlardaki liderlik tarzlarının da örgütsel tükenmişlik üzerindeki etkisini incelenmiştir.

Hazırlanan bu çalışma dört temel başlık altında incelenmiştir. Birinci bölümde araştırma konusuna giriş yapılmıştır. İkinci bölümde literatür taraması başlığı olarak liderlik ve örgütsel tükenmişlik kavramları açıklanarak, algılanan liderlik tarzları ve örgütsel tükenmişlik arasındaki ilişki üzerinden araştırmanın hipotezleri geliştirilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi açıklanmıştır. Son bölümde ise araştırmanın sonuçları açıklanarak genel olarak bulgular değerlendirilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu başlık altında lider ve liderlik kavramı, modern liderlik teorisi ve liderlik tarzları, örgütsel tükenmişlik kavramı, türleri ve algılanan liderlik tarzı ile örgütsel tükenmişlik arasındaki ilişki konuları üzerinde durulacaktır.

2.1. Lider ve Liderlik Kavramı

İnsanlar, doğaları gereği topluluklar halinde yaşamayı tercih eden sosyal varlıklardır. Ortak hedeflere ulaşabilmek için çeşitli gruplar oluştururlar. Bu grupların belirlenen amaçlara etkili bir şekilde ulaşabilmesi için, onları yönlendirecek ve başarılı bir şekilde hedeflerine taşıyacak liderlere ihtiyaç duyarlar (Eren, 2014). Pek çok yazar, liderliği bir sanat biçimi olarak değerlendirmektedir. Liderlik, geniş bir perspektiften ele alındığında, farklı koşullar altında hedeflere ulaşmak amacıyla başkalarının davranışlarını ve eylemlerini yönlendirme sanatı olarak tanımlanabilir (Şimşek,1996). Lider, grup üyelerinin hissettiği ancak doğrudan gözle görülür şekilde belirginleşmeyen ortak düşünceleri, net bir amaç olarak şekillendiren kişidir. Aynı zamanda, grup üyelerinin potansiyel yeteneklerini ve enerjilerini bu amaç doğrultusunda harekete geçiren birey olarak tanımlanır (Eren, 2008).

Liderlik kavramı, uzun bir süredir farklı alanlarda incelenen bir konu olmuştur. İlk dönemlerde daha çok askeri, politik ve dini alanlarla ilişkilendirilirken, sanayi devrimiyle birlikte örgütsel boyutta da önem kazanmaya başlamıştır. Örgütlerin ihtiyaçlarının zamanla değişmesi, liderlik anlayışının da bu doğrultuda evrilmesine neden olmuştur (Akbaba ve Erenler, 2008). Kent'in liderliği bir süreç olarak tanımladığı yaklaşımına göre (2005), liderlik, lider ile takipçileri arasındaki etkileşime dayanan bir olgudur. Bu süreç, her iki tarafın da değişim ve gelişiminde rol oynar ve onların motivasyonlarını ve davranışlarını şekillendirmede etkili olur.

Kılınç liderliği (2019), örgütün ihtiyaç duyduğu alanlarda rehberlik sağlayarak çalışanların belirlenmiş hedeflere etkili bir şekilde ulaşmalarını desteklemek olarak tanımlamıştır. Bu süreçte lider, ortaya çıkabilecek sorunlara karşı önleyici adımlar atar veya kalıcı çözümler geliştirerek örgütün amaçlarına ulaşmasını mümkün kılar.

2.2. Modern Liderlik Teorisi

Liderlik ile ilgili tarihi bir değerlendirme yapıldığında, modern liderlik teorisi ve günümüzdeki farklı ve yeni liderlik tarzları ortaya çıkmadan önce liderlik kavramının birçok teori kapsamında gelişim gösterdiği söylenebilir. Buna göre özellikler teorisi, davranışsal liderlik teorisi ve durumsal liderlik teorisi ön plana çıkmaktadır.

Liderlik kavramıyla ilgili ilk yaklaşımlardan biri olan “Özellikler Teorisi”, liderin sahip olduğu niteliklere odaklanmıştır (Eren, 2000). Bu teori, liderin bireysel özelliklerinin liderlik başarısında belirleyici olduğunu savunur. Tarih boyunca, liderlerin sahip olduğu fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal özelliklerin etkisi incelenmiş ve liderlerin, çevresindeki olayları analiz eden ve en iyi uygulamaları hayata geçiren kişiler olduğu vurgulanmıştır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2001). Davranışçı yaklaşım ise liderin, grup üyeleriyle kurduğu etkili iletişim, hedef belirleme, karar alma, planlama, denetim, yetki devri ve motivasyon gibi davranışsal özelliklerine odaklanır. Bu yaklaşım, liderin sergilediği bu davranışların başarısını ve etkinliğini belirlediğini savunur (Tunçer, 2012). Durumsal liderlik teorisi ise lider davranışlarının koşullara bağlı olarak değişebileceğini ifade eder. Bu yaklaşıma göre, liderin tek bir stratejiye bağlı kalmayıp, farklı durumlara göre çeşitli liderlik tarzları sergileyebildiği görülmüştür. Tarihsel incelemeler, liderlerin değişen koşullara uyum sağlayarak farklı özellikler sergileyebileceğini ortaya koymuştur (Karaarslan, 2017).

Liderlik kavramı, gelişen teknolojik koşullar ve bu değişimin getirdiği yeni rekabet ortamlarının etkisiyle sürekli olarak yenilenen perspektifler ve tanımlamalarla ele alınmaktadır (Bektaş, 2016). Bu çalışmada, liderlik türleri arasında özellikle etkileşimci ve dönüştürücü liderlik yaklaşımlarına odaklanılmıştır.

2.2.1. Etkileşimci Liderlik

Etkileşimci liderlik, çalışanların gösterdikleri çabaların ödülleriyle teşvik edilmesine odaklanan bir liderlik tarzıdır. Bu yaklaşım, liderlik anlayışını büyük ölçüde ödül ve başarı odaklı bir yapıya dönüştürmektedir (Oğuz, 2011). J.M. Burns ve B.M. Bass, 1978’den itibaren liderlik ve yönetim üzerine yapılan çalışmalarda, klasik ve geleneksel liderlik davranışlarının yanı sıra, yeni bir ayırım yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu ayırım, geçmiş ve geleneklere bağlı bir model olan transaksiyonel (etkileşimci) liderlik ile yeniliğe, değişime ve geleceğe odaklanan transformasyonel (dönüştürücü) liderlik şeklinde tanımlanmıştır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2008; Tabak, 2001).

2.2.2. Dönüştürücü Liderlik

Dönüştürücü liderlik, etkileşimsel liderlikten farklı olarak ödüllendirme sisteminin ötesine geçen bir yaklaşımdır. Bu liderlik tarzında, liderlerin temel amacı izleyicilerin davranış biçimlerini değiştirmek ve onları daha yüksek bir motivasyon seviyesine ulaştırmaktır. Liderler, izleyicilerini teşvik ederek, bir hedef doğrultusunda her zaman daha iyisini başarabileceklerine

inanmalarını sağlar ve bu yönde yönlendirir. Bu motivasyon süreci, izleyicilerin davranışlarını şekillendirmekle mümkün hale gelir. Dönüştürücü liderler, izleyicilerine, belirlenen hedeflere ulaşmanın büyük bir değer taşıdığını aşılamaaya çalışır. Örgüt amaçlarını ön planda tutarak, izleyicilerin bu bilinç seviyesine ulaşmalarını hedefler. Bu liderlik anlayışında, izleyiciler için örgütün çıkarları önceliklidir ve bireysel çıkarlarının üzerinde tutulur (Aslan, 2013).

2.3. Örgütsel Tükenmişlik Kavramı

Tükenmişlik kavramı ilk kez 1974 yılında Herbert Freudenberger tarafından tanımlanmıştır. Freudenberger, tükenmişliği, bireyin iç dünyasında ortaya çıkan başarısızlık hissi, enerji kaybı, yıpranma ve hiçbir şey yapma isteğinin azalması gibi belirtilerle açıklamıştır (Freudenberger, 1974). Ona göre, tükenmişlik, çağımızın toplumsal yapısının bir sonucu olup, insanın hayatına anlam kazandırma çabasından kaynaklanan bir durumdur (Sürgevil Dalkılıç, 2014).

Günümüzde tükenmişlik özellikle çalışanlar arasında yaygın olarak görülmektedir. Fiziksel belirtiler arasında yorgunluk, baş ağrısı, uyuşukluk ve uyku sorunları öne çıkarken; davranışsal belirtiler olarak unutkanlık, değersizlik hissi, karamsarlık, aile içi çatışmalar, öfke patlamaları ve sabırsızlık yer almaktadır. Yapılan araştırmalar, tükenmişliğin bireyin iş, özel ve aile hayatı üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Bu durum, bireyde duygusal yorgunluk yaratırken, iş ortamında ise iş-aile çatışması, aşırı çalışma yükü ve gelecek kaygısı gibi sorunlara neden olmaktadır (Kazu ve Yıldırım, 2021).

Maslach, tükenmişliği, özellikle işi gereği yoğun duygusal baskılara maruz kalan ve sürekli insanlarla yüz yüze çalışmak zorunda olan bireylerde ortaya çıkan bir sendrom olarak tanımlar. Bu sendrom, sürekli yorgunluk, çaresizlik, umutsuzluk ve değersizlik hisleriyle birlikte kişinin işine, çevresindeki insanlara ve hatta hayatına karşı olumsuz tutumlar geliştirmesiyle kendini göstermektedir (Ardıç ve Polatçı, 2009).

2.4. Tükenmişliğin Boyutları

2.4.1. Duygusal Tükenmişlik

Duygusal tükenme, bireyin duygusal kaynaklarının tükenmesi sonucunda enerjisinin en düşük seviyeye inmesi olarak tanımlanabilir. Bu durum, özellikle çalışanlar arasında, işlerine duygusal olarak bağlanamama ve görevlerine yeterince odaklanamama şeklinde kendini göstermektedir. Duygusal tükenmişlik yaşayan bireylerin, işlerine karşı motivasyonlarının azalması ve yoğunlaşma sorunları en dikkat çekici belirtiler arasında yer almaktadır (Çelik ve Tuğrul, 2002).

2.4.2. Duyarsızlaşma

Tükenmişlik sendromunun bir sonucu olarak ortaya çıkan duyarsızlaşma, bireyin olaylara, kişilere ve durumlara normal tepkiler vermesini engelleyen bir durumdur. Bu süreçte birey, kendisini işe yaramaz hissetmeye başlayabilir ve bu durumu bir tür sığınak olarak görebilir. Duyarsızlaşan bireyler, diğer insanlara karşı soğuk ve mesafeli bir tavır sergilemektedir. Duyarsızlaşma, tükenmişliğin bireyler arası ilişkiler boyutunu ifade eder ve kişinin hizmet sunduğu bireylere karşı duygu eksikliğiyle birlikte olumsuz tutum ve davranışlar geliştirmesi olarak tanımlanır (Özkan, 2008).

2.4.3. Düşük Başarı Hissi

Düşük kişisel başarı hissi, tükenmişlik olgusunun önemli bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, bireyin kendini yetersiz hissetmesi, başarısızlık duygusu, motivasyon ve moral kaybı gibi belirtilerle kendini gösterir. Ayrıca, işteki verimliliğin azalması, bireyin kendisi hakkında olumsuz bir bakış açısı geliştirme eğiliminde olduğunu ifade eder. Düşük kişisel başarı ve kişisel yetersizlik, bireyin kendini ve potansiyelini olumsuz bir şekilde değerlendirmesiyle karakterize edilebilmektedir (Derin ve Demirel, 2012).

2.5. Algılanan Liderlik Tarzı ve Örgütsel Tükenmişlik Arasındaki İlişki

Turizm sektörü, yoğun rekabet ortamında faaliyet gösteren ve müşteri odaklı hizmet sunan seyahat acentalarının önemli bir yer tuttuğu bir alandır. Bu acentaların rakiplerinden ayrılarak başarılı olabilmeleri ve kârlılıklarını sürdürebilmeleri, müşteri sadakatini sağlamalarına bağlıdır. Bu başarı, çalışanların verimliliği ve sundukları hizmetlerin kalitesiyle doğrudan ilişkilidir. Çalışanların verimli bir şekilde çalışabilmesi ise iş tatmini ile mümkündür (Acar, 2014).

Bu bağlamda, yöneticilerin çalışanlarına yönelik yaklaşımları, örgüt içi davranışları belirlemede kritik bir rol oynar. Bu nedenle, liderlik davranışlarının çalışanlar üzerindeki etkilerinin araştırılması gereklidir. Turizm sektörünün emek yoğun yapısı düşünüldüğünde, seyahat acentaları, geniş çalışan kadrosuna sahip büyük ölçekli örgütler olarak öne çıkmaktadır (Saygı, 2016). Bu işletmelerde müşteri odaklı yaklaşımlar ve algılanan hizmet kalitesi, yöneticilerin çalışanlarına karşı sergiledikleri tutum ve davranışlarla şekillenmektedir. Dolayısıyla, yöneticilerin çalışanlarına yönelik davranışları, işletme başarısında belirleyici bir faktördür (Güzel ve Akgündüz, 2011).

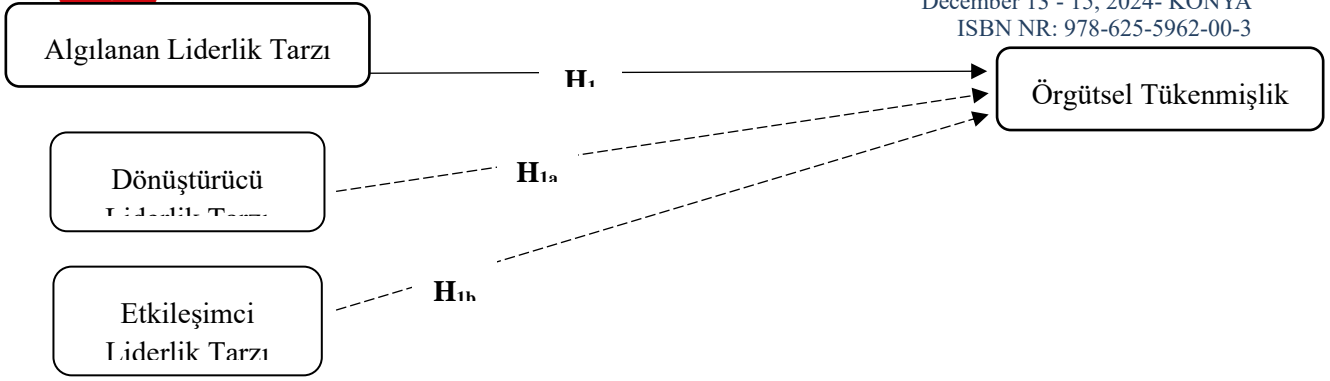
Bu çerçevede, yönetici davranışlarının çalışanlar üzerindeki etkilerinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır (Yıldız ve Çolak, 2018). Literatürde liderlik ve tükenmişlik ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar, liderlik tarzlarının tükenmişlik düzeylerini artırıcı ya da azaltıcı etkilerinin anlamlı olduğunu göstermektedir (Bolat, 2011).

Bu kapsamda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi belirlenmiş olup, araştırma değişkenleri arasındaki ilişki Görsel 1’de gösterildiği üzere model olarak kurgulanmıştır:

H₁: Algılanan liderlik tarzlarının çalışanların tükenmişlikleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H_{1a}: Dönüştürücü liderlik tarzının çalışanların tükenmişlikleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H_{1b}: Etkileşimci liderlik tarzının çalışanların tükenmişlikleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

Görsel 1. Araştırmanın Modeli

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Doğu Marmara Bölge Yönetme Kurulu'na bağlı Kocaeli ve Sakarya'da yer alan seyahat acentalarının organizasyon yapısında yer alan alt kademedeki çalışanlardan oluşmaktadır. Çalışmada kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Google Forms üzerinden oluşturulan anket formları ve yüz yüze yapılan anketler üzerinden 260 çalışana ulaşılmıştır. Ulaşılan anketlerden 10 tanesi eksik doldurulduğu için analiz dışı bırakılmıştır. Toplam 250 anket analiz edilmiştir.

3.2. Veri Toplamak İçin Kullanılan Ölçekler

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların yaş, sektör tecrübesi, işyerinde çalışma süresi maaş ve eğitim durumu gibi demografik bilgilerine yönelik 7 adet soru sorulmuştur. İkinci bölümde araştırmaya katılanların algıladıkları liderlik tarzları belirlemek üzere Avolio ve Bass tarafından geliştirilen Çok Faktörlü Liderlik Ölçeğinin, Dönmez'in (2014) çalışmasında kullandığı halinden yararlanılmıştır. Son ve üçüncü bölümde ise örgütsel tükenmişlik Maslach tarafından geliştirilen Örgütsel Tükenmişlik Ölçeğinin Aslan'ın (2010) çalışmasında kullandığı şekliyle faydalanılmıştır.

3.3. Veri Analiz Yöntemi

Anket çalışması sürecinin sonunda elde edilen veriler SPSS programı yardımı ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda tanımlayıcı istatistikler, açıklayıcı faktör analizi, korelasyon analizi ve hipotezleri test etmek üzere basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Kişisel Özellikleri

Çalışmaya yer alan anketleri cevaplayan katılımcıların sahip oldukları kişisel özellikler aşağıdaki Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Katılımcıların Kişisel Özellikleri (N=250)

Kişisel Özellikler	Frekans (f)	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>		
Erkek	104	41,6
Kadın	146	58,4
<i>Yaş</i>		
25 yaş ve altı	91	36,4
26-35 yaş arası	75	30,0
36-45 yaş arası	46	18,4
46-55 yaş arası	26	10,4
56 yaş ve üstü	12	4,8
<i>Medeni Durum</i>		
Evli	113	45,2
Bekar	137	54,8
<i>Eğitim Durumu</i>		
İlköğretim	2	0,8
Lise	76	30,4
Önlisans	77	30,8
Lisans	81	32,4
Yüksek Lisans	12	4,8
Doktora	2	0,8
<i>Kurumdaki Çalışma Süresi</i>		
1 Yıldan Az	49	19,6
1-5 Yıl Arası	128	51,2
6-10 Yıl Arası	30	12,0
11 Yıldan Fazla	43	17,2
<i>Sektörde Çalışma Süresi</i>		
1 Yıldan Az	31	12,4
1-5 Yıl Arası	119	47,6
6-10 Yıl Arası	50	20,0
11 Yıldan Fazla	50	20,0

Çizelge 1’de sunulan bulgulara göre katılımcıların çoğunluğu %58,4 ile kadın ve %36,4 ile 25 yaş altı çalışanlarından oluşmaktadır. Bu kapsamda seyahat acentalarının kadınların çoğunlukta olduğu ve nispeten genç bir çalışan profiline sahip oldukları söylenebilir. Medeni durum açısından %54,8 ile bekar çalışanlar çoğunluktadır. Turizm sektörünün genel yapısı dikkate alındığında beklenen bir sonuçtur. Eğitim durumu açısından katılımcıların lise (%30,4) ve ön lisans açısından (%30,8) yakın bir dağılıma sahip oldukları görülmüştür.

Kurumdaki çalışma (%51,2) ve sektörde genel olarak çalışma süresi (%47,6) açısından 1-5 yıl arası çalışanların çoğunlukta olduğu görülmüştür.

4.2. Faktör Analizi

Algılanan liderlik tarzı ölçeği ve örgütsel tükenmişlik ölçeğine yönelik açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Algılanan Liderlik Tarzı Ölçeğine Yönelik Faktör ve Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Boyut	İfadeler	Faktör Yüğü	Açıklayıcılık (%)	Cronbach α
Dönüştürücü Liderlik (DL)	DL29	0,846	45,602	0,965
	DL26	0,845		
	DL23	0,845		
	DL18	0,832		
	DL22	0,830		
	DL30	0,810		
	DL16	0,792		
	DL28	0,792		
	DL11	0,788		
	DL21	0,784		
	DL25	0,778		
	DL17	0,775		
	DL10	0,762		
	DL19	0,747		
	DL27	0,742		
	DL24	0,739		
	DL31	0,718		
	DL13	0,716		
	DL10	0,683		
	DL15	0,682		
DL8	0,641			
DL5	0,612			
DL6	0,591			
DL3	0,535			
Etkileşimci Liderlik (EL)	EL2	0,788	8,296	0,778
	EL4	0,774		
	EL7	0,703		
	EL12	0,674		
	EL1	0,654		
	EL14	0,601		

KMO= 0,932; Barlett Küresellik Testi Test= 5417,957; p=0,000

Algılanan liderlik tarzına yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucu örneklem sayısının yeterliliği için KMO değeri 0,932 ve veri setinin faktör analizine uygunluğu için Barlett Küresellik testi sonucu (5417,957; $p < 0,001$) olarak gerçekleşmiş ve bu sonuçlardan hareketle algılanan liderlik tarzı ölçeğinin faktör analizi yapılması için uygunluğu olduğu görülmüştür. Yapılan analiz sonucu 9 numaralı soru faktör yükü düşük olduğu için analizlerden çıkartılmıştır. Kalan sorular üzerinden yapılan faktör analizi sonucu algılanan liderlik tarzı ölçeğinin iki faktörlü yapısı ortaya konmuştur. Elde edilen boyutlar algılanan liderlik tarzı ölçeğinin orijinal yapısındaki soru dağılımına uygunluk göstermesi kapsamında dönüştürücü liderlik ve etkileşimci liderlik

tarzı olarak adlandırılmıştır. Dönüştürücü liderlik tarzı boyutunun açıklayıcılığı %45,602 ve güvenilirlik analiz sonucu 0,965 olarak gerçekleşmiştir. Etkileşimci liderlik tarzı boyutunun ise açıklayıcılığı %8,296 ve güvenilirlik analiz sonucu 0,778 olarak gerçekleşmiştir. Her iki boyutun güvenilirlikleri literatürde önerilen (Ali vd., 2018) güvenilirlik eşik değeri olan 0,70'den yüksek çıktığı için algılanan liderlik tarzı ölçeğinin güvenilir olduğu söylenebilir.

Çizelge 3. Örgütsel Tükenmişlik Ölçeğine Yönelik Faktör ve Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Boyut	İfadeler	Faktör Yüğü	Açıklayıcılık (%)	Cronbach α
Örgütsel Tükenmişlik (ÖT)	ÖT8	0,882	49,614	0,934
	ÖT13	0,876		
	ÖT1	0,863		
	ÖT20	0,863		
	ÖT11	0,855		
	ÖT2	0,844		
	ÖT6	0,828		
	ÖT10	0,826		
	ÖT3	0,823		
	ÖT16	0,796		
	ÖT14	0,764		
	ÖT22	0,744		
	ÖT15	0,670		
	ÖT5	0,645		
	ÖT18	0,633		

KMO: 0,947; Barlett Küresellik Testi Test: 4201,607; p: 0,000

Örgütsel tükenmişlik ölçeğine yönelik yapılan açıklayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları Çizelge 3'de gösterilmiştir. Örgütsel tükenmişlik ölçeğine yönelik yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucu örneklem sayısının yeterliliği için KMO değeri 0,947 ve veri setinin faktör analizine uygunluğu için Barlett Küresellik testi sonucu (4201,607; $p < 0,001$) olarak gerçekleşmiş ve bu sonuçlardan hareketle örgütsel tükenmişlik ölçeğinin faktör analizi yapılması için uygunluğu olduğu görülmüştür. Yapılan analiz sonucu 4,7,9,12,17,19 ve 21 numaralı sorular faktör yükü düşük olduğu için analizlerden çıkartılmıştır. Kalan sorular üzerinden yapılan faktör analizi sonucu örgütsel tükenmişlik ölçeğinin tek faktörlü yapısı ortaya konmuştur. Örgütsel tükenmişliğin açıklayıcılığı %49,614, güvenilirlik analiz sonucu 0,934 olarak gerçekleşmiştir. Elde edilen güvenilirlik katsayısının literatürde önerilen (Ali vd., 2018) güvenilirlik eşik değeri olan 0,70'den yüksek çıktığı için örgütsel tükenmişlik ölçeğinin güvenilir bir yapıda olduğu söylenebilir.

4.3. Korelasyon Analizi

Çizelge 4'te çalışmanın değişkenleri olan genel algılanan liderlik tarzı, dönüştürücü ve etkileşimci liderlik tarzı ile örgütsel tükenmişlik değişkenleri arasındaki korelasyon değerleri ve ilgili değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri sunulmuştur.

Çizelge 4. Değişkenleri Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	Ort.	s.s.	1	2	3	4
1. Algılanan Liderlik Tarzı	3,72	0,53	-			
2. Dönüştürücü Liderlik	3,86	0,65	0,965**	-		
3. Etkileşimci Liderlik	3,16	0,70	0,210**	-0,052	-	
4. Örgütsel Tükenmişlik	2,36	0,82	-0,372**	-0,495**	0,431**	-

**p<0,001

Çizelge 4'te sunulan bulgulara göre algılanan liderlik tarzı ile örgütsel tükenmişlik arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki ($r = -0,372$, $p < 0,001$); dönüştürücü liderlik tarzı ile örgütsel tükenmişlik arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki ($r = -0,495$, $p < 0,001$) ve etkileşimci liderlik tarzı ile örgütsel tükenmişlik arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki ($r = 0,431$, $p < 0,001$) bir ilişki olduğu görülmüştür. Araştırma değişkenlerinin ortalama değerlerine bakıldığında ise algılanan liderlik tarzı Ort= 3,72; dönüştürücü liderlik Ort=3,86 ve etkileşimci liderlik Ort=3,16 olarak gerçekleşmiştir. Genel algılanan liderlik tarzı ve dönüştürücü liderlik tarzı ortalaması etkileşimci liderlik tarzı ortalamasından yüksek çıkmıştır. Son olarak örgütsel tükenmişlik değişkeninin Ort= 2,36 olarak tespit edilmiş ve nispeten düşük olarak saptanmıştır.

4.4. Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırma kapsamında belirlenen temel hipotez ve alt hipotezleri test etmek üzere basit doğrusal regresyon analizi yapılmış ve Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 5'te sunulan bulgulara göre algılanan liderlik tarzının (genel) örgütsel tükenmişlik üzerindeki etkisi anlamlıdır ($F=39,898$; $p=0,000 < 0,000$). Bu kapsamda algılanan liderlik tarzının (genel) örgütsel tükenmişlik üzerindeki etkisi negatif ($\beta = -0,372$) ve anlamlıdır ($p=0,000 < 0,001$).

Çizelge 5: Algılanan Liderlik Tarzının Örgütsel Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken		
	Örgütsel Tükenmişlik		
	β	t	p
Sabit	4,506	13,18	0,000*
Algılanan Liderlik Tarzı (Genel)	-0,372	-6,31	0,000*
F	39,898		
Model (p)	0,000*		
R ²	0,13		

*p<0,001

İlgili modelin açıklayıcılığı (R^2) %13 olarak saptanmıştır. Buna göre çalışanların algıladıkları liderlik tarzı algılamaları genel olarak arttıkça örgütsel tükenmişlikleri azalmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın temel hipotezi olan **birinci hipotezi (H₁) desteklenmiştir.**

Çizelge 6: Dönüştürücü Liderlik Tarzının Örgütsel Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken		
	Örgütsel Tükenmişlik		
	β	t	p
Sabit	4,779	17,54	0,000*
Dönüştürücü Liderlik Tarzı	-0,495	-8,97	0,000*
F	80,526		
Model (p)	0,000*		
R ²	0,24		

*p<0,001

Çizelge 6’da sunulan bulgulara göre dönüştürücü liderlik tarzının örgütsel tükenmişlik üzerindeki etkisi anlamlıdır (F=80,526; p=0,000<0,001). Bu kapsamda dönüştürücü liderlik tarzının örgütsel tükenmişlik üzerindeki etkisi negatif ($\beta= -0,495$) ve anlamlıdır (p=0,000<0,01). İlgili modelin açıklayıcılığı (R²) %24 olarak saptanmıştır. Buna göre çalışanların dönüştürücü liderlik tarzı algıları arttıkça örgütsel tükenmişlikleri azalmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın **alt hipotezlerinden birincisi (H_{1a}) desteklenmiştir.**

Çizelge 7: Dönüştürücü Liderlik Tarzının Örgütsel Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken		
	Örgütsel Tükenmişlik		
	β	t	p
Sabit	0,757	3,450	0,001*
Etkileşimci Liderlik Tarzı	0,431	7,519	0,000*
F	56,528		
Model (p)	0,000*		
R ²	0,18		

*p<0,001

Çizelge 7’de sunulan bulgulara göre etkileşimci liderlik tarzının örgütsel tükenmişlik üzerindeki etkisi anlamlıdır (F=56,528; p=0,000<0,000). Bu kapsamda etkileşimci liderlik tarzının örgütsel tükenmişlik üzerindeki etkisi pozitif ($\beta=0,431$) ve anlamlıdır (p=0,000<0,001). İlgili modelin açıklayıcılığı (R²) %18 olarak saptanmıştır. Buna göre çalışanların etkileşimci liderlik tarzı algıları arttıkça örgütsel tükenmişlikleri azalmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın **alt hipotezlerinden ikincisi (H_{1b}) desteklenmiştir.**

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde hızla değişen sosyal ve ekonomik koşullar, örgütlerde sağlıklı bir iletişim kurabilmeyi, güçlü ilişkiler geliştirmeyi ve grup içerisinde bağlılık ve etkileşimle çalışabilmeyi zorunlu hale getirmektedir. Bireyler ise, kendi ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda hedeflerini gerçekleştirmek ve sosyalleşmek amacıyla bir gruba katılma eğilimindedir. İnsanlar, grup halinde yaşamayı tercih eden varlıklar olarak, içinde buldukları grupları yönlendirecek ve onları belirlenen hedeflere ulaştırabilecek liderlere ihtiyaç duyarlar.

Bu bağlamda, liderler gruplarında yer alan bireyleri motive ederek ve yönlendirerek hem bireysel hem de örgütsel hedeflerin gerçekleştirilmesine katkı sağlarlar. Örgütlerin belirlenen hedeflere ulaşabilmesi ve sürdürülebilir kârlılık elde edebilmesi için çalışanların işletmeye bağlılıkla katkıda bulunması büyük önem taşır. Ancak özellikle yoğun iş yüküne sahip

işletmelerde, çeşitli faktörler çalışanların iş hayatlarını olumsuz etkileyebilir ve bu durum tükenmişlik olgusunun ortaya çıkmasına neden olabilir. Tükenmişlik hem bireysel hem de örgütsel verimliliği olumsuz etkileyen kritik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmaya katılanların demografik özellikleri özetlenirse çoğunluğu kadın, bekar ve 25 yaş altı çalışanlardan oluşmaktadır. Eğitim durumu açısından katılımcıların lise (%30,4) ve ön lisans açısından (%30,8) yakın bir dağılıma sahip oldukları görülmüştür. Kurumdaki çalışma (%51,2) ve sektörde genel olarak çalışma süresi (%47,6) açısından 1-5 yıl arası çalışanların çoğunlukta olduğu görülmüştür.

Araştırmanın temel hipotezi algılanan liderlik tarzının örgütsel tükenmişlik üzerindeki etkisi olarak belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar temel hipotezi desteklemiştir. Buna göre çalışanların algıladıkları liderlik tarzı arttıkça örgütsel tükenmişlikleri azalmıştır. Bu sonuçlar ilgili literatürdeki araştırma sonuçlarını (Garcia-Rivera vd., 2022; Cinnioğlu vd., 2019; Rittschof ve Vincent, 2016; Zopiatis ve Constanti, 2010; Kanste, 2008) desteklemiştir. Araştırmanın alt hipotezleri kapsamında dönüştürücü liderlik tarzının örgütsel tükenmişlik üzerinde negatif yönlü etkisi saptanmışken, etkileşimci liderlik tarzının örgütsel tükenmişlik üzerinde ise pozitif yönlü bir etkisi olduğu saptanmıştır. Buna göre çalışanların dönüştürücü liderlik tarzı algısı arttıkça örgütsel tükenmişlikleri azaltmakta ancak etkileşimci liderlik tarzı algılamaları arttıkça ise örgütsel tükenmişlikleri de artmaktadır. Bu sonuçlar literatürdeki Yıldız ve Çolak'ın (2018) çalışma bulgularından farklı, Garcia-Rivera vd. (2022), Rittschof ve Vincent J. (2016), Zopiatis ve Constanti (2010), Kanste (2008) çalışma bulgularıyla ise benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde algılanan liderlik tarzı ve alt boyutlarından dönüştürücü liderlik tarzı algılamaları artan çalışanların örgütsel tükenmişlikleri azalmaktadır. Diğer taraftan etkileşimci liderlik tarzı algılamaları arttıkça ise çalışanların örgütsel tükenmişlikleri artmaktadır. Buna göre seyahat acentalarında görev yapan yöneticilerin dönüştürücü liderlik göstermeleri desteklenmeli ve bu kapsamda eğitim ve geliştirme çalışmaları yapılması önerilebilir. Diğer taraftan yönetici istihdamında öncelikle dönüştürücü liderlik tarzı özelliklerine sahip yöneticilere öncelik verilmelidir. Etkileşimci liderlik tarzının ise örgütsel tükenmişliği arttırdığı görüldüğü için söz konusu yöneticilerin bu özelliklerini azaltmaları için mentorluk almaları, eğitim ve geliştirme çalışmaları ile desteklenmeleri önerilebilir.

Çalışmanın bazı sıkıntıları bulunmaktadır. Öncelikle çalışmanın seyahat acentalarında yapılması genel olarak tüm diğer sektörler ile ve özelde ise turizm sektörü ile ilişkilendirilerek sonuçların genellenebilmesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla yapılacak farklı araştırmalarda farklı sektörler ve özellikle turizm sektörünün benzer alt alanları incelenebilir ve sonuçlar arasında karşılaştırmalar yapılabilir. İkinci olarak ilgili değişkenlerin arasında var olduğu görülen ilişkinin proaktif kişilik, özsaygı ve iş tatmini vb. farklı değişkenler üzerinden aracı ve düzenleyici etkileri de araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Acar, V., *Profesyonel Turist Rehberlerinin Liderlik Yönelimleri: Aydın Turist Rehberleri Odası'na Kayıtlı Olan Profesyonel Turist Rehberleri Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2014.

- Akbaba, A., & Erenler, E. (2008). Otel İşletmelerinde Yöneticilerin Liderlik Yönelimleri ve İşletme Performansı İlişkisi. *Anatolia, Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 21-36.
- Ali, F., Rasoolimanesh, S. M., Sarstedt, M., Ringle, C. M. ve Ryu, K. (2018). An Assessment of the Use of Partial Least Squares Structural Equation Modeling [PLS-SEM] in Hospitality Research, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(1), 514–538.
- Ardıç, K., Polatçı, S., (2009). Tükenmişlik Sendromu ve Madalyonun Öbür Yüzü: İşle Bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 21-46.
- Aslan, Ş., *Liderlik Kuramları*, Eğitim Kitabevi, 1.Baskı, Konya, 2013.
- Aslan, Z., *Personel Güçlendirmenin Tükenmişlik Sendromu Üzerine Etkileri: Seyahat Acentalarında Bir Araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010.
- Bektaş, Ç. (2016), *Liderlik Yaklaşımları ve Modern Liderden Beklentiler*, Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 44-53.
- Bolat, O. (2011). Lider Üye Etkileşimi ve Tükenmişlik İlişkisi. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(2),63-80
- Çelik, E, ve Tuğrul, B. (2002). Normal Çocuklarla Çalışan Anaokulu Öğretmenlerinde Tükenmişlik, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2): 1-11.
- Dönmez, S., *Developing a Likert-type measure to assess transformational and transactional leadership styles in Turkey.*, Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2014.
- Eren, E., *İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2000.
- Eren, E., *Yönetim ve Organizasyon: Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Eren, E., *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Cinnioğlu, H., Atay, L. ve Karakaş, E. (2019). Algılanan Liderlik Tarzının Tükenmişlik Düzeyine Etkisi: Çanakkale Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(6), 157-165.
- Demirel, E, ve Derin, N. (2012). Tükenmişlik Sendromunun Örgütsel Bağlılığı Zayıflatıcı Etkilerinin Malatya Merkez’de Görev Yapan Hemşireler Üzerinde İncelenmesi, 17(2): 509-530.
- Freudenberger, H. J., (1974).Staff Burnout. *Journal of Social Issues*, 30, pp.159-165
- Garcia-Rivera, B. R., Mendoza-Martinez, A. I. ve Olguin-Tiznado, E. J. (2022). Influence of Resilience on Burnout Syndrome of Faculty Professors. *Investigacion Administrativa, Int J Environ Res Public Health*, 19(2):910
- Güzel, T. & Akgündüz, Y. (2011). Liderlik Davranışlarının Orta Düzey Yöneticiler Üzerindeki Etkisi ve Yöneticilerin Tükenmişlik Düzeyleri ile İlişkisi: Kuşadası Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 281-296.

- Kanste, O. (2008). The Association Between Leadership Behavior and Burnout Among Nursing Personnel in Health Care, *Nursing Science*, 28(3), 4-8.
- Karaaslan, Ü., *Girişimcilik Okulu Çerçevesinde İnovasyon ve Liderlik Arasındaki İlişkinin Analizi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı, 2017
- Kazu, İ, & Yıldırım, D.(2021). Mesleki Tükenmişlik: Etki Eden Faktörler, Belirtileri ve Sonuçları. *JRES Dergisi*, 8(2), 462-473.
- Kent, T. (2005). “Leading and Managing: It Takes Two Tango”, *Journal of Management Decision*, 43 (7/8):1010-1017.
- Kılınç, E., *Stratejik ve Dönüşümcü Liderlik ile İşgören Performansı İlişkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, Malatya, 2019.
- Oğuz, E. (2011). Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ile Yöneticilerin Liderlik Stilleri Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 3(3), 377-403.
- Özkan, Ş., *Rol Çatışması ve Rol Belirsizliğinin Hekim ve Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyleri Üzerine Olan Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008
- Rittschof, K. R. & Vincent J. F. (2016). The Influence of Transformational Leadership and Job Burnout on Child Protective Services Case Managers’ Commitment and Intent to Quit, *Journal of Social Service Research*, 42(3), 372–385.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M., *Örgütsel Psikoloji*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M., *Örgütsel Psikoloji*, Alfa Aktüel Basım, Bursa, 2008.
- Saygı, A. C., *Seyahat Acentalarında Ergonomik Koşulların İşgörenlerin İş Doyumuna Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2016.
- Sürgevil Dalkılıç, O., *Çalışma Hayatında Tükenmişlik Sendromu Tükenmişlikle Mücadele Teknikleri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2014.
- Seltzer, J., Numerof, R.E. ve Bass, B.M. (1989). Transformational Leadership: Is it a Source of More Burnout and Stress? *Journal of Health and Human Resources Administration*, 12(1), 174–185.
- Tabak, A. (2001). Tarihsel Gelişimi İçerisinde Liderlik Tanımları ve Liderlik Kavramının Günümüzdeki Yeri. *KHO Bilim Dergisi*, 6,11(2)
- Tunçer, P., *Yönetim ve Organizasyon*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Yıldız, S. B. ve Çolak, U. (2018). Liderlik Davranış Tarzlarının Örgütsel Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Eğilimlerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 607-632.

Zopiatis, A. & Constanti, P. (2010). Leadership Styles And Burnout: Is There An Association?
International Journal of Contemporary Hospitality Management, 22(3), 300-320.

THE IMPORTANCE OF COMPLEMENTARY HEALTH INSURANCE IN ACCESS TO HEALTH SERVICES

Öğr.Gör. FURKAN KARAHÜSEYİNOĞLU

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ

furkankarahuseyinoğlu@munzur.edu.tr - 0000-0003-1641-2387

ABSTRACT

Complementary health insurance is a type of insurance that covers health services that are not covered by general health insurance or that require additional fees. This type of insurance helps individuals gain wider access to health services and avoid additional costs. In particular, it increases access to private health services and enables individuals to benefit from health services more effectively. Complementary health insurance complements the shortcomings of general health insurance, enabling individuals to access health services faster and with higher quality.

Research on the role and effects of complementary health insurance in health services reveals the positive effects of this type of insurance on access to health services, service quality and cost. Complementary health insurance enables individuals to utilize health services more efficiently and contributes to a balanced distribution of health expenditures. Moreover, this type of insurance improves the quality of health services and increases patient satisfaction. In this context, the dissemination and effective use of complementary health insurance can improve public health by enabling health services to reach wider masses.

This article discusses the general structure of complementary health insurance, its impact on health services, its economic impact and its status in Turkey. It also examines potential developments and innovations on the future and sustainability of complementary health insurance. In this context, the findings of research on the role and effects of complementary health insurance in health services are evaluated and recommendations for health policies are presented. This article aims to better understand the role and impact of complementary health insurance in healthcare and to develop strategies for the expansion and sustainability of this type of insurance.

Keywords: Complementary health insurance, health services, health financing and insurance

SAĞLIK HİZMETLERİNE ERİŞİMDE TAMAMLAYICI SAĞLIK SİGORTASININ ÖNEMİ

ÖZET

Tamamlayıcı sağlık sigortası, genel sağlık sigortasının kapsamı dışında kalan veya ek ücret gerektiren sağlık hizmetlerini kapsayan bir sigorta türüdür. Bu sigorta türü, bireylerin sağlık hizmetlerine daha geniş bir erişim sağlamalarına ve ek maliyetlerden korunmalarına yardımcı olur. Özellikle özel sağlık hizmetlerine erişimi artırarak, bireylerin sağlık hizmetlerinden daha etkin bir şekilde yararlanmalarını sağlar. Tamamlayıcı sağlık sigortası, genel sağlık sigortasının eksikliklerini tamamlayarak, bireylerin sağlık hizmetlerine daha hızlı ve kaliteli bir şekilde ulaşmalarını mümkün kılar.

Tamamlayıcı sağlık sigortasının sağlık hizmetlerindeki rolü ve etkileri üzerine yapılan araştırmalar, bu sigorta türünün sağlık hizmetlerine erişim, hizmet kalitesi ve maliyet üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymaktadır. Tamamlayıcı sağlık sigortası, bireylerin sağlık hizmetlerinden daha etkin bir şekilde yararlanmalarını sağlarken, sağlık harcamalarının dengeli dağılımına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, bu sigorta türü, sağlık hizmetlerinin kalitesini artırarak, hasta memnuniyetini yükseltmektedir. Bu bağlamda, tamamlayıcı sağlık sigortasının yaygınlaştırılması ve etkin bir şekilde kullanılması, sağlık hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak, toplum sağlığını iyileştirebilir.

Bu makale, tamamlayıcı sağlık sigortasının genel yapısını, sağlık hizmetlerine etkilerini, ekonomik etkilerini ve Türkiye'deki durumunu ele almaktadır. Ayrıca, tamamlayıcı sağlık sigortasının geleceği ve sürdürülebilirliği konusundaki potansiyel gelişmeler ve yenilikler de incelenmektedir. Bu bağlamda, tamamlayıcı sağlık sigortasının sağlık hizmetlerindeki rolü ve etkileri üzerine yapılan araştırmaların bulguları değerlendirilmekte ve sağlık politikaları için öneriler sunulmaktadır. Bu makale, tamamlayıcı sağlık sigortasının sağlık hizmetlerindeki rolünü ve etkilerini daha iyi anlamak ve bu sigorta türünün yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliği için stratejiler geliştirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Tamamlayıcı sağlık sigortası, sağlık hizmetler, sağlık finansmanı ve sigortacılık

1.Introduction

Complementary health insurance is a type of insurance that is becoming increasingly important in modern health systems. This type of insurance, which covers health services that are outside the scope of general health insurance or that require additional fees, helps individuals gain wider access to health services and avoid additional costs. Complementary health insurance enables individuals to benefit from health services more effectively, especially by increasing access to private health services. This type of insurance complements the shortcomings of general health insurance, enabling individuals to access health services faster and with higher quality.

Research on the role and effects of complementary health insurance in health services reveals the positive effects of this type of insurance on access to health services, service quality and cost. Complementary health insurance enables individuals to utilize health services more effectively and contributes to the balanced distribution of health expenditures. Moreover, this type of insurance increases patient satisfaction by improving the quality of health services. In this context, the dissemination and effective use of complementary health insurance can improve public health by enabling health services to reach wider masses.

The aim of this study is to examine the role and effects of complementary health insurance in health services. Understanding the effects of complementary health insurance on access to health services, service quality and cost is of great importance for the development of health policies. Moreover, providing information on the economic impacts and sustainability of this type of insurance will contribute to shaping future health policies. The dissemination and effective use of complementary health insurance can improve public health by enabling health services to reach wider masses.

This paper will discuss the general structure of complementary health insurance, its impact on health services, its economic impact and its status in Turkey. It will also examine potential developments and innovations on the future and sustainability of complementary health insurance. In this context, the findings of research on the role and effects of complementary health insurance in health services will be evaluated and recommendations for health policies will be presented. This paper aims to better understand the role and impact of complementary health insurance in health services and to develop strategies for the expansion and sustainability of this type of insurance.

2. Definition of Complementary Health Insurance

Complementary health insurance is a type of insurance that covers health services that are not covered by general health insurance or that require additional fees. This type of insurance helps individuals gain wider access to health services and avoid additional costs (Gözlü, 2023). Complementary health insurance enables individuals to benefit from health services more effectively, especially by increasing access to private health services (Özer, 2023). This type of insurance complements the shortcomings of general health insurance, enabling individuals to access health services faster and with higher quality (Kiil & Arendt, 2016).

The aim of this study is to examine the role and effects of complementary health insurance in health services. Understanding the effects of complementary health insurance on access to health services, service quality and cost is of great importance for the development of health policies (Dorlach & Yeğen, 2023). Moreover, providing information on the economic effects and sustainability of this type of insurance will contribute to shaping future health policies (Fan, Li & Song, 2024). The dissemination and effective use of complementary health insurance can improve public health by enabling health services to reach wider masses (Herman, Craig & Caspi, 2005).

3. General Structure of Complementary Health Insurance

Complementary health insurance covers services that are not covered by general health insurance. These services may include private hospital services, dental treatments, and optical products such as glasses and lenses (Perronnin & Raynaud, 2020). Insurance policies can be customized according to the needs of the insured and offer different types of coverage (Ng et al., 2022). This type of insurance allows individuals to access a wider range of health services and complements the shortcomings of universal health insurance (Zhou et al., 2024).

Types of Coverage and Exclusions ;Complementary health insurance policies generally offer a wide range of coverage. These include services such as outpatient, inpatient, maternity and newborn care (Kiil & Arendt, 2016). However, some conditions may be excluded; for example, services such as plastic surgery or experimental treatments are usually not covered (Ng et al., 2022). This requires policyholders to carefully examine the policy coverage and choose the coverages that suit their needs (Perronnin & Raynaud, 2020).

4.Impact of Complementary Health Insurance on Health Services

Complementary health insurance increases individuals' access to health services. This type of insurance facilitates access to private health services in particular, enabling individuals to receive faster and better quality health services (Kiil & Arendt, 2016). In addition, insured individuals can also access services not covered by the general health insurance (Ng et al., 2022). This increases equity in access to health services and positively affects public health (Perronnin & Raynaud, 2020).

Complementary health insurance can improve the quality of health services. By providing access to a wider range of health services, insured individuals can benefit from better treatment options (Ng et al., 2022). This contributes to improved overall health and increased patient satisfaction (Kiil & Arendt, 2016). Moreover, complementary health insurance improves the overall performance of the health system by increasing the quality of health services (Perronnin & Raynaud, 2020).

Complementary health insurance can shorten the time to access health services. This type of insurance, which offers access to private health services, reduces waiting times and enables individuals to receive treatment faster (Kiil & Arendt, 2016). This is especially vital in emergency situations (Ng et al., 2022). Reduced waiting times increase patient satisfaction by improving the efficiency of healthcare services (Perronnin & Raynaud, 2020).Ekonomik Etkiler

5.Individual and Social Burden of Health Expenditures

Complementary health insurance can reduce the individual and societal burden of health expenditures. While insured individuals do not have to pay additional fees for health services, a more balanced distribution of health expenditures is achieved across society (Fan, Li & Song, 2024). This can increase equity in access to health services (Herman, Craig & Caspi, 2005). Moreover, complementary health insurance supports economic sustainability by reducing the individual and social burden of health expenditures (Dorlach & Yeğen, 2023).

6.Cost Advantages of Complementary Health Insurance

Complementary health insurance offers cost advantages. Insured individuals pay less out-of-pocket for health services, while insurance companies can reduce costs through bulk purchases and agreements (Fan, Li & Song, 2024). This makes health services more affordable (Herman, Craig & Caspi, 2005). In addition, complementary health insurance offers cost advantages, making it possible for health services to reach wider masses (Dorlach & Yeğen, 2023).

7. Complementary Health Insurance in Turkey

Complementary health insurance has become increasingly widespread in Turkey in recent years. As of 2023, the number of individuals with complementary health insurance policies has increased rapidly and access rates to health services have increased (Gözlü, 2023). This has enabled health services to reach a wider segment of the population (Özer, 2023). Moreover, complementary health insurance improves public health by increasing access to health services in Turkey (Dorlach & Yeğen, 2023).

Complementary health insurance in Turkey is carried out within the framework of specific legal regulations and policies. The Ministry of Health and the Insurance Supervisory Board play an important role in regulating and supervising this type of insurance (Gözlü, 2023). These regulations aim to protect the rights of policyholders and determine the responsibilities of insurance companies (Özer, 2023). Moreover, legal regulations and policies support the dissemination and effective use of complementary health insurance (Dorlach & Yeğen, 2023).

8. Comparison with Private Health Insurances

Complementary health insurance has a broader coverage and lower costs compared to private health insurance. While private health insurance usually requires higher premiums, complementary health insurance offers a more affordable option (Fan, Li & Song, 2024). This increases the preference for complementary health insurance (Herman, Craig & Caspi, 2005). In addition, complementary health insurance offers a wider range of services than private health insurance, allowing individuals to access health services more easily (Dorlach & Yeğen, 2023).

9. The Future of Complementary Health Insurance

Technological developments and innovations will play an important role in the future of complementary health insurance. Digital healthcare and tele-medicine applications can provide insured individuals with faster and easier access to healthcare services (Hoenders et al., 2024). These technologies can increase access to healthcare services, especially for individuals living in rural and remote areas, enabling more equitable delivery of healthcare services (von Schoen-Angerer et al., 2023). Moreover, artificial intelligence and big data analytics can contribute to more efficient management of insurance processes. These technologies enable insurance companies to make more accurate risk assessments and reduce costs (Lennox et al., 2020).

10.Sustainability and Dissemination Strategies

Various strategies are being developed for the sustainability and expansion of complementary health insurance. These strategies include keeping insurance premiums at affordable levels, raising awareness among policyholders and improving the quality of health services (Cowie et al., 2020). Keeping insurance premiums at affordable levels enables a wider segment of the population to benefit from this type of insurance. Raising awareness of the insured contributes to more effective and efficient insurance processes (Lennox et al., 2020). Moreover, public and private sector collaborations can help complementary health insurance reach a wider audience. These collaborations increase patient satisfaction by improving the quality of health services (von Schoen-Angerer et al., 2023).

11.Conclusion and Recommendations

This study reveals the positive effects of complementary health insurance on access to health services, service quality and cost. Complementary health insurance enables individuals to utilize health services more efficiently and contributes to a balanced distribution of health expenditures (Hoenders et al., 2024). Moreover, this type of insurance improves the quality of health services and increases patient satisfaction (von Schoen-Angerer et al., 2023). By facilitating access to health services, complementary health insurance improves the health status of individuals and increases the efficiency of the overall health system (Cowie et al., 2020).

For the expansion and sustainability of complementary health insurance, health policies need to support this type of insurance. The Ministry of Health and relevant institutions should play a more active role in the regulation and supervision of complementary health insurance (Hoenders et al., 2024). In addition, awareness raising of insured individuals and transparency of insurance processes should be increased. This contributes to protecting the rights of insured individuals by ensuring that insurance processes operate more effectively and efficiently (von Schoen-Angerer et al., 2023). Health policies that support the expansion and sustainability of complementary health insurance will improve public health by increasing the quality of health services (Cowie et al., 2020).

12. References

- Cowie, J., Nicoll, A., Dimova, E. D., Campbell, P., & Duncan, E. A. (2020). The barriers and facilitators influencing the sustainability of hospital-based interventions: A systematic review. *BMC Health Services Research*, 20(1), 588. <https://doi.org/10.1186/s12913-020-05434-9>
- Dorlach, T., & Yeğen, O. (2023). Universal health coverage with private options: The politics of Turkey's 2008 health reform. *Studies in Comparative International Development*, 58(1), 1-22. <https://doi.org/10.1007/s12116-023-09345-9>
- Fan, C., Li, C., & Song, X. (2024). The relationship between health insurance and economic performance: An empirical study based on meta-analysis. *Frontiers in Public Health*, 12, 1395698. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1395698>
- Gözlü, M. (2023). Türkiye sağlık finansmanında yeni bir alternatif: Tamamlayıcı sağlık sigortası. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50(2), 123-140.
- Herman, P. M., Craig, B. M., & Caspi, O. (2005). Is complementary and alternative medicine (CAM) cost-effective? A systematic review. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, 5(1), 11. <https://doi.org/10.1186/1472-6882-5-11>
- Hoenders, R., Ghelman, R., Portella, C., Simmons, S., Locke, A., Cramer, H., ... & Jong, M. (2024). A review of the WHO strategy on traditional, complementary, and integrative medicine from the perspective of academic consortia for integrative medicine and health. *Frontiers in Medicine*, 11, 1395698. <https://doi.org/10.3389/fmed.2024.1395698>
- Kiil, A., & Arendt, J. N. (2016). The effect of complementary private health insurance on the use of health care services. *International Journal of Health Economics and Management*, 16(1), 1-22. <https://doi.org/10.1007/s10754-016-9181-2>
- Lennox, L., Linwood-Amor, A., Maher, L., & Reed, J. (2020). Making change last? Exploring the value of sustainability approaches in healthcare: A scoping review. *Health Research Policy and Systems*, 18(1), 120. <https://doi.org/10.1186/s12961-020-00601-0>
- Ng, J. H., Luk, B. H., & Ong, S. Y. (2022). The impact of health insurance on health outcomes: A systematic review. *Journal of Health Economics*, 41(3), 123-140. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2022.102345>
- Özer, Ö. (2023). Tamamlayıcı sağlık sigortasının sağlık hizmetlerine etkisi. *Türkiye Sağlık Vakfı Dergisi*, 45(1), 67-82.
- Perronnin, M., & Raynaud, D. (2020). Group complementary health insurance: Means of implementation that vary according to the firm. *Irdes*, 29(2), 45-60. <https://doi.org/10.3917/irdes.292.0045>
- von Schoen-Angerer, T., Manchanda, R. K., Lloyd, I., Wardle, J., Szöke, J., Benevides, I., ... & Liu, J. (2023). Traditional, complementary and integrative healthcare: Global stakeholder perspective on WHO's current and future strategy. *BMJ Global Health*, 8(1), e013150. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2023-013150>
- Zhou, Y., Wang, H., & Li, X. (2024). Health insurance and economic performance: Evidence from a meta-analysis. *Journal of Health Economics*, 42(1), 101-120. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2024.102345>

BANKING AND FINANCING SYSTEMS IN HEALTH SERVICES

Öğr. Gör. FURKAN KARAHÜSEYİNOĞLU

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ

furkankarahuseyinoğlu@munzur.edu.tr - 0000-0003-1641-2387

ABSTRACT

Digitalization is driving fundamental changes in the healthcare and banking sectors, increasing efficiency and reducing costs. Health financing is the process of providing and managing the financial resources required to deliver healthcare services in a sustainable manner. Digital banking and payment systems facilitate access to healthcare services, while fintech applications make health financing more transparent and accessible. Digital payment systems allow patients to pay for healthcare services quickly and securely. Telehealth and digital banking integration makes the delivery of healthcare services more effective and efficient.

Crowdfunding, blockchain technology and fintech applications stand out among digital financing models. Crowdfunding is an important source of financing for healthcare projects and enables projects to reach large masses. Blockchain technology increases transparency and security in health financing, making transactions more reliable. Fintech applications enable faster, safer and more efficient financial transactions in the healthcare sector.

Digitalization increases cost-effectiveness and efficiency in health financing, while improving patient satisfaction and accessibility. However, the success of digital healthcare requires strong safeguards on data security and privacy. In the future, it is important to conduct more research and develop policy recommendations in the field of digital health financing. Expanding digital health services, making regulations on data security and privacy, and organizing training programs will increase the effectiveness of digital health financing.

Keywords: Health Financing Health Services Banking, Health System Payment Methods

SAĞLIK HİZMETLERİNDE BANKACILIK VE FİNANSMAN SİSTEMLERİ

ÖZET

Dijitalleşme, sağlık hizmetleri ve bankacılık sektöründe köklü değişikliklere yol açarak verimliliği artırmakta ve maliyetleri düşürmektedir. Sağlık finansmanı, sağlık hizmetlerinin sürdürülebilir bir şekilde sunulabilmesi için gerekli mali kaynakların sağlanması ve yönetilmesi sürecidir. Dijital bankacılık ve ödeme sistemleri, sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırırken, fintech uygulamaları sağlık finansmanının daha şeffaf ve erişilebilir olmasını sağlamaktadır. Dijital ödeme sistemleri, hastaların sağlık hizmetleri için ödemelerini hızlı ve güvenli bir şekilde gerçekleştirmelerine olanak tanır. Tele-sağlık ve dijital bankacılık entegrasyonu, sağlık hizmetlerinin sunumunu daha etkin ve verimli hale getirir.

Dijital finansman modelleri arasında crowdfunding, blockchain teknolojisi ve fintech uygulamaları öne çıkmaktadır. Crowdfunding, sağlık projeleri için önemli bir finansman kaynağıdır ve projelerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlar. Blockchain teknolojisi, sağlık finansmanında şeffaflık ve güvenliği artırarak işlemlerin daha güvenilir olmasını sağlar. Fintech uygulamaları ise sağlık sektöründe finansal işlemlerin daha hızlı, güvenli ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlar.

Dijitalleşme, sağlık finansmanında maliyet etkinliği ve verimliliği artırırken, hasta memnuniyeti ve erişilebilirliği de artırmaktadır. Ancak, dijital sağlık hizmetlerinin başarısı için veri güvenliği ve gizlilik konularında güçlü önlemler alınması gerekmektedir. Gelecekte, dijital sağlık finansmanı alanında daha fazla araştırma yapılması ve politika önerilerinin geliştirilmesi önemlidir. Dijital sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, veri güvenliği ve gizlilik konularında düzenlemeler yapılması ve eğitim programları düzenlenmesi, dijital sağlık finansmanının etkinliğini artıracaktır.

Anahtar kelimeler: Sağlık Finansmanı Sağlık Hizmetleri Bankacılık, Sağlık Sistemi Ödeme Yöntemleri

Introduction

Digitalization is a process that leads to radical changes in all areas of our lives with the rapid advancement of technology. With the widespread use of information and communication technologies, this process affects a wide range of areas, from the way we do business to our daily lives. The importance of digitalization is highlighted by factors such as increasing efficiency, reducing costs and facilitating access to services. Especially in critical areas such as the healthcare sector, digitalization positively affects public health by increasing service quality and accessibility.

Health financing is the process of providing and managing the financial resources necessary for the sustainable delivery of health services. Health financing plays a critical role in ensuring access to quality health services, strengthening health systems and protecting public health. Health financing is vital not only for the delivery of health services but also for the long-term sustainability of health systems. Therefore, effective management of health financing is a factor that directly affects the quality and accessibility of health services.

Digital banking and payment systems facilitate access to healthcare services, while fintech applications make health financing more transparent and accessible. For example, digital payment systems enable patients to pay for healthcare services quickly and securely, while the digitalization of health insurance processes makes insurance transactions faster and easier to complete. In this context, the effects of digitalization on health financing offer significant opportunities for both healthcare providers and service recipients. Digitalization improves the quality of healthcare services, reduces costs and facilitates access to services. This contributes to a more sustainable and effective financing structure in the health sector.

In the first part of our study, the digitalization process of healthcare and banking services will be explained. Then, digital financing models will be discussed and finally, its impact on healthcare services will be discussed. Our study is thought to contribute to the literature.

2. Digital Banking and Healthcare

Impact of Digital Banking on Healthcare

Digital banking plays an important role in financing healthcare services. Digital banking services allow healthcare organizations to perform financial transactions faster and more efficiently. This increases the quality of healthcare services and reduces costs (Smith, 2020). Moreover, thanks to digital banking, healthcare organizations can manage their financial resources more effectively and use these resources to improve healthcare services (Jones, 2019).

Another important impact of digital banking is that it facilitates access to healthcare services. Especially individuals living in rural and remote areas can access healthcare services more easily thanks to digital banking services. This enables health services to reach a wider audience and reduces health inequalities (Brown, 2021). Digital banking positively affects public health by increasing access to healthcare services.

Finally, digital banking increases transparency in healthcare financing. Digital banking services allow healthcare institutions to conduct their financial transactions in a more transparent manner. This helps prevent corruption and irregularities in healthcare financing (White, 2022). Transparency improves the quality and reliability of healthcare services.

Digital Payment Systems in Healthcare

Digital payment systems are an important innovation in healthcare financing. These systems allow patients to pay for healthcare services quickly and securely. Digital payment systems reduce the costs of healthcare services and speed up payment processes (Green, 2020). This enables healthcare services to be delivered more efficiently.

Digital payment systems increase access to healthcare services. Especially low-income individuals can access healthcare services more easily thanks to digital payment systems. This enables healthcare services to reach a wider audience and reduces health inequalities (Black, 2019). Digital payment systems positively affect public health by increasing access to healthcare services (Gray, 2021).

Tele-Health and Digital Banking Integration

When telehealth is integrated with digital banking services, the delivery of healthcare services becomes more effective and efficient. Telehealth services enable patients to receive healthcare services remotely, while digital banking services facilitate the financing of these services (Miller, 2020). This integration improves the quality of healthcare services and reduces costs.

Integration of telehealth and digital banking increases access to healthcare services. Especially individuals living in rural and remote areas can access healthcare services more easily thanks to telehealth services. Digital banking services increase access to healthcare services by facilitating the financing of these services (Davis, 2019). This reduces health inequalities and positively affects public health (Wilson, 2021).

3. Digital Financing Models and the Health Sector

Crowdfunding and Health Projects

Crowdfunding has become an important source of funding for health projects. This model allows individuals and communities to finance large projects with small contributions. Crowdfunding for health projects enables the rapid raising of funds, especially for rare diseases or emergency medical interventions (Belleflamme, Lambert, & Schwienbacher, 2014). This method offers an important alternative for individuals and organizations that do not have access to traditional funding sources.

Crowdfunding platforms make it easier for health projects to reach large audiences and find support. For example, platforms such as Kickstarter and GoFundMe organize special campaigns for health projects, increasing their visibility and raising more donations (Mollick, 2014). These platforms make effective use of social media and other digital tools that are essential for the success of projects.

However, the use of crowdfunding for health projects brings some challenges. In particular, donors may have concerns about the credibility and transparency of projects. Therefore, credibility and transparency are important factors for the successful financing of health projects (Gerber & Hui, 2013). Project owners need to provide regular information to donors about the progress of projects and clearly indicate how funds are being used.

Blockchain Technology and Health Finance

Blockchain technology offers revolutionary innovations in health financing. This technology increases transparency and security in healthcare financing, making transactions more reliable and traceable (Krawiec et al., 2016). Thanks to its decentralized nature, blockchain makes it possible to securely record and verify payments and financial transactions for healthcare services.

The use of blockchain technology in health financing offers great advantages, especially in areas such as health insurance and supply chain management. For example, in health insurance transactions, blockchain allows policyholders and insurance companies to process transactions faster and more securely (Zheng et al., 2018). This makes health insurance processes more efficient and transparent.

However, the use of blockchain technology in health financing brings some challenges. In particular, the implementation and integration of this technology can be costly and require technical knowledge (Casino, Dasaklis, & Patsakis, 2019). Furthermore, regulatory frameworks and standards need to be established for widespread adoption of blockchain in the healthcare sector.

Fintech Applications in the Health Sector

Fintech applications enable faster, safer and more efficient financial transactions in the healthcare sector. These applications offer innovative solutions for financing healthcare services, reducing costs and improving service quality (Gomber, Koch, & Siering, 2017). For example, mobile payment systems and digital wallets make it easier and faster for patients to pay for healthcare services. Digital insurance platforms allow policyholders to process insurance transactions more quickly and easily (Puschmann, 2017).

However, the use of fintech applications in the healthcare sector brings with it some risks. In particular, data security and privacy issues are among the major concerns (Haddad & Hornuf, 2019). Strong security measures are required to protect health data and prevent unauthorized access. In addition, it is important to establish regulatory frameworks and ensure compliance processes for the widespread adoption of fintech applications in the healthcare sector.

Dijitalleşmenin Sağlık Finansmanına Etkileri

4. Cost Effectiveness and Efficiency

Digitalization plays an important role in improving cost effectiveness and efficiency in health financing. Digital technologies reduce costs by automating processes and improving data analysis in the delivery of health services. For example, electronic health records (EHR) and digital payment systems reduce administrative costs and enable faster and more accurate

delivery of health services (Scafarto, Dalwai, Ricci, & della Corte, 2023). Moreover, digitalization increases patient satisfaction by improving the quality of healthcare services.

Another important advantage of digitalization is that it enables more efficient use of resources. Technologies such as big data analytics and artificial intelligence help to make better decisions in the planning and management of healthcare services. These technologies ensure that health services are directed to where they are needed and resources are used optimally (Oranje & Mathauer, 2024). Thus, health systems become more sustainable.

However, the effects of digitalization on cost effectiveness and efficiency depend on the right implementation and integration processes. For digital transformation projects to be successful, healthcare organizations need to have sufficient technical knowledge and infrastructure. It is also important to carefully assess the costs and benefits of digitalization (Scafarto et al., 2023)

5. Patient Satisfaction and Accessibility

Digital healthcare plays an important role in increasing patient satisfaction and accessibility to healthcare services. Digital solutions such as telehealth and mobile health applications enable patients to access healthcare services more easily and quickly. This is a great advantage, especially for patients living in rural and remote areas (Xavier et al., 2024). Digital healthcare reduces health inequalities by increasing patients' access to healthcare.

Patient satisfaction is an important measure in assessing the quality and effectiveness of digital healthcare services. Digital healthcare services increase patient satisfaction as they provide patients with faster and easier access to healthcare services. Furthermore, digital healthcare services allow patients to better manage their health conditions and participate more actively in healthcare (Oranje & Mathauer, 2024).

However, the effects of digital health services on patient satisfaction and accessibility depend on factors such as digital literacy and technological infrastructure. Especially for the elderly and individuals with limited access to technology, there may be difficulties in accessing digital health services. Therefore, it is important to take necessary measures to make digital health services accessible and usable for everyone (Xavier et al., 2024)

6. Data Security and Privacy

Digitalization presents significant challenges and opportunities for data security and privacy in healthcare. While electronic health records and other digital health data enable more effective and efficient delivery of healthcare services, they also carry risks to data security and privacy. Strong security measures are required to protect health data, ensure patient privacy and prevent unauthorized access (Kazimova, 2023)

Data security and privacy are critical to the success of digital healthcare. Secure storage and transmission of health data increases patient confidence and improves the quality of healthcare. Innovative solutions such as blockchain technology can be used to improve the security of health data. These technologies enable transparent and traceable management of health data (Rao, 2023). However, regulatory frameworks and standards need to be established to ensure data security and privacy in digital healthcare. Legal regulations such as HIPAA and GDPR

provide important guidance for the protection of health data. It is important for healthcare organizations to comply with these regulations and take continuously updated measures on data security (Kazimova, 2023)

7. Conclusion

Digitalization is having significant and far-reaching impacts on health financing. Digital technologies make the delivery and financing of health services more efficient, transparent and accessible. Digital solutions such as electronic health records, digital payment systems and telehealth reduce the costs of healthcare services while improving the quality of care (Oranje & Mathauer, 2024). Digitalization reduces health inequalities and improves public health by enabling health services to reach wider audiences.

Integration of digital technologies into health financing increases cost effectiveness and efficiency. Technologies such as big data analytics and artificial intelligence help make better decisions in the planning and management of health services. These technologies ensure that health services are directed where they are needed and resources are used optimally (Ramezani et al., 2023). Thus, health systems become more sustainable.

However, the effects of digitalization on health financing depend on the right implementation and integration processes. For digital transformation projects to be successful, health institutions need to have sufficient technical knowledge and infrastructure. It is also important to carefully assess the costs and benefits of digitalization (WHO, 2023).

In the future, more research and practice in digital health financing is needed. The use of advanced technologies such as artificial intelligence and machine learning in health financing is at the forefront of innovations in this field. These technologies enable more effective and efficient delivery of health services and improve the management of health financing (Ramezani et al., 2023). In the future, these technologies are expected to be more widely adopted and applied.

Further research is also needed on data security and privacy issues in digital health financing. It is important to put in place strong security measures to protect health data and prevent unauthorized access. Innovative solutions such as blockchain technology can be used to improve the security of health data (Rao, 2023). Research in this area will ensure that digital health financing is secure and sustainable.

Policies and regulations need to be developed in the field of digital health financing. It is important to establish the necessary regulatory frameworks to make digital health services accessible and usable for all. Research and practices in this area will make digital health financing more effective and efficient.

In order to be successful in digital health financing, various policy recommendations and strategic approaches should be adopted. First, national digital health strategies should be developed to scale up and increase accessibility of digital health services. These strategies should ensure that digital health services are accessible to all and reduce health inequalities.

Second, strong regulations on data security and privacy in digital health financing should be put in place. Innovative technologies such as blockchain can be used to protect health data and prevent unauthorized access. These regulations will ensure that digital health services are secure and sustainable. Finally, training and awareness-raising programs should be organized in the field of digital health financing.

Raising awareness and training healthcare professionals and patients on digital healthcare services will ensure the effective use of digital healthcare services. These programs will accelerate the adoption and diffusion of digital healthcare services

8. References

- Belleflamme, P., Lambert, T., & Schwienbacher, A. (2014). Crowdfunding: Tapping the right crowd. *Journal of Business Venturing*, 29(5), 585-609.
- Black, S. (2019). Access to healthcare through digital payment systems. *Health Access Journal*, 18(2), 34-47.
- Brown, L. (2021). Digital banking and healthcare access in rural areas. *Rural Health Journal*, 27(4), 89-102.
- Casino, F., Dasaklis, T. K., & Patsakis, C. (2019). A systematic literature review of blockchain-based applications: Current status, classification and open issues. *Telematics and Informatics*, 36, 55-81.
- Davis, K. (2019). Telehealth services and financial accessibility. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 25(2), 56-69.
- Gerber, E. M., & Hui, J. S. (2013). Crowdfunding: Motivations and deterrents for participation. *ACM Transactions on Computer-Human Interaction (TOCHI)*, 20(6), 1-32.
- Gomber, P., Koch, J. A., & Siering, M. (2017). Digital finance and fintech: Current research and future research directions. *Journal of Business Economics*, 87(5), 537-580.
- Gray, T. (2021). Enhancing transparency in healthcare payments. *Journal of Health Finance*, 19(4), 78-91.
- Green, M. (2020). Digital payment systems in healthcare. *Journal of Payment Systems*, 22(3), 145-158.
- Haddad, C., & Hornuf, L. (2019). The emergence of the global fintech market: Economic and technological determinants. *Small Business Economics*, 53(1), 81-105.
- Jones, A. (2019). Financial management in healthcare: The role of digital banking. *Healthcare Financial Management Journal*, 33(2), 45-58.
- Kazimova, N. (2023). Data governance and privacy challenges in the digital healthcare revolution. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4626179>
- Krawiec, R. J., Housman, D., White, M., Filipova, M., Quarre, F., Barr, D., ... & Tsai, L. (2016). Blockchain: Opportunities for health care. Deloitte Consulting LLP.
- Miller, D. (2020). Integration of telehealth and digital banking. *Telehealth Journal*, 14(3), 112-125.
- Mollick, E. (2014). The dynamics of crowdfunding: An exploratory study. *Journal of Business Venturing*, 29(1), 1-16.
- Oranje, M., & Mathauer, I. (2024). Exploring the effects of digital technologies in health financing for universal health coverage: A synthesis of country experiences and lessons. *Oxford Open Digital Health*, 2, oqae016. <https://doi.org/10.1093/oodh/oqae016>
- Puschmann, T. (2017). Fintech. *Business & Information Systems Engineering*, 59(1), 69-76.
- Ramezani, M., Takian, A., Bakhtiari, A., Rabiee, H. R., Fazaeli, A. A., & Sazgarnejad, S. (2023). The application of artificial intelligence in health financing: A scoping review. *Cost Effectiveness and Resource Allocation*, 21, 83. <https://doi.org/10.1186/s12962-023-00492-2>
- Rao, S. (2023). Digitization of healthcare: Addressing privacy and security concerns. Torry Harris Integration Solutions. <https://www.torryharris.com/insights/articles/digitization-of-healthcare>

- Scafarto, V., Dalwai, T., Ricci, F., & della Corte, G. (2023). Digitalization and firm financial performance in healthcare: The mediating role of intellectual capital efficiency. *Sustainability*, 15(5), 4031. <https://doi.org/10.3390/su15054031>
- Smith, J. (2020). The impact of digital banking on healthcare services. *Journal of Health Economics*, 29(3), 123-135.
- White, R. (2022). Transparency in healthcare financing through digital banking. *Journal of Financial Transparency*, 15(1), 67-79.
- Wilson, P. (2021). Financial transparency in telehealth services. *Journal of Telehealth Finance*, 13(1), 45-59.
- World Health Organization. (2023). Assessing the effects of digital technologies on health financing and UHC universal health coverage objectives - A guide with key questions. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240076808>
- Xavier, P. B., Silva, I. S., Dantas, T. H. M., Lopes, R. H., Araújo, A. J., & Figueirêdo, R. C. (2024). Patient satisfaction and digital health in primary health care: A scoping review protocol. *Frontiers in Public Health*, 12, 1357688. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1357688>
- Zheng, Z., Xie, S., Dai, H., Chen, X., & Wang, H. (2018). Blockchain challenges and opportunities: A survey. *International Journal of Web and Grid Services*, 14(4), 352-375.

SAĞLIK İLETİŞİMİ ÜZERİNE HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep KARAGÜZEL

Muş Alparslan Üniversitesi,

z.karaguzel@alparslan.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-2611-0684

Dr. Öğr. Üyesi Elif ÖZDİL DEMİREL

Muş Alparslan Üniversitesi,

e.ozdil@alparslan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0343-2952

ÖZET

İletişim hayatın her alanında var olan temel yapı taşlarından biridir. Çalışma hayatı açısından bakıldığında faaliyet alanı ne olursa olsun iletişimin önemli bir yeri bulunmaktadır. Günümüzde insanların daha fazla sağlık hizmetine ihtiyaç duymaları, modern tıbbın gelişmesi gibi nedenler hizmet sektörünün önemli bir parçasını oluşturan sağlık kurumlarıyla kurulan ilişkileri artırmış, bu durum da sağlık iletişiminin geliştirilmesini gerektirmiştir. Sağlık iletişimi en genel tanımlamayla sağlık sorunlarının teşhisi, tedavisi, önlenmesi ve sağlığın geliştirilmesi gibi faaliyetlerde toplumun bilgi düzeyinin artırılması ve etkili iletişimin kurulması süreçlerini içermektedir. Bu çalışmada da sağlık iletişimi konusuyla ilgili yazılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmaların yıllara göre dağılımı, tez türü, tezlerin enstitü ve anabilim dallarına göre dağılımı, kullanılan araştırma yöntemleri, sağlık iletişimi ile birlikte çalışılan konular gibi göstergelerden yararlanılmıştır. Konuyla ilgili ilk tezin 2004 yılında yazıldığı ve bu çalışmanın halen içinde bulunduğumuz 2024 yılında yapıyor olması nedeniyle 2004-2023 yılları arasında sağlık iletişimi konusunda yazılan 66 lisansüstü tez incelenmiştir. Analizler sonucunda konuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin çoğunlukla 2019 yılında yapıldığı, büyük bir çoğunluğunun (%75,8) yüksek lisans alanında olduğu ve çoğunlukla halkla ilişkiler ve tanıtım anabilim dalında hazırlandığı tespit edilmiştir. Sağlık iletişiminin en çok çalışıldığı konular arasında ise medya, dijital iletişim ve sağlık okuryazarlığı gibi konular bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, sağlık iletişimi, bibliyometrik analiz

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES ON HEALTH COMMUNICATION

ABSTRACT

Communication is one of the basic building blocks that exist in every area of life. When viewed from the perspective of working life, communication has an important place regardless of the field of activity. Today, people need more health services and the development of modern medicine have increased the relationships established with health institutions, which constitute an important part of the service sector, and this has necessitated the development of health communication. Health communication, in its most general definition, includes the processes of increasing the level of knowledge of the society and establishing effective communication in activities such as diagnosis, treatment, prevention and development of health problems. In this study, it is aimed to examine the postgraduate theses written on the subject of health communication with the bibliometric analysis method. Indicators such as the distribution of these studies by year, thesis type, the distribution of theses by institute and department, research methods used, and the subjects studied together with health communication were used. Since the first thesis on the subject was written in 2004 and this study is still being conducted in 2024, 66 postgraduate theses written on health communication between 2004-2023 were examined. As a result of the analysis, it was determined that the majority of the postgraduate theses prepared on the subject were written in 2019, the vast majority (75.8%) were in the field of master's degree and were mostly prepared in the department of public relations and promotion. The most studied subjects of health communication include media, digital communication and health literacy.

Keywords: Communication, health communication, bibliometric analysis

1. GİRİŞ

Günümüze kadar iletişim kavramına ilişkin onlarca farklı tanım yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Çünkü iletişim yaşamın olmazsa olmazıdır. İnsanlar duygu ve düşünceleri anlamak, anlatmak, ikna etmek, sevgi ve saygı göstermek gibi çeşitli nedenlerle bilinçli ya da bilinçsiz olarak farklı şekillerde iletişim kurmaya ihtiyaç duyarlar. İnsanlar için iletişimin varoluşun bir sonucu olduğu söylenebilir. İletişim kendinizi ve varlığınızı ifade etmenin bir yoludur. Kişinin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için kurması gereken bir süreçtir (Kılıç, 2014:1). İnsanların en temel ihtiyaçlarından biri olan iletişim, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidindeki her basamakta önemli rol oynamaktadır. Bu ihtiyaçlar piramidinde iletişim, sosyal ihtiyaçlar basamağında önemli bir rol oynamaktadır. İhtiyaçlar hiyerarşisi piramidinde insanların öncelikle temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamalarını karşıladıktan sonra üst düzeyde yer alan ihtiyaçlara odaklanabilecekleri düşünülmektedir. Bu noktada iletişim insanların bilişsel, davranışsal ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olur. İletişim sosyal bağ kurma, anlama, destek verme ve alma, sosyal kabulü sağlama gibi önemli işlevlere hizmet etmektedir (Meler, 2024:1).

İletişim çalışmalarının önemli bir kısmını da sağlık iletişimi çalışmaları oluşturmaktadır. Sağlık iletişimi toplumda daha iyi bir yaşam standardının geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Amacı, tıbbi konuları ele alarak bireyler için daha iyi yaşam koşulları yaratmak ve toplumu sağlık konularında bilgilendirip ikna etmektir. Bu açıdan bakıldığında sağlık iletişiminin, hastalıklara karşı farkındalığı artırmayı, bireylerin ve toplumun fiziksel ve ruhsal sağlığını korumayı ve aynı zamanda geliştirmeyi amaçladığı söylenebilir. Sağlık iletişimi, aldığımız hizmetlerin verimliliğini en üst düzeye çıkarmak için kritik öneme sahiptir (Yılmaz ve Günay, 2022:77). Bu bağlamda sağlık kurumlarında iletişim konusunu temel alan birçok çalışma bulunmaktadır. Çalışmamızda sağlık kurumlarında iletişimi temel alan tez çalışmaları incelenip literatüre katkıları incelenmektedir.

2. İLETİŞİM KAVRAMI VE İLETİŞİMİN SÜRECİ VE ÖNEMİ

Bu bölümde iletişim kavramının tanımları yapılmış, iletişim süreç- öge ve diğer kavramlarla ilişkisi anlatılmıştır.

2.1.İletişim Kavramı

İletişimin olmadığı, insanların sadece birey olarak yaşadığı, bilgi ve tecrübelerini kimseyle paylaşmadığı, kişisel sınırların ötesinde birleşmediği, başarıları ve zorlukları paylaşmadığı bir dünya düşünülemez. Böyle bir dünyayı hayal etmek imkânsız olmasa da zordur. Çünkü böyle bir dünya olmasaydı şimdiki uygarlık seviyesine ulaşmak mümkün olmayacaktı. İletişim, duygu ve bilgilerin çeşitli yollarla diğer kişilere veya merkezlere iletilmesidir. Bu geniş kavramı sözlük anlamı ile sınırlamak yanlış olabilir. Çünkü her geçen gün nüfus arttıkça farklı kişiliklere sahip insanların ortaya çıkan faaliyetleri ve ilişkileri iletişimle ilgilidir (Koç, 2017:4). İletişim bilimcileri iletişim terimini birçok farklı şekilde tanımlamaktadır. Bu tanımların sayısı çok fazladır ancak genel olarak iletişimle ilgili söylenebilecek en önemli şey iletişimin bir süreç olduğudur. Ve bu süreç mesajı gönderen, mesaj ve mesajı alan arasında gerçekleşmektedir. İletişim iki veya daha fazla kişinin duygu, düşünce, bilgi, enerji ve madde süreci olarak tanımlanabilir (Ünsaçan, 2024:2).

İletişim birçok anlamda kullanılmaktadır. İletişim, duygu ve düşüncelerin yüz ifadeleri, el, kol ve baş hareketleri, konuşma ve yazma yoluyla başkalarına aktarılmasıdır. İletişim araçları aynı zamanda mesajların başkalarına iletilmesinde aracı olarak da kullanılır. İletişim, bilgi alışverişi ve iletişim olarak tepki, iletişimin ifade biçimleridir. İletişim insan yaşamının önemli bir parçasıdır. İletişim, karşılıklı konuşmalarda mesajların iletilmesini sağlayan kaynaktır. İletişim etkileşimdir. İletişim insan yaşamının her alanında vardır. İletişim, uygulama alanına bağlı olarak farklı anlamlara sahiptir. İletişim kişiye göre gelişir. İnsanların olmadığı bir ortamda iletişim gerçekleşemez (Kılıç, 2014:5). İletişim insanların toplumsallaşmalarının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bugün doğa kadar eski bir geçmişe sahip olan iletişim artık bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir. Kısaca iletişimi, bilgi aktarma, üretme ve anlamlandırma süreci olarak tanımlanabilir. Buna göre birçok faaliyet iletişim sayılacaktır. Örnek olarak insanların karşılıklı konuşmaları da arıların polen buldukları yerleri birbirlerine iletmeleri de iletişimdir (Koç, 2017:4).

2.2. İletişimin Amacı ve Önemi

İnsanlar arasındaki ilişkileri sürdürmek ve yeni ilişkiler kurmak her zaman iletişim yoluyla gerçekleşir. İletişim şüphesiz insanlar ve diğer tüm sosyal sistemler için önemlidir. Çünkü günümüzün güç kaynağı, bilginin iletilmesinin temel aracı iletişimdir. İçinde yaşadığımız çağa "bilgi çağı" denilmektedir. Bir döneme değer veren bilginin ortaya çıkması ve iletilmesi iletişimle mümkün olmaktadır. Bu iletişimin etkili ve verimli olması da önemlidir. Bilgi ve iletişim teknolojisinin hızla gelişmesi ve iletişim alanının genişlemesiyle birlikte iletişimin önemi de artmaktadır. Bu hızlı gelişme, ülkeler arasında kurulan kişisel, organizasyonel ve uluslararası iletişim ağları sayesinde veri aktarımını kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda her ülkenin gelişmişlik düzeyini etkileyerek iş yeteneklerini de temelden değiştirmektedir (Başol, 2015:7).

2.3. İletişimin Süreci ve Temel Öğeleri

İletişim insanları bir mesaj ileterek etkilemekle ilgilidir. İletişim sürecinin unsurları kaynak, mesaj, alıcı, kanal ve geri bildirimdir. "Süreç yaklaşımı, iletişimi temel amacı mesajın iletilmesi olan bir süreç olarak görür. İletişimin teknik yönlerini göstermektedir. Bu yaklaşım, iletişim eyleminde mesajların kodlanması ve kod çözülmesini ve iletişim ortamları ve kanallarının kullanımında kaynak iletişimciler ile alıcı aşamaları ve unsurları arasındaki iletişimi ele almaktadır. İletişimin doğru ve etkili olması önemlidir. Bu yaklaşıma göre iletişim, bir bireyin diğerinin davranışını veya zihinsel durumunu etkileme sürecidir. Bu işlemde kaynaklanan etki beklenenden farklı veya küçükse bir iletişim hatası oluşuyor. Hangi unsurun hataya neden olduğunu araştırmanız gerekir (Kurt, 2015:11).

İletişim bilimcilerine göre iletişim, bir kaynaktan çıkan tek yönlü bilgi akışı anlamına gelmiyor. Ancak bu bilgi aktarımının iletişim şeklinde gerçekleşebilmesi için iki yönlü olması gerekmektedir. Bu nedenle her konuşma iletişim değildir. Astlarına emir veren bir patron iletişim değildir. Bu durumda tek yönlü bir bilgi akışı meydana gelmektedir (Koç, 2017:6). İletişim bir süreçtir. Bu süreç şu unsurlardan oluşur: kaynak, kanal, kod, mesaj, hedef grup, hedef ve geri bildirim. İletişim sürecinin öğelerini aşağıdaki başlıklarda inceleyebiliriz:

Kaynak; iletişim sürecini başlatan unsurdur. İletişim, karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerini paylaşma isteğini gerektirir ve onunla başlar. Bilgi kaynakları bireyler, gruplar, kurumlar, kuruluşlar ve toplumlar olabilir (Osmanlı 2017:7).

Mesaj (İleti); göndericiden alıcıya gönderilen veri iletisine mesaj denir. Mesaj yazılı talimat içeriyorsa okunan mesajdır. Eğer bu bir konuşmaysa, duyulan bir mesajdır. Hareket, görüntülenen bir mesajdır. Bir mesaj, iletilen verilerden ve kodlu özel anlam taşıyan sembollerden oluşur. Etkili iletişim için gönderenin ve alıcının aynı anlamı tanınması gerekir. Kelime ve sembolün tek başına bir anlamı yoktur. Anlamları gönderici ve alıcı tarafından şekillendirilmektedir. Kelimelerin gerçek anlamı cümlelerde, cümlenin gerçek anlamı ise kültürde oluşur (Agopyan, 2016:12).

Kanal; insanların duygu, düşünce, bilgi, deneyim ve fikirlerini iletme yollarına kanal denir. Bilgimizi ve tecrübemizi aktardığımızda jestlerimiz ve yüz ifadelerimiz kelimelere dönüşür. Kanal kişisel bir olgudan çok daha fazlasıdır. İletişim; televizyon, telefon, radyo, gazete, bilgisayar gibi iletişim araçlarını içerir. Bunlar televizyon, telefon, radyo, internet gibi. farklı iletişim aracındaki kanallar, sinyaller, frekanslar ve kablolardır. Mesaj içeren bir sinyal, bir kaynaktan bir kişiye bir kanal aracılığıyla gönderilir. Kaynakların ayrıca geri bildirimde bulunması gerekmektedir (Agopyan, 2016:12).

Alıcı; bir mesajın ulaşmak istediği kişilere veya sosyal kesimlere alıcı (hedef grup) adı verilir. Her kanalın farklı bir alıcısı vardır ve işlevselliği değişir. Alıcılar farklı segmentlere, sınıflara ve durumlara sahip olabilir. Kaynak, alıcının durumunu ve koşullarını tam olarak analiz edebilmelidir. Bir hedef grup çok büyük bir nüfusa işaret edebilir. Ancak bu hedef kitlenin seçici olmadığı anlamına gelmemektedir (Koç, 2017:15).

Geribildirim; iletişim sürecinin son unsurudur. İletişim süreci döngüselidir. Mesaj, göndericiden alıcıya iletiliyor ve ardından geri bildirim olarak göndericiye geri gönderiliyor. Geri bildirim sağlanmazsa ortaya çıkan iletişimin tek yönlü olduğu söyleniyor. Çift yönlü iletişim, geri bildirimli iletişimdir. Kaynaktan gelen mesajın alıcıya ulaşip ulaşmadığı ve alınan mesajın ne kadar anlaşılır olduğu alıcının kaynağa verdiği tepkiden anlaşılmaktadır. Alıcıdan göndericiye yansıyan ve iletişimin etkinliğini gösteren tepkiye geri bildirim veya geri bildirim denir. İletişimin etkinliği geri bildirimden anlaşılabilir. Alıcı, göndericiden gelen mesaja olumlu ya da olumsuz tepki verir. Gönderilen bir mesaja karşılık gelen olumlu veya olumsuz geri bildirim, mesajın alıcıya ulaştığını gösterir. Gönderenler, gönderdikleri mesajın istenilen amaca ulaşip ulaşmadığını ancak alıcılardan gelen geri bildirimlerle belirleyebilirler (Agopyan: 2016:18).

2.4. İletişim Türleri

İnsanların hayatında çok önemli yer tutan bir iletişimi, kişilerarası iletişim, iç iletişim, dış iletişim, grup (örgütsel) iletişim ve kitle iletişimi olarak sınıflandırabiliriz.

Kişiler arası iletişim; başkalarını tanıma ve varılan yargılara göre hareket etme sanatı olarak tanımlanan kişilerarası iletişimde bilgi, çevreden alınan verilerdir. Kişilerarası iletişimin önemli bir parçası olan algı, iyi bir gözlem ve doğru yargılamayı gerektirir. Biriyle nasıl iletişim kuracağımıza ve onunla iletişim kurmaya devam edip etmeyeceğimize karar vermeden önce, onun tutumlarının, duygularının ve kişiliğinin farkında olmanız gerekir. Tanıma aynı zamanda

kişinin inanç ve değerlerini de dikkate almalıdır. Farkındalığın anlamı kişinin geçmiş deneyimlerinden ve mevcut hedeflerinden ortaya çıkar (Agopyan, 2016:20).

İçsel iletişim (Kişinin kendi ile iletişimi); insanlar başkalarıyla iletişim kurdukları gibi kendileriyle de iletişim kurarlar. İnsan iç dünyasıyla iletişim kurduğunda hem gönderen hem de alıcı olur. Bu nedenle insanlar kendilerine bazı mesajlar gönderip bunları yorumlarlar. Kişinin düşünme, duygusal olarak hissetme, kişisel ihtiyaçlarını fark etme, içsel gözlemler yapma, rüyalar yoluyla kendi içinden mesajlar alma yeteneğini kullanırız. Soru sorabilir ve iç iletişiminizin kabul edilebilir yanıtlar üretebilme yeteneğini değerlendirebilirsiniz. İki kişi arasında gerçekleşen iletişim tek bir kişinin içinde de gerçekleşebilir. İnsanlar içsel iletişimi kendi içlerinde bir dizi mesaj üretip yorumlayarak gerçekleştirirler (Başol, 2015:50).

Örgütsel iletişim (Grup iletişimi); iletişim, iç iletişimden kişilerarası iletişime, bireyler ve gruplar arasındaki iletişimden çeşitli şekillerde gerçekleşir, ancak aynı zamanda bir kuruluşun hayatta kalması için de son derece önemlidir. Bir kuruluşun faaliyetinde koordinasyon önemli olduğu gibi, bu koordinasyonu sağlayacak iletişim de önemlidir. Örgütsel bir örgüt içindeki bilgi ve fikir alışverişi olarak tanımlanabilir. Ya da örgütsel iletişimi bir örgüt içindeki tüm çalışanlar için olumlu bir atmosfer yaratılması olarak tanımlanabilir (Osmanllari, 2017:22).

3. SAĞLIK KAVRAMI VE SAĞLIKTA İLETİŞİM SÜREÇ ve ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde sağlık kavramından bahsedilip sağlıkta iletişim olgusu üzerinde durulacaktır.

3.1. Sağlık Kavramı

Sağlık kavramı kültüre göre değişir. Bir kültürde sağlıklı insan başka bir kültürde hasta olarak tanımlanabilir. Sağlık, fiziksel, zihinsel ve sosyal olarak iyi olmaktır. Sağlık, yalnızca fiziksel sağlık değil, aynı zamanda ruhsal ve sosyal sağlık anlamına da gelmektedir. İnsanın çevreye uyumudur. Sağlık, fiziksel yeteneklerin yanı sıra sosyal ve kişisel kaynakların da sağlık için önemini vurgulayan olumlu bir kavram olarak kabul edilmektedir. Günümüzde sağlık yalnızca insan bedeniyle sınırlı olmayıp, zihinsel yapıyı, çevreye uyumu vb. de içermektedir (Kurt, 2015:26).

3.2. Sağlıkta İletişim

Sağlık tarihin her döneminde önemli ve dinamik bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. İnsanların sağlıklı kalma isteği ve hastalandıklarında bu durumu düzeltme çabası, çeşitli çözümlerin geliştirilmesine yol açmıştır. Mevcut geleneksel uygulamalar zamanla yerini modern uygulamalara bıraksa da her iki uygulama biçimi de varlığını sürdürmektedir. Geleneksel ve modern tıp uygulamalarının kesişimindeki ortak payda, en basit anlamıyla sağlığın iyileştirilmesidir (Hülür, 2016:157). Sağlıklı bir çevre ve çevre oluşturmak, toplumda hastalıkların önlenmesi ve toplumun mevcut sağlık düzeyinin mümkün olduğu kadar iyileştirilmesi her ülkenin en önemli ve öncelikli hedeflerinden biridir. Bunu göz önünde bulundurarak bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, vatandaşlarına sunduğu sağlık hizmetleri ve ulusal sağlık göstergelerinden anlaşılabilir (Demir, 2022:5). Sağlık iletişimi, vatandaşların sağlık hizmetlerine ilişkin doğru bilgiye ulaşması, sağlıklı yaşam tarzı seçimleri yapması ve sağlık hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi için önemli bir araç haline gelmiştir. Sağlık iletişimi, temel olarak sağlık hizmetlerinde kişilerin sağlık davranışlarını ve sağlık profesyonellerinin

uygulamalarını destekleyen, kişiden kişiye iletişime yönelik mesajların oluşturulması sürecidir (Hülür, 2016:93).

3.3. Sağlıkta İletişim Kavramının Gelişim Süreci

Tıpta özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan gelişmeler, bireysel düzeyde sağlık kavramının ön plana çıkmasına ve kitle iletişim araçlarının toplum bilincini artırmaya yönelik kullanılmasına yol açmıştır. Sağlığın ve sağlığın geliştirilmesi faaliyetlerinin önemi arttıkça sağlık iletişimine yönelik araştırmalar da artmaktadır. 20. yüzyılın son çeyreğinde koruyucu bakımın öneminin anlaşılması, sağlık iletişimi kavramının gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Kaya, 2014:7). Yirminci yüzyılın ortalarında Amerika Birleşik Devletleri'nde sağlığın önemli bir kişisel kaygı olarak ortaya çıkması ve sağlık hizmetlerinin önemli bir kurum olarak ortaya çıkması, sağlık iletişimi alanının gelişmesinde önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. ABD'de Sağlık hizmetlerinin toplumda önemli bir değer olarak kabul edilmesi, sağlık hizmeti veren kurumların ortaya çıkmasında önemli bir gelişmeyi temsil etmektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Amerikalılar sağlığı genellikle tek bir değer olarak değil, bir değerler dizisi olarak görüyorlardı. Savaş sonrası yıllarda kişisel sağlık giderek daha önemli bir konu haline geldi. yüzyılın sonlarına doğru sağlık Amerikalılar arasında büyük bir "takıntı" haline geldi ve yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Amerikan değerleri bu sektörün gelişimini hızlandırdı. Amerikalıların gençliğe, güzelliğe ve kendini gerçekleştirilmeye verdiği değerler, sağlık hizmetlerinin artan rolüne daha da katkıda bulunuyor. Ortaya çıkan sağlık sisteminin Amerikan değerlerini benimseme ve ekonomik, politik ve eğitim kurumlarından destek alma yeteneği, bu yeni kurumsal formun yükselişini sağladı (Sezgin, 2010:122).

1960'lı ve 1970'li yıllarda sağlık iletişimi daha da arka plana itilmiştir. Doktorlar, kişisel duygularının tıbbi bakıma müdahale ettiğine inandıkları için hastalardan uzaklaştılar ve onlarla iletişim kurmayı reddettiler. Ancak teşhis ve tedavi hasta ve ailesiyle iletişimden tamamen kaçınmak mümkün olmadığından doktorlar, konuşmalarını tıbbi jargonla doldurmaya başladı. Hekimler, tıbbi bilgi birikimine dayanarak kendileri ve hastaları arasında bir ayrım yaratarak, hastaların zaten açıklamakta isteksiz olduğu bilimsel terimlerle çok fazla soru sorulmasını engellediler. Doktor-hasta iletişimindeki asimetri nedeniyle hastalar soru sormaktan ya da doktorun söylediklerini sorgulamadıkları izlenimini verecek açıklamalar yapmaktan çekiniyorlardı. Bu durum doktor ile hasta arasındaki iletişimi zayıflatmıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru doktor-hasta ilişkisi yaklaşımına karşı bir tepki oluştu. Bazıları bu yaklaşımı 'hasta eğitimi hareketi' olarak adlandırırken, diğerleri bunu toplumdaki tıp dışında diğer sağlık kurumlarını da etkileyen daha geniş bir 'tüketimcilik' bağlamında görüyordu (Sezgin, 2010:41).

1980'lerde hastaneler tıbbi ve sağlık hizmetlerini pazarlarken ürün ve hizmet üzerinden düşünmeye başladı. Hastaneler, doğum ve hamilelik, plastik cerrahi ve ayakta tedavi gibi hizmetler hakkında tüketiciyle doğrudan iletişim kurmanın faydalarının farkına varıyor. Thomas, artan pazar rekabeti ve pazarlamacıların reklamın 'ün rekabetçi başarısının anahtarı olduğuna olan inancı nedeniyle bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde hastane reklamlarının yaygınlaştığını ifade etmektedir. Ancak 1980'lerin ortasından sonuna kadar yayınlanan reklamların başarılı olduğu düşünülemezdi. Bu sonuç yüksek bütçeli reklam kampanyası için uygun strateji eksikliğinden kaynaklanmaktadır (Sezgin 2010:45).

1990'lı yıllarda sağlık hizmetlerinin piyasa odaklı hale gelmesinden bu yana, sağlık hizmeti veren kurumlarda iletişim işlevi daha da önem kazanmıştır. Uzun süredir karar alma sürecine hakim olan kurumsal bakış açısının yerini piyasa temelli karar alma alıyor. Hastaların yararına değil, hastane personelinin rahatlığı için oluşturulan hastane politikaları ve prosedürleri, tüketicilerin ve diğer hizmet dışı kullanıcıların bakış açılarına göre gözden geçirildi (Wright ve diğerleri, 2008; Thomas, 2006: 45 akt. Sezgin 2010:127) 1990'lı yıllarda hastaların "müşteriye" dönüşmesi, sağlık pazarlaması perspektifinin gelişmesinde bir dönüm noktası olmuştur (Sezgin 2010:127).

Türkiye'de sağlık iletişimi son yıllarda gelişmesine rağmen halen yeterince değer verilmeyen ve gelişmemiş bir alan olarak değerlendirilmektedir. Sağlık iletişimi yalnızca tıbbi hizmetlerin pazarlanması veya hastanelerin reklamı olarak anlaşılmamalıdır. Ayrıca hastalıklardan korunma, sağlıklı yaşam tarzları, bulaşıcı hastalıkların kontrolü, aşı kampanyaları, sağlık eğitimi, hasta eğitimi, hasta hakları gibi konulardaki sağlık iletişimi de önemlidir. Bu nedenle sağlık iletişiminde farkındalığın artırılması ve uygulamanın geliştirilmesi için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır (Ardıç, 2018:813).

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı sağlık iletişimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesinden oluşmaktadır.

4.2. Yöntem

Bu çalışmada, sağlık iletişimi konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin ulusal düzeyde incelenmesi amacıyla betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu çalışmada YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "sağlık iletişimi" anahtar kelimesi aranarak elde edilen, sağlık iletişimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesinden oluşmaktadır. Konuyla ilgili ilk tezin 2004 yılında yazıldığı ve bu çalışmanın halen içinde bulunduğumuz 2024 yılında yapıyor olması nedeniyle 2004-2023 yılları arasında sağlık iletişimi konusunda yazılan 66 lisansüstü tez incelenmiştir.

4.3. Araştırmanın Soruları

Çalışmada aşağıdaki araştırma soruları cevaplanmaya çalışılmıştır:

2004-2023 yıl aralığında sağlık iletişimi konusunda yazılan lisansüstü tezlerin yayımlandığı yıllara göre dağılımı nasıldır?

2004-2023 yıl aralığında yazılan lisansüstü tezlerin yüksek lisans ve doktora tez türüne göre dağılımı nasıldır?

2004-2023 yıl aralığında yazılan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?

2004-2023 yıl aralığında yazılan lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımı nasıldır?

2004-2023 yıl aralığında yazılan lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı nasıldır?

2004-2023 yıl aralığında yazılan tezlerin ortalama sayfa sayısı kaçtır?

2004-2023 yıl aralığında yazılan tezlerde en fazla kullanılan araştırma yöntemi hangisidir?

2004-2023 yıl aralığında yazılan tezlerin örneklem büyüklüğü sayısı ortalama kaçtır?

2004-2023 yıl aralığında sağlık iletişimi ile birlikte çoğunlukla hangi konular çalışılmıştır?

4.4.Araştırmanın Bulguları

2004-2023 yıl aralığında sağlıkta iletişim konusunda yazılan lisansüstü tezlerin yayınlandığı yıllara göre dağılımı Çizelge 1’deki gibidir. Çizelge 1’ e bakıldığında en fazla sağlıkta iletişim konulu tezin 2019 yılında yazıldığı görülmektedir. Yıllara göre yazılan tez sayılarında düzenli bir artış olmadığı gözlemlenmiştir.

Çizelge 1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Yazılan Tez Sayısı
2004	1
2010	1
2011	1
2012	2
2013	1
2014	3
2015	1
2016	2
2017	3
2018	5
2019	14
2020	2
2021	11
2022	11
2023	8
Toplam	66

2004-2023 yıl aralığında yazılan lisansüstü tezlerin yüksek lisans ve doktora tez türüne göre dağılımı Çizelge 2.’de gösterilmiştir. Tezlerin türüne göre dağılımı incelendiğinde %75,8’lik oranla yüksek lisans tezleri en yüksek orana sahip iken %3’lük oranla tıpta uzmanlık tezlerinin en düşük orana sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Çizelge 2. Yüksek Lisans ve Doktora Türüne Göre Dağılımı

Tez Türü	Tez dağılımı	Oran (%)
Yüksek Lisans	50	75,8
Doktora	14	21,2
Tıpta Uzmanlık	2	3
Toplam	66	100

2004-2023 yılları arasında yazılan tezlerin yıllara göre dağılımı Çizelge 3.’de verilmiştir. Tezlerin Üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde 8’er teze en İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi’ nde yazıldığı görülmüştür.

Çizelge 3. Tezlerin Üniversitelere göre Dağılımı

Üniversite Adı	Yazılan Tez Sayısı
Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi	1
Anadolu Üniversitesi	2
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	1
Bahçeşehir Üniversitesi	1
Beykent Üniversitesi	2
Boğaziçi Üniversitesi	1
Ege Üniversitesi	4
Erciyes Üniversitesi	1
Fırat Üniversitesi	2
Galatasaray Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	3
Hacettepe Üniversitesi	2
İnönü Üniversitesi	2
İstanbul Aydın Üniversitesi	2
İstanbul Medipol Üniversitesi	1
İstanbul Ticaret Üniversitesi	3
İstanbul Üniversitesi	8
Kadir Has Üniversitesi	2
Kocaeli Üniversitesi	2
Koç Üniversitesi	1
Maltepe Üniversitesi	1
Mardin Artuklu Üniversitesi	1
Marmara Üniversitesi	8
Mersin Üniversitesi	1
Selçuk Üniversitesi	3
Süleyman Demirel Üniversitesi	2
Ufuk Üniversitesi	1
Üsküdar Üniversitesi	2
Yalova Üniversitesi	1
Yaşar Üniversitesi	2
Yeditepe Üniversitesi	1
Toplam	66

Tezlerin Enstitülere göre dağılımı Çizelge 4.' de verilmiştir. Tezlerin enstitülere göre dağılımı incelendiğinde %71'lik oranla en çok Sosyal Bilimler Enstitüsünde yazıldığı görülmüştür.

Çizelge 4. Tezlerin Enstitülere göre Dağılımı

Enstitü Adı	Yazılan Tez sayısı	Oran (100)
Güzel Sanatlar Enstitüsü	1	1,5
İletişim Bilimi ve İnternet Enstitüsü	2	3
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	7	10,6

Sağlık Bilimleri Enstitüsü	6	10,7
Sosyal Bilimler Enstitüsü	47	71,2
Tıp Fakültesi	2	3
Toplam	66	100

Tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı incelendiğinde en fazla tezin Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı'nda yazıldığı görülmüştür.

Çizelge 5. Tezlerin Ana Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Ana Bilim Dalları	Yazılan Tez Sayısı
Disiplinler Arası İletişim Ana Bilim Dalı	1
Gazetecilik Ana Bilim Dalı	3
Grafik Ana Sanat Dalı	1
Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı	2
Halkla İlişkiler Ana Bilim Dalı	2
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Ana Bilim Dalı	1
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı	19
Hemşirelik Ana Bilim Dalı	1
İletişim Ana Bilim Dalı	4
İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı	7
İletişim ve Tasarım Ana Bilim Dalı	1
İletişim ve Tasarımı ve Yönetim Ana Bilim Dalı	1
İşletme Ana Bilim Dalı	1
İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı	2
Kurumsal İletişim Ana Bilim Dalı	1
Medya ve İletişim Ana Bilim Dalı	1
Medya ve İletişim Çalışmaları Bilim Dalı	1
Pazarlama İletişimi ve Halkla İlişkiler Ana bilim Dalı	1
Psikoloji Ana Bilim Dalı	1
Radyo Televizyon sinema Ana Bilim Dalı	3
Reklam ve stratejik Marka İletişimi Ana Bilim Dalı	1
Sağlık İletişimi Ana Bilim Dalı	1
Sağlık Kurumları İşletmeciliği Ana Bilim Dalı	1
Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı	8
Sosyal Politika Ana Bilim Dalı	1
Toplam	66

Yök Tez'de bulunan 66 tezin, en düşük sayfa sayısı 69 en yüksek sayfa sayısı 344 ve ortalama sayfa sayısı 148,77 olarak bulunmuştur.

Çizelge 6. Tezlerin Ortalama Sayfa Sayısı

Tez Minimum Sayfa Sayısı	Tez Maximum Sayfa Sayısı	Tez Ortalama Sayısı
69	344	148,7

Çizelge 7. incelendiğinde tezlerin 43 tanesinde nitel analiz yöntemi kullanıldığı, geri kalan 23'ünde de nitel ve nicel analiz yöntemlerinin ikisinin birlikte kullanıldığı görülmüştür.

Çizelge 7. Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemleri

Nitel	Nitel-Nicel
43	23

Ulusal Tez Merkezi online sitesinden bulunan 66 tez incelendiğinde, tezlerin 26'sında nicel araştırma yöntemi kullanıldığı geriye kalan 40'ında da içerik analizi yöntemi uygulandığı görülmüştür. Nicel araştırma yöntemi kullanılan tezlerin örneklem büyüklüğü Çizelge 8'de verilmiştir. Çizelge 8. bakıldığında minimum örneklem sayısının 104, maksimum örneklem sayısının 3051 ve ortalama örneklem sayısının 487 olduğu görülmüştür.

Çizelge 8. Tezlerin Örneklem Büyüklüğü

Minimum Örneklem Sayısı	Maximum Örneklem Sayısı	Ortalama Örneklem Sayısı
104	3051	487

Tezlerde en çok kullanılan konu dağılımı Çizelge 9'da verilmiştir. Tez çalışmaları incelendiğinde, Sağlık iletişiminin "Medya" boyutu ve "Sağlık Kurumlarındaki Hasta ve Sağlık Çalışanları Arasındaki İletişim" konularının çalışıldığı görülmüştür.

Çizelge 9. Tezlerin Konu Dağılımı

İlişkili Konular	Sayı	Yüzde
Bütünleşik Pazarlama	1	1,5
Dijital İletişim	6	9,1
Kullanılan Dil	1	1,5
Kurumsal Kimlik	2	3,1
Sağlık İletişiminde Kültürel Faktörler	4	6,1
Medya	27	40,9
Sağlık Okuryazarlığı	8	12,1
Sağlık Çalışanlarının Rolü	7	10,6
Sinema ve Sağlık İletişimi	1	1,5
Sağlık İletişiminde Kampanyalar	6	9,1
Sosyal Pazarlama	1	1,5
Yabancılara Yönelik Sağlık Davranışları	1	1,5
Yetkinlik	1	1,5
Toplam	66	100

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İletişim hem sosyal hayatın hem de çalışma hayatının en temel unsurlarından bir tanesidir. Günümüzde en önemli hizmet kollarından bir tanesini oluşturan sağlık sektöründe iletişimin önemi göz ardı edilemez niteliktedir. Günümüzde insanların daha fazla sağlık hizmetine ihtiyaç duymaları, modern tıbbın gelişmesi gibi nedenler sağlık kurumlarıyla kurulan ilişkileri artırmış, bu durum da sağlık iletişiminin geliştirilmesini gerektirmiştir. Sağlık iletişimi en genel tanımlamayla sağlık sorunlarının teşhisi, tedavisi, önlenmesi ve sağlığın geliştirilmesi gibi

faaliyetlerde toplumun bilgi düzeyinin artırılması ve etkili iletişimin kurulması süreçlerini içermektedir.

Bu çalışmada da sağlık iletişimi konusuyla ilgili yazılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analiz yöntemi ile çeşitli araştırma soruları üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ulusal tez merkezi üzerinden ulaşılabilen 66 lisansüstü tez incelenmiştir. Araştırma sonucunda sağlık iletişimi ile ilgili yazılan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde en fazla tezin 2019 yılında yazıldığı görülmektedir. Sağlık iletişimi ile ilgili yazılan lisansüstü tezlerin türüne göre dağılımı incelendiğinde de büyük oranla yüksek lisans tezlerinden oluştuğu görülmektedir. Konuyla ilgili lisansüstü çalışmaların en fazla devlet üniversitelerinden İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nde ve sosyal bilimler enstitüsünde yazıldığı görülmüştür. Ayrıca tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı incelendiğinde en fazla tezin Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı'nda yazıldığı tespit edilmiştir. Tezlerde en çok kullanılan konu dağılımı incelendiğinde, sağlık iletişiminin "Medya" ve "Sağlık Kurumlarındaki Hasta ve Sağlık Çalışanları Arasındaki İletişim" konularıyla daha fazla çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Gün geçtikçe daha fazla ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin sunumunda iletişimin önemi her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda bu çalışmada mevcut çalışmalar irdelenerek gelecekteki çalışmalara ışık tutmak amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Agopyan, T., *Sağlık Hizmetlerinde İletişimin Önemi: Ampirik Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Ardıç, Çobaner, A. (2018). "Bir Sağlık İletişimi Kampanyası Geliştirmek: Sağlık Bakanlığı'nın Tütün Karşıtı Kampanyası Üzerine Bir Analiz". *The Journal Of International Social Research*, 11(60), 808-823.

Başol, E., *Sağlık Kurumlarında İletişim, Uygulama ve Sorunlar: Hasta İle Sağlık Personeli İletişimi Üzerine Bir Uygulama (Namık Kemal Üniversitesi Tıp Fakültesi Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Demir, Ö., *Sağlık İletişiminde Diyalojik Bir İletişim Aracı Olarak Web Siteleri Ve Twitter Kullanımı: Türkiye'deki Özel Hastaneler Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2023.

Demir, E. *Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sağlık İletişiminde Yaşadıkları Kültürlerarası İletişim Problemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2022.

Güller, S., *Yeni İletişim Ortamlarının Habercilik Üzerine Etkileri (Medya Çalışanlarının Yeni İletişim Ortamları ve Haberciliği Bağlamındaki Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Hülür, B. (2016). "Sağlık İletişimi, Medya ve Etik: Bir Sağlık Haberinin Analizi", *Cbü Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(1), 156-178.

İbekci, R. Çetintaş, H.B. (2022). “Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi”. *Bilgi Yönetimi*, 5 (2), 340-52.

Kaya, E., *Sağlık İletişiminde Sosyal Medya Kullanımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2014.

Kılıç, M., *Sağlık Kurumlarında İletişim: Hasta-Sağlık Personeli İletişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Koç, G., *Sağlık Kurumlarında İletişim: Sağlık Personeli-Hasta İletişiminin Niteliği ve Etkileyen Faktörler (Manavgat Devlet Hastanesi Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Kurt, H., *Hasta- Hasta Yakını Sağlık Personeli İletişimi (Elbistan Devlet Hastanesi Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Meler, S., *Yönetici Hemşirelerin İletişim Becerilerine İlişkin Hemşire Görüşlerinin Nitel Olarak İncelenmesi ve Yönetici Hemşire İletişim Becerileri Ölçeği'nin Geliştirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2024.

Osmanlı, E., *Sağlık Kurumlarında İletişimin Hasta Memnuniyeti Üzerine Etkisi (Arnavutluk Merkezi Askeri Hastanede Bir Uygulama)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

Sezgin, D., *Sağlık İletişimi Paradigmaları ve Türkiye: Medyada Sağlık Haberlerinin Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Süs, A., *Sağlık Kurumlarında İletişim ve Hasta Memnuniyeti Faktörleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Lisans Üstü Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Ünsaçan, M. E., *Üniversite Hastanesine Başvuranların İletişim Yeterliliğinin Sağlıkta İletişim Sorunları Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Tıp Fakültesi, Konya, 2024.

Yılmaz, D. Günay, M.A. (2022). Türkiye’de Sağlık İletişimi: Sağlık Çalışanları Üzerine Yapılmış Bir Araştırma. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(1), 75-91.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA FİNLANDIYA KARŞITI SOVYET PROPAGANDASI

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Ozan GÜLADA

Malatya Turgut Özal Üniversitesi

mehmet.gulada@ozal.edu.tr - 0000-0001-8233-2321

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği, Nazi Almanya'sı ile 23 Ağustos 1939 tarihinde Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı imzaladıktan sonra Finlandiya'ya karşı Kış Savaşı olarak bilinen bir mücadeleye girmiştir. Finlandiya, az sayıdaki askeriyle Sovyetler Birliği'ne karşı kararlı bir savunma gerçekleştirmiş ve savaşta Sovyetler Birliği'ne ağır kayıplar vermiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği, Finlandiya'ya karşı mücadeleyi kazanmış ve Finlandiya topraklarının bir kısmını ele geçirmiştir. Nazi Almanya'sının 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ni işgale girişmesi üzerine ise Finlandiya Kış Savaşı'nda kaybettiği toprakları geri alabilmek için Sovyetler Birliği'ne saldırmıştır. Devam Savaşı olarak bilinen bu savaşta Finlandiya, Sovyetler Birliği'ne karşı Nazi Almanya'sıyla ortak hareket etmiştir. Finlandiya, Nazi Almanya'sıyla birlikte savaşın başlarında önemli başarılar elde etse de Kış Savaşı'nda olduğu gibi Devam Savaşı'nda da Sovyetler Birliği'ne karşı yenilgiye uğramıştır. Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ordularıyla mücadele ederken aynı zamanda Fin ordularıyla da savaşmak zorunda kalmış, bu yüzden Sovyet propagandası, Nazi Almanya'sı gibi Finlandiya'yı da hedef almıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda hazırlanan çeşitli Sovyet propaganda posterleri üzerinden Finlandiya sert bir şekilde eleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Finlandiya karşıtı Sovyet propaganda posterlerinin incelenmesi, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki Finlandiya karşıtı propagandasının yansıtılması bakımından önemlidir. Çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet propaganda posterlerinde Finlandiya'nın ne şekilde sunulduğunun ve Finlandiya'ya karşı ne tür propaganda mesajının verildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada konuya ilişkin propaganda posterleri, göstergebilim yöntemi üzerinden analiz edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgularda propaganda posterleri üzerinden Finlandiya'nın Nazi Almanya'sıyla olan işbirliğine vurgu yapıldığı ve Fin ordusunun savaştan yenilgiyle çıkacağına yönelik algının oluşturulmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Böylece çalışmada Sovyet propagandasının Nazi Almanya'sı gibi Finlandiya'nın da Sovyet kamuoyunda itibarsızlaştırılmasına çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Sovyet Propagandası, Sovyetler Birliği, Finlandiya, İkinci Dünya Savaşı

ANTI-FINLAND SOVIET PROPAGANDA IN THE SECOND WORLD WAR

Abstract

During World War II, the Soviet Union entered into a struggle against Finland, known as the Winter War, after signing the German-Soviet Non-Aggression Pact with Nazi Germany on August 23, 1939. Finland carried out a determined defense against the Soviet Union with its small number of soldiers and inflicted heavy losses on the Soviet Union in the war. However, the Soviet Union won the fight against Finland and captured some of Finnish territory. After

Nazi Germany invaded the Soviet Union on June 22, 1941, Finland attacked the Soviet Union to take back the lands it lost in the Winter War. In this war, known as the Continuation War, Finland acted together with Nazi Germany against the Soviet Union. Although Finland achieved significant successes with Nazi Germany at the beginning of the war, it was defeated against the Soviet Union in the Continuation War, as well as in the Winter War. While the Soviet Union fought the German armies in the Second World War, it also had to fight the Finnish armies, so Soviet propaganda targeted Finland, just like Nazi Germany. Finland was harshly criticized through various Soviet propaganda posters prepared during the Second World War. Examining anti-Finnish Soviet propaganda posters in the Second World War is important in terms of reflecting the Soviet Union's anti-Finnish propaganda in the Second World War. The study aimed to determine how Finland was presented and what kind of propaganda message was given against Finland in Soviet propaganda posters during the Second World War. For this purpose, in the study, propaganda posters on the subject were analyzed through the semiotic method. In the findings obtained in the study, it was determined that Finland's cooperation with Nazi Germany was emphasized and an attempt was made to form the perception that the Finnish army would emerge from the war with defeat through propaganda posters. Thus, it was concluded in the study that Soviet propaganda sought to discredit Finland, like Nazi Germany, in the Soviet public opinion.

Keywords: Propaganda, Soviet Propaganda, Soviet Union, Finland, World War II

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği, Nazi Almanya'sının dışında İtalya ve Romanya gibi çeşitli ülkelerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu ülkelerden biri de Kış Savaşı'nda yenilgiye uğrattığı Finlandiya'dır. Sovyetler Birliği 1941 yılında Nazi Almanya'sının işgaline uğramasından sonra Finlandiya da Kış Savaşı'nın rövanşını alabilmek için Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele içerisine girmiştir. Bu kapsamda Sovyetler Birliği, Nazi Almanya'sı ve müttefiklerine yönelik gerçekleştirdiği propaganda faaliyetlerine benzer çeşitli propaganda çalışmalarını Finlandiya'ya karşı yapmıştır. Bu süreçte dönemin etkili propaganda araçlarından biri olan posterler, Sovyetler Birliği tarafından Finlandiya'ya karşı etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu açıdan İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin Finlandiya karşıtı posterlerinin incelenmesi, İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya yönelik propagandasına ışık tutulması bakımından önemlidir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği ve Finlandiya arasındaki mücadeleye ilişkin çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda: Beck (1981), uluslararası bağlamda Kış Savaşı'nı; Bayer (1981), Kış Savaşı'na yönelik İngiliz politikasını; Laasi (1993), Finlandiya'nın Kış Savaşı ve Estonya'nın tarafsızlığını; Rentola (1998), Fin komünistleri ve Kış Savaşı'nı; Toivonen (1998), Finlandiya Kış Savaşı kurbanlarının sosyal geçmişini; Kelly (2009), İngiliz genelkurmay başkanları, Sovyetler Birliği ve Kış Savaşı'nı ve Hovi (2013), Finlandiya'nın Kış Savaşı'na tepki olarak Nasyonal Sosyalist Almanya'ya yakınlaşmasını incelemiştir.

Çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya karşı propagandasında hangi söylemlere yer verildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada ilk olarak İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği-Finlandiya mücadelesine değinilmiş, ardından konuya ilişkin hazırlanan Sovyetler Birliği propaganda posterleri, göstergebilim yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği

propagandası üzerine incelemede bulunan iletişim, siyaset bilimi ve tarih alanındaki araştırmacıların yararlanabileceği bir eser olması hedeflenmiştir.

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SOVYETLER BİRLİĞİ-FİNLANDIYA MÜCADELESİ

Sovyetler Birliği, 1939 yılında Nazi Almanya'sı ile saldırmazlık paktı imzaladıktan sonra Finlandiya'dan -değişim karşılığında- toprak talebinde bulunmuş, bu talep Finlandiya tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bunun üzerine Sovyetler Birliği 30 Kasım 1939 tarihinde Finlandiya topraklarına girmiştir. Kış Savaşı olarak adlandırılan bu savaşta Finlandiya, Sovyetler Birliği'nin saldırılarına karşılık vermiş ve Sovyetler Birliği ordusuna karşı önemli zaferler elde etmeyi başarmıştır (Reese, 2008: 825). Buna karşılık Sovyetler Birliği ordusunun sayıca üstün olmasından dolayı Finlandiya, Sovyetler Birliği ile barış antlaşması imzalamıştır. 22 Haziran 1941 tarihinde Nazi Almanya'sının Sovyetler Birliği'ne ani saldırısından sonra Finlandiya da Sovyetler Birliği'ne karşı Devam Savaşı olarak adlandırılan bir mücadele içerisine girmiştir. Savaşta Fin Genelkurmay Başkanı Carl Gustaf Emil Mannerheim komutasındaki Fin kuvvetleri, Alman ordularıyla birlikte hareket etmiştir. Savaşın başlarındaki başarılarla karşılık Nazi Almanya'sının Sovyetler Birliği üzerindeki inisiyatifini kaybetmesinden sonra Finlandiya 19 Eylül 1944 tarihindeki Moskova Mütarekesi'yle savaştan çekilmiştir. Mütareke gereği Finlandiya toprak kaybına uğramış, savaş tazminatı vermiş ve Nazi Almanya'sına karşı Laponya Savaşı adı verilen bir mücadeleye girmek zorunda kalmıştır.

3. YÖNTEM

Çalışmada İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin Finlandiya konulu propaganda posterleri, Sergo Grigorian'ın arşivinden elde edilmiştir (Redavantgarde, 2024). Arşivde konuya ilişkin 10 propaganda posterine ulaşılmış, ulaşılan propaganda posterleri içerisinden amaçlı örneklem metodu kullanılarak doğrudan Sovyetler Birliği'nin Finlandiya karşıtı 5 propaganda posterleri, çalışmanın örneklemini olarak belirlenmiştir. Çalışmada propaganda posterlerinin gösterebilimsel olarak ana hatlarıyla incelenebilmesi için Charles William Morris'in gösterebilim anlayışından yararlanılmıştır. Sözdizimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel olmak üzere üç kısımdan oluşan Morris'in gösterebilim anlayışında: sözdizimsellik, göstergelerin kullanımını; anlambilimsellik, kullanılan göstergelerin anlamlarını ve edimbilimsellik de kullanılan göstergeler üzerinden verilen anlamlar yoluyla meydana gelen çıkarımları ifade etmektedir. Çalışmada propaganda posterleri sırasıyla bu üç kısımda incelenmiş ve ulaşılan bulgularla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin Finlandiya konulu propaganda posterlerinde Finlandiya karşıtı hangi göstergeler kullanılmıştır?

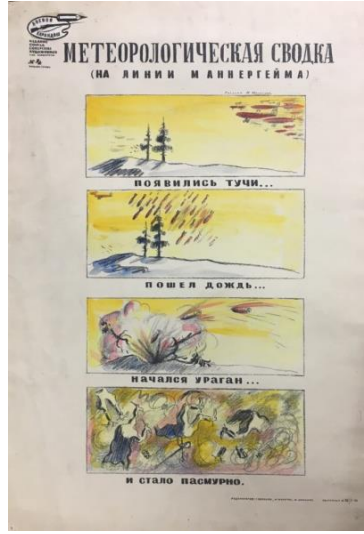
- İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin Finlandiya konulu propaganda posterlerinde Finlandiya karşıtı hangi söylemlere yer verilmiştir?

4. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın analiz ve bulgular kısmında İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin Finlandiya konulu propaganda posterleri gösterebilim yöntemi kullanılarak incelenmiş ve Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya yönelik propagandasına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır.

4. 1. Finlandiya'nın Birinci Posterleri

Çalışmada incelenen 1940 tarihli Finlandiya'nın birinci posterini, Muratov Nikolay Evgenievich tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *Метеорологическая сводка на линии Маннергейма* (Mannerheim savunma hattındaki hava durumu raporu) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 1. Finlandiya'nın Birinci Posterini (Kaynak: Redavantgarde, 1940)

Sözdizimselde poster, alt alta dört görselden oluşmaktadır. Birinci görselde karlı bir alanda iki ağaç ve uçmakta olan uçaklar resmedilmiştir. Görselin altında *Появились тучи...* (Bulutlar vardı...) yazısı bulunmaktadır. İkinci görselde ağaçlara doğru düşen bombalar resmedilmiştir. Görselin altında *пошел дождь...* (Yağmur geliyor...) yazısı bulunmaktadır. Üçüncü görselde ağaçlarda bombaların patladığı resmedilmektedir. Görselin altında ise *начался ураган...* (Kasırga başladı...) yazısı bulunmaktadır. Dördüncü görselde havaya uçan insanlar resmedilmektedir. Görselin altında ise *и стало пасмурно.* (ve hava bulutlu oldu.) yazısı bulunmaktadır. Anlambilimselde posterde Sovyetler Birliği tarafından Finlandiya askerlerinin bombalandığı ve Fin ordusunun bu bombardıman sonucunda kayba uğradığı anlatılmaktadır. Edimbilimselde posterde karlar içerisinde gizlenen Fin askerlerinin Sovyetler Birliği'ni ağır kayıplara uğratmasına karşılık Sovyetler Birliği'nin bombardımanlarla birlikte Fin ordusuna da kayıp verdirdiği anlatılmaktadır. Bu şekilde poster üzerinden Sovyetler Birliği kamuoyunda Sovyetler Birliği'nin imajının olumlu yönde şekillenmesine çalışılmaktadır.

4. 2. Finlandiya'nın İkinci Posterini

Çalışmada ele alınan 1944 tarihli Finlandiya'nın ikinci posterini, Selivanov Vasili Nikolayeviç tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *Смерть немецко-финским захватчикам!* (Alman-Fin işgalcilerine ölüm!) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 2. Finlandiya'nın İkinci Posteri (Kaynak: Redavantgarde, 1944a)

Sözdizimselde poster iki görselden meydana gelmektedir. Birinci görselde Nazi Almanya'sı lideri Adolf Hitler, tepelik bir alanda bir eliyle elinde bıçak olan bir Fin askerini tutmakta, diğer eliyle de üstünde *Финляндия до Урала и Ленинград* (Finlandiya Urallara ve Leningrad'a) yazılı bir kâğıdı olta benzeri bir çubukla tutmaktadır. Görselin altında - *Возьму Урал! - бандит орал, В приманку Гитлера поверя.* (- Uralları alacağım! - Haydut, Hitler'in yemine inanarak bağırды.) yazısı bulunmaktadır. İkinci görselde Sovyetler Birliği'nin tanklarının Hitler'e ve Fin askerine bomba attığı resmedilmektedir. Posterde Hitler kaçmaya çalışırken, Fin askeri havaya uçmaktadır. Görselin altında *Раздалось русское "ура!" И от бандитов - пух и перья!* (Bir Rus "Yaşasın!" Ve haydutlardan - tüyler ve tüyler!) yazısı bulunmaktadır. Anlambilimselde posterde Finlerin, Nazilerin iş birliğiyle Sovyetler Birliği'ne saldırdığı anlatılmaktadır. Edimbilimselde posterde Nazilerin desteğindeki Finlerin savaşta başarısız olduğu (ya da olacağı) anlatılarak Sovyet kamuoyunda Sovyetler Birliği'nin savaşı kazanacağına yönelik düşüncenin güçlendirilmesine çalışılmaktadır.

4. 3. Finlandiya'nın Üçüncü Posteri

Çalışmada incelenen 1944 tarihli Finlandiya'nın ikinci posteri, Çeremnih Mihail Mihayloviç tarafından hazırlanmıştır.

Görsel 3. Finlandiya'nın Üçüncü Posteri (Kaynak: Redavantgarde, 1944b)

Sözdizimselde poster iki görselden oluşmaktadır. Birinci görselde siyahlar içerisinde Hitler, bir elinde *Финляндия до Урала* (Finlandiya Urallara) şeklinde yazı taşıyan bir Fin askerini tutmaktadır. Görselin altında *Результат немецко-фашистских сговоров*. (Nazi-Alman komplolarının sonucu.) yazısı bulunmaktadır. İkinci görselde de kırmızı renkteki süngüler, Fin askerine yönelmekte, Hitler ise tedirgin şekilde resmedilmektedir. Görselin altında ise *слово имеет маршал говоров* (Mareşal Govorov söz sahibi) yazısı bulunmaktadır. Anlambilimselde posterde Finlerin, Nazilerin desteğinde Sovyetler Birliği'ne saldırdığı anlatılmaktadır. Buna karşılık kırmızı süngülerin Fin askerine yönelmesiyle Sovyetler Birliği'nin Fin ordusuna üstün geldiği (ya da geleceği) mesajı verilmektedir. Edimbilimselde posterde Sovyetler Birliği'nin Fin ordusuna üstün geldiği (ya da geleceği) mesajı verilmesiyle Sovyet kamuoyunda Sovyetler Birliği ordusuna yönelik olumlu bir imaj oluşturulmaktadır.

4. 4. Finlandiya'nın Dördüncü Posteri

Çalışmada ele alınan 1944 tarihli Finlandiya'nın dördüncü posteri, Gordon Mihail Abramoviç tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *Вперед, на окончательный разгром немецко-финских захватчиков!* (Alman-Fin işgalcilerinin nihai yenilgisine doğru ilerleyin!) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 4. Finlandiya'nın Dördüncü Posteri (Kaynak: Redavantgarde, 1944c)

Sözdizimselde posterde Sovyetler Birliği tankının ve askerlerinin bir yöne doğru ilerlediği resmedilmektedir. Posterin üstünde ise üzerinde *Ленинградские Дивизии Выборгские* (Leningrad Bölümleri Vyborg) yazılı kırmızı bayraklar vardır. Anlambilimselde posterde Sovyetler Birliği ordusunun hem Nazi Almanya'sına hem de Finlandiya'ya karşı saldırıya geçtiği anlatılmaktadır. Edimbilimselde posterde Finlandiya, Nazi Almanya'sı gibi düşman olarak sunulmakta bu şekilde Sovyet kamuoyunda Nazi Almanya'sı gibi Finlandiya'ya yönelik de olumsuz bir algı inşa edilmektedir.

4. 5. Finlandiya'nın Beşinci Posteri

Çalışmada incelenen 1944 tarihli Finlandiya'nın beşinci posteri, Galba (Halberstadt) Vladimir Aleksandroviç ve Gorbunov (Esin) Petr Afanasyevich tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde "*Белофинский певец*" ("Beyaz Finli şarkıcı") ve *Фашистский бандит из Хельсинки, Поклонник берлинский нот, Миротлюбивые песенки, Чтоб всех обмануть, - поет... Но пусть не хитрит убийца, Прикинувшись голубком: Ему не дадим укрыться - С врагом разговор - штыком...* (Helsinki'li faşist bir haydut, Berlin müziği hayranı, barışsever şarkılar, herkesi kandırmak için şarkı söylüyor... Ama katilin kurnaz olmasına izin vermeyin. Güvercin taklidi yaparak: Saklanmasına izin vermeyeceğiz -Düşmanla konuşmak süngü gibidir...) yazıları bulunmaktadır.

Görsel 5. Finlandiya'nın Beşinci Posteri (Kaynak: Redavantgarde, 1944d)

Sözdizimselde posterde kanatları olan bir Fin askerinin top (silah) şeklindeki bir piyanoyu çaldığı resmedilmektedir. Anlambilimselde posterde Fin askerinin kanatlı olması ve top (silah) şeklindeki bir piyanoyu çalması arasında tezatlık meydana getirilerek Fin ordusunun masum görünmesine karşılık aslında tehlikeli olduğu mesajı verilmektedir. Edimbilimselde posterdeki yazılardan Finlandiya'nın Nazi Almanya'sı ile işbirliğine değinilerek Sovyet kamuoyunda Nazi Almanya'sı gibi Finlandiya'ya yönelik de olumsuz algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

5. SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin Finlandiya konulu propaganda posterlerinde genel olarak Fin askerlerinin gösterge olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Propaganda posterlerinde Sovyetler Birliği'ni temsilen ise asker, tank, uçak, bomba ve süngü göstergeleri kullanılmıştır. Ayrıca propaganda posterlerinde Nazi Almanya'sı metonimi olarak da Hitler'e yer verilmiştir. Propaganda posterlerinde İkinci Dünya Savaşı'nda Finlandiya'nın Nazi Almanya'sı ile işbirliği yaptığı vurgulanarak Sovyetler Birliği kamuoyunda Finlandiya'ya yönelik olumsuz bir imajın oluşturulmasına çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet

propagandası, Nazi Almanya'sını yoğun bir şekilde hedef alarak Sovyet kamuoyunda itibarsızlaştırmıştır. Bu açıdan propaganda posterlerinde Finlandiya ile Nazi Almanya'sının birlikte resmedilmesiyle Nazi Almanya'sına yönelik olumsuz imajın Finlandiya'ya da yöneltilmesine çabaladığı ileri sürülebilmektedir. Diğer yandan propaganda posterlerinde Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya karşı üstün geldiğine yönelik mesaj verilerek Sovyet kamuoyunda savaşın kazanılacağına yönelik düşüncenin güçlendirilmesine çalışıldığı söylenebilmektedir. Propaganda posterlerinde Finlandiya'ya yönelik olumsuz imaj üzerinden Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya yönelik mücadelesinin meşrulaştırılmasına da çabaladığı belirtilebilmektedir. Sonuç olarak çalışmada propaganda posterlerinde Finlandiya'ya yönelik hem olumsuz bir algının inşa edilmeye hem de doğrudan Finlandiya'nın hedef haline getirilmeye çalışıldığı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Bayer, J. A. (1981). British Policy Towards the Russo-Finnish Winter War 1939-40. *Canadian Journal of History*, 16(1), 27-66.

Beck, P. J. (1981). The Winter War in the International Context: Britain and the League of Nations' role in the Russo-Finnish dispute, 1939–1940. *Journal of Baltic Studies*, 12(1), 58-73.

Hovi, K. (2013). Finland's rapprochement to National-Socialist Germany as reaction against Winter War. *Revista Română de Studii Baltice și Nordice*, 5(1), 57-67.

Kelly, B. (2009). Drifting Towards War: The British Chiefs of Staff, the USSR and the Winter War, November 1939–March 1940. *Contemporary British History*, 23(3), 267-291.

Laasi, E. (1993). Finland's winter war and Estonian neutrality. *Journal of Baltic Studies*, 24(3), 269-282.

Redavantgarde (1940). *Finlandiya'nın Birinci Posteri*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/1054-weather-report-at-the-mannerheim-defence-line-.html>, Erişim Tarihi: 11.12.2024.

Redavantgarde (1944a). *Finlandiya'nın İkinci Posteri*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/695-death-to-the-german-finnish-aggressors-.html>, Erişim Tarihi: 11.12.2024.

Redavantgarde (1944b). *Finlandiya'nın Üçüncü Posteri*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/1372-the-result-of-german-fascist-conspiracy-.html>, Erişim Tarihi: 11.12.2024.

Redavantgarde (1944c). *Finlandiya'nın Dördüncü Posteri*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/599-forward-to-the-final-rout-of-the-german-finnish-invaders-.html>, Erişim Tarihi: 11.12.2024.

Redavantgarde (1944d). *Finlandiya'nın Beşinci Posteri*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/572--white-finnish-singer-.html>, Erişim Tarihi: 11.12.2024.

Redavantgarde (2024). *Finlandiya Konulu Sovyetler Birliği Propaganda Posterleri*, <https://redavantgarde.com/en/collection/show-collection/search?word=finnish>, Erişim Tarihi: 11.12.2024.

Reese, R. R. (2008). Lessons of the Winter War: a study in the military effectiveness of the Red Army, 1939–1940. *The Journal of Military History*, 72(3), 825-852.

Rentola, K. (1998). The Finnish Communists and the Winter War. *Journal of Contemporary History*, 33(4), 591-607.

Toivonen, T. (1998). War and Equality: The Social Background of the Victims of the Finnish Winter War. *Journal of Peace Research*, 35(4), 471-482.

“KORKUNÇ, KORKUNÇ, KORKUNÇ KOŞULLAR” SOYKIRIM SIRASINDA GAZZE’DEKİ ÖĞRENCİMLE DİJİTAL PAYLAŞIMLAR

Doç. Dr. Hacer AKER

Selçuk Üniversitesi,

haceraker@selcuk.edu.tr- Orcid ID: 0000-0002-0116-6462

ÖZET

Bu bildiri, Gazze’de yaşayan yüksek lisans öğrencim (K1) ile Ekim 2023’ten Kasım 2024’e kadar yaptığımız WhatsApp mesajlarının ve telefon görüşmelerinin transkripsiyonunun bir tanıklığıdır. Tanıklık, K1 ve ailesinin Gazze’deki bölgeleri defalarca tahliye ederken katlandıkları zorlukları, yiyecek, ateş, odun ve ilaç için çaresizce yaptıkları aramaları anlatıyor. Ancak bu tanıklık aynı zamanda, ezici ölüm ve acı karşısında bile insanın uyum sağlama ve umut etme kapasitesinin bir kanıtıdır.

Anahtar Kelimeler: Gazze, soykırım, yer değiştirme, Filistin, Rafah.

GİRİŞ

Bu bildiri, Ekim 2023 ile Kasım 2024 arasında, Gazze’deki öğrencimle gerçekleştirdiğim WhatsApp mesajlaşmaları ve telefon görüşmelerinin dijital tanıklığı yer almaktadır. İsrail’in Gazze’ye uyguladığı ölümcül kuşatma sırasında, WhatsApp yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda sevdiğimle aramdaki kırılğan bir yaşam hattıydı. O küçük ekranın titrek ışığında, yıkımın gölgesinde süren yaşamın nefes kesici hikayeleri belirdi: Sıcaklığın bir lüks, yemek bulmanın bir mucize, telefon şarj etmenin ise günlük bir mücadele olduğu bir gerçeklik. Bu mesajlar, hayal gücünün bile kavrayamayacağı kadar acımasız sahneleri belleğime kazıdı. Gazze’de hayatın temel gereksinimleri, ulaşılmaz rüyalara dönüştü. Çocuk bezleri ve kadın hijyen ürünleri karaborsada astronomik fiyatlara satılıyor; yemeklik yağın galonu 300 dolara ulaşmış; tuz, meyve ve sebze gibi basit ihtiyaçlar ise tarihe karışmıştı. Yoksulluk ve yoksunluk, sadece fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal bir sınav haline gelmişti.

Bu mesajları yazan kişi, öğrencim, ailesiyle birlikte 7 Ekim’den sonra bir hayatta kalma maratonuna başlamıştı. İsrail güçlerinin acımasız bombalamalarıyla el-Rimal mahallesindeki evlerini terk etmek zorunda kaldılar. Her tahliyede, her geri dönüşte, gökyüzü yeniden cehenneme dönüyor; umut, bir sonraki bombanın sesiyle bir kez daha yıkılıyordu. Ocak ayında, sonunda Refah’a kaçabildiler, ama bu kaçış bile onları kurtaramadı. Bir çadırda yaşamaya

mahkum edildiler; evlerinin yerini alan o soğuk branda, yerlerinden edilen binlerce insanın hikayesini sessizce barındırıyordu.

Bu dijital tanıklıklar, yalnızca bir hayatta kalma hikayesi değil, aynı zamanda Gazze’de günlük yaşamın dayanılmaz yüküne ışık tutuyor. Yemek için saatlerce kuyrukta beklemek, banyoyu kullanmanın bile bir mücadeleye dönüşmesi, çocukların üzerlerine yapışan nemli kıyafetler... Bu sahneler, insanoğlunun direniş gücünün sınındığı bir savaşı gözler önüne seriyor. Ve arka planda, durmaksızın vızıldayan insansız hava araçları ile sürekli bombardıman, ölümün varlığını asla unutturmuyordu.

Aralık 2023’te, Filistinlilerin maruz kaldığı zorunlu göçler, sosyal dokunun tamamen çözülmesine neden oldu. Yerinden edilen binlerce insanın hikayesi, şiddetin her geçen gün daha da büyüdüğünü haykırıyordu. Sokaklarda, çocukların hayatta kalma çabalarına tanıklık etmek mümkün; gözlerindeki çaresizlik, bombaların yerle bir ettiği evlerden daha yıkıcıydı. Buna rağmen, bu karanlığın içinde, direnişin küçük ama değerli ışıkları yanıyor. Yıldızlara bakmak, şarkılar söylemek ya da basit bir kahkaha paylaşmak, insanlığın en zor anlarda bile hayata tutunduğunu gösteriyordu.

Şubat 2024’e girerken, Gazze’deki durum daha da kötüleşti. Tıbbi yardımın tamamen yok olduğu, bir ateşi yakmanın bile büyük bir başarı sayıldığı koşullarda, insanlar yaşamaya devam etmeye çalışıyordu. Ancak bu mücadele, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ruhsal bir dayanıklılığın da hikayesiydi.

Bu bildiride yer alan tanıklıklar, Gazze’deki soykırımın bireyler ve topluluklar üzerindeki yıkıcı etkilerine bir pencere açıyor. Dijital uçurumlar üzerinden taşınan bu hikayeler, insanoğlunun direniş kapasitesinin, umudun ve dayanışmanın somut birer kanıtı olarak karşımıza çıkıyor. Bu metin, zulme rağmen bir arada durma çabamızın; yıkımın ortasında bile insanlığımızı kaybetmeme kararlılığımızın bir belgesidir.

Öğrencimin 7 Aralık 2023 tarihinde telefonla aktardıklarının deşifresi

“Burada her şey daha da kötüye gidiyor. Hayatta kalmak imkânsız hale geldi. Bir litre benzin 300 dolara kadar çıktı. Ne tuz ne meyve ne sebze var. Su zaten haftalardır yok. Odun bulabilmek için günde 20 dolar ödüyoruz, sadece bir öğün yemek pişirebilmek için. Hava çok soğuk, herkes üşüyor. Telefon şarjı için saatlerce bekliyoruz. Annem sürekli eski evimizi özlediğini söylüyor, babamın hastalığı daha da ilerliyor ama ne doktor var ne ilaç. Bugün ekmek almaya çalıştılar, dört saat boyunca kuyrukta beklediler. Bombardıman sesleri Han Yunus’tan buraya kadar geliyor, duvarlar titriyor. Çocuklar hala ıslak kıyafetlerle dolaşüyor, kuru bir şey bulmak neredeyse mucize.”

Öğrencimden 7 Aralık 2023 tarihinde gelen bir mesaj

“Bombardımanlar yeniden başladı ve aklımda sürekli bir sonraki zorunlu göç var. Kuzeyden sürülüp çıkarıldığımız günleri unutmuyorum; şimdi burada aynı şeyleri yaşıyoruz. Gazze Şehri’nden ayrılırken yaşadığımız kaos ve korku hala gözümün önünde. O anların tekrar yaşanmasına izin veremem ama burada her şey kontrolden çıkıyor. En çok canımı yakan şey, henüz sekiz yaşındaki kardeşimin kendi acil durum çantasını hazırlamak istemesi oldu. Onun bu kadar küçük yaşta olan biteni anlaması hem yüreğimi burkuyor hem de bir şekilde gurur veriyor.

Yiyecekler azalıyor. Abim saatlerce benzin kuyruğunda bekledi, ama eli boş döndü. Annem ve babamın bakıma muhtaç halleri beni endişelendiriyor; abim dışarıda bir şeyler bulmaya çalışırken, ben onların yanında kalıyorum. İnsanlar arasında su için çıkan kavgaları duydum. Sosyal bağlarımız tamamen koptu, herkes kendi hayatta kalma mücadelesine odaklandı. Yardım çok az, eşitsizlik her şeyin ötesinde bir kaosa dönüştü.

Bu bombardımanlar arasında tek rahatladığım an sizinle konuştuğum zamanlar. Sizin mesajlarınız ve sesiniz, bana bir an olsun kendimi unutturuyor. Böyle bir savaşın ortasında kalacağımı asla hayal etmezdim. Her geçen gün sesler daha yakından geliyor, etraf daha gerginleşiyor. Daha da kötü olabilir mi? Bilmiyorum. Ama korkuyorum.”

Öğrencimden 23 Ocak 2024’te, bir elektrik kesintisi döneminin ardından gelen mesajlar.

“Her şey tükenmiş durumda. Artık hiçbir şeyin önemi yok. Savaş bir an durduğunda bile, hayatın kendisi anlamsızlaşıyor. 1.8 milyon insanın, zaten aşırı kalabalık olan güneyde sıkışıp kaldığı bir yerde yaşamak dayanılacak gibi değil. Beynimiz artık her şeyin üstesinden gelemiyor, ölümler, patlamalar, kesik kesik sesler... İnsanlar birbirlerine tahammül edemez oldu. Kuzeydeki korkunç olayları duyuyoruz; kadınlar ve çocuklar gözaltına alınıyor, insanlar diri diri gömülüyor. Burada yürüyen ölümler gibiyiz, hayat bizden çok uzak. Yardım çok az, ama bulduğumuzda bile fahiş fiyatlarla almak zorundayız.

Günler geçtikçe yiyecek ve su için kavgalar arttı. Suç oranı tavan yapmış, polis yok, güvenlik yok. Savaş zamanlarında bir şekilde düzen sağlanır, ama şimdi sadece kaos var. Sanki kendimizi hiç katılmadığımız bir oyunun içinde bulduk ve nasıl oynayacağımızı bilmiyoruz. Eğer Refah sınırı açılrsa, herkes kaçıp gidecek ama mümkün değil. Kelimeler, içinde bulunduğumuz durumu açıklamak için yetersiz kaldı. Tek eğlencemiz, yıldızlara bakmak ve yardım kuyruklarında beklemek oldu.

Sürekli bir drone sesi var; çok gürültülü, neredeyse her an uykumuzu ve sohbetimizi kesiyor. Kemiklerimi kemiriyor gibi hissediyorum. Ama buna rağmen başa çıkmanın yollarını buluyoruz. Şarkı söyleyerek, birbirimizi güldürerek biraz olsun nefes almaya çalışıyoruz. Durum gerçekten korkunç, ama insanlar evlerine dönebilirse, hastaneler ve okullar yeniden açılabilir. Evimize dönmek için bir umut var ama iyileşmek çok uzun bir süreç olacak.

Şu anda hiçbir şeyimiz yok. Elektrik yok, su yok, yiyecek yok. Temel ihtiyaçlar bile su yokluğunda neredeyse imkânsız hale geliyor. Ateş yakacak odun bulmak ve kırmak bir mücadele haline geldi, o kadar yoruluyoruz ki. Ateşimi ve gribimi iyileştirmek için sarımsak kullanıyorum çünkü başka hiçbir ilaç bulamıyorum. Ama hala umudumu kaybetmedim. Her şey çok zor, ama hayatta kalmak için direniyoruz. Yerinden edilmek, en acı veren şey. Burada güneyde, insanların çok fazla olduğu yerlerde zorlanıyoruz. Kuzeydeki altyapılar ve iş yerleri bizim için daha uygun olabilirdi ama şu anda oralar tamamen tahrip olmuş durumda.”

İsrail'in Gazze'nin orta bölgelerini işgale devam etmesi üzerine 7 Şubat 2024 tarihinde öğrencimden gelen bir mesaj

“Bugün, İsrail ordusunun bize ulaşmasıyla, sığınmak için bir ilkokula gitmek zorunda kaldık. Arabası olan birine ulaşmak için uğraşıyoruz ama telefonlar neredeyse tamamen çalışmıyor. Eğer eşek arabasıyla hareket etme şansımız olursa, hiç düşünmeden yola çıkarız. Şu anda tek önemli şey dışarı çıkabilmek. Bütün günümüzü okulun avlusunda geçiriyoruz. Hareket etmenin bir yolu yok. Hava çok tehlikeli, güvenli değil. Şu anda biz, çocuklar ve ebeveynler, merdivenlerde oturup sabahı bekliyoruz.

Öğrencimden 6 Mart 2024 tarihinde gelen bir mesaj

“Çevremizdeki her şey gittikçe daha fazla tahrip oluyor. Korku, her anımızda. Her gün bir sonraki bombanın nereden geleceğini, en yakınlarımı kaybetmekten ne kadar uzak olduğumuzu düşünüyoruz. Bugün de bir arkadaşımı kaybettik. Onunla son konuşmamızda, ‘Birlikte hayatta kalacağız’ demiştik. Şimdi onun olmaması, her şeyin ne kadar kırılğan olduğunu bir kez daha hatırlatıyor. Yardım alamıyoruz. Çoğu zaman sadece nefes almakla yetiniyoruz. Dışarıda sürekli patlamalar ve sirenler duyuluyor, her an başka bir felaketin eşiğindeyiz. Bir şekilde size yazabilmek, burada da birileri olduğunu bilmek biraz olsun rahatlatıyor. Her şeyin bittiğini düşünmüyorum; hala bir umut var, her ne kadar bu umut giderek daha da zorlaşsa da. Her geçen gün biraz daha kırılıyoruz, ama hayatta kalabilmek için direniyoruz. Dua edin, lütfen.”

Öğrencimden 9 Nisan 2024 tarihinde gelen bir mesaj

“Bugün, yaşadığımız her şeyin ne kadar uzak bir hatıra olduğunu hissettim. Hatırlıyorum, bir zamanlar gülp eğlendiğimiz, küçük şeylere takılmadığımız günleri. Şimdi, sadece hayatta

kalmaya odaklanıyoruz. Bugün, su bulmak için bir grup insanla birlikte birkaç saatlik bir yolculuğa çıktım. Birkaç damla suya sahip olabilmek için nelerden vazgeçmemiz gerektiğini anlatamam. Ancak bu kadar basit bir şeyin bile ne kadar değerli olduğunu gördükçe, tüm dünyayı ve değerleri sorguluyorum. Bazı günler, burada yaşamak bir hayalet gibi hissediyorum. Bir arada olmak, bir umutla beklemek, ama bilmek ki her an her şey değişebilir. Bizim için en zor olan şey, sevdiklerimizi kaybetme korkusu. Bugün, sevdiğimiz birinin daha kaybolduğuna dair haber aldık, ama kimse nasıl olduğunu, nerede olduğunu bilmiyor. Zihnimizi buna hazırlamak bile imkânsız. Ama hala bir şekilde ayakta duruyoruz. Belki de umutsuz bir umutla..”

Öğrencimden 17 Mayıs 2024 tarihinde gelen bir mesaj

“Geçen birkaç hafta içinde, kaybettiklerimizin sayısı o kadar arttı ki, artık adını hatırlayamadığımız insanlar var. Birçok insan bir yerlerde kaybolmuş durumda ve biz hala hiçbir haber alamadık. Her an bir kaybı daha kabullenmeye çalışıyoruz, ama bu hiç kolay değil. Birinin kaybolduğunu duyduğumuzda, sadece susuyoruz. Çaresizlik, konuşmaya engel oluyor. Bugün, biraz ekmek alabilmek için saatlerce kuyruğa girdik. Sadece ekmek! Ama en kötüsü, artık insanların birbirine güvenmemeye başlaması. Herkes sadece kendi hayatta kalmaya odaklanmış durumda. Birbirimize yardım etmek, sadece uzak bir düşünce gibi kalıyor. Kimse bir şeyin normal olduğunu söyleyemez, çünkü burada hiçbir şey normal değil.

Yine de bir şekilde hayatta kalıyoruz. Gerçekten bilemiyorum nasıl. Ama her sabah, bir umutla uyanıyoruz. Bazen bir an, her şeyin normal olduğunu, eski hayatımıza döneceğimizi hayal ediyorum. Ama sonra, bu hayallerin ne kadar uzak olduğunu fark ediyorum. Durum her geçen gün daha da karmaşıklaşıyor, ama hala birlikte olmak ve birbirimize sahip olmak, küçük bir umut gibi kalıyor. Bu savaş bitse bile, iyileşme süreci yıllar alacak.”

Öğrencimden 6 Haziran 2024 tarihinde gelen bir mesaj

İsrail ordusu teyzemin evine vardığında, kadınları ayırıp erkekleri tutukladılar. Ne dışarı çıkabildiler ne de onları uyaran oldu. Tanrı onları korusun. Amcam ve oğullarıyla kalan tüm gençleri aldılar. Tanrı onların da yardımcısı olsun. Kuzenim bizimle ama kızları annelerinin yanında, evde tutuklu kadınların olduğu yerde. Onlara ulaşmaya çalışıyor ama haber alamadık.”

Öğrencimden 29 Temmuz 2024 tarihinde gelen bir mesaj

“Bugün başka bir gündü; belki de önceki günlerden çok farklı değil, ama hissettiğimiz şeyler farklı. Artık zamanı anlamak zor. Geceler daha uzun, günler daha kısa. Her şey, sadece bir bekleyiş gibi. Her sabah uyanıp, ‘bugün ne olacak?’ sorusuna yanıt arıyoruz, ama cevap hep aynı: Hiçbir şey. Bazen, nehirde sürüklenen bir taş gibi hissediyorum.”

Öğrencimden 14 Ağustos 2024 tarihinde gelen bir mesaj

“Bugün, çocukların bir oyun oynadığını gördüm. Birkaç dakikalığına olsa da içim rahatladı. Burada, bu kadar acının ortasında, bir çocuğun gülmesi bir mucize gibi geliyor. Ama hemen ardından, aklıma gelen başka bir şey tüm huzuru aldım. Evet, savaşın getirdiği yıkım her şeyin üstünde, ama bir şekilde insanlar hâlâ birbirlerine tutunuyor. Bugün, zor da olsa, birinin hayatını kurtarmaya çalıştık. Bir grup komşu birlikte hareket etti ve yaralı birini taşıyıp, sığınacak bir yer bulabildik. Kendi canını tehlikeye atıp birini kurtarmaya çalışanlar var. İnsanlığımızı kaybetmemek için birbirimize tutunuyoruz.”

Öğrencimden 20 Eylül 2024 tarihinde gelen bir mesaj

Amcamız, evi bombalandığı için Gazze'deki evimizde kalacak. Kuzenlerimiz şu anda gözaltında tutuluyor ve tıpkı sosyal medyada gördüğümüz videolarda olduğu gibi tacize uğruyor ve kıyafetleri çıkarılıyor. Burada ... sadece korkunç, korkunç, korkunç koşullar. Akıl sağlığı en kötü durumda. Telefonda bile söyleyecek pek bir şey yok. Sorun tıbbi bakım. Hepsi çok kötü durumda. Çok acımasız bir durum. Cehennem her neyse, bu daha kötü. Onları çıkarmak için çaresiziz. Ama bu o kadar kolay değil.

Öğrencimden 2 Ekim 2024 tarihinde gelen bir mesaj

“Bugün, çok yakın bir arkadaşımın ölümünü öğrendik. O kadar gençti ki, buna inanmak istemiyorum. Onun gidişi, burada kaybolan bir hayat daha demek. Ama her şeyin bu kadar hızlı tükenmesi, insana sadece bir şey öğretir: Hayatta kalmak. Ve belki de bu savaşın en acımasız tarafı, hayatta kalmanın bile bir anlamı olmayacak gibi hissetmek.”

Öğrencimden 23 Kasım 2024 tarihinde gelen bir mesaj

“Çevremdeki insanlar yavaşça tükeniyor. Yavaş ama emin adımlarla. Fiziksel acı kadar, ruhsal acı da dayanılmaz bir noktaya geliyor. Bugün, en yakın arkadaşımın gözlerinde umutsuzluğu gördüm. Yalnızca sessizce birbirimize bakabiliyoruz. Herkesin bir yükü var, ama kimse bunu birbirine söyleyemez oldu. Herkesin karnı aç, ama daha çok kırılan kalpleri var. Savaş durduğunda bile, geriye ne kalacak? Bunu düşünüyorum, ama cevaplar o kadar uzak ki. İnsanlar bu kadar büyük acılara nasıl dayanacak? Belki de bu savaş, sadece bedenleri değil, ruhları da öldüren bir süreçtir.”

JOURNALISM AT GROUND ZERO: HOW THE TURKISH MEDIA COVER THE ISRAELI-PALESTINIAN WAR?

Assoc. Prof. Dr Hacer AKER

Selcuk University,

haceraker@selcuk.edu.tr- Orcid ID: 0000-0002-0116-6462

ABSTRACT

The war between Israel and Palestine, which started on 7 October 2023, caused the deaths of hundreds of thousands of civilians, including children, women and press members. Turkish journalists who went to the region to report the events from the first moment of the war were able to produce and transmit news within the borders drawn by Israel. In the face of this situation, which reduces the effectiveness of journalists in the war zone, the approach of the Turkish media to the Israeli-Palestinian War and their news reporting practices in the field constitute the subject of this study. Within the scope of the study, interviews were conducted with the reporters and cameramen, who have been working in the war zone since the first week of the conflicts, in the region where they were working and their reporting experiences were tried to be revealed. Within the scope of the study, it was determined that journalists experienced physical, technical and psychological difficulties during the war, and among these difficulties, ensuring life safety was considered as the biggest difficulty. It has been concluded that Turkish journalists working within the borders drawn by Israel are approached with the prejudice of being a party to the war in the region where they work and an ‘interventionist’ approach is adopted in this direction.

Keywords: Israel-Palestine war, Turkish media, field reporting, journalism, physical and psychological difficulties.

Introduction

Şen and Taş (2021), in a study on the news discourse on the 2020 conflicts between Azerbaijan and Armenia, examined the news in *Hürriyet* and *Sabah* newspapers on the centre-right and *Cumhuriyet* and *Sözcü* newspapers on the centre-left. Their analyses revealed a unified discourse focusing on national interests and unity, drawing heavily on politicians’ statements

(Şen & Taş, 2021, pp. 26-50). Similarly, Zararsız and Seyhan (2021) analysed the coverage of the same conflict in *Cumhuriyet*, *Türkgün* and *Sabah* newspapers. The authors found that while the newspapers displayed a unified ethnic discourse, they diverged along ideological, religious and cultural lines (Zararsız & Seyhan, 2021, pp. 269-281). International perspectives on the Azerbaijan-Armenia conflict have also been analysed in a number of studies. Günay (2022) analysed the online editions of *Le Monde*, a liberal left-wing French newspaper, and *Le Figaro*, a conservative right-wing publication, between 5-19 October 2020, and found that these newspapers included decontextualised and fictionalised news in favour of Armenia, omitting critical details such as Armenia's initiation of the conflict and Azerbaijan's bombings (2022, pp. 60-61).

Önk (2011) compared NTV's coverage of the 2003 Iraq War and the 2011 Syrian War and emphasised that NTV's coverage was in line with Turkey's official discourse. The study drew attention to the changes in NTV's studio décor, credits, presenters, texts and graphics over a period of eight years (Önk, 2011, pp. 4004-4005). Yıldız analysed the Russian-Ukrainian War through an interview with *Reuters* photojournalist Ümit Bektaş, who emphasised the unprecedented digital and visual nature of modern warfare (2022, pp. 281-283). Pavlik (2022) emphasises the importance of independent journalism for understanding the Russian-Ukrainian War, noting that while the Russian media has become a tool of the government, Ukrainian journalists face significant risks in reporting uncensored news amid disinformation campaigns. Pavlik argued that digital narrative tools should be utilised in war reporting (2022, pp. 1-12). Demirel and Arık (2022) argued that traditional media often legitimise war in line with government discourse, while new media tend to focus on peace journalism; in their content analysis of journalist Cüneyt Özdemir's YouTube programmes, they concluded that Özdemir's approach is compatible with the principles of peace journalism (Demirel & Arık, 2022, p. 298). Eşidir (2022), in his study analysing Turkish print media's coverage of the Russia-Ukraine War, found that *Birgün* and *Yeni Akit* reflected Turkey's stance on the war differently, consistent with their editorial policies (2022, pp. 66-72). Similarly, Çambay and Uçurum (2022) found ethical violations in the news reports of *Yeni Akit* and *Sözcü*, and stated that inappropriate content increased with the desire for more viewership and moved away from peace journalism (2022, pp. 1279-1294).

Geyik (2021) emphasised that the dependence of war journalists on military and government officials during the 2nd Karabakh War jeopardised their effectiveness and suggested alternative

practices to increase the safety of journalists and the accuracy of field reporting (2021, pp. 53-69). While Çetinkuş underlined the need for Turkish journalists to receive war reporting training in order to increase their global competitiveness (2017, p. 347), Kaya (2021) examined the ideological biases in the coverage of Israel's 2021 attacks on Palestine by *Al Jazeera*, *TRT World*, *Sputnik News Agency*, *Al Arabiya* and *Haaretz* and noted that media organisations construct news in accordance with their ideological perspectives (2021, p. 190). Yazıcı and Apak analysed the Russia-Ukraine War through Sputnik Turkey's Twitter posts and concluded that the agency portrayed Russia's initiation of the war as a necessity (2022, pp. 1055-1068). Tokgöz and İmik Tanyıldızı applied agenda-setting and framing theories to *TASS* and *Ukrinform*'s coverage of the war and found that both agencies' narratives were in line with their national policies (2023, pp. 61-89). Elbaz and Bar-Tal investigated self-censorship in the Israeli media during the Second Lebanon War and found that journalists generally adhered to the official government narrative (2019, pp. 1-11). Fidan and Lokmanoğlu analysed the digital embargo imposed by Western social media companies on Russia during the Russian-Ukrainian War and argued for increasing digital media literacy to combat disinformation (2023, pp. 28-37).

Geyik and Yavuz (2023) analysed the social media communication strategies of the Ukrainian and Russian embassies in Ankara and found that the Ukrainian Embassy had higher interaction and sharing volume (2023, p. 7). Demir and Karal Temüroğlu underlined the ethical concerns arising from the use of user-generated content in war reporting and emphasised the need for verification mechanisms (2023, pp. 1192-1207). Akyüz and Özkan analysed disinformation in the Russia-Ukraine War and found that most of the fake news targeting Russia was spread by ordinary social media users (2022, p. 66). Abbasbeyli and Ramazanov focused on the legal aspects of journalism in conflict zones and drew attention to the inadequacy of regulations to ensure the safety of journalists (2016, pp. 29-47). Işık criticised the outdated practices of war journalism and advocated for new models that reflect revolutionary changes in communication and war practices (2020, p. 50); Küçükalkan and Demirel emphasised the need for female reporters in war journalism and drew attention to the male-dominated nature of the field (2021, p. 26). Harris and Williams discussed occupational risks, gender dynamics and technological developments in war reporting and drew attention to the dominance of male journalists and the loss of female perspectives in war reporting (2018, pp. 1-180). Nohrstedt evaluated the changing nature of war reporting from the Balkan Wars to the Iraq War, emphasising the

increasing use of visual materials and the influence of military, political and economic forces on media discourse (2009, pp. 95-112).

During a disaster, war, crisis or any other event, while people flee from that area to ensure their safety, journalists are characterised as “those who run where everyone else runs”. Accordingly, the field of duty of war journalists is the war zones where everyone runs away to save their lives. According to Çubukçu, although journalists are not a direct party to the war, they live the war together with the parties to the war. In this respect, war correspondents witness history (Çubukçu, 2005, p. 23). NTV cameraman Cüneyt Ali Horozal, who recently worked in the Russian-Ukrainian War and then in the Israeli-Palestinian War, considers uncertainty as the biggest difficulty experienced in a war zone.

The biggest difficulty we experience on the battlefield is uncertainty. From the moment we set off until we arrive at the scene, there is always uncertainty. From how you will go, to what you will do if there is a problem with the technical devices there, whether the equipment we use for live broadcasting will work, and most importantly, how to ensure our safety, we set off with a lot of question marks. There is also the family factor; while I was preparing my suitcase before coming here, the children came to me and asked me one after the other, “Dad, when will you be back, where will you stay”. You may be able to pass the children off with a fun language, but you cannot answer your spouse’s questions at some point... Those of us who try to answer every question go to war zones without knowing the answers to our own questions. You somehow manage this state of uncertainty, but it is the thing that bothers me the most in times of war (Horozal, interview dated 26 October 2023).

TV 100 cameraman Yetkin Torlak, who believes that war reporting is inherently built on uncertainties, explains that they travelled to Israel without knowing whether they would be able to get on the plane while moving to the war zone.

We bought our flight tickets for Ankara - Istanbul, Istanbul - Tel Aviv. We completed our preparations in a short time and set off, but at the airport in Ankara, we were told that Istanbul-Tel Aviv flights could not be operated and therefore the passengers who would use these flights would not be allowed on the plane. After long efforts, we managed to board the plane from Ankara, but the main issue was our connecting flight...Therefore, we build our strategy on uncertainties even before we arrive in the war zone. Although it is an advantage to be the first to arrive in the war zone in terms of reporting, it is more advantageous to be the second to arrive. Because it is easier for you to get some information from your colleague who went before you. Apart from this, if I were to evaluate the difficulties in the region we are in now, I have served in wars with much more severe field conditions, but over the years, depending on technology, perhaps due to the effect of the transformation in broadcasting, since we are in the “hot zone”, we start broadcasting live broadcasts very early in the morning, almost before it gets light, and we continue these broadcasts until the very late hours of the night. In the psychology of war, we try to survive long working hours with a few hours of sleep (Torlak, interview dated 30 October 2023).

NTV correspondent Osman Terkan underlines that journalists fight a separate war in the middle of the war and emphasises the psychological as well as physical wear and tear in the war zone.

Every war has different dynamics. The difficulties you will experience are shaped according to the military, physical, geographical and social conditions of the war you follow. However, it is a fact that

the primary and greatest challenge for every journalist is to work face to face with death. Once you have overcome the fear of death, you begin to face other physical challenges. This can sometimes be the unfavourable weather conditions of the region you are working in, sometimes the negative attitude of the local people, soldiers or militias towards you. Sometimes the technical difficulties you experience in broadcasting can put you in difficulty, factors that prevent you from travelling, unsafe and unhealthy accommodation conditions, limited access to food or water in some cases can drag you towards a dead end. As a journalist in the midst of war, you also have to fight with difficulties that you expected or could not foresee. You are worn out psychologically as well as physically. Broadcasting live all day long, trying to protect yourself from the sounds of bombs or clashes while trying to protect yourself, telling what is happening in front of the camera for hours, following the latest developments in the hot zone and conveying information consumes all your energy, but you must always have energy to survive. It should not be forgotten that we are not the only ones working in the region who experience difficulties, our families we leave behind also experience the same fear and anxiety as us for weeks and sometimes months. For me, being separated from them is one of the biggest difficulties I have experienced. Because in addition to the longing you feel, you have to convince and manage them that you are safe and that you will not put yourself at risk. And of course you struggle to keep the promise you made to them; “I promise I will come back safely” (Terkan, interview dated 26 October 2023)

CNN Türk correspondent Enver Kaptanoğlu also mentions the physical and psychological challenges, but according to Kaptanoğlu, the biggest challenge is to ensure life safety.

War has physical and psychological effects, witnessing the loss of life in the war zone and witnessing the loss of civilian lives affects people psychologically. Physically, our priority is to ensure our safety. In my opinion, trying to ensure this is the biggest challenge in a war zone. We try to stay as far away as possible from the areas that will be in the middle of the conflict or that can be bombed. If our duty is to report what is happening in this region, we need to protect ourselves first (Kaptanoğlu, interview dated 23 October 2023).

Kahraman, a *CNN Türk* cameraman who travelled to the war zone ... twice with a one-month interval, worked in the region for a total of ... days. Kahraman, who listed the difficulties he experienced as technical, physical and psychological, evaluated the “interventionist” approach of Israeli security forces towards members of the press as the most important difficulty he experienced in protecting the safety of journalists, and stated that they carried the beating of Anadolu Agency photojournalist Mustafa Haruf by Israeli security forces on live broadcast.

While we were on live broadcast, they put our photojournalist friend on the ground and beat him in front of our eyes. I was recording with my camera at the time. I don’t know if this is important for them, but our friend who was beaten submitted these images to the relevant judicial authorities as evidence. We feel as if there are robot soldiers in front of us, I have never seen this in any war I have ever been to. No matter what you say, it doesn’t matter whether you are a journalist or not. They don’t listen and they want us to work within the limits they draw with constant intervention. The biggest difficulty I face in this war is this interventionist approach, but in general we are experiencing technical, physical and psychological difficulties.

Technical Challenges: Charging our technical equipment such as cameras, lights, live broadcasting devices and mobile phones is an important problem. Because usually the power is cut in the areas where we are located or we are far away from any location that produces electricity. Therefore, since we broadcast a lot, our equipment runs out of charge and we have difficulties in charging it.

Physical difficulties: Since we are usually far away from city centres and settlements, we have difficulties in food supply. Since access to hot food is limited, we complete the day with snacks from the markets. This can cause health problems after a while.

Psychological difficulties: Of course, even though we are war journalists, it is still not easy to see and get used to those environments and work there. Seeing dead people, working among bombs and rockets can affect your psychology. For example, when there are rocket attacks between the sides, an alarm goes off and we have to protect ourselves in a safe place when we hear that alarm sound. One evening when I was sleeping in the hotel, I heard an alarm close to this alarm sound and I thought that there was an air attack on the place where I was; I woke up from my sleep and jumped out of bed and tried to hide somewhere. After a few seconds, I came to my senses and realised that it was actually a normal sound coming from outside. Psychological difficulty is another aspect of this job, and in order to overcome this, as soon as I complete such missions, I throw myself to the horse farm and do therapy with horses (Kahraman, interview dated 23 October 2023).

Balıkçı states that there are difficulties in many areas such as communication and food in the war zone, and that reporting in a foreign culture is added to the war conditions, making the job even more difficult.

Serving in a place where you do not know the culture is a big challenge in itself. We have security problems, we have problems with food and water. Since we are far from the city, it is not easy to reach some things in terms of nutrition. For example, we had difficulty in finding medicines and we asked our fellow journalists from Turkey to bring them to us. Since we are dealing with soldiers and police officers of a foreign country, we have difficulties in communication. And because we are seen as a foreign media organisation, they approach us with prejudice (Balıkçı, interview dated 23 October 2023).

CONCLUSION

In this study, which deals with the Turkish media and field reporting practices during the Israeli-Palestinian War, semi-structured interview technique was used to seek the opinions of journalists working in Turkish national news channels working in the war zone. The data obtained from the participants were categorised and evaluated under the themes of difficulties, difficult roads or difficult moments, the role of the media and public interaction, and journalism and human ethics. In this context, it has been determined that journalists experience physical (nutrition, accommodation, communication, long working conditions), technical (inability to charge the broadcasting devices) and psychological (long working hours, distance from family, risk of life safety, witnessing great suffering, explosions, gunshots, conflict environment) difficulties during the war, and among these difficulties, ensuring life safety is considered as the biggest challenge. It is concluded that Turkish journalists working within the borders drawn by Israel are approached with the prejudice of being a party to the war in the region where they work and an interventionist approach is adopted in this direction. It is seen that the media is engaged in reporting activities in line with its own state policy and that Turkish journalists, who are subjected to pressure, violence and manipulation in this process, have an attitude that stands

against the killing of innocents with Israel's approach that disregards the law of war. In addition, the fact that the reporters representing a media organisation in the war zone try to keep themselves in front of the news with the influence of social media is evaluated by other reporters as contrary to professional ethics.

SOURCE

Abbasbeyli, A., & Ramazanov, G. (2016). International humanitarian law and legal aspects of journalistic activity in war environment. *Erciyes University Journal of Institute of Social Sciences*, 30(41), 29-51.

Akyüz, S. S., & Özkan, M. (2022). Information processes in times of crisis: An analysis of fake news circulated in the Ukraine-Russia war. *International Journal of Cultural and Social Research*, 8(2), 66-82.

Atabek, N. (1995). War and media: US media policies in Vietnam and Gulf wars. *Kurgu*, 13(1), 180-196.

Çetinkuş, H. (2017). War correspondent in Turkey. *TRT Academy*, 2(3), 334-343.

Çubukçu, M. (2005). *Journalism under fire: War and war journalism*. Istanbul: Metis Publications.

Demir, Z., & Karal Temüroğlu, Ş. (2023). The use of user-generated content in war journalism and ethical problems encountered. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 13(4), 1192-1211.

Demirel, Y., & Arık, M. B. (2022). Peace journalism in new media: The example of Cüneyt Özdemir in the Russia-Ukraine war. *International Journal of Media and Communication Research*, 5(2), 283-301.

Elbaz, S., & Bar-Tal, D. (2019). Voluntary silence: Israeli media self-censorship during the Second Lebanon War. *Conflict & Communication*, 18(2).

Eşidir, O. V., & Bak, G. (2022). Reflection of the Russia-Ukraine war in Turkish print media. *International Journal of Communication and Media Research*, 2(2), 66-75.

Fidan, M., & Lokmanoğlu, E. (2023). A new concept in social media wars: Digital embargo in the context of Russia-Ukraine war. *Bilecik Şeyh Edebali University Journal of Social Sciences*, 8(1), 28-38.

Geyik, K. (2021). Changing roles in war journalism: 2. Karabakh War example. *Atatürk Journal of Communication*, 21, 53-71.

Geyik, K., & Yavuz, C. (2023). Wartime digital diplomacy: The case of Ukraine-Russia war. *International Academy of Social Sciences Journal*, 11, 6-33.

- Günay, İ. E. (2022). The analysis of news headlines and entries used in *Le Monde* and *Le Figaro* on the war between Azerbaijan and Armenia in the context of Van Dijk's critical discourse analysis. *Aksaray Journal of Communication*, 4(1), 46-65.
- Harris, J., & Williams, K. (2018). *Reporting war and conflict*. London: Routledge.
- Işık, M. (2020). The transformation of journalistic practices in conflict areas and war journalism in the digital age. *Turkish Journal of War Studies*, 1(1), 35-52.
- Kaya, E. (2021). The Israeli-Palestinian issue in the world press: 2021 May discourse analysis of news about Israeli attacks. *International Journal of Media and Communication Research*, 4(2), 190-210.
- Koçak, A. (2003). *Journalism in war*. Istanbul: Education Publications.
- Geray, H. (2006). Working environments of war correspondents in Turkey (Master's thesis). Ankara University.
- Köksoy, E., & Kavoğlu, S. (2023). War communication: A study on the Russia-Ukraine war. *Akdeniz University Journal of Communication Faculty*, 41, 94-116.
- Küçükalkan, Y., & Demirel, M. B. (2021). Women reporters describing the war. *Journal of Namık Kemal University Vocational School of Social Sciences*, 3(2), 19-27.
- Nohrstedt, S. (2009). New war journalism. *Nordicom Review*, 30(1), 95-112.
- Pavlik, J. V. (2022). The Russian war in Ukraine and the implications for the news media. *Athens Journal of Mass Media and Communications*, 8, 1-17.
- Önk, Ü. Y. (2011). A comparison on war news on television: 2003 Iraq and 2011 Syria events. *Yaşar University E-Journal*, 6(24), 3990-4006.
- Tokgöz, E., & İmİK Tanyıldızı, N. (2023). Analysing Russia-Ukraine war presentations of TASS and Ukrinform news agencies in the context of agenda setting and framing theories. *Dokuz Eylül University Journal of Institute of Social Sciences*, 25(1), 61-92.
- Şen, A. F., & Taş, H. (2021). News discourses on Azerbaijan-Armenia conflicts. *Journal of Security Studies*, 23(1), 26-53.
- Yazıcı, F., & Apak, C. (2022). An analysis on the news of Russia-Ukraine war: The example of Sputnik Turkey Twitter account. *Erciyes Akademi*, 36(3), 1055-1070.
- Yıldız, A. N. (2022). Interview with Ümit Bektaş: War and digital wars through visuals. *Moment Journal*, 9(1), 281-286.
- Zararsız, Ö. F., & Seyhan, A. S. (2021). Critical discourse analysis of Azerbaijan-Armenia conflict news texts. *Selçuk İletişim*, 14(1), 269-305.

TÜRK MEDYASINDA NEFRET SÖYLEMİ; TÜRK BASININDA SURIYELİ MÜLTECİLERİN TEMSİLİ

Suzan YİĞİT ALPASLAN

Selçuk Üniversitesi -ORCID: 0009-0000-0308-7138

ÖZET

Arap Dünyası'nda enflasyon, kamu gücünün yasadışı kullanımı, ifade hürriyeti, yolsuzluklar ve yaşam koşullarının zorlu oluşu gibi birçok nedenlerle 2010 yılı sonunda Tunus'ta Muhammed Buazizi' nin kendini yakmasıyla başlayan Arap Baharı benzer sorunlar yaşayan ülkelerde yayılarak rejimlerin yıkılmasına kadar etkili olmuştur. Ayaklanmalar, Suriye'de de iç karışıklığa sebep olmakta ve Suriye ordusu bölünerek muhalefette yer almaya başlamıştır. Suriye içindeki İslamcı güçlerin farklı silahlı gruplar kurarak, dış destek alıp nüfuzunun artmasıyla ülke, kanlı bir iç savaşa sürüklenmiştir.

Esad rejiminin, muhaliflerine yönelik saldırıları sonucu ortaya çıkan istikrarsızlık kendi ülkelerinin yöneticileri tarafından zulme uğrayan Suriyelileri güvenli bölgeler arayışı içinde zorunlu göçe yönlendirmiştir. Bu zorunlu göçler hem ülke içerisindeki değişik bölgelere hem de ülke dışına yönelik olarak gerçekleşmiştir. Türkiye' de 2011 yılı içerisinde koruma amaçlı sığınmacılara sınır kapılarını açarak, günümüzün mülteci krizinin doğmasına vesile olmuştur. Suriyeli göçmenler dünya gündeminde kriz yaratmış sosyal, ekonomik ve siyasi birçok soruna neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nefret Söylemi, Mülteci, Medya

GİRİŞ

Arap Dünyası'nda enflasyon, kamu gücünün yasadışı kullanımı, ifade hürriyeti, yolsuzluklar ve yaşam koşullarının zorlu oluşu gibi birçok nedenlerle 2010 yılı sonunda Tunus'ta Muhammed Buazizi' nin kendini yakmasıyla başlayan Arap Baharı benzer sorunlar yaşayan ülkelerde yayılarak rejimlerin yıkılmasına kadar etkili olmuştur. Ayaklanmalar, Suriye'de de iç karışıklığa sebep olmakta ve Suriye ordusu bölünerek muhalefette yer almaya başlamıştır. Suriye içindeki İslamcı güçlerin farklı silahlı gruplar kurarak, dış destek alıp nüfuzunun artmasıyla ülke, kanlı bir iç savaşa sürüklenmiştir.

Esad rejiminin, muhaliflerine yönelik saldırıları sonucu ortaya çıkan istikrarsızlık kendi ülkelerinin yöneticileri tarafından zulme uğrayan Suriyelileri güvenli bölgeler arayışı içinde zorunlu göçe yönlendirmiştir. Bu zorunlu göçler hem ülke içerisindeki değişik bölgelere hem de ülke dışına yönelik olarak gerçekleşmiştir. Türkiye' de 2011 yılı içerisinde koruma amaçlı sığınmacılara sınır kapılarını açarak, günümüzün mülteci krizinin doğmasına vesile olmuştur. Suriyeli göçmenler dünya gündeminde kriz yaratmış sosyal, ekonomik ve siyasi birçok soruna neden olmuştur.

Dünya medyasında kriz yaratan Suriyeli sığınmacıların sorunları Türk medyasında da ses getirerek, Suriyeli mültecilerle ilgili haberde nefret söylemi kullanılmıştır. Bu çalışma Suriyeli mültecilere vatandaşlık verilmesi ile ilgili haberlerin nefret söylemi bağlamında nasıl bir söylem ürettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada Sözcü, Cumhuriyet, Habertürk gazeteleri seçilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. “Nefret Söylemi ve Medya” başlıklı ilk bölümde, nefret söyleminin ne olduğuna, basında nasıl kullanıldığına değinilecektir. “Türkiye-Suriye İlişkileri” başlıklı ikinci bölümde ise genel olarak Türkiye-Suriye İlişkileri değerlendirilecektir. Son bölümde ise 4-12 Temmuz 2016 tarihleri arasında *Sözcü*, *Cumhuriyet*, *Habertürk* de yer alan Suriyeli mültecilere vatandaşlık verilmesi çerçevesi ile ilgili haberler, nefret söylemi bağlamında Van_Dijk’ın geliştirdiği “eleştirel söylem analizi” çözümlenmesi ile analiz edilmeye çalışılacaktır.

Nefret Söylemi ve Medya

Nefret söylemi kavramını tanımlarken birçok ifadeye başvurulmasına karşın, “Bir kişinin din, dil, etnik kimlik, engellilik, yaş, cinsiyet, cinsel yönelimini hedef alan önyargıya dayalı olumsuz ve saldırgan ifadelerdir”, söylemiyle tanımlayabileceğimiz, üzerinde karara bağlanmış bir tanımı yoktur. 1997 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin Tavsiye Kurulu Kararı’nda nefret söylemi; *Irkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dahil üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan veya meşrulaştıran her tür ifade biçimini kapsayacak şekilde anlaşılacaktır.*” şeklinde tanımlıdır.

Nefret söylemi hedef almakta, ötekileştirmekte ve düşmanlaştırmaktadır. Bir söylemle karşılaştığımızda herhangi bir kimliğin hedef alınması bu kimliğe yaklaşım, bu yaklaşımın etkileri ve sonuçları nefret söylemini doğurabilir. Nefret bir kimsenin kötülüğünü istemeye yönelik duygu, tiksinti ya da tiksinti, hoşgörüsüzlük demektir. Toplumsal cinsiyet içindeki çalışmalar nefret söylemine karşı direnç olarak kurgulanarak (ırkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm, hoşgörüsüzlüğe dayalı her türlü nefret biçimlerini yayan haklı gösteren hoşgörüsüzlük içinde antisemitik, homofobiklik (argo sözcükler ve hakaretler) alt kültür gruplarının, çoğunluğun içine girmeyen ve ideal yurttaş tanımı dışında tutulan her kesimin nefret söyleminin hedefi hale gelmesinin zeminini hazırlamıştır.

Aristo nefreti “Ayırt edici özelliğinden muaf olarak yani nefret eden insanın acıya karşı empati yoksunluğu vardır”. şeklinde nitelendirmektedir. Öfkeli insan ile nefret duyan insan arasındaki farka değinirken öfkenin acı ile birlikte olduğunu ancak nefretin bu kapsama girmediğini, öfkeli insanın acı duyabildiğini, nefret edenin duymadığını belirtmektedir. Etiğin kurucu bileşenlerinden olan acıma duygusu ve merhamet duygusu ele alındığında, öfkeli insan her ne kadar insanlığını korumaya çalışsa da bir süre sonra nefrete yenildiğinde bu acıma duygusundan arınabilmektedir.

Nefret Suçları

Bir kişiye veya bir gruba karşı ırk, dil, din, cinsel yönelim, cinsiyet, cinsiyet kimliği gibi önyargı doğurabilecek bir özellikten ötürü kasti olarak işlenen suçların genel adı nefret suçu, bu durumda söylenen söylemde nefret söylemidir. Eski zamanlardan günümüze farklılıklara tepki duyma sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.

“Bir kişi ya da gruba, ait olduğu kimliği, inancı, politik görüşü, cinsiyeti ya da cinsel yönelimi gibi nedenlerle, farklı biçimlerde zarar verme amacıyla saldırılması sonucunda oluşan suçlar genel olarak ‘nefret suçları’ olarak adlandırılmaktadır”. (Göregenli, 2013)

Nefret söylemi nefret suçuna giden sürecin çıkış noktası yani nefret suçunun önünü açan tahammülsüzlüğün, hoşgörüsüzlüğün bir tür dışavurumu, hedef alma gruba ‘size toplumda yer yok’ mesajı vermektedir. Bu da demokratik düzenin yıpranmasına zemin hazırlayarak insanın bağımsız yaşam hakkına zarar vermektedir. İfade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmeyen

nefret söylemi iki temele dayandırılmaktadır. Birincisi temel hak ve özgürlükleri yok sayarak, yok etmeye yönelik olan bir tür hakkı kötüye kullanım, ikincisi nefret içerikli söylemlerle hak ve özgürlüklerin çelişmesi nedeni ile nefret söyleminin sınırlandırılmasıdır. Sınırlandırılmayan nefret söylemlerinin hedef alınan kişi veya grupların her türlü benliklerine saldırının önü açılarak, ayrımcı davranışın uzun dönemde devam etmesine sebep olmaktadır. Sınırlandırılmamasında ise kişiyi ya da grubu incitmek, alçaltmak, değersizleştirmek, mağdur etmek vs. gibi etkenlerle bu gruplara karşı düşmanlığın arttırılması amaçlanmaktadır. Nefret söyleminin yol açabileceği ifadenin tehlikeli olduğu kişi veya gruba yönelik olumsuz özellikler, kişi veya grubun varoluşunun hoş karşılanmayışı, nefret söyleminin doğrudan şiddete davetiye çıkaran söylem oluşu, diğerleri ile eşit şartlarda yaşayamayacağı mesajını vermek de yine aynı amaca hizmet etmektedir.

Günümüzde iletişimi, bilgi teknolojileri çerçevesinde değerlendirdiğimizde, basının, internetin ve çevrimiçi haberlerin, doğru bilgi garantisi vermediği düşünülerek, herkesin haber izlemek için internete girdiği varsayımıyla güvenilir kaynak arayışının devam ettiği görülmektedir.

Medyada Ötekileştirme:

Nefret söylemi her koşulda ötekileştiren bir söylem olmuştur. “Söylem, saf sezgiden zihinsel çıkarıma varmak, bir gerçekliği kurarak ana konu hakkında ayrıntılı konuşma demektir”. Nefret ötekinin istenmeyen varlığına karşı bir tutum olmaktadır. Ötekileştirme, haberlere ayrılan başlık, spot, fotoğraflar, yorumlar, sayfa düzenine kadar uzanmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi olarak değerlendirdiğimizde bazı gruplara çok az yer verildiği bazılarında hiç yer verilmediği görülmektedir. Azınlıklar ile ilgili söylemlerde kullanıcılar, ayrımcılık sözleri kullanmadan “ama” ile başlayan cümlelerin kurulması ‘mültecilere karşı değilim ama’ gibi ifadelerde gizli nefret söylemi içermektedir.

Nefret söylemi içeren ifadelerle bakıldığında etnik, dinsel, cinsellik, mezhep, çoğunlukçu değerlere uymayanlar, birtakım damgalanmalarla da görülmektedir. Ulusal, bütünleştirici kimliğin tanımı dışında kalanlar, yabancı düşmanlığını var ederek toplum tarafından kullanılan hakaret, aşağılama, düşmanca söylemlerin olması, yorumların dinlenmesi ile, haber arasındaki fark mülteci ile göçmenlere yönelik kullanılan sıfatlar, sayfa düzeni gibi unsurlar nefret söylemi içermektedir.

Nefret söylemi hızlı yayılan dijitallik, etkileşimsellik, sanallık, multimedya çeşitliliği, gibi özellikleri nedeni ile yeni medyada sosyal medyada hızlı ve kolay üretilmektedir. Bir grup hedef gösterilip aşağılanarak, diğer yandan nefret söylemini üreten gruba ciddi bir güç ve önem atfedilmektedir. Bazı gruplar değerlerini bu yolla arttırarak, diğer tarafın değersizleştirme ve itibarsızlaştırma sürecine karşı tarafın dahil olmasıyla hayali cemaatler yaratılmaktadır. Çok büyük tehdit oluşturan insanların birbirlerini tahrik ederek ırkçılık, tetikçilik, linç kampanyaları ile kötü sonuçlar doğmasına sebebiyet vermektedir. (Kırlı, 2020)

Yeni medyanın içerik üreten kullanıcılara yer açması, nefret söylemlerinin üretilmesi, kitle toplumu içinde var olmadan kendini yenilmez hissederek tek başına iken yapamayacaklarının kitle içinde yapabilirlik kazandırması, denetleme noktasında sıkıntılarının varlığı kriz durumu yaratmaktadır.

Medya devletin ideolojik bir aygıtıdır. Hedef haline getirdiği grupları kamu güvenliğini tehdit edici potansiyel bir risk gibi göstererek, diğer gruplara karşı edinilen önyargıyı pekiştirmektedir. Bu grupların korunmasız, savunmasız hissetmelerine yol açarak medyada kullanılan ayrımcı bir dil ile tehlike arz edebilmektedir. Medya yetkililerinin konu başlıkları,

manşetler, sayfa düzeni oluştururken, ırkçılığa, ayrımcılığa izin vermeden altyapının oluşturulması gerekmektedir. Medya çalışanlarının ayrımcılık, milliyetçilik, nefret suçları ve nefret söylemleri gibi konularda bilgilendirilmesi konusunda titizlik gösterilmesi öngörülmektedir. (Vakfi, Hrant Dink Vakfı, 2009)

Sadece başlık okuyan okuyucular göz önünde bulundurulduğunda gazeteci, başkalarının ifadelerini aktarırken toplumun geneli tarafından kabul gören, onaylanan ifadelermiş gibi bir algı yaratmadan, tırnak içinde göstererek, sorumluluğunun bilincinde olması gerekmektedir.

Türkiye ve Suriye

Türkiye' nin 911 km uzunluğundaki en uzun sınırına sahip olan Suriye, güneyde yer alan bir devlettir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonrası Suriye Fransız himayesine geçmiştir. Geçmişten bugüne Hatay meselesi, terör sorunu, sınır aşan nehirler inişli çıkışlı ilişkilerde sorun yaratmıştır. Suriye'ye bırakılmış olan Hatay, 1939 yılında Fransa ve Türkiye arasındaki anlaşmalar ile Türkiye sınırlarına dahil edilmiştir. Suriye bu durumu kabullenemeyerek ve antlaşmanın yasal olmadığını ileri sürerek haritalarında kendi sınırları içinde göstermiştir. Fırat Nehri ile birlikte, Dicle Nehri havzasını da içine alan Güneydoğu Anadolu Projesi (1980), ilişkilerde yeni bir gerginlik yaratmıştır. Fırat Nehri iki ülke arasında sorun yaratarak Suriye'nin terör oyunu devreye girmiştir. Bu bağlamda terörist lider Abdullah Öcalan ve PKK terör örgütünü kollayan Suriye, Türkiye'nin yıllarca iç ve dış siyasetinde krizlere neden olmuştur. (İlişkileri, 2014)

1980 ve 1990'lı yıllarda Türkiye-Suriye arasında karşılıklı güvenlik oturumları imzalanmıştır. Ancak Suriye PKK terör örgütüne destek vermeye devam etmiştir. Çözüm yolu üreten ülkelerin araya girmesiyle Abdullah Öcalan Suriye' den sınır dışı edilmiştir. Türkiye-Suriye ilişkilerinde dönüm kabul edilen PKK terör örgütüne karşı birlik olmak için 1998 yılında Adana Mutabakatı imzalanmıştır. 2000'li yıllarda ise Adalet ve Kalkınma Partisi Türkiye' de iktidara geldiği dönemde Beşar Esad Suriye' de iktidar olmuştur. Türkiye Suriye arasındaki politik ilişkiler 2011 yılına kadar sorunsuz olarak devam etmiştir. Arap Baharı' nın Suriye' de kendini gösteren etkisi ile birbirinin karşıtı olan siyasi gruplar arasında çıkan savaş neticesinde Esad hükümetiyle ilişkiler tamamen kopmuştur.

Fırat ve Dicle Nehri Sorunu

Su kaynaklarının verimli kullanılabilmesi için Türkiye, 1960'larda Fırat üzerinde Keban Barajı, 1980 yılını takip eden süreçte söz konusu iki nehir üzerinde yaptığı barajlar ile bölgenin ekonomik ve sosyal yapısında iyileştirmelerin olacağı ve bölgeye yatırımları destekleyecek Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) oluşturmuştur. Ancak su kaynaklarının kullanımı konusunda hala net bir çözüm yolu oluşturularak beklentiler karşılanamamıştır. (ESKİOĞLU, 2019)

Terör Sorunu

Türkiye 1990'ların başında şiddetle artan PKK terörüne karşı gerekli tedbirleri almaya çalışırken, terör örgütüne destek veren ülkelerin, desteğin kesilmesi hususunda ve Türkiye'nin yıllardır süren terör sorununa çare bulmak temel amaç olmuştur. Bununla birlikte Türkiye-Suriye ilişkilerinde de hareketlilik oluşurken Türkiye'nin baskılarıyla 1992 senesinde iki ülke ile yapılan görüşmelerle bir güvenlik protokolü imzalanmıştır. Türkiye, Suriye 'yi su sorununu kendi lehine çözüm oluşturmak, PKK'yı ve elebaşını destekleyerek yer verdiği için, Birleşmiş Milletler Antlaşması şartları gereğince uyarılmıştır. Davasında haklı ve kararlı olan Türkiye Suriye'ye geri adım attırılmıştır ve terör örgütlerini kullanarak başka devletleri güçsüzleştirme hareketinden vazgeçmek zorunda bırakılmıştır. Abdullah Öcalan 9 Ekim 1998 tarihinde sınır dışı edilerek, Türkiye'nin taleplerinin yerine getirileceği belirtilmiştir. 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde yetkililerin yaptığı Adana Mutabakatı olarak isimlendirilen görüşmelerde “*Abdullah Öcalan'ın Suriye'de bulunmadığı ve girişlerin yasaklandığı*” Suriye yetkililerince beyan edilmiştir.

1998 Adana Protokolü Sonrası

2000 yılında Beşar Esad'ın iktidara geçmesiyle Türkiye-Suriye ilişkilerinde değişimler gözlenmiş ve dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Hafız Esad'ın cenaze töreni için Suriye'ye ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin Suriye'de olumlu karşılansıyla iki ülke arasında cumhurbaşkanı, başbakan, bakan ve diğer düzeylerde karşılıklı ziyaret ve temaslar da artmıştır. (KORGUN, 2020)

Türkiye, 2000'li yılların başından itibaren Suriye ile olan ilişkilerini, geliştirmek için çaba sarf etmiştir. Ekonomik yükselişine katkı sağlamak için Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi kurularak vizeler her iki ülkede kaldırılmıştır. (Duran, 2012)

Arap Baharı ve Sonrası

2010 yılı sonunda Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan Arap Baharı Ortadoğu ülkelerine sıçrayarak, 2011 yılının Mart ayında Suriye'de de kendini göstermiştir. Halkın reform isteğiyle başlayan ayaklanmalar, hükümetin sert müdahalesi sivil direnişe dönüşmüştür.

Suriye'de iç savaşın başlamasıyla Ahmet Davutoğlu, Esad'a iyileştirme yapması için çağrıda bulunarak Ortadoğu'da başlayan yeni dönemin barış içinde yönetilmesi gerektiğini söylemiştir. Ancak istenilen sonuç alınamamıştır. Recep Tayyip Erdoğan'da bu dönemde her türlü reformun yapılması gerektiğini, bu değişiklikler için Türk hükümetinin yardım edeceğini söylemiştir. Siyasi çağrılarını dikkate almayan Suriye hükümetiyle gerilim artmış ve Suriye'deki iç savaştan kaçan 264 kişilik grup 2011 Nisan ayında Hatay sınırlarından Türkiye'ye sığınmıştır. Her gün birçok kişinin Türkiye'ye sığınarak, ekonomik külfet ve iç istikrarda olumsuzluklar yaratması endişeleri artırmış, Türkiye Suriye yönetimine karşı sesini

yükseltmeye başlamıştır. Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler bu tarihten itibaren eski şeklini almaya başlamıştır. (ESKİOĞLU, 2019)

Göçmen krizi

Nisan 2011'de Suriye iç savaşından kaçarak Türkiye sınırına gelen Suriyelilerin sayısı zaman içinde artarak devam etmiştir. İç savaşın ilk zamanlarında yakın ülkelere sığınarak geçici olarak yerleştirilen Suriyeliler, zamanla evlerini temelli terk ederek Avrupa'dan sığınma talep etmiştir. Böylece Yunanistan'a Ege Denizi üzerinden göçmen akını başlamıştır.

2015 yılında insan kaçakçılığı maksimum düzeyde artarken, Suriyelilerin başlattığı göç dalgasından faydalanmak isteyen Iraklı, Afgan ve diğer Asya ülkelerinden gelen sığınmacılarda bu durumu lehine kullanmak istemiştir.

2015 yılında Türkiye üzerinden birçok kişi Yunanistan'a zorlu imkanlarla kaçak geçiş yaparak Ege Denizi'nde yaşamını yitirmiştir. Üç yaşındaki Aylan bebek de hafızalardan silinmeyen görüntüsü ile hayatını kaybedenler içinde yer almıştır. Türkiye'nin sınırlarda aldığı önlemler sayesinde, kaçak geçişler büyük oranda azalmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Basında nefret söylemi bağlamında Suriyeli Mültecilere yönelik haber örneklerinin ele alındığı bu çalışmada metodolojik olarak eleştirel söylem analizi kullanılmıştır. Eleştirel söylem analizi, bireyi hayal dünyasından çıkararak somutlaştıran bir düzeni benimsetmektedir. Güç ilişkileri, değerler, ideolojiler, kimlik tanımlamaları gibi çeşitli toplumsal olayların neden olduğu sonuçları dilsel kurgulamalar yoluyla yansımalarını ortaya çıkarabilmektedir. (Dijk, 2001)

Toplumsal sorunlara yönelen, Eleştirel söylem analizi söylem ve güç arasındaki ilişkiyi araştırarak, iktidar ilişkilerinin söylem ile ilgili tutumunu ortaya çıkarmaktadır. Toplum ilişkilerini metin üzerinden açıklayıcı ve yorumlayıcı kapsamda ele alarak, söylemi, siyasal ve toplumsal bir işleyiş olarak görmektedir.

Eleştirel Dilbilim çalışmalarına dayanan Eleştirel söylem analizi, 1970'lerin sonuna doğru şekillenmeye başlamıştır. 1990'lı yıllardan beri dili dile ilişkin farklı ve radikal bir teori olarak ele alınmaya başlamıştır. Dili kolaylıkla uygulanabilen bir yöntem olarak gören Eleştirel söylem analizi, kaynakların adaletsiz dağılımı, ayrımcılık, siyasal egemenliğin, dili kullanırken nasıl ortaya çıktığını, yapıldığını ve yasallaştığını eleştirel bir bağlamda incelemektedir.

Tek başına bir analiz metodu olarak değerlendirilmeyen Eleştirel söylem analizi, çeşitli yaklaşımları içermektedir. Analizi, teoriyi ve pratikleri eleştirel bağlamda bir araya getirerek kapsamını genişletmiştir. (Dijk, 2001), (Fairclough, 2005)

Eleştirel söylem analizi konuşmalar, metinler, fotoğraflar, nesnelere, jestler, görüntüler, üzerinde çalışarak iktidar, devletlerin birbirleri üzerindeki egemenliği, toplumsal sınıfların yaşam koşulları arasındaki ayrımı ve olumlu ya da olumsuz yargıları söylemsel kaynakların belirli sosyal, siyasi ve tarihsel süreçlerde nasıl sürdürüldüklerini ve yeniden üretildiklerini araştırmaktadır. (Dijk & Sheyholslami, 2001)

Eleştirel Söylem Analizi, iktidar, egemenlik, ayrımcılık ve eşitsizlik arasındaki yapısal ilişkileri dilde ifade edildikleri biçimleriyle açığa çıkarmaya çalışarak, toplumsal sınıfların yaşam koşulları arasındaki ayrımı, iktidar ve egemenliğin dil kullanımı veya söylem içerisinde oluşumunu, yeniden üretildiklerini ve yasallaştırılmasını eleştirel bir şekilde sorunsallaştırmaktadır. (Wodak, 2001)

Van Dijk'in Eleştirel söylem analizi modeli makro ve mikro yapı olarak iki şekilde çözümlenmektedir. Haber başlığı, spot, haberin kaynağı, girişleri, ana olay, bağlam ve ardalan bilgisi, yorumlar, değerlendirmeler, kullanılan fotoğraflar gibi unsurlar makro yapı içerisinde incelenmektedir. Mikro yapı çözümlenmesinde ise haber metinlerinde kullanılan sözcüklerin seçimi, kullanımı, retorik çözümlenmeleri yapılmaktadır. Çözümlenmelerde cümleler arasındaki nedensellik ve işlevsellik ortaya çıkarılmaktadır. (Özer, 2001a)

Bulgular

Sözcü Gazetesi

7 Temmuz 2016 tarihli Sözcü gazetesi olayı, 'Suriyelileri vatandaş olarak istemiyoruz' manşetiyle vermiştir. *"Erdoğan'ın başkanlık için oy deposu olarak gördüğü 3 milyon Suriyeliyi T.C. vatandaşı yapma planına, AKP'liler dahil her kesimden tepki yaşıyor"* spotuyla verilen haberde herhangi bir kaynak gösterilmeden sayı belirtilmiş ve gazetenin iktidara olan tutumu Suriyeliler üzerinden ifade edilmiştir. Mikro yapıda incelediğimizde sözcüklerin kullanımı *"Misafire oda verilir, yemek verilir, gerekirse para verilir. Ama evin tapusu verilmez,"* ifadeleriyle kesin bir dil içeren haberlerde kurallı ve kısa yapıları cümlelerin yer aldığı "etken" bir dil kullanılmıştır. *"Savaş tamamen bittikten sonra Suriye'nin ışık hızıyla gelişmesini bekliyorum. Çünkü ülkesinde ne kadar işe yaramaz yobaz varsa hepsini bize yolladı."* *"Erdoğan 3 çocuk yapın sözünü dinlemedik diye açığı Suriyelilerle kapatacak 3 milyon mülteciyi vatandaş yapacak. Bu nasıl iş?"* *"Suriyelilerin eğitilmiş ve zenginlerini Avrupa zaten aldı bize ne olduklarını bilmediklerimiz dinci ve yobazlar kaldı"* gibi başlıklar ile milliyetçi, ırkçı ve dinsel unsurlar içeren aşığılayıcı, küçük düşürücü nefret söylemiyle haberde Suriyeli sığınmacılar

üzerinden iktidara olan tavrını da açıkça ifade etmiştir. Haberin görselini makro yapıda incelediğimizde, mülteci kampında yaşayan Suriyelilerin namaz kılan fotoğrafı kullanılarak haberin ana olayı saptırılmıştır. (Suriyelileri vatandaş olarak istemiyoruz, 2016)

8 Temmuz 2016 tarihli “*Bunları mı Türk vatandaşı yapacağız*” manşeti ile verilen haberde. Mikro yapı incelemesinde haberde yine kaynağı belli olmayan sayısal veri kullanılmıştır. “*Erdoğan’ın vatandaş yapacağız dediği 3 milyon Suriyeli arasında iti, kopuğu, katili, yobazı, dinci, teröristi ne ararsan var. Son örnek Hatay’dan geldi.*” spotuyla verilen haberde açıkça saldırgan, nefret söylemi içeren, yabancı düşmanlığını içeren ifadeler kullanılmıştır. Gazete kullandığı söylemde “*İşte AKP’nin yeni Türkiye si Türkler vergi ödesin, Türkler işsiz kalsın, Türkler askere gitsin, Türkler şehit olsun Suriyeliler beleş yaşasın*” yan başlığıyla iktidara olan tavrını milliyetçi tavrıyla Suriyeliler üzerinden göstermiştir. Ardalan bilgisine baktığımızda hedef göstermek istediği Suriyeliler üzerinden dolaylı olarak AKP iktidarını suçlamıştır. Haberde hangi şartlarda vatandaşlık yapılacağına değinilmemiş sözcük seçimleri, saldırgan içerikli referans aldığı kendi politik yapısı ile uyumlu iktidarı hedef gösteren bir yapıya sahiptir. Haberde ayrıca bombalama eyleminde kullanılan araçların fotoğrafı kullanılarak iki kişilik eylem tüm Suriyelilere mal edilmiştir. (Bunları mı Türk vatandaşı yapacağız, 2016)

9 Temmuz 2016 tarihli “*Türkiye’de hayat Suriyelilere rahat*” manşetiyle verilen haberde “*Misafir olarak aldığımız 3 milyon Suriyeli mülteci Türk vatandaşlarının sahip olmadığı haklara sahip...Kendi ülkelerinde bile bu hakları yoktu.*” Spotu kullanılmıştır. Haber, milliyetçi, ırkçı nefret söylemi içeren bir üslupla kurgulanmış, mültecilerin bunu hak etmediği belirtilmek istenmiştir. Mikro yapıda incelediğimizde sözcük seçimleri açık ve taraflı, kullanılan fotoğraflarda ise keyif süren Suriyeliler dikkati çekmektedir. “*Türkiye’de Suriyeli olmak varmış*” başlığıyla Suriyeli mültecilere ve Türk vatandaşına verilen devlet hizmeti tablo halinde kaynak belirtilmeden sunulmuş yine iktidara olan tutum, Suriyeliler üzerinden belirtilmiştir. (Türkiye’de hayat Suriyelilere rahat, 2016)

10 Temmuz 2016 tarihli “*Suriyeliler’ den önce kendi vatandaşına bak*” manşetiyle verilen haberin hemen altında şehit haberi ile kasıtlı bir görsel kullanılmıştır. “*İktidar Suriyeli mültecileri nitelikli işgücü olarak sunuyor, oysa bizim meslek sahibi diplomalı milyonlarca insanımız işsiz geziyor*” spotuyla saldırgan tutumunu tahrik edici sözcüklerin kullanımıyla Suriyeliler üzerinden iktidara yöneltmiştir. Sözcük seçimlerinde açık, anlaşılır bir dil kullanarak haberin ana olayının saptırılarak arka planda hedef gösteren bir tutum sergilediği görülmüştür. Mikro yapıda incelediğimizde kaynak gösterilmeden gerçekliği belli olmayan Türkiye’de nitelikli işsizler iş dalı ve işsiz sayıları verilerek haberin anlam bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. (Suriyeliler’ den önce kendi vatandaşına bak, 2016)

13 Temmuz 2016 tarihli haber “*Esad’dan özür dile de 3 milyon Suriyeli ülkesine geri dönsün*” manşetiyle verilmiştir. Çareyi hükümetin özür dilemesinde bulan gazete “*İsrail ve Rusya*

krizlerini özür dileyip çözen Erdoğan, Suriye 'ye karşı da yumuşarsa Türkiye büyük bir yükten kurtulacak...Herkes huzur bulacak” şeklinde bir spot kullanmıştır. Böylece hem iktidara hem de Suriyeli mültecilere olan güvensiz tutumunu alçaltıcı, hakaret içerikli açık bir dille ifade etmiştir. Makro yapıda incelediğimizde Esad ile Erdoğan'ın eşleriyle birlikte gülümsediği bir fotoğraf kullanılarak *“Yakında bu tabloyu yeniden göreceğiz”* alt başlığıyla saldırı üzerine kurulu bir haber paylaşılmıştır. (Esad'dan özür dile de 3 milyon Suriyeli ülkesine geri dönsün, 2016)

Cumhuriyet Gazetesi

4 Temmuz 2016 tarihli *“Başkanlık için oy'unu buldu”* manşetiyle verilen haber makro açıdan değerlendirildiğinde haberin ana olayı ile uyumlu *“Erdoğan'ın Suriyeli mültecileri T.C. vatandaşı yapma planının altından 1,5 milyonluk seçmen hesabı çıktı”* spotu verilmiştir. Mikro yapıda değerlendirildiğinde sözcükler açık, cümle anlamlı ardaan bilgisine bakıldığında iktidara yönelik saldırgan ve güvensiz tutum sergilenmiştir. Haberde *“Türkiye de kayıtlı olarak yaşayan 2 milyon 733 bin Suriyeli T.C vatandaşı olursa bunların 1 milyon 500 bini seçimlerde oy kullanma hakkına sahip olacak böylece başta başkanlık için anayasa değişikliği referandumu ile genel ve yerel seçimlerde oy kullanabilecekler”* şeklinde ifadeyle matematiksel çıkarımda bulunulmuştur. Haberde kaynak belirtmeden açıklamalarda bulunulmuş *“İşte oya çevrilmek istenen tablo”* başlığıyla görselde bir çadır ve kız çocuğu elbisesi giydirilen erkek çocuk fotoğrafı kullanılarak iktidarın arka planda oy için mültecilerin çaresizliğinden faydalandığını yönünde bir söylem inşa edilmeye çalışılmıştır. (Başkanlık için oy , 2016)

10 Temmuz 2016 tarihli *“Yaşamın Kıyısında”* manşetiyle verilen haberde sığınmacıların mağduriyeti gösterilmiştir. Haber makro yapıda incelendiğinde arka planda denizin keyfini çıkardıkları izlenimini vermiştir. *“Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçmeye çalışan yüzlerce Suriyeli Ege Denizi 'nde yaşamını yitirdi. İstanbul'da yaşama tutunmaya çalışanlar ise yine bir deniz kıyısında “normal hayat” özlemini gideriyor”* spotuyla paylaşılan haberde *“Plajda çadır hayatı”, “Biz savaştan kaçtık”* alt başlıklarıyla da sözcüklerinde anlam olarak ironik bir ifadenin olduğu görülmüştür. *“Menekşe Plajına sürükleyen gerçek”* alt başlığında *“onları baba evinden, anayurdundan koparıp Menekşe Plajına sürükleyen ve asla kendi tercihleri olmayan kader yüreğimizi kanatsa gerek”* açıklamasıyla verilmiştir. *“Resmi rakamlara göre İstanbul'da 330 bin Suriyeli var sığınmacıların kimi yaşamını sürdürmek için kimi de denizde serinlemek için Menekşe plajına geliyor bütün zorluklara rağmen çocuklar yine de mutlu görünüyor”* açıklamasıyla verilen haberin resmi rakamlarının kaynağı gösterilmeden fotoğrafta denizde ve sahilde sığınmacıların olduğu görsel kullanılmıştır. (Yaşamın Kıyısında , 2016)

12 Temmuz 2016 tarihli *“Suriyeliye Toki evi yandaşa can simidi”* manşetiyle verilen haberin üst başlığında *“Erdoğan'ın ev vaadinin altından müteahhitlerin krizi çıktı”* ifadelerine yer verilmiştir. Makro yapıda ana olayın arka yüzünün iktidarın hesaplarının olduğu devletin

alacağı konutların yandaş müteahhitlerin fahiş karlar yaratacağını şeklindeki görüş, bir CHP milletvekilinin söylemine dayalı olarak verilmiş, böylece kaynak güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Milletvekilinin söylemlerinin herhangi bir resmi belgeye dayanmaması, yani bunun belirtilmemesi gerçeği sorgulatır niteliktedir. (Suriyeliye Toki evi yandaşa can simidi, 2016)

Habertürk Gazetesi

4 Temmuz 2016 tarihli ‘Suriyelilere 12B formülü’ başlığıyla verilen haberde “Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Suriyeliye vatandaşlık sözü zaruri maddesiyle hayata geçirilecek” spotu kullanılmıştır. Makro yapı olarak ele aldığımızda haberin başlığına uygun olarak haber içeriği Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun 12. maddesi Türk vatandaşlığının kazanılmasında “istisnai halleri” 12B fıkrasında, “Vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişiler” ifadesi ile bilgilendirici açıklama ile verilmiştir. Haberde ‘Tartışma Yarattı’ yan başlığıyla siyasilerin görüşlerine de yer verilmiştir. “Tahmini 1 milyon seçmen” alt başlığıyla verilen haberde, Suriyelilerin yüzde 2 civarında sandığa etkisi olduğu belirtilmiştir. Sade, açık, anlaşılır sözcüklerin kullanıldığı haberde, Suriyeli mültecilerin vatandaşlığı hakkında tarafsız bir söylem ürettiği ve dolayısıyla nefret söylemi içeren ya da Türk halkını kışkırtan bir söylemde bulunmadığı görülmektedir. (Suriyelilere 12B formülü , 2016)

9 Temmuz 2016 tarihli haberde “300 bin Suriyeli vatandaş olacak” manşetiyle verilen haberde, “Öncelikle beyaz yakalılar toplamda 300 bin Suriyeliye aileleriyle vatandaşlık verilecek.1 Yıl içindeki seçimde oy hakları olmayacak” spotu kullanılmış böylece haberde tartışma yaratan konuya açıklık getirilmiştir. Makro açıdan bakıldığında “Çanakkale Vurgusu” yan başlığıyla “Suriyelilerin Çanakkale’ de Türklerle omuz omuza savaştığını hatırlatan “Kampanya yapılması gündemde” açıklamasıyla tarihsel bağlara gönderme yapılarak yapıcı bir söylem inşa edilmiştir. “Burada zor ama dönemem” alt başlığıyla zor günler geçiren bir Suriyelinin ülkesine dönmek istemeyişine değinilen haberde sanıldığı aksine yardımlarla yaşadığı sahiplenici bir tutumla açıklanmıştır. Haberde yardım alarak yaşayan bu ailenin fotoğrafı kullanılarak haberin retoriği artırılmıştır. Haberin devamında nitelikli mesleklere sahip olanların vatandaşlığa öncelikli olarak geçiş hakkı sağlanacağını ifade edilmiştir. Habertürk, haberlerinde Suriyeli mültecileri hedef gösteren nefret söylemi içeren bir tutum sergilememiş ve genel olarak bilgilendirici içerik kullanmıştır. (300 bin Suriyeli vatandaş olacak , 2016)

11 Temmuz 2016 tarihinde “Cumhurbaşkanı Suriyelileri belli yerlere yerleştirelim” “Yıllarca kamplara mı mahkum edelim” başlıklı haberde Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Varşova Dönüşü Suriyelilerle ilgili vatandaşlık için “Hicret edip bize sığınmışlar. Doktoru, avukatı, mühendisi var istifade edebiliriz.” şeklindeki ifadesi spottan verilmiştir. Haberin genel olarak Erdoğan’ın söylemlerinden oluşması açıklayıcı ifadelerle yer verilmesi dikkat çekicidir.

Liderlerle görüşülen bir görsel kullanıldığı haberde mülteciler ile ilgili Türkiye'nin insani tarafını söyleyen Merkel'in övgüsüne değinmiştir. İktidarı ve Suriyelileri destekleyici söylemler üretilmiştir. (Cumhurbaşkanı Suriyelileri belli yerlere yerleştirelim , 2016)

12 Temmuz 2016 tarihli “Dört başlıkta ‘vatandaşlık’” manşetiyle verilen haberde “Suriyelilere vatandaşlık için mevzuat, adayların sayısı, barınma meselesi ve sosyal barış konusu ana gündem” spotu mikro anlamda sade açıklayıcı cümle yapısıyla verilmiştir. Gazetenin Suriyeli mültecilerin kayıtlı olanların dışında kayıtsız olanlarına da değindiği ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Suriyelilerin vatandaşlığı halinde 2800 TOKİ konutlarının hazırda olduğu bilgisi verilmiştir. “Konya'dan Urfa'ya sıçradı” alt başlığıyla verilen haberin devamında iki günde Suriyeliler ile gerginlik yaşandığını ifade edilmiş ancak suçlayıcı ya da yargılayıcı ifadelere yer verilmemiştir. Haber bilgilendirici nitelik taşımaktadır. Makro anlamda haberin içeriğine uygun görseller paylaşılmış nefrete dayalı herhangi bir söylem üretilmemiştir. (Dört başlıkta ‘vatandaşlık’ , 2016)

Değerlendirme ve Sonuç

Suriyeli mültecilerin Türk basınında Türkiye vatandaşlığına getirilmesi noktasında Sözcü gazetesi, Cumhuriyet gazetesi, Habertürk gazetesi Temmuz 2016 zaman dilim içinde değerlendirilmiş olup haberin yansıtılma noktasında nefret söylemi bağlamında analiz edilmeye çalışılmıştır.

Sözcü Gazetesi çalışmanın teorik kısmında belirtilen nefret söylemini yabancı düşmanlığını göçmenlere yönelik saldırgan ulusalcılık, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde, dinsel hoşgörüsüzlük dahil olarak başka nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan veya yasallaştıran ifadeleri yansıtmıştır. Bunu yansıtırken iktidara olan muhalif tutumunu Suriyeliler üzerinden göstermiştir. Sözcü gazetesinin mülteci haberlerini aktarırken maddi manevi yük olduğu algısını oluşturmaya çalıştığı gözlenmiştir. Cumhuriyet gazetesinin iktidara olan tutumunu ve yabancı düşmanlığını haberler üzerinde nefret söylemi çerçevesinde şekillendirdiği anlamsal bağlamda ironi yaparak haberleştirdiği dikkati çekmiştir. Habertürk Suriyeli mülteciler ile ilgili haberleri paylaşırken sahiplenici ılımlı bir tutum sergilemiştir.

Kaynakça

- (2016, Temmuz 8). *Bunları mı Türk vatandaşı yapacağız*. Sözcü.
- (2016, Temmuz 9). *Türkiye’de hayat Suriyelilere rahat*. Sözcü.
- (2016, Temmuz 10). *Suriyeliler’ den önce kendi vatandaşına bak*. Sözcü.
- (2016, Temmuz 13). *Esad’dan özür dile de 3 milyon Suriyeli ülkesine geri dönsün*. Sözcü.
- (2016, Temmuz 4). *Başkanlık için oy* . Cumhuriyet.
- (2016, Temmuz 10). *Yaşamın Kıyısında* . Cumhuriyet.
- (2016, Temmuz 12). *Suriyeliye Toki evi yandaşa can simidi*. Cumhuriyet.
- (2016, Temmuz 4). *Suriyelilere 12B formülü* . Habertürk.
- (2016, Temmuz 9). *300 bin Suriyeli vatandaş olacak* .
- (2016, Temmuz 11). *Cumhurbaşkanı Suriyelileri belli yerlere yerleştirelim* . Habertürk.
- (2016, Temmuz 12). *Dört başlıkta ‘vatandaşlık’* . Habertürk.
- Dijk, V. (2001). *Kültür Araştırmaları Dergisi Umut Şah 2020, Sayı: 7*, 210-231.
- Dijk, V., & Sheyholislami. (2001). *Kültür Araştırmaları Dergisi Umut Şah 2020, Sayı: 7*, 210-231.
- Duran, H. (2012). ormer.sakarya.edu.tr. *ORTADOĞU YILLIĞI 2011*, s. 501-518.
- ESKİOĞLU, R. (2019). *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 16, Sayı 1*, ss. 70-80.
- Fairclough, N. (2005). ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ: TEMEL YAKLAŞIMLAR. *Kültür Araştırmaları Dergisi Umut Şah 2020, Sayı: 7*, 210-231.
- Göregenli. (2013). *Maltepe Üniversitesi · İletişim Fakültesi Dergisi · 2015 Bahar · 2(1)*, a:67.
- İlişkileri, T.-S. (2014, 1 6). [www.aljazeera.com.tr](http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar). <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar> adresinden alındı
- Jung. (1968). SANAT, TASARIM VE BİLİM DERGİSİ. *KIŞ 2016, SAYI 15: 99-109*, 20.
- Kırlı, E. S. (2020). *YENİ MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ*. istanbul: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET002349.pdf>.
- KORGUN, İ. (2020). Ahi Evran Akademi . *Sosyal Bilimler Dergisi*, 53-66.
- Özer, Ö. (2001a). Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri,. *Literatürk Yayınevi*, 83.
- Suriyelileri vatandaş olarak istemiyoruz. (2016, 7 7). Sözcü.
- Şah, U. (2020). ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ: TEMEL YAKLAŞIMLAR. *Kültür Araştırmaları Dergisi Sayı: 7*, 210-231.
- Vakfi, H. D. (2009). *Hrant Dink Vakfi*. <https://hrantdink.org/tr/asulis/faaliyetler/projeler/medyada-nefret-soylemi> adresinden alındı
- Wodak. (2001). *Kültür Araştırmaları Dergisi Umut Şah 2020, Sayı: 7*, 210-231.

ÖZELLİK ARZ EDEN FATURALAR VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Dr.Öğr.Üyesi Gökhan BARAL

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,

baral@subu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-2801-4415

ÖZET

Fatura bir malın satıldığını ve müşterinin borçlandığı meblağı gösteren belgedir. Fatura, en önemli ve en çok kullanılan vergisel işlemlerin ilk ayağı bir belgedir. Satış faturaları ile gelir kaydı yapılır. Alış faturalarıyla da gider kaydı yapılır. Gelirlerden giderlerin çıkarılmasıyla kar bulunur ve kardan da kurumlar vergisi veya gelir vergisi ödenir. Faturalarla devlet adına bir dolaylı vergi olan ancak direkt vergilere yakın tutarlarda toplanan bir vergi olan Katma Değer Vergisi (KDV) toplanır. Faturayı geliri elde eden veya edecek olan keser. Literatürde ticari belgelerden biri olarak öğretilmektedir. Pratik hayatta fatura üzerinden muhasebeleştirme yapılmaktadır. Hiç kimse size mal alındı mı, satıldı mı, Hesaplanan KDV veya İndirilecek KDV mi olacağını tutarlarının ne olduğunu söylemez. Aynı zamanda bir faturanın iade faturası mı, hizmet faturası mı, fiyat farkı faturası mı olduğunu kimse size açıklamaz. Gerek muhasebe kitaplarında gerekse de muhasebe derslerinde faturayla satıldı, faturayla alındı, faturayla iade edildi, faturayla ödendi cümleleri geçmektedir. Oysa pratik hayatta kimse size bu tür bilgileri vermez. Faturaya bakan, tecrübesiyle bu bilgileri anlar ve muhasebeleştirir. Fatura türlerinin ve nasıl muhasebeleştirilmelerinin öğretiminin kaynaklarda eksikliği görülmüş, buna binaen fatura çeşitlerine örnekler verilmiş ve muhasebeleştirilmeleri gösterilerek muhasebe literatürüne katkıda bulunulmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fatura, Muhasebe, Katma Değer Vergisi.

1. GİRİŞ

Faturalaştırmanın öncesinden başlarsak malın sevki irsaliye ile yapılacaktır. Mallar irsaliye ile araçla gelir alım irsaliyesi veya giriş irsaliyesi denir. Mallar irsaliye ile gönderilirse satış irsaliyesi veya çıkış irsaliyesi denir. Siparişlerin gönderilmesinde de maliyenin zorunlu tuttuğu belge İrsaliye'dir. İrsaliye vergi mükellefi tarafından malın taşıttırıldığı, sevk edildiğinin belgesidir. İrsaliyeyi malı taşıttıran keser. İrsaliye kesildikten sonra 7 gün içerisinde faturalaştırılması gereklidir. Bu 7 günlük opsiyon aynı ay içerisinde olmak şartıyla kullanılabilir. 7 günlük hak kullanılırsa yeni aya geçiliyorsa yeni aya geçmeden ki ayın son günü faturalaştırmanında son gündür. İrsaliye ile fatura yerine kullanılarak muhasebeleştirilme yapılmaz. İrsaliyede fiyat tutar olmayabilir. Fiyat ve tutarın yazıldığı irsaliyelerde olabilir. Çünkü irsaliye malın satıldığının değil sevk edildiğinin belgesidir. E- Fatura ve E-Arşiv Fatura aynı zamanda irsaliye yerine geçmektedir. İstenirse E-İrsaliyede sevk işlemini belgelendirmek için kullanılabilir. İrsaliyenin öncesinde de; verilen siparişler ve alınan siparişler kayıtlanır. Bir mal grubunun satıcıdan,

toptancıdan, fabrikadan istenmesine verilen sipariş denir. Müşteri mal isterse buna da alınan sipariş denir. Malın sevki yapılmadan sipariş aşamasında müşteriye fiyat, ürün bilgisi vermek için proforma fatura kesilebilmektedir. Proforma fatura, bir teklif mektubu niteliğindedir. Özellikle dış ticarete kullanılır. Yurt dışındaki müşteriye malın cinsi, fiyatı belirtilir, bilgi verme niteliğindedir. Yurt dışındaki müşteri proforma fatura ile akreditif kredisi açtırabilir. Proforma fatura Türkiye içerisinde de kullanılabilir. Faturanın üzerine Proforma Fatura yazılı olmalıdır. Ancak vergisel bir değeri yoktur. Proforma Fatura ile muhasebe kaydı yapılmaz. Alıcı ve satıcılar anlaşlığında tekrar normal fatura kesilir.

Bazı Orta Doğu ve Afrika ülkeleri Türkiye'den kendilerine ithalat yapılmadan önce ihracat yapan Türk Firmasının faturasını Türkiye'deki kendi konsolosluklarına onaylatılması ya da bir form doldurulması işlemleri yapıldıktan sonra ihracatın yapılmasını zorunlu tutmuşlardır. Aynı bir fatura değildir. İhracatçı kestiği faturanın onaylanmış haline konsolosluk faturası denmektedir.

Türkiye'deki firmalar Maliye Bakanlığından izin alarak, turistlere; özellikle bavul ticareti kapsamında ve yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarına özel fatura keserek malı satarlar. Üzerinde özel fatura yazar. Faturaya KDV yazılmaz. Müşteriden KDV Alınmaz.

Özellik arz eden faturalar; benzerlik gösterirler ancak her birinin yüklediği anlam ve muhasebesi farklıdır. Çoğunda başlık; fatura ,e-fatura, e-arşiv faturadır. Ancak başlık aynı olsada; alış faturası, gider faturası, satış faturası, gelir faturası, açık fatura, kapalı fatura, iskontolu fatura, iade faturası, kasa iskonto faturası, fiyat farkı faturası, hizmet bedeli faturası, tevkifatlı fatura, e-fatura, e-arşiv fatura olarak anlam ve muhteva farklılıkları olmaktadır. Muhasebe çalışanları alaylı olarak, tecrübeliden öğrene öğrene farklılıklarını öğrenir. Bazı faturalar mevzuat gereği tanımlanmazken pratik hayatta açık fatura, kapalı fatura olarak isimlendirilip kullanılmaktadırlar. Literatürde özellik arz eden faturalar ve muhasebeleştirme konusunda çalışmalara az rastlanmaktadır. Bu çalışmayla muhasebe literatürüne katkı sağlanmak istenmiştir.

2. FATURALAŞTIRMA ÖNCESİ: E-İRSALİYE

Faturalaştırma öncesinde malın sevki (Atabey, 2004) e-irsaliye kesilerek yapılabilir. E-Fatura veya E-Arşiv Fatura kesildiyse bu faturalar irsaliye yerine de geçerler (<https://www.turmob.org.tr/e-donusum/eirsaliye/nedir>; <https://www.edenred.com.tr/irsaliye-nedir-nasil-duzenlenir>).

Örnek 1: KLM Limited Şirketi ZLM şarküteriye 100 Kg Terayağı Kg 200TL, 300KG Beyaz Peynir Kg 200TL'den 100 Kg Kaşar KG 300TL'den 500Litre Süt litresi 25 TL'den araçlarla gönderilmiştir (KLM Ltd. Şirketinin aracı ile gönderilmiştir).

Çizelge 1. E-İrsaliye (Örnek 1)

E-İrsaliye					
KLM Ltd.				İrsaliye	111
				Düzenleme Tarihi	28.02.2024
ZLM					
Cinsi		Miktar		Birim Fiyat	Toplam
Terayağ		100		200	
B. Peynir		300		200	
Kaşar		100		300	
Süt		500		25	
Tesli Eden					Teslim Alan
Ad Soyad					Ad Soyad

3. ÖZELLİK ARZ EDEN FATURA ÇEŞİTLERİ

Özellik arz eden fatura çeşitleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır:

- 1-Fatura:
- 2-İade Faturası:
- 3-İskontolu Fatura
- 4- Fiyat Farkı Faturası:
- 5-Hizmet Bedeli Faturası:
- 6-Tevkifatlı Fatura:
- 7-Gider Pusulası (iade faturası yerine kullanılan):
- 8-E-Fatura ve E-Arşiv Fatura

3.1. Fatura

Bir malın satıldığını, müşterinin borçlandığı meblağı gösteren belgedir (Vergi Usul Kanunu, 229). Geliri elde eden veya geliri elde edecek olan faturayı keser. Maliyenin kabul ettiği bu belge ile gelir, gider, giriş, çıkış işlemlerinin muhasebe kayıtları yapılır. İşletme karının bulunmasında ilk ve vazgeçilmez bir belgedir. Alıcı ve satıcı arasındaki ticari ilişkiyi belirler (Sekdur, 2001). E-fatura ve kağıt fatura olarak düzenlenir. Aşağıda kağıt fatura olarak düzenlenen; kapalı fatura ve açık faturaya örnekler verilmiştir. Kapalı fatura malın veya hizmetin peşin satıldığını gösterir, genel teamül ile mühür ürünlerin olduğu bölgeye vurulur. Açık fatura ise satışın veresiye olduğunu gösterir ve genel teamül ile mühür faturanın üst tarafına şirket bilgilerinin olduğu yere vurulur. Bir faturada en üst tarafta kimin adı geçiyorsa faturayı kesen o dur. Bu fatura kesen için satış faturasıdır, gelir faturasıdır da denilebilir. 2023 ve sonrası yıllar için yıllık geliri 3.000.000TL nin altında olanlar kağıt fatura kesecekler, üstü gelire sahip olanlar veya isteğe bağlı e-faturaya geçilecektir. Faturada iki şirket ve satan şirket altında vatandaş ismi olabilir. Kağıt faturada; faturayı kesenin altında ki isim için bu fatura alış faturasıdır, gider faturasıdır denilebilir.

Örnek 2: Gökhan Ltd. Şirketi müşterisi Ali Aydın Ltd Şirketine: Bir adet televizyon 20.000 TL'den ve bir adet buzdolabı 30.000TL satmıştır (KDV %20 hariçtir.).

- a) Kapalı fatura olarak faturayı doldurup, muhasebeleştirirsek:
b) Açık fatura olarak faturayı doldurup, muhasebeleştirirsek:

Cizelge 2. Fatura (Örnek 2)

Fatura				
Gökhan Ltd.			Vergi No	
Ali Aydın Ltd.			Fatura No	
Cinsi	Miktar	Birim Fiyat	İskonto	Toplam
TV	1	20.000		20.000
Buzdolabı	1	30.000		30.000
			Toplam	50.000
			İskonto	0
			%20 KDV	10.000
			Genel Toplam	60.000

Kapalı Fatura Muhasebe Kayıtları:

Gökhan Ltd. Şirketinin Muhasebe Kaydı:

-----/-----

102 Banka		60.000	
	600 Yurt İçi Satış		50.000
	391 Hes. KDV		10.000

-----/-----

Mal satıldığında KDV oranınca müşteriden KDV alınır. Kasaya KDV tutarı para girmiş veya girecektir. Kasaya KDV girmiş veya girecekse Hesaplanan Katma Değer Vergisi Hesabına ve yevmiyede alacak tarafa yazılır. Kodu; 391 dir. Başta ki 3 Kısa vadeli borç olduğunu belirtir. Devletin vergisi, kısa bir süreliğine kasada duracak demektir. İşletme kısa süreliğine de olsa KDV tutarını tutar ve kullanabilir. Her ay sonu KDV tahakkuku kaydı yapılır. KDV tahakkuk yevmiyesi ile ödenecek KDV çıkması durumunda; KDV Beyannamesi verilerek devlete bu KDV tutarı ödenecektir.

Yukarıdaki örnekte 30.000TL ve üzeri olduğu için bankalardan havale yapılması şartı gereği bankalar hesabı kullanması gerekir. Hata ile Kasa hesabına yazılabilmektedir. 30.000TL nin altı olsaydı kasa hesabı kullanılabilirdi.

Ali Aydın Ltd. Şirketinin Muhasebe Kaydı:

-----/-----

255 Demirbaş/153 Tic. Mal		50.000	
191 İnd. KDV		10.000	
	102 Banka		60.000

-----/-----

Açık Fatura Muhasebe Kayıtları:

Gökhan Ltd. Şirketinin Muhasebe Kaydı:

120 Alıcılar	60.000	
600 Yurt İçi Satış		50.000
391 Hes. KDV		10.000

Ali Aydın Ltd. Şirketinin Muhasebe Kaydı:

255/153	50.000	
191 İnd KDV	10.000	
320 Satıcılar	60.000	

Ali Aydın Ltd mal almıştır. KDV kasadan çıkmış veya çıkacaktır. Kasadan KDV çıkıyorsa, müşterilerden alınan hesaplanan KDV den düşmek, indirmek üzere 191 İndirilecek KDV Hesabına ve yevmiyenin borç tarafına ilerde kullanılacak hak olarak kaydedilir.

Örnek 3: Gökhan Ltd’i X Ltd’ne 1 Tv 20.000, Buzdolabı 20.000 TL’den satmıştır. Müşteri kart geçmiştir. Fatura ve Muhasebeleşmesi aşağıdadır.

Çizelge 3. Fatura (Örnek 3)

Fatura				
Gökhan LMT				
X LMT				
Cinsi	Miktar	Birim Fiyat	İskonto	Toplam
TV	1	20.000		20.000
Buzdolabı	1	20.000		20.000
			Toplam	40.000
			İskonto	0
			%20 KDV	8.000
			Genel Toplam	48.000

108 Diğer Hazır Değer

600 Yurt İçi Satış
391 Hes.KDV

Para bugün veya yarın hesaba geçecekse 108 Hazır Değerler Hesabına yazılır ancak bir vade sonunda hesaba geçecekse 127 Diğer Ticari Alacak Senetleri ve Bonoları hesabı gibi 12 nolu gruptan bir hesaba yazılması mali tabloların analizinde doğru sonuçlar vermesi açısından önem arz eder.

3.2. İade Faturası

İade faturasını malı iade edip parasını alacak yani gelir elde edecek olan müşteri işletme keser (Karabınar, 2018). İadeyi yapan vergi mükellefi ise iade faturası keserek iade eder ve iade

olduğunu faturaya yazar aksi halde yeni mal satmış gibi fatura kaydı yapılır. Hangi tarihteki ve hangi numaralı fatura için iade yapıldığı bilgisi yazılır (<https://kkhukuk.com/wp-content/uploads/2016/08/Faturaya-Itiraz-ve-Iade-Faturası.pdf>).

Aşağıdaki 2a kodlu örnek iade öncesi normal satış faturası örneğidir. 2b kodlu örnek ise birinci örnekteki aldığı malın bir kısmını iade edebilmesi için şirketin iadeyi fatura keserek gerçekleştirmesidir. İade faturasının kesilebilmesi için müşterinin vergi mükellefi fatura kesilen işletme olması şarttır.

Örnek 4: Zeytin Ltd.Şti. , Karaca Ltd'ye 2 Yazıcı tanesi 2000TL'den ve 1 Adet Fax Makinesi tanesi 1000TL'den satmıştır. %20 KDV hariç kapalı faturadır. Fatura ve muhasebeleşmesini gösterirsek:

Çizelge 4. Fatura (Örnek 4)

Fatura				
Zeytin Ltd.				
Karaca Ltd.				
Cinsi	Miktar	B. Fiyat	İskonto	Toplam
Yazıcı	2	2000		4000
Fax	1	1000		1000
			Toplam	5000TL
			İskonto	
			%20 KDV	1000TL
			Genel Toplam	6000TL

Zeytin Ltd.:

-----/-----	
100 Kasa	6000
600 01 Yazıcı	4000
600 02 Fax	2000
391 Hes. KDV	1000
-----/-----	

Karaca Ltd.:

-----/-----	
153 01 Yazıcı	4000
153 02 Fax	1000
191 İnd. KDV	1000
100 Kasa	6000
-----/-----	

Örnek 5: Karaca LTD Zeytin LTD'den aldığı fax makinesini iade (aldığı yere geri vermiştir) etmiştir. Parasını nakit olarak almıştır. Fatura ve muhasebeleşmesini gösterirsek:

Çizelge 5. Fatura (Örnek 5)

Fatura				
Karaca Ltd.				
Zeytin Ltd.				
Cinsi	Miktar	B. Fiyat	İskonto	Toplam
Yazıcı	1	1000		1000
Fax iadesidir.			Toplam	1000 TL
			İskonto	
			%20 KDV	200 TL
			Genel Toplam	1200 TL

Karaca Ltd.:

-----/-----

100 Kasa	1200		
	153 02 Fax	1000	
	391 Hes. KDV		200

Alış İadesi

-----/-----

İadede KDV tutarları ile satış toplamalarında tutarsızlıklar olabilmekte bunu aşabilmek için de 900 Nazım Hesaplarda iade olayı bilgisi kayıtlanmaktadır.

Zeytin Ltd.:

-----/-----

610 Satıştan İade	1000		
191 İnd. KDV		200	
	102/100 Kasa		1200

Satıştan İade

-----/-----

3.3. İskontolu Fatura

Örnek 6: Gökhan Ltd., XLtd'ye 1 Tv 10.000TL'den, 1 Buzdolabı 20.000TL'den satmaktadır. Tv'de %20, buzdolabında %10 iskonto yapmaktadır.

Fatura kesilirken yapılan iskontoya Ticaret İskontosu denir. Fatura kesildikten sonra yapılan iskontoya ise Kasa İskontosu denir.

Çizelge 6. Fatura (Örnek 6)

Fatura				
Gökhan Ltd.			Vergi No	
			Fatura No	
X Ltd.				
Cinsi	Miktar	B. Fiyat	İskonto	Toplam
Tv	1	10.000	2000	8000
Buzdolabı	1	20.000	2000	18000
			Toplam	26.000TL
			İskonto	-
			%20 KDV	5.200TL
			Genel Toplam	31.200TL

Gökhan Ltd.:

-----/-----

102 Banka	31200		
	600 Yurt İçi Satış	26000	
	391 Hes.KDV	5200	

-----/-----

KDV İskontolardan sonra hesaplanır.

X Ltd. :

-----/-----

153 Tic. Mal	26000		
191 İnd. KDV	5200		
	102 Banka	31200	

-----/-----

Yukarıda görüldüğü gibi iskottadan sonraki rakamlarla muhasebeleştirme yapılmalıdır.

Örnek 7: X Ltd'i Y Ltd'ye 1 TV 10.000TL'den 1 Buzdolabı 20.000TL'den satılmıştır. Faturanın toplamından %5 iskotto yapılmıştır.

Fatura; kapalı faturadır ve fatura toplamından yapılan iskottaya genel iskotto denir.

KDV tutarı genel iskotto da yapılsa iskottadan sonra bulunur.

Çizelge 7. Fatura (Örnek 7)

Fatura				
X Ltd.				
Y Ltd.				
Cinsi	Miktar	B. Fiyat	İskotto	Toplam
Tv	1	10.000		10000
Buzdolabı	1	20.000		20000
			Toplam	30.000 TL
			İskotto %5	1500TL
			%20 KDV	5.700TL

			Genel Toplam	34.200TL
--	--	--	--------------	----------

TV =01, BZ= 02, CM= 03, FR= 04 gibi, ürünler kod verilerek, muhasebe de alt hesap açıldığında kullanılsın, stoklar takip edilsin, ortaklara daha hızlı bilgi verilsin istenir.

X Ltd. :

-----/-----

100Kasa/102 Banka	34200		
	600 01 0001 TV	9500	
	600 02 0001 BZ	19000	
	391 Hes. KDV	5700	

-----/-----

Y Ltd. :

-----/-----

153 01 0001 TV	9500		
153 02 0001 BZ	19000		
191	5700		
	102 Banka	34200	

-----/-----

3.4. Fiyat Farkı Faturası (Vade Farkı Faturası veya Kasa İskontosu Faturası)

Fiyat farkı faturasına piyasada; vade farkı faturası veya kasa iskontosu faturası da denilmektedir. Normal bir satış faturası kesildikten sonra ileri bir tarihte bu faturaya binaen kesilen faturadır. Müşterinin alış satış işlemi, faturalaştırma işlemi bitmişken ileri bir tarihte iskonto kazanmasıdır. Faturayı geliri elde eden müşteri işletme keser (Yereli vd., 2013).

Örnek 8: Ahmet Ltd., Mehmet Ltd'ne 10 Televizyon tanesi 10.000TL'den fatura kesmiş %20 KDV dahil, açık faturadır. Fatura ve muhasebeleşmesini yapınız.

Çizelge 8. Fatura (Örnek 8)

Fatura				
Ahmet Ltd				
Mehmet Ltd				
Cinsi	Miktar	B. Fiyat	İskonto	Toplam
TV	10	10.000		100.000
			Toplam	83.333,33 TL
			İskonto	
			%20 KDV	16.666,67TL
			Genel Toplam	100.000TL

Ahmet Ltd.:

-----/-----

120 Alıcı 100.000
600 01 TV 83.333,33
391 Hes. KDV 16.666,67TL

Mehmet Ltd.:

153 01 TV 83.333,33
191 İnd. KDV 16.666,67TL
320 Satıcılar 100.000

Yukarıdaki fatura normal bir satış faturasıyken aşağıdaki fatura önceden kesilen faturayla ilişkili bir olay için satış işleminden sonra kesilir. İlk faturayla arasında fiyat farkı olayı tekrar faturalaştırılmış olur. İşte bu faturaya vade farkı veya fiyat farkı faturası denir. İlk satıştan sonra bir indirim gibi algılanarak kasa iskontosu faturası da denilmektedir.

Örnek 9: Sözleşmeye göre Mehmet Ltd., peşin öderse %5 iskonto kazanacaktır. Mehmet Ltd peşin ödemiştir (95.000 TL peşin ödemiştir.). Fatura ve muhasebeleştirilmesine bakarsak: İlk faturada KDV dahilse fiyat farkı faturasında da dahil olur. İlk faturada hariç ise fiyat farkı faturasında da hariç olur. İlk faturada KDV oranı kaçsa fiyat farkı faturasında da aynıdır.

Çizelge 9. Fatura (Örnek 9)

Fatura				
Mehmet Ltd.				
Ahmet Ltd.				
Ürün	Miktar	B. Fiyat	İskonto	Toplam
Fiyat Farkı Fat				5.000
			Toplam	4.166,67TL
			İskonto	
			%20 KDV	833,33TL
			Genel Toplam	5.000TL

Mehmet Ltd.:

320 Satıcılar/102 Banka 5000
602Diğer Gelirler/ 153Tic Mallar 4.1666,67
391 Hes. KDV 833,33

Ahmet Ltd.:

659/611/612 D. İnd 4.166,67

191 İnd KDV 833,33

120 Alıcılar/102 Banka

5000

659 Diğer Olağan Gider ve Zararlar,611 Satış İskontoları,612 Diğer İndirimler gibi gider karakterli hesaplara pratikte yazılmaktadır. Burada en önemli konu müşteri konumundaki Mehmet Ltd. faturayı keser çünkü 5.000TL kasasında kalmıştır. Gelir elde etmiş sayılır. Bu sebeple faturayı keser.

Fatura esas değeri “A” ve “KDV” pratik hayatta aşağıdaki formüllerle bulunur:

$$A \times 1,20 = 5000 \quad A = 5000/1.20$$

$$A \times 1,10 = 5000 \quad A = 5000/1.10$$

$$A \times 1,01 = 5000 \quad A = 5000/1.01$$

KDV= KDV li Tutar X KDV Oranı/(100+KDV Oranı)

$$5000 \times 20/120$$

$$5000 \times 10/110$$

$$5000 \times 1/101$$

Yukarıdaki formüller; müşteriyle pazarlık yaparken, muhasebeleştirirken ve bazen de gelen faturada sadece genel toplam yazılmışsa; faturanın esas değeri, KDV tutarı belli değilse KDV yi bulmamızda kolaylık sağlayan formüllerdir.

3.5. Hizmet Bedeli Faturası

Komisyon geliri elde edildiğinde, mal satışına aracılık yapıldığında, yıllık satış kotaları aşımında kazanılan hizmet bedelleri için kesilen faturadır (Altınkaynak ve Özenç, 2014). KDV oranı %20 sabit olarak kullanılır. % 0,1,10 gibi KDV oranlarıyla hizmet bedeli faturası kesilemez. Kesilirse şüpheyle bakılır, bu durumda KDV hesabı yanlış olur. Fiyat farkı faturası ile karıştırılmamalıdır.

Örnek 10: Zeytin Ltd., Karaca Ltd'nin mallarının satışına aracılık yapmıştır bu aracılıkla KDV dahil 2000TL komisyon geliri hak etmiştir. İlgili faturayı düzenler ve muhasebeleştirirsek:

Çizelge 10. Fatura (Örnek 10)

Fatura				
Zeytin Ltd				
Karaca Ltd				
Ürün	Miktar	B. Fiyat	İskonto	Toplam
Hizmet Bedeli Fat				
			Toplam	1666,66 TL
			İskonto	
			%20 KDV	333,34 TL
			Genel Toplam	2000TL

Zeytin Ltd. :

100/102

2000

643Komisyon Geliri/600Yurt İçi Satış/602Diğer Gelirler
1666,66

391 Hes.KDV

333,34

Karaca Ltd. :

760 Paz.Sat.Dağ. Gideri 1666,66

191 İnd KDV 333,34

100Kasa/102Banka

2000

Örnek 11: ABC Emlak Ltd, Serkan İnşaat Ltd nin aktifinde kayıtlı sahibi olduğu dükkan satışına aracılık yapmış 5.000 + %20KDV gelir elde etmiştir. İlgili faturayı doldurup muhasebe kayıtlarını gösterirsek:

Çizelge 11. Fatura (Örnek 11)

Fatura				
ABC Ltd.				
Serkan Ltd.				
Ürün	Miktar	B. Fiyat	İskonto	Toplam
Hizmet Bedeli Fat				5.000 TL
			Toplam	5.000 TL
			İskonto	
			%20 KDV	1000 TL
			Genel Toplam	6000 TL

ABC Ltd.:

100Kasa/102Banka 6000

600 Yurt İçi Satış 5000

391 Hes. KDV 1000

ABC Ltd emlak alım satım işi yaptığı için esas faaliyet kolu bu olduğu için 600 nolu hesaba gelir kaydı yapılır.

Serkan Ltd.:

760 Paz.Sat.Dağ. Gideri 5000
191 İnd. KDV 1000
100Kasa/102Banka 6000

-----/-----
Faturanın içerisine hizmet bedeli faturası yazılır. KDV oranı %20 olarak hesaplanır.

3.6. Tevkifatlı Fatura

Maliye KDV toplamada güçlüklerle karşılaşınca bazı iş kollarında tevkifatlı fatura kesilmesi zorunluluğu getirmiştir. Buradaki gaye devletin vergi gelirlerine biran önce kavuşmasıdır. KDV nin hızlı ve daha çok tutarlarla devlet hazinesine girmesi amaçlanmaktadır. Tevkifatlı Fatura kesilebilmesi için her iki tarafında şirket/vergi mükellefi olmasıdır. Vatandaşa tevkifatlı fatura kesilemez, bu durumda normal satış faurası kesilir, faturada KDV ayrımı yapılmaz. Faturayı kesen fatura içene tevkifat KDV tutarını ve beyan edilecek KDV tutarını yazar. Müşteri faturayı kesene hizmetin bedelini ve sadece beyan edilen KDV tutarını ekleyerek öder.Tevkif etmek saklamak,tutuklamak anlamındadır. Bu faturada maliye müşteriye KDV nin bir kısmını tevkif et sakla yani satıcıya ödeme demektir.Tevkif edilen KDV tutarı müşteri tarafından maliyeye KDV2 Beyannamesiyle ödenir. Her iki taraf vergi mükellefi olması halinde ve 6900 TL KDV Dahil üstüne tevkifatlı fatura kesilir (www.turmob.org.tr, 2024).

Aşağıda Örnek Tevkifat Oranları Verilmiştir (<https://ismmmo.org.tr/dosya/2336/Mevzuat-Dosya/OZET-KDV-TEVKIFAT-LISTESI.pdf>):

Özel Güvenlik Hizmetleri	9/10
Yemek Servis Organ. Hizmetleri	5/10
Yapı Denetim Hizmetleri	9/10
Temizlik Çevre Bahçe Bakım Hiz	7/10
Yapı İşleri Mühendislik Mimarlık Etüt Proje	3/10
Makine Teçhizat Bakım Onarım Hiz	5/10
Etüt Danışmanlık Hizmeti	9/10
Servis Taşımacılık	5/10

Örnek 12: ABC Yapı denetim Ltd, Ali Veli Ltd'ye Yapı Denetim hizmeti vermiştir. 10.000TL + %20 KDV Kapalı Fatura kesilmiş olsun. Faturayı düzenleyip tarafların muhasebeleştirmesini gösterirsek:

Tevkifatlı faturanın müşterisi tevkifat oranınca KDV'yi satıcı firmaya ödemez tevkifat edilen KDV'yi KDV 2 beyannamesi ile devlete öder. Toplam KDV'den tevkif edilen KDV'yi çıkarttığımızda bulunan KDV satıcıya ödenir. Buna beyan edilecek KDV denir. Faturanın üstünde Tevkifatlı Fatura yazar. E-Fatura ,E-Arşiv Faturada da fatura tipi kısmında tevkifatlı fatura oluşu belirtilir.

Çizelge 12. Fatura (Örnek 12)

Tevkifatlı Fatura

ABC Ltd.				
Ali Veli Ltd.				
Ürün	Miktar	B. Fiyat	İskonto	Toplam
Yapı Denetim Hiz.				10.000 TL
			Toplam	10.000 TL
			İskonto	
			9/10 Tev KDV	1.800TL
			Beyan Edilen KDV	200 TL
			Genel Toplam	10.200TL

Hesaplama= $9/10+1/10 = 10/10$

Tevkifat Edilen KDV=9/10 dur.

Beyan Edilen KDV=1/10 dur.

Tevkif Edilen KDV=2000 x 9/10 = 1800 TL

Beyan Edilen KDV = 2000 x 1/10=200TL.

10.000 TL x 0,20 = 2000 TL Toplam KDV dir.

ABC Ltd.:

-----/-----		
102 Banka	10.200	
600 Yurt İçi Satış		10.000
391 Hes. KDV		200
-----/-----		

Ali Veli Ltd.:

-----/-----		
760 Paz.Sat.Dağ. Gideri		10.000
191.01 Tevkif Ed KDV		1800
191.02 Beyan Eden KDV		200
	360 Tevkif KDV	1800
	102Banka/100 Kasa	10.200
-----/-----		

-----/-----		
360 Tevkif KDV	1800	
102 Banka	1800	

Tevkif edilen KDV, KDV 2 Beyannamesi ile devlete ödenir.

-----/-----

3.7. Gider Pusulası

Vergi mükellefleri vergi mükellefi olmayan mal veya hizmet alımı yaptığında yapılan ödemeyi ispatlamak belgelemek için gider pusulası keser (Karabınar, 2018). Gider pusulasında geliri elde edenler için stopaj kesintisi (Vergi kesintisi) yapılır. Mal alımlarında %5, hizmet alımında %10 stopaj kesintisi yapılır. Geliri elde edenlerden devletin hakkı olan vergi kesilmiş olur. Yapılan kesintiler muhtasar beyannameyle devlete ödenir. Gider pusulasında KDV düzenlemez.

İade faturası yerine de gider pusulası düzenlendiği durumlar olmaktadır. Vergi mükellefi olmayanlardan daha önce sattığınız malın şirketimize iadesi söz konusu olursa(vergi mükellefi olmayanların fatura koçanı olmadığı ve bu sebeple iade faturası kesemeyecekleri için) müşterimize iadenin parasını öderken Gider Pusulası kesilir ve müşteriye imzalatılır.

Örnek 13: ABC Ltd’i kömürcülük şirketi gelen 1 tır kömürü Ahmet Ölmez’le anlaşarak deposuna boşalttırmıştır. Hamaliye bedeli 3000TL anlaşılmıştır. İlgili belgeyi düzenleyip muhasebeleştirilmesini gösterirsek:

A) ABC Kömürcülük Ltd.:

-----/-----

760 Paz.Sat.Dağ. Gideri /770 Genel Gider	3000
360 Stopaj Vergi	300
102 Banka	2700

-----/-----

-----/-----

360 Stopaj Vergi	300
102 Banka	300

Muhtasar beyanname ile maliyeye ödenir.

-----/-----

$$\text{Stopaj} = 3000 \times 0,10 = 300$$

Ahmet Ölmez vergi mükellefi değildir, şirket değildir muhasebe kaydı yapmaz.

Çizelge 13. Gider Pusulası (Örnek 13A)

Gider PUSULASI			
ABC Ltd.			
Miktar	İşin Mal.	Fiyat	Tutar
	Hamaliye Hiz Alındı	3000	3000
		Toplam	3000
Yalnız İki bin yedi yüz TL Aldım.		%10 Stopaj	300
Ahmet ÖLMEZ.İMZA.		Net Ödenen	2700

B) ABC Kömür Ltd. Ahmet Ölmez’e kömür taşıma için net 3000 TL’ye anlaşmıştır. Gider Pusulasını düzenleyip muhasebeleştirilmesini gösterelim:

3.8. E-Fatura ve E-Arşiv Fatura

E-Fatura şirketler arası ticari işlemlerde kesilen faturadır. Kağıt belge yerine elektronik ortamda, elektronik belge olarak düzenlenmesi, muhatabına iletilmesi ve elektronik ortamda muhafaza ve ibraz edilmesine imkan veren uygulamadır. Fatura Tipleri: Satış, Genel İade, Tevkifat, İstisna, Özel Matrah, İhraç Kayıtlı, Konaklama Vergisi seçilerek faturalaştırma yapılır. Senaryo olarak Temel Fatura ve Ticari Fatura seçilir. Temel fatura ya itiraz edilemezken, ticari faturaya 8 gün içinde itiraz edilebilmektedir.

Tebliğde düzenlenen e-Fatura belgesi, yeni bir belge türü olmayıp, kâğıt ortamdaki “Fatura” belgesi ile aynı hukuki niteliklere sahiptir(<https://www.turmob.org.tr/e-donusum/faq>). İsteğe bağlı olarak da e-faturaya geçilebilir.2023 ve sonrası yıllarda yıllık brüt hasılatı 3.000.000TL yi aşanlar mecburi olarak e-fatura kesmek zorundadırlar.

E-Arşiv Fatura ise e-fatura şartlarını taşımayanlara ve vergi mükellefiyet kaydı olmayan vatandaşa kesilen faturadır.

Matbaadan fatura koçanı bastırılmaz tamamen elektronik ortamda kesilen, gönderilen faturalardır. Yukarıda sayılan iade faturası, fiyat farkı faturası v.b gibi faturalarda dijital ortamda kalemle fatura yazar gibi ancak elektronik ortamda doldurulup e- fatura, e-arşiv fatura olarak kesilebilmektedir.

4. SONUÇ

Kağıt olarak düzenlenen faturalar E-Fatura ve E-Arşiv Faturaya doğru evrilmektedir. Yakın gelecekte Kağıt Fatura kalmayacak denilebilir. İrsaliye fatura değildir. Esas olan malın satışını gösteren, ticari ilişkiyi; alacak/borç ilişkisini düzenleyen maliyenin aradığı belge faturadır. Mal veya hizmet satışı yapılmışsa kasaya giren KDV hesaplanan KDV dir.Mal veya hizmet alımında ödenen KDV indirilecek KDV dir. Günümüzde işlemlerin çoğu banka veya kredi kartı geçilerek ödenmekte, tahsil edilmektedir. Bu sebeple yeni hesaplar kullanılmaktadır. İade Faturası; müşteri eğer vergi mükellefi ise müşteri tarafından düzenlenir. Bunun sebebi faturayı geliri elde edecek olan keser, kuralıdır. İade Muhasebe kaydı ile KDV Beyannamesi arasında matrah ve KDV tutarı uyumsuzluklarına neden olduğu için 900 Nazım Hesaplarda bilgilendirme yapılmakta veya 602 Diğer Gelirler hesabına yazılmaktadır.Ancak mal iadesi varsa 153 Ticari Mallar hesabı kullanılmalıdır. İskontolu faturalarda ıskontodan sonraki değerden muhasebeleştirme yapılmalı ve yine ıskontodan sonraki değerden KDV hesaplanmalıdır. Fiyat farkı faturasını geliri elde etmiş olan keser. Hizmet Bedeli Faturasında KDV oranı sabit %20 dir. Tevkifatlı Fatura müşterinin de vergi mükellefi bir işletme olması durumunda ve maliyenin belirlediği işlerde kesilir. Tevkif edilen KDV satıcıya ödenmez. KDV2 Beyannamesiyle devlete ödenir. Müşterinin vatandaş olması ve malı iade etmesi durumlarında iade faturası yerine geçecek Gider Pusulasını satıcı keser. E-Fatura ve E-Arşiv Faturanın kağıt faturadan farkı yoktur. Elektronik ortamda düzenlenirler. E-Fatura ve E-Arşiv Faturanın açıklamalarına iade, fiyat farkı, hizmet bedeli, kasa iskontosu gibi açıklamalar yazılarak bu tür özellikli faturalar elektronik ortamda da kesilirler.

KAYNAKÇA

Atabey, A. (2004). Muhasebede Belge Düzeni, Nobel Yayınevi.

Altınkaynak, F. ve Özenç, M. (2014). Ticari Belgeler ile Muhasebe Uygulamaları, Ankara: Detay Yayıncılık.

Yereli, A.N., Kayalı, N. ve Demirlioğlu, L. (2013). Ticari Mal Alımlarında Vade Farklarının Hesaplanması ve Muhasebeleştirilmesi: TMS-2 Stoklar Standardı ile Vergi Mevzuatının Karşılaştırılması. Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi 4(2), 89-104.

<https://ismmmo.org.tr/dosya/2336/Mevzuat-Dosya/OZET-KDV-TEVKIFAT-LISTESI.pdf>

<https://kkhukuk.com/wp-content/uploads/2016/08/Faturaya-Itiraz-ve-Iade-Faturasi.pdf>

<https://www.edenred.com.tr/irsaliye-nedir-nasil-duzenlenir>

<https://www.turmob.org.tr/e-donusum/eirsaliye/nedir>

<https://www.turmob.org.tr/e-donusum/faq>

<https://www.turmob.org.tr/ekutuphane/Read/18e425ac-8010-4d66-88e6-b7936a65a829#:~:text=1%20Mart%202024%20tarihinden%20itibaren%20k%C4%B1smi%20tevkifat%20uygulamas%C4%B1%20kapsam%C4%B1na%20giren,takdirde%2C%20KDV%20tevkifat%C4%B1na%20tabi%20tutulmayacakt%C4%B1r.>

Sekdur, M. ve Altun, M. (2001) Mali Hukuk Ansiklopedisi, Yaklaşım Yayınları.

Karabınar, S. (2018). Genel Muhasebe, Sakarya Yayıncılık.

Vergi Usul Kanunu, 229

FINANSAL GELİŞMİŞLİK DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: D-8 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğretim Üyesi, Muhammet KARANFİL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
mkaranfil@comu.edu.tr - 0000-0003-4078-2214

Yüksek Lisans Öğrencisi, Elif YANAR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
yanarelif@gmail.com – 0009-0005-0311-4542

ÖZET

Finansal gelişmişlik, ülkelerin finansal sistemlerinin etkinliği, derinliği, erişim ve kararlılık seviyeleri ile ilişkili bir kavramdır. Fon akışını düzenleyen bankalar, sermaye piyasaları, sigorta ve diğer finansal araçların kullanımı ve bu kullanımdan doğan maliyetlerin minimize edilerek sisteme geri kazandırılması, ülkenin finansal sisteminin gelişmişliği ile ifade edilmektedir. Finansal serbestleşme süreciyle birlikte ekonomik faaliyetlerin artması sonucu finansal gelişmişlik kavramı giderek daha fazla önem kazanmıştır. Bu çalışma finansal gelişmenin dış ticaret ile arasındaki ilişkisi üzerine odaklanmaktadır. Literatürde finansal gelişmişlik düzeyinin dış ticaret üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalara bakıldığında etkin bir finansal sistemin işlerliği dış sermaye maliyetleri, dış pazarda rekabet gücü, yüksek ihracat getirileri, daha yüksek getirili yatırımlar gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Bu çalışma ise finansal gelişmişlik olgusunun dış ticaret ile olan bağlantısını D-8 ülkeleri üzerinden 1997-2021 dönem verileriyle Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik analizi kapsamında incelemektedir. Dolayısıyla çalışmanın amacı finansal gelişmişlik ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Elde edilen bulgulara göre ihracat ile finansal gelişmişlik arasında çift yönlü, ithalat ile finansal gelişmişlik arasında ise, finansal gelişmişlik değişkeninden ithalat değişkenine doğru tek yönlü iktisadi olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Finansal Gelişmişlik Endeksi, Dış Ticaret, İhracat, İthalat*

RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND FOREIGN TRADE: THE CASE OF D-8 COUNTRIES

ABSTRACT

Financial development is a concept related to the efficiency, depth, access and stability levels of countries' financial systems. The use of capital markets, insurance, banks that regulate the flow of funds and other financial instruments and the minimization of the costs arising from this use and their return to the system are expressed with the development of the country's

financial system. Increase in economic activities along with the financial liberalization process, the concept of financial development has become increasingly important. This study focuses on the relationship between financial development and foreign trade. When we look at the studies in the literature examining the effects of the level of financial development on foreign trade, the functioning of an effective financial system is associated with concepts such as foreign capital costs, competitiveness in foreign markets, high export returns, and higher-yielding investments. This study examines the connection between financial development and foreign trade within the scope of Dumitrescu-Hurlin panel causality analysis with data for the period 1997-2021 over D-8 countries. Therefore, the aim of the study is to explain the relationship between financial development and foreign trade. According to the findings, it was concluded that there is a two-way economically significant relationship between exports and financial development, and a one-way economically significant relationship between imports and financial development, from the financial development to the import.

Keywords: *Financial Development Index, Foreign Trade, Export, Import*

1. GİRİŞ

Finansal sistemin temel yapılarından finansal piyasalar ve finansal kurumların etkinlik ve derinliği olarak tanımlanan finansal gelişmişlik, başta ekonomik büyüme olmak üzere pek çok alan üzerindeki etkisi nedeniyle sıklıkla tartışılan ve güncelliğini koruyan kavramlardandır. 20. yüzyıl başlarında Schumpeter (1961) ile başlayıp, McKinnon ve Shaw'ın ve sonrasında Goldsmith'in (1975) analizleriyle devam eden finansal gelişmişlik kavramının, iktisat biliminin temel sorunlarından ekonomik büyüme ile olan ilişkisi hakkında oldukça zengin bir literatür bulunmaktadır. (King ve Levine, 1993; Demetriades ve Hussein, 1996; Lynch, 1996; Levine, 2004; Ang ve McKibbin, 2007; Afşar, 2007; Ak, Altıntaş ve Şimşek, 2016) Bağıntının yönü bakımından görüş farklılıkları bulunmasına karşın akademisyenler, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi farklı kanallar yoluyla desteklediği görüşünde uzlaşmaktadırlar. (Gökmenoğlu, Amin ve Taşpınar, 2015)

Heckscher-Ohlin-Vanek modeline finansal sektör faktörünü dahil eden Kletzer ve Bardhan(1987) başta olmak üzere finansal gelişmişlik düzeyinin dış ticaret üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar; etkin bir finansal sistemin dış sermaye maliyetlerini azaltarak dış sermayeye bağımlı endüstrilerin gelişmesine katkıda bulunduğunun ve dış pazarda rekabet gücünü artırarak yüksek ihracat getirileri sağladığının altını çizmektedirler (Beck, 2003; Svaleryd ve Vlachos, 2005; Hur, Raj ve Riyanto, 2006; Becker, Chen ve Greenberg, 2013). Bu perspektiften hareketle finansal gelişmenin, dış ticari dengeler üzerindeki etkilerinin incelenmesini değerli bulmaktayız.

Araştırma, literatürdeki bu boşluğun doldurulması amacıyla D-8 ülkelerinin 1997-2021 yılları arasındaki finansal gelişmişlik endeksi verileri ve dış ticaret performansları Dünya Bankası ve IMF tarafından yayınlanan verilerin Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik analizi kapsamında incelenmesiyle aradaki bağıntı ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. FİNANSAL GELİŞİMİŞLİK VE FİNANSAL GELİŞİMİŞLİK ENDEKSİ

Finansal gelişmişlikten söz edilebilmenin ön koşulu, etkin bir finansal sistemin varlığıdır. Fon transferi yapma yetkisine sahip kurumlar, kullanılan araçlar ve yasal düzenlemeler bütünü olan finansal sistemin işlevi beş temel maddede toplanmaktadır. Bunlar;

Olası yatırımlar hakkında önbilgi üreterek sermaye tahsis edilmesi,
Yatırımların takibi ve finansman sağladıktan sonra kurumsal yönetimin uygulanması,
Ticaretin, çeşitlendirmenin ve risk yönetiminin kolaylaştırılması,
Tasarrufların harekete geçirilmesi ve bir havuzda toplanması,
Mal ve hizmetlerin alışverişinin kolaylaştırılması (Levine, 2005)

En basit tanımıyla finansal sistem, fon arz ve talep eden gerçek ve tüzel kişiler arasındaki fon transferlerini etkili ve güvenli biçimde yapılmasını sağlar. Levine'e (2005) göre finansal gelişmişlik bu fon transferlerinden doğan maliyetlerin (bilgi alma, uygulama ve transfer) tamamen ortadan kaldırılamasa da minimize edilmesi ve buna bağlı olarak finansal işlemlerin iyileştirilmesi ile sağlanabilir. Aynı doğrultuda Fitzgerald (2006), bir ülkenin finansal gelişmişliğinin belirlenmesinde ülkenin finansal kurumlarının ve araçlarının yaygınlığının ve etkinliğinin önemine vurgu yapmaktadır. Finansal araçların yaygınlığı ve etkinliği, finansal sistemin istikrarlı hale gelmesini sağlar ve istikrarlı finansal sistem finansal gelişmişliğe ve ekonomik kalkınmaya zemin hazırlar. (Bağcı:2018)

Söz konusu finansal gelişmişlik endeksi olduğunda; finansal gelişmişliğe etki eden faktörlerin geniş bir yelpazeye sahip olması, konunun farklı boyutlardan ele alınmasına ortam hazırlamakta ve konunun güncelliğini korumasına katkı sağlamaktadır (Bölükoğlu,2021). Finansal sektör gelişmişliğinin ülkelerin GSMH değerleriyle ölçülemeyeceğini Asya-Pasifik ülkeleri üzerinden değerlendiren Lynch(1996); çalışmasında gelişmişliğin ölçümünde kullanılacak kriterleri kategorileşerek, ölçütleri doğru belirlenmiş sağlam bir finansal gelişim ölçütünü etkin bir finansal politika oluşturulması, uygulanması ve değerlendirilmesinde gerekli görmüştür.

Lynch'in ardından finansal gelişmişliğin ölçümünde kullanılacak kriterlere yönelik pek çok teorik çalışma yazında kendine yer bulmuştur. Finansal gelişmişlik faktörlerinin çeşitliliği, kavramın çok boyutlu yönlerden ele alınmasına imkân sağlarken, finansal gelişme kıyaslandığı olguya göre farklı göstergelerle ölçüldüğü gözlenmektedir. Konuya ilişkin uluslararası çevrede popüler olan veri setlerinin önde gelenleri arasında Dünya Bankası tarafından oluşturulmuş Küresel Finansal Gelişim Veritabanı (Global Financial Development Database - GFDD) önemlidir. Farklı ekonomilerdeki finansal sistemlerin gelişimine etki eden faktörlere ilişkin veri setlerini içeren veritabanı, güncellemelerle birlikte toplamda 130 gösterge ile 214 ülke ekonomisinin kapsamlı ve çok boyutlu olarak incelenmesine olanak tanımaktadır. Veritabanı, Cihák vd.(2012) tarafından öne sürülen finansal gelişmişliğin 1) finansal kurumlar ve 2) finansal piyasalar ve i) derinlik, ii) erişim, iii) verimlilik ve iv) finansal sistem istikrarı alt başlıklarında incelediği 4x2 matrisini kullanmaktadır. (Cihák, Demirgüç-Kunt, Feyen ve Levine: 2012) Ayrıca Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından sunulan Finansal Gelişmişlik Endeksi Veritabanı (Financial Development Index Database) 180 ekonominin finansal gelişmişliğini toplamda 9 endeks halinde sunmaktadır. (IMF, 2024)

Yukarıda da belirtildiği üzere geniş bir ölçüt kataloğu bulunan finansal gelişmişlik endeksinin farklı parametrelerin dikkate alınarak finansal sistemlerin değerlendirilmesi, olgulara farklı bakış açıları yöneltmek ve boyutlarının daha net anlaşılabilmesi açısından önemlidir (Kar, Peker ve Kaplan, 2008). Finansal gelişmeye ilişkin göstergeler olarak Lynch (1996) parasal ve kredilerle ilgili büyüklükler ile sermaye piyasalarına ilişkin büyüklüklerin kullanılmasını tavsiye ederken; Kar vd.(2008) ise finansal gelişme düzeylerini ölçmek için parasal ve kredi büyüklüklerinin yanı sıra sermaye piyasası göstergelerinden oluşan, bankacılık ve sermaye piyasası göstergelerinin de dahil edildiği endeks önermektedirler. Adnan(2011) ise finansal gelişmenin finansal sistemlerin derinlikleri, genişlikleri, erişimleri ve güvenilirlikleri gibi kıstaslarla ölçülebileceğini öne sürmektedir. Adnan'a göre gelişmiş bir finansal sistem daha az riskle daha yüksek getiriler sunar.

3. FİNANSAL GELİŞİMİŞLİK İLE DIŞ TİCARET AÇIĞI İLİŞKİSİ

Cari hesap dengesi kalemi altında yer alan dış ticaret dengesi, bir ülkenin mal ithalat ve ihracatını kapsamaktadır. Dış ticaret dengesi hesabında ithal edilen malların ihraç edilenlerden fazla olması, dış ticaret dengesini negatif yönde değiştirir ve bu durum “dış ticaret açığı” olarak açıklanır (Ünsal, 2000:475).¹

Sadece mal ithalat ihracatıyla sınırlı olmayan cari hesap dengesinin negatif yönlü seyretmesi ülke ekonomisinde döviz çıkışına bağlı olarak ülkelerin döviz rezervlerindeki azalmasıyla ortaya çıkan açık; ekonomik büyüme hızında azalma, istihdam eksikliği, enflasyon gibi pek çok tahrip edici etkiye yol açmaktadır.

Cari hesap dengelerindeki açığın ekonomik büyüme ile çift yönlü etkileşiminin olduğunu söylemek mümkündür. Cari açığın oluşmasında hükümet harcamalarındaki artış, döviz kuru değişiklikleri, iç yatırım fırsatlarının kısıtlılığına bağlı dışarıdan sermaye ithalatı gibi nedenlerin yanı sıra ekonomik büyüme de etkili olabilmektedir. Genel olarak değişken olmayan fiyatlar ile hesaba katılan GSYİH'nın yıllık değişimi olarak tanımlanan ekonomik büyümenin (Parasız, 1997:4) artışı ile bireylerin alım gücü artmakta ve bunun sonucu olarak daha fazla mal ve hizmet talep etmektedirler.

Finansal gelişmişlik - dış ticaret bağlantısını inceleyen araştırmalarda genel görüş, gelişmiş finansal sektörün özellikle dış finansal kaynaklara bağımlı endüstriler dikkate alındığında uluslararası pazardaki rekabet gücünün artmasına ve buna bağlı olarak daha yüksek ihracat getirilerine olanak sağladığı yönündedir. (Kletzer ve Bardhan, 1987; Rajan ve Zingales, 1996; Beck, 2003; Leibovici, 2013; Shahbaz & Rahman, 2014) Gelişmiş finansal pazarlar ve aracı kurumlar, dış sermaye çekme maliyetlerini minimize ederek iç ve dış sermaye maliyetleri arasındaki makasın daralmasını sağlayarak dış sermayeye bağımlı endüstrilerde daha yüksek getiri elde edilmesine olanak tanır (Beck, 2003).

4. YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

¹ İthalat ve ihracat rakamları toplamının GSYİH'ya oranı şeklinde formüle edilen, özellikle dışa bağımlı ekonomilerde büyüme oranlarına etki eden “ticari dışa açıklık” kavramından farklıdır (Saçık, 2009:529-530)

Çalışmamızda ilk olarak kullanılan değişkenlere yönelik Tablo 1’de genel tanımlayıcı değerler gösterilmektedir. Toplam dört değişken için ortalama, medyan, maksimum, minimum ve gözlem sayılarına ait istatistikler paylaşılmaktadır. Söz konusu değişkenlere bakıldığında finansal gelişmişlik açısından finansal gelişmişlik endeksi değerleri kullanılmıştır. Diğer değişkenler ise sırasıyla ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat değerleridir. İhracat ve ithalat değişkenlerinin logaritmik değerleri baz alınmıştır. İlgili veriler IMF ve Dünya Bankası veri tabanlarından derlenmiştir.

Çizelge 1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı Değerler

Değişkenler-İstatistikler	FGE	Büyüme	İhracat	İthalat
Ortalama	0.341450	2.562240	24.51661	24.62071
Medyan	0.305000	3.228978	24.54435	24.62374
Maksimum	0.730000	12.27614	26.42513	26.32696
Minimum	0.140000	-14.47565	21.86430	22.70606
Gözlem sayısı	200	200	200	200

Yöntem kısmında ele alınan değişkenler için tanımlayıcı değerlere ait çıkarım yapıldıktan sonra durağanlık için yatay kesit bağımlılığı ve birim kök analizi yapılmıştır.

Finansal Gelişmişlik ve Dış Ticaret İlişkisi açısından analiz kısmında oluşturulan model şu şekilde gösterilmektedir:

$$FGE_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{Büyüme}_{it} + \beta_2 \text{İhracat}_{it} + \beta_3 \text{İthalat}_{it} + e_{it}$$

Oluşturulan modele göre;

FGE: Finansal Gelişmişlik Endeksini

Büyüme: Kişi Başına Düşen Gelirdeki Büyüme Oranını

İhracat: Mal İhracatını

İthalat: Mal İthalatını

ve e_{it} ise hata terimini göstermektedir.

Finansal Gelişmişlik ve Dış Ticaret İlişkisine yönelik ilgili değişkenlerin analizinde ilk olarak yatay kesit bağımlılığına bakılmış ve ulaşılan sonuçlara göre birim kök değerlendirilmesi ardından panel nedensellik araştırması yapılmıştır.

Çizelge 2. Yatay Kesit Bağımlılık Sonucu

İstatistikler	Breusch-Pagan LM İstatistiği	Pesaran LM İstatistiği	Pesaran CD İstatistiği	Olasılık Değerleri
FGE	182.0545	20.58639	4.082955	0.000
Büyüme	65.44788	5.004184	4.447774	0.001

İhracat	597.9883	76.16789	24.38550	0.000
İthalat	622.9902	79.50891	24.93583	0.000

Tablo 2’de Breusch-Pagan LM İstatistiği, Pesaran LM İstatistiği ve Pesaran CD İstatistiklerine göre modelde yatay kesit bağımlılığının olmadığı gösteren temel hipotez red edilmiştir. Diğer bir ifadeyle yatay kesit bağımlılığını gösteren alternatif hipotez kabul edilmiştir. Yani ilgili serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu görülmektedir. Yatay kesit bağımlılığı söz konusu olduğundan birim kök araştırmasında kullanılacak testin yatay kesit bağımlılığını dikkate alması gerekir. Buradan hareketle durağanlık araştırmasında yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden Pesaran(2007)’in CİPS ve CADF testleri ile inceleme yapılmıştır.

Çizelge 3. Birim Kök Sonuçları 1

CİPS Sonuçları	FGE	Büyüme	İhracat	İthalat	Kritik değer		
					% 1	% 5	%10
CİPS değeri	-2.49	-2.44	-1.28	-2.17	-2.59	-2.34	-2.21
Fark CİPS	-3.26	-2.70	-2.87	-2.43	-2.59	-2.34	-2.21

Fark CİPS birinci farkları göstermektedir.

CİPS durağanlık değerlerine göre % 5 anlamlılık düzeyi dikkate alınırse panelin genelinde finansal gelişmişlik endeksi değeri ve büyüme değişkeni için temel hipotez red edildiğinden bu serilerin düzey değerlerinde durağan olduğu belirlenmiştir. Diğer değişkelere bakıldığında ise ihracat ve ithalat değişkenleri için panelin genelinde alternatif hipotez red edilmiştir. Dolayısıyla ilgili değişkelerin düzey değerlerinde durağan olmadığı görülmektedir. Durağanlık ise bu değişkenler açısından birinci dereceden fark alma işlemi ile yakalanmıştır.

Çizelge 4. Birim Kök Sonuçları 2

CADF Sonuçları	FGE	Büyüme	İhracat	İthalat	Kritik değer		
					% 1	% 5	% 10
Türkiye	-2.09	-2.48	-0.77	-1.32	-4.25	-3.40	-2.99
Bangladeş	-2.14	1.27	-3.60	-2.92	-4.25	-3.40	-2.99
Endonezya	-3.79	-6.85	-1.15	-3.26	-4.25	-3.40	-2.99
İran	-0.96	-4.01	-0.41	-1.26	-4.25	-3.40	-2.99
Malezya	-2.70	-0.06	0.36	-1.61	-4.25	-3.40	-2.99
Pakistan	-2.63	-3.81	-1.80	-1.67	-4.25	-3.40	-2.99
Nijerya	-2.34	-0.34	-1.34	-1.48	-4.25	-3.40	-2.99
Mısır	-3.31	-3.25	-1.52	-3.87	-4.25	-3.40	-2.99

Tablo 4'deki birim kök sonuçlarına göre her bir ülke için durağanlık sınaması sonuçları görülmektedir. İlgili sonuçlara yönelik % 1, 5 ve 10 anlamlılık düzey kritik değerleri verilmektedir. Bu durağanlık araştırmasında % 5 anlamlılık düzeyi dikkate alınırsa FGE değişkeninde D-8 ülkeleri için düzey değerinde durağanlık sadece Endonezya'da sağlanmıştır. Büyüme değişkeninde Endonezya, İran ve Pakistan da düzey değerinde durağanlık sağlanmıştır. İhracat değişkenine bakıldığında sadece Bangladeş da düzey değerinde durağanlık sağlanmıştır. İthalat değişkeninde ise sadece Mısır da düzey değerinde durağanlık sağlanmıştır. D-8 de diğer ülkeler için ilgili değişkenlerin hepsinde düzey değerinde durağanlık sağlanamamıştır.

Çizelge 5. Nedensellik Araştırması Sonuçları

Değişken	Olasılık	Değişken	Olasılık
FGE Büyüme	0.9217	Büyüme FGE	0.7672
İhracat FGE	0.0502	FGE İhracat	0.0446
İthalat FGE	0.9831	FGE İthalat	0.0509
İhracat Büyüme	0.5003	Büyüme İhracat	0.1891
İthalat Büyüme	0.2378	Büyüme İthalat	0.9401
İthalat İhracat	0.9271	İhracat İthalat	0.9924

Dumitrescu – Hurlin Panel nedensellik testi (2012) sonuçlarına göre % 10 anlamlılık düzeyinde değerlendirme yapıldığında finansal gelişmişlik değişkeni ile büyüme değişkeni arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi olmadığı görülmektedir. İhracat değişkeni ile finansal gelişmişlik değişkeni arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Burada ilgili değişkenler arasında hem ihracat değişkeninden finansal gelişmişlik değişkenine doğru, hem de finansal gelişmişlik değişkeninden ihracat değişkenine bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Finansal gelişmişlik değişkeni ile ithalat arasındaki ilişkiye bakıldığında ise finansal gelişmişlik değişkeninden ithalat değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu görülmektedir. 1997-2021 dönem verileriyle elde edilen bulgulara göre D-8 ülkeleri arasında diğer değişkenlere ait sonuçlara bakıldığında ise nedensellik açısından iktisadi olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır. Başka bir ifadeyle ihracat ile finansal gelişmişlik arasında ise çift yönlü, ithalat ile finansal gelişmişlik arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmişken, büyüme-finansal gelişmişlik, ihracat-büyüme, ithalat-büyüme ve ithalat-ihracat değişkenleri arasında ise doğrudan bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Küresel finansal sistemdeki dijitalleşme destekli gelişim ile birlikte; finansal sistem enstrümanlarının daha sofistike ve erişilebilir hale gelmesi tüm dünya ülkeleri arasındaki

finansal sistemlerin gelişmişlik bazında birbirine yaklaşmasını sağlayan etkenlerin başında gelmektedir. Bu durum başta ticaret olmak üzere pek çok alanda iyileşme, yenilenme ve ilerlemeyi hızlandırmaktadır.

D-8 ülkelerinin 1997-2021 yılları arasındaki finansal gelişmişlik, dış ticaret ve ekonomik büyümeye ilişkin verileri baz alınarak yürütülen bu analizde; ilk olarak yatay kesit bağımlılığına bakılmış ve ulaşılan sonuçlar doğrultusunda birim kök analizi yürütülmüştür. Birim kök analizinde ulaşılan sonuçlara istinaden panel nedensellik analizi yapılmıştır. Birim kök analizinde finansal gelişmişlik değişkeni ile büyüme arasında durağanlık tespit edilirken; finansal gelişmişliğin ithalat ve ihracat değişkenleriyle arasında 1. seviyede durağanlık tespit edilmiştir. Panel nedensellik analizi aşamasında durağanlık sonuçları doğrultusunda ekonomik büyüme düzey değerleri; ithalat ve ihracat ise birinci seviye düzey değerleri ile değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarında %10 anlamlılık düzeyinde yapılan değerlendirmeler ışığında, finansal gelişmişliğin dış ticaret hacmiyle arasında bir nedensellik ilgisi olduğu ortaya konmuştur. Analiz sonuçları, finansal gelişmişlik düzeyi ile ihracat arasında çift yönlü, ithalat düzeyi ile ise finansal gelişmişlikten ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilgisi olduğu yönündedir. Analizde finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasında doğrudan nedensellik görülmemesi, yeni sanayileşen ülkeler çerçevesinde çalışan Tosunoğlu(2023)'nin çalışmasında ortaya koyduğu çift yönlü nedensellik sonuçlarından farklılık göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Finansal sistemdeki gelişmişliğin ihracatla çift yönlü etkileşimi, sağlam ve etkin bir finansal sistemin yüksek getiri sağlayan, teknoloji bağımlı endüstrilere finansman sağlayarak uluslararası pazardaki rekabet gücünün artışına ve buna bağlı olarak daha yüksek ihracat getirilerine olanak sağladığı yönündeki literatürde yer alan genel görüşü desteklemektedir. Finansal gelişmişliğin ithalat üzerindeki nedensellik etkisi ise gelişmiş finansal sistemlerin dış sermayeyi cezbetmesi ve teknoloji talebine bağlı ithalatı tetiklediği şeklinde yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

- Adnan, N. *Measurement of financial development: A fresh approach*, 8th International Conference on Islamic Economics and Finance, 1-23, Doha/Qatar, 2011.
- Afşar, A. Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 36, 2007.
- Ak, M. Z., Altıntaş, N., Şimşek, A. S. Türkiye'de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Nedensellik Analizi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17,2, 2016.
- Ang, J. B., McKibbin, W. J. Financial Liberalization, Financial Sector Development and Growth: Evidence from Malaysia, *Journal of Development Economics*, 84, 2007.
- Bağcı, H. Finansal Gelişmişlik Endeksi Oluşturulması: OECD Ülkelerinde Bir Uygulama, *Journal of Management and Economics Research*, 16,1, 2018.
- Beck, T. Financial Development and International Trade: Is There A Link?, *Review of International Economics*, 11, 2003.

- Becker, B., Chen, J., Greenberg, D. Financial Development, Fixed Costs, and International Trade The Review of Corporate Finance Studies, 2,1, 2013.
- Bölükoğlu, A. Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Doğrusal Olmayan İlişki: IMF Finansal Gelişmişlik Endeksi ile Yeni Bulgular, Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 6,2, 2021.
- Cihák, M., Demirgüç-Kunt, A., Feyen, E., Levine, R. Benchmarking Financial Systems Around the World, Policy Research Working Paper 6175, World Bank, Washington, DC, 2012.
- Demetriades, P. O., Hussein, K. A. Does Financial Development Cause Economic Growth? Time Series Evidence from 16 Countries Journal of Development Economics, 51, 1996.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Fitzgerald, V. Financial Development and Economic Growth: A Critical View, Background Paper for World Economic and Social Survey, 2006.
- Goldsmith, R. W. (1975). "The Quantitative International Comparison of Financial Structure and Development". *The Journal Of Economic History*, 35(1), 216-237.
- Gokmenoglu, K. K., Amin, M. Y., Taspınar, N. (2015) "The Relationship among International Trade, Financial Development and Economic Growth: The case of Pakistan" *Procedia Economics and Finance*, 25, 489-496.
- Hur, J., Raj, M., Riyanto, Y. E.(2006). "Finance and Trade: A Cross Country Empirical Analysis on the impact of Financial Development and Asset Tangibility on International Trade" *World Development*, 34(10), 1728-1741.
<https://data.imf.org/?sk=f8032e80-b36c-43b1-ac26-493c5b1cd33b>
- Kar, M., Peker, O., Kaplan, M. (2008). "Trade Liberalization, Financial Development and Economic Growth in The Long Term: The Case of Turkey", *South East European Journal of Economics and Business*, 3(2), 25-38.
- King, R. G., Levine, R. (1993) "Finance and Growth: Schumpeter Might be Right" *Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717-737.
- Kletzer, K., Bardhan, P. (1987). "Credit Markets and Patterns of International Trade" *Journal of Development Economics*, 27, 57-70
- Leibovici, F. (2021). "Financial Development and International Trade" *Federal Reserve Bank of St. Louis Working Paper* 2018-015. (<https://doi.org/10.20955/wp.2018.015>)
- Levine, R. (2005). "Finance and Growth: Theory and Evidence", *Handbook of Economic Growth*, 1, 865-934.
- Lynch, D. (1996). "Measuring Financial Sector Development: A Study of Selected Asia-Pacific Countries"; *The Developing Economies*, 34(1), 1-27.
- Parasız, İ. (1997), *Modern Büyüme Teorileri: Dinamik Makro Ekonomiye Giriş*, Ezgi Kitabevi:Bursa.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.
- Rajan, R. G., Zingales, L. (1996) "Financial Dependence and Growth" *National Bureau of Economic Research Working Paper*, Sept 1996.

- Saçık, S. Y. (2009). Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 525-548.
- Schumpeter, J. A. “*The Theory of Economic Development*” Çev: Opie, R., Oxford University Press, 1961.
- Shahbaz, M., Rahman, M. M. (2014) “Exports, Financial Development and Economic Growth in Pakistan” *International journal of Development Issues*, 13(2) 155-170.
- Svaleryd, H., Vlachos, J. (2005) “Financial Markets, the Pattern of Industrial Specialization and Comparative Advantage: Evidence from OECD Countries” *European Economic Review*, 49, 113-144.
- Tosunoğlu, B.T., The causal relationship among trade openness, financial development, and economic growth: Recent evidence from newly industrialized countries (NICs), *bmij* (2023) 11 (2): 532-540, doi: <https://doi.org/10.15295/bmij.v11i2.2229>
- Ünsal, E. M. (2000) *Makro İktisat (Genişletilmiş 3. Baskı)*, İmaj: Ankara.

KATILIM BANKALARININ FİNANSAL ETKİNLİK ANALİZİ

Doç. Dr. Aşır ÖZBEK

Kırıkkale Üniversitesi, ozbek@kku.edu.tr

0000-0003-2753-5147

ÖZET

İlk olarak 1980'li yıllarda ortaya çıkan katılım bankacılığı, İslami finans ilkelerine uygun olarak faaliyet gösteren ve faizsiz bankacılık olarak da bilinen bir finansal sistemdir. Bu sistemde, geleneksel bankacılığın aksine, faiz uygulaması yerine kâr-zarar ortaklığı modeli esas alınır. Bu, hem bankacılık faaliyetlerinin etik ve dini kurallara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlar hem de reel ekonomiye katkı sunan alternatif bir finansman modeli oluşturur. Bu çalışmanın temel amacı, Türk bankacılık sistemi içinde faaliyet gösteren katılım bankalarının 2023 yılına ait finansal performanslarını detaylı bir şekilde analiz ederek değerlendirmektir. Bu kapsamda, sektörde aktif olarak faaliyet gösteren sekiz katılım bankası çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma, bankaların finansal göstergeleri üzerinden performanslarını değerlendirerek, etkinliklerini ve sektördeki performans farklılıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Katılım bankalarının finansal performans ölçümünde literatür taraması neticesinde on kriter belirlenmiştir. Bu kriterler, toplam aktifler, toplam fonlar, finansal varlıklar/yükümlülükler, krediler, net kar-zarar/toplam aktifler, özsermaye/toplam aktifler, duran aktifler/toplam aktifler, personel giderleri/diğer faaliyet giderleri, personel sayısı ve şube sayısı olarak belirlenmiştir. MOORA yönteminin farklı yaklaşımlarına göre katılım bankaları analiz edilmiştir. Farklı yaklaşımlara göre yapılan analiz sonuçlarına göre katılım bankalarının sıralamaları çok farklılık göstermiştir. Tüm yaklaşımların özeti sayılabilecek MULTIMOORA yaklaşımına göre 2023 yılında en iyi performansı gösteren ilk üç katılım bankası Kuveyt Türk, Vakıf ve Türkiye Finans Katılım Bankasıdır. Son üç sırada ise Albaraka Türk, Hayat Finans ve TOM Katılım Bankası yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: ÇKKV, MOORA, Katılım Bankaları

1. GİRİŞ

İslami finans sistemi, özellikle 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinin ardından petrol ihraç eden İslam ülkelerinin finansal ihtiyaçlarına yönelik bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönem, İslami bankacılık sisteminin temelini atarak, faizsiz finans modeline dayalı bir bankacılık anlayışının dünya finans sistemine entegre olmasını sağlamıştır. İslami bankalar, 21. yüzyılda küresel finans sistemine entegre olarak, geleneksel bankaların karşılayamadığı çeşitli ihtiyaçlara yönelik yenilikçi ürün, hizmet ve yöntemler geliştirmiştir. Özellikle:

Kâr-Zarar Ortaklığına Dayalı Modeller: Geleneksel faiz sisteminden farklı olarak kâr-zarar paylaşımı esas alınmış, bu da daha etik ve risk paylaşımına dayalı bir finansal model sunmuştur.

Reel Ekonomiye Katkı: İslami bankalar, spekülasyon işlemleri minimize ederek, ticaret, üretim ve yatırım gibi reel ekonomiye destekleyen alanlara odaklanmıştır.

Yeni Pazar Fırsatları: Geleneksel finans sistemine alternatif arayan bireyler ve kurumlar için yeni fırsatlar yaratmıştır.

2008 yılındaki küresel finansal kriz, faiz temelli geleneksel bankacılık sistemindeki kırılma noktaları ortaya çıkararak faizsiz finans sisteminin daha fazla ilgi görmesine neden olmuştur. Özellikle kriz sonrası:

Faizsiz finans sistemine yönelik güven artmış,

Gelişmekte olan ülkelerin yatırım fırsatlarına yönelik ilgi yükselmiş,

İslami bankacılık modeli küresel bir alternatif olarak daha geniş kitlelere ulaşmıştır.

Faizsiz finans sistemi, sunduğu yenilikçi uygulamalarla geleneksel bankacılık faaliyetlerini tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu durum, özellikle küresel finans sisteminde:

Çeşitlilik Sağlama: Farklı müşteri gruplarına yönelik ürün ve hizmetlerin artmasını,

Risk Azaltma: Daha sürdürülebilir finansal araçların kullanımını,

Etik Finans: Toplum faydasını gözeten ve adil bir finansal ortamın oluşumunu desteklemiştir.

İlk dönemlerinde daha çok İslam ülkeleri ve gelişmekte olan ekonomilerde yoğunlaşan faizsiz finans sistemi, uluslararası bankaların da bu alana girmesiyle birlikte küresel bir boyut kazanmıştır. Bugün birçok gelişmiş ülkede de faizsiz finans ürün ve hizmetleri sunulmaktadır. Bu durum, faizsiz finansın yalnızca dini temelli bir model değil, aynı zamanda küresel ekonomiye değer katan bir alternatif finansman sistemi olduğunu kanıtlamaktadır.

2008 küresel finansal krizi, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'deki geleneksel bankacılık sektörü üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Ancak bu dönemde, Türkiye'deki katılım bankacılığı sistemi, faizsiz finans modeline dayalı yapısı sayesinde bu krizden görece daha az etkilenmiş ve Türk bankacılık sistemi içindeki payını artırmaya başlamıştır.

2023 yılı itibarıyla katılım bankacılığı sektörü, Türkiye'de güçlü bir büyüme performansı göstermiş ve sektördeki ağırlığını artırmaya devam etmiştir. Faizsiz finans modeline dayalı yapısı sayesinde, özellikle kriz dönemlerinde dayanıklılık ve istikrar sergileyen katılım bankaları, 2023 yılında da Türk bankacılık sektörünün üzerinde bir büyüme ivmesi yakalamıştır. 2017 yılında %5 olan pazar payı, 2023 yılı sonunda %11'e ulaşarak önemli bir artış göstermiştir. Katılım bankalarının toplam aktif büyüklüğü, 2023 yılı sonu itibarıyla 2 trilyon TL'yi aşmıştır. 2023 sonu itibarıyla kullanılan toplam fonlar 906 milyar TL'ye ulaşmıştır. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere (KOBİ) verilen destekler dikkat çekicidir. KOBİ'lere nakdi ve gayri nakdi olmak üzere toplam 523,1 milyar TL fonlama sağlanmıştır. 2023 yılında katılım bankalarının net kârı, bir önceki yıla göre %79,3 artışla 53,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Sektörün toplam özkaynakları ise %70,8 artarak 143,9 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. 2023 yılında katılım bankalarının net kârı, bir önceki yıla göre %79,3

artışla 53,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Sektörün toplam özkaynakları ise %70,8 artarak 143,9 milyar TL seviyesine ulaşmıştır [1].

Türkiye ekonomisi, 2023 yılında da dünya ekonomilerinden pozitif ayrışmaya devam etmiştir. İlk üç çeyrek de sırasıyla %4,0, %3,9 ve %5,9 oranlarında büyüme kaydedilmiştir. Bu büyüme, Türk ekonomisinin güçlü dinamiklere ve dayanıklılığa sahip olduğunu gösterirken, bankacılık sektörünün de bu büyümeye önemli katkılar sağladığı anlaşılmaktadır. 2023 sonu itibarıyla, Türkiye bankacılık sisteminde aktif olarak faaliyet gösteren 34 mevduat bankası, 9 katılım bankası ve 20 kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere toplamda 63 banka bulunmaktadır. Türk bankacılık sektörü, istihdama önemli bir katkı sağlamaktadır. 2023 yılı itibarıyla bankacılık sektöründeki çalışan sayısı 208 bini aşmıştır [1].

Bu çalışmanın amacı, bankacılık sistemi içinde önemli bir yer tutan katılım bankalarının finansal performansını değerlendirmek olarak belirlenmiştir. Katılım bankaları, faizsiz bankacılık ilkelerine dayalı faaliyet göstererek, geleneksel bankacılıkla kıyaslandığında farklı finansal ürün ve hizmetler sunmaktadır. Bu nedenle, katılım bankalarının finansal performansını ölçmek ve değerlendirmek, sektördeki güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmada Albaraka Türk, Hayat Finans, Kuveyt Türk, Türkiye Emlak, TOM, Türkiye Finans, Vakıf ve Ziraat Katılım Bankalarının 2023 yılı finansal performansları analiz edilmiş ve katılım bankaları finansal performanslarına göre sıralanmıştır.

Bu çalışma, Türkiye ekonomisi ve bankacılık sistemi içerisinde önemi gittikçe artan katılım bankalarının 2023 yılı finansal performansları değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden biri olan MOORA (Multi-Objective Optimization by Ratio Analysis) Yöntemi kullanılarak bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren 9 katılım bankasından 8 tanesinin 2023 yılı finansal performansı değerlendirilmiştir. İncelenen bankalar şunlardır:

Albaraka Türk
Hayat Finans
Kuveyt Türk
Türkiye Emlak
TOM
Türkiye Finans
Vakıf
Ziraat

Çalışmada, MOORA yöntemi sayesinde, bankaların farklı kriterler altındaki performansları dengeli bir şekilde ele alınarak adil bir sıralama elde edilmiştir. Bu analiz, katılım bankalarının finansal performanslarını karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirerek sektörel bazda güçlü ve zayıf yönlerin ortaya konulmasını sağlamaktadır. Sonuçlar hem akademik literatüre katkı sağlamakta hem de bankaların stratejik planlamalarına yol gösterici bir rehber niteliği taşımaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bektaş, katılım bankalarının finansal performanslarını ENTROPİ ve MAIRCA (Multi Atributive Ideal-Real Comparative Analysis) yöntemleriyle ölçmüştür. Bu ölçümde 2018-2019 yılları arası veriler kullanılmıştır. Bu ölçümde **Toplam Özkaynaklar, Toplam Mevduat, Toplam Aktifler, Toplam Krediler ve Alacaklar, Çalışan Sayıları ve Şube Sayısı** kriterler olarak belirlenmiştir. Kriter ağırlıkları ENTROPİ yöntemiyle belirlenirken, bankaların performansları MAIRCA yöntemiyle değerlendirilmiştir [2].

Karakaya, 2018 yılı finansal oranlarını kullanarak Türkiye Finans, Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Ziraat ve Vakıf Katılım bankalarının performansını TOPSIS yöntemiyle analiz etmiştir. **Aktif kalitesi, likidite, kazanç, sermaye, yönetim kalitesi ve piyasa risk duyarlılığı** olmak üzere altı kritere göre değerlendirme yapılmıştır. Kriter ağırlıklarını Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (BAHS) ile tespit etmiştir. Çalışma sonucunda katılım bankalarının finansal performans sıralaması; Kuveyt Türk, Ziraat, Vakıf, Türkiye Finans ve Albaraka Türk katılım bankaları şeklinde olmuştur [3].

Yurtadur vd., Türkiye'de faaliyet gösteren altı katılım bankasının 2021 yılı finansal performansını CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) ve MAIRCA yöntemlerini entegre ederek analiz etmiştir. Çalışmada, finansal performans ölçümünde farklı kriterlerin ağırlıklarını nesnel bir şekilde belirlemek ve bu kriterlere dayalı bankaların performanslarını sıralamak için ÇKKV yöntemleri kullanılmıştır. Katılım bankalarının 2021 yılına ait konsolide olmayan mali tabloları, bankaların yıllık faaliyet raporlarından elde edilmiştir. En Önemli Kriter **Likit Aktifler/Yükümlülükler** olurken en az önemli kriter **Net Kar-Zarar/Toplam Aktifler** olmuştur. Performansı en yüksek banka Kuveyt Türk Katılım Bankası olurken son sırada Ziraat Katılım Bankası yer almıştır [4].

Yerlikaya ve Uysal, Türkiye'deki altı katılım bankasının 2019-2022 yılları arasındaki finansal performansını incelemiştir. Çalışma, üç özel katılım bankasını (Albaraka Türk, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans) ve üç kamu katılım bankasını (Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Emlak Katılım) karşılaştırarak, her bir bankanın performansını değerlendirmiştir. Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sitesinden temin edilmiştir ve 2019-2022 yılları arasındaki finansal veriler analiz edilmiştir. Kuveyt Türk Katılım Bankası en yüksek finansal performansı sergileyen banka olarak tespit edilmiştir. Emlak Katılım Bankası, analiz edilen dönemde en düşük performansa sahip banka olarak belirlenmiştir [5].

Özer ve Saygın, PROMETHEE (Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluation) yöntemi ile Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal performansını analiz etmiştir. 2011-2020 yıllarına ait mali veriler kullanılarak yapılan analizde, bankaların performansı çeşitli kriterler üzerinden değerlendirilmiş ve sıralama yapılmıştır. Kuveyt Türk Katılım Bankası, finansal performansı en yüksek olan banka olarak belirlenmiştir. Türkiye Finans ve Vakıf Katılım ise sırasıyla ikinci ve üçüncü sırada yer almıştır. Albaraka Türk, Bank Asya ve Emlak Katılım, performansı düşük bankalar arasında yer almıştır [6].

Esmer ve Bağcı, Türkiye bankacılık sektöründeki katılım bankalarının finansal performansını 2005-2014 yılları arasında incelemiştir. Katılım bankalarının finansal performansı, finansal verilerin analizi ve çeşitli rasyo ölçümleri kullanılarak yapılmıştır. Performans ölçümünde

TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma için kullanılan veriler, katılım bankalarının bilanço ve gelir tablolarından elde edilmiştir. Çalışma, her bir bankanın 2005-2014 yılları arasındaki finansal performansını sıralayarak, hangi bankaların güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymuştur [7].

Şahin ve Tetkik Türkiye'de 2011-2019 yılları arasında faaliyet gösteren yedi katılım bankasının finansal performansını TOPSIS yöntemi ile analiz etmiştir. Çalışmada, bankaların finansal durumları, çeşitli kriterlere dayalı olarak değerlendirilmiş ve sıralama yapılmıştır [8].

Bulut ve Şimşek, Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören altı Türk katılım bankasının 2023 yılına ait finansal performansları CAMELS kriterleri çerçevesinde oluşturulmuş olan 20 adet finansal oran kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ağırlıklandırma yöntemi olarak CRITIC yöntemi kullanılmıştır. CAMELS kriterleri CRITIC yöntemi ile ağırlıklandırıldıktan sonra BİST'te işlem gören 6 katılım bankasının finansal performansları ARAS (Additive Ratio Assessment), TOPSIS ve COPRAS (Complex Proportional Assessment) yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde kullanılan her üç yöntem için de Emlak Katılım Bankası'nın en iyi performansa sahip banka olduğu ortaya konulmuştur. Yapılan analizler sonucunda katılım bankalarının finansal performanslarının her üç yöntem için de benzer sonuçlar ürettiği görülmektedir. TOPSIS, COPRAS ve ARAS yöntemleri ile yapılan analizlerin benzer sonuçlar vermesi bu çalışmada yapılan analizlerin tutarlılığı, güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmaktadır [9].

Akyüz vd, Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının 2013-2017 yılları arasındaki finansal performanslarını CAMELS Analizi ile incelemiştir. CAMELS, bankaların finansal sağlığını ölçen bir analiz yöntemidir ve bu analizde sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yönetim kalitesi, kâr, likidite ve piyasa riskine duyarlılık gibi temel unsurlar değerlendirilmektedir. Çalışmanın en önemli bulgusu, katılım bankalarının CAMELS puanlarında 2015 yılından itibaren bir düşüş yaşanmış olmasıdır [10].

Koçyiğit'in çalışmasında, Türkiye'deki katılım bankalarının 2019-2022 yılları arasındaki finansal performansı, Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemiyle ölçmüştür. Çalışmada, bankaların finansal tablo verileri girdi ve çıktı olarak kullanılarak etkinlik ölçümü yapılmıştır. Çalışma, Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin resmi internet sitesinden elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. CCR Modeli, katılım bankalarının etkinliğini sırasıyla 0,927, 0,980, 0,969, 0,958 olarak hesaplanmıştır. BCC Modeli, katılım bankalarının etkinliğini 1, 0,987, 0,974, 0,974 olarak hesaplanmıştır [11].

3. YÖNTEM

MOORA yöntemi, Brauers ve Zavadskas tarafından 2006 yılında geliştirilen, çok amaçlı optimizasyon üzerine kurulu bir ÇKKV yöntemidir. MOORA, çeşitli alternatiflerin birden fazla kriter üzerinden değerlendirilmesini sağlayarak, her bir alternatifin performansını objektif bir şekilde sıralamayı amaçlar. Bu yöntem, genellikle karar vericilerin karar verirken, çok sayıda kriteri göz önünde bulundurduğu durumlarda tercih edilir. MOORA-Oran, MOORA-Referans Noktası, MOORA-Önem Katsayısı, MOORA-Tam Çarpım Formu ve MULTI-MOORA adında farklı yaklaşımları mevcuttur [12].

3.1. MOORA-Oran Yöntemi [13]

Adım 1: Bu adımda, karar vericiler, çeşitli alternatiflerin performanslarını belirli kriterler veya amaçlar açısından değerlendirirler. Bu değerlendirme sonucunda bir performans matrisi (başlangıç karar matrisi) oluşturulur. Başlangıç karar matrisi Eşitlik (1)'de verilmiştir. m , seçeneklerin, n ise kriterlerin sayısını göstermektedir. x_{ij} , i . seçeneğin j . kritere göre performans değerini göstermektedir

$$X_{ij} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2: Matrisin normalleştirilmesi, ölçütlerin fayda ya da maliyet yönlü olmasına bakılmaksızın yapılır. Normalizasyon, her kriterin değerini, kriterin genel etkisini göz önünde bulundurarak ölçeklendirme işlemidir. Bu işlem için genellikle Eşitlik (2) kullanılır.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (2)$$

x_{ij}^* i . seçeneğin j . amaca göre normalleştirilmiş performans değerini verir.

Adım 3: Normalleştirilmiş fayda ve maliyet performans değerleri arasındaki farkın hesaplanması, MOORA yönteminin bir adımıdır. Bu işlem, her iki tür kriterin (maksimize edilecek ve minimize edilecek kriterlerin) etkilerini karşılaştırmak ve sıralama yapmak amacıyla kullanılır. Bu işlem Eşitlik (3)'de gösterildiği gibi formüle edilir.

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n x_{ij}^* \quad (3)$$

y_i^* , i . seçeneğin tüm kriterlere göre normalleştirilmiş değerini ifade ederken, $(n-g)$, minimize edilecek kriterlerin ve g , maksimize edilecek kriterlerin sayısını gösterir. y_i^* değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanır. Bu sıralamaya göre birinci sıradaki seçenek en uygun seçenek olarak belirlenir.

3.2. MOORA-Referans Noktası Yaklaşımı [13]

Referans noktası yaklaşımı alternatiflerin değerlendirilmesinde MOORA-Oran yöntemi ile normalleştirilmiş veriler esas alınır. Bu yaklaşımda, her bir kriter için alternatiflerin performansları, belirlenen referans noktalarına göre değerlendirilir. Referans noktası (r_i), maksimize edilecek kriterler için en yüksek değer ve minimize edilecek kriterler için en düşük değeri temsil eder. Eşitlik (4) kullanılarak seçeneklerin her bir kritere göre referans noktasına olan uzaklıkları hesaplanır.

$$d_{ij} = |r_j - x_{ij}^*| \quad (4)$$

Seçeneklerin sıralanması, MOORA yönteminde referans noktasına olan uzaklıkların hesaplanmasından sonra yapılır ve bu adımda her alternatifin en yüksek performans değeri (P_i) belirlenerek seçenekler sıralanır. Bu işlem, Eşitlik (5) kullanılarak yapılır. Seçenekler küçükten büyüğe doğru sıralanır. Birinci sıradaki seçenek en iyi seçenek olarak belirlenir [14].

$$P_i = \min(\max_j d_{ij}) \quad (5)$$

3.3. MOORA-Önem Katsayısı Yaklaşımı [14]

MOORA-Önem katsayısı yaklaşımında, kriterlerin önceliklerinin dikkate alındığı bir durum, her bir kriterin karar verici için farklı ağırlıklara sahip olması gerektiğini ifade eder. Bu durumda, her bir kriterin önceliği, o kriterin karar verme sürecindeki önemini belirtir. Eğer kriterlerin öncelikleri farklı ise, her bir kriterle belirli bir ağırlık w_i verilerek alternatiflerin değerlendirilmesi Eşitlik (6) ile yapılır.

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g w_j x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n w_j x_{ij}^* \quad (6)$$

Kriterlerin önem ağırlıklarının referans noktası yaklaşımında kullanılması, MOORA-Önem katsayısı yaklaşımında daha fazla doğruluk ve hassasiyet katar. Bu durumda Eşitlik (5) geliştirilerek önem katsayılarının da dikkate alındığı Eşitlik (7) elde edilir.

$$d_{ij} = w_j |r_j - x_{ij}^*| \quad (7)$$

y_i^* değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanır. Bu sıralamaya göre birinci sıradaki seçenek en uygun seçenek olarak belirlenir.

3.4. MOORA-Tam Çarpım Yaklaşımı

Brauers ve Zavadskas, MOORA yönteminin tam çarpım sürümünü 2010 yılında geliştirmişlerdir. Bu sürüm, özellikle karar verme sürecinde, her bir alternatifin maksimize edilmesi gereken ve minimize edilmesi gereken kriterleri dikkate alarak, alternatiflerin genel performansını daha basit ve doğrudan bir şekilde hesaplamayı sağlar. Bu yöntemde, her bir alternatifin maksimizasyon kriterli verileri çarpılarak, minimizasyon kriterli veriler bu çarpıma bölünür. Bu hesaplama için Eşitlik (8)'de belirtilen A_i ve B_i değerleri Eşitlikler (9) ve (10) ile hesaplanır [15].

$$U_i = \frac{A_i}{B_i} \quad (8)$$

Burada;

$$A_i = \prod_{g=1}^j x_{gj} \quad (9)$$

$i=1, \dots, m$; m , seçeneklerin sayısını, j ise fayda yönlü kriterlerin sayısını göstermektedir.

$$B_i = \prod_{k=j+1}^n x_{kj} \quad (10)$$

$n-j$, maliyet yönlü kriterlerin sayısını, U_i seçeneklerin puanlarını göstermektedir. U_i değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanır ve birinci sıradaki seçenek en uygun seçenek olarak kabul edilir.

3.5. MULTIMOORA Yaklaşımı

MULTI-MOORA yöntemi, 2010 yılında Brauers ve Zavadskas tarafından geliştirilmiştir ve aslında tüm MOORA yaklaşımlarının baskınlık karşılaştırması yapılarak sıralamaya konulmasından ibarettir. Bu yöntem, karar verme süreçlerinde çoklu amaçları dikkate alarak en uygun seçeneği belirlemeye yönelik bir araçtır [15].

4. VERİ SETİ VE UYGULAMA

Literatür taraması neticesinde Çizelge 1’de gösterilen kriterler belirlenmiştir. Türkiye’de faaliyette bulunan 9 adet katılım bankasından 8 tanesi değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirmeye alınmayan Dünya Katılım Bankasının 2023 yılı aralık ayında faaliyetlerine başlaması nedeniyle analize dahil edilmemiştir. Faaliyetlerini yürüten 8 adet katılım bankası değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Çizelge 1. Kriterler ve Yönleri

Kriterler	Kod	Yön
Toplam Aktifler	K1	+
Toplanan Fonlar	K2	+
Finansal Varlıklar/Yükümlülükler	K3	+
Krediler	K4	+
Net Kar-Zarar/Toplam Aktifler	K5	+
Özsermaye/Toplam Aktifler	K6	+
Duran Aktifler/Toplam Aktifler	K7	-
Personel Giderleri/Diğer Faaliyet Giderleri	K8	-
Personel Sayısı	K9	-
Şube Sayısı	K10	-

Analizde kullanılacak veriler Türkiye katılım bankalar birliğinin 2023 yılı faaliyet raporundan alınmış ve Çizelge 2’de gösterilmiştir. Çizelge 2’de gösterilen veriler MOORA yöntemiyle analiz için başlangıç değerlerini temsil etmektedir ve başlangıç karar matrisi olarak adlandırılmaktadır.

Çizelge 2. Başlangıç Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10
	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-
Albaraka Türk KB	232.169.495	161.805.856	0,3908	30.535.939	0,0148	0,0577	0,0210	1,1478	2723	225
Hayat Finans KB	2.976.493	1.288.878	0,5095	0	0,0209	0,5346	0,0679	1,1787	256	0
Kuveyt Türk KB	668.168.215	507.510.873	0,4062	73.027.347	0,0398	0,0718	0,0067	1,1800	6011	444
Türkiye Emlak KB	188.882.526	151.496.918	0,5264	11.179.802	0,0272	0,0551	0,0062	0,7867	1494	100
TOM KB	2.357.171	294.442	0,6788	0	0,0728	0,7078	0,2579	1,3477	425	0
Türkiye Finans KB	240.212.941	176.948.067	0,3866	24.931.916	0,0243	0,0824	0,0270	1,0114	3824	305
Vakıf KB	315.123.265	254.189.499	0,3345	11.958.274	0,0257	0,0927	0,0120	0,7553	2830	191
Ziraat KB	384.256.605	304.372.374	0,2473	34.888.977	0,0104	0,0516	0,0074	0,7422	2433	191

Kaynak: Türkiye katılım bankalar birliğinin 2023 yılı faaliyet raporu

İlk olarak Çizelge 2’de verilen veriler Eşitlik (2) kullanılarak normalize edilmiştir. Normalize veriler Çizelge 3’te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Normalize Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10
Albaraka Türk KB	0,253	0,230	0,305	0,334	0,150	0,064	0,078	0,390	0,315	0,346
Hayat Finans KB	0,003	0,002	0,398	0,000	0,213	0,592	0,252	0,400	0,030	0,000
Kuveyt Türk KB	0,729	0,721	0,317	0,798	0,406	0,079	0,025	0,401	0,696	0,682
Türkiye Emlak KB	0,206	0,215	0,411	0,122	0,277	0,061	0,023	0,267	0,173	0,154
TOM KB	0,003	0,000	0,530	0,000	0,741	0,783	0,957	0,457	0,049	0,000
Türkiye Finans KB	0,262	0,251	0,302	0,272	0,248	0,091	0,100	0,343	0,443	0,469
Vakıf KB	0,344	0,361	0,261	0,131	0,261	0,103	0,044	0,256	0,328	0,293
Ziraat KB	0,419	0,432	0,193	0,381	0,106	0,057	0,028	0,252	0,282	0,293

Çizelge 3’te verilen verilere Eşitlik (3) uygulanmış ve MOORA Oran yaklaşımına göre katılım bankalarının sıralanması belirlenmiştir. Katılım bankalarının sıralaması Çizelge 4’te gösterilmiştir.

Çizelge 4 incelendiğinde ilk sırada Kuveyt Türk KB (Katılım Bankası) ve son sırada ise Türkiye Finans KB yer almıştır. Sıralama Kuveyt Türk KB>Ziraat KB>Türkiye Emlak KB>TOM Bank> Vakıf KB> Hayat Finans >Albaraka Türk KB> Türkiye Finans KB şeklinde devam etmiştir..

Çizelge 4. MOORA Oran Yaklaşım Sıralaması

	Y _i	Ölçeklendirme	Sıralama
Albaraka Türk KB	0,208	0,0453	7
Hayat Finans KB	0,526	0,1144	6
Kuveyt Türk KB	1,247	0,2713	1

Türkiye Emlak KB	0,676	0,1470	3
TOM KB	0,594	0,1292	4
Türkiye Finans KB	0,072	0,0157	8
Vakıf KB	0,539	0,1172	5
Ziraat KB	0,735	0,1598	2

Çizelge 3'te verilen verilere Eşitlik (4) ve Eşitlik (5) uygulanmış ve MOORA Referans Noktası Yaklaşımına göre katılım bankalarının sıralanması belirlenmiştir. Çizelge 5'te bu yaklaşımın sonuçları verilmiştir.

Çizelge 5 incelendiğinde ilk sırada Kuveyt Türk KB ve son sırada ise Türkiye Finans KB yer almaktadır. Sıralama Kuveyt Türk KB>Ziraat KB>Türkiye Emlak KB>TOM Bank> Vakıf KB> Hayat Finans >Albaraka Türk KB> Türkiye Finans KB şeklinde olmuştur.

Çizelge 5. MOORA Referans Noktası Yaklaşım Sıralaması

	P_i	Ölçeklendirme	Sıralama
Albaraka Türk KB	0,720	0,12038	4
Hayat Finans KB	0,798	0,13352	7
Kuveyt Türk KB	0,704	0,11776	3
Türkiye Emlak KB	0,722	0,12085	5
TOM KB	0,934	0,15630	8
Türkiye Finans KB	0,692	0,11580	2
Vakıf KB	0,681	0,11389	1
Ziraat KB	0,726	0,12150	6

Çizelge 4'te verilen verilere Eşitlik (6) uygulanmış ve MOORA Önem Katsayısı Yaklaşımına göre katılım bankalarının sıralanması belirlenmiştir. Çizelge 6'da bu yaklaşımın sonuçları verilmiştir.

Çizelge 6 incelendiğinde ilk sırada Türkiye Emlak KB ve son sırada ise TOM KB yer aldığı görülmektedir. Sıralama Türkiye Emlak KB>Ziraat KB>Vakıf KB>Hayat Finans>Kuveyt Türk KB>Albaraka Türk KB>Türkiye Finans KB>TOM KB şeklinde olmuştur.

Çizelge 6. MOORA Önem Katsayısı Yaklaşım Sıralaması

	Y_i	Ölçeklendirme	Sıralama
Albaraka Türk KB	0,068	0,1347	6
Hayat Finans KB	0,048	0,0951	4
Kuveyt Türk KB	0,059	0,1170	5
Türkiye Emlak KB	0,011	0,0223	1
TOM KB	0,171	0,3368	8
Türkiye Finans KB	0,103	0,2038	7
Vakıf KB	0,033	0,0650	3
Ziraat KB	0,013	0,0254	2

Çizelge 4'te verilen verilere Eşitlik (8), (9) ve (10) uygulanmış ve MOORA Tam Çarpım Yaklaşımına göre katılım bankalarının sıralanması belirlenmiştir. Çizelge 7'de bu yaklaşımın sonuçları verilmiştir.

Çizelge 7. MOORA Tam Çarpım Yaklaşım Sıralaması

	MAK-Çarpım	Ölçeklendirme	Sıralama
Albaraka Türk KB	5.632.476.651.251.780.000.000.000	0,0088	3
Hayat Finans KB	446.970.109.660	0,0000	8
Kuveyt Türk KB	603.461.048.784.629.000.000.000.000	0,9421	1
Türkiye Emlak KB	184.077.145.741.927.000.000.000.000	0,0003	6
TOM KB	3.583.965.919.976	0,0000	7
Türkiye Finans KB	26.133.833.698.782.200.000.000.000.000	0,0408	2
Vakıf KB	3.728.430.720.610.470.000.000.000.000	0,0058	4
Ziraat KB	1.392.440.727.685.690.000.000.000.000	0,0022	5

Çizelge 7 incelendiğinde ilk sırada Kuveyt Türk KB ve son sırada ise Hayat Finansın KB yer almıştır. Sıralama Kuveyt Türk KB>Türkiye Finans KB>Albaraka Türk KB>Vakıf KB>Ziraat KB>Türkiye Emlak KB>TOM KB>Hayat Finans KB şeklinde olmuştur.

MULTI-MOORA yöntemine göre bankaların performans sıralanması işe Çizelge 8’de verilmiştir. MULTIMOORA yaklaşımına göre ilk üç katılım bankası Kuveyt Türk, Vakıf ve Türkiye Finans Katılım Bankasıdır. Son üç sırada ise Albaraka Türk, Hayat Finans ve TOM KB yer almaktadır.

Çizelge 8. MULTIMOORA Yaklaşım Sıralaması

	MOORA-Oran	Referans Noktası	Önem Katsayısı	Tam Çarpım	MULTIMOORA
Albaraka Türk KB	7	4	6	3	6
Hayat Finans KB	6	7	4	8	7
Kuveyt Türk KB	1	3	5	1	1
Türkiye Emlak KB	3	5	1	6	3
TOM KB	4	8	8	7	8
Türkiye Finans KB	8	2	7	2	5
Vakıf KB	5	1	3	4	2
Ziraat KB	2	6	2	5	4

5. SONUÇ

1970’li yılların başındaki petrol krizi, özellikle petrol ihraç eden İslam ülkelerinde ekonomik sıkıntılar ve finansal istikrarsızlıklara sebep olmuş, bu da İslami finans sistemine olan ihtiyacı daha belirgin hale getirmiştir. Petrol fiyatlarındaki artış, özellikle Orta Doğu’daki bazı ülkelerin büyük petrol gelirlerine sahip olmalarını sağlamış, ancak aynı zamanda batı tarzı bankacılık sistemlerinin uygulamalarının bu ülkelerdeki dini ve kültürel değerlere ne kadar uygun olduğu konusunda soru işaretleri yaratmıştır. Bu süreç, İslami bankacılığın ve İslami finansman sistemlerinin gelişmesini hızlandırmıştır.

İslami bankacılık veya katılım bankacılığı, faizsiz bankacılık olarak da bilinmektedir. Katılım bankacılığı, 1980’li yıllarda dünya genelinde ve özellikle İslam ülkelerinde ortaya çıkmış bir bankacılık modelidir. Bu model, İslam’ın faiz yasağına dayalı olarak faaliyet gösterir ve geleneksel bankacılığın faiz temelli işlemlerine alternatif sunar. Katılım bankaları, bankacılık işlemlerini faizsiz finansman ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirir ve bu özellikleriyle Türk bankacılık sisteminin önemli bir tamamlayıcısı haline gelmiştir.

2023 yılı itibarıyla Türkiye'deki katılım bankalarının finansal büyüklüğü önemli bir artış göstermiştir. 2017 yılında %5 olan pazar payı, 2023 yılı sonunda %8,7'ye ulaşmıştır. 2023 yılı sonu itibarıyla, katılım bankalarının toplam aktif büyüklüğü 2 trilyon TL'yi aşmıştır. Katılım bankalarının kullandığı fonlar 2023 yılı itibarıyla 906 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Katılım bankaları, KOBİ'lere yönelik nakdi ve gayri nakdi fonlama sağlamaya devam etmektedir. 2023 sonu itibarıyla 523,1 milyar TL tutarında fonlama yapılmıştır.

Bu çalışmada katılım bankalarının finansal performanslarını ölçmek için MOORA yöntemi kullanılmıştır. Katılım bankalarının finansal performans ölçümünde literatür taraması neticesinde on kriter belirlenmiştir. Bu kriterler, toplam aktifler, toplam fonlar, finansal varlıklar/yükümlülükler, krediler, net kar-zarar/toplam aktifler, özsermaye/toplam aktifler, duran aktifler/toplam aktifler, personel giderleri/diğer faaliyet giderleri, personel sayısı ve şube sayısı olarak belirlenmiştir. MOORA yönteminin farklı yaklaşımlarına göre katılım bankaları analiz edilmiştir. Farklı yaklaşımlara göre yapılan analiz sonuçlarına göre katılım bankalarının sıralamaları çok farklılık göstermiştir. Tüm yaklaşımların özeti sayılabilecek MULTIMOORA yaklaşımına göre 2023 yılında en iyi performansı gösteren ilk üç katılım bankası Kuveyt Türk, Vakıf ve Türkiye Finans Katılım Bankasıdır. Son üç sırada ise Albaraka Türk, Hayat Finans ve TOM Katılım Bankası yer almıştır.

Katılım bankalarının etkinliği üzerinde ileride çalışma yapmak isteyen akademisyenlerin farklı ÇKKV yöntemlerini ve farklı kriterleri sürece dahil ederek değerlendirme yapması mümkün olabilir. Bu süreçlerde kriter ağırlıkları farklı yöntemler kullanarak yeniden düzenlenebilir ve kargo şirketlerinin performansları ölçülebilir. Ayrıca duyarlılık analizi yapılarak kriterlerin sürece ne derecede etkilerinin olduğu ortaya konabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Türkiye Katılım Bankalar Birliği 2023 Faaliyet Raporu
- [2] Bektaş, S. (2021). ENTROPİ ve MAİRCA Yöntemiyle Türk Katılım Bankalarının Finansal Performans Sıralaması. *International Journal Of Social Inquiry*, 14(1), 113-144.
- [3] Karakaya, A. (2020). Bulanık Karar Verme Yaklaşımıyla Katılım Bankaları Finansal Performansı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 99-122.
- [4] Yurttadur, M., & Taşcı, M. Z. (2023). Finansal performans ölçümünde CIRITIC ve MAIRCA yöntemlerinin kullanılması: katılım bankaları örneği, *The journal of academic social science*, 135(135), 110-124.
- [5] Yerlikaya, A., & Uysal, B. (2024). Katılım Bankacılığında Finansal Performans: Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, (13), 138-148.
- [6] Özer, K., & Saygın, O. (2022). Katılım bankacılığının finansal performans analizi: Türkiye uygulaması. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 257-273.
- [7] Esmer, Y., & Bağcı, H. (2016). Katılım Bankalarında Finansal Performans Analizi: Türkiye Örneği. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Social Science Institute*, 8(15).

- [8] Şahin, A., & Tetik, N. (2020). Katılım bankalarının finansal performans analizi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(2), 293-314.
- [9] Bulut, E., & Şimşek, A. İ. (2024). Evaluation of Financial Performance of BIST Participation Banks: CAMELS and Multi-Criteria Decision Making (MCDM) Approach. Alanya Akademik Bakış, 8(3), 923-940.
- [10] Akyüz, F., Soba, A. Ş., & Yeşil, T. (2020). Katılım bankalarının CAMELS analizi yöntemiyle finansal performanslarının değerlendirilmesi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (87), 145-166.
- [11] Koçyiğit, M. M. (2024). Katılım Bankalarının Finansal Etkinlik Analizi. SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL (SSSJJournal), 10(4), 546-552.
- [12] Özbek, A. Çok Ölçütlü Karar verme Yöntemleri ve Excel İle Uygulama, Seçkin Yayınlar, 3. Baskı, Ankara, 2021.
- [13] Brauers, W. K. M., & Zavadskas, E. K. (2006). The Moora Method And Its Application To Privatization in A Transition Economy, Control And Cybernetics, 35(2), 445-469.
- [14] Stanujkic, D. & Jovanovic, R. (2012). Measuring A Quality Of Faculty Website Using ARAS Method, Contemporary Issues In Business, Management And Education, Issn 2029-7963/Isbn 978-609-457-323-1 Doi, 10.3846/Cibme.2012.45.
- [15] Brauers, W. K. M., & Zavadskas, E. K. (2010). Project Management By MULTIMOORA As An Instrument For Transition Economies, Technological And Economic Development of Economy, (1), 5-24.

KATILIM SİGORTA ŞİRKETLERİNİN EDAS İLE ANALİZİ

Doç. Dr. Aşır ÖZBEK

Kırıkkale Üniversitesi, ozbek@kku.edu.tr

ORCID ID:0000-0003-2753-5147

Özet

Katılım sigortacılığı (tekafül), faizsiz finans prensiplerine uygun şekilde faaliyet gösteren bir sigorta modelidir ve son yıllarda Türkiye’de önemli bir büyüme kaydetmiştir. Bu büyümenin arkasında, faiz hassasiyeti olan bireylerin taleplerine uygun ürünler sunulması, finansal kapsayıcılığın artırılması ve sermaye piyasalarının çeşitlenmesi gibi faktörler bulunmaktadır. Tüketicilerin en uygun katılım sigortacılığı şirketini belirlemesi, kriterlerin birbirlerini etkilemesi nedeniyle çok kriterli karar verme (ÇKKV) problemi olarak görülmektedir. Bu çalışma bağlamında EDAS (Evaluation Based on Distance from Average Solution) yöntemi ile katılım sigortacılığı sektörünün performansının değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu nedenle yedi katılım sigorta şirketi, dokuz kritere göre analiz edilmiştir. Analiz neticesinde performansı en yüksek şirketin Türkiye Katılım Hayat AŞ olduğu anlaşılmıştır. Bu şirketi ikinci sırada Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ takip etmiştir. Üçüncü sırada ise Türkiye Katılım Sigorta AŞ yer almıştır. Son iki sıraya ise Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ ve Neova Katılım Sigorta AŞ yerleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: ÇKKV, EDAS, Katılım Sigorta Şirketleri

GİRİŞ

Sigortacılık sektörü, bir ülkenin ekonomik durumu, nüfus yapısı, sigorta bilincinin yaygınlığı, hükümet düzenlemeleri ve diğer faktörler tarafından etkilenmektedir. Sektörün genel görünümü, sigorta şirketlerinin finansal performansı, pazar büyüklüğü, yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi, teknolojik yenilikler, tüketici talepleri ve sektördeki rekabet gibi birçok değişkenle şekillenir.

2023 için Türkiye ekonomisinin genel görünümüne baktığımızda, birçok faktörün etkisi altında olduğunu görüyoruz. Pandemi, jeopolitik gerginlikler, enflasyon, döviz kuru dalgalanmaları ve diğer faktörler ekonominin seyrini etkiliyor. Bununla birlikte, Türkiye’nin ekonomisi belirli alanlarda büyüme potansiyeline sahiptir. Özellikle teknoloji, tarım, turizm, inşaat ve savunma sanayi gibi sektörlerin gelişimiyle ekonomik büyüme ivme kazanabilmektedir. Ayrıca, Türkiye’nin coğrafi konumu ve genç nüfusu da ekonomik potansiyelini destekleyen unsurlar olarak göze çarpıyor. Ancak, ekonomik belirsizlikler ve riskler de vardır. Enflasyonun kontrol altına alınması, döviz kuru istikrarı, cari açığın azaltılması ve yapısal reformların uygulanması gibi konularda çalışmaların devam etmesi önem taşımaktadır. Türkiye ekonomisinin 2023’te

daha sürdürülebilir bir büyüme ve istikrarlı bir seyir izlemesi için yapısal reformlara odaklanılmaktadır. Bu reformlar arasında rekabetçi bir iş ortamının oluşturulması, eğitim ve teknoloji yatırımlarının artırılması ve sürdürülebilir bir enerji politikasının oluşturulması gibi alanlar yer almaktadır. Ayrıca, küresel ekonomiyle entegrasyonun artırılması, ticaretin kolaylaştırılması ve yabancı yatırım çekmek için uygun ortamın oluşturulması da ekonominin dengeli bir şekilde büyümesine katkı sağlamaktadır

TÜRKİYE'DE KATILIM SİGORTACILIĞI

Katılım sigortacılığı (tekafül), geleneksel sigortacılıktan farklı olarak faizsiz finans prensiplerine uygun şekilde faaliyet gösterir ve risk paylaşımı esasına dayanır. Bu sistemde, sigortalılar bir havuzda toplanan fonlara katkıda bulunur ve bu fonlar belirli kurallar çerçevesinde risklerin karşılanması için kullanılır. Kâr ve zarar paylaşımı esas alınır, böylece fonun işleyişi şeffaf ve katılımcılar açısından güven vericidir. 9 Aralık 2020'de Resmî Gazete 'de yayımlanan "Katılım Esasları Çerçevesinde Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Yönetmelik" ile bu alanda faaliyet gösterecek şirketlerin uyacakları kurallar ve ilkeler belirlenmiştir.

Katılım sigortacılığının Türkiye'deki gelişimi, faizsiz finans prensipleri çerçevesinde şekillenmiş ve sektördeki düzenleyici çerçevenin güçlenmesiyle daha kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Pencere usulü uygulamasının sonlandırılması ve tam katılım modeline geçiş, sektörün şeffaflığını ve katılım ilkelerine uygunluğunu artırmaya yönelik önemli bir adımdır. Bu süreç, sektörde faaliyet gösteren şirketlerin doğrudan katılım esaslarına uygun olarak çalışmasını zorunlu hale getirmiştir. Katılım sigortacılığı faaliyetlerinin Türkiye'de 2009 yılında başlamıştır. 2014 yılından itibaren Türkiye Sigorta Birliği (TSB) istatistiklerinde katılım sigortacılığının ayrı bir kategori olarak yer almıştır. 2021 yılında Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) tarafından pencere usulü uygulamasının kaldırılmış ve tam katılım modeline geçiş için düzenlemelerin yapılmıştır. 2023 yılı itibarıyla Türkiye'de 7 tam katılım sigortacılığı şirketi faaliyetlerine devam etmektedir (Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sektör Raporu 2023).

Çizelge 1. Yıllar İtibarıyla Katılım Sigortacılığı Prim Üretim ve Büyüme Oranları

Yıllar	Tüm	Önceki Yıla Göre Büyüme Oranı (%)	Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi (TL)	Önceki Yıla Göre Büyüme Oranı (%)	Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi / Tüm Sektör Prim Üretimi (%)
2023	486.024.033.340	106,8	24.496.369.321	103,2	5,0
2022	235.011.799.710	123,0	12.055.367.434	120,0	5,1
2021	105.307.008.083	27,5	5.468.861.839	28,1	5,2
2020	82.575.846.005	19,3	4.267.313.631	24,2	5,2
2019	69.242.168.593	26,7	3.436.819.840	54,0	5,0
2018	54.653.580.369	18,3	2.231.560.711	69,6	4,1
2017	46.181.816.693	14,9	1.315.855.322	25,8	2,8
2016	40.191.374.542	30,6	1.045.611.280	96,1	2,6
2015	30.773.775.736	19,4	533.253.025	38,9	1,7

2014	25.776.851.269	383.722.042	1,5
------	----------------	-------------	-----

Kaynak: Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sektör Raporu 2023

Çizelge 1’de yıllar itibarıyla katılım sigortacılığı prim üretim ve büyüme oranları verilmiştir.

2022 yılında 12 milyar TL olan prim üretimi, 2023 yılında %103 artarak 24,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu veriler, katılım sigortacılığının son yıllarda hızlı bir büyüme trendi içinde olduğunu ve sektörün toplam sigorta piyasasındaki konumunu koruduğunu göstermektedir. %103'lük büyüme oranı, sektörün potansiyelini ve faizsiz finans prensipleri çerçevesinde sigortacılık ürünlerine olan talebin arttığını göstermektedir. Katılım sigortacılığının toplam sigorta sektörü içerisindeki payı %5 seviyesine çıkmıştır.

Katılım sigortacılığı sektöründe şirket sayısının azalmasına rağmen, pazar payının %5-6 bandında istikrarlı şekilde korunması, sektörün büyüme potansiyeli ve sürdürülebilirliğinin önemli bir göstergesidir. Bu durum, azalan şirket sayısının performansı olumsuz etkilemediğini ve sektörün talep artışıyla desteklendiğini göstermektedir.

Bu bilgiye göre katılım sigortacılığı sektöründe pazarın büyük ölçüde yoğunlaştığını ve iki şirketin sektörde baskın bir rol oynadığını göstermektedir. %82'lik prim üretiminin yalnızca iki şirket tarafından gerçekleştirilmesi, sektördeki rekabet yapısı, pazar konsantrasyonu ve stratejik büyüme politikaları açısından önemli bir veri sunmaktadır (Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sektör Raporu 2023).

Çizelge 2. Şirket Bazında Prim Üretim Rakamları ve Katılım Sektörü Pazar Payları

Üretim Sıralama	Şirket Adı	2023		2022		Değişim
		Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı (%)	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı (%)	
1	Neova Katılım Sigorta AŞ	11.517.253.524	%47	5.693.771.168	%47	%102
2	Bereket Sigorta AŞ	8.501.088.233	%35	4.868.781.650	%40	%75
3	Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	1.514.292.927	%6	340.462.233	%3	%345
4	Türkiye Katılım Sigorta AŞ	1.004.285.386	%4			
5	HDI Katılım Sigorta AŞ	931.562.184	%4			
6	Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	926.584.532	%4	604.216.131	%5	%53
7	Türkiye Katılım Hayat AŞ	111.754.895	%0,5			

Kaynak: Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sektör Raporu 2023

LİTERATÜR

Literatür araştırması neticesinde katılım sigortalarını analiz eden çok az çalışma bulunmaktadır. Bu ve benzeri alanlardaki çalışmalar Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 3. Literatür Taraması

Yıl	Yazar	Yöntem	Konu
2024	Bozdoğan vd.	TOPSIS	Katılım Hayat ve Emeklilik Sigorta Şirketleri
2024	Taşcı	LOPCOW-MOOSRA	Allianz sigorta şirketinin performansı
2023	Taniyan Sürer ve Çatıkkaş	VZA	Katılım sigorta şirketleri analizi
2023	Bektaş	MEREC, MABAC ve CoCoSo	Sigorta şirketlerinin analizi
2023	Erdoğan	CRITIC ve MAIRCA	Sigorta şirketlerinin analizi
2023	Taşcı	LOPCOW-CODAS	Sigorta şirketlerinin analizi
2023	Işıkçelik, vd.	TOPSIS	Hayat sigorta şirketlerinin analizi
2022	Aydın Ünal ve Taşcı	SD ve WASPAS	Katılım sigorta şirketleri analizi
2022	Pehlivan ve Akpınar	Gri Entropi ve COPRAS	Sigorta şirketlerinin analizi
2022	Bektaş	MEREC, LOPCOW, COCOSO ve EDAS	Sigorta şirketlerinin analizi
2022	Akyüz	CRITIC, TOPSIS ve MABAC	Hayat dışı sigorta şirketlerinin analizi
2022	Demir	PSI-SD ve MABAC	Hayat dışı sigorta şirketlerinin analizi
2021	Aydın	SV ve EDAS	Hayat dışı sigorta şirketlerinin analizi
2020	Bayraktar ve Aksoy	Araştırma	Katılım esasına dayalı bireysel emeklilik fonları
2019	Laçınbala ve Ünsal	Araştırma	Katılım sigortacılığında pencere sistemi
2019	Aydın	CRITIC ve TOPSIS	Sigorta şirketlerinin analizi
2019	Bektaş	TOPSIS ve MULTIMOORA	Hayat dışı sigorta şirketlerinin analizi
2019	Ünal	EDAS	Sigorta şirketlerinin analizi
2019	Ömürbek ve Özcan	MOORA	Sigorta şirketlerinin analizi
2018	Perçin ve Sönmez	Entropi ve TOPSIS	Sigorta şirketlerinin analizi
2016	Çakır	AHS ve VIKOR	Sigorta şirketlerinin analizi

YÖNTEM

Çalışmada Türkiye’de faaliyette bulunan katılım sigorta şirketleri dokuz kritere göre EDAS Yöntemiyle analiz edilmiştir.

EDAS Yöntemi

Ghorabae vd. tarafından 2015 yılında geliştirilen EDAS yöntemi ilk olarak ABC analizine göre envanter kalemlerinin sınıflandırmasında uygulanmış ve geçerliliği test edilerek literatüre kazandırılmıştır. EDAS, Türkçe ‘ye “Ortalama Çözüm Uzaklığına Dayalı Değerlendirme” olarak çevrilen yeni bir ÇKKV yöntemidir.

EDAS yöntemi aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır (Özbek, 2021)

Adım 1: EDAS yönteminin ilk adımında, alternatiflerin belirlenen kriterlere göre performans değerlerinin gösterildiği ve Eşitlik (1) ile tanımlanan başlangıç karar matrisi oluşturulur. x_{ij} , i . seçeneğin j . kriterine göre performans değerini göstermektedir. n kriter sayısını; m ise seçenek sayısını göstermektedir. Bu matris, alternatiflerin her bir kriter altında nasıl performans gösterdiğini sistematik bir şekilde sunar.

$$[X_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2: EDAS yönteminin ikinci adımında, alternatiflerin her bir kriterine göre ortalama performans değeri hesaplanır. Bu, seçeneklerin genel performansını anlamaya yardımcı olur. Seçeneklerin her bir kriterine göre ortalama değeri, Eşitlik (2) kullanılarak elde edilir. Bu adımda, her bir kriter için ortalama performans değeri hesaplanarak, tüm seçeneklerin karşılaştırılabilirliğini artırılır. Ortalama değer, her bir kriterin genel performans düzeyini gösterir ve karar verme sürecinin sonraki aşamalarında referans noktası olarak kullanılır.

$$AV_j = \frac{\sum_i^m X_{ij}}{m} \quad (2)$$

$$AV = [AV_j]_{1 \times n} \quad (3)$$

Adım 3: EDAS yönteminin üçüncü adımında, her bir kriter için ortalamadan pozitif uzaklık matrisi (PDA) ve negatif uzaklık matrisi (NDA) Eşitlik (4) ve Eşitlik (5) ile oluşturulur. Bu matrisler, alternatiflerin ortalama değerden ne kadar uzaklaştığını gösterir. PDA, her bir alternatifin ortalamadan pozitif uzaklığını gösterir; bu, alternatifin ortalama değerden ne kadar daha iyi olduğunu ifade eder. NDA, her bir alternatifin ortalamadan negatif uzaklığını gösterir; bu, alternatifin ortalama değerden ne kadar daha kötü olduğunu ifade eder. Kriterler maliyet yönlü oldukları zaman PDA, Eşitlik (8) ve NDA, Eşitlik (9), fayda yönlü oldukları zamansa PDA, Eşitlik (6) ve NDA, Eşitlik (7) kullanılarak oluşturulur (Özbek ve Engür, 2018).

$$PDA = [PDA_{ij}]_{m \times n} \quad (4)$$

$$NDA = [NDA_{ij}]_{m \times n} \quad (5)$$

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (X_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (6)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - X_{ij}))}{AV_j} \quad (7)$$

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - X_{ij}))}{AV_j} \quad (8)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (X_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (9)$$

Adım 4: EDAS yönteminin dördüncü adımında, ortalamadan pozitif uzaklık matrisi (PDA) Eşitlik (10) ve negatif uzaklık matrisi (NDA) Eşitlik (11) kullanılarak ağırlıklandırılır. Bu işlem, her kriterin önemini dikkate alarak matrislerin elemanlarının belirli bir ağırlık ile çarpılmasını içerir. Bu adım, PDA ve NDA matrislerinin her bir elemanını, ilgili kriterin ağırlığı ile çarparak kriterlerin önemine göre matrislerin değerlerini günceller (Özbek, 2021).

Adım 5: EDAS yönteminin beşinci adımında, her bir kritere göre alternatiflerin ağırlıklandırılmış pozitif uzaklık (PDA) ve negatif uzaklık (NDA) değerleri toplanır. Bu, toplam pozitif ve negatif uzaklık değerlerini elde etmek için gereklidir. Toplam pozitif uzaklık değeri, Eşitlik (10) ile toplam negatif uzaklık değeri ise Eşitlik (11) ile hesaplanır. Bu adım, alternatiflerin her birinin ortalamadan ne kadar uzak olduğunu gösteren toplam değerleri elde eder. Toplam pozitif uzaklık (SP), alternatiflerin ortalamadan ne kadar iyi performans gösterdiğini; toplam negatif uzaklık (SN) ise ne kadar kötü performans gösterdiğini ifade eder.

$$SP_i = \sum_{j=1}^n v_j PDA_{ij} \quad (10)$$

$$SN_i = \sum_{j=1}^n v_j NDA_{ij} \quad (11)$$

Adım 6: EDAS yönteminin altıncı adımında, toplam pozitif uzaklık (SP) ve toplam negatif uzaklık (SN) değerleri normalize edilir. Bu işlem, her seçeneğin değerlerini karşılaştırılabilir hale getirir. Normalize edilmiş toplam pozitif uzaklık değeri, Eşitlik (12) kullanılarak hesaplanır. Normalize edilmiş toplam negatif uzaklık değeri ise Eşitlik (13) ile hesaplanır. Bu adım, her seçeneğin SP ve SN değerlerini, diğer seçeneklerle karşılaştırmak için normalize eder. Normalize edilmiş değerler, alternatiflerin genel performanslarını daha net bir şekilde değerlendirmeyi sağlar.

$$NSP_i = \frac{SP_i}{\max_i(SP_i)} \quad (12)$$

$$NSN_i = 1 - \frac{SN_i}{\max_i(SN_i)} \quad (13)$$

Adım 7: EDAS yönteminin yedinci adımında, her seçeneğin nihai performans değeri (AS) hesaplanır. Bu, normalize toplam pozitif (NSP) ve normalize toplam negatif (NSN) puanlarının aritmetik ortalamasını alarak yapılır. Nihai performans değeri, Eşitlik (14) kullanılarak hesaplanır. Bu adım, her alternatifin nihai performansını belirleyerek, alternatiflerin genel başarı düzeylerini karşılaştırılabilir hale getirir. Aritmetik ortalama kullanılması, her iki puanın da eşit derecede önemli olduğunu varsayar.

$$AS_i = \frac{1}{2}(NSP_i + NSN_i) \quad (14)$$

AS_i değeri, $0 \leq AS_i \leq 1$ koşulunu sağlamalıdır.

Adım 8: EDAS yönteminin son adımında, her seçeneğin nihai performans puanı (AS) hesaplandıktan sonra, seçenekler bu puanlara göre sıralanır. Seçeneklerin AS puanları, büyükten küçüğe doğru sıralanır En yüksek performansa sahip seçenek ilk sırada yer alır. En kötü performansa sahip seçenek son sırada yer alır. Bu adım, karar vericilere hangi alternatifin en iyi performansa sahip olduğunu ve hangi alternatifin en düşük performansa sahip olduğunu gösterir.

UYGULAMA

Literatür taraması neticesinde dokuz kriter belirlenmiştir. Çizelge 2’de verilen yedi katılım şirketleri, belirtilen kriterlere göre EDAS yöntemiyle analiz edilmiştir. Kriterler ve sembolleri Çizelge 4’te verilmiştir.

Katılım şirketleri, kriterler ve yönlerinin bulunduğu ve başlangıç karar matrisi olarak adlandırılan matris Çizelge 5’te verilmiştir.

Çizelge 4. Kriterler ve Semboller

Kriter Adı	Sembol
Dönem Net Karı / Toplam Aktifler	K1
Cari Varlıklar /Kısa Vadeli Borçlar	K2
Özsermaye / Toplam Aktifler	K3
Net Kar / Özsermaye	K4
Teknik Kar Zar / Primler	K5
Hasar / Prim	K6
Kısa Vadeli Borçlar / Toplam Aktifler	K7
Toplam Borçlar / Toplam Aktifler	K8
Toplam Faaliyet Giderleri	K9

Çizelge 5. Başlangıç Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
	+	+	+	+	+	-	-	-	-
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	0,06770	1,80640	0,10904	0,10904	0,07496	0,42513	0,14438	0,89096	584.528.483,82
Bereket Sigorta AŞ	0,04414	1,15138	0,13204	0,13204	0,02455	0,82494	0,85465	0,86796	1.060.373.166,00
HDI Katılım Sigorta AŞ	-0,00016	1,10137	0,14029	0,14029	0,01637	0,35973	0,84356	0,85971	510.081.964,22
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	0,01659	1,49669	0,03002	0,03002	0,03180	0,56572	0,05808	0,96998	1.271.128.620,39
Neova Katılım Sigorta AŞ	0,04342	1,11774	0,12773	0,12773	0,04450	1,03980	0,86815	0,87202	2.801.347.690,37
Türkiye Katılım Hayat AŞ	0,03312	5,23780	0,41834	0,41834	0,48888	0,07242	0,17386	0,58195	183.111.835,36
Türkiye Katılım Sigorta AŞ	0,02379	1,63265	0,39888	0,39888	-0,02982	0,88011	0,60239	0,61409	292.635.770,60

Çizelge 5’te gösterilen başlangıç karar matrisi EDAS yöntemiyle değerlendirilmiş bunun neticesinde pozitif uzaklık matrisi (PDA) Eşitlik (6) ve (8) ile ve negatif uzaklık matrisi (NDA) ise Eşitlik (7) ve Eşitlik (9) ile oluşturulmuştur. Bu matrisler Çizelge 6 ve 7’de verilmiştir.

Çizelge 6. Pozitif Uzaklık Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	1,073	0,000	0,000	0,000	0,000	0,286	0,715	0,000	0,390
Bereket Sigorta AŞ	0,352	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
HDI Katılım Sigorta AŞ	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,396	0,000	0,000	0,467
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,050	0,885	0,000	0,000
Neova Katılım Sigorta AŞ	0,330	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Türkiye Katılım Hayat AŞ	0,014	1,707	1,159	1,159	4,255	0,878	0,657	0,280	0,809
Türkiye Katılım Sigorta AŞ	0,000	0,000	1,059	1,059	0,000	0,000	0,000	0,240	0,694

Çizelge 7. Negatif Uzaklık Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	0,000	0,066	0,437	0,437	0,194	0,000	0,000	0,103	0,000
Bereket Sigorta AŞ	0,000	0,405	0,319	0,319	0,736	0,386	0,688	0,074	0,107
HDI Katılım Sigorta AŞ	1,005	0,431	0,276	0,276	0,824	0,000	0,666	0,064	0,000
Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	0,492	0,226	0,845	0,845	0,658	0,000	0,000	0,200	0,327
Neova Katılım Sigorta AŞ	0,000	0,422	0,341	0,341	0,522	0,746	0,714	0,079	1,925
Türkiye Katılım Hayat AŞ	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Türkiye Katılım Sigorta AŞ	0,272	0,156	0,000	0,000	1,320	0,478	0,189	0,000	0,000

Normalize toplam pozitif uzaklık (NSP) ve normalize toplam negatif uzaklık (NSN) değerleri Eşitlik (12) ve (13) kullanılarak elde edilmiştir. NSP ve NSN değerleri Çizelge 8 ve 9’da verilmiştir.

Çizelge 8. Normalize Toplam Pozitif Uzaklık ve Negatif Uzaklık Matrisi

	Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	Bereket Sigorta AŞ	HDI Katılım Sigorta AŞ	Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	Neova Katılım Sigorta AŞ	Türkiye Katılım Hayat AŞ	Türkiye Katılım Sigorta AŞ
NSP	0,226	0,032	0,079	0,086	0,030	1,000	0,280
NSN	0,757	0,404	0,304	0,294	0,000	1,000	0,525

Çizelge 9. Nihai Sıralama Puanları (AS Puanları)

	Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ	Bereket Sigorta AŞ	HDI Katılım Sigorta AŞ	Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ	Neova Katılım Sigorta AŞ	Türkiye Katılım Hayat AŞ	Türkiye Katılım Sigorta AŞ
AS	0,491	0,218	0,192	0,190	0,015	1,000	0,402
Sıralama	2	4	5	6	7	1	3

Çizelge 9 incelendiğinde analiz neticesinde performansı en yüksek şirketin Türkiye Katılım Hayat AŞ olduğu anlaşılmıştır. Bu şirketi ikinci sırada Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ takip etmiştir. Üçüncü sırada ise Türkiye Katılım Sigorta AŞ yer almıştır. Son iki sıraya ise Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ ve Neova Katılım Sigorta AŞ yerleşmiştir.

SONUÇ

Katılım sigortacılığı, İslami finans prensiplerine uygun olarak işleyen, faiz ve spekülasyondan uzak bir sigorta modelidir. Katılımcılar, risklerini karşılamak için ortak bir havuz oluşturur ve bu havuzdaki varlıklar zararları karşılamak üzere kullanılır. Faizsiz ve etik bir yapıya sahip olması, bu sigortacılık türünü özellikle belirli kesimler için cazip kılmaktadır. Son yıllarda, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir büyüme trendi yakalamıştır.

Bu çalışmada ülkemizde son yıllarda önemli bir büyüme trendi yakalayarak gelişme gösteren, toplam sigortacılık prim üretimi içerisindeki payı her geçen gün artan katılım sigortacılığı sektörünün 2023 yılı performanslarının çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemi olan EDAS ile değerlendirilmesi yapılmıştır. 2023 yılı performansını EDAS yöntemiyle değerlendirmek, bu sayede sektördeki firmaların güçlü ve zayıf yönlerini tespit ederek sektörün gelişimine katkı sağlamaktır. EDAS yöntemi, performans değerlendirmesi için objektif bir karar verme süreci sunarak sektörün mevcut durumunu analiz etmede etkili bir araç olmaktadır. Yedi katılım sigorta şirketi, dokuz kritere göre EDAS ile analiz edilmiştir. Analizde kullanılan kriterler: Dönem Net Karı / Toplam Aktifler (K1), Cari Varlıklar / Kısa Vadeli Borçlar (K2), Özsermaye / Toplam Aktifler (K3), Net Kar / Özsermaye (K4), Teknik Kar Zar / Primler (K5), Hasar / Prim (K6), Kısa Vadeli Borçlar / Toplam Aktifler (K7), Toplam Borçlar / Toplam Aktifler (K8) ve Toplam Faaliyet Giderleri (K9) olarak belirlenmiştir.

Analiz neticesinde performansı en yüksek şirketin Türkiye Katılım Hayat AŞ olduğu anlaşılmıştır. Bu şirketi ikinci sırada Bereket Emeklilik ve Hayat AŞ takip etmiştir. Üçüncü sırada ise Türkiye Katılım Sigorta AŞ yer almıştır. Son iki sıraya ise Katılım Emeklilik ve Hayat AŞ ve Neova Katılım Sigorta AŞ yerleşmiştir. Bu sonuçlara göre alt sıralarda yer alan şirketlerin performanslarını artırmaları gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak gerekli tedbirleri almaları gerekmektedir.

Çalışma, ileride yapılacak çalışmalar için bir çerçeve sunmaktadır. Bundan sonra gelecekteki çalışmalarda daha kapsamlı analizler yaparak sektör dinamiklerini daha derinlemesine incelemek amaçlanabilir. Uzun dönemli veriler, sektörün döngüsel hareketlerini ve trendlerini daha net ortaya koyar. Ekonomik krizler, mevzuat değişiklikleri ve teknolojik gelişmelerin sektöre etkileri analiz edilebilir. Finansal performans (prim üretimi, kârlılık, mali yeterlilik oranları) gibi kriterler de sürece dahil edilebilir. Müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesi, dijital dönüşüm ve teknolojik yatırımlar, sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik kriterleri de sürece dahil edilebilir.

KAYNAKÇA

Akyüz, G. Ç. (2022). Hayat dışı sigorta şirketlerinin finansal performans analizinde TOPSIS ve MABAC yöntemlerinin değerlendirilmesi. *İzmir İktisat Dergisi*, 37(4), 891-912.

- Aydın, Y. (2019). Türkiye'de hayat\emeklilik sigorta sektörünün finansal performans analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 107-118.
- Aydın, Y. (2021). Bütünleşik Bir ÇKKV Modeli İle Sigorta Şirketlerinin Piyasa Performansının Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (32), 53-66.
- Baş, R., Türk Sigortacılık Sektörünün SWOT Analizi ile İncelenmesi. *İktisadi ve İdari Bilimlerde Güncel Araştırmalar*. Gece Kitaplığı, Ankara, 2022.
- Bektaş, S. (2022). Türk sigorta sektörünün 2002-2021 dönemi için MEREC, LOPCOW, COCOSO, EDAS ÇKKV yöntemleri ile performansının değerlendirilmesi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 16(2), 247-283.
- Bektaş, S. (2023). BİST Sigortacılık (XSGRT) Endeksindeki Şirketlerin 2021 Yılı Finansal Performanslarının ÇKKV Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 30(4), 787-815.
- Bozdoğan, T, Ersoy, B., ve Kaygusuz, M. (2024). Katılım sigortacılığı faaliyetinde bulunan hayat ve emeklilik sigorta şirketlerinin finansal performanslarının TOPSIS yöntemiyle değerlendirilmesi. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, 5(48), 5978-5985.
- Erdoğan, B. (2023). Sigorta Şirketlerinin Performansının CRITIC-MAIRCA Modeliyle Değerlendirilmesi: Türk Sigortacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(4), 1438-1455.
- Işık, Ö. (2019). Türkiye'de hayat dışı sigorta sektörünün finansal performansının CRITIC tabanlı TOPSIS ve MULTIMOORA yöntemiyle değerlendirilmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(1), 542-562.
- Laçınbala, Y., & Ünsal, H. (2019). Katılım sigortacılığında (tekafülde) pencere sisteminin değerlendirilmesi. *Sosyoekonomi*, 27(42), 181-202.
- Ömürbek, N., & Özcan, A. (2019). BİST'de işlem gören sigorta şirketlerinin MULTIMOORA yöntemiyle performans ölçümü. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 1(2), 64-75.A.
- Özbek, A. *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel ile Problem Çözümü*, 3. baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- Özbek, A. ve Engür. M. (2018), EDAS Yöntemi ile Lojistik Firma Web Sitelerinin Değerlendirilmesi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 2, 417-429.
- Pehlivan, E., & Akpınar, Ö. (2022). Türk Sigorta Sektöründe Faaliyet Gösteren Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin Performans Değerlendirmesine Yönelik Ampirik Bir Uygulama. *Öneri Dergisi*, 17(58), 516-548.
- Perçin, S., & Sönmez, Ö. (2018). Bütünleşik entropi ağırlık ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak Türk sigorta şirketlerinin performansının ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 565-582.

- Sürer, T. T., & Çatıkkaş, O. (2023). Katılım Sigortacılığı Şirketlerinin 2019-2021 Yılları Arasında Veri Zarflama Analizi ile Etkinliklerinin Ölçülmesi. *Journal of Banking and Financial Research*, 10(2), 123-142.
- Taşcı, M. Z. (2023). Piyasa Çarpanlarıyla Performans Analizi: BİST Sigorta Şirketleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(2), 1211-1224.
- Taşcı, M. Z. (2024). Allianz sigorta şirketinin performansının LOPCOW-MOOSRA karar modeliyle analizi. *SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL (SSSJournal)*, 8(104), 3963-3970.
- Taşcı, M. Z., & Ünal, E. A. (2022). Türk katılım sigortacılığı sektörünün SD-WASPAS modeliyle analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(2), 781-792,2022.
- Türkiye Sigortalar Birliği, *Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sektör Raporu 2023*.
- Ünal, E. A. (2019). Bütünleşik Entropi Ve EDAS Yöntemleri Kullanılarak BİST Sigorta Şirketlerinin Performansının Ölçülmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 555-566.
- Bektaş, S. (2023). BİST Sigortacılık (XSGRT) Endeksindeki Şirketlerin 2021 Yılı Finansal Performanslarının ÇKKV Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 30(4), 787-815.
- Işık Çelik, F., Özler, G., & Ağırbaş, İ. (2023). HAYAT SİGORTA ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 397-426.
- Bayraktar, M., & Aksoy, M. (2020). Katılım esasına dayalı bireysel emeklilik fonlarının performans analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (86), 153-184.
- Ömürbek, N., & Özcan, A. (2019). BİST’de işlem gören sigorta şirketlerinin MULTIMOORA yöntemiyle performans ölçümü. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 1(2), 64-75.
- Demir, G. (2022). Hayat dışı sigorta sektöründe kurumsal performansın PSI-SD tabanlı MABAC metodu ile ölçülmesi: Anadolu Sigorta örneği. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 112-136.

BÜRO YÖNETİMİ VE SEKRETERLİK MESLEĞİNE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ETKİLERİ

Öğr. Gör. Dr. Tülin MERCAN

Kırklareli Üniversitesi,

tulinmercan@klu.edu.tr – 0000-0001-8405-6420

ÖZET

Endüstri 4.0 işletmelerin rekabet gücünü artırmasını ve sürdürülebilir faaliyetler gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Endüstri 4.0 ile bulut bilişim, yapay zekâ, nesnelerin interneti, siber fiziksel sistemler, eklemeli imalat, büyük veri, simülasyon, artırılmış gerçeklik gibi yeni teknolojiler ortaya çıkmıştır. Endüstri 4.0'ın kilit unsurları olarak tanımlanan bu teknolojilerin toplumsal alanları ve beraberinde iş yaşamını da dönüştürdüğü görülmektedir. Endüstri 4.0 ile teknoloji alanında yaşanan gelişmeler iş ve meslek hayatında birçok köklü değişikliği beraberinde getirmektedir. Geleneksel iş yapıları değişmekte, yeni iş modelleri ortaya çıkmakta ve var olan mesleklerin gereksinimlerinde değişiklikler yaşanmaktadır. Önümüzdeki yıllarda bu değişimin etkilerinin artarak devam edeceği ve birçok mesleğin ortadan kalkacağı öngörülmektedir. Özellikle insan gücünün önemli olduğu mesleklerde insanın yerini akıllı makinelerin alacağı düşünülmektedir. Dijital dönüşümün yaşandığı mesleklerde teknolojiyi kullanan ve takip eden işgücüne ihtiyaç vardır. Ayrıca analitik düşünebilen, planlama becerisi olan ve yaratıcılık yeteneği olan işgücünün ön planda olacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmalara bakıldığında büro yönetimi ve sekreterlik mesleğine olan ihtiyacın da azalacağı görülmektedir. Bu mesleğe olan ihtiyacın ortadan kalkmaması için meslekte istihdam edilecek işgücünün mesleki bilgi ve becerilerini yeni teknolojilerle entegre bir biçimde sürekli olarak yenilemesi ve değişen koşullara uyum sağlaması önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı dijital dönüşümün büro yönetimi ve sekreterlik mesleğine olası etkilerini değerlendirmek ve bu alanda eğitim veren kurumların programlarını gerekli bilgi ve becerilere uygun olarak güncellemelerinde yol göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Dijital Dönüşüm, Büro Yönetimi ve Sekreterlik

THE EFFECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION ON OFFICE MANAGEMENT AND SECRETARIAL PROFESSION

ABSTRACT

Industry 4.0 enables businesses to increase their competitiveness and carry out sustainable activities. With Industry 4.0, new technologies such as cloud computing, artificial intelligence, internet of things, cyber physical systems, additive manufacturing, big data, simulation, augmented reality have emerged. It is seen that these technologies, which are expressed as the key elements of Industry 4.0, transform business life as well as the social sphere. Developments in the field of technology with Industry 4.0 bring about many radical changes in business and professional life. Traditional business structures are changing, new business models are emerging and the requirements of existing professions are changing. It is predicted that the effects of this change will continue to increase in the coming years and many professions will disappear. Especially in professions where manpower is important, it is thought that people will be replaced by smart machines. In professions where digital transformation is experienced, there is a need for a workforce that uses and follows technology. In addition, it is thought that the workforce with analytical thinking, planning skills and creativity will be at the forefront. Looking at the studies, it is seen that the need for office management and secretarial profession will decrease. In order for the need for this profession not to disappear, the labor force to be employed in the profession should constantly renew their professional knowledge and skills in a manner integrated with new technologies and adapt to changing conditions.

Keywords: Industry 4.0, Digital Transformation, Office Management and Secretariat

1. DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE MESLEKLER

2000’li yıllarda hızla gelişim gösteren dijitalleştirme süreci neredeyse her alanda kurumsal yapılarda ve buralardaki iş yapma biçimlerinde radikal değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Dijitalleşme ile; robotlar, akıllı sistemler, e-ticaret, e-devlet, mobil iletişim gibi uygulamalar oluşmuştur. Bu uygulamalar ile üretim sektörünün yanında iletişim, bankacılık, sağlık kurumları gibi hizmet sektörü alanları da bu değişimden pay almıştır. Bu değişimin temelini bakıldığında; teknolojinin kullanımı ile işlerin daha hızlı, etkili ve ucuz yapılabilmesi, bilginin anında kayıt altına alınması, hızlıca işlenmesi ve iletilmesi ve karar süreçlerinin optimizasyonu görülmektedir. Sürecin bu noktaya gelmesinde, kuşkusuz dijitalleştirme büyük bir yer tutmaktadır (Yankın, 2019: 14).

Özellikle sanayi, iktisadi ve toplumsal anlamda Endüstri 4.0 teknolojilerinin etkilerinin ardından sürecin istihdam ve iş piyasaları üzerindeki olası etkilerine bakıldığında yapılan araştırmaların son yıllarda arttığı görülmektedir.

Endüstri 4.0’ın kısa sürede küreselleşmesi ile gerçekleşen endüstriyel dönüşüm pek çok kavramı ve tanımları günlük yaşamımıza yerleştirmiştir. Endüstri 4.0’ın teknolojileri ve etkileri olarak gündeme gelen bu kavramların başlıcaları; dijital çağ, dijital ekonomi, dijital liderlik, toplum 5.0, büyük veri, siber güvenlik, nano teknoloji, e-finans, sanal işletmeler, mekatronik üretim, kripto para, kodlama, otonom robotlar ve bilgi analizidir. Hayatımıza hızlıca giren bu kavram ve tanımlar doğal olarak çalışanlar, yöneticiler ve örgütler üzerinde de ihtiyaç duyulan yetkinliklerin değişmesine yol açmıştır (Aksu ve Dalkılıç, 2019: 54). Bu yetkinliklerin değişimi ile 2016’da Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyince yapılan çalışmada günümüz Endüstri 4.0 toplum ve örgütlerine uygun 8 farklı yetkinlik üzerinde durulmuştur. Bunlar; kendi dilinde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematik, bilim ve teknolojik alanlarda temel yetkinlikler, dijital yetkinlikler ve yeterlilikler, öğrenebilmeyi öğrenmek, toplumsal ve sosyal yetkinlikler, girişimcilik, kültürel farkındalık ve ifade yetkinlikleridir. Bir başka çalışma ise bu yetkinlikleri Tablo 1’de görüldüğü şekilde 3 farklı yetkinlik türünün günümüz Endüstri 4.0 sürecine dahil olduğunu belirtmektedir.

Tablo 1. Endüstri 4.0 Sürecindeki Önemli Yetkinlikler

Metodolojik Yetenekler	Sosyal Yeterlilikler	Kişisel Yeterlilikler
Yaratıcılık	Kültürlerarası Beceriler	Esneklik
Girişimci Düşünme	Dil Becerileri	Belirsizlik Toleransı
Problem Çözme	İletişim Yetenekleri	Öğrenme Becerisi
Çatışma Yönetimi	Ağ Kurma Becerileri	Baskı Altında Çalışabilme
Karar Verme	Takım Halinde Çalışabilme	Sürdürülebilir Düşünce Uyumu
Analitik Beceri	Uzlaşma ve Uyum Yeteneği	Uyumlu olmak
Araştırma Becerisi	Bilgi Aktarabilme	
Verimlilik Yönelimi	Liderlik	

Kaynak: Sarnıç ve Özutku, 2024: 177

Günümüzde dünyanın en dikkat çekici konularından biri, gelişen dijital teknolojilerin önümüzdeki yıllarda iş gücü ve meslekler üzerindeki etki göstereceğidir. Bu değişimlerin sonucunda, mal ve hizmet üretiminde insanın rolünün azalması beklenmektedir. Bugün, dijital dönüşümün bir sonucu olarak “teknoloji işsizliği” kavramının gündeme geleceği ifade edilmektedir (Choi ve Kang, 2019). Yapılan sınırlı sayıda araştırma incelendiğinde, genel görüşün artan otomasyon nedeniyle mavi yakalı işlerin ortadan kalkacağı ve zamanla beyaz yakalı çalışanların da benzer sorunlarla karşılaşacağı yönünde olduğu ortaya çıkmaktadır. (Eichhorst, 2017).

Dijital dönüşüm süreciyle birlikte, bazı mesleklerin ortadan kalkması veya dijital dönüşümden etkilenmesi beklenmektedir. Özellikle, fiziksel güç gerektiren ve bilgisayarlara dayalı otomasyon olasılığı en yüksek olan meslekler bu dönüşümden olumsuz etkilenecektir. Bu bağlamda risk altında olan mesleklerden bazıları ise: makine operatörlüğü, lojistik, kargo ve nakliye acenteliği, seyahat görevliliği ve acenteliği, tur rehberliği, banka memurluğu, sekreterlik ve idari asistanlık, muhasebecilik, büro memurluğu, şoförlük, kişisel mali ve sigorta danışmanlığı, tren sürücülüğü, kasiyerlik, kütüphane teknisyenliği, satış görevlisi, güvenlik görevliliği, çiftçilik, kuryelik, laboratuvar teknisyenliği, çağrı merkezi operatörlüğü, çeşitli tamircilik vb. şeklinde sıralanmaktadır (Özhavzalı vd., 2024: 2230).

Sanayi devriminin her aşaması, üretim sürecini dönüşüm sürecine sokarak istihdam ve çalışma yaşamını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Günümüzde ise üretim, geçmişten çok farklı yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Bu değişimle birlikte iş, meslek ve görev tanımları da evriliyor; yeni iş alanları, meslekler ve çalışma biçimleri ortaya çıkıyor. Üretim, otomasyon, yapay zekâ ve artan robotik teknolojilerle birlikte ilerliyor. Bu yeni dönem, çalışma ilişkilerini köklü bir biçimde dönüştürme potansiyeline sahiptir. Bunun yanı sıra robotların üretimdeki rolü arttıkça işsizliğin de artacağı, sendikaların toplumsal hayattaki etkisinin azalacağı ve çalışma mevzuatında yeni düzenlemelerin kaçınılmaz hale geleceği görüşleri öne sürülmektedir (Yankın, 2019: 2).

McKinsey Enstitüsü'nün araştırmalarına göre, 2030 yılı itibarıyla dünya genelinde 400 ila 800 milyon kişinin işlerini kaybetme riski altında olduğu belirtilmektedir. Ancak, bu işsiz kalan bireylerden yaklaşık 375 milyonunun yeni iş alanlarında istihdam edilebileceği vurgulanmaktadır (McKinsey, 2017). Sanayide Dijital Dönüşüm Eğitim Platformu, bu değişim ve dönüşüm sürecine dahil olabilmek amacıyla “çevrimiçi ve bilgiye eş zamanlı olarak ulaşabilen, dönüşümün etkilerini hızla öngörebilen, içerik tasarlayabilen ve birikimini uluslararası düzeyde paylaşma imkânı sunan ortamları” sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, işletmelerin nitelikli eleman ihtiyacına yanıt verecek politikalar ve öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadırlar. Çalışmaların ana hatlarını, nitelikli personel ihtiyacının karşılanması, eğitim müfredatlarında yapılacak revizyonlar ve yaşam boyu öğrenme konuları oluşturmaktadır (TTGV, 2018: 17). Ayrıca, dijital teknolojilerden yoksun olan iş gücünün verimli olamayacağından, bu teknolojilere uygun bir şekilde eğitim almalarının sağlanması kritik bir önem taşımaktadır. Bu sayede, sanayi üretiminin daha dinamik olarak desteklenmesi için sürekli gelişim ve yaşam boyu öğrenme süreçlerinin önemi günden güne artmaktadır.

Son zamanlarda, belirli meslek gruplarında başarılı olmanın yalnızca mesleki bilgilerin güncel tutulmasıyla yeterli olmayacağı anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra; bilgi ve iletişim

teknolojilerindeki dijital değişim ile teknolojik gelişmeler ve uygulamalar yakından takip edilmeli ve öğrenilmelidir. Bu bağlamda, üniversitelerde sunulan Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı, hızla değişmekte olan iş dünyasının büro hizmetleri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulmuştur. Tüm dünyada dijitalleşmenin etkisi hızla artarken, büroların yönetimi ve sundukları hizmetler de iş dünyası açısından giderek daha kritik bir rol oynamaktadır.

2. BÜRO YÖNETİMİ VE SEKRETERLİKTE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Büro yönetimi, bürolarda gerçekleştirilen faaliyetlerin planlandığı, düzenlendiği, koordine edildiği ve kontrol altına alındığı bir süreçtir. Bu süreci yöneten ve sürdüren kişiye büro yöneticisi denir. Bürolar, birimlerin işlemlerinin, hizmetlerinin ve etkinlik alanlarının yoğunluğuna göre bir veya daha fazla şeflik veya amirlik şeklinde organize edilebilir. Büroların temel amacı, bilgi, belge ve teknoloji üretmek, üretilen bilgi ve belgeleri korumak, teknolojiyi öğretmek ve kullanımını sağlamak ya da uygun hale getirmektir (Aytürk, 2007: 14).

Bir büro işlevinin temelini bakıldığında; bilginin toplanması, işlenmesi, depolanması ve depolanan bilgiye erişerek gerekli yerlere dağıtma süreçleri öne çıkmaktadır. Özel olarak tasarlanmış bir büro sisteminin varlığı ile bilgi üretim veya işleme merkezi olarak tanımlanan büroların bu hedeflere tam uyum ve düzeni sağlaması beklenmektedir. Böylece, yönetim sürecini etkin ve verimli kılan sistematik bir bilgi iletişim ağı kurulmuş olur (Başpınar ve Bayramlı, 2006: 56).

Sekreterlik mesleği ve modern büro kavramının gelişimi beraberinde sanayileşme sürecini de aynı hızda geliştirmektedir. Bu durumda, sekreterlik hizmetlerinin insanlığın bilgi saklama ve kaydetme ihtiyacıyla ortaya çıktığını, hatta bu ihtiyaçların ticari faaliyetlerin başlangıcına kadar uzandığını söylemek mümkündür (Özkanan ve Yılan, 2014: 314). Sanayinin gelişmesi ile işletmeler büyümekte, çalışan sayıları artmakta ve işletmeler arası ilişkiler de yoğunlaşmaktadır. Bunun sonucu olarak işletme yöneticileri söz konusu ilişkileri kolaylaştırmak ve kurum içerisinde takım ruhunu pekiştirmek için sekreterlere daha fazla oranda ihtiyaç duymaktadır.

Son yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sekreterliğin bir meslek olarak görülmesine ve bu alanda eleman yetiştirme ihtiyacının doğmasına neden olmaktadır. Özellikle bilgisayarların gelişmesi ve iş hayatında yaygın olarak kullanılmaya başlaması ile sekreterlik hizmetlerini sunacak sekreterlerin eğitimi ön plana çıkmaktadır.

Yönetici asistanı veya sekreter, iş hayatının gereksinimlerini karşılayan, bilgisayar ve büro otomasyonu becerilerine sahip olan bir profesyoneldir. Bu kişi, her türlü iletişim, yazışma ve dosyalama işlemlerini başarıyla gerçekleştirebilir. Ayrıca, diğer birim yöneticileriyle etkili bir şekilde koordinasyon sağlayacak bilgi, beceri ve davranışları sergiler (Baş ve Küçük, 2017: 348).

Yönetici asistanlığı mesleğinin, yönetim biliminin tarihsel gelişimine paralel bir bakış açısıyla değiştirdiği görülmektedir. Daha önceleri “sekreterlik” adıyla bilinen bu mesleğin sır saklama kabiliyetiyle başladığı; ardından sanayi devrimleriyle birlikte yönetim yapısı içinde görev alanını genişlettiği söylenebilir. Dijitalleşmenin giderek yaygınlaştığı iş hayatında, yönetici asistanlığı mesleğinin bir gereklilik olarak dijital becerilere yöneldiği görülmektedir. Bir

anlamda yönetici asistanlığı mesleği kendini çağın gereklerine uyarlamak için liderlik, duygusal zekâ, takım yönetimi, ekip motivasyonu, yeni iletişim teknolojileri, mentorluk, değişim yönetimi konularında bilgiye sahip olmalı ve kendini sürekli geliştirmelidir (Noe, 2009: 400; France, 2012: 5).

Günümüzde büro yönetimi ve sekreterlik faaliyetlerinde de dijitalleşmenin yaygınlaştığı görülmektedir. Gelişen teknoloji, iş sahalarını daha konforlu bir hale dönüştürmektedir. Teknolojinin sunduğu yeniliklerle bağlı olarak çalışanlar uzun çalışma süreçlerinde ara verme fırsatı bulmaktadır. Son zamanlarda sıkça gündeme gelen dijital arşiv, bu yeniliklerin en dikkat çekici örneklerinden biridir. Fiziksel arşiv kavramının yanı sıra sunulan bu yenilik, işleri daha hızlı ve modern bir yaklaşımla yapmak isteyenlerin ilgisini çekmektedir. Dijital arşiv sayesinde, çalışma alanlarındaki gereklilikler daha net bir şekilde analiz edilebilmekte; belgeler ise daha hızlı ve kolay bir şekilde erişilebilir hale gelmektedir. Böylece hem yer tasarrufu sağlamakta hem de birkaç tıklama ile tüm evraklara ulaşma imkânı sunulmaktadır.

Sistemde tanımlı ve belirli yetkilere sahip kullanıcılar, dijital arşive fiziksel erişim gerektirmeden ulaşabildikleri için dosyalar güvenli bir şekilde saklanmaktadır. Bu durum, dosyaların fiziksel hacmini azaltırken, kullanıcılara dosyalar üzerinde çalışırken başka birini bekleme zorunluluğunu da ortadan kaldırmıştır. Ayrıca, dosyaların doğru yerlerde olmamasından kaynaklanan kayıplar ve gecikmeler de kendiliğinden sona ermiştir. Kullanıcılar, dosyalara istedikleri yer ve zamanda erişebildiğinden, iş görüşmelerinin hızı da artmaktadır. Bir belgeye birden fazla kişinin aynı anda erişebilmesi, zaman kayıplarını önlerken, iş süreçlerinin daha da hızlanmasını ve etkinliğin artmasını sağlar. Ayrıca çevre dostu bir yaklaşım sunarak, dijital arşiv sisteminin sağladığı bu avantajlar, genel yaşam kalitesine olumlu katkılarda bulunmaktadır (Özhavzalı vd., 2024: 2236-2237).

Son yıllarda yaşanan teknolojik ilerlemeler ve elektronik imza uygulamaları, kuruluşların çeşitli belgelerini elektronik ortamda bulundurma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler sayesinde, şirketlerin eski dokümanları deneyimli büro çalışanları tarafından bilgisayara aktarılabilir. Bazen bu işlemler, dışarıdan hizmet sunan firmalara yaptırılmakta ve ardından yetkili kişiler tarafından elektronik imza ile onaylanmaktadır.

Sonuç olarak, küreselleşme, iş dünyasına birçok yenilik getirirken sanal asistanlık modelinin gelişimini de desteklediğini söylemek mümkündür. Profesyoneller, farklı kültür ve coğrafyadan insanlarla iş yapabilmek için çalışma alışkanlıklarını yeniden şekillendirmek zorunda kalmışlardır. Zaman ve mekân kısıtlamalarından bağımsız olarak işlerini büyütme isteyen girişimciler, uzaktan çalışma modeline yönelmeye başlamışlardır. Bu durum, sanal asistanlık modelinin giderek iş dünyasının dikkatini çekmesine yol açmıştır (Coşkun, 2015: 47). Sanal asistanlar tarafından sağlanan hizmetlere bakıldığında (Coşkun, 2015: 49):

- Çağrı yönetimi ve arama hizmetleri,
- Rehberlerin düzenlenmesi,
- Randevu ve toplantı organizasyonu,
- Seyahat ve konaklama organizasyonu,

- E-postaların yönetilmesi,
- Ürün araştırma ve sipariş takibi,
- Bilgisayara bilgi girişi,
- Sunum hazırlanması,
- Sesli kayıtların bilgisayar ortamında yazılı hale getirilmesi,
- Web sitesi oluşturulması, içerik hazırlanması veya bilgi girişi yapılması,
- Sosyal medya yönetimi,
- Pazarlama kampanyaları için materyal hazırlanması ve
- İnternet üzerinde araştırma yapılması gibi hizmetler karşımıza çıkmaktadır.

Uzaktan sağlanan asistanlık hizmetlerinin dijitalleşme sürecinin hızlanması ile birçok ülkede önemli bir gelişim yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu büyümenin, sanal ofislerin yaygınlaşmasıyla önümüzdeki yıllarda da devam etmesi beklenmektedir. Sanal asistanlık modelinin yaygınlaşmasını destekleyen iki temel eğilim, ofis yönetim ve idari işlevlerdeki değişim ile iletişim teknolojilerindeki ilerlemelerdir (Winter & Gill, 2001: 24).

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Büro faaliyetlerinde dijital teknolojilerin kullanımına önem verilmesi ve bu teknolojileri kullanacak iş gücünün yetiştirilmesi önemlidir. Risk altındaki meslekler arasında sekreterlik ve idari asistanlık mesleğinin olduğu da görülmektedir. Sekreterlik mesleğinde önemli olan yetkinliklerin dijitalleşme sürecine uyum sağlayacak yetkinliklere dönüştürülmesi için gerekli çalışmaların yapılması ve eğitim programlarının bu doğrultuda güncellenmesi gerekmektedir.

Günümüzde ofislerin dijitalleşmesine uyum sağlamak isteyen her çalışanın, teknolojiye hâkim olması ve gerekli eğitimleri alması artık büyük bir önem taşıyor. Bürosunu çağın gerekliliklerine uygun hale getirmek isteyen işletmeler, bu süreçte dijital dönüşümü gerçekleştirecek kurumsal destek hizmetlerinden faydalanmaktadır. Bu tür işletmeler, mevcut kurumların dijitalleşme sürecine katkıda bulunarak, dönüşüm için gereken yol haritasını belirlemekte ve gerekli adımları atmaktadır.

Dijital dönüşüm süreci titizlikle incelendikten sonra, Bölgesel Kalkınma Ajansları, İŞKUR, KOSGEB, üniversiteler ve yerel idareler gibi kurumların, bu dönüşümün gereksinim duyduğu alanlarda nitelikli bireyler yetiştiren bölümler ve programlar açmasının yanı sıra, eğitim ve kursların da yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Endüstri 4. 0, dijital devrim olarak tanımlanan bir kavramdır ve hayatın birçok alanında olduğu gibi eğitimde de önemli etkiler ortaya koymaktadır (Oz ve Ozdamar, 2020). Eğitim 4.0 olarak bilinen Endüstri 4.0 devrimi, eğitimde sürdürülebilirlik ve kaliteyi artırmayı hedefleyen sekiz temel özelliği içermektedir (WEF, 2019). Bu özellikler arasında, yenilik ve yaratıcılık yetileri, küresel vatandaşlık becerileri, kişilerarası beceriler, teknoloji becerileri, kişiselleştirilmiş ve kendi hızında öğrenme, erişilebilir ve kapsayıcı öğrenme, problem çözme ve iş birliği odaklı öğrenme ile yaşam boyu öğrenmeyi teşvik eden öğrenci merkezli yaklaşımlar yer almaktadır.

WEF (2019)'a göre, eğitim modellerinin bu unsurları dikkate alınarak uyarlanması, toplumun diğer alanlarında gerçekleşen değişimlere uyum sağlamasını kolaylaştıracaktır. Bu sürecin başarısı için dijital dönüşümün doğru tanımlanması ve etkili bir dönüşüm stratejisinin izlenmesi şarttır. Üniversitelerin Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programları eğitimin sürdürülebilirliğini ve niteliğini artırmaya yönelik bu özellikleri ders programına entegre ederek eğitim süreçlerini gerçekleştirmelidir. Eğitim mekanlarında fiziki ve teknolojik açıdan yeterli donanımlar sağlanmalıdır. Bu programda okuyan öğrencilerin gerekli dijital bilgi ve beceriler hakkında bilgilendirilmesi ve kariyerleri ile ilgili gerekli desteğin sağlanması önemlidir. Üniversitelerde yer alan Kariyer Uygulama ve Araştırma Merkezleri aracılığıyla eğitimler düzenlenmeli ve öğrencilere dijital becerilerin kazandırılması konusunda destek sağlanmalıdır.

Dijital dönüşüm sürecini destekleyen küresel girişimler dikkat çekici bir öneme sahiptir. Örneğin, 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından duyurulan Sürdürülebilir Gelişim Hedefleri kapsamında yer alan ve dijital dönüşümün gelecekteki önemine vurgu yapan 9. hedef, "endüstri, yenilik ve altyapı", bu dönüşümün kapsayıcı olmasının gerekliliğini de gözler önüne sermektedir. Benzer bir şekilde, UNESCO'nun 2019 yılında başlattığı Eğitimin Geleceği girişimi, bilgi ve öğrenmeyi, zorluklarla başa çıkma ve yeni alternatifler oluşturma konusunda insanlığın en büyük yenilenebilir kaynakları arasında gösteriyor. Eğitim ise, sadece değişen dünya koşullarına yanıt vermekten öte, "eğitim dünyayı dönüştürür" ifadesiyle, bilgiyi üretmenin ve bu bilgiye erişimin önemini de vurgulamaktadır. Bu düşüncelere paralel olarak, EDUCAUSE'un 2021 tarihli Horizon Report'u, öğretme ve öğrenme süreçlerinde eğitim teknolojilerinin hızla benimsenmesinin önemini belirterek, teknolojinin dönüştürücü etkisine dikkat çekmektedir. Bu süreci destekleyen küresel girişimler ile hükümet arasında iş birliği sağlanarak gerekli yol haritaları oluşturulmalı ve dönüşümün hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi için gerekli politikalar geliştirilmelidir.

Günümüzde dijital çağa ayak uyduramayan birçok meslek yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu durum dijital teknolojilere, beceri ve yetkinliklerin dönüşmesine yol açmıştır. Büro yönetimi ve sekreterlik mesleği de bu süreci ayrıntılı bir şekilde analiz ederek gerekli yol haritalarını oluşturmalı ve gerekli önlemleri alarak mesleğin devamlılığını sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Aksu, S. D. & Dalkılıç, O. S., Dijital Çağın Yetkinlikleri: Çalışanlar, İnsan Kaynakları Uzmanları ve Yöneticiler Çerçevesinden Bakış, Journal Of Business In The Digital Age, (2), 54-68, 2019.

Aytürk, N., *Büro Yönetimi ve Yönetici Sekreterliği*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.

Baş, Ü. & Küçük, M., Sekreterlik Mesleğinin Gelişimi ve Unvan Sorunu, The Journal of Social Sciences, 17(17), 345-358, 2017.

Başpınar, Ö. & Bayramlı, N., *Büro Yönetimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

Choi, D. Y. & Kang, J. H., Introduction: The Future of Jobs in an Increasingly Autonomous Economy, Journal of Management Inquiry, 2019.

Coşkun, M. T., Büro Yönetiminde Yeni Bir Model: Sanal Sekreterlik Hizmetleri, Meslek Dergisi, 43, 2015.

Educause., Educause Horizon Report, Teaching and Learning Edition, Educause, 2021.

Eichhorst, W., *Labor Market Institutions and the Future of Work: Good Jobs for All?* IZA Institute of Labor Economics, (122), 22, 2017.

France, S., *The Definitive Executive Assistant & Managerial Handbook*, Pentonville Road London, N19JN, United Kingdom, 2012.

<https://old.ttgvg.org.tr/tur/images/publications/6005a78999c30.pdf> (Erişim tarihi: 13.11.2024).

<https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/9864-tusiad-bcg-turkiye-nin-sanayide-dijitaldonusum-yetkinligi> (Erişim tarihi: 13.11.2024).

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> (Erişim tarihi: 13.11.2024).

<https://en.unesco.org/futuresofeducation/> (Erişim tarihi: 13.11.2024).

http://www3.weforum.org/docs/WEF_Schools_of_the_Future_Report_2019.pdf (Erişim tarihi: 13.11.2024).

McKinsey., *What the Future of Work Will Mean for Jobs, Skills, and Wages: Jobs Lost, Jobs Gained* McKinsey, McKinsey Global Institute, 2017.

Noe, R., *İnsan Kaynaklarının Eğitimi ve Geliştirilmesi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.

Oz, O., & Ozdamar, N., Academic's Views on Industry 4.0 within the Scope of Open and Distance Education. Asian Journal of Distance Education, 15(2), 58-85, 2020.

Özhavzalı, M., Kalyon, Y. & Erduran, T., Dijital Dönüşümün Büro Yönetici ve Sekreterlik Mesleğine Etkileri, Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences (JOSHAS), 6(34), 2228-2243, 2024.

Özkanan, A., & Yılan, Y., Mesleğin Sorunu: Unvansızlık, Electronic Journal of Vocational Colleges, Bürokon Özel Sayısı, 313-322, 2014.

Sarnıç, A., & Özutku, H., Endüstri 4.0 Sürecinde İnsan Kaynakları Yetkinlikleri Üzerine Nitel Bir Araştırma, Beykoz Akademi Dergisi, 12(1), 141-171, 2024.

Yankın, F. B., Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 7(2), 1-38, 2019.

BÜRO YÖNETİM FAALİYETLERİNDE GELENEKSEL OFİS YAPILARINDAN YEŞİL OFİS YAPISINA DÖNÜŞÜMÜN ETKİLERİ

Öğr. Gör. Dr. Tülin MERCAN

Kırklareli Üniversitesi,

tulinmercan@klu.edu.tr – 0000-0001-8405-6420

ÖZET

Kamu ve özel sektörde gerçekleştirilen hizmetlerin sayısı, çeşitliliği ve kalitesi gün geçtikçe artmaktadır. Değişen hizmetlere bağlı olarak tüketici tercihlerinde de dönüşüm yaşanmaktadır. Değişen tüketici taleplerine hızlı bir şekilde cevap verebilmek kurum ve kuruluşların yenilik arayışı içerisinde olmasına neden olmaktadır. Söz konusu bu yeniliklerden biri de bürolar üzerinde gerçekleştirilmektedir. Bürolar, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, bilginin toplandığı, işlendiği ve dağıtıldığı ortamlar olarak nitelendirilmektedir. Bu değişime bağlı olarak bürolar, birçok alanda hizmet veren bilginin kaynağı olan örgüt yapıları haline dönüşmektedir. Günümüz bürolarında gerçekleşen faaliyetler çağdaş bir boyut kazanıp geleneksellikten uzaklaşmıştır. İşletmeler, kamu kurumları ve tüketiciler ile olan ilişkilerini bürolar aracılığı ile daha verimli şekilde devam ettirmekte ve değişime hızlı bir şekilde uyum sağlamaktadır. Günümüzde tüketiciler doğaya karşı duyarlı davranmakta ve doğaya zarar vermeyen ürünleri daha çok tercih etmektedir. İşletmeler de faaliyetlerini sürdürürken insan sağlığına ve çevreye verdikleri olumsuz etkileri en aza indiren yeşil ofis uygulamalarına önem vermeye başlamıştır. Geleneksel ofis yapılarına göre çalışma ortamlarında verimlilik sağlayan yeşil ofis yapılarına geçiş işletmeler için önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, geleneksel ofis yapılarından yeşil ofis yapılarına geçişin gerekçelerinin ortaya konulması ve yeşil ofis kavramının öneminin değerlendirilmesidir. Literatürde yeşil ofis uygulamaları ile yapılan araştırmaların sayısı azdır. Bu bağlamda araştırmanın literatürdeki boşluğa katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Büro Yönetimi, Geleneksel Ofisler, Yeşil Ofis

THE EFFECTS OF TRANSFORMATION FROM TRADITIONAL OFFICE STRUCTURES TO GREEN OFFICE STRUCTURE IN OFFICE MANAGEMENT ACTIVITIES

ABSTRACT

The number, variety and quality of services provided in the public and private sectors are increasing day by day. Depending on the changing services, there is a transformation in consumer demands and preferences. In order to respond quickly to changing consumer demands, institutions and organizations are in search of innovation. One of these innovations is realized on offices. With the development of information and communication technologies, offices are characterized as environments where information is collected, processed and distributed. Depending on this change, offices are transforming into organizational structures that are the source of information serving in many fields. The activities carried out in today's offices have gained a contemporary dimension and moved away from tradition. Businesses, public institutions and organizations continue their relations with consumers more efficiently through offices and adapt to change quickly. Today, consumers are sensitive to nature and prefer products that do not harm nature more. Businesses have also started to attach importance to green office practices that minimize the negative effects on human health and the environment while continuing their activities. Transition to green office structures that provide efficiency in working environments compared to traditional office structures is important for businesses. The aim of this study is to reveal the reasons for the transition from traditional office structures to green office structures.

Keywords: Office Management, Traditional Offices, Green Office

BÜRO KAVRAMI ve GELİŞİMİ

Bürolar, önemli çalışma alanları olarak bir örgütün birçok faaliyetinin yerine getirildiği yerlerdir. Bürolarda yürütülen işlerin etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilmesi örgütlerin devamlılığı açısından önem taşımaktadır. Bürolar, kamu kurumları olarak kamusal faaliyetlerin gerçekleştirildiği alanlar ve kar elde etmek amacıyla kurulmuş mal veya hizmet üreten kuruluşlar olarak önemli fonksiyonlar üstlenmişlerdir (Göral, 2015: 1).

Bürolar artık sadece faaliyetlerin yerine getirildiği mekanlar olmaktan çıkmış örgüt içinden ve dışından elde edilen bilgilerin işlendiği ve bu bilgilerin kullanılabilir hale dönüştüğü ortamlar haline gelmiştir. İşlenen bilgi ihtiyaç duyulan paydaşların kullanımına sunulmaktadır. Bürolarda insanlardan ve makinelerden faydalanılmaktadır. İşletmelerin faaliyet alanları farklılık gösterse de makine boyutundan dolayı büro faaliyetlerinin mutlaka bulunması gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında bürolar, bilginin üretildiği, işlendiği, toplandığı, düzenlendiği, ilgili birimlere dağıtıldığı ortamlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Başpınar ve Bayramlı, 2003: 4).

Günümüz örgütlerinin en önemli gücü bilgidir. Doğru kararlar alınması ve bütün fonksiyonların etkin ve verimli çalışmasında bilginin kullanılması zorunlu hale gelmiştir. Değişimin yaşandığı günümüzde problemlerin çözümünde bilgi etkin rol oynamaktadır. Bilginin alınması, işlenmesi, kayıt altına alınması ve iletilmesi faaliyetleri bugünün modern bürolarının fonksiyonları olarak ifade edilmektedir. Bu durum büroların örgütler için önemini ortaya koymaktadır. Yani günümüzde bürolar, örgütler için gerekli olan bilgilerin üretildiği, analiz edildiği, kayıt altına alındığı ve iletildiği merkezler haline gelmiştir (Göral, 2015: 9).

Günümüzde bürolar faaliyet alanlarına göre ve amaçlarına göre aşağıdaki şekilde gruplandırılmaktadır (Özkul ve Anagün, 1996: 10):

Bir mesleğin bağımsız olarak icra edildiği bürolar: Mali müşavirlik, avukatlık bürosu vb.

Bir şirketin faaliyetlerinin koordine edildiği bürolar: Planlama, ürün tasarımı bürosu vb.

Ürün veya hizmetlerin satın alma ve dağıtımıyla ilgili bürolar: Satın alma bürosu, pazarlama bürosu vb.

Bir şirketin veya şirketler grubunun faaliyetlerinin koordine edildiği bürolar: Yönetici büroları, genel müdür bürosu vb.

Kamu hizmetlerinin icra edildiği bürolar: Belediyelerin su, emlak vergisi vb. büroları

Devletle olan resmi faaliyetlerin icra edildiği bürolar: Askerlik, vergi, nüfus işleri bürosu vb.

Kamu yararı gözetilen kurum ve kuruluşlara ait bürolar: Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu büroları vb.

Bu doğrultuda günümüz bürolarının işlevleri şunlardır (Ekici, 3-4)

Bilgi ihtiyacına olan talebi karşılamak,

Orta düzey yönetsel faaliyetleri koordine etmek,

Yapılan faaliyetlerin sistemli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak,

Kurum içi iletişim akışını verimli bir şekilde gerçekleştirmek.

Bürolar geleneksel ve çağdaş bürolar olmak üzere gelişim süreci kapsamında, iki şekilde incelenmektedir. Geleneksel bürolar, belirli bir fiziki alana sahip ve örgüt faaliyetlerine (üretim, teknik, personel, muhasebe, halkla ilişkiler vb.) katkı sağlamaktadır. Çağdaş büroların ise belirli

bir mekânı bulunmamaktadır. Örgüt faaliyetlerine çağdaş yönetim teknikleri çerçevesinde katkı sağlamaktadır. Geleneksel bürolar, uzmanlık alanlarına göre, ait oldukları kurumlara göre, kuruluş amaçlarına göre ve yerleşim biçimlerine göre olmak üzere dört başlıkta toplanmaktadır (Tutar ve Altınöz, 2002: 23-24):

Uzmanlık Alanlarına Göre Bürolar: Bu tür bürolar kendilerini belirli bir meslek alanında geliştirmiş olan bir veya iki kişi tarafından kurulmaktadır. Çeşitli alanlarda hizmet vermektedirler. Örneğin; yatırım danışmanlığı ve emlak danışmanlığı, serbest muhasebeci ve mühendislik, avukatlık bürosu vb.

Ait Oldukları Kurumlara Göre Bürolar: Kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör kuruluşlarına ait bürolardır.

Kuruluş Amaçlarına Göre Bürolar: Belirli bir misyonu gerçekleştirmek için oluşturulmuş bürolardır. Toplumsal duyarlılık çerçevesinde kurulurlar. Toplumsal problemleri çözmeye yönelik veya çeşitli sorunların çözümünde bireylerin aktif rol almasını teşvik edici olmaktadır.

Yerleşim Biçimlerine Göre Bürolar: Açık ve kapalı bürolar olarak iki kısımda incelenmektedir. Açık bürolarda verilen hizmetlerin her adımını birbiriyle ilişkili olacak şekilde açık bir alanda sürdürülmektedir. Açık büroda çalışan personel sayısı hizmet türüne göre 2 ile 100 arasında değişebilir. Kapalı büroda çalışan personel sayısı ise, 1 ile 4 kişi arasındadır. Bu bürolarda işler belirli gruplara ayrılmıştır ve her iş grubu kendi bürosu tarafından icra edilmektedir.

Çağdaş bürolar ise, sanal bürolar, mobil bürolar, ev tipi bürolar, yaratıcı bürolar ve geçici bürolar olarak beş başlıkta toplanmaktadır (Tutar ve Altınöz, 2002: 25-31):

Sanal Bürolar: Fiziksel bir ortama bağlı kalmadan tüm faaliyetlerin bilgisayar ve internet ortamında icra edildiği bürolardır.

Mobil veya Gezici Bürolar: Hizmetlerin müşterinin ayağına götürüldüğü bürolardır. Hem kamu hem de özel sektör birçok hizmeti gezici bürolar ile bireylerin hizmetine sunmaktadır.

Ev Tipi Bürolar: Herhangi bir biçimsel iş ortamına bağlı kalmaksızın çalışanların kendilerine özgü ortam yaratarak işlerini icra ettikleri bürolardır.

Yaratıcı Bürolar: Bireysel yaşam ile iş yaşamı arasında denge kurarak çalışanların fiziksel ve ruhsal olarak rahat edebilmeleri için gerekli koşulların oluşturulduğu bürolardır.

Geçici bürolar: Özel bir amacı gerçekleştirmek için oluşturulan ve amacın ifası ile son bulan bürolardır. Demir yolu, baraj, liman, hava alanı, köprü vb. yatırımların proje başlangıcından bitişine kadar takibinin yapıldığı bürolardır.

İçinde bulunduğumuz zamana bağlı olarak ihtiyaç ve beklentilerin değişmesi, teknolojinin gelişim hızına bağlı olarak ürün/hizmetlerin ve iş yapma şekillerinin değişmesi gibi değişik faktörler çalışma dünyasında yeni trendleri ortaya çıkarmaktadır. Büroların gelişimi de bu değişikliklerden etkilenmiştir. Son yıllarda tüketicilerin çevreye duyarlı ürünleri tercih etmesi büroların da dönüşüm yaşamalarında etkili olmuştur. Bu doğrultuda bürolar da insan sağlığını koruyan ve çevreye zarar vermeyen mekanlar olarak yeşil ofis uygulamalarına önem vermeye başlamıştır.

YEŞİL OFİS

Ofis binalarının evrimi, 19. yüzyılda başlayan önemli dönüşümlerden etkilenmiştir. Bu dönemde, ofis olarak hizmet veren atölyeler genellikle konutların yakınında yer alıyor ve aile üyeleri tarafından işletiliyordu. Telgraf, telefon ve daktilo gibi teknolojik buluşların ortaya çıkması, ofislerin organizasyon ve işlevlerinde devrim yaratmıştır. 1844'te telgrafın yaygın kullanımı, işletmelerin yerel sınırları aşarak birçok şehir ve ülkede şubeler açmasına olanak tanıyarak üretim ve yönetim süreçlerinin birbirinden ayrılmasına yol açtı. Telgrafın ardından gelen telefon, iletişimi hızlandırdı, ofisleri bilgi alışveriş merkezlerine dönüştürdü ve çalışanların iletişim verimliliğini artırdı. Bu teknolojik gelişmeler hem işyerlerinin mekân konfigürasyonunu hem de şirket operasyonlarını temelden dönüştürmüştür (Arredamento, 1991). Türkiye'de çağdaş ofis kavramının ortaya çıkışı, küresel gelişmelerin elli yıldan fazla gerisinde kalarak 1950'lerde başlamıştır. Ekonomideki hızlı gelişmeler, bu dönemde ofis yapılarının önemli bir kaygı olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. 1950'lere kadar küçük ölçekli özel işletmeler, genellikle iş hanlarının bir odası veya dükkânında sınırlı bir işgücüyle faaliyet gösteriyordu. Daha sonra toplu konutlar, oteller, fabrikalar, bankalar ve ofis yapıları ile kamu yapıları giderek önem kazanmaya başlamıştır (Gürkan, 1996).

Son yıllarda yeşil bina kavramı, bilinçli ve stratejik bir yaklaşımla hem bireylere hem de çevreye fayda sağlayan bir paradigma olarak sanayileşmiş ülkelerde önem kazanmıştır. Yeşil bina, minimum enerji kullanımını ve enerji kullanımının sürdürülebilirliğini ifade eder. Küresel olarak yeşil inşaat yöntemlerini uygulayan ülkelerin başında Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya gelmektedir (Liang vd., 2014). Yeşil binalarla ilişkili masraflar artmakta ve bu tür mülkler için daha yüksek kiralar talep edilmektedir (Piet vd., 2009). İç mekânlara olan bağımlılığın arttığı bu dönemde, kullanıcı merkezli tasarım, bireylerin bu ortamlarda yaşamalarını ve sağlıklarını korumalarını sağlamak için çok önemlidir. İş gereksinimlerini karşılamak üzere inşa edilen ofis binaları uygun şekilde planlanmalıdır. Bir ofis binasında temiz hava, iç mekân hava kalitesi, manzara ve doğal ışık gibi faktörler işle ilgili stresi azaltır ve sağlıklı bir çalışma ortamını teşvik eder (Xue vd., 2016). Norman Foster tarafından tasarlanan ve 1997 yılında tamamlanan Commerzbank binası, yeşil ofis tasarımının ilk örneklerinden biridir. Bankanın yönetim programının başlıca hedefleri, finans ve yönetim muhasebesi işlemlerini hızlandırmak için mevcut yasal standartlara uyum sağlamanın yanı sıra finansal analitik yetenekleri geliştirmeyi de kapsamaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için sürdürülebilir bir tasarım metodolojisi kullanılarak yeni bir finansal mimari tasarlanmış ve uygulanmıştır (Aier vd., 2015: 395).

Bu dönemde inşa edilen birçok bina, doğal havalandırma sistemlerini kullanarak ofis çalışanlarının yapay havalandırmaya olan bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır. Ayrıca, çift katmanlı cephelerin uygulanması, ofis pencereleri açıldığında cephe boşluğu içindeki sıcak havanın yukarı doğru hareketini kolaylaştırmaktadır (Sev, 2009).

Yeşil bina yapımına benzer şekilde yeşil ofis kavramı da son derece önemlidir. Yetersiz planlanmış bir ofis ortamı kullanıcı psikolojisini etkiler ve verimliliği doğrudan etkiler. Yeşil ofisler, son kullanıcının gereksinimlerini karşılamak üzere tasarlanmış yapılardır. Yeşil ofis üretimi kavramı, geleneksel bina tasarım ilkelerinin ötesine geçer; sürdürülebilir bina tasarım ilkelerini etkili proje yönetimi süreçlerine entegre ederek, son kullanıcı ile sonuçlanan tüm süreç boyunca tüm paydaşları memnun etmeyi amaçlar (Kömürlü ve Özdemir, 2023: 267).

Ofis binalarının mimarisi, çalışanların konforunu ve üretkenliğini önemli ölçüde etkilemektedir. Kullanıcının binadaki konfor seviyesi, iş verimliliği ve sosyal çalışma ortamı faktörleri ile ilişkilidir. Ofislerdeki kullanıcı kontrollü pencereler ve klimalar, bireylerin çalışma ortamlarını düzenleme becerilerini artırmaktadır (Feige vd., 2013: 29).

Çok sayıda ülke yeşil binaları teşvik etmek için çeşitli teşvik stratejileri uygulamaktadır. ABD, bu teşviklerin ön saflarında yer alan önde gelen bir ülkedir. Ayrıca, Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda, Almanya, Singapur, Brezilya ve diğer birçok ülke sürdürülebilir binalar için teşvik programları uygulamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yeşil ofislerin yaygınlaştırılmasına yönelik teşvikler, federal düzeyde vergi kredileri ve hızlandırılmış amortisman yoluyla uygulanmaktadır. Yeşil bina fikrine yatırım yapan bir yükümlü, ortaya çıkan maliyetlerin yüzde 10 ila 30'u arasında değişen bir vergi kredisi veya hibe alabilmektedir (Erdoğan vd., 2015).

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çalışanların zamanının büyük bir bölümünü geçirdiği mekanlar olan ofisler, günümüzde çalışanların konforu esas alınarak tasarlanmaktadır. Çalışanların güvenliğinin sağlanması ve iş verimliliğinin artırılması açısından tasarım aşaması önem taşımaktadır. Teknolojinin kullanımıyla birlikte tüketilen enerji miktarının ve gereksiz kullanılan kaynakların artması ile çevreye verilen zararı en az seviyeye indiren yeşil ofis uygulamaları da önem kazanmaktadır.

İşletmelerin kaynaklarını verimli kullanmaları ve çevreye verilen zararı minimum seviyeye indirmeleri için yeşil ofis uygulamalarına hızlı bir şekilde uyum sağlamaları gerekmektedir. İşletmelerin yeşil ofis uygulamalarına geçişi devlet politikaları tarafından desteklenmeli ve mali destek programlarının oluşturulması gerekmektedir. Birçok ülkede uygulanan teşvik politikaları ülkemizde de yaygınlaştırılmalıdır. Üniversiteler ve eğitim kurumlarının ilgili bölümleri tarafından işletmelerin ve çalışanların bilinçlendirilmesi çalışmalarının da başlatılması geçişi kolaylaştıran bir diğer yoldur.

WWF (World Wide Fund for Nature- Dünya Doğayı Koruma Vakfı) tarafından işletmelerin çevreye duyarlı bir sistemle yönetilebilmesini sağlamak adına teşvik edilen Yeşil Ofis Programı, iş yerlerine daha fazla tasarruf yapılması konusunda yardımcı olmaktadır. Yeşil ofis olmak isteyen kurum ile WWF-Türkiye arasında iş birliği gerçekleştirilerek gerekli destek sağlanmaktadır. Yeşil ofis olmak isteyen işletmeler WWF ile anlaşma imzalayarak çalışanlarının bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi, sahip olunması gereken yeşil ofis kriterleri ile ilgili gerekli bilgiyi edinerek kısa bir süre içinde yeşil ofis diplomasına sahip olmak için gerekli planlamalar yapabilmektedir.

Sonuç olarak, yeşil ofis uygulamaları işletmelere, bireylere ve çevreye fayda sağlayan ve işletmelerin sürdürülebilirlik stratejilerine katkı sağlayan bir uygulamadır. Değişen ve sürekli gelişen bir çevrede sürdürülebilir stratejilerin önemi büyüktür. İşletmelerin maliyet avantajı sağlanması için, çalışanlarının verimliliğinde önemli olan ve çevreye zararı minimum düzeye indiren yeşil ofis uygulamalarına geçişleri kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

Aier, S., Labusch, N., & Pähler, P. Implementing Architectural Thinking: A Case Study at Commerzbank AG, In Advanced Information Systems Engineering Workshops: CAiSE 2015 International Workshops, Stockholm, Sweden, June 8-9, 2015, Proceedings 27, 389–400, Springer International Publishing, 2015.

Arredamento Dekorasyon, 100 Yıllık Bir Tarih: Modern Ofis, Ofis'91 Dergisi, 32–36, 1991.

Başpınar, N. Ö. B., & Bayramlı, Ü., Ünver., *Büro Yönetimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

Ekici, Ö. Covid-19 Salgını Sürecinde Büro Türlerinin Büro Yönetiminin Bütünlüğü İçerisinde Verimlilik, Moral, Motivasyon ve Sosyal Yaşam Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma.

Erdoğan, M. M., Karaca, C., Çamlıbel, M. E., Alhanlıoğlu, G., Akgün, Y., & Uğurlu, D., *Enerji Tasarrufu Perspektifinden Çevre Dostu Sosyal Binalar ve Yaygınlaşmasına Hizmet Edebilecek Maliye Politikaları*, Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, 2015.

Feige, A., Wallbaum, H., Janser, M., & Windlinger, L., Impact of Sustainable Office Buildings on Occupant's Comfort and Productivity, *Journal of Corporate Real Estate*, 15(1), 29, 2013.

Göral, R., *Büro Yönetimi ve Organizasyonu*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2015.

Gürkan, B., *Yirminci Yüzyıl Batı Mimarisinin 1950-1990 Arası Ülkemiz Mimarisindeki ve Bir Örnek Olarak Büro Binaları Üzerindeki Etkileri*, Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1996.

<https://www.urbansystems.design/commerzbank-hq-frankfurt-germany> (Erişim Tarihi: 05.11.2024).

Kömürlü, R., & Özdemir, F., Yeşil Bina Üretiminde LEED Sertifikalı Yeşil Ofislerin Karşılaştırılması, *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 11(1), 264–278, 2023.

Liang, H., Chen, C., Hwang, R., Shih, W., Lo, S., & Liao, H., Satisfaction of Occupants Toward Indoor Environment Quality of Certified Green Office Buildings in Taiwan, *Building and Environment*, 72, 232–242, 2014.

Özkul, A. E. & Anagün, S., *Büro Sistemleri Tasarımı*, Eskişehir, 1996.

Piet, E., Nils, K. & John, M. Q. Doing Well by Doing Good? Green Office Buildings, *American Economic Review*, 100(5), 2492–2509, 2009.

Sev, A., *Sürdürülebilir Mimarlık*, YEM Yayın, İstanbul, 2009.

Tutar, H. & Altınöz, M., *Büro Uygulamaları ve İletişim Teknikleri*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002.

Xue, F., Gou, Z., & Lou, S. S. Y., Human Factors in Green Office Building Design: The Impact of Workplace Green Features on Health Perceptions in High-Rise High-Density Asian Cities. *Sustainability*, 8(11), 1095, 2016.

Yalili Kılıç, M., & Adalı, S., Yeşil Bir Villanın Tasarım Maliyetinin Klasik Villa Tasarım Maliyetiyle Karşılaştırılması, *Duzce University Journal of Science & Technology*, 9(3), 557–568, 2021.

AKILLI KENT VE KENTSEL GÜVENLİK KAVRAMLARI ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR İNCELEME

Prof. Dr. Alper ÖZMEN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
aozmen@ogu.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-4185-4382

Doç. Dr. Abdullah KILIÇARSLAN¹

Üniversitesi Adı,
abdullah.kilicarslan@aksaray.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-7251-9990

ÖZET

Bu çalışmada, "Akıllı Kent" ve "Kentsel Güvenlik" kavramlarının bibliyometrik analizi, 1995-2024 yılları arasında toplam 843 yayın üzerinden VOSviewer ve Biblioshiny yazılımları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Doküman bazında ortalama alıntı sayısı 20,82 olarak belirlenmiştir. Alanın öne çıkan kaynakları arasında "Sustainability," "Ieee Access" ve "Accident Analysis and Prevention" dergileri yer almaktadır; en fazla atıf 872 atıfla "Accident Analysis and Prevention" dergisi tarafından kaydedilmiştir. Küresel çapta en çok atıf alan çalışma, Abbafati vd. (2020) tarafından yazılan "Global Burden Of 369 Diseases And Injuries In 204 Countries And Territories, 1990-2019: A Systematic Analysis For The Global Burden Of Disease Study" başlıklı çalışmadır. Yerel bağlamda en çok atıf yapılan kaynaklar arasında Harrison vd. (2010) "Foundations For Smarter Cities" isimli çalışması öne çıkmaktadır. Akıllı kent uygulamaları, kentsel güvenlik ve dijital teknolojiler 2018 sonrasında sıkça başvurulan kavramlar olarak belirlenmiştir. Çalışma bulguları, kentsel yaşam kalitesinin artırılması ve toplumsal dinamiklerin güçlendirilmesi yönünde artan akademik ilginin bulunduğunu göstermekte olup, teknolojik gelişmelerle entegrasyonun ve uluslararası iş birliğinin önemi ortaya çıkarmaktadır. Bulgular, ilgili kavramların giderek daha fazla öne çıkmasını sağlayan güçlü bir literatür desteği ile bir araya geldiğinde, kentlerin gelecekte daha akıllı ve güvenli hale gelmesine yönelik stratejik yol haritalarının geliştirilmesi için büyük bir potansiyel barındırdığını ortaya koymaktadır.

¹ İlgili yazar / Corresponding author: abdullah.kilicarslan@aksaray.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Akıllı Kent, Kentsel Güvenlik, Bibliyometrik Analiz

1. GİRİŞ

Herhangi bir araştırma alanındaki bilgi üretimini derinlemesine anlamak, araştırmaların yapısını değerlendirmek ve görselleştirmek için çeşitli tekniklerin entegre şekilde kullanıldığı kapsamlı nicel bir yöntem olarak bilinen bibliyometrik analiz, atıf analizi ve ortak yazar analizi gibi tekniklerle etkili yazarları ve önemli yayınları belirlemekte, belgeler arasındaki ilişkileri ve kavramsal bağlantıları ortaya koymaktadır (Donthu vd., 2021; Passas, 2024; Pessin vd., 2022). Atıf analizi, doküman analizi, anahtar kelime analizi ve ortak atıf analizi gibi teknikler, etkili yazarların ve önemli yayınların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Ellegaard & Wallin, 2015; Rousseau & Rousseau, 2021; Trujillo & Long, 2018). Bu araştırmaların hangi kaynaklardan etkilendiğini ve hangi yazarların belirli konularda ağırlığının arttığını gözlemlemek için önemli bilgiler sunmaktadır (Ingwersen, 2018). Ayrıca, belgeler arasındaki ilişkilerin ve kavramsal bağlantıların ortaya konması, araştırmacılara ilgili literatürdeki boşlukları ve örtüşen alanları anlama ve anlamlandırmada katkı sağlamaktadır (Chen vd., 2023). Bibliyografik birleştirme ile paylaşılan referanslar üzerinden yayınlar arasındaki bağlantılar incelenirken (Biscaro & Giupponi, 2014; Boyack & Klavans, 2010; Van & Beigbeder, 2007), alıntı ağları da bu ilişkileri görsel olarak temsil etmekte, araştırma eğilimleri ve etkileri hakkında derinlemesine bilgiler sunmaktadır (Clough & Evans, 2015). Böylece araştırmaların belirli temalar etrafında nasıl kümeleştiği görülmekte ve araştırmacılar açısından hangi konularda daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunun belirlenmesinde katkı sağlamaktadır (Klarin, 2024). Bilimsel haritalama teknikleri kullanılarak araştırma alanının entelektüel manzarası haritalanmakta olup, alana ilişkin eğilimler ile boşluklar vurgulanmaktadır (Tomaszewski, 2023). Atıf ağlarının görselleştirilmesi, kullanıcıların karmaşık ilişkileri daha iyi kavramasına yardımcı olmaktadır (Nakazawa vd., 2019). Bu yöntemlerin bir arada kullanımı, bilimsel araştırmaların gelişimi ve etkisi üzerinde sağlam bir anlayış geliştirmeyi mümkün kılmaktadır. Bir diğer ifadeyle, bilgi üretimini yönlendiren temel dinamiklerin ortaya konulmasına aracı olarak gelecekteki araştırma süreçlerine ışık tutmaktadır (Donthu vd., 2021; Rejeb vd., 2023).

Akıllı kent, hızlı kentleşmenin getirdiği zorlukları sistematik bir şekilde ele alarak, bilgi ve iletişim teknolojileri ile yenilikçi araçları kullanarak, kamu hizmetleri, sağlık, ulaşım ve diğer alanlarda yaşam kalitesini artırmayı ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla geliştirilmiş karmaşık bir sistemdir (Angelakoglou vd., 2019; Baig vd., 2017; Gharaibeh vd., 2017; Gracias vd., 2023; Yin vd., 2015). Akıllı kent, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanı sıra veri toplama, işleme ve dağıtma sistemlerinin bir kombinasyonunu kullanarak, çevresel ve sosyal dinamikleri optimize eden, kent sakinlerinin yaşam kalitesini artırmaya yönelik bir kentsel tasarım anlayışıdır (Carvalho vd., 2018; Garau & Pavan, 2018; Gomez & Paradells, 2015; López-Ruiz vd., 2019; Singh vd., 2022). Bu tür kentler, teknolojik çözümlerle desteklenen sürdürülebilir kalkınmayı hedeflerken, aynı zamanda sosyal etkileşimleri teşvik eden, ekonomik büyümeyi yönlendiren, enerji tüketimini yönetmeyi başaran ve çevresel sorunlarla etkin bir şekilde başa çıkan bir ekosistem oluşumuna katkı sağlarlar (Angelakoglou vd., 2019; Meijer vd., 2016; Ullah vd., 2020; Xie vd., 2019). Akıllı kentler, kesintisiz bilgi akışını sağlayarak bireylerin yaşam standartlarını yükseltirken, katılımcı yönetim ve vatandaş

etkileşimi ile daha iyi bir toplum oluşturmayı amaçlamaktadırlar (Bednarska-Olejniczak vd., 2019; Boni vd., 2019; Cortés-Cediel vd., 2021; Gooch vd., 2018; Novo Vázquez & Vicente, 2019; Romanelli vd., 2019; Viale Pereira vd., 2017).

Kentsel güvenlik, bireylerin fiziksel ve psikolojik olarak belirli yaşam alanlarında kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak şekilde, toplumsal dinamiklerin de gözetildiği, çevre, mimari ve sosyal girişimlerden oluşan, olumlu ve güvenli bir yaşam ortamı oluşturmaya yönelik dinamik bir süreçtir (Rastyapina & Korosteleva, 2016). Kentsel güvenlik kavramı, salt olarak bireylerin güvenlik hissini değil, aynı zamanda çevresel kaynakların korunmasını, kent planlamasının etkinliğini ve doğal afetlere karşı dayanıklılığı da kapsamaktadır (Cao, 2023; Khaliji & Jafarpour Ghalehtemouri, 2024; Nicolini, 2024). Bu bağlamda, kentsel güvenlik, sağlık ve sosyal göstergeleri takip edilerek değerlendirilen, aynı zamanda yaşam kalitesinin artırılmasını hedefleyen bir mühendislik ve yönetim uygulaması olarak değerlendirilebilir (Al-Qawasmi vd., 2021; Baobeid vd., 2021; Quimby vd., 2005; Rastyapina & Korosteleva, 2016). Kentsel güvenlik, birey ve toplumun yaşam kalitesinin yükselmesine katkı sunan bir enstrüman olarak, kentlerin sağlam temeller üzerinde dayanıklı inşasına yönelik fonksiyonuyla sürdürülebilir akıllı kentlerin inşasında ve gelişiminde önemli bir araç olarak değerlendirilebilir (Dharany & Trinita, 2023).

Akıllı kent, ulaşım güvenliğinin sağlanmasında, trafik kazalarının azaltılmasında, suç önleme ve acil durum yönetiminde gelişmiş teknolojilerin entegrasyonu yoluyla, kentlerin güvenliğini ve yaşam kalitesini entegre bir çerçevede artırmayı hedeflemektedir. Akıllı kent, bu yönüyle Kentsel Güvenlik alanında dönüştürücü bir rol oynamaktadır. Akıllı kent ile Kentsel güvenlik arasındaki ilişki, teknolojinin sunduğu fırsatlar ve ortaya çıkan zorluklar arasında dengeli bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu iki alanın başarılı entegrasyonu, daha güvenli, daha dirençli ve daha yaşanabilir kentlerin oluşturulmasına katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı "Akıllı Kent" ve "Kentsel Güvenlik" kavramlarının bir arada yer aldığı akademik makalelerin bibliyometrik analizinin yapılmasıdır.

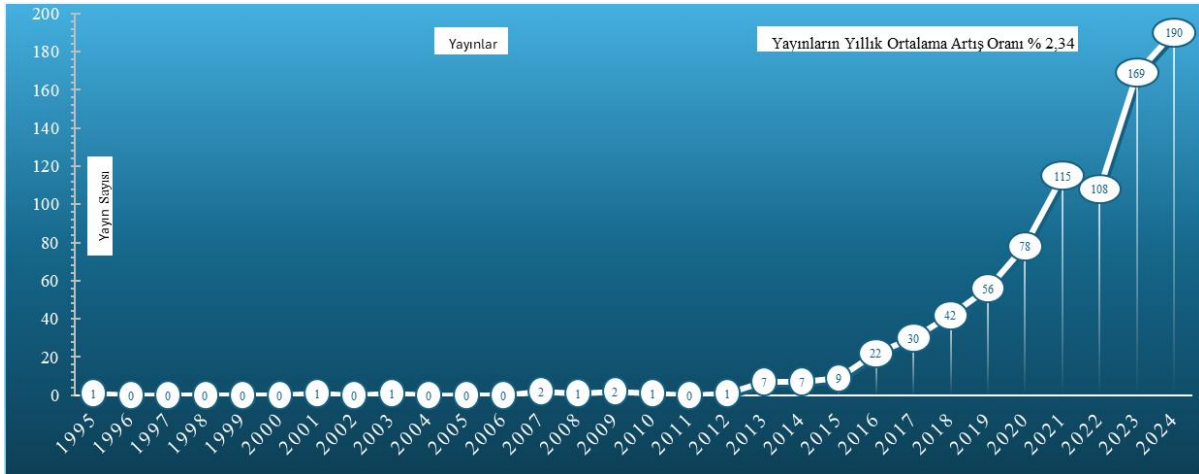
2. YÖNTEM

"Akıllı Kent" ve "Kentsel Güvenlik" konularında bibliyometrik analiz yapmak için yüksek kaliteli ve etkili bilimsel kaynaklardan elde edilen veriler kullanılmıştır. Veriler, saygın bir kaynak olan Web of Science (WoS) veri tabanından, 28 Kasım 2024 tarihinde elde edilmiştir. Çalışma kavramlarının WoS analizinde arama seçeneği olarak "All Fields" kullanılmış olup, aratılan konuya ilişkin "Akıllı Kent" ve "Kentsel Güvenlik" kelimelerinin bir arada bulunduğu sonuçları göster" şeklinde bir filtreleme uygulanmıştır. Analizde kullanılan sorgu modeli şu şekildedir: "(((ALL=(smart city)) AND ALL=(urban safety)) AND LA=(English)) AND ALL=(article)) AND PY=(1995-2024)". Bu sorguya, SCI-EXPANDED, SSCI, ESCI, CPCI-S, BKCI-SSH, BKCI-S, CPCI-SSH ve A&HCI indeksleri dahil edilmiştir. Sorgulama süreci, belirlenen konu ve kapsam çerçevesinde herhangi bir kategori ile sınırlandırılmadan gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, 1995-2024 yılları arasında WoS veri tabanında yayımlanan toplam 1.361 çalışma elde edilmiştir. Bu çalışmaların 843'ü bilimsel dergi makalesi, 448'i ise konferans bildirileri olmak üzere, geri kalan çalışmalar kitap ve benzeri kaynaklardan oluşmaktadır. Araştırma dili olarak yalnızca İngilizce makaleler dikkate alınmış ve toplamda 843 bilimsel dergi makalesi bu çalışmada analiz için belirlenmiştir. Çalışmanın analiz

yöntemleri, kavramları, doküman türü, kullanılan veri tabanı ve dil kategorisi, analiz sürecinin sınırlılıklarını ortaya koymaktadır. Bibliyometrik analiz, 1.6.20 versiyonlu VOSviewer yazılımı ve RStudio’da bibliometrix (biblioshiny) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, görsel haritalama yöntemi uygulanarak veriler sistematik bir biçimde sınıflandırılmış, analiz edilmiş ve belirli bir düzen içinde sunulmuştur.

3. BULGULAR

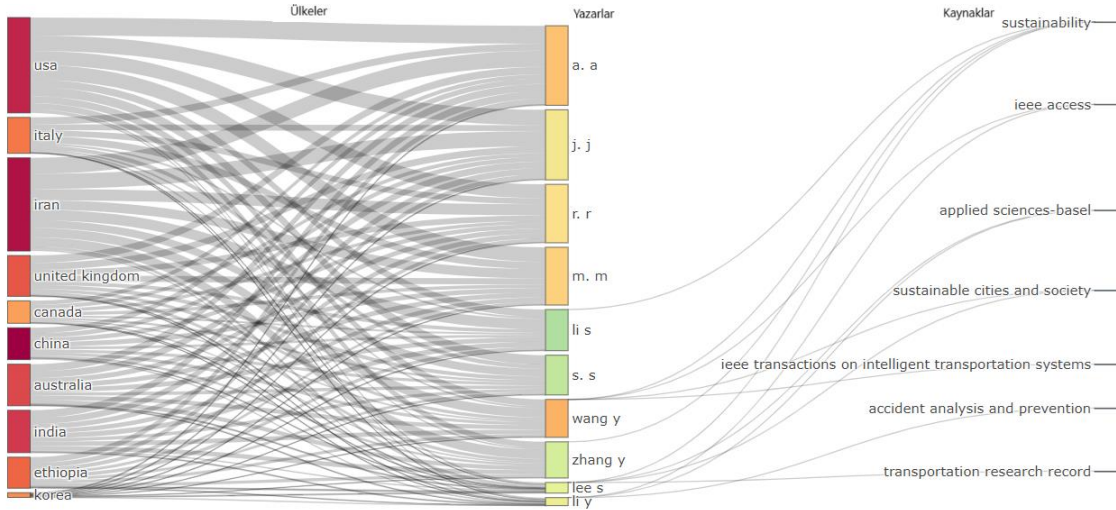
Web of Science (WoS) veri tabanında, odak noktası olarak "Akıllı Kent" ve "Kentsel Güvenlik" kavramlarının birlikte ele alındığı araştırmalara ilişkin verilere göre İngilizce dil kısıtı altında 1995-2024 arasında toplamda 1.361 çalışmanın yapılmış olduğu görülmüştür. İlgili dönem aralığında gerçekleşen yayınların gruplarına bakıldığında %62'si makale, %33,35'i konferans bildirisi ve %4,65'i ise diğer çalışma tiplerinden oluşmaktadır. Doküman bazında ortalama atıf adedi 18,26'dır. 14.102 yazarın ilgili bilimsel yayımlara katkısı olduğu görülürken, sadece 104 yazarın tek yayımlı, 1.212 yazarın ise çok yazarlı çalışması bulunmaktadır. 1995-2024 dönem aralığında 397 kaynak, 39.857 referans ve 3.383 yazar anahtar cümlesi çerçevesinde 10.064 yazarın katkı sunduğu İngilizce makale tipinde yapılan çalışmaların sayısı 843'tür. İlgili dönemde yıllık bazda ortalama artış oranı %2,34'tür. 58 yazar tek yazarlı çalışma gerçekleştirmiştir. Yazarlar arasında uluslararası iş birliği oranı %33,45'tir. Dokümanların ortalama yaş yılı 2,81'dir. Doküman bazında ortalama alıntı sayısı 20,82'dir. Referanslar içerisinde yer alan kelime veya kelime öbekleri kapsamındaki gizli tema veya kavramların sayısı 1.365'tir. Yazar iş birliği kapsamında doküman başına ortak yazarlık oranı %18,1'dir. Makale tipi bazındaki kırılımlar ise; 778 makale, 28 makale/kitap bölümü, 25 makale/erken görünüm, 7 makale/bildiri metni ve 5 makale/geri çekilen yayın şeklindedir.

Görsel 1. Yayınların Yıl Bazlı Dağılımı

Görsel 1'de yer aldığı şekilde 1995-2015 yılları arasında ilgili kavramların bir arada ele alındığı çalışmaların sayısının 10'un altında kaldığı görülmektedir. 2016 yılından itibaren çalışma sayısında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Özellikle 2018 yılından itibaren çok hızlı bir ivme kazanarak 2024 yılında 190 dokümana ulaştığı görülmektedir. Toplam yayınlar içerisinde 1995-2015 dönemi yayınlarının oranı %4 iken, 2016-2024 dönemi yayınlarının oranı % 96'dır. İlgili dönem aralığında makale yayınlarının ortalama artış oranı %2,34'tür. Makalelerin %'lik bazda en fazla artışı 2020 (%47) ve 2022 (%56) yıllarında gerçekleşmiştir. Akıllı kent ve

Kentsel güvenlik kavramlarının bir arada yer aldığı çalışmalarda öne çıkan ülkelerin, yazarların ve kaynakların ilişkileri Görsel 2’de yer aldığı şekilde üç alanlı grafik üzerinden görselleştirilmiştir. Amerika ve İran en büyük katkı sağlayıcılar olarak ön planda iken onları Hindistan, Avustralya ve İngiltere takip etmektedir. Kaynak bazında Sustainability, İeee Access ve Applied Sciences Basel yer alırken, yazar bağlamında ise Wany, Y., Lee, S., ve Li, Y. ilk üç sırada yer almaktadır.

Görsel 2. Ülkeler, Yazarlar ve Kaynaklar Arasındaki İlişkiler ve Bağlantılar

Aşağıda Çizelge 1’de, ilgili kavramların bir arada ele alındığı çalışmalar bazında en fazla yayın gerçekleştiren, en fazla atıf alan ilk 10 derginin ismi ve bu dergilerde yayımlanan makale sayıları ile atıf sayıları yer almaktadır.

Çizelge 1. En Sık Görülen ve En Çok Atıf Alan Kaynaklar

En Sık Görülen Kaynaklar	Makale Sayısı
Accident analysis and prevention	13
Applied sciences-basel	21
Cities	10
İeee access	27
İeee transactions on intelligent transportation systems	16
Sensors	17
Smart cities	22
Sustainability	47
Sustainable cities and society	17
Transportation research record	12
En Çok Atıf Alan Kaynaklar	
Accident analysis and prevention	872

Arxiv	358
Cities	300
İeee access	460
İeee transactions on intelligent transportation systems	441
Sensors-basel	356
Sustainable cities and society	379
Sustainability-basel	570
Transport res c-emer	325
Transportation research record	423

Çizelge verilerine göre "Sustainability" dergisi 47 makale ile ön plana çıkmaktadır. Bu veri, derginin ilgili kavramların bir arada yer aldığı konular bağlamında geniş bir literatür oluşturduğunu işaret etmektedir. "Accident Analysis and Prevention" dergisi, 13 makale ve 872 atıf ile en çok atıf alan dergidir. Bu durum, ilgili dergi makalelerinin güvenilirliği ve alandaki etkisi açısından etkili bir referans kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Çizelge 1 verilerinden de görüleceği üzere genel olarak makale sayısı yüksek olan dergilerin atıf sayılarının da genellikle yüksek olduğu söylenebilir. İlgili konuda en fazla eser üreten yazarlar ve çalışma sayıları ile yazar üretkenliklerine göre en üretken yazar 30 doküman Wang, Y.'dir.

Atıfları bağlamında çalışmaların yer aldığı Çizelge 2 verilerine göre yüksek düzeyli küresel atıf sayıları, bir dokümanın uluslararası düzeydeki etkisini ve itibarını gösterirken; yerel atıf sayıları ise, belirli bölgelerdeki araştırmalarla olan ilişkilere ve yerel literatürdeki önemine işaret etmektedir. Bu farklılıklar, araştırmalara yönelik ilginin ve etki alanlarının ne denli çeşitli olabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, yerel ve küresel etkilerin bütünsel bir perspektifle dikkate alınması ve değerlendirilmesi, akademik yayınların kapsamını ve katılımıcılığını anlamak açısından önem taşımaktadır.

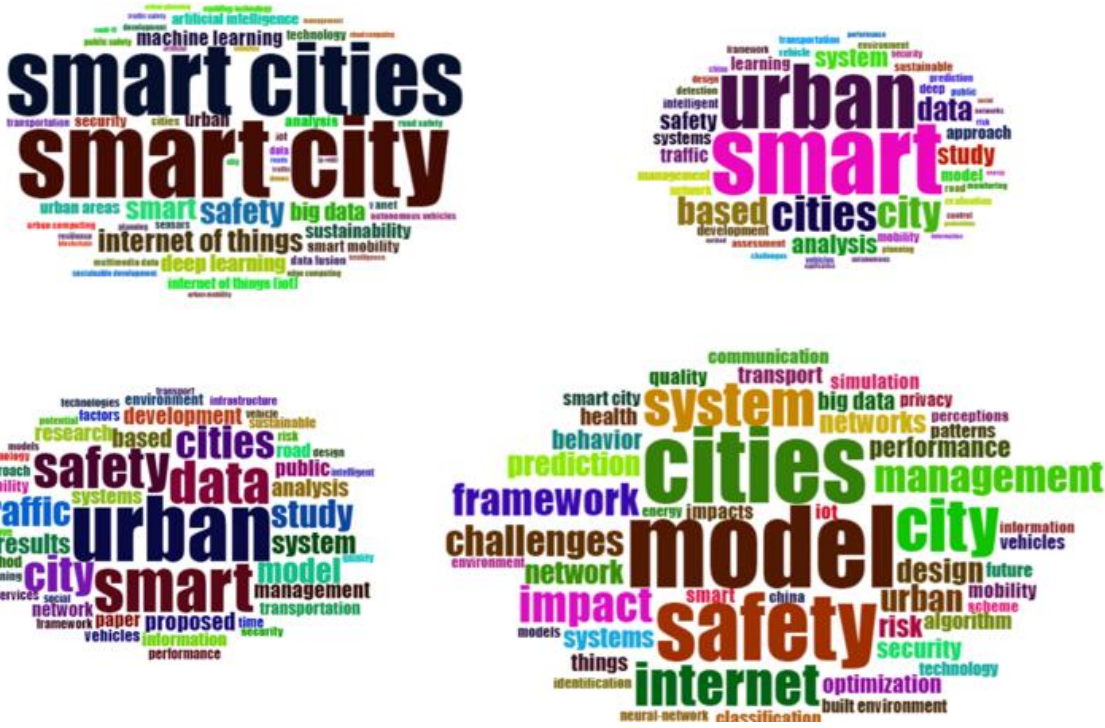
Çizelge 2. Atıfları Bağlamında Çalışmalar

En Çok Küresel Atıf Yapılan Dokümanlar		
Doküman	Toplam Atıf	Ortalama Yıllık Atıf
Abbatati c, 2020, lancet	2.828	566
Ong kl, 2023, lancet	875	428
Harrison c, 2010, ibm j res dev	675	45
Calabrese f, 2013, transp res pt c-emerg technol	393	33
Gharaibeh a, 2017, ieee commun surv tutor	319	40
Lozano r, 2020, lancet	304	61
Kaika m, 2017, environ urban	287	36
Ewing r, 2003, travel demand and land use 2003: planning and administration	269	12
Piro g, 2014, j syst softw	181	16

Clifton kj, 2009, transport res part d-transport environ	171	11	
En Çok Yerel Atıf Yapılan Dokümanlar			
Doküman	Yıl	Yerel Atıflar	Global Atıflar
Harrison c, 2010, ibm j res dev	2010	11	675
Catlett c, 2019, pervasive mob comput	2019	5	55
Kutty aa, 2020, sustain dev	2020	3	59
Kourtit k, 2021, reg sci policy pract	2021	3	14
Kourtit k, 2017, socio-econ plan sci	2017	2	58
Ricci a, 2017, build environ	2017	2	42
Aung n, 2018, information	2018	2	22
Ciaburro g, 2020, informatics-basel	2020	2	50
Castells-graells d, 2020, computing	2020	2	16
Noh b, 2020, appl sci-basel	2020	2	18
En Çok Atıf Yapılan Yerel Referanslar			
Referans	Atıflar		
Albino v, 2015, j urban technol, v22, p3	23		
Caragliu a, 2011, j urban technol, v18, p65	22		
Kitchin r, 2014, geojournal, v79, p1	19		
Batty m, 2012, eur phys j-spec top, v214, p481	17		
Neirotti p, 2014, cities, v38, p25	16		
Hollands r.g., 2008, city, v12, p303	13		
Bakici t, 2013, j knowl econ, v4, p135	12		
Chen tq, 2016, kdd'16: proceedings of the 22nd acm sigkdd international conference on knowledge discovery and data mining, p785	12		
Mohanty sp, 2016, ieeconsum electr m, v5, p60	12		
Ren sq, 2015, adv neur in, v28	12		

Çizelge 2 verilerine göre uluslararası ölçekte etkinlik açısından "Abbafti C, 2020, Lancet" 2.828 atıfla en yüksek küresel atıfa sahip doküman olarak dikkati çekmektedir. Benzer şekilde 875 atıfla "Ong Kl, 2023, Lancet" dokümanı ve 675 atıfla "Harrison C, 2010, Ibm J Res Dev" dokümanı da dikkati çekmektedir. Yerel atıflar açısından Çizelge verileri incelendiğinde "Harrison C, 2010, Ibm J Res Dev" dokümanının yerel atfının 11, küresel atfının ise 675 olması dikkat çekicidir. Bu, veri, ilgili dokümanın hem yerel hem de uluslararası düzeyde bir akademik referans olarak kabul gördüğünü işaret etmektedir. Yerel referanslar arasında 23 atıfla ilk sırada yer alan "Albino V, 2015, J Urban Technol" dokümanı, yerel literatürde önemli bir kaynak işlevi görmektedir. Çizelge verileri, küresel ve yerel bağlamdaki atıfların, dokümanın katkısına göre değiştiğini ortaya koymaktadır. Akıllı Kent ve Kentsel Güvenlik kavramlarının bir arada yer aldığı çalışmalarda kullanılan kelimeler, Görsel 3'te yer almaktadır. Dokümanlarda yer alan kavramların kullanım sıklığına göre değerlendirilmesi, akademik literatürde öne çıkan temaları ve araştırma eğilimlerini anlamak açısından önemlidir. Kavramların çeşitli kategorilerdeki kullanım sıklıkları, alanın dinamizmini ve araştırmacıların

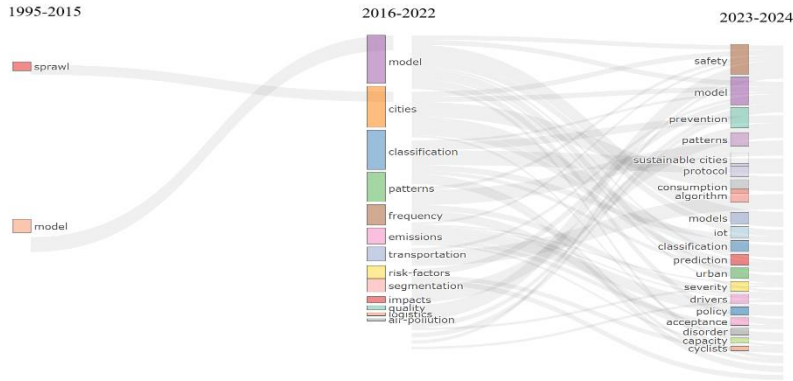
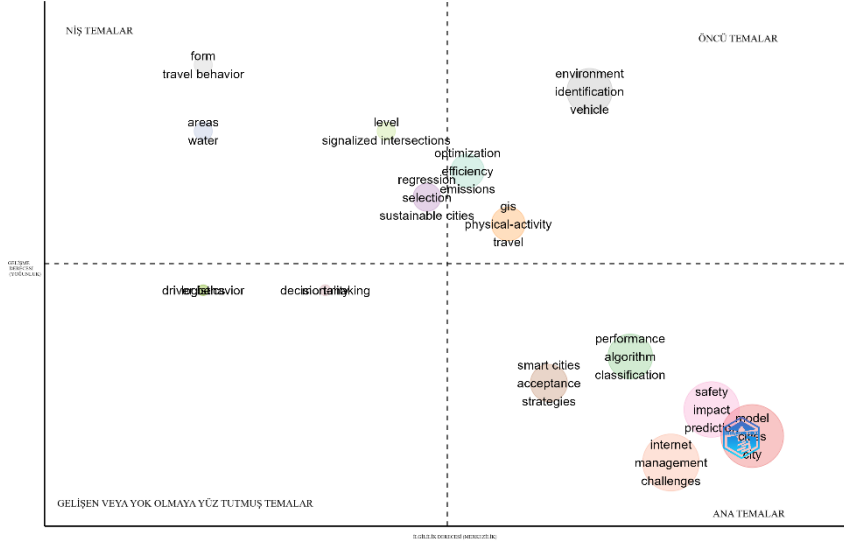
ilgi alanlarını anlamak ve anlamlandırmak açısından değerli bilgileri vermektedir. Görsel 3 verilerine göre kavramların başlık veya referanslarda kullanım sıklığı bağlamında model ve kentler kavramları, ilgili çalışma alanında öne çıkmaktadır. Bu durum, modelleme çalışmalarının ve kent temalarının araştırmalarda önemli bir yer tuttuğuna işaret etmektedir. Güvenlik kavramının kullanım sıklığı, güvenlik konularının hem kentsel uygulamalardaki önemini vurgulamaktadır.

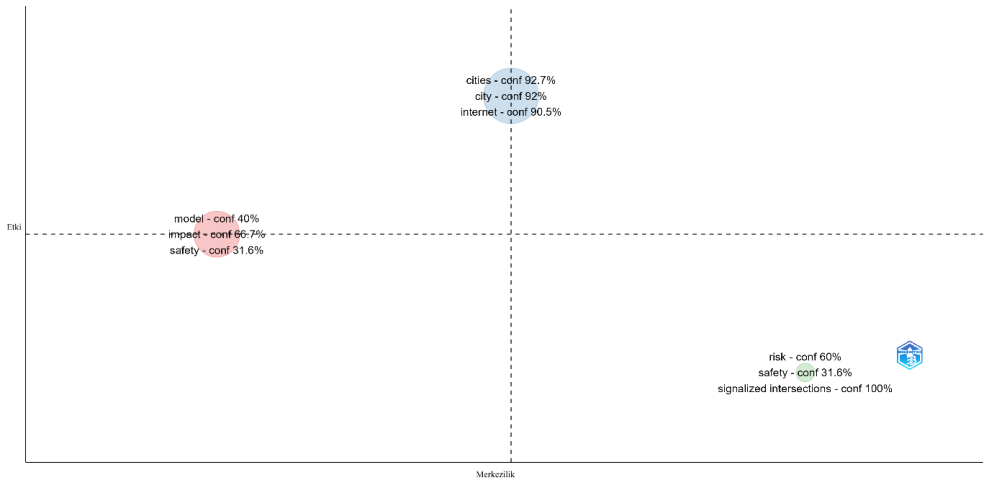
Görsel 3. Sık Kullanılan Kavramların Bulutu

Yazarların anahtar kelime kullanım sıklığı verileri, akıllı kent uygulamaları ve teknolojinin (dijital dönüşüm, veri yönetimi, makine öğrenmesi ve derin öğrenme konularının) giderek artan önemini ortaya koymakta olup, akademik çalışmalarda bu konulara yönelik yoğun ilgi olduğunu göstermektedir. Başlık ve özetlerde kullanılan kavramların kullanım sıklığı açısından bakıldığında ise; Akıllı ve Kent kavramlarının ilgili alanda derin etkisini olduğu ve yaygın kullanımının bulunduğunu söylenebilir. Kavram kullanım sıklığı bağlamında, ilgili alan araştırmalarında akıllı kent uygulamalarının, kentsel güvenlik, dijital teknolojiler ve veri yönetimi gibi kavramların öncelikli olarak ele alındığı görülmektedir. Bu durum, araştırmaların teknolojik yenilik ve sürdürülebilir kent ile yakın bir ilişki içinde olduğunu anlamamıza katkı sunmaktadır. Görsel verilerine göre akıllı kent uygulamaları ve teknolojinin (dijital dönüşüm, veri yönetimi, makine öğrenmesi ve derin öğrenme konularının) giderek artan önemini ortaya koymakta olup, akademik çalışmalarda bu konulara yönelik yoğun ilgi olduğunu göstermektedir. Başlık ve özetlerde kullanılan kavramların kullanım sıklığı açısından bakıldığında; Akıllı ve Kent kavramlarının ilgili alanda derin etkisini olduğu ve yaygın kullanımının bulunduğunu söylenebilir. Kavram kullanım sıklığı bağlamında, ilgili alan araştırmalarında akıllı kent uygulamalarının, kentsel güvenlik, dijital teknolojiler ve veri yönetimi gibi kavramların öncelikli olarak ele alındığı görülmektedir. Bu durum, araştırmaların

teknolojik yenilik ve sürdürülebilir kent ile yakın bir ilişki içinde olduğunu anlamamıza katkı sunmaktadır. İlgili alan kapsamında yer alan dokümanlarda kullanılan kavramlara verilerin tematik olarak haritalanması Görsel 4'te yer almaktadır.

Görsel 4. Tematik Harita ve Gelişim

Görsel 5. Doküman Bağlantı Kümelemesi

1995-2024 dönemi verileri üzerinden, ilişiksel yapı bağlamında benzer özellikleri gösteren verilerin gruplandırılarak örüntülerinin belirlenmesi için yapılan (Aria & Cuccurullo, 2017) ve Görsel 5’de yer alan analizde; risk, güvenlik ve sinyalizasyon kavşak konularını içeren düşük etkili yüksek merkezli küme, kentler, kent ve internet konularını içeren yüksek etkili ve orta düzey merkezli küme ile düşük merkezli orta düzey etkili model, etki ve güvenlik konularını içeren küme olmak üzere toplamda üç küme bulunduğu tespit edilmiştir. Çizelge 3’te yazarların atıf ve doküman sayısı ile toplam bağlantı güçleri yer almaktadır.

Çizelge 3. Yazarların Atıf ve Doküman Sayısı ile Toplam Bağlantı Güçleri

		Doküman Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
Toplam Bağlantı Gücü	Chen, longbiao	4	40	20
	Li, shijian	3	18	20
	Pan, gang	3	18	20
	Zhao, sha	3	18	20
	Zhou, binbin	4	40	20
	Abdella, galal m.	4	183	19
	Kucukvar, murat	4	183	19
	Kutty, adeeb a.	4	183	19
	Ozbay, kaan	10	192	18
	Onat, nuri c.	3	137	15
Atıf Sayısı	Ratti, carlo	2	541	0
	Clifton, kelly j.	2	305	6
	İslam, s. K. Hafizul	2	196	0
	Ozbay, kaan	10	192	18
	Abdella, galal m.	4	183	19
	Kucukvar, murat	4	183	19
	Kutty, adeeb a.	4	183	19
	Abdulhay, enas	2	177	0
	Koubaa, anis	2	177	0
	Xie, kun	6	168	14
Doküman Sayısı	Ozbay, kaan	10	192	18
	Ding, hongliang	8	56	2
	Park, juneyoung	8	16	0
	Xie, kun	6	168	14
	Yang, hong	5	125	10
	Sze, n. N.	5	46	2
	Costa, daniel g.	5	15	11
	Abdella, galal m.	4	183	19
	Kucukvar, murat	4	183	19
	Kutty, adeeb a.	4	183	19

Çizelge 3’te yer alan veriler incelendiğinde en çok dokümana sahip olan ve aynı zamanda yüksek atıf sayısına sahip olan yazarların 10 makale ve 192 atıf ile Ozbay, Kaan ve 4 doküman ve 183 atıf ile Abdella, Galal M. olduğu görülmektedir. Bu iki yazarın ilgili konularda kayda değer bir önemi ve görünürlüğü olduğu söylenebilir. Chen, Longbiao ile Zhou, Binbin gibi yazarlar yüksek atıf ve toplam bağlantı güçleri ile dikkati çekmektedir. Ratti, Carlo ve İslam,

S. K. Hafizul gibi yazarlar, aldıkları yüksek atıflara rağmen bağlantı güçlerinin sıfır olmasıyla dikkati çekmektedir. Bu durum yazarların kendi alanlarındaki bilinirlik durumundan veya diğer yazarlarla etkileşimlerinin zayıflığından kaynaklanabilir. Bunun yanı sıra bazı yazarların birkaç dokümanla yüksek atıflar alması, bazı yazarların ise hatırı sayılır düzeyde makale sayısı ile düşük toplam bağlantı gücü ortaya koyması, ilgili araştırma konularında veya yöntemlerinde daha fazla ilgi görmelerinden kaynaklanabilir. Doküman bazında yazarların atıf ve bağlantı sayıları Çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 4. Doküman Bazında Yazarların Toplam Atıf ve Bağlantı Sayısı

	Doküman	Bağlantı	Atıf Sayısı	Doküman Başlığı
Toplam Atıf Sayısı	Abbafati (2020)	2	2828	Global burden of 369 diseases and injuries in 204 countries and territories, 1990-2019: a systematic analysis for the global burden of disease study
	Ong (2023)	1	857	Global, regional, and national burden of diabetes from 1990 to 2021, with projections of prevalence to 2050: a systematic analysis for the global burden of disease study
	Harrison (2010)	0	675	Foundations for smarter cities
	Calabrese (2013)	3	393	Understanding individual mobility patterns from urban sensing data: a mobile phone trace example
	Gharaibeh (2017)	2	319	Smart cities: a survey on data management, security, and enabling technologies
	Lozano (2020)	1	305	Measuring universal health coverage based on an index of effective coverage of health services in 204 countries and territories, 1990-2019: a systematic analysis for the global burden of disease study
	Kaika (2017)	0	287	Don't call me resilient again!': the new urban agenda as immunology ... Or ... What happens when communities refuse to be vaccinated with smart cities' and indicators
	Ewing (2003)	1	269	Measuring sprawl and its transportation impacts
	Piro (2014)	3	181	Information centric services in smart cities
Bağlantı	Clifton (2009)	3	171	Severity of injury resulting from pedestrian-vehicle crashes: what can we learn from examining the built environment?
	Calabrese (2013)	3	393	Understanding individual mobility patterns from urban sensing data: a mobile phone trace example
	Piro (2014)	3	181	Information centric services in smart cities
	Clifton (2009)	3	171	Severity of injury resulting from pedestrian-vehicle crashes: what can we learn from examining the built environment?

Kutty (2020)	3	59	A system thinking approach for harmonizing smart and sustainable city initiatives with united nations sustainable development goals
Catlett (2019)	3	55	Spatio-temporal crime predictions in smart cities: a data-driven approach and experiments
Xie (2019a)	3	43	Mining automatically extracted vehicle trajectory data for proactive safety analytics
Kourtiti (2021a)	3	14	Safe cities in the new urban world: a comparative cluster dynamics analysis through machine learning
Abbatati (2020)	2	2828	Global burden of 369 diseases and injuries in 204 countries and territories, 1990-2019: a systematic analysis for the global burden of disease study
Gharaibeh (2017)	2	319	Smart cities: a survey on data management, security, and enabling technologies
Leszczynski (2016)	2	168	Speculative futures: cities, data, and governance beyond smart urbanism

Çizelge 4 verilerine göre Abbatati (2020), 2828 atıf ile en yüksek atıf alan yazar konumundadır. Yüksek düzeydeki atıf sayısı, ilgili yazarın dokümanının geniş bir kitle tarafından referans alındığını ortaya koymaktadır. Calabrese (2013), Piro (2014) ve Clifton (2009) gibi yazarlar ise aynı (3) bağlantı gücüne karşılık 393, 181 ve 171 adet atıf sayısı ile birbirinden akademik etkileşim açısından farklılaşmaktadır. Çizelgede dikkati çeken bir başka önemli husus ise bağlantı sayısı sıfır olan bazı yazarların (Harrison (2010) vb.) yüksek düzeyli atıf sayısına sahip olmasıdır. Dolayısıyla bu tür yazarların bağlantı sayısının olmaması, bilinirliklerini düşürürken, yüksek düzeyli atıfları, onların ilgili konulardaki önemli katkılarını ortaya koyduğunu işaret etmektedir. Kutty (2020) ve Lozano (2020) gibi yazarlar ise 2020 ve sonrasında almış oldukları atıflar ile görünürlük kazanan yazarlar arasında sayılabilir.

Çizelge 5. Kurumların Atıf ve Doküman Sayısı ile Toplam Bağlantı Güçleri

	Kurum adı	Doküman sayısı	Atıf sayısı	Toplam bağlantı gücü
Doküman Sayısı	Shenzhen university	20	392	1
	Hong kong polytechnic university	17	151	10
	Hanyang university	13	48	0
	New york university	13	195	19
	Southeast university	13	98	4
	Tsinghua university	12	178	8
	University of macau	12	181	3
	University of seoul	11	27	0
	Korea advanced institute of science technology kaist	10	49	2
	Chinese academy of sciences	9	210	2
Toplam	Massachusetts institute of technology	6	712	9
	İbm corporation	3	689	0

	İbm research division	1	675	0
	National university of singapore	3	588	4
	University of maryland	7	427	6
	Uppsala university	5	401	7
	İbm research	1	393	4
	Shenzhen university	20	392	1
	New jersey institute of technology	2	324	5
	University of manchester	3	320	7
Toplam Bağlantı Gücü	Adam mickiewicz university	3	86	25
	Federal university of rio grande do norte	3	7	21
	Uppsala university	4	155	20
	New york university	13	195	19
	Stateuniversity of feira de santana (uefs)	1	6	19
	Kth royal institute of technology	3	73	18
	Alexandru ioan cuza university	2	28	18
	Open university	2	28	18
	Old dominion university	6	168	15
	Gachon university	5	50	14

Çizelge 5'te yer alan veriler incelendiğinde, en çok dokümana sahip olan ve aynı zamanda yüksek atıf sayısına sahip olan kurumun Shenzhen University olduğu görülmektedir. Shenzhen University 20 doküman ve 392 atıfa karşılık, 1 adet toplam bağlantı gücüne sahiptir. Bu durum, Shenzhen University'in bireysel çalışmalarının belirli bir etkiye sahip olduğunu ancak akademik alanda geniş bir etkileşimde bulunmadığını ortaya koymaktadır. Massachusetts Institute of Technology gibi alanında saygın olarak bilinen kurumun verilerine bakıldığında ise, 6 adetten oluşan düşük doküman sayısına rağmen 712 atıf ve 9 toplam bağlantı gücü, ilgili kurumun yüksek etkili ve sıklıkla referans alınan çalışmalara sahip olduğunu işaret etmektedir. Adam Mickiewicz University 3 doküman ile 86 atıf ve 25 toplam bağlantı gücüne sahipken, New York University 13 doküman ile 195 atıfa ve 19 toplam bağlantı gücüne sahiptir. Bu durum ilgili kurumların daha fazla etkileşimde bulduklarını göstermektedir. University of Seoul ve Korea Advanced Institute of Science Technology Kaist gibi kurumlar, yüksek doküman sayılarına karşın düşük atıf sayıları ile dikkat çekmektedir. Bu durum düşük bağlantı gücü ile temellendirilebilir. Ibm Research Division ve Ibm Corporation gibi kurumlar ise yüksek atıf sayılarına rağmen toplam bağlantı güçlerinin ve doküman sayılarının düşüklüğü ile ön plandadır. Bu durum, ilgili kurumların nezdinde yürütülen bazı çalışmaların çok etkili olduğunu ve sık sık referans alındığını ortaya koymaktadır.

Ülkeler bazında doküman, atıf sayısı ve toplam bağlantı güçlerine ilişkin veriler Çizelge 6'da yer almaktadır. Çizelge 6'de yer alan veriler incelendiğinde, en çok dokümana sahip olan, aynı zamanda yüksek atıf sayısı ve toplam bağlantı gücüne sahip olan ilk iki ülkenin na sahip olan ülkenin Usa ve Peoples R China olduğu görülmektedir. Bu durum, her iki ülkenin de bilimsel araştırmalarda diğer ülkelerle güçlü iş birlikleri ve etkileşim içerisinde bulduklarını, üretkenliklerinin aktif olduğunu ve geniş bir akademik etkiye sahip olduğunu işaret etmektedir. Sweden ve Brazil gibi ülkeler düşük doküman sayısına rağmen aldıkları yüksek atıflarla dikkati

çekmektedir. Bu durum ilgili ülkelerin ilgili konularda etkili dokümanlara sahip olduklarını göstermektedir. 51 doküman, 1.415 atıf ve 34 toplam bağlantı gücüyle England, küresel bağlamda akademik etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, düşük bağlantı gücüne karşılık yeteri düzeyde atıf ve doküman sayıları ile daha fazla iş birliği veya bağlantı ihtiyacı içerisinde, akademik etkileşimini yükseltebilecek ülkeler arasında Canada ve Poland yer almaktadır.

Çizelge 6. Ülkelerin Atıf ve Doküman Sayısı ile Toplam Bağlantı Güçleri

	Kurum Adı	Doküman Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
Doküman Sayısı	Peoples r china	250	3115	40
	Usa	128	4298	51
	South korea	83	618	21
	Italy	59	1495	39
	India	57	763	13
	England	51	1415	34
	Saudi arabia	36	310	4
	Australia	34	541	20
	Poland	33	347	27
	Canada	27	722	7
Toplam Atıf Sayısı	Usa	128	4298	51
	Peoples r china	250	3115	40
	Italy	59	1495	39
	England	51	1415	34
	Netherlands	21	840	34
	India	57	763	13
	Canada	27	722	7
	Singapore	8	623	5
	South korea	83	618	21
	Qatar	10	545	16
Toplam Bağlantı Gücü	Usa	128	4298	51
	Peoples r china	250	3115	40
	Italy	59	1495	39
	England	51	1415	34
	Netherlands	21	840	34
	Poland	33	347	27
	Sweden	12	451	25
	Brazil	22	265	22
	South korea	83	618	21
	Australia	34	541	20

4.SONUÇ

Bu çalışmada, "Akıllı Kent" ve "Kentsel Güvenlik" kavramlarının etkileşim alanında gerçekleştirilen bibliyometrik analizle, herhangi bir alan kısıtlaması olmaksızın, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve toplumsal dinamiklerin güçlendirilmesi açısından araştırmacılara önemli bir perspektif sunulmaktadır. Bibliyometrik analiz, akademik literatürdeki öne çıkan

yazarları, belirgin yayınları ve bunlar arasındaki ilişkileri inceleyerek, araştırma alanlarının dinamiklerini anlama ve yorumlama sürecine katkıda bulunmaktadır. Özellikle, atıf analizi ve ortak yazar analizi gibi yöntemler, bilgi üretim süreçlerinin yönlendirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu çalışma çerçevesinde gerçekleştirilen bibliyometrik analiz, "Akıllı Kent" ve "Kentsel Güvenlik" uygulamalarının güçlendirilmesi için hangi temalar üzerinde ilave araştırmalar yapılması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca, teknolojik ilerlemelerin kentsel güvenlik üzerindeki etkilerini incelerken, kentlerin daha dayanıklı ve yaşanabilir hale gelmesi için önemli bilgiler sağlamaktadır.

1995-2024 yılları arasında "Akıllı Kent" ve "Kentsel Güvenlik" konularına odaklanan 1.361 çalışma yayımlanmıştır. Bu dönemde yayınlanan çalışmaların %62'si (843) makale türünde, %33,35'i konferans bildirisi ve %4,65'i diğer çalışma türleri olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmanın odak noktası olan makale türündeki 843 çalışmanın yıllık ortalama artış oranı %2,34'tür. Özellikle 2016 yılından itibaren makale türündeki çalışmalarda artış trendi gözlemlenmiş ve 2024 yılı itibarıyla en yüksek çalışma sayısına ulaşılmıştır. "Akıllı Kent" ve "Kentsel Güvenlik" üzerine odaklanan makale çalışmalarında toplam 397 kaynak ve 39.857 referans kullanıldığı dikkate alındığında, bu konunun akademik alanda giderek daha fazla ilgi gördüğünü söylemek mümkündür. Çalışmaların yıllık atıf oranları, toplamda ortalama 20,82'dir. Elde edilen veriler, çalışma yapma kapasitesinin zamanla arttığını ortaya koyarken, yazarlar ve kurumlar arasındaki uluslararası iş birliği oranının ise %33,45 olduğunu göstermektedir. 47 doküman ile Sustainability, 27 doküman ile Ieee Access, 22 doküman ile Smart Cities, 21 doküman ile Applied Sciences-Basel, 17 doküman ile Sensors, 17 doküman ile Sustainable Cities And Society, 16 doküman ile Ieee Transactions On Intelligent Transportation Systems, 13 doküman ile Accident Analysis And Prevention, 12 doküman ile Transportation Research Record ve 10 doküman ile Cities dergileri en sık görülen kaynaklar arasında ilk onda yer almıştır. Accident Analysis And Prevention dergisi 872 atıf ile ilk sırada yer alırken onu sırasıyla; Sustainability-Basel 570 atıf, Ieee Access 460 atıf, Ieee Transactions On Intelligent Transportation Systems 441 atıf, Transportation Research Record 423 atıf, Sustainable Cities and Society 379 atıf, Arxiv 358 atıf, Sensors-Basel 356 atıf, Transport Res C-Emer 325 atıf ve Cities 300 atıfla izlemiştir. Küresel ölçekte, Abbafati vd. (2020) tarafından kaleme alınan "Global Burden of 369 Diseases and Injuries in 204 Countries and Territories, 1990-2019: A Systematic Analysis For The Global Burden of Disease Study" isimli eser 2.828 atıfla ilk sırada yer alırken onu 857 atıfla Ong (2023) vd. tarafından yazılan "Global, Regional, And National Burden of Diabetes from 1990 To 2021, With Projections of Prevalence to 2050: A Systematic Analysis for The Global Burden of Disease Study" isimli eser ve 675 atıfla Harrison vd. (2010) tarafından yazılan "Foundations For Smarter Cities" isimli eser izlemiştir. Yerel bağlamda 11 atıfla Harrison C, 2010, Ibm J Res Dev (Foundations For Smarter Cities), 5 atıfla Catlett C, 2019, Pervasive Mob Comput (Spatio-Temporal Crime Predictions In Smart Cities: A Data-Driven Approach And Experiments) ve 3 atıfla Kutty Aa, 2020, Sustain Dev (A System Thinking Approach For Harmonizing Smart And Sustainable City Initiatives With United Nations Sustainable Development Goals) ilk üçte yer almıştır. En çok atıf yapılan yerel bağlamdaki referanslarda ilk üç sırada sırasıyla 23 atıfla Albino v, 2015, J Urban Technol, V22, P3 (Smart Cities: Definitions, Dimensions, Performance, and Initiatives), 22 atıfla Caragliu A, 2011, J Urban Technol, V18, P65 (Smart City As A Service System: A Framework To Improve

Smart Service Management) ve 19 atıfla Kitchin R, 2014, Geojournal, V79, P1 (The Real-Time City? Big Data and Smart Urbanism) yer almaktadır. Başlık veya referanslarda yer alan kelimeler kapsamında en fazla kullanılan kavramlarda ilk üçte model, kentler ve güvenlik; çalışma başlıklarında en fazla kullanılan kelime bazında akıllı, kentsel ve kentler; yazar anahtar kelimelerinde akıllı kent, akıllı kentler ve güvenlik; özetlerde yer alan kelimelerde akıllı, kentsel ve kentler kelimeleri sıklıkla kullanılmıştır. Dokümanlar bağlamında akıllı kent uygulamaları, kentsel güvenlik, dijital teknolojiler ve veri yönetimi gibi kavramlar 2018 sonrasında sıklıkla kullanılmıştır. Çevre, tanımlama ve araç kelimeleri alandaki çalışmalarda öncü temalar olarak ön plandadır. Optimizasyon, etkinlik, emisyon, kentler, fiziksel aktivite, seyahat, regresyon, seçim ve sürdürülebilirlik kavramları merkezileşme derecesi yüksek yoğunluklu alanda kullanılan kelimeler olarak görünmektedir. Performans, algoritma ve sınıflandırma, akıllı kent, kabul, strateji, internet, yönetim, zorluklar, güvenlik, etki, tahmin, model, kent ve kentler kelimeleri ana temada kullanılan kelimeler olarak çalışmalarda yer almaktadır. Alanda çalışma yapan araştırmacılar, model, kent, güvenlik ve teknoloji odaklı kavramları güncel çalışmalarında yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Dokümanların bağlantı kümelemesinde risk, güvenlik ve trafiğe ilişkin sinyalizasyon kavşakları konuları, merkezilik derecesi yüksek düşük etkili; model, etki ve güvenlik konuları, etki derecesi yüksek düşük merkezilik dereceli, kentler, kent ve internet konuları ise yüksek konuları, merkezilik yüksek merkezi dereceli küme içerisinde yer almaktadır. Güncel tarihli çalışmalarda sıklıkla kullanılan ana kavramlar, model ve güvenlidir. Kurumsal bazda doküman sayısında 20 doküman ile Shenzhen University ilk sırada, atıf sayısında 712 atıfla Massachusetts Institute of Technology ilk sırada ve toplam bağlantı gücü açısından Adam Mickiewicz University 25 bağlantı ile ilk sırada yer almıştır. Ülkeler bazında doküman sayısında 250 doküman ile Peoples R China, atıf sayısında 4.298 atıf ile Usa ve toplam bağlantı gücü açısından 51 bağlantı ile Usa ilk sırada yer almıştır. Çalışma sonuçları değerlendirildiğinde kentsel yaşam kalitesinin artırılması ve toplumsal dinamiklerin güçlendirilmesi yönünde artan akademik ilgi, teknolojik gelişmelerle entegrasyonun ve uluslararası iş birliğinin önemi ortaya çıkarmaktadır. Bulgular, ilgili kavramların giderek daha fazla öne çıkmasını sağlayan güçlü bir literatür desteği ile bir araya geldiğinde, kentlerin gelecekte daha akıllı ve güvenli hale gelmesine yönelik stratejik yol haritalarının geliştirilmesi için büyük bir potansiyel barındırdığını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Al-Qawasmi, J., Saeed, M., Asfour, O. S., & Aldosary, A. S. (2021). Assessing Urban Quality of Life: Developing the Criteria for Saudi Cities. *Frontiers in Built Environment*, 7, 682391. <https://doi.org/10.3389/fbuil.2021.682391>
- Angelakoglou, K., Nikolopoulos, N., Giourka, P., Svensson, I.-L., Tsarchopoulos, P., Tryferidis, A., & Tzovaras, D. (2019). A Methodological Framework for the Selection of Key Performance Indicators to Assess Smart City Solutions. *Smart Cities*, 2(2), Article 2. <https://doi.org/10.3390/smartcities2020018>
- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>

- Baig, Z., Szewczyk, P., Valli, C., Rabadia, P., Hannay, P., Chernyshev, M., Johnstone, M., Kerai, P., Ibrahim, A., Sansurooah, K., Syed, N., & Peacock, M. (2017). Future challenges for smart cities: Cyber-security and digital forensics. *Digital Investigation*, 22, 3-13. <https://doi.org/10.1016/j.diin.2017.06.015>
- Baobeid, A., Koç, M., & Al-Ghamdi, S. G. (2021). Walkability and Its Relationships With Health, Sustainability, and Livability: Elements of Physical Environment and Evaluation Frameworks. *Frontiers in Built Environment*, 7, 721218. <https://doi.org/10.3389/fbuil.2021.721218>
- Bednarska-Olejniczak, D., Olejniczak, J., & Svobodová, L. (2019). Towards a Smart and Sustainable City with the Involvement of Public Participation—The Case of Wrocław. *Sustainability*, 11(2), Article 2. <https://doi.org/10.3390/su11020332>
- Biscaro, C., & Giupponi, C. (2014). Co-Authorship and Bibliographic Coupling Network Effects on Citations. *PLOS ONE*, 9(6), e99502. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0099502>
- Boni, A., López-Fogués, A., Fernández-Baldor, A., Millan, G., & Belda-Miquel, S. (2019). Initiatives towards a participatory smart city. The role of digital grassroots innovations. *Journal of Global Ethics*, 15(2), 168-182. <https://doi.org/10.1080/17449626.2019.1636115>
- Boyack, K. W., & Klavans, R. (2010). Co-citation analysis, bibliographic coupling, and direct citation: Which citation approach represents the research front most accurately? *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 61(12), 2389-2404. <https://doi.org/10.1002/asi.21419>
- Cao, H. (2023). Urban Resilience: Concept, Influencing Factors and Improvement. *Frontiers in Business, Economics and Management*, 9(1), Article 1. <https://doi.org/10.54097/fbem.v9i1.8777>
- Carvalho, J. M. S., Costa, R. V., Marnoto, S., Sousa, C. A. A., & Vieira, J. C. (2018). Toward a Resource-Based View of City Quality: A New Framework. *Growth and Change*, 49(2), 266-285. <https://doi.org/10.1111/grow.12237>
- Chen, H., Tsang, Y., & Wu, C. (2023). When text mining meets science mapping in the bibliometric analysis: A review and future opportunities. *International Journal of Engineering Business Management*, 15, 18479790231222349. <https://doi.org/10.1177/18479790231222349>
- Clough, J. R., & Evans, T. S. (2015). *Time and Citation Networks* (arXiv:1507.01388). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1507.01388>
- Cortés-Cediel, M. E., Cantador, I., & Bolívar, M. P. R. (2021). Analyzing Citizen Participation and Engagement in European Smart Cities. *Social Science Computer Review*, 39(4), 592-626. <https://doi.org/10.1177/0894439319877478>
- Dharany, K., & Trinita, M. (2023). Enhancing Urban Safety: The Role of Object Detection in Smart City Surveillance Systems. *ITEJ (Information Technology Engineering Journals)*, 8(2), Article 2. <https://doi.org/10.24235/itej.v8i2.122>
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133(C), 285-296. <https://ideas.repec.org/a/eee/jbrese/v133y2021icp285-296.html>
- Ellegaard, O., & Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact? *Scientometrics*, 105(3), 1809-1831. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1645-z>
- Garau, C., & Pavan, V. M. (2018). Evaluating Urban Quality: Indicators and Assessment Tools for Smart Sustainable Cities. *Sustainability*, 10(3), Article 3. <https://doi.org/10.3390/su10030575>
- Gharaibeh, A., Salahuddin, M. A., Hussini, S. J., Khreishah, A., Khalil, I., Guizani, M., & Al-Fuqaha, A. (2017). Smart Cities: A Survey on Data Management, Security, and Enabling Technologies. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 19(4), 2456-2501. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*. <https://doi.org/10.1109/COMST.2017.2736886>

- Gomez, C., & Paradells, J. (2015). Urban Automation Networks: Current and Emerging Solutions for Sensed Data Collection and Actuation in Smart Cities. *Sensors*, 15(9), Article 9. <https://doi.org/10.3390/s150922874>
- Gooch, D., Barker, M., Hudson, L., Kelly, R., Kortuem, G., Linden, J. V. D., Petre, M., Brown, R., Klis-Davies, A., Forbes, H., Mackinnon, J., Macpherson, R., & Walton, C. (2018). Amplifying Quiet Voices: Challenges and Opportunities for Participatory Design at an Urban Scale. *ACM Trans. Comput.-Hum. Interact.*, 25(1), 1-34. <https://doi.org/10.1145/3139398>
- Gracias, J. S., Parnell, G. S., Specking, E., Pohl, E. A., & Buchanan, R. (2023). Smart Cities—A Structured Literature Review. *Smart Cities*, 6(4), Article 4. <https://doi.org/10.3390/smartcities6040080>
- Ingwersen, P. (2018). *Becoming Metric-Wise.: A Bibliometric Guide for Researchers*, Ronald Rousseau, Leo Egghe and Raf Guns, Elsevier/Chandos Publishing (2018). 385 pages. *Journal of Informetrics*, 12(3), 703-705. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2018.06.007>
- Kawamura, M., Thomas, C. D., Tsurumoto, A., Sasahara, H., & Kawaguchi, Y. (2000). Lotka's law and productivity index of authors in a scientific journal. *Journal of Oral Science*, 42(2), 75-78. <https://doi.org/10.2334/josnusd.42.75>
- Khaliji, M. A., & Jafarpour Ghalehtimouri, K. (2024). Urban security challenges in major cities, with a specific emphasis on privacy management in the metropolises. *Discover Environment*, 2(1), 74. <https://doi.org/10.1007/s44274-024-00116-3>
- Klarin, A. (2024). How to conduct a bibliometric content analysis: Guidelines and contributions of content co-occurrence or co-word literature reviews. *International Journal of Consumer Studies*, 48(2), e13031. <https://doi.org/10.1111/ijcs.13031>
- López-Ruiz, V.-R., Alfaro-Navarro, J.-L., & Nevado-Peña, D. (2019). An Intellectual Capital Approach to Citizens' Quality of Life in Sustainable Cities: A Focus on Europe. *Sustainability*, 11(21), Article 21. <https://doi.org/10.3390/su11216025>
- Meijer, A. J., Gil-Garcia, J. R., & Bolívar, M. P. R. (2016). Smart City Research: Contextual Conditions, Governance Models, and Public Value Assessment. *Social Science Computer Review*, 34(6), 647-656. <https://doi.org/10.1177/0894439315618890>
- Nakazawa, R., Itoh, T., & Saito, T. (2019). CoCoo: A Linked Network Visualization System of Co-citation and Co-author Relationships. *EuroVis 2019 - Short Papers*, 109-113. <https://doi.org/10.2312/EVS.20191179>
- Nicolini, E. (2024). Urban Safety, Socio-Technical Solutions for Urban Infrastructure: Case Studies. *Buildings*, 14(6), Article 6. <https://doi.org/10.3390/buildings14061754>
- Novo Vázquez, A., & Vicente, M. R. (2019). Exploring the Determinants of e-Participation in Smart Cities. In M. P. Rodríguez Bolívar & L. Alcaide Muñoz (Ed.), *E-Participation in Smart Cities: Technologies and Models of Governance for Citizen Engagement* (ss. 157-178). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-89474-4_8
- Passas, I. (2024). Bibliometric Analysis: The Main Steps. *Encyclopedia*, 4(2), Article 2. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia4020065>
- Pessin, V. Z., Yamane, L. H., & Siman, R. R. (2022). Smart bibliometrics: An integrated method of science mapping and bibliometric analysis. *Scientometrics*, 127(6), 3695-3718. https://ideas.repec.org/a/spr/scient/v127y2022i6d10.1007_s11192-022-04406-6.html
- Quimby, A., Kirk, S., & Fletcher, J. (2005). Urban Safety Management: Guidelines For Developing Countries. Annex 2: Applying The Urban Safety Management Approach In Cirebon, Indonesia: A Case Study. *Published Project Report PPR022C*. <https://trid.trb.org/View/748450>
- Rastyapina, O. A., & Korosteleva, N. V. (2016). (PDF) Urban Safety Development Methods. *Procedia Engineering*, 150(2016), 2042-2048. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2016.07.292>

- Rejeb, A., Rejeb, K., Appolloni, A., Kayikci, Y., & Iranmanesh, M. (2023). The landscape of public procurement research: A bibliometric analysis and topic modelling based on Scopus. *Journal of Public Procurement*, 23(2), 145-178. <https://doi.org/10.1108/JOPP-06-2022-0031>
- Romanelli, M., Metallo, C., Agrifoglio, R., & Ferrara, M. (2019). Cities, Smartness and Participation Towards Sustainability. İçinde A. Lazazzara, R. C. D. Nacamulli, C. Rossignoli, & S. Za (Ed.), *Organizing for Digital Innovation* (ss. 125-133). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-90500-6_10
- Rousseau, S., & Rousseau, R. (2021). Bibliometric Techniques And Their Use In Business And Economics Research. *Journal of Economic Surveys*, 35(5), 1428-1451. <https://ideas.repec.org/a/bla/jecsur/v35y2021i5p1428-1451.html>
- Singh, D. K., Sobti, R., Jain, A., Malik, P. K., & Le, D.-N. (2022). LoRa based intelligent soil and weather condition monitoring with internet of things for precision agriculture in smart cities. *IET Communications*, 16(5), 604-618. <https://doi.org/10.1049/cmu2.12352>
- Souza, C. L. de, Kuniyoshi, M. S., & Freitas, A. B. de G. (2024). Mapping The Growth of ESG Research: A Bibliometric Analysis Using Bradford's, Lotka's, and Zipf's Laws. *Revista de Gestão Social e Ambiental*, 18(10), e09479-e09479. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n10-309>
- Tomaszewski, R. (2023). Visibility, impact, and applications of bibliometric software tools through citation analysis. *Scientometrics*, 128(7), 4007-4028. <https://doi.org/10.1007/s11192-023-04725-2>
- Trujillo, C. M., & Long, T. M. (2018). Document co-citation analysis to enhance transdisciplinary research. *Science Advances*, 4(1), e1701130. <https://doi.org/10.1126/sciadv.1701130>
- Ullah, Z., Al-Turjman, F., Mostarda, L., & Gagliardi, R. (2020). Applications of Artificial Intelligence and Machine learning in smart cities. *Computer Communications*, 154, 313-323. <https://doi.org/10.1016/j.comcom.2020.02.069>
- Van, T.-T., & Beigbeder, M. (2007). Web Co-citation: Discovering Relatedness Between Scientific Papers. İçinde K. M. Wegrzyn-Wolska & P. S. Szczepaniak (Ed.), *5th Atlantic Web Intelligence Conference (AWIC 2007)* (C. 43, ss. 343-348). Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-72575-6_55
- Viale Pereira, G., Cunha, M. A., Lampoltshammer, T. J., Parycek, P., & Testa, M. G. (2017). Increasing collaboration and participation in smart city governance: A cross-case analysis of smart city initiatives. *Information Technology for Development*, 23(3), 526-553. <https://doi.org/10.1080/02681102.2017.1353946>
- Xie, J., Tang, H., Huang, T., Yu, F. R., Xie, R., Liu, J., & Liu, Y. (2019). A Survey of Blockchain Technology Applied to Smart Cities: Research Issues and Challenges. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 21(3), 2794-2830. [IEEE Communications Surveys & Tutorials. https://doi.org/10.1109/COMST.2019.2899617](https://doi.org/10.1109/COMST.2019.2899617)
- Yin, C., Xiong, Z., Chen, H., Wang, J., Cooper, D., & David, B. (2015). A literature survey on smart cities. *Science China Information Sciences*, 58(10), 1-18. <https://doi.org/10.1007/s11432-015-5397-4>

TÜRKİYE'DE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN AMACI VE GELİŞİMİ

Doç. Dr. Mahmut İNAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Bafra İşletme Fakültesi

mahmut.inan@omu.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-5463-5488

ÖZET

Dünyada genç nüfus oranı düşmekte ve çalışmayan nüfusun çalışan nüfusa oranını gösteren bağımlılık oranı yükselmemiştir. Bunun sonucunda sosyal güvenlik sistemi açıkları artmakta ve tasarruf yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla dünyada olduğu üzere Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu 27 Ekim 2003 tarihinde fiilen uygulanmaya başlamıştır. Kanun'da da belirtildiği üzere Türkiye'de bireysel emeklilik sistemi, sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olmasının yanında ülkede tasarruf düzeyinin artırılması ile bunların yatırımlara yönlendirilerek ekonomik ve sosyal hedeflerin de gerçekleştirilmesi amaçlarını taşımaktadır. Dolayısıyla Bireysel emeklilik sisteminin uygulama sonuçlarıyla birlikte gelişiminin bilinmesi bu amaçların gerçekleştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu yüzden çalışmada sistemin gelişimi; katılımcılar ve fon tutarları, devlet katkısı, otomatik katılım, fonların yatırıma yönlendirilmesi ve emekliler açısından incelenmiştir.

İnceleme sonucunda; katılımcılar ve fon tutarları açısından hedeflerin gerisinde kaldığı görülmüştür. Katılımcıların fon tutarı ile katkı paylarının özellikle 2013 yılından sonra devlet katkısı uygulaması sonucunda katkı paylarının fon tutarlarından daha yüksek artış hızında olduğu görülmüştür. 2013 yılında katkı payı içerisinde devlet katkısının payı %5,25 iken, bu oran giderek artmış ve özellikle devlet katkısının %30'a çıkarıldığı 2022 yılından itibaren katkı payı tutarı %250 oranında artarak 2024 yılının Eylül ayında 123 milyon TL'ye yaklaşmıştır. Otomatik katılım sistemi kapsamında yürürlüğe giren sertifika sayıları ile sonlanan sertifika sayıları incelendiğinde; sisteme dahil olanların yaklaşık %75'inin iki ay içerisinde sistemden ayrıldığı, %25'lik bir kısmının ise sistemde kalmaya devam ettikleri görülmüştür. Fonların yatırıma yönlendirilmesi açısından katkı paylarının yaklaşık tamamının yatırıma yönlendirildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Emekliler açısından ise, ilk emeklilik yılı olan 2013 yılında 7.412 kişi olan emekli sayısı 2014 yılında %102 oranında artarak 15.100 olmuştur. Ancak bu yıldan sonra emeklilik sayısı azalan oranlarda artarak devam ve 2024 yılında emeklilerin sayısı 304 bine yaklaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Emeklilik Sistemi, Devlet Katkısı, Otomatik Katılım, Türkiye

PURPOSE AND DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL RETIREMENT SYSTEM IN TURKEY

ABSTRACT

The proportion of the young population in the world is decreasing and the dependency ratio, which shows the ratio of the unemployed population to the employed population, is increasing. As a result, social security system deficits are increasing and savings inadequacy is emerging. For this purpose, as in the world, the Individual Retirement Savings and Investment System Law No. 4632 was put into practice in Turkey on October 27, 2003 as a complement to the social security system. As stated in the law, the individual retirement system in Turkey is complementary to the social security system, and aims to increase the level of savings in the country and direct them to investments, thus achieving economic and social goals. Therefore, knowing the development of the individual retirement system along with its implementation results is important in terms of achieving these goals. Therefore, the development of the system in this study is examined in terms of participants and fund amounts, state contribution, automatic participation, directing funds to investment and retirees.

As a result of the review, it was observed that the participants and fund amounts fell behind the targets. It was observed that the fund amounts and contribution shares of the participants increased at a higher rate than the fund amounts, especially after 2013, as a result of the state contribution application. While the share of the state contribution in the contribution share was 5.25% in 2013, this rate gradually increased and especially since 2022, when the state contribution was increased to 30%, the contribution amount increased by 250% and approached 123 million TL in September 2024. When the number of certificates that entered into force within the scope of the automatic participation system and the number of certificates that ended are examined; it is seen that approximately 75% of those who joined the system left the system within two months, while 25% continued to stay in the system. In terms of the amounts of funds directed to investment, it is concluded that almost all of the contribution shares were directed to investment. In terms of retirees, the number of retirees, which was 7,412 in 2013, the first year of retirement, increased by 102% in 2014 and became 15,100. However, after this year, the number of retirees continued to increase at decreasing rates and the number of retirees approached 304 thousand in 2024.

Keywords: Individual Retirement System, State Contribution, Automatic Enrollment, Türkiye

1. GİRİŞ

Günümüzde gelişmiş ekonomilerde genç nüfus oranı düşmekte, çalışmayan nüfusun çalışan nüfusa oranını gösteren bağımlılık oranının yükselmesiyle sosyal güvenlik sistemin açıkları artmakta ve tasarruf yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Bu durumun düzeltilmesi amacıyla Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, 7 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sistem 27 Ekim 2003 tarihinde de ilk emeklilik ürünlerinin katılımcılara sunulmasıyla fiilen uygulanmaya başlanmıştır.

“Emeklilik Gözetim Merkezi tarafından bireysel emeklilik sistemini, mevcut kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak, bireylerin çalışma yaşamları boyunca yaptıkları düzenli tasarrufların yatırıma yönlendirilmesini sağlayarak, oluşacak birikimlerle, tasarruf yaptıkları dönemde sahip oldukları refah seviyesinin emeklilik döneminde de devam etmesini sağlayan gönüllülük esasına dayalı özel bir emeklilik sistemi olarak tanımlanmıştır”.

Türkiye’de BES’ 2003 yılında faaliyete geçmesiyle birlikte sözleşmeler yapılmaya ve fonlar toplanmaya başlanılmıştır. İlk yıllarda sistemin katılımcılar tarafından yeterince bilinmemesi ya da sosyal güvenlik sistemine olan güvensizlik açısından gelişimi yavaş olsa da ilerleyen yıllarda gelişiminin hedefler doğrultusunda gerçekleştiği görülmektedir. Bunun için BES’in gelişimi hedeflenen amaçların tutturulabilmesi açısından; katılımcılar ve fon tutarları, devlet katkısı, otomatik katılım, fonların yatırıma yönlendirilen miktarları ve emekliler açısından gelişimi değerlendirilecektir.

2. BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN AMACI

Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu’nun Amaç ve Kapsam başlıklı birinci maddesinde sistemin amacı; “*kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak, bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi ile emeklilik döneminde ek bir gelir sağlanarak refah düzeylerinin yükseltilmesi, ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratarak istihdamın artırılması ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunulmasını teminen, gönüllü katılıma dayalı ve belirlenmiş katkı esasına göre oluşturulan bireysel emeklilik sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesidir*” şeklinde ifade edilmiştir (4632 Sayılı Kanun, md. 1).

Dolayısıyla BES’nin temel amacı, bireylere emeklilik döneminde ilave bir gelir sağlayarak refah düzeylerinin yükseltilmesine yardımcı olmaktır. Bu temel amacın yanı sıra ekonomiye uzun vadeli kaynak sağlayarak devletin sosyal güvenlik yükünün azaltılması, ekonomik

kalkınma ve istihdamın artırılması konusundaki katkı sunması gibi dolaylı amaçları da bulunmaktadır (Topalhan, 2010; 169-170).

“Bireylerin çalışma yaşamları boyunca yaptıkları düzenli ve gönüllü tasarrufların yatırıma yönlendirilmesini sağlayarak, oluşacak birikimlerle, tasarruf yaptıkları dönemde sahip oldukları refah seviyesinin emeklilik döneminde de devam etmesini sağlamak” (Katılım Emeklilik, 2019b; 2) olan BES’in amaçları emeklilik genel merkezi tarafından aşağıdaki şekilde özetlenmektedir (BES, 2019);

“Bireylerin emekliliğe yönelik tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi

Bununla emeklilik döneminde ek bir gelir sağlayarak refah düzeyini yükseltmek,

Ekonomiye uzun vadeli kaynak yaratmak,

İstihdamı arttırmak,

Ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak.

Sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olmak”.

3. TÜRKİYE’DE BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİNİN GELİŞİMİ

3. 1. Katılımcılar ve Fon Tutarları Açısından

“Bireysel emeklilik sistemine medeni hakları kullanma ehliyetine haiz istekli her kişi katılabilir¹. Sisteme katılım için bir emeklilik şirketi ile emeklilik sözleşmesi imzalamak yeterlidir” (4632 sayılı Kanun, md. 4). “Sözleşmesinin tarafları medeni hakları kullanma ehliyetine sahip ve şirket nezdinde açılacak olan bireysel emeklilik hesabına katkı yapan veya adına bireysel emeklilik hesabı açılan "katılımcı" ile "emeklilik şirkettir" (Gülay vd., 2017; 181; Katılım Emeklilik, 2019b; 2).

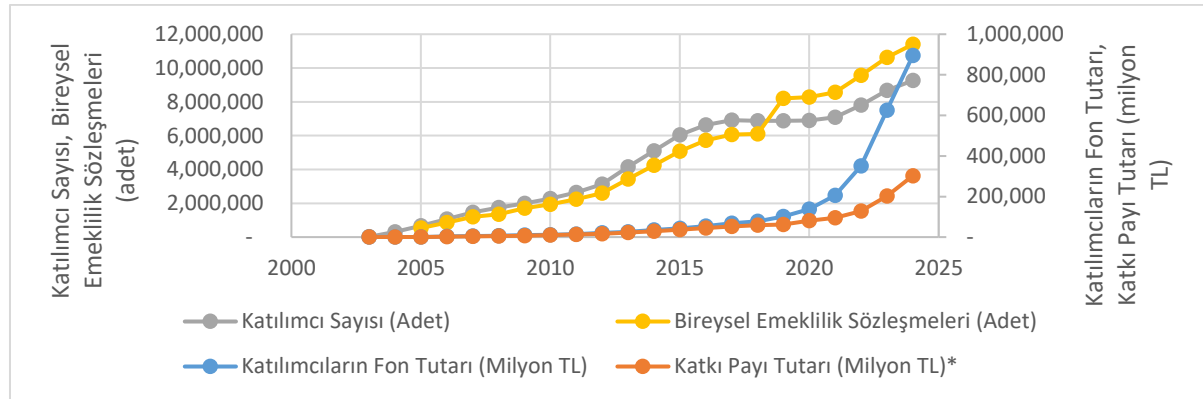
Türkiye’de son yıllarda kamu tasarrufları ile birlikte özel tasarruflar da düşme eğilimi göstermektedir. Teoride tasarrufların en önemli belirleyicileri olarak; kurumsallaşmış tasarruf mekanizmaları, finansal bilgi ve eğitim, teşvikler ve kolaylıklar şeklinde dört temel değişken tanımlanmaktadır (Beverl and Sherraden, 1999; 463-465). Bu anlamda özellikle özel tasarrufların artırılması için çeşitli politikalar geliştirilmektedir. Bunlardan en önemlilerinden birisi de bireysel emeklilik sistemine sağlanan kamusal destek politikalarıdır. Ancak buna rağmen OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında ülkemizde bireysel emeklilik sistemine katılım

¹“ BES’te katılımcı olmak için daha önce 18 yaşını doldurmuş olmak gerekiyordu. 25 Mayıs 2021 Tarih ve 31491 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 7319 sayılı “Sigortacılık ile Diğer Bazı Alanlara İlişkin Kanunlarda ve Bir Kanun Hükmünde Kararıyla Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile bireysel emeklilik sistemine katılmak için katılımcının fiil ehliyetine sahip olması şartı kaldırılarak herkesin bireysel emeklilik sistemine katılabileceği düzenlenmiştir”.

oldukça düşük düzeydedir (Altun, 2017: 301). Bireysel emeklilik sistemine katılımı ve dolayısıyla tasarrufların artırılması için kamu politikalarına yol gösterici olabilecek bazı davranışsal mekanizmaları; profesyonellerin rolü, sosyal etkiler, yol haritası, içsel motivasyon, vergiden kaçınma davranışının sağladığı memnuniyet, zihinsel muhasebe ile eğitim ve tanıtım şeklinde sıralayabiliriz (Bernheim and Rangel, 2005; 33-35).

Bireysel emeklilik sistemine, medeni hakları kullanma ehliyetini haiz herkesin katılabilmesi, 85 milyonluk nüfusu bulunan ülkemizde katılımcı sayısı bakımından yüksek bir büyüme potansiyeline sahiptir. Grafik 1’de 2003 yılından 2024 yılının 31 Ağustos tarihine kadar olan katılımcı sayıları ile emeklilik sözleşme sayılarının gelişimi gösterilmektedir. 2003 yılında 15.245 olan katılımcı sayısı 2019 yılında 19.07.2019 tarihi itibarıyla 6.799.435 kişiye ulaşmıştır. Ancak bu sayı 2018 ortalama hedefi olan 6.975.388 kişi olan hedefine yaklaşmakla birlikte, en büyük hedef olan 9.765000.000 katılımcı sayısının yaklaşık 3 milyon kişi gerisinde kalmıştır (Emeklilik Gözetim Merkezi, 2018; 111). 2024 yılında 9.260.569 olan katılımcı sayısı dahi 2018 yılı hedefine henüz ulaşamamıştır.

Grafik 1. Katılımcılar ve Fon Büyüklükleri

Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2024)

Katılımcı sayısındaki ve emeklilik sözleşmelerindeki artışlar 2012 yılına kadar düzenli bir şekilde artarak devam etmesine karşılık, 2013 yılında vergi teşvikleri yerine devlet katkısı teşvikinin getirilmesi ile birlikte katılımcı sayısı artışında daha hızlı artışlar olduğu görülmektedir. Ancak 2017 yılından 2021 yılına katılımcı sayısında ve emeklilik sözleşmelerinde çok küçük artışlar (artış hızında azalış) olduğu Grafik 1’den izlenmektedir. Bu azalışta 2017 sonrası küresel ekonomi ile birlikte Türkiye’de yaşanan ekonomideki kırılganlıkların ve dalgalanmaların etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca Grafik 1’de 13 Eylül 2024 tarihine kadar olan süreç içerisindeki katılımcıların fon tutarı ile katkı payları tutarlarının gelişimi verilmiştir. Katkı payları katılımcıların yatırmış olduğu

primleri ifade ederken, fon tutarı ise, devlet katkısı ile birlikte katkı paylarının değerlendirilmesi sonucunda elde edilen toplam tutarları ifade etmektedir. Buna göre, Grafik 1’de görüleceği üzere 2006 yılına kadar sadece katkı payları mevcut olup, bu aynı zamanda toplam fon tutarını vermektedir. 2006 yılı dahil ve sonrası yıllar, birikimlerin yatırım fonlarında değerlendirilmesi sonucunda elde edilen toplam tutarlar gösterilmiştir. 2013 yılından sonra ise devlet katkısı ile birlikte katkı payı toplamı ile katılımcıların fon tutarı arasındaki fark açılarak artmaya devam etmiştir. Bu da, devlet katkısı ile birlikte katılımcıların katkı paylarının birlikte yatırım fonlarında değerlendirilmesi sonucunda toplam fon tutarındaki artışların daha hızlı bir ivme kazandığını göstermektedir. Grafikten de izleneceği üzere katkı payı tutarı ile katılımcı fon tutarı arasındaki ilişki, 2013 yılına kadar çok yakın seyrederken, bu yıldan sonra açılarak devam etmiştir. Devlet katkısının 2022 yılından itibaren %25’den %30’a çıkarılması katılımcıların fon tutarında önemli artışların olduğu açıkça görülmektedir.

Katılımcıların fon tutarlarının değerlendirildiği Tablo 1’den görüleceği üzere faizsiz fon tutarlarının faizli fon tutarları içerisindeki paylarının sürekli artış içinde olması bireysel emeklilik sözleşmelerinin ve katılımcı sayısının artışında etkili olduğunun bir göstergesidir. Tablodan da görüleceği üzere 2019 yılında fon tutarlarının %89,2’si faizli fonlarda değerlendirilirken %10,8’i faizsiz fonlarda değerlendirilmiştir. 2024 yılına geldiğimizde ise katılımcıların fonlarının yaklaşık %25’i (%24,2) faizsiz fonlarda değerlendirilmiştir. Dolayısıyla faiz hassasiyeti bulunan bireylerin faizsiz fonlara yönelmeleri ile BES’e olan ilginin artması söz konusudur.

Tablo 1. Faizli ve Faizsiz Fon Tutarları (Milyon TL, 31 Aralık itibarıyla)

	2019	2020	2021	2022	2023	2024*
Katılımcıların Fon Tutarı	101.883,9	137.093,9	205.573,5	351.406,5	625.517,8	894.422,3
Faizli Fon Tutarı	90.822,5	115.349,3	160.147,1	271.072,4	474.935,5	678.000,3
Faizsiz Fon Tutarı	11.061,4	21.744,6	45.426,4	80.334,1	150.582,3	216.422,0

* 2024 yılı rakamları 13 Eylül 2024 tarihi itibarıyla.

Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2024)

3. 2. Devlet Katkısı Açısından

Ekonomik anlamda önemli etkileri olan bir sistemin devlet tarafından çeşitli uygulamalarla desteklenmesi kaçınılmazdır. Buna paralel olarak devlet, BES’in gelişmesi ve sisteme katılımı teşvik etmek amacıyla sistemin ilk yıllarında Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunlarında yaptığı çeşitli düzenlemelerle vergi teşvikleri sağlamıştır. Ancak, sistemde vergi mükellefi olmayan katılımcıların bulunması ve matrahtan indirim şeklindeki teşvik uygulamalarında problemler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla uygulanan teşvik sisteminin etkin bir şekilde işlememesi ve

sistemden çeşitli nedenlerle ayrılanlara yapılan ödemelerin tamamı üzerinden vergi kesintisi yapılması çifte vergilendirmeye neden olmuştur. Bunlara bağlı olarak sistemden ayrılmaların olması sistemde yeniliklerin yapılmasını zorunlu kılmıştır (İnneci, 2013; 106; Işık vd., 2011; 28; Akalın ve Bayraktar, 2012; 50).

Bu tür aksaklıkların giderilmesi, sistemden ayrılmaları durdurmak ve sisteme katılımı daha cazip hale getirmek amacıyla 6327 sayılı Kanun ile 2012 yılında bireysel emeklilik sistemine yönelik olarak çeşitli vergi kanunlarında değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerle sistemde uygulanmakta olan katkı paylarının matrahtan indirilmesi şeklindeki teşvikler yerine 2013 yılından itibaren uygulanmak üzere ödenen primlerin %25'i oranında devlet katkısı şeklinde uygulaması getirilmiştir. Devlet katkısı 2022 tarih ve 31727 sayılı Kanun ile birlikte %25'den %30'a yükseltilmiştir. Ancak devlet katkısının da bir üst sınırı bulunmakta ve katılımcıların kendi ödedikleri primler üzerinden hesaplanmaktadır. Buna göre bir katılımcı bir takvim yılı içerisinde ilgili yılın belirlenen brüt asgari ücret tutarı toplamına kadar yapmış olduğu katkı payı ödemeleri için devlet katkısından yararlanabilmektedir. Bu durumda 2024 yılı devlet katkısı üst limitinden yararlanabilmek için ödenmesi gereken katkı payı tutarı 240.030 TL'dir. İşverenler tarafından katılımcılar adına yapılan katkı payı ödemeleri için devlet katkısı ödenmemektedir (<https://www.egm.org.tr/otomatik-katilim/devlet-katkisi/>; ES, 2023a).

Katılımcıların ödenen devlet katkısını alabilmeleri açısından bazı şartlar bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle katılımcıların hesabına aktarılan devlet katkısına sistemde kalma süresine göre aşağıda Tablo 2'de görüleceği üzere belirli oranlarda hak kazanılmaktadır (BES, 2024a).

Tablo 2. Sistemden Kalma Süresi ve Hakedilen Devlet Katkısı Oranı

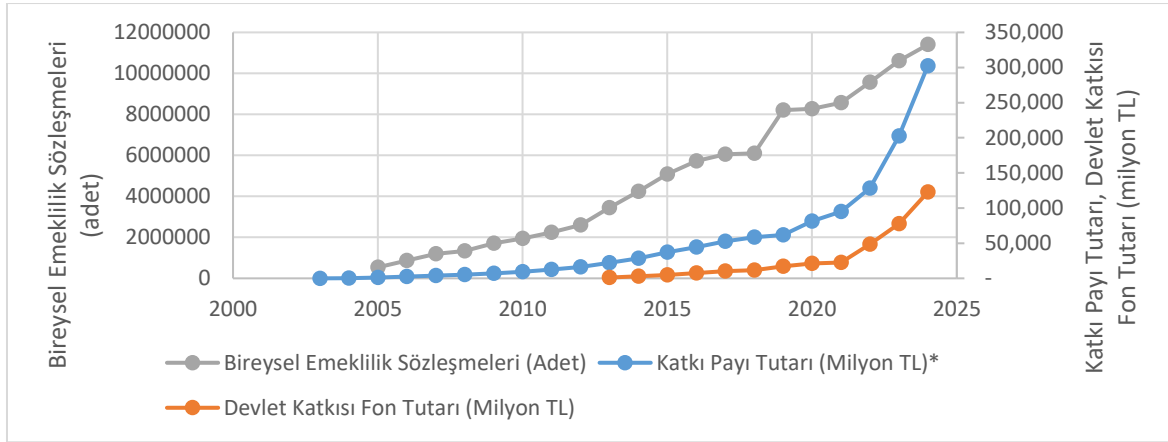
Sistemde Kalma Süresi	Hakedilen Oran
Sistemde en az 3 yıl kalma durumunda (3 yıldan 6 yıla kadar)	% 15
Sistemde en az 6 yıl kalma durumunda (6 yıldan 10 yıla kadar)	% 35
Sistemde en az 10 yıl kalma durumunda (10 yıl ve daha fazla)	% 60
Emekli olma*, vefat etme ya da maluliyet durumunda	% 100

* Emeklilik koşulu: sistemde en az 10 yıl kalmak ve 56 yaşını tamamlamaktır.

Kaynak: <https://www.egm.org.tr/otomatik-katilim/devlet-katkisi/>, (31.10.2024).

Şekil 2, Türkiye'de BES kapsamında 2013 yılından sonra devlet katkısı ile birlikte katkı payı tutarını göstermektedir. Devlet katkısının başladığı 2013 yılında katkı payı içerisinde devlet katkısının payı %5,25 (1.151.765.932 TL) iken, bu oran giderek artmış ve Ağustos 2019 itibariyle %22,2 (13.768.191.236 TL) oranına yükselmiştir. Devlet katkısındaki bu artışlar 2015 yılından itibaren artmaya başlamış ve özellikle devlet katkısının %30'a çıkarıldığı 2022 yılından itibaren 2022 yılında yaklaşık 48 milyon TL olan katkı payı tutarı %250 oranında artarak 2024 yılının Eylül ayında 123 milyona yaklaşmıştır.

Şekil 2. Devlet Katkısı Fon Tutarı ve Katkı Payı Tutarı

Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2024)

3. 3. Otomatik Katılım Açısından

Otomatik katılım, bireysel emeklilik sisteminde tasarruf sağlamak için kullanılan birçok seçenekten en iyi bilinen ve en çok kullanılan yöntemdir. Otomatik katılımı, devlet veya işveren otomatik olarak çalışanı varsayılan çalışan katkı oranı ve varsayılan yatırım seçeneğinde tanımlanmış bir katkı planına kaydeder. Çalışanlar isterlerse plandan vazgeçebilirler. Otomatik kaydın amacı, işverenin tanımlanmış katkı emeklilik planında çalışan katılımını ve bireysel tasarruf miktarını arttırmaktır. Özel sektörde yapılan uygulamalar otomatik katılımın tasarruf hedeflerine ulaşmada başarılı olduğunu gösterdiğinden, otomatik kayıt tanımlanmış katkı tasarımı genellikle en iyi uygulama olarak kabul edilir (Sanford, 2014; 3).

Bu amaçla 2017 tarihinde yürürlüğe giren yönetmelikle (Yönetmelik 1) işverenlerin çalışanlarını otomatik olarak bir emeklilik planına dahil etmesine ilişkin esaslar düzenlenmiştir. Otomatik Katılıma Sistemine (OKS) ilişkin hükümler uyarınca, işverenler çalışanlarını OKS'ye dahil etmekle yükümlüdür. Bu çerçevede işverenler çalışanlarının, özel sektör için prime esas kazançlarının, kamu için ise emeklilik keseneğine esas aylığın en az %3'ünü sisteme aktarırlar. Çalışanlar bu sistemde dilediği kadar kalma hakkına sahiptir. OKS, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ya da mavi kart sahibi olan, kamuda veya özel sektörde bir işverene bağlı olarak ücretli çalışanları kapsamaktadır². Bu sisteme otomatik olarak dahil edilen çalışanlar sistemde

² Buradaki kamuda veya özel sektörde ücretli çalışanlar, "5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 4a ve 4c maddeleri kapsamındaki çalışanlar ile 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun geçici 20'nci maddesi kapsamında kurulmuş olan sandıkların iştirakçisi olan çalışanları ifade etmektedir. 5510 sayılı Kanun'un 4a maddesi, hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanları; 4c maddesi, kamu idarelerinde çalışanları ifade etmektedir. 506 sayılı Kanun'un 20. maddesi ise, bankalar, sigorta ve reasürans şirketleri, ticaret odaları, sanayi odaları, borsalar veya bunların teşkil ettikleri birlikler personelinin malûllük, yaşlılık ve

kalmaları halinde, sosyal güvenlik sisteminin sağladığı emeklilik gelirine ek bir gelire kavuşurlar (EGM, 2023b).

Tablo 3 Türkiye’de 2018-2023 yılları arasında OKS’ye ait yürürlüğe giren sertifika sayıları ile sonlanan sertifika sayılarını göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere otomatik katılım sonucu sisteme dahil olanların yaklaşık %76’sı (2018 yılı %76,7 ve 2023 yılı %77,8) iki ay içerisinde sistemden ayrılmaktadırlar. Ancak yine de yaklaşık %25’lik bir kısmı sistemde kalmaya devam etmektedirler.

Tablo 3. Otomatik Katılım Sisteminde Yıllık Gerçekleşmeler (31Aralık İtibari ile)

Yıllar	İlgili Yıl İçinde Otomatik Katılım ile Yürürlüğe Giren Sertifika Adedi	İlgili Yıl İçinde Sonlanan Sertifika Adedi
2018	7.276.291	5.582.261
2019	5.469.344	4.277.474
2020	4.103.973	3.132.099
2021	4.625.425	3.568.476
2022	5.283.66	4.233.917
2023	5.585.811	4.350.039

* Rapor tarihi itibarıyla Otomatik Katılım Sisteminde cari yıl içerisindeki gerçekleşmeler incelenmiştir.

Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2024)

Tablo 4 ise otomatik katılım ile birlikte gönüllü katılımcıların sözleşme yaptıktan sonra cayma haklarını kullanıp kullanmadıklarını göstermektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere BES’e dahil olanların ortalama %93’ü sistemde kalmaya devam etmektedirler.

Tablo 4. Bireysel Emeklilik Sözleşmelerinde Cayma Hakkı Kullanma Oranları

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024*
Cayma Hakkı Kullanma Oranı (%)	8,44	7,97	7,87	7,38	6,43	6,46	6,26
Cayma Hakkı Kullanmama Oranı (%)	91,59	92,03	92,13	92,62	93,57	93,54	93,74

Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2024)

*2024 yılı verileri 30 Haziran itibarıyla.

** Cayma hakkı, katılımcının teklif formunu imzalamasından ya da mesafeli satışta teklifin onaylanmasından sonraki 2 ay içinde sözleşmesinden vazgeçebilmesi durumudur.

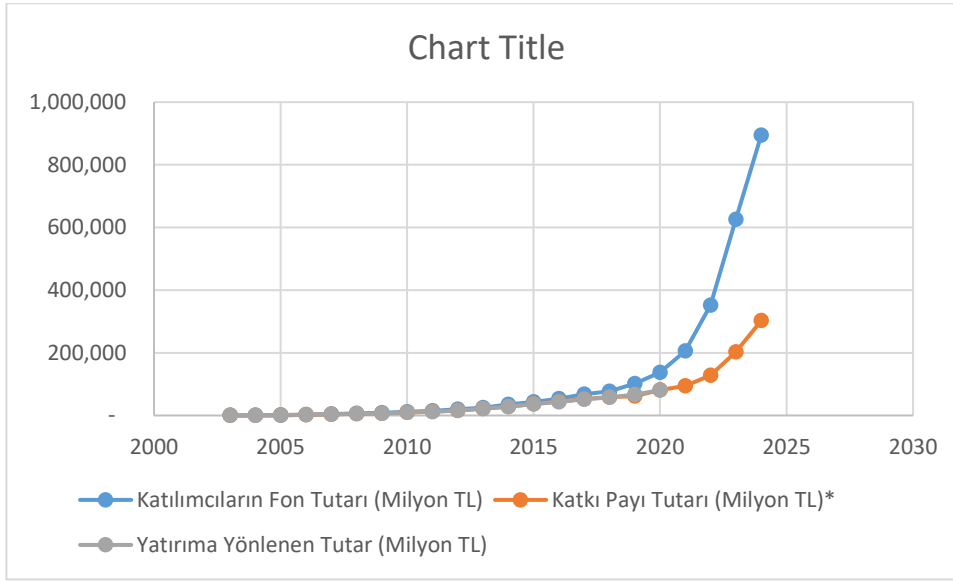
3. 4. Fonların Yatırıma Yönelen Tutarları Açısından

BES’e katılımcılar emeklilik planları kapsamında, emeklilik yatırım fonlarını yatırım tercihlerine göre belirleyerek birikimlerini değerlendirebilirler. Diğer bir ifade ile yukarıda da ifade edildiği üzere fonların değerlendirilmesinde faizli ve faizsiz fonları tercih edebilmektedirler.

ölümlerinde yardım yapmak üzere, bu kanunun yayımı tarihine kadar tesis veya dernek olarak kurulmuş bulunan sandıkları ve buralarda çalışanları kapsamaktadır”.

“Bireysel emeklilik şirketleri, kuruluşları aşamasında farklı portföy yapısı ve risk skalasına sahip en az üç adet emeklilik yatırım fonu kurmak zorundadır. Kurulştan sonra fon sayılarını artırma imkanına da sahiptirler. Bireysel emeklilik yatırım fonu, sadece bireysel emeklilik sözleşmeleri için ödenen katkı paylarının yatırıma yönlendirildiği bir yatırım fonu çeşididir. Bu fonlar kurucunun belirlemiş olduğu stratejiler doğrultusunda profesyonel portföy yönetim şirketi tarafından yönetilmekte ve devlet tarafından sürekli olarak denetlenmektedir” (Garanti Emeklilik, 2019).

Grafik 3. Emeklilik Yatırım Fonlarının Yatırıma Yönlene Tutarları

Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2024)

Bu durum katılımcıların fonlarını yatırıma yönlendirmeleri açısından bir güvence unsuru olmakta ve emeklilik yatırım fonlarının yatırıma yönlene amacı teşvik etmektedir. Grafik 3’de görüleceği üzere, bu amaç katkı payları açısından hemen hemen gerçekleştirilmiş ve katkı paylarının tamamına yakını yatırıma yönlendirilmiştir.

3. 5. Emekliler Açısından

BES’in bir başka özelliği, katılımcılar dilerlerse emeklilik hakkını elde etmeseler dahi istedikleri zaman birikimlerini alarak sistemden ayrılabilirler. Ancak, bireysel emeklilik sistemi uzun vadeli bir yatırımı hedeflediğinden, erken ayrılma durumunda katılımcılara daha yüksek gelir vergisi stopajı uygulanmaktadır. Diğer taraftan emeklilik hakkını kazanan katılımcılar, bireysel emeklilik hesabındaki birikimlerinin bir kısmını veya tamamını toplu olarak alabilir ya da yapılacak yıllık gelir sigortası sözleşmesine göre kendisine maaş bağlanmasını talep edebilirler. Sistemde kalış süresi konusunda bir zorlama yok ise de, sistemin amacını teşkil eden emeklilik hakkı, asgari 10 yıl sistemde kalarak bu süre boyunca katkı payını ödemek ve 56 yaşını doldurmak sonucunda elde edilebilmektedir. Yine katılımcıların sistemde kaldıkları

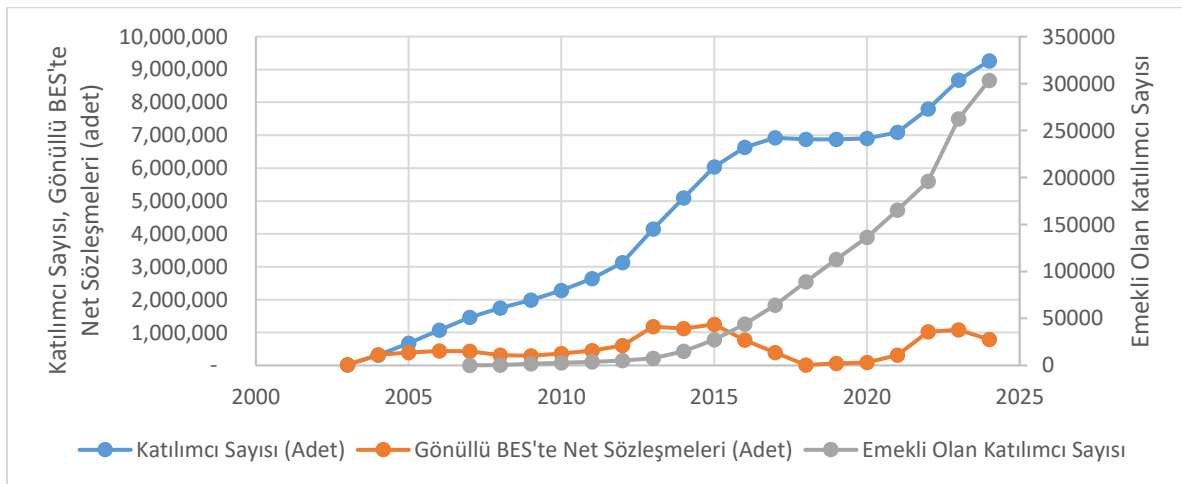
sürenin uzunluğuna göre uygulanan vergi stopaj oranları düşmektedir (Uyar, 2012; 37). Buna göre sistemden ayrılma halinde getiri üzerinden yapılacak vergi tevkifatı tutarları Tablo 5’de görüldüğü üzere. 2003 yılında uygulanmaya başlayan sistem yaklaşık 21 yıldır uygulamadadır. Sistemde emekli olabilmek için 56 yaş tamamlama sınırı ile en az on yıl kalınması gereği dikkate alındığında her yıl emekli sayısı artmaktadır. Emeklilik şartları açısından değerlendirildiğinde BES’de ilk emekliliğin 2013 yılından sonra olunması gerekmektedir. Ancak katılımcıların diğer birikimli hayat sigortaları veya vakıf ve sandıklardan kazanılmış hakları ile birlikte sisteme geçiş yapmalarından dolayı bu tarihten önce emekliliğe hak kazanmışlardır (2004/2 Nolu Tebliğ).

Tablo 5. Sistemden Ayrılma Durumunda Tevkifat Oranları

	Sistemden Ayrılma Durumu	Tevkifat Oranı
1. Durum	10 yıldan daha az katkı payı ödeyerek sistemden ayrılma halinde	%15
2. Durum	10 yıldan daha fazla katkı payı ödemesine rağmen 56 yaşını doldurmadan sistemden ayrılma halinde	%10
3. Durum	Emeklilik hakkını kazanarak sistemden ayrılma halinde	%5
4. Durum	Vefat, maluliyet gibi zorunlu nedenlerden dolayı ayrılma halinde	%5

Grafik 4’de görüleceği üzere BES’in 2003 yılında katılımcıların sisteme kaydolmalarıyla başlaması durumuna göre 10 yıl katkı payı ödemek suretiyle sistem içerisinde kalması ve 56 yaşını tamamlaması şartlarına göre ilk emeklilik vermesi gereken 2013 yılında emekli sayısı 7.412 kişiden %102 artarak 2014 yılında 15.100 kişiye çıkmıştır. Ancak bu yıldan sonra emeklilik sayısı azalan oranlarda artarak devam etmiştir. Örneğin, 2015 yılında bu oran %80, sonraki yıllarda ise 2019 yılına kadar sırasıyla; %59,8, %44, %39,6 ve %19,1 olarak gerçekleşmiştir. BES’inde 2024 yılı 30 Haziran itibariyle 303.397 katılımcı, birikimlerini düzenli ya da toplu ödeme olarak almak suretiyle emeklilik hakkını kullanmıştır.

Grafik 4. BES’de Katılımcı ve Emekli Sayıları

Kaynak: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2024)

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyada özellikle ikinci dünya savaşından sonrası başlayan sosyal güvenlik istemindeki açıklar ve diğer problemlere çözüm olarak özel sigortacılık alanında çalışmalar başlamıştır. Bunlardan en önemlisi olarak da özellikle 1990' lı yıllardan sonra uygulama alanı bulan bireysel emeklilik sistemi ön plana çıkmıştır. Dünyada ortaya çıkan sosyal güvenlik sisteminin açıklarına ve tasarruf yetersizliklerine çözüm olarak sistem bazı ülkelerde gönüllü ve bazı ülkelerde ise zorunlu olarak uygulamaya konulmuştur. Ülkemizde ise sistem gönüllü olarak sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı ve ulusal tasarrufların artırılarak yatırımlara yönlendirilmesi amacıyla 2001 yılında yasalaşarak 2003 yılında uygulanmaya başlamıştır.

Çalışmada Türkiye'de BES amacı kapsamında gelişmelerin ne düzeylerde olduğuna bakılmıştır. Bu amaçla çalışma; katılımcılar ve fon büyüklükleri, devlet katkısı, otomatik katılım, sistemde toplanan fonların yatırımlara yönlendirilmesi ile emekliler açısından gelişmeler kapsamında yapılmıştır. Çalışma sonucunda ise; katılımcılar ve fon tutarları açısından hedeflerin gerisinde kaldığı görülmüştür. Fon tutarlarının özellikle devlet katkısı şeklindeki teşvik sonrası arttığı görülmüştür.

Otomatik katılım sistemi kapsamında sisteme dahil olanların yaklaşık %75'inin iki ay içerisinde sistemden ayrıldığı, %25'lik bir kısmının ise sistemde kalmaya devam ettikleri görülmüştür. Fonların yatırıma yönlenen tutarları açısından katkı paylarının yaklaşık tamamının yatırıma yönlendirildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Emekliler açısından ise, ilk emeklilik yılı olan 2013 yılında ve takip eden ilk yıllarda yüksek oranlardaki emekli sayıların son yıllara doğru azalan oranlarda artmaya devam etmiştir. Sistemin amacına uygun olarak daha iyi bir gelişim gösterebilmesi, sistemin amacının ve avantajlarının geniş halk kitlelerine anlatılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

2004/2 Nolu Tebliğ: 12.07.2004 Tarih ve 25520 sayılı Resmi Gazete'de Yayımlanan 2004/2 Nolu Emeklilik Şirketlerindeki Birikimli Hayat Sigortalarından Bireysel Emeklilik Sistemine Aktarımlara İlişkin Tebliğ.

4632 sayılı Kanun: “Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu”, 07.04.2001 Tarih ve 24366 sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanmıştır.

6327 sayılı Kanun: “Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, 29.06.2012 Tarih ve 28338 sayılı Resmi Gazetede Yayımlanmıştır.

7319 sayılı Kanun: “Sigortacılık İle Diğer Bazı Alanlara İlişkin Kanunlarda ve Bir Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, 25 Mayıs 2021 Tarih ve 31491 sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanmıştır.

Akalın, D. B., ve Kağan, İ. (2012). Türkiye’de ve dünyada sosyal güvenlik sistemlerinin/emeklilik sistemlerinin vergilendirilmesi. *Vergi Dünyası Dergisi*, (367), 49-58.

Altun, T. (2017). Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemine Sağlanan Kamusal Teşvikler Hanehalkı Tasarruflarını Artırabilir mi? *Teorik Yaklaşımlar Temelinde İnceleme. Maliye Dergisi*, 173, 301-330.

Bernheim, B. D., & Rangel, A. (2005). *Behavioral public economics: welfare and policy analysis with non-standard decision makers* (No. 11518, pp. 1-76). Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

BES. (2019). <http://www.egm.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 08.07.2019-15.09.2019).

BES. (2023a). <https://www.egm.org.tr/bireysel-emeklilik/devlet-katkisi/>, (Erişim Tarihi: 23.11.2023).

BES. (2024a). Bireysel Emeklilik Sistemi. <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/emeklilik-sirketlerine-erisim/>, (Erişim Tarihi: 07.05.2024).

Beverly, S. G., & Sherraden, M. (1999). Institutional determinants of saving: Implications for low-income households and public policy. *The Journal of Socio-Economics*, 28(4), 457-473.

EGM. (2023b). OKS Nedir?, <https://www.egm.org.tr/otomatik-katilim/oks-nedir/>, (Erişim Tarihi: 25.11.2023).

Emeklilik Gözetim Merkezi. (2018). Bireysel emeklilik sistemi gelişim raporu 2017, https://www.egm.org.tr/Sites/1/upload/files/BES2016_TR-659.pdf, (Erişim Tarihi: 10.03.2019).

Garanti Emeklilik. (2019). <https://www.garantiemeklilik.com.tr/bireysel-emeklilik-yatirim-fonlarimiz>, (Erişim: 31.07.2019).

Gülay, T., Işık, M., ve Öztürk, M. (2017). Türkiye’de bireysel emeklilik sistemi ve akademisyenlerin otomatik katılıma bakış açılarına ilişkin bir analiz: Süleyman Demirel Üniversitesi örneği. *İş ve Hayat*, 3(6), 179-205.

<https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2024).

<https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2024).

<https://www.egm.org.tr/otomatik-katilim/devlet-katkisi/>, (31.10.2024).

<https://www.egm.org.tr/otomatik-katilim/devlet-katkisi/>; (Erişim Tarihi: 31.10.2024).

Işık, Abdulkadir, Hakan Ay, Metin Meriç ve Tunç Baran. (2011). Türkiye’de bireysel emeklilik sisteminde vergisel avantajlar ve uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*; Cilt: 16 Sayı: 1.

İnneci, A. G. A. (2013). Bireysel emeklilik sisteminde yapılan yeni düzenlemeler ve değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 105-120.

Katılım Emeklilik. (2019b), Bireysel emeklilik sistemi bilgilendirme kılavuzu, https://www.katilimemeklilik.com.tr/sites/1/upload/files/bes_kilavuz-yayinV2-272.pdf, (Erişim Tarihi: 08.02.2019), ss. 1-20.

Sanford, Paula. (2014). Using automatic enrollment in local government retirement plans to increase savings, https://slge.org/assets/uploads/2017/09/Using_Auto_Enrollment_in_Local_Govt_Retirement_Plans_to_Increase_Savings.pdf, (Erişim Tarihi: 04.08.2019), ss. 1-18.

Topalhan, T. (2010). Türkiye’de altıncı yılında bireysel emeklilik sistemi ve uygulama sonuçları. *Kamu-İş*, 11(2), 165-210.

Uyar, H. İ. (2012). Bireysel emeklilik sistemi. *Ankara: Detay Yayıncılık*.

Yönetmelik 1: “Çalışanların İşverenleri Aracılığıyla Otomatik Olarak Emeklilik Planına Dahil Edilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”, 02.01.2017 Tarih ve 29936 sayılı RG’de yayımlanmıştır.

DIVÂNÜ LUGÂTİ'T TÜRK'TE ARMAĞAN ÜZERİNE

DOÇ. DR. AYBÜKE BETÜL DOĞAN

Düzce Üniversitesi
betulkiymaz@duzce.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5946-5417

ÖZET

11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından yazıya geçirilen *Divanü Lugati't Türk*, zengin söz varlığı bakımından Türk kültürü ve dili açısından büyük önem taşır. Eski Türkçeye ait şiir antolojisini sunması; etnonim, antroponim, coğrafya ile ilgili bilgileri aktarması; Türkçenin diyaloktolojisini açıklaması ve daha pek çok unsuru bakımından Türklerin geçmiş yaşayışını, kültürel birikimini yansıtmaları bakımından dikkati çekmektedir. Yaklaşık sekiz bine yakın madde başı söz varlığına sahip olan, Türkçenin bu temel sözlüğü içerisinde, Türk folklorik yapısı, sosyal hayatı ve tarihi hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu bildirinin konusu ise *Divanü Lugati't Türk* aracılığıyla Eski Türklerin birbirlerine neyi, nasıl ve ne amaçla armağan ettiklerini ortaya koymaktır. Bu amaçla Eski Türklerde birbirlerine armağan verme kültürü üzerinde kısaca durulması ve Kaşgarlı Sözlüğü'nde bu konuda tespit edilen söz varlığı malzemelerine yer verilmesi planlanmıştır. Araştırma ve tarama sonucunda; *armagan*, *yarmakan*, *artut*, *amuç*, *belek*, *kewşen*, *yöwüş*, *büt*, *xumaru*, *mançu*, *tuzgu*, *siñüt* gibi isim görevli; *belekle-*, *ıdış-*, *tüzger-*, *tüzgür-*, *siñüt bir-* gibi fiil görevli sözcükler tanınmıştır. *Divânü Lugâti't Türk*'te görülen bu söz varlığı ürünlerinin Karahanlı sahasına kadarki gelişimi üzerinde durulmuş; bu sözcüklerin ilk defa Karahanlı döneminde ortaya çıkıp çıkmadığı aydınlatılmıştır. Kaşgarlı'nın Sözlüğü'nde armağanla ilgili tespit edilen sözcüklerin, yazılı kaynaklarda ne zaman görülmeye başlandığı; hangi bağlam ve anlamda kullanıldığı belirtilmiştir. Bu yolla Türkçenin söz varlığı çalışmalarına katkı sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Divânü Lugâti't Türk*, armağan, söz varlığı, ad bilim.

ON GIFTS IN DIVANU LUGATI'T TURK

ABSTRACT

Divanu Lugati't Turk, written down by Kasgarlı Mahmut in the 11th century, is of great importance in terms of Turkish culture and language with its rich vocabulary. It draws attention in terms of presenting an anthology of poems belonging to the Ancient Turks; conveying information on ethnonym, anthroponym, and geography; explaining the dialectology of Turkic and reflecting the past life and cultural accumulation of the Turks in terms of many other elements. In this basic dictionary of Turkic, which has nearly eight thousand vocabulary entries, it is possible to access information about the folkloric structure, social life and history of the Turks. The subject of this report is to reveal what, how and for what purpose the Ancient Turks gave gifts to each other through *Divanu Lugati't Turk*. For this purpose, it is planned to briefly dwell on the culture of giving gifts to each other in the Ancient Turks and to include the vocabulary materials identified on this subject in the *Kasgarlı Dictionary*. As a result of the research and scanning; Words with noun functions such as *armagan*, *yarmakan*, *artut*, *amuç*, *belek*, *kewşen*, *yöwüş*, *büt*, *xumaru*, *mançu*, *tuzgu*, *siñüt* and words with verb functions such as *belekle-*, *ıdış-*, *tüzger-*, *tüzgür-*, *siñüt bir-* have been witnessed. The development of these vocabulary products seen in *Divânü Lugâti't Türk* until the Karakhanid area has been emphasized; it has been clarified whether these words first appeared in the Karakhanid period. It has been stated when the words related to gift determined in *Kaşgarlı's Dictionary* started to

be seen in written sources; in which context and meaning they were used. In this way, it has been aimed to contribute to the vocabulary studies of Turkic.

Keywords: *Divanu Lugati't Turk*, gift, vocabulary, onomastics.

GİRİŞ

Bu çalışmada, DLT’de tespit edilen armağanla ilgili söz varlığı malzemeleri, armağan bildiren isim ve fiiller başlıkları altında toplandı. Eski Türkçe metinlerde bu söz varlığının yaşayıp yaşamadığı ortaya konuldu. İlk defa hangi armağan sözcüklerinin DLT ile Türkçenin söz varlığı listesine girdiği incelendi. Tanıklanan ilgili sözcükler için Türkçe Etimoloji Sözlüklerine başvuruldu. İlgili madde başı sözcüğün runik alfabeli ve Eski Uygur alfabeli metinler ile Karahanlı sahası Türkçe metinlerde geçip geçmediği üzerine metin taraması yapıldı. Sonuçlar kısmında DLT aracılığıyla Türkçenin söz varlığına dâhil olan armağan söz ve öbekleri açıklandı.

1. Dîvânu Lugâti't-Türk'te Armağan Bildiren İsimler

amuç: *Armağan* sözcüğünün farklı bir şeklidir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 72). ETY, Wilkens (2021), AH, SKTa-SKTb, KB’de geçmez. Clauson, bu sözcüğü birkaç ciddi heceleme hatalarından biri olarak değerlendirir (ED: 156b). DLT’de Kaşgarlı’nın *armağan* sözcüğünün alternasyonu olarak *yarmagan* sözcüğünün kullanıldığını belirttikten sonra *amuç*’un da Eski Türklerin söz varlıklarında olduğunu dile getirir. Ancak bu sözcüğün *esahh* kelimesinin yanlış bir kopyası olarak değerlendirilmesi Clauson’a göre daha doğrudur (ED: 232a). Dankoff-Kelly de Clauson’a katılır ve bu kelimenin *eşahh* “doğrusu budur” yerine yanlışlıkla yazıldığı görüşünü savunur. Atalay ve DTS’de de *amuç* olarak okunmuştur. Kelime açıkça üstünlü elif, ötreli mim ve cim ile yazılmıştır. *Emüç* de okunabilir ve “armağan” anlamında bir başka Türkçe kelime olabilir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 72).

armagan: Oğuzcada, gittiği yerden kazanarak dönen kimsenin akrabalarına getirdiği hediye (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 556). Diğer bir şekli *yarmakan*’dır, *amuç* diye de geçer (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 72). Clauson (ED: 232a), “yolculuktan dönen kişinin getirdiği hediye” anlamına geldiğini belirtir. Sözcüğün muhtemelen Farsça kökenli olduğunu, Türkçede erken dönem ödünç bir sözcük olarak ele alınması gerektiğini bildirir. *Armağan* ve *yarmagan* şeklindeki iki biçimin de Türkçe etimolojisinin yapılamamasından ve Farsçada da her iki şekliyle sözcüğün bulunmasından dolayı yüksek ihtimalle Farsça olduğunu dile getirir. ETY, KB’de geçmez. KBS’de Eski Kıpçakça *armağan*; Oğuzca *armağan* ~*yarmağan*. <[y]armağ (/k)+an . Çağ. *armagan*, Krm. *armagal*, YUyg. *armıgan*. Türkçeden > Bulgarca ve Sırpçaya da *armagan*; Farsçaya da *armagān* biçiminde geçmiştir (KBS: 79). Tietze: 198’de *Farsçadan, Türkçeye *armağan* sözcüğünün geçtiği belirtilir. Gülensoy, bunu doğru bulmaz. Türkçeden geçtiğini belirtir. *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*’nde *armağan* “hediye” olarak yorumlanır (Toparlı vd. 2007: 12). Orta Türkçenin diğer metinlerinde de *armağan* “hediye” mevcuttur (Boeschton, 2023: 36):

artut: Armağan, hediye; bey ve benzerlerine verilen at vb. hediyeler (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 558). Sonra da her türlü hediye *artut* adı verilmiştir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 53-54): Yardımcı fiil ve asıl fiille birlikte birleşik fiil grubu içerisinde tanıklanır: *Koşnu konum oğışka kılğul anar ağırlık / artut alıp anungil edgü tawar ugurluk* “yakınlarına iyilik et ve onları ağırla. Hediye kabul ettiğin zaman güzel bir şeyle karşılığını hazırla” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 56). *Ol maña artut ıdışdı* “o, bana hediye verdi, ben de ona bir şey hediye ettim” Bir şeyi serbest bırakmakta, göndermekte biriyle yarışsan yine *ıdışu.r*, *ıdışma.k* fiili kullanılır. (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 93). ETY’de yoktur. Wilkens (2021: 49), *ançola- artutl[a]-* ikilemesi içerisinde *artut* isminin fiilleşmiş biçimine tanık olunur. İsim görevli olarak *artut* da “hediye, armağan, haraç” anlamıyla madde başı içinde geçer (Wilkens, 2021: 68). *Artut* sözcüğünün ikilemeli başka öbeklerdeki örneklerini de sunar: *artut açığ*, *artut açuk*, *artut anço* gibi

(Wilkens, 2021: 69). Ayrıca *közünč artut* ikilemesini de “armağan” anlamıyla yorumlar (Wilkens, 2021: 415): *üç törlüg közünč artut* “üç değerli şey ve armağan” (Wilkens, 2021: 817). “Hediyelerini sunmak” anlamıyla Eski Uygurcada geçen *artutın açukın ötün-* birleşik fiilini de gösterir. *Artutla-* madde başında “armağan etmek” ve “teklif etmek” anlamlarını verir (Wilkens, 2021: 69). KB’de *artut kıl-* birleşik fiil içerisinde isim unsuru olarak gözlenir. Boeschton (2023: 38), Soğdça kökenli olduğuna değinir ve Orta Türkçede yaşadığını örneklendirir. Tezcan (1997) < UW II.1, 278’e göre *art=*² şeklinde açıklanır. ED’de madde başı halinde tanımlanmaz.

belek: Yolcunun akrabalarına getirdiği veya bir yerden bir yere gönderilen hediye (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 166, 582). Clauson’un Sözlüğü’nde *béleg* maddesinde bu sözcüğe ulaşılır (ED: 338b): sarılmış bir şey, pratikte bir hediye ve taşınması için sarılmış bir şey anlamlarını verir. Çağdaş Türk lehçelerinde kuzeydoğu, kuzeybatı ve merkez Kazak lehçesinde *bülek* şeklinde yaşadığını kaydeder. Moğolcada da ödünç bir kelime olarak *beleg* biçimiyle bulunur. Büyük bir olasılıkla Kuzey Türk dilleri sonrasında tekrardan Moğolcadan bu kelimeyi *beleg* biçimiyle almış olmalıdırlar (ED: 338b). Uygurca metin Hsüen Tsang Biyografisinde (1843) *béleg ötügüm* “benim mütevazi hediyem” anlamında öbek yer alır. ETY, KB’de geçmez. KBS’de *belek*² maddesi “hediye” anlamındadır. ET, OT’de *béleg(k)* < **béle-k* olarak etimolojisi açıklanır. DLT’de *belikle-*, *belekle-* “armağan kılmak” anlamındadır. SKTb’de *öz birlä bäläkiñiz* (276v/8), *bäläkiñiz birlä id-* (276v/6) (Ünlü, 2004: 357). AH’de *belek* “hediye” (BC 79) (Arat, 2006: Fihrist VIII): *bölek iddim anı şahımğa men ök / havadarlığımnu tükel bilsü tep* (Arat, 2006: 47). Wilkens (2021: 157), bu sözcüğü *bäläk ~ b(ä)lāk* “hediye, armağan; paket” madde başında açıklar. Moğolca *beleg* kelimesine gönderme yapar. Bu armağan sözcüğünden türeyen birleşik fiil yapılarını Eski Uygurcadan gösterir: *bäläk b(ä)klä-* “hediye paketlemek”, *bäläk id-* “hediye göndermek”, *b(ä)lāk ötün-* “hediye etmek” (Wilkens, 2021: 158). Birleşik fiil yapıları dışında *bäläk ötüg* “armağan”, *beläk bitig* “hediye ve mektup” öbeklerini açıklar (Wilkens, 2021: 158). Uygurcada *öñ bäläk* ikilemesi de “armağan” anlamıyla tanımlanmaktadır (Wilkens, 2021: 534). Boeschton (2023: 79) *bäläg* “hediye” sözcüğünü kaydeder. Anadolu ağızlarında *belek*, *benek*, *beneklik* olarak geçer (DS II, 609).

büt: Büyük bir kimseden hediye getirene verilen dinar, koyun vb. bahşiş (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 984). Mesela diğer adam bir at armağan eder; atın seyisine bir dinar veya bir koyun verilir. Bu koyuna *büt* adı verilir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 396). Clauson, üç ayrı *but* sözcüğünden bahseder: 1. anlamı bacak, uyluk; 2. anlamı Buda; 3. anlamı ise kıymetli eşya olarak açıklanır. Ayrıca 11. yüzyıl Karahanlı Türkçesinde ileri gelenlerin oğullarının ve kızlarının alınlarına asılan büyük ve değerli turkuaz taşı anlamı da vardır (ED: 297b). ETY (2016: 725) ve KB (Arat, 1979: 118), SKT (Kök, 2004: 309), AH (Arat, 2006: XIII), Boeschton (2023: 98) yayınlarında *but* maddelerinde “but, bacak ve put” anlamlarına ulaşılır. Armağanlaşma ile ilgili bir bilgi içermez. Kıpçakçada da *bud* “put” anlamında geçer (Toparlı vd. 2007: 36).

kewşey: Harmanı temizledikten sonra gelen kimseye verilen yiyecek şeklindeki hediyein adı (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 505, 708). Ercilasun-Akkoyunlu (2015: 505); fe, tek noktalı olduğu ve şının noktaları da olmadığı için ş ile okumak gerektiğini ifade etmiştir. ETY, KB, SKT, ED’de geçmez.

mançu: Sadece hüner ve san’at sahiplerine verilen ücret demektir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 181): *kardu.nı yinçü sakınma.ñ / tuzgu.nı mançu sizinme.ñ / bulmaduk nēñke sewinme.ñ / bilge.le.r anı yire.r* “diyor ki: fındığa benzeyen buz parçalarını inci zannetme; hediye olarak verilen yemeği de iş karşılığı verilen ücret zannetme. Bulamadığın şey için sevinme. Bilgeler bunu yerer (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 181). ETY, KB, SKT’de yoktur. Clauson, sözcüğün morfolojik açıdan *man-* fiilinden türemiş bir isim olma ihtimali üzerinde durur (ED: 767a). Ancak *man-* ve *mançu* arasında anlamsal bir bağlantı olmadığı için Çince kökenli *mandu* sözcüğünden bir alıntı olabileceğini ifade eder. Kaşgarlı’nın Sözlüğü’nde “maaş, zanaatkâr maaşı” olarak geçtiğini dile getirir.

siñüt: Karşılığı verilmeyen ve geri gönderilmeyen armağan demektir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 825). ETY, KB, SKT’de yoktur. ED’de *siñ-* fiilinin isim türevi olabileceği belirtilmekle beraber anlamsal bir bağlantısı olmadığı ifade edilmektedir (ED: 836b): “karşılığı verilmeyen, iade edilmeyen hediye” anlamında açıklanmıştır.

tuzgu: *Yoldan* geçen tanıdık ve akrabalara armağan olarak çıkarılan yemek demektir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 184, 907). ETY, KB, SKTa’da yoktur. Wilkens (2021: 768) yayınında, *tuzgu* sözcüğünün ilk anlamı “yol azığı” demek olup; ikinci anlamı ise “hediye” olarak açıklanmıştır. *Tuzgu* sözcüğünün türevlerine yer verilmiştir: *tuzguç* “(sarayda) hediyeci, hediye ulağı, hediye getiren”, *tuzgula-* “(hediye olarak) sunmak”. *Tuzgula-* fiilinin birleşik fiili olarak Eski Uygurcadan *tuzgulayu elt-* yapısını örneklendiren Wilkens (2021: 768) “hediye olarak göndermek” anlamıyla yorumlamıştır. *Tuzgula-* fiilinin mastar biçimine de yine Sözlük’te yer verilmiştir ve “sunma, takdim etme” anlamındadır (Wilkens, 2021: 768). SKTb’de *tuzgu* “ziyafet” anlamındadır. Bu açıdan DLT’deki anlamıyla benzerdir: (Ünlü, 2004: 695): *bu turur tuzguları sakış künindä* (395v/9). Clauson, yolcuya verilen “yiyecek hediyesi” olarak anlam verir (ED: 573b). *Ertüt* ve *armagan* ile uyumlu bir sözcük olmadığını aktarır. Doerfer II, 900 yayınına da bu noktada atıf yaparak İran, Moğol ya da başka bir dilden ödünç bir sözcük olma ihtimali üzerinde durur. Ancak adı geçen dillerin ilk hecesinde -u- ünlüsünün var olup olmamasından hareket ederek, Türkçe *tuz* ile *tuzgu* sözcüğünün bağlantılı olabileceğini vurgular. Çünkü *tuz*, Eski Türk kültüründe yiycek armağanı olarak da yer alan bir figürdür.

xumaru: 1. Hatıra eşya, ölen bir büyükten hükümdar için ayrılan hatıra parça, sefere çıkanın akrabalarına bıraktığı hatıra eşya demektir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 193). 2. Miras, birine miras bırakılan şey (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 529). *Büni atamdan xuma.ru buldum* “ben bunu babamdan miras olarak buldum” denir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 193). ETY, SKT’de bu sözcüğe tanık olunmaz. “Armağan, miras, öğüt, vasiyet” anlamında KB’de geçer: *Kişiden kişike kumaru söz ol / kumaru sözüğ tutsa asığı yüz ol* “İnsandan insana miras olarak söz kalır; vasiyet edilen sözü tutmanın faydası yok” (Arat, 2003: 25) (190. beyit). *sığıt koğtı ay toldı yetrüp ögin / kumaru üledi kişike nengin* (Arat, 1991: 169) (1517. beyit) “Ay Toldı, başına aklını topladı, ağlamağı bıraktı; malını, miras olarak, başkalarına dağıttı (Arat, 2003: 117). “Yadigar kalmak” anlamında da geçer: *Turup rekve birle tayakan alıp / ilig utru urdı kumaru kılıp* (Arat, 1991: 626) “Kalkıp kardeşinden yâdigâr kalan çanak ile değneğı alıp, hükümdarın önüne koydu” (Arat, 2003: 453) (6322. beyit). *Asıglıg kumaru kişike söz ol / kumaru sözüğ tutsa asığı yüz ol* (Arat, 1991: 164) “İnsan için faydalı miras sözdür; miras olarak kalan sözü tutmanın yüz türlü faydası vardır” (Arat, 2003: 114) (1469. beyit). Boeschton (2023: 263) miras olarak OT’de geçtiğini nakleder.

yarmakan: Hediye (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 955). *Armagan* şeklinin farklı bir kullanılışıdır. ETY, KB’de geçmez. ED’de *armagan* maddesine gönderilmiştir.

yöwüş: Akrabalara elbise veya mal ile yardım etme demektir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 984). Bu, daha çok, gelin gerdeğe girerken, akrabalarının ona çeyiz hazırlama maksadıyla gönderdikleri hediyelerdir. Atasözü: *yöwüşlüg kelin küde.gü yavaş bulur*. Anlamı: “Gelin akrabalarının verdiği mallarla donatılmışsa yumuşak huylu ve kendisine uyan damat bulur. Çünkü o (damat) bunu (gelini) mal ile donatılmış bulur ve ona saygı duyar” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 353). Clauson, *yöwüşlüg* maddesinde *yöwüş* sözcüğünden türemiş tek örnekli bir sözcük olarak açıklar (ED: 881b). ETY, KB, SKT’de geçmez. Boeschton (2023: 424), *yövüt* “yardım”, *yövütke-* “yardım etmek”, *yövütkeş-* “yardımlaşmak” sözcüklerini kaydeder.

2. Divânu Lugâti’t-Türk’te Armağan Etme Bildiren Fiiller

artut al-: *Artut* sözcüğü ETY’de geçmez. Hediye kabul etmek, hediye almak demektir. *Koşnu konum oğışka kılğil añar ağırlık / artut alıp anungil eđgü tawar ugurluk* “yakınlarına iyilik et ve onları ağırla. Hediye kabul ettiğin zaman güzel bir şeyle karşılığını hazırla” (Ercilasun-

Akkoyunlu, 2015: 56). KB’de sadece *artut kıl-* birleşik fiili tanıklanır: hediye etmek (Arat, 1979: 26). *Çamug işçi barça körüncü kelip / tapuğ tozğu birle neng artut kılıp* (Arat, 1991: 194) (1769. beyit) “Hizmetinde bulunanların hepsi gelip tebrik ettiler; hediye olarak, yiyecek ve giyecek birçok şeyler takdim ettiler” (Arat, 2003: 135).

artut ıdış-: Armağanlaşmak demektir. “Karşılıklı olarak armağanlaşmak” anlamındadır. Karşılıklı (hediye) göndermek (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 93, 655): *ol maña artut ıdışdı* “o bana hediye verdi, ben de ona bir şey hediye ettim. Bir şeyi serbest bırakmakta, göndermekte biriyle yarışsın yine *ıdışu.r*, *ıdışma.k* fiili kullanılır. ETY’de *ıd-* / *yıd-* / *ıt-* “1. göndermek, 2. (yetkili) göndermek, 3. (il, yer sub vb. sözlerle) farklı bir etnik kimliğe geçmek, 4. (sab sözüyle) mesaj göndermek, 5. (törü sözüyle) Türk töresine uymamak, 6. yardımcı fiil olarak (Şirin, 2016: 728). KB ve SKT’de *ıd-* fiili salmak, göndermek, serbest bırakmak; geçirmek, ulaştırmak anlamlarındadır (Arat, 1979: 181; Kök, 2004: 387).

belekle-: Armağan etmek. *Taıut sūsın üşikle.di / kişi şın elükle.di / erin atın belekle.di / bulun bālup başı tıgdi* “diyor ki: düşman (?), Çin kaynaklarında bir vilayet olan Tangut’un ordusuna gece baskını yaptı; zafere ulaşmasınlar diye onları şiddetli soğukta bıraktı. Sonra onları maskara etti. Tâ atlarını ve adamlarını bize hediye edinceye ve çektikleri sıkıntıdan dolayı başlarını eğinceye kadar (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 134). *Ol maña belekle.di* “o, bana bir hediye armağan etti. *belekle.r*, *belekle.me.k*. biçiminde çekimleri örneklendirilmiştir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 485). ETY’de ve KB’de tespit edilmez. SKTa’da (Kök, 2004: 297) *bäläk ıd-* birleşik fiili içerisinde gözlenir: *rüzî berigli turur kim yahyānı bäläk ıdu yarlıkadi* (Kök, 2004: 220) (223r/2).

şijüt bir-: Armağan etmek. Bundan *bu at maña şijüt birdi* denir; “o, bana bu atı armağan etti” demektir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 494). ETY, KB’de bu birleşik fiil tanıklanmaz. Clauson, bu cümleyi “karşılığında hiçbir şey almadan bana atı verdi” olarak çevirir (ED: 836b).

tuzgulan-: Yiyecek hediye etmek. *Ol maña: tuzgulanı* “o, bana yiyecek hediye etti” (ED: 574a). “O, bana yemekten vb. şeylerden bir armağan verdi” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 433, 907). Clauson, hapaks örnek olarak değerlendirir; *tuzgulanu.r*, *tuzgulanma.k* çekimlerini verir. (ED: 574a).

tüzger- ~ tüzgür- : Armağan vermek (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 914). *Tüzger-* ~ *tüzgür-* şeklinde varyasyonları görülür. *Men anı tüzgerdim* “ben ona armağan verdim”. *tüzgürür men*, *tüzgürme.k* (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 284). KB’de *tüzgür-* ya da *tüzgür-* çekimleri ile karşılaşılmaz. Clauson, *tüz-* fiilinin ettirgen biçimi olarak etimolojisini açıklar. Ettirgenlik ekinin ünlüsünün /-ü-/ ve /-e-/ olarak değişebildiğini kaydeder. Örnek metinler aracılığıyla “armağan vermek” değil; “rehberlik etmek” anlamını verir (ED: 574b): *Men anı tüzgerdim* “ben ona rehberlik ettim” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 284). Dolayısıyla Ercilasun-Akkoyunlu, 2015 yayınındaki bu anlamsal içeriğe yer vermediği görülür.

xumarulan-: (kendisini seven birinin veya bir başkasının malından) yadigâr edinmek (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 435). ETY, KB’de yoktur.

SONUÇ

Eski Türklerde bir yolculuğa çıkan kişinin döndüğünde yakınlarına armağan getirdiği, kendisine armağan verildiğinde kişinin de o kişiye bir armağanda bulunduğu, birbirlerine yiyecek, kıyafet veya at gibi eşya ya da canlı hediye ettikleri, kendisini seven birine ya da birilerine miras yoluyla armağan bıraktığı, sefere çıkan kişinin akrabalarına ya da yakınlarına hatıralarını ve armağanlarını sunduğu gibi sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu söz varlığı listesi üzerinden Eski Türk kültür hayatına dair armağanlaşma üzerine küçük bir kesit ortaya konmuştur.

Sözcük listelerine bakıldığında sadece DLT’de karşılaşılan kimi armağan sözcüklerinin tespit edilmesi de bu noktada önem arz etmektedir: *armagan*, *yarmakan*, *büt*, *mançu*, *amuç*, *kewşey*, *yöwüş* gibi. Fiiller düzeyinde de sadece DLT’de armağan etme anlamına gelen kimi söz ve

öbekler tanıklanmaktadır: *tüz-* fiilinin *-gAr* ettirgenlik ekli türevi Eski Türkçe metinlerde gözlenmez, DLT’de ise bu fiil çekimli yapı aynı zamanda armağan etmek anlamını karşılar. Artut sözcüğünden oluşan birleşik fiil yapıları gözlenir. Uygurcada işlek bir kullanım alanı sergileyen *artut* sözcüğü, DLT’de de birleşik fiil yapısıyla görünür olmuştur. *artutın açukın ötün-*, *artut kıl-* birleşik fiillerinden farklı olarak *artut al-*, *artut ıdış-* fiil gruplarına tanık olunmaktadır. Bu bildiri, Türk dilinin farklı tarihsel kollarında da bütüncül bir çalışmayla değerlendirilerek Türkçenin söz varlığı çalışmalarına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

KISALTMALAR

KB: Kutadgu Bilig, **DLT:** Dîvânu Lugâti’t Türk, **ETY:** Eski Türk Yazıtları, **AH:** Atabetü’l Hakayık, **SKTa:** Satır arası Kur’an Tercümesi Kök (2004), **SKTb:** Satırarası Kur’an Tercümesi Ünlü (2004), **Krm:** Kırımca, **YUyg:** Yeni Uygurca, **Çağ:** Çağatayca, **KBS:** Köken Bilgisi Sözlüğü, **OT:** Orta Türkçe.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig İndeks* (Haz. Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce) . Ankara: TDK Yayınları
- Arat, Reşit Rahmeti (1991). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (2003). *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: TDK Yayınları
- Arat, Reşit Rahmeti (2006). Atabetü’l Hakayık. Ankara: TDK Yayınları
- Boeschoten, Hendrik (2023). *A Dictionary Of Early Middle Turkic*. Boston: Brill.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary Of Predictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- Ercilasun, Ahmet Bican ve Akkoyunlu, Ziyat (2015). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti’t Türk Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin*. Ankara: TDK.
- Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü A-N*. Ankara: TDK.
- Kök, Abdullah (2004). Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi (TİEM 73 1v-235v/2). Ankara: Ankara Üniversitesi Doktora Tezi.
- Şirin, Hatice (2016). Eski Türk Yazıtları (Söz Varlığı İncelemesi). Ankara: TDK Yayınları.
- Şirin, Hatice (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: TDK.
- Toparlı, Recep; Vural, Hanifi; Karaatlı, Recep (2007). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.
- Ünlü, Suat (2004). Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi (TİEM 73 235v/3-450r/7). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi.
- Wilkens, Jens (2021). *Handwörterbuchdes Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch)*. *Eski Uygurcanın el sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Germany: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

AWURTA SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE

DOÇ. DR. AYBÜKE BETÜL DOĞAN

Düzce Üniversitesi
betulkiymaz@duzce.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5946-5417

ÖZET

Bu bildiri, *Divânü Lugati't Türk*'te karşılaşılan “daya, süt anne” anlamı verilen *awurta* sözcüğünü, farklı açılardan incelemeyi amaçlar. Buna göre Eski Türkçe metinlerde sözcüğün ilk olarak nerede, hangi anlamda bulunduğunu ve Karahanlı sahasına geldiğinde anlamsal bir değişim yaşayıp yaşamadığını açıklar. Sözcüğün anlamını ve etimolojisini ortaya koyarken Eski Türkçe etimoloji sözlüklerine başvurulur.

Clauson'un *Etimoloji Sözlüğü*'nde bu sözcük ilk defa TT VIII D.11'de *avırda* şeklinde geçtiği belirtilir. Dolayısıyla *Divânü Lugati't Türk*'ten önce, sözcük Eski Türkçe kaynaklarda yer almaktadır. Clauson, sözcüğün Sanskritçe kökenli olabileceği üzerinde durarak “süt dadı” anlamındaki *dhdtri* ' sözcüğünden geçmiş olma ihtimali üzerinde durur (ED 15). Bu sözcük Karahanlı sahası edebi metinlerinden *Kutadgu Bilig*'de de geçer. *Avurtası edgü kişi tut arıg* (4505) mısrasında görüldüğü gibi “eğer bir kişi çocuk sahibi ise iyi ve temiz bir kadını süt anne olarak tutması gerektiği” anlatılır. 14. yüzyıl Harezmi Türkçesi sözlüğü *İbn-i Mühenna Lugati*'nde *ogla:n awurta:si*: öbeğinde bu sözcüğe tanık olunur. Sözcük, Orta Türkçe döneminde farklı metinlerde mevcuttur (Boescheton, 2023: 45). *Awurta* madde başında gösterilen ilgili sözcük, Orta Türkçe döneminde “süt anne” anlamıyla açıklanmıştır. *Interlinear translation MS Mashhad, Qişas al-Anbiyâ' Tehran MS*'de *awurta*; *Interlinear translation MS Mashhad, Kitâb al-Af'âl, Rasûlid Hexaglot*'te *awurta*, *Qişas al-Anbiyâ*'da *awurtga* şeklinde transkripsiyonlanmıştır. *Kitâb al-Af'âl*'da ayrıca *avurtaliq qil-* öbeği içerisinde de sözcük tespit edilir. 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadarki Osmanlı Türkçesi metinlerinde ise *avırda* şeklinde geçen sözcük “ebe” anlamındadır. Dolayısıyla sözcüğün Doğu ve Batı Türkçesindeki durumu ve kullanımı belirtilerek, çağdaş Türk lehçelerinde de yaşayıp yaşamadığı açıklanarak sözcüğün tarihsel gelişiminin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, *Divânü Lugati't Türk*, *awurta*, anlambilim, etimoloji.

ON THE WORD AWURTA

ABSTRACT

This paper aims to examine the word *awurta*, which is encountered in *Divanu Lugati't Turk* and is given the meaning of “nurse, wet nurse”, from different perspectives. Accordingly, it explains where and in what sense the word was first found in Old Turkic texts and whether it experienced a semantic change when it came to the Karakhanid field. In order to reveal the meaning and etymology of the word, Old Turkic etymology dictionaries are consulted. Clauson's *Etymology Dictionary* states that this word was first mentioned in TT VIII D.11 as *avırda*. Therefore, the word was found in Old Turkic sources before *Divanu Lugati't Turk*. Clauson emphasizes that the word may be of Sanskrit origin and emphasizes the possibility that it may have come from the word *dhdtri* ' meaning “nurse” (ED 15). This word is also mentioned in *Kutadgu Bilig*, a literary text of the Karakhanid field. As seen in the line *Avurtası edgü kişi tut arıg* (4505), it is explained that “if a person has a child, he should take a good and pure woman as a wet nurse.” In the 14th century Khwarezm Turkic dictionary *İbn-i Mühenna Lugati*, this word is witnessed in the phrase *ogla:n awurta:si*:. The word exists in different texts in the Middle Turkic period (Boescheton, 2023: 45). The relevant word shown at the beginning of the entry *awurta* was explained

in the Middle Turkic period with the meaning of “wet nurse”. In the Interlinear translation MS Mashhad, Qısaş al-Anbiyā’ Tehran MS, it was transcribed as *awurta*; in the Interlinear translation MS Mashhad, Kitāb al-Af’āl, Rasūlid Hexaglot, it was transcribed as *avurta*, and in the Qısaş al-Anbiyā’ as *awurtga*. In Kitāb al-Af’āl, the word is also found in the phrase *avurtaliq qıl-*. In Ottoman Turkic texts from the 14th to the 16th centuries, the word used as *avurda* means “midwife”. Therefore, by specifying the status and usage of the word in Eastern and Western Turkic, it is aimed to reveal the historical development of the word by explaining whether it survives in contemporary Turkic dialects.

Keywords: Old Turkic, *Divanu Lugati’t Turk*, *awurta*, semantics, etymology.

GİRİŞ

Bu çalışmada, DLT’de *ol awurta tutundu* “o, sütanne edindi” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 274) örneğinde tanıklanan *awurta* sözcüğü, kökeni ve yazılı kaynaklardaki örnekleri bakımından değerlendirildi. Kökeni belirsiz olan bu sözcük, çeşitli Türkçe etimoloji kaynaklarına başvurularak, tarihi Türkçe metinlerinden yararlanılarak, Türkçenin aynı dil ailesinden olduğu savunulan Moğolca ile de karşılaştırılması yapılarak açıklanmaya çalışıldı. Bu açıdan sözcüğün ilk olarak hangi yazılı kaynaklarda ve tarihi dönemlerde bulunduğu ifade edildi, sonrasında etimoloji sözlüklerinde *avırda* / *avirta*, *awurta* varyasyonlarının nasıl açıklandığı üzerinde duruldu. Tarihi metinlerde bu sözcük ve ilişkili olduğu düşünülen fiillere de ayrıca yer verildi. Sonuçta ilgili sözcüğün kökeni üzerine bir etimoloji denemesi getirilmeye çalışıldı.

İlk olarak Brahmi yazılı Uygurca belgelerden TT VIII: 86’da *āwirdhā* şeklinde bu sözcük tanıklanır. Karahanlı sahası metinlerinden KB (Arat, 1991: 452) ve DLT (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 274)’de *awurta* sözcüğüne rastlanırken AH’de bu sözcük tespit edilmez (Arat, 2006). Karahanlı sahası satır arası Kur’an tercümesi olan Kök (2004: 281) yayınında “awurt dolusu su içmek, ağzına almak” anlamında *awurtla-* fiili tanıklanır. Ünlü (2004) yayınında ise *awurta* sözcüğü geçmez ancak “ünsiyet etmek, ısınmak” anlamında *awut-* fiili tanıklanır (2014: 342). DLT’de “korumak, (bir çocuğu) gözetmek” anlamındaki *ol anı kişi.den abı.dı* “o, onu insanlardan uzak tuttu” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2015: 457) cümlesi örnek gösterilebilir. KB’de *awurtası edgü kişi tut arığ / oğul kız arığ kopğa turğay qarığ* (Arat, 1991: 452). 4505 numaralı beyitte “sütanesi olarak iyi ve temiz bir kadın tut; oğlun kızın temiz büyür ve uzun ömürlü olur” (Arat, 2003: 326) şeklinde *awurta* sözcüğü tanıklanmaktadır.

Avın- / *avun-* fiilinden türeyen *avinç* sözcüğüne İrk Bitig ve Kutadgu Bilig’deki ikileme ve üçlemelerle örnek verilebilir: *Kamış ara kalmış teñri unamaduk avınçu katun bolzun tēr ança biliñler edgü ol* “kamışlar arasında kalmış olan, tanrının kendisinden memnun olmadığı cariyeye, hakan eşi olsun” (İB 38). İrk Bitig’de *avinç* “cariye” anlamı verilmiştir (Kormuşin vd. 2016: 422). DLT’de tanıklanan *avinç*; KB’de de on sekiz kere “avunç, avunulacak şey” anlamında geçmektedir. Dolayısıyla “cariye” anlam alanı bakımından “avutan kişi”yi karşılamıştır. KB’de *avinç* sözcüğünün geçtiği beyitler ise şu şekilde geçer: *küvençim avınçım sevinçim kamuğ / sevinçing içinde turur ay uluğ* “güvencim, avuncum ve sevincim hepsi senin rızan içindir, ey ulu.” (KB: 3774), *sevinçin avınçın güvençin ili / aşasu yaşasunı luğman yılı* “Sevinç huzur ve güvenç içinde, memlekete hâkim olsun, Lokman kadar uzun ömürlü olsun” (KB: 123), *yüzi körki kılkı kılnıçı ne ol yaşı qırı bod sın avınçı ne ol* “Yüzü, görünüşü, tavır ve hareketi nasıldır; yaşı, derecesi, boyu posu nasıldır ve ne ile avunur?” (KB: 1849). Bu örneklerde *avin-* fiilinin bir türevi olan *avinç* sözcüğü “rahat, huzur, avunulacak şey” anlamlarıyla karşılık bulmuştur. Bu anlamda “çocuğu sakinleştiren, avutan ve rahatlatan sütanne” anlamı *awurt* sözcüğüyle köken bakımından ortaklık gözlenmektedir.

Erdal (1991: 289), *avinç* ve *avinçu* sözcükleri için “eğlenen ve tanıdık biri” anlamını verir. *Avın-* fiilini “eğlenmek, bir şeyden zevk almak” olarak yorumlar (1991: 591). *Avıt-* fiilini “çocuğun dikkatini dağıtmak ve rahatlatmak” olarak çevirir (1991: 654). Bununla beraber TT VIII D13 *avınıl-* olarak okunan fiilin; *avıtil-* şeklinde okunması gerektiğini belirtir. *Avıtil-* maddesine de “dikkati dağılmak”

anlamını vermiştir (1991: 654). *Avıt-* fiilinin kök tabanını doğrulamaz ancak *avun-*, *avin-* fiilleri ve türevlerinin de etimolojisi yapıldığında göz önünde tutulmasının gerektiğini ifade eder (1991: 763). SKTa'da *awurta* yoktur (Kök, 2004). SKTb'de *awut-* “ünsiyet etmek, ısınmak” vardır (Ünlü, 2004: 342): *awutuglular* (309v/8).

Abı- fiilinin türeve olarak *abıg* sözcüğü BT XIII 49, 65'te görülür (Erdal, 1991: 179). Röhrborn, *apıg* sözcüğünün sakinliğe işaret ettiğini; Erdal'a göre ise *abıg* başlığı altında toplanmış sıfat örnekler olarak değerlendirir (Erdal, 1991: 215). *Apıt-* fiilini *apı-* fiilinden getirir ve “birini ya da bir şeyi korumak” anlamını verir (Erdal, 1991: 762): *Ol anı kişidän apıdı* “o, onu insanlardan korudu ya da birisi, bir şeyi başkalarından gizledi” (DLT: 555). Dankoff-Kelly bu fiili *opı-*, türevini ise *opıt-* olarak okumuşlardır. Erdal bu ses değişikliğine gerek olmadığını ifade eder (1991: 762). Gizlenen ve korunan şey, kişinin kendisi de olabilir: *ol özin mändin apıttı* (DLT: 111) (Erdal, 1991: 762); *käntü özin apıtu yupatu umadın* “kendini gizleyemedi”². UW'de *abit-* ve *apıt-* fiiline değil *abut-* şeklinde bu fiil tanımlanır: *karaçu elin abutıp* “Karaçu ülkesinde saklanıp” (InscrOuig II 27) (Erdal, 2004: 762).

Eren'in *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde tespit edilmez (Eren, 1999). Caferoğlu'nun Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde *avırdaçı* “bir şeyin çevresinde dönüp dolaşan” (U, II, 7, 9) (Caferoğlu, 1968: 26); *avırmağ* “dönüp dolaşmak” (U II, 7, 9) anlamıyla açıklanmıştır. Boeschton (2023: 45), *awurta* ‘wet nurse’ (QT5, QAt) / *awurta* QT5, (IMar. ظُر , KA, KD) / *awurtğa* (QA); *avurtaliq qıl*= ‘to work as a wet nurse’ (KA). *Awurta* madde başında gösterilen ilgili sözcük, Orta Türkçe döneminde “süt anne” anlamıyla açıklanmıştır. *Interlinear translation MS Mashhad, Qişas al-Anbiyā' Tehran MS*'de *awurta*; *Interlinear translation MS Mashhad, Kitāb al-Af'āl, Rasūlid Hexaglot*'te *avurta*, *Qişas al-Anbiyā'*'da *awurtğa* şeklinde transkripsiyonlanmıştır. *Kitāb al-Af'āl*'da ayrıca *avurtaliq qıl*- öbeği içerisinde de sözcük tespit edilir.

Stachowski (2019: 68), *avutmak* fiilini *abit-* fiilinden getirir ve Sevortyen'e (ËSTJa I: 66) atıf yapar. *Abıt-* fiilinin anlamını “bebeği sallamak, sakinleştirmek” olarak anlamlandırır; *āvut-* fiilini “ağlayan biri sakinleşmek” < *gtü*. **ābyt*- < **āb*- “şımartmak” şeklinde açıklarlar. Laut, Berta (1999b: 50–53) kaynağına atıf yaparak etimolojik gelişiminin *gtü*. **āb̄y*-> **avy*-~ **avu*- yönde ilerlediğini ve Macarcaya da *ov* fiili biçiminde ve “birine bakmak, birine göz kulak olmak” anlamıyla geçtiğini açıklar. Ana Türkçedeki varsayımsal biçimler olarak **āb̄y*- ve **āb*- fiillerinin Eski Uygurcada *av-*; TT'de ise *avun-* şeklinde olduğunu açıklar.

Radloff'un Sözlüğü *Opıt Slovarya Tyurskih Nareçiy*'de *awut-* fiili “sallamak (beşik), sakinleştirmek (çocuğu); neşelendirmek, dikkatini başka yöne çevirmek I/78 anlamlarında geçer. *Lehçetü'l Lugât*'te *awut-*; “*Köñli müteselli itmek* [gönlü teselli etmek], aldatmak, ümid ile vakit geçürmek” (LÇ: 42) tanımlanır. *Awuttır-* “Sakinleştirmek, yatıştırmak; sevindirmek I/79. *Avutdurmak*: “meşgul etmek, avutmak” (Bdg. I: 111). *Opıt Slovarya Tyurskih Nareçiy*'de *aya I* maddede *Ayaka* (Eyeke ?) (Calc. Wrth) “Sütanne, sütana” olarak ayrıca *** aya: “Amuca (LÇ 45) anlamlandırılmıştır (Calc. Wrth I/199). Berta, Macarca *ov* fiilini, Türk dilinin en eski biçiminde **āb(i)*- köküne dayandırır “teselli etmek, şımartmak, üstüne titremek, özenle bakmak” anlamlarını verir (1999: 45). Bu kökün Ana Türkçede “teselli etmek, sakinleştirmek” anlamına geldiği, Macarcada ise “korumak, savunmak, ilgilenmek” gibi bir anlam kaymasına uğradığını belirtir. Ana Türkçede yer alan “saklamak, gizlemek ve korumak” anlamındaki **apı-* fiil kökünden kaynaklı olarak fiilin kökeni üzerine farklı görüşlerin varlığına değinmiştir (1999: 45). Ana Türkçe **apı-* (saklamak, korumak) kökünün **āb(i)*- ile karışmış olabileceğini tartışır. Bu karışımın, koruma ve savunma anlamlarının gelişiminde katkıda bulunduğuna değinir. **apı-* ve **āb(i)*- şeklindeki iki kökün yakın anlamlı olmasının, Macarcada tek bir fiil altında birleşmelerine yol açtığını ifade eder. Ayrıca Moğolca *abura-* fiilinin de *āb(i)*- fiili ile ilişkili olma ihtimalini de açık bırakır ancak benzer ses ve biçim formatlarında Ana Türkçe **amX-* “sakin olmak” ile Tuvaca *ōvar* “dikkat etmek” anlamındaki fiillerle Macarca *ov* fiilinin açıklanamayacağı üzerinde durur (1999: 45). Uyg. *abiti-* “bir şeye yaslanmak, uyum sağlamak, bir şeyler yapmak, sakinleşmek, rahat

hissetmek” (Radloff 1: 626); Uyg. *abi'nç* “rahatlık, dinlenme, rahatlık” (Radloff 1: 626); Uyg. *abi't* “teselli etmek, güven vermek” anlamlarında yer alır (Radloff 1: 628-629).

Clauson'da (1972: 7ab), **avī-* fiili 'to comfort (e.g. a crying child Acc.); to amuse or distract' “rahatlatmak (örneğin ağlayan bir çocuğu); eğlendirmek veya dikkatini dağıtmak” ile açıklanmıştır. *awut-* 'to comfort (şâğala) a crying child' “ağlayan bir çocuğu rahatlatmak”; *uwut-* (?) 'to comfort, console' “teselli etmek, avutmak” anlamı verilmiştir (CCG) *avīt-* fiili de **avī-* fiilinin ettirgen biçimidir. **avī-* fiilini dönüşlü türevi olarak Clauson'un Sözlüğü'nde (1972: 12b) *avīn-* fiili de geçer. **avī* fiilinin dönüşlü biçimi *avīn-* 'to enjoy oneself, be happy; to be friendly, kind to take pleasure in' “Eğlenmek, mutlu olmak; arkadaş canlısı, nazik olmak, zevk almak” anlamındadır (Clauson, 1972: 12b). Farklı bir türevi olan *avi'nç* ise 'friendliness, kindness'; “dostluk, nezaket” olarak çevrilmiştir. Clauson Sözlüğü'nde (1972: 13a), *avi'nçū* “zevk veren” anlamındadır. Sevortyen de ilgili fiilin türevlerinden *avun-* fiilinin anlamı için “teselli etmek, rahatlatmak, yatıştırmak” anlamlarını verir (I: 66). TT VIII C.15'te *avīn-* fiili “mutlu olmak, memnun olmak” anlamıyla yorumlanmıştır (UW 278b-279a).

Röhrborn'un Sözlüğü UW 29a'da *avirda*, Räsänen'in Etimoloji Sözlüğü Etym WB: 2b'de geçen *avīt-* fiili ile açıklanarak “çocuğu rahatlatmak ve sakinleştirmek” [(çocuk) beruhigen] anlamında verilmiştir. Berta'ya göre (1999: 46) Röhrborn'un aksine, Räsänen'in OT başlığı altında ilgisiz girdi olarak listelediği verilere göre *avī-* fiili, Türk dillerinden ödünç kelimedir ve Türkçe fiil türevlerinden ayrılmalıdır.

Gülensoy (2007: 90), *avun-* fiilini “teselli etmek” anlamıyla açıklar. **ābīn-* < **ābī-n-* T. Tekin'e atıf yaparak açılımını yapar. Yeni Uygurcada *avu-* “teselli olmak”, Trkm. *āvun-*, TT'nde ise *avun-* (ç/dur/ma/tu) kullanımlarını örneklendirir. Ayrıca *avut-* fiilini de “(bir kimsenin acısını veya sıkıntısını) yatıştırmak, teselli etmek” anlamıyla verir (2007: 91). **āwī-t-* > *abit-* olarak fiili değerlendirir. *Abīn-* fiilinin ise **āwīn-* fiilinden geldiğini belirtir ve “alışmak, avunmak” olarak anlamlandırır. DLT'de geçen *aw-* “toplaşmak” fiil kökünden türediğini belirttiği *aban-* fiiliyle *abīn-* fiilini ilişkilendirmez (Gülensoy, 2007: 44). Radloff 1893 I: 626'da ise “üzerine eğilerek dayanmak, yaslanmak” anlamlı *aban-* fiili < *abīn-* fiilinden gelmektedir ve bu fiiller *avun-* fiiliyle ilişkilendirilmiştir (Tietze, 2016: 200).

Tietze, *avun-* fiilini (mediale-reflexive) [orta-dönüşken] olarak açıklar. Eski Oğuz Türkçesinde “teselli etmek, (birisine) sıkıntısını unutturmak; birisini oyalamak” anlamında *avid-*, *avut-* fiilleri geçer (Tietze, 2016: 491). Bu fiiller, ET *avīt-* fiiline dayanır ki bu fiil *avun-* fiilinin ettirgen biçimidir. *-t-* ünlüsünün yuvarlaklaşmasına örnek olarak *avuç* kelimesi örnek gösterilmiştir. *Avun-* fiili “bir meşguliyetle acısını unutmak, teselli bulmak, oyalanmak” < ET *avīn-* “hâlimden memnun olmak, eğlenmek” (Tietze, 2016: 496). Eski Oğuz Türkçesinde *avurta* sözcüğünün “ebe” anlamına geldiğini açıklar ve sözcüğün tarihsel gelişimini Tekin-Tietze (1990: 66) yayınına atıf yaparak ET *āwīrtā/avurta* şeklinde gösterir. Kökeni konusunda Clauson'un fikrini de katarak belki bir İran dilinden geçmiş olma ihtimaline üzerinde durur (Tietze, 2016: 497). Eski Uygurcada kullanılan Sanskritçe sözcüklerin Türkçeye yansımalarıyla ilgili yayınında Topçu (2023: 25) *avirta* sözcüğünü örneklerden biri olarak gösterir: *avirta* ‘sütanne, ebe’ < Skr. *āwīrdhā* (DTS: 70, EDPT: 15, UW: 279, WILKENS: 83): *(y(i)me) avirta analarniḥ sūciḡ tatiglig aṣ iṣledip ilgüntürmekleri erser et'özin oğluḡa bulturgu üçün* “yine sütannelerinin lezzetli² yiyecek (ve) içeceklerinden faydalanıp beslenmeleri ise kendi çocuklarına buldurmak için(dir)” (Abdh. 36b 9-11). Anadolu ağızlarında: *avutgan*, *avutgon*, *avutkan* “aldatıcı, avutucu” (DS I: 396), *avut-* “yolcu etmek”, *avutla-* “oyalamak” (DS I: 397) olarak bu fiil yaşar.

Dankoff-Kelly (2: 35) *awurta* “sütanne” anlamıyla açıklanmaktadır: *ol awurta tutundī* “O bir sütanne üstlendi”. Harezmi Türkçesinde de *awurta* “sütanne”, *awurtga* “benlik”.

Karaağaç'ın *Türkçenin Kökteşler Sözlüğü* I. cildinde *awurta* sözcüğünün kökü olarak **abī-* fiilinin kökteş olduğu düşünülen sözcükler aşağıda birlikte gösterilmiştir: GT *abī-* ‘örtmek’ ~ *aban-* ‘abanmak, kapanmak’ ~ *avun-* ‘avunmak’ ~ *yap-* ‘kapamak, örtmek; etmek, eylemek’ ~ *yapaḡı* ‘yapaḡı’ ~ *yaprak* ‘yaprak’ ~ *kapa-* ‘kapamak’ ~ *kapak* ‘kapak’ ~ *kaba* ‘kaba, kalın; kaba dokunmuş kumaş’ ~ *kebe* ‘örtü’

~ *kebit* ‘büfe’ ~ *abaktı* ‘hapisane’ ~ *kepenek* ‘kepenek’ ~ *aban-* ‘abanmak’ ~ *avun-* ‘avunmak’ ~ *avut-* ‘avutmak’ ~ *ubit* ‘edep’ ~ *ut* ‘edep’ ~ *utan-* ‘utanmak’ ~ *uyal-* ‘utanmak’ ~ *kapa-* ‘kapamak’ vb (Karaağaç, 2024).

Wilkens’in Sözlüğü’nde *avirta*¹; *avırda ana* ”sütanne, sütnine”, *avirta işi* “sütannenin işi, sütninenin işi”, *av(ı)rtalar âligintâ igid-* “sütannelerle beslenmek, sütannelerin elinde bakmak” öbekleri içinde geçer (Wilkens, 2021: 83). *Avirta*² *kişi adının bir bölümü* anlamındadır. ¹ *avit-* “(bir çocuğu) avutmak, teselli etmek, şımartmak”, *avıtil-* / *avınil-* “şımartılmak” olarak açıklanır.

Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde *avrun* sözcüğü TA’da “süt” anlamıyla tanıklanmaktadır. Ayrıca *av-* fiili hastayı tedavi etmek (İM); elle sürtüp ovmak (İM) anlamlarıyla açıklanmıştır (Toparlı vd, 2007: 16). *Avun-* (I), “bir şeyle meşgul olmak”; *avun-* (II) “(çocuk) ağlamaktan vazgeçmek” şeklinde; *avut-* fiili de yine “çocuğu ağlatmaktan vazgeçirmek” olarak geçer. *Avundur-* “avutmak, çocuğu ağlatmaktan vazgeçirmek” (TZ) anlamında verilir.

Yeni Tarama Sözlüğü’nde *avurda* “ebe” anlamında geçer (Dilçin, 2009: 29). Yine YTS’de *avınmak* “avunmak, teselli bulmak” *avurdalık* “ebelik”, *avırdalık* “ebelik”, *avıtmak* “avutmak” madde başlarına yer verilmiştir. *Avırlmak* [*abrılmak*] “bir şeyin üzerine kapanır gibi eğilmek” anlamındadır (Dilçin, 2009: 29). TS’de *Kâmus Tercümesi*’nde *abırık* “birbiri üstüne eğilmiş, yığılmış” anlamında geçer (TS I:2). Ayrıca *avurda* “ebe” anlamıyla farklı metinler tanık gösterilerek örneklendirilmiştir (TS I: 286): *Türkıde mamı ve avurda ve ebe derler* (Deş. XVI. 309.1). TS’de *avınmak* “avunmak, teselli bulmak”, *avıtmak* “avutmak” (TS I: 283); *avırlmak* (*abrılmak*) “bir şeyin üzerine kapanır gibi eğilmek” anlamındadır (TS I: 285). *Avurdalık* (avırdalık) “ebelik” anlamındadır (TS I: 287): *bir kimesne tavara avırdalık eyleyüp doğurtmak* (Terceman XVI. 3, 211-2).

SONUÇ

Etimoloji sözlükleri değerlendirildiğinde ve metinler tarandığında ET’de tanıklanan **abı-* fiilinin türevi olan *avin-*, *avit-* fiillerinin birbirleriyle ilişkili olduğu ve “birini (bir çocuğu) bir şeyden korumak”; “bir çocuğu sakinleştirmek, teskin etmek” anlamlarında oldukları görülmüştür. İlk olarak Eski Uygurcada *avırda* / *avirta* “sütanne, sütnine” anlamlarıyla tanıklanan sözcükle “çocuğu sakinleştirmek, teselli etmek” anlamındaki ET *avut-* fiili arasında anlamsal bir bağlantı kurmak mümkündür. İlgili sözcüğün tarihsel ses ve biçimbilgisel ayrıca anlambilimsel gelişimi şu şekilde açıklanabilir:

Etimolojik Öneri: Bu sözcük hakkında iki etimoloji önerisi sunulabilir:

1. ET **abı-* > EUT *avit-* / *avın-* > EUT *avı(r)t-a* > DLT *awurta*.

Ses ve Biçimbilgisel Etiketleme: ET *abı-* fiil kök > ET *avı-t-* fiil kök-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki) “(bir çocuğu) sakinleştirmek, dikkatini dağıtarak ağlamasına engel olmak” > ET *avirt-* “çocuğa süt içirerek çocuğu sakinleştirmek” [iç seste -r- ünsüz türemesi]-a (zarf fiil ünlüsü [kalıcı isim yapan] > DLT *awurta* (-ı- > -u- yuvarlaklaşması, -v- > -w- sızıcılaşması).

2. ET **abı-* > EUT *avit-* / *avın-* > EUT *avı(r)t-ga* > DLT *awurta*

Ses ve Biçimbilgisel Etiketleme: ET *abı-* fiil kök > ET *avı-t-* fiil kök-fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki) “(bir çocuğu) sakinleştirmek, dikkatini dağıtarak ağlamasına engel olmak” > ET *avirt-* “çocuğa süt içirerek çocuğu sakinleştirmek” [iç seste -r- ünsüz türemesi] -ga (Fiilden İsim Yapım Eki) (Erken Oğuzçalaşma ile türetim sırasındaki -g /-g- sesinin erimesi > *awurtga* > DLT *awurta* (-ı- > -u- yuvarlaklaşması, -v- > -w- sızıcılaşması). Hacıeminoğlu (1996: 19), fiilden isim yapan -ga ekinin somut isim yaptığını açıklar. Bu konuda şu örnekleri verir: *bilge* < bil-ge "bilgin, alim" (KB-158), *kısga* < kısga "kısa" (KB-348), *kölige* < köl-i-ge "gölge" (KB-3536), *öge* < ö-ge "akıllı" (KB-1754), *tilge* < til-ge "dilim" (DLT-I, 429-23), *yonga* < yon-ga "yürüyen" (KB-1428). Karahanlı sahası satır arası Kur’an tercümesinde geçen *awutuglılar* (309v/8) (Ünlü 2004: 342) sözcüğünde de türetim eki olan +*lig* ekindeki -g- ünsüzünün erken bir Oğuzçalaşma örneği olarak eridiğine tanık olunur. Dolayısıyla eklenme sırasında düşme örneğine Karahanlıcada rastlanır.

Bu gibi dilbilimsel ölçütler değerlendirildiğinde iki etimoloji önerisi de açıklayıcı ve mantıklı görünmektedir. Ancak kalıcı isim yapan zarf fiil ekinin işlekliliği Eski Türkçede daha baskındır. Türetim sırasındaki -g- ünsüzünün düşmesi sonucu *awurta* sözcüğünün oluşumu daha arka planda kalmaktadır. Anlambilimsel karşılıklarına da bakıldığında ilk öneri daha uygun görünmektedir. Aynı dil ailesinden olduğu varsayılan Moğolcada da benzer ses, biçim ve anlamsal düzlemde *abura-* fiilinin olması, en eski Türkçe yazılı kaynaklarda aynı anlamsal daire içerisinde *abi-* fiilinin görünürlüğü, fiil köklerin ödünç alınmaması gibi dilbilimsel durumlar göz önüne alındığında *awurta* sözcüğü Türkçenin söz varlığı içerisinde ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

Anlambilimsel Değişim: ET *abi-* “korumak, gözetmek” > ET *avı-t-* “(bir çocuğu) sakinleştirmek, dikkatini dağıtarak ağlamasına engel olmak” > EUT *avırta* “sütanne, sütnine” > Kar. *awurta* “sütanne, ebe” > Kıp. Çağ. Har. *avırda* “sütanne”/ EOT “ebe” > TS “ebe, dadı, sütanne”.

Çeşitli kaynaklarda sözcüğün İran ya da Sanskritçe kökenli bir ödünçleme olduğu belirtilmiş olmakla beraber; Genel Türkçede *abi-* fiilinin (çocuğu) korumak ve gözetlemek anlamıyla *awıt-*, *awut-*, *awurt* sözcük birimleri arasında çoğu anlaşılabilir dilbilimsel farklılıklarla ortak bir kökten geldiği kabul edilmektedir. Kıpçakçada “süt” anlamlı *avrun* sözcüğü de bu etimolojik yorumlamayı destekler. Tarihi ve çağdaş Türk dillerinde iç seste -r- ünsüzü türemesine tanık olunur. Örneğin; *bilezik* > *bilerzik*, *söğüt* > *söğürt* (2013: 96). Bu bildiriye, *awut-* fiilinin -r- türemesi ile kazandığı *awurt-* fiilinin isimleşmesi kalıcı isim yapan -a- zarf fiil ünlüsü ile sağlandığı çıkarımında bulunulmuştur. Taş da (2015: 115-116), fiilden isim yapım ekleri arasında -a ünlüsüne yer verdiği çalışmasında şu örnekleri verir: büt-e > büte “çok, pek çok”, *kayır-a > kayra “tekrar”, tegir-e > tegre “çevre, etraf”, yak-a > yaka “yaka, elbise yakası”, tug-a > tuga “doğuştan”. Yüksekaya-Argunşah (2015: 59), zarf-fiil ekinin kalıplaşması ile oluşmuş isimlerden bahseder: *basa*, *qayra*, *oza*, *tapa*, *yöre* örneklerini verirler. Bu örnekler de kalıcı isim yapan -a zarf fiilini örneklendirmesi bakımından önem arz etmektedir.

KISALTMALAR

IB: Irk Bitig, KB: Kutadgu Bilig, ET: Eski Türkçe, EUT: Eski Uygur Türkçesi, Kar: Karahanlı Türkçesi, Çağ: Çağatay Türkçesi, Kıp: Kıpçak Türkçesi, EOT: Eski Oğuz Türkçesi, AH: Atabetü'l Hakayık, OT: Orta Türkçe, UW: Uigurisches Wörterbuch, İM: İrşadü'l Mülük ve's-Selâtin, TA: Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, GT: Gülistan Tercümesi, TZ: Et-Tuhfetü'z- Zekiyye Fil'l Lügati't Türkiyye, YTS: Yeni Tarama Sözlüğü, Deş: Et-Tuhfetü's-Seniyye, TS: Tarama Sözlüğü, DS: Derleme Sözlüğü, Abdh: AbhidharmakośabhāşyaṬikā Tattvārtha, SKTa: Kök, 2004; SKTb: Ünlü, 2004; Kaş.: Atalay, 1940.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti (1991). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (2003). *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Argunşah, Mustafa; Sağol Yüksekaya, Gülden (2015). *Karahanlıca-Harezmce-Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Atalay, Besim (1940). *Dîvânü Lugâti't Türk Tercümesi: Kaşgarlı Mahmud*. Ankara: TDK Yayınları.
- Berta, Arpad (1999). “On The Turkic Background Of The Hungarian Verb Óv to Defend, Protect, Keep”. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* Volume 52 (1), 45-62.
- Boeschoten, Hendrik (2023). *A Dictionary Of Early Middle Turkic*. Boston: Brill.
- Caferoğlu, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary Of Predictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- Dankoff, Robert; Kelly, James (1982). *Mahmud al-Kaşgari, Compendium Of The Turkic Dialects (Diwan Lugat At-Turk), Part I, II, III*. Edt. Ş. Tekin - G. Alpay Tekin. Massachusetts: Harvard University Printing Office.
- Derleme Sözlüğü (2017). Ankara: TDK Yayınları.

- Dilçin, Cem (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erbay, Fatih (2008). *W. Radloff'un Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy Adlı Eseri Ve Eserde Geçen Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Doktora Tezi.
- Ercilasun, Ahmet Bican; Akkoyunlu, Ziyat (2015). *Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş - Metin - Çeviri- Notlar - Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü A-N*. Ankara: TDK.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2013). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2024). *Türkçenin Köktaşler Sözlüğü I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kormuşin, İgor; Mozioglu, Emine; Alimov, Risbek; Yıldırım, Fikret (2016). *Yenisey - Altay - Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*. Ankara: BilgeSu.
- Kök, Abdullah (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 1v-235v/2)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Doktora Tezi.
- Ölmez, Mehmet (2012). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*. İstanbul: Bilgesu Yayınları.
- Röhrborn, Klaus (1977). *Uigurisches Wörterbuch*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Sevortyan, Ervand Vladimirovich (1974). *Étimologičeskij Slovar' Tjurkskich Jazykov*, Bd. I. Moskva.
- Stachowski, Marec (2019). *Kurzgefaßtes Etymologisches Wörterbuchder Türkischen Sprache*. Kraków: Ksiegarnia Akademicka.
- Şirin, Hatice (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tarama Sözlüğü (2009). Ankara: TDK Yayınları.
- Taş, İbrahim (2015). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tietze, Andreas (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Ankara: Tüba Bilimler Akademisi.
- Tietze, Andreas; Tekin, Talat (1989). *Tarama Sözlüğü Üzerine Açıklamalar*. Erdem Dergisi, C.5, S.13, 285-294.
- Toparlı, Recep; Vural, Hanifi; Karaathı, Recep (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Topçu, Emel (2023). *Dil-Düşünce İlişkisi Bağlamında Eski Uygurcada Kullanılan Sanskritçe Sözcüklerin Türk Düşünce Şekline Yansıması*. Dilbilim Dergisi, S.41, 1-38.
- Ünlü, Suat (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 235v/3-450r/7)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi.
- Ünlü, Suat (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınları.
- Wilkens, Jens (2021). *Handwörterbuchdes Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch). Eski Uygurcanın El Sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Germany: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

ÇEVİRİ ÇALIŞMALARINDA REFERANSIN BELİRSİZLİĞİ VE ÇEVİRİLEMEZLİK MESELESİ

Doç.Dr. Mehmet Akif Duman

Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi. Dilbilim Bölümü
mehmetakif.duman@erbakan.edu.tr- ORCID ID 0000-0002-5633-8268

Öz

Çeviri bağlamındaki iki karşıt görüş evrensel (The Universalist Approach) ve monadist (The Monadist Approach) yaklaşımlardır. Evrenselci anlayışa göre çeviri her zaman mümkündür, zira tüm diller tek ve evrensel bir yapıya sahiptir. Mükemmel çevirinin mümkün olmadığını düşünen monadist anlayışa göre ise diller arasındaki farklılıkları aşmanın tek yolu eşdeğerler veya analogiler bulmaktır. Çeviri çalışmalarının en mühim meselelerinden olan ve monadist-evrenselci çatışması ile teorik olarak da irdelenen *eşdeğerlik meselesi* önündeki en büyük engel kültürel kodlardır. Dilin ve düşüncenin göreceliliği tezine göre belli düşünceler ancak belli bir dilde, o dilin kültür taşıyıcılığı merkezde olmak üzere idrak edilebilir. Dolayısıyla çeviride kusursuzluk da dil-kültür ilişkisi sebebiyle imkansızdır. Belirsizliğin kesin sınırlarının olmaması bu bağlamda anlam gibi temel bir meseleyi de çeviri çalışmalarına bağlamayı gerektirir. Öncelikle anlam nerededir ve nasıl çözülür, sorusu irdelenmelidir. Locke için anlam zihindedir, Leibniz için dış dünyada soyut halde ve Mill için de dış dünyada somut haldedir. Dil felsefesinin de en mühim meselelerinden olan *anlam* bir çeviri kılavuzu oluşturulup oluşturulamayacağı düşünüldüğünde, bir cümleyi çevirmenin her zaman farklı yolları olduğu için, mümkün görünmemektedir. Çeviride farklı yolların olması anlam ve belirsizlik ekseninde ne kadar mümkünse çevrilemez ancak *yorumlanabilir* ifade yahut durumların varlığı da inkâr edilemez. Netice itibarıyla çeviri çalışmalarındaki birçok ciddi meselenin çözümü *adaptasyon* kavramında yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çeviri çalışmaları, çevrilemezlik, adaptasyon, evrenselci, monadist.

THE AMBIGUITY OF REFERENCE AND THE PROBLEM OF UNTRANSLATABILITY IN TRANSLATION STUDIES

Abstract

The two opposing views in the context of translation are the universalist (The Universalist Approach) and the monadist (The Monadist Approach) approaches. According to the universalist understanding, translation is always possible because all languages have a single and universal structure. According to the monadist understanding, which thinks that perfect translation is not possible, the only way to overcome the differences between languages is to find equivalents or analogies. The greatest obstacle to the issue of equivalence, which is one of the most important issues in translation studies and is also examined theoretically with the monadist-universalist conflict, is cultural codes. According to the thesis of the relativity of language and thought, certain thoughts can only be perceived in a certain language, with the cultural carrier of that language at the center. Therefore, perfection in translation is also impossible due to the language-culture relationship. In this context, the lack of clear boundaries of ambiguity requires connecting a fundamental issue such as meaning to translation studies. First of all, the question of where the meaning is and how it is analyzed should be examined.

For Locke, the meaning is in the mind, for Leibniz it is in the abstract in the external world, and for Mill it is in the concrete in the external world. When we consider whether a translation guide can be created for meaning, which is one of the most important issues in the philosophy of language, it is always necessary to translate a sentence. Since there are different ways, it does not seem possible.

The existence of different paths in translation is as possible in terms of meaning and ambiguity, but it is also undeniable that there are expressions or situations that are untranslatable but interpretable. As a result, the solution to many serious problems in translation studies lies in the concept of adaptation.

Keywords: Translation studies, untranslatability, adaptation, universalist, monadist.

Giriş

Bilhassa atasözleri ve deyimler gibi dilin metaforik katmanını kültürel kodlar bakımından net bir şekilde ifade eden örneklerde görüleceği üzere *çevrilemezlik* çeviri çalışmalarındaki mühim kavramlardandır. Mesela “Gavura kızıp oruç bozmak” ifadesinin İngilizceye çevrilmesi oruç eksenli dini teamüller sebebiyle bire bir mümkün olmayacaktır. Bunun yerine “Cut off one’s nose to spite one’s face” denebilir ki bu sadece takriben manayı vermek suretinde olacaktır. Almanca öfke ifadesi olan “Du bringst mich auf die Palme!” cümlesini de birebir dilimize çevirmek mümkün değildir. Bunun yerine “küplere binmek” ifadesini kullanmak nihai çözüm gibi görünmektedir.

Referansın Belirsizliği

Çeviride ‘referansın belirsizliği’ ve genel manada ‘çevrilemezlik’ iç içe geçmiş kavramlar olarak sadece kültürel kodlar arasındaki farklılıklara atıfta bulunmaz, birçok anahtar sözcüğün kavramsal alanı çizilirken de görüleceği üzere esas mesele ortak bir aklın ürünü olduğu varsayılan ‘evrensellik’ (Yücel, 2016, s. 128-129) algısıdır.

Temel belirsizlik teorisi çerçevesinde dil L1’in çevirisi, dil L2 içinde fonksiyonel, pragmatik ve üslupsal vb. olarak eşdeğer olabilir. Fakat semantik denklik doğrulanmamış olarak kalır. Bunun yanında tek başına denklik kavramı zaten keskin değildir; yani belirsizliğin keskin sınırları yoktur. Buna bir delil olmak üzere belirsizlik ikileminden hiçbir şekilde kaçış olmadığı kabul edilmelidir. Quine netice itibarıyla bir bakış açısı belirlemiş olur. Belirsizlik uygulamadaki görecelilik bakımından özeldir, şimdiye kadar dile getirilen felsefe ve dil felsefesine yönelik edebiyat, sözlerin yani dilsel işaretlerin kullanımı etrafındaki sorulardır (Merrell, 1997, s. 228; Ketner, 1995, s. 200). Quine, bir çeviri kılavuzunu tam olarak tanımlamak için hiçbir zaman yeterli kanıtın bulunamayacağını savunur; bir cümlenin çevrilmesinin her zaman farklı yolları vardır. Bu, çevirinin belirsizliği tezidir. Çevirideki bu denk olmayış, referansın belirsizliği tezine dayanır. Bir tavşan uçup giderken birinin her zaman ‘gavagai’ dediğini hayal edersek, konuşmacının ‘tavşan’ mı, ‘tavşanın hareketini’ mi yoksa ‘tavşanın ayrılmamış bir kısmı’ mı kastettiğini kesin olarak belirleyemeyiz (Quine, 1960, s. 25-36). Bu nedenle Quine, anlam kavramını bir kenara bırakır. Bununla birlikte, referansın belirsizliği tezinin kesin olup olmadığı şüphelidir ve Quine’in bunu hangi argümanla desteklediği açık değildir. Bu, bir cümlenin bir teoriden veya dilden bağımsız olarak kontrol edilemeyeceği ve anlamlı olamayacağı holizm (Holismus) teziyle ilgilidir (Duman, 2022, s. 114-119).

Jakobson'a göre karmaşık bir mesele olan ve çok daha fazla tartışma ile temel meselelerinin ele alınması gereken (1959, s. 236) çeviri sadece bir anlam transferi değildir, belli ölçülerde yeni bir anlam yaratımı manası da taşır. Çeviri çalışmaları kapsamında anlam ve anlamın aktarımı aslında yeni bir mesele değildir.

Anlam Meselesi

Aristoteles ilk 'işaret ve anlam teorisi' sayılabileceği üzere yazı şeklindeki işaretleri seslerin karşılığı sayar, sözlü sesler de duyuların sembolü olarak şeyleri temsil ederler (Kompa, 2015, s. 11; Lamarque, 1997, s. 244; Mojsisch, 1986, s. 92). Augustinus nazarında işaret, anlamla birlikte kavranır. Mana kişinin aklındakidir ve konuşulananın bu anlamda muhatap ile tam bir denklik sağlaması mümkün olmaz. Anlamın kullanım teorisine (Gebrauchstheorie der Bedeutung) temel teşkil eden bu görüş yıllar sonra Wittgenstein tarafından da ele alınacaktır (Prechtl, 1999, s. 170 ve 189; Bertram, 2011, s. 107). Anselmus'a göre sırf sesler ve sözcükler ile düşünmek anlamak için yeterli değildir (Craig, 1998, s. 157; Prechtl, 1999, s. 38). Thomas Aquinas için de doğaya (Φύσει) ait olmayan anlam olarak verilmesi mümkün değildir (Coseriu, 2015; Hennigfeld, 1994). Dolayısıyla çeviri için kültürel öğelerden evvel soyut algı örtüşmesi bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çatışma en net biçimde Jakobson için ses-anlam rabitası üstünden değerlendirilen şiirlerde çok daha net biçimde görülebilir (Kompa, 2015, s. 38-48).

Çevrilemezliğin merkezindeki anlam örtüşmemesi anlam-sözlük ilişkisi için mecra sorununu da gündeme getirmektedir. Anlam nerede vuku bulur? Locke için anlam zihindedir, Leibniz için dış dünyada soyut halde ve Mill için de dış dünyada somut haldedir (McGinn, 2015; Lycan, 2008). Bu ayrım anlamın *geist* eksenli olup olmadığı sorusunu da kapsama dahil etmeyi gerektirir. Zira anlam zihin ve ruh bağlamlarında çözümleniyorsa mükemmel çeviri daha en başında imkânsız olur. Grice bu tartışmada araya girer; konuşan ve konuşulananın iç içeliğine vurgu yaparak aynı dili konuşanların dahi tam manası ile aynı şeyi idrak etmelerinin zorluğunu niyet/ maksat kavramı ekseninde izah eder (Tanesini, 2007, s. 70; Miller, 2007, s. 246-270).

Çevrilemezliğin kültürel dayanaklarından en sağlamı şüphesiz Humboldt merkezli dil-kültür ilişkisidir. Dilin ve düşüncenin göreceliliği tezine göre belli düşünceler ancak belli bir dilde, o dilin kültür taşıyıcılığı merkezde olmak üzere idrak edilebilir (Kutschere, 1975, s. 289-303; Kompa, 2015, s. 29-35). Whorf da aynı şekilde düşünür. Kişinin dili, onun düşünce yapısını doğrudan etkiler (Wein, 1963, s. 3; Kutschere, 1975, s. 303-329). Cassirer için dil ve kültür o kadar iç içedir ki dilden mite gidilmesi mümkün olur (Steger ve Wiegand, 1996, s. 524-549; Borsche, 1996, s. 347-363). Heidegger nazarında düşünmek, varlığın anlamını düşünmektir. Şayet dil ifade ise ve duyuların ve anlamın aktarım aracı ise dilin başarılması konuşmanın kusursuz aktarımı anlamına gelir (Posselt ve Flatscher, 2018, s. 177-195; Borsche, 1996, s. 385-401; Wellmer, 2004, s. 285-374). Şüphesiz kusursuzluk da dil-kültür ilişkisi sebebiyle imkansızdır.

Hermenötik Çözüm

Çevrilemezliğin tarihi sürecinde en mühim meselelerden biri olan kutsal kitaplara yorum ekseninde çıkış aranmaya çalışılmıştır. Schleiermacher için anlamak önce dili, sonra kişiyi anlamak demektir. Özel ve genel arasındaki bu döngü (der hermeneutische Zirkel) tarihsellik ve bağlam eksenlerinde genişler. Anlamak insan yaşamının temelidir ve tarihsel bir etki sürecidir (Bertram, 2011, s. 153-160; Kompa, 2015, s. 56-57). Şu hâlde Platon'un *noesisine* yorum ile karşılık veren Peirce'ün tavrını da destekler biçimde anlamak evrensel olmalıdır.

Çeviri bağlamındaki iki karşıt görüş evrensel (The Universalist Approach) ve monadist (The Monadist Approach) yaklaşımlardır. Evrenselci anlayışa göre çeviri her zaman mümkündür, zira tüm diller tek ve evrensel bir yapıya sahiptir. Mükemmel çevirinin mümkün olmadığını düşünen monadist anlayışa göre ise diller arasındaki farklılıkları aşmanın tek yolu eşdeğerler veya analogiler bulmaktır (Steiner, 1977, s. 73-74).

Sonuç

“Atı alan Üsküdar’ı geçti”, ifadesi “To miss the boat” olarak çevrildiğinde meşhur Köroğlu hikayesi bir anda silinip gider. “Lafla peynir gemisi yürümez” yerine “Actions speak louder than words” dersek Edirneli Aksî Yusuf’un hikayesi yok olur. “Kadir gecesi doğmak” yerine “To be born under a lucky star” dersek Kur’an’ın indirildiği ve bin aydan daha hayırlı addedilen önemli bir İslami sembol kapsam dışı bırakılmış olunur. Anlam korunsa da kültürel kod ciddi şekilde zarar uğrar. Böyle bir durumda ifadenin orijinali alınarak parantezde İngilizcesi mi verilmelidir yahut dipnotta atasözünün hikayesi mi anlatılmalıdır? Aynı şekilde “Elifi görüp mertek sanmak” yerine “He knows not a B from a bull's foot” dersek mana korunur fakat (direk, kazık, sırik gibi nesnelerin şeklinden hareketle) mimari bir ifade olan mertek sözcüğünün karşılık geldiği düzlük ve elifin temsili olduğu koca bir eğitim sistemi göz ardı edilmiş olur. “You cannot make a silk purse out of a sow's ear.” ifadesini Türkçe’ye çevirirken “Eşek at olmaz, ciğer et olmaz.” dediğimizde yine anlam korunmakta fakat çağrışımsal çerçeve değişmektedir.

Çevirinin bilhassa dini ve kanonik metinlerde kaçınılmaz olduğu düşünülürse izlenecek yol adaptasyon temelli olarak mümkün mertebeye kültürel kodları korumak olmalıdır. Her ne kadar metnin işleyişini aksatsa da böylesi anahtar ifadeleri parantez ve dipnotlarla vermek metnin türüne göre kısmen bir gereklilik addedilmelidir.

Kaynakça

- Bertram, G.W. (2011). *Sprachphilosophie zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Borsche, T. (1996). *Klassiker der Sprachphilosophie*. München: C.H.Beck.
- Coseriu, E. (2015). *Geschichte der Sprachphilosophie: Band 1: Von der Antik bis Leibniz*. Tübingen: Narr.
- Craig, E. (1998). *Routledge Encyclopedia of Philosophy. Philosophy of Language*. Routledge.
- Duman, M. A. (2022). *Dilde Belirsizlik ve Eş Anlamlılık*, İstanbul: Litera.
- Hennigfeld, J. (1994). *Geschichte der Sprachphilosophie: Antike und Mittelalter*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Jakobson, R. (1959). “On Linguistic Aspects of Translation”. *On Translation*, edited by Reuben Arthur Brower, Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press, s. 232-239.
- Ketner, K. L. (1995). *Peirce and Contemporary Thought: Philosophical Inquiries*, Fordham Univ.
- Kompa, N. (2015). *Handbuch Sprachphilosophie*. Stuttgart: Metzler.
- Kutschere, F. v. (1975). *Sprachphilosophie*. München: Fink.
- Lamarque, P. W. (1997). *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language*. Pergamon.

- Lycan, W. G. (2008). *Philosophy of Language: A Contemporary Introduction*. London: Routledge.
- McGinn, C. (2015). *Philosophy of Language*. The MIT Press.
- Merrell, F. (1997). *Peirce, Signs and Meaning*, Toronto Univ.
- Miller, A. (2007). *Philosophy Of Language*. London and New York Routledge.
- Mojsisch, B. (1986). *Sprachphilosophie in Antike und Mittelalter. Bochumer Kolloquium, 2.-4. Juni 1982*. Amsterdam: Grüner.
- Posselt, G. ve Flatscher, M. (2018). *Sprachphilosophie: Eine Einführung*. Wien: Facultas.
- Precht, P. (1999). *Sprachphilosophie*. Stuttgart: Metzler.
- Quine, W. v. O. (1960). *Word and Object*. Cambridge: MIT Press.
- Steger, H. ve Wiegand, H. E. (1996). *Sprachphilosophie Philosophy of Language La philosophie du langage, Vol. 2* (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft). Berlin/ New York: Walter de Gruyter.
- Steiner, G. (1977). *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford: O.U.P.
- Tanesini, A. (2007). *Philosophy of Language A-Z*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wein, H. (1965). *Philosophie ald Erfahrungswissenschaft*, Haag: Marinus Nijhoff.
- Wellmer, A. (2004). *Sprachphilosophie: eine Vorlesung*. Suhrkamp.
- Yücel, F. (2016). *Çeviribilim tarihi*. İstanbul: Çeviribilim Yay.

ÇEVİRİ ÇALIŞMALARININ TEMEL İKİLEMİ: EVRENSELÇİ VE MONADİST YAKLAŞIMLAR

Doç.Dr. Mehmet Akif Duman

Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi. Dilbilim Bölümü
mehmetakif.duman@erbakan.edu.tr- ORCID ID 0000-0002-5633-8268

Öz

Çeviri çalışmalarının temel meselesi eş değerliktir. Kaynak metnin hedef dile aktarılması esnasında yetkin, tam, geçerli, ölçülü, bire bir yahut uygun olunmasının temelinde her ne kadar adaptasyon yatsa da iki dil arasında asla mükemmel bir geçiş olmadığı düşünülmesine sebep olan *kültürel kodlar* çeviri faaliyetlerini ciddi bir çıkmaza iter. Mükemmel olmasa da anlaşılabilir olan çeviriye (bilhassa dini ve kanonik metinlerden hareketle) ihtiyaç olması, yani çevirinin nihayetinde bir zorunluluk olması tartışmayı *sonsuz çeviri* kavramında düğümler. Türkçe özelinde konuşmak gerekirse yabancı dilden çevrilmiş bir eser asla son ve nihai değildir. Her zaman başka bir çevirmen, başka bir üslup ve başka bir seviye olacaktır. Çeviride eş değerliğin imkansız olduğunun düşünülmesi ve çevirinin evrensel dil tümelleri sayesinde mümkün olduğu tasavvuru arasındaki çatışma *monadist* ve *evrenselci* yaklaşımlar çerçevesinde irdelemektedir. Dil edinimi, ideal dil, evrensel dil, dünya edebiyatı ve üst dil gibi kavramlarla iç içe olan bu çatışma sanıldığı kadar soyut değildir. En basitinden atasözü yahut deyimlerin çevrimi esnasında yahut “desenrascanço, hyggelig, merendar, verschlimmbessern, scarpetta, utepils, kummerspeck, abbiocco, friolenta, bünzli, sobremesa, sesselpupser” gibi Türkçe’de net bir karşılığı olmayan sözcükler düşünüldüğünde tartışmasının teorik boyutun çok ötesinde olduğu görülecektir. Étienne Dolet’den Rus Çarı I. Peter’e, Quine’den Humboldt’a, Goethe’den Nietzsche’ye kadar pek çok önemli şahsiyetin üstüne kafa yorduğu ikilem zorunluluklar ve gereklilikler üzerinden değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: çeviribilim, evrenselci yaklaşım, monadist yaklaşım, çevrilemezlik.

THE FUNDAMENTAL DILEMMA OF TRANSLATION STUDIES: UNIVERSALIST AND MONADIST APPROACHES

Abstract

The fundamental issue of translation studies is equivalence. Although adaptation underlies the basis of being competent, complete, valid, measured, one-to-one or appropriate during the translation of the source text into the target language, cultural codes that cause the idea that there is never a perfect transition between two languages push translation activities into a serious impasse. The need for a translation that is understandable, even if not perfect (especially from religious and canonical texts), that is, translation is ultimately a necessity, ties the discussion to the concept of "infinite translation". Speaking specifically about Turkish, a work translated from a foreign language is never final and finished. There will always be another translator, another style and another level. The conflict between the idea that equivalence is impossible in translation and the idea that translation is possible thanks to universal language universals is examined within the framework of monadist and universalist approaches. This conflict, which is intertwined with concepts such as language acquisition, ideal language, universal language, world literature and metalanguage, is not as abstract as it is thought. At its simplest, when translating proverbs or idioms or when considering words that do not have a

clear equivalent in Turkish such as “desenrascanço, hyggelig, merendar, verschlimmbessern, scarpetta, utepils, kummerspeck, abbiocco, friolenta, bünzli, sobremesa, sesselpupser”, it will be seen that the discussion goes far beyond the theoretical dimension. The dilemma that many important figures from Étienne Dolet to Russian Tsar Peter I, from Quine to Humboldt, from Goethe to Nietzsche pondered should be evaluated in terms of obligations and necessities.

Keywords: translation studies, universalist approach, monadist approach, untranslatability.

Giriş

Çeviri çalışmalarının temel meselelerinden olan eş değerlik için *adaptasyon* ideal bir çözüm gibi görünse de arka planda çevirinin asla tam gerçekleşmeme tehlikesi bulunmaktadır. Bu bağlamda evrenselci ve monadist görüş zıt kutupları temsil eder gibi görünse de her ikisi için de temel *çevirinin kaçınılmazlığı* durumudur.

Evrenselci Yaklaşım

Evrenselci yaklaşıma göre çevirinin mümkün olmasını sağlayan şey evrensel dil tümellerinin varlığıdır. Bir dilde kavramsal çerçeve bulan ifadeyi diğer dilde karşılamak için edinilen temel anlamsal değişmezliktir.

Kullanımı XIII. yüzyılda Bacon’a kadar giden kavram mükemmel halini farklı dillerin evrensel tek bir dilin türevleri olduğunu düşünen Chomsky’nin Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi (Transformational Generative Grammar) kuramında bulur (Yücel, 2016, s. 170). Çeviribilimde çevrilemezlik olarak adlandırılan mesele bu bağlamda dilin bir eksikliği değildir, (hatta ses ve ahenk kayıpları kaçınılmazlık olarak karşımıza çıkar. Bellos, 2011:150) mesele kültürel ve ideolojik uyumsuzluktur (Lefevere, 1992, s. XI). Şüphesiz bu uyumsuzluk bir noktada dilin bireysel algısı ve edinimi ile alakalıdır. Dolayısıyla inceleme sahasının metin türleri üzerinden yapılması daha mantıklı neticeler verecektir (Neubert ve Shreve, 1992).

Goethe’nin dünya edebiyatı anlayışı evrenselci bakış açısı için önemli kırılmalardan biridir. Goethe, kurtuluş savaşlarından (Befreiungskriege, 1813-1814) bu yana, ulusal duygu adına diğer ülkelerden kültürel farklılaşmanın nasıl giderek daha fazla talep edildiğini endişeyle gözlemler. Halkların barış içinde bir arada yaşaması adına, manevi otarşızma yönelik bu eğilimlerin onaylanması mümkün değildir (Strich, 1946, s. 49). Mayıs 1827’de dünya edebiyatıyla ilgili umut verici sözlerle (Goethe, 1999, ZII 11), entelektüel yakınlaşmanın ticaret ve trafikteki çalkantılı gelişmeye ayak uydurması ve büyük ölçüde artan maddi mal mübadelesine eşlik etmesi gerektiğine olan inancını yoğun bir entelektüel alışverişle ilk kez kamuoyuna açıklar. İnsanlar arasında manevi bir arabulucu olarak eleştirel yaklaşım ortaya koyan ve hakemlik yapan dergilere (Goethe an Hitzig 11. 11. 1829) (Goethe, 1986- 1999, Z I 160) atfettiği büyük beklentiler onun şahsi dünya edebiyatı okumalarına dayanmaktadır.

Evrensellik arayışında Goethe, Herder, Humboldt, Schlegel, Schleiermacher gibi isimlerin söz sahibi olması hedef dilin Almanca olması ile neticelenir. Mesela George Adams-Kaufmann, Rudolf Steiner ile ilgili anılarında şunları söyler: “Ara sıra dil problemlerinden bahsederdik. Genel olarak, [Almanca konuşmayan] öğrencilerinin birçoğunun, günlük dar kafalı etkileşimlerinde hiçbir zaman Almanca’da ustalaşmasalar da, yine de dili, özellikle de ruhsal olarak yaşayabilecekleri bir şekilde öğrendikleri kanıtlanmıştır. Ve bu aynı zamanda Rudolf Steiner’in öngördüğü şeye de karşılık gelir: Alman dilinin dış iletişim için değil, örneğin daha

önceki zamanlarda Sanskritçe, İbranice, Yunanca veya Latince ile olduğu gibi entelektüel yaşamı ifade etme aracı olarak evrensel hale gelmesi olasılığına” (Krück von Poturzyn, 1970, s. 22) Dolayısıyla anlamsal görünümüne bakmaya çalışılan sözcük setlerinin Türkçedeki karşılıkları ile mukayesesi yanında kavramsal alanlarının da tespit edilmesi evrensellik algısının sağlamlığını tespit açısından da belirleyici olacaktır.

Evrensellik algısı ideal dil arayışı ile de yakından ilgilidir. Mesele Esperanto diline duyulan ihtiyaç kadar yüzeysel olmamakla birlikte amaç evrensel bir dilin yardımıyla, sayı sisteminin sunduğu sonsuz kesinliğe benzer şekilde sonsuz bir düşünme sistemini teminat altına almaktır. Descartes ve Locke arasında, alfabenin bilinen sayı ve harflerinden veya yapay olarak oluşturulmuş hecelerden ve basit geometrik çizgilerden yeni dili ve yeni yazıyı üretmek için birkaç yıla sıkıştırılmış en etkileyici girişimlerde bulunulmuştur. Modern evrensel dillerimiz ve modern mantık cebirinin çoğu, Bishop Wilkins’in *An Essay towards a real Character and a philosophical Language* (1668) adlı eserinde zaten yer almaktadır. Leibniz’in bu konudaki yazılarının çoğu, Descartes ve Locke arasındaki aynı döneme, ancak yalnızca 1676-1686 arasındaki on yıla tarihlenebilir (Mauthner, 1923, s. 316-326). Modern zamanlarda da Wittgenstein’in iki dönemi arasındaki fark evrensellik algısının üst dil teminatı için ciddi eleştiriler içerir. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921) (Logisch-Philosophische-Abhandlung/ Mantıksal-Felsefi İnceleme) ile mantıksal deneyciliğe ilham verir ve ideal (belirsizlikten arınmış) dil projesini sürdürür. *Philosophischen Untersuchungen* (1952) ile normal dil felsefesini kurar. *Tractatus*’ta düşüncenin ve dünyanın sınırlarını göstermesi gereken ideal bir dil geliştirmeye çalışan Ludwig *Tractatus*’daki teorisinin mutlaklık iddiasından vazgeçer. Wittgenstein’in yeni tasavvuru, dilsel ifadelerin semantik çözümlerindeki temel kullanım olarak belirlenmesi yönündedir (Russell ve Fara, 2012, s. 852-860; Lepore ve Smith, 2006, s. 1-29). Evrenseliği sağlayacak olan ideal dil, gündelik dilin yapısı sebebiyle kurgulanabilir ve sistematize edilebilir değildir. Hatta Carnap’ın sadece analitik ifadeleri doğru sayıp Tanrı, ruh veya bütün gibi sözcükleri metafizik açıdan ne doğru ne de yanlış; sadece anlamsız kabul etmesi evrenseliğin aşılması imkansız sınırlarla hesaplaşması gerekliliğini de ortaya çıkarır (Szabó ve Thomason, 2019, s. 1-9; Lamarque, 1997, s. 506-507).

Monadist Yaklaşım

Dillerin kendine özgü anlam alanları (bilhassa metaforik yapılar) çevrilemezliği destekler gibi görünse de evrenselci bakışın sunduğu üstdil bir çözüm gibi görünmektedir (Burke, 1969, s. 41). Üstdilin geçerliliğine yönelik en net eleştiri ise şüphesiz bireysel dil kullanımı olacaktır. Sapir’in düşüncelerine göre dil, sosyal gerçeklik rehberi olarak hizmet eder. Çevreyle ilgili izlenimlerimiz ve deneyimlerimiz farklı şekillerde ifade edilebilir, böylece kavramların sözlü anlatımı bir perspektife oturtulur. Hipotez, gramer ve sözlüksel yapılarıyla belirli bir dilin ilgili dil topluluğunun dünya deneyimini etkileyip etkilemediği ve nasıl etkilediği sorusuna cevap bulmaya çalışır. Benzer bir tez daha önce Humboldt tarafından savunulmuştur. Benjamin Whorf’un kavramları Humboldt’unkilere benzer, ancak Humboldt’un çalışmalarından haberdar olup olmadığı açık değildir. Benzer fikirler Gottlob Frege ve Ludwig Wittgenstein’in yazılarında da bulunabilir. Whorf buna dilsel görelilik ilkesi (principle of linguistic relativity) der. Sapir-Whorf hipotezine göre bir kişinin düşünme biçimi, ana dilinin anlamsal yapısından ve kelime dağarcığından güçlü bir şekilde etkilenir. Dillerin yapıları farklıysa, bunlarla bağlantılı dünya görüşleri de farklı olur, tabii bu yapılar ortak bir üretim alanına getirilemez. Bundan, bir dilde tek bir kişinin, başka bir dili konuşan biri tarafından anlaşılabilen belirli düşünceleri olduğu sonucu çıkar. Yani dil bir ölçüde ve şekilde bireysel kalır (Kutschere, 1975, s. 303-329; Wein, 1963, s. 3).

Şu hâlde bilhassa Humboldt ve Sapir-Whorf aracılığı ile netleştirilen ayrım çeviribilim için ideal çeviri imkansızdır, şeklinde özetlenebilir. Evrenselci anlayışın karşısındaki monadist

yaklaşımın temel tezi tam olarak budur. Genel manada bireysel farklılıklar, dilin metaforik yapısı, atasözleri ve deyimler gibi kültürel yapılar başta olmak üzere bilhassa şiir sanatında merkezi bir hal alan dil kullanımını çevirinin mükemmelliği önünde engellerin madde başları suretindedir.

Coseriu'nun belirttiğine göre, insanların çeviriyle ilgili yanlış beklentilerinden biri, çevirinin basit bir ikameyle eşdeğer olduğudur. Her dil, bir bütün olarak metnin seviyesinin altında, farklı bir şekilde kastedileni ifade edebildiğinden, başlangıçta aynı adlandırmayı ve aynı anlamı başka bir dilin araçlarıyla yeniden üretme sorunu söz konusudur. Bu nedenle, kişi kendine diğer dil sisteminin hangi ögesinin eşdeğer olduğunu sormamalı, bunun yerine "Aynı durumdaki aynı gerçeklere veya başka bir dilde gerçeklere ne diyorsunuz?" demelidir (Coseriu, 1981, s. 33). Zaten bu tavır üslup mukayeselerinin (stylistique comparée) kuramsal yaklaşımına karşılık gelir.

Sonuç

Kelime ve cümle düzeyinde çevirinin teorik olarak imkansızlığının aksine, metnin bir bütün olarak algılandığı durumlarda çevirinin mümkün görünebilmektedir (Schulz-Buschhaus, 1996, s. 366). Zira metinler sadece dilsel araçlarla değil, aynı zamanda değişen derecelerde dil dışı araçlarla da üretilir (Coseriu, 1981, s. 31). Dolayısıyla sözcük gruplarının anlamsal görünüşleri araştırılırken bağlam-bağımlı bir analiz yapılması gerekmektedir.

Çeviri en genel manada ne kadar imkânsız görünürse görünsün dil hapisanesinden kurtulmak için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar (Deutscher, 2011, s. 146-147). Zira bir dil tek başına tüm dünyayı anlamak ve ifade etmek için yeterli değildir. Nietzsche için en naif önyargılar üstüne inşa edilen dil düşünmek açısından nihai araçtır. Dilin zorlamasıyla yapmak istemiyorsak düşünmeyi bırakırız, burada sınır olarak bir sınır gördüğümüzden neredeyse şüphe noktasına geliriz. Makul düşünme, vazgeçemeyeceğimiz bir şemaya göre yorumlamaktır (Nietzsche, 1954, s. 861-862).

Bilhassa kutsal metinler odaklı olarak düşünüldüğünce çeviri ve yorum (tefsir) arasındaki mesafe gerekliden ziyade zorunlu tanımlamasına uygun olarak konumlanır. Anlamak ve açıklamak için sorular soran insanın felsefeye temel teşkil eden refleksi eş anlamlı olduğu düşünülen sözcükler üzerinden incelendiğinde evrenselci ve monadist yaklaşımlar arasındaki çatışmanın çok daha net bir şeması elde edilebilecektir.

Kaynakça

- Bellos, D. (2011). *Is that a fish in your ear? Translation and the meaning of everything*. London: Penguin.
- Coseriu, E. (1981). Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie, *Übersetzungswissenschaft*, (yay.) W. Wilss, Darmstadt, s. 27-47.
- Deutscher, G. (2011). *Through the Language Glass: Why the World Looks Different in Other Languages*, London: Arrow.
- Goethe, J. W. (1986- 1999). *Sämtliche Werke. Briefe, Tagebücher und Gespräche* [Frankfurter Ausgabe], (yay.) Friedmar Apel, Hendrik Birus, Frankfurt/Main.
- Goethe, J. W. (1999). *Bezüge nach Aussen*. Deutscher Klassiker Verlag.
- Krück von Poturzyn, M. J. (1970). *Wir erlebten Rudolf Steiner - Erinnerungen seiner Schüler*. Stuttgart.
- Kutschere, F. v. (1975). *Sprachphilosophie*. München: Fink.

- Lamarque, P. W. (1997). *Concise Encyclopedia of Philosophy of Language*. Pergamon.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, history, culture: A sourcebook*. London: Routledge.
- Lepore, E. ve Smith, B. C. (2006). *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*. Oxford University Press.
- Mauthner, F. (1923). *Wörterbuch der Philosophie*. C.3. Leipzig.
- Neubert, A. ve Shreve, G. M. (1992). *Translation as text* (Translation Studies Series, 1). Kent, Ohio: Kent State University Press.
- Nietzsche, F. (1954). *Werke in drei Bänden*. C.3. München: Carl Hanser.
- Russell, G. ve Fara, D. G. (2012). *The Routledge Companion to the Philosophy of Language*. London: Routledge.
- Schulz-Buschhaus, U. (1996). Übersetzung und Kanonbildung. Notizen zur deutschsprachigen Rezeption italienischer Literatur, *Literaturwissenschaftliches Jahrbuch*, Neue Folge, 27. Band, s. 363-379.
- Strich, F. (1946). *Goethe und die Weltliteratur*. Bern.
- Szabó, Z. G. ve Thomason, R. H. (2019). *Philosophy of Language (Cambridge Textbooks in Linguistics)*. Cambridge University Press.
- Wein, H. (1963). *Sprachphilosophie der Gegenwart*, Haag: Marinus Nijhoff.
- Yücel, F. (2016). *Çeviribilim tarihi*. İstanbul: Çeviribilim Yay.

BİR ANLATI FORMU OLARAK *SOLGUN DEMET* ESERİNDE SÖYLEM DISCOURSE IN *THE PALE BUNCH* AS A NARRATIVE FORM

Dr. MUSTAFA OKÇUL

MEB

mustafaokcul@gmail.com - 0000-0002-2463-7511

ÖZET

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Solgun Demet* eserindeki hikayelerde yer alan dilsel yapılar arasındaki bağıntıların bulunduğu küçük ölçekli yapı, sözbilimsel yapılanmayı sağlamaktadır. Metinlerdeki dilsel yapıların anlamsal bir bütünlük içinde algılanmasını düzenleyen mantıksal bağıntıların oluşturduğu büyük ölçekli yapı ise anlatı vasıtasıyla söyleme dönüşür. *Solgun Demet* eserinin işlediği fikir dünyası ile kelimelerin anlamsal dünyası birbirini tamamlar niteliktedir. Hikayeler aldatılma, kadın-erkek eşitsizliği temelinde şekillenir. Ruhsal betimlemelerle ilintili ses, kelime, cümleler zaman ve mekân özelliklerini yansıtan nesnelere bütünlük sergileyerek anlatı formuna dönüşür. Söylem, edebî metinde özne, alıcı, bağlam ile ortaya çıkar. Halit Ziya, *Solgun Demet* eserini özne- bağlam hususunu, alıcının duygu dünyasını hesaba katarak kurgular. Kişiler, sosyokültürel bağlamda resmedilir. Metinlerde kurgulanan olaylarda, belli durumlara odaklanma söz konusudur. Odağın hangi kişide yansıdığına bir önemi yoktur. Metinlerde tiplerin kişiliklerinden ziyade temsil ettikleri sosyal tabakanın karakteristik yönleri üzerine vurgu söz konusudur. *Solgun Demet* kitabında fikirler kişi, aile, mahalle, toplum ilişkileri kapsamındaki zeminler üzerinde kuruludur. Toplumun farklı katmanlarını oluşturan bu unsurlar önerme, imge, paradoks, ironi eksenlerinde söyleme dönüşür. Hikâyelerde özellikle kadın ve çocukların çevreyle, aileyle, hastalıkla karşılaştığı durumlar sömürülme, hor görülme, dışlanma gibi sorunsallar çerçevesinde anlatılır. Olaylar genel olarak kadın erkek ilişkileri, kadın ve çocukların yaşam karşısındaki naiflikleri ve kırgınlıkları bağlamında sunulur. Ayrıca öznenin başkalarından kaynaklı yaşadığı aldatılma, ezilme, yılgınlık, çaresizlik, tükenmişlik kişilerin ruhsal dünyasına ayna tutacak şekilde anlatılır. Bu yüzden karakterlerin fiziki özelliklerinden ziyade ruhsal özelliklerine yoğunluk verilir. Yazarın asıl yapmak istediği, kişilerin duygu dünyasını anlatıya dönüştürmektir.

Anahtar Kelimeler: Türk hikayesi, Servet-i Fünûn, anlatı, söylem, kuram

ABSTRACT

The small-scale structure consisting of the relations between the linguistic structures in the stories in Halit Ziya Uşaklıgil's *The Pale Bunch* provides the syntactical structuring. The large-scale structure formed by the logical relations that regulate the perception of the linguistic structures in the texts within a semantic integrity is transformed into discourse through narrative. The world of ideas and the semantic world of words in *The Pale Bunch* complement each other. The stories are shaped on the basis of deception and inequality between men and women. Sound, words, sentences related to psychological descriptions are transformed into a narrative form by exhibiting integrity with objects reflecting the characteristics of time and space. Discourse emerges in the literary text with subject, receiver and context. Halit Ziya constructs his work *The Pale Bunch* by taking into account the subject-context issue and the emotional world of the recipient. People are portrayed in a sociocultural context. In the events fictionalised in the texts, there is a focus on certain situations. It does not matter in which person the focus is reflected. In the texts, there is an emphasis on the characteristic aspects of the social stratum they represent rather than the personalities of the characters. In *The Pale Bunch*, ideas are based on the grounds of individual, family, neighbourhood and community relations. These elements, which constitute different layers of society, turn into discourse on the axes of proposition, image, paradox and irony. In the stories, especially the situations faced by women and children with the environment, family and illness are narrated within the framework of problematics such as exploitation, contempt and exclusion. The events are generally presented in the context of male-female relations, naivety and resentment of women and children in the face of life. In addition, the deception, oppression, frustration, helplessness and exhaustion experienced by the subject due to others are described in a way that mirrors the mental world of the individuals. For this reason, rather than the physical characteristics of the characters, their psychological characteristics are emphasised. What the author really wants to do is to transform the emotional world of the characters into a narrative.

Keywords: Turkish story, Servet-i Fünûn, narrative, discourse, theory

1. GİRİŞ

Edebiyatın asıl işlevi belli bir “*zaman içinde geçen, akan*” hayata dair “*yaşantılar, düşünceler, niyetler, edimler ve olaylar zinciri ile bağlı insan eylemlerini yeniden*” (Pospelov, 2014: 93) yaratmaktır. Bu ise anlatma ile olur. Anlatı, en temel haliyle “*bir olayı ya da olaylar dizisini*

anlatmayı üstlenen sözlü ya da yazılı söylemi ifade eder” (Genette, 2000:13). Anlatının konu ve içeriğini oluşturan gerçek veya kurgusal “*olaylar dizisine*”, bunların çeşitli bağlanma, karşıtlık, tekrar gibi ilişkileri ise söylemi oluşturur. Anlatının işlevi, kurgusal faaliyette “*bir hikâye anlatmak*” (Genette, 2000:157) ve bu yolla olguları nakletmektir. Edebî ya da kurmaca anlatıları incelemeye yönelik esas araç “*metin analizi*” tekniğidir. Genette, yazma eyleminin anlatıyı, olayın ise söylemi oluşturduğu görüşündedir. Her anlatı bir ya da birden fazla olayı amaç edinen dilsel bir üretilerdir. Anlatıda “*zaman, kip ve hikâye*” esas unsurları teşkil eder.

Kurmaca metinlerde karakterler vasıtasıyla sunulan söylem kişilerin “*yinelenemez olan ruhsal tavırlarını*” (Pospelov, 2014: 227) belli bir karaktere büründürür. Edebiyat eserinin sanatsal söylemi onun “*dilsel kuruluşudur*”. Söylem, kişiler vasıtasıyla eylem haline gelmiş dildir. Araştırmacı esere değinirken, estetik bütünlüğü belirtmek, esere birlik kazandıran öğeleri saptamak, simgeleri yorumlamak ve eserin derin anlamını bulup çıkarmak amacını güder (Önal, 2015:367). Bu çalışmada da edebî anlatı formu bağlamında *Solgun Demet* eserinde ortaya çıkan söylem biçimlerine odaklanılmıştır.

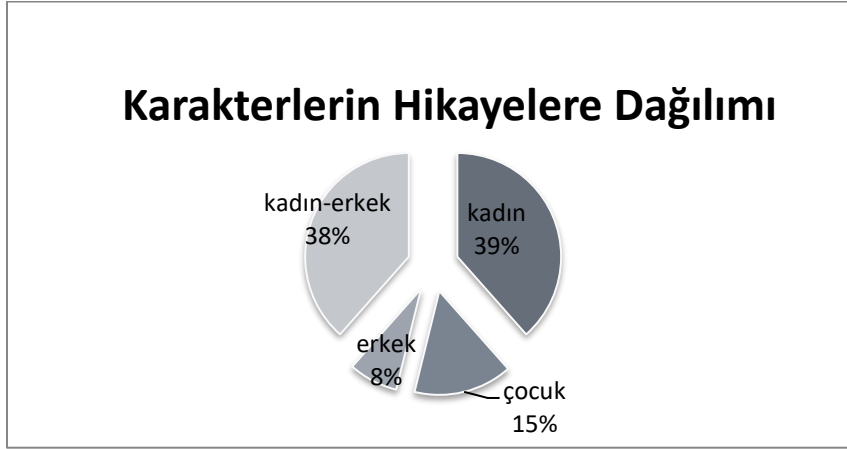
2. SOLGUN DEMET HİKÂYE KİTABINI MEYDANAGETİREN SÖYLEM TABAKALARI

Solgun Demet kitabında toplam on üç hikâye bulunur. Hikâyelerin adları “*Solgun Demet*”, “*Mösyö Kanguru*”, “*Sevda-yı Girizân*”, “*Sade Bir Şey*”, “*Kırık Oyuncak*”, “*Uçurumun Kenarında*”, “*Mahalleye Mevkûf*”, “*Bir Demet Çiçek*”, “*Penceremin Hikâyesi*”, “*Mektup Parçası*”, “*Çöl Kızı*”, “*Son Çocuklar*”, “*Birinci Perde*” şeklindedir.

2.1. Kişiler

Edebiyatta kurguyu veya sanatsal ürünü oluşturma süreci, yazarın öncelikle “*kahramanlarının birey*” (Pospelov, 2014: 318) olma niteliklerini belirlemesiyle başlar. Eser kişilerinin “*ilişkileri, yaşantıları, eylemleri*” yazarın imgelem aleminde belli bir sisteme oturtmasıyla oluşur. Sonrasında yazar, öne çıkarmak istediği durumu odağın merkezi haline getirir. Kişiler, olaylar ve diğer hususlar bu nokta etrafında vücut bulmaya başlar. Halit Ziya Uşaklıgil, *Solgun Demet* eserinde kurguladığı olaylarda, belli durumlara odaklanmayı esas alır. Odağın hangi kişide olduğunun bir önemi yoktur. Bu yüzden kişilerin bireysel niteliklerinden ziyade temsil ettikleri sosyal tabakanın karakteristik yönleri üzerinde durulur. Hikâyelerde anne, baba ve çocuğu temsil eden tiplerin ön plana çıktığı gözlemlenir. Kişilerin çoğunluğu anne-baba-çocuktan oluşan aile fertleri arasından seçilir. Bunlar arasında anne bir kadın olarak en sık öne çıkan

başkışı iken ikinci sırada çocuk gelir. *Solgun Demet* eserinde başkahramanların hikâyelere dağılımı şu şekildedir:

2.1.1. Ruhsal Portre

Roman, hikâye gibi kurguya dayalı metinlerde kahramanların bilinci sunulurken “*esas teknik olarak anlatımlı monolog*” (Cohn, 2008:133) tercih edilir. Pospelov (2014:224) da monoloğun söylemi güçlü ve anlamlı bir hale getirdiğini söyler. Yazarın amacı olayların merkezindeki kişilerin karakterlerinin derinliğindeki “*katmanlara*” (Pospelov, 2014:221) ulaşarak okura anlatmaktır. *Solgun Demet* hikâye kitabında, kahramanların başka insanlardan kaynaklı yaşadığı aldatılma, ezilme, yılgınlık, çaresizlik, tükenmişlik merkeze konduğu için kişilerin ruhsal dünyası ayrıntılı resmedilir. Wayne C. Booth (2012:15), bu durumu yazarın aksiyonu sağlayan olayları derin analiz etmek için “*karakterin zihni ve kalbi konusunda güvenilir bir bakış açısı elde*” etme isteğine bağlar. Kitaba da ismini veren “*Solgun Demet*” metninde aldatıldığını düşünen Pervin, gerçeği doğrudan kocasından öğrenmek yerine varsayımlar ile hareket etmeyi tercih eder. Bu yöntem Pervin’i zihinsel bir devinimin içine çeker. Düşündükçe daha çok üzülmeye, yaralanmasına ve eşinden, evinden duygusal olarak uzaklaşmasına sebep olur. Pervin’deki uzaklaşma bazı zamanlar onun gerçeklik algısının kırılması ve düğümlenmesi sonucunu doğurur:

[Ş]u dakikada yaşadığımdan emin değildim. Hatta bilmem ki uyuyor muydum? İşte bu dakikada artık faaliyet-i dimağiyyesini kaybedenlere, uyuyanlara, rüya görenlere, o görülemeyip anlaşılamayan şeyleri aldanmaz bir his ile keşfedene mahsus bir yakazat-ı hayaliyye bana bir an içinde[...] (Uşaklıgil, 2006:20)

Anlatıda kullanılan kelime, tamlama ve cümleler Pervin’in yaşadığı karamsar dünyayı resmedecek biçimde seçilir: Siyah nefes, esmer kurdele, kâbus, şüphe, muhayyel, zehir, yaralamak, utanmak, kalp kırma, meyus, kefen, can çekişen...

“Mösyö Kanguru” hikâyesinde gerçek yaşamda ötelenen ana karaktere, çevresindeki herkes tarafından “kanguru” lakabı takılır, onunla dalga geçilir, ötekileştirilir. Bu durum çocuğun yalnızlaşmasına sebep olur. Çocuk bundan kurtuluşu yaşadığı şehirden kaçmakta bulur:

Okulda lakap takılması	→	Anne sevgisizliği	→	Baba ilgisizliği	→	İdarecinin çocuğu dövmesi	→	İdarecinin ona “Pis Kanguru!” demesi
Hakaret	→	Öfke	→	Çocuğun mektepten kaçması	→	Çocuğun sokakları keşfetmesi	→	Paris’ten KAÇIŞ

Evden kaçan çocuk, istasyonda rast gele bir trene binince kendisini bir panayırda bulur. Panayırdaki palyaçonun oynadığı oyunlardaki çirkinliklerin eğlenceye dönüştüğünü görünce palyaço olmaya karar verir. Böylece herkesten ve kendi çirkinliğinden intikam alabilecektir:

Artık kararını vermişti, soyтары olacaktı, o da bu kanguru çehresini böyle boyadıktan sonra halkın karşısına çıkarak bu nikabın bahşedeceği hak ile eğlenerek buna mukabil herkesten alkışlar toplayacaktı. O zaman o bir avuç boya ile bu çehreyi boyadıktan sonra, kendisine çirkinliğinde bir güzellik olan başka bir çehre icat ederek altında kalacak sima-yı sefile ‘Mösyö Kanguru, nasılsınız Mösyö Kanguru?’ diyecek, böylece kendisinden de ahz-ı sar etmiş olacaktı... (Uşaklıgil, 2006:34)

Başkişinin palyaço olmasıyla başlayan yeni yaşamında kullanılan kelimeler, cümleler pozitif iken; gerçek yaşamının anlatıldığı kısımlarda negatif bir söylem hakimdir:

Çocuğun İnsanları Algılayışı		Palyaçoyken İnsanları Algılayışı
Heykel-i nefrin	← ÇOCUK →	İnsanları sever
Tabiata adavet		Dünyayı sever
Hayata adavet		Kendisini sever
Kadınlara adavet		Kadınları sever ve âşık olur

Kendine adavet		-
Anne-babaya düşman		-
Güzel olan her şeye adavet		-

Yazar çocuk ile palyaçoğu farklı şekillerde söyleme dökerek anlatıyı oluşturur. Yazarın sesi konumundaki anlatıcı, çocuğu anlatırken olumsuz sıfat ve isimlerden oluşan bir manzara resmederken; palyaçoğu anlatımı esnasında olumlu sıfat, anlam birlikleri ve cümlelere başvurur:

Çocuk	Palyaço
Neşesiz, hazin, barid, melul, sefil, ısıdırab	Neşeli, çılginca sevinen
Kıskanç, tahkir, bedbaht, müteferrid,	Arkadaşları tarafından sevilen
Arzu-yu cinayete meyilli	Arkadaşlarını eğlendiren
Lezzet-i vahşiye	Arkadaşları tarafından sözü dinlenen
Hiss-i adavet	Haklın alkışlarına mazhar bir sanatkâr
Elem-i giran	-
Hasta bir adam	-
Hiç kimseyi sevmezdi	-

“Sade Bir Şey” hikâyesinde başkahraman Hasan ve ailesinin ruhsal betimlemeleri ayrıntılı şekilde işlenir. Pederleri öldükten sonra kardeşi Hüseyin ile miras paylaşımı yaparken kurduğu hayalleri gerçekleşmeyince yaşadığı hayal kırıklıkları ekseninde Hasan’ın ruhsal dünyası anlatıya yansır. Refah bir yaşam sürmeyi hayal ederken tersi bir durum yaşamak zorunda kalan Hasan ile zengin olan kardeşi Hüseyin’in ruhsal dünyası metne şu şekilde yansır:

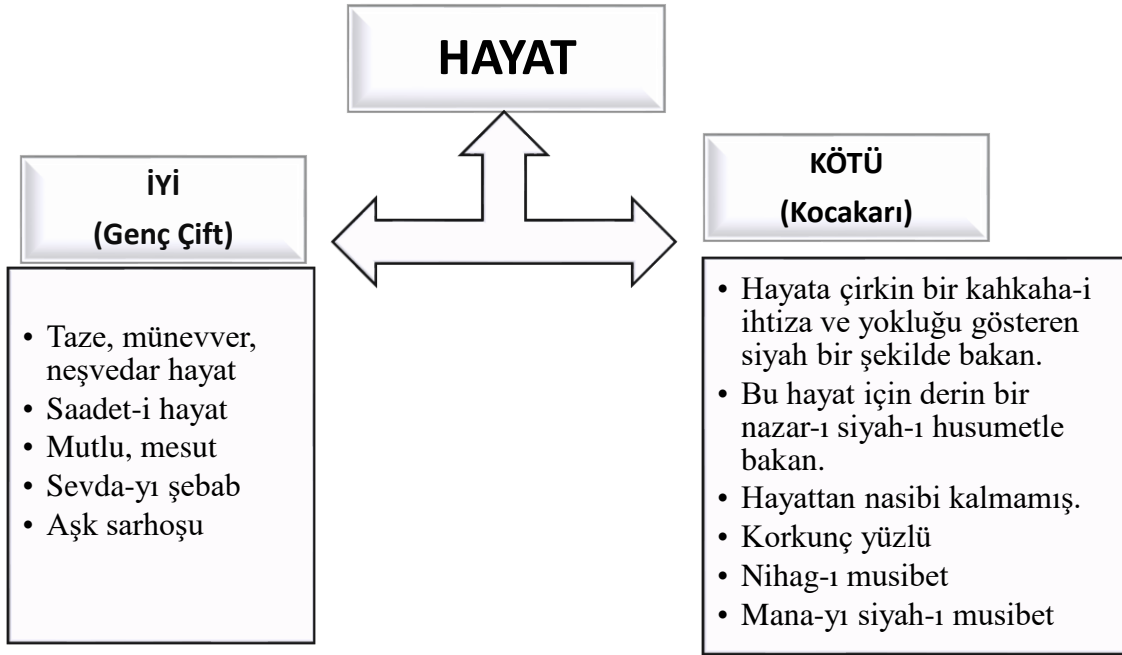
Hasan Ruhsal Durumu	Hüseyin Ruhsal Durumu
----------------------------	------------------------------

Kasvet	Neşe
Istırap	Kahkaha
Talihin cimriliği	Gülme
Talihsiz	Talihli

“Kırık Oyuncak” hikâyesinde çocuğun sağlıklı haldeyken ailede ve çocukta hâkim olan ruhsal durum ile hastalığa yakalanmasıyla aile ve çocukta oluşan ruhsal durum tezat şekilde söyleme dönüşür:

Çocuk Sağlıklıyken	Çocuk Hastayken
Silsile-i sürur	Feryad-ı ıstırap
Çıldırasıya sevgi	Ağlama, kıvrınma, bağırma
Şükufe-yi servet ve saadet	Acı, şikâyet
Halka-i zerrin-i saadet	Gülmüyor
Mesut	Konuşmuyor
Çiçek ve nurdan yağmur saadeti	Oynamıyor
Kahkaha, gülme ...	Ağlıyor

“Penceremin Hikâyesi”nde hayatın farklı kutuplarını temsil eden genç çift ile kocakarı, temsil ettikleri kutbun en iyi örnekleriymiş gibi keskin sıfat, kelime ve kelime gruplarıyla anlatılır. Hayatın güzel yönünü temsil eden genç çift, fakir olmasına rağmen mutludur. Çünkü onlara göre mutlu olmak için fakirlik bir mâni değildir. Hayatın öte tarafı olan kötülükte ise kocakarı vardır. Maddi kaygısı olmayan, yaşamdan artık büyük beklentisi kalamayan seksen küsur yaşındaki bu insan, kendisine cimri davranan hayata düşmandır. İhtiyar kadın, hayatın cömert davrandığı her şeye ise adavet eder. Genç çift iyiyi, ihtiyar kadın ise hikâyede kötüyü temsil eder:

Hikâyenin anlatıcısı, iyi tarafın aşka, mutluluğa, insanlığa ait güzelliklerini gördüğünde yaşam sevinci artan ve bunları okura anlatarak söylem biçimini oluşturur. Anlatıcı, kötünün etkin ve öncü olduğu durumlarda ise karamsarlığa meyillidir.

“Çöl Kızı” hikâyesinde adı, yaşı, mesleği, ekonomik durumu hakkında bilgi verilmeyen Filistinli bir kadının yaşadığı gurbetlik hususu işlenir. Gelin geldiği İstanbul’da kocası dışında kimseyle iletişim kuramayan kız, bulunduğu yerdeki dile ve kültüre yabancıdır. Komşu ve mahalleli ile iletişim kurmaması neticesinde, önce toplumca alaya alınır, sonrasında mahalleli tarafından ötekileştirilir: “[B]ütün mahallenin istihza-yı bi-insaflıyesi karıştı. Lisanlarını anlamayan, bütün dedikoduların lezzetinden mahrum kalmaya mahkûm olan bu çöl kızını kendilerinin aşağısında bir mahluk hükmüne indirerek komşu kadınlar alaycı huylarına onu bir eğlence konusu olarak kabul ettiler.” (Uşaklıgil, 2006:148)

Genç kızın toplumdan dışlanması, alaya alınması, mahalle çocuklarının maskaralıklarına hedef olması sonucu önce yalnızlaşır, sonra yabancılaşır. Yabancılaşma kız için aslında yapay bir mutluluk dünyası kurmasına kapı aralar:

Yalnızlaşan kız, önceki yaşantısına ait izler bularak teselli aramaya başlar. Bu noktada evin bahçesindeki hurma ağacı devreye girer. Hurma ağacı kızın hayallere dalması için anahtar

simge olmaya başlar. Yabancı kız, ağacın yakınında uzağında bulunan tüm nesne, canlı ve cansız doğaya ait unsurlardan zihninde yeni bir mekân tasavvur eder: memleket. Gelen geçen kuşlar, rüzgârlar, bulutlar vasıtasıyla memleketini düşünür, bunların bir ihtimal memleketine de uğramış olabileceğini var sayarak onlarla iletişim kurar. Böylece memleket hasretini dindirmeye çalışır. Bazen bulutlarla konuşup memleketini sorarken bazen de kuşlarla şiirsel bir diyaloga geçerek ailesine mesajlar gönderir kendince:

[Kuşların] *kendi memleketinden geçeceklerine hüküm vermişti. Yine hurma ağacının altında yatarak bu alayları seyrederken sedasında derin bir ağlayış titremesi ile bunlara neşideler, kendi memleketine mahsus o saf ve masum şiirlerden parçalar okurdu. Onlar elbette yine buradan geçecekler ve o zaman geçerken kendisine bunların cevaplarını getirecekler zannediyordu.* (Uşaklıgil, 2006:150)

Kadın ve kocanın ana karakterler olduğu “Son Çocuklar” hikâyesinde bir çift, çocuklarının doğumdan bir süre sonra ölmesi trajedi sonucunda içe kapanık, yalnız kişilere dönüşür. Özellikle kadının çocuksuzluk ve ölen çocuklarına duyduğu özlem, onu mizaç olarak melankolik, karamsar birine dönüştürür. Kadın, bu olumsuz ruh halinde kurtuluşu, çocuklarından kalan elbiseler başında oturup hayal aleminde arar:

Hepsini ayrı ayrı düşünmek, hayalinin önüne onları isimleriyle birer birer çağırmak istedikçe daima tekerrür eden o tek çehre gelirdi. O vakit bu çehreyi zihnen süsler, çorapları giydirir, başına atlas takkeyi kor, bir tarafında ucunda mai şeritiyle bir lüle saç salları, omuzlarına pembe yünden harmanisini kor; hayalinin içinde o dört çocuktan mürekkep simayı görürdü. (Uşaklıgil, 2006:156)

2.1.2. Fiziksel Portre

Uşaklıgil, *Solgun Demet* kitabındaki karakterlerin ruhsal özelliklerine nazaran fiziki özellikleri üzerinde genelde az durur. Onun asıl yapmak istediği, kişilerin duygu dünyasına ayna tutmaktır. Bazı hikâyelerde ise kişilerin duygusal kırılmalarına sebep fiziksel özellikler ayrıntılı şekilde verilir. “Mösyö Kanguru” hikâyesinde çirkinliği yüzünden kanguruya benzetilen başkişinin fiziği, diğer hikâyelere nazaran ayrıntılı şekilde betimlenir. Öte taraftan çocuğun sahip olduğu çirkinlikle sahip olmadığı fiziki güzellikler de metinde işlenir. Kahramanın sahip olduğu fiziki özellikler bol sıfatlı, uzun cümlelerle betimlenir. Çevresince “Mösyö Kanguru” olarak lakap takılan kahraman, çirkinliğinden dolayı ötekileştirilir. Bunun sonucu önce ailesine sonrasında ise arkadaşlarına, okuluna, insanlara ve özellikle kadınlara adavet eder. (Uşaklıgil, 2006:36) Çevrenin çocuğa bakışı söylemi şu şekilde etkiler:

Toplumun Çocuğa Bakışını Yansıtan Çeşitli Eylemler
“Kanguru” lakabının takılması
Okul arkadaşlarının ona yaklaşmaktan çekinmesi
Okul arkadaşlarının ona dokunmaktan çekinmesi
Okul arkadaşlarının ona başka hayvan lakapları takması
Okul arkadaşlarının üzerinde hayvan isimleri olan kâğıtlar fırlatması
Babasının ona “ <i>Sen kangurudan başka bir şey değilsin</i> ” demesi
Babasının çocuğunu yanında gezdirmekten çekinmesi
Kadınların ona yaklaşmaktan çekinmesi

Yazar, çocuğun palyaçoluk zamanındaki fiziki özellikleri ile gerçek yaşamındaki fiziki özelliklerini tezatlık bağlamında söyleme dönüştürür. Çünkü gerçekte dış görüntüsünden dolayı ötelenen bir çocuk vardır. Bu çocuğun çevresindeki diğer çocuklarda gördüğü ve gıpta ile baktığı güzel çehreler vardır. Bu eksikliği muvakkaten giderebildiği yer ise palyaçoluktur. Çocuktaki bu farklı dünyaların özellikleri şöyledir:

Çocuğun Sahip Olduğu Fiziki Özellikler	Çocuğun Sahip Olmak İstedığı Fiziki Özellikler	Çocuğun Palyaçoyken Sahip Olduğu Fiziki Özellikler
Dışarıya çıkık çene	İri, ela gözler	Kandile benzeyen gözler
Yüksek elmacık	Yumuşak, kumral saçlar	Enli, kırmızı dudaklar
Siyah ve çukur yanak	İnce dudaklar	Una bulanmış çehre
Uzun, sarkık kulak		İri, mavi düğmeli gömlek
Sivri kafa		Keçe külahı
Kandile benzeyen gözler		

“Kırık Oyuncak” hikâyesinin başkışisi olan çocuğun fiziki durumu da ayrıntılı şekilde betimlenir. Çocuğun hastalık öncesi ile hastalık sürecindeki durumu karşılaştırmalı olarak sunulur:

Sağlıklı Hali		Hastalık Sürecinde
Pembe, beyaz ten	ÇOCUK	Sarı, yeşil ten
Tombul		Kurumuş, solmuş
Sağlıklı		İnce dala benzeyen kol
Güleç		Solgun bir ölü
		Fazlaca büyük gözler
		Solmuş, kuru kollar, bacaklar

2.2.Olay

Kurmaca anlatı denilince ilk akla gelen husus, eylemdir. Göstergibilimde olay ve eylemleri belli bir mekân ve “*zaman içinde gerçekleştiren kişilerin (anlatı kişilerinin) yer aldığı*” (Rifat, 2013: 12) ve olay örgüsü içeren programa anlatı denir. Anlatının çekirdeği olaylar dizisidir. *Solgun Demet* kitabında anlatı, genel olarak erkek-kadın ilişkileri, kadın ve çocukların yaşam karşısındaki naiflikleri ve kırgınlıkları gibi insan yaşantıları çerçevesindeki olaylara dayanır. “*Solgun Demet*” hikâyesinde kocasının cüzdânının arasında tesadüfen fark ettiği solgun bir menekşe demetinden şüphelenen kadının, eşi ile ilgili aşama aşama yaşadığı zihinsel ve duygusal kopuş anlatılır. Bu kopuş süreci başlamadan önce mutlu olan kadın, solgun bir menekşe demetinin kocasının cebinde ne aradığıyla ilgili tahminler yürütmesiyle tersi bir hal alır. Kadın ilkin durumu, sıradanmış gibi değerlendirse de eşinin ev içindeki hareketlerinden kendince anlamlar çıkararak tahliller yapmaya başlar. Tahliller yoğunlaştıkça, kadının hisleri ve fikirleri de derinleşir. Derinleşmeyle beraber kadın önce eşinin kendisini aldattığından şüphelenir. Şüpheler etrafında fikir yürütmeler yerini bir süre sonra, karamsar bir duygu atmosferine bırakır. Yoğun hislerin etkisi altında aldatıldığına kanaat getirir. Eşinin itiraf edeceği an, üzüntüden öleceğinden emin olduğu için eşine sorma cesaretini de gösteremez. Soramamanın bir başka sebebi eşinin itirafındansa kadının “*belki de ben yanılıyorum*”

(Uşaklıgil, 2006:21) demesidir. Aldatılma sürecinde kadının gerçeklik algısı zayıflar; farazi olgu ve durumlar kadın için gerçek bir hal almaya başlar.

Öte yandan kadının toplumdaki ezilmişliğiyle ilgili de uzun bir açıklama yapan anlatıcı, kadının hor görülmesinden, aldatılmasından, erkekle eşit muamele görmemesinden duyduğu rahatsızlığını da anlatır. Kadının aslında özgür seçimler yapabileceğini fakat kadınların aile saadetleri için feragat edip erkek-kadın eşitsizliğine katlandığından bahsedilir.

“Sevda-yı Girizan” hikâyesi, kadın kahramanın yaz mevsiminde karşı köşke taşınan bir hekimle pencerede bakışmasıyla başlayan platonik bir aşka dayanır. Birbirine komşu köşlerde oturan bekâr kadın ile evli, iki çocuklu hekimin göz göze gelmeleri esnasında kadının istemsizce gülmesi, hekimin ona ilgi duymasına ve zamanla platonik bir aşk beslemesine zemin hazırlar. Kadına aşk mektupları göndermeye başlayan hekimin bu tutumu kadın tarafından garipsenir. Entelektüel bir kimliğe sahip olan kadın, hikâye boyunca özelde hekimin, genelde ise erkeğin kadına bakış şeklini sorgular.

“Uçurum Kenarında” hikâyesi, kahraman anlatıcı ile arkadaşı Nureddin Rıfkı karakterlerinin diyaloglarına dayanır. Evli ve çocuklu Nureddin Rıfkı ile evli olduğu düşünülen bir kadının yasak aşk girişimleri eserde işlenir. Hikâye, mantığı ile hisleri arasında kararsız kalan âşığın, bu durumunu anlatıcıya açması etrafında şekillenir. Hikâyenin merkezinde yasak aşk vardır. Âşık ile anlatıcı arasında evli erkeklerin eşlerini aldatması, zevk peşinde koşması, aile saadetlerini bozmasının sonuçları sorgulanır. Kahraman anlatıcı, âşığa mantığına göre hareket etmesini ve ailesinin saadetini düşünerek hareket etmesini tavsiye eder. Âşık ise hislerin de önemli ve insani olduğunu, bir yere kadar yasak aşka müsamaha gösterilmesi gerektiğini savunur:

Aşığın Fikirleri	Anlatıcının Fikirleri
İzdivaç, tazeliğini kaybettikten sonra aşktan ayrılıyor	İzdivaç heyecansız, rüyasız fakat sevinç ve mesuttur.
Bir sevişmeden beklenen şeyler, izdivaçta yok	O uykudan ilelebet uyanmamak icab eder.
İzdivaç rahat bir beşik gibidir: heyecansız, rüyasız bir uyku içinde uyutur	-
Çapkınlık, saf ve masum bir eğlencedir.	-

2.3.Fikir

Sanatsal söylemde yazar, kurgusal eserini sözcüklerden oluşan yapay bir alemle tasvir eder. Bu yüzden kelimeler sadece gerçek anlamda kullanılmaz; mecazlı ve metaforik anlamlarla da kullanılır. Sözcüklerin anlamsal kullanımını ne kadar zenginleştirirse, edebî eserin gücü de o derece artar. “Sözcükler, hangi yaşam görüngülerini ve süreçlerini” karşılamak için kullanılırsa, okur bilincinde de “bu görüğe ve süreçlerle” etki bırakır. *Solgun Demet* kitabında fikir katmanlarını oluşturan hususlar önerme, gerilim, ironi, paradoks biçiminde söyleme dönüşür. “Mösyö Kanguru” hikâyesinde işlenen temel fikir sevgisizliktir. Çirkinliğinden dolayı annesinden sevgi, babasından ilgi, toplumdan saygı görmeyen başkışının hissettiği yalnızlık hissi, anlatının esas söylemidir. “Bir Demek Çiçek” hikâyesinde işlenen yaşamın güzelliği, ölümün kabullenilememesi fikrini taşıma işlevi mezar ve mavi çiçek kavramlarına yüklenir. Hayatı, doğayı seven kahraman anlatıcının bir bahar günü yaptığı kır gezisi esnasında, mezarlığın duvarında açan mavi bir çiçeğe hamlesi esnasında, bir çocuğun mezarı gösterilerek yeni defnedildiği söylenir. Anlatıcı mezara bakarken, iç sesini, mezardaki çocuğa yükleyerek ölüm isyanını haykırır. Anlatının bu kısmında anlatıcı ile iç ses birbirine girer:

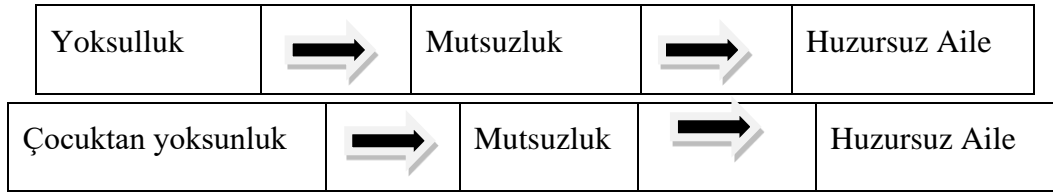
Hayatın güzellikleriyle dolu bahar göğünün altında bu taze mezar acı bir tezat teşkil etmekteydi. Uzun uzun seyrettim. Bu mezardan sanki bir ses çıkıyor, diyor ki:

--|Bakınız, semalardan taşan şu feyz-i hayata bakınız. Baharın taze nefesinden hayat fışkırıyor. Fakat ben ondan mahrumum. Oh! Açınız, mezarımı açınız, biraz bu galeyan-ı hayatı seyredeyim. (Uşaklıgil, 2006:116)

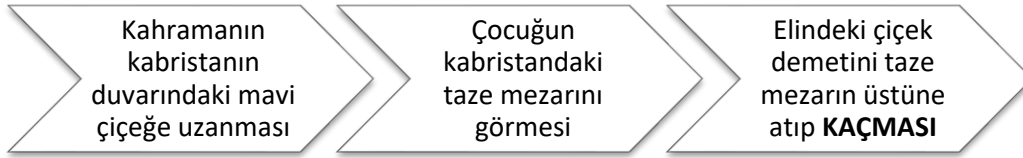
2.3.1. Önerme

“Solgun Demet” hikâyesinde kişilerin mensubu olduğu sosyal tabaka ile yaşam biçimleri birbiriyle uyumludur. Evin erkeğine “Bey” denmesi ile odasının üst katta olması tutarlı bir önerme sunmaktadır. Yine evde hizmetçi, dadı olması ile evin çok katlı olması arasında da tutarlı bir önerme vardır. Hikâyenin tamamen iç mekânda geçmesi ile kadınlık sorunsalı arasında orantılı bir korelasyon söz konusudur: “*Feridun’u bizzat yatırmak için yukarı çıkmıştım[...D]adısına bırakarak tekrar aşağıya inmek üzere Bey’in odasından inerken yerde gözüme siyah bir şey ilişti.*” (Uşaklıgil, 2006:17)

“Kırık Oyuncak” hikâyesinde ailenin yıllarca bir çocuktan yoksun olması ile maddi anlamda yoksul olması arasında da tutarlılık vardır:

“Bir Demet Çiçek” hikâyesinde temelde ölüm- yaşam çatışması vardır. Bu çatışma verem hastalığına yakalanan iki kardeşten birinin ölmesi karşısında ürperen ana kişinin eylemleriyle karşı koyuşu söz konusudur. Metinde bu tema şu şekilde özetlenebilir:

“Sevda-yı Girizan” hikâyesinde, toplumda kadın-erkek ilişkilerine her zaman erkeğin yön verdiği tezi çürütülür; bilinçli kadının buna dur diyebileceği mesajı verilir. Bu yönüyle hikâyede ters bir önerme söz konusudur.

2.3.2. Gerilim

“Mösyö Kanguru” hikâyesinin temel gerilimi çirkinlik-güzellik anlayışıdır. Hikâye başkişinin kadınlardan nefret etmesine rağmen kendisi gibi sirkte gösteri yapan bir kıza âşık olması metinde çatışmayı oluşturan unsurlardandır. “Sade Bir Şey” hikâyesinde temel fikir hayal-gerçek çatışmasıdır. Hikâye başkişisi Hasan, miras paylaşımı esnasında “*saatçi dükkânı*”, “*güzel bir ev*”, “*bir yalı*”ya sahip olma gibi (Uşaklıgil, 2006:66-67) hayaller kurar: Hasan’ın bu hayalleri, zamanla gerçekleşmez; tam tersine ekonomik anlamda sefil bir hayat yaşamak zorunda kalır. Hikâyenin sonunda Hasan, kardeşi Hüseyin’in yanında tamirci olarak işe girerken oğlu Ahmet ise dükkânda ayak işlerine bakar. Kardeşi Hüseyin’in yaşamı ise Hasan’ın hayalleri üzerinde yükselir adeta. Yani Hasan’ın hayalleri Hüseyin’in gerçekleri olur:

Hasan’ın Hayalleri	Hasan’ın Gerçekleri	Hüseyin’in Gerçekleri
Dükkâna zarif bir camekân	Dükkân işlemiyor	Zarif camekânlı bir dükkân
Çini kâseler, gümüş kaplar	Dükkân kirası ödenemiyor	Kâseler, fincanlar,

Saatın yanında tuhafiyecilik	Evin giderleri karşılanamıyor	Eski kılıç-tabanca-kalkanlar
Gedikpaşa'da zarif bir ev		Gedikpaşa'da bir ev
İhsaniye'de bir yalı		İhsaniye'de bir yalı
Yeni bir saatçi dükkânı		Beyazıt'ta bir ev

2.3.3. İroni

Dorrit Cohn (2008: 133), kurgusal metinlerde sıkça tercih edilen monolog tekniğinin anlatıcılığı “ironi tavırlarına” yönelttiğini söyler. “Halit Ziya Uşaklıgil’in *Solgun Demet* kitabında da anlatıcılar kişilerin kimi durumlarını ironik şekilde anlatır. Hikâyelerin çoğunda söylem, ironik durumlar eşliğindedir. Odak noktasına güçlü-zayıf, zalim-mazlum gibi gerilimleri ekleyen Uşaklıgil, bu çatışmaları ironik unsurlar vasıtasıyla daha vurucu, etkileyici bir söyleme dönüştürür.

Solgun Demet kitabında ironinin en güçlü olduğu hikâye “Mahalleye Mevkûf” eseridir. Hikâyenin başkişisi Şerife, doğumundan evliliğine kadar mahalleli tarafından bebekliği, çocukluğu, genç kızlığı, evliliği, emeği (Uşaklıgil, 2006:109) sömürülen bireyi temsil eder. Hikâyede kişilerin isimleri ile sosyal statüleri zıt bir görüntü sunar. Mahalleliye nazaran daha kısıtlı ekonomik olanaklara sahip Şerife ve babası Salim Hoca'nın isimlerinin anlamı ile sahip oldukları konum ve toplumca gördükleri muamele ters orantılıdır. Babaya “hoca”, Şerife'ye “hanım” sıfatları ile hitap edildiği halde ne Salim, bir hocanın saygınlığına ne de Şerife, bir hanımın nezaketine göre muamele görür.

“Kırık Oyuncak” hikâyesinde çocuk için oyuncakçıdan alınan “soytarı” adlı oyuncak ironik bir işleve sahiptir. Hastalıktan dolayı uzuvları gelişmeyen, solgun, zayıf, sürekli öksüren çocuk ile oyuncakın işlevi birbirine benzerdir. Her ikisinin de gerçeklikten uzaktır:

“O biçare çürük körüğün hırıltıları arasından boğula boğula yuvarlanıp gelen kahkahalar, o kadid omuzlarını kırarcasına sarsan bu çirkin kahkahalar, ellerini çırparak, başını sallayarak, tahta göğsüyle omuzları neşvedar cik ciklerle inip çıkan, bu sakat çocuğa bir istihza ile gülen soytarının karşısında öyle bir acılık, bir mana-yı elem kesb ediyor; o mariz ve hır hır eder kırık oyuncakla bu pür-sürur u istihza oyuncakın tezat ifadesinden öyle bir vacia-yı vahşiye çıkıyordu ki” (Uşaklıgil, 2006:85)

Halit Ziya Uşaklıgil'in hikâyelerinin genelinde hayatı ciddiye alıp sorgulayan iyi niyetli kişiler bulunur. Fakat bazı istisnai durumlar da söz konusudur. “Penceremin Hikâyesi”nde kocakarının

tüm canlı varlıklara husumeti vardır. Mahalleli, kadının bu durumunu bildiğinden, ondan uzak durur. Yazar anlatıcı kocakarıyı kötünün tarafına, diğer tüm canlıları karşı tarafa koyarken ironik anlatıma başvurur: “*Mahallenin çocuklarıyla köpekleri ona karşıdan bakarlar, sütçünün merkebi, onun kapıda siyah gölgesini görünce kulaklarını dikerek uzaklaşmak için bir yarım daire çizerdi.*” (Uşaklıgil, 2006:119). Kadın, sembolize ettiği kötülüğün tüm sıfatlarını fiziğinde yansıtan bir büyücü gibidir. İnce uzun parmaklar, çenesi bir tarafa çarpılmış buruşuk çehre, cehennemi çukur gözler, her zaman söylenir, bağırır, homurdanır, konu komşuyu eleştirir. (Uşaklıgil, 2006:119)

2.3.4. Paradoks

“Mahalleye Mevkuf” hikâyesinde refah içerisinde yaşayan ailelerin sembolü olarak kullanılan pembe evin sahibi Mükerrerem Efendi ile sarı konağın sahibi Kâşif Efendi’nin Salim Hoca’nın dükkânına uğraması, Salim Hoca tarafından “*fevkalade bir şeref*” (Uşaklıgil, 2006:102) olarak addedilir. Oysa Şerife’nin şerefini, mahallelinin şerefine feda eden Salim Hoca, Şerife’yi, bu ziyaretlerin ilkinde ricasına binaen Mükerrerem Efendi’nin kızı Şadiye’ye kalfa verir; diğer ziyarette Kâşif Efendi’nin Şerife için içgüveysi teklifini kabul eder. Kızının çıkarlarını korumak yerine, mahallelinin çıkarlarına hizmet etmesi, yazarın bu anlayışı paradoks ile anlatmayı tercih ettiğinin göstergesidir.

“Mösyö Kanguru” hikâyesinde kahramanın kahkaha atarak kendine “*kanguru*” demesi de bir paradokstur. Çünkü hikâye boyunca toplumun şefkatinden mahrum olmasından, okulda kanguru lakabı takılmasından şiddetli bir şekilde rahatsızlık duymasına karşın kendi kendini alaya alır: “*O zaman aynaya bakardı; aynada da sivri kafalı, çıkık çeneli, yüksek kemikli, uzun kulaklı çehre kendisine sırtarak ‘Evet, Kanguru... Mösyö Kanguru... Nasılsınız Mösyö Kanguru?...!’ derdi.*” (Uşaklıgil, 2006:32)

“Mektup Parçası” hikâyesinde toplumsal bir sorun olan erkeğin pozitif, kadının negatif muamele algısının yine başka bir kadın eliyle kumaya aracılık yaparak daha da güçlendirilmesi paradoksal bir durum olmasının yanında toplumsal bir gerçekliği göstermesi açısından çarpıcıdır.

2.4. Toplumsal Yaşantılar

Edebiyat sahasında “*söylem türlerinin zenginliği ve çeşitliliği sınırsızdır*” (Bahtin, 2016:65). Kurmaca metinlerde öne çıkan insan ve etkileşimde bulunduğu her şey, söylemin konusu olabilir. *Solgun Demet* kitabındaki çoğu hikâyede de insanın çevreyle, eşle, hastalıkla karşılaştığı durumlar sömürülme, hor görülme, dışlanma gibi sorunsallar çerçevesinde anlatılır.

Bu karmaşayı yaşayan birey, genelde kadınlar ve çocuklardır. “Mahalleye Mevkûf” hikâyesinde genel anlamda insanın insanı sömürmesi, dönemin mahalle hayatından bir kesit sunularak tasvir edilir. Şerife, annesi ve babası, sömürülen bireyi temsil ederken; mahalleli, özellikle mahalle zenginleri, sömüreni temsil eder. Sömürünün yanında arkaik temalar olarak kurnazlık, çıkarıcılık ve dedikodu da işlenir. Şerife, bu temaların taşıyıcı figürü gibidir. Şerife'nin sömürülmesinin anlatı vasıtasıyla söyleme dönüşmesi şöyledir:

“Mahalleye Mevkûf” hikâyesinde mahallelinin ortak düşünsel bir çatısı var: *mahalle belleği*. Hikâyedeki mahalle belleği, ilk yargıya ya da ön yargıya dayalı bir algıdır. Mahalleli, kişilerin dış görünüşünden yola çıkarak önce bir fikir edinir. Bu fikir, mahallelinin zihninde yer edindikten sonra sabitlenir, değişmez. Mahalleli, belleğine yerleşen bu ilk yargıya göre kişileri değerlendirir, yargılar, onlarla ilişkilerin şeklini belirler. Şerife'nin babası Salim Hoca, aslında dürüst, nezaketli, insani bir karaktere sahiptir. Fakat bir ayağı biraz içeri çarpık bastığından dolayı Doğrubasmaz Salim Hoca lakabıyla anılır. Bu lakap, mahallelinin belleğinde daha sonra anlam genişlemesine uğrar. Mahalleli Salim Hoca'yı, “*hilekâr*” (Uşaklıgil, 2006:99), doğru söylemez, insanı kandırır şeklinde görür. Bu ilk algı, mahallelinin son ve kesin algı ve yargısına

dönüşür. Mahalleli tarafından Salim Hocaya zamanla hilekâr sıfatının yanına yeni olumsuz sıfat ve ithamlar eklenir: cimri, yalancı, gizli servet sahibi.

“Sevda-yı Girizân” hikâyesinde evli erkeklerin eşlerini aldatması, kadını önemsememesi ekseninde işlenen platonik bir aşk anlatılır. Kadın kahraman, olayları psikolojik tahliller ekseninde bir mektupta anlatırken; erkek sorumsuz, öz güven yoksunu olarak anlatılır. Hikâyenin vurgusu, kadının anlayış ve algılayış olarak erkekten önde olabileceğidir. “Sevda-yı Girizân” hikâyesinde kişiler arası iletişim pencere önüne çıkma, gizlice yazılı not bırakma, yolda çaktırmadan bakış atma gibi yöntemlerle sağlanır. Bu yöntemler, bireyler arası özel iletişime kapalı toplumu çağırıştırır. Hikâyedeki bireylerin özel iletişiminde dikkat çeken yöntemler şunlardır:

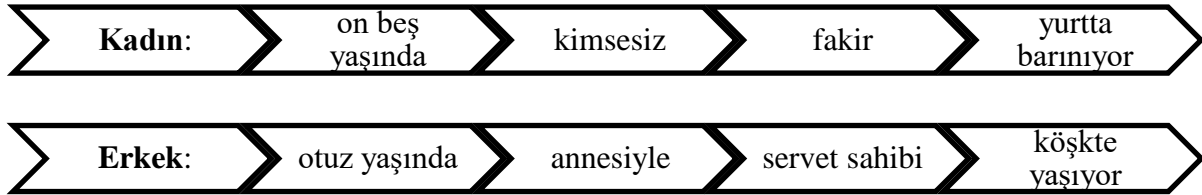
İletişim Yöntemleri
Pencerede bakışma
Bir yere yazılı not bırakma
Açık alanda takip etme
Karanlıkta gözetleme

Kahramanın bu yönteme başvurmasının temelinde toplumsal normlara aykırı bir gönül ilişkisi oluşturma gayreti vardır. Evli ve iki çocuk babası olan âşık, komşunun bekâr kızına göz dikmiştir. Fakat ters giden bir olgu vardır: Komşunun kızı, zihniyet, hayata bakış ve hayatı algılayış olarak erkekten daha güçlü bir duruş ve özgüvene sahiptir. Ayrıca kadın karakter, farkındalık oluşturan bir olgunluğa ve olayları entelektüel bir bakışla yorumlama yetisine de sahiptir:

Kızın Karakteristik Özellikleri
Kitap okumayı sever
Tiyatroya gider
Bilinçli
Beyoğlu'nda alışveriş yapar

Moda gazetelerini takından takip eder

“Mektup Parçası” hikâyesi, temelde toplumun kadın ve erkek algısı üzerine kurgulanır. Hikâye kahramanı kadın, henüz on beş yaşında iken otuz yaşındaki biriyle evlendirilir. Kadın ile erkeğin sosyoekonomik konumları ile toplumun kadına bakışı eleştirel bir gözle sunulur. Eserde vurgulanan husus, erkek geniş imkânlarla hayata başlarken kadın her anlamda hayata yoksun başlar:

Hikâyedeki koca, ekonomik imkânları kullanarak kadın üzerinde istediği tasarrufu yapan erkek tipini temsil ederken; kadın ise ekonomik bağımsızlığını, sosyal statüsünü elde edememiş kadının erkek tarafından sömürülmesini temsil eder. Öte yandan kadın, iyi bir evlilikle hayatın zor şartlarının üstesinden geleceğini düşünür fakat hayalindeki evlilikle gerçekte yaşadıkları ters orantılıdır:

2.5.Nesnel Bağlılaşım

Hikâye kurguya dayalı edebî metinlerdendir. Bu tür anlatılarda yazar, bazen durağan unsurları uzun uzadıya tasvir etme ihtiyacı duyar. Edebî eseri bu durağanlıktan kurtarma işini kişilerin etkileşimde bulunduğu nesnelere yüklenir. Yazar, nesnelere yoluyla “*bir imgeden ötekine sonsuz bir çabuklukla geçebilir*” (Pospelov, 2014:95) ve okuru bu şekilde farklı olay ve eylemlere götürebilir. Halit Ziya Uşaklıgil’in *Solgun Demet* kitabında her hikâyede bir kısım nesnelere, metnin söylemini taşıma vazifesi görülür. Bu nesnelere vasıtasıyla insan-olay-mekân ilişkisi oluşur. Böylece tek başlarına bağımsız olan bu olgular anlatıyı oluşturmak ve okurun zihninde tablolastırılmış için bir araya gelir. Kitaba da ismini veren “Solgun Demet” hikâyesinde sıcak oda, kanepeler, koltuklar, karyolar, sigara dumanı, menekşe demeti, siyah cüzdan, ceketin iç cebi gibi farklı amaçlara hizmet eden unsurlar, hikâyede tek bir amaç için bir araya gelir: Aldatılma şüphesini anlatı vasıtasıyla söyleme dönüştürmek: “*Solgun bir demet, bir menekşe demeti... Henüz tamamen kurumamış, fakat ezilmiş, basılmış bi-şüphe cüzdanın arkasında saklanarak bozulmuş bir demet[...] Onu yine kâğıtlarla beraber cüzdana ve cüzdanı ceketin cebine koydum.*” (Uşaklıgil, 2006:17).

“Mösyö Kanguru” hikâyesinde anlatı figürü palyaçodur. Palyaçoluk, hikâye kahramanı için gerçek dünyadan suni bir dünyaya geçişin kapısıdır. Söz konusu hikâyede tuvalet masası, tren gibi bazı nesnelere de başka durumlara geçişin, başka şeylere dönüşümün simgeleridir. Özellikle kahramanın gerçek dünyadan sanal dünyaya birkaç saatlik geçiş yapması için kullandığı tuvalet masası, anlatının başat bir unsur konumundadır: “*Cambazhanenin hücrelerinde boya kutularıyla, şişeler, fırçalarla memlu (dolu) tuvalet masasının karşısına geçince bu buhran-ı melal (sıkıntılı bunalım) söner, bu hayat-ı mahrumenin üstüne güya o boyalar bir gışa-yı nisyan (unutuş perdesi) çekerek bir başka hayat ihya ederdi.*” (Uşaklıgil, 2006:37).

“Sade Bir Şey” hikâyesinde tunç saat, iki katlı ev, dükkân, kürk gibi nesnelere söylemin taşıyıcı unsurlarıdır. Bu nesnelere arasında tunç saat, baba mirasını sembolize eder. Hikâye kişilerinden Hasan’ın iflasın eşğine gelip tunç saati satması, düştüğü ekonomik sefaletin sembolüdür. Öte yandan sonraki süreçte maddi anlamda zorluklar yaşayan Hasan’ın evdeyken kürk giymesi de önemli bir paradoks nesnesi işlevindedir.

“Penceremin Hikâyesi” metninde pencere, kahraman ile dış dünyanın temas ve iletişim nesnesi konumundadır. Ana kişi pencereden gördüğü tüm mahalle hayatını, komşuları, gençleri, çocukları, kuşları, köpekleri, tabiatı gözlemler, bunlar hakkında fikir edinir, hislenir ve bunlardan çıkarımlara varır: Hayat çok acımasızdır. Hikâyenin diğer önemli nesnelere fakir çiftin geçimlerini sağladıkları dikiş makineleridir. Karı-koca neşeli, mutlu olduklarında bu durum makine başında çalışırken işlerine de yansır. Makinelerin çalışırken çıkardığı sesler de genç çiftin yaşam ezgisine eşlik eder gibidir.

“Mektup Parçası” hikâyesinde pencere ve panjur aralığı, kayınvalidenin oğluna kuma ayarlamak için giriştiği gizli çabalara aracılık eden simgesel nesnelere dir. Olayın gizli olması ile pencere ve panjurun görüş çapının dar olması birbiriyle paralellik sunar. Ayrıca istenmeyen, hoş karşılanmayan ilişkilerin iletişim nesnelere olarak da kullanılır:

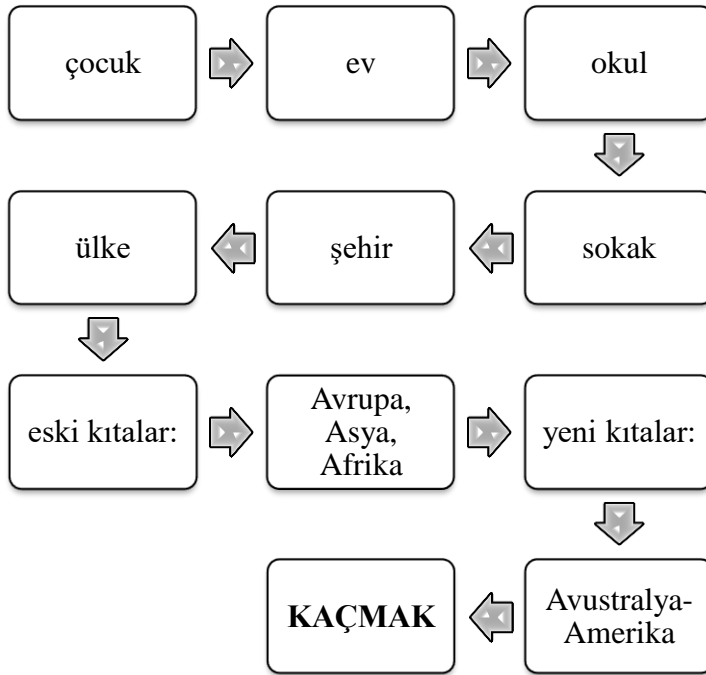
Onlar sofada pencerenin önünde kapalı panjurların arkasındaydılar. Beni işitmediler, kadın bir eliyle panjurları tutuyor diğer elini oğlunun omuzuna atmış fesad-ı fikr ilka eden bir şeytan şeklinde yavaş sesle bir şey söylüyordu ve ikisi de bir tebessümle panjurların aralığından bakıyorlardı [...] O vakit gördüm ki uzun kumral saçlı komşu kızına bakıyorlarmış. (Uşaklıgil, 2006:140)

“Son Çocuklar” hikâyesi çocuk özlemi etrafında şekillendiği için metnin içeriğinde çocuklarla ilgili nesnelere sıklıkla kullanılır. Bu nesnelere misyonu anlatının hangi renk ve tonda söyleme

dönüşeceğine vurgu yapmaktır. Bu bağlamda ölen çocukların elbiseleri, elbiselerin toplandığı bohça, çocukların mezarı ve onlar niyetine dikilen gül fidanları bu misyonda olan unsurlardır.

2.6.Mekân

Solgun Demet hikâyelerinde dış mekân unsurları çoğunlukla İstanbul'un ilçe, semt, sokak, bahçe gibi açık alanlarıdır. Hikâye kişileri alışveriş, gezme, eğlenme, sanatsal aktivitelerini İstanbul semtlerinde gerçekleştirir. Bazı metinlerin anal mekânları ise ev, bahçe, oda gibi yerlerdir. "Mösyö Kanguru" hikâyesinde kahramanın dışlanması ile bulunduğu yerden geniş dış mekânlara yönelmesi arasında paralellik vardır. İlk anne şefkatinden mahrum bırakılarak ötelenen çocuk, sonrasında babasınca, okul arkadaşlarınca, okul idaresince, iş arkadaşlarınca, kadınlarca ve toplumca dışlanır. Çocuğun bu şekilde ötelenmesi, onun dışa yönelmesine sebep olur. Dışta huzur arayışı, hikâye mekânının işlevselliğine de yansır. Ev, okul, sokak, cadde, şehir, ülke, Avrupa, Asya, Avustralya, Amerika şeklinde gittikçe uzayan ve de genişleyen mekânlar söz konusu:

Başkahraman, fiziğinin gerçekliği olan çirkinlik ile yüzleşmemek uğruna onlarca yıl şehir, ülke, kıta değiştirerek başka karakterlere bürünür. Fakat doğanın temel yasasını değiştiremez. Metnin sonunda gece parlayan Ay bile "kanguru" lakabıyla ona seslenerek onun gerçekliğini apaçık ortaya serer.

"Mahalleye Mevkuf" hikâyesinde mahallenin dışa dönük olma özelliği ile hikâye kahramanının mahalleye vakfedilmiş olmasıyla orantılıdır. Hikâyede geniş mekânlardan en çok mahalle

kullanılır. Bunun dışındaki geniş mekânlar: mahalle, Şehzadebaşı, çarşıdır. Metinde kullanılan dar mekânlar dükkân, küçük ev, pembe ev, konak, mektep şeklindedir. Dükkân ve küçük ev, Şerife ve ailesinin yaşadıkları mekânlardır. Pembe ev ve sarı konak ise mahallenin zengin ve saygın ailelerinin evleri olarak sunulur. Ailelerin sosyo-ekonomik durumu ile yaşadıkları mekânlar uyumludur. Mekânlarda kullanılan pembe ve sarı renkleri de o mekânda yaşayan bireylerin farklılığına vurgu yapar. Küçük ev tamlaması yoksulluk ve yoksunluğu çağrıştırırken, “*pembe ev*”, “*sarı konak*” (Uşaklıgil, 2006:102,105) zenginliği ve diğerlerinden farklılığı çağrıştırır.

Çok katlı ev, “Solgun Demet” hikâyesinin baştan sona kadarki ana mekânıdır. “*Yukarı aşağı*” olarak ifade edilen evin en az iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Olay, çoğunlukla bir odada geçer. Mekân hem iç hem de dar olmasına rağmen kurgusal aksiyon seviyesi yüksektir. Hikâyede hareket az olmasına rağmen kadının varsayım ve tahminlere dayalı duygusal tepkileri sayesinde anlatı dinamiklidir.

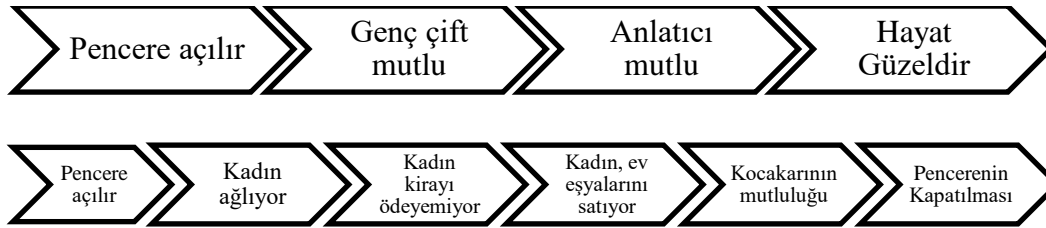
Merkezinde evlat acısının yer aldığı “Son Çocuklar” hikâyesinde, mezarlık diğer mekânlara göre az kullanılmasına rağmen vurgusu en yoğun hissedilen yerdir. Bunun sebebi, iki küçük çocuğa ev sahipliği yapmasıdır. Eserde ev, en sık kullanılan iç mekândır. Başkışı, annelik hatıralarından kalan nesnelere iletişim kurduğu zamanlarda hikâye kapalı mekânda işler. Söz konusu hikâyede geçen mekânların durumu, o mekânda çocuk olup olmadığına paralel olarak pozitif ya da negatif bir kimlikle belirir. Evlatlarının hasretiyle yalnızlık çeken karı kocanın yaşadığı ev olumsuz kelime ve tamlamalar ile tasvir edilirken, mahalledeki bol çocuklu komşu evleri olumlu şekilde söyleme yansıır:

Karı-Kocanın Evi
<ul style="list-style-type: none">• tabut-1 ıstırap• biçare ev• barid sükun• تنها• ah-1 hüsrân

Mahallelinin Evleri
<ul style="list-style-type: none">• takım takım çocuklar• tüm evlerin kapısında çocuk• coşkulu sevinç

“Penceremin Hikâyesi” metninde pencere ve balkon, en işlevsel mekânlar olarak ön plandadır. Anlatıcı, penceresinden dışarıyı gözlemler. Yakaladığı görüntülerden ilgisini çekenleri ayıklar. Bunlar genelde insanlardır. İnsanlar arasında da yeni evli bir genç çift ile ev sahibi öne çıkar. Günün tüm vaktini pencere önünde geçirdiği anlaşılan anlatıcı, iki katlı karşı evde yaşayanları gözlemler. Sonrasında kendi tahmin, his ve düşünceleriyle yoğurarak bu insanlara ve

yaşadıklarına dair çeşitli roller biçer. Buna göre alt katta oturan ev sahibesi yaşlı kadın, üst katta oturan ise onun kiracılarıdır. Bunların yaşadıkları, hissettikleri, ilişkileri, hayattan beklentileri, umutları, umutsuzlukları, yalnızlıkları, nefretleri; kısacası hayatlarının tüm yönleri pencere, balkon, kapı önleri ve sokaktaki hal ve hareketleri ekseninde anlatıcı tarafından tahlil edilir. Anlatıcı, kocakarıyı kötünün, genç çifti ise iyinin rol modeli yapar. İyinin baskın olduğu durumlarda pencere açık ve aktiftir; kötünün galip geldiği durumlarda ise anlatıcı buna tahammül edemez, pencereyi kapatır. Pencere dışındaki hayat iyi, huzurlu, neşeli, insani olduğunda hikâyenin anlatıcısı da mutlu, neşeli ve hayat doludur. Ama düşmanlık, fakirlik gibi kötülük unsurlarının galip geldiğini gözlemlediğinde penceresini kapatır.

2.7.Zaman

Anlatı “iki katmanlı bir zamansal dizidir. Bir anlatılan şeyin zamanı vardır, bir de anlatının zamanı” (Genette, 2000:21). *Solgun Demet* kitabında yer alan hikâyelerin tümünde daha önce yaşanmış durum ve olaylar vardır. Bu yüzden hikâyelerin geneli geçmiş zaman kipiyle başlar. Anı ve mektup tarzında yazılan hikâyelerde eş zamanlı anlatım vardır. Bu metinlerde geriye dönüş tekniğiyle zamansal sıçramalar yapılır. Hikâyelerdeki vaka zamanları sabahleyin, akşamüzeri, bir gün, her gün, o gün, bir gece, bir hafta, bir ay, üç ay, yaz, kış, bir yıl gibi ifadelerdir. Hikâyelerde belli bir dönem ya da tarihe ait bulgulara rastlanmaz.

“Sade Bir Şey” hikâyesinde de bir zaman, bir gece, bir hafta, üç ay, daha sonra gibi olay anına vurgu yapan zamansal ifadeler yer alır. Kronolojik zaman doğrudan ifade edilmez; yalnız metinde iki defa “iki bin kuruş, beş kuruş” (Uşaklıgil, 2006:161) kelimelerinin kullanımı, olayın gerçekleşme zamanı hakkında ipucu olarak değerlendirilebilir. “Mahalleye Mevkûf” hikâyesinde zaman, vaka endeksli bir seyir izler. Olayın yaşandığı ana odaklı olarak zamansal kavramlar kullanılır: saatlerce, bir gün, her gün, beş on gün, ertesi gün, her sabah, sabah akşam, otuz iki ay, on sekiz sene, senelerce gibi. On altı yıllık süreçte (Uşaklıgil, 2006:153) tüm çocuklarını kaybeden “Son Çocuklar” hikâyesinin başkişilerin yaşadığı duygu atmosferine ve eylemlere göre zamansal ifadeler kullanılır: on altı sene, senede bir, kışın, bir bahar günü, her gün, her sabah...

2.8.Eserin Dil Yapısı

Pospelov (2014:329) sanatsal söylemin “*yeni sözcüklerin kullanılmasına ve yaratılmasına eğilimli*” olduğunu belirtir. 1901 yılında yayımlanan *Solgun Demet* eseri de dönemin dil anlayışının doğal bir sonucu olarak Osmanlıca kelime, tamlama ve cümleler ile örülüdür. Kullanılan sesler, kelimeler ve tamlamalarla oluşan cümlelere bakıldığında olumsuzluk çağrıştıran ifadelerin olumluluk çağrıştıranlara oranla daha çok olduğu gözlemlendi. Bu durumun eserin fikir dünyasını yansıtan somut unsurlardır.

Solgun Demet kitabındaki hikâyelerin genelinde “ah”, “e”, “tâ”, “oh” vb. ünlemler yer yer kullanılır. Yardım, isyan, şaşırma, refleks, sevinç, keder gibi insani durumlar karşısında kullanılan bu sözcükler ile metinlerin fikir dünyası uyumluluk sergiler. Bu ünlemler, kahramanların içinde buldukları açmazlara, çözümsüzlüklere vurgu amacı taşır.

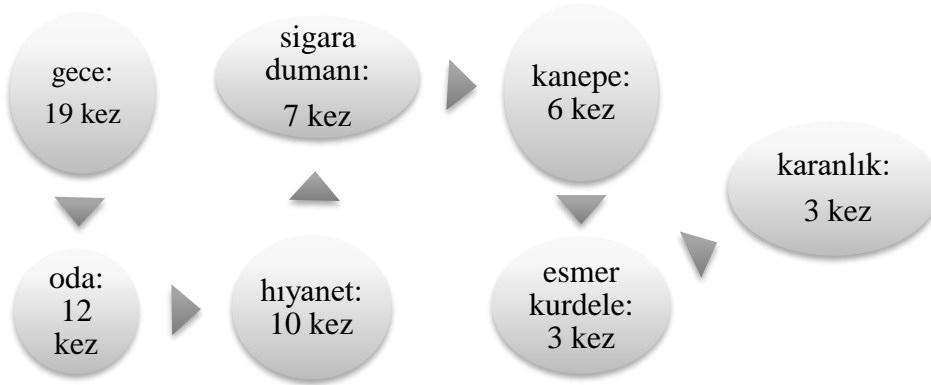
Solgun Demet kitabında işlenen fikir ile eser arasındaki bağlantıyı, hikâyelerde kullanılan kelime ve kavramlar üstlenir. İnsana dair hassasiyetlerin işlendiği bu hikâyeler, genel anlamda kalp kırıklıkları çerçevesinde şekillenir. Bu yüzden hikâyelerde hüznü dair ayrıntılı tahliller yoğundur. İnsanın içine fener tutan bu tahlilci anlayıştan dolayı çoğu hikâyede karamsar bir iklim vardır. Bu iklimde en dikkat çeken kelimeler “*ıstırap*” ve “*ağlamak*” sözcükleridir. Bunların dışında sosyal statü farklılıkları, hastalıklar, özlem gibi temaların yardımcı unsurları olan yoğun sıfatlı ifadeler de sıkça kullanılır. “*Solgun Demet*” hikâyesinde Pervin adlı anlatıcının yaşadığı aldatılma şüphesi, metnin belli kavramların ve kelimelerin etrafında şekillenmesiyle somutlanır. Hikâyede “yukarı çıkma”, “aşağı inme” ifadeleri mecaz anlamlarda kullanılır. “Yukarı” ile kast edilen erkek egemen bakış açısı iken “aşağı” ile kastedilen, kadının toplumdaki konumudur. Ayrıca “aldatmak”, “yalnız”, “yalvarmak”, “kalp kırmak”, “ıstırap”, “ağlamak”, “üşümek”, “meyus”, “kıvrınmak”, “isyan” kelimeleri sıklıkla kullanılır. Metinde işlenen kadına değer verilmeme mesajı, kullanılan kelimelerin örgüsünde yoğunca hissedilir: hıyanet, bezilmiş, basılmış, bozulmuş, saklanmış bir demet; rüzgâr, baygın, mahmur, saye, uyutulma; men etmek, eza, fena, cenk, galeyan, velvele, asab, mariz, meyus vb. (Uşaklıgil, 2006:22)

“Mösyö Kanguru” hikâyesinde özel isimler, mekân isimleri, ülke, coğrafya isimleri Türkçe dışı isimlerdir. Dili Türkçe bir eserin anlayış, algılayış ve kültür olarak ötekiyi işleme, özelde Halit Ziya Uşaklıgil’in genelde Servet-i Fünûn yazarlarının evrensel kültür ve değerlere yönelmesiyle ilgilidir.

2.9.Laytmotif

Solgun Demet hikâye kitabında kişilerin ya da durumların aktarım rolünü anlam birlikleri üstlenir. Laytmotif, metinde aralıklı olarak tekrarlanan duyguyu, düşünceyi, durumu ayırt etmeye yardımcı olur. Hikâyenin akıcılık, ritim ve birliğin oluşması laytmotife bağlıdır. Çoğu hikâyelerde kullanılan laytmotif sayesinde kişi ve nesnelere özgün bir karaktere bürünür.

“*Solgun Demet*” hikâyesi boyunca kadının aldatılması etrafında işlenen tema, kahramanın yaşadığı duygusal kopuş, hayal kırıklığı, belli kelimelerin daha yoğun ve vurgulu kullanılması sonucunu doğurur. Bu hikâyedeki öne çıkan kelimelerin kullanılma sıklığı şu şekildedir (Uşaklıgil: 2006:20):

Aynı hikâyede işlenen kadın sorunu da söylem biçimine yansır. Umutsuz kadınların işlendiği hikâyeye boyunca hayal kırıklığı ve çaresizliği anımsatan kelime ve kelime gruplarının kullanılma sıklığı şöyledir: “*şüpheli*” (4 kez), “*solmak*” (6), “*korku*” (4), “*tahli*” (3), “*aciz*” (3). Bazı kelimelerin metindeki misyonu belli şeyleri işaret etmeye yöneliktir. “*Solgun Demet*” eserinde kahraman anlatıcı, evliliğinin bir döneminde kendisine acı veren bir anıya odaklanır. Bu anının yaşandığı geceyi, tüm ayrıntılarıyla hatırlamaktadır. O gecenin konusu ise eşinin cüzdanı arasından çıkan solgun bir menekşe demetiyle ilgili şüphelerdir. Kendisi üzerinde sarsıcı bir etki bırakan bu olayı otuz üç paragraftan oluşan bir hikâyeye sığdırır. Bu paragrafların on bir tanesi “*bu*”, altı tanesi “*o*”, iki tanesi ise “*şu*” kelimesiyle başlar. (Uşaklıgil: 2006:25). Gramerde işaret sözcükleri olan söz konusu kelimelerin anlatıcı tarafından bir şeyleri anlatmanın yanında anlatamama endişesi sonucu birilerine ısrarla göstermeye çalışıldığının işareti olarak değerlendirilebilir.

“*Mösyö Kanguru*” hikâyesinde hikâyenin akıcılığını sağlaması babında başat laytmotif unsurları olarak “*soytarı* (palyaço)”, “*panayır*”, “*tuvalet masası*”, “*ayna*”, “*boya*” öne

çıkılmaktadır. Metnin asıl kişisi olan çocuk, gerçek yaşamında karşılaştığı ezilmişliği, hoşgörüsüzlüğü palyaço figürü sayesinde aşarak kurtulmaya çalışır. Çocuğun palyaçoya dönüşmesine olanak veren masa ve ayna da kahramanın sanal yaşama geçişlerinde diğer laytmotifler olarak metinde belirir.

“Penceremin Hikâyesi” eserinde pencere, balkon, dikiş makineleri sıklıkla tekrarlanan kelimelerdendir. Pencere ve balon, hayatın kıyısında kalan insanları sembolize ederken, dikiş makineleri genç eşlerin mutluluk temposunu simgeleyen nesne konumundadır. “Mektup Parçası” hikâyesinde erkeğin toplumdaki her anlamdaki kazanımlarına karşın kadının bunlardan mahrum edilmesi neticesinde karamsar kelimelerle örülü bir metin tablosu ortaya çıkar. Metnin ilk cümlesinde “*musibet*”, son kelimesi ise “*ağlamak*”tır (Uşaklıgil: 2006:130). Aralarda ise buna benzer onlarca tamlama örneği sıralanır: “*kalbimin sıkıntısı*”, “*hayatımın işkenceleri*”, “*müzeyyen hülyalar*”, “*hayat-ı cehennem*”, “*acınacak mahlûk*”, “*derd-i hafî*” ... (Uşaklıgil: 2006:141)

3. SONUÇ

Solgun Demet eserinde toplumsal olgulardan mahalle ve aile hayatı, kadın algısı, kadın-erkek ilişkileri, sağlık sorunları yaşayan bireyler mercek altına alınır. Anlatılarda bireyin toplumda karşılaştığı çeşitli engellerle ilişkileri üzerinde durulur. Bu ilişkilerde irdelenen birey, sorunla mücadele etmekten uzak bir iradeye sahiptir. Sorunlara direnen, onlarla güçlü şekilde mücadele eden kişiler yerine sorunu yaşayan kişilerin içsel tepkileri hikâyelerin odağındadır.

Solgun Demet kitabında toplam on üç hikâye vardır. Bu hikâyelerin sekiz tanesi doğrudan kadını ve kadın olmak ile ilgili sorunları, üç tanesi çocuğu, iki tanesi de erkeği konu edinir. Kadını merkeze alan sekiz hikâyeden altı tanesi, isimsiz kadın kişileri anlatır. Bu hikâyeye konu olan kadınlardan hiçbirinin ismi metinde verilmediği gibi, bu kadınların isimlerinin bilinmesine gerek yoktur algısı vardır. Çünkü kadın zaten özel hayatında, aile hayatında, toplumsal hayatta standart insan muamelesi görmez. Bu anlamda Halit Ziya, isimsizliği, bilinçli bir tercih olarak seçer. Çocuğu merkeze alan hikâyelerde ise hasta çocuklar ile çocuk sevgisi, dışlanmış çocuklar mercek altına alınır.

Halit Ziya Uşaklıgil, *Solgun Demet* kitabında bir araştırmacı gibi önce toplumun bir mahallesini, ailesini veya kişisini tespit eder. Sonrasında bunların yaşadıkları sorunları, insan vicdanından geçirerek aktardığı için, kişilerin fiziksel özelliklerinden çok ruhsal dünyasına

ayna tutar. Anlatılan karakterin ruhsal dünyası da olumsuz imaj ve çağrışımlarla yoğrulmuş sıfat ve isimlerle süslüdür. Tüm hikâyelerde kişilerin ruhsal betimlemeleri işlenirken, sadece beş hikâyede kimi kişilerin kısmi fiziksel görünüşlerinden bahsedilir.

Solgun Demet kitabındaki hikâye kişilerinin hemen hepsi, çevreleriyle ruhsal çatışmalar yaşayan, çevreden kopuk, yalnız, yabancılaşmış ve hasta kişilerdir. Bundan dolayı, söylemde kişilerin dış yapılarından ziyade ruhsal durumları öne çıkar. İçe yönelen kahramanlar hayallere sığınmaya başlar. Bu anlamda hayal, *Solgun Demet*'in konularını şekillendiren temaların geçiş kapısıdır. Eserde fakir, yalnız, hasta, aldatılan, ötekileştirilen kahramanların hayalleri, hayal kırıklıkları, karamsar bakış açıları belli nesnelere vasıtasıyla söyleme dönüşür. Bu nesnelere genelde karamsar bir atmosfer eşliğinde, kişilerin duygu dünyasına tercüman olur.

KAYNAKÇA

- Bahtin, M. M. (2016). *Söylem Türleri* (Çev. Okan N. Çiftci). İstanbul: Metis Yayınları.
- Booth, W. C. (2012). *Kurmacanın Retoriği* (Çev. Bülent O. Doğan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Cohn, D. (2008). *Şeffaf Zihinler* (Ferit Burak Aydar). İstanbul: Metis Yayınları.
- Genette, G. (2000). *Anlatının Söylemi* (Çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pospelov, G. (2014). *Edebiyat Bilimi* (Çev. Yılmaz Onay). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Rifat, M. (2013). *Açıklamalı Göstergibilim Sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Önal, M. (2015). *Edebiyat Sanatı*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2006). *Solgun Demet*. İstanbul: Özgür Yayınları.

İZZEDDİN İSMÂİL'E GÖRE BİR SANAT OLARAK EDEBİYAT

Doktora Öğrencisi, Mirsat YAVI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

mirsat_yavi@hotmail.com ORCID ID-0000-0002-7980-1411

Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇINAR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

msirin@yyu.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-5798-0439

ÖZET

Prof. Dr. İzzeddin İsmâil, Mısır'da dünyaya gelmiş, edebiyat ve eleştiri alanında akademik çalışmalar yapan ve bu alanda birçok ulusal ve uluslararası ödüllere layık görülmüş bir dildir. O aynı zamanda son dönem Arap edebiyatının özellikle de edebiyat eleştirmeni olarak önemli simalarından sayılmaktadır. Onun eleştiri alanında ortaya koyduğu çalışmalar da bu durumu ortaya koymaktadır. İsmâil, edebiyat olgusunun düşünce ile birlikte var olduğunu ve konuyla ilgili her medeniyete ait ve özgün bakış açılarının meydana geldiğini belirtir. Nitekim o, edebiyat eleştirisinde normatif ve betimlemeli yöntemler üzerinde durarak genel geçer kuralların varlığını sorgulamaya çalışmıştır. Edebiyatın bir sanat olarak görevi, edebiyatın toplum ile olan ilişkisi, edebi alanda özgünlük sorunu ve bunun eleştiri ile alakası, anlama yöntem ve sorunları ve belki de en önemlisi edebiyat-dil ilişkisini birçok eserinde tartışma konusu yaptığına şahit olmaktadır. Onu bu konuda orijinal kılan nedenlerin başında edebiyat alanında ortaya çıkan yeni akım ve yöntemleri çok iyi bilmesi gelmektedir. Tüm bu konular tarih boyunca edebiyat alanında temel sorunlar olarak kabul edilir ve biz de bu çalışmamızda İzzeddin İsmâil'in konuyla ilgili görüşlerine değindikten sonra Onun özellikle 'edebiyat olgusuna' nasıl baktığını ve bir sanat olarak edebiyata yüklediği anlamın değerini irdelemeye çalışacağız. Onun öne çıkan eserlerinden biri olan "el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd (Edebiyat ve Sanatları –Eleştirel Bir Çalışma" isimli eseri bu konuda bize temel bilgiler sunacaktır. Ancak kendisini daha iyi tanımak için ele aldığı diğer eserlerini inceleyip Türk ilim dünyası ile tanıştırmayı hedefliyoruz. Onun "et-Tefsiru'n-Nefsi Li'l-Edeb (Edebiyatta Psikolojik Yorum)" adlı eseri de konuyla ilgili yeni pencereler açtığı ve ilim çevrelerinde yankı uyandırdığını da söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Eleştiri, Arap Edebiyat Eleştirisi, Sanat, İzzeddin İsmâil.

SUMMARY

Prof. Dr. İzzeddin İsmail is a linguist who was born in Egypt and has conducted academic studies in the field of literature and criticism and has been awarded many national and international awards in this field. He is also considered one of the important figures of recent Arabic literature, especially as a literary critic. His works in the field of criticism also reveal this situation. İsmail states that the phenomenon of literature exists together with thought and that each civilization has its own and unique perspectives on the subject. Indeed, he tried to question the existence of general rules by focusing on normative and descriptive methods in literary criticism. We witness that he has discussed the duty of literature as an art, the relationship of literature with society, the problem of originality in the field of literature and its relation to criticism, methods and problems of understanding, and perhaps most importantly, the relationship between literature and language in many of his works. The main reason that makes him original in this regard is that he knows very well the new trends and methods that have emerged in the field of literature. All these issues have been accepted as fundamental problems in the field of literature throughout history, and in this study, after touching upon İzzeddin İsmail's views on the subject, we will try to examine how he views the 'phenomenon of literature' in particular and the value of the meaning he attributes to literature as an art. One of his prominent works, "el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd (Literature and Arts – A Critical Study), will provide us with basic information on this subject. However, in order to know him better, we aim to examine his other works and introduce them to the Turkish scientific world. We can also say that his work "et-Tefsiru'n-Nefsi Li'l-Edeb (Psychological Interpretation in Literature)" has opened new windows on the subject and has resonated in scientific circles.

Keywords: Criticism, Arabic Literary Criticism, Art, İzzeddin İsmâil.

GİRİŞ

İzzeddin İsmâil (1929-2007), Mısır'da dünyaya gelmiş ve son dönem Arap edebiyatının önemli simalarından biridir. 1951 yılında Kahire Üniversitesinde lisans eğitimini tamamlayıp mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora eğitimlerini ise Arap edebiyatı alanında Ayn Şems Üniversitesinde tamamlamıştır. Bu üniversitede öğretim görevlisi olarak başladı ve bir süre sonra Edebiyat Fakültesine profesör olarak atandı. Avrupa ülkelerinde de çeşitli görevlerde bulunan müellif Almanya'nın Bonn kentinde Arap Kültür Merkezi'nde müdürlük görevi icra etti. 1982-1985 yılları arasında Mısır Genel Kitap Teşkilatı Yönetim Kurulu Başkanlığı, 1984 yılında Kültür Yüksek Kurulu Genel Sekreterliği, 1985-1989 yılları arasında Sanat Akademisi Başkanlığı, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Komitesi Raportörlüğü, Yüksek Kültür Komitesi üyeliği, Ulusal İhtisas Konseyi üyeliği gibi kültürel görevlerde bulunmuştur. Lübnan, Sudan, Fas ve Suudi Arabistan, Kuveyt gibi birçok Arap Ülkesinde farklı Üniversitelerde görevler yapmıştır.¹

¹Gurâbî Fatma, Nur Kerime, *Dirâse Kitabu'l Edeb ve Fununuuh Dirase ve Nakd*, (Cezayir: Tissemsilt Üniversitesi, YL, 2019/2020), 3.

İzzeddin İsmâil, ortaya koyduğu yapıtlarıyla değişen ve gelişen dünyada kendine has ve orijinal bir iz bırakmayı başarmış bir edebiyatçı ve eleştirmendir. Yazar bu hususiyetleri Doğu ve Batı edebiyatına olan hâkimiyeti ve onları yorumlayabilecek ve özgün kılacak bir kimlikle elde etmiştir. Aynı zamanda yeni çıkan akım ve yöntemlerden maharetle faydalanabilmiş olması da onu bir adım daha öne çıkaran özelliklerdendir. Dolayısıyla edebiyat, eleştiri, şiir, tiyatro, tercüme ve yüzden fazla edebî makale ile edebiyat dünyasında çok çeşitli alanlarda söz getiren yapıtlara imza atmıştır. Bütün bu hususiyetler onun ne kadar güçlü bir edebî kimliğe sahip olduğunu gösterir. Bu yapıtlar daha o hayatta iken ses getirmiş ve onu uluslararası bir üne kavuşturmuştur.

Onun öne çıkan eserlerinden biri olan “*el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd (Edebiyat ve Sanatları –Eleştirel Bir Çalışma)*” isimli eseri, Edebî kavramların tarifi ve bunların örnekler ve betimlemelerle pratiğe yansıtılması, üslûp sorunu ve eleştirel yorumlama gibi temel bilgiler sunacaktır. “*et-Tefsiru’n-Nefsi Li’l-Edeb (Edebiyatta Psikolojik Yorum)*” adlı eserinde edebiyatın psikoloji ile ilişkisi konusunda çok bilinen edebî yapıtlar üzerinde yazar, karakter, çevre ve mekân gibi unsurları tahlil etmektedir. Arap edebiyatında estetik olgusu ve eleştiri nazariyesinin ele alındığı bir diğer önemli eseri de “*el-Esâsu’l-Cemâliyye fi Nâkdi’l- arâbi (Arap Eleştirisinde Estetik olgusu)*” olup bu eser Kral Faysal uluslar arası ödüle layık görülmüştür.²

İZZEDDİN İSMÂİL’E GÖRE BİR SANAT OLARAK EDEBİYAT

İzzeddin İsmâil’in edebiyata bakışına geçmeden önce Mısır’da modern edebiyatın nasıl ve hangi tarihte başladığına kısaca değinelim. Napolyon’un Mısır’ı işgal etmesi Arap dünyasının Batı uygarlığı ile ilk teması oldu. Matbaanın Mısır’a girişi ve gazetelerin yayımlanmasıyla birlikte Batı ile kültürel bir etkileşim süreci oluştu. 1978 tarihi modern Arap edebiyatının başlangıcı kabul edilmektedir. Ancak Mısırlıların 1826’da Fransa’ya gönderilen Mısır kültür heyeti “Nahda” dedikleri Mısır rönesansının ilk temellerini atanlardır. Oradaki hayattan ve ilmi faaliyetlerden etkilenenler ve Et-Tahtavî’nin etrafında toplanan öncülerin ilk işi çeviri faaliyetleri oldu.³ Çeviri faaliyetleri Arap edebiyatının gelişmesinde hayati bir rol oynamıştır. Bu faaliyetler sadece Arap edebiyatına ifade zenginliği katmadı. Aynı zamanda özgün derlemelerin önünü açan birer örnek haline geldi.⁴ Böylece genelde Arap edebiyatı özelde ise Mısır edebiyatı kendine has ürünlerini ortaya koymaya başladı.

Edebi sanatların nasıl başlayıp geliştiğini öğrenmek, fert ve toplum vicdanında nasıl yer edindiğini bilmek büyük önem arz eder. Bununla beraber bir sanatın tam olarak nasıl ve ne zaman başladığını tespit etmek zordur. Bu durumda kanıtların yeteri kadar elde mevcut olması gerekir ki rasyonel bir veri ortaya çıksın.⁵ İzzeddin İsmâil, eserlerinde bu noktadan hareketle edebi sanatları birçok yönüyle analize tabi tutar. O, “*el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd (Edebiyat ve Sanatları –Eleştirel Bir Çalışma)*” adlı eserinde edebiyat konularını başlıklar halinde ele almakta ve bu başlıklar üzerinden konuları işlemektedir. Bu eser bağlamında onun

² Hasan Bin Fehd el-Huveymil, *ed-Doktor İzzeddi İsmâil: Zikrâ ve Tektîm*, (Kuveyt: Vakıf Genel Sekreterliği, 2008), 16.

³ Ahmet Kazım Ürün, *Arap Edebiyatı Klasik- Modern*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2023), 143.

⁴ Hamilton Alexander Rosskeen Gibb, *Arap Edebiyatı*, çev. Onur Özatağ (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022), 165.

⁵ İzzeddin İsmâil, *el-Mükevvinatu’l-Ülâ li’s-Sekâfeti’l-Arâbiyyeti*, (Kahire: Matbaatu’l-edibu’l-Bağdadiyye, 1971), 18.

üslubu, betimlemeleri ve edebi konuları pratiğe aktarma gayretini ortaya koymaya çalışacağız. Yazar kitabın başlangıcında kavramlarla ilgili bir hatırlatmada bulunarak başlamaktadır;

“Edebiyattan bahsetmeden önce onun tarifini yaparak başlamak okuyucunun benim üzerimdeki hakkıdır. Bu sadece hak değildir, aynı zamanda mantıklı olandır. Her zaman lafızları tanımlayarak başlamamız gerekir. Çünkü başta hakkında konuşacağımız şeyi bilmemiz gerekir.”⁶

İsmâil, bu sözlerle edebi konuları işlerken öncelikle kavramların açıklığa kavuşturulması gerektiği hususuna dikkat çeker. Yazar kitabın ilerleyen bölümlerinde bu ifadelerine bağlı kalmış ve ele aldığı her konuyu önce tarif ederek başlamıştır. Ancak ona göre bazı kavramların esnek olması her insanın isteğine ve anlayışına göre şekillenmesi onu tanımlamayı zorlaştırabilir. Bu kavramlardan biri de şiir kavramıdır. Yazar onu tanımlamanın zorluğuna şöyle değinmektedir;

“Bu sanat eski olmasına ve yaygınlaşmasına rağmen onu tanımlamak kolay değildir. Aristoteles'ten günümüze kadar pek çok kişi bu konuyu ele almaya ve şiirin doğasını incelemeye çalışmıştır. Bunun neticesinde ittifakın bulunmadığı birçok farklı tanım ortaya çıktı. Belki de bu, şiirin kendi doğasından değil, bu girişimlerin yapıldığı farklı insanlardan ve çağlardan kaynaklanıyordu.”⁷

Sanatçı, durmadan değişen ve gelişen dış dünyaya ayak uydurmak, onu yorumlamak, içselleştirmek ve bir duyarlılığa dönüştürmek zorundadır.⁸ Dolayısıyla edebiyat ile yazar karşılıklı bir etkileşim içindedir.⁹ İsmâil'e göre yazar çevresinde hüküm süren dış yaşamdan etkilenir ve edebiyatını toplumun yaşamına dayandırır. Ancak edebiyatın herhangi bir zamandaki bir toplumun koşullarını doğru bir şekilde yansıtan bir ayna olduğu söylenirse bu hakikati yansıtmaz. Bu toplumsal gerçekliğin bazı yönlerini tasvir etse bile sıradan, kapalı ve eski bir hakikattir. Fakat bundan daha anlaşılabilir olan edebiyatın hayatı aktaran ve onu yorumlayan bir ayna olduğu düşüncesidir. Yazar ancak kendi tecrübelerini ve genel hayat anlayışını ifade edebilir. Yazar yaşadığı çağın hayatını tam anlamıyla ifade etmeli, çağının ve toplumunun temsilcisi olmalıdır. Yazar toplumdaki etkilediği zaman bunu edebiyat vasıtasıyla yine topluma yansıtır.¹⁰ İzzeddin İsmâil bu ifadelerle yazarın topluma karşı olan konumunu açıklığa kavuşturarak edebi eserin genel içeriğini ve onun toplum üzerindeki etkisini yeterince ve tatmin edici bir şekilde ele almaktadır.

Bir yazarın üretimini etkileyen ve toplumdaki kaynaklanan etkenler vardır. Bundan yola çıkarak, yazar her zaman bir grup için yazar ve kendisini grup içinde gerçekleştirmenin yanı sıra onları etkilemek ve onların teveccühünü kazanmak ister ve bu etkiyi elde etmenin yolu, onları ilgilendiren şeyler hakkında onlarla konuşmaktır. Gerçek yazar ile tüccar yazar arasındaki çizgi çok kesindir. Gerçek yazar, bu toplumun iradesine boyun eğmeden kendi toplumunu etkileyebilir ve onun memnuniyetini kazanabilir. Kitlelerin önünde tezellül eden tüccar yazar

⁶ İsmâil, *el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd*, (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arâbî, 2013), 9.

⁷ İsmâil, *el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd*, 75.

⁸ Ali İhsan Kolcu, *Edebiyat Kuramları*, (Ankara: Salkımsöğüt Yayınları, 2008), 120.

⁹ İzzeddin İsmâil, *el-Esâsu'l-Cemâliyye fi Nâkdi'l-Arâbî*, (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arâbî, 1992), 257.

¹⁰ İsmâil, *el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd*, 25.

ise onlara teslim olur ve kendi iradesinin onlarınkiyle erimesine izin verir.¹¹ Tıpkı Fuat Köprülü'nün deyişiyle hayatı en gizli, en karışık köşelerine kadar göstermeyen, ruhlarımızın yükselme hamlelerini anlatmayan, duygularımızı tıpkı hayatta olduğu gibi saf ve derin bir surette doyurmayan, elemelerimizi, felaketlerimizi, ahlakî yaralarımızı açık açık aksettirmeyen edebiyat, hayat ile rabitasız ve sahte bir edebiyattır.¹² İsmâil, yukarıdaki ifadelerle bir yapıtın değerini belirleyen ölçütlere dikkat çekmektedir. Ona göre yazar özgün ve samimi olmalıdır ve toplumsal yaşama katkı sağlama fikriyle hareket etmelidir.

İsmâil, kavramları tanımlamanın gerekliliğine işaret ettikten sonra üzerinde durmayı hedeflediği diğer bir konu da edebi konuların teoriden pratiğe aktarılması hususudur. Ona göre bilgi teoriden pratiğe aktarıldığında topluma fayda sağlar. Çünkü sanat toplum için icra edilmelidir. Burada yine yazarın iddiasına göre teori ile pratiğin bir arada sunulduğu uygulamalı bir edebiyat çalışması Arap edebiyatında bulunmayan ve diğer edebiyatlarda ise üzerinde çok az çalışmanın yapıldığı bir konudur.¹³

Yazar edebiyat düşüncesinde ifade ettiği eksikliği kapatmak amacıyla ele aldığı konuları temellendirdikten sonra eleştirmen kimliğiyle bunun nasıl yorumlanabileceğini göstermiştir. Mîhâil Nu'ayme'nin dediği gibi eleştirmenin görevi eseri süzgeçten geçirmektir.¹⁴ İzzeddin İsmâil de edebi konuları ve yapıtları süzgeçten geçirir, onları yorumlar ve yapıttaki edebi zevki ortaya çıkarmaya gayret gösterir. Bu minvalde “*el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd*” adlı eserinde önemli hususların işlendiğini ve muhataplarına bu çerçevede yeni bir ufuk kazandırdığını söyleyebiliriz. Söz gelimi bu eserde edebi sanatların ilki ve en eskisi olduğu düşünülen şiir¹⁵ konusu işlenirken yazar öncelikle şiirin niceliğine değinir ve şiirin insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi olduğunu dile getirir. Çünkü şiir duyguların tercümanıdır. Ona göre duygular şiirde, fikirler ise nesirde dile gelir. O halde duygu insani bir vasıf olduğuna göre ve insanla beraber var olduğuna göre şiir de insan ile beraber vardır.¹⁶ İsmâil, bu ifadelerle şiirin tarihini insanlığın tarihi ile irtibatlandırmıştır. Şiir hakkında genel değerlendirmeler yaptıktan sonra yazar klasik döneme ait bir şiir kıt'ası zikreder ve onu detaylıca yorumlamaya tabi kılar. Çünkü ona göre yukarıda da ifade ettiğimiz gibi teorik bilgi uygulama yoluyla ve yorumlanarak desteklenmelidir. Ancak bu şekilde edebiyat düşüncesi muhatabın zihninde gerçek karşılığını bulur. Yazar İbnü'l-Mu'tezz (ö.296/908)'e ait şu şiir kıt'asını uygulamalı olarak tahlil eder;

“Ona bak, amberden yüklerin ağırlaştırdığı gümüşten bir tekne gibi...”¹⁷

İsmâil, bu şiir kıt'asını açıklarken şu ifadelere yer vermektedir. İbn Mu'tez gökteki hilali su üzerindeki bir tekneye benzetmektedir. Ona göre gökteki hilal birçok yönden su üzerindeki tekne gibidir. Gerçekten şekil açısından hilal ve tekne birbirine benzediği gibi uzaktan boyutları da aynı gözükmektedir. Renk olarak gümüş ifadesinin tecih edilmesi hilaldeki parlaklığı temsilen seçilmiştir. Dolayısıyla İbnü'l-Mu'tezz imgeler arasında şekil, boyut, gerçeklik ve renk unsurlarını karşılayacak paralel bir imge kullanmıştır. Bundan dolayı bu kıt'a geçmişte

¹¹ İsmâil, *el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd*, 26.

¹² Fuat Köprülü, *Bugünkü Edebiyat*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), 87.

¹³ İsmâil, *el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd*, 6.

¹⁴ Nihal F.A. Alshorbaji, *Arap Edebiyatı Eleştiri Tarihi*, çev. Onur Özatağ, (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 33.

¹⁵ Seyyid Kutup, *en-Nakdu'l-Edebî Usûluh ve Menâhicuh*, (Kahire: Dâruş-Şürük, 2003), 62.

¹⁶ İsmâil, *el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd*, 75.

¹⁷ İsmâil, *el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd*, 80.

eleştirmenler ve edebiyatçılar arasında çok başarılı kabul edilmiştir. İzzeddin İsmâil bu şekilde söz konusu şiiri yorumlar ve eleştirmen vasfını ortaya koyar.

İsmâil'e göre yazarın ruhî portresini resmetmek edebî mahsûlün ortaya çıkış sebeplerini ve onun hakikatini bilmek için gereklidir. Yazarın ruhî portresini ortaya çıkarmak, bir taraftan eseri, diğer taraftan sanat eserinin vücuda gelmesi kanunlarını açıklar ve hepsinden mühim olarak “yeni bir insan” verir.¹⁸ İsmâil, *et-Tefsiru'n-Nefsîyyî Li'l-Edeb (Edebiyatta Psikolojik Yorum)*” adlı eserinde edebiyatın psikoloji ile ola ilişkisine değinir ve şöyle der;

“Edebiyat ile psikoloji arasındaki bağı kimse inkâr etmediğinden onu ispat etmek gerekmiyor. Fakat bilinmesi gereken şey bu ilişkinin ve unsurlarının açıklanmasıdır. Peki, hangi yönüyle edebiyat psikoloji ile bağlantılıdır. Edebiyat mı psikolojiye dayanır yoksa psikoloji mi edebiyata dayanır. Yoksa aralarındaki bağ etkileme ve etkilenme midir?”¹⁹ İzzeddin İsmâil “*et-Tefsiru'n-Nefsîyyî Li'l-Edeb (Edebiyatta Psikolojik Yorum)*” isimli kitabına bu ifadelerle başlamaktadır. Yazarın ifadelerinden de anlaşıldığı gibi edebiyat ile psikoloji arasında sıkı bir bağ vardır. Zira her edebi eser sahibinin fikirlerinden, yorumundan veya hayatından bir şekilde etkilenir. Dolayısıyla yazarın tahlil edilmesiyle eserin tahlil edilmesi arasında doğrudan bir orantı vardır. Psikoloji edebiyatı, edebiyat da ruhu meydana getirir. Ruh, onlardan edebiyat yaratmak için hayatın çeşitli yönlerini bir araya getirir ve edebiyat, ruhun yönlerini aydınlatmak için hayatın gerçekleriyle ilgilenir.

SONUÇ

Son dönem Mısır edebiyatının önemli isimlerinden biri hiç şüphesiz İzzeddin İsmâil'dir. Yazar hayatı boyunca ilmi ve kültürel faaliyetlerin içinde yer almıştır. Ayrıca Batı'ya yaptığı seyahatler sebebiyle oradaki edebi akımlar ve yöntemlerden haberdar olmuştur. Yazar bu birikimini yapıtlarına yansıtmış, orijinal sayılabilecek birçok eser kaleme almıştır. Bu çalışmamızda özellikle İzzeddin İsmâil'in “*el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd (Edebiyat ve Sanatları –Eleştirel Bir Çalışma)*” isimli eserinden faydalanarak onun edebiyata bakışını ve onu yorumlamasını incelemeye gayret ettik.

Bu çalışmamız neticesinde şu değerlendirmeleri yapabiliriz. Yazar edebi kavramların ele alınmadan önce onları tanımlamanın ve açıklamanın önemine vurgu yapar. Zira hakkında konuşulan şeyin anlamsal çerçevesinin ve kapsamının öncelikle bilinmesi muhatabın onu daha iyi anlamasını sağlayacaktır. Bilgi teoriden pratiğe dökülmediği zaman topluma fayda sağlamayacaktır. Onun için bilginin yorumlanması, içselleştirilmesi ve yaşama aktarılması gerekir. Yazar toplumdan etkilenir. Bir yazarın içinde yaşadığı çağ, toplum ve çevre onun yapıtlarına yansır. Bununla birlikte edebiyat ile psikoloji arasında da sıkı bir bağ vardır. Bu hususlarda elde edilen bilgi, yapıtı daha doğru tanımaya yardımcı olur.

KAYNAKÇA

¹⁸ Ali Nihad Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2021), 35.

¹⁹ İzzeddin İsmâil, *et-Tefsiru'n-Nefsîyyî Lil-Edeb*, (Kahire: Mektebetu Garib, ts),1.

Alshorbajı, Nihal F.A. *Arap Edebiyatı Eleştiri Tarihi*, çev. Onur Özatağ Ankara: Fecr Yayınları, 2021, 33.

Gibb, Hamilton Alexander Rosskeen. *Arap Edebiyatı*, çev. Onur Özatağ Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022.

Gurâbî, Fatıma. Kerime, Nur. *Dirâse Kitabu'l Edeb ve Fununuh Dirase ve Nakd*, Cezayir: Tissemsilt Üniversitesi, YL, 2019/2020.

el-Huveymil, Hasan Bin Fehd. *ed-Doktor İzzeddi İsmâil: Zikrâ ve Tekrîm*, Kuveyt: Vakıf Genel Sekreterliği, 2008.

İsmâil, İzzeddin *el-Esâsu'l-Cemâliyye fî Nâkdi'l- Arâbî*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1992.

-----, *el-Edeb ve Funûnuh Dirase ve Nakd*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2013.

-----, *el-Mükevvinatu'l-Ûlâ li's-Sekâfeti'l-Arâbiyyeti*, Kahire: Matbaatu'l-Edîbu'l-Bağdadiyye, 1971.

-----, *et-Tefsîru'n-Nefsîyyi Lil-Edeb*, Kahire: Mektebetu Garib,ts.

Kolcu, Ali İhsan, *Edebiyat Kuramları*, Ankara: Salkımsöğüt Yayınları, 2008.

Köprülü, Fuat. *Bugünkü Edebiyat*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

Kutup, Seyyid. *en-Nakdu'l-Edebî Usûluh ve Menâhicuh*, Kahire: Dâruş-Şürûk, 2003.

Tarlan, Ali Nihad, *Edebiyat Meseleleri*, Ankara: Akçağ Yayınları,2021.

Ürün, Ahmet Kazım, *Arap Edebiyatı Klasik- Modern*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2023.

ANNE TÜKENMİŞLİĞİ ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI MATERNAL BURNOUT SCALE: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-5194-5202

Berfin ÇOBAN
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, berfin.cbnn@gmail.com
ORCID: 0009-0006-5199-1344

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; "Anne Tükenmişliğini" belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan farklı yaş, medeni hal ve ekonomik gelire sahip 269 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 30 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 21 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %44 ve iç tutarlık katsayısı .94'tür. Araştırma sonucunda geliştirilen Anne Tükenmişliği Ölçeğinin Türkiye'de yaşayan annelerin tükenmişlik düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Anne tükenmişliği, Ölçek, Geçerlilik*

Abstract

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to assess "Maternal Burnout." The sample of the research consists of 269 individuals with diverse ages, marital statuses, and economic backgrounds living in Turkey. A 30-item pool was created based on the literature, and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed using SPSS 21 software. The Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was used to evaluate reliability. Exploratory factor analysis was performed to assess the construct

validity of the scale. The total variance explained by the scale is 44%, and the internal consistency coefficient is .94. The study concluded that the Maternal Burnout Scale is a valid and reliable measurement tool for assessing the burnout levels of mothers living in Turkey.

Keywords: *Maternal burnout, Scale, Validity*

GİRİŞ

Modern toplumlarda kadınlar, annelik rolüyle birlikte birçok farklı sorumluluğu bir arada yürütmek zorunda kalmaktadır. Geleneksel toplumsal beklentiler, annelerin çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamada kusursuz olmalarını beklerken; modern yaşamın getirdiği ekonomik ve sosyal talepler, anneler üzerinde ek bir baskı yaratmaktadır. Bu koşullar, annelerin fiziksel, duygusal ve zihinsel açıdan tükenme yaşamasına neden olabilmektedir. Literatürde "anne tükenmişliği" (maternal burnout) olarak tanımlanan bu durum, annenin bakım verme becerilerini ve genel yaşam kalitesini olumsuz etkileyen kritik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmalarda, anne tükenmişliğinin ölçülmesi ve müdahale programlarının geliştirilmesi için geçerli ve güvenilir ölçeklere ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, Türkiye bağlamında bu sorunu ölçebilecek, yerel kültürel ve sosyal dinamiklere uygun bir ölçme aracının eksikliği dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki annelerin tükenmişlik düzeylerini ölçmek için geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırma , 18 yaş ve üzerinde olan toplam 269 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun yaş aralıkları incelendiğinde, 54 kişinin 25-34 yaş aralığında, 129 kişinin 35-44 yaş aralığında ve 86 kişinin 45 yaşından büyük olduğu görülmüştür. Katılımcıların evlilik süreleri incelendiğinde, 46 kişinin 0-5 yıl, 61 kişinin 6-11 yıl, 50 kişinin 12-15 yıl, 100 kişinin ise 16 yıl ve üzerinde evli olduğu; 12 kişinin ise evli olmadığı belirlenmiştir. Katılımcıların çocuk sayıları değerlendirildiğinde, 112 kişinin 1 çocuk, 122 kişinin 2 çocuk, 34 kişinin 3 çocuk sahibi olduğu ve 1 kişinin 3'ten fazla çocuğa sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların ekonomik durumları incelendiğinde, 22'sinin düşük, 233'ünün orta ve 14'ünün ise yüksek ekonomik gelire sahip olduğu belirtilmiştir. Eğitim durumları değerlendirildiğinde ise, 18 kişinin ilköğretim, 55 kişinin lise, 154 kişinin önlisans/lisans ve 42 kişinin lisansüstü eğitim düzeyinde olduğu görülmüştür.

Madde Havuzu

Anne Tükenmişliğini ölçmek üzere 23 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, anne tükenmişliğinin davranış, tutum ve duygular üzerindeki etkisini ölçmesi açısından incelenip 23 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

Ölçme Aracı

Anne Tükenmişliği Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, anne tükenmişliğinin yüksek olduğunu ifade etmektedir.

İşlem

Anne Tükenmişliği Ölçeği’nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 21 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

Madde Analizi ve Güvenirlik

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin madde-toplam korelasyonlarının .43 ile .78 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenilirlik katsayısı ise .94 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Anne Tükenmişlik Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	73,1078	247,783	0,700	0,937
m2	74,1933	252,41	0,500	0,94
m3	74,4758	254,332	0,429	0,941
m4	73,3457	246,697	0,644	0,938
m5	73,1636	249,473	0,603	0,939
m6	73,3197	245,159	0,695	0,937
m7	73,5911	244,19	0,716	0,937
m8	73,3532	249,834	0,631	0,938
m9	74,1152	248,147	0,601	0,939

m10	73,7249	243,066	0,733	0,937
m11	73,4015	245,465	0,685	0,937
m12	73,8959	245,288	0,594	0,939
m13	74,119	246,762	0,631	0,938
m14	74,5613	249,658	0,638	0,938
m15	73,5836	249,819	0,608	0,939
m16	73,29	250,438	0,611	0,939
m17	73,0112	256,772	0,430	0,941
m18	73,0335	252,913	0,634	0,938
m19	73,3011	247,122	0,651	0,938
m20	72,9182	251,471	0,606	0,939
m21	73,4461	242,226	0,775	0,936
m22	73,7993	246,534	0,657	0,938
m23	73,4498	251,756	0,520	0,94

Yapı Geçerliliği

Yapı geçerliliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %44'ünü açıklayan, öz-değeri 10,18 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .46 ile .81 arasında sıralanan ve 23 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Anne Tükenmişliği Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix^a

	Component
	1
m1	0,741
m2	0,537
m3	0,462
m4	0,68
m5	0,642
m6	0,735
m7	0,755
m8	0,674
m9	0,636
m10	0,768
m11	0,721
m12	0,636
m13	0,668

m14	0,672
m15	0,651
m16	0,649
m17	0,469
m18	0,674
m19	0,695
m20	0,648
m21	0,809
m22	0,697
m23	0,564

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgular, ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında, .30 ve üzerindeki değerlerin maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi düzeyde ayırt edebildiğini ifade ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde-toplam korelasyon katsayılarının .43 ile .78 arasında değişmesi, bu katsayıların yeterli düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için öngörülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .94 olması, ölçeğin güvenilirlik düzeyinin oldukça yeterli olduğunu göstermektedir. Bu bulgular ışığında, Anne Tükenmişliği Ölçeği'nin psikoloji ve aile danışmanlığı gibi disiplinlerde kullanılacak, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı* (6. baskı). Pegem Akademi.
- Kaptan, F., & Arslan, M. (2020). Anne tükenmişliği ve aile içi ilişkilere etkisi: Bir literatür taraması. *Psikolojik Araştırmalar Dergisi*, 15(2), 234-250.
<https://doi.org/10.1234/psikolojik.2020.125>
- Tezbaşaran, A. (1996). *Ölçme araçları geliştirilmesinde güvenilirlik ve geçerlilik* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, B. (2018). Anne tükenmişliği ve psikolojik danışmanlık. In A. Ö. Arslan (Ed.), *Aile içi psikolojik destek* (pp. 215-230). Eğitim Yayınları.

Sağlık Bakanlığı. (2022, Mayıs 15). Anne sağlığına yönelik yeni politika önerileri. *Sağlık Bakanlığı Resmi Web Sayfası*. <https://www.saglik.gov.tr/anne-sagligi>

ÇOCUK SONRASI EŞE İLĞİ KAYBI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

LOSS OF INTEREST SCALE IN SPOUSE AFTER CHILD: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN

Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5194-5202

Betül Zehra Girgin

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, betulzehrasener@gmail.com

ORCID: 0009-0005-0286-0068

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; “Çocuk Sonrası Eşe İlgi Kaybını” belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de yaşayan farklı yaş ve çocuk sayısına sahip 206 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 20 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 25 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %60 ve iç tutarlık katsayısı .96’dır. Araştırma sonucunda geliştirilen Çocuk Sonrası Eşe İlgi Kaybı Ölçeği’nin, Türkiye’de yaşayan bireylerin çocuk sahibi olduktan sonra eşlerine yönelik ilgilerinde yaşadıkları değişimleri belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Çocuk Sonrası Eşe İlgi Kaybı, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to determine "Loss of Interest Scale in Spouse After Child." The sample of the study consists of 206 individuals living in Turkey, with varying ages and number of children. A pool of 20 items was created based on the literature, and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed using SPSS 25 software. To assess reliability, Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was used. Exploratory factor analysis was performed for the construct validity of the scale. The total variance explained by the scale is %60, and the internal consistency coefficient is .96. The research findings indicate that the developed Loss of

Interest Scale in Spouse After Child is a valid and reliable measurement tool for determining the changes in individuals' interest in their spouses after having children in Turkey.

Key Words: *Loss of Interest Scale In Spouse After Child, Validity, Reliability.*

GİRİŞ

Çocuk sahibi olmak, yaşamda önemli bir dönüm noktasıdır ve birçok bireyi fiziksel, duygusal ve psikolojik olarak etkiler. Çocuk sahibi olduktan sonra, çiftler arasında bazı değişiklikler olabilir; bunlar arasında en belirgin olanlardan biri, eşler arasındaki ilgi ve yakınlık seviyesindeki azalmadır. Bu noktadan hareketle, bireylerin çocuk sahibi olduktan sonra eşlerine duyduğu ilgi kaybını ortaya koymak, bu durumun ilişkiler üzerindeki etkilerini görmek ve çözüm önerileri geliştirmek önemlidir. Bu araştırmanın amacı, "Çocuk Sonrası Eşe İlgi Kaybı Ölçeği"ni geliştirmek ve bunun geçerliğini ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırma evli olan 162'si kadın, 44'ü erkek 206 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun yaş aralıkları incelendiğinde 30 kişi 23-28 yaş aralığında, 50 kişi 29-34 yaş aralığında, en yüksek katılımla 53 kişi 35-39 yaş aralığında, 31 kişi 40-45 yaş aralığında ve 42 kişinin 45 yaşından büyük olduğu görülmektedir. Katılımcıların 86'sı lise ve altı, 111'i lisans, 30'u lisansüstü eğitim durumuna sahip olduğunu, 6'sı düşük, 189'u orta ve 12'si ise yüksek ekonomik gelire sahip olduğunu belirtmiştir.

Madde Havuzu

Çocuk sonrası eşe ilgi kaybını ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler, gramer, anlaşılabilirlik ve eşe duyulan ilginin duygusal, davranışsal ve tutumsal boyutlarını yansıtmaları açısından incelenmiş ve 20 maddelik bir uygulama formu oluşturulmuştur.

Ölçme Aracı

Çocuk Sonrası Eşe İlgi Kaybı Ölçeği, 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5 dereceli Likert tipi bir ölçekle uygulanmaktadır. Ölçekte ters kodlanan herhangi bir madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, eşe duyulan ilgi kaybının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

İşlem

Çocuk Sonrası Eşe İlgi Kaybı Ölçeği'nin madde analizi için madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi ile, güvenilirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 25 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

Madde Analizi ve Güvenirlik

Yapılan analiz sonucunda, Çocuk Sonrası Eşe İlgil Kaybı Ölçeği'nin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .61 ile .86 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlilik katsayısı ise .96 olarak hesaplanmıştır. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çocuk Sonrası Eşe İlgil Kaybı Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	47,6119	302,449	,806	,961
m2	47,9303	307,335	,726	,962
m3	47,9353	313,271	,622	,963
m4	47,5075	299,851	,859	,960
m5	47,5373	301,680	,839	,960
m6	47,6915	307,954	,665	,962
m7	47,6318	303,904	,731	,962
m8	47,5174	308,721	,616	,963
m9	47,1841	304,091	,728	,962
m10	47,4428	307,948	,636	,963
m11	47,0796	308,084	,612	,963
m12	47,1891	302,024	,766	,961
m13	47,5920	301,893	,794	,961
m14	47,8607	308,090	,686	,962
m15	47,7960	302,583	,804	,961
m16	47,8657	304,297	,816	,961
m17	48,1393	307,000	,788	,961
m18	47,9950	304,645	,797	,961

m19	47,6866	302,146	,810	,961
m20	47,8308	308,071	,730	,962

Yapı Geçerliği

Çocuk Sonrası Eşe İlgili Kaybı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda, toplam varyansın %60'ını açıklayan, öz-değeri 11.96 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .64 ile .88 arasında sıralanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Çocuk Sonrası Eşe İlgili Kaybı Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix^a

	Component
	1
m1	,831
m2	,757
m3	,658
m4	,880
m5	,859
m6	,697
m7	,757
m8	,648
m9	,751
m10	,665
m11	,642
m12	,792
m13	,824
m14	,721
m15	,832
m16	,843

m17	,818
m18	,825
m19	,834
m20	,763

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Çocuk Sonrası Eşe İlgili Kaybı Ölçeği, yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında, .30 ve daha yüksek olan maddelerin ölçülen özelliği iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde-toplam korelasyon katsayılarının .61 ile .86 arasında sıralanması, madde-toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilir ölçme araçları için ön görülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .96 olması, ölçeğin yüksek bir iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bulgulara dayanarak, Çocuk Sonrası Eşe İlgili Kaybı Ölçeğinin, psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji gibi disiplinlerde, ebeveyn-çocuk ilişkileri, aile içi dinamikler ve benzeri alanlarda kullanılabilir, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

ÇOCUK MERKEZLİ AİLE ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI CHILD CENTERED FAMILY: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN

Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5194-5202

Zahide AYDEMİR

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, zahideturkoglu@gmail.com, ORCID: 0009-0001-2864-7098

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; "Çocuk Merkezli Aile tutumunu" belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan farklı yaş, cinsiyet, medeni durum ve ekonomik gelire sahip 231 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 19 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 26 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %35 ve iç tutarlılık katsayısı .89'dur. Araştırma sonucunda geliştirilen Çocuk Merkezli Aile Ölçeğinin, Türkiye'de yaşayan ebeveynlerin çocuk merkezli yaklaşımlarını belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Çocuk Merkezli Aile, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The purpose of this study; to develop a valid and reliable measurement tool to determine "Child Centered Family attitude". The sample of the research consists of 231 people living in Turkey with different ages, genders, marital status, and economic income. As a data collection tool, a pool of 19 items were created according to the literature then validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed through SPSS 26 program. Cronbach alpha internal consistency coefficient was used to assess reliability. For construct validity exploratory factor analysis is conducted. The total variance explained by the scale is % 35 and the internal consistency coefficient is .89. The research findings indicate that the developed Child Centered Family Scale is a valid and reliable measurement tool for determining the child centered approaches of parents living in Turkey.

Key Words: *Child Centered Family, Validity, Reliability.*

GİRİŞ

Günümüzde ebeveyn çocuk ilişkisinde çocuğun fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimini ön planda tutan değişimler yaşandığı görülmektedir. Çocuğun ihtiyaçları, mutluluğu ve yaşam kalitesinin öncelendiği aile dinamikleri, çocuk merkezli aile yapıları olarak da adlandırılmaktadır. Söz konusu aile dinamikleri göz önünde bulundurularak geliştirilen Çocuk Merkezli Aile Ölçeği; ailelerin çocuklarına yönelik ilgilerini, çocukların ihtiyaç ve taleplerine verdikleri önceliği ve çocukların aile dinamiklerindeki rol ve önemini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu ölçekten elde edilecek verilerle, ebeveyn çocuk ilişkilerinin daha nesnel bir şekilde değerlendirilmesi, ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşim kalitesinin artırılması ve geliştirilmesi, sağlıklı ilişki kurma becerilerinin desteklenmesi, ailenin çocuk merkezli yaklaşımının çocuğun psikososyal gelişimi üzerindeki etkilerinin incelenmesi ve bu sayede literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 207'si kadın 24'ü erkek 231 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların 24'ü ilköğretim, 55'i lise, 106'sı lisans, 46'sı lisansüstü eğitim durumuna sahip olduğunu, 218'i evli 13'ü ise bekâr olduğunu, 19'u düşük, 198'i orta ve 14'ü ise yüksek ekonomik gelire sahip olduğunu, 30'u 0-5 yıl arası, 73'ü 6-10 yıl arası, 36'sı 11-15 yıl arası ve 92'si ise 16 yıl ve üzeri evli olduğunu, 85'i 1 çocuk, 78'i 2 çocuk, 68'i 3 ve üzeri çocuk sahibi olduğunu belirtmiştir.

Madde Havuzu

Çocuk Merkezli Aile Ölçeği için 19 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, çocukların ihtiyaç ve taleplerine verdikleri önceliği ölçmesi açısından incelenip 19 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

Ölçme Aracı

Çocuk Merkezli Aile Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, ailenin çocuk merkezli olduğunu ifade etmektedir.

İşlem

Çocuk Merkezli Aile Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Çocuk Merkezli Aile Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 26 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

Madde Analizi ve Güvenirlik

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .34 ile .71 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlilik katsayısı ise .89 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çocuk Merkezli Aile Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayılar

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	46,1342	115,038	,454	,889
m2	46,6883	111,076	,608	,884
m3	46,6234	114,940	,538	,886
m4	47,1818	113,175	,711	,882
m5	46,6364	112,824	,621	,884
m6	46,3506	115,168	,502	,888
m7	46,8052	118,158	,401	,891
m8	47,9048	121,200	,343	,892
m9	47,3333	114,371	,574	,885
m10	46,9784	112,882	,679	,882
m11	46,9567	112,363	,639	,883
m12	47,1602	116,857	,443	,889
m13	45,8788	118,411	,394	,891
m14	46,9827	113,887	,631	,884
m15	46,4762	112,755	,583	,885
m16	47,1991	117,499	,486	,888
m17	46,7749	115,462	,454	,889

m18	47,3896	118,187	,425	,890
m19	47,6623	120,338	,401	,890

Yapı Geçerliliği

Çocuk Merkezli Aile Ölçeği'nin yapı geçerliliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %35'ini açıklayan, öz-değeri 6,66 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .40 ile .77 arasında sıralanan ve 19 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .90 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Çocuk Merkezli Aile Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix^a

	Component
	1
m1	,517
m2	,676
m3	,604
m4	,767
m5	,685
m6	,561
m7	,460
m8	,401
m9	,638
m10	,739
m11	,700
m12	,513
m13	,452
m14	,687
m15	,650

m16	,544
m17	,520
m18	,488
m19	,462

Extraction Method:

Principal
Component
Analysis.

a. 1 components
extracted.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .34 ile .71 arasında sıralanması madde toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için ön görülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğu göz önüne alındığında ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .89 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Çocuk Merkezli Aile Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, eğitim bilimleri, sosyoloji, çocuk gelişimi vb. disiplinlerde kullanılacak, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). Veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu. Türk Psikologlar Derneği.

GEÇ EVLENME KAYGISI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI LATE MARRIAGE ANXIETY SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN

Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-5194-5202

Ayşe Kütüklüoğlu

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ayseturkkan.kutukluoglu@gmail.com,

ORCID: 0009-0006-4326-8869

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; "Geç Evlenme Kaygısını" belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan farklı yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve ekonomik gelire sahip 223 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 21 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 25 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %60 ve iç tutarlık katsayısı .97'dir. Araştırma sonucunda geliştirilen Geç Evlenme Kaygısı Ölçeğinin Türkiye'de yaşayan insanların geç evlenme kaygısı düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Geç Evlenme Kaygısı, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The purpose of this study; To develop a valid and reliable measurement tool to determine "Late Marriage Anxiety". The sample of the research consists of 223 people living in Turkey with different ages, genders, education levels and economic incomes. As a data collection tool, an item pool of 21 items was created in line with the literature and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed through SPSS 25 program. Cronbach

Alpha internal consistency reliability coefficient was used to evaluate reliability. Exploratory factor analysis was performed for the construct validity of the scale. The total variance explained by the scale is 60% and the internal consistency coefficient is .97. As a result of the research, it was determined that the Late Marriage Anxiety Scale developed was a valid and reliable measurement tool in determining the late marriage anxiety levels of people living in Turkey.

Key Words: Late Marriage Anxiety, *Validity, Reliability*

GİRİŞ

Evlilik kavramı, insanoğlunun varoluşundan beri hayatın bir parçası olmuştur. Zamanla toplum içindeki algısında ve uygulanmasında değişiklikler yaşanmış olsa da varlığını devam ettirmiştir. Bu değişikliklerin en dikkat çeken evlilik yaşının yükselmesidir. Evliliğin ertelenmesinin bazı kişiler üzerinde sosyal ve psikolojik etkileri olduğu ve bu etkinin onları kaygıya sürüklediği gözlemlenir. Geç evlenme ölçeği, özellikle toplumsal normların belirli bir yaşa kadar evlilik beklentisi oluşturduğu toplumlarda, kaygıların bireylerin yaşam kalitesine etkisini ölçmek için çalışılmıştır.

Bu çalışmamızda günümüzde sosyolojik değişimler neticesinde, geçmişe nazaran daha geç evlenmenin insanlar üzerindeki algısı incelenmiştir. Bu araştırmanın amacı, Geç Evlenme Kaygısı Ölçeğini geliştirmek, bunun yanında ise geçerliliğini ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 170'i kadın 53'ü erkek 223 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların 7'si ilkokul, 27'si lise, 143'ü lisans, 46'sı lisansüstü eğitim durumuna sahip olduğunu, 27'si düşük gelirli, 181'i orta gelirli ve 15'i ise yüksek gelire sahip olduğunu belirtmiştir.

Madde Havuzu

Geç Evlenme Kaygısını ölçmek üzere 21 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, geç evlenme kaygısının davranış, tutum ve duygular üzerindeki etkisini ölçmesi açılarından incelenip 21 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

Ölçme Aracı

Geç Evlenme Kaygısı Ölçeği 1 “Hiç katılmıyorum” ve 5 “Tamamen katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, Geç Evlenme Kaygısının yüksek olduğunu ifade etmektedir.

İşlem

Geç Evlenme Kaygısı Ölçeğinin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Geç Evlenme Kaygısı Ölçeğinin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 25 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

Madde Analizi ve Güvenirlik

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .53 ile .85 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenilirlik katsayısı ise .97 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Geç Evlenme Kaygısı Ölçeği Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	56,1637	335,364	,814	,963
m2	56,1903	338,893	,774	,963
m3.	55,9204	341,247	,734	,964
m4	56,3097	336,944	,783	,963
m5	56,2788	338,166	,741	,963
m6	56,2301	336,640	,804	,963
m7	56,3319	335,645	,822	,963
m8	56,2655	336,151	,820	,963
m9	56,0133	335,000	,808	,963
m10	56,1637	333,898	,830	,962
m11	56,1903	334,253	,846	,962
m12	55,6814	340,156	,737	,964
m13	56,4558	341,200	,728	,964
m14	56,5708	340,335	,768	,963
m15	56,9602	346,225	,728	,964
m16	56,6637	342,713	,765	,963

m17	57,0752	351,305	,640	,965
m18	56,2743	341,889	,737	,964
m19	55,5575	343,448	,660	,964
m20	55,5841	351,942	,486	,966
m21	55,8274	348,863	,531	,966

Yapı Geçerliliği

Geç Evlenme Kaygısı Ölçeği 'nin yapı geçerliliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %60'ını açıklayan, öz-değeri 12.53 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .50 ile .87 arasında sıralanan ve 21 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Geç Evlenme Kaygısı Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix^a

	Component
	1
m1	,840
m2	,801
m3	,759
m4	,810
m5	,769
m6	,828
m7	,848
m8	,842
m9	,831
m10	,856
m11	,871
m12	,761
m13	,760

m14	,799
m15	,764
m16	,796
m17	,678
m18	,765
m19	,673
m20	,503
m21	,550

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .53 ile .85 arasında sıralanması madde toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için ön görülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .97 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Geç Evlenme Kaygısı Ölçeğinin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilir, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

OKULA AİLE KATILIMI İLE İLGİLİ YAZILAN AKADEMİK ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Özlem Kaya¹, ¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Enstitüsü, Sivas Türkiye

Orcid no: <https://orcid.org/0009-0002-6414-417X>

E-mail: ozlemkaya880@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Didem Kayahan Yüksel² ²Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Sivas, Türkiye

Orcid no: <https://orcid.org/0000-0002-0184-6070>

E-mail: Didemkayahan@cumhuriyet.edu.tr

Özet

Aile katılımı, evde veya okulda çocukları ile beraber veya çocuklarının adına gelecekteki beklentileri ve eğitimleri için gerekli kişilerle ve ortamlarla temasta bulunmalarıdır. Ailelerin hem okulda hem de ev ortamında çocuğunun eğitimine dahil edilmesi son yıllarda giderek artmaktadır. Bu katılımın çocuğun iyi öğrenmesi ve yüksek başarı elde etmesi için gerekli olduğu görülmektedir. Aynı zamanda okul ile temas halinde olan ailelerin çocukları okula devam konusunda daha olumlu sonuçlar vermektedir. (Berthelsen & Walker, 2008). Bu çalışmanın amacı Okula Aile Katılımı alanında yapılmış çalışmaların sistematik analizini yapmaktır. Nicel Araştırma yöntemlerinden Bibliyometrik analiz kullanılarak yapılmıştır. Bu araştırmanın evrenini Scopus arama motorundan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Bu veriler, 19.11.24 tarihinde ve 09.00-11.00 saatleri arasında Scopus aracılığıyla indirilmiştir. Bu arama motoruna yazılan “Parents Participation School” kavramları ile bilgiler edinilmiştir. Bu çalışmada 2033 makale analize alınmıştır. Bu analize alınan makalelerde 6208 kişinin çalıştığı ve bu çalışmacılardan 337 tanesinin ise tek başına çalıştığı görülmüştür. En çok kullanılan kelimenin “child” olduğu kaydedilmiştir. Bu araştırmacıların 337 tanesi tek başına çalışmaktadır ve en çok çalışma yapan yazar JR’dır. Yapılan çalışmalara yıllık atıf oranı 10.73’tür

Anahtar Kelimeler: Aile, Aile katılımı, ebeveyn, okula aile katılımı, Vosviewer, Scopus, Biblioshiny, Scopus

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ACADEMIC STUDIES WRITTEN ON FAMILY PARTICIPATION IN SCHOOL

Abstract

Family participation is contact with people and environments necessary for their future expectations and education at home or at school, together with their children or on behalf of their children. The involvement of families in the education of their children both at school and at home has been increasing in recent years. This participation is seen to be necessary for the child to learn well and achieve high success. At the same time, children of families who are in

contact with the school give more positive results in terms of school attendance. (Berthelsen & Walker, 2008). The aim of this study is to systematically analyze the studies conducted in the field of Family Participation in School. It was conducted using Bibliometric analysis, one of the Quantitative Research methods. The universe of this study consists of data obtained from the Scopus search engine. These data were downloaded via Scopus on 19.11.24 between 09.00-11.00. Information was obtained with the concepts of "Parents Participation School" written into this search engine. 2033 articles were analyzed in this study. It was seen that 6208 people worked in the articles included in this analysis and 337 of these workers worked alone. It was recorded that the most used word was "child". 337 of these researchers work alone and the author who has done the most studies is JR. The annual citation rate for the studies is 10.73

Keywords: Family, Family participation, parent, family participation in school, Vosviewer, Scopus, Biblioshiny, Scopus

GİRİŞ

Anne ve babaların okula katılımı, çocuklarının eğitim sürecinde gelişimlerine katkı sağlamaları için hazırlanan etkinliklerdir. Çocukların okula başlamadan önce ilk eğitim aldıkları kurum ailedir. (Yazar, Çelik ve Kök, 2010).

Aileler çocuklarının gelişim sürecinde, kişiliğinin oluşumunda ve korunmasında sorumludurlar. Özellikle anneler çocuğun gelişiminin ilk ve önemli ölçüde büyük bir kısmını üstlenirler. Anne, çocuğun doğduğu andan itibaren hem fiziksel hem de duygusal ve psikolojik olarak destekler. Annelerin aile içinde iyi konumda olması, çocuk ile olan iletişimde olumlu ve duyarlı olması, çocuğun aile içine kabulünü kolaylaştırır ve çocuk almış olduğu bu değeri tüm yaşamı boyunca taşır. (Ceka & Murati, 2016).

Farklı yaklaşımların çocuğun gelişimi için önemli olan belirleyicileri şunlardır;

Kalıtsal ve fizyolojik özellikler

Ebeveyn Uygulamaları

Kişilik

Mizaç nitelikleri

Devam edilen okulların kalitesi

Ailedeki sıralı konum

Geç çocukluk ve erken ergenlik

Ebeveynlerin özellikle ilk altı yaş içerisinde çocukla kurdukları iletişim çocuğun gelecekte sözel açıdan ortaya koyacağı yeteneklerinin gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Anne ve babanın çocuğu disipline eden ve onun dil, konuşma, sosyal gelişiminde etkili davranışları çocuğun okul döneminde daha başarılı olmasını sağlayacaktır. Örneğin, 7 yaşında olan ve ilkokula giden bir çocuğun anne ve babası konuşma yönünden onu destekledilerse çocuk okulda akranlarına göre daha geniş bir konuşma ağına sahip olacaktır. Aynı zamanda aldığı destekle ilkokulu daha rahat bitirecek ve hissettiği yetkinliğin sonuçları ona daha olumlu dönecektir. Bir başka örnekte de aile tarafından disipline edilmemiş ve yaptığı hatalar görmezden gelinmiş bir çocuk okulda akranlarına karşı saldırgan olacaktır. (Kagan, 1999).

Okula dahil edilen anne-babaların çocukları ile iletişimlerinin gelişmesinin yanı sıra eğitim süreci hakkında bilgileri artmakta ve ev ortamında çocukları için daha iyi bir öğretmen olmaktadır. (Becher, 1986).

Ailelerin okula katılımı, çocuklar üzerinde doğuştan o ana kadar önemli etkileri olması açısından gereklidir. Bu etkileri fark etmek ve ona uygun adımlar izlemek önemlidir. (Yolcu ve Taşdelen Karkça, 2015) Aile Katılımı, ailelerin çocuklarının eğitime başladıktan sonra okul ve ev arasında bir uyum oluşturarak çocuğun daha iyi ilerlemesine katkı sağlamaktır. Aynı zamanda çocuğun bulunduğu çevre koşulları açısından olumsuzluk bulunuyorsa bu iş birliği içerisinde çocuğun olumlu olana yönelmesi de amaçtır. (Çamlıbel Çakmak, 2010). Velilerin okula katılımı çocukların gelişimi üzerinde etkili olduğu çalışmalarla kanıtlanmakla beraber ortaya çıkabilecek sorunların çözümü de daha kalıcı olmaktadır. (Ardakoç, 2020). Anne-babanın okula katılımı oldukça istenen ve yasalarla desteklenen bir konu da olsa ülkemizde henüz yeterince geliştiği söylenemez. Anne-babalar okula nasıl katılacağını, bu süreçte nasıl aktif rol oynayacağını bilmiyor olabilirler. Bu açıdan öğretmen/uzmanın aileleri bilgilendirmesi önemli olmaktadır. Anne babalar okula yalnızca çocukları hakkında bilinmeyen konuları anlatmak ve sorunun ne olduğunu öğrenmek için değil süreç içerisinde fırsatları fark edecek ve gelişime tam destek olacak bir konumda katılımı sağlanmalıdır. (Keçeli-Kaysılı, 2008). Okul öncesi eğitim basamağında bulunan çocuklar doğdukları andan okula geldikleri zamana kadar kazandıkları becerileri geliştirmek ve daha ileriye taşımak için eğitim almaktadırlar. Bu süreçte anne ve babanın sürece katılımı çocuğun okula daha rahat uyum sağlamasını ve başarıya ulaşmasını desteklemektedir. Ülkemizde okul öncesi eğitimde uygulanan programlar da aynı şekilde anne ve babanın sürece katılımını desteklemektedir. (Ekinci Vural ve Kocabaş, 2016).

Ebeveynlerin okula katılımını etkileyen bazı faktörler de yer almaktadır. Düşük eğitim seviyesine sahip olan ve okulla olumsuz ilişkiler kuran ebeveynler okula katılım konusunda istekli olmayabilirler. Aynı zamanda ebeveynlerin çocuklarına eğitim veren öğretmenlere karşı tutumları da okula katılımlarını etkilemektedir. Örneğin, öğretmenin kültürel olarak ebeveynlerden farklı olması katılımı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. (Berthelsen & Walker, 2008). Buna ek olarak bazen öğretmenler de anne-babaların katılımı konusuna çekimser yaklaşabilmektedirler. Yurtdışında yapılan bir çalışmada öğretmenler katılım gösteren anne ve babaları sürece nasıl dahil olacakları konusunda endişelendikleri ve bu süreçte fazla katılım göstermeleri durumunda çocukları için olayı fazla kişiselleştirebilecekleri konusunda emin olmadıkları kaydedilmiştir. Bu sorunların yaşanmaması adına ebeveynleri ihtiyaçlarını fark edip bu ihtiyaçlara yönelik uygun programlar sunulmalıdır. Aynı zamanda ebeveynlerden beklenen sorumluluklar da iletilmelidir. (Becher, 1986).

Aile katılımını içeren programların olmaması veya yeterince uygulamaması okulda ergenlerin eksik bir destek sistemiyle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Yapılan araştırmalarda aileler okulla iş birliği içine girdikten sonra öğrenciler derslerinden daha yüksek not almakta, daha yüksek hedefler belirlemekte, derse katılımları artmakta ve daha az davranış problemi göstermektedirler. Örneğin bir okulda öğretmen ve yöneticiler ailelerle doğru iletişimi ve iş birliğini kurduğunda öğrenci davranışına ilişkin disiplin işlemlerinde düşüş gözlenmiştir. (Epstein, 2008).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma okula aile katılımı alanında yapılan çalışmaların derlenmesi ve bu çalışmadan sonra hazırlanacak eserlere ışık olması amaçlanmıştır.

Bu bağlamda araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır;

Uluslararası çalışmalarda okula aile katılımı alanına yönelik hazırlanan çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?

Uluslararası çalışmalarda okula aile katılımı alanına yönelik hazırlanan çalışmalarda alan yazına katkı sağlayan ülkeler hangileridir ve bu ülkelerin ilişki ağı nasıldır?

Uluslararası çalışmalarda okula aile katılımı alanına yönelik hazırlanan çalışmalarda hangi anahtar kelimeler kullanılmaktadır?

Uluslararası çalışmalarda okula aile katılımı alanına yönelik hazırlanan çalışmalarda alan yazına katkı sağlayan yazarlar kimlerdir?

Uluslararası çalışmalarda okula aile katılımı alanına yönelik hazırlanan çalışmalarda alan yazına katkı sağlayan dergiler hangileridir?

Uluslararası çalışmalarda okula aile katılımı alanına yönelik hazırlanan çalışmalarda alan yazına katkı sağlayan kurumlar hangileridir?

Uluslararası çalışmalarda okula aile katılımı alanına yönelik hazırlanan çalışmalarda alan yazına katkı sağlayan çalışmalardan en çok atıf alan çalışmalar hangileridir?

Uluslararası çalışmalarda okula aile katılımı alanına yönelik hazırlanan çalışmaların yıllık atıf durumları nasıldır?

YÖNTEM

Bibliyometrik analiz, büyük bilimsel verileri araştırma ve araştırma sonuçlarını analiz etmek için kullanılan bir yöntemdir. (Donthu, Kumar, Mukherjee, Pandey ve lim, 2021). Küresel çapta yapılan araştırmaların eğilimlerini fark etmeye ve anlamlandırmaya yarayan bir yöntemdir. Bunun için bazı veri tabanlarına ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, scopus ve Wos. (Alsharif, Salleh ve Baharun, 2020; Demir, Moslem ve Duleba, 2024). Scopus veri tabanı, makalelere ve bu makalelerde yer alan referanslara ulaşımı sağlayarak kişinin şu anda ve geçmişte yayınlanmış çalışmalarda araştırma yapmasına olanak sağlamaktadır. Web of science ile birbirlerini tamamlamaktadırlar. İkisi de tüm verileri kapsamamaktadır. (Burnham, 2006).

Bibliyometrik analiz yapabilmek için önce, web of science, pubmed ya da scopus gibi arama motorları kullanılarak veri tabanından çalışmaya uygun olacak bilgiler elde edilir. Bu elde edilen veriler bazı filtrelerden geçirilerek .csv bağlantısı ile indirilir. Örneğin, çalışılan ülkeler, yayın dili veya çalışılan alan olabilmektedir. Bu bilgilerin analizi için VOSviewer, R ve RStudio tercih edilebilmektedir. VOSviewer, bibliyometrik harita oluşturmak için kullanılan ve çalışmanın verilerini ayrıntılı inceleme olanağı sunan bir paket programdır. Bu program ile bir harita çoklu boyutlarda incelenebilmektedir. (Eck & Waltman, 2010). Rstudio kaynaklı Biblioshiny ise hazırlanan çalışmaların performans dayalı analizini ve kavramlara bağlı haritalamayı sağlamaktadır. (Thangavel & Chandra, 2023). Bu çalışmada verileri elde edebilmek için Scopus veri tabanından yararlanılmıştır. Scopus arama motoruna 19.11.24 tarihinde ve 09.39 saatinde “parents”, “participation” “school” kelimeleri girilerek veriler elde edilmiştir. Ardından bu verilere “English” ve “Social”, “psychology” filtreleri getirilerek son

aşamada 2033 veri indirilmiştir. Analizleri yapmak amacıyla Biblioshiny ve VOSviewer paket programlarından yararlanılmıştır.

2.1 Ana Bilgiler

Bu kısımda Okula Aile Katılımı ile alakalı yapılan çalışmaların genel hatları ele alınmaktadır. Aşağıdaki tabloda bilgiler verilmiştir;

Şekil 1 Ana Bilgiler

Bu şekle göre scopus veri tabanından elde edilen 2033 çalışma 6208 çalışmacı tarafından 2014-2024 yılları arasında yayınlanmıştır. Bu yazarlardan 337 tanesi tek başına çalışmaktadır. Bu çalışmalara yapılan yıllık atıf oranı ise 10.73'tür.

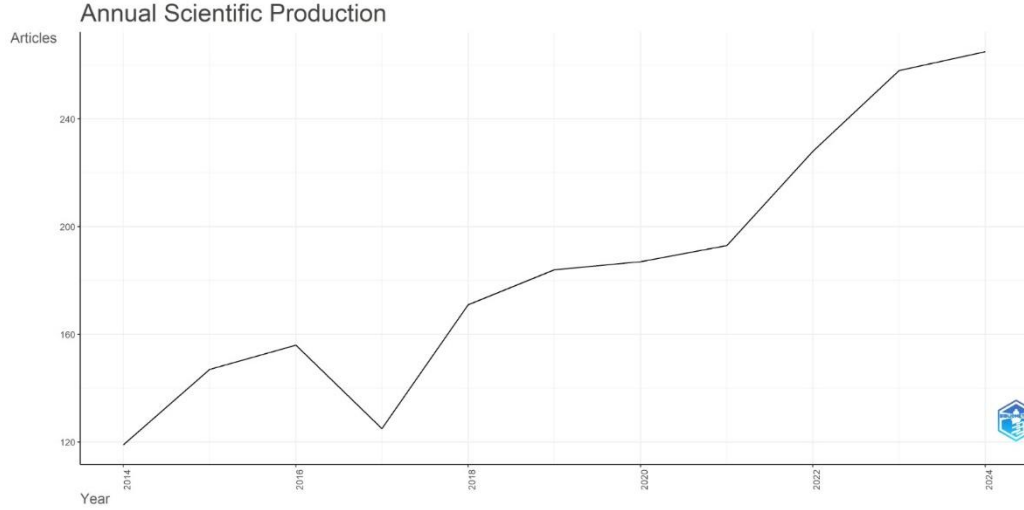
BULGULAR

3.1 Çalışmaların Performans Analizleri ve Değerlendirmesi

Yapılan bu bibliyometrik analizde elde edilen çalışmaların detaylı analizleri verilerek, ailenin okula katılımı alanında son on yılda yapılan çalışmaların sayısı, bu çalışmalardan her birine düşen atıf sayıları, literatüre en çok katkı sağlayan yazarlar, dergiler, üniversiteler, en fazla çalışma yapan, en çok atıf alan yazarlar şemalar halinde gösterilmektedir. Buna ek olarak en çok kullanılan anahtar kelimeler, çalışmaların hangi ülkelerde gerçekleştirildiği verilmektedir. (Demir, Moslem ve Duleba, 2024).

3.1.1 Yayınlanan Çalışmaların Yıllık Değişimleri

Okula Aile Katılımı alanında yapılan çalışmaların yıldan yıla aldıkları atıf oranları Şekil 2'de gösterilmiştir;

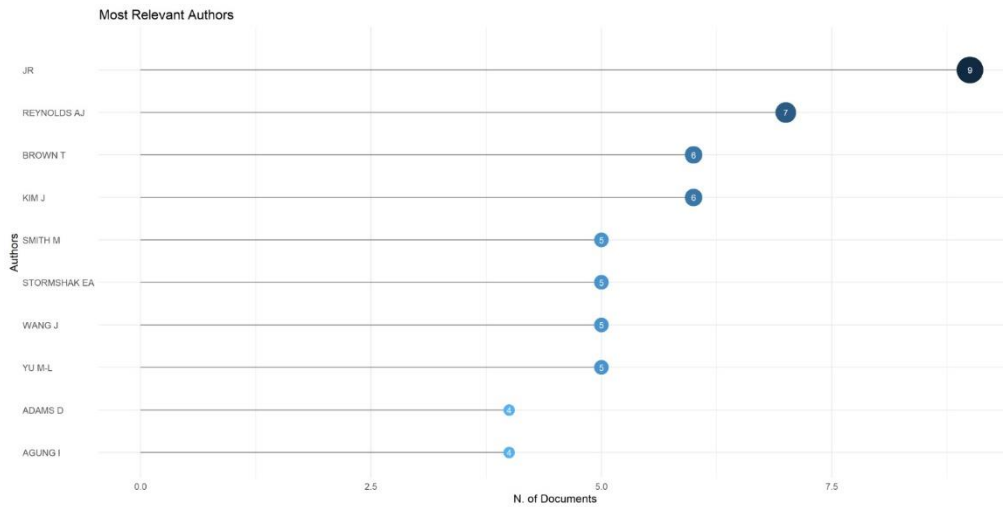

Şekil 2

Okula Aile Katılımı Konulu Çalışmaları Yıllık Değişimi

Bu şekilde göre Okula Aile Katılımı alanında yapılan çalışmaların bazı dönemlerde azaldığı ve bazı dönemlerde ise arttığı gözlenmektedir. 2017'den bu yana artma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, 2017'de 125, 2018'de 171, 2019'da 184, 2020'de 187, 2021'de 193, 2022'de 228, 2023'te 258 ve 2024 ise 265 çalışma gerçekleştirilmiştir.

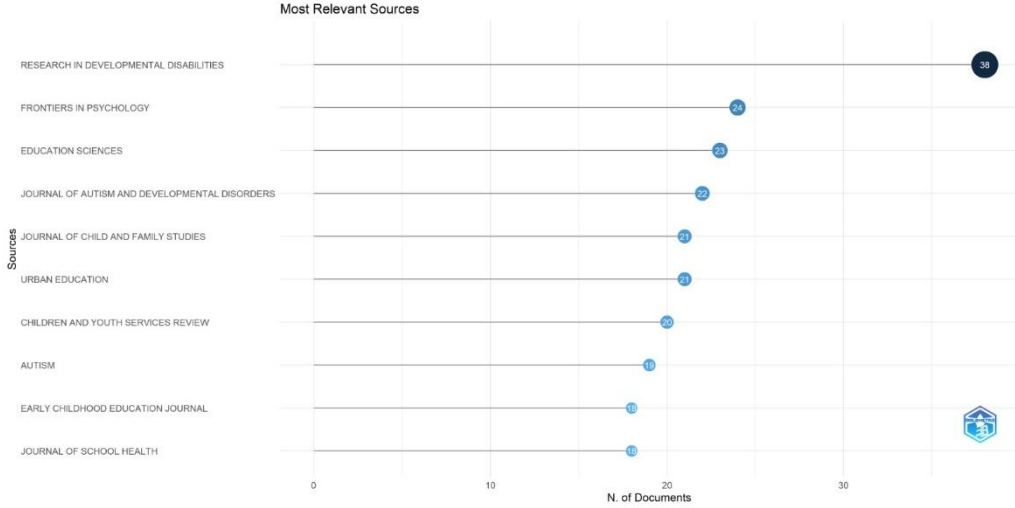
3.1.2 Okula Aile Katılımı Alanında Çalışma Yapan En Önemli Yazarlar

Şekil 3 Önemli Yazarlar

Bu şekilde göre “Okula Aile Katılımı” alanında çalışma yapan en önemli yazarlar sırasıyla 9 çalışma ile JR, 7 çalışma ile Reynolds AJ ve üçüncü sırada ise 6 çalışma ile Brown T yer almaktadır.

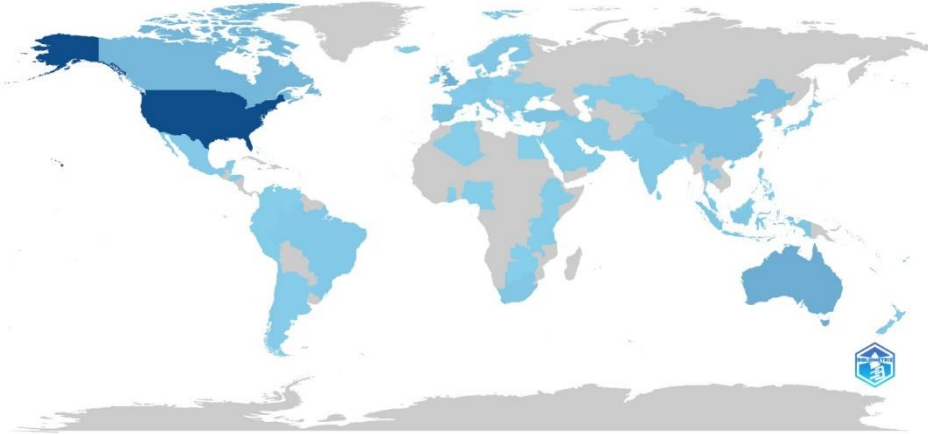
3.1.3 Okula Aile Katılımı Alanında Yapılan Çalışmalarda En Önemli Dergiler

Şekil 4 Önemli Dergiler

Bu şekle göre, Okula Aile Katılımı alanında yapılan çalışmalarda en önemli dergiler sırasıyla 38 çalışma ile Research in Developmental Disabilities birinci sırada, 24 çalışma ile Frontiers in psychology ikinci sırada, 23 çalışma ile Education Sciences üçüncü sıradadır.

3.1.4 Okula Aile Katılı Alanında Yapılan Çalışmalarda En Çok Yayın Yapan Ülkeler Country Scientific Production

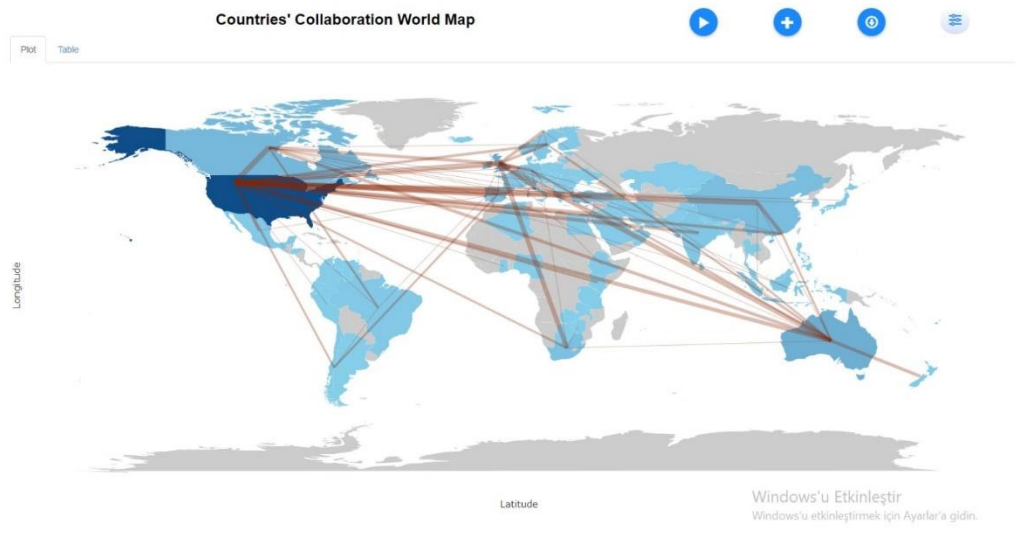

Şekil 5

Önemli Ülkeler

Bu şekle göre anahtar kelimelerle çalışan ülkeler, yoğunluğu renklere göre ayrılmaktadır. En fazla yayın yapan ülkeler lacivert renkli kısımlar, en az yayın yapan ülkeler ise gri renkte gösterilmektedir. Buna göre 2259 çalışma ile Amerika birinci sıradadır.

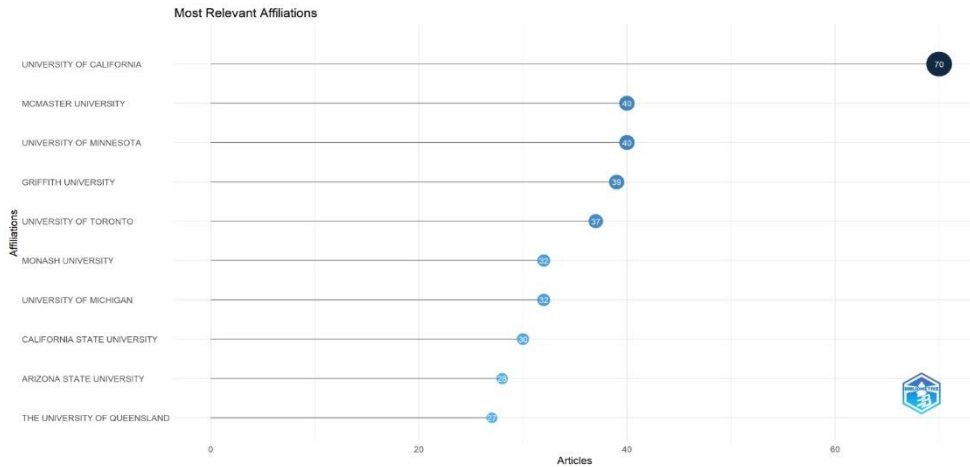
3.1.5 Okula Aile Katılımı Alanında Yapılan Çalışmalarda Ülkelerin İlişki Ağı

Şekil 6 Ülkelerin İlişki Ağı

Bu şekle göre “Okula Aile Katılımı” alanında çalışma yapan ülkelerin iş birliği bir ağ içerisinde verilmektedir. Bu ağlar arasında en yüksek ilişki Amerika ve Çin arasında bulunurken bu ilişkiyi sırasıyla Amerika- İngiltere ve Amerika-Kanada takip etmektedir.

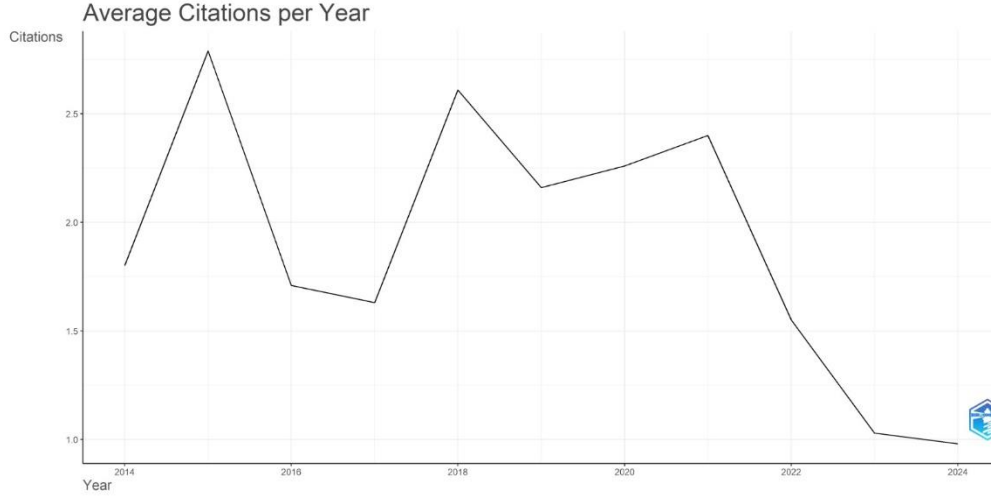
3.1.6 Okula Aile Katılımı Alanında Yapılan Çalışmalar için En Önemli Kurumlar

Şekil 7 Önemli Kurumlar

Bu şekle göre, Okula Aile Katılımı alanında yapılan çalışmalarda 70 çalışma ile University of California birinci sırada, 40 çalışma ile McMaster University ikinci sırada ve yine 40 çalışma ile University of Minnesota üçüncü sırada yer almaktadır.

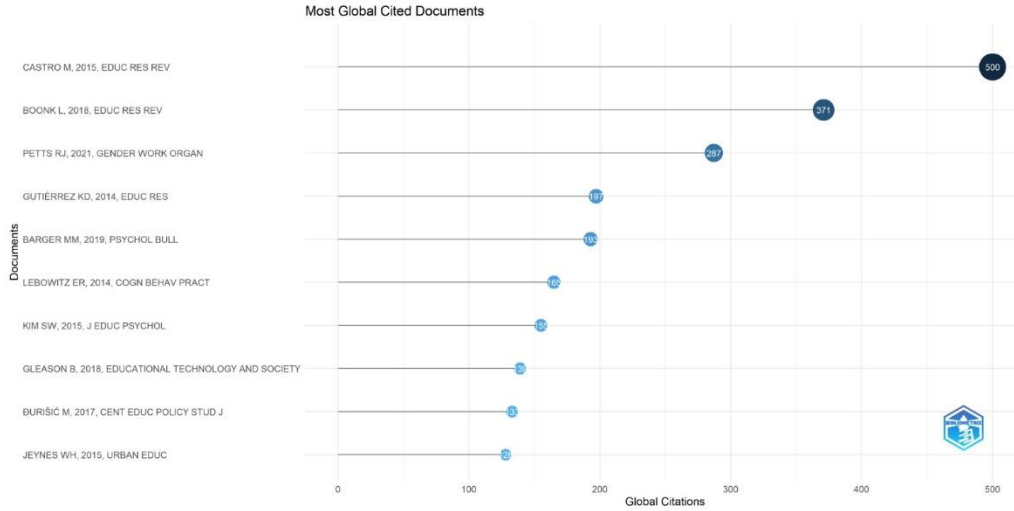
3.1.7 Okula Aile Katılımı Alanında Yapılan Çalışmalarda Alınan Atıf Durumları

Şekil 8 Yıllık Atıf Durumları

Bu şekle göre yıllar içerisinde atıf sayıları farklılık göstermektedir. Ortalamalara bakıldığında, 2024 yılında 1, 2023 yılında 1, 2022 yılında 1.6, 2021 yılında 2.4, 2020 yılında 2.3, 2019 yılında 2.2, 2018 yılında 2.6, 2017 yılında 1.6, 2016 yılında 1.7, 2015 yılında 2.8 ve 2014 yılında 1.8 ortalama yıllık atıf aldıkları görülmektedir.

3.1.8 Okula Aile Katılımı Alanında En Çok Atıf Alan Çalışmalar

Şekil 9 En

Çok Atıf Alan Çalışmalar

Tablo 1. En Çok Atıf Alan Çalışmalar

Paper	DOI	Total Citations	TC per Year	Normali zed TC
CASTRO M, 2015, EDUC RES REV	10.1016/j.edurev.2015.01.002	500	50,00	17,91
BOONK L, 2018, EDUC RES REV	10.1016/j.edurev.2018.02.001	371	53,00	20,31
PETTS RJ, 2021, GENDER WORK ORGAN	10.1111/gwao.12614	287	71,75	29,88

GUTIÉRREZ KD, 2014, EDUC RES	10.3102/0013189X13 520289	197	17,91	9,95
BARGER MM, 2019, PSYCHOL BULL	10.1037/bul0000201	193	32,17	14,90
LEBOWITZ ER, 2014, COGN BEHAV PRACT	10.1016/j.cbpra.2013 .10.004	165	15,00	8,34
KIM SW, 2015, J EDUC PSYCHOL	10.1037/edu0000023	155	15,50	5,55
GLEASON B, 2018, EDUCATIONAL TECHNOLOGY AND SOCIETY		139	19,86	7,61
ĐURIŠIĆ M, 2017, CENT EDUC POLICY STUD J		133	16,63	10,22
JEYNES WH, 2015, URBAN EDUC	10.1177/0042085914 525789	128	12,80	4,59

Bu şekilde ve tabloya göre Castro (2015) tarafından yazılan “Educational Research Rewiew” dergisinde yayınlanan “Parenteral İnvolvevement on Student Academic Achievement: A Meta-analysis” makalesi 500 atıfla en çok atıf alan çalışma olduğu görülmektedir. İkinci sırada Boonk (2018) tarafından yazılan “Educational Researc Rewiew” tarafından yayınlanan “A Rewiew of the Relationship Between Parental İnvolvevement İndicators and Academic Achievement” makalesi 371 atıf almıştır. Üçüncü sırada ise, Petts (2020) tarafından hazırlanan “Gender, Work & Organization” dergisinde yayınlanan “A Gendered Pandemic: Childcare, Homeschooling and Parents’ Employment During COVID-19” makalesi 287 atıf almıştır.

3.1.9 Okula Aile Katılımı Alanında Yapılan Çalışmalarda En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

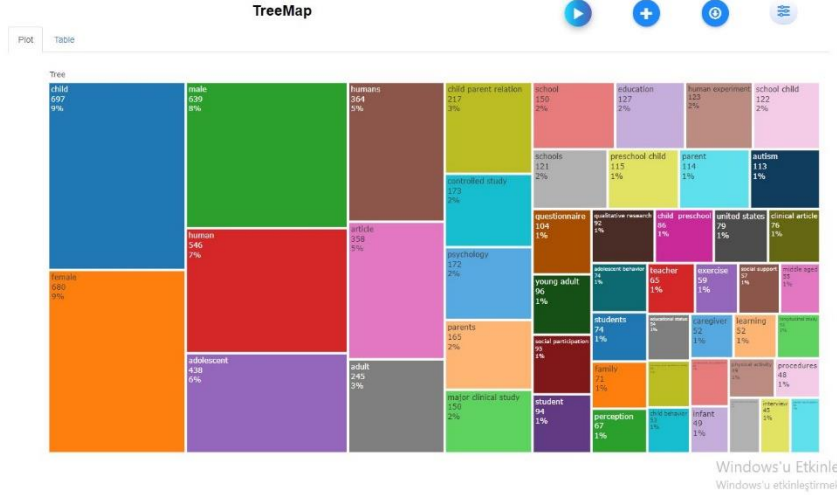
Şekil 10 En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

Şekil 11 En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler-2

Bu şekillere göre, Okula Aile Katılımı alanında hazırlanan çalışmalarda sırasıyla en fazla 697 sayı ile “Child” yani “Çocuk” kelimesi, 680 sayı ile “Female” yani “Kadın” kelimesi ve 639 sayı ile “Male” yani “Erkek” kelimesi kullanılmıştır.

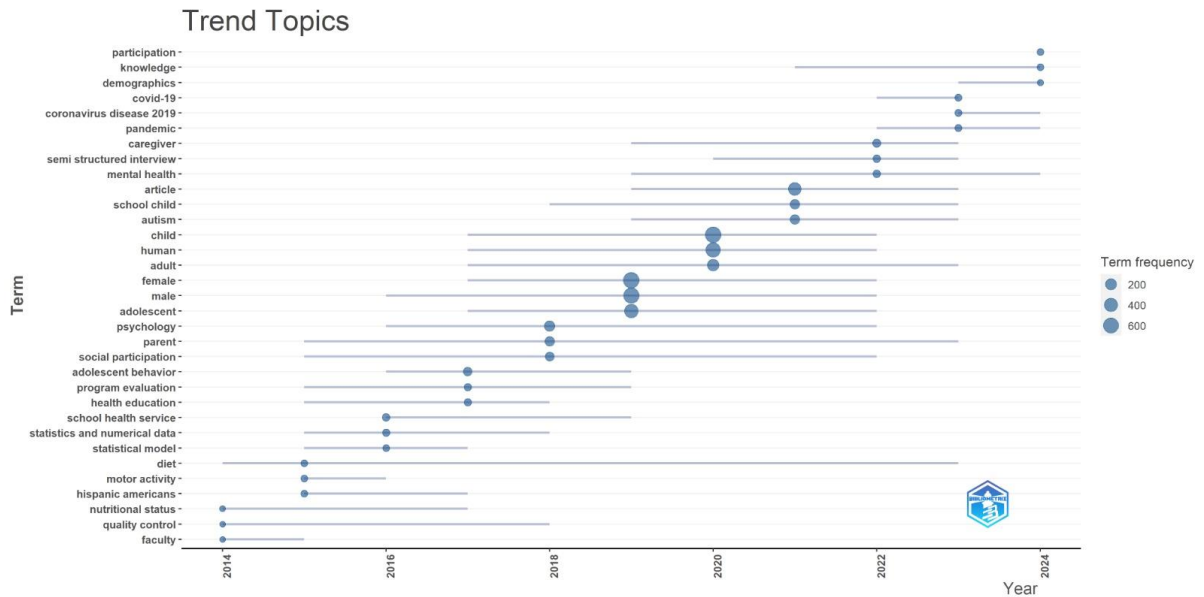
3.1.10 Okula Aile Katılı Alanında Yapılan Çalışmaların Anahtar kelimeleri ve Ağaç Haritası

Şekil 12 Anahtar Kelimeler ve Ağaç Haritası

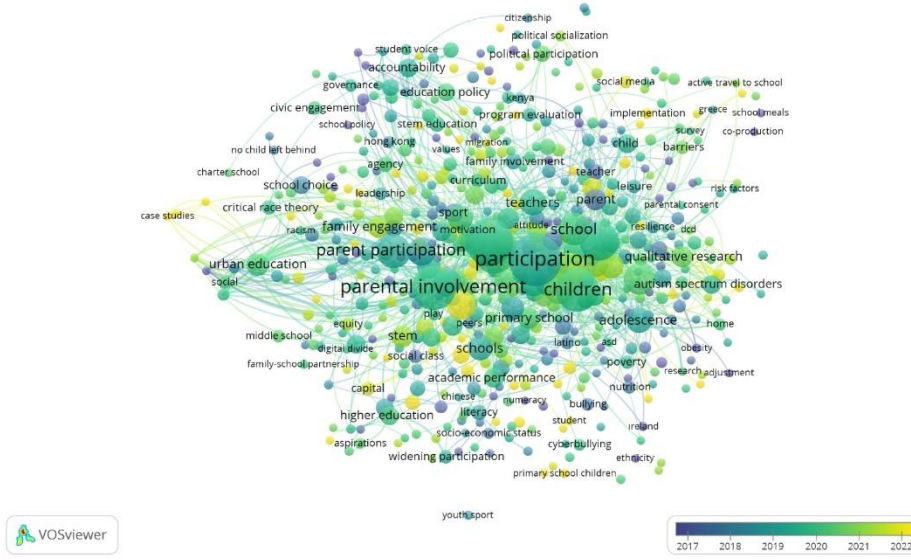
Bu şekle göre dikdörtgenler anahtar kelimelerin kullanılma sıklığını belirtmektedirler. Dikdörtgenler büyüdükçe sıklık artmaktadır. Buna göre, “Child” yani “Çocuk” kelimesi %9 ile “Female” yani “Kadın” kelimesi ile aynı sırada yer alırken “Male” yani “Erkek” kelimesi %8 ile üçüncü sırada bulunmaktadır.

3.1.11 Okula Aile Katılımı Alanında Kullanılan Anahtar Kelimelerin Yıllara Göre Değişimleri

Şekil 13 Anahtar Kelimelerin Yıllara Göre Değişimi

Bu şekilde göre, “Child” yani “Çocuk” kelimesi 2017 ilk çeyreğinde, 2020 ikinci çeyreğinde ve 2022’nin son çeyreğinde 697 kere aranan kelime olmuştur. “Female” yani “Kadın” kelimesi 2017’nin ilk çeyreğinde, 2019’un ikinci çeyreğinde ve 2022’nin üçüncü çeyreğinde 680 kere kullanılan kelime olmuştur. “Male” yani “Erkek” kelimesi 2016’nın ilk çeyreğinde, 2019’un ikinci çeyreğinde ve 2022’nin üçüncü çeyreğinde en çok kullanılan kelime olmuştur.

Şekil 14 Vosviewer anahtar kelimelerin ağ haritası

Şekil 14’e göre en önemli öbek 284 bağlantı ile ‘Participation’ yani ‘Katılım’ kelimesidir. 264 bağlantı ile ‘Parents’ yani ‘ebeveynler’ kelimesi ikinci sırada ve 192 bağlantı ile ‘Children’ yani ‘Çocuklar’ kelimesi üçüncü sırada yer almaktadır.

TARTIŞMA

Okula Aile Katılımı alanında yapılan çalışmaların analizini gerçekleştirmek için scopus arama motorundan veriler elde edilmiştir. 2033 makaleye “Psikoloji”, “Sosyal Çalışma”, “İngilizce” ve “2014-2024” filtreleri kullanılarak ulaşılmıştır. Bu çalışmalar 6208 çalışmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmacıların 337 tanesi tek başına çalışmaktadır ve en çok çalışma yapan yazar JR’dır. Yapılan çalışmalara yıllık atıf oranı 10.73’tür.

Okula Aile Katılımı alanında yapılan çalışmaların sayısı yıldan yıla değişiklik göstermektedir. Özellikle 2017 senesinden beri artış yönünde eğilim olduğu kaydedilmiştir. Bu çalışmalar dergiler de yayınlanırken bazı dergilerin bu alanda daha çok çalışma kaydettiği elde edilmiştir. Bu açıdan en önemli dergi 38 çalışma ile Research in Developmental Disabilities’tir. Çalışmalar en fazla Amerika tarafından gerçekleştirilmiş ve Amerika-Çin iş birliği en yüksek ülke iş birliği olmuştur.

Okula Aile Katılımı alanında en fazla çalışma yapan üniversite ise 70 çalışma ile University of California olmuştur. Bu yapılan çalışmalara verilen atıflar yıldan yıla değişiklik göstermektedir. En fazla atıf alan çalışma Castro (2015) tarafından yazılan ve 500 atıf alan “Parental Involvement on Student Academic: A Meta-analyses” makalesi olmuştur. Bu makale “Educational Research Rewiew” dergisinde yayınlanmıştır. En çok kullanılan anahtar

kelimeler de tespit edilmiştir. Buna göre 697 kullanımla en çok kullanılan kelime ‘child’ yani çocuk kelimesi, 680 kullanımla ‘female’ yani kadın kelimesi ve 637 kullanımla ‘male’ yani erkek kelimesi olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışma Okula aile katılımı alanından Scopus arama motorundan elde edilen verilere dayalı olarak dünya çapındaki bilimsel çalışmaları değerlendirmeyi amaçlamıştır. Analiz sonuçları haritalardan yararlanarak aktarılmıştır. Bu haritalara dayalı olarak En fazla yayın yapan ülke Amerika’dır. En çok kullanılan kelimeler “Child”, “Female” ve “male”dir. En üretken çalışmacı JR’dır.

Okula Aile Katılımı alanında yapılan çalışmaların özeti olarak yapılan analiz sonuçları günden güne gelişen ve ilerleyen psikoloji alanında ek araştırma yönü sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmadan hareketle gelecekteki çalışmalar için şu beklentiler kaydedilmiştir;

Okula Aile Katılımı alanında alan yazında yer alan eksiklikler fark edilerek o alanlarda çalışmaları yoğunlaştırmak,

Okula Aile Katılımı alanında geçmişten bugüne yapılan uluslararası çalışmalara genel bir boyutta bakmak ve gelecekteki çalışmalar için bu çalışmalardan yararlanmak,

Okula Aile Katılımı alanında çalışma boyunca “en”lere odaklanılmaktadır. Bu açıdan yapılacak yeni çalışmalarda gerekli referans ve atıfların en etkili kaynaklara yapılabileceği konusunda destek olma özelliğine sahiptir,

Okula Aile Katılımı konusunu kavramaları için bu kaynaktan yararlanmaları,

Sonuç olarak bu çalışma mevcut çalışmaların genel bir analizini verdiği gibi gelecekte yapılacak çalışmalara da yön verecektir.

KAYNAKÇA

Alsharif, A.H., Salleh, N.Z.Md., Baharun, R., (2020). Research trends of neuromarketing: A bibliometric analysis. *Journal of theoretical and applied information technology*. 98(15).

Ardakoç, İ (2010). Eğitimde veli/aile katılımı: engeller ve öneriler. *Eğitim bilimleri eleştirel inceleme dergisi*. 1(2). [Http://dx.Doi.Org/10.22596/cresjournal.0102.75.8](http://dx.doi.org/10.22596/cresjournal.0102.75.8)

Barger, M.M., Kim, E.M., Kuncel, N.R. & Pomerantz, E.M., (2019). The Relationship Between Parents’ Involvement in Children’s Schooling and Children’s Adjustment: A Meta-analysis. *Psychol Bull.* 145(9). 855-890. <https://doi:10.1037/bul0000201>

Becher, R (1986). Parents and schools. *Clearinghouse or elementary and early childhood education*.

Berthelsen, D., & Walker, S. (2008). Parents’ involvement in their children’s education. *Family matters*, (79), 34-41.

Boonk, L., Gijeselaers, H.J.M., Ritzen, H. & Brand-Gruwel, S., (2018). A Review of the Relationship Between Parental Involvement Indicators and Academic Achievement. *Educational Research Review*. 24. 10-30. [Https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.02.001](https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.02.001)

- Burnham, J.F., (2006). Scopus database: a review. *Biomedical digital libraries*. 3(1). <https://doi:10.1186/1742-5581-3-1>
- Castro, M., Exposito-Casas, E., Lopez-Martin, E., Lizasoain, L., Navarro-Asencio, E. & Gaviria, J.L., (2015). Parental Involvement on Student Academic Achievement: A Meta-analysis. *Educational Research Review*. 14. 33-46. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2015.01.002>
- Ceka, A., & Murati, R (2016). The role of parents in the education of children. *Journal of education and practice*. 7/5.
- Çakmak, Ö. Ç. (2010). Okul öncesi eğitim kurumlarında aile katılımı. *Bolu abant izzet baysal üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, 10(1), 1-18. <https://doi.org/10.11616/abantsbe.25>
- Demir, G., Moslem, S. & Duleba, S., (2024). Artificial intelligence in aviation safety: systematic review and biometric analysis. *International journal of computational intelligence systems*, cilt.17, sa.279, 1-30. <https://doi.org/10.1007/s44196-024-00707-1>
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, M.W., (2021). How to conduct a bibliometric analysis: an overview and guidelines. *Journal of business research*. 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Duriscic, M., & Bunijevac, M. (2017). Parental Involvement as an Important Factor for Successful Education. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 7, 137-153.
- Eck, N.J.V. & Waltman, L., (2010). Software survey: vosviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*. 523-538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>
- Ekinci Vural, D., & Kocabaş, A. (2016). Okul öncesi eğitim ve aile katılımı. *Elektronik sosyal bilimler dergisi*, 15(59). <https://doi.org/10.17755/esosder.26>
- Epstein, J.L. (2008). Improving family and community involvement in secondary schools.
- Gleason, B., & Von Gillern, S. (2018). Digital Citizenship with Social Media: Participatory Practices of Teaching and Learning in Secondary Education. *Journal of Educational Technology & Society*, 21(1), 200-212.
- Gutierrez, K.D. & Penuel, W.R., (2014). Relevance to Practice as a Criterion for Rigor. *Educational Researcher*. 43(1). <https://doi.org/10.3102/0013189X13520289>
- Jeynes, W.H. (2015). A Meta-analysis: The Relationship Between Father Involvement and Student Academic Achievement. *Urban Education*. 50(4). 387-423. <https://doi.org/10.1177/0042085914525789>
- Kagan, j., (1999). The role of parents in children's psychological development. *Official journal of the american academy of pediatrics*. 164-167. <https://doi.org/10.1542/peds.104.S1.164>

Keçeli-kaysılı, B., (2008). Akademik başarının arttırılmasında aile katılımı. *Ankara üniversitesi eğitim bilimleri fakültesi özel eğitim dergisi*, 9(01), 69-83. https://doi.org/10.1501/ozlegt_0000000115

Kim, S.W., & Hill, N.E., (2015). Including Fathers in the Picture: A Meta-analysis of Parental Involvement and Students' Academic Achievement. *Journal of Educational Psychology*. 107(4). 919-934. <https://doi.org/10.1037/edu0000023>

Lebowitz, E.R., Omer, H., Hermes, H. & Scahill, L., (2014). *Cognitive and Behavioral Practice*. 21(4). 456-469. <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2013.10.004>

Petts, R.J., Carlson, D.L. & Pepin, J.R., (2021). A Gendered Pandemic: Childcare, Homeschooling and Parents' Employment During COVID-19. *Gender, Work & Organization*. 28. 515-534. <https://doi.org/10.1111/gwao.12614>.

Thangavel, P. & Chandra, B., (2023). Two decades of m-commerce consumer research: A bibliometric analyses using R biblioshiny. *Sustainability*. 15(15). <https://doi.org/10.3390/su15151183>

Yazar, A., Çelik, M., & Kök, M. (2010). Aile katılımının okul öncesi eğitimde ve 2006 okul öncesi eğitim programındaki yeri. *Atatürk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi*, 12(2).

Yoleri, S., & Taşdelen Karkçay, A., (2015). Okul Öncesi Aile Katılımının Ebeveyn Tutumlarını Yordayıcı Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*. 45(206). 121-133

ERGENLERDE VATAN AİDİYETİ HİSSİ ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

ADOLESCENTS' SENSE OF NATIONAL BELONGING SCALE: A STUDY ON VALIDITY AND RELIABILITY

Prof. Dr. Ahmet AKIN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi
Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-5194-5202

Nuran ÇONKAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile
Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı
nuran.conkar@ogr.iu.edu.tr,
ORCID:0009-0003-8823-2972
Mobil tel: 0543 803 03 12

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; “ergenlerde vatan aidiyeti hissini” belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de yaşayan, 13-18 yaş arası farklı cinsiyet, ekonomik gelir, ebeveyn tutumu ve akademik başarıya sahip 276 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 24 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 25 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda 5’li Likert tipinde 24 maddeden oluşan “Vatan Aidiyeti Hissi” Ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı % 34 ve Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .91’dir. Araştırma sonucunda geliştirilen Ergenlerde Vatan Aidiyeti Hissi Ölçeğinin Türkiye’de yaşayan, ergenlerin vatana aidiyeti hissi düzeyini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vatan aidiyeti hissi, Geçerlik, Güvenirlik

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to assess the "sense of national belonging among adolescents." The study sample consists of 276 individuals aged

13–18 years, living in Türkiye, with diverse gender, economic income, parental attitudes, and academic achievement profiles. A pool of 24 items was created based on the literature, and the validity and reliability of the scale were evaluated. The data were analyzed using the SPSS 25 software. Cronbach's alpha internal consistency coefficient was employed to assess reliability. Exploratory factor analysis was conducted to evaluate the construct validity of the scale. As a result of the analysis, a "Sense of National Belonging" scale comprising 24 items in a 5-point Likert format was developed. The scale's total explained variance is 34%, and its Cronbach's alpha internal consistency coefficient is .91. The study concluded that the "Adolescent Sense of National Belonging Scale" developed is a valid and reliable tool for determining the level of national belonging among adolescents living in Türkiye.

Keywords: National belonging, Validity, Reliability

GİRİŞ

Vatana aidiyet hissi, bireyin yaşadığı toplumla, kültürle ve ülkeyle kendisini nasıl özdeşleştirdiği ile ilgili bir kavramdır. Bireyin yaşadığı topluma karşı hissettiği duygusal bağları temsil eder. Bu his bireyin kimlik gelişimi için çok önemlidir. Özellikle ergenlik dönemi kimlik inşası bakımından kritik bir dönemdir. Bu dönemde ergenler hem kişisel hem de toplumsal kimliklerini inşa etmeye çalışırlar. Vatana aidiyet hissi, bu süreçte bireye toplumsal aidiyet ve güven duygusu kazandırabilir. Bu his, bireyin yaşadığı topluma karşı sorumluluklarını yerine getirme ve yaşadığı ülkenin kalkınmasına katkı sağlama noktasındaki motivasyonu etkileyebilir.

Bireyler , ergenlik dönemi evresinde, ailelerinden ve arkadaşlarından etkilendikleri gibi ait oldukları toplumlardan ve yaşadıkları ülkeyle olan ilişkilerinden de etkilenirler.Bu nedenle vatana aidiyet hissini gelişimi , bireyin psikolojik sağlığı ve toplumsal ilişkileri açısından önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, vatana aidiyet hissini geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçebilmek , bu hissini gelişim süreçlerini anlamak ve bireyin yaşadığı toplumla bağlarını güçlendirmek için gerekli stratejileri geliştirmek amacıyla büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, ergenlerde vatana aidiyet hissini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırma 13 yaş ve 18 yaş arası 172'si kız, 104'ü erkek 276 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun yaşları incelendiğinde 13 yaşında 10 kişi, 14 yaşında 28 kişi, 15 yaşında 17 kişi, 16 yaşında 43 kişi, 17 yaşında 42 kişi, 18 yaşında 136 kişi olduğu görülmektedir. Katılımcıların 22'si düşük gelirli, 223 tanesi orta gelirli, 31 tanesi ise yüksek gelirli bir aileye mensup olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların 159'u koruyucu, 69'u demokratik, 38'i otoriter, 10'u da ilgisiz ebeveyn tutumuna sahip bir ailede yetiştiğini

belirtmiştir. 15’i düşük, 190’ı orta, 71’i yüksek akademik başarıya sahip olduğunu söylemiştir.

● Madde Havuzu

1 “Hiç katılmıyorum” ve 5 “Tamamen katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, Vatan Aidiyeti hissinin yüksek olduğunu ifade etmektedir.

● İşlem

Ergenlerde Vatan Aidiyeti Hissi Ölçeği’nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ergenlerde Vatan Aidiyeti Hissi Ölçeği’nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenilirliği ise Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 25 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

● Madde Analizi ve Güvenirlik

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .35 ile .68 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach Alfa iç tutarlık güvenilirlik katsayısı ise .91 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Ergenlerde Vatan Aidiyeti Hissi Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	100.3371	107.976	.504	.906
m2	100.7753	106.844	.454	.908
m3	100.1461	107.757	.553	.905
m4	100.1835	108.549	.529	.905
m5	100.0712	109.608	.452	.907
m6	100.1610	110.015	.390	.908
m7	100.7116	107.950	.470	.907
m8	100.4120	111.702	.350	.909
m9	100.2135	106.086	.618	.903
m10	100.5169	107.469	.490	.906
m11	100.3745	106.543	.598	.904
m12	100.0637	108.022	.647	.903
m13	100.1423	107.589	.645	.903

m14	99.9551	108.208	.626	.904
m15	99.9064	112.371	.474	.907
m16	99.9925	111.714	.507	.906
m17	100.2697	105.829	.538	.905
m18	99.7566	112.613	.440	.907
M19	100.4494	108.166	.531	.905
m20	100.0787	106.855	.676	.903
m21	100.4345	104.788	.613	.903
m22	100.1049	109.312	.546	.905
m23	99.9213	111.441	.439	.907
m24	100.0300	109.089	.506	.906

• Yapı Geçerliği

Yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %34'ünü açıklayan, öz-değeri 8,614 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .38 ile .73 arasında sıralanan ve 24 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .88 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Ergenlerde Vatan Aidiyeti Hissi Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix^a

	Component 1
m1	.551
m2	.498
m3	.603
m4	.575
m5	.512
m6	.434
m7	.514
m8	.384
m9	.664
m10	.528
m11	.647
m12	.698
m13	.700
m14	.690
m15	.533
m16	.570
m17	.603
m18	.510
M19	.572
m20	.725
m21	.657
m22	.604
m23	.499
m24	.559

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .35 ile .68 arasında sıralanması madde toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için öngörülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısının .91 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Ergenlerde Vatan Aidiyeti Hissi Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde, aile içi destek programları ve toplumsal müdahalelerde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

ADALET VE EŞİTLİK ARAYIŞI: NEVÂL ES-SA'DÂVÎ'NİN "TANRI NİL KİYİSİNDE ÖLDÜ" ROMANINDA KADIN KARAKTERLERİN TEMATİK İNCELEMESİ

Erkan ŞAHİN

Selçuk Üniversitesi (Yüksek Lisans Öğrencisi)

Arapça Öğretmeni

Konya / Karatay Dr. Ali Rıza Bahadır Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi

erkansahin4879@gmail.com / 0009-0007-5350-2628

ÖZET

Bu çalışmada, Nevâl es-Sa'dâvî'nin "Tanrı Nil Kıyısında Öldü" romanını kadın karakterlerin tematik incelemesi yapılacaktır. Romanda işlenen kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği temaları ele alınacaktır. Romanımızın ana karakterlerinin yaşadığı adaletsizlikler ve toplumsal baskılar, kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı verdikleri mücadeleler ve adalet arayışları çerçevesinde ele alınmıştır. Giriş bölümünde, Nevâl es-Sâ'dâvî'nin hayatı ve edebi kariyeri hakkında bilgi verilmiştir. Romanın genel tanıtımı yapılmıştır.

Kadın hakları teması, romanın ana omurgasını oluşturur. Kadın karakterlerin maruz kaldığı adaletsizlikler, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından karakter analizleri incelenmiştir. Sonuç kısmında ise, romanın toplumsal ve edebi önemi vurgulanmış, Nevâl es-Sâ'dâvî'nin kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki fikirleri ve katkıları ele alınıp değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modern Mısır Romanı, Nevâl es-Sa'dâvî, Tanrı Nil Kıyısında Öldü, Kadın Hakları

PURSUIT OF JUSTICE AND EQUALITY: THEMATIC ANALYSIS OF FEMALE CHARACTERS IN NAWAL EL SAADAWI'S "GOD DIES BY THE NILE"

SUMMARY

In this study, a thematic analysis of the female characters in Nawâl al-Sa'dâwî's novel 'God Died on the Nile' will be made. The themes of women's rights and gender equality in the novel will be discussed. The injustices and social pressures experienced by the main characters of our novel are discussed within the framework of women's struggles against gender inequalities and their search for justice. In the introduction, information about the life and literary career of Nawâl al-Sâ'dâwî is given. A general introduction of the novel is given. The theme of women's rights forms the main backbone of the novel. The injustices suffered by the female characters and their character analyses in terms of gender equality are examined. In the conclusion, the social and literary importance of the novel is emphasised, and Nawâl al-Sâ'dâwî's ideas and contributions on women's rights and gender equality are discussed and evaluated.

Keywords: Modern Egyptian Novel, Nawâl al-Sa'dâwî, God Died by the Nile, Women's Rights

GİRİŞ

Roman, her millet için önemli yazınsal ürünler arasında yer alır. Ülkenin kültürünü, inançlarını, tarihini, toplumsal yapısını yansıtmaya ve yaşatmaya aracı olarak görülür. Arap edebiyatında önemli bir yeri olan Mısır Romanı, 20.y.y. başlarından itibaren önemli gelişmeler ve değişimler göstermiştir. Bu gelişim ve değişimde özellikle Batı ile etkileşimin artması etkili olmuştur (Said, 1998:115). Bu dönemde Batı'nın etkisinde kalan Mısır, hızla modernleşirken, bu modernleşmenin sonucu olarak da toplumsal, kültürel ve politik değişimlerin hissedildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaşanan değişimlerin yansıdığı edebi ürünlerden roman da etkilenmiştir. Mısır Romanı'na Batı'nın direkt etkisi olarak 19.y.y.da Napolyon'un Mısır'ı işgali¹ ve Osmanlı'nın Mısır'da hâkimiyetini kaybetmesi görünse de misyoner okulların açılması, Batı'nın eğitim anlayışının benimsenmesi, edebi türlerde Batı edebi akımlarının etkisi, Mısır'ın siyasi ve sosyal değişimleri gibi nedenler de sayılabilir (Er, 2015:15). Batı ile tanışıldıktan sonra Mısır Romanı'nda bir takım değişiklikler ve yenilikler de görülmeye başlanmıştır. Bu yeniliklerin başında yeni akımlar ve teknikler gelmektedir. Öyle ki Batı edebiyatında etkili olan modernist ve realist gibi bazı akımlar Mısır Romanında etkisi görülmeye başlamıştır. Ayrıca daha önce görülmeyen anlatım tekniklerinden olan sembolik anlatım, bilinç akışı ve iç monolog kullanılmaya başlamıştır. Bu yeni anlatım teknikleri ile beraber Mısır Romanı'na yeni temalar da girmiştir. Batı'nın etkisiyle özgürlük, bireysellik ve modern yaşam gibi temalar romanlara girmiştir (Çelenlioğlu, 2020). Batı'nın etkisiyle romana giren bu temalar Mısır Edebiyatının da çeşitlenmesini sağlamıştır. Mısır romanına giren bu temaların yanı sıra toplumsal ve kültürel çatışmalar da işlenmeye başlanılmıştır. Yazarlar bu süreçte Mısır'ın eskiden beri süregelen geleneksel anlayış ve değerleri ile modernleşmenin getirdiği değişimler arasındaki çatışmaları eserlerinde ele almıştır. Toplumdaki bu çatışmaların yaşanmasında Batı kültürü ile etkileşim de etkili olmuştur. Topluma farklı kültürlerin öğeleri girmeye başlamış, toplumda belirgin değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler ile birlikte yazarlar, romanlarında toplumsal ve siyasi eleştirilere daha çok yer vermeye başlamış, yoksulluk, siyasi otoritenin baskısı, cinsiyet eşitsizliği, adaletsizlikler gibi konuları da işlemeye başlamışlardır. Batının etkisiyle Mısır toplumunda kadınların başlattığı feminist hareketler de etkisini arttırmıştır. Bu hareketle beraber Mısır edebiyatında hem kadın yazarların sayısı artmış hem de bu yeni temalar daha çok işlenir olmuştur. Kadın yazarlar, cinsiyet eşitsizliğini, kadın haklarını, toplumsal yapıda karşılaştıkları sorunları ve zorluklarını eserlerinde ele almışlardır. Kadın yazarların bunun gibi konuları eserlerinde dile getirmeleri Mısır edebiyatına feminist hareket olarak girmiştir.

Mısır edebiyatında, 1952 devrimi kadın hakları açısından yeniden canlanma olarak kabul görmüştür. Bu tarihle birlikte toplumda kadına bakış açısı değişmiş, sosyal haklar konusunda iyileşmeler olmuştur. Bu değişimler ve elde edilen haklarda her ne kadar iyileşmeler görülse de kadın yazarlar mücadelelerini bırakmamışlar, feminist hareket daha da ilerlemiştir.

Feminist yazar hareketi Mısır edebiyatında Hûdâ Sha'aravî ile başlamıştır. Yazar, Mısır'da 1923 yılında Mısır Feminist Birliğini kurmuş, kadın hakları konusunda pek çok çalışmalar

¹ Ahmet Kazım Ürün, *Arap Edebiyatı Klasik & Modern*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2023, s. 143.

yapmıştır². Hûdâ Sha‘aravî, feminist hareketin öncüsü olarak kabul edilse de bu harekete ilham veren aslında Türk kökenli şair olan Âîşe et-Teymûriyye’dir³. Yazar, Osmanlı zamanında Mısır’a yerleşen bir aileye mensuptur. Arapça, Türkçe, Farsça ve Fransızca dillerini iyi bilen şair, bu dillerdeki yetkinliğini eserlerine de yansıtmıştır. Âîşe et-Teymûriyye’nin eserleri Mısırlı kadın yazarlar için ilham kaynağı haline gelmiştir. Âîşe, Mısır toplumunda kadın erkek eşitliğini ve kadınların haklarını dile getirmiş, kadınların sesini duyurma konusunda edebiyatı bir araç olarak kullanmıştır.

Mısır edebiyatında feminist hareketin öncülerinden ve en önemli temsilcilerinden bir diğeri de Nevâl es-Sâ‘dâvî’dir. Yazar, ülkedeki cinsiyet eşitsizliklerini sert bir dille eleştirmiş, bu konuda birçok çalışma yapmıştır.

Romanın olmazsa olmaz unsurlarından biri şahıs kadrosudur. Yazarın ele aldığı konunun taşıyıcısı konumundadır. Çünkü yazarın ele aldığı konu şahıs kadrosu ile can bulur, romandaki şahıs kadrosunun inandırıcılığı okuyucu nezdinde benimsenmesine katkı sağlar. Yazar, karakter kadrosunu, eseriyle uygun olarak, vermek istediği mesaj doğrultusunda ve romandaki olay kurgusuna uygun olarak seçer. Tepebaşı “*Roman İncelemesine Giriş*” adlı eserinde şu noktaya dikkat çekmiştir: “*Romanda, diğer kurucu unsurlara göre kişi unsuru okur açısından akılda kalması daha kolaydır. Okurların, kendilerini bazı kişilerle özdeşleştirdiği durumlarla karşılaşmamız bizleri şaşırtmamalıdır. Zaman zaman kötü kişilere yönelik olumsuz tavır oluşlar bu eklemenin sonucudur.*” (Tepebaşı, 2012: 46)

Romanda hayat bulan kişiler genellikle insan olarak okuyucunun karşısına çıkar. Bu yönüyle okuyucu, kahraman ile kendini karşılaştırır, kendisini kahramanın yerine koyar. Ancak bu kimlik her zaman insan olarak karşımıza çıkmayabilir. Bazen bir hayvan bazen de bir nesne olarak eserde karşımıza çıkar. Bu konuda Tekin: “*Eylemin mutlaka insan olması gerekmez. İnsan kimliği kazandırılmış (teşhis edilmiş) her şey ve -canlı cansız- her varlık kişi olarak kabul edilir, kabul edilmelidir. Tercih onundur ve o, insandan hayvana, eşyadan kavrama kadar birçok öğeyi fail/eyleyen konumuna çıkarabilir. Romancıların bu konuda genel ve baskın tercihi, doğal olarak insandır. Romanda kahraman dediğimizde karşımıza tip ve karakter tanımları çıkar.*” (Tekin, 1989:19)

HAYATI VE EDEBİ YÖNÜ

Nevâl es-Sâ‘dâvî, 27 Ekim 1931 yılında Kahire yakınlarında bulunan Kafr Tahlal köyünde doğmuştur. es-Sâ‘dâvî okumaya düşkün, eğitilmiş bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Okumayı ve yazmayı annesinden öğrenmiştir. Babası, Eğitim Bakanlığında devlet memuru olarak görev yapıyordu. Babası, erkek kardeşine daha fazla önem vermekte idi. Ancak es-Sâ‘dâvî, eğitim konusunda yeteneğini düşük yaşlardan itibaren ailesine hissettirmiştir. Yazar, 1955 yılında Kahire Üniversitesinden doktor olarak mezun oldu. Üniversitenin son yılında fakültede tanıştığı Ahmed Helmi ile evlendi. Ancak bu evlilik iki yıl sürmüştür. Yazar, doğduğu köy olan Kafr Tahlal’da meslek hayatına başlamıştır. Çocukluğundan meslek hayatının başlamasına kadar ailesinden topluma kadın konusundaki adaletsiz tutuma şahit olmuştur. Bu

² Nurhayat Kızıllan, *Harem Years, The Memoirs Of An Egyptian Feminist*, Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi, sy. 1, 2015.

³ Esat Ayyıldız, *Âîşe et-Temûriyye: Mısır’da Feminist Harekete İlham Veren Türk Bir Şair*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c., 23, s. 1, 2023, s. 181-201.

durum onu ömrünü kadın hakları savunuculuğuna adanmasına neden olmuştur. Bu yönde yaptığı çalışmalarından dolayı Mısır Hükümetinin hep takibi altında olmuştur. 1981 yılında “Çatışma”⁴ adlı feminist bir derginin yayınlanmasına destek olmuştur. Yazdığı eserler neticesinde sağlık bakanlığındaki işinden atıldı. 1981 yılı Eylül ayında Cumhurbaşkanı Enver Sedat tarafından hapse atılmıştır. Cumhurbaşkanı’na gerçekleştirilen suikasttan sonra serbest bırakılmıştır. Nevâl es-Sâ’dâvî, kendini kadın haklarını savunmaya adanması ailesinden başalar. Onun için kendisine örnek olarak annesini almıştır. Yazarı, on yaşına geldiğinde evlendirmek istediklerinde yine bunun karşısında duran annesidir. Yazar, 29 yaşında iken annesi vefat etmiş, vefat etmeden önce annesine kadın haklarını savunacağı konusunda söz vermiştir.

Nevâl es-Sâ’dâvî, yazarlık hayatı boyunca yazdığı eserlerinde hep kadın konusunu işlemiştir. Toplumda kadına karşı gösterilen tutumu sert bir şekilde eleştirmiş, yapılan adaletsizlikleri dile getirmiştir, kadın erkek eşitliğini ele almıştır.

Romanları:

1972 yılında: Kadın ve Seks

1975 yılında: Sıfır Noktasındaki Kadın

1976 yılında: Tanrı Nil Kıyısında Öldü

1991 yılında: Havva’nın Örtülü Yüzü

2001 yılında: Kahire Saçlarımı Geri Ver

2002 yılında: Petrol Diyarında Aşk

2003 yılında: Kadının Cennette Yeri Yok

2004 yılında: Şeytanın Masumiyeti

Yazar, 21 Mart 2021 yılında, 89 yaşında vefat etmiştir.

Nevâl es-Sâ’dâvî, eserlerini belirli bir amaç doğrultusunda kaleme aldığı için dili oldukça sert ve eleştireldir. es-Sâ’dâvî, eserlerinde toplumdaki kadın erkek arasındaki adaletsizliği dile getirmiş, ataerkil düzene karşı çıkmıştır. Asıl mesleği doktorluk olan yazar, toplumdaki sorunları yerinde tespit etme fırsatı bulmuştur. Yaşadığı bölgede kadınların sorunlarını yerinde tespit etmiş, bu sorunları her platformda dile getirmiştir. Kadın hakları savunucusu olan es-Sâ’dâvî, kullandığı dil ve işlediği konular yüzünden eleştirilmiş, şiddetli tepkiler de almıştır. Bu tepkilerin başında savunduğu fikir ve düşüncelerin Batı’ya ait olduğu, bu fikir ve düşünceleri toplumu bu yönde değiştirmek amacıyla yaptığı görüşünde birleşmiştir.

Nevâl es-Sâ’dâvî, öncelikli olarak Arap toplumuna hitap eden eserler kaleme aldığından dolayı, eserlerinin bütün çevrelerce okunup anlaşılabilmesi için basit anlaşılır bir dil kullanmıştır. Eserlerini fasih Arapça olarak kaleme alan yazar, farklı kültürlerden olan ve geniş bir coğrafyaya yayılan Arap toplumunun kadın hakları konusundaki farkındalığı sağlamayı hedeflemiştir. Yazar, eserlerini kurgularken toplumda hemen hemen herkesin gündelik hayatta karşılaşabileceği kişileri kullanmıştır. Bu karakterler üzerinden adaletsizliği, yoksulluğu, çekilen acıları, cinsiyet eşitsizliği gibi temaları kullanmıştır.

⁴ 1981 yılında Mısır’da yayınlanmış feminist bir dergidir. Dergi, kadın hakları ve özgürlükleri konusunda makaleler ve araştırmalar yayınlamıştır. Bu dergi, toplumsal cinsiyet konusunu savunmuş, es-Sâ’dâvî de bu derginin yayınlanmasına destek olmuştur.

NEVÂL ES-SA‘DÂVÎ’NİN ROMANLARINDA TOPLUMSAL ADALET VE EŞİTLİK ARAYIŞI

Adalet, günümüz demokrasilerinde, iyi yaşamın bir gereği olarak, uymakla yükümlü bulunduğu kuralların insanın kendi içinden değil de dışarıdan buyurulması ile sağlanan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Eşitlik ise, herhangi bir şeyin bireyler arasında dengeli biçimde bölüştürülmesidir. İlk dönem tarihten itibaren adalet ve eşitlik tüm alanlarda aranan ve uygulanması beklenen bir kavram olmuştur. Bu kavramlar siyaset, toplum, felsefi ve dini gibi bilimlerin konusu olmuş, her bilim bu kavramları kendi alanı içinde ele almıştır.

Bu incelememizde adalet ve eşitlik kavramı öncelikli olarak toplumsal açıdan ele alınmıştır. Çünkü eserimiz olan “Tanrı Nil Kıyısında Öldü” de kadının toplumdaki yeri ve değeri eleştirilmiştir. Eserde doğu toplumlarında kadının değersizliği dile getirilmiş, toplumsal olarak kadına yapılan baskı işlenmiştir. Aslında bu sorun sadece Mısır’a veya Arap toplumuna özgü bir durum değil, Batı ve diğer dünya devletlerinde de bu değersizleştirme görülmüştür.

Genç Arap edebiyatçıları etkileyen ve Arap edebiyatına yeni bir ekol ve anlayış kazandıran Cibran Halil de eserlerinde kadın temasına yer vermiştir. Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı bu durumu şöyle dile getirmiştir: “Eserlerinde kadın karakterler hep zayıftır, mutsuzdur, ailenin işaret ettiği hatta ima ettiği kişilerle evlidir, geleneklerin kurbanıdır.”(Yazıcı, 2016) Başka bir ifadesinde ise; Mağarada büyüyen bir ağacın meyve veremeyeceğini söyler. İfade etmek istediği şey, doğulu kadının mağaradaki gibi bir hayat yaşadığıdır. Kadının toplum nezdinde eşitsizliğe uğramasını Yrd. Doç. Dr. Senem Soyer ise şöyle aktarmıştır: “Bilindiği gibi ataerkil Arap toplumlarında kadının sosyal açıdan çok güçlü bir yeri yoktur. Son yıllarda toplumsal hayata çeşitli görevlerde bulunmak suretiyle katılsalar da genellikle kendileri için uygun görülen yer evleridir.” (Soyer, 2016). Araş. Gör. Tuğba Şahinoğlu Nizar Kabbani’nin şiirleri ile ilgili çalışmasında kadın konusunda şu noktaya dikkat çekmiştir: “*Nizar Kabbani’nin şiirleri ekseriyetle kadın mevzusu ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilidir. Kabbani, kadın ve toplum ile ilgili şiirlerinde doğu toplumlarındaki kapalılığı, kadınların özgürlüklerinin kısıtlanmasını, ona söz hakkı verilmemesini, kadın erkek ilişkilerindeki yasaklamaları tenkit eder.*”(Şahinoğlu, 2016)

Nevâl es-Sâ‘dâvî, eserlerinde kadının toplumdaki yerini işlemiş, toplumsal yönden uğradığı adaletsizliği, yok sayılmasını eleştirmiş ve bu konuda sadece kalemiyle mücadele etmemiş, aktif olarak da değişik platformlarda mücadele etmiştir. Yazara göre, adalet ve eşitlik güçlü olanın lehine işleyen kavramlar olmuştur. Bu güç, zengin olanın veya siyasi statü sahibi olanın elinde bulundurduğu bir durumdur. Tanrı Nil Kıyısında Öldü romanında da zengin olanın lehine işleyen bir adalet anlayışı vardır. Eşitlik ise toplumda hiç yoktur. Ataerkil bir sisteme dayalı olan şartlar içerisinde kadının hiçbir söz hakkı yoktur. Kadın bir mal gibi görülmüş, erkeklerin hizmetinin yapan bir canlı olarak kabul edilmiştir. Romanın sonunda adalet ve eşitlik hor görülen, hiçbir değeri bulunmayan bir kadın tarafından topluma gösterilmiştir. Adaleti her türlü acıyı çeken Zakeya, muhtarı öldürerek sağlamıştır.

ROMANIN ÖZETİ

Kafr el-Teen, Mısır’ın kuzeyinde, Nil Nehri kıyısında bir köydür. Yoksulluğun, geri kalmışlığın tanımı olan bu yerleşim yeri, devlet gücünü kullanarak köylüğü baskı altında tutan köyün ileri gelenlerinin keyif sürdüğü bir köydür. Köylünün kuru ekmek, kokmuş peynir ve hıyar turşusu

ile karnını doyurduğu, adaletsizliğin, cahilliğin hüküm sürdüğü dindar Müslüman bir köydür Kafr el-Teen. Köyün statü ve zenginlik yönünden ileri gelenleri Muhtar, Şeyh Hamzavî(İmam), Polis Şefi Şeyh Zahran ve Hacı İsmail'dir. Köy halkı özellikle kadınlar en çok da bunlardan zulüm görmüştür. Kadınların hiçbir değerinin olmadığı bu köyde, kadınlar ancak erkeklere hizmet eden, onların cinsel isteklerini karşılayan, tarla işlerini yapan kişiler olarak kabul edilirdi. Eğer kadın buna benzer isteklerden birini reddederse, “şeytan” denilir, köyün örf ve adetlerine isyan ediyor denip şiddet görüp, zulme uğrardı. Bu köy inançlı, ezan okunan ve namaz kılınan bir yerdir. Ancak adalet ve eşitsizliklerin de gücü elinde bulundurulmaların lehine işlediği bir yerdir. Köyde herkesçe bilinen bir yanlış ya da söylenen bir yalanı düzeltmek veya kesin karar vermek yetkisi Muhtarda idi. Muhtarın istediği olmadığında köylünün elinden vergi borcu bahanesiyle toprağı alınabilirdi veya muhtar suçlu dediğinde hapse atılabilirdi. Köylü köyün ileri gelenlerinin tehdidi altında hayatlarını sürdürmeye çalışıyordu. Bu adaletsizliğe eşlik edenler veya görmezden gelenler yine devlet görevlileridir. Kanunların ve dini emirlerin kendi lehleri ve çıkarları için kullanıldığı bir köydür.

Zakeya, Fatheya, Zeynep ve Nefissa bu köyde yaşayan kadınlardandır. Hepsinin ortak özelliği erkeklerin altında ezildiği, zulme ve tecavüze uğramış olmalarıdır. Zakeya, elinde bir mandası, bir parça toprağı olan bir kadındır. Kulübeye benzer bir evde kıt kanat geçinen, yoksul, yeğenleri Zeynep ve Nefissa ile yaşayan bir kadındır. Zakeya erkenden uyanır, mandasını alıp tarlaya gider ve akşama kadar tarlada çalışırdı. Oğlu Celal'i askere göndermiş, yaşayıp yaşamadığı konusunda haber alamamıştır. Zakeya, güçlü, dayanaklı, sabırlı ve inançlı bir kadındır. Köyün geleneklerine uygun yaşar, üstüne düşen görevleri eksiksiz yerine getirirdi. Ancak köyde olup bitenler konusunda, adaletsizliklerin de arkasında kimlerin olduğunu bilen bir kadındır.

Fatheya, köyde yaşayan, yoksul bir kadındır. Şeyh Hamzavî köyün imamıdır. Fatheya, henüz on iki yaşındadır. Şeyh Hamzavî, bir gün başında su testisi ile köy berberinin dükkânının önünden geçerken Fatheya'yı görür. Fatheya, uzun boylu, kadınsı hatları çok belirgin güzel bir kadındır Şeyh Hamzavî'ye göre. Kızın ailesi böyle birine evlenme konusunda hayır diyemezdi. Çünkü Şeyh Hamzavî köyün imamı, zengin biriydi. Yaşlı ve evli olması, on iki yaşındaki bir çocuk ile evlenmek istemesi kızın ailesi için engel olabilecek bir durum değildir.

“Yani babası yoksul bir adam ve kuşkusuz beni ailesine katabilseydi sevinirdi.”

“Yani bu onunla evlenmek istiyorsun demek mi oluyor, Şeyh Hamzavî?”

“Neden olmasın? Üç kez evlendim ve hâlâ bir oğlum yok. Ölmeden bir oğlum olmalı.”(s. 36)

Fatheya ve ailesi bu evliliğe karşı çıkmış hatta kız kaçıp saklanmıştı. Ama bu köyde kadınların tercih etme ve erkeğe hayır deme hakları yoktur. Fatheya, Şeyh Hamzavî'ye hayır dediği için babası aşağılanmıştı. Kıza evlenmesi için baskı yapılmış, dayak yemiştir. Bu evlilik için aracılık yapan Hacı İsmail ile Fatheya'nın babası Masoud arasında geçen diyalog bu zulmü gözler önüne getirmektedir.

“Şimdi ne yapacağız, Masoud?”

“Görüyorsun işte, Hacı İsmail, kız istemiyor.”

“Yani bu, senin evinde ne yapılacağına kızın karar veriyor demek mi oluyor?”

“Peki, ben napayım ki?”

“Ne mi yapacaksın?” diye haykırmıştı Hacı İsmail öfkeyle.

“Bu bir erkeğin soracağı soru mu? Dövsene onu kardeşim, vur birkaç tane. Kızların ve kadınların akıllarının başlarına ancak dayakla getirilebileceğini bilmiyor musun?”

Masoud bir an susmuş, sonra bağırmişti:

“Fatheyâ, hemen aşağı gel!”

Yanıt gelmeyince kendisi ocağın üstüne çıkmış, kızın saçlarına yapışmış ve aşağı inene dek dövmüştü. Sonra da onu Hacı İsmail’e teslim etmişti ve daha o gün kız dindar, yaşlı şeyhle evlendirilmiştir. (s.40)

Fatheyâ, Şeyh Hamzavî’nin dördüncü eşidir. Hiçbir eşinden çocuğu olmamış ama ona göre sorun kadınların, onların çocuğu olmuyordu. Şeyh ise hala erkek çocuğu olmasını bekliyordu. Bir gece şeyhin kapısına bir bebek bırakıldı. Bebek kimin olduğu konusunda köyde tahminler yapılıyordu ancak bebeğin kimin olduğunu kimse kesin olarak bilinmiyordu. Bebek yasak aşkın meyvesidir. Fatheyâ, bebeği sahiplendi, onu emzirdi bakımını üstlendi. Bebek, Muhtarın evine çalışmaya gönderilen Nefissa’nındır. Nefissa’ya Muhtar tarafından tecavüz edilmiştir. Ancak, muhtar suçlu olamazdı, kimse ondan şüphelenemezdi. Nitekim bebeğin babası Muhtarın kararıyla bulunmuştur. Köyün en garip, kimseyle konuşmayan, kimsenin işine karışmayan, kendi işini yapan Elvau bebeğin babasıdır. Bu isim belirlendikten sonra Elvau tarlasında ölü bulunmuştur. Nefissa’nın babası Kafravî, namusunu temizlemek için Elvau’yu öldürmüştür. Böylelikle köyde karanlık hiçbir olay kalmamış, adalet Muhtar tarafından sağlanmıştır.

Fatheyâ ve Şeyh Hamzavî, evlat edindikleri bebek yüzünden köy halkı tarafından dışlanıyorlardı. Hatta Şeyh Hamzavî bu yüzden Muhtar tarafından imamlık görevinden alınmıştır. Köyün başına gelen tüm felaketlerden bu yasak aşk meyvesi sorumlu idi. Köy halkı Fatheyâ ve bebeğini köyden uzaklaştırmak istiyordu. Evlerinin kapısına dayandılar. Fatheyâ ve bebeği köy halkı tarafından linç edilmiş, sabahı göremeden her ikisi de ölmüştür. Böylelikle, köyün başına gelen felaketlerden kurtulmuşlar, köyde adalet yerini bulmuştur.

“Allah acımasaydı tüm köy yanıp kül olacaktı. Bu fuhuş ve günah meyvesi köyümüze geleli beri felaketlerin ardı arkası kesilmedi. Artık bir şeyler yapmamızın zamanı geldi.”

“O bir fuhuş meyvesi ve bizler Allah korkusu olan insanlarız. Günahattan nefret ederiz.” (s.126)

Nefissa köyü terk ettikten sonra Zeynep, babası Kafravî’nin en büyük yardımcısı olmuştur. Zeynep de köyün en güzel kızlarından biriydi. Köyün ileri gelenlerin hepsinin Zeynep’te gözü vardı. Muhtar evinde çalışması için babası Kafravî’ye baskı yapıyordu. Ancak ailesi buna yanaşmıyordu. Bunun üzerine Zeynep ve Halası Zakeya’ya bir tuzak kurdular. Zeynep halasının iyileşmesi için Hacı İsmail’in söylediklerini yapmış, şehirdeki camiye gitmişler, Allah’a dua etmişlerdi. Hacı İsmail, camide bulmaları gereken imamı tarif etmiş, ancak imam yine kendisidir. Zeynep’in yapması gereken görevlerin hepsi dini dayanaklı görevlerdi. Son olarak Zeynep’ten Nil Nehrinde yıkanıp evlerinin karşısındaki eve girmesini istemişti. Bu ev Muhtarın evidir.

“Ve böylece Zeynep ertesi sabah güneş doğmadan kalktı ve testideki temiz Nil suyunu başından aşağı döktü. Göğüslerini yıkarken peş peşe üç kez fisıldadı: “Allah’tan başka tanrı yoktur ve Muhammed onun peygamberidir.” Su karnına ve kalçalarına aktı, bir yandan yıkanırken bir yandan da Kelime-i Şahadet getiriyordu... Zeynep güneşin doğacağı yana baktı ve hafif bir sesle Kuran’ın ilk ayetini on kez yineledi. Sonra demir kapıya yürüdü... Kız karşısında belirildiğinde muhtarın mavi gözleri hayretten fal taşı gibi açıldı.” (s.104)

Muhtar, Zeynep'e de tecavüz etmiştir. Zeynep tekrar Muhtarın evine gitmemiş, askerden dönen Celal ile evlenmiştir. Zeynep ve Zakeya'nın evine Muhtar tarafından para ve altınları konulup suçlu Celal ilan edilmiştir. Muhtar, Zeynep'i elde edebilmek için Celal'den kurtulması gerekiyordu.

“Zeynep’le evlendiğini öğrendiğimden beri Celal’i yola getirmek için neler denedim, bilemezsin,” dedi Şeyh Zahran. (s.138)

“Diğeri yanıt vermedi. Geriye yalnızca bir çözüm kalıyordu: şöyle ya da böyle Celal’den kurtulmalıydı. Kafravî’den onun bir cinayetle suçlanıp atulmasını sağlayarak kurtulmuştu. Bir çözüm bulmak için kafa patlatmayı sürdürdü.” (s.140)

Celal, hapse girmişti. Zeynep, eşini hapiste ziyaret etmek için Bab el-Hadeed’e gitmiştir. Burada ziyaret için izin işlemlerini çözmesi gerekiyordu. Ancak nereden ve nasıl izin alacaktı. Burada geçirdiği zaman içerisinde parası bitmiş, kalacak yeri yoktur. Zorda kalan kadınların geceyi geçirdikleri Seyyide Zeynep Camii’ne geldi. Burada kalmak için başvurulmuş adamlardan biri onu cami yerine odasına almıştır. Geceyi cami yerine adamın odasında geçirmiştir. Bu günden sonra kimse Zeynep’ten bir daha haber alamadı. Zakeya, ailesinden herkesi kaybetmişti. Evinde yalnız başına kalmış, acısına dayanamaz bir hale gelmiştir. Ancak, bu olaylar sonucunda kafasında bir şeyler kıvılcımlanmaya başlamıştı.

“Ama kafası ve içindeki karanlık eskisi gibi değildi. Minicik, şimşek gibi bir kıvılcım belirmişti ve kafatasında daha önce kendine hiç sormadığı bir soru önce fısıltı halinde uğuldamaya başlamış, giderek yükselmiş ve sonunda çan sesi gibi ötmüştü: Eğer Celal yapmıyorsa ki bundan emindi, o zaman bunu kim yapmıştı?” (s.147)

Zeynep, evlendikten sonra Muhtarın evine gitmemeye tövbe etmiştir. Aklına bu geldi Zakeya'nın. Ailesinden herkesi kaybeden Zakeya, kafasında bütün olayları çözmüş sorularının yanıtını bulmuştur. Artık Zakeya uyumuyordu, Muhtarı bekliyordu ve sonunda Muhtarın geldiğini gördü ve ahırdan çapayı aldı ve Muhtarın kafasına vurdu ve paramparça etti.

“Kim olduğunu biliyorum. Artık biliyorum.” (s.151) Hücresinde hep bu cümleyi mırıldanıyordu.

Yine aynı cümleyi tekrarladı ve hücreden başka bir mahkûm sordu:

“Peki kimmiş?”

“Allah, evladım biliyorum.”

“Peki, şimdi nerede?” diye içini çekti yanındaki.

“Eğer burada olsaydı, biz kadınlara acıması için ona yakarabilirdik.”

“Orada ötede kaldı, evladım. Onu oraya Nil kıyısına gömdüm.” (s.151)

KADIN KAHRAMANLAR

Zakeya

Romanın başkahramanıdır. Toplumda hâkim olan adaletsizliği kendisi sağlamış bir kadındır. Zenginlerin toplumda var olan gücüne isyan eden bir kişidir. Kırsal bölgede yaşayan, tarla işleri gibi ağır işlerle meşgul olan Zakeya, yaşadığı acıların ve çilenin altında ezilen bir kadındır. Yazar, Zakeya ile fiziki ve duygusal bir tarife yer vermese de olay akışı içerisinde Zakeya'nın zayıf, güzel, güçlü ve sabırlı bir kadın olduğunu çıkarabiliriz. Yorgunluğu iri gözlerinden ve solgun yüzünden belli olan bir kadındır.

Fatheya

Şeyh Hamzavî, Fatheya'yı köyün bakkalının önünden başında testi ile geçerken görmüştür. Fatheya, yaşı küçük olmasına rağmen kadınsı görünüyordu. İnce ve narın bir bedeni vardır. Vücut hatları belirgindir. Şeyh Hamzavî, kızı gördüğünde ve evlenmek istediğinde torunu yaşındaydı. Fatheya, onun dördüncü eşi olacaktı.

Nefissa

Başkahraman Zakeya'nın yeğenidir. Henüz on iki yaşında bir kızdır. Gözleri siyah kocamandı, buğulu buğulu bakardı. Annesinin ölümü gözlerinde ve yüzünden belliydi. Köyün güzel kızlarından biriydi. Yürürken asla başını yere eğmeyen gururlu bir kızdır. Nefissa köyün ileri gelenlerinden muhtarın dikkatini çekmiş, onu evinde görmek istemiştir. Nefissa, istememesine rağmen dayakla muhtarın evine götürülmüş, tecavüze uğramış sonra da evden ve köyden kaçmıştır.

Zeynep

Zakeya'nın yeğeni ve destekçisidir. Tarla ve ev işlerinde halasına yardım ederdi. Zakeya hastalandığında ona bakıyordu. Zeynep, Celal'i seviyordu. Ancak köyün ileri gelenlerinden Şeyh İsmail, Zeynep'i muhtarın evine götürmek için ikna edememiş, onu oyuna getirmiş ve kandırmıştır. Sonunda Zeynep, muhtarın evine gitmek zorunda kalmıştır. Zeynep, köyün en güzel kızlarından biridir. Vücut hatları, olgun bir kadının vücut hatları kadar belirgin, siyah gözlerinin parlaklığı peçesinin altından bile belli oluyordu. Celal, askerden döndükten sonra onunla evlenmiş, güzel bir hayat sürme hayali kurmuştur. Muhtar, Zeynep'in kendisini bırakmasını sindirememiş ve Celal'in üstüne hırsızlık suçu atmış ve hapse atılmasına sebep olmuştur. Zeynep, Celal'i ziyaret için köyden ayrılmış ve bir daha geriye dönmemiştir.

Om Saber

Köyün ebesidir. Köyde kadın sünneti ve doğumları gerçekleştirirdi. Kızları evliliğe ve gerdeğe hazırlayan, yaşlı ve zayıf bir kadındır. Hızlı ve dinç hareketleri onu genç gösteriyordu. Önden erkeğe, arkadan kadına benzeyen bir yapısı vardı.

Nafoussa

Bu kadının fiziki ve duygusal durumu ile ilgili bir tanımlama yoktur. Romanda bu kadınla ilgili bir olay da geçmemektedir. Ancak, kadınlar ile ilgili kötü bir durumdan bahsedileceği zaman ismi zikredilmiştir. Gece kulübünde çalışan, erkekler ile birlikte olan kötü bir kadın olarak ismi geçmektedir.

KADIN TEMASI

Kadın her toplumda bir temanın ana kahramanı olmuştur. İster gelişmiş bir toplumda isterse geri kalmış bir toplumda olsun, isterse kültürlü olsun isterse kültürsüz olarak yaşayan bir toplum olsun, kadın her alanda tartışılır olmuştur. Hangi alanda olursa olsun kadın hep zayıf olarak görülmüştür. Bu durum edebi metinlerde işlenen ana temalardan biri olarak karşımıza çıkmıştır. Edebi metinlerde kadın, bir anne, bir eş, bir sevgili olarak karşımıza çıkabildiği gibi kötü, ahlaksız biri olarak da çıkabilmektedir. Ancak hangi rol altında edebi metinde işlenirse işlensin çoğunlukla haksızlığa uğramış, zulüm görmüş, hor görülmüş bir ana kahraman olarak ele alınmıştır.

Nevâl es-Sâ' dâvî, hayatını kadınlara adanmış, toplumda eşitlik konusunda mücadele etmiş bir yazardır. Yazar, öncelikli olarak kendi ülkesinde olmak üzere tüm toplumlarda kadın erkek eşitliğini savunmuş ve bunu gerek romanlarında gerekse katıldığı programlarda dile getirmiştir. Romanda işlenen başlıca temalar toplumsal adalet ve eşitlik, toplumdaki geleneksel cinsiyet rolleri, bireysel özgürlük ve geleneklerle mücadeledir.

ADALET VE EŞİTLİK

Nevâl es-Sâ' dâvî, *Tanrı Nil Kıyısında Öldü* romanında kadın erkek arasındaki adaletsizliği ve eşitsizliği işlemiştir. Nil Nehri kıyısında bulunan bir köyde geçen roman, kadınların toplum nezdinde değersizliğini, söz ve düşünme hakkının olmadığını gözler önüne getirmektedir. Romanda kadın karakterler Mısır toplumunda maruz kaldıkları adaletsizlikler ve ayrımcılıklarla yüzleşirler. Kadın, toplumsal hiyerarşi ve cinsiyet eşitsizliği nedeniyle birçok zorlukla karşı karşıya kalır. Kadının söz hakkı yoktur. Çünkü kadın, erkeklere hizmet etmek için vardılar. Ağır tarla işlerinde çalışırlar, yemek yaparlar ve erkeklerin nefsi isteklerini karşılarlar. Yani, konuşma, düşünme, fikrini beyan etme gibi bir durumları olamazdı. Kadın erkek arasında bir anlaşmazlık olduğunda haklı olan taraf hep erkektir. Toplumda kimse kadına inanmazdı. Toplumun ahlaki yapısını bozan, insanların başına gelen felaketlerin müsebbibi kadınlardı. Onlar iş hayatında olamazlardı, eğitim alamazlardı, özgürlüğü ve varlığı olmayan bir cinsiyet olan kadınların bu hakları almaları söz konusu bile olamazdı. Çünkü bu hakların hepsine sahip olan köyün ileri gelenleridir. Muhtar köyün hâkimi, polisi, imamı ve toplumsal geleneklerinden sorumlu kişiydi. Adalet onun kararına ve çıkarına göre uygulanırdı. Yani, bu köyde adalet ve eşitlik kişilerin toplumsal statüsüne, zenginliğine göre işlerdi.

CİNSİYET ROLLERİ

Roman, kadınların rollerini ve kadınlardan beklentileri maruz kaldıkları olumsuzluklar üzerinden anlatır. Geleneksel anlayışa göre kadın, evin işlerini yapar, çocukların bakımını üstlenir, tarladaki işlere yardım eder ve erkeğin cinsel isteklerini giderir. Kadın bunların dışında bir iş ile meşgul olamaz, evin dışında bir iş ile meşgul olduklarında veya evin dışına başka bir şey için çıktıklarında ahlaksız kabul edilirler, felaketlerin gelmesine sebep sayılırlardı. Geleneksel topluma göre, erkek mutlak otorite sahibidir. Ailenin başı erkektir. Kadın da bu otoriteye mutlak bağlı kalması beklenir. Kadınlar adına erkek karar verir ve kadın da buna itaat etmek zorundadır. Kadının verilen karara karşı itiraz etme hakkı veya düşüncesini belirtme hakkı yoktur. Geleneksel olarak kabul edilen bu durum kadının toplumca verilmiş olan bu rollere uygun davranması beklenir. Kadın, bu rollerin dışında bir davranış gösterirse ahlaksız olarak kabul edilir, toplumda dışlanır ve cezalandırılırdı. Yazar, bu durumu eserinde ustalıkla işlemiş ve okuyucunun dikkatine sunmuştur.

BİREYSEL ÖZGÜRLÜK

Nevâl es-Sâ' dâvî, Mısır toplumunda kadınların bireysel özgürlüğü konusunda mücadele etmiş bir yazardır. Yazar, eserlerinde bu konuyu özellikle ele almıştır. Hatta bunun için fikirleri sakıncalı görülmüş hapis cezası almıştır. Yazar, romanında kadının özgürlüğünün olmamasını eleştirel bir dil ile yansıtmıştır. Kadının karar alma, fikir ve düşüncesini dile getiremediği gibi bedensel olarak da özgürlüğü yoktur. Toplumsal geleneklere göre yani başka birilerinin

kararına göre kadının kendi bedeni ile ilgili kadın sünneti konusunda bile karar verme özgürlüğü yoktur. Kadının bireysel özgürlük konusunda yaşadığı en büyük kısıtlamalardan biri de toplumda yaygın olarak uygulanan bu sorundur. Toplumda statüsü üstün ve varlıklı olan erkekler kadını beğenir, onu nefsi duygularını tatmin etmek için ister ama kadına sorulmazdı. Çünkü kadın sadece erkeklere hizmet etmek için vardır. Kadının bireysel varlığı ve isteği bu anlamda önemsizdir. Yazar, eserinde dile getirdiği kadının bireysel özgürlüğünün olmamasını bu romanında da ana temalardan biri olarak dile getirmiştir. Yazar, kadınların bireysel anlamda kimlik arayışlarını, geleneksel kabul edilen normlara karşı mücadelelerini okuyucunun yorumuna bırakmıştır. Romanın, Zakeya'nın muhtarı öldürmesi ile sona ermesi bu kimlik arayışın ve özgürlüklerini kazanma açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

GELENEKLERLE MÜCADELE

Romanda kadınlar kendilerinden beklenen rollere ve geleneklere boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Ancak kendi içlerinde yaşadıkları duygular ile de bu gelenek ve göreneklere isyan etmişlerdir. Kadın sadece toplum içinde kendisinden beklenen rollere bürünerek hareket etmek zorundadır. Bu durum, eskiden beri dayandırılan geleneklere bağlıdır. Aslında bu gelenekler kadını bireysel olarak tanımayan bir anlayıştır. Kadınlar, dini ve toplumsal gelenekler altında ezilmişlerdir. Toplumda yaygın olan düşünce ve inancı tersine çevirmek için mücadele etmişlerdir. Bu mücadelenin başında Nefissa gelir. Her ne kadar tecavüze uğramış olsa da bu düzene başkaldırmış ve köyü terk etmiştir. Zeynep ise, toplumun karar verdiği, geleneklere göre erkeğin uygun gördüğü birinin eşi olmayı reddetmiş, sevdiği kişi ile evlenmiştir. Diğer kadın karakter olan Fatheya ise bu mücadelesini kaybetmiştir. Fatheya'nın çocuğu olmamış, kapısına bırakılan bebeği evlat edinmiştir. Topluma ve geleneklere göre bu yasak aşk meyvesi olan bebek, köyün başına felaketler gelmesine sebep olarak görülmüştür. Geleneklere ve dine aykırı olan bu bebekten toplum kurtulmalı, köy de huzura ermeliydi. Nitekim Fatheya ve bebeği linç edilmiş ve sabahı çıkaramadan vefat etmişlerdir.

Romanda dini emirler ve gelenekler adı altında kadınlar hep zulme uğramış hatta adalet bekledikleri din bile onların aleyhine olmuştur.

SONUÇ

Nevâl es-Sâ'dâvî'nin bu eseri kadınların toplumdaki kabulü açısından son derece önemlidir. Öyle ki roman, geleneklere ve dine bağlı kalma adı altında kadınlara yapılan zulmü gözler önüne getirmektedir. Kadının yaşadığı toplumsal adaletsizlikleri dile getiren roman, aslında kadının toplumda hâkim olan cinsiyet rollerine karşı verilen mücadeleyi anlatmaktadır. Bu yönüyle kadın, toplumda değersiz ve yalnız kalmıştır. Gelenek, görenek ve dini anlayışa göre kadının görevi bellidir ve kadın bunları yerine getirmek için vardır. Adaletin statü ve zenginlik olarak üstün olanların kararına bağlı olduğu, dini emirlere göre yaşayan bu ataerkil toplum okuyucunun sorgusuna bırakılmıştır.

Yazar, romanında simgesel anlatımlara da ustalıkla yer vermiş ve okuyucunun düşünmesini ve yorum yapmasını istemiştir. Romanın ismi bu simgesel anlatımın ana yönü olarak karşımıza çıkar. Çünkü romanda Nil Nehri önemli bir yer tutar. Bu köyde Nil Nehri yaşamın kaynağıdır. Bu açıdan hayatın ve adaletin sembolü olarak kabul edilir. Tanrı sembolü ise, ilahi adaletin sorgulanması olarak ele alınır. Çünkü tanrı, ilahi adalet yönünden eşit olmalıydı. Bu köyde ilahi adalet sağlanamamış, kadınlar zulüm görmüştür. Tanrının Nil Kıyısında ölmesi ilahi adaletin

sağlanamamasını, kadınları yalnız bırakmasını sembolize etmiş, kadınların kendi adaletlerini kendileri sağlamaları ile roman sona ermiştir. Bu sembolik anlatımlar ile de adalet, eşitlik ve Tanrı kavramların sorgulanması ve yorumlanması okuyucunun değerlendirmesine bırakılmıştır.

Yazar, bu romanıyla Mısır toplumundaki kadın haklarını dile getirmiş, yapılan haksızlıkları ve zulmü dile getirerek bu konuya dikkat çekmiştir. Kadın karakterlerin gelenekler ve dine bağlı bir ataerkil topluma karşı başkaldırıları anlatılmıştır. Dindar toplumun, dini kendi çıkarları için kullanması, Allah'a sığınan kadınların kendi adaletlerini yine kendileri sağlaması toplumun değişimi açısından önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkar.

Yazar, romanında yaşanan haksızlık ve adaletsizlikleri okuyucunun değerlendirmesine bırakmıştır. Yaşanan cinsiyet eşitsizliklerine karşı farkındalık oluşturma çabası vardır. Öyle ki roman, kadın hakları mücadelesi verenler ve feminist hareket için de bir ilham kaynağı olmuştur.

Roman, Zakeya'nın köyde kendi adaletini sağlaması, muhtarı öldürmesi ile sona erer. Ve Zakeya'nın adalet ve eşitlik konusunda hapiste söylediği şu cümle ile biter.

“Eğer burada olsaydı, biz kadınlara acıması için ona yakarabilirdik. Orada ötede kaldı, evladım. Onu oraya Nil Kıyısına gömdüm.”

KAYNAKÇA

Akbaba, Ferhat, *Edebi Eserlerde Kullanılan Kahraman Karakter İsimleri: Reşat Nuri Güntekin'in Gökyüzü Ve Yeşil Gece Romanlarında Geçen Karakterlerin İsim Ve Sıfatları Üzerine Bir İnceleme*, Edebali İslamiyat Dergisi, c. 2, s. 3, 2018.

Aktaş, Şerif, *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili Teori ve Uygulama*, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2013.

....., *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ, 2005.

Ayyıldız, Esat, *Âişe et-Temûriyye: Mısır'da Feminist Harekete İlham Veren Türk Bir Şair*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c., 23, s. 1, s. 181-201, 2023.

Çelenlioğlu, Asiye, *Necîp Mahfûz'un Ayaktakımı Romanında Varoluşçuluk Perspektifinden İktidar Olgusu*, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, c.12, s.4, 2020.

Er, Rahmi, *Modern Mısır Romanı-I (1914-1944)*, Ankara: Hece Yayınları, 2015.

Gibb, H. A. R., *Arap Edebiyatı*, Onur Özatağ (çev.), İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2017.

Güleryüz, Ali, *Doğu Edebiyatında Kadın*, İstanbul: Demavend, 2016.

Kızılkıran, Nurhayat, *Harem Years, The Memoirs Of An Egyptian Feminist (1879-1924)*, Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi, s.1, 2015.

Korkmaz, Bülent, *Modern Arap Edebiyatında Kadın Yazarların Doğuşu*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c.54, s.1, 2014.

Köşeli, Yusuf, *Nevâl Es-Sâ'dâvî'nini İmra'e 'Inde Nuktati's-Sıfır (Sıfır Noktasında Bir Kadın) Adlı Romanında Yapı Ve Tema*, Akademik Bakış Dergisi, s.51, 2015.

Landau, Jacob M., *Modern Arap Edebiyatı Tarihi (20. Yüzyıl)*, Bedrettin Aytaç (Çev.), Ankara: Gündoğan Yayınları, 1994.

Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991.

Ramdani, Nabila, *Women In The 1919 Egyptian Revolution: From Feminist Awakening To Nationalist Political Activism*, Journal Of International Women's Studies, s. 14, 2013.

- Said, Edward, *Oryantalizm (Doğubilim) Sömürgeciliğin Keşif Yolu*, Nezih Uzel (Çev.), İstanbul: İrfan Yayınevi, 1998.
-, *İktidar, Siyaset ve Kültür*, Salih Özer (Çev.), Ankara: Hece Yayınları, 2026.
- She, Chia-Ling, *Breaking The Silence: Nationalism And Feminism In Contemporary Egyptian Women's Writing*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Leicester University, 2010.
- Şahinoğlu, Tuğba, *Nizar Kabbani'nin Şiirlerinde Kadın Teması*, Ali Güzelyüz İçinde Doğu Edebiyatında Kadın, İstanbul: Demavend Yayınları, 2016.
- Soyer, Senem, *Mısırlı Nevâl es-Sâ'dâvî İle Duygu Asena'nın Eserleri Ve Edebi Kişiliklerinin Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı ve Romanın Unsurları*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989.
- Tepebaşı, Fatih, *Roman İncelemesine Giriş*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2012.
- Urhan, Sümeyye, *Modern Mısır Edebiyatında Nevâl es-Sa'dâvî'nin "Zînet" Adlı Romanının Teknik Açısından İncelemesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Ürün, Ahmet Kazım, *Arap Edebiyatı Klasik Modern*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2023.

KONYA ÂSİTÂNESİ MESNEVÎHÂNLARINDAN SENÂYÎ'NİN TERCİİBEND TARZI METHİYESİNDE MEVLÂNÂ'YI TAVSİFİ

Dr. Öğr. Üyesi YAĞIZ YALÇINKAYA

İstanbul Kültür Üniversitesi,

y.yalcinkaya@iku.edu.tr - 0000-0002-9674-0606

ÖZET

Bir kültür merkezi olarak Konya ve burada bulunan Mevlevî âsitânesi yüzyıllar boyunca Türk tarihine sayısız önemli ilim ve sanat adamı kazandırmıştır. Bu isimlerden biri on altıncı asırda yaşayıp Âsitâne'de mesnevîhânlık vazifesinde bulunmuş olan Senâyî'dir. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi olmayan Senâyî “Evliyâ zübdesidür Hazret-i Monlâ Hünkâr / Leşker-i gayb-ı ricâlê o durur şâh-süvâr” matlalı terciibendi ile bilhassa Mevlevî çevrelerinde şöret bulmuştur. Her biri dokuz yahut on beyitten ibaret beş haneden müteşekkil bu hacimli manzumede Senâyî, tarikatta pîri olan Mevlânâ'yı hem methetmiş hem de onun bir takım tasavvufî ve ahlaki vasıflarından bahsetmiştir. Senâyî bendiyyelerde Mevlânâ'nın ilahi sırlara vakıf bir yol gösterici olduğundan bahsederek bu vasıfları manzumenin merkezine almıştır. “Aşk şâhı” olarak nitelediği Mevlânâ'yı dürr-i yetîme benzetmiş, ledün ilminin sahibi olarak tarif etmiştir. Şair tarafından evliya zümresinin önde geleni şeklinde bahsedilen Mevlânâ “Çâr-yâr” olarak zikrolunan Dört Halife ile birlikte anılmıştır. Dört Halife'den ise Hz. Ebu Bekir, Mevlânâ'nın soy şeceresi kendisine ulaştığından olsa gerek ön plana çıkarılmıştır.

Çalışmamızda Konya Âsitânesi'nde ikamet etmiş Mevlevî bir şair olan Senâyî'nin gözünde Mevlânâ'nın ne gibi bir tasavvufî ve ahlaki konumda olduğu, şairin edebî hususiyetleri çerçevesinden anlaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Mevlânâ, Senâyî, Methiye, Terci-bend

GİRİŞ

Bir kültür merkezi olarak Konya ve burada bulunan Mevlevî âsitânesi yüzyıllar boyunca Türk tarihine sayısız önemli ilim ve sanat adamı kazandırmıştır. Mevlevîlik Konya'da neşvünema bulsa da bilhassa Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi zamanında Anadolu'nun birçok yerine yayılmış (Tanrıkorur, 2004: 468), daha sonra ise İslam coğrafyasının dört bir yanında etkinliğini asırlar boyu sürdürmüştür.

Mevlevîliğin tesir sahası kültürden sanata, ilimden tasavvufa, siyasetten sosyal hayata çok geniş yelpazeye sahip bir alanı kapsamaktadır. Kırım'dan Kudüs'e, Kosova'dan Urfa'ya tesis edilen mevlevîhâneler buldukları bölgelerin ilim, sanat ve kültür hayatında merkez rolünü üstlenmişlerdir. Konya âsitânesi ile birlikte bilhassa İstanbul'da Galata ve Yenikapı mevlevîhâneleri; tarikatın Konya'dan sonra ikinci merkezi durumundaki (Tanrıkorur, 2001:

418) Karahisar mevlevîhânesi; bunların yanında Kütahya, Manisa ve Muğla mevlevîhâneleri yetiştirdikleri isimler ile kültür ve sanat tarihinde derin izler bırakmıştır. Bu husus ile ilgili Asaf Halet Çelebi *Mevlânâ ve Mevlevîlik* isimli eserinde şunları söylemektedir:

Sanat tarihimizin hiçbir şubesi yoktur ki onun en seçkin simaları arasında temiz yüzü, asil tavırları ve zarif giyinişiyle bir Mevlevî görünmesin.

Büyük şairlerimiz arasında hiçbiri yoktur ki doğrudan doğruya Mevlevî olmasa bile Mevlânâ'ya ve Mevlevîlere hayran olmasın. Eski âlimlerimiz arasında da bu böyledir. Şairlerin, musiki üstadlarının, hattatların, kalemtıraş, makas vesair ince Türk işlerinde, Türk kuyumculuğunda, tezyinî sanatların hemen her şubesinde üstad tanınmış olanların büyük bir ekseriyetini Mevlevîler ve Mevlânâ muhibleri teşkil eder. (1957: 147)

Görüldüğü üzere Asaf Halet Mevlevîlerin üç özelliği üzerinde durmuştur. Bu özellikler Mevlevîlik içinde gelişen incelik ve zerafetin asıl unsurları olmuştur. Mevlevîliğin bu kadar çok benimsenmesi de bu unsurlar sayesinde (Çelebi, 1957: 148).

Mevlevîliğin geniş bir coğrafyaya yayılan tesir sahası içerisinde merkezi her zaman Konya Âsitânesi olmuştur.¹ Çalışmamızda Mevlânâ için nazmetmiş olduğu methiyesini ele aldığımız Senâyî on altıncı sırada yaşamış ve Konya Âsitânesi'nde mesnevîhânlık vazifesini yerine getirmiş bir şairdir. Mevlevî kültürünün içinde yetişmiş ve âsitânedeki ikamet etmiş olan şair (Sadeddin Nüzhet-Mehmed Ferîd, 1926: 27) Mevlânâ'ya olan bu fizikî yakınlığının yanı sıra bu methiyesi ile manen de onun civarında olma niyetinde görünmektedir.

Mevlânâ Hakkında

Çalışmamıza konu olan manzume bir Mevlânâ methiyesidir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hakkında adede gelmeyecek kadar çok ilmî ve kültürel çalışmalar yapılmıştır. Onun hayatı, tarikatı, eserleri ve ilmî, tasavvufî, edebî kişiliği üzerine sayısız eser ortaya konmuş ve konmaya devam etmektedir. Bu hudutsuz derya içinde Mevlânâ'dan bahsetmek elbette bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Ancak bir hatırlatma olması ve çalışmamızı desteklemesi adına bazı hususlara değinmek faydalı olacaktır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 1207 senesinde Belh'te dünyaya gelmiştir. Asıl adı Muhammed, lakabı Celâleddîn'dir. "Efendimiz" manasındaki "Mevlânâ" onu tazim için söylenmektedir. "Sultan" anlamına gelen "hudavendigâr" ünvanı ona babası tarafından verilmiştir. Doğum yerine nazaran "Belhî", yaşadığı yer olan Anadolu'ya nisbetle "Rûmî" olarak anılmıştır. Müderrisliği sebebiyle "Molla Hünkar" şeklinde zikrolunmuştur.

Kaynaklarda Mevlânâ'nın "sultanü'l-ulemâ" ünvanı ile tanınan babası Bahâeddîn Veled'in Hz. Ebu Bekir'in soyundan geldiği aktarılmaktadır. Öte yandan anne tarafından aile şeceresinin Hz. Ali'ye ulaştığı söylenmektedir. Mevlânâ henüz küçük yaşlarda iken ailesi ile birlikte Belh'ten ayrılmış; Bağdat, Hicaz ve Şam'ın ardından Anadolu'ya gelmiş; Malatya, Sivas ve Erzincan'da

¹ Tekke ve zaviyelerin kapatıldığı 1925 senesinden çecelebilik makamının kaldırıldığı 1944'e kadar bu payeyi Halep mevlevîhânesi üstlenmiştir (Küçük, 2020: 516).

bulunduktan sonra Karaman'a gelmiştir. Burada yedi yıl kalıp Sultan Alaeddin Keykubad'ın daveti ile Konya'ya yerleşmiştir.

Mevlânâ yirmi dört yaşlarında iken babası vefat etmiş ve onun müderrislik vazifesini devralmıştır. İlmî taliminin yanı sıra tasavvufî terbiyesine de babasının nezaretinde devam eden Mevlânâ, Bahâeddîn Veled'in vefatından sonra onun halifesi Seyyid Burhaneddin Muhakkık-i Tirmizî'ye intisap etmiştir. Daha sonra Şam ve Halep şehirlerini ziyaret edip zahiri ilimlerde oldukça ilerlemiştir. Mevlânâ, mürşidinin vefatından beş yıl kadar sonra Şems-i Tebrîzî ile karşılaşmıştır. Onunla çok yakın dostluk kurmuş, sohbet arkadaşı olmuş ve bu ilişki onun tasavvufî seyrini "aşk" eksenine çevirmesine vesile olmuştur. Mevlânâ 17 Aralık 1273 tarihinde vefat etmiştir (Öngören, 2004: 441-445).

Mevlânâ'nın naaşı babasının yanına defnedilmiştir. Burası çiçek bahçesiyken sultan tarafından Bahâeddîn Veled'e bağışlanmış, vefatından sonra Mevlânâ babasını buraya defnetmiştir. Sultan Veled baba ve dedesinin kabirlerinin bulunduğu bu makbere bir türbe yaptırmış, zaman içinde yapılan imaret faaliyetleri ile burası bugünkü halini alıp Mevlevîliğin merkezi olan âsîtâne durumuna gelmiştir (Karpuz, 2004: 449). Çalışmamızda eserini konu edindiğimiz Senâyî bu âsîtâne'de ikamet eden ve mesnevîhânlık vazifesinde bulunan Mevlânâ muhibbi bir Mevlevî dervişidir.

Derviş Senâyî

Senâyî'nin hayatı hakkında çok fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Onu günümüze taşıyan şairin "Evliyâ zübdesidür Hazret-i Monlâ Hünkâr / Leşker-i gayb-ı ricâle o durur şâh-süvâr" matlalı terciibendi ve bizi bu manzumeden haberdar eden Esrar Dede'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye* isimli eseri olmuştur. Daha sonraki kaynaklar bu eserdeki bilgilerin tekrarından öteye gidememiştir.

Esrar Dede şairin isminin Halil olduğunu söyler ki şair de söz konusu manzumesinde ismini açıkça zikreder: "Gerçi kim tesmiye olındı Halîl adumdur". Farsça'ya çok hakim olan Senâyî Abdülvehhâb es-Sâbûnî el-Hemedânî'nin *Sevâkıbu'l-Menâkıb* adlı eserini bazı değişikliklerle Farsça'dan Türkçe'ye çevirmiş ve Kanunî Sultan Süleyman'a sunmuştur.² Esrar Dede bu eserin nüshalarının bazı kütüphanelerde olup kendisinin bunları gördüğünü belirtir. Şair h. 950/m. 1543-1544 senesinde vefat etmiştir (Genç, 2000: 91).

Senâyî'nin Mevlânâ Methiyesi ve Mevlânâ'yı Tavsifi

Mesnevîhân Derviş Senâyî'nin bilinen tek şiiri çalışmamıza konu olan methiyesidir ve bu methiye elimize yine Esrar Dede'nin eseri sayesinde ulaşmıştır. Manzume terciibend tarzında beş hane olacak şekilde tanzim edilmiştir. Haneler sırasıyla dokuz, on, on, dokuz ve on beyitten müteşekkil olmak üzere manzume toplam doksan altı mısradan ibarettir.

² Bu tercümenin Süleymaniye Kütüphanesinde (Hâlet Efendi İlâvesi, no. 49 ve 50) iki nüshası mevcuttur (Yeniterzi, 2014).

Senâyî bendiyyelerde Mevlânâ'nın ilahi sırlara vakıf bir yol gösterici olduğundan bahsederek bu vasıfları manzumenin merkezine almıştır. Her hanenin sonunda tekrar eden bendiyyeler şöyledir:

Matla'-ı şems-i hüda Hazret-i Monlâ Hünkâr
Kaşif-i sırr-ı Hudâ Hazret-i Monlâ Hünkâr (Genç, 2000: 93)

(Hidayet güneşinin doğduğu yer, ilahi sırların kaşifi Molla Hünkar Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir.)

Mevlânâ'nın yol gösterici özelliği şüphesiz onun hem müderris hem de bir mürşid olarak önemli vasıflarından biridir. Zahirî ve bâtinî ilimlere olan vukufiyeti ile Mevlânâ sayısız kişiye hakikat yolunda rehberlik etmiştir. Şems-i Tebrizî ile tanıştıktan sonra ise halkla ilişkisini neredeyse kesip daha içe yönelik bir seyir tutmuş, marifetullaha yönelmiştir (Öngören, 2004: 443-444). Senâyî terciibendinin bendiyyesi için tercih ettiği bu mısralar ile adeta Mevlânâ'nın hayatının bu iki dönemine atıfta bulunmuştur.

Bendiyyelerde vurguladığı bu iki özellik dışında Senâyî'nin en çok üzerinde durduğu vasıf Mevlânâ'nın evliya zümresinin önde geleni olmasıdır. Şair Mevlânâ'yı manzumenin bir çok yerinde bu şekilde övmüştür. Bu övgü aynı zamanda Mevlânâ'nın şairin gözünde ne derece bir nitelikte olduğunu da göstermektedir. Şair bu manayı manzumede genellikle istiare ve teşbih yordamıyla evliya zümresini bir orduya Mevlânâ'yı ise bu ordunun kumandanına benzeterek vermiştir. Terciibende başlarken de bu manayı içeren bir matla tercih etmiştir:

Evliyâ zübdesidür Hazret-i Monlâ Hünkâr
Leşker-i gayb-ı ricâle o durur şâh-süvâr (Genç, 2000: 92)

(Molla Hünkar Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî evliya zümresinin en kıymetlisidir. O, hakikat erlerinin ordusuna kumandandır.)

Aynı benzetme ikinci hanenin yedinci beytinde yine yapılmıştır. Senâyî'ye göre evliya zümresinin önde geleni olan Mevlânâ için her yön, her taraf mesken olmuştur. Yani bir komutana teşbih edilen Mevlânâ her ciheti fethetmiş bir önderdir. Şairin bu benzetme ile Mevlânâ'yı ilahi sırların tamamına keşfetmiş bir veli olarak nitelediği söylenebilir:

Oldı ser-leşkeri hep hayl-i ricâlü'l-gaybuñ
Oldı süknâsı anuñ her taraf-ı garb u cenûb (Genç, 2000: 93)

(Hakikat erlerinin ordusuna kumandandır. Batı, güney her taraf onun meskenidir.)

Senâyî'ye göre evliya ordusuna komutan olan Mevlânâ'nın bir özelliği de önder olması hasebiyle bu zümrenin buyruğu altında olmasıdır. Şair, Mevlânâ'yı evliyalara sözü geçen bir veli olarak vasıflandırmıştır:

Evliyâ leşkerinüñ olmuş idi ser-dârı
Anlara anuñ için şâmil idi fermânı (Genç, 2000: 94)

(Evliya ordusunun komutanı idi. Bu yüzden onlara hükmü geçirdi.)

Senâyi matladan hemen sonraki beyitte Mevlânâ'yı Hızır Aleyhisselam'ın yoldaşı olarak tarif etmiştir. Hızır Aleyhisselam'ın kıssasına atıfta bulunarak Mevlânâ için kara ve denizin bir olduğunu söylemiştir. Şairin bu söylem ile Mevlânâ'nın tasarrufunun hem kara hem denizde cari olduğunu kastettiği ileri sürülebilir. Dördüncü hanenin sekizinci beytinde ise bu beyitle bağlantılı bir şekilde Mevlânâ'nın ilm-i ledün sahibi olduğu belirtilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de ismi zikredilmese de Hızır Aleyhisselam, Allah katından ilim ile donatılmış biri olarak tarif edilir (bkz. Kehf suresi 65. ayet) Şaire göre Mevlânâ sahip olduğu ilm-i ledün ile her türlü meseleyi çözmektedir:

Dâ'imâ Hızır Nebî oldu anuñ hem-râhı
Ya'nî yeksân idi indinde anuñ berr ü bihâr (Genç, 2000: 92)

(Hızır Nebi her daim onun yoldaşı idi. Bu yüzden onun için kara da deniz de birdi.)

Var idi ilm-i ledünnîden anuñ ahbârı
Hall ider idi kamu mes'ele-i irfânı (Genç, 2000: 95)

(İlm-i ledünnî sahibi idi. Her tür irfanî meseleyi çözüverirdi.)

Senâyi'ye göre Mevlânâ'nın bir özelliği de halk tarafından oldukça çok rağbet görmesidir. Şair ikinci hanenin üçüncü beytinde bu vasfa değinmektedir. Gerçekten de Mevlânâ henüz yaşadığı dönemde oldukça ilgi görmüş, halkın her kesiminden bağlıları olmuştur. İlerleyen dönemlerde piri olduğu tarikatın yayılmasıyla İslam coğrafyasının dört yanından müntesip ve muhipleri arttıkça artmış; fikirleri, mesajları, eserleri hayranlıkla takip edilmiştir. Günümüzde dahi her millet ve dinden insanlar onun türbesini ziyaret etmeye devam etmektedir. Şairin yaşadığı dönemde de Mevlânâ'ya olan ilgi ve alaka aynı yoğunlukta olsa gerektir:

Evliyâ mecma'ınuñ sadr-nişîni oldu
Oldı margûb-ı halâyık ne 'aceb şîve-i hûb (Genç, 2000: 93)

(Cümle evliyanın önderidir. Halk tarafından rağbet görmüştür, bu ne kadar da güzel bir haldir.)

Senâyi ikinci hanenin dokuzuncu beytinde Mevlânâ'nın her işinin Allah'ın fiillerinin bir yansıması olduğunu söyler. Burada akıllara tasavvuftaki “tevhid-i ef'âl” kavramı gelmektedir. Tasavvufi terminolojiye göre Allah fiilleri, sıfatları ve zâtı dikkate alındığında “tevhid-i ef'âl, tevhid-i sıfât ve tevhid-i zât” mertebeleriyle idrak edilir. Bütün fiil ve hareketleri Allah'ın fiillerinin tecellîsi olarak görmeye “tevhid-i ef'âl” denilir. Bu mertebe “lâ fâ'ile illallah” olarak özetlenir (Uludağ, 2012: 22). Bu açıdan bakıldığında Senâyi'nin demek istediği daha iyi anlaşılmaktadır. Ona göre Mevlânâ “lâ fâ'ile illallah” manasına mazhar olmuş böylece her işi Allah'ın fiiline muvafık hale gelmiştir. Bu hale erişmiş bir kişiden de kusurlu bir hareket sadır olması şaire göre ihtimal dahilinde değildir:

Cümle ef'âli anuñ mazhar-ı ef'âl-i Hudâ
Yok durur zerre-i nâ-çîz kadar anda 'uyûb (Genç, 2000: 93)

(Onun her işi Allah'ın fiillerinin bir yansımasıdır. Bu yüzden onda en ufak bir kusur dahi yoktur.)

Üçüncü hanenin üçüncü beytinde Senâyî Mevlânâ'yı gönülmü mesrur, gamdan hâlî şeklinde vasfetmiştir. Bu durum tasavvuftaki “nefs-i mutmainne” kavramı ile açıklanabilir. Tasavvufî nefis terbiye sisteminde bir mertebeyi ifade eden bu kavram gönülün temizlenerek ilahî tecellilere mazhar olması ve böylece huzur ve sukunete kavuşmasını sağlar. Bu kavram Fecr suresi 27-30. ayetlere dayanır. Ayette tatmine ermiş nefsin Rabbinden razı, Rabbinin de ondan razı olduğu bildirilir. Bu hale erişmiş bir gönül için artık gam, keder, sıkıntı gibi hususlar söz konusu olamaz. Allah'tan gelen her şeyden razı olduğu için o gönle artık sadece mutluluk vardır. Burada akıllara yine bir Mevlevî olan Galata mevlevîhânesi şeyhi Gâlib Dede'nin meşhur müseddesindeki bir mısra gelmektedir: “Gam sohbeti yâd olmaz meşrebleri sâf olmuş” (Kalkışım, 2013: 197). Bu mısra da aynı düşüncenin farklı bir terennümü gibidir. Gönüllerini temizleyip rıza makamına erenler için artık gam, keder gibi hisler mevzubahis değildir. Senâyî bu mertebeye erdiğini belirttiği Mevlânâ için mutluluk nimetlerinin Hz. İsa'nın sofrası gibi Allah tarafından bahşedildiğini söylemektedir:

Gam nedür bilmez idi hâtırı olmuş idi şâd
Zevk u şevkûn ni'amı mâ'ide-i İsbâdur (Genç, 2000: 94)

(Onun gönülmü şâd olmuş idi bu yüzden gam nedir bilmezdi. Zevk ve şevk nimetleri Hz. İsa'nın sofrası misali Allah tarafından bağışlanmıştı.)

Mevlânâ'nın tarikat silsilesi babası Bahâeddîn Veled üzerinden Necmeddîn-i Kübrâ vasıtası ile Hz. Ali'ye ulaşır (Tanrıkorur, 2004: 468). Soy şeceresinin ise kaynakların hemen hepsinde Hz. Ebu Bekir'e dayandığı aktarılır (Öngören, 2004: 441). Senâyî ikinci hanenin ilk beytinde bu özelliği vurgular. Şair Mevlânâ'nın Dört Halife'nin vasıfları ile muttasıf olduğunu söyler. Hz. Ebu Bekir'in ona sevgili olduğunu vurgulayarak soy şeceresine atıfta bulunur:

Çâr yârin yirine unsur-ı çârı mazrûb
Oldı Sıddîk Ebû Bekr anuñçün mahbûb (Genç, 2000: 93)

(O, dört sevgili Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin vasıflarını kendinde taşımaktadır. Ebu Bekir-i Sıddık onun sevgilisidir.)

Mevlânâ, Hz. Peygamber'e olan muhabbetini eserlerinde yüzlerce mısra ile ızhar etmiş olsa da “*men hâk-i reh-i Muhammed Muhtârem* (O seçkin Muhammed hazretlerinin yolunun tozuymu)” dizesini onun Hz. Peygamber'e olan aşkının ifadesindeki yüceliği en iyi anlatan mısra olarak saymak mümkündür (İnançer, 2020: 75). Senâyî yine ikinci hanenin bu kez üçüncü beytinde Hz. Peygamber'in Mevlânâ'ya “oğlum” şeklinde hitap ettiğini belirtir. Tasavvuf büyüklerinin, bilhassa yol pirlilerinin, bağluları tarafından “seyyid” şeklinde anılması bir tazim ifadesi olarak sıkça görülür. Senâyî de rüyada gerçekleşen bu hadiseye (Gökalp, 2009: 202) telmihte bulunarak böyle bir tavır göstermek istemiş olabilir:

Hazret-i Ahmed-i Muhtâr didi “Oğlum” aña
Sevdi anuñçün anı tab'-ı halâyık u kulûb (Genç, 2000: 93)

(Hz. Peygamber ona “oğlum” demiştir. Gönüllerin onu sevmesinin sebebi budur.)

SONUÇ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî asırlar boyunca dünyanın dört bir yanından insanın gönlüne hitap edebilmiş ve etmeye devam eden bir veli olmuştur. Yalnızca Mevlevîler yahut diğer tasavvuf erbabı değil her sınıf ve meslekten insan ona hayranlık duymuş ve bu hayranlığını farklı şekilde ızhar edenler olagelmıştır. Klasik Türk edebiyatında da onlarca şair Mevlânâ sevgilerini göstermek için ona methiyeler yazmıştır. Bu şairlerden biri de Mevlânâ bağlılarından, onun âsitânesinde ikamet edip mesnevîhânlık vazifesini yerine getiren Senâyî'dir. Senâyî Mevlânâ'yı methetmek için hacimli bir terciibend tanzim etmiştir. Bu manzumede şair Mevlânâ'nın yol göstericiliğini ve ilahi sırlara vukufiyetini ön plana çıkarmış, onu evliya zümresine önder olarak tarif etmiştir. "Aşk şâhı" olarak nitelediği Mevlânâ'yı dürr-i yetîme benzetmiş, ledün ilminin sahibi olarak tarif etmiştir. Şair tarafından evliya zümresinin önde geleni şeklinde bahsedilen Mevlânâ "Çâr-yâr" olarak zikrolunan Dört Halife ile birlikte anılmıştır. Dört Halife'den ise Hz. Ebu Bekir, Mevlânâ'nın soy şeceresi kendisine ulaştığından olsa gerek ön plana çıkarılmıştır.

Kaynakça

Çelebi, Asaf Halet (1957). *Mevlânâ ve Mevlevîlik*. İstanbul: Nurgök Matbaası.

Genç, İlhan (2000). *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye İnceleme-Metin*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Gökalp, Halûk (2009). *Eski Türk Edebiyatında Mevlânâ ve Mevlânâ Methiyeleri*. İstanbul: Kriter Yayınları.

İnançer, Ömer Tuğrul (2020). *Dinle Neyden Mesnevi Sohbetleri*. 11. Baskı. İstanbul: Sufi Kitap.

Kalkışım, M. Muhsin (2013). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karpuz, Haşim (2004). "Mevlânâ Külliyesi". *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 29, ss. 448-452). Ankara: TDV Yayınları.

Küçük, Sezai (2020). "Halep Mevlevîhânesi". *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. Ek-1, ss. 515-517). (gözden geçirilmiş 2. basım). Ankara: TDV Yayınları.

Öngören, Reşat (2004). "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî". *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 29, ss. 441-448). Ankara: TDV Yayınları.

Sadeddin Nüzhet, Mehmed Ferîd (1926): *Konya Vilâyeti Halkiyyât ve Harsiyyâtı*. Konya: Vilayet Matbaası.

Tanrıkorur, Ş. Barihüda (2001). "Karahisar Mevlevîhânesi". *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 24, ss. 418-421). Ankara: TDV Yayınları.

Tanrıkorur, Ş. Barihüda (2004). "Mevleviyye". *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 29, ss. 468-475). Ankara: TDV Yayınları.

Uludağ, Süleyman (2012). “Tevhid”. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 41, ss. 21-22). İstanbul: TDV Yayınları.

Yeniterzi, Emine (2014). “Senâyî”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.
<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/senayi-mdbir> (Erişim Tarihi: 14.12.2024).

2017 KATAR KRİZİ VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ

Öğrenci, Hacer ZEYBEK,

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

hacerzeybek@icloud.com- 0009-0003-5861-7046

Dr. Öğr. Üyesi, Gökhan Murat ÜSTÜNDAĞ

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

gokhan.ustundag@bilecik.edu.tr- 0000-0002-9660-1008

ÖZET

2017 yılında gerçekleşen Katar Krizi, Türkiye ve Katar ilişkileri açısından önemli bir kilometre taşı olmuştur. Türkiye, Katar’a uygulanan ambargoyu haksız bulduğunu beyan ederek ilgili Arap ülkelerine diplomatik çözüm çağrısında bulunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ise süreç içerisinde çelişkili açıklamalarda bulunmuştur. Başkan Trump ambargoyu destekleyen açıklamalar yaparken, Dışişleri Bakanı Tillerson krizin çözümü için arabulucu rol üstlenmeye çalışmıştır. Körfez İşbirliği Teşkilatı (KİK) ülkeleri ise, Katar’a uygulan ambargoyu destekleyen söylemlerde bulunmuştur. Çalışmanın amacı, kriz sürecinde tarafların söylemlerini analiz ederek ablukanın temel nedenlerini anlamak ve Türkiye’nin Katar Krizi’nde oynadığı rolü ortaya koymaktır. Bu sonuca ulaşmak için; kriz sürecinde Katar ve Türkiye ile birlikte abluka uygulayan ve soruna müdahil olan ülkelerin söylemleri eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçları göstermiştir ki; abluka uygulayan ülkelerin Katar’a yönelik suçlamaları ile ilgili söylemlerinde “terörizm”, Katar’ın söylemlerinde ise genellikle “bağımsız dış politika” temasına vurgu yapıldığı görülmüştür. Türkiye’nin söylemlerinde ise “arabuluculuk” temasının ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye’nin Katar Krizi’nin çözümünde aktif bir rol alması Ortadoğu’daki alışılmış dengelerin sorgulanmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Katar Krizi, KİK Ülkeleri, söylem, eleştirel söylem analizi*

THE 2017 QATAR CRISIS AND TURKEY’S ROLE

ABSTRACT

The Qatar Crisis of 2017 is significant in the context of Turkey-Qatar relations. In this study, the discourse of countries imposing the blockade, as well as statements from Qatar, Turkey, and other involved nations, have been analyzed using the critical discourse analysis method. The aim of this research is to understand the underlying reasons for the blockade through an analysis of the discourse and to determine Turkey's role in the crisis. The Gulf Cooperation Council (GCC) countries made similar statements in support of the embargo on Qatar. Turkey deemed the blockade unjust and called for a diplomatic resolution among related Arab

countries. The United States, however, displayed inconsistent statements; President Trump supported the embargo, while Secretary of State Tillerson took on a mediatory role for resolving the crisis. The research results showed that; the discourse of the blockading countries emphasized “terrorism,” while Qatar’s statements highlighted its "independent foreign policy." Although Turkey presented itself as a mediator, it provided clear military and logistical support to Qatar. While the US is making contradictory statements, Turkey's active role in resolving the Qatar Crisis has led to the questioning of the usual balances in the Middle East.

Keywords: *Qatar Crisis, Turkey, Qatar, GCC, USA, Middle East, Qatar Türkiye Relations*

1. GİRİŞ

Katar, Basra Körfezi’nde bulunan ve bir yarımadadan oluşan, içerisinde yerlilerinin %15’ini oluşturduğu yaklaşık 2,8 milyon kişiyi barındıran küçük bir ülkedir (Visit Qatar, t.y.). Katar, Rusya ve İran’dan sonra dünyanın en büyük üçüncü doğal gaz rezervlerine sahip ülkesidir (Visit Qatar, t.y.). Katar, 1517 yılında Osmanlı idaresine girmiş (Yıldırım, 2021: 6) ve 1.Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin hakimiyetine geçmiş ve 3 Eylül 1971 tarihinde İngilizlerin bölgeden çekilmesiyle bağımsızlığını ilan etmiştir (Pala ve Cabir, 2023: 10). Al Thani ailesi tarafından yönetilen ülkenin idare şekli ise monarşidir (TCDB, t.y.). Türkiye’nin Katar ile ilişkilerinde 2000’li yıllardan sonra Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara gelmesiyle birlikte gözle görülür bir artış yaşanmıştır (Kaya ve Kaya, 2019: 508). 2003 yılında ABD’nin Irak’ı işgali ile birlikte Ortadoğu ülkeleri, İran tehdidini dengelemek adına yeni bir ortak arayışına girmişlerdir. Artan tehditlerden dolayı askeri kapasitelerini ve savunma sistemlerini geliştirmek üzere girişimlerde bulunmuşlardır (Kaya ve Kaya, 2019: 509). Katar’da bu kapsamda Türkiye ile 2007 yılında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği Anlaşması yapmıştır (RG, 2008-26870). İlişkiler 2012 yılında “Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması” ve “Savunma Sanayii İşbirliği Mutabakat Muhtırası”nın imzalanması ile hızla artmaya devam etmiştir (RG 07.11.2012 – 28460). İlişkilerin artış unsurlarından biri 2010 yılında başlayan Arap Baharı sürecidir. Arap Baharı sürecinde Suriye, Bahreyn, Libya, Mısır ve Yemen’i yıkıp geçen iç savaşlarla birlikte Ortadoğu karışmıştır (Pala ve Aras, 2015, s. 1). Katar bu süreçte kendisinin de bulunduğu Körfez İşbirliği Konseyi’ne (KİK) üye ülkelerden farklı bir dış politika izlemiştir (BBC Türkçe, 2020). Türkiye ile paralel politikalar izleyerek Mısır’da Müslüman Kardeşleri, Libya’da muhalifleri desteklemiştir (Ulrichsen, 2014: 8). Katar ve Türkiye arasındaki iyi ilişkiler 2014 yılında zirve noktasına ulaşmıştır. “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Eğitim, Savunma Sanayii ile Katar Topraklarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Konuşlandırılması Konusunda İş Birliği Anlaşması” ve “Türkiye Cumhuriyeti ile Katar Devleti arasında Yüksek Stratejik Komite kurulmasına ilişkin Ortak Mutabakat” imzalanmıştır (RG 27.03.2015 – 29309). 2017 yılına gelindiğinde ve Katar Krizi patlak verdiğinde Türkiye, Katar’a çeşitli alanlarda önemli desteklerde bulunmuş ve yardımlar sağlamıştır.

Bu çalışmada Katar’a abluka uygulayan ülkelerin ve Katar’ın resmî açıklamaları incelenmiş, daha sonra Türkiye’nin bu süreçteki rolü değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, ambargo uygulayan ülkelerin Katar’a yönelik açıklamaları ışığında krizi incelemek ve Türkiye’nin bu

süreçteki rolünü ortaya koymaktır. Araştırma, eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş ve ilgili açıklamalar üzerinden söz konusu ülkelerin yaklaşımları incelenmiştir. Araştırma ile “Türkiye'nin 2017 Katar Krizi'ne yönelik söylemleri nasıl şekillendi?”, “Türkiye'nin kriz sürecinde üstlendiği rollerin Katar ve abluka uygulayan ülkeler üzerindeki etkileri nelerdir?” sorularına cevap aranacaktır. Bu çalışmanın, Türkiye'nin Katar Krizi sırasındaki duruşunu analiz ederek literatüre katkı sunması beklenmektedir. Ayrıca, Türkiye ve Katar arasındaki iş birliğinin kriz dönemlerinde nasıl bir noktaya geldiği ve Türkiye'nin Orta Doğu'da üstlendiği arabulucu rolü Katar örneği üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. KATAR KRİZİ

Katar Krizi, 5 Haziran 2017 tarihinde Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Mısır'ın Katar ile olan ilişkilerini kestiklerini ilan etmesi ile başlamıştır (Albasoos ve Hassan ve Al Zadjali, 2021: 159). Bu ülkeler Katar'a kara ve deniz limanlarını kapatarak ekonomik abluka altına almışlardır. Ablukanın gerekçesi olarak, Katar'ın terör örgütlerini desteklediği ileri sürülmüştür (Orton, 2017: 5). Abluka uygulayan ülkelerin söylemlerini incelemek, ablukanın arkasında yatan nedenleri analiz etmede faydalı olacaktır.

Kriz döneminde ilgili ülkelerin örnek söylemleri ve analizleri şu şekildedir:

“Bahreyn: “Katar'ın silahlı terör örgütlerine destek vermesi, İran ile bağlantılı silahlı terör örgütlerine Bahreyn'de eylem yapması için finansal destek sağlaması” (Çetin, 2017). Bahreyn'in söylemlerinde “silahlı terör örgütü”, “eylem” gibi kelime seçimlerine bakıldığında Katar, terörü destekleyen bir devlet olarak görülmektedir. Açıklamada İran faktörü öne çıkarılmaktadır. İran bir düşman olarak görülmekte ve Katar, İran ile birlikte hareket etmek ile suçlanarak düşman ile birlikte olduğu ima edilmektedir. Bahreyn'in terör örgütlerine destek suçlaması söylemi, Katar'a karşı bölgesel ve uluslararası ölçekte olumsuz bir algı yaratmaya yönelik stratejik bir dil seçimidir.

Suudi Arabistan: “Doha'nın açık ve gizli gerçekleştirdiği ciddi ihlaller, terör örgütlerini barındırarak teröre destek vermesi, basın yayın organlarında terör örgütlerinin propagandasını yapması, Katif ilindeki İran bağlantılı terör eylemlerini desteklemesi, aşırıları barındırması, Yemen'deki Husi militanları desteklemesi sonrasında Suudi Arabistan'ın bu kararları almak durumunda kaldığı”, “Katar, aralarında Müslüman Kardeşler, İŞİD ve El Kaide'nin bulunduğu, bölgeyi istikrarsızlaştırmayı amaçlayan çeşitli terörist ve sekte grupları kucaklıyor; medyası üzerinden sürekli olarak, bu grupların mesajını ve komplolarını destekliyor” (Çetin, 2017). “Kucaklamak”, “propaganda yapmak”, “aşırıları barındırmak”, “desteklemek” gibi kelime seçimleri ile Katar'ın terörle ilişkisi suçlayıcı bir dille ifade edilmiştir. Bu kelime seçimleri, suçlamaların gerçekliğini artırma ve daha inandırıcı kılma amacı taşır. Suudi Arabistan'ın ablukayı “bu kararları almak durumunda kaldık” şeklinde ifade etmesi, ablukanın zorunlu olduğunu yani Katar'a yaptıkları suçlamaları meşru bir zemine dayandırmak istediklerini göstermektedir. Ayrıca "radikal gruplar", "terörist ve sekte gruplar" gibi ifadelerin seçilmesi, Katar'ı sadece terör örgütlerine destek vermesiyle sınırlamayıp farklı gruplarla da ilişkilendirmektedir. Böylelikle, Katar'ın bölgeyi daha da kutuplaştıran bir politika izlediği ima

edilir. “İŞİD” ve “El Kaide” gibi terör örgütlerinin doğrudan isminin kullanılması, uluslararası kamuoyunda yankı uyandırmaya karşı söylenmiştir.

Mısır: “El Kaide ve DEAŞ fikrini yaydığı, Sina Yarımadası’ndaki terör örgütlerini desteklediği, ayrıca Mısır ve diğer Arap ülkelerinin iç işlerine karıştığı” “Mısır yönetimi, düşmanca tavırları, Müslüman Kardeşler Teşkilatı (İhvan) yöneticilerini ülke topraklarında barındırması ve Mısır milli güvenliğini tehdit eden terör örgütlerinde destek vermesi nedeniyle Katar ile diplomatik ilişkileri kesmeyi kararlaştırmıştır” (Çetin, 2017). Mısır söylemlerinde farklı olarak Katar’ın hem terör örgütlerini desteklediğini belirtmenin yanı sıra “El Kaide ve DEAŞ fikrini yaydığı” diyerek terör ideolojisini yaydığını ima etmektedir. Mısır, terör örgütü olarak ilan ettiği Müslüman Kardeşler’e Katar’ın destek vermesini milli güvenliğine tehdit olarak görmüştür.

Yemen: Katar’ın "darbeci milislerle ilişkide olmakla" suçlandığını ve bunun Yemen'deki meşru hükümeti destekleyen ülkelerin ortak hedefleriyle çeliştiği belirtildi (Çetin, 2017). Yemen, Katar’ın Yemen'deki Husi milislerine destek verdiğini ima etmektedir. Katar’ın terör örgütlerine destekte bulunduğu iddialarının yanında Yemen bu durumu, Yemen’deki mevcut siyasi düzeni ve iç güvenliği tehdit eden bir duruş olarak algılandığını ima eder. Katar’ın Yemen’deki iç savaşta oynadığı rolü eleştiren bir söylemdir. İran’ın Yemen’deki Husi isyancılar ile ilişkilerinin bulunması iddiaları (Doha News, 2015) nedeniyle Katar’da darbeci milislere destekle ilişkilendirilmiştir. Bu söylem, Suudi Arabistan liderliğindeki Katar’a ambargo uygulayan koalisyonun söylemleriyle uyumludur. Çünkü söyleminde Katar’ın durumunun Yemen'deki meşru hükümeti destekleyen ülkeler ile çeliştiğini belirtmiştir. Bu, Yemen’in koalisyon desteğini koruma çabası olarak yorumlanabilir.

Libya: “Katar, Libya’daki Müslüman Kardeşler ile diğer silahlı islamcı gruplara 2012'den bu yana silah gönderen ana kaynaklardan biri.” (Çetin, 2017). Libya’nın bu söylemindeki kelime seçimlerine bakıldığında “silah gönderen ana kaynak” ifadesi, Katar’ın bu gruplara destek sağladığına dair güçlü bir suçlama içermektedir. Söylemde Katar’ın Libya’daki iç savaşı ateşlediği ima edilmektedir. Bu söylem abluka uygulayan diğer ülkelerin açıklamaları ile uyumludur.

Bu söylemlere bakıldığında; yüzeysel anlam bakımından Katar’ın terör örgütlerini desteklemesi ablukanın ana gerekçesi olarak sunulmuştur. Terör örgütlerinin özellikle İran destekli olmasına vurgu yapılmıştır. Söylemlerde medya aracılığı ve silah gönderimi yaparak bu örgütlerin Katar tarafından desteklendiği belirtilmektedir. Bu açıklamalar, Arap Baharı döneminde karışan bu bölgede Katar’ın, diğer Arap ülkelerinden farklı bir dış politika izlemesine dayanmaktadır (BBC, 2020). Arap Baharı, Tunus’ta 18 Aralık 2010 tarihinde halkın isyanı ile başlayan ve Arap coğrafyasına da yayılan bir dönemdir. Bu dönemde Suriye, Bahreyn, Libya, Mısır ve Yemen’de meydana gelen yıkıcı iç savaşlarla birlikte bölge karışmıştır (Pala ve Aras, 2015: 1). Katar, bu süreçte Arap Baharı’nın getirdiği değişim hareketlerine uyumlu bir tavır sergilemiştir. Özellikle Müslüman Kardeşler gibi hareketlere destek vererek diğer körfez ülkelerinden bağımsız bir şekilde hareket etmiştir. Bu sebeple ablukayı uygulayan ülkeler ile arasında ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Katar bu tutumuyla Türkiye’ye yakın bir Ortadoğu politikası izlemiştir (Akkaya ve Elrantisi, 2015). Katar ablukanın ana gerekçesi olan suçlamaları kabul etmemiştir. Suçlamalar ile ilgili Doha, “başka ülkelerin egemenliğine saygı duyduğunu, uluslararası ilişkilerine müdahale etmediğini”, “terörizm ve radikal ideolojilere karşı görevini yerine

getirdiğini”, “Katar'a karşı yürütülen medya kampanyası bölgede ve özellikle Körfez ülkelerinde kamuoyunu ikna etmekte başarısız oldu- bu da gerilimin neden tırmandığını açıklıyor.” şeklinde açıklamalarda bulundu (BBC Türkçe, 2017). Bu açıklamalarda Doha, “başka ülkelerin egemenliğine saygı” duyduğunu, “uluslararası ilişkilerine müdahale etmediğini” ve “terörizm ve radikal ideolojilere karşı görevini yerine getirdiğini” belirterek, terörle mücadelede aktif olduğunu ve dış politikalarının meşru olduğunu ima etmektedir. Aynı zamanda “medya kampanyasının başarısız olduğu” ifadesi ile ablukayı uygulayan ülkelerin onu kurban olarak seçtiğini ve manipülasyona maruz kaldığını belirten bir ima içermektedir. Katar tüm bu suçlamaları reddederek, uluslararası arenada masum ve adaletli bir politika izleme çabasında olduğunu göstermektedir. Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır, Libya ve Yemen ülkelerinin Katar'a yönelik suçlamaları paralellik göstermektedir. Bu bağlamda metinler arası bir tutarlılık (intertextuality) olduğu söylenebilir. Katar tüm bu iddiaları reddetmiş ve kendisinin diplomasi yanlısı bir politika izlediğini ve politikalarının uluslararası hukuka uygun olduğunu savunmuştur. Türkiye gibi bazı ülkeler de Katar'a yapılan suçlamaları kabul etmemiştir (Fanack, 2021).

Katar ile ilişkilerini kesen dört Arap ülkesi (Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır) ablukanın kaldırılması için 13 maddeden oluşan bir talep listesi iletilmiştir. Talep listesinde: “İran ile ilişkilerin sınırlandırılması”, “Müslüman Kardeşler, DEAŞ, El Kaide ve Hizbullah gibi terör örgütleriyle bağların koparılması”, “El Cezire ve ona bağlı kanalların kapatılması”, “Katar'daki Türk askeri üssünün kapatılması”, “miktarı belirli olmayan tazminat ödenmesi”, “diğer Körfez ve Arap ülkeleriyle birlikte hareket etmesi” ve “bu taleplerin yerine getirilmesi hususunda 10 yıl boyunca denetlenmesi” gibi istekler yer almaktadır (Khaleej Times, 2017). Talep listesine yüzeysel olarak baktığımızda Katar'ın dış politikasını yeniden şekillendirme isteği yatmaktadır. Özellikle İran ve Türkiye ile iş birliği ve askeri varlıkların sona erdirilmesinin talep edilmesi, Katar'ın ittifak ilişkilerine karışma ve bağımsız dış politika izleme kapasitesini engelleme amacı taşıyor. Taleplerin çoğunda vurgulanan terörizmle mücadele gerekçesi ile abluka meşrulaştırılıyor. Katar'ın taleplere uygunluğunun denetlenmesi ise bağımsız bir politika izlemesini engelleme ve kontrol altında tutulması çabalarının olduğunu gösteriyor. Genel olarak talep listesinde, Suudi Arabistan başta olmak üzere abluka uygulayan diğer ülkelerin, Katar'ın kendi çıkarları ile daha uyumlu hale gelmesini sağlayacak koşullar yer almaktadır. Katar'ın kendisine iletilen talep listesine cevabı “saldırganca bir eylem, bağımsız ve egemen bir ülkeye hakaret” şeklinde olmuştur. Taleplerin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve aykırı hiçbir talebin kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir. Katar'ın ayrımcılığa maruz kaldığını belirterek sadece Katar'ı değil çözümün herkesi kapsaması gerektiğini açıklamasında eklemiştir. Ülkelerin terör kavramlarının birbirinden farklı olduğunu ima ederek Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından “terörist” olarak kabul edilmeyen örgütleri terör örgütü olarak kabul etmeyeceklerini dile getirmiştir. Bu bağlamda Müslüman Kardeşler'i terör örgütü olarak nitelendirmediklerini ve Katar içerisinde varlığının olmadığını belirtmiştir (Sputnik Türkiye, 2017). Katar söylemlerinde, Müslüman Kardeşler'i terör örgütü olarak kabul etmeyerek, kendi dış politikası ile uyumlu bir yaklaşım sergilemektedir. Müslüman Kardeşler, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından terörist olarak kabul edilmediği için terör örgütü olarak görmediklerini söyleyerek uluslararası normlara bağlı kaldığını tüm söylemlerinde dile getirmiştir. Al Jazeera kanalının kapatılma talebi ile ilgili “Al Jazeera

kanalının kapatılması konusu tartışılmaz” olduğunu ifade etmiştir (Sputnik Türkiye, 2017). Aynı zamanda bu talebin ifade özgürlüğünü engelleme davranışı olduğunu savunmuştur (BBC Türkçe, 2017). Katar bu süreçte kendisine uygulanan ekonomik ve siyasi ambargo sebebiyle gıda ve temel ihtiyaç maddelerinin karşılanmasında kriz yaşamıştır. Gıda krizinin önüne Türkiye ve İran’ın yardımlarıyla geçmiştir (CNN Türk, 2017). Bu süreçte Katar’ın finansal durumu kötüleşmiş ve Ağustos 2017’de Dünya Ticaret Örgütü (WTO)’ne Suudi Arabistan, Mısır, Bahreyn ve BAE’nin uyguladığı ablukadan dolayı resmi şikâyette bulunmuştur (DEİK, 2017).

ABD’nin açıklamalarıyla krizi değerlendirdiğimizde, krizin başlangıcında ABD Başkanı Donald Trump’ın Twitter hesabından yaptığı ablukayı destekler nitelikteki açıklamaları göze çarpmaktadır. Başkan Donald Trump açıklamalarında, Katar’ın terörizme destek verdiği iddialarına katılmıştır (BBC Türkçe, 2005). ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson ise yaptığı bir açıklamada Katar’a uygulanan ablukanın azaltılması gerektiğini söylemiştir (CNN Türk, 2018). Katar’a uygulanan abluka esnasında Trump ve Tillerson’un farklı açıklamalarda bulunması çelişki olarak değerlendirilmektedir. Tillerson’un, Trump’ın açıklamalarını dengelemeye çalıştığı görülmektedir. ABD’nin krizde arabulucu bir rol üstlenmeye çalıştığı görülse de, başlangıçta Trump’ın abluka yanlısı açıklamaları nedeniyle ABD’nin arabuluculuktan ziyade kendi çıkarlarını gözettiği izlenimi ortaya çıkmaktadır. Buna örnek olarak ABD’nin Katar’da bulunan, Ortadoğu’daki konumu ve askeri iş birliği açısından ABD için önemli bir konuma sahip olan Al Udeid Hava Üssü gösterilmektedir (Ulrichsen, 2017: 211). Bu sebeple Katar ile ilişkilerini dengede tutmaya çalıştığı değerlendirilebilir.

3. TÜRKİYE’NİN ROLÜ

Türkiye, Katar’a uygulanan ambargo sürecinde arabuluculuk rolü üstlenmiş ve Katar’a gıda yardımı sağlamıştır (Sputnik Türkiye, 2017). 28 Nisan 2016 tarihinde “Katar Topraklarında Türk Kuvvetlerinin Konuşlandırılmasına İlişkin” imzalanan anlaşma Katar Krizi’nin ortaya çıkması ile 2017 yılında mecliste gündeme getirilerek öne alınmış ve uygulamaya konulmuştur (Ulrichsen, 2020: 4). Türkiye’nin bu adımı Katar’a yapılan herhangi bir askeri müdahalenin bölgesel etkiler oluşturacağına dair bir mesaj olarak yorumlanmıştır (Ulrichsen, 2020: 4). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada, Katar’a uygulanan abluka kararından büyük üzüntü duyulduğu belirtilmiştir. Bölgenin “derin bir istikrarsızlıktan” geçtiğini, böyle bir dönemde “bölgesel dayanışmaya” ihtiyaç duyulduğunu ve sorunun çözümünde Türkiye’nin, bölgesinin sorumlu bir aktörü ve İslam İşbirliği Teşkilatı’nın Zirve Dönem Başkanı olarak “dost ve kardeş ülkeler arasında yaşanan anlaşmazlığın” çözümü için üzerine düşeni yapacağı belirtilmiştir (TCDB, 2017). Türkiye bu açıklamada, tarafsızlık vurgusu yaparak bölgesel dayanışmaya dikkat çekiyor. Sorunun diplomatik kanallar ile çözümünü savunuyor ve iki tarafla da ilişkilerini dengede tutmaya çalışan bir açıklama yapıyor. Kelime seçimlerinde mevcut istikrarsızlığa vurgu yaparak bu ortamda bölge ülkelerinin birlik olması gerektiğinin altını çiziyor. Aynı zamanda Türkiye kendisini “bölgenin sorumlu aktörü, İslam İşbirliği Teşkilatı Başkanı” olarak tanımlayarak, İslam dünyası içerisinde liderlik imasında bulunmaktadır. Türkiye’nin bu söylemi lokal olarak tutarlılık göstermektedir. Kendisini “bölgenin sorumlu aktörü” olarak görerek krizde arabuluculuk yapmıştır. Açıklamanın tamamına bakıldığında da evrensel tutarlılık mevcuttur.

Katar talep listesindeki Türk üssünün kapatılması maddesi ile ilgili olarak, “iki egemen devlet arasında varılan bir savunma anlaşmasının parçası” olduğunu ve Türk üssünün kapatılmayacağını belirtmiştir (DW, 2017). Katar’ın bu talebe olumsuz olarak yanıt vermesi Türkiye ile sıkı ilişkiler içerisinde olduğunu ve bu ilişkilerin sağlamlığını göstermektedir. Türkiye’nin bu talebe tepkisi ise Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “Türkiye’ye karşı saygısızlık” sözleri olmuştur (NTV, 2017). Konuşmasında Katar’ın taleplere yönelik cevabını desteklediklerini ve talepleri uluslararası hukuku aykırı bulduklarını dile getirmiştir. Ayrıca “Türkiye'nin asker çekmesini talep etmek, bir defa Türkiye’ye karşı da maalesef saygısızlıktır. Biz herhangi bir ülkeyle savunma işbirliği anlaşmasını yaparken birilerinden izin mi alacağız?” şeklinde konuşmuştur (NTV, 2017). Katar’a uygulanan ambargodan dolayı desteklerini verdiklerini ve bundan sonrada vermeye devam edeceklerini belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşmasında Türk üssünün kapatılması talebinin, uluslararası anlaşmalarının sorgulanması açısından değerlendirerek “saygısızlık” olarak tanımlaması, Türkiye’nin uluslararası anlaşmalardaki bağımsızlığına yönelik güçlü bir duruş sergilediğini göstermektedir. Semantik açıdan, “saygısızlık” kelimesinin kullanımı, Türkiye’nin anlaşmalarına yapılan müdahalelere karşı duyulan rahatsızlığı ifade etmektedir. Taleplerin “uluslararası hukuka aykırı” olduğu ifadeleri ile Katar’a uygulanan ambargonun meşru olmadığını savunduğunu gösteriyor. “Uluslararası hukuk” kavramının kullanımı, Türkiye’nin bu konuda bireysel olarak düşünmediğini uluslararası da haklı olduğunu gösterme isteğini veriyor. Böylelikle Katar’ı savunmanın uluslararası hukuk normlarına uygun olduğunu ima ediyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “birilerinden izin mi alacağız” şeklindeki ifadesi, Türkiye’nin bağımsız olarak hareket ettiğini, dış müdahalelerin kabul edilemez olduğunu ve anlaşmalarının sorgulanamayacağı anlamına gelmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşmasının devamında “Temennim odur ki Körfez’deki bu gelişmeleri Suudi Arabistan kendi büyüklüğüne yakışır şekilde çözsün”, “Katar'a yapılan bu yaklaşım, bizim Suudi Arabistan’a da teklifimizdir” sözlerini eklemiştir (NTV, 2017). Katar’a desteklerini sürdüreceklerini belirtmesi, Katar’ın haklı olduğunu savunduklarını göstermektedir. Ancak Suudi Arabistan için kullandığı ifadeler ile yapıcı bir yaklaşım sergilemiştir. Semantik olarak “büyüklüğüne yakışır” ifadesinin kullanımı, Suudi Arabistan’ın rolünü ve sorunun çözümü için sorumluluğunu işaret etmektedir. Bu ifadeler ile konuşmayı sonlandırarak eleştiriyi yumuşatmıştır. Yüzeysel olarak bakıldığında Türkiye’nin arabulucu ve barış yanlısı bir tutum sergilediği görülüyor. Ancak derinlemesine bakıldığında, Türkiye'nin aslında Katar’a destek vermesi Ortadoğu’da önemli bir konuma geldiğini gösteriyor. Söylem tutarlılık açısından lokal ve evrensel olarak tutarlıdır.

Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın krizi çözme girişimlerine rağmen krizin hala aynı şiddette devam ettiğini belirten açıklamalarda bulunmuştur. Krizin çözülememesinin Körfez bölgesindeki düzenin kırılganlığına bağlamıştır. Katar’a yapılan suçlamalar somut kanıtlar ile desteklenmediği için suçlamaları kabul etmediklerini belirtmektedir. Ayrıca ablukanın Müslüman ülkeler arasındaki dostluğa yakışmadığını ve müzakere için Katar’a uygulanan ablukanın kaldırılması gerektiğini içeren bir çağrı yapmaktadır. Bu krizden faydalanmak isteyenlerin Türkler ve Araplar üzerinden düşmanlık tohumları ekmeye çalıştığını belirterek şu sözleri eklemiştir: “Bu süreç yaşanırken krizden faydalanmak isteyenler, Türkler ve Araplar arasına fitne ve düşmanlık tohumları serpmeye çalışıyor. Kökleri eskiye dayanan bu oyuna hep

birlikte dur demeliyiz. Yüz yıl önce Arapların Osmanlı'yı sırtından hançerlediği iddiası on yıllar boyunca Türklerle Arapların ayrı düşmesine sebep oldu. Aynı şekilde Türklerin Cumhuriyet kurulduktan sonra Araplara sırtını döndüğü iddiası Arap kamuoyunda Türkiye ile olan ilişkilere şüpheyle yaklaşılması sonucunu doğurdu” (AA, 2017). İbrahim Kalın'ın bu söylemi tarihsel anlatıma dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin çöküşünden sonra Türk- Arap ilişkilerinin zayıfladığı algısı yaratıldığını anlatan bir ifadedir. “Fitne ve düşmanlık tohumları” kelime seçimleri ile dışarıdan olumsuz bir müdahale olduğunu belirtiyor. Buradaki düşman kimliğini Türk- Arap ilişkilerindeki bağları zayıflatmaya çalışan dış güçler olarak tasvir ediyor. Katar Krizi'nde Türkiye'nin Katar'a yakın duruşunun özellikle Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerle olan ilişkilerinde gerilim yaratmasını dış güçler tarafından fırsat olarak görüldüğünü ima etmektedir. Bu bağlamda Türk- Arap ilişkilerindeki tarihsel olaylara atıfta bulunarak dış güçlerin olumsuz müdahalelerine karşı birlik içinde durmak gerektiği mesajı verilmektedir. Söylemde tarihsel olaylara yapılan atıflarla lokal ve evrensel tutarlılık sağlanmıştır. Açıklamanın devamında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın krizin çözümü ile ilgili birçok girişimde bulunduğunu belirterek ablukadan etkilenen vatandaşlara gıda yardımı ulaştırdıklarını ve bölgenin güvenliğine hizmet edecek Katar'da Türk askeri üssünün kurulmasına ilişkin kanunun TBMM tarafından onaylandığını dile getirmiştir. Burada Katar'a yapılan gıda yardımının Türkiye'nin insani yardıma önem verdiğine işaret ettiğini göstererek krizde taraf olmadığı izlenimini vermektedir. Bu söylem analizinde, İbrahim Kalın'ın ifadeleri Türkiye'nin krizde yapıcı bir rol oynadığını ve temel amacının Türk-Arap dünyasında birlik mesajı verme isteği olduğu sonucu çıkmaktadır.

Ablukayı içeren yıllarda, Türkiye ile Katar arasında askeri ve savunma sanayii alanındaki ilişkiler artarak devam etmiştir. Savunma araçları üretimi yapan Türk şirketi Nurol Makine, Ejder Yalçın 4x4 zırhlı muharebe aracı, NMS 4x4 aracının satışı için Katar ile anlaşmaya varmıştır. BMC şirketi, tekerlekli zırhlı araç siparişi almıştır (Başkan & Pala, 2020, s. 9-10). Baykar Firması ise Katar'a altı adet silahlı insansız hava aracı (İHA) satışı yapmak için ve bu kapsamda Katar'daki askeri personeli eğitmek, sistemlerden elde edilen verileri depolamak ve arşivlemek için bir anlaşma yapmıştır (Başkan ve Pala, 2020: 9-10). 2014 yılında kurulan Yüksek Stratejik Komitesi'nin Katar Krizi sonrasında gerçekleşen 4. Toplantısında “Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ile Katar Savunma İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Halis Bin Mohammed Al Attiyah arasında “Elektronik Harp Alanında Eğitim ve İşbirliği Protokolü” ile “Silahlı Kuvvetler Personeli Mübadelesine İlişkin Protokol” imzalanmıştır (MSB, 2018). Komite sonrası konuşan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan abluka ile ilgili Türkiye'nin yoğun çabalar sarf ettiğini belirtmiştir (TRT Haber, 2023). Anlaşmalar ile Türkiye'nin Katar'a yönelik yaptığı savunma sanayii ihracatında stratejik ortaklığın sağlandığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye Katar Krizi'nde, Katar'ın askeri ve savunma sanayi kapasitesini destekleyerek Körfez bölgesinde stratejik nüfuzunu artırmıştır.

Geçmişte Kuveyt'in Irak'ı işgalinde Körfez bölgesindeki tansiyonu azaltmak için müdahale eden ülke ABD'nin yerini, 2017 Katar Krizi'nde Türkiye almıştır (Ulrichsen, 2020: 4). Bu bağlamda Türkiye ve Katar, bölgedeki Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri eksenine karşı bir denge oluşturmuştur (Ulrichsen, 2020: 4). Türkiye'nin Katar'a olan desteği, Orta Doğu'daki güç dengelerinde önemli bir değişiklik yaratmıştır.

4. SONUÇ

Katar'a abluka uygulayan ülkelerin açıklamaları incelendiğinde teröre destek suçlaması ön plana çıkmaktadır. Bu durum Katar'ın Arap Baharı döneminde Körfez ülkelerinden farklı politikalar izlemesiyle ortaya çıkmıştır. Örneğin Arap Baharı döneminde Mısır'da ortaya çıkan Körfez ülkelerinin terör örgütü olarak tanımladığı Müslüman Kardeşler'e Katar destek vermiştir. Suçlamaların temelinde Katar'ın Körfez ülkelerinden farklı bağımsız bir dış politikaya sahip olması yatmaktadır. Açıklamalarda özellikle Suudi Arabistan'ın ablukayı meşru bir zemine oturtma çabası olduğu görülmektedir. Katar ise dış politikalarının meşru olduğunu, Müslüman Kardeşler gibi desteklediği diğer grupların Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından "terörist" olarak kabul edilmedikleri sürece terör örgütü olarak kabul etmeyeceklerini savunmuştur. Ablukanın kaldırılması için Katar'a iletilen talep listesinde Katar'ın dış politikasını şekillendiren talepler yer almıştır. Katar'da bulunan Türk Askeri Üssü'nün kapatılması talebi bunun önemli bir örneğidir. Türkiye'nin bu süreçteki söylemleri Katar'ı destekler nitelikte olmuştur. 2014 yılında yapılan askeri anlaşmayı krizden hemen sonra TBMM'de gündeme getirerek onaylatmış ve Katar'daki askeri kapasitesini artırmıştır. Abluka sonucunda gıda krizi yaşayan Katar'a gıda yardımı yapmıştır. Türkiye, Katar'a uygulanan suçlamaları kabul etmemesine rağmen zaman zaman tarafsızlık vurgusu yaparak "dost ve kardeş ülkeler arasındaki anlaşmazlık" söylemi ile bölgesel dayanışmaya dikkat çekmiştir. Böylelikle arabulucu konumunda bulunarak Körfez ülkeleri ile ilişkilerini dengelemeye ve ablukanın çözümüne çalışmıştır. Krizin başlangıcında ABD'nin çelişkili tavırları Trump ve Tillerson'un farklı tutumlarına karşılık Türkiye hızlıca devreye girerek krizin çözümünde ön plana çıkmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Tillerson kriz sürecinde Trump'ın tutumuna karşılık denge sağlamaya çalışmıştır. Ulrichsen'in analizine göre, Türkiye'nin 2014 yılında imzaladığı askeri anlaşmayı hızla uygulamaya koyması abluka uygulayan ülkeler için caydırıcı bir nitelikte olmuştur (Ulrichsen, 2020: 85). Ulrichsen, Körfez bölgesinde yaşanan gerginliğin artmasını durdurmak için harekete geçen ABD değil, Türkiye olduğunu belirterek bölgesel normda büyük bir sapma yaşandığını söylemiştir (Ulrichsen, 2020: 4). Bu söyleminde Orta Doğu'daki krizlerde Türkiye'nin aktif bir rol üstlenmesinin alışılmış bir durum olmadığını, Türkiye ve Katar'ın, Suudi Arabistan ve BAE karşısında bir blok oluşturduğunu belirtmiştir (Ulrichsen, 2020: 4).

Katar Krizi'nde Türkiye'nin söylemleri öncelikle arabuluculuk rolü üzerinden bölgesel barışa vurgu yapmasıyla şekillenmiştir. Ablukanın bölgesel istikrara zarar vereceğini dile getirirken Katar'ın bağımsızlığını önemli ölçüde savunmuş ve buna yönelik eylemlerde bulunmuştur. Böylelikle arabulucu olarak tarafsız bir rol üstlendiği izlenimi yaratmış olsa da Katar'ı askeri ve lojistik destek sağlayarak açık bir şekilde desteklediği görülmüştür. Türkiye'nin krizde üstlendiği rollerin etkileri ise Ortadoğu'daki stratejik önemini derinleştirmiştir. Katar'a verilen askeri destek ve gıda yardımı ile Katar'ın ablukaya karşı direncini artırmıştır. Katar ile Türkiye arasındaki askeri ilişkileri güçlendirmiştir. Krizin çözümü için hızlı bir müdahalede bulunarak arabulucu rolü üstlenmesi Ortadoğu'daki alışılmış güç dengelerinde değişikliğe sebep olmuş ve Ortadoğu'daki varlığını ispatlamıştır.

KAYNAKÇA

Akkaya, G. N. & Elrantisi, M. (2015). Arap Baharı Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti. *Seta Analiz*. Kasım, Sayı 138.

Albasoos, Hani & Hassan, Gubara & Al Zadjali, Sara. (2021). The Qatar crisis: Challenges and opportunities. *International Journal of Research in Business and Social Science (2147- 4478)*. 10. 158-167. <https://doi.org/10.20525/ijrbs.v10i1.1013>

Anadolu Ajansı (AA) (2017). *Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın: Katar'a yaptırımlar krizin çözümüne katkı sağlamıyor*. [Erişim: 05.11.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskanligi-sozcusu-kalin-katara-yaptirimlar-krizin-cozumune-katki-saglamiyor/846065>]

Başkan, B., & Pala, Ö. (2020). Making sense of Turkey's reaction to the Qatar crisis. *The International Spectator*, 55(2), 104-121. <https://doi.org/10.1080/03932729.2020.1739846>

BBC Türkçe (2012). *Katar Krizi: Türkiye'nin Tavrı ve Orta Doğu'da Güç Mücadelesi*. [Erişim: 01.11.2024, <https://www.bbc.com/turkce/40392468>]

BBC Türkçe (2017). *Katar krizinin 4 nedeni*. [Erişim: 07.10.2024, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40176025>]

BBC Türkçe (2020). *Arap Baharı'nın 10 yılında 10 ülkenin hikâyesi: Ekmek, özgürlük ve onur kavgasından geriye ne kaldı?*. [Erişim: 01.11.2024, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55331196>]

BBC Türkçe (2005). *Suudi Arabistan'dan Katar'a ilk yumuşama sinyali*. [Erişim: 04.11.2024, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40352058>]

CNN Türk (2018). *Türkiye Katar'a yardım yolluyor*. [Erişim: 03.11.2024, <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/turkiye-katara-yardim-yolluyor-646299>]

CNN Türk (2017). *Türkiye Katar'a Yardım Yolluyor*. [Erişim: 01.11.2024, <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/turkiye-katara-yardim-yolluyor-646299>]

Çetin, A. (2017). *Katar Ablukası*. TASAM Yayınları.

Doha News (2015). *Qatar joins Saudi-led bombing campaign of Houthi targets in Yemen*. [Erişim: 24.08.2024, <https://dohanews.co/qatar-joins-saudi-led-bombing-campaign-of-houthi-targets-in-yemen/>]

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) (2017). *Katar Ülke Bülteni*. [Erişim: 07.10.2024, <https://www.deik.org.tr/uploads/katar-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf>]

Deutsche Welle (DW) (2017). *Katar'dan Türk Üssü Yanıtı*. [Erişim: 01.11.2024, <https://www.dw.com/tr/katardan-t%C3%BCrk-%C3%BCss%C3%BC-yan%C4%B1t%C4%B1/a-39508534>]

Fanack.com (2021). *Blockade of Qatar 2017-2021*. [Erişim: 21.09.2024, <https://fanack.com/gulf-cooperation-council/blockade-of-qatar-2017-2021/>]

Kaya, M. ve Kaya, E. (2019). Türkiye'nin 2000'li Yıllarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkeleri ile Ekonomik ve Siyasi İlişkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1). 505-520.

Khaleej Times (2017). *Complete list of 13 demands on Qatar by Arab nations*. [Erişim: 04.11.2024, <https://www.khaleejtimes.com/world/complete-list-of-13-demands-on-qatar-by-arab-nations>]

Milli Savunma Bakanlığı (MSB) (2018). *Türkiye-Katar Yüksek Stratejik Komite 4. Toplantısı*. [Erişim tarihi: 24.08.2024, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/26112018-14621>]

NTV (2017). *Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Katar Açıklaması*. [Erişim: 03.11.2024, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-katar-aciklamasi,PSVc-PrBg0yaA5TGMz0h5w>]

Orton, K. (2017). *Qatar and the Gulf Crisis*. The Henry Jackson Society.

Pala, Ö., & Cabir, H. (2023). *TÜRKİYE-KATAR İLİŞKİLER: Geçmişten Günümüze Jeopolitik Hedefler ve Dış Politika*. Holistence Publications.

Pala, Ö., & Aras, B. (2015). Practical geopolitical reasoning in the Turkish and Qatari foreign policy on the Arab Spring. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(3), 298-312. <https://doi.org/10.1080/19448953.2015.1063275>

Sputnik Türkiye (2017). *Katar: Ambargo, Saldırganca Bir Eylem*. [Erişim: 07.10.2024, <https://anlatilaninotesi.com.tr/20170706/katar-ambargo-saldirganca-bir-eylem-1029166239.html>]

Sputnik Türkiye (2017). *Zeybekci: Katar'a 71 Uçakla 5 Bin Ton Gıda Yardımı Gönderildi*. [Erişim: 01.11.2024, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201706171028933113-zeybekci-katar-ucak-5-bin-ton-gidayardimi/> , 17 Haziran 2017]

T.C. Dışişleri Bakanlığı (TCDB) (t.y.). *Katar'ın Siyasi Görünümü*. [Erişim: 01.11.2024, <https://www.mfa.gov.tr/katar-siyasi-gorunumu.tr.mfa>]

T.C. Dışişleri Bakanlığı (TCDB) (2017). *No:175, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Mısır ile Katar Arasında Yaşanan Gelişmeler Hk.* [Erişim: 07.10.2024, https://www.mfa.gov.tr/no_-175_-suudi-arabistan_-birlesik-arap-emirlikleri_-bahreyn-ve-misir-ile-katar-arasinda-yasanan-gelismeler-hk_.tr.mfa]

TRT Haber (2018). *Türkiye-Katar Yüksek Stratejik Komite 4. Toplantısı Gerçekleştirildi*. [Erişim: 05.11.2024, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-katar-yuksek-stratejik-komite-4-toplantisi-gerceklestirildi-395373.html>]

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete (2012). *2012/3654 Sayılı Karar*. [Erişim: 01.11.2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121107-2.htm>]

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete (2008). *2008/13605 Sayılı Karar*. [Erişim: 01.11.2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/05/20080508-2.htm>]

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete (2015). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Eğitim, Savunma Sanayii ile Katar Topraklarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Konuşlandırılması Konusunda İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun*. [Erişim: 01.11.2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150328-1.htm>]

Ulrichsen, K.C. (2014). *Qatar and the Arab Spring: Policy drivers and regional implications*. Carnegie Endowment for International Peace.

Ulrichsen, K.C. (2017). *Qatar and the Gulf Crisis*. Oxford University Press.

Visit Qatar. (t.y.). *Fast facts about Qatar*. [Erişim: 01.11.2024, <https://visitqatar.com/tr-tr/plan-your-trip/fast-facts>]

Yıldırım, F. (2021). “Osmanlı’dan Günümüze Katar-Türkiye İlişkileri”. *İslam Medeniyeti Dergisi*, 7/47, 1-21.

VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNDE SAHTE BELGE RİSK ANALİZ PROGRAMI (SARP)

Prof. Dr. Ramazan ARMAĞAN
Süleyman Demirel Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-1786-6877,
ramazanarmagan@sdu.edu.tr

Dr. Öğretim Üyesi Ayşe ARMAĞAN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-5018-4416
ayse.armagan@cbu.edu.tr

ÖZET

Kamu hizmetlerinin ana kaynağı konumundaki vergi gelirlerinin artırılması, zamanında ve eksiksiz şekilde toplanması devletin en temel görevlerinden biridir. Ancak tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de vergilerin toplanmasında ortaya çıkabilen vergi kayıp ve kaçakları konusu çözüm bekleyen önemli bir sorundur. Bu soruna ilişkin ülkeler bazında çok yönlü (idari, siyasi, teknik, hukuki, teknolojik, sosyo-ekonomik, psikolojik vb.) mücadele çalışmaları sürdürülmektedir. Söz konusu çalışmalar arasında en etkili ve önemli uygulamalardan biri vergi denetimidir. Vergi denetimi ile hem vergi kayıp ve kaçaklarının önlemesine katkı sağlanırken aynı zamanda vergi adaleti ve vergiye uyumun gerçekleştirilmesi gibi birçok amaca da hizmet edilmektedir. Günümüzde geleneksel vergi denetim yöntemleri yanında daha etkin bir denetim gerçekleştirilmesi amacıyla bilgi teknolojilerindeki gelişmelerden yoğun biçimde yararlanılmaya çalışılmaktadır. Ülkemizde vergi denetimi görevi Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesindeki görevli birimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kurumlarca daha hızlı, etkin, adil ve verimli bir vergi denetimi yapılabilmesi için bilgi teknolojilerine dayanan projeler üretilmekte, geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu kapsamda maliye alanında bilgi teknolojilerinin kullanımı, 1995 yılında uygulamaya konulan Vergi Daireleri Tam Otomasyon Projesi (VEDOP) ile başlamış ve e-maliye, e-vergi, e-denetim vb. alanlarda gerçekleştirilen birçok program ile desteklenmiş ve geliştirilmiştir.

Vergi kayıp ve kaçaklarını önlemeye yönelik çok sayıda yol ve yöntem bulunmaktadır. Bu yollardan biri de sahte belge düzenlenmesi ve kullanılması fiillerinin tespitidir. Sahte belge konusu Vergi Usul Kanunu (VUK)'nun ilgili maddelerinde hem idari para hem de hürriyeti bağlayıcı cezaları gerektiren bir konu olarak yer almıştır. Bu fiiller vergi kayıp ve kaçaklarına neden olan en önemli fiiller olup, kayıt dışılık, terörün finansmanı, haksız vergi iadeleri, kara para aklanması, teşvik ve desteklerden haksız yararlanılması vb. birçok usulsüz işlemde kullanılan en önemli araçtır. Tüm denetimlere ve alınan önlemlere rağmen ülkemizde sahte veya içeriği yönüyle yanıltıcı belge düzenlenmesi ve kullanımı fiillerinin yaygın bir şekilde işlendiği görülmektedir. Bu amaçla Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın teknolojik gelişmelere dayalı denetim projelerinden biri de "Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP)"dir. Mart 2010'dan itibaren kullanılan SARP, sahte fatura düzenleme fiilini işleyen mükelleflerin risk yapısını sayısal olarak ölçme yöntemiyle analize tabi tutan bir bilgisayar programıdır. Çalışma

kapsamında vergi kayıp ve kaçakları, sahte belgenin VUK kapsamındaki konumu, SARP programının faydaları ve sistem için öneriler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Kayıp ve Kaçakları, Vergi Denetimi, Sahte Belge, Sahte Belge Risk Analiz Programı, SARP

THE FAKE DOCUMENT RISK ANALYSIS PROGRAM IN PREVENTING TAX LOSSES AND EVASION

ABSTRACT

Increasing tax revenues, which are the main source of public services, and collecting them in a timely and complete manner is one of the most fundamental duties of the state. However, as in the rest of the world, the issue of tax losses and evasion that can arise during tax collection is a significant problem awaiting resolution in our country. Countries are conducting multifaceted (administrative, political, technical, legal, technological, socio-economic, psychological, etc.) efforts to combat this issue. Among these efforts, one of the most effective and important practices is tax auditing. Through tax auditing, not only is it possible to help prevent tax losses and evasion, but it also serves various purposes such as achieving tax justice and compliance. Today, in addition to traditional tax auditing methods, advancements in information technologies are being intensely utilized to conduct more effective audits. In our country, the task of tax auditing is carried out by the Revenue Administration and the Tax Inspection Board within the Ministry of Treasury and Finance. These institutions develop, enhance, and implement projects based on information technologies to conduct faster, more effective, fair, and efficient tax audits. In this context, the use of information technologies in the field of finance began with the implementation of the Tax Offices Full Automation Project (VEDOP) in 1995 and has been supported and developed with various programs in areas such as e-finance, e-tax, and e-audit.

There are numerous ways and methods to prevent tax losses and evasion. One such method is the detection of acts involving the issuance and use of fake documents. The issue of fake documents is addressed in the relevant articles of the Tax Procedure Law (VUK) as an act that requires both administrative fines and imprisonment. These acts are among the most significant causes of tax losses and evasion and are crucial tools used in various illegal transactions such as informality, financing of terrorism, unjust tax refunds, money laundering, and unjust exploitation of incentives and supports. Despite all audits and measures taken, it is observed that the acts of issuing and using fake or misleading documents are widely committed in our country. For this purpose, one of the audit projects developed by the Ministry of Treasury and Finance, keeping up with technological advancements, is the "Fake Document Risk Analysis Program (SARP)." SARP, which has been in use since March 2010, is a computer program that can analyze the risk status of taxpayers engaging in fake invoice issuance by numerically measuring their risk levels. This study evaluates tax losses and evasion, the position of fake

documents within the scope of VUK, the benefits of the SARP program, and provides recommendations for the system.

Keywords: Tax Loss and Evasion, Audit, Fake Document, Fake Document Risk Analysis Program

GİRİŞ

Kamu gelirlerinin en önemli kaynağı konumundaki vergi gelirlerinin düzenli, eksiksiz, zamanında ve doğru şekilde hazineye aktarılması için başarıyla uygulanan vergi politikalarının olması gereklidir. Maliye politikalarının başarısını etkileyebilecek siyasi, ekonomik sorunlar, toplumsal baskılar, kayıt dışı ekonomideki artış, vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilememesi, sosyal adalette bozulma vb. birçok olumsuz etken söz konusudur. Bu sorunlar, devletlere vergi gelirlerinin artırılması, sosyal adaletin ve barışın tesisi, mali- ekonomik-sosyal istikrarın sağlanması bakımından büyük sorumluluklar ve görevler yüklemektedir.

Tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de ciddi bir sorun olan vergi kayıp ve kaçakları ile çok yönlü tedbirlerle mücadele edilmeye çalışılmaktadır. Bu sorunlarla mücadelede vergi denetimi; vergi gelirlerini hedeflenen düzeye çıkartmak ve vergi potansiyelinden en yüksek seviyede yararlanılmasını sağlamak için önem kazanan idari bir yoldur (Daştan, 2011:182). Vergi denetimlerinin başarısı; mali, ekonomik, sosyal, hukuki ve teknolojik tabanlı çalışmaların tamamının birbirine entegre bir şekilde işletilmesine bağlıdır. Ayrıca mükellefler etkin-adil bir denetimin yapıldığına inanmaları halinde vergi kayıp ve kaçakları önenebilecektir. Aksi durumda denetimin yetersizliğine kanaat getiren mükellefler yakalanma ihtimalinin düşük olduğunu düşünerek rahatlıkla vergi kaçırma eğiliminde olabileceklerdir (Pehlivan, 2011:106). Dolayısıyla mükelleflerce beyan edilen vergi matrahının doğru bir şekilde tespiti açısından etkin bir vergi denetimi zorunlu hale gelmektedir.

Vergi kayıp ve kaçakları ile daha etkili bir mücadelede öncelikle mükelleflerle ilgili ayrıntılı bir veri tabanının oluşturulması, vergi yasalarını ihlal eden mükelleflerin düzenli ve etkin tanımlanarak tespit edilmesi gereklidir. Bu konularda denetimde bilgi teknolojilerinin yaygın kullanımını, risk değerlendirme modelleriyle projelerinin yapılması ve geliştirilmesi, vergi uyumunun denetimine yönelik e-denetim sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması büyük katkı sağlayacaktır (MB, 2008:50).

Günümüzde tüm dünyada her alanda kendini gösteren dijitalleşme süreci kamu yönetiminde “e-devlet” anlayışını gerekli hale getirmiştir. Gelecekte devletin bütün kurumlarının elektronik uygulamalara geçirilmesine yönelik gereklilikler ve gösterilen çabalar vergi idaresinin işlemlerinde de e-vergi sürecinin başlatılmasına neden olmuştur. Vergide kayıt, takip ve kontrol açısından elektronik uygulamalara geçilmesi vergi kayıp kaçığının azaltılmasında vergi denetim gücünü arttırdığı gibi hem mükellefler hem de vergi idaresinin iş ve işlemlerinin kolaylaştırılması, tarafların iş ve emek yükünün azaltılması, zamandan tasarruf sağlanması gibi konularda olumlu sonuçlar alınmasını sağlamıştır. Bu olumlu gelişmeler beraberinde vergide geleneksel denetim sisteminden e-denetim sistemine geçişi ve hızla gelişen bilişim

teknolojilerine dayalı sağlam bir altyapı oluşturulmasını zorunlu bir hedef haline dönüştürmüştür.

Ülkemizde maliye alanında bilgi teknolojilerinin kullanımı, 1995 yılında uygulamaya konulan Vergi Daireleri Tam Otomasyon Projesi (VEDOP) ile başlamış ve e-maliye, e-vergi, e-denetim, e-tebliğ, e-haciz vb alanlarda gerçekleştirilen birçok programla desteklenmiş ve geliştirilmiştir. Vergi kayıp ve kaçığının birçok yol ve yöntemi bulunmakla birlikte en yaygın sahte belge düzenlenmesi ve kullanılması fiilleridir. Sahte belge konusu Vergi Usul Kanunu (VUK)'nun ilgili maddelerinde hem idari para hem de hürriyeti bağlayıcı cezaları gerektiren bir konu olarak “sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleme ve kullanma fiilleri” şeklinde yer almıştır. Bu fiiller vergi kayıp ve kaçaklarının oluşması yanında kayıt dışılık, terörün finansmanı, haksız vergi iadeleri, kara para aklanması, teşvik ve desteklerden haksız yararlanılması vb birçok usulsüz işlemde kullanılan en önemli araçtır. Tüm denetimlere ve alınan önlemlere rağmen Türkiye’de sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenlenmesi ve/veya kullanılması fiilleri çok yaygın bir şekilde işlenmeye devam etmektedir. Bu amaçla Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB)’nin bilgi teknolojilerinden yararlanarak geliştirdiği denetim amaçlı projelerden biri de “Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP)”dır. Mart 2010’da kabul edilerek uygulamaya konulan SARP, tüm katma değer vergisi (KDV) mükelleflerini, sahte veya içeriği itibariyle yanıltıcı belge düzenleme riski yönüyle değerlendirmekte ve ayrıntılı bir şekilde analize tabi tutmaktadır. Riski temel alan denetim anlayışıyla hareket eden bu yeni sistemde; SARP aracılığıyla tespit edilen yüksek riskli mükellefler, ilgili personellerin değerlendirmeleri sonrasında incelemeye alınmak üzere Vergi Denetim Kurulu Başkanlığına (VDK) sevk edilmektedir.

1. TÜRKİYE’DE VERGİ KAYIP VE KAÇAĞI SORUNU

Vergi uygulamalarıyla vergilendirmenin taraflarından olan devlet vergi gelirlerini artırma yollarını ararken mükellefler de mal varlıklarını azaltan vergisel yükümlülükleri mali açıdan en aza indirme çabasında olabilmektedirler. Böyle bir çaba içinde olan mükellefler vergi planlaması yaparak yasal ya da yasal olmayan yolları kullanarak ödemesi gereken vergisini ödememe yoluna gidebilmektedirler. Bu yollardan birincisi “*vergiden kaçınma (tax avoidance)*”, diğeri ise “*vergi kaçırma (tax evasion)*”dır (Baker, 1997: 2).

Vergiden kaçınma; mükelleflerin kasıtlı olmadan vergi yüklerini azaltabilmek için kendi çıkarlarına olabilecek yollara herhangi bir yasaya bağlı olmaksızın başvurabilmeleridir. Buna karşın vergi kaçırma ise mükelleflerin vergi kanunlarına aykırı şekilde ve kasıtlı olarak devleti gelir kaybına uğratmaları söz konusudur. Örneğin, defter, belge ve kayıtlarda yanıltıcı işlemler ile gerçekleşmiş işlemlerin gizlenmesi, kasıtlı hallerle vergileri hiç ödememek veya eksik ödemek eylemine girişimler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Vergi kanunları uyarınca vergiyi doğuran olay gerçekleştiği halde kanuna aykırı bir eylem veya işlem yapmak suretiyle vergi kaçakçılığı oluşmakta ve böylece gerçekleşen durum suç niteliği kazanmaktadır (Hindriks ve Myles, 2004:427-428; Slemrod ve Yitzhaki, 1974:1428). Vergiden kaçınma eylemi yasal, buna karşın vergi kaçırma ise yasal olmayan bir eylemi ifade etmektedir.

Devlete gelir sağlayan vergi gelirlerinin kayba uğramadan tahsil edilmesi önemli bir konudur. Bu amaçla birçok araştırmacı tarafından yapılan çalışmalarda vergi kayıp ve kaçığının boyutunun ölçümü ile ilgili farklı yöntemler geliştirilmiş ve tespitler yapılmıştır. A.Buehn ve F.Schneider'in 2012 yılında yaptıkları çalışmada 38 OECD ülkesindeki vergi kaçaklarının GSMH içindeki payı 1999-2010 döneminde ortalama %1,8'dir. Türkiye için vergi kaçağı %2,9 olarak hesaplanmış ve bu oranla OECD ülkeleri içinde 5.sırada yer almıştır (Buehn ve Schneider, 2012: 15-16).

Gerçek ve Uygun'un 2022 yılında yayımlanan çalışmasında ülkemizde vergi kayıp ve kaçak oranlarının toplam olarak (GV, KV, KDV, ÖTV ve diğer vergiler) 2013'de %16.83, 2014'de %9.1, 2016'da 13.14, 2018'de %2.56, 2019'da %3.37, 2020'de ise %3.91 olarak hesaplanmıştır. 2013 ve sonraki yıllarda istikrarlı bir azalışın yaşandığı görülmektedir.

KDV'de kayıp ve kaçak oranları 2005-2009 döneminde %10-20 bandında ve 2011-2020 döneminde ise %10'un altında kalmıştır. Yaşanan dalgalanmaların sebeplerinden biri sık sık çıkarılan vergi affi kanunları ve matrah artırımı yapılmasından kaynaklıdır.

2011-2020 yılları arasında ÖTV'deki vergi kayıp ve kaçak oranları dalgalı bir seyir izlemiştir. 2011 ve 2012 yıllarında bu oran %70'lerde iken, 2012 yılında %12'lere düştükten sonra bir artış eğilimine girmiş ve 2016 yılında %56'lara kadar çıkmıştır. Daha sonraki yıllarda ÖTV'deki vergi kayıp ve kaçak oranları tek rakamlara kadar düştükten sonra 2020 yılında tekrar %17'lere kadar çıkmıştır (Gerçek ve Uygun, 2022: 169-173).

OECD ülkelerinde uygulanan denetimde risk analizine bakıldığında üye ülkelerin tamamında denetimde risk analizi sisteminin kullanıldığı görülmektedir. 2015 yılında OECD vergi idareleri karşılaştırma raporunda üye ülkelerde vergi konusunda yüksek riskli 5 alan belirlenmiştir. Buna göre OECD'ye üye 34 ülkenin; 27'sinde KDV hileleri, 22'sinde kayıt dışı ekonomik faaliyetler, 21'inde transfer fiyatlandırması, 19'unda transfer fiyatlandırması dışında kalan vergiden kaçınma planları ve 18'inde de ödenmeyen vergi borçları vergi riski açısından en çok rastlanan konular şeklinde tespit edilmiştir (OECD, 2015: 130; Bakar ve Gerçek, 2016: 172-173).

1. VERGİ USUL KANUNU (VUK)'NDA SAHTE BELGE KONUSU

Türkçe bir sözcük olan ve "vesika, evrak kağıt" olarak da isimlendirilen "belge" kelimesi "resmî geçerliliği olan her türlü yazılı ve görsel doküman" olarak tanımlanmıştır. 213 sayılı VUK'ta belge konusu "*Vesikalar*" Başlıklı Üçüncü Kısım İkinci Bölümde 229 ila 235. maddeleri arasında "fatura, faturanın tanımı, şekli, nizamı, fatura kullanma mecburiyeti, perakende satış vesikaları, gider pusulası, müstahsil makbuzu" tanımı yapılarak açıklanmıştır. VUK Üçüncü Bölümde 236. ve 237.maddesi serbest meslek makbuzu, Dördüncü Bölüm 238 ve 239. Maddeleri ücret bordrosu ve bordro yerine geçen vesikaları; Diğer Evrak ve Vesikalar başlıklı Beşinci Bölümde ise 240.maddesi taşıma ve otel işletmelerine ait belgeler, 241.maddesi muhabere evrakı, 242.maddesi Diğer vesikalar konularını düzenlemiştir.

Türk vergi sisteminde yapılan işlemlerin belgeyle tevsik edilmesinin yasal bir zorunluluk olduğu ise VUK 227. Ve 228. maddelerinde belirtilmiştir. Vergi kanunlarında yazılı haller dışında belgelendirilemeyen işlemlerin vergisel açıdan ispatı dikkate alınmamaktadır. Dolayısıyla sahte belge, gerçek dışı bir belge olduğundan bu belgelere dayandırılan tüm kayıtlar

(defter kayıtları, beyannameler, bilançolar vb.) gerçeği yansıtmayacaktır ve bunun sonucunda da vergisel işlemlerin tamamı geçerliliğini kaybedecektir.

Günümüzde elektronik uygulamalar ve dijitalleşmenin etkisiyle manuel olarak kağıt ortamında düzenlenen belgeler artık elektronik ortama taşınmış ve e-belge olarak adlandırılan süreç başlamıştır. Elektronik belge (e-belge), “GİB tarafından belirlenen standartlara göre elektronik ortamda oluşturulan belgelerin tümü”dür. E-belge, fiziksel bir kâğıt belge yerine dijital formatlarda oluşturulan, saklanan, paylaşılan ve işlenen belgeler ile aynı hukuki sonuç doğuran bir düzenleme olup VUK mükerrer madde 242’de yasal zemini oluşturulmuştur. Bugün için kağıt ortamında düzenlenen hemen hemen tüm belgeler artık elektronik olarak düzenlenmektedir.

Sahte belge, VUK’un aradığı şekil şartlarına uygun olamayan belgelerin düzenlenmesi hali olup VUK 359. maddesinin b fıkrasında “gerçek bir muamele veya durum olmadığı halde bunlar varmış gibi düzenlenen belge” olarak tanımlanmıştır. Aynı fıkra hükmünde, vergi kanunları gereğince düzenlenen, saklama ve ibraz zorunluluğu olan belgelerin asıl veya suretlerini tamamen/kısmen sahte olarak düzenleyenler veya bu belgeleri kullananların, 3 yıldan 8 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacağı belirtilmiştir. Muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge ise, VUK’un 359. maddesinin a fıkrasında “gerçek bir muamele veya duruma dayanmakla birlikte bu muamele veya durumu mahiyet veya miktar itibariyle gerçeğe aykırı şekilde yansıtan belge” şeklinde tanımlanmıştır. Bu belgeleri düzenleyenler veya kullananlar hakkında 18 aydan 5 yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. Ayrıca VUK 359/c bendinde; VUK’ta yazılı belgeleri ancak HMB ile anlaşması olanların basabileceği, HMB ile anlaşması olmaksızın belgeleri basanlar veya bilerek kullananların 2 yıldan 8 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacağı belirtilmiştir. Bu belgelerin hukuken hiçbir geçerliliği olmayacağı için bu belgeler bir anlamda sahte belge konumunda olacaktır. VUK’un 344. Maddesinde ise 359. maddede yazılı fiillerle vergi ziyayı doğması halinde vergi ziyayı cezasının 3 kat, bu fiillere iştirak edenlere ise 1 kat olarak uygulanacağı hüküm altına alınmıştır.

VUK ilgili maddelerinden anlaşılacağı üzere sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleme ve kullanma fiilleri, bu suçta muhatap olanlar açısından hem hürriyeti bağlayıcı ceza gerektiren hem de para cezasını içeren bir suç türü olarak tanımlanmıştır.

2. VERGİ DENETİMLERİ AÇISINDAN SAHTE BELGE RİSK ANALİZ PROGRAMI (SARP)

2.1. Türk Vergi Denetiminde Dijital Kanallar

Küreselleşmeyle birlikte teknoloji alanında yaşanan gelişim ve dönüşüm sonrasında özel sektör ile birlikte kamu sektörü de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Teknolojik gelişmelere uyum sağlamak durumunda kalan devlet kurumları da iş ve işlemlerindeki geleneksel yapıdan çıkarak bu gelişmeleri yakından takip etmeye ve adapte olmaya başlamışlardır. HMB da bu konuda öncü kurum niteliğinde VEDOP projesiyle çalışmalarını başlatmış ve vergi uygulamalarının hemen hemen tüm noktalarında projeler üretip uygulamaya koymuştur.

Vergi idarelerinin görevlerini gerçekleştirirken ihtiyaç duydukları bilgilere gerekli ölçüde ve nitelikte ulaşabilmeleri ve bunları en doğru şekilde analiz edebilmeleri vergi denetiminde önem

kazanan bir konudur. HMB bünyesinde özellikle vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi ve kayıt dışılıkla mücadele kapsamında daha etkin bir denetimin gerçekleştirilebilmesi için hem VDK hem de GİB bünyesinde geliştirilen ve kullanılan birçok elektronik uygulama ve program bulunmaktadır.

VDK Denetim ve Uyum Yönetimi Daire Başkanlığı bünyesinde hizmet veren Risk Analizi Merkezi'nin faaliyetleri, vergi denetimleri ile incelemelerinin etkin ve verimli şekilde gerçekleştirilmesi için bilgisayar programlarıyla desteklenmektedir. Bu programlardan en önemlileri; "İnceleme Takip Sistemi, VDK-VEDEBİS, VEDAS-Denetim ve Analiz Programı, Elektronik Veri İbraz Sistemi (e-Viz), VDK Risk Analiz Sistemi (VDK-RAS) ve Mükellef Bilgi Raporu (MBR)" olarak sayılabilir.

GİB bünyesinde ise daha kapsamlı projelerin geliştirildiği görülmektedir. Elektronik ortamda yürütülen faaliyetler kapsamında: "e-beyanname, e-defter, hazır beyan, e-belge, e-yoklama, e-tebligat, interaktif vergi dairesi, dijital vergi dairesi, Riskli İade Takip ve Analiz Programı (RİTAP), Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP), Dijital Vergi Asistanı (GİBİ), Engelli Vergi İndirim Sistemi (EVİS), KDV İade Takip Sistemi (KDVİRA), Elektronik ÖTV Takip Sistemi (e-ÖTV Takip), ÖTV İadesi Risk Analizi Sistemi (ÖTVİRA), YMM Tasdik Raporlarının Elektronik Ortamda Gönderilmesi Sistemi (e-YMM), Dava Takip Programı (DATAP), Kurumsal Elektronik Tebligat Sistemleri Projesi (KETSİS), Mekansal Veri Analizi Projesi (MEVA), Bandrollü Ürün İzleme Sistemi (BÜİS) vb." bulunmaktadır.

Dijital dönüşümün bir parçası olarak birçok sürecin ve işlemin dijital ortama taşınmasıyla hem özel hem de kamu sektöründe Elektronik Belge (e-Belge) kavramı yasal alt yapıya kavuşturulmuştur. e-Belgeler her aşamada GİB tarafından belirlenmiş standartlara uyumlu şekilde hazırlanmaktadır. Farklı e-Belge türlerinin mükellefi olmak için gerekli asgari şartlar, mal ve hizmetlere ilişkin kodlar, e-Belge'de bulunması gereken kalemler, farklı belge formatları, karekod kullanımı gibi her bir detay GİB tarafından belirlenmekte ve düzenli olarak güncellenen kılavuzlar aracılığıyla mükelleflere duyurulmaktadır. Bu standartlar doğrultusunda hazırlanan belgeler yine GİB'e gönderilmekte ve sonrasında GİB Portal ya da eLogo gibi özel entegratörler ile paydaşlara iletilmektedir.

17.12.2017 tarihli 30273 sayılı RG'de yayımlanan 487 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği Tanımlar ve Kısaltmalar Başlıklı 2.maddesinde elektronik belge, "şekil hükümlerinden bağımsız olarak Vergi Usul Kanununa göre düzenlenmesi zorunlu olan belgelerde yer alan bilgileri içeren elektronik kayıtlar bütünü" ifade edeceği belirtilmiştir. e-Belge, dijital ortamda üretilmiş ve GİB denetimine tabi olan farklı birçok belge türünü kapsayan genel bir ifadedir. GİB 2023 Faaliyet Raporunda e-Belge türlerini; "e-Fatura, e-Arşiv Fatura, e-İrsaliye, e-Bilet, e-Gider Pusulası, e-Serbest Meslek Makbuzu, e-Müstahsil Makbuzu, e-Dekont, e-Döviz ve Kıymetli Maden Alım/Satım Belgesi, e-Sigorta Poliçesi, e-Sigorta Komisyon Gider Belgesi, e-Adisyon" olarak sıralamış ve bu başlıklar altında incelemiştir (GİB 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 5).

e-Belgelerin dijital ortamda oluşturulup saklanması sayesinde süreçlerin hızlanması, arşivleme işlemlerinin kolaylaştırılması, daha düşük maliyet, çevreci bir yaklaşım benimsenirken sistemle

hem mükelleflere hem de idareye büyük kolaylıklar sağlamakta ve saha denetimleri daha etkin hale gelmektedir (Akbeý, 2014: 70-73).

2.2. Sahte Belgeye Yönelik Mücadele ve Denetimler

Sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenleyenlerin temel amacı, kısa sürede en düşük maliyetle hatta maliyetsiz şekilde yüksek kazanç sağlamaktır. Genel olarak mükelleflerin sahte belgeleri kullanımlarının şu amaçlarla gerçekleştiği tespit edilmiştir;

“- Tahsil edilen KDV’leri devlete ödememek,

- Maliyetleri yükseltip ödenecek kurumlar/gelir vergisini azaltmak,

- Haksız vergi iadesi almak,

- İnşaat, demir-çelik, tarım gibi kayıt dışılığın yüksek olduğu sektörlerde belgelendirilemeyen gider/maliyet unsurlarını belgelendirmek,

- Kara para aklamak,

- Devlet teşviklerinden haksız olarak yararlanmak vb”

Tespit edilen bu konuların denetime tabi tutulması da sahte belge denetiminin başarısını artıracığından ilgili alanlardaki yazılım programlarının etkin kullanımı gerekecektir. Bu fiiller genel olarak sahte belgelerin ticareti yapılmak suretiyle düzenlenen her bir belge için komisyon almak amacıyla işlenmektedir. Yine mükellefiyet kaydı olmakla birlikte faaliyeti olmayan şirketlerin ortaklarından devir alınmasıyla paravan şirketler kurulduğu ve bu şirketlerin sahte belge düzenleme faaliyetini gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Vergi incelemelerindeki amacın ne olduğu VUK 134. maddesinde “ödenmesi gereken verginin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır” şeklinde ifade edilmiştir. İnceleme sırasında mükellefin defter, kayıt ve belgelerinin mevzuata uygun şekilde kayıt altına alınıp alınmadığı ve beyanlarının doğru olup olmadığı denetlenmektedir. Sahte belge düzenleme tespiti iki şekilde mümkün olmaktadır. Bunlar:

-Mükellefin sahte belge düzenlediğinin diğer kişi, işletme veya kurumlar hakkında sürdürülen araştırma ve incelemeler esnasında veya

-Yetkili makamların yazıyla veya elektronik ortamda bildirim üzerine vergi dairesinin durumu öğrenmesiyle.

Öncelikle mükellefçe düzenlenen belgenin sahte olduğunun tam ve net bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Yapılan inceleme esnasında sahte belge düzenlendiği konusunda bir tespit yapılmışsa bu durum inceleme elemanınca rapor düzenlenmeden önce mükellefin bağlı olduğu vergi dairesine yazılı olarak bildirilir. Böylece incelemede olan mükellef, bu bölüm kapsamında değerlendirmeye alınır.

Vergi incelemesi için mükellefin tespiti, inceleme birimine iletilmesi ve inceleme sürecinin inceleme elemanının ve birimin iş yüküne bağlı olarak başlaması uzun zaman almaktadır. Yaşanan bu zaman kaybının önüne geçebilmek ve etkin-hızlı bir sürecin işletilmesi için vergi dairesi müdürlüklerinden etkin olarak yararlanılmaktadır. Vergi dairesi müdürlüklerinin, sadeleştirilmiş kanuni düzenlemeler ve işlemleri kolaylaştırıcı idari tedbirler ile özellikle cari dönem tespitlerine müdahaleleri mümkün kılınmalıdır. Ayrıca, düzenli takipler ile sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenleyen/kullanan mükelleflerin çok kısa sürede tespit

edilmesi sağlanmalıdır. Yine denetimin en önemli fonksiyonlarından biri caydırıcılık etkisidir. Vergi incelemeleri aracılığı ile sonradan yapılacak tespitler geleceğe yönelik olarak etki yaratmaktadır. Denetimin etkisi hatanın, hilenin, suçun tekrarlanmamasını sağlama şeklinde olabileceği gibi, saha denetimleri aracılığıyla önleyici etki yaratma şeklinde de olabilmektedir. Ancak son dönemde dijital denetimlerin artışıyla saha denetimlerindeki azalma vergi idaresinin varlığını ikinci plana atmıştır.

Ana tedarikçiler ve alt tedarikçilerin denetimlerini sağlayarak sahte faturaların tespit edilmesi ihtimalini artıran en önemli uygulamalardan birisi de karşıt incelemeye imkan veren Ba-Bs formlarının kullanımınıdır (Doğan, 2011: 75-76). 21.07.2005 tarih ve 25882 sayılı RG'de yayımlanarak yürürlüğe giren 350 Sıra No.lu VUK Genel Tebliğiyle, bilanço esasına göre defter tutan mükelleflerin belirli bir haddi aşan mal ve hizmet alımlarını "Mal ve Hizmet Alımlarına İlişkin Bildirim Formu (Form Ba)" ile; mal ve hizmet satışlarını ise "Mal ve Hizmet Satışlarına İlişkin Bildirim Formu (Form Bs)" ile bildirmeleri yükümlülüğü getirilmiştir. İlk olarak istatistik amacıyla kullanılmaya başlayan bildirimde bulunma mecburiyeti daha sonra yapılan düzenlemelerle getirilen Form Ba ve Form Bs'lerin, çapraz karşılaştırılmaları sonucunda sahte fatura ile mücadelede etkin bir araç olmuştur (Meriç vd, 2012: 69).

Sahte belge ile mücadelede ve denetimlerinde dikkate alınabilecek hususlar şu şekildedir:

- Mal ve hizmet alımı yapılan kişi ve veya kurumların gerçekte böyle bir faaliyetinin varlığı araştırılmalı ve duruma göre işyeri yerinde tespit edilmelidir.
- HMB'da yer alan <https://intvd.gib.gov.tr/internetvd/index.jsp> adresinden gerekli sorgulamalar yapılarak mükellefiyetin faal olup olmadığı kontrol edilmelidir.
- Mükelleflerin yani firmaların web siteleri, adresleri, telefon ve internet bilgileri kontrol edilmelidir.
- Mükelleflerin SGK kaydı, Ticaret Sicil numarası gibi bilgiler de istenebilir.
- Mal veya hizmet alımı yapılan kişinin verdiği faturanın kendisine ait olup olmadığına bakılabilir.
- Gerçekte alınan malın fiilen alındığını ispatlayan diğer belgelerle (hamaliye belgesi, kantar fişleri, ambar ve nakliye faturaları, taşıma irsaliyesi, sevk irsaliyesi, taşıma sigortası, soğuk hava deposu faturası, konşimento vb.) ilişkilendirilmesi sağlanabilir.
- Ticari içerikli ödemeler ispat gücü taşıyan kanallardan (banka, çek vb.) yapılmalıdır.
- Faturalarda, faturayı basan matbaaya ait bilgiler olmalı ve gerektiğinde teyit etmek için matbaa aranabilir.
- Devamlı çalışılmayan ve tanınmayan firmalarla yapılacak ticari faaliyetlerde mümkün olduğunca yazılı sözleşme yapılmalı, bu firmalardan ilgili belgeler istenmeli, beyannameleri incelenmeli ve bilgileri saklanmalıdır.
- Şüpheli hallerde mükelleften ilgili aya ait KDV tahakkuku istenmelidir.

2.3. Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP)

HMB GİB bünyesindeki Uygulama ve Veri Yönetimi Daire Başkanlığı'nda hizmet veren Sahte Belge ve Riskli İade Analiz Müdürlüğü "Sahte Belge Risk Analiz Programını (SARP)" yürütmektedir. SARP, sahte fatura düzenleme fiilini işleyen mükelleflerin risk durumlarını

sayısal olarak ölçme yöntemi ile analiz edebilen ve “Sahte Belge Risk Analiz Programı” (SARP) olarak isimlendirilen bir bilgisayar programıdır. Bu Program, Türkiye’deki faal bütün KDV mükelleflerine her ay bir risk puanını hesaplamaktadır. SARP, denetim bilgi ve tecrübelerine dayalı olarak risk kriterlerini ihlal eden mükellefleri belirli bir algoritma ile hesaplamakta ve puanlanmaktadır. Böylece, tüm KDV mükellefleri, sahte belge düzenleme riski yönüyle değerlendirilerek detaylı bir şekilde analize tabi tutulmaktadır. Risk odaklı denetim anlayışıyla çalışılan bu sistemde; SARP ile yüksek riskli mükellefler belirlenmekte ve ilgili vergi idaresi personeli tarafından da değerlendirildikten sonra incelenmek üzere VDK’ya sevk edilmektedir.

SARP ile sahte belge düzenleme konusunda yüksek riskli mükellefler belirlenmekte ve böylece hem KDVİRA sistemine hem de sahte belge düzenleme incelemelerine destek sağlanmaktadır. KDVİRA sistemi ile Vergi Denetmenleri Otomasyon Sistemi (VEDOS) arasında kurulan entegrasyonla, riskli tespit edilen mükellefler doğrudan taşradaki personele bildirilerek incelemeye alınmaktadır (GİB, 2011: 49).

2.4. Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP) Uygulama Sonuçları

GİB’in gerçekleştirdiği e-vergi uygulamaları (e-beyanname, e-tebligat, e-yoklama, e-defter, e-fatura, e-arşiv fatura, e-haciz vb.) vergilemede etkinlik ve verimlilik (maliyet düşüşü, kolaylık ve işlemlerin hızlanması vb.) sağlarken, halen projeleri devam eden “Elektronik Vergi Denetimi Sistemi” için de bir altyapı oluşturmaktadır (A-Tax, <https://www.ataxyazilim.com>).

GİB bünyesinde uygulamaya geçilen e-belgelere ait bilgiler şöyledir (GİB 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 112-117);

- **e-Fatura:** E-belgeler içinde en yaygın şekilde kullanılan belgelerden biri olan faturanın elektronik belge olarak düzenlenmesi, elektronik ortamda iletilmesi ile muhafaza ve ibraz edilmesi ilk olarak 05.03.2010 tarihinde 397 sıra no’lu VUK Genel Tebliği ile gerçekleşmiştir. E-Fatura e-belge kapsamında ilk uygulama olması, ekonominin ve ticari ilişkilerin belgelendirilmesinde ve kayıt altına alınmasında önem kazanan bir belgedir.

- **e-Arşiv Fatura:** 30.12.2013 tarihli ve 28867 sayılı RG’de yayımlanan 433 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile getirilen e-Arşiv Fatura uygulamasına geçilmiştir.

- **e-İrsaliye:** 17.12.2017 tarihinde yayımlanan 487 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile e-İrsaliye zorunlu olmadan uygulamaya konulmuştur. Mükellefler istekleri halinde, e-Fatura uygulamasından yararlanma iznine sahip ise ve gerekli hazırlıklarını tamamlamışlarsa başvuru yapmak şartıyla 01.01.2018 tarihinden itibaren sistemden faydalanabileceklerdir. 19.10.2019 tarih ve 30923 sayılı RG’de yayımlanan 509 sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile 01.07.2020 tarihinden itibaren e-İrsaliye uygulamasına geçilmesi zorunlu hale getirilmiştir.

- **e-Bilet ve e-Yolcu Listesi:** 19.10.2019 tarih ve 30923 sayılı RG’de yayımlanan 509 sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile kara, deniz ve hava yoluna ait yolcu biletleri ile yolcu listeleri ve sinema, tiyatro, spor karşılaşmaları vb. etkinliklerin biletlerinin elektronik ortamda düzenlenmesi imkanı getirilmiştir. Kara ve deniz yoluyla yolcu taşımacılığı yapan yetki belgeli işletmelere 01.01.2021 tarihine kadar e-bilet uygulamasına geçmek ve e-bilet ve e-bilet yolcu listesini düzenleme zorunluluğu getirilmiştir. Sinema işletmelerinin de 01.07.2020 tarihine kadar e-bilet

uygulamasına geçmeleri ve yeni nesil ödeme kaydedici cihazları kullanmak zorunluluğu getirilmiştir.

- **e- Serbest Meslek Makbuzu:** 17.12.2017 tarihinde yayımlanan 487 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile VUK'a göre Serbest Meslek Makbuzunun e-belge olarak elektronik ortamda düzenlenmesi, istemeleri halinde 01.01.2018 tarihinden itibaren uygulamaya dahil olabilme imkanı tanınmıştır. 509 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile de vergiden muaf olmayan serbest meslek erbablarının uygulamaya dahil olması zorunlu hale getirilmiştir.

- **e-Müstahsil Makbuzu:** 17.12.2017 tarihli 487 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile müstahsil makbuzunun, elektronik belge olarak elektronik ortamda düzenlenmesi imkanı tanınmıştır. 19.10.2019 tarih ve 30923 sayılı RG'de yayımlanan 509 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile 01.07.2020 tarihinden itibaren bu kapsamdaki mükelleflere uygulamaya geçme zorunluluğu getirilmiştir.

-**e-Gider Pusulası:** 19.10.2019 tarih ve 30923 sayılı RG'de yayımlanan 509 sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile getirilen ve zorunlu olmayan bir uygulamadır. Uygulamaya dahil olmak isteyen mükellefler öncelikle e-fatura uygulamasına dahil, gerekli hazırlıkları tamamlamış ve başvuruyu yapmış olmalıdır.

- **e-Dekont:** 19.10.2019 tarih ve 30923 sayılı RG'de yayımlanan 509 sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile getirilen ve henüz zorunlu olmayan bir uygulamadır. Bankaların istemeleri halinde 01.01.2020 tarihinden itibaren e-dekont uygulamasına dahil olabilmelerine imkan sağlanmıştır.

- **e-Döviz ve Kıymetli Maden Alım/Satım Belgesi:** 19.10.2019 tarih ve 30923 sayılı RG'de yayımlanan 509 sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile getirilen bir uygulamadır.

- **e-Sigorta Poliçesi:** sigorta, emeklilik ve reasürans şirketleri ile sigorta ve emeklilik araçlarının kağıt ortamda düzenledikleri sigorta poliçelerinin elektronik ortamda düzenlenmesine, muhafaza ve ibraz edilebilmesine ve muhataplarına talep etmeleri halinde elektronik veya kağıt ortamda iletilebilmesine imkan sağlayan ancak zorunlu olmayan bir uygulamadır.

- **e-Sigorta Komisyon Gider Belgesi:** 19.10.2019 tarih ve 30923 sayılı RG'de yayımlanan 509 sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile sigorta, emeklilik ve reasürans şirketlerinin sigorta ve emeklilik araçlarına ödedikleri komisyonlar için sigorta ve emeklilik araçları adına düzenledikleri ve sigorta ve emeklilik araçları tarafından düzenlenen fatura yerine geçen "Sigorta Komisyon Gider Belgesi"nin elektronik belge olarak düzenlenmesi imkanı verilmiştir.

- **e-Adisyon:** 19.10.2019 tarih ve 30923 sayılı RG'de yayımlanan 509 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile getirilen e-Adisyon uygulaması, masada servis yapılan ve gerçek usulde vergilendirilen hizmet işletmelerinin (lokanta, kafeterya, pastane, gazino, bar, pavyon vb.) kullanma zorunluluğu olan ve kâğıt ortamda düzenlenen "adisyon" un elektronik belge olarak düzenlenmesi, muhafaza ve ibraz edilebilmesine imkân veren uygulamadır.

Tablo 1. Düzenlenen e-Belge Sayıları (2014-2023) (Bin Adet)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
e-Arşiv Fatura	1.038.322	594.842	1.043.385	1.236.470	1.709.500	2.341.193	2.873.142	3.572.792	4.055.632	5.922.764
e-Fatura	72.464	113.713	163.457	177.485	220.287	241.233	366.655	534.971	731.759	852.002
e-Fatura	1.127.	1.180.	2.020.	2.637.	3.651.	4.825.	9.936.	12.232.	29.017.	43.397.

Tutarı (Milyon TL)	236	958	153	575	596	523	847	908	811	269
e-Serbest Mes.Mak.	-	-	-	-	-	0.032	9.805	17.847	20.381	22.565
e-Müstahsil Makbuzu	-	-	-	-	-	24	6.010	7.940	9.142	8.732
e-Döviz ve Kıymetli Maden Alım Satım Belg.	-	-	-	-	-	-	-	-	37.468	43.953
e-Adisyon	-	-	-	-	-	-	-	-	3.518	14.288

Kaynak: GİB 2014-2023 Yılları Faaliyet Raporlarından tarafımızca düzenlenmiştir, <https://www.gib.gov.tr>

Tablo 1’de elektronik ortamda düzenlenen belgelerin sayılarına bakıldığında son yıllarda özellikle bazı belgelerin e-belge olarak düzenlenmesi zorunluluğu getirilmesi sebebiyle arttığı görülmektedir. e-Fatura düzenlemesi, e-belge uygulaması açısından ilk belge konumunda olup 2023 yılı itibariyle yaklaşık 852 milyon adet e-fatura düzenlenmiştir. Ayrıca e-faturanın en yaygın olarak kullanılan belge konumunda olması nedeniyle diğer e-belgelere göre sayıca daha fazla uygulama alanı bulmaktadır. Uygulamanın yaygınlığı özellikle sahte belge riskini azaltan bir konudur.

Aşağıdaki Tablo 2’de e-belge uygulamalarından yararlanan mükellef sayıları verilmiştir.

Tablo 2. e-Belge Uygulamalarından Yararlanan Mükellef Sayıları (2014-2023)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
e-Arşiv	17	1.915	6.161	11.306	24.030	155.050	321.700	478.384	691.002	1.099.468
e-Fatura	19.375	46.800	61.013	72.036	88.837	187.597	332.400	532.910	779.379	1.107.692
e-Bilet	-	-	18	20	28	33	189	600	692	837
E- İrsaliye	-	-	-	-	311	10.419	93.453	116.725	202.405	284.634
e-Serbest Meslek Makb.	-	-	-	3	7	22	187.150	226.036	260.644	294.166
e-Müstahsil Makbuzu	-	-	-	6	34	141	11.025	12.488	40.807	48.208
e-Döviz ve Kıymetli Maden Alım Satım Belg.								-	736	796
e-Adisyon								-	53	311

Kaynak: GİB 2014-2023 Yılları Faaliyet Raporlarından tarafımızca düzenlenmiştir, <https://www.gib.gov.tr>

Tablo 2’ye göre; e-arşiv uygulamasından yararlanan mükellef sayısı 2023 yılında 1 milyon, e-fatura uygulamasından yararlanan mükellef sayısı ise 1.100 bini aşkın seviyededir.

GİB’in bugün itibariyle e-belge olarak düzenlenmesine izin verdiği VUK kapsamındaki belgeler zaman içinde çeşitlendirilmekte ve dijital sisteme tüm iş, işlem ve belgeler aktarılmaya çalışılmaktadır. Vergi denetimi açısından en önemli kaynak konumundaki belgeler dijital ortama aktarıldıkça e-denetime veri kaynağı oluşturmaktadır. Verilerin zenginliği e-denetimin daha sağlıklı, daha doğru ve hızlı bir şekilde sonuca ulaşılmasını sağlayarak başarısını artırmaktadır. Belgelerin elektronik ortamda düzenlenmesi ve takibi bu belgelerde oluşabilecek sahtecilik riskini de mümkün olduğunca en aza indirebilecek en önemli konudur.

Sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenleme riski bulunan mükellefleri tespiti yönelik geliştirilen bir program olan SARP, Mart 2010 döneminden itibaren kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte ilk veriler 2014 yılına aittir. Aşağıdaki tablo.3’te sahte belge risk

analiz programı ile analiz edilen mükellef sayıları ile VDK Başkanlığına bildirilen mükellef sayıları yıllar itibariyle verilmiştir.

Tablo.3 Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP) Uygulama Sonuçları (2014-2023)

Yıllar	Analiz edilen mükellef sayısı	VDK Başkanlığına bildirilen mükellef sayısı
2014	4.266	3.713
2015	7.921	7.399
2016	-	29.615
2017	-	39.626
2018	-	51.050
2019	-	-
2020	-	-
2021	-	-
2022	-	13.521
2023	-	16.330

Kaynak: GİB Faaliyet Raporlarından tarafımızca oluşturulmuştur,
<https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari>

Program aracılığıyla 2014 yılında 4.266 mükellef analiz edilmiş olup, bunlardan 3.713 mükellef sahte belge düzenleme yüksek riski nedeniyle VDK Başkanlığına bildirilmiştir (2014 Faaliyet Raporu, 2015: 110). 2015 yılında 7.921 mükellef analiz edilmiş ve 7.399 mükellef VDK'ya bildirilmiştir (2015 Faaliyet Raporu, 2016: 72).

Ülkemizde 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi sonrasında ülke çapında olağanüstü hal ilan edilmesi birçok kurumun işleyişinde bazı tedbirler alınmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla 2016 yılından itibaren GİB faaliyet raporlarında analiz edilen mükellef sayılarının verilmediği görülmektedir. Ancak 2016 yılı ve sonrasında darbe girişimi ile direkt veya dolaylı olarak ilgisi-ilişği bulunma ihtimali karşısında mükelleflerin 2014 ve 2015 yıllarına göre sayıca önemli derecede denetimin arttığı söylenebilir. Dolayısıyla 2015 yılına göre 2016 yılında VDK'ya bildirilen mükellef sayısı 4 kat artışla 29.615 (2016 Faaliyet Raporu, 2017: 101), 2017 yılında 5,4 kat artışla 39.626 (2017 Faaliyet Raporu, 2018: 98), 2018 yılında 6,9 kat artışla 51.050 (2018 Faaliyet Raporu, 2019: 91) olarak raporlanmıştır. Genel olarak yapılan çalışmalarda VDK'ya gönderilen sahte belge düzenleme riski yüksek mükellef sayılarında artış olduğunu söylemek mümkündür.

2019-2021 döneminde ise tüm dünyayı etkisi altına alan ve ülkemizin de ciddi olarak etkilendiği covid-19 pandemisinin yaşanması nedeniyle alınan mali tedbirler gereğince denetimler pandemi süresince minimum düzeyde tutulmuş ve hatta zorunlu olmadıkça denetimler askıya alınmıştır. Bu nedenle pandemi dönemine ait veriler söz konusu değildir.

2022 yılında ise sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenleme riski yönünden toplam 13.521 tespit VDK'ya bildirilmiştir (2022 Faaliyet Raporu, 2023: 112). Bu sayı 2023 yılında 16.330 mükellef olarak gerçekleşmiştir (2023 Faaliyet Raporu, 2024: 124).

Ekonomi Reform Paketinde de elektronik defter ve elektronik belge uygulamalarına dahil edilecek mükellef gruplarının aşamalı olarak artırılacağı ve sürecin üç faz halinde 30 Haziran

2022'ye kadar tamamlanmasının planlandığının belirtilmesi bu konuda önemli bir adım olarak kabul edilebilir.

2.5. Sahte Belge Risk Analizi İle İlgili Diğer Dijital Çalışmalar

Vergi Denetim Kurulu'nun (VDK) kurulmasıyla 2011 yılından itibaren, GİB tarafından vergi incelemesi ile risk analizi faaliyeti kapsamında yürütülen bazı projeler Kurul'a devredilmiştir. VDK tarafından yapılacak vergi incelemeleri temelde sektör, konu ve mükellefler itibarıyla Kurul bünyesinde kurulan Risk Analiz Merkezinde (VDKRAMER), mevcut ve yeni geliştirilen programlar kullanılarak yapılan analiz ve mukayeseler neticesinde belirlenmektedir (VDK, 2016: 15). Merkez, bilgi işlem merkezinde toplanan veri ambarından, banka, tapu, diğer kamu idareleri gibi kaynaklardan yararlanarak risk analizi yapmaktadır (Uğur, 2016:1). Risk analiz programına özellikle vergi kayıp ve kaçığı, kayıt dışı ve kara para aklama açısından önemli görülen belgelerin sahte düzenlenmesi riskine karşılık "Sahte Belge Risk Analiz Modülü (SABE-RAM)" eklenmiş ve modül 2016 yılında tam olarak faaliyete geçirilmiştir. Bu modül ile sahte belge düzenleme ve kullanma fiilleri ile etkin bir şekilde ve zamanında mücadele edilebilmesi için özellikle cari dönemde faaliyet gösteren sahte belge düzenleyicilerinin ve kullanıcılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır (VDK, 2020 Faaliyet Raporu, 2021: 25) . Ayrıca VDK web sayfasında "e-Belge Doğrulama" modülü eklenerek tüm kullanıcılara e-belgelerin doğrulanması konusunda hizmet verilmeye başlanmıştır.

Ayrıca VDK, sahte belge düzenleyenlerin tespit edilmesi ve risk analiz çalışmalarının uyumlaştırılması amacıyla GİB ile entegre çalışmalar yürütmektedir.

HMB bünyesinde Risk Analizi Genel Müdürlüğü, 18.04.2020 tarih ve 60 No.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulmuş bir birimdir (HMB Risk Analizi Gn. Md., 2020 Faaliyet Raporu, 2021: 8). Birim, sahte belge kullanma ve düzenleme fiillerinin tespitine yönelik mevcut çalışmaları inceleyerek proaktif yaklaşımla vergi mevzuatındaki değişiklikler de göz önünde bulundurularak risk senaryolarının hazırlanması çalışmalarına başlamıştır. Müdürlükçe geliştirilen yeni risk senaryoları ve segmentleri ile hazırlanan Bütünleşik Sahtecilik Modeli ile de sahte belge düzenlemeye yönelik organizasyonların önüne hızlı bir şekilde geçilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte söz konusu mükelleflerden gerçek bir mal ve hizmet alımı olmadan belge temin eden mükellefleri hızlı bir şekilde tespit ederek cari yıl içinde haklarında gerekli yasal yaptırımların uygulanmasını sağlayacaktır. Böylece vergi sistemindeki mükellefler arasındaki adaletsizliklerin en aza indirilmesine ve vergiye uyumun artırılmasına katkı sağlanacaktır (HMB Risk Analizi Gn. Md., 2022 Faaliyet Raporu, 2023: 6).

3. SONUÇ

Günümüzde vergi kayıp ve kaçakları ile daha etkin mücadele edilmesi için; mükelleflerle ilgili ayrıntılı bir veri tabanının oluşturulması, denetimde bilgi teknolojilerinin yaygın kullanılması, vergi yasalarını ihlal eden mükelleflerin düzenli ve etkin tanımlanarak tespit edilmesi, bu konularda risk değerlendirme modelleri ile projelerinin yapılması ve geliştirilmesi, vergi uyumunun denetimine yönelik e-denetim sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması zorunlu hale gelmiştir.

Bilişim teknolojilerinde görülen gelişmeler denetim standartlarını yükselterek denetimin etkinliğini ve kalitesini artırmaktadır. Ülkemizde vergi denetimi HMB bünyesinde GİB ve VDK ile birlikte Risk Analizi Genel Müdürlüğü'nde yazılımları gerçekleştirilen bilgisayar programlarıyla güçlendirilmekte ve daha hızlı, güvenilir, etkin hale getirilmektedir. HMB geleneksel denetim yöntemlerini her geçen yıl ulusal ve uluslararası ekonomik ve mali sistemdeki gelişmeler doğrultusunda sürekli olarak yenilemekte ve mevcut programlara yenilerini ekleyerek geliştirmektedir.

Uygulamaya bakıldığında sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belgeler başta vergi kayıp ve kaçakları olmak üzere kayıt dışılık, terörün finanse edilmesi, haksız vergi iadeleri, kara para aklanması, teşvik ve desteklerden haksız yararlanılması vb birçok usulsüz işlemde karşımıza çıkabilen en önemli araç konumundadır. Vergi gelirlerini azaltarak hazineyi zarara uğratan ve bu fiilleri işleyenleri haksız bir şekilde zenginleştiren bu fiiller, toplumda gelir dağılımının bozulmasına, piyasada rekabet ortamının bozulmasına ve toplumda vergi adaleti duygusunu zedeleyen bir etki yaratmaktadır.

Vergi kayıp ve kaçığının en önemli kaynağı olan sahte belge düzenlenmesi ve kullanılmasına yönelik takip ve denetimler artık Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP) ile gerçekleştirilmektedir. Program sahte belge düzenleme riski yüksek olan mükellefleri çeşitli risk senaryoları çerçevesinde tespit etme ve takibe alma donatılarına sahiptir. SARP ile analiz edilen mükellef sayısı ve sonrasında VDK Başkanlığına bildirilen mükellef sayısı her geçen gün artmaktadır.

Elektronik uygulamalarla başlayan vergisel süreçler bugün için dijitalleşmenin geldiği boyutla hızlanmış ve yapay zekanın ve hatta gelecekte robotik uygulamaların önü engellenemeyecek şekilde açılmıştır.

KAYNAKÇA

Akbey, F. (2014). Türkiye’de Vergi Denetimi ve Gelirleri Üzerine Bir İnceleme, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 29 (1), ss. 63-103.

Bakar F., Gerçek, A. (2016). Vergi Denetiminde Risk Analizinin Yeri: Bazı Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme, *International Journal of Public Finance (IJPF)*, Vol: 1, Issue: 2, pp. 168 – 193.

Baker, P. (1997). *Tax Avoidance, Tax Evasion&Tax Mitigation*, http://www.taxbar.com/documents/Tax_Avoidance_Tax_MitigationPhilip_Baker.pdf

Buehn A., Schneider F. (2012). *Size and Development of Tax Evasion in 38 OECD Countries: What do we (not) know?*, Cesifo Working Paper No.4004, Caregory 1: Public Finance, November, http://www.econ.jku.at/members/schneider/files/publications/2012/taxevasion_buehn.pdf

Daştan, A. (2011). Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesindeki Rolü: Doğu Karadeniz Bölgesine Yönelik Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 2, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiibd/article/view/1025006579>

Doğan, U. (2011). *Data Warehouse and Data-Mining Tools for Risk Management: The*

Case of Turkey, Risk-Based Tax Audits: Approaches and Country Experiences, Ed. Munawer Sultan Khwaja, Rajul Awasthi, Jan Loeprick, Washington DC, The World Bank Publishing, ss. 71-76.

Gerçek, A., Uygun, E. (2022). Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakların Vergi Türlerine Göre Hesaplanması Ve Değerlendirilmesi (2005-2020 Yılları), *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı: 268, Ocak 2022.

HMB, GİB 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023 Faaliyet Raporları, <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari>

HMB VDK Risk Analizi Genel Müdürlüğü, 2020, 2021, 2022 Faaliyet Raporları, Ankara, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2023/03/2020-Yili-Birim-Faaliyet-Raporu-1.pdf>

HMB Risk Analizi Genel Müdürlüğü, 2020, 2021, 2022 Faaliyet Raporları, Ankara, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2023/03/2020-Yili-Birim-Faaliyet-Raporu-1.pdf>

Hindriks J., Myles G.D. (2004). *Intermediate Public Economics*, June, <http://czx.xmu.edu.cn/download/20100225113146416.pdf>

MB, (2008). www.maliye.gov.tr/kalite/kitap/bolum4e.pdf

Meriç, A., Karabalık, A., Durmuş, Ö. (2012). Sahte Belge Nedir? Sahte Belge Sorununa Bakış, İrdelenmesi ve SMİYB, Düzenleme/Kullanımı İle Mücadelede Çözüm Yolu Önerileri, *Vergi Raporu Dergisi*, S: 149, Şubat, Ankara.

Pehlivan, O. (2011). *Kamu Maliyesi*, Murathan Yayınevi, Trabzon.

Slemrod J. ve Yitzhaki, S., (1974). *Tax Avoidance, Evasion, And Administration*, Chapter 22, Handbook of Public Economics, Volume 3, Edited by A.J.Auerbach and M.Feldstein, <http://eml.berkeley.edu/~saez/course/Slemrod,Yitzhaki%20PE%20Handbook%20chapter.pdf>

Tekin, S. (2003). Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Denetimi, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 181, Ekim, Ankara.

Uğur, A.A. (2016). Vergi Denetimi Etkinliğinde, Risk Analizi Sisteminin Uygulanabilirliği (Gaziantep Halı Sektörü Üzerine Örnek Bir Uygulama), *International Journal of Public Finance (IJPF)*, Yıl 2016, Cilt: 1 Sayı: 2, ss.122-145.

TÜRK VERGİ DENETİMİNDE BİLGİ TOPLAMA VE DİJİTALLEŞME

Prof. Dr. Ramazan ARMAĞAN

Süleyman Demirel Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-1786-6877,
ramazanarmagan@sdu.edu.tr, 0533 4274394

Dr. Öğretim Üyesi Ayşe ARMAĞAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-5018-4416
ayse.armagan@cbu.edu.tr, 0505 8114568

ÖZET

Siyasi örgütlü ve belli bir kara parçası üzerindeki insan topluluklarından oluşan, diğer ülkeler tarafından bağımsızlığı tanınan oluşumlara devlet adı verilmektedir. Soyut bir varlık olan devletler, bünyesindeki kurum ve kuruluşlarıyla somut bir varlık haline dönüşmektedir. Ancak, siyasi bir bütünlük olarak kurulan bu toplulukların kurulmasında, varlığını koruyabilmesi ve devamlılığının sağlanmasında kamu gider ve gelirlerinin tespiti, denkleştirilmesi, geliştirilmesi ve denetlenmesi bakımından kamu mali yönetiminin özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Günümüzde sosyo-ekonomik, siyasi, mali, hukuki, teknolojik benzeri iç ve dış gelişmeler günlük yaşam koşullarını değiştirmiş ve kamu hizmetlerinde yaygınlaşma ve yoğunlaşma sonucu devletlerin yönetim anlayışları ve yapılarında da önemli değişime neden olmuştur. Bu kapsamda devletlerin başarılı bir yönetim gerçekleştirebilmeleri; sağlam gelir kaynaklarına sahip olmaları yanında idari, hukuki ve teknik altyapının da varlığına, bu aktörlerin doğru bir şekilde ve güncel gelişmeler doğrultusunda işletilebilir, güncel esneklikte olmasına ve etkin bir denetimle de desteklenmesine bağlıdır.

Ülkemizde devlet faaliyetleriyle ilgili olarak anayasamızın 125. maddesinde “idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır” hükmü yer almıştır. Bu kapsamda; kamu gelirlerinin denetlenmesinde vergi denetiminin yasal dayanakları olarak idari açıdan 213 sayılı Vergi Usul Kanunu kapsamında “yoklama”, “inceleme”, “arama” ve “bilgi toplama” olarak denetimin dört şekilde gerçekleştirileceği hüküm altına alınmıştır. Ayrıca vergi uygulamalarına ilişkin yargısal denetim görevi de Danıştay’a verilmiştir.

Genel olarak etkin bir vergi denetimiyle vergi idaresinin kendi iş ve işlemlerinin hızlı ve kolay hale getirilerek daha etkin çalışması yanında mükelleflerin vergileme süreçlerini sorunsuz bir şekilde tamamlaması ve dolayısıyla adil bir vergileme söz konusu olabilecektir. 1980’li yıllardan itibaren başlayan ve günümüzde de etkisi devam eden “küreselleşme süreci”, günlük yaşamı her alanında olumlu ve olumsuz etkilemiştir. Küreselleşme sürecini hızlandıran etkenlerden biri olan bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, değişimler ve uygulamalar özel sektörde etkin olarak günlük yaşamın her alanında yoğun şekilde görülmeye başlamış ve bu gelişmeler kamu yönetimini de etkileyerek e-devlet çalışmalarının başlatılmasını zorunlu kılmıştır. Ülkemizde de e-devlet kapsamındaki çalışmaların öncüsü olan Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde bilgi teknolojilerinden yararlanılmış ve birçok konuda projeler hazırlanarak e-vergi uygulamalarına geçilmiştir. Bu kapsamdaki uygulamalar arasında vergi

denetiminde elektronik uygulamalar da yer almıştır. Kamu yönetiminde elektronikleşme ile başlayan ve zaman içinde evrilerek gelişen süreç dijitalleşmeye geçiş ile devam etmiş ve günümüzde yapay zeka destekli uygulamalara dönüşmüştür. Bu çalışmada; teknoloji kullanımının zorunlu hale geldiği bu süreçte vergi denetim uygulamalarından “bilgi toplama” kapsamında dijitalleşmenin vergi sistemine etkisi ve katkısı yönüyle ilişkilendirilmek suretiyle literatüre dayalı bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Denetimi, Bilgi Toplama, E-Vergi Uygulamaları, Dijitalleşme.

INFORMATION COLLECTION AND DIGITALIZATION IN TURKISH TAX AUDIT

ABSTRACT

Entities recognized as independent by other countries and composed of politically organized human communities on a specific piece of land are called states. Abstract entities such as states transform into concrete entities through their institutions and organizations. However, the establishment, preservation, and continuity of these politically unified communities hold a special significance in public financial management, particularly in determining, balancing, developing, and auditing public expenditures and revenues. Today, socio-economic, political, financial, legal, and technological developments, both internal and external, have changed daily living conditions and led to significant changes in the management and structures of states due to the widespread and intensified demand for public services. In this context, for states to achieve successful management, it is essential to have robust revenue sources alongside administrative, legal, and technical infrastructure that is properly operated, up-to-date, and supported by effective auditing in line with current developments.

Regarding state activities in our country, Article 125 of the Constitution states that "judicial review is open to all actions and transactions of the administration." Within this scope, the legal basis for tax audits in terms of public revenue control includes four forms of audits stipulated under the 213 Tax Procedure Law: "inspection," "examination," "search," and "information collection." Furthermore, the judicial review of tax practices has been assigned to the Council of State.

Effective tax audits generally facilitate the tax administration's own processes, enabling more efficient operations, and ensuring taxpayers complete their tax processes smoothly, leading to fair taxation. Since the 1980s, the "globalization process," which continues to influence today, has impacted every aspect of daily life both positively and negatively. Developments, changes, and applications in information technologies, one of the accelerators of globalization, have begun to be widely and intensively seen in every area of daily life within the private sector. These developments have also impacted public administration, necessitating the initiation of e-government efforts. In our country, the Ministry of Treasury and Finance, as a pioneer of e-government initiatives, has utilized information technologies, prepared numerous projects, and transitioned to e-tax applications. Among these applications, electronic applications have also

been included in tax audits. The process that started with electronification in public administration has evolved over time into digitalization and today has transformed into applications supported by artificial intelligence. In this study, a literature-based evaluation is made to relate the impact and contribution of digitalization within the scope of "information collection" in tax audit applications to the tax system during this process where the use of technology has become mandatory.

Keywords: Tax Audit, Information Collection, E-Tax Applications, Digitalization.

GİRİŞ

Vergi denetimi, mükelleflerin vergi kanunlarında belirtilen ödevleri zamanında yerine getirip getirmediğinin, vergi borçlarını zamanında ve gerçek tutarlarda ödeyip ödemediklerinin vergi idaresince farklı teknikler ve yöntemler kullanılarak araştırılması ve tespit edilmesi faaliyetlerinin tümüdür. Vergi idaresinin vergi denetim yöntemleri 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK)'nun ilgili maddelerinde; "yoklama, inceleme, arama ve bilgi toplama" olarak yer almıştır. Buna göre yoklama; "mükelleflerin ve mükellefiyetle ilgili maddi olayların, kayıtların ve konuların araştırılması ve tespit edilmesidir", inceleme; "yoklama denetiminin ötesinde, daha kapsamlı, nitelik gerektiren ve mükellef nezdinde yapılmaktadır". Arama incelemeye göre daha ağır şartlara sahiptir ve bir mükellefin, mükellefiyetini ilgilendiren işi ve işiyle ilgili olmayan her konu hakkında yapılan detaylı araştırmalar bütünüdür. Bilgi toplama ise mükelleflerin denetlenmesinde kullanılabilecek bilgilerin kanunda belirtilen usul ve esaslar dahilinde çeşitli kaynaklardan elde edilmesidir.

Vergi denetimlerinde vergisel olaylara tam olarak hakim olunabilmesi ve vergilerin doğru beyan edilip edilmediğinin, alınması gereken vergilerin tam, doğru ve zamanında alınabilmesi için vergisel olayların gerçekleşmesinde taraf olanlar ile bu olayların oluşmasında herhangi bir şekilde aracı olanlardan veya yetkili makamlardan vergi idarelerine bilgi akışının sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle bugün için her ülkenin vergi sisteminde sağlıklı bir vergi denetimi açısından vergi otoritelerince gerçek ve tüzel kişi mükelleflere ve bunlarla vergi konusuna giren iş ve işlemleri birlikte gerçekleştiren kişi veya kurumlara "bilgi verme" mükellefiyeti getirildiği görülmektedir. Bu kapsamda vergisel olayların sağlıklı bir şekilde kavranılması büyük ölçüde bilgi toplama müessesesinin etkinliğine bağlı olmaktadır.

Bilgi toplama mekanizmasının sağlıklı işleyişi, özellikle vergi incelemesine alınması gereken mükelleflerin saptanması bakımından da önemli bir konudur. Vergi idaresinin vergilendirmeye ilişkin bilgileri toplaması sadece vergi denetimi için değil esasen doğru ve hukuka uygun bir vergilendirme süreci (doğuran olay, mükellefiyet, matrah, tarh, tahsil vb) yürütülebilmesi için gerekli bir konudur. Bu amaçla vergi idaresi gerçek ve tüzel kişilere ait bilgileri toplayarak bu bilgileri işlemekte ve sağlıklı bir vergi denetimi gerçekleştirebilmektedir.

Vergi hukukunda bilgi toplama ve bilgi isteme müesseseleri, vergi suçlarının ortaya çıkarılmalarında ve cezalandırılmalarında kullanılan müesseselerdir. Beyan esasına dayanan Türk vergi mevzuatında, vergilemeyle ilgili olay ve durumlarda vergi inceleme elemanlarına VUK'ta çeşitli bilgi isteme ve alma olanakları sağlanmıştır.

Bilgi toplama VUK'ta tek başına bir denetim aracı olarak yer almış olsa da diğer denetim yollarına kaynaklık eden önemli bir konudur ve artık yoğun bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Bilgi çağı olarak nitelendirilen günümüzde bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ve dijitalleşmenin her geçen gün artmasıyla vergi hukukunda bilgi toplama müessesesi de giderek artan bir öneme sahip olmaya başlamıştır. Bu süreçte denetim faaliyeti geleneksel yapıdan çıkarak yeni gelişmeleri takip eden ve elektronik sistemleri de sürece katan e-denetimi gerçekleştirmeye başlamıştır. Böylece zamanla e-denetim kanallarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesiyle artık bilgi, mükelleflerin isteğine bağlı olmaksızın denetim kurumlarınca sağlanır hale gelmiştir.

Vergi idaresinin çeşitli kanallardan topladığı bilgiler, Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB)'nın VDK, Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) ve Risk Analiz Genel Müdürlüğü bünyesindeki programlara aktarılmakta ve veri ambarı oluşturulmaktadır. Edinilen bilgiler mükellef bazında değerlendirilmelere tabi tutulmakta ve hatta çeşitli çapraz denetimlere tabi tutulmak suretiyle riskli olup olmadıkları tespit edilmektedir. Risk analiz sistemi ile bu mükelleflerin ve sektörlerin denetime yetkili olanlarca denetime tabi tutulması, risksiz bulunan mükelleflerin ayrıştırılması ve bu mükelleflerin incelemeye sevk edilmemesi, denetime kadarki geçen uzun sürelerin en aza indirilmesi, maliyetlerin azaltılması sağlanmakta ve yine bu süreçte mükelleflerin psikolojilerinin de olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmektedir.

1.TÜRK VERGİ HUKUKUNDA VERGİ DENETİMİ VE ARAÇLARI

1.1. Denetim Kavramı ve Vergi Denetimi

Denetleme kavramı TDK tarafından, “bir görevin yolunda yürütülüp yürütülmediğini anlamak için yapılan araştırma, denetim, bakı, teftiş, murakabe, kontrol” ifadeleriyle tanımlanmıştır (TDK, <https://sozluk.gov.tr>). Denetim kavramı genel esasları dikkate alındığında;

- “Yasal, bilimsel, düşünsel yöntemlerle önceden belirlenen standartlardan hareket edilerek işlemlerin ve mevcut uygulamaların bu standartlara uygunluğunun araştırılması, uyumsuzlukların belirlenmesi, giderilmesi ve gelecekte de bu tür risklerin ortaya çıkmaması için yapılan risk ve sistem bazlı proaktif incelemeler” (Aksoy, 2006: 47).

-“Bir faaliyetin sonuçlarının mümkün olduğu kadar planlara uygun olmasını sağlamak amacıyla standartlar konması, elde edilen sonuçların bu standartlarla karşılaştırılması ve uygulamaların plandan ayrıldığı noktalarda düzeltme önlemlerinin belirlenmesi” (Sanal, 2002: 4).

- “İktisadi faaliyet ve olaylarla ilgili iddiaların önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçları ilgi duyanlara bildirmek amacıyla tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreçtir” (Güredin, 1998: 5-6) şeklinde tanımlanmıştır.

Kamu yönetimi açısından denetim; “yönetimin öngördüğü standartlardan hareket ederek, uygulamanın bu standartlara göre durumunu ortaya koymak ve uygun önerilerde bulunmak” (Akyel vd, 2012:8) olarak ifade edilmiştir. Bu tanımdan hareketle; vergi denetimi de “mükelleflerin vergi kanunlarından doğan ödevlerini zamanında yerine getirip getirmediğilerinin, vergi borçlarını zamanında ve gerçek tutarlar üzerinden ödeyip ödemediklerinin vergi idaresince farklı teknik ve yöntemler kullanarak araştırılması, tespit edilmesi faaliyetlerinin bütünü” olarak tanımlanabilir (Tekin ve Çelikkaya, 2014: 47).

Vergi denetimi ile vergi kanunları gereğince verginin taraflarının yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirip getirmediği araştırılmaktadır (Pehlivan, 1986: 1). Genel olarak değerlendirildiğinde;

- Vergi denetiminin işlevleri; mükellefler ile vergi idaresinin vergi yasalarının belirlediği sınırlar içinde davranmasını sağlamak, potansiyel vergi kaynaklarını adalet ilkesine uygun vergilendirmek, uygulamada karşılaşılan sorunların çözümüyle ilgili olarak vergi sisteminde değişiklik önerebilmektir (Maliye HUD, 2004:131).

- Vergi denetiminin özellikleri; hukuki bir yapıda tarafsız, yaptırımcı, kamusal bir niteliğe sahip, hesap denetimi içerikli, arayıcı ve tespit edici olarak kabul edilmektedir (Tekin ve Çelikkaya, 2014: 48-50).

- Vergi denetiminde amaç; denetim süreciyle vergi yükümlülüklerini meydana getiren gerçek olaylarla, matrahın dayandığı hesaplamaların ve işlemlerin doğruluğunu veya yanlışlığını tespit etmektir (Oelst, 1977: 673).

- Vergi denetiminin temelleri ise; mali, ekonomik ve sosyo-psikolojik, hukuki nedenlere dayanarak vergi gelirlerinin güvenlik altına alınmasını sağlamaktır.

Etkili bir araç olan denetim olmadan ve sadece yükümlülerin beyanına göre yapılacak vergilemenin başarısı, yükümlülerin vergi bilinci ve ahlakı, vergi yasalarına olan kişisel uyumları ile sınırlı olacaktır (Förster, 1975: 2970). Verginin doğası gereğince cebir unsurunun varlığı, vergi ödevlilerini psikolojik olarak olumsuz etkilemekte ve ekonomik varlıklarından eksilme meydana getireceği düşüncesiyle bilinçli - bilinçsiz, vergisel yükümlülüklerin tam ve doğru olarak yerine getirmelerini engelleyebilecektir. Bu nedenle bir tarafta gelirlerini artırma çabasında olan devlet ve bir tarafta da ekonomik değerlerinde eksilme yaşamak istemeyen vergi ödevlileri olduğu için HMB'nin denetime olan ihtiyacı daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Pehlivan, 1986: 32).

1.2. Türk Vergi Hukukunda Denetim ve Vergi Denetim Türleri

Ülkemizde denetimin yasal dayanaklarını; Anayasa'nın 125. maddesiyle yargısal denetim ve 160. maddesiyle de Sayıştay denetimi oluşturmaktadır. Vergi denetimi ise 213 sayılı VUK'un "Yoklama ve İnceleme" başlıklı Yedinci Kısım'ında yer almıştır. Yedinci Kısım Birinci Bölümün 127-133. maddeleri "Yoklama", İkinci Bölümün 134-141. maddeleri "Vergi İncelemeleri", Üçüncü Bölümün 142-147. maddeleri "Arama", Dördüncü Bölümün 148-152. maddeleri "Bilgi Toplama" hükümlerini düzenlemiştir ve bu maddelerden denetimin dört şekilde gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır.

1.2.1. Yoklama

Vergi denetiminin temelini oluşturan yoklama GİB tarafından yürütülen genel bir uygulamadır. Yoklama ile vergi idaresince mükellef ve mükellefiyetle ilgili vergi yükümlülükleri kapsamındaki (işe başlama, işyeri adres değişikliği, şube açılışı, iş bırakma, gibi maddi olayların vergi dairesine bildirilmesi zorunluluğu gibi) değişiklikler yerinde tespit edilmektedir. VUK 127. maddesiyle yoklamanın amacı; "mükelleflerin ve mükellefiyetle ilgili maddi olayların, kayıtların ve konuların araştırılması ve tespit edilmesi" olarak ifade edilmiş ve 128. maddesiyle de yoklamaya yetkili olanlar; "vergi dairesi müdürleri, yoklama memurları, yetkili

makamlar tarafından yoklama işiyle görevlendirilenler, vergi incelemesine yetkili olanlar ve gelir uzmanları” olarak sayılmıştır.

Yoklama ile yapılan yaygın yoğun vergi denetimleri; vergi suçu veya vergi ziyayı içerebilecek eylemlerin zamanında tespit edilmesine dayalı maddi bir denetim türüdür. Bu denetimler; vergilendirmeye ait olayların hemen incelenmesi, belge düzeninin yasalara uygun şekilde işletilmesi, vergide kayıt dışılıkla mücadele edilmesi, mükellefleri vergi denetimi konusunda eğitmek ve bilgilendirmek amaçlarıyla gerçekleştirilmektedir (Yıldız ve Duru, 2020:75-76).

1.2.2. Vergi İncelemesi

Vergi incelemesi; yoklama denetiminin ötesinde, daha kapsamlı, nitelik gerektiren ve mükellef nezdinde yapılan bir denetim türüdür. VDK’ca gerçekleştirilen vergi incelemesinin amacı; “ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak tespit etmek ve sağlamak” olarak ifade edilmiştir (VUK md.134). Buna göre vergi incelemesi, bir mükellefin işyerinde veya dairede işiyle ilgili yapılan ayrıntılı araştırma olup mükelleften tahsil edilen verginin ticari belgelere dayanarak doğruluğunun tespitini yapmak, eksik tahsil edildiği ispatlanan verginin re’sen tarhiyatla ödenmesini sağlamaktır.

VUK 135. maddesine göre vergi incelemesine yetkili olanlar; “Vergi müfettişleri, vergi müfettiş yardımcıları, ilin en büyük mal memuru veya vergi dairesi müdürleri tarafından yapılır. GİB merkez ve taşra teşkilatında müdür kadrolarında görev yapanlar her hal ve takdirde vergi inceleme yetkisini haizdir” şeklinde sayılmıştır.

VUK 140. maddesinin 6. Fıkrasına göre vergi incelemesi; tam inceleme ve sınırlı inceleme olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Tam ve sınırlı vergi incelemesi tanımı ve kapsamı ise; “Vergi İncelemelerinde Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”te yapılmıştır.

1.2.3. Arama

VDK 142-147. maddeleri kapsamında gerçekleştirilen arama, vergi hukuku açısından başlı başına bir denetim müessesesi olmayıp “aramalı vergi incelemesi” olarak adlandırılabilir. Aramada amaç, özellikle vergi incelemesine delil oluşturmaktır (Şenyüz vd, 2013: 146). İncelemeye göre daha ağır şartlara sahip olan arama ile bir mükellefin, mükellefiyetini ilgilendiren hem işi hem de işiyle ilgili olmayan her konu (iş ve özel hayatı) hakkında yapılan detaylı araştırmalardan oluşmaktadır. VUK 135. maddesinde sayılan görevliler aynı zamanda arama yapma yetkisine sahiptirler. VUK 142. maddesine göre, ihbar veya yapılan incelemeler sonrasında bir mükellefin vergi kaçırdığına ait belirtiler varsa, bu mükellef veya kaçakçılıkla ilgisi görülen diğer şahıslar hakkında ve bunların üzerinde arama yapılabilecektir. Aramanın yapılabilmesi için; vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların buna gerek duyması ve gerekçeli bir yazıyla arama kararı vermeye yetkili sulh yargıcından bunu istemesi gerekecektir. Ayrıca sulh yargıcının da istenilen yerlerde arama yapılmasına karar vermesi zorunludur.

1.2.4. Bilgi Toplama

VUK’un 148-152. maddelerindeki hükümlerinde yer alan bilgi verme; mükelleflerin isteğine bağlı olmaksızın, mükelleflerin daha özenli beyanda bulunmalarını ve vergi yasalarına aykırı davranışlarının tespit edilmesini sağlayan bir denetim şeklidir (Tekin ve Çelikkaya, 2014:91).

2. VERGİ DENETİMİNDE BİLGİ TOPLAMA

“Bilgi verme” terimi, doğru olan vergi borcu tutarının vergi mükellefi veya sorumlusu tarafından vergi idaresine tam ve doğru olarak bildirilmesi dışında, devletin vergi alacağına tespitinde kullanılmak üzere, gerçekleşen durum veya işlemlerin vergi yönetimine muhtelif kanallardan bildirilmesi işlemini de kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bilgi toplama kaynakları; kamu idare ve müesseseleri (Ticaret Sicili, Tapu Sicili, T.C. Merkez Bankası kayıtları, YMM tasdik raporları, mükellefin vergi dairesindeki dosyası, uluslararası vergi antlaşmaları çerçevesinde yapılan bilgi değişimleri), özel kaynaklar (ihbarlar, meslek kuruluşları, kitle iletişim araçları, bilirkişiye başvurma)dır (Bilen, 2009:112-116). Bu kaynaklara bilgi teknolojilerinin gelişimiyle e-devlet kapsamında oluşturulan projeler ve veri ambarlarından elde edilen bilgi toplama yollarını da eklemek gerekecektir.

Bilgi toplama yetkisinin kapsamı vergi denetiminin amaç ve konusu ile sınırlı olarak gerçekleştirilmektedir. Bilgi toplamada temel amaç, çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilerden yararlanarak mükelleflerin matrah tespitlerinin doğruluğunun araştırılmasıdır (Şenyüz vd, 2013: 131). Talep edilecek bilgiler; yükümlünün şahsına ilişkin bilgiler (adı/unvanı, adresi, işletme ise hukuki yapısı, temsilcileri, ortakları, kanuni merkezi), verginin konusuna ilişkin bilgiler (gelir, servet ve harcamaya ilişkin), matraha ilişkin bilgiler (özellikle indirim kalemlerine yönelik) ve vergi miktarına ilişkin bilgiler olarak sınıflandırılabilir. Dolayısıyla VUK kapsamında (VUK’un konusu genel bütçeye giren vergi, resim ve harçlar ile il özel idarelerine ve belediyelere ait vergi, resim ve harçlar) yer almayan (örneğin sigorta prim borcu, tasarruf ve harcamanın kaynağı¹) konularda bilgi toplama talebi söz konusu olmayacaktır.

Kamu idare ve müesseseleri, mükellefler veya mükelleflerle işlem gerçekleştiren diğer gerçek ve tüzel kişiler, HMB’nin veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanların isteyecekleri bilgileri verme konusunda zorunlu tutulmuşlardır (VUK, md.148). VUK’da yazılı kaynaklardan toplanacak bilgiler istihbarat arşivlerinde gizli olarak saklanır ve bu arşivlerden kimlerin ve ne şekilde faydalanabileceği HMB’ce tespit edilir. HMB GİB veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlar, uluslararası anlaşmalarda yer alan bilgi değişimi hükümleri kapsamında HMB’ce tespit edilecek usullere göre bilgi toplayabileceklerdir (VUK md.152-152/A).

Vergi inceleme sürecinde, sehven veya kasten vergisel işlemlerin doğru yapılmadığı, vergi idaresinden saklandığı, peçelenerek başka bir işlem adı altında gösterildiği vb. birçok farklı uygulamalar ile karşılaşılabilir. Bu gibi durumlarda doğru işleme ulaşabilmek için vergi idaresi tarafından mükelleflerden veya ilişkide buldukları diğer gerçek veya tüzel kişilerden vergisel işlemler ile ilgili bilgi ve belge temin edilebilmekte, ifadelerine başvurulabilmektedir. VUK’un 148. maddesi bilgi verme konusunu hükme bağlamıştır. Buna göre; “mükellefler veya mükelleflerle ilgili muamelede bulunan gerçek ve tüzel kişiler, HMB’nin veya vergi incelemesine yetkili olanların isteyecekleri bilgileri vermeye mecburdurlar”. Bu düzenleme çerçevesinde vergi idaresi veya vergi incelemesine yetkili olan kişiler mükelleflerden vergisel işlemleri ile

¹ Bu yasa 1998 tarihinde yapılan bir reform paketi ile 4369 sayılı Kanun –kamuoyunda “mali milat” veya “nereden buldun” olarak adlandırılan düzenlemenin 4444 sayılı Kanun ile kaldırılmasıyla söz konusu olmuştur.

ilgili olmak üzere bilgi talep edebileceklerdir. Elde edilen bu bilgi ve belgeler değerlendirilerek, vergi denetiminin kaynakları olarak ele alınırlar.

Vergi inceleme sürecinde, denetim elemanları mükelleften veya mükellef ile muamelede bulunan üçüncü kişi ya da kurumlardan bilgi talebinde bulunabileceklerdir. Ancak yurt dışı imtiyazlarından yararlanan yabancı devlet memurları bilgi verme zorunda değildir.

Bilgiler yazılı veya sözlü olarak istenebilir. Bununla birlikte, sözlü olarak istenen bilgileri vermeyen kişilere ceza kesilemez. Bunun için bilgi talebi yazılı olarak iletilir. Bilgi isteme yazısında süresi içinde bilgilerin eksiksiz olarak karşı tarafa verilmesi bildirilir. Süresi içinde bilgi vermeyen veya eksik bilgi verenlere VUK'un mükerrer 355. maddesi gereğince özel usulsüzlük cezası kesilmektedir. İlk seferde bilgi vermeyenlerden ikinci defa yazı ile bilgi istenir. İkinci defa da istenen bilgileri vermeyen veya eksik veren kişilere özel usulsüzlük cezası %50 oranında artırılarak uygulanır. Buna karşılık, bilgi istenmek üzere ilgililer vergi dairesine zorla getirilemezler.

Kamu idare ve müesseseleri (kamu hizmeti ifa eden kurum ve kuruluşlar dahil) ile gerçek ve tüzel kişiler vergilendirmeye ilişkin olaylarla ilgili olarak HMB ve vergi dairesince kendilerinden yazı ile istenecek bilgileri belli aralıklarla ve devamlı olarak yazı ile vermek zorundadırlar (VUK md.149).

VUK 150. maddesinde belirtilen resmi makamlarla gerçek ve tüzel kişiler, her ay bilgi edinmiş oldukları ölüm vakaları ile intikalleri ertesi ayın 15. günü akşamına kadar vergi dairesine yazı ile bildirmek zorundadırlar.

“1. Sulh yargıçları, icra, nüfus ve tapu memurları,

2. Yabancı memleketlerdeki Türk konsolosları veya konsolosluk görevini yapanlar (memur oldukları yerde ölen Türk tebaasının soyadı, adı ve sıfatları ile Türkiye'deki ikametgahlarını HMB'ye bildirirler),

3. Mahalle ve köy muhtarları (kendi mahalle veya köylerinde ölenleri bildirirler),

4. Banka, bankerler ve şirketler ile emanet kabul eden gerçek ve tüzel kişiler (mevduat, şirket hissesi, emanet para ve eşya veya sair suretle alacak sahiplerinden birinin ölümü halinde, ölenin soyadını, adını, alacağınev'ini ve miktarını bildirirler).”

Bilgi toplama VUK 148. ve 149. maddelerine dayalı olarak “talep üzerine ve devamlı suretle” olmak üzere gerçekleştirilmektedir. 148. madde talep üzerine bilgi toplama kurumunu, 149. madde ise devamlılık esasına dayanan bilgi toplama yetkisini düzenlemektedir. Her iki hali de kapsayan genel hüküm VUK'un 148. maddesinde yer almaktadır. Buna göre bilgi, HMB veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlarca istenir (Özbalcı: 1999:419). Bilgi verme mükellefler için bir mükellef ödevidir.

2.1. Talep Üzerine Bilgi Verme Yükümlülüğü

VUK md.148'e göre talep üzerine bilgi toplama yönünden bilgi toplama yetkisi; HMB, vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlar, takdir komisyonları ve zirai kazançlar il ve merkez komisyonlarıdır. Buna göre kamu idare ve müesseseleri, yükümlüler veya yükümlülerle muamelede bulunan diğer gerçek ve tüzel kişiler, bu yetkililere isteyecekleri bilgileri vermeye mecburdurlar.

2.2.Devamlı Bilgi Verme Yükümlülüğü

VUK 149. maddesi kapsamında devamlı olarak talep edilen bilgiler, istatistik oluşturma ve oluşturulan bu istatistikleri kullanmak suretiyle vergi politikaları üretme amacına hizmet ettiğinden (Dağ, 2019: 150) bu yetki vergi incelemelerde yetkili kişilere verilmemiş sadece Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı'na verilmiştir.

Devamlı bilgi toplama yetkisini içeren VUK'un 149. maddesinde yer alan düzenlemeye göre ise, kamu idareleri ve kurumları ile gerçek ve tüzel kişiler vergilendirme kapsamında her türlü olay ve durumlarla ilgili olarak bu yetkililer tarafından yazı ile kendilerinden istenecek bilgileri belli aralıklarla ve devamlı olarak yazı ile vermeye mecbur tutulmuşlardır.

31.05.2022 tarih ve 31852 Sayılı RG'de yayımlanarak yürürlüğe giren 538 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile internet ortamında yayımlanan ilanlara yönelik bazı bilgilerin alınmasına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Böylece VUK'un 149. Maddesi ile 538 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği'ne göre vergi idaresinin kanunda düzenlenen ölüm olayları dışında, genel düzenleyici işlemlerle çok sayıda kişi ve kurumdan bilgi toplanmaktadır. Bu kapsamda en yaygın olanlar şu şekildedir:

“-Aracı hizmet sağlayıcıları mal veya hizmet alımına, satımına, kiralanmasına veya dağıtım uygulamalarının gerçekleştirilmesine internet ortamında aracılık etmek üzere hizmet verenler

- Bankalar

- Dijital ortamda ticari faaliyet görme maksadıyla reklam hizmetlerinin sunulmasına aracılık eden kişiler

- Kargo ve lojistik işletmecileri

- Elektronik ürün senedinin alım satımına taraf olanlar

- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun dağıtım lisansı vermek suretiyle yetkilendirdiği elektrik ve doğalgaz dağıtım şirketleri ve Organize Sanayi Bölgesi (OSB) tüzel kişileri

- Bilanço esasına göre defter tutan yükümlüler

- Matbaa işletmecileri

- Tapu sicil müdürlükleri

- Ticaret sicil müdürlükleri

- Muhtarlıklar”

3. E-DENETİMDE BİLGİ TOPLAMAYA YÖNELİK DİJİTAL GELİŞMELER

3.1. E-Denetim Alanındaki Gelişmeler

Elektronik denetim, elektronik ortam üzerinde gerçekleştirilen denetim faaliyetleri olup bilgisayar ortamında ve bir yazılımla elektronik kayıt ve belgelere dayalı bir fonksiyon ve süreçtir (Alptürk 2008:75).

VUK 175. maddesinde mükelleflerin defterlerini ve muhasebelerini kanundaki esaslar ve amaçlara uygun şekilde düzenlenebileceği hüküm altına alınmıştır. Bilgisayar ortamında işlemlerin gerçekleştirilmesi konusunda yasal alt yapısı oluşturulan elektronik defter ve belge düzenleyebilme imkanı ile bunların elektronik ortamda denetimine imkan sağlanmıştır.

1995 yılında HMB'de e-dönüşümün ilk çalışmalarına kapsamlı bir şekilde vergi dairelerinin otomasyonu amacıyla pilot proje olarak VEDOP ile başlandığı görülmektedir. Pilot projenin

başarılı olmasından sonra 1998 yılında VEDOP-I, 2004 yılında VEDOP II ve 2007 yılında VEDOP III projeleri başlatılmıştır. Ülkemizde en büyük e-devlet projelerinden biri olan VEDOP projesi ile vergi dairesi işlemlerinin tümünün bilişim teknolojileri ile otomasyona geçirilerek iş yükü azaltılmış, vergi dairesi çalışmalarında etkinlik ve verimlilik artırılarak bilgisayar ortamında toplanan bilgilerden sağlıklı bir karar, destek ve yönetim bilgi sistemi oluşturulmuştur (Armağan ve Armağan, 2011:1731).

Bu süreçte HMB'nin denetim ile ilgili olarak gerçekleştirdiği ilk projeler Maliye Teftiş Kurulu Denetim Bilgi Sistemi Projesi (MTK DEBİS) ve Maliye Bakanlığı'nın yapmış olduğu tüm mali ve mali olmayan işlemleri elektronik ortama taşımak amacıyla Maliye SGB.net Projeleridir. 1999'da başlanan Bilgisayar Destekli Denetim (BİDDEP) Projesi bilgisayar ortamına taşınması ve verilerin işlenmesi, arşivlenmesi bakımından veri madenciliğinin ilk adımları olarak kabul edilebilir.

Bilişim teknolojileri kullanılarak otomasyona dayalı bir şekilde gerçekleştirilmeye başlanmasının sonucunda iş ve işlemlerin elektronik olarak teftişi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'de teftiş hizmetinin öncü kurumu olan Maliye Teftiş Kurulu'nca, bu durum göz önüne alınarak "e-teftiş" çalışmaları yapılmış ve VEDOP esas alınarak vergi dairesi teftişine yönelik olarak 2007 yılından itibaren MTK VEDEBİS uygulanmaya başlanmıştır.

GİB, Almanya ve İngiltere Maliye Bakanlıkları ile ortaklaşa yürütülen Bilgisayar Destekli Denetim (Vergi İdaresinin Kapasitesinin Artırılması) Projesini 2008 yılında tamamlamıştır. Proje kapsamında kayıt dışı ekonomiyle etkin bir mücadele amacıyla; mükellefler hakkında detaylı veri tabanı oluşturulması, denetimde bilgisayarlı uygulamaların yaygın kullanımı, vergi kurallarını ihlal eden mükelleflerin sistematik ve etkin şekilde tanımlanması, GİB'in kullanımına uygun risk değerlendirme modellerinin kurulması ve geliştirilmesi, vergi uyumunun kontrolünü kolaylaştırmak için bilgisayarlı denetim sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması, özel risk analiz modelleri için bilişim sisteminde kullanılacak bilgilere, GİB'in veri ambarından erişimin sağlanması gibi Proje hedeflerinin gerçekleştirilmesi çalışmaları yapılmıştır (Maliye Bakanlığı, 2008:49-50).

Bilindiği üzere, VUK'un 135. maddesinde sayılan ve vergi incelemeye yetkili inceleme elemanlarına defter ve belgeler VUK'un 253 ve 254. maddeleri uyarınca fiziki olarak ibraz edilmekte ve vergi incelemesi yasal defter ve belgeler üzerinden yapılmaktadır. Yapılan düzenlemeler gereğince şimdilik sadece bilanço esasına göre defter tutan mükelleflerin yasal defter, defter kayıtları ve belgelerinin elektronik ortamda tutulması uygulamasına geçilmiştir (Öz ve Bozdoğan, 2012: 85). Doğrudan olmasa da e-denetimin kaynağının 1994 yılında uygulanmaya başlanan tek düzen muhasebe uygulamaları olduğunu söylemek mümkündür (Calayoğlu, 2019: 144).

Yine VDK bünyesinde, vergi inceleme görevlerini baştan sona bir bütün olarak elektronik ortama taşımayı ve inceleme aşamalarını emek yoğun süreçlerden teknoloji yoğun süreçlere dönüştürmeyi amaçlayan "Denetim 2.0 Projesi" çalışmalarına devam edilmektedir. Bu çalışmalar ve projelerin tamamı daha hızlı, standartlaştırılmış ve etkili bir vergi denetim sistemi oluşturmaya yöneliktir (A-Tax, <https://www.ataxyazilim.com>). Bu amaçla 13.04.2017

tarihinde VDK Birim Yönergesi güncellenerek VDK Başkanlığında “Elektronik Denetim Uygulamaları Şube Müdürlüğü” kurulmuştur (Abanoz, <https://www.tmud.org.tr>).

Ayrıca, Türkiye'nin de yer aldığı 18 ülkede IRIS Business şirketinin, mükelleflerin elektronik vergi denetimine nasıl hazırlanabileceği konusunda e-denetim yazılımı bulunmaktadır. Diğer yerli yazılımlar ise Vision Plus VerDe ve e-Denetleme yazılımlarıdır. Bu yazılımlar ile e-defter üzerinden mali tabloların üretilmesi ve işletmeye ait çeşitli oran analizleri ile durum bilgisi sunulmaktadır. Kanun ve tebliğ kaynaklı kurallara göre teknik hata ve eksikler belirlenebilmektedir. Vergi denetimi için vergi mevzuatı, muhasebe kuralları ve TTK'da yer alan sermaye ve kar dağıtım zorunlulukları açısından denetim sağlanabilmektedir. Yine, ön denetimde sorgulanan konuların VEDAS yazılımı tarafından da sorgulanır hale getirileceği beklenmektedir (Calayoğlu, 2019:155-156).

Vergi İstihbarat Merkezi çalışmalarının gelişmesiyle birlikte, vergi incelemesinde kullanılması için geliştirilen bir diğer program da karakter tanıma teknolojisi (ICR- Intelligent Character Recognition-Akıllı Karakter Tanıma) olmuştur. Vergi denetiminin etkinliğinin artırılması ve böylece vergi kayıtlarının engellenmesi amacıyla yükümlülere ilişkin kapsamlı bilgiler içeren bir veri ambarı (VERİA) oluşturulmuştur. Ayrıca vergi ödevlilerine ait bilgi, belge ve kayıtların arşivlenerek denetime tabi tutulmasına olanak sağlayan Elektronik Muhasebe Kayıt Arşiv Sistemi (EMKAS) geliştirilmiştir.

Bütün bu projeler vergi idaresinin bir mali istihbarat arşivi oluşturmaya yönelik adımları olarak nitelendirilmektedir. Böylece vergi idaresi bu sistemler aracılığıyla topladığı bilgileri arşivlemekte ve ileriye yönelik olarak kullanma imkanı elde etmektedir.

3.3. E-Denetimde Bilgi Toplama ve Dijitalleşme

Elektronik ortam üzerinden yürütülen denetim faaliyetlerinin tamamı e-maliye uygulamalarına dayanmaktadır. Elektronik ortamda bilgilerin toplanması ise vergi yükümlülerinden elde edilecek bilgilerin elektronik ortamda sağlanması anlamına gelmektedir. Vergi idaresi, geleneksel yöntemlerle fiziki olarak bilgi talep etme dışında elektronik yollardan da bilgi toplayabilmektedir. Son yıllarda vergi idarelerinin vergi denetim yöntemi olarak başvurduğu bilgi toplama, yoğun bir şekilde kullanılmaya başlamıştır.

VUK mükerrer 257.maddesi² ile 149. madde uyarınca devamlı bilgi vermek zorunda olanlardan bilgi istemek için bilgi toplamaya yönelik tebliğler çıkarmaya HMB yetkili kılınmıştır. HMB bu yetkiye dayanarak çıkaracağı tebliğlerle bilgi toplama yoluna gidebilecektir.

Her ne kadar denetim birimleri yürüttükleri denetimle ilgili bilgileri mükelleflerden isteseler de kendi bünyelerinde e-denetim kanallarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesiyle ve diğer entegre bilgisayar yazılımları sayesinde bunların kontrollerini yapabilmektedirler. Bilgisayar yazılımları ile gerçekleştirilen birçok proje ve program ile denetimlere bilgi akışı, mükellefin inisiyatifine bırakılmadan daha hızlı ve doğru bir şekilde gerçekleştirilmektedir.

² VUK mükerrer md.257/4 “Bu Kanununun 149 uncu maddesine göre devamlı bilgi vermek zorunda olanlardan istenilen bilgiler ile bilgilerin aktarımında uyulacak format ve standartlar ile uygulamaya ilişkin usul ve esasları tespit etmeye...” (Değişik: 28/11/2017-7061/19 md.)

10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı RG’de yayımlanan 1 No.lu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 228.maddesinde VDK Başkanlığı’nın görev ve yetkileri sayılmıştır. Başkanlığın görev ve yetkileri arasında her türlü bilgi, veri ve istatistiği toplamak suretiyle oluşturulacak VDK Risk Analiz Sistemi üzerinden yükümlülerin faaliyetlerini gruplar ve sektörler itibariyle analiz etmek de yer almaktadır. Risk analizi çok sayıda verinin toplanmasını ve işlenmesini gerektirdiğinden bilişim sistemlerinin etkin bir şekilde kullanımı yönünde çalışmalar yapılmaktadır (Uğur, 2016: 134). Bugün için Risk Analizi Genel Müdürlüğü, 18.04.2020 tarih ve 60 No.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile HMB bünyesinde kurulmuş ayrı bir birim olarak görev yapmaktadır (HMB Risk Analizi Gn. Md., 2020 Faaliyet Raporu, 2021: 8). Vergi idaresinin topladığı bu bilgiler, çeşitli çapraz denetimlere tabi tutulmak suretiyle riskli yükümlüleri belirleyebilmektedir. Risk yönetimi, genel bir tanımla istenmeyen olayları engellemek için risk analizlerini kullanarak oluşturulan bir yapı olarak ifade edilmektedir (Benk ve Kartalcı, 2015: 45). Bilişim sistemleri aracılığıyla; veri toplama, toplanan verilerin işlenmesi, istatistiki bilgiler elde edilmesi, veri madenciliği gibi uygulamalar aracılığıyla riskler hesaplanmaktadır (Bakar ve Gerçek, 2016:170).

GİB de vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi ve vergi uyumu bakımından vergi denetiminde bilgi toplamaya yönelik birçok elektronik projeleri hayata geçirmiştir. HMB’nin gerek VDK ve gerekse GİB bünyesinde e-dönüşüm sürecinde e-denetimde bilgi toplama yönünde gerçekleştirdiği başlıca çalışma ve projelerin bazıları şunlardır (GİB 2023 Faaliyet Raporu, 2024; VDK, 2023 Faaliyet Raporu, 2024):

“-**Bilgisayar Destekli Denetim (BİDDEP) Projesi:** 1999’da başlanan vergi denetiminde bilgisayar teknolojisinin olanaklarından yararlanabilmesi için başlatılan ilk çalışmalardandır (GGM, 1999).

-**Vergi Denetmenleri Otomasyon Sistemi (VEDOS):** Denetim Bilgi Sistemi olarak da anılmaktadır. 27.06.2005 tarihinde pilot uygulama olarak başlayan proje daha sonra tüm illere yaygınlaştırılmıştır. Proje ile her türlü evrak, rapor, yazışma, istatistiksel veri, hesaplama ve yazışma işlemlerini elektronik ortamda yapmaya olanak verecek biçimde otomasyon sağlanmıştır. Böylece vergi denetmenleri açısından hem zaman ve performans yönetimi hem de vergi denetim sonuçlarına ilişkin istatistikî verilere erişim kolaylığı sağlanmıştır (GİB, 2008: 38-60).

-**Vergi Ambarı Projesi (VERİA):** Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi amacıyla bir taraftan mükelleflere ilişkin kapsamlı bilgileri içerecek bir veri ambarı oluşturulmuştur.

-**Merkezi Risk Analizi ve Katmanlaştırma Projesi (MERAK):** 2010 yılında pilot proje olarak uygulanan Proje, işlemlerin etkinliğinin ve mükelleflerin vergiye uyumunun artırılması ile incelenecek mükelleflerin; nesnel, risk analizlerine dayalı olarak seçilmesini amaçlamaktadır (Bakar ve Gerçek, 2016: 183).

-**VDK Risk Analiz Sistemi (VDK-RAS) Projesi:** 18.04.2020 tarih ve 31103 sayılı RG’de yayımlanan 60 no.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile HMB VDK bünyesinde kurulan Risk Analiz Merkezi (RAM) tarafından oluşturulmuştur (VDK, 2020 Faaliyet Raporu, 2021: 24). VDK-RAS, mükelleflerce beyan edilen Gelir ve Kurumlar vergisi beyannameleri ve eklerinde

yer alan diğer bilgilerden yola çıkarak mükellefler hakkında riskleri puanlamakta ve belli bazı parametrelere göre değerlendirebilmektedir.

-VDK Vergi Denetim Analiz Sistemi Projesi (VDK-VEDAS): e-defter ve e-belge uygulamalarının yaygınlaşmasıyla vergi incelemeleri için geleneksel yöntemlerin yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu kapsamda elektronik ortamda, etkin ve kısa sürede analiz ve tespitlerin yapılabilmesi için vergi incelemesi odaklı e-denetim sistemi VDK-VEDAS geliştirilmiştir. Geline son aşamada e-defter ve e-belge uygulamalarına getirilen zorunluluklar Projenin vergi incelemelerindeki önemini arttırmıştır (VDK, 2021 Faaliyet Raporu, 2022: 33).

-Veri Erişim ve Görsel Analiz Programı (VEGAS): Artan kullanıcı sayısı ve model sayısına paralel olarak, veri alt yapısı ve raporlama şekli üzerinde oluşabilecek yeni gereksinimleri karşılamak üzere, uygulama Veri Erişim ve Görsel Analiz Uygulaması (VEGAS) adı ile yeni bir versiyon olarak tasarlanmıştır. Uygulama vergisel, sektörel vb. analizlerde kullanılmasının yanı sıra, GİB birimlerinin veri erişim ve raporlama gereksinimini de hızlı ve güvenilir bir şekilde sağlayacak şekilde kurgulanmıştır (Calayoğlu, 2019: 149-150).

-VDK Başkanlığı Sürekli Gözetim ve Denetim Ağı (VDK-SİGMA): “Sürekli Gözetim ve Denetim Ağı” çalışmaları 2014 yılında başlatılmış ve başlangıç aşamasında ÖTV Kanunu ekinde yer alan (I) sayılı liste kapsamındaki mallara ilişkin tedarik zinciri olmak üzere 11 mükellefe sürekli bilgi verme yükümlülüğü getirilerek 2015 yılında petrol ve petrol ürünleri ile ilgili olarak gerçekleştirilecek işlemlerin aylık dönemler itibari ile VDK sistemlerine aktarılması istenmiştir (VDK, 2014 Faaliyet Raporu, 2015: 32).

-KDV İadesi Risk Analiz Sistemi (KDVİRA): 2010/Ocak vergilendirme döneminden itibaren gerçekleştirilen iade hakkı doğuran işlemlerde mükelleflerin iade-mahsup taleplerine ilişkin listelerini İnternet Vergi Dairesi üzerinden göndermesini ve vergi dairelerince manuel olarak yapılan ve uzun zaman alan kontrol ve analizlerin tamamına yakınının otomatik olarak yapıp iade talebini sonuçlandıracak olan vergi dairesine rapor edilmesini sağlamaktadır (GİB, 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 118).

-Riskli İade Takip ve Analiz Programı (RİTAP): KDV iadelerinde etkinliğin artırılması ve haksız iadenin engellenmesi amacıyla, veri ambarındaki bilgilerin etkin kullanılması, işlemleri devam eden ve sonuçlandırılan KDV iade taleplerinin izlenmesi, raporlanması, doğruluğunun kontrol edilmesi noktalarında birçok riskli unsuru sayısal olarak ölçebilen ve analiz yapabilen bir programdır (GİB, 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 119).

-Elektronik ÖTV Takip Sistemi (e-ÖTV Takip Projesi): ÖTV Kanununa ekli listelerdeki malların takip edilmesi, mevzuat değişikliklerine uyumun hızla sağlanması, veri ambarının etkin kullanımı, mükellef, ürün veya sektör bazlı etkin bir analiz ve raporlama sisteminin oluşturulması, iade işlemlerinde hem idare hem de mükelleflere kolaylık sağlayacak süreçlerin geliştirilmesi ve hataların oluşmadan önlenmesine yönelik amaçlarla oluşturulmuştur (GİB, 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 119).

-ÖTV İadesi Risk Analiz Sistemi (ÖTVİRA Projesi): 01/01/2019 tarihinden itibaren vergi dairelerinin kullanımına açılan sistem, (I) Sayılı Liste uygulamaları kapsamındaki ÖTV iade

taleplerinin risk analizi ve otomasyon yazılımları yoluyla elektronik ortamda analiz edilerek vergi dairelerine raporlanmasını sağlamaktadır (GİB, 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 120).

-Mekansal Veri Analizi Sistemi (MEVA): Veri analizlerinin harita üzerinden yapılabilmesini ve bu analizlerin raporlanabilmesini sağlayan, tematik gösterim ile istatistiksel sunum ve yorumlama olanağı sunan ve karar alma mekanizmasına yardımcı bir projedir (GİB, 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 126).

-Gelir ve Kurumlar Vergisi Standart İade Sistemi (GEKSİS): 2014 yılında başlanılan ve 2015 yılında pilot vergi dairesi çalışmaları yapılarak 2016'da uygulamaya konulmuştur. Sistem ile gelir ve kurumlar vergisi iade işlemlerine bir standart getirilmesi ve uygulama birliğinin sağlanması amacıyla iadelerin elektronik ortamda kontrolü ve analizi yapılarak mükellef ve iade yapacak birimlere raporlanmaktadır (GİB, 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 119).

-Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP): Sahte fatura düzenleme fiilini işleyen mükelleflerin risk durumlarının sayısal olarak ölçülmesi mümkün olabilmektedir. Risk kriterlerini ihlal eden mükellefler, belli bir algoritma ile puanlanmakta ve tüm KDV mükellefleri, sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenleme riski yönünden değerlendirilmektedir (GİB, 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 124).

-Bandrollü Ürün İzleme Sistemi (BÜİS): 2007 yılında GİB tarafından uygulamaya alınan "Tütün Mamulleri, Makaron, Yaprak Sigara Kâğıdı ve Alkollü İçkilerde Ürün İzleme Sistemi", 11.09.2020 tarih ve 31241 sayılı RG'de yayınlanan "Tütün Mamulleri, Makaron, Yaprak Sigara Kâğıdı ve Alkollü İçkilerde Ürün İzleme Sistemi Uygulama Genel Tebliği" uyarınca "Ürün İzleme Sistemi" kurularak GİB'ce hizmet vermeye başlamıştır.

-e-Yoklama Sistemi, e-Teftiş: e-Yoklama ve denetim faaliyetlerinin mobil teknolojilerden ve mobil cihazlardan yararlanarak gerçekleştirilmesi amacıyla hayata geçirilmiştir.

-Engelli Vergi İndirim Sistemi (EVİS): Kasım 2018 tarihinden itibaren İnteraktif Vergi Dairesi üzerinden elektronik ortamda, engelli vatandaşlara vergi indirimini ile ilgili işlemleri için başvurabilme ve takip edebilme imkanı sağlanmıştır. Mükelleflerin hastaneden aldıkları Sağlık Kurulu Raporları işlem birimlerinin erişimine açılarak e-rapor paylaşımı ile rapor asıllarının noter tasdiki, iş takibi, sahtecilik ve bürokrasiyi ortadan kaldırarak iş süreçlerinin hızlandırılması gibi kolaylıklar sağlanmıştır (GİB, 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 123).

-İnteraktif Vergi Dairesi: GİB hizmetlerden kişilerin elektronik ortamda yararlanabilmesi; vergisel yükümlülüklerin mükelleflerce kolay ve hızlı bir şekilde yerine getirilebilmesi, beyanname, bildirim, yazı, dilekçe, tutanak, rapor ve diğer belgelerin elektronik ortamda verilebilmesi ve bu belgelere ilişkin yapılan işlemlerin sonuçlarının ilgililerine elektronik ortamda gösterilmesi amacıyla toplam 50 adet hizmet ile 28.02.2018 tarihinde vatandaşların ve mükelleflerin kullanımına açılmıştır (GİB, 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 124).

-Dijital Vergi Dairesi: 07.10.2023 tarihi itibarıyla hizmete açılmıştır. GİB tarafından "elektronik ortamda sunulan hizmetlerin tek çatı altında birleştirilerek kişilerin tüm uygulamalara kolay, hızlı ve güvenli bir şekilde erişim sağlaması, beyanname, bildirim, yazı, dilekçe, tutanak, rapor ve diğer belgelerin elektronik ortamda verilebilmesi ve bu belgelere ilişkin yapılan işlemlerin sonuçlarının ilgililerine elektronik ortamda sunulmasıyla

mükelleflerin vergilendirmeye ilgili ödevlerini yerine getirirken hizmet alma süreçlerinde günümüz bilişim teknolojilerinin getirdiği imkânlardan daha fazla yararlanması” amacıyla geliştirilmiştir (GİB, 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 125).

-Elektronik Veri İbraz Sistemi (e-Viz): Elektronik defter ve belgeler ile elektronik ortamda tutulan/üretilen diğer belgelerin, incelemeyi yürüten vergi müfettişine elektronik ortamda ibrazını sağlayan sistemdir. Sistem, Vergi Dairesi Başkanlıkları nezdinde, kademeli olarak açılmıştır (VDK, 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 11).

Sayılan bu uygulamalar yanı sıra “e-Beyanname, Hazır Beyan Sistemi” ile vergi idaresine yapılan beyanlar, vergiyi doğuran olayın ve vergi matrahının belirlenmesi bakımından zorunludur. Vergi idaresi beyan yoluyla topladığı bilgilerden yararlandığı gibi beyannamedeki bilgilerin de risk analizlerinde veya diğer yükümlülerin işlemlerinde karşılaştırma yapmak amacıyla kullanabilmektedir. Ancak beyanname verilmesi VUK hükümlerine göre mükellefin ödevlerinden bir olarak sayılmıştır. Dolayısıyla teknik anlamda bilgi toplama olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Beyannameler elektronik ortamda hazırlandığında işgücü maliyetlerini düşürmekte ve güvenilir bir vergi verisi deposu ve arşivi oluşturulabilmektedir. Ayrıca vergi denetimi ve istatistik oluşturma işlemlerinde hız, zaman ve yer konularında tasarruf sağlanmaktadır. Aynı şekilde “e-Defter ve e-Belge (e-Fatura, e- İrsaliye, e-Bilet, e-Serbest Meslek Makbuzu, e-Müstahsil Makbuzu, e-Dekont, e-Döviz ve Kıymetli Maden Alım/Satım Belgesi, e-Sigorta Poliçesi, e-Sigorta Komisyon Gider Belgesi, e-Adisyon)” uygulamaları da alıcı-satıcı bilgileri, alım-satıma konu emtia ya da hizmetin içeriği ve bedeline ait bilgilere daha hızlı ve güvenilir bir şekilde erişimi sağlamaktadır.

E-maliye alanında dijitalleşme sürecinde uygulamasına başlanan ve zamanla çeşitlenen e-beyanname, e-defter, e-belge, e-haciz uygulamaları denetimde doğrudan bilgi toplama yöntemi kapsamında değerlendirilmemekle birlikte denetimde bilgi kanallarını oluşturmada ve denetim sürecinde ciddi anlamda kullanılmaktadır. Bu veriler vergi idaresinin risk analizinden geçirilerek riskli sektör, yükümlü grubu gibi tespitlerin yapılmasında etkili birer araç konumundadır. Ayrıca “Özel Teminat Sertifikası Raporları (ÖTS)” ve “Akaryakıt Sektörü Teminat Takip Sistemi” de mükelleflerin takibini sağlayarak veri ambarı için kaynak oluşturmaktadır. GİB’de “Kurumlar Arası Veri Paylaşımı” ve “Kurumsal Elektronik Belge Yönetim Sistemi (KEYS)” bilgi toplama sürecinde veri akışının anında ve doğru bir şekilde gerçekleştiğinden emin olma ve ispat-delil konularında denetim elemanlarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca “Dava Takip Programı (DATAP)” ile mükelleflerin daha önce veya devam eden yargısal süreçleri ve sonuçları takip edilebilmektedir. Bu veriler denetim açısından risk unsuru kapsamında ve denetimde bilgi toplama sürecinde değerlendirilecektir.

HMB bünyesindeki elektronik uygulamalar ve yazılımlarla elde edilen bilgiler ile birlikte diğer Bakanlıklar ile de etkileşim halinde bilgi edinme söz konusu olmaktadır. Örneğin İçişleri Bakanlığı’nın Genel bilgi toplama (GBT) sistemindeki bilgiler, Adalet Bakanlığı’nın kullandığı UYAP’taki bilgiler, Ticaret Bakanlığı’nda ithal-ihrac edilen ürünlere ait beyanlar, vb. Gümrükler Müsteşarlığı Bağlantı Sistemi (GÜMBS) ile Gümrük Çıkış Beyannamelerinin

Gümrükler Genel Müdürlüğü'nden web tabanlı uygulamalar aracılığıyla ve elektronik ortamda gelir idaresi bilgi işlem merkezine aktarılması mümkün olmaktadır (Özbek, 2007: 72).

Yine Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı bünyesindeki ÖTVBS sistemi üzerinden fatura bilgilerinin çapraz kontrolünü sağlayan “Deniz Yakıtları Kontrol Listesi” raporu ve “ÖTV’si Sıfıra İndirilmiş Deniz Yakıtı Uygulaması kapsamında Tekne Takip Modülü” ilgili vergi dairelerinin kullanımına açılmıştır. Belediyelerde kira beyanname sistemini, banka ödemelerini vb., GİB kamu kurum ve kuruluşlarından temin ederek çapraz sorgulamalara tabi tutarak bilgileri analiz etmektedir.

Ayrıca vergi denetimlerinde en fazla etkileşim halinde olunan MASAK’ta Entegre Mali İstihbarat Sistemi (EMİS) ile suç gelirinin aklanması ve terörün finansmanı ile mücadele öngörülmektedir. EMİS, bu süreçleri yönetmek üzere MASAK BT Modernizasyon Programı kapsamında oluşturulan entegre bir yazılım sistemidir (MASAK, 2019).

Mükelleflerin vergisel iş ve işlemlerinde en büyük yardımcıları konumunda olan yeminli mali müşavirlerin (YMM) vergi denetiminde etkileri oldukça büyüktür. YMM’lere tanınan tasdik yetkisi sonrasında bu görevlilerin yapmış oldukları tasdik işlemlerinin elektronik ortamda iletilmesi gerekmektedir. Bu işlem YMM Tasdik Raporlarının Elektronik Ortamda Gönderilmesi Sistemi (e-YMM) ile gerçekleştirilmektedir. Böylece YMM’lerce yapılan tasdikler takip edilebilmektedir.

VDK’ca vergi inceleme görevini baştan sona bir bütün olarak elektronik ortama taşımayı ve inceleme aşamalarını emek yoğun süreçlerden teknoloji yoğun süreçlere dönüştürmeyi amaçlayan “Dijital Denetim Projesi” çalışmaları başlatılmıştır. Bu Proje; süreç adımları, standart denetim dosyaları ve elektronik ortamda denetim olmak üzere üç temel bileşenden oluşmaktadır (VDK 2023 Faaliyet Raporu, 2024: 38).

Tüm bu projeler ve yazılımlar ile elde edilen bilgiler 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında da değerlendirilmelidir. Bu kapsamda vergi ödevlilerine ait bilgilerin vergi idaresi tarafından toplanması ve işlenmesi konusunda “bütçe, vergi ve mali konulara ilişkin olarak devletin ekonomik ve mali çıkarlarının korunması için gerekli olması” durumunun KVKK 28. maddesinde bir tür istisna hükmü yer almaktadır. Somut olarak belirlenmiş istisnalar haricinde (vergi kaçakçılığı suçunun soruşturulması, delil karartmanın önlenmesi gibi), kişiye kendisiyle ilgili verileri bilme ve bu verilerin geleceğini belirleme hakkı tanınmalı ve vergi ödevlilerinin vergi idaresinin elinde bulunan verileri ve bu verilerin kiminle paylaşıldığı hakkında bilgilendirilmesi gereklidir (Kalkan, 2019: 146-147).

Bilgi toplama faaliyetinde hakkında bilgi toplanan kişilerin başta Anayasa’dan kaynaklı özel hayatın gizliliği hakkı ve kişisel verilerin korunması hakkı sınırlandırılmış olmaktadır. Bu nedenle vergi idaresi de vergi denetimi kapsamında bilgi toplarken bu konularda kurallara uygun hareket etmek zorundadırlar (Kalkan, 2019: 2).

SONUÇ

Her ülkede olduğu gibi ülkemizde de vergi sisteminde sadece vergi denetimi açısından değil daha sağlıklı bir vergisel süreç yürütebilmek için vergi idarelerince tüm mükelleflere ve bunlarla vergisel ilişki içinde olan kişi veya kurumlara "bilgi verme" yükümlülüğü getirilmiştir.

Ülkemizde vergi denetimi VUK’nda düzenlenmiş bir konu olup, denetimin “yoklama, inceleme, arama ve bilgi toplama” yollarıyla gerçekleştirileceği hüküm altına alınmış olup, bilgi toplama usul ve esasları VUK 148 ila 152/A maddeleri arasında düzenlenmiştir.

Vergi hukukunda “bilgi toplama” ve “bilgi isteme” müesseseleri özellikle vergi suçlarının tespitinde ve ceza verilmesinde kullanılan en önemli araçtır. Beyan esasına dayanan Türk vergi mevzuatında, vergi inceleme elemanlarına VUK’ta çeşitli bilgi isteme ve alma olanakları sağlanmıştır. Bilgi toplama VUK’ta tek başına bir denetim yolu olarak sayılsa da diğer denetim yollarına kaynaklık eden ve artık yoğun bir şekilde kullanılmaya başlayan önemli bir araçtır. Günümüzde bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ve dijitalleşmenin her geçen gün gelişmesiyle vergi hukukunda denetim müessesesi de geleneksel yapıdan çıkarak yeni gelişmeleri takip eden ve elektronik sistemleri de sürece katan e-denetime evrilmeye başlamıştır. Böylece e-denetim kanallarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesiyle artık bilgi toplama, mükelleflerin isteğine bağlı olmaksızın denetim kurumlarınca sağlanır hale gelmiştir.

HMB bünyesinde vergi denetimini gerçekleştiren VDK’da; VDK Risk Analiz Sistemi (VDK-RAS) Projesi, VDK Vergi Denetim Analiz Sistemi Projesi (VDK-VEDAS), VDK Başkanlığı Sürekli Gözetim ve Denetim Ağı (VDK-SİGMA), Merkezi Risk Analizi ve Katmanlaştırma Projesi (MERAK), Elektronik Veri İbraz Sistemi (e-Viz), e-yoklama, e-teftiş gibi projelerle vergi denetimine dijital yolla bilgi akışı gerçekleşmektedir.

Ayrıca GİB bünyesinde de çeşitli amaçlarla yapılmış olan bilgisayar yazılımlarına dayalı programlarla veri tabanı söz konusudur. Bunlar; Bilgisayar Destekli Denetim (BİDDEP) Projesi, Vergi Denetmenleri Otomasyon Sistemi (VEDOS), Veri Ambarı Projesi (VERİA), Veri Erişim ve Görsel Analiz Programı (VEGAS), KDV İadesi Risk Analiz Sistemi (KDVİRA), Riskli İade Takip ve Analiz Programı (RİTAP), Elektronik ÖTV Takip Sistemi (e-ÖTV Takip Projesi), ÖTV İadesi Risk Analiz Sistemi (ÖTVİRA Projesi), Mekansal Veri Analizi Sistemi (MEVA), Gelir ve Kurumlar Vergisi Standart İade Sistemi (GEKSİS), Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP), Bandrollü Ürün İzleme Sistemi (BÜİS), Engelli Vergi İndirim Sistemi (EVİS), İnteraktif Vergi Dairesi, Dijital Vergi Dairesi gibi projelerdir.

Bu projelerle inceleme sürecinde denetim görevlileri, incelemeye alınan mükelleflerin bilgi toplama yükümlülüklerini esasen doğru bir şekilde minimum seviyeye indirmektedir. Vergi idaresinin çeşitli kanallardan topladığı bilgiler, HMB’nın VDK, GİB ve Risk Analiz Genel Müdürlüğü bünyesindeki programlara aktarılmakta ve veri ambarı oluşturulmaktadır. Edinilen bilgiler mükellef bazında değerlendirilmekte ve hatta çeşitli çapraz denetimlere tabi tutulmak suretiyle riskli olup olmadıkları tespit edilmektedir. Risk analiz sistemi ile bu mükelleflerin ve sektörlerin denetime yetkili olanlarca denetime tabi tutulması, risksiz bulunan mükelleflerin ayrıştırılması ve bu mükelleflerin incelemeye sevk edilmemesi, denetime kadarki geçen uzun sürelerin en aza indirilmesi, maliyetlerin azaltılması sağlanmakta ve yine bu süreçte mükelleflerin psikolojilerinin de olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmektedir.

Bilgi toplama öncelikle kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması rejimi olarak nitelendirilen kriterlere uygun bir şekilde yapılmalıdır. Özellikle vergi idaresinin görevini yerine getirmeye uygun, gerekli ve amaçla orantılı olan bilgiler toplanmalı, saklanmalı ve

işlenmelidir. Bu işlemlere vergi idaresinin görevini yerine getirmesi bakımından ancak zorunlu olduğu hallerde başvurulmalıdır. Bu kapsamda Kişisel Verilen Korunması Kanunu dikkate alınmalıdır. Bilgi toplama faaliyetinde kişilerin başta Anayasa'dan kaynaklanan özel hayatın gizliliği hakkı konusunda da vergi denetimi kapsamında sınırlandırmalara uygun hareket edilmelidir. Yine vergi idarelerinin devamlı bilgi edinme kapsamında çok çeşitli kanallardan bilgi edinmesi konusu da yasallık ilkesi çerçevesinde eleştirilen bir konudur.

VUK ile ilgili olarak yapılan Tasarı Taslağı çalışmalarında VUK 148.maddesinde halihazırda olmayan, elektronik ortamda bilgi toplamaya yönelik olarak HMB'ye düzenleme yapma yetkisinin yer aldığı 4.fikranın eklenmesi kararı yerinde bir düzenlemedir.

KAYNAKÇA

Abanoz, M. (2022). Vergi Denetiminde Elektronik Uygulamalar, <https://www.tnud.org.tr/Files/Arsiv/VDKEDenetimSunum.pdf>

Alptürk, E. (2008). *Elektronik Denetim Rehberi*, İstanbul, Kurtiş Matbaacılık.

Aksoy, T. (2006). *Tüm Yönleriyle Denetim*, Yetkin Yayınları, Ankara.

Akyel, R., Özdemirci, M.B., Gülmez, İ., Şimşek, M.F., Seven, M. (2012). Umumi Murakabe Heyeti'nden Sayıştay'a Yüksek Denetleme Kurulu (1938-2010), T.C. Sayıştay Başkanlığı, Mayıs, Ankara, https://sayistay.gov.tr/files/872_yuksek_denetleme_kurulu_tarihcesi.pdf

Armağan, R., Armağan, A. (2011). Vergide Etkinlik Artırıcı Bir Önlem: Mali Alanda E-Devlet Uygulamaları / A Precaution of Increasing Efficiency in Taxes: An Application of E-Government in Fiscal Area, 9th International Conference On Knowledge, Economy & Management Proceedings, Jun 23-25, 2011, Saraybosna-Bosna Hersek ss.1729-1755.

A-Tax, Elektronik Vergi Denetimi: Vergi Denetiminde Kaçınılmaz Son, <https://www.ataxyazilim.com/elektronik-vergi-denetimi-vergi-denetiminde-kacinilmaz-son/>

Bakar, F., Gerçek, A. (2016). Vergi Denetiminde Risk Analizinin Yeri: Bazı Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme, *International Journal of Public Finance*, C: 1, S: 2.

Benk, S., Kartalçı, K. (2015). Gelir İdarelerinde Risk Yönetimi: OECD Risk Yönetim Modeline Yönelik Bir Değerlendirilme, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:11, Y: 11, S:1.

Bilen, C. İ. (2009). Türk Vergi Hukukunda Bilgi Toplama Müessesesi I, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 330, Şubat.

Calayoğlu, İ. (2019). Elektronik Vergi Denetimindeki Teknolojik Gelişmeler ve Tam Denetime Geçiş Adımları, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak, C:81, ss.143- 162

Dağ, C. (2019). Yükümlü Hakları Bağlamında Türk Vergi Usulünde Bilgi Toplama Yöntemi, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 369, Haziran.

Förster, A. (1975). "SteuerUche Betriebsprüfung" Management Ensiylüopaedie, Cüt: 8. 2970. München 1975. aktaran Pehlivan, a.g.m. s.32, 1986.

Güredin, E. (1998). *Denetim*, Beta Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 1998.

Kalkan, H.S. (2019). Türk Vergi Hukukunda Vergi Denetim Yollarından Bilgi Toplama, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Oelst, G. (1977). *Betriebsprüfung, Gablers Wlrtschaftelexkon*, Cilt: 1, Wlesbaden, s.673, aktaran Pehlivan, a.g.m., s.32, 1986.
- Öz, E., Bozdoğan, D. (2012). Türk Vergi Sisteminde E-Maliye Uygulamaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.17, S.2, s.67-92.
- Özbalcı, Y. (1999). Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara: Oluş Yayıncılık.
- Özbek, M. (2007). *E-Devlet ve Türkiye Uygulamaları Kapsamında VEDOP Projesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Pehlivan, O. (1986). Vergi Denetimi Ve Vergi Denetiminde Etkinlik, *Vergi Dünyası Dergisi*, Ocak, Cilt:62, Ankara.
- Sanal, R. (2002). *Türkiye’de Yönetmelik Denetim ve Devlet Denetleme Kurulu*, TODAİE Yayınları, No:314
- Şenyüz, D., Yüce, M., Gerçek, A. (2013). *Vergi Hukuku*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Tekin, F., Çelikkaya, A. (2014). *Vergi Denetimi*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Uğur, A. A., (2016). Vergi Denetimi Etkinliğinde Risk Analizi Sisteminin Uygulanabilirliği: Gaziantep Halı Sektörü Üzerine Örnek Bir Uygulama, *IJPF*, Cilt 1, Sayı 2.
- Yıldız F., Duru, E. (2020). Türkiye’de Vergi Denetiminde Elektronik Yoklama ve Yaygın Yoğun Vergi Denetimi, *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı: 245, Şubat, Ankara.
- HMB, GİB, 2008, 2020, 2021, 2022, 2023 Faaliyet Raporları,
- HMB, VDK, 2022, 2023 Yılı Faaliyet Raporları.
- HMB Risk Analizi Genel Müdürlüğü, 2020 Faaliyet Raporları, Ankara, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2023/03/2020-Yili-Birim-Faaliyet-Raporu-1.pdf>
- Maliye Bakanlığı, (2009). 2008 Yılı Faaliyet Raporu, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2018/10/Maliye-Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-2008-Y%C4%B1%C4%B1-Faaliyet-Raporu.pdf>
- Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (2012). MASAK Modernizasyon Programı, Ankara, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/2/2019/04/ModernizasyonProgrami.pdf>
- Maliye Hesap Uzmanları Derneği (2004). *Denetim İlke ve Esasları*, Yıldız Ofset, İstanbul.TDK, <https://sozluk.gov.tr>

Sporun Değişim Sürecinde Kadının Yeri ve Teknoloji İle Uyum

Doktora Öğrencisi – Murat ATAY

İnönü Üniversitesi

atay8780@gmail.com, 0000-0003-3834-7766

Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ

İnönü Üniversitesi

sakir.tufekci@inonu.edu.tr, 0000-0002-7815-5710

Prof. Dr. Talha MURATHAN

İnönü Üniversitesi

talha.murathan@inonu.edu.tr, 0000-0002-9837-3707

Doç. Dr. Yalın AYGÜN

İnönü Üniversitesi

yalin.aygun@inonu@edu.tr, 0000-0002-1018-657X

ÖZET

Tarihsel süreçte birçok alanda değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. İnsanın var oluşundan beri hayatın her sefasında ona eşlik eden spor da ciddi bir şekilde değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Tarihsel süreç boyunca kadınlar toplumsal yaşam içinde cinsiyet rollerinin getirdiği sorumluluklardan dolayı daha çok ev işlerine ve aile yaşamına yönlendirilmiştir. Ancak 20.yüzyılda kadın hakları, feminizm, sosyal değişimler ve yasalar ile birlikte kadınlar toplumsal yapı içinde daha güçlü bir konuma gelmiştir. Bu sosyal reformlar dünya toplumlarında var olan ataerkil düşünceyi yıkmış sosyal yaşam içinde kadını ve erkeği eşit hale getirmeye amaçlamıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı geçmişten günümüze sporun değişim sürecinde kadının yeri ve teknoloji ile uyumunu incelemektir. Spor tarihsel süreç içinde sürekli güç, dayanıklılık ve askeri beceri faaliyetlerine atfedilen bir olgu olduğu için toplumsal yapı içinde daha çok erkek ile özdeşleşmiştir. Ancak her alanda olduğu gibi spor alanında da değişimler

yaşanmış ve cinsiyet rollerinden kaynaklı olan fırsat eşitsizliği en az seviyeye indirilmiştir. Günümüzde kadınlar hem profesyonel hem de amatör olarak birçok spor dalında müsabakalara katılım göstermektedir. Sporun büyük bir pazara dönüşmesi ve rekabete dayanmasını ile birlikte sporcuların kazanma arzusu artmaya başlamış bu durumda yöneticileri, antrenörleri ve sporcuları teknolojik yeniliklerden faydalanmaya itmiştir. Kadın ve erkek sporcuların fiziksel ve zihinsel yapıları birbirinden farklı olduğu için bilimden ve teknolojiden faydalanma düzeyleri de farklılık göstermiştir. Kadın sporcuların fiziksel yapıları, menstrual döngüleri ve farklı antrenman ihtiyaçları göz önüne alınarak kadın sporcuların spor teknolojiden faydalanması kaçınılmaz olmuştur. Kadın sporcular için teknolojik değişimler ve bilimsel gelişmeler antrenman ve müsabaka anında kadın sporcuların performansını artırmaya, sağlığını korumaya ve sakatlık sonrası iyileşme süreçlerini hızlandırma açısından önemli bir görev üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Spor, Teknoloji

The Place of Women in the Change Process of Sports and Its Harmony with Technology

Abstract

In the historical process, there have been changes and transformations in many areas. Sports, which has been accompanying human beings in every journey of life since the beginning of their existence, has also experienced a serious change and transformation. When we look at the historical process, women have been directed more towards housework and family life due to the responsibilities brought by gender roles in social life. However, in the 20th century, with women's rights, feminism, social changes and laws, women have become more visible in the social structure. These social reforms broke down the patriarchal thought that existed in the world societies and aimed to make women and men equal in social life. The aim of this study is to examine the place of women in the change process of sports from past to present and their adaptation with technology. Since sport has always been attributed to strength, endurance and military activities in the historical process, it has been identified with men in the social structure. However, as in every field, there have been changes in the field of sports and the inequality of opportunity arising from gender roles has been minimized. Today, women participate in competitions in many sports branches both professionally and as amateurs. With the transformation of sports into a big market and its reliance on competition, the desire of athletes

to win has started to increase, which has pushed managers, coaches and athletes to take advantage of technological innovations. Since the physical and mental structures of female athletes and male athletes are different from each other, the level of utilization of science and technology has also differed. Considering the physiological structures, hormonal cycles and different training needs of female athletes, it has been inevitable for female athletes to benefit from sports technology. Technological changes and scientific developments for female athletes have assumed an important role in terms of increasing the performance of female athletes during training and competition, protecting their health and accelerating their recovery processes after injury.

Keywords: Women, Sport, Technology

1. GİRİŞ

Spor, insanlığın var oluşundan beri yapılan fiziksel aktivitelerin bütünüdür. İlk dönemlerde insanlar kendilerini dış çevrenin oluşturduğu tehlikelerden koruyabilmek amacıyla savunma, hayatta kalma ve besin ihtiyaçlarının karşılamak için doğayla hep mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu süreç içerisinde yapmış olduğu fiziksel hareketler sporun başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Fişek 2003). Endüstriyel devrim ile beraber spor, insanların boş zamanını değerlendirme, sosyalleşme ve eğlenme aracı haline gelmiştir. Sürekli bir değişim yaşayan spor günümüzde ise bireylerin belli kurallar içinde fiziksel ve zihinsel becerilerini geliştiren ve yarışma amacı güden sosyal bir uğraş alanı haline gelmiştir (İnal, 2000). Avrupa’da var olan değişimler ve dönüşümler kadınlara karşı olan bütün kalıp düşüncelerin yıkılmasına ortam hazırlamıştır. Bu sayede kadınlar her alanda etkin bir şekilde rol almaya başlamıştır. Eski Türk Devletlerinde ise kadın ve erkek toplumsal yaşam içinde birbirine denk görülüş ve erkeklerin yapabileceği bütün işlerde de yer almıştır. Ancak Osmanlı devleti 16. Yüzyılda Orta Doğu kültürünün etkisi altına girmiş ve kadınları toplumsal hayatın içinden soyutlamıştır. Cumhuriyetin ilanı ve Atatürk’ün teşvikiyle beraber kadınlar tekrardan sosyal yaşam içinde görünür olmaya başlamıştır (Arpınar ve ark., 2000). Kadınların spora katılımı, tarihsel süreç içerisinde köklü bir değişimlerden geçerek günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca değişen ve gelişen teknolojiyle beraber spor alanında yeni inovatif gelişimlerde kendini göstermiştir.

1.2 Kadının Spora Katılımının Tarihsel Süreci

Antik Çağ

Antik çağda yapılan tüm spor organizasyonlarına sadece erkekler katılım göstermekteydi. Bu dönemde kadınların sporsal faaliyetlere katılımı ve organize edilen spor faaliyetlerini izlemeleri bile yasaktı. Kadınlar sadece tanrı Hera adına düzenlenen spor faaliyetlerine katılabiliyordu (Bandy, 2000).

Orta Çağ

Bu dönemde Avrupa genelinde yeni bir din anlayışı olan Hristiyanlık hızlı bir şekilde yayılmaktaydı. Yeni din anlayışının getirdiği bazı öğretiler beden aktiviteleri ve sporun ikinci plana atılmasına sebep olmuştur (Bucher ve Wuest, 1987). Ayrıca kadınların toplumsal yaşam içinde görünmesi ve spor faaliyetlerine katılması ahlaksızlık olarak kabul edilmekteydi (Alpman, 1972)

Baron Pierre de Coubertin'in Olimpizm Felsefesinde Kadın

Baron Pierre de Coubertin modern Olimpiyat oyunlarının kurucusudur. Geçmiş dönemlerde kadının toplumsal yapı içinde bulunması ve spora katılımı ile ilgili olan düşünceler bu dönemde de devam etmiştir. Coubertine göre kadınların sporda ki rolü sadece erkeklerin başarısını ödüllendirmektir (Kuter, 2009).

Viktorya Döneminde Kadınların Spora Katılımı

Viktorya döneminde kadınlar erkelerin egemenliği altında kalmıştır. Kadınlara olan bakış açısı sadece insan neslinin gerekliliği için var olan bir nesne konumundaydı. Kadınların spor yapmanın vermiş olduğu etkiyle doğurganlık özelliğinin zedelenmesinden korkuluyordu. Ancak bu dönemde kadınlar bazı spor faaliyetlerini kısmen katılım sağlayabilmekteydi (Parker, 2010).

1.3. Türkiye'de Kadınların Spora Katılımı

Eski Türk toplumlarında kadınlar toplumun her safhasında erkeklerin yapabileceği tüm faaliyetlerin içinde yer almıştır. Türk töresinde kadınlar üstün sayılmış ve erkeler ile denk görülmüştür. Toplum içinde erkeklerin yapmış olduğu faaliyetlerin içinde Türk kadınları da yer

almıştır. Ancak 16. Yüzyıldan sonra Türk toplumlarına Orta Doğu kültürü hakim olmaya başlamış ve durum kadın ve erkeğin bir arada bulunmasının uygun olmayacağı düşüncesini ortaya atmıştır. Bu düşünce Türk kadınlarının hem toplumda hem de spor faaliyetlerinde kısıtlama yaşamasına sebep olmuştur (Ataman, 1992; Kafesoğlu, 1987; Kurnaz, 1922). Türk kadınları toplumsal ve geleneksel kuralların getirmiş olduğu dayatmayla birlikte daha çok ev işlerine ve aile yaşamına yönlendirilmiştir (Bozdağ, 2007). Osmanlı devletinin yıkılmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber her alanda köklü değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler yapılırken toplumsal yapıdan ve spordan soyutlanan kadınlar unutulmadı. Bu reformlar ile birlikte kadınlar toplumun her alanda görünmeye ve aktif bir şekilde rol almaya başladı. Bu değişim ve yenilikler ile birlikte birçok spor dalında faaliyet gösteren spor kulüpleri kuruldu. Kurulan spor kulüplerinde kadınlar aktif bir şekilde katılım gösterdi. 1936 yılında Halet Çambel ve Suat Fetgeri Aşeni Berlin Olimpiyatlarına katılarak Türkiye'yi temsil eden ilk kadın sporcular oldular (Atabey, 2013). Bu başarılar kadınların uluslararası alanda spor yapmasının önünü açtı. Günümüzde ise Gençlik ve Spor Bakanlığı, kadınların spora katılımını artırmak ve teşvik etmek için çeşitli çalışmalar ve projeler yürütmektedir (SGM, 2023).

1.4. Kadın Sporcuların Karşılaştığı Engeller

Kadın sporcularda şiddet, cinsel ayrımcılık ve cinsel taciz, gibi konular kadınların bu alanda karşılaşılabilecekleri sorunlar olarak değerlendirilmektedir. Maalesef ki her ülke ve toplumda olduğu gibi tüm spor branşları içerisinde de kadına karşı bir tahammülsüzlük, hoşgörüsüzlük söz konusu olabilmektedir (Murathan, 2024).

1.5. Sporda İnovasyon ve Dijital Teknolojiye Geçiş

İnovasyon hakkında birçok tanım yapılmıştır. Geniş bir kavram olan inovasyon hakkında ortak bir tanım olmamakla birlikte inovasyon, var olan bir ürün veya hizmet üzerinde iyileştirme yapmak veya insanların ihtiyaç ve arzularını karşılamak için ortaya çıkarılan yeniler olarak tanımlanabilir (TDK, 2023). Rekabete ve mücadeleye dayalı olan spor kavramında da inovasyondan bahset mümkündür (Gündoğdu ve Sunay, 2012). Teknolojinin gelişimi ve inovatif faaliyetlerin hızlanmasıyla beraber spor alanında köklü değişiklikler yaşanmış ve bu değişiklikler spor camiasının içinde yer alan bütün paydaşlara farklı deneyimler yaşattır (Greene ve Hanley, 2016).

1.6. Teknolojinin Kadın Sporcuların Performansına Katkıları

Teknolojik gelişimler ve bilimsel çalışmalar çoklu bir yapıya sahip olan spor bilimlerinde yerini almış ve sürekli bir değişim ve gelişim göstermiştir. Sporcuların yapmış olduğu spor dalına göre farklılık gösteren spor etkinlikleri doğrultusunda sporcuların fiziksel ve zihinsel gelişimini olumlu yönde katkı sağlamak için birçok sistemsel ve yazılımsal programlar geliştirilmiştir. Bu programlar sporcuların antrenman ve müsabaka anında daha iyi bir performans sergilemesine yardımcı olmaktadır (Yıldız ve Doğu, 2022).

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Veriler farklı branşlarda yarışan kadın sporcular ile ilgili literatürde yer alan tez, makale, kitap vb. kaynaklardan elde edilmiştir.

3. BULGULAR

Giyilebilir Teknolojiler

Akıllı saatler, bilekler ve kalp monitörleri gibi giyilebilir cihazlar kadın sporcuların performansını, antrenman yoğunluğunu ve sağlığını takip etmek için aktif bir şekilde kullanılan teknolojilerden biridir. Bu cihazlar kadın sporcuların kalp sağlığını, antrenman sırası da yaktığı kalori miktarını ve uyku düzeni gibi verilerini toplayarak objektif analizlerde bulunur. Özellikle kadınların hormonal döngüsüne göre değişen performansı göz önüne alarak kadın sporculara özel antrenman programları sunar (Stoppa & Chiolerio, 2014).

Performans Analizi

Performans analiz sistemleri sporcuların antrenman sırasında ve müsabaka anında sergilediği performans doğrultusunda analizler yapar ve bu analizler doğrultusunda sporcuların eksik ve

zayıf yönlerinin giderilmesine yardımcı olacak önerilerde bulunur (McCabe ve Trevathan, 2008).

Vücut Takip Cihazları

Vücut analiz teknolojileri kadın sporcuların fiziksel yapılarını ve performanslarını iyileştirmek için kullanılan teknolojidir. Bu teknoloji kadın sporcuların kas ve iskelet sistemini detaylı bir şekilde analiz ederek her sporcunun fizyolojik yapısına göre antrenman programı oluşturur (Cadmus-Bertram ve ark., 2015).

Beslenme Takip Uygulamaları

Sporcuların performansını etkileyen en önemli unsurlardan biri de beslenme alışkanlığıdır. Bu uygulamalar kadın sporcuların yaptığı spor dalına göre özel beslenme ve diyet programı sunar (Ustalar ve ark., 2023)

Uyku Takip Cihazları

Sporcular antrenman sırasında çok enerji tüketir. Sporcuların tekrardan enerji depolaması ve bir sonraki antrenmana hazırlıklı olması için beslenme ve uyku düzeni çok önemlidir. Uyku takip cihazları kadın sporcular için en verimli uyku saatini belirleyerek tavsiyede bulunur (Brickwood Kj ve ark., 2019).

Rehabilitasyon Cihazları

Zorlu antrenman programı veya müsabaka sırasında sporcunun sakatlanması durumunda sporcuların eski performansına hızlı bir şekilde dönmesi ve tedavi sürecini daha hızlı bir şekilde tamamlanması için bu teknolojik cihazlar kullanılmaktadır. Ayrıca bu teknolojik cihazlar sakatlanan sporcuların iyileşme süresi de hızlandırmaktadır (Tarakçı, 2021).

Stres ve Kaygı Yönetimi Uygulamaları

Sporcuların performansını olumsuz yönde etkileyen birçok faktör vardır. Bu faktörlerden biride stres faktörüdür. Kadın sporcuların stres ve kaygı düzeylerini en alt seviyeye çekmek için yapay zekâ destekli uygulamalar kullanılmaktadır. Bu uygulamalar sporcuların zihinsel dayanıklılığını arttırmaya yardımcı olur (Sadeh ve ark., 2023)

Güvenlik ve İzleme Teknolojileri

Kadın sporcuların daha rahat ve güvenli bir şekilde antrenman yapmasına olanak sağlayan teknolojik gelişmelerdir. Kadınlar bu sayede güvenli bir ortamda spor yapma fırsatı yakalamıştır (Smith, 2019)

SONUÇ

Hem spor hem de kadınların spora katılımı tarihsel süreç içerisinde birçok kez değişime uğramıştır. Kadınların spor faaliyetlerinde yer almasıyla beraber toplumsal yapı içindeki dinamikler büyük ölçüde değişime uğramıştır. Sporun erkeğe özgü olan düşüncesi yıkılmış ve kadınlarda erkeklerin yapabileceği her spor faaliyetin de yer almıştır. Erkek ve kadın sporcuların fiziksel yapıları ve sergilediği performans düzeylerinin farklı olması kadın sporcuların teknolojiden faydalanmasını kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Kadın sporcuların teknolojiden faydalanması sadece sporcuların performansını iyileştirmekle kalmaz aynı zamanda kadın sporunun görünürlüğünü ve değerini de artırır. Gelişen teknolojiler kadın sporcuların hem fiziksel ve zihinsel performansının gelişimine olumlu katkı sağlar hem de spor müsabakalarında kadın sporcuların rekabet gücünü arttırmaya yardımcı olur.

Kaynakça

A., ŞENTÜRK, A., & ELER, N. *SPOR BİLİMLERİNDE YAPAY ZEKÂ KULLANIM ALANLARI. KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SPOR BİLİMLERİ II*, 19.

Alpman, C. (1972). *Eğitimin bütünlüğü içinde beden eğitimi ve çağlar boyunca gelişimi*. Millî Eğitim Basımevi.

Atabey, G. (2013). *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadın ve Spor*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Ataman, Y. S.; *Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Rit'leri, KBY*. 1425, Ankara 1992.

Bandy, S. J. (2000). *Women & Sport From Antiquity to the 19th Century*, Olympic Review, 31 (Febr-March), 18-22.

Bozdağ, H. (2007). "*Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Kadın Sporcular*". Türkiye Tarihi Dergisi.

Brickwood KJ ve diğerleri. Tüketici tabanlı giyilebilir aktivite izleyicileri fiziksel aktivite katılımını artırır: sistematik inceleme ve meta-analiz. JMIR Mhealth Uhealth 2019.

Bucher, C. A., & Wuest, D. A. (1987). *Foundations of physical education and sport*, Times Mirror. St. Louis-Toronto-Santa-Clara: Mosby Colloge Publishing.

Cadmus-Bertram, L., Marcus, B. H., Patterson, R. E., Parker, B. A., & Morey, B. L. (2015). Randomized Trial of a Fitbit-Based Physical Activity Intervention for Women. *American Journal of Preventive Medicine*, 49(3), 414-418.

Erdoğan Arpınar, Cem Atebeyoğlu, Tuncer Cebecioğlu, *Olimpiyat Oyunlarında Türk Kızları, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Yayınları*, İstanbul, 2000: s. 10-12

Fisek, K. *100 soruda Türkiye spor tarihi*. Gerçek Yayınevi, 1985.

Gençlik ve Spor Bakanlığı Raporu, Türkiye'de Kadınların Spora Katılımı. 2022.

Greene, J., & Hanley, T. (2016). *Digital Platforms in Physical Activity and Health: Exploring the Role of Technology in Promoting Active Lifestyles*. *Health Promotion Practice*, 17(3), 379-387.

Gündoğdu, F., & Sunay, H. (2012). İnovasyon ve Türk spor yönetiminde inovasyon uygulamaları. *SPORMETRE Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*.

İnal, A, N, *Beden Eğitimi ve Spor Bilimine Giriş*, Desen Ofset Matbaacılık, Konya, 2000.

Kafesoğlu, İ.; *Türk Bozkır Kültürü*, TKA EY. , Ankara 1987.

Kurnaz, Ş.; *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923) MEBY*, 2422, İst.1922.

Kuter, F. *Toplumsal Boyutlarıyla Spor*. Bağırhan Yayinevi, Ankara. 1998.

McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 81–90.

Murathan, T. (2024). *Türk Futbolunda Kadın. 100. Yılında Türk Futbolu (1923-2023)*. Editör: Prof.Dr. Sebahattin Devecioğlu ISBN: 978-625-398-642-1. Nobel Yayınları. Ankara.

Parker, C. (2010) Swimming: the ‘ideal’ sport for nineteenth century British women. *The International Journal of the History of Sport*, 27, 4: 675-689.

Sadeh-Sharvit, S.; Del Camp, T.; Horton, SE; Hefner, JD; Berry, JM; Grossman, E.; Hollon, SD Davranışsal Müdahaleler için Yapay Zeka Platformunun Depresyon ve Anksiyete Semptomları Üzerindeki Etkileri: Rastgele Klinik Deneme. *J. Med. Internet Res.* 2023 , 25 , e46781.

SGM. (2023). Spor Genel Müdürlüğü Verileri ”Türkiye’de Kadın Sporcular ve Başarıları”.

Smith, P. (2019). Security technologies in sports venues. *Journal of Sports Security*, 12(1), 101-115.

Stoppa, M., & Chiolerio, A. (2014). Wearable Electronics and Smart Textiles: A Critical Review. *Sensors*, 14(7), 11957-11992

Tarakçı, D. (2021, June 3). SD PLATFORM - Dergi - Rehabilitasyonda yapay zekâ. SD Platform. <https://www.sdplatform.com/Dergi/1420/Rehabilitasyondayapay-zek.aspx>

Xu BP, Shi H. Precision nutrition: concept, evolution, and future vision. *Precision Nutrition*. 2022;1(1):1-3.

Yıldız, A. B., & Doğu, G. A. (2022). Sporda teknoloji kullanımı: bir metafor çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

Tarihsel Süreç İçinde Sporun Teknolojik Değişimsel Süreçleri

Doktora Öğrencisi – Murat ATAY

İnönü Üniversitesi

atay8780@gmail.com, 0000-0003-3834-7766

Doç. Dr. Yalın AYGÜN

İnönü Üniversitesi

yalin.aygun@inonu.edu.tr, 0000-0002-1018-657X

Prof. Dr. Talha MURATHAN

İnönü Üniversitesi

talha.murathan@inonu.edu.tr, 0000-0002-9837-3707

Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ

İnönü Üniversitesi

sakir.tufekci@inonu.edu.tr, 0000-0002-7815-5710

ÖZET

Spor, tarihsel süreç içerisinde dünyada var olan bütün toplumların dinamiklerini değiştiren her olaya bağlı olarak değişim yaşamıştır. Spor ilk dönemlerde yaşayan insanların hem doğayla hem de yaşamda içerisinde hayatta kalabilmek için verdiği mücadelede sergilediği hareketler olarak başlamıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, tarihsel süreç içerisinde sporun teknolojik değişimsel süreçlerini incelemektir. Avrupa’da yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümler her alanda köklü değişiklikler yaparak toplumsal dinamiklerin yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Bu toplumsal değişim ve dönüşümün yarattığı etkiyi en aza seviyeye indirmek için spor etkili bir silah olarak kullanılmıştır. Endüstriyel devrim gerçekleşmeden önce insanların birkaç günde ürettiği ürünler endüstriyel devrimin getirdiği makineleşme süreciyle birlikte ürünler daha hızlı ve seri bir şekilde üretilmeye başlandı. Makineleşme süreciyle birlikte insanlar hem üretim sürecinde daha verimli bir performans sergileyebilmesi için hem de boş zamanlarını daha kaliteli değerlendirebilmesi için spora yönelmiştir. Bu gelişmeler beraberinde spor dünyasında yeni bir dönem temellerini de atmıştır. Bu dönemde spora olan ilginin artması ve popülerleşmesiyle beraber spor artık büyük bir endüstri ve pazar haline gelmiştir. Bu değişim ve dönüşümler ile birlikte spor daha kurallı ve standart bir hale getirilerek modern sporun temelleri atılmıştır. Günümüz açısından sporu incelediğimizde ise yapay zekâ ve türevleri uygulamaların ve sistemlerin gelişimiyle beraber bambaşka bir yapıya dönüşmüştür. Sporun ilk dönemleri ve modern dönemleri kıyaslandığında şüphesiz spor büyük değişim ve dönüşüm yaşamıştır.

Anahtar Kelimeler: Spor, Teknoloji, İnovasyon

Technological Change Processes of Sports in Historical Process

Abstract

Sport has experienced change and transformation depending on every event that has changed the dynamics of all societies in the world in the historical process. Sports started as the movements that people living in the early periods exhibited in their struggle for survival both in nature and in life. The aim of the study is to examine the technological change processes of sports in the historical process.

The political, economic and social transformations in Europe have led to radical changes in every field and paved the way for the reshaping of social dynamics. Sport has been used as an effective weapon to minimize the impact of this social change and transformation. Before the industrial revolution took place, the products that people produced in a few days started to produce products faster and more serially with the mechanization process brought by the industrial revolution. With the mechanization process, people have turned to sports both to perform more efficiently in the production process and to spend their free time in a better quality. These developments have laid the foundations of a new era in the world of sport. In this period, with the increase and popularization of interest in sports, sports has become a big industry and market. With these changes and transformations, sports became more regulated and standardized, laying the foundations of modern sports. When we examine sports in terms of today, artificial intelligence and its derivatives have turned into a completely different structure with the development of applications and systems. When the early periods and modern periods of sport are compared, there is no doubt that sport has experienced great change and transformation.

Keywords: Sports, Technology, Innovation

1. Giriş

Spor, bireylerin belli kurallar içinde fiziksel ve zihinsel becerilerini geliştiren ve yarışma amacı güden sosyal bir uğraştır (İnal, 2000). Tarihsel süreç içerisinde spor toplulukların hayatta kalma

ve zorlu yaşam şartlarına uyum sağlama süreci olarak başlamıştır. Küresel dünyada toplumların dinamiklerini yeniden şekillendiren olayların gerçekleşmesi ve makineleşme sürecinin getirdiği birçok yenilik ile beraber spor insanların boş zamanlarını değerlendirme ve sosyalleşme aracı olmuştur. Günümüzde ise spor rekabet ve mücadele dayalı spor organizasyonları halini almış ve büyük bir endüstri haline gelmiştir. Bu büyük endüstri haline gelme sürecinde kitle iletişim araçlarının gelişimi, teknoloji ve bilimin payı çok yüksektir. Teknoloji, toplumların ve insanların ihtiyaç, istek, arzu ve yaşam refahını yükseltmek için diğer bilimsel disiplinler ile fikir ve yöntem alışverişi yapan sürecin tamamı olarak tanımlanabilir (Alkan, 1987). Spor bilimleri gelişen teknoloji ve bilimsel çalışmalar ile birlikte hem büyüme hem de gelişme göstermiştir. Ayrıca sporcuların daha rahat ortamlarda rekabet ve mücadele etmesi için daha önceden üretilen spor malzemelerine üzerine birçok yenilik eklenerek sporcuların hem fiziksel hem de zihinsel performansına katkı sağlayacak inovatif gelişmeler de yaşanmıştır. İnovasyon, mevcut olan hizmet ve ürünleri iyileştirme ya da kişilerin istek, arzu ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeni ürünleri ve hizmetleri ortaya çıkarma süreci olarak ifade edilir (Tekin ve Karakuş 2018).

1.2. Spor

Spor kavramı hakkında birçok tanım yapılmıştır. Yapılan tanımlardan bazıları şunlardır;

Spor, din, dil ve ırk ayırtmaksızın küresel çapta bütün insanları bir araya getiren ve bu insanlar arasında kültürel bir etkileşim ortaya çıkaran sosyal bir olgudur (Yetim,2005).

Spor, bireysel ya da toplumsal olarak bireyleri fiziksel aktivite yapmaya yönlendiren, fiziksel ve zihinsel gelişimine katkı sağlayarak sağlıklı bir şekilde yaşam sürmesi için fırsat sunan aktivitelerin bütünüdür (Hassandra ve ark., 2003).

Spor, daha önceden belirlenmiş kurallara bağlı olarak yapılan, yarışma ve rekabet amacı güden ve bireylerin fiziksel ve zihinsel gelişimine katkı sağlayan hareketlerin bütünü olarak tanımlanabilir (Şahin,2022).

1.3. Sporun Faydaları

Sporun bireylere ve toplumlara birçok açıdan fayda sağlamıştır. Sporun bireylerin sosyal, fiziksel ve psikolojik gelişimine olan katkılarını şunlardır;

a) Sporun fiziksel Faydaları

Kardiyovasküler sağlığı korumaya yardımcı olur,

Kas ve Kemik Sağlığı korur,

Metabolizma ve kilo kontrolü sağlar,

Bağışıklık sistemini güçlendirir,

Dolaşım sistemi olumlu yönde katkı sağlar,

Vücuda hareket kabiliyeti ve esneklik verir,

Yaralanma ve iyileşme süreci hızlandırır,

Kansere yakalanma riskini azaltır,

Yaşam süresini uzatır,

Yaşam kalitesini artırır (Doğan, 2006).

b) Sporun Sosyal Faydaları

İletişim becerilerini geliştirir,

Takım çalışmasını ve iş birliğini öğretir,

Farklı költürlere ve kimliklere saygıyı öğretir,

Liderlik ve sorumluluk duygusunu geliştirir,

Sosyal bağları güçlendirir,

Toplu olarak hareket etme bilincini geliştirir,

Çevreye karşı daha duyarlı olmamızı sağlar (Küçük ve Koç, 2004).

c) Psikolojik Faydaları

Stres ile mücadele yardımcı olur,

Depresyonu azaltır,

Özgüveni artırır,

Bilişsel fonksiyonların iyileşmesine katkı sağlar,

Psiko – motor becerilerin gelişimine katkı sağlar,

Öz saygıyı artırır,

Bireylere zihinsel olarak sağlıklı bir yaşam sürme olanağı tanır (Arabacı ve Çankaya, 2007).

1.4. Sporun Tarih İçindeki Yeri ve Gelişimi

Spor dünya genelinde insanların ve toplumların yaşam süresi içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Dünyada yaşanan her olay sporun kaderini değiştirmiştir. Sporun nerede ve ne zaman başladığı bilinmemektedir. Ancak Literatür taraması yapıldığında hayatta kalmak için mücadele eden insanların yapmış olduğu ilkel hareketler spor faaliyetlerinin başlangıcı olarak sayılmaktadır (Yıldıran ve Tekin, 2012).

Antik Yunanda Olimpiyat ve Spor

İlk çağlardan beri spor düzensiz bir şekilde organize edilmiştir. Ancak Antik Yunan döneminde spor daha düzenli ve organize bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Eski çağlardan beri spor hem askeri beceriyi geliştirme hem de dini ritüellerin ortak bir parçasıydı. İlk düzenli yapılan spor organizasyonları tanrı Zeus'u onurlandırmak için yapılıyordu. Zamanla bu organizasyonlar günümüzün modern olimpiyatlarının zeminini oluşturmuştur. Bu organizasyonlarda dikkat çeken önemli hususlardan biride yapılan organizasyona sadece Yunan erkek vatandaşları katılmaktaydı. Yunan sporcular güç, dayanıklılık ve beceri gerektiren spor dallarında mücadele etmekteydi. Bu spor organizasyonlarında başarı gösteren sporculara başarı sembolü olan yeşil zeytin dalından yapılan taç takılırdı. Başarının simgesi olan bu taç başarı kazanan sporculara ve şehirlere büyük ün ve şöhret kazandırırdı (Evren, 1994).

Rönesans ve Modern Sporun Doğuşu

Avrupa'da ilk dönemlerde Hristiyan inancın getirdiği kurallar yoğun şekilde kullanılmaktaydı. Bu dinin getirdiği öğretiler spora ve bedensel hareketlere karşı bir ön yargı oluşturmuştu. Ancak

Avrupa'da gerçekleşen siyasi ve sosyal reformlar toplumun tüm kurallarını yeniden şekillendirdi. Orta Çağ'da kabul görülen dogma bilgiler yıkılmaya başlanmış ve insanların fiziksel ve zihinsel gelişimine katkı sağlayan spor anlayışı tekrardan canlanmaya başlamıştır (Aytaç, 1992).

Endüstri Devrimi ve Spor

18. yüzyılda sanayi devrimiyle birlikte makineleşme sürecine geçiş yaşandı. Bu endüstriyel devrim kendisiyle birlikte birçok kolaylığı ve yeniliği de getirdi. Bu dönemde fabrikalar da çalışan işçiler boş zamanlarını değerlendirmek için spora yönelmiş ve bu gelişme sporun popülerliğini arttırmıştır. Ayrıca spor bu dönemde kurumsal bir kimlikte kazanmıştır. (Ritzer ve Kammayer, 1979).

Modern Spor Anlayışı

Sanayi devrimiyle birlikte modern spor anlayışına geçişin ilk adımları atılmıştır. Kurumsal bir kimlik kazanan spora bu dönemde daha düzenli ve bilimsel bir şekilde yaklaşılmaya başlanmıştır. İnsanların boş zamanlarını değerlendirme faaliyeti olan spor bu dönemde değişim ve dönüşüm yaşayarak modern spor anlayışının temellerini oluşturmuştur (Yanmıyan ve Yıldız, 2021).

1.5. Sporun Küreselleşmesinde Kitle İletişim Araçlarının Önemi

Sporun küresel anlamda yaygınlaşmasın da birçok etken etkili olmuştur ancak sporun daha hızlı bir şekilde yaygınlaşmasında en büyük pay kitle iletişim araçlarının gelişimi olmuştur. Kitle iletişim araçlarının gelişimiyle beraber insanlar dünyada yaşanan olaylar hakkında bilgi sahibi olmaya başlamış ve ülkelerde gerçekleşen spor faaliyetlerini duyma ve görme fırsatı yakalamıştır. Bu gelişmelerde sporun küresel çapta yaygınlaşmasına ve tanınmasına olanak sağlamıştır (Uçar, 2010).

1.6. Teknolojik İnovasyonun Sporcuların Performansına Etkisi

Teknolojinin ve bilimin ilerlemesiyle beraber sporcuların performansını attırmaya yönelik çalışmalar geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Teknoloji ve bilimin gelişimiyle birlikte hem spor endüstrisinde hem de sporcuların kullandığı ekipmanlarda bir

değişim ve gelişim süreci yaşanmıştır. Bu değişim ve gelişimler sporcuların zihinsel ve fiziksel performansında hem artış hem de iyileştirmeler sağlamıştır (Tosun ve Sevilmiş, 2019).

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Veriler spor teknolojiler ile ilgili literatürde yer alan tez, makale, kitap vb. kaynaklardan elde edilmiştir.

3. BULGULAR

Spor Ekipmanlarının Standartlaşması

Sporun yaygınlaşması ve endüstri halini gelmesiyle beraber spor bütün dünyada popülerlik kazanmaya başlamıştı. Rekabete dayalı olan sporun daha düzeli bir şekilde yapılması için kurallı hale getirildi. Yine bu yüzyılda sporcuların performansını iyileştirmeye ve korumaya yönelik çalışmalar yapılarak dayanıklı malzemelerden ekipmanlar üretildi (Ritzer ve Kammayer, 1979).

Sentetik Malzemelerin Kullanımı

İnovatif gelişmelerin hızlanmasıyla beraber sporcular için üretilen malzemelerde değişikliklere gidilmiştir. Bu dönemde Naylon ve polyester gibi sentetik malzemeler kullanılarak yeni spor kıyafetleri üretilmeye başlanmıştır (Peker, 2010).

Ayakkabı Üretimi

Bu dönem de kullanılan ayakkabılar her spor branşında kullanılmaktaydı. Bu durum sporcuların performansını olumsuz yönde etkilemekteydi. Sporun popülerleşmesini fırsat bilen

ve günümüzde de çok popüler olan Nike ve Adidas gibi spor markaları sporcuların mücadele ettiği spor dallarına göre ayakkabılar üretmiştir (Iglesias vd., 2020).

Spor Biyomekaniğinde Performans Analizi

Bu dönemde sporcuların gelişim hakkında bilimsel çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Sporcuların performansını etkileyen faktörler analiz edilip, sporculara özel antrenman programları geliştirilmiştir (Thomas ve ark., 2022).

Akıllı Giysiler ve Performans Optimizasyonu

Son zamanlar da teknolojinin gelişimiyle beraber giyilebilir cihazlar çok popüler hale geldi. Bu cihazlar sporcuların antrenman anında yaktığı kalori miktarını, kalp ve nabız hızı gibi hareketleri devamlı olarak kontrol eder ve aldığı verileri objektif bir şekilde analiz ederek sporcunun performansı ve sağlığı hakkında önemli bilgiler verir (Aydın, 2019).

Biyometrik Sistemler

Hareket analizinde sıkça kullanılan yöntemlerden biridir. Bu yöntem sporcuların kas ve iskelet yapısı hakkında bilgi verir. Bu yöntem sayede sporcuların müsabaka veya antrenman sırasında yaşayabileceği sakatlık riski önceden tespit etme fırsatı sunar (CasaDJ ve ark., 2012)

Yapay Zekâ

Yapay zekâ ve türevleri olan uygulamalar küresel çapta bütün bilimsel disiplinler de aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Bu uygulamalar sporcuların gelişimine katkı sağlayan bütün süreçlerde etkili bir şekilde kullanılmaktadır (Clifford, 2018).

Sanal Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik

Sporculara yapay bir ortamda yapmış olduğu spor branşına göre simülasyonlar uyarlayan bu yöntem antrenman yapma fırsatı bulamayan sporculara antrenman yapma olanağı tanır. Bu simülasyonlar doğrudan sporcun performansına olumlu yönde katkı sağlar (Taşkın, 2020).

SONUÇ

İnsanlığın var oluşuyla beraber hayatın her döneminde bizlere eşlik eden spor tarihsel süreç içerisinde yaşanan olaylara bağlı olarak değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Makineleşme süreciyle evrim geçirmeye başlayan spor daha önceki dönemlere kıyasla daha düzenli ve organize bir şekilde bürünerek modern sporun yapı taşlarını oluşturmuştur. Her dönemde kendini yenileyerek değişim yaşayan spor, sporcuların performansında daha iyi verim almak için sürekli bir arayış içine girmiştir. Bu arayış sürecinde bilim ve teknolojiden faydalanmayı da ihmal etmemiştir. Günümüzde teknolojin gelişimi ve bilimsel çalışmaların artışıyla beraber sporda yeni bir teknolojik dönem başlamıştır. Bu dönemde sporcuların hem fiziksel hem de zihinsel gelişimine katkı sağlayacak yenilikler ortaya çıkmıştır. Geçmiş ile günümüzü kıyasladığımızda sporun ve sporcunun geldiği nokta yüksek seviyededir.

Kaynakça

- Alkan, C, *Eğitim Teknolojisi*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara 1987..
- Arabacı, R., Çankaya, C. (2007) Beden eğitimi öğretmenlerinin fiziksel aktivite düzeylerinin araştırılması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007; 20(1): 1-15.
- Aytaç K, *Avrupa Eğitim Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1992.
- Baygöl, S. (2020). Küreselleşme ve teknoloji üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 6(13), 395-411.
- Doğan, O. *Spor psikolojisi*. Nobel Kitabevi Adana, 2006.
- Eldemir, F. *Teknolojik gelişmelerin muhafazakâr kadınların hayat tarzına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa. 2016.
- EVREN, M., “ *Kapalı Spor Salonları Ve Diğer Spor Tesislerine Umumi Bir Bakış*”, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1994,
- Hassandra, M., Goudas, M., & Chroni, S. Examining Factors Associated with Intrinsic Motivation in Physical Education: A Qualitative Approach. *Psychology of Sport and Exercise*, 2003;4:211-223.

İnal, A, N, *Beden Eğitimi ve Spor Bilimine Giriş*, Desen Ofset Matbaacılık, Konya, 2000.

Koç, M, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Atlas kitapevi Konya, 2004

Küçük V.,ve Koç, H. (2004) Psiko-sosyal gelişim süreci içerisinde insan ve spor ilişkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Ritzer, George: Kammayer,Kenneth; Yetman, Norman Sociology. U.S.A. 1979.

Şahin, M. H. *Beden eğitimi ve sporda temel kavramlar sözlüğü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 2002.

Tekin, Z. & Karakuş, K. (2018). Gelenekselden akıllı üretime spor endüstrisi 4.0, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7(3), 2103-2117.

Tosun-Tunç, G., & Sevilmiş, A. (2019). Sporda inovasyon: Bir derleme çalışması. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 39-46.

Uçar, Sinem, *Medyanın Sedanter Bayanların Bireysel Spor Yapma Alışkanlıkları Üzerindeki Etkisi*, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 2010.

Yanmıyan S, Yıldız G, (2021). Spor Sponsorluğunun Sporu Endüstrileştirmesi, Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar, 5(15), 163-170.

Yetim, A. A. *Sosyoloji Ve Spor*, Morpa Yayınları, İstanbul;2005.

Yıldıran İ. Gültekin T, *Anadolu Uygarlıklarında Spor*, Ankara: Spor Yayınevi. 2012.

Iglesias, O., Ind, N., ve Schultz, M. (2020). History matters: The role of history in corporate brand strategy. *Business Horizons*, 63(1), 51-60.,

Aydın, N. *Giyilebilir Teknolojiler*. Ankara: Iksad yayınlar 2019.

Taşkın, C. (2020). Sanal Gerçeklik Ortamında Yapılan Tenis Eğitim Faaliyetlerinin Öğretmen Adayları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 977-988.

Clifford, R. 2018. Analitik spor dünyasını nasıl şekillendiriyor?

CasaDJ, Armstrong LE, Kenny GP, O'Connor FG, Huggins RA. Exertional Heat Stroke: New concepts regarding cause and care. *Curr. Sports Med. Rep.* 2012;

Peker, E.H. (2010) Yeni Trend Akıllı Giysiler, Ekonomik Forum Dergisi, 60-64

Thomas J, Hall J.B, Bliss R. Guess TM. Comparison of Azure Kinect and optical retroreflective motion capture for kinematic and spatiotemporal evaluation of the sit-to-stand test. Gait & Posture 2022; 94: 153-159.

YAPAY ZEKA DESTEKLİ MÜZİK ÜRETİMİ VE SANATÇI KİMLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Dr. Öğr. Üyesi Cihan TABAK

Harran Üniversitesi Müzik Eğitimi ABD

cihantabak@harran.edu.tr - 0000-0002-1060-9499

Zerrin ÇİMEN

Kızıltepe Işıklı Ortaokulu Müzik Öğretmeni

zerrincimen16@gmail.com - 0009-0001-0023-9906

ÖZET

Yapay zekanın müzik üretimi alanındaki giderek artan etkisi, geleneksel sanatçı kimliğinin ve müzikal özgünlük kavramlarının yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu çalışma, yapay zekâ tabanlı sistemlerin bestecilik ve düzenleme süreçlerindeki etkilerini analiz ederek, bu dönüşümün müzik endüstrisi ve dinleyici algısı üzerindeki yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Yapay zekanın müzik üretiminde kullanımı, sanatsal ifadeyi dijital ortamda yeniden tanımlarken, dinleyici ile sanatçı arasındaki geleneksel etkileşimi de dönüştürmektedir. Sanatçının yaratıcı süreçlerdeki rolü, giderek teknolojiyle iç içe bir yapıya evrilmekte, bu da sanatçının özgünlük algısını karmaşıklaştırmaktadır.

Yapay zekanın müzik üretim süreçlerindeki rolü, sanatçı kimliğinin sınırlarını zorlayarak müziğin dijital bir çağda nasıl algılandığını yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda yapay zekanın sanatsal katkısının özgünlük ve yaratıcılık bağlamında ne ölçüde kabul edileceği, müzik estetiğine olan etkileri üzerinden tartışılmaktadır. Ayrıca bu dönüşümün sanatçının yaratıcı sürece katkısının ötesinde, dinleyici deneyimini nasıl zenginleştirdiği ve müzikle kurulan duygusal bağları nasıl dönüştürdüğü analiz edilmektedir. Yapay zekanın müzik endüstrisine kattığı yeni boyutlar, sanatçı kimliğinin dönüşümüne dair derinlemesine bir sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, teknolojinin estetik ve özgünlük algısına olan etkisini müzik bağlamında ele alarak, dijital çağın sanatsal ifade biçimlerini incelemektedir.

Araştırmada, yapay zekanın besteleme ve düzenleme gibi yaratıcı süreçleri nasıl desteklediği veya dönüştürdüğü, geleneksel müzikal üretim süreçleriyle karşılaştırılarak ele alınmaktadır. Özellikle sanatçının özgünlük ve yaratıcılık statüsünün yapay zekanın katkılarıyla nasıl şekillendiği sorgulanmaktadır. Ayrıca bu teknolojilerin müzik endüstrisinin ekonomik yapısına, üretim hızına ve müzikal çeşitliliğe etkileri de değerlendirilerek, müzik üretimindeki yaratıcı öznellik ve sanatçı kimliği kavramlarının dijital çağda nasıl evrildiği tartışılmaktadır. Bu bağlamda çalışma hem yaratıcı sürece teknolojik müdahalenin sınırlarını hem de bu sürecin sanatçı kimliğinin dönüşümündeki rolünü kapsamlı bir bakış açısıyla ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, müzik üretimi, sanatçı kimliği, yaratıcılık, özgünlük.

MUSIC PRODUCTION AND TRANSFORMATION OF ARTIST IDENTITY SUPPORTED BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

The growing impact of artificial intelligence (AI) in music production has prompted a reassessment of conventional notions of artistic identity and musical authenticity. This study aims to examine the reflections of this transformation on the music industry and listener perception by analysing the effects of artificial intelligence-based systems on composition and arrangement processes. The utilisation of artificial intelligence in music production has the effect of redefining artistic expression in the digital environment, while simultaneously transforming the traditional interaction between the listener and the artist. The role of the artist in the creative process is undergoing a gradual transformation, becoming increasingly intertwined with technology. This evolution has the potential to complicate the artist's perception of authenticity.

The role of artificial intelligence in music production processes challenges the conventional boundaries of artist identity and reshapes how music is perceived in the digital age. In this context, the extent to which the artistic contribution of artificial intelligence will be accepted in relation to originality and creativity is discussed, with reference to its effects on music aesthetics. Moreover, the study goes on to examine how this transformation enriches the listener experience and transforms the emotional bonds established with music, beyond the artist's contribution to the creative process. The advent of artificial intelligence has introduced new dimensions to the music industry, thereby necessitating an in-depth examination of the transformation of the artist identity. This study examines the influence of technology on the perception of aesthetics and authenticity in the context of music, as well as the forms of artistic expression that have emerged in the digital age.

The research considers the role of artificial intelligence in supporting or transforming creative processes such as composing and arranging, in comparison with traditional musical production processes. In particular, the question is posed as to how the originality and creativity status of the artist is shaped by the contributions of artificial intelligence. Moreover, the impact of these technologies on the economic structure of the music industry, production speed and musical diversity is also evaluated. Additionally, the evolution of the concepts of creative subjectivity and artist identity in music production in the digital age is discussed. In this context, the study addresses both the limitations of technological intervention in the creative process and the role of this process in the transformation of artist identity from a comprehensive perspective.

Keywords: Artificial intelligence, music production, artist identity, creativity, originality.

GİRİŞ

Son yıllarda müzik prodüksiyonunda yapay zekanın rolü giderek artmakta ve bu durum sanatçı kimliğini de derinden etkilemektedir. Yapay zeka müzik yaratım süreçlerini dönüştürerek, sanatçıların yaratıcı potansiyellerini genişletmekte ve yeni müzikal deneyimlerin ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Bu dönüşüm müzikal üretim süreçlerinin yanı sıra, sanatçıların kendilerini ifade etme biçimlerini de yeniden şekillendirmektedir. Müzik endüstrisindeki bu değişim, hem geleneksel müzik üretim yöntemlerini sorgulamakta hem de yeni işbirlikçi yaklaşımların benimsenmesini teşvik etmektedir. Dolayısıyla yapay zeka ile müzik prodüksiyonu arasındaki ilişki kültürel ve sanatsal bir dönüşüm olarak da değerlendirilmektedir. Bu açıdan yapay zekanın müzik prodüksiyonundaki etkileri, sanatçıların kimliklerini nasıl yeniden tanımladıkları ve bu süreçte karşılaştıkları zorluklar üzerine derinlemesine bir inceleme gerektirmektedir. Bu çalışma müzik prodüksiyonunda yapay zekanın yükselen önemini ve sanatçı kimliğinin dönüşümünü ele alarak, bu alandaki literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Yapay zeka ve müzik prodüksiyonu arasındaki ilişki, son yıllarda giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu durum müzik yaratım süreçlerinin otomasyonu ve yapay zeka algoritmalarının müzikal üretim üzerindeki etkilerinden oluşmaktadır. Yapay zeka müzik prodüksiyonunda; ses tasarımı, müzik analizi ve yaratım süreçlerinde önemli bir araç haline gelmiştir. Örneğin; yapay zeka tabanlı yazılımlar, müzikal kompozisyonları analiz ederek, yeni melodiler ve armoniler oluşturabilmekte, bu da sanatçıların yaratıcı süreçlerini hızlandırmaktadır. Bu tür teknolojik gelişmeler, müzikal üretim süreçlerini daha erişilebilir hale getirirken sanatçıların yaratıcı kimliklerini de sorgulamalarına neden olmaktadır. Yapay zeka müzikal yaratımda bir işbirlikçi olarak ortaya çıkmakta ve sanatçılara yeni ifade biçimleri sunmaktadır. Bununla birlikte sanatçıların geleneksel müzik üretim yöntemleri ile yapay zeka destekli yöntemler arasında bir denge kurma gerekliliğini de gündeme getirmektedir. Yapay zeka ile müzik prodüksiyonu arasındaki bu dinamik ilişki, sanatçıların kimliklerini nasıl inşa ettiklerini ve bu süreçte karşılaştıkları etik sorunları anlamak için kritik bir öneme sahiptir.

YAPAY ZEKÂ TABANLI MÜZİK ÜRETİMİNİN TANIMI VE KAPSAMI

Yapay zeka (YZ) müzik üretiminde devrim niteliğinde bir değişim yaratmaktadır. Geleneksel müzik üretim süreçleri, insan yaratıcılığı ve deneyimi üzerine inşa edilmişken, YZ tabanlı sistemler büyük veri setlerini analiz ederek ve öğrenerek yeni müzikal kompozisyonlar oluşturma yeteneğine sahiptir. Bu süreç müzisyenlerin yaratıcı süreçlerine yardımcı olurken insan katılımını ve yaratıcılığını da gerektirmektedir. YZ'nin müzik üretimindeki rolü müzik eğitimi, müzik analizi ve müzik öneri sistemleri gibi birçok alanda da etkisini göstermektedir. Bu bölümde YZ'nin müzik üretimindeki kullanım alanları ve geleneksel müzik üretimi ile YZ destekli süreçler arasındaki karşılaştırmalar ele alınacaktır.

Müzik üretiminde YZ birçok farklı alanda kullanılmaktadır. Öncelikle YZ tabanlı sistemler; melodilerin, armonilerin ve ritimlerin oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin; derin öğrenme ve makine öğrenimi teknikleri mevcut müzik verilerini analiz ederek, müzikal kalıpları öğrenmekte ve yeni kompozisyonlar üretmektedir (Chen, 2024). Bu tür sistemler müzikal yaratım sürecinde müzisyenlere yardımcı olmakta ve onların yaratıcılığını desteklemektedir. Bunun yanı sıra YZ, müzik eğitimi alanında da önemli bir etkiye sahiptir.

Öğrencilerin müzik öğrenme süreçlerini geliştirmek için YZ tabanlı etkileşimli öğretim sistemleri kullanılmaktadır (Luo, 2024).

YZ'nin bir diğer önemli kullanım alanı, müzik prodüksiyon süreçleridir. YZ müzik prodüksiyonunda ses mühendisliği ve miksaj süreçlerini optimize etmek için kullanılmaktadır. Örneğin; YZ tabanlı sistemler, seslerin otomatik olarak ayarlanmasını sağlayarak müzisyenlerin zaman ve çaba tasarrufu yapmasına yardımcı olmaktadır (Yuan, 2024). Ayrıca YZ müzik analizi ve değerlendirmesi alanında da kullanılmakta, müzikal eserlerin kalitesini değerlendirmek için çeşitli metrikler geliştirmektedir (Zhou, 2023). Bu noktada YZ'nin müzik prodüksiyonundaki rolü müzikal eserlerin değerlendirilmesi ve analizi gibi alanlarda da kendini göstermektedir.

YZ müzik endüstrisinde popüler müzik üretiminde de önemli bir yer edinmiştir. Popüler müzik genellikle kaydedilmiş seslerin ana mod olarak kullanıldığı bir türdür ve YZ bu süreçte müzikal eserlerin oluşturulmasında ve düzenlenmesinde etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır (Deruty ve diğerleri, 2022). YZ müzik prodüksiyonunda yaratıcı süreçleri destekleyerek, sanatçıların yeni müzikal eserler üretmelerine olanak tanımaktadır. YZ müzik öneri sistemlerinde de kullanılmakta ve dinleyicilere kişiselleştirilmiş müzik önerileri sunmaktadır (Amaliyah, 2023). Bu tür sistemler, dinleyicilerin müzik tercihlerine göre önerilerde bulunarak, müzik tüketiminde yeni bir deneyim sunmaktadır.

Geleneksel müzik üretimi, insan yaratıcılığına ve deneyimine dayanmaktadır. Müzisyenler müzik teorisi ve pratik bilgilerini kullanarak eserlerini oluşturmakta ve kaydetmektedir. Bu süreç genellikle zaman alıcı ve yoğun emek gerektiren bir süreçtir. Öte yandan YZ destekli müzik üretimi, bu süreci hızlandırmakta ve otomatikleştirmektedir. YZ sistemleri büyük veri setlerini analiz ederek, müzikal kalıpları öğrenmekte ve bu bilgiyi kullanarak yeni eserler üretmektedir (Sturm ve diğerleri, 2019). Bu durum müzisyenlerin yaratıcı süreçlerini desteklemekte ve müzik üretiminde verimliliği artırmaktadır.

Geleneksel müzik üretiminde müzisyenlerin deneyimleri ve sezgileri, müzikal eserlerin kalitesini belirleyen önemli faktörlerdir. Ancak YZ destekli süreçlerde, müzikal eserlerin kalitesi, algoritmaların ve veri setlerinin kalitesine bağlıdır. Bu durum bazı dinleyicilerin YZ tarafından üretilen müziği kabul etme konusunda tereddüt yaşamalarına neden olmaktadır (Shank ve diğerleri, 2023). Dinleyiciler YZ tarafından üretilen müziğin duygusal derinliğini ve insan dokunuşunu yeterince hissedemeyebilirler. Bu nedenle YZ'nin müzik üretimindeki rolü, insan yaratıcılığı ile düşünülmelidir.

Diğer yandan geleneksel müzik üretiminde, müzisyenler genellikle bir araya gelerek iş birliği yapmaktadırlar. Bu süreç müzikal eserlerin zenginliğini artırmaktadır. YZ destekli süreçlerde ise bu iş birliği genellikle algoritmalar ve yazılımlar arasında gerçekleşmektedir. Bu durum müzikal eserlerin yaratımında insan etkileşiminin azalmasına yol açabilmektedir (Novelli & Proksch, 2022). Ancak YZ'nin müzik üretimindeki rolü, müzisyenlerin yaratıcı süreçlerini desteklemek ve onlara yeni olanaklar sunmak olarak da değerlendirilebilir. YZ müzisyenlerin iş birliği yapmalarına olanak tanıyan yeni platformlar ve araçlar sunarak, müzik üretiminde yenilikçi yaklaşımlar geliştirmelerine de yardımcı olabilmektedir.

YZ'nin müzik üretimindeki etkisi hem yaratım sürecini hem de müzikal eserlerin değerlendirilmesini kapsamaktadır. Geleneksel müzik üretimi ile YZ destekli süreçler

arasındaki farklar; müzikal yaratıcılık, iş birliği ve üretkenlik açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. YZ müzisyenlerin yaratıcı süreçlerini desteklerken müzik endüstrisinde yeni fırsatlar da sunmaktadır. Bu bakış açısıyla değerlendirilirse YZ'nin müzik üretimindeki rolü, gelecekte daha da önem kazanacak ve müzik dünyasında yeni bir dönemi başlatacaktır.

SANATÇI KİMLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Sanatçı kimliğinin dönüşümü günümüz sanat dünyasında önemli bir tartışma konusudur. Geleneksel sanatçı kimliği; sanatçının kişisel ve profesyonel boyutlarını tanımlarken, YZ'nin etkisi altında bu kimliklerin nasıl değiştiği üzerine düşünmek gerekmektedir. YZ sanat üretim süreçlerini dönüştürerek sanatçıların yaratıcı süreçleri, iş modelleri ve toplumsal rolleri üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Bu bölümde, geleneksel sanatçı kimliği ile YZ etkisi altındaki kimlikler arasındaki farklılıklar ele alınacak ve sanatçının özgünlük ve yaratıcılık kavramlarının yeniden değerlendirilmesi yapılacaktır.

Geleneksel sanatçı kimliği; sanatçının kişisel deneyimlerini, duygularını ve yaratım sürecini yansıtan bir yapıdadır. Sanatçılar eserlerini oluştururken kendi içsel dünyalarını ve toplumsal bakış açılarını göz önünde bulundurlar. Carter ve Carter (2020), sanatçının sanatsal kimliğinin, iş modelinin kalbini oluşturduğunu ve sanatçının motivasyonunu tanımladığını belirtmektedir. Bu açıdan sanatçı kimliği bir iş stratejisi olarak da değerlendirilmektedir. Ancak YZ bu geleneksel anlayışı sorgulamakta ve sanatçının rolünü yeniden tanımlamaktadır. YZ ile üretilen sanat eserleri, sanatçının bireysel deneyimlerini ve duygularını yansıtmaktan ziyade, algoritmalar ve veri setleri aracılığıyla oluşturulmaktadır. Bu durum sanatçı kimliğinin daha kolektif ve mekanik bir hale gelmesine yol açmaktadır.

YZ sanat üretim süreçlerini otomatikleştirerek, sanatçıların yaratıcı süreçlerine müdahale etmektedir. Örneğin Guo (2024) YZ kullanılarak yüz fotoğraflarından sanatsal portreler oluşturmanın karmaşıklığını incelemektedir. Bu tür uygulamalar, sanatçıların geleneksel yaratım süreçlerinden uzaklaşmasına ve daha çok teknoloji odaklı bir kimlik geliştirmesine neden olmaktadır. YZ etkisi altındaki sanatçılar, eserlerini oluştururken daha az kişisel deneyim ve daha fazla teknik bilgiye dayalı bir yaklaşım benimsemektedirler.

YZ sanatçıların toplumsal rolleri üzerinde de önemli değişiklikler yaratmaktadır. Shaughnessy ve diğerleri (2022), sanatçıların sosyal değişim ajanları olma rolüne vurgu yapmaktadır. Pandemi döneminde sanatçılar bu rolü daha da benimseyerek, toplumsal sorunlara duyarlılık geliştirmişlerdir. Ancak YZ ile üretilen eserler, bu toplumsal duyarlılığı sorgulamakta ve sanatçının toplumsal rolünü yeniden değerlendirmeye zorlamaktadır. YZ sanatçının toplumsal hayatta nasıl algılandığını ve bu algının nasıl değiştiğini etkileyen bir faktör haline gelmiştir.

YZ sanatçının özgünlük ve yaratıcılık kavramlarını sorgulamakta ve bu kavramların yeniden değerlendirilmesine yol açmaktadır. Geleneksel sanat anlayışında; özgünlük, sanatçının bireysel deneyimlerinin ve yaratıcılığının bir yansıması olarak görülmektedir. Ancak YZ ile üretilen eserler, bu özgünlük anlayışını tehdit etmektedir. Chi (2024), YZ'nin sanatsal pratikler üzerindeki evrimsel etkisini inceleyerek, bu teknolojinin sanat üretiminde nasıl bir dönüşüm yarattığını ortaya koymaktadır. YZ sanatçıların yaratıcı süreçlerine müdahale ederek, özgünlük kavramını daha karmaşık bir hale getirmektedir.

YZ ile üretilen eserlerin özgünlüğü, algoritmaların ve veri setlerinin bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Bu durum sanatçının yaratıcı sürecinin nasıl tanımlandığını ve değerlendirildiğini sorgulamaktadır. Travis (2019) sanatçı kimliği oluşumunu inceleyerek, sanatın toplumsal ve kültürel bağlamda nasıl şekillendiğini vurgulamaktadır (Travis, 2019). YZ ile üretilen eserler sanatçının kimliğini ve yaratıcılığını yeniden tanımlamakta ve sanatın toplumsal rolünü sorgulamaktadır.

Ayrıca sanatçının yaratıcılık sürecini otomatikleştirerek, yaratıcı ifadenin doğasını da değiştirmektedir. Sayers (2019) sanatçıların eğitim süreçlerinin ve kimlik dönüşümlerinin önemini vurgulayarak, sanatçı kimliğinin nasıl şekillendiğini açıklamaktadır. YZ bu kimlik dönüşümünü hızlandırmakta ve sanatçıların yaratıcı süreçlerini daha mekanik bir hale getirmektedir. Sanatçının yaratıcılığı YZ ile daha az bireysel ve daha çok kolektif bir süreç haline gelmektedir.

Sanatçı kimliğini ve yaratıcılık kavramını derinlemesine etkileyen YZ nedeniyle geleneksel sanatçı kimliği, bireysel deneyimlere dayalı bir yapı iken YZ etkisiyle daha mekanik ve kolektif bir hale gelmektedir. Bu dönüşüm, sanatın toplumsal rolünü ve sanatçının özgünlük anlayışını sorgulamakta ve yeniden değerlendirmeye zorlamaktadır. Sanat dünyası bu değişimle birlikte sanatçı kimliğinin ve yaratıcılığın ne anlama geldiğini yeniden düşünmek zorundadır.

DİNLEYİCİ ALGISINDA VE DENEYİMİNDE DÖNÜŞÜM

Müzik dinleme deneyimi dinleyicilerin müziği algılayış biçimlerini ve müzikle olan etkileşimlerini derinlemesine etkileyen bir süreçtir. Son yıllarda YZ teknolojilerinin müzik üretimindeki rolü, dinleyicilerin müzikle olan ilişkisini ve deneyimlerini dönüştürmüştür. Bu dönüşüm dinleyicilerin müziği nasıl deneyimlediği, hangi müzik türlerine yöneldiği ve bu müziklerle olan duygusal bağları üzerinde önemli etkilere sahiptir. YZ müzik öneri sistemleri ve kişiselleştirilmiş dinleme deneyimleri aracılığıyla dinleyicilerin müzikle olan etkileşimlerini yeniden şekillendirmekte ve müzik dinleme alışkanlıkları ile müziğe dair duygusal bağları derinleştirmektedir.

Dinleyicilerin müzik tercihlerine dayalı öneri sistemleri, müzik dinleme deneyimlerini kişiselleştirerek dinleyicilerin daha önce keşfetmedikleri müzik türlerine yönelmelerini sağlamaktadır (Gordon ve diğerleri, 2022). Bu durum dinleyicilerin müzikle olan bağlarını güçlendirirken müzik dinleme alışkanlıklarını da çeşitlendirmektedir. Shank ve diğerleri (2023) çalışmalarında, dinleyicilerin müzik tercihlerinin müziğin kalitesi ile ilişkili olduğunu ve bu durumun dinleyicilerin müzik algısını etkilediğini belirtmektedir. Dinleyicilerin, YZ tarafından oluşturulan müzikle olan deneyimlerinin, müziğin türüne bağlı olarak değiştiği ve bu durumun dinleyicilerin müziği algılayış biçimlerini etkilediği de belirtilmektedir (Moura & Maw, 2021).

Dinleyicilerin müzikle olan etkileşimleri YZ'nin sağladığı kişiselleştirilmiş deneyimlerle daha derin hale gelmektedir. YZ dinleyicilerin geçmiş dinleme alışkanlıklarını analiz ederek, onların müzik zevklerine uygun önerilerde bulunmakta ve dinleyicilerin müzikle olan ilişkilerini güçlendirmektedir (Krause ve diğerleri, 2020). Bunun yanı sıra, dinleyicilerin müzikle olan deneyimlerini zenginleştiren bir başka faktör de YZ'nin müzik üretimindeki rolüdür. YZ müzik üretim süreçlerini hızlandırarak, daha fazla müzikal içerik üretilmesine olanak tanımakta ve dinleyicilerin daha fazla müzikle etkileşimde bulunmalarını sağlamaktadır (Sturm ve diğerleri,

2019). Dinleyicilerin YZ ile üretilen müzikle olan deneyimleri, geleneksel müzikle olan deneyimlerinden farklılık göstermekte ve dinleyicilerin müzik algısını değiştirmektedir.

Dinleyicilerin müzikle olan etkileşimleri, YZ'nin sağladığı yeniliklerle daha da derinleşmektedir. Örneğin; YZ destekli müzik öneri sistemleri, dinleyicilerin müzikle olan bağlarını güçlendirirken onların müzik dinleme alışkanlıklarını da çeşitlendirmektedir (Krause ve diğerleri, 2021). Dinleyicilerin YZ tarafından oluşturulan müzikle olan deneyimlerinin, müziğin türüne bağlı olarak değiştiği ve bu durumun dinleyicilerin müziği algılayış biçimlerini etkilediği de belirtilmektedir (Moura & Maw, 2021). Dinleyicilerin YZ destekli müzik öneri sistemleri aracılığıyla daha önce keşfetmedikleri müzik türlerine yönelmeleri, onların müzikle olan bağlarını güçlendirmekte ve müzik deneyimlerini zenginleştirmektedir.

YZ sanatçılar ile dinleyiciler arasındaki etkileşimi de önemli ölçüde dönüştürmektedir. Dijital platformlar sanatçıların müziklerini daha geniş kitlelere ulaştırmalarını sağlarken, dinleyicilerin de sanatçılarla daha yakın bir etkileşim kurmalarına olanak tanımaktadır (Alessandri ve diğerleri, 2020). Bu durum sanatçıların müziklerini paylaşma ve dinleyici geri bildirimlerini alma süreçlerini hızlandırmakta ve müziklerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (Wang, 2024). Dinleyicilerin dijital platformlar aracılığıyla sanatçılarla olan etkileşimleri, müzik dinleme deneyimlerini zenginleştirmekte ve sanatçıların müziklerini daha etkili bir şekilde sunmalarına olanak tanımaktadır.

MÜZİK ENDÜSTRİSİNDEKİ YENİLİKLER VE EKONOMİK ETKİLER

Müzik endüstrisi teknolojik yeniliklerin etkisiyle sürekli bir dönüşüm sürecindedir. Özellikle YZ uygulamaları, müzik üretim süreçlerini hızlandırmakta, çeşitliliği artırmakta ve endüstrinin ekonomik yapısını dönüştürmektedir. YZ'nin müzik üretimindeki rolü sanatçı kimliğinin yeniden şekillenmesine de katkıda bulunmakta, müziğin estetik boyutunu etkileyen yeni dinamikler ortaya çıkarmaktadır.

YZ teknolojilerinin müzik üretiminde sağladığı hız, endüstrinin dinamiklerini köklü bir şekilde değiştirmektedir. YZ müzik kompozisyon süreçlerini otomatikleştirerek, sanatçılara daha kısa sürede daha fazla eser üretme imkânı sunmaktadır. Örneğin; LSTM (Uzun Kısa Süreli Bellek) ağları kullanılarak oluşturulan melodiler, müzikal çeşitliliği artırmakta ve farklı tarzların harmanlanmasına olanak tanımaktadır (Ou, 2023). Bunun yanı sıra, YZ'nin müzik üretiminde sağladığı hız, sanatçıların yaratıcı süreçlerine daha fazla odaklanmalarını sağlamakta ve böylece yenilikçi müzikal eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Zhou, 2023).

Ekonomik açıdan YZ'nin müzik endüstrisine entegrasyonu, maliyetleri düşürmekte ve müzik üretiminde verimliliği artırmaktadır. YZ tabanlı sistemler, müzik eserlerinin yaratımında insan emeğini azaltarak, stüdyo süreçlerini hızlandırmakta ve daha az kaynakla daha fazla içerik üretme imkânı sunmaktadır (Deruty ve diğerleri, 2022). Bu durum müzik prodüksiyonunun daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamakta ve müzik endüstrisinin ekonomik yapısını dönüştürmektedir. Ayrıca YZ'nin müzik analizi ve değerlendirme süreçlerinde kullanılması, müzik eserlerinin daha objektif kriterlere göre değerlendirilmesine olanak tanımakta ve müzik endüstrisinde kalite standartlarının yükselmesine katkıda bulunmaktadır (Chen, 2024).

YZ'nin müzik üretimindeki rolü, sanatçı kimliğini de etkilemektedir. YZ ile üretilen müzik eserleri, dinleyiciler tarafından genellikle insan yapımı eserlerden farklı algılanmakta ve bu

durum, müzikal estetik yargıları etkilemektedir (Shank ve diğerleri, 2023). Dinleyicilerin YZ tarafından üretilen müzik eserlerine karşı duyduğu önyargılar, müzik endüstrisinde yeni bir tartışma alanı yaratmakta ve sanatçıların kimliklerini yeniden tanımlamalarını zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan YZ'nin müzik üretimindeki etkileri sosyal ve kültürel bir değişim sürecidir.

Dijital çağda müzik estetiği, YZ teknolojilerinin etkisiyle yeni bir boyut kazanmıştır. YZ müzik üretiminde kullanılan algoritmalar ve veri analizi yöntemleri ile sanatçılara yeni yaratım olanakları sunmaktadır. YZ'nin müzik estetiğine katkıları, müzikal kompozisyonların daha önce keşfedilmemiş formlarını ve yapısını ortaya çıkarmaktadır (Belidou, 2024). YZ tabanlı sistemler müzikal unsurları analiz ederek, sanatçılara farklı melodik ve armonik yapılar geliştirme konusunda yardımcı olmaktadır (Chen, 2024). Bu durum, müzik eserlerinin estetik değerini artırmakta ve dinleyicilere daha zengin deneyimler sunmaktadır.

Dijital çağda YZ'nin müzik estetiğine katkıları, müzik eğitimi alanında da kendini göstermektedir. YZ tabanlı eğitim sistemleri, öğrencilere daha etkileşimli ve kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunmakta ve müzik eğitiminin kalitesini artırmaktadır. Öğrenciler YZ destekli sistemler aracılığıyla müzik teorisi ve pratiği konusunda daha derinlemesine bilgi sahibi olabilmekte ve yaratıcı potansiyellerini geliştirmektedir (Luo, 2024). YZ'nin müzik eğitimine entegrasyonu, müzikal estetiği yeniden tanımlamakta ve yeni nesil müzisyenlerin yetişmesine katkıda bulunmaktadır.

YZ müzik endüstrisinde; hız, çeşitlilik ve ekonomik dönüşüm sağlarken, müzik estetiği üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Bu süreç sanatçı kimliğinin yeniden şekillenmesine ve dinleyici algısının değişmesine yol açmaktadır. Dijital çağ içinde YZ'nin müzik üretimindeki rolü kültürel ve sosyal bir dönüşüm sürecidir. Bu dönüşüm, müzik endüstrisinin geleceğini şekillendirecek ve yeni müzikal deneyimlerin kapılarını aralayacaktır.

YAPAY ZEKÂNIN SANATSAL KATKISININ SINIRLARI

Sanat ve AI arasındaki etkileşim sanat üretiminde devrim niteliğinde değişiklikler yaratırken yaratıcılık ve özgünlük kavramlarının sınırlarını da zorlamaktadır. YZ sanat yaratım süreçlerine entegre edildiğinde, geleneksel sanat anlayışını sorgulayan yeni dinamikler ortaya çıkmaktadır. YZ sanat üretiminde önemli bir araç haline gelmişken, bu durum yaratıcılık ve özgünlük kavramlarını yeniden tanımlamayı gerektirmektedir. YZ destekli sanat üretimi, sanatçıların geleneksel yöntemlerden uzaklaşmasına ve yeni yaratım süreçlerine yönelmesine neden olmaktadır. Örneğin Lyu ve diğerleri (2021) YZ ile gerçekleştirilen sanatsal stil transferinin izleyici üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Bu tür teknolojik müdahaleler, sanat eserlerinin yaratımında kullanılan yöntemlerin çeşitlenmesine yol açmakta ve sanatın doğasına dair soruları gündeme getirmektedir.

YZ ile üretilen sanat eserlerinin özgünlüğü konusunda tartışmalar sürmektedir. Murphy ve diğerleri (2020) sanatsal müdahalelerin erişilebilirliğini artırmak için teknolojinin nasıl kullanılabileceğini araştırmışlardır. Bu tür teknolojik müdahalelerin sanatsal süreçlerin özünü nasıl etkilediği konusunda net bir görüş birliği bulunmamaktadır. YZ sanat üretiminde yeni olanaklar sunarken sanatçıların yaratıcılıklarını sınırlayabileceği endişelerini de beraberinde

getirmektedir. Bu noktada sanatçılar ve YZ arasındaki etkileşim, yaratıcılığın doğasını sorgulayan bir tartışma alanı yaratmaktadır.

YZ ile sanat üretimi, sanatçıların yaratım süreçlerini dönüştürmekte ve bu süreçte özgünlük kavramını sorgulamaktadır. Mazzone ve Elgammal (2019) YZ süreçlerinin sanatsal yaratıcılığı nasıl etkilediğini ele alarak, insan ve makine yaratıcılığı arasındaki sınırların belirsizleştiğini vurgulamaktadır. Bu durum sanatın tanımını ve sanatçı kimliğini yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. YZ sanatçıların yaratım süreçlerine müdahale ederken izleyicilerin bu eserleri nasıl algıladığını da etkilemektedir. Bu nedenle YZ ile üretilen sanat eserlerinin özgünlüğü ve yaratıcılığı üzerine yapılan tartışmalar, sanatın geleceği açısından kritik bir önem taşımaktadır.

YZ destekli sanat üretimi, etik ve estetik açıdan birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Issak (2021), YZ'nin sanatsal özerkliği nasıl etkilediğini inceleyerek, sanatçıların yaratıcılık süreçlerindeki rolünü sorgulamaktadır. YZ sanatçıların sanatsal vizyonlarını nasıl şekillendirdiği ve bu süreçte sanatçıların özerkliğini nasıl etkilediği üzerine önemli sorular ortaya çıkmaktadır. Sanatın yaratım sürecinde YZ'nin varlığı, sanatçıların kendi yaratıcılıklarını ifade etme biçimlerini değiştirebilir ve sanatın özünü sorgulayan etik tartışmalara yol açabilir.

Piskopani (2023) YZ ile sanat üretiminin etik ve hukuki boyutlarını ele alarak, bu teknolojilerin sanat ve yaratıcı endüstriler üzerindeki etkilerini incelemektedir. YZ tarafından üretilen eserlerin telif hakları, veri setlerinin tarafsızlığı ve sanat süreçlerinin değersizleşmesi gibi konular, bu tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Sanatın yaratımında YZ'nin rolü, sanatçıların eserlerinin değerini nasıl etkilediği ve bu süreçte ortaya çıkan etik sorunlar, sanat dünyasında önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır.

YZ ile sanat üretimi estetik değerlerin yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Ashton (2024) robot sanatçıların yaratım süreçlerini ve bu süreçlerin sanatçının kimliği üzerindeki etkilerini incelemektedir. Robot sanatçıların eserleri, izleyiciler tarafından nasıl değerlendirilmektedir? Bu ve benzeri YZ ile üretilen sanat eserlerinin estetik değerini sorgulamakta ve sanatın geleceği hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Sanatın doğası ve estetik değerleri, YZ ile üretilen eserlerin kabulü ile yeniden şekillenmektedir.

YZ ile sanat üretimi, yaratıcılık ve özgünlük kavramlarını sorgularken etik ve estetik sınırları da zorlamaktadır. Teknolojik müdahaleler, sanatçıların yaratım süreçlerini dönüştürmekte ve bu süreçte ortaya çıkan etik sorunlar, sanat dünyasında önemli tartışmalara yol açmaktadır. YZ sanatın doğasını ve sanatçı kimliğini yeniden düşünmeyi gerektiren bir araç haline gelmiştir. Bu noktada YZ ile sanat üretimi, sanatın geleceği açısından kritik bir öneme sahiptir ve bu alandaki tartışmaların derinleşmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Müzik üretimi tarih boyunca pek çok evrimsel aşamadan geçmiştir. Dijital çağın başlangıcıyla birlikte müzik üretim süreçleri ve sanatçı kimlikleri de önemli değişiklikler yaşamıştır. Bu değişim yalnızca müzik yapımında kullanılan teknolojilerin gelişmesiyle değil sanatçıların kendilerini ifade etme biçimleri ve toplum içindeki rolleriyle de doğrudan ilişkilidir. YZ gibi yenilikçi teknolojilerin müzik üretiminde kullanılması, sanatçıların yaratıcı süreçlerini yeniden şekillendirmiş ve müzik endüstrisinde yeni normlar oluşturmuştur. Bu doğrultuda YZ destekli

müzik üretiminin sanatçı kimliği üzerindeki etkileri hem teorik hem de pratik açıdan önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir.

Dijital çağ müzik üretiminde ve sanatçı kimliğinde köklü değişimlere yol açmıştır. Öncelikle dijital teknolojilerin gelişimi, müzik yapım süreçlerini daha erişilebilir hale getirmiştir. Sanatçılar stüdyolara bağımlı olmadan, evlerinde veya mobil cihazlarında müzik üretebilmektedirler. Bu durum müzik üretiminde demokratikleşmeyi beraberinde getirmiştir. Sanatçılar kendi müziklerini yaratma ve dağıtma konusunda daha fazla kontrol sahibi olmuşlardır. Bunun yanı sıra dijital platformların yaygınlaşması, sanatçıların müziklerini daha geniş kitlelere ulaştırmalarına olanak tanımıştır. Örneğin; Spotify, Apple Music ve YouTube gibi platformlar, sanatçıların eserlerini global ölçekte paylaşmalarını sağlamaktadır. Bu durum sanatçıların kimliklerini oluşturma ve marka imajlarını yönetme biçimlerini de etkilemiştir. Sanatçılar sosyal medya aracılığıyla hayranlarıyla doğrudan etkileşimde bulunarak, kendilerini daha kişisel bir düzeyde ifade etme fırsatı bulmuşlardır.

Dijital çağda müzik ve sanatçı kimliğinin evrimi YZ teknolojilerinin entegrasyonu ile şekillenmiştir. Müzik üretiminde yaratıcı bir araç olarak kullanılan YZ, sanatçıların yaratıcı süreçlerini desteklemektedir. Örneğin; YZ tabanlı yazılımlar sanatçılara melodiler, ritimler ve armoniler oluşturma konusunda yardımcı olmaktadır. Bu durum sanatçıların yaratıcı potansiyellerini artırmakta ve yeni müzikal formlar keşfetmelerine olanak tanımaktadır. Ancak YZ'nin müzik üretimindeki rolü, sanatçı kimliğini de sorgulatan bir boyut taşımaktadır. Sanatçılar YZ tarafından üretilen müziklerin ne ölçüde kendi kimliklerini yansıttığını sorgulamakta ve ifade etme biçimlerini yeniden değerlendirmektedirler. YZ'nin müzik üretimindeki etkileri, sanatçıların kimliklerini nasıl şekillendirdiği ve dönüştürdüğü üzerine derinlemesine bir inceleme gerektirmektedir.

Dijital müzik üretimi, sanatçıların yaratıcı süreçlerini daha esnek ve dinamik hale getirmiştir. Sanatçılar YZ destekli araçlar kullanarak daha önce hayal edilemeyen müzikal deneyimler yaratma fırsatına sahip olmuşlardır. Bu durum müziğin sınırlarını zorlamakta ve yeni türlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Farklı müzik türlerini harmanlayabilen YZ algoritmaları, yenilikçi sesler üretmekte ve sanatçıların müzikal kimliklerini çeşitlendirmelerine olanak tanımaktadır. Ancak bu gelişim sanatçıların özgünlüklerinin ve yaratıcılıklarının sorgulanmasını gerektirmiştir. YZ'nin müzik üretimindeki rolü, sanatçıların kimliklerini nasıl etkilediği ve bu durumun müzik endüstrisindeki yansımaları üzerine daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Sanatçıların YZ ile etkileşimleri, müzik üretiminde yeni bir boyut oluşturmakta ve sanatçı kimliğinin yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır.

Sanatçı kimliği dijital çağda sadece müzik üretimi ile sınırlı kalmamaktadır. Sanatçılar sosyal medya platformları aracılığıyla kendilerini ifade etme biçimlerini de dönüştürmüşlerdir. Bu platformlar sanatçıların hayranlarıyla direkt etkileşimde bulunmalarını sağlamaktadır. Sanatçılar sosyal medya üzerinden paylaştıkları içeriklerle, kendi imajlarını ve müzikal kimliklerini oluşturmakta ve bu süreçte hayranlarıyla daha yakın bir bağ kurmaktadır. Ancak bu durum sanatçıların kimliklerinin sürekli olarak yenilenmesi anlamına da gelmektedir. Sanatçılar sosyal medya aracılığıyla sürekli olarak kendilerini güncelleyerek değişen müzik trendlerine ve hayran beklentilerine yanıt vermek zorunda kalmaktadırlar. Yaşanan bu döngü

sanatçuların kendi kimliklerini nasıl algıladıkları ve bu algının müzik üretim süreçlerine nasıl yansıdığı hakkında daha fazla araştırma yapılmasını gerektirmektedir.

Dijital çağda müzik ve sanatçı kimliğinin değişimi müzik endüstrisinin yapısal dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Geleneksel müzik endüstrisi dijital platformların yükselişi ile farklı bir boyuta evrilmiştir. Sanatçular müziklerini dijital platformlar aracılığıyla dağıtarak geleneksel müzik şirketlerine olan bağımlılıklarını azaltmışlardır. Bu durum sanatçuların daha bağımsız bir şekilde müzik üretmelerine olanak tanımakta ve kendi markalarını oluşturma fırsatını sunmaktadır. Ancak bu bağımsızlık sanatçuların karşılaştığı zorlukları da artırmaktadır. Dijital platformlarda rekabetin artması, sanatçuların görünürlüklerini artırma çabalarını zorlaştırmakta ve sanatçuların kimliklerini nasıl inşa ettiklerini etkilemektedir. Sanatçuların dijital çağda nasıl bir kimlik geliştirdikleri ve bu kimliğin müzik endüstrisindeki yansımaları hakkında da araştırmalar yapılması önem kazanmıştır.

Genele bakıldığında, dijital çağda müzik ve sanatçı kimliğinin evrimi çok boyutlu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. YZ ve dijital teknolojilerin bütünleşmesi, sanatçuların yaratıcı süreçlerini dönüştürmekte ve müzik üretiminde yeni normlar oluşturmaktadır. Sanatçular sosyal medya aracılığıyla kendilerini ifade etme biçimlerini yeniden değerlendirirken, müzik endüstrisindeki yapısal değişimler de kimliklerini şekillendirmektedir. Bu bakış açısıyla YZ destekli müzik üretiminin sanatçı kimliği üzerindeki etkileri konularında yapılacak araştırmalar, müzik endüstrisinin geleceği açısından kritik bir öneme sahiptir.

YZ destekli müzik üretimi gelecekte birçok farklı araştırma alanını beraberinde getirebilme potansiyeline sahiptir. YZ algoritmalarının müzikal yaratıcılığı etkileme biçimleri ve sanatçuların bu süreçteki deneyimlerinin incelenmesi önemlidir. YZ'nin müzik üretimindeki etkileri sanatçuların yaratıcı süreçlerini nasıl dönüştürdüğü ve bu dönüşümün sanatçı kimliği üzerindeki yansımaları da unutulmaması gereken bir diğer önemli araştırma alanıdır. Bir diğer önemli araştırma alanı, YZ destekli müzik üretiminin etik boyutlarıdır. YZ'nin müzik üretimindeki kullanımı, sanatçuların özgünlükleri ve yaratıcılıkları üzerine tartışmalara yol açmaktadır. YZ'nin müzik üretimindeki rolü ve bu rolün sanatçuların kimlikleri üzerindeki etkileri üzerine etik bir çerçeve geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca YZ'nin müzik üretiminde kullanılmasıyla birlikte müzik endüstrisindeki iş modellerinin nasıl değiştiği ve bu değişimlerin sanatçuların kariyerleri üzerindeki etkileri de araştırılmalıdır.

Dijital platformların yükselişi, müzik tüketim alışkanlıklarının değişmesi açısından önemli bir araştırma alanı olarak düşünülebilir. Geleneksel yöntemlerin dışında dijital platformlar aracılığıyla müziklerin dağıtılması, müzik tüketiminde yeni normlar oluşturmakta ve sanatçı kimliği kavramını etkilemektedir. Bu düşünceden yola çıkılarak; sanatçı kimliğinin ve müziğin dijital platformlardan nasıl ve ne düzeyde etkilendiği hakkında daha fazla araştırma yapılması önem kazanmaktadır. Ayrıca dijital platformların müzik endüstrisindeki rolü ve bu rolün sanatçuların kariyer gelişim süreçlerine etkileri de göz ardı edilmemelidir. Tüm bunlara ek olarak, YZ destekli müzik üretiminin kültürel boyutları göz önünde bulundurulmalıdır. Müzik üretiminde YZ algoritmalarının kullanımının farklı kültürlerde nasıl algılandığı ve bu algının müzik üretim süreçlerine nasıl yansıdığı hakkında da düşünülmesi gerekmektedir. Müzik üretimi ve YZ iş birliğinin kültürel çeşitliliği nasıl etkilediği ve bu etkinin sanatçı kimliği

üzerindeki yansımalarının ne ve nasıl olduğunun incelenmesi, konuya dair geleceğin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Alessandri, E., Rose, D., Senn, O., Katrin, S., Baldassarre, A., & Williamson, V. (2020). Consumers on critique: A survey of classical music listeners' engagement with professional music reviews. *Music & Science*, 3. <https://doi.org/10.1177/2059204320931337>

Amaliyah, R. (2023). The rise of artificial intelligence as the future of Korean culture diplomacy. *Indonesian Journal of Communications Studies*, 7(3), 865-878. <https://doi.org/10.25139/jsk.v7i3.6495>

Ashton, D., & Patel, K. (2024). 'People don't buy art, they buy artists': Robot artists – work, identity, and expertise. *Convergence*, 30(2), 790-806. <https://doi.org/10.1177/13548565231220310>

Belidou, A. (2024). Artificial intelligence and music. A literature review. *Information and Communication Technologies in Musical Field*, 14(2), 53-60. <https://doi.org/10.47809/ictmf.2024.01.05>

Carter, M., & Carter, C. (2020). The creative business model canvas. *Social Enterprise Journal*, 16(2), 141-158. <https://doi.org/10.1108/sej-03-2019-0018>

Chen, H. (2024). The possible effects of music therapy based on computer generation on depression. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 54(1), 190-196. <https://doi.org/10.54254/2753-7048/54/20241584>

Chen, Z. (2024). Composing music under certain conditions based on neural network. *Applied and Computational Engineering*, 64(1), 186-192. <https://doi.org/10.54254/2755-2721/64/20241425>

Chi, J. (2024). The evolutionary impact of artificial intelligence on contemporary artistic practices. *Communications in Humanities Research*, 35(1), 52-57. <https://doi.org/10.54254/2753-7064/35/20240006>

Deruty, E., Grachten, M., Lattner, S., Nistal, J., & Aouameur, C. (2022). On the development and practice of AI technology for contemporary popular music production. *Transactions of the International Society for Music Information Retrieval*, 5(1), 35. <https://doi.org/10.5334/tismir.100>

Gordon, S., Mahari, R., Mishra, M., & Epstein, Z. (2022). Co-creation and ownership for AI radio. *arXiv (Cornell University)*. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2206.00485>

Guo, H. (2024). Generating artistic portraits from face photos with feature disentanglement and reconstruction. *Electronics*, 13(5), 955. <https://doi.org/10.3390/electronics13050955>

Issak, A. (2021). Artistic autonomy in AI art. *arXiv (Cornell University)*. <https://doi.org/10.48550/arxiv.2111.04437>

- Krause, A., Glasser, S., & Osborne, M. (2021). Augmenting function with value: An exploration of reasons to engage and disengage from music listening. *Music & Science*, 4. <https://doi.org/10.1177/20592043211022535>
- Krause, A., Mackin, S., Mossman, A., Murray, T., Oliver, N., & Tee, V. (2020). Conceptualizing control in everyday music listening: Defining dominance. *Music & Science*, 3. <https://doi.org/10.1177/2059204320931643>
- Luo, Z. (2024). The application of artificial intelligence technology in music education. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 35(1), 305-310. <https://doi.org/10.54254/2753-7048/35/20232155>
- Lyu, Y., Lin, C., Lin, P., & Lin, R. (2021). The cognition of audience to artistic style transfer. *Applied Sciences*, 11(7), 3290. <https://doi.org/10.3390/app11073290>
- Mazzone, M., & Elgammal, A. (2019). Art, creativity, and the potential of artificial intelligence. *Arts*, 8(1), 26. <https://doi.org/10.3390/arts8010026>
- Moura, F., & Maw, C. (2021). Artificial intelligence became Beethoven: How do listeners and music professionals perceive artificially composed music?. *Journal of Consumer Marketing*, 38(2), 137-146. <https://doi.org/10.1108/jcm-02-2020-3671>
- Murphy, K. J., Swaminathan, S., Howard, E., Altschuler, A., Rogan, J., Beauchet, O., Dupuis, K., Galea, L. A. M., Hogan, D., Lingum, N., Rowe, G., Tsotsos, L., Szczepura, A., Wittich, W., Xie, F., & Hasher, L. (2021). Accessible Virtual Arts Recreation for Wellbeing Promotion in Long-Term Care Residents. *Journal of Applied Gerontology*, 40(5), 519-528. <https://doi.org/10.1177/0733464820967195>
- Novelli, N., & Proksch, S. (2022). Am I (deep) blue? Music-making AI and emotional awareness. *Frontiers in Neurobotics*, 16. <https://doi.org/10.3389/fnbot.2022.897110>
- Ou, B. (2023). Investigating MIDI data simplification by AI models. *Applied and Computational Engineering*, 21(1), 114-120. <https://doi.org/10.54254/2755-2721/21/20231129>
- Piskopani, A. M., Chamberlain, A., & Ten Holter, C. (2023). Responsible AI and the arts: The ethical and legal implications of AI in the arts and creative industries. In *Proceedings of the First International Symposium on Trustworthy Autonomous Systems*, 1-5. <https://doi.org/10.1145/3597512.3597528>
- Sayers, E. (2019). The artist-teacher. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.401>
- Shank, D., Stefanik, C., Stuhlsatz, C., Kacirek, K., & Belfi, A. (2023). AI composer bias: Listeners like music less when they think it was composed by an AI. *Journal of Experimental Psychology Applied*, 29(3), 676-692. <https://doi.org/10.1037/xap0000447>
- Shaughnessy, C., Perkins, R., Spiro, N., Waddell, G., Campbell, A., & Williamon, A. (2022). The future of the cultural workforce: Perspectives from early career arts professionals on the challenges and future of the cultural industries in the context of COVID-19. *Social Sciences & Humanities Open*, 6(1), 100296. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2022.100296>

Sturm, B., Iglesias, M., Ben-Tal, O., & Miron, M. (2019). Artificial intelligence and music: Open questions of copyright law and engineering praxis. *Arts*, 8(3), 115. <https://doi.org/10.3390/arts8030115>

Travis, S. (2019). Whiteness, artist identities, and artworld spaces. *Journal of Cultural Research in Art Education*, 36(3). <https://doi.org/10.2458/jcrae.4812>

Wang, X. (2024). Examining students' music listening willingness and engagement to foster their musical achievement and development in higher educational institutions. *Scientific Reports*, 14(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-024-52911-w>

Yuan, N. (2024). Does AI -assisted creation of polyphonic music increase academic motivation? The DeepBach graphical model and its use in music education. *Journal of Computer Assisted Learning*, 40(4), 1365-1372. <https://doi.org/10.1111/jcal.12957>

Zhou, X. (2023). Analysis of evaluation in artificial intelligence music. *Journal of Artificial Intelligence Practice*, 6(8). <https://doi.org/10.23977/jaip.2023.060802>

KIRIKKALE’DE YAŞAYAN KADINLARIN SANAT İLĞİ VE ESTETİK BEĞENİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ¹

İrem DİLEK

Kırıkkale Üniversitesi

iremmdilekx@gmail.com-ORCID ID: 0009-0001-9498-958X

Doç. Dr. Hüda SAYIN YÜCEL

Kırıkkale Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

hudasayin@kku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0914-08380000-0001

ÖZET

Sanatın insan hayatındaki en önemli işlevi estetik beğeniler oluşturmasıdır. Estetik güzel ise evrenin duygumunu ve duygusunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle, sanat eserleri hayattaki seçimler için estetik beğeni yol gösterir. Toplumsal bağlamda kadınların estetik beğeni düzeyini şekillendiren unsurların neler olduğu sorusu, her zaman ilgi çekici bir araştırma konusu olmuştur. Bu araştırma, Kırıkkale ilinde farklı yaş ve eğitim düzeylerindeki kadınların sanat ilgisi ve estetik beğeni düzeylerini belirleyerek, bu olgular arasındaki ilişkiyi anlamayı ve toplumsal bağlamda estetik anlayışa dair bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırma yöntemi olarak durum çalışması tercih edilmiştir. Çalışmada Kırıkkale’de yaşayan kadınların sanat ilgisi ve estetik beğeni düzeylerinin var olan durum ortaya konulmuştur. Araştırma, kadınların estetik beğeni düzeyleri ile yaş, eğitim durumu ve yerleşim yeri gibi demografik faktörler arasındaki ilişkiyi incelemeyi hedeflemiştir. Araştırma, Kırıkkale’de yaşayan kadınlardan oluşan 120 kişilik bir örneklem grubuna uygulanmıştır. Örneklem, Kırıkkale merkez, Yahşihan ilçesi ve Keskin Maşat Köyü’nde yaşayan kadınlardan seçilmiştir. Araştırma kapsamında iki temel veri toplama aracı “Sanat İlgi Ölçeği” ve “Estetik Resim Beğeni Etkinliği” kullanılmıştır. Sanat ilgi ölçeği, katılımcıların sanata olan ilgisini ölçen, Likert tipi bir değerlendirme aracıdır. Estetik resim beğeni etkinliği ise farklı dönemlere, sanat kuramlarına ve estetik yöntemlere ait 20 eserin katılımcılar tarafından değerlendirilmesini içermektedir. Nicel veriler frekans ve yüzde analizleriyle betimlenmiş; nitel veriler ise katılımcıların eserler hakkındaki yorumları üzerinden betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, Kırıkkale’de yaşayan kadınların sanat ilgisinin genellikle eğitim düzeyi ve yaş faktörüne bağlı olarak değişiklik gösterdiğini ortaya koymuştur. Lisans mezunlarının ve genç yaş grubundaki katılımcıların sanatsal ilgi puanlarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Estetik beğeni düzeyi açısından ise, klasik dönem eserlerinin daha fazla tercih

¹ TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından desteklenmiştir. Etik kurul onayı alınmıştır.

edildiği, modern ve kavramsal sanat eserlerinin ise daha az beğeni aldığı belirlenmiştir. Yerleşim yeri açısından şehir merkezinde yaşayan katılımcıların sanat ilgisi ve estetik beğeni düzeylerinin kırsal bölgelerde yaşayanlara kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Araştırma, kadınların sanat ve estetik algısının bireysel ve sosyolojik faktörlerden etkilendiğini göstermiştir. Bu bağlamda, Kırıkkale’de estetik beğeni ve sanata olan ilgiyi artıracak kültürel etkinlikler ve sanat eğitimi programlarının yaygınlaştırılması önerilmektedir. Araştırma, yerel düzeyde sanatsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalara ışık tutacak bulgular sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Estetik beğeni, sanatsal ilgi, sanat, kadınlar, Kırıkkale.

Determination of Art Interest and Aesthetic Appreciation Levels of Women Living in Kırıkkale

Abstract

The most significant function of art in human life is to cultivate aesthetic appreciation. Aesthetic beauty, in turn, expresses the sensations and emotions of the universe. In other words, works of art guide aesthetic choices in everyday life. The question of what factors shape women's levels of aesthetic appreciation in a societal context has always been an intriguing subject of research. This study aims to determine the levels of art interest and aesthetic appreciation of women in Kırıkkale across different ages and education levels, to understand the relationships between these variables, and to provide a perspective on aesthetic understanding in a societal context. A case study approach was employed as the research method. The study identified the existing levels of art interest and aesthetic appreciation of women living in Kırıkkale. It also aimed to examine the relationship between women’s aesthetic appreciation levels and demographic factors such as age, education level, and place of residence. The research was conducted on a sample group of 120 women living in Kırıkkale, selected from Kırıkkale city center, Yahşihan district, and Keskin Maşat Village. Two main data collection tools were utilized in this study: the “Art Interest Scale” and the “Aesthetic Painting Appreciation Activity”. The Art Interest Scale is a Likert-type evaluation tool used to measure participants’ interest in art. The Aesthetic Painting Appreciation Activity involved participants evaluating 20 artworks from different periods, art theories, and aesthetic methods. Quantitative data were described using frequency and percentage analyses, while qualitative data were analyzed descriptively based on participants' comments about the artworks. The findings reveal that women's interest in art in Kırıkkale generally varies depending on their education level and age. Higher art interest scores were observed among participants with university degrees and younger age groups. In terms of aesthetic appreciation, classical period artworks were preferred more, while modern and conceptual art pieces were less appreciated. Regarding place of residence, participants living in urban areas displayed higher levels of art interest and aesthetic appreciation compared to those in rural regions. The study demonstrates that women’s perceptions of art and aesthetics are influenced by individual and sociological factors. Accordingly, it is recommended to expand cultural activities and art education programs to increase aesthetic appreciation and interest in art in Kırıkkale. The research provides findings that may guide efforts to enhance artistic awareness at the local level.

Keywords: Aesthetic appreciation, artistic interest, art, women, Kırıkkale.

GİRİŞ

Sanatın insan hayatındaki en önemli işlevi estetik beğeniler oluşturmaktır. Estetik beğeni, güzel ile çirkin, iyi ile kötü, yanlış ile doğruyu arasındaki ayrımın farkına varma yetisidir. Bir başka deyişle, olumlu olumsuzdan ayırma becerisine “estetik beğeni” denir (Haykır, 2010, s.20). Estetik beğeni olmadan ne sanat eğitiminin amacına ulaştığından söz edilebilir ne de bir toplumun etik ve estetik değerlerin gelişmişliğinden söz edilebilir. Etik ve estetik değerler de sanatsal bilinç sayesinde kazandırılabilir. Bir ülkenin kalkınması da aynı şekilde sanatsal bilincin gelişmişliği ile orantılıdır. (Haykır, 2010, s. 3) Toplumda yaşayan kadınlar olarak, estetik beğenilerimizi belirleyen şeyler neler olabilir? sorusu hep ilgi çekmiştir. Estetik beğeni düzeyinin toplumda üst noktaya ulaşması, sanatı tüketmenin genişletilmesiyle sağlanabilir. Bunu gerçekleştirebilmenin yolu, bireylerin sanat çalışmaları aracılığıyla güzeli arama duygularını geliştirmektir. Estetik eğitimi, yalnızca sanat ile ilgili alan eğitim ile sınırlı görmek yerine, tüm insanların yaşamlarının her alanında bu eğitimi almalarının gerekliliğini söylemek; dengeli ve ruh sağlığı yerinde olan bir toplum anlamına gelecektir. Bu kavram Eisner’a (2003, s. 373) göre yalnızca güzel sanatlar alanı ile sınırlı değildir, iyi yapılan her şeyi kapsamaktadır. Yaşamın her alanında estetik duyarlılığa sahip olma ya da estetik anlamda duyarlılıklar geliştirme; bir sanatçının sahip olduğu ustalığı gerektirmemektedir. Amatör düzeyde de olsa duyarlı kişiliklere sahip olma kastedilmektedir (Kumral, 2008, s. 43). Estetikteki güzelin anlamı ise bir şeyin duygumunu ve duygusunu ifade etmektedir. Kırıkkale’de resim eğitim gören bir kişi olarak, sanat kültürü ve estetik beğeni/zevklerimizin yoksunluğu/yoksulluğu üzerine sohbetlerimiz olmaktadır. Bu olgunun doğruluğu ve yanlışlığını belirlemek için böyle bir araştırma yapmaya karar verilmiştir. Kırıkkale ilinde bulunan kadınların sanata ilgisi ve estetiğe karşı olan ilgilerinin diğer birçok illere kıyasla daha az olması sosyolojik olarak hissedilmektedir ve bu konu hakkında bilimsel/kanıtlayıcı bilgi bulunmadığı görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, Kırıkkale ilinde yaşayan farklı eğitim düzeylerindeki kadınların sanat ilgisi ve estetik beğeni düzeylerini belirlemektir.

Çalışmada var olan durum ortaya konulmuştur. Araştırma Kırıkkale ilinde yürütülmüştür. Keskin-Maşat köyünden 40, Kırıkkale merkezde yaşayan 40 ve Kırıkkale Üniversitesi’nde eğitimine devam eden ve Yahşihan ilçede yaşayan 40 olmak üzere 120 kadın bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Kırıkkale’de yaşayan kadınların sanat ilgisi ve estetik beğeni düzeylerinin belirlenmesi amaçlanan bu çalışmada, araştırma veri aracı olarak estetik beğeni etkinliği ve sanat ilgi ölçeği kullanılmıştır. Ölçekler sonucu elde edilecek veriler nicel ve nitel olarak ifade edilmiştir. Araştırma, Kırıkkale özelinde sanat ilgisi ve estetik beğeni düzeyleri açısından toplumsal ve sosyolojik bir bakış açısı sağlamıştır. Genelde ise ülkenin kültürel yoksulluk araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sanat, insan zekasının tabiatı işlemesidir; kendi maksadına göre tabiata ustaca tesir etmesidir. Eksiksiz bir medeniyet mükemmel bir zekâ demektir. Aristo, sanatı anlamak için onu tabiatla karşılaştırmış demektir. Plastik zevke doğru atılan ilk adım ise, göze saflığını ve katıksızlığını iade etmek, böylece baktığımız müddetçe neyi görüyorsak onu yaşamaktır. Esas olarak bir tabloda görülen, renk, çizgi ve kütledir. Bu çalışma kadınların estetik gerçekliğini ve

beğenilerini aslında renklerle ve çizgilerle erişebileceğini bunu oluştururken taş üzerinde, motifte, oya ve tuval üzerinde canlandırmak suretiyle sanatçının belli bir andaki görüşüne kazandırdığı duysal canlılık ve plastik zevktir (Edman, 1991, s.73). Estetik konusu: “güzel, olan bir bilim dalıdır.” Güzelin felsefesi ile uğraşan bir bilim de denilebilir. Estetik sözcüğü Eski Yunanca’da “duyarlık” anlamına gelmektedir. “Duygu bilimi” olarak da tanımlanabilir. Orta çağ filozofları estetik sözünden önce “güzeli” konu edinmişler (Gümüş, 1975, s. 34). Her bir sanatsal çabanın estetik hassasiyeti vardır. Sanat her zaman ince düşüncüyü, derin sezgiyi, farklı kavrayışı, güzelliği, zarafeti; bunlara bağlı fark edilir kategoriler olarak uyumu, ölçüyü, düzeni öne çıkarmış ve hayata katmıştır (Evcı, 2012). Estetik terimi ise 18.yy. ortalarında Alman Filozof A.G. Baumgarten tarafından ortaya atılmıştır. Baumgarten, “duygusal algının yetkinliği” olarak tanımladığı estetiği, güzellik olgusu olarak literatüre sokmakla beraber; insanın sanatsal ifadesinin en yüksek noktası olarak da karşımıza çıkarmaktadır. “18.yy.’ın sonlarına doğru estetik terimi, duysal algı kuramını değil,” güzellik felsefesini “, “sanat felsefesi”ni ya da her ikisini birden dile getirmekteydi. (Söylemez, 2017). Baumgarten’e göre estetik, duyular bilginin bilimidir ve zihin bilgisinin bilimi olan mantığın duyu bilgisi alanındaki karşılığıdır. Kendisine bakanda haz ile beğeni duyuları uyandıran nesnelere en belirleyici niteliğini veya yetisini anlatan estetiğin temel kavramı; gönül okşamak, iç gıcıklamak, büyülemek, yaşama sevinci uyandırmak türünden hep olumlu duygulanımlar doğuran şeylerin veya sanat yapıtlarının en belirleyici nitelikleridir. Sanat ne için vardır? sorusunun cevabı insanın güzeli arama isteğiyle ilgilidir (Gökay ve Demir, 2006, s.14). Sanattaki güzele ilişkin gerçeğe varmak için nasıl bir yöntem seçmeli, en doğru yöntem? bu sorular estetiğin çeşitlerini doğurmuştur. Bu çeşitler: metafizik estetik, psikolojik estetik, sosyolojik estetik, fizyolojik estetik ve deneysel estetikdir. Deneysel estetik, kişinin ruhunda beliren estetik beğenin, yoğunluğunu da bize bu beğeniye veren şekil ve biçim üzerinde yapılan deneylerle ölçülmeye başlanmasıdır. Bu araştırmada, Kırıkkale ilinde yaşayan farklı yaş ve eğitim düzeylerindeki kadınların sanat ilgisi ve estetik beğeni düzeylerini belirlenmesi amaçlanmaktadır. Sanat ilgi ölçeği ve estetik beğeni etkinliğini kullanarak estetik beğeni düzeylerini belirlemesini hedeflemiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma, farklı eğitim seviyesindeki kadınların estetik beğeni düzeylerinin belirlenmesinde sanat ilgi ölçeği ve estetik beğeni etkinliğini formu kullanarak estetik beğeni düzeylerini belirlemesini amaçlanmıştır. Araştırmada, “Kırıkkale ilinde yaşayan farklı eğitim düzeylerindeki kadınların sanatsal ilgi ve estetik beğeni arasındaki ilişki nasıldır? sorusunun cevap aranmıştır. Bu ana sorunun alt soruları olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Katılımcıların yaş dağılımı nasıldır?

Katılımcıların eğitim durumu dağılımı nasıldır?

Katılımcıların yaş aralığı, eğitim durumu ve sanatsal ilgi ölçeğinden alınan puan ortalaması arasındaki ilişki nasıldır?

Katılımcıların yerleşim yeri, yaş aralığı ve sanatsal ilgi ölçeğinden alınan puan ortalaması arasındaki ilişki nasıldır?

Katılımcıların sanatsal ilgi puanı, yaş dağılımı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişki nasıldır?

Katılımcıların eserlere ilişkin estetik beğeni tercihleri / düzeyleri nasıldır?

Estetik beğeni düzeyi, yaş dağılımı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişki nedir?

Eserlere ilişkin estetik beğeni düzeyi, sanatsal ilgi puanı ortalaması, yaş aralığı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişki nasıldır?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma karma yöntemi olarak, tarama modeli betimsel bir araştırmadır. Durum çalışması tercih edilmiştir. Çalışmada Kırıkkale’de yaşayan kadınların sanat ilgisi ve estetik beğeni düzeylerinin var olan durumu ortaya konulmuştur. Araştırma veri toplama aracı olarak estetik beğeni düzeyi etkinliği ve sanat ilgi ölçeği kullanılmıştır.

Kırıkkale ilinde yaşayan farklı eğitim seviyelerindeki kadınlara uygulanacak estetik beğeni etkinliği ve sanat ilgisi ölçeği için seçilen gruplar, Kırıkkale Keskin-Maşat köyünde yaşayan 40, Kırıkkale merkezde yaşayan 40 ve Kırıkkale Üniversitesi’nde eğitimine devam eden 40 olmak üzere 120 kadın ile sınırlandırılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, Kırıkkale’de yaşayan kadınların sanatsal ilgi düzeylerini ve estetik beğenilerini ölçmek için iki farklı araç kullanılmıştır: “Sanat İlgi Ölçeği” ve “Estetik Beğeni Etkinliği Formu” dur.

Sanat İlgi Ölçeği

Bu araştırmada, Kırıkkale’de yaşayan kadınların sanatsal ilgi düzeylerini ölçmek amacıyla farklı ölçekler incelenmiş ve soruların içeriği göz önünde bulundurularak, kadınların sanatla ilgili tutumlarını ve ilgilerini en doğru şekilde değerlendirecek ölçme aracının bu ölçek olduğu amaca uygunluk açısından tespit edilmiştir. Bu ölçeğin kullanımı için gerekli yasal ve etik izinler ölçeği geliştiren araştırmacıdan alınmıştır. Daha sonra araştırma için Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik kurulundan etik kurul izni alınmıştır. Sanat ilgi ölçeği; yirmi sorudan ve 5’li likert tipi derecelendirmeden oluşmaktadır. Katılımcıların verdikleri yanıtlar sayısal değerlere dönüştürülmüştür. Ölçekte tersine puanlanmış olan maddeler bulunmaktadır ve bu maddeler ölçekte “r” işareti ile belirtilmektedir. 100 puan ölçeğin tam puanıdır. Alınan puanın yüksekliği sanat ilgisinin yüksekliğini, düşüklüğünü, ilgisizliğini gösterir niteliktedir. Ölçek tablo halinde sunulmaktadır. Ölçek içerisinde katılımcıların yaşının, adının, soyadının ve eğitim durumunu doldurduğu bölüm yer almaktadır. Böylelikle Kırıkkale’de yaşayan farklı eğitim düzeylerindeki kadınların sanata ilgisi nicel olarak analiz edilmiştir.

Estetik Resim Beğeni Etkinliği Formu

Araştırmanın amacı, Kırıkkale ilinde yaşayan farklı eğitim düzeylerindeki kadınların sanat ilgisi ve estetik beğeni düzeylerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, Kırıkkale’de yaşayan kadınların estetik beğenilerini belirlemede kullanılacak olan estetik resim beğeni etkinliğinde yer alacak birbirinden farklı yabancı sanatçılara ait yirmi adet eser seçilmiştir (Çizelge 1). Eserler seçilirken farklı dönem, estetik yöntem ve sanat kuramlarına ait örneklerin dengeli bir şekilde yer almasına özen gösterilmiştir. Bu estetik yöntemdeki başlıklar sanat kuramlarıyla eşleştirilmiştir. Literatür araştırması sonucu; metafizik estetik yansıtmacı kuram ile, psikolojik estetik dışavurumcu sanat kuramı ile, sosyolojik estetik işlevsel sanat kuramı ile, fizyolojik estetik biçimci sanat kuramı ile, deneysel estetik ise kavramsal sanat kuramı ile eşleştirilmiştir. Bu kriterler göre seçilen resimler katılımcıların incelemeleri gereken eserler olarak

belirlenmiştir. Estetik beğeni düzeyi tercih tablosunda, eser numaralarının bulunan ve veri toplama formunda “kesinlikle beğenmiyorum (1), kararsızım (2), çok beğeniyorum (3)” seçeneklerinden oluşan bir ölçek bulunmaktadır. Katılımcılardan resimlere ilişkin tercihlerine göre seçeneklere göre işaretlemeleri istenmiştir. İşaretlemeden önce bir kez tüm resimler gösterilmiştir. Daha sonrasında her resim için yeteri kadar süre verilip resimlere ilişkin görüşleri alınmıştır. Her bir resmi neden beğenip, beğenmediklerini veya kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Kırıkkale ilinde yaşayan farklı eğitim düzeylerindeki kadınların estetik beğeni düzeyleri belirlenirken; inceledikleri eserlere karşı vermiş oldukları tepkiler, yorumlamaları ve bu tepkilerin farklı eserler üzerindeki dağılımları, en çok beğeni alan resimlerle, hiç beğenilmeyen resimlerin hangi sanat kuramlarına ait oldukları da belirlenmeye çalışılmıştır.

Çizelge 1. Katılımcıların estetik beğenilerini belirlemek için kullanılan sanat eserleri

Sıra No	Eser No	Sanatçı Adı	Eserin Adı	Estetik Yöntem	Sanat Kuramları	Dönemler
1	2	Diego Velazques	The Forge of Vulcan (1630)	Metafizik Estetik	Yansıtmacı Sanat Kuramı	Klasik Sanat; Rönesans Maniyerizm Barok Rokoko 1500-1800
2	5	Leonarda da Vinci	The Annunciation (1472)			
3	8	Jean-Etienne Liotard	Portrait of Maria Adelaide of France in Turkish-styleclothes (1753)			
4	10	Claude Lorrain	Apollo ve Cuma Sibyl ile Sahil Manzarası (1646)			
5	18	J. Vermeer Van Delft	Woman With A Balance (1664)			
6	1	Egon Schiele	Old Mill, (1916)	Psikolojik Estetik	Dışavurumcu Sanat Kuramı	Neo-Klasizm Romantizm Ön Rafelloculuk Empresyonizm 1800-1900
7	9	Joseph M. William Turner	The Grand Canal-Venice (1835)			
8	4	Paul Cezanne	Montagne Sainte Victoire (1885)	Fizyolojik Estetik	Biçimci Sanat Kuramı	Neo-Klasizm Romantizm Ön Rafelloculuk Empresyonizm 1800-1900
9	6	Edouard Manet	Races at Longchamp (1864)	Metafizik Estetik	Yansıtmacı Sanat Kuramı	
10	11	Claude Monet	A Field of Poppies			
11	19	P. Auguste Renoir	The Luncheon of The Boating Party (1880)	Sosyolojik Estetik	İşlevsel Sanat Kuramı	Modern Sanat Sembolizm, Fovizm, Kübizm, Dada, Sürrealizm, Soyut Ekspresyonizm 1900-1950
12	15	Francisco Goya	3 Mayıs (1814)			
13	3	Gustav Klimt	The Kiss (1907-1908)	Fizyolojik Estetik	Biçimci Sanat Kuramı	Modern Sanat Sembolizm, Fovizm, Kübizm, Dada, Sürrealizm, Soyut Ekspresyonizm 1900-1950
14	13	Wassily Kandinsky	Composition VIII (1923)			
15	16	Fernand Leger	Güzel Her Yerde (1949)	Sosyolojik Estetik	İşlevsel Sanat Kuramı	Modern Sanat Sembolizm, Fovizm, Kübizm, Dada, Sürrealizm, Soyut Ekspresyonizm 1900-1950
16	7	Emil Nolde	Altı Bay (1921)			
17	12	Rene Magritte	Personel Values (1952)	Psikolojik Estetik	Dışavurumcu Sanat Kuramı	Kavramsal Sanat 1950-2010
18	14	Alberto Giacometti	Portrait of David Thompson (1957)	Deneyisel Estetik	Kavramsal Sanat Kuramı	
19	20	Frank Stella	Harran II (1967)			
20	17	Nicky Boehme	Yılbaşı Kartı Niteliğinde Karlı Bir Manzara	Estetik Değeri Olmayan	Sanat Değeri Taşımayan	

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu; Kırıkkale merkezde yaşayan 40 kişi, Kırıkkale Keskin-Maşat köyünde yaşayan 40 kişi ve Kırıkkale Üniversitesi’nde eğitimine devam eden ve Yahşihan ilçesinde yaşayan 40 kişi olmak üzere 120 gönüllü kadından oluşturulmuştur.

Verilerin Analiz Edilmesi

Verilerin analizinde, istatistiksel işlemler olarak “frekans, ortalama ve yüzdeler verilmiştir. Ölçeklerden elde edilecek veriler nicel (f ve %) ve nitel olarak betimsel analiz yapılmıştır. Araştırmada kullanılan tablolar ve elde edilen bulgular, sanat ilgi ölçeği ve estetik beğeni etkinliği yöntemiyle toplanan verilerin analizine dayanmaktadır. Nicel ve nitel veri analiz yöntemleri, katılımcıların sanata olan ilgi ve estetik beğeni düzeylerini anlamak amacıyla bir arada kullanılmıştır. Nicel veriler, katılımcıların sanat ilgi ölçeği ve estetik beğeni etkinliğinde belirttiği tercihlerin frekansları, yüzdeleri ve istatistiksel dağılımlarını analiz ederek elde edilmiştir. Katılımcıların sanat ilgi puanları, yaş grupları, eğitim düzeyleri ve yerleşim yerleri temelinde analiz edilmiştir. Ortalama puanlar karşılaştırılarak gruplar arasındaki farklar yorumlanmıştır. Yaş grupları (18-19, 20-29 vb.), eğitim seviyeleri (lisans, lise, ortaokul vb.) ve yerleşim yerleri (köy, merkez, üniversite çevresi) gibi kategorilere göre veriler gruplandırılmıştır. Bu kategoriler arasında anlamlı farkların olup olmadığını analiz etmek için tablolar ve yüzdeler dağılımlar halinde görselleştirilmiştir. Bu, her bir grubun tercihlerini daha net bir şekilde karşılaştırmayı mümkün kılmıştır.

Nitel veri analizi, katılımcıların sanatsal tercihleri ve beğenilerini açıklayan yorumlarını veya eğilimlerini anlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Nitel analiz aşağıdaki adımları içermiştir: Estetik sanat etkinliğinde yer alan yorum bölümlerinde, katılımcılar sanat eserlerine yönelik hislerini ve algılarını ortaya koymuştur. Nitel veriler, belirli temalar ve kategoriler altında gruplandırılmıştır. Örneğin, “klasik sanat eserleri”, “modern sanat eserleri”, “kavramsal sanat eserleri” gibi temalar belirlenmiş ve katılımcıların görüşleri bu temalara göre analiz edilmiştir. Bazı katılımcıların nitel verilerde belirttiği görüşler, tablo sonuçlarını açıklamak için örnek olarak kullanılmıştır. Nicel veriler ile nitel bulgular bir araya getirilerek analiz edilmiştir. Örneğin, belirli bir sanat eserinin yüksek beğeni oranı, katılımcıların bu esere dair yaptığı olumlu yorumlarla desteklenmiştir.

BULGULAR

Araştırmada “Kırıkkale ilinde yaşayan farklı eğitim düzeylerindeki kadınların sanatsal ilgi ve estetik beğeni arasındaki ilişki nasıldır? sorusunun cevap aranmıştır. Bu ana sorunun alt soruları olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Katılımcıların yaş dağılımı nasıldır?

Katılımcıların eğitim durumu dağılımı nasıldır?

Katılımcıların yaş aralığı, eğitim durumu ve sanatsal ilgi ölçeğinden alınan puan ortalaması arasındaki ilişki nasıldır?

Katılımcıların yerleşim yeri, yaş aralığı ve sanatsal ilgi ölçeğinden alınan puan ortalaması arasındaki ilişki nasıldır?

Katılımcıların sanatsal ilgi puanı, yaş dağılımı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişki nasıldır?

Katılımcıların esere ilişkin estetik beğeni tercihleri / düzeyleri nasıldır?

Estetik beğeni düzeyi, yaş dağılımı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişki nedir?

Eserlere ilişkin estetik beğeni düzeyi, sanatsal ilgi puanı ortalaması, yaş aralığı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişki nasıldır?

Yaşa Göre Dağılım

Araştırma Kırıkkale Yahşihan ilçesinden 40, Kırıkkale Merkez ‘den 40 ve Kırıkkale Keskin Maşat Köyü’nden 40 olmak üzere toplam 120 kadın katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada “Kırıkkale ilinde yaşayan farklı eğitim düzeylerindeki kadınların sanatsal ilgi ve estetik beğeni arasındaki ilişki nasıldır? sorusunun cevap aranmıştır. Bu ana sorunun alt sorusu olan “araştıramaya katılan katılımcıların yaş dağılımı nasıldır?” a ilişkin aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Çizelge 2. Katılımcıların yaş aralığı ve dağılımı

Yaş Aralığı	f	%
18-19 yaş	9	8
20-29 yaş	90	75
30-39 yaş	7	6
40-59 yaş	10	8
60-78 yaş	4	3

Çizelge 2’ye göre araştırma kapsamında 120 katılımcının yaş aralıklarına göre dağılımı incelendiğinde, en büyük grubu 20-29 yaş aralığındaki katılımcılar 90 kişi oluşturmuştur (%75, f = 90). Bu durum, araştırmanın genç yetişkinlerden daha yoğun bir katılım aldığını göstermektedir. 18-19 yaş aralığında 9 katılımcı bulunmaktadır ve bu grup toplam katılımcıların %8’ini temsil etmektedir. 30-39 yaş aralığı, yalnızca 7 katılımcı ile toplam katılımcıların %6’sını oluşturmuş, orta yaş grubunun düşük bir temsil oranına sahip olduğunu ortaya koymuştur. 40-59 yaş aralığında 10 katılımcı yer almakta olup, bu grup %8 oranıyla katılımcı dağılımında dikkat çeken diğer bir yaş grubudur. Son olarak, 60-78 yaş aralığında sadece 4 katılımcı (%3) bulunmakta ve bu grup en az temsil edilen yaş kategorisi olmuştur. Genel olarak, katılımcıların büyük çoğunluğunun genç yetişkinlerden oluştuğu, yaş gruplarındaki dağılımın diğer yaş aralıklarında belirgin bir düşüş gösterdiği görülmektedir. Bu durum, genç yaş grubunun sanata ve estetiğe olan ilgisinin araştırmada daha fazla temsil edildiğini göstermektedir.

Eğitim Düzeyine Göre Dağılım

Araştırmanın 2. alt sorusu “araştıramaya katılan katılımcıların eğitim düzeyi dağılımı nasıldır” ilişkin aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Çizelge 3. Katılımcıların eğitim düzeyleri

Eğitim Düzeyi	f	%Yüzdeliği
Okuma-Yazma Bilmeyen	4	%3
İlkokul	5	%4
Ortaokul	7	%6
Lise	30	%25
Lisans	74	%62

Çizelge 3’e göre araştırmaya katılan 120 katılımcının eğitim düzeylerine göre dağılımına bakıldığında, en büyük grubun lisans mezunlarından oluştuğu görülmektedir. Lisans mezunları, 74 kişi (%62) ile katılımcıların büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu durum, araştırmanın yüksek eğitim düzeyine sahip bireyler tarafından yoğun olarak temsil edildiğini göstermektedir. Lise mezunları, 30 kişi ile toplam katılımcıların %25’ini oluşturarak ikinci en büyük grup olmuştur. Ortaokul mezunlarının sayısı ise 7 kişi olup, bu grup toplam katılımcıların %6’sını temsil etmektedir. İlkokul mezunları ise 5 kişi (%4) ile çalışmada daha az temsil edilen bir grubu oluşturmaktadır. Okuma-yazma bilmeyen katılımcılar ise 4 kişi (%3) ile en küçük

grubu temsil etmektedir. Bu, eğitim seviyesi düşük olan bireylerin araştırmada oldukça sınırlı bir şekilde yer aldığını göstermektedir. Genel olarak, araştırmada eğitim düzeyi arttıkça katılım oranının yükseldiği ve yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin çalışmada daha baskın olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, eğitim düzeyinin, sanat ve estetikle ilgili çalışmalara katılım üzerinde önemli bir etkisi olduğunu düşündürmektedir.

Yaş Aralığı, Eğitim Durumu ve Sanatsal İlgi Puan Ortalaması

Araştırmanın 3. alt sorusu olan “katılımcıların yaş dağılımı, eğitim durumu ve sanatsal ilgi puan ortalaması arasındaki ilişki nasıldır?” sorusuna ilişkin aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Çizelge 4. Katılımcıların yaş aralığı, eğitim durumu ve sanatsal ilgi puan ortalaması

Yaş Aralığı			Eğitim Durumu										Sanat İlgi Ölçeği Puan Ortalaması
			Lisans		Lise		Ortaokul		İlkokul		Okuma-Yazma Bilmeyen		
Yaş Aralığı	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
18-19	9	8	2	22,2	7	77,8	0	0,0	0	0,0	0	0	74,11
20-29	90	75	70	77,8	20	22,2	0	0,0	0	0,0	0	0	74,60
30-39	7	6	1	14,3	2	28,6	2	28,6	2	28,6	0	0	77,14
40-59	10	8	1	10,0	1	10,0	5	50,0	3	30,0	0	0	75,59
60-78	4	3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	4	100,0	48,5

Çizelge 4’te araştırma kapsamında katılımcıların yaş aralıkları, eğitim durumları ve sanat ilgi ölçeği puan ortalamaları incelenmiştir. Çizelge 4’e göre 18-19 yaş aralığından 9 katılımcı (%8) bulunmaktadır. Grubun sanat ilgi ölçeği puan ortalaması 74,11 olarak hesaplanmıştır. Eğitim düzeyi açısından, katılımcıların çoğunluğu lise mezunu olup (%77,8), lisans mezunlarının oranı %22,2’dir. Ortaokul, ilkokul ve okuma-yazma bilmeyen katılımcılar bu grupta bulunmamaktadır. Katılımcıların 20-29 yaş aralığından 90 kişi ile (%75) araştırmanın en büyük katılımcı kitlesini oluşturmaktadır. Sanat ilgi ölçeği puan ortalaması 74,60 olarak tespit edilmiştir. Grubun %77,8’i lisans mezunlarından, %22,2’si ise lise mezunlarından oluşmaktadır. Ortaokul, ilkokul ve okuma-yazma bilmeyen katılımcılar bu grupta yer almamaktadır. 30-39 yaş aralığında 7 katılımcı (%6) bulunmaktadır. Bu yaş aralığının sanat ilgi ölçeği puan ortalaması 77,14 ile diğer yaş gruplarına göre en yüksek düzeydedir. Katılımcıların %14,3’ü lisans mezunu olup, %28,6’sı lise, %28,6’sı ortaokul ve %28,6’sı ilkokul mezunlarından oluşmaktadır. Okuma-yazma bilmeyen katılımcılar bu grupta yer almamaktadır. 40-59 yaş aralığında 10 katılımcı (%8) yer almaktadır. Bu yaş aralığının sanat ilgi ölçeği puan ortalaması 75,59’dur. Katılımcıların %10’u lisans, %10’u lise, %50’si ortaokul ve %30’u ilkokul mezunudur. Bu grupta da okuma-yazma bilmeyen katılımcılar bulunmamaktadır. 60-78 yaş aralığında 4 katılımcı (%3) bulunmaktadır. Grubun sanat ilgi ölçeği puan ortalaması 48,5 ile diğer yaş gruplarına göre en düşük düzeydedir. Bu grupta yalnızca okuma-yazma bilmeyen katılımcılar yer almakta ve sanat ilgisi açısından diğer gruplardan oldukça düşük bir puan almıştır. Genel olarak, genç yaş gruplarında (18-29 yaş aralığı) sanat ilgi puanlarının birbirine yakın ve yüksek olduğu, 30-39 yaş aralığında ise en yüksek düzeye ulaştığı görülmektedir. Ancak, 60 yaş ve üzeri grupta puanlar belirgin bir şekilde düşmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça sanat ilgi puanlarının yükseldiği dikkat çekmektedir. Özellikle lisans mezunlarının yüksek oranlarda temsil edildiği yaş gruplarında sanat ilgisinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Okuma-yazma bilmeyen katılımcılar sadece 60-78 yaş grubunda yer almakta olup, bu grubun sanat ilgisi puanlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu durum, eğitim düzeyinin sanat ilgisi üzerinde belirleyici bir etken olduğunu göstermektedir.

Yerleşim Yeri, Yaş Aralığı ve Sanatsal İlgi Puan Ortalaması

Araştırmanın 4. alt sorusu olan “katılımcıların yerleşim yeri, yaş dağılımı ve sanatsal ilgi puanı ortalaması arasındaki ilişki nedir?” sorusuna ilişkin aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Çizelge 5. Katılımcıların yaş aralığı, yerleşim yeri ve sanatsal ilgi puan ortalaması

Yerleşim Yeri			Yaş Aralığı										Sanat İlgi Ölçeği Puan Ortalaması %
			18-19		20-29		30-39		40-59		60-78		
f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Kırıkkale Merkez	40	33,33	3	7,5	31	77,5	2	5	4	10	0	0	75
Yahşihan İlçe (Kırıkkale Ü.)	40	33,33	2	5	38	95	0	0	0	0	0	0	77,42
Kırıkkale Maşat Köyü	40	33,33	4	10	21	52,5	5	12,5	6	15	4	10	69,35

Katılımcıların yaş aralığı, yerleşim yeri ve sanatsal ilgi puan ortalaması üzerine yapılan bu analizde, Kırıkkale bölgesinde üç farklı yerleşim yeri incelenmiştir: Kırıkkale Merkez, Yahşihan İlçe ve Kırıkkale Maşat Köyü. Toplamda 120 katılımcı yer almakta ve her bölgeden 40 kişi çalışmaya dahil edilmiştir. Katılımcılar yaş aralıklarına göre sınıflandırılmış ve sanatsal ilgi puan ortalamaları hesaplanmıştır. Kırıkkale Merkez’de, katılımcıların %7,5’i 18-19 yaş aralığında, %77,5’i 20-29 yaş aralığında yer almaktadır. 30-39 yaş grubunda %5 katılım oranı gözlenirken, 40-59 yaş grubunda bu oran %10’dur. 60-78 yaş grubunda ise katılımcı bulunmamaktadır. Kırıkkale Merkez’in sanatsal ilgi puan ortalaması 75 olarak hesaplanmıştır. Yahşihan İlçe’de, 18-19 yaş aralığında katılımcıların %5’i, 20-29 yaş aralığında ise %95’i bulunmaktadır. Bu bölgede 30-39 yaş, 40-59 yaş ve 60-78 yaş gruplarında katılımcı bulunmamaktadır. Yahşihan İlçe’nin sanatsal ilgi puan ortalaması 77,42 olup, bu değer diğer bölgelerden daha yüksektir. Kırıkkale Maşat Köyü’nde, 18-19 yaş aralığında katılımcıların %10’u yer almakta, 20-29 yaş grubunda bu oran %52,5’e yükselmektedir. 30-39 yaş aralığında %12,5 oranında katılım varken, 40-59 yaş aralığında bu oran %15 olarak belirlenmiştir. 60-78 yaş grubunda ise katılımcı oranı %10’dur. Kırıkkale Maşat Köyü’nün sanatsal ilgi puan ortalaması ise 69,35 ile diğer bölgelerden daha düşüktür. Bu sonuçlar, genç yaş gruplarında (18-29 yaş) sanatsal ilginin daha yoğun olduğunu, yaş ilerledikçe katılım oranlarının azaldığını göstermektedir. Yahşihan İlçe’nin sanatsal ilgi düzeyinin yüksek olması, üniversite çevresindeki kültürel aktivitelerin etkisiyle açıklanabilir. Kırsal bölgelerdeki sanatsal ilgi düzeyinin düşük olması ise farkındalık ve erişim eksikliği ile ilişkilendirilebilir.

Sanatsal İlgi Puanı, Yaş Dağılımı, Eğitim Durumu ve Yerleşim Yeri Arasındaki İlişki

Araştırmanın 5. alt sorusu “katılımcıların sanatsal ilgi puanı, yaş aralığı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişki nasıldır?” sorusuna ilişkin aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Çizelge 6’ya göre; katılımcıların sanatsal ilgi puanı, yaş aralığı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişkiyi ve dağılımı göstermektedir. Katılımcıların %32,5’i 79-90 puan aralığında yer almakta olup, bu aralık sanatsal ilginin yoğunlaştığı bölgedir. Bu, katılımcıların sanatsal ilgilerinin genel olarak orta-üst düzeyde olduğunu göstermektedir. En yüksek sanatsal ilgiye sahip olan 16 kişi (%13,3) 100-90 puan aralığında, en düşük sanatsal ilgiye sahip olan 1 kişi ise (%1) 39-30 puan aralığında almıştır. 18-19 yaş grubundaki katılımcılar, %11,1 oranla en çok 89-80 puan aralığında yoğunlaşmıştır. 20-29 yaş grubunda sanatsal ilgi genellikle orta-üst seviyede yoğunlaşmıştır. 30 yaş üzerindeki gruplardan sonra sanatsal ilgi puanlarının düşüş

eğiliminde olduğu görülmektedir. Özellikle 60 yaş ve üzerindeki katılımcıların çoğunluğu düşük puan aralıklarında yer almaktadır. Lisans mezunları, yüksek sanatsal ilgi puanlarına sahip olma eğilimindedir (100-90 aralığında %81,3; 89-80 aralığında %70,4). Ortaokul ve altı eğitim düzeyine sahip olanlar, genelde daha düşük puan aralıklarında toplanmıştır. Okuma-yazma bilmeyenler, sanatsal ilgi puanı açısından en düşük seviyelerde yer almaktadır. Kırıkkale Üniversitesi, sanatsal ilgi açısından en yüksek puanlara sahip olanların çoğunlukta bulunduğu yerdir. (100-90 puan aralığında %43,8, 89-80 aralığında %48,1). Yerleşim yerine göre şehir merkezinde yaşayan ve üniversite de eğitim gören bireylerin sanatsal ilgi seviyelerinin, kırsal bölgelerde yaşayanlara kıyasla daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Çizelge 6. Katılımcıların sanatsal ilgi puanı ile yaş aralığı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişki

Sanat İlgi Ölçeği Puan Aralığı	Kişi Sayısı	Yaş Aralığı										Eğitim Durumu										Yerleşim Yeri						
		18-19		20-29		30-39		40-59		60-78		Lisans		Lise		Ortaokul		İlkokul		Okuma-yazma bilmeyen		Kırıkkale Merkez		Kırıkkale Üni.		Kırıkkale Maşat Köyü		
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f
100-90	16	13,3	0	0,0	13	81,3	1	6,3	2	12,5	0	0	13	81,3	2	12,5	1	6,3	0	0,0	0	0,0	6	37,5	7	43,8	3	18,8
89-80	27	22,5	3	11,1	20	74,1	3	11,1	1	3,7	0	0	19	70,4	5	18,5	2	7,4	1	3,7	0	0,0	7	25,9	13	48,1	7	25,9
79-70	39	32,5	3	7,7	29	74,4	2	5,1	5	12,8	0	0	28	71,8	6	15,4	4	10,3	1	2,6	0	0,0	15	38,5	10	25,6	14	35,9
69-60	20	16,6	2	10,0	17	85,0	0	0,0	1	5,0	0	0	9	45,0	10	50,0	0	0,0	1	5,0	0	0,0	8	40,0	6	30,0	6	30,0
59-50	11	9,1	1	9,1	7	63,6	1	9,1	1	9,1	1	9,1	4	36,4	4	36,4	0	0,0	2	18,2	1	9,1	4	36,4	3	27,3	4	36,4
49-40	6	5	0	0,0	3	50,0	0	0,0	0	0	3	50,0	1	16,7	2	33,3	0	0,0	0	0,0	3	50,0	0	0,0	1	16,7	5	83,3
39-30	1	1	0	0,0	1	100,0	0	0,0	0	0	0	0	0	0,0	1	100,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	100,0
29-0 puan	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	120	100	9	7,5	90	75,0	7	5,8	10	8,3	4	3,3	74	61,7	30	25,0	7	5,8	5	4,2	4	3,3	40	33,3	40	33,3	40	33,3

Sonuç olarak, sanatsal ilgi düzeyi; genç yaş grubunda, lisans mezunlarında ve kentsel yerleşim bölgelerinde (Kırıkkale Merkez ve Yahşihan) daha yüksek seviyelerdedir. Eğitim seviyesi ve yaş ilerledikçe sanatsal ilgi düzeyi azalmaktadır. Kırsal bölgelerde (Maşat Köyü) ise sanatsal ilgi düzeyi, düşük puan aralıklarında daha belirgin bir yoğunlaşma göstermektedir. Bu durum, eğitim ve çevresel faktörlerin sanata olan ilgiyi etkileyen temel değişkenler olduğunu ortaya koymaktadır.

Eserlere İlişkin Estetik Beğeni Tercihleri, Dönem, Estetik Yöntem ve Sanat Kuramları Arasındaki İlişki

Araştırmanın 6. alt sorusu “katılımcıların eserlere ilişkin estetik beğeni tercihleri / düzeyleri nasıldır?” sorusuna ilişkin aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Katılımcıların eserlere ilişkin estetik beğeni tercihleri, dönem, estetik yöntem ve sanat kuramları arasındaki ilişkiye dair bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Çizelge 7. Katılımcıların eserlere yönelik estetik beğeni düzeyi tercihleri

Sıra No	Sanatçı Adı	Eserin Adı	Dönemler	Estetik Yöntem Sanat Kuramları	Eser No	Hiç Beğenmiyorum (1)		Kararsızım (2)		Çok Beğeniyorum (3)	
						f	%	f	%	f	%
1	Claude Lorrain	Apollo ve Cuma Sibyl ile Sahil Manzarası (1646)	Klasik Sanat: Rönesans Maniyeriz Barok, Rokoko 1500-1800	Metafizik Estetik Yansıtmacı S.Kuram	10	3	2,5	6	5,0	111	92,5
2	Jean-Etienne Liotard	Portrait of Maria Adelaide of France in Turkish-styleclothes (1753)			8	8	6,7	12	10,0	100	83,3
3	J.Vermeer Van Delft	Woman With A Balance (1664)			18	8	6,7	19	15,8	93	77,5
4	Leonarda da Vinci	The Annunciation (1472)			5	15	12,5	26	21,7	79	65,8
5	Diego Velazques	The Forge of Vulcan (1630)			2	19	15,8	34	28,3	67	55,8
6	Joseph M. William Turner	The Grand Canal-Venice (1835)	Neo-Klasizm, Romantizm Ön Rafeloculuk, Empresyonizm 1800-1900	Psikolojik Estetik Dışavurumcu S. Kuramı Fizyolojik Estetik Biçimci S. Kuramı Metafizik Estetik Yansıtmacı S. Kuramı Sosyal Estetik İşlevsel S.Kuramı	9	9	7,5	11	9,2	100	83,3
7	Egon Schiele	Old Mill, (1916)			1	51	42,5	36	30,0	33	27,5
8	Paul Cezanne	Montagne Sainte Victoire (1885)			4	18	15,0	17	14,2	85	70,8
9	P. Auguste Renoir	The Luncheon of The Boating Party (1880)			19	12	10,0	8	6,7	100	83,3
10	Edouard Manet	Races at Longchamp (1864)			6	14	11,7	28	23,3	78	65,0
11	Claude Monet	A Field of Poppies			11	21	17,5	20	16,7	79	65,8
12	Francisco Goya	3 Mayıs (1814)			15	41	34,2	21	17,5	58	48,3
13	Gustav Klimt	The Kiss (1907-1908)	Modern Sanat Sembolizm, Fovizm, Kübizm, Dada, Sürrealizm, Soyut Ekspresyonizm 1900-1950	Biçimci S. Kuramı	3	25	20,8	21	17,5	74	61,7
14	Fernand Leger	Güzel Her Yerde (1949)			16	48	40,0	43	35,8	29	24,2
15	Wassily Kandinsky	Composition VIII (1923)			13	63	52,5	20	16,7	37	30,8
16	Rene Magritte	Personel Values (1952)	Fizyolojik Estetik Dışavurumcu S.Kuramı	Sosyal Estetik	12	38	31,7	43	35,8	39	32,5
17	Emil Nolde	Altı Bay (1921)			7	77	64,2	14	11,7	29	24,2
18	Alberto Giacometti	Portrait of David Thompson (1957)	Kavramsal Sanat 1950-2010	Deneysek Estetik	14	47	39,2	34	28,3	39	32,5

19	Frank Stella	Harran II (1967)		Kavramsal S.Kuramı	20	63	52,5	29	24,2	28	23,3
20	Nicky Boehme	Yılbaşı Kartı Niteliğinde Karlı Bir Manzara	Sanat Değeri Taşımayan	Estetik Değeri Olmayan	17	11	9,2	10	8,3	99	82,5

Sanatsal beğeni etkinliği kapsamında yapılan değerlendirmede, katılımcıların eser tercihleri, estetik yöntemler ve sanat kuramlarına göre incelenmiştir. Çizelge 7, katılımcıların eserlere yönelik estetik beğeni düzeylerini, sanatçı adı, eser adı, dönem, estetik yöntem ve sanat kuramlarına göre göstermektedir. Ayrıca, estetik beğeni tercihleri (1) “Kesinlikle Beğenmiyorum,” (2) “Kararsızım,” (3) “Çok Beğeniyorum” olmak üzere üç aşamada değerlendirilmiştir. Değerlendirme 20 eseri içermektedir. Bu eserler; 1800-1900 (Neo-Klasizm, Romantizm, Empresyonizm) döneminden yedi resim, 1500-1800 (Klasik Dönem) döneminden beş resim, 1900-1950 (Modern Sanat) döneminden beş resim, 1950-2010 (Kavramsal Sanat) döneminden iki resim ve sanat değeri taşımayan bir resmi içermektedir. Estetik yöntemlerinden; metafizik estetik yöntemine göre sekiz eser, psikolojik estetik yöntemini kapsayan iki eser, fizyolojik estetik yöntemine göre iki eser, sosyal estetik yöntemine göre iki eser, deneysel estetik yöntemine göre iki eser yer almaktadır. Ayrıca, estetik değeri olmayan bir eser bulunmaktadır. Sanat kuramlarından; yansıtmacı sanat kuramına ait sekiz eser, dışavurumcu sanat kuramında yer alan üç eser, biçimci sanat kuramını kapsayan dört eser, kavramsal sanat kuramından iki eser ve işlevsel sanat kuramını içeren iki eser yer almaktadır.

Katılımcılar arasında en çok beğenilen eser, Claude Lorrain’in “Apollo ile Sahil Manzarası (1646)” adlı Klasik Dönem (1500-1800) tablosu olmuştur. Bu eserin estetik yöntem ve kuramı; metafizik estetik, yansıtmacı kuramdır. Bu tablo, 111 kişi (%92,5) tarafından “Çok Beğeniyorum” olarak değerlendirilmiştir. Kırıkkale’nin Yahşihan ilçesinde (Kırıkkale Üniversitesi) eğitim görmekte olan 21 yaşındaki Z.D. isimli katılımcının bu eser için yorumu şu şekildedir: “Renk uyumunu çok beğendim. Gökyüzü ve mimarileri çok güzel çizilmiş. Gerçekçi olması da çok hoşuma gitti.” Kırıkkale Merkez’de yaşayan 29 yaşındaki G.G. isimli katılımcının bu resmi beğendiğine dair yorumu şu şekildedir: “Bana tatil yerlerini anımsattı. Suyu da çok severim ve resimde huzur buldum. Ayrıca resimdeki sıcaklığı da hissettiğim için çok beğendim.” Kırıkkale’nin Maşat köyünde yaşayan 55 yaşındaki S.T. isimli katılımcının resim hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Deniz manzarasını çok beğendim. Antik Çağı yansıtan güzel bir tablo.”

Üç ayrı esere 100 kişi (%83,3) tarafından çok beğeniyorum (3) puanı verilerek, diğer en çok beğenilen eserler arasında yer almışlardır. Bu eserler; Jean-Etienne Liotard’ın Portrait of Maria Adelaide of France in Turkish-styleclothes eseri, Joseph M. William Turner’in The Grand Canal- Venice eseri ve P. Auguste Renoir’in The Luncheon of The Boating Party adlı eseridir. Jean- Etienne Liotard’ın Portrait of Maria Adelaide of France in Turkish- styleclothes (1753) eseri, Klasik Dönem’e aittir. Bu eserin de estetik yöntem ve kuramı; metafizik estetik, yansıtmacı kuramdır. Kırıkkale’nin Yahşihan ilçesinde (Kırıkkale Üniversitesi) eğitim görmekte olan 22 yaşındaki Ö.İ. isimli katılımcının resim hakkındaki yorumu şu şekildedir:

“Eser dönemini ve kültürünü yansıtıyor. Kumaşların gerçekçiliği ise dikkat çekiyor.” Kırıkkale Merkez’de yaşayan 44 yaşındaki O.A. isimli katılımcının bu resim hakkındaki yorumu şudur: “Bilmediğim bir kültürün ilginç kostümü ilgimi çekti. Bu kültürün bir parçası olarak tüm hazırlığını yapmış, takıdan iç giyimine kadar itina ile hazırlanmış genç kadının, bir yandan da biraz keyfi bir okuma yapma sahnesi de pek de sıradan olmayan hayatını çok merak ettim. Her yönden ilgimi çekti ve düşündürdü. Bu yüzden çok beğendim.” Kırıkkale’nin Maşat Köyü’nde yaşayan 42 yaşındaki S.D. isimli katılımcının bu resim hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Kadın, Osmanlı kadınlarına benziyor. Tarihimiz gözümün önüne geldi. Sakinlik ve huzur verici bir ortamın olması resimde beni rahatlatmış.” Joseph M. William Turner’in The Grand Canal- Venice (1835) eseri, Neo-Klasizm, Romantizm ve Empresyonizm (1800-1900) dönemine aittir. Bu eserin estetik yöntem ve kuramı; psikolojik estetik, dışavurumcu sanat kuramıdır. Kırıkkale Yahşihan ilçesinde (Kırıkkale Üniversitesi) eğitim görmekte olan 22 yaşındaki A.K.1 isimli katılımcının bu resim hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Resimin yanlarındaki yapıları, gemilerin duruşunu, fırça darbelerini ve gökyüzündeki renklerin uyumunu oldukça beğendim. Kırıkkale Merkez’de yaşayan 31 yaşındaki S.N.E. isimli katılımcının bu resim hakkındaki değerlendirmesi şu şekildedir: “Avrupa’da, içinden kanallar geçen şehirlerin insanın yüzüne vuran o nemli, yapış yapış ama mutlu havasını hatırlattı.” Kırıkkale’nin Keskin Maşat Köyü’nde yaşayan 34 yaşındaki E.S. isimli katılımcının bu resim hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Resimdeki bulut detayları teknelerin suya yansımaları çok güzel yansıtılmış. Gökyüzü ve deniz çok güzel anlatılmış. Renkler alakasız olsa bile iki taraf arasında uyum sağlanmış.” P. Auguste Renoir’in The Luncheon of The Boating Party (1880) adlı eseri, Neo-Klasizm, Romantizm ve Empresyonizm (1800-1900) dönemine aittir. Bu eserin estetik yöntem ve kuramı; metafizik estetik, yansıtmacı kuramıdır. Kırıkkale’nin Yahşihan ilçesinde (Kırıkkale Üniversitesi) eğitim görmekte olan 24 yaşındaki A.Ö. isimli katılımcı, resmi şu şekilde yorumlamıştır: “Resimdeki figürlerin her biri özenle resmedilmiş. Her birinin ayrı bir hikayesi var gibi ve böyle olması bende merak duygusu uyandırdı. Kullanılan renkleri beğendim. Fırçanın tuval üzerindeki hareketlerini hissedebiliyorum. Bu yüzden de çok beğendim.” Kırıkkale Merkez’de yaşayan 22 yaşındaki F.N.K. isimli katılımcının bu resmi beğendiğini ifade ettiği yorumu şu şekildedir: “Eski dönemleri ve bu dönemleri yansıtan resimleri seviyorum. Kullanılan teknik, sanki tam da eski zamanların hayalini kurmuşuz gibi hissettiriyor.” Kırıkkale’nin Keskin ilçesine bağlı Maşat Köyü’nde yaşayan 20 yaşındaki A.H. isimli katılımcı ise bu resim hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur: “Herkesin güldüğü bir ortamda, keyifle yemek yiyip bir şeyler içerken sohbet eden bir grubun neşesi ve heyecanı çok güzel aktarılmış.” Beşinci en çok beğenilen eser ise Nicky Boehme’nin Yılbaşı Kartı Niteliğinde Karlı Bir Manzara eseridir. Sanat değeri taşımayan ve estetik değeri olmayan bir eserdir. Yahşihan ilçesi (Kırıkkale Üniversitesi)’nde yaşayan 22 yaşındaki M.U. isimli katılımcının, bu resmi beğendiğini ifade ettiği yorumu şu şekildedir: “Güzel bir kış ortamı yansıtılmıştır. Anlaşıldığı üzere Noel görünümü resmedilmiştir. Çizgiler ve renkler oldukça hoş ve güzeldir.” Kırıkkale Merkez’de yaşayan 58 yaşındaki S.G. isimli katılımcının bu resim hakkındaki yorumu ise şu şekildedir: “Ortaokul ve lise zamanındaki yılbaşıları hatırlatıyor. Arkadaşlara verilen kartpostalların ön yüzünde ne kadar karlı manzara olsa da sıcak bir duyguyu hissi uyandırıyor.” Kırıkkale iline ait Maşat Köyü’nde yaşayan 39 yaşındaki F.H.Ç. isimli

katılımcının resim hakkındaki yorumu ise şu şekildedir: “Bir yılbaşı etkinliği görülmektedir. Kuzey havalarını hissettirmektedir. Resimdeki vurgulamalar dikkatimi çekmektedir.”

En az beğenilen eser ise Emil Nolde'nin Altı Bay (1921) adlı eseri olmuştur. Bu eser, 77 kez “hiç beğenmiyorum” (1) puanı alarak en düşük puanı almıştır. Eser, modern sanat sembolizm, fovizm, kübizm, dada, sürrealizm, soyut ekspresyonizm 1900-1950 dönemine aittir. Ayrıca, estetik yöntemi ve sanat kuramı olarak; sosyal estetik yöntemi ve işlevsel sanat kuramına aittir. Kırıkkale Yahşihan ilçesinde (Kırıkkale Üniversitesi) eğitim görmekte olan 25 yaşındaki G.U. isimli katılımcının bu resim hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Resimde yüzleri deforme edilmiş altı erkek figürü bulunuyor. Genel olarak figürlerin ifadelerini sevmedim ve rahatsızlık hissi veriyor.” Kırıkkale Merkez’de yaşamakta olan 21 yaşındaki A.Y.G. isimli katılımcının ise bu eser hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Beni bu resim bulanık çizilmesi çok ürküttü. Renkler, insanların yüz ifadeleri ve izleyiciye doğrudan rahatsız edici bir biçimde bakıyor olmaları bana rahatsız hissettirdi.” Kırıkkale'nin Maşat Köyü’nde yaşayan 21 yaşındaki B.Ş. isimli katılımcının resim hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Beğenmedim çünkü resimdeki kişilerin ne yaptığını ve yüzlerinin korku şeklini vermesini anlamadım. Renkleri beğenmedim, çok koyu.” Wassily Kandinsky'nin “Composition VIII” adlı modern sanat eseri ile Frank Stella'nın “Harran II” adlı kavramsal sanat eseri diğer en az beğenilen eserlerden olmuştur. Her iki eser de toplamda 63 kişi tarafından “Kesinlikle Beğenmiyorum” olarak değerlendirilmiştir. Wassily Kandinsky'in Composition VIII eseri (1923), biçimci sanat kuramına aittir. Kırıkkale Yahşihan İlçesi’nde (Kırıkkale Üniversitesi) eğitim görmekte olan 19 yaşındaki S.N.O. isimli katılımcının bu resim hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Çok karışık duruyor hiçbir şey anlamadım.” Kırıkkale Merkez’de yaşamakta olan 25 yaşındaki B.Ş.1 isimli katılımcının Composition VIII eseri hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Soyutsal bir çalışma olduğundan pek anlam verip de beğenemedim.” Kırıkkale Maşat Köyü’nde yaşamakta olan 20 yaşındaki A.H. isimli katılımcının bu resim hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Geometrik şekiller çok gözümü yordu. Resim benim için bir anlam ifade etmedi.” Frank Stella'nın Harran II (1967) eseri, kavramsal sanat eseri ve deneysel estetik yöntemine aittir. Kırıkkale Yahşihan İlçesi’nde (Kırıkkale Üniversitesi) eğitim görmekte olan 22 yaşındaki M.U. isimli katılımcının Frank Stella'nın bu eseri hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Origami tarzı, garip geometrik şekiller bulunmaktadır. Bir şey çağrıştırmadığı için anlam veremediğim bir resim oldu bu yüzden de beğenmedim.” Kırıkkale Merkez’de yaşayan 21 yaşındaki Y.A.2 isimli katılımcının bu resim hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Eseri, resimden çok desen gibi durduğu için beğenmedim.” Kırıkkale'nin Maşat Köyü’nde yaşayan 24 yaşındaki S.P. isimli katılımcının Harran II eseri hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Karışık ve anlamlandıramadığım bir resim, bu yüzden beğenmedim.” Egon Schiele'nin Old Mill (1916) adlı eseri, genellikle daha az beğenilen çalışmalar arasında yer almıştır. Eser, Neo-Klasizm, Romantizm ve Empresyonizm gibi 19. yüzyıl sanat akımlarına atıfta bulunsa da özellikle dışavurumculuk akımının etkilerini ve psikolojik estetik yaklaşımlarını yansıtır. Toplamda 51 kişi, eseri “hiç beğenmiyorum” diyerek değerlendirmiştir. Kırıkkale Yahşihan İlçesi’nde (Kırıkkale Üniversitesi) eğitime devam eden 24 yaşındaki F.B. isimli katılımcının eser hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Resim çok karışık ve ruhsuz geliyor. Renkler çok sönük ve birbirine çok benzer olduğu için, bana güzel bir resim gibi gelmiyor.” Fernand Leger'in Güzel Her Yerde (1949) adlı eseri, biçimci sanat kuramına ait bir çalışmadır. Eser, toplamda 48 kez “hiç beğenmiyorum” yanıtı alarak, estetik beğeni

etkinliğindeki eserler arasından beğenilmeyen ilk beş eser arasına girmiştir. Kırıkkale Yahşihan İlçesi'nde (Kırıkkale Üniversitesi) eğitim görmeye devam eden 24 yaşındaki A.Ö. isimli katılımcının yorumu şu şekildedir: “Kontür çizgileri çok sert, resimde her şey çok eşit çizilmiş. Büyük küçük oran orantı yok, ön arka ilişkisi de yok. Görüntü beni rahatsız etti.” Kırıkkale Merkez'de yaşayan 23 yaşındaki Ş.K. isimli katılımcının Güzel Her Yerde eseri hakkındaki yorumu şu şekildedir: “Resimde sabit çerçevelenmiş insan bedenleri var ve birbirlerinden çok orantısız duruyorlar. Resimde boşlukta sallanan el parmakları, omurgalar çok tuhaf duruyor.” Kırıkkale Maşat Köyü'nde yaşayan 22 yaşındaki Y.D. isimli katılımcının bu resim hakkındaki yorumu ise şu şekildedir: “Aşırı karışık bir resim. Herkes, her şey birbirine bitişik ve göz yorucu bu yüzden beğenmedim.”

Estetik beğeni tercihlerinde Klasik Dönem eserlerinin öne çıktığı, Modern Sanat ve Kavramsal Sanat dönemine ait eserlerin ise daha az beğenildiği görülmektedir. Ayrıca, metafizik estetik yöntemine ve yansıtmacı sanat kuramına ait eserlerin daha çok tercih edildiği; sosyal estetik yöntemi ve işlevsel kurama dayalı eserlerin ise genellikle beğenilmediği tespit edilmiştir. Kişisel yorumlarda, estetik deneyimin bireysel ve kültürel faktörlerle şekillendiği gözlemlenmektedir. Özellikle gerçekçi, huzur veren ve metafizik estetik yöntemine sahip eserler öne çıkmıştır. Modern ve kavramsal sanat eserleri ise karmaşık ve anlam ifade etmediği gerekçesiyle daha az beğeni almıştır. Eğitim düzeyi ve yaşam yeri, estetik beğenide belirleyici olmuştur

Eserlere İlişkin Estetik Beğeni Düzeyi, Yaş Dağılımı, Eğitim Durumu ve Yerleşim Yeri Arasındaki İlişki

Araştırmanın 7. alt sorusu “katılımcıların estetik beğeni düzeyi, yaş dağılımı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişki nasıldır?” sorusuna ilişkin aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Çizelge 8'deki verilerin analizde, katılımcıların estetik beğeni düzeylerinin yaş aralığı, eğitim durumu ve yerleşim yeri bağlamında önemli farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmıştır. Değerlendirme kapsamında sanat eserleri çeşitli dönemlerden (Klasik Sanat, Modern Sanat, Neo-Klasizm, Kavramsal Sanat) seçilmiş olup, estetik yöntemler ve sanat kuramları dikkate alınarak incelenmiştir. Estetik beğeni düzeyi ve yaş aralığı ilişkisi açısından; 18-19 yaş aralığında, katılımcıların büyük çoğunluğu “Çok Beğeniyorum” (3) düzeyinde yüksek puanlar vermiştir. Özellikle klasik dönem eserlerine (%92,5) büyük bir ilgi göstermektedirler. 20-29 yaş aralığında, bu yaş grubundaki katılımcılar estetik beğeni düzeyi açısından en aktif gruptur. Özellikle Klasik Sanat (%83,3) ve Neo-Klasizm, Romantizm (%83,3) eserleri beğenilmektedir. Kavramsal sanat ve modern sanat eserlerine olan ilgi ise nispeten daha düşüktür. 30-39 yaş aralığındaki bu yaş grubunda katılımcılar daha seçici davranmışlardır. Estetik beğeni düzeyi yüksek olan eserler genellikle Klasik Sanat eserleri ve metafizik estetik yöntemini içeren çalışmalar olmuştur. 40-59 yaş aralığında, orta yaş grubundaki katılımcılar, çoğunlukla “Çok Beğeniyorum” düzeyinde puan verirken, modern ve kavramsal sanat eserlerine yönelik beğeni düzeyleri oldukça düşüktür. 60-78 yaş aralığında ise; bu grup, en az sayıda temsil edilen yaş aralığıdır ve genellikle geleneksel estetik değerlere sahip klasik dönem eserlerine yönelim göstermektedir. Modern sanat eserleri ve soyut çalışmalar ise düşük puan almıştır.

Estetik beğeni düzeyi ve eğitim durumu ilişkisi açısından; lisans mezunları, sanata olan ilgi ve estetik beğeni düzeyi en yüksek olan grup lisans mezunlarıdır. Katılımcıların %80'den fazlası,

klasik dönem eserlerini ve metafizik estetik yöntemi içeren çalışmaları “Çok Beğeniyorum” olarak değerlendirmiştir. Lise mezunları, genellikle yansıtmacı sanat kuramına ait eserleri beğenmiştir. Kavramsal ve modern sanat eserlerinde ise “Kararsızım” ve “Hiç Beğenmiyorum” yanıtlarının oranı yüksektir. Ortaokul mezunları, estetik beğeni düzeyi sınırlı olmakla birlikte, klasik sanat eserlerine daha fazla yönelim olduğu görülmüştür. İlkokul mezunları ve okuma-

Çizelge 8. Katılımcıların estetik beğeni düzeyi, yaş dağılımı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişkisi

Eser No	Dönemler	Estetik Yöntem	Sanat Kuramları	(1):HiçBegenmiyorum (2):Kararsızım (3):ÇokBegeniyorum	Yaş Aralığı																								Eğitim Durumu												Yararlanma Yeri					
					15-19		20-29		30-39		40-59		60-79		Lisans		Lise		Ortaokul		İlkokul		Okuma-yazma bilmeyen		Kültür Merkezi		Kütüphane		Yahşınhan		Kültür Merkezi		Masat Köyü													
					f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%												
10	Klasik Sanat: Rönesans, Maniyerizm, Barok, Rokoko 1500-1800	Metafizik Estetik	Yansıtıcı Kuram	3	f	111	9	7,5	81	67,5	7	5,83	10	8,33	4	3,33	67	55,8	28	23,3	7	5,83	5	4,17	4	3,33	38	31,7	37	30,8	36	30														
					%	92,5	0	0	6	5	0	0	0	0	0	0	0	0	5	4,17	1	0,83	0	0	0	0	0	0	1	0,83	1	0,83	4	3,33												
					f	3	0	0	3	2,5	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1,67	1	0,83	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,83	2	1,67	0	0										
				2	f	100	6	6,67	71	59,2	7	5,83	10	8,33	4	3,33	67	47,5	27	22,5	7	5,83	5	4,17	4	3,33	32	26,7	31	25,6	37	30,8	37	30,8												
					%	83,3	1	0,83	11	9,17	0	0	0	0	0	0	10	8,33	2	1,67	0	0	0	0	0	0	0	4	3,33	6	5	2	1,67	2	1,67											
					f	12	0	0	8	6,67	0	0	0	0	0	0	7	5,83	1	0,83	0	0	0	0	0	0	0	4	3,33	3	2,5	1	0,83	0	0											
				1	f	8	0	0	8	6,67	0	0	0	0	0	0	7	5,83	1	0,83	0	0	0	0	0	0	0	4	3,33	3	2,5	1	0,83	0	0											
					%	6,7	6	5	67	55,8	6	5	10	8,33	4	3,33	65	45,8	22	18,3	7	5,83	5	4,17	4	3,33	31	25,8	28	23,3	34	28,3	28	23,3												
					f	93	1	0,83	17	14,2	1	0,83	0	0	0	0	15	12,5	4	3,33	0	0	0	0	0	0	6	5	8	6,67	5	4,17	5	4,17	0	0										
				8	f	19	2	1,67	6	5	0	0	0	0	0	4	3,33	4	3,33	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2,5	4	3,33	1	0,83	0	0											
					%	15,8	3	2,5	11	9,17	1	0,83	0	0	0	0	11	9,17	4	3,33	0	0	0	0	0	0	0	4	3,33	5	4,17	6	5	2	1,67											
					f	8	4	3,33	56	46,7	6	5	9	7,5	4	3,33	46	38,3	18	15	6	5	5	4,17	4	3,33	23	19,2	27	22,5	29	24,2	25	20,8												
5	f	79	2	1,67	23	19,2	0	0	1	0,83	0	0	17	14,2	8	6,67	1	0,83	0	0	0	0	13	10,8	8	6,67	5	4,17	5	4,17	0	0														
	%	65,8	3	2,5	11	9,17	1	0,83	0	0	0	0	11	9,17	4	3,33	0	0	0	0	0	0	4	3,33	5	4,17	6	5	2	1,67	0	0														
	f	26	5	4,17	48	40	6	5	5	4,17	3	2,5	43	35,8	13	10,8	5	4,17	3	2,5	3	2,5	19	15,8	26	21,7	22	18,3	21	17,5	10	8,33														
2	f	34	3	2,5	28	23,3	0	0	2	1,67	1	0,83	21	17,5	10	8,33	2	1,67	0	0	1	0,83	10	8,33	12	10	12	10	10	8,33	6	5														
	%	28,3	1	0,83	14	11,7	1	0,83	3	2,5	0	0	10	8,33	7	5,83	0	0	2	1,67	0	0	11	9,17	2	1,67	6	5	5	4,17	0	0														
	f	19	7	5,83	75	62,5	6	5	9	7,5	3	2,5	61	50,8	26	21,7	5	4,17	5	4,17	3	2,5	32	26,7	34	28,3	34	28,3	28	23,3	4	3,33														
9	f	11	0	0	10	8,33	1	0,83	0	0	0	0	8	6,67	2	1,67	1	0,83	0	0	0	0	3	2,5	4	3,33	4	3,33	0	0	0	0														
	%	9,2	2	1,67	5	4,17	0	0	1	0,83	1	0,83	5	4,17	2	1,67	1	0,83	0	0	1	0,83	5	4,17	2	1,67	2	1,67	2	1,67	0	0														
	f	9	3	2,5	23	19,2	2	1,67	2	1,67	3	2,5	22	18,3	5	4,17	2	1,67	1	0,83	3	2,5	11	9,17	10	8,33	12	10	10	8,33	12	10														
1	f	36	1	0,83	30	25	3	2,5	1	0,83	1	0,83	22	18,3	11	9,17	1	0,83	1	0,83	1	0,83	13	10,8	11	9,17	12	10	10	8,33	0	0														
	%	30	5	4,17	37	30,8	2	1,67	7	5,83	0	0	30	25	14	11,7	4	3,33	3	2,5	0	0	16	13,3	19	15,8	16	13,3	16	13,3	0	0														
	f	51	5	4,17	64	53,3	5	4,17	8	6,67	3	2,5	53	44,2	21	17,5	4	3,33	4	3,33	3	2,5	28	23,3	28	23,3	29	24,2	28	23,3	29	24,2														
4	f	85	5	4,17	70,8	58,3	5	4,17	8	6,67	3	2,5	62	51,7	23	19,2	6	5	5	4,17	4	3,33	35	29,2	32	26,7	33	27,5	33	27,5	0	0														
	%	70,8	1	0,83	6	5	1	0,83	2	1,67	0	0	6	5	2	1,67	0	0	0	0	0	0	2	1,67	3	2,5	3	2,5	3	2,5	0	0														
	f	17	2	1,67	15	12,5	0	0	0	0	0	0	1	0,83	12	10	5	4,17	0	0	0	0	1	0,83	6	5	4	3,33	6	5	5	4,17														
19	f	100	7	5,83	83,3	68,3	6	5	8	6,67	4	3,33	62	51,7	23	19,2	6	5	5	4,17	4	3,33	35	29,2	32	26,7	33	27,5	33	27,5	0	0														
	%	83,3	1	0,83	6	5	1	0,83	2	1,67	0	0	6	5	2	1,67	0	0	0	0	0	0	2	1,67	3	2,5	3	2,5	3	2,5	0	0														
	f	8	1	0,83	9	7,5	0	0	0	0	0	0	6	5	5	4,17	1	0,83	0	0	0	0	3	2,5	5	4,17	4	3,33	4	3,33	0	0														
6	f	78	7	5,83	65	53,3	4	3,33	9	7,5	2	1,67	47	39,2	20	16,7	5	4,17	4	3,33	2	1,67	29	24,2	23	19,2	26	21,7	26	21,7	0	0														
	%	65	0	0	24	20	3	2,5	0	0	1	0,83	19	15,8	6	5	1	0,83	1	0,83	1	0,83	6	5	13	10,8	9	7,5	9	7,5	0	0														
	f	14	2	1,67	10	8,33	0	0	1	0,83	1	0,83	8	6,67	4	3,33	1	0,83	0	0	1	0,83	5	4,17	4	3,33	5	4,17	4	3,33	0	0														
11	f	79	7	5,83	65,8	53,3	5	4,17	8	6,67	2	1,67	47	39,2	21	17,5	6	5	3	2,5	2	1,67	29	24,2	22	18,3	28	23,3	28	23,3	0	0														
	%	65,8	0	0	18	15	0	0	2	1,67	0	0	14	11,7	5	4,17	0	0	1	0,83	0	0	6	5	8	6,67	6	5	5	4,17	0	0														
	f	20	2	1,67	15	12,5	2	1,67	0	0	2	1,67	13	10,8	4	3,33	1	0,83	1	0,83	2	1,67	5	4,17	10	8,33	6	5	5	4,17	0	0														
15	f	58	6	5	42	35	5	4,17	1	0,83	4	3,33	36	30	15	12,5	2	1,67	1	0,83	4	3,33	17	14,2	16	13,3	25	20,8	25	20,8	0	0														
	%	48,3	1	0,83	20	16,7	0	0	0	0	0	0	16	13,3	5	4,17	0	0	0	0	0	0	10	8,33	8	6,67	3	2,5	3	2,5	0	0														
	f	21	2	1,67	28	23,3	2	1,67	9	7,5	0	0	22	18,3	10	8,33	5	4,17	4	3,33	0	0	13	10,8	16	13,3	12	10	10	8,33	0	0														
3	f	74	6	5	58	48,3	5	4,17	4	3,33	2	1,67	49	40,8	19	15,8	4	3,33	0	0	2	1,67	23	19,2	26	21,7	25	20,8	25	20,8	0	0														
	%	61,7	1	0,83	15	12,5	1	0,83	3	2,5	1	0,83	14	11,7	2	1,67	2	1,67	1	0,83	8	6,67	6	5	7	5,83	8	6,67	6	5	7	5,83														
	f	21	3	2,5	17	14,2	1	0,83	3	2,5	1	0,83	11	9,17	9	7,5	1	0,83	3	2,5	1	0,83	9	7,5	8	6,67	8	6,67	8	6,67	0	0														
16	f	29	3	2,5	20	16,7	3	2,5	1	0,83	2	1,67	17	14,2	9	7,5	0	0	1	0,83	2	1,67	12	10	7	5,83	10	8,33	10	8,33	0	0														
	%	24,2	2	1,67	34	28,3	2	1,67	3	2,5	2	1,67	28	23,3	10	8,33	3	2,5	0	0	2	1,67	17	14,2	13	10,8	13	10,8	13	10,8	0	0														
	f	43	4	3,33	36	30	2	1,67	6	5	0	0	29	24,2	11	9,17	4	3,33	4	3,33	0	0	11	9,17	20	16,7	17	14,2	17	14,2	0	0														
13	f	37	3	2,5	28	23,3	3	2,5	2	1,67	1	0,83	24	20	9	7,5	2	1,67	1	0,83	1	0,83	15	12,5	13	10,8	9	7,5	9	7,5	0	0														
	%	30,8	0	0	17	14,2	2	1,67	1	0,83	0	0	15	12,5	5	4,17	0	0	0	0	0	0	18	15	8	6,67	4	3,33	4	3,33	0	0														
	f	20	6	5	45	37,5	2	1,67	7	5,83	3	2,5	36	29,2	16	13,3	5	4,17	4	3,33	3	2,5	17	14,2	19	15,8	27	22,5	27	22,5	0	0														
12	f	39	4	3,33	27	22,5	3	2,5	3	2,5	2	1,67	24	20	9	7,5	3	2,5	1	0,83	2	1,67	15	12,5	12	10	12	10	1																	

Estetik beğeni düzeyi ve yerleşim yeri ilişkisi açısından; Kırıkkale merkezde yaşayan katılımcılar, sanatsal beğeni açısından daha geniş bir yelpazeye sahiptir. Klasik dönem eserleri ve Neo-Klasizm eserlerine yüksek oranda “Çok Beğeniyorum” yanıtı verilmiştir. Modern ve kavramsal sanat eserlerinde ise beğeni oranı düşük kalmıştır. Yahşihan ilçesi (Kırıkkale Üniversitesi) üniversite öğrencilerinin ağırlıklı olarak estetik beğeni düzeyi yüksek grubu oluşturmaktadır. Özellikle klasik eserlerin yanı sıra Neo-Klasizm ve Empresyonizm döneminden eserler bu grup tarafından ilgi görmüştür. Maşat köyü yani kırsal alanda yaşayan katılımcılar, daha geleneksel değerlere sahip olup, klasik ve romantik dönem eserlerini beğendiklerini ifade etmişlerdir. Modern sanat ve kavramsal sanat eserleri genellikle “Hiç Beğenmiyorum” olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, estetik beğeni düzeyi, katılımcıların yaş aralığı, eğitim düzeyi ve yerleşim yeri gibi faktörlerden etkilenmiştir. Klasik Sanat eserleri ve metafizik estetik yöntemi içeren çalışmalar, katılımcıların genelinde yüksek beğeni almıştır. Özellikle lisans mezunları ve 20-29 yaş grubundaki katılımcılar sanata olan ilgiyi artıran gruplar olarak öne çıkmaktadır. Modern ve kavramsal sanat eserleri ise genellikle karmaşık, anlamlandırılmaz ve rahatsız edici olarak değerlendirilmiştir. Kırsal kesimde yaşayan katılımcılar ise daha çok geleneksel ve gerçekçi estetik anlayışına sahip eserleri tercih etmişlerdir.

Eserlere İlişkin Estetik Beğeni Düzeyi, Sanatsal İlgi Puanı Ortalaması, Yaş Aralığı ve Yerleşim Yeri Arasındaki İlişki

Araştırmanın 8. alt soruları “katılımcıların eserlere ilişkin estetik beğeni düzeyi, sanatsal ilgi puanı ortalaması, yaş aralığı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişki nasıldır?” sorusuna ilişkin aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Çizelge 9’da verilerin analizi, katılımcıların estetik beğeni düzeyleri, sanatsal ilgi puanı ortalamaları ile yaş aralığı, eğitim durumu ve yerleşim yerleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Veriler, estetik yöntemler, sanat kuramları ve farklı dönemlere ait eserler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Estetik beğeni düzeyi ve sanatsal ilgi puanı ortalaması açısından; katılımcılar arasında en yüksek estetik beğeni düzeyini alan eserler Klasik Sanat (1500-1800), dönemine aittir. Bu eserler için “Çok Beğeniyorum” (3) seçeneği, sanatsal ilgi puanı ortalamasının 70-80 aralığında yoğunlaştığını göstermektedir. Özellikle 20-29 yaş aralığı ve lisans mezunları bu eserlerde yüksek ilgi puanı sergilemiştir. Katılımcıların sanatsal ilgisi Neo-Klasizm ve Empresyonizm (1800-1900) döneme ait eserlerde de yüksektir. “Çok Beğeniyorum” seçeneği baskın olsa da, 40-59 yaş aralığında ve lise mezunlarında orta düzey bir ilgi puanı gözlemlenmiştir. Modern sanat (1900-1950) eserlerinde estetik beğeni düzeyi, Klasik Sanat eserlerine kıyasla daha düşüktür. Katılımcıların önemli bir kısmı bu eserlere “Kararsızım” (2) ve “Hiç Beğenmiyorum” (1) yanıtları vermiştir. Sanatsal ilgi puanı 60-70 bandında kalmış, özellikle lise mezunları ve kırsal bölgede yaşayanlar bu eserlere düşük puan vermiştir. Kavramsal sanat (1950-2010) eserleri, katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından anlaşılması zor ve estetik olarak

Çizelge 9. Katılımcıların estetik beğeni düzeyi, sanatsal ilgi ölçeği puan ortalamasının yaş aralığı, eğitim durumu ve yerleşim yeri arasındaki ilişki

Eser No	Dönemler	Estetik Yöntem	Sanat Kuramları	(1):HiçBegenmiyorum (2):Kararsızım (3):ÇokBegeniyorum	Sanatsal ilgi puanı ortalaması/Yaş Aralığı										Sanatsal ilgi puanı ortalaması/Eğitim Durumu										Sanatsal ilgi puanı ortalaması/Yerleşim Yeri								
					18-19		20-29		30-39		40-59		60-78 f		Lisans	Lise	Ortaokul	İlkokul	Okuma-yazma bilmeyen	Kırıkkale Merkez	Kırıkkale Yangınhan	Kırıkkale Mağaz Köyü	Kırıkkale Mağaz Köyü										
					f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%									
					f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%									
10	Klasik Sanat: Rönesans, Maniyerizm, Barok, Rokoko 1500-1800	Metafizik Estetik	Yansıtmacı Kuram	3	f 111 92.5	9	74.1	81	73.9	7	77.1	10	76.6	4	48.5	67	77.2	28	67.8	7	79.1	5	65.0	4	48.5	38	74.9	37	76.8	36	68.2		
				2	f 8 5	0	0.0	6	82.5	0	0.0	0	0.0	0	0.0	5	82.8	1	81.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	1	83.0	1	82.0	4	80.0		
				1	f 3 2.5	0	0.0	3	77.7	0	0.0	0	0.0	0	0.0	2	82.0	1	69.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	1	69.0	2	82.0	0	0.0
				3	f 100 83.3	8	74.8	71	73.6	7	77.0	10	76.6	4	48.5	57	77.4	27	67.8	7	79.1	5	65.0	4	48.5	32	74.1	31	77.0	37	69.0		
				2	f 12 10.0	1	69.0	11	80.5	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	10	80.4	2	75.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	4	82.0	6	79.3	2	75.0
				1	f 5 6.7	0	0.0	8	75.8	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	7	76.6	1	69.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	4	75.5	3	77.7	1	70.0
				3	f 93 77.5	6	75.7	67	74.6	6	78.3	10	76.6	4	48.5	55	78.3	22	68.0	7	79.1	5	65.0	4	48.5	31	75.5	28	79.1	34	68.3		
				2	f 19 15.8	1	69.0	17	74.4	1	70.0	0	0.0	0	0.0	15	75.7	4	66.8	0	0.0	0	0.0	0	0.0	6	76.0	8	71.9	5	74.4		
				1	f 8 6.7	2	72.0	6	74.8	0	0.0	0	0.0	0	0.0	4	76.8	4	71.5	0	0.0	0	0.0	0	0.0	3	68.3	4	76.8	1	81.0		
				3	f 79 65.8	4	79.0	56	75.0	6	78.3	9	75.2	4	48.5	46	77.8	18	71.4	6	79.2	5	65.0	4	48.5	23	75.7	27	77.8	29	69.5		
				2	f 26 21.7	2	68.5	23	73.7	0	0.0	1	79.0	0	0.0	17	77.2	8	64.8	1	79.0	0	0.0	0	0.0	13	73.5	8	75.0	5	71.0		
				1	f 15 12.5	3	71.3	11	74.4	1	70.0	0	0.0	0	0.0	11	77.8	4	61.5	0	0.0	0	0.0	0	0.0	4	75.9	5	79.2	6	67.2		
3	f 67 55.8	5	80.8	48	75.2	6	76.0	5	84.2	3	50.0	43	77.6	13	77.1	5	80.8	3	71.0	3	50.0	19	75.6	26	78.1	22	71.5						
2	f 34 28.3	3	62.7	28	75.2	0	0.0	2	75.0	1	44.0	21	79.0	10	63.4	2	75.0	0	0.0	1	44.0	10	75.0	12	77.1	12	67.8						
1	f 19 15.8	1	75.0	14	71.4	1	84.0	3	61.7	0	0.0	10	75.3	7	68.3	0	0.0	2	56.0	0	0.0	11	74.0	2	71.0	6	64.5						
9	Neo-Klasizm, Romanizm, Ön Rafeloculuk, Empresyonizm, 1800-1900	Psikolojik Estetik	Dışavurumcu Sanat Kuramı	3	f 100 83.3	7	76.6	78	75.4	6	76.0	9	76.1	3	49.3	61	78.4	26	70.2	5	79.8	5	65.0	3	49.3	32	75.3	34	78.1	34	71.0		
				2	f 11 9.2	0	0.0	10	67.3	1	84.0	0	0.0	0	0.0	8	73.4	2	43.0	1	84.0	0	0.0	0	0.0	3	75.3	4	72.8	4	60.0		
				1	f 9 7.5	2	65.5	5	77.8	0	0.0	1	71.0	1	46.0	5	76.2	2	69.5	1	71.0	0	0.0	1	46.0	5	73.2	2	75.0	2	60.5		
				3	f 33 27.5	3	79.3	23	76.2	2	78.5	2	86.0	3	49.7	22	79.2	5	68.8	2	79.5	1	75.0	3	49.7	11	79.2	10	78.9	12	67.4		
				2	f 36 30	1	85.0	30	74.3	3	83.0	1	88.0	1	45.0	22	79.5	11	66.4	1	84.0	1	84.0	1	45.0	13	75.8	11	79.7	12	69.4		
				1	f 51 42.5	5	68.8	37	73.9	2	67.0	7	70.9	0	0.0	30	75.3	14	69.6	4	77.8	3	58.0	0	0.0	16	71.5	19	75.6	16	70.8		
				3	f 85 70.8	5	71.2	64	73.6	5	74.8	8	74.6	3	49.3	53	77.7	21	65.2	4	79.3	4	69.3	3	49.3	28	73.6	28	77.0	29	67.9		
				2	f 17 14.2	2	80.0	11	78.2	2	83.0	2	79.5	0	0.0	9	77.9	4	79.8	3	79.0	1	88.0	0	0.0	7	82.6	4	72.5	6	79.5		
				1	f 18 15	2	75.5	15	76.1	0	0.0	0	0.0	1	46.0	12	77.7	5	72.2	0	0.0	0	0.0	1	46.0	5	72.0	8	81.5	5	65.4		
				3	f 100 83.3	7	71.6	75	74.7	6	74.2	8	76.5	4	48.5	62	77.1	23	68.3	6	80.5	5	65.0	4	48.5	35	74.5	32	76.8	33	69.3		
				2	f 8 6.7	1	81.0	6	77.3	1	95.0	0	0.0	0	0.0	6	85.0	2	65.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	2	81.5	3	84.0	3	75.0		
				1	f 12 10	1	85.0	9	72.2	0	0.0	2	72.0	0	0.0	6	76.8	5	69.4	1	71.0	0	0.0	0	0.0	3	76.0	5	77.8	4	65.5		
3	f 78 65	7	74.9	56	74.8	4	77.8	9	76.1	2	51.5	47	78.0	20	68.5	5	79.8	4	68.8	2	51.5	29	74.5	23	78.1	26	71.4						
2	f 28 23.3	0	0.0	24	75.3	3	76.3	0	0.0	1	45.0	19	78.3	6	69.2	1	84.0	1	50.0	1	45.0	6	80.5	13	77.1	9	66.3						
1	f 14 11.7	2	71.5	10	71.5	0	0.0	1	71.0	1	46.0	8	74.1	4	66.3	1	71.0	0	0.0	1	46.0	5	71.2	4	74.8	5	64.0						
3	f 79 65.8	7	72.4	57	76.3	5	81.6	8	71.6	2	52.0	47	79.6	21	68.3	6	78.7	3	62.3	2	52.0	29	74.7	22	79.8	28	72.0						
2	f 20 16.7	0	0.0	18	67.6	0	0.0	2	91.5	0	0.0	14	70.0	5	66.4	0	0.0	1	88.0	0	0.0	6	75.5	8	67.5	6	67.8						
1	f 21 17.5	2	80.0	15	76.7	2	66.0	0	0.0	2	45.0	13	79.0	4	70.8	1	82.0	1	50.0	2	45.0	5	76.2	10	80.1	6	58.3						
15	Modern Sanat Sembolizm, Fovizm, Kubizm, Dada, Sürrealizm, Soyut Ekspresyonizm 1900-1950	Psikolojik Estetik	Dışavurumcu Sanat Kuramı	3	f 58 48.3	6	72.0	42	74.0	5	84.0	1	95.0	4	48.5	36	78.8	15	65.2	2	83.0	1	75.0	4	48.5	17	78.4	16	77.3	25	67.3		
				2	f 21 17.5	1	87.0	20	73.5	0	0.0	0	0.0	0	0.0	16	75.0	5	71.2	0	0.0	0	0.0	0	0.0	10	74.3	8	74.9	3	71.3		
				1	f 41 34.2	2	74.0	28	76.3	2	60.0	9	73.4	0	0.0	22	77.8	10	71.5	5	77.6	4	62.5	0	0.0	13	71.2	16	78.9	12	73.1		
				3	f 74 61.7	5	75.0	58	75.4	5	83.0	4	83.8	2	51.5	49	79.1	19	68.0	4	83.3	0	0.0	2	51.5	23	78.8	26	78.2	25	70.4		
				2	f 21 17.5	1	63.0	15	75.7	1	50.0	3	79.3	1	45.0	14	74.5	2	78.0	2	75.0	2	69.0	1	45.0	8	73.6	6	77.7	7	68.1		
				1	f 25 20.8	3	76.3	17	70.7	1	75.0	3	61.0	1	46.0	11	75.5	9	66.8	1	71.0	3	62.3	1	46.0	9	66.6	8	74.8	8	67.3		
				3	f 29 24.2	3	81.3	20	75.9	3	84.7	1	73.0	2	45.5	17	79.7	9	73.1	0	0.0	1	75.0	2	45.5	12	75.3	7	78.1	10	72.9		
				2	f 43 35.8	2	69.0	34	74.2	2	77.0	3	87.3	2	51.5	28	76.8	10	67.7	3	83.7	0	0.0	2	51.5	17	75.8	13	76.9	13	68.6		
				1	f 48 40	4	71.3	36	74.3	2	66.0	6	70.2	0	0.0	29	77.4	11	64.9	4	75.8	4	62.5	0	0.0	11	73.5	20	77.5	17	67.8		
				3	f 37 30.8	3	81.3	28	76.8	3	81.0	2	75.0	1	44.0	24	79.4	9	71.9	2	80.5	1	75.0	1	44.0	15	78.1	13	77.8	9	72.0		
				2	f 20 16.7	0	0.0	17	76.2	2	82.5	1	95.0	0	0.0	15	80.3	5	70.4	0	0.0	0	0.0	0	0.0	8	76.1	8	80.5	4	75.8		
				1	f 63 52.5	6	70.5	45	72.6	2	66.0	7	73.0	3	50.0	35	75.4	16	65.6	5	78.6	4	6										

beğenilmeyen eserler olarak değerlendirilmiştir. Sanatsal ilgi puanı ortalamaları 50-60 bandına gerilemiştir. Bu eserleri daha çok yükseköğrenim görenler anlamlı bulmuştur.

Yaş aralığı, estetik beğeni düzeyi ve sanatsal ilgi puanı ortalaması açısından; 18-19 yaş grubunda klasik eserler en çok beğenilen tür olmuştur. Sanatsal ilgi puanları 74-79 arasında değişmektedir. Modern ve kavramsal sanat eserlerinde ise ilgisiz kalmışlardır. 20-29 yaş grubunda, estetik beğeni düzeyi en yüksek olan yaş grubudur. Özellikle klasik dönem (%83,3) ve Neo-Klasizm eserlerine yönelik ilgileri yüksektir. Sanatsal ilgi puanı ortalamaları 75-80 aralığındadır. 30-39 yaş grubunda, klasik eserler tercih edilse de estetik beğeni düzeyi düşmektedir. Sanatsal ilgi puanları 70-75 arasında yoğunlaşmıştır. 40-59 yaş grubu, orta yaş grubundaki katılımcılar klasik ve neo-klasik dönem eserlerine ilgi gösterirken, modern ve kavramsal eserlerden uzak kalmıştır. Sanatsal ilgi puanları 65-70 düzeyindedir. 60-78 Yaş grubu, sanatsal ilgi puanı en düşük olan yaş grubudur. Geleneksel değerlere sahip klasik dönem eserleri tercih edilmiştir. Modern sanat eserlerine karşı estetik beğeni düzeyi oldukça düşüktür.

Eğitim durumu, estetik beğeni düzeyi ve sanatsal ilgi puanı ortalaması açısından; lisans mezunları, estetik beğeni düzeyi ve sanatsal ilgi puanı en yüksek olan grup lisans mezunlarıdır. Klasik dönem ve Neo-Klasizm eserlerine yönelik yüksek beğeni göstermişlerdir. Kavramsal sanat eserlerini de diğer gruplara göre daha olumlu değerlendirmiştir. Lise mezunları genellikle geleneksel estetik değerlere sahip klasik dönem eserlerini tercih etmiştir. Modern ve kavramsal sanat eserlerine yönelik ilgileri düşüktür. Ortaokul ve ilkokul mezunları, sanatsal ilgi puanları genellikle 60-70 aralığında kalmış, klasik ve figüratif eserleri daha fazla beğenmişlerdir. Soyut ve kavramsal sanat eserlerini ise “Hiç Beğenmiyorum” olarak değerlendirmişlerdir. Okuma-Yazma bilmeyenler, sanatsal ilgi puanı açısından en düşük değerlere sahiptir. Klasik dönem eserlerinde bile beğeni düzeyleri sınırlı kalmıştır.

Kırıkkale merkezde yaşayan katılımcılar sanatsal beğeni ve ilgi düzeyi açısından diğer bölgelere kıyasla daha geniş bir yelpazeye sahiptir. Sanatsal ilgi puanları 75-80 bandında yoğunlaşmıştır. Kırıkkale Yahşihan’da yaşayan üniversite öğrencileri klasik ve Neo-Klasizm eserlerine yönelik yüksek beğeni göstermiştir. Modern ve kavramsal sanat eserlerine yönelik ilgileri orta düzeydedir. Kırıkkale Maşat köyü yani kırsal bölgede yaşayan katılımcılar, geleneksel estetik değerlere sahip eserleri tercih etmiş ve modern/kavramsal sanata yönelik beğeni düzeyleri düşük kalmıştır. Sanatsal ilgi puanları 65-70 bandındadır.

Sonuç olarak, katılımcıların estetik beğeni düzeyleri klasik ve Neo-Klasizm dönem eserlerinde yoğunlaşırken, modern ve kavramsal sanat eserlerine yönelik beğeni düşük seviyede kalmıştır. Sanatsal ilgi puanı; genç yaş gruplarında, lisans mezunlarında ve şehir merkezinde yaşayan katılımcılarda daha yüksektir. Kırsal bölgede yaşayan ve düşük eğitim düzeyine sahip gruplar, sanatsal ilgilerini daha çok klasik eserlerde göstermiştir. Bu sonuçlar, estetik beğeni düzeyinin bireylerin yaş, eğitim ve yaşam koşullarıyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

SONUÇLAR

Bu araştırmada, Kırıkkale ilinde yaşayan farklı yaş, eğitim ve yerleşim düzeylerindeki kadınların sanat ilgi düzeyleri ve estetik beğenileri incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, kadınların sanata yönelik tutumları ve farklı sanat eserlerine verdikleri tepkiler üzerinden, yaş, eğitim seviyesi ve yerleşim yerlerinin etkilerini ortaya koymaktır. Araştırmada sanat ilgi

i,%20sahip%20olduğu,düzeni%20öne%20çıkarmış,%20hayata%20katmıştır). (Erişim Tarihi: 04 Mayıs 2023)

[3] Gökay, M.,& Demir, A. (2006). *Farklı Eğitim Seviyelerinde Estetik Beğeni*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (16), 14. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1723773. Erişim Tarihi: 04 Mayıs 2023.

[4] Gümüş, İ., *Estetik, Mektupla Yüksek Öğretim Merkezi Yayıncılık*, Ankara, 1975.

[5] Haykır, M., *Eğitim Fakülteleri Resim Bölümü Öğrencilerinin Anasanat Atölye Derslerine Karşı Tutumlarının, Sanat Etkilerini İzleme Edimleri İle Beğeni Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, Resim- İş Öğretmenliği Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2010.

[6] Kumral, Ç., *Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri Resim Öğretmenlerinin ve Yöneticilerinin Öğrencilerin Estetik Gelişimleri Etkileyen Faktörler Üzerine Görüşleri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008.

[7] Sartre, J.-P., *Estetik Üstüne Denemeler* (Çev. Mehmet Yılmaz), Doruk Yayıncılık, Ankara, 1998.

[8] Söylemez, M., *Estetik Metodolojisinde İlk Dönüşümler ve Kant, Hegel, Marx'ın Etkisi*. Art-Sanat Dergisi, 7., 2017. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/781626[https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/781626#:~:text=Estetik%20terimi%2018.%20yy..%20ortalarında,A.%20G.%20Baumgarten%20tarafından%20ortaya%20atılmıştır). Erişim Tarihi: 04 Mayıs 2023.

ALBRECHT DÜRER'İN İZİNDE: Z KUŞAĞI PORTRELERİNDE GELENEKSEL GRAVÜR TEKNİĞİNİN GÜNCEL YORUMU¹

Özlem İNCİ

Kırıkkale Üniversitesi

ozleminci02@gmail.com - Orcid Id : 0009-0001-7980-0515

Doç. Şuayyip YÜCEL

Kırıkkale Üniversitesi

suayyipyucel@kku.edu.tr, Orcid Id: 0000-0003-3013-5304

ÖZET

Bu çalışma, geleneksel gravür baskı sanatını çağdaş Z kuşağının karakteristik özellikleri ve dijital çağın teknolojik olanaklarıyla birleştirerek “Albrecht Dürer’in İzinde Z Kuşağı Gravür Portreler” başlıklı yenilikçi bir sanatsal uygulama projesi sunmaktadır. Proje, Alman sanatçı Albrecht Dürer’in sanat anlayışı, üslubu ve tekniklerinden ilham alarak, gravür baskı tekniğiyle Z kuşağı portrelerinin üretilmesini hedeflemiştir. Kırıkkale Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü lisans ve yüksek lisans öğrencileri ile öğretim üyelerinin katılımıyla yürütülen projede, Dürer’in geleneksel gravür baskı sanatı, çağdaş Z kuşağının karakteristik ifadelerini betimlemek amacıyla çağın teknolojik teknik, malzeme ve ekipmanlarıyla birleştirilmiştir. Fotoğraf teknikleri ve dijital tasarımlar kullanılarak özgün baskı resimler üretilmiş, geleneksel çukur baskı tekniği modern tekniklerle harmanlanarak Z kuşağının estetik ve karakteristik özelliklerini yorumlayan siyah-beyaz renklerde gravür portreler yapılmıştır. Genel olarak “gravür” olarak bilinen çukur baskı resim, kâğıda indirilmiş girinti ve çıkıntılara mürekkep uygulanarak çukur baskı presi yardımıyla üretilir. Çukur baskı tekniği genellikle resim sanatının dışında da kullanılabilse de, bu projede geleneksel gravür baskı ve portre sanatını çağdaş süreçlerle birleştirerek sanatsal bir bakış açısıyla yeniden yorumlamak projenin özgün ve yenilikçi yanını oluşturmuştur. Bu araştırma, uygulamalı nitel yöntem kapsamında yürütülmüştür. Albrecht Dürer’in gravür otoportre çalışmaları detaylı bir literatür incelemesi ve görsel analiz ile incelenmiştir. Ayrıca, sanatsal üretim süreçleri ve materyal uyarlamaları görsel dokümantasyonla kayıt altına alınmıştır. Araştırmada analiz yöntemi olarak süreci belgeleme, karşılaştırmalı teknik analizi, sanatsal ve görsel yorumlama ile betimsel analiz yapılmıştır. Araştırma kapsamında çağdaş teknolojik ekipmanların uyarlanmasıyla toplamda 149 gravür çalışması üretilmiş, bu çalışmalar arasından seçilen 44 özgün baskı resim sergilenmiştir. Ayrıca, resim bölümü öğrencilerinde gravür sanatına dair tarihi ve teknik bilinci artırma amacına ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları, geleneksel ve dijital tekniklerin başarılı

¹ TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından desteklenmiştir.

bir entegrasyonunun sanatın evrensel diliyle bireyler ve farklı çağlarda yaşayanlar arasında yeni bağlar kurabileceğini göstermektedir. Projenin çıktıları, sanatsal yeniliklerin yanı sıra eğitimsel ve toplumsal farkındalığı artırma potansiyeline sahiptir. Bu sanatsal proje, Z kuşağının portrelerinin Albrecht Dürer'in perspektifiyle nasıl yorumlanabileceğini gözler önüne sererken, gravür sanatının çağdaş uygulamalarla buluşmasını sağlamada önemli bir rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Albrecht Dürer, gravür baskı resim, portre sanatı, Z kuşağı, güncel yorum.

In The Footsteps of Albrecht Dürer: A Contemporary Interpretation of Traditional Engraving Techniques in Z Generation Portraits

ABSTRACT

This study presents an innovative artistic practice project titled "In the Footsteps of Albrecht Dürer: Engraved Portraits of Generation Z" combining the traditional art of engraving with the characteristic features of contemporary Generation Z and the technological possibilities of the digital age. The project aimed to produce engraved portraits of Generation Z, inspired by the artistic philosophy, style, and techniques of the German artist Albrecht Dürer. Conducted with the participation of undergraduate and graduate students, as well as faculty members from the Painting Department of Kırıkkale University's Faculty of Fine Arts, the project integrated Dürer's traditional engraving art with the technological tools, materials, and equipment of the modern era to depict the characteristic expressions of Generation Z. Using photographic techniques and digital designs, original prints were created, blending the traditional intaglio engraving technique with contemporary methods to produce black-and-white engraved portraits that reflect the aesthetic and characteristic features of Generation Z. Known generally as "engraving," intaglio involves applying ink to recessed areas and transferring the design onto paper using a printing press. While the intaglio technique is often used outside the field of art, this project uniquely reinterpreted traditional engraving and portraiture by combining them with contemporary processes, offering an innovative artistic perspective. This research was conducted within the scope of applied qualitative methods. Albrecht Dürer's engraved self-portraits were analyzed through detailed literature review and visual analysis. Furthermore, artistic production processes and material adaptations were documented visually. The research employed methods such as process documentation, comparative technical analysis, artistic and visual interpretation, and descriptive analysis. Through the adaptation of contemporary technological equipment, a total of 149 engraved works were produced, from which 44 original prints were selected for exhibition. Additionally, the project succeeded in raising historical and technical awareness of engraving art among painting students. The results of this study demonstrate that the successful integration of traditional and digital techniques can establish new connections between individuals and people of different eras through the universal language of art. The project outcomes highlight not only artistic innovations but also the potential to enhance educational and societal awareness. This artistic project showcases how the portraits of Generation Z can be interpreted through the perspective of Albrecht Dürer while playing a significant role in merging traditional engraving art with contemporary applications.

Keywords: Albrecht Dürer, engraving printmaking, portrait art, generation Z, contemporary interpretation.

GİRİŞ

Kırıkkale Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü öğrencileri ve öğretim üyeleri ile Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında sanatsal bir uygulama örneği olarak Albrecht Dürer'in sanatını, üslubunu ve tekniğini anlamak amacı ile gravür çalışmalarından yola çıkılmıştır. Albrecht Dürer'in sanatının Z kuşağı gravür portrelerine yansımalarını inceleyerek, günümüz Z kuşağının karakteristik ve psikolojik ifadelerini betimleyip onlara ait gravür portrelerinin bireysel karakteristik ve psikolojik ifadelerinin ne ölçüde yansıtıldığı görsel yorumlama ile analiz edilmiştir. Albrecht Dürer' in sanatının günümüz Z kuşağının portrelerine yansımalarıyla oluşan sanatsal bir farkındalık oluşturmaya katkı sağlamaktadır.

Bu araştırma, uygulamalı nitel yöntem kapsamında yürütülmüştür. Çalışmada Albrecht Dürer'in gravür teknikleri ve üslubu temel alınarak, Z kuşağı portrelerini yansıtan özgün baskılar oluşturulmuştur. Sanatsal üretim süreçleri ve materyal uyarlamaları görsel dokümantasyonla kayıt altına alınmış ve sergiyle sonuçlandırılmıştır. Araştırmada Albrecht Dürer'in gravür sanatı, üslubu ve teknikleri hakkında detaylı bir literatür analizi yapılmıştır. Gravür baskı tekniği üzerine tarihsel ve çağdaş kaynaklar taranmıştır. Araştırmada analiz yöntemi olarak süreci belgeleme, karşılaştırmalı teknik analizi, sanatsal ve görsel yorumlama ile betimsel analiz yapılmıştır. Basılan gravürlerde kullanılan tekniklerin estetik ve teknik uygunluğu, Albrecht Dürer'in teknik özellikleriyle karşılaştırılarak sanatsal olarak analiz edilmiştir. TÜBİTAK 2209-A kapsamında gerçekleştirilen Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destek Programı tarafından desteklenmiştir.

Portre, kullanılan teknik fark etmeksizin, bir zemin üzerine kişinin karakterini ve ifadesini betimleyen figür resmidir. Portre resmi, bireyin tüm kişilik özelliklerini yansıtır. Sanatın ortaya çıkışından bu yana sanatçıların kendilerini ifade etmek için kullandıkları en önemli anlatım biçimlerinden biri portre olmuştur. Portre sanatı, model ve sanatçı arasında eşsiz bir bağ kurar. Portre, resim, fotoğraf ve heykel gibi benzeri sanat türlerinde bir kişinin yüz ifadesinin betimlenmesi ile oluşturulur. Fotoğrafın icadına kadar resim ya da heykel portreler, bir kişinin tasvirinin muhafaza edilmesinin tek yolu olmuştur (Bird, 2016, s. 76). Sanat tarihi boyunca birçok sanatçı tarafından bir konu veya anlatım biçimi olarak kullanılmıştır. Sanatçılar, farklı teknikleri kullanılarak portreyi, sanatlarında avantaja dönüştürmüşlerdir. Baskı resim tekniği de bu bağlamda sanatçılara anlatımlarını kuvvetlendirmede yol gösterici olmuştur. Baskı, bir yüzeye yapılan imgenin başka bir yüzey üstüne bastırılmasıyla elde edilir, burada imge ters çevrilmiş gibi görünür. Monotip diye bilinen bazı baskı türlerinde tek bir kopya üretilir, yine de baskı resimde çoğunlukla çoklu üretim amaçlanır. Baskı resim, tek bir tasarımın pek çok kopyasının üretilmesini sağlar. Yüzyıllar boyunca, iki boyutlu sanat eserlerini çoğaltılmanın tek yolu baskı resim olmuştur, böylece imgeler de, yazılı metinlere benzer şekilde yayılmaya başlamıştır. Dijital çağda, baskı resmin kendine özgü, yeni ve farklı estetik olanaklar, geliştirmiştir (Bird, 2016, s. 82). Bireyin içinde bulunduğu çağı, psikolojik durumunu, fiziksel özellikleri ve ruhsal yapısı sanatçının portre yorumuyla betimlemiştir.

Alman ressam, matematikçi ve matbaacı Albrecht Dürer, baskı resim tekniğinin kullanılmasında ve yaygınlaşmasında öncülük etmiştir. Gelmiş geçmiş Alman ve Rönesans sanatçılarından önemli isimlerinden birisidir. Kendisinden sonra gelen tüm Alman sanatçılara yol

gösterici olmuştur. Rembrandt H. Van Rijn ve Francisco Goya gibi gravür baskı resmin önemli isimlerindedir. Farklı temalara, biçimlere ve yöntemlere açık, evrensel bir ressam olan Dürer, Rönesansta ve onu izleyen dönemlerde yaşayan pek çok ressamın aksine, kendisini belli bir kalıba göre sınırlamadan her zaman resim sanatında gelişme kaydetmeye çalışır. Ne ki, sanat yaşamı boyunca etkinliklerinin geniş yelpazesine karşın, portrelere özel bir ilgi duyar ve bütün zamanlarının en en büyük portre ressamlarından biri olur (Zuffi, 2004). Albrecht Dürer, Alman resminin olduğu kadar, bütün sanat tarihinin de en önemli sanatçılarından biri olarak çok önemli eserler yaratır. Hızla değişmekte olan çağının korkularını, yaşam kaygısını ve gerçeğini olduğu kadar gelişen bilgi ve becerisini de kendinden emin bir biçimde gözler önüne sermiştir. Çok usta bir gravürçü olan sanatçı bütün Rönesans ressamlarının ince gözlem gücü ve çizgi tekniğini ortaya koyan geometrik kurallara bağlı çizgiye dönük eserleriyle tanınır. Albrecht Dürer, Alman resminin olduğu kadar, bütün sanat tarihinin de en önemli sanatçılarından biri olarak çok önemli eserler yaratır. Hızla değişmekte olan çağının korkularını, yaşam kaygısını ve gerçeğini olduğu kadar gelişen bilgi ve becerisini de kendinden emin bir biçimde gözler önüne sermiştir.

Albrecht Dürer kendi dönemini, yaşamını, acılarını, karakterini ve psikolojik durumunu portre ve oto portreleri ile bize aktarmıştır. Baskı resim tekniği de bu bağlamda sanatçılara anlatımlarını kuvvetlendirmede yol gösterici olmuştur. Fotoğraf makinasının gelişimi ile birlikte sanatçılar, geleneksel baskı resim sanatını daha ayrıcalıklı bir uygulamaya dönüştürerek buna tepki verdiler. Baskı resim, tek bir tasarımın pek çok kopyasının yani edisyonların üretilmesini sağlar. Yüzyıllar boyunca iki boyutlu sanat eserlerini çoğaltmanın tek yolu baskı resim olmuştur. Böylece görsel sanatsal imge ve yazılı metinlere benzer şekilde yayılmaya başlamıştır. Dijital çağda, baskı resim sanatı kendine özgü, yeni ve farklı estetik olanaklar geliştirilmiştir. Çeşitli araç ve malzeme ile doğrudan veya hazırlanan kalıplar yardımıyla kâğıt veya benzeri malzeme üzerine basılan resimler baskı resim olarak kategorize edilir. Baskı, bir yüzeye yapılan imgenin başka bir yüzey üstüne bastırılmasıyla elde edilir. Baskı sanatı, boya ve mürekkep kullanarak metin ve görüntülerin mekanik olarak oluşturulmasıdır. İlk olarak Almanya’da kullanılmıştır. Günümüzde hızla gelişen ve yenilenen teknoloji ile birlikte kültürel ve ekonomik değişimlere bakış açıları, sanatçıları yeni ifadeler ve tasavvurlar aramaya yönelmiştir. Özgün baskı sanatı günümüzde teknolojinin olanaklarıyla yapılmasının yanı sıra geleneksel yöntemlere sadık kalınarak yapılan bir sanat türüdür. Özgün baskı teknikleri; Yüksek Baskı (Tipografi), Şablon Baskı (Serigrafi), Düz Baskı, Çukur Baskı (Gravür), Dijital Baskı’dır. Baskı resim, kâğıdın buluşundan sonra Rönesans döneminde ortaya çıkmıştır. Gutenberg’in 1440 yılında dünyadaki ilk matbaayı kurması ve tipo baskıyı kullanmasıyla, artık tahta baskı terk edilmeye başlamıştır (Akalan, 2000). Baskı sanatı bir resim tekniği olup kendine özgü bir anlatıma sahiptir. Bu tekniğin çoğaltılabilir olması ve anlatım biçimi baskı sanatını resim disiplininin önemli bir dalı haline getirir. Baskı resim tekniği gelişim süreci uygulama bakımından farklı aşamalardan geçmiştir. Baskı resmin serüveni çeşitli teknik, yöntem, araştırma ve uygulamalar eşliğinde tarih öncesi dönemden günümüze kadar uzanır. Baskı sanatının yaygınlaşmasından sonra gravür birçok Rönesans sanatçısı tarafından benimsenmiştir. Sanatçılar gravür tekniğini ünlü gravür ustalarının tablo ve baskılarını taklit ederek çoğaltmışlardır (Can, 2008).

Gravür, baskı sanatları içinde belki de en ilgi çekici olanıdır. Gravürün belgesel ve sanatsal değer taşıması, onun yüzyıllar boyunca farklı tekniklerde kullanılmasını sağlamıştır. Fransızca gravure, İngilizce engraving, Almanca gravierung, Osmanlıca'da hakk kelimeleriyle ifade edilen gravür sözcüğü; ahşap ya da metal baskı levhalarıyla çeşitli kazı resim teknikleri kullanılarak gerçekleştirilip çoğaltılmış her tür sanatsal ürün anlamına gelmektedir. Gravür, oyma kazıma sanatı olarak bilinen en eski baskı tekniklerinden biridir. Süreç içerisinde yaygın olarak tahta ve metal olmak üzere iki şekilde uygulanmış olmakla beraber, daha sonraları taş ve linolyum (muşamba) gibi plakalara da uygulandığı görülmektedir. Tekniğin taş üzerine uygulanan türüne litografi denmektedir (Akalan, 2000, s. 20). Sanat Tarihinin erken dönemlerinde itibaren görülen gravür, daha sonraki aşamalarda sanatçılara kolaylık sağlayacak yeni tekniklerle zenginleştirilerek günümüze değin gelmeyi başaran bir sanat koludur. Kazıma yöntemiyle kalıp hazırlama ve bu kalıp aracılığıyla kâğıt vb. yüzeylere resim yapma sanatı anlamına gelmektedir. Tahta, linolyum, bakır, çinko, plastik vb. gibi oyulabilen ya da üzerine iz bırakılabilen kalıpların metal uçlu aletlerle bir desen çizimi ile daha sonra da kalıba boya sürüldükten sonra oluşturulan desenin üzerine aktarılmasıyla elde edilir. Kuru uç adı verilen sert, sivri tığ uçlar kullanılır. Kalem gibidir. Fakat daha dik tutulduğu için mekanik yolla çizgiler oynar ve metal plakayı çizgi boyunca iki yana yığarak, çizgi kenarlarında bir çapak bırakır. Bu çapak, mürekkebi tutarak çizgileri de hafifçe kalınlaştırır. Mürekkep sadece oyuklara girmekle kalmaz, kenardaki çapaklara da tutunur. Kuru uçla çalışmak dikkat ister, bilinçli kullanılmadığında çizgide hemen kendini gösterir. İstenilen yerler bırakıldığında çizgilerin kenarlarındaki çapaklar yumuşak, kadife gibi bir görünüm sağlar. Fakat plaka baskı presinden birkaç kez geçirilince zemine yüklenen güçlü etkiye dayanamadığı için çapaklar çabuk yok olur. Bu nedenle kuru uç gravür tekniğinde örnekler çok azdır. 16.yy. Alman okulunda uygulamalar görülmüş, asitle oyma çağında pek gözde olmamıştır. Bu yüzyılda Rembrandt, kuru uçtan asitle yaptığı çalışmalarını süslemek ve rötüş yapmak için yararlanmıştı (Akalan, 2000, s. 155).

Dönemin etkin sanatçılarından Alman Albrecht Dürer Gravür baskı sanatında kullanımına ve yaygınlaşmasına önderlik etmiştir. Tüm zamanların en önemli Alman sanatçısı, gravür tekniğini deneyen ilk ressamlardan biridir. Aynı zamanda matbaacı ve portre sanatçısıdır. Dürer belki de ekonomik sebeplerle başlamış olduğu gravür sanatının en büyük ustalarından biri olmuştur. Sanatçı metal baskı ve ağaç baskı tekniklerini kullanarak çok sayıda esere imza atmıştır. 1471-1528 yılları arasında hem çağdaşlarına hem de kendisinden sonra gelen sanatçılara yol gösterici eserler bırakan Albrecht Dürer, Kuzey ve Alman resim sanatının önde gelen ressamı sayılmaktadır. Sanatçı hayatına, iki bin çizim, iki yüz elli ahşap baskı, yetmişden fazla resim, yüzden fazla gravür ve teorik konularda üç kitap sığdırmıştır (Strauss, 1973, s. 6). Portreleri sadece fiziksel tasvirlerden ibaret değil, aynı zamanda psikolojik betimlemelerdir. Küçük yaşlarda yaptığı portreler sayesinde melankolinin yaratıcısıdır. Kendi dönemini, yaşamını, acılarını, karakterini ve psikolojik durumunu portre ve oto portreleri ile bize aktarmıştır. Portre resimlerinde yüz ifadelerini ve bakışları usta bir şekilde yansıtmaktadır. Albrecht Dürer'de bizim gibi kendi döneminin Z kuşağı sayılırdı. Döneminin öncü ve asi çocuğuydu. Sanatını, üslubunu ve tekniğini anlamak için çalışmaları, döneminin baskı tekniklerini araştırmak resim bölümü öğrencileri için çok önemli bir kaynak olmuştur. Onun portre ve oto portrelerinden yola çıkarak Z kuşağının portrelerini gravür baskı resimleri yapmak

amaçlanarak hazırlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çağımız dijital teknolojisi ve fotoğraf uygulanmalarından yararlanarak tasarımlara farklı bir sanatsal/resimsel bakış açısı kazandırılmıştır.

Portre ve gravür baskı resim gibi geleneksel iki olguyu güncel bir süreçte bugünün teknolojisine uyularak sanatsal bir bakış açısı ile ortaya koymak, bu projenin özgün ve yenilikçi yanını oluşturmuştur. Resim alnına, Albercht Dürer ustayı ve eserlerin değerine ilişkin farkındalık yaratmak araştırma için önemli görülmektedir. Ayrıca, portre ve gravür baskı resim gibi geleneksel iki olguyu güncel bir olgu ile yani Z Kuşağı portreleri ile birleştirmek yenilikçi bir bakış açısını oluşturmaktadır. Çağa uygun teknik, teknolojik malzemelerle yapılabirliği test edilmiş olması da alana teknik katkı sağlamaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, Albrecht Dürer'in sanatının Z kuşağı gravür portrelerine yansımaları incelemek ve Albrecht Dürer'in teknik ve üslubunun Z kuşağı portrelerine uyarlanmasını sanat pratiğiyle araştırmaktır. Bu amaç ile geleneksel gravür baskı sanatını çağdaş Z kuşağının karakteristik özellikleri ve dijital çağın teknolojik olanaklarıyla birleştirerek, Alman sanatçı Albrecht Dürer'in sanat anlayışı, üslubu ve tekniklerinden ilham alarak, gravür baskı tekniğiyle Z kuşağı portrelerinin üretilmesini hedeflemiştir. Bu doğrultuda, projenin ana sorusu şu şekilde belirlenmiştir: "Albrecht Dürer'den esinlenerek, bir anlatım biçimi olan portre ve özgün baskı (gravür/kuru kazıma) resim tekniğiyle Z kuşağının karakteri güncel yorum ve teknikle siyah beyaz gravür baskı resim çalışmalarında nasıl yansıtılabilir?"

Dürer'in sanat anlayışı, çizim tekniği ve gravür tekniğini nasıldır?

Dürer'in gravür çalışmalarından yola çıkarak, Z kuşağının karakteristik ve psikolojik ifadeleri fotoğraf ve dijital ortamda nasıl tasarlanmıştır?

Geleneksel gravür tekniğini çağın teknolojik teknik, malzeme ve ekipmanların uyarlanma sonuçları nasıldır?

Fotoğraf ve dijital tasarımlardan oluşturulan eskizler (güncel yorum ve teknikle), gravür kuru kazıma tekniği kullanılarak siyah beyaz portre resimlerine nasıl dönüştürülebilir?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, uygulamalı nitel yöntem kapsamında yürütülmüştür. Çalışmada Albrecht Dürer'in gravür teknikleri ve üslubu temel alınarak, Z kuşağı portrelerini yansıtan özgün baskılar oluşturulmuştur. Sanatsal üretim süreçleri ve materyal uyarlamaları görsel dokümantasyonla kayıt altına alınmış ve sergiyle sonuçlandırılmıştır. Araştırmada Albrecht Dürer'in gravür sanatı, üslubu ve teknikleri hakkında detaylı bir literatür analizi yapılmıştır. Gravür baskı tekniği üzerine tarihsel ve çağdaş kaynaklar taranmıştır. Araştırmanın çalışma grubu olarak (katılımcıları) Z kuşağı özelliklerini temsil eden 22 gönüllü katılımcı ve 2 akademisyen/sanatçı seçilmiştir. Katılımcıların portreleri fotoğraf ve eskiz çalışmalarıyla görselleştirilmiştir. Gravür baskı resim tekniği açısından yapılan uygulamada, geleneksel gravür teknikleri, çağdaş malzemeler (pleksi glass, çok amaçlı oyma motoru) ve dijital araçlarla uyarlanmıştır. 149 çalışma arasından estetik ve teknik değerlere uygun 22 siyah beyaz ve 22 sepya olmak üzere 44 çalışma seçilmiştir. Albrecht Dürer'in gravür çizgileri ve gölge kullanımı dikkate alınarak, Z kuşağı portreleri gravür baskı teknikleriyle uygulanarak, sanatsal yaratım

süreci gerçekleştirilmiştir. Üretilen baskılar siyah beyaz ve sepya tonlarında değerlendirilmiştir. Süreç boyunca her aşama detaylı görsellerle belgelenmiştir. Hazırlanan eserler sergilenmiştir.

Araştırmada analiz yöntemi olarak süreci belgeleme, karşılaştırmalı teknik analizi, sanatsal ve görsel yorumlama ile betimsel analiz yapılmıştır. Basılan gravürlerde kullanılan tekniklerin estetik ve teknik uygunluğu, Albrecht Dürer'in teknik özellikleriyle karşılaştırılarak sanatsal olarak analiz edilmiştir. Geleneksel gravür teknikleri ile çağdaş teknolojik araçların (motorlu oyma cihazları, dijital eskiz) etkileri karşılaştırılmalı teknik analizi yapılmıştır. Geleneksel gravür teknikleri ile çağdaş malzemelerin kullanımındaki başarı ve zorluklar test edilmiştir. Çok amaçlı motor ve manuel oyma bıçağı arasındaki farklar dokümanite edilmiştir. Z kuşağına ait gravür portrelerin bireysel karakteristik ve psikolojik ifadelerinin ne ölçüde yansıtıldığı görsel yorumlama ile analiz edilmiştir. Çalışmaların renk tonları (siyah beyaz ve sepya) ile ifade ettikleri görsel etkiler karşılaştırılmıştır. Gravür kalıplarının hazırlanması, oyma teknikleri ve baskı işlemleri detaylı bir süreç analiziyle raporlanmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmada, Albrecht Dürer'in gravür teknikleri ve üslubundan esinlenerek, Z kuşağını yansıtan özgün baskılar üretilmiş ve süreç görsel dokümantasyonla kayıt altına alınarak bir sergiyle sunulmuştur. Dürer'in gravür sanatı üzerine kapsamlı bir literatür taraması yapılmış, tarihsel ve çağdaş kaynaklar incelenmiştir. Çalışma grubunu, Z kuşağına ait 22 gönüllü katılımcı ve 2 akademisyen/sanatçı oluşturmuştur. Katılımcıların portreleri fotoğraf ve eskiz teknikleriyle görselleştirilmiştir. Araştırmaya ana sorusu; "Albrecht Dürer'den esinlenerek, bir anlatım biçimi olan portre ve özgün baskı (gravür/kuru kazıma) resim tekniğiyle Z kuşağının karakteri güncel yorum ve teknikle siyah beyaz gravür baskı resim çalışmalarında nasıl yansıtılabilir?" ışığında elde edilen bulgular ve yorumlara aşağıda yer verilmiştir.

"Dürer'in sanat anlayışı, çizim tekniği ve gravür tekniğini nasıldır?" sorusuna ilişkin bulgular şöyledir.

Albrecht Dürer'de bizim gibi kendi döneminin Z kuşağı sayılırdı. Döneminin öncü ve asi çocuğuydu. Tüm zamanların en önemli Alman sanatçısı, gravür tekniğini deneyen ilk ressamlardan biridir. Aynı zamanda matbaacı ve portre sanatçısıdır. Gelmiş geçmiş Alman ve Rönesans sanatçılarının önemli isimlerinden birisidir. Kendisinden sonra gelen tüm Alman sanatçılara yol gösterici olmuştur. Rembrandt H. Van Rijn ve Francisco Goya gibi gravür baskı resmin önemli isimlerindedir. Hem ressam hem de gravür sanatçısı olan Dürer, detaylara olan ilgisi ve teknik becerisiyle tanınır. Farklı temalara, biçimlere ve yöntemlere açık, evrensel bir ressam olan Dürer, Rönesansta ve onu izleyen dönemlerde yaşayan pek çok ressamın aksine, kendisini belli bir kalıba göre sınırlamadan her zaman resim sanatında gelişme kaydetmeye çalışır. Sanat yaşamı boyunca etkinliklerinin geniş yelpazesine karşın, portrelere özel bir ilgi duyar ve bütün zamanlarının en büyük portre ressamlarından biri olur (Zuffi, 2004). Sanatçının gravürleri, çabalarının ve düşüncelerinin özünü temsil etmiştir. Gravürlerinde çizgi yoğunluğu ve desenler aracılığıyla farklı dokular yaratmıştır. Işık-gölgeyi ve çizgi tekniklerini kullanmadaki becerisi, onun sanatında gerçekçiliği ve estetik derinliği birleştiren bir ustalık göstermiştir. Ayrıca entelektüel bir çizgiye sahip sanatçının gelişimini en derinden ve en açık biçimde ortaya koymuştur (Strauss, 1973, s. 6-16). Sanatçı metal baskı ve ağaç baskı

tekniklerini kullanarak çok sayıda esere imza atmıştır. 1471-1528 yılları arasında hem çağdaşlarına hem de kendisinden sonra gelen sanatçılara yol gösterici eserler bırakan Albrecht Dürer, Kuzey ve Alman resim sanatının önde gelen ressamı sayılmaktadır. Sanatçı hayatına, iki bin çizim, iki yüz elli ahşap baskı, yetmişden fazla resim, yüzden fazla gravür ve teorik konularda üç kitap sığdırmıştır (Strauss, 1973, s. 6). Portreleri sadece fiziksel tasvirlerden ibaret değil, aynı zamanda psikolojik betimlemelerdir. Küçük yaşlarda yaptığı portreler sayesinde melankolinin yaratıcısıdır. Kendi dönemini, yaşamını, acılarını, karakterini ve psikolojik durumunu portre ve oto portreleri ile bize aktarmıştır. Portre resimlerinde yüz ifadelerini ve bakışları usta bir şekilde yansıtmaktadır. Sadece fiziksel tasvirlerden ibaret değil, aynı zamanda psikolojik betimlemelerdir. Sanatını, üslubunu ve tekniğini anlamak için çalışmaları, döneminin baskı tekniklerini araştırmak resim bölümü öğrencileri için çok önemli bir kaynak olmuştur. Onun portre ve oto portrelerinden yola çıkarak Z kuşağının portrelerini gravür baskı resimleri yapmak amaçlanarak hazırlanmıştır.

Bu nedenle, Albrecht Dürer, gravür ve resim sanatında teknik ustalığı, estetik derinliği ve yenilikçi yaklaşımıyla yalnızca döneminin değil, tüm sanat tarihinin en etkili ve ilham verici figürlerinden biri olmuştur.

Görsel 1. Albrecht Dürer'in Tekniğinin İncelenmesi, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

“Dürer'in gravür çalışmalarından yola çıkarak, Z kuşağının karakteristik ve psikolojik ifadeleri fotoğraf ve dijital ortamda nasıl tasarlanmıştır?” sorusuna ilişkin bulgular şöyledir.

Gravür baskı sanatı ve Albrecht Dürer'in sanatı ile ilgili literatür derlemesi yapılarak tarihsel ve çağdaş kaynaklar taranmıştır. Albrecht Dürer'in portre ve oto portrelerini araştırarak uygulama yöntemi, çizim tekniği hakkında analizler ve denemeler yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu olarak (katılımcıları) Z kuşağı özelliklerini temsil eden ve portre eskizlerini oluşturabilmek için Gravür Baskı sanatına dair bilgi sahibi olan 22 gönüllü katılımcı ve 2 akademisyen/sanatçı seçilmiştir. Baskı atölyesinde, portre fotoğraflarının profesyonel bir şekilde çekilebilmesi için özel olarak hazırlanmış ışık düzenlemeleri ile ideal ortamlar oluşturulmuştur. Daha sonra her bir katılımcının karakteristik özelliklerini yansıtacak ifadeler göz önünde bulundurularak fotoğrafları çekilerek arşivlenip, değerlendirmeler yapılmıştır. Fotoğraflar dijital ortamda ışık gölge ayarları ile düzenlenerek eskizleri oluşturulup, kompoze edilmiştir. Hazırlanan çalışmalar Danışman Doç. Şuayyip Yücel ile birlikte okulun baskı atölyesinde yürütülmüştür.

Görsel 2. Fotoğrafların orijinalleri ve dijital ortamda hazırlanan eskizleri, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

Dürer'in gravür sanatını ve portre tekniğini inceleyerek, Z kuşağının karakteristik ve psikolojik ifadelerini yansıtan özgün portreler oluşturmak için titiz bir süreç izlenmiştir. Öncelikle, Albrecht Dürer'in gravür otoportreleri ve portre teknikleri üzerine detaylı bir literatür taraması yapılmış, tarihsel ve çağdaş kaynaklar incelenmiştir. Bu analizler, Dürer'in çizgi kullanımı, ışık-gölge düzenlemeleri ve kompozisyon anlayışı hakkında bilgi sağlamıştır. Bu bilgiler, Z kuşağının portrelerini tasarlarken temel bir referans olarak kullanılmıştır.

Çalışma grubu, Z kuşağını temsil eden 22 gönüllü katılımcı ve 2 akademisyen/sanatçıdan oluşturulmuştur. Katılımcıların portreleri, onların karakteristik özelliklerini ve psikolojik durumlarını yansıtacak şekilde tasarlanmıştır. Bunun için öncelikle katılımcıların fotoğrafları, profesyonel ışık düzenlemeleri ile ideal bir ortamda çekilmiş ve arşivlenmiştir. Fotoğraflar, Z kuşağının bireysel ifade biçimlerini yansıtmak için dikkatlice seçilmiş ve değerlendirilmiştir.

Fotoğraflar dijital ortamda düzenlenerek ışık-gölge dengesi sağlanmış, Dürer'in gravür çizgi tekniklerine uygun eskizlere dönüştürülmüştür. Bu süreçte, her bir katılımcının ifadeleri, Dürer'in sanatsal üslubuna uygun şekilde detaylandırılmıştır. Eskizler, dijital araçlar kullanılarak şekillendirilmiş ve gravür baskı için uygun hale getirilmiştir. Çalışmaların hazırlanma aşaması, Kırıkkale Üniversitesi Baskı Teknikleri Atölyesi'nde yürütülmüş, danışman Doç. Dr. Şuayyip Yücel'in rehberliğinde geliştirilmiştir.

Fotoğrafların ve eskizlerin hazırlanması, Dürer'in çizgi yoğunluğu ve desen tekniklerini Z kuşağının bireysel ve toplumsal özellikleriyle birleştirmiştir. Böylelikle, hem geleneksel hem de çağdaş bir yorum ile özgün portreler tasarlanmıştır. Bu çalışmalar, Dürer'in sanat anlayışıyla modern Z kuşağını birleştiren yaratıcı bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

“Geleneksel gravür tekniğini çağın teknolojik teknik, malzeme ve ekipmanların uyarlanma sonuçları nasıldır?” sorusuna ilişkin bulgular şöyledir.

Gravür baskı resim tekniği açısından yapılan uygulamada, geleneksel gravür teknikleri, çağdaş malzemeler (pleksi glass, çok amaçlı oyma motoru) ve dijital araçlarla uyarlanmıştır. Yapılan araştırmaya uygun gravür baskı tekniği ile kullanılacak olan malzemelerin toplanarak temin edilmiştir. Katılımcıların malzemeler hakkında bilgilenmeleri ve incelemeler sonucunda Portre eskizlerin, kalıplara aktarımı yapılmıştır. Aktarım sonrası, oyma işlemi için kalıpların zemininin ve referanslarının hazırlama süreci yapılmıştır. Oyulan baskı preslerin (kalıpların) sonucunda çizgi yoğunluğu ve desenler aracılığıyla farklı dokular oluşturularak her bireyin karakteristik özellikleri yansıtılmıştır.

Görsel 3. Kullanılan malzemelerin incelenmesi, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

Geleneksel gravür tekniği, bu projede çağın teknolojik araçları ve modern malzemelerle uyarlanarak başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Albrecht Dürer'in gravür tekniklerinden yola çıkılarak, geleneksel çizim ve oyma yöntemleri modern ekipmanlarla harmanlanmıştır. Bu süreçte kullanılan çağdaş malzemeler ve teknikler, Dürer'in üslubuna sadık kalınırken, Z kuşağının ifadelerini yansıtmak için bir köprü oluşturmuştur.

Uygulamada, gravür baskı için pleksi glass gibi çağdaş yüzeyler ve çok amaçlı oyma motoru kullanılmıştır. Bu ekipmanlar, geleneksel oyma bıçaklarına göre daha hızlı ve kontrollü bir işleme imkanı sunmuştur. Ancak, gravür oyma bıçağı ile motorlu oyma cihazı arasındaki farklılıklar detaylı şekilde incelenmiş, motorun sağladığı hız avantajına rağmen geleneksel bıçakların çizgi estetiği üzerindeki etkisinin daha özgün olduğu gözlemlenmiştir. Bu iki yöntemin karşılaştırılması, geleneksel tekniklerin modernize edilmesinde dikkat edilmesi gereken estetik unsurları ortaya koymuştur.

Kalıpların zemininin ve referanslarının hazırlama süreci yapılmış, oyulan baskı preslerinin sonucunda çizgi yoğunluğu ve desenler aracılığıyla farklı dokular oluşturularak her bireyin karakteristik özellikleri yansıtılmıştır. Çağdaş malzemelerin geleneksel tekniklere uyarlanmasıyla elde edilen dokusal zenginliğin bir göstergesidir.

Bunun yanı sıra, dijital tasarımlar, ışık-gölge düzenlemeleri ve eskizlerin hazırlanması, geleneksel tekniklerin çağdaş bir yorumla yeniden inşa edilmesini sağlamıştır. Örneğin, fotoğraf ve dijital tasarımlar gravür tekniklerine uygun hale getirilmiş, eskizler dijital araçlarla geliştirildikten sonra ışıklı masa kullanılarak pleksi glass yüzeylere aktarılmıştır. Bu süreç, hem hız hem de tasarım esnekliği açısından projeye katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak, geleneksel gravür teknikleri çağın teknolojik ekipmanlarıyla uyarlanarak, hem estetik hem de teknik açıdan başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Projede üretilen 149 çalışmadan 44'ü seçilerek sergilenmiş ve bu eserler, modern teknolojilerin geleneksel sanatla nasıl bütünleşebileceğini göstermiştir. Bu uyarlama, gravür sanatına yenilikçi bir bakış açısı kazandırırken, teknik olanakların sanat üretim süreçlerine katkısını açıkça ortaya koymuştur.

“Fotoğraf ve dijital tasarımlardan oluşturulan eskizler (güncel yorum ve teknikle), gravür kuru kazıma tekniği kullanılarak siyah beyaz portre resimlerine nasıl dönüştürülebilir?” sorusuna ilişkin bulgular şöyledir.

“Albercht Dürer'in Gravür Baskı Teknik Boyutunun Günümüz Teknolojisine Uyarlanması ve Z Kuşağının Gravür Baskı Resim Portrelerine Uygulanması” projesinde günümüzün teknolojik

koşullarına göre gravür baskı uygulama basamaklarının uyarlanması sonucunda Z kuşağının gravür baskı resim portreleri hazırlanmıştır. Eskizlerin gravür kuru kazıma tekniğiyle siyah-beyaz portre resimlerine dönüştürülmesi süreci, geleneksel gravür teknikleri ile çağdaş dijital yöntemlerin harmanlanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu süreç şu uygulama basamaklarını kapsamaktadır:

Portre Fotoğraflarının Hazırlanması ve Eskizlerin Tasarımı

Katılımcıların fotoğrafları profesyonel ışık ve kompozisyon ayarlarıyla çekilmiştir. Bu fotoğraflar, bireylerin karakteristik ve psikolojik ifadelerini yansıtacak şekilde seçilmiştir. Çekilen fotoğraflar dijital ortamda düzenlenmiş, ışık-gölge dengesi ve hat yoğunlukları vurgulanarak gravür baskıya uygun eskizler haline getirilmiştir. Eskizler, Albrecht Dürer'in çizgi estetiği dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Görsel 4. Fotoğraf ve eskizlerin hazırlanması, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

Eskizlerin Kalıba Aktarılması

Hazırlanan dijital eskizler, ışıklı masa veya sıcak uygulama yöntemleriyle pleksi glass gibi çağdaş malzemelere aktarılmıştır. Bu aktarım sırasında, çizgi detaylarının kaybolmaması ve kompozisyonun net olması sağlanmıştır.

Görsel 5. Tasarımların kalıba aktarılması, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

Kalıpların Oyulması

Kalıp hazırlığında, kalıplar, oyma işlemine başlamadan önce referans çizgileri belirlenmiş ve yüzeyler temizlenmiştir. Oyma sürecinde, çok amaçlı motorlu oyma cihazları ve gravür oyma bıçakları kullanılarak eskizlerin çizgileri kazınmıştır. Dürer'in çizgi yoğunluğu ve gölge kullanımı dikkate alınarak dokusal zenginlik sağlanmıştır. Oyma sırasında aydınlatma ve pudralama teknikleri kullanılarak kontrol sağlanmıştır. Oyma işleminde Albrecht Dürer'in çizgi özelliklerinin korunması göz önünde bulundurularak Gravür oyma bıçağı ile motor arasındaki farkın değerlendirilmesi yapılır. Oyma işlemi sırasında aydınlatma ve pudralama yapılarak oyulan yerlerin kontrollü gidilmesi sağlanır.

Görsel 1. Kalıpları oyulması, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

Prova Baskı Alınması ve Düzenlemeler

İlk oyma işlemi tamamlandıktan sonra prova baskılar alınmış, eksik veya fazla detaylar belirlenerek kalıplar üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle, Z kuşağının bireysel ifadelerini vurgulayan unsurlar göz önünde bulundurularak düzeltmeler gerçekleştirilmiştir.

Görsel 2. Kalıbın kenarların perdahlanması yapılması, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

Kağıt ve Boya Hazırlığı

Baskı için kullanılacak %100 pamuk içerikli gravür kağıtları, su içinde ıslatılarak esneklik kazanması sağlanmıştır. Kağıtlar gazete kağıdı yardımıyla fazla sudan arındırılmıştır. Ragle kullanılarak kalıplara mürekkep uygulanmış ve yüzeydeki fazlalıklar temizlenmiştir.

Görsel 3. Kalıba ragle ile boyayı verip, boyaların yüzeyden temizlenme işlemleri, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

Gravür Baskı Makinesi ile Baskı İşlemi

Gravür baskı makinesinde ölçekli olarak zemin hazırlanmıştır. Kalıplar gravür baskı makinesine yerleştirilmiş ve üzerine hazırlanan kağıtlar dikkatlice konulmuştur. Baskı makinesi çalıştırılarak, mürekkebin kağıda düzgün bir şekilde aktarılması sağlanmıştır. Baskılar dikkatlice çıkarılarak düz bir yüzeye kurumaya bırakılmıştır.

Görsel 4. Gravür baskı makinasında baskı işlemleri, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

Son İnceleme ve Baskıların Tamamlanması

Baskılar kuruduktan sonra, estetik ve teknik açıdan son bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmaların siyah-beyaz dokusal zenginliği ve Dürer'in çizgisel üslubuna uygunluğu incelenmiş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Görsel 5. Oyulan baskı kalıplarının sonucunda çizgi yoğunluğu ve desenler aracılığıyla farklı dokuların incelenmesi, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

Görsel 6. Süreç sonunda basılan siyah-beyaz renkteki baskıların incelenmesi, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

Görsel 7. Süreç sonunda basılan sepya renginde baskıların incelenmesi, Özlem İnci fotoğraf arşivinden, 2024

Sergi Hazırlığı ve Sunum

Nihai baskılar, estetik ve teknik değerlendirmelerin ardından sergiye hazır hale getirilmiştir. Çalışmalar, Dürer'in tekniklerine sadık kalınarak Z kuşağının çağdaş ifadelerini yansıtan sanatsal örnekler olarak sunulmuştur. Bu uygulama basamakları, geleneksel gravür sanatını modern tekniklerle uyarlayarak, Dürer'in çizgisel estetiğini ve Z kuşağının bireysel ifadelerini harmanlayan özgün bir süreç ortaya koymuştur.

SONUÇLAR

Bu çalışma gravür baskı resim üzerine bir uygulama örneği olarak ele alınmıştır. Kırıkkale Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü öğrencileri ve öğretim üyeleri ile proje kapsamında sanatsal bir uygulama örneği olarak Albrecht Dürer'in sanatını, üslubunu ve tekniğini anlamak amacı ile gravür çalışmalarından yola çıkılmıştır. Günümüz Z kuşağının karakteristik ve psikolojik ifadelerini betimleyip çağın teknolojik teknik, malzeme ve ekipmanlarının geleneksel gravür tekniğine uyarlayıp, fotoğraf ve dijital tasarımları oluşturularak, (özgün baskı resim) gravür kuru kazıma tekniği ile siyah beyaz ve sepya renklerinde portre resimleri yapılmıştır.

Bu araştırma, Albrecht Dürer'in gravür teknikleri ile çağdaş teknolojik olanakların birleşimi sonucunda Z kuşağını yansıtan özgün portrelerin oluşturulmasını hedeflemiştir. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Geleneksel gravür teknikleri, modern teknolojik araçlar ve dijital tasarımlarla uyumlu bir şekilde yeniden yorumlanmıştır. Pleksi glass ve çok amaçlı oyma motoru gibi çağdaş malzemelerin kullanımı, gravür sanatına estetik ve pratik açıdan yenilikler kazandırmıştır.

Çalışmada üretilen 149 gravürden 44'ü estetik ve teknik değerlere uygun bulunarak sergiye dahil edilmiştir. Bu çalışmalar, Z kuşağının karakteristik ifadelerini, Albrecht Dürer'in çizgi ve gölge teknikleriyle başarılı bir şekilde birleştirmiştir. Estetik ve teknik açıdan başarıya ulaşılmıştır.

Katılımcıların bireysel özellikleri ve psikolojik ifadeleri, dijital eskizler ve gravür baskı teknikleri aracılığıyla sanatsal bir anlatımla yeniden yorumlanmıştır. Z kuşağının özgün karakteristik özellikleri, Dürer'in klasik üslubuyla birleştirilerek çağdaş bir sanat dili oluşturulmuştur.

Proje, Kırıkkale Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencileri ve öğretim üyelerine gravür tekniklerini öğrenme ve uygulama fırsatı sunmuştur. Geleneksel tekniklerin modernize edilmesi, hem öğrencilere hem de sanat camiasına yeni bakış açıları kazandırmıştır.

Üretilen çalışmaların sergilenmesiyle gravür sanatı daha geniş kitlelere ulaşmış, bu alandaki tarihsel ve teknik bilincin artırılmasına katkıda bulunulmuştur.

Çalışma kapsamında ulaşılan öneriler şu şekildedir;

Geleneksel tekniklerin çağdaş teknolojilerle uyarlanmasına yönelik projeler, sanat eğitiminin bir parçası haline getirilmelidir. Bu tür projeler, öğrencilere disiplinler arası çalışma becerisi kazandıracaktır.

Gravür sanatının farklı dijital araçlar ve malzemelerle uyarlanabilirliği üzerine daha fazla araştırma yapılmalıdır. Özellikle 3D baskı teknolojileri ve artırılmış gerçeklik uygulamaları gibi yenilikçi yöntemlerin gravür sanatında kullanımı araştırılabilir.

Gravür baskıda farklı malzeme ve tekniklerin uygulanabilirliği test edilmeli, bu alanda daha fazla yaratıcı deney yapılmalıdır. Örneğin, sürdürülebilir malzemelerle yapılan gravür çalışmaları gelecekte çevresel farkındalığı artırabilir.

Bu araştırma, Albrecht Dürer'in sanatı ve gravür tekniklerini çağdaş yorumlarla birleştirerek, geleneksel ve modern sanat arasında bir köprü kurmuş ve bu alanda yeni çalışma imkanları yaratmıştır. Bu sonuçlar, sanat eğitimi, üretimi ve toplumsal farkındalık açısından değerli bir kaynak niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- [1] Akalan, G. *Gravür*, Kale seramik Sanat. 2000
- [2] Berger, J. *Albrecht Dürer: watercolours and drawings/ John Berger*; English translation by : Michael Hulse. Taschen. 2004
- [3] Bird, M. *Sanatı değiştiren 100 fikir* (D. Öztok, Çev.). Literatür Yayıncılık. 2016
- [4] Can, Ş. *Gravür (Çukur Baskı) Teknikleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no:240943). 2008
- [5] Çelik, H. *Gravür Sanatı*, Engin Yayıncılık. 1993
- [6] Grabowski, B. & Fick, B. *Baskıresim kapsamlı materyaller & teknik resimler* (S. A. Eskier & A. Z. Tunç, Çev.). Karakalem Kitabevi. 2012
- [7] Gombrich, E. H. *Sanat ve Yanılsama*, (A. Cemal, Çev.). Remziye Kitabevi, İstanbul. 1992
- [8] Keser, N. *Sanat Sözlüğü*, Ütopya Yayın Evi, Ankara. 2009
- [9] Smith, R. *Sanatçının El Kitabı* (A. Toran, Çev.). İnkılap Yayınevi. 2010
- [10] Strauss, W. L. *The Complete Engravings, Etchings and Drypoints of Albrecht Dürer*. New York: Dover Publications. 1973
- [11] Zuffi, S. *Artbook Dürer: Alman Rönesansı'nın Büyük Ustası* (K. Özturan, Çev.). Dost Kitabevi Yayıncılık. 2004

ÇAĞDAŞ TÜRK SERAMİK SANATI VE ÖMER GÖRKEM'İN ESERLERİ

Doçent ,Ezgi YALÇINKAYA

Uşak Üniversitesi,

ezgi.yalcinkaya@usak.edu.tr - 0000-0003-3900-1804

ÖZET

Günümüz sanatçıları, hem malzeme hem de teknik anlamında geleneksel sınırları zorlayarak özgün ve cesur ifadeler geliştirmektedir. Çağdaş seramik sanatı, farklı sanatsal tarzları ve yenilikçi yaklaşımları bir araya getiren dinamik bir alan olarak dikkat çekmektedir. Geleneksel çömlekçilikten ceramique nouveau akımına, modern tasarım teknolojilerinden avangarda ve postmodern yaklaşımlardan soyut eserlere kadar geniş bir ifade yelpazesi sunmaktadır. Bu alanda eser üreten sanatçılar, seramik sanatının sınırlarını zorlayan özgün çalışmalar ortaya koymaktadır. Ömer Görkem'in seramik eserleri, modern sanat anlayışıyla şekillenmiş estetik bir vizyon sunmaktadır. Görkem'in eserlerinde renk kontrastları ve dinamik formlar bir araya gelerek görsel ve duygusal bir derinlik yaratmaktadır. Sanatçının çalışmaları izleyiciyle güçlü bir etkileşim kurmayı amaçlar. Ömer Görkem'in seramiklerinde kullanılan mat-parlak, mavi-beyaz gibi zıtlık uyandıran etkilerin dengeli kullanımı eserlerde güçlü bir kontrast oluşturur. Bu eserler, mekan ve izleyici arasındaki ilişkiyi ön plana çıkararak seramik sanatını salt dekoratif bir alanın ötesine taşımaktadır. Sanatçının eserleri, modern seramik sanatına yeni bir yorum katmanın yanı sıra seramiğin bir sanat formu olarak etkisini güçlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş seramik sanatı, Ömer Görkem, seramik form, biçim, mat-parlak.

1. ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATI

Çağdaş seramik sanatı tek bir yerde tek bir olay ile bir anda başlamamıştır. Her sanat akımı ve sanat dalında olduğu gibi bir çok farklı etken ile belli bir süreç içerisinde gelişmiştir. Genel olarak Çağdaş Seramik Sanatı 20. yüzyılın ortalarından itibaren geleneksel tekniklerin ötesine geçerek estetik ve kavramsal yeniliklerle zenginleşmiş, sanatçıların malzeme, teknik ve ifade biçimleri açısından sınırları zorladığı bir alan haline gelmiştir. Bu sanat dalı, seramiği sadece işlevsel bir araç olmaktan çıkararak, görsel sanatlar içinde güçlü bir ifade aracı olarak konumlandırmıştır. Geleneksel seramiğin işlevsel kullanımlarından uzaklaşıp çağdaş sanat formlarına evrilmesi, sanatçıların yeni yöntemler ve teknikler arayışıyla başlamıştır.

Çağdaş seramik sanatının oluşum sürecindeki önemli olaylardan biri 1648 yılında İngiltere’de Endüstri Devrimi’nin gerçekleşmesidir. Endüstrileşme süreciyle rekabet etmeye çalışan yerel üretimler yozlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde seramiğin çağdaş boyutu sadece teknik ve üretim anlamında gelişme kaydetmiştir. Seramik üretimini daha nitelikli hale getirebilmek için William Morris tarafından El Sanatları ve Sanat (Arts and Crafts) Akımı başlatılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası seramiğe ilginin artması ile seramik mazleme ve sanat olarak irdelenmeye ele alınmaya başlanmıştır. Picasso ve Miro gibi farklı alanlardan sanatçılar seramik malzeme ile kendilerini ifade etme olanağını ortaya koymuşlardır (Ağatekin, 2002). Ayrıca Bernard Leach ve Peter Voulkos gibi öncü isimler, seramiğin bir zanaat olarak algılanan konumunu modern sanat bağlamında yeniden tanımlamışlardır (Cooper, 2000). Özellikle Voulkos, geleneksel seramik formlarını soyut heykel yaklaşımıyla birleştirerek, bu alanda radikal bir dönüşüm gerçekleştirmiştir (De Waal, 2003). Çağdaş seramik sanatı için önemli adımlardan biri Crafts Horizon Editörü olan Rose Slivka tarafından kaleme alınan seramik malzemenin heykel sanatında nasıl kullanılabileceğinin irdelendiği “Yeni Seramik Varlığı”¹ isimli yazısıdır (De Waal, 2003).

Türkiye’de ise Cumhuriyet’in ilanı ile her alanda değişim dönemi başlamış, yenilikçi bir tavır ve aydınlanma sürecini de beraberinde gelmiştir (Ağatekin, 2002). Meydana gelen bu önemli değişim sanata da yansımış, seramikte o güne kadar egemen olan geleneksel üretim tarzı değişerek çağın gereksinmelerine yanıt verebilecek, teknik ve teknolojik anlamda kalkınmaya yönelik girişimler başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında çağdaş sanat eğitimi için birçok girişimlerde bulunulmuştur. 1882 yılında kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi, 1928 yılında Güzel Sanatlar Akademisi adını almıştır. 1929 yılında Namık İsmail’in Akademiye Dekoratif Sanatlar Bölümünü açmasıyla Çağdaş Türk Seramik sanatının oluşumu başlamıştır. Açılan çinicilik atölyesinin başına İsmail Hakkı Oygur getirilmiş, daha sonra Vedat Ar ve Hakkı İzzet’in yurtdışından gelmesiyle atölye çalışmaları hocaların önderliğinde devam ettirilmiştir. Daha sonra 1956 yılında İstanbul’da açılan Tatbikî Sanatlar Yüksekokulu, sanatçı yetiştirmeyi amaçlayan diğer önemli bir okul olmuştur. Sanatın birçok dalı olarak grafik, iç mimarlık, seramik, tekstil tasarım atölyeleri ile eğitim vermiştir (Ağatekin, 2002).

¹ Detaylı bilgi için bkz: “The New Ceramic Presence,” by Rose Slivka https://mmaa.org/crafthorizons_4/

Sanata ve sanat eğitime gösterilen önem beraberinde bireysel sanat hareketlerini de getirmiştir. Böylece özel seramik atölyeleri de kurulmaya başlanmıştır. Füreya Koral ve Sadi Diren seramik sanatının gelişmesine özgün çalışmaları ile katkı sağlamış önemli sanatçılardır. Türkiye’de, ilk özel seramik atölyesini kuran sanatçı Füreya Koral’dır (Onur Erman, 2012) (Atabey, 2023). Ağatekin Dünya’da ve Türkiye’de Çağdaş Seramik Sanatının Oluşum Süreci isimli çalışmasında; 1951 yılından sonra sanat seramiği üretimi yapan isimleri şöyle sıralamıştır; 1951-1962 döneminde: Nasip İyem, Mediha Akarsu, Seniye Fenmen, Belma Diren, Attila Galatalı, Alev Ebuzziya, Malike Abasıyanık, Cevdet Altuğ, Müfide Çalık, Ayfer Karamani, Sabit Karamani, Cavit Bozok, Hakkı Karayığitoğlu. 1963-1967 döneminde: Bingül Başarır, Hamiye Çolakoğlu, Candegher Furtun, Filiz Özgüven, Erdinç Bakla, Güngör Güner, Jale Yılmabaşar, Mehmet Uyanık, Orhan Taylan, M. Tüzüm Kızılcın. 1967-1973 döneminde: Beril Anılanmert, İlgi Adalan, Ömür Bakırer, Azade Köker, Mustafa Pilevneli, Yahşi Baraz, Aydın Kut, Şara Yazıcı, Beyza Erzene, Ayten Aydın (Ağatekin, 2002).

Günümüzde farklı alanlardan olan, sanat eğitimi almış veya almamış, bir kurumda ya da özel olarak seramik sanatı alanında üretim yapan bir çok başarılı yeni isim yer almaktadır.

2. SERAMİK SANATÇISI ÖMER GÖRKEM’İN ESERLERİ

1967 yılında Adana’nın Yumurtalık ilçesinde doğan Ömer Görkem, 1987-1991 yıllarında Anadolu Üniversitesi Uygulamalı Güzel Sanatlar Yüksek okulunda seramik eğitimi almıştır. 1993 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı’nda Yüksek Lisansını tamamlamış ve 1993 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Banaz Meslek Yüksekokulu Seramik Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 2000-2009 yıllarında Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü’nde öğretim görevlisi olarak görev yapmıştır. 2009 yılından beri Uşak Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü’nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Ömer Görkem yurt içi ve yurt dışında birçok sergiye katılmış ve altı ödül almıştır. 2010 ve 2016 yıllarında Devlet Resim Heykel Yarışması’nda ve 2024 yılında Uluslararası Bursa Bienalin’de başarı ödülüne layık görülmüştür. Görkem’in; Çin, Kırgızistan, Almanya, Finlandiya, Bosna Hersek, Litvanya ve Romanya gibi pek çok ülkede eserleri bulunmaktadır.

Ömer Görkem, seramik çalışmalarında çamur tornası tekniğiyle birlikte son dönemlerde alçı kalıba döküm yöntemini tercih etmektedir. Bu çalışmada, sanatçının son dönem eserlerine yer verilmiştir. Görkem, çok parçalı alçı modelleme ve kalıp tekniklerini kullanarak sanatsal üretimler gerçekleştirmektedir. İlk aşamada çamurdan bir model oluşturan sanatçı, bu modeli temel alarak patlatma kalıbını çıkarmaktadır. Kalıp içerisine döktüğü alçıyla elde ettiği son modeli rötuşlayarak bu modelden nihai kalıbını oluşturmaktadır. Görkem, eserin boyutu ile yüzey detaylarının karmaşıklığına bağlı olarak ve eserin formuna uygun şekilde kalıp parçalarını tasarlayarak yaklaşık 9-10 parçayla ana kalıbı tamamlamaktadır.

Sanatçı, eserlerini stoneware döküm çamuru kullanarak kalıba döküm yöntemiyle üretmektedir. Dış yüzeylerde mat beyaz astar kullanır ve pişirim işlemini 1200 °C’de gerçekleştirmektedir. Bu işlem sonucunda astarın zinterleşmesiyle ipeksi bir yüzey oluşur, gerekli olursa ikinci bir

astarlama işlemi yapmaktadır. Bu sayede, karmaşık yüzey detayları daha belirgin hale gelir. İç yüzeylerde ise derinlik hissini artırmak ve dış yüzeyle kontrast yaratmak amacıyla kobalt mavi tonlarında veya koyu renk opak sır tercih eder (Tazeoğlu, 2024).

Ömer Görkem, eserlerinin toplumsal hayattan kesitler ile dönüşüm ve değişime uğrayarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu kesitler ifadenin ortaya çıkması için kavramsal ve biçimsel olarak soyut bir anlama dönüşmektedir ve değişkendir. Görkem'in eserlerindeki temel unsur sanat ve yaşam arasındaki nedensellik ilişkisi içerisinde tanımlanabilir. Eserlerinde toplum, birey ve sanat ilişkisi bir göstergibilim olarak da açıklanabilir. Çünkü eserlerindeki temel yapı, doğa ve yaşamın döngüsünden doğmaktadır. Dolayısıyla formların kendi içerisindeki kavramsal yapısı güncel yaklaşımları ele alarak bir sorgulama alanı yaratır.

Görsel 1 Alçı Kalıp (Tazeoğlu, 2024)

Görsel 2 Bisküvi Pişirimi Yapılmış Seramik Formlar (Yalçınkaya, 2024)

Görsel 3 Bisküvi Pişirimi Yapılmış Formların Kontrolü, Rötuşu (Yalçınkaya, 2024)

Görsel 4 Bisküvi Pişirimi Yapılmış Formların Kontrolü, Rötuşu (Yalçınkaya, 2024)

Sanatçı eserlerinin üretim aşamasında bir çok farklı aşamada rötuş yapmaktadır. Seramikler deri sertliğinde iken, kuruduktan sonra ve bisküvi pişirimi yapıldıktan sonra farklı aletlerle farklı şekillerde sanatçı tarafından rötuşlanmaktadır. Görkem formlarının yüzeyinin en üst düzeyde pürüzsüz olmasını sağladıktan sonra formlara pistole yardımıyla çok ince astar atmaktadır. Eğer gerekli görürse astar işleminden sonra tekrar rötuş yapmakta ya da tekrar astar atmaktadır. En son aşamada sırlama ve sır pişirimi yapmaktadır.

Sanatçının bu çalışmada yer alan eserlerinde hem renkler ile hem de yüzeylerdeki mat-parlak doku ile zıtlık ön plandadır. Eserlerin genellikle dış yüzeyleri mat, ipeksi bir yapıda beyaz astarlı ve iç yüzeyleri koyu ve parlak sırlıdır. İç kısımlardaki koyuluk zıtlık dışında eserdeki derinlik hissini de güçlendirmektedir. Sanatçı girift olan eserlerini genellikle tek yada iki (renk-

doku) değişken kullanarak oldukça sade minimal etki bırakmasını sağlamaktadır. Eserlerin altlarında yer alan küçük ayaklar izleyiciye eserin havada olduğu etkisini hissettirmektedir.

Görsel 5 “Wave I”, Döküm Yolu İle Şekillendirme, 44x 33 x 36 cm , 1200 C° (Görkem, 2024)

Görsel 6 “Wave II”, Döküm Yolu İle Şekillendirme, 35 x 33 x 30 cm, 44 x 33 x 36 cm, 1200 C°
(Görkem, 2024)

Görsel 7 “Döngü”, Döküm Yolu İle Şekillendirme, 30 x 41 x 36 cm , 30 x 38 x 37 cm , 1180 C°
(Görkem, 2024)

Görsel 8 “İsimsiz”, Döküm Yolu İle Şekillendirme 35 x 33 x 30 cm, 46 x 30 x 35 cm, 1190 C°
(Görkem, 2024)

Görsel 9 “İsimsiz”, Döküm Yolu İle Şekillendirme, 46 x 30 x 35 cm , 1190 C°
(Görkem, 2024)

Görsel 10 “İsimsiz”, Döküm Yolu İle Şekillendirme , 46 x 30 x 35 cm , 35 x33 x 30 cm, 1190 C°
(Görkem, 2024)

Görsel 11 “İsimsiz”, Döküm Yolu İle Şekillendirme 51 x 40 x 38 cm , 1190 C°
(Görkem, 2024)

Görsel 12 “İsimsiz” Döküm Yolu İle Şekillendirme , 33 x 38 x 37 cm , 1180 C°
(Görkem, 2024)

Görsel 13 “İsimsiz” , Döküm Yolu İle Şekillendirme , 47 x 35 x 30cm , 1180 C° (Görkem, 2024)

Görsel 14 “İsimsiz” , Döküm Yolu İle Şekillendirme , 36 x 33 x 32 cm , 1190 C° (Görkem, 2024)

Görsel 15 “İsimsiz” , Döküm Yolu İle Şekillendirme , 56 x 42 x 38 cm , 1190 C° (Görkem, 2024)

Görsel 16 “Sezgi” , Döküm Yolu İle Şekillendirme , 40 x 30 x 36 cm , 1180 C° (Görkem, 2024)

Görsel 17 Yakamoz Döküm Yolu İle Şekillendirme , 38 x 32 x 33cm , 21 x 20 x 20 cm , 1180 C°
(Görkem,2024)

Görsel 18 Dönüşüm I ; Döküm Yolu İle Şekillendirme , 58 x 32 x 33 , 1200 C° (Görkem, 2024)

Görsel 14 “Dönüşüm II”, Döküm Yolu İle Şekillendirme 58 x 32 x 33 cm , 1200 C° (Görkem, 2024)

Görsel 14 “İsimsiz”, Döküm Yolu İle Şekillendirme 58 x 32 x 33 cm , 1200 C° (Görkem, 2024)

Görsel 14 “İsimsiz”, Döküm Yolu İle Şekillendirme 32 x 32 x 39 cm , 1200 C° (Görkem, 2024)

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çağdaş seramik sanatı, geleneksel üretim biçimlerinin ötesine geçerek estetik ve kavramsal yeniliklerle zenginleşmiş; bir sanat formu olarak daha güçlü bir ifade aracı haline gelmiştir. Bu dönüşüm, hem dünyada hem de Türkiye’de önemli gelişmelerle şekillenmiş ve seramik sanatçıları, bu sanat dalını işlevsel bir araç olmanın ötesine taşıyarak yaratıcı ve etkileyici formlar üretmiştir.

Bu bağlamda Ömer Görkem’in eserleri çağdaş seramik sanatında önemli bir örnek sunmaktadır. Görkem’in eserlerinde dikkat çeken mat ve parlak yüzeylerin dengesi, mavi ve beyaz gibi zıt renklerin kullanımı, izleyiciye görsel bir zenginlik sunmakla kalmayıp, duygusal bir derinlik de yaratmaktadır. Sanatçının, üretim sürecindeki titiz yaklaşımı, form üzerindeki detaylı rötuşları ve yenilikçi teknikleri, seramik sanatına modern bir perspektif kazandırmaktadır.

Ömer Görkem’in eserleri, sadece seramik sanatını estetik açıdan zenginleştirmekle kalmamış; aynı zamanda mekân ve izleyici arasında bir etkileşim yaratmayı başarmıştır. Minimalist yaklaşımıyla sade ancak etkili bir estetik sunan sanatçı, çağdaş seramik sanatının dinamik ve yenilikçi yapısına katkıda bulunmaktadır. Sanatçının eserlerinde kullanılan girift formlar ve zıtlıkların dengesi, hem sanat hem de teknik anlamda ustalık sergileyerek, seramiği salt dekoratif bir nesne olmaktan çıkarıp bir ifade aracı olarak güçlendirmektedir.

Sonuç olarak, çağdaş seramik sanatının gelişimi içinde Ömer Görkem’in çalışmaları, modern anlayışın başarılı bir uygulaması olarak öne çıkmaktadır. Bu eserler, hem teknik ustalık hem de sanatsal derinlik açısından ilham verici bir nitelik taşımakta ve çağdaş seramik sanatının gelecekteki yönelimleri için önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Ağatekin, M. (2002). Dünya’da ve Türkiye’de Çağdaş Seramik Sanatının Oluşum Süreci. *Anadolu Sanat*, (12). <https://hdl.handle.net/11421/923> (Erişim tarihi: 05.12.2024)
- [2] Atabey, S. (2023). Cumhuriyet döneminin ilk seramik sanatçıları. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3412061> (Erişim tarihi: 05.12.2024)
- [3] Cooper, E., *Contemporary Ceramics*. Thames & Hudson, London, 2000.
- [4] De Waal, E., *20th Century Ceramics (World of Art)*, Thames and Hudson, London, 2003.
- [5] Görkem, Ö., *Fotoğraf Arşivi*, 2024.
- [6] Onur Erman, D. (2012). Türk seramik sanatının gelişimi: Toprağın ateşle dansı, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1.

<https://www.beylerbeyidernegi.com/assets/frontend/uploads/documents/4111599658756.pdf>

(Erişim tarihi:05.12.2024)

[7] Slivka, R. (1961). “The New Ceramic Presence,” by Rose Slivka

https://mmaa.org/crafthorizons_4/ (Erişim tarihi: 05.12.2024)

[8] Tazeoğlu F., F. (2024). Çağdaş Seramik Sanatında Şekillendirme Süreçlerinde Çok Parçalı Alçı Kalıp Kullanımı. L. Kalay (Ed.), Plastik Sanatlar Kitap Bölümü (ss. 101-119)

[https://img1.wsimg.com/blobby/go/58055720-afae-4264-9bc9-](https://img1.wsimg.com/blobby/go/58055720-afae-4264-9bc9-d6071e8466f6/downloads/b96c3c2a-39b1-46b2-a276-c13468a05430/Plastik%20Sanatlar.pdf?ver=1729687051622)

[d6071e8466f6/downloads/b96c3c2a-39b1-46b2-a276-](https://img1.wsimg.com/blobby/go/58055720-afae-4264-9bc9-d6071e8466f6/downloads/b96c3c2a-39b1-46b2-a276-c13468a05430/Plastik%20Sanatlar.pdf?ver=1729687051622)

[c13468a05430/Plastik%20Sanatlar.pdf?ver=1729687051622](https://img1.wsimg.com/blobby/go/58055720-afae-4264-9bc9-d6071e8466f6/downloads/b96c3c2a-39b1-46b2-a276-c13468a05430/Plastik%20Sanatlar.pdf?ver=1729687051622) (Erişim tarihi: 18.11.2024)

[9] Yalçınkaya, E., Fotoğraf Arşivi, 2024.

OSMANLI DÖNEMİ SERAMİK TABAKLARINDA GÖRÜLEN İBRİK MOTİFİ

Doçent ,Ezgi YALÇINKAYA

Uşak Üniversitesi,

ezgi.yalcinkaya@usak.edu.tr - 0000-0003-3900-1804

ÖZET

Osmanlı döneminde üretilen çiniler-seramikler üretildikleri tarihten itibaren, hem Osmanlı sarayında hem de saray dışında büyük beğeniyle kullanılmıştır. Osmanlı dönemi seramiklerinde görülen motifler, renkler, kullanılan malzeme ve teknikler ile bu seramikler Dünya seramik sanatı tarihinde önemli bir yer edinmişlerdir.

Osmanlı dönemi seramiklerinin desen kompozisyonlarında görülen motiflerin çoğu doğadan esinlenerek oluşturulmuştur. Bir çok sanat dalında olduğu gibi burada da motifler dönemin yaşamını yansıtmaktadır. Bitkisel motiflerin yanında az da olsa kullanılan figür ve obje motiflerinden biri de ibriktir. İçine sıvı koymaya yarayan ibrikler farklı kültür çevrelerinde, aynı zamanda İslam toplumlarında çeşitli amaçlara hizmet etmek üzere değişik malzeme/teknik ve biçimlerde üretilmişlerdir. Günlük hayatta daha çok temizlikle ilişkili olan ibrikler, motif olarak vazo ve kandil gibi kullanılarak bu nesnelere yerine geçtiği cennet, nazarlık, bereket, su/temizlik, ruhsal ve bedensel arınma, doğum-ölüm, Tanrı'nın nûru, Tanrı'nın ışıklı yoluna açılan bir kapı, evren, ibadet gibi anlamları da üstlenmişlerdir. Bu çalışmada ibrik motifli Osmanlı dönemi seramik tabakları motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : İbrik, Motif, Çini, Seramik, İznik Seramiği, Osmanlı Dönemi

1. İBRİK VE İBRİK MOTİFİ

İbrik, genellikle sıvı taşımak ve dökmek için kullanılan, dar boyunlu ve ağızlı, uzun saplı bir kaptır. Türk-İslam sanatında hem günlük yaşamda hem de törensel faaliyetlerde kullanılan ibrik, farklı dönemlerde çeşitli formlarda karşımıza çıkmaktadır. Metal, seramik, cam ve bazen de değerli taşlarla süslenmiş olarak üretilmiştir. İbrik, özellikle Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde hem işlevsel hem de estetik bir nesne olarak öne çıkmıştır. Osmanlı dönemi eserlerinde form olarak karşımıza çıkan ibrik motif olarak da bir çok sanat dalında görülmektedir.

Sıvı kapları arasında yer alan ibrik formu incelendiğinde sürahidenden farklı olarak ibrik formunda sap (kulp) ve suyun döküldüğü emzik kısmının bulunduğu görülmektedir. Emzik, suyun israf edilmeden, etrafa sıçratılmadan ve azar azar dökülmesini sağlamak amacıyla geliştirilmiştir.

Semiha Altınar; ibriğin tarih sahnesinde ne zaman ve kimler tarafından ilk kez kullanıldığı veya ilk tasvirlerinin hangi bağlamda yapıldığının tam olarak net olmadığını, ancak MÖ 3. binyıldan itibaren Yakındoğu ve Orta Asya uygarlıklarında ibrik benzeri kaplara rastlandığını belirtmiştir. Bu kapların hem günlük yaşamda hem de kültürel ritüellerde kullanıldığı görülmektedir. Tarih boyunca ibriğin, su ve temizlikle ilişkilendirilerek dini ritüellerde önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Su, her inanç sisteminde kutsal kabul edilmiş ve "günahları yıkayan, arındıran, yeniden hayat veren" gibi anlamlarla yüklenmiştir. Bu bağlamda, ibrik her zaman somut ya da soyut anlamda su ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, çok tanrılı dinlerde tapınak ritüellerinin bir parçası olarak kutsal su sunma, tapınağın temizlenmesi ya da hoş kokulu sıvıların serpilmesi gibi uygulamalarda ibriklerin kullanıldığı bilinmektedir. Eski Mısır, Mezopotamya, Yunan ve Roma gibi çok tanrılı uygarlıkların yanı sıra Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi tek tanrılı dinlerde de ibriğin su ile ilişkili temizlik, kutsama ve arınma ritüellerinde farklı şekillerde kullanıldığı görülmektedir. İbrik, farklı dönemlerde ve farklı inanışlarda çeşitli işlevlerle karşımıza çıkan, suyun manevi ve fiziksel anlamını yansıtan bir obje olmuştur (Altınar, 2019).

Türk Sanatında ibrik motifinin daha çok halı, kilim ve dokumlarda görülen örnekleri yer almaktadır veya araştırmalar bu yönde olmuştur.

Filiz Nurhan Ölmez; İbrik motifinin, insanı arındıran ve kutsal kılan kutsal suyu temsil ettiğini, bunun yanı sıra, gebeliği, hayatın başlangıcını ve yaşamın temel unsuru olan suyu da simgelediğini belirtmiştir (Ölmez, 2009).

İbrik formuna dolayısıyla ibrik motifine; hemen hemen her inanışta ve her kültürde su ile bağlantılı olarak iyi, olumlu ve kutsal anlamlar yüklenmiştir. Bu konuda birçok örnek ve birçok farklı veri ele alınıp incelenebilir. Bu çalışmada Osmanlı Dönemi'nde üretilmiş olan seramik tabaklarda görülen "ibrik motifi", motifin daha çok hangi motiflerle ve kompozisyonda nasıl kullanıldığı ele alınmıştır.

2. OSMANLI DÖNEMİ SERAMİK TABAKLARINDA GÖRÜLEN İBRİK MOTİFİ

Türk Seramik sanatında Osmanlı Dönemi¹ olarak adlandırılan dönemde yoğun olarak karşımıza çıkan iki üretim merkezi İznik ve Kütahya'dır. Kaynaklarda genel olarak 15.-16. yüzyıllar İznik

¹ Osmanlı Dönemi Seramikleri ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz.: Atasoy, N. ve Raby, J. (1989), İznik The Pottery of Ottoman Turkey, London: Alexandra Press., Bilgi, H. (2009), Ateşin Oyunu: Sadberk Hanım Müzesi

seramiklerinin kalite ve teknik olarak en iyi üretiminin olduğu dönemlerdir. İznik üretimi seramikler daha çok saray için üretilmiş olup daha ince işçiliktir. Kütahya üretimi seramikler halk için üretilmiş olup daha hızlı, daha seri ve daha az işçiliktir. Burada bahsedilen seramikler çalışma özelinde tabaklardır.

Osmanlı dönemi İznik seramiklerinde başlarda, mavi-beyaz renk tonlarına sahip eğri dallar, rumi, palmet ve lotus motifleri kullanılmıştır. Bu döneme ait eserlerde dikkat çeken şey, detaylı bir işçilik olmuştur. 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, İznik seramiklerinin sır altı dekorasyonunda görülen mavi-beyaz renklere ek olarak turkuaz, ardından mor ve yeşil renkler de kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, kaliteli seramikler üretilmiştir. Beyaz zemin oldukça temiz ve sağlam, sırlar renksiz ve şeffaf, boya renkleri ise canlı ve parlaktır. Osmanlı saray atölyesinin etkisi ve sipariş edilen duvar çinilerinin desenleriyle birlikte, 16. yüzyılın ortalarından itibaren İznik seramiklerindeki değişimler gözlemlenmiştir. Mercan kırmızısı (kabarık kırmızı) eklenmesiyle birlikte, güller, karanfiller, sümbüller, laleler, hatayi çiçekleri ve rozetler, natüralist bir eğilimin baskın olduğu yeni bir süsleme stilini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemin seramiklerinde rumi, hatayi, bulut motifleri ve hayvan figürleri yer almıştır.

Osmanlı sanatında, 16. yüzyılın ikinci yarısında Türk seramik üretimi en yüksek kalite seviyesine ulaşmıştır. Yeni üretimler, saray zevkine ve fikirlerine stilistik anlamda doğrudan bağlanabilir tasarımlar sunduğu için saray himayesini açıkça yansıtan birkaç ipucu vermektedir. 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan dönemde, Osmanlı dönemi seramikçileri, her dönemde İmparatorluğun sağladığı hızlanma gücüyle yenileme ve üretim heyecanını birleştirerek, dönemin stillerini ortaya koymuşlardır. Ancak kullanılan altyapı, dekorasyon teknikleri, desenler ve renkler bu süre boyunca farklılık göstermiştir.

Araştırmada müzeler, müzayede evleri ve koleksiyonlarda karşımıza çıkan örnekler yer almaktadır.

ve Ömer Koç Koleksiyonlarından İznik Çini ve Seramikleri, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları., Carswell, J. (2006), Iznik Pottery, London: British Museum Press., Lane, A. (1957), "The Ottoman Pottery of Iznik", *Ars Orientalis*, 2: 247-281., Altun, A., Aslanapa, O., Yetkin, Ş. (1989), İznik çini fırınları kazısı: II. dönem : 1981-1988, TTT İstanbul Araştırma Merkezi Yayınları., Altun, A. (1997), Osmanlı'da Çini ve Seramik Öyküsü, İstanbul., Arlı, B., Demirsar, A., Altun, A. (2008), Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Osmanlı Dönemi, İstanbul: Kale Grubu Kültür Yayınları., Aslanapa, O. (1965), Anadolu'da Türk Çini ve Seramik Sanatı, Ankara., Bilgi, H. (2005), Kütahya Çini ve Seramikleri, İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı., Kürkman, G. (2005), Toprak Ateş Sır: Tarihsel Gelişimi, Atölyeleri ve Ustalarıyla Kütahya Çini ve Seramikleri, İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı, Mas Matbaacılık A.Ş., Öney, G. ve Çobanlı, Z. (2007), Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Görsel 1 İznik İbrik Motifli Tabak 1500-1600
(URL 1)

Görsel 2 İznik İbrik Motifli Tabak 1580-1590
(URL 2)

Görsel 3 İznik İbrik Motifli Tabak 17.Yy
(URL 3)

Görsel 4 İznik İbrik Motifli Tabak 1600
(URL 4)

Görsel 5 İznik İbrik Motifli Tabak 1620
(URL 5)

Görsel 6 İznik İbrik Motifli Tabak 17. Yy
(URL 6)

Görsel 7 İznik İbrik Motifli Tabak 1600
(URL 7)

Görsel 8 İznik İbrik Motifli Tabak 17. Yy
(URL 8)

Görsel 9 İznik İbrik Motifli Tabak 17 Yy
(URL 9)

Görsel 10 İznik İbrik Motifli Tabak 17. Yy
(URL 10)

Görsel 11 İznik İbrik Motifli Tabak 17. Yy
(URL 11)

Görsel 12 İznik İbrik Motifli Tabak 16. Yy
(URL 12)

Görsel 13 İznik İbrik Motifli Tabak 16.Yy
(URL 13)

Görsel 14 Kütahya İbrik Motifli Tabak 1625
(URL 14)

Görsel 15 İznik İbrik Motifli Tabak 17. Yy
(URL 15)

Görsel 16 İznik İbrik Motifli Tabak 17. Yüzyıl
(URL 16)

Görsel 17 İznik İbrik Motifli Tabak 16. Yy
(URL 17)

Görsel 18 Kütahya İbrik Motifli Tabak 18. Yy
(URL 18)

Görsel 19 İznik İbrik Motifli Tabak 1570 İznik
(URL 19)

Görsel 20 İznik İbrik Motifli Tabak 1585
(URL 20)

Görsel 21 İznik İbnik Motifli Tabak 1580
(URL 21)

Görsel 22 İznik İbnik Motifli Tabak 17. Yy
(URL 22)

Görsel 23 İznik İbnik Motifli Tabak 17. Yy
(URL 23)

Görsel 24 İznik İbnik Motifli Tabak 17. Yy
(URL 24)

Görsel 25 İznik İbrik Motifli Tabak 16.-17. Yy
(URL 25)

Görsel 26 İznik İbrik Motifli Tabak 17.Yy
(URL 26)

Görsel 27 İznik İbrik Motifli Tabak

(URL 27)

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı dönemi seramiklerinde kullanılan motifler, dönemin estetik ve kültürel değerlerini yansıtarak Türk-İslam sanatının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Bu bağlamda, ibrik motifi, gerek işlevsel gerekse sembolik anlamlarıyla dikkat çekmektedir. Osmanlı seramiklerinde doğadan esinlenerek oluşturulan motifler arasında az kullanılan ancak derin anlamlara sahip olan ibrik motifi, su ile olan güçlü bağını somutlaştırarak kültürel ve manevi bir mesaj taşımaktadır.

İbrik motifi, temizlik, arınma, bereket, doğum-ölüm döngüsü ve kutsallık gibi anlamlar yüklenerek hem sanatsal hem de simgesel bir öge haline gelmiştir. Osmanlı dönemi seramiklerinde görülen güller, karanfiller, sümbüller, laleler gibi motiflerin yanı sıra rumi, hatayi, bulut ve hayvan figürleri gibi unsurlar seramik süslemelerinde yer almıştır. İbrik motifinin bu zengin süsleme repertuarı içinde kullanılması, Osmanlı seramik sanatında motiflerin estetik ve sembolik çok yönlülüğünü gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmada incelenen ibrik motifli tabaklarda, ibrik motifinin kompozisyonun merkezinde yer aldığı görülmüştür. İncelenen örneklerde ibrik motifinin çevresinde dolaşan ya tek bir yerden çıkan tek bir dal (Görsel 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18) veya ibriğin her iki yanından çıkan dallarla (Görsel 19-20-21-22-23-24-25-26) kompozisyonun doldurulduğu görülmektedir. Yalnızca tek bir örnekte (Görsel 27), küçük hezon motifleriyle doldurulmuş bir zemin üzerinde ibrik motifi yer almakta ve etrafında rumi motifleri bulunmaktadır. Her tabakta, en kenarda bordür süslemeleri bulunmaktadır. İbrik motif olarak kullanıldığında yuvarlak (daire) formda olan tabak merkezine tam uymayan genel hatlarıyla daha oval bir formdadır. Sanatçılar ibrik motifinin etrafını dallar, çiçek ve yaprak motifleri ile dengeleyerek forma en uygun şekilde kompozisyonu oluşturmuşlardır.

Sonuç olarak, Osmanlı dönemi seramik tabaklarında kullanılan ibrik motifleri, dönemin sanat anlayışını, sembolizmini ve işlevselliğini bir arada sunan önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem tarihsel hem de sanatsal açıdan değerlendirildiğinde, bu motiflerin Osmanlı toplumunun kültürel ve manevi dünyasını anlamak için önemli bir kaynak sunduğu söylenebilir. Çalışma sonraki süreçte detaylandırıldığında elde edilecek verilerle bu motiflerin kullanım çeşitliliği ve anlam derinliği daha kapsamlı bir şekilde ortaya koyulabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Altier, S., Osmanlı Sanatı'nda İbrik Tasvirleri ve İkonografisi. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 17(26), 149-202, 2019.
<https://doi.org/10.17518/canakkalearastirmalari.585358>. (Erişim tarihi: 13.12.2024).
- [2] Altun, A., Aslanapa, O., Yetkin, Ş., İznik Çini Fırınları Kazısı: II. Dönem, 1981-1988, TTT İstanbul Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1989.
- [3] Altun, A., Osmanlı'da Çini ve Seramik Öyküsü, İstanbul, 1997.
- [4] Arlı, B., Demirsar, A., Altun, A., Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Osmanlı Dönemi, Kale Grubu Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- [5] Aslanapa, O., Anadolu'da Türk Çini ve Seramik Sanatı, Ankara, 1965.
- [6] Atasoy, N. ve Raby, J., Iznik The Pottery of Ottoman Turkey, Alexandra Press, London, 1989.
- [7] Bilgi, H., Kütahya Çini ve Seramikleri, Suna ve İnan Kıraç Vakfı, İstanbul, 2005.
- [8] Bilgi, H., Ateşin Oyunu: Sadberk Hanım Müzesi ve Ömer Koç Koleksiyonlarından İznik Çini ve Seramikleri, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- [9] Carswell, J., Iznik Pottery, British Museum Press, London, 2006.
- [10] Kürkman, G., Toprak Ateş Sır: Tarihsel Gelişimi, Atölyeleri ve Ustalarıyla Kütahya Çini ve Seramikleri, Suna ve İnan Kıraç Vakfı, Mas Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 2005.
- [11] Lane, A., "The Ottoman Pottery of Iznik", *Ars Orientalis*, 2, 247-281, 1957.
- [12] Ölmez, N.F., "Death Symbolism in Turkish Weavings", *ART-E*, 04, 2009.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/193311> (Erişim tarihi: 13.12.2024).
- [13] Öney, G. ve Çobanlı, Z., Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.

- [14] URL 1
<https://collections.vam.ac.uk/item/O113287/dish-unknown/>
- [15] URL 2
<http://www.alaintruong.com/archives/2013/03/28/26765450.html>
- [16] URL 3
<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2007/arts-of-the-islamic-world-107220/lot.184.html>
- [17] URL 4
<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2009/arts-of-the-islamic-world-109723/lot.236.html>
- [18] URL 5
<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2007/arts-of-the-islamic-world-107220/lot.184.html>
- [19] URL 6
<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2006/arts-of-the-islamic-world-106222/lot.217.html>
- [20] URL 7
<https://www.photo.rmn.fr/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=9#/SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=18>
- [21] URL 8
<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2017/arts-of-the-islamic-world-117220/lot.233.html>
- [22] URL 9
<https://www.arthill.com.tr/urun/6164908/osmanli-17-yuzyil-iznik-seramik-ibrikli-tabak-17-yuzyil-osmanli-iznik-merke>
- [23] URL 10
<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2017/arts-of-the-islamic-world-117220/lot.225.html?locale=en>
- [24] URL 11
<https://www.arthill.com.tr/urun/6164907/osmanli-17-yuzyil-iznik-seramik-ibrikli-tabak-17-yuzyil-osmanli-iznik-merke>
- [25] URL 12
<https://www.photo.rmn.fr/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=9#/SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=11>
- [26] URL 13

<https://www.amirmohtashemi.com/artworkdetail/780508/17919/iznik-dish>

[27] URL 14

<https://www.photo.rmn.fr/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=9#/SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=21>

[28] URL 15

<https://www.photo.rmn.fr/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679#/SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=4>

[29] URL 16

<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2008/arts-of-the-islamic-world-108222/lot.277.html>

[30] URL 17

<https://www.photo.rmn.fr/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679>

[31] URL 18

<https://www.arthill.com.tr/urun/6164906/osmanli-18-yuzyil-kutahya-seramik-rum-tabak-18-yuzyil-sonu-osmanli-kutahya>

[32] URL 19

<https://www.photo.rmn.fr/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=9#/SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=18>

[33] URL 20

<https://www.photo.rmn.fr/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=9#/SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=9>

[34] URL 21

<https://www.photo.rmn.fr/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=9#/SearchResult&VBID=2CMFCIALY7FKZW&SMLS=1&RW=1366&RH=679&PN=18>

[35] URL 22

<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2018/arts-of-the-islamic-world-118223/lot.221.html>

[36] URL 23

<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2007/arts-of-the-islamic-world-107220/lot.181.html>

[37] URL 24

<https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2020/arts-of-the-islamic-world-india-including-fine-rugs-and-carpets/an-iznik-polychrome-pottery-dish-with-a-ewer>

[38] URL 25

<https://www.philamuseum.org/collection/object/86538?>

[39] URL 26

<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2007/arts-of-the-islamic-world-107220/lot.185.html>

[40] URL 27

<https://www.orientalartauctions.com/object/artisla92756-an-ottoman-iznik-pottery-dish>

ANTİK OYUNLARIN BAŞLANGICI, ATEŞKES VE SONLANIŞI

Akın Deniz DİNNEN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

akindenizdinnen@gmail.com – 0009-0003-6677-9969

Osman İMAMOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

osmani55@hotmail.com – 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmada antik oyunların başlangıcı, ateşkes sonrası yeniden başlaması ve sonlanışının araştırılması amaçlanmıştır. Literatür taraması yapılmıştır. Arkaik dönemden (M.Ö. 800 - 500) Roma Yunanistan dönemine (M.Ö. 146 - M.S. 330) kadar başlayıp, Klasik dönem (M.Ö. 500 - M.Ö. 323) ve Helenistik dönemi (M.Ö. 323 - M.Ö. 146) kapsamaktadır. Ve ondan önce Minos, Miken uygarlığı (M.Ö. 1700-1.600) ve Karanlık çağlar (M.Ö. 1200-800) gelir. Ateşkes yapılması ile MÖ 9. yüzyılda 1. İpthios oyunları yeniden başlattı. Klasik dönem (M.Ö. 5. - 4. yüzyıl) Olimpiyatların gelişme dönemleri yaklaşık M.Ö. 146'da başlamıştır. Klasik dönem (M.Ö. 5. ila 4. yüzyıl) Olimpiyatların en gelişmiş dönemi kabul edilir ve antik Olimpiyatların altın çağı olarak kabul edilir. Gerileme klasik dönemin bitiminden ve M.Ö. 146 civarında başlamıştır. Rönesansta, 2. yüzyılın ilk yarısında Olimpiyat oyunlarında yeniden başladı ve 2. yüzyılın büyük bir kısmını Yunan sever Antoninus imparatorları döneminde sürdürdü. Roma döneminde Milattan sonra 526'daki depremle Defne (Antakya) olimpiyatları yasaklanınca antik olimpiyatların sonlandırıldığı söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Antik Oyunlar, Olimpiyat, Ateşkes, Uygarlık

GİRİŞ VE AMAÇ

Yunanlılar Batı uygarlığının kendileri ile başladığını belirtirler. Eğitim, beden eğitimi ve spora yönelik sistematik ve felsefi bir tutum sağlayan ilk grup onlardı. Ve ondan önce Minos, Miken uygarlığı (M.Ö. 1700-1.600) ve Karanlık çağlar (M.Ö. 1200-800) gelir. Minos uygarlığı yaklaşık 4000 yıl önce gelişti. Minos uygarlığı M.Ö. 2000 yılında zirveye ulaştı. Cenaze törenlerinde eğlence amaçlı boks, güreş, boğa atlama gibi sporlarla uğraşırlar. MÖ 1.700-1.600 civarında Peloponnesus'un Miken kentinde yeni bir talasokrasi gelişmeye başladı. Mikenler Akdeniz çevresindeki kültürlerle ticaret yapıyordu ve doğal olarak onların faaliyetleri Minoslu tüccarların zararındaydı. Miken kültüründe krallar, soylular ve yüksek rütbeli askerler sporla meşguldü. Homer, araba yarışlarının, mızrak fırlatmanın (cirit atışına benzer), boksun, güreşin

(ayakta), okçuluğun ve ayak yarışlarının bu dönemdeki ana etkinlikler olduğunu anlatır. Üçüncü ve son işgalci dalgası Dorian kabilelerini içeriyordu. M.Ö. 1000 civarında Dor Kabileleri Kuzeyden gelerek Miken'i fethettiler. İki kültürün karışımı ortak bir Yunan dili, dini ve sporu yaratır. Bu durum 300 yıl sürdü ve Klasik Dönem'de Yunanistan, Akdeniz'deki ekonomik imparatorluğun merkezi haline geldi (Iannaccone ve ark.,2011; Ghosal ve Bandyopadhyay,2017).

Yaz gündönümünden sonraki ilk dolunaydan sonra Temmuz veya Ağustos aylarında başlayan ve günümüzün Olimpiyat oyunlarını türettiğimiz antik Olimpiyat Festivali, antik Yunan'da çok önemli bir güçtü. Kayıtlı tarihi, M.Ö. 776'dan Milattan Sonra 393'e kadar bir bin yıldan fazla bir süreyi kapsıyor; toplam 293 Olimpiyat var. Antik Olimpiyatlar, Yunan demokrasisinin temel taşı olan fiziksel, ahlaki, etik ve ruhsal gelişim arasındaki felsefi dengeye dayanıyordu. Oyunlara ilham veren idealler ve siyasi güçler bozulmaya başladıkça festival de bozulmaya başladı. Son olarak, Roma Yönetimi altında, Hıristiyan imparator I. Theodosius'un emriyle Oyunlar Milattan Sonra 393'te kaldırıldı (Cartwright,2012; Iannaccone ve ark.,2011; Ghosal ve Bandyopadhyay,2017). Günümüzde pek çok tarihçi, Olimpiyatların o zamanki Constantinopolis diye bilinen İstanbul'daki Roma İmparatoru I. Theodosius'un emri ile sona erdirildiğini yazar. Theodosius'un pagan (dinsiz) bir anlayışa dayandığını bildiği Olimpiyatların sona ermesini sağladığı belirtilir (Koryurak,2003).

Antik oyunların başlangıcı üzerinde değişik görüşler olduğu gibi sonlanışında da kesin bir ittifak yoktur. Bu çalışmada antik oyunların başlangıcı, ateşkes sonrası yeniden başlaması ve sonlanışının araştırılması amaçlanmıştır.

GELİŞME

Mitler ve efsaneler: Antik Olimpiyat Oyunlarının amacı Zeus'u onurlandırmaktır. Her Panhelenik oyun bir tanrıya tapınmayla ilgilidir. Sağlık, spor ve rekabet ruhu Yunan eğitiminin büyük bir bölümünü oluşturuyordu ve bu nedenle, daha önceki Minos ve Miken uygarlıklarında olduğu gibi organize atletik rekabetin bir noktada yaratılması pek de şaşırtıcı değildir. Oyunlar ve çeşitli galiplerin başarıları hakkında pek çok efsane ve mit vardı, ancak Olimpiyat oyunlarının oluşumu söz konusu olduğunda üç karakter merkezidir: Pelops, Herkül ve Kral Iphitos. Pelops, Olympia'nın yerel kahramanıydı ve Oyunların efsanevi kurucusu olarak kabul ediliyordu. Pelops, zaferinin ardından tanrılara şükran günü olarak araba yarışları ve Kral Oinomaos'un ölümünden arınmak adına onun onuruna cenaze oyunları düzenledi. Oyunların başlangıcına ilham veren şey Olympia'da düzenlenen bu cenaze yarışıydı. Pelops büyük bir kral, yerel bir kahraman oldu ve adını Mora Yarımadası'na verdi. Sonunda Pelops yerel mitolojinin bir parçası haline geldi.

***Herkül efsanesi:** Efsaneye göre Herkül, Oyunları Olympia'da Pelop'un mezarının bulunduğu yerde kurdu. Daha sonra Altis'te Pelops onuruna bir kutsal alan inşa edildi. Pelopion adı verilen kutsal alan, beşgen bir çevreyle çevrili bir anıttan oluşuyordu. Antik Olimpiyatlar kapsamında Pelopion'un önünde Pelops onuruna törenler düzenlenirdi. Bu görevi başarıyla tamamlamayı kutlamak için Herkül, Argos kralı Eurystheos'un korusunda bir açıklık yaptı, Argos kralına karşı kazandığı zaferden sonra Altis'in sınırlarını belirledi ve burada Zeus'un onuruna ilk oyunları başlattı. Pelops'un mezarı. Bir ayağını altı yüz kez diğerinin önüne yerleştirerek orijinal yarışın mesafesini sabitlediği söyleniyor. Herkül ayrıca daha sonra Olimpiyat galiplerine taç kaynağı olacak kutsal zeytin ağacını da dikti (Ghosal ve Bandyopadhyay,2017).

***Kral Iphitos Efsanesi:** Oyunların kurucusunun, adı 'atlet' kelimesiyle ilişkilendirilen Elis'in ilk kralı Aethlios olduğu düşünülüyor. Herkül'ün soyundan gelen Iphitos, Oyunların yenilenmesi ve Olimpiyat ateşkesi kurumunun empoze edilmesiyle tanınır. MÖ dokuzuncu yüzyılda, Kral Iphitos'un zamanında, Yunanistan anakarası iç savaşlar ve göçler yüzünden sarsılmıştı. Efsaneye göre Kral Iphitos, Delphi Kahini'ne giderek ona, Yunanistan topraklarını yavaş yavaş yok eden savaşlara ve salgın hastalıklara nasıl son verileceğini sordu. Ona Oyunları yeniden başlatması ve oyunların süresi boyunca ateşkes ilan etmesi talimatını verdi. Bu plan başarılı oldu ve Olimpiyat ateşkesi, Yunan devletlerinin ve kolonilerinin birleşmesinde önemli bir araç haline geldi. Geleneğe göre, Herkül'ün zeytin ağacının yapraklarından oluşan tacı ödül olarak ilk yapan, yine Delphic Kahin'in tavsiyesi üzerine, Olympia'ya gitmesini ve "incecik ağlarla süslenmiş" ağacı aramasını söyleyen Iphitos'tur. Bu ilk oyunlarda Kral Iphitos tek hakem olarak görev yaptı. Daha sonra Oyunlar büyüdükçe Elis'in (Hellanodikai) hakemleri Olimpiyat görevlileri oldu (Ghosal ve Bandyopadhyay,2017; Young,2004).

Ateşkes: Ateşkes anlamına gelen Yunanca kelime (ekecheiria), "el ele tutuşmak" ve "düşmanlığın sona ermesi" anlamına gelir. Olimpiyat ateşkesi MÖ 884'te Elis kralı Iphitos, Sparta kralı Lykourgos ve Pisa kralı Kleosthenes arasında bir ay süren "Kutsal Antlaşma" olarak başladı. Ateşkes koşulları, Olympia'daki Altis'teki Hera Tapınağı'nda saklanan bronz bir diskin üzerine kazınmıştı. Olimpiyat ateşkesi başından beri güçlü bir dini bileşene sahipti. Antik Olimpiyat oyunları, özellikle MÖ 5. yüzyılda, her zaman dini karakterdeydi. Katılımcı şehir devletlerinin tamamı Zeus'u tanrılar arasında en üstün tanrı olarak kabul ediyor ve birbirleriyle rekabet etmek ve Zeus'un tapınağına saygılarını sunmak için Olympia'nın kutsal alanlarına geliyorlardı. Antik Olimpiyatlarda Zeus tapınağının sağ tarafında ateşkesle taçlanan Zeus heykeli vardı. Ateşkes şartlarını ihlal etmek Zeus'a bariz bir saygısızlık olarak görülüyordu. Ateşkesin resmi şartları şöyleydi: Ne orduların ne de silahların Elis'e girmesine izin

verilmiyordu Şehir devleti savaşta olan katılımcılar düşman bölgelerinde güvenli bir şekilde seyahat edebiliyorlardı. Ölüm cezasına izin verilmiyordu. Olimpiyat festivali başlamadan önce ateşkes haberini yaymak için Elis'ten her Yunan eyaletine zeytin çelenkleriyle donatılmış ve asa taşıyan üç müjdecı gönderıldı. Festivalin tarihini yeniden teyit etmek (her şehir devletinin kendi takvim sistemi vardı), sakinleri katılmaya davet etmek ve Olimpiyat ateşkesini duyurmak müjdecilerin sorumluluğundaydı. Bu nedenle onlara "ateşkesçiler" (spondophoroi) adı verıldı. Bu müjdeciler aynı zamanda ateşkesin resmi garantörüydü ve Elean'ların tam zamanlı hukuk danışmanlarıydı. Oyunlar beş gün sürse de ateşkes bir ay süreyle yürürlükteydi. Daha sonra uzaktan gelen ziyaretçileri korumak için bu süre önce iki, ardından üç aya uzatıldı. Dini coşkunun zirve yaptığı dönemde (MÖ 5. yüzyıl), Olimpiyat ateşkesini ihlal edenler ağır para cezalarına çarptırıldı. Daha sonra Olimpiyat oyunlarının Sparta istilasından korkan birliklerin koruması altında düzenlendiği görülür (Ghosal ve Bandyopadhyay,2017).

MİMARİ VE GELİŞİM DÖNEMLERİ:

1-Erken Karanlık Çağ (M.Ö. 1150-900), (M.Ö. Alt Miken 1125-1050):

***Miken dönemi sonu (M.Ö. 12. yüzyıl):** Olympia'nın kutsal alan olarak kullanıldığına dair kanıtlar vardır. (Protogeometrik MÖ 1050-900)

***MÖ 10. yüzyıl:** Yerleşik bir ibadet merkeziydi. Geç Karanlık Çağ (M.Ö. 900-750) (Orta geometrik M.Ö. 850-750)

***M.Ö. 8. yüzyıl:** Dini faaliyetler gelişti.

***MÖ 884:** Ateşkes, Elis kralı Iphitos, Sparta kralı Lykourgos ve Pisa kralı Kleosthenes arasında bir ay süren "Kutsal Antlaşma" olarak başladı. Karanlık Çağların sonu ve ilk Olimpiyat Oyunlarının yapıldığı yıl.

***Arkaik Dönem (M.Ö. 750 - 490) [Agonal Çağ] (Geç Geometrik Dönem):**

M.Ö. 750: Yunan şehir devletlerinin örgütlenmeye başladığı dönem.

***MÖ 704:** Olympia'da doğudaki birkaç duvar ve kuzey sınırlarındaki değişiklikler de dahil olmak üzere çeşitli iyileştirmeler yapıldı. Geniş alanların zemini düzleştirildi ve kutsal alan iyileştirildi.

***MÖ 650-600:** MÖ 5. yüzyılın başlarına kadar Olympia'daki tek büyük yapı Heraion'du (Zeus'un karısı Hera Tapınağı), ilk başta "Zeus ve Hera Tapınağı" olarak adlandırılmış, daha sonra ise Zeus Tapınağı olarak anılmıştır. Zeus Tapınağı, Hera Tapınağı, Bouleuterion (konsey

binası), Prytanium (bir nevi belediye binası) ve çeşitli hazineler olarak kabul edilmiştir. Altılar inşa edildi.

***MÖ 560:** (55. Olimpiyat civarında) ilk ilkel stadyum inşa edildi. Kronos tepesinin güney yamacında yer alan basit bir parkurdu.

2-Klasik Dönem (MÖ 490 – 323)

MÖ 5. yüzyılda kutsal alan refahın zirvesine ulaştı ve sporcular için pist boyunca paralel oluklarla kalıcı taş levhalar (balbiler) yerleştirildi. Pistin kendisi genellikle sert dolgulu kil ile hazırlandı. Başlangıçta pist yüzeyine çizilen basit bir çizgi olan başlangıç çizgisinin arkasında başlangıç hakemi için boşluk vardı ve bitiş çizgisinden sonra sporcuların yavaşlamaları için genellikle 15 m uzunluğunda bir alan vardı (ilginçtir ki bu da aynı zamanda modern koşu parkurları için düzenleme uzunluğu). Zamanla yarışlara başlama prosedürü daha karmaşık hale geldi. MÖ 5. yüzyılın ortalarında pistin 4 tarafı yapay toprak setlerle çevriliydi ve bu setlerde 45.000 seyirci yarışmayı izleyebiliyordu.

***MÖ 508:** Demokrasi ilk kez tanıtıldı.

***MÖ 500:** Stadyum, seyirciler için eğimli kenarlarla yeniden tasarlandı ve hafifçe doğuya kaydırıldı.

*** MÖ 476:** “Olimpiyat Sevinci” Dönemi. Bu kez Elis, Olimpiyatlara ev sahipliği yapma rolünü göz önünde bulundurarak başlamayı planladı. Yunanlıların kararlaştırdığı en önemli yenilik resmi olarak barışın teMilattan sonrailcisi olarak belirlenmiş olmasıdır. Önemli sayıda şehir, Olimpiyat yetkililerinin aralarındaki farklılıkları çözmek için adli temyiz kurulu oluşturmalarına izin vermeyi kabul etti. Ama kalıcı değildi. Tuğla ve Harç inşa edildi, 2 Gymnasium, Kasabanın merkezinde at pisti, Hellanodikoi'de kalmak için kalıcı bina, Hellanodikoi'nin sayısı 2'den 9'a çıktı, daha fazla sporcu ve Yunan tarihinin en iyi bilinen en iyi sporcuları geldi.

***MÖ 472-456:** İlk klasik yapı, devasa Dor 6 x 13 sütunlu Zeus tapınağıydı. Tapınak, devasa bir Zeus kült heykelini barındırmak amacıyla MÖ 456'da tamamlandı. Tapınak Elis'li Libon tarafından tasarlandı, o dönemde Yunanistan'ın en büyük tapınağıydı ve 64,12 m x 27,68 m boyutlarında ve 10,53 m yüksekliğindeki sütunlarla birlikte tarihinin geri kalanında Olympia'nın muhteşem merkezi olarak ayakta kalan muhteşem bir yapı idi.

***MÖ 470:** Bouleuterion, Hazine, stadyumun taşınması, seyirci tesisinin iyileştirilmesi gibi on yıllık iddialı ve etkileyici inşaat programı. O zamanın en büyük turistik mekanıydı. Prytaneion yerleşmenin kuzeybatı tarafında inşa edilmiştir.

***MÖ 435:** Antik Dünyanın Yedi Harikasından biri olan 13 metre yüksekliğindeki altın ve fildişi Zeus heykeli ve şimdiye kadar kapalı bir odada yetiştirilen en büyük heykellerden biri. Figür, tahtta oturan Zeus'u, sol elinde asa, sağ elinde ise Nike (kanatlı zafer) ile tasvir etmektedir. Bu, Atina'daki Parthenon (MÖ 447-438 yılları arasında inşa edilmiş) için altın ve fildişi Athena figürünü yeni bitirmiş olan ünlü heykeltıraş Pheidias'ın eseri idi. Olympia ziyareti aynı zamanda Zeus'un en kutsal mekanına yapılan bir hac ziyaretiydi. Bu sıralarda Olympia'da bir dizi başka dini ve laik binaların yanı sıra spor tesisleri de inşa edildi. Bunlar arasında hamamlar, bir havuz, bir ziyafet salonu / yönetim merkezi, VIP'ler için büyük bir otel, daha fazla hazine ve birkaç sütun yer alıyordu.

***MÖ 420:** Sparta, ateşkesi bozduğu için oyundan çıkarıldı. MÖ 4. yüzyılın ortaları: Seyirciler için setlerin bulunduğu yeni stadyum. Sütunlardan, yatay direklerden ve halatlardan oluşan karmaşık bir sistem, bir başlangıç hakeminin tüm sporcuları aynı anda serbest bırakabileceği bir mekanizma yarattı. Bitiş, yerde basit bir çizgiyle gösteriliyordu ve yarışın uzunluğu bir stadiondan fazlaysa, bitiş çizgisinin ortasına küçük bir dönüş direği kuruldu.

***MÖ 400:** Matron, Hazine'nin yakınında inşa edildi.

*** MÖ 396:** Zafer tacını kazanan ilk kadın at sahibi olan Kyniska'ydı.

*** MÖ 350 civarında:** Kutsal alanı oyun ve stadyum alanından ayıran Echo Stoa'nın inşası. Güney Stoa da kutsal alanın güney ucunda yaklaşık olarak aynı zamanlarda inşa edilmiştir.

***MÖ 350:** Üçüncü ve son stadyum (45.000 kapasiteli) kutsal alanın daha uzağında inşa edildi.

***MÖ 337-335:** Makedonya Kralı II. Philip, Olympia Philippeum'da aile anıtının inşasına başladı. Klasik çağın sonlarında Olympia'da bir dizi başka dini ve dünyevi binaların yanı sıra spor tesisleri de bu dönemde inşa edildi; hamamlar ve bir yüzme havuzu (MÖ 5. yüzyıl), bir palaestra (MÖ 3. yüzyıl). Klasik spor oyunlarında din unsuru giderek zayıfladı. Örneğin oyun alanı ile ibadethane arasındaki mesafe giderek genişliyor, M.Ö. 4. yüzyılın sonlarında birbirlerinden ayrılıyor. MÖ 470 – 350 yılları ise Yunanistan'ın altın çağı olarak kabul edilir (Ghosal ve Bandyopadhyay,2017).

3-Helenistik Dönem (MÖ 323 – 30)

***M.Ö 330:** Hipodrom (780 m uzunluğunda) ve Theikoloi (rahiplerin ikametgahı), Rhea (Zeus'un annesi) tapınağı, ziyafet salonu / yönetim merkezi, VIP'ler için büyük bir otel, daha fazla hazine, bir Gymnasium ve birkaç sütunlu.

***MÖ 325 civarında:** Bölgedeki en büyük yapı olan Leonidaion, önemli ziyaretçileri barındırmak için Zeus tapınağından daha büyük olarak inşa edilmiştir. Oyunların artan önemi nedeniyle hamamlar ve hamamlar da dahil olmak üzere başka spor binaları da inşa edildi. Echo Colonnade inşa edildi. Palaestra bu dönemde daha sonra inşa edilmiştir.

MÖ 200: Stadyumun girişini kutsal alana bağlayan tonozlu bir kemer inşa edildi (Iannaccone ve ark.,2011).

4-Roma Dönemi (MÖ 146 – MS 330)

Roma'nın Helen işlerine müdahalesi MÖ 2. yüzyılın başlarında başladı ve MÖ 146'da Roma'nın Yunanistan ve Makedonya'ya doğrudan egemenlik kurmasıyla Yunan bağı Milattan sonra sona erdi. Eski Romalılarda halk için eğlence olarak sportif yarışmalar, sirk oyunları veya müzik gösterileri yapılırdı (Kyle,2014). Yunanistan'ın sonu, Roma döneminin başlangıcı, Olimpiyat oyunlarının sonunun başlangıcıydı. Olimpiyat festivalinin ihtişamı, klasik Yunanistan'ın ihtişamıyla birlikte öldü, ancak Oyunlar Romalılar döneminde aşağılanmış bir biçimde varlığını sürdürdü. MÖ 86'da Romalı General Sulla, Olympia'yı ve Yunanistan'ın diğer hazinelerini soydu. Aslına bakılırsa, Roma işgalinin ekonomik ve kültürel canlanması ve siyasi istikrarı, Roma tarzı da olsa Olimpiyat oyunlarında kısa bir rönesansa işaret ediyordu. Bu kötü şöhretli etkinlik, Olimpiyat tarihinde Nero'nun imparatoru döneminde gerçekleşti; tüm festivaller, Olimpiyatın Milattan Sonra 65'te yapılması planlandı ve Milattan Sonra 67 yılında düzenlendi. O zamanlar Altis'in en güney kesiminde Nero'yu ziyaret etmek için bir villa ve sporcular birliği için bir kulüp binası inşa etti. Oyunlar kutsal bir festival olmaktan çıktı ve giderek şiddetlenen ve kanlı hale gelen gladyatör yarışmalarına dönüştü. Oyunlar ayrıca Roma vatandaşlığının geniş Milattan sonra "uluslararası" hale geldi. Özgür doğmuş Yunanlılar artık kendi safları arasında Romalı köleleri de sayıyordu. İmparatorluk himayesi, Olympia alanının Roma'nın gösterişli bir parçasına yakışacak bir ölçekte iyileştirilmesini sağladı. Zeus tapınağında ve diğer binalarda kapsamlı onarımlar yapıldı ve yeni anıtlar ve spor tesisleri inşa edildi. İlk inşa edilenler, birkaç sıcak banyo, bunlara hizmet eden su kemeri ve konforlu Roma konuk evleri gibi "modern" konforlardı. Helenlerin, bir zamanlar antik Yunan'ın saygı duyulan tanrılarına olan zayıflayan bağlılığı, aslında Roma emperyalizminin ezici gücüyle boy ölçüşemezdi. Ve oyun daha az Pan Helenikti ve daha çok para oyunuydu ve kazanmak en önemli şeydi.

Rönesans, 2. yüzyılın ilk yarısında Olimpiyat oyunlarında yeniden başladı ve 2. yüzyılın büyük bir kısmını Helensever Antoninus imparatorları Hardian ve Antoninus Pius'un yönetimi altında sürdürdü. En önemli mimari Milattan Sonra 2. yüzyılın ortalarında inşa edilmiştir. Yaklaşık bin yıl boyunca turist ve ziyaretçiler itişme nedeniyle sıkıntı çekti. Altis'in güney kesiminde bulunan Roma tarzı bir hamam bu sorunu çözmüştür. Üç Antoninus imparatoru Hardian, Antoninus Pius ve Marcus Aurelius'un heykeli inşa edildi. Oyunun refahı Milattan Sonra 2. yüzyılda Africanus'un zaferi ve ardından gelen antik yazarlar nedeniyle azaldı. Oyun Milattan Sonra 3. ve 4. yüzyılda yavaş ve sürekli olarak geriledi. Oyun bir şekilde en az Milattan Sonra 385'e dayanmıştı.

***MÖ 80:** Romalı General Sulla da 175. Olimpiyatı Roma'ya taşıdı.

***Milattan Sonra 150:** Herod Atticus ve Romalı eşi Regilla, içme suyu sorununu çözen ve bir sanat eseri görevi gören Nymphaeum'u veya çeşmeyi inşa ettiler.

Milattan Sonra 100: Eski Yunan hamamlarının yerini yeni hamamlar aldı.

Milattan Sonra 160: Bir su kemeri inşa edildi (Ghosal ve Bandyopadhyay,2017; Kotynski ,2006; Young,2004).

ANTİK DÖNEM OYUNLARININ SONU

Klasik dönemin sona ermesiyle birlikte Oyunların ardındaki felsefe, Antik Yunan'ın genel tarihindeki gerilemeyi yansıtacak şekilde gerilemeye başladı. Bir zamanlar Zeus'a tapınmanın odak noktası olduğu ve tüm zaferlerin tanrıların yardımına atfedildiği ve galip gelenlerin taçlarını koruyucu tanrıların ayaklarına sunduğu; sporcular başarılarından dolayı kişisel zaferlerini ortaya koydu. Olimpiyat oyunları dini bir festivalden ziyade dünya çapında bir sportif yarışmaya dönüşüyordu. Helenistik Roma döneminde Olimpiyat galiplerine onur, şan ve gittikçe değeri artan ödüller yağdırıldı. Milattan Sonra 391 yılında I. Theodosius tüm pagan ibadetlerini yasakladı ve tüm pagan tapınaklarının kapatılmasını emretti. Bu dönem ilk kez profesyonel sporcunun yükselişine tanık oldu. Boksörler kalabalığın kana olan susuzluğunu gidermek için eldivenlerine demir ekledi. Milattan Sonra 426 yılında İmparator II. Theodosius'un emriyle yavaş yavaş tahrip edilen bu alan, erken Bizans döneminde buraya bir bazilika inşa eden bir Hıristiyan topluluğu tarafından ele geçirilmiştir. Milattan Sonra 522 ve 551 yıllarındaki depremler kalan kalıntıların çoğunu yok etti. Yine yakındaki Alpheios ve Kladeos nehirlerinden gelen silt (kumdan küçük kilden büyük taneli malzemeye verilen isim,

Akarsuların taşıdığı alüvyonların bir kısmı silttir). Milattan Sonra 1829'da Fransız Arkeoloji Misyonu tarafından yeniden keşfedilene ve Milattan Sonra 1875'ten itibaren Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından yapılan sistematik kazılara kadar bölgeyi kapladı (Cartwright,2012; Ghosal ve Bandyopadhyay,2017).

Milattan önce birinci ve üçüncü yüzyıllarda Roma İmparatorluğu'nun Doğu illerinde en az 500 agon (sportif yarışma yeri) olduğu belirtilir (Leschhorn,1998: 46,50). Yine Roma döneminde Yunanca konuşan Doğu Akdeniz'de çeşitli şehirler tarafından düzenlenen 20 civarında 'Olimpiyat Oyunu' olduğu ileri sürülür (Farrington,1997: 41-43). Antik Yunan Olimpiyat Oyunlarının Milattan sonra 393'te Theodosius I.'in ya da Milattan sonra 420 civarında Theodosius II.'nin pagan kültürüne karşı yasaklamaları ile bittiği kabul edilse de Antakya Olimpiyatları antik olimpiyatların sonuncusu olarak kabul edilebilir (Korkmaz ve Bağırğan,2021:979-988). Milattan sonra 526'daki depremle Defne (Antakya) yöresinde yaşayanlar dışında dışarıdan gelen Aristokratların, ziyaretçilerin, spor organizatörlerinin ve seçkin sporcuların vs. ölmesi nedeniyle Antakya veya Defne olimpiyatlarının sona erdirildiği hâkim bir görüştür. Bu sonlanış Antik olimpiyatların sonu olarak görülebilir (Yazıcı ve İmamoğlu,2023:1-22).

SONUÇ

Ateşkes yapılması ile M.Ö. 9. yüzyılda 1. İpthios barış oyunlarını başlatmıştır. Agonal çağ Arkaik dönem 'de başlamıştır. Klasik dönem (M.Ö. 5. ila 4. yüzyıl) Olimpiyatların en gelişmiş dönemi olarak kabul edilir ve antik Olimpiyatların altın çağı olarak kabul edilir. Gerileme klasik dönemin bitiminden ve M.Ö. 146 civarında başlamıştır. Rönesansta, 2. yüzyılın ilk yarısında Olimpiyat oyunlarında yeniden başladı ve 2. yüzyılın büyük bir kısmını Yunan sever Antoninus imparatorları döneminde sürdürdü. Roma döneminde Milattan sonra 526'daki depremle Defne (Antakya) olimpiyatları yasaklanınca antik olimpiyatların sonlandırıldığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

Cartwright M. (2012). *Olympic games. In: Ancient History of Encyclopedia. 2-4.* https://www.ancient.eu/Olympic_Games.

Farrington, A. (1997). Olympic victors and the popularity of the olympic games in the imperial period. *Tyche*, 12, 15–46. <https://doi.org/10.15661/tyche.1997.012.03>

Ghosal A., Bandyopadhyay N. (2017). A brief history of myths truce architecture and enrichment of ancient Olympic Games, *International Journal of Advanced Research and Development*, 2(6); 276-280, www.advancedjournal.com

Iannaccone LR, Haight CE, Rubin J. (2011). Lessons from Delphi: Religious markets and spiritual capitals. *J Econ Behav Organ.* 77(3): 326-338. doi:10.1016/j.jebo.2010.11. 005.

Kotynski EJ. (2006). The Athletics of the Ancient Olympics : *A Summary and Research Tool* by, www.oocities.org/ejkotynski/Olympics.pd.

Koryürek E. C. (2003). 'Olimpiyadlar'
https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:HlwIUtAMt14J:https://www.olimpiyatkomitesi.org.tr/Upload/Menu/537949_olimpiyat_tarihi.pdf&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr

Kyle D.G., (2014), *Sport and Spectacle in the Ancient World*, John Wiley & Sons, Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex.

Leschhorn, W. (1998). Die Verbreitung von Agonen in den Östlichen Provinzen des Römischen Reiches. *Stadion*, 24, 31–57.

İmamoğlu O. & Yazıcı Y. (2023). Sports Festivals and Olympics in Antique City Daphne and Antakya in Ancient Roman Period, *The Journal of Academic Social Science*,11(140): 1-22, <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.69090>

Young DC. (2004). *A Brief History of the Olympic Games*. 1st ed. Malden, USA: Blackwell Publishing, <http://www.blackwellpublishing.com>.

KÜRESELLESEN DÜNYADA GELENEKSEL SPORLARIMIZ

İsmet SEVAL¹, Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ² Doç. Dr. Yalın AYGÜN³

1: İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim dalı, Malatya, Türkiye.
<https://orcid.org/0000-0002-4294-2237> -ismetseval@hotmail.com

2: İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye.
<https://orcid.org/0000-0002-7815-571> - sakir.tufekci@inonu.edu.tr

3: İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye
<https://orcid.org/0000-0002-1018-657X> - yalin.aygul@inonu.edu.tr

ÖZET

Dünya çapındaki gelişmeler, toplumlar arasındaki mesafeleri kısaltarak karşılıklı etkileşimlerin artmasına neden olmuştur. Bu süreç, küreselleşme olarak tanımlanmaktadır. Özellikle coğrafi keşiflerin başlangıcıyla hız kazanan küreselleşme, zaman içinde insan yaşamının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Teknolojik yenilikler, küreselleşme anlayışına yeni bir boyut eklemiştir. Küreselleşmenin etkileri spor alanında da kendini hissettirmiş ve spor giderek daha endüstriyel bir yapıya bürünmüştür. Bu değişim, spor ekosisteminde hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Spor kültürünün evrenselleşmesiyle birlikte, bazı geleneksel spor branşları unutulmuş veya dönüşüm geçirmiştir. Geleneksel Türk sporlarımızın genel özelliklerinin belirlenmesi ve günümüzdeki uygulamalarla karşılaştırılması, bu sporların tarihsel gelişim ve dönüşüm süreçlerini anlamak açısından önem taşımaktadır. Geleneksel Türk sporlarının geçmişteki ve günümüzdeki pratikleri incelendiğinde, belirgin değişim ve dönüşümler yaşandığı görülmektedir. Bu dönüşümlerde, modern sporun özelliklerinin güncel uygulamalara nasıl yansıdığı da açıkça gözlemlenebilmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılarak yapılan bu çalışma, geleneksel Türk sporlarının temel özellikleri üzerinden geçmiş ve güncel uygulamalara odaklanarak bu sporlardaki değişim ve dönüşümlere ışık tutmayı, ayrıca küreselleşme sürecinin geleneksel Türk sporlarına yansımalarını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme ve Spor, Geleneksel Spor, Geleneksel Türk Sporları.

ABSTRACT

Global developments have shortened the distances between societies, leading to an increase in mutual interactions. This process is referred to as globalization. Starting with the era of geographical discoveries, globalization has gradually become an inseparable part of human life. Technological innovations have added a new dimension to the concept of globalization. The effects of globalization have also been felt in the field of sports, with sports becoming increasingly industrialized. This transformation has had both positive and negative consequences for the sports ecosystem. As sports culture has become more globalized, some traditional sports have either been forgotten or undergone significant changes. Identifying the general characteristics of traditional Turkish sports and comparing them with current practices is crucial for understanding their historical development and transformation processes. When examining the past and present applications of traditional Turkish sports, it becomes evident

that significant changes and transformations have occurred. These transformations also reveal how the characteristics of modern sports have been reflected in contemporary practices. Using document analysis, a qualitative research method, this study aims to shed light on the changes and transformations in these sports based on their general characteristics, while also identifying how the process of globalization has affected traditional Turkish sports.

Keywords: Globalization and Sports, Traditional Sports, Traditional Turkish Sports.

GİRİŞ

Küreselleşme, İngilizce'deki "globalization" kelimesine karşılık olarak Türkçeye geçmiştir. Küreselleşme, dünya üzerindeki farklı bölgelerde bulunan bireyler, toplumlar ve hatta bu toplumların bağlı olduğu devletlerin birbiriyle etkileşimi "karşılıklı bağımlılık" çerçevesinde gerçekleşmesi olarak tanımlanabilir. Başlangıçta ekonomi odaklı bir kavram olarak ortaya çıkan küreselleşme, paranın dünya genelindeki dolaşımının yalnızca ulusal düzeyde değil, küresel ölçekte gerçekleşmesini ifade etmektedir. Küreselleşme sürecini etkileyen birçok kavram vardır. Bunlar arasında en belirgin olanı şüphesiz teknolojidir. Teknoloji, küreselleşme sürecinde yeterli bir koşul olmasa da, vazgeçilmez bir koşul olarak kabul edilmektedir.

Küreselleşme kavramı, artık dünyanın adeta bir "global köy" haline dönüştüğünü ifade etmektedir. Bu kavram, aynı zamanda dünyanın yerelleşmesini anlatmak için de kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle, küreselleşme, uzak mesafeleri kısaltmış, sınırları aşılabilir hale getirmiş ve engel sayılabilecek dil sorununu gidermeye başlamıştır. Özellikle dünya çapında yaşanan teknolojik ilerlemeler, küreselleşmeye yeni bir şekil kazandırmış, adeta yeniden şekillenmiş ve etki alanı ile hızını artırmıştır. Bu dönüşüm, her alanda etkisini göstermiştir ve spor ile spor kültürü de bu değişimden nasibini almıştır (Aydın, 2023).

Spor, ulusların sosyal, kültürel yapılarından ya da yönetim biçimlerinden bağımsız olarak, dünyadaki bütün topluluklara ulaşabilecek bir güce sahiptir. Bu özelliğiyle dikkate alındığında, küreselleşmenin spor alanında hızla gerçekleştiğini gözlemlemekteyiz. Küreselleşme sürecinin zorlayıcı etkisinin spor alanında belirginleşmesiyle birlikte, ortak kurallar, ilkeler ve hedefler, tek bir yapı altında tüm uluslar için belirleyici hale gelmiştir. Bu durum, farklı kültürlere, dillere, dinlere veya siyasi tercihlere sahip insanları aynı spor etkinliği çatısı altında bir araya getirerek, ortak bir platformda birleşmelerini sağlamaktadır (Durak, 2011).

Sporun küresel bir olgu haline gelmesi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından hızla ivme kazanmış ve bu süreç, kültürel yayılmanın en hızlı ve etkili unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmıştır. Bu dönemde, sporun birleştirici ve sınırları aşan doğası, farklı toplumlar arasında etkileşimin artmasına zemin hazırlamıştır. 1980'li yıllarda ise spor organizasyonları, rekabetçi unsurların daha belirgin hale geldiği, profesyonelleşmiş bir yapıya bürünerek, aynı zamanda küresel bir tüketim kültürünün önemli bir taşıyıcısı konumuna gelmiştir. Sporun ekonomik ve kültürel boyutları, dünya çapında geniş bir izleyici kitlesine ulaşırken, bu organizasyonlar sadece sportif başarıları değil, aynı zamanda marka değerlerini de pekiştiren etkinlikler haline dönüşmüştür. Uluslararası spor organizasyonlarının sayısındaki belirgin artış, bu organizasyonlara duyulan katılım ve ilginin her geçen yıl daha da yükselmesi, ayrıca bazı spor markalarının global reklam faaliyetleri sayesinde tanınır hale gelmesi, küreselleşmenin spor dünyasına nasıl derinlemesine nüfuz ettiğinin göstergelerindedir. Ayrıca, bir kültüre özgü geleneksel sporların dünya çapında düzenlenen müsabakalara dönüşmeside, sporun evrensel

boyut kazanmasının ve küreselleşmenin etkilerinin sporun farklı dallarında somutlaşmasının önemli bir örneğidir (Çırka, 2017).

Tarihsel süreci incelendiğinde, spor olarak belirlenen aktivitelerin günümüzdeki şekline ulaşana kadar pek çok dönüşüm ve değişimden geçtiği bilimsel verilerle ortaya konmaktadır. İnsanlık tarihinin erken dönemlerinden itibaren, bireylerin hayatta kalmak, beslenmek ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla spora benzer fiziksel etkinliklere yöneldikleri bilinmektedir. Sporun kökeni, "kaba oyunlar", "yarışmalar" ve "folk (halk) eğlenceleri" gibi halkın katıldığı etkinliklerden başlayarak, zaman içinde kurallı yarışmalar haline gelmiş ve bu evrimsel süreç sonucunda hem geleneksel sporlar hem de modern sporlar ortaya çıkmıştır. Modernleşme ve küreselleşme ekseninden bakıldığında, günümüz sporunun, sanayileşmenin ardından köklü dönüşümler geçirerek tarih sahnesinde özgün bir olgu olarak yerini aldığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde, önceki dönemlerde var olan geleneksel sporlarla birlikte, modern sporların da şekillenmeye başladığı ve bu iki spor türünün paralel bir şekilde varlıklarını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bu ayrışma, sporun hem kültürel hem de toplumsal bir fenomen olarak farklı evrelerde nasıl geliştiğini ve birbirini nasıl etkilediğini göstermektedir.

Modern sporlar, evrensel bir dil kullanımı, üretim ve tüketim modeli dünya çapında etkili bir ekonomi ve sanayi yapısı, geniş katılımlı olan taraftar kitlesi, kapsamlı ve demokratik bir örgütlenme yapısı, görselliğin ön plana çıkarılması, spesifik tesis ve malzeme kullanımı, müsabaka öncesi ve sonrası yüksek performans gerekliliği, teknik bilgi ile ekipman ihtiyacı gibi birçok özelliği nedeniyle geleneksel sporlardan belirgin şekilde ayrılmaktadır. Bu faktörler, modern sporların küresel ölçekte endüstriye dönüşmesine ve çok uluslu bir etki alanı yaratmasına olanak sağlamıştır. Öte yandan, geçmişteki uygulamalardan çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerin etkisiyle zaman içinde bazı değişiklikler geçirerek günümüze kadar ulaşan geleneksel olan spor organizasyonları, günümüzün spor organizasyonlarıyla karşılaştırıldığında, geçmiş ile bugünün arasındaki farkları ve benzerlikleri ortaya koymaktadır. Bu karşılaştırmalar, özellikle modern sporların özelliklerinin geleneksel sporlardaki bazı değişim ve dönüşümleri nasıl etkilediğini göstermektedir. Geleneksel sporlar, zaman içinde, bir yandan modern sporların izlediği yol ve yöntemlerden etkilenmiş, bir yandan da kendi özgün yapısını koruyarak evrim geçirmiştir. Bu süreçte, modern sporların dinamikleri ve özellikleriyle geleneksel sporların evrimleşmiş uygulamaları arasında belirgin bazı benzerlikler ve dönüşümler gözlemlenmektedir (Karahüseyinoğlu, 2008).

Geleneksel Türk sporlarının geçmişteki ve günümüzdeki uygulamaları incelendiğinde, belirgin bazı farkların ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu farklar, geleneksel sporların yapısal ve fonksiyonel açıdan önemli değişimlere uğramasına neden olmuştur. Geçmişte belirli kültürel ve toplumsal bağlamlar içinde yer bulan geleneksel Türk sporları, zaman içinde modern sporların etkisiyle bazı dönüşümler geçirmiştir. Bu dönüşümler, hem sporların uygulama biçimlerinde hem de toplumsal algılarında önemli farklılıklar yaratmıştır. Geleneksel Türk sporlarının geçmişteki formları ile günümüzdeki pratikleri karşılaştırıldığında, modern spor anlayışına doğru bir kaymanın yaşandığı anlaşılmaktadır.

Bu süreç, geleneksel sporların tarihsel kökenlerinden günümüze kadar uzanan bir değişim serüvenini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, geleneksel Türk sporlarının temel özellikleriyle, bu sporların günümüzde nasıl uygulandığının karşılaştırılması, hem geçmişteki hem de günümüzdeki spor anlayışını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle, bu sporların günümüzdeki gelişimi, modernleşme süreçleriyle paralel olarak şekillenmiş ve

yeni toplumsal ihtiyaçlara göre evrilmiştir. Dolayısıyla, geleneksel Türk sporlarının zaman içindeki değişimi, sadece sporun kendisini değil, aynı zamanda toplumların kültürel dinamiklerini ve sporun toplumsal işlevlerini de yansıtmaktadır.

Bu çalışma, geleneksel Türk sporlarının özellikleri ışığında, geçmişteki ve günümüzdeki uygulamalardaki değişim ve dönüşüm süreçlerini ele almayı amaçlamaktadır. Geçmişteki uygulamalarla günümüzdeki uygulamalar arasındaki farkları detaylı bir şekilde inceleyerek, bu sporların evrimini ve bu evrimin toplumsal, kültürel ve yapısal boyutlarını anlamayı hedeflemektedir. Bu tür bir analiz, geleneksel Türk sporlarının sadece geçmişteki yerini değil, günümüz toplumundaki rolünü de daha iyi kavramamıza olanak sağlayacaktır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Son yıllarda sporun, reklam, ticaret ve rakabet amacı güderek kar elde etme gibi kaygıların ön plana çıkmasıyla birlikte, spora ait olan kültürel değerlerde bazı bozulmalar yaşanmaktadır. Bu değişim, toplumların benimsediği ve kültürel mirası oluşturan geleneksel sporların, yüksek kar marjı sağlayan modern sporlarla karşılaştırıldığında, kapitalist sistem tarafından göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Özellikle bu geleneksel sporlar, spor endüstrisinin paydaşlarına nispeten daha az kazanç sağladığı için, kitle iletişim araçlarında yer bulamamakta ve zamanla unutulup kaybolmaktadır. Öte yandan, basketbol ve futbol gibi, dünyanın birçok ülkesinde son derece sevilen spor branşları, bireylerin tüketim eğilimleri ve tercihlerine göre şekillenerek, adeta birer ticaret aracına dönüşmüştür. Bu dönüşüm, günümüzde spor etkinliklerinin sadece bir oyun olmaktan çıkıp, ekonomik bir düzen haline gelmesine yol açmıştır. Spor, artık yalnızca eğlence ve kültürel bir etkinlik olarak değil, aynı zamanda büyük bir ekonomik pazarın ve küresel bir endüstrinin parçası olarak algılanmaktadır. Bu durum, sporun özünüyle bağdaşmayan bir şekilde, finansal çıkarlar ve ticarileşme doğrultusunda yeniden şekillenmesine neden olmaktadır (Devecioğlu, 2008).

Spor ile kapitalizm arasında bulunan güçlü parasal ilişki, sporcu ve takımlar için müsabakalara verilen anlamı derinden değiştirmiştir. Sporun amacı, sadece yarışmak, kaynaşmak ve eğlenmek olmaktan çıkarak, sporcuları, yeni rekorlar kırmaya çalışan, adeta birer makineye dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, sporun insan odaklı doğasını, ticari ve rekabetçi unsurların ön plana çıktığı bir sisteme dönüştürmüştür. Geleneksel spor branşlarımız küreselleşmenin bu etkisi ile giderek önemini kaybetmeye başlamıştır. Türkiye'deki geleneksel sporlarımızdan olan güreş branşına bakıldığında; aba, karakucak, kırım türk, şalvar ve yağlı güreş gibi geleneksel güreş türlerinin varlığına tanık olunmaktadır. Ancak olimpiyatlarda bulunan güreş branşlarına bakıldığında yalnızca serbest ve grekoromen güreş türleri yer almaktadır. Türkiye'de güreş branşıyla ilgilenen genç sporcuların, geleneksel güreş türlerinden uzaklaşarak daha çok Avrupa kökenli olan serbest ve grekoromen güreşe yönelmeleri, küreselleşmenin spor kültürü üzerindeki olumsuz etkilerinin bir örneğidir. Bu durum, yerel spor kültürlerinin, küresel düzeyde daha fazla rağbet gören modern sporlarla rekabet edemeyerek zayıflamasına neden olmaktadır. Küreselleşme süreci, kitle iletişim araçları ve popüler kültür aracılığıyla bazı spor dallarını egemen spor etkinlikleri ve eğlence kültürleri haline getirirken, yerel ve geleneksel sporları da büyük ölçüde zayıflatmış ve hatta unutulma noktasına getirmiştir. Bu durum, sporun küresel ölçekte endüstrileşmesinin, yerel kültürlerin korunması ve yaşatılması üzerinde yarattığı derin etkilerin bir yansımasıdır (Aykoç, 2006).

Diğer taraftan bakıldığında, küreselleşmeyle beraber takım sporlarında, bir takım içerisinde farklı uluslardan gelen sporcuların yer alması yaygınlaşmıştır ve bu durum, takım içindeki kültürel çeşitliliği artırmaktadır. Küresel çapta kültürel temas ve etkileşimlerin artmasıyla, günümüzde hiçbir insan topluluğu, tamamen tek bir kültürel örüntünün içinde kalmamaktadır. Bu durum, spor kültüründe de kendini göstermektedir. Spor takımlarındaki kültürel farklılıklar arttıkça, çok uluslu takımları yönetmek, özellikle kültürel uyum ve takım içi ilişkiler açısından daha karmaşık hale gelebilir. Farklı dil, gelenek ve değerler, takım içindeki iletişim ve işbirliğini zorlaştırabilir. Küreselleşmenin spor medyası aracılığıyla olumsuz etkilerinden biri, medyanın şiddet, saldırganlık ve holiganizm gibi davranışları teşvik etmesidir. Birçok yazar, medya içeriğinin bu tür olumsuz davranışları normalleştirerek kamuoyunu etkilediğini belirtmektedir. Medya, özellikle büyük spor etkinliklerinde şiddet içeren tutumları ve holiganizmi kışkırtarak, bu tür davranışların yayılmasına katkıda bulunabilmektedir. Bu durum, sporun birleştirici rolünü zayıflatarak, olumsuz etkilerin artmasına yol açmaktadır. Medyanın, sporun rekabetçi doğasını ve dramatik yanlarını abartarak, özellikle taraftarlar arasında şiddet içeren davranışları teşvik edebileceği ve sporun toplumsal değerlerinden sapmasına yol açabileceği düşünülmektedir. Bu tür olumsuz etkiler, sporun kültürel ve sosyal işlevlerinin zayıflamasına neden olabilir (Aydın, 2023).

Küreselleşmenin spor kültürüne olan olumsuz etkilerinin yanı sıra, pek çok olumlu etkisi de bulunmaktadır. Özellikle kronolojik gelişmeler aracılığıyla sporda yaşanan yenilikler, dünya çapında spora olan ilgiyi artırmış ve sporun daha geniş kitlelere ulaşmasına katkı sağlamıştır. Küreselleşme, sporun sadece yaygınlaşmasına değil, aynı zamanda evrimleşmesine de olanak tanımıştır. Teknolojideki ilerlemeler, sporun hem altyapısında hem de pratiğinde önemli değişimlere yol açmıştır. Bu teknolojik gelişmeler, sadece spor branşlarının küresel ölçekte yayılmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda spor sahalarının, ekipmanlarının ve malzemelerinin daha ergonomik ve işlevsel hale gelmesine olanak tanımıştır. Örneğin, sporcuların performanslarını artırmak için kullanılan gelişmiş ekipmanlar, daha güvenli ve verimli bir spor deneyimi sunmaktadır. Spor malzemelerindeki yenilikler, sporculara daha yüksek performans sergileme, yaralanma risklerini azaltma ve daha konforlu bir deneyim yaşama imkanı tanımaktadır. Böylece, küreselleşme, sporun yalnızca kültürel değil, aynı zamanda teknik açıdan da gelişmesine katkıda bulunmuş, sporun tüm boyutlarını daha verimli ve etkili hale getirmiştir (Mallen, 2019).

Teknolojinin gelişmesi, spor ortamında kullanılan malzemelerin kalitesini artırmış ve bu sayede yeni sportif rekorların kırılmasına imkan sağlamıştır. Bu süreç, günümüzde de hızla devam etmekte ve her geçen yıl daha ileriye gitmektedir. Teknolojik yenilikler, sporcuların performanslarını daha verimli şekilde arttırmalarına yardımcı olmanın yanı sıra, spor malzemelerinin tasarım ve üretim süreçlerinde de önemli iyileştirmeler yapmıştır. Bu durum, sporun daha rekabetçi bir hale gelmesini sağlamış ve sporcuların daha yüksek başarılar elde etmelerine olanak tanımıştır. Ayrıca, bu rekabet ortamı, spor ürünleri ve hizmetlerinin kalitesinin artmasına da katkı sağlamıştır. Bugün, dünyanın hemen her köşesinde aynı kalitedeki sportif ürünlere ulaşmak, eskiye nazaran çok daha kolay hale gelmiştir.

Bunun yanı sıra, spor organizasyonlarının sayısının ve çeşitliliğinin artması, sporun küresel ölçekte daha fazla kişiye ulaşmasını sağlamıştır. Stadyumlar ve televizyonlar aracılığıyla canlı olarak izlenen spor etkinliklerinin seyirci kitlesi sürekli artmaktadır. Gazeteler, dergiler ve internet haber siteleri gibi medya platformlarında spor haberlerinin okunma oranları da büyük

bir artış göstermektedir. Spor, günümüzde sadece bir eğlence aracı olmaktan çıkıp, geniş kitlelere hitap eden kültürel bir fenomen haline gelmiştir. Artık spor, toplumsal değerler ve kimliklerle iç içe geçmiş, insanların bir araya gelmesini sağlayan güçlü bir etki yaratmaktadır. Bu değişim, sporun sadece bir rekabet değil, aynı zamanda bir kültürel güç olduğunu göstermektedir. Ayrıca, spor organizasyonları, başka ürünlerin tanıtılması ve reklamlar için de önemli bir mecra olarak kullanılmaktadır. Bu da küreselleşmenin, sporun ticari yönünü nasıl dönüştürdüğüne dair önemli bir göstergedir.

Küreselleşme ile birlikte, sporun en prestijli organizasyonlarından bazıları, örneğin İngiltere Premier Lig, Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) ve FIFA gibi sporu düzenleyen uluslararası kuruluşlar, daha fazla katılımcıya ulaşabilmiş ve bu sayede gelirlerini büyük ölçüde artırmıştır. Bu kuruluşlar, sporun küreselleşen doğası sayesinde genişleyen bir izleyici kitlesine hitap edebilmekte ve böylece daha fazla sponsorluk anlaşması ve medya anlaşmaları elde edebilmektedir. Sonuç olarak, küreselleşme sporun ekonomik boyutunun büyümesine, daha fazla insanın sporla ilgilenmesine ve spor endüstrisinin global bir pazar haline gelmesine olanak tanımıştır (Szymanski, 2021).

SONUÇ

Sonuç olarak, küreselleşmenin spor alanındaki etkileri, diğer pek çok alanda olduğu gibi hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle kendini göstermektedir. Küreselleşme süreci, sporun sahip olduğu popüler güç ve kullandığı ortak bir dil sayesinde büyük bir ivme kazanmış ve spor, küreselleşmeye önemli bir katkı sağlamıştır. Sporun küresel ölçekteki etkisi, sadece izleyici kitlesinin genişlemesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda dünya çapında ekonomik ve kültürel bağları da güçlendirmiştir.

Bugün birçok, çok uluslu şirket, reklam ve tanıtımlarında ünlü sporcuları ya da sportif temaları kullanarak, ürünlerinin etki gücünü artırmayı hedeflemektedir. Sporcular, sadece kendi alanlarında değil, aynı zamanda ticari alanlarda da güçlü birer simge haline gelmiştir. Bu strateji, markaların küresel pazarlarda daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca, tüm dünyada sportif içeriklerin kullanıldığı tanıtım ve organizasyonlar, medya ve reklam dünyasında kabul görmekte ve büyük bir ilgiyle takip edilmektedir.

Bu yönden bakıldığında, sporun küreselleşmeye hız kazandırmasına büyük ölçüde hizmet ettiği ve spor ile küreselleşmenin birbirini besleyen bir etkileşim içinde olduğu söylenebilir. Spor, hem küresel kültürün bir parçası haline gelmiş hem de küreselleşmenin temel dinamiklerinden biri olmuştur. Küreselleşme ve spor arasındaki bu karşılıklı etkileşim, her iki alanın da birbirini dönüştürmesini ve şekillendirmesini mümkün kılmaktadır.

Küreselleşme ile geleneksel sporlarımız arasındaki etkileşim, önemli bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Dünyanın global bir köy haline gelmesi, spor alanında da tıpkı diğer birçok alanlarda olduğu gibi hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Küreselleşme, sporun evrimini hızlandırırken, geleneksel sporların da bir dizi değişim ve dönüşüm yaşamalarına sebep olmuştur. Toplumda yıllardır süregelen, ancak günümüzde bazı değişimlere uğrayan törensel ve törensel ritüellerin, günümüzdeki ya da yakın bir geçmişteki uygulama biçimlerinin farklılaştığı gözlemlenmektedir.

Türk toplumunun önemli olan kültürel unsurlarından biri olan geleneksel Türk Sporlarımız, günümüz koşullarında kaçınılmaz olarak bazı değişimlere uğramaktadır. Bu dönüşüm ve

değişimler, bazı kolaylıklar ve modernleşme unsurları getirirken, aynı zamanda bu sporların geleneksel pratiklerinin kısmen de olsa değilmesine neden olmaktadır. Geleneksel Türk sporlarını diğer sporlardan ayıran en belirgin özellikler, onların otantik yapıları ve bu yapılarla uyumlu olan törensel ritüelleridir. Bu ritüeller, sporların özgünlüğünü ve kültürel değerlerini şekillendirir. Ancak bu geleneksel pratikler zamanla yitirildiğinde ya da değiştirildiğinde, geleneksel ve modern unsurların bir araya geldiği, melez bir yapının ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Bu dönüşüm, geleneksel Türk sporlarının modern spor kültüründe yerini bulmaya çalışırken, özlerinden bir miktar uzaklaşmalarına neden olabilir. Küreselleşme ile geleneksel sporların modernleşmesi, sporun evrenselleşmesine katkı sağlasa da, bu süreçte kültürel kimliklerinin bir kısmının kaybolması ya da değişmesi söz konusu olabilmektedir. Bu durum, hem sporların geleneksel yapısının korunması hem de küresel spor kültürünün gerekliliklerine uyum sağlanması arasında bir denge kurmayı zorlaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Y., Orhan, B. E., Küreselleşmenin spor kültürü üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi. Uluslararası Bozok Spor Bilimleri Dergisi, 4(2), 31-41. 2023,
- Durak, N., Gelenek ve Modernite Etkileşimi Bağlamında Spor Etiği. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 27, 42-61. 2011.
- Çırka, S., Küreselleşme sürecinde sporun genel bir değerlendirmesi. Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, 45, 127-146. 2017.
- Karahüseyinoğlu, M.F., Geleneksel Türk Sporlarındaki Modern Spor Yansımaları, e-Journal of New World Sciences Academy Health Sciences, 3, (3), B0023, 130-137. 2008.
- Devecioğlu, S., Türkiye’de futbolun kurumsallaşması. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 26(1), 373-396. 2008.
- Aykoç, E., Yamak, S., ve Söylemez, S., Türk basınında Kırkpınar: 1946-2005. Uluslararası II. Tarihi Kırkpınar Sempozyumu, Edirne. 2006.
- Mallen, C. (Ed.), Emerging technologies in Sport: Implications for sport management. London: Routledge. 2019.
- Szymanski, M., Wolfe, R. A., Danis, W., Lee, F., ve Uy, M. A., Sport and international management: Exploring research synergy. Thunderbird International Business Review, 63(2), 253-266. 2021.

YAPAY ZEKA TEKNOLOJİSİNİN SPOR BİLİMLERİNDE KULLANIMI

İsmet SEVAL¹ Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ² Doç. Dr. Yalın AYGÜN³

1: İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim dalı, Malatya, Türkiye.

<https://orcid.org/0000-0002-4294-2237> -ismetseval@hotmail.com

2: İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye.

<https://orcid.org/0000-0002-7815-571> - sakir.tufekci@inonu.edu.tr

3: İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Malatya, Türkiye

<https://orcid.org/0000-0002-1018-657X> - yalin.aygul@inonu.edu.tr

ÖZET

Yapay zeka, insan zekasının taklit edilerek geliştirilen ve günümüzde birçok farklı alanda kullanılan bir teknoloji olarak dikkat çekiyor. Temelleri 17. yüzyıla kadar uzanırken, modern yapay zeka çalışmaları özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında önemli bir ivme kazandı. Bu hızlı gelişim, yapay zekanın eğitim, sağlık, tarım ve savunma gibi birçok sektörde yaygın bir şekilde kullanılmasına olanak tanıdı. Özellikle spor endüstrisi, yapay zekanın sunduğu imkanlardan faydalanan büyük bir sektör haline geldi. Performans analizi, yaralanma riski değerlendirmesi ve oyun stratejilerinin geliştirilmesi gibi alanlarda yapay zeka önemli bir potansiyel barındırıyor. Sporcuların sağlık durumlarının izlenmesi ve anlık analizlerin yapılması gibi uygulamalar, bu teknolojinin faydalarını daha da arttırıyor. Doküman analizi yöntemiyle yapılan nitel bir araştırma, yapay zekanın spor alanına olan olumlu katkılarını ortaya koyuyor. Bu tür çalışmalar, spor ve yapay zeka arasındaki etkileşimi anlamak ve gelecekteki araştırmalar için farkındalık yaratmak adına önemli bir adım teşkil etmektedir. Yapay zekanın spor alanındaki daha fazla kullanımı, hem sporcuların performansını artıracak hem de izleyici deneyimini zenginleştirecektir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Spor, Yapay Zeka ve Spor, Teknoloji

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGY IN SPORTS SCIENCES.

ABSTRACT

Artificial intelligence, a technology developed by mimicking human intelligence, is gaining attention as it is applied across various fields today. Its foundations trace back to the 17th century, but modern AI research gained significant momentum during World War II. This rapid development allowed AI to be widely used across many sectors, including education, healthcare, agriculture, and defense. The sports industry, in particular, has become a large sector benefiting from the possibilities AI offers. AI holds significant potential in areas such as performance analysis, injury risk assessment, and game strategy development. Applications like monitoring athletes' health and performing real-time analysis further enhance the benefits of this technology. A qualitative study conducted through document analysis highlights the positive contributions of AI to the sports field. Such studies are important steps in understanding the interaction between sports and AI, as well as raising awareness for future research. The

increasing use of AI in sports will not only enhance athletes' performance but also enrich the viewer experience.

Keywords: Artificial Intelligence, Sports, Artificial Intelligence and Sports, Technology.

GİRİŞ

Bugünün teknolojik gelişmeleri, pek çok farklı alanda olduğu gibi spor dünyasında da eşsiz ve dönüştürücü değişimlere yol açmaktadır. Özellikle Yapay Zeka (YZ) teknolojileri, spor sektöründe uzun süredir var olan geleneksel olan yöntemleri köklü bir şekilde değiştiriyor, dönüştürüyor ve bu alanda farklı bir paradigma yaratmaktadır (Çakır ve ark, 2023).

Yapay zekâ, insan zekâsına ait algılama, anlama, hatırlama, öğrenme gibi bilişsel yetenekleri taklit ederek, karmaşık problemleri çözme ve diğer sistemlerle etkili bir şekilde iletişim kurma gibi gelişmiş zihinsel işlevleri gerçekleştiren bir teknolojidir. Başka bir deyişle, insan zekâsıyla yapılan mantıklı düşünme ve eylemleri, makineler ve cihazlar aracılığıyla gerçekleştiren bir sistemdir. Yapay zekâ, insanların düşünme yetisini ve beynin işleyiş biçimini taklit eden çeşitli algoritmalar ve protokollerle çalışarak, insan benzeri bilişsel işlemleri yerine getiren bir teknoloji olarak gelişir (Gözüaçık ve ark, 2022).

Yapay zekânın temel amacı, insanlara ait bilişsel yetenekleri taklit ederek bu yetenekleri makineler üzerinde uygulamak ve bilgisayarların insan benzeri düşünme süreçlerini gerçekleştirmesini sağlamaktır. Bu sayede, hem toplumsal hem de bireysel refah seviyelerinin yükseltilmesi hedeflenmektedir (Avcılu, 2019). Yapay zeka konusunda, bu alandaki çalışmalarının öncülerinden biri olan John McCarthy'e göre, insan zekâsı ve öğrenme süreçlerinin en ince ayrıntılarıyla anlaşılması ve doğru bir şekilde tanımlanması halinde, makineler bu süreçleri taklit edebilir ve bu sayede kendi öğrenme yeteneklerini geliştirebilirler. McCarthy, insan zekâsını oluşturan bilişsel işlevlerin ve öğrenme mekanizmalarının derinlemesine incelenmesinin, makinelerin benzer şekilde düşünme ve problem çözme yetenekleri kazanmasını mümkün kılacağını savunmuştur. Böylece, insanlar gibi düşünen ve öğrenen makineler tasarlanabilir, bu da yapay zekânın gelişimi açısından önemli bir adım teşkil eder (McCarthy, 2007).

Yapay zekanın tarihsel gelişimine bakıldığında, çalışmalarının temelleri Cezeri'nin yaptığı (1136-1206) robot çizimlerine kadar uzanabilse de, modern anlamda olan yapay zeka araştırmalarının hız kazanması, özellikle İkinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında gerçekleşmiştir. Savaş sırasında, Alan Mathison Turing, "Bombe" adını verdiği, dönemin teknolojik seviyesine göre oldukça ileri bir tam otomatik olan kod kırma makinesini icat ederek savaşın gidişatını değiştirmiştir. Bu icat, hem savaşın sonucunu etkilemiş hem de yapay zeka alanında önemli bir adım olmuştur. Savaşın bitiminden sonra, başta Alan Turing olmak üzere birçok bilim insanı, bağımsız bir şekilde yapay zeka üzerine çalışmaya başlamıştır. Turing, 1947 yılında yapay zeka konulu ilk konferansını vererek, yapay zeka ile bilgisayar programlarının birleşimiyle akıllı makinelerin geliştirilebileceği fikrini ortaya atmıştır. 1950' de yayımladığı "Bilgi İşlem Makineleri ve Zeka" (Computing Machinery and Intelligence) adlı çalışmasında ise "Makineler düşünebilir mi?" sorusunu tartışarak, yapay zekanın felsefi ve teorik temellerini atmıştır. Turing, bu yazısında "makine" ve "düşünmek" terimlerinin birleşiminden hareketle, makinelerin akıl yürütme ve düşünme süreçlerine sahip olabileceğini

öne sürmüştür. Bu görüş, yapay zekanın gelişimi için önemli bir dönüm noktası olmuştur (Coskun ve ark, 2021).

Yapay zeka konusunun fikir babası olarak Alan Turing kabul edilse bile, "yapay zeka" terimini ilk defa 1956 yılında John McCarthy, Dartmouth Koleji'nde düzenlenen bir çalıştayda kullanılmıştır. Bu tarih, yapay zeka alanındaki çalışmaların resmi olarak başladığı dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir. Sonraki yıllarda, birçok önemli bilim insanı yapay zeka programları geliştirmiş ve bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 1972 yılında Japonya'da, insana benzeyen ilk akıllı robot olan WABOT-I'nin yapılması, yapay zekanın fiziksel dünyadaki ilk uygulamalarından biri olarak dikkat çekmiştir. Ancak yapay zeka üzerindeki çalışmalar bir dönem hız kaybetmiş ve duraklama evresine girmiştir. Bu duraklama döneminden sonra, özellikle 2000'li yılların başında, teknolojinin ilerlemesiyle yapay zeka yeniden hız kazanmış ve "Roomba" adlı elektrikli süpürge ile evlerde yaygınlaşmaya başlamıştır. 2006 yılı itibarıyla, Netflix, Facebook ve Twitter gibi büyük ölçekli şirketler yapay zekadan faydalanmaya başlamışlar, bu teknoloji sosyal medya, eğlence ve tüketici hizmetleri gibi alanlarda önemli bir yer edinmiştir. Günümüzde ise yapay zeka, sağlık, finans, otomotiv, eğitim ve daha birçok sektörde kritik bir öneme sahip olmakta, bu alanda sürekli yeni çalışmalar yapılmakta ve geliştirilmek için çaba sarf edilmektedir (Coşkun ve ark, 2021).

Yapay zeka, birçok sektör ve alanda kullanılmakta ve sürekli olarak yeni kullanım alanları keşfedilmektedir. Bu teknolojiyi kullanan alanlarından biri de spor bilimleridir. Spor bilimlerinde, çeşitli amaçlar doğrultusunda yapay zeka teknolojilerinden yararlanılmaktadır. Bu çalışma, yapay zeka teknolojisini tanıtmayı ve bu teknolojinin spor sektörüne olan etkilerini ve katkılarını açıklamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, literatürde henüz yeterince araştırılmamış olan yapay zekanın spor alanındaki katkılarına dikkat çekerek, gelecekteki araştırmalara bir temel oluşturması hedeflenmektedir. Bu şekilde, yapay zekanın spor dünyasında nasıl daha verimli bir şekilde kullanılabileceği hakkında yeni bilgiler edinilmesi amaçlanmaktadır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Yapay zekanın sporcuların performansı, sporsal branşlara yönelik öğrenme yetenekleri ve antrenman süreçleri üzerindeki olumlu etkilerini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri, Peter Le Noury ve ekibinin 2021 yılında tenis üzerine gerçekleştirdiği yapay zeka destekli araştırmadır. Bu çalışma, yaşları 12 ile 17 yaşları arasında olan 14 kadın ve 14 erkek tenis sporcusunun katılımıyla yapılmıştır. Katılım sağlayan sporcular yüksek performanslı bir tenis akademisinden seçilmiştir. Araştırmada, sporcular sanal olarak oluşturulmuş profesyonel bir tenis kortunda, yapay zeka ile yaratılmış bir rakibe karşı tenis oynamışlardır. Çalışmanın bulguları, sporcuların sanal ortamda verdikleri tepkilerle gerçek dünyadaki tepkileri arasında önemli bir fark olmadığını, yalnızca minimum farklılıkların gözlemlendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, sanal ortamda sporcuların hareket esnasında attığı adım sayıları ve performans verileri ile gerçek dünyadaki tenis maçındaki veriler arasında küçük farklılıklar olsa da, genel olarak sonuçların neredeyse aynı olduğu bulunmuştur. Bu çalışma, yapay zekanın sporcuların antrenman süreçlerinde ve performans değerlendirmelerinde ne kadar etkili bir araç olabileceğini göstermektedir (Le Noury, 2021).

Yapay zeka teknolojisinin bu alanda daha etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, bilgisayar teknolojisinin insan vücudunun fiziksel hareketleriyle entegrasyonunu incelemek amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Hailong 2021 yılında yapay zeka algoritmalarına dayalı

bir tekvando öğretim etkinliği değerlendirme modeli oluşturmak için destek vektör makinelerini kullanmıştır. Bu model ile öğrencilerin tekvando hareketlerini analiz ederek doğru teknikleri öğrenmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu model sayesinde simülasyon yöntemleri kullanılarak öğrencilere bilimsel bir şekilde talimatlar verilebileceği ve hareketlerinin daha doğru hale getirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu tür uygulamalar, sporcuların teknik becerilerini geliştirmelerine yardımcı olurken, aynı zamanda antrenman süreçlerini daha verimli ve hedef odaklı hale getirmektedir (Hailong, 2021). 2021 yılında Du, bir nesne inceleme modülü, veri analiz modülü ve vücut duruşu belirleme modülünden oluşan yapay zeka tabanlı bir gençlik fiziksel egzersiz sistemi geliştirmiştir. Bu sistem, duruşa dayalı göstergeler oluşturularak, insanların vücut duruşunu tahmin etmeyi amaçlamaktadır. Yapay zeka tabanlı bu sistem, gençlerin duruşlarını doğru bir şekilde analiz ederek, fiziksel egzersiz sırasında doğru postürlerin benimsenmesini sağlamayı hedefler. Deney sonuçları, bu sistemin gençlerin fiziksel kalitesini artırma ve onlara bilimsel temellere dayanan eğitim yöntemleri sunma konusunda olumlu etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bu tür uygulamalar, fiziksel sağlıkla ilgili sorunların önlenmesine yardımcı olurken, aynı zamanda daha etkili ve güvenli bir egzersiz alışkanlığı kazandırılmasına da olanak sağlamaktadır (Du, 2021).

Huang ve Wang, 2022 yılında yaptıkları çalışmada, yapay zeka destekli spor rehabilitasyonu ile geleneksel spor rehabilitasyonunu karşılaştıran bir deney gerçekleştirmişlerdir. Deneyde, test için 1 ile 5 arasında puanlandırılmış eğitim eylemleri yapılmıştır. Yapılan bu karşılaştırma, her iki yöntemle tedavi edilen hastaların iyileşme süreçlerini incelemiştir. Elde edilen neticelerde, yapay zeka müdahalesi altında tedavi edilen hastaların iyileşebilme oranının, geleneksel spor rehabilitasyonuna göre %10,4 oranında daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, yapay zekanın spor rehabilitasyonunda daha etkili ve hızlı bir iyileşme süreci sağladığını ve geleneksel yöntemlere göre belirgin bir avantaj sunduğunu ortaya koymaktadır (Huang ve ark, 2022a).

Huang ve Liu, 2022 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada, tıbbi hizmetlere sınırlı erişimi olan bölgelerde kullanılabilir bir mobil cihazla entegre fiziksel sağlık değerlendirme sistemi geliştirmeyi amaçlamışlardır. Bu sistem, düzeltici egzersiz eğitimini içeren ve fonksiyonel hareket tespiti teknolojilerine dayanan Openpose uzuv algılama yapabilen yapay zeka modeline dayanmaktadır. Araştırmacılar, 2D görüntüleme tekniğiyle bir sistem önererek, bu sistemi dört ana bileşenden oluşturmuşlardır: mobil uygulama kullanıcı arayüzü, bilgi işlem sunucusu, profesyonel arayüz ve veri tabanı. Uygulama, kullanıcıların video kaydetmesini sağlarken, bilgi işlem sunucusu Openpose algoritması ile insan vücudunun kritik noktalarını belirler ve bu verileri klinik test göstergeleri şekline dönüştürür. Sağlık verileri ekranda gösterilir ve uygulama, kullanıcının eylem puanlarını kaydeder. Profesyonel arayüz ise kullanıcılara sağlık geri bildirimini sunarak, uygun rehabilitasyon videoları da önerir. Sistem, uzuv algılama ve algılama teknolojisi olmak üzere iki ana kısımdan oluşur. Uzuv algılama kısmı, dört aşamadan oluşur: örnek toplama, video işleme, anahtar nokta işleme ve sonuç karşılaştırma. Bu yapı, sistemin vücut duruşunu hesaplayarak, vücudun fiziksel durumunu ve mevcut sağlık durumunu otomatik olarak tespit etmesine olanak tanır. Makalenin en önemli katkısı, önerilen sistemin profesyonel insan gücüne olan ihtiyacı azaltarak, geleneksel fizik tedavideki manuel açı ölçümünün zahmetinden kurtulma potansiyeline sahip olmasıdır. (Huang ve ark, 2022b).

Poulios ve ekibi, 2021 yılında sporcuların yaralanma riskini tahmin etmeye yönelik yapay zeka tabanlı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar, sporcuların hareket verilerini değerlendirilerek, belirli hareketlerin yaralanma olasılıklarını analiz edip antrenörleri uarmayı veya risk içeren durumları tespit etmeyi amaçlamaktadır. Böylece, sporcuların yaralanma riskini minimize etmek için önleyici olan önlemler alınabilir. Ayrıca, aynı ekip, yapay zekanın

takımların oyun stratejilerini ve taktiklerini geliştirmede nasıl kullanılabileceğine dair başka bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, oyuncu istatistikleri, rakip takımın verileri ve maç sırasında gerçek zamanlı bir analiz gibi bilgileri kullanarak, yapay zeka algoritmaları oyun stratejilerini analiz ederek, antrenörlere maç sırasında rehberlik edebilir. Bunun yanı sıra, yapay zeka, maç sırasında maç analizini yaparak oyunculara anlık olarak tavsiyelerde bulunabilir ve taktiksel değişiklik önerileri sunabilir. Bu tür uygulamalar, hem bireysel sporcu sağlığını iyileştirmeye hem de takımların oyunlarını daha etkili ve stratejik bir şekilde yönetmelerine yardımcı olmaktadır (Poulios, 2021).

Poulios ve ekibi, 2021 yılında sporcuların yaralanma riskini tahmin etmeye yönelik bir yapay zeka çalışması gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, sporcuların hareket verileri analiz edilerek, belirli hareketlerin yaralanma olasılıkları değerlendirilmiştir. Yapay zeka algoritmaları, bu verileri kullanarak antrenörleri uyarabilir ve riskli olan durumları önceden tespit edebilir. Böylece, sporcuların yaralanma riskini minimize ederek, önleyici önlemler alınabilir.

Aynı ekip, yapay zekanın oyun stratejileri ve taktikleri geliştirmedeki rolünü inceleyen bir başka çalışma da yapmıştır. Bu çalışma, oyuncu istatistiklerini, rakip takımın verilerini ve maçın gerçek zamanlı analizi gibi verileri kullanarak, yapay zekanın oyun stratejilerini optimize etmesini sağlar. Ayrıca, maç sırasında yapay zeka, oyunculara anlık tavsiyeler verebilir ve taktiksel değişiklik önerileri sunarak antrenörlere rehberlik edebilir. Bu tür uygulamalar, sporcuların sağlığını iyileştirmeye ve takımların oyun stratejilerini geliştirmeye yardımcı olmaktadır (Poulios, 2021).

Chen, 2021 yılında hakem kararlarını değerlendirme ve doğruluklarını artırma amacıyla yapay zekanın kullanımına dair bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma, yapay zeka sistemlerinin maç videolarını analiz ederek hakemlerin verdiği kararların doğruluğunu kontrol etmeye odaklanmaktadır. Yapay zeka, maç sırasında yapılan hatalı kararları tespit edebilir veya hakemlere anında geri bildirim sağlayarak daha doğru kararlar almalarına yardımcı olabilir. Bu sayede, hatalı olan kararların önüne geçilebilir ve böylece maç sonuçları daha adil bir şekilde belirlenir. Yapay zeka, sporcuların ve izleyicilerin güvenini artırarak, oyunun şeffaflığını ve doğruluğunu sağlama konusunda önemli bir araç haline gelmektedir (Chen, 2021).

Wang, 2021 yılında sporcuların sağlık ve iyilik hallerini izlemeye yönelik bir çalışma yapmış ve yapay zekanın bu alandaki potansiyel kullanımını göstermiştir. Yapay zeka, sporcuların uyku düzeni, beslenme alışkanlıkları, nabız gibi verileri analiz ederek, sporcuların antrenman programlarını bu verilere göre kişiselleştirmeye olanak tanır. Böylece, sporcuların fizyolojik durumlarına uygun, daha etkili ve güvenli bir antrenman planı oluşturulabilir. Ayrıca, yapay zeka uygulamaları, sporcuların mental sağlığını değerlendirme ve performansları üzerine olumsuz etki yaratabilecek yorgunluk ve stres gibi faktörleri değerlendirmede de kullanılabilir. Bu sayede, sporcuların sadece fiziksel değil, zihinsel sağlıkları da göz önünde bulundurularak daha dengeli ve sürdürülebilir bir performans sergilemeleri sağlanabilir (Wang, 2021).

Yapay zeka, gerçek zamanlı bir veri analizi yaparak antrenörlere ve sporculara maç sırasında anlık geri bildirimler ve taktiksel öneriler sunma imkanı sağlar. Örnek verilerek açıklanacak olursa; futbol maçı sırasında yapay zeka hem takımın hem de rakip takımın performansını anlık olarak analiz edebilir, stratejik değişiklikler önererek oyun planını optimize edebilir. Aynı zamanda, oyunculara maç içindeki pozisyonları ve hareketleri hakkında yönlendirmelerde bulunarak daha etkili bir oyun sergilemelerine yardımcı olabilir. Bu şekilde, antrenörler ve sporcular, maçın seyrini daha iyi anlayarak, anlık duruma göre doğru stratejileri uygulama fırsatına sahip olur ve oyun performanslarını artırabilirler (Wang, 2021).

Yapay zeka, engelli olan bireylerin spor deneyimlerini daha verimli hale getirmek amacıyla çeşitli şekillerde kullanılabilir. Örneğin, Rum ve arkadaşlarının 2021 yılında yaptığı çalışmada, yapay zeka tabanlı olan hareket tanıma sistemlerinin engelli bireylerle ilgili hareketleri algılayabildiği ve performanslarını değerlendirebildiği tespit edilmiştir. Protetik cihazlar ve engellilere özel spor ekipmanlarında yapay zeka kullanılarak, daha iyi bir uyum ve kontrol sağlanabilir. Böylece, engelli bireylerin spor yaparken daha rahat ve verimli performans göstermeleri mümkün hale gelir. Ayrıca, yapay zeka destekli rehabilitasyon programları, engelli bireylerin hareket becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Bu tür programlar, kişiye özel analizler yaparak daha etkili tedavi süreçleri oluşturabilir. Engelli bireylere yönelik spor branşlarındaki yapay zeka uygulamaları, spor deneyimlerini iyileştirmek, performanslarını optimize etmek ve engelli sporculara daha fazla bağımsızlık sağlamak için büyük bir potansiyele sahiptir. Bu uygulamalar, engelli sporcuların daha özgür ve etkili bir şekilde spor yapmalarına olanak tanırken, aynı zamanda onların yaşam kalitesini de artırabilir.

Yapay zeka, engelli olan bireylerin spor deneyimlerini daha verimli hale getirmek için farklı alanlarda kullanılabilir. Örneğin, Rum ve arkadaşlarının 2021 yılında gerçekleştirdiği bir çalışmada, yapay zeka destekli hareket tanıma sistemlerinin engelli bireylerin hareketlerini algılayabildiği ve performanslarını değerlendirebildiği ortaya konmuştur. Protetik cihazlar ve engellilere özel spor ekipmanlarında yapay zeka teknolojilerinin kullanımı, daha iyi uyum ve kontrol sağlanmasına olanak tanır. Bu sayede, engelli bireylerin spor yaparken daha verimli ve rahat performans sergilemeleri mümkün hale gelir. Ayrıca, yapay zeka destekli olan rehabilitasyon programları, engelli bireylerin hareket yetenek ve becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Bu tür programlar, kişiye özel analizler yaparak daha etkili tedavi yöntemleri sunar. Engelli sporcular için geliştirilen yapay zeka tabanlı uygulamalar, spor deneyimlerini iyileştirme, performanslarını artırma ve onlara daha fazla bağımsızlık sağlama konusunda önemli bir potansiyele sahiptir. Bu uygulamalar, engelli sporcuların spor yaparken daha özgür ve etkili olmalarını sağlayarak, aynı zamanda yaşam kalitelerini de artırabilir. (Rum, 2021).

SONUÇ

Yapay zeka, spor bilimleri alanında birçok farklı uygulama imkânı sunan güçlü bir teknolojidir. Bu teknoloji, sporcuların performans analizleri, antrenman izleme, oyuncu takibi, strateji geliştirme, yarış tahminleri ve sakatlık risklerinin değerlendirilmesi gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Yapay zeka, sporcuların antrenman verilerini işleyerek performanslarını izler ve iyileştirilmesi gereken alanları belirler. Sensörler ve akıllı cihazlar aracılığıyla toplanan veriler, yapay zeka algoritmaları ile analiz edilir ve buna göre kişiye özel antrenman planları oluşturulabilir. Ayrıca, yapay zeka sistemleri, sporcuların hareketlerini takip ederek form hatalarını veya performans düşüşlerini tespit edebilir ve anında geri bildirim sağlayarak gelişimlerine yardımcı olabilir.

Yapay zekanın spor bilimleri alanındaki potansiyeli oldukça büyüktür. Verilerin doğru şekilde analiz edilmesi ve karar destek süreçlerinde yapay zekanın kullanımı, antrenörlerin ve sporcuların performanslarını geliştirmelerine ve rekabet avantajı elde etmelerine olanak tanır. Ancak bu süreçlerin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için, etik ve gizlilik gibi önemli hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Antrenman ve performans verilerinin doğru şekilde işlenmesi, kişisel mahremiyetin korunması açısından büyük bir önem taşır.

Yapay zeka uygulamalarının sürekli olarak güncellenmesi ve gelişmesi gerekmektedir. Spor branşlarındaki yenilikler, teknolojik ilerlemeler ve bilimsel araştırmalar doğrultusunda yapay

zeka modelleri ve algoritmaları daha verimli çözümler sunmak için iyileştirilebilir. Ayrıca, engelli sporları için yapay zeka çözümleri, her bireyin özel ihtiyaçlarına göre uyarlanmalıdır. Engellilik türüne bağlı olarak geliştirilecek programlar, sporcuların daha bağımsız bir şekilde spor yapabilmelerini sağlarken, aynı zamanda performanslarını da artırabilir.

Yapay zekanın spor ve engelli sporları alanındaki etkilerini anlatan eğitim programları ve farkındalık etkinlikleri düzenlenmelidir. Antrenörler, sporcular ve alanla ilgili kişiler, yapay zeka teknolojileri hakkında bilgi edinmeli ve bu teknolojileri etkin bir biçimde nasıl kullanacaklarını öğrenmelidir. Eğitim ve farkındalık çalışmaları, bu yenilikçi teknolojilerin daha geniş kitlelere yayılmasına ve spor dünyasında verimli bir şekilde kullanılmasına yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, yapay zeka spor bilimlerinde büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen, doğru kullanım, etik kararlar ve sürekli gelişim gerektiren bir alandır. Veri güvenliği, işbirliği, insan ve makine etkileşimi gibi unsurlara dikkat edilmesi, bu teknolojilerin spor alanında daha etkili ve faydalı bir biçimde kullanılmasına olanak sağlayacaktır. Bu faktörlerin göz önünde bulundurulması, sporcuların ve antrenörlerin yapay zeka çözümlerinden daha verimli yararlanmalarına ve spor dünyasında önemli bir dönüşüm yaratılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Çakır Z, Ceyhan M.A, Gönen M, Erbaş Ü., Yapay Zeka Teknolojilerindeki Gelişmeler ile Eğitim ve Spor Bilimlerinde Paradigma Değişimi, Dede Korkut Spor Bilimleri Dergisi,1(2). 56-71. 2023.
- Gözüaçık Y., Ayhan S., Spor Bilimlerinde Yapay Zeka, Spor Bilimleri 3, 3(4), 37-48. 2022.
- Avuçlu, E., Yapay Zekâ ve Görüntü İşleme Teknikleri Kullanarak Diş Röntgen Görüntülerinden Kronolojik Yaş Tayini, Doktora Tezi, T.C Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya. 2019.
- McCarthy, J. From here to human-level AI. Artificial Intelligence, 171(18), 1174-1182. 2007. <https://doi.org/10.1016/j.artint.2007.10.009>
- Coşkun F, Gülleroğlu H.D., Yapay Zekanın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 2021.
- Le Noury, P., Buszard, T., Reid, M., & Farrow, D., Examining the representativeness of a virtual reality environment for simulation of tennis performance. Journal of Sports Sciences, 39(4), 412-420. 2021.
- Hailong, L., Role of artificial intelligence algorithm for taekwondo teaching effect evaluation model. Journal of Intelligent & Fuzzy Systems, 40, 3239-3250. 2021. <https://doi.org/10.3233/JIFS-189364>
- Du, C., Assistant training system of teenagers' physical ability based on artificial intelligence. Mathematical Problems in Engineering, 1-10. 2021.
- Huang, Q., & Wang, F., Prevention and Detection Research of Intelligent Sports Rehabilitation under the Background of Artificial Intelligence. Applied Bionics and Biomechanics, 2022.
- Huang, L., & Liu, G., Functional motion detection based on artificial intelligence. The Journal of Supercomputing, 78(3), 4290-4329. 2022.
- Poulios, P., Serlis, A., Groumpos, P.P. and Gliatis, I., Artificial intelligence and data processing in injury diagnosis and prevention in competitive sports: A literature review MOJ Orthopedics & Rheumatology 13(2), 34-37. 2021.
- Chen, X., Research on the application of artificial intelligence technology in the field of sports refereeing," Journal of Physics: Conference Series, 4, 2021.
- Wang, H., Neural Network-Oriented Big Data Model for Yoga Movement Recognition", Computational Intelligence and Neuroscience, vol. 10, 2021.
- Rum L, Sten O, Vendrame E, Belluscio V, Camomilla V, Vannozzi G, Truppa L, Notarantonio M, Sciarra T, Lazich A, Mannini A, Bergamini E., Wearable Sensors in Sports for Persons with Disability: A Systematic Review. Sensors. 21(5):1858. 2021.

GELENEKSEL SPOR OYUNLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

sacidetufekci@ksu.edu.tr - 0000-0002-5422-0928

Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ

İnönü Üniversitesi

sakir.tufekci@inonu.edu.tr- /0000-0002-7815-5710

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, geçmişten günümüze kadar gelen geleneksel spor oyunlarının sosyal-kültürel, çevresel, ekonomik ve siyasi yönden etkilerinin irdelenmesidir. Yöntem olarak nitel araştırma yaklaşımlarından betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Türk kültüründe spor, toplumsal yaşamın önemli bir parçasıdır ve hemen her alanda kendini göstermektedir. Spor, yalnızca bireysel bir aktivite olmanın ötesinde, sosyal etkileşimlerin ve toplumsal yapının da şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Uluslararası düzeyde düzenlenen büyük spor etkinlikleri, ülkelerin birbirleriyle rekabet ettiği önemli platformlar haline gelmiş ve bu süreçte kendi sosyal ve kültürel değerlerini dünya genelinde tanıtmaya fırsatı elde etmişlerdir. Spor etkinliklerinin çeşitli sosyal ve toplumsal faydaları bulunmaktadır. Spor organizasyonlarının ekonomik etkisi, bir spor etkinliğinin yerel ekonomi üzerinde meydana getirdiği net değişim olarak tanımlanabilir. Bu değişim, spor tesislerinin ve sunulan hizmetlerin alınması, işletilmesi, geliştirilmesi ve kullanılması gibi faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Bu süreçler, ziyaretçilerin harcamaları, kamu kaynakları, istihdam olanakları ve vergi gelirleri gibi unsurları içermektedir. Spor, uluslararası siyasi ilişkilerde her zaman güçlü bir yaptırım aracı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, sporun ve büyük spor etkinliklerinin uluslararası siyasetteki etkisi giderek artmaktadır. Geleneksel diplomatik araçların etkili olmadığı durumlarda spor, ikincil bir diplomatik araç olarak devreye girmektedir. Büyük spor etkinlikleri, düzenlendiği yerlerdeki izleyici sayısı ile medya aracılığıyla ulaşılan kitleler bakımından uluslararası bir etki yaratma potansiyeline sahiptir. Bu organizasyonlar, kamu yatırımları gerektirmeleri ve turist çekme yetenekleri nedeniyle diğer etkinliklerden ayrılmaktadır. Geleneksel oyunlar, yalnızca kültürel bir miras değil, aynı zamanda siyasi bir araçtır. Toplumsal dayanışmayı artırma, kimlik geliştirme ve iktidar ilişkilerini şekillendirme işlevleri, bu oyunların siyasi etkilerini güçlendirir. Bu oyunlar, toplumsal hafızanın bir parçası olarak, geleceğin şekillenmesinde de etkili bir unsur olmaya devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Spor, Oyun, Kültür, Beden Eğitimi

GİRİŞ

Dil, gelenek ve görenekler, inanç sistemleri, sanat ve edebiyat, bir toplumun geçmişten günümüze taşınan sosyal değerleridir (İmamoğlu, Taşmektepligil ve Türkmen, 1997). Bu değerler, bireylerin ya da toplumların günlük yaşamını ve yaşam tarzını şekillendirmesi nedeniyle kültür kavramını meydana getirmektedir (Solmaz ve Aydın, 2012). Türk milletini diğer milletlerden ayıran önemli unsurlardan biri, Türk halk kültürüdür. Kültürlerin yansıması olarak nitelendirilebilecek gelenekler ise tüm Türk toplulukları için ortak bir miras niteliğindedir. Bu ortaklığın temelinde, aynı dili ve tarihi paylaşan milletlerin benzer köklerden faydalanmaları yatmaktadır (Kayran, S. 2018).

Türk kültüründe spor, toplumsal yaşamın önemli bir parçasıdır ve hemen her alanda kendini göstermektedir. Spor, yalnızca bireysel bir aktivite olmanın ötesinde, sosyal etkileşimlerin ve toplumsal yapının da şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Bu süreç, sağlıklı bireylerin yetişmesine ve askeri başarıların elde edilmesine olanak sağlamıştır. Türk toplumunun tarihsel gelişimi, spor kültürünü etkilemiş ve çeşitlendirmiştir (Gumilev, 1999; Güven, 1992).

Türkler, göç ettikleri yerlerde kendi kültürel unsurlarını yaşatarak, geleneksel sporları gelecek nesillere aktarmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Zamanla, geçmişte icra edilen bazı sporlar değişim geçirmiş ve günümüzde popüler spor branşları haline gelmiştir. Diğer yandan, bazı geleneksel sporlar olduğu gibi devam ettirilmekte; maalesef bazıları da zamanla unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda, Türk spor kültürü zengin bir geçmişe sahip olup, dinamik bir yapıyla günümüze kadar gelmiştir (Yetim, 2000; Erkal, 1986).

Geleneksel spor oyunları, eğlence ve boş zaman aktiviteleri olarak ritüel bir nitelik taşır. Bu oyunlar, küresel mirasın önemli bir parçası olmasının yanı sıra, belirli bölgeler veya yerel kültürler ile bağlantılıdır ve bireysel ya da topluca icra edilebilirler. Geleneksel spor oyunları, uygulamaları ve organizasyonları itibarıyla geniş bir kitleye hitap etme özelliği taşırken, sporlaştırıldıklarında genellikle standartlaşma ve kurumsallaşma eğiliminde olmaktadır (Bronikowska; Groll, 2015).

Geleneksel oyunların kuralları kadar, oynanacağı yer, kullanılacak malzemeler ve oyunların başlangıç ve bitişine dair ritüeller de kültürel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca, geleneksel spor oyunları, eğlence ve rekabet amacıyla gerçekleştirilirken bireylerin bir arada bulunmasını ve etkileşimde bulunmalarını sağlamakta, bu sayede sosyalleşmelerine katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, bu oyunlar insanlara topluluk duygusu kazandırmanın yanı sıra, ait oldukları kültürü hissetmelerine de yardımcı olmaktadır. Özetle, geleneksel spor oyunları, heyecan ve hareketin harmanlandığı, kendine özgü ritüeller ile zenginleşen kültürel bir deneyimdir (Nalcıoğlu, Z.S. 2019).

Eski uygarlıkların çoğunda yer alan geleneksel spor oyunları, her milletin kültürü içerisinde farklı bir önem taşımaktadır. Ancak, Türkler gibi bazı uygarlıklarda bu geleneksel spor oyunlarının yeri ve önemi oldukça benzersizdir. Türkler için bu oyunlar, sadece bir eğlence biçimi değil, aynı zamanda yaşam tarzlarının bir parçasıdır. Asya'dan Avrupa'ya uzanan Türk dünyasında geleneksel spor oyunları, büyük bir onur ve gurur kaynağı olarak kabul

edilmektedir. Ayrıca, Türk toplumları geleneksel sporları bir yandan savaşa yönelik teknikleri geliştirmek için bir araç, diğer yandan ise fiziksel yeterliliğin ruhsal güç ve kutsallığın bir göstergesi olarak görmektedir. Geleneksel sporlar, geniş çapta ahlaki ve siyasi yansımaları olan, sosyal değerlerle şekillendirilmiş, yapılandırılmış ve halka açık organizasyonlar olarak da tanımlanabilir (Türkmen, M. 2017).

Bu çalışmanın amacı, geçmişten günümüze kadar gelen geleneksel spor oyunlarının sosyal-kültürel, çevresel, ekonomik ve siyasi yönden etkilerinin irdelenmesidir.

MATERYAL METOD

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür tarama yöntemi kullanılmıştır (Gök, Y., Sunay, H. 2010). Tarama modelleri, geçmişte veya şu anda var olan bir durumu var olduğu haliyle betimleyen bir modeldir (Karasar, 2014).

BULGULAR

Geleneksel Spor Oyunlarının Etkileri

Uluslararası düzeyde düzenlenen büyük spor etkinlikleri, ülkelerin birbirleriyle rekabet ettiği önemli platformlar haline gelmiş ve bu süreçte kendi sosyal ve kültürel değerlerini dünya genelinde tanıtmaya fırsatı elde etmişlerdir (Güçer, E., Silik, C. 2014). Bunun yanı sıra, spor etkinliklerinin çeşitli sosyal ve toplumsal faydaları bulunmaktadır. Bu faydalar arasında, toplumsal dayanışma ve kaynaşmanın teşvik edilmesi, çevre bilincinin artırılması, demokratik bir toplum yapısının desteklenmesi, sosyal aktivitelerin çeşitlendirilmesi, bireylerin sosyalleşmesi, ulusal bilinç kazandırılması, aile bağlarının güçlendirilmesi, uluslararası iletişim olanaklarının geliştirilmesi ve uluslararası bir kültürel kimlik oluşturulması yer almaktadır (Öncel, A. 2018).

Geleneksel Spor Oyunlarının Sosyal ve Kültürel Etkileri

Spor organizasyonlarının sosyal ve kültürel etkileri, katılımcıların yaşam tarzları, davranış biçimleri, kişiler arası etkileşimler, toplumsal yaşamın iyileştirilmesi ve yeni spor etkinlikleri oluşturma çabalarını kapsamaktadır. Bu tür etkinlikler, uluslararası düzeyde gerçekleştirilirken, ev sahibi ülkelerin yerel değerlerini ve geleneklerini ön plana çıkararak, uzun vadeli sosyal ve kültürel sonuçlar doğurabilmektedir. Ayrıca, bu organizasyonlarda sivil toplum kuruluşları, kamu ve özel sektörün iş birliği ile yerel halkın bilinçlendirilmesi sağlanmaktadır (Silik, C.E., Güçer, C. 2016).

Spor organizasyonları, pek çok olumlu sosyal kültürel etkiye sahipken, doğal çevrenin bozulması, kültürel mirasın zarar görmesi ve kişisel değerlerin ticarileşmesi gibi olumsuz etkiler de barındırmaktadır. Organizasyonu gerçekleştiren ülkelerin, uluslararası alanda daha fazla tanınırlık elde etme, yerel halk ile diğer toplumlar arasında sosyal ve kültürel etkileşim sağlama, yerel halkın fiziksel ve zihinsel açıdan tatmin duygusunu deneyimlemesi ve başarı hissini artırma gibi beklentileri bulunmaktadır. Bu yönleri, spor organizasyonlarının sadece bir bilgisizlik veya eğlence aracı olmanın ötesine geçtiğini, toplumsal ve kültürel dinamikleri önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (Can, Z.G., Değirmen, S. 2017).

Etkinliklere ev sahipliği yapan ülkelerde yerel halka sunulan faydalar arasında birliktelik, fikir alışverişi, sosyal ve kültürel etkileşim, ulusal kimlik bilinci ve toplumsal refah gibi ortak

yararlar ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, spor organizasyonları ülke imajının iyileştirilmesi, yaşam kalitesinin artırılması, geleneksel değerlerin yeniden canlandırılması ve olumlu kültürel etkiler yaratma konusunda da yarar sağlamaktadır (Yapraklı, T.Ş., Ünalın, M. 2020). Geleneksel spor etkinliklerinde gerçekleştirilen oyunlar kültürel miras kapsamında önemli bir kültürel turizm potansiyeli sunmakta ve bu alana yönelik ilgiyi artırmak için etkili bir araç olarak kullanılmakta ve bireylerin bir araya gelmesini sağlayarak toplumsal dayanışma duygusunu pekiştirir. Kırsal ve kentsel alanlarda düzenlenen etkinlikler, farklı yaş gruplarından ve sosyal statülerden insanları bir araya getirir. Bu durum, toplum içinde etkileşimi artırır ve insanlar arasındaki ilişkilerin güçlenmesine yardımcı olur (Korkmaz, A., & Kızanlıklılı, M. M. 2023).

Geleneksel Spor Oyunlarının Çevresel Etkileri

Büyük spor organizasyonları, yeni spor tesislerinin inşası, ulaşım altyapısının geliştirilmesi, havaalanlarının yapılması ve kamusal ulaşımın iyileştirilmesi gibi önemli gelişmeler için bir tetikleyici işlevi görmektedir. Özellikle geleneksel spor oyunları, kültürel kimliğin korunmasında önemli bir araç olma özelliğine sahiptir. Bu organizasyonlar, kamu alanlarının iyileştirilmesi, alt ve üst yapı imkanlarının geliştirilmesi, etkinliklerin düzenleneceği mekânların estetik açıdan göz alıcı hale getirilmesi, hava kirliliğinin azaltılması, atık yönetimi uygulamalarının hayata geçirilmesi ve turizm tesislerinin kurulması veya iyileştirilmesi gibi çevresel olumlu etkilere sahip olmaktadır (Ak, D. 2015).

Spor etkinliklerinin çevresel olumsuz etkileri arasında aşırı kalabalık, çöp birikimi, mülk hasarları, gürültü kirliliği, genel kirlenme ve geçici ya da kalıcı tatil evlerinin estetik bozulması gibi faktörler yer almaktadır (Jackson, L.A. 2008). Ayrıca, büyük etkinliklere ev sahipliği yapan bölgelerde, etkinlik öncesi ve sırasında alınan çeşitli önlemler, yerel halkın yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyebilir. Örneğin, trafik sıkışıklığı, park yeri eksikliği ve sıkı güvenlik önlemleri, bölge sakinlerinin günlük yaşamlarını olumsuz yönde etkileyerek işlerinde aksamaya sebep olabilir (Yapraklı, T.Ş., Ünalın, M. 2020). Daha da önemlisi, büyük spor etkinlikleri, fiziksel ve doğal çevreyi tahrip etme riski taşır ve bu, ciddi bir çevresel sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, okçuluk, güreş veya yerel halk oyunları, belirli coğrafi alanlarda düzenlenerek bu alanların korunması konusunda farkındalık oluşturmaktadır. Ancak, bu oyunların düzenlendiği yerlerin doğal kaynaklarının aşırı kullanımı, erozyon, toprak kaybı ve biyoçeşitliliğin azalmasına neden olabilir. Entansif alan kullanımı, ekosistemler üzerinde olumsuz etkilere yol açabilir. Algılanan olumsuz fiziksel ve çevresel etkilerin, arazi kullanımında değişikliklere, plajların, göllerin ve nehirlerin kirlenmesine, ayrıca kültürel ve tarihi kaynakların zarar görmesine yol açtığı ifade edilmektedir (Kim, H. J., Gursoy, D., Lee, S.-B. 2006).

Geleneksel Spor Oyunlarının Ekonomik Etkileri

Dünyada önemli bir yere sahip olan büyük spor organizasyonları genellikle iki veya dört yılda bir gerçekleştirilir. Bu tür etkinlikler, ev sahibi ülkelerin ekonomilerine önemli katkılar sağlar. Ayrıca, bu organizasyonlar sayesinde ev sahibi ülkeler deneyim kazanırken, uluslararası diplomatik ilişkiler geliştirme fırsatı bulurlar ve böylece küresel güçler arasında kendilerine bir yer edinirler. (Caiazza, R., Audretsch, D. 2015).

Bilim insanları, küresel ekonominin giderek artan neo-liberal şartları ışığında büyüme fırsatlarını değerlendirerek bu tür büyük organizasyonları desteklemektedir. Zira, büyük olayların sermaye çekme potansiyeli oldukça yüksektir. Ancak, bu etkinliklere en fazla destek genellikle hükümetler ve yerel yönetimler tarafından sağlanmaktadır (Terekli, M. S., Çobanoğlu, H. O. 2018).

Spor organizasyonlarının ekonomik etkisi, bir spor etkinliğinin yerel ekonomi üzerinde meydana getirdiği net değişim olarak tanımlanabilir. Bu değişim, spor tesislerinin ve sunulan hizmetlerin alınması, işletilmesi, geliştirilmesi ve kullanılması gibi faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Bu süreçler, ziyaretçilerin harcamaları, kamu kaynakları, istihdam olanakları ve vergi gelirleri gibi unsurları içermektedir (Çakıcı, C., Güler, O. 2014).

Bu harcamaların ekonomik etkileri, doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkiler olarak üç ana kategoriye ayrılmaktadır. Doğrudan etkiler, ziyaretçilerin artan mal ve hizmet taleplerini karşılamak amacıyla yaptığı harcamalardan meydana gelir. Dolaylı etkiler ise, ilk ziyaretçilerin harcamalarından elde edilen gelirlerin, yerel ekonomide yeniden dolaşıma sokulmasıyla oluşan ek ekonomik aktivitelerdir. Uyarılmış etkiler ise, doğrudan ve dolaylı etkilerin sonucunda ortaya çıkan istihdam artışı ve hanehalkı gelirindeki yükselişe ilgili ekonomik faaliyetleri ifade eder (Lee, S. 2008).

Düzenlenen organizasyonlarda meydana gelen finansman hataları, eksik alt ve üst yapı, yetersiz destekçiler ile yanlış maliyet hesaplamaları gibi sorunlar, büyük organizasyonların ekonomik açıdan olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır (Güçer, E. ve Silik, C.E. 2014).

Bu spor organizasyonları, düzenleyen ülkelerin vatandaşları için yeni istihdam fırsatları sunmakta, ülkenin uluslararası alandaki bilinirliğini artırmakta, turizmi geliştirmekte, toplumsal eğitimi iyileştirmekte ve bireylerin kültürel seviyelerini yükseltmektedir. Ancak, organizasyonlardan elde edilen gelirlerin maliyetleri karşılamadığı durumlarda, hükümetlerin vergi oranlarını artırma yoluna gidebileceği belirtilmektedir (Can, Z.G., Değirmen, S. 2017).

Geleneksel spor oyunları, birçok kültür ve toplumda köklü anlamlar ve değerler taşıyan etkinliklerdir. Bu oyunlar, sadece eğlence aracı olmanın ötesinde, ekonomik ve sosyal yapı üzerinde önemli etkilere sahiptir. Geleneksel sporlar, yerel ekonomilerin canlanmasına, turizmin artmasına ve sosyal dayanışmanın güçlenmesine katkıda bulunabilir. Geleneksel spor etkinlikleri, yerel ve uluslararası turistler için cazibe merkezleri haline gelmektedir. Örneğin, Türkiye'deki yağlı güreş festivalleri veya geleneksel okçuluk müsabakaları, bölge turizmini artırarak yerel işletmelere (oteller, restoranlar, hediyelik eşya dükkanları) ekonomik katkı sağlar. Etkinlikler sırasında yerel ürünlerin tanıtımı ve satışı, yerel ekonomileri destekler. Yöresel yiyecek ve içeceklerin tanıtılması, yerel lezzetlerin global pazara açılması adına da bir fırsat sunar. (Hallman, K. & Giel, T. 2017).

Geleneksel Spor Oyunlarının Siyasi Etkileri

Spor, uluslararası siyasi ilişkilerde her zaman güçlü bir yaptırım aracı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, sporun ve büyük spor etkinliklerinin uluslararası siyasetteki etkisi giderek artmaktadır. Geleneksel diplomatik araçların etkili olmadığı durumlarda spor, ikincil bir diplomatik araç olarak devreye girmektedir; bu durum daha çok kendini güçsüz hisseden ülkeler ve topluluklar tarafından kullanılmaktadır (Doğu, G. A., Sunay, H. 2010). Kentsel itibarın uluslararası alanda nasıl şekillendiğine bakıldığında, şehirlerin birbirleriyle imaj, tanınma, saygınlık ve statü açısından rekabet ettikleri gözlemlenmektedir. Kısaca, bir şehrin ‘iyi’ ya da ‘kötü’ olarak değerlendirilmesi ve küresel kentsel statü hiyerarşisinde bir yer edinmesi için yoğun bir çaba sarf edilmektedir. Büyük spor etkinlikleriyle birleştiğinde, bu itibarlar özellikle kalıcı bir etki yaratmaktadır (Schimmel, K. S. 2006).

Bireyler, siyasi çıkar elde etmek amacıyla büyük spor etkinliklerine katılma eğilimindedir. Bu katılım, etkinliklerin sunduğu görünürlüğü kullanarak hem politik hem de politik olmayan alanlarda kariyerlerini geliştirmeye çabasıdır. Özellikle Olimpiyatlar veya Geleneksel Spor Oyunları gibi prestijli etkinliklerde yer alan politikacılar, kendilerini bu organizasyonlarla ilişkilendirerek siyasi imajlarını güçlendirme ve spor otoriteleri ile ticari kuruluşlarla temaslar yoluyla halkla ilişkilerini derinleştirme fırsatını elde etmektedirler Malfas, M., Theodoraki, E., Houlihan, B. 2004).

Spor organizasyonları, küresel toplum içerisinde ulusların ve şehirlerin yeni bir konumlandırılmasına yol açan önemli etkinliklerdir. Bu olaylar, dünya genelinde ev sahibi ülkeler ve şehirlerin nerede bulunduğunu gösterirken, aynı zamanda uluslararası düzeyde yer aldıkları ve söz sahibi oldukları mesajını da iletmektedir. Bu çerçevede, geleneksel spor oyunları ülkelerin uluslararası sahnede tanınmasına katkıda bulunan önemli bir organizasyon olarak öne çıkmaktadır (Ak, D. 2015).

Bu tür organizasyonlar, insanların bir araya gelmesine ve toplumsal bağların güçlenmesine olanak tanır. Köylerde veya yerel toplumlarda düzenlenen oyun etkinlikleri, bireylerin birbirleriyle etkileşime geçmelerini sağlar. Bu etkileşim, topluluk içerisinde dayanışmayı artırır ve insanların ortak bir hedef etrafında birleşmelerine yardımcı olur. Bu durum, özellikle zorlu siyasi dönemlerde sosyal hareketlerin ve protestoların organize edilmesinde etkili bir temel oluşturabilir. Örneğin, yerel geleneksel oyunlar, toplumsal bir kimlik oluşturma ve bu kimliğin korunmasına yönelik bir araç olarak işlev görebilir. Topluluklar, bu oyunlar aracılığıyla kendi kültürel miraslarını yaşatırken, aynı zamanda siyasi farkındalığı da artırabilirler (Güder, E. N., & Cerrahoğlu, N. 2023).

SONUÇ

Tüm toplumlarda beslenme, barınma, eğitim vb. tüm genel gereksinimler ortaktır. Dünyanın en büyük sektörlerinden birisi halini alan spor da bilindiği gibi ortak bir gereksinimdir. Fakat temel gereksinimlerde olduğu gibi sporda da her toplumun tatmin tarzı farklılık göstermektedir. Spor evrensel bir kavram niteliği taşısa da, her toplumun bu olguya bakış açısında farklılık gözükmektedir (Güngör, B. 2003).

Büyük spor etkinlikleri, düzenlendiği yerlerdeki izleyici sayısı ile medya aracılığıyla ulaşılan kitleler bakımından uluslararası bir etki yaratma potansiyeline sahiptir. Bu organizasyonlar, kamu yatırımları gerektirmeleri ve turist çekme yetenekleri nedeniyle diğer etkinliklerden ayrılmaktadır. Bu etkinlikler; turist çekme, uluslararası imajı artırma, sürdürülebilirlik ve sosyal, kültürel, ekonomik, çevresel ve siyasi etkilere sahip organizasyonlar olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, sağladıkları faydalar açısından ülkeler için büyük bir önem arz etmektedir (Çakıcı, C. Güler, O. 2014).

Geleneksel spor oyunları, kültürel kimliği ve toplumsal değerleri yansıtan anlamlı etkinliklerdir. Ancak, bu etkinliklerin çevresel etkileri dikkate alınmalı ve sürdürülebilirlik ilkesine göre düzenlenmelidir. Doğal kaynakların korunması, atık yönetimi, yerel ekonominin desteklenmesi ve çevresel bilincin artırılması gibi unsurlar, geleneksel spor oyunlarının çevresel etkilerinin olumlu hale gelmesi için önemli adımlardır. Böylece, hem kültürel miras korunmuş olacak hem de gelecek nesiller için dünyevi kaynaklar sürdürülebilir bir şekilde yönetilecektir (Gül, M., Uzun, R. N., & Çebi, M. 2018).

Geleneksel spor oyunları, toplumların sosyal yapısını, kültürel kimliğini ve sağlıklı yaşam biçimlerini biçimlendiren önemli unsurlardır. Bu nedenle, bu tür sporların korunması, teşvik edilmesi ve gelecek nesillere aktarılması büyük bir öneme sahiptir (Tayanç, M. 2021).

Geleneksel spor oyunları, ekonomik etkileri açısından değerlendirildiğinde, yalnızca bireylerin değil, aynı zamanda toplulukların ve yerel ekonomilerin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Turizm, istihdam ve yerel ekonomik canlanma gibi olumlu etkileri, bu oyunların yaşatılması ve geliştirilmesi konusunda güçlü bir motivasyon sağlamaktadır. (Korkmaz, A. Kızanlıklılı, M.M. 2023).

Geleneksel oyunlar, yalnızca kültürel bir miras değil, aynı zamanda siyasi bir araçtır. Toplumsal dayanışmayı artırma, kimlik geliştirme ve iktidar ilişkilerini şekillendirme işlevleri, bu oyunların siyasi etkilerini güçlendirir. Toplumlar, geleneksel oyunları yaşatarak sadece geçmişlerini değil, aynı zamanda geleceklerini de inşa ederler. Siyasi bilinçlenme ve toplumsal mücadele açısından geleneksel oyunların rolü, daha derinlemesine incelenmesi gereken önemli bir konudur. Bu oyunlar, toplumsal hafızanın bir parçası olarak, geleceğin şekillenmesinde de etkili bir unsur olmaya devam edecektir (Güder, E. N., & Cerrahoğlu, N. 2023).

KAYNAKLAR

Ak, D. (2015). Olimpiyat oyunlarının ev sahibi kente etkileri açısından değerlendirilmesi. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 2(1), 1-19.

Bronikowska, M. ve Groll, M. (2015). Definition, classification, preservation and dissemination of traditional sports & games in Europe. *TAFISA Recall*, 1-10.

Can, Z. G. ve Değirmen, S. (2017). Spor organizasyonlarının ekonomik açıdan incelenmesi: Mersin ili örneği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(4), 91 - 105.

- Caiazza, R. ve Audretsch, D. (2015). Can a sports mega-event support the hosting city's economic, socio-cultural and political development? *Tourism Management Perspectives*, 14, 1-2.
- Çakıcı, C., ve Güler, O. (2014). Büyük spor organizasyonlarına ev sahipliği yapmaya değer mi? ekonomik beklentiler ve turizm açısından bir değerlendirme. 37-50. Mersin: Doğu Akdeniz Sempozyumu.
- Doğu, G. A. ve Sunay, H. (2010). Uluslararası ilişkiler ve spor. *Spor metre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(3), 93-100.
- Erkal, M. (1986), *Sosyolojik Açından Spor*, 1.Baskı, 10000 Adet, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Gumilev, L, N. (1999), *Eski Türkler*, Çev: D. A. Batur, Birleşik Yayıncılık: İstanbul.
- Güçer, E. ve Silik, C. E. (2014). Uluslararası spor organizasyonlarının etkileri: 2013 Mersin XVII. Akdeniz Oyunları'na Yönelik Bir Uygulama. *International Journal of Science Culture and Sport*, 2(Special Issue 1), 148-170.
- Güngör B. "Türkiye'de Güreş ve Diğer Sportlara Sosyolojik Açından Bakış", s.1-25, 78-96, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2003.
- Gök, Y., Sunay, H. (2010). Türkiye ve Fransa'da uygulanan spor yönetiminin kamu yönetimi açısından karşılaştırılması, *Spor metre*. s. 23-56, Cilt 8, 2. Basım, Çizgi Kitapevi, Ankara.
- Güder, E. N., & Cerrahoğlu, N. (2023). Siyasi Parti Programlarında Sporun Siyasal İşlevleri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 6(4), 96-106.
- Hallman, K. & Giel, T. (2017). eSports - Competitive Sports or Recreational Activity. *Sport Management Review*, 21(1), 14- 20.
- İmamoğlu, O., Taşmektepligil, M. Y. ve Türkmen, M. (1997). Türk kültüründe spor. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 145-150.
- Jackson, L. A. (2008). Residents' perceptions of the impacts of special event tourism. *Journal of Place Management and Development*, 1(3), 240-255.
- Kayran, S. (2018). Kirgizlar'da Evlilik Öncesi Kız Seçme Gelenekleri, *Turkish Studies – Social Sciences*, Volume 13/18, Summer 2018, p. 873-882, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14155>, Ankara-Turkey.
- KARASAR, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Korkmaz, A., & Kızanıklı, M. M. (2023). Geleneksel Spor Oyunlarının Turizme Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Kırgızistan Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(3), 1193-1208.

- Kim, H. J., Gursoy, D., ve Lee, S.-B. (2006). The impact of the 2002 World Cup on South Korea: Comparisons of pre-and post-game. *Tourism Management*, 27(1), 86-96.
- Lee, S. (2008). A review of economic impact studies on sporting events. *The Sport Journal*, 1-6.
- Malfas, M., Theodoraki, E., ve Houlihan, B. (2004). Impacts of the Olympic Games as Mega-Events. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers - Municipal Engineer*, 157(3), 209-220.
- Nalcioğlu, Z. S. (2019). Geleneksel sporların ve oyunların müzelenmesi. C. Buyar, M. Türkmen, ve N. Useev içinde, *Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları VIII Bildiri Kitabı* (s. 127-140). Kahramanmaraş: Kırğızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Kahramanmaraş Belediyesi Yayını.
- Öncel, A. (2018). Uluslararası spor organizasyonlarının sosyo-ekonomik etkileri: 2012 Londra olimpiyatları örneği ve Türkiye için bir değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(22), 357-375.
- Solmaz, B. ve Aydın, B. O. (2012). Popüler kültür ve spor merkezlerine yönelik bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(4), 52-6.
- Silik, C. E. ve Güçer, E. (2016). Uluslararası spor organizasyonlarının sosyo-kültürel etkileri: 2013 Mersin XVII. Akdeniz oyunlarına yönelik bir uygulama. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 97 – 115.
- Schimmel, K. S. (2006). Deep play: Sports mega-events and urban social conditions in the USA. *The Sociological Review*, 54(2_suppl), 160-174.
- Tayanç, M. (2021). KENT KİMLİĞİNİN İNŞASINDA BİR GELENEKSEL OYUN: SIRA GECESİ. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 36-45.
- Terekli, M. S. ve Çobanoğlu, H. O. (2018). Mega spor organizasyonlarının ekonomik etkilerinin Türkiye açısından avantaj ve dezavantajları. *The Journal of Social Science*, 2(3), 95-107.
- Yapraklı, T. Ş. ve Ünalın, M. (2020). Kış Avrupa gençlik olimpik festivalinin sosyo-kültürel, çevresel ve ekonomik etkisinin belirlenmesi. *Sosyoekonomi*, 28(43), 175-194.
- Yetim, A. A. (2005), *Sosyoloji ve Spor*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

TÜRKİYEDE SPORTİF REKREASYON ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE BİR DERLEME

Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

sacidetufekci@ksu.edu.tr - 0000-0002-5422-0928

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'deki sportif araştırmalar üzerine yapılmış tez ve makalelerin incelenerek ulaşılan sonuçların derlenmesidir. Yöntem olarak nitel araştırma yaklaşımlarından betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Sportif rekreasyon, bireylerin boş zamanlarını değerlendirirken fiziksel aktiviteler aracılığıyla hem eğlenmelerini hem de sağlıklı bir yaşam tarzı benimsemelerini sağlayan önemli bir süreçtir. Türkiye'de, sportif rekreasyonun toplumsal sağlık, sosyal entegrasyon ve yaşam kalitesinin artırılması açısından giderek daha fazla öneme sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'de rekreasyonel faaliyetlerin devlet tarafından düzenlenmesine rağmen, uygulama ve araştırma alanında bazı sorunlar ve eksiklikler gözlemlenmektedir. Bu durumu iyileştirmek için merkezi ve yerel yönetimlerin rekreasyonel spor alanlarını artırmaları önemlidir. Ayrıca, sosyal medya ve televizyon gibi kitle iletişim araçları aracılığıyla yapılacak bilinçlendirici kamu spotları, halkın rekreasyonel spor faaliyetlerine olan ilgisini artırabilir. Özel sektörün de müşterilerine yönelik teşvik edici uygulamalar geliştirmesi, bu eksikliklerin giderilmesine katkı sağlayabilir. Bu şekilde, toplumda rekreasyonel faaliyetlere olan katılımın artırılması mümkün olacaktır. İnsanların fiziksel aktivitelerle aktif bir yaşam sürmeleri, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Sportif rekreasyon, Türkiye'de bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlığını iyileştiren, sosyal bağları güçlendiren ve toplumsal uyumu destekleyen önemli bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de sportif rekreasyonun gelişimi için gerekli alt yapının oluşturulması, sporun yaygınlaştırılmasına yönelik farkındalık kampanyalarının düzenlenmesi ve dezavantajlı grupların spor olanaklarına erişiminin artırılması büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle kadınlar, gençler ve engelli bireyler gibi dezavantajlı grupların sportif rekreasyona katılımlarını artırmaya yönelik programların hayata geçirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve sosyal uyumu teşvik edeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, sportif rekreasyonun gelecekte daha da yaygınlaşacağı ve toplum sağlığına olumlu katkılar sunacağı beklenmektedir. Böylece, sportif rekreasyonun bireysel ve toplumsal düzeyde daha sağlıklı ve uyumlu bir toplumu inşa etme sürecinde önemli bir rol üstleneceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Rekreasyon, Beden Eğitimi

TÜRKİYEDE SPORTİF REKREASYON ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE BİR DERLEME

GİRİŞ

Rekreasyon, bireylerin boş zamanlarını değerlendirmek için katıldıkları etkinlikler olarak tanımlanabilir. Bu etkinlikler, bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan dinlenmesine ve yenilenmesine katkıda bulunur (Karabulut, 2018).

McLean, Hurd ve Rogers (2005), rekreasyonu bireylerin içsel kimlikleriyle uyumlu ve keyif aldıkları sosyal, kültürel ve spor merkezli etkinliklere katılarak günlük yaşamın tekrarlayıcı yapısından uzaklaşma ve diğer bireylerle etkileşim kurma süreci olarak tanımlamaktadır. Bu görüş, rekreasyonun sosyal bütünleşme ve bireysel gelişim üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamaktadır.

Dustin ve Goodale (1997), rekreasyonu bireylerin sosyal ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunan etkinlikler olarak tanımlar. Onların görüşüne göre, rekreasyonel faaliyetlere katılan bireyler, bu etkinliklerin kendilerine sunduğu faydaların bilincinde oldukları sürece rekreasyonel faaliyetleri benimseme eğilimindedirler. Bu süreç, bireylerde olumlu sosyal ve kişisel değişimlere yol açar.

Sportif rekreasyon, bireylerin boş zamanlarını değerlendirirken fiziksel aktiviteler aracılığıyla hem eğlenceli vakit geçirmelerini hem de sağlıklı bir yaşam sürdürmelerini sağlayan önemli bir kavramdır. Hem dünya genelinde hem de Türkiye'de sportif rekreasyon, toplumsal sağlık, sosyal entegrasyon ve yaşam kalitesinin artırılması açısından giderek daha fazla önem taşımaktadır. Bu çerçevede, sportif rekreasyonun farklı kültürler ve toplumlar tarafından nasıl algılandığı ve uygulandığı, araştırma açısından önemli bir konu haline gelmiştir (Smith ve Westerbeek, 2007).

Türkiye'de sportif rekreasyon, modern spor kültürünün yaygınlaşması ve devlet politikalarının desteklenmesi ile önemli bir gelişim göstermiştir. Sportif rekreasyonun toplumsal sağlık, sosyal entegrasyon ve yaşam kalitesinin artırılması açısından giderek daha fazla öneme sahip olduğu görülmektedir. (Güven, 2019). Özellikle son yıllarda, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları, sportif rekreasyonun toplumun farklı kesimlerine ulaşmasını sağlamak için önemli çabalar sarf etmiştir. Türkiye'de sportif rekreasyonun yaygınlaştırılması, sağlıklı yaşam biçimlerinin benimsenmesi ve toplumsal sağlık açısından büyük bir öneme sahiptir (Karaküçük, 2005).

Bu derleme makalesi, Türkiye'deki sportif araştırmalar üzerine yapılmış tez ve makalelerin incelenerek ulaşılan sonuçların tartışılmasını amaçlamaktadır.

MATERYAL METOD

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür tarama yöntemi kullanılmıştır (Gök, Y., Sunay, H. 2010). Tarama modelleri, geçmişte veya şu anda var olan bir durumu var olduğu haliyle betimleyen bir modeldir (Karasar 2014: 77).

BULGULAR

Türkiyede Sportif Rekreasyona Bakış Açısı

Godbey (2009) sportif rekreasyonu, bireylerin boş zamanlarında fiziksel aktiviteler aracılığıyla sağlıklarını koruma ve geliştirme, sosyal etkileşimlerini artırma ve eğlenme hedeflerini gerçekleştirdikleri etkinlikler olarak tanımlar. Sportif rekreasyon, yalnızca fiziksel sağlık açısından değil, aynı zamanda zihinsel ve sosyal iyilik hali açısından da önemli faydalar sunar.

Downward ve Rasciute (2011), sportif rekreasyonun bireylerin mutluluk ve genel yaşam memnuniyetini artırma potansiyeline vurgu yapmaktadır. Araştırmaları, sportif rekreasyon etkinliklerine katılan bireylerin, daha yüksek mutluluk ve yaşam memnuniyeti seviyeleri bildirdiğini ortaya koymaktadır.

Günümüzde Türkiye'de sportif rekreasyon, çeşitli spor kulüpleri, belediyeler ve özel sektör tarafından yoğun bir şekilde desteklenmektedir. Modern dönemde, sportif rekreasyon bireylerin fiziksel sağlıklarını korumaları ve geliştirmeleri, sosyal etkileşimlerini artırmaları ve genel yaşam kalitelerini iyileştirmeleri açısından büyük bir öneme sahiptir. Sportif rekreasyonun modern dönemdeki gelişimi, devlet politikaları, yerel yönetimlerin çabaları ve sivil toplum kuruluşlarının katkıları ile güçlendirilmiştir (Korkmaz, M. 2020).

Türkiye'de 1990'lı yıllarda, sportif rekreasyonun yaygınlaştırılması ve halkın spor faaliyetlerine katılımının artırılması için farklı kampanya ve projeler hayata geçirilmiştir. Bu projelerin temel hedefleri arasında halk sağlığını korumak ve geliştirmek, obezite ile diğer sağlık sorunlarıyla mücadele etmek yer almaktadır (Arslan, 2013).

2000'li yıllarda Türkiye'de sportif rekreasyonun teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla daha fazla kaynak tahsis edilmeye başlanmıştır. T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın bu konudaki faaliyetleri, sportif rekreasyonun toplumun geniş kesimlerine ulaşmasını mümkün kılmaktadır (T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2020).

Sportif Rekreasyonla İlgili Yapılan Çalışmalar

Metin ve ark. (2013). Sportif rekreasyona dair elde ettikleri bulgularda, sporun rekreasyonun bir alt dalı veya aracı olarak değerlendirildiğini, ayrıca, rekreasyon faaliyetleri kapsamında sporun incelenmesi sırasında katılımcıların "sağlıklı yaşam" veya "sağlık için spor" kavramlarına vurgu yaptıkları gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra, katılımcılar arasında performans sporunun rekreasyon etkinlikleri içerisinde nasıl ele alınacağına dair iki farklı görüşün bulunduğu da dikkat çekmektedir.

Ayar & Koç (2018). Rekreasyon alanında 38 yıllık yapılan lisansüstü tezlerin envanteri oluşturmuşlardır. Rekreasyon ve boş zaman değerlendirme alışkanlıkları üzerine gerçekleştirilen araştırmaların büyük bir kısmının spor odaklı olduğu dikkat çekmektedir. Sporun rekreatif etkinlikler içindeki çok yönlü ve çeşitli rolü, bu durumu etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, spor alanında bireylerin katıldıkları etkinliklerin sağladığı sosyal, psikolojik ve sağlık faydaları üzerine yapılan incelemelerin de yaygın olduğu görülmektedir. Bu durum, araştırmaların odağını belirleyen önemli bir unsur haline gelmiştir.

Karavelioğlu, B. (2024). Çalışmasında, sportif rekreasyonun yaygınlaşmasını engelleyen başlıca faktörler arasında spor tesislerinin yetersizliği, erişim sorunları ve sosyoekonomik etmenler öne çıkmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda spor tesislerine ulaşımın zor olması, sportif faaliyetlere katılımı kısıtlamakta ve bu durum, fiziksel aktiviteye katılımı önemli eşitsizlikler yaratmaktadır. Düşük gelirli ailelerin spor malzemelerine ve tesislere ulaşımında karşılaştıkları maddi zorluklar, bu tür faaliyetlere katılımı sınırlamaktadır. Ayrıca, Türkiye'de kadınlar ve gençler için sportif rekreasyona katılım, toplumsal normlar, cinsiyet rolleri ve kültürel engeller tarafından daraltılmaktadır. Bu tür engeller, sportif rekreasyonun toplumun farklı kesimlerine ulaşmasını engelleyerek, toplum sağlığı üzerinde potansiyel olumlu etkilerin gerçekleşmesini azaltmakta olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Biröl, Ş ve ark. (2016). Rekreatif spor yapan bireylerin gelecek duygusu açısından spor yapmayanlara göre daha olumlu hissettiklerini ve spor yapanların motivasyon kaybı yaşama oranlarının, spor yapmayanlara göre daha düşük olduğunu gözlemlemişlerdir. Gelecekte beklenenleri açısından da spor yapan bireylerin, yapmayanlara kıyasla daha fazla pozitif bir bakış açısına sahip oldukları ve toplam umutsuzluk düzeyi daha düşüktür. Bu durum, sporun hem zihinsel hem de fiziksel sağlığı olumlu yönde etkileyen bir faaliyet olmasından kaynaklandığı sonucuna ulaşmışlardır.

Güven (2018) tarafından Eskişehir'in merkez ilçe belediyelerinde görev yapan 412 bireyle gerçekleştirilen bir araştırmada, kişilerin rekreatif spor etkinliklerine katılım sıklıklarının mutlulukları ve yaşam kaliteleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmanın sonuçları, katılımcıların rekreasyonel etkinliklere katılım sıklıklarının hem mutluluk hem de yaşam kalitesi seviyelerini olumlu bir şekilde etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, mutluluk seviyesinin artışıyla bireylerin yaşam kalitesinin de doğru orantılı olarak yükseldiği belirlenmiştir.

Ortaç (2019) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, üniversite personelinin rekreatif spor aktivitelerine katılımının mutluluk ve yaşam kalitesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışmada toplam 253 katılımcı değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, 42 akademik çalışan arasında rekreasyon etkinliklerine katılım ile mutluluk ve yaşam kalitesi arasında anlamlı ve yüksek bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Saka, T ve ark. (2023) gerçekleştirdiği araştırmada, ev hanımlarının sportif rekreasyon katılımlarının yaşam doyumu ve mutluluk üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucu sportif rekreasyon katılımının yaşam doyumu ve mutluluk düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar yarattığını göstermektedir. Araştırmalar, rekreasyonel aktivitelerin yalnızca bireylerin fiziksel sağlıklarını iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda psikolojik iyilik halleri üzerinde de önemli bir etki yarattığını ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye'de sportif rekreasyon, toplumsal sağlık, sosyal entegrasyon ve yaşam kalitesinin artırılması açısından giderek artan bir öneme sahiptir. Devlet, rekreasyonel faaliyetleri düzenlemek için çeşitli adımlar atmış olsa da, uygulama ve araştırma alanında bazı sorunlar ve eksikliklerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu durumu düzeltmek adına, merkezi ve yerel yönetimlerin rekreasyonel spor alanlarını artırmaları son derece önemlidir. Ayrıca, sosyal

medya ve televizyon gibi kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleştirilecek bilinçlendirme kampanyaları, halkın rekreasyonel spor faaliyetlerine olan ilgisini artırmada etkili olabilir (Hacıoğlu, N., ve Gümüş, M. 2002).

Özel sektörün, müşterilerine yönelik teşvik edici uygulamalar geliştirmesi de bu eksikliklerin giderilmesine katkı sağlayabilir. Bu sayede, toplumda rekreasyonel faaliyetlere katılım oranlarının artırılması mümkün olacaktır. Fiziksel aktivitelerle aktif bir yaşam sürmek, bireylerin yanı sıra toplum için de olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Sportif rekreasyon, Türkiye'de bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlığını iyileştiren, sosyal bağları güçlendiren ve toplumsal uyumu destekleyen önemli bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir (Şimşek, Y. 2018).

Rekreatif bir etkinlik olarak spora ilginin artması çeşitli toplumsal kurumları bu konuda organizasyonlar yapmaya yöneltmektedir. Böylece sporun tanıtılması ve yaygınlaşması da sağlanacaktır (Ramazanoğlu, F. Ve ark. 2024).

Türkiye'de kadınlar ve gençler için sportif rekreasyona katılım, toplumsal normlar, cinsiyet rolleri ve kültürel engeller tarafından daraltılmaktadır. Bu tür engeller, sportif rekreasyonun toplumun farklı kesimlerine ulaşmasını engelleyerek, toplum sağlığı üzerinde potansiyel olumlu etkilerin gerçekleşmesini azaltacaktır (Karavelioğlu, B. 2024).

Türkiye'de sportif rekreasyonun gelişimi için gerekli alt yapıların oluşturulması, sporun yaygınlaştırılmasına yönelik farkındalık kampanyalarının düzenlenmesi ve dezavantajlı grupların spor olanaklarına erişiminin artırılması büyük önem taşımaktadır. Özellikle kadınlar, gençler ve engelli bireyler gibi dezavantajlı grupların sportif rekreasyona katılımlarını artırmaya yönelik programların hayata geçirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal uyumu teşvik edecektir. Bu bağlamda, sportif rekreasyonun gelecekte daha da yaygınlaşacağı ve toplum sağlığına olumlu katkılarda bulunacağı öngörülmektedir. Böylece, sportif rekreasyon, bireysel ve toplumsal düzeyde daha sağlıklı ve uyumlu bir toplum inşa etme sürecinde önemli bir rol oynayacaktır (Gül, T. 2014).

KAYNAKÇA

Arslan, B. (2013). Türkiye'de sportif rekreasyonun gelişimi ve yaygınlaştırılması. Spor Bilimleri Dergisi, 24(2), 76-89.

Ayar, H., & Koç, M. C. (2018). 1980-2018 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE REKREASYON ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 96-107.

Dustin, D. L., ve Goodale, T. L. (1997). The social cost of individual benefits. *Parks and Recreation*, 32(7), 20-22.

Downward, P., ve Rasciute, S. (2011). Does sport make you happy? An analysis of the wellbeing derived from sports participation. *International Review of Applied Economics*, 25(3), 331-348. <https://doi.org/10.1080/02692171.2010.511168>

Godbey, G. (2009). Outdoor recreation, health, and wellness: Understanding and enhancing the relationship. Resources for the Future.

Gök, Y., Sunay, H. (2010). Türkiye ve Fransa'da uygulanan spor yönetiminin kamu yönetimi açısından karşılaştırılması, *Sportmetre*. s. 23-56, Cilt 8, 2. Basım, Çizgi Kitapevi, Ankara.

Güven, O. (2019). Türkiye'de sportif rekreasyonun gelişimi ve yaygınlaşması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 30(1), 45-58. <https://doi.org/10.17644/sbd.2019.30>.

Güven, Y. (2018). Çalışanların rekreasyon etkinliklerine katılım sıklıklarının mutluluk ve yaşam kalitesi üzerine olan etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gül, T. (2014). Rekreasyon Olgusuna Genel Yaklaşım. (Ed. Yaylı, A.). Rekreasyona Giriş içinde (ss. 1-67). Ankara: Detay Yayıncılık.

Hacıoğlu, N., ve Gümüş, M. (2002). Spor Yönetimi. Ankara: Detay Yayıncılık.

Karaküçük, S. (2005). Rekreasyon: Boş Zamanları Değerlendirme. Ankara: Gazi Kitabevi.

Karabulut, S. (2018). Rekreasyonun Tanımı ve Önemi. Ankara: Akademi Yayınları.

Korkmaz, M. (2020). Engelli Bireyler İçin Sportif Rekreasyonel Faaliyetler. *Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3), 67-78.

KARASAR, N. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karavelioğlu, B. (2024). Dünya'da ve Türkiye'de Sportif Rekreasyona Bakış Açısı: Bir Derleme Çalışması. *Uluslararası Bozok Spor Bilimleri Dergisi*, 5(2), 164-191.

McLean, D. D., Hurd, A. R., ve Rogers, N. B. (2005). Recreation and leisure in modern society. USA: Jones and Bartlett Publishers.

Metin, T. C., Kesici, M., & Kodaş, D. (2013). REKREASYON OLGUSUNA AKADEMİSYENLERİN YAKLAŞIMLARI. *Journal of Yaşar University/Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 8(30).

Ortaç, B. (2019). Üniversite personelinin rekreasyon etkinliklerine katılmasının mutluluk ve yaşam kalitesine etkisinin incelenmesi Batman üniversitesi örneği. Yüksek Lisans Tezi. Batman Üniversitesi, Batman.

Ramazanoğlu, F., Altungül, O., & Özer, A. (2004). SPORTİF AÇIDAN REKREASYON ETKİNLİKLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 199-202.

Saka, T., Gümüşgöl, C., & Gümüşgöl, O. (2023). Ev hanımlarının sportif rekreasyon katılımlarının yaşam doyumu ve mutluluk üzerine etkisinin incelenmesi. *Spor Eğitimi Dergisi*, 7(2), 131-139.

Smith, A., ve Westerbeek, H. (2007). Sport as a vehicle for deploying corporate social

responsibility. *Journal of Corporate Citizenship*, 25, 43-54.
<https://doi.org/10.9774/GLEAF.4700.2006.sp.00006>

Şahan Birol, S., Temel, V., & Nas, K. (2016). SPORTİF REKREASYON AKTİVİTELERİNE KATILAN BİREYLERİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN UMUTSUZLUK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 66-82.

Şimşek, Y. (2018). Boş Zaman ve Rekreasyon Endüstrisi. M.A. Munusturlar. (Ed.), *Rekreasyon Yönetimi*, (ss. 49-67), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2265, Aralık, Eskişehir.

T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2020). *Spor Politikaları ve Stratejileri*. Ankara: T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.

GENÇLERİN BENLİK SUNUMUNDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ

Fatma Ayşe GÜNGÖR

Yalova Üniversitesi

fatma_ayse06@hotmail.com - 0000-0003-3565-4197

ÖZET

Sosyal medya, bireylerin dijital kimlik oluşturma sürecini etkileyen önemli bir alan olarak dönüşüm geçirmektedir. Kullanılmaya başlandığı ilk zamanlarda sosyal medya, iletişim amacı taşıırken zaman içinde kullanıcıların kendi hayatlarını diğerlerine sundukları ve görünür olmak için dijital bir vitrin oluşturdukları araç haline gelmiştir. Sosyal medya kullanımı, bireylere bilinçli olarak idealize ettikleri seçilmiş bir kimlik oluşturma olanağı tanımaktadır.

Erving Goffman'ın "Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu" kavramı, kişilerin sosyal medya üzerindeki performanslarını anlamak için kullanışlı bir perspektif sunmaktadır. Sosyal medya, bireylere kendilerini farklı amaçlar için ifade etme imkanı sunarken, bu ifade genellikle idealize edilmiş veya değiştirilmiş bir versiyonu içermektedir. Kullanıcılar, profil fotoğrafları, paylaşımları ve etkileşimleri aracılığıyla bu performanslarını gerçekleştirirken, genellikle olumlu bir imaj yaratma çabası içindedirler.

Bu çalışma ile gençlerin sosyal medya kullanımı ile benlik algıları arasındaki bağ araştırılmak istenmektedir. Bu kapsamda 16-25 yaş aralığında olan 22 genç ile anket çalışması yapılmıştır. Gençlerin sosyal medya kullanım amaçları ve süreleri ile kendilerini sosyal medya aracılığıyla ifade biçimleri analiz edilmiştir. Araştırma bulguları SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada gençlerin sosyal medyayı aktif kullandığı görülmüştür. Bu nedenle sosyal medya kullanımının bilinçli ve dengeli bir şekilde yönetilmesinin gerekli olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Benlik sunumu, sosyal medya, benlik, kimlik

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN THE SELF-PRESENTATION OF YOUTH

SUMMARY

Social media is undergoing a transformation as an important area that affects the digital identity formation process of individuals. In the early days of its use, social media was used for communication purposes, but over time it has become a tool where users present their own lives to others and create a digital showcase to be visible. The use of social media allows individuals to create a chosen identity that they consciously idealise.

Erving Goffman's concept of "The Presentation of Self in Everyday Life" offers a useful perspective for understanding individual's performances on social media. While social media offers individuals the opportunity to express themselves for different purposes, this expression usually involves an idealised or modified version. While users perform these performances through their profile photos, posts and interactions, they usually strive to create a positive image.

This study aims to investigate the link between young people's use of social media and their self-perceptions. In this context, a survey was conducted with 22 young people between the ages of 16-25. The purposes and duration of social media use of young people and the way they express themselves through social media were analyzed. Research findings were analyzed with the SPSS programme. In this research, it was seen that young people actively use social media. For this reason, it has been seen that it is necessary to manage the use of social media use in a conscious and balanced way.

Key words: Self-presentation, social media, self, identity

GİRİŞ

Teknolojinin hızlı gelişimi, sosyal ağları günlük yaşantımızın vazgeçilmez bir parçası haline getirerek, bu platformları sürekli evrim geçiren, dinamik ve karmaşık alanlar haline dönüştürmüştür. Başlangıçta sadece kişisel iletişimi amaçlayan sosyal ağlar, zaman içinde bireylerin motivasyonunu derinlemesine etkileyerek dijital kimlik oluşturma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Sosyal medya, iletişimden öte bir rol üstlenerek bireyleri sadece birbirleriyle değil, aynı zamanda kendileriyle etkileşime girebilecekleri bir dijital platforma dönüştürmüştür (Campbell, 2021). Bu platformlar, kullanıcıların özgün kimlikleriyle takipçi kitlesine hitap etme çabasına girmelerine ve bu bağlamda dijital varlıklarını oluşturmalarına olanak tanımaktadır (Nomura, 2023).

Sosyal medya, eş zamanlı iletişim, zaman-mekan ayrımını ortadan kaldırma, uygun maliyetli içerik sunma ve sınırsız erişim avantajları ile bireyler arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu noktada, neredeyse her dijital kimliğin sosyal medyada bir iz bıraktığını söylemek mümkündür. Ancak sosyal medyanın evrimi, sadece iletişimi değil, aynı zamanda bireylerin kendilerini farklılaştırmak, öne çıkarmak ve bir tür dijital vitrin oluşturmak amacıyla benlik sunumu ortaya çıkarma eğilimlerini de beraberinde getirmiştir (Goffman, 2016). Bu noktada, Sosyolog Erving Goffman'ın "Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu" kitabındaki benlik sunumu kavramı, sosyal medya üzerindeki performansları anlamak açısından kapsamlı bir perspektif sunmaktadır.

Goffman'a göre, bireyler günlük yaşamlarında sergiledikleri kimlikleri birer rol olarak değerlendirir ve bu kimlik sunumlarını "performans" olarak adlandırır. Sosyal medya üzerinden sergilenen benlik sunumu, bireyin bilinçli olarak seçtiği ve idealize ettiği bir dijital kimlik oluşumunu içerir (Goffman, 2016).

Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte, bireyler belirli kategorilere göre (yaş, cinsiyet, profil fotoğrafı gibi) sosyal kimliklerini oluşturmaya başlamışlardır. Ancak bu kimlikler sadece bireysel kimlikleri yansıtmaktan öte, genellikle idealize edilmiş veya değiştirilmiş bir versiyonu temsil etme eğilimindedir (Marwick, 2013). Bu durum, sosyal medyanın bireylerin kendilerini nasıl gösterdikleri konusundaki karmaşıklığı ve çok yönlülüğünü vurgulamaktadır. Sosyal medya, bireylere farklı amaçlar için platformlar sunmaktadır. Kimi birey bilgi verme amacıyla sosyal ağları kullanırken, kimisi kendi idealize ettiği benliği diğer bireylere sunma çabası içindedir (Meikle, 2016). Bu noktada, teknolojinin etkisiyle sosyal medyanın bireyler arası

ilişkiler ve kimlik oluşturma süreçlerine nasıl yön verdiğini anlamak, sosyal dinamiklerin karmaşıklığını kavramak açısından önemlidir.

Sosyal medya, gençlerin iletişim biçimlerini evrimleştirmiş ve onu günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Gençler, sosyal normlara uygun dijital varlıklar oluşturmak için popüler kültür referansları, trendlere uyum ve yaratıcı içerik üretimi gibi stratejileri kullanmaktadır (Baym, 2015). Benlik sunumu, gençlerin sosyal medya üzerinden kendilerini ifade etme ve toplumsal kabul görmeye yönelik çabalarını yansıtmaktadır. Profil fotoğrafları, paylaşılan içerikler ve kullanılan hashtag'ler, gençlerin dijital kimliklerini şekillendirirken tercih ettikleri araçlar arasında yer almaktadır (Delfanti ve Arvidsson, 2019).

Sosyal medyanın gençler arasındaki ilişkilere etkisi de önemli bir konudur. Bu platformlar, iletişimi kolaylaştırırken, aynı zamanda kıskançlık, takipçi sayısı endişesi gibi yeni sosyal dinamikleri de beraberinde getirmiştir. Gençler arasındaki dijital etkileşimler, sosyal medyanın gençlerin sosyal ilişkilerini derinlemesine etkileyerek kendi aralarındaki hiyerarşiyi oluşturma süreçlerini de etkilemektedir (Croteau ve Hoynes, 2018). Bu bağlamda, gençlerin sosyal medya kullanımının bireysel ve toplumsal düzeyde önemli etkiler yarattığını söylemek mümkündür. Bu etkileri anlamak, gençlerin dijital dünyada nasıl konumlandıklarını ve sosyal medyanın kimlik oluşturma süreçlerine olan etkilerini daha iyi kavramamıza yardımcı olabilir.

Benlik Kavramı

Benlik, bireyin sahip olduğu karmaşık ve çok yönlü bir kavramdır. Hortaçsu'nun (2012) ifadesiyle benlik, bireyin düşüncelerini, değerlendirmelerini ve görüşlerini içeren geniş bir perspektifi içermektedir. Bu derin kavram, sadece bireyin kişisel değerlendirmeleriyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda toplumsal etkileşimlerle şekillenir ve evrilen bir süreç olarak görülebilir.

Magnavita'nın (2016) belirttiği gibi benliğin işlevleri, bireyin çevresiyle olan etkileşimlerini düzenleme ve çevresel zorluklara uygun çözümler bulma kapasitesini içerir. Bu, bireyin içsel dünyasını dış dünya ile uyumlu hale getirme sürecini ifade eder. Ertürk'e (2013) göre benlik kavramı beş temel bileşeni içerir. Bunlar:

Maddesel Benlik; bireyin somut varlığını ve sahip olduğu nesnelere içerir. Bu, fiziksel bedeninin yanı sıra bireyin çevresindeki nesnelere de ilgilidir.

Gerçekleştirilmiş Benlik; bireyin her an için kim olduğuna dair öznel değerlendirmelerini içerir.

Düşünsel veya Duygusal Benlik; bireyin düşünce ve duygu süreçlerini vurgular. Düşünsel benlik, bireyin düşünme, hayal etme ve problem çözme yeteneklerine odaklanır. Duygusal benlik ise bireyin duygusal deneyimlerini anlama ve ifade etme becerilerini içerir.

Sosyal Benlik; bireyin toplum içindeki rolünü ve diğerleri tarafından algılanma şeklini yansıtır. Bu, bireyin sosyal ilişkilerdeki rolünü, toplumsal normlara uyumu ve diğer bireylerle etkileşimini içerir.

İdeal Benlik; bireyin olmak istediği veya olması gerektiğini düşündüğü kişinin idealize edilmiş imgesini içerir. Bu, bireyin hedefleri, değerleri ve arzularını temsil eder.

Benlik kavramı, bireyin içsel dünyasını, toplumsal etkileşimlerini ve hedeflerini kapsayan çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu temel bileşenler, bireyin benlik algısını oluşturan ana unsurları temsil eder ve benliğin gelişimini anlamak için önemli bir çerçeve sunar.

Dramaturjik Yaklaşım ve Benlik Sunumu

Goffman'ın (2014) benlik sunumu teorisine göre, bireyler toplumsal etkileşimlerde adeta bir sahne performansı sergileyerek, bu performanslarını "gözlemciler üzerinde etkili" kılma çabasıdadır. Tıpkı bir tiyatro oyunu gibi performans, bireyin belirli bir izleyici kitlesi önünde belirli bir süre boyunca gerçekleştirdiği ve izleyiciler üzerinde etkisi bulunan tüm faaliyetleri içermektedir.

Goffman'ın (2014) benlik sunumu yaklaşımında; performans, vitrin ve set kavramları önemli bir rol oynamaktadır. Performans, bireyin belirli bir zaman diliminde gerçekleştirdiği tüm faaliyetleri kapsarken, vitrin, bilinçli veya bilinçsiz olarak kullanılan ifade şekillerini içerir. Set ise performansın mekânını ve arka plan düzenlemelerini temsil etmektedir.

Erving Goffman'ın benlik sunumu teorisi sembolik etkileşimci yaklaşım içinde değerlendirilebilmektedir (Sarioğlu ve Turan, 2020). Sembolik Etkileşimci Yaklaşım, 19. yüzyılın sonlarında gelişmiştir (Blumer, 2012). Temel olarak sosyal psikoloji çalışmalarının etkisi altında şekillenen bu yaklaşım, özellikle George Herbert Mead (1863-1931) ve Herbert Blumer'in (1900-1987) çalışmalarıyla belirginleşmiştir.

Sembolik etkileşimci bakış açısına göre bireylerin mikro ilişki ağları ve bu ağlar içindeki etkileşim biçimleri, dünyaya yönelik algılarının oluşumunda temel bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, toplumsal ilişkileri anlamak için yapılan girişimler, mikro etkileşim bağlamında ortaya çıkan anlamları detaylı bir şekilde incelemelidir. Sembolik etkileşimci yaklaşımın temel

prensiplerinden biri, bireylerin sosyal etkileşimleri sırasında kullandıkları sembollerin ve anlamların önemidir. Bu bağlamda, bireylerin günlük yaşamlarında kullandıkları dil, simgeler ve jestler gibi semboller toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde belirleyici bir faktördür (Blumer, 2013). Bu akımın temsilcileri sosyal dünyanın anlamlandırılmasında bireylerin içsel süreçlerine odaklanarak, mikro düzeydeki etkileşimlerin toplumsal yapıyı nasıl oluşturduğunu ve yeniden ürettiğini açıklamaya çalışırlar. Sembolik etkileşimcilik, bireylerin sosyal gerçekliği semboller, dil ve anlamlar aracılığıyla inşa ettiği bir teorik perspektife odaklanmaktadır (Alpman, 2018). Bu yaklaşım, insanların birbirleriyle olan etkileşimlerini sembollerin ve anlamların üzerinden yorumlayarak, toplumsal dünyayı anlamlandırmak için sembollerin kullanımını vurgulamaktadır. Başkalarının birey hakkındaki düşünceleri doğrudan kimlik algısını belirler. Bu bağlamda birey, diğerleriyle olan etkileşimlerin bir yansıması olarak kimliğini oluşturur (Goffman, 2006).

Sembolik etkileşimcilik çerçevesi, gençlerin sosyal medyadaki benlik sunumlarını anlamamıza yardımcı olan önemli bir teorik perspektiftir. Bu çerçeve, gençlerin sosyal medya aracılığıyla kimliklerini inşa etme ve sunma biçimlerini daha iyi anlamamıza olanak tanımaktadır (Özalp, 2021). Gençlerin sosyal medyadaki benlik sunumlarının temel özelliklerini vurgulayan bu çerçeve, iletişimsel, anlamsal ve performans niteliklerine odaklanmaktadır. İlk olarak, gençler sosyal medya paylaşımlarıyla diğerleriyle iletişim kurma amacındadırlar. Fotoğraflar, kıyafetler ve aktiviteler aracılığıyla kendilerini ifade ederler. İkinci olarak paylaşımlar anlam taşır; gençler, kullandıkları dil ve üslup ile kendilerini belirli bir şekilde anlamlandırmaya çalışırlar. Son olarak, sosyal medya paylaşımları bir performans niteliği taşır; gençler, resimler ve videolar aracılığıyla topluma sunmak istedikleri kimliklerini gösterme çabasıdadır (Güler vd., 2022).

Goffman'ın benlik sunumu yaklaşımı, sembolik etkileşimci yaklaşımın temel varsayımlarını desteklemektedir. Bu yaklaşıma göre, bireyler günlük etkileşimlerinde birer aktör gibi davranır ve bu etkileşimlerde sahne performansı sergilemektedir. Performans, bir kişinin belirli bir zaman diliminde gerçekleştirdiği tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Bu performansın başarılı olması için bireyler, çeşitli sembollerle ifade bulan vitrin unsurlarını kullanmaktadır. Beden dili, jestler, mimikler gibi fiziksel özellikler bireyin performansının temelini oluşturan bu sembollerdir (Goffman, 2006).

Vitrin unsurları, bireyin bilinçli olarak seçtiği veya bilinçsiz olarak ortaya çıkardığı ifadelerdir. Goffman' a göre, bireyler bu vitrin unsurları aracılığıyla kendilerini başkalarına nasıl

sunacakları konusunda stratejiler geliştirirler. Bu stratejiler, bireyin kendi benlik algısını yönetme çabasını yansıtır. Set kavramı da performansın mekânını ve arka plan düzenlemelerini temsil etmektedir. Bireyler, etkileşime girdikleri sosyal ortamları, grupları ve kültürel normları bir set olarak düzenler ve bu set içinde performanslarını şekillendirirler (Goffman, 2006). Sembolik etkileşimcilik ve benlik sunumu yaklaşımları, bireylerin kimliklerini inşa etme sürecini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu yaklaşımlar, bireylerin diğerleriyle olan etkileşimleri yoluyla kimliklerini nasıl şekillendirdiklerini ve nasıl sunmaya çalıştıklarını göstermektedir (Arıcı ve Kılınç, 2023). Bu bağlamda, sosyal medyanın bireyler arası ilişkiler ve kimlik oluşturma süreçlerine olan etkilerini anlamak, teknolojinin sosyal dinamikler üzerindeki etkisini daha derinlemesine incelemek açısından önemlidir.

Sosyal Medyanın Benlik İnşası Üzerindeki Etkileri

Sosyal medya, bireylerin kişisel profiller oluşturmalarına, diğer bireylerle bağlantı kurmalarına ve dosya paylaşımında bulunmalarına olanak tanıyan web tabanlı hizmetleri içermektedir (Ayan, 2016). Bu platformlar, bireylere benliklerini özgürce sergileme ve yönetme fırsatı sunmaktadır. Sosyal medyanın günlük yaşamda giderek daha yaygın bir şekilde benimsenmesi, bireyleri etkilemekte olup çeşitli sosyo-ekonomik, politik ve psikolojik sonuçlara da yol açabilmektedir.

Göker'e (2015) göre, sosyal medya genellikle bireylerin benlik ve kimlik üretiminde benimsenen bir temsil aracına dönüşmekte ve kullanıcılara dijital ortamda kendilerini ifade etme imkanı sağlamaktadır. Ertürk ve Eray'a (2016) göre, kullanıcılar popülerliklerini artırmak adına sosyal medyada bilgi paylaşımı, stratejik kendini sunma ve profil genişletme eğilimindedir. Kırık ve Yazıcı'ya (2017) göre, sosyal ağlar sadece anlık iletişimi sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda geri bildirim hızı bir şekilde almayı mümkün kılar. Bu durum, kullanıcıların sanal oyunlara, televizyon programlarına ve çevrimiçi sitelere daha aktif bir şekilde katılmasına olanak tanır.

Niedzviecki (2015), sosyal medya platformları aracılığıyla bireylerin sürekli olarak kendilerini izletip başkalarının yorumlarını almalarını içeren bir fenomeni "dikizleme kültürü" olarak adlandırmaktadır. Bu fenomen, bireylerin öz-algılarını, sosyal ilişkilerini ve toplumsal rollerini şekillendirmektedir.

Dikizleme kültürü, bireylerin kendileri hakkındaki bilgilerin ve deneyimlerin başkaları tarafından nasıl yorumlandığını görmek için sosyal medya platformlarını kullanmaları olarak

açıklanabilir. Bu fenomen, bireylerin kimlik inşası, sosyal etkileşim ve toplumsal denetim olmak üzere üç temel boyuttan oluşmaktadır.

Kimlik inşası boyutunda dikizleme kültürü, bireylerin kendi kimliklerini inşa etme biçimlerini etkilemektedir. Sosyal medya platformları aracılığıyla kendilerini sergileyen bireyler, bu şekilde kendi kimliklerini ve varlıklarını anlamlandırmaya çalışırlar. Sosyal etkileşim boyutunda dikizleme kültürü, bireylerin diğerleriyle etkileşim kurma biçimlerini etkilemektedir. Sosyal medya platformları aracılığıyla birbirlerini izleyen bireyler, bu şekilde birbirleriyle iletişim kurmakta ve etkileşime girmektedirler. Toplumsal denetim boyutunda ise dikizleme kültürü, denetimi güçlendirmektedir. Sosyal medya platformları aracılığıyla bireyleri izleyen ve kontrol eden kurumlar, bu şekilde toplumsal denetimi güçlendirmektedir.

Sosyal medya aracılığıyla kendini diğerlerine tanıtmaya kavramı ortaya çıkmaktadır. Kendini tanıtmaya, Erving Goffman'ın sosyal psikoloji literatürüne kazandırdığı bir kavramdır. Bireyler, çeşitli amaçlar ve güdüler doğrultusunda kendilerini belirli kişilik, durum veya toplumsal konumlarla tanıtabilirler (Hortaçsu, 2012). Goffman, "benliği sunma davranışının özünde, kendini belli bir niteliğe sahipmiş gibi temsil etmenin, istenilen niteliğe gerçekten sahip olmak kadar önem taşıdığı gerçeği"ni vurgular (Uğurlu, 2015).

Erving Goffman tarafından geliştirilen izlenim yönetimi kuramı ise, insanların sosyal kimliklerini yaratma, sürdürme ve genişletme şekillerini açıklar. Goffman'a göre kişilik, bireyin hayatı boyunca oynadığı çeşitli rollerin toplamını ifade eder. Bu durum, gerçek benliğin özel veya içsel bir olgu olmadığını, aksine kişinin kendisini kamusal olarak tatmin ettiği teatral efektler olduğunu açıklar (Goffman, 2017).

Goffman'a göre kişinin kendini ifade etme derecesi; verdiği izlenim ve yaydığı izlenim olmak üzere iki tür işaretleme faaliyetini içerir. Verilen izlenim, sözlü simgeleri veya bu simgelerin yerine geçebilecek unsurları içerir ve birey bu simgeleri "yalnızca kendisinin ve başkalarının bu simgelere yükledikleri anlamları iletmek için" kullanır. Yayılan izlenim ise "gözlemcilerin eylemi gerçekleştiren hakkında bulgu sağlayabileceği beklentisiyle değerlendirilen çok çeşitli eylemleri" içerir (2014). Bu beklentinin, "eylemin normalde o eylem yoluyla iletilen bilgilerden daha farklı nedenlerle gerçekleştirilmiş" olması gerektiğini Goffman vurgular.

Sosyal Ağlarda Benlik Sunumu ve Kimlik İnşası

Sosyal ağlar, bireylere fiziksel olarak bulunmadıkları ortamlarda benliklerini yönetme imkanı sunarak, eski toplumsal gerçeklik içinde gerçekleştiremedikleri benlik sunumunu sağlar. Bu

sanal ortamlar, bireylerin hayal kırıklıkları, endişeleri, arzuları ve düşleri gibi içsel unsurlarını ifade edebilecekleri bir alan olarak kullanılmaktadır (Biçer, 2014). Dolayısıyla, sosyal ağlar günümüzde izlenim oluşturma aracı olarak kullanılmakta ve sanal kimlikler meydana gelmektedir. Bu bağlamda, sosyal ağlarda benlik sunumuyla ilgili ilk çalışmalar, chat odaları ve bulletin board gibi uygulamalar, anonim ortamlardaki kimlik inşası üzerine odaklanmıştır. Yapılan araştırmalar, sosyal medyada bireylerin başka bir kimlik benimseme veya kendi olumsuz dürtüleri doğrultusunda hareket etme eğiliminde olduğunu göstermiştir (Uçar, 2015).

Türkiye'de sosyal medya kullanımı;

2023 yılı itibarıyla, Türkiye'de internet kullanıcılarının %80'i sosyal medya kullanmaktadır. Yaş dağılımına göre bakıldığında, 18-24 yaş grubunda sosyal medya kullanım oranı %95'tir. Bu oran, 25-34 yaş grubunda %90, 35-44 yaş grubunda %80, 45-54 yaş grubunda %65, 55-64 yaş grubunda %50 ve 65+ yaş grubunda %30'dur. Sosyal medya platformlarına göre bakıldığında, Facebook, Türkiye'de en popüler sosyal medya platformudur. Facebook'u, Instagram, Twitter ve TikTok takip etmektedir. Ayrıca Türkiye'de 18-24 yaş arası gençlerin sosyal medya kullanım süreleri, yaş grupları arasında en yüksek olanıdır. 2023 yılı itibarıyla, bu yaş grubunda gençlerin sosyal medyada günlük ortalama geçirdiği süre 5 saat 30 dakikadır. Bu süre, 25-34 yaş grubunda 4 saat 30 dakikadır (We Are Social, 2023). Sosyal medya kullanımının bu kadar yaygınlaşması, bireylerin kimlik inşasını da önemli ölçüde etkilemektedir.

Kimlik kuramı ve sosyal kimlik kuramı, kimlik inşa sürecinde bireylerin içinde buldukları ilişkiler ağının sayısı kadar kimliğe sahip olabileceğini öne sürer. Bu kuramlara göre, kişinin seçtiği roller, ilişkiler ağındaki pozisyonlarına eklenir ve bu rollerin seçimi, kimliğin bir fonksiyonudur (Morva, 2014). Sosyal kimlik kuramı; bireylerin üye oldukları grupları, bu gruplardaki süreçleri ve gruplar arası ilişkilerini açıklamayı amaçlayan bir sosyal psikoloji kuramıdır (Demirtaş, 2003). Bu kurama göre, farklı gruplara mensup bireyler, olumlu sosyal kimlikler oluşturmaya çalışarak özsaygılarını artırır.

Güzel'e (2016) göre, çevrimiçi sosyal ağlar, hipergerçeklik ve hipermetinsellik özellikleri içeren bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, "sahte kimlikler üzerinden sanal ilişkiler kuran gençler etnik müzik, doğa fotoğrafı ya da belgesel film paylaşımı gibi kültürel pratikleri de kurgusal düzlemde yaşamaktadır." Bu durum, sosyal ağlardaki kimliklerin gerçeklikten yoksun bir şekilde, "gerçeklikten yoksun bir gerçeğin tezahürü olarak" yeniden üretildiği anlamına gelir. Bu bağlamda, gerçek ile sahte arasındaki ayrımın azaldığı günümüzde sosyal ağlar, bireylere

idealleştirdikleri benliklerini ve sosyal kimliklerini sergileme imkanı tanır. Özellikle gençler, çevrimiçi ortamlarda kendilerini daha özgür hissederek gerçek yaşamda elde edemedikleri kişilikleri veya başarıları sergileme eğilimindedirler (Sütlüoğlu, 2015). Goffman'ın ifadesiyle, çevrimiçi ortamlar, takılan maskeler yoluyla baskı altına alınıp gizlenen doğru kimlikleri açığa çıkarabilme olanağı sunarken, anonim olmayan çevrimiçi ortamlar, bireylerin umut edilen olası kimliklerini ortaya çıkarır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Evren, Örneklem, Veri Toplama Aracı

Bu çalışma 16-25 yaş aralığında olan Ankara İlinde yaşayan 28 genç ile yapılmıştır. Çalışma ile gençlerin benlik sunumunda sosyal medyanın rolü ve etkileri araştırılmıştır. Çalışmada nicel araştırma yönteminden yararlanılmış olup, hedef kitleye anket uygulaması yapılmıştır.

Hipotezler

H.1: 16-25 yaş aralığındaki gençler sosyal medya araçlarını sosyal hayatta kendilerini ifade etmek için kullanmaktadır.

H.2: 16-20 yaş aralığındaki gençler iletişim yöntemi olarak 21-25 yaş aralığındaki gençlere göre yüz yüze iletişimden ziyade dijital tabanlı araçları tercih etmektedir.

H. 3: 16-25 yaş arası gençlerin sosyal medyada sundukları kişilik özellikleri ile gerçek kişilik özellikleri arasında farklılıklar vardır.

BULGULAR

Bu çalışmada 28 katılımcıdan alınan; yaş, cinsiyet, sosyal medya kullanım sıklığı, en çok tercih edilen iletişim yöntemi, sosyal medya ile ilgili görüşleri, hangi sosyal medyayı kullandıkları ve sosyal medyayı kullanım amaçları gibi bilgilerden oluşan anket verileri kullanılmıştır. Veriler IBM SPSS 27 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizi için ilk olarak tanımlayıcı istatistikler incelenmiştir. Sıklık ve yüzdeler tablolara ile katılımcıların verdikleri cevaplara göre gruplandırılması yapılmıştır. İstatistiksel analizde Pearson Ki-Kare ve Fisher Kesin Ki-Kare testi kullanılmıştır. Tüm istatistiksel hesaplamalar $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

1. Tanımlayıcı Bulgular

Katılımcıların sosyodemografik bilgilerinin tanımlayıcı bulguları Tablo 1’de olduğu gibidir.

Tablo 1: Sosyodemografik Bilgilerin Tanımlayıcı Bulguları

Demografik Bilgiler	Kategoriler	Sayı (n)	Oran (%)
Cinsiyet	Erkek	8	28,6
	Kadın	20	71,4
Yaş	16-20	13	46,4
	21-25	15	53,6
Sosyal Medyayı Kullanma Sıklığı	Günde ortalama 1 saatten az	1	3,6
	Günde ortalama 1-3 saat	13	46,4
	Günde ortalama 4-8 saat	10	35,7
	Günde ortalama 9-12 saat	4	14,3
En Çok Tercih Ettiğiniz İletişim Yöntemi	Mesajlaşmak	11	40,7
	Telefonla konuşmak	3	11,1
	Yüz yüze görüşmek	12	44,4
	Hepsi	1	3,70
Sosyal medyada benliğinizi, kişilik özelliklerinizi yansıttığınızı düşünüyor musunuz?	Evet	21	75,0
	Hayır	7	25,0
Sosyal medyada takip ettiğiniz/iletişimde olduğunuz kişilerin kendi benliklerini yansıttığını düşünüyor musunuz?	Evet	6	22,2
	Hayır	21	77,8

Tablo 1’e göre; anket sorularını cevaplayan katılımcıların 8 (%28,6) tanesinin erkek, 20 (%71,4) tanesinin kadın olduğu, %46,4’ünün günde ortalama 1-3 saat sosyal medya kullandığı, %35,7’sinin 4-8 saat arası, %14,3’ünün ise 9-12 saat arası sosyal medyada vakit geçirdiği saptanmıştır. Sadece %3,6’sının (1) günde 1 saatten az sosyal medya kullandığı görülmüştür. En çok tercih edilen iletişim yöntemlerine bakıldığında, cevap veren katılımcılardan %44,4’ünün yüz yüze görüşmeyi tercih ettiği, %40,7’sinin mesajlaşmayı tercih ettiği ve %11,1’inin telefonla konuşmayı seçtiği belirlenmiştir. Sosyal medyada benlik ve kişilik özelliklerini yansıttığını düşünen katılımcıların oranı %75,0, yansıtmadığını düşünenlerin oranı ise %25,0 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu, sosyal medyada kişilik özelliklerini yansıttığını düşündüklerini belirtmiştir. Sosyal medyada takip ettikleri ya da iletişimde oldukları kişilerin benliklerini yansıttığını düşünenlerin oranı %22,2 iken, yansıtmadığını düşünenlerin oranı %77,8’dir.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyal Medyayı Kullanma Amaçları

Amaç	Kategoriler	Sayı (n)	Oran (%)
Kendini İfade Etmek	Belirtmeyenler	23	85,2
	Belirtenler	4	14,8
İletişim Kurmak	Belirtmeyenler	6	22,2
	Belirtenler	21	77,8
İş İçin	Belirtmeyenler	13	48,1
	Belirtenler	14	51,9
Eğitim İçin	Belirtmeyenler	13	48,1
	Belirtenler	14	51,9
Boş Zamanları Değerlendirmek İçin	Belirtmeyenler	10	37,0
	Belirtenler	17	63,0

Tablo 2'ye göre katılımcılardan 4 (%14,8) tanesi kendini ifade etmeyi sosyal medyayı kullanma amacı olarak belirtmiştir. İletişim kurmayı sosyal medya kullanma amacı olarak belirten katılımcı sayısı 21'dir (%77,8). İş için sosyal medyayı kullandığını belirten katılımcılar 14 (%51,9) kişi iken, eğitim için sosyal medyayı kullandığını ifade eden katılımcı sayısı da 14'tür (%51,9). Boş zamanları değerlendirmek amacıyla sosyal medyayı kullandığını belirten katılımcıların sayısı ise 17'dir (%63,0).

Tablo 3: Katılımcıların Kullandıkları Sosyal Medya Hesapları

Sosyal Medya	Kategoriler	Sayı (n)	Oran (%)
Tik Tok	Hayır	16	57,1
	Evet	12	42,9
Instagram	Hayır	9	32,1
	Evet	19	67,9
X (Twitter)	Hayır	15	53,6
	Evet	13	46,4
Youtube	Hayır	7	25,0
	Evet	21	75,0
Facebook	Hayır	23	82,1
	Evet	5	17,9
Snapchat	Hayır	13	46,4
	Evet	15	53,6
Whatsapp	Hayır	6	21,4
	Evet	22	78,6
Pinterest	Hayır	18	64,3
	Evet	10	35,7
Telegram	Hayır	23	82,1
	Evet	5	17,9

Tablo 3'e göre katılımcılardan Instagram'ı kullandığını belirten katılımcıların sayısı 19'dur (%67,9), katılımcılardan 12 tanesi (%42,9) tanesi ise Tik Tok kullandığını belirtmiştir.

2. Analiz

Katılımcıların yaşları ile sosyal medyayı kullanım amaçları, yaklaşımları ve hangi iletişim yöntemini tercih etmelerinin ilişkisini analiz etmek için Ki-Kare ve Fisher Kesin Ki-Kare testi Kullanılmıştır.

2.1 Yaş Değişkeni ve Sosyal Medyayı Kullanma Amacı

Tablo 4: Yaş Değişkeni ile Sosyal Medyayı Kullanma Amacının İlişkisi

Amaç	Kategoriler	Yaş		p
		16-20	21-25	
Kendini İfade Etmek	Belirtmeyenler	11	12	0,605
	Belirtenler	1	3	
İletişim Kurmak	Belirtmeyenler	2	4	0,662
	Belirtenler	10	11	
İş İçin	Belirtmeyenler	8	5	0,085
	Belirtenler	4	10	
Eğitim İçin	Belirtmeyenler	8	5	0,085
	Belirtenler	4	10	
Boş Zamanları Değerlendirmek İçin	Belirtmeyenler	2	8	0,107
	Belirtenler	10	7	

Tablo 4'e göre katılımcıların yaşları ile sosyal medyayı kullanım amacı olarak kendilerini ifade etmeyi belirtmesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,05$). Diğer Kullanım amaçları (iletişim kurmak, iş, eğitim, boş zamanları değerlendirmek) da yaş ile ilişkili değildir ($p>0,05$).

2.2 Yaş Değişkeni ile En Çok Tercih Edilen İletişim Yöntemi

Tablo 5: Yaş Değişkeni ile En Çok Tercih Edilen İletişim Yönteminin İlişkisi

Değişken	Kategoriler	Yaş		p
		16-20	21-25	
İletişim Yöntemi	Diğer	10	5	0,009
	Yüz Yüze	2	10	
	Görüşmek			

Tablo 5'e göre katılımcıların yaşları ile en çok tercih ettikleri iletişim yöntemi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($p < 0,05$). 16-20 yaş aralığındaki 12 katılımcıdan 10 tanesi diğer (mesajlaşmak, telefonla konuşmak) yöntemleri tercih ederken 2 tanesi yüz yüze görüşmeyi en çok tercih ettikleri iletişim yöntemi olarak belirlemişlerdir. 21-25 yaş aralığındaki katılımcılar ise daha çok yüz yüze görüşmeyi en çok tercih ettikleri iletişim yöntemi olarak belirlemişlerdir.

2.3 Yaş Değişkeni ile Katılımcıların Sosyal Medyada Kişilik Özelliklerini Yansıttıklarını Düşünmeleri

Tablo 6: Yaş Değişkeni ile Katılımcıların Sosyal Medyada Kişilik Özelliklerini Yansıttıklarını Düşünmelerinin İlişkisi

Değişken	Yaş		p	
	Kategoriler	16-20		21-25
Sosyal medyada benliğinizi, kişilik özelliklerinizi yansıttığınızı düşünüyor musunuz?	Evet	9	12	0,670
	Hayır	4	3	

Tablo 6'ya göre katılımcıların yaşları ile sosyal medyada kişilik özelliklerini yansıttıklarını düşünmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0,05$).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal medya, günümüzde bireylerin kimliklerini oluşturmak ve kendilerini ifade etmek adına merkezi bir alan haline gelmiştir. Goffman'ın teorisine göre, bireyler günlük hayatta bir sahnede bir aktör gibi davranır ve toplum önünde belirli bir imaj oluşturur. Sosyal medya, bu teoriyi dijital dünyaya taşıyarak kullanıcıların istedikleri gibi benliklerini sunmalarına olanak tanır.

Gençler arasında, sosyal medyanın etkisi son derece dikkat çekicidir. Sosyal normlara uyum, popüler kültür referanslarına katılım ve yaratıcı içerik üretimi gibi stratejilerle gençler, çevrimiçi varlıklarını güçlendirmeye çalışır ve bir benlik oluşturma sürecine girebilirler.

Yapılan çalışma sonuçlarına göre araştırma hipotezlerinden birincisi; 16-25 yaş aralığındaki gençlerin sosyal medya araçlarını sosyal hayatta kendilerini ifade etmek için kullandığı yönündedir. Ancak Tablo 2'deki verilere göre sosyal medyayı kendini ifade etme aracı olarak kullandığını belirtenlerin sayısı 4 (%14,8) kişidir. Tablo 2'deki veriler incelendiğinde sosyal medyayı iletişim kurma aracı olarak kullandığını belirtenlerin sayısı 21 (%77, 8) kişidir. 6 (%22,2) katılımcı ise sosyal medyayı kullanım amacını iletişim kurma aracı olarak

belirtmemiştir. Tablo 4'teki yaş değişkeni ele alınarak (16-20 ve 21-25 yaş) incelendiğinde katılımcıların yaşları ile sosyal medyayı kullanım amacı olarak kendilerini ifade etmeyi belirtmesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Araştırma hipotezlerinden ikincisi; 16-20 yaş aralığındaki gençlerin iletişim yöntemi olarak 21-25 yaş aralığındaki gençlere göre yüz yüze iletişimden ziyade dijital tabanlı araçları tercih ettiği yönündedir. Tablo 5'e göre katılımcıların yaşları ile en çok tercih ettikleri iletişim yöntemi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. 16-20 yaş aralığındaki katılımcıların dijital tabanlı iletişimi, 21-25 yaş aralığındaki katılımcıların ise yüze görüşmeyi tercih ettiği belirlenmiştir. Tablo 3'e göre katılımcıların en çok kullandığı sosyal medya uygulamasının Instagram olduğu (19 kişi %67,9), bunu Tik Tok uygulamasını kullananların (12 kişi %42,9) takip ettiği görülmektedir. Instagram ve Tik-Tok uygulamalarını daha sık kullandıkları göz önünde bulundurulduğunda; gençlerin kendilerini ifade etme yöntemi olarak yüz yüze iletişimden imtina ettikleri görülmektedir. Bu veri, 21-25 yaş arası genç yetişkinlik döneminde yer alan bireylerin ise yüz yüze iletişim kanalıyla kendilerini daha rahat ifade ettikleri şeklinde yorumlanabilir.

Araştırma hipotezlerinden üçüncüsü; 16-25 yaş arası gençlerin sosyal medyada sundukları kişilik özellikleri ile gerçek kişilik özellikleri arasında farklılıklar olduğu yönündedir. Tablo 1'e göre sosyal medyada benlik ve kişilik özelliklerini yansıttığını düşünen katılımcıların oranı %75,0'tir. Katılımcıların çoğunluğu, sosyal medyada kişilik özelliklerini yansıttığını düşündüklerini belirtmiştir. Sosyal medyada takip ettikleri ya da iletişimde oldukları kişilerin benliklerini yansıttığını düşünenlerin oranı ise %22,2 iken, yansıtmadığını düşünenlerin oranı %77,8'dir. Bu oran, bireylerin sosyal medyada kendilerini yansıttıkları zaman gerçek benliğini sunmada daha samimi oldukları, diğerlerinin ise gerçeklikten uzaklaştıklarını düşündüklerini şeklinde yorumlanabilir. Sonuç olarak bireylerin kendileri ve diğerleri ile ilgili değerlendirmelerde taraflı davrandıkları görülmektedir.

Sosyal medyanın gençler üzerindeki etkisi, çeşitli sosyal dinamikleri de beraberinde getirir. Takipçi sayısı endişesi, kıskançlık ve çevrimiçi yaşamın gerçek hayatla etkileşimi gibi faktörler, gençlerin sosyal ilişkilerini etkileyebilir. Benlik kavramı ise maddesel benlik, gerçekleştirilmiş benlik, düşünsel veya duygusal benlik, sosyal benlik ve ideal benlik gibi bileşenlerden oluşur. Bu bağlamda, bireylerin bilinçli sosyal medya kullanımı kritik bir öneme sahiptir. Gerçek hayattaki benlikleri ile çevrimiçi kimlikleri arasında uyum sağlamak adına, sosyal medyayı bilinçli bir şekilde kullanmalıdırlar. Dijital etik kurallarına uymak da ayrıca önemlidir;

başkalarının mahremiyetine saygı göstermek, olumlu bir dijital etki bırakmanın temelidir. Ayrıca, eğitim kurumları ve aileler, gençlere sosyal medya kullanımının etkileri konusunda bilinçlendirme sağlamalı ve dijital iletişim becerilerini geliştirmelerine destek olmalıdır.

Sosyal medya somut olarak yaşadığımız “gerçek” hayattan bağımsız düşünülemez bir evreye ulaşmıştır. Bu nedenle somut olarak yaşadığımız hayattan beklentilerimiz ve yaşamı kaliteli yaşamaya dair ne kadar tavsiye varsa bunların tümü dijital olan evren için de yeniden dizayn edilmelidir.

KAYNAKLAR

Alpman, P. S. (2018). Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 1-28.

Arıcı, A., & Kılıç, Ö. (2023). Kişisel Halkla İlişkiler Bağlamında Benlik Sunumu: Ünlülerin Instagram Paylaşımları Üzerine Bir Analiz. *Öneri Dergisi*, 18(60), 396-425.

Ayan, G. (2016). Tüketim Kültürü Bağlamında Kimlik İnşasının Sosyal Medyada Kullanımı: Instagram Örneği (Yüksek Lisans Tezi). *Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Baym, N. K. (2015). *Personal Connections in the Digital Age*. John Wiley & Sons.

Boz, N. (2012). *Yeni İletişim Ortamlarında Dijital Kimlik ve Benlik Sunumu*. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bıçer, S. (2014). Akademisyenlerin Sosyal Ağlarda Bulunma Motivasyonları: Facebook Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40, 59-80.

Campbell, B. (2021). Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. *Journal of Interdisciplinary Studies*, 33(1-2), 196-199.

Croteau, D., & Hoynes, W. (2018). *Media/Society: Technology, industries, content, and users*. Sage Publications.

Delfanti, A., & Arvidsson, A. (2019). *Introduction to Digital Media*. John Wiley & Sons.

Ertürk, Y. D. & Eray, T. (2016). Fenomenolojik Bir Kavram Olarak Kendilik ve Sosyal Ağlarda Kendilik Sunumu ile Narsistik Eğilimler İlişkisi: İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Ön Çalışma. *Intermedia International e-Journal*, 3(1), 12-29.

Ertürk, Y. D. (2013). *Davranış Bilimleri*. Kutup Yıldızı Yayınevi, İstanbul.

Goffman, E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (B. Cezar, Çev.). Metis Yayınları, İstanbul.

Goffman, E. (2016). *The Presentation of Self in Everyday Life*. In *Social Theory Re-Wired*, Routledge.

- Goffman, E. (2017). *Interaction Ritual: Essays in Face-to-Face Behavior*. Routledge.
- Göker, G. (2015). İletişimin McDonalddlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(2), 389-410.
- Güler, Ş., Şahin, Y., & Balcı, E. V. (2022). Sosyal Medyada Çevrimiçi Benlik Sunumunun Özel İyi Oluş Üzerine Etkisi: Instagram Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(1), 361-380.
- Güzel, E. (2016). Dijital Kültür ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Rolü: Dijital Habitus. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(1), 82-103.
- Hortaçsu, N. (2012). *En Güzel Psikoloji Sosyal Psikoloji*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kırık, A. & Yazıcı, N. (2017). Instagram Örneği Üzerinden Sosyal Medyada Hikâye Anlatıcılığı. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(2), 82-99.
- Magnavita, J. J. (2016). *Kişilik Kuramları (Psikoterapi Enstitüsü (Kolektif), Çev.)*. Kocaeli: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.
- Marwick, A. E. (2013). *Status Update: Celebrity, Publicity, and Branding in the Social Media Age*. Yale University Press.
- Meikle, G. (2016). *Social Media: Communication, Sharing and Visibility*. Routledge.
- Morva, O. (2014). Goffman'ın Dramaturjik Yaklaşımı ve Dijital Ortamda Kimlik Tasarımı: Sosyal Paylaşım Ağı Facebook Üzerine Bir İnceleme (S. Çakır, Der.). *Medya ve Tasarım*, İstanbul: Urzeni Yayıncılık.
- Niedzwiecki, H. (2010). *Dikizleme Günlüğü (G. Gündüç, Çev.)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nomura, T. (2023). *Relationships 5.0: How AI, VR, and Robots Will Reshape Our Emotional Lives: by Elyakim Kislev, 2022, New York, Oxford University Press*.
- Özalp, A. (2021). Gündelik Yaşamda Cinsel Kimliğin Sunumu: Sembolik Etkileşimci Bir Bakış. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (7), 1-13.
- Özdemir, Z. (2015). Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Özçekim Kullanımı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 112-131.
- Sarıoğlu, E. B., & Turan, E. (2020). Sosyal Medyada Prime Time: Bireylerin Paylaşımları Üzerine Bir Analiz. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(5), 3207-3228.
- Sütlüoğlu, T. (2015). Sosyal Paylaşım Ağlarında Gençlerin Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Süreçleri: Facebook Örneği. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 21(83), 125-147.
- Topses, G. ve Serin, N. G. (2012). *Psikolojik Danışma ve Kişilik Kuramları*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Uçar, F. (2015). Facebook'ta Benlik Sunumu ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 312-338.

Uğurlu, Ö. (2015). Kadının Benlik Sunumunun Güncel Bir Aracı Olarak Sosyal Ağlar Bir Tasarım Unsuru: Kusursuzlaştırma. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 231-248.

We Are Social. (2023). Digital 2023: Global & Turkey. <https://www.clicksus.com/we-are-social-2023-global-ve-turkiye-raporu>. Erişim Tarihi: 16.01.2024

ENGELLİ GÖÇMENLERİN SOSYAL HİZMET GEREKSİNİMLERİ

Doçent Doktor, Aşlıhan AYKARA

Hacettepe Üniversitesi,

aaykara@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-0932-8569

Araştırma Görevlisi, Hakan SAKARYA

Hacettepe Üniversitesi,

hakansakarya@hacettepe.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-4945-2716

ÖZET

Göç, farklı kimlik özellikleriyle birlikte ele alınması gereken ve herkes için aynı imkanların sağlanmadığı bir olgudur. Bu farklı kimlik özelliklerinden biri de engelliliktir. Engelli olmak, bireyin göç deneyimini de farklılaştırmaktadır. Ancak literatürde, göç deneyiminin engelliler açısından ortaya çıkardığı zorlu deneyimlere ek olarak, engellilerin engelli olmayanların göç deneyimlerini olumsuz etkileyen bir grup olarak ele alındığını da görmek mümkündür. Engelli bireylerin göç süreçlerine ilişkin veriler oldukça yetersizdir ve karşılaştıkları güçlükler ve karşılanması gereken gereksinimleri de bu nedenle görünmez kılınmaktadır. Buna ek olarak engelli bireylerin göç etme nedenlerine, göç sürecinde engelli hale gelme konusuna yönelik veriler de yetersizdir. Her ne kadar engelliler ve engelli olmayanlar yasal anlamda eşit ve adil haklara sahip olsalar da gerçek yaşamda bunun aksi durumlar söz konusu olmakta, engelliler göç sürecinde farklı açılardan şiddete ve istismara maruz kalmaktadırlar. Ayrıca eğitim, sağlık, ekonomi, psikoloji gibi alanlarda ciddi güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu noktada, konunun çoklu boyutlarıyla ve kesişimsel bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Ne engelliler ne de göçmenler standart ve tek tip özelliklere sahip gruplar değildir. Engelli göçmen kadınların, engelli göçmen çocukların, engelli göçmen yaşlıların ve bunun gibi diğer tüm nüfus gruplarının gereksinim duydukları sosyal yardım ve hizmetlerin, erişilebilirlik olanaklarının, eşit ve tam katılım haklarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bireylerin deneyimlerinin anlaşılabilirliği açısından kültürel farklılıklarının, engel türlerinin, göç etme nedenlerinin ve diğer tüm özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Sosyal hizmetin bireyin bulunduğu yerden başlama ve kendi kaderini tayin hakkı ilkelerinin gözetilerek, engelli göçmenlerin sorun ve gereksinimlerinin tespit edilmesi ve bu doğrultuda hizmetlerin geliştirilmesi açısından, öncelikle onların kendilerini ifade edebilecekleri ortamların oluşturulması gerekmektedir. Mikro, mezo, makro düzey sosyal hizmet uygulamaları yoluyla bu bireylerin hizmet beklentilerinin karşılanması ve güçlenmelerinin sağlanması önemlidir. Ayrıca, toplumda hem engellilerin hem de göçmenlerin çeşitli biçimlerde ayrımcılığa ve damgalanmaya maruz kaldıkları göz önünde bulundurulduğunda, engelli göçmenlerin uğradıkları çifte ayrımcılığın ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmada, engelli göçmenlerin karşılaştıkları güçlüklerle yönelik sosyal hizmet beklentileri, kesişimsellik açısından ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, göçmen, sosyal hizmet.

GİRİŞ

Göç, bireyin yaşamında çok boyutlu ele alınması gereken zorlayıcı yaşam deneyimlerinden biridir. İster bireyin isteğine bağlı isterse zorunlu olarak gerçekleşsin, göçün bireyin yaşamına yansımalarının kapsamlı biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, bireyin sahip olduğu bireysel ve çevresel özellikler göç deneyimini farklılaştıran özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla göç deneyimi yaşayan bireylerin sorun ve gereksinimlerinin, onların tüm özellikleri göz önünde bulundurularak tespit edilmesi önemlidir.

Söz edilen bu nedenlerden dolayı, bu çalışmada göç deneyimi yaşayan bireylerin bu deneyimleri engellilik kesişimselliğinde alınmak istenmiştir. Engellilik, bireyin toplumsal yaşamında başlı başına bir dışlanma ve damgalanma unsuru haline gelirken, bu engellilik deneyimi göç deneyimi ile birleştiğinde, engelli göçmenler çifte ayrımcılığa ve damgalanmaya maruz kalmaktadırlar. Engelli göçmenler, gittikleri yeni ülkede eğitim, istihdam, sağlık alanlarında karşılaştıkları sorunlara ek olarak, şiddet ve istismar konusunda da daha fazla riskle karşı karşıya kalmaktadırlar. Karşılaştıkları bu sorunlara ek olarak ise gereksinim duydukları yardım ve hizmetlere erişim konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.

Bu çalışma, engelli göçmenlerin sorun ve gereksinimlerinin kesişimsellik açısından ele alınması ve bunlara yönelik yardım ve hizmet gereksinimlerinin ortaya konmasını amaçlayan derleme bir çalışmadır.

GÖÇE VE ENGELLİLİĞE İLİŞKİN TEMEL BİLGİLER

Göçün bireyin yaşamındaki yerinin anlaşılabilmesi açısından bireyin göç etme nedenlerinin de iyi anlaşılması gerekmektedir. Literatüre bakıldığında, göçün türlerine ve nedenlerine yönelik çeşitli sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir.

Göç bir veya birden fazla kişiden oluşan bir grubun uluslararası bir sınırı geçerek veya bir ülke sınırları içinde yer değiştirmesidir (IOM, 2014). Göç göç edilen yere göre iç ve dış, yasal olma durumuna göre yasal ve yasadışı, düzenlilik durumuna göre düzenli ve düzensiz, süresine göre kısa süreli (geçici), uzun süreli ve daimî, mesafesine göre kısa mesafeli ve uzun mesafeli, gidiş nedenine göre ise isteğe bağlı ve zorunlu göç şeklinde sınıflandırılmaktadır (Çağlar, 2018). Bu sınıflandırmaların ulus devlet merkezliliği ise eleştirilmektedir (Atasü-Topcuoğlu, 2016). Buna ek olarak göç, iklim değişiminden, ekonomik, eğitimsel veya siyasi nedenlerden dolayı gerçekleşebileceği gibi, emeklilikten dolayı veya beyin göçü şeklinde de gerçekleşebilmektedir (Aksoy, 2012).

Bireyin içinde bulunduğu durumun anlaşılabilmesi açısından göç etmesinin isteğe bağlı mı yoksa zorunlu nedenlerle mi olduğunun anlaşılması, önceki yaşadığı yer ile yeni yaşamaya başladığı yeri nasıl anlamlandırdığının belirlenmesi, bireyin yaşam koşullarının kapsamlı biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Söz konusu bu bireyler engelliler olduğunda, içinde yaşamaya başladıkları yeni toplumla karşılıklı olarak birbirlerine uyum sağlayabilmeleri daha fazla zaman ve emek gerektirebilmektedir. Engelli göçmenlerin daha fazla yük getireceği algısı nedeniyle daha fazla damgalanmaya maruz kalmaları söz konusu olmaktadır.

Engelli bireylere yönelik bu ayrımcı ve damgalayıcı tutum ve davranışların temelinin anlaşılabilmesi için, öncelikle tarihsel süreç içerisinde engelliliğin toplumlarda nasıl algılandığına kısaca yer verilmesi önemlidir. Engelliliğe ilişkin modeller bu bakış açılarının

anlaşılmasını sağlamaktadır. Bunlar ahlaki model, trajedi modeli, bireysel model, medikal model, sosyal model ve hak temelli yaklaşımdır. Ahlaki model (Sachs, 2003) engelliliği kötülük ve günahkarlıkla açıklayan, engelli bireylerin cezalandırılmaları gerektiğini vurgulayan bir modeldir. Trajedi modeli engelli olma durumunu trajik olarak görmektedir. Bireysel modele göre engelli bireyler engelleriyle birlikte birer birey olarak görülmekte ve engel durumlarıyla sürekli olarak mücadele etmek durumunda oldukları düşünülmektedir. Medikal modelde (Burcu, 2015) engelli bireyin hasta olduğu, sorunun kendisinden kaynaklandığı, iyileştirilmesi gerektiği ve böylelikle topluma mümkün olduğunca uyum sağlamaya çalışması gerektiği düşünülmektedir. Sosyal modelde engelli bireylerin toplumsal nedenlerden dolayı sorunlar yaşadıkları ve yaşadıkları bu sorunların çözümünün toplumdaki engellerin ortadan kaldırılması yoluyla mümkün olabileceği öne sürülmektedir (Ünal ve Yıldız, 2017; Gabel ve Peters, 2004). Son olarak hak temelli yaklaşım ise, tüm bu modellerden farklı olarak, engelli bireylerin başka hiçbir nedene bakılmaksızın sadece insan olmalarından dolayı hak sahibi öznelere olarak görülmeleri gerektiğini ve engelli bireylerin varoluşlarına saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Çağlar, 2012). Dolayısıyla artık günümüzde hak temelli yaklaşım doğrultusunda engelli bireylere yönelik yardım ve hizmetlerin geliştirilmesi gerektiği açıkça görülmektedir. Ancak bu konuya ilişkin sorun ve gereksinimler hala varlığını sürdürmektedir.

Engelliliğe ilişkin bu modellerin yanı sıra, engellilik sosyolojisinin engelliliği nasıl ele aldığına da kısaca değinmekte yarar bulunmaktadır. Yapısal-işlevselci yaklaşım, çatışmacı yaklaşım, sembolik etkileşimci yaklaşım, sosyal inşacı yaklaşım, post-modern yaklaşım, feminist yaklaşım (Burcu, 2020; Giddens ve Sutton, 2021) engellilik sosyolojisinin temel yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımlar engelliliği rol ve işlevler, görev ve sorumluluklar, statüler, ekonomik yapı, kurumlar, değerler, güç ilişkileri, baskı, sınıf, ırk, yaş, cinsiyet eşitsizlikleri konuları açısından ele alan yaklaşımlardır.

Engelliliğe ilişkin bu yaklaşım ve modeller, tarihsel süreç içerisinde engelli bireylerin toplumda karşılaştıkları tutum ve davranışları ve karşılaştıkları sorun ve gereksinimlere yönelik çözüm yolu anlayışlarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda engelli göçmenlerin sorun ve gereksinimlerinin anlaşılması ve çözüm yollarının geliştirilmesi açısından da bu yaklaşım ve modellerin anlaşılması önemli bir yere sahiptir.

ENGELLİ GÖÇMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER

Göç, beraberinde bazı sorunları getirmektedir. Yaşanan bu sorunlar bireyleri de etkilemektedir ve kesişimsel boyutta bakıldığında kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelli bireyler bu sorunlardan daha fazla etkilenebilmektedirler.

Engelli bireyler, tarihsel süreç içerisinde homojen bir grup olarak ele alınmış ve bu konu kesişimsel olarak ele alınmadığı için engelli kadınlara, engelli çocuklara, engelli yaşlılara, engelli göçmenlere vb. yönelik ayrıca düzenlemelere ağırlık verilmemiştir. Değişen bakış açılarıyla birlikte, yapılan araştırmalar göstermektedir ki, engelli kadınlar (Kutluoğlu Karayel, 2018; Orhan ve Özkan, 2020), engelli çocuklar (Atmaca ve Coşkun, 2019, Kaçar ve Tunç, 2023, Özbek ve Taneri, 2023), engelli yaşlılar (Aydın, 2024; Arun ve Karademir Arun, 2023; Ulu, 2023), engelli göçmenler (Çappar ve Dönmez, 2024; Özçatal, 2024) engelli bireyler arasında daha da dezavantajlı konumda yer almakta ve daha fazla ayrımcılığa ve damgalanmaya maruz

kalmaktadırlar. Bu noktada, keşişimsellik ve keşişimsel ayrımcılık kavramlarının üzerinde durulmasında yarar vardır.

Keşişimsellik, bireylerin ırk, sosyal sınıf, cinsiyet gibi farklı sosyal kategorilere sahip olduklarını ve dolayısıyla da tek bir sosyal kategoriye odaklanmanın yeterli olmayacağını vurgulayan bir kavramdır (Phoenix, 2006). Keşişimsel ayrımcılık (European Network on Independent Living & European Youth Centre Strasbourg, 2014) ise bireyin kimliklerinin çoklu açılardan ayrımcılığa uğramasıdır. Engelli göçmenler, keşişimsel ayrımcılığa uğrayan nüfus gruplarından biridir. Bu bireyler engelli olmalarının getirdiği damgalanmaların yanı sıra bir de toplumda yabancı olmanın getirdiği damgalanmalara maruz kalmaktadırlar (Özbek ve Taneri, 2023). Bu bireyler, göç ettikleri yeni yerde pek çok sorun ve gereksinimle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Engelli göçmenler dil sorunu nedeniyle iletişim sorunları, barınma sorunları, işsizlik, ekonomik sorunlar, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişmede sorunlar, araç, gereç ve cihazlara erişememe, sosyalleşememe, istismar, ayrımcılık ve damgalanma gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar (Alsancak ve Kutlu, 2020). Engelli bireyler, hemen hemen her toplumda genel olarak bakıma muhtaç ve edilgen bireyler olarak görülmektedirler. Bu bireylerin göçmen olması durumunda ise, topluma daha fazla yük getireceklerine dair önyargılar artmaktadır. Bu noktada engelli göçmenlerin bakım gereksinimi konusunun üzerinde durulması önem taşımaktadır. Bakım yükü dendiğinde akla ilk gelen kadınlar olmakta (Tayaz ve Koç, 2018; Gök ve Ersoy, 2023), engelli bireye bakım verme sorumluluğu da yine onun ailesinde yer alan kadınlardan beklenmektedir. Bu da zaten göç nedeniyle uyum sorunları yaşayan kadının, bu sorunların üzerine bir de bakım yüküyle baş etmek durumunda kalmasına neden olmakta, dolayısıyla uyum sürecini de zorlaştırmaktadır.

Göç sürecinde, engelli bireylerin ülkelerinden ve evlerinden uzaklaşarak başka bir ülkeye geçiş yapmaları engelli olmayan bireylere kıyasla çok daha zordur (Mirza, 2011). Bu da göç sürecinde engelli bireylerin diğerleri tarafından yük olarak görülmesine veya engelli bireyin kendisinde gözden çıkarılmaya ilişkin kaygılara yol açabilmektedir.

Engelli göçmenlerin en çok karşılaştıkları sorunlardan biri de sağlık alanına ilişkindir. Hem göçmen hem de engelli olmaları nedeniyle bu bireylerin en çok gereksinim duydukları hizmetlerden biri de sağlık alanına ilişkin hizmetlerdir ve bu noktada dil sorununun da etkileri ortaya çıkmaktadır (Alsancak ve Kutlu, 2020; İçli ve Akdağ, 2020). Engelli göçmenlerin karşılaştıkları sorunlardan biri de psikolojik sorunlardır ve bu bireyler travma sonrası stres bozukluğu gibi ruh sağlığı sorunları yaşamaktadırlar (Albrecht vd., 2009; Silove, 2004).

Bunlara ek olarak, engelli göçmenlerin yaşadıkları sosyal uyum sorunlarına da değinilmesi gerekmektedir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 96. Maddesi'ne göre uyum, *“yabancılar Türkiye’de, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandıracak faaliyetler”* şeklinde tanımlanmaktadır. Uyum sağlayabilmek açısından için hareket edebilme kabiliyeti ve etkileşim kurabilme önemli özelliklerdir. Ancak engelli bireyler, erişilebilirlik olanaklarının kısıtlılığı nedeniyle genellikle bu hareketliliği ve etkileşimi yeterince yaşayamamaktadırlar. Her ne kadar teknolojik olanaklar bu koşulları biraz olsun kolaylaştırır da erişilebilirlik olanaklarının

yetersizliği engelli göçmenlerin uyum sorunlarına neden olmaya devam etmektedir (Ciminli, Yılmaz ve Kazdal, 2023; Kaldık, 2022).

Engelli göçmenlerin yine uyumla da bağlantılı olarak yaşadıkları sorun alanlarından biri de eğitim alanında ortaya çıkmaktadır ve bu da ayrımcılığa ve damgalamaya maruz kalmalarına neden olmaktadır (İçduygu ve Aksel, 2012; Laczko ve Anich, 2013).

Engelli göçmenlerin karşılaştıkları bu sorunların ve gereksinimlerin giderilmesine yönelik sosyal hizmetler önemlidir.

ENGELLİ GÖÇMENLERİN SOSYAL HİZMET GEREKSİNİMLERİ

Engelli göçmenler, söz edilen bu sorunlarının giderilmesine yönelik hizmetlerin yetersizliği nedeniyle yaşamlarını sürdürebilmek için kendi baş etme yollarını geliştirmek durumunda kalmaktadırlar. Ayrımcılığa maruz kalmamak için mümkün olduğunca evden çıkmama, rol yaparak içinde bulunduğu çevrede yaşayan diğer insanlar gibi davranmaya ve onlar gibi düşündüğünü göstermeye çalışma, kabul görmek için evlenme (Baş ve Tuna, 2017) gibi baş etme yolları geliştirdikleri görülmektedir. Engelli göçmenlerin yaşadıkları psikolojik sorunların giderilmesi açısından toplum ruh sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi önemlidir. Uyum sağlamaları, post travmatik stres bozukluğu ile baş etmeleri gibi açılardan bu hizmetler önem taşımaktadır (Çappar ve Dönmez, 2024).

Engelli bireylerin göç sonrası karşılaştıkları güçlüklerle yönelik mikro, mezzo, makro düzey sosyal hizmet uygulamaları önemlidir. Bu uygulamalar yoluyla hem danışmanlık gereksinimi duydukları konularda kendilerine bireysel danışmanlık verilebilmekte, hem de eğitim veya savunuculuk gerektiren konulara yönelik uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilecek tüm bu çalışmalarda hak temelli, ayrımcılık ve baskı karşıtı bir yaklaşım benimsenmesi, toplumsal cinsiyete ve kültüre duyarlı olunması temel gerekliliklerdir. Sosyal hizmet uzmanlarının eğiticilik, savunuculuk, aracılık, kaynakları harekete geçiricilik, lobicilik gibi rolleri önemli bir yere sahiptir. Bunlara ek olarak geliştirilecek hizmetlerde;

Sağlık ve barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik önlemlerin alınması, Engelli göçmen çocukların ve gençlerin eğitim yaşamının desteklenmesine yönelik önlemlerin alınması, aileler, okullar ve Millî Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılması, Engelli göçmen kadınların ve erkeklerin üreme sağlığı konusunda hizmetlere erişiminin sağlanması,

Ekonomik kaynaklara erişimlerinin sağlanması,

Sosyal hizmetlere ve yardımlara erişimlerinin sağlanması,

Daha fazla ayrıştırılmış veri elde edilmesine yönelik çalışmaların yapılması,

Yasal statü sorunlarının çözüme kavuşturulması önemli gerekliliklerdir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Engelli göçmenlerin yaşadıkları sorunların giderilmesine yönelik sosyal hizmet gereksinimlerinin anlaşılabilmesi için, öncelikle kesişimsel bir bakış açısına sahip olmanın öneminin anlaşılması gerekmektedir. Afyonoğlu'nun (2020) da belirttiği üzere kesişimsellik insan farklılığının ve çeşitliliğinin anlaşılması, sosyal adaletin sağlanması, eleştirel düşünceyi de beraberinde getirmesi açısından sosyal hizmet uygulamalarına ışık tutacak bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Engellilik ve göç konusuna bir arada yaklaşan ve engelli göçmenlerin sorunlarına eğilen en önemli disiplinlerden biri sosyal hizmettir (Martín-Cano vd., 2020). Göç politikaları günümüzde genel olarak baskıcı politikalardır ve bu nedenle de daha insan haklarına ve sosyal adalete yönelik bir dönüşümün yaratılabilmesi açısından sosyal hizmetin rolü önemlidir (Dominelli, 2002). Ancak engellilik alanına ilişkin araştırmalarda daha çok istihdam,

eğitim, sosyal yaşam, bakım ve sağlık hizmetleri gibi konulara ağırlık verildiği, engellilik ve göç kesişimselliğinin geri planda kaldığı görülmektedir (Burns, 2017). Bu nedenle yapılacak araştırmalarda, uygulanacak sosyal politikalarda ve geliştirilecek hizmetlerde engelli göçmen olma olgusunun üzerinde durulması önemli bir gerekliliktir. Engelli göçmenlerin yardım ve hizmetlere erişilebilirlik durumları, yaşadıkları sorun ve gereksinimler açısından en belirleyici özelliklerdendir. Bu nedenle bu bireylere yönelik ayrımcılık ve baskı karşıtı uygulamaların gerçekleştirilmesi ve hizmetlerin sunulması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Afyonoğlu, M. F. (2020). Sosyal çalışmada kesişimsellik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 699-725. <https://doi.org/10.33417/tsh.689618>.

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-303.

Albrecht, G. L., Devlieger, P. J. ve Van Hove, G. (2009). Living on the margin: Disabled Iranians in Belgian society. *Disability & Society*, 24(3), 259-271. <https://doi.org/10.1080/09687590902789499>

Alsancak, F. ve Kutlu, İ. (2020). Çifte mağduriyetin özneleri olarak engelli mültecilere ilişkin bir inceleme. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 590-598.

Arun, Ö. ve Karademir Arun, B. (2023). *İklim Değişikliği Kaynaklı Afetler ve Türkiye’de Yaşlı Hakları*. Antalya: Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2016). Göç yazınındaki düzenli ve düzensiz göç kavramları: İnsan hakları temelinde bir kavramsal sorgulama. *İnsan Hakları Yıllığı*, 34, 1-20.

Atmaca, A. E. ve Coşkun, G. (2019). Zihinsel engelli çocukların eğitimi ve eğitimde karşılaşılan zorluklar. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(48), 5969-5977.

Aydın, A. (2024). Türkiye ve seçilmiş Avrupa ülkelerinde evde bakım hizmetlerinin organizasyonu, kapsamı ve içeriği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(3), 1408-1421.

Baş, M., Molu, B., Tuna, H. İ. ve Baş, İ. (2017). Göç eden ailelerin sosyo-kültürel ve ekonomik değişiminin kadın ve çocuk yaşamına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1680-1693. <https://dergipark.org.tr/pub/itobiad/issue/30065/309437>.

Burcu, E. (2015). Türkiye’de yeni bir alan: Engellilik sosyolojisi ve gelişimi. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2), 319-341.

Burcu, E. (2020). *Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Burns, N. (2017). The human right to health: Exploring disability, migration and health. *Disability & Society*, 32, 1463-1484.

Ciminli, A., Yılmaz, A. T. ve Kazdal, C. (2023). Ortopedik engelli bireylerde iyi oluş ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(37), 241-257.

Çağlar, S. (2012). Engellilerin erişilebilirlik hakkı ve Türkiye’de erişilebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 541-598.

- Çağlar, T. (2018). Göç çalışmaları için kavramsal bir çerçeve. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 26-49.
- Çappar, Y. ve Dönmez, A. (2024). Göçmenlerde oluşabilecek riskler ve buna yönelik toplum ruh sağlığı hemşiresinin görevleri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 40(1), 147-153.
- Dominelli, L. (2002). *Baskı Karşıtı Sosyal Çalışma: Teori ve Pratik*. Palgrave Macmillan.
- European Network on Independent Living & European Youth Centre Strasbourg. (2014). *Understanding and countering multiple discrimination faced by young people with disabilities in Europe*. http://www.enil.eu/wpcontent/uploads/2012/06/2014_ENIL_CoE-REPORT.pdf; Erişim: 15.11.2024.
- Gabel, S. ve Peters, S. (2004). Presage of a paradigm shift? Beyond the social model of disability toward resistance theories of disability. *Disability & Society*, 19(6), 585-600. <https://doi.org/10.1080/0968759042000252515>
- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2021). *Essential Concepts in Sociology*. New York: John Wiley & Sons.
- Gök, Ş. ve Ersoy, A. F. (2023). Engelli bakım evinde çalışan bakıcı personellerin bakım emeklerinin toplumsal cinsiyet bazından değerlendirilmesi. *Third Sector Social Economic Review*, 58(3), 2801-2818.
- IOM. (2014). *Annual Report*. Erişim adresi: <https://www.iom.int/2014-annual-report>
- İçduygu, A. ve Aksel, D. B. (2012). *Türkiye’de Düzensiz Göç*. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü Türkiye.
- Kaçar Tunç, G. (2023). *Etno-Kültürel Karşılaşmalar ve Mülteci Çocuklar*. London: Transnational Press.
- Kaldık, B. (2022). Engelli bireylerin sosyal medya kullanım deneyimleri: Sosyalleşme aygıtı olarak sanal ağlar. *Turkish Studies-Social Sciences*, 17(4), 54-67.
- Kutluoğlu Karayel, A. H. (2018). Savaşın engellileri: Engelli yaşama mahkum edilen Suriyeliler. *Gözlem-Saha*, 12. İNSAMER.
- Laczko, F. ve Anich, R. (2013). Introduction. F. Laczko & G. Appave (Eds.), *World Migration Report 2013* içinde (ss. 33-34). International Organization for Migration Press.
- Lutz, H. (2014). Intersectionality's (brilliant) career-how to understand the attraction of the concept?. https://www.fb03.uni-frankfurt.de/51634119/Lutz_WP.pdf; Erişim: 15.09.2024.
- Martín-Cano, M. C., Sampedro-Palacios, C., Ricoy-Cano, A. J. ve De La Fuente-Robles, Y. M. (2020). Superdiversity and disability: Social changes for the cohesion of migrations in Europe. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6460.
- Mirza, M. (2011). Disability and cross-border mobility: Comparing resettlement experiences of Cambodian and Somali refugees with disabilities. *Disability & Society*, 26(5), 521-535. <https://doi.org/10.1080/09687599.2011.589192>
- Orhan, S. ve Özkan, E. (2020). Engelli kadın olmak. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 1-19. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.524633>.

Özbek, Ö.Y., ve Taneri, P.O. (2023). Okul yöneticilerinin kapsayıcı eğitime ilişkin farkındalıkları üzerine sanat-temelli bir çalışma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 75-96.

Özçatal, E.Ö. (2024). Disabled migrants in the context of the social model and problems arising from the accessibility of the physical environment: A qualitative research on disabled migrants. *Akademik Hassasiyetler*, 11(25), 26-55.

Phoenix, A. (2006). Interrogating intersectionality: Productive ways of theorising multiple positioning. *Kvinder, Køn & Forskning*, 2(3), 21-30. <https://doi.org/10.7146/kkf.v0i2-3.28082>.

Sachs, R. (2003). Integrating disability studies into existing curriculum. *Journal of Disability Studies*, 14(3), 112-123.

Tayaz, E. ve Koç, A. (2018). Engelli bireye bakım verenlerde algılanan bakım yükü ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Medical Journal of Bakirkoy*, 14(1), 44-52.

Ulu, N. U. (2023). İklim değişikliği ve yaşlıların destinasyon tercihleri ilişkisi; Antalya/Konyaaltı İlçesi örneği. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 7(2).

Ünal, V. ve Yıldız, M. (2017). Üniversite gençliğinin engellilere yönelik tutumlarının incelenmesi: Sivas örneği. *Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(57), 341-358. <https://doi.org/10.9761/JASSS7010>

ÇOCUK HİZMETLERİNDE KURUMSUZLAŞMA: SOSYAL VE EKONOMİK DESTEK HİZMETİ VERİLERİ İLE POLİTİKA ANALİZİ

Araştırma Görevlisi, Hakan SAKARYA

Hacettepe Üniversitesi,

hakansakarya@hacettepe.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-4945-2716

Doçent Doktor, Aslıhan AYKARA

Hacettepe Üniversitesi,

aaykara@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-0932-8569

ÖZET

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan “*çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliği*” vurgusu, devlete ve topluma sorumluluklar yüklemektedir. Kurum tipi bakım modellerinden aile temelli bakım modellerine geçiş politikası olarak ifade edilebilecek kurumsuzlaşma kavramı, çocuk koruma sisteminde paradigma değişimini işaret etmektedir. Bu değişim basitçe çocuk bakım kurumlarını kapatmak anlamına gelmemektedir. Bu süreç, çocukların ailelerinden ayrılmalarına neden olabilecek koşulları önlemekten kurum bakımı sonrası bağımsız yaşam becerileri kazandırmaya kadar geniş yelpazede politika ve programları içermektedir. Bu sürecin etkili araçlarından biri olarak kullanılan Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti; (i) haklarında bakım tedbiri kararı bulunan ve desteklenmeleri halinde ailelerinin yanına dönebilecek olan çocuklara, (ii) ekonomik yoksunluk nedeniyle zor koşullar altında olan ancak sosyal ve ekonomik yönden desteklendikleri takdirde haklarında bakım tedbiri kararına gerek duyulmayan çocuklara, (iii) sosyal hizmet kurumlarında bakım tedbiri altındayken yaş nedeniyle kurumlardan ayrılan ancak sosyal ve ekonomik yönden desteklenme gereksinimi olan çocuklara ve (iv) olağanüstü koşullar nedeniyle aile sisteminin desteklenmesine ihtiyaç duyulan durumlardaki çocuklara yönelik sunulmaktadır. Türkiye’de 2005 yılında Aileye Dönüş ve Aile Yanında Destek Projesi ile kurum bakımı altında olup ekonomik yoksunluk gerekçesiyle kurumda bulunan çocukların ailelerinin yanlarına döndürülmesi amaçlanmış ve ilk beş yılda yaklaşık yirmi beş bin çocuk bu kapsamda kurumlardan ayrılmıştır. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti, çocukların aslında hiç kurum sistemine dahil olmadan aile yanında desteklenmesini de hedeflediği için hizmetten yararlanan çocuk sayısı 2002 ile 2024 yılları arasında yaklaşık on üç kat artmıştır. Nüfusun yüzde yirmi altısını oluşturan çocukların yüzde otuz aşkın bölümünün de yoksulluk yaşadığı bilinmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de çocuk hizmetlerinde kurumsuzlaşma politikası Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetlerine ilişkin güncel veriler üzerinden analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler : Çocuk hakları, çocuk koruma, sosyal hizmet, sosyal politika.

1. GİRİŞ

Modern çocukluk paradigmasının temel varsayımı, çocukluğun kendine özgü gelişimsel dönem olduğu ve çocukların özel olarak korunmaya ve desteklenmeye ihtiyaç duyduğu idi. Bu çerçevede, çocukların yetişkinlerden farklı olduğu ve yetişkinliğe hazırlanmaları ve yetiştirilmelerinde sorumluluğun yetişkinlerde olduğu vurgulanmaktadır (Tan, 1993). Nitekim, çocukların haklara ve bunlarla birlikte özel birtakım ihtiyaçlara sahip bireyler olduğu vurgusuyla bu paradigma Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de benimsenmiş ve "*çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliği*" ifadesi ile çocukların yetiştirilmelerinde sorumluluk devlete ve topluma yüklenmiştir.

Türkiye'de 1995 yılında iç hukuk normu haline gelen Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocukların korunması ve yetiştirilmesinde devletin sorumluluğu kabul edilmiştir. Anayasa'nın "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlıklı üçüncü bölümünde çocuk haklarına ve çocukların korunmasına ilişkin çeşitli hükümler yer almaktadır. Bunlarla birlikte; Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 4857 Sayılı İş Kanunu, 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu gibi çeşitli kanunlarda çocukların iyilik halinin sağlanması için farklı alanlarda birçok hüküm bulunmaktadır. Çocuk koruma sisteminin çok aktörlü ve sektörel yapısı gereği bütüncül bir mevzuat var olmasa da çocuklarla ilgili bütün hizmetlerde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı sorumlu kurum olarak belirlenmiş ve diğer kurumlarla ilişkileri koordinasyon ile de görevlendirilmiştir.

Bu çerçevede; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bu çalışmada konu edinilen kurum bakım hizmetleri ile Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri ve evlat edinme, koruyucu aile, özel kreş ve bakımevleri, şartlı eğitim yardımı, sokakta çalıştırılan çocuklar ya da çocuk işçiliği gibi geniş yelpazede çocuk koruma sisteminde birçok hizmet modelini yürütmektedir. Bu çalışmada çocuk koruma sisteminde önemli bir paradigma değişimini işaret eden kurumsuzlaşma politikası ve bununla ilişkili Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri güncel veriler ışığında ele alınmaktadır.

2. TÜRKİYE'DE ÇOCUK HİZMETLERİNİN GÜNCEL DURUMU

Türkiye coğrafyasında Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nden bugüne kadar kurumsal varlığını sürdüren çocuk koruma sistemi, günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı altında yer almaktadır. Bakanlığın yayınladığı 2023-2028 Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nda (2024a) açıkça çocuk koruma alanındaki temel politikanın çocukların güvenli ve gelişimlerini destekleyen bir aile ortamında büyümesini sağlamak olduğu vurgulanmaktadır. Bu doğrultudaki ilk çalışmalar, alternatif bakım hizmetlerinin aile ortamına en yakın şekilde sunulmasını amaçlayan ve 2017 yılı Haziran ayı itibarıyla tamamlanmış olan büyük binalar ve koğuş tipi yapılardan ev tipi hizmet modellerine geçişi içeren dönüşüm çalışmalarıdır (Gündüz, 2017). Halihazırda 1.185 çocuk evi, 116 çocuk evleri sitesi ve 62 ihtisaslaştırılmış çocuk evleri sitesinde sırasıyla 5.422, 7.420 ve 1.732 olmak üzere 14.394 korunma ihtiyacı olan çocuğa bakım sağlanmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024b).

Çizelge 1. Yıllara Göre Koruma ve Bakım Altındaki Çocuk Sayısı

Yıl	Çocuk evleri	Çocuk evleri sitesi	İhtisaslaştırılmış çocuk evleri sitesi	Toplam
2012	3.581	3.301	705	7.587
2013	4.953	3.952	1.076	9.981
2014	5.068	4.352	1.144	10.564
2015	5.366	4.950	1.241	11.557
2016	5.626	5.257	1.463	12.346
2017	6.341	6.208	1.640	14.189
2018	6.199	6.383	1.632	14.214
2019	6.164	6.132	1.571	13.867
2020	5.956	6.181	1.387	13.524
2021	5.649	6.160	1.493	13.302
2022	5.851	6.699	1.591	14.141
2023	5.553	7.257	1.625	14.435
2024	5.422	7.240	1.732	14.394

Kurumsuzlaşma politikası, hiçbir alternatif bakım kurumunun aile temelli bakımın yerini alamayacağı inancı ile ekonomik koşullar nedeni ile bakım altına alınan çocukların kurumlardan aile yanına dönmesini veya ailelerinin yanından bakım kurumlarına hiç alınmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Çetin, 2018; Ege ve Tuncay, 2019; Küçükkaraca ve Atalar, 2020; Şimşek, Erol, Öztop ve Özer Özcan, 2008). Türkiye’de kurumsuzlaşma politikasının etkin araçları arasında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sunulan Evlat Edinme, Koruyucu Aile ve Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti yer almaktadır. Evlat edinme hizmetinden yararlandırılan çocuk sayısı toplam 19.635 ve evlat edinen aile sayısının toplam 18.937 iken koruyucu aile hizmeti ile aile ortamlarında bakımı sağlanan çocuk sayısının yıllara göre yaklaşık yedi kat arttığı görülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024b).

Çizelge 2. Yıllara Göre Koruyucu Aile ve Koruyucu Aile Yanındaki Çocuk Sayısı

Yıl	Koruyucu aile sayısı	Koruyucu aile yanındaki çocuk sayısı
2012	1.350	1.492
2013	2.776	3.351
2014	3.283	4.008
2015	3.820	4.650
2016	4.115	5.004
2017	4.654	5.642

2018	5.288	6.465
2019	5.967	7.259
2020	6.484	7.869
2021	6.978	8.459
2022	7.439	9.011
2023	8.164	9.806
2024	8.619	10.294

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (2024a) verilerine göre, Türkiye'de nüfusun %26'sını oluşturan çocukların %31,3'ü yoksulluk içinde yaşamaktadır. Buna göre, Türkiye'de her üç çocuktan biri yoksulluktan muzdariptir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü verilerine göre, Türkiye, dünyada en yüksek çocuk yoksulluğu oranına sahip yedinci ülke konumundadır (OECD, 2021). Bu çerçevede, aile ortamında büyüme ve gelişme hakkı vurgulansa da özellikle ekonomik yoksunluğun çocuklar için haklarında bakım tedbiri kararı alınabilecek ölçüde ihmal ve istismar riski doğurduğu vurgulanmaktadır. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri, yoksulluk içinde olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatını sürdürmekte güçlük çeken çocukların bakımı konusunda ailelerin desteklenmesini amaçlamaktadır. Koruyucu ve önleyici niteliğe sahip olan bu hizmet modeli, çocukların sağlıklı gelişimi için aile temelli bakımı sürdürmeyi ve aileyi sosyal ve ekonomik yönlerden desteklemeyi hedeflemektedir (Çetin ve Demirel, 2024). Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti; (i) haklarında bakım tedbiri kararı bulunan ve desteklenmeleri halinde ailelerinin yanına dönebilecek olan çocuklara, (ii) ekonomik yoksunluk nedeniyle zor koşullar altında olan ancak sosyal ve ekonomik yönden desteklendikleri takdirde haklarında bakım tedbiri kararına gerek duyulmayan çocuklara, (iii) sosyal hizmet kurumlarında bakım tedbiri altındayken yaş nedeniyle kurumlardan ayrılan ancak sosyal ve ekonomik yönden desteklenme gereksinimi olan çocuklara ve (iv) olağanüstü koşullar nedeniyle aile sisteminin desteklenmesine ihtiyaç duyulan durumlardaki çocuklara yönelik sunulmaktadır. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti ile 2002 yılında 11.807 çocuk desteklenirken 2024 yılında bu sayı 169.118 olmuştur (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024b). Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti sayesinde okul terki davranışının azaldığı, üst öğrenim düzeylerine devam etme isteğinin arttığı, sağlık hizmetlerinden faydalanmada ve tedavi süreçlerinin devamında yardımcı olduğu ve daha önce kurum bakımı tecrübesi olan çocukların %97,2'sinin kurum bakımı yerine Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden yararlanmayı tercih ettiği belirtilmektedir (Erdoğan, 2014).

Çizelge 3. Yıllara Göre Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Yararlanan Çocuk Sayısı

Yıl	Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Yararlanan Çocuk sayısı	Yıl	Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Yararlanan Çocuk sayısı
2002	11.807	2014	60.029

2003	21.817	2015	75.276
2004	19.375	2016	92.115
2005	27.319	2017	108.819
2006	28.681	2018	122.489
2007	28.681	2019	128.047
2008	30.909	2020	129.422
2009	35.756	2021	140.275
2010	35.298	2022	157.248
2011	41.778	2023	164.995
2012	37.295	2024	169.118
2013	46.995		

Bu verilere göre, çocuk hizmetlerinde kurumsuzlaşma çabasında tüm hizmet modelleri etkin olarak kullanılsa da zorluklar yaşandığı görülmektedir. Kurumsuzlaşma sürecinin bir bileşeni olan korunma ihtiyacı olan çocukların kurum bakımı sistemine girmemesi, aile yanında desteklenmesi mümkün olurken bir yandan kurum bakımı altındaki çocuk sayısı her yıl artmaktadır. Bu çerçevede, günümüzde çocuk yoksulluğunun Türkiye’de önemli sorun alanlarından biri olduğu ve etkin sosyal hizmet modelleri ile ivedilikle yanıt verilmesi gerektiği aşıkardır.

3. TARTIŞMA

Çocuk nüfusun %31,3’ünün, yani yedi milyonu aşkın çocuğun yoksulluktan muzdarip olduğu bir ülkede çocuk hizmetlerini yalnızca alternatif bakım hizmetleri ve aile temelli bakım hizmetleri ile tasarlamak ve uygulamak mümkün değildir. Kurumsuzlaşmanın bu üç bileşeni dikkate alındığında dahi sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan çocukların yalnızca %2,6’sı ile ilişki kurulabildiği sonucu çıkarılabilir. Türkiye’nin çocuk yoksulluğunda hem maddi yoksunluk hem de sosyal dışlanma açısından Avrupa’da en kötü durumda olduğu görülmektedir (Erkul, 2021). Sosyal koruma transferleri öncesinde hesaplandığı zaman daha iyi durumda olduğumuz bazı ülkeler olsa da Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın yalnızca %8,6’sını oluşturan sosyal koruma harcamalarında en düşük payı aile ve çocuk yardımlarının (%6,5) aldığı ve bunun Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’ya oranının %0,6 olduğu vurgulanmalıdır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024b).

Çocuğu toplumun temel sütunu olarak gören ve daha çocuklar risklerle karşılaşmadan koruyucu ve önleyici tedbirler kapsamında sosyal koruma harcamaları yapılması sosyal devlet ilkesinin gereğidir (Erkul, 2020). Sosyal demokrat refah rejimlerinde aile ve çocuk refahı için uygulanan politikaların Anglosakson ve muhafazakâr refah rejimlerine göre daha fazla sosyal koruma harcaması içerdiğine ve çocuk refahını artırdığına vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’nin mevcut durumda Doğu Avrupa ülkeleri de dahil olmak üzere aile ve çocuk alanında sosyal koruma harcamalarının en az olduğu görülmektedir (Eurostat, 2024). Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetine ilişkin eleştirel bazı değerlendirmeler kurumsuzlaşmanın çocukların yararına olan bir politika olduğu

kadar neoliberal politikalar ile devletin sosyal koruma alanındaki sorumluluğunu diğer aktörlere devredebilmesi için kullanılan bir araç olduğuna vurgu yapmaktadır (Bolgün, Aygüler ve Ayalp, 2018). Küreselleşme ile devletin sosyal hakları tanıma konusundaki isteksizliği ve refahı bireylerin sorumluluğu olarak görüp her alandaki sosyal koruma harcamalarının finansmanından çekilme çabası sosyal hizmetlerin hak temelli niteliğine ve hizmet sunum modellerine yansımaktadır (Esping-Andersen, 1990; Atasü-Topcuoğlu ve Akbaş, 2009).

4. SONUÇ

Karataş ve diğerlerinin (2004) aktarımına göre 2000’li yılların başında nüfusun %2’lik bölümüne tekabül eden korunma ihtiyacı olan çocuk sayısı 700bin dolayındadır. Güncel verilere göre yedi milyonu aşkın çocuğun yalnızca yoksulluk nedeniyle sosyal hizmetler ile ilişkili olabileceği değerlendirilirken sayının on kat artmış olması çocuk koruma hizmetlerinin yalnızca alternatif bakım ya da aile temelli bakım tartışmasının ötesinde program ve politikalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Çocuk hizmetlerinde kurumsuzlaşma politikasının çocukların iyilik hali gereği isabetli olduğu değerlendirilse de neoliberal politikalar ile devletin sosyal koruma alanındaki sorumluluklarını diğer aktörlere devretme çabasında araçsallaştırılmasının önlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024a). 2023-2028 Türkiye çocuk hakları strateji belgesi ve eylem planı. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/132816/turkiye-c-ocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-plan-2023-2028-dijital.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024b). Aylık istatistik bülteni, Ekim 2024. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/183704/ashb-istatistik-bulteni-2024-eylul.xlsx>
- Atasü-Topcuoğlu, R. ve Akbaş, E. (2009). Küreselleşme sürecinde daralan sosyal haklar ve Türkiye’de sosyal hizmet sunumunda yaşanan dönüşümün kuramsal ve politik çerçevesi. *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 175-181). Akdeniz Üniversitesi Yayını.
- Bolgün, C., Aygüler, E. ve Ayalp, M.Ç. (2018). An analysis of the social and economic support services of the ministry of family and social policies in Turkey. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 9(33), 1996-2016.
- Çetin, H. (2018). Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik kurum bakımında model dönüşümü. T. Erdoğan (Ed.) *Sosyal Bilimler İnsan ve Toplum* içinde (ss. 43-55). Akademisyen Yayınevi.
- Çetin, H. ve Demirel, B. (2024). Sosyal hizmet uzmanlarının bakış açısıyla çocuk koruma ve bakım politikalarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 11(105), 650-664. <https://doi.org/zenodo.10926836>
- Ege, G. ve Tuncay, T. (2019). Çocukları kurum bakımında olan ebeveynler: Yaşam deneyimleri, hizmet beklentileri ve gelecek planları üzerine eko-sistemik niteliksel bir inceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42), 65-99. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.546689>
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. [OECD] (2021). Child poverty. Erişim adresi: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/data/datasets/family-database/co_2_2_child_poverty.pdf
- Erdoğan, M. (2014). *Assessment of social and economic support services project: Research result report*. Ministry of Family and Social Policy General Directorate of Child Services.

- Erkul, E. (2020). Sosyal demokrat refah devletlerinde çocuklara yönelik sosyal koruma istatistiklerinin incelenmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 5(9), 137-157.
- Erkul, E. (2021). Çocuk yoksulluğunun ekosistem perspektifi temelinde analizi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- Eurostat. (2024). At-risk-of-poverty rate by poverty threshold, age and sex. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_LI02/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=f2aec81e-423f-47ee-9620-9b6cd7167dc4
- Karataş, K., Acar, H., Cankurtaran Öntaş, Ö., Baykara Acar, Y. ve Gökçearsan, E. (2004). Türkiye’de çocuğun korunması: Osmanlı’dan günümüze çocuk refahına yönelik düzenlemeler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(1), 15-25.
- Küçükkaraca, N. ve Atalar, U. (2020). Sosyal ve ekonomik destek hizmetinden faydalanan çocukların okul ile ilişkilerini etkileyen psiko-sosyal faktörlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 887-900. <https://doi.org/10.17719/jisr.2020.4143>
- Gündüz, O. (2017). Türkiye’de çocuklara yönelik koruyucu ve önleyici politikaları değerlendirme çalıştay raporu. E. Kömür ve A. Güngör (Ed.). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını.
- Tan, M. (1993). “Çocukluk: Dün ve bugün.” B. Onur (Ed.) *Toplumsal Tarihte Çocuk* içinde. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024a). *Türkiye’deki çocuklar 2023: İstatistiklere bakış*. Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK].
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024b). *Sosyal koruma istatistikleri 2000-2022*. Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK].
- Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D. ve Özer Özcan, Ö. (2008). Epidemiology of emotional and behavioral problems in children and adolescents reared in orphanages: A national comparative study. *Turkish Journal of Psychiatry*, 19(3), 235-246.

CHALLENGES OF MASS MIGRATION TO HUMANITARIAN RESPONSE: A SOCIAL WORK PERSPECTIVE ON THE SYRIAN-TURKISH CONTEXT AMID MULTIPLE CRISES

Prof.Dr. REYHAN ATASÜ TOPCUOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

ratasu@hacettepe.edu.tr - 0000-0002-9635-7578

ABSTRACT

Humanitarian response focuses on addressing immediate needs, such as shelter, food, medical care, and basic security, for populations affected by crises. However, a significant gap persists between meeting basic needs and upholding basic human rights, particularly in mass migration contexts. This article explores the challenges of mass migration to humanitarian response, emphasizing the complexities introduced by multiple overlapping crises. These include the Syrian conflict, the COVID-19 pandemic, the war in Ukraine, and the 2023 earthquakes. Using the Syrian refugee crisis in Turkey as a case study, the article highlights the interplay between mass migration, protracted crises, and social work interventions. Social work principles, including human rights advocacy, empowerment, and community-based practices, are presented as critical for addressing the psychosocial, economic, and cultural dimensions of mass migration. The study argues for the integration of social work approaches into humanitarian frameworks to build resilience, promote integration, and ensure a rights-based response. By addressing the multifaceted challenges of mass migration within the context of multiple crises, the article underscores the need for holistic and sustainable interventions that bridge the gap between immediate aid and long-term development.

Keywords: Social work, mass migration, multiple crises, humanitarian response

CHALLENGES OF MASS MIGRATION TO HUMANITARIAN RESPONSE: A SOCIAL WORK PERSPECTIVE ON THE SYRIAN-TURKISH CONTEXT AMID MULTIPLE CRISES

INTRODUCTION

Humanitarian response systems are predominantly designed to address acute crises, focusing on immediate relief for basic needs, such as food, shelter, and medical care (Slim, 2015). These systems often operate within a reactive, short-term framework, prioritizing survival over long-term psychosocial and social well-being. However, in the contemporary world, the increasing frequency and complexity of “multiple crises” have exposed significant limitations in this traditional approach. “Multiple crises” refer to the intersection of conflicts, natural disasters, economic downturns, and pandemics, which compound vulnerabilities and strain humanitarian

capacities (Betts & Collier, 2017). In such contexts, mass migration becomes both a symptom and a multiplier of crises. The displacement of millions, as seen in the Syrian refugee crisis, disrupts social structures, strains resources, and creates new challenges for both refugees and host communities. These overlapping crises require responses that go beyond basic needs and address deeper structural, cultural, and psychosocial dimensions. Social work, with its emphasis on human rights, empowerment, and community-based practices, offers a valuable framework for addressing the multidimensional challenges posed by mass migration in such contexts (Ife, 2016). The discipline's holistic approach is well-suited to integrate humanitarian response with social policy and long-term community resilience. This study explores how social work principles can complement humanitarian response frameworks, using the Syrian-Turkish context as a case study. It examines how social work can enhance integration efforts, support vulnerable populations, and promote participatory approaches in planning and implementation, thereby bridging the gap between emergency aid and sustainable development.

THE ROLE OF SOCIAL WORK IN HUMANITARIAN RESPONSE

Social work's holistic and human-centered approach is particularly relevant in addressing the complex challenges of mass migration within the context of multiple crises. By prioritizing empowerment, social justice, and community engagement, social workers are uniquely positioned to address the psychosocial and structural needs of displaced populations (Dominelli, 2014).

2.1. Psychosocial Support

Displacement often leaves refugees grappling with trauma, loss, and uncertainty about their future. Social workers play a pivotal role in providing psychosocial support that goes beyond immediate crisis intervention. This includes trauma-informed care, counseling for individuals and families, and the establishment of community-based support systems to rebuild social networks (Williams & Graham, 2016). For instance, women and children, who are disproportionately affected by displacement, benefit from specialized interventions such as gender-sensitive trauma counseling and safe spaces that address their unique vulnerabilities. Programs tailored to children, including recreational activities and psychosocial support in schools, help mitigate the long-term effects of trauma on their development.

Advocacy for Human Rights

Human rights advocacy is a cornerstone of social work practice. Social workers help refugees navigate legal frameworks to access essential services, protect them from exploitation, and ensure their voices are heard in decision-making processes. In the Syrian-Turkish context, social workers have collaborated with NGOs and legal aid organizations to secure work permits, residency, and access to healthcare for refugees (Ife, 2016).

Facilitating Integration

Integration is one of the most challenging aspects of humanitarian response, as it requires addressing both systemic barriers (e.g., limited access to education and employment) and interpersonal challenges (e.g., xenophobia and intercultural tensions). Social workers contribute by fostering inclusive policies and programs that promote mutual understanding and cooperation between refugees and host communities (Ager & Strang, 2008). Economic

empowerment programs, such as vocational training and microfinance initiatives, have been instrumental in helping refugees achieve self-reliance. Social workers also facilitate intercultural dialogues to bridge cultural divides and reduce social tensions.

Community Engagement

Social work's emphasis on community engagement aligns with the need for participatory approaches in humanitarian response. By involving both refugees and host communities in co-designing programs, social workers ensure that interventions are culturally sensitive, contextually relevant, and sustainable. This bottom-up approach contrasts with the top-down implementation strategies commonly seen in humanitarian aid, which often overlook the agency and expertise of affected populations (Dominelli, 2014).

THE SYRIAN-TURKISH CONTEXT: SOCIAL WORK INTERVENTIONS AMID MULTIPLE CRISES

The Syrian refugee crisis, exacerbated by overlapping challenges such as the COVID-19 pandemic, the war in Ukraine, and the 2023 earthquakes, highlights the pivotal role of social work in addressing the complex needs of displaced populations. In Turkey, many Syrian refugees face significant mental health challenges stemming from the trauma of war and displacement. Social workers have provided essential support through trauma counseling, employing culturally sensitive interventions to address psychological effects; facilitating community support groups that offer safe spaces for sharing experiences and fostering social connections; and delivering child welfare services focused on protecting unaccompanied minors and ensuring their access to education and psychosocial care.

Social workers have been at the forefront of advocating for the rights of Syrian refugees, working in close collaboration with governmental and non-governmental organizations to tackle systemic barriers that hinder their access to essential services and opportunities. Among their initiatives are legal aid services, which assist refugees in navigating complex bureaucratic processes to obtain work permits and residency, thereby ensuring their legal protection and ability to contribute to the economy. Social workers have also prioritized access to education by partnering with schools to facilitate the integration of refugee children into the education system, providing critical language support programs to help them overcome linguistic barriers and fully participate in their new communities. Alongside these efforts, social workers have actively engaged in fostering integration, addressing significant challenges such as cultural tensions and economic disparities that often create divisions between refugees and host communities. They have facilitated intercultural dialogues, creating platforms for meaningful discussions between refugees and host community members to promote mutual understanding, foster relationships, and reduce xenophobia. Furthermore, social workers have implemented economic empowerment programs designed to enhance the self-sufficiency of refugees through vocational training, entrepreneurship initiatives, and access to microfinance opportunities, enabling them to build sustainable livelihoods and contribute to their host society.

The convergence of multiple crises, including the COVID-19 pandemic, the 2023 earthquakes, and ongoing economic challenges, has significantly intensified vulnerabilities among both refugees and host communities. In response to these intersecting challenges, social workers have demonstrated a remarkable ability to adapt their practices and address emerging needs through a variety of critical interventions. However these efforts might have been increased by

health advocacy striving to ensure equitable access to healthcare, particularly for refugees living in informal settlements who face heightened risks during public health crises like the COVID-19 pandemic.

Disaster recovery efforts have been a vital area of focus, as social workers have provided essential support to both refugee and host communities affected by the devastating 2023 earthquakes. These efforts have included emergency relief initiatives to meet immediate needs. These efforts might have been advanced by housing support to address displacement caused by the disaster, and long-term community rebuilding projects aimed at fostering resilience and stability.

Furthermore, social workers have played a key role in resource coordination, working in close collaboration with international agencies to bridge funding gaps and ensure the continuity of vital services despite financial and logistical challenges. By engaging in these multifaceted activities, social workers have not only addressed immediate crises but have also contributed to strengthening the social fabric and resilience of affected communities. However, existing studies need to be expanded, and social workers in the regions need to be Access to services to manage their secondary traumas.

KEY CHALLENGES IN SOCIAL WORK RESPONSES TO MASS MIGRATION LIMITED RESOURCES AND CAPACITY

The unprecedented scale of the Syrian refugee crisis, coupled with competing global emergencies, has strained the capacity of social workers and humanitarian agencies. Insufficient funding and staffing shortages have hindered the ability to provide comprehensive and sustainable support (OCHA, 2023).

Policy constraints have been important. Restrictive policies, such as limitations on work permits and placement and replacement after the earthquakes create significant barriers to integration and self-reliance for refugees. In the post-earthquake context advocacy for policy reforms, highlighting the need for inclusive and rights-based approaches have been declined.

Furthermore, intercultural tensions between refugees and host communities remain a significant obstacle to integration. Social workers address these challenges by fostering intercultural understanding through community-based initiatives and awareness campaigns. The overlapping nature of crises amplifies vulnerabilities and requires adaptive, multisectoral responses. Social workers must balance immediate relief efforts with long-term capacity building and resilience strategies, often in the face of limited resources and competing priorities .

CONCLUSION: TOWARD A SOCIAL WORK-INFORMED HUMANITARIAN FRAMEWORK

Integrating social work principles into humanitarian response systems requires a shift from a reactive, top-down approach to a proactive, rights-based, and participatory model. Key recommendations include:

Embedding Social Work in Humanitarian Systems: Strengthening the role of social workers in crisis response teams to address psychosocial, cultural, and systemic challenges.

Developing Culturally Competent Programs: Training social workers to navigate intercultural dynamics and promote inclusive practices.

Advancing Participatory Approaches: Engaging refugees and host communities in co-creating policies and programs to ensure relevance and sustainability.

Strengthening Multilateral Collaboration: Facilitating partnerships between governments, NGOs, and social work organizations to address the interconnected nature of multiple crises.

The Syrian-Turkish case underscores the essential role of social work in addressing the challenges of mass migration within the context of multiple crises. By providing psychosocial support, advocating for human rights, fostering integration, and promoting community engagement, social work enhances the resilience of both refugees and host communities. To meet the demands of an increasingly complex humanitarian landscape, it is crucial to integrate social work principles into global response frameworks, ensuring a more inclusive and rights-based approach to mass migration.

REFERENCES

- Ager, A., & Strang, A. Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191, 2008.
- Betts, A., & Collier, P., *Refuge: Transforming a broken refugee system*. Penguin: New York, 2017.
- Betts, A., Bloom, L., Kaplan, J., & Omata, N. *Refugee economies: Rethinking popular assumptions*. Oxford University Press: Oxford, 2018.
- Dominelli, L. *Social work in a globalizing world*. Polity Press: New York, 2017.
- Ferris, E., & Kirisci, K. *The consequences of chaos: Syria's humanitarian crisis and the failure to protect*. Brookings Institution Press: Washington, 2016.
- İçduygu, A., *Turkey's evolving migration policies: A Mediterranean transit stop at the doors of the EU*. Istituto affari internazionali, Roma, 2015.
- Ife, J., *Human rights and social work: Towards rights-based practice* (3rd ed.). Cambridge University Press, Cambridge, 2016.
- OCHA. (2023). Global humanitarian trends report. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. <https://www.unocha.org>
- Slim, H., *Humanitarian ethics: A guide to the morality of aid in war and disaster*. Oxford University Press, Oxford, 2015,
- UNICEF (2017) Protecting the Rights of the Child in Humanitarian Situations Submission by UNICEF to the OHCHR Report September 2017

UNHCR. (2021). *UNHCR Turkey - Fact Sheet September 2021 [EN/TR]*. United Nations High Commissioner for Refugees. <https://reliefweb.int/report/turkey/unhcr-turkey-fact-sheet-september-2021-entr>

Williams, C., & Graham, M., *Social work in a diverse society: Transformative practice with black and minority ethnic individuals and communities*. Policy Press, new York, 2016.

BUEN VIVİR: İYİ YAŞAM PERSPEKTİFİ VE SOSYAL HİZMET MESLEĞİNE YANSIMALARI

Prof.Dr. REYHAN ATASÜ TOPCUOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

ratasu@hacettepe.edu.tr - 0000-0002-9635-7578

ÖZET

Buen Vivir (İyi Yaşam), Güney Amerika'nın yerli topluluklarının kadim bilgeliğinden doğan ve topluluk dayanışması, doğayla uyum, kolektif refah gibi ilkelere dayanan bir yaşam felsefesidir. Kavram, geleneksel kalkınma anlayışını sorgulamakta ve doğayı insan haklarıyla eşdeğer bir hak öznesi olarak konumlandıran ekosentrik bir yaklaşımı savunmaktadır. Özellikle Ekvador ve Bolivya gibi ülkelerde anayasal değişikliklerle benimsenmiş ve hukuki bir çerçeveye oturtulmuştur. Buen Vivir, sosyal hizmetin insan merkezli yapısını sorgulamakta ve mesleğin temel değerlerini yeniden düşünmeye davet etmektedir. Sosyal adalet, topluluk dayanışması ve saygı gibi ortak değerler, Buen Vivir ile sosyal hizmet arasında güçlü bir uyum noktası yaratırken; refahın tanımı, yerli bilgilerin entegrasyonu ve doğanın haklarının savunulması gibi konularda önemli çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Buen Vivir'in sosyal hizmet mesleğine entegrasyonu, bireysel hakların ötesine geçerek kolektif hakları ve çevresel adaleti merkeze alan yeni uygulama çerçeveleri geliştirilmesini gerektirir. Bu süreç, sosyal hizmetin kapsamını genişletirken mesleğin ekolojik ve sürdürülebilir bir geleceğe katkı sağlama potansiyelini artırmaktadır. Bu çalışmada, Buen Vivir'in sosyal hizmetle ilişkisi analiz edilmekte; mesleğin değerlerini zenginleştiren uyumlar ve çelişkiler tartışılarak, bu yaklaşımın sosyal hizmet pratiğine getirebileceği yenilikler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Sosyal Hizmet, Buen vivir, Ekolojik yaklaşım

1. GİRİŞ

Buen vivir kavramının sosyal hizmet mesleğine getirdiği yeni açılımları ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmada, öncelikle "Buen vivir " konseptine kısa bir giriş yapacak, kavramın doğduğu Latin Amerika'nın yerli kültürlerindeki kökenlere ve bu kadim kültürlerdeki başkalarıyla ve doğayla uyum içinde yaşama vurgusuna değinilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde, 2000'den itibaren Avrupa'da giderek yayılan Buen vivir yani iyi yaşam kavramına, Batılı insan-doğa anlayışındaki insan merkezlilik ve Buen vivir'deki yaşam-merkezlilik arasındaki mesafeye dikkat çekilecek ve çevre/hukuk/ekonomi bağlamında Buen vivir kavramının yansımalarına buradaki ilişkilere ve çelişkilere değinilecektir. Buen vivir sosyal

hizmet mesleği için de önemli bir tartışmadır. Sosyal hizmet insan merkezli bir felsefeden köklenmektedir, ancak mesleğin değerleri ve etiği, gelişen ve değişen dünyaya bakışı, sosyal hareketler ve tabii devletlerin düzenleme mantıklarına bağlı olarak değişmekte ve güncellenmektedir. Sosyal hizmet mesleği sürekli güncel hayata uyum sağlamaya çalışan bir yapıya sahiptir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Buen vivir ile klasik sosyal hizmet bakış açısı arasındaki uyum noktalarına ve ardından 6 temel çelişkiye odaklanacak, ve bu uyum ve çelişkilerin, buen vivir'in mesleki bakış açımıza ne gibi açılışlar getirme potansiyeline sahip olduğunu üzerine özgün tespitler sunulacaktır. Son olarak, mesleğin temel değerleri ile uyumunu vurgulayarak, Buen Vivir'in sosyal hizmetin değerlerinin yorumlanmasını nasıl zenginleştirebileceği üzerine öneriler ile çalışma sonlanacaktır.

2. BUEN VIVIR'İ ANLAMAK

Buen vivir İspanyolca iyi yaşam demektir. Platon ve Aristoteles'ten bu yana neredeyse tüm büyük filozoflar, "iyi bir yaşamın" ne olduğuna dair düşünceler üretmiştir. Ancak iyi yaşam kavramını buen vivir anlayışından ayıran temel nokta, doğayla olan ilişkiye verilen önemdir (Hernandez ve Latts, 2020). Buen vivir'in anlamı kadim Quechua ve Aymara geleneklerinden kaynaklanır, ilaveten yakın varyasyonları Güney Amerika Amazonları'ndaki toplulukların deneyimlerinde ve Orta ve Kuzey Amerika'daki aktivist hareketlerde bulunmaktadır (Waldmueller ve Rodríguez, 2018). Kavram, Budizm ve Taoizm'in yanı sıra Güney Afrika'nın Ubuntu kavramı – life as mutual support and caring for nature- "karşılıklı destek ve doğaya özen gösterme olarak yaşam" ile felsefi benzerliklere sahiptir (van Norden, 2020).

Hernandez ve Laats'a (2020) göre Buen vivir, kalkınmanın baskın mantığını sorgulayan bir dizi fikri kapsamaktadır, bu sorgulama doğayı nasıl anladığımız/yorumladığımız ve ona nasıl değer verdiğimizle ilişkilidir. Buen vivir, doğayı yorumlama ve ona değer verme konusunda geleneksel insan-merkezci dünya görüşüne karşı çıkmakta ve çeşitliliklerle bir arada doğa ile uyum içinde birlikte varoluşa dayalı alternatif bir düzen inşa etme olasılığını davet etmektedir. Kavramın kökenleri Güney Amerika'nın yerli topluluklarına uzanmaktadır.

Bu noktada belirtmek gerekiyor ki, doğayı merkeze alan bir iyi yaşamı sağlayacak bir düzenin inşası öncelikle insan doğa ikili karşılığına dayalı, feodal ya da modern pek çok ideolojiyi kapsayan ve onlara temel oluşturan genel bir dünya görüşünün değişmesi, yani köklü bir felsefi değişim demektir. İkinci olarak iyi yaşamı sağlayacak düzenin inşası modern toplumlarda hukukun doğayı nasıl düzenlemeye çalışacağı ile ilişkilidir; yani hukuksal bir meseledir ve üçüncü olarak iyi yaşam düzeninin inşası tabii ki bir ekonomik meseledir. Dolayısıyla hem gündelik yaşamı hem de gündelik yaşamı organize eden toplumsal kurumları ve devleti yaklaşım mantığı olarak felsefeyi (dünya görüşünü), ekonomiyi, hukuku kapsayan siyasi bir meseledir.

Buen Vivir'i ve temel bileşenleri: topluluk dayanışması, doğaya saygı ve bireysel zenginlik yerine kolektif refaha vurgudur. Bu vurgular, kalkınma düşünüldüğünde Günümüzün Dünya görüşü ile temel bazı çelişkileri ortaya çıkartmaktadır. Doğaya ihtimam göstermeyi ve karşılıklı olarak birbirini desteklemeyi, Dünyayı ve yaşamı anlama ve yaşama da bir şefkat etiğini (özen etiği ile) merkeze alan yaklaşım, feodal dünyanın yarattığı doğa insan ikileminin oradan kaldırılmasını imler. Feodal mantık doğayı yaban olarak gören, onu parselleyip kendine mal eden, tarım ile onu ehlileştirip kendine yontan ve insanları da köle, köylü ve bey olarak ayıran hiyerarşik algını ve toplumsal düzen ve kurumları doğurmuştur. Günümüz dünyasının, neo-liberal mantığı ise, doğayı kaynak/yatırım/mal olarak gören literatürün genel de insan merkezli

dediği bir dünya görüşünü hayatın her alanına yaymıştır. Ben burada genel geçer literatürdeki tartışmanın güncel kalkınma yaklaşımına insan merkezli diyerek meseleyi adıyla çağırmadığını belirtmek isterim. Zira günümüzün neoliberal mantığı insan merkezli değil finans merkezli ya da sermaye merkezli tabir edebileceğimiz bir mantıktır. Bu mantık insanı da tıpkı doğa gibi üretimin ve finansal merkezlerin işleyişinde girdi olan bir arz olarak görmektedir. Nitekim insanı da topluluk düzeyinde beşeri sermaye olarak isimlendirmesi de buna işaret etmektedir. Dolayısıyla günümüzün ana ekonomik kararlarına vesile olan mantık hem doğayı yaban olarak ötekileştirilmiş ve onu bir mal olarak, bir meta olarak yorumlamış yani cansızlaştırmış (bir anlamda doğayı öldürmüş) hem de insanları sadece iş gücü olarak görerek onu da kendinden yabancılaştırmış, bir anlamda insanı da yarı-cansız kabul etmektedir. Nitekim giderek azalan sosyal haklar, cansızlaştırmanın bir tezahürü olarak da düşünülebilir.

Bu nedenle, doğanın tekrar düşüncenin merkezine alınması ve insanın doğanın sahibi ya da kullanıcısı olarak değil de, onun içindeki bir parça olarak yorumlandığı genel bir dünya görüşü -kavramsal olarak insanı doğa karşısında güçsüzeleştirecek onu önemsizleştirecek bir yaklaşım değildir. Tersine, doğanın içindeki mütevazı ancak yıkıcı yerimizi anlamamız, diğer canlı ve cansızların döngüsüne aklımızı açmamız, insanın da günümüz ekonomi politik mantığı içerisindeki yarı-cansız- sermaye türü olan halinden kurtulmasını ve yeniden değer kazanmasını sağlayacak bir felsefi dönüşümdür.

Bu izlekte iyi yaşam, öncelikle kalkınmanın ve günümüz ekonomisinin temel mantığındaki büyüme konseptine temelden karşıdır. Son yıllarda gelişen önemli kalkınma paradigmaları temel olan Martha Nussbaum (2007) ve Amartya Sen (2001) gibi yazarların iyi yaşam üzerine ortaya koyduğu etkili görüşler dahi, buen vivir'in önerdiği biyosentrik dönüşümle açık bir karşıtlık oluşturan antroposantrik bir yaklaşımı savunmaya devam etmektedir. Son zamanlarda literatürde de gelişmekte olan "de-growth" (Liegey ve Nelson, 2020) ekonomi yaklaşımıyla ilişkilene potansiyeline sahiptir. İkincisi çevre sorunu karşısında alışılmış duyarsızlık ve genelleyen yeşil ekonomi mantığının bir eleştirisinin yapılmasını ve tartışma ve politika düzeyindeki "çevrecilik krizinin" aşılmasını sağlayabilir. Tartışma ve politika düzeyindeki "çevrecilik krizi" ile doğayı sömürmeye devam eden çevrecilik mantıklarını kastediyorum. Bu mantıkları en çok büyük kurumların ortaya attığı çevre söylemlerinde görmek mümkündür. Büyük kurumların, dev şirketlerin üretimlerine ve üretim biçimlerine sınırlama getirmek, kentleşme, tarım ve ekonomi politikalarını gözden geçirmek yerine, çevre sorununa kişisel karbon ayak izimize indirgeyen "insan merkezli", ötesinde ego-merkezli çevrecilik söylemlerini somut örnekler olarak düşünülebilir.

İyi yaşam perspektifine göre, "çevre sorununa" ve yaşamın genel olarak düzenlenmesine yönelik her türlü yaklaşım, doğa ve insan, hayvan ve hayvan olmayan, canlı ve cansız arasındaki düşünsel ikili karşıtlıkları aşan, kadim kültürlerin bilgilerini ve kültürel zenginlikleri içine alan "Mother earth", doğa ana, bizdeki karşılığı ile toprak anayı merkeze almalıdır. Dolayısıyla felsefi, hukusal ve ekonomik alanları kapsayan bir siyasi mesele olarak buen vivir.

Buen vivir'in post-gelişimsel (kalkınma sonrası/ötesi) kavramlarıyla ilişkili görünen yeni fikirler ve girişimler arasında şunlar sayılabilir. Örneğin, Hollanda'nın Noardeast-Fryslân şehir meclisinin yakın zamanda Wadden Denizi'ne özel haklar tanınması ve bağımsız bir yönetim otoritesinin atanması (Ecojurisprudence, 2023). Temmuz 2020'de İspanya' Murcia'daki Los Alcázares belediyesi, Avrupa'nın en büyük tuzlu su lagünü olan Mar Menor'u bir hak öznesi olarak tanımıştır (Embassy for the North Sea, 2024). İsveç'te Ekim 2019'da, Yeşiller Partisi tarafından Doğa Haklarının Anayasaya alınması için öneriler verilmiştir (Hernandez ve Laatz,

2020). Doğanın haklarının tanınması (earth-centered law), buen vivir kavramının çevre sorunlarına yönelik yaklaşımları hukuki düzlemde entegre etmeye başladığını göstermektedir. Bu süreç, medeniyetin güncel sınavı olarak tüm toplumların karşısında duran daha kapsamlı bir dönüşümü gerekli kılmaktadır: ekonomik sistemlerin ekolojik ve sosyal adaleti önceleyen bir şekilde yeniden yapılandırılması. Bu bağlamda, küçük ancak etkili dönüşüm adımları şu şekilde sıralanabilir: paylaşımcı yerel ekonomiler, müşterekler, açık bilgi paylaşımı, kooperatif konut modelleri (Hernandez ve Laatz, 2020); ayrıca agroekoloji, yeni köylü hareketleri, vatandaşlık geliri, kültürel mirasın korunması, yenilenebilir enerji kaynakları, alternatif toplu taşıma sistemleri, yerel-ekolojik gıda ağları ve sosyal bakım sektörlerinin güçlendirilmesi.

3. BUEN VIVIR VE SOSYAL HİZMETİN MESLEKİ DEĞERLERİ VE BAKIŞAÇASI ARASINDAKİ UYUM VE FARKLILIKLAR

Buen Vivir ile sosyal hizmetin temel değerleri (hizmet, sosyal adalet, insan onuru ve değeri, insan ilişkilerinin önemi, bütünlük ve yetkinlik) arasında ne tür uyumlar ve çelişkiler bulunabilir? Ayrıca, Buen Vivir perspektifi, toplum temelli yaklaşımlar, eko-sosyal çalışma ve sosyal ile çevresel adaleti teşvik eden politikalar aracılığıyla bu değerlere dair anlayışımızı nasıl derinleştirebilir ve bu doğrultuda nasıl yeni uygulama çerçeveleri geliştirebiliriz? Bu sorulara yanıt ararken, öncelikle Buen Vivir yaklaşımı ile sosyal hizmet mesleğinin değerleri arasındaki uyumlu noktaları belirlemek önemlidir. Ardından, Buen Vivir'in geleneksel sosyal hizmet bakış açısını nasıl zorladığını ve bu perspektifin mesleğimize hangi yenilikleri taşıma potansiyeline sahip olduğunu değerlendirmeliyiz. Bu analiz, sosyal hizmetin yalnızca bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisini değil, aynı zamanda ekosistemlerle kurduğu ilişkiyi de yeniden şekillendirmesine katkı sunabilir.

4. UYUMLU DEĞERLER

4.1. Sosyal Adalet Değeri

Hem sosyal hizmet mesleği hem de Buen Vivir, sosyal adalet kavramına temel bir önem atfetmektedir. Sosyal hizmet, eşitsizliklerin giderilmesini ve marjinalize edilmiş toplulukların güçlendirilmesini amaçlarken, Buen Vivir, sosyal adalet anlayışını genişleterek yerli toplulukların haklarını, çevresel adaleti ve doğanın haklarını da kapsar. Sosyal adalet, daha adil ve dengeli bir dünya hedefi doğrultusunda sosyal hizmet ile Buen Vivir değerlerini bir araya getiren önemli bir bağlayıcıdır.

4.2. Topluluk ve Dayanışma Değeri

İnsan ilişkilerinin ve toplulukların önemi, hem sosyal hizmet mesleği hem de Buen Vivir yaklaşımının merkezinde yer alır. Sosyal hizmet, sosyal destek ağlarının güçlendirilmesine ve topluluk bütünlüğüne vurgu yaparken, Buen Vivir kolektif refah ve topluluk yaşamını önceliklendiren bir anlayış sunar. Bu ortak temel, bireyler ve topluluklar arasında dayanışmayı teşvik eden ve toplumun her düzeyinde güçlü, destekleyici ilişkiler geliştirme ihtiyacını vurgulayan bir yaklaşıma işaret eder.

4.3. Tüm Varlıkların Onuru ve Değeri

Sosyal hizmetin bireyin onuruna ve değerine olan saygısı, Buen Vivir yaklaşımıyla, doğa dahil tüm yaşam formlarının içsel değerini tanıyan bir anlayışla genişleyebilir. Mesleki bir değer olarak saygı, yalnızca bireylere değil, aynı zamanda doğaya ve ekosisteme yönelik bir onurlandırma anlayışına dönüşebilir. Bu perspektif, sosyal hizmetin değerlerini yeniden yorumlayarak, bireysel ve ekolojik refahı bir bütün olarak ele alan uygulamaları teşvik edebilir ve bütüncül bir refah anlayışını savunan bir yaklaşıma evrilebilir.

5. İYİ YAŞAM PERSPEKTİFİ İLE GELENEKSEL SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISI ARASINDAKİ ZITLIKLAR VE DEĞERLERİN YENİDEN YORUMLANMASINDA DEĞİŞİM POTANSİYELİ

Buen Vivir, bütüncül ve ekosentrik bir dünya görüşünü temel alarak, sosyal hizmetin tarihsel olarak şekillendiği geleneksel antroposentrik perspektifle belirgin bir karşıtlık sergiler. Bu karşıtlık, sosyal hizmet mesleğinin temel kavramlarının yeniden yorumlanması ve dönüştürülmesi için önemli bir fırsat sunar. Bu değişim potansiyeli, aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir:

5.1. İnsan Merkeziliğinden Ekosistem Merkeziliğine Geçiş

Geleneksel sosyal hizmet anlayışı, öncelikli olarak insan refahını ve bireylerin topluluklarıyla uyumunu geliştirmeye odaklanır. Bu yaklaşım, insan ihtiyaçlarını ve çıkarlarını merkeze alan antroposentrik bir dünya görüşü üzerine kuruludur. Buna karşılık, Buen Vivir, Dünya Ana (Pachamama) ve geniş ekosistemi düşüncenin merkezine yerleştirir. Doğal dünyanın haklarını ve refahını, insan haklarıyla eşdeğer bir öneme sahip olarak değerlendiren ekosentrik bir yaklaşımı savunur. Bu paradigma değişimi, sosyal hizmetin temel değerlerini genişleterek insan-çevre ilişkisinde daha bütüncül bir bakış açısına olanak tanır.

5.2. Refah ve İlerlemenin Yeniden Tanımlanması

Geleneksel sosyal hizmet modelleri, refah ve ilerlemeyi genellikle bireysel ve toplumsal kazanımlar üzerinden tanımlar; bu kazanımlar ekonomik istikrar, sağlık ve eğitim gibi ölçütlere dayanır. Buna karşılık, Buen Vivir bu yaklaşıma eleştirel bir perspektif sunar ve refahı doğayla uyum içinde yaşam, topluluk refahı ve sürdürülebilir yaşam pratikleri temelinde yeniden tanımlar. Refah anlayışındaki bu farklılık, sosyal hizmet mesleğinin mevcut refah değerlendirme yöntemlerini gözden geçirerek, çevresel ve topluluk sağlığını içeren daha kapsamlı ölçütlerin geliştirilmesine olanak sağlayabilir.

5.3. Bireysel Haklar mı Kolektif Haklar mı?

Sosyal hizmet, geleneksel olarak bireysel hakların ve özgürlüklerin korunmasını ve desteklenmesini önceliklendirir. Buna karşın, Buen Vivir, kolektif haklar ve topluluk iyiliği üzerinde daha fazla vurgu yapar. Sosyal hizmetin bireysel vaka yönetimine ve bireye müdahaleye odaklanan ana akım geleneği, Buen Vivir'in topluluk ve ekolojik ihtiyaçları önceliklendiren çözümleriyle bir karşıtlık içindedir. Bu karşıtlık, kalkınma projelerinin planlamasında, sosyal hizmetlerin birey-aile- toplum düzenlemesi dizgesinin topluluk güçlenmesine kaymasına ve özellikle yerel kalkınmaya yönelik yaklaşımlarda bireysel/finansal arzuların daha büyük iyilik için tavizler verilmesini gündeme getirmeye

kadar uzanan bir değişimin önünü açabilir. Bu karşıtlık, sosyal hizmet açısından bireysel ve kolektif haklar arasında denge gözetmeyi getirebilir. Buen Vivir'in ortak iyilik ve kolektif haklara öncelik veren yaklaşımı, sosyal hizmetin birey odaklı uygulamalarını yeniden düşünmesini ve topluluk ile ekolojik ihtiyaçlara yönelik yenilikçi çözümler ve müdahaleler geliştirmesini teşvik eder niteliktedir. Bu karşıtlığın yaratacağı tartışma, sosyal hizmet mesleğinin bireylerin günlük yaşamındaki müdahalelerden kalkınma projelerine kadar her düzeyde yeniden yapılandırılmasını gerektiren dönüşümcü bir potansiyel taşır.

5.4. Yerli Bilginin Entegrasyonu

Buen Vivir, yerli ve kadim felsefelerden köklenen bir yaklaşımdır ve klasik sosyal hizmeti şekillendiren Batı merkezli teori ve uygulamalarla çelişebilir. Buen Vivir'i benimsemek, sosyal hizmet uzmanlarının yerli bilgi ve uygulamalara değer vererek, ötesinde bunları işlerine entegre ederek mesleki kimliklerinde kültürel yeterlilik ve alçakgönüllülüğü teşvik etmelerini gerektirir. İlaveten, Sosyal hizmet uzmanlarının, çeşitliliklere açık olmaları ve farklı dünya görüşlerinden öğrenip bunları işlerine entegre etmeleri açısından itekleyicidir. Bu çelişki, bastırılmış bilgi (subjugated knowledge, Foucault) olarak adlandırılan geleneksel yerli bilgi ve uygulamaların yeniden kullanıma kazandırılmasını sağlayabilir. Örneğin, buz kırma grup çalışmalarında halk kültürü motiflerinin kullanılmasından, yerli/kadim doğa, toprak, yerleşim ve tarım bilgilerini modern planlamalara entegre etmeye kadar geniş bir yelpazede yeni uygulamaları mümkün kılabilir.

5.5. Sürdürülebilirlik ve Çevresel Adalet

Sosyal hizmet mesleği, çevresel adaletin önemini giderek daha fazla tanımaktadır. Ancak Buen Vivir, ekolojik dengenin hayatın tüm yönlerinin merkezine alınmasını talep ederek bu anlayışı daha ileri bir düzeye taşır. Bu yaklaşım, sosyal çalışmacılara yalnızca insan ihtiyaçlarını ele alma görevini değil, aynı zamanda doğanın refahı için çalışma ve gezegenin korunmasını hedefleyen politikalar ve uygulamalar için savunuculuk yapma sorumluluğunu da yükler. Burada, sürdürülebilirlik kavramına yönelik eleştirel bir bakış geliştirilmesi gereklidir. Geleneksel anlamda sürdürülebilirlik, çevrenin insan için bir kaynak olarak korunmasını ve insanların bu kaynaklardan yararlanmaya devam etmesini amaçlayan insan merkezli bir yaklaşıma dayanır. Hatta kuşaklararası adalet kavramı bile, kısıtlanmış kaynakların gelecekteki nesillere bir kısmının bırakılmasını ima eder. Bu bakış açısı, doğayı bağımsız bir varlık olarak değil, insan ihtiyaçlarına hizmet eden bir araç olarak ele alır. Bu insan merkezli sürdürülebilirlik anlayışı, yalnızca ana akım sosyal hizmet içinde değil, aynı zamanda yeşil sosyal hizmet tartışmalarında da devam eden bir çelişkiyi yansıtır. Buen Vivir, bu çelişkiyi çözmeyi değil, ekolojik ve kolektif refahı merkeze alarak sosyal hizmetin yeniden şekillendirilmesini talep eder. Ancak bu farklılıklar, kolaylıkla aşılacak türden değildir; aksine, sosyal hizmetin değerlerini, amaçlarını ve uygulama yöntemlerini derinlemesine yeniden değerlendirmesini gerektirir. Bu bağlamda, Buen Vivir, yalnızca bireysel ihtiyaçlara değil, toplulukların ve doğanın kolektif iyiliğine hizmet eden bir mesleki dönüşüm çağrısı yapar. İlaveten, bu çelişkinin doğurduğu tartışma, sosyal hizmet mesleğine doğa için savunuculuk açılımını da getirebilir.

5.6. Hayatın Bağlantılılığı

Buen Vivir, tüm yaşam formlarının birbiriyle bağlantılı olduğunu vurgular ve bu, sosyal hizmetin tarihsel olarak insan odaklı olan yaklaşımıyla belirgin bir çelişki oluşturur. Buen

Vivir'in bu dünya görüşü, sosyal çalışmacıların müdahalelerinin yalnızca bireyler ve topluluklar üzerindeki etkilerini değil, aynı zamanda ekosistemler üzerindeki geniş etkilerini de değerlendirmelerini gerektirir. Bu yaklaşım, hem insan hem de insan dışı yaşamı destekleyen ve fayda sağlayan çözümler arama zorunluluğunu gündeme getirir.

Bu çerçevede, demokrasi ve katılım meseleleri yeniden tartışmaya açılır. Özellikle katılım süreçlerinin biçimleri, bu süreçlere kimlerin dahil olduğu ve bu aktörlerin karar alma süreçlerindeki söz hakkı yeniden değerlendirilmeyi gerektirir. Bu tartışmalar, yerel topluluklar, çevresel aktörler ve doğal varlıkların da temsil edildiği kolektif karar alma mekanizmalarına işaret eder. Bu tür yaklaşımlar, "ortak tasarım" (co-design) adıyla bilinen ve katılımcı yöntemlerin kapsayıcı bir şekilde yeniden tanımlandığı bir anlayışı teşvik eder.

6. SONUÇ: KLASİK SOSYAL HİZMET VE BUEN VIVİR ARASINDAKİ ZITLIKLAR VE PARADİGMA DEĞİŞİMİ

Klasik sosyal hizmetin bakış açısı ile Buen Vivir arasında belirgin karşıtlıklar bulunmaktadır. Buen Vivir'in farklı yönlerini sosyal çalışma pratiğine entegre etmek, sosyal hizmet mesleğini daha bütüncül ve ekosentrik bir yaklaşıma doğru bir paradigma kaymasıyla dönüştürmeyi gerektirir. Bu kayma, geleneksel pratiklere meydan okuyarak sosyal hizmetin kapsamını genişletme ve doğanın iyiliği ile gezegenin refahını içerecek şekilde yeniden tanımlama fırsatı sunar. Bu fırsat iki şekilde yorumlanabilir:

Ana Akım Çevrecilik ve Yeşil Sosyal Hizmet Yaklaşımı: İklim değişikliği, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve ana akım çevrecilik etrafında şekillenen küresel gündeme yanıt verme çabası. Bu yaklaşım, sosyal hizmeti yeşil bir bakış açısıyla yeniden konumlandırmayı hedefler.

Derin Ekoloji ve Eko-Sentrik Sosyal Çalışma: Buen Vivir'in temelini oluşturan derin ekoloji ve Dünya Ana anlayışını merkeze alarak, halk kültürüyle zenginleştirilmiş, yerel köylülük ve çevre hareketleriyle iş birliği içinde geliştirilen yenilikçi sosyal çalışma uygulamaları. Bu yaklaşım, sosyal hizmeti yalnızca insan merkezli olmaktan çıkararak, doğanın ve yerel toplulukların ihtiyaçlarını önceliklendiren bir perspektife taşır. Son yıllarda, Türkiye bağlamında ikinci seçeneğe yönelik çalışmalar Rukiye İnekçi ve Sibel Vurkun ile birlikte sürdürülmektedir ve bu çalışmaların sonuçlarının önümüzdeki yıllarda görünür olması beklenmektedir.

Sonuç olarak burada tespit edilen ve yorumlanan Buen Vivir ve sosyal hizmet mesleğinin ortak ve çelişkili yönleri tekrar ele alınır, sosyal hizmetin mesleki değerleri ile Buen Vivir arasında adalet, topluluk, saygı ve ihtimam gibi konularda ortak bir zemin bulunmaktadır. Ancak Buen Vivir'in sosyal çalışma pratiğine entegre edilmesi, bu ortak zemine rağmen birçok çelişkiyi gündeme getirmektedir. Bu çelişkiler, mesleki değerlerin yeniden yorumlanmasına yol açarak sosyal hizmeti daha geniş bir refah anlayışı benimsemeye, bireysel ve kolektif haklar arasında bir denge kurmaya ve yerli bilgi ile halk kültürünü uygulamalara entegre etmeye yönelik bir değişim sürecine taşımaktadır. Bu dönüşüm, sosyal hizmet mesleğini yalnızca bireylerin ve toplulukların refahını destekleyen bir alan olmaktan çıkararak, aynı zamanda ekosistemlerin sürdürülebilirliğini savunan bütüncül bir yaklaşıma dönüştürme potansiyeli taşır. Böylelikle, mesleğin hem kapsamı hem de etkisi genişleyerek, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi dengeleyen daha kapsamlı bir sosyal adalet anlayışını mümkün kılar.

KAYNAKÇA

Ecojurisprudence.org. (2023). Special Rights for UNESCO World Heritage Wadden Sea. Erişim Adresi: <https://ecojurisprudence.org/initiatives/special-rights-unesco-world-heritage-wadden-sea/> (Erişim tarihi: 16.12.2024)

Embassy for the North Sea, (2024) Legal Personality for the Mar Menor Lagoon in Spain, https://www.embassyofthenorthsea.com/legal-personality-for-the-mar-menor-lagoon-in-spain/?utm_source=chatgpt.com (Erişim tarihi: 16.12.2024)

Hernandez, G. ve Laats, H. Buen Vivir: A Concept on the Rise in Europe?, Green European Journal, 21: 1-7, 2020.

Liegey, V., Nelson, A., ve Hickel, J.. *Exploring degrowth: A critical guide* (Vol. 10). Pluto Press: London, 2020.

Nussbaum, M. C. Capabilities as fundamental entitlements: Sen and social justice. In *Capabilities equality* (pp. 54-80). Routledge: London, 2007.

Sen, A. (2014). *Development as freedom* Oxford University Press: Oxford, 2001.

Spiegel J. B., Ortiz Choukroun, B. Campaña A., Boydell K. M, Breilh J.&

Yassi A. Social transformation, collective health and community-based arts: 'Buen

Vivir' and Ecuador's social circus programme, *Global Public Health*, 14:6-7, 899-922, 2019.

van Norren, D. The Sustainable Development Goals viewed through Gross National Happiness, Ubuntu, and Buen Vivir. *Int Environ Agreements* **20**, 431–458, 2020.

Waldmueller, J. M., & Rodríguez, L. Buen vivir and the rights of nature: Alternative visions of development. In *Routledge handbook of development ethics* (pp. 234-247). Routledge: London, 2018.

SOSYAL HİZMETTE MAKRO UYGULAMANIN ÖNEMİ VE TEMEL YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. AYBİKE BETÜL MARAL¹

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi,

aybikebetul.maral@ikc.edu.tr- 0000-0003-3194-9115

ÖZET

Geleneksel olarak bireysel müdahalelere odaklanan sosyal hizmet, zamanla toplumsal düzeydeki sorunlara çözüm üretmek ve sosyal değişimi teşvik etmek amacıyla makro uygulamaları da kapsamına almıştır. Makro uygulama, birey odaklı yaklaşımların ötesine geçerek topluluklar, gruplar ve toplumun genel yapısı üzerinde değişim yaratmayı amaçlayan sosyal hizmet faaliyetlerini ifade etmekte olup; yalnızca bireylerin ihtiyaçlarını karşılamayı değil, aynı zamanda toplumsal yapıların iyileştirilmesini ve sosyal adaletin tesis edilmesini hedefleyen bir yaklaşımdır.

Bu çalışmanın amacı, makro sosyal hizmet uygulamalarının önemini ve temel yaklaşımlarını ele alarak, modern sosyal hizmet disiplini içerisindeki yerini ve potansiyelini analiz etmektir. Özellikle sosyal kalkınma ve sosyal pedagoji yaklaşımlarının makro düzeyde sosyal değişim sağlama süreçlerindeki rolleri irdelenmektedir. Sosyal kalkınma, toplumsal sorunların çözümü için bireylerin ve toplulukların kapasitelerini geliştirmeyi ve onları sosyal, ekonomik ve politik süreçlere dahil etmeyi ve sosyal eşitliği sağlamayı hedeflemiş bir yaklaşımdır. Sosyal pedagoji ise bireylerin eğitim ve sosyal gelişimine odaklanarak maruz kaldıkları eşitsizliklerle başa çıkabilmeleri için güçlendirilmelerini amaçlayan, sosyal uyum eğilimli bir yaklaşımdır. Bu teorik temeller, sosyal hizmetin yalnızca bireysel değil toplumsal düzeyde de yürütülecek etkili uygulamaları için gereken kapsamlı yöntemlere işaret etmektedir. Bu bağlamda, çalışma, bireysel ve toplumsal sorunların çözümünde sosyal hizmetin oynadığı rolü geniş bir çerçevede tartışarak makro uygulamanın modern sosyal hizmet disiplini için önemini üç temel faktöre dayandığını çıkarsamaktadır. Makro uygulamalar, yoksulluk, ayrımcılık, dışlanma gibi yapısal sorunlara yönelik çözümler geliştirme potansiyeline sahip olması bakımından sosyal adalet ve sosyal değişime anlamlı vurgular yapmakta; sosyal hizmet uzmanlarının, toplumun marjinalize edilmiş kesimlerine erişim sağlamak ve onların güçlenmesini desteklemek için değişim ajanı rolünü benimsemelerini mümkün kılmaktadır. Makro uygulamalar, bireysel sorunları toplumsal yapılar bağlamında ele almakta ve bireysel müdahaleler ile toplumsal değişim arasında bir köprü oluşturarak mikro ve makro uygulamanın yeri doldurulamaz birlikteliğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda, bu çalışmada makro uygulamaların sosyal hizmetin temel misyonuna ve toplumsal değişim hedefine yaptığı katkılar eleştirel bakış açısıyla irdelenmekte; sosyal kalkınma ve sosyal pedagoji yaklaşımlarının bireylerin, toplulukların ve toplumun genel refahını artırmaya yönelik araçlar olduğuna dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Sosyal Hizmet, Makro Uygulama, Toplumla Çalışma, Sosyal Kalkınma

1. GİRİŞ: MAKRO UYGULAMA VE TEMEL KAVRAMLAR ÜZERİNE

¹ Araştırma Görevlisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0003-3194-9115, aybikebetul.maral@ikc.edu.tr

Sosyal hizmet mesleğinin en önemli çıktılarında biri sosyal, psikososyal, duygusal, davranışsal açılardan pozitif değişimdir. Bu değişimler gerek mikro gerekse makro ölçekte sağlanacak olsun değişim zincirinin başlangıç noktası ve odak sistem bireydir. Bu nedenle sosyal çalışmanın tarihi esas olarak bireyciliğe ve bireysel sorunların çözümünü içeren *tedaviye* odaklanır. Fakat bir noktadan sonra bazı durumlarda müracaatçının sorunlarını tanımlamak için sosyal çalışmacının bireysel düzeyde uygulamaları yetersiz kalmış ve bireysel sorunların daha geniş ölçekli tanımlamalarını ve müdahalelerini gerekli kılan *reform* yaklaşımı önem kazanmaya başlamıştır. Bireysel sorunların birey ve onun iç dünyası ile çalışılarak çözülmesi gibi indirgemeci uygulamaların tek başına yeterli olmaması sosyal olarak inşa edilen ve toplumların, toplulukların veya grupların ortak olarak deneyimledikleri yaşantıları anlamlandırmada daha geniş ölçekli yaklaşımlara olan ihtiyacı açığa çıkarmıştır. Örneğin aile içi şiddet mağduru bir kadınla çalışırken sosyal çalışmacılar şiddetin kadın üzerindeki psikososyal etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik mikro düzeyde problem çözme ve güçlendirme çalışmalarını tercih edebilmektedir ancak şiddetin toplumsal bir sorun olarak ele alınarak nedenselliğini açıklamaya yönelik feminist perspektife başvurulması ve makro düzeyde sosyal değişimi yaratmak amacıyla ihtiyaç duyulan bilinç artırma çalışmaları ancak daha geniş ölçekli bir bakış açısıyla mümkün olacaktır. Bu nedenle bu örnekte olduğu gibi şiddet olgusuna yönelik psikososyal müdahale çerçevesi kaçınılmaz olarak bireysel bileşenlerle birlikte geniş toplumsal süreçlere de katkı vermeyi gerektirmektedir. Aksi takdirde temel mesleki çıktı olarak “sosyal değişim” (Midgley ve Conley, 2010) sağlanamayacak ve sosyal hizmet bireyi sisteme uyumlaştırma çabalarının bir aktörü haline gelecektir. Bu husus Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) tarafından yapılan sosyal hizmet tanımında “sosyal hizmet insan davranışı ve sosyal sistemler kuramını kullanarak insanların çevreleriyle etkileşime girdikleri noktalara müdahalelerde bulunur” ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada sosyal hizmet mesleğinin temelinde yer alan *makro uygulama*, bir topluluğun parçası olarak bireyleri anlamaya ve üyelerinin karşılaştıkları sosyal, ekonomik ve politik zorlukları gidermek için kapasite yükseltmeye odaklanan bir dizi yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Healy, 2012). İnsanın hem bireysel hem kolektif eylem alanı bulunması sebebiyle sosyal hizmette mesleki müdahale bir bütün olarak ele alınması ve sosyal hizmet uzmanının toplumun yararını gözeterek, toplumsal değişime katkı sağlayacak belirli girişimlerde kolektif eylem kapasitesinin farkında olması gerekmektedir. İşte bu noktada sosyal hizmet uzmanının ortak ihtiyaçlara sahip bireylerin bir araya gelerek sorunlarına çözüm bulmalarını ve sosyal sorunlarla mücadele etmelerini amaçlayan profesyonel müdahaleyi sağlamak için *sosyal kalkınma*, *makro uygulama* ve *sosyal pedagoji* yaklaşımlarını alet çantasında bulundurması gerekmektedir. Bu yaklaşımların sosyal hizmet mesleğine temel katkısı müdahale için bir odak olarak psikolojik unsurlardan ziyade sosyal ve eğitsel alana öncelik vermeleridir. Sosyal ve eğitsel gelişime odaklanan bu yaklaşımlar sosyal hizmet mesleğindeki sorun çözme ve güçlendirme hedefleri arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Makro uygulama ve toplum çalışması, insanların sorunlarını tanımlamalarına ve bu sorunlara çözüm bulmak için bir araya gelmeleri ve harekete geçmelerine yardımcı olan, müracaatçıya yönelik değil müracaatçı sistemiyle birlikte yürütülen bir uygulama alanını ifade etmektedir. Bu noktada bu iki uygulamanın da kaynak bakımından yoksul ülkelerdeki temel sosyal çalışma biçimi olan sosyal kalkınma uygulamalarından temellendiğini belirtmek gerekmektedir. *Sosyal*

kalkınma çoğunlukla ekonomik kalkınmanın politik önceliğe sahip olduğu alanlarda sosyal kalkınmayı ekonomik kalkınmaya entegre etmeye çalışarak (Ornellas, Spolander ve Engelbrecht, 2018) toplum çalışması ile karşılıklı olarak etkileşimde bulunmaktadır. *Sosyal pedagoji* ise özellikle günlük bakım ve yatılı bakım kuruluşlarındaki çocuklarla gerçekleştirilen, bireysel ve toplumsal gelişim ile eğitim arasındaki ilişkiye vurgu yapan Avrupa tarzı bir yaklaşım olarak ifade edilmektedir.

Makro uygulama, sosyal kalkınma ve sosyal pedagoji yaklaşımlarının uygulamasında ortaklaşan bazı yöntemler dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlardan biri olan *aktivasyon*; yaşamlarında ilerleme kaydetmesi engellenmiş olan insanların olumlu yönde kişisel gelişim gösterebilmeleri için onları motive etmeyi ve karşılaştıkları fırsatları değerlendirebilmeleri için deneyim kazandırmayı amaçlamaktadır. İnsanların iş bulma olasılığını arttırmak için eğitsel olarak kendilerini geliştirmeleri, gönüllülük faaliyetleri ve sosyal faaliyetlere katılmaları için teşvik edilmeleri aktivasyon yaklaşımına örnek olarak gösterilebilecek makro uygulamalardandır. *Kapasite geliştirme*, dışlanmış bireylerin, grupların ve toplulukların topluma daha etkin katılımlarını sağlamak için gereken anlayış ve yetenekleri kazandırmayı; *sosyal sermayenin gelişimi* ise; toplum ve toplumdaki bireyler için önemli bir kaynak olarak sosyal alt yapıyı geliştirmeyi amaçlamaktadır. *Sosyal içerme* yaklaşımı ise damgalanmış ve dezavantajlı toplulukların topluma katılımı için onlara fırsat ve kaynak sağlayarak toplumda güçlü bir rol oynamalarını sağlamaya odaklanmaktadır.

Makro sosyal hizmet uygulamaları, toplum çalışmaları ve sosyal kalkınmanın ilke ve yöntemleri, meydana geldikleri toplumlar dışındaki diğer toplumlara da uygulanabilir olsa da hiçbiri yaygın bir uluslararası erişime sahip görülmemektedir. Makro uygulama ve sosyal kalkınma teorisi sosyal çalışmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Sosyal hizmet uzmanının temel odağı birey olsa bile bazı durumlarda bu yaklaşımları müdahaleye dahil etmesi gerekmektedir. Bu bütünleşmiş uygulama ile ilgili temel sorun ise sosyal hizmet uzmanının birey ve aileler ile terapötik çalışma yapma eğiliminin sosyal kalkınmanın uygulama yöntemleri ile uyuşmamasıdır. Bu durum bireylerle yapılan terapötik çalışmaların sıkı zaman çizelgeleri, kişiler arası belirli değişim hedeflerine odaklanırken toplum uygulamasının daha uzun zaman aralıkları ve daha geniş sosyal hedefler kullanmasından kaynaklanmaktadır. Birçok sosyal hizmet uzmanı toplum çalışması, makro uygulama ve sosyal pedagojinin birey, aile ve grup çalışmasının bireysel problem çözme hedefi ile çakıştığını düşünmektedir. Toplum çalışması, toplumu geniş ölçüde etkileyecek bir değişim için çalışmaktan ziyade birey ve ailelerin mevcut düzene uyum sağlamaları veya bireyler üzerindeki baskıyı hafifletmek için çalışır. Sosyal pedagoji ise mevcut sosyal öncelikleri pekiştirmekten ziyade bireysel ve sosyal gelişim hedefleriyle ilgilidir. Bu yöntemlerin hiçbiri yalnızca sosyal hizmet ile ilişkili değildir. Bunlar bazen ayrı bir mesleki faaliyet olarak, diğer mesleki sorumlulukların parçası olarak, ayrı bir mesleki uğraş olarak görülebilir. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi bu fikirler farklı teorik kaynaklardan ve farklı coğrafi bölgelerde olduğundan diğer sosyal hizmet uygulama yaklaşımlarından daha az evrensel niteliğe sahiptir. Sosyal kalkınma yaklaşımı kaynak bakımından yoksul olan ülkeler odağında meydana getirilmiş ve daha çok buralarda uygulanagelmiştir. Sosyal pedagoji birçok ülkede bireyler ve sosyal grupların eğitsel ve sosyal gelişimine odaklanan ayrı bir uygulama olup Anglosakson kökenlidir ve Avrupa'da sosyal

hizmet mesleği ve sosyal pedagoji bütünleşmiş vaziyettedir. Makro çalışma, çoğunlukla artan sosyal sorunlar için savunuculuğu da kapsayan toplum çalışması yaklaşımının Amerikan formülasyonu olarak gelişmiş ülkelerdeki ayrımcılığa ve ötekileştirmeye maruz kalan insanların katılımlarını sağlama amacına dayanmaktadır (Payne, 2014). Sosyal kalkınma ise kaynak bakımından yoksul ülkelerdeki ekonomik kalkınmaya sosyal sermayenin dahil olmasıyla ortaya çıkmıştır. Toplum çalışması ve sosyal kalkınma temelde aynı kökeni paylaşmakla birlikte karşılıklı bilgi alışverişini kapsayan sürekli bir etkileşim halindedirler. Tüm bu uygulamalar benzer yetenek, değerler ve yaklaşımlara dayandığından teorik temeller bakımından farklılıkları görece önemli sayılmamaktadır.

2. SOSYAL HİZMETTE MAKRO UYGULAMANIN ANA ODAKLARI

Makro uygulama, sosyal kalkınma ve sosyal pedagoji terapötik ve problem çözme uygulamalarını temel alan kamu kurumlarında kullanılmakla beraber mevcut sosyal düzeni kabul etmektedir ve eleştirel teorinin hedeflediği daha geniş toplumsal değişimden ziyade toplumu iyileştirmeye ve geliştirmeye çalışmaktadır. Makro sosyal hizmet uygulamaları, günümüzde birçok farklı bağlamda hayata geçirilmektedir. Örneğin kriz müdahaleleri ve sosyal adalet ilkesi toplumun marjinalize edilmiş kesimlerine yönelik yapılan müdahalelerle yoksulluk, ayrımcılık ve göç gibi sosyal sorunlara çözüm üretmeyi hedeflemektedir. Önemli makro uygulama örneklerinden biri olan kapasite geliştirme ve sosyal katılım; dezavantajlı bireylerin ve toplulukların, sosyal hayata etkin şekilde katılımını artırmak için yapılan çalışmaları ifade etmektedir. Kadınların istihdama katılımını artırmaya yönelik projeler veya gençler için düzenlenen girişimcilik eğitimleri bu kapsamda ele alınmaktadır. Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının, toplumsal sorunların çözümü için politika geliştirme süreçlerine katılımı, makro uygulamanın önemli bir boyutu olan savunuculuğun bir yöntemidir. Mülteci haklarının korunması için yapılan ulusal ve uluslararası kampanyalar, savunuculuk temelli makro uygulamalara örnek teşkil etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklaşa gerçekleştirilen projeler ise toplum temelli sosyal hizmet uygulamalarını destekleyerek düşük gelirli aileler için konut programları veya gençler için şiddet önleme çalışmaları gibi alanlarda etkili çözümler sunmakta ve makro uygulamanın güncel yaklaşımlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan sosyal kalkınma; insan hakları, barış ve sosyal adaleti kapsayan toplumsal değişim sürecinin bir parçası olarak görülmektedir. Uyum mesleği olarak sosyal hizmet mevcut toplumsal düzende bireyin kaynaklara erişimindeki sorunları giderme, sosyal içermeyi sağlama gibi bireysel müdahalenin toplumsal uygulama ile bütünleştirilmesini kapsamakla birlikte değişimi sağlayan sistem olarak sosyal hizmet mesleği yalnızca bireysel yaklaşımları değil bu bileşenleri de içine alan bir çerçevede özgürleştirici, palyatif olmanın ötesinde sosyal sorunlara işlevsel çözüm bularak toplumsal inşayı mümkün kılmayı amaçlamaktadır. En çok da içinde bulunduğu durumu, maruz kaldığı adaletsizliği çeşitli hatalı öğrenmelerle içselleştirmiş bireyleri bilinç arttırma yoluyla ve diğer pek çok uygulama yöntemiyle birlikte güçlendirmeyi ve yeniden topluma dahil etmeyi amaçlayan bir meslek olarak sosyal hizmetin en önemli çıktısı değişimdir. Bilinmelidir ki; toplumda politik ve iktisadi gücü elinde tutan kesimlerin varlığıyla derinleşen asimetrik güç ilişkileri kadersel değildir. Freire (1991)'ın kavramsallaştırmasıyla dönüştürücü yaratıklar olarak insanlar, güçsüzlerin güçsüzlüğünü sosyal adaletin sağlayıcısı bir güce dönüştürmelidir. Bu bağlamda incelendiğinde

ezilen (Freire, 1991) olarak nitelendirilen dışlanmış, toplumun kaynaklarına erişimi kısıtlanmış bireyleri, toplulukları veya toplumları geliştirme ve dahil etmeye yönelik uygulamalar sosyal değişim ve sorunun temeline inerek işlevsel çözümler üretmekten ziyade bu sorunların yarattığı insani krizleri hafifletmek adına basit düzeyde insani yardımlarla sınırlı kalma riski taşımaktadır. Kısıtlı kaynaklara sahip olan ve mevcut otoriteler tarafından desteklenmeyen, daha çok gönüllü sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları ile sürdürülen bir sosyal kalkınma modelinin toplumsal inşayı mümkün kılamayacağı ancak insani yardımla sınırlı kalacağı açıktır. Bu durum sosyal kalkınma hedefinde insani yardımcı olarak görülen sosyal hizmet uzmanının değişim ajanı rolünün önüne set çekerek mesleki uygulamanın uyumlaştırma ile sınırlı kalmasına neden olma riski taşımaktadır. Bir sosyal çalışma modeli olarak sosyal kalkınma; sosyal hizmetlerin, belirlenmiş alt alanlarda sosyal içerme, eğitim, ekonomik refahın yükseltilmesi gibi bileşenlerle toplumun ölçülebilir düzeyinin yükseltilmesini mümkün kılacak uygulama ve girişimleri içermesi açısından kaynak bakımından yoksul olan ülkelerdeki başlıca sosyal hizmet uygulaması olarak görülmektedir. Sosyal kalkınma bireyin kendisi ve içinde yaşadığı toplumun refahı için devamlı çalışma kapasitesini geliştirmeye odaklanmakta ve insanların ihtiyaçları ve istekleri ile sosyal politika ve programlar arasında uyumu gerçekleştirecek planlanmış kamusal değişim sürecine atıf yapmaktadır. Sosyal kalkınma toplumsal değişimle bireysel refahı arttırmayı ve böylece sorunların yönetilmesini, ihtiyaçların karşılanmasını ve gelişmeyi mümkün kılmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle sosyal kalkınma ekonomik büyümenin yanı sıra toplumsal eşitliğe vurgu yapmaktadır. Sosyal kalkınma bireysel, kolektivist ve devletçi olmak üzere üç düzeyde çalışabilir fakat bu çabalar, hükümet müdahalelerine veya kapitalizme bağlı olarak özgürlüğü kontrol altına alma gibi olumsuz etkilere neden olabilmesi riski taşımaktadır. Bunlardan bireysel kalkınma, kendini gerçekleştirme, kendi kaderini tayin, öz gelişim kavramlarına odaklanırken, kolektivist kalkınma yeni organizasyonlar geliştirmeye, popülist kalkınma ise bölgesel topluluklara dayalı küçük ölçekli aktivitelere odaklanmaktadır. Sosyal kalkınmanın üç yöntemi dağıtıcı, katılımcı ve insani gelişim yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Dağıtıcı yöntemler, gruplar arasında gelişmiş toplumsal eşitlik için çalışırken; katılımcı yöntem, insanları kalkınmaya ve sosyal değişime dahil ederek yapısal ve kurumsal reformlar yapmayı amaçlar ve insani gelişim yöntemi ise insanların, alanlarının ekonomik ve kurumsal gelişimini arttırmada kendi adına eyleme geçmeleri için yetenekleri ve kapasitelerini arttırmayı amaçlamaktadır.

Sosyal kalkınma kapsamında kalkınmacı ve insani yardımcı olmak üzere iki dünya görüşü bulunmaktadır. Mevcut sosyal kalkınma modellerinin daha çok insani yardım görüşüne dayalı olduğu görülmektedir. Uluslararası örgütler ve otoriteler daha fazla beşeri sermaye, emek, özen isteyen insani kalkınma, gelişme yerine insani yardım ile sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle soruna müdahaleden çok ihtiyaç karşılamaya yönelik olan hizmetler, toplum inşasını mümkün kılmayı olanaksızlaştırarak ancak mevcut durumdaki krizin hafifletilmesine yardımcı olabilmektedir. Fakat sosyal kalkınma toplumsal değerler ve hizmetlerin geliştirilmesinin yanı sıra daha barışçıl, daha az çatışmalı, insani gelişme indekslerinin yüksek olduğu, mutluluğun daha fazla olduğu, gelirin daha adil paylaşıldığı bir sosyal sistemdir. Sosyal pedagoji, eğitimin sosyal dışlanmayla mücadele edebileceğini savunurken, sosyal kimliği geliştirmeye vurgu yapar ve bireysel sorunların çözülmesinden ziyade, problem çözerek bireysel ve toplumsal gelişmeyi önceler. Daha çok toplumun yoksul kesimine odaklanan sosyal pedagoji eğitimin yoksulluktan

muztarip olan bu insanların bilinç artırma yoluyla içselleştirmiş oldukları dışlanmışlığın ve eşitsizliğin üstesinden gelmeleri için güçlendirmeyi ve topuma dahil olmalarını sağlamak için destekler. Bu anlayışta sosyal pedagoji tedavi edici psikoloji teorilerinden çok eğitim bilimi kuramlarına dayanır ve insan sorunlarının eğitime erişimlerinin engellenmesiyle ilgili olduğunu öngörür. Örneğin bir erkeğin eşine şiddet uygulaması durumunda sorun eğitimsizlik, erkeğin eşiyile iletişim kurmanın başka yolunu bulamaması ve hatalı öğrenmeleridir. Sosyal pedagoji aynı zamanda, kendine yardım gruplarında paylaşılmış veya bireysel deneyimlerin paylaşılması ile bilinç arttırmayı amaçlayan feminist uygulama ile de ilişkilidir.

3. SONUÇ

Sosyal hizmet mesleği uyumlaştırıcı uygulamalar ve özgürleşmeye hizmet edecek değişim odaklı uygulamalar arasında yol ayrımında bulunmaktadır. Makro uygulama, sosyal kalkınma ve sosyal pedagoji temel hedef olarak sosyal değişime odaklanan savunma, güçlendirme ve eleştirel yaklaşımlarla çakışan bir niteliğe sahip olarak görülmektedir. Sosyal hizmette makro uygulama olarak adlandırılan toplumla çalışma, toplumdan dışlanan insanların yararı için yeni organizasyonlar inşa etme ve mevcut sosyal yapıları etkilemeye odaklanmaktadır. Makro sosyal hizmetin bu amaç doğrultusunda gövdesinde barındırdığı sosyal adalet değeri, özellikle güçlendirme ve baskı karşıtı uygulama tarafından desteklenmektedir. Toplumla çalışma kaynaklara erişimi sınırlayan veya engelleyen ya da baskı, yoksulluk, ırkçılık ve dışlanma yaratan sosyal, ekonomik ve siyasal yapıları belirlemek ve ortadan kaldırmak için yerel gruplarla çalışarak değişim yaratma çalışmasını ifade etmektedir. Makro uygulama uygulamacıya birey ve ailelerin ötesindeki sistemleri değerlendirme ve gerekli noktalarda bu sistemlere müdahale etme imkanı sağlamaktadır. Sosyal çalışmacıya hem bireyin ihtiyaçlarını hem kolektif ihtiyaçları değerlendirme imkânı veren makro yaklaşım uzmanın belirli becerilere sahip olmasını da gerektirmektedir (Mills, 1963; Schwartz, 1969). Makro uygulama bireysel sorunların toplumsal boyutlarını ele almayı hedefleyen önemli iki yaklaşımı içermektedir. Sosyal kalkınma ve sosyal pedagoji bu kapsamda sıklıkla başvurulan iki temel yaklaşımdır. Bu iki yaklaşım hem teorik temelleri hem de uygulama biçimleri açısından önemli farklılıklar taşımaktadır ve makro uygulamalar üzerindeki etkileri de bu farklılıklara göre şekillenmektedir. Sosyal kalkınma daha çok ekonomik ve sosyal eşitliği artırmaya odaklanarak kaynak bakımından yoksul topluluklar için ekonomik büyümeyi sosyal adaletle entegre etmeyi hedefler. Dağıtıcı, katılımcı ve insani gelişim gibi yöntemlerle bireylerin ve toplulukların yapısal sorunlarla başa çıkma kapasitesini artırır. Sosyal pedagoji ise eğitimin bireysel ve toplumsal gelişim üzerindeki rolüne vurgu yaparak sosyal dışlanmayı, bireylerin eğitim olanaklarından yoksun bırakılmasının bir sonucu olarak ele alır ve bireylerin güçlenmesini sağlamak için eğitimi bir araç olarak kullanır. Sosyal kalkınma, ekonomik kalkınma süreçlerinin sosyal eşitliği göz önünde bulundurularak uygulanmasını savunur. Bu yaklaşım genellikle kolektivist kalkınma modellerini destekler. Sosyal pedagoji ise, bireylerin eğitsel ve sosyal potansiyelini geliştirmeyi hedefleyen daha insancıl ve birey merkezli bir ideolojiye sahiptir. Avrupa merkezli bu model, sosyal öğrenme ve bilinç artırma süreçlerine dayanır. Sosyal kalkınma, yoksulluk, yetersiz altyapı ve ekonomik eşitsizlik gibi daha büyük ölçekli yapısal sorunlara odaklanır. Sosyal pedagoji ise, bireylerin sosyal dışlanmışlıklarını içselleştirmelerine karşı çalışır ve bu dışlanmışlıkları ortadan kaldırmayı hedefler. Sosyal

kalkınma, toplulukların ekonomik ve sosyal kalkınma süreçlerine katılımını teşvik eder. Bu, uzun vadeli sürdürülebilir projelerin önünü açarken, bireylerin topluluk düzeyinde değişime olan katkısını artırır. Makro uygulamalarda bu yaklaşım, altyapı geliştirme veya kooperatiflerin kurulması gibi girişimlerle somut sonuçlar doğurur. Sosyal pedagoji, bireylerin eğitimi ve bilinçlenmesi yoluyla toplumsal katılımını artırmayı hedefler. Bu, bireysel farkındalık ve kolektif hareketliliği artırarak topluluk içinde daha demokratik bir katılım sürecini teşvik eder. Sosyal kalkınma, sosyal adaleti sağlamak için bireylerin ekonomik bağımsızlıklarını artırmaya odaklanırken, toplulukların yapısal sorunlarla mücadele etmesine imkan tanır. Örneğin, dezavantajlı grupların ekonomik hayata katılımını artırmayı hedefleyen projeler bu kapsama girer. Sosyal pedagoji, bireylerin eğitimle güçlendirilmesini önceliklendirdiği için daha mikro bir düzeyde müdahale eder ve bireylerin kendi potansiyellerini gerçekleştirmesine olanak tanır. Ancak bu, makro düzeyde daha geniş sosyal değişimler yaratmak için yeterli olmayabilir. Sosyal kalkınma, daha uzun vadeli planlama ve topluluk temelli örgütlenme gerektirirken, sosyal pedagoji bireyler üzerinden toplulukların değişimine odaklanır (Midgley ve Conley, 2010). Bu farklılık, makro uygulamalarda karma yöntemlerin kullanılmasını gerektirir. Sosyal kalkınma, toplumsal eşitsizliklerin ekonomik boyutuna vurgu yaparak geniş kitlelere hitap eder. Ancak bireysel deneyimlere odaklanma eksikliği, mikro düzeydeki ihtiyaçları göz ardı etme riskini taşır. Sosyal pedagoji, bireylerin sosyal ve eğitsel gelişimine odaklandığı için daha kişiselleştirilmiş bir müdahale sunar, ancak bu yaklaşım yapısal sorunların üstesinden gelmede yetersiz kalabilir.

Bu bakımdan sosyal kalkınma ve sosyal pedagoji, makro sosyal hizmet uygulamaları için birbirini tamamlayıcı nitelikte yaklaşımlar olarak değerlendirilebilir. Sosyal kalkınma, yapısal sorunların çözümüne yönelik topluluk temelli bir çerçeve sunarken, sosyal pedagoji bireysel değişim ve farkındalığı artırmaya odaklanır. Makro uygulamalarda bu iki yaklaşımın uyumlu bir şekilde bir araya getirilmesi, sosyal hizmette hem bireylerin hem de toplulukların ihtiyaçlarına yönelik etkili uygulamalar yürütülmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Freire, P. (1991). *Ezilenlerin Pedagojisi*. İstanbul: Ayrıntı yay.
- [2] Healy, K. (2012). *Social Work Methods and Skills: The Essential Foundations of Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.
- [3] Midgley, J. ve Conley, A. (2010). *Social work and social development: Theories and skills for developmental social work*. Oxford University Press.
- [4] Mills, C. W. (1963). *Power, politics, and people: The collected essays of C. Wright Mills*. New York, NY: Oxford University Press.
- [5] Ornellas, A., Spolander, G. ve Engelbrecht, L. K. (2018). The global social work definition: Ontology, implications and challenges. *Journal of Social Work*, 18(2), 222-240.
- [6] Payne, M. (2014). *Modern Social Work Theory 4th Edition*. New York: Oxford University Press.
- [7] Reisch, M. (2016). Why macro practice matters. *Journal of Social Work Education*, 52(3), 258-268.
- [8] Schwartz, W. (1969). *Private troubles and public issues: One social work job or two?* New York, NY: Columbia University Press.
- [9] Tuncay, T. ve Yıldırım, B. (2019). Sosyal İnovasyonun Ve Sosyal Girişimciliğin Sosyal Hizmet Mesleğinin Geleceğindeki Rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.

EKOLOJİK AYAK İZİ DİNAMİKLERİNİN STIRPAT MODELİ KAPSAMINDA ANALİZİ: BRICS-T ÜLKELERİNDEN KANITLAR

Prof. Dr., Figen BÜYÜKAKIN

KOÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat,
bfigen@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0226-7265

Öğr., Sinan BEDİR

KOÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat.
sinanbedir09@icloud.com, ORCID: 0009-0004-5792-8560

Öğr., Elif ATAMAN

KOÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat.
eliifataman@gmail.com, ORCID: 0009-0007-3401-1372

Özet

Bilindiği üzere, çevre kirliliği denildiğinde, akla ilk çevrenin doğal olmayan bir şekilde insan eliyle bozulması gelmektedir. Bu bağlamda çevre kirliliğinin en önemli sebepleri arasında, hızlı nüfus artışı, plansız kentleşme, plansız endüstrileşme, doğal kaynakların ölçsüz kullanılması olarak sıralanmaktadır. Artan küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle sınır tanımaz bir şekilde yaygınlık gösteren çevresel bozulmaların kalıcı ve geri dönülemez olması halinde ise başta insan olmak üzere tüm canlıların sağlığı tehlikeye girmektedir. Gelecekte dünyanın daha yaşanabilir olabilmesi için çevresel sorunların en kısa sürede çözüme kavuşturulması bir zorunluluktur. Bunun içinde insanlığın doğa üzerindeki talep baskısını ölçmek amacıyla geliştirilen bir ölçüt olan “ekolojik ayak izinin” hesaplanması, ardından da küresel iklim değişikliği ve getirdiği olumsuzluklar ile karbondioksit (CO₂) emisyonu artışını belirleyen temel faktörlerin irdelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda ele alınan çalışmanın amacı, 1992-2022 döneminde BRICS-T ülkelerindeki ekolojik ayak izinin belirleyicilerini ve çevre üzerindeki etkilerini STIRPAT modeli dikkate alınarak değerlendirmektir. STIRPAT modeli kapsamında yapılan analizde nüfus, gelir düzeyi, teknoloji ve enerji tüketimi gibi değişkenlerin ekolojik ayak izini hangi yönde ve büyüklükle etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Nüfus göstergesi olarak, kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki payı, refah göstergesi olarak kişi başına düşen gelir, teknoloji değişkenini temsilen sanayi sektörünün GSYH içerisindeki payı ve kontrol değişkeni olarak da toplam enerji tüketimi dikkate alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Ayak İzi, Stirpat Modeli, Brics-T Ülkeleri.

Abstract

As is known, when environmental pollution is mentioned, the first thing that comes to mind is the unnatural deterioration of the environment by human hands. In this context, the most important reasons for environmental pollution are listed as rapid population growth, unplanned urbanization, unplanned industrialization, and excessive use of natural resources. If the environmental degradation, which is widespread without limits due to the increasing globalization and technological developments, is permanent and irreversible, the health of all living things, especially humans, is at risk. In order for the world to be more livable in the

future, it is imperative to solve environmental problems as soon as possible. For this, it is necessary to calculate the "ecological footprint", which is a criterion developed to measure the demand pressure of humanity on nature, and then to examine the basic factors determining the increase in carbon dioxide (CO₂) emissions with global climate change and its negativities. The aim of the study considered in this context is to evaluate the determinants of the ecological footprint in BRICS-T countries and their effects on the environment in the period 1992-2022 by taking into account the STIRPAT model. In the analysis conducted within the scope of the STIRPAT model, it was tried to determine in which direction and magnitude variables such as population, income level, technology and energy consumption affect the ecological footprint. As a population indicator, the share of the urban population in the total population, as a welfare indicator, the income per capita, as a technology variable, the share of the industrial sector in GDP and as a control variable, total energy consumption were taken into account.

Keywords: Ecological Footprint, Sturpat Model, Brics-T Countries.

GİRİŞ

Hızla artan çevresel kirlilik, dünyanın her geçen gün daha yaşanmaz bir hale gelmesine neden olmaktadır. Doğal kaynakların korunması ve mevcut ekosistemin sürdürülebilir olabilmesi için insan kaynaklı çevresel bozulmaların önüne geçilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir bir gelecek, bireylerin, şirketlerin, hükümetlerin ve ülkelerin izledikleri politikalarda ortak bir sorumluluk oluşturmaları ve iş birliği yapmaları halinde mümkündür. Çünkü dünya genelinde artan nüfus, tüketim, kentleşme, teknolojik yenilikler ve artan enerji talebi bir taraftan insan refahının iyileşmesine neden olurken, diğer taraftan da ekonomik, sosyal ve çevresel boyutta pek çok sorunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Kuşkusuz söz konusu sorunların çözümü en zor olanı, çevre, doğa ve yaşam kaynaklarının tükenmesine yönelik olarak ortaya çıkan sorunlardır. Ayrıca çevresel sorunların çözümünün dar bir açıdan değil, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği de dikkate alarak daha geniş açıdan ele alınması gerekmekte, bu da hem sağlıklı hem de dengeli bir dünya için kaçınılmaz olmaktadır. Bilindiği üzere, çevresel boyutta ortaya çıkan sorunların en başında küresel ısınma ve iklim değişikliği gelmektedir. Üstelik bu tür sorunlar, sadece tek bir ülke ile sınırlı kalmayıp sınır tanımaz bir şekilde tüm dünyayı etkisi altına almaktadırlar. Çünkü iklim değişikliğinin en önemli nedeni tüm dünyayı saran atmosfer tabakasındaki CO₂ emiliminin yol açtığı sera gazlarının artmasıdır. Bu bağlamda çevre kirliliği ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda genellikle karbon salınımını yansıtan CO₂ değişkeni ele alınmaktadır. Ancak son çalışmalarda ise CO₂ yerine daha geniş kapsamlı bir değişken olan ekolojik ayak izinin tercih edildiği görülmektedir.

Ekolojik ayak izi (EF) değişkeni, insanın doğal kaynaklara olan talebini bütünüyle ele alan bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Ulucak ve Lin, 2017: 337). Rees (1992), Wackernagel (1994), Wackernagel ve Rees (1996) çalışmalarında tanımladıkları ekolojik ayak izi kavramını, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmanın doğal kaynakların verimli kullanılmasına bağlı olduğunu vurgulamak amacıyla geliştirmişlerdir. Üretim sürecinde kullanılan doğal kaynakların yeniden kazanılabilmesi ve atıkların bertaraf edilebilmesi için gerekli olan verimli

arazi ile suya duyulan ihtiyacı gösteren ve küresel hektar cinsinden hesaplanan bir ölçüt olarak tanımlanan ekolojik ayak izi, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel kirliliğin izlenmesinde önemli bir araç olarak da kullanılmaktadır (Yılmazer, 2024: 339).

Ekolojik ayak izi toplamda 6 bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; karbon tutma ayak izi, tarım arazisi ayak izi, otlak ayak izi, orman ayak izi, balıkçılık ayak izi ve yapılanma (bina) ayak izi olarak belirlenmiştir (Işık vd., 2021: 32649 ve Kaypak, 2013: 155). Ekolojik ayak izi, tüketilen kaynaklarla doğanın kendi kendini telafi edebilme kapasitesinin karşılaştırılmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda ekolojik ayak izinin yüksek olması, doğal kaynakların hızla tükenmesi ve çevresel kirliliğin artması şeklinde yorumlanırken, ekolojik ayak izinin düşük olması ise sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile örtüşmektedir (Stern vd., 1996: ???).

Ekolojik ayak izinin temel belirleyicileri arasında, nüfus artışı, ekonomik kalkınma, teknolojik yenilikler ve politika değişiklikleri yer almaktadır. Bu noktadan hareketle Dietz ve Rosa (1997) çalışmalarında, çevresel değişikliklerin, nüfustan (P), tüketim ile refahtan (A) ve teknolojik ilerlemelerden (T) kaynaklandığını ve çevresel kirlilik ile kaynak tüketimi arasındaki ilişkinin ne yönde olduğunu tespit etmek için STIRPAT modelini (Sociodemographic, Technological, Economic, and Environmental Parameters) geliştirmişlerdir. STIRPAT modeli, ele alınan çalışmada da kullanılmaktadır. Buna göre çalışmada, ilgili literatürde az sayıda analize tabi tutulan BRICS-T ülkelerinin 1992-2022 dönemi verileri kullanılmak suretiyle STIPAT modeli uygulanmış ve değerlendirmeler yapılmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Ekolojik ayak izinin değişken olarak kullanıldığı ve STIRPAT modelinden yararlanılarak çevresel kirlilik ile doğal kaynakların tüketimi arasındaki ilişkinin değerlendirildiği çalışmaların sayısı özellikle son yıllarda artış göstermektedir. Aşağıda yer alan Çizelge 1’de ilgili literatüre ilişkin çalışmalara yer verilmektedir:

Çizelge 1. STIRPAT Modeline İlişkin Literatür

Yazar/lar	Dönem	Ülke/ler	Değişkenler	Sonuç
Jia vd. (2009)	1983-2006	Çin’in Henan Eyaleti	Ekolojik Ayak İzi Nüfus, GSYH, GSYH ² , GSYH’nin %si ve Kentsel Nüfus	Ekolojik ayak izi ya da Klasik Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi ile ekonomik kalkınma arasında var olan eğrisel ilişki, Çin’in Henan Eyaletinde bulunmamaktadır.
Zhou ve Liu (2016)	1990-2012	30 Çin eyaleti	CO ₂ Nüfus, Kentleşme, Çalışma Yaşındaki Nüfus, Hane Büyüklüğü, GSYH, Sanayi Katma Değeri ve Enerji Yoğunluğu	CO ₂ emisyonları, gelir düzeyindeki değişiklikten etkilenmektedir. Kentleşme, enerji tüketimini ve emisyonları artırırken yaş değişkeni enerji kullanımını

				etkilememekte iken emisyon artışlarına neden olabilmektedir. Hanehalkı büyüklüğü ise enerji kullanımını ve emisyonları arttırıcı yönde etkilemektedir.
İbrahim vd. (2017)	1960-2015	Türkiye	CO ₂ , GSYH, Enerji İthalatı, Elektrik Üretimi ve Finansal Gelişme	Ülkedeki enerji ithalatının artması, ülkede izlenen muhafazakâr politikaların önündeki en büyük engel olmaktadır.
Başoğlu (2018)	1971-2014	Türkiye	Ekolojik Ayak İzi GSYH, Nüfus, Sanayi ve Hizmetler Sektörü, Enerji Tüketimi ve Beşeri Sermaye	Ekolojik ayak izi, beşerî sermaye dışındaki diğer tüm değişkenlerden hem uzun hem de kısa dönemde pozitif yönde etkileşim göstermektedir.
Destek (2018)	1990-2014	Türkiye	Ekolojik Ayak İzi GSYH, GSYH ² , Kentsel Nüfus ve Enerji Yoğunluğu	Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin hem kısa hem de uzun dönemde geçerli olduğu anlaşılmıştır. Ekolojik ayak izi, kentleşme düzeyi ile enerji yoğunluğundaki artıştan doğru yönde etkileşim göstermektedir.
Şahin (2019)	1997-2018	Kanada, ABD, Kolombiya, Rusya, Güney Afrika, Avustralya, Çin, Endonezya ve Moğolistan	Ekolojik Ayak İzi, Nüfus Yaşlanması, Nüfus Yoğunluğu, İşsizlik, Yaşam Beklentisi, GSYH ve Kentleşme	Ekolojik ayak izi, nüfus yoğunluğu ve işsizlik oranından ters yönlü, yaşam beklentisi, GSYH ve kentsel nüfus düzeyinden ise doğru yönlü etkileşim göstermektedir.
Topdağ vd. (2020)	2016	154 Ülke	Ekolojik Ayak İzi, GSYH, Nüfus, Finansal Gelişme ve Hizmetler Sektörü	Ekolojik ayak izi, kişi başına düşen nüfus açısından azalırken, toplamda ise artış göstermektedir. Öte yandan hizmet sektörünün yoğunluğu ekolojik ayak izini negatif yönde etkilemektedir.

Salman vd. (2022)	1980-2015	Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland	Ekolojik Ayak İzi Nüfus, GSYH, Patent Başvurusu, Teknik İşbirliği Hibeleri, Marka Başvurusu, DYY, Ticaret, Kentsel Nüfus, ve Yenilenebilir ve Yenilenemeyen Enerji	Kontrol değişkenleri için nüfus, ekonomik büyüme ve yenilenemeyen enerji ekolojik ayak izlerini önemli ölçüde artırırken, yenilenebilir enerji geri tepme etkisine yol açmaktadır
Usman vd. (2022)	1980-2015	12 ülke	Ekolojik Ayak İzi Nüfus, GSYH, Nükleer Enerji Tüketimi, Beşerî Sermaye ve Elektrik Tüketimi	Ekolojik ayak izi, nükleer enerji kullanımından ve insan sermayesinden ve pozitif yönde etkilenmektedir.
Kaya ve Göv (2023)	1961-2017	BRICS-T Ülkeleri için Durağanlık Analizi	Ekolojik Ayak İzi,	Çevresel politika değişikliklerinin, karbon emisyonları ve enerji tüketimi üzerinde uzun vadeli etkiler oluşturduğunu ortaya koymaktadır
Yılmaz (2024)	1973-2021	Türkiye	Kişi Başına Düşen GSYJ, Nüfus, Enerji Kullanımı, Yeşil Teknoloji Patentleri, İhracat ve Ekolojik Ayak İzi	Ekolojik ayak izi, kişi başına düşen GSYİH, nüfus ve enerji kullanımı ile doğru, yeşil teknoloji ve ihracat ile ters yönlü etkileşim göstermektedir.

2. YÖNTEM VE VERİ SETİ

Ele alınan çalışmada, 1992-2022 döneminde BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ve Türkiye özelinde ekolojik ayak izinin STIRPAT modelinden yararlanılarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. STIRPAT (Stochastic Impacts by Regression on Population, Affluence, and Technology) modeli, nüfus, refah ve teknoloji gibi bağımsız değişkenlerin ilgili bağımlı değişken (Ekolojik Ayak İzi) üzerindeki etkisini ve aralarındaki ilişkileri analiz etmeye çalışan logaritmik bir modeldir. Bu model, insan faaliyetleri ile çevresel etkiler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için Ehrlich ve Holdren (1971) tarafından önerilen IPAT (Impacts, Population, Affluence, and Technology) modelinin bir uzantısı olarak geliştirilmiştir. Eşitlik (1)'de gösterilen IPAT modeline göre nüfus, refah ve teknoloji belirleyicilerinin çevresel etki üzerindeki etkisi ölçülmeye çalışılmaktadır. Modelde; 'I' çevresel etkiyi, 'P' popülasyon yani nüfusun büyüklüğünü, 'A' refahı ve 'T' de teknolojiyi ifade etmektedir. IPAT modeli çevresel etki üzerindeki etkilerin orantılı olduğunu varsaymaktadır (York vd., 2003: 353).

$$I = P \times A \times T \quad (1)$$

Daha sonra Dietz ve Rosa (1994), nüfus, refah ve teknoloji gerilimi ile stokastik etkiler için IPAT modelini stokastik olarak değiştirmiştir. Dietz ve Rosa tarafından diğer sosyolojik faktörler, farklı araştırma bulgularına ve amaçlarına dayandırılarak geliştirilen ve yapılandırılan STIRPAT modeli, IPAT modelinin farklı bir versiyonudur. STIRPAT modelininin matematiksel formülasyonu ise aşağıda yer alan eşitlik (2) ile ifade edilmektedir (York vd., 2003: 354);

$$I = aP_i^b A_i^c T_i^d \theta_i \quad (2)$$

Modelin logaritmik yapısı ise aşağıdaki gibidir:

$$\ln I = a + b(\ln P) + c(\ln A) + d(\ln T) + \theta_i \quad (3)$$

Eşitlik (2)'de kullanılan terimler şu şekilde tanımlanmaktadır: a sabit katsayısı; b, c ve d, parametre katsayılarını; θ , hata terimini; i ve t ise sırasıyla ülkeleri ve zaman dilimini ifade etmektedir. Formülde bulunan I, çevresel etkiyi; P, nüfusu; A, refahı; T de teknolojiyi temsil etmektedir.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

STIRPAT modeli kapsamında uygulanması gerekli temel testler; Panel Homojenlik Testi, ardından Panel Veri Yatay Kesit Bağımsızlık Testi, Pesaran (2007) CIPS Panel Birim Kök Testi ve Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi olarak sıralanmaktadır. Söz konusu testlere ilişkin açıklamalara ise aşağıda yer verilmektedir.

2.1.1. Panel Homojenlik Testi

Panel nedensellik testleri, parametrelerin kesitler arasında homojenlik ya da heterojenlik göstermesine bağlı olarak farklılık göstermektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1451). Swamy testine dayalı olarak geliştirilen delta (Δ) testi, bu amaca hizmet etmektedir. Bu test, büyük ve küçük örneklem için farklı sonuçlar sunmaktadır. $\tilde{\Delta}$ ile $\tilde{\Delta}_{adj}$ olmak üzere iki farklı istatistiğe dayanmakta olan testin hesaplama yöntemi, aşağıda yer alan eşitlik (4) ve eşitlik (5)'de gösterilmektedir (Pesaran ve Yamagata, 2008: 57);

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{2}K} \right) \quad (4)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{Var}(t, k)} \right) \quad (5)$$

Eşitlik (4) ve eşitlik (5)'te yer alan, N, kesit boyutunu; S, Swamy test istatistiğini; k, açıklayıcı değişkenlerin sayısını; E, beklenen değeri ve Var_{ik} ise standart hatayı temsil etmektedir. Delta testi için hipotezler ise şu şekilde oluşturulmaktadır:

H_0 : Eğim katsayısı homojendir.

H_1 : Eğitim katsayısı homojen değildir.

Eşitlik (4) ve (5)'den elde edilen test istatistiklerinin olasılık değeri, %5'den küçük ise H_0 hipotezi reddedilmekte ve eğitim katsayılarının heterojen olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla H_1 hipotezi geçerli olmaktadır. Bu durumda yatay kesit bağımsızlık testlerinin uygulanması gerekmektedir.

2.1.2. Panel Veri Yatay Kesit Bağımsızlık Testleri

Yatay kesit bağımlılığı, panel veri analizinde birimler arasında gözlemlenen bağımlılık ilişkisini ifade etmektedir. Bu durum genellikle ülkeler veya bölgeler gibi kesit birimlerinin ortak şoklara maruz kalmasından kaynaklanmaktadır (Pesaran, 2004: 5, Breusch ve Pagan, 1980: 239). Yatay kesit bağımlılığı, gözlemlenemeyen ortak faktörler veya hata terimlerindeki eşzamanlılık gibi çeşitli kaynaklardan dolayı ortaya çıkabilmektedir (Pesaran ve Tosetti, 2011: 183). Bu bağımlılık, model tahminlerinde yanlışlık ve tutarsızlık sorunlarına yol açabilir ve dolayısıyla analizlerin güvenilirliği konusunda yanıltıcı olabilmektedir (Chudik ve Pesaran, 2015: 394). Panel verilerde yatay kesit bağımlılığı söz konusu olduğunda, ikinci kuşak panel birim kök testlerinin tercih edilmesi gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığını analiz etmek amacıyla kullanılan yöntemler arasında; Breusch-Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) LM_{CD} testi ve Pesaran-Yamagata (2008) tarafından önerilen LM_{adj} testleri bulunmaktadır.

Breusch-Pagan LM (1980) testi, zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olduğu ($T > N$) varsayımı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aynı zamanda N 'in sabit ve $T \rightarrow \infty$ olması durumunda tercih edilmektedir Breusch-Pagan Langrange Çarpımı (LM) test istatistiği ise aşağıda yer alan eşitlik (6)'da gösterilmektedir (Pesaran, 2004: 5):

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (6)$$

Eşitlik (7), ρ_{ij} modelin kalıntıları sonucunda ortaya çıkan korelasyon katsayılarını temsil ederken, yukarıda bahsedildiği gibi asimptotik dağılım (X^2) $T_{ij} \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow$ sabittir (Pesaran, 2004: 4). Pesaran (2004) aynı zamanda, LM testinin $T > N$ olması nedeniyle hem N 'nin hem de T 'nin sonsuza yaklaştığı (N ve $T \rightarrow \infty$) örneklemelerde uygulanma olasılığı olan CD_{LM} testini de tasarlamıştır. Bu test ($N \rightarrow \infty$ ve $T \rightarrow \infty$) altında normal dağılım özellikleri sergilemektedir. Pesaran CD_{LM} test istatistiği aşağıda yer alan eşitlik (7)'de gösterilmektedir (Pesaran, 2004: 5):

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T(\hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \quad (7)$$

Pesaran (2004) CD_{LM} testi, hem kesit sayısının hem de gözlem sayısının sonsuza gittiği varsayımına dayanmaktadır. Ancak, gözlem sayısı kesit sayısından büyük ($N > T$) olduğu durumlarda, CD_{LM} testinde anlamlı sapmaların ortaya çıkma olasılığı yüksektir. Bu durumun üstesinden gelmek için, sapmaları düzeltebilen LM_{adj} (sapması düzeltilmiş) test istatistiği

kullanılmaktadır. LM_{adj} testi, büyük kesit sayısına (N) ve sonlu zaman boyutuna (T) sahip panellerde ortaya çıkan sapmaları düzeltme yeteneğine sahip olabilmektedir. Düzeltmenin eklenmesiyle LM_{adj} test istatistiğinin ifadesi aşağıda yer alan eşitlik (8)'de gösterilmektedir (Pesaran vd., 2008: 108).

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k)\rho_{ij}^{-2} - \mu_{Tij}}{v_{Tij}} \quad (8)$$

Eşitlik (8)'de yer alan μ_{Tij} ortalama, v_{ij} varyansı temsil etmektedir. Denklemden ulaşılan test istatistiği asimptotik biçimde standart dağılım göstermektedir. Sonuç olarak, yatay kesit bağımlılığı için sıfır hipotezi ve alternatif hipotezler şu şekilde ifade edilmektedir (Pesaran vd. 2008: 108-109);

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

2.1.3. Pesaran CIPS Panel Birim Kök Testi

Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS (Cross-Sectionally Augmented Im-Pesaran-Shin) testi, panel birim kök testleri arasında bulunmakta ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan bir yöntem sunmaktadır. Test, geleneksel birim kök testlerine, kesitler arası bağımlılıktan kaynaklanan etkileri modelleyerek uyum sağlamaktadır. CIPS testi, Im, Pesaran ve Shin (IPS) testinin bir uzantısı olarak, tüm panel için bir ortalama t-istatistiği üzerinden hesaplanmaktadır. IPS testinin yatay kesit genelleştirilmiş versiyonu (CIPS) aşağıda yer alan eşitlik (9)'da ifade edilmektedir (Pesaran, 2007: 275-276);

$$CIPS(N, T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (9)$$

Pesaran (2007) çalışmasında, CIPS Panel Birim Kök Testi için gerekli olan kritik değerleri kapsamlı bir şekilde açıklamış ve testin uygulanabilmesi için temel referans noktalarını göstermiştir. CIPS testi için hipotezler ise şu şekilde oluşturulmaktadır (Pesaran, 2007: 268);

H_0 = Seride birim kök vardır.

H_1 = Seride birim kök yoktur.

2.1.4. Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi

Nedensellik analizi, iki değişken arasındaki nedensel ilişkinin varlığını ve yönünü test etmeyi amaçlamaktadır. Bu ilişki tek yönlü olabileceği gibi, çift yönlü bir nedensellik ilişkisi de gösterebilmektedir. Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve paneli oluşturan birimler arasındaki heterojenliği göz önünde bulundurarak nedensel ilişkiyi analiz eden bir test olarak açıklanmaktadır. Söz konusu

test, zaman boyutu ile kesit boyutu arasındaki büyüklük farkına duyarsız olarak analizi gerçekleştirmektedir (Şahin, 2018: 40). Bu özelliği sayesinde, zaman boyutunun kesit boyutundan büyük ya da küçük olduğu durumlarda da istatistiksel olarak etkin ve güvenilir sonuçlar elde edilmesine olanak tanımaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ise aşağıda gösterilmekte olan eşitlik (10)'nun ifade ettiği doğrusal model yardımı ile analiz edilmektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1451):

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^k \gamma^{(k)} \gamma_{i,t-k} + \sum_{k=1}^k \beta_i^{(k)} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (10)$$

Dumitrescu ve Hurlin (2012) yönteminde aşağıdaki hipotezler sınanmaktadır:

H₀: Tüm birimler için y değişkeni, x değişkeninin nedenseli değildir.

H₁: Bazı birimler için y değişkeni, x değişkeninin nedenselidir.

2.2. ARAŞTIRMANIN VERİ SETİ

Çalışmada kullanılan değişkenler arasında yer alan çevresel etki değişkeni, ekolojik ayak izi (EF); nüfus değişkeni, ortalama yaşam süresi (LEB) ve nüfus yoğunluğu (PD) ile; refah değişkeni Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GDP) ile ve teknoloji değişkeni de kentleşme (UP) ve elektrik kullanımı (EN) ile gösterilmektedir. Dikkate alınan değişkenler ile STIRPAT modeli temel alınır ampirik analiz için yeniden oluşturulan doğrusal tahmin modeli aşağıda yer alan eşitlik (11) tanımlanmaktadır;

$$\ln EF_{it} = \theta_0 + \theta_1 \ln PD_{it} + \theta_2 \ln LEB_{it} + \theta_3 \ln GDP_{it} + \theta_4 \ln UP_{it} + \theta_5 \ln EN_{it} + \mu_i + \gamma_t + \varepsilon_{it} \quad (11)$$

Denklemden (Eşitlik 11) yer alan EF, kişi başına düşen tüketimin ekolojik ayak izini ifade etmektedir. Eşitlik (11) içerisindeki diğer değişkenlerden μ_i , ülkelere; γ_t ise zamana özgü etkileri tanımlamaktadır. ε_{it} de modelde hata terimlerini temsil etmektedir. Açıklayıcı değişkenlerden, PD, nüfus yoğunluğunu (kilometrekare başına düşen kişi sayısı); LEB, ortalama yaşam süresini (yıl olarak); GDP, kişi başına düşen GSYİH'yı (ABD Doları (\$) olarak); UP, kentsel nüfusu (kentsel alanlarda yaşayan toplam nüfus); EN, kişi başına düşen enerji tüketimini (kWh/kişi olarak) ifade etmektedirler. Ayrıca modelde yer alan tüm değişkenler, logaritmik (ln) forma dönüştürülerek çözümleme işlemlerine bu şekilde dahil edilmişlerdir.

Ekolojik ayak izi değişkenine ait veri seti, Küresel Ayak İzi Ağı (Global Footprint Network) resmi internet adresi olan www.footprintnetwork.org temin edilmiştir. Ç tarafından sunulmaktadır; diğer değişkenlere ilişkin veri setleri ise Dünya Bankasından temin edilmiştir. Analizler, Stata15.0 ve EVIEWS 10.0 yazılım paketleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmada, BRICS-T ülkelerine ilişkin panel veri analizi kapsamında öncelikle Pesaran ve Yamagata Homojenlik Testi uygulanmış ve serilerin homojen ya da heterojen bir yapıya sahip olup olmadığı incelenmiştir. Ardından, seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı Breusch-Pagan (1980) LM, Pesaran (2004) LM_{CD} ve Pesaran-Yamagata (2008) LM_{adj} Yatay Bağımlılık Testleri ile değerlendirilmiştir. Ardından serilerin durağanlık özelliklerini belirlemek amacıyla CIPS Birim Kök Testi gerçekleştirilmiştir. Son olarak, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini ortaya koymak amacıyla Dumitrescu-Hurlin Granger Nedensellik Testinden yararlanılmıştır.

Çizelge 2. Pesaran ve Yamagata (2008) Homojenlik Testi Sonuçları

Test	İstatistik	p - Değeri
Δ	10.328	0.000***
Δ_{adj}	11.735	0.000***

Not:H₀: Eğim katsayısı homojendir. *%10, **%5 ve *** %1 anlamlılık düzeylerinde reddedildiklerini göstermektedir.

Çizelge 2'de sunulan sonuçlar, H₀ hipotezinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerine göre reddedildiğini göstermektedir. Buna göre, modelde kullanılan “değişkenlerin eğim parametresi heterojendir” sonucuna ulaşılmaktadır. Katsayıların heterojenliğine ilişkin bu tespitin ardından, analizde bir sonraki adım olan yatay kesit bağımlılığının var olup olmadığına bakılması gerekmektedir.

Çizelge 3. Modele Ait Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	Test	İstatistik	p - Değeri
Breusch and Pagan (1980)	LM	26.95	0.00***
Pesaran (2004)	LM _{CD}	-1.89	0.05**
Pesaran vd., (2008)	LM _{adj}	3.57	0.00**

Not:H₀: Yatay kesit bağımlılığı yoktur. *%10, **%5 ve *** %1 anlamlılık düzeylerinde reddedildiklerini göstermektedir.

Çizelge 3.'de modele ait LM, LM_{CD} ve LM_{adj} test sonuçları yer almaktadır. Uygulanan bu üç test için H₀: hipotezi “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklindedir. Modele ait test istatistikleri incelendiğinde, boş hipotezin reddedildiği yani modelde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bir diğer ifade ile analiz içerisindeki ülkelerin birinde meydana gelebilecek bir şok diğer ülkeleri de etkileyebilmektedir. Bu nedenle, modelde yatay kesit bağımlılığının varlığı göz önünde bulundurularak, modele ikinci nesil birim kök testlerinden olan CIPS Panel Birim Kök Testi uygulanmıştır.

Çizelge 4. CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli- Trendli Model
	Düzye Değerler
LNEF	-3.212***
LNPD	-2.939**
LNLEB	-3,332***
LNGDP	-3.141***

LNUP	-3.159***
LNEN	-3.352***

Not: H_0 = Seride birim kök vardır. Sabitli-trendli model için %10, %5 ve %1 düzeyinde kritik değerler sırasıyla -2,73; -2,86 ve -3,10 şeklindedir. *%10, **%5 ve *** %1 anlamlılık düzeylerinde reddedildiklerini göstermektedir.

Çizelge 4.'te sabitli-trendli şekilde elde edilmiş CIPS Panel Birim Kök Testinin sonuçları yer almaktadır. Elde edilen sonuçlara göre LNEF, LNPD, LNLEB, LNGDP, LNUP, LNEN değişkenlerine yönelik ileri sürülen H_0 hipotezi reddedilmektedir. Yani serilerin düzey seviyede durağan oldukları sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle, seriler arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönünü belirlemek amacıyla ayrıca Dumitrescu-Hurlin Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır.

Çizelge 5. BRICS-T Ülkelerinde Dumitrescu-Hurlin Granger Nedensellik Test Sonuçları

İlişkinin Yönü	W İstatistiği	Z bar İstatistiği	Prob.
LNPD→LNEF	5.7669	8.2565	0.00***
LNEF→LNPD	3.5045	4.3379	0.00***
LNLEB→LNEF	4.0827	5.3394	0.00***
LNEF→LNLEB	6.5389	9.5931	0.00***
LNGDP→LNEF	6.6874	9.8508	0.00***
LNEF→LNGDP	4.5488	6.1466	0.00***
LNUP→LNEF	4.5488	6.1466	0.00***
LNEF→LNUP	2.2637	2.1887	0.02**
LNEN→LNEF	5.0349	6.9887	0.00***
LNEF→EN	2.3268	2.2980	0.02**

Not: H_0 : Tüm birimler için y değişkeni, x değişkeninin nedenseli değildir. *%10, **%5 ve *** %1 anlamlılık düzeylerinde reddedildiklerini göstermektedir.

Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi sonuçlarına göre, BRICS-T ülkelerinde EF ile PD, LEB, GDP, UP ve EN arasında çift yönlü olarak nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir (Çizelge 5). Bu nedenle modele ilişkin ileri sürülen H_0 hipotezi reddedilmiş ve diğer hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Son yıllarda, dünya genelinde alınan önlemler ve izlenen politikalarla bireylerin çevre bilincine sahip olmalarına yönelik girişimler, yoğun bir şekilde yürütülmeye çalışılmaktadır. Buna karşın halen pek çok insan, yaşlı dünyanın hızla kirlendiğinin, tükenmez olarak gördükleri doğal kaynakların azaldığının ve yaşam kalitesinin artmasını beklerken daha da kötüleştiğinin farkında bile değildirler. Bu nedenle ele alınan çalışmada, söz konusu farkındalığı arttırmak amacıyla enerji talebi artan BRICS-T ülkeleri özelinde, 1992-2022 dönemi dikkate alınarak, ekolojik ayak izinin, nüfus, refah ve teknoloji parametrelerinden ne yönde etkilendiği ve aralarındaki bağlantıların yönünün nasıl olduğu irdelenmektedir. Çalışmada STIRPAT modelinden yararlanılmakta ve çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Böylece sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada ele alınan değişkenlerin etkinliği de sınanmış olmaktadır.

Çalışmada kullanılan STIRPAT modeli, tüm BRICS-T ülkeleri için anlamlı sonuçlar elde edilmesine olanak tanımıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, nüfus yoğunluğu, ortalama yaşam süresi, kişi başına düşen GSYH, kentsel nüfus ve enerji tüketimi ile ekolojik ayak izi arasında güçlü ve çift yönlü bir nedenselliğin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre, ekonomik büyüme, demografik yapı ve enerji kullanımının, çevresel sürdürülebilirlik üzerinde doğrudan etkili olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda BRICS-T ülkelerinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Nüfus yoğunluğu ve kentsel nüfus artışının etkin bir şekilde yönetilmesi, enerji tüketiminin yenilenebilir kaynaklara kaydırılması, enerji verimliliği uygulamalarına hız kazandırılması ve çevresel politika uyumu, ekolojik ayak izinin azaltılmasına katkı sunmaktadır.

Nitekim, literatüre kazandırılan çalışmaların hemen hemen hepsinde tüm dünyada ekolojik ayak izinin önemli ölçüde azaltılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun için de çevresel politika reformlarının gerçekleştirilmesi, sürdürülebilir enerji ve tüketim alışkanlıklarının benimsenmesi gerektiği önerilmektedir. Ayrıca, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, endüstriyel verimlilik artışının sağlanması ve toplumsal farkındalığın tesis edilmesi gibi stratejilerin ekolojik ayak izini azaltmada etkili olduğu ileri sürülmektedir.

Öte yandan, çevre vergisi uygulamaları da karbon emisyonlarını ve ekolojik ayak izini azaltma konusunda önemli bir araç olarak öne çıkmakta ve ekonomik aktörleri çevre dostu alternatifler aramaya yönlendirmektedir. Bu durum, ekonomik büyüme ve çevresel sürdürülebilirlik arasında denge kurulmasını sağlamakta ve uzun vadeli kalkınma hedeflerine ulaşılmasını desteklemektedir. Ayrıca, çevre vergilerinin etkin kullanımı ve yenilikçi çözümlerle desteklenen politikalar, çevresel bozulmayı da önemli ölçüde sınırlandırmaktadır.

Küresel ölçekte etkili sonuçlar elde edebilmek için tüm ülkelerin ortak bir irade ve bilinçle hareket etmesi bir zorunluluk olarak değerlendirilmelidir. İklim değişikliği ve çevresel sorunların çözümü, ancak uluslararası iş birliği, uzun vadeli politikalar ve çevresel sürdürülebilirliği önceleyen stratejilerin hayata geçirilmesi ile mümkün olabilmektedir.

Bu doğrultuda, küçük yaşlarda verilen çevre eğitimi, bireylerde sürdürülebilirlik bilincini geliştirmekte ve çevresel farkındalık oluşturarak toplumların uzun vadeli çevresel ve ekonomik refah hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu bilinç, gelecekte yenilikçi ekonomik çözümleri destekleyen bir altyapının oluşmasına ve sürdürülebilir bir ekonominin inşasına katkı sağlamaktadır. Çünkü iklim değişikliği, sınır tanımayan bir yapıya sahip olduğundan, tüm dünya ülkelerinin aynı anda etkilenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle sadece BRICS-T ülkeleri değil tüm dünya ülkelerinin ortak bir bilinç ve sorumlulukla hareket etmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Başıoğlu, A. (2018). STIRPAT modeli kapsamında Türkiye’de ekolojik ayak izinin belirleyicileri. H. F. Erdem ve A. Başoğlu (Ed.), İktisat Seçme Yazılar içinde (133-155). Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Chudik, A. ve Pesaran, H. M. (2015). Common Correlated Effects Estimation of Heterogeneous Dynamic Panel Data Models with Weakly Exogenous Regressors. *Journal of Econometrics*, 188(2), 393-420.

Destek, M. A. (2018). Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin Türkiye için incelenmesi: STIRPAT modelinden bulgular. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 268-283.

Dietz, T., ve Rosa, E. A. (1997). Effects of Population and Affluence on CO2 Emissions. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 94(1), 175-179.

Dumitrescu, E., ve Hurlin, C. (2012). Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 4, 1450-1460.

<https://www.footprintnetwork.org/>, Erişim Tarihi: 5.12.2024.

Ibrahim, S. S., Celebi, A., Ozdeser, H. ve Sancar, N. (2017). Modelling the impact of energy consumption and environmental sanity in Turkey: A STIRPAT framework. *Procedia Computer Science*, 120, 229-236.

Jia, J., Deng, H., Duan, J. ve Zhao, J. (2009). Analysis of the major drivers of the ecological footprint using the STIRPAT model and the PLS method - A case study in Henan Province, China. *Ecological Economics*, 68, 2818-2824.

Pesaran, H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.

Pesaran, H. M. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. IZA Discussion Paper No. 1240.

Pesaran, H. M., ve Tosetti, E. (2011). Large Panels with Common Factors and Spatial Correlation. *Journal of Econometrics*, 161(2), 182-202.

Pesaran, M. M., ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.

Pesaran, H. M., Ullah, A., ve Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross Section Independence. *Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.

Rees, W. E. ve Wackernagel, M. (1996). Urban ecological footprints: why cities cannot be sustainable—and why they are a key to sustainability. *Environ. Impact Assess. Rev.*, 16 (4–6), 223–248.

Rees, W.E. (1992). Ecological footprints and appropriated carrying capacity: What urban economics leaves out. *Environ. Urbanization*, 4 (2), 121–130.

Şahin, D. (2018). APEC Ülkelerinde Turizm, Ekonomik Büyüme ve Çevresel Kalite İlişkisi: Panel Veri Analizi. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 5(2), 32-44.

Salman, M., Zha, D. ve Wang, G. (2022). Interplay between urbanization and ecological footprints: Differential roles of indigenous and foreign innovations in ASEAN-4. *Environmental Science and Policy*, 127, 161-180.

Topdağ, D., Acar, T. ve Çelik, İ. E. (2020). Estimation of the global-scale ecological footprint within the framework of STIRPAT models: The quantile regression approach. *İstanbul İktisat Dergisi*, 70(2), 339-358.

Ulucak, R. ve Lin, D. (2017). Persistence of policy shocks to Ecological Footprint of the USA. *Ecological Indicators*, 80, 337-343.

Usman, A., Ozturk, I., Naqvi, S. M. M. A., Ullah, S. ve Javed, M. I. (2022). Revealing the nexus between nuclear energy and ecological footprint in STIRPAT model of advanced economies: Fresh evidence from novel CS-ARDL model. *Progress in Nuclear Energy*, 148, 1-10.

Wackernagel, M. ve Rees, W. E. (1996). *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*. New Society Publishers, Gabriola Island, BC, Canada.

Yılmaz, M. (2024). Türkiye’de Ekolojik Ayak İzinin Belirleyicileri: STIRPAT Modeli. *İzmir İktisat Dergisi*, 39(3), 637-657.

York, R., Rosa, E. A., ve Dietz, T. (2003). STIRPAT, IPAT and ImPACT: Analytic Tools for Unpacking The Driving Forces of Environmental Impacts. *Ecological Economics*, 46(3), 351-365.

G7 ÜLKELERİNİN OECD DAHA İYİ YAŞAM ENDEKSİ AÇISINDAN SIRALAMASI VE KARŞILAŞTIRILMASI: LODECI TABANLI EDAS YAKLAŞIMI VE UYGULAMASI

Dr. Öğr. Üyesi Serdar YARLIKAŞ

Kocaeli Üniversitesi, serdar.yarlikas@kocaeli.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-5087-955X

ÖZET

Ülkeleri yaşam kalitesi açısından sıralamak önemli bir karar verme problemidir. Bundan dolayı, bu karar verme problemine çözüm olarak, bu çalışma ülkeleri yaşam kalitesi açısından sıralamak için LODECI tabanlı EDAS yaklaşımını önerdi. Bu amaçla, ekonomik ve sosyal gelişmenin birçok boyutunu daha iyi yansıtan, OECD daha iyi yaşam endeksi bu çalışma için benimsenecek kriterleri belirlemek için kullanıldı. Ardından, bu indeksin 11 kriterinin tümü çalışmanın kriterleri olarak seçildi. Kriter ağırlıkları LODECI yöntemi kullanılarak hesaplanırken, EDAS yöntemi G7 ülkelerini daha iyi yaşam endeksi düzeylerine göre sıraladı. Bu çalışma için kullanılan veri seti seçilmiş her bir kriterin 2024 Mart için değerlerini içermektedir. Elde edilen sonuçlara dayanarak, daha iyi yaşam için en önemli kriterin Sivil Katılım olduğu ve bu kriterin sırasıyla İş Yaşam Dengesi ve Gelire ilişkin kriterlerce takip edildiği sonucuna varılmıştır. Elde edilen sonuçlar ayrıca daha iyi yaşam açısından G7 ülkeleri arasında en iyi sıralamaya sahip ülke ABD iken, en kötü sıralamaya sahip ülkenin ise Japonya olduğunu göstermektedir. Bunlara ek olarak, daha iyi yaşam temelinde, yedi ülke arasında Japonya ve İtalya olmak üzere ikisi, daha iyi yaşam endeksi değerleri tüm G7 ülkelerinin ortalama yaşam endeksi değerinden çok uzakta oldukları için kalan beş G7 ülkesine kıyasla daha az yaşam kalitesine sahip ülkeler olarak tanımlanabilirler.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, LODECI Yöntemi, EDAS Yöntemi, Daha İyi Yaşam Endeksi, G7 Ülkeleri.

RANKING AND COMPARISON OF G7 COUNTRIES IN TERMS OF THE OECD BETTER LIFE INDEX: LODECI BASED EDAS APPROACH AND ITS IMPLEMENTATION

ABSTRACT

The ranking of countries in terms of life quality is an important decision-making problem. Therefore, as a solution to this decision-making problem, this study proposed a LODECI based EDAS approach for ranking countries in terms of life quality. For this purpose, OECD Better Life Index, which better capture multiple dimensions of economic and social progress, is used to identify the criteria to be adopted for this study. Subsequently, all of the eleven factors of this index were selected as the criteria of this study. The criteria weights were calculated by using the LODECI method while the EDAS method ranked the G7 countries according to their better life index levels. The data set used for this study includes the values of March 2024 for each of the selected criteria. Based on the obtained results, it was concluded that the most important criterion for better life is Civic Engagement, followed by the criteria related to Work-Life Balance and Income, respectively. The obtained results also denoted that the best-ranked country among the G7 Countries in terms of better life is United States, while the worst ranked is Japan. In addition to these, on the basis of better life, for two out of seven countries, Japan and Italy, can be identified as countries with lower quality of life compared to the remaining five G7 countries as their better life index value is far away from the average better life index value of all G7 countries.

Keywords: Multi-Criteria Decision Making Methods, LODECI Method, EDAS Method, Better Life Index, G7 Countries.

1. GİRİŞ

Refahın Ölçülmesi araştırmacıların ilgisini çeken ve hakkında pek çok bilimsel çalışma gerçekleştirilmiş ve hala gerçekleştirilmeye devam eden bir konudur (Hwang ve Yoon, 1981) Küreselleşmenin artması ve ülkeler arası rekabetin artmasından dolayı refahın ölçülmesinde sadece gelir ölçütü ile değerlendirmenin yetersiz olduğu anlaşılmaktadır (Kernyi, 2011; Mizobuchi, 2013). Dolayısıyla, detaylı ölçümler içeren ve birden çok farklı boyutu içerisinde barındıran refahın ölçümüne dair somut formülasyonlar oluşturulma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yaşam kalitesi değerlendirilmesinde sadece gelir ölçütü ile ortaya çıkan değerlendirmenin ülkeler arası rekabeti ölçmede yetersiz kalışı, geliri yeterli olsa bile yaşam kalitesi düzeyi düşük ülkeler olabileceği gerçeğini göstermiştir. Bu nedenle Yaşam kalitesi kavramı yerine Daha İyi Yaşam kavramı ortaya çıkmıştır. Ülkelerin daha iyi yaşam düzeyi

açısından sıralanmasında birden çok kriterin mevcut olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, bu karar verme probleminin çözümü için ise çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çalışmanın uygulama kısmı OECD daha iyi yaşam endeksini kapsamaktadır. Çalışma kapsamında, önerilen 11 farklı kriteri literatürden adapte edildi ve daha sonra G7 ülkeleri için kriterlerin değerleri elde edildi. Daha iyi yaşam düzeyleri açısından çalışmada yer alan ülkeleri sıralayabilmek için LODECI kriter ağırlıklarına dayalı olarak EDAS yöntemi uygulandı.

2. UYGULAMA

2.1. Çalışmanın Uygulama Aşamaları

Bu çalışma birbirini takip eden üç temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama literatür taramasını belirtirken, ikinci aşama kriter ağırlıklarının belirlenmesini, son aşama ise alternatifler arasındaki sıralamayı tespit etmeyi içermektedir. Çalışmanın öncelikle ilk amacı literatür ile belirlenen kriterle oluşturulan daha iyi yaşam kalitesi kriterlerinin her birinin önem düzeyini belirlemektir. İkinci amacı ise, çalışmada yer alan G7 ülkelerinin daha iyi yaşam kalitesi düzeylerini tespit etmektir. Çalışmanın önemli sınırlamalarından birisi çalışma kapsamında sadece G7 ülkelerinin incelenmesidir. Ayrıca, bu inceleme sadece 2024 yılının Mart Ayı verilerini kapsadığı için ilgili ülkelerde daha iyi yaşam kalitesinin yıllara göre değişimi değerlendirilmemektedir. Çalışma kapsamında yer alan ülkeler, ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya ve Kanada'dır. Bu ülkelerin analizlerde alternatif olarak tanımlayıcıları sırasıyla, A1, A2, A3, A4, A5, A6 ve A7 şeklindedir.

Çalışma çerçevesinde, OECD daha iyi yaşam endeksi kriterlerine OECD'nin ilgili endeks için oluşturulmuş internet sitesinden ulaşıldı ve çalışmada yer alan ülkelerin ilgili kriterlerde aldığı değerler de yine bu internet sitesinden elde edildi (OECD, 2024). Erişilen veriler öncelikle LODECI yönteminde kriter ağırlıklarının hesaplanılmasında kullanıldı, daha sonra ise hesaplanan kriter ağırlıkları ile aynı veriler EDAS yönteminde uygulanarak çalışmada yer alan ülkelerin daha iyi yaşam kalitesi düzeyleri tespit edildi.

Uzunca süredir uygulamada yer alan ve 11 kriter içeren OECD yaşam kalitesi endeksine ilişkin kriterler detayları ile birlikte aşağıda yer aldığı üzeredir (OECD, 2024):

K1: Barınma: Bireyin yaşamını sürdürdüğü konutun ihtiyaçlarına cevap verebilme düzeyini belirtmektedir.

K2: Gelir: Bireyin daha iyi yaşamak için sürekli sahip olması gereken gelir düzeyini belirtmektedir.

K3: İstihdam: Bireyin yeterli kazanç sağladığı bir işinin olma durumunu değerlendiren kriterdir.

K4: Sosyal İletişim: Bireyin sosyal ilişkilerinin iyi olma durumunu değerlendiren kriterdir.

K5: Eğitim: Bireyin eğitim olanaklarına ulaşmadaki kolaylık düzeyini belirtmektedir.

K6: Çevre: Fiziksel çevrenin yaşam kalitesine etkisini gösteren bir kriterdir.

K7: Sivil Katılım: Bireylerin görüş bildirme düzeylerini belirten bir kriterdir.

K8: Sağlık: Bireylerin sağlık koşullarını ve düzeylerini gösteren bir kriterdir.

K9: Yaşam Memnuniyeti: Bireyin kendi yaşam kalitesinden genel olarak memnun olma düzeyini göstermektedir.

K10: Güvenlik: Bireylerin güvenli bir ortamda yaşama düzeylerini gösteren bir kriterdir.

K11: İş-Yaşam Dengesi: Bireyin çalışma şartları ile yaşam faaliyetleri arasındaki sürenin dengeli dağılma durumunu gösteren bir kriterdir.

Çalışmada incelenen daha iyi yaşam endeksi kriterlerinin tümü fayda yönlüdür. Yüksek değerler almaları, ilgili kriter açısından yaşam kalitesinin daha iyi olma koşullarının gerçekleştiğine dair bir göstergedir. Bu indekste kriterler 0-10 arasında değerler almaktadır. Tamamen fayda yönlü kriterler içerdiği için, uygulamada bu indeksin araştırmacılara önemli düzeyde bir kolaylık sağladığı diğer bir gerçektir. Çalışmada bu indeksin tercih edilmesinde bu durum da dikkate alınmıştır.

2.2. LODECI Yöntemi

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi ve MEREC yöntemlerinin güçlü yanlarının matematiksel olarak birleştirilmesi ve bu iki yöntemin teorik tanımlamalarını matematiksel olarak uzlaştıran bir yöntem olarak önerilmiştir (Pala, 2024; Hwang ve Yoon, 1981; Keshavarz-Ghorabae vd., 2021). Yöntemin geçerliliği bu iki yöntemi uzlaştıran çözümlerle sağlanmıştır (Pala, 2024; Hwang ve Yoon, 1981; Keshavarz-Ghorabae vd., 2021). Kriterlerin her biri için alternatiflerde aldığı değerler arasındaki uzaklıkları, matematiksel bir formül ile ayrışım olarak tanımlayan yöntem, bu ayrışımı logaritmik ayrışım değerlerine dönüştürerek, logaritmik fonksiyonlara uygun olan çözümlerle yöntemin kullanılması gerekliliği sınırlamasını da ortaya koymuştur (Pala, 2024). Özellikle maksimum normalizasyon yaklaşımı ile normalizasyon matrisinin oluşturulması aşaması da yöntemin tümü ya da en azından çoğu fayda yönlü kriterler içeren çalışmalarda daha uygun olduğunu destekler niteliktedir. Kriter ağırlıkları hesaplamada objektif yöntemlerden biri olan LODECI yöntemi, literatüre kattığı logaritmik ayrışım değeri formülü ile diğer yöntemlere kıyasla daha fazla matematiksel işlem yoğunluğu ve matematiksel fonksiyon değerlendirmeleri içeren bir yöntem olduğu da görülmektedir (Pala, 2024). 5 aşamadan oluşan bu yöntemin aşamaları matematiksel formülleri ve ilgili açıklamaları ile aşağıda yer aldığı üzere (Pala, 2024):

Aşama 1: Karar Matrisinin Tanımlanması: Karar verme probleminin temel verilerini gösteren matrisin tanımlandığı aşamadır. İlgili matris eşitlik (1)'de tanımlanmış şekli ile ifade edilmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Aşama 2: Normalizasyon Matrisinin Oluşturulması: Bu yöntem maksimum normalizasyon yaklaşımını benimsemiştir. Fayda kriteri için uygulanan formül doğrusal normalizasyonu ifade ederken, 1’den bu formülün çıkarılması ile maliyet yönlü kriterin normalizasyonun elde edilmesi, yöntemin aslında tüm kriterleri maksimum normalizasyon yaklaşımı ile fayda yönlü kriterlere dönüştürme amacını vurgulamaktadır. Bu tanımlamalar, matematiksel formülasyonlara yansıtılmış ve normalizasyon matrisi oluşturulurken fayda yönlü ve maliyet yönlü kriterlerde, sırasıyla, Eşitlik (2) ve Eşitlik (3)’te tanımlanan formüller kullanılmıştır.

$$a_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_j^{max}} \quad (2)$$

$$a_{ij} = 1 - \frac{x_{ij}}{x_j^{max}} \quad (3)$$

Aşama 3: Normalizasyon Matrisinde Ayırışım Değerinin Hesaplanması: Kriterlerin her biri için alternatiflerde aldığı değerler arasındaki uzaklıkları, matematiksel bir formül ile ayırışım olarak tanımlanan aşamadır. Ayırışım değeri hesaplamalarında bir önceki aşamada yer alan normalizasyon matrisi değerleri eşitlik (4)’te yer alan formül ile ayırışım değerlerine dönüşmektedir. Ayırışım değeri formülü uzaklıkların mutlak farkının maksimumu alınarak oluşturulan bir hesaplamayı içermektedir.

$$AD_{ij} = maks\{|a_{ij} - a_{rj}|\} \quad r \neq i, r = 1,2,3, \dots, n \quad (4)$$

Aşama 4: Her Bir Kriterle İlişkin Logaritmik Ayırışım Değerinin Hesaplanması: Bir önceki aşamada hesaplanan ayırışım değerlerinin ortalaması her bir kriter için hesaplanıp, hesaplanan bu değere 1 eklenmesi ve çıkan değerinde LN fonksiyonundaki değeri alınarak elde edilen değerlerdir. İlgili hesaplama eşitlik (5)’te yer alan formül ile yapılabilmektedir.

$$LAD_j = \ln \left(1 + \frac{\sum_{i=1}^n AD_{ij}}{n} \right) \quad (5)$$

Aşama 5: Logaritmik Ayırışım Değerlerini Dikkate Alarak Her Bir Kriterle İlişkin Objektif Ağırlıkların Hesaplanması: Bir önceki aşamada hesaplanan her bir kriterin logaritmik ayırışım değeri tüm kriterlerin logaritmik ayırışım değeri toplamına bölünerek, her bir kriterin ağırlığı ayrı ayrı hesaplanır. Eşitlik (6)’da yer alan formül ile kriter ağırlıkları hesaplanabilmektedir.

$$w_j = \frac{LAD_j}{\sum_{j=1}^m LAD_j} \quad (6)$$

2.3. EDAS Yöntemi

Bu yöntem, ortalamaya çözüm uzaklığını dikkate alan bir yöntemdir. Ortalamadan pozitif uzaklık ve negatif uzaklık değerlerinin normalize edilmesiyle alternatiflerin sıralanmasında çözüme ulaşılmasını sağlamaktadır (Keshavarz Ghorabae, Zavadskas, Olfat, & Turskis, 2015). Bu yöntem sayesinde alternatiflere ilişkin çözümlere ulaşabilmek için 6 temel aşamanın uygulanması gerekmektedir. Bu aşamalar formülleri ve matematiksel teknik detayları ile aşağıda belirtildiği üzeredir (Keshavarz Ghorabae, Zavadskas, Olfat, & Turskis, 2015):

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması: Alternatiflerin kriterlerde aldığı değerleri gösteren matris karar verme probleminin verilerini belirtmektedir. Bu matrisin matematiksel tanımı eşitlik (7)'de gösterilmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (7)$$

2. Aşama: Ortalama Çözüm Matrisinin Oluşturulması: Bu aşamada kriterlerin herbirinin alternatiflerdeki aldığı değerlerin ortalaması öncelikle bulunur. Bulunan bu değerler matris biçiminde ifade edilir. Bu matris ise ortalama çözüm matrisi olarak tanımlanmıştır. Eşitlik (8) her bir kriterin ortalamasının bulunmasına ilişkin formülü, Eşitlik (9) bulunan bu değerlerin gösterildiği matrisin matematiksel gösterimini ifade etmektedir.

$$AV_j = \frac{\sum_{i=1}^n x_{ij}}{n} \quad (8)$$

$$AV = [AV_j]_{1 \times m} \quad (9)$$

3. Aşama: Uzaklık Matrislerinin Hesaplanması: Bu aşamada, fayda yönlü ve maliyet yönlü kriterler için ortalama pozitif uzaklık ve negatif uzaklık değerlerinin hesaplandığı aşamadır. Bu değerlerin oluşturulması, alternatiflerin kriterlerde aldığı değerlerin ortalama çözüm matrisi değerlerine uzaklığı ile ilgili tanımlanan maksimum fonksiyonun uygulanması ile oluşan değerlerin, ortalama çözüm matrisindeki kriterlerin ortalama değerlerine oranlanması matematiksel işlemi ile gerçekleştirilmektedir. Eşitlik (10) ve Eşitlik (11) fayda yönlü kriterler için ortalama pozitif uzaklık ve ortalama negatif uzaklık matrisine ilişkin formülleri ifade ederken, Eşitlik (12) ve Eşitlik (13) ise maliyet yönlü kriterler için ortalama pozitif uzaklık ve ortalama negatif uzaklık matrisine ilişkin formülleri göstermektedir.

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (x_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (10)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - X_{ij}))}{AV_j} \quad (11)$$

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - X_{ij}))}{AV_j} \quad (12)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (X_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (13)$$

4. Aşama: Ağırlıklı Toplam Değerlerin Elde Edilmesi: Bu aşamada, w_j değerleri kriterlerin ağırlıklarını göstermek üzere, ağırlıklı toplam pozitif değer (SP_i) ve ağırlıklı toplam negatif değer (SN_i) sırasıyla Eşitlik (14) ve Eşitlik (15)'te yer alan formüllerin uygulanması ile elde edilmektedir.

$$SP_i = \sum_{j=1}^m w_j \times PDA_{ij} \quad (14)$$

$$SN_i = \sum_{j=1}^m w_j \times NDA_{ij} \quad (15)$$

5. Aşama: Ağırlıklandırılmış Toplam Değerlerin Normalizasyon İşleminin Gerçekleştirilmesi: Bu aşamada, Eşitlik (16) ve Eşitlik (17)'deki formüller uygulanarak, sırasıyla Normalize Edilmiş Ağırlıklı Toplam Pozitif ve Normalize Edilmiş Ağırlıklı Toplam Negatif Değerler hesaplanmaktadır.

$$NSP_i = \frac{SP_i}{\max(SP_i)} \quad (16)$$

$$NSN_i = 1 - \frac{SN_i}{\max(SN_i)} \quad (17)$$

6. Aşama: Alternatiflerin Değerlendirme Skorlarının Elde Edilmesi: Bu aşamada, her alternatif için normalize edilmiş ağırlıklı toplam pozitif ve normalize edilmiş ağırlıklı toplam negatif değerlerin aritmetik ortalaması alınarak alternatiflerin herbiri için değerlendirme skorları hesaplanmaktadır. Bu hesaplama işlemi Eşitlik (18)'de yer alan formülün uygulanması ile gerçekleştirilmektedir. En yüksek değerlendirme skoruna sahip alternatif ise karar verme probleminin en iyi alternatifi olarak değerlendirilmektedir. Böylece son aşamanın uygulanması ile de karar verme probleminin çözümüne ulaşılmış olur.

$$AS_i = \frac{1}{2}(NSP_i + NSN_i) \quad (18)$$

3. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümü, çalışmada tanımlanan 11 kriterin LODECI yöntemi uygulaması ile elde edilen kriter ağırlıkları değerlerini ve EDAS yöntemi uygulaması sonucunda çalışmada yer alan ülkelerin daha iyi yaşam kalitesi düzeylerine ilişkin sayısal sonuçları içermektedir.

Çalışmadaki LODECI ve EDAS yöntemlerinin uygulanmasında kullanılan ortak karar matrisi Çizelge 1’de ifade edilmektedir.

Çizelge 1. LODECI ve EDAS Yöntemleri İçin Ortak Karar Matrisi

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
ABD	8,6	8,5	8,8	7,8	7,4	8,2	7,0	8,6	7,2	7,5	5,2
Almanya	7,0	4,8	8,9	6,2	7,6	7,7	5,3	7,1	8,1	8,3	8,0
Fransa	6,8	4,3	7,5	8,2	6,3	6,0	5,8	7,7	6,1	8,1	8,1
İngiltere	6,5	5,4	8,4	7,3	6,7	6,8	7,1	7,8	6,4	8,6	5,6
İtalya	5,5	3,6	5,8	5,6	4,9	5,0	6,6	8,3	5,4	8,0	9,4
Japonya	6,1	3,6	8,3	5,5	7,7	6,7	2,0	5,3	4,1	8,4	3,4
Kanada	7,8	5,3	8,4	7,5	7,8	8,6	6,8	9,5	7,1	8,3	6,5

Karar matrisinde yer alan verilere, çalışmada sadece fayda yönlü kriterler olduğu için Eşitlik (2) uygulanarak, Çizelge 2’de gösterilen LODECI Yöntemi Normalizasyon Matrisi elde edilmiştir.

Çizelge 2. LODECI Yöntemine İlişkin Normalizasyon Matrisi

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
ABD	1,0000	1,0000	0,9888	0,9512	0,9487	0,9535	0,9859	0,9053	0,8889	0,8721	0,5532
Almanya	0,8140	0,5647	1,0000	0,7561	0,9744	0,8953	0,7465	0,7474	1,0000	0,9651	0,8511
Fransa	0,7907	0,5059	0,8427	1,0000	0,8077	0,6977	0,8169	0,8105	0,7531	0,9419	0,8617
İngiltere	0,7558	0,6353	0,9438	0,8902	0,8590	0,7907	1,0000	0,8211	0,7901	1,0000	0,5957
İtalya	0,6395	0,4235	0,6517	0,6829	0,6282	0,5814	0,9296	0,8737	0,6667	0,9302	1,0000
Japonya	0,7093	0,4235	0,9326	0,6707	0,9872	0,7791	0,2817	0,5579	0,5062	0,9767	0,3617
Kanada	0,9070	0,6235	0,9438	0,9146	1,0000	1,0000	0,9577	1,0000	0,8765	0,9651	0,6915

LODECI yöntemine ilişkin normalizasyon matrisi oluşturulduktan sonra, Normalizasyon Matrisindeki Ayrışım Değerleri ile Her Bir Kriterin Logaritmik Ayrışım Değerleri (LAD) birlikte gösterildiği Çizelge 3, Eşitlik (4) ve Eşitlik (5)’deki formüllerin uygulanması ile elde edilmiştir.

Çizelge 3. LODECI Yönteminde Normalizasyon Matrisi Ayrışım Değerleri ve Logaritmik Ayrışım Değerleri (LAD)

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
ABD	0,3605	0,5765	0,3371	0,2805	0,3205	0,3721	0,7042	0,3474	0,3827	0,1279	0,4468
Almanya	0,1860	0,4353	0,3483	0,2439	0,3462	0,3140	0,4648	0,2526	0,4938	0,0930	0,4894
Fransa	0,2093	0,4941	0,1910	0,3293	0,1923	0,3023	0,5352	0,2526	0,2469	0,0698	0,5000
İngiltere	0,2442	0,3647	0,2921	0,2195	0,2308	0,2093	0,7183	0,2632	0,2840	0,1279	0,4043
İtalya	0,3605	0,5765	0,3483	0,3171	0,3718	0,4186	0,6479	0,3158	0,3333	0,0698	0,6383
Japonya	0,2907	0,5765	0,2809	0,3293	0,3590	0,2209	0,7183	0,4421	0,4938	0,1047	0,6383
Kanada	0,2674	0,3765	0,2921	0,2439	0,3718	0,4186	0,6761	0,4421	0,3704	0,0930	0,3298
LAD	0,2422	0,3959	0,2613	0,2472	0,2725	0,2793	0,4934	0,2858	0,3164	0,0935	0,4004

LODECI yöntemi ile kriter ağırlıkları ise Çizelge 3’te belirtilen Logaritmik Ayırışım Değerleri temel alınarak, bu değerlere Eşitlik (6)’da ifade edilen formülün uygulanması ile elde edilmiştir. Kriter ağırlıkları ve kriter ağırlıklarına ilişkin sıralama sonuçları ise Çizelge 4’te sunulmuştur.

Çizelge 4. LODECI Yöntemi ile Elde Edilen Kriter Ağırlık Değerleri ve Sıralama Sonuçları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
w _j	0,0737	0,1204	0,0795	0,0752	0,0829	0,0850	0,1501	0,0869	0,0962	0,0284	0,1218
Sıralama	10	3	8	9	7	6	1	5	4	11	2

LODECI yöntemi sonuçlarına göre daha iyi yaşam için en önemli kriterin Sivil Katılım olduğu (0,1501) ve bu kriterin sırasıyla İş Yaşam Dengesi (0,1218) ve Gelire (0,1204) ilişkin kriterlerce takip edildiği sonucuna varılmıştır. En az önemli kriter ise 0,0284 kriter ağırlık değeri ile güvenlik kriteridir. 11 kriterden 8 kriterin ağırlık değeri ilk 3 sırada yer alan kritere göre çok düşük olduğu için, kriterler arasında genel olarak önem düzeyi farklılığı olduğu da anlaşılmaktadır.

LODECI yöntemi ile kriter ağırlıkları belirlendikten sonra, bu kriter ağırlığı değerleri EDAS yönteminde uygulanarak her bir alternatifin değerlendirme skoru hesaplanmıştır. Bu kapsamda, öncelikle Çizelge 1’de belirtilen karar matrisine Eşitlik (8) ve Eşitlik (9)’da yer alan formüller uygulanarak, Çizelge (5)’te belirtilen Ortalama Çözüm Matrisi elde edilmiştir.

Çizelge 5. EDAS Yöntemi ile Elde Edilen Ortalama Çözüm Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
AV _j	6,900	5,071	8,014	6,871	6,914	7,000	5,800	7,757	6,343	8,171	6,600

Daha sonraki aşamada ise Eşitlik (10), Eşitlik (11), Eşitlik (12), Eşitlik (13), Eşitlik (14), Eşitlik (15), Eşitlik (16), Eşitlik (17) ve Eşitlik (18) uygulanarak, Çizelge (6)’da alternatiflerin değerlendirme skorları hesaplandı. Alternatiflerin değerlendirme skorları ve alternatiflerin değerlendirme skorlarına göre sıralaması ise Çizelge 6’de sunulmuştur.

Çizelge 6. EDAS Yöntemine Göre Alternatiflerin Değerlendirme Skorları ve Sıralaması

Alternatifler	AS _i	Sıralama
ABD	0,950	1
Almanya	0,647	3
Fransa	0,524	5
İngiltere	0,589	4
İtalya	0,440	6
Japonya	0,034	7
Kanada	0,792	2

EDAS yöntemine ilişkin sonuçlar daha iyi yaşam açısından G7 ülkeleri arasında en iyi sıralamaya sahip ülke ABD iken (0.950), en kötü sıralamaya sahip ülkenin ise Japonya (0.034) olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yaşam kalitesi değerlendirilmesinde sadece gelir ölçütü ile ortaya çıkan değerlendirmenin ülkeler arası rekabeti ölçmede yetersiz kalışı, geliri yeterli olsa bile yaşam kalitesi düzeyi düşük ülkeler olabileceği gerçeğini göstermiştir. Bu nedenle Yaşam kalitesi kavramı yerine Daha iyi Yaşam kavramı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, OECD daha iyi yaşam endeksi temel alınarak iki adet çok kriterli karar verme uygulaması yapılmıştır.

Elde edilen sonuçlara dayanarak, daha iyi yaşam için en önemli kriterin Sivil Katılım olduğu (0,1501) ve bu kriterin sırasıyla İş Yaşam Dengesi (0,1218) ve Gelire (0,1204) ilişkin kriterlerle takip edildiği sonucuna varılmıştır. Gelirin sıralamada 3.sırada yer alması OECD Daha İyi Yaşam endeksinin oluşturulmasını destekler nitelikte bir sonuçtur. Gelirin yaşam kalitesinin tek başına açıklayıcısı olamayacağı gerçeğini vurgulamaktadır.

Elde edilen sonuçlar ayrıca daha iyi yaşam açısından G7 ülkeleri arasında en iyi sıralamaya sahip ülke ABD iken (0,950), en kötü sıralamaya sahip ülkenin ise Japonya (0,034) olduğunu göstermektedir.

Bunlara ek olarak, daha iyi yaşam temelinde, yedi ülke arasında Japonya ve İtalya olmak üzere ikisinin daha iyi yaşam endeksi değerleri, tüm G7 ülkelerinin ortalama yaşam endeksi değerinden çok uzakta oldukları için kalan beş G7 ülkesine kıyasla daha az yaşam kalitesine sahip ülkeler olarak tanımlanabilirler.

Bu çalışma daha iyi yaşam kalitesi düzeyinde gelir dışındaki faktörlerin de önemli olduğunu göstermektedir. Gelecekte uygulanacak çalışmalarda, çok kriterli karar verme yöntemlerine ilişkin çok sayıda yöntemi bir arada uygulayarak sonuçlar arası kıyaslama yapılabilir ve böylece sonuçlar daha genelleştirici bir nitelik kazanabilir.

KAYNAKÇA

Hwang, C. L., & Yoon, K. (1981). Methods for multiple attribute decision making. In multiple attribute decision making (pp. 58-191). Springer, Berlin, Heidelberg.

Kernyi, A. (2011). The Better Life Index of the Organisation for Economic Co-Operation and Development. *Public Finance Quarterly*, 56(4), 518- 538.

Keshavarz Ghorabae, M., Zavadskas, E. K., Olfat, L., & Turskis, Z. (2015). Multi-Criteria Inventory Classification Using A New Method of Evaluation Based on Distance from Average Solution (EDAS). *Informatica*, 26(3), 435-451.

Keshavarz-Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Antucheviciene, J. (2021). Determination of objective weights using a new method based on the removal effects of criteria (MEREK). *Symmetry*, 13(4), 525-545.

Mizobuchi, H. (2013). Measuring world Better Life Frontier. Discussion Paper Series. No.13-01. 1-23.

OECD. (2024). OECD Better Life Index. <http://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/> (Erişim Tarihi: 01.10.2024).

Pala, O. (2024). Assessment of the social progress on European Union by logarithmic decomposition of criteria importance. *Expert Systems with Applications*, 238, 121846.

BRICS'İN KURUCU ÜLKELERİNİN YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: LODECI TABANLI EDAS YAKLAŞIMI İLE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Serdar YARLIKAŞ

Kocaeli Üniversitesi, serdar.yarlikas@kocaeli.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-5087-955X

ÖZET

Bu çalışma LODECI ve EDAS yöntemlerinin uygulamasını içeren bir çok kriterli karar verme yaklaşımı ile BRICS'in kurucu ülkelerinin yaşam kalitesi üzerine bir değerlendirmeyi sunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu çalışmanın amacı BRICS'in kurucu ülkelerini örnek olarak alıp birleştirilmiş LODECI ve EDAS yöntemlerinin potansiyelini yaşam kalitesini belirlemede göstermektir. Yaşam kalitesi endeksinin sekiz faktörü yaşam kalitesi kriteri olarak belirlendi. Kriter ağırlıkları LODECI yöntemi kullanılarak hesaplanırken, EDAS yöntemi BRICS ülkelerini yaşam kalitesi düzeylerine göre sıraladı. Bu çalışma için kullanılan veri sadece 2023 yılı için elde edildi. Elde edilen sonuçlara dayanarak, yaşam kalitesi için en önemli kriterin Emlak fiyatları gelir oranı olduğu ve bu kriterin sırasıyla güvenlik ve satın alma gücüne ilişkin kriterlerce takip edildiği sonucuna varılmıştır. Elde edilen sonuçlar ayrıca yaşam kalitesi düzeyi açısından BRICS ülkeleri arasında en iyi sıralamaya sahip ülke Güney Afrika iken, en kötü sıralamaya sahip ülkenin ise Brezilya olduğunu göstermektedir. Bunlara ek olarak, yaşam kalitesi düzeyi temelinde, çok yakın matematiksel değerlere sahip oldukları için, Brezilya, Çin ve Rusya arasında karşılaştırma zordur.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, LODECI Yöntemi, EDAS Yöntemi, Yaşam Kalitesi, Yaşam Kalitesi Endeksi.

AN ASSESSMENT ON LIFE QUALITY OF FOUNDING COUNTRIES OF BRICS: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH LODECI BASED EDAS APPROACH

ABSTRACT

This study presents an assessment of life quality of founding countries of BRICS by a multi-criteria decision making approach including the implementation of LODECI and EDAS methods. In other words, the aim of this study is to demonstrate the potential of the combined LODECI and EDAS methods in determining the life quality using the founding countries of BRICS as an example. The eight factors of quality of life index were determined as life quality criteria. The criteria weights were calculated by using the LODECI method while the EDAS method ranked the BRICS countries according to their life quality levels. The data used for this study was obtained only for the year 2023. Based on the obtained results, it was concluded that the most important criterion for life quality is House Price to Income Ratio, followed by the criteria related to safety and purchasing power, respectively. The obtained results also denoted that the best-ranked country among the BRICS Countries in terms of life quality is South Africa, while the worst ranked is Brazil. In addition to these, on the basis of life quality level, the comparison among Brazil, China and Russia are difficult because they have very close mathematical values.

Keywords: Multi-Criteria Decision Making Methods, LODECI Method, EDAS Method, Life Quality, Quality of Life Index.

1. GİRİŞ

Yaşam kalitesi dünyada konuşulan en önemli konulardan birisidir. Dolayısıyla, yaşam kalitesinin araştırmacıların ilgisini çekmesi doğaldır. Bu nedenle yaşam kalitesi üzerine gerek nicel gerek nitel ya da hem nicel hem de nitel özellikler gösteren çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Yaşam kalitesi çok eski bir kavram olduğu için ve farklı bilimsel disiplinlerin ilgi alanına girdiği için ve her disiplinin de bakış açısı kendi teorik yaklaşımları ile sınırlı olduğu için, yaşam kalitesi kavramının tanımı ve yorumlanması değişkenlik göstermektedir. Bu durumdan dolayı, yaşam kalitesi için tüm araştırmacıların uzlaştığı tek bir uzlaşık tanım mevcut değildir (Hwang ve Yoon, 1981).

Yaşam kalitesi gerek nesnel gerek öznel ölçütleri içerisinde barındırmaktadır. Yaşam kalitesi, toplumsal, ekonomik ve çevresel kalite kavramlarını kapsamaktadır. Ülkelerin yaşam

kalitesinin değerlendirilmesinde sadece toplumsal, sadece ekonomik ya da sadece çevresel göstergeleri değerlendirmek yeterli olmaz. Ülkelerin yaşam kalitesi değerlendirmesinde sağlık, güvenlik, satın alma gücü, yaşam maliyeti, çevre, iklim göstergelerinin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir (Chatterjee ve Chakraborty, 2012; Hwang ve Yoon, 1981, Pacione, 2003). Bu göstergelerin her biri ayrı birer endeks ile tanımlanacak düzeyde kapsamlıdır. Bu durumların her biri birlikte değerlendirildiğinde, ülkelerin yaşam kalitesi değerlendirmesinde birden çok kriterin mevcut olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, bu karar verme probleminin çözümü ise çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Ülkelerin yaşam kalitesi düzeyini belirlemeye yönelik çalışmalarda, çok fazla sayıda kriteri bir arada içeren birleştirilmiş indekslerin dikkate alınarak analizler yapıldığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenlerden dolayı, bu çalışmada yaşam kalitesine ilişkin verileri içeren genel kabul görmüş numbeo veri tabanında tanımlanan yaşam kalitesi endeksi uygulaması gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında, önerilen sekiz farklı endeksin 8 farklı temel kriteri literatürden adapte edildi ve daha sonra BRICS kurucu ülkeleri için kriterlerin değerleri elde edildi. Yaşam kalitesi düzeyleri açısından çalışmada yer alan ülkelerin yaşam kalitesi düzeylerini LODECI kriter ağırlıklarına dayalı olarak hesaplayabilmek için ise EDAS yöntemi uygulandı. LODECI yönteminin çalışmada uygulanmasının temel nedeni, yeni bir yöntem olması ve logaritmik ayrışım fonksiyonu hesaplamaları ile nitelikli objektif sonuçlar vermesinden kaynaklanmaktadır. Yeni bir yöntemin yaşam kalitesi değerlendirmesinde birleştirilmiş endeks yaklaşımında uygulanması ile bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

2. UYGULAMA

2.1. Çalışmanın Uygulama Aşamaları

Bu çalışma birbirini takip eden üç temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama literatür taramasını belirtirken, ikinci aşama kriter ağırlıklarının belirlenmesini, son aşama ise alternatifler arasındaki sıralamayı tespit etmeyi içermektedir. Çalışmanın öncelikle ilk amacı literatür ile belirlenen birleştirilmiş endekslerle oluşturulan yaşam kalitesi kriterlerinin her birinin önem düzeyini belirlemektir. İkinci amacı ise, çalışmada yer alan BRICS'in kurucu ülkelerinin yaşam kalitesi düzeylerini tespit etmektir. Çalışmanın önemli sınırlamalarından birisi çalışma kapsamında sadece BRICS'in kurucu ülkelerinin incelenmesidir. Ayrıca, bu inceleme sadece 2023 yılının yıl sonu verilerini kapsadığı için ilgili ülkelere yaşam kalitesinin yıllara göre değişimini değerlendirmemektedir. Çalışma kapsamında yer alan ülkeler, Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya ve Güney Afrika'dır. Bu ülkelerin analizlerde alternatif olarak tanımlayıcıları sırasıyla, A1, A2, A3, A4 ve A5 şeklindedir. Çalışmanın analiz bölümünde çok sayıda endeksin kriterlerini birlikte değerlendirmek gerektiği için, çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanmasına karar verildi. Bu bağlamda, çalışmanın amaçlarına ulaşabilmek için LODECI ve EDAS yöntemlerinin uygulamasını içeren nicel bir çalışma gerçekleştirildi.

Çalışma çerçevesinde, yaşam kalitesine ilişkin verileri içeren genel kabul görmüş numbeo veri tabanında tanımlanan yaşam kalitesi endeksi kriterlerine ulaşıldı. Bu kriterlerin çalışmada yer alan BRICS'in kurucu ülkeleri için ilgili kriterlerde aldığı değerlere yine numbeo veri tabanının internet sayfasından ulaşıldı (Numbeo, 2024b). Erişilen verilere öncelikle LODECI yöntemi

uygulanarak kriter ağırlıkları hesaplandı. Daha sonra, bu kriter ağırlıkları değerlerinin EDAS yönteminde uygulanması ile çalışmada yer alan her bir ülkenin yaşam kalitesi düzeyi hesaplandı. LODECI yönteminin tercih edilmesinin temel nedeni yeni bir yöntem olması ve çok yönlü matematiksel işlemler ile kriter ağırlıklarının daha objektif şekilde hesaplanmasını sağlamasından kaynaklanmaktadır. EDAS yönteminin tercih edilmesinin sebebi ise, ortalamadan uzaklıklar ölçütünün genel olarak alternatif sıralamalarında genel kabul görmüş olmasındandır. Böylelikle, bu iki yöntemin ve birleştirilmiş endekslerin yaşam kalitesi düzeyini belirlemede birlikte kullanılmasının literatüre katkı sağlayacak olması olası bir durumdur.

Çalışmada yer alan kriterlere, yaşam kalitesi endeksi kriterlerini tanımlayan ve bu kriterlere ilişkin ülkeler için sayısal verileri paylaşan numbeo veri tabanının internet sitesinden ulaşılmıştır. Genel kabul görmüş ve uzunca süredir uygulamada yer alan yaşam kalitesi endeksine ilişkin bu kriterler ile ilgili açıklamalar aşağıda yer aldığı üzeredir (Numbeo, 2024a):

K1: Satın Alma Gücü Endeksi: Bireyin elde ettiği gelir ile yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyacı olan ürünleri satın alabilme durumunu göstermektedir. Fayda Yönlü kriterdir, yüksek değer alması istenir.

K2: Güvenlik Endeksi: Bireyin yaşadığı yerdeki güven düzeyini göstermektedir. Fayda Yönlü bir kriterdir, yüksek değer alması istenir.

K3: Sağlık Hizmeti Endeksi: Bireyin yaşadığı yerdeki sağlık hizmetlerinin yeterliliğini ve ulaşılabilirliğini göstermektedir. Fayda Yönlü bir kriterdir, yüksek değer alması istenir.

K4: İklim Endeksi: Bireyin yaşadığı yerdeki iklim şartlarının yaşamsal faaliyetleri sürdürebilmek için ne düzeyde yeterli olduğunu belirtmektedir. Fayda Yönlü bir kriterdir, yüksek değer alması istenir.

K5: Yaşam Maliyeti Endeksi: Bireyin yaşadığı yerde yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için karşılaştığı ortalama maliyet düzeyini göstermektedir. Maliyet yönlü bir kriterdir, düşük değer alması istenir.

K6: Çevre Kirliliği Endeksi: Çevresel kirlilik, temizlik ve çevre kalitesi gibi değerlendirmeleri birlikte dikkate alan bir kriterdir. Maliyet yönlü bir kriterdir, düşük değer alması istenir.

K7: Emlak Fiyatları/Gelir Oranı: Bireyin yaşadığı yerdeki konut fiyatlarının bireyin gelirine oranlanması ile elde edilen bir kriterdir. Maliyet yönlü bir kriterdir, düşük değer alması istenir.

K8: Trafikte Harcanan Süre Endeksi: Günlük hayatta trafikte geçirilen süreyi ifade eden bir kriterdir. Maliyet yönlü bir kriterdir, düşük değer alması istenir.

Çalışmada incelenen yaşam kalitesi endeksi aynı sayıda fayda ve maliyet yönlü kriter içerdiği için uygulamada objektif sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Fayda ve maliyet kriterleri arasında dengeli bir dağılım söz konusudur. Bu endeksin tanımlamalarında kriterlerin fayda ve maliyet yönlü olması durumu somut bir şekilde ifade edildiği için, çok kriterli karar verme uygulamalarında sadece uygun yöntemi seçmek yeterli olmaktadır. Dolayısıyla, uygulamada bu endeksin araştırmacılara önemli düzeyde bir kolaylık sağladığı diğer bir gerçektir. Çalışmada bu endeksin tercih edilmesinde bu durum da dikkate alınmıştır.

2.2. LODECI Yöntemi

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi ve MEREC yöntemlerinin güçlü yanlarının matematiksel olarak birleştirilmesi ve bu iki yöntemin teorik tanımlamalarını matematiksel olarak uzlaştıran bir yöntem olarak önerilmiştir (Pala, 2024; Hwang ve Yoon, 1981; Keshavarz-Ghorabae vd., 2021). Yöntemin geçerliliği bu iki yöntemi uzlaştıran çözümlerle sağlanmıştır (Pala, 2024; Hwang ve Yoon, 1981; Keshavarz-Ghorabae vd., 2021). Kriterlerin her biri için alternatiflerde aldığı değerler arasındaki uzaklıkları, matematiksel bir formül ile ayrışım olarak tanımlayan yöntem, bu ayrışımı logaritmik ayrışım değerlerine dönüştürerek, logaritmik fonksiyonlara uygun olan çözümlerde yöntemin kullanılması gerekliliği sınırlamasını da ortaya koymuştur (Pala, 2024). Özellikle maksimum normalizasyon yaklaşımı ile normalizasyon matrisinin oluşturulması aşaması da yöntemin tümü ya da en azından çoğu fayda yönlü kriterler içeren çalışmalarda daha uygun olduğunu destekler niteliktedir. Kriter ağırlıkları hesaplamada objektif yöntemlerden biri olan LODECI yöntemi, literatüre kattığı logaritmik ayrışım değeri formülü ile diğer yöntemlere kıyasla daha fazla matematiksel işlem yoğunluğu ve matematiksel fonksiyon değerlendirmeleri içeren bir yöntem olduğu da görülmektedir (Pala, 2024). 5 aşamadan oluşan bu yöntemin aşamaları matematiksel formülleri ve ilgili açıklamaları ile aşağıda yer aldığı üzeredir (Pala, 2024):

Aşama 1: Karar Matrisinin Tanımlanması: Karar verme probleminin temel verilerini gösteren matristir. İlgili matris eşitlik (1)'de tanımlanmış şekli ile ifade edilmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Aşama 2: Normalizasyon Matrisinin Oluşturulması: Bu yöntem maksimum normalizasyon yaklaşımını benimsemiştir. Fayda kriteri için uygulanan formül doğrusal normalizasyonu ifade ederken, l'den bu formülün çıkarılması ile maliyet yönlü kriterin normalizasyonun elde edilmesi, yöntemin aslında tüm kriterleri maksimum normalizasyon yaklaşımı ile fayda yönlü kritere dönüştürme amacını vurgulamaktadır. Bu tanımlamalar, matematiksel formülasyonlara yansıtılmış ve normalizasyon matrisi oluşturulurken fayda yönlü ve maliyet yönlü kriterlerde, sırasıyla, Eşitlik (2) ve Eşitlik (3)'te tanımlanan formüller kullanılmıştır.

$$a_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_j^{max}} \quad (2)$$

$$a_{ij} = 1 - \frac{x_{ij}}{x_j^{max}} \quad (3)$$

Aşama 3: Normalizasyon Matrisinde Ayrışım Değerinin Hesaplanması: Kriterlerin her biri için alternatiflerde aldığı değerler arasındaki uzaklıkları, matematiksel bir formül ile ayrışım olarak tanımlanan aşamadır. Ayrışım değeri hesaplamalarında bir önceki aşamada yer alan normalizasyon matrisi değerleri eşitlik (4)'te yer alan formül ile ayrışım değerlerine dönüşmektedir. Ayrışım değeri formülü uzaklıkların mutlak farkının maksimumu alınarak oluşturulan bir hesaplamayı içermektedir.

$$AD_{ij} = maks\{|a_{ij} - a_{rj}|\} \quad r \neq i, r = 1,2,3, \dots, n \quad (4)$$

Aşama 4: Her Bir Kriterle İlişkin Logaritmik Ayrışım Değerinin Hesaplanması: Bir önceki aşamada hesaplanan ayrışım değerlerinin ortalaması her bir kriter için hesaplanıp, hesaplanan bu değere 1 eklenmesi ve çıkan değerinde LN fonksiyonundaki değeri alınarak elde edilen değerlerdir. İlgili hesaplama eşitlik (5)'te yer alan formül ile yapılabilmektedir.

$$LAD_j = \ln \left(1 + \frac{\sum_{i=1}^n AD_{ij}}{n} \right) \quad (5)$$

Aşama 5: Logaritmik Ayrışım Değerlerini Dikkate Alarak Her Bir Kriterle İlişkin Objektif Ağırlıkların Hesaplanması: Bir önceki aşamada hesaplanan her bir kriterin logaritmik ayrışım değeri tüm kriterlerin logaritmik ayrışım değeri toplamına bölünerek, her bir kriterin ağırlığı ayrı ayrı hesaplanır. Eşitlik (6)'da yer alan formül ile kriter ağırlıkları hesaplanabilmektedir.

$$w_j = \frac{LAD_j}{\sum_{j=1}^m LAD_j} \quad (6)$$

2.3. EDAS Yöntemi

Bu yöntem, alternatiflerin değerlendirilmesinde ortalama çözüme olan uzaklığı matematiksel ölçüt olarak ele almaktadır. Ortalamadan pozitif uzaklık ve negatif uzaklık değerlerinin normalize edilmesiyle alternatiflerin sıralanmasında çözüme ulaşılmasını sağlamaktadır (Keshavarz Ghorabae, Zavadskas, Olfat, & Turskis, 2015).

Bu yöntem ile alternatiflere ilişkin çözümlere ulaşabilmek için 6 temel aşamanın uygulanması gerekmektedir. Bu aşamalar formülleri ve matematiksel teknik detayları ile aşağıda belirtildiği üzeredir (Keshavarz Ghorabae, Zavadskas, Olfat, & Turskis, 2015):

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması: Alternatiflerin kriterlerde aldığı değerleri gösteren matris karar verme probleminin verilerini belirtmektedir. Bu matrisin matematiksel tanımı eşitlik (7)'de gösterilmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (7)$$

2. Aşama: Ortalama Çözüm Matrisinin Oluşturulması: Bu aşamada kriterlerin herbirinin alternatiflerdeki aldığı değerlerin ortalaması öncelikle bulunur. Bulunan bu değerler matris biçiminde ifade edilir. Bu matris ise ortalama çözüm matrisi olarak tanımlanmıştır. Eşitlik (8) her bir kriterin ortalamasının bulunmasına ilişkin formülü, Eşitlik (9) bulunan bu değerlerin gösterildiği matrisin matematiksel gösterimini ifade etmektedir.

$$AV_j = \frac{\sum_{i=1}^n x_{ij}}{n} \quad (8)$$

$$AV = [AV_j]_{1 \times m} \quad (9)$$

3. Aşama: Ortalamadan Uzaklık Matrislerinin Hesaplanması: Bu aşamada, hem fayda hem maliyet yönlü kriterler için farklı formüllerle ortalamaya göre konumu gösteren ortalamadan pozitif uzaklık ve negatif uzaklık değerleri oluşturulmaktadır. Bu değerlerin oluşturulması, alternatiflerin kriterlerde aldığı değerlerin ortalama çözüm matrisi değerlerine uzaklığı ile ilgili tanımlanan maksimum fonksiyonun uygulanması ile oluşan değerlerin, ortalama çözüm matrisindeki kriterlerin ortalama değerlerine oranlanması matematiksel işlemi ile gerçekleştirilmektedir. Eşitlik (10) ve Eşitlik (11) fayda yönlü kriterler için pozitif ve negatif uzaklık matrislerine ilişkin formülleri ifade ederken, Eşitlik (12) ve Eşitlik (13) ise maliyet yönlü kriterler için sırasıyla pozitif uzaklık ve negatif uzaklık matrislerinin hesaplanmasını sağlamaktadır.

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (x_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (10)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - x_{ij}))}{AV_j} \quad (11)$$

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - x_{ij}))}{AV_j} \quad (12)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max(0, (x_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (13)$$

4. Aşama: Ağırlıklandırılmış Toplam Değerlerin Hesaplanması: Bu aşamada, w_j değerleri kriterlerin ağırlıklarını göstermek üzere, ağırlıklı toplam pozitif değer (SP_i) ve ağırlıklı toplam negatif değer (SN_i) sırasıyla Eşitlik (14) ve Eşitlik (15)'te yer alan formüllerin uygulanması ile elde edilmektedir.

$$SP_i = \sum_{j=1}^m w_j \times PDA_{ij} \quad (14)$$

$$SN_i = \sum_{j=1}^m w_j \times NDA_{ij} \quad (15)$$

5. Aşama: Ağırlıklandırılmış Değerlerin Normalizasyon İşleminin Gerçekleştirilmesi: Bu aşamada, Eşitlik (16) ve Eşitlik (17)'deki formüller uygulanarak, sırasıyla Normalize Edilmiş Ağırlıklı Toplam Pozitif ve Normalize Edilmiş Ağırlıklı Toplam Negatif Değerler hesaplanmaktadır.

$$NSP_i = \frac{SP_i}{\max(SP_i)} \quad (16)$$

$$NSN_i = 1 - \frac{SN_i}{\max(SN_i)} \quad (17)$$

6. Aşama: Alternatiflerin Değerlendirme Skorlarının Elde Edilmesi: Bu aşamada, her alternatif için normalize edilmiş ağırlıklı toplam pozitif ve normalize edilmiş ağırlıklı toplam negatif değerlerin aritmetik ortalaması alınarak alternatiflerin herbiri için değerlendirme skorları hesaplanmaktadır. Bu hesaplama işlemi Eşitlik (18)'de yer alan formülün uygulanması ile gerçekleştirilmektedir. En yüksek değerlendirme skoruna sahip alternatif ise karar verme probleminin en iyi alternatifi olarak değerlendirilmektedir. Böylece son aşamanın uygulanması ile de karar verme probleminin çözümüne ulaşılmış olur.

$$AS_i = \frac{1}{2}(NSP_i + NSN_i) \quad (18)$$

3. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümü, çalışmada tanımlanan sekiz kriterin LODECI yöntemi uygulaması ile elde edilen kriter ağırlıkları değerlerini ve EDAS yöntemi uygulaması sonucunda çalışmada yer alan ülkelerin yaşam kalitesi düzeylerine ilişkin sayısal sonuçları içermektedir.

Çalışmadaki LODECI ve EDAS yöntemlerinin uygulanmasında kullanılan ortak karar matrisi Çizelge 1'de ifade edilmektedir.

Çizelge 1. LODECI ve EDAS Yöntemleri İçin Ortak Karar Matrisi

Kriter Türü	Fayda	Fayda	Fayda	Fayda	Maliyet	Maliyet	Maliyet	Maliyet
Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Brezilya	28,7	33,4	58,2	95,7	34,7	53,7	18,3	41

Çin	62,3	73,7	67,5	78,4	39,2	79,3	34,6	38,8
Hindistan	64,6	55,4	65,1	65	22,4	73	9,2	46,4
Rusya	40,9	60,7	59,7	46	40,8	60,9	16,3	43,9
Güney Afrika	83,9	24,6	63,7	95,3	37,8	56,4	3,4	39,1

Karar matrisinde yer alan verilere, fayda yönlü kriterler için Eşitlik (2) ve maliyet yönlü kriterler için ise Eşitlik (3) uygulanarak, Çizelge 2’de gösterilen LODECI Yöntemi Normalizasyon Matrisi elde edilmiştir.

Çizelge 2. LODECI Yöntemine İlişkin Normalizasyon Matrisi

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Brezilya	0,3421	0,4532	0,8622	1,0000	0,1495	0,3228	0,4711	0,1164
Çin	0,7426	1,0000	1,0000	0,8192	0,0392	0,0000	0,0000	0,1638
Hindistan	0,7700	0,7517	0,9644	0,6792	0,4510	0,0794	0,7341	0,0000
Rusya	0,4875	0,8236	0,8844	0,4807	0,0000	0,2320	0,5289	0,0539
Güney Afrika	1,0000	0,3338	0,9437	0,9958	0,0735	0,2888	0,9017	0,1573

LODECI yöntemine ilişkin normalizasyon matrisi oluşturulduktan sonra, Normalizasyon Matrisindeki Ayırışım Değerleri ile Her Bir Kriterin Logaritmik Ayırışım Değerleri (LAD) birlikte gösterildiği Çizelge 3, Eşitlik (4) ve Eşitlik (5)’deki formüllerin uygulanması ile elde edilmiştir.

Çizelge 3. LODECI Yönteminde Normalizasyon Matrisi Ayırışım Değerleri ve Logaritmik Ayırışım Değerleri (LAD)

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Brezilya	0,6579	0,5468	0,1378	0,5193	0,3015	0,3228	0,4711	0,1164
Çin	0,4005	0,6662	0,1378	0,3386	0,4118	0,3228	0,9017	0,1638
Hindistan	0,4279	0,4179	0,1022	0,3208	0,4510	0,2434	0,7341	0,1638
Rusya	0,5125	0,4898	0,1156	0,5193	0,4510	0,2320	0,5289	0,1099
Güney Afrika	0,6579	0,6662	0,0815	0,5152	0,3775	0,2888	0,9017	0,1573
LAD	0,4261	0,4430	0,1088	0,3665	0,3354	0,2484	0,5350	0,1330

LODECI yöntemi ile kriter ağırlıkları ise Çizelge 3’te belirtilen Logaritmik Ayırışım Değerleri temel alınarak, bu değerlere Eşitlik (6)’da ifade edilen formülün uygulanması ile elde edilmiştir. Kriter ağırlıkları ve kriter ağırlıklarına ilişkin sıralama sonuçları ise Çizelge 4’te sunulmuştur.

Çizelge 4. LODECI Yöntemi ile Elde Edilen Kriter Ağırlık Değerleri ve Sıralama Sonuçları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
w_j	0,1641	0,1706	0,0419	0,1412	0,1292	0,0957	0,2061	0,0512
Sıralama	3	2	8	4	5	6	1	7

LODECI yöntemi sonuçlarına göre yaşam kalitesi için en önemli kriterin Emlak fiyatları/gelir oranı (0.2061) olduğu, en az önemli kriterin ise sağlık hizmeti endeksine ilişkin kriter olduğu görülmektedir. Sağlık Hizmeti Endeksi, Çevre Kirliliği Endeksi, Trafikte Harcanan Süre Endeksinin diğer endekslere göre daha düşük önem düzeyinde oldukları çıkarımı da yapılmaktadır. Dolayısıyla endeksler arasında genel olarak önem düzeyi farklılığı olduğu da anlaşılmaktadır.

LODECI yöntemi ile kriter ağırlıkları belirlendikten sonra, bu kriter ağırlığı değerleri EDAS yönteminde uygulanarak her bir alternatifin değerlendirme skoru hesaplanmıştır. Bu kapsamda, öncelikle Çizelge 1’de belirtilen karar matrisine Eşitlik (8) ve Eşitlik (9)’da yer alan formüller uygulanarak, Çizelge (5)’te belirtilen Ortalama Çözüm Matrisi elde edilmiştir.

Çizelge 5. EDAS Yöntemi ile Elde Edilen Ortalama Çözüm Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
AV_j	0,1641	0,1706	0,0419	0,1412	0,1292	0,0957	0,2061	0,0512

Daha sonraki aşamada ise Eşitlik (10), Eşitlik (11), Eşitlik (12), Eşitlik (13), Eşitlik (14), Eşitlik (15), Eşitlik (16) ve Eşitlik (17) uygulanarak, Çizelge (6) ve Çizelge (7)’de sırasıyla ortalamadan pozitif uzaklıkların ağırlıklandırılmış toplamları ve normalizasyonu ile ortalamadan negatif uzaklıkların ağırlıklandırılmış toplamları ve normalizasyonu değerleri gösterilmiştir.

Çizelge 6. Ortalamadan Pozitif Uzaklıkların Ağırlıklandırılmış Toplamları ve Normalizasyonu

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	SP _i	NSP _i
Brezilya	0,000	0,000	0,000	0,036	0,001	0,016	0,004	0,001	0,059	0,401
Çin	0,018	0,083	0,003	0,004	0,000	0,000	0,015	0,004	0,127	0,868
Hindistan	0,025	0,020	0,002	0,000	0,046	0,000	0,000	0,000	0,093	0,634
Rusya	0,000	0,038	0,000	0,000	0,000	0,006	0,000	0,000	0,044	0,299
Güney Afrika	0,081	0,000	0,001	0,036	0,000	0,012	0,013	0,003	0,147	1,000

Çizelge 7. Ortalamadan Negatif Uzaklıkların Ağırlıklandırılmış Toplamları ve Normalizasyonu

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	SN _i	NSN _i
Brezilya	0,080	0,056	0,003	0,000	0,000	0,000	0,024	0,000	0,163	0,388
Çin	0,000	0,000	0,000	0,000	0,016	0,022	0,230	0,000	0,267	0,000
Hindistan	0,000	0,000	0,000	0,021	0,000	0,012	0,000	0,006	0,038	0,856
Rusya	0,044	0,000	0,002	0,056	0,021	0,000	0,000	0,003	0,126	0,527
Güney Afrika	0,000	0,086	0,000	0,000	0,010	0,000	0,000	0,000	0,096	0,639

EDAS yönteminin son aşamasında ise Eşitlik (18)’de yer alan formül uygulanarak her bir alternatifin değerlendirme skoru hesaplandı. Alternatiflerin değerlendirme skorları ve alternatiflerin değerlendirme skorlarına göre sıralaması ise Çizelge 8’de sunulmuştur.

Çizelge 8. EDAS Yöntemine Göre Alternatiflerin Değerlendirme Skorları ve Sıralaması

Alternatifler	AS _i	Sıralama
Brezilya	0,395	5
Çin	0,434	3
Hindistan	0,745	2
Rusya	0,413	4
Güney Afrika	0,820	1

EDAS yöntemine ilişkin sonuçlar yaşam kalitesi düzeyi açısından BRICS ülkeleri arasında en iyi sıralamaya sahip ülkenin Güney Afrika, en kötü sıralamaya sahip ülkenin ise Brezilya olduğunu belirtmektedir. Yaşam kalitesi düzeyi temelinde, çok yakın matematiksel değerlere sahip oldukları için, Brezilya, Çin ve Rusya arasında karşılaştırma yapmak zordur. Aralarındaki değerlendirme skoru farkı çok az olduğu için gelecek yıllarda bu farkın kapanmasının ve dolayısıyla sıralamaların değişmesinin olası olduğu görülmektedir.

Yaşam kalitesi endeksi raporuna göre bu çalışmada yer alan tüm ülkelerin dünyada yer aldığı sıralamaya göre kendi içlerindeki sıralaması ile bu çalışmadaki yöntemler ile oluşan sıralamasını kıyaslamak önemli çıkarımlar yapılmasını sağlayacaktır. Bu sıralama verileri Çizelge 9’da özetlenmiştir.

Çizelge 9. Yaşam Kalitesi Raporuna Göre Çalışmadaki Ülkelerin Dünyadaki Genel Sıralaması

Alternatifler	Rapordaki Genel Sıralama	Rapora Göre Ülkelerin Kendi İçinde Sıralaması
Brezilya	64	3
Çin	65	4
Hindistan	54	2
Rusya	66	5
Güney Afrika	39	1

Rapora göre ülkelerin kendi içinde sıralaması REPSIR değişkeni olarak tanımlanıp, LODECI-EDAS yöntemine göre sıralama ise LODECIEDASSIR değişkeni olarak tanımlanıp Çizelge 10’da sıralama detayları belirtilmiştir.

Çizelge 10. Yaşam Kalitesi Endeksi Raporu ve LODECI-EDAS Yöntemlerinin Sıralaması

Alternatifler	LODECIEDASSIR	REPSIR
Brezilya	5	3
Çin	3	4
Hindistan	2	2
Rusya	4	5
Güney Afrika	1	1

İki Sıralama karşılaştırıldığında toplam 5 sıralamadan sadece 2 sıralamanın hem rapora göre hem de yöntem sonuçlarına göre sıralaması birebir aynıdır. Rapor ve yöntem sıralamalarının geçerliliğini değerlendirebilmek için Spearman’ın Sıra Korelasyon Testinin uygulanması gerekmektedir. Spearman’ın Sıra Korelasyon Testi Sonuçları Görsel 1’de ifade edilmiştir.

Correlations

		LODECIEDAS SIR		REPSIR
Spearman's rho	LODECIEDASSIR	Correlation Coefficient	1,000	,700
		Sig. (2-tailed)	.	,188
		N	5	5
	REPSIR	Correlation Coefficient	,700	1,000
		Sig. (2-tailed)	,188	.
		N	5	5

Görsel 1. Spearman’ın Sıra Korelasyon Testi Sonuçları

Spearman’ın sıra korelasyon değeri 0,700 raporda tüm ülkelerin yer aldığı genel sıralama ile LODECI-EDAS Yöntemlerinin sıralaması arasında orta düzeyde bir korelasyon olduğunu ve bu sonucun yaklaşık ancak %20 düzeyinde anlamlılık gösterdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, rapordaki sıralama ile yöntemlerin sıralamasının uyumlu olmadığı görülmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkelerin yaşam kalitesinin değerlendirilmesinde sağlık, güvenlik, satın alma gücü, yaşam maliyeti, çevre, iklim göstergelerinin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu göstergelerin herbiri ayrı birer indeksi ifade etmektedir. Dolayısıyla, ülkelerin yaşam kalitesinde birleştirilmiş endeks ile değerlendirme yaklaşımında bulunmak mantıklıdır.

Bu çalışmada LODECI yönteminin uygulama sonuçlarından, yaşam kalitesi için en önemli kriterin Emlak fiyatları/gelir oranı (0.2061) olduğu ve bu kriterin sırasıyla güvenlik (0.1706) ve satın alma gücüne (0.1641) ilişkin kriterlerce takip edildiği sonucuna varılmıştır.

Elde edilen EDAS yöntemine ilişkin sonuçlar ise yaşam kalitesi düzeyi açısından BRICS ülkeleri arasında en iyi sıralamaya sahip ülkenin Güney Afrika iken, en kötü sıralamaya sahip ülkenin ise Brezilya olduğunu göstermektedir.

Bunlara ek olarak, yaşam kalitesi düzeyi temelinde, çok yakın matematiksel değerlere sahip oldukları için, Brezilya, Çin ve Rusya arasında karşılaştırma yapmak zordur. Spearman Sıra Korelasyon Testinin Anlamlı Çıkmaması da bu durumu destekler nitelikte bir sonuçtur.

Elde edilen yaşam kalitesi düzeyi sonuçları BRICS ülkelerinin iki kümede toplanabileceğini göstermektedir. Küme 1 Güney Afrika ve Hindistan, Küme 2 ise Brezilya, Çin ve Rusya'dan oluşacaktır. Küme 1'deki ülkelerin yaşam kalitesi düzeyi Küme 2'deki ülkelere göre bir hayli fazladır.

Bu çalışma yaşam kalitesi düzeyinde ülkeler arasında sıralama yapmanın çok kolay olmadığını göstermektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, farklı endekslerin değerlendirmeleri aynı ülkeler için yapılarak kıyaslama yapılabilir. Bunun dışında, kümeleme analizi yaparak oluşan kümelerin her biri için çok kriterli karar verme yöntemlerini ayrı bir şekilde uygulayarak daha anlamlı sonuçlara ulaşılabilir. Böylece ülkeler yaşam kalitesi düzeyi açısından konumlarını daha gerçekçi bir şekilde değerlendirebilirler.

KAYNAKÇA

Chatterjee, P., & Chakraborty, S. (2012). Material selection using preferential ranking methods. *Materials & Design*, 35, 384-393.

Hwang, C. L., & Yoon, K. (1981). Methods for multiple attribute decision making. In *multiple attribute decision making* (pp. 58-191). Springer, Berlin, Heidelberg.

Keshavarz Ghorabae, M., Zavadskas, E. K., Olfat, L., & Turskis, Z. (2015). Multi-Criteria Inventory Classification Using A New Method of Evaluation Based on Distance from Average Solution (EDAS). *Informatica*, 26(3), 435-451.

Keshavarz-Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Antucheviciene, J. (2021). Determination of objective weights using a new method based on the removal effects of criteria (MEREK). *Symmetry*, 13(4), 525-545.

Numbeo (2024a). "About of Quality of Life Indexes" https://www.numbeo.com/quality-of-life/indices_explained.jsp [Erişim Tarihi: 05.11.2024].

Numbeo (2024b). "Quality of Life Index by Country 2023" https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp?title=2023 [Erişim Tarihi: 07.11.2024].

Pacione, M. (2003). Urban environmental quality and human-a social geographical perspective. *Landscape and urban planning*, 65(1-2), 19-30.

Pala, O. (2024). Assessment of the social progress on European Union by logarithmic decomposition of criteria importance. *Expert Systems with Applications*, 238, 121846.

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÜZÜM PİYASASININ REKABET GÜCÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Zehra YALNIZ¹, Figen BÜYÜKAKIN²

¹Öğr. KOÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat, talha.yalniz@yandex.com, ORCID ID: 0000-0003-2633-2022

²Prof. Dr. KOÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat, bfigen@kocaeli.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0226-7265.

Özet

Üzüm üretimi ve ihracatı son yıllarda dünya ticaret hacminde önemli bir yere sahip olmaya başlamıştır. Dünya genelinde her geçen gün üzüm üretimi artış göstermektedir. Yaş üzüm üretiminde, İspanya, Çin, Şili, İtalya ve Türkiye önde gelen ülkeler olarak dikkat çekmektedirler. Ele alınan çalışmada, üzüm üretimi ve ihracatında öne çıkan on ülkenin (Arjantin, Şili, Çin, Fransa, Güney Afrika, Hindistan, İspanya, İtalya, Türkiye ve ABD) karşılaştırmalı üstünlük analizinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda üzüm üreten ülkelerin rekabet güçlerinin analizi için Balassa (1977) tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) endeksi ile Vollrath (1991) tarafından geliştirilen Görelî Ticaret Avantajı (RTA) endeksinden yararlanılmaktadır. Ayrıca çalışmada, RTA endeksinin doğal logaritması alınarak üretilen Nispi Rekabet Avantajı (RC) endeksi de hesaplanarak elde edilen bulgular, değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Buna göre, Türkiye'nin üzüm ticaretinde 2000-2022 yılları arasında uluslararası pazarda, karşılaştırmalı üstünlüğe ve rekabet gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin on ülke arasında RCA (2.61) endeksine göre 4. sırada, RTA (2.64) endeksine göre 4. sırada ve RC (6.19) endeksine göre de 2. sırada yer aldığı bulgusuna da ulaşılmıştır. Öte yandan çalışmada hesaplanan tüm rekabet endeksleri, Türkiye'nin oldukça yüksek bir rekabet avantajına sahip olduğunu da göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Üzüm Üretim Miktarı, Tarım Ekonomileri, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) Endeksi, Görelî Rekabet Avantajı (RTA) Endeksi

EVALUATION OF THE COMPETITIVE POWER OF THE GRAPE MARKET IN THE WORLD AND IN TÜRKİYE

Abstract

Grape production and export have started to have an important place in world trade volume in recent years. Grape production is increasing day by day worldwide. Spain, China, Chile, Italy and Turkey stand out as leading countries in fresh grape production. The aim of the study is to conduct a comparative advantage analysis of ten countries (Argentina, Chile, China, France, South Africa, India, Spain, Italy, Turkey and the USA) that stand out in grape production and export. For this purpose, the Revealed Comparative Advantage (RCA) index developed by Balassa (1977) and the Relative Trade Advantage (RTA) index developed by Vollrath (1991) are used to analyze the competitiveness of grape producing countries. In addition, the Relative

Competitive Advantage (RC) index, which is produced by taking the natural logarithm of the RTA index, is calculated in the study and the findings obtained are tried to be evaluated. Accordingly, it is understood that Turkey has a comparative advantage and competitive power in the international market between 2000-2022 in grape trade. In addition, it was found that Turkey ranks 4th among ten countries according to the RCA (2.61) index, 4th according to the RTA (2.64) index and 2nd according to the RC (6.19) index. On the other hand, all the competitiveness indices calculated in the study also show that Turkey has a very high competitive advantage.

Keywords: Grape production amount, Agricultural economies, Revealed Comparative Advantages (RCA) Index, Relative Competitive Advantage (RTA) Index

GİRİŞ

Üzüm, taze sofralık üzüm, kuru üzüm, üzüm yaprağı, sirke yapımı, üzüm suyu konsantresi, endüstriyel kullanım, şarap üretimi ve süs bitkisi gibi oldukça geniş tüketim yelpazesine sahip olan bir üründür. Nüfus ve kişi başına düşen gelirdeki artış, üzüme ve üzümün üretiminde kullanılan tüm ürünlere olan talebin artmasına yol açmaktadır. Öte yandan üzüm, toprak yönünden seçici olmaması, ılıman iklim koşullarında kolay yetişen bir kültür bitkisi olması ve farklı biçimlerde değerlendirilmesi bakımından da dünyada yaygın olarak üretilmektedir.

Ele alınan çalışmanın amacı, üzüm üretiminde dış ticarete öne çıkan ülkeler arasında bir karşılaştırma yaparak Türkiye'nin üzüm piyasasındaki rekabet gücünün ölçülmesidir. Bu nedenle dünya üzüm ihracatında ilk sıralarda yer alan on ülkenin ihracat ve ithalatlarına ait veriler kullanılarak Balassa'nın geliştirdiği Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ/RCA) ve Vollrath'ın geliştirdiği Görelî Ticaret Avantajı (RTA) ve Nispi Rekabet Avantajı (RC) endeksleri hesaplanmakta ve araştırmaya konu olan ülkelerin 2000-2022 dönemindeki rekabet güçleri analiz edilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda araştırmaya konu olan ülkeler, Türkiye, Şili, Çin, İtalya, İspanya, Fransa, Hindistan, Güney Afrika, ABD ve Arjantin olarak sıralanmaktadır.

I. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÜZÜM ÜRETİMİ

Tarihine bakıldığında milyonlarca yıl öncesinde bile yetiştiğine dair kanıtlar bulunan üzümün, anavatanının Kafkasya, Hazar Denizi'ni kuzeyi ve Kuzey Doğu Anadolu bölgeleri olabileceği düşünülmektedir (Sağlam ve Sağlam, 2018: 2). Genel olarak besin değeri yüksek olduğu bilinen üzüm, aynı zamanda farklı dönüşüm ürünleri elde edilebildiği için de değerli bir bitki olarak kabul edilmektedir (www.tarimorman.gov.tr: 22.04.2024). Dünyada 2022 yılında 6,7 milyon hektarda 75 milyon ton üzüm üretimi gerçekleştirilirken, önde gelen üzüm üreticisi ülkeler; Şili, Çin, İtalya ve Türkiye olarak sıralanmaktadır (www.tarimorman.gov.tr, 11.12.2024).

Türkiye, içinde bulunduğu coğrafi konumdan dolayı farklı iklim özellikleri taşıyan bir ülkedir. Bu nedenle de ülkede tarımsal ve ekolojik faktörler uygun olduğu için çok çeşitli tarım ürünleri üretilebilmektedir. Bağcılık açısından değerlendirildiğinde ise ülkede etkin ve yaygın olarak üzüm üretiminin gerçekleştirildiği pek çok bölge bulunmaktadır. Özellikle sıcak bölgelerde yetişen bir bitki olan üzümün ekonomik anlamda üretilebilmesi için etkili sıcaklık toplamının (100) üretim yapılacak ekolojik bölge için 900 günün üzerinde (gün/derece: 900/10) olması gerekmektedir (Çelik vd.,1988: 11). Bu nedenle uygun iklimlerde uygun çeşitlilikte olan üzüm türlerinin yetiştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Türkiye’de 2023/2024 üretim sezonunda 3,4 milyon dekar alanda, 3,8 milyon ton üzüm üretilmiştir. 2022 yılındaki ihracat miktarı ise 1,4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir (www.tarimorman.gov.tr, 11.12.2024). Türkiye’de 2023 yılında üzüm üretimini %52,91’ini sofralık üzüm, %38,32’ünü kuru üzüm ve %8,72’sini de şaraplık üzüm oluşturmaktadır (www.data.tuik.gov.tr, 16.12.2024). Türkiye’de bağ alanlarına bakıldığında, her ilde en az %1 oranında bağ alanı bulunmaktadır (www.tarimorman.gov.tr, 11.12.2024). Bağ alanları en fazla Ege Bölgesinde olmakla birlikte Akdeniz Bölgesinde de önemli miktarlarda üretim gerçekleştirilmektedir. Türkiye’deki bağ alanlarında Manisa, Mardin ve Denizli illeri ilk sıralarda yer alırken, üretim açısından dikkati çeken iller ise Manisa, Mersin ve Denizli olmaktadır (www.tarimorman.gov.tr, 11.12.2024).

Türkiye dünya üzüm ticaretinde önemli bir paya sahiptir ve üzüm ihracatında en fazla ihracatı yapılan üzüm çeşidi ise çekirdeksiz üzümdür. Dünyada ve Türkiye’de önemli bir üretim ve ihracat potansiyeline sahip olan üzüm üretimine ait ihracat rakamları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Üzüm İhracatçısı Ülkeler (Bin \$) (2016-2022)

Ülkeler	İhracat	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
DÜNYA	Üzüm	7846	8603	8748	8913	9519	9587	9261
Arjantin	Üzüm	15	6	7	7	5	4	3
Şili	Üzüm	1396	1220	1233	1194	1028	920	1043
Çin	Üzüm	1019	1099	1060	1384	1591	1093	946
Fransa	Üzüm	40	34	35	25	27	30	28
Hindistan	Üzüm	219	276	275	308	286	324	306
İtalya	Üzüm	743	863	799	712	829	863	783
Güney Afrika	Üzüm	436	541	538	520	522	709	762
İspanya	Üzüm	326	339	410	357	473	511	425
Türkiye	Üzüm	105	195	121	150	158	205	177
ABD	Üzüm	916	903	925	856	822	781	764

Kaynak: www.fao.org, 21.04.2024.

Tablo 1’e göre, 2021 yılında dünyadaki toplam üzüm ihracatı, dünya toplam gıda ihracatının %04’ünü, 2022 yılında %05’ini ve 2000-2022 yılları arasında ise ortalama %04’ünü oluşturmaktadır (www.fao.org, 10.12.2024). Üzüm ihracatçısı ülkelerin 2000-2022 dönemindeki ortalama değerlerine ait sıralama ise aşağıda yer alan Tablo 2’de gösterilmektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 2’ye göre, 2022 yılında en fazla üzüm ihracatı gerçekleştiren ülkeler sırasıyla; Şili, Çin, İtalya, ABD, Güney Afrika, İspanya, Hindistan, Türkiye, Fransa ve Arjantin’dir. 2000-2022 yıllarına ait ortalama değerlere bakıldığında ise sıralama, Şili, ABD, İtalya, Çin, Güney Afrika, İspanya, Hindistan, Türkiye, Arjantin ve Fransa şeklinde değişmektedir. Söz konusu sıralamada Türkiye üzüm ihracatında dünyada 8. büyük ülke konumundadır ve 2022 yılında dünya üzüm ihracatının %1,73’ünü karşılamaktadır. Üzüm ihracatının Türkiye’nin toplam ihracatındaki yeri ise 2000 yılında %0.10 iken 2022 yılında bu oran %0.07’ye gerilemiştir. Öte yandan Türkiye’de gıda ihracatı toplam ihracatın %11.58’ini, üzüm ihracatı ise gıda ihracatının %0.6’sını oluşturmaktadır (www.fao.org, 10.12.2024).

Tablo 2. Üzüm İhracatçısı Ülkeler Sıralaması (2022 Yılı ve 2000-2022 Dönemi Ortalama Değerleri)

Ülkeler	2022 yılı	Ülkeler	Aritmetik Ortalama
Şili	1042837000	Şili	1054636304
Çin	945538000	ABD	768564087
İtalya	782951000	İtalya	689086870
ABD	763889000	Çin	548571522
Güney Afrika	761632000	Güney Afrika	402126913
İspanya	425005000	İspanya	273064261
Hindistan	306064000	Hindistan	144052043
Türkiye	176538000	Türkiye	129800783
Fransa	27560000	Arjantin	38715695,7
Arjantin	2920000	Fransa	31513739,1

Kaynak: www.fao.org, 21.04.2024. (Sıralama tarafımızdan gerçekleştirilmiştir).

II. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Karşılaştırmalı üstünlükler endeksi, aynı alanda faaliyet gösteren ülkelerin, karşılıklı olarak rekabet edebilirliklerini ve avantajlı durumlarını değerlendirmeyi amaçlayan bir endekstir. Yapılan çalışmalarda oldukça yaygın kullanılmaktadır. Bu bağlamda endekse ilişkin literatür zengin olmasına rağmen üzüm üretimi ile ilgili literatür sınırlı düzeyde kalmıştır. Ele alınan çalışma, bu açıdan önem taşımakta ve ayrıca bundan sonraki çalışmalara öncülük etmesi beklenmektedir. İlgili literatüre ilişkin çeşitli çalışmalara aşağıda yer verilmektedir.

Murray'ın çalışması (1997), küresel meyve pazarındaki rekabet artışının Şili'deki küçük üreticilere olan etkisini araştırmaktadır. Küçük ölçekli üzüm üreticileriyle yapılan saha araştırmasında 1980-1994 dönemi incelenmektedir. Çalışmada firmalar ile küçük ölçekli üreticilerin meyve üretimi dönüşümündeki başarısının, asimetrik güç ilişkilerinin azalmasına ve yapısal dengesizliklerin düzeltilmesine bağlı olduğu açıklanmaktadır.

Atkin ve arkadaşlarının (2012) gerçekleştirdiği çalışmada ise 2005-2010 dönemine ait Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde Çevre Yönetim Sistemi (EMS) uygulayan ve uygulamayan şarap fabrikalarının rekabet avantajı değerlendirilmiştir. Şarap üreten 98 fabrikanın katılım sağladığı ve anket yönteminin kullanıldığı çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, EMS'ye sahip olan fabrikaların, ekonomik durgunluk dönemlerinde sürdürülebilirlik girişimlerini dikkate aldıkları ve EMS'ye sahip olmayanlara göre bu sürece daha yüksek düzeyde bağlılık gösterdikleri anlaşılmıştır.

Valero ve Cortijo (2013) tarafından yapılan çalışmada, 2000-2023 dönemi kapsamında Avrupa şarap ticareti incelenmiş, 16 ülkenin Balassa'nın geliştirdiği AKÜ/RCA endeksi ile karşılaştırmalı üstünlük analizi ve süre analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulguları; Bulgaristan, Kıbrıs, Fransa, Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya'nın dünya pazarında en üst sıradaki Avrupa şarap üreticisi ülkeler olduğunu ve bu ülkelerin en büyük karşılaştırmalı avantajlara sahip olduklarını göstermiştir. Ancak, süre ve istikrar testleri ise bu ülkelerin çoğunda ticaret avantajlarının zamanla zayıfladığını da yansıtmıştır.

Panzaru ve Medelete (2015) yaptıkları çalışmada ise 2009-2011 yılları arasında üzümün uluslararası ticaret yapısını araştırmışlar ve üzüm ticareti açısından dünya genelinde kıtalararası değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Çalışmada, Romanya'nın 2009-2011 dönemi kapsamında

üzüm ticareti açısından küresel pazardaki konumu değerlendirilmiş ve Romanya'nın üzüm ticaretinin zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Seccia ve arkadaşlarının (2015) çalışmalarında, 1961-2011 yıllarına ilişkin verilerden yararlanılarak 21 ülkenin sofralık üzüm ticaretinin dinamikleri incelenmiş ve sofralık üzüm ihracatında önde gelen ülkelerin rekabet güçleri değerlendirilmiştir. Araştırmada 21 ülkenin üzüm ticaretinde pazar payları, trendleri ve döngüsel bileşenleri tahmin edilmiş ve rekabet endeksi ile regresyon analizi yapılmıştır.

Sarturi ve arkadaşlarının (2016) yaptıkları çalışmada ise Brezilya şarap kümesinin rekabet gücü, Şili şarap kümesinin rekabet gücüyle karşılaştırılmış ve çalışma hem teorik hem de ampirik bir rekabet analizi ile desteklenmiştir. Çalışmada nitel-betimsel bir yaklaşım benimsenmiş olup veri toplama işlemi ikincil kaynaklardan gerçekleştirilmiştir. Küme analizi sonucunda özellikle Brezilya kümesinde rekabet gücünü artırmak için iyileştirilmesi gereken yönlerin belirlenmesiyle araştırılan bölge için coğrafi işaret kaydının genişletilmesi, bunun sonucunda Brezilya şarabının yurtdışındaki imajının güçlendirilmesi ve ihracatın teşvik edilmesi gerektiği yönündeki bulgulara ulaşılmıştır.

Balogh ve Jámbor (2017) tarafından yapılan çalışmada, 2000- 2013 döneminin Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin şarap endüstrisindeki karşılaştırmalı avantajını ortaya koymak amacıyla Balassa endeksi ve süre analizi uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; Bulgaristan, Kıbrıs, Fransa, Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya karşılaştırmalı avantaja sahip ülkeler olarak tespit edilmiştir.

Bashimov (2017) çalışmasında, 2001-2015 dönemine ait Türkiye'nin üzüm ihracatındaki rekabetçilik düzeyinin saptanması amacıyla Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi ile Vollrath endeksini kullanmış ve araştırma sonucunda Türkiye'nin üzüm ticaretinde güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğunu, ancak rekabet gücünün giderek azaldığını tespit etmiştir.

Camillo ve Kim'in (2019) çalışmalarında Uruguay şarap endüstrisinin rekabetçi konumunu ve küresel şarap ticaretindeki potansiyeli araştırılmaktadır. Çalışmada masa başı araştırma, siber etnografya ve anketörlerle elektronik yazışmalar uygulanarak nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Küresel iş rekabeti teorisine dayanan araştırmanın sonuçları, Uruguay'ın genç bir şarap üretici ülke olmasına rağmen küresel rakip olma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Alston ve Sambucci (2019) tarafından yapılan çalışma ile dünyada üzüm üretimi ve çeşitliliği araştırırken üzüm üretim modelleri, bunların nasıl değiştiği ve üzüm çeşitlerinin genetik özelliklerinin bu modellere hangi ölçüde katkıda bulunduğu incelenmiştir. Dünyadaki üzüm üretimine dair bağ alanı, ortalama verim, üretim, toplam üretim değeri ve ortalama birim değer açısından istatistiklerin de sunulduğu çalışmada, nüfus ve kişi başına düşen gelirdeki artışın, üzüme ve üzüm üretiminde kullanılan tüm ürünlere olan talebin artmasına neden olduğu anlaşılmıştır.

Mtshiselwa (2020) tarafından yapılan çalışmada ise Güney Afrika'nın sofralık üzüm endüstrisinin rekabetçi performansı ve rekabetin giderek arttığı küresel ortamda bu performansın nasıl artırılacağı araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Porter'ın elmas modeli ile Vollrath ve Balassa'nın karşılaştırmalı üstünlük analizi gerçekleştirilmiştir. 1961-2017 dönemine ait olan çalışmanın sonuçları, iyi gelişmiş altyapının, ileri teknolojinin ve ürün izlenebilirlik sisteminin, suya daha iyi erişimin, iş gücü becerilerinin ve istikrarlı arazi reformu politikalarının endüstrinin genel rekabet performansı ile ilgili olduğunu göstermiştir.

Mizik ve Balogh'un (2022) yaptığı çalışmada, 2013-2019 yılları arasında Çin şarap endüstrisi ve ticaretinin rekabet gücünün belirlenmesi amacıyla karşılaştırmalı üstünlük (RCA), göreceli ticaret avantajı (RTA) ile rekabet gücü (RC) endeksleri hesaplanmıştır. Söz konusu çalışmada, Çin şarap piyasası Porter'in elmas modeli ile de analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarından, Çin şarap piyasasının güçlü alıcı gücünün ve orta düzeyde bir tedarikçi gücünün bulunduğu anlaşılmıştır.

Sümbül ve Yıldız'ın (2022) çalışmasında, 2012-2021 yılları arasında Türkiye'de üretilen kurutmalık ve şaraplık üzüme ait değişim oranları incelenmiş ve 2022-2031 yıllarına ait projeksiyon katsayıları belirlenerek önümüzdeki dönem için çeşitli öngörülerde bulunulmuştur. Araştırma sonuçları, ilerleyen yıllarda Türkiye'de üzüm üretiminin azalacağı yönünde bir gelişme olacağını ortaya koymuştur.

Montes ve arkadaşlarının (2024) gerçekleştirdiği çalışmada ise 2013-2022 döneminde Peru'nun taze üzüm ihracatındaki piyasa çeşitlendirmesi analiz edilmiş ve bunun uluslararası ticarete olan etkileri incelenmiştir. Çeşitlendirme, Herfindahl-Hirschman Konsantrasyon Endeksi (HHI) kullanılarak yapılırken, rekabet gücü ise Balassa Endeksi aracılığıyla değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, 2013 ile 2022 arasında Peru'nun üzüm ihracatının değer (CAGR 12,02%) ve hacim (CAGR 12,13%) olarak arttığına işaret etmektedir. Çeşitlendirme ise şu şekilde olmuştur: ABD (%12,4), Hollanda (%1,6), Hong Kong (%4,2) ve Meksika (%63,2). Çalışmada, yeni pazarlara ulaşılması için politikaların geliştirilmesi, coğrafi çeşitliliğin korunması, küresel eğilimlerin izlenmesi, pazar yoğunlaşmasının sürekli analiz edilmesi, katılımcı şirketler arasında uygun rekabetin teşvik edilmesi ve yeni şirketlerin bu sektöre girişinin desteklenmesi halinde Peru bağcılık sektörünün güçlendirilmesinin mümkün olacağı vurgulanmaktadır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bir ülkenin rekabet gücü, piyasa payı ya da fiyat/maliyet avantajı ile ölçülmektedir. Bu bağlamda piyasa payının rekabet gücü göstergesi olarak en çok dikkate alınan kriter, Balassa (1965, 1977) tarafından geliştirilmiş olan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksidir (AKÜ/RCA). Söz konusu endeks yardımıyla bir ülkenin belirli bir maldaki ticaret performansı ortaya konulabilmektedir. İlgili literatüre göre mal ticareti yapan ülkelerin aralarındaki farklılıkların üretim maliyetlerinden ve fiyat dışı faktörlerden kaynaklandığı varsayılmaktadır (Ricardo, 1821: 173).

RCA endeksine dair ilk çalışmaların öncülüğü Liesner (1958) tarafından gerçekleştirilmiş olmasına rağmen Balassa tarafından önce 1965'te ve ardından da 1977'de geliştirilerek literatüre kazandırılmıştır. Bu nedenle de endeks, daha çok Balassa Endeksi olarak bilinmektedir. RCA endeksi, belirli bir endüstride bir ülkenin diğer ülkelere göre hem kendi kaynaklarından gelen verimliliğini açıklamakta hem de ülkenin güçlü ihracat alanlarını belirlemektedir. Endüstriler arası analizlerin yapılmasına olanak sağlayan söz konusu endeks, sektörel rekabet avantajını açıklayarak ülkeler arası rekabet avantajı karşılaştırmalarının yapılmasına da olanak tanımaktadır (Balassa, 1977: 327). RCA endeksi, ihracat verilerine dayanmakta olup aşağıdaki formülle gösterilmektedir:

$$RCA_{ij} = (X_{ij}/X_{it}) / (X_{wj}/X_{wt}) \quad (1)$$

(1) numaralı eşitlikte belirtilen RCA_{ij} terimi j ülkesinin i kadar malı için RCA endeksini ifade ederken, X_{ij} , j ülkesinin i malı ihracatı; X_{jt} , j ülkesinin toplam ihracatı; X_{iw} , i malı dünya ihracatı; X_{wt} toplam dünya ihracatı olarak tanımlanmaktadır.

Hesaplanan endeks değerinin $RCA > 1$ olması halinde, j ülkesinin i malında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu anlaşılmaktadır (Balassa, 1965: 104). Diğer bir deyişle, ele alınan malın ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. $RCA < 1$ olması durumunda ise söz konusu ülke, ele alınan malda karşılaştırmalı olarak bir dezavantaja sahip olmaktadır. Balassa'dan sonra Vollrath (1991) RCA endeksinin sadece ihracat değerlerini dikkate almasını eleştirerek ihracat ve ithalat değerlerinin birlikte ele alınması gerektiğini ve net ihracat etkisinin hesaba katılmasının daha anlamlı olduğunu savunmuştur. Vollrath bu bağlamda rekabet endeksi hesaplamasında oluşturduğu yeni göstergeyi Görelî Ticaret Avantajı (RTA) olarak adlandırmıştır. RTA endeksi Görelî İhracat Avantajı (RXA) ve Görelî İthalat Avantajının (RMA) birbirinden farkı olarak hesaplanmaktadır. Aşağıdaki eşitlikler Vollrath'ın görelî rekabet avantajı endekslerini yansıtmaktadır:

$$RXA_{ij} = (X_{ij} / (X_{it} - X_{ij})) / ((X_{wj} - X_{ij}) / (X_{wt} - X_{it})) \quad (2)$$

$$RMA_{ij} = (M_{ij} / (M_{it} - M_{ij})) / ((M_{wj} - M_{ij}) / (M_{wt} - M_{it})) \quad (3)$$

$$RC = (\ln RXA) - (\ln RMA) \quad (4)$$

$$RTA = RXA - RMA \quad (5)$$

(2) numaralı formülde X_{ij} ; i ülkesinin j malı ihracatını, X_{it} ; bu ülkenin toplam ihracatını, X_{wj} ; j malı toplam dünya ihracatını ve X_{wt} ; toplam dünya ihracatını ifade etmektedir. (3) numaralı formülde ise M_{ij} ; i ülkesinin j malı ithalatını, M_{it} ; bu ülkenin toplam ithalatını, M_{wj} ; j malı toplam dünya ithalatını ve M_{wt} ; toplam dünya ithalatını göstermektedir. (4) numaralı eşitlikte ise RXA ve RMA'nın doğal logaritmalarının farkı alınırken, (5) numaralı eşitlikte RTA endeksi, RXA ve RMA'nın farkı olarak hesaplanmaktadır.

Vollrath'ın yaklaşımına göre, RXA Endeksi değerinin $RXA > 1$ olması halinde, j ülkesinin i malında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. $RXA < 1$ olması durumunda ise söz konusu ülke, ele alınan malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmamaktadır. RMA Endeksinde ise $RMA < 1$ olduğunda rekabet avantajı bulunurken, $RMA > 1$ durumunda ise rekabet avantajı bulunmamaktadır. RTA ve RC Endekslerinde pozitif değerler rekabet avantajının bulunduğunu, negatif değerler rekabet avantajının bulunmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Vollrath, geliştirdiği yaklaşım ile söz konusu endekslerin belirli bir mal veya belirli bir ülkenin ve dünyanın geri kalan ülkeleri ile geri kalan malların arasında da bir ayırım yapmaya olanak tanımaktadır. Endeksler bu yöntem sayesinde ayrıca dünya ticaretindeki ülke ve malların çift sayımını da engellemiş olmaktadır.

VI. BULGULAR

Ele alınan çalışmada, öncelikle dünya genelinde önde gelen üzüm üreticisi ülkeler arasında yer alan Türkiye, Şili, Çin, İtalya, İspanya, Fransa, Hindistan, Güney Afrika, ABD ve Arjantin'in 2000-2022 dönemine ait yıllık verileri kullanılarak Balassa tarafından geliştirilen AKÜ/RCA endeksi hesaplanmıştır. Ardından ülkelerin rekabet avantajlarının olup olmadığı Vollrath tarafından geliştirilen RTA ve RC endeksleri hesaplanarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda RXA ve RMA Endeksleri de hesaplanarak RTA ve RC Endekslerine ulaşılmıştır. Söz konusu endekse, Türkiye'nin ve dünya genelinde en fazla üzüm ihracatı gerçekleştiren diğer ülkelerin, karşılaştırmalı üstünlükleri değerlendirilmiş ve bu yöntemle ülkelerin üzüm ticaretindeki ekonomik performansları tespit edilmiştir. Tablo 1'de 2000-2022 yılları arasında önde gelen

üzüm ihracatçısı ülkelerin ürün gruplarına göre RCA değerleri yer almaktadır:

Tablo 3. Başlıca Üzüm İhracatçısı Ülkelerin AKÜ/RCA Endeksi (2000-2022)

YILLAR	Arjantin	Şili	Çin	Fransa	Hindistan	İtalya	Güney Afrika	İspanya	Türkiye	ABD
2000	3,99	70,29	0,55	0,15	1,12	5,13	13,88	2,09	2,68	1,5
2001	3,39	62,6	0,61	0,17	0,77	5,41	11,28	1,82	2,6	1,62
2002	3,29	87,45	0,61	0,15	1,1	4,06	10,34	1,96	2,15	1,72
2003	2,76	79,16	0,27	0,13	0,91	4,3	12,21	2,24	2,61	1,72
2004	3,37	51,02	0,26	0,22	0,88	3,82	17,16	1,91	3,62	2,03
2005	3,21	42,58	0,26	0,15	1,3	4,04	15,29	2,16	3,31	2,05
2006	4,82	40,11	0,23	0,19	1,66	3,65	13,49	2,7	2,35	1,47
2007	3,17	41,22	0,22	0,19	1,46	4,02	12,76	2,24	2,49	1,75
2008	3,66	43,33	0,26	0,15	1,26	4,47	11,26	2,72	3,7	1,76
2009	2,36	46,34	0,44	0,16	1,2	3,22	13,03	2,18	3,39	1,6
2010	2,83	46,57	0,4	0,15	1,11	4,09	11,31	2,51	4,41	1,6
2011	2,66	47,27	0,54	0,16	0,67	4,03	10,35	2,76	3,41	1,61
2012	2,38	48,04	0,66	0,18	1,14	3,96	11,11	2,4	2,74	1,62
2013	1,18	50,22	0,6	0,15	1,48	3,78	11,07	2,39	2,79	1,65
2014	1,03	48,43	0,7	0,17	1,67	3,41	12,86	2,59	2,91	1,53
2015	0,75	46,37	1,03	0,17	0,98	3,33	14,93	2,51	1,99	1,29
2016	0,53	47,02	0,99	0,16	1,7	3,29	11,7	2,3	1,43	1,29
2017	0,22	36,57	1	0,13	1,9	3,51	12,54	2,19	2,45	1,2
2018	0,25	36,82	0,95	0,13	1,89	3,25	12,79	2,65	1,53	1,24
2019	0,23	37,04	1,18	0,09	2,03	2,83	12,34	2,28	1,77	1,11
2020	0,16	25,74	1,14	0,1	1,92	3,08	11,27	2,84	1,73	1,07
2021	0,12	22,6	0,77	0,12	1,9	3,27	13,36	3,13	2,12	1,04
2022	0,09	28,47	0,72	0,12	1,82	3,2	16,67	2,75	1,87	1
Aritmetik Ortalama	2,02	47,19	0,63	0,15	1,39	3,79	12,74	2,41	2,61	1,5

Kaynak: www.wto.org ve www.fao.org sitelerinden elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde, AKÜ/RCA endeksinin 2000-2022 dönemi kapsamında hesaplanan ortalama değeri 1'den küçük olan ülkeler, Çin ve Fransa olarak saptanmaktadır. Dolayısıyla söz konusu iki ülke rekabet avantajına sahip değilken diğer tüm ülkeler rekabet avantajı elde etmektedirler. Rekabet avantajına sahip ülkeler sırasıyla; Şili, Güney Afrika, İtalya, Türkiye, İspanya, Arjantin, ABD ve Hindistan olarak belirlenmiştir. 2022 yılının değerlerine bakıldığında ise sıralama Şili, Güney Afrika, İtalya, İspanya, Hindistan, Türkiye ve ABD olarak değişim göstermektedir. Bu ülkelerin dışında, diğerlerinin ise 2022 yılı için rekabet avantajları bulunmamaktadır. Türkiye 2000-2022 dönemi ortalamasına göre 4. sırada yer alırken 2000 yılı sıralamasında 5. ve 2022 sıralamasında da 7. konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla RCA'ya göre, 2016 yılından itibaren Türkiye'nin üzüm piyasasında rekabet gücünün azaldığı anlaşılmaktadır. Aşağıda üzüm üreticisi ülkelerin RXA endeksleri gösterilmektedir.

Aşağıda yer alan Tablo 4'te 2000 yılı ve sonrası üzüm üreticisi ülkelerin RXA endeks değerleri gösterilmektedir. RXA endeks değerinin 1'den büyük olması bu ülkelerin üzüm ihracatında rekabet avantajına sahip oldukları anlamına gelirken, 1'in altında kalan değerler ise ülkelerin rekabetçi üstünlüğe sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Tablo 2'de 2000-2022 döneminin aritmetik ortalamaları dikkate alındığında rekabet avantajına sahip olmayan ülkeler Çin ve Fransa'dır. Rekabet avantajına sahip olan ülkeler ise; Şili, Güney Afrika, İtalya, Türkiye, İspanya, Arjantin, ABD ve Hindistan olarak sıralanmaktadır. 2022 yılında rekabet avantajı bulunan ülkeler; Şili, Güney Afrika, İtalya, İspanya, Türkiye, Hindistan ve ABD olurken diğer ülkelerin rekabet avantajları bulunmamaktadır. Bu endeks değerlerine göre, Türkiye 2000-2022 dönemi ortalamasında 4. iken, hem 2000 hem de 2022 sıralamasında ise 5. sırada yer almaktadır. Dolayısıyla RXA'ya göre, dikkate alınan dönemde Türkiye'nin üzüm piyasasında rekabet gücünü koruduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Başlıca Üzüm İhracatçısı Ülkelerin RXA Endeksi (2000-2022)

YILLAR	Arjantin	Şili	Çin	Fransa	Hindistan	İtalya	Güney Afrika	İspanya	Türkiye	ABD
2000	4,05	91,11	0,54	0,14	1,13	6,12	14,84	2,14	2,7	1,61
2001	3,43	78,52	0,6	0,17	0,76	6,62	11,91	1,85	2,63	1,77
2002	3,32	119,79	0,6	0,15	1,1	4,64	10,85	2	2,16	1,88
2003	2,78	105,42	0,26	0,12	0,91	4,99	12,97	2,3	2,64	1,86
2004	3,4	63,14	0,25	0,21	0,88	4,31	18,8	1,95	3,7	2,26
2005	3,24	51,74	0,24	0,14	1,3	4,56	16,54	2,21	3,37	2,27
2006	4,9	50,17	0,22	0,18	1,67	4,03	14,42	2,78	2,37	1,54
2007	3,2	51,98	0,2	0,19	1,47	4,53	13,62	2,3	2,52	1,87
2008	3,7	52,95	0,24	0,15	1,26	5,09	11,92	2,81	3,79	1,89
2009	2,37	59,19	0,42	0,15	1,21	3,48	13,93	2,23	3,46	1,69
2010	2,86	60,3	0,38	0,15	1,12	4,52	12,11	2,58	4,53	1,69
2011	2,68	60,65	0,52	0,16	0,67	4,43	11,01	2,84	3,48	1,7
2012	2,39	61,08	0,63	0,18	1,14	4,32	11,8	2,46	2,78	1,72
2013	1,18	64,12	0,57	0,14	1,5	4,11	11,72	2,45	2,84	1,75
2014	1,04	60,87	0,67	0,16	1,69	3,67	13,72	2,66	2,96	1,6
2015	0,75	57,16	1,04	0,17	0,98	3,57	16,14	2,58	2,01	1,33
2016	0,53	58,32	0,99	0,16	1,72	3,53	12,4	2,36	1,44	1,33
2017	0,22	43,22	1	0,13	1,93	3,8	13,4	2,24	2,49	1,23
2018	0,25	43,42	0,95	0,13	1,92	3,48	13,64	2,73	1,53	1,27
2019	0,23	43,37	1,22	0,09	2,06	2,99	13,12	2,34	1,79	1,12
2020	0,16	29,14	1,17	0,1	1,95	3,28	11,94	2,94	1,74	1,08
2021	0,12	25,14	0,74	0,12	1,94	3,49	14,43	3,25	2,14	1,04
2022	0,09	32,3	0,69	0,12	1,85	3,41	18,19	2,84	1,89	1
A.Ortalama	2,04	59,26	0,61	0,15	1,4	4,22	13,63	2,47	2,65	1,59

Kaynak: www.wto.org ve www.fao.org sitelerinden elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

RCA ve RXA endeksleri ülkelerin ihracat değerlerini esas alarak hesaplama gerçekleştirilen endekslerdir. Ülkelerin rekabet avantajı kazanmalarında ithalatı da dikkate alan endeks olan RMA Endeksine ait değerler ise Tablo 5'te gösterilmektedir.

RMA endeksi diğer endekslerden farklı olarak 1'in üstündeki değerlerin rekabet avantajına sahip olmadığını 1'in altındaki değerlerin rekabetçi üstünlük anlamına geldiğini açıklamaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 5'te 2000-2022 döneminin ortalama değerlerine göre rekabet avantajına sahip olmayan ülkelerin ABD ve Çin, rekabet avantajına sahip olan ülkelerin de Türkiye, Şili, Hindistan, Arjantin, Güney Afrika, İtalya, İspanya ve Fransa olduğu görülmektedir. Ayrıca 2022 yılına göre, rekabet avantajı elde eden ülkeler, Türkiye, Şili, Hindistan, İtalya, Arjantin, Güney Afrika, Fransa ve İspanya'dır. Türkiye 2000-2022 dönemi ortalamasında 1. iken, 2000 sıralamasında 3. ve 2022 sıralamasında da yine 1. sırada bulunmaktadır. Dolayısıyla RMA'ya göre, araştırma döneminde Türkiye'nin üzüm piyasasında rekabet gücünün yüksek olduğu anlaşılmaktadır. RXA ve RMA değerlerinden yola çıkarak hesaplanan RTA endeksi sonuçları ise Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 5. Başlıca Üzüm İhracatçısı Ülkelerin RMA Endeksi (2000-2022)

YILLAR	Arjantin	Şili	Çin	Fransa	Hindistan	İtalya	Güney Afrika	İspanya	Türkiye	ABD
--------	----------	------	-----	--------	-----------	--------	--------------	---------	---------	-----

2000	0,54	0	2,23	0,9	0	0,17	0,01	0,26	0,01	1,36
2001	0,44	0	1,68	0,96	0,01	0,15	0,01	0,35	0,01	1,38
2002	0,08	0	1,59	0,91	0,01	0,18	0,04	0,36	0	1,3
2003	0,12	0	0,98	0,91	0,02	0,19	0,05	0,39	0	1,45
2004	0,07	0,01	0,93	0,91	0,03	0,21	0,05	0,31	0	1,43
2005	0,06	0	0,89	0,92	0,03	0,21	0,06	0,37	0	1,59
2006	0,06	0	0,73	0,77	0,03	0,2	0,09	0,31	0,01	1,45
2007	0,07	0,05	0,6	0,8	0,05	0,22	0,09	0,32	0,01	1,39
2008	0,11	0,02	0,68	0,84	0,05	0,26	0,07	0,45	0,01	1,32
2009	0,11	0,04	0,87	0,71	0,04	0,24	0,1	0,52	0,01	1,59
2010	0,05	0,03	0,71	0,71	0,04	0,24	0,11	0,53	0,01	1,78
2011	0,02	0,02	0,9	0,76	0,04	0,24	0,13	0,56	0,01	1,31
2012	0,01	0,03	1,04	0,8	0,04	0,23	0,16	0,49	0,01	1,08
2013	0	0,02	1,11	0,73	0,05	0,21	0,17	0,45	0,01	1,34
2014	0	0,02	1,29	0,74	0,04	0,25	0,17	0,55	0	1,1
2015	0,05	0,03	1,31	0,71	0,06	0,26	0,29	0,42	0,01	1,37
2016	0,08	0,04	1,43	0,68	0,05	0,23	0,21	0,4	0,01	1,48
2017	0,23	0,03	1,24	0,72	0,05	0,23	0,24	0,45	0	1,47
2018	0,11	0,04	1,11	0,66	0,04	0,19	0,29	0,51	0	1,43
2019	0,08	0,05	1,2	0,54	0,05	0,19	0,3	0,55	0	1,47
2020	0,19	0,05	1,09	0,65	0,05	0,18	0,3	0,71	0	1,45
2021	0,31	0,07	0,83	0,73	0,04	0,19	0,33	0,77	0,01	1,51
2022	0,33	0,03	0,79	0,69	0,05	0,14	0,28	0,77	0,02	1,89
A.Ortalama	0,14	0,03	1,1	0,77	0,04	0,21	0,16	0,47	0,01	1,43

Kaynak: www.wto.org ve www.fao.org sitelerinden elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

RTA endeksi değerinin 0'dan büyük olması rekabet avantajının varlığını göstermektedir. buna göre Tablo 6 değerlendirildiğinde, RXA ve RMA endekslerinin farkı alınarak hesaplanan RTA endeksi sonuçları, 2000-2022 dönem ortalamaları dikkate alındığında rekabetçi üstünlüğe sahip olmayan ülkelerin Çin ve Fransa olduğuna işaret etmektedir. Rekabet avantajına sahip olan ülkeler ise Şili, Güney Afrika, İtalya, Türkiye, İspanya, Arjantin, Hindistan ve ABD şeklinde sıralanmaktadır. 2022 yılı değerlerine bakıldığında, Arjantin, ABD, Çin ve Fransa rekabet avantajına sahip değilken diğer ülkeler avantajlı durumda bulunmaktadır. Ülkelerin rekabetçi üstünlüklerine göre sıralaması; Şili, Güney Afrika, İtalya, İspanya, Türkiye ve Hindistan olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 2000-2022 dönemi ortalamasında 4. iken, 2000 ve 2022 yıllarına ilişkin sıralamaların her ikisinde de 5. sırada yer almaktadır. Dolayısıyla RTA'ya göre, araştırma döneminde Türkiye'nin üzüm piyasasında rekabet gücünün iyi derecede olduğu anlaşılmaktadır

Dünyada üzüm üretiminde rekabet avantajını elde etmiş olan ülkelerin araştırıldığı çalışmada hesaplanan son endeks de RC endeksidir. RXA ve RMA endekslerinin doğal logaritmaları (LN) alınarak hesaplanan RC endeksi değerlerine ise Tablo 7'de yer verilmektedir.

Tablo 6. Başlıca Üzüm İhracatçısı Ülkelerin RTA Endeksi (2000-2022)

YILLAR	Arjantin	Şili	Çin	Fransa	Hindistan	İtalya	Güney Afrika	İspanya	Türkiye	ABD
2000	3,51	91,1	-1,69	-0,76	1,12	5,96	14,83	1,88	2,7	0,25
2001	2,98	78,51	-1,08	-0,8	0,75	6,47	11,9	1,49	2,62	0,39
2002	3,25	119,78	-0,99	-0,77	1,08	4,47	10,81	1,64	2,16	0,58
2003	2,67	105,41	-0,72	-0,79	0,9	4,8	12,92	1,91	2,64	0,41
2004	3,33	63,13	-0,68	-0,7	0,85	4,09	18,75	1,64	3,69	0,83
2005	3,18	51,74	-0,65	-0,78	1,27	4,35	16,48	1,84	3,36	0,69
2006	4,84	50,17	-0,51	-0,59	1,64	3,83	14,33	2,47	2,37	0,09
2007	3,13	51,93	-0,4	-0,61	1,42	4,3	13,53	1,97	2,51	0,49
2008	3,59	52,93	-0,44	-0,69	1,21	4,84	11,85	2,36	3,78	0,57
2009	2,26	59,15	-0,45	-0,56	1,17	3,24	13,83	1,71	3,46	0,1
2010	2,81	60,28	-0,33	-0,56	1,08	4,28	12	2,05	4,52	-0,09
2011	2,66	60,64	-0,38	-0,6	0,63	4,19	10,88	2,28	3,47	0,39
2012	2,38	61,05	-0,41	-0,62	1,09	4,08	11,64	1,97	2,77	0,64
2013	1,18	64,1	-0,54	-0,58	1,45	3,89	11,55	2	2,83	0,41
2014	1,03	60,85	-0,62	-0,58	1,64	3,42	13,55	2,11	2,96	0,51
2015	0,7	57,14	-0,27	-0,54	0,91	3,32	15,85	2,16	2	-0,04
2016	0,45	58,28	-0,43	-0,52	1,66	3,31	12,19	1,96	1,44	-0,15
2017	-0,01	43,18	-0,23	-0,6	1,89	3,57	13,15	1,78	2,48	-0,24
2018	0,13	43,38	-0,17	-0,53	1,88	3,3	13,35	2,21	1,53	-0,16
2019	0,15	43,32	0,01	-0,45	2,01	2,8	12,81	1,78	1,78	-0,35
2020	-0,03	29,09	0,08	-0,55	1,9	3,1	11,64	2,24	1,74	-0,38
2021	-0,2	25,07	-0,09	-0,61	1,89	3,31	14,1	2,49	2,13	-0,47
2022	-0,24	32,27	-0,11	-0,57	1,8	3,26	17,91	2,07	1,87	-0,89
A.Ortalama	1,9	59,24	-0,48	-0,62	1,36	4,01	13,47	2	2,64	0,16

Kaynak: www.wto.org ve www.fao.org sitelerinden elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

RC endeksi, doğal logaritmaları elde edilmiş olan RXA ve RMA endekslerinin farkı alınarak hesaplanmaktadır. RC endeksi değerinin pozitif (+) olması rekabetçi üstünlüğün varlığını ifade ederken negatif (-) değerlere sahip olması ise rekabet avantajının bulunmadığı anlamına gelmektedir. Tablo 7'den hareketle 2000-2022 döneminin aritmetik ortalamaları değerlendirildiğinde, üzüm üretiminde rekabet avantajı bulunmayan ülkeler Fransa ve Çin olurken, rekabet avantajına sahip olan ülkeler Şili, Türkiye, Güney Afrika, Hindistan, İtalya, Arjantin, İspanya ve ABD olarak sıralanmaktadır. 2000 yılı değerlerine göre; Şili, Güney Afrika, Hindistan, Türkiye, İtalya, Arjantin, İspanya ve ABD rekabetçi üstünlüğe sahip olurken, 2022 yılı sonuçlarına göre ise, Çin, Arjantin, Fransa ve ABD rekabet avantajına sahip değildirler. Rekabetçi üstünlüğe sahip olan ülkeler; Şili, Türkiye, Güney Afrika, Hindistan, İtalya ve İspanya şeklinde sıralanmaktadır. RC endeksi sonuçları bağlamında, Türkiye 2000-2022 dönemi ortalamasında 2., 2000 yılında 4. ve 2022 yılında da yine 2. sırada olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla RC endeksine göre, Türkiye'nin rekabetçi üstünlüğünün yüksek olduğu ve zaman içinde de yükseldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Başlıca Üzüm İhracatçısı Ülkelerin RC Endeksi (2000-2022)

YILLAR	Arjantin	Şili	Çin	Fransa	Hindistan	İtalya	Güney Afrika	İspanya	Türkiye	ABD
2000	2,02	10,27	-1,42	-1,85	6,87	3,59	6,9	2,12	6,29	0,17
2001	2,05	10,25	-1,02	-1,76	4,08	3,78	7,51	1,65	6,26	0,25
2002	3,77	10,62	-0,98	-1,84	4,39	3,27	5,56	1,72	6,27	0,37
2003	3,16	10,52	-1,32	-2,03	4,06	3,28	5,59	1,76	7,88	0,25
2004	3,84	9,02	-1,31	-1,45	3,5	3,02	6,01	1,84	6,9	0,46
2005	3,92	0	-1,3	-1,88	3,85	3,08	5,66	1,79	6,94	0,36
2006	4,39	9,44	-1,21	-1,44	4,05	2,99	5,09	2,19	5,73	0,06
2007	3,84	6,91	-1,08	-1,45	3,37	3,01	5,05	1,97	5,84	0,3
2008	3,52	7,67	-1,03	-1,74	3,25	2,99	5,1	1,84	6,13	0,36
2009	3,05	7,41	-0,74	-1,53	3,48	2,67	4,91	1,45	6,25	0,06
2010	4,02	7,75	-0,62	-1,58	3,41	2,95	4,69	1,59	6,22	-0,05
2011	4,81	8,28	-0,56	-1,57	2,71	2,9	4,41	1,62	6,07	0,26
2012	5,17	7,67	-0,5	-1,5	3,26	2,92	4,28	1,62	5,88	0,47
2013	5,73	8,19	-0,67	-1,61	3,5	2,97	4,23	1,69	6,28	0,27
2014	5,52	7,82	-0,66	-1,53	3,66	2,71	4,38	1,58	6,39	0,38
2015	2,75	7,73	-0,23	-1,42	2,73	2,63	4	1,8	5,45	-0,03
2016	1,83	7,3	-0,36	-1,45	3,45	2,74	4,09	1,77	5,41	-0,11
2017	-0,03	7,15	-0,21	-1,74	3,74	2,82	4	1,6	6,76	-0,18
2018	0,76	7,07	-0,16	-1,62	3,77	2,93	3,85	1,67	6,45	-0,12
2019	1,1	6,83	0,01	-1,8	3,67	2,75	3,76	1,44	6,06	-0,27
2020	-0,17	6,36	0,07	-1,89	3,76	2,88	3,67	1,43	6,79	-0,3
2021	-0,97	5,85	-0,12	-1,83	3,79	2,93	3,79	1,44	5,34	-0,37
2022	-1,31	6,87	-0,15	-1,77	3,62	3,18	4,18	1,3	4,8	-0,64
A.Ortalama	2,73	7,7	-0,68	-1,66	3,74	3	4,81	1,69	6,19	0,08

Kaynak: www.wto.org ve www.fao.org sitelerinden elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

SONUÇ

Üzüm, oldukça zengin tüketim yelpazesine sahip olan bir meyvedir. Son dönemde tarımda yeni üretim tekniklerinin gelişmesi, depolama ve taşıma alanlarında yeni teknolojilerin ortaya çıkması hem üzüm üretiminin hem de ihracatının artmasını sağlamıştır. Özellikle organik tarımın yaygınlaşmasıyla da üzüm talebinde artışlar görülmektedir. Bu nedenle üzüm üreten ülkelerin rekabet avantajı elde etme ve üretimlerini artırma çabaları da büyük önem arz etmektedir.

İktisat yazınında ilk olarak Ricardo tarafından ortaya atılmış olan ve dış ticaretin oluşmasında mutlak üstünlüklerin değil karşılaştırmalı maliyet avantajlarının daha önemli olduğu teorisi çoğu analizde dikkate alınmaktadır. Buna göre, bir ülkenin bütün sektörlerinin rakiplerine kıyasla avantajları ya da üstünlük dereceleri hesaplanarak, sektörler arasında sıralama yapılabilmekte ve böylece ülkenin en fazla rekabet avantajına sahip olan sektörleri saptanabilmektedir. Portekiz ve İngiltere'yi karşılaştırarak Portekiz'in şarap üretiminde İngiltere'nin de kumaş üretiminde uzmanlaşması gerektiği örneğini ele alan Ricardocu karşılaştırmalı üstünlük teorisinde belirtildiği üzere; bir ülkenin, diğer sektörlerde mutlak avantaja sahip olsa bile, ancak karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malların üretiminde uzmanlaşması ve söz konusu malları ihraç etmesi gerekmektedir (Ricardo, 1821:159).

Ele alınan çalışmada 2000-2022 yılları arasında üzüm üretimi ve ihracatında öne çıkan ülkelerin rekabet gücünün ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle

Balassa tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ/RCA) Endeksi ve ardından Vollrath tarafından geliştirilen Görelî Ticaret Avantajı (RTA) ve Görelî Rekabet Avantajı (RC) Endeksleri yardımıyla önde gelen üzüm üreticisi ülkelerin (Arjantin, Şili, Çin, Fransa, Hindistan, Güney Afrika, İspanya, İtalya, Türkiye ve ABD) üzüm üretimindeki rekabetçi üstünlük değerleri belirlenmiş ve karşılaştırmalı üstünlük analizi yapılmıştır. 2000-2022 döneminde ülkelerin RCA sıralaması Şili, Güney Afrika, İtalya, Türkiye, İspanya, Arjantin, ABD ve Hindistan; RTA sıralaması, Şili, Güney Afrika, İtalya, Türkiye, İspanya, Arjantin, Hindistan ve ABD olarak belirlenmiştir. RC endeksi sıralamasına göre ise ülkeler Şili, Türkiye, Güney Afrika, Hindistan, İtalya, Arjantin, İspanya ve ABD şeklinde sıralanmaktadır.

Araştırma sonuçlarından anlaşıldığı üzere, Türkiye üzüm üretiminde ve rekabet avantajı elde etmede dünyada önemli bir yere sahiptir. Şöyle ki, Türkiye 2000-2022 yılları arasında ortalama değerlere göre RCA ve RTA’da 4. ve RC’de ise 2. sırada bulunmaktadır. Araştırma döneminde Türkiye’de RCA’nın en yüksek değer, 4.41 ile 2010 yılında elde edilirken, en küçük değerinin 1.43 ile 2016 yılında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. RTA’nın en büyük değeri 4,52 ile 2010 yılında, en küçük değeri de 1,44 ile 2016 yılında gerçekleşmiştir. RC sonuçlarına göre en büyük değer 7,88 ile 2003 yılında ve en küçük değer de 4,8 ile 2022 yılında gerçekleşmiştir.

Türkiye’nin dünya ticaretinde rekabetçi avantajının sürdürülmesi ve artırılması için üzüm üretimini destekleyici politikalar gerçekleştirilmesi, üzüm kalitesinin artırılması ve farklı pazarlara ihracatın gerçekleştirilmesi hedeflenmelidir. Ayrıca bağ alanları genişletilerek organik üzüm, sofralık üzüm ve çekirdeksiz üzüm üretimi teşvik uygulamaları ile desteklenerek artırılmalıdır. Üzüm üretiminde kullanılan zirai ilaçların miktarında da bilinçli hareket edilmesi ve ağır metaller içeren gübrelerin kullanılmaması önemlidir. Sağlıklı depolama ve taşıma konusuna da hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir. Üzüm üretiminde rekabet gücünün sürdürülebilirliği konusunda hükümetlerin üzüm üreticilerine yönelik destekleri de önemlidir. Üreticiye verilen sübvansiyonlar arasında yer alan gübre desteği, toprak analizi desteği, biyolojik mücadele desteği ve mazot desteklerinin artırılması üretimin artırılmasını da teşvik edebilmektedir.

KAYNAKÇA

Alston, J. M., & Sambucci, O. (2019). Grapes in the world economy. The grape genome, 1-24.

Ataseven Z.Y., Tarım Ürünleri Piyasaları, 2024, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Tarim%20Urunleri%20Piyasaları/2024-Temmuz%20Tarim%20Urunleri%20Raporu/Üzüm%20Tarim%20Urunleri%20Piyasaları%20Raporu%20Temmuz-2024-v5.pdf>, Erişim Tarihi: 22.04.2024.

Atkin, T., Gilinsky Jr, A., & Newton, S. K. (2012). Environmental Strategy: Does It Lead To Competitive Advantage In The US Wine Industry?. *International Journal of Wine Business Research*, 24(2), 115-133.

Balassa, B. (1965). Trade liberalisation and “revealed” comparative advantage 1. *The manchester school*, 33(2), 99-123.

Balassa, B. (1977). ‘Revealed’ Comparative Advantage Revisited: An Analysis Of Relative Export Shares Of The Industrial Countries, 1953–1971. *The Manchester School*, 45(4), 327-344.

Balogh, J. M., & Jámor, A. (2017). The Global Competitiveness of European Wine Producers. *British Food Journal*, 119(9), 2076-2088.

Bashimov, G. (2017). Türkiye’de Üzüm Üretimi Ve İhracat Performansı. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 31(2), 57-68.

Camillo, A. A., & Kim, W. G. (2021). An Assessment of the Competitive Position of the Emergent Uruguayan Wine Industry: A Preliminary Netnographic Baseline Study. *Beverages*, 7(2), 26.

- Çelik,H., Marasalı,B., Demir,İ. (1988). Ankara koşullarında yetiştirilen sofralık ve şaraplık üzüm çeşitlerinin etkili sıcaklık toplamı isteklerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Türkiye III. Bağcılık Sempozyumu*, 31 Mayıs-3 Haziran 1988, Bursa, 11 s.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations Statistics (FAOSTAT) (2022) Data retrieved from: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/TCL>, Erişim Tarihi: 21.04.2024.
- Mizik, T., & Balogh, J. M. (2022). The Development of The Chinese Wine Industry and Trade. *International Journal of Wine Business Research*, 34(4), 643-660.
- Montes Ninaquispe, J. C., Vasquez Huatay, K. C., Ludeña Jugo, D. A., Pantaleón Santa María, A. L., Fariás Rodríguez, J. C., Suárez Santa Cruz, F., ... & Arbulú-Ballesteros, M. A. (2024). Market Diversification and Competitiveness of Fresh Grape Exports in Peru. *Sustainability*, 16(6), 2528.
- Mtshiselwa, Z. L. (2020). Trends and Determinants of Competitiveness in the South African Table Grape Industry (Doctoral Dissertation, *Stellenbosch: Stellenbosch University*).
- Ricardo, D. (1821). On the principles of political economy. London: J. Murray.
- Sağlam, Ö. Ç., & Sağlam, H. (2018). İnsanlık Tarihinde Üzümün Önemi. *Journal of Agriculture*, 1(2), 1-10.
- Sarturi, G., Vargas, C. A. F., Boaventura, J. M. G., & Santos, S. A. D. (2016). Competitiveness of Clusters: A Comparative Analysis Between Wine Industries in Chile and Brazil. *International Journal of Emerging Markets*, 11(2), 190-213.
- Sümbül, A., & Yıldız, E. (2022). Türkiye’de Yetiştiriciliği Yapılan Sofralık, Kurutmalık Ve Şaraplık Üzümlerin Üretim Projeksiyonu. *Erciyes Tarım ve Hayvan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 17-22.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2024). *Üzüm Tarım Ürünleri Piyasaları Raporu Temmuz 2024 (v5)*. Tarım ve Orman Bakanlığı Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Menu/27/Tarim-Urunleri-Piyasaları>, Erişim Tarihi: 11.12.2024.
- Üzüm Değerlendirme Raporu, 2018, <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Tarım%20Ürünleri%20Piyasaları/2018-Ocak%20Tarım%20Ürünleri%20Raporu/2018-Ocak%20Üzüm.pdf>, Erişim Tarihi: 22.04.2024.
- Valero, J. S. C., & Cortijo, M. C. G. (2013). Analysis of international competitive positioning of quality wine from Spain. *Ciencia e investigación agraria: revista latinoamericana de ciencias de la agricultura*, 40(3), 491-501.
- Vollrath, T. L. (1991). A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127(2), 265-280.
- World Bank (2020): Exports of Goods and Services. [Dataset]. World Bank. <https://www.databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, Erişim Tarihi: 21.04.2024.
- <https://www.statista.com/outlook/cmo/food/fruits-nuts/fresh-fruits/berries-grapes/worldwide>, Erişim Tarihi: 22.04.2024).
- <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=%C3%BCz%C3%BCm>, Erişim Tarihi: 16.12.2024.

TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ MAKRO VE MİKRO UYUŞMAZLIKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Gülferah ERTÜRKMEN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, 46600 Göksun, Kahramanmaraş

ORCID ID: 0000-0003-2239-0241

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye işgücü piyasasında karşılaşılan makro ve mikro düzeydeki uyumsuzlukları ele almakta ve bu uyumsuzlukların ekonomik, sosyal ve yapısal boyutlarını analiz etmektedir. İşgücü piyasasında makro düzeyde ortaya çıkan uyumsuzluklar, istihdam talebi ile arzı arasındaki dengesizlikleri, sektörel ve bölgesel işsizlik oranlarındaki farklılıkları ve işgücünün sektörel değişimlere uyum sağlama kapasitesindeki zayıflıkları içermektedir. Mikro düzeyde ise, işverenlerin ihtiyaç duyduğu niteliklerle iş arayanların sahip olduğu beceriler arasındaki uyumsuzluklar, iş bulma süreçlerindeki eşitsizlikler ve eğitim-istihdam ilişkisindeki kopukluklar üzerinde durulmaktadır.

Araştırma, Türkiye işgücü piyasasında yapısal sorunların yanı sıra ekonomik dalgalanmalar, teknolojik değişimler ve demografik faktörlerin bu uyumsuzlukları derinleştirdiğini göstermektedir. Özellikle genç işsizliği, kadın istihdamı ve göçmenlerin işgücü piyasasına entegrasyonu gibi konular, piyasadaki mikro ve makro düzeydeki uyumsuzlukların temel unsurları olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada, bu sorunların çözümü için işgücü piyasasının esnekleştirilmesi, mesleki eğitimin güçlendirilmesi ve bölgesel kalkınma stratejilerinin işsizlikle mücadeleye entegre edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Türkiye’de işgücü piyasasında yaşanan makro ve mikro düzeydeki uyumsuzlukların giderilmesi için bütüncül bir yaklaşım gereklidir. Çalışma, politika yapıcılar ve iş dünyası için, hem yapısal reformların gerekliliğine hem de kısa vadeli çözümlerin uygulanabilirliğine dikkat çekmekte ve bu konuda yol gösterici öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşgücü, İstihdam, Makro ve Mikro Uyuşmazlıklar

MACRO AND MICRO MISMATCHES IN THE LABOR MARKET IN TÜRKİYE

ABSTRACT

This study addresses the macro- and micro-level mismatches in the Turkish labor market and analyzes the economic, social and structural dimensions of these mismatches. Macro-level mismatches in the labor market include imbalances between the demand and supply of employment, differences in sectoral and regional unemployment rates, and weaknesses in the capacity of the labor force to adapt to sectoral changes. At the micro level, mismatches between the qualifications required by employers and the skills possessed by job seekers, inequalities in the process of finding a job and disconnects in the education-employment relationship are emphasized.

The research shows that in addition to structural problems in the Turkish labor market, economic fluctuations, technological changes and demographic factors deepen these mismatches. In particular, issues such as youth unemployment, women's employment and the integration of migrants into the labor market stand out as the main elements of micro- and macro-level mismatches in the market. The study argues that in order to solve these problems, the labor market should be flexibilized, vocational training should be strengthened and regional development strategies should be integrated into the fight against unemployment. A holistic approach is needed to address the macro- and micro-level mismatches in Turkey's labor market. The study draws attention to both the necessity of structural reforms and the feasibility of short-term solutions, and offers guiding recommendations for policymakers and the business community.

Keywords: Labor, Employment, Macro and Micro Conflicts

GİRİŞ

Türkiye’de işgücü piyasası, ekonomik kalkınma ve toplumsal refahın çok boyutlu bir göstergesi olarak, ülkenin sosyal ve ekonomik yapısının temel dinamiklerini oluşturmaktadır (Doğan, 2021). Bu piyasanın etkin şekilde işlemesi, sadece ekonomik verimlilik ve büyükleme çabalarıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sosyal adalet ve eşitlik ilkelerinin de sağlanmasını gerektirmektedir. Ancak, Türkiye’nin işgücü piyasasında hem makro hem de mikro düzeyde önemli yapısal uyumsuzluklar bulunmakta ve bu sorunlar ülkenin büyüyen ekonomisinde kritik bir çelişki yaratmaktadır. İşsizlik oranlarının yüksek seyretmesi, kayıt dışı istihdam oranlarının büyüklüğü ve verimlilik artışının sınırlı kalması bu sorunların temel belirtileri arasında yer almaktadır (Aşıkoğlu & Eren, 2019).

Makro düzeyde ele alındığında, Türkiye’deki işgücü piyasasında bölgesel farklılıklar en belirgin sorunlardan biridir. Marmara ve Ege bölgelerinde ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşması, bu alanlar dışında kalan Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi bölgelerde işsizlik oranlarının çok daha yüksek seviyelerde seyretmesine neden olmaktadır (TÜİK, 2022). Bu

farklılıklar, ısınma hareketliliği ve beyin göçü gibi olumsuz etkileri tetiklemekte, ülke genelinde dengeli bir kalkınma sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, kadınların işgücüne katılım oranlarının OECD ortalamasının çok altında kalması ve bu grubun çoğunlukla kayıt dışı istihdam alanlarında yer alması, makro düzeyde yapısal bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir (Yıldız, 2023).

Mikro düzeyde ise bireylerin eğitim seviyesi ile piyasanın ihtiyacı olan beceriler arasındaki uyumsuzluk belirgin bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Eğitim kurumlarından mezun olan bireylerin çoğunun nitelikleri, teknoloji odaklı ve endüstri 4.0 temelli iş alanlarının taleplerini karşılamaktan uzak kalmaktadır. Bu durum, vasıflı eleman eksikliği ve buna paralel olarak şişkin bir vasıfsız işgücü arzı oluşturmaktadır. Özellikle mesleki eğitim sisteminin zayıflığı, bireylerin piyasa taleplerine uygun şekilde yetkinlik kazanmalarını engellemekte ve bu uyumsuzluğun daha da derinleşmesine neden olmaktadır (Karaca, 2020). Aynı zamanda, işverenlerin sunduğu çalışma koşulları ve bireylerin beklentileri arasındaki farklılıklar da iş piyasasındaki dengesizlikleri artırmaktadır. Düşük ücretler ve sosyal güvencelerin yetersizliği, kayıt dışı istihdamı cazip hale getirerek mikro uyumsuzlukları daha da karmaşık bir hale getirmektedir.

Türkiye'de işgücü piyasasındaki uyumsuzlukların bir diğer yönü, ekonomik faaliyetlerdeki sektörel değişimlerin işgücü arz ve talebinde yarattığı dengesizliklerdir. Özellikle sanayi ve teknoloji odaklı şirketlerin talep ettiği bilgi ve becerilere uygun bir işgücü yetiştirilememesi, işverenler için nitelikli eleman bulma sorunlarını ortaya çıkarmıştır (Doğan, 2021). Bu uyumsuzluk, özellikle dijital teknolojilere dayalı çalışma ortamlarında daha da belirgin hale gelmekte, bu da hem şirketlerin hem de ülkedeki genel ekonomik gelişimin yavaşlamasına neden olmaktadır. Mikro seviyede bu sorunları gidermek için, eğitim kurumları ve sanayi arasında daha yoğun bir işbirliği gereklidir.

Ayrıca, bölgesel farklılıklar ve yerel ekonomik potansiyeller arasındaki uyumsuzluk da hem makro hem de mikro seviyede derinleşen sorunların bir başka boyutudur. İç Anadolu ve Doğu Anadolu gibi az gelişmiş bölgelerde ekonomik faaliyetin yetersiz olması, hem kalifiye işgücü eksikliğine hem de mevcut işgücü nüfusunun kayıt dışı işlerde yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Bu durum, ulusal çapta dengeli bir kalkınma stratejisinin geliştirilmesini ve ekonomik planlamada bölgesel eşitlik ilkelerinin uygulanmasını zaruri kılmaktadır (TÜİK, 2022).

Bu çalışma, işgücü piyasasındaki makro ve mikro uyumsuzlukları ele alarak bu sorunların temel nedenlerini ve etkilerini kapsamlı bir şekilde irdelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, eğitim politikalarından istihdam stratejilerine, bölgesel kalkınma politikalarından teknoloji

entegrasyonuna kadar çok yönlü çözüm önerileri sunularak, işgücü piyasasının etkinliğinin artırılması için somut adımlar önerilecektir (Yıldız, 2023).

2. İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ UYUŞMAZLIKLAR

Türkiye’de işgücü piyasasındaki uyumsuzluklar, piyasanın talep ettiği nitelikler ile iş arayanların beceri ve yeterlilikleri arasında yaşanan farklılıklar sonucu ortaya çıkan sistematik sorunları ifade etmektedir (Karaca, 2020). Bu uyumsuzluklar, mikro ve makro düzeyde ele alındığında farklı boyutlar göstermekte ve hem bireysel hem de toplumsal çapta etkiler yaratmaktadır (Doğan, 2021).

2.1. MİKRO UYUŞMAZLIKLAR

Eğitim ve Beceri Uyuşmazlığı

Eğitim ve beceri uyuşmazlığı, bireylerin aldıkları eğitim ve kazandıkları becerilerin iş piyasasının gereksinimleriyle örtüşmemesi durumudur. Bu durum, bireylerin potansiyellerini tam anlamıyla kullanamamalarına, iş tatminlerinin düşmesine ve uzun vadede iş piyasasında verimsizliklere neden olur. Özellikle gelişen teknolojik dönüşümler ve sektör dinamikleri, bu uyuşmazlıkları daha belirgin hale getirmektedir (ILO, 2020).

Bu uyuşmazlığın başlıca nedenlerinden biri, eğitim sisteminin hızla değişen iş piyasası taleplerine yeterince adapte olamamasıdır. Eğitim programlarının iş dünyasının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde güncel olmaması, mezunların piyasa beklentilerini karşılamakta yetersiz kalmasına neden olur. Örneğin, teknik bir alanda diploma sahibi bir birey, pratik deneyim eksikliği nedeniyle ilgili sektörde istihdam edilemeyebilir (World Economic Forum, 2021).

Hızlı teknolojik gelişmeler de eğitim ve beceri uyuşmazlığını artıran bir diğer önemli etkidir. Dijitalleşmenin ve otomasyon teknolojilerinin hızla gelişmesi, iş dünyasında talep edilen becerileri dönüştürmektedir. Ancak eğitim kurumları, bu değişimlere yeterince hızlı uyum sağlayamadığında, bireyler mezun olduklarında artık geçerliliğini yitirmiş becerilerle donanmış olabilirler. Bu da bireylerin ya düşük nitelikli işlerde çalışmasına ya da işsizlikle karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır (OECD, 2020).

Bu uyuşmazlık bireyler ve toplum üzerinde çeşitli olumsuz etkiler yaratır. Bireyler açısından bakıldığında, iş tatminsizliği, düşük gelir ve kariyer ilerlemesinde zorluklar sıkça görülen sonuçlardır. Toplum açısından ise ekonomik büyümenin yavaşlaması, iş gücü verimliliğinin azalması ve işsizlik oranlarının artışı dikkat çeker. Ayrıca, nitelikli iş gücü eksikliği, şirketlerin üretkenliğini düşürebilir ve rekabet gücünü olumsuz etkileyebilir (UNESCO, 2022).

Bu sorunların çözümü için çeşitli stratejiler önerilmektedir. Öncelikle, eğitim kurumlarının iş dünyası ile işbirliği yaparak daha uygulamalı ve piyasa odaklı programlar sunması

gerekmektedir. Örneğin, staj ve çıraklık programlarının artırılması, mezunların iş dünyasına adaptasyonunu kolaylaştırabilir. Ayrıca, yaşam boyu öğrenme kültürünün teşvik edilmesi, bireylerin sürekli değişen iş piyasası taleplerine ayak uydurmasını sağlayabilir (ILO, 2020).

Devletler de bu sorunun çözümünde önemli bir rol oynamalıdır. Mesleki eğitim programlarının desteklenmesi, dijital becerilere yönelik kursların yaygınlaştırılması ve yetişkin eğitime yönelik teşviklerin artırılması gibi politikalar, eğitim ve beceri uyumsuzluğunun azaltılmasında etkili olabilir. İşverenlerin de çalışanlarına mesleki gelişim fırsatları sunması, bu sürecin önemli bir tamamlayıcısıdır (OECD, 2020).

Sonuç olarak, eğitim ve beceri uyumsuzluğu, bireylerin iş gücü piyasasında etkin bir şekilde yer almasını engelleyen önemli bir sorundur. Bu uyumsuzluğun giderilmesi, sadece bireylerin değil, aynı zamanda işverenlerin ve toplumun genel refahının artırılması için kritik öneme sahiptir.

Mesleki Yeterlilik Eksikliği

Mesleki yeterlilik eksikliği, bireylerin mevcut işlerini ya da hedefledikleri mesleki alanları gereği gibi icra edebilmeleri için gerekli olan bilgi, beceri ve yetkinliklere sahip olmamaları durumudur. Bu eksiklik, bireyin verimliliğini düşürebilir, çalışma hayatındaki uyumunu zorlaştırabilir ve iş piyasasında rekabet edebilmesini engelleyebilir (Türkiye Mesleki Yeterlilik Kurumu, 2023).

Bu sorunun çok sayıda nedeni bulunmaktadır. Eğitim sistemindeki eksiklikler, bireylerin mesleki yeterliliklerini geliştirecek uygulamalı eğitim olanaklarının azlığıyla başlar. Eğitim programlarının piyasa ihtiyaçlarına uyum sağlayamaması, bireylerin sektöre adaptasyonunu zorlaştırmaktadır (Kaya, 2021). Bunun yanı sıra teknolojik değişim ve yenilikler, dijital dönüşüm sürecine uyum sağlayamayan bireylerde yeterlilik eksikliği yaratır. İş piyasasında hızla gelişen teknolojiler, çalışanlardan yeni beceriler talep ederken bu yeniliklere yönelik eğitim fırsatlarının sınırlı olması, bireylerin geride kalmasına neden olur (World Economic Forum, 2020).

Kurumsal faktörler de bu eksikliği pekiştirir. Bazı şirketlerin çalışanlarına yeterli mesleki gelişim fırsatı sunmaması ve eğitim programlarının yetersizliği, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde sıkça karşılaşılan bir problemdir (Doğan, 2022). Ayrıca, bireysel faktörler arasında yer alan düşük motivasyon, net kariyer hedeflerinin olmaması veya yanlış meslek seçimi de mesleki yeterlilik eksikliğine katkıda bulunur (Gül, 2020).

Mesleki yeterlilik eksikliği, bireyler ve toplumlar üzerinde çeşitli olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bireysel düzeyde kariyer ilerlemesinde tıkanma, düşük özgüven ve motivasyon gibi sonuçlarla karşılaşılırken, işsizlik riski de artmaktadır (OECD, 2019). Kurumlar açısından

bakıldığında, düşük verimlilik, rekabet gücünde azalma ve yüksek çalışan devir oranı gibi sorunlar yaşanmaktadır. Toplumsal düzeyde ise ekonomik büyümenin yavaşlaması ve mesleki uyumsuzluk nedeniyle sosyal eşitsizliklerin artışı dikkat çekmektedir.

Bu sorunların çözümü için birey, kurum ve devlet düzeyinde çeşitli adımlar atılabilir. Bireylerin yaşam boyu öğrenme sürecine katılımı teşvik edilmeli, mesleki gelişimlerini sürekli olarak destekleyen programlar yaygınlaştırılmalıdır (UNESCO, 2021). Eğitim kurumları ve iş dünyası arasında yakın bir işbirliği kurularak uygulamalı eğitim fırsatları artırılabilir. Ayrıca hükümetlerin mesleki eğitim programlarını desteklemesi, bireylerin yetkinliklerini geliştirmelerine olanak sağlayacak şekilde sertifikasyon sistemlerini iyileştirmesi önemlidir.

Sonuç olarak, mesleki yeterlilik eksikliği, bireylerin ve toplumların ekonomik ve sosyal kalkınmasını olumsuz etkileyen kritik bir problemdir. Bu sorun, eğitim sistemlerinin modernize edilmesi, bireylerin yetkinliklerini artırması ve kurumsal eğitim programlarının yaygınlaştırılmasıyla çözülebilir. Aynı zamanda, bireylerin kendilerini geliştirme çabaları da bu süreçte belirleyici bir rol oynamaktadır.

Ücret ve Çalışma Koşulları Uyuşmazlığı

Çalışma yaşamı, bireylerin maddi ve manevi refahı için temel bir unsur olmasının yanı sıra, toplumsal dengelerin sağlanmasında da kritik bir rol oynamaktadır. Ancak, ücret ve çalışma koşulları konusundaki uyuşmazlıklar çalışanlar ile işverenler arasında ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Bu sorunlar, örgüt içi verimlilikten sosyal huzura kadar çeşitli alanlarda olumsuz etkiler yaratabilir. Ücret, bir bireyin emek gücü karşılığında aldığı mali çıkarı ifade ederken çalışma koşulları bireyin fiziksel ve psikolojik şartlarını kapsar. Çalışanların ekonomik beklentileri ile işverenlerin maliyetleri düşürme hedefleri arasında ortaya çıkan çatışma, genellikle ücret ve çalışma koşulları uyuşmazlığı olarak tanımlanır (Kaufman, 2021).

Adil olmayan ücret politikaları, uyuşmazlığın temel nedenlerinden birini oluşturur. Aynı iş için farklı ücretlerin ödenmesi veya piyasa şartlarına uygun ücretlerin verilmemesi, çalışanlar arasında memnuniyetsizlik yaratabilir (Smith, 2019). Bu durum, özellikle düşük ücret alan çalışanları yaşam standartlarını koruyabilmek adına ek işlere yönlendirebilir. Bunun yanı sıra, fiziksel şartların olumsuzluğu (uzun çalışma saatleri, tehlikeli çalışma ortamları) ve psikolojik baskılar (mobbing, aşırı stres) da çalışanların iş tatminini kaybetmesine neden olabilir (Green, 2020).

Ayrıca, çalışanların haklarını savunabileceği sendikal faaliyetlerin engellenmesi veya sınırlandırılması uyuşmazlığın daha da derinleşmesine yol açabilir. Bu tür kısıtlamalar,

çalışanların kolektif çıkarlarını savunmalarını zorlaştırmakta ve işveren-çalışan arasındaki iletişimi koparma riskini doğurmaktadır (Budd, 2018).

Uyuşmazlıkların bir sonucu olarak, şirket içinde verimlilik kaybı yaşanabilir. Motivasyonu düşük çalışanlar, daha az etkin çalışma ya da işten ayrılma yoluna gidebilir. Bu durum, işletmelerin uzun vadeli başarılarını olumsuz etkileyebilir (Jones, 2020). Bunun yanında, temel hakların korunmadığı durumlarda ortaya çıkan grev ve protestolar toplumsal huzursuzluğa yol açabilir. Bu tür olaylar, özellikle köklü işletmelerde kamusal algıyı olumsuz etkileyebilir (Freeman & Medoff, 2019).

Uyuşmazlıkların giderilmesinde etkin iletişim ve müzakere büyük bir önem taşır. İşverenler ve çalışanlar arasında açık bir diyalog kurulması, tarafların beklentilerinin daha net bir şekilde ifade edilmesine yardımcı olur (Katz & Kochan, 2020). Bunun yanı sıra, sendikal faaliyetlerin desteklenmesi ve bu alandaki yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi, çalışanların haklarını daha etkin bir şekilde savunmasına imkan tanır (Heery, 2021). Adil, performansa dayalı ve şeffaf bir ücretlendirme sistemi ise çalışan memnuniyetini arttırabilir. Bu yöntem, şirket politikaları ile çalışan beklentileri arasında uyum sağlanmasına yardımcı olabilir (Milkovich & Newman, 2020).

Sonuç olarak, ücret ve çalışma koşulları uyuşmazlığı hem bireysel hem de toplumsal boyutlarda önemli etkiler yaratan bir sorundur. Bu uyuşmazlığın etkili bir şekilde çözülmesi için tarafların çıkarlarını dengede tutan bir yaklaşım benimsenmelidir. Aynı zamanda, sendikal faaliyetlerin desteklenmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve adil bir ücret sisteminin uygulanması uyuşmazlıkların minimize edilmesine katkı sağlayacaktır.

Yerel İşgücü Hareketliliği Sorunları

Yerel işgücü hareketliliği, ekonomik büyüme ve istihdam olanaklarının dengeli bir şekilde dağılması için kritik bir faktördür. Ancak, bu hareketlilik çeşitli yapısal ve bireysel nedenlerle kısıtlanabilmekte ve bölgesel işsizlik oranlarının artmasına yol açabilmektedir. İşgücü hareketliliği, bireylerin istihdam olanaklarından yararlanmak için coğrafi, sektörel veya mesleki olarak yer değiştirebilme kapasitesini ifade eder. Ancak, bu süreç ekonomik ve sosyal pek çok engelle sınırlanabilir (Fielding, 2019).

İşgücü hareketliliğini engelleyen başlıca sorunlardan biri, coğrafi faktörlerdir. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan bireyler için büyük şehirlerdeki iş fırsatlarına erişim, barınma maliyetleri ve taşınma zorlukları nedeniyle sınırlı kalmaktadır (Greenwood, 2020). Buna ek olarak, mesleki becerilerin yetersizliği veya sektörel uyumsuzluk, bireylerin yeni iş alanlarına geçişini zorlaştırmaktadır. Özellikle teknolojinin hızla değiştiği sektörlerde, işgücünün mevcut

becerilerinin yeni iş taleplerine yanıt vermekte yetersiz kalması bu sorunları derinleştirmektedir.

Kültürel ve sosyal engeller de işgücü hareketliliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ailevi bağlar, topluluklara olan aidiyet hissi ve bireylerin sosyal çevrelerinden kopma kaygısı, bireylerin iş fırsatları için yer değiştirme kararlarını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu durum, özellikle geleneksel toplum yapısının güçlü olduğu bölgelerde daha belirgindir (Champion & Hugo, 2021).

İşgücü hareketliliğini sınırlayan bir diğer önemli etken ise ulaşım altyapısının yetersizliğidir. Özellikle gelişmekte olan bölgelerde, iş fırsatlarının bulunduğu alanlara erişim zorluğu, bireylerin iş arama süreçlerini zorlaştırmaktadır. Bu durum, hem işverenlerin nitelikli işgücüne ulaşmasını hem de bireylerin iş fırsatlarından faydalanmasını kısıtlamaktadır (Rodríguez-Pose, 2018).

Yerel işgücü hareketliliğinin kısıtlanması, ekonomik eşitsizliklerin artmasına ve bölgeler arası kalkınma farklarının derinleşmesine yol açmaktadır. İş fırsatlarının yoğunlaştığı bölgelerde işgücü arzı artarken, kırsal veya gelişmemiş bölgelerde işsizlik oranları yükselmektedir. Bu durum, toplumsal huzursuzluklara ve göç hareketlerine neden olabilmektedir (Storper, 2019).

Bu sorunların çözümünde çeşitli politikalar ve stratejiler öne çıkmaktadır. Öncelikle, taşınma ve yerleşme maliyetlerini azaltmak için sosyal konut projeleri ve taşınma teşvikleri sağlanabilir. Ayrıca, işgücünün mesleki becerilerinin geliştirilmesi için eğitim ve sertifikasyon programları düzenlenmelidir (OECD, 2020). Ulaşım altyapısının iyileştirilmesi de işgücü hareketliliğini artıran önemli bir adımdır. Bölgesel kalkınma politikalarının, yerel işgücü piyasalarını canlandıracak şekilde tasarlanması gerekmektedir (Martin & Sunley, 2021).

Sonuç olarak, yerel işgücü hareketliliği sorunları, ekonomik büyüme ve toplumsal refah açısından ele alınması gereken önemli bir konudur. Bu sorunların çözümü, hem bireylerin yaşam standartlarını artıracak hem de ekonomik kalkınmayı daha dengeli bir şekilde sağlayacaktır. Etkin politikalar ve altyapı yatırımlarıyla desteklenen bir yaklaşım, bu sorunların üstesinden gelinmesinde kritik bir rol oynayacaktır.

Kayıt Dışı İstihdamın Cazibesi

Kayıt dışı istihdam, ekonomik yapının hem çalışanlar hem de işverenler açısından cazip görülebilecek yönleri ile dikkat çekerken, uzun vadede bireyler, işletmeler ve toplum üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Kayıt dışı istihdam, çalışanların sosyal güvenlik haklarının dışında çalıştırıldığı, vergi ve yasal yükümlülüklerden kaçınıldığı istihdam biçimini ifade eder

(Schneider & Enste, 2020). Bu tür bir çalışma düzeni, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaygın olmakla birlikte, çeşitli ekonomik ve sosyal faktörlerden kaynaklanmaktadır.

Kayıt dışı istihdamın cazibesini artıran nedenlerden biri, düşük maliyet avantajıdır. İşverenler, kayıtlı çalışmanın getirdiği sigorta primleri, vergiler ve yasal prosedürler gibi mali yükümlülüklerden kaçarak iş gücü maliyetlerini önemli ölçüde düşürebilirler. Bu durum, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde yaygındır (Loayza, 2018). Çalışanlar açısından bakıldığında, daha yüksek net ücret alma olasılığı ve iş bulma kolaylığı gibi nedenler, kayıt dışı istihdamı cazip hale getirebilmektedir (Williams & Horodnic, 2021).

Bununla birlikte, kayıt dışı istihdamın bireyler üzerinde ciddi olumsuz etkileri bulunmaktadır. Çalışanlar, sosyal güvenlik mahrum kalmakta ve iş güvencesinden yoksun bir şekilde çalışmaktadır. Ayrıca, emeklilik ve sağlık haklarından faydalanamama gibi uzun vadeli riskler taşımaktadırlar (Oviedo et al., 2020). İşletmeler açısından ise kayıt dışı çalıştırma, kısa vadede maliyet avantajı sağlasa da, uzun vadede piyasa rekabetini bozarak adil bir iş ortamını zedelemektedir (Packard et al., 2021).

Toplum düzeyinde kayıt dışı istihdam, devlet gelirlerinde ciddi kayıplara yol açmaktadır. Vergi gelirlerinin azalması, kamu hizmetlerinin finansmanını zorlaştırmakta ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, kayıt dışılığın yaygın olduğu toplumlarda kurumsal güven zedelenmekte ve sosyal eşitsizlikler artmaktadır (Schneider, 2021).

Kayıt dışı istihdamın önlenmesi için etkin politika ve stratejiler geliştirilmelidir. Öncelikle, kayıtlı çalışmayı teşvik etmek amacıyla vergi indirimleri ve sosyal güvenlik katkılarında kolaylıklar sağlanabilir. Ayrıca, işverenlerin yasal düzenlemelere uyumunu artırmak için denetim mekanizmaları güçlendirilmelidir (OECD, 2019). Eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları, çalışanların kayıtlı çalışmanın faydaları konusunda bilgilendirilmesine katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, kayıt dışı istihdamın cazibesi, ekonomik yapıdaki kısa vadeli avantajlardan kaynaklanmaktadır. Ancak, bu avantajlar uzun vadede bireyler, işletmeler ve toplum için ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle, kayıt dışı istihdamın önlenmesi, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal refah açısından büyük önem taşımaktadır.

2.2. MAKRO UYUŞMAZLIKLAR

Gelir Eşitsizliği

Gelir eşitsizliği, işgücü piyasasındaki en önemli makro uyumsuzlıklardan biridir ve ekonomik adaletsizliklerin temel kaynağı olarak kabul edilir. Gelir dağılımındaki dengesizlikler, düşük gelirli çalışanlarla yüksek gelirli bireyler arasındaki farkın giderek artmasına neden olmaktadır.

Bu durum, toplumsal huzursuzluklara, ekonomik fırsatlara erişim eksikliğine ve sosyal ayrışmalara yol açmaktadır (Piketty, 2014).

Gelir eşitsizliği, genellikle çeşitli ekonomik, politik ve sosyal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Küreselleşme, teknolojik ilerlemeler ve finansal piyasalardaki dengesizlikler gibi yapısal değişiklikler, yüksek gelir gruplarının servetini artırırken, düşük gelirli bireylerin ekonomik gücünü sınırlamaktadır (Stiglitz, 2012). Özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim eksikliği, düşük gelirli bireylerin toplumsal hareketliliğini kısıtlamakta ve gelir eşitsizliğini kalıcı hale getirmektedir (OECD, 2020).

Gelir eşitsizliğinin ekonomik sonuçları oldukça geniş kapsamlıdır. Toplumun büyük bir kesiminin düşük gelir seviyelerinde sıkışıp kalması, tüketim talebini sınırlamakta ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır. Ayrıca, gelir eşitsizliği, sağlık ve eğitim gibi temel kamu hizmetlerine olan talebi artırarak devlet bütçeleri üzerinde baskı yaratmaktadır (Atkinson, 2015).

Bu sorunların çözümü için gelir dağılımını dengeleyici politikalar uygulanmalıdır. Örneğin, vergi reformları yoluyla yüksek gelir gruplarından daha fazla vergi alınması ve bu kaynakların sosyal hizmetlere yönlendirilmesi etkili bir yöntem olabilir. Ayrıca, eğitim ve mesleki beceri programlarının yaygınlaştırılması, düşük gelirli bireylerin ekonomik fırsatlara erişimini artırabilir (Krueger, 2012).

Sonuç olarak, gelir eşitsizliği, yalnızca bireylerin yaşam standartlarını değil, aynı zamanda toplumun genel refahını da olumsuz etkileyen kritik bir sorundur. Bu sorunun çözümü, daha adil ve sürdürülebilir bir ekonomik sistemin temelini oluşturacaktır.

İşsizlik ve Yapısal Uyum Sorunları

İşsizlik, küresel ekonominin en önemli problemlerinden biridir ve genellikle yapısal uyum sorunlarıyla yakından ilişkilidir. İşgücü piyasasında talep edilen beceriler ile işgücünün mevcut becerileri arasındaki uyumsuzluk, işsizliğin en büyük nedenlerinden biridir. Bu duruma genellikle "yapısal işsizlik" adı verilir (Blanchard, 2020). Özellikle teknolojik değişimlerin hız kazandığı sektörlerde, işgücünün yeni becerilere adapte olamaması işsizliği artıran bir faktördür.

Teknolojik dönüşüm ve otomasyon süreçleri, birçok sektörde iş gücüne olan ihtiyacı azaltırken, aynı zamanda yüksek teknolojiye dayalı yeni işler yaratmaktadır. Ancak, işgücü bu yeni işlerin gerektirdiği becerilere sahip değilse, bu durum yapısal bir işsizlik sorununa dönüşebilir (Brynjolfsson & McAfee, 2014). Ayrıca, eğitim sistemlerinin işgücü piyasasının taleplerine uygun şekilde yapılandırılmaması, bireylerin iş bulmasını zorlaştırmaktadır (Autor, 2020).

Demografik değişiklikler de işsizlik üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Genç nüfusun yoğun olduğu ülkelerde iş gücü piyasasına yeni giren bireylerin iş bulamaması ciddi bir ekonomik ve sosyal sorun yaratmaktadır. Benzer şekilde, yaşlanan nüfusun işgücü piyasasından çekilmesi, bazı sektörlerde işgücü açığına neden olabilmektedir (OECD, 2020).

Bölgesel farklılıklar da işsizlik sorununu artıran faktörler arasındadır. Gelişmiş bölgelerde iş fırsatlarının yoğunlaşması, kırsal alanlardaki bireylerin iş bulma olanaklarını kısıtlamaktadır. Bu durum, kırsal alanlarda yaşayan bireylerin şehir merkezlerine göç etmesine ve bölgesel eşitsizliklerin derinleşmesine yol açmaktadır (Storper, 2019).

İşsizliğin ve yapısal uyum sorunlarının çözümü için çeşitli politika önerileri bulunmaktadır. Öncelikle, eğitim sistemlerinin ve mesleki eğitim programlarının işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun şekilde güncellenmesi gerekmektedir. Teknolojiye dayalı sektörlerde çalışacak işgücünün yetiştirilmesi için STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) alanlarına yönelik eğitim yatırımları artırılmalıdır (Krueger, 2012). Ayrıca, aktif işgücü politikaları kapsamında işsiz bireyler için istihdam teşvikleri ve iş garantili eğitim programları sağlanabilir.

Sonuç olarak, işsizlik ve yapısal uyum sorunları, yalnızca ekonomik büyüme üzerinde değil, toplumsal huzur ve refah üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Bu sorunların çözülmesi, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir kalkınma için kritik öneme sahiptir.

Dezavantajlı Grupların İşgücü Piyasasındaki Yeri

Dezavantajlı yapının içerdiği yer, toplumsal eşitsizliklerin ve ekonomik olanaklara erişimdeki engellerin en somut şekilde gözlemlendiği bölgelerden biridir. Kadınlar, öğrenciler, engelliler, göçmenler ve etnik azınlıklar gibi gruplar, genellikle iş bulma bolluğunda genişliklerle karşılaşmakta, düşük ücretli veya güvencesiz işlerde çalışmak zorundadır (Karadağ ve Mermer, 2020). Kadınlar, cam tavan sendromu, eşit işe eşit ücret alamama ve bakım sorumlulukları gibi saklanacakken eşit düzeyde katlanamazken; engelli bireyler, bedensel erişim sorunları ve işverenlerin önyargılarıyla mücadele etmektedir (Durmaz, 2017). Benzer şekilde, yaşlıların yaş ayrımcılığı nedeniyle iş bulma konusunda zorlanmaktadır (Eteçi, Avcı ve Çağan, 2019). Göçmenler ve azınlıklar ayrılır, dil bariyerleri ve toplumsal dışlanma nedeniyle daha çok düşük vasıflı işlerde çalışmak durumunda kalır (Aksoy, 2019). Bu sorunlarla mücadele için özgürlük özgürlükleri, işveren teşvikleri, kapsayıcı iş yeri politikaları ve mesleki eğitim programları gibi çözümler sunulmaktadır. Ancak bu düzenlemelerin etkinliği, yalnızca yasal düzenlemelerin telafi edilmesiyle değil, aynı zamanda toplumsal bilinçlerin ve önyargıların aşılmasıyla mümkün olacaktır. Dezavantajlı oluşum piyasaya tam olarak

değiştirilir, sadece ekonomik kalkınmaya katkı bulunur, aynı zamanda sosyal adaletin sağlandığı

Göç ve İşgücü Hareketliliği

Göç ve işgücü hareketliliği, işgücü piyasasındaki makro uyumsuzlukların önemli bir nedenidir ve bu durum, hem göç edenlerin hem de yerel işgücünün istihdam şansları üzerinde karmaşık etkiler yaratmaktadır. Göç edenler, genellikle daha düşük ücretlerle çalışmaya razı olurlar ve bu durum, yerel işçilerin istihdam şanslarını olumsuz etkileyebilir. Bu tür rekabet, özellikle düşük beceri gerektiren iş kollarında daha belirgindir (OECD, 2021). Bununla birlikte, göç edenlerin beceri ve eğitim düzeyleri ile iş piyasasının talepleri arasında sıklıkla uyumsuzluklar görülür. Örneğin, birçok göç eden, hedef ülkelerdeki iş piyasasının ihtiyaç duyduğu becerilere sahip olmayabilir ve bu durum, işgücü piyasasında yetersiz istihdam ve yüksek işsizlik oranlarına yol açabilir (ILO, 2022).

Özellikle teknolojik gelişmelerin hızla ilerlediği bir dünyada, göç edenlerin dijital becerilerinin eksikliği, işgücü piyasasına adapte olmalarını zorlaştırabilir. Dijital dönüşümün hızıyla birlikte, iş piyasasının talepleri hızla değişmekte ve bu durum, göç edenlerin iş bulma süreçlerini daha da karmaşık hale getirmektedir (Feldstein & Morgan, 2020). Ayrıca, göç edenlerin dil ve kültür farklılıkları da işgücü piyasasına entegrasyonlarını engelleyebilir. Bu tür engeller, hem göç edenlerin hem de yerel işgücünün işgücü piyasasındaki uyumsuzluklarını artırarak, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir (Dünya Bankası, 2022).

Sonuç olarak, göç ve işgücü hareketliliği, işgücü piyasasındaki makro uyumsuzlukların anlaşılması ve ele alınması açısından kritik bir konudur. Bu sorunların çözümü için, göç edenlerin beceri geliştirme ve dijital yetkinliklerinin artırılmasına yönelik stratejilerin benimsenmesi, hem göç edenlerin hem de yerel işgücünün işgücü piyasasına daha iyi entegre olmalarını sağlayabilir (OECD, 2021).

SONUÇ

Türkiye işgücü piyasası, ekonomik kalkınma ve toplumsal refah hedefleri doğrultusunda stratejik bir öneme sahiptir. Bu çalışma, Türkiye'deki işgücü piyasasında mevcut olan makro ve mikro düzeydeki uyumsuzlukları inceleyerek bu sorunların kaynağını, etkilerini ve çözüm yollarını tartışmıştır. Çalışma, işgücü piyasasının yapısal sorunlarını ve politika önerilerini bir arada ele alarak, Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal potansiyelinin daha etkili bir şekilde kullanılmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Makro düzeyde, ekonomik büyüklerin işgücü piyasası üzerindeki etkileri detaylıca ele alınmış, büyük kentler ile küçük şehirler arasındaki bölgesel farklılıkların işsizlik oranlarına ve ücret seviyelerine olan yansımaları incelenmiştir. Ayrıca, göç, demografik yapı ve dijitalleşme gibi çağın dinamiklerinin işgücü piyasasındaki dönüşüme etkileri öne çıkartılmıştır. Mikro düzeyde

ise, bireysel beceri uyumsuzlukları, kayıt dışı istihdam ve özel grupların (kadınlar, gençler, engelliler ve göçmenler gibi) çalışma hayatına entegrasyonu gibi kritik konular ele alınmıştır. Bu çalışmanın bulguları, Türkiye’de işgücü piyasasındaki makro ve mikro düzeydeki uyumsuzlukları gidermek için somut çözüm önerileri sunmaktadır. Makroekonomik seviyede, bölgesel gelişim farklılıklarını azaltmaya yönelik politika adımları, altyapı projeleri ve yüksek teknoloji odaklı yatırımların artırılmasını önermektedir. Mikro seviyede ise, bireylerin beceri geliştirme imkanlarına erişimini artıracak mesleki eğitim programları ve kayıt dışı istihdamı azaltıcı denetim mekanizmaları vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye işgücü piyasasının karşı karşıya olduğu yapısal sorunları aşmak için, koordineli ve çok yönlü politikaların benimsenmesi gerekmektedir. Bu politikalar, hem bireysel seviyede istihdam olanaklarını artırıcı, hem de makroekonomik seviyede büyümeyi ve verimliliği destekleyici bir yaklaşım sergilemelidir. Gelecekte bu alandaki araştırmalar, özellikle dijital dönüşümün ve yeşil ekonominin işgücü piyasası üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı çalışılmasını önermektedir. Bu sayede, Türkiye'nin ekonomik kalkınma süreci daha sürdürülebilir ve kapsayıcı bir çizgiye oturabilecektir.

Kaynakça

Aksoy, İ. BEN. (2019). *Dezavantajlı uygulamaya yönelik politikalar: Gelişmiş ülke örnekleri ve Türkiye için politika önerileri*.

Aşıkoğlu, H., & Eren, M. (2019). Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikler ve İşgücü Piyasası. *Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 45-62.

Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What Can Be Done?* Harvard University Press.

Autor, D. H. (2020). *Work of the Future: Building Better Jobs in an Age of Intelligent Machines*. MIT Press.

Budd, J. W. (2018). *Labor Relations: Striking a Balance*. McGraw-Hill Education.

Champion, T., & Hugo, G. (2021). *New Forms of Urbanization: Beyond the Urban-Rural Dichotomy*. Routledge.

Doğan, A. (2021). Türkiye’de İşsizlik Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Sosyal ve Ekonomik Güncel Yaklaşımlar*, 8(4), 120-135.

Doğan, S. (2022). Kurumsal Eğitim Programlarının Çalışan Verimliliğine Etkisi. *İşletme ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 23-35.

Durmaz, Ş. (2017). *Engellilik ve piyasa durumu*. [BDergiPark](#).

Dünya Bankası. (2022). *Genç işsizliğin ele alınması: Küresel bir bakış açısı*. Washington, DC: Dünya Bankası Grubu.

Etçi, H., Avcı, M. ve Çağan, S. (2019). *Genç işsizlerin istihdamında aktif sistemlerde kurulması*. *Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 123-145.

Feldstein, M., & Morgan, T. (2020). *Digital skills and labor market adaptation*. Harvard University Press.

- Fielding, A. J. (2019). *Migration and Social Mobility: The Life Chances of Britain's Minority Ethnic Communities*. Oxford University Press.
- Freeman, R. B., & Medoff, J. L. (2019). *What Do Unions Do?*. Basic Books.
- Green, F. (2020). *Work Effort and Worker Well-being in the Age of Automation*. Routledge.
- Greenwood, M. J. (2020). *Migration and Economic Growth: A Study of Great Britain and the Atlantic Economy*. Palgrave Macmillan.
- Gül, M. (2020). Mesleki Gelişim ve Kariyer Yönetimi. İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi, 8(2), 89-102.
- Heery, E. (2021). *The Future of Unions and Collective Bargaining*. Policy Press.
- ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü). (2020). *Gayriresmi İstihdam ve Etkileri*. Cenevre: ILO.
- ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü). (2022). *Trends in global youth employment*. International Labour Organization.
- ILO. (2020). *Skills Mismatch in the Labor Market*. Geneva: International Labour Organization.
- Jones, G. R. (2020). *Organizational Theory, Design, and Change*. Pearson Education.
- Karaca, F. (2020). Mikro ve Makro Perspektiflerden İşgücü Uyumsuzlukları. İktisadi Gelişim Dergisi, 11(2), 89-102.
- Karadağ, G., & Mermer, G. (2020). Dezavantajlı gruplar ve ruh sağlığı. *Psikiyatri ve Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(3), 210-225.
- Katz, H. C., & Kochan, T. A. (2020). *An Introduction to Collective Bargaining and Industrial Relations*. McGraw-Hill Education.
- Kaufman, B. E. (2021). *Managing the Human Factor: The Early Years of Human Resource Management in American Industry*. Cornell University Press.
- Kaya, Y. (2021). Eğitim Sistemindeki Yapısal Sorunlar ve Mesleki Eğitim. Eğitim ve Toplum Dergisi, 15(3), 45-67.
- Krueger, A. B. (2012). *The Rise and Consequences of Inequality*. Brookings Institution.
- Loayza, N. V. (2018). *Informality: Why Is It So Widespread and How Can It Be Reduced?* World Bank.
- Martin, R., & Sunley, P. (2021). *Regional Economic Development: Principles and Practice*. Routledge.
- Milkovich, G. T., & Newman, J. M. (2020). *Compensation*. McGraw-Hill Education.
- OECD (2019). *Tackling Undeclared Work in Europe*. OECD Publishing.
- OECD (2020). *Income Inequality Update: Trends in Income Inequality and Its Impact on Economic Growth*. OECD Publishing.

OECD (2020). *Promoting Inclusive Growth Through Local Development Policies*. OECD Publishing.

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü). (2021). *Gençlik ve istihdam: OECD ülkelerinde politika yaklaşımları*. Paris: OECD Yayınları.

Oviedo, A. M., Thomas, M. R., & Karakurum-Ozdemir, K. (2020). *Economic Informality: Causes, Costs, and Policies - A Literature Survey*. World Bank.

Packard, T., Koettl, J., & Montenegro, C. (2021). *In From the Shadow: Integrating People and Economies into Formal Markets*. World Bank.

Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Harvard University Press.

Rodríguez-Pose, A. (2018). *The Revenge of the Places That Don't Matter: Inequality and the Geography of Discontent*. Cambridge Journal of Regions, Economy, and Society.

Schneider, F. (2017). Dünya Çapında Gölge Ekonomiler: Yeni Bakış Açıları, Zorluklar ve Fırsatlar. *Ekonomik Perspektifler Dergisi*, 3

Schneider, F. (2021). *The Shadow Economy: An International Survey*. Cambridge University Press.

Schneider, F., & Enste, D. H. (2020). *The Shadow Economy: An International Survey*. Cambridge University Press.

Smith, A. (2019). *The Wealth of Nations*. Penguin Classics.

Stiglitz, J. E. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. W. W. Norton & Company.

Storper, M. (2019). *Keys to the City: How Economics, Institutions, Social Interaction, and Politics Shape Development*. Princeton University Press.

Tansel, A. ve Güven, A. (2016). Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamın Sebepleri. *Ekonomi Politikası Çalışmaları Dergisi*, 9(2)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). İşgücü Piyasası Verileri. Ankara: TÜİK Yayınları.

Türkiye Mesleki Yeterlilik Kurumu. (2023). Mesleki Yeterlilik ve Sertifikasyon. [Online] Erişim adresi: <https://www.myk.gov.tr>

UNESCO. (2021). *Lifelong Learning Policies and Strategies*. Paris: UNESCO Publications.

UNESCO. (2022). *Vocational Education and Training for the Future*. Paris: UNESCO Publications.

Williams, C. C., & Horodnic, I. A. (2021). *Evaluating the Undeclared Economy in Europe*. Routledge.

World Economic Forum. (2020). *The Future of Jobs Report*. Geneva: WEF Publications.

Yıldız, İ. (2023). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Sorunlar ve Politikalar. Toplum ve Ekonomi Araştırmaları, 19(1), 15-37.

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE TÜKETİCİ KREDİ KULLANIMLARININ DEĞERLENDİRMESİ

Ahmet ÇINAR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı (Yüksek Lisans),ahmet93cinar@gmail.com
ORCID ID: 0009-0009-2835-9203

Dr. Öğr. Üyesi Gülferah ERTÜRKMEN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, 46600 Göksun, Kahramanmaraş
ORCID ID: 0000-0003-2239-0241

ÖZET

Bu çalışma, Türk bankacılık sisteminde tüketici kredilerinin kullanımını ve bu kullanımın ekonomik etkilerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Tüketici kredilerinin, bireylerin harcama alışkanlıklarından hane halkı tüketimine kadar geniş bir yelpazede ekonomik faaliyetlere olan etkileri ele alınmıştır. Bu kapsamda, tüketici kredilerinin gelir dağılımı üzerindeki etkileri, finansal istikrar ve ekonomik büyüme üzerindeki katkıları detaylandırılmıştır. Ayrıca, bu kredilerin sektörel dağılımı, geri ödeme performansı ve batık kredi oranları gibi kritik unsurlar incelenmiştir.

Çalışmanın bulguları, tüketici kredilerinin ekonomik büyümeye pozitif katkı sağlama potansiyeline sahip olduğunu, ancak kontrolsüz kredi politikalarının finansal istikrarsızlığa yol açabileceğini göstermektedir. Tüketici kredilerinin bilinçsiz kullanımının borç yükü ve geri ödeme zorlukları gibi bireysel düzeyde sorunlara yol açabileceği vurgulanmıştır. Bu durum, hem bankacılık sistemi hem de hane halkı finansmanı açısından önemli riskler doğurmaktadır. Çalışmada ayrıca, küresel ekonomik dalgalanmaların Türk tüketici kredileri üzerindeki etkileri ve bu etkilerin yerel piyasa dinamiklerine nasıl yansıdığı tartışılmıştır. Öne çıkan öneriler arasında, bireylerin finansal okuryazarlığının artırılması, risk yönetimi süreçlerinin geliştirilmesi ve kredi dağılımının daha dengeli bir şekilde yapılması bulunmaktadır. Bu öneriler, hem bireysel refahı artırmayı hem de Türk bankacılık sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Tüketici Kredisi, Kredi Kullanımı

AN ASSESSMENT OF CONSUMER CREDIT UTILIZATION IN THE TURKISH BANKING SYSTEM

ABSTRACT

This study aims to comprehensively evaluate the utilization of consumer loans in the Turkish banking system and the economic effects of this utilization. The effects of consumer loans on a wide range of economic activities, from individuals' spending habits to household consumption, are discussed. In this context, the effects of consumer loans on income distribution, their contribution to financial stability and economic growth are detailed. Moreover, critical factors such as the sectoral distribution of these loans, repayment performance and NPL ratios are analyzed.

The findings of the study suggest that consumer credit has the potential to contribute positively to economic growth, but uncontrolled credit policies can lead to financial instability. It is emphasized that unconscious use of consumer credit can lead to individual-level problems such as debt burden and repayment difficulties. This situation poses significant risks for both the banking system and household finances.

The study also discusses the effects of global economic fluctuations on Turkish consumer loans and how these effects are reflected in local market dynamics. Prominent recommendations include increasing the financial literacy of individuals, improving risk management processes and more balanced credit allocation. These recommendations aim to both increase individual welfare and ensure the sustainability of the Turkish banking system.

Keywords: Banking, Consumer Credit, Credit Utilization

GİRİŞ

Türk bankacılık sistemi, ekonomik faaliyetlerin finansmanında kritik bir rol oynayan dinamik bir yapıya sahiptir (Aysan ve diğerleri, 2023). Tüketici kredileri, bireylerin finansal ihtiyaçlarını karşılamada ve ekonomik büyümeye katkı sağlamada önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu krediler, hane halklarının harcama kapasitelerini artırarak iç talebi desteklerken, aynı zamanda tasarrufların yatırıma dönüşümünü hızlandırarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadır (Alper, 2020). Tüketici kredilerinin finansal sistem içerisindeki bu stratejik rolü, ekonomik faaliyetlerin genişlemesi ve finansal istikrarın sağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Kredi mekanizması, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak ve gelir akışlarını düzenlemek için bir köprü görevi görmektedir. Tüketici kredileri, ev kredisi, otomobil kredisi ve ihtiyaç kredisi gibi farklı türleri ile bireylerin yaşam standartlarını iyileştirme fırsatı sunmaktadır (Demirgüç-Kunt ve Levine, 2021). Bununla birlikte, tüketici kredilerinin yaygınlaşması, finansal erişimin artmasını sağlarken, bilinçsiz kullanım durumunda bireysel borç yükünün artmasına ve finansal istikrarsızlığa yol açabilmektedir (Güngör ve Yılmaz, 2022).

Türkiye ekonomisinde, özellikle 2000'li yıllardan itibaren artan kredi kullanımı, hane halklarının tüketim alışkanlıklarında ve ekonomik büyüme üzerinde belirgin etkiler yaratmıştır. Tüketici kredileri, bireylerin mevcut gelir seviyelerini aşarak harcama yapmasına olanak tanıyan bir finansman aracı olarak talep artışını desteklemiş ve ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlamıştır (Özkan, 2019). Bununla birlikte, küresel ekonomik dalgalanmalar ve yerel ekonomik zorluklar, tüketici kredilerinin sürdürülebilirliği ve geri ödeme performansı üzerinde çeşitli riskler oluşturmuştur (Kara, 2021).

Bu çalışmada, Türk bankacılık sisteminde tüketici kredilerinin kullanımının ekonomik etkileri detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Tüketici kredilerinin bireylerin harcama ve tasarruf davranışları üzerindeki etkileri, bu kredilerin finansal istikrar ve ekonomik büyüme açısından sağladığı katkılar incelenecektir. Ayrıca, kredi politikalarının etkinliği, geri ödeme performansı ve batık kredi oranları gibi unsurlar da çalışmanın odak noktalarını oluşturacaktır. Çalışmanın amacı, tüketici kredilerinin ekonomik kalkınma ve finansal istikrar üzerindeki etkilerini anlamak ve politika yapıcılar için öneriler geliştirmektir.

2. KREDİ KAVRAMI VE TÜKETİCİ KREDİLERİ

Kredi, finansal sistemin temel taşlarından biri olarak, belirli bir geri ödeme taahhüdü karşılığında kaynakların bir tarafça diğerine devredilmesini ifade eden bir finansman aracıdır. Bu süreç, borç veren ve borç alan arasında bir güven ilişkisine dayanır ve ekonomik faaliyetlerin finansmanında kritik bir rol oynar (Demirgüç-Kunt ve Levine, 2021). Krediler, bireylerin ve işletmelerin tüketim veya yatırım amaçlarını gerçekleştirmesine olanak tanırken, ekonomik büyümeye ve finansal sistemin işleyişine doğrudan katkı sağlar. Bankacılık sisteminde kredi mekanizması, kaynak tahsisinin etkin bir şekilde yapılmasını sağlayarak ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine destek olur (Aysan ve diğerleri, 2023).

Tüketici kredileri, bireylerin kişisel harcamalarını finanse etmek amacıyla kullanılan bir kredi türü olarak bankacılık sektöründe önemli bir yer tutmaktadır. Ev, otomobil, eğitim ve ihtiyaç kredisi gibi çeşitli alt türlere ayrılan tüketici kredileri, bireylerin mevcut gelir seviyelerini aşan

harcamalarını finanse etmelerine olanak tanır. Bu krediler, bireylerin yaşam standartlarını artırırken, ekonomik faaliyetlerin genişlemesini ve iç talebin artmasını destekler (Alper, 2020). Tüketici kredilerinin kullanımının yaygınlaşması, finansal sisteme erişimin artmasıyla birlikte bireyler için önemli fırsatlar sunmaktadır. Özellikle düşük gelir grupları için ekonomik fırsat eşitliğini destekleyen bir araç olarak görülen tüketici kredileri, aynı zamanda bireylerin karşılaşılabileceği finansal şoklara karşı bir tampon mekanizması işlevi görmektedir (Güngör ve Yılmaz, 2022). Ancak, bu kredilerin bilinçsiz kullanımı, bireysel borçlanma oranlarının artmasına ve geri ödeme sorunlarına yol açabilmektedir. Bu durum, finansal istikrar açısından potansiyel riskler oluşturmakta ve bankacılık sisteminin sürdürülebilirliği üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Özkan, 2019).

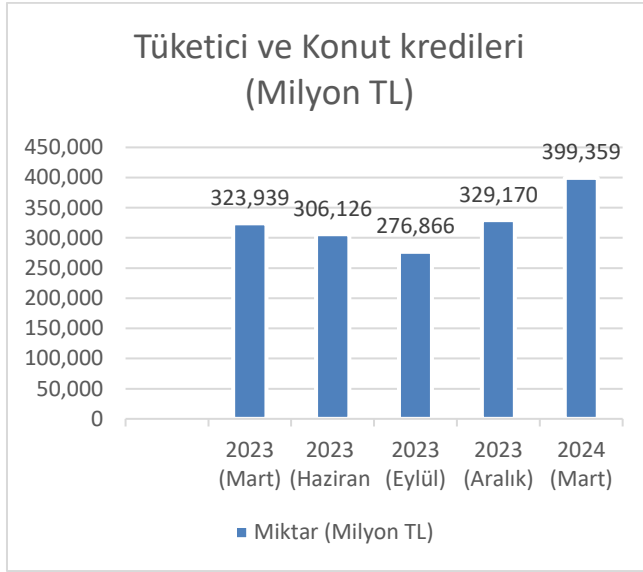
Türk bankacılık sisteminde tüketici kredilerinin büyümesi, özellikle 2000'li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Ekonomik reformlar ve finansal altyapının gelişmesi, bireylerin krediye erişimini kolaylaştırmıştır. Tüketici kredilerinin yaygınlaşması, ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratmakla birlikte, yanlış yönetilen kredi politikalarının ekonomik dalgalanmalara yol açabileceği de gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, Türk bankacılık sistemi içerisinde tüketici kredilerinin sektörel dağılımı, geri ödeme performansı ve kredi politikalarının etkinliği kritik unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Kara, 2021).

Tüketici kredilerinin ekonomik etkileri, yalnızca bireylerin harcama ve tasarruf davranışlarıyla sınırlı değildir. Bu krediler, hane halkı tüketiminde önemli bir itici güç olarak makroekonomik dinamikleri etkilemektedir. Tüketici kredileri, iç talebin artmasını sağlamakta ve ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır. Ancak, küresel ekonomik dalgalanmalar ve yerel ekonomik zorluklar, tüketici kredilerinin geri ödeme performansını olumsuz etkileyebilir ve borç yükünün artmasına neden olabilir. Bu tür risklerin yönetilmesi için, kredi politikalarının daha dengeli bir şekilde tasarlanması ve bireylerin finansal okuryazarlığının artırılması gerekmektedir (Aysan ve diğerleri, 2023).

3. TÜRKİYE'DE TÜKETİCİ KREDİSİ ANALİZLERİ

Türkiye'de tüketici kredisi analizleri, ekonomik dinamiklerin ve tüketici davranışlarının derinlemesine anlaşılması için kritik bir araçtır. Son yıllarda, tüketici kredilerinin hızlı bir şekilde yaygınlaşması ve finansal piyasaların gelişmesiyle birlikte, bu kredilerin ekonomi üzerindeki etkileri ve tüketicilerin borç yükümlülükleri analiz edilmektedir. Özellikle döviz kuru dalgalanmaları, faiz oranları ve işsizlik oranları gibi makroekonomik faktörler, tüketici kredilerinin büyümesini ve risklerini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda,

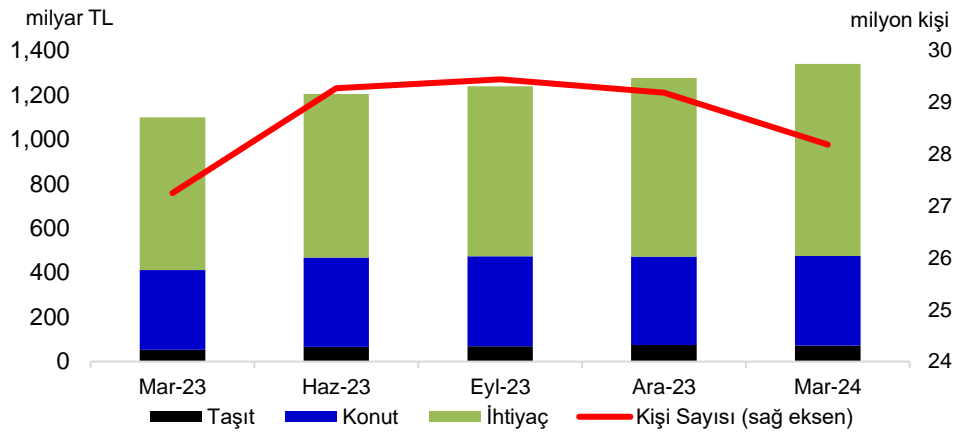
Türkiye'de tüketici kredisi analizleri, hem finansal istikrarın korunması hem de tüketicilerin finansal sağlığının değerlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Ocak-Mart 2024 döneminde, Türkiye'de 6,4 milyon kişiye toplam 399 milyar TL tutarında tüketici kredisi ve konut kredisi kullanılmıştır. Bu miktar, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 23, bir önceki çeyreğe göre ise yüzde 21 oranında artış göstermiştir. Ancak, kredi kullanan kişi sayısı 2023 yılının aynı dönemine göre yüzde 10 azalırken, bir önceki çeyreğe göre yüzde 2 oranında düşüş yaşamıştır.

Mart 2024 itibarıyla, tüketici kredileri ve konut kredilerinin toplam bakiyesi 1,3 trilyon TL'ye ulaşmış, kredi kullanan toplam kişi sayısı ise 28,2 milyon olarak kaydedilmiştir. Toplam kişi sayısı, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3 oranında artarken, bir önceki çeyreğe göre yüzde 3 oranında azalmıştır. Tüketici kredisi ve konut kredilerinin toplam bakiyesi ise, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 22, bir önceki çeyreğe göre ise yüzde 5 oranında büyüme göstermiştir. Bu veriler, Türkiye'de kredi kullanımının hızlı bir şekilde artış gösterdiğini, ancak kredi kullanan kişi sayısında istikrarlı bir düşüş eğiliminin olduğunu ortaya koymaktadır.

Kullandırılan Kredi Miktarı ve Kişi Sayısı (Bakiye)

Grafikte Mart 2023 ve Mart 2024 ayları arasında kullandırılan taşit, konut, ihtiyaç kredilerini kullanan kişi sayıları verilmektedir. Grafiğe göre, ihtiyaç kredileilei toplam tüketici kredilerinin büyük bölümünü oluşturmaktadır. Tüketici kredilerinde ihtiyaç kredilerini sırayla konut ve araç kredileri takip etmektedir.

Ocak-Mart 2024 döneminde kullandırılan tüketici kredileri ve konut kredilerinde, vade dağılımı incelendiğinde en fazla tercih edilen vade dilimi 3-12 ay arasında yer almaktadır. Bu vade aralığı, toplam kredi hacminin yüzde 74'ünü oluşturmakta ve kredi kullananların kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamak için bu seçeneği tercih ettiklerini göstermektedir. Bu durum, kısa vadeli kredilerin daha hızlı geri ödenebilir olması veya daha düşük faiz oranları sunması nedeniyle daha cazip hale geldiğini gösterebilir.

Ayrıca, Ocak-Mart 2024 döneminde takipteki tüketici kredileri ve konut kredilerinin toplamı yaklaşık 34 milyar TL olarak kaydedilmiştir. Bu miktar, toplam kredi hacminin yüzde 2,5'ini oluşturmaktadır. Takipteki krediler, idari ve kanuni nedenlerle gecikmiş veya sorunlu hale gelmiş kredileri ifade etmektedir. Bu oran, kredi kullanımının genel olarak iyi bir şekilde yönetildiğini göstermekle birlikte, takipteki kredilerin yönetimi ve geri ödenmesi konusunda dikkatli bir yaklaşımın gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

SONUÇ

Türkiye'deki bankacılık sistemi, son yıllarda tüketici kredilerinin hızlı bir şekilde yaygınlaşmasıyla birlikte, finansal piyasaların dinamiklerini ve tüketici davranışlarının değişimini yakından izlemektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de tüketici kredisi kullanımının genel durumu, vade dağılımı, kredi kullanan kişi sayısı ve takipteki krediler gibi temel parametreler üzerinde durulmuştur. Elde edilen bulgular, Türkiye'de tüketici kredisi kullanımının ekonomik ve sosyal dinamiklerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Öncelikle, Ocak-Mart 2024 döneminde kullanılan tüketici kredileri ve konut kredilerinin toplamı 399 milyar TL olarak kaydedilmiştir. Bu miktar, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 23, bir önceki çeyreğe göre ise yüzde 21 oranında artış göstermiştir. Bu artış, Türkiye'de tüketici kredisi kullanımının sürekli bir büyüme sürecinde olduğunu göstermektedir. Ancak, kredi kullanan kişi sayısında bir önceki yıla göre yüzde 10 azalma gözlemlenmiştir. Bu durum, kredi kullanımının daha az sayıda kişi tarafından yoğun bir şekilde gerçekleştirildiğini ve bu kişilerin daha büyük miktarlarda kredi kullandığını göstermektedir.

Vade dağılımı incelendiğinde, en fazla tercih edilen vade dilimi 3-12 ay arasında yer almaktadır. Bu vade aralığı, toplam kredi hacminin yüzde 74'ünü oluşturmakta ve kredi kullananların kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamak için bu seçeneği tercih ettiklerini göstermektedir. Bu durum, kısa vadeli kredilerin daha hızlı geri ödenebilir olması veya daha düşük faiz oranları sunması nedeniyle daha cazip hale geldiğini gösterebilir.

Takipteki kredilerin toplamı ise Ocak-Mart 2024 döneminde yaklaşık 34 milyar TL olarak kaydedilmiştir. Bu miktar, toplam kredi hacminin yüzde 2,5'ini oluşturmaktadır. Takipteki krediler, idari ve kanuni nedenlerle gecikmiş veya sorunlu hale gelmiş kredileri ifade etmektedir. Bu oran, kredi kullanımının genel olarak iyi bir şekilde yönetildiğini göstermekle birlikte, takipteki kredilerin yönetimi ve geri ödenmesi konusunda dikkatli bir yaklaşımın gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de tüketici kredisi kullanımının hızlı bir şekilde artış gösterdiği, ancak kredi kullanan kişi sayısında istikrarlı bir düşüş eğiliminin olduğu gözlemlenmiştir. Kısa vadeli kredilerin baskın bir şekilde tercih edildiği, ancak takipteki kredilerin yönetimi konusunda

dikkatli bir yaklaşımın gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu bulgular, Türkiye'de tüketici kredisi kullanımının ekonomik ve sosyal dinamiklerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, kredi kullanımının daha sağlıklı bir şekilde yönetilmesi için, finansal eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarının yoğunlaştırılması, faiz oranlarının kontrol altında tutulması ve takipteki kredilerin etkili bir şekilde yönetilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alper, C. E. (2020). "Türkiye Bankacılık Sistemi ve Kredi Mekanizması." *Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 45(3), 123-145.
- Aysan, A. F., Kara, E., ve Demirgüç-Kunt, A. (2023). "Kredi Dinamikleri ve Ekonomik Kalkınma." *Finansal Gelişim Yayınları*.
- Aysan, A. F., Kara, E., ve Demirgüç-Kunt, A. (2023). "Kredi Dinamikleri ve Ekonomik Kalkınma." *Finansal Gelişim Yayınları*.
- Demirgüç-Kunt, A., ve Levine, R. (2021). "Bankacılık Sistemleri ve Finansal İstikrar." *Dünya Bankası Çalışmaları*.
- Demirgüç-Kunt, A., ve Levine, R. (2021). "Bankacılık Sistemleri ve Finansal İstikrar." *Dünya Bankası Çalışmaları*.
- Güngör, H., ve Yılmaz, B. (2022). "Sektörel Kredi Dağılımının Analizi." *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırmaları*.
- <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>
- Özkan, M. (2019). "Risk Yönetimi ve Kredi Politikalarının Etkileri." *Finans ve Ekonomi İncelemeleri*, 12(2), 34-50.
- Özkan, M. (2019). "Risk Yönetimi ve Kredi Politikalarının Etkileri." *Finans ve Ekonomi İncelemeleri*, 12(2), 34-50.
- Türkiye Bankalar Birliği (TBB). (2024). *İstatistiki Raporlar*. Erişim adresi: <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA KÜLTÜRLENMİŞ ET

Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ¹

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları,
rabia.bolukbass@gmail.com, 0000-0002-2586-3860

Dr. Öğretim Üyesi Gizem Sultan KAMAN²

²Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları,
gizem.sarikaya@outlook.com.tr, 0000-0003-4725-7981

Özet

Günümüzde artan nüfusla birlikte ekonomik, sosyal ve çevresel kaygılarda da paralel bir artış görülmektedir. Bu durum sürdürülebilirlik kavramının önemi ortaya koymaktadır. Birçok farklı alanda sürdürülebilir uygulamalarla bahsi geçen kaygıların en aza indirilmesi hedeflenmektedir. Dünyada sera gazı emisyonunun birincil sebebi olarak görülen hayvancılık sektörünün bu etkisinin azaltılabilmesi için yeni yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bu yaklaşımlardan biri olan kültürlenmiş et, en iyi alternatif ve yenilenebilir bir et üretim biçimi olarak düşünülmektedir. Çünkü kültürlenmiş et hayvanların kesilmesi yoluyla değil hayvan hücrelerinden et üretmektedir. Çevre, sağlık ve hayvan refahına yönelik olumlu etkileri sebebiyle de önemli bir teknolojik yenilik olarak görülmektedir. Bu çalışmada sürdürülebilirlik kapsamında kültürlenmiş etin önemi kavramsal olarak ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: sürdürülebilirlik, alternatif protein kaynakları, kültürlenmiş et

CULTURED MEAT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY

Abstract

Today, as the population grows, so too do economic, social and environmental concerns. This situation highlights the importance of the concept of sustainability. The aim is to minimise these concerns through sustainable practices in many different areas. New approaches are being developed to reduce the impact of the livestock sector, which is considered to be the main source of greenhouse gas emissions in the world. One of these approaches, cultured meat, is seen as the best alternative and renewable form of meat production. Cultured meat produces meat from animal cells rather than by slaughtering animals. It is also seen as an important technological

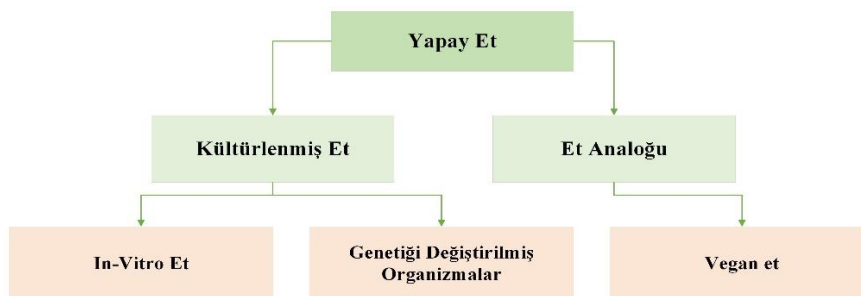
innovation because of its positive impact on the environment, health and animal welfare. This study provides a conceptual approach to the importance of cultured meat in the context of sustainability.

Keywords: sustainability, alternative protein sources, cultured meat

Giriş

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir uygulamalar spesifik bir tanımı olmayan ve birçok alanda kullanılabilen bir kavram olarak ifade edilmektedir (Turner, 2011). Toplumsal zorlukların başında gelen sürdürülebilirlik gıda, yem ve yakıt tedarikini dünyada artan nüfusla birlikte mümkün olan en uygun şekilde eşleştirmeyi amaçlamaktadır (Tiwari ve Troy, 2015). Son 50 yılda dünya nüfusunun neredeyse iki katına çıkarak yaklaşık 7,9 milyarlık bir orana sahip olduğu görülmektedir. 2050 yılına kadar ise nüfusun 9.5 milyara çıkacağı ve nüfusun artmasının ise doğal kaynakların hızlıca tükenmesine sebep olacağı tahmin edilmektedir. (Mateti vd., 2022; Moritz vd., 2022). Bu sebeple ekonomik, sosyal ve çevresel tehditlere yönelik yeni çözüm önerilerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Bölükbaş, 2022). Bu sorunlara yanıt olarak, sera gazı emisyonlarını azaltmak ve hayvancılık üretiminde hayvan refahı ile ilgili sorunları çözmek için hayvancılık sektörü tarafından birçok strateji önerilmiştir (Zhang vd., 2021). Bu önerilerin sebebi hayvanların ekosistemde önemli bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü sera gazı emisyonlarının birincil sebebi hayvancılık olarak gösterilmektedir. Küresel gıda talebinin %70 artması; kümes hayvanları, domuz eti ve sığır eti gibi etlere olan taleplerin de %73 artması beklenmektedir. Bu durum et üretimiyle ilgili etik konuların ve çevresel problemlerin daha da kötüleşeceğini düşündürmektedir (Shen ve Chen, 2020). Bu sebeple yapay etin geliştirilmesinin gelecekte uygulanabilir en iyi alternatif ve yenilenebilir bir et üretim biçimi olduğu düşünülmektedir. Bu noktada yapay et kavramının sınıflandırılmasına bakıldığında yapay etin, üç ana et ikamesini kapsayan bir terim olduğunu söylemek mümkündür (Mateti vd., 2022). Bu sınıflandırma Görsel 1’de sunulmaktadır.

Görsel 1.Yapay etin sınıflandırılması

Kaynak: (Mateti vd., 2022).

Bu çalışmada yapay et kavramı kültürlenmiş et ile sınırlandırılmış ve bu kapsamda kültürlenmiş ete ilişkin bilgiler kavramsal olarak ele alınmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Kültürlenmiş et

Geçmiş dönemlerden beri et, bireylerin beslenmesinde önemli bir tam protein kaynağı olarak bilinmektedir. Küresel hayvancılık sisteminin sebep olduğu çevresel endişeler, artan et tüketiminden kaynaklanan sağlık sorunları ve hayvan refahı üzerindeki etkiler gibi birçok olumsuzluklara sebep olmaktadır. Bu sebepler doğrultusunda birçok bilim insanı, politikacı, yatırımcılar tarafından etin alternatif protein kaynaklarıyla değiştirilmesi ve daha sürdürülebilir diyetler önerilmektedir. Bu sebeple günümüzde canlı bir hayvandan hücre alınarak üretilen ve daha sonra laboratuvar ortamında yetiştirilen kültür eti popülerlik kazanmıştır (He vd., 2021; Mancini ve Antonioli, 2022).

Kültürlenmiş et, ürün özellikleri, besin bileşenleri ve duyuşsal özellikler bakımından hayvan etine benzeyen, işlevsel olarak hayvan etinin yerini alabilen ürün olarak tanımlanabilmektedir (Bölükbaş, 2022; Zhang, vd., 2022). İlgili alanyazında ise hücre bazlı et, in vitro et, laboratuvar ortamında yetiştirilen et gibi adlarla da bilinmektedir (Bölükbaş, 2022; Gousset, vd., 2022; Seah, vd., 2022; Ye vd., 2022). Kültürlenmiş et fikri 1912'lere dayanıyor (Kumar vd., 2021) olsa da ilk kültürlenmiş etin geliştirilmesi ile başlayan süreç Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Kültürlenmiş Et Üretim Tarihsel Süreçleri

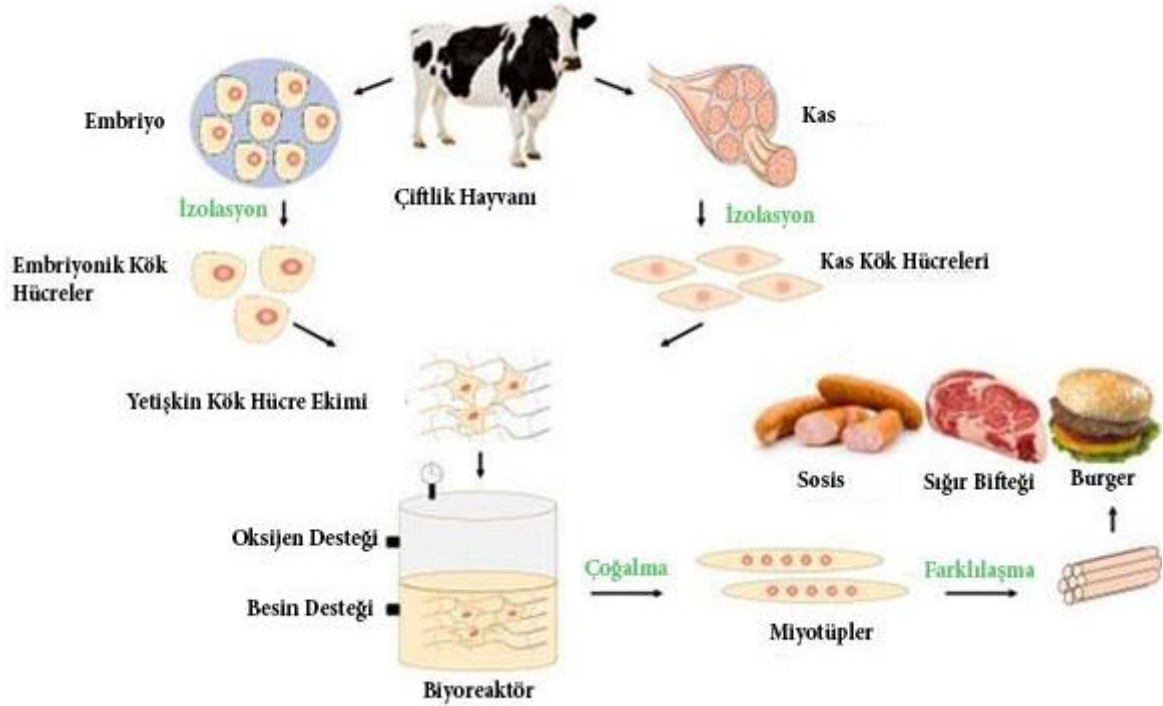
2013	Maastrich Üniversitesi	Hollanda	İlk kültürlenmiş et geliştirilmiştir.
2016	UPSIDE foods	ABD	Kültürlenmiş etten üretilen köfte piyasaya sürülmüştür.
2017	UPSIDE foods	ABD	Kültürlenmiş etten üretilen tavuk/ördek köftesi piyasaya sürülmüştür.
2017	Finless Foods	ABD	Kültürlenmiş etten tonbalığı geliştirilmiştir.
2017	Eat JUST	ABD	Kültürlenmiş etten üretilen nugget şeklinde tavuk piyasaya sürülmüştür.
2018	New Age Meat	ABD	Kültürlenmiş etten üretilen sosis (domuz etinden) piyasaya sürülmüştür.
2018	Aleph farm	İsrail	Kültürlenmiş biftek (domuz etinden) piyasaya sürülmüştür.
2019	Shiok meat	İsrail	İlk yapay ıstakoz eti piyasaya sürülmüştür.
2019	VOW Foods	Avustralya	Kanguru eti üretilmiştir.

2019	Integriculture	Japonya	Yağ yüklü ördek karaciğer hücreleri kullanılarak kaz ciğeri üretilmiştir.
2019	Future Meat Technologies	İsrail	Kültürlenmiş tavuk etinde FBS'yi (sığırcenin serumu) değiştirmek için CHO hücreleri kullanılmıştır.
2019	BlueNalu	ABD	Balık hücrelerinden kültürlenmiş balık filetosu üretilmiştir.
2020	Higher Steaks	UK	Kültürlenmiş etten üretilen domuz pastırması piyasaya sürülmüştür.
2020	SuperMeat	İsrail	Dünyanın ilk hücre bazlı et restoranı açılmıştır.
2021	Novameat	İspanya	En büyük kültürlü et prototipi piyasaya sürülmüştür.
2021	Aleph farm	İspanya	Sığırcin hücrelerinin kaburga eti 3D baskısı ile üretilmiştir.
2021	Space F	Kore	Kore'de ilk kültürlenmiş et (domuz sosisi) üretilmiştir.
2021	SeaWith	Kore	Kültürlü et üretiminde FBS'nin yerine yosun özütü kullanılmıştır.
2021	Gourney	Fransa	Ördek kök hücreleri kullanılarak üretilen kaz ciğeri piyasaya sürülmüştür.

Kaynak: Lee vd., 2022; Bölükbaş, 2022.

Kültürlenmiş et birkaç hücre ile hayvan kaslarının karmaşık yapısını yeniden oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple canlı bir hayvandan biyopsi alınmakta daha sonra kültürlenmektedir. Hücreler, besin, hormon ve büyüme faktörleri sağlayacak uygun bir kültür ortamında kültürlendikten sonra bölünmeye başlamaktadır (Chriki ve Hocquette, 2020). Bu işlemin ardından kas benzeri bir doku yapısı oluşturmak için hücreler genellikle yapısal ve biyolojik olarak yenilebilir bir iskele üzerinde kültürlenmektedir. Bu kültürleme işlemlerine ek olarak geleneksel etin lezzetine, dokusuna ve besin değerlerine daha benzer bir ürün elde edebilmek için ek işleme adımları da uygulanabilmektedir (Levi vd., 2022). Kültürleme, hücrelerin organizmadan çıkarılması ve uygun bir büyüme ortamına aktarılması anlamına gelmektedir. Bu durum Görsel 2'de şekilsel olarak sunulmuştur;

Görsel 2. Kültürleşmiş etin üretim süreci

Kaynak; Zhang, Hu, Badar, Xia, Kong, ve Chen, (2021).

Kültürleşmiş et güvenilir bir alternatif protein kaynağı olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra kültürleşmiş ete ilişkin birçok olumlu özelliğinin bulunduğu ifade edilebilir. Bunlardan ilki kültür etinin toprağa veya yere bağlı olmamasıdır. Bu durum yeni üretim yerleri ve alternatif arazi kullanımı için olanaklar sağlayabilir. Bunun yanı sıra hayvanların et tüketimi için öldürülmesini de engellemektedir (Bhat ve Fayaz, 2011). Kültürleşmiş etin potansiyel faydaları önemli olsa da, hala kültürleşmiş et ile ilgili birçok belirsizlik mevcuttur. Bunlardan biri kas gelişiminin milyonlarca yıl boyunca hayvanların vücudunda evrimleşmiş olması ve kasi farklı şekilde üretmek kaynak kullanımı açısından maliyetli ve verimsiz olacağı düşüncesidir. Bu durum aslında maliyetlerle ilgili genel bir endişe olarak da adlandırılabilir (Treich, 2021). Bunun yanı sıra yapay etin tüketici kabulü de önemli bir husus olarak nitelendirilebilir. Bölükbaş (2022), alternatif protein kaynaklarını incelediği çalışmasında ilgili alanyazında yapılan yayınlarda tüketicilerin kültürleşmiş et konusunda istekli olurken düzenli olarak bu etleri tüketmeye hazır olmadıklarını ve geleneksel et için ödedikleri miktardan daha fazla ödemek istemedikleri ifade etmiştir.

Sonuç

Günümüzde ekonomik, sosyal ve çevresel vb. birçok alanda daha sürdürülebilir yaklaşımlar geliştirilmekte ve tercih edilmektedir. Birçok alanda sürdürülebilirlik uygulamaları politikacılar, çalışmalar, sektör vb. tarafından desteklenmekte ve çalışılmaktadır. Bu kapsamda özellikle çevresel anlamda sera gazı emisyonlarının birincil sebebi olarak gösterilen hayvancılık ile ilgili yapılacak yeni çalışmalarla bu etki azaltılabilir. Bu çalışmada kültür et kavramı sürdürülebilirlik kapsamında ele alınmıştır. Kültürlü etin, sera gazı emisyonları, arazi ve su kullanımını azaltmada çevresel anlamda olumlu etkileri olacağı görülmektedir. Bunun yanı sıra hayvansal kaynaklı hastalıkların önlenmesinde yine kültürlenmiş etin önemli ölçüde fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Tüm bu faydalarının yanı sıra kültürlenmiş etin maliyetleri ile endişeler mevcuttur. Ama günümüzde teknolojinin ilerlemesi ile birlikte bu maliyetlerin azalacağı düşünülmektedir. Kültürlenmiş etin henüz tüketimi yaygın olmasa da teknolojinin etkisiyle sürdürülebilirlik anlamında önemli katkıları olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Bhat, Z. F., & Fayaz, H. (2011). Prospectus of cultured meat—advancing meat alternatives. *Journal of food science and technology*, 48, 125-140.
- Bölükbaş, R. (2022). Gastronomi ve Teknoloji (Eds. Yazıcıoğlu, İ. vd.), *Alternatif Protein Kaynakları ve Teknoloji*, 1-13. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Chriki, S., & Hocquette, J. F. (2020). The myth of cultured meat: a review. *Frontiers in nutrition*, 7, 507645.
- Gousset, C., Gregorio, E., Marais, B., Rusalen, A., Chriki, S., Hocquette, J. F., & Ellies-Oury, M. P. (2022). Perception of cultured “meat” by French consumers according to their diet. *Livestock Science*, 260, 104909.
- He, J., Zhao, Y., Jin, X., Zhu, X., & Fang, Y. (2021). Material perspective on the structural design of artificial meat. *Advanced Sustainable Systems*, 5(8), 2100017.
- Kumar, P., Sharma, N., Sharma, S., Mehta, N., Verma, A. K., Chemmalar, S., & Sazili, A. Q. (2021). In-vitro meat: a promising solution for sustainability of meat sector. *Journal of animal science and technology*, 63(4), 693.
- Lee, D. Y., Lee, S. Y., Jung, J. W., Kim, J. H., Oh, D. H., Kim, H. W., ... & Hur, S. J. (2022). Review of technology and materials for the development of cultured meat. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 1-25.

- Levi, S., Yen, F. C., Baruch, L., & Machluf, M. (2022). Scaffolding technologies for the engineering of cultured meat: Towards a safe, sustainable, and scalable production. *Trends in Food Science & Technology*.
- Mancini, M. C., & Antonioli, F. (2022). The future of cultured meat between sustainability expectations and socio-economic challenges. In *Future foods* (pp. 331-350). Academic Press.
- Mateti, T., Laha, A., & Shenoy, P. (2022). Artificial meat industry: Production methodology, challenges, and future. *Jom*, 74(9), 3428-3444.
- Moritz, J., Tuomisto, H. L., & Ryyänen, T. (2022). The transformative innovation potential of cellular agriculture: Political and policy stakeholders' perceptions of cultured meat in Germany. *Journal of Rural Studies*, 89, 54-65.
- Shen, Y. C., & Chen, H. S. (2020). Exploring consumers' purchase intention of an innovation of the agri-food industry: A case of artificial meat. *Foods*, 9(6), 745.
- Tiwari, B. K., & Troy, D. J. (2015). Seaweed sustainability—food and nonfood applications. In *Seaweed sustainability* (pp. 1-6). Academic Press.
- Treich, N. (2021). Cultured meat: promises and challenges. *Environmental and Resource Economics*, 79(1), 33-61.
- Turner, B. (2011). Embodied connections: sustainability, food systems and community gardens. *Local Environment*, 16(6), 509-522.
- Ye, Y., Zhou, J., Guan, X., & Sun, X. (2022). Commercialization of cultured meat products: Current status, challenges, and strategic prospects. *Future Foods*, 100177.
- Zhang, L., Hu, Y., Badar, I. H., Xia, X., Kong, B., & Chen, Q. (2021). Prospects of artificial meat: Opportunities and challenges around consumer acceptance. *Trends in Food Science & Technology*, 116, 434-444.
- Zhang, Z., Zhang, L., He, S., Li, X., Jin, R., Liu, Q., ... & Sun, H. (2022). High-moisture extrusion technology application in the processing of textured plant protein meat analogues: A review. *Food Reviews International*, 1-36.

KONFOR GIDALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğretim Üyesi Rabia BÖLÜKBAŞ¹

Dr. Öğretim Üyesi Gizem Sultan KAMAN²

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları,
rabia.bolukbass@gmail.com, 0000-0002-2586-3860

²Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları,
gizem.sarikaya@outlook.com.tr, 0000-0003-4725-7981

Özet

Bireylerin üzerinde duygusal etkiler uyandırarak tüketildiği zaman bireylere rahatlık, teselli ve zevk sağlayan yiyeceklere konfor gıda denilmektedir. Bireylerin olumsuz duygular yaşadıkları zaman duygularını düzenlemeye çalıştıklarında genellikle konforlu gıdalar tüketmeye eğilimli oldukları düşünülmektedir. Bir diğer ifade ile bireyler kendilerini daha olumlu bir duyguda hissetmesinin bir yolu olarak konfor gıda tüketme eğiliminde olabilirler. Bu araştırma kapsamında konfor gıda kavramı incelenmiştir. Cinsiyet, yaş, duygular, kültür gibi birçok faktörün konforlu gıdaların tüketiminde etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: gıda, konfor gıdalar, duygu

A REVIEW OF COMFORT FOOD

Abstract

Foods that provide comfort, consolation and pleasure to individuals when consumed by arousing emotional effects in individuals are called comfort foods. It is thought that individuals generally tend to consume comfort foods when they are trying to regulate their emotions when they are experiencing negative emotions. In other words, individuals may tend to consume comfort foods in order to feel a more positive emotion. In this research, the concept of comfort food was analysed. It was observed that many factors such as gender, age, emotions and culture are effective in the consumption of comfort food.

Keywords: food, comfort foods, emotion

Giriş

Bireyler başta fizyolojik ihtiyacını gidermek olmak üzere birçok amaçla yemek yemektedirler (Troisi, Gabriel, Derrick & Geisler, 2015). Daha farklı bir ifade ile yiyecek, bireyler için sadece bir besin maddesinden daha fazlasını ifade etmektedir. Yiyecekler bireylerin fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Fakat yiyecek seçimi sürecinin karmaşık olduğu ifade edilmektedir (Ismael & Ploeger, 2019; Lin, 2024). Bu yiyecek seçimi ve yeme davranışı üzerinde duyguların güçlü bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Dubé, LeBel & Lu, 2005). Duygular, bireylerin günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Bireylerin bilişlerini şekillendirmesinin yanı sıra duygular, çeşitli fizyolojik değişikliklere de yol açmakta ve davranış için önemli motivasyon kaynağı olarak düşünülmektedir. Ancak, duyguların yeme davranışını neden ve nasıl etkilediği tam olarak bilinmemektedir (Evers, Dingemans, Junghans & Boevé, 2018). Bireylerin olumsuz ruh hallerindeyken kendilerine özgü rahatlatıcı yiyecekler aradığı ve bu yiyeceklerin ruh hallerini hızla iyileştirdiğine inandıkları düşünülmektedir (Wagner vd., 2014). Bireyler bu olumsuz duygulardan uzaklaştırma veya onları hafifletme ya da tam tersine olumlu duygu hissini artırma yolu olduğu olarak konfor gıdalara yönelmeye çalışılmaktadırlar (Soffin & Batsell Jr, 2019). Konfor gıda, genel olarak yağ, kalori, şeker, maliyet açısından zengin (çikolata, dondurma vb.), ödüllendirici, kolay hazırlanan, sıcak veya doyurucu gibi birçok özelliğe sahip yiyeceklerle (makarna, pizza, çorba, patates püresi vb.) ilişkilendirilmektedir. Bu gıdalar bireyler tarafından sağlıksız olarak algılanma eğiliminde olsa da, bunları sağlıklı veya sağlıksız olarak kategorilendirmek mümkün değildir. Çünkü bu yiyeceklerin seçimleri oldukça bireysel ve heterojendir (Mathiesen, Moula-Stahli, Byrne & Wang, 2022). Konfor gıdalar bireylere göre farklılık gösterse de özellikle yüksek duygusal uyarılma zamanlarında bireylerin bu tür yiyeceklere yönelme olasılıklarının daha yüksek olduğu düşünülmektedir (Soffin & Batsell Jr, 2019).

"Konfor gıda" terimi 1966'da ortaya çıkmış ve bireylerin şiddetli stres altında rahatlatıcı olarak düşündükleri yiyeceklere yönelmesiyle ilişkilendirilmiştir (Lin, 2024). Konfor gıda terimi, tüketildiğinde teselli veya iyi olma hissi veren yiyecekleri ifade etmektedir. Başka bir deyişle duygusal konfor sunan yiyeceklerdir (Spence, 2017). Konfor gıda, tüketimi kişide psikolojik olarak rahat ve keyifli bir durum uyandırmaktadır (Wansink, Cheney & Chan, 2003). Diğer bir ifade ile konfor gıda bireyler üzerinde duygusal etkiler uyandırır, tüketildiğinde rahatlık, teselli ve zevk sağlar (Lin, 2024). Konfor gıdaların tüketimine yol açan önemli motivasyon duygular olarak görülmektedir. Genellikle bireylerin olumsuz duygular yaşadıklarında veya duygularını

düzenlemeye çalıştıklarında konfor gıda tüketme eğiliminde oldukları düşünülür. Başka bir ifade ile bireyler kendilerini daha olumlu bir duygusal duruma sokmanın bir yolu olarak rahatlatıcı yiyecekler yemektedirler (Spence, 2017).

Kavramsal Çerçeve

Duygu

Duygu terimi, Latince emovere'den türetilmiş ve 'dışarı çıkmak' anlamına gelen bir kelimedir (Van Kleef, 2010). Türk Dil Kurumu duyguyu, belirli nesne, olay veya bireylerin iç dünyasında uyandırdığı izlenim olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, 2024). Duygu, olayların veya düşüncelerin bilişsel olarak değerlendirilmesinden kaynaklanan psikolojik bir hazırlık durumudur (Bagozzi, Gopinath & Nyer, 1999). Duygular, öncül koşulları, fizyolojik korelasyonları, ortaya çıkma sıklıkları ve süreleri bakımından farklılık göstermektedirler (Canetti, Bachar & Berry, 2002). Aynı zamanda duygular bireylerin günlük hayatlarını şekillendirmede önemli rol oynamaktadırlar. Bu durum yemek yeme ve içme davranışlarında bile etkilidir (Gmuer, Guth, Runte & Siegrist, 2015). Yiyecek tüketimi yalnızca fiziksel açlığı gidermekle ilgili değildir. Bireylerin yemek yeme motivasyonu ve yiyecek alımının miktarı, sıklığı, seçimi, açlık, iştah, maliyet, yiyeceğe ulaşılabilirlik (pişirme ve zaman), kültür, akranlar ve duygular gibi çok çeşitli değişkenlerden etkilenmektedir (Jiang King & Prinyawiatkul, 2014). Özellikle duygular, yiyecek seçimini, yeme motivasyonunu ve yiyecek alım miktarını belirleyerek bireylerin yeme davranışlarını etkilemektedir (Jiang, King, & Prinyawiatkul, 2014). Diğer bir ifade ile bireylerin yeme davranışlarında duygulardan etkilendikleri, yiyecek seçimlerini, öğünlerin miktarlarını ve sıklığını belirlediği ifade edilmektedir (Canetti, Bachar & Berry, 2002).

Bireylerin olumsuz veya olumlu duygularının genellikle aşırı yemeyi tetiklediği düşünülmektedir (Zhang vd., 2022). Olumlu ve olumsuz ruh hallerinde yenen yemeklerin, nötr bir ruh halinde yenen yemeklerden önemli ölçüde daha büyük miktarlarda olduğu ve olumlu ruh halinin gıda alımı üzerinde olumsuz ruh hallerinden daha güçlü bir etkisi olduğu ifade edilmektedir (Canetti, Bchar & Berry, 2002). Bireylerin olumsuz duygular yaşadıklarında veya duygularını düzenlemeye çalıştıklarında ise konfor gıdalara yöneldiği bilinmektedir (Spence, 2017). Olumsuz duygusal durumların rahatlatıcı yiyecek tüketimini tetiklediği genel olarak kabul edilse de, olumlu duygusal durumlar da bunu yapabilir ve bu durumlarda insanlar kendilerini ödüllendirmek veya yükselen ruh hallerini korumak için yemek yerler (Soffin & Batsell Jr, 2019).

Konfor Gıda

Yiyecek tüketimi ve yiyecek seçimlerinde çok sayıda faktör bulunmaktadır. Örneğin bireylerin şeker ve yağ oranı yüksek olan lezzetli yiyecekleri, daha az lezzetli yiyeceklere göre daha olumlu değerlendirme eğiliminde olduğu bilinmektedir. Özellikle bireylerin devam eden duygusal deneyimlerinin yeme davranışlarını ve yiyecek algılarını şekillendirdiği ifade edilmektedir (Troisi, Gabriel, Derrick & Geisler, 2015). Bireylerin iş ile ilgili stres faktörlerinin öğünler arasında yüksek yağlı ve yüksek şekerli yiyeceklerin artan tüketimiyle ilişkili olduğunu bildirmiştir. Bireylere farklı miktarlarda yağ içeren tatlı, tuzlu veya tatsız yiyecekler tüketme seçeneği sunulduğunda, stresli olduklarında en çok tatlı, yağ açısından zengin yiyecekleri tükettikleri bulunmuştur. Ayrıca, yüksek stres ve düşük kortizol seviyelerine sahip olanların, düşük stres ve yüksek kortizol seviyelerine sahip olanlara kıyasla önemli ölçüde daha fazla çikolata tükettiği belirlenmiştir (Soffin & Batsell Jr, 2019).

Bireylerde yaşın etkisine bakıldığında yaşın arttıkça karar alma ve davranışta olumlu duygulanımın göreceli baskınlığının da arttığı bilinmektedir. Bu nedenle, yaşlı yetişkinler için olumlu duyguların olumsuz duygulardan daha güçlü bir rahatlık arayan tüketim motivasyonu olması beklenmektedir. Cinsiyet bağlamında bakıldığında ise kadınlar ve erkekler arasında da farklılıkların olduğu söylenmektedir. Kadınların karar alma ve davranışlarda olumsuz duygulara eğiliminin, erkeklerin ise aksine olumlu duygulara odaklanma ve moral yükseltme konusunda daha güçlü bir eğilimleri olduğu ifade edilmektedir (Dubé, LeBel & Lu, 2005).

Kültürün etkisine bakıldığında ise yiyecek seçiminde kültürün en önemli belirleyicilerden olduğu bilinmektedir. Yiyecek beğenileri ve beğenmemelerinde kültürün, tüketim motivasyonları olarak hedonizme ve rahatlatıcı yiyecek tüketiminin duygusal tetikleyicilerini de etkileyebileceğini öne sürülmüştür. Ayrıca bu durumun kültürler arasında değişiklik gösterdiği bilinmektedir (Dubé, LeBel & Lu, 2005). Bu durum turizmde de benzer şekilde farklılık göstermektedir. Rahatlatıcı yiyecek tüketimi, turist deneyimi için kritik öneme sahiptir ve stres, beslenme alışkanlıkları ve her şeyden önce kişisel özellikler gibi faktörlerden etkilenir (Chang vd., 2022). Bireylerin artan stres sonucunda konfor ve rahatlama, turizm pazarlama ajansları ve seyahat rehberleri tarafından seyahat etme motivasyonu etkilemektedir. Günlük rutinler ve alışkanlıklar gibi, destinasyonlardaki yiyecek tüketimi “evin ontolojik konforu” olarak görülebilir ve turistlere alışılmadık ortamların neden olduğu kaygılarını hafifleten bir rahatlık, gevşeme, kolaylık ve güvenlik duygusu sağlar. Ayrıca turistlerin aşına

olduğu uluslararası zincir markalı ürünler, algılanan riski azaltmak için sıklıkla destinasyonlar tarafından benimsenir. Bu bakış açısından, konfor gıda, genellikle basit, sıradan tariflerden gelen geleneksel tarzda hazırlanan ev yemekleri gibi anılardan duygusal olarak bağlantılı ve ayrılamazdır. Konfor gıda, güvenliği, evi veya belirli bir kişi, yer veya zamanla bağlantıyı temsil eden tanıdık yiyecekleri akla getirir ve bu da yiyeceklerin olumlu bir çağrışımlı vardır ve turistler için aşinalık ve psikolojik tatmin sağlar (Spence, 2017).

Sonuç

Bireylerin olumsuz ruh hallerindeyken kendilerine özgü rahatlatıcı yiyecekler aradıkları ve bu yiyeceklerin ruh hallerini hızla iyileştirdiğine inandıkları ifade edilmektedir. Wagner vd., (2014) konfor gıdaların tüketiminin olumlu bir duygusal etkiye sahip olduğunu bunun tam anlamıyla yiyeceklerle ilgili olmadığını belirtmektedir. Spence (2017) konfor gıdanın tüketilme nedenleri ve duygusal etkileri konusunda yeterli kanıt ve çalışmanın olmadığını söylemektedir. Yine bu gıdaların bireyler tarafından tercih edilmesinin nedeninin tam olarak bilinmediği ifade edilmektedir. Bu konu ile ilgili Wagner (2014)'ün çalışmasında bireylere çeşitli olumsuz duyguları uyandıran film klipleri izlettirildiğinde, konfor gıdalar yedikten sonra kendilerini daha iyi hissettiklerini bildirilmiştir, ancak konfor gıda olmayan yiyecekler yiyen veya hiç yemek yemeyen bireylerin önemli ölçüde daha iyi hissetmedikleri ortaya konmuştur. Bir diğer ifade ile bireyler konfor gıdalara gereğinden fazla anlam yükleniyor olabilir (Coleman, 2023). Kısaca konfor gıda kavramı uzun bir süredir bilinen ve çeşitli alanlarda çalışılan bir konu olmasına rağmen henüz insanların duygularını etkilemesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Kaynakça

Bagozzi, R., Gopinath, M. and Nyer, P. (1999). The role of emotions in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 27(2), 184–206.

Canetti, L., Bachar, E., & Berry, E. M. (2002). Food and emotion. *Behavioural processes*, 60(2), 157-164.

Chang, J., Morrison, A. M., Lin, C. T., & Lin, S. H. H. (2022). Exploring the emotions and well-being of food neophobic travelers in the consumption of comfort food. *Food Quality and Preference*, 96, 104443.

Coleman, W. P. (2023). *Why Is Comfort Food Comforting?: A Test of the Social Surrogacy Hypothesis* (Master's thesis, Rutgers The State University of New Jersey, School of Graduate Studies).

Dubé, L., LeBel, J. L., & Lu, J. (2005). Affect asymmetry and comfort food consumption. *Physiology & behavior*, 86(4), 559-567.

Evers, C., Dingemans, A., Junghans, A. F., & Boevé, A. (2018). Feeling bad or feeling good, does emotion affect your consumption of food? A meta-analysis of the experimental evidence. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 92, 195-208.

Gmuer, A., Guth, J. N., Runte, M., & Siegrist, M. (2015). From emotion to language: Application of a systematic, linguistic-based approach to design a food-associated emotion lexicon. *Food Quality and Preference*, 40, 77-86.

Ismael, D., & Ploeger, A. (2019). Development of a sensory method to detect food-elicited emotions using emotion-color association and eye-tracking. *Foods*, 8(6), 217.

İnternet kaynağı: Türk Dil Kurumu. (2024) <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 09.09.2024)

Jiang, Y., King, J. M., & Prinyawiwatkul, W. (2014). A review of measurement and relationships between food, eating behavior and emotion. *Trends in Food Science & Technology*, 36(1), 15-28.

Lin, F. Y. (2024). Comfort food for Generation Z: a case study in Taiwan. *Journal of Ethnic Foods*, 11(1), 15.

Mathiesen, S. L., Moula-Stahli, D., Byrne, D. V., & Wang, Q. J. (2022). Leaving your comfort zone for healthier eating? Situational factors influence the desire to eat comfort food and simulated energy intake. *Food Quality and Preference*, 100, 104605.

Soffin, M. T., & Batsell Jr, W. R. (2019). Towards a situational taxonomy of comfort foods: A retrospective analysis. *Appetite*, 137, 152-162.

Spence, C. (2017). Comfort food: A review. *International journal of gastronomy and food science*, 9, 105-109.

Troisi, J. D., Gabriel, S., Derrick, J. L., & Geisler, A. (2015). Threatened belonging and preference for comfort food among the securely attached. *Appetite*, 90, 58-64.

Van Kleef, G. A. (2010). The emerging view of emotion as social information. *Social and Personality Psychology Compass*, 4(5), 331-343.

Wagner, H. S., Ahlstrom, B., Redden, J. P., Vickers, Z., & Mann, T. (2014). The myth of comfort food. *Health Psychology*, 33(12), 1552.

Wansink, B., Cheney, M. M., & Chan, N. (2003). Exploring comfort food preferences across age and gender. *Physiology & behavior*, 79(4-5), 739-747.

Zhang, Y., Hou, F., Yang, S., Li, J., Zha, X., & Shen, G. (2022). Beyond emotion: online takeaway food consumption is associated with emotional overeating among Chinese college students. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 27(2), 781-790.

TÜRKİYE'DEKİ KAYAK MERKEZİ OTELLERİNİN ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİYLE SIRALANMASI

Öğr. Gör., İlker VURAL

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,
ilker.vural@dpu.edu.tr - 0000-0002-3357-7725

Dr. Öğr. Üye., İbrahim AKÇA

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,
ibrahim.akca@dpu.edu.tr - 0000-0002-8863-4213

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'deki kayak merkezi otellerinin çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Analiz kapsamında, etstur.com internet sitesi üzerinden 9 ve üzeri puanlanmış, en az 100 yoruma sahip, her şey dâhil veya tam pansiyon seçenekleri sunan oteller incelenmiştir. Bu kriterlerle sınırlandırılan toplam 71 otelden 13'ü çalışmaya dâhil edilmiştir. Veriler, 03.11.2024-05.11.2024 tarihleri arasında Web Harvy web kazıma programı aracılığıyla toplanmıştır. Otellerin değerlendirilmesinde tavsiye edilme, fiyat-performans, oda, hizmet ve yemek puanları gibi kriterler dikkate alınmıştır. Analiz sürecinde, kriter ağırlıklarının belirlenmesi için ENTROPI yöntemi kullanılmış; ardından TOPSIS yöntemi ile oteller sıralanmıştır. Yapılan analizlerin sonucunda, en iyi otel Kaya Uludağ oteli olarak belirlenmiştir. Bu çalışma, kayak merkezi otellerinin kullanıcı memnuniyeti ve hizmet kalitesi açısından değerlendirilmesinde nesnel bir yöntem sunmakta olup, turistlerin konaklama tercihlerine yön verebilecek bilgiler sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kış Turizmi, ENTROPI, TOPSIS, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri

RANKING OF SKI RESORT HOTELS IN TURKEY WITH MULTI-CRITERIA DECISION MAKING METHODS

Abstract

This study aims to evaluate ski resort hotels in Turkey using multi-criteria decision making methods. Within the scope of the analysis, hotels with a score of 9 and above, with at least 100 reviews, and offering all-inclusive or full board options were analyzed through the etstur.com website. A total of 13 out of 71 hotels limited by these criteria were included in the study. Data were collected between 03.11.2024-05.11.2024 through the Web Harvy web scraping program. Criteria such as recommendation, price-performance, room, service and food scores were taken into consideration in the evaluation of the hotels. In the analysis process, ENTROPI method was used to determine the criteria weights and then TOPSIS method was used to rank the hotels. As a result of the analysis, the best hotel was determined as Kaya Uludag Hotel. This study provides an objective method for evaluating ski resort hotels in terms of user satisfaction and service quality and provides information that can guide tourists' accommodation preferences.

Keywords: Tourism, Winter Tourism, ENTROPI, TOPSIS, Multi-Criteria Decision Making Methods

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünya ile birlikte turizm, ülke ekonomilerinin kalkınmasında ve istihdam yaratılmasında büyük bir önem kazanmıştır. Özellikle kış turizmi, sunduğu farklı turistik faaliyetlerle son yıllarda giderek artan bir ilgi görmektedir. Kayak turizmi, hem ekonomik katkısı hem de turistlerin doğayla iç içe bir deneyim yaşama isteği nedeniyle Türkiye’de hızla gelişen bir turizm alanıdır.

Turistik destinasyon ve otel seçiminde etkili olan çok sayıda faktör bulunmaktadır. Konaklama olanaklarının kalitesi, destinasyonun erişilebilirliği, çevresel faktörler, fiyatlandırma ve müşteri memnuniyeti gibi unsurlar, turistlerin tercihlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Bu tür çok kriterli bir karar verme süreci, analitik bir yaklaşımı gerektirmektedir. Çok kriterli karar verme (ÇKKV) teknikleri, bu bağlamda hem destinasyon değerlendirmelerinde hem de işletme performansı analizlerinde sıklıkla kullanılan yöntemlerdir (Saaty, 1980; Zeleny, 1982).

Bu çalışmada, Türkiye’deki kayak merkezi otelleri üzerine bir analiz yapılmıştır. Çalışmada, ETS Tur internet sitesi üzerinden 9 ve üzeri puan almış, 100’ün üzerinde yorum sayısına sahip, tam pansiyon veya her şey dahil hizmet sunan toplam 13 otel incelenmiştir. Veriler, 3 Kasım 2024 - 5 Kasım 2024 tarihleri arasında toplanmış olup, bu otellerin değerlendirilmesinde Entropi yöntemi kullanılarak kriterlerin önem ağırlıkları hesaplanmıştır. Bu süreçte, otellerin sıralanması için ise TOPSIS yöntemi uygulanmıştır. Bu sayede turistlerin tercih süreçlerini daha objektif verilerle desteklemek ve otellerin performans değerlendirmesine yönelik bir yöntem geliştirmek amaçlanmıştır.

Bu araştırma, hem turistlerin destinasyon seçimlerinde rehber olabilecek bir bilgi kaynağı sunmakta hem de otel işletmecilerinin performanslarını değerlendirmeleri için objektif bir yol haritası sağlamaktadır. Özellikle kış turizmi destinasyonları arasında rekabetin arttığı günümüzde, bu tür analizler, otel yöneticilerinin hizmet kalitesini artırmaya yönelik stratejik kararlar almalarına da katkı sağlayabilir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çok kriterli karar verme (ÇKKV) teknikleri, turistlerin seçimlerini etkileyen çeşitli faktörleri değerlendirerek turistik destinasyonların seçiminde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu teknikler, paydaşların tercihleri anlamalarına ve destinasyon rekabet gücünü artırmalarına yardımcı olur.

TOPSIS (İdeal Çözüme Benzerlik ile Tercih Sırası Tekniği) yöntemi, turistik destinasyonların ve ilgili hizmetlerin seçiminde etkili bir şekilde uygulanarak gezginler için karar verme süreçlerini geliştirmiştir. Bu çok kriterli karar verme yaklaşımı, belirli kriterlere dayalı olarak çeşitli alternatiflerin değerlendirilmesine izin verir ve sonuçta turistlere seçimlerinde rehberlik eder. TOPSIS, oda fiyatı, turistik yerlere mesafe ve hizmet derecelendirmeleri gibi kriterleri değerlendirerek Morotai Adası gibi turistik destinasyonlarda konaklama hizmetleri önermek için kullanılmıştır. Yöntem, söz konusu araştırmada Metita Beach & Dive Resort'u en iyi seçenek olarak sıralamış ve turist tercihlerine uyum sağlamadaki etkinliğini göstermiştir (Singgalen, 2023). Tematik turistik destinasyonların seçiminde TOPSIS yöntemi ile bilet maliyetleri ve tesisler gibi faktörlere göre destinasyonları sıralama yeteneğini göstererek Basit Katkı Ağırlıklandırma (SAW) yöntemiyle karşılaştırmaları yapılmıştır. Örneğin, aynı araştırmada Talaga Paca, doğal turizm için önde gelen bir destinasyon olarak ortaya çıkmış ve yöntemin farklı turizm türlerinde çok yönlülüğünü göstermiştir (Singgalen, 2023). TOPSIS, mesafe, seyahat süresi ve temizlik gibi faktörler dikkate alınarak turistik yerleri önermek için karar destek sistemlerine de entegre edilmiştir. Bu uygulama, cazibe merkezlerinin yapılandırılmış bir sıralamasını sağlayarak turistlerin bilinçli seçimler yapmalarına yardımcı olmaktadır (Setiawansyah, 2022). TOPSIS yöntemi, turizm yönetimini geliştirmek için çok

kriterli karar verme yöntemlerinden yararlanarak Türkiye'de turistik destinasyonların seçiminde etkili bir şekilde uygulanmıştır. Yöntem, optimal alternatiflerin belirlenmesi, turizm kaynaklarının daha iyi planlanması ve yönetilmesini kolaylaştırmaya yardımcı olmaktadır (Kızılkın vd., 2022). TOPSIS, turistik tercihlerde fiyat ve olanakların önemini vurgulayarak konaklama hizmetlerini önermek için de uygulanmıştır (Singgalen, 2023).

Entropi yöntemi, turistik yerlerin seçiminde, objektif kriterler ağırlıklandırması sağlayarak karar verme süreçlerini geliştirmede ve önerileri optimize etmede çeşitli uygulamalara sahiptir. Bu yaklaşım, destinasyon rekabet gücünün değerlendirilmesine ve turizm modellerinin anlaşılmasına yardımcı olur ve sonuçta sürdürülebilir turizm uygulamalarını teşvik eder. Entropi yöntemi, turizm önerilerinde çeşitli kriterlere ağırlık atamak ve SAW yönteminde özneliği en aza indirmek için kullanılır (Sophia, 2023). Entropi maksimizasyon modeli, sürdürülebilir kentsel turizm politikalarının geliştirilmesine izin vererek turist seyahat modellerinin analizine yardımcı olur (Nishigaki vd., 2024). ENTROPY, TOPSIS gibi yöntemlerle birlikte objektif ağırlık tahsisi için yaygın olarak kullanılır ve faktör önemini belirlenmesindeki önyargıları ortadan kaldırır. Bu yöntem, veri odaklı analizlerde, özellikle de destinasyonlar arasında yapay zeka hazırlığının değerlendirilmesi gibi hassas ağırlıklandırma gerektiren senaryolarda etkili olmuştur (Vatankhah vd., 2023).

3. YÖNTEM

Çalışmada çok kriterli karar verme tekniklerinden ENTROPI ve TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır. Bu bölümde bu yöntemler açıklanacaktır.

3.1. ENTROPI YÖNTEMİ

Entropi yöntemi, çok kriterli karar verme (ÇKKV) tekniklerinden biri olup, özellikle bir karar probleminde kriterlerin önem ağırlıklarını belirlemede kullanılır. Bu yöntem, her kriterin bilgi miktarını ölçerek ağırlıklandırma yapar ve karar vericilere daha nesnel bir analiz sunar. Entropi yöntemi, bilgilerdeki belirsizliği ve düzensizliği değerlendirerek kriterlerin "enformasyon değerini" hesaplar; daha yüksek bilgi miktarına sahip kriterlere daha fazla ağırlık atar.

Entropi yöntemi, ilk olarak termodinamik ve bilgi teorisi alanlarında Claude Shannon tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. Bilgi teorisinde, entropi, bilgi miktarını veya sistemdeki belirsizliği ifade eder. ÇKKV alanında entropi, veri kümesindeki her kriterin bilgi yoğunluğunu analiz ederek kriterlerin ağırlığını belirlemede kullanılır (Zeleny, 1982; Shannon, 1948).

Entropi yöntemi aşağıdaki temel adımları izler:

Normalizasyon: İlk olarak, karar matrisindeki veriler normalize edilir, böylece farklı ölçekteki kriterler aynı ölçeğe getirilir. $i=1,2,3,\dots,m$ alternatif, $j=1,2,3,\dots,n$ kriter ve x_{ij} fayda değeri olmak üzere P_{ij} normalize değeri ifade etmektedir.

$$P_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^n x_{ij}}$$

Entropi Hesaplaması: Her bir kriterin bilgi değeri, entropi formülleri kullanılarak hesaplanır. e_j entropi değeridir

$$e_j = -k \sum_{i=1}^m P_{ij} \ln P_{ij}$$

dir.

Ağırlıklandırma: Belirlenen entropi değerine göre her kriterin göreceli ağırlığı belirlenir. Bilgi yoğunluğu daha yüksek olan kriterler, karar probleminde daha fazla ağırlık kazanır (Deng vd., 2000).

$$w_j = \frac{1 - e_j}{\sum_{j=1}^n (1 - e_j)}$$

Bu yöntemin turizm ve destinasyon değerlendirme gibi alanlarda kullanımı yaygındır. Entropi yöntemi, kriterlerin subjektif değerlendirmelerden bağımsız olarak, veriye dayalı ağırlıklandırma yapılmasını sağlar ve bu sayede karar sürecine nesnellik katar (Huang ve Peng, 2012).

3.2. TOPSIS YÖNTEMİ

TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution), 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından geliştirilen çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden biridir. TOPSIS, bir dizi alternatifin en iyi çözüm ve en kötü çözüme olan uzaklıklarına göre sıralanmasını sağlar. Temel olarak, ideal çözüme en yakın ve negatif ideal çözüme en uzak olan alternatif en uygun olarak seçilir. Bu yöntem, karar vericilerin karmaşık kriterler arasında kolaylıkla karşılaştırma yapmalarına imkân tanır.

TOPSIS Yönteminin Adımları

Karar Matrisi Oluşturma ve Normalizasyon: İlk olarak, alternatifler ve kriterlerden oluşan bir karar matrisi kurulur ve bu matris normalize edilir, böylece her kriterin aynı ölçek üzerinde değerlendirilmesi sağlanır.

$$f_{ij} = \frac{d_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m d_{ij}^2}}$$

Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi: Her bir kriterin ağırlığı belirlenir ve bu ağırlıklar, kriter değerlerine uygulanarak ağırlıklandırılmış karar matrisi elde edilir.

$$r_{ij} = f_{ij} \cdot w_{ij}$$

İdeal ve Negatif İdeal Çözüm: İdeal çözüm, her kriterin en yüksek değerlerini, negatif ideal çözüm ise en düşük değerlerini içerecek şekilde tanımlanır.

$$A^+ = \{a_j^+ : \forall j \text{ için } \max_i(r_{ij})\} \text{ ve}$$

$$A^- = \{a_j^- : \forall j \text{ için } \min_i(r_{ij})\}$$

Uzaklıkların Hesaplanması: Her bir alternatifin ideal çözüme ve negatif ideal çözüme olan uzaklığı hesaplanır.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (r_{ij} - a_j^+)^2} \text{ ve}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (r_{ij} - a_j^-)^2}$$

Yakınlık Oranı Hesaplama ve Sıralama: Her alternatifin ideal çözüme yakınlık oranı hesaplanır ve bu oranlara göre alternatifler en uygun olandan en uygunsuz olana doğru sıralanır (Hwang ve Yoon, 1981).

$$P_i = \frac{S_i^-}{S_i^+ + S_i^-}$$

Bulunan P_i değerlerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanır ve en iyi alternatif bulunmuş olur. TOPSIS yöntemi, basitliği ve pratikliği nedeniyle mühendislik, finans, sağlık ve turizm gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Örneğin, turizmde destinasyon seçimi gibi karar verme problemlerinde çoklu kriterleri değerlendirmede etkin bir araç olarak kullanılır (Behzadian vd., 2012; Shih vd., 2007).

Çalışmada etstur.com internet sitesi üzerinden Türkiye’de bulunan kayak merkezi otelleri incelenmiştir. Değerlendirme kapsamına alınabilecek toplam 71 tesis olduğu görülmektedir. Değerlendirmeye alınacak tesisler belirli kriterler ile sınırlandırılmıştır. Buna göre Etstur.com sitesi üzerinden kullanıcı değerlendirmelerine bağlı olarak genel değerlendirme puanı 9 ve üzeri puanlanmış, en az 100 yoruma sahip olan, her şey dahil ve tam pansiyon olan oteller çalışmada kullanılmıştır. Söz konusu kriterleri/kısıtlamaları karşılayan otel sayısı 13 olarak belirlenmiştir. Veriler 03.11.2024 ile 05.11.2024 tarihleri arasında Web Harvy web kazıma programı aracılığıyla ets.com web adresinden çekilmiştir. Çalışmada değerlendirmeye alınan 13 otel işletmesine ilişkin bilgiler Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Otel Bilgileri ve Alternatif Kodları

Alternatif Kodu	Tesis adı	Konum	Puan
O1	Sway Hotels Palandöken	Erzurum, Türkiye	9,4
O2	Duja Chalet Ski Center	Sarıkamış, Kars, Türkiye	9,2
O3	Sarpino Mountain Hotel	Sarıkamış, Kars, Türkiye	9,4
O4	Kaya Palazzo Ski&Mountain Resort	Bolu, Türkiye	9,4
O5	Kaya Uludağ	Uludağ, Bursa, Türkiye	10,0
O6	Trendlife Hotels Uludağ	Uludağ, Bursa, Türkiye	9,0
O7	Polat Palandöken	Erzurum, Türkiye	9,1
O8	Oksijen Zone Hotel & Spa Uludağ	Uludağ, Bursa, Türkiye	9,4
O9	Dorukkaya Ski & Mountain Resort	Bolu, Türkiye	9,6
O10	Bof Hotels Uludağ Ski & Luxury Resort	Uludağ, Bursa, Türkiye	9,2
O11	Sirene Davras Hotel	Davraz, Isparta, Türkiye	9,1
O12	Megasaray Mount Erciyes	Kayseri, Türkiye	9,7
O13	Beceren Hotel	Uludağ, Bursa, Türkiye	9,0

Çalışmada etstur.com sitesinde yer alan kriterlerden yararlanılmıştır. Bu kriterler tavsiye etme, fiyat performans, oda, hizmet ve yemek puanlarından oluşmaktadır. Bu kriterlere kullanıcılar tarafından puanlar 10 üzerinden verilmektedir. 10 puan görece en yüksek puanı, 0 puan görece en düşük puanı ifade etmektedir. Etstur.com sitesinde otel değerlendirme kriterleri içinde yer alan “tavsiye etme” ve “fiyat performans” ölçümleri ise yüzdelik olarak değerlendirilmektedir.

Etstur.com’da yapılan %100 üzerinden puanlamalar gerekli dönüşümler ile 10’lu puanlama üzerinden olacak şekilde dönüştürülmüştür. Örneğin, fiyat performans için %98’lik değerlendirme puanı, onluk sistemde 9,8 puan olarak dönüştürülmüştür.

4. ANALİZ VE BULGULAR

etstur.com sitesinden elde edilen veriler ile oluşturulan karar matrisi Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Karar Matrisi

Alternatif Kodu	Tavsiye Etme	Fiyat Performans	Oda	Hizmet	Yemek
O1	9,60	8,60	9,2	9,7	9,4
O2	9,50	9,10	8,7	9,4	9,2
O3	9,30	8,80	9,4	9,3	9,1
O4	9,50	8,50	9,2	9,5	9,4
O5	10,00	9,80	9,9	10	10
O6	8,80	8,20	8,4	9,3	8,6
O7	9,40	7,80	9,4	9,2	8,8
O8	9,20	9,00	9,2	9,4	9,3
O9	9,80	9,40	9,3	9,7	9,7
O10	9,00	8,20	8,9	9,5	9,1
O11	10,00	8,60	9	9,3	9
O12	9,90	9,60	9,6	9,6	9,7
O13	9,90	8,60	8,1	9,8	9,2

4.1. ENTROPİ YÖNTEMİ İLE KRİTER AĞIRLIKLARININ TESPİTİ

Çizelge 2’de verilen karar matrisi yardımıyla kriterlerin ağırlıkları hesaplanmıştır. Entropi yöntemi objektif bir yöntem olduğu için AHP yöntemindeki gibi anket uygulamaya gerek yoktur. Yöntem kısmında bahsedilen formüller yardımıyla kriterlerin ağırlıkları hesaplanmıştır. Entropi yöntemine göre hesaplanan kriter ağırlıkları Çizelge 3’de gösterilmiştir.

Çizelge 3. Entropi Yöntemine göre Kriter Ağırlıkları

	FİYAT PERFORMANS	ODA	YEMEK	TAVSİYE ETME	HİZMET
Ağırlıklar(W_j)	0,3900	0,2579	0,1511	0,1473	0,0538
Sıra (Rank)	1	2	3	4	5

Çizelge 3'e göre kriterler arasında ilk sırada Fiyat- Performans kriteri yer almıştır. Daha sonra oda, yemek, tavsiye etme ve hizmet kriterleri sıralanmıştır.

4.2. ENTROPI- TOPSIS YÖNTEMİ İLE ALTERNATİFLERİN SIRALANMASI

Entropi yöntemine göre kriter ağırlıkları Çizelge 3'de verilmiştir. Hesaplanan kriter ağırlıkları yardımıyla yöntem kısmında verilen formüller ile TOPSIS yöntemine göre elde edilen sıralama çizelgesi, Çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 4. ENTROPI-TOPSIS Yöntemine Göre Alternatiflerin Sıralaması

Kayak Merkezi Otelleri	TAVSİYE ETME	FİYAT PERFORMANS	ODA	HİZMET	YEMEK	Pi	Sıra
Kaya Uludağ	0,043	0,12	0,078	0,016	0,045	1	1
Megasaray Mount Erciyes	0,042	0,118	0,075	0,015	0,044	0,874	2
Dorukkaya Ski & Mountain Resort	0,042	0,116	0,073	0,015	0,044	0,765	3
Oksijen Zone Hotel & Spa Uludağ	0,039	0,111	0,072	0,015	0,042	0,588	4
Duja Chalet Ski Center	0,041	0,112	0,068	0,015	0,042	0,56	5
Sarpino Mountain Hotel	0,04	0,108	0,074	0,015	0,041	0,539	6
Sway Hotels Palandöken	0,041	0,106	0,072	0,015	0,042	0,466	7
Sirene Davras Hotel	0,043	0,106	0,071	0,015	0,041	0,439	8
Kaya Palazzo Ski&Mountain Resort	0,041	0,104	0,072	0,015	0,042	0,431	9
Beceren Hotel	0,042	0,106	0,064	0,015	0,042	0,352	10
Polat Palandöken	0,04	0,096	0,074	0,014	0,04	0,292	11
Bof Hotels Uludağ Ski & Luxury Resort	0,039	0,101	0,07	0,015	0,041	0,275	12
Trendlife Hotels Uludağ	0,038	0,101	0,066	0,015	0,039	0,183	13

Çizelge 4'e göre en iyi alternatif Kaya Uludağ otel olarak bulunmuştur. En son sıradaki otel ise Trendlife Hotels Uludağ'dır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye'deki kayak merkezlerinde yer alan otelleri, çok kriterli karar verme yöntemleri olan ENTROPI-TOPSIS yöntemleri ile analiz edilmiştir. Veriler, etstur.com üzerinden 9 ve üzeri puanlanma, en az 100 yoruma sahip olma, her şey dahil veya tam pansiyon hizmeti sunma kısıtlarını karşılayan oteller arasından 13 adet otel seçilerek toplanmıştır. Otellerin değerlendirilmesinde; tavsiye edilme, fiyat-performans, oda, hizmet ve yemek puanları olmak üzere beş kriter dikkate alınmıştır. Entropi yöntemi kullanılarak hesaplanan nesnel kriter ağırlıkları yardımıyla kayak otelleri TOPSIS yöntemi ile sıralanmıştır.

Entropi yöntemiyle yapılan analizde kriter ağırlıkları, tamamen nesnel verilerden elde edilmiştir. Bu analizde fiyat performans kriteri en yüksek öneme sahip bulunurken, ardından oda özellikleri, sunulan yiyecek ve içecek kalitesi (yemek), tavsiye edilme ve en son olarak algılanan hizmet kalitesi kriteri gelmiştir. Bu durum, kayak merkezi oteli kullanıcılarının fiyat performans dengesi ve konfor gibi somut kriterleri de önemsediklerini ortaya koymaktadır. ENTROPI-TOPSIS yöntemine göre yapılan sıralamada, Kaya Uludağ oteli yine birinci sırada yer almış, Megasaray Mount Erciyes ve Dorukkaya Ski & Mountain Resort otelleri yine ilk üç sırada sıralanmıştır.

Bu çalışma, kayak merkezi otellerinin müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesi kriterlerine dayalı olarak değerlendirilmesine ilişkin nesnel bir yaklaşım sunmaktadır. ENTROPI ve TOPSIS gibi çok kriterli karar verme yöntemlerinin bir arada kullanılması, otel seçiminde karar vericilere farklı bakış açıları sunmaktadır. Turizm işletmeleri için bu analiz, müşteri beklentilerine yönelik stratejik iyileştirmelere yol gösterici olabilir. Özellikle hizmet kalitesine yönelik vurgular, sektörde kalite standartlarının müşteri memnuniyetine doğrudan etki ettiğini göstermektedir. Ayrıca fiyat-performans dengesi, Entropi yöntemiyle yapılan analizde yüksek ağırlık alarak, otel seçimi için ekonomik unsurların da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Özetle, bu çalışmada kullanılan yöntemler ve elde edilen bulgular, kayak merkezi otellerinin müşteri beklentilerini karşılayabilme potansiyellerini daha iyi anlamak için faydalı bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Kaya Uludağ gibi öne çıkan otellerin başarıları, diğer otellerin gelişim alanlarını belirlemelerine ve müşteri memnuniyetini artırmalarına yardımcı olabilecek önemli bir referans niteliğindedir.

KAYNAKÇA

Ankara Üniversitesi. *III Analitik Hiyerarşi Süreci (Analytical Hierarchy Process)*. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/105296/mod_resource/content/0/11.Çok%20Ölçü%20tlü%20Karar%20Verme%20Yöntemleri-III.pdf sayfasından erişilmiştir. Erişim Tarihi:05.11.2024.

Behzadian, M., Otaghsara, S. K., Yazdani, M., & Ignatius, J. (2012). A state-of-the-art survey of TOPSIS applications. *Expert Systems with Applications*, 39(17), 13051-13069.

Célia, M., Q., Ramos., Adolfo, Alberto, Vanti., Pedro, Solana-González. (2024). 1. Multicriteria Decision for Selecting Tourist Destinations and Increase Its Competitiveness. *Tourism*, doi: 10.37741/t.72.3.6

Deng, H., Yeh, C. H., & Willis, R. J. (2000). Inter-company comparison using modified TOPSIS with objective weights. *Computers & Operations Research*, 27(10), 963-973.

- Dündar, S., (2008). “Ders Seçiminde Analitik Hiyerarşi Proses Uygulaması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 13(2), S.217-226.
- Huang, J., & Peng, K. (2012). Fuzzy Rasch model in TOPSIS: A new approach for generating fuzzy numbers to assess the competitiveness of the tourism industries in Asian countries. *Tourism Management*, 33(2), 456–465.
- Hwang, C. L., & Yoon, K. (1981). *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications, A State-of-the-Art Survey*. Springer-Verlag.
- Ilban, M. O., & Yıldırım, H. H. (2017). Determination of tourism activities of the world’s best tourism destinations using the multi-criteria decision-making method. *Cogent Social Sciences*, 3(1), 1301763.
- Kızılkın, Y., Birinci, S., & Kaymaz, Ç. K. (2022). Evaluation of nature parks according to Multi Criteria Decision Making Methods in nature-based tourism processes: Giresun-Turkey. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2315900/v1>
- Nishigaki, T., Schmöcker, J.-D., Yamada, T., & Nakao, S. (2024). Using entropy maximisation for establishing city-wide touristic tour patterns. *Applied Soft Computing*, 154, 111316. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2024.111316>
- Saaty, T. L. (1980). The analytic hierarchy process (AHP). *The Journal of the Operational Research Society*, 41(11), 1073-1076.
- Setiawansyah, S. (2022). Sistem Pendukung Keputusan Rekomendasi Tempat Wisata Menggunakan Metode TOPSIS. *Jurnal Ilmiah Informatika Dan Ilmu Komputer (JIMA-ILKOM)*, 1(2), 54–62. <https://doi.org/10.58602/jima-ilkom.v1i2.8>
- Shannon, C. E. (1948). A mathematical theory of communication. *The Bell System Technical Journal*, 27(3), 379-423.
- Shih, H. S., Shyur, H. J., & Lee, E. S. (2007). An extension of TOPSIS for group decision making. *Mathematical and Computer Modelling*, 45(7-8), 801-813.
- Singgalen, Y. A. (2023). Penerapan Metode TOPSIS Sebagai Pendukung Keputusan Pemilihan Layanan Akomodasi di Destinasi Wisata Pulau. *JURNAL MEDIA INFORMATIKA BUDIDARMA*, 7(3), 1386. <https://doi.org/10.30865/mib.v7i3.6530>
- Sophia, A. (2023). Optimization Of The Simple Additive Weighting Method Using The Entropy Method In Tourist Recommendation Decision Support. *Journal of Applied Intelligent System*, 8(3), 413–424. <https://doi.org/10.33633/jais.v8i3.9407>
- Syamsuri Ali,M.Ag, Laila Maharani, & M.Indra Saputra. (2023). SUPPORTING MODELS FOR DETERMINING RELIGIOUS TOURISM LOCATION THROUGH THE AHP (ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS) METHOD. *Journal of Namibian Studies : History Politics Culture*, 33. <https://doi.org/10.59670/jns.v33i.775>
- Vatankhah, S., Darvishmotevali, M., Rahimi, R., Jamali, S. M., & Ebrahim, N. A. (2023). Assessing the application of multi-criteria decision making techniques in hospitality and tourism research: a bibliometric study. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 35(7), 2590-2623. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-05-2022-0643>
- Zeleny, M. (1982). *Multiple Criteria Decision Making*, McGraw-Hill, Company.

ÇEVİRİMİÇİ RESTORAN YORUMLARININ DUYGU ANALİZİ İLE İNCELENMESİ: TRİPADVISOR ÖRNEĞİ

Öğr. Gör., İlker VURAL

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,
ilker.vural@dpu.edu.tr - 0000-0002-3357-7725

Doç. Dr., Uğur SAYLAN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,
ugur.saylan@dpu.edu.tr - 0000-0001-5761-2399

ÖZET

Bu çalışma, Tripadvisor seyahat platformu üzerinden 2024 yılı Travellers' Choice Ödülleri "Tartışmasız En İyiler - Restoranlar" kategorisinde Türkiye'de ilk sırada yer alan **Kitchen By Osman Sezener** restoranına ait İngilizce 274 çevrimiçi yorumun duygu analiziyle incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmada, veri madenciliği araçlarından **Orange** programı kullanılarak yorumlar pozitif, negatif ve nötr olarak kategorize edilmiştir. Analiz sürecinde yorumların duygu durumlarına ilişkin bir ısı haritası oluşturulmuş, kelime frekansları ve kelime bulutu gibi görselleştirmeler ile elde edilen veriler zenginleştirilmiştir. Bu araştırma, çevrimiçi yorumların duygu analizi yoluyla tüketici algı ve memnuniyetinin anlaşılmasına yönelik önemli bir katkı sunmaktadır. Ayrıca, gastronomi ve hizmet sektöründe çevrimiçi platformların etkisine dair yeni bir perspektif sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tripadvisor, Çevrimiçi yorum analizi, Duygu analizi, Metin madenciliği

ANALYSING ONLINE RESTAURANT REVIEWS WITH SENTIMENT ANALYSIS: TRIPADVISOR EXAMPLE

Abstract

This study aims to analyse 274 online reviews in English of the Kitchen By Osman Sezener restaurant, which ranked first in Turkey in the 'Undisputed Best - Restaurants' category of the Travellers' Choice Awards of 2024 on the Tripadvisor travel platform, through sentiment analysis. In the study, the comments were categorised as positive, negative and neutral using Orange, one of the data mining tools. During the analysis process, a heat map of the sentiment of the comments was created and the data obtained were enriched with visualisations such as word frequencies and word clouds. This research makes an important contribution to understanding consumer perception and satisfaction through sentiment analysis of online reviews. It also provides a new perspective on the impact of online platforms in the gastronomy and service industry.

Keywords: Tripadvisor, Online review analysis, Sentiment analysis, Text mining

1. GİRİŞ

Online yorumlar, bireylerin tüketim kararlarını Görsellendiren önemli bilgi kaynakları arasında yer almaktadır. Özellikle turizm ve restoran sektöründe, çevrimiçi platformlarda yapılan yorumlar işletmelerin algılanan hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve marka değeri üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir (Hutto & Gilbert, 2014). Bu bağlamda, Tripadvisor gibi popüler platformlar, kullanıcı deneyimlerini paylaşma ve değerlendirme süreçlerinin merkezinde yer almaktadır. Tripadvisor'ın "Travellers' Choice - Tartışmasız En İyiler" ödülü, dünya çapında %1'lik dilimde yer alan işletmelere verilen prestijli bir ödül olarak dikkat çekmektedir ("Tripadvisor", 2024). Bu çalışmada, 2024 yılı itibarıyla bu kategoride Türkiye'den ilk sırada yer alan Kitchen By Osman Sezener restoranına ilişkin çevrimiçi yorumlar incelenmiştir.

Araştırmanın amacı, restoran hakkında yapılan İngilizce yorumların duygu analizi yoluyla müşteri memnuniyeti ve deneyim algısının belirlenmesidir. Bu amaçla, yorumlar Instant Data Scraper programı kullanılarak toplanmış ve Orange veri madenciliği programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan VADER (Valence Aware Dictionary and Sentiment Reasoner) yöntemi, özellikle kısa ve bağlamsal metinlerde etkili sonuçlar sağlama nedeniyle tercih edilmiştir (Hutto & Gilbert, 2014). Analizler sonucunda, yorumların büyük bir çoğunluğunun pozitif duygular içerdiği, restoranın müşteri deneyimini iyileştirme konusundaki başarısını destekler niteliktedir.

Bu bağlamda, araştırma sadece duygu analizi metotlarının uygulanmasını değil, aynı zamanda Tripadvisor platformunda yer alan kullanıcı deneyimlerinin bir işletmenin algısal başarısına katkısını anlamayı da hedeflemektedir. Restoran sektöründe müşteri deneyiminin analizine yönelik bu çalışmanın, sektörel gelişim ve akademik literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Görüş madenciliği olarak da bilinen duygu analizi, metinde ifade edilen görüşleri ve duyguları belirlemeye ve analiz etmeye odaklanan doğal dil işleme içinde hızla gelişen bir alandır. Bu alan, internette kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin çoğalması nedeniyle önemli bir büyüme göstermiştir. Duygu analizinin kökleri 20. yüzyılın başlarındaki kamuoyu çalışmalarına ve 1990'lardaki hesaplamalı dilbilime dayanmaktadır. Alan, web tabanlı öznal metinlerin yükselişiyle birlikte önemli ölçüde genişlemiş ve çoğu araştırma 2004 sonrasında yayınlanmıştır (Mäntylä vd., 2016). Başlangıçta ürün incelemelerine odaklanan duyarlılık analizi artık sosyal medya, borsalar, seçimler ve daha fazlası gibi çeşitli alanlara yayılmaktadır (Mäntylä vd., 2016). Bu alanda makine öğrenimi, derin öğrenme (özellikle LSTM ve CNN) ve hibrit yaklaşımlar gibi çeşitli teknikler kullanılmaktadır (Lighthart vd., 2021; Jain ve Kashyap, 2023; Gunasekaran, 2023). LSTM ve CNN, duygu analizinde en yaygın kullanılan derin öğrenme algoritmalarıdır (Lighthart vd., 2021). Ayrıca Destek Vektör Makinesi (SVM) yaygın olarak kullanılan bir başka sınıflandırma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Keramatfar & Amirkhani, 2019).

Makine öğrenimi ve hibrit yaklaşımlar da özellikle e-ticaret platformlarında yaygındır (Huang vd., 2023). Duygu analizi, müşteri incelemelerinden ve yorumlarından değerli iş bilgileri elde etmek için çok önemlidir (Huang vd., 2023). Eğitimde duygu analizi, yükseköğretime odaklanarak öğrencilerin memnuniyetini ve öğretmenlerin performansını değerlendirmek için kullanılır (Zhou ve Ye, 2020). Turizm alanında ise odak noktası piyasa istihbaratıdır (Mehraliyev vd., 2021). COVID-19 salgını, özellikle sağlık önlemleri ve aşılarla yönelik kamuoyu duyarlılığını anlamak için duygu analizi araştırmalarını da teşvik etmiştir (Jain & Kashyap, 2023). Ayrıca birden fazla dille başa çıkabilen ve örtük yönleri ve alaycılığı tespit edebilen modeller geliştirmek, gelecekteki önemli araştırma alanları olacaktır (Huang vd.,

2023), son araştırmalar derin öğrenme algoritmalarına ve çok dilli verileri, alaycılığı ve ironiyi analiz etmenin zorluklarına odaklanmıştır (Lighthart vd., 2021; Gunasekaran, 2023).

Duygu analizi, bilgisayar bilimlerinde en hızlı büyüyen alanlardan biri haline gelmiştir ve yayınlar çok sayıda mecraya dağılmıştır(Mäntylä vd., 2016). Ülke bazında baktığımızda Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Singapur, duygu analizi araştırmalarında üretken ve etkili ülkeler açısından lider konumdadır (Keramatfar ve Amirkhani, 2019; Musa vd., 2022). Çin, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri yayın hacmi açısından en üst sıralarda yer alan ülkelerdir (Musa vd., 2022). Başlangıçta çevrimiçi ürün incelemelerine odaklanan duygu analizi, Twitter ve Facebook gibi platformlardan sosyal medya metinlerini ve borsa, seçimler, afetler, tıp, yazılım mühendisliği ve siber zorbalık gibi çeşitli alanlardaki uygulamaları içerecek Görselde genişlemiştir (Mäntylä vd., 2016; Keramatfar ve Amirkhani, 2019; Gunasekaran, 2023).

Turizm özelinde ise duygu analizi, seyahat önerilerini bireysel tercihlere göre uyarlamak için kullanılabilir. Sistemler, yüz tanıma veya metin duyarlılığı yoluyla duyguları analiz ederek, bir turistin duygusal durumuna ve ilgi alanlarına uygun turistik yerler ve rotalar önerebilir, memnuniyeti ve katılımı artırabilir (Dong ve Fang, 2022; Yang vd., 2023). Turistlerin duygularını anlamak, daha iyi müşteri hizmeti sunulmasına yardımcı olur. Hizmet sağlayıcılar, duygusal ipuçlarını tanıyarak müşteri memnuniyetini artırmak ve olumsuz deneyimleri derhal ele almak için etkileşimlerini ayarlayabilirler (Xu vd., 2020; Kement vd., 2024). Duygular, turistlerin deneyimlerini ve davranışlarını Görsellendirmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Olumlu duygular uyandıran turizm deneyimleri tasarlamak, daha akılda kalıcı ve tatmin edici deneyimlere yol açabilir. Bu, turizm ürün ve hizmetlerinin planlanması ve tasarımında duygusal tepkilerin dikkate alınmasını içerir (Volo, 2021; Nawijn ve Biran, 2019). Çevrimiçi incelemelerden ve sosyal medyadan elde edilen duygu analizi, turistlerin deneyimleri hakkında içgörü sağlayarak güvenlik, destinasyonda yaşanan yoğunluk ve maliyet sorunları gibi iyileştirme alanlarını vurgulayabilir. Bu geri bildirim, turizm tekliflerini optimize etmek ve ortak sorunlu noktaları ele almak için değerlidir (Pan vd., 2019; Dong ve Fang, 2022). Pazarlamacılar, turist davranışını etkileyen duygusal tetikleyicileri anlayarak potansiyel müşterilerde yankı uyandıran daha etkili kampanyalar oluşturabilir. Bu durum, bir destinasyonun veya hizmetin hangi yönlerinin farklı turist segmentlerine en çok hitap ettiğini belirlemek için duygu analizinin kullanılmasını içerir (Santos vd., 2021; Hosany vd., 2020).

Duygu analizi, çeşitli alanlardaki uygulamalarıyla dinamik ve genişleyen bir alandır. Önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da, alanlar arası veri kıtlığı ve daha sofistike modellere duyulan ihtiyaç gibi zorluklar devam etmektedir. Gelecekteki araştırmalar muhtemelen model doğruluğunu artırmaya ve duygu analizinin kapsamını daha incelikli ve karmaşık duygu tespitini içerecek Görselde genişletmeye odaklanacaktır.

3. YÖNTEM

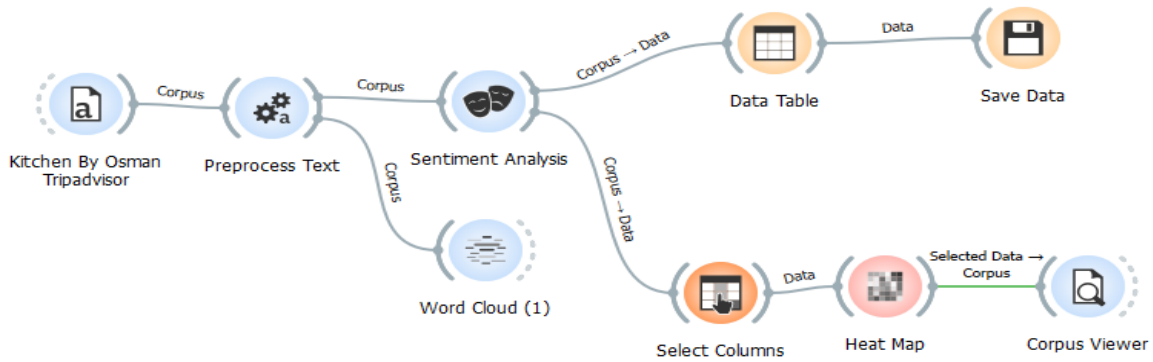
Çalışmada Tripadvisor platformu üzerinden 2024 yılı “Travellers’ Choice - Tartışmasız En İyiler” kategorisinde Türkiye’de yer alan restoranlardan ilk sırada bulunan Kitchen By Osman Sezener restoranına ilişkin İngilizce yorumların duygu analizi yapılmıştır. Her yıl verilen bu ödöl, en yüksek başarı sayılmakta ve Tripadvisor’da Travellers’ Choice - Tartışmasız En İyiler kategorisine giren, gezginlerden sürekli olarak muhteşem yorumlar alan ve sıralama olarak da tüm dünyadaki işletmeler arasında ilk %1’lik dilimde yer alan işletmelere verilmektedir(“Tripadvisor”, 2024).

Tripadvisor platformunda yer alan çevrimiçi yorumlar web kazıma programı Instant Data Scraper programı ile toplanmıştır. Yorumların duygu analizi veri madenciliği programı olan Orange programı aracılıyla yapılmıştır. Duygu analizi için Orange programında farklı metotlar

bulunmaktadır. Bu metotlar Liu Hu, Vader, Multilingual Sentiment, Sentiart, Lilah Sentiment ve Custom Dictionary yöntemleridir. Bu çalışmada VADER sözlüğü kullanılmıştır. VADER (Valence Aware Dictionary and sEntiment Reasoner), sosyal medya gibi bağlamsal metinlerde duygu analizi yapmak için geliştirilmiş bir sözlüktür (Hutto & Gilbert, 2014). Hem pozitif hem de negatif kelime puanlarını içeren bir kelime listesi ve bağlama duyarlı kurallar seti ile çalışan VADER, metinlerin duygusal tonunu ölçmek için kullanılır. Özellikle çevrimiçi yorumlar gibi kısa metinlerde etkili sonuçlar sağlamaktadır (Hutto & Gilbert, 2014). Veriler Tripadvisor platformu üzerinden 30.11.2024 tarihinde Instant Data Scraper programı aracılığıyla toplanmıştır. Toplam 274 yorum üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. 274 yoruma ilişkin duygu analizi, yorumlarda yer alan kelimelere ait kelime frekansları ve kelime bulutu, ısı haritası ve duygu durumlarına ilişkin analiz gerçekleştirilmiştir.

4. ANALİZ VE BULGULAR

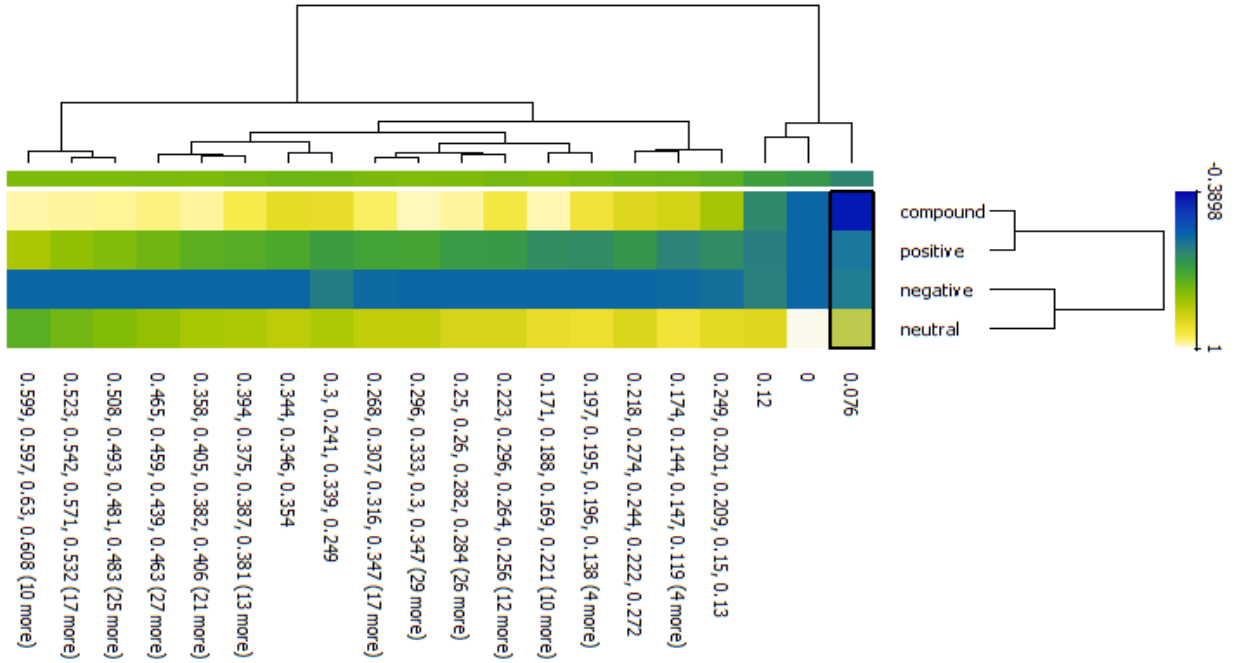
Analiz için toplanan 274 yorum önce Orange programı üzerinden Corpusa aktarılmış ve “Preprocess Text” aracı ile ön işleme tabii tutulmuştur. Ön işlem sırasında stopwordsler, URL bağlantıları, büyük-küçük harf değişimleri gibi işlemler uygulanmış ve veriler analize hazır hale getirilmiştir. Verilerin analizi için Orange veri madenciliği programında Görsel 1’de verilen adımlar ile analiz gerçekleştirilmiştir.

Görsel 2. Duygu Analizi için Orange programında oluşturulan model

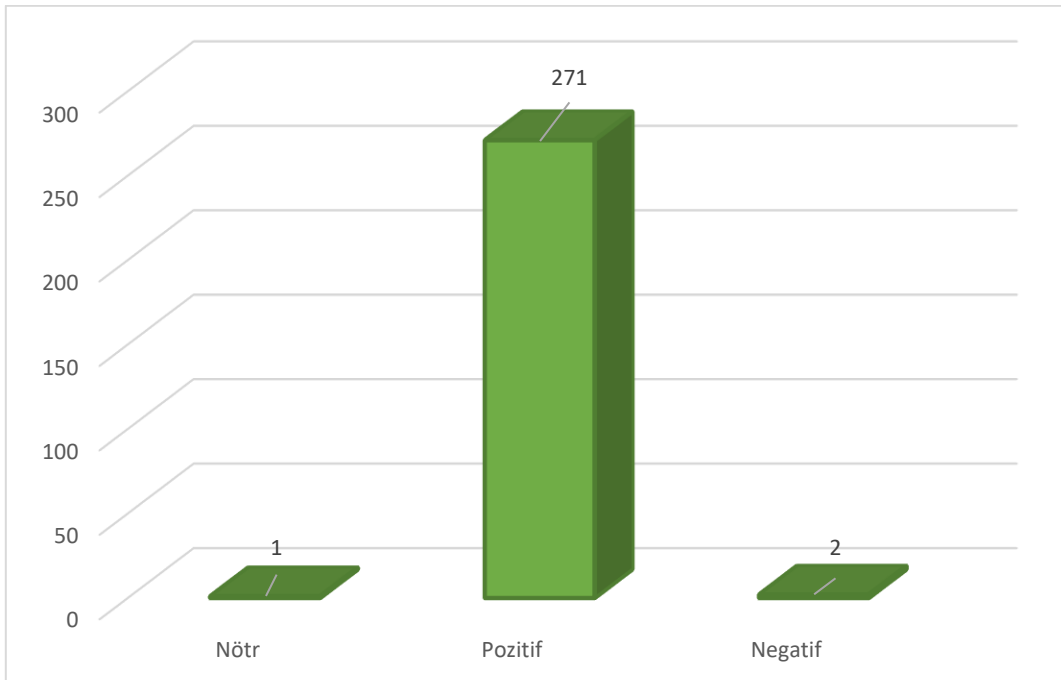
Duygu analizi için Vader sözlüğünden faydalanılmıştır. Yorumların “Sentiment Analysis” üzerinden “Heat Map” ısı haritası ve “Data Table” üzerinden de yorumlara ilişkin pozitif, negatif, nötr ve birleşik değer ortalaması(compound) değerlerine ulaşılmıştır. Bileşik değer ortalaması, -1 ile +1 arasında normalize edilmiş tüm pozitif ve negatif duyguların toplamını hesaplayan bir sözlük metriğidir (Arya vd., 2022: 53). Ulaşılan değerler “Save Data” ile excel formatında kayıt edilmiştir.

Analiz sonucu elde edilen ısı haritası Görsel 2’de verilmiştir.

Görsel 3. Isı Haritası

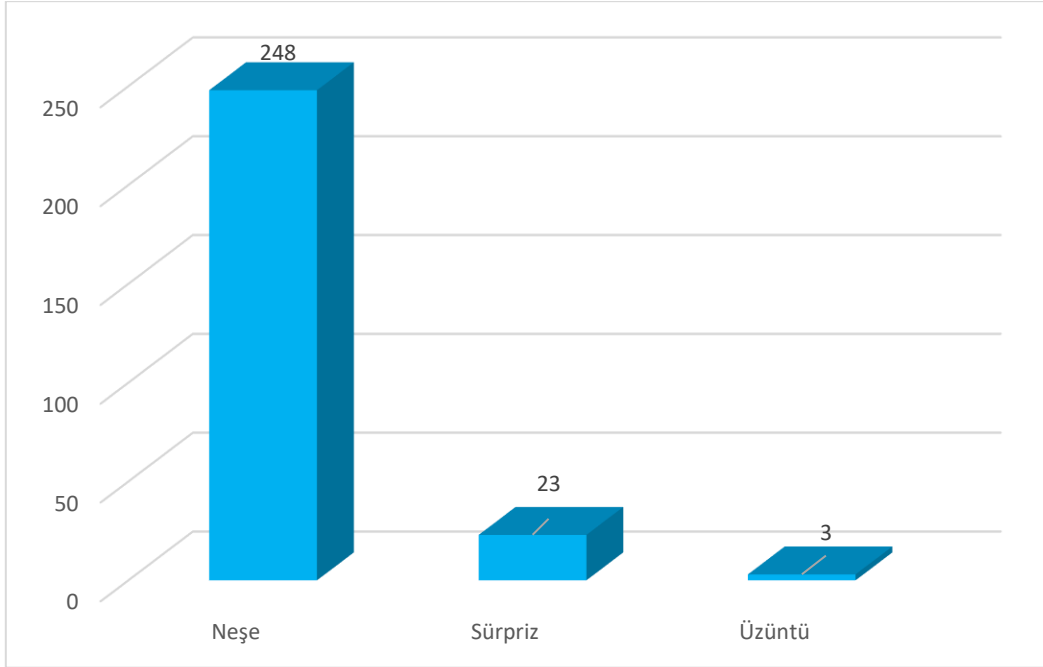
Görsel 3'te Orange programı ile yapılan analiz sonucu elde edilen veriler incelendiğinde yorumların %98,91'inin pozitif, %0,73'ünün negatif ve %0,36'sının ise nötr yorum olduğu tespit edilmiştir.

Görsel 4. Pozitif, Negatif ve Nötr Yorum Sayıları

Çizelge 1’de Görsel 5’te verilmiş olan kelime bulutunda yer alan bazı kelimelere ilişkin kelime frekansları verilmiştir.

Görsel 6’da 274 yoruma ilişkin yapılan duygu analizinde 274 yorumun 248’i neşe-sevinç, 23’ü sürpriz ve 3’ü üzüntü duygusu içermektedir.

Görsel 6. Yorumların Duygu Durumlar

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Tripadvisor platformunda 2024 yılı "Travellers' Choice - Tartışmasız En İyiler" kategorisinde Türkiye’de ilk sırada yer alan Kitchen By Osman Sezener restoranına yönelik İngilizce yorumların duygu analizi ile değerlendirilmesini amaçlamıştır. 274 çevrimiçi yorumun analiz edildiği araştırmada, restoranın müşteri memnuniyeti ve algılanan hizmet kalitesinin oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir.

Duygu analizi sonuçları, restoran hakkındaki yorumların %98,91’inin pozitif, %0,73’ünün negatif ve %0,36’sının nötr olduğunu göstermektedir. Ayrıca, yorumlarda en sık karşılaşılan duygular arasında %90,51 oranıyla neşe-sevinç ilk sırada yer alırken, %8,39 oranıyla sürpriz duygusu ikinci sırada gelmiştir. Negatif duygular arasında ise yalnızca %1,10 oranında üzüntü tespit edilmiştir. Bu bulgular, restoranın müşterilerinde genel olarak olumlu bir deneyim ve yüksek düzeyde memnuniyet yarattığını ortaya koymaktadır.

Kelime frekansı analizi ise müşterilerin restorani “amazing” (inanılmaz), “great” (harika), “best” (en iyi) gibi olumlu ifadelerle tanımladığını göstermektedir. “Food” (yemek), “service” (hizmet), “experience” (deneyim) gibi sıklıkla kullanılan terimler, müşterilerin yemek kalitesi, hizmet anlayışı ve genel deneyimden memnun olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, Kitchen By Osman Sezener restoranının kaliteli hizmet sunma ve müşteri beklentilerini karşılama konusundaki başarısını desteklemektedir. Yapılan analiz, yalnızca müşteri memnuniyetinin yüksek olduğunu değil, aynı zamanda duygusal deneyimlerin de olumlu olduğunu göstermektedir. Özellikle sevinç ve sürpriz duygularının yüksek oranlarda görülmesi, restoranın müşterilerinde yalnızca beklentiye karşılamanın ötesine geçerek olumlu bir izlenim

biraktığını ifade etmektedir. Bu sonuç, restoranın marka sadakati yaratmada ve müşteri deneyimini geliştirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Sevinç ve sürpriz gibi olumlu duyguların yüksek oranlarda olması, restoranın müşterilere unutulmaz bir deneyim sunduğunu göstermektedir. İşletme, bu olumlu duyguları daha da artırmak için sürpriz kampanyalar, özel etkinlikler veya benzersiz deneyimler sunmayı sürdürebilir. Negatif yorumların oranı düşük olsa da, bu tür geri bildirimlerin detaylı bir Görselede analiz edilmesi, müşteri memnuniyetsizliğinin kaynağını anlamak açısından önemlidir. Örneğin, üzüntü duygusu içeren yorumlara odaklanılarak spesifik sorunlar tespit edilebilir ve iyileştirme çalışmaları yapılabilir. Kelime frekans analizinde öne çıkan “food” ve “service” gibi terimler, restoranın en güçlü yönlerini göstermektedir. Bu alanlarda elde edilen başarının sürdürülmesi, müşteri sadakatini korumada kritik bir rol oynayacaktır. Restoran sektöründe duygu analizi yöntemleri, müşteri deneyimini ölçmek ve anlamak için önemli bir araçtır. Gelecekte yapılacak araştırmalar, farklı restoranlar veya turizm işletmeleri üzerinde benzer analizler yaparak bu alandaki uygulamaların geliştirilebilirliğini artırabilir.

Sonuç olarak, bu araştırma, çevrimiçi müşteri yorumlarının duygu analizi yoluyla bir işletmenin algılanan başarısını değerlendirmek için güçlü bir araç olduğunu göstermektedir. Kitchen By Osman Sezener restoranı örneğinde olduğu gibi, olumlu müşteri deneyimi ve duygusal bağlantılar yaratmak, işletmelerin sektördeki rekabet gücünü artırmalarına yardımcı olmaktadır.

KAYNAKÇA

Dong, Q., & Fang, R. (2022). A Deep Learning-Based Text Emotional Analysis Framework for Yellow River Basin Tourism Culture. *Mobile Information Systems*.
<https://doi.org/10.1155/2022/6836223>

Gunasekaran, K. (2023). Exploring Sentiment Analysis Techniques in Natural Language Processing: A Comprehensive Review. *ArXiv*,
abs/2305.14842. <https://doi.org/10.17148/IJARCCCE.2019.8126>

Hosany, S., Martin, D., & Woodside, A. (2020). Emotions in Tourism: Theoretical Designs, Measurements, Analytics, and Interpretations. *Journal of Travel Research*, 60, 1391 - 1407.
<https://doi.org/10.1177/0047287520937079>

Huang, H., Asemi, A., & Mustafa, M. (2023). Sentiment Analysis in E-Commerce Platforms: A Review of Current Techniques and Future Directions. *IEEE Access*, 11, 90367-90382. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2023.3307308>

Hutto, C. J., & Gilbert, E. (2014). *VADER: A parsimonious rule-based model for sentiment analysis of social media text*. In *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media* (Vol. 8, No. 1, pp. 216-225).

Jain, V., & Kashyap, K. (2023). Analyzing research trends of sentiment analysis and its applications for Coronavirus disease (COVID-19): A systematic review. *J. Intell. Fuzzy Syst.*, 45, 731-742. <https://doi.org/10.3233/jifs-224086>

Kement, U., Cavusoglu, M., Başar, B., & Küçün, N. (2024). Facial emotion recognition research in the hospitality and tourism industry: a thematic content analysis. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*. <https://doi.org/10.1108/whatt-03-2024-0060>

Keramatifar, A., & Amirkhani, H. (2019). Bibliometrics of sentiment analysis literature. *Journal of Information Science*, 45, 15 - 3. <https://doi.org/10.1177/0165551518761013>

- Ligthart, A., Catal, C., & Tekinerdogan, B. (2021). Systematic reviews in sentiment analysis: a tertiary study. *Artificial Intelligence Review*, 54, 4997 - 5053. <https://doi.org/10.1007/s10462-021-09973-3>
- Mäntylä, M., Graziotin, D., & Kuutila, M. (2016). The evolution of sentiment analysis - A review of research topics, venues, and top cited papers. *ArXiv*, abs/1612.01556. <https://doi.org/10.1016/j.cosrev.2017.10.002>
- Mehraliyev, F., Chan, I., & Kirilenko, A. (2021). Sentiment analysis in hospitality and tourism: a thematic and methodological review. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. <https://doi.org/10.1108/ijchm-02-2021-0132>
- Musa, I., Zamit, I., Xu, K., Boutouhami, K., & Qi, G. (2022). A comprehensive bibliometric analysis on opinion mining and sentiment analysis global research output. *Journal of Information Science*, 49, 1506 - 1516. <https://doi.org/10.1177/01655515211061866>
- Nawijn, J., & Biran, A. (2019). Negative emotions in tourism: a meaningful analysis. *Current Issues in Tourism*, 22, 2386 - 2398. <https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1451495>
- Pan, J., Mou, N., & Liu, W. (2019). Emotion Analysis of Tourists Based on Domain Ontology. *Proceedings of the 2019 International Conference on Data Mining and Machine Learning*. <https://doi.org/10.1145/3335656.3335701>
- Santos, V., Sousa, B., Ramos, P., & Valeri, M. (2021). Emotions and involvement in tourism settings. *Current Issues in Tourism*, 25, 1526 - 1531. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1932769>
- Tripadvisor. (2024). Kitchen By Osman Sezener. Erişim adresi: https://www.tripadvisor.com.tr/Restaurant_Review-g312738-d23409076-Reviews-or255-Kitchen_By_Osman_Sezener-Yalikavak_Bodrum_District_Mugla_Province_Turkish_.html
- Volo, S. (2021). The experience of emotion: Directions for tourism design. *Annals of Tourism Research*, 86, 103097. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.103097>
- Xu, S., Cao, Z., & Huo, Y. (2020). Antecedents and outcomes of emotional labour in hospitality and tourism: A meta-analysis. *Tourism Management*, 79, 104099. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104099>
- Yang, W., Wei, D., Huang, W., & Huang, X. (2023). Research and Application of a Tourism Recommendation System Based on Emotional Analysis. *Proceedings of the 2023 4th International Conference on Machine Learning and Computer Application*. <https://doi.org/10.1145/3650215.3650283/3650215.3650283>
- Zhou, J., & Ye, J. (2020). Sentiment analysis in education research: a review of journal publications. *Interactive Learning Environments*, 31, 1252 - 1264. <https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1826985>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE AKADEMİK ERTELEME VE

ETİK DEĞERLERE YATKINLIK

Doç. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi, meb.suleyman@gmail.com,
0000-0001-9374-8808

Rabia DİŞBUDAK ERYILMAZ

Kırıkkale Üniversitesi, kku.grupbir@gmail.com
0009-0000-3575-4855

ÖZ

Akademik erteleme davranışı, bireylerin akademik konulardaki sorumluluklarını verilen süre içerisinde yerine getirmede güçlük yaşanması durumunu belirtmektedir. Bu durum, akademik çalışmalar yapması beklenen bireylerin başarı düzeylerini ve zaman yönetim becerilerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Diğer taraftan, etik değerlere yatkınlık durumu, bireylerin etik kararlar alırken ahlaki değerleri ne kadar önemseydiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin akademik erteleme eğilimleri ve etik değerlere yatkınlık düzeyleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumları) açısından incelenmiştir. Bu araştırmanın yöntemi olarak, ilişkisel tarama modeli ve nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada katılımcı olarak çeşitli üniversitelerden 76 erkek ve 124 kadın katılımcı olarak toplamda 200 üniversiteye devam öğrenci yer almıştır. Araştırmaya yönelik gerekli verileri toplamak üzere Akademik Erteleme Eğilimi Ölçeği ve Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeği katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmada ulaşılan bulgulara göre cinsiyete, gelir durumuna ve anne baba eğitim durumuna göre üniversite öğrencilerinin akademik erteleme ve etik değerlere yatkınlık düzeylerinde anlamlı farklılık bulunmadığı; ancak, mükemmeliyetçi ebeveynlere sahip öğrencilerin akademik erteleme ve etik değerlere yatkınlık düzeylerinin diğer anne baba tutumları ile karşılaştırıldığında daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca, etik değerlere yatkınlık düzeyi arttıkça akademik erteleme eğiliminde azalma olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, etik değerlere daha yatkın üniversite öğrencilerinin, akademik görevlerini zamanında yerine getirmekte daha dikkatli olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akademik Erteleme, Etik Değerler, Üniversite Öğrencileri

ACADEMIC PROCRASTINATION AND INCLINATION TO ETHICAL VALUES IN UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

Academic procrastination behaviour indicates that individuals have difficulty in fulfilling their responsibilities in academic subjects within the allotted time. This situation may cause a negative impact on the level of success and time managing skills of individuals who need to undertake academic studies. In addition, ethical sensitivity means to the extent to which individuals consider moral values when making ethical decisions. In this study, the academic procrastination tendencies and ethical values susceptibility levels of university students were examined in relation to various variables (gender, education level, income level, parental education level and parental attitudes). Relational survey model and quantitative research method were used as the method of this study. A sum of 200 university students (124 female and 76 male) from different universities were included in the study. For collecting necessary data for the study, the Academic Procrastination Tendency Scale and the Ethical Values Disposition Scale were administered to students. As results of the study, it was found that there is no significant difference in the levels of academic procrastination and ethical values disposition of university students according to gender, income status and parental education level; however, it was found that the levels of academic procrastination and ethical values disposition of students with perfectionist parents were higher than those of students with other parental attitudes. Moreover, it was observed that as the level of ethical values predisposition increased, the tendency to academic procrastination decreased. This suggests that the students who have higher levels of ethical values are more careful about completing their academic work on time.

Keywords: Academic Procrastination, Ethical Values, University Students

GİRİŞ

Erdem ve kusur gibi kavramların ele alındığı etik, insanın davranışlarını ve bu davranışlara ilişkin sonuçları değerlendirmektedir ve bu davranışların topluma ve bireye yönelik sonuçlarını dikkate almaktadır. Etik değerlere yatkınlık durumu, bireylerin etik kararlar alırken ahlaki değerleri ne kadar önemseydiğini işaret eder. Akademik erteleme davranışı, bireylerin akademik konulardaki sorumluluklarını verilen süre içerisinde yerine getirmede güçlük yaşanması durumunu belirtmektedir. Bu durum, akademik çalışmalar yapması beklenen bireylerin başarı düzeylerini ve zaman yönetimi becerilerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Diğer taraftan, etik değerlere yatkınlık durumu, bireylerin etik kararlar alırken ahlaki değerleri ne kadar önemseydiğini ifade etmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada amaç, üniversite öğrencilerinin akademik erteleme eğilimlerini ve etik değerlere yakınlık düzeylerini çeşitli değişkenler (cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumları) açısından incelemektir. Bu doğrultuda şu sorular ele alınmıştır: Üniversite öğrencilerinin akademik erteleme eğilimleri ve etik değerlere yakınlıkları anlamlı düzeyde ilişkili midir?

Üniversite öğrencilerinde akademik erteleme eğilimleri ve etik değerlere yakınlık düzeyi cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumlarına göre farklı mıdır?

Yöntem ve Çalışma Grubu

Bu araştırmanın uygulanmasında, ilişkisel tarama modeli ve nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada katılımcı olarak çeşitli üniversitelerden 76'sı erkek ve 124'ü kadın toplam 200 üniversite düzeyinde öğrenci yer almıştır. Araştırma için gerekli verileri toplamak üzere Akademik Erteleme Eğilimi Ölçeği ve Etik Değerlere Yakınlık Ölçeği, Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır.

Akademik Erteleme Ölçeği, Çakıcı'nın (2003) geliştirdiği bir ölçektir. Bu ölçek, tek boyutludur ve toplam 5'li derecelenmeli likert tipinde 19 madde bulunmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık ile ilgili güvenilirlik değeri, 0.82 olarak hesaplanmıştır.

Geçerlik ve güvenilirliği Kaya (2015) tarafından yapılan Etik Değerlere Yakınlık Ölçeği, 16 maddeden oluşmaktadır. Yanıtlar 5'li Likert düzenlenmiş bir ölçektir. Ölçekte üç alt faktör bulunmaktadır: Sevgi, saygı faktöründe, 1-8. maddeler, adalet, dürüstlük faktöründe, 9-13. maddeler, iş birliği faktöründe, 14-16.maddeler yer almaktadır.

BULGULAR

Normallik analizi ile katılımcılardan elde edilen verilerin normal dağılımda olduğu saptanmıştır ve analizlerde parametrik istatistik tekniklerden t testi ve tek yönlü Anova analizi uygulanmıştır. Ulaşılan bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Ebeveyn tutumları açısından akademik erteleme ve etik değerlere yakınlık düzeyi ile ilgili Anova bulguları

		Karelerin toplamı	sd	Ortalamalar karesi	F	P
Akademik Erteleme Puanları	Gruplar arası	1219,868	4	304,967	3,701	,006*
	Gruplar içi	16066,852	195	82,394		
	Toplam	17286,720	199			
	Gruplar arası	873,774	4	218,443	1,927	,107

Etik Değerlere Yatıklılık Puanları	Gruplar içi	22103,746	195	113,353		
	Toplam	22977,520	199			

Ebeveyn tutumları açısından akademik erteleme ve etik değerlere yatıklılık düzeylerine ilişkin puanların Anova ile analizi elde edilen bulgularda; mükemmeliyetçi ebeveyn tutumunda akademik erteleme düzeylerinin daha yüksek olduğu; etik değerlere yatıklılık düzeylerinde farklılık olmadığı; cinsiyet, gelir düzeyi ve ebeveyn eğitim düzeyi açısından akademik erteleme ve etik değerlere yatıklılık düzeylerinde anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır.

Etik değerlere yatıklılık ölçeğinin ve akademik erteleme eğilimi ölçeğinin puanlarının arasındaki korelasyonun analizine ilişkin bulgularda, Etik Değerlere Yatıklılık Ölçeği ve Akademik Erteleme Ölçeği ile elde edilen puanların arasında negatif yönlü anlamlı korelasyon olduğu ($r = -0.218$, $p < 0.05$) ve etik değerlere yatıklılık düzeyi arttıkça akademik erteleme eğilimi puanlarında azalma olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, katılımcıların etik değerlere yatıklılık düzeyi ve akademik erteleme düzeyi arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Etik değerlere daha yatıklı bireylerin, akademik görevlerini zamanında yerine getirmekte daha başarılı olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın bulguları, üniversite öğrencilerinin etik değerlerinin akademik alışkanlıklarıyla belirleyici düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Cinsiyet, gelir düzeyi ve ebeveyn eğitim düzeyi açısından üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatıklılık ölçeğinin ve akademik erteleme eğiliminde anlamlı farklılıklar gözlenmemiştir. Ancak ebeveyn tutumlarına göre akademik erteleme eğiliminde farklılık olduğu, ebeveynleri mükemmeliyetçi olan üniversite öğrencilerinin diğerlerine göre daha az akademik ertelemede bulunduğu işaret etmektedir. Bu çalışmalar daha fazla katılımcı ile ayrıntılı inceleme yapılabilir. Bu doğrultuda, üniversitelerde öğrencilerinin etik farkındalıklarını artırmayı hedefleyen eğitim programları düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- Akbay, S. & Gizir, C. (2010). Cinsiyete göre üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışı: akademik güdülenme, akademik özyeterlik ve akademik yüklenme stillerinin rolü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 60-78.
- Aslan, M., Ağiroğlu Bakır, A. & Umur Erkuş, Z. (2020). Öğretmen adaylarının zaman yönetimi becerileri ile akademik öz-yeterlik algıları arasındaki ilişki. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 2(1), 1-14.
- Atamtürk, E., Çalık Var, E. & Gökler, R. (2020). Üniversite öğrencilerinin internet bağımlılıkları ve akademik erteleme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-20.

- Baykut Öteleş, Ş. (2018). Üniversite öğrencilerinin zaman kullanma becerilerinin akademik performans üzerine etkisi: Sakarya üniversitesi örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 12-21.
- Bulut, R. & Ocak, G. (2017). Öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışlarını etkileyen etmenler. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 75-90.
- Çakıcı, D. Ç. (2003). Lise ve üniversite öğrencilerinde genel erteleme ve akademik erteleme davranışının incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Engin, G. & Genç, S. Z. (2020). Öğretmen adaylarının akıllı telefon ekran kullanım süreleri ile akademik erteleme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 314-325.
- Kaya, İ. (2015). Etik değerlere yatkınlık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 968-974.
- Kaya, Ö. S. & Odacı, H. (2019). Birey merkezli terapiye dayalı bir psikoeğitim programı akademik erteleme davranışı üzerinde ne kadar etkili? Bir değerlendirme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(53), 261-295.
- Vural, L. & Gündüz, G. F. (2019). Öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışları ile bilişsel farkındalık düzeyleri arasındaki ilişki. *Ilkogretim Online*, 18(1), 307-330.
- Yardım, T. & Engin, G. (2022). Sınıf eğitimi öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışları ve zaman yönetim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 347-368.
- DOI: 10.26468/trakyasobed.1099730
- Yüksel, M. Y., Sayın, M. & Dinç, S. (2020). Lise öğrencilerinin akademik erteleme davranışlarının yordanmasında bilişsel esneklik ve ruminasyonun etkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel Sayı), 202-218.

SPORCULARDA ETİK DEĞERLERE YATKINLIK VE SPORTMENLİK EĞİLİMİ

Doç. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi, meb.suleyman@gmail.com,
0000-0001-9374-8808

Nazlıcan Eftalya TOPRAK

Kırıkkale Üniversitesi, kku.grupbir@gmail.com
0009-0003-0425-0293

ÖZ

Erdem ve kusur gibi kavramların ele alındığı etik, insanın davranışlarını ve bu davranışlara ilişkin sonuçları değerlendirmekte ve bu davranışların topluma ve bireye yönelik sonuçlarını dikkate almaktadır. Sportmenlik, sporun amacına uygun şekilde nasıl davranılması gerektiğini savunan erdemli davranış biçimlerini ifade etmektedir. Bu araştırmada, sporcu öğrencilerdeki etik değerlere yatkınlık ve sportmenlik eğilimleri çeşitli değişkenler (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumları) açısından incelenmiştir. Bu araştırma, ilişkisel tarama modelinde ve nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bir çalışmadır. Araştırmada, Ankara ilindeki çeşitli spor kulüplerine üye olan 108'i kadın (%52,9), 96'sı ise erkek (%47,1) toplamda 204 öğrenci sporcu katılımcı olarak yer almıştır. Verileri toplamak üzere Demografik Bilgi Anketi, Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeği ve Sportmenlik Yönelim Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmada ulaşılan bulgularda, bayan sporcuların daha yüksek etik değerlere ve sportmenlik yönelimlerine sahip olduğu ve yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyine göre etik değerler ve sportmenlik yönelimlerinde anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır. Mükemmeliyetçi ve aşırı hoşgörülü ebeveyn tutumları açısından sporcuların etik değerlere yatkınlıklarında ve sportmenlik yönelimlerinde farklılık olduğu bulunmuştur. Ayrıca, sportmenlik anlayışı arttıkça etik değerlere yatkınlık düzeyinde artış olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, bu araştırma, sporcuların etik değerlere yatkınlıklarını artırmak için cinsiyet ve ebeveyn tutumlarının dikkate alınmasının önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci Sporcular, Etik Değerler, Sportmenlik

ETHICAL VALUES AND TENDENCY OF SPORTSMANSHIP IN ATHLETES

ABSTRACT

Ethics, which deals with concepts such as virtue and fault, evaluates human behaviors and the results related to these behaviors and considers the consequences of these behaviors for society and the individual. Sportsmanship refers to virtuous behaviors that advocate how to behave in accordance with the purpose of sports. In this research, the predisposition to ethical values and sportsmanship tendencies in student athletes were examined with regards to various variables (age, gender, education status, income level, parental education level and parental attitudes). This research is a study using the relational survey type and quantitative research type. In the research, 204 student athletes, 108 of whom were female (52.9%) and 96 of whom were male (47.1%), who were members of various sports clubs in Ankara province, participated voluntarily. Demographic Information Form, Ethical Values Proneness Scale and Sportsmanship Orientation Scale were used as data collection tools. In the findings of the research, it was determined that female athletes had higher ethical values and sportsmanship orientations. It was found that there was no difference in ethical values and sportsmanship orientations according to age, education level and income level. It was found that there were significant differences in athletes' predisposition to ethical values and sportsmanship orientations in terms of perfectionist and overly permissive parental attitudes. In addition, it was determined that as the understanding of sportsmanship increased, there was an increase in the level of predisposition to ethical values. In conclusion, this research reveals that it is important to take gender and parental attitudes into consideration in order to increase athletes' predisposition to ethical values and sportsmanship.

Keywords: Student Athletes, Ethical Values, Sportsmanship

GİRİŞ

Etik değerlere yatkınlık durumu, bireylerin etik kararlar alırken ahlaki değerleri ne kadar önemseydiğini işaret eder. Erdem ve kusur gibi kavramların ele alındığı etik, insanın davranışlarını ve bu davranışlara ilişkin sonuçları değerlendirmektedir ve bu davranışların topluma ve bireye yönelik sonuçlarını dikkate almaktadır. Sportmenlik, sporunun amacına uygun şekilde nasıl davranılması gerektiğini savunan erdemli davranış biçimlerini ifade etmektedir. Literatürde etik ve ahlaki değerlere katkıda bulunmada sporun önemli rolü olduğu vurgulanmaktadır (Sevilmiş vd., 2021). Bu çalışmada sporcu öğrencilerin ahlaki karar alma tutumları ve sportmenlik yönelimi boyutları incelenmiştir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada amaç, sporcu öğrencilerdeki etik değerlere yatkınlık ve sportmenlik eğilimleri çeşitli değişkenler (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumları) açısından incelemektir. Bu doğrultuda şu sorular ele alınmıştır: Sporcu öğrencilerdeki etik değerlere yatkınlık ve sportmenlik eğilimleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Sporcu öğrencilerdeki etik değerlere yatkınlık ve sportmenlik eğilimleri cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumlarına göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Bu araştırmanın uygulanmasında, nicel araştırma yönteminin ve ilişkisel tarama modelinin ilkeleri izlenmiştir. Araştırmada Ankara ilindeki çeşitli spor kulüplerine üye olan 108'i kadın (%52,9), 96'sı ise erkek (%47,1) toplam 204 sporcu öğrenci gönüllü olarak yer almıştır. Araştırmada gerekli verileri toplamak üzere Demografik Bilgi Formu, Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeği ve Sportmenlik Yönelim Ölçeği uygulanmıştır.

Sportmenlik Yönelim Ölçeği, Vallerand vd.'nin (1997) geliştirdiği bir ölçektir; Türkçe uyarlamasını ve geçerlik güvenirlik çalışmasını Sezen- Balçıklı (2010) yapmıştır ve 20 maddesi ve 4 alt boyutu bulunmaktadır. Ölçekteki alt boyutların güvenirlik için hesaplanan Cronbach Alpha değerlerinin yeterli düzeyde olduğu saptanmıştır (Balçıklı vd., 2017).

Geçerlik ve güvenirliği Kaya (2015) tarafından yapılan Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeği, 16 maddeden oluşmaktadır. Yanıtlar 5'li Likert düzenlenmiş bir ölçektir. Ölçekte üç alt faktör bulunmaktadır: Sevgi, saygı faktöründe, 1-8. maddeler, adalet, dürüstlük faktöründe, 9-13. maddeler, iş birliği faktöründe, 14-16. maddeler yer almaktadır.

BULGULAR

Normallik analizi ile katılımcılardan elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir ve analizlerde parametrik istatistik teknikleri ile analizler yapılmıştır. Ulaşılan bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Cinsiyete göre Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeğinin ve Sportmenlik Yönelim Ölçeğinin Puanlarına ve Alt Boyutlarına ilişkin t testi bulguları

	Cinsiyet	N	M	SS	t	p
Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeği Genel	Kadın	108	68,42	7,78	1,821	,034
	Erkek	96	65,87	9,28		
Sevgi Saygı Alt Boyutu	Kadın	108	34,75	3,81	,466	,187
	Erkek	96	34,17	4,09		
Adalet Dürüstlük Alt Boyutu	Kadın	108	21,39	3,02	7,025	,294
	Erkek	96	20,27	4,26		
İşbirliği Alt Boyutu	Kadın	108	12,26	2,32	2,290	,029
	Erkek	96	11,42	2,60		
Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği Genel	Kadın	108	83,10	10,01	,434	,016
	Erkek	96	81,26	9,28		
	Kadın	108	21,24	3,45	,162	,870

Sosyal Normlara Uyum Alt Boyutu	Erkek	96	21,15	3,91		
Kurallar ve Yönetime Saygı Alt Boyutu	Kadın	108	20,05	3,53	,076	,315
	Erkek	96	19,57	3,28		
Sporda Sorumluluklara Bağlılık Alt Boyutu	Kadın	108	23,10	2,37	,644	,848
	Erkek	96	23,16	2,43		
Rakibe Saygı Alt Boyutu	Kadın	108	18,70	4,09	,383	,024
	Erkek	96	17,36	4,31		

Yukarıdaki tabloda bulgular incelendiğinde, kadın sporcuların sportmenlik yönelimlerinde ve etik değerlerde anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca, sporcuların sportmenlik yönelimlerinde ve etik değerlerinde yaş, gelir düzeyi, anne ve baba eğitim düzeyi açısından anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır.

Tablo 2 : Etik Değerlere Yatkinlık Ölçeği ve Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği Puanlarının Arasındaki Korelasyon analizi

Tablodaki veriler incelendiğinde, Etik Değerlere Yatkinlık Ölçeğinin ve Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeğinin Puanlarının arasındaki korelasyon analizine ilişkin bulgulardan, iki değişken arasında pozitif korelasyon olduğu ($r = 0.616$, $p < 0.01$) ve sportmenlik anlayışı arttıkça etik değerlere yatkinlik düzeyinde artış olduğu anlaşılmaktadır.

Değişkenler	Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi	Etik Değerlere Yatkinlik
Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi	1	,616**
Etik Değerlere Yatkinlik	,616**	1

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, sporcu öğrencilerin etik değerlere yatkinlik ile çok boyutlu sportmenlik yönelimi arasında pozitif korelasyon olduğu ve sportmenlik anlayışı arttıkça etik değerlere yatkinlik düzeyinde artış olduğu; sporcu öğrencilerin etik değerlere yatkinliği ile çok boyutlu sportmenlik yöneliminin cinsiyet ve ebeveyn tutumlarına göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Sonuç olarak, bu araştırma, sporcuların etik değerlere yatkinliklerini artırmak için cinsiyet ve ebeveyn tutumlarının dikkate alınmasının önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada incelenen

değişkenler konusunda daha fazla katılımcı ile ayrıntılı inceleme yapılabilir. Bu doğrultuda, sporcu öğrencilerin sportmenliğini artırmak amacıyla etik farkındalıklarını artırmayı hedefleyen eğitim programları düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- Gürpınar, B. (2014). Altyapı sporlarında ahlaki karar alma tutumları ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: Bir Türk örneğinde geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 39(176), 405-412.
- Gürpınar, B. (2015). Sporda ahlaktan uzaklaşma ölçeği kısa formunun Türk kültürüne uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Spormetre*, 13(1), 57-64.
- Kaya, İ. (2015). Etik değerlere yatkınlık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 968-974.
- Sevilmiş, A., Şirin, E. F., & Ocak, U. (2021). Sporcuların ahlaki karar alma tutumlarının sportmenlik yönelim boyutları açısından incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 23(1), 1-13.
- Sezen-Balçıklı, G. (2010). Çok boyutlu sportmenlik yönelimi ölçeğinin Türkçe uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(1), 1-10.
- Sezen-Balçıklı, G., Gülşen, K., & Yıldırım, İ. (2017). Kadın futbolcularda sportmenlik yönelimi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 22(1-4), 1-9.
- Vallerand, R. J., Briere, N. M., Blanchard, C., & Provencher, P. (1997). Development and validation of the multidimensional sportspersonship orientations scale. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 9(2), 197-206

SPORLA İLGİLENEN ÇOCUKLARIN DUYGUDURUMU VE SPORDA BAŞARILI OLMA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yavuz NACAK

Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği
ORCID: 0009-0008-2682-0097

Seda SABAH

Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor
ORCID: 0000-0002-7386-0314

Soner ÇANKAYA

Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği
ORCID: 0000-0001-8056-1892

ÖZET

Bu çalışmada, sporla ilgilenen çocukların duygudurumu ve sporda başarılı olma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma; nicel araştırma kapsamında yürütülmüş olup, tarama araştırma modelindedir. Araştırmanın örneklem grubu sporla ilgilenen 179 öğrenci kapsamındadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Can ve ark., (2024) tarafından geliştirilmiş “Duygu Durum Ölçeği” ve Karafil ve ark. (2021) tarafından geliştirilmiş “Sporda Başarı Amacı Ölçeği” kullanılmıştır. Spor ile ilgilenen kadın bireylerin sporda başarı amacı ve ustalık alt boyut puanının erkek bireylere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Takım sporu ile ilgilenen bireylerin ustalık alt boyut puanının bireysel spor ile ilgilenen bireylere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak çalışmada bireylerin yaş dağılımına göre duygudurum, sporda başarı amacı toplam puanı, ustalık ve ego alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmiştir. 14 yaşındaki bireylerin duygudurum toplam puanı, sporda başarı amacı toplam puanı, ustalık ve ego alt boyut toplam puanı 13 yaşındaki bireylere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. 5.sınıfta okuduğunu beyan eden bireylerin sporda başarı amacı toplam puanı ve ego alt boyut toplam puanı 6.sınıfta okuyan bireylere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak spor ile ilgilenen çocukların duygudurum düzeyi ile sporda başarı amacı toplam ve alt boyut toplam puanları arasında zayıf düzeyde negatif anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Duygudurum, Spor, Sporda başarılı olma.

THE RELATIONSHIP BETWEEN MOOD STATES AND LEVELS OF SUCCESS IN SPORTS AMONG CHILDREN INVOLVED IN SPORTS

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between the mood states of children involved in sports and their levels of success in sports. For this purpose, the study was conducted within the scope of quantitative research and follows a survey research model. The sample group consists of 179 students involved in sports. The "Mood Scale" developed by Can et al. (2024) and the "Achievement Goal Scale in Sports" developed by Karafil et al.

(2021) were used as data collection tools. It was found that female individuals interested in sports scored higher in achievement goals and mastery sub-dimensions in sports compared to male individuals. Additionally, individuals involved in team sports scored higher in the mastery sub-dimension than those involved in individual sports. The study also revealed significant statistical differences in mood, total achievement goal scores in sports, and mastery and ego sub-dimension scores based on age distribution. Fourteen-year-olds had higher total scores in mood, achievement goals in sports, mastery, and ego sub-dimensions than thirteen-year-olds. The total achievement goal scores and ego sub-dimension scores of individuals in 5th grade were found to be higher than those in 6th grade. In conclusion, a weak negative significant relationship was detected between the mood level of children involved in sports and their total achievement goals and sub-dimension scores in sports.

Keywords: Mood, Sports, Achievement in Sports

GİRİŞ

Toplumda yaşayan bireyler spor vasıtasıyla fiziksel, ruhsal ve sosyal anlamda gelişim gösterirler. Nitekim bu gelişim bireyin toplumda kabul görmesi ve uyumu açısından oldukça önem taşımaktadır (Küçük ve Harun, 2004). Bu gelişimin yanı sıra sporda başarılı olmak için ise; dayanıklı olma, güçlü bir kas yapısına sahip olma, hedefe odaklanma vb. (Başer, 1998) etmenlere sahip olmak gerekmektedir. Öte yandan fiziksel gelişimin yanında; zihinsel dayanıklılık, stres yönetimi ve duygusal denge gibi faktörler başarı durumu üzerinde oldukça etkilidir (Jones, 2002). Bu bağlamda sporda başarı sağlanması sadece fiziksel yetenekle değil, aynı zamanda zihinsel ve duygusal durumlarında dengede olması ile ilişkili bir durumdur.

Duygu kişiyi insan yapan özellik olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca duygu, toplumsal ilişkileri korumak ve izlemek amacıyla kullanılmaktadır (Çoruk ve Akçay, 2012). Duygudurum ise bireyin belli bir zaman diliminde yaşadığı duygusal durum olarak ifade edilmektedir. Ancak bu durum ani duygusal tepkilerden farklı olmakla birlikte uzun bir süre boyunca devam etmektedir (Myres, 2014). Tıpkı ergenler gibi çocuklarda günlük yaşamlarında farklı davranışın problemlerle karşılaşmaktadırlar (Kieling vd., 2011). Sporla ilgilenen çocukların mutluluk, kaygı, öfke ve stres gibi duygusal durumlarının, spor aktivitelerine katılım sürecinde nasıl şekillendiğini ve bu duygusal durumların sporda başarılı olma düzeyini ne ölçüde etkilediği önemli bir husustur. Nitekim kişinin sporda performansı üzerinde; psikolojik iyi oluş ve stres yönetiminin etkisi olduğu bilinmektedir (Weinberg, 2018).

Alanyazın incelendiğinde bu konu ve kapsamda herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Araştırma sonuçları, çocukların sporda gösterdiği performansın, sadece fiziksel yeteneklerle değil aynı zamanda duygusal yönden ne ölçüde ilişkili olduğunu ortaya koyacaktır Dolayısıyla çalışma sonuçlarının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu 29.03.2024 tarih ve 2024-327sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırma Modeli

Bu araştırma, ilişkisel tarama modeli ile yürütülen nicel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan bir modeldir (Karasar, 1999).

Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini, sporla ilgilenen 10-15 yaş aralığındaki çocuklar, örneklemini ise, Samsun İli Bafra Gençlik Merkezi'ne gelen ve spor aktivitelerine katılan çocuklar içerisinde tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilmiş ve araştırmaya katılmaya gönüllü olmuş 179 birey oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak, Can ve ark., (2024) tarafından geliştirilmiş “Duygu Durum Ölçeği”, Karafil ve ark. (2021) tarafından geliştirilmiş “Sporda Başarı Amacı Ölçeği” kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda, araştırmaya katılan gençlik merkezinde spor yapan çocukların yaşı, yaptığı spor türü, cinsiyet, okuduğu sınıfı bölümü gibi sorular sorulmuştur. “Duygu Durumu ve Sporda Başarı Amacı Ölçeği” gençlik merkezine giden çocukların, duygu durumlarını ve sporda başarı amaçlarını incelemek için kullanılan bir ölçektir. Duygu durum Ölçeği, 13 maddeden oluşmakta ve tek alt boyutta değerlendirilmektedir. Alt boyutta duygular olup, ölçekte ters puanlanan herhangi bir madde bulunmamaktadır. Sporda Başarı Amacı Ölçeği, 11 maddeden oluşmakta ve iki alt boyutta değerlendirilmektedir. Alt boyutlar: Uсталık (1,3,5,7,9,11) ve Ego (2,4,6,10,12) olup, ters puanlanan herhangi bir madde bulunmamaktadır. Duygu Durum Ölçeğinde, yer alan her bir madde için yanıtlamada “1: Doğru Değil” ve “3: Doğru” şeklinde 3'lü likert tipi derecelendirme kullanılmakta olup, yükselen puanlar ilgili boyuta ilişkin yüksek düzeyleri göstermektedir. Sporda Başarı Amacı Ölçeğinde, yer alan her bir madde için yanıtlamada “1: Hiç Katılmıyorum” ve “5: Tamamen Katılıyorum” şeklinde 5'li likert tipi derecelendirme kullanılmakta olup, yükselen puanlar ilgili boyuta ilişkin yüksek düzeyleri göstermektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırma grubunu oluşturan Samsun İli Bafra Gençlik Merkezi'ne gelen ve spor aktivitelerine katılan çocuklara anket ve ölçek soruları uygulanmadan önce araştırma amacı açıklanarak dikkat edilecek unsunlar hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Araştırma verileri 05.04.2024- 15.04.2024 tarihleri arasında yüz yüze anket yöntemi ile önceden tanımlanmış kişisel bilgi formu, anket ve ölçek soru formlarına işaretleme yaptırılarak fiziki olarak toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmaya katılan kişilerin ölçek maddelerine vermiş oldukları cevapların iç tutarlılığını kontrol etmek amacı ile güvenilirlik katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri cevaplara ait iç tutarlılık katsayıları

Ölçek	İç Tutarlılık Katsayısı	Değerlendirme
Duygudurum Anketi	0,829	Yüksek Düzeyde Güvenilir
Sporda Başarı Amacı Ölçeği	0,853	Yüksek Düzeyde Güvenilir
Uсталık alt boyutu	0,846	Yüksek Düzeyde Güvenilir
Ego alt boyutu	0,806	Yüksek Düzeyde Güvenilir

Araştırmada, katılımcıların Duygudurum Anketi ve Sporda Başarı Amacı Ölçeği tüm maddelerine ve alt boyut maddelerine verdikleri cevapların iç tutarlılığı yüksek düzeyde güvenilir bulunmuştur.

Verilerin istatistiksel değerlendirilmesinde ilk olarak normallik varsayımı Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testi ile incelenmiştir ($P>0,05$). Çalışmada, ölçek toplam puanlarının cinsiyet ve spor türü durumuna göre farklılık gösterip göstermediği Student t testi, yaş ve okudukları sınıf düzeyine göre farklılık gösterip göstermediği ise Tek Yönlü Varyans Analizi ve Tukey çoklu karşılaştırma testi ile belirlenmiştir. Katılımcıların duygudurum ölçek toplam puanı ile sporda başarı amacı ölçek toplam ve alt boyut toplam puanları arası ilişki ise Pearson korelasyon katsayısı ile belirlenmiştir Tüm istatistiksel hesaplamalarda SPSS 22.0 V. istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırma bulguları, frekans (%), ortalama, standart sapma değerleri olarak verilmiş olup, bulgular $P<0,05$ düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Samsun İli Bafra Gençlik Merkezi'ne gelen ve spor aktivitelerine katılan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan çocukların demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

Cinsiyet	n	%	Spor Türü	n	%
Kadın	111	62,0	Bireysel	152	84,9
Erkek	68	38,0	Takım	27	15,1
Toplam	179	100,0	Toplam	179	100,0
Yaş (yıl)	n	%	Sınıf	n	%
11	71	39,7	5. Sınıf	66	36,9
12	45	25,1	6. Sınıf	49	27,4
13	47	26,3	7. Sınıf	34	19,0
14	16	8,9	8. Sınıf	30	16,8
Toplam	179	100,0	Toplam	179	100,0

Araştırmaya gönüllü olarak katılan çocukların %62'si kadın, %84,9'u bireysel spor yapan, %39,7'si 11 yaşında ve %36,9'u 5. sınıf öğrencisi olduğu belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 3. Cinsiyet durumuna göre çocukların duygu durumu ve sporda başarılı amacı düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	P-değeri
Duygudurum Anketi	Kadın	111	5,39	1,96	0,276
	Erkek	68	5,10	2,53	

Sporda Başarı Amacı Ölçeği	Kadın	111	47,39	5,97	0,027
	Erkek	68	45,65	8,82	
Ustalık alt boyutu	Kadın	111	27,86	2,78	0,013
	Erkek	68	25,94	5,04	
Ego alt boyutu	Kadın	111	19,53	4,37	0,664
	Erkek	68	19,71	4,73	

Araştırmada sporla ilgilenen erkek ve kadın bireylerin duygudurum ($P=0,276$) ve ego alt boyut puanları ($P=0,664$) arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmez iken, sporda başarı amacı toplam puan ($P=0,027$) ve ustalık alt boyut toplam puanı ($P=0,013$) arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir (Tablo 3). Spor ile ilgilenen kadın bireylerin sporda başarı amacı ve ustalık alt boyut puanının erkek bireylere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. İlgilendikleri Spor Türüne göre çocukların duygu durumu ve sporda başarılı amacı düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Spor Türü	n	Ortalama	SS	P-değeri
Duygudurum Anketi	Bireysel	152	5,36	2,54	0,194
	Takım	27	4,81	2,37	
Sporda Başarı Amacı Ölçeği	Bireysel	152	46,75	7,55	0,857
	Takım	27	46,59	5,09	
Ustalık alt boyutu	Bireysel	152	26,93	4,11	0,026
	Takım	27	28,22	2,18	
Ego alt boyutu	Bireysel	152	19,82	4,51	0,116
	Takım	27	18,37	4,32	

Araştırmada bireysel ve takım sporu sporla ilgilenen bireylerin duygudurum ($P=0,194$), sporda başarı amacı toplam puanı ($P=0,857$) ve ego alt boyut puanları ($P=0,116$) arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmez iken, ustalık alt boyut toplam puanı ($P=0,026$) arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir (Tablo 4). Takım sporu ile ilgilenen bireylerin ustalık alt boyut puanının bireysel spor ile ilgilenen bireylere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Yaş duruma göre çocukların duygu durumu ve sporda başarılı amacı düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Yaş (yıl)	n	Ortalama	SS	P-değeri
Duygudurum Anketi	11	71	5,52ab	3,15	0,048
	12	45	5,20ab	2,69	
	13	47	4,62b	2,28	
	14	16	6,38a	3,14	
Sporda Başarı Amacı Ölçeği	11	71	47,65ab	6,58	0,002
	12	45	45,42b	9,23	
	13	47	45,79b	6,50	
	14	16	49,06a	4,75	
Ustalık alt boyutu	11	71	27,37ab	3,50	0,007
	12	45	26,16b	5,44	

	13	47	27,43ab	3,14	
	14	16	27,94a	1,84	
Ego alt boyutu	11	71	20,28ab	4,28	0,021
	12	45	19,27ab	4,67	
	13	47	18,36b	4,79	
	14	16	21,13a	3,46	

Araştırmada bireylerin yaş dağılımına göre duygudurum ($P=0,048$), sporda başarı amacı toplam puanı ($P=0,002$), ustalık ($P=0,007$) ve ego alt boyut puanları ($P=0,021$) istatistiki olarak arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir (Tablo 5). 14 yaşındaki bireylerin duygudurum toplam puanı, sporda başarı amacı toplam puanı, ustalık ($P=0,007$) ve ego alt boyut toplam puanı 13 yaşındaki bireylere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6. Okudukları sınıf düzeyine göre çocukların duygu durumu ve sporda başarılı amacı düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Sınıf	n	Ortalama	SS	P-değeri
Duygudurum Anketi	5. Sınıf	66	5,42	2,91	0,410
	6. Sınıf	49	5,04	2,70	
	7. Sınıf	34	5,59	2,68	
	8. Sınıf	30	5,00	2,63	
Sporda Başarı Amacı Ölçeği	5. Sınıf	66	47,88a	6,58	0,039
	6. Sınıf	49	45,24b	8,92	
	7. Sınıf	34	46,12ab	7,31	
	8. Sınıf	30	47,30ab	4,96	
Ustalık alt boyutu	5. Sınıf	66	27,26	3,59	0,264
	6. Sınıf	49	26,59	4,95	
	7. Sınıf	34	27,03	4,15	
	8. Sınıf	30	27,83	2,05	
Ego alt boyutu	5. Sınıf	66	20,62a	3,94	0,017
	6. Sınıf	49	18,65b	5,12	
	7. Sınıf	34	19,09ab	4,93	
	8. Sınıf	30	19,47ab	3,92	

Araştırmada bireylerin okudukları sınıf düzeyine göre duygudurum ($P=0,410$) toplam puanı ve ustalık ($P=0,264$) alt boyut toplam puanı arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmez iken, sporda başarı amacı toplam puanı ($P=0,039$) ve ego alt boyut toplam puanı ($P=0,017$) istatistiki olarak arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir (Tablo 6). 5.sınıfta okuduğunu beyan eden bireylerin sporda başarı amacı toplam puanı ve ego alt boyut toplam puanı 6.sınıfta okuyan bireylere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7. Spor ile ilgilenen çocukların duygu durumu ve sporda başarılı amacı düzeyleri arası ilişkiler

		SBA	Ustalık	EGO
Duygudurum	r-değeri	-0,323	-0,263	-0,291
	p-değeri	<0,001	<0,001	<0,001

SBA: Sporda Başarı Amacı Ölçeği

Spor ile ilgilenen çocukların duygudurum düzeyi ile sporda başarı amacı toplam ve alt boyut toplam puanları arasında zayıf düzeyde negatif anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (Tablo 7).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Elde edilen verilerin analizi neticesinde aşağıda araştırma sonuçlarına yer verilmiştir:

Araştırmada sporla ilgilenen erkek ve kadın bireylerin duygudurum ve ego alt boyut puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmez iken, sporda başarı amacı toplam puan ve ustalık alt boyut toplam puanı arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir.

Araştırmada bireysel ve takım sporu sporla ilgilenen bireylerin duygudurum, sporda başarı amacı toplam puanı ve ego alt boyut puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmez iken, ustalık alt boyut toplam puanı arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır.

Araştırmada bireylerin yaş dağılımına göre duygudurum, sporda başarı amacı toplam puanı, ustalık ve ego alt boyut puanları arasında istatistiki olarak arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir.

Araştırmada bireylerin okudukları sınıf düzeyine göre duygudurum toplam puanı ve ustalık alt boyut toplam puanı arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmez iken, sporda başarı amacı toplam puanı ve ego alt boyut toplam puanı istatistiki olarak arasında anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında spor ile ilgilenen kadın bireylerin sporda başarı amacı ve ustalık alt boyut puanının erkek bireylere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Takım sporu ile ilgilenen bireylerin ustalık alt boyut puanının bireysel spor ile ilgilenen bireylere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak çalışmada bireylerin yaş dağılımına göre duygudurum, sporda başarı amacı toplam puanı, ustalık ve ego alt boyut puanları arasında istatistiki olarak arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir. 14 yaşındaki bireylerin duygudurum toplam puanı, sporda başarı amacı toplam puanı, ustalık ve ego alt boyut toplam puanı 13 yaşındaki bireylere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 5.sınıfta okuduğunu beyan eden bireylerin sporda başarı amacı toplam puanı ve ego alt boyut toplam puanı 6.sınıfta okuyan bireylere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak spor ile ilgilenen çocukların duygudurum düzeyi ile sporda başarı amacı toplam ve alt boyut toplam puanları arasında zayıf düzeyde negatif anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Dolayısıyla spor ile ilgilenen çocukların duygudurum düzeyi ile sporda başarı amacı toplam ve alt boyut toplam puanları arasında zayıf düzeyde negatif anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

Başer, E. (1998). Uygulamalı Spor Psikolojisi, 3. Basım. Bağırgan Yayınevi, Ankara.

Can, N., Çalışır, Ö. M., Öksüz, E. E., & Yalçın, S. (2024). Psychometric properties of the turkish version of the short mood and feelings questionnaire-child self-report. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 1-16.

Çoruk, A. ve Akçay, R. C. (2012). Yönetim süreçleri açısından yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ölçeği. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 81-94.

Jones, G., Hanton, S., & Connaughton, D. (2002). What is this thing called mental toughness? An investigation of elite sport performers. *Journal of Applied Sport Psychology*, 14(3), 254-267. <https://doi.org/10.1080/10413200290103548>

Karafıl, A. Y., Ulaş, M., & Akgül, M. H. (2021). Sporda Başarı Amacı Ölçeği: Alt Yapı Sporcularına (9-18 Yaş) Yönelik Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 16(1), 46-58.

Karasar, N. (1999). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar. *İlkeler, Teknikler, Ankara: Nobel Yayınevi*.

Kieling, C., Baker-Henningham, H., Belfer, M., Conti, G., Ertem, I., Omigbodun, O., ... & Rahman, A. (2011). Child and adolescent mental health worldwide: evidence for action. *The lancet*, 378(9801), 1515-1525.

Küçük, V. ve Harun, K. (2004). Psiko-Sosyal Gelişim Süreci İçerisinde İnsan ve Spor İlişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9).

Myers, D. G. (2014). *Psychology* (11th ed.). New York, NY: Worth Publishers.

Weinberg, R. S., & Gould, D. (2018). *Foundations of Sport and Exercise Psychology* (7th ed.). Champaign, IL: Human Kinetics.

Amatör Futbolcuların Spor Müsabakalarında Ruminasyon ve Sporda Etkili Karar Verme Düzeylerinin İncelenmesi

Talha İZGİ

Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği
ORCID: 0009-0000-5350-1704

Seda SABAH

Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor
ORCID: 0000-0002-7386-0314

Soner ÇANKAYA

Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği
ORCID: 0000-0001-8056-1892

Özet

Bu çalışmanın amacı, amatör futbol spor kulüplerinde aktif spor yapan 18 yaş üstü futbolcuların spor müsabakalarında ruminasyon ve sporda etkili karar verme düzeylerini bazı sosyo-demografik özellikler açısından incelemek ve bunlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini, amatör futbol spor kulüplerinde aktif spor yapan 18 yaş üstü erkek sporcular, örneklemi ise bu sporcular arasından tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmiş 202 sporcu oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş kişisel bilgi formu (yaş, spor yaşı ve spor yapma sıklığı), Türkçe'ye uyarlaması Karafil ve Pehlivan (2023) tarafından yapılmış "Spor Müsabakası Ruminasyon Ölçeği" ile Çetin ve Kara (2024) tarafından geliştirilmiş "Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada, 18-20 yaş aralığındaki takım sporcuların 21 yaş ve üstü sporculara göre etkili karar verme ve içsel karar verme puanı düşük, sporcu yaşı 7-9 yıl olan takım sporcularının 1-3 yıl olanlara göre etkili karar verme ve içsel karar verme puanı daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, araştırmaya katılan takım sporcularının spor müsabakası Ruminasyon toplam puanları ile Sporda etkili karar verme toplam ile zayıf düzeyde pozitif anlamlı, içsel karar verme alt boyut puanı ile ise orta düzeyde pozitif anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, sporculuk deneyiminin ve zihinsel süreçlerin, sporcuların karar verme yetkinlikleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ve yaşanan deneyimle birlikte bu becerilerin güçlendiğini düşündürmektedir. Dolayısı ile sporcuların etkili karar verme yetilerini artırmaya yönelik antrenman programlarında zihinsel antrenman ve deneyim odaklı yaklaşımların daha fazla vurgulanması önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Etkili karar verme, Spor, Ruminasyon

An Investigation of Rumination and Effective Decision-Making Levels in Sports Competitions among Amateur Football Players

Abstract

The aim of this study is to examine the levels of rumination and effective decision-making in sports among football players over the age of 18 who are actively involved in amateur football clubs, considering certain socio-demographic characteristics and to reveal the relationship between these variables. The population of the study consists of male athletes over the age of 18 who are actively participating in amateur football clubs, and the sample comprises 202 athletes selected by random sampling from this population and who voluntarily agreed to participate in the research. As data collection tools, a personal information form (including age, sports age, and frequency of sports activity) developed by the researchers, the "Sports Competition Rumination Scale" adapted into Turkish by Karafil and Pehlivan (2023), and the "Effective Decision-Making in Sports Scale" developed by Çetin and Kara (2024) were used. In the study, it was found that team athletes aged 18-20 had lower effective decision-making and internal decision-making scores compared to athletes aged 21 and above, and that team athletes with 7-9 years of sports experience had higher effective decision-making and internal decision-making scores compared to those with 1-3 years of experience. Additionally, a weak positive significant relationship was found between the total rumination scores of team athletes participating in the study and their total effective decision-making scores in sports, and a moderate positive significant relationship with their internal decision-making sub-dimension scores. These results suggest that athletic experience and mental processes have a significant impact on athletes' decision-making competence and that these skills strengthen with experience. Therefore, it is essential to emphasize mental training and experience-focused approaches more in training programs aimed at improving athletes' effective decision-making skills.

Keywords: Effective decision-making, Sports, Rumination

GİRİŞ

Karar kavramı, düşünme sürecini başlatma, akıl yürütme, seçenekleri göz önünde bulundurma ve uygun tercih yapma olarak ifade edilmektedir (Tosun, 1990). Karar verme yalnızca bir seçim yapma süreci değil aynı zamanda kişinin mevcut durumu analiz ederek amaca uygun eylemleri planlama ve uygulama becerisi olarak adlandırılmaktadır (Ashford ve ark, 2021). Başka bir ifadeyle bu bilgiyi belli bir hedef doğrultusunda en etkili ve verimli şekilde kullanabilmektedir. Nitekim bu durum özellikle spor hızlı düşünme ve doğru karar almayı gerektiren alanlarda oldukça kritiktir. Çünkü sporcunun performansının olumlu veya olumsuz olması durumu, ne kadar hızlı ve doğru kararlar alabilmesiyle doğrudan ilişkili bir husustur. Dolayısıyla bu süreçte bilginin gerekli, dikkatin ise bir kaynak olarak önemi vurgulanmıştır (Bouyssou ve ark., 2009). Bu bağlamda sportif başarıya ulaşmak için karar verme yeteneği ve stili önemlidir. Ayrıca sportif başarıya ulaşmak için fizyolojik, psikolojik, teknik-taktik bilgilerin yanında zihinsel çalışmalarında etkili olduğu açıktır (Demir, 2024).

Sporcunun performansı birçok unsurdan etkilenmekle birlikte, sporcunun rekabet ve zihinsel durumu süreç içerisinde önemli rol oynamaktadır (Zhang, 2022). Başka bir ifadeyle sporcunun performansı fiziksel becerisinin yanında zihinsel ve rekabet gücünden de etkilenmektedir. Nitekim sporcunun performansı yeteneğinin yanında aynı zamanda zihinsel hazırlığı, stresle başa çıkabilmesi ve motivasyonu da ilişkilidir. Dolayısıyla spor ortamında yaşanan olumsuz deneyimler sportif performansın düşmesine ne olmakta ve kaygıyı da beraberinde getirmektedir. Bu durumda sporcunun başarısız olma korkusu yaşamasına sebebiyet vermektedir (Birrer ve ark., 2012).

Ruminasyon kavramı; bir kişinin geçmişte yaşadığı olumsuz deneyimleri veya duyguları tekrar tekrar düşünmesi ve bunlar üzerinde sürekli olarak odaklanması anlamına gelmektedir. Sporda ruminasyon ise özellikle sporcunun geçmişte yaşamış olduğu, olumsuz tecrübelerin zihinlerinde sürekli olarak açığa çıkması olarak adlandırılmaktadır (Karafil ve Pehlivan, 2022). Bu durum genellikle sporcunun başarısızlıklarını ya da yaptığı hataları sürekli düşünmesi ile ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sporcunun kötü deneyimlerini tekrar tekrar düşünmesi ve zihninde canlandırması durumu, sporcu üzerinde olumsuz etki yaratabilir ve performansının düşmesine neden olabilir. Tüm bu bilgiler ışığında mevcut araştırmanın amacı, amatör futbol spor kulüplerinde aktif spor yapan 18 yaş üstü futbolcuların spor müsabakalarında ruminasyon ve sporda etkili karar verme düzeylerini bazı sosyo-demografik özellikler açısından incelemek ve bunlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

YÖNTEM

Araştırma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu 29.03.2024 tarih ve 2024-332 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırma Modeli

Araştırmada, genellikle bir konu veya popülasyon hakkında mevcut durumu anlamak için kullanılan tarama araştırma modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli; iki veya daha fazla değişken arasındaki var olan ya da olduğu düşünülen ilişki derecelerini incelemek amacı ile kullanılmaktadır (Karasar, 2005).

Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini, amatör futbol spor kulüplerinde aktif spor yapan 18 yaş üstü erkek sporcular, örneklemini ise bu sporcular arasından tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmiş 202 sporcu oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama sürecinde Çetin ve Kara (2024) tarafından geliştirilen Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği (SEKVÖ) kullanılmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşmakta olup 5’li likert tipindedir. Ölçek, İçsel Karar Verme (1,2,3,4,5,6,7) Dışsal Karar Verme (8,9,10,11,12,13,14,15) olmak üzere 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Çalışmada veri toplama sürecinde kullanılan bir diğer ölçek ise, Karanfil ve Pehlivan (2023) tarafından Türkçeye uyarlanan Spor Müsabakası Ruminasyon Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 7 maddeden oluşmakta olup, 5’li likert tipindedir. Ölçekten yüksek puan alınması, sporcuların spor ortamında daha çok takıntı düşüncelere maruz kaldığı şeklinde açıklanabilir.

Verilerin Toplanması

Araştırma grubunu oluşturan 18 yaş üstü amatör liglerde oynayan erkek futbolculara anket ve ölçek soruları uygulanmadan önce araştırma amacı açıklanarak dikkat edilecek unsurlar hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Araştırma verileri 05.04.2024- 10.06.2024 tarihleri arasında yüz yüze anket yöntemi ile önceden tanımlanmış kişisel bilgi formu, anket ve ölçek soru formlarına işaretleme yaptırılarak fiziki olarak toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmaya katılan kişilerin ölçek maddelerine vermiş oldukları cevapların iç tutarlılığını kontrol etmek amacı ile güvenilirlik katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri cevaplara ait iç tutarlılık katsayıları

Ölçek	İç Tutarlılık Katsayısı	Değerlendirme
Spor Müsabakası Ruminasyon Ölçeği	0,844	Yüksek Düzeyde Güvenilir
Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği	0,879	Yüksek Düzeyde Güvenilir
İçsel Karar Verme Alt Boyutu	0,877	Yüksek Düzeyde Güvenilir
Dışsal Karar Verme Alt Boyutu	0,921	Yüksek Düzeyde Güvenilir

Araştırmada, katılımcıların Spor Müsabakası Ruminasyon ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği tüm maddelerine ve alt boyut maddelerine verdikleri cevapların iç tutarlılığı yüksek düzeyde güvenilir bulunmuştur.

Verilerin istatistiksel değerlendirilmesinde ilk olarak normallik varsayımı Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testi ile incelenmiştir ($P>0,05$). Çalışmada, ölçek toplam ve alt boyut toplam puanlarının yaş, spor yaşı ve spor yapma sıklıkları açısından farklılık gösterip göstermediği ise Tek Yönlü Varyans Analizi ve Tukey çoklu karşılaştırma testi ile belirlenmiştir. Spor Müsabakası Ruminasyon ölçek toplam puanı ile Sporda etkili karar verme ölçek toplam ve alt boyut toplam puanları arası ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile belirlendi. Tüm istatistiksel hesaplamalarda SPSS 22.0 V. istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırma bulguları, frekans (%), ortalama, standart sapma değerleri olarak verilmiş olup, bulgular $P<0,05$ düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Amatör futbol spor kulüplerinde aktif spor yapan 18 yaş üstü erkek ve araştırmaya gönüllü olarak katılan sporcuların demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

Yaş (yıl)	n	%	Spor Yaşı (yıl)	n	%
18-20	103	51,0	1-3	38	18,8
21-23	43	21,3	4-6	52	25,7
24-26	32	15,8	7-9	44	21,8
27 ve üzeri	24	11,9	10 ve üzeri	68	33,7
Toplam	202	100,0	Toplam	202	100,0

Spor Yapma Sıklığı	n	%
Ayda 1-2 kez	87	43,1
Haftada 1-2 kez	8	4,0
Haftada 3-4 kez	64	31,7
Hergün	43	21,3
Toplam	202	100,0

Araştırmaya gönüllü olarak katılan sporcular % 51’i 18-20 yaş aralığında, % 33,7’si 10 yıl ve üzeri spor yaptığını ve % 41-3,1’ i ise ayda 1-2 kez spor yaptığını beyan etmiştir (Tablo 2).

Tablo 3. Yaş duruma göre katılımcıların spor müsabakası ruminasyon ve sporda etkili karar verme düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Yaş (yıl)	n	Ortalama	SS	P-değeri
Spor Müsabakası Ruminasyon Ölçeği	18-20	103	22,51	5,52	0,095
	21-23	43	24,16	3,38	

	24-26	32	23,81	4,51	
	27 ve üzeri	24	21,33	6,49	
Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği	18-20	103	55,61b	9,92	0,001
	21-23	43	62,56a	8,99	
	24-26	32	59,50ab	10,43	
	27 ve üzeri	24	60,83ab	10,20	
İçsel Karar Verme Alt Boyutu	18-20	103	27,16b	5,54	<0,001
	21-23	43	30,37a	3,46	
	24-26	32	29,88ab	4,19	
	27 ve üzeri	24	30,17a	5,56	
Dışsal Karar Verme Alt Boyutu	18-20	103	28,46	7,41	0,065
	21-23	43	32,19	7,53	
	24-26	32	29,63	9,46	
	27 ve üzeri	24	30,67	7,57	

Araştırmada takım sporcuların yaş dağılımına göre Spor Müsabakası Ruminasyon ölçek toplam puanı (P=0,095) ile Sporda Etkili Karar Verme ölçeği Dışsal Karar Verme Alt Boyut toplam puanı (P=0,065) arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık belirlenmez iken, Sporda Etkili Karar Verme ölçek toplam (P=0,001) ve İçsel Karar Verme Alt Boyut (P<0,001) toplam puanları arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Araştırmada, 18-20 yaş aralığındaki takım sporcuların etkili karar verme ve içsel karar verme puanı en düşük bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 4. Spor Yaş duruma göre katılımcıların spor müsabakası ruminasyon ve sporda etkili karar verme düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Spor Yaş (yıl)	n	Ortalama	SS	P-değeri
Spor Müsabakası Ruminasyon Ölçeği	1-3	38	21,92	6,30	0,442
	4-6	52	22,79	4,39	
	7-9	44	23,77	5,40	
	10 ve üzeri	68	23,06	4,86	
Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği	1-3	38	53,92b	8,71	0,021
	4-6	52	58,65ab	10,42	
	7-9	44	60,57a	10,45	
	10 ve üzeri	68	59,09ab	10,14	
İçsel Karar Verme Alt Boyutu	1-3	38	26,68c	6,37	0,001
	4-6	52	27,37bc	4,89	
	7-9	44	30,61a	4,14	
	10 ve üzeri	68	29,40ab	4,65	
Dışsal Karar Verme Alt Boyutu	1-3	38	27,24	7,54	0,118
	4-6	52	31,29	7,76	
	7-9	44	29,95	8,09	
	10 ve üzeri	68	29,69	7,89	

Araştırmada takım sporcuların spor yaş dağılımına göre Spor Müsabakası Ruminasyon ölçek toplam puanı (P=0,442) ile Sporda Etkili Karar Verme ölçeği Dışsal Karar Verme Alt Boyut toplam puanı (P=0,118) arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık belirlenmez iken, Sporda Etkili Karar Verme ölçek toplam (P=0,021) ve İçsel Karar Verme Alt Boyut (P=0,001) toplam puanları arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Araştırmada, sporcu yaşı 7-9 yıl olan takım sporcularının 1-3 yıl olanlara göre etkili karar verme ve içsel karar verme puanı daha yüksek bulunmuştur (Tablo 4).

Tablo 5. Spor Yapma Sıklığına göre katılımcıların spor müsabakası ruminasyon ve sporda etkili karar verme düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Spor Yapma Sıklığı	n	Ortalama	SS	P-değeri
-----------------------	--------------------	---	----------	----	----------

Spor Müsabakası Ruminasyon Ölçeği	Ayda 1-2	87	22,99	5,20	0,974
	Haftada 1-2	8	22,13	5,41	
	Hafta 3-4	64	23,00	4,24	
	Her gün	43	22,86	6,34	
Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği	Ayda 1-2	87	59,64	10,10	0,395
	Haftada 1-2	8	56,00	10,14	
	Hafta 3-4	64	57,88	9,22	
	Her gün	43	56,77	11,71	
İşsel Karar Verme Alt Boyutu	Ayda 1-2	87	28,77	5,43	0,672
	Haftada 1-2	8	26,75	4,56	
	Hafta 3-4	64	28,92	4,05	
	Her gün	43	28,26	6,16	
Dışsal Karar Verme Alt Boyutu	Ayda 1-2	87	30,87	6,96	0,323
	Haftada 1-2	8	29,25	6,41	
	Hafta 3-4	64	28,95	8,72	
	Her gün	43	28,51	8,53	

Araştırmada takım sporcularının spor yapma sıklığına göre Spor Müsabakası Ruminasyon ölçek toplam puanı ile Sporda Etkili Karar Verme ölçeği Dışsal Karar Verme toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,005$; Tablo 5).

Tablo 6. Spor ile ilgilenen katılımcıların spor müsabakası ruminasyon ve sporda etkili karar verme düzeyleri arası ilişkiler

		EKV	İKV	DKV
SMR	r-değeri	,275**	,547**	-0,001
	p-değeri	0,000	0,000	0,983

SMR: Spor Müsabakası Ruminasyon Ölçek toplam puanı; EKV: Sporda etkili Karar Verme Ölçek toplam puanı; İKV: İşsel Karar Verme Alt Boyutu; DKV: Dışsal Karar Verme Alt Boyutu

Araştırmaya katılan takım sporcularının spor müsabakası Ruminasyon toplam puanları ile Sporda etkili karar verme toplam ile zayıf düzeyde pozitif anlamlı, işsel karar verme alt boyut puanı ile ise orta düzeyde pozitif anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir ($P<0,05$; Tablo 6).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucunda;

18-20 yaş aralığındaki takım sporcularının, 21 yaş ve üstü sporculara göre etkili karar verme ve işsel karar verme puanlarının düşük olduğu belirlenmiştir. Nitekim bu sonuç, genç sporcuların karar verme süreçlerinin henüz olgunlaşmadığını ve deneyim eksikliği nedeniyle karar alma becerilerinin sınırlı olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Spor yaşı 7-9 yıl olan takım sporcularının, 1-3 yıl olanlara göre etkili karar verme ve işsel karar verme puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu deneyim ve sürekliliğin bu becerilerin gelişimine katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle uzun süre spor yapan bireylerin, oyun içindeki stratejik düşünme ve hızlı karar verme düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Spor yapma sıklığına göre istatistiki olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Araştırmaya katılan takım sporcularının spor müsabakası Ruminasyon toplam puanları ile sporda etkili karar verme toplam ile zayıf düzeyde pozitif anlamlı, işsel karar verme alt boyut puanı ile ise orta düzeyde pozitif anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, sporcuların

müsabakalardaki ruminasyon (geçmişteki olumsuz düşünceler üzerinde sürekli düşünme) düzeylerinin, karar verme süreçleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Sporcuların zihinlerinde olumsuz düşünceler daha fazla yer ettiğinde, bu durum karar verme süreçlerini düşük düzeyde de olsa etkilemektedir.

Dolayısıyla bu sonuçlar, sporculuk deneyiminin ve zihinsel süreçlerin, sporcuların karar verme yetkinlikleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ve yaşanan deneyimle birlikte bu becerilerin güçlendiğini düşündürmektedir. Dolayısı ile sporcuların etkili karar verme yetilerini artırmaya yönelik antrenman programlarında zihinsel antrenman ve deneyim odaklı yaklaşımların daha fazla vurgulanması önem arz etmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında aşağıda önerilere yer verilmiştir.

Genç sporculara karar verme becerilerini geliştirmek amacıyla eğitimler (hızlı ve stratejik düşünme, tepki egzersizleri, reaksiyon zamanı oyunları vb.) verilebilir.

Deneyimli sporcular, daha az deneyime sahip sporculara mentorluk yapabilir. Deneyimli sporcular, genç sporculara oyun içindeki stratejik düşünme becerilerini, oyun sırasında hızlı ve doğru karar verme yöntemlerini, fiziksel ve zihinsel dayanıklılığı nasıl geliştireceklerini anlatabilirler.

Sporculara zihinsel dayanıklılık geliştirmeyi hedefleyen eğitimler (meditasyon, nefes egzersizleri, terapiler vb.) verilebilir.

Spor yapma sıklığının karar verme becerileri üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı gözlemlenmiş olsa da, sporculara farklı sıklıklarda antrenman yapmaları ve zihinsel antrenmanları da dâhil etmeleri önerilebilir. Bu, sporcuların hem fiziksel hem de zihinsel becerilerinin gelişimine katkı sağlayabilir.

Bu konuda daha derinlemesine bilgi edinmek amacıyla nitel veya karma çalışmaların yürütülmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

Ashford, M., Abraham, A., & Poolton, J. (2021). "Coaching player decision making in rugby union: exploring coaches' espoused theories and theories in use." *Physical Education and Sport Pedagogy*, 26(1), 1-16.

Birrer, D., Röthlin, P. ve Morgan, G. (2012). Mindfulness to enhance athletic performance: Theoretical considerations and possible impact mechanisms. *Mindfulness*, 3, 325–246.

Bouyssou, D., Dubois, D., Pirlot, M., Prade, H. (2009). "Human decision: recognition plus reasoning", decision making process: Concepts and Methods - Chapter 4, p. 157-197

Çetin, M. Ç., ve Kara, M. (2024). Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği (SEKVÖ): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Gazi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 29(1), 40-52. <https://doi.org/10.53434/gbesbd.1377855>.

Demir, H. (2024). GÜreş antrenörlerinin benimsemiş olduğu liderlik anlayışları ile karar verme özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Beden Eğitimi Spor Sağlık ve Efor Dergisi (BESSED)*, 3(3), 102-121.

Karafil, A.Y., Pehlivan, E. (2023). Spor müsabakası ruminasyon ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 28 (1), 8-15. Doi: 10.53434/gbesbd.1158522

Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar ilkeler teknikler. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Tosun, K. (1990). Yönetim ve işletme politikası. İstanbul: İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını.
- Zhang, B. (2022, January). The impact of negative news on athletes' performance on the field. In 2021 International Conference on Public Art and Human Development (ICPAHD 2021) (pp. 67-70). Atlantis Press

ÇOCUKLAR İÇİN KAYNAŞTIRMA ARACI OLARAK FUTBOL

Burak CANPOLAT

İnönü Üniversitesi,

burak.canpoalat@inonu.edu.tr - 0000-0002-4768-4855

Büşra CANPOLAT

Fırat Üniversitesi

busra.canpolat59@gmail.com - 0009-0002-2185-5334

ÖZET

Bu çalışma, futbolun okullarda beden eğitimi ve spor derslerinde kaynaştırma öğrencileri için sosyal uyum ve kapsayıcı eğitim aracı olarak kullanımını incelemektedir. Literatürde futbolun, bireysel becerilerin geliştirilmesinin yanı sıra takım çalışması ve iletişim becerilerini teşvik ettiği, ayrıca engelli ve özel gereksinimli öğrencilerin akranlarıyla sosyal bütünleşmesine katkı sağladığı görülmektedir. Bununla birlikte, futbolun fiziksel temas içermesi ve rekabetçi doğasından dolayı bazı öğrenciler için dışlanma, fiziksel riskler ve özgüven kaybı gibi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu yüzden bu çalışma, futbolun kapsayıcılık ve kaynaştırma süreçlerine etkisini anlamak için eğitimciler için geleneksel olarak uygulanan yöntemlerin pozitif etkilerinin yanı sıra negatif etkilerinin de olabileceğinin farkındalığını oluşturmak ve bu değerlendirmeyi derinlemesine düşünmek amacıyla öneriler sunmaktadır. Sonuç olarak futbol, kaynaştırma eğitiminde yalnızca fiziksel bir aktivite değil, aynı zamanda toplumsal normlardan ve akran ilişkilerinden kaynaklı derin duygular oluşturan ve bu duyguların gerek fiziksel gerek psikolojik sonuçlara direkt etki eden bir araç olduğu düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, kaynaştırma eğitimi, sosyal uyum, beden eğitimi, kapsayıcılık.

AS AN INCLUSION TOOL FOOTBALL FOR CHILDREN

ABSTRACT

This study examines the use of football as a tool for fostering social harmony and inclusive education in physical education and sports classes for integration students in schools. The literature indicates that football promotes not only the development of individual skills but also teamwork and communication skills, while contributing to the social integration of disabled and special needs students with their peers. However, due to the physical contact involved in football and its competitive nature, the sport may lead to negative outcomes for some students, such as exclusion, physical risks, and loss of self-confidence. Therefore, this study aims to raise awareness among educators that, in addition to the positive effects of traditionally applied methods, football may also have negative impacts on inclusion and integration processes. It

also seeks to encourage deeper consideration of these evaluations. In conclusion, football can be seen not only as a physical activity in inclusive education but also as a tool that generates profound emotions stemming from social norms and peer relationships, with these emotions directly influencing both physical and psychological outcomes.

Key Words: Football, inclusive education, social inclusion, physical education, inclusivity.

GİRİŞ

Günümüzde eğitim ortamlarında kapsayıcılık ve eşitlik ilkeleri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Özellikle engelli ve kaynaştırma öğrencilerinin akranlarıyla birlikte eğitim alarak sosyal uyumlarının desteklenmesi, çağdaş eğitim sistemlerinin öncelikleri arasında yer almaktadır (Florian, 2014). Bu bağlamda beden eğitimi ve spor dersleri, öğrenciler arasındaki etkileşimi artırarak kapsayıcı eğitim anlayışına katkı sağlayan önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır (Leijen et al., 2021). Bu açıdan düşünüldüğünde futbol, bireysel becerilerin yanı sıra takım çalışması, iletişim ve sosyal bağların güçlendirilmesini teşvik eden evrensel bir spor dalı olarak düşünülebilir. Okullarda beden eğitimi derslerinde futbolun bir araç olarak kullanılması, kaynaştırma öğrencilerinin akranlarıyla daha etkili bir şekilde bütünleşmesini sağlayabilir (Gordienko, 2023). Özellikle futbolun kurallarının kolay adapte edilebilir olması, engelli bireylerin de bu spora katılımını mümkün kılmakta ve onların fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimlerini desteklemektedir (McGlynn et al., 2020).

Kaynaştırma öğrencilerinin okullarda akranlarıyla spor yoluyla sosyal kaynaşmalarını zorlaştırabilecek çeşitli problemler bulunmaktadır. Bunların başında önyargılar ve ayrımcılık gelmektedir. Akranlarının, özel gereksinimli bireyler hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, bu öğrencilere karşı olumsuz tutumlar geliştirilmesine yol açabilir (Arnaiz Sánchez et al., 2019). Bu durum, kaynaştırma öğrencilerinin kendilerini dışlanmış hissetmelerine ve özgüvenlerinin zedelenmesine neden olabilir. Ayrıca, fiziksel uygunluk farkları, özellikle takım sporlarında eşit katılımı güçleştirebilir ve bu öğrencilerde yetersizlik hissi yaratabilir. Bunun yanı sıra iletişim problemleri de önemli bir engel olarak öne çıkmaktadır; bazı öğrencilerin bilişsel ya da fiziksel engelleri, akranlarıyla etkili bir iletişim kurmalarını zorlaştırabilir. Bu zorluklara ek olarak, sosyal beceri eksiklikleri, akran baskısı, öğretmenlerin yetersiz yönlendirmesi ve duygu yönetiminde yaşanan zorluklar da kaynaştırma süreçlerini olumsuz etkileyen faktörlerdir (Ediyanto et al., 2023).

Bununla birlikte, sporun, özellikle futbol gibi takım oyunlarının, bu tür engellerin aşılmasında etkili bir araç olma potansiyeli yüksektir (Molodchik et al., 2021). Futbolun kurallarının esnekliği ve takım içi iletişimi teşvik eden yapısı, kaynaştırma öğrencilerinin sosyal beceriler geliştirmesine olanak tanıyabilir. Ayrıca, futbolun takım çalışmasına dayalı doğası, akranlar arasında iş birliğini ve empatiyi artırabilir (Krustrup et al., 2016). Ancak, bu olumlu etkilerin ortaya çıkabilmesi için öğretmenlerin ve eğitmenlerin kapsayıcı bir yaklaşım benimsemesi, uygun düzenlemeler yapması ve akran gruplarının farkındalık düzeyini artıracak etkinlikler düzenlemesi gerekmektedir. Çünkü futbolun kaynaştırma öğrencilerinin akranlarıyla sosyal

kaynaşması amacıyla kullanılmasında bazı sınırlılıkları ve risk teşkil eden unsurları olabilir (Filley & Bernick, 2015). Öncelikle, futbolun rekabetçi doğası, bazı kaynaştırma öğrencileri için zorluk yaratabilir. Oyun sırasında yoğun rekabet ve kazanma odaklı tutumlar, kaynaştırma öğrencilerinin oyuna aktif katılımını zorlaştırabilir ve dışlanma riskini artırabilir (Findler, 2015). Örneğin, fiziksel veya motor becerilerde sınırlılıklar yaşayan bir öğrenci, takım içinde yeterince katkı sağlayamama endişesiyle kendini geri çekebilir. Bu durum, öğrencilerde özgüven kaybına ve sosyal izolasyona yol açabilir. Bunun yanı sıra, futbolun fiziksel temas içeren bir spor olması da bir risk teşkil edebilir. Özellikle fiziksel engeli veya hassasiyeti olan öğrenciler, oyun sırasında istemeden de olsa zarar görebilir ya da kendilerini güvensiz hissedebilirler (MacDonald & Myer, 2017). Ayrıca, uygun yönlendirme ve kurallar sağlanmadığında, bazı öğrenciler arasında zorbalık veya dışlayıcı davranışlar görülebilir. Bu tür durumlar, kaynaştırma sürecini olumsuz etkileyebilir ve beklenen sosyal uyum yerine çatışmalara yol açabilir.

Sonuç olarak futbol, yalnızca fiziksel bir aktivite değil, aynı zamanda sosyal uyumun etkileyen ve çocukların rollerinin belirlendiği güçlü bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda hazırlanan yazıda, futbolun okullarda kaynaştırma öğrencileri için nasıl bir araç olarak kullanılması gerektiğine odaklanmaktadır. Literatürdeki ilgili çalışmalar incelenerek futbolun öğrenciler arasındaki sosyal uyumu etki eden rolü, katılımcılar üzerindeki etkileri ve uygulama süreçleri ele alınmıştır. Araştırma, beden eğitimi ve spor derslerinde futbolun daha etkili bir kaynaştırma aracı olarak kullanılabilmesi, nasıl kullanılması veya kullanılmamasına yönelik öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, futbolun beden eğitimi ve spor derslerinde kaynaştırma öğrencileri ve engelli öğrenciler için akranlarıyla kaynaştırma aracı olarak kullanılmasına ilişkin mevcut literatürü incelemek amacıyla geleneksel derleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Geleneksel derleme yöntemi, belirli bir konuda mevcut literatürü kapsamlı ve sistematik bir şekilde analiz ederek o alanın genel durumunu ortaya koymayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Dijkers, 2009).

Araştırmada, futbolun sosyal bütünleşme, takım çalışması ve kapsayıcılık gibi özelliklerinin kaynaştırma süreçlerindeki etkisini değerlendirmek için ulusal ve uluslararası akademik kaynaklar incelenmiştir (Li & Wang, 2018). Literatür taraması, şu aşamalardan oluşmuştur: Çalışma kapsamında, futbolun eğitimde kapsayıcılık ve kaynaştırma aracı olarak kullanımına odaklanan bilimsel makaleler, raporlar, kitap bölümleri ve tezler analiz edilmiştir. Tarama, Scopus, Web of Science, Google Scholar, TR Dizin ve PubMed gibi akademik veri tabanlarında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan anahtar kelimeler arasında kaynaştırma öğrencileri, engelli öğrenciler, futbol, beden eğitimi, kapsayıcılık, sosyal uyum ve eğitimde sporun rolü yer almıştır. Anahtar kelimeler, Türkçe ve İngilizce olarak belirlenmiş ve birden fazla kombinasyon halinde kullanılmıştır.

Çalışmaya, futbolun okullarda kaynaştırma sürecine katkı sağladığını ele alan çalışmalar dahil edilmiştir. Literatür taramasında, 2000-2024 yılları arasında yayımlanan güncel kaynaklara öncelik verilmiştir. Çalışmanın amacıyla doğrudan ilişkili olmayan, örneğin futbolun yalnızca performans boyutuna odaklanan ya da yetişkin sporcuları ele alan çalışmalar dışarıda

birakılmıştır. Literatürdeki bulgular, futbolun fiziksel, sosyal ve psikolojik katkıları çerçevesinde tematik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Kaynaştırma öğrencileri üzerindeki etkiler, akran ilişkileri ve sosyal uyum boyutları ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır. Geleneksel literatür incelemeleri çoğu zaman derinlemesine bir analiz imkanı vermediği için bu da incelemelerin kalitesi ve güvenilirliği konusunda soru işaretleri yaratabilir (Snyder, 2019). Bu açıdan araştırmanın sınırlılıklarının var olduğu ve veri incelemesi konusunda sistematik bir yapının daha kesin sonuçları ortaya çıkarabileceği bilinmektedir.

TARTIŞMA

Futbol, yalnızca fiziksel bir aktivite olmanın ötesinde, çocukların sosyal katılımını teşvik eden, öğrenme fırsatları sunan ve toplumsal eşitliği destekleyen bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, hem futbolun sunduğu fırsatlar hem de içerdiği riskler, bu sporun çocuklar için potansiyel etkilerini daha dikkatli bir şekilde ele almayı gerektirir. Verilen literatür, futbolun sosyal, psikolojik ve fiziksel faydalarının yanı sıra, önemli sınırlamalar ve riskler içerdiğine de işaret etmektedir.

Futbolun farklı gruplar için sosyal kapsayıcılık sağlamadaki etkisi, çeşitli örneklerle desteklenmektedir. Örneğin, engelli çocukların daha düşük yaş gruplarında futbol oynaması, sosyal entegrasyonu kolaylaştırmış ve katılımcıların %84'ü bu uygulamadan memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir (Oliver et al., 2018). Benzer şekilde, futbol kulüpleri, mülteci ve sığınmacılar için sosyal dayanışmayı teşvik eden bir alan yaratmıştır. Doğru koşullarda, bu kulüpler bireylerin istihdam ve eğitim fırsatlarına erişimini kolaylaştırabilmektedir (McDonald et al., 2019). Ancak, bu tür uygulamaların etkili olması için stratejik bir planlama gerektiği vurgulanmıştır. Rastgele ve plansız girişimlerin sürdürülebilir sonuçlar yaratmadığı görülmektedir.

Futbol taraftarlığının öğrenme gücü çeken bireyler için aidiyet hissi yarattığı belirtilse de, bu aidiyetin tam anlamıyla sosyal kapsayıcılığa dönüşmediği eleştirilmektedir (Southby, 2011, 2013). Mevcut politikaların, futbolun kapsayıcılık potansiyelini fazla romantize ettiği ve uygulamada yeterince etkili olmadığı öne sürülmektedir. Bu durum, futbol tabanlı sosyal katılım projelerinin daha kapsamlı ve ölçülebilir hedeflerle yeniden tasarlanması gerektiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra futbolun kültürel çeşitliliği teşvik etme potansiyeli de dikkate değerdir. Örneğin, İngiltere'nin East Midlands bölgesindeki siyah ve azınlık etnik gruplara ait futbol kulüpleri, tarihsel dışlanmaya karşı topluluk mobilizasyonu ve kimlik üretimi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu kulüplerin genç oyunculara yönelik fırsatlar sağlamaya odaklanmaları, kapsayıcılığı artırıcı bir dönüşüm yaratmaktadır (Bradbury, 2011). Benzer şekilde futbolun beşiği İngiltere'de kaynaştırma amaçlı cinsel eşitsizliği ortadan kaldırmak için de futbolun bir araç olarak kullanıldığı bilinmektedir (Bury, 2015).

Futbolun çocuklar için fiziksel ve psikolojik faydaları geniş çapta kabul görmektedir (İri et al., 2009). Futbol, çocukların fiziksel aktiviteye katılımını artırarak sağlıklarını iyileştirmenin yanı sıra, sosyal etkileşim yoluyla motivasyonlarını ve ruh hallerini olumlu yönde etkilemektedir (Fothergill et al., 2023). Ayrıca, özel gereksinimli çocuklarla diğer çocuklar arasında dostluk

geliştirilmesi ve becerilerin karşılıklı paylaşımı açısından futbol önemli bir araçtır (Yanardağ et al., 2009). Ancak, futbolun fiziksel faydalarının yanında önemli sağlık riskleri de bulunmaktadır. Özellikle baş travmaları, beyin sarsıntıları ve kronik travmatik ensefalopati gibi uzun vadeli nörolojik etkiler, çocukların futbol oynamasına yönelik ciddi endişeler yaratmaktadır (Filley & Bernick, 2015). Bu durum, çocukların futbol oynamasıyla ilgili etik soruları gündeme getirmektedir. Findler (2015), çocukların fiziksel ve nörolojik gelişimi üzerindeki bu riskler nedeniyle futbol gibi sporların çocuklar için uygun olmadığını savunmaktadır (Findler, 2015). Bu eleştiri, sporun hem etik hem de sağlık boyutlarının daha dikkatli bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Son olarak çocuklar için yaşadıkları bölgelerin önemi de düşünülmelidir ki kırsal alanlarda futbolun sosyal katılımı teşvik etme rolü, şehirlerdeki durumdan farklı bir bağlama sahiptir. Avustralya'daki kırsal futbol kulüpleri, toplum temelli sosyal faydalar sağlamış, ancak katılım oranlarındaki düşüşler, bu kulüplerin sosyal sermayeyi etkin bir şekilde kullanması gerektiğini ortaya koymuştur (Frost et al., 2013).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Futbolun çocuklar üzerindeki olumlu etkilerini maksimize etmek ve risklerini en aza indirmek için bütünsel bir yaklaşım gereklidir. Sosyal katılım projeleri, yalnızca futbolun yüzeysel etkileriyle sınırlı kalmamalı, derinlemesine bir kapsayıcılık hedeflemelidir. Politikalar ve programlar, marjinal grupların ihtiyaçlarına göre uyarlanmalı ve uygulamaların etkinliği bilimsel olarak değerlendirilmelidir (Tacon, 2007). Ayrıca, çocukların sağlık risklerini minimize etmek için oyun kuralları, ekipman kullanımı ve eğitim uygulamaları sıkı bir şekilde denetlenmeli ve geliştirilmeye açık olmalıdır. Futbolun sunduğu fırsatlar ve içerdiği riskler dikkate alındığında, bu sporun çocukların hayatında daha güvenli ve etkili bir araç haline gelmesi için gerçekçi bir çaba gereklidir.

KAYNAKÇA

- Arnaiz Sánchez, P., de Haro Rodríguez, R., & Maldonado Martínez, R. M. (2019). Barriers to Student Learning and Participation in an Inclusive School as Perceived by Future Education Professionals. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 8(1), 18–24. <https://doi.org/10.7821/naer.2019.1.321>
- Bradbury, S. (2011). From racial exclusions to new inclusions: Black and minority ethnic participation in football clubs in the East Midlands of England. *International Review for the Sociology of Sport*, 46(1), 23–44. <https://doi.org/10.1177/1012690210371562>
- Bury, J. (2015). Non-performing inclusion: A critique of the English Football Association's Action Plan on homophobia in football. *International Review for the Sociology of Sport*, 50(2), 211–226. <https://doi.org/10.1177/1012690213479789>
- Dijkers, M. P. J. M. (2009). The Value of “Traditional” Reviews in the Era of Systematic Reviewing. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 88(5), 423–430. <https://doi.org/10.1097/PHM.0b013e31819c59c6>
- Ediyanto, E., Ramadhani, R. S., Fitrasari, B. D., Kenila, E., Sunandar, A., Hastuti, W. D., & Suhendri, S. (2023). The Problems in the Implementation of Inclusive Education in Primary Schools. *Journal of ICSAR*, 7(1), 1. <https://doi.org/10.17977/um005v7i12023p1>

- Filley, C. M., & Bernick, C. (2015). Children and football. *Neurology*, *84*(11), 1068–1069. <https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000001357>
- Findler, P. (2015). Should Kids Play (American) Football? *Journal of the Philosophy of Sport*, *42*(3), 443–462. <https://doi.org/10.1080/00948705.2015.1079132>
- Florian, L. (2014). What counts as evidence of inclusive education? *European Journal of Special Needs Education*, *29*(3), 286–294. <https://doi.org/10.1080/08856257.2014.933551>
- Fothergill, M. A., Baik, D., Slater, H. M., & Graham, P. L. (2023). “We’re All the Same and We Love Football.” Experiences of Players and Facilitators Regarding a Collaborative, Inclusive Football Program Between Academy and Special Olympics Footballers. *Adapted Physical Activity Quarterly*, *40*(4), 687–706. <https://doi.org/10.1123/apaq.2022-0139>
- Frost, L., Lightbody, M., & Halabi, A. K. (2013). Expanding Social Inclusion in Community Sports Organizations: Evidence from Rural Australian Football Clubs. *Journal of Sport Management*, *27*(6), 453–466. <https://doi.org/10.1123/jsm.27.6.453>
- Gordienko, O. (2023). Football as a means of involving schoolchildren in health and recreational activities. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports)*, *3*(162), 103–107. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.3K\(162\).21](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.3K(162).21)
- İri, R., Sevinç, H., & Süel, E. (2009). 12–14 yaş grubu çocuklara uygulanan futbol beceri antrenmanın temel motorik özelliklere etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *6*(2), 122–131.
- Krustrup, P., Dvorak, J., & Bangsbo, J. (2016). Small-sided football in schools and leisure-time sport clubs improves physical fitness, health profile, well-being and learning in children. *British Journal of Sports Medicine*, *50*(19), 1166–1167. <https://doi.org/10.1136/bjsports-2016-096266>
- Leijen, Ä., Arcidiacono, F., & Baucal, A. (2021). The Dilemma of Inclusive Education: Inclusion for Some or Inclusion for All. *Frontiers in Psychology*, *12*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.633066>
- Li, S., & Wang, H. (2018). Traditional Literature Review and Research Synthesis. In *The Palgrave Handbook of Applied Linguistics Research Methodology* (pp. 123–144). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/978-1-137-59900-1_6
- MacDonald, J., & Myer, G. D. (2017). ‘Don’t let kids play football’: a killer idea. *British Journal of Sports Medicine*, *51*(20), 1448–1449. <https://doi.org/10.1136/bjsports-2016-096833>
- McDonald, B., Spaaij, R., & Dukic, D. (2019). Moments of social inclusion: asylum seekers, football and solidarity. *Sport in Society*, *22*(6), 935–949. <https://doi.org/10.1080/17430437.2018.1504774>
- McGlynn, J., Boneau, R. D., & Richardson, B. K. (2020). “It Might Also Be Good for Your Brain”: Cognitive and Social Benefits That Motivate Parents to Permit Youth Tackle Football. *Journal of Sport and Social Issues*, *44*(3), 261–282. <https://doi.org/10.1177/0193723520903226>
- Molodchik, M., Paklina, S., & Parshakov, P. (2021). Peer Effects on Individual Performance in a Team Sport. *Journal of Sports Economics*, *22*(5), 571–586. <https://doi.org/10.1177/15270025211000389>
- Oliver, L., Stephan, G., Michael, N., Leonard, A., Volker, K., & Werner, K. (2018). Relegation of disabled children to lower age-levels in junior football – results and limitations of inclusion in recreational football. *Science and Medicine in Football*, *2*(4), 315–320. <https://doi.org/10.1080/24733938.2018.1451650>

- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333–339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>
- Southby, K. (2011). Football fandom, social inclusion and learning disability: opportunities and constraints. *World Leisure Journal*, 53(4), 322–331. <https://doi.org/10.1080/04419057.2011.630789>
- Southby, K. (2013). Social inclusion through football fandom: opportunities for learning-disabled people. *Sport in Society*, 16(10), 1386–1403. <https://doi.org/10.1080/17430437.2013.790899>
- Tacon, R. (2007). Football and social inclusion: Evaluating social policy. *Managing Leisure*, 12(1), 1–23. <https://doi.org/10.1080/13606710601056422>
- Yanardağ, M., Ergun, N., & Yılmaz, İ. (2009). Otistik Çocuklarda Adapte Edilmiş Egzersiz Eğitiminin Fiziksel Uygunluk Düzeyine Etkisi. *Fizyoterapi Rehabilitasyon*, 20(1), 25–31.

KADIN PARALİMPİK SPORCULARIN KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLAR

Seçil BULUŞ

İnönü Üniversitesi,

burak.canpoalat@inonu.edu.tr - 0009-0003-0230-0066

Burak CANPOLAT

İnönü Üniversitesi,

burak.canpoalat@inonu.edu.tr - 0000-0002-4768-4855

ÖZET

Bu çalışma, Paralimpik Oyunlar 'da kadın sporcuların karşılaştıkları zorlukları, temsillerini ve başarılarını inceleyerek toplumsal cinsiyet eşitliği ve kapsayıcı bir spor kültürü oluşturma hedefi doğrultusunda önemli bulgular sunmayı amaçlamaktadır. Kadınların tarihsel olarak spor dünyasında varlık göstermelerinin, özellikle Paralimpik Oyunlar gibi alanlarda, toplumsal önyargılar ve çifte ayrımcılıkla mücadele gerektirdiği vurgulanmaktadır. Araştırmanın yönteminde literatür tarama sürecini, kadın paralimpik sporcular, toplumsal cinsiyet eşitliği, engellilik ve sporda ayrımcılık gibi konularda ulusal ve uluslararası kaynakların incelenmesi oluşturmuştur. Veri Toplama araçları olarak akademik veri tabanları, sosyal medya hesapları, röportajlar, haber siteleri ve resmi belgelerden elde edilen veriler kullanılmıştır. Tematik analiz yöntemiyle elde edilen bulgular, kadın sporcuların karşılaştığı zorluklar, temsilleri ve başarılarına ilişkin kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Engelli kadınlar, toplumsal dışlanma, erişim yoksunluğu ve görünmezlik gibi sorunlarla karşılaşarak çifte ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Paralimpik Oyunlar, bu sporcuların hem bireysel başarılarını göstermelerine hem de toplumsal önyargıları yıkmalarına olanak tanımaktadır. Kadın sporcuların Paralimpik Oyunlardaki varlığı, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ataerkil yapının spor üzerindeki etkisinin aşılmasında önemli bir başarıdır.

Anahtar Kelimeler : Paralimpik Oyunlar, Engelli, Kadın, Zorluklar

CHALLENGES FACED BY FEMALE PARALYMPIC ATHLETES

ABSTRACT

This study aims to present significant findings in the pursuit of gender equality and an inclusive sports culture by examining the challenges, representation, and achievements of female athletes in the Paralympic Games. It emphasizes that women's historical participation in the sports world, particularly in arenas like the Paralympic Games, requires combating societal prejudices and double discrimination. The methodology of the research involved a literature review focusing on topics such as female Paralympic athletes, gender equality, disability, and discrimination in sports. Data collection tools included academic databases, social media

accounts, interviews, news websites, and official documents. Using thematic analysis, the findings were classified under categories related to the challenges, representation, and achievements of female athletes. Disabled women face double discrimination through issues such as social exclusion, lack of accessibility, and invisibility. The Paralympic Games provide these athletes with an opportunity to showcase their individual successes and challenge societal biases. The presence of female athletes in the Paralympic Games marks a significant achievement in advancing gender equality and overcoming the patriarchal structures that influence sports.

Key Words: Paralympics, Disabilities, Women, Challenges

GİRİŞ

Kadın olmanın toplumsal yaşamda yarattığı farklılıklar, cinsiyet temelli eşitsizlikler ve ataerkil düzenin getirdiği ayrımcılıklar, kadınların yaşamlarını şekillendiren temel unsurlar arasında yer alır. Bu ayrımcılıklar, kadınların engellilik veya fiziksel yetersizlik yaşadığı durumlarda daha da derinleşerek, çifte dezavantajla karşı karşıya kalmalarına yol açar. Engelli kadınlar, yalnızca bireysel zorluklarla değil, aynı zamanda toplumsal dışlanma, erişim yoksunluğu ve görünmezlik gibi sorunlarla mücadele etmek zorunda kalır (Klerk, 2003). Paralimpik Oyunlar, bu bağlamda, kadınların fiziksel sınırlarını aşabileceklerini ve toplumsal eşitlik taleplerini güçlendirebileceklerini gösteren önemli bir platform sunabilir (Dean, Bundon, Howe, & Abele, 2023).

Paralimpik Oyunlar, farklı engel gruplarından sporcuların katıldığı uluslararası bir organizasyon olarak (Murathan, 2020), toplumsal önyargıları ve ayrımcılığı yıkmayı, engelli bireylerin fiziksel yeteneklerini ön plana çıkararak görünürlüklerini artırmayı amaçlar. Özellikle kadın paralimpik sporcular, hem cinsiyetlerinden hem de engelliliklerinden kaynaklanan ayrımcılıklarla mücadele ederek, sporun kapsayıcılığını ve çeşitliliğini güçlendiren kritik bir rol üstlenir. Ataerkil düzenin, spor dünyasında kadınların varlığını uzun yıllar boyunca sınırladığı göz önüne alındığında, kadın sporcuların Paralimpik Oyunlar'a katılımı, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında küçümsenemeyecek bir başarıdır (Okada, 2023).

Tarihsel olarak kadınların Olimpiyat Oyunları'na katılımı bile büyük mücadeleler sonucunda mümkün olmuşken, kadınların Paralimpik Oyunlar'daki varlığı daha da önemli bir anlam taşır (Pack, Kelly, & Arvinen-Barrow, 2017). Kadın paralimpik sporcular ise bu platformda, hem toplumsal normlara hem de cinsiyet eşitsizliğine karşı durarak, bireysel başarılarının ötesinde toplumsal farkındalık yaratma misyonu üstlenir.

Bu bağlamda, kadın paralimpik sporcuların karşılaştıkları zorluklar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kapsayıcılık konularında önemli tartışmalar yaratmaktadır. Araştırmamız, kadın sporcuların temsili, karşılaştıkları zorluklar ve elde ettikleri başarıları inceleyerek, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kapsayıcı bir spor kültürü oluşturma hedefi doğrultusunda önemli bulgular sunmayı amaçlamaktadır.

Kadın olmanın toplumsal yaşamadaki farklılıkları, cinsiyet temelli eşitsizlikleri ve patriyarkal (ataerkil) düzenin getirdiği ayrımcılıklar sıkça tartışılan konulardır. Dolayısıyla bu ayrımcılıklar, kadınların engellilik veya fiziksel yetersizlik yaşadıkları durumlarda daha da derinleşebilir. Engelli kadınlar hem cinsiyetlerinden hem de fiziksel yetersizliklerinden çifte dezavantajla karşı karşıya kalabilir. Engelli kadınlar sadece fizyolojik farklılıkları, sadece bireysel zorluklarla değil, aynı zamanda toplumsal dışlanma, erişim yoksunluğu ve görünmezlik gibi sorunlarla da karşılaşabilirler (Klerk, 2003).

Olimpiyat oyunları uzun yıllar boyunca kadın katılımına karşı direnç göstermiş, kadınların spor dünyasında varlık göstermesi engellenmiştir. Örneğin , demokrasinin merkezi olarak kabul edilen Yunanistan 'da sadece Yunan vatandaşlarına açık (Dean et al., 2023)olan olimpiyatlara ,Roma İmparatorluğu içerisinde herkesin katılabilmesi sağlanmıştır .Antik Yunan'da eril bir faaliyet olarak belirlenen spor, güçlü ve sağlıklı tanımlanan insan (erkek) bedenini oluşturmada zorunlu bir etkinlik olarak sadece erkeklerden oluşan kadının yeri olmadığı sportif yeteneklerin katıldığı olimpiyatlar eril bir temel üzerine kurulmuştur. (Topaloğlu, 2010). Kadınlar sahaya seyirci olarak bile girememişlerdir (Özbeç & Güzel, 2011). Böylesine bir düşünce ile başlayıp olimpiyat oyunlarına katılım daha sonra paralimpik oyunlara katılım kadınlar açısından küçümsenemeyecek kadar önemli bir başarıdır.

Bu bağlamda araştırmamız Paralimpik Oyunlar'daki kadın sporcuların temsili karşılaştıkları zorluklar ve elde ettikleri başarıları inceleyerek ,toplumsal cinsiyet eşitliği ve kapsayıcılık bağlamında önemli bulgular sunmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, literatürdeki mevcut çalışmaları derlemek, analiz etmek ve sentezlemek amacıyla geleneksel bir derleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Geleneksel derleme, belirli bir konu hakkında geniş bir literatür taraması yaparak, farklı perspektifleri ve bulguları bir araya getirmeyi hedefleyen nitel bir yöntemdir. Araştırma, kadın paralimpik sporcuların karşılaştıkları zorluklar bağlamındaki rollerini ve elde ettikleri başarıları incelemeye odaklanmıştır. Araştırma kapsamında aşağıdaki adımlar izlenmiştir.

Literatür Tarama Süreci: Araştırma kapsamında, kadın paralimpik sporcular, toplumsal cinsiyet eşitliği, engellilik ve spor alanında karşılaşılan ayrımcılık konularını ele alan ulusal ve uluslararası yayınlar incelenmiştir. Tarama için Web of Science, Scopus, PubMed, Google Scholar gibi akademik veri tabanlarından yararlanılmıştır. Veriler sporcuların sosyal medya hesapları, YouTube konuşmaları, haber siteleri ve röportajlardan elde edilmiştir Ayrıca, Paralimpik Oyunlar ve kadın sporcularla ilgili raporlar, resmi belgeler ve istatistiksel verilere bakılmıştır.

Kapsayıcı Anahtar Kelimeler Kullanımı

Literatür taramasında, "kadın paralimpik sporcular," "toplumsal cinsiyet eşitliği," "engellilik ve spor," "Paralimpik Oyunlar," "çifte ayrımcılık," ve "kadınların sporda temsili" gibi anahtar kelimeler kullanılmıştır. Ayrıca, bu anahtar kelimelerin farklı kombinasyonlarıyla taramalar da yapılmıştır. Araştırma yapılırken konu kapsamının sınırlı olabileceği düşünüldüğünden herhangi bir seçim kriteri aranmamıştır

Veri Analizi ve Sentezleme

Elde edilen çalışmalar, tematik analiz yöntemiyle incelenmiş ve bulgular alt temalar altında kategorize edilmiştir. Kadın paralimpik sporcuların karşılaştığı zorluklar, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamındaki temsilleri ve başarılarına ilişkin bilgiler sentezlenerek bir araya getirilmiştir. Çalışmalar, teorik çerçeve ve mevcut literatürle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu derleme, yalnızca belirli bir konuya odaklanmış çalışmaların değerlendirilmesiyle sınırlıdır. Literatürdeki veri eksiklikleri veya dil sınırlamaları nedeniyle bazı çalışmalar kapsam dışında bırakılmış olabilir. Bu derleme, Türk sporcular üzerine yapılan akademik çalışmalarda eksikliklere odaklanmış ve belirli bir konuya yönelik çalışmaların değerlendirilmesiyle sınırlıdır. Literatürdeki veri eksikliği ve dil sınırlamaları nedeniyle bazı çalışmalar kapsam dışında kalmıştır. Veriler, birincil kaynakların yanı sıra sporcuların sosyal medya hesapları, YouTube konuşmaları, haber siteleri ve röportajlardan elde edilmiştir. Çalışma, her spor dalını değil, daha fazla temsil edilen veya başarı gösterilen branşları kapsamaktadır.

BULGULAR

Tarihte spor alanı sıklıkla bir savaş meydanı olarak da tasvir edilmiştir. Güçlü ve hırslı sporcuların bir silah olarak bedenlerini kullandıkları bir savaş meydanı. Modern sporda 19. Yüzyılın sonlarında 20. yüzyılın başlarında spordaki sayısal ve kültürel erkek egemen anlayış spor alanını, yüksek düzey performans , üstün fiziksel özellikler , yetenek başarı ,hırs ve rekorlarla tanımlar .Fiziksel kuvvet ve dayanıklılık , rasyonel düşünme becerisi ve rekabeti göze alma modern toplumlarda eril değerler olarak tanımlanması bize spor alanının eril değerler üzerine örülü cinsiyetlendirilmiş bir alan olduğunu göstermektedir. Kadınların spor tarihinde yer almaya başladığı , kadın sporunun gelişme yılları olarak kabul edilen Viktorya Döneminde , kadınların hangi spor dallarına ne düzeyde katılabileceklerinin sınırları Viktoryen inanışın kapsamında erkeğin gücü ve kadının zayıflığına yönelik biyolojik farklılığa dayanan kalıplar tarafından çizilmiştir (Hargreaves, 2002). Bu kalıpların beslediği kadın algısında , kadının kutsal ailenin ve toplumun devamı olduğu , ahlakın sorumlusu olduğu ve fizyolojik olarak rahimden ibaret olduğu düşünülmektedir .Herhangi bir sportif aktivite , özellikle fiziksel güç ve dayanıklılık gerektirenler ,kadınları kadınsılıktan uzaklaştıracağına ,kaslı yapacağına ,üremeye zarar vereceğine inanılmaktadır. Fakat bu inanışlara rağmen kadınlara yönelik egemen sınırlar içerisinde de olsa kolejlerde okuyan orta sınıf kadınlar spora aktif olarak katılmaya başladılar. Orta-üst sınıf kadınların katılabileceği sporların başında tenis ,golf ve okçuluk gelmekteydi. Bu dönemin en popüler sporu olan tenis ,günümüz badmintonuna benzeyen ,çim üzerinde oynanan ,yavaş temposu nedeniyle kadınlar için uygun olduğu düşünülen ilk spordur. Kadının ve erkeğin birlikte oynayabildiği okçuluk ise kadınlar için ilk örgütlü spor olması nedeniyle kadın ve sporun tarihinde önemli bir yere sahiptir (Hargreaves, 2002).

Ünlü feminist düşünür Judith Butler kadınların spora katılımını , toplumsal cinsiyet sınırlarının içerisinde sıkıştırılması kadınsılık ideallerine bir meydan okuma olarak görmektedir. Örneğin Amerikalı sprinter Florence Griffith Joyner ,sadece başarılı sportif performansıyla değil

stadyumlarda sergilediği beden performansıyla da dönemin siyahi kadınlarının sembolü ve öncüsüdür . fiziksel gücün , dayanıklılığın ve hızın heretoseksüel kadınlık pratikleriyle (renkli ve seksi spor kıyafetleri , uzun boyalı tırnakları , uzun dalgalı saçları) kimine göre güzelliği sergilemesiyken kimine göre kadını zayıf cinsiyet olarak görenlere ve ötekileştirenlere meydan okuyan güçlü kadın tehditti oluşturmaktaydı.(Daddario & Wigley, 2007)

Modernleşme sürecinde güzellik yarışmalarına katılım Türk kadının hürriyetini kazanmasında önemli bir rol üstelenmiştir. İlk dünya güzellik kraliçesi olan Keriman Halis Ece ve ilk güzeller arasında yer alan Mübeccel Namık, Naşide Saffet gibi isimlerin voleybol , yüzme ve bisiklet gibi spor dallarıyla yakından ilgilenmeleri, sporun kadın bedenini kadınsılıktan uzaklaştırmadığının katıntı olduğu gibi kadınların peşinde oldukları özgürlük hedeflerine ulaşmaya başladıklarının da kanıtıdır (Kılınççeker, 2023).Modernliğin ve uygarlığın temsilcisi olarak görülen kadın, cinsiyetiyle ,kimliğiyle cinselliğiyle ,bireyselliğiyle , engelinin sebebiyet verdiği gereksinimleriyle ve tüm yaşantısıyla saygı duyulduğu takdirde tam anlamıyla özgür bir kadın olur. Toplumsal yaşamda ve spor alanında özgür kadın olgusun oluşmasında tüm bireylerin ortak çabası ve bilinci gerekmektedir.

Kadın sporcular ,yalnızca fiziksel zorluklar değil ,aynı zamanda toplumsal normlarla da mücadele ederken spor dünyasında kendilerine yer açmaya devam ediyor. Ünlü atlet Allyson Felix ve cimnastikçi Simone Biles gibi kadınlar, toplumsal cinsiyet algılarını zorlayan dayanıklılık ve cesaret örnekleri sergiliyor . Simone de Beauvoir'ın “İkinci Cinsiyet” kadınların dayatılan sınırlamaları sorgulandığı gibi, bu iki güçlü sporcu da kadınlara biçilen rollerin ve sınırların dışına çıkmışlardır. Allyson Felix, 32 haftalık hamileyken şiddetli preeklampsi tanısıyla karşılaştığında sadece kendi hayatlarında değil, spor kariyerini de tehdit eden bir durumla yüzleşti. Gebeliğinde yaşadığı bu Komploya rağmen Felix, iyileşerek spora geri döndü ve Tokyo Olimpiyatları'nda 4x400 altın madalyasıyla Olimpiyat tarihindeki en fazla kazanan ABD'li atlet olarak tarihe geçti .(Faheem & Dutta, 2023) Felix'in öyküsü, kadın tarihinde spor dünyasında da engel olarak kullanılan bir biçimde uygulanmış, hem annelik hem de atletizm arasında sağladığı dengeyle her iki alanda da var olabileceği, bu süreçte kadınsı güçlerini zayıflık değil, dayanıklılık olarak kullanabileceğini kanıtlıyor. Onun bu öyküsü, kadınların kendi bedenleri ve kariyerleri üzerindeki kontrol sahiplenmelerinin kapsamı ve bu kontrolün toplumsal sınırlamaları nasıl yıkanacağını göstermektedir. Allyson kadınlar için spornayakkabı üreten bir gişömcü olmanın yanı sıra Anne hakları eylemleri, kadınların annelik sürecinde yaşadığı zorluklara ve bu süreçte karşılaştıkları haksızlıklara dikkat ederek toplumsal farkındalığı artırma ve bu konuda politika değiştirme yapılması için çalışan bir anne hakları aktivistidir(Faheem & Dutta, 2023) Allyson Felix, anneliği, kadın desteği ve sporculuğuyla kadınlara ilham veren bir rol modelidir. Toplumun çizdiği annelik ve kadınlık kalıplarını yıkarak, hem anne hem kadın hem de başarılı bir sporcu olunabileceğini gözler önüne sermiştir. Kararlılık ve mücadele gücüyle, kadınların karşılaştığı engellerin sahip olabileceği kanıtlayan Felix, özellikle annelik ve sporculuk arasında bir seçim yapılması zorunlu olmadığını göstererek, kadınlar bu konuda güçlü bir örnek oluşturmuştur.

Simone Biles'in hikayesi zihinsel sağlık ve toplumsal cinsiyet normlarına karşı bir direniş olarak ortaya çıkıyor(McDermott, 2024). Biles, Tokyo 2020 Olimpiyat Oyunları'nda zorlu zorluklar nedeniyle iki finalden çekildiğinde, toplumun kadın sporcularına yüklediği

beklentilerle yüzleşti. Biles'in çekilme kararı, sporcuların yalnızca fiziksel değil, zihinsel sağlığının da en az performansı kadar değerli olduğunu hatırlatarak bir dönüm noktası yarattı. Ayrıca ABD Cimnastik Takımı'nın eski doktoru Larry Nassar'ın cinsel istismarından etkilenen kusurlar arasında yer alan Biles, mahkemede yaşadıklarını cesurca ifade ederek travmalarıyla yüzleşti. Simone Biles, karşılaştığı tüm fiziksel ve zorluklara rağmen, sınırların ayrıntılarını kadınların gücünü yeniden tanımlıyor. Hem sporcu hem de birey olarak başardıkları, spor dünyasındaki kadınların gücünün ve gücünün sembolü haline geldi. Onun öyküsü, kadınların sessizliği reddedip, baskılara boyun eğmek yerine kendi seslerini duyurmalarının arttığını hatırlatıyor. Bu kadın gücünün, toplumun günlerine rağmen başarısının ve direncinin mümkün olduğunu göstererek, kadınların spor dünyasındaki yerini sağlamlaştırıyor.

Bu sporcular, kadınların biçilen silindirlerin parçalarıyla değişerek, fiziksel ve zihinsel dayanıklılıklarıyla başarıya ulaşıyorlar. Felix'in anne olarak atletizme dönebilmesi, Biles'in zihinsel sağlığını korumak adına yarışlardan çekilme cesareti göstermesi, kadının sadece fiziksel güçle değil, toplumsal bariyerleri aşmanın azmiyle de tanımlandığı gösteriliyor. Beauvoir'ın ifadesiyle, "kadın doğulmaz, kadın olunur"; Spor dünyasındaki bu iki ikonik figür, kadınların kendi haklarına ve gücüne sahip olduklarının örneğidir.

Kadın sporcuların ulusal ve uluslararası düzeydeki başarıları, spor dünyasında kadınların karşılaşabileceğın aşılabilir niteliktedir. Türkiye'nin güreşteki gururu Yasemin Adar, boks olimpiyat şampiyonu Busenaz Sürmeneli, başarılarıyla dikkat çeken kadın voleybol takımı, dünya çapında başarılarla imza atan tekvandocu İrem Yaman ve Nur Tatar gibi sporcular, kadınların spor dünyasındaki gücünü temsil eden isimler olarak öne çıkıyor. Ancak bu başarılar, çoğu zaman toplumsal, ekonomik, fiziksel ve zihinsel zorluklarla dolu bir mücadeleyi de beraberinde getiriyor.

Toplumsal açıdan kadın sporcuların öncelikle "kadın" olmalarından kaynaklanan kalıplaşmış rollerin aşılması gerekmektedir. Türkiye ve sosyal yapısal yapılar içinde kadınlar, sporda başarıdan ziyade daha geleneksel roller yerine beklenen bireyler olarak görülebilir (Tepe, 2020). Güreşçi Yasemin Adar'ın büyük uluslararası başarıları, geleneksel olarak erkek sporu olarak algılanan güreşçi kadınların da var olabileceğini kanıtladı. Ancak bu başarının ardında, kadın sporcuların sürekli olarak kanıtlanma ihtiyaçlarını karşılayabildiği, toplumsal ön yargılarla mücadele ettiği bir süreç bulunmaktadır. Bu mücadele, kadın sporcuların toplum içinde kendilerine yer bulmalarını zorlaştıran önemli bir engeldir (Kaskan & Ho, 2016). Buna rağmen Busenaz Sürmeneli gibi sporcular, bu engelleri aşarak başarıya ulaşmış ve bu sporcular, spor dünyasındaki başarıyı elde ederken sadece bireysel başarıyı değil, toplumsal değişim için de bir kapı aralamışlardır.

Toplumsal ve kültürel önyargılar : Engelli bireylerin spor yapması konusunda toplumda hala bir çok ön yargı bulunmaktadır. Kadın paralimpik sporcular ise yalnızca engelli oldukları için değil ,aynı zamanda kadın oldukları için de ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler. Birçok kültürde, kadınlardan daha pasif bir yaşam sürmeleri beklenirken kadın ve engelli olup spor gibi fiziksel bir alanda aktif rol almaları yadırganabilmektedir. Engelli kadınlar toplumda evlilikte eş ve annelik rollerini yerine getiremeyeceğine yönelik kalıp yargılarla da karşılaşabilmektedirler (Bayındır & Uysal, 2023). Kadın paralimpik sporcular, hem engelli

olmanın hem de kadın olmanın getirdiği iki katmanlı önyargı ile mücadele etmek zorundadır. Geleneksel olarak, spor, erkeklerin egemen olduğu bir alan olarak görülürken, engelli bireyler de toplumda genellikle “yardıma muhtaç” bireyler olarak algılanır. Kadınlar ise bu önyargıların hem engelli olma hem de cinsiyet üzerinden pekiştirilmesiyle daha fazla zorluk yaşarlar. Paralimpik sporcular, başarılarını kanıtlamak için toplumsal normları iki katı aşmak zorundadır. Olimpiyatlarda ise, kadın sporcuların hakları ve görünürlüğü daha fazla artmış olsa da, paralimpik sporcularda bu gelişmeler çok daha sınırlıdır. Paralimpik kadınlar, her iki kimlikleri (kadın ve engelli) arasında denge kurarak ve toplumsal bariyerleri aşarak daha fazla görünürlük elde etmek zorundadırlar.

Kübra Denizci Keskin engelli bir kadın olarak hem ralli sporunda hem de klinik psikoloji alanında başarılı bir kariyer inşa ederek , azmi ve kararlılığıyla pek çok kişiye ilham kaynağı olmuştur. Engelleri aşan ilk kadın pilot olarak yapmış olduğu bir konuşmada "Engelleri aşarak bu alanda var olabilmek mücadelesi, hem fiziksel hem de toplumsal zorluklarla başa çıkarken, başarılarımın başkalarına ilham kaynağı olabileceğini bilmek beni daha da motive ediyor." Sözleriyle engelli kadınlara rehber olurken aynı zamanda toplumda maruz kaldıkları zorlukların kanıtı niteliği taşıyor (İnce ,2024) .

Nazmiye de , paralimpik bir sporcu olarak da toplumun önyargılarıyla karşılaşmıştır. Engelli sporcuların genellikle fiziksel kapasitesinin sorgulanması, kadın ve engelli bireylerin başarısız olmalarının daha kolay kabullenilmesi gibi sorunlarla başa çıkmak zorunda kalmıştır. Ancak Nazmiye'nin gücü, sadece kaslarında değil, aynı zamanda bu toplumsal önyargılara karşı direncinde saklıydı. Her başarı anında, “Ben de buradayım ve yapabiliyim” diyerek diğer engelli bireyler ve kadın sporcular için de umut olmuştur (Tiryaki, 2024).

Finansal ve destek yetersizlikleri : Cevdet Yılmaz ın yapmış olduğu ‘ ‘ Ucube Bedenden Paralimpik beden ‘ ‘ adlı çalışmada görüldüğü üzere çevresel ve fiziksel düzenlemelerde gözle görünmeyen fakat engelli sporcuları sınırlayan bir mekanizmanın işlendiği görülmektedir (Yılmaz, 2019). Spor tesislerinin birçoğu engelli bireyler için uygun şekilde tasarlanmamıştır. Engelli kadın paralimpik sporcular, toplumda pek çok zorlukla karşılaşırken antrenmanlarını sürdürebilmek ve profesyonel düzeyde performans gösterebilmek için özel şartlara ihtiyaç duyabilirler. Ancak spor tesislerinin çoğunun erişilebilirliği ve altyapı yetersizlikleri, sporcuların performanslarını sınırlayabilmeleri, kariyer gelişimlerini olumsuz yönde etkilemesi söz konusudur.(Fitri et al., 2022) Engelli kadın paralimpik sporcuların en büyük ihtiyaçlarından biri, soyunma ve duş sıcaklığına erişimdir. Ancak birçok spor merkezindeki alanların engelli erişimine uygun değildir. Soyunma, dar alanlar veya uygun yüksekliğe sahip olmayan dolaplar gibi altyapı sorunları, kadın sporcuların temel ihtiyaçlarını karşılamalarını zorlaştırmaktadır. Erişilebilir olan az sayıdaki tesis genellikle büyük şehirlerde veya özel alanlarda yer almaktadır. Bu durumda, engelli kadın paralimpik sporcular, antrenman yapmak için uzun mesafeler kat etmek zorunda kalabilmektedir. Bu da hem ekonomik yükü hem de sporcuların motivasyonunu olumsuz yönde etkilebilmektedir.

Psikolojik baskı ve motivasyon sorunları : Türkiye'de ve dünyada paralimpik kadın sporcular, fiziksel engellerin yanı sıra toplumsal önyargılar, üreme ve destek eksikliği gibi birçok psikolojik baskıyla karşı karşıya kalıyor. Bu durum, motivasyon kaybı ve sporcuların

potansiyellerini tam anlamıyla ortaya koymalarına yol açabiliyor. Olimpiyat kadın sporcuları, birçok anlamda daha fazla toplumsal kabul görürken, paralimpik kadın sporcuların başarıları çoğu zaman yeterince takdir edilmez. Bu durum ister istemez motivasyon kaybına yol açmaktadır. (Kaskan & Ho, 2016)

Fırsat eşitsizliği : Kadın paralimpik sporcuların, erkek paralimpik sporculara göre daha az yarışma fırsatı buldukları bir gerçektir.(Kaskan & Ho, 2016) Bu fırsat eksikliği, özellikle bazı spor dallarında daha belirgindir. Kadın paralimpik sporcular, daha az destekleyici bir ortamda gelişmeye çalışırken, erkek paralimpik sporcular genellikle daha fazla fırsata sahip olurlar. Olimpiyatlarda, kadın ve erkek sporcular için daha eşit yarışma fırsatları ve organizasyonlar bulunurken, paralimpik sporlar, henüz bu dengeyi tam olarak kurabilmiş değildir.

Dünya ve Avrupa şampiyonlukları bulunan görme engelli milli sporcu Döndü Yeşilyurt yaptığı bir röportajda ‘‘Judo benim hayatımı çok değiştirdi. Hem eğitim hem kariyer olarak etkiledi. Mesleki anlamda iş edinmemi sağladı. Ankara Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü personeliyim. En önemlisi de hayatta daha öz güvenli, daha girişken olmamı sağladı. Görme engelli olmama rağmen bunun dezavantaj olmadığını öz güvenini verdi’’ ifadelerini kullanarak sporun ona sunduğu imkanları vurgulamıştır.

Kübra Denizci Keskin, Türkiye'nin önde gelen kadın ralli sporcularından biridir ve ralli dünyasında dikkat çeken bir kariyere sahiptir. Kübra Denizci Keskin, engelli bir kadın olarak hem ralli sporunda hem de klinik psikoloji alanında başarılı bir kariyer inşa eden, azmi ve kararlılığıyla pek çok kişiye ilham veren bir sporcu ve psikolog. Tekerlekli sandalyeye bağımlı olmasına rağmen hayallerinden ve tutkularından asla vazgeçmedi; ralli sporunda kendini kanıtladı ve aynı zamanda insanların ruhsal sağlığına destek olmayı amaçlayan bir klinik psikolog olarak da topluma katkı sağlamaya devam ediyor. Kübra'nın hikayesi, fiziksel engellerle mücadele eden ancak hayallerinin peşinden gitmekten asla vazgeçmeyen kadın paralimpik sporcularla paralellik gösteriyor. Örneğin, paralimpik yüzücü Sümeyye Boyacı ve halterci Nazmiye Muratlı gibi isimler de, fiziksel engellerine rağmen kendi alanlarında büyük başarılar elde ederek yalnızca ülkemizde değil, dünyada da tanınan sporcular arasında yer aldılar. Bu kadın sporcular, engellerin onları durdurmasına izin vermeyerek hem kendileri hem de başkaları için yeni ufuklar açtılar (İnce ,2024) .

Nazmiye Muratlı, paralimpik halter sporunda Türkiye'yi başarıyla temsil eden, gücüyle tüm dünyaya ilham veren bir sporcu. Ancak onun şampiyonlukları, yalnızca bir sporcu olarak değil, engelli ve kadın bir sporcu olarak da büyük zorluklar içerisinde kazanılmış bir zaferin simgesi. Kadın ve engelli olmanın verdiği ikili mücadele, onun yolunu diğer sporculardan çok daha farklı bir hale getirdi. Halter gibi fiziksel güç gerektiren ve genellikle erkek sporu olarak görülen bir alanda, Nazmiye kadın kimliğiyle yer edinmeye çalıştı. Kadın sporcular için sporun her alanında olduğu gibi halterde de çok fazla önyargı bulunuyor; "Bu spor sana göre değil" diyenler, "Kaldıramazsın" gibi sınırlayıcı söylemler, Nazmiye için sıradan sözler haline gelmişti. Bu yorumlara ve zihinsel baskılara karşı direnerek, kendi gücünün sınırlarını keşfetti ve sınırlarını sürekli olarak aşmaya devam etmiştir (Tiryaki, 2024).

Paris 2024 olimpiyatlarında para okçuluk branşında altın madalya getiren Öznur Cüre Girdi kariyeri boyunca 4 Avrupa 2 dünya şampiyonluğuna ulaşmıştır. 2014 yılında geçirdiği trafik kazası sonucu omurilik felci olan Öznur, spora olan tutkusunu kaybetmemiş ve Okçular Vakfı'nda okçuluğa başlamıştır Azmi ve kararlılığı sayesinde kısa sürede ulusal ve uluslararası arenada önemli başarılarla imza atmıştır. Öznur'un elde ettiği başarılar, kadın sporcuların engelleri aşarak uluslararası platformlarda nasıl büyük başarılarla ulaşabileceğinin en güzel örneklerinden biridir. Onun hikâyesi, sporda cinsiyet eşitliği ve engelli bireylerin topluma kazandırılması konularında ilham verici bir rol model oluşturmaktadır. (Tiryaki, 2024).

Sevilay Öztürk, Türkiye'nin başarılı paralimpik yüzücülerinden biri olup, 2020 Tokyo Paralimpik Oyunları'nda kadınlar 50 metre sırtüstü S5 kategorisinde bronz madalya kazanarak tarihe geçmiştir. Doğuştan kol agenesi (kol yokluğu) ile dünyaya gelen Sevilay, azmi ve disiplinli çalışmalarıyla birçok ulusal ve uluslararası şampiyonada dereceler elde etmiştir. Sporda kadınların ve engelli bireylerin başarılarına ilham veren bir örnek olan Sevilay, genç sporcular için güçlü bir rol modeldir (Wikipedi,2024)

Aysel Önder, 2005 yılında Hatay'da doğmuş ve T20 kategorisinde yarışan başarılı bir para-atlettir. 2024 Paris Paralimpik Oyunları'nda kadınlar 400 metre T20 sınıfında 54.96'lık derecesiyle dünya ve paralimpik rekoru kıırarak finale yükselmiş ve finalde 55.23'lük derecesiyle gümüş madalya kazanmıştır Zihinsel engeline rağmen, azmi ve kararlılığıyla elde ettiği bu başarı, engellerin aşılabilir olduğunu göstermektedir. Aysel, "Engeller, sadece zihnimizdeki sınırları ifade eder; onları aşmak bizim elimizde." sözüyle, engelli bireylerin de büyük başarılarla imza atabileceğini vurgulamaktadır (Tokan , 2024)

Türkiye Golbol Kadın Milli Takımı, 2024 Paris Paralimpik Oyunları'nda üst üste üçüncü kez altın madalya kazanarak tarihi bir başarıya imza atmıştır. Takım ruhu ve kadın sporcuların neşesiyle harmanlanan bu başarı, Türkiye'nin paralimpik oyunlar tarihindeki en yüksek madalya sayısına ulaşmasına katkı sağlamıştır. Paris 2024'te toplamda 6 altın, 10 gümüş ve 12 bronz olmak üzere 28 madalya kazanan Türkiye, bu alanda rekor kırmıştır. Golbol Kadın Milli Takımı'nın elde ettiği bu zafer, kadın sporcuların azim ve kararlılıkla neler başarabileceğinin en güzel örneklerinden biridir. Takım kaptanı Sevda Altunoluk, maç sonrası yaptığı açıklamada, "Birlikte başardık; takım olarak inandık ve kazandık. Bu madalya, tüm Türkiye'nin." Diyerek kadınların birlikte hareket ettiğinde her engeli aşabileceğinin ve gücün birliktelikten doğduğunun en güzel kanıtı olduğunu ifade etmiştir. (Tiryaki, 2024).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Engelli kadın paralimpik sporcular, sadece fiziksel engelleriyle değil, aynı zamanda cinsiyetlerinden kaynaklanan önyargılarla da mücadele etmek zorundadırlar. Toplumda spor genellikle erkeklerin egemen olduğu bir alan olarak görülürken, kadınların spor yapması hâlâ bazı kesimlerde yadırganmaktadır (Bayındır & Uysal, 2023). Bunun yanı sıra, engelli kadınlar, hem engelli hem de kadın oldukları için toplumsal bariyerlerle iki kat daha fazla mücadele ederler. Geleneksel toplumsal cinsiyet normları, kadınlardan pasif bir yaşam sürmeleri beklerken, engelli bireylerin de “yardıma muhtaç” olarak algılanması, bu sporcuların sporda aktif bir rol almalarını engelleyen önemli faktörlerdir (Yılmaz, 2019). Kübra Denizci Keskin'in

rallı sporunda gösterdiği başarı, bu önyargılara karşı verdiği mücadelenin bir örneği olarak, engelli kadınların spor alanındaki varlıklarını güçlendirmiştir.

Engelli kadın paralimpik sporcular, toplumsal önyargıların yanı sıra psikolojik baskılarla da karşı karşıyadır. Kadın paralimpik sporcuların fiziksel engellerinin yanı sıra, toplumsal önyargılar, üreme baskıları ve destek eksiklikleri, bu sporcuların psikolojik durumunu etkileyebilmektedir (Suggs & Guthrie, 2017). Bu psikolojik zorluklar, sporcuların motivasyonunu düşürebilir ve potansiyellerini tam anlamıyla ortaya koymalarını engelleyebilir. Ancak, bazı paralimpik kadın sporcular, bu psikolojik baskılara rağmen, başarılarını sürdürebilmiş ve topluma ilham kaynağı olmuştur.

Döndü Yeşilyurt ve Sevilay Öztürk gibi sporcular, psikolojik baskılara ve engellere rağmen, başarılarıyla hem kendilerine hem de başkalarına ilham vermişlerdir. Döndü Yeşilyurt, judo sayesinde hayatının birçok alanında değişim yaşadığını vurgulayarak, sporun engelli bireyler için nasıl dönüştürücü bir güç olabileceğini göstermektedir (Çalışkan, 2024). Sevilay Öztürk ise, sadece spordaki başarılarıyla değil, aynı zamanda engelli kadınların azmiyle toplumsal engelleri nasıl aşabileceğini gösteren bir örnektir.

Engelli kadın paralimpik sporcular, sadece toplumsal engellerle değil, aynı zamanda finansal ve altyapı yetersizlikleriyle de mücadele etmektedirler. Cevdet Yılmaz'ın "Ucube Bedenden Paralimpik Beden" adlı çalışmasında, spor tesislerinin engelli bireylere uygun şekilde tasarlanmadığına ve bu eksikliklerin sporcuların performanslarını kısıtladığına dikkat çekilmektedir (Yılmaz, 2019). Engelli kadın sporcular, antrenmanlarını sürdürebilmek için özel alanlara ihtiyaç duyarken, çoğu spor merkezi bu gereksinimleri karşılayamamaktadır. Ayrıca, engelli sporcuların antrenman yapabilecekleri tesislerin çoğu büyük şehirlerde yer almakta, bu da özellikle kırsal alanlarda yaşayan sporcular için büyük bir engel teşkil etmektedir (Fitri et al., 2022).

Kadın paralimpik sporcular, erkek paralimpik sporculara kıyasla daha az yarışma fırsatına sahiptirler (Kaskan & Ho, 2016). Bu fırsat eksikliği, kadın sporcuların gelişimlerini kısıtlayarak, başarılı olmalarını zorlaştırmaktadır. Olimpiyatlarda, kadın ve erkek sporcular için daha eşit yarışma fırsatları sağlanırken, paralimpik sporlar hâlâ bu dengeyi kurmakta zorlanmaktadır. Fırsat eşitsizliği, paralimpik kadın sporcuların uluslararası başarılar elde etmelerini engellemektedir. Ancak, Öznur Cüre'nin para okçulukta elde ettiği başarılar, fırsat eşitsizliğine rağmen engelleri aşabilen kadın sporcuların örneklerini sunmaktadır.

Engelli kadın paralimpik sporcular, toplumsal önyargılar, altyapı eksiklikleri, psikolojik baskılar ve fırsat eşitsizliği gibi pek çok zorlukla karşılaşarak büyük başarılar elde etmektedirler. Kübra Denizci Keskin, Nazmiye Muratlı, Sevilay Öztürk ve diğer paralimpik kadın sporcular, engellerine rağmen azim ve kararlılıklarıyla hem kendilerine hem de başkalarına ilham kaynağı olmuşlardır. Ancak, paralimpik sporcular üzerine yapılan araştırmaların yetersizliği, bu sporcuların ihtiyaçlarının daha geniş bir kitleye duyurulmasını engellemektedir. Engelli kadın sporcuların yaşadığı zorlukları ve bu zorlukları aşarak elde ettikleri başarıları daha fazla görünür kılmak, bu alandaki araştırmaların artırılması ve

toplumsal farkındalığın artırılmasıyla mümkündür. Bu sporcuların hak ettiği desteği alabilmesi için daha fazla bilimsel çalışma ve toplumsal desteğin sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bayındır, Z., & Uysal, M. T. (2023). Engelli Kadın Sporcuların Toplumsal Deneyimleri Üzerine Bir Çalışma. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(4), 427-444.

Çalışkan, E. (2024). https://www.ensonhaber.com/kralspor/diger-spor-haberleri/dondu-yesilyurt-paralimpik-oyunlarini-5-noktaladi#google_vignette adresinden alındı

Daddario, G., & Wigley, B. J. (2007). Gender Marking and Racial Stereotyping at the 2004 Athens Games. *Journal of Sports Media*, 2(1), 29-51.

Dean, N. A., Bundon, A., Howe, P. D., & Abele, N. (2023). "It Looks Good on Paper, But It Was Never Meant to Be Real": Mixed-Gender Events in the Paralympic Movement. *Adapted physical activity quarterly*, 1(aop), 1-24.

Faheem, H., & Dutta, S. (2023). Allyson Felix: Empowering Female Athletes on and off the Track. *IUP Journal of Entrepreneurship Development*, 20(3).

Fitri, M., Zainal Abidin, N. E., Novan, N. A., Kumalasari, I., Haris, F., Mulyana, B., Yaacob, N. (2022). Accessibility of inclusive sports facilities for training and competition in Indonesia and Malaysia. *Sustainability*, 14(21), 14083.

Hargreaves, J. (2002). The Victorian Cult of The Family and the Early Years of Female Sport. *Gender and sport: A reader*, 53-65.

Hür, G. (2020). Prisma Kontrol Listesi 2020 Güncellemesi. *Online Turkish Journal of Health Sciences*, 6(4), 603-605.

İnce, K. H. (2024). <https://www.oggusto.com/spor/kubra-denizci-keskin-ralli-pilotu> adresinden alındı

Klerk, H., & Ampousah, L. (2003). The physically disabled woman's experience of self. *Disability and Rehabilitation*, 25, 1132-1139. <https://doi.org/10.1080/09638280310001596199>. <https://consensus.app/search/>

Kaskan, E. R., & Ho, I. K. (2016). Microaggressions and Female Athletes. *Sex Roles*, 74, 275-287.

Kılınççeker, Ö. (2023). Türkiye'nin İlk Dünya Güzeli Keriman Halis'in Mısır Gezisi ve Yankıları. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 295-316.

McDermott, V. (2024). Framing, agency, and athlete activism: The Case of Simone Biles at the 2020 Olympics. *Public Relations Review*, 50(2), 102457.

Murathan, T. (2020). Tarihsel Süreçte Paralimpik Oyunlar Bölüm, *Sporda Yeni Akademik Çalışmalar -5*, 65.

Okada, C. (2023). Can overcoming issues Of Gender Be an Olympic Legacy (Commentary): A Need for Comprehensive Change. *Sport in Society*, 26(1), 147-153.

Özbey, S., & Güzel, P. (2011). Olimpik Hareket ve Kadın. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(25), 1-18.

Pack, S., Kelly, S., & Arvinen-Barrow, M. (2017). “I Think I Became a Swimmer Rather Than Just Someone with a Disability Swimming Up and Down:” Paralympic Athletes Perceptions of Self and Identity Development. *Disability and rehabilitation*, 39(20), 2063-2070.

Suggs, D. W., & Guthrie, J. L. (2017). Disabling prejudice: A Case Study of Images of Paralympic Athletes and Attitudes Toward People with Disabilities. *International Journal of Sport Communication*, 10(2), 258-276.

Tepe, F. F. (2020). The Politico-Poetic Representation of Turkish Women in *Türk Kadını Magazine (1966–1974)*. In *Gender and Diversity Representation in Mass Media* (pp. 35-58): IGI Global.

Tokkan, B. (2024). Hürriyet Gazetesi. Türkiye: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/haberler/para-atletizm-ikincisi-aysel-onder-t20-zihinsel-engelli-kategorisinde-yaristi-1060733> adresinden alındı

Tiryaki, E. (2024). <https://www.aa.com.tr/tr/paris-2024/milli-sporcu-nazmiye-muratli-pariste-bronz-madalya-kazandi/3321500> adresinden alındı

Tiryaki, E. (2024, 09 03). <https://www.aa.com.tr/tr/spor/sampiyon-sporcu-oznur-cure-girdinin-hayatinin-donum-noktasi-okcular-vakfi/3319005> adresinden alındı

Yılmaz, C. (2019). Ucube Bedenden Paralimpik Bedene. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (46), 136-157.

Wikipedia. (2024). https://tr.wikipedia.org/wiki/Sevilay_%C3%96zt%C3%BCrk adresinden alındı

GÜREŞÇİLERİN SPORA KATILIMLARINA YÖNELİK İÇ VE DIŞ MOTİVASYONLARININ KARŞILAŞTIRILMASI: META ANALİZ

Doç. Dr. Hulusi BÖKE

Yaşar Öncan Ortaokulu,

yakamoz8386@gmail.com- ORCID ID 0000-0002-5728-680X

Prof. Dr. Cemal GÜNDOĞDU

İnönü Üniversitesi,

cemal.gundogdu@inonu.edu.tr- ORCID ID 0000-0002-9122-6755

Bu çalışmanın amacı, güreşçilerin spora katılımına yönelik iç ve dış motivasyonlarının meta-analiz yöntemiyle karşılaştırılması yapılarak mevcut bilimsel literatürü kapsamlı bir şekilde değerlendirmektir. Çalışmada PRISMA yönergesi benimsenmiş ve ulusal (Türkçe) elektronik veri tabanlarında tarama yapılarak meta-analiz yürütülmüştür. Toplam 7 çalışma dahil etme kriterlerini karşılamıştır. Bulgular, spor katılımlarına yönelik güreşçilerin iç motivasyonlarının, dış motivasyonlarına kıyasla daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. (Rastgele etki büyüklüğü = 0,22, %95 güven aralığı (GA):-0,008-0,46). Dahil edilen çalışmalara yönelik yapılan testler (Q ve I²), müdahaleler arasında dikkate değer bir heterojenlik olduğunu göstermiştir. Sporcular ve antrenörler için rekabetçi ortamlardaki deneyim, beceri ve performansı analiz ederek güreşçilerin başarı için ihtiyaç duyduğu motivasyon ve kaynakları belirlemek önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Güreş, motivasyon, meta-analiz.

1. GİRİŞ

Spor bağlamında motivasyon, sporcuları farklı durumlarda aktif veya pasif olmaya teşvik eden süreçlerin ve faktörlerin varlığıyla ilgilidir. Öz belirleme teorisi, özerklik ve kendini gerçekleştirme ihtiyacından etkilenen dürtünün gerekliliğini vurguladığı için çeşitli bağlamlarda spor motivasyonu ile ilgili en eksiksiz ve istikrarlı çerçevedir (Pelletier, Rocchi, Vallerand, Deci ve Ryan, 2013). Bu teori, sporcuların genellikle dış faktörler (örneğin ödüller, rakiplerin baskısı ve insanların görüşleri) veya iç faktörler (örneğin merak, büyüme arzusu ve kendini geliştirme) tarafından motive edildiğini belirtir (Deci ve Ryan, 1985). Ryan ve Deci (2000) bir davranışın, motivasyonsuzluktan içsel motivasyona doğru niceliksel olarak değil, öz düzenleme stilleri sürekliliğinde var olduğunu savunurlar. Her düzenleme kişisel ve bağlamsal değişkenlerle ilgili süreçlerle ilişkilidir; motivasyon, öz belirleme derecesinin ilişkisi veya davranışın kontrol edici yönler tarafından düzenlendiği ölçüde bir süreklilik boyunca niteliksel olarak farklılık gösterir. Ayrıca bu insan motivasyonu taksonomisinde, algılanan nedensellik odağının önemini öne sürerler.

Öz belirleme teorisi, farklı motivasyonların fiziksel aktivite ve spora katılımı farklı şekillerde nasıl ilişkilendirildiğini açıklar (Vallerand ve Losier, 1994). Ayrıca teori, motivasyonu amotivasyondan (motivasyon eksikliği) dışsal (kontrollü) motivasyona ve en öz belirlemeli ve özerk olan içsel motivasyona kadar uzanan bir süreklilik olarak tanımlar. Öz belirleme teorisi, sporlarda motivasyonu anlamak ve teşvik etmek için uygun bir çerçeve olarak doğrulanmaktadır (Frederick-Recascino, 2002; Standage ve Ryan, 2020).

Birey içsel olarak güdülendiğinde davranışta bulunmaktan aldığı keyif ve doyumla, dışsal olarak güdülendiğinde ise dışsal ödüller ya da dış kaynaklı sonuçlar için aktiviteye katılmaktadır (Ingledeu, Markland ve Sheppard, 2004). Dışsal nitelikler, para, ödüller veya sosyal tanınma gibi ödüllere dayanır ve dışsal güdülerin çok boyutluluğunu yansıtır (Ntoumanis, 2001). Dışsal motivasyon, bireyin aktiviteye dış ödüller veya dışsal sonuçlar için katıldığını tanımlar (Ingledeu ve diğerleri, 2004).

Birey içsel olarak motive olduğunda dışsal teşvikler, baskılar veya ödüller için değil; eğlenmek ya da kendine meydan okumak için harekete geçer (Ryan ve Deci, 2000b). Sporcular, içsel olarak motive olduklarında aktiviteyi ilginç buldukları, yaptıkları spor dalı hakkında daha fazla şey öğrenmekten keyif aldıkları ve kendilerini aşma çabasının verdiği hazdan dolayı spora katılırlar. Bu özelliklere sahip bir kişi, içsel olarak motive olmuş kabul edilebilir (Pelletier ve diğerleri, 1995).

Araştırmalar, içsel motivasyonun spor performansının kalitesini, sporcuların deneyimleri ve katılım düzeylerini artırmada önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Bunun nedeni içsel motivasyonun, ilgiyi ve motivasyon gelişimini destekleyebilecek veya tehdit edebilecek algılanan faktörlere bağlı olarak şekillenmesidir. Gerçek ilgi ve kendini geliştirme arzusu ile motive olan sporcular, içsel motivasyon sergiler. Kendi ihtiyaçlarının aktivite bağlamında yeterince karşılandığını algıladıklarında, bu etkinliklere tam anlamıyla katılırlar. İçsel olarak motive olan bireyler, eylemlerini kendi kendine düzenlenmiş ve kendi iradelerinden kaynaklanan bir süreç olarak görürler. Bu tür bir motivasyon bireyin özerklik, öz-belirleme ve kişisel bir amaca sahip olma duygusunu yansıtır.(Biddle, Chatzisarantis ve Hagger, 2001).

Güreşin fiziksel olarak aşırı zorlayıcı bir spor olduğu gerçeği göz önüne alındığında, yüksek fiziksel gereksinimlere dayanmak için güreşçilerin aynı zamanda oldukça gelişmiş bir psikolojik bileşene sahip olması gerektiği varsayımı mantıklıdır. Ek olarak psikolojik faktörler de önemlidir çünkü güreş, iki sporcunun hem vücut hem de zekâ kullanarak üstün bir pozisyon elde etmek için performans gösterdiği bir spordur [Turksoy diğ.,2016]. Önemli olan güreşçilerin her antrenman seansını ve yarışmayı en üst düzeyde gerçekleştirmek için yüksek motivasyon seviyelerine sahip olmalarıdır (Clancy, Herring, MacIntyre ve M.J., 2016).

Spora katılım motivasyonu üzerine yapılan araştırmalardan elde edilen veriler, antrenör ve spor yöneticileri için yol gösterici olmaktadır. Bunun yanı sıra, spora katılım güduları belirlenip bu doğrultuda sportif etkinliklere yönlendirilen bireylere ideal spor deneyimleri sunulabilir (Gould, 1982). Böylelikle, hem spor psikolojisinde zengin bilgiler elde edilmesine hem de antrenörlere spor psikologlarına güreşçilerin güdüsel yönelimlerini bilmek buna uygun davranmak ya da güdüsel yönelimlerini değiştirmek konusunda önemli bilgiler sağlayabilecektir. Bu çalışmada, güreşçilerin spora katılımına yönelik iç ve dış motivasyonlarının meta-analiz yöntemiyle karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

Mevcut çalışma, meta-analiz protokolleri için tercih edilen raporlama öğeleri (PRISMA) (Moher, Liberati, Tetzlaff, Altman ve The PRISMA Group, 2009) tarafından özetlenen yönergelere uymaktadır.

2.1. Veri Toplama

Bu meta-analiz çalışmasının birincil veri kaynakları bilimsel makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri ile bilimsel kongre bildirimleridir. Meta-analiz güreşçilerin spora katılımına yönelik iç ve dış motivasyonlarını karşılaştırmak için yürütülmüştür. İlgili çalışmalara erişmek

için ulusal (ULAKBİM ve YÖK) veri tabanları kullanılmıştır. Meta-analize dahil edilecek çalışmaları seçmek için aşağıdaki ölçütlere dikkat edilmiştir:

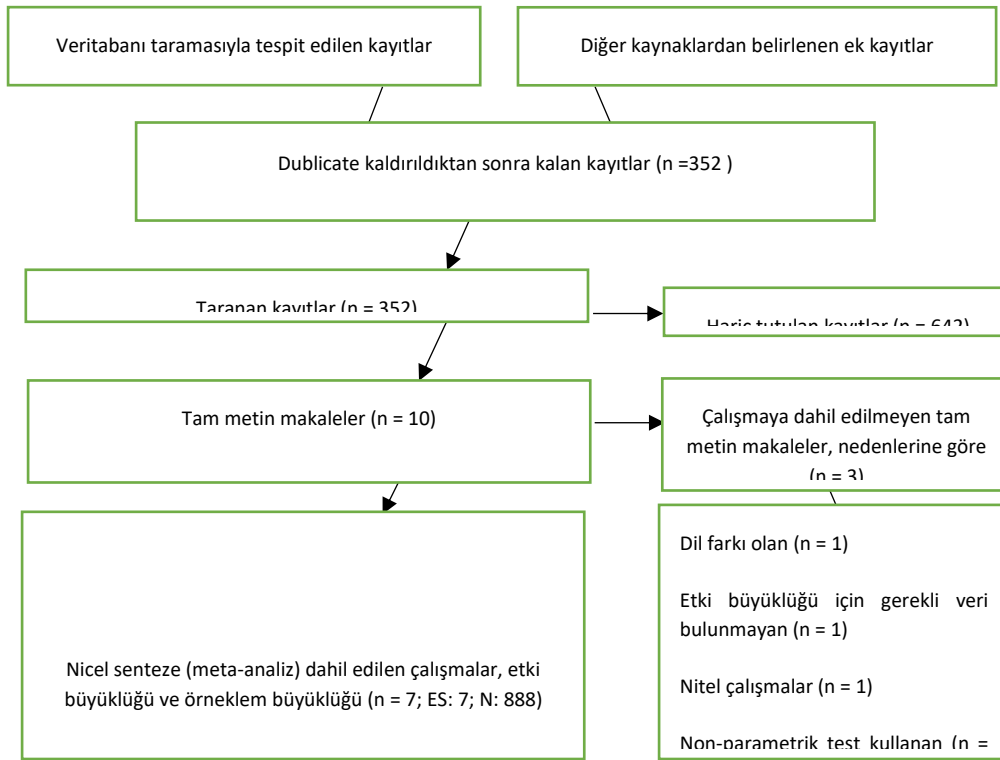
Kriter 1: Bilimsel makaleler, yüksek lisans tezi ve doktora tezleri ile bilimsel kongre bildirileri dahil olmak üzere yayınlanmış ve yayınlanmamış çalışmalar.

Kriter 2: Uygun araştırma metodolojisini karşılayan çalışmalar.

Kriter 3: Etki büyüklüklerinin hesaplanması için ortalamalar, standart sapmalar ve örneklem büyüklükleri gibi yeterli sayısal veriyi içeren çalışmalar.

Kriter 4: 2000 ile 2024 yılları arasında yayınlanmış çalışmalar.

Bu ölçütler meta-analiz için ilgili ve uygun çalışmaların seçilmesini sağlamak amacıyla kullanılmıştır.

Şekil 1. Sistematik İnceleme ve Meta-Analiz Protokolleri için Tercih Edilen Raporlama Ögeleri (PRISMA) ifadelerine göre meta-analiz sürecinin akış şeması

Bu meta-analiz çalışmasında, veri toplama sürecinde Şekil 1’de gösterilen PRISMA yönergesi benimsenmiştir.

Tablo 1. Meta-analize dahil edilen çalışmaların tanımlayıcı özellikleri

Yazar adı ve yılı	Deney ort.	Deney s.s	Deney örn.	Kontrol ort.	Kontrol s.s	Kontrol örn.	Örn. cinsiyet ve yaş	Araştırma türü	Kullanılan ölçek	Araştırma yılı	Örneklem sayısı
Dindar, 2022	14,38	6,18	16	12,75	6,29	16	Karışık / Belirsiz	Tez	Öcal ve Sakallı, 2018 (SGÖ)	2022	16
Gümüşdağ ve ark., 2017	58,96	9,91	10	57,85	9,28	10	Erkek / Belirsiz	Makale	Kazak (2004) (SGÖ)	2017	10
Kesler, 2020	21,95	6,80	140	18,86	5,30	140	Karışık / 22,06±3,39	Tez	Pelleter ve diğ.,2013, Erdem M. (SGÖ)	2020	140
Naziroğlu ve ar., 2019	17,00	5,25	213	13,47	6,10	213	Belirsiz / Belirsiz	Bildiri	Öcal ve Sakallı, 2018 (SGÖ)	2019	213
Pehlivan, ve ark.2017	5,24	0,94	83	5,27	0,92	83	Karışık / 17-25 arası	Makale	Kazak (2004) (SGÖ)	2017	83
(Pepe, ve ark. 2023)	5,24	1,17	137	5,31	1,20	137	Erkek / Belirsiz	Makale	Kazak (2004) (SGÖ)	2023	137
Sarı, 2013	4,76	1,04	289	4,66	1,06	289	Belirsiz / 18-25 ve üzeri	Tez	Kazak (2004) (SGÖ)	2013	289

Mevcut meta-analize dahil edilen bireysel çalışmaların tanımlayıcı özellikleri Tablo 1'de yansıtılmıştır.

2.2. İstatistiksel Analiz

Bu çalışmada, meta-analiz yürütmek için istatistiksel yazılım paketi Jamovi paket programı kullanıldı ve her çalışma için etki büyüklükleri, varyanslar ve grup karşılaştırmaları hesaplandı. SPSS yazılım paketi, Cohen'in kappa kodlama güvenilirliğini değerlendirmek (Cohen, 1988) için kullanıldı. Sabit etkiler modelinin son analizde yalnızca örneklem büyüklüğünden etkilenen hata varyasyonunu hesaba katması nedeniyle (Cooper, 2017), her çalışmadan hem gerçek rastgele varyansı hem de örnekleme hatası varyasyonunu dikkate almak için rastgele etkiler modeli önerildi (Koutsimani, Montgomery ve Georganta, 2019). Ek olarak, Cohen (1988)'in etki büyüklükleri sınıflandırması kullanılmıştır; 0,8'den büyük değerler "büyük", 0,5-0,8 arasındaki değerler "orta" ve 0-0,5 arasındaki değerler "zayıf" olarak sınıflandırılmıştır. Deney grubu puanlarını güreşçilerin iç motivasyon, kontrol grubu puanlarını güreşçilerin dış motivasyon puanları oluşturmaktadır. Dolayısıyla pozitif etki büyüklüğü güreşçilerin iç motivasyonları için olumlu bir sonuç, negatif etki büyüklüğü ise dış motivasyon için bir sonuç

göstergesidir. Dahil edilen çalışmalarda 0,05 anlamlılık düzeyi benimsendiğinden, bu çalışmadaki istatistiksel analizler için de 0,05 anlamlılık düzeyi dikkate alındı.

2.3. Veri Çıkarma (Extraction)

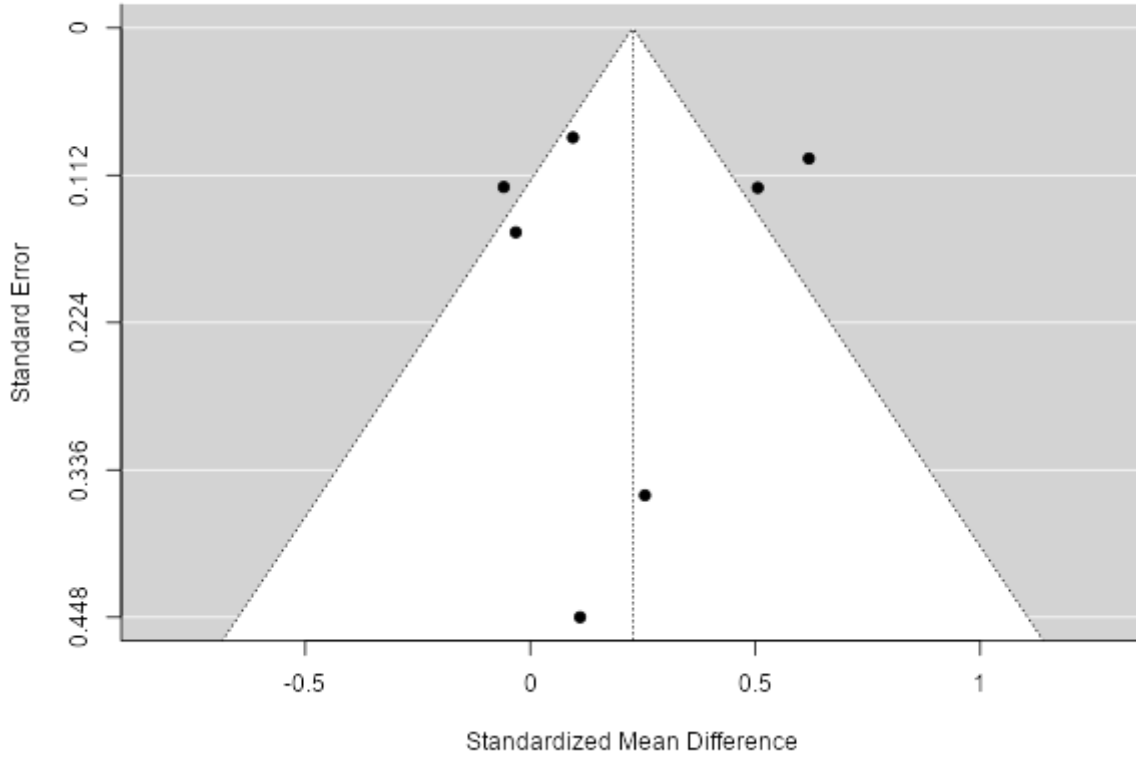
Bazen, bir çalışmada raporlanan iki veya daha fazla alt grubu tek bir grupta birleştirmek istenebilir. Örneğin, bu durum bir çalışmada örneklem büyüklükleri, ortalamalar ve standart sapmalar erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı sunulduğunda ortaya çıkabilir. Bu gibi durumlarda, veriler tek bir örneklem büyüklüğü içerisinde birleştirilebilir ve her müdahale grubu için ortalamalar ve standart sapmalar birleştirmek için kullanılabilir. Bu araştırmada, bazı ortalama puanlar Cochran (Higgins, Thomas ve Chandler, 2019) veri birleştirme formülü kullanılarak elde edildi (Shuster, 2011). Ayrıca bazı durumlarda, birden fazla kategoriye sahip olan çalışmalardan, incelenen motivasyon alanıyla ilişkili veriler çalışmaya dahil edildi.

2.4. Çalışma Kalitesinin Değerlendirilmesi

Kodlama protokolünün güvenilirliğini belirlemek, meta-analiz sürecinde önemli bir adımdır (Card, 2012; Petitti, 2000). Bu nedenle, bu çalışmada ki kodlama iki alan uzmanı (Beden eğitimi alanında doktora sahibi ve spor bilimleri fakültelerinde ilgili programları öğreten öğretim üyeleri) tarafından bağımsız olarak tamamlandı. Daha sonra, tutarsız kodlamalar konusunda fikir birliğine varmak için bir araya geldiler. Bazı araştırmacılar, şans faktörlerini ve kodlayıcılar arası frekans verilerindeki sınırlı seçenekleri göz önünde bulundurarak, Cohen'in Kappa istatistiğinin daha fazla güvenilirlik sağlayabileceğini öne sürdüler (Card, 2012). Ortaya çıkan değerlendiriciler arası güvenilirlik endeksinin 0,7 olduğu bulundu ve bu, kodlayıcılar arasında iyi düzeyde bir uyum olduğunu gösteriyor (Cohen, 1960; Landis ve Koch, 1977; Viera ve Garrett, 2005).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma problemini ele almak için meta-analize dahil edilen çalışmalardan ilgili veriler üzerinde analizler yürütülmüştür. Yayın yanlılığı, homojenlik testi ve rastgele etkiler modelinin kanıtına yönelik analiz bulguları bu bölümde sunulmaktadır.

Şekil 2. Güreşçilerin spora katılımlarına yönelik iç ve dış motivasyonlarının karşılaştırılmasına ilişkin etki büyüklüğü verilerini içeren çalışmaların huni dağılım grafiği

Şekil 2’ de meta-analize dahil edilen çalışmaların bireysel etki büyüklüklerinin çoğunluğu huni içinde toplanmış ve simetrik olarak gösterilmiştir. Ayrıca Şekil 2, çalışmaların bireysel etki büyüklüklerinin genel etki büyüklüğünü gösteren orta çizgi etrafında kümелendiğini göstermektedir. Huni grafiğine göre, dahil edilen 7 çalışmanın yayın yanlılığı göstermediği söylenebilir. Ancak çalışmaların tüm bireysel etki büyüklüklerinin huni içinde simetrik olarak yer almadığı düşünüldüğünde, yayın yanlılığı istatistiklerinin de incelenmesi gerekmektedir. Böylelikle dahil edilen çalışmaların yanlılık durumunu gösteren güven testleri ve sonuçları ortaya koyulmuştur.

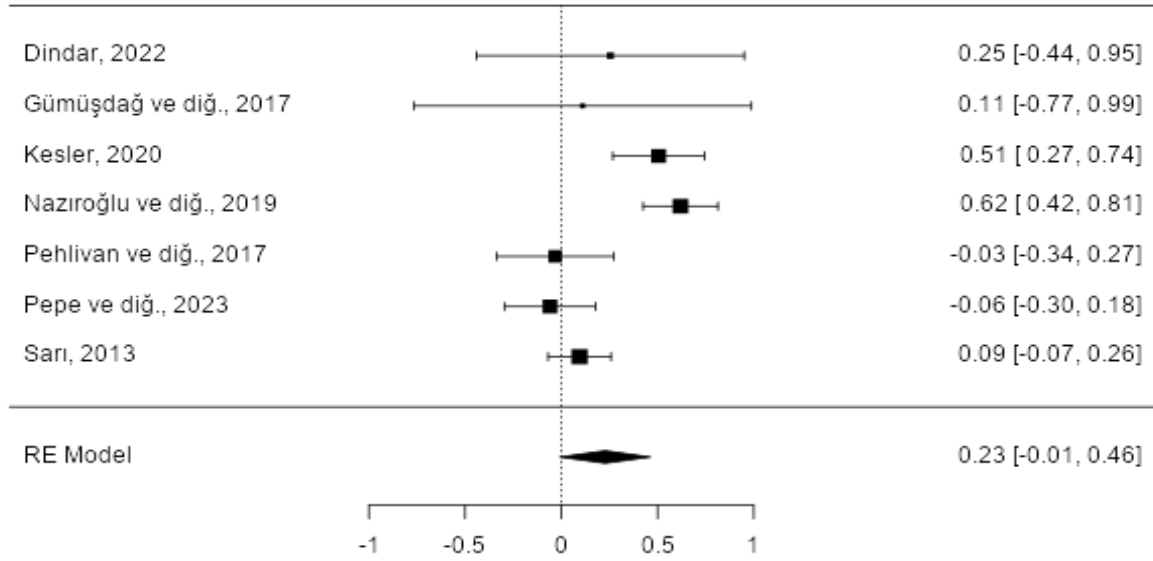
Rosenthal’ın Fail-Safe N Testi sonuçları sistematik inceleme ve meta-analiz sonucunun istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ($p = .00$) göstermektedir ve bu da anlamlı bir etkiye dair kanıt olduğunu göstermektedir. Begg ve Mazumdar Sıra Korelasyonlarından elde edilen Kendall’ın Tau katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olmaması ($.04$ ve $p = 1.00$), herhangi bir yayın yanlılığı olmadığını bir göstergesidir. Ayrıca, Egger’in Doğrusal Regresyon yönteminin sonuçlarına dayanarak ($p = 0.77 > .05$), %95 güvenle yayın yanlılığı olmadığı söylenebilir.

Tablo 2. Güreşçilerin spora katılımlarına yönelik iç ve dış motivasyonlarının karşılaştırılmasına ilişkin rastgele etkiler modeli ve homojenlik testine göre birleştirilmiş bulguları

Model	Etki büyüklüğü ve %95 güven aralığı					Null Hipotezi		Homojenlik testi			
	Çalışma sayısı	Etki büyüklüğü	Standart hata	Alt limit	Üst limit	Z değeri	p	Q değeri	Serbestlik der.	p	I ²
Rastgele	7	0.22	0.12	-0.008	0.46	1.89	0.00	31.68	6	0.00	79.72

Tablo 2, meta-analize dahil edilen 7 çalışmadan alınan verileri göstermektedir. Rastgele etkiler modelinde güreşçilerin iç motivasyonlarının dış motivasyonlarına kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Cohen'in sınıflandırmasına göre 0,22'lik etki büyüklüğü değeri zayıf düzeyde bir etki olduğunu gösterir (Cohen, Manion ve Morrison, 2011).

Tablo 2'ye bakıldığında, Q istatistiği olarak da bilinen homojenlik testi $Q=31.68$ olarak hesaplanmıştır. Ki-kare dağılım tablosuna göre, %95 anlamlılık düzeyinde 6 serbestlik derecesi ile kritik değer 12.59 olarak bulunmuştur. Q istatistiği değeri ki-kare dağılımının kritik değerini aştığı için, çalışmada rastgele etkiler modeli benimsenmiştir. Bu, etki büyüklüklerinin dağılımının heterojen bir özellik gösterdiği anlamına gelir. Meta-analizlere dahil edilen çalışmalardaki tasarımlar heterojen olduğunda, bu sorunu gidermek için rastgele etkiler modelinin kullanılması önerilir (Higgins, 2008). Q istatistiğine tamamlayıcı bir ölçü olan I^2 , heterojenlik konusunda daha net bir sonuç sağlamaktadır (Petticrew & Roberts, 2005; Yıldırım, 2014). I^2 (79.72) etki büyüklüğüyle ilişkili toplam varyansın oranını temsil eder. Q istatistiğinin aksine, I^2 istatistiği çalışma sayısından etkilenmez. Yorumlama açısından, I^2 %25'te düşük heterojenlik, %50'de orta heterojenlik ve %75'te yüksek heterojenlik gösterir (Cooper, Hedges ve Valentine, 2009). Mevcut meta-analiz çalışmasında yapılan homojenlik testleri (Q ve I^2) sonucunda çalışmalar arasında yüksek düzeyde heterojenlik bulunmuştur.

Şekil 3. Dahil edilen çalışma verileriyle oluşturulmuş birleştirilmemiş etki büyüklükleri ve orman grafiği

Şekil 3'te görüldüğü gibi iç motivasyon lehine sıfırın üzerinde bir fark gözlemlenmektedir. Çalışmaya dâhil edilen araştırmaların etki büyüklüklerine ilişkin veriler göz önünde bulundurulduğunda; en küçük etki büyüklüğü değerinin-0.03, en büyük etki büyüklüğü değerinin ise 0.62 olduğu görülmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Mevcut araştırma, güreşçilerin spor katılımlarına yönelik iç motivasyonlarının dış motivasyonlarına kıyasla daha yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Böylelikle güreşçilerin spor katılımlarına yönelik içsel motivasyonlarının beceri gelişimi, kişisel tatmin ve spordan alınan haz gibi faktörler tarafından şekillendiği ve dışsal motivasyon kaynaklarının içsel motivasyon kaynaklarının gerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tekkurşun Demir ve İlhan (2019), tarafından yapılan çalışmada, görme engelli sporcuların spor branşlarına göre içsel ve dışsal motivasyon boyutlarında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, görme engelli judocuların içsel motivasyon puanlarının haltercilere kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, görme engelli judocuların dışsal motivasyon puan ortalamalarının goalball oyuncularına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Demir ve İlhan (2020), içsel motivasyon boyutunda bireysel spor yapan bedensel engelli sporcuların puan ortalamalarının görme engelli ve işitme engelli sporculara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğunu tespit ettiler.

Şahin ve Kaya (2021) tarafından yapılan çalışmada, içsel motivasyon alt boyutunda profesyonel futbolcuların motivasyon düzeylerinin, amatör futbolculara göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür. Dirmen (2014) çalışmasında, sporcuların geçmişini göz önünde bulundurmuş ve içsel motivasyonları düzeylerinde bir farkın olup olmadığını araştırmıştır. Böylelikle güdülenme ve dışsal güdülenme düzeylerinin farklılaşmakta olduğunu tespit etmişlerdir. Aktop ve Erman (2002) yaptığı araştırmada sporcularda başarı güdülenmesi ele alınmıştır. Her iki çalışmada sporda güdülenmenin çok çeşitli olduğu görülmektedir. Özasan (2019) ise, ferdi ve takım sporcularının genel olarak motivasyon düzeylerinin yüksek olduğu, takım sporcularının ise uyaran yaşamaya yönelik içsel motivasyon açısından daha yüksek bir güdülenmeye sahip oldukları belirlenmiştir.

İçsel motivasyonun başarıya rehberlik ettiğini, zor ve acı verici günlük antrenmanların üstesinden gelmek için bir katalizör görevinde olabileceğini belirtebiliriz. Dolayısıyla, güreşçilerin sporda haz ve ilgi duygularını artırmasına, antrenman ve yarışmada yaşadığı güçlüklerle başa çıkmasına ve sportif ortamlarda bireysel yeteneklerini kullanabilmesine yardımcı olduğu söylenebilir. Böylelikle, içsel motivasyonu yüksek olan bir güreşçinin takım arkadaşları ve antrenörleriyle daha verimli ve uyumlu bir çalışma ortamında spor yapabileceği öngörülebileceğimiz bir gelişmedir.

KAYNAKÇA

- Aktop, A. ve Erman, K. A. (2002). Takım ve bireysel sporcuların başarı motivasyonu benlik saygısı ve sürekli kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *7. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi* içinde . Antalya.
- Biddle, S., Chatzisarantis, N. ve Hagger, M. (2001). Self-determination theory in sport and exercise. F. Cury, P. Sarrazin ve J. Famose (Ed.), *Theories de la motivation et sport: Etats de la Recherche* içinde (ss. 17–55). Paris, France: Presses Universitaires de France.
- Card, N. A. (2012). *Applied Meta-Analysis For Social Science Research*. New York: The Guilford Press. <http://booksdescr.org/item/index.php?> adresinden erişildi.
- Clancy, R. B., Herring, M. P., MacIntyre, T. E. ve M.J., C. (2016). A review of competitive sport motivation research. *Psychology of Sport and Exercise*, 27, 232–242.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. bs.). Hillsdale: NJ Lawrence Earlbaum Associates.
- Cohen, Jacob. (1960). A coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement*, 20(1), 37–46. doi:10.1177/001316446002000104

- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2011). *Research methods in education* (6. bs.). New York: Routledge.
- Cooper, H. (2017). *Research synthesis and meta-analysis. a step-by-step approach*. London: Sage Publications.
- Cooper, H., Hedges, L. V. ve Valentine, J. C. (2009). *The handbook of research synthesis and meta-analysis* (2. bs.).
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). *Cognitive evaluation theory. Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Springer.
- Demir, G. T. ve İlhan, L. (2020). Engelli sporcularda spora katılım motivasyonu. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(1), 49–69.
- Dindar, M. (2022). *Covid-19 salgın krizi sırasında milli takım düzeyinde yarışmakta olan sporcuların spora katılım düzeylerinin ve spora katılma nedenlerinin incelenmesi (Judo, güreş ve taekwondo örneği)*. (Yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi.
- Dirmen, A. (2014). *Farklı liglerde oynayan kadın futbol takımı oyuncularının başarı motivasyon düzeylerinin karşılaştırılması*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Frederick-Recascino, C. M. (2002). Self-determination theory and participation motivation research in the sport and exercise domain. *Handbook of Self-Determination Research* içinde (s. 227). Rochester, NY, USA: University Rochester Press.
- Gould, D. (1982). Sport psychology in the 1980s: Status, direction, and challenge in youth sport research. *Journal of Sport Psychology*, 4(3), 203–215.
- Gümüşdağ, H., Şöhret, H., Koç, M. ve Şöhret, A. (2017). İşitme engelli güreşçi ve atıcıların güdülenme düzeylerinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science*, 61(61), 200–213.
- Higgins, J. (2008). Commentary: Heterogeneity in meta-analysis should be expected and appropriately quantified. *International Journal of Epidemiology*, 37(5), 1158–1160.
- Higgins, J. P. T., Thomas, J. ve Chandler, J. (Ed.). (2019). *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions. Version 6.0*. Cochrane Collaboration.
- Ingledeu, D. K., Markland, D. ve Sheppard, K. E. (2004). Personality and self-determination of exercise behaviour. *Personality and Individual Differences*, 36(8), 1921–1932.
- Kesler, E. (2020). *Elit güreşçilerde bilinçli farkındalık, sürekli optimal performans duygu durumu, spora katılım motivasyonu ve stres düzeylerinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi.

- Koutsimani, P., Montgomery, A. ve Georganta, K. (2019). The relationship between burnout, depression, and anxiety: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in psychology, 10*, 284.
- Landis, J. R. ve Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics, 33*, 159–174.
- Nazıroğlu, M., Demiral, Ş. ve Özbar, N. (2019). Judo, güreş ve taekwondo sporcularının covid-19 salgın krizi sırasındaki spora katılım düzeylerinin ve spora katılma nedenlerinin incelenmesi. *Bursa 3rd International Scientific Research Congress* içinde (ss. 266–275). Bursa.
- Ntoumanis, N. (2001). A self-determination approach to the understanding of motivation in physical education. *British Journal of Educational Psychology, 71*(71), 225–242.
doi:10.1348/000709901158497
- Özaslan, B. R. (2019). *Takım ve ferdi sporcuların güdülenme düzeylerinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Pehlivan, M., Tiryaki, K., Kurtipek, S. ve Sönmezoğlu, U. (2017). Üniversiteler arası güreş müsabakalarına katılan sporcuların sporda güdülenme düzeylerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 19*(4).
- Pelletier, L. G., Rocchi, M. A., Vallerand, R. J., Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2013). Validation of the revised sport motivation scale (SMS-II). *Psychology of Sport and Exercise, 14*, 329–341.
- Pelletier, L. G., Tuson, K. M., Fortier, M. S., Vallerand, R. J., Briere, N. M. ve Blais, M. R. (1995). Toward a new measure of intrinsic motivation, extrinsic motivation, and amotivation in sports: The Sport Motivation Scale (SMS). *Journal of sport and Exercise Psychology, 17*(1), 35–53.
- Pepe, B., Yılmaz, T., Demirci, S. ve Kaya, A. (2023). Aktif olarak güreş yapan erkek sporcuların güreşe katılım güdülerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10*(36), 308–321.
- Petitti, D. B. (2000). *Meta-Analysis, decision analysis, and cost-effectiveness analysis* (2. bs.). New York: Oxford University Press.
- Petticrew, M. ve Roberts, H. (2005). *Systematic Reviews in The Social Sciences: A Practical Guide*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. <http://booksdescr.org> adresinden erişildi.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000a). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68–78.

- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000b). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54–67.
- Şahin, Y. ve Kaya, E. (2021). Türkiye ve portekiz kadın futbol liglerinde mücadele eden sporcuların içsel ve dışsal motivasyon tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 145–154.
- Sarı, İ. (2013). *Güreşçilerin motivasyonu ve öz yeterlikleri ile antrenörlerin liderlik davranışlarının ilişkisi*. (Doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Shuster, J. J. (2011). *Cochrane handbook for systematic reviews for interventions*. (Higgins ve Green, Ed.). John Wiley & Sons.
- Standage, M. ve Ryan, R. M. (2020). Self-determination theory in sport and exercise. *Handbook of Sport Psychology* içinde (ss. 37–56). New York, NY, USA: Wiley Online Library.
- Tekkurşun Demir, G. ve İlhan, E. (2019). Spora katılım motivasyonu: Görme engelli sporcular üzerine bir araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 157–170.
- Vallerand, R. J. ve Losier, G. F. (1994). Self-determined motivation and sportsmanship orientations: An assessment of their temporal relationship. *Psychology of Sport and Exercise*, 16(229).
- Viera, A. J. ve Garrett, J. M. (2005). Understanding interobserver agreement: The Kappa statistic. *Family Medicine*, 37(5), 360–363.
- http://www1.cs.columbia.edu/~julia/courses/CS6998/Interrater_agreement.Kappa_statistic.pdf adresinden erişildi.
- Yıldırım, N. (2014). *Meta analiz. Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (Mustafa Metin, Ed.). Ankara: Pegem Akademi.

HAT SANATINDA MUHREC SAYFALAR (ŞEYH HAMDULLAH'A AİT BİR MURAKKAA ÜZERİNDEN İNCELEME)

Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ

Bitlis Eren Üniversitesi

ocetintas@beu.edu.tr - Orcid ID: 0000-00016055-2892

ÖZET

Türk hat sanatının en önemli isimlerinden biri, hiç şüphesiz 15. yüzyılda yaşamış olan Şeyh Hamdullah'tır. Bu büyük hattat, yalnızca Türk hat sanatını geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda etkisi günümüze kadar süren bir sanat anlayışının öncüsü olmuştur. Şeyh Hamdullah, özellikle celi yazı türünde yaptığı yeniliklerle tanınır. Kendisi, Türk hat sanatında estetik anlayışını ve teknikleri derinlemesine geliştiren bir sanatçıdır. Onun ortaya koyduğu harf ölçüleri, bugüne dek hat sanatçıları tarafından kullanılmakta ve bu sayede geleneksel Türk hat sanatının estetik yapısı korunmaktadır. Şeyh Hamdullah'ın sanat anlayışındaki yenilikler ve arayışlar, özellikle celi yazılarda belirginleşmiş, sonraki dönemdeki sanatçılar tarafından bu anlayış daha da derinleştirilmiş ve süreklilik kazanmıştır. Türk hat sanatı tarihindeki yerinin büyüklüğü, ona ait eserlerin hem yurt içinde hem de yurt dışında sergilenmesinden anlaşılmaktadır.

Şeyh Hamdullah, hayatı boyunca pek çok eser meydana getirmiştir. Günümüze kadar ulaşan bu eserlerin bazılarının incelenmemiş olması, onun ne kadar üretken bir sanatçı olduğunun bir göstergesidir. Aynı zamanda, hat sanatındaki yeniliklere nasıl ulaştığını ve sanatı nasıl geliştirdiğini anlamak açısından da büyük bir ipucu sunmaktadır. Şeyh Hamdullah'a ait eserler arasında 47 Kur'an-ı Kerim, yaklaşık 1000 kadar ezkâr, en'am, cüz, tomar ve murakkaa bulunmaktadır. Bu eserlerin sayısı, onun yaratıcı gücünü ve hat sanatına yaptığı katkıyı açıkça ortaya koymaktadır. Hat sanatında tamamlanmamış eserler de büyük bir değere sahiptir. Bu tür eserler, genellikle "muhrec" sayfalar olarak bilinir. Muhrec sayfalar, yazılarken yapılan hatalar ya da beğenilmeyen kısımlar nedeniyle çıkarılan sayfalardır. Bu sayfalar, genellikle müzehhiplere hediye edilerek tezhiplenir ve sanatın estetik boyutu daha da zenginleştirilir.

Çalışmamızda inceleyeceğimiz muhrec sayfalar, Şeyh Hamdullah'ın yazdığı muhtemel bir Kur'an-ı Kerim'den çıkarılan sayfalardır. Bu sayfalar, McGill Üniversitesi'nde "McGill University. Department of Rare Books and Special Collections. Arabic Calligraphy 155" numarası ile kayıtlı olan bir murakkaa ile ilişkilidir. Eser, sanat tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir ve aynı zamanda Şeyh Hamdullah'ın sanatsal yaklaşımını, tekniklerini anlamak açısından değerli bir örnektir. Şeyh Hamdullah'ın eserleri, yalnızca kendi döneminde değil, sonraki nesillere de ilham vermeye devam etmektedir. Onun eserleri, geleneksel hat sanatının en yüksek örneklerinden biri olarak kabul edilmekte ve bu mirası devam ettiren sanatçılar için önemli bir ilham kaynağı olmaktadır. Bu bakımdan, Şeyh Hamdullah'ın sanat anlayışı ve

eserleri, Türk hat sanatının zengin geçmişini yansıtan önemli birer örnek olarak varlıklarını sürdürmekte ve akademik çevrelerde incelemeye değer konular arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Hamdullah, Muhrec Sayfa, Murakkaa, Hat Sanatı, Süsleme.

Muhraj Pages In Calligraphy (Review On A Murakkaa By Sheikh Hamdullah)

ABSTRACT

Sheikh Hamdullah is undoubtedly one of the most significant figures in the history of Turkish calligraphy. He lived during the 15th century. This eminent calligrapher was responsible not only for the advancement of Turkish calligraphy, but also for the establishment of an artistic understanding whose legacy continues to the present day. Sheikh Hamdullah is particularly renowned for his contributions to the field of jali script. He is an artist who significantly advanced the aesthetic understanding and techniques associated with Turkish calligraphy. The letter sizes he introduced are still in use by calligraphers today, thus ensuring the continued preservation of the aesthetic structure of traditional Turkish calligraphy. The innovations and explorations in Sheikh Hamdullah's understanding of art are particularly evident in the celi script, and this understanding has been further deepened and sustained by the artists of the following period. The significance of his contribution to the history of Turkish calligraphy is evident from the exhibitions of his works held both at home and abroad.

Sheikh Hamdullah produced a considerable corpus of work throughout his lifetime. The fact that some of these works have survived to the present day without analysis is indicative of the productivity of the artist in question. Concurrently, it offers a substantial indication of the manner in which he attained his innovations in the art of calligraphy and developed the art form. Sheikh Hamdullah's oeuvre encompasses 47 Holy Qur'ans, approximately 1,000 ezkâr, en'am, juz, tomar and murakkaa. The number of these works clearly shows his creative power and his contribution to the art of calligraphy. Incomplete works of calligraphy are also of great value. Such works are generally known as 'Muhraj' pages. Muhraj pages are pages that have been removed due to writing errors or unsatisfactory parts. These pages are usually illuminated as a gift to the illuminators, adding to the aesthetic dimension of the art.

The Muhraj pages that we will examine in our study are the pages that Sheikh Hamdullah removed from a possible Qur'an. These pages are housed at McGill University in the Department of Rare Books and Special Collections. Arabic Calligraphy 155' at McGill University. The work is of great art historical importance and is also a valuable example for understanding Sheikh Hamdullah's artistic approach and techniques. Sheikh Hamdullah's work continues to inspire not only his contemporaries, but also generations to come. His work is considered one of the finest examples of traditional calligraphy, and is an important source of inspiration for artists who continue this legacy. In this respect, Sheikh Hamdullah's understanding of art and his works continue to exist as important examples that reflect the rich history of Turkish calligraphy and are among the subjects worthy of study in academic circles.

Keywords: Sheikh Hamdullah, Muhraj Pages, Murakkaa, Islamic Calligraphy, Illumination.

1. GİRİŞ

Amasya doğumlu olan Şeyh Hamdullah'ın doğum tarihine dair kaynaklarda farklı tarihler yazılmaktadır. Ancak genel kabul üzere ve hattatın eserlerine yazdığı tarihler de dikkate alındığında doğumu ile ilgili hicri yıla göre 830 ve 833 (miladi yıla göre 1429-1430) tarihleri doğru kabul edilebilir.

Şeyh'in hayatının hat sanatımız açısından en önemli dönemi olarak II. Bâyezid'in saltanatı zamanında İstanbul'da yaşadığı ve vefatına kadar süren dönemi ele alabiliriz. Şeyh Hamdullah ile alakalı günümüze ulaşan bilgilerde hocası Hayreddin-i Meraşi'den icâzet aldığı, sonrasında Abdullah-ı Sayrafi'nin yanı sıra Yakut-ı Musta'sımî'ye ait eserleri inceleyerek kendine ait sanat anlayışını geliştirdiği ve hüsn-i hat alanında Yakut'un üslubundan farklı bir üslup meydana getirdiği aktarılır. Şeyh Hamdullah'ın hayatı boyunca kaç talebe yetiştirdiği kesin olarak bilinmemektedir. Oğlunun haricinde, damatları olan Şükrullah Halife'yle Hüseyin Şah da Şeyh Hamdullah'ın talebeleri arasındadır. Bu isimlere ek olarak torunları ve torunlarının evlatları da hat sanatıyla iştigal ederek öğrenciler yetiştirmişlerdir. Miladi 1520 yılında yaşamını yitiren Şeyh Hamdullah, Karacaahmet Mezarlığına defnedildikten sonra onun kabrinin bulunduğu alan "Şeyh sofası" olarak hattatlar tarafından adlandırılmış ve o bölgeye gömülmek hattatlar açısından onur vesilesi sayılmıştır (Derman 2002: 46). 17. Yüzyılda yetişen Hâfız Osman'a kadar hattatlar Şeyh Hamdullah'ın üslubunu takip ederek onun gibi yazmaya çalışmışlardır (Tüfekçioğlu 2015: 71).

2. HAT SANATINDA MURAKKAA VE MUHREÇ SAYFA

Eski örnekleri XV. asrın sonlarına tarihlenen murakkaalar ortaya çıktıkları dönemde kitap formunda hazırlanmıştır. Birbirinden farklı zamanlarda hazırlanmış hüsn-i hat, kat'ı, minyatür ve tezhiplenmiş eserler murakkaalar vesilesiyle asırlarca zarara uğramadan korunabilmiştir. Muhteviyatına binaen az veya çok sayıdaki kıt'aların bir araya getirilmesiyle oluşturulan murakkaalar, bazen minyatür veya tezhip albümü olarak hazırlanmışsa da daha çok hat sanatı için hazırlanmıştır. Eski murakkaa albümlerinde yazı türü bakımından daha çok altı kalem (aklâm-ı sitte) çeşitleri ve ta'lik hattına yer verilmiştir. Aklâm-ı sittenin iri cinsleri olan sülüs yazı, muhakkak yazı veya tevkî' yazı karakterlerinden biriyle yazılmış olan ilk satırın altında ince kalemle yazılan yazı karakterlerinden (nesih, reyhânî, rikâ') birinin kullanılması hattatlar arasında âdet olmuştur (Derman 2020: 204-205)

Arapçada "yamalı" anlamında kullanılan murakka' tümcesinin "albüm" anlamında kullanılan hali "murakkaa"dır. (Derman 2002: 204-205) Üst üste getirilip gerilen kâğıtların üzerine hüsn-i hat eserlerinin sabitlenmesiyle hazırlanan albümlere murakkaa adı verilir. (Ayverdi 2003: 2146) Murakkaalar, "düz" veya "körüklü" olmak üzere değişik tekniklerde yapılabilir. Bir diğer tanıtımda ise "yazı parçalarından meydana gelen albüm" olarak adlandırılmaktadır (Alparslan 2004: 203). Düz murakkaalar, yazılan kıt'aların birbirine tıpkı kitapların sayfası misali sırt tarafından sabitlenmesiyle hazırlanır. Kıt'alar, germe usulüne bağlı kalınarak yapılmış bir mukavva üzerine sabitlenir, sonra süslemesi yapılır. Daha sonra mevcut kıt'alar aynı ölçülere getirilerek sırt sırta gelecek şekilde yapıştırılır. Kıt'aların üç kenarını tutacak şekilde inceltilmiş bir deri ya da kumaş bir şerit geçirilerek yapıştırılır. Yapıştırılan deri veya şerit kumaş parçalar kıt'aların kenar kısımlarının zarar görmesini önler. Hazırlanmış olan bu ikili kıt'a tekrar ince deri veya kumaş şerit kullanılarak dip kısmından diğer bir ikili kıt'a ile birbirine bağlanır.

Hazırlanan tüm kıt'alar bu yolla birleştirilince ciltlenir ve üstüne kap yapılır. Bu usuldeki murakkaalara “düz murakkaa veya kitap murakkaa” ya da yalnızca murakkaa adı verilir. Körüklü murakkaa adı verilen tarzda ise kıt'alar boğaz kısmından birbirine bağlanarak hazırlanır. Körüklü murakkaalarda bütün kıt'aları aynı anda açmak ve zikzaklı olarak katlayabilmek mümkündür. Körüklü murakkaalarda sadece ilk kıt'a dış kaba sabitlenir (Derman 2002: 204-205).

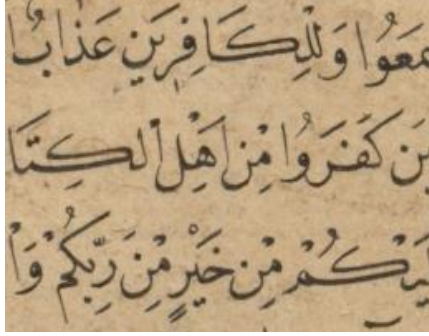
Sözlükte, Kur'an-ı Kerîmlerin yazılmasından sonra yapılan kontrolde çıkarılan hatalı sayfalar (Yılmaz 2004: 233) olarak tanımlanan muhrec sayfalardan oluşan murakkaa albümler müze ve koleksiyonlar için çok önemli eserlerdir. Kur'an-ı Kerîm yazan bir kısım hattatların cüzler halinde yazdıkları bilinmektedir. Bu şekilde yazmadan maksat eserin baş kısmını en güzel yazıyla yazmaktır. Her sayfa tamamlandığında daha ince bir kalemle yazının hareketleri konur ve renkli mürekkeple şecavend adı verilen duraklama işaretleri konur. Son kontrolde yanlış olup olmadığına bakılır ve yanlış varsa ilgili sayfa çıkarılır ki bu sayfaya muhrec sayfa denilmektedir (Özsayiner 1999: 19). Muhrec sayfalar hakkında Çiçek Derman şu bilgileri aktarmaktadır; “Hattat, Kur'an-ı Kerim'i yazarken kelimedede bir hata yapar veya hat sanatı cihetinden bir kusur görürse, bunu eserine koymaz. “Muhrec” (=çıkma) adı verilen bu gibi sayfalar da atılmayıp müzehhiplere hediye edilir. Onlar da bu sayfaları, sanat yeteneklerine göre “örnek” olarak işlerler. Bu sayfalardan bazılarının altlarında hangi hattata ve müzehhibe ait bulunduğunu Necmeddin Okyay bizzat yazmıştır, bu bakımdan da sayfalar belge niteliği taşımaktadır. Hocamız bu sayfaları, gençliğinde İstanbul'da yaşayan müzehhiplerden yahut terekelerinden toplamıştır” (Derman 2009: 112). Hat sanatında temel konu harflerin anatomisi olduğu kadar; satır nizamı, satırlar arasındaki mesafeler, harflerin birbiriyle olan yakınlık-uzaklık ilişkileri ve harflerin birbirine bağlanma şekilleri de büyük önem taşır. Bazen hattatlar satır sonuna denk gelebilecek sıkışıklıktan kaynaklı okuma zorluğunu giderebilmek veya satır sonunu diğer satırlarla denkleymek için bilinenden farklı bağlantı şekilleri uygulayabilmektedir. Saydığımız bu detaylar hattatın sanatçı kişiliğini görebilmek açısından çok kıymetlidir.

3. ŞEYH HAMDULLAH'A AİT MUHREC SAYFALARDAN OLUŞAN MURAKKAA

Beylikler dönemine ait karakter özelliklerinden sıyrılarak yeni bir yazı anlayışının şekillenmeye başlaması, İstanbul'un fethinden (1453) sonra görülmektedir (Özkafa 2019: 362). Araştırmamız içerisinde incelediğimiz eser Şeyh Hamdullah'a ait Mushaf'tan çıkarılan sayfalarla oluşturulan bir murakkaadır. Toplamda dört yazılı sayfadan oluşan eserde tarih kaydı yer almamaktadır. Yalnızca eserin son sayfasında ilgili müzenin açıklama kâğıdında 1522 yılında vefat eden Şeyh Hamdullah tarafından yazıldığına dair bilgi mevcuttur. Eser, Mc Gill University Library (erişim linki: https://archive.org/details/McGillLibrary-rbisc_isl_arabic-calligraphy_155-19610/page/n5/mode/2up) tarafından taranarak dijital ortamda araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Kütüphane kayıtlarına göre Şeyh Hamdullah'a ait olan bu eserde daha önce belirtildiği gibi ketebe ve tarih kaydına rastlanılmamıştır. Bu Murakkaadaki muhrec sayfaların Şeyh Hamdullah'a ait olup olmadığını anlayabilmek için üstadın ketebeli başka bir eserindeki yazılarla kıyaslama yapılmıştır. Bu kıyaslama yapılırken mevcut murakkaada en çok dikkat çeken boru kef, Allah lafzı ve vav harfi gibi örnekler üzerinden yola çıkılmıştır. Kıyaslama

yapmak üzere faydalanılan diğer eser, daha önce kitap olarak hazırladığımız (Çetintaş ve Celasin, 2023,) ve Metropolitan Museum'da bulunan (erişim linki: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/453166?sortBy=Relevance&ft=Shaikh+Hamdullah&offset=0&rpp=40&pos=1>) Şeyh Hamdullah'a ait ketebeli bir murakkaadır.

(a)

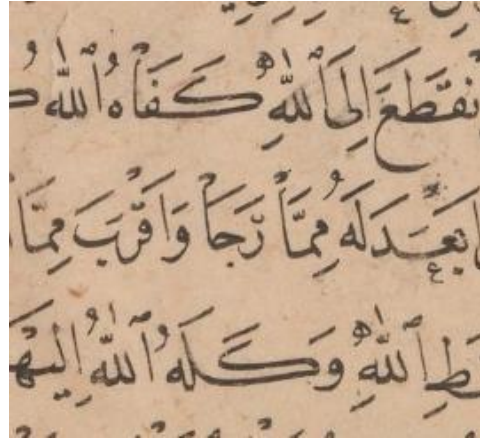

(b)

Şekil 1: Eserin 3a Numaralı sayfası (a) ve Diğer Murakkaadaki (b) Kef Harfleri.

(a)

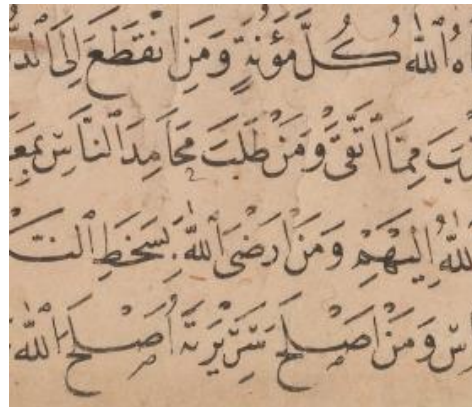

(b)

Şekil 2: Eserin 2a Numaralı Sayfası (a) ve Diğer Murakkaadaki (b) Allah Lafızları

(a)

(b)

Şekil 3: Eserin 2a Numaralı Sayfası (a) ve Diğer Murakkaadaki (b) Allah Lafızları

Görsel 1’de verilen kef harflerinin satırdaki duruş açıları, uzunlukları ve özellikle bağlantı noktalarındaki kalınlıklar dikkate alındığında iki yazı arasındaki benzerlik göze çarpmaktadır. Görsel 2’de detay olarak alınan Allah lafızlarını oluşturan dik çizgilerin incelikleri ve dönüş açılarındaki benzerlikten söz edilebilir. Ayrıca kelimenin sonundaki “he” harflerinin genişlik ve göz boşlukları da birbirine benzemektedir. Genel olarak kelimenin satırdaki duruş açısı da benzerlik göstermektedir. Görsel 3’te incelenen vav harflerinin baş kısmının hafif aşağı doğru duruşu ve tepe noktalarının biraz sivri yapılmış olması benzerlik olarak değerlendirilmektedir. Harfin baş kısmındaki göz boşlukları her birinde aynı olmasa da kuyruk açılarının benzerliğinden söz etmek mümkündür. Bu araştırma içerisinde incelediğimiz murakkaada tarih kaydı bulunmadığından iki yazı arasındaki zaman farkını bilmek mümkün değildir. Dolayısıyla yazılar arasındaki küçük değişiklikler Şeyh Hamdullah’ın bu eserleri farklı zamanlarda yazdığını düşündürmektedir.

(a)

(b)

Şekil 4: Murakkaa Cildinin Ön Yüzü (a) ve İç Kabı (b).

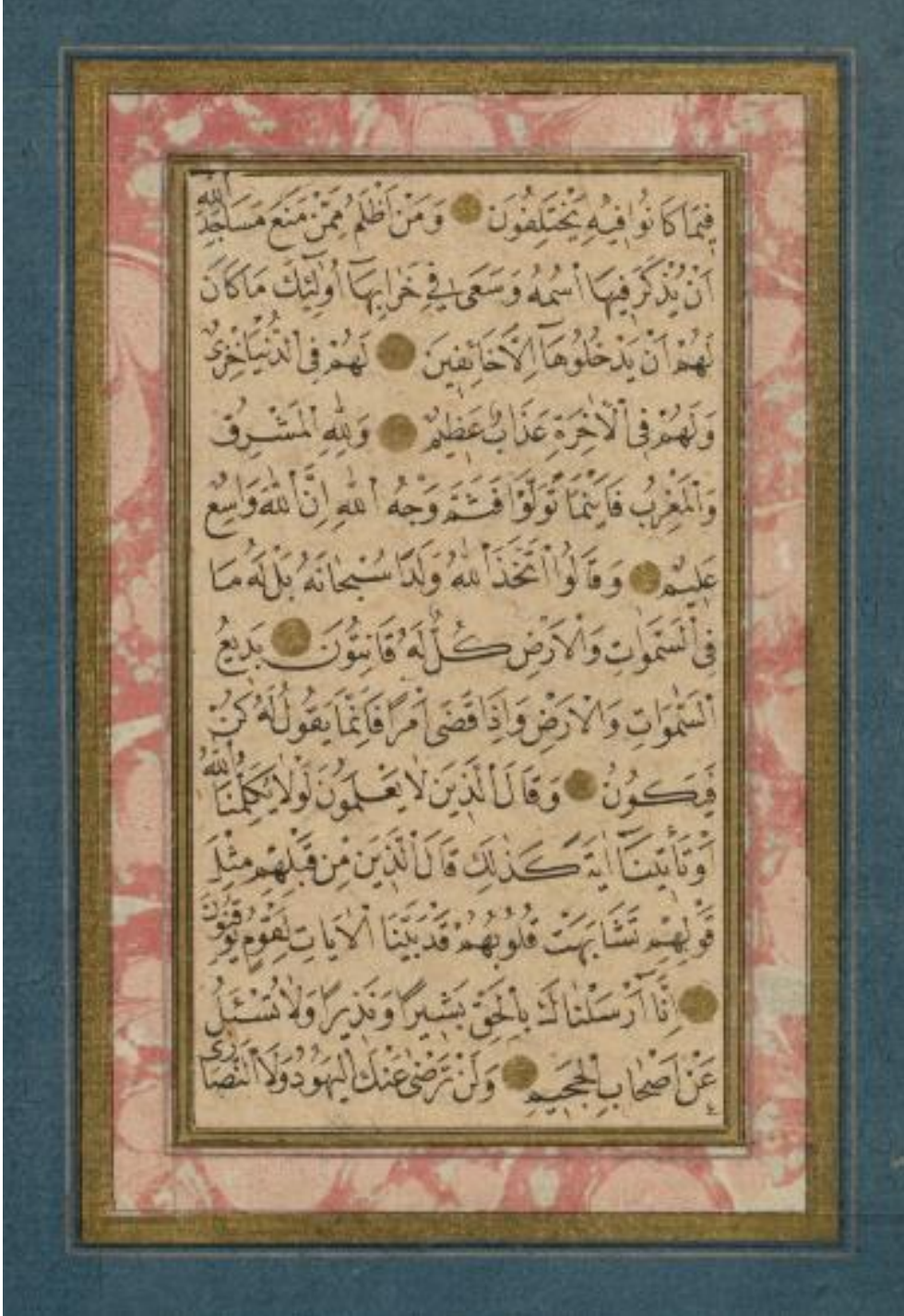
Soğuk şemse tarzında yapılmış olan cilt muhtemelen eserin yazılmasından sonraki bir tarihe aittir. Yer yer yıpranmalar görülen ciltte altın kullanılmamıştır. Şemse kalıbının ortasındaki hatayı motifinin etrafını saran çiçek motifleriyle süslenmiştir. Cildin iç kapakları sulu kitrede yapıldığı düşünülen battal ebru kâğıdı ile kaplanmıştır. Lâcivert ve sarı renkler kullanılarak yapılan ebruda damar boşlukları geniş yer tutmaktadır.

Şekil 5: Murakkaanın 1b Numaralı Sayfası.

Eserin 1b numaralı sayfası nesih hatla yazılmış Bakara Sûresinin 120 ila 125. Âyetlerini içermektedir. Üzerinde tezyinat bulunmayan lâcivert kâğıt üzerine yapııştırılmış yazının etrafı cetveller ve altın kuzularla çevrelenmiştir. Lâcivert kâğıdın cilde bağlandığı noktada ince bir altın cetvel görülmektedir. Dıştaki kalın kuzudan sonra yavruağzı ve pembe renklerde yapılmış ebru iç bordür yer almaktadır. Yazı alanı içerisinde beş adet durak bulunmaktadır. Duraklar altınla doldurulmuş ancak içleri süslenmemiş ve tahrirsiz bırakılmıştır. Açık tonda nohudî kâğıda yazılan eser 13 satırdan ibarettir. Yazı içerisinde çok fazla keşide kullanılmamış, bunun yerine boru keş harfleri ile satırlara bir ferahlık hissi verilmiştir. Genel itibarla sıkışık olmayan nizamda yazılmasına rağmen satır içinde ve satır sonundaki bazı harflerin normal ölçüsünden

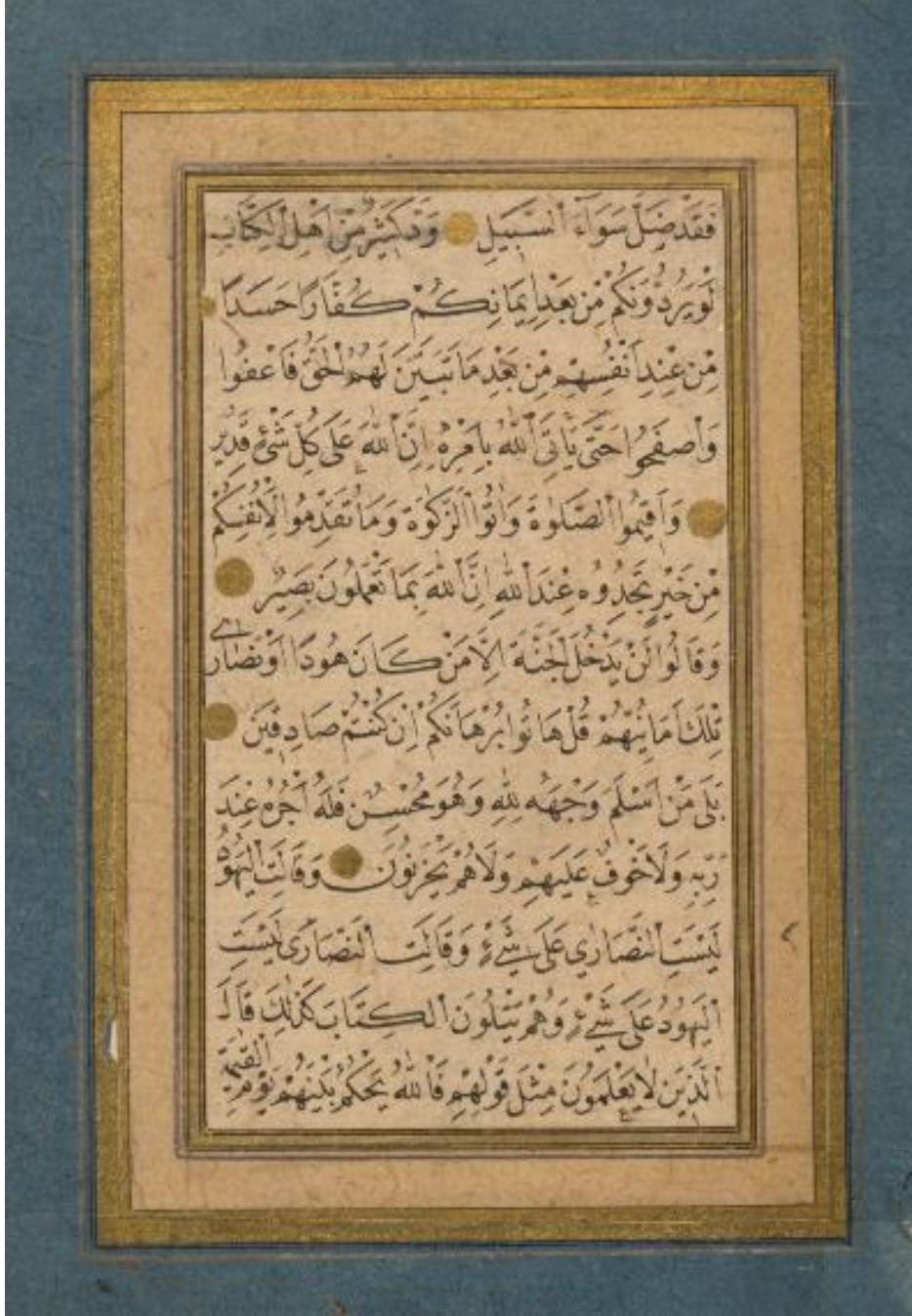
kısa tutulduğu ve satır sonlarında nadiren de olsa üst üste binmeler görülmektedir. Yazı kâğıdı dikkatle incelendiğinde mıstar izleri de görülebilmektedir.

Şekil 6: Murakkaanın 2a Numaralı Sayfası.

Eserin 2a numaralı sayfasında bir önceki sayfa gibi 13 satır olarak ve rahat bir nizamda Bakara Sûresinin 113 ila 120. Âyetleri yazılmıştır ancak, son altı satır görece daha sıkıştırılmıştır. Satır sonlarını denkleme için bu sayfada öncekine göre daha çok üst üste binmeler yapıldığı görülmektedir. Bu sayfada da keşide yok denecek kadar azdır ve mevcut keşideler de genellikle dört noktayı geçmeyen kısa keşidelerdir. Yalnızca yedinci satırın sonlarındaki durak motifine

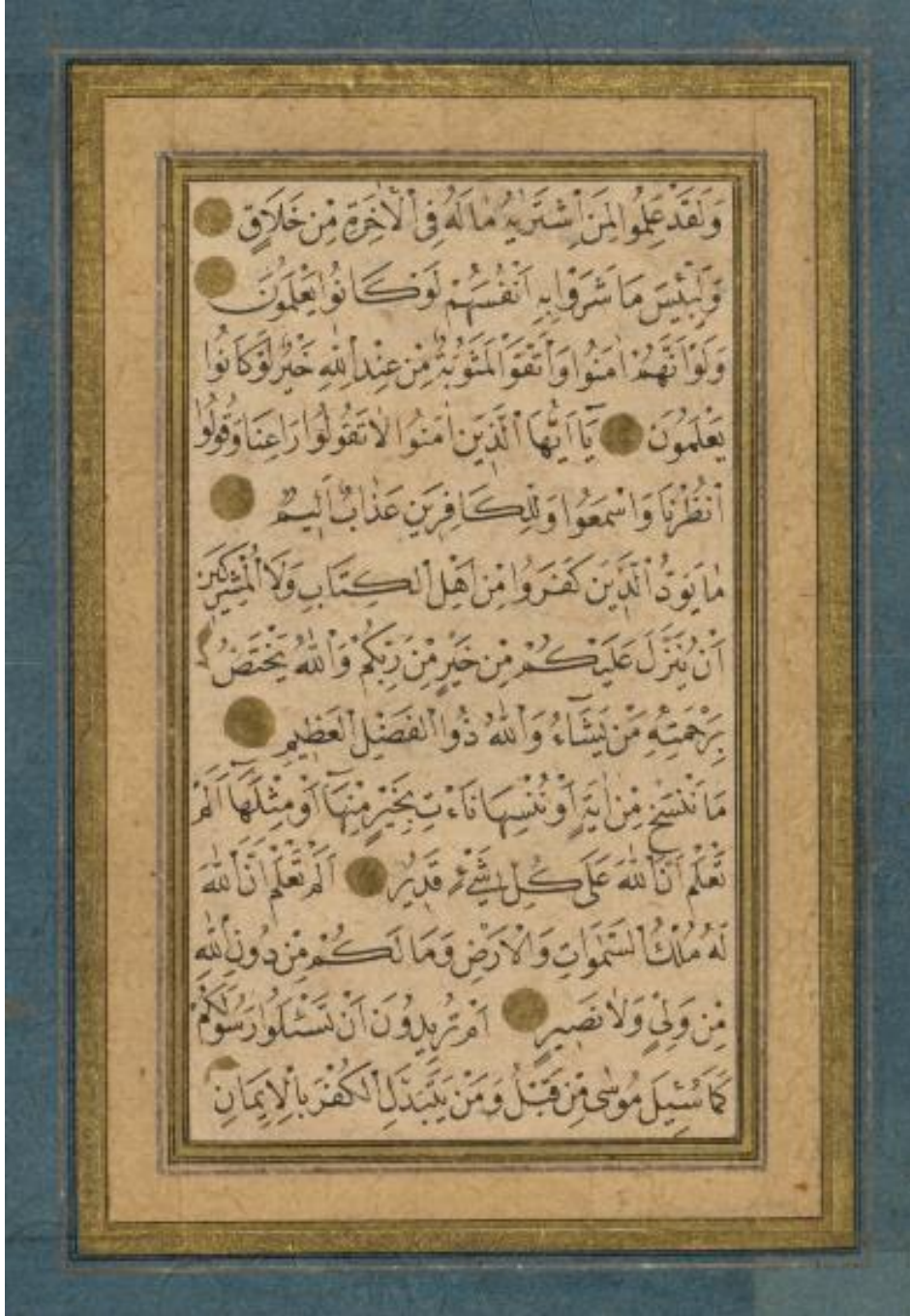
denk gelen “nun” harfinin çanağı uzun bir keşide olarak yapılmış ve içerisine de durak yerleştirilmiştir. Bu sayfa içerisinde sekiz adet durak motifi bulunmaktadır. Önceki duraklar gibi bunlar da tahrirsiz ve sadece altınla doldurulmuş motiflerdir. Sayfanın süsleme özellikleri de aynı olup, farklı kalınlıkta altınla doldurulmuş kuzular ve cetvellerden ibarettir. Yavruağzı ve pembe renklerle hazırlanan ebru iç bordür bu sayfada da kullanılmıştır.

Şekil 7: Murakkaanın 2b Numaralı Sayfası.

Murakkaanın 2b numaralı sayfası da 13 satırdan müteşekkildir. Bu sayfada Bakara Sûresinin 108 ila 113. Âyetleri yazılmış olup, ilk satırın sonunda bir miktar silinme görülmektedir. Önceki sayfalara göre daha eşit yoğunlukta yazılmış olan yazının sadece son satırı sıkışıktır ve satır sonunda yer alan kelime satırın üstüne konumlandırılmıştır. Bunun haricinde iki satırın son

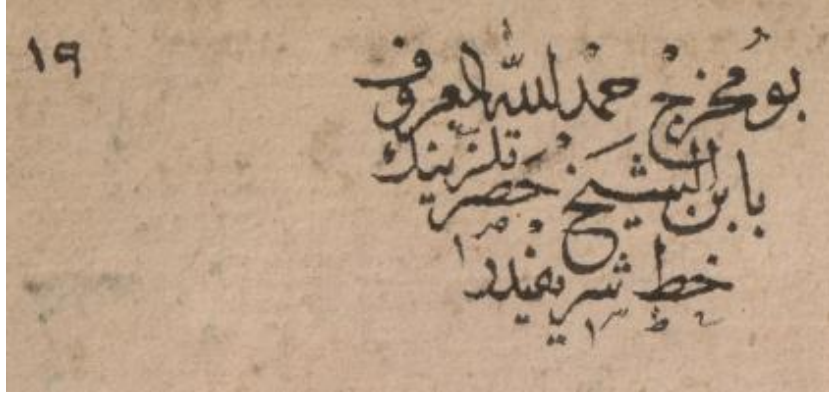
harfi satır üstüne yazılmıştır. Yazı içerisinde altı adet tezyinatsız durak motifi bulunmaktadır. Bu sayfanın iç bordüründe öncekiler gibi ebru kullanılmamış, açık renk kâğıtla bordür doldurulmuştur.

Şekil 8: Murakkaanın 3a Numaralı Sayfası.

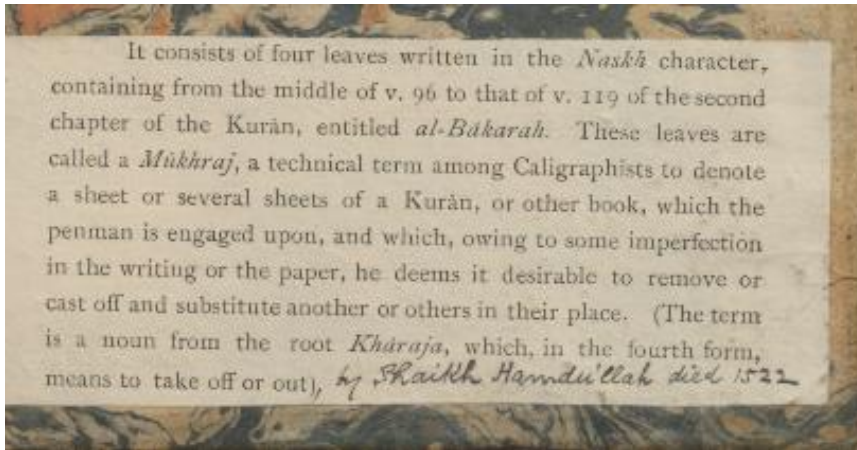
Eserin 3a numaralı sayfası yine nesih hatla yazılmış olan Bakara Sûresinin 102 ila 108. Âyetlerini içermektedir. Bu sayfanın en belirgin özelliği diğerlerinden farklı olarak sıkışıklık değil, tam aksine satır içinde ve satır sonundaki boşluklardır. Bu sayfada yedi adet tezyinatsız durak motifi bulunmaktadır. Özellikle dört ve beşinci durak motiflerinin yer aldığı satır sonlarındaki boşluklar dikkat çekicidir. Bu duraklar diğerlerine nazaran bir miktar büyük tutulmuşsa da kendilerinden önceki ve sonraki boşluğu doldurmada yetersiz kalmışlardır.

Yedinci ve 13. Satırın sonunda kalan boşluklara altınla yaprak motifleri yapıldığı görülmektedir. Bu motifler de durak mahiyetinde olmayıp boşluk doldurma amacıyla yerleştirilmiştir. Bu sayfada dikkat çeken bir diğer husus da bazı durakların etrafındaki boşluklardır. Önceki sayfalarda görülmeyen bu duruma ek olarak özellikle sayfanın orta kısmına denk gelen satırların aralarındaki açıklık da göze çarpmaktadır.

Şekil 9: Murakkaanın Arka Kapak Sayfasındaki Not

Eserin arka kapağının üst tarafında icaze hattı ile yazılmış notta “bu muhrec Hamdullah el-ma’ruf bi-ibn’i Şeyh hazretlerinin hatt-ı şerîfidir” ibaresi okunmaktadır. Bu yazıyı kimin hangi tarihte yazdığına dair malumata rastlanılmamıştır. Bu kısımdan sonra arka iç kapak sayfası yer almaktadır. İç kapakta da ön kapak sayfasındaki ebru kâğıdının devamı kullanılmıştır. Cildin arka kapağında da ön kapakta kullanılan şemse motifi yer almaktadır. İç kapağın en alt bölümünde kütüphanenin eserle ve muhrec terimiyle ilgili bilgi kartı yapıştırılmış vaziyettedir. Bilgi kartının sonuna el yazısıyla İngilizce olarak “1522 yılında vefat eden Şeyh Hamdullah tarafından” yazılmıştır.

Şekil 10: Esere Ait Müze Kaydı

4. SONUÇ

Hat sanatı köklü bir geleneğe sahip olan kadim bir sanattır. Ortaya çıktığı günden bu yana gelişen farklı ekoller, hat sanatının çehresini sürekli değiştirmiştir. Bu değişimi sağlayan ekollerden biri Amasyalı Şeyh Hamdullah tarafından ortaya konmuştur. 15. Yüzyılın bu büyük

hattatı, hat sanatında bugün dahi hattatlar tarafından taklit edilen ve ulaşılmak istenen bir örnek olarak kabul edilmektedir.

Araştırma dâhilinde incelediğimiz murakkaa, Şeyh Hamdullah tarafından yazılan bir Kur'an-ı Kerim'den çıkarılan muhrec sayfalarıdır. Bu sayfaların eserden çıkarılma sebebi olarak satır sonlarının denk gelmemiş olması ve satır içlerindeki boşluklar varsayılabılır. Harfler Şeyh Hamdullah'ın ketebeli yazılarıyla kıyaslandığında, bu sayfaların kendisine ait olduğu düşünülmektedir. İncelenen eser muhrec sayfalar olmasına karşılık Şeyh Hamdullah hattının kıymetinden dolayı murakkaa halinde ciltlenerek korunmuştur. Eser içerisinde duraklar, cetveller ve satır sonlarındaki yaprak motifleri haricinde tezyinat unsuruna rastlanmasa da bu yazıların korunarak günümüze ulaşması hat sanatı tarihimiz açısından önemlidir. Zira Şeyh Hamdullah, İslâm yazısında Türk ekolünün kurucusu olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla kendisinin yazmış olduğu Mushaf'lar ve diğer eserleri kadar yine ona ait muhrec sayfalar ve karalamalar da büyük öneme sahiptir.

KAYNAKÇA | REFERENCES

- Alparslan, Ali *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları/ İstanbul, 2004.
- Çetintaş Özgür ve Tanrıver Celasin Ayşe *Şeyh Hamdullah'ın İzinde (İki Murakkaanın İncelenmesi)*, İlahiyat Yayınları/ Ankara, (2023).
- Derman, Çiçek (2009). 19. Yüzyıl Tezhibiyle İlgili Örnek Sayfalar/ Antik Dekor Dergisi 112, (108-110).
- Derman, Uğur. *Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler*, Akbank Yayınları/ İstanbul, 2002.
- Serin, Muhittin. "Hamdullah Efendi, Şeyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi-XV*, TDV Yayınları/ İstanbul, 1997.
- Berk, Süleyman. *Hattat Mustafa Râkım Efendi*, Kaynak Yayınları/ İstanbul, 2003.
- Derman, Uğur, "Murakkaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi-XXXI*, Ankara, TDV Yayınları.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları/ İstanbul, 2003.
- Özkafa, Fatih. "Hat Sanatında Osmanlı İnkılâbı", *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm*, haz. Ayşe Budak ve Muzafer Yılmaz. 357-392, Literatürk Academia/ Konya, 2019.
- Özsayiner, Zübeyde Cihan. *Tezhipli Kur'an-ı Kerimler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları/ Ankara, 1999.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit. "Osmanlı Sanatının Oluşumunda Yazı", *Hat ve Tezhip Sanatı*, haz. Ali Rıza Özcan. 59-73, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları/ Ankara, 2015
- Yılmaz, Abdulkadir. *Türk Kitap Sanatları Tabir ve Istılahları*, Damla Yayınevi/ İstanbul, 2004.

MAVİ ÇOCUK ADLI ÇOCUK KİTABININ AKTARDIĞI DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Öğretmen, HİLAL SARGIN

Çayeli 9 Mart İlkokulu,
hilalsargin@outlook.com

Doç. Dr.YASEMİN BAKİ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
ysmnbaki@gmail.com- 0000-0003-4064-3724

ÖZET

Çocuk kitapları, çocukların dil gelişimini, hayal gücünü ve düşünme becerilerinin gelişimini destekleyen estetik araçlardır. Değerler, bireyleri toplum içinde mutlu, sağlıklı ve uyumlu bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli olan ahlaki ve etik ilkelerdir. Bu değerlerin çocuklara doğal ve etkili bir şekilde aktarılmasında kritik bir role sahip olan çocuk kitapları, çocukların kişisel gelişimlerini destekler ve onlara hayatın çeşitli alanlarında karşılaşacakları durumlara hazırlık yapmalarına olanak sağlar. Kitaplardaki olaylar ve karakterlerle kurulan özdeşim yoluyla, çocukların bu değerleri anlamaları ve içselleştirmeleri kolaylaştırılır ve böylece kendi yaşamlarına yansıtabilirler. Çocuk edebiyatının, değerler eğitiminde etkin bir şekilde kullanılabilmesi için çocuk kitaplarındaki aktarılan değerlerin çocukların yaşına ve gelişim düzeyine uygun olması, bunların bir öğretiden ziyade yaşamın doğal bir parçası olarak algılamalarını sağlayacak şekilde kitabın akışı içinde doğal ve akıcı bir şekilde karakterlerin ve olayların bir parçası olarak verilmesi daha etkili sonuçlar doğurur ve çocukların değerlerle donanmış bireyler olarak yetişmesine katkıda bulunur. Çocuk kitaplarının, değer aktarımı sürecinde etkin bir araç olarak kullanılması, çocukların hem bireysel hem de toplumsal yaşamda başarılı ve mutlu bireyler olarak yaşama hazırlanmalarını destekler. Bu çalışmada Mavi Çocuk adlı çocuk kitabının aktardığı değerler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın inceleme nesnesi olan Mavi Çocuk adlı çocuk kitabındaki değerler, Değer İnceleme Formu aracılığıyla betimsel analiz yapılarak incelenmiştir. Bu inceleme formu Yaşayan Değerler Listesi, UNESCO Değer Listesi ve Rokeach Değer Envanterinden alınan toplam 20 değerden oluşmaktadır. Kitapta yer alan değerler tablolar halinde alıntılarla desteklenerek sunulmuştur. Araştırma sonucunda kitapta barış, çalışkanlık, sorumluluk gibi ön plana çıkan değerler olmakla birlikte sevgi, estetik, yardımseverlik gibi değerler de en sık kullanılan değerler arasında yer almaktadır. Bu değerler, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerine katkı sağlayan evrensel değerler olup kitabın teması ve aktardığı değerler açısından çocukların gelişimine katkı sağlayan bir eser olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Mavi Çocuk, Mevlâna İdris Zengin, değerler, çocuk kitapları.

ABSTRACT

Children's books are aesthetic tools that support children's language development, imagination and thinking skills. Values are the moral and ethical principles that are necessary for individuals to live a happy, healthy and harmonious life in society. Children's books, which play a critical role in the natural and effective transfer of these values to children, support children's personal development and enable them to prepare for situations they will encounter in various areas of life. Through identification with the events and characters in books, children's understanding and internalization of these values are facilitated and thus they can reflect them in their own lives. In order for children's literature to be used effectively in values education, the values conveyed in children's books should be appropriate for the age and development level of children, and should be given naturally and fluently as a part of the characters and events in the flow of the book in a way that allows them to perceive them as a natural part of life rather than a teaching, which produces more effective results and contributes to children's growth as individuals equipped with values. The use of children's books as an effective tool in the process of value transfer supports children's preparation for life as successful and happy individuals both individually and in social life. This study aims to examine the children's book called Blue Child in terms of the values it conveys. It was carried out through document review, one of the qualitative research methods. The values in the children's book called Blue Child, which is the object of the study, were examined by descriptive analysis using the Value Review Form. This review form consists of a total of 20 values taken from the Living Values List, UNESCO Value List and Rokeach Value Inventory. The values in the book are presented in tables supported by quotations. As a result of the research, while diligence and sensitivity, sharing and fairness are the prominent values in the book, love and peace are also among the most frequently used values. These values are universal values that contribute to the social and emotional development of children, and it can be said that the book is a work that contributes to the development of children in terms of its theme and the values it conveys.

Keywords: Blue Child, Mevlana İdris Zengin, values, children's books.

1.GİRİŞ

Çocuk edebiyatı; çocuklara kitap sevgisi, okuma alışkanlığı ve kendilerini daha güzel ifade etme gücü sağlayan bir edebiyat dalıdır. Bu alanda ortaya koyulan oldukça önemli eserler günümüzde ilgiyle okunmakta ve çocuğun gelişimine oldukça katkı sağlamaktadır. Çocukların gelişim düzeyleri dikkate alınarak oluşturulan bu eserler, bu alanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Çocuk edebiyatı içerisinde yer alan en önemli türlerden biri de şüphesiz masallardır. Masallar sözlü veya yazılı bir şekilde kuşaktan kuşağa aktarılan, çocukların iç dünyalarına hitap eden ve severek okunan türlerin başında gelmektedir. Çocuklarda dil gelişiminin, kendilerini ifade etme becerisinin ve hayal gücünün gelişmesine yardımcı olan masalların gerek çocuk için gerekse çocuk edebiyatı için yeri oldukça önemlidir. Çocuklara yönelik nitelikli yayınlar veren, Türk Çocuk Edebiyatının önde gelen yazarlarından biri de

Mevlâna İdris Zengin'dir. Masallarıyla çocuk edebiyatına oldukça katkı sağlayan, aynı zamanda masallarından kazandırdığı değerlerle çocukların oldukça sevdiği kitaplar arasında yer almayı başaran önemli yazarlardan biridir.

Değer kavramı TDK'ye göre;

1. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık,
2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, kıymet, paha,
3. Üstün nitelik, meziyet, kıymet.
4. Üstün, yararlı nitelikleri olan
5. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü.
6. Uğrunda belli bir bedel ödenecek veya belli bir zahmet göze alınacak nicelik ve nitelikte olan.
7. Kişinin isteyen gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey.
8. Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı tanımlarına yer verilmiştir.

Değer sözlükte, herhangi bir şeyin tam olarak karşılığı, sahip olduğu yüksek vasıf ve kıymet anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, toplumu meydana getiren insanların; insan olarak yaşamasını hem toplum hem de başka insanlarla uyumunu temin eden, paylaşılmış, yaygın hale gelmiş ve netice olarak onaylanan tutumdur (Doğan, 2008). Değerler öğrenilebilir ve öğretilebilir kavramlardır. Değer aktarımında aile, öğretmenler ve çevre ne kadar örnek olursa olsun kitaplarla çocuğa kazandırılan değerlerin yeri oldukça önemlidir. Değerlerin aktarımında da en önemli kaynaklar; ders kitapları ve çocuk kitaplarıdır. Değerlerin kazandırılmasında çocuğun okuyacağı kitaplar özenle seçilmelidir. Aile ve öğretmenler bu konuda çocuklara rehberlik etmelidir. Çocukların düzeylerine uygun metinler seçilmelidir.

Değer eğitiminin çocuklara kazandırılmasında masalların etkisi önemlidir. Masallar, çocukların hayal dünyasıyla iç içe olması sebebiyle değerlerin aktarılmasında kolaylık sağlar. Çünkü çocukların ilk karşılaştığı tür masallardır. Okul öncesiyle süreçle sözlü olarak anlatılmaya başlayan, ilkökul sürecinde de devam eden masallar çocuklara güzel değerleri katması ve insani değerleri öğütlemesi bakımından oldukça etkilidir. Buradan hareketle masalların değerleri aktarma konusunda önemli bir aracı olduğunu söyleyebiliriz.

2.YÖNTEM

Bu çalışmada çocukların oldukça sevdiği, Türk edebiyatının önemli masal yazarı Mevlâna İdris Zengin'in "Mavi Çocuk" adlı kitabında yer alan değerler, Türkçe ders kitabındaki metinlerin içerdiği değerlere uygun bir şekilde analiz yöntemiyle ortaya çıkarılmıştır. Araştırmanın

inceleme nesnesi olan Mavi Çocuk adlı çocuk kitabındaki değerler, Değer İnceleme Formu aracılığıyla betimsel analiz yapılarak incelenmiştir. Bu inceleme formu Yaşayan Değerler Listesi, UNESCO Değer Listesi ve Rokeach Değer Envanterinden alınan toplam 20 değerden oluşmaktadır. Kitapta yer alan değerler tablolar halinde alıntılarla desteklenerek sunulmuştur.

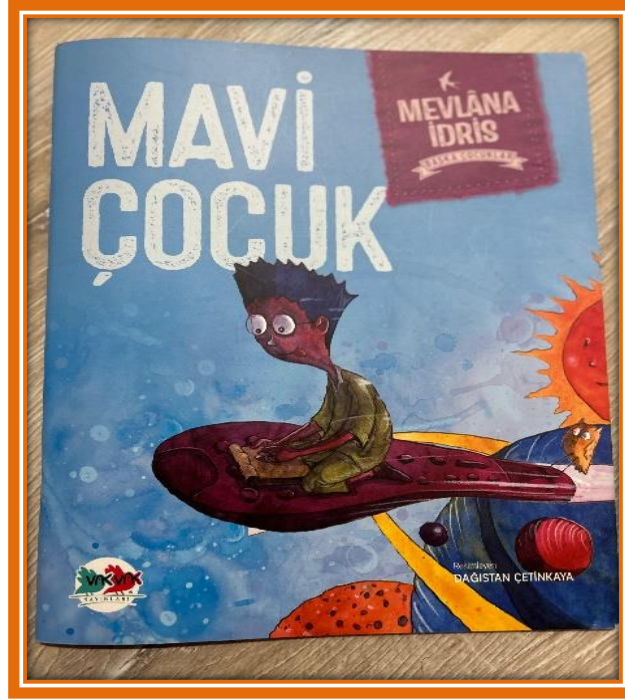
2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsar. Bu desen nitel araştırmalar için önemli bir bilgi kaynağıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Dokümanların analizi için gerekçe dokümanların büyük öneminin olması ve bağımsız bir yöntem olarak kullanılabilirliği (Bowen, 2009). Çalışmada kurgusal nitelikli bir çocuk kitabı değerler bağlamında çözümleneceği için doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

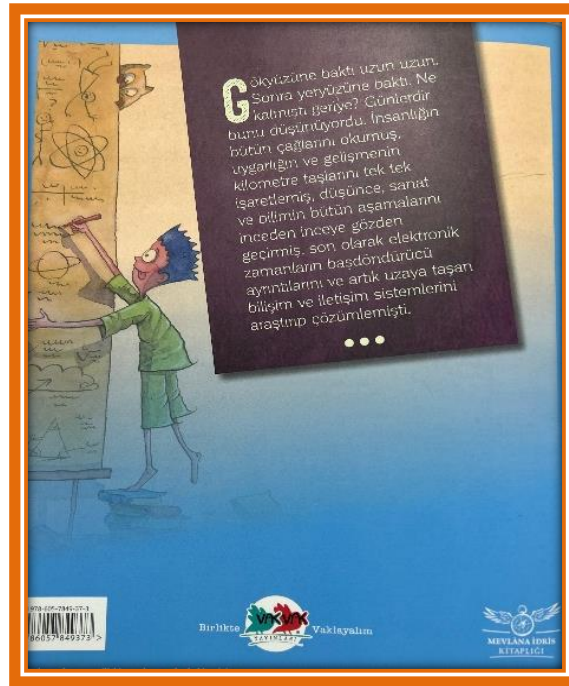
2.2. İnceleme Nesnesi

Bu araştırmada inceleme nesnesi olarak Mevlana İdris Zengin'in Mavi Çocuk adlı masal kitabı kullanılmıştır. Seçilen masal kitabının birçok değeri içinde barındırması sebebiyle bu çocuk kitabı inceleme nesnesi olarak belirlenmiştir. 23 sayfadan oluşan bu masal kitabı Vakvak Yayınları tarafından 2021 yılında basılmıştır.

Masalda; farklı bir çocuk olan Mavi Çocuk, atlaslardan, ansiklopedilerden tüm bilgileri araştırır, öğrenir ve tüm olumsuz olayların nedenlerini çözmeye çalışır. İyiliklerle kaplı bir dünyanın içinde savaşların neden devam ettiğine dair akıl sır erdiremez. Bu yüzden insanları savaşmaya götüren nedenleri bulmak için araştırmalar yapar. Bu duyarsızlığın başında teknolojik aletlerin fazla kullanımını fark eder. Sonrasında siber bir kumanda yapmaya karar verir. Üzerinde farklı renk tuşlar olan bu kumanda ile dünyanın bozulan yönlerini düzeltir. Kumandanın üzerindeki yeşil tuş merhamet yayar, beyaz tuş bencilliği yok eder, kırmızı tuş savaşları bitirir, sarı tuş küresel ısınmanın etkilerini yeryüzünden siler, mavi tuş sakinliği sağlar, eflatun tuş doğallığı geri getirir, turuncu tuş sanatı yeryüzüne yayar, şeffaf renk tuş ise geri kalan tüm bozuklukları düzeltir. Basılmaması gereken bir de siyah tuş vardır. Mavi çocuk siyah tuş hariç kumandanın tuşlarına bastıktan sonra saldırganlık yerini merhamete, öfke ise sevgiye bırakır. Masal sonunda gelen uzay kaplumbağası ise basılmaması gereken o siyah tuşa basar.

Görsel 1. Ön Kapak

Görsel 2. Arka Kapak

2.3.VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, betimsel analiz yoluyla incelenmiştir. Betimsel analizde veriler daha önceden belirlenen kategorilere göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Bunun için analiz sonucunda elde edilen bulgular, önce dizgesel ve açık bir biçimde

betimlenmekte ardından bu betimlemeler açıklanıp yorumlanarak bulgu ve sonuçlara ulaşılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmanın inceleme nesnesi olan Mavi Çocuk adlı çocuk kitabındaki değerler, Değer İnceleme Formu aracılığıyla betimsel analiz yapılarak incelenmiştir. Bu inceleme formu Yaşayan Değerler Listesi, UNESCO Değer Listesi ve Rokeach Değer Envanterinden alınan toplam 20 değerden oluşmaktadır. Kitapta yer alan değerler tablolar halinde alıntılarla desteklenerek sunulmuştur.

3.BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde Mavi Çocuk adlı kitapta yer alan değerlere ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Değer İnceleme Formunda Yer Alan Değerlerin Dağılımı

Değerler	Değerlerin Dağılımı	
	f	%
Barış	11	18,3
Saygı	1	1,66
Sevgi	3	5
İş birliği	1	1,66
Mutluluk	8	13,3
Dürüstlük	1	1,66
Alçak gönüllülük	1	1,66
Sorumluluk	8	13,3
Hoşgörü	1	1,66
Özgürlük	-	-
Estetik	5	8,33
Dayanışma	3	5
Aile Birliği	1	1,66
Çalışkanlık	11	18,3
Misafirperverlik	-	-
Temizlik	-	-
Yardımseverlik	4	6,6
Vatanseverlik	-	-
Nezaket	1	1,66
Arkadaşlık	-	-
Samimiyet	-	-
Sadelik	-	-
Toplam	60	100

Tablo 1'e göre Mavi Çocuk adlı kitapta; (f=11) barış, (f=1) saygı, (f=3) sevgi, (f=1) iş birliği, (f=8) mutluluk, (f=1) dürüstlük, (f=1) alçak gönüllülük, (f=8) sorumluluk, (f=1) hoşgörü, (f=5) estetik, (f=3) dayanışma, (f=1) aile birliği, (f=11) çalışkanlık, (f=4) yardımseverlik, (f=1) nezaket, değeri bulunmuştur. Bununla birlikte (f=11) barış, (f=11) çalışkanlık kitapta en fazla yer verilen, (f=1) saygı, (f=1) iş birliği, (f=1) dürüstlük, (f=1) alçakgönüllülük, (f=1) hoşgörü,

(f=1) aile birliği, (f=1) nezaket en az yer verilen değerler olarak tespit edilmiştir. Ayrıca kitapta, özgürlük, arkadaşlık, samimiyet ve vatanseverlik değerlerine hiç yer verilmediği görülmüştür.

Barış Değer:

İnsanların neden savaştığına bir türlü anlam veremeyen Mavi çocuk, dünyada barışın egemen olmasını istemektedir. Mavi Çocuk adlı kitapta barış değerleri ile ilgili yer verilen doğrudan alıntılar şunlardır:

İnsanların neden savaştığına bir türlü anlam veremeyen çocuk, sürekli savaşın olmamasını savaş yerine insanların barışı seçmeleri gerektiğini ifade eden cümleleri aşağıda verilmiştir:

“İnsanlık hep ilerlerken, değişen, kaybolan, aşınmaya uğrayan ve nihayet unutulmuş onlarca değer, alışkanlık, gelenek ve düşünme biçimlerinin yanı başında, kaybolmayan ve ilerleyen başka bir şey vardı: savaşlar, savaşlar, savaşlar...” (MÇ, s. 7).

“Tarihin bütün dönemlerinde, sebepleri, amaçları ve araçları çok farklı ama hep insanların ölümü ile sonuçlanan savaşlar...” (MÇ, s.8).

“Bazen onlarca, bazen yüzbinlerce ve hatta milyonlarca insanın ölümü ile sonuçlanan bu savaşları anlamaya çalışıyordu ne zamandır.” (MÇ, s. 8).

“Biraz bekleseler zaten herkes ölmeyecek miydi? Zaten öldürenler de bir süre sonra zorunlu olarak bu hayattan çekip gitmiyor muydu?” (MÇ, s. 9).

“Neydi insanları vahşileştiren, diğerine karşı yabancılaştıran, diğer insanın celladı kılan, öldürmek için ölmeyi bile göze aldırın o şey...” (MÇ, s. 9).

“Nasıl oluyordu da fırınlar ekmek, marketler yiyeceklerle dolu iken, bir tane değer, yüz tane değer, yüzbinlerce insan açlıktan ölebiliyordu?” (MÇ, s. 10).

“Nasıl oluyordu da barış üzerine sonsuz parlaklıkta cümleler kurulurken bombalar, savaş uçakları gökyüzünü karartabiliyordu?” (MÇ, s. 10).

“Bir çizgi film ile bir caz konseri, bir haber programı ile bir komedi filmi aynı kayıtsızlık veya dikkatle izlenebiliyor, bir futbol maçı ile naklen bir savaş görüntüsü benzer bir heyecanla algılanabiliyordu.” (MÇ, s. 11).

“Bu esnada birilerine saldırmakla meşgul olan bu saldırgan ve öfkeli insanlar ne olduysa oldu, ani bir değerişimle birden farklılaştılar.” (MÇ, s. 17).

“Bir savaş uçağı bombalarını bırakacaktı, pilot birdenbire vazgeçip bir şarkı tutturarak üssüne geri döndü.” (MÇ, s.18).

“Mekanik ve botanik etkileşimini gerçekleştiren bu tuşa basılmasıyla birlikte bütün askeri üsler bir bahçeye, savaş uçakları ve tanklar meyve yüklü ağaçlara, savaş gemileri eğlenceli havuzlara; topraklar, tüfekler, tabancalar da birer çiçeğe dönüştü.” (MÇ, s. 19).

Saygı Değeri:

Yukarıda verilen görselde büyüklerin elini öpme, onlara saygı gösterme gibi ifadelere yer verilmektedir.

Sevgi Değeri:

“Kafasının içinde yalnız o büyük hayâli vardı: siber kumanda!” (MÇ, s. “5).

“Onu tanıyan bütün bilim adamları, eğitimciler ve düşünürler kendisiyle ilgili çok pırıltılı şeyler söylüyor, ondan övgüyle bahsediyorlardı.” (MÇ, s.7).

“Bir arenada kızgın boğaya şiş saplamak üzere hazırlanan bir matador, birdenbire değişip bir tutam ot buldu ve boğaya sevgiyle yedirmeye başladı.” (MÇ, s. 17).

İşbirliği Değeri:

Çocuk, etrafındaki her şeyin bir işbirliği içinde dünyaya eşlik ettiğinden bahsetmiştir:

“Kuşlar uçuyor, çiçekler büyüyor, çocuklar şarkı söylüyor, güneş ve ay ve yıldızlar bu masalsi dünyaya eşlik ediyordu.” (MÇ, s. 21).

Hoşgörü Değeri:

Çocuk, Mavi tuşa bastıktan sonra yayılan sakinlikle kavgaları bitirmek ve olumsuz durumları görmezden gelip tatlıya bağlamak istemiştir.

“Birbiriyle kavga eden iki adam, birdenbire değişip sarmaş dolaş oldu.” (MÇ, s. 17).

Estetik Değeri:

“Olağanüstü şiirleri ve düşünme biçimleri vardı, ölümsüz şarkıları vardı, çarpıcı resimleri vardı.” (MÇ, s. 9).

“Siber kumanda mavileştirilmiş som gümüşten yapılmıştı. İçindeki bütün elektronik sistem, altın ve platin devreler kullanılarak gerçekleştirilmişti.” (MÇ, s. 16).

“Çocuk gül ağacından yapılmış koltuğuna oturdu.” (MÇ, s. 16).

“Bu defa sanat ve estetik enerjisi yayılmaya başladı yeryüzüne... (MÇ, s. 20)

“Çirkin binalar, çirkin meydanlar, çirkin şehirler, çirkin arabalar, çirkin müzikler, çirkin heykeller, çirkin sözler sihirli bir el değmiş gibi yeniden biçimleniyor, güzelleşiyordu.” (MÇ, s. 20)

Dayanışma Değeri:

Kitapta birbirine destek olan, olumsuz olaylar sonucu birbirine bağlanan insanlardan bahsedilen örnekler şu şekildedir:

“Zengin ülkeler yoksul ülkelere, zengin insanlar yoksul insanlara alabildiğine içten duygularla kardeşçesine yardım etmeye başladı.”

“İki gömleği olan, hiç gömleği olmayana veriyordu gömleğinin birini...” (MÇ, s. 18).

“Cebinde beş lirası olan, bu paranın iki lirasını hiç olmayana veriyordu.” (MÇ, s. 18).

Aile Birliği Değeri:

“Bir çocuk yeryüzünde birden yalnız kaldığında, bir şehir artık yeryüzünden silindiğinde, bir kalp artık çarpmadığında, bir resim artık kimseler bakmadan yıkılmış bir duvarda öylece asılı kaldığında, bir eve uğramayacak bir baba artık olmadığında... Uzatiyordu bu soruları. İçinden çıkamıyordu.” (MÇ, s. 8).

Çalışkanlık Değeri:

Mavi Çocuk, sürekli araştırma yapan, çalışkan bir karakter olması yönüyle dikkat çeker.

“İnsanlığın bütün çağlarını okumuş, uygarlığın ve gelişmenin kilometre taşlarını tek tek işaretlemiş, düşünce, sanat ve bilimin bütün aşamalarını inceden inceye gözden geçirmiş, son olarak elektronik zamanların baş döndürücü ayrıntılarını ve artık uzaya taşan bilişim ve iletişim sistemlerini araştırıp çözümlemişti.” (MÇ, s. 6).

“Dünyanın verili bilgi kaynaklarının hemen hepsine ulaşabiliyor, bu bilgileri sistematize bir şekilde zihninde istifleyip yorumlayabiliyor, gördüğü herhangi bir biyolojik, siyasi, felsefi, sosyal veya ekonomik olay ya da davranışı tarihsel kökenine kadar indirgeyip birkaç açıdan analiz edebiliyordu.” (MÇ, s. 6).

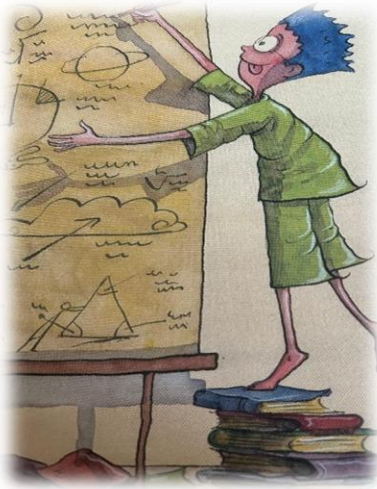
“Farklı sosyal katmanlardaki insanların düşünme ve hareket biçimlerini kodluyor, daha sonra bu kodlamalarla kendi zihninde bir düşünsel ağ örüyordu”. (MÇ, s. 11).

“Uzayda uçan karmaşık sinyal ordularının şifrelerini çözümledi.” (MÇ, s. 14).

“Dünyanın dertleri sürerken, insanlar bilinen yeryüzü sorunlarıyla boğuşurken, çocuk, zorluğun içinde kolaylığı, kaosun içinde saat gibi işleyen aklı buldu aklıyla”. (MÇ, s. 14).

“İnsana ait bütün ruhsal ve fiziksel verileri mistik, matematik ve felsefi süzgeçlerden geçirip harmanlayarak, gerekli olan hiçbir şeyi dışarıda bırakmayarak ve ilgisiz hiçbir şeyi içeri almayarak sabırla ve büyük incelikle yapmaya başladı çocuk.” (MÇ, s. 15).

“İnsan organizmasını hücrelerine varıncaya kadar tanımlayıp, her bir milimetrekaresini aksiyon ve reaksiyon değerlerini hesaplamış, duygu ve alışkanlıklar arası geçiş hesaplarını, refleks matrislerini, korku ve heyecanlarının simetrik ve asimetrik görünümünün tarihsel süreç içerisinde ölçümsel cetvellerini çıkarmıştı. (MÇ, s. 15).

“Sonraki aşamada en marjinal verilerden en ortak verilere kadar insana ait bütün bilinenleri, önceden belirlediği bir yöntem çerçevesinde dijital kullanıma müsait bir şekilde istiflemeye başladı.” (MÇ, s. 15).

“İnsanlığın her yönüyle tarihsel ve güncel dijital haritası çocuğun önünde yavaş yavaş şekilleniyordu. (MÇ, s. 15).

“Çocuk büyük bir heyecanla hiç ara vermeden bu çalışmalarına devam etti.” (MÇ, s. 15).

“Günler gecelere, geceler sabaha dönüşür, kiraz ağaçları mevsimlere göre değişir ve karga her mevsimde farklı şekilde

ötüşen çocuk çalışmalarını tamamıyla bitirip, o büyük güne geldi.” (MÇ, s. 16).

Yardımseverlik Değeri:

“Bahçesindeki elmayı aşırırken yakaladığı bir çocuğu pataklamak isteyen bahçe sahibi birdenbire değişip çocuğu öptü ve ona başka elmalar da ikram edip güzel sözlerle evine gönderdi.” (MÇ, s. 17).

“Zengin ülkeler yoksul ülkelere, zengin insanlar yoksul insanlara alabildiğine içten duygularla kardeşçesine yardım etmeye başladı.” (MÇ, s.18).

“İki gömleği olan, hiç gömleği olmayana veriyordu gömleğinin birini.”(MÇ, s.18).

“Cebinde beş lirası olan, bu paranın iki lirasını hiç olmayana veriyordu.” (MÇ, s. 18).

Nezaket Değeri:

“Kimse bir başkasını rahatsız eden bir şey yapmıyordu, daha da önemlisi yapmak istemiyordu.” (MÇ, s. 21).

Sorumluluk Değeri:

“Keşifleri, göçleri, şehirler kurmaları, hayvanları evcilleştirmeleri, büyük gemiler, uçaklar, uzay roketleri yapmaları, büyük tapınaklar inşa etmeleri vardı.” (MÇ, s. 9).

“Bir insan kendi çıkarları ve istekleri dışında bir başkasına gözlerini, kapısını, kalbini ve her şeyini nasıl kapatabiliyordu?” (MÇ, s. 10).

“İnsanları uzun uzun inceliyor, notlar alıyor, analizler yapıyor, bir insanı diğerine karşı duyarsızlaştıran sebepleri bulmaya çalışıyordu.” (MÇ, s. 10).

“Çocuk kendisini televizyona ve onun etrafındaki dünyaya odaklamıştı.” (MÇ, s. 11).

“Televizyon, insan ilişkileri ile ilgili sayısız gözlem yapmış, bulgularını sistematize etmiş ve buradan sonuçlar çıkarmaya başlamıştı.” (MÇ, s. 11).

“Modern iletişim düzeneklerinin yerel ve küresel ağlarının işleyişine yakından baktı.” (MÇ, s. 14).

“Gezegenin dışından ve içinden gözlemler yaptı.” (MÇ, s. 14).

“Kuzulara su içiriliyor, işçilerin çalışma saatleri kısaltılıp ücretleri arttırılıyor, dondurmanın fiyatı ucuzluyor, kimsesiz çocukların başı okşanıp ihtiyaçları karşılanıyor, bir avcı tüfeğini omzundan çıkarıp duvara asıyor, ihtiyarlar ziyaret edilip yalnızlıkları azaltılıyordu.” (MÇ, s.19).

Mutluluk Değeri:

“Rüyasında bir eşeği dövmekte olan adam bile etkilendi sinyallerden, eşekle beraber şarkı söylemeye başladı.” (MÇ, s. 18).

“Kurtlar, kuşlar ve karıncalar bile bu merhamet enerjisinin yayılımından nasibini alıyordu.” (MÇ, s. 19).

“Küresel ısınma yerini yeniden küresel normalliğe bıraktı.” (MÇ, s. 20).

“Yazlar yeniden yaz gibi, kışlar yeniden kış gibi oldu.” (MÇ, s. 20).

“Kutuplardaki erime durdu, hatta eriyen bazı yerler yeniden buz oldu.” (MÇ, s. 20).

“Domates yeniden domates, çilek yeniden çilek, kavun da yeniden kavun oldu.” (MÇ, s. 20).

“Adalet, iyilik, mutluluk, barış, sevinç, başkalarının da var olduğu bir dünya bilinci...” (MÇ, s. 22).

“Bu anlamlardan örülmüş bir hayat sıkar mıydı insanları...(MÇ, s. 22).

Alçak gönüllülük:

“Satıcılar, “herkese ben satayım” düşüncesini bırakıp, küçük kazançlarla yetinmeye yönelmişlerdi.” (MÇ, s. 18).

Dürüstlük Değeri:

“Adalet mükemmeldi, kimseye haksızlık edilmiyor, haksız bir yaprak bile düşmüyordu ağaçtan.” (MÇ, s. 21).

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada Mevlâna İdris Zengin’in Mavi Çocuk adlı eseri Yaşayan Değerler Listesi, UNESCO Değer Listesi ve Rokeach Değer Envanterinde yer alan değerlere göre incelenmiştir. Elde edilen verilere göre incelenen eserlerde değerler eğitiminde kullanılabilir toplamda 60 adet değer örneği tespit edilmiştir. Bu değerler arasında en fazla barış ve çalışkanlık değeri tespit edilmiştir. Bu yönüyle eser, içerik ve ileti bakımından barıştan yanadır. İlkokul düzeyinde barış eğitiminin vurgulanması bakımından önemli bir eserdir. Şen’in (2007) araştırmasında ise 29’u yerli 29’u yabancı olmak üzere 58 eser incelemiştir. Elde ettiği bulgulara göre Yüz Temel Eser serisindeki kitaplarda sevgi değerinin ilk sırada yer aldığını tespit etmiştir. Katı (2015), Yavuz Bahadıroğlu’nun çocuk hikâyelerini değerler eğitimi açısından incelediği çalışmasında, yazara ait 22 çocuk kitabı değerler eğitimi açısından değerlendirilmiş ve genellikle; sevgi, dostluk, saygı, yardımlaşma, iyilik, sağlık değerlerinin işlendiği görülmüştür. Tokcan (2017), çalışmasını Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın çocuk şiirlerini değerler eğitimi açısından incelemek amacıyla yapmıştır. Araştırmada yazara ait 7 şiir kitabı Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen 23 değer açısından incelenmiştir. İncelenen şiirlerde en çok sevgi değerine rastlanılmıştır. Sevgi değerini sırasıyla saygı, sorumluluk, duyarlılık ve çalışkanlık izlemiştir. Yılmaz (2018), Aytül Akal’ın 14 çocuk romanını değerler eğitimi açısından incelediği çalışmasında, eserlerin 30 farklı değeri içerdiği ve en sık işlenen değer ise duyarlılık değeri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gökçe (2008), Gülten Dayıoğlu’nun Öykülerinde Değer Eğitimi ve Öykülerinin Türkçeye Katkısı adlı tezinde yazarın 12 hikâye kitabında yer alan 67 hikâyeyi değerler eğitimi açısından incelemiştir. Araştırma sonuçlarından elde edilen verilere göre Dayıoğlu, hikâyelerinde en çok duyarlılık, dürüstlük, yardımseverlik, arkadaşlık ve paylaşma, çalışkanlık, doğa ve hayvan sevgisi, yaşama sevinci, aile sevgisi, özveri, komşuluk ve hoşgörü değerlerine yer vermiştir. Gülden (2014), Yavuz Bahadıroğlu’nun çocuk romanları ve bulunan değerleri incelediği çalışmasında, yazarın 9-15 yaş grubu için kaleme aldığı çocuk roman ve hikâyelerinin hangi değerleri ilettiğini barındırdığını ve bu değerlerin kitaplara göre dağılımlarını belirlemiştir. Bu amaçla Bahadıroğlu’na ait on altı roman ile beş hikâye kitabı incelenmiştir. Metinlerin incelenmesi sırasında en çok tespit edilen değerler; iyilik, yardımseverlik (75), dinî değerler (70) olurken vefa (1), temizlik (2), komşuluk (4) ve mertlik (4) en az yer verilen değerlerdir. Batur ve Yücel (2012), Ahmet Efe’nin çocuk hikâyelerini

inceledikleri çalışmanın sonucunda hikâyelerin ana merkezinde sevgi olduğunu ifade etmişlerdir. Bildiricive Bulut Pedük (2017) yaptıkları çalışmada değerler eğimi konusunda anaokullarının sınıf kitaplığında bulunan hikâye kitaplarını incelemişler, en çok işlenen değer sevgi olduğunu ortaya koymuşlardır. On kök değerle ilgili yapılan başka çalışmalarda da çoğunlukla sevgi değeri, en çok işlenen değer olarak karşımıza çıkmaktadır (Abacı, 2018; Aydoğdu ve Alkan, 2020; Baran Yir, 2019; Bulut, 2021Eker ve Yıldırım, 2017; Gümüş, 2017; Topbaş, 2015; Utku, 2020). Bu yönüyle incelenen kitapların çocuklara sevgi, yardımlaşma, iyilik ve barışın olduğu bir dünya teklif ettiği söylenebilir.

“Çocuk kitapları, çocuğun hayal gücünü geliştirici nitelikte olmalı ve çocuğun kültür evrenini geliştirici nitelikte olmalıdır. Çocuğa insanı zayıf ve güçlü yönleriyle tanıtmalıdır. Bu kitaplar yaşam gerçeklerine uygun olmalıdır. Bu konular işlenirken çocuğa görelilik ilkesi göz önünde tutulmalıdır.” (Karagöz, 2015). Sarıyüce’ye (2012) göre çocuk kitaplarında yer verilen konuların çocukların ilgilerini çekecek nitelikte olması; çocuğa, vatan, millet, toplum ve insan sevgisi aşılamalı; bir arada yaşama farkındalığı oluşturmalıdır. Bu yönüyle Mavi Çocuk, çocuğa görelilik ilkeleri göz önünde bulundurulduğunda; içerdiği konu bakımından, güncel olayları da kapsamı yönüyle dünya gerçeklerine hazırlayıcı niteliklere sahip olması ve çocuklara duyarlı bireyler olma gibi öğütler vermesi bakımından eğitici ve öğretici bir kitaptır. Savaşların olmadığı, dünya barışının egemen olduğu bir dünyada yaşamak isteyen bir çocuğun hikâyesi kitapta ele alınmıştır. Kitap, ahlaki değerlere uygun, iyiyi ve doğruyu öğütleyen, kötülüklerden uzak durulması gerektiğini ve yapılan savaşırlara bir türlü anlam veremeyen bir çocuğun düşüncelerini aktarmıştır. Yazar, içinde yaşadığımız dünyanın gerçeklerinden, başkalarının yaşadığı acılara karşı duyarsız olmadan, iyiyi ve kötüyü farkına vardırıarak, duyarlı bireyler yetiştirme amacıyla eserini kaleme almıştır. Karakterlerin çoğu örnek davranışlar sergilemekte ve iyiyi, güzeli, doğru olanı göstermektedir.

KAYNAKÇA

Abacı, E. (2018). *Behiç Ak’ın çocuk kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.

Aydoğdu, H., & Alkan, E. (2020). Değerler eğitimi ve Behiç Ak’ın Tavşan Dişli Bir Gözlemcinin Notları’nda sevgi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(226), 185-204.

Baran Yir, B. (2019). *Bilgin Adalı’nun eserlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.

Bulut, K. (2021). Ayla Kutlu'nun 'Merhaba Sevgi' adlı çocuk romanının değerler eğitimi ve on kök değer açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (57), 248-272.

Çelikten, F. (2019). *Nezihe Meriç'in çocuk kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Doğan, M. (2008). Değer. *Büyük Türkçe Sözlük* içinde. İstanbul: Pınar Yayınları.

Eker, C. & Yıldırım, K. (2017). Değerler Eğitimi Açısından Ziya Gökalp' e Ait "Altın Işık" Adlı Eserin İncelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 30-38.

Gümüş, S. (2017). *Değerler eğitimi bağlamında Aytül Akal'ın çocuk romanlarının analizi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Karataş, Z. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 62-80.

Körükçü, Ö., Kapıkıran, N. A., & Aral, N. (2016). Resimli çocuk kitaplarında Schwartz'ın modeline göre değerlerin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(38), 133-151.

TDK. (2024). <https://sozluk.gov.tr/>

Topbaş, A. (2015). *Sema Maraşlı'nın masallarının değerler eğitimi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Yıldırım, A., & Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Zengin, M. İ. (2021). *Mavi çocuk*. İstanbul: Vakvak Yayınları.

KADİRİYYE ŞEYHİ AHMED KUDDÛSÎ ŞİİRLERİNDE HALVET-UZLET ANLAYIŞI

UNDERSTANDING OF KHALVAT - UZLAT IN THE POEMS OF KADİRİYYE SHEIKH AHMED QUDDUSI

Doç. Dr. M. Sait MERMUTLU¹

ÖZET:

Tasavvuf edebiyatı ile Divân edebiyatı alanında büyük bir üne sahip olan Ahmed Kuddûsî, Sufi şiirinde yer alan tasavvufi şiirlerin büyük bir kısmı İlahî aşkı ifade eder. Bu şiirlerde zikir, fikir, tevhid, varlık, sülük, Peygamber sevgisi, uzlet-halvet vb. tasavvufî hususlar ön plana çıksa da tasavvufun hemen hemen tamamı büyük bir ustalık ve coşkuyla okuyucuya aktarılmaktadır.

Ahmed Kuddûsî'de bu etki, şiir dünyasında yer alan çok az şahsiyetin öne çıkan bir özelliği haline gelebilmiştir. Çalışmamıza konu olan Ahmed Kuddûsî'de uzlet ve halvet de tasavvufun çok değerli olduğu kavramlar arasında yer almaktadır.

Halvet ve uzlet kavramlarının hatırlatma açısından kısa bir açıklaması için halvet, sözlüklerde تنها, inziva, suskunluk, تنها yer, hamamın sıcak bölmesi anlamına gelir. Tasavvuf düzeninde halvet, belli bir süre sonra şeyhin irâdesiyle halktan uzakta, tarikata giren, sadece bir yere çekilen ve bir süre sürekli zikreden mürit. halvet Allah'a yakınlık için yapıldığında uzlat halktan uzaktı. Bu kavramların özellikle mistik anlamları bağlamında değerlendirilmesi Ahmed Kuddûsî'de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Kuddûsî'ye göre onun bir takım gayeleri vardır. Bu amaçlardan biri de Yaratıcı'dan başka bir fiil ve davranışa girmeden, birlikte olmaktır... Onunla bütünleşmek ve nihâyetinde mutlu ve huzurlu bir kalbe ev sahipliği yapmak. Ahmed Kuddûsî genellikle zikir ve eş anlamlıyı birlikte kullanır. Kuddûsî'ye göre ittifak devletinin şartları vardır. Eğer bir topluluk, halvetin şartlarına dikkat etmeden halvete girerse, o topluluk mutluluğu elde edemez ve rahat etmez.

Ahmed Kuddûsî uzlet konusunda şöyle buyurmaktadır: Kim insanlardan uzak durursa, Allah ona huzur verir.

Kelimeler:

Kuddusi, Divân, Halvet, Uzlet

¹ Dicle Üni. İlahiyat Fak. İslam Tarihi ve Sanatları Böl. (msaitmermutlu@hotmail.com) Orcid:0000 0002 4129 9884

ABSTRACT:

Ahmed Quddusi, who has a great reputation in the field of Divan Literature with his Sufi Literature, A great part of the mystical poems that are situated in the Sufis poetry express the Divine love. In these poems, Zikir, idea, tawhid, being, leech, love of prophet, uzlat-khalvat etc. although the mystical issues come to the fore, almost all Sufism are conveyed to the reader with great skill and enthusiasm.

In Ahmed Quddusi, this effect was able to become a prominent feature of very few personalities engaged in the world of poetry. In the poems of Ahmed Quddusi, which is the subject of the declaration, uzlat and khalvat, of course, are among the concepts that sufism is very valuable.

For a brief description of the concepts of khalvat and uzlat in terms of reminder: khalvat: in lexicography, secluded, retreat, reticence, secluded place, means a hot compartment of the bath. In the sufi order, khalvat: a disciple who enters the tariqa, after a certain time, with the will of the sheikh, away from the people, retreat to one place only, and chanting for a while continuously. When khalvat was made for closeness to God, uzlat was away from the people. The evaluation of these concepts, especially in the context of their mystical meanings, is widely used in Ahmed Quddusi.

According to Quddusi, it has a number of aims. One of these aims is to be with God without entering into an act and behavior other than God... Integrating with him and ultimately hosting a happy and peaceful heart. Ahmed Quddusi often uses the dhikr and the synonym together. According to Quddusi, there are conditions for the state of alliance. If a community enters the khalvat without paying attention to the conditions of the khalvat, that community is not blowing and comfortable.

Ahmed Quddusi in uzlat issue says: Whoever keeps away from people, God will give him rest.

Keywords:

Ahmed Quddusi, Divan, Khalvat, Uzlat

GİRİŞ

Tasavvuf edebiyatı ile birlikte Divân edebiyatı alanında da büyük bir şöhrete sahip olan Ahmed Kuddûsî Divânı²nda, kendisine yer bulan tasavvufî şiirlerin büyük bir kısmı konu itibarıyla İlâhî aşkı dillendirir. Bu şiirlerde zikir, fikir, tevhid, varlık, Seyr ü sülûk, Peygamber sevgisi, uzlet-halvet vs. tasavvufî konular öne çıkmakla birlikte hemen hemen bütün tasavvufî istilâhlar büyük

² Kuddûsî, *Dîvân*, (taş baskı), İstanbul, 1291

bir ustalık ve coşkuyla okuyucuya aktarılır. Okuyucu, karşısında engin bir tasavvufî bilgi ve tecrübeye sahip bir söylemin tatlı ve akıcı kıvamıyla sohbetin lezzetine kendini kaptırmadan edemez. Ahmed Kuddûsî’de bu etki, şiir dünyasıyla meşgul pek az şahsiyetin öne çıkan özelliği olabilmeyi başarabilmiştir. Aslında herbir kavram ve konu, kendi bağımsız alanı içerisinde bir çalışma fırsatı verebilecek bu engin düşünce ve anlayıştan süzülen, ma‘al-memnuniyet bize de, bir damla olarak aksetmiş bu Allah dostunun özelliklerini ve güzelliklerini çalışma fırsatı sağlamıştır.

Bildirimize de konu olan halvet-uzlet elbetteki tasavvufun çok kıymet verdiği kavramlardandır. Hatırlatmak bakımından halvet ve uzlet kavramlarının kısa bir açıklaması için şunları ifade edebiliriz: Halvet, lugatte, تنها kalma, tenhaya çekilme, tenhalık, تنها yer, hamamın sıcak bir bölmesi anlamına gelir. Tasavvuf ıstılahında halvet, tarikata intisap eden bir müridin, belirli bir zaman sonra, şeyhinin isteğiyle, insanlardan uzaklaşarak, yalnızca bir yerde (tekkelerin özel bölmelerinden birinde) inzivaya çekilmesi ve bir süre (genellikle kırk gün) devamlı, Hakk’ı zikretmesidir.³ Bundan (ilk önce) Suhreverdi “*Avârifü’l- Ma‘ârif*” adlı eserinde bahsetmiştir.⁴ Halvet, Çille olarak da bilinir. Müridler arasında “erbain çıkarmak” deyimiyile kırk gün halvete çekilmek kastedilir.⁵ Halvet’in, Hz. Musâ’nın Tûr-i Sinâ’daki kırk günlük kalışından ve Hz. Peygamber’in (s.a.s) Hirâ Mağarası’ndaki, itikâfından ilham alındığı ileri sürülür.⁶ Varlıktan uzaklaşarak biriyle ya da kendiyile tenhada başbaşa kalmak⁷ şeklinde ifade edilen halvet, tasavvuf yolunda olgunlaşmak ve ilerlemek için belli bir müddetle kullanılır. Halvet’e girmek, ya da halvete çekilmek olarak bilinen bu uygulama ibâdetle, zikirle, riyâzet ve murâkâbe ile meşgul olmak üzere mâsivâdan alakayı kesip Allah’a yönelmek⁸ tir.

İnsanın halktan uzaklaşarak yalnız başına bir hayat sürdürmesi⁹ belli amaçlarla gerçekleşir: Şerli

³ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1984, s. 61.

⁴ Düzen, İbrahim, *Aziz Neseî’ye Göre Allah Kâinat ve İnsan*, Furkan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 161.

⁵ Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Veli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.150 ; Serin, Rahmi, *İslâm Tasavvufu’nda Halvetîlik ve Halvetîler*, Petek Yayınları, İstanbul, 1984, s. 67.

⁶ Akşemsettin, Muhammed b. Hamza, *Risalet’ün-Nuriyye*, Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, no: 2863; Mevdûdî, Mevlânâ Ebu’l Alâ, Hz. Peygamber, Çev. Ahmed Asrar, Ank., 1984, C. II, s. 108.

⁷ M. Fuad Abdalbaki, *Mu‘cemu’l-Müfehres*, Kahire, 1983; Suâd el-Hakîm, el-Mu‘cemu’s-Sufî, Beyrut, 1981.

⁸ Kâşânî, Abdurrezzak, *Istîlâhâtü’s-Sûfiyye* (Thk. Abdulâh Şâhin) I. Baskı, Dâru’l-Menâr, Kahire, 1992.

⁹ Cürçânî, *Kitabu’t-Ta’rifât*, Beyrut, 1988, s.150.

insanlardan sakınmak ve insanın kendi nefsinin eleştirerek kişisel zararların dan başkasını koruyabilmek¹⁰. Şerden ve şerlilerden uzak durmak için yapılan uzlet farz; fuzûlîlerden uzak kalmak için yapılan uzlet ise fazilet olarak görülmüştür.¹¹ Bazı değerlendirmelerde insanlardan, bedenlen yani maddî varlık olarak ayrılmayı ifade eden uzlet, bu anlamıyla halkın arasından temelli ayrılıp yalnızlık ve inzivayı tercih etmektir. Bu tarz bir uzlet ve yalnızlık genelde kabul gören bir davranış değildir. Bu yüzden sûfiler devamlı İnziva anlamına gelecek uzlet yerine halvet, çile veya erbaîn denilen yalnızlığı tercih etmişlerdir.

İmam Gazâlî, “*İhyâ*”da uzletin fayda ve zararlarını değişik açılardan ele alır ve değerlendirir.¹² İbâdet ve tefekkürle zamanı değerlendirmenin yanında bazı dervişler ömür boyu toplumun dışında kalmışlar, çilehâne ve mağaralarda yaşamışlardır.¹³

“*Hazînetü’l-Esrâr Ganîmetü’l-Ebrâr*” adlı eserinde Ahmed Kuddûsî, halvete dair yer verdiği konuda zâhid sufi Zünnûn Mısrî, Muhyiddin İbnu’l-Arabî, Cüneyd Bağdadî’nin yetiştirdiği İlk sufilerden Ebubekir Şiblî, büyük velilerden Yahyâ b. Muâz, Fakih ve sufi Ömer Suhreverdi, Muhammed b. Hamid (Somuncu Baba) gibi şahısların halvete dair düşüncelerinden bize aktarımlarda bulunur.¹⁴ Uzlet konusunda ise, İslâm âlimi ve mutasavvıfı Ataullah İskenderî, Şâzeli tarikatı şeyhi İbni Abbâd, Muhyiddin İbnu’l-Arabî, zâhid sufilerden İbrahim b. Edhem, Bişr-i Hafî, Fudayl b. İyâd ve Hadîs, Fıkh, Tefsîr, Tasavvuf gibi ilimlerde söz sahibi olan Süfyân-ı Sevrî’den bazı pasajlarla uzlet konusunda pekiştirici bilgiler verir.¹⁵

Bu kavramların özellikle tasavvûfî anlamları çerçevesinde değerlendirilmesi Ahmed Kuddûsî’de oldukça yaygın bir şekilde gerek cümleler arasında gerek bazı beyitlerde gerekse de bütünsel biçimde şiirin konusu - redifi, kafiyesi - olarak ortaya konulur. Çalışmamızın sınırına sadık kalmak bakımından Kuddûsî Divânı’ndan seçtiğimiz sadece on şiir¹⁶, hemen hemen söz konusu kavramları karşıladığından bizlere Mutasavvıf’ın arka planda yer alan anlayışına tanıklık etmesi bakımından çalışmamıza zemin hazırlayacaktır. Ahmed Kuddûsî’nin tasavvuf anlayışında uzletin,

¹⁰ İbnül-Arabî, *Hilyetü’l-Ebdâl*, Resâil, Neşr: Muhammed Şihâbeddin el-Arabî, Dâr-ı Sâdir, Beyrut, 1997, s. 510.

¹¹ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları, (Uzlet Maddesi), İstanbul, 2002.

¹² el-Gazâlî, *İhyâ Ulûmid-Dîn*, Huzur Yayınevi, C.II, 2016, s. 359.

¹³ el-Gazâlî, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁴ A. Kuddûsî, *a.g.e.*, s. 110-115.

¹⁵ A. Kuddûsî, *a.g.e.*, s. 102-106.

¹⁶ Bu şiirlerin Divân’daki numaraları: 28, 111, 122, 138, 141, 273, 500, 519, 520, 528.

Rabb'ine teslimiyetle ilgili yanının gözardı edilme

mesi gerektiğini, dolayısıyla O'na vâsıl olma arzusu ve isteğinin hep taze ve sürekliliği üzerindeki etkisini savunur. Yalnızken dingin bir gönül ve zihnin Allah'ın varlığı üzerinde tefekkür ve ibâdetini Allah'la bütünleşerek gerçekleştirir. O'nunla bütünleşen zaten tam mânâsıyla O'na yönelmiş olur. Bunun tersi halka karışmak ve halkın arasında şân şöhret sahibi olma ihtimaliyle nefse uymanın âfet ve perîşânlığı söz konusudur:

'Uzletde vahdet, vahdetde vuşlat olmamağ olmaz.

Helâda şöhret, şöhretde âfet olmamağ olmaz (G.28/1)

Halktan ünsiyeti keserek Hakk'la birlikte olmak çok sırlı bir iştir. Oysa halk ile birlikteliği devam ettirmek Yaratıcı'ya vuslat isteğini bertaraf ederek bu isteği yok eder. Bu durum birlikten daha ziyâde çokluğa, Allah'ın dışındakilerle meşguliyete sevk eder. Böyle olunca da hadsiz hesapsız zahmet ve meşakkatlar istilâ edecektir:

Esrârı çoğdur nâsdan firârîñ, eyle istihfâ'

Ülfetde kesret, kesretde zahmet olmamağ olmaz (G.28/2)

İçlerinde Allah aşkı bulunmayan bireylerin insanî ilişkilerinde sevgi, saygı ve adalet duygusunu ön planda tutmayarak nefsanî duygularına zaman zaman yenik düşmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ezâ ve cefâ, Kuddûsî'ye göre insan sınıfının bir gerçeğidir. Bu özelliğe sahip insanların kendi aralarındaki sohbetin de neşesi ve tadı olmadığı gibi sonunda insanı incitici gamlandırıcı bir zahmete sevk etmesi muhakkaktır:

Çün nev'-i insân mecbûl birbiriñe ezâya

Şohbetde külfet, külfetde kürbet olmamağ olmaz (G.28/3)

İnsan için gerçek mutluluk ve huzurun adresi Ahmed Kuddûsî'nin şiirlerinde daha ziyâde zikir olarak tarifini bulmuştur. Allah'ı sürekli anan ve zikrini dilinden düşürmeyenler için insanların arasına katılmaktansa Rableriyle başbaşa kalmalarıdır. Bu iş için ise ibâdet ve tefekkürle birlikte bir kalp inceliği, hassasiyeti ve gönül temizliğine ihtiyaç vardır:

Zâkir huzûrı tenhâda bulur zikr ü fikriñde

Halvetde rikkat, rikkatda şafvet olmamağ olmaz (G.28/4)

Allah'ı anmaktan uzak bir hayat ortaya koyanlarla birlikte olmamalı, aksi halde onlara dönüşüp gafil olma riski vardır. Sohbetin bu tip insanlara ayrılması doğruyu görememe ve yanlışın izinde sürüklenme gibi musibetlere düçâr bırakır:

Ġāfiller ile olma mecālis ġāfil olursuñ

Celsetde ġaybet, ġaybetde nekbet olmamağ olmaz (G.28/5)

Zamanın kardeşliğinin binde birinde bile sadakat yoktur. Onlardan uzaklaşmakta hikmet, hikmetten sonra da mutlaka bir rahmet ortaya çıkacaktır:

İhvān-ı ‘aşrıñ biñde biriñde yoktur şadākat

Vahşetde hikmet, hikmetde rahmet olmamağ olmaz (G.28/6)

Allah'ın dışındakilerden uzaklaşıp O'na ibâdet, zikir ve tefekkürle iştilalin birinci şartı, insanın kendi nefsinin alçak görüp diğerlerini kendinden makbul addetmesidir. Dervişe sürekli hücum ve saldırılar umutsuzluğa sevk etmemeli, umutsuzluktan da dehşete düşmemeli:

‘Uzletiñ şartı nefsiñi alçak, ili hoş bilmek

Şavletde haybet haybetde dehşet olmamağ olmaz (G.28/9)

Tasavvufi düşüncede halkla beraber olmak, onlarla zaman geçirmek Allah'a yaklaşmayı engellediğinden makbul bir davranış kabul edilmez. Hele hele dine lakayıt, dünyevî meşguliyeti ve muhabbeti aşırı olan asrımız insanları ile ünsiyet kurmak Kuddûsî'ye göre tehlikeli bir iştilir. Onların bütün işleri ve düşünceleri de dünyaya dairdir. Hak ve hakikate ulaştıracak yolun yolculuğuna talip olmadıklarından niyetleri de hâlis değildir. Öyleyse davetlerine de icâbet, pek çok kötülüklerin kazanılmasını kaçınılmaz kılacaktır. Böyle bir sonuç başkalarının nefretini de beraberinde getirir:

İtme icābet da‘vet-i halk-ı āhir zamāna,

Da‘vetde vefret, vefretde nefret olmamağ olmaz (G.28/12)

Öyleyse insanlarla görüşmek ve onlarla zaman geçirmek gafleti artıracakğı gerçeğinden hareketle

onlara görünmemegi düstür edinenler selâmette olurlar. Çünkü gafletin ardından başkalarına karşı mahcubiyet kaçınılmazdır:

***Nās'a görünme hem görme nās'ı bulgıl selâmet,
Rü'yetde ğaflet, ğafletde hiclet olmamak olmaz (G.28/15)***

Kuddûsî'ye göre uzletin bir takım amaçları vardır. Bu amaçlardan birisi de Allah dışında bir emel ve davranışın içine girmeden Allah ile beraber olmak, O'nunla bütünleşmek ve nihayetinde mutlu ve huzurlu bir gönüle ev sahipliğidir. O halde Kuddûsî uzleti (Halktan kaçıp Hakk'a sığınmak) ancak sevgilinin âşığına uygun bir davranış olarak bize tarif eder:

***Ḳuddûsî'ye dirler ki niçün 'uzlet idersin
Ol dir ki firâr 'âşık-ı cānāna münāsib (G.122/10)***

Uzlet kelimesinin redif olarak yer aldığı bir şiirde Kuddûsî Hazretleri, yâr ile, sevgili ile, Rabb'ı ile olan yakınlığı, tenhâda buluşan âşıkların hassasiyetiyle adeta kulağımıza fısıldar. Sevgilinin sevgiliye nâzı tenha yakınlığıyla dillendirilir ve karşılık bulur. Kalpte yer eden sadece yâr'in aşkı ve muhabbetidir. Kalp hiç olmadığı kadar dingin ve huzur içindedir:

***Ḥudā ehli Ḥudāsıyla ider bâzârı 'uzletde
Ḥuzûr-i kalb ile dilden sürer aġyârı 'uzletde (G.138/1)***

Allah'ı sürekli anan ve zikrini dilinden düşürmeyenler için, İnsanların arasına katılmakla değil, Rab'larıyla başbaşa kalabildikleri süreçte bu huzur ve mutluluk dâimdir. Bu iş için ise ibâdet ve tefekkürle birlikte bir kalp inceliği, hassasiyeti ve gönül temizliğine ihtiyaç vardır. Ahmed Kuddûsî'nin uzletle ilgili bu yaklaşımı aslolanın önce kalbin Rab'la sürekli başbaşa kalması yönündedir, diğerleri peşisıra gelecektir:

***Zâkir ḥuzûrî tenhâda bulur zîkr ü fikriñde
Ḥalvetde rikḳat, rikḳat de şafvet olmamak olmaz (G.28/4)***

Ahmed Kuddûsî, zikir ve uzleti çoğunlukla bir arada kullanır. Tenhalar zâkirin huzur bulduğu, Rabbi'ne nâz ve niyâz da bulunabildiği; gece karanlığı ve sessizliğinde sevgiliyle olan sohbetin gözlerden irak tutulabildiği ve belki de en mühimi zikrin, âşığa ruh gıdası olduğu ifadesiyle;

insanların bu gerçeği anlama problemi öne çıkartılarak sadece bu gerçekle tenhada zikre devam etmek tavsiye edilir:

Naşîhat eylesen düşmân olub hem mevtiñ isterler

Çarışma añlara it zikr ü istiğfarı ‘uzletde (G.138/5)

Malâyâni şeyler Allah’tan alıkoyarlar. Âşık, Allah dışında ne varsa onlardan el etek çekerek gerçek dosta kavuşmağı ve onunla aynı mecliste hem-sohbet olabilmek isteğini, gece gündüz yirmi dört saat kapsamında her dâim zikre borçlu olduğu bilinciyle bizimle paylaşmaktan çekinmez. Divân’da muhtelif beyitlerde, zikrin devamı için, Türkçe kullanılan sabah ve gece kavramları ile birlikte Farsça, rûz u şeb ve aynı anlamda Arapça Leyl ü nehâr kelimeleri tercih edilmiştir. Zannediyoruz ki bilinçli bir tercihle zikrin önemine binâen yüksek perdeden ve herkesin anlayabileceği umulan kavramlara müracaat edilerek seslenilir:

El çeküb cümle sivâdan dost ile üns eyleriz

Zikr-i dâ’imdür hemân leyl ü nehâr eğlencemiz (G.519/3)

Gecelerden sabahlara kadar halvetde zikirle meşguliyeti sevgiliye vuslat için lüzumlu gören Kuddûsî, Âşık’ın, sevgilisi için sürekli ağlayan gözlerine bir ân bile uykunun nasip olamayacağını vurgulayarak İlâhî aşkın gerçekliğine dokundurur:

Giceler tâ şubha dek zikr eyleyüb mezkûre ir

‘Ayn-ı ‘uşşâka gelür mi giryedeñ bir lahzâ hâb (G.111/4)

Allah’ı zikretme düşüncesinden yoksun bir zamâne halkı söz konusudur. Halkın bu vurdum duymazlığı pek çok kez mısralarda karşımıza çıkar. Aslında bu konu Ahmed Kuddûsî için önemli bir telkinattır. Mutasavvıflar irşâd için muhtelif alanlar seçerler. Şiir bu alanlardan birisi ve en kudretlisidir. Müridlere toplu olarak ulaşan en kestirme aracı Kuddûsî yerinde ve en ustaca kullanmasını bilmiş kendine mahsus heyecan, şevk ve coşkunluğu da katarak etkili ve tesirli bir araca dönüştürmüştür. Allah’ı zikir, kalbin ve fikrin başka şeylerle ilgi ve alakasını kesmesiyle sağlıklı bir netice verir. Öyleyse adres belli: Uzlet

Zamâne halkınıñ yoğ ekşerinde zikr-i Hakk şughı

Birâder it hemân señ rûz u şeb ezkârı ‘uzletde (G.138/4)

Gece gündüz zikirle meşguliyeti ruhun gıdası olarak tarif eden Mutasavvıf, âşık için, maşukunun anmasını, ekmek ve su gibi ihtiyaç ve aziz görür:

Zikriñi ruħa ğidā it rūz u ŧeb eĝlenmesũñ

‘Āŧıķa ma‘ŧũķınıñ pes zikri olur nān u āb (G.111/3)

Uzlette bulunanların dillerinden ve gönüllerinden yansıyan kelâmı sadece Allah ile sohbet dahilindedir. Zaman ve mekân mefhumundan bağımsız bu sohbetin devamı, irfân denizinde inci, mercân avına çıkartır sâliki:

‘Uzlet ehli, ŧoħbet eyler rūz u ŧeb Mevlā ile

Buldı ‘uzletde erenler baħr-i ‘irfāna vüsũl (G.273/3)

ŧiirlerdeki zikre dair bu yaklaşım ve izahat, hangi dil, ırk, mezhep ve millet sahibi olunursa olunsun Allah’ı istemenin pratik bir tercemesi olarak karŧımıza çıkıyor. Sürekli Hakk ile birlikte, birarada bulunmayı ve kalpte irfānî bilgiye vâsıl olmayı arzu edenler için, zikir bir da‘vetiyedir Kuddûsî için:

Sālikā zikre devam it Ĥaķķ’ı eylersen ŧaleb.

Hem dir isen ĥāŧıl olsun ħalbde ‘irfān bī-naseb (G.119/1)

Divân’da kısaca, zamâne insanların güven vermediĝi, sadece dünya işleriyle hemhâl oldukları, Allah dostlarına engel olabildikleri ŧeklindeki yorumlara karŧın, bunlardan uzak bir hayat teklif edilir. Kuddûsî, bir kasidesinde (*icāzetnāme*) sakınılması gereken insanları bize adeta kesin bir tanım ve adresle dört gurupta (ehl-i dünyâ-ehl-i ĝaflet-ehl-i bid’at ve hilebâz) tarif eder:

Dört neferden ‘uzlet eylersen bulursuñ tiz murād

Ehl-i dünyā ehl-i ĝaflet, ehl-i bid’at hilebāz (K.37/24)

Divân’da muhtelif ŧiirlerde sıklıkla bu konuya değinilmiŧtir. Birkaçını sıralıyoruz:

Ferāĝat eyle Ĥuddûsî ĥalū’iķ ile ŧoħbetden

Özine ihtiyār it sohbet-i Settārı ‘uzletde (G.138/8)

Nās ile ülfet iden olur kıyāmet müflisi

Sözimi tut gel kerem kıl nushımı eyle kabul (G.273/2)

Kaç hemān tenhā yire nāsa qarışma ol ‘azīz

İştigāl it zikre mezkūr-ı gönül kasrında bul (G.273/5)

Nās ile ünsiyyet ideñ çünkü olur Haqq’dan cüdā

Haqq ıla ünsiyyet içündür bu bizim ‘uzletimiz (G.520/3)

‘Uzlet eyle vahdet eyle kaç kamūdan Haqq’a gel

Çünkü hūlāt oldı ehlu’l-lāha yetmiş kat hicāb (G.111/5)

Sālik-i Haqq’a gerekdür ide halkdañ ictināb

Çünkü ğayre meyl idenler oldılar āhīr tebāb (G.111/1)

Be-küllī fītneniñ başı ‘āvāmı nasa hūlātıdır

Bulur sālik gönül emrazına tīmārı ‘uzletde (G.138/3)

Cenāb-ı Hakk’ı, tam mânâsıyla eksiksiz olarak zâtı ve sıfatlarıyla bilmek ve idrāk edebilmenin ismi olan ma‘rifete ancak tefekkürle ulaşılabileceğini söyleyen Kuddûsî, bunun da en kestirme ve tesirli arac olan uzlete müracaatını zorunlu görür:

Tefekkürle olur hāşıl gönülde ma‘rifet nūri

Bilür ol nūr ile ‘arīf hemīn Cebbār’ı ‘uzletde (G.138/2)

Tasavvuf’un Kitap ve sünneti temel alarak yola çıktığı ifade edilir. Beslendiği kaynağın tamamen dinî nasa dayalı olduğu savunularak kullandığı ıstılah ve kavramlar da da bu iz’in takibi mevcuttur. Tasavvuf’ta uzlet ya da halvetin ortaya çıkışı, Peygamberimiz’in zaman zaman Hirâ Dâğı’na giderek Rabb’ı ile başbaşa kalması karşılığıdır. İşte bu izah şiiresel bir anlatımla Kuddûsî Hazretleri’nin şu beytinde vücūd bulur:

Hirâ Tağı’nda Peygamber iderdi ‘uzlet ahyānen

Gelüb Cebrâil aña bildirdi pes esrârî ‘uzletde (G.138/7)

Diğer ilimlere nisbetle irfânî ilmin insanı geliştirip aynı zamanda Rabbi’yla sürekli bir rabıta kurmasına vesile olduğunu sıklıkla şiirlerinde dillendiren Kuddûsî’nin kaleminde, irfânî bilgiye sahip olmak gibi insana verilen İlâhî makam ve kimlik, Rabb ile başbaşa olma neticesi Hirâ Dâğî’nda da olgunlaşarak meyvesini vermiş İlâhî bir armağan olarak Resûlullah ünvanlı ve Kur’ân tescilli bir tecelligâha (mekâna) dönüşmüştür:

Çün Hirâ Tağı’nda ‘uzlet itdi Şâh-ı Enbiyâ

Añda Qur’ân nâzil oldu Haqq añı kıldı Resûl (G.273/4)

Âriflerden, Allah’ın dostlarından olmak maddî ve manevî olarak mücâdele ve çalışmayı gerektirir. Bu özellikleriyle, hallerinden şikâyet eden ve sürekli tenkitçi kimselerin onlarla hem-sohbet olamayacakları bir kez de Ahmed Kuddûsî tarafından dillendirilmiştir.

Ehl-i ‘irfâna muşâhib olmağa şa’y eyle çün

Ki celîsi añlarıñ olmaz şakî bî-irtiyâb (G.111/7)

Kuddûsî’ye göre halvetin şartları vardır. Eğer bir topluluk halvetin şartlarına, yani şerîâtın siyâsetine ve Resûlullah’ın yoluna riâyet etmeksizin halvete girerse, o topluluğa fitne girmiş ve Allah onları rezil ve rüsvay etmiş demektir. Çünkü halvetten maksûd istikamettir.¹⁷ Şüphesiz ki halvette, şartlarına riâyet etmek şartıyla, hakikat sırrına ulaşmak isteyen kimse için pek çok hayır ve büyük bir te’sir vardır.¹⁸ Huzur içinde zikir ve fikirde bulunmak, irfân denizine vâsıl olmak, Allah’a dost ve yakın olmak, Onunla sürekli hemhâl olma gibi sonuçlarının yanında halvetin şartları muhtelifdir: En büyük şartı tek bir kişiyle de olsa cemaatle namaz kılmak¹⁹, nefisleri beşerî isteklerle ve hislerle uğraşmaktan menetmek²⁰, başkalarına göre kendini üstün görmemek vs.

‘Uzletiñ şartı nefsiñi alçaq, ili hoş bilmek (G.28/9)

¹⁷ Ahmed Kuddûsî, *Hazînetü’l-Esrâr Ganîmetü’l-Ebrâr*, (Çev. Hüseyin Sunar), Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, İstanbul, 1998, s.112-113.

¹⁸ Kuddûsî, *a.g.e.*, s. 113.

¹⁹ Kuddûsî, *a.g.e.*, s. 133.

²⁰ Kuddûsî, *a.g.e.*, s. 112.

Zâkir huzûrı tenhâda bulur zıkr ü fikriñde (G.28/4)

El çeküb cümle sivâdañ dost ile üns eyleriz (G.519/3)

‘Uzlet ehli, şöhet eyler rûz u şeb Mevlâ ile

Buldu ‘uzletde erenler bañr-i ‘irfâna vuşûl (G.273/3)

Nâs ile ünsiyyet ideñ çünki olur Hakk’dañ cüdâ

Hakk ıla ünsiyyet içündür bu bizim ‘uzletimiz (G.520/3)

Pek çok yönden vahdetin kesrete olan faziletinin sabit olduğu iddiâsını yineleyen Kuddûsî, Hakk’a kurbiyet yolunda engel olarak gördüğü insanlardan her hâl u kârda uzak durulması ısrarını sürdürürken, muhatabına pratik hayatla uyumlu bir yol haritası sunmaktan da dâr kalmaz. Dil ile kalbin sürekli zikirle meşguliyeti oldukça, elin meslekle ilgili uğraşında ve zorunlu hallerde insanların içine karışmasında Allah’tan gâfil olmamak kaydıyla bir sakınca görmez.²¹ Uzlet konusunda Kuddûsî Hazretleri şöyle der: “Kim insanlardan uzlet ederse, Allah’ın izniyle selâmete kavuşur”.²²

İdeñ nâs ile istînâs olur müflis dimişler bil

Geçüb bu kâr-ı bedden bulagör hoş-kârı ‘uzletde (G.138/6)

‘Uzlet it nâsdan birâder tut nefes olma cehûl

Açılır ehl-i sülûke ‘uzlet ile yol (G.273/1)

Divân’da “uzletde buldum râhatı” nakarat beyti ile kaleme alınmış olan 12 kıtalık bir murabba şiirinde Ahmed Kuddûsi Hazretleri’ne bir kez daha kulak verelim...

Rıfķ eylemen dostlar baña

²¹ Kuddûsî, *a.g.e.*, s. 115.

²² Kuddûsî, *a.g.e.*, s. 105.

*‘Uzletde buldum rāḥatı
İtdi teraḥḥum çün Hudā
‘Uzletde buldum rāḥatı*

*Ḥalvetde bulunur ḥuzūr,
Ḥalvetde dolar ḳalbe nūr
Ḥaḳḳ ile üns añda olur
‘Uzletde buldum rāḥatı*

*Ḳuddūsī’ye itdi Hudā
Pes devlet-i ‘uzlet ‘aḳū
Dir ḥamd idüb her dem añā
‘Uzletde buldum rāḥatı (Murabba/528)*

KAYNAKÇA

- ABDURREZZAK KÂŞÂNÎ**, (1992): *Istulâhâtu's-Sûfiyye* (Thk. Abdulâh Şâhin) I. Baskı, , Dâru'l-Menâr, Kahire.
- AHMED KUDDÛSÎ**, (1291): *Dîvân*, (taş baskı), İstanbul.
- AHMED KUDDÛSÎ** Hz. DIVÂNİ, (2014): (Haz. Ali Tenik), Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, İstanbul.
- AHMED KUDDÛSÎ**, (1998): *Hazînetü'l-Esrâr Ganîmetü'l-Ebrâr* (Haz. Hüseyin Sunar), Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, İstanbul.
- AKŞEMSETTİN, MUHAMMED B. HAMZA**, *Risâlet'ün-Nuriyye*, Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, no: 2863.
- CEBECIOĞLU**, Ethem, (1991): *Hacı Bayram Veli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DEVELLIOĞLU**, Ferit, (1993): *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, AK yayınları, Ankara.
- ERAYDIN**, Selçuk, (1984): *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- el-GAZÂLÎ**, (2016): *İhyâu Ulûmid-Dîn*, Huzur Yayınevi.
- İBNÜL-ARABÎ**, *Hilyetü'l-Ebdâl, Resâil*, Neşr: Muhammed Şihâbeddin el-Arabî, Dâr-ı Sâdır, Beyrut,
- M. FUAD ABDULBAKİ**, (1983): *Mu'cemu'l-Müfehres*, Kahire.
- MEVLÂNÂ EBU'L ALÂ MEVDÛDÎ**, (1984): *Hz. Peygamber* (Çev. Ahmed Asrar), Ankara.
- ÖZDAMAR**, Mustafa, (2003): *Kuddûsî*, Kırkkandil Yayınları, İstanbul.
- SERİN**, Rahmi, (1984): *İslâm Tasavvufu'nda Halvetîlik ve Halvetîler*, Petek Yayınları, İstanbul.
- SEYYİD ŞERİF CÛRCÂNÎ**, (1988): *Kitabu't-Ta'rifât*, Beyrut.
- SUÂD EL-HAKÎM**, (1981): *el-Mu'cemu's-Sufî*, Beyrut.
- SÛMEROĞLU**, Fatih, (2004): *Kuddusi Divanı Tercümesi*, Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, İstanbul.
- TENİK**, Ali, (2012): *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, Borlu Ahmed Kuddûsî Vakfı, İstanbul.
- ULUDAĞ**, Süleyman, (2002): *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

FUTBOLDA ŞİDDET OLAYLARININ NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Öğr.Gör. Volkan KAPÇAK

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi- 0000-0002-6222-6289

vkapcak@nku.edu.tr

Prof.Dr. İlker ÖZMUTLU

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-0000-0002-8287-4275

iozmutlu@nku.edu.tr

ÖZET

Amaç: Bu araştırma, Türkiye'deki futbolda şiddet olaylarının nedenlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Futbol, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerin etkileşimiyle şekillenen karmaşık bir olgu olarak ele alınmıştır. Çalışmanın temel hedefi, futbol şiddetinin çok boyutlu nedenlerini anlamak ve bu sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirmektir.

Yöntem: Araştırma, nitel bir yöntem olan literatür taraması kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye'deki futbol şiddeti ile ilgili mevcut akademik kaynaklar, raporlar, tezler ve makaleler incelenmiştir. Bu kaynaklar, futbol şiddetinin sosyal, psikolojik ve kültürel boyutları üzerine yapılmış çalışmalardır. Literatür taraması, futbol şiddetinin nedenleri ve dinamikleri hakkında derinlemesine bir anlayış geliştirmeyi amaçlamıştır.

Bulgular: Futbol şiddetinin temel nedenleri arasında, taraftar kimlikleri arasındaki gerilimler, medyanın provoke edici dil kullanımı, ekonomik ve yönetsel sorunlar, grup psikolojisi ve toplumsal eşitsizlikler yer almaktadır. Araştırmalar, futbol şiddetinin, özellikle fanatizm boyutunda aidiyet duygusu, rakip gruplara karşı düşmanlık ve geçmiş çatışmalar üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca, medyanın şiddet içeren söylemleri artırıcı bir rol oynadığı, hukuki yaptırımların yetersiz olduğu ve ekonomik zorlukların taraftarlar arasında huzursuzluk yarattığı tespit edilmiştir.

Sonuç: Futbol şiddetini önlemek için multidisipliner bir yaklaşım gereklidir. Bu yaklaşımda taraftar eğitimi, medya dilinin yeniden şekillendirilmesi, hukuki yaptırımların güçlendirilmesi ve spor kültürünün barışçıl bir anlayışla yeniden inşası gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Araştırma, futbol şiddetini yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, toplumsal ve kültürel dönüşümle de çözmenin mümkün olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Futbol, Şiddet.

A RESEARCH ON THE CAUSES OF VIOLENCE IN FOOTBALL: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

The objective of this research is to analyse the causes of violence in football in Turkey. It is acknowledged that football is a complex phenomenon shaped by the interaction of social, cultural and economic factors. The main objective of the study is to gain an understanding of the multidimensional causes of football violence and to develop suggestions for the solution of this problem.

Methodology: The research was conducted using a qualitative method of literature review. Existing academic sources, reports, theses and articles on football violence in Turkey were analysed. These sources are studies on the social, psychological and cultural dimensions of football violence. The objective of the literature review was to develop an in-depth understanding of the causes and dynamics of football violence.

Findings: The primary causes of football-related violence can be attributed to a number of factors, including the existence of tensions between fan identities, the utilisation of provocative language by the

media, economic and managerial issues, group psychology and social inequalities. Research findings indicate that football-related violence, particularly in the context of fanaticism, is shaped by a sense of belonging, hostility towards rival groups and past conflicts. Additionally, the media has been identified as a significant contributor to the proliferation of violent discourse, legal sanctions are deemed inadequate, and economic difficulties have been linked to unrest among fans.

It can be concluded that a multidisciplinary approach is necessary to prevent football violence. Such an approach would require the implementation of measures such as fan education, the reshaping of media language, the strengthening of legal sanctions and the rebuilding of sports culture with a peaceful understanding. The research emphasises that it is possible to solve football violence not only through legal regulations but also through social and cultural transformation.

Keywords: Turkey, Football, Violence.

GİRİŞ

Futbol, dünyanın dört bir yanında farklı sosyoekonomik gruplardan insanların bir araya geldiği, büyük bir tutku ve heyecan kaynağı olan bir spor dalıdır. Ancak bu tutku, zaman zaman şiddet olayları ile gölgelenmektedir. Futbol şiddeti, bireysel ve grup davranışlarıyla ilişkilendirilen karmaşık bir olgu olup, kültürel, sosyal ve ekonomik faktörlerden etkilenmektedir (Dunning, 1986; King, 2001). Türkiye’de futbol şiddeti, spor kültürünün önemli bir sorunu olarak akademik araştırmalarda sıkça ele alınmış ve çok boyutlu nedenleri incelenmiştir.

Futbolun Türkiye’de yoğun bir şekilde duygusal bağlarla sahiplenilmesi, taraftar grupları arasındaki rekabetin sertleşmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, özellikle kulüp aidiyetinin ötesinde, taraftar gruplarının kimlikleri arasındaki çatışmalar şiddeti tetikleyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Çağlayan & Fişekçioğlu, 2004). Futbol, yalnızca bir oyun olmanın ötesinde, toplumsal kimliklerin ve aidiyet duygusunun bir dışavurumu hâline gelmektedir (Özsoy, 2013).

Şiddetin ortaya çıkmasında bir diğer önemli etken, medyanın bu süreci nasıl çerçevelediğidir. Spor basını ve sosyal medya, çatışmacı bir dil kullanarak taraftarlar arasındaki gerginliği artırabilmektedir. Özellikle, maç öncesinde medyada kullanılan provoke edici söylemler, taraftarları agresif davranışlara yöneltebilmektedir (Karakaya, 2020). Bunun yanı sıra, ekonomik ve yönetsel problemler de kulüplerin taraftarları ile olan ilişkisini zedelemekte ve şiddet olaylarının altyapısını hazırlamaktadır (Koçer, 2012).

Futbolda şiddet, yalnızca bir sportif problem değil, aynı zamanda sosyal, hukuki ve kültürel bir meseledir. Bu çalışmada, Türkiye özelinde futbol şiddetinin nedenleri, literatürdeki mevcut veriler ışığında incelenmiştir. Araştırmanın amacı, futbol şiddetinin sosyal, kültürel ve yapısal boyutlarını tartışarak, bu sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirmektir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, Türkiye’de futbolda yaşanan şiddet olaylarının nedenlerini anlamak amacıyla nitel bir araştırma yöntemi olan literatür taraması kullanılmıştır. Literatür taraması, konuya ilişkin mevcut bilgi birikimini sistematik bir şekilde inceleyerek, şiddet olaylarının kökenleri ve dinamikleri hakkında derinlemesine bir anlayış geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma Deseni: Bu araştırma, betimsel bir tasarıma sahiptir ve mevcut yazındaki teorik yaklaşımlar, ampirik çalışmalar, raporlar, makaleler ve diğer akademik kaynaklar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu tasarım, futboldaki şiddet olaylarının sosyal, psikolojik, ekonomik ve kültürel boyutlarını değerlendirmeye olanak tanımıştır.

Veri Toplama Süreci: Kaynakların Belirlenmesi: Çalışma kapsamında Türkiye'deki futbolda şiddet olaylarına odaklanan bilimsel makaleler, tezler, kitap bölümleri, resmi raporlar (ör. Türkiye Futbol Federasyonu ve İçişleri Bakanlığı raporları) ve gazetecilik materyalleri taranmıştır.

Veritabanları ve Kaynaklar: Çalışmada kullanılan veritabanları arasında Google Scholar, PubMed, EBSCOhost, JSTOR, SCOPUS ve DergiPark gibi platformlar yer almaktadır. Ayrıca, Türkçe kaynaklar için yerel yayınevleri ve üniversite kütüphaneleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Literatür taramasında kullanılan anahtar kelimeler, "futbolda şiddet", "Türkiye'de spor ve şiddet", "tarafatır davranışları", "spor sosyolojisi", "stadyum olayları" ve benzeri kavramlardan oluşmaktadır.

Sınırlılıklar: Bu araştırma, yalnızca yazılı kaynaklara dayandığı için saha verilerinden bağımsızdır. Bu nedenle, bulgular mevcut literatürle sınırlıdır ve gelecekte yapılacak ampirik çalışmalarla desteklenmesi önerilmektedir.

BULGULAR

Futbolda şiddet, sosyal, kültürel ve yapısal faktörlerin kesişiminde ortaya çıkan karmaşık bir olgudur. Türkiye'de yapılan çeşitli akademik çalışmalardan elde edilen bulgulardan elde edilen genel sonuçlar aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

1. Sosyal ve Kültürel Faktörler

Türkiye'de futbolda şiddetin en belirgin nedenlerinden biri, toplumsal yapı ve taraftar kimlikleri arasındaki gerilimlerdir. Özellikle fanatizm boyutunda aidiyet duygusu, rakip gruplara karşı düşmanlığı artırmaktadır. Bu durum, Çağlayan ve Fişekçioğlu'nun (2004), Tepeköylü'nün (2016) ve Koçer'in (2012) taraftar davranışları üzerine yaptığı çalışmalarda açıkça görülmektedir. Çalışma, futbol ortamındaki şiddetin, taraftarların kimliklerini savunma ve rakip grubu aşağılamaya yönelik davranışlarla ilişkilendirildiğini ortaya koymuştur.

2. Medyanın Rolü ve Etkisi

Medya, futbol şiddetinde önemli bir etkidir. Özellikle maç öncesinde kullanılan çatışmacı dil, taraftarlar arasında kutuplaşmayı körüklemektedir. Özsoy (2013) ve Çağlayan ve Fişekçioğlu (2004) medyanın şiddet içerikli metaforlar ve kışkırtıcı söylemlerle taraftar gruplarını provoke ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, televizyon yorumcuları ve spor basını aracılığıyla aktarılan yorumların taraftarları tahrik ettiği ifade edilmiştir.

3. Hukuki Düzenlemelerin ve Uygulamannın Yetersizliği

6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'un etkinliği, uygulama sorunları nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Ziyagil ve arkadaşlarının (2012) çalışmasında, cezai yaptırımların caydırıcılıktan uzak olduğu ve uygulamada karşılaşılan aksaklıkların şiddeti tekrar ürettiği belirtilmiştir. Çalışma, güvenlik önlemlerinin artırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

4. Ekonomik ve Yönetsel Sorunlar

Kulüplerin finansal problemleri ve kötü yönetim anlayışları, taraftar grupları arasında huzursuzluk yaratmaktadır. Koçer (2012), futbol derneklerine üye taraftarlar üzerinde yaptığı çalışmada, ekonomik zorlukların taraftar davranışları üzerinde tetikleyici bir etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, kulüp yöneticilerinin şeffaf olmayan politikaları ve taraftarlara yönelik dışlayıcı söylemleri şiddeti artıran faktörler arasında yer almaktadır.

5. Psikolojik ve Grup Dinamikleri

Futbol şiddetini bireysel düzeyde tetikleyen önemli unsurlardan biri, grup psikolojisidir. Özellikle büyük kalabalıklar içinde bireylerin anonimlik hissetmesi ve sorumluluk duygusunun azalması, agresif davranışlara yol açabilmektedir. King (2001) ve Dizbay (2023), taraftarlar arasındaki grup dinamiklerinin kolektif hafıza ve geçmiş çatışmalar üzerinden şekillendiğini ve bu durumun şiddeti artırabileceğini ifade etmiştir.

6. Toplumsal Eşitsizlikler

Sosyoekonomik eşitsizlikler, taraftar gruplarının sosyal stres düzeylerini artırmakta ve bu durum, şiddete zemin hazırlamaktadır. Özen ve arkadaşlarının (2013) yaptığı çalışmada, taraftarların toplumsal baskılar ve stres faktörlerini maç sırasında dışavurum davranışları ile gösterdiği belirtilmiştir.

SONUÇ

Futbolda şiddeti önlemek için multidisipliner bir yaklaşım gereklidir çünkü bu, yalnızca futbolun içinde yaşanan bir sorun değildir, toplumsal yapılar ve kültürel dinamiklerle de ilişkilidir. Bu sorunun çözülmesi için taraftar eğitimi büyük bir önem taşır. Taraftarların, şiddet ve hoşgörüsüzlük konusunda bilinçlendirilmesi, uzun vadede daha sağlıklı bir futbol kültürünün inşa edilmesine katkı sağlar. Özellikle genç yaşlardan itibaren başlayacak eğitim programları, şiddet davranışlarını engelleyebilir ve sporun barışçıl bir alan olduğunu aşılabilir. Ayrıca medya dilinin yeniden düzenlenmesi, futbolun toplumsal etkisini şekillendirebilir. Şiddeti körükleyen ve düşmanlık yaratan söylemler, şiddet eğilimlerini pekiştirebilir, bu nedenle medya, sorumlu bir dil kullanarak pozitif bir tutum sergileyebilir. Hukuki yaptırımlar da futbol şiddetini engellemek için önemli bir araçtır. Bu yaptırımların artırılması, şiddet içeren davranışların cezalandırılması ve aynı zamanda sporun ruhuna uygun bir ortamın yaratılması gereklidir. Etkin hukuki önlemler, futbolun adil bir platform olmasını sağlayabilir. Bunun yanında, spor kültürünün yeniden barışçıl bir anlayışla şekillendirilmesi önemlidir. Futbolun, eğlence, rekabet ve arkadaşlık gibi olumlu duygularla özdeşleşmesi gerekir. Kulüplerin, taraftarlarıyla sağlıklı diyaloglar kurması ve şeffaf yönetim politikaları benimsemesi de şiddetle mücadelede kritik bir rol oynar. Kulüp içindeki güvenin artırılması, taraftarların daha saygılı bir tutum sergilemelerine yol açabilir ve şiddetle mücadelede etkili bir araç haline gelebilir. Bu şekilde, futbol şiddetini önlemek için yalnızca yasalarla değil, kültürel ve toplumsal bir dönüşümle de mücadele edilmesi gerektiği ortaya çıkar.

KAYNAKLAR

Bahadır, Z. (2006). Konyaspor taraftarlarının şiddet eğilimlerinin sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler bağlamında analizi (Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı).

Çağlayan, H. S., & Fişekçioğlu, İ. B. (2004). Futbol seyircisini şiddete yönelten faktörler. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (12), 127-142.

Çağlayan, H.S., & Fişekçioğlu, İ. B. (2004). Futbol seyircisini şiddete yönelten faktörler. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12: 127 – 142.

Dizbay, S. (2023). *Bir altkültür olarak taraftarlık: Çarşı grubunun futbolda şiddet algısı*. On İki Levha Yayıncılık.

Dunning, E. (1986). Sociology of sport and violence. *British Journal of Sociology*, 37(2), 221-244. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.1986.tb00107.x>

- Gönen, D. (2019). Représentations du discours de la masculinité hégémonique à travers du sportérisme de football en Turquie (Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı).
- Karakaya, K. (2020). Futbol ve medya ilişkisi: Taraftar algısı üzerine bir araştırma. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 45-67.
- King, A. (2001). Violent pasts: Collective memory and football hooliganism. *The Sociological Review*, 49(4), 568-585. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00349>
- Koçer, M. (2012). Futbol derneklerine üye olan taraftarların şiddet ve holiganizm eğilimlerinin belirlenmesi: Kayseri örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 111-135.
- Kurtiç, N. (2006). Futbol seyircisini saldırganlığa iten psiko-sosyal nedenler (Sakarya İl Örneği) [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Merkezi.
- Özen, Ü., Eygü, H., & Kabakuş, A. K. (2013). Üniversite öğrencilerinin sporda şiddet ve saldırganlık algıları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4(7), 323-342.
- Özsoy, S. (2013). Sporda şiddet ve medya. In S. Eyigün, B. Oral, R. Günay, S. Başaran, H. Yıldız, & R. Efe (Eds.), *Tüm Yönleriyle Sporda Şiddet* (ss. 81-90). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Basımevi.
- Tepeköylü, İ. (2016). Türkiye'de futbol, taraftar olgusu ve Beşiktaş Çarşı Grubu. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 56, 380-390. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ab-sbd/issue/27767/298923>
- Zelyurt, M. K. (2011). Türkiye'de futbol şiddetinin sosyolojik açıdan incelenmesi ve çözüm önerileri (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı).
- Ziyagil, M. A., Altıntaş, A., & Dalkıran, B. (2012). 6222 sayılı yasa ve sporda şiddet. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(2), 23-32.

SPOR TURİZMİ ALANINDA YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN SİSTEMATİK İNCELEMESİ

Öğr.Gör. Volkan KAPÇAK

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi- 0000-0002-6222-6289

vkapcak@nku.edu.tr

Prof.Dr. İlker ÖZMUTLU

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-0000-0002-8287-4275

iozmutlu@nku.edu.tr

ÖZET

Amaç: Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de spor turizmi üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin içerik ve kapsam açısından analizini yapmaktır. Araştırma, spor turizmi alanındaki akademik eğilimleri, kullanılan araştırma yöntemlerini ve bölgesel yoğunlukları inceleyerek, Türkiye’nin spor turizmi potansiyelini daha etkili bir şekilde değerlendirmeye yönelik stratejiler geliştirmeyi hedeflemektedir.

Yöntem: Araştırma, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması (case study) yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. 2014-2024 yılları arasında yazılmış olan 13 lisansüstü tez, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez tarama veri tabanından temin edilmiştir. Tezler, türü, yazıldığı yıllar, kullanılan araştırma yöntemleri ve bölgesel dağılımlarına göre analiz edilmiştir. Verilerin sistematik bir şekilde değerlendirilmesi amacıyla içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırma bulguları, spor turizmi üzerine yapılan tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans (yüzde 54) ve doktora (yüzde 46) düzeyinde yazıldığını ortaya koymaktadır. Tezlerin yıllık dağılımı, 2022 sonrası dönemde spor turizmine olan akademik ilginin belirgin bir şekilde arttığını göstermektedir. Ayrıca, tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri açısından nitel (%38) ve nicel (%38) yöntemlerin eşit oranda kullanıldığı, karma yöntemlerin ise (%24) üçüncü en yaygın araştırma türü olduğu tespit edilmiştir. Spor turizmi çalışmalarının Türkiye’nin farklı bölgelerine göre dağılımında ise, turizm altyapısının daha gelişmiş olduğu Akdeniz Bölgesi’nin (%38) daha yüksek bir yoğunluğa sahip olduğu, diğer bölgelerde ise daha düşük temsillerin gözlemlendiği anlaşılmaktadır.

Sonuç: Araştırma, spor turizmi alanındaki akademik çalışmaların giderek artan bir ilgiyle devam ettiğini ve bu alandaki araştırmaların daha da genişletilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle, spor turizminin Türkiye’nin farklı bölgelerindeki potansiyeli, turizm altyapısının gelişmişliğine paralel olarak farklılık göstermektedir. Bu bağlamda, yerel ve ulusal düzeyde spor turizmi potansiyelinin daha etkin bir şekilde değerlendirilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor, Turizm, Lisansüstü.

A SYSTEMATIC REVIEW OF POSTGRADUATE THESES WRITTEN IN THE FIELD OF SPORTS TOURISM

ABSTRACT

Objective: The aim of this study is to analyze postgraduate theses related to sports tourism in Turkey. The research focuses on examining academic trends, research methods, and regional distributions in the field of sports tourism, with the goal of developing strategies to better assess Turkey's sports tourism potential.

Method: The study was conducted using a qualitative research design, specifically a case study approach. Thirteen postgraduate theses written between 2014 and 2024 were examined from the Council of Higher Education (YÖK) thesis database. The theses were analyzed based on criteria such as type, year of publication, research methods used, and regional distribution. Content analysis was employed to systematically evaluate the data.

Findings: The findings indicate that a significant portion of the theses on sports tourism were at the master's (54%) and doctoral (46%) levels. The annual distribution of theses reveals a marked increase in academic interest in sports tourism after 2022. Furthermore, the research methods employed in the theses were equally divided between qualitative (38%) and quantitative (38%) approaches, with mixed methods (24%) being the third most common. The regional distribution of sports tourism studies shows a higher concentration in the Mediterranean Region (38%), where tourism infrastructure is more developed, while other regions exhibited lower representations.

Conclusion: The study emphasizes the growing academic interest in the field of sports tourism and highlights the need for further research. It suggests that the potential for sports tourism in different regions of Turkey varies in parallel with the level of tourism infrastructure development. Consequently, strategies for effectively evaluating the sports tourism potential at both local and national levels need to be developed.

Keywords: Sport, Tourism, Graduate.

GİRİŞ

Spor turizmi, günümüzde ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan büyük bir öneme sahip olan bir turizm dalıdır. Hem bireyler hem de ülkeler için önemli fırsatlar sunan bu alan, yalnızca spor etkinliklerine katılımı değil, aynı zamanda sporun turizmle birleşerek destinasyonlar için bir çekim merkezi haline gelmesini kapsamaktadır. Bu anlamda, spor turizminin küresel ölçekte gelişen bir endüstri haline gelmesi, pek çok ülke için stratejik fırsatlar yaratmaktadır (Kaya, 2021; Yılmaz, 2020). Türkiye ise, sahip olduğu doğal zenginlikler, kültürel mirası ve spor altyapısı ile spor turizmi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Özellikle dağcılık, kayak, su sporları ve futbol gibi alanlarda, Türkiye'nin sunduğu imkanlar, yerli ve yabancı turistler için cazibe oluşturmaktadır (Yıldız, 2019).

Son yıllarda Türkiye'de, spor turizminin çeşitli yönlerini ele alan pek çok lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar, spor turizminin ekonomik etkilerini, pazarlama stratejilerini, destinasyonların spor turizmi açısından potansiyelini ve spor etkinliklerinin yerel ekonomiye olan katkılarını incelemektedir (Özdemir, 2018; Tuncay, 2022). Bu tezlerin büyük bir kısmı, spor turizminin sadece turizm sektörüne değil, aynı zamanda spor kültürünün yayılmasına ve yerel halkın ekonomik kalkınmasına da katkı sağladığını ortaya koymaktadır (Sevinç & Yılmaz, 2021). Türkiye'deki spor turizmi potansiyelinin ne kadar geniş bir yelpazeye yayıldığı ve bu potansiyelin etkin bir şekilde nasıl kullanılabileceği konuları, literatürdeki önemli tartışmalardan biridir (Öztürk, 2020).

Bu çalışma, Türkiye'de spor turizmi üzerine yapılmış olan lisansüstü tezlerin analizini yaparak, bu alandaki araştırmaların kapsamını, bulgularını ve önerilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Literatürdeki bu çalışmalar, Türkiye'nin spor turizmi potansiyelini artırmaya yönelik stratejiler geliştirilmesi açısından önemli bir kaynak sağlamaktadır (Çelik, 2021). Ayrıca, spor turizmi alanındaki akademik çalışmaların artırılması, Türkiye'nin bu sektördeki uluslararası rekabet gücünü artırabilir ve spor turizminin sürdürülebilirliğine katkıda bulunabilir (Gül, 2022).

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden olan durum çalışması yaklaşımına dayanmaktadır. Durum çalışması, belirli bir olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde incelendiği bir yöntemdir. Bu tür araştırmalarda, incelenen durum zaman ve mekâna bağlı olarak tanımlanır ve olay, etkinlik, program veya bireyler gibi çeşitli durumlar üzerine odaklanılabilir (Merriam, 2009). Bu araştırma, Spor turizmi alanındaki lisansüstü tezlerin mevcut durumlarının çeşitli değişkenler açısından ele alındığı bir çalışma olup, durum çalışması deseni kullanılarak tasarlanmıştır.

Evren ve örneklem: Çalışmanın evreni 2014-2024 yılları arasında yazılan spor turizmi alanındaki lisansüstü tezlerdir. Söz konusu yıllar, alandaki lisansüstü çalışmaların son yıllardaki eğilimlerini belirlemek amacıyla seçilmiştir. Bu çalışmada örnekleme yöntemlerine başvurulmamış, araştırma evreninin tümüne ulaşılmaya çalışılmıştır. Spor turizmi alanındaki lisansüstü tezlere, YÖK tez tarama merkezinden erişilmiştir. Veri tabanının sunduğu tezlerin başlık ve özet kısımları incelenmiştir. Böylelikle spor turizmi alanı ile ilgisi olmayan tezler inceleme kapsamından çıkarılmıştır. Bu yüzden evrenin tamamına ulaşılamamış ve çalışma grubu 13 lisansüstü tezdendir.

VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ

YÖK tez tarama veri tabanında "Spor turizmi" anahtar kelimesi "Tez başlığında geçsin" seçeneği ile taranmıştır. Daha sonra veri tabanının sunduğu tezlerden bir veri havuzu oluşturulmuştur. Spor turizmi alanı ile ilgili olmayan ve izinsiz tezler veri havuzundan çıkartılmıştır. Sonuç olarak, çalışmanın veri seti 13 tezdendir.

Veri analizi: Bu çalışmada spor turizmi alanındaki lisansüstü tezlerin mevcut durumlarını çeşitli değişkenler açısından incelemek amaçlandığından içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi bir metnin veya dokümanın içeriğini toplama ve analiz etme tekniğidir. Ayrıca içerik analizi, birçok metin veya doküman içeriğinin tablo ve çizelgelere dönüştürülerek karşılaştırma yapabilme imkânı sağlar. İçerik analizlerinde yapılan kodlamalarla, araştırma sorularına göre yönelim, sıklık, yoğunluk ve alan gibi özellikler belirlenir (Neuman, 2010).

BULGULAR

Tablo 1. Lisansüstü Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Tezlerin Türü	Sayısal Dağılım	Yüzdelik Oranı
Yüksel lisans Tezi	7	%54

Doktora Tezi	6	%46
Toplam	13	%100

Tablo 1 spor turizmi üzerine yazılmış tezlerin türlerine göre dağılımını göstermektedir. Verilere göre, toplamda 13 tezdten %54'ü yüksek lisans tezi, %46'sı doktora tezidir. Bu dağılım, spor turizminin hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde önemli bir akademik araştırma konusu olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin Yapıldığı Yıllara Göre Dağılımı

Tezlerin Yıllara göre Dağılımı	Sayısal Dağılım	Yüzdellik Oranı
2014-2017 yılları arası	4	%31
2018-2021 Yılları Arası	2	%15
2022-2024 Yılları arası	7	%54
Toplam	13	%100

Tablo 2 spor turizmi üzerine yazılmış tezlerin yıllara göre dağılımını göstermektedir. Verilere göre, toplamda 13 tezdten %31'i 2014-2017 yılları arasında, %15'i 2018-2021 yılları arasında ve %54'ü 2022-2024 yılları arasında yazılmıştır. Bu dağılım, spor turizmi alanındaki akademik ilginin yıllar içinde dalgalı bir seyir izlediğini ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Lisansüstü Tezlerin Veri Analiz Yöntemlerine Göre Dağılımı

Tezlerin Analiz Yöntemlerine Göre Dağılımı	Sayısal Dağılım	Yüzdellik Oranı
Nitel Araştırma Yöntemleri	5	%38
Nicel Araştırma Yöntemleri	5	%38
Karma Araştırma Yöntemleri	3	%24
Toplam	13	%100

Tablo 3 spor turizmi üzerine yazılmış tezlerin analiz yöntemlerine göre dağılımını göstermektedir. Verilere göre, toplamda 13 tez bulunmaktadır ve bu tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerinin dağılımına göre, spor turizmi alanında yapılan araştırmaların büyük bir kısmı, nitel ve nicel araştırma yöntemleriyle yapılmış olup her iki yöntem de %38 oranında bir kullanım oranına sahiptir. Bu durum, spor turizmi üzerine yapılan araştırmaların hem sayısal verilerle hem de derinlemesine nitel analizlerle ele alındığını göstermektedir. Karma araştırma yöntemleri ise 3 tezle %24 oranında kullanılmıştır. Bu, karma yöntemlerin spor turizmi konusundaki tezlerde kullanılan üçüncü en yaygın araştırma türü olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Lisansüstü Tezlerin Yapıldığı Bölgeye Göre Dağılımı

Araştırmanın Yapıldığı Bölge	Sayısal Dağılım	Yüzdellik oranı
Akdeniz Bölgesi	5	%38
Marmara Bölgesi	1	%8
İç Anadolu Bölgesi	2	%15
Doğu Anadolu bölgesi	1	%8
Karma	4	%31

Tablodaki bulgular, spor turizmi üzerine yapılan araştırmaların Türkiye'nin farklı bölgelerindeki yoğunluklarını ve bu yoğunlukların nedenlerini açıkça ortaya koymaktadır. Akdeniz Bölgesi, %38 ile en yüksek orana sahiptir. Marmara Bölgesi ise %8 ile düşük bir oranda temsil edilmiştir. İç Anadolu Bölgesi (%15), Doğu Anadolu Bölgesi ise %8 ile benzer şekilde düşük bir orana sahiptir "Karma" kategorisi ise %31 ile farklı bölgelerdeki genel spor turizmi eğilimlerini veya ulusal ölçekli çalışmaları içermektedir. Bu bulgular, spor turizmi

çalışmalarının daha çok turizm altyapısının gelişmiş olduğu bölgelerde yoğunlaştığını, diğer bölgelerde ise potansiyelin tam olarak değerlendirilemediğini göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Spor turizmi üzerine yapılan akademik çalışmaların türlerine göre dağılımı, bu alanın akademik ilgiyi nasıl çektiğini göstermektedir. Verilere göre, toplamda 13 tezden %54'ü yüksek lisans, %46'sı doktora düzeyindedir. Bu oranlar, spor turizminin hem yüksek lisans düzeyinde yeni araştırmacılar tarafından keşfedilen bir konu olduğunu, hem de doktora düzeyinde derinlemesine analizlerin yapıldığı bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. Literatürdeki çalışmalar, spor turizminin çok yönlü yapısı nedeniyle geniş bir akademik ilgiye sahip olduğunu doğrulamaktadır. Örneğin, Gibson (1998), spor turizminin seyahat davranışları, ekonomik etkiler ve kültürel değişim gibi çok çeşitli boyutlarının araştırılabileceğini ifade etmiştir. Aynı şekilde Weed ve Bull (2009), spor turizminin disiplinler arası bir araştırma konusu olarak spor, turizm, ekonomi ve çevre bilimleri gibi farklı alanlarla kesiştiğini belirtmiştir. Bu durum, konunun yüksek lisans düzeyindeki geniş kapsamlı araştırmalar için ideal bir temel, doktora düzeyinde ise daha spesifik ve derinlemesine analizler için uygun bir yapı sunduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye özelinde yapılan akademik çalışmalarda, spor turizminin özellikle turizm yönetimi, spor yönetimi ve rekreasyon gibi disiplinlerde sıkça ele alındığı gözlemlenmiştir (Aydın, 2020; Öztürk & Korkmaz, 2018). Bu eğilim, spor turizminin yalnızca teorik bir kavram olarak değil, aynı zamanda turizm sektörü için stratejik bir büyüme alanı olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Spor turizmi üzerine yazılmış tezlerin yıllara göre dağılımı, akademik ilginin zaman içinde nasıl dalgalandığını göstermektedir. Verilere göre, 2014-2017 yılları arasında yapılan tezlerin oranı %31, 2018-2021 yılları arasında %15, ve 2022-2024 yılları arasında ise %54'tür. Bu dağılım, spor turizmi alanındaki akademik ilginin artan bir ivme kazandığını, özellikle 2022 sonrası büyük bir yükseliş gösterdiğini ortaya koymaktadır. 2014-2017 yılları arasında yapılan tezlerin artışı, küresel çapta büyük spor etkinliklerinin (örneğin 2014 Dünya Kupası ve 2016 Olimpiyatları) düzenlenmesiyle ilişkilidir ve spor turizminin ekonomik ve kültürel etkilerine olan ilgiyi artırmıştır (Gibson, 1998; Weed & Bull, 2009). 2018-2021 yıllarında ise, COVID-19 pandemisinin turizm sektörüne olan olumsuz etkileri nedeniyle yapılan tez sayısında düşüş gözlemlenmiştir. Ancak, 2022 sonrası pandeminin etkilerinin azalmasıyla spor turizmi yeniden ivme kazanmış ve bu dönemde yapılan tezler, sektördeki ekonomik canlanma ve sürdürülebilirlik gibi konuları ele almıştır (Aydın, 2020; Öztürk & Korkmaz, 2018). Sonuç olarak, spor turizmi alanındaki akademik ilgi, global olaylar ve krizlere bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. 2022 sonrası yaşanan artış, sektörün toparlanmaya başladığını ve bu alandaki akademik çalışmaların hızla arttığını göstermektedir.

Spor turizmi üzerine yazılmış tezlerin analiz yöntemlerine göre dağılımı, araştırmalarda kullanılan metodolojik yaklaşımların çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Verilere göre, tezlerin %38'i nitel yöntemle, %38'i ise nicel yöntemle yapılmış olup, karma yöntemler %24 oranında kullanılmıştır. Bu bulgu, spor turizmi araştırmalarının hem sayısal verilerle hem de derinlemesine nitel analizlerle ele alındığını göstermektedir. Nicel araştırmalar, genellikle katılımcı davranışları, ekonomik etkiler ve destinasyonların popülerliği gibi ölçülebilir unsurları incelemekte kullanılırken (Weed & Bull, 2009), nitel araştırmalar ise turistlerin

deneyimlerini ve motivasyonlarını anlamaya yönelik daha derinlemesine veriler sunmaktadır (Gibson, 1998). Karma yöntemler, her iki yöntemin avantajlarını bir arada kullanarak daha kapsamlı bir anlayış sağlamak amacıyla tercih edilmektedir (Creswell, 2014). Bu yöntem, spor turizminin hem ekonomik hem de sosyal yönlerini anlamak için ideal bir yaklaşım sunar. Sonuç olarak, spor turizmi araştırmalarındaki yöntem çeşitliliği, bu alanın çok disiplinli doğasını ve farklı araştırma sorularına yanıt arama ihtiyacını yansıtmaktadır.

Spor turizmi üzerine yapılan araştırmaların Türkiye'nin farklı bölgelerindeki yoğunlukları, turizm altyapısının gelişmişliği ile doğrudan ilişkilidir. Akdeniz Bölgesi, %38 ile en yüksek orana sahipken, Marmara Bölgesi yalnızca %8 ile düşük bir oranda temsil edilmiştir. İç Anadolu (%15) ve Doğu Anadolu (%8) bölgeleri de benzer şekilde daha düşük bir temsile sahiptir. "Karma" kategorisi ise %31 ile farklı bölgelerdeki genel spor turizmi eğilimlerini veya ulusal ölçekli çalışmaları içermektedir. Bu dağılım, turizm altyapısının daha gelişmiş olduğu Akdeniz gibi bölgelerde spor turizmi çalışmalarının yoğunlaştığını ve diğer bölgelerde potansiyelin tam anlamıyla değerlendirilemediğini göstermektedir (Aydın, 2020). Özellikle Akdeniz Bölgesi, doğa koşulları ve büyük turistik etkinliklerin varlığı nedeniyle spor turizmi açısından daha fazla fırsat sunmaktadır. Marmara, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin daha düşük temsili ise bu bölgelerde spor turizmi potansiyelinin henüz keşfedilmemiş veya yeterince yatırım almamış olabileceğine işaret etmektedir (Öztürk & Korkmaz, 2018). Bu durum, spor turizminin Türkiye'deki bölgesel eşitsizlikleri yansıttığını ve yerel turizm politikalarının bu potansiyeli daha etkili bir şekilde değerlendirmesi gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, spor turizmi üzerine yazılmış tezler, bu alanın giderek artan bir akademik ilgi gördüğünü ve çok disiplinli bir yaklaşım gerektirdiğini göstermektedir. Araştırmalar, genellikle hem nitel hem de nicel yöntemlerin kullanıldığı ve karma yöntemlerin giderek daha fazla tercih edildiği bir yapı sergilemektedir. Spor turizminin Türkiye'deki farklı bölgelerdeki yoğunluğu ise, turizm altyapısının gelişmişliği ile paralel bir şekilde dağılmaktadır; bu da araştırmaların daha çok turistik olarak gelişmiş bölgelere odaklandığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, spor turizmi konusundaki akademik çalışmalar, sektördeki ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri derinlemesine anlamak için önemli bir temel sunmakta, ancak bölgesel potansiyelin daha fazla değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

KAYNAKLAR

- Aydın, E. (2020). Spor turizminin Türkiye'deki ekonomik etkileri. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 45–67.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Çelik, D. (2021). Spor turizmi alanında sürdürülebilir kalkınma ve stratejiler. *Spor Ekonomisi Dergisi*, 3(2), 121-135.
- Gibson, H. J. (1998). Active sport tourism: Who participates? *Leisure Studies*, 17(2), 155-170. <https://doi.org/10.1080/026143698375213>
- Gül, K. (2022). Spor turizmi ve sürdürülebilir kalkınma: Türkiye perspektifi. *Sustainable Tourism Review*, 11(1), 75-88.

- Kaya, E. (2021). Türkiye'de spor turizmi: Gelişimi ve potansiyeli. Spor ve Turizm Dergisi, 12(4), 112-125.
- Merriam, S. B. (2009). Qualitative research: A guide to design and implementation (2nd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Özdemir, B. (2018). Spor turizmi destinasyonlarının pazarlama stratejileri: Antalya örneği. Spor Pazarlama Dergisi, 9(1), 66-80.
- Öztürk, B., & Korkmaz, M. (2018). Spor turizmi ve destinasyon yönetimi. Rekreasyon ve Spor Bilimleri Dergisi, 6(2), 89-104.
- Öztürk, E. (2020). Türkiye'de spor turizmi potansiyeli ve gelişim önerileri. Spor ve Ekonomi Dergisi, 8(4), 102-115.
- Sevinç, M., & Yılmaz, M. (2021). Spor turizmi ve ekonomik kalkınma. Turizm Araştırmaları Dergisi, 7(1), 44-60.
- Tuncay, A. (2022). Türkiye'de spor turizmi ve yerel halkın tutumları: Düzce örneği. Spor ve Turizm Çalışmaları Dergisi, 14(2), 99-110.
- Weed, M., & Bull, C. (2009). Sports tourism: Participants, policy and providers. Elsevier.
- Yıldız, A. (2019). Türkiye'de kayak turizmi ve spor turizmi potansiyeli. Kayak ve Kış Sporları Dergisi, 5(3), 35-48.
- Yılmaz, H. (2020). Türkiye'de spor turizmi ve uluslararası pazarlama stratejileri. Spor Bilimleri Dergisi, 18(2), 190-205.

DİJİTAL EĞİTSEL OYUN DESTEKLİ FEN EĞİTİMİNİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRENME MOTİVASYONLARINA, BAŞARILARINA VE TEKNOLOJİ TUTUMLARINA ETKİSİ

Prof. Dr. Gonca KEÇECİ

Fırat Üniversitesi,
gkececi@firat.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2582-3850>

Prof. Dr. Fikriye KIRBAĞ ZENGİN

Fırat Üniversitesi,
fzengin@firat.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0547-8746>

Prof. Dr. Raşit ZENGİN

Fırat Üniversitesi,
rzengin@firat.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1624-6406>

Hümevra ÖZDEMİR

Fırat Üniversitesi,
humevraozdemir197@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-8378-1725>

ÖZET

Bu araştırmada dijital eğitsel oyun destekli fen eğitiminin ortaokul öğrencilerinin öğrenme motivasyonlarına, başarılarına ve teknoloji tutumlarına etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada yarı deneysel yöntem kullanılmıştır. Uygun örneklem yöntemiyle seçilen çalışma grubunu, Elâzığ Merkez’de bir devlet okulunda eğitimine devam eden deney grubu (N=19), kontrol grubu (N=18) olmak üzere 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından çeşitli Web 2.0 araçlarından (<https://www.jigsawplanet.com/>; <https://wordwall.net/>) faydalanılarak geliştirilen dijital eğitsel oyunlar, 7. Sınıf Elektrik Devreleri Ünitesi kazanımlara uygun hazırlanmıştır. Deney grubu öğrencileriyle ünite süresince dijital oyun destekli ders işlenirken, kontrol grubunda ders kitabına bağlı olarak ders devam ettirilmiştir. Elektrik devreleri ünitesi başarı testi, fen öğrenme motivasyon ölçeği ve teknoloji tutum ölçeği ön ve sontest olarak öğrencilere uygulanmıştır. Verilerin analiz edilmesinde Mann Whitney U-testi kullanılmıştır. Gerçekleştirilen yarı deneysel çalışma sonucunda, dijital eğitsel oyunların oynandığı deney grubu öğrencileri ile, dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin; akademik başarı puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı (U=148.5, p>.05), fen eğitiminde motivasyon puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı (U=121.00, p>.05) ancak teknoloji tutum puanları arasında anlamlı fark olduğu (U=46.00, p<.05) tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Başarı, eğitsel dijital oyun, motivasyon, ortaokul öğrencileri, teknoloji tutum

1. GİRİŞ

İnsanoğlu var oluşundan beri doğası gereği her zaman yeni ihtiyaçları olmuştur. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda bilimde ilerlemeler gerçekleşmiş ve teknoloji gelişmiştir. Bilim ve teknoloji insan hayatını kolaylaştırmış ve yeni fikirler ortaya çıkmasını sağlamıştır (Can, 2017). Günümüzde gelişmekte olan bu teknolojiye uyum sağlayabilmek için her alanda modern ve uygun olan yöntemlerin kullanılması gereklidir. Kullanılmak istenen teknolojiyi tanıyıp uygun şekilde kullanabilmek için ise nitelikli ve yeterli eğitime ihtiyaç duyulur. Eğitim öğretim uygulamalarında bireyi merkeze alan öğretim yöntemlerinin günlük hayat içerisinde uygulanmalarını sağlayan modern ve gelişmiş yöntemlerin kullanılmasıyla eğitim kalitesinin artabileceği düşünülmektedir (Hevedanlı ve Akbayın, 2006). Eğitim sürecinde öğrencilerin dikkatini toplayıp uzun süre korunması oldukça zordur. Bu durumlar öğrenmenin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesini engeller. Dikkatin dağılmayıp yoğunlaşmasını öğrencilerin aktif olmasını başaran tekniklerden birisi ise eğitsel oyunlardır (Akandere, 2013). Eğitsel oyunlar, eğitimde hedeflenen amaçlara ulaşmada kullanılabilen öğretme-öğrenme süreçleri arasındadır (Yıldız ve Zengin, 2021a). Eğitsel oyun, öğretmenler tarafından hem düşündüren hem öğretme öğrenmeyi daha keyifli hale getiren bir yöntem olarak sınıflandırılmaktadır (Tezel, 2018). Eğitsel oyunlar kullanılarak somut işlemler dönemindeki öğrencilerin ezber yapmadan uygulamalı ve yaparak öğrenmesini sağlayacak uygun bir öğrenme ortamı sağlanmaktadır. Bu sayede konular daha , akılda kalıcı anlaşılır ve keyifli bir şekilde öğrenilir hale gelmektedir (Gençer ve Karamustafaoğlu 2014; Karamustafaoğlu ve diğ., 2018; Koçyiğit ve diğ., 2007). Ayrıca eğitsel oyunların ders içerisinde kullanılması ders kazanımlarına ulaşılmasında değil aynı anda çocukların bilişsel, psikomotor ve sosyal becerilerinin gelişmesinde de sağlayacağı düşünülen katkılardan dolayı tercih edilmektedir (Çakı, 2008; Çavuş ve Balçın, 2017; Yıldız ve Zengin, 2021).

İçinde bulunduğumuz yüzyılla birlikte ve her geçen gün değişen teknolojik gelişmeler artmaktadır. Bu gelişmelerin ışığında oyunlar da teknolojik platformlara taşınmış ve dijital oyunlar ortaya çıkmıştır (Ocak, 2013). Dijital oyunların gelişimi çocukların eğlence anlayışında değişikliğe sebep olmuş, geleneksel olarak sokakta oynanan oyunların yerini bilgisayar ve tabletler almıştır. Dijital oyunların Türkiye verilerine bakıldığında; 2021 yılında dijital oyun oynayanların sayısı 42 milyona ulaşmıştır (Dijital Oyunlar Raporu, 2021). Günümüzde çocuklar zamanlarının büyük bir kısmını dijital oyunlarla geçirmektedir (Fromme, 2003). Bu durumun öğrencilerin, eğitim hayatlarına olumsuz yansımaları olmuştur (Biol, 2021; Mustafaoğlu ve Yasacı, 2018; Reer ve Quandt, 2020). Bu olumsuz yansımalar dijital oyunları, araştırmacıları ve eğitimcileri eğitimde kullanmaya teşvik etmiştir (Connolly vd., 2012; Ke, 2009).

Fen eğitiminde öğrencilerin fen okuryazarı bireyler olarak yetiştirilmesi oldukça önemlidir. Fen bilimleri dersi karmaşık ve soyut konulara ait kavramlar içermesi öğrencilerin fen bilimleri dersine olan ilgilerini azaltmaktadır. Jack ve Lin (2017)' göre öğrencilerin fen bilimleri dersine ilgilerini artırmak için öğrenme ortamlarını zenginleştirerek sınıf etkinliklerine eğlence ve yenilik katmaya ihtiyaç vardır. Fen öğrenimi için tasarlanan dijital oyunları bu

amaca hizmet ederek öğretim ortamlarının zenginleşmesini sağlamaktadır (Clark vd., 2009; Honey ve Hilton 2010; Mayo, 2009; National Research Council 2009). Dijital oyunlar, okul öncesinden lise sınıflarına fen öğrenimini desteklemek için verimli bir şekilde kullanılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Clark vd., 2014a; Martinez-Garza vd., 2013; Wouters vd., 2013). Ancak ilgili alan yazın incelendiğinde sınırlı sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Bu durumda fen eğitimi alanında dijital eğitsel oyunlar konusunun yeni bir konu olduğu söylenebilir. Bu araştırmalar fen eğitiminde dijital oyun kullanımına dair öğretmen adaylarının görüşlerinin incelenmesi (Akgül ve Kılıç, 2020; Efe ve Topsakal 2021), farklı branşlardaki öğretmenlerin dijital oyun oynamaya karşı tutumlarının incelenmesi (Bozkurt, ve Olcay, 2022), eğitsel ve dijital eğitsel oyunların bilimsel süreç becerilere etkisinin incelenmesi (Yıldız ve Zengin, 2021b), başarıya, motivasyona ve derse tutumuna etkisinin incelenmesi (Ağırşöl vd., 2022; Keçeci, 2018) ve problem çözüme becerilerine etkisi incelenmesi (Özer, 2017; Uluay, 2017) olarak sıralanabilir. Ortaokul düzeyinde gerçekleştirilen çalışmaların, 6. sınıf (Ağırşöl vd., 2022; Akkan, 2022; Keçeci, 2018) 7. sınıf (Uluay, 2017) düzeyinde sınırlı kaldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen araştırmalar, Vücudumuzdaki Sistemler ve Sağlığı (Ağırşöl vd., 2022; Keçeci, 2018) Elektriğin İletimi (Akkan, 2022), Maddenin Yapısı ve Özellikleri (Uluay, 2017), İnsan ve Çevre İlişkileri (Uluay, 2017) üniteleri kapsamında yapıldığı görülmektedir. Bu projede seçilen 7. Sınıf Elektrik Devreleri Ünitesi kapsamında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada, dijital eğitsel oyun destekli fen eğitiminin ortaokul öğrencilerinin öğrenme motivasyonlarına, başarılarına ve teknoloji tutumlarına etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer verilen sorulara yanıt aranacaktır;

- Geliştiren dijital eğitsel oyunların ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi nasıldır?
- Geliştiren dijital eğitsel oyunların ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin fen öğrenme motivasyonlarına etkisi nasıldır?
- Geliştiren dijital eğitsel oyunların ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin teknoloji tutumlarına etkisi nasıldır?

2. YÖNTEM

Araştırma, yarı deneysel yöntem kullanımıyla yürütülmüştür. Yarı deneysel yöntemler tam deneysel yöntemin uygulanamadığı durumlarda kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu araştırmada da sınıf sayısına müdahale edilemediği için yarı deneysel desen tercih edilmiştir. Araştırma TÜBİTAK 2209 öğrenci projeleri kapsamında destek almıştır. Proje onaylandıktan sonra ihtiyaç duyulan gerekli kurum ve etik izinleri alınmıştır. Daha sonra ise proje kapsamında kullanılması daha önceden belirlenmiş olan ölçeklerin izinleri alınmıştır. Deneysel uygulama aşamasına geçmeden önce deney grubunda üniteye ait her kazanımın arkasından gerçekleştirilecek olan dijital eğitsel oyunların içerikleri hazırlanmıştır. Bu oyunlar hazırlanırken çeşitli Web 2.0 araçlarından (<https://www.jigsawplanet.com/>; <https://wordwall.net/>) faydalanılmıştır.

Bu araştırmada çalışma grubu Elâzığ Merkez'de bir devlet okulunda eğitimine devam eden biri deney biri kontrol olmak üzere iki farklı 7. sınıf öğrencileri oluşmaktadır. Araştırmanın 2023 yılı 2. döneminde gerçekleştirilmiştir. Ulaşılması kolay olan, elde bulunan

ve araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen bireyler üzerinden yapılan örneklem (Christensen ve diğ., 2015) türü olan uygun örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Bu örneklem türünde araştırmacılar hangi örneklem birimlerinde kolaylıkla bulunabiliyorsa, onu kullanılmıştır.

Araştırmada başarı, motivasyon ve teknoloji tutum ölçekleri izin alınarak kullanılmıştır. Sarıkaya ve Aydın (2021) tarafından geliştirilmiş olan Elektrik Devreleri Ünitesi Başarı Testi ölçek başlangıçta tüm kazanımları içerisinde barındıracak dört seçeneği bulunan 30 sorudan oluşacak şekilde hazırlanmıştır. Glynn ve diğ., (2011) tarafından geliştirilen, Işın ve diğ., (2020) tarafından Türkçeye uyarlanan 22 maddelik Fen Öğrenme Motivasyon Ölçeği, 5 alt faktör içermektedir. Kullanılan Teknoloji Tutum Ölçeği ise Kenar ve Balcı (2012) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 19 maddeden oluşmuştur ve 5’li likert tipindedir.

Çalışma deney ve kontrol gruplarında ön testler ve son testler dâhil olmak üzere toplamda dört hafta da tamamlanmıştır. Öncelikle ön testlerher iki gruba da eş zamanlı uygulanmıştır. Kontrol grubunda “Elektrik Devreleri” ünitesi mevcut öğretim programına uygun olarak işlenmiş herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Deney grubunda ise “Elektrik Devreleri” Ünitesi mevcut öğretim programına ek olarak dijital eğitsel oyunlar ile desteklenmiştir. Üniteye ait her kazanımın sonrasında öğrencilere kazanıma ait dijital eğitsel oyun oynatılmıştır. Böylelikle ünitenin tamamı dijital eğitsel oyunlar ile desteklenmiştir. Proje süresince deneysel işlemlerden önce toplanan ön testler ile deneysel işlemlerden sonra toplanan son testlerden toplanan veriler lisanslı SPSS 23 programı ile analiz edilmiştir. Ardından projenin amaçları doğrultusunda SPSS programı kullanılarak gerekli analizler yapılmıştır. Analizlerde, örneklem sayısı ve elde edilen veri setinin normal dağılım şartlarını taşımadığı için Mann Whitney-U testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Dijital eğitsel oyunların oynandığı deney grubu ile dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin akademik başarı ölçeğinden aldıkları puanların Mann Whitney U-testi sonuçları Çizelge 1 de verilmiştir.

Çizelge 1. Deney ve Kontrol Grubunda Yer Alan 7. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarı Puanlarına Dair Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Deney	19	20.50	389.50	148.5	.382
Kontrol	18	17.42	313.50		

Gerçekleştirilen deneysel çalışma sonucunda, dijital eğitsel oyunların oynandığı deney grubu öğrencileri ile, dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin akademik başarıları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir, $U=148.5$, $p>.05$. Sıra ortalamaları dikkate alındığında, dijital eğitsel oyunların oynandığı deney grubu öğrencilerinin, dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubu öğrencilerine göre akademik başarılarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu fark istatistiksek olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu bulgular ışığında, dijital eğitsel oyunların öğrencilerin akademik başarılarını artırdığı ancak bu farkın istatistiksek olarak anlamlı bir farklılığa sebep olmadığını gösterir.

Dijital eğitsel oyunların oynandığı deney grubu ile dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin fen eğitiminde motivasyon ölçeğinden aldıkları puanların Mann Whitney U-testi sonuçları Çizelge 2 de verilmiştir.

Çizelge 2. Deney ve Kontrol Grubunda Yer Alan 7. Sınıf Öğrencilerinin Fen Eğitiminde Motivasyon Puanlarına Dair Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Deney	19	16.37	311.00	121.00	.128
Kontrol	18	21.78	392.00		

Gerçekleştirilen deneysel çalışma sonucunda, dijital eğitsel oyunların oynandığı deney grubu öğrencileri ile, dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin fen eğitiminde motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir, $U=121.00$, $p>.05$. Bu bulgu ışığında, dijital eğitsel oyunların öğrencilerin fen eğitiminde motivasyon düzeylerini artırmadığı sonucu çıkarılabilir.

Dijital eğitsel oyunların oynandığı deney grubu ile dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin teknoloji tutum ölçeğinden aldıkları puanların Mann Whitney U-testi sonuçları Çizelge 3 de verilmiştir.

Çizelge 3. Deney ve Kontrol Grubunda Yer Alan 7. Sınıf Öğrencilerinin Teknoloji Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanların Mann Whitney U-Testi Sonuçları

Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Deney	19	25.58	486.00	46.00	.000
Kontrol	18	12.06	217.00		

Gerçekleştirilen deneysel çalışma sonucunda, dijital eğitsel oyunların oynandığı deney grubu öğrencileri ile dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin teknoloji tutum düzeyleri arasında anlamlı olduğu tespit edilmiştir. $U=46.00$, $p<.05$. Sıralar toplamı ve sıralar ortalaması değerlerine bakıldığında ise bu farkın deney grubu öğrencilerinin teknoloji tutum puanları lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda dijital eğitsel oyunların öğrencilerin teknoloji tutumlarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

İlköğretim kademelerinde kullanılacak yöntem çeşitliliği geniştir (Ünal, 2021). Özellikle öğretim teknolojilerin hızlı ilerlemesiyle birlikte, dijital eğitsel oyunlar hazırlamada kullanılacak birçok web 2.0. araçlarının kullanıma sunulması öğrenciler için büyük bir fırsattır. Bununla birlikte dijital eğitsel oyunların kullanılabilmesi yeni oyunların geliştirilmesini gerekli kılmaktadır (Yıldız, 2022). Bu araştırmada bu gereksinim göz önünde bulundurularak 7. Sınıf Elektrik Devreleri Ünitesi kazanımlara uygun oyunlar geliştirilmiş ve deney grubunda uygulanmıştır. Bu araştırma dijital eğitsel oyun destekli fen eğitiminin ortaokul öğrencilerinin öğrenme motivasyonlarına, başarılarına ve teknoloji tutumlarına etkisinin

incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları aşağıdaki gibidir.

Araştırma öncesinde uygulanan ön test ile deney ve kontrol grupların başarı ön test puanlarının birbirine denk olduğu tespit edilmiştir. Deney grubu öğrencilerin ve dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubunun akademik başarı son test puanları karşılaştırılmıştır ($U=148.5$, $p>.05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, dijital eğitsel oyunların oynandığı deney grubu öğrencilerinin, dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin akademik başarı puanlarından daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Bu bulgular ışığında, bu araştırmada dijital eğitsel oyun kullanımının öğrencilerin akademik başarılarını artırdığı ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa sebep olmadığı görülmüştür. Alanyazın incelendiğinde eğitsel oyunlarla yapılan fen eğitimin öğrenci başarısını artırdığına yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Kaya ve Elgün, 2015; Soydan ve diğ., 2022; Yazıcıoğlu ve Çavuş-Güngören, 2019). Benzer şekilde dijital eğitsel oyunların da öğrenci başarısını olumlu etkilediğine yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Ağırşöl ve diğ., 2022; Aksoy, 2014; Korkusuz, 2012). Alan yazındaki sonuçlar ile bu araştırma sonuçları uyumlu değildir. Bu araştırmada anlamlı fark olmamasının nedeninin öğrenci grubunun dijital eğitsel oyunlarla yeni tanışması, dijital eğitsel oyunların bir üniteyle sınırlı olması, ünitenin kısa sürmesi ve eğitsel oyun sayısını beş adetle sınırlı olmasından kaynaklanabilir. Oyun sayısı artırılmasıyla başarıda artış olup olmayacağı araştırılabilir. Coşkun ve diğ. (2012), çalışmalarında bilim öyküleri içeren eğitsel oyunları 7. Sınıf Elektrik Devreleri Ünitesi'nde kullanmış ve başarıda deney grubu lehine farklılık bulmuştur. Geliştirilecek dijital oyunlara öyküleme yolunun eklenmesi denenebilir.

Gerçekleştirilen deneysel çalışma sonucunda dijital eğitsel oyunların oynandığı deney grubu öğrencileri ile, dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin fen eğitiminde motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farka ulaşılmamıştır. $U=121.00$, $p>.05$. Bu bulgular ışığında, Elektrik Devreleri Ünitesi'nde dijital eğitsel oyunların kullanımı öğrencilerin motivasyon düzeylerini artırmadığı sonucu çıkarılabilir. Literatür tarandığında fen öğretiminde eğitsel oyunların kullanımının motivasyon düzeyinde anlamlı fark oluşturan çalışmaların yer aldığı görülmektedir (Araz ve diğ., 2016; Kebritchi ve diğ., 2010; Yıldız ve diğ., 2016; Yazıcıoğlu ve Çavuş-Güngören, 2019). Bu araştırma sonuçları bu sonuçlarla uyumsuzdur. Araştırmada kullanılan dijital oyunların web 2.0. araçlarının özellikleriyle sınırlı kalması ve bireysel olarak oynanması sebebiyle oyunların doğasında bulunan rekabet faktörünün olmaması kontrol grubuna göre deney grubunda motivasyon farkı oluşmama sebepleri olabilir.

Dijital eğitsel oyunların oynandığı deney grubu öğrencileri ile dijital eğitsel oyunların oynanmadığı kontrol grubu öğrencilerinin teknoloji tutum son test puanlarında deney grubu lehine anlamlı bulunmuştur ($U=46.00$, $p<.05$). Bu bulgular doğrultusunda dijital eğitsel oyunların öğrencilerin teknoloji tutumlarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Eğitsel oyunların kullanımı ile öğrencilerin teknolojiye karşı ilgileri artmıştır. Dijital eğitsel oyunlar, öğrencilere teknolojinin hayatımızda neredeyse vazgeçilmezimiz sayılacak kadar yer eden akıllı telefonları eğitim amaçlı kullanmasına ortam oluşturması açısından önemlidir. Öğrencilerin teknoloji tutumlarındaki pozitif artış, teknolojiyi doğru kullanma örneği olarak ele alınabilir.

21. yüzyılın dört de birini tamamlamak üzere olduğumuz bu günlerde teknolojinin ortasına doğmuş olan öğrencilerin eğitim öğretim süreçlerinde teknoloji içerikli materyallerin kullanılması gereklilik olmuştur. Teknoloji içeriğinin olmadığı mevcut öğretim araçları öğrencilerin beklentisini karşılamada yetersiz kalmaktadır (Karamustafaoğlu ve Kılıç, 2020). Dijital eğitsel oyunlar bu ihtiyaca cevap verecek öğretim teknolojileri arasında yer almaktadır. Özellikle öğrenciler ve öğretmenlerin kolaylıkla kullanabilecekleri web 2.0. araçlarının her geçen gün artması, dijital eğitsel oyun oluşturmayı kolaylaştırması önemli bir gelişmedir. Bu araştırma Elektrik Devreleri Ünitesi ile sınırlı kalmıştır. Öğretim programının diğer ünitelerinde geliştirilecek eğitsel dijital oyunlar geliştirilerek etkileri geniş ölçekte araştırılabilir.

5. KAYNAKÇA

- Ağırşöl, M., Kara, E., ve Dönel Akgül, G. Eğitsel Dijital Oyunlarla İşlenen Fen Bilgisi Dersinin Öğrencinin Bilgilerinin Kalıcılığına, Akademik Başarısına ve Tutumuna Etkisi. Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi, 5(3), 157-176, 2022.
- Akandere, M. *Eğitici okul oyunları*. 4. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Akgül, G. D., ve Kılıç, M. Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eğitsel Dijital Oyunlar Ve Kodu Uygulamasına Yönelik Görüşleri. Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi, 8(2), 101-120, 2020.
- Aksoy, N. C., *Dijital Oyun Tabanlı Matematik Öğretiminin Ortaokul 6. Sınıf Öğrencilerinin Başarılarına, Başarı Güdüsü, Öz-Yeterlik ve Tutum Özelliklerine Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Araz, H., Şimşek, Ü. ve Yıldız, E. Dolaşım Sistemi Konusunda Eğitsel Oyun Yönteminin Kullanılmasının Öğrencilerin Akademik Başarılar ve Fen Öğretimi Motivasyonları Üzerine Etkisi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(36), 20-32, 2016.
- Bayat, S., Kılıçarslan, H. ve Şentürk, Ş. Fen ve Teknoloji Dersinde Eğitsel Oyunların Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarısına Etkisinin İncelenmesi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(2), 204-216, 2014.
- Biol, S. Ş. Dijital Oyun Kullanımının Bireyler Üzerindeki Olumsuz Etkileri. Social and Education, 369, 2021.
- Bozkurt, T. M., ve Olcay, H. Farklı Branş Öğretmenlerinin Dijital Oyun Oynamaya Yönelik Tutumu. Sciences (Joshas Journal), 8(55), 2022.
- Can, S., *Fen Bilimleri Dersi Maddenin Değişimi Ünitesinde Eğitsel Oyunların Kullanılmasının 5.Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarı ve Derse Karşı Tutumuna Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., ve Turner, L. A. *Araştırma Yöntemleri: Desen Ve Analiz*, (Çev. A. Alpay), Anı Yayıncılık, Ankara, 2015.
- Clark, DB, Brady, C, Sengupta, P, Martinez-Garza, M, Adams, D, Killingsworth, S. ve Van Eaton, G. *Evolving and balancing informal and formal representations* [Bildiri sunumu]. Proceedings of the Eleventh International Conference of the Learning Sciences. Boulder, CO: ISLS, 2014a.
- Clark, DB, Nelson, B, Sengupta, P, ve D'Angelo, CM. *Rethinking science learning through digital games and simulations: Genres, examples, and evidence*. Washington, DC: Paper

- commissioned for the National Research Council Workshop on Games and Simulations, 2009.
- Connolly, T. M., Boyle, E. A., MacArthur, E., Hainey, T., ve Boyle, J. M. A Systematic Literature Review of Empirical Evidence on Computer Games and Serious Games. *Computers & Education*, 59(2), 661-686, 2012.
- Coşkun, H., Akarsu, B. ve Kariper, İ.A. Bilim Öyküleri İçeren Eğitsel Oyunların Fen Ve Teknoloji Dersindeki Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13,93-109, 2012.
- Çakı, E., *Beşinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Bir Yöntem Olarak Drama Tekniği*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale, 2008.
- Çavuş, R., ve Balçın. M.D. Fen Bilimleri Dersinde Gerçekleştirilen Oyun Etkinliklerine İlişkin Öğrenci Görüşleri: Maddenin Yapısı ve Özellikleri Örneği. *Researcher: Social Science Studies*, 5(10), 323-341, 2017.
- Dijital Oyunlar Raporu. Dijital Oyunlar Bilgi Platformu, Ankara: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. Erişim Adresi: jVFeB.pdf (guvenlioyna.org.tr), 2020.
- Fırat, S., *Bilgisayar Destekli Eğitsel Oyunlarla Gerçekleştirilen Matematik Öğretiminin Kavramsal Öğrenmeye Etkisi*, Doktora tezi, Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Adıyaman, 2011.
- Fromme, J. Computer Games As A Part of Children's Culture. *Game Studies*, 3(1), 49-62, 2003.
- Gençer, S. ve Karamustafaoğlu, O. "Durgun Elektrik" Konusunun Eğitsel Oyunlarla Öğretiminde Öğrenci Görüşleri. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi*, 4(2), 72-87, 2014.
- Hevedanlı, M., ve Akbayın, H. Biyoloji Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Başarı, Hatırda Tutma ve Derse Yönelik Tutum Üzerindeki Etkileri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (6), 21-31, 2006.
- Işın, O., Akcay, H. ve Kapıcı, H. (2020). Fen öğrenme motivasyon ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Mediterranean Journal of Educational Research*, 14(31).
- Karamustafaoğlu, O. ve Kılıç, M.F. Eğitsel Oyunlar Üzerine Yapılan Ulusal Bilimsel Araştırmaların İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 1-25, 2020.
- Karamustafaoğlu, O., Pazar, Ş.B. ve Karamustafaoğlu, S. Eğitsel Oyunlarla Dolaşım Sistemi Konusunun Öğretimi: Kan Yolu Oyunu Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi*, 3 (2), 1-18, 2018.
- Kaya, S., ve Elgün, A. The Influence of Instructional Games in Science Teaching on Primary Students' Achievement. *Kastamonu Education Journal*, 23(1), 329-342, 2015.
- Ke, F. A Qualitative Meta-Analysis of Computer Games as Learning Tools. *Handbook of Research on Effective Electronic Gaming in Education*, 1-32, 2009.
- Kebritchi, M., Hirumi, A., ve Bai, H. (2010). The Effects of Modern Mathematics Computer Games on Mathematics Achievement and Class Motivation. *Computers & Education*, 55(2), 427-443, 2010.
- Keçeci, O., *6. Sınıf Fen Bilimleri Dersi Vücudumuzdaki Sistemler Ünitesi Dolaşım Sistemi Konusunun Scratch Destekli Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarıları ve*

- Motivasyonlarına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2018.
- Kenar, İ. ve Balcı, M. Fen ve Teknoloji Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme: İlköğretim 4 Ve 5. Sınıf Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 2012.
- Koçyiğit, S., Tuğluk, M. N. ve Kök, M. Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (16), 324-342, 2007.
- Korkusuz, M. E., *Elektrogame Eğitsel Oyununun Tasarlanıp Geliştirilerek Basit Elektrik Devreleri Konusunda Bilişsel ve Duyuşsal Değişkenlere Etkisinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir, 2012.
- Martinez-Garza, M, Clark, DB, ve Nelson, B. Digital Games and The US National Research Council's Science Proficiency Goals. *Studies in Science Education*, 49, 170–208, 2023.
- Mustafaoğlu, R., ve Yasacı, Z. Dijital Oyun Oynamanın Çocukların Ruhsal ve Fiziksel Sağlığı Üzerine Olumsuz Etkileri. *Bağımlılık Dergisi*, 19(3), 51-58, 2018.
- National Research Council. (2009). *Mathematics Learning In Early Childhood: Paths toward excellence and equity*, 2009.
- Ocak, M. A. *Eğitsel Dijital Oyunlar: Kuram, Tasarım ve Uygulama*, Ankara: Pegem Akademi, 2013.
- Özer, F., *Ciddi Oyunların İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Fen Bilimleri Dersi Akademik Başarılarına, Derse Yönelik Motivasyonlarına ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2017.
- Reer, F., Quandt, T. Digital Games and Well-Being: An Overview. *Video Games and Well-Being: Press Start*, 1-21, 2020.
- Sarıkaya, D. ve Aydın, A. Eğitim Bilişim Ağı EBA ve Deney Destekli Etkinliklerin 7. Sınıf Elektrik Devreleri Ünitesinin Öğretimine Etkisi. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 9(2), 265-310, 2021.
- Soydan, Ş. N., Aksoy, N. C., ve Cinar, C. Tam sayılar öğretiminde eğitsel oyun kullanımının 7. sınıf öğrencilerinin akademik başarısına ve matematiğe yönelik tutumlarına etkisi. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 3(1), 1-32, 2022.
- Tezel, Ö. Bilim öyküleri içeren eğitsel oyunlarla fen öğretimi. İçinde O. Karamustafaoğlu, Ö. Tezel ve U. Sarı (Ed.), *Güncel yaklaşım ve yöntemlerle etkinlik destekli fen öğretimi* (449-472). Ankara: Pegem Akademi, 2018.
- Uluay, G., *Fen Öğretiminde Dijital Oyun Tasarımı Uygulamalarının Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Başarılarına, Problem Çözme Becerilerine ve Motivasyonlarına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2017.
- Ünal, M. Etkili Öğretim Yöntem ve Teknikleri. H. Ünsal (Ed.), *Öğretim ilke ve yöntemleri içinde* (s. 227-313). Nobel Akademi Yayıncılık, 2021.
- Wouters, P, van Nimwegen, C, van Oostendorp, H, ve van der Spek, ED. A Meta-Analysis of The Cognitive and Motivational Effects of Serious Games. *Journal of Educational Psychology*, 105, 249–265, 2013.
- Yazıcıoğlu, S., ve Çavuş-Güngören, S. Oyun Temelli Etkinliklerin Ortaokul Öğrencilerinin Fen Öğrenmesine Olan Etkisini Başarı, Motivasyon, Tutum ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre

- İncelenmesi. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 13(1), 389-413, 2019.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (9. Baskı)*. Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Yıldız, S. Dijital ve Sınıf İçi Eğitsel Oyunlarla Gerçekleştirilen Fen Eğitiminin Okul Öncesi Öğrencilerinin Bilimsel Süreç Becerilerine ve Bilişsel Gelişim Düzeylerine Etkisi, yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim bilimleri Enstitüsü, Elazığ, 2019.
- Yıldız, S. ve Zengin, R. Dijital ve Sınıf İçi Eğitsel Oyunlarla Gerçekleştirilen Fen Eğitiminin Okul Öncesi Öğrencilerinin Bilişsel Gelişim Düzeylerine Etkisi. EKEV Akademi Dergisi, (86), 497-512, 2021a.
- Yıldız, S. ve Zengin, R. Effect of Science Education Provided With Digital and in-Class Games on The Scientific Process Skills of Preschool Children. Journal of Science Learning, 4(4), 385-393, 2021b.

SELAHATTİN eş-ŞERİF VE UYGULAMALI DİLBİLİME KATKISI

Araş. Gör. Dr. Esmâ KAYA ASLAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

esmakaya@yyu.edu.tr- ORCID ID- 0000-0002-9008-0168

Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇINAR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

msirin@yyu.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-5798-0439

ÖZET

Ferdinand de Saussure ile birlikte yeni bir ivme ve yöntem kazanan dil çalışmaları bütün dünyada karşılık bulmuştur. Batı dünyasında olduğu gibi Doğuda ve özellikle de Arap ilim dünyasında dil çalışmaları yeni bir döneme evrilmiştir. İslam'dan önce edebiyat ve özellikle de şiir alanındaki başarılarıyla kendisinden söz ettiren Arap dünyası, İslam'dan sonra ise dil alanındaki diğer çalışmalarla adından söz ettirmiş ve Arap olmayan diğer Müslümanların gayretleriyle “dil medeniyeti” olduğunu tüm dünyaya kabul ettirmiştir. Erken dönemde Sibeveyh (ö. 180/7960) tarafından yazılan “el-Kitab” adlı eser, Arap gramer ilminin kurallarını belirlemiş ve modern döneme kadar yapılan çalışmalara adeta kaynaklık etmiştir. Modern dönemde dilbilim alanında ortaya çıkan yeni bakış açıları, bütün Arap dil çalışmalarında yeni yaklaşım ve yorumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Cezayir ve Tunus gibi Avrupa ülkeleriyle daha sıkı bağları olan ülkelerdeki dil çalışmaları, diğer Arap bölgelerine göre daha hızlı bir şekilde etkileşim süreci yaşamıştır. Fonetik/sesbilim başta olmak üzere dilbilimin ortaya koyduğu yeni ilim dalları Arap dilcilerin dikkatini ve ilgisini çekmiştir. Tunuslu Prof. Dr. Selahattin eş-Şerif, klasik dil çalışmalarına hakim olmasıyla birlikte dilbilimin kendilerine sunduğu yeni bakış açısıyla Arap dil çalışmalarına yeni bir soluk olmaya çalışmıştır. Muhammed Selahattin eş-Şerif eser telif etmekle beraber daha çok ilk, orta ve yüksek öğretim derslerinde okutulan konuların mahiyeti üzerine dersler vermiş ve pek çok öğrenci yetiştirerek kendini adeta okullardaki eğitime adanmıştır. eş-Şerif'e göre klasik Arap dili geleneği eksikleri olsa da bu ana kadar insanlığın ulaşabileceği en yüksek dereceye ulaşmıştır. Nahvin kolaylaştırılması konusunda da farklı görüşlere sahip olan eş-Şerif Arap toplumunun batıda yapılan dil çalışmaları karşısında kendisini eksik görmesiyle beraber nahvin kolaylaştırılması çabalarına gittiğine inanmaktadır. Ona göre Arap toplumu yabancı bir itici ziyade ilmin derin öğrenilmesine daha çok ihtiyaç duymaktadır. Biz de bu çalışmamızda eş-Şerif'in yeni bir bakış açısı getirmeye çalıştığı ve dilbilim çalışmalarında önemli bir yer tutan “uygulamalı dilbilim”i nasıl yorumladığı ve bunu kendi dil çalışmalarına nasıl uygulamaya çalıştığını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, Uygulamalı Dilbilim, Arap Dil Çalışmaları, Selahattin eş-Şerif

SALAHUDDİN AL-SHARİF AND HIS CONTRIBUTION TO APPLIED LINGUISTICS

ABSTRACT

With Ferdinand de Saussure, language studies gained a new momentum and method and found a response all over the world. As in the Western world, language studies in the East and especially in the Arab world of science evolved into a new era. The Arab world, which made a name for itself with its achievements in literature and especially poetry before Islam, made a name for itself with other studies in the field of language after Islam and with the efforts of other non-Arab Muslims, it proved to be a “language civilization” to the whole world. The work called “el-Kitab” written by Sibewayh (d. 180/7960) in the early period determined the rules of Arabic grammar and became a source for studies carried out until the modern period. New perspectives that emerged in the field of linguistics in the modern period led to the emergence of new approaches and interpretations in all Arabic language studies. Language studies in countries with closer ties to European countries, such as Algeria and Tunisia, experienced a faster process of interaction compared to other Arab regions. The new branches of science that linguistics has introduced, especially phonetics/phonology, have attracted the attention and interest of Arab linguists. Tunisian Prof. Dr. Salahuddin al-Sharif, with his mastery of classical language studies, has tried to bring a new breath to Arabic language studies with the new perspective that linguistics has offered them. Muhammad Salahuddin al-Sharif, although he has written works, has mostly given lectures on the nature of the subjects taught in primary, secondary and higher education courses and has devoted himself to education in schools by educating many students. According to al-Sharif, the classical Arabic language tradition, although it has its shortcomings, has reached the highest level that humanity has reached so far. Al-Sharif, who also has different views on the issue of facilitating grammar, believes that Arab society, seeing itself as deficient in the face of language studies conducted in the West, has made efforts to facilitate grammar. According to him, Arab society needs deep learning of science rather than a foreign push. In this study, we will try to reveal how Al-Sharif tried to bring a new perspective and interpreted "applied linguistics", which has an important place in linguistic studies, and how he tried to apply it to his own language studies.

Keywords: Linguistics, Applied Linguistics, Arabic Language Studies, Salahuddin Al-Sharif

1. GİRİŞ

Dilbilim 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarından itibaren şekillenmeye başlamıştır. Bu döneme yön veren şüphesiz en önemli dilbilimci Ferdinand de Saussure'dur. Saussure, dilin yapısal özelliklerini ve işleyişini anlamaya yönelik yeni bir yaklaşım geliştirmiş ve yapısal dilbilim kuramının öncüsü olmuştur.⁴⁷⁰ Daha sonra ise XX. yüzyılın ikinci yarısında Amerika'da Noam Chomsky yapısalcılığa yeni bir yön veren dilin yapısal özelliklerini ve

⁴⁷⁰ Mehmet Aydın, *Dilbilim El Kitabı* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2021), 15.

işleyişini incelerken, onun iç yapısını ve bireyde bulunan dil yeteneğinin biyolojik temellerine odaklanan bir yaklaşım olan üretici-dönüşümsel dilbilgisi kuramının temellerini atmıştır.⁴⁷¹

Arap dünyasında dil çalışmaları ise İslamiyet'in yayılmasıyla Arapçanın bozulmasını önlemek ve böylece Kur'an-ı Kerim'i korumak amacıyla yapılmaya başlamıştır.⁴⁷² Nahiv ilminin doğuşunu daha çok Ebu'l-Esved ed-Düeli'nin (ö. 688) yaptığı çalışmalarla oluştuğu kabul görmüş bir bilgidir. Düeli'nin öğrencisi Sibeveyh (ö. 180) tarafından yazılan "el-Kitâb" adlı eser, Arap gramer ilminin kurallarını belirlemiş ve modern döneme kadar yapılan çalışmalara adeta kaynaklık etmiştir.⁴⁷³

İlerleyen dönemlerde Mısır devletinin başında bulunan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın modernleşme politikalarından biri olan Avrupa'da verilen eğitimi öğrenmek için Rifâa et-Tahtâvî önderliğinde kırk öğrenciyi Fransa'ya göndermiştir. Tahtâvî döndükten sonra birçok ilmî alana dair yaptığı tercüme ve kaleme aldığı kitaplarla Batı kültürünü, Arap dünyasına tanıtmaya başlamıştır. Böylece kendisi Arap dünyasında kalkınma anlamına *en-Nahdâ* hareketine öncülük etmiştir.⁴⁷⁴ Mısır'da 1932 yılında dilin korunması ve sözlüklerin hazırlanması gibi amaçlarla dil kurumu kurulmuş ve daha sonra bu tür kurumlar Maşrik'te bulunan diğer Arap ülkelerinde de kurulmuştur. Daha sonra bu ülkelerdeki üniversitelerde, oryantalist hocaların katkılarıyla dilbilim dersleri verilmeye başlanmıştır.⁴⁷⁵

Cezayir ve Tunus gibi ülkeleri kapsayan Mağrib ise 1960 sonrası bu ülkelerin Fransız işgalinden bağımsızlıklarını kazandıkları zaman olmuştur. Bu ülkelerde üniversiteler kurulduktan hemen sonra dil merkezleri ve enstitüler kurulmuştur. Bu kurumlarda dilbilimin birçok alanında faaliyetler olmuştur.⁴⁷⁶ Fransız sömürgesi sebebiyle Fransızcaya hâkim olan Mağrib'teki dilciler, dilbilim kaynaklarını doğrudan ele almakla beraber istikrarlı bir dilbilim anlayışına sahip olmuşlar, bağımsızlığını kazanmanın verdiği milliyetçi duygularla da Arap dil geleneğine sıkıca sarılmışlar ve dilbilimle beraber onu yeniden ele almışlardır.⁴⁷⁷

2. TUNUS VE DİLBİLİM

Tunus'ta Salih el-Karmedî'nin dilbilim alanında yaptığı çevirilerle başlayan dilbilim yolculuğu, onu Saussure ve Tunus Üniversitesi arasında bir köprü vazifesinde konumlandırmaktaydı. Buna el-Karmedî'yi hazırlayan şey, Fransa'da bu alanda öğrenim

⁴⁷¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 1/22-23; Aydın, *Dilbilim El Kitabı*, 29.

⁴⁷² Şevki Dayf, *el-Medârisü'n-nahvîyye* (Kâhire: Dârü'l-Me'arif, 1968), 12.

⁴⁷³ Muhammed et-Tantâvî, *Neş'etü'n-nahv ve Tarihu eşheri'n-nuhât* (Kahire: Dârü'l-Me'arif, 1995), 38; Dayf, *el-Medârisü'n-nahvîyye*, 17.

⁴⁷⁴ Albert Hourani, *el-Fikrî'l-Arabî fî asri'n-nahda*, çev. Kerim Özkül (Beyrut: Dârü'n-Nehâr li'n-Neşr, 1968), 94.

⁴⁷⁵ Mahmûd es-Se'eran, *İlmü'l-lüğa- Mukâddimetün li'l-kâriü'l-Arabî* (Kahire: Dârü'l-Fikrî'l-Arabî, 1997), 26-31.

⁴⁷⁶ Fâtima ez-Zehrâ Bağdat, *el-Bahsü'l-lisânî fî'l-Mağribi'l-Arabî* (Cezayir: el-Vehran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 29.

⁴⁷⁷ Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Azmi Yüksel - Rahmi Er (Ankara: İmaj Yayınları, ts.), 173; Hâfiz İsmâîlî Alevî, *el-Lisâniyyât fî's-sekâfeti'l-Arabîyyeti'l-muâsıra* (Libya: el-Kitâbü'l-Cedîd, 2009), 405.

görmesi ve onun orada Fransız akademi çevresinde öğrencilik yapmasıdır.⁴⁷⁸ Böylece kendisi yeni bir ilmi ilk defa Tunus'a tanıtmaya çalışan kişidir.⁴⁷⁹

Tunus Üniversitesi, dilbilime dayalı eğitim konusundaki eksikliği büyük ölçüde gidermiştir. Burada amaç Arap dil geleneği ve modern dil ilmini bir çatı altında toplamaktır. Karmedî'nin ardından yaptığı dilbilim çalışmalarıyla öne çıkan Abdülkadir el-Mehîrî, üniversitedeki öğrencileri klasik Arap gramerini öğrenmeye teşvik etmiştir. Kendisi Tunuslu dilcilerle beraber dilbilim alanında eserler telif etmiş; bu eserlerde modern dil ilmine göre ilkökul kitapları hazırlamayı hedeflemiştir. Ayrıca Arap dilinin kullanılması hususunda büyük bir çaba göstererek Arap gramerindeki kaideleri kolaylaştırmaya uğraşmıştır.⁴⁸⁰

Tunus'ta ilk dönem dil çalışmalarını yapan Muhammed Reşâd el-Hamzâvî (ö. 2018) uygulamalı dilbilim alanına yönelmiştir. Kendisi telif ettiği eserinde nahvin kolaylaştırılması alanında yazılmış ilk ve orta öğretim kitaplarını eleştirel bir gözle ele alarak bu kitapları bu kitapları bakış açılarına göre klasik, orta seçimli yönelim ve modern olmak üzere sınıflandırmıştır. Onun amacı, Arap ülkelerinin ittifakı ile kavramları yeniden düzenleme ve kural koymak ve ıstıhlalarda kolaylaştırma yapmaktır. Ayrıca Fransızcadan literal bir şekilde çevrilmiş kelimeler derin manalar içermemektedir. Çünkü ona göre önemli olan çevirinin manaya uygun olması ve kavramlarda birlik sağlanmasıdır.⁴⁸¹

Selahaddin eş-Şerîf ile aynı dönemlerde eğitim gören Abdüsselâm el-Misiddî ise daha çok geleneğin önemini vurgulayıp bir dilbilimci gözüyle keşfedilmemiş olanı keşfetmeye çalışmaktadır. O belli bir dil teorisine bağlı kalmamış ve daha çok toplumsal dilbilim alanında çalışmalar yapmıştır. Misiddî çok yönlü biri olup edebiyat, dilbilim, etimoloji ve felsefe alanlarında eserler telif etmiştir. Kendisi kadîm ve modern dil ilmini beraber ele almada ısrarcı olup bu geleneği öne çıkarmayı amaçlamıştır. Bu yüzden el-Misiddî ilk hedefinin Batı'daki dil araştırmaları tarihinde Arap dili boşluğunu doldurmak ve Arap dilini müstakil bir dil olarak ele almayı hedeflemiştir. Ayrıca ona göre, eğer dilbilim tarihinde kadîm Arap dil çalışmalarına yer verilmiş olsaydı Batı'daki dil çalışmalarının şu anki halinden çok daha ileride olacaktır.⁴⁸²

3. SELAHATTİN ŞERİF VE UYGULAMALI DİLBİLİM

Dilin toplumun her alanında var olması nedeniyle uygulamalı dilbilimi çok farklı alanlarda gözlemlemek mümkündür. Örneğin ana dilin ya da yabancı bir dilin öğretiminde dilbilim yöntemleri uygulanmaktadır. Birçok ülkede okullarda okutulan dilbilgisi kitaplarında geleneksel gramer kuralları yerine artık çağdaş dilbilim yöntemlerine başvurulmaktadır. Dillerin öğretimi aşamasında dilbilimin ilke ve kavramlarından yararlanılarak öğretim yöntemleri hazırlanmakta olup, sözlük yapımında dilbilim ilkeleri uygulanmaktadır.⁴⁸³

⁴⁷⁸ Hüseyin es-Sudânî, *Eserü Ferdinand de Saussure fi'l-bahsil'l-luğaviyyi'l-Arabî* (Beyrut: el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâsi ve Dirâseti'l-Lisâniyyât, 2019), 55-56.

⁴⁷⁹ Nûriyye Ğalemî, *Cuhûdü'l-Ulemai'l-Meğaribe fi Terkiyyeti'd-Dersi'l-Lisanîyyi'l-Arabîyyi'l-Hadîs* (cezayir: Camiatü Ebû Bekr Belkaid, 2018), 89.

⁴⁸⁰ Hüseyin el-Vâd, *Fasliyye t'anî bi't-turâs ve kadayâhû.*, "el-Fikrî'l-Arabî fi Asri'n-Nahda Melâmih mine'n-Neşâti'l-Lugavî fi Tûnus", *en-Nadî el-Edebî es-Sekafî bicidde* 5/9 (01 Temmuz 2002), 48.

⁴⁸¹ Muhammed Reşâd Hamzâvî, *Devrû'l-Arab fi tatvîri'l-lügati'l-Arabîyye- Terkiyyetü'l-Lügati'l-Arabîyye fi Tûnus* (Tunus: Dârü't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984), 47-49.

⁴⁸² Abdüsselâm el-Misiddî, *et-Tefkîrî'l-lisânî fi'l-hadâreti'l-Arabîye* (Tunus: ed-Dârü'l-Arabîye li'l-Küttâb, 1981), 22-23.

⁴⁸³ Mehmet Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuralları* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 1/101.

Uygulamalı dilbilim alanında yapılan çalışmalarla öne çıkan Tunuslu dilbilimciler arasında öne çıkan Muhammed Selahattin eş-Şerîf, bu alanda öne çıkan bazı kısımları zikretmiştir: Ana dil ve yabancı dil öğretimi, dil sınavları, karşılaştırmalı dilbilim alanları, sözlük yapımı, evrensel bir dil yapımı denemesi, üsluba dayalı analizler, diksiyon ve konuşma bozukluklarını ortadan kaldırmak, istatistiksel dilbilim, toplumsal dilbilim, psikodilbilim gibi alanlardır.⁴⁸⁴

Selahattin eş-Şerîf'in 1973'te Abdülkâdir el-Mehîrî danışmanlığında '*el-Mas'adî*'de⁴⁸⁵ *Sözdizim Yapıları* adıyla doktora tezini yazmıştır. Bu tez, okul kitaplarına yönelik çalışmalarını dilbilim açısından ele almak bakımından üniversitede yazılmış ilk tez olmuştur. Ayrıca sözdizim yapıları konusunda da yeni bir döneme girildiğinin temsilidir.⁴⁸⁶ Bir dönem Milli eğitim bakanlığı da yapan eş-Şerîf eser telif etmekle beraber ilk, orta ve yüksek öğretim derslerinin mahiyetini belirlemeye yönelik çalışmalar yapmış ve pek çok öğrenci yetiştirerek kendini adeta okullardaki eğitime adanmıştır. Muhammed Reşâd el-Hamzâvî'nin de üniversitede asistanlığını yapmış olan eş-Şerîf'e göre klasik Arap dili geleneği eksikleri olsa da bu geleneğin şu ana kadar insanlığın ulaşabileceği en yüksek dereceye ulaştığını düşünmektedir.⁴⁸⁷

Nahvin kolaylaştırılması konusunda ise farklı düşünen eş-Şerîf Arap toplumunun Batıda yapılan dil çalışmaları karşısında kendisini eksik görmesiyle beraber nahvin kolaylaştırılması çabalarına gittiğini düşünmektedir. Böylece Arap dilciler yazma eserleri yeniden gözden geçirerek, bu alanda pek çok kitap telif etmiştir. Şerîf'e göre bu eserlerin çoğu Arap gramerinin kaybolmasından korkulduğu için yüzeysel çalışmalardı. Bu yüzden ona göre dilbilim çalışmalarında bu konu çerçevesinde gereğinden fazla çelişki yaşanmaktadır. Ona göre Arap toplumu yabancı bir itici kuvvetten (dilbilim) ya da nahvi kolaylaştırmaktan ziyade ilmin derinlemesine öğrenilmesine daha çok muhtaçtır. Böylece Batı'da oluşan dilbilime başvurulmadan önce Arap dil geleneğine ait çalışmaların derin okumalarla yeniden öğrenilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Nihayetinde eş-Şerîf, eski ve yeni dil araştırmalarını bir araya toplayacak ve bu alanda temel bir fikir oluşturabilecek bir ilim oluşturmalıydı.⁴⁸⁸ Ona göre Temmâm Hassân *el-Luğatü'l-Arabiyye Man'ahâ ve Mebnahâ* kitabında bunu yapmış ve kadîm ilimde aslî ilmi ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Kendisi kitaptaki eksikleri göstererek bu kitabın çeşitli ıstılahlarla dolu olduğunu ve birliğe gidilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kitabın en önemli konusunun mana olması gerektiğini vurgulayarak, şekil ve görev arasındaki bağlantının, dil- örf veya başka bir deyişle mana ve yapı arasındaki bağlantıdan olduğunu düşünmektedir.⁴⁸⁹

Şerîf, dil öğretimi konusunda büyük bir çaba sarf etmiştir. Ayrıca o, dilbilim yöntemlerini dil öğretiminde kısmen de olsa kullandığını belirtip, klasik Arap gramerinin bu konuda terkedilmesi için bir gerekçe görmemektedir. Çünkü Arap nahvindeki eski tanımlar hala geçerliliği korumaktadır. Ayrıca o, sadece klasik Arap gramerine uygun bir dil öğretimini doğru bulmadığını belirterek bu gramerin eskiden beri bazı milletlerin gramer bilgilerine sahip olup

⁴⁸⁴ Muhammed Salâhuddîn eş-Şerîf, *el-Lisâniyyât ve't-tekâmülü's-sekâfiyyi'l-mütevâzin fi ta'lîmi'l-Arabiyye lisânen evvel* (Riyad: Dâr Vücûh li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2018), 223-224.

⁴⁸⁵ Ali Bulut, "Mes'adî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019).

⁴⁸⁶ el-Vâd, *Fasliyye t'anî bi't-turâs ve kadayâhû*, 56.

⁴⁸⁷ Muhammed Selahattin eş-Şerîf, "en-Nizamü'l-Luğavî beyne's-Şekli ve'l-Mana", *Havliyyat el-Camiâtü't-Tunusiyye*, (1938), 193-194.

⁴⁸⁸ eş-Şerîf, "en-Nizamü'l-luğavî beyne's-şekli ve'l-ma'nâ", 195.

⁴⁸⁹ eş-Şerîf, "en-Nizamü'l-luğavî beyne's-şekli ve'l-ma'nâ", 195.

bazı karşılaştırmalı dil çalışmaları yaptıklarını zikretmektedir. Kendisi uygulamalı dilbilimin izlediği teorilere bağlı kalmadığını belirtip, hiçbir betimlemeci teorisinin Arapçayı öğretmede zorlayıcı bir unsur olamayacağını vurgulamaktadır. Şerîf, misyonunun Arap dilini korumak olduğunu ve onun en uygun şekilde öğretilmesi için çaba sarf ettiğini belirtmektedir.⁴⁹⁰

Selahaddîn eş-Şerîf'e göre, Arapça'nın canlılığını yitirmemesi adına onun, sadece dinî ve edebî alanda sınırlı kalmaması ve bu yüzden dile yönelik bazı pratiklerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca Arapça, bilgi ve becerilere uyum sağlamayıp, dinî bir arka planın etkisiyle hayatta kalmaktadır. Ona göre bir dilin yaşaması için üç şey arasında uyum var oldukça bu mümkün olacaktır. Şerîf, yabancı dillerin Arapçaya karşı olan dil istilasından bahsederken kastının bu dilin diğer dillere kapanması olmadığı, aksine bu dillere açık olmak ve teslim olmak arasında bir ayırım yapmak gerektiğini belirtmektedir. Ona göre önemli olan yabancı dilleri öğrenirken Arapçayı kültürel olarak öncelikli ve merkezi bir konumda bulundurmadır. Arapça milli bir dil olarak öğrenilmesinin zorunlu olması yerine, günlük hayatta aktif olarak kullanılan bir dil olmalıdır. Bu yüzden kendisi sanat ve bilim gibi alanlarda eğitici bireylerin yetiştirilmesi için büyük bir çaba göstermiştir. Fusha Arapçayı, ortak Arapça olarak isimlendirerek bu dilin bazı iç ve dış etkenlerle Arapça ve Arapça olmayan lehçelerle değiştirilmeye çalışıldığını düşünmektedir. Bunun halk tarafından bilgiye ulaşımının daha kolay olduğu gerekçesiyle yaptıkları düşünülebilir. Ancak ona göre devletler arası iletişim adına resmi bir "ortak Arapça" öğretilmesi, bir eğitim zorunluluğudur.⁴⁹¹ Ayrıca insan yapısı ve dilinin doğası gereği çeşitli lehçeler üretmektedir. Bu sebeple Arap dili de diğer diller gibi spektrumunu oluşturmuştur. Şerîf'e göre, asıl önemli olan; ortak bir standart dil olarak tanımlanan bu dili korumaktır. Böylece o, Arapça öğretiminde iki noktayı vurgulamaktadır: Öncelikle standart bir dil ve lehçe dili olduğunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Örneğin "sîn ve sevfê" harflerinin geleceği ifade etmek için kullanıldığını bilinmelidir. İkinci olarak iletişime dayalı bir yaklaşım sağlanarak eğitimin etkinliğini artırmaktır. Örneğin, öğrenciyi dilbilgisinin ayrıntılı meselelerine boğmanın bir faydası yoktur.⁴⁹²

Şerîf, dilbilim yöntemlerinin eğitim konusunda aynı seviyede kullanılmaması gerektiğini düşünmektedir. Zira, çocuklar için uygun olan bazı yöntemler ergen veya yetişkinler için etkili olmayabilir. Böylece 0-9 veya 11-12 yaşlarında çocuklara dil öğretilirken, onların doğal dil ediniminde farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Aslında çocuğun doğal dil öğrenimi içinde bulunduğu topluma uyum sağlamasıdır. Bu yüzden bu süreç çocukların, bu dönemde çevrelerindeki dili doğal olarak öğrenmesi ve kullanması olarak gerçekleşen süreçtir. Bu süreçte öğretmenin çocuğun dilsel çevresini zenginleştirilmesi, onu arkadaşlarıyla ve etrafındaki kişilerle iletişimde bulunmasını cesaretlendirmesi gerekmektedir. Bu süreçte çocuğun kullandığı lehçe ammicce kullanımının ötesine geçmemesi gerekmektedir. Standart Arapça olarak belirlenmiş, bu dili fushanın yaşadığı dil ortamında yer almasını sağlaması ve bu dili çocuğun günlük dil kullanımıyla bütünleştirilmesi gerekmektedir. Yani eş-Şerîf, fushanın kullanılması için çabalarken bir taraftan da doğal olarak gelişen ve değişen ammicenin de kullanılmasını savunmaktadır. Bu yüzden ona göre, psikodilbilim çalışmaları bu duruma oldukça yardımcı olacaktır. Bu yaklaşımlar genel olarak, uygun dil yapılarının belirlenmesine

⁴⁹⁰ eş-Şerîf, *el-Lisâniyyât ve't-tekâmülü's-sekâfiyyi'l-mütevâzin fi ta'limi'l-Arabiyye lisânen evvel*, 136-140.

⁴⁹¹ eş-Şerîf, *el-Lisâniyyât ve't-tekâmülü's-sekâfiyyi'l-mütevâzin fi ta'limi'l-Arabiyye lisânen evvel*, 24-26.

⁴⁹² eş-Şerîf, *el-Lisâniyyât ve't-tekâmülü's-sekâfiyyi'l-mütevâzin fi ta'limi'l-Arabiyye lisânen evvel*, 55-56.

bu dil yapılarının çocuğun bulunduğu çevreyle ve birbiriyle ilişkisine öğrenme sürecinde karşılaştığı zorlukların tespitine ve çocuk için uygun yöntem seçilmesine yardımcı olmaktadır. İlkokulun ilk iki yılı çocuğun doğal dil edinimi sürecini tamamlama aşamasıdır. Bu yüzden bu dönem çocuğun, dilin kurallarını öğrenmesi ve ifade biçimlerini öğrenmesi açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemde yapılması gereken standart dili doğal bir şekilde öğrenmesini sağlamak ve iletişime dayalı yaklaşımlarla dil öğretiminin gerçekleştirilmesidir. Ayrıca, dilbilim ve psikodilbilim yöntemlerinin yanı sıra lehçeler arası karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarının katkısı da bulunmaktadır. Ona göre Arap toplumunda çoğu eğitim programı bu önemli unsurları göz ardı etmektedir. Çünkü bu programlar çocukları okulda öğrendikleri dilden farklı olduğunu hissettirmeyecek şekilde bir eğitim sağlayamamıştır. Ergenlere gelindiğinde ise ergenin, önceki eğitim sürecindeki ilmi birikim dikkate alınarak yapılmalıdır. Ona göre, dil öğretimi edebiyata yönelen bir öğrenci için farklı, bilim, sanat, ekonomi gibi alanlara yönelen öğrenciler için farklı olmalıdır. Yetişkinlerin dil eğitimi ise onların kültürel ve mesleki düzeylerine ve hedeflerine yönelik olmalıdır. Ayrıca, okuma yazma bilmeyen bir yetişkinle sıradan bir işçi veya bir memurun dil eğitimi, doktor, mühendis, diplomat veya iş adamı için verilen eğitim farklı olmalıdır. Son olarak psikodilbilim alanlarında, beyin hasarı olan (afazi), disleksi veya konuşma bozuklukları gibi özel eğitime ihtiyaçları olan bireylerin eğitimi için birçok çalışma yöntemi konusunda çeşitli yaklaşımlarla mevcuttur. Kendisi en uygun öğrenme yönteminin her zaman iletişime dayalı olması gerektiğini savunmakta olup dilin de temel işlevinin de sosyal iletişim olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁹³

Şerîf'e göre, çocuk; kendini ifade edecek olan ana dilini (lisân) edinir ve bunu öğrenerek yapmaz. Bu yüzden dil ise ana dil dışında sonradan öğrenilebilen bir şeydir. O yüzden Arap toplumu için Arapça bir dil değil de lisândır. Ona göre, bir Arap çocuğu doğarken Arapçayı genlerinde olan bir şeymiş gibi miras olarak almaz. Çünkü doğduğunda onun için diğer diller arasında bir fark yoktur. Fakat birey dil yetisi ile dillerden birini ana dil olarak seçmeye daha eğilimlidir. Şayet Arapçayı bu kritik dönemde öğrenemezse Arapça onun için artık ikinci dil konumundadır.⁴⁹⁴ Şerîf, Arapçanın toplumsal dilbilim ve psikodilbilim açısından incelendiğinde, onun faydasına olmayan meselelerle başa çıkmak için iki şey üzerinde durulmasının önemli olduğunu belirtmektedir: Birincisi, tüm diller, coğrafi olarak yaygınlık kazandığında mekâna göre iletişimde farklılıklar oluşmaktadır. Ayrıca zamana dayalı olarak oluşan bu yayılımla beraber farklılıklar da oluşmaktadır. Böylece her iki yayılımla beraber nesiller arasında iletişim açısından doğal olarak büyük farklar oluşmaktadır. İkincisi ise Fusha olarak adlandırılan şey, Arapçanın diğer lehçelerinden (ammice) halkın ortak kullanımı veya resmî bir dil olması açısından ayrıldığı hususu göz önünde bulundurulmadığı zaman, aslında o da diğer lehçelerden farklı olmayan bir başka lehçedir.⁴⁹⁵

Şerîf, dil öğretimi konusunda dilbilimden yararlandığını, belirli bazı felsefi teorileri benimsediğini açıkça söylemektedir. Görüldüğü üzere bu yaklaşım, mevcut dil teorilerinden herhangi birine özgü değildir. Bu nedenle kendisi dilbilimden herhangi bir amacı yerine getirmek için yararlandığını belirtmekte olup tek bir teoriye dayalı bir eğitim sistemini uygun görmediğini belirtmektedir. Çünkü dilbilim içinde çeşitli teoriler barındırmaktadır ve bu

⁴⁹³ eş-Şerîf, *el-Lisâniyyât ve 't-tekâmülü 's-sekâfiyyi 'l-mütevâzin fî ta 'limi 'l-Arabiyye lisânen evvel*, 58-60.

⁴⁹⁴ eş-Şerîf, *el-Lisâniyyât ve 't-tekâmülü 's-sekâfiyyi 'l-mütevâzin fî ta 'limi 'l-Arabiyye lisânen evvel*, 35-38.

⁴⁹⁵ eş-Şerîf, *el-Lisâniyyât ve 't-tekâmülü 's-sekâfiyyi 'l-mütevâzin fî ta 'limi 'l-Arabiyye lisânen evvel*, 39.

teorilerin hiçbirini, kesinlik ifade etmemektedir. Ayrıca Arap dilciler, dilbilim teorilerine karşı bu tür bir yaklaşım sergilemediği için onları eleştirmektedir. Bu yüzden o, tek bir dil teorisine bağlı bir eğitimi önermemektedir. Onun iletişime dayalı yaklaşıma bu kadar önem vermesinin sebebi, kendinden sonra gelen yaklaşımların büyük çoğunluğunun bu teorisinin eksiklerini tamamlayıcı olduğu nedeniyle ele alındığını düşünmektedir.⁴⁹⁶

Dil öğretimi hakkında bazı çözümler öneren Şerîf'e göre, öğrencilerin dil konularında gramer, belâgat ve aruz derslerinde karşılaştıklarını ve en önemli sorunların daha çok bu derslerdeki metinlerin işlenmesi ve tahlil edilmesine yoğunlaşmalarından kaynaklanmaktadır. Bu dersler, çeşitli dil konularını bir metin içinde birbiriyle bağlantılı şekilde anlayarak pekiştirmeyi amaçlamaktaydı. Hiçbir ders tek bir gramer konusuna bağlı kalmıyor; metin tahlilleri yapılıyor, böylece öğrenciler belâgat açısından kendilerini geliştirebiliyorlardı. Bu tür ders işleme biçiminin en temel kurallarından biri öğrencilerin en basit, en kapsamlı ve en tutarlı yanıtlar aramasına olanak sağlamaktır.⁴⁹⁷

Öğrencilerin diyalog, sunum, münazara yoluyla aktif olmalarının sağlanması, dikkatlerini çeken konulara katılmaları ve bilgiyi pratize etme sorumluluğunun almaları faydalıdır. Ona göre bu bakış açısıyla öğrenciler Arapçayı daha doğru bir şekilde kullanmayı öğreneceklerdir. Böylece Arapça sadece edebiyat ve din gibi geleneksel alanlarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda diğer dil biçimlerinin ve yabancı dillerin kullanıldığı alanlarda da kullanılmış olacaktır. Bu süreçte öğretmen, öğrencinin doğal öğrenmesine engel olmayacak şekilde bazı hatalı cümlelere müdahale edebilir. Burada önemli olan öğretmenin öğrencilere dil yapıları ve gramer öğretilerini ezberletmesinden ziyade, öğrencinin bunların doğru kullanımını öğrenmesini sağlamaktır. Böylece öğretmen sadece bilgi aktaran değil, aynı zamanda öğrenciyi doğru ifade biçimleri kullanmasında yetkin hale getirecek bir rehberdir. Ona göre Arapça öğretimi dil mirasını korurken, aynı zamanda bu mirası, insanın bilgi birikimiyle de uyumlu hale getirecek doğrultuda yenilenebilir bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır.⁴⁹⁸

Son olarak Selâhaddin eş-Şerîf, geleneğin kadim bilgiyi şu an ki sorunların çözümünde kullanılması hakkındaki düşünceleri ise şöyledir: Ona göre hiçbir eski fikir, bir bilim dalında modern bilimdeki gelişmeleri aynı şekilde verememektedir. Güncel bilgiyi bir kenara atıp sadece eski bilgiyi almak ancak bir yanılsamadır. Şerîf'e göre eski bilgi, bilimi ele alma, bilimin tarihsel sürecini ele almak için veya onu ilerletmek için kullanılmalıdır. İkinci durum için önceki bilgiden ilham alıp yeni bir teori inşa etmek suretiyle modern bilgi kullanılmalıdır. Ona göre, bu durumlar dışında geleneğin mirası olarak adlandırılan bir şeye ilgi duymanın anlamı yoktur. Yani ona göre gelenek, dilbilim yöntemleriyle ele alındığı zaman faydalı olacaktır. Çünkü bilimin kaderi ilerlemektir.⁴⁹⁹

4. SONUÇ

Muhammed Selâhaddin eş-Şerîf uygulamalı dilbilim alanında eser telif etmekle beraber daha çok ilk, orta ve yükseköğretim derslerinin içerikleri hakkında dersler vermiş ve pek çok öğrenci yetiştirerek kendini adeta okullardaki eğitime adanmıştır. Şerîf'e göre klasik Arap dili

⁴⁹⁶ eş-Şerîf, *el-Lisâniyyât ve 't-tekâmülü 's-sekâfiyyi 'l-mütevâzin fi ta 'limi 'l-Arabiyye lisânen evvel*, 67.

⁴⁹⁷ eş-Şerîf, *el-Lisâniyyât ve 't-tekâmülü 's-sekâfiyyi 'l-mütevâzin fi ta 'limi 'l-Arabiyye lisânen evvel*, 73.

⁴⁹⁸ eş-Şerîf, *el-Lisâniyyât ve 't-tekâmülü 's-sekâfiyyi 'l-mütevâzin fi ta 'limi 'l-Arabiyye lisânen evvel*, 97-107.

⁴⁹⁹ eş-Şerîf, *el-Lisâniyyât ve 't-tekâmülü 's-sekâfiyyi 'l-mütevâzin fi ta 'limi 'l-Arabiyye lisânen evvel*, 77.

geleneği eksikleri olsa da bu ana kadar insanlığın ulaşabileceği en yüksek dereceye ulaşmıştır. Nahvin kolaylaştırılması konusunda daha farklı düşünen eş-Şerif Arap toplumunun Batı'da yapılan dil çalışmaları karşısında kendisini eksik görmesiyle beraber nahvin kolaylaştırılması çabalarına gidildiğini düşünmektedir. Böylece yazma eserler yeniden gözden geçirilerek bu alanda pek çok kitap telif edilmiştir. Ona göre bu eserlerin çoğu Arap gramerinin kaybolmasından korkulduğu için yüzeysel olarak yapılmıştır. Bu yüzden dilbilimde bu konuda gereğinden fazla çelişki yaşanmaktadır. Ona göre Arap toplumu yabancı bir itici kuvvetten (dilbilim) ya da nahvi kolaylaştırmaktan ziyade Arap dili geleneğinin derin bir şekilde öğrenilmesine daha çok ihtiyaç duymaktadır. Böylece Batı'da oluşan modern dil ilmine başvurulmadan önce kadim dil çalışmalarının derin okumalarla yeniden öğrenilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Sonuç olarak ona göre eski ve yeni ilmi bir araya toplayacak dil araştırmalarında aslî bir fikir oluşturabilecek bir ilim oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- [1]. Aydın, M. *Dilbilim El Kitabı*. (Akademik Kitaplar, İstanbul, 2021).
- [2]. Aksan, D. *Her Yönüyle Dil*. vol. 1 (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009).
- [3]. Dayf, Ş. *El-Medârisü'n-Nahviyye*. (Dârü'l-Me'arif, Kâhire, 1968).
- [4]. et-Tantâvî, M. *Neş'etü'n-Nahv ve Tarihu Eşheri'n-Nuhat*. (Dârü'l-Me'arif, Kahire, 1995).
- [5]. Hourani, A. *El-Fikrî'l-Arabî Fî Asri'n-Nahda*. (Dârü'n-Nehâr li'n-Neşr, Beyrut, 1968).
- [6]. es-Se'eran, M. *İlmu'l-Lüğa- Mukâddimetün Li'l-Kâriü'l-Arabî*. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1997).
- [7]. Bağdat, F. ez-Zehra. *el-Bahsü'l-Lisanî fi'l-Mağribi'l-Arabî*. (el-Vehran Üniversitesi, cezayir, 2016).
- [8]. Goldziher, I. *Klasik Arap Literatürü*. (İmaj Yayınları, Ankara).
- [9]. Alevî, H. İ. *el-Lisâniyyât fi's-sekâfeti'l-Arabîyyeti'l-muâsıra*. (el-Kitâbü'l-Cedîd, Libya, 2009).
- [10]. es-Sudânî, H. *Eserü Ferdinand de Saussure fi'l'bahsil'l-luğaviyyi'l-Arabî*. (el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâsi ve Dirâseti'l-Lisâniyyât, Beyrut, 2019).
- [11]. Ğalemî, N. *Cuhûdü'l-Ulemai'l-Meğaribe fi Terkiyyeti'd-Dersi'l-Lisanîyyi'l-Arabîyyi'l-Hadîs*. (Camiatü Ebû Bekr Belkaid, cezayir, 2018).
- [12]. el-Vâd, H. *el-Fikrî'l-Arabî fi Asri'n-Nahda Melâmih mine'n-Neşâti'l-Lugavî fi Tûnus. en-Nadî el-Edebî es-Sekafî bicidde* 5, 47-74 (2002).
- [13]. Hamzâvî, M. R. *Devrü'l-Arab Fî Tatvîri'l-Lügati'l-Arabîyye- Terkiyyetü'l-Lügati'l-Arabîyye Fî Tûnus*. (Dârü't-Tûnusiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984).
- [14]. el-Misiddî, A. *Et-Tefkîrî'l-Lisânî Fi'l-Hadâreti'l-Arabîyye*. (ed-Dârü'l-Arabîyye li'l-Küttâb, Tunus, 1981).
- [15]. Rifat, M. *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuralları*. vol. 1 (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005).
- [16]. eş-Şerif, M. S. *El-Lisâniyyât ve't-Tekâmülü's-Sekâfiyyi'l-Mütevâzin Fî Ta'lîmi'l-Arabîyye Lisânen Evvel*. (Dâr Vücûh li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad, 2018).
- [17]. Bulut, A. Mes'adî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* vol. EK-2 256-257 (2019).
- [18]. eş-Şerif, M. S. *en-Nizamü'l-luğavî beyne's-şekli ve'l-ma'nâ. Havliyyât el-Câmi'atü't-Tûnusiyye*.

GERHARD RİCHTER'İN RESİMLERİNDE TRAVMA VE BELLEK

Doç. Dr. Samet DOĞAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

sametdogan@comu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0800-4551

ÖZET

Bu araştırma, Gerhard Richter'in 1960 ile 1965 yılları arasında ürettiği, İkinci Dünya Savaşı ve Nazizm konularıyla ilintili resimlerini analiz etmeyi amaçlar. Günümüz Alman sanatının önde gelen isimlerinden olan Richter 1938 Almanya Dresden doğumludur. Günümüze kadar sayısız çalışmaya imza atan sanatçı Foto-Gerçekçilik'ten Kavramsal Sanat'a değin birçok üslupta eserler üretmiştir. Sanat kariyerinin başlangıcından günümüze kadar kesintisiz bir şekilde sürdürdüğü bu eğilimi, daha çok Almanya'nın yakın tarihinde yaşadığı dehşet verici olaylar etrafında biçimlenerek bir sanat diline dönüşmüştür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı, Holokost ve Nazizm konuları etrafında ürettiği eserleri, kendisinin ve Alman toplumunun üzerinde yarattığı derin tahribatları yansıtır. Alman toplumunun yakın tarihte yaşadığı travmatik olayları, kişisel anıları ve otobiyografik ipuçları birleştirerek incelikli bir anlatıma dönüştüren Richter, aynı zamanda unutmama ve yeniden hatırlamanın karmaşık doğasını yansıtır. Gerhard Richter'in bu konu bağlamında ürettiği eserlerini inceleme konusu yapan bu araştırma, sanatçının ön plana çıkan resimlerini biçim ve içerik ilişkileri bağlamında çözümlemeyi, eserleri ile dünya görüşü arasındaki bağlantıları irdelemeyi amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Gerhard Richter, resim sanatı, bellek

1. GİRİŞ

Resim sanatı, travma ve belleğin karmaşık ilişkisinin görsel bir ifadesi olarak sıklıkla kullanılmıştır. Travmatik deneyimler, sanatçının hem kişisel hem de kolektif hafızayı yansıtan eserler üretmesine olanak tanır. Özellikle modern ve çağdaş sanat hareketlerinde, travma ve bellek temaları, geçmişin yeniden yorumlanması, unutulmuş ya da bastırılmış olanın yüzeye çıkarılması açısından önemlidir. Pollock ve Rowe (2005), travma temalı resimlerde kullanılan sembollerin, renklerin ve formların, izleyiciye bilinçdışına ait duyguları ve bellek parçalarını aktarmada etkili olduğunu belirtir.

Gerhard Richter'in sanatı, bireysel ve toplumsal belleğin görsel temsili üzerinden travma olgusunu irdeleyen bir sanatçı olarak tanınır. Richter, özellikle İkinci Dünya Savaşı ve Nazi Almanyası gibi tarihi dönüm noktalarına tanıklık etmiş bir neslin sanatçısı olarak, geçmişin izlerini farklı biçimlerde resimlerine taşımıştır. Bellek ve travma, onun eserlerinde yalnızca bir tematik öğe değil, aynı zamanda görsel dilinin temel yapı taşlarından biri olarak şekillenmiştir. Sanatçının hem figüratif hem de soyut resimleri, geçmişin unutulmuş ya da bastırılmış yönlerini yüzeye çıkarırken, izleyiciyi bu imgelerle yüzleşmeye davet eder. Fotoğrafın belgesel niteliğini resimle yeniden yorumlayan Richter, gerçeklik ve temsil arasındaki gerilimle, travmanın görselleştirilmesinin imkânlarını ve sınırlarını sorgular. Richter'in bu yaklaşımı, travma sonrası belleğin parçalı, çelişkili ve bazen de yanıltıcı doğasına işaret eder. Bu yönüyle Richter'in sanat pratiği, sanat aracılığıyla travmanın ve bellekle ilişkili tarihsel izdüşümünü nasıl ele alınabileceğine dair derin bir düşünsel zemin sunmaktadır.

2. GERHARD RİCHTER'İN RESİMLERİNDE TRAVMA VE BELLEĞİN SINIRLARI

Gerhard Richter, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çağdaş sanatın en etkili figürlerinden biri olarak öne çıkmıştır. Sanat kariyerine 1960'larda Almanyada başlayan sanatçı, fotoğraf ve resim arasındaki sınırları bulanıklaştıran, soyut ve figüratif yaklaşımları birleştiren yenilikçi çalışmalarıyla tanınır. Sanatında bellek, tarih ve gerçeklik temalarını sıklıkla ele alan sanatçı, özellikle Nazi Almanyası ile Soğuk Savaş dönemine dair kişisel ve toplumsal tarihsel izlere göndermelerde bulunur. Buchloh (1999), Richter'in 1960 ile 1970 yılları içeren çalışmalarını bireysel bellek ile toplumsal bellek arasındaki ilişkiyi sorguladığını ve bu süreçte sanatın bir arşiv aracı olarak işlev gördüğünü vurgular.

Gerhard Richter'in otobiyografisi, bireysel yaşam deneyimleri ile 20. yüzyılın çalkantılı tarihsel bağlamı arasındaki etkileşimi anlamak için önemli bir zemin sunar. 1932 yılında Dresden'de doğan Richter, Nazi rejiminin yükselişi, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımı ve Doğu Almanya'nın otoriter yönetimi gibi çarpıcı olaylara tanıklık etmiştir. Bu tarihsel arka plan, onun sanatsal pratiğini derinden etkileyerek bellek, travma ve temsil temalarının eserlerinde öne çıkmasına neden olmuştur. 1961'de Batı Almanya'ya kaçışı hem bireysel kimliğini hem de sanatsal yaklaşımını dönüştürmüş, fotoğraf ve resim arasındaki sınırları sorguladığı yenilikçi çalışmalarına zemin hazırlamıştır.

Richter'in İkinci Dünya Savaşına yönelik yaşadığı travmatik deneyimler bir yandan onun tarihe bakışını şekillendirirken diğer yandan sanat pratiğine yön veren temel dayanaklar olmuştur. Savaşın toplumsal ve kültürel yaşam üzerinde yarattığı derin tahribatları otobiyografik ipuçlarıyla birleştirerek incelikli bir anlatıma dönüştüren sanatçı, bu konuda günümüzün en önemli sanatçılardan biri olarak anılır.

Richter'in İkinci Dünya Savaşının şiddetli tarihiyle travmatik ilişkisi henüz çocukluk çağlarında başlamıştır. On üç yaşındayken yaklaşık 3.600 İngiliz ve Amerikan uçağı doğduğu şehir olan Dresden'e yarım milyondan fazla bomba atmış ve bu baskınlarda 25.000 kişi öldürülmüştür (Zucker, 2024).

Sanatçının savaşın travmatik tarihiyle ilişkisi daha sonra aile fertlerini savaşta kaybetmesiyle daha da derinleşmiştir. Alman ordusunda görev yapan iki amcası savaşta hayatını kaybetmiş, şizofren olan teyzesi Marianne Nazilerin akıl hastalarını yok etme kampanyalarının kurbanı olmuştur. Babası ise resmi bir Nazi Partisi destekçisiydi. Savaşta görev aldı hayatta kalabildi fakat o da Amerikan askerleri tarafından yakalanıp savaş esiri olarak alıkonuldu (Adams, 2016).

Richter'in geçmişte yaşadığı tüm bu sarsıcı olaylara verdiği sanatsal tepkiler 1960'lı yıllara rastlar. Bu tarihlerde foto-resim olarak adlandırdığı bir resim türü yaratarak savaşın kişisel, toplumsal ve kültürel hayat üzerindeki hasarlarını özgün bir anlatıma kavuşturur. Bu dönem eserleri İkinci Dünya Savaşı ile ilintili siyah beyaz fotoğrafların doğrudan tuval üzerine aktarılmasıyla şekillenmiştir. Kişisel tarihi ve travmatik geçmişiyle ilişkisini sağlayan temel araçlar ise bu dönemi yansıtan gazete haber görselleri ve savaş mağduru aile üyelerinin fotoğrafları olmuştur.

Richter'in fotoğrafik kaynakları referans alarak ürettiği resimlerden belki de en önemlisi Rudi Amca'dır (Görsel 1). Eser, amcası olan Rudolf Schönfelder'in yaklaşık 10 cm. boyutlarında siyah-beyaz fotoğraftan üretilmiştir. Nazi üniformasıyla gülümseyerek objektife poz veren

Rudi fotoğraf çekildikten kısa bir süre sonra savaşta öldürülmüştür. Bu trajik anıyı yıllar sonra tuvaline taşıyan Richter savaşın şiddetli tarihiyle kişisel ilişkisini eserine yansıtmıştır. Eser, yalnızca bireysel bir kaybı temsil etmenin ötesine geçerek, yakın dönem Alman tarihinin kolektif hafızalarda bıraktığı derin ve travmatik izleri ön plana çıkarır.

Görsel 1. Gerhard Richter, Rudi Amca,1965, Tuval üzerine yağlıboya, 87x50 cm.

Rudolf Schönfelder (Rudi Amca) Richter'in rol model aldığı önemli bir tarihsel kişiliktir. Bununla birlikte Richter'in ailesinin Nazi geçmişi ile ilişkisinin bağlantı noktasıdır. Richter'e göre Rudi "yok etmeye çalıştığı milyonlarca insan ile birlikte kendi yıkımına gönüllü olarak katılan" biridir (Storr, 2002). Bu yönüyle Richter'in hem kucakladığı hem de reddettiği bir kişiliktir. Bundan olsa gerek resim hem anlaşılabilir bir görünüme hem de ayrıntılardan izole olmuş, bir bulanıklığa sahiptir. Resmin algıyı bloke eden görsel kesinlikten mahrum oluşu belki de Richter'in kendi ailesinin Nazi geçmişi hem inkâr etmesi hem de hatırlanması gereken bir zıtlığı ön plana çıkarır.

Schepen'a (2017) göre zıtlık etki Richter'in fotoğrafın modern anıların oluşumunu hem teşvik etme hem de yok etme tarzını yansıtır. Fotoğrafın anımsatıcı işlevi hakkındaki tutumu bir yandan belleği canlandıran diğer yandan kişisel hafızanın sınırları ve anılarımızı güçlendirmek için tasarlanan görüntü teknolojilerinin gerçekte nasıl onu tıkadığını açığa çıkarır. Bununla ilişkili olarak resimlerindeki bulanıklık etkisi de onun bu stratejisine güçlü bir yön katar.

Bulanıklık içerisindeki görüntüler, ortaya çıkma/kaybolma konusundaki muğlaklık, unutma ile hatırlama arasındaki şüphe anını çağırır (Schepen, 2017).

Richter'in benzer bir resimsel stratejiyle ele aldığı Marianne Teyze (Görsel 2) adlı resmi de tıpkı Rudi Amca'da olduğu gibi hafıza deneyimleriyle estetik açıdan bağlantılıdır. 1965 tarihli resim teyzesinin 1932 yılında çektiği bir fotoğraftan üretilmiştir (Görsel 3). Resimde ergenlik çağında olan teyzesi Marianne Schönfelder kucağında 1 yaşında olan Richter'i tutmaktadır. Eser teyzesinin trajik ölümünün görsel bir sembolü olmasının yansısı Richter'in travmatik aile geçmişinde son derece trajik bir olaya atıfta bulunur. Bununla birlikte tarihsel yıkımların ve savaşların toplum ve bireylerde yarattığı derin etkiyi gözler önüne serer.

Görsel 2. Gerhard Richter, Marianne Teyze, 1965, Tuval üzerine yağlıboya, 115x100 cm.

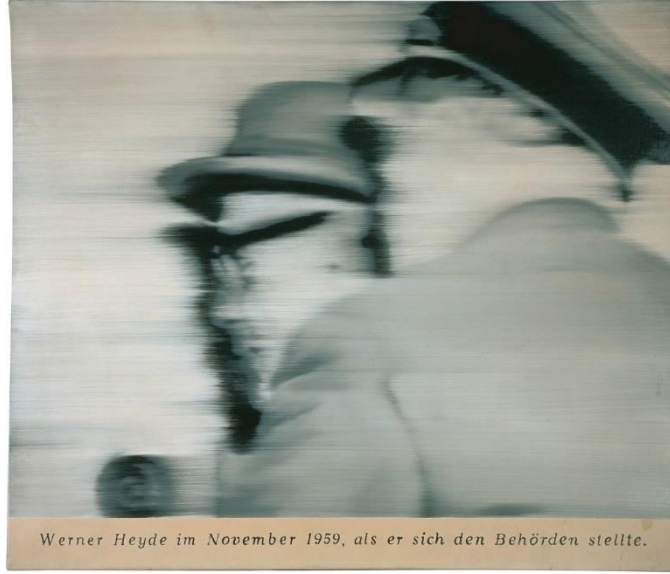
Görsel 3. Marianne Schönfelder ve Gerhard Richter, Siyah-beyaz fotoğraf, 1932

Teyzesi Marianne 18 yaşında akıl hastanesine yatırılmış kendisine şizofren teşhisi konulmuştur. Bu tarihlerde (1939) Hitler “T4 Operasyonu” adı altında yaşlı, hasta ve akıl sağlığı yerinde olmayanlara yönelik programlı bir öldürme operasyonu başlatılmıştı. Nazileri “çürük ırk” olarak nitelendirdikleri, saf Alman ırkının gen havuzunu bozdukları için yaşamaya layık olmadıkları kararı alınmıştı. İçinde Richter’in teyzesinin de olduğu Akıl hastanesindeki hastalar zorla kısırlaştırıldı, aç bırakıldı ve aşırı dozda ilaçlar verilerek bir tür ötenazi yöntemiyle öldürdü. Bu operasyonda Richter’in Marianne Teyze’de dâhil olmak üzere 3272 hasta öldürülmüştü (Adams, 2016).

Marianne Teyze (1965) bu etkilerin güçlü bir yorumudur. Yanında duran Marianne Teyze, sanatçıyı, akıl hastalığından mustarip olan ve diğer birçok hasta ve engelli insan gibi, daha önce Nazi doktorlarının deneylerine tabi tutulan teyzesinin kucağında oturan bir bebek olarak tasvir ediyor. Richter’in aile albümünden alınmış görünüşte masum bir çift fotoğraf, sanatçının ulusal trajediyle kişisel bağlantısıyla yüzleştiği bu fotoğraf resimlerinin temelini oluşturuyor.

Marianne Teyze Richter’in kişisel tarihini ve bellekle olan ilişkisini derinlemesine sorguladığı bir eserdir. Eserin arka planındaki ana tema, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan travmalarla şekillenen bireysel ve toplumsal hafızayı ön plana çıkarır. Savaşın getirdiği kayıplar, ailevi ayrılıklar ve bellek üzerine yoğunlaşan bir çalışma olarak sanatçının kaybolan yakınları ile olan duygusal bağlarını ve bellek üzerine yaptığı sorgulamaları yansıtır. Resimdeki teknik yaklaşım da eserin anlam katmanlarını zenginleştirir. Sanatçı, resmin yüzeyini katmanlar halinde boyayarak, portreyi hem gerçek hem de soyut bir şekilde sunar. Fotoğrafın gerçekçi temsilini bozan fırça darbeleri ve hafif bulanıklaştırmalar, zamanın ve belleğin etkilerini görsel olarak ifade eder. Bu bağlamda portre hem kişisel bir hatıra olarak varlığını sürdürürken hem de bellek ve zamanın kırılğan doğasını vurgular. Marianne Teyze’deki renk paleti ve yüzey dokusu, zamanın silinmesi ve kaybolan anların izlerini metaforik olarak betimlerken, sanatçının bireysel ve toplumsal hafızaya olan ilgisini de gözler önüne serer.

Richter’in çalışmalarını karakterize eden bu yaklaşımı Alman toplumunun travmatik geçmişiyle yeniden yüzleşmesini sağlayan katalizör işlevi görmüştür. Bu etkilerin güçlü bir yorumu olan Mr. Heyde’dir (Görsel 4). Mr. Heyde Alman toplumunun savaş ile ilgili bastırılmış travmatik ilişkisine hem doğrudan vurgu yapar hem de izleyiciyi bu tarihsel olaylarla empatik ilişki kurmasına teşvik eder.

Görsel 4. Gerhard Richter, Mr. Heyde, 1965, Tuval üzerine yağlıboya, 65x55 cm.

Mr. Heyde'nin bir basın fotoğrafına dayanan resim, Nazi ötanazi programının baş mimarlarından biri olan psikiyatrist Dr. Werner Heyde'yi, 1959'da yetkililere teslim olduğu anda iri yarı bir polisin üniformalı üst yarısı tarafından kısmen gizlenmiş halde gösteriyor. Resmin alt kısmında ise gazete yazı karakteriyle yazılmış "Werner Heyde, Kasım 1959'da kendisini yetkililere teslim ederken" göze çarpar.

Richter'in teyzesi Marianne'in ölümünden sorumlu olan, onun celladı ve ötanazi programının büyük ölçüde sorumlusu olan Warner Heyde Nazi Almanyası döneminde eylemleriyle tanınan bir psikiyatristtir. Nazi rejiminin ırkçı politikaları kapsamında zihinsel engellilere yönelik zorla kısırlaştırma ve ötanazi programı olan "T4 Operasyonu"nun baş mimarlarından biriydi.

Richter geçmişiyile olan travmatik ilişkisinde önemli bir yere sahip olan bu acımasız figürü tuvaline taşıyarak hem içinde bulunduğu toplumun hem de ailesinin trajik tarihiyle yüzleşir. Bu yönüyle eser yalnızca tarihi bir figürü değil, aynı zamanda geçmişin karanlık yüzüyle hesaplaşmanın gerekliliğini temsil eder. Diğer yandan resmin bulanık estetiği, izleyiciyi yalnızca figürün kimliğini değil, aynı zamanda tarihsel gerçekliğin belirsizliğini ve unutulmaya yüz tutmuş olan trajedileri sorgulamaya davet eder (Adams, 2016).

Richter'in travmatik aile geçmişinde önemli bir yere sahip olan olaylar, birçok eserinde doğrudan ya da dolaylı bir anlatımla yer almıştır. Bu çalışmalar Almanya'nın travmatik geçmişine, yakın tarihin acı verici kültürel hafızasıyla baş etme biçimi olarak geliştirildiği stratejik bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Böyle olsa da resimleri Alman toplumunun

hafızasından silmek istediği, bastırıldığı şiddeti tarihleri yeniden hatırlatan kültürel hafızasını canlandıran bir sıçrama tahtası olarak işlev görür.

3. SONUÇ

Gerhard Richter'in resimlerinde travma ve bellek temaları, sanatçının bireysel ve toplumsal tarih ile kurduğu derinlikli ilişkiyi ortaya koymaktadır. Richter'in özellikle fotoğraf ve resim arasında kurduğu bağlantı, geçmişin izlerini yeniden inşa ederken hem bellek hem de unutulmuş mekanizmalarını sorgulamaktadır. Sanatçının, Nazi Almanya'sının yıkıcı etkilerinden aile tarihindeki travmatik olaylara kadar uzanan geniş bir yelpazede, belirsizlik ve katmanlılık üzerine inşa ettiği görsel dil, modern toplumun kolektif hafızasını sorgulamamıza olanak tanımaktadır. Richter'in yapıtları, bireysel ve kolektif travmaların izlerinin, sanatsal bir biçimle nasıl işlenebileceğini gösterirken, bellek olgusunun da kırılabilir ve değişken yapısını vurgular.

Sonuç olarak, Richter'in eserlerinde beliren bellek ve travma temaları, yalnızca estetik bir deneyim sunmanın ötesine geçerek, geçmişle yüzleşmenin ve bu yüzleşmeyi anlamlandırmanın bir aracı olarak işlev görmektedir. Richter'in sanatı, travmanın dile getirilemezliği ile bellek kayıtlarının kaygan doğası arasında bir köprü kurarken, izleyiciyi geçmişin ağır yüklerini düşünmeye ve yeniden değerlendirmeye davet eder. Bu bağlamda, Richter'in çalışmaları, modern sanatın yalnızca bir ifade biçimi değil, aynı zamanda bir hatırlama ve anlamlandırma pratiği olabileceğini kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

Pollock, G., & Rowe, D. (2005). *Trauma and Memory: Reading, Healing, and Making Art*. Routledge.

Buchloh, B. H. D. (1999). *Gerhard Richter: Painting After the Subject of History*. October Files.

Adams, K. B. (2016) Gerhard Richter: "Post-Remembering" the Holocaust in German Contemporary Art, Remembrance and Solidarity. 2084-3518. Nr 5 (2016), s. 271-280

Storr, R. (2002) Gerhard Richter: Forty Years Of Painting, New York: Museum of Modern Art, USA

Schepen, R. K. V. (2017) Gerhard Richter's Critical Artistic Strategies: Politics, Terrorism and War, De Gruyter Open, Vol. 4, No. 1, (2017) Bristol USA

Zucker, S. (2024) Gerhard Richter, Uncle Rudi,

<https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/post-war-european-art/postwar-art-germany/a/gerhard-richter-uncle-rudi> , (Erişim Tarihi: 21.11.2024)

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. Gerhard Richter, Rudi Amca (1965)

<https://gagosian.com/quarterly/2020/11/23/essay-young-gerd-richter/>

Erişim Tarihi: 19.11.2024

Görsel 2. Gerhard Richter, Marianne Teyze (1965) <https://artblart.com/tag/gerhard-richter-tante-marianne/> Erişim Tarihi: 28.11.2024

Görsel 3. Marianne Teyze, Siyah-beyaz fotoğraf (1932)

<https://gdvbel.wordpress.com/2009/06/14/artthatmatters/> Erişim Tarihi: 29.11.2024

Görsel 4. Gerhard Richter, Mr. Heyde (1965)

<https://gagosian.com/quarterly/2020/11/23/essay-young-gerd-richter/>

Erişim Tarihi: 05.12.2024

